БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

РЕЧНИК НА СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК

ТОМ III

Р — Я

СОФИЯ — 1959

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

РЕЧНИК
НА
СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК

ТОМ ТРЕТИ

Р—Я

СОФИЯ
1959

Р

Р 1. Звукът р. 2. Писмен белег на звука р, седемнадесета буква от азбуката. *Печатно р. Ръкописно р.*

раб, ра̀бът, ра̀ба, *мн.* рабѝ, *м.* 1. *Църк.* Предан на бога човек. *Дай мене, Елхова, каквото ми се пада! | На верния си раб дай малката награда.* П. П. Славейков. *Запази твоя раб, господи!* Йовков. 2. *Прен. Презр.* Безволен слуга. *Позволи ми да остана на твоя служба, твой покорен раб, твое вярно псе до гроб.* Вазов. *И милостите спомни той, с които | обсипван е... Забравени са те... | „Раб, подъл раб" — и във душа му скрито | забива угризение нокте.* К. Христов.

рабѝня *ж.* Жена раб.

раболѐпен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил. Книж. Презр.* Който е изпълнен с раболепие; угоднически, сервилен. *Щом се смрачи, при него влязоха ходжата с тримата си синове, паднаха ничком и го обсипаха с раболепни молби.* А. Страшимиров.

раболѐпие, *мн.* няма, *ср. Книж. Презр.* Рабско държане за угода на някой влиятелен човек, властник; низкопоклонство, угодничество. *В дрезгавината татарите познаха силния деспот и му се поклониха с раболепие.* Вазов.

раболѐпнича, -иш, *мин. св.* раболѐпничих, *несв. Книж. Презр.* Проявявам раболепие.

раболѐпничене *ср. Отгл. същ. от* раболепнича.

раболѐпно. *Книж. Презр. Нареч. от* раболепен; сервилно. *Зад мене стоеше прегърбен изнемощял старец. Той ме гледаше раболепно и предлагаше нещо.* Г. Райчев.

раболѐпство, *мн.* -а, *ср. Книж. Презр.* Раболепие. *С лъст, с клевети и с низко раболепство | не съм аз търсил слава на света.* П. Р. Славейков.

раболѐпствувам, -аш, *несв.* Раболепнича.

раболѐпствуване *ср. Отгл. същ. от* раболепствувам.

ра̀бота *ж.* 1. Физическа или умствена дейност, с която се произвежда нещо; труд. *На работа, на работа сега, | на творчески усилия и труд!* Вазов. *Той стана, седна при масата и взе да пише писмо. Тая работа трая до среднощ.* Вазов. *Този ден поради усилената жетва на кариерата работеха само четиридесет души. На обяд те спряха работата и насядаха върху разхвърлените купчини чакъл.* Дим. Ангелов. *Къщна работа. Полска работа. Умствена работа. Физическа работа. Канцеларска работа. Обща работа. Колективна работа. Сезонна работа. Културно-просветна работа на организацията.* 2. Дейност, с която човек изкарва прехраната си; занятие, поминък, длъжност, служба, професия. *Старият моряк се смяташе вещ в работата си.* Йовков. *Войната се започнала, времената били размирни... Баща ми останал без работа.* П. Р. Славейков. *Въпреки способностите си, не можал да си намери работа и бил принуден да постъпи като месарски работник,* Г. Белев. *Той е на работа в държавно учреждение. Той е на частна работа.* 3. Нещо, което трябва да се извърши или вече е извършено. *Имам работа за тебе в дюкяна си.* Вазов. *Когато изпразни колата..., първата му работа беше да разпита Темелка Ханджията.* Йовков. *В къщи всичката работа стои, а ти си тръгнала по махалата.* К. Петканов. *Не оставяй днешната работа за утре.* Погов. *На вълка вратът му е дебел, защото сам си върши работата.* Погов. *Протакам работата. Текуща работа. Отложена работа.* 4. Резултат от труда на някого; произведение, дело. *Но аз дойдох да ти се похваля, че вече имам занаят. Тая кошница е моя работа.* А. Каралийчев. || *Прен. Разг.* Проява, постъпка, дело на определен човек, които носят нещо специфично негово. *„Ройдьова работа! Туй само Ройдьо може да го направи" — тъй казваха за него.* Йовков. *Детинска работа.* 5. Литературен, научен труд или художествено произведение. *Като дойде случайно дума за литературни работи, стана реч и за вашата нова книга.* Вазов. *Напечатаха ми вече работата. Дипломна работа. Научно-изследователска работа.* 6. Писмено упражнение на учащи се по зададена тема или въпрос. *Класна работа. Домашна работа. Срочна работа.* 7. Качество на нещо изработено. *Грижлива и тънка работа личеше и в тая икона.* Йовков. *Работата го хвали.* Погов. 8. Само *мн. Разг.* Вещи, дрехи и под.; неща. *Ах бабо Ано, да видиш само колко работи има! Колата му вътре като къща.* Йовков. *В други витрини се виждат купища от захар, шахматно наредени обувки „Бата", топове плат, одеяла, елегантни костюми и рокли... Обаче, за да се получат тия работи, трябва пари и купони.* Г. Белев. 9. Обикн. *мн.* Производствена система от мерки и дейности по създаване, приготовяване, обработване на нещо. *Оросителни работи. Мелиорационни работи. Селскостопански работи.* 10. *Прен.* Дълг, задължение. *Неговата работа бе да подрязва лози.* Елин Пелин. *Твоя работа е да се грижиш за децата си.* 11. *Прен.* Обикн. *мн.* Нещо, което е предмет на разглеждане, на обсъждане и разрешение; въпрос. *Петко бе, я ела да ти кажа нещо по оная работа, гдето говорихме.* Елин Пелин. *Кузев беше успял да го разпита и какъо ни разправи работата.* Йовков. *Военни работи. Селскостопански работи.* 12. *Прен. Разг.* Положения, обстоятелства, условия. *Мен все ми се чини, че работите ще се променят.* Вазов. *Пък и няма място за строгост: работа-*

та е ясна — гладуваме като кучета. Л. Стоянов. **13.** *Прен. Разг.* Неща. *Разправя едни работи, дето не са за нас... — Какви работи?* Г. Караславов. *Остави тия работи сега, те не ме интересуват.* **14.** *Разг.* Явление, събитие, случка, нещо. *Смъртта на един болен — това е обикновена работа за него.* Вазов. *Никой не знаеше как беше в същност работата — умрял ли беше самоволно Балкан от глад, или беше убит.* Йовков. *В гората намерили убит Пауна, а Марко бил задържан, докато дойдат от града да разследват работата.* Г. Райчев. □ **Божа работа** (нар.) — не зависи от нас. *Божи работи, Пено, божи работи! — говореше попът на клисаря. — Не знаеш какво те чака.* Йовков. **Влиза ми в работа** (разг.) — засяга ме, интересува ме. *Защо се обаждаш, защо не си мълчиш; теб какво ти влиза в работа?* Ал. Константинов. **Влизам в работа** (разг.) — годен съм, мога да бъда употребен, да служа. **Върша (някому) работа** (разг.) — полезен съм. **Вятър работа** (разг., пренебр.) — а) Нещо, което няма голяма стойност. *Не искам нищо да ни четеш. Вятър работи са тия драсканици.* К. Петканов. б) Възклицание за израз на съмнение в нещо. *Викат, годил се — вятър работа. Дума дадена, дума земена.* Елин Пелин. **Гледай си работата** (разг.) — а) Не се безпокой, не се тревожи. *Бе гледай си работата! — Смее ли някой да ни направи зло?* В. Друмев. б) Не се меси в чужди дела. *Гледай си работата — сърдито отговори Варвара.* Дим. Димов. **Гледам си работата** (разг.) — работя спокойно, съвестно и редовно. *В Преспа е мирно и тихо. Няма го вече там размирникът и хората спокойно си гледат работата.* Дим. Талев. *Добър работник е, гледа си работата.* **Голяма работа** (разг., ирон.) — а) С отрицание: лесна незначителна работа. *Като взимам за нас, ще взема и за вас. Не е голяма работа.* А. Каменова. б) Като възклицание: какво от това, не заслужава особено внимание. **Дяволът си няма работа** (разг.) — може да ти се случи, да те сполети нещо лошо. *Да се махнеме оттук, да не би да ни намери някой... знаеш, дяволът си няма работа.* В. Друмев. **Лесна работа** (разг.) — лесно ще бъде, ще стане. *Трябва да съобщим на другарката Донка, че съм тук... — Лесна работа. Има кой да ѝ съобщи.* М. Марчевски. **Не ми е работа** (разг.) — не ме занимава, не е за мене. *Някой бил комунист — нека си бъде комунист, нямам нищо против убежденията му, нито пък ми е работа да разправям някому това.* Дим. Ангелов. *Защо се бъркаш там, дето не ти е работа?* К. Петканов. **Не му е чиста работата** (разг.) — върши нещо нечестно, непочтено. *Те и от по-напред подозираха, че работата на Деяна не е чиста, но особена сметка никой не сядаше да прави. Ех, задигнал пет коли сено — голяма работа!* Г. Караславов. **Не ти е работа** (разг.) — възклицание за изразяване на голямо задоволство или учудване. *Противниците | само под секрет: | в събранията ядоха пердах. | Какъв? Не ви е работа!* Ем. п. Димитров. *Пък едни уста отвори — не ти е работа!* **Отварям работа (на някого)** (разг.) — създавам непредвидено грижи, неприятности (някому). *Става пакост и се отваря работа на полицията.* **Правя (направям) работа на някого** (нар.) — сватосвам го. *Ако ще правиш работа на Койка, виж там етървиния си момък.* П. Ю. Тодоров. **Празна работа** (разг., пренебр.) — а) Нещо без никаква стойност, маловажно нещо. *За празни работи е седнал да се тревожи.* К. Петканов. б) Възклицание за израз на съмнение, неверие при противопоставяне, със значение: няма да го бъде, няма нищо да излезе, съвсем не е възможно. *Ами ако станеше злото?... Нищо няма да стане, празни работи.* Вазов. **Работата е опечена** (разг.) — съвсем сигурно е, напълно е осигурено нещо. **Ръчна работа** — учебен предмет за усвояване на сръчности. *Днес ще имаме ръчна работа. Учител по ръчна работа.* **Спукана ми е работата** (разг.) — положението ми е много лошо, много опасно. *Една думица ако пошъпна, спукана му е работата.* Вазов. **Страшна работа** (разг.) — а) Възклицание за израз на почуда от нещо неприятно. *Много изсъхна... един прах по пътя, страшна работа.* Йовков. *Отпреде на самата дупка пази смок. И какъв смок! Страшна работа.* Елин Пелин. б) Какво от това, не заслужава внимание. *Страшна работа, че казали две-три думи против него.* **Там е работата (работата е)** (разг.) — в това е същината, важното, главното. *Там е работата, че не мога да мирувам.* Вазов. *Представям си го какъв е чудак. — Там е работата, че не можеш да си го представиш.* Дим. Ангелов. **Хубава работа!** (разг., ирон.) — възклицание за израз на неодобрение, на укор. *Хубава работа! — посрещна го с укор милоликата жена. — Аз съм капнала от умора, а ти хойкаш до никое време.* Дим. Ангелов. **Чиста работа** (разг.) — а) Възклицание за изразяване на голямо възхищение, удивление от нещо изключително, извънредно, единствено. *Тазгодишният ни мед е чиста работа! — обади се Димо Кехая.* К. Петканов. б) За нещо солидно, сигурно. *Да се хванат с книжата, протоколите и с различни документи... Тогава чиста работа: черно на бяло.* Вазов. **Чудна работа!** (разг.) — възклицание за израз на почуда, недоумение от нещо, което не може да се обясни; чудно, странно, необяснимо. *Излязох вън — на перона — бре тук бай Ганьо, там бай Ганьо — няма! Чудна работа!* Ал. Константинов. *Чудна работа — рече той, — как тъй да не можеш да свириш!* Д. Немиров. **Ще си имам работа с някого** (разг.) — ще си имам разправии, главоболия, неприятности с някого. *Няма да дойде опасност от други градове, смятаме за най-вероятно, че ще си имаме работа само с местните сили на врага.* Хар. Русев.

рабо́тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* **1.** През който се работи. *Лято било и работно време, | всяко тича, сбира зимнина.* П. Р. Славейков. *Работен сезон. Работен час.* **2.** Който е предназначен за работа. *Домашните животни се делят на работен добитък и продуктивен добитък. Работна земя.* **3.** Предназначен за работа. *Тая подземна стая служеше за писалище и работен кабинет на всички апостоли и агенти.* Вазов. *Работна маса.* **4.** Който се употребява през време на работа. *Облечен е като работниците-техници — с работна блуза... и с дълги панталони.* Йовков. *Работна писалка. Работен комбинезон. Работно облекло.* **5.** Който е работлив, трудолюбив. *Започна да се смрачава, един след друг се затваряха съседните дюкяни, работни люде отминаваха по улицата.* Дим. Талев. *Има нещо хубаво и сладко в труда, това юнашко доволство, което познават само здравите, силни и работни хора.* Йовков. *Работна мома. Работна жена. Работен син.* □ **Работна ръка** — а) В со-

циалистическото общество: лица, които се занимават предимно с физически труд и владеят средствата за производство. б) В капиталистическото общество: наемни работници пролетарии, лишени от средствата за производство, експлоатирани от буржоазията. **Работна заплата** — възнаграждението, което получава дадено лице за изразходваната от него енергия в едно предприятие.

рабо̀тене *ср. Отгл. същ. от* работя *и от* работя се. *Пестенето и неуморното работене на невяста Панчовица не бидоха напразни.* Влайков.

работѝлница *ж.* Работно помещение на занаятчия. *Железарските работилници кънтят денем и нощем.* Я. Каралийчев. *Дрехарска работилница. Кожухарска работилница. Дърводелска работилница.*

работлѝв, -а, -о, *прил.* Който обича да работи; трудолюбив, прилежен, работен. *Беше мрачен, работлив и сръчен момък. Ту овчаруваше по планината, ту ореше в полските села, ту ходеше коларин по чифлиците.* Елин Пелин. *Колко работлив човек е Кожухаров! По цели нощи в палатката му светлината не угасва.* Я. Каралийчев.

работлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* работлив; трудолюбие. *Със своята работливост, тя си мислеше, че и в най-чорбаджийската къща да иде, няма да се засрами.* Влайков.

рабо̀тник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Човек, който се занимава с физически или умствен труд. *Той работеше в града ту като дърводелец ..., ту като общ работник, дори зиме режеше дърва и ринеше сняг.* Ем. Станев. *Усилна жетва кипи из равното софийско поле. От край до край ... се люлеят златни ниви и морни работници се мяркат там от тъмни зори.* Елин Пелин. *Физически работник. Квалифициран работник. Партиен работник. Научен работник.* **2.** В социалистическото общество — човек, който се занимава с производствен труд, принадлежи към работническата класа и владее средствата за производство. *Ала този пожар | с кръвта си | го запали | работникът смел, | който влюбен е | в своята класа, | който знай | своята смисъл и цел.* Хр. Радевски. **3.** В капиталистическото общество — наемно лице, пролетарий, лишен от средства за производство, експлоатиран и угнетен от буржоазията. *Няма постоянно занятие. Днес той е писар в някоя селска община ..., утре е работник нейде в някоя фабрика.* П. П. Славейков. *Тютюноработниците трябвало да знаят, че са сезонни работници, и да не разчитат само върху надници от тютюновите складове.* Дим. Димов. **4.** Човек, който обича да работи, да се труди. *Тънката миризма на напечената земя, на зелените ниви го упои. Тя събуди Еньо работника, човека на земята.* Елин Пелин. *Ето честният работник, | ето здравите ръце, | ето същий благородник | с изгорялото лице.* Вазов.

рабо̀тница *ж. Нар.* **1.** Жена, която обича да работи; работлива, трудолюбива жена. *Мама казваше, че като нея няма друга работница в махалата.* Влайков. *Не хвали ми хубавица, а хвали ми работница.* Погов. **2.** Работничка. *Леля Гена беше много добра работница за всякаква работа.* Влайков.

рабо̀тнически, -а, -о. *Прил. от* работник. *Работническа партия. Работническо движение. Работнически синдикат.*

рабо̀тничество, *мн.* няма, *ср. Рядко.* Работническа класа.

рабо̀тничка *ж.* Жена работник. *Единът син загина партизанин, | ... | остана ѝ девойката Маруся — | работничка в текстилния завод.* Багряна. *Аз пак ще стана работничка, ударница! Ще печеля и за двама ни!* Орлин Василев.

рабо̀тнишки, -а, -о, *прил.* Работнически. *Труд и в борбата работнишка воля | аз завещах на подрастващия син.* Н. Хрелков. *Работнишки дрехи.*

рабо̀тност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* работен; работливост. *Но не е само работността на момата, що я прави тъй мила.* П. П. Славейков.

работода̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който наема работници, като им дава работа срещу заплащане. *Та нали за това сме дошли при вас, да ни защитите, да принудите работодателите да платят по-скоро. Вие сте инспекция на труда.* П. Спасов.

работода̀телски, -а, -о. *Прил. от* работодател.

работоспосо̀бен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Който е годен, способен за работа. *Трудът е дълг и въпрос на чест за всеки работоспособен гражданин.* Конст., чл. 73. *Тоя, който е работоспособен, но не иска да работи, обществото ще намери средства, за да го застави да работи.* Г. Димитров.

работоспосо̀бност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* работоспособен; качество на работоспособен. *Здравето и работоспособността са най-ценното народно богатство.* Г. Димитров.

рабо̀тя, -иш, *мин. св.* рабо̀тѝх, *несв.* **1.** Полагам труд, за да направя нещо, върша работа; трудя се. *Всеки гражданин е длъжен да се занимава с обществено полезен труд и да работи според своите сили и способности.* Конст., чл. 73. *Тъй мълвеше тоз мъж, в килията скрит, | ... | и против канона и черковний звън — | работи без отдих, почива без сън.* Вазов. *Когато работеше с Василена, Аго работеше за двама: подигаше като на шега най-големи тежести, страшната му сила не се спираше пред нищо.* Йовков. *Ако се трудиш и ако работиш — добре ще ти е, ще живееш, ако не — ще теглиш.* Елин Пелин. *Залудо работи, залудо не стой.* Погов. ‖ Полагам усилия; стремя се. *Всеки член на Партията е длъжен: а) да работи неуморно за повишаване на своята политическа съзнателност, за усвояване основите на марксизма-ленинизма.* Уст. БКП. **2.** Настанен съм някъде на работа, заемам някаква служба; служа. *Но нито тоя ден, нито на другия Албена беше слизала ... на мелницата, дето работеше мъж ѝ Куцар.* Йовков. *Ще стана учителка пак. Или друго ще работя.* Вазов. *Работил. Получавал сега добра заплата.* Елин Пелин. *Работя в съда.* ‖ Упражнявам някаква професия. *Научил Михал обущарството и работил до Освобождението.* Вазов. ‖ С допълнение в дат. пад. — обслужвам някого с труда си, трудя се в полза на някого. *Всичките геранчани му работеха и слугуваха.* Цани Гинчев. *Досега ти си ми работил и помагал си ми.* Влайков. *Ония, за които е работил, не са оценявали таланта му.* Величков. *А от години ранни | аз работех за тях.* П. П. Славейков. **3.** *Прен.* Развивам дейност с известна цел. *Да, той идеше в*

България да работи за освобождението ѝ. Вазов. *Работя нелегално.* **4.** За машина, инсталация и под. — намирам се в действие; действувам. *Едната работеше дене и ноще, бухтеше колелото ѝ, водата се плискаше и шумеше, цялата воденица се тресеше като че ще се пръсне.* Йовков. *Фабриката работи с пълен капацитет.* || *Обр* *Той се обръщаше ту на една, ту на друга страна, мисълта му работеше непрекъснато и Гроздан не се махваше от очите му.* Йовков. **5.** *Нар.* Обработвам земя (ниви, градини и под.). *И днес Селямсъзът сам копаеше лозето и работеше гюла си и цъфтешеот здраве и сила.* Вазов. **6.** *Рядко. Разг.* Произвеждам, изработвам. *В Троян работят много хубави грънчарски изделия. Тези обуща са работени от голям майстор.* **работя се** *страд.* *Опръхналата земя се работеше много леко. Чудеше се с какво да засее нивата — с зимница или с пшеница.* К. Петканов. □ **Работи му късметът** (разг.) — има щастие, късметлия е.

рàбош *м. Остар. Нар.* Пръчка или дъсчица, обикн. разцепена на две части, които влизат една в друга, върху която в миналото са се бележели с нож сметки, вместо да се вписват в тефтер. *Отиваше при хамбарите и подлагаше човалчето си: Вълко, кехаята на хаджи Драгана, сипеше жито като злато и бележеше с ножа си по рабошите.* Йовков. *Вече няколко дни още от ранна утрин при фурната се нареждаха жени и деца, едни с парчето от рабоша в ръка, с който вземаха хляба на кредит.* П. Спасов.

рабошчѝйски, -а, -о. *Остар. Прил. от* рабошчия.

рабошчѝя, -та, *мн.* -йи, *м. Остар. Нар.* Бирник, който е събирал данъци, като ги бележил на рабош. *Два гроша ще дам за сол... Рабошчия нека ми извади душата, нека ме затвори! Що ще ми вземе?* Влайков.

рàбски, -а, -о, *прил. Книж.* **1.** *Поет.* Робски. *Жетва е сега... Пейте, робини, / тез тъжни песни! Грей и ти, слънце, / в таз рабска земя!* Ботев. *Рабски нижат се години, / турчин в Търново владее.* Вазов. *Той тираните е смазвал / и рабските железа.* П. П. Славейков. **2.** *Пренебр.* Който е напълно, сляпо подчинен на някого. *Така! ти още вярвай в тоз народ, / в туй малодушно, подло, рабско племе!* К. Христов. *Рабска покорност. Рабско примирение.* **3.** Който сляпо, некритично се придържа о нещо. *Стига вече рабско подражание на Белгия.* Ал. Константинов.

рàбски. *Нареч от прил.* рабски. *Търновският двор рабски подражаваше на цариградския.* Вазов. *Свещеникът му се кланяше рабски, усмихваше се фалшиво.* Г. Райчев.

равàн *м.* (перс.-тур.). **1.** Вид конско тичане, по-бавно от тръс. *Охранено и нетърпеливо, кончето потегли двуколката през селото в лек раван, а като излезе на шосето за града, впусна се в галоп.* Дим. Ангелов. **2.** Като *нареч.* С умерен конски ход. *Кончето... се наперчваше, тръгваше раван.* Елин Пелин.

рàвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* **1.** По който няма издигнатини или вдлъбнатини. *От тук нататък мястото беше равно и пътят — хубав.* Йовков. *Тук се разстлало пред тебе малко поле, равно и закръглено като тепсия.* Влайков. *В сън унесен и през сън / видях родната си стряха. / ... / Видях двора равен, чист.* Ц. Церковски. *Равна дъска.* || Прав. *Равна оран. Равен шев.* **2.** Който не е наклонен, който е водоравен; прав. *Пред мен се простира страна безконечна, / кат морето равна, кат небето вечна.* Вазов. *Каруцата изкачи последния хълм и по равен път се насочи към селото.* К. Петканов. *Най-сетне тръгваме из по-равен път, колата усилва хода си.* Л. Стоянов. **3.** Който е един и същ с други, който не се различава от други по размер, стойност, тежина, значение и под.; еднакъв. *Всички граждани на Народната република България са равни пред закона.* Конст., чл. 71. *Няма по-горен род, няма по-долен — всички сме равни.* Ст. Загорчинов. *Проведе се на дело принципът: за равен труд — равна заплата.* Г. Димитров. *Равни интервали.* **4.** *Прен.* Който не се променя, който е винаги един и същ; равномерен, монотонен. *Неговият тих и равен говор приличаше на еднообразното шумолене на кукурузите.* Елин Пелин. *Равен приспивен глас се разнесе, залюля люлки в гората.* К. Петканов. *Реката шумеше с равен успокояващ плясък. Беше хладно.* Ем. Станев. *Конят ги понесе по нанадолнището с равен ход.* Дим. Димов. □ **На равна нога** — с еднакви, равни права. *В консулатото престана всеки етикет и стеснение, ... дипломати и българи се поставиха на равна нога.* Вазов.

рàвенство, *мн.* -а, *ср.* **1.** Само *ед.* Пълна прилика; еднаквост. *Ето моят съвет, пък — ако щеш — и моето желание — продължи старият адвокат все със същото подчертано отношение на мъжко равенство. — Замини в странство.* Г. Караславов. *Равенство на силите. Равенство на отношенията.* **2.** Само *ед.* Положение на човеците в обществото, при което всеки има еднакви отношения към средствата за производство на цялото общество, еднакви граждански и политически права. *Равенство пред закона.* **3.** *Мат* Алгебричен израз от две части, равни помежду си. □ **Знак на равенство** (мат.) — знак =.

равѝн *м.* (евр.). Еврейски свещеник.

равнѐж *м. Нар.* Равнение.

равнѐне *ср. Отгл. същ. от* равня *и от* равня се.

равнѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Подравняване в права линия на лица, които са строени или маршируват. *Той искаше добре да бъдат облечени офицерите и войниците, грижеше се за строевия бодър вид, за твърдата стъпка и равнението на редиците.* Отеч. фронт, 1950 г. *Спазвайте равнението. Равнение на дясно.* **2.** *Нар.* Църковен обред при който се подравнява гроб на мъртвец на 40-тия ден след смъртта.

равнѐц, *мн.* няма, *м.* Полско растение с тънко изрязани листа и бели цветове, събрани в плоско чадърче. Achillea millefolium. *Пред нас се простираха безкрайни килими от сочни зелени треви, а из чистия светъл въздух* [illegible] *се разливаше упоителна миризма на сено, равнец и мащерка.* Д. Немиров. □ **Жълт равнец** — вид равнец с жълти цветове. Achillea [illegible].

равнинà *ж.* **1.** Обширна земна повърхност без планини и без големи възвишения. *Влакът продължаваше да лети и да гърми из добре обработената вълниста равнина.* Вазов. *Обичам полето, тая широка, просторна равнина, заградена от кръглата линия на хоризонта.* Елин Пелин. *Дунавска равнина.* **2.** *Геом.* Повърхнина, при която всяка права, която минава през кои да е две нейни точки и е поставена във всяко [illegible] спрямо нея, лежи изцяло в нея.

равнѝнен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* равнина. *Равнинна местност.*

равнѝще, *мн.* -а, *ср.* 1. Равно място, поляна. *Хорото... люшкаше се на голямото равнище пред Недьовата къща.* Вазов. *Вървим по малко равнище, обиколено с гора.* К. Константинов. *В това време един от хълмовете беше отминат и каруцата навлезе в равнище.* Д. Немиров. 2. Висота, в която се намира подвижна равнина; ниво. *Величествената река течеше гордо в широката си матка, на еднакво равнище с отсрещния потопен бряг, обточен с цветущ върболяк.* Вазов. *Нашият лев в продължение на вече дълго време стои почти на едно и също равнище.* Г. Димитров. *Равнището на р. Дунав е спаднало.* 3. *Прен.* Степен, висота на обществено развитие и култура; ниво. *Партията трябва да издига идейно-политическото равнище на своите кадри и членове.* Г. Димитров. *Високо равнище.* □ **Жизнено равнище** — степен на материалното благосъстояние на народа. **Морско равнище** — изходна точка за измерване височина на географски обекти. *София е на 550 метра над морското равнище.*

рàвно. *Нареч. от* равен. *Той дишаше равно, дълбоко, спокойно.* Г. Караславов.

равно-. Първа съставна част на сложни думи със значение равен, напр. р а в н о с т р а н е н, р а в н о ъ г ъ л е н и др.

равноапòстол *м.* Лице, провъзгласено от църквата за равно по значение на евангелските апостоли (като епитет на някои светци). *Раздвижи се, разблъска се множеството из цялата църква — всеки искаше да се доближи, да се поклони пред иконата на двамата 'равноапостоли* (Кирил и Методий). Дим. Талев.

равноапòстолски, -а, -о. *Прил. от* равноапостол.

равнобèдрен, -а, -о, *прил. Геом.* Който е с две еднакви страни. *Равнобедрен триъгълник. Равнобедрен трапец.*

равнобèдреник, *мн.* -ци, *м. Геом.* Триъгълник с две равни страни; равнобедрен триъгълник.

равновèсен, -сна, -сно, *мн.* -сни. *Прил. от* равновесие. *Равновесно положение.*

равновèсие, *мн.* няма, *ср.* 1. *Физ.* Състояние на покой на едно тяло под въздействието на равни противоположно насочени сили. *Постоянно равновесие.* 2. Положение, когато нещо без здрава опора се крепи и не пада. *Той се обръща и изглежда стола усмихнато, но при туй обръщане и той сам щеше да се строполи върху стола, ако не беше си разтворил нозете да запази равновесие.* Ал. Константинов. *Тя политна, изгуби равновесие, блъсна се в шкафа и падна по очи на пода.* Г. Райчев. *Пазенето на равновесие* (от маймуните) *върху клоните, прескачането от клон на клон изискват вярно око.* Психология. 3. *Прен.* Душевно спокойствие. *Душевното равновесие ми се възстанови и нервите се поуспокоиха сред окръжаващата тишина.* Вазов.

равноглàсие, *мн.* -я, *ср. Книж.* Равенство на гласовете при гласуване. *При равногласие решава гласът на председателя.*

равнодèнствие, *мн.* няма, *ср.* Време през годината, когато денят е равен на нощта. □ **Пролетно равноденствие** — 21 март. **Есенно равноденствие** — 23 септември.

равнодỳшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* 1. Който не проявява интерес към нищо; безразличен, безучастен, спокоен, хладен. *Но той е равнодушен към тебе, дъще, той люби Тамара.* Вазов. *Равнодушен до сега към всичко наоколо, той почна да се заглежда в нивите, радваше се на това небивало' плодородие.* Йовков. *На пръв поглед Въкрил беше спокоен и дори равнодушен, но когато нападаше своите политически противници или когато трябваше да разкритикува някоя неправда, той се разпалваше като оратор.* Г. Караславов. 2. Който изразява равнодушие, безразличие към нещо. *Погледът му, разсеян, тъп и равнодушен, падаше безучастно върху минувачите.* Вазов. *Други пък... оставаха, сядаха настрана и с най-равнодушен тон почваха да говорят за времето и за горещините.* Йовков.

равнодỳшие, *мн.* няма, *ср.* Безучастно отношение към някого или към нещо; безразличие. *Отдавна любовта му към нея беше се превърнала в дружба, после равнодушието бе настало.* Вазов. *Никой, разбира се, не обърна внимание на мене, аз се сконфузих и не можех да разбера това равнодушие на хората.* Йовков.

равнодỳшно. *Нареч. от* равнодушен; безразлично, безучастно, апатично. *Имаше още хора, които равнодушно и спокойно продължаваха предишния си живот.* Йовков. *Белият човек гледаше равнодушно разлютеното животно и не му обръщаше внимание.* А. Каралийчев.

равнознàчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който има еднакво значение с друг. *Врат и шия са равнозначни думи.*

равнознàчно. *Нареч. от* равнозначен.

равномèрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* 1. Който става с еднаква бързина; отмерен. *Отвън се чуват равномерните стъпки на часовоя, който обикаля около наредените пред хана топове.* Влайков. *Той подръпваше леко поводите, но конят не ускоряваше равномерния си ход.* Дим. Талев. *В съседната гостна стая се чуваше равномерно тракане на стенен часовник.* Г. Райчев. 2. Който е еднакъв навсякъде. *Макар да бе светлокос, лицето му имаше цвят на ръжен хляб, еднакъв и равномерен навсякъде, сякаш бе боядисан старателно с кафява боя.* Вежинов. *Равномерен пласт боя.*

равномèрно *нареч.* 1. Еднакво бързо; отмерено. *Бай Михал и Рачо Чобанът спокойно и равномерно крачеха.* Вазов. *Детето спеше спокойно. Легнало на гръб, то равномерно дишаше.* Хар. Русев. 2. Еднакво равно навсякъде. *Там, където оранта е била по-дълбока, семето чисто и засято равномерно, нивата беше гъста, равна и наситено зелена.* Йовков. *Панко разгърна вързопа и започна да пъха в гърба ѝ на голо вестниците и позивите... Той ги редеше равномерно, за да не личи.* Дим. Ангелов.

равномèрност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* равномерен. *И годините се нижеха със същата равномерност.* Ст. Загорчинов.

равнопрàвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който има равни права с другите. *Жената е равноправна с мъжа във всички области на държавния, частноправния, стопанския, обществе-*

ния, културния и политическия живот. Конст., чл. 72. *Равноправен член. Равноправно участие.*

равнопра̀вие, *мн.* няма, *ср. Книж.* Ползуване с еднакви права като другите; равенство. *Отечественият фронт даде равноправие на българските жени.* Г. Димитров.

равнопра̀вно. *Нареч. от* равноправен. *Жените участвуват равноправно в обществения живот.*

равнора̀менен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* За лост, везни — който е с еднакво дълги рамена и с опора на средата.

равносѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Който е равен по значение на друг; равнозначен. *Писмената декларация е равносилна на клетва.*

равносѝлно. *Нареч. от* равносилен.

равносмѐтка *ж.* 1. *Фин.* Съотношение между приходите и разходите на едно предприятие при приключването на сметките му; баланс. 2. *Прен.* Окончателна, обща сметка за нещо; резултат, извод. *Когато вечер си ляга човек, добре е да помисли какво е научил през деня, какво е добил ново и да си направи равносметка.* Г. Димитров.

равносто̀ен, -о̀йна, -о̀йно, *мн.* -о̀йни, *прил. Книж.* Равноценен. *Валута равностойна на злато. Равностойни монети. Равностойна величина. Равностоен противник. Равностойна игра.*

равносто̀йност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* равностоен. *Той получи равностойността на продадените къщи.*

равностра̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Геом.* Който е с равни страни. *Равностранен многоъгълник.*

равноцѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Книж.* 1. Който има еднаква цена с друг; равностоен. *Равноценни дялове.* 2. *Прен.* Еднакъв по цена, по качество. *Равноценни противници.*

равноцѐнност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* равноценен; равностойност.

равноъ̀гълен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Геом.* Който е с равни ъгли.

равня̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* 1. Правя нещо да стане равно; изравнявам. *Разриват, равнят златото с греблата / и с камиона пълен полетят, / отнасят с песни жетвата богата.* Н. Марангозов. *Равня пътя. Равня двора.* 2. *Нар.* Правя равнение на гроб. **равня се** *страд.*

равня̀ се. Вж. равнявам се.

равня̀вам, -аш, *несв.* Равня. *Стоян Генчев равняваше стъпките си със стареца и току го подпитваше.* Дим. Ангелов. **равнявам се** *страд.*

равня̀вам се, -аш се, *несв.*; **равня̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* 1. Равен съм по стойност, качество, количество и под. с нещо друго. *Досетливостта на Заманова се равняваше с усърдието му.* Вазов. *Един лев се равнява на сто стотинки.* 2. *Разг.* Сравнявам се, меря се с някого, с нещо. *Зная, че не искаш да останеш назад от Михо. Но ти с него ли ще се равниш? Михо има хайдушко злато, може да харчи, колкото си иска.* К. Петканов. 3. Изравнявам редица при строй; подравнявам се. *Моряците се строиха по борда, равниха се, изпънаха се мирно и викнаха „ура“.* Д. Добревски.

равня̀ване *ср. Отгл. същ. от* равнявам *и от* равнявам се.

рагу̀, *мн.* няма, *ср.* (фр.). Ястие от задушено месо, нарязано на дребно, с подправки и зеленчук.

рад, -а, -о, *прил. Нар.* Радостен, драг. *Не, тоя лукав куманец ми додява тука... По̀ бих рад да го знам при Чоки.* Вазов. *Младо радо до венчило.* Погов. □ **На радо сърце** — на драго сърце. *Я ме сега опознайте със вашия татко и майка — / тез, на които от днеска на радо сърце ще да шетам.* Ас. Разцветников (превод).

ра̀дар *м.* (англ.). *Спец.* Апарат за откриване и определяне посредством радиовълни местоположението на различни обекти във въздуха, водата и на сушата.

ра̀дарен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* радар. *Радарни инсталации. Радарни съоръжения.*

ра̀двам, -аш, *несв.* Причинявам, доставям радост, удоволствие. *Но аз ще видя пак родината и всичко близко, що съм оставил там. И тая надежда ме ободрява и радва.* Вазов. *Ходи, лута се замислен, / нищо го не радва, / младостта му, силата му / губи се, пропадва.* Вазов. *Не те ли радва днешният ни празник? / Не те ли радват царските успехи?* М. Петканова.

ра̀двам се, -аш се, *несв., сред.* 1. Изпитвам радост; весело ми е. *Врабчета кацаха по рамената и по главата му и се радваха, когато им говореше.* Елин Пелин. *Тя се радваше, че той разговаря с нея, с една проста селска мома.* Г. Караславов. *Вълко стоеше настрана и се радваше на силата на сина си.* К. Петканов. 2. *Книж.* Обикн. с предл. *на* — разполагам, имам, ползувам се. *Тя може да остане пак в царството ми, като се радва на почет и доволство.* Вазов. *Той изглежда замислен и печален, но това не ще да е съвсем искрено, защото в същност той се радва на добро настроение и отлично здраве.* Йовков.

ра̀дване *ср. Отгл. същ. от* радвам *и от* радвам се. *При комунизма ще има съревнование по радването. Хората ще се мерят по това кой повече радост е доставил на другите човеци.* Орлин Василев.

радѐене *ср. Книж. Отгл. същ. от* радея.

радѐтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Остар.* Човек, който радее, милее за нещо. *Той го познаваше като един напредничав млад човек и като усърден радетел за извънщколна просвета на простия народ.* Влайков.

радѐтелка *ж. Остар.* Жена радетел.

радѐя, -ѐеш, *мин. св.* радя̀х, *прич. мин. действ.* радя̀л, -а, -о, *мн.* радѐли, *несв. Книж.* Милея за нещо и полагам грижи за него. *Домакин за дом радей, / домакиня дома шета.* П. П. Славейков. *Райка много обичаше и почиташе дяда си и всякак гледаше и радееше да му угажда и да го слуша.* Влайков. *Не дирят те сплетни, ни козни, а радеят / и мислят само как по-честно да живеят.* Ас. Разцветников (превод).

ра̀джа *м.* (санскр.). *Книж.* Титла на феодален владетел в Индия.

ра̀ди *предл. Остар.* Обикн. в съчет. **ради бога** — а) При настоятелна молба, увещание; за бога. *Какво е туй? Ради бога, кажете ми какво е туй?* Ал. Константинов. б) При учудване

или укор; за бога. *Но, ради бога, защо не дойдохте онзи ден на събора в Желюша, па сетне да си поприказваме.* Ал. Константинов.

радиа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е във вид на лъчи, които излизат от един център. *Радиални разклонения. Радиално снопче.*

радиа̀лно. *Нареч. от* радиален. *Повърхностните вълни се разпространяват радиално във всички посоки.*

радиа̀тор *м.* (лат.). *Техн.* 1. Уред за отопление, съставен от няколко успоредни обикн. плоски железни тръби, през които протича гореща вода или пара. 2. Приспособление, обикн. в предната част на автомобил, което служи за охлаждане водата на мотора. *Откъм Ягодово с яростен пукот летеше камионът на Масловската горска кооперация ... От бързото каране водата в радиатора кипеше.* Ив. Хаджимарчев.

радиа̀ция *ж.* (лат.). *Книж.* Излъчване. *Слънчева радиация.*

ра̀диев, -а, -о. *Прил. от* радий. *Радиева руда. Радиеви лъчи. Радиев сулфат. Радиева еманация.*

ра̀дий *м.* (лат.). Химически елемент, рядък метал със силни радиоактивни свойства. *Лекуване с радий.*

радѝка *ж.* (лат.). Растение глухарче. *Когато те гледам, аз мисля за странни далечни земи, | ... | за ручей в морава, де греят радики | кат жълти слънца.* Ем. п. Димитров.

радика̀л[1] *м.* (лат.). *Остар.* Член на някогашна радикална партия. *Земеделци, ... социалдемократи, радикали — това са наши съюзници в Отечествения фронт.* Г. Димитров. *Ти знаеш, че Конков е върл радикал.* Вазов.

радика̀л[2] *м.* (лат.). *Хим.* Устойчива група от атоми в молекулата, които преминават без изменение от едно химическо съединение в друго.

радика̀лен[1], -лна. -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до радикал[1]. *Радикални убеждения.* □ **Радикална партия** — политическа партия у нас в миналото, която застъпваше интересите на средната и дребната буржоазия.

радика̀лен[2], -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Основен, коренен, дълбок. *Извършва се радикално изменение в съотношението на обществените сили.* Г. Димитров. *Радикални мерки. Радикално средство.*

радика̀лно. *Нареч. от* радикален[2]; коренно, основно. *Не може да бъде радикално и без остатък премахнат фашизмът, ако не се посегне върху господството на крупния капитал.* Г. Димитров.

радика̀лски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до радикал[1]. *Радикалска партия. Радикалски вестник.*

ра̀дио, *мн.* (рядко) -а, *ср.* (лат.). 1. Средство за безжично предаване и приемане на сигнали, звукове (говор и музика) чрез електромагнитни вълни, които се разпространяват в пространството. *Живеем в епохата на радиото и на аероплана.* Йовков. 2. Радиостанция. *Съобщиха по радиото кои са провъзгласени за герои на труда в нашата земя.* А. Каралийчев. 3. *Разг.* Радиоапарат, радиоприемник. *Извърна се, пристъпи до ниската масичка и дръпна копчето на радиото.* Орлин Василев. *Знаете ли? Свири радио | тук наблизу в някой дом!* Ас. Босев.

ра̀дио-. Първа съставна част на сложни думи със значение: 1. Който се отнася до радио, напр. р а д и о е м и с и я, р а д и о а б о н а м е н т, р а д и о с л у ж б а и др. 2. Който се отнася до радиоактивност, напр. р а д и о л е ч е н и е, р а д и о и з л ъ ч в а н е и др.

радиоактѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който проявява радиоактивност. *Радиоактивен елемент. Радиоактивни излъчвания.*

радиоактѝвно. *Нареч. от* радиоактивен. *Някои минерални води действуват радиоактивно.*

радиоактѝвност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Естествено разпадане на атомните ядра на някои химически елементи, съпроводено с отделяне на енергия във вид на особени лъчи.

радиоапара̀т *м.* Радиоприемник. *В много бедняшки по-рано къщи засвириха радиоапарати.* А. Гуляшки.

радиовѐстник, *мн.* -ци, *м.* *Нов.* Устен вестник, предаван по радиото.

радиовръ̀зка *ж.* Връзка посредством радио. *Между централата и клоновете има радиовръзка.*

радиовъ̀зел *м.* Съвкупност от приемно-усилвателни апаратури (радиоуредба), транслационна мрежа и високоговорители; радиотранслационен възел.

радиовълна̀ *ж.* *Физ.* Електромагнитна вълна, чрез която безжично се предават и приемат сигнали на разстояние. *Дължина на радиовълната.*

радиогимна̀стика *ж.* Гимнастика изпълнена по указания, предавани по радиото.

радиоговорѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Говорител по радиото.

радиоговорѝтелка *ж.* Жена радиоговорител.

радиогра̀ма *ж.* Съобщение, предадено по радиотелеграфа; радиотелеграма. *Дори ако бъдеха повикани с радиограма, близките нямаше да пристигнат преди смъртта.* Дим. Димов.

радиоемѝсия *ж.* (лат.). *Книж.* Радиопредаване.

радиозасѐчник, *мн.* -ци, *м.* *Спец.* Уред за откриване мястото на неизвестен радиопредавател.

радиоинформа̀ция *ж.* Информация, предавана по радиото.

радиоконцѐрт *м.* Концерт, изпълняван специално за предаване по радиото.

радиола̀мпа *ж.* Специално приспособление, обикн. във форма на електрическа крушка, за усилване и преобразуване на електрически колебания.

радиолюбѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което се интересува от радио и от радиотехника.

радиолюбѝтелка *ж.* Жена радиолюбител.

радиолюбѝтелски, -а, -о. *Прил. от* радиолюбител. *Радиолюбителски клуб.*

радиомонта̀ж *м.* Литературен монтаж, предназначен за предаване по радиото.

радиомрѐжа *ж.* Съвкупност от линиите, които свързват абонати с радиовъзела.

радиооркѐстър, *мн.* -три, *м.* Оркестър, който свири специално за предаване по радиото. *Концерт на радиооркестъра.*

радиопиѐса *ж.* Пиеса, предназначена за изпълнение по радиото.

радиопреда̀ване, *мн.* -ия, *ср.* Предаване по радио.

радиопредава̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Инсталация, система от апарати и уреди за произвеждане и предаване на радиовълни. *Съобщенията се предаваха от специален радиопредавател, построен от Ян Бибиян в дома на морския капитан.* Елин Пелин.

радиопредава̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* радиопредавател. *Радиопредавателна станция.*

радиоприѐмник, *мн.* -ци, *м.* Апарат за приемане на радиовълни и превръщането им в звукове; радиоапарат. *Изтегна се върху миндера и пусна радиоприемника. В момента предаваха новини от страната.* Ив. Мартинов.

радиопрогра̀ма *ж.* Програма за радиопредаването през известно време.

радиопропага̀нда *ж.* Пропаганда чрез радио.

радиоразпръ̀скване, *мн.* няма, *ср.* Предаване по радиото за неограничен брой слушатели говор и музика.

радиоска̀зка *ж.* Сказка, предназначена за пред микрофона на радиото.

радиослу̀жба *ж.* Служба, която се занимава с радиоразпръскване и радиофикация.

радиослуша̀лка *ж.* Слушалка на радиоприемник.

радиослуша̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което слуша предаванията по радиото. *Концерт за малките радиослушатели.*

радиослуша̀телка *ж.* Жена радиослушател.

радиоста̀нция *ж.* Устройство за безжично приемане и предаване на сигнали чрез радиовълни.

радиотеа̀тър, *мн.* -три, *м. Нов.* Специален театър, в който се изпълняват пиеси, вокални и музикални произведения пред микрофона. *Артисти от радиотеатъра.*

радиотелегра̀ма *ж.* Съобщение, изпратено по радиотелеграфа; радиограма.

радиотелегра̀ф *м.* (лат.-гр.). Система от приемателна и предавателна апаратура за телеграфна връзка по радиото; безжичен телеграф.

радиотелегра̀фен, -фна, -фно, *мн.* -фни. *Прил. от* радиотелеграф. *Радиотелеграфна станция. Радиотелеграфна служба.*

радиотелеграфѝст *м.* Лице, което предава или приема по безжичен телеграф; радист.

радиотелефо̀н *м. Нов.* Система от приемателна и предавателна апаратура за телефонни връзки по радиото.

радиотелефо̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* радиотелефон. *Радиотелефонна станция.*

радиотера̀пия, *мн.* няма, *ж. Спец.* Лекуване с помощта на естествени или изкуствени радиоактивни вещества.

радиотехнѝк, *мн.* -ци, *м.* Работник, специалист по радиотехника.

радиотѐхника *ж.* Отдел от електротехниката, който се занимава с радиопредаване, радиоприемане и с изработка или поправка на радиоапарати.

радиотехнѝчески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до радиотехник и до радиотехника. *Радиотехническа работилница.*

радиото̀чка *ж.* Домашен високоговорител.

радиотранслацио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* В съчет. **радиотранслационен възел** — радиовъзел.

радиоурѐдба *ж.* Приемно-усилвателни устройства за озвучаване на селища, предприятия и др. *По стълбовете из селските улици са накацали високоговорители на местната радиоуредба. Всеки ден по радиоуредбата се предава специален бюлетин.*

радиофика̀ция, *мн.* няма, *ж.* Обзавеждане радиотранслационен възел (радиовъзел).

радиофицѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Обзавеждам радиотранслационен възел (радиовъзел). **радиофицирам се** *страд.*

радиофицѝране *ср. Отгл. същ. от* радиофицирам *и от* радиофицирам се.

радиохо̀р *м.* Хор при радиото.

радиоцентра̀ла *ж.* Централа за радиоразпръскване и радиоприемане.

радиоча̀с, *мн.* радиочасовѐ, *м.* Предаване по радиото с определена програма върху определена тема. *Радиочас за жената. Радиочас за селото. Радиочас за пионерите.*

радѝст *м.* Радиотелеграфист.

ра̀диус *м.* (лат.). **1.** *Геом.* Права линия, която съединява центъра с коя да е точка от окръжност или от повърхнина на кълбо. **2.** *Прен. Книж.* Величина, която обхваща нещо, област на разпространение на нещо по отношение на даден център. *В радиус трийсет километра наоколо няма селище по-голямо от няколко колиби.* К. Константинов. *Радиус на действие.*

ра̀дост, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** Чувство на вътрешно доволство, весело настроение от нещо хубаво, приятно, желано; драгост, удоволствие. *Рипна ми Чавдар от радост, | че при татка си ще иде.* Ботев. *Чувствувах се много добре — необикновена радост се разливаше по всичките ми жили.* Г. Райчев. *Колко топлина и радост му донесоха в студената килия писмата от майка му и от двете му сестри!* А. Каралийчев. *До младост е все радост.* Погов. ‖ Външна проява на това чувство; веселие. *Селото вече кънтеше от радости и песни.* Ст. Ц. Даскалов. *Цялото село бе се изсипало на площада... — всички махаха с ръце и викаха „ура", хвърляха цветя на славните борци, плачеха и се смееха от радост.* М. Марчевски. *Буйна радост се носи над измъчената поругана и сиромашка Добруджанска равнина. Навсякъде по пътищата пеят каруци, плющят знамена, свирят гайди и гъдулки.* А. Каралийчев. **2.** Събитие, предмет и под., които възбуждат подобно чувство. *Днес две радости ще празнуваме: сгодявката на Тамара и завръщането на Борислава от бойното поле.* Вазов. *Па им напълни дядо Господ къщата и с друга радост — добиха си и внучка.* Влайков. *Имаме радост в къщи.*

ра̀достен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* **1.** Който е изпълнен с радост; весел. *Ивайло си иде! Народът го среща радостен.* Вазов. *Ще вали, ще вали! — чуваха се радостни възклицания и ли-*

цата на селяните светеха от радост. Елин Пелин. *Радостен вик.* **2.** Който доставя радост. *Първото желано, очаквано, радостно писмо не идеше.* Г. Караславов. *Радостна новина. Радостно събитие.* **3.** Който изразява радост. *Свещеникът го гледаше весело, с радостна усмивка на уста.* Г. Райчев. *Галунка тичаше насам-натътк с радостни и насълзени очи.* Йовков. *Радостно изражение на лицето.*

радостно. *Нареч. от* радостен; весело. *Около него радостно въртkаше опашка едро, жълто куче и скачаше галено въз коленете му.* Елин Пелин. *Тя се смееше понякога тъй — от сърце, радостно. Очите ѝ тогаз светеха и на едната ѝ буза се явяваше трапчинка.* Йовков.

радушен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* (рус.). *Книж.* Който е изпълнен с непринуденост, сърдечност. *Вие, българите, можете винаги да разчитате на радушно гостоприемство в нашата страна.* Вазов. *С Чумака вече той водеше най-радушен разговор.* Йовков.

радушно. *Нареч. от* радушен; сърдечно. *Нашия гост да ви представя | . . . | Приемете го радушно | със приветливост любезна!* Вазов. *Те дойдоха и радушно се ръкуваха с Илия.* Хар. Русев.

радя, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Диал.* Работя, трудя се, радея. *Там заедно радят и мъже и жени — | от ранна утрина до късни тъмнини, | совалка тук дрънчи, там чуковете тракат.* П. П. Славейков. *Тя майка ти добре ради за нас.* Влайков.

раждаемост, -тта, *мн.* няма, *ж. Книж.* Количество, степен на ражданията в дадено време и общество. *Народната власт поощрява раждаемостта и многодетството.*

раждам, -аш, *несв.*; **родя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** За жена — добивам собствено дете, ставам майка. *Я надуй дядо кавала, | след теб да викна — запея | песни юнашки хайдушки, | . . . | Да чуят моми и момци | . . . | какви е деца раждала, | раждала, ражда и сега | българка майка юнашка.* Ботев. *Не раждай ме, мамо, | бяла черноока, | не давай ми снага | тънка и висока.* Каравелов. ‖ *Обр. Какви красни моми ражда нашата хубава земя.* Вазов. **2.** За женско животно — добивам малко. *Вълчицата си избира дупка в някои скали . . . , постила бърлогата с мъх, сухи листа и съчки и там ражда своите вълчета.* Ем. Станев. *Бързата кучка слепи ги ражда.* Погов. **3.** За дърво, растение, земя — давам плод. *Пред вратата им била тая ябълка. Раждала много.* Влайков. *А защо ти не кажеш да пресекат големия кестен? . . . Той вече не ражда.* Каравелов. *Как не му е свидно за тази земя, която ражда най-хубавата храна.* А. Каралийчев. *Див глог питомно грозде не ражда.* Погов. **4.** *Прен.* Давам начало на нещо, създавам, творя. *Доброто добро ражда, а злото — зло.* Дим. Ангелов. **раждам се, родя се** *страд.*

раждам се, -аш се, *несв.*; **родя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* **1.** Излизам от майчина утроба, появявам се на света. *Хората са се раждали, живели са и са умирали с малките си радости и тъги.* Йовков. *Удивително куче беше моят Мечо . . . Такива кучета рядко се раждат.* Елин Пелин. **2.** За растение или плод — никна, раста, вирея. *Земя хубава, плодородна . . . : едно да посееш, сто се ражда.* Елин Пелин. *В Албания се ражда жито, памук, тютюн, лимони и портокали, ябълки и грозде, едър зеленчук, почти всичко.* Н. Фурнаджиев. **3.** *Прен.* Създавам се, появявам се, възниквам. *Невинност и спокойствие идеше от нея и в душата ми се раждаха чувства, като че гледах заспало дете.* Елин Пелин. *Из недрата на народа, в процеса на труда, се ражда нашата нова народна песен.* Г. Караславов. *„Виж ти какви големи и парливи въпроси се раждат в неговата, уж, простичка глава!“ — помислих си.* Влайков.

раждане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* раждам *и от* раждам се. *Понеже наближаваше празникът на свети цар Константин, в неделята след раждането му го кръстиха Коста.* Дим. Талев.

раз *нареч.* Обикн. в съчет. **раз, два, три** — за означаване, че нещо може да се извърши много бърже, отведнаж. *Мойше дига пушката: раз, два, три и . . . един гърмеж потресе нощта.* Ал. Константинов. *Казвам „раз“ и всичко е свършено.*

раз-. Глаголна представка за означаване: **1.** Насочване на действието в различни посоки, напр. р а з б л ъ с к в а м, р а з т л а с к в а м, р а з б у т в а м, р а з н а с я м и др. **2.** Започване на действието с голяма сила, напр. р а з в и к в а м с е, р а з с к а ч а м с е, р а з б ъ б р я м с е и др. **3.** Постепенно усилване на действието на основния глагол, напр. р а з х л а д я в а с е, р а з в и д е л я в а с е, р а з с м и в а м с е, р а з п р и к а з в а м с е и др. **4.** Осъществяване на действието на основния глагол, напр. р а з ц ъ ф т я в а м, р а з х у б а в я в а м, р а з к р а с я в а м и др. **5.** Изчерпване на действието, напр. р а з п р о д а в а м, р а з у ч а в а м, р а з г р а б в а м и др. **6.** Делене на части, напр. р а з ч у к в а м, р а з с и ч а м, р а з т р о ш а в а м и др. **7.** Разпределяне на нещо на много места, по части, напр. р а з м е р в а м, р а з с и п в а м и др. **8.** Извършване, разпространяване на действието на широка повърхност, напр. р а з т е г л я м, р а з д ъ р п в а м, р а з м а з в а м и др. **9.** Насочване на действието на основния глагол вън от нещо, напр. р а з с и п в а м, р а з л и в а м и др. **10.** Извършване обратно действие на действието в основния глагол, напр. р а з п л и т а м, р а з в и н т в а м и др. **11.** Откриване, разтваряне на нещо завито, покрито, затулено, напр. р а з в и в а м, р а з р и в а м, р а з р а в я м и др. **12.** Пълно прекратяване на действието, което изразява основният глагол, напр. р а з л ю б в а м, р а з п о п в а м и др. **13.** Прекратяване на действието с обратен резултат, напр. р а з о ч а р о в а м, р а з у б е ж д а в а м и др.

разбера. Вж. р а з б и р а м.

разбера се. Вж. р а з б и р а м с е.

разбесня се. Вж. р а з б е с н я в а м с е.

разбеснявам се, -аш се, *несв.*; **разбеснея се,** -ееш се, *мин. св.* разбесня̀х се, *прич. мин. действ.* разбеснял се, -а се, -о се, *мн.* разбеснели се, *св., сред.* Почвам да беснея. *Привечер той се разбесня неочаквано, счупи няколко чаши и . . . удари плесница на жена си.* Дим. Димов.

разбесняване *ср. Отгл. същ. от* разбеснявам се.

разбесувам се, -аш се, *св., сред.* **1.** За куче, котка и др. — идва ми време да се оплодя. **2.** *Разг.* Разбеснявам се. *Когато се развика и разбесува, затварят го тука.* Вазов. *През ужас-*

ните събития на 1876 г., когато чепинските помаци се бяха разбесували и нападаха Батак, Каменица не биде никак закачена. Вазов.

разбѝя. Вж. разбивам.

разбѝвам, -аш, *несв.*; **разбѝя,** -йеш, *мин. св.* разбѝх, *прич. мин. страд.* разбѝт, *св.* **1.** С удряне правя нещо да стане на късове; раздробявам, разтрошавам. *Грабеха цели шишета,... запращаха ги далеч пред себе си и ги разбиваха на хиляди парчета.* Йовков. *Забиваха копачки в земята, разтърсваха пръстта..., разбиваха буците пръст.* К. Петканов. *Искам да стана отново каменар — да разбивам гранитни скали.* Ран Босилек. *Сговорна дружина планина разбива.* Погов. **2.** С удари счупвам, изкъртвам. *Чуваха се удари на брадви, които разбиваха врати.* Йовков. *Но тогава аскерът се нахвърли да разбива затворените дюкяни и колкото грабеше за себе си, много повече разхвърляше и тъпчеше с нозе по улиците.* Дим. Талев. **3.** *Разг.* С биене правя нещо да стане пухкаво. *Разбивам вълна. Разбивам памук. Разбивам парцали.* **4.** С биене, с бъркане правя нещо добре да се размеси, да бухне. *Разбивам яйца.* **5.** Наранявам, разкървавявам някоя част на тялото. *Виждаме ги с оковани ръце да отиват спокойни и горди към бесилките, в безумно отчаяние да разбиват сами главите си о тъмничните зидове.* Йовков. *Той се спуща към стъклата, като мисли — там няма преграда, но си разбива главата, пада зашеметен и едвам диша.* М. Кремен. ‖ *Прен.* Правя нещастен, разрушавам, унищожавам. *Тези нещастия ми разбиха живота. Разбивам щастието на някого.* **6.** *Воен.* Нанасям поражение; побеждавам. *Всичко това улеснява пътя към престола на храбрия и честолюбив овчарин Ивайло, който със своите дружини разбива няколко пъти татарите.* Вазов. **7.** Повреждам, разрушавам, развалям. *Силната буря разби кораба. Лагерите на машините са разбити от недобро смазване.* **8.** *Прен.* Доказвам несъстоятелността на нещо; опровергавам, премахвам. *Малките интриги и клевети, които сееше за него, не помагаха, напротив, Огнянов ги разбиваше победоносно и растеше още в очите на света.* Вазов. **разбивам се, разбия се** *възвр.* и *страд.* □ **Разбивам на пух и прах** (разг.) — унищожавам напълно. *Сурово и безпощадно народът ни смаза и разби на пух и прах коварните опити на империалистическите агенти.* Лальо Ганчев. **Разбивам пари** (разг.) — разменям, развалям едри пари срещу дребни.

разбѝвам се, -аш се, *несв.*; **разбѝя се,** -йеш се, *мин. св.* разбѝх се, *св.*, *сред.* Разпръсвам се, като се удрям силно в нещо. *Морските вълни прииждаха с бучене и се разбиваха върху ронливия варовит бряг.* Я. Каралийчев. *Там ладия във ветрове, мъгли, | разбива се о страшните скали.* Вазов.

разбѝване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разбивам и *от* разбивам се. *Разбиването на немците пред Москва беше зарадвало белобрадия старец повече от всичко друго.* Дим. Ангелов.

разбинтòвам, -аш, *несв.* и *св.* Снемам бинт, превръзка от рана.

разбира̀ем, -а, -о, *прил.* Който лесно може да се разбира; понятен. *Разбираем език.*

разбира̀емо. *Нареч. от* разбираем. *Конкретно и разбираемо трябва да се обяснява на селяните необходимостта от бързото, срочно и стопроцентово изпълнение на държавните доставки.*

разбира̀емост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Рядко. Отвл. същ. от* разбираем.

разбѝрам, -аш, *несв.*; **разбера̀,** -ѐш, *мин. св.* разбра̀х, *св.* **1.** Долавям, възприемам смисъла, значението на нещо. *Момката слушаше тайнствените думи на дяда си... и, макар че не ги разбираше, на душата му ставаше светло и топло.* Елин Пелин. *Консул бил бре! — извика един, който разбра що значеше тая дума.* Вазов. *Селяните слушаха с покорно наведени глави, но не разбираха нищо от словото на турския големец.* Дим. Талев. **2.** Отгатвам, долавям действията, намеренията на някого. *Аз чух из стаята си стъпките на турците и разбрах, че идат за мене.* Вазов. *Да би знала, мамо, | да би ти разбрала | колко сладки сълзи | с либе съм проляла.* Ц. Церковски. *Тя нито беше чула, нито беше разбрала, че селото е бягало.* Йовков. *На един от своите тя даваше гласно команда, на други само кимаше с глава, трети побутваше предупредително. И всички разбираха какво се иска от тях.* Г. Караславов. **3.** Разкривам, схващам причината за нещо. *Той даже не разбираше защо бягат тия хора.* Вазов. *Панайотка не можеше да разбере от где идеше тая напаст за семейството.* Д. Немиров. **4.** *Разг.* Имам определено мнение за нещо; схващам, преценявам. *Аз поиначе разбирам тия неща. Аз така разбирам положението.* **5.** Отгатвам и споделям мислите, чувствата и желанията на някого. *Павел разбираше братята си, догаждаше страданията на баща си и се чувствуваше чужд в къщата.* Елин Пелин. *Дядо Гено се обърща към мене усмихнат и ме гледа. Разбирам го: много бяхме си казали, много още имаше да си кажем.* Йовков. *Не сбъднаха се моите надежди за един мил, нежен съпруг. Да го любя, да го любя до полуда, до самозабрава, да любя душа, която да ме разбира и да я разбирам.* Вазов. *Гъдулката ми само | разбира мойта скръб.* Ас. Разцветников. ‖ Влизам в положението на някого. *Но, Вело, разбери ме. Какво ще каже Борислав, като само мене не види в тронната палата?* Вазов. **6.** *Разг.* С предл. *от* — притежавам познания, опит, вкус за нещо, умея добре да върша нещо. *Аз съм, както знаеш, син на земеделец и разбирам от коне.* Йовков. *Той е с техническо образование, обича си занаята, разбира от строеж.* Г. Караславов. *Трябва обаче да ви кажа, че аз малко разбирам от картини.* Орлин Василев. **7.** За език — зная, владея. *Но тя стоеше спокойна, понеже не разбираше турски.* Вазов. *На хотела карай! — каза тя, но веднага сети, че той не разбира български, а тя не знае влашки.* Вазов. **8.** *Прен. Разг.* Имам облаги от нещо, изпитвам удоволствие от нещо. *О, добри човече, защо искаш да ме изядеш? Какво ще разбереш от мене — аз съм за тебе една хапка само.* Ц. Церковски. *Лили с искрено съжаление следеше Лалка по пътя за селото. — Горката! Ще увехне, без да разбере нещо от младостта.* Стаматов. **9.** *Разг.* Усещам, долавям. *Само две години! А какво са две години? Няма да разбереш как ще се търкулнат като две седмици.* Г. Караславов. **10.** *Прен. Нар.* Признавам на някого или на нещо ценни качества. *Тука едно парче да имаш — казваше Наке, като сочеше люлналите се жита, — това го разбирам имот.* Кр. Григоров.

11. *Прен. Нар.* Получавам известие за някого, научавам се къде е и как е. *Кога ми пишете, явете ми, моля, къде и как е брат ми Кирко, че от месеци не съм го разбрал, а и от домашни из София не получавам писма.* Вазов. *Стрина Радовица току-що беше получила писъмце от своя мил жаден Кънчо, когото доста отдавна не беше разбирала.* Влайков. **разбирам се, разбера се** *страд.* □ **Разбираш ли** (разг.) — вметнат израз при разговор; ясно ли ти е какво говоря? *Ние — разбираш ли — не щем съдия!* Вазов. *В туй време, разбираш ли, оня до вратата задрънка звънеца.* Ал. Константинов. **Ще му дам да разбере** (разг.) — израз на закана; ще се разправям с него, ще го накажа, ще му отмъстя. *Ако не беше ми заложена пушката, щях да му дам да разбере. Щях да го застрелям като заяк.* Елин Пелин.

разбѝрам се, -аш се, *несв.*; **разберà се,** -еш се, *мин. св.* разбрàх се, *св., сред.* и *взаим.* 1. Само 3 *л.* Става ясно, очевидно. *Но скоро всичко се разбра. Еньо се отказал от Цвета.* Елин Пелин. *Но, нали ще правиш сватбата през постите, то се разбира, че бягаш от харчове.* К. Петканов. *Но че беше тука, то се разбираше: нощем надалеч в полето, в тъмнината, се чуваше да вие.* Йовков. 2. *Разг.* Вземам от дума, не упорствувам. *Разбери се и ме остави на мира, не искам да дойда с тебе.* 3. Спогаждам се, споразумявам се с някого. *След половин час ние се разбрахме по всички въпроси.* Ем. Станев. *Няма ли при вас команда, дявол да го вземе?! Пратете човек да се разберем.* Ив. Хаджимарчев. *Пусти пари! Все за тях се разправят... Остави ги ти тях... Те са братя, те ще се разберат.* 4. Взаимно схващаме, долавяме действията, намеренията си. *След дълга разправия с ръце, с очи, с крака и с различни движения на тялото земните и лунните хора сполучиха да се разберат.* Елин Пелин. *Двамата се гледат в очи и изведнъж се усмихват. Те се разбират добре.* Йовков. □ **Разбира се** — знае се, ясно е. *Меси хляб ти и никому думица, че после и на двамата главите ни на колове ще носят. Жената не каза никому, разбира се.* Ст. Ц. Даскалов.

разбѝране[1], *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разбирам *и от* разбирам се. *Съществуват работи, за разбирането на които човек трябва да има чувство.* Яворов. *Разбиране на задача. Разбиране законите на природата.*

разбѝране[2], обикн. *мн.* разбирания, *ср.* Схващане, убеждение, възглед. *В редица писма той се кънеше да му изложи своите разбирания за обществен дълг, за политическа дейност, за морал и съвест.* Г. Караславов. *Най-после ти не трябваше да забравяш какви са моите разбирания за женитбата.* Йовков.

разбирàтелство, *мн.* няма, *ср.* Взаимно разбиране; съгласие, споразумение. *Не поведох борба по болшевишки, не потърсих разбирателство и помощ от околийския комитет на партията.* А. Гуляшки. *Има разбирателство, има желание за братско сътрудничество.* А. Каралийчев.

разбѝт, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* разбия. 2. Като *прил.* — съсипан, смазан, сломен, опропастен. *В душата ми вътре, | както в океана, | лежат на камари | разбити надежди.* П. Р. Славейков. *Огнянов дръпна разбития от това нещастие Петър и го увлече в зимника.* Вазов. *Какви горки ти не пи отрови! | Каква скръб те, майко, не нагази! | ... | Ти, сама разбита, безнадеждна, | дух и бодрост даваше на мене.* Вазов. *В кипящето вино щат спомен удави, | заспа ще дух болен в разбити гърди.* Яворов.

разбѝтост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разбит. *Болните имат чувството на тежкоболни и изпитват необяснима умора и разбитост.* К. Чилов.

разбѝчкам. Вж. разбичквам.

разбѝчквам, -аш, *несв.*; **разбѝчкам,** -аш, *св. Диал.* Разбишквам. *Като че някое мухливо добиче е влязло и е разбичкало всичко в тая къща.* Ц. Церковски. **разбичквам се, разбичкам се** *страд.*

разбѝчкване *ср. Отгл. същ. от* разбичквам *и от* разбичквам се.

разбѝшкам. Вж. разбишквам.

разбѝшквам, -аш, *несв.*; **разбѝшкам,** -аш, *св. Диал.* Разхвърлям, разбутвам. *Из стаята пак бяха разбишкани фарфалаци, колички, орала.* Г. Караславов. **разбишквам се, разбишкам се** *страд.*

разбѝшкване *ср. Отгл. същ. от* разбишквам *и от* разбишквам се.

разбѝя. Вж. разбивам.

разбѝя се. Вж. разбивам се.

разблàжа. Вж. разблаждам.

разблàжа се. Вж. разблаждам се.

разблàжвам, -аш, *несв.*; **разблàжа,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Докарвам, причинявам удоволствие, наслада. *Много ми се ще да разблажа душата си с хубава дума.* А. Гуляшки. *Налей ми вода студена, | ... | сърцето си да разблажа, | устата си да разквася.* Нар. пес. **разблажвам се, разблажа се** *възвр.* и *страд.*

разблàжвам се, -аш се, *несв.*; **разблàжа се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Облажвам се. *У тебе бог и срам няма ли, та си се разблажил в богородичен пост.* Н. п. Филипов.

разблàжване *ср. Отгл. същ. от* разблажвам *и от* разблажвам се.

разблèйвам се, -аш се, *несв.*; **разблèя се,** -èеш се, *мин. св.* разблях се *и* разблèях се, *прич. мин. действ.* разблял се, -а се, -о се, *мн.* разблèли се, *и* разблèял се, *св., сред.* Почвам силно да блея. *Стадото се разблея.*

разблèйване *ср. Отгл. същ. от* разблейвам се.

разбленỳвам се, -аш се, *св.* Почвам да бленувам много, отдавам се на блянове; размечтавам се.

разблèя се. Вж. разблейвам се *и* разблявам се.

разблỳда *ж. Нар.* Опомняне от заблуда. *Има заблуда, има и разблуда.* Погов.

разблỳден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* 1. *Нар.* Размирен, бунтовен. *Разблудно време.* 2. *Книж.* Който се е отдал на разврат; развратен. *Из Берлин | прозвънват празнични шейни | и кискат се разблудните жени.* Смирненски. *Легенда за разблудната царкиня* (наслов на поетическо произведение). Дебелянов.

разблъ̀скам. Вж. разблъсквам.

разблъ̀сквам, -аш, *несв.*; **разблъ̀скам,** -аш, *св.* Блъскам на разни страни, за да си от-

воря път; разбутвам, разтласквам. *Една млада жена разблъска мъжете, които бяха най-отпред.* М. Марчевски. *Разблъска безцеремонно тълпата и, като показа на портиера някаква карта, влезе веднага, последван от Ирина.* Дим. Димов. *Стражарите разблъскаха притихналите прави слушатели, които бяха до вратата.* Я. Каралийчев. **разблъсквам се, разблъскам се** *страд.*

разблъ̀сквам се, -аш се, *несв.*; **разблъ̀скам се,** -аш се, *св.*, *сред.* Почвам силно да блъскам.

разблъ̀скване *ср. Отгл. същ. от* разблъсквам *и от* разблъсквам се.

разбля̀вам се, -аш се, *несв.*; **разблѐя се,** -ѐеш се, *мин. св.* разбля̀х се *и* разблѐях се, *прич. мин. действ.* разбля̀л се, -а се, -о се, *мн.* разблѐли се, *и* разблѐял се, *св.*, *сред.* Разблейвам се.

разбогатѐя. Вж. разбогатявам.

разбогатя̀вам, -аш, *несв.*; **разбогатѐя,** -ѐеш, *мин. св.* разбогатя̀х, *прич. мин. действ.* разбогатя̀л, -а, -о, *мн.* разбогатѐли, *св.* Ставам много богат, забогатявам много. *Той в скоро време разбогатя и доби предно място между първенците в Неготин.* Вазов. *Овчарят всяка година се надява, че разбогатява.* Погов.

разбогатя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разбогатявам.

разбо̀й, -о̀ят, -о̀я, *мн.* -о̀и, *м.* Стан за тъкане. *Като се свършваше всекидневната работа из къщи, по двора, тя сядаше да везе, да плете кенета, да ткае в разбоя.* Дим. Талев.

разбо̀йник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Лице, което напада пътници и ги обира с насилие; грабител, бандит. *Разбойници нападнаха по пътя за в града дядо Стоилко и Балана, та им зимаха 8000 лева.* Я. Страшимиров. *Разбойниците нахълтаха в стаята.* Вазов. **2.** *Прен.* Злосторник, негодник, нехранимайко. *Той ме нарече разбойник, удари ме по лицето.* Вазов. *Те не знаеха защо големецът ги ругае, защо ги нарича разбойници, варвари, дебелоглави.* Йовков. *Още днес и ти да се измиташ оттука, защото ще те пребия, разбойник такъв!* Кр. Велков. *Ти нима за добро си дошъл — викаше Божан. — И ръка ще вдигаш, а! Разбойник, хайдутин!* Елин Пелин. **3.** *Прен. Разг. Гальов.* Немирник, палавник. *Ах ти, малки разбойнико, пак ли направи пакост?* □ **Пладнешки разбойник** (разг.) — лице, което върши явни и дръзки злодеяния.

разбо̀йнически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до разбойник. *Един ден той напусна бащиния си дом и ралото и влезе в една от многото разбойнически чети, които тогава опленяваха еднакво и гръцката земя и българската.* Вазов. *Разбойническо нападение. Разбойнически пълчища.*

разбо̀йнически. *Нареч. от прил.* разбойнически. *Нападна го разбойнически.*

разбо̀йничество, *мн.* -а, *ср.* Постъпка, деяние на разбойник. *Вие го съдихте там за разбойничество и го осъдихте на седем години затвор в окови.* Вазов. *Нейният глас се носеше в спокойната вечерна тишина някак диво и будеше в ума ми спомени за страшни работи, за разбойничества, грабежи и кръвнини.* Елин Пелин.

разбо̀йничествувам, -аш, *несв. Книж.* Занимавам се с разбойничество. *Ти разбойничествуваш цели четири години из тоя край, мало и голямо е писнало от тебе... Сега вече свърши твоята!* Д. Немиров.

разбо̀йнишки, -а, -о, *прил.* Разбойнически.

разбо̀йнишки. *Нареч. от прил.* разбойнишки; разбойнически.

разболѐя се. Вж. разболявам се.

разболя̀. Вж. разболявам.

разболя̀вам, -аш, *несв.*; **разболя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* разболя̀л, -а, -о, *мн.* разболѐли, *св. Рядко.* Докарвам, причинявам болест някому; поболявам. *Тежки грижи ще разболят стареца.*

разболя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разболѐя се,** -ѐеш се, *мин. св.* разболя̀х се, *прич. мин. действ.* разболя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разболѐли се, *св.*, *сред.* Ставам болен; заболявам, поболявам се. *Ние тъй сме научени — да работим, без работа се разболяваме.* Цани Гинчев. *На нас ни се случваше там и да се разболеем, и да останем без пари.* Дим. Талев. *Човек нали е, и се разболява, и оздравя.* Йовков.

разболя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разболявам *и от* разболявам се. *На третия ден от разболяването си Вълчан се помина.* Йовков.

разбо̀р *м.* **1.** Разглеждане на словесно произведение или на отделно изречение откъм идейно-художествена страна, езиков строеж, стил; оценка, анализ. *За вас ще бъде крайно любопитно да прочетете двайсетина разбора върху вашето произведение.* Вазов. *Правя разбор. Граматически разбор. Разбор на пиеса.* **2.** Критическо обсъждане и оценка на резултата от някаква дейност или поставена задача. *Другарят командир ще направи по картата тактически разбор на задачата.* Дим. Димов. *Тук стана разбор на акцията и разпределяне на оръжието.* К. Ламбрев.

разбрадя̀. Вж. разбраждам.

разбра̀ждам, -аш, *несв.*; **разбрадя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Развързвам, свалям забрадка. *Из вратника изскокна разбрадена жена и завика раздирателно.* Вазов. *Янка разбради бяла забрадка, | та я натопи във ясни кърви.* Нар. пес. **разбраждам се, разбрадя се** *възвр. Момите се разбрадиха, веселите им гласове станаха по-чисти и звънливи.* К. Петканов.

разбра̀ждане *ср. Отгл. същ. от* разбраждам *и от* разбраждам се.

разбраздя̀. Вж. разбраздявам.

разбраздя̀вам, -аш, *несв.*; **разбраздя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Изоравам бразди в нива, за да я размеря или направя на лехи. **разбраздявам се, разбраздя се** *страд.*

разбраздя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разбраздявам *и от* разбраздявам се.

разбра̀н, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разбера. **2.** Като *прил.* — а) Който лесно може да се разбере; разбираем, понятен, ясен. *Хайде да се побратимим. Гост ще ми си тая вечер. — Виж, сега на разбран език приказваш! — рекъл Голчо.* Ран Босилек. *Когато разказваше, разказваше просто и ясно, с разбрани думи.* Дим. Ангелов. б) Който проявява разбиране и добра воля в отношенията си с други; разумен, добър, сговорен. *Все е харно за челяка | да е скромен и разбран.* Вазов. *Разбира се, не всички машини-*

сти били такива. Имало добри, разбрани, които дружели с огнярите. Ив. Бурин. *Нейсе, разбран човек излезе. Позасмя се даже.* Ал. Константинов.

разбра̀но *нареч.* 1. Лесно за разбиране; ясно, понятно. *Прости ме, брате, взех те за сатана — пробъбра той едва разбрано.* Ст. Загорчинов. *Говори тъй разбрано, | тъй убедително.* К. Христов. 2. Обикн. като отговор на нареждане, заповед и под. — разбирам, разбрах. *Разбрано, господин поручик — тракна с токовете си пъргавият подофицер.* Вежинов. *Разбрано! — отвърна Дако, като преглътна радостно плюнка и сложи телефонната слушалка.* Г. Райчев.

разбрѝдам, -аш, *несв. Диал.* Изваждам, изтеглям нишки от плетка или тъкан; разнищвам, разплитам. *Система!... Измъкването на една бримка може да разбрида целия чорап!* Орлин Василев. **разбридам се** *страд.* и *сред. Платът се лесно разбрида.*

разбрѝдане *ср. Отгл. същ. същ. от* разбридам *и от* разбридам се.

разбръмча̀ се. Вж. разбръмчавам се.

разбръмча̀вам се, -аш се, *несв.*; **разбръмча̀ се.** -йш се, *мин. св.* -а̀х се, *св., сред.* Почвам усилено да бръмча. *Вече е топличко станало, мухите се разбръмчали.* Елин Пелин.

разбръмча̀ване *ср. Отгл. същ. от* разбръмчавам се.

разбрѐскам. Вж. разбръсквам.

разбрѐсквам, -аш, *несв.*; **разбрѐскам,** -аш, *св.* Бръскам нещо на разни страни; размитам. *Момчето разбръска пред дюкяна.* **разбръсквам се, разбръскам се** *страд.*

разбрѐскване *ср. Отгл. същ. от* разбръсквам *и от* разбръсквам се.

разбръщолѐвя се. Вж. разбръщолевям се.

разбръщолѐвям се, -яш се, *несв.*; **разбръщолѐвя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам много да бръщолевя.

разбръщолѐвяне *ср. Отгл. същ. от* разбръщолевям се.

разбу̀дя. Вж. разбуждам.

разбу̀ждам, -аш, *несв.*; **разбу̀дя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Прекъсвам съна на някого; събуждам. *Васил спеше в сладък успокоителен сън. Петър като че не смееше да го разбуди.* Блъсков. *Душата ми заспива в скута на нощта: | недейте я разбужда.* Яворов. *През нощта един гръм в стаята му разбуди съседите на неговата къща.* Вазов. 2. *Прен.* Правя да се опомни, да се осъзнае някой; пробуждам. *Те разбудиха народа и му вляха в сърцето желание за свобода и за правда.* Вазов. *Заспалите си да разбудим братя | и с тях от бой на бой да полетим.* П. Р. Славейков. **разбуждам се, разбудя се** *страд.* и *сред. Цялата махала се разбужда, разтреперана от страх.* Величков.

разбу̀ждане *ср. Отгл. същ. от* разбуждам *и от* разбуждам се. *Едно внезапно разбуждане на духовете и сърцата се забележи.* Вазов.

разбу̀лвам, -аш, *несв.*; **разбу̀ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Свалям, махам булото на някого, разкривам нещо забулено. *Момите разговарят с граничаря, | разбулили усмихнати лица.* Ламар. 2. *Прен.* Разкривам, разгадавам. *Именити стратези разбулваха дълбоки тайни на военна сръчност.* Н. Райнов. *И острата му, жива, буйна мисъл се стремеше да разбули загадката на собствения му живот.* Дим. Талев. **разбулвам се, разбуля се** *възвр.* и *страд. А смрачи се, гостите се разотидоха, сватовете се врѐдиха пак на трапеза, най-после разбулиха се и младоженците.* А. Страшимиров.

разбу̀лване *ср. Отгл. същ. от* разбулвам *и от* разбулвам се.

разбу̀ля. Вж. разбулвам и разбулям.

разбу̀лям, -яш, *несв.*; **разбу̀ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разбулвам. *В мечти потънал, времената скрити | разбулям аз, кат гледам върха свят.* Вазов. *Колко трепети разбуля | мерний ритъм устремен!* Н. Хрелков. **разбулям се, разбуля се** *възвр.* и *страд.*

разбу̀ляне *ср. Отгл. същ. от* разбулям *и от* разбулям се.

разбумтя̀ се. Вж. разбумтявам се.

разбумтя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разбумтя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* разбумтя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разбумтѐли се, *св., сред.* Почвам силно да бумтя. *В стаята на началника една печка се е разбумтяла.* А. Гуляшки.

разбу̀нвам, -аш, *несв.*; **разбу̀ня,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Подбуждам, подстрекавам към буна; разбунтувам. *Като ходеше по селата — разбуни народа, внуши му повече смелост и надежда.* Дим. Талев. **разбунвам се, разбуня се** *страд.* и *сред.*

разбунту̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Вдигам, подтиквам към бунт; размирям, разбунвам. *От Сърбия право в България; там ще разбунтуваме нашите юнаци.* Вазов. *Наместо мене, за Белово замина отец Кирил с други още двама души; те щяха да разбунтуват българските села, през гдето преминат.* З. Стоянов.

разбунту̀вам се, -аш се, *несв.* и *св., сред.* Почвам да се бунтувам. *Самолюбието му се разбунтува, като някой опарен звяр.* Вазов.

разбунту̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разбунтувам *и от* разбунтувам се. *Както и при разбунтуванията на другите места, турското население в първия миг изтръпнало.* Вазов.

разбу̀ня. Вж. разбунвам.

разбу̀рмен, -а, -о, *прил. Разг. Пренебр.* Лишен от мярка; разпуснат, развинтен. *Несгодите, за които загатвате и говорите, са фикции само на вашето разбурмено въображение.* П. П. Славейков. *Разбурмена фантазия.*

разбу̀там. Вж. разбутвам.

разбу̀твам, -аш, *несв.*; **разбу̀там,** -аш, *св.* 1. Бутам на разни страни, обикн. за да си отворя път; разтласквам. *Я разбутайте навалицата, за да минат гостите!* Ст. Загорчинов. *Степанов разбута натрупалите се деца, песъчливата пътечка се отвори, бегачите наклякаха.* Ст. Ц. Даскалов. *Наобикалят го другарите му ... Той ги разбутва, проправя си път към стареца, който също е излязъл.* А. Гуляшки. || Махам, отстранявам с бутане. *Емил се втурна в избата, разбута дърветата и викна: — Свърши се!* А. Каралийчев. 2. Разбърквам, размествам. *Султана... приседна пред огнището, разбута пламтящите главни.* Дим. Талев. || Нарушавам реда на нещо. *В кабинета имаше книги и папки, които старият Тъкачев не беше разбутвал откак беше се*

настанил в този дом. Г. Караславов. **разбутвам се, разбутам се** *страд.*

разбу̀тване *ср. Отгл. същ. от* разбутвам *и от* разбутвам се.

разбуча̀ се. Вж. разбучавам се.

разбуча̀вам се, -аш се, *несв.*; **разбуча̀** се, -йш се, *мин. св.* -àх се, *св., сред.* Почвам силно да буча. *През есента се изля проливен дъжд някъде в Балкана. Реката ... придойде, разбуча се и завлече долния край на нашето село.* А. Каралийчев. *Разбучало се морето, изскочил из него един зъл юнак.* Нар. прик.

разбуча̀ване *ср. Отгл. същ. от* разбучавам се.

разбушу̀вам се, -аш се, *св., сред.* Почвам силно да бушувам; развълнувам се. *Морето се разбушува.*

разбъ̀бря се. Вж. разбъбрям се.

разбъ̀брям се, -яш се, *несв.*; **разбъ̀бря** се, -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Почвам много да бъбря; разприказвам се. *Разбъбреш ли се много — добро не очаквай!* А. Гуляшки. *Публиката не можеше вече да се успокои — всеки имаше да каже по нещо на съседа си, а жените се разбъбраха неудържимо.* Дим. Талев.

разбъ̀бряне *ср. Отгл. същ. от* разбъбрям се.

разбълнѝкам. Вж. разбълниквам.

разбълнѝквам, -аш, *несв.*; **разбълнѝкам,** -аш, *св.* Разклащам съд с течност. *Разбълникай дамаджаната.* **разбълниквам се, разбълникам се** *страд.* и *сред.*

разбълнѝкване *ср. Отгл. същ. от* разбълниквам *и от* разбълниквам се.

разбъ̀рзам се. Вж. разбързвам се.

разбъ̀рзвам се, -аш се, *несв.*; **разбързам** се, -аш се, *св., сред.* Почвам много да бързам. *Тя се разбърза, стъкна огън, опържи яйца, намери вино и сложи богата трапеза на своя мил гост.* Елин Пелин. *Поручикът ... още по-бързо закрачи напред. Но защо ли се е разбързал?* Вежинов.

разбъ̀рзване *ср. Отгл. същ. от* разбързвам се.

разбъ̀ркам. Вж. разбърквам.

разбъ̀ркано *нареч.* Безредно, безразборно. *И захваща сега да посочва разбъркано с пръчката ту една, ту друга буква.* Влайков.

разбъ̀рканост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Отсъствие на ред; безредие, хаос. *Заедно с нас се зазавръща, в една голяма разбърканост, и обозът.* Вазов.

разбъ̀рквам, -аш, *несв.*; **разбъ̀ркам,** -аш, *св.* 1. Размествам с бъркане; разбутвам. *Не разбърквай книгите.* || Разравям. *Обръща се смутено, разбърква огъня и пак се усмихва.* Йовков. 2. Бъркам, меся, размесвам течност, смес. *Кондо работеше, чукаше камъни, зидаше, нареждаше, разбъркваше кал, мажеше.* Д. Немиров. || Смесвам, размесвам различни или еднородни предмети, неща. *Ще опече пуканици, ще ги начука ситно-ситно, ще скълца изсушен сминдул и малко чубрица, ще ги пресее, па ще ги разбърка със ситна солчица, и стане една шарена сол — за чудо хубава!* Влайков. *Избира той заглавията им ..., написва ги на отделни листчета, които туря в джеба си, разбърква ги и вади отново едно по едно.* К. Христов. 3. *Прен.* Създавам, внасям смут, бъркотия; обърквам, разстройвам. *Не разбърквайте светът | с вашите думи непристойни.* Вазов. **разбърквам се, разбъркам се** *страд.* и *сред.* *Хубавите мисли, които до преди малко го вълнуваха, започнаха да потъмняват, да се разбъркват.* Г. Караславов. □ **Разбърквам сметките (плановете)** — попречвам да се постигнат определени цели, намерения.

разбъ̀ркване *ср. Отгл. същ. от* разбърквам *и от* разбърквам се. *И тозчас става едно разбъркване на учениците.* Влайков.

разбърнѝкам. Вж. разбърниквам.

разбърнѝкам се. Вж. разбърниквам се.

разбърнѝквам, -аш, *несв.*; **разбърнѝкам,** -аш, *св. Разг.* Размествам нещо чрез бърникане; разбутвам. *Някой ми е разбърникал книгите.* **разбърниквам се, разбърникам се** *страд.*

разбърнѝквам се, -аш се, *несв.*; **разбърнѝкам** се, -аш се, *св., сред. Разг.* Почвам да бърникам. *Какво си се разбърникал из долапите.*

разбърнѝкване *ср. Отгл. същ. от* разбърниквам *и от* разбърниквам се.

разбя̀гам се. Вж. разбягвам се.

разбя̀гвам се, -аш се, *несв.*; **разбя̀гам се,** -аш се, *св., сред.* Само *мн.* и 3 *л. ед.* 1. Бягам на разни страни, разпръсквам се с бяг. *По едно време, като се разбягаха овцете, урнаха се насам, урнаха се натам.* Йовков. *Кокошките ... се разбягват и разкудкудякват тревожно.* Елин Пелин. 2. Разтичвам се нагоре-надолу. *Разбягал се да купува подаръци.*

разбя̀гване *ср. Отгл. същ. от* разбягвам се.

разва̀йкам се. Вж. развайквам се.

разва̀йквам се, -аш се, *несв.*; **разва̀йкам** се, -аш се, *св., сред.* Почвам силно да се вайкам. *Тя се развайка: „Изгориха детето ми!"* Вазов.

развàла *ж.* 1. Влошаване, повреждане качествата на храна, стока и др.; разваляне. *Банките не дават пари срещу артикули, които подлежат на бърза развала.* П. Спасов. *Те са почти доволни, защото пазят тютюна от развала и господарите им плащат добре.* Дим. Димов. 2. *Прен.* Нравствено падение, поквара. *Там е едно мътно море от нищета, развала, срам и леност.* Вазов. *До каква нравствена развала са достигнали буржоазните партии у нас, най-красноречиво свидетелствуват станалите преди малко градски и селски общински избори.* Г. Караславов. *От развала към провала.* 3. *Нар.* Отказ от клетва, обещание и др.; разтуряне, разваляне. *Вероятно до Цонка е дошъл слухът и за развалата на сестриния ѝ годеж.* Вазов. *Верни думи, вярна обич, има ли за тях развала? | За сърцата, що се любят, и смъртта не е раздяла!* П. П. Славейков. 4. *Рядко.* Разруха, разрушение. *Дойде Тосун бей, направи плен и пожар Клисура ... Чували сте и вие клисурската развала.* Вазов.

развалѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* разваля. 2. Като *прил.* — а) Покварен, безнравствен, развратен. *Слушай, думах ѝ понякога, нима ти не виждаш, че си попаднала в ръцете на един развален човек?* Г. Райчев. *Развален човек, пияница. Лъже, хвали се.* Йовков. б) За език, изговор — неправилен, със силно влияние от

чужд език. *То дълго мълча смутено и най-сетне подхвана на развален гръцки език една местна легенда.* И. Волен. *Яла тука, бре! — викна турчинът на развален преспански говор.* Дим. Талев.

развалина̀ *ж.* 1. Само *мн.* Останки от разрушени, рухнали сгради, селища; руини, сесипни. *Само две къщи ... са оцелели от селото и сред купищата развалини стоят уединени и осиротели.* Йовков. *Черните руини на рухналата сграда струят облачета прах и дим ... Той оглежда развалините, оглежда хилядите си другари, хвърля върху тях снежните кокичета и махва ръка.* Смирненски. || *Обр. Във развалините на това общество да се съгради царството на равенството и на правдата!* Вазов. 2. Само *ед.* Полуразрушена, разнебитена сграда. *Живеем в развалина.* 3. Само *ед.* Грохнал, изнемощял човек. *Аз, брат, не съм здрав. Цяла развалина съм.* М. Марчевски. *А Костов гледаше провлачените му старчески стъпки и помисли: ... „И той е нещастна и самотна развалина като мене.“* Дим. Димов.

развалѝ. Вж. развалям.

развалѝ се. Вж. развалям се.

разва̀лям, -яш, *несв.*; **развалѝ**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Събарям, разрушавам. *Като решили да построят нова, сегашната черква, дошла им нещастната мисъл да развалят старата Хрелева черква.* Вазов. 2. Правя нещо да стане негодно за употреба, несполучливо; повреждам. *Едно хлапе / китарата съзря / ... / и я свали, / и я строши, — / ... съвсем я развали.* Михайловски. *Вместо да поправят покрива, развалиха го.* 3. *Прен.* Нарушавам, влошавам; разстройвам. *Той не иска да разваля спокойствието си, не иска да чопли стари рани.* Йовков. *Все имаше някаква неприятност, ... която разваляше настроението на всички.* Дим. Димов. *Жената, че си е лека, лека си е, ама не си разваляйте приятелството за нея.* К. Петканов. || Променям. *Допуснатите печатни грешки развалят смисъла.* Ем. Станев. 4. Разтурям, осуетявам. *Това беше тълпата, която идеше да направи контра-митинг на площада и да развали опозиционния.* Вазов. *Друг път селският писар дошел с кехаите да развали една седянка.* П. Ю. Тодоров. 5. *Прен.* Научавам някого на нещо лошо: покварявам. *Ти сам виждаш, татко, че службата дотегна и на мене. Тя ме развали.* Елин Пелин. **развалям се, разваля се** *страд. От гозбите малко нещо ми се развали стомахът.* Елин Пелин. □ **Развалям пари** — разменям по-едри пари срещу дребни. *Тя развали лева, пратен от Стоянча, купи вощеници и запали пред всичките икони на олтара.* Вазов. **Развалям хляб, тесто** (диал.) — размесвам, правя на отделни хлябове. *Ето че се връща майка ѝ да развали хляба. Боже мой, месила е вече! А Харитина лежи на одъра като пребита.* Ä. Каменова.

разва̀лям се, -яш се, *несв.*; **развалѝ се**, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* 1. Пропадам морално, нравствено, ставам лош, невъзпитан. *Такваз жена има в наше село. И дърти магарета оставили жените си и тръгнали подир нея. ... Селото се разваля ..., къщи се развалят.* Йовков. 2. *Разг.* Променям, влошавам вида външността или състава си. *Тя много напълня и се развали. От топлото време гозбата се развали.* 3. За време — ставам лош, дъждовит. *Хайде сега нахрани се, па тръгвай, че виж на — времето се развали.* Йовков.

разва̀ляне *ср. Отгл. същ. от* развалям *и от* развалям се.

разварѝ. Вж. разварявам.

развар̀явам, -аш, *несв.*; **разварѝ**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Варя нещо, докато омекне напълно. **разварявам се, разваря се** *страд.* и *сред. Месото се е разварило.*

развар̀яване *ср. Отгл. същ. от* разварявам *и от* разварявам се.

разведа̀. Вж. разваждам[1] *и* разваждам[2].

разведа̀ се. Вж. разваждам се.

развѐден, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* разведа. 2. Като *прил.* — който се е развел, напуснал с жена си (мъжа си). *Честността и чувството за ред той носеше в душата си, но сам едва ли щеше да се справи с новата си работа, ако във всичко не му помагаше една разведена негова племенница.* Ä. Гуляшки. *Разведена жена.* 3. Като *същ.* Лице, на което е дадено развод. *Редят бездетни „празник на детето“, / разведените брака поощряват.* Ем. п. Димитров.

развѐденица *ж. Рядко.* Разведена жена. *И до тях* (до жените) *бе стигнала новината, ... че Христосковата щерка — разведеницата, се прибрала у баща си.* Н. п. Филипов.

разведрѝ. Вж. разведрявам *и* разведрям.

разведрѝ се. Вж. разведрявам се *и* разведрям се.

разведр̀явам, -аш, *несв.*; **разведрѝ**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Правя нещо да стане ведро, ясно (от облаци, мъгли). *Пролетният вятър разведри небето (балкана).* 2. *Прен.* Прогонвам тежки мисли, настроения; ободрявам, освежавам. *Разнесоха се луди песни на веселба, игриви глуми разведриха намръщени чела.* Н. Райнов. *А днешният тъй хубав ден опияни още повече душите, разведри челата, запали огньове в очите.* Йовков. **разведрявам се, разведря се** *страд.*

разведр̀явам се, -аш се, *несв.*; **разведрѝ се**, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* 1. За небе, въздух — ставам ведър, ясен. *Дъждовните облаци се разкъсаха. Небето се разведри.* Ä. Каралийчев. *На изток хоризонтът се разведряваше все повече и повече.* Кр. Велков. 2. *Прен.* Ставам бодър; ободрявам се. *Стана светло в стаята, но Динчовото лице не се разведри.* Ä. Каменова.

разведр̀яване *ср. Отгл. същ. от* разведрявам *и от* разведрявам се.

развѐдрям, -яш, *несв.*; **разведрѝ**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разведрявам. **разведрям се, разведря се** *страд.*

развѐдрям се, -яш се, *несв.*: **разведрѝ се**, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* Разведрявам се.

развѐдряне *ср. Отгл. същ. от* разведрям *и от* разведрям се.

развѐждам[1], -аш, *несв.*: **разведа̀**, -ѐш, *мин. св.* развѐдох, *прич. мин. действ.* развѐл, *св.* Водя някого насам-натам, по разни места. *Затуй гледах да му се отсрамим, както трябва. Там го гостихме, тук го гощавахме, ... развеждахме го из града — туй музеи, паметници, градини.* Ст. Костов. *На една широка поляна той видя стотина и повече войници, които бяха наслезли от*

конете си и ги развеждаха. Йовков. **развеждам се, разведа се** *страд.*

развѐждам², -аш, *несв.*; **разведа̀**, -ѐш, *мин. св.* разведох, *прич. мин. действ.* развел, *св.* Прекратявам по законен ред брачни връзки между съпрузи, давам развод. *Той не знаеше дори парясани ли са вече или тепърва ще ги развеждат.* Г. Райчев. *Съдът ги разведе.* **развеждам се, разведа се** *страд.*

развѐждам се, -аш се, *несв.*; **разведа̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* разведох се, *прич. мин. действ.* развел се, *св., сред.* Получавам развод, преставам да живея законен съпружески живот. *Ти защо искаш да се разведеш със законния си мъж? — попитаха я старците. — Пияница е, бие ме, мъчи ме, не работи, децата ни гладуват.* Дим. Талев.

развѐждане *ср. Отгл. същ. от* развеждам¹, развеждам² *и от* развеждам се.

развѐй-прах, *мн.* няма, *м.* Несериозен, лекомислен човек; прахосник. *Иди се надей и този развей-прах да влезе в пътя.* П. Ю. Тодоров.

развѐй-плява, *мн.* няма, *м.* Прахосник, развей-прах. *Аз мислех, че ще носиш пари, сухи пари, ... а пък ти ... донесеш някой грош та ни залъжеш ... Хаир няма от тебе! ... — Гдето ще се рече, според тебе аз съм развей-плява.* Д. Немиров.

развенча̀вам, -аш, *несв.*; **развенча̀я,** -а̀еш, *мин. св.* развенчах, *св.* Лишавам някого от слава, почит, известност. *Развенчаха го като поет.* **развенчавам се, развенчая се** *възвр.* и *страд.*

развенча̀ване *ср. Отгл. същ. от* развенчавам *и от* развенчавам се.

развенча̀я. Вж. развенчавам.

развеселя̀. Вж. развеселявам.

развеселя̀ се. Вж. развеселявам се.

развеселя̀вам, -аш, *несв.*; **развеселя̀,** -йш, *мин. св.* -их, *св.* Създавам весело настроение у някого. *Някои разказваха епизоди из нелегалната борба, други развеселяваха другарите си с хуморески.* К. Ламбрев. **развеселявам се, развеселя се** *страд.*

развеселя̀вам се, -аш се, *несв.*; **развеселя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Ставам весел. *Гостите ... гълтват по няколко чашки вино, развеселяват се.* Св. Минков. *И може би не заради дрехите, а защото пак успя да отложи заминаването си, чичо Митуш се развесели.* Йовков.

развеселя̀ване *ср. Отгл. същ. от* развеселявам *и от* развеселявам се.

развѐтря. Вж. разветрям.

развѐтря се. Вж. разветрям се.

развѐтрям, -яш, *несв.*; **развѐтря,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Излагам нещо на вятъра да се вее, да се ветри. *И глухо тук-таме с тояжката почуква, | разветрил белите коси. | Възпира вмиг, поема дъх и хуква.* Смирненски.

развѐтрям се, -яш се, *несв.*; **развѐтря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Ходя, излагам се да ме лъха, да ме духа вятърът. *Какво си се разветрил!*

развѐя. Вж. развявам.

развѐя се. Вж. развявам се.

развѝвам, -аш, *несв.*; **развѝя,** -йеш, *мин. св.* развих, *прич. мин. страд* развит, *св.* **1.** Размотавам нещо навито. *Дръж кълбото! Само ще го развиваш. И, като хвана конеца, високият закрачи към могилата.* А. Каралийчев. || Развъртам. *Развивам бурма.* **2.** Разгъвам, разповивам нещо увито. *Той развива под носа на готвача малък пакет.* А. Гуляшки. *Кака Дона сложи детето на постилката и захвана да го развива.* Влайков. *Мишката в клопката, — издума Мердевенджиев, като си развиваше шала от врата.* Вазов. || За знаме — разгъвам, развявам. *Пак ще бъдем честити да развием лъвското знаме под българското небе.* Вазов. *Доста сме шетали по равна Шумадия, | доста сме гинали клети сиромаси, | я развивай байрак, ти Мануш войводо.* Нар. пес. **3.** За гора, растение — пускам, изкарвам пъпки, листа, клонки. *Гората развива от радост листа, посреща го и му проговорва.* К. Петканов. *Отец Игнатий вървеше все между буйно вретенилите ниви, готови утре да развият клас.* Елин Пелин. **4.** *Прен.* Правя нещо да се прояви, да се засили, да се издигне на по-висока степен. *Знаменитият революционер и памфлетист разви тая си дарба до крайност.* Вазов. *Като разви до невиждани по-рано размери производителните сили на обществото, капитализмът се оплете в неразрешими за него противоречия.* Г. Димитров. *Научни работници, развивайте науката върху основите на марксизма-ленинизма!* Раб. дело, 1950 г. *Събеседването развива както мисълта, така и езика. Спортът развива тялото. Математиката развива ума.* **5.** *Прен.* Проявявам, разгъвам някаква работа, дейност. *Читалището развива културно-просветна дейност.* **6.** *Прен.* Излагам, разяснявам нещо. *И по-нататък аз развих цялата теория за една продължителна четнишка борба.* Яворов. *Бай Ганьо си прави оглушки и развива темата за българското гостоприемство.* Ал. Константинов. **развивам се, развия се** *страд.* □ **Развивам скорост** (техн.) — достигам определена бързина на движението.

развѝвам се, -аш се, *несв.*; **развѝя се,** -йеш се, *мин. св.* развих се, *св., сред.* **1.** Постигам, показвам напредък: раста, израствам, напредвам. *А когато понякога Борис го нападаше, старият Тъкачев се радваше. Нека се горещи младото! Нека чете, нека се развива.* Г. Караславов. *Нужно е сами ние да растем, да се развиваме — от най-голямото до най-малкото звено на политическия и стопански живот.* Г. Димитров. **2.** Протичам, преминавам, ставам. *Събитията се развиват много бързо — сдържано забеляза експертът.* Дим. Димов. *През този период се развиха сериозни стачни борби, бяха завоювани крупни успехи в изборите.* Г. Димитров. *В първото заседание, което стана още на другата вечер, дебатите се развиха около името на вестника.* Чудомир. *Действието на драмата се развива бързо.* **3.** Проявявам съществуването си; живея. *На всяка стъпка ти привлича окото своеобразният живот на гората, хилядите форми, в които се развива той.* Вазов. *Вторият очерк в дълга разправа за условията, при които се развива литературата на Острова.* П. П. Славейков. **4.** За растение — покарвам, изкарвам, пускам пъпки, листа, цвят. *Над земята грееше ярко, топло, весело и животворно пролетно слънце ... Листата на дърветата се развиваха, нов живот нахлуваше навсякъде.* Г. Караславов.

развѝване *ср. Отгл същ. от* развивам *и от* развивам се.

развигòр, *мн.* няма, *м.* Южен пролетен вятър, който развива, разлистя гората. *Пролетта се появи рано... Лъхна развигорът.* Я. Каралийчев.

развиделѐе се. Вж. р а з в и д е л я в а м.

развиделѝ се. Вж. р а з в и д е л я в а м.

развиделя̀вам. Само 3 *л.* **развиделя̀ва се,** *несв.*; **развиделѝ се,** развиделѐе се, *мин. св.* развиделѝ се *и* развиделя̀ се, *св., безл.* Става видело, разсъмва се. *Започна да се усеща приближаването на деня още в тъмното... Започна бързо да се развиделява.* Дим. Талев.

развиделя̀ване *ср. Отгл. същ. от* развиделявам.

развѝкам се. Вж. р а з в и к в а м с е.

развѝквам се, -аш се, *несв.*; **развѝкам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да викам, да крещя. *Белчо се развика, събра махалата.* К. Петканов. *Чорбаджията кипна от яд, развика се и се разгълча.* Йовков.

развилнѐя се. Вж. р а з в и л н я в а м с е.

развилня̀вам се, -аш се, *несв.*: **развилнѐя се,** -ѐеш се, *мин. св.* развилня̀х се, *прич. мин. действ.* развилня̀л се, -а се, -о се, *мн.* развилнѐли се, *св., сред.* Почвам силно да вилнея. *Разфучал се оня ми ти човек, развилнял се — хала, змей, побеснял крокодил!* Чудомир.

развѝнтвам, -аш, *несв.*; **развѝнтя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Развивам нещо завинтено; развивам, развъртявам. *Докато часовите обикалят навън с автоматичните пушки, ти вътре спокойно си работиш... Развинтваш на всяка една атомна бомба най-важния механизъм, изсипваш урана, изцеждаш тежката вода.* Вежинов. || *Разг.* Разглобявам нещо, което има винтове. *Като дете се зарадва, когато ключарят донесе неговата автоматична писалка, очилата, любимата лула. Развинти писалката.* Я. Каралийчев. **развинтвам се, развинтя се** *страд.* ◻ **Развинтена фантазия** — фантазия, която преминава границата на възможното, реалното.

развѝнтване *ср. Отгл. същ. от* развинтвам *и от* развинтвам се.

развѝнтя. Вж. р а з в и н т в а м.

развѝрам се, -аш се, *несв.*; **разврѝ се,** -ѝш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* развря̀л се, -а се, -о се, *мн.* разврѐли се, *св., сред.* Само 3 *л.* **1.** Омеквам, набъбвам, цъфвам от варене; разварявам се. *Месото съвсем се развря. Царевицата се е разваряла.* **2.** Почвам силно, буйно да вря, да кипя; завирам.

развѝт, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* развия. **2.** Като *прил.* — а) Физически добре сложен: силен, здрав, снажен. *Новодошлият бе мъж на около тридесет години. Не беше много едър, но добре развитите му гърди го правеха силен, пъргав.* К. Петканов. б) *Прен.* Духовно, умствено издигнат, образован, начетен. *Иванчо е естествено развито селянче, грамотно, защото намери Ракитово на картата.* Вазов. в) Който е достигнал до по-висока степен на развитие, на съвършенство. *Днес — започна той с неестествено важен тон, като добре заучен урок — ще победи оная страна, която има по-развита индустрия.* Г. Караславов. *Той обладаваше развит литературен вкус и верен поетически усет.* Вазов.

развѝтие, *мн.* няма, *ср.* Постоянно преминаване от едно състояние или от един етап в друг по-горен; промяна, изменение, развой. *Главният герой на романа не претърпява никакво развитие. Едно от най-важните събития е появяването на човека: той е минал дълго развитие, за да достигне до днешното си състояние.*

развѝхря. Вж. р а з в и х р я м.

развѝхря се. Вж. р а з в и х р я м с е.

развѝхрям, -яш, *несв.*; **развѝхря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Силно развявам, раздухвам. *Той* (вятърът) *облаци волен развихря в небето, / разкъсва ги, трупа, раздипля / зад модри балкани.* Ем. п. Димитров. *Империалистите се стремят да развихрят нов световен пожар.*

развѝхрям се, -яш се, *несв.*; **развѝхря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Проявявам се с голяма сила, раздухвам се. *Преди една седмица тука се е развихрила силна буря и е съборила гнилите колци на лозите.* Я. Каралийчев. *Голяма, съдбоносна революция се развихряше там, пукаха корабите недра на безкрайната велика руска земя, чупеха се с трясък вековните вериги на поробените и ограбвани народи.* Г. Караславов.

развѝхряне *ср. Отгл. същ. от* развихрям *и от* развихрям се.

развѝя. Вж. р а з в и в а м.

развѝя се. Вж. р а з в и в а м с е.

развла̀ча. Вж. р а з в л а ч а м.

развла̀чам, -аш, *несв.*; **развла̀ча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разтеглям с влачене. *Развлачаме вълна.*

развла̀чане *ср. Отгл. същ. от* развлачам.

развлека̀. Вж. р а з в л и ч а м.

развлека̀ се. Вж. р а з в л и ч а м с е.

развлечѐние, *мн.* -я, *ср.* Приятно, леко занимание, което доставя удоволствие; забавление. *Работата беше малко, търсеха се повече развлечения.* Йовков. *Културни развлечения.*

развлѝчам, -аш, *несв.*; **развлека̀,** -развлечѐш, *мин. св.* развля̀кох, развлѐче, *прич. мин. действ.* развля̀къл, -кла, -кло, *мн.* развлѐкли, *св.* **1.** Разнасям, оставям на разни места, в безреда; разпръсквам. *Ние не сме дожънали, бе дядо Панко! Имаме снопе насвличано — ще го развлече добитъкът.* И. Волен. **2.** Оставям нещо да се влачи, да се разточва. *А ти, бабо, развличай цървула, / гази в Радевци рядката кал.* Н. Марангозов. **3.** *Прен.* Запълвам някому времето с приятни занимания: забавлявам, разсейвам. *За да ме развлече, мама почва да ми разказва някакви хубави неща.* Влайков.

развлѝчам се, -аш се, *несв.*; **развлека̀ се,** развлечѐш се, *мин. св.* развля̀кох се, развлѐче се, *прич. мин. действ.* развля̀къл се, -кла се, -кло се, *мн.* развлѐкли се, *св., сред.* **1.** Разточвам се, проточвам се. *Жетвата това лято протече мудно, развлече се и прескочи най-отдалечените контролни дати.* Я. Гуляшки. **2.** *Прен.* Забавлявам се, разсейвам се. *Нейко не намираше с що да се развлече и нищо не му оставаше, освен да гледа и да се радва на хубавото време.* Йовков.

развлѝчане *ср. Отгл. същ. от* развличам *и от* развличам се.

развòд[1] *м.* Развеждане, обезсилване на брак по съдебен ред. *И сега ще подава заявление за развод... Но лесно ли е да се раздели с*

човека, с когото от две години дели едно легло? Я. Гуляшки. *Тя е подала молба за развод. Пише ми, че животът й с мене бил непоносим.* Св. Минков. *Искам развод. Давам развод. Стигам до развод.*

развод² *м.* (рус.). *Воен.* Смяна на караул.

разводач *м.* 1. *Воен.* Лице от състава на караул, което поставя и сменя часови. 2. Лице, определено да развежда, придружава група люде, дошли от другаде. *Не знам, дали сега се следва, значи, | да кажа нещо и да не сгреша: | не сявга българските разводачи | се смисляха за простата душа.* Н. Марангозов.

разводня. Вж. р а з в о д н я в а м.

разводнявам, -аш, *несв.*; **разводня,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Правя нещо да стане много водно, като му наливам вода, течност; разредявам. *Разводнявам боя.* 2. *Прен.* Вмъквам, внасям несъществени елементи, епизоди в съдържанието на нещо, та го правя бледо. *Към това трябва да прибавим и известна доза сантиментализъм, който разводнява романа, води към евтина белетристична реч.* Сп. Септември, 1954 г. || Правя нещо да стане бледо. *Жълтеникавата им светлина разводняваше шарките на персийския килим и кадифето на мебелите.* Дим. Димов. **разводнявам се, разводня се** *страд.*

разводняване *ср. Отгл. същ. от* разводнявам *и от* разводнявам се.

разводя се. Вж. р а з в о ж д а м с е.

развоен, -ойна, -ойно, *мн.* -ойни, *прил.* Който се отнася до развой и до развитие. *Развойни насоки. Развоен период.*

развождам се, -аш се, *несв.*; **разводя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Само 3 *л.* За крава или биволица — идва ми време да се заплодя; разгонвам се.

развозвам, -аш, *несв.*; **развозя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Возя на разни места; разкарвам. *Други работници с мръсни, вонещи колца развозват нечистотиите.* Ял. Константинов. **развозвам се, развозя се** *страд.*

развозя. Вж. р а з в о з в а м.

развой, -оят, -оя, *мн.* няма, *м.* Развитие. *Трудно беше да се предвиди близкият развой на събитията.* Хар. Русев.

развонея се. Вж. р а з в о н я в а м с е.

развонявам, -аш, *несв.*; **развонея,** -еѐш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* развонял, -а, -о, *мн.* развонели, *и* **развоня,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Изпълвам с воня всичко наоколо си; овонявам. *Дръжте го! Да го питаме с кое право развонява улицата с името си.* Вазов.

развонявам се, -аш се, *несв.*; **развонея се,** -еѐш се, *мин. св.* развонях се, *прич. мин. действ.* развонял се, -а се, -о се, *мн.* развонели се, *и* **развоня се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Почвам силно да воня; размирисвам се, разсмърдявам се. *Отвори всичките прозорци да се изветрее тук, че въздухът се развоня днес от вестници и вестникари.* Вазов.

развоняване *ср. Отгл. същ. от* развонявам *и от* развонявам се.

разврат, *мн.* няма, *м.* 1. Разпуснат полов живот на човек. *Само от време на време достигаха в село тъмни слухове, че се пропил, ... живял с държанка и го ударил на разврат.* Елин Пелин. || *Прен.* Пълно разложение на морала, на нравствените устои в живота на човек или на общество. *Две хиляди години | все робство, все разврат.* Вазов. *Горко вам, безумни, овци заблудени, | ... | дето се срамите от вашия брат | и търсите пища в гръцкия разврат.* Вазов.

развратен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който е отдаден на разврат или тъне в разврат; покварен. *Жадувало бе и нейното сърце за милувки, за всички радости на любовта, но бе срещнала един развратен човек, делила бе легло с него.* Дим. Талев. 2. Който води към разврат.

развратител, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Човек, който развращава. *Погребваха Тонков, виден богаташ, голям човек ..., един изтънчен мошеник, един развратител на българския народ!* Елин Пелин. *Развратители на младежта.*

развратник, *мн.* -ци, *м.* Развратен човек. *Все пак бих искал да мога направи нещичко, че на тая пуста земя да има по-малко сиромаси и простаци, по-малко пияници и развратници.* Я. Страшимиров. *Долу тиранина! Долу развратника! Да живее свободата и законността.* Влайков.

развратница *ж.* Развратна жена; блудница. *Колчовата жена беше една мръсна развратница.* Вазов. *Добра Лозанова била развратница, тя привличала тука Селим бей, била голямо зло за селото.* Дим. Талев.

развратнича, -иш, *мин. св.* -их, *несв. Книж.* Водя развратен живот, живея в разврат. *Женен е, рекох, близнаци има, а развратничи и пиянствува по цели нощи* Чудомир. *А ще накажете ли всички тия, които са развратничели с нея?* Дим. Талев.

развратничене *ср. Отгл. същ. от* развратнича.

развратнически, -а, -о. *Рядко. Прил. от* развратник *Развратнически живот.*

развратя. Вж. р а з в р а т я в а м *и* р а з в р а щ а в а м.

развратявам, -аш, *несв.*; **развратя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Развращавам. *Аз съм бил развратявал с такива неприлични поучения.* Вазов. **развратявам се, развратя се** *страд.* и *сред.*

развратяване *ср. Отгл. същ. от* развратявам *и от* развратявам се.

развращавам, -аш, *несв.*; **развратя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя някого да стане развратен, вкарвам в разврат; покварявам. *Вие ли, господа, развращавате момчетата?* Вазов. *Ами ти? Колко невинности си развратил? Сега негодуваш, че хората са осквернили чистата ти любов.* Стаматов. **развращавам се, развратя се** *страд.* и *сред.*

развращаване *ср. Отгл. същ. от* развращавам *и от* развращавам се.

развредя. Вж. р а з в р е ж д а м.

развреждам, -аш, *несв.*; **развредя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Обикн. в съчет. с рана — наново възбуждам незаздравяла рана. *Развредиха се мойте вети рани | за негова и наш злочест живот!* П. Р. Славейков. *Не ходи, да не развреждаш раната.* Вазов. *Тоя глас развреди незарасналата рана в майчиното сърце.* Я. Каралийчев. **развреждам се, развредя се** *страд.* и *сред.*

развреждане *ср. Отгл. същ. от* развреждам *и от* развреждам се.

развръзвам, -аш, *несв.*; **развържа,** -еш, *мин. св.* развързах, *св.* Развързвам. **развръзвам се, развържа се** *страд.*

развръзване *ср. Отгл. същ. от* развръзвам *и от* развръзвам се.

развръзка *ж.* Разрешаване, разплитане на конфликт, обикн. в литературно произведение и изобщо на някаква заплетена история. *Но той с тревожно любопитство очакваше да види развръзката на тая драма.* Вазов. *Играта беше дошла до своя естествен край, развръзката бе настъпила.* Дим. Ангелов.

развръщам, -аш, *несв.*; **развърна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* развърнат, *св.* Разполагам, разгъвам нашироко. *Една сутрин тих ветрец развръщаше из улиците на цялото село малки бели листчета, като някакви бели, кротки птичета.* Г. Караславов. *Овчар развърнал стадото си* **развръщам се, развърна се** *страд.* и *сред. Ротата се развърна.*

развръщане *ср. Отгл. същ. от* развръщам *и от* развръщам се.

развря се. Вж. развирам се.

развря̀кам се. Вж. развряквам се.

развря̀квам се, -аш се, *несв.*; **развря̀кам** се, -аш се, *св., сред.* Почвам силно, много да врякам. *Жената на починалия писна, развряка-ха се след нея две-три бабички, лавнаха и няколко кучета от съседните дворове.* Чудомир.

развря̀кване *ср. Отгл. същ. от* развряквам се.

развря̀скам се. Вж. разврясквам се.

развря̀сквам се, -аш се, *несв.*; **развря̀скам се**, -аш се, *св., сред.* Почвам силно да вряскам. *Козите се развряскаха.*

развря̀скване *ср. Отгл. същ. от* разврясквам се.

развъ̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е свързан с развъждане. *Развъден добитък. Горски развъден участък.*

развъ̀дник, *мн.* -ци, *м.* Място, среда за развъждане на дивеч, риба и под. *Язовирите се използуват като развъдници за риба. Някои продукти, които бързо се развалят, стават развъдници на микроорганизми. Горски развъдник за елени.*

развъдя. Вж. развъждам.

развъ̀ждам, -аш, *несв.*; **развъдя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Грижа се, трудя се за размножаване и отглеждане на домашни птици, риби и под. *На воденицитe той развъждаше кокошки и патици, отглеждаше прасета.* Г. Караславов. *Не развъди ли цяло стадо от моята телица, бе?* Чудомир. **развъждам се, развъдя се** *страд.*

развъ̀ждам се, -аш се, *несв.*; **развъдя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Само *мн.* и 3 *л. ед.* Раждам се и израствам в голямо количество; въдя се. *В хамбара се развъдили мишки. Около блатата се развъждат много комари.*

развъ̀ждане *ср. Отгл. същ. от* развъждам *и от* развъждам се.

развълну̀вам, -аш, *св.* **1.** Правя да се появят вълни. *Вятърът развълнува тихите води на езерото.* **2.** *Прен.* Причинявам, извиквам някакво вълнение (в 2 знач.), преживяване у някого. *Уж твърдо бе сърцето ми на воин — | какво ме развълнува тоя ден?* Вес. Георгиев. *Тоя ли слабичък, брадат и надменен човек беше същият, който ги бе развълнувал, който ги бе въодушевил с чудните си думи?* Дим. Талев. *Тази вест развълнува експортьорите. Нима те наистина ще трябва да загубят пари?* П. Спасов. **3.** *Прен.* Предизвиквам вълнение, недоволство у някого. *Той... уверяваше селяните, че често му се вестявали светии и му поръчвали да развълнува народа и сам да управлява.* Вазов. **развълнувам се** *страд.* и *сред.*

развълну̀вано *нареч.* С вълнение, с трепет. *Изведнъж той дигна очи и развълнувано заговори.* Йовков.

развъ̀рвя. Вж. развървям.

развървя̀ се. Вж. развървявам се.

развървя̀вам се, -аш се, *несв.*; **развървя̀** се, -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* развървя̀л се, -а се, -о се, развървѐли се, *св., сред.* Почвам по-усилено, по-живо да вървя, да ходя в една или в различни посоки. *Какво се развървяхте?*

развъ̀рвям, -яш, *несв.*; **развървя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Изваждам, изнизвам връв, ластик и под. *Развървям цървули.* **развървям се, развървя се** *страд.* и *сред.*

развъ̀рвяне *ср. Отгл. същ. от* развървям *и от* развървям се.

развъ̀ржа. Вж. развръзвам *и* развързвам.

развъ̀рзвам, -аш, *несв.*; **развържа,** -еш, *мин. св.* развързах, *св.* Освобождавам нещо вързано, някакъв възел; отвързвам. *Иван Белин развързва чувала и показва вълчетата.* Йовков. *Грабна вързопа с патрони и се опита да го развърже, но възелът беше здраво стегнат.* Дим. Ангелов. *Йоле бързо развърза кърпата, погледна парите и пак я върза.* Дим. Талев. ◻ **Развързвам ги** (разг.) — почвам надълго и нашироко да разказвам. *Уж две думи щяха да си продумат, пък то, като ги развържеха, нямаха край въпросите и обясненията.* Г. Караславов. **Развързвам езика** — почвам да говоря много и свободно. *Виното развърза езиците и замъгли главите и очите.* К. Петканов. *Поръчаха бутилка вино, после още една и езиците леко се развързаха.* Вежинов. **Развързвам кесията (си)** — ставам щедър. **Развързвам ръцете някому** — давам някому пълна възможност, свобода за дейност, за проява; освобождавам. *Девети юни му развърза съвсем ръцете, сам той налучка вярно политическия и икономически смисъл на тази дата.* Кр. Велков.

развъ̀рзване *ср. Отгл. същ. от* развързвам *и от* развързвам се.

развъ̀рна. Вж. развръщам.

развъ̀ртам, -аш, *несв.*; **развъртя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* развъртя̀л, -а, -о, *мн.* развъртѐли, *прич. мин. страд.* развъртя̀н, -а, -о, *мн.* развъртѐни, *св.* Развъртявам на обратна страна; отвъртам, развинтвам. **развъртам се, развъртя се** *страд.* и *сред.*

развъ̀ртвам, -аш, *несв.*; **развъртя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* развъртя̀л, -а, -о, *мн.* развъртѐли, *прич. мин. страд.* развъртя̀н, -а, -о, *мн.* развъртѐни, *св.* Развъртявам. *Като плюваше на ръката си, той силно развъртваше чука пред себе си.* Д. Немиров. **развъртвам се, развъртя се** *страд.*

развъртване *ср. Отгл. същ. от* развъртвам *и от* развъртвам се.

развъртя. Вж. развъртам, развъртвам *и* развъртявам.

развъртявам, -аш, *несв.*; **развъртя,** -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* развъртял, -а, -о, *мн.* развъртели, *прич. мин. страд.* развъртян, -а, -о, *мн.* развъртени, *св.* 1. Въртя на обратната страна; отвъртам. *Борко възпламени бомбата и я хвърли. Бързо откачи и другата от колана си, развъртя капачката.* М. Марчевски. 2. Въртя, размахвам на всички страни. *И нека вън виелицата злобна | да развърти камшик от мраз.* Смирненски. *Че като излезли търновските касапи с ножове..., че като развъртели ония страшни очи.* Дора Габе. 3. *Прен. Разг.* Започвам, предприемам нещо в широк размер. *Па да ги изженя, да ми доведат и три снахи! И като ще развъртя тогава с тях една работа, та никъде не ще я има!* Влайков. **развъртявам се, развъртя се** *страд.* и *сред. Отстъпи на страна* (Вълко), *стисна здраво пушката с две ръце, развъртя се и мушкаше с щика въздуха.* Вазов.

развъртяване *ср. Отгл. същ. от* развъртявам *и от* развъртявам се.

развявам, -аш, *несв.*; **развея,** -ееш, *мин. св.* развях *и* развеях, *прич. мин. действ.* развял, -а, -о, *мн.* развели, *и* развеял, *прич. мин. страд.* развят, -а, -о, *мн.* развети, *и* развян, -а, -о, *мн.* развени, *св.* 1. Държа или размахвам нещо във въздуха да се вее; разлюлявам. *Не искам да умра, докато не развея пак в Стара планина лъвския пряпорец.* Вазов. 2. С веене разпръсквам, разпилявам нещо на разни страни. *Вратите и прозорците са залостени, но вятърът минава през тях, играе си, развява сламата на покрива.* Дора Габе. *Блесне, стихне, сетне светне в пламъците многоцветни | и развее, разпилее пара, пепел, гръм и дим.* Смирненски. || *Обр. Смешни му се виждаха и чорбаджиите, като ги гледаше как развяват дънестите си потури, как се събират и си шепнат важно-важно, като че държат света в ръцете си.* Йовков. **развявам се, развея се** *страд.* и *сред.* ◻ **Развявам байрака** (разг., неодобр.) — за жена: развратнича. *Безсрамница! Баща ѝ лежи, умира, а тя развяла байрак из село!* К. Петканов.

развявам се, -аш се, *несв.*; **развея се,** -ееш се, *мин. св.* развях се, *прич. мин. действ.* развял се, -а се, -о се, *мн.* развели се, *св.*, *сред.* Ходя, скитам се нагоре-надолу. *Баща му се... развява по панаирите: джамбазин си е той.* К. Христов.

развяване *ср. Отгл. същ. от* развявам *и от* развявам се.

разгадавам, -аш, *несв.*; **разгадая,** -аеш, *мин. св.* разгадах, *св.* Разкривам, узнавам смисъла на нещо неясно, скрито; отгатвам. *Ще разгадаем всяка тайна | на всяко мъртво божество | и над заблудата безкрайна | ще грейне в чудно тържество — | едничкий бог на своя век: | освободеният човек!* Смирненски. *Дако Дермански беше не само примерен съпруг, но и примерен чиновник. Той имаше способността да разгадава и най-заплетените преписки.* Г. Райчев. **разгадавам се, разгадая се** *страд.*

разгадаване *ср. Отгл. същ. от* разгадавам *и от* разгадавам се.

разгадая. Вж. разгадавам.

разгадка *ж.* Разгадаване, обяснение на нещо; отгатка. *Янко не можеше да разбере откъде беше слязъл вълкът... Младият човек продължаваше да се щура наоколо, търсейки разгадката на това явление.* Ем. Станев.

разгазвам, -аш, *несв.*; **разгазя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Стъпквам, размачквам нещо, като газя по него. *Тя стоеше сред поляната и си играеше, като разгазваше с крак тревата, превиваше я към земята и стъпваше отгоре ѝ.* Йовков. **разгазвам се, разгазя се** *страд.* и *сред.*

разгазване *ср. Отгл. същ. от* разгазвам *и от* разгазвам се.

разгазя. Вж. разгазвам.

разгалвам, -аш, *несв.*; **разгаля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя някого да стане глезен; разглезвам. *Видяла по хората, прищяло ѝ се и ней — и той готов да ѝ угоди. Не бива така да я разгалва.* Влайков. *Разгали децата си и те му се качиха на главата.* **разгалвам се, разгаля се** *страд.* и *сред.*

разгалване *ср. Отгл. същ. от* разгалвам *и от* разгалвам се.

разгаля. Вж. разгалвам *и* разгалям[1].

разгалям[1], -яш, *несв.*; **разгаля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разгалвам. *Само разгаляте детето с тия подаръци.* **разгалям се, разгаля се** *страд.* и *сред.*

разгалям[2], -яш, *несв.*; **разголя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разголвам. *Увивай детето, не го разгаляй!* **разгалвам се, разголя се** *възвр.* и *страд.*

разгаляне *ср. Отгл. същ. от* разгалям[1], разгалям[2] *и от* разгалям се.

разгар, *мн.* няма, *м.* Най-висока точка, най-напрегнат момент в някаква, обикн. масова работа; кипеж. *Да бъдеш пръв | в разгара на борбата, | да будиш, | насърчаваш | и зовеш!* Хр. Радевски. *Съревнованието между отделните чети беше в разгара си.* Ем. Станев.

разгарям, -яш, *несв.*; **разгоря,** -йш, *мин. св.* -ях, *св.* 1. Правя да гори силно, буйно; разпалвам. *Хайдутите се върнаха в Странджа,... отседнаха в затънтена воденица. Селяни от Кулата им донесоха зърно, сами си го смляха и Бърната замеси погачи. В огнището разгориха силен огън и в пепелта заровиха хляба.* К. Петканов. 2. *Прен.* Възбуждам силно чувства или енергия у някого; разпалвам, раздухвам. *Но лъв един внезапно връхлетя | ... | Гладът разгаряше свирепостта, | с коя фучеше страшно.* Величков (превод). *Разгарям съревнование.* **разгарям се, разгоря се** *страд.*

разгарям се, -яш се, *несв.*; **разгоря се,** -йш се, *мин. св.* -ях се, *прич. мин. действ.* разгорял се, -а се, -о се, *мн.* разгорели се, *св.*, *сред.* 1. Почвам силно, буйно да горя; разпалвам се. *Огънят се разгаряше в огнището.* П. Ю. Тодоров. *Печката беше запалена отскоро, струпаните клечки едва сега се разгаряха.* Г. Караславов. 2. *Прен.* Проявявам се с голяма сила, енергия; разпалвам се. *Разгаря се все по-голяма жажда за работа.* Йовков. *А революцията се разгаря все повече.* П. П. Славейков.

разгаряне *ср. Отгл. същ. от* разгарям *и от* разгарям се.

разга̀твам, -аш, *несв.*; **разга̀тна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разга̀тнат, *св.* Отгатвам, разгадавам. *Те* (книгите) *ни помагаха да разгатваме... кои характери са зли и кои добри.* Орлин Василев. *Никой не можа да разгатне неговите намерения.* **разгатвам се, разгатна се** *страд.*

разга̀тване *ср. Отгл. същ. от* разгатвам *и от* разгатвам се.

разга̀тна. Вж. р а з г а т в а м.

разга̀щвам, -аш, *несв.*; **разга̀щя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Създавам разпуснатост, разпасаност. *Разгащили хората, та никой не си гледа работата.* **разгащвам се, разгащя се** *възвр.* и *страд.*

разга̀щвам се, -аш се, *несв.*; **разга̀щя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред.* 1. Ходя с непристегнати, свлечени панталони, гащи. *Я се стегни, какво си се разгащил!* 2. *Прен.* Държа се разпуснато, несериозно; отпускам се, разпасвам се. *Ние действуваме така открито и така се разгащихме, щото ме е страх — каза Францов.* Вазов.

разга̀щване *ср. Отгл. същ. от* разгащвам *и от* разгащвам се.

разга̀щеност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Отпуснатост, разпасаност.

разга̀щя. Вж. р а з г а щ в а м *и* р а з г а щ я м.

разга̀щям, -яш, *несв.*; **разга̀щя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разгащвам. *Един плаща, друг разгащя.* Погов. **разгащям се, разгащя се** *възвр.*, *страд.* и *сред.*

ра̀згеле *нареч.* (тур.). *Разг.* Тъкмо на време или на място. *Той се отби при Спас Илков... — Разгеле — каза Илков. — Чудехме се кого да натоварим в Проходец, а то ето го човекът.* Г. Караславов.

разгла̀бям, -яш, *несв.*; **разглобя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разглобявам. **разглабям се, разглобя се** *страд.*

разгла̀бяне *ср. Отгл. същ. от* разглабям *и от* разглабям се.

разглаго̀лствувам се, -аш се, *св. Ирон. Рядко.* Разприказвам се. *Само ти днес се много разглаголствува, байно, и си позволи одеве такива деликатности.* Вазов.

разгла̀са *ж.* Устно или писмено съобщение за нещо; обявяване, разгласяване. *Широка разгласа. Бърза разгласа.*

разглася̀. Вж. р а з г л а с я в а м *и* р а з г л а с я м.

разглася̀вам, -аш, *несв.*; **разглася̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Давам гласност на нещо; съобщавам, обявявам, оповестявам, разгласям. *Нахален беше гласът на спикера, който разгласяваше чрез радиото програмата на новия кабинет.* Хар. Русев. 2. Разстройвам, развалям нещо нагласено, наредено; разтурям. *Дадох му гъдулката да свири и той я разгласил.* **разгласявам се, разглася се** *страд.*

разглася̀ване *ср. Отгл. същ. от* разгласявам *и от* разгласявам се.

разгла̀сям, -яш, *несв.*; **разглася̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разгласявам. *Шуми, шуми ти, стар букак, | разгласяй песента си черна!* Н. Ракитин. *„Турците бегали!" всички | викат и разгласят.* Вазов. **разгласям се, разглася се** *страд* и *сред.*

разгла̀сяне *ср. Отгл. същ. от* разгласям *и от* разгласям се.

разглѐдам. Вж. р а з г л е д в а м *и* р а з г л е ж д а м.

разглѐдвам, -аш, *несв.*; **разглѐдам,** -аш, *св. Нар.* Разглеждам. *Ние вървим и разгледваме сами, без водач.* Ал. Константинов.

разглѐждам, -аш, *несв.*; **разглѐдам,** -аш, *св.* 1. Гледам внимателно, от всички страни нещо; оглеждам. *Митя спокойно разглеждаше иконите в черквата и се чудеше на изтънчената резба по украшенията им.* Стаматов. *Миро не бе виждал досега немец и го разглеждаше с детинско любопитство.* Дим. Талев. 2. Запознавам се с нещо, проучвам, изучавам нещо. *Всяко сечение, което е перпендикулярно на ръба, се нарича главно. Ние ще разгледаме само такива падащи лъчи, които лежат в някое от главните сечения на призмата.* Физика. ‖ Занимавам се с някакъв въпрос, тема, материя; обсъждам. *В тия трактати той разглежда един от най-интересните въпроси от класическата история.* П. П. Славейков. **разглеждам се, разгледам се** *страд.* □ **Разглеждам дело** (юрид.) — занимавам се с разрешаване на съдебен процес в заседание. *Интересните дела ги грабнаха военно-полевите съдилища. Занапред те ще разглеждат делата по закона за защита на държавата като изключителна мярка на правителството срещу комунистическата опасност.* Дим. Ангелов. *Днес съдът не успя да разгледа насрочените дела.*

разглѐждане *ср. Отгл. същ. от* разглеждам *и от* разглеждам се.

разглѐзвам, -аш, *несв.*; **разглѐзя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя някого да стане глезен; разгалям. *Генералът ... ни изгледа с едва забележима усмивка като строг баща, който е доволен от синовете си, но не иска да ги похвали, за да не ги разглезва.* П. Славински. **разглезвам се, разглезя се** *възвр.*, *страд.* и *сред.* *Не зная какво представяше това галено момиченце, но то беше любимка на всички учители и учителки и те спомогнаха още повече да се разглези.* Елин Пелин.

разглѐзване *ср. Отгл. същ. от* разглезвам *и от* разглезвам се.

разглѐзено *нареч.* С глезеност. *Мамо!... Мамо!... Кирчо ме бие! — развика се разглезено Руна.* К. Петканов.

разглѐзеност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Държане на разглезен човек. *Не ми харесва нейната разглезеност.*

разглѐзя. Вж. р а з г л е з в а м *и* р а з г л е з я м.

разглѐзям, -яш, *несв.*; **разглѐзя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разглезвам. **разглезям се, разглезя се** *възвр.*, *страд.* и *сред.*

разгло̀бвам, -аш, *несв.*; **разглобя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разглобявам. *И стана, на който работеше, го разглобват и изнасят навън.* Влайков. **разглобвам се, разглобя се** *страд.* и *сред.*

разгло̀бване *ср. Отгл. същ. от* разглобвам *и от* разглобвам се.

разгло̀бка *ж.* Разглобяване.

разглобя̀. Вж. р а з г л а б я м, р а з г л о б в а м *и* р а з г л о б я в а м.

разглобя̀вам, -аш, *несв.*; **разглобя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Отделям частите на нещо сгло-

бено (уред, машина и под.). *Противоп.* сглобявам. *Той основно изучи и устройството на леката картечница, сам я разглобяваше и сглобяваше.* Дим. Ангелов. *Велко разглоби пушката си, изчисти я, колкото и да беше чиста, смаза я и пак я сглоби.* Дим. Талев. **разглобявам се, разглобя се** *страд.*

разглобяване *ср. Отгл. същ. от* разглобявам *и от* разглобявам се.

разглобяем, -а, -о, *прил.* Който е приспособен лесно да се разглобява и сглобява. *Разглобяем гардероб.*

разгневено *нареч.* С гняв, ядосано. *Стояне! — рече Велико малко разгневено, — аз не вярвам в сънищата.* В. Друмев.

разгневя. Вж. разгневявам.

разгневявам, -аш, *несв.*; **разгневя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Предизвиквам, възбуждам гняв, яд у някого. *Чакайте! Не бързайте! За малко, може всичко да се развали. Ще разгневим турците.* Дим. Талев. *Ей, хора, тая беда за вас е малко Г... пропихте се и разгневихте бога.* Елин Пелин. **разгневявам се, разгневя се** *страд.* и *сред.*

разгневяване *ср. Отгл. същ. от* разгневявам *и от* разгневявам се.

разговарям[1], -яш, *несв.* Водя разговор, беседвам. *Войниците се събират на групи и разговарят за голямото събитие — примирието.* Л. Стоянов. *Искаше да покаже на Ангел, че и той знае да разговаря със селяните, че е водил много такива случайни разговори.* П. Спасов. **разговарям се, разговоря се** *сред.* и *взаим.*

разговарям[2], -яш, *несв.*; **разговоря,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Развличам с разговор някого; раздумвам. *А Стоенча аз не пускам; той е млад, нека седи при мене да разговаря баща си.* Блъсков. *Воденица — живеница, снахо — каза дядо Иван, когато веднаж Станка седна при него, за да го разговори. Тя виждаше, че той се измъчва самичък.* Г. Караславов. **разговарям се, разговоря се** *страд.*

разговарям се, -яш се, *несв.*; **разговоря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* 1. Разговарям[1]. *С кого, мамо, ще се разговарям? Кажи, мамо, кому ме оставяш, като съм си самичка на света?* Влайков. 2. Разприказвам се. *Един ден на улицата я спря непознат младеж... Позна го — Кольо... Разговориха се.* Г. Райчев.

разговаряне *ср. Отгл. същ. от* разговарям[1], разговарям[2] *и от* разговарям се.

разговея. Вж. разговявам.

разговор *м.* Устна размяна на мисли, съобщения, мнения; разговаряне, беседа. *Бай Ганьо обръщаше разговора все към „женския въпрос".* Ал. Константинов. *Слушай, куме, | аз искам с тебе откровен | и честен разговор да водя.* Хр. Радевски. *Из всички улици гърмяха кораби, носеха се звънки разговори.* К. Петканов. *Телефонен разговор.*

разговорен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* 1. Присъщ на обикновената, всекидневната устна реч. *Разговорен език. Разговорен стил.* 2. Който е във вид на разговор, беседа; диалогичен. *В цирка имат особено значение разговорните жанрове.* 3. *Нар.* Който обича да говори; разговорлив, приказлив. *Стрина Цонковица е общителна и разговорна жена.* Влайков. *Плевенките на лице са приятни, нравом кротки, разговорни, благатки.* П. Р. Славейков.

разговорка *ж. Нар.* 1. Приятен разговор; раздумка. *Добре дошли на разговорка сладка! | Да чуем, да научим наизуст | как стрина Слава — наша делегатка — | е ходила в Съветския съюз!* Н. Марангозов. *Митруш караше хората да се замислят и да идват при него на разговорка.* Д. Добревски. 2. Човек или животно, с който някой се развлича, раздумва, когато е сам. *Тя вече не е сама, скоро ще си има разговорка и утеха. Дано бог й даде момче и на баща си да прилича.* К. Петканов.

разговорлив, -а, -о, *прил.* Който обича да разговаря; приказлив, разговорчив. *Никога в живота си бай Миньо Пармакът не е бивал тъй весел, шеговит и разговорлив.* Ц. Церковски. *Изведнъж настана мълчание. Дори и разговорливите инак жени си затраяха.* Кр. Григоров.

разговорливост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на разговорлив човек.

разговорник, *мн.* -ци, *м.* Помагало за изучаване на чужд език, което съдържа разговори на теми из различни области на живота. *Френско-български разговорник.*

разговорчив, -а, -о, *прил.* Разговорлив, приказлив. *Като се видя само с партизанчето, турчинът се поотпусна, стана по-разговорчив.* М. Марчевски.

разговорчивост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разговорчив. *С разговорчивост, която е свойствена на простичките хора, когато се чувствуват признателни, Рожи ни разказа историята си.* П. Славински.

разговорчица *ж. Умал. от* разговорка. *Аз пак бях благодарна, дето й зачува дядо господ живота в лошите дни и ми я запази да ми бъде разговорчица.* Влайков.

разговоря. Вж. разговарям[2].

разговоря се. Вж. разговарям се.

разговявам, -аш, *несв.*; **разговея,** -ееш, *мин. св.* разговях, *прич. мин. действ.* разговял, -а, -о, *мн.* разговели, *св.* Преставам да постя; отговявам.

разговяване *ср. Отгл. същ. от* разговявам.

разговявка *ж.* Обичай, при който се слага трапеза за прекъсване на пост. *Ти трябваше да бъдеш в двореца на разговявката, да видиш материал.* Ал. Константинов.

разгодя. Вж. разгодявам.

разгодявам, -аш, *несв.*; **разгодя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Развалям годеж, разделям сгодени. *Да съм малко по-висока, | ... | още малко чернноочка, | ... | годени бих разгодила, | ... | женени бих разженила.* Нар. пес. **разгодявам се, разгодя се** *страд.* и *сред.*

разгодяване *ср. Отгл. същ. от* разгодявам *и от* разгодявам се.

разгодявка *ж.* Разваляне, връщане на годеж; разгодяване. *Чакай, понеже ти споменах за годявка, да ти кажа и за разгодявка: можеш ли да отгадаеш? Патев върна на Драга Филович!* Вазов.

разголвам, -аш, *несв.*; **разголя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Събличам дреха или повдигам част от нея, за да се открият голи части от тялото.

Едновременно той показваше подутите китки на ръцете си, разголваше гърба, където личеха кървави браздулици от бич. Ст. Загорчинов. **2.** *Разг.* Обличам леко. *Не разголвай толкова детето, че ще настине.* **3.** *Прен.* Разкривам, показвам някого или нещо в истинския му вид, с всичките му недостатъци. *На Лайпцигския процес Георги Димитров разголи до край звярската същност на фашизма.* **разголвам се, разголя се** *възвр.* и *страд.*

разголване *ср. Отгл. същ. от* разголвам *и от* разголвам се.

разголя. Вж. разгалям[2], разголвам *и* разголям.

разголям, -яш, *несв.*; **разголя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разголвам. **разголям се, разголя се** *възвр.* и *страд.*

разголяне *ср. Отгл. същ. от* разголям *и от* разголям се.

разгонвам, -аш, *несв.*; **разгоня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Гоня, пропъждам на разни страни; разпръсквам. *Хората се събрали мирно и тихо да упражнят едно свещено право ..., а полицията разпръсква тия мирни граждани, разгонва ги и ги изпобива.* Влайков. **2.** Отблъсквам от себе си, отстранявам, пропъждам. *Със своето грубо държане той разгони всичките си сътрудници.* **разгонвам се, разгоня се** *страд.*

разгонвам се, -аш се, *несв.*; **разгоня се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Само 3 *л.* За женско животно — идва ми период да се заплодя.

разгонване[1] *ср. Отгл. същ. от* разгонвам. *Само разгонването на фашистката шайка може да разчисти пътя на спасението.* В. Коларов.

разгонване[2] *ср. Отгл. същ. от* разгонвам се.

разгонка *ж. Нар.* Разни билки и треви, които според народните поверия могат да разделят влюбени. *Снопето мога запали, | ала сеното не мога, | че има билки всякакви, | всякакви билки разгонки.* Нар. пес.

разгоня. Вж. разгонвам *и* разгонням.

разгоня се. Вж. разгонвам се *и* разгоням се.

разгоням, -яш, *несв.*; **разгоня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разгонвам. **разгоням се, разгоня се** *страд.*

разгоням се, -яш се, *несв.*; **разгоня се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Разгонвам се.

разгорещен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разгорещя. **2.** Като *прил.* — който е изпълнен с жар; разпален, въодушевен. *Бистрочервеното калугеровско вино още по-силно възпламеняваше разгорещения оратор.* Влайков.

разгорещено. *Нареч. от* разгорещен.

разгорещеност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разгорещен. *Тръсна юмрук с несвойствена за него разгорещеност: — Аз съм българин!* Дим. Талев.

разгорещя. Вж. разгорещявам.

разгорещявам, -аш, *несв.*; **разгорещя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Затоплям много силно; сгорещявам. *Бягането ме разгорещи.* **2.** *Прен.* Силно възбуждам, разпалвам. *За чест ... и за помен, кога се е празнувала сватбата на царевия син! Тая дума съвсем разгорещи пийналите боляри.* Ст. Загорчинов. **разгорещявам се, разгорещя се** *страд.* и *сред.* *Занадпреварваха се лудо в жетвата. Мирчо се бе разгорещил толкова, че му идваше да хвърли и ризата от гърба си.* Кр. Григоров. *Препирнята почва да се разгорещява.* Ст. Чилингиров.

разгорещяване *ср. Отгл. същ. от* разгорещявам *и от* разгорещявам се.

разгоря. Вж. разгарям *и* разгорявам.

разгоря се. Вж. разгарям се *и* разгорявам се.

разгорявам, -аш, *несв.*; **разгоря,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разгарям. **разгорявам се, разгоря се** *страд.*

разгорявам се, -аш се, *несв.*; **разгоря се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *прич. мин. действ.* разгорял се, -а се, -о се, *мн.* разгорели се, *св., сред.* Разгарям се.

разгоряване *ср. Отгл. същ. от* разгорявам *и от* разгорявам се.

разграбвам, -аш, *несв.*; **разграбя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Грабя всичко, каквото ми попадне; ограбвам, обирам. *След три години чух, че татко го убили, разграбили всичкото му имане и изгорили къщата ни.* В. Друмев. **2.** Вземам или купувам нещо, та бързо се свършва; разсвземам. *Като котета се метнаха децата на коленете му, разграбиха бонбончетата и сладко-сладко захрупкаха.* Ст. Ц. Даскалов. *Всяка сутрин милиони нетърпеливи и разтреперани ръце по всичките краища на петте земни континенти разграбваха вестниците.* А. Каралийчев. **разграбвам се, разграбя се** *страд.*

разграбване *ср. Отгл. същ. от* разграбвам *и от* разграбвам се.

разграбя. Вж. разграбвам.

разградя. Вж. разграждам.

разграждам, -аш, *несв.*; **разградя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Развалям, махам ограда. *Юрталана не ходи да види как разграждат ливадата му, но когато разтовариха тела и коловете под големия навес зад къщи, той премаля от болка.* Г. Караславов. **разграждам се, разградя се** *страд.*

разграждане *ср. Отгл. същ. от* разграждам *и от* разграждам се.

разгракам се. Вж. разгракавам се.

разграквам се, -аш се, *несв.*; **разгракам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да гракам. *Вън на двора по едно време се разгракаха гъските.* Йовков.

разгракване *ср. Отгл. същ. от* разграквам се.

разгранича. Вж. разграничавам.

разграничавам, -аш, *несв.*; **разгранича,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Точно, ясно отделям едно явление, един предмет от друг; различавам. *Как да разграничавам невинните от виновните, когато в болничното легло всички стават еднакви?* П. Славински. **разграничавам се, разгранича се** *страд.*

разграничаване *ср. Отгл. същ. от* разграничавам *и от* разграничавам се.

разграничение, *мн.* -я, *ср.* Отделяне, обособяване на едно явление, на един предмет от друг; граница. *Строгото разграничение на помещенията за пътниците от трите различни*

класи е било премахнато. Г. Белев. *Той не прави никакво разграничение между понятията.*

разграничѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи за разграничаване. *Разграничителен белег. Разграничителна линия.*

разграфѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* разграфя. 2. Като *прил.* — начертан на графи. *Разграфен лист.*

разграфя̀. Вж. разграфявам.

разграфя̀вам, -аш, *несв.*; **разграфя̀,** -йш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Разпределям на графи, разчертавам. *Разграфявам тетрадка.* **разграфявам се, разграфя се** *страд.*

разграфя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разграфявам *и от* разграфявам се.

разгра̀ча се. Вж. разграчвам се.

разгра̀чвам се, -аш се, *несв.*; **разгра̀ча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам силно да грача. *Гъските се разграчваха към два часа след полунощ.* Йовков.

разгра̀чване *ср. Отгл същ. от* разграчвам се.

разгреба̀. Вж. разгребвам *и* разгрибам.

разгрѐбвам, -аш, *несв.*; **разгреба̀,** -ѐш, *мин. св.* разгрѐбах, *св.* С гребане отхвърлям нещо на разни страни. *С лопати разгребваме навалелия сняг.* **разгребвам се, разгреба се** *страд.*

разгрѐбване *ср. Отгл. същ. от* разгребвам *и от* разгребвам се.

разгрѐя. Вж. разгрявам.

разгрѝбам, -аш, *несв.*; **разгреба̀,** -ѐш, *мин. св.* разгрѐбах, *св. Нар.* Разгребвам. **разгрибам се, разгреба се** *страд.*

разгро̀м *м.* (рус.). Пълно поражение, унищожение. *Познахме — в люти боеве — | разгрома грозен и успеха!* Вес. Георгиев.

разгромя̀. Вж. разгромявам.

разгромя̀вам, -аш, *несв.*; **разгромя̀,** -йш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Причинявам разгром; унищожавам, сразявам. *Някъде по Черно море, при Синоп, руските кораби бяха разгромили турската флота.* Дим. Талев. **разгромявам се, разгромя се** *страд.*

разгромя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разгромявам *и от* разгромявам се.

разгръ̀щам, -аш, *несв.*; **разгъ̀рна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разгърнат, *св.* 1. Разтварям, откривам нещо сгънато, свито, увито; разгъвам. *Станка взе колебливо пакетчето, завъртя го в ръцете си, защото не знаеше какво да прави — да го разгърне ли, за да види какво ѝ дава свекърът, или да не го разгръща.* Г. Караславов. *Всяка сутрин той си купува вестник, разгръща го радостно като покана за сватба и го сгъва с печална въздишка.* Св. Минков. 2. Широко разтварям; разпервам. *И дружина загръмяха | на засявки та запяха; | а тя ръце си разгърна, | та Дойчин я млад прегърна.* Ботев. || Отварям и държа широко отворена устата на торба, чувал; разтварям. *Дай сега да ти разгръщам. Тя хвана торбата и разтвори устата ѝ. Богдан се изправи да изсипе отсятото зърно.* К. Петканов. 3. Отмахвам настрани листа, клони и под. *А Яна, станала още по-хубава от бликналата руменина по лицето ѝ, разгръщаше шумата и преглеждаше лозата пръчка по пръчка.* К. Петканов. *Но момчето не се върна и на следната вечер... Най-сетне обадиха в общината. Плъзнаха пъдари, пазванти и горски стражари, обходиха целия кър, кръстосваха надлъж и нашир корията, разгръщаха храст по храст.* Г. Караславов. || *Прен.* Излагам последователно с думи. *Този певец не се е потил да измисля думите, образите, сцените, които разгръща пред нас, а всичко това той рисува на свободно слънце, от натура.* П. П. Славейков. 4. *Прен.* Развивам, проявявам нашироко някаква дейност. *Не е ли факт, че Отечественият фронт разгръща една широка социална, здравна и просветна политика.* Г. Димитров. **разгръщам се, разгъ̀рна се** *страд.* и *сред.*

разгръ̀щане *ср. Отгл. същ. от* разгръщам *и от* разгръщам се.

разгря̀вам, -аш, *несв.*; **разгрѐя,** -ѐеш, *мин. св.* разгрѐях *и* разгря̀х, *прич. мин. действ.* разгрѐял *и* разгря̀л, -а, -о, *мн.* разгрѐли, *прич. мин. страд.* разгря̀т, -а, -о, *мн.* разгрѐти, *и* разгря̀н, а, -о, *мн.* разгрѐни, *св.* 1. Стоплям нещо замразено или изстудено. *Разгрявам ядене на печката.* 2. Затсплям чрез бързи движения. **разгрявам се, разгрея се** *страд.* и *сред. Побягаха малко, за да се разгреят.*

разгря̀ване *ср. Отгл. същ. от* разгрявам *и от* разгрявам се.

разгугу̀кам се. Вж. разгугуквам се.

разгугу̀квам се, -аш се, *несв.*; **разгугу̀кам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да гугукам; разгуквам се.

разгугу̀кване *ср. Отгл. същ. от* разгугуквам се.

разгу̀кам се. Вж. разгуквам се.

разгу̀квам се, -аш се, *несв.*; **разгу̀кам се,** -аш се, *св., сред.* Разгугуквам се. *Гълъбите от сутринта са се разгукали.*

разгу̀кване *ср. Отгл. същ. от* разгуквам се.

разгу̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (рус.). Разпуснат, шумен, разточителен. *Аз мразех старця Пиер... Завиждах на енергията му, но презирах разгулния му живот, любовниците му, безумното му пилеене на пари.* Дим. Димов.

разгу̀лно. *Нареч. от* разгулен. *Живея разгулно.*

разгуля̀вам се, -аш се, *несв.*; **разгуля̀я се,** -я̀еш се, *мин. св.* разгуля̀х се, *св., сред.* Почвам много да гуляя. *От сутринта са се разгуляли.*

разгуля̀я се. Вж. разгулявам се.

разгъ̀вам, -аш, *несв.*; **разгъ̀на,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разгънат, *св.* 1. Развивам, опъвам нещо сгънато, свито; разтварям. *Тя взе един вестник, разгъна го и скри лицето си зад него.* Йовков. *Той беше разгънал на черната дъска картата на Балканския полуостров.* А. Страшимиров. 2. *Воен.* Разпръсквам в ширина, във верига. *Поручикът бързо разгъна два взвода | и пусна ги в бойна редица надолу.* Ем. п. Димитров. 3. Развивам, проявявам нашироко; разгръщам. *Тя* (партията) *разгъна още по-енергична агитация сред масите в полза на пакта със Съветския съюз и за ненамесата във войната.* Г. Димитров. || Разкривам нещо в постепенното му развитие. *Авторът трябва да разгъва действието в определена среда, да избира обстоятелства, необходими за да изникне драматическата бор-*

ба. Лилиев. **разгъвам се, разгъна се** *страд.* и *сред.*

разгъване *ср. Отгл. същ. от* разгъвам *и от* разгъвам се.

разгълча се. Вж. разгълчавам се.

разгълчавам се, -аш се, *несв.*; **разгълча се,** -йш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Почвам много да гълча, да се карам; развиквам се. *Чорбаджията кипна от яд, развика се и се разгълча.* Йовков.

разгълчаване *ср. Отгл. същ. от* разгълчавам се.

разгъна. Вж. разгъвам.

разгърдвам, -аш, *несв.*; **разгърдя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разтварям дрехата на гърдите. *Като си разгърди дочената риза, зачеса с две ръце буйните влакна под нея.* Ст. Чилингиров. *Той разгърди шинела и куртката си и на гърдите му се показа цял сноп златни огърлици.* П. Славински. **разгърдвам се, разгърдя се** *възвр.* и *страд.*

разгърдване *ср. Отгл. същ. от* разгърдвам *и от* разгърдвам се.

разгърдя. Вж. разгърдвам *и* разгърдям.

разгърдям, -яш, *несв.*; **разгърдя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разгърдвам. **разгърдям се, разгърдя се** *възвр.* и *страд.*

разгърдяне *ср. Отгл. същ. от* разгърдям *и от* разгърдям се.

разгърмя. Вж. разгърмявам.

разгърмя се. Вж. разгърмявам се.

разгърмявам, -аш, *несв.*; **разгърмя,** -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* разгърмял, -а, -о, *мн.* разгърмели, *св.* Гръмко разгласявам; проглушавам. *Страшен скептик! Разгърмява света за греховете му.* Вазов.

разгърмявам се, -аш се, *несв.*; **разгърмя се,** -йш се, *мин. св.* -ях се, *прич. мин. действ.* разгърмял се, -а се, -о се, *мн.* разгърмели се, *св., сред.* Почвам много и безразборно да гърмя.

разгърмяване *ср. Отгл. същ. от* разгърмявам *и от* разгърмявам се.

разгърна. Вж. разгръщам.

раздавам, -аш, *несв.*; **раздам,** раздадеш, *мин. св.* раздадох, *пов.* раздай, раздайте, *прич. мин. действ.* раздал, *св.* Давам от нещо на мнозина. *Горолимов не е чиновник, не е дошел да раздава помощи, да раздава пари, а прави застраховки.* Йовков. *И всичките групи* (войници) *наскачаха мигом, / строиха се в дълги редици по двама. / Момчета раздаваха хляба, донесен / в коли, натоварени с пълни чували.* Ем. п. Димитров. **раздавам се, раздам се** *страд.*

раздавам се, -аш се, *несв.*; **раздам се,** раздадеш се, *мин. св.* раздадох се, *пов.* раздай се, раздайте се, *прич. мин. действ.* раздал се, *св., сред.* 1. За звук, вик — разнасям се, прозвучавам, проехтявам. *Раздаваха се викове: „Да живее съединението!"* Вазов. *Протяжен гърмеж се раздаде: то сякаш / по каменни улици бъчви огромни / търкаляше някой.* Ем. п. Димитров. 2. *Прен. Книж. Рядко.* Давам нещо от себе си (сили, знания, талант). *Мен съден бе живот во страшни времена, / на предистория во тъмните усои. — / И в златен слънчев прах, в потоци светлина / раздадох се...* К. Христов.

раздаване *ср. Отгл. същ. от* раздавам *и от* раздавам се.

раздавателен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Канц.* В който се вписва нещо раздадено или предвидено за раздаване (материали, суми и др.). *Раздавателна книга. Раздавателен списък.*

раздавач *м.* Пощенски служител, който разнася писма, телеграми и др. *На пътните врата го посрещна раздавач — оставил му писмо.* Н. Страшимиров.

раздавачка *ж.* Жена раздавач.

раздавачески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до раздавач. *Раздаваческа служба.*

раздалеч *м. Рядко.* Само в израз **на раздалеч** — на разстояние. *От страна малко на раздалеч от колата вървяха мъжете, някои с брадви в ръка.* Блъсков.

раздалеча. Вж. раздалечавам.

раздалечавам, -аш, *несв.*; **раздалеча,** -йш, *мин. св.* -их, *св.* Увеличавам разстоянието между предмети, неща. *Учениците раздалечиха чиновете в класната стая.* **раздалечавам се, раздалеча се** *страд.* и *сред.* *Някъде дърветата бяха начесто, някъде се раздалечаваха и по откритите места стърчаха сухи пръти.* Йовков.

раздалечаване *ср. Отгл. същ. от* раздалечавам *и от* раздалечавам се.

раздалеченост, -тта, *мн.* няма, *ж.* Отдалеченост, разстояние.

раздам. Вж. раздавам.

раздам се. Вж. раздавам се.

раздвижа. Вж. раздвижвам.

раздвижвам, -аш, *несв.*; **раздвижа,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Почвам да движа на разни посоки, докарвам в движение нещо; размърдвам, разклащам. *Той се опита да раздвижи болната си ръка, но не можа. Тя бе почти напълно парализирана.* Дим. Димов. *Като че събудена от сън, тополата, старата столетна топола раздвижва листата си, разклаща вейките си и зашумява.* Йовков. 2. *Прен.* Изваждам от безучастие, от апатия; развълнувам, възбуждам. *Двете войни, катастрофата, Букурещкият мир, новият пожар, който обхвана цяла Европа и стигна до границите на България, всичко това раздвижи хората, събуди ги, отвори им очите.* Г. Караславов. *Но друга новина изведнъж раздвижи редовете на нашата колона.* Йовков. **раздвижвам се, раздвижа се** *страд.* и *сред.* *Мъжете се раздвижиха из селото да събират храна за кърсердарите.* К. Петканов. *След войната хората се раздвижиха да търсят сметка, подърлиха се, покараха се, па току си седнаха по местата.* Г. Караславов. *От време на време полъхваше вятър,... сините листа на тополата... се раздвижваха.* Йовков.

раздвижване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* раздвижвам *и от* раздвижвам се.

раздвиженост, -тта, *мн.* няма, *ж. Книж.* Движение. *В стихотворението има много живот и раздвиженост.*

раздвоен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* раздвоя. 2. Като *прил.* — вътрешно несъсредоточен, неединен. *Лазар влезе при художника и започна разговор някак машинално, с раздвоено внимание.* Дим. Талев.

раздвое́ние, *мн.* няма, *ср.* 1. Раздвояване, разделяне на две; разцепление. *Когато по-после се яви раздвоение в средата на новостъкмената властвуваща партия, Телчаров... застана в редовете на либералната фракция.* Влайков. 2. *Прен.* Отсъствие на вътрешно единство, на цялостност; раздвоеност. *На раздвоение — и днес като отколя — съм аз играчка.* П. П. Славейков.

раздвое́но. *Нареч. от* раздвоен. *Умът на Балашев работеше така раздвоено, а в гърдите му нещо се сгря от туй, че чичо Винбел се червеше.* А. Страшимиров.

раздвое́ност, тта́, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* раздвоен. *Докато масата на железничарите и телеграфопощенските служащи в София и провинцията... се почувствува единна и сплотена, ... — то в общата организация и ръководството на стачката съществуваше през всичкото време раздвоеност.* Г. Димитров.

раздво́й, -ѐят, -ѐя, *мн.* -ѐи, *м. Нар.* Мястото, гдето едно дърво или клон се раздвоява, разклонява; чатал. *Прихване се за дървото, подигне лявата нога, стъпи между раздвоя на дървото... и скочи.* Мих. Георгиев.

раздвоя́. Вж. раздвоявам.

раздвоя́вам, -аш, *несв.*; **раздвои́,** -и́ш, *мин. св.* -и́х, *св.* 1. Разделям на две части (дяла, групи). *Когато в началото на годината раздвоиха стопанството, по-голямата част от кооператорите изявиха желание той да стане председател на новото ТКЗС.* А. Гуляшки. 2. *Прен.* Внасям раздвоение, раздвоеност у някого. *Още от първия ден в отреда се сблъскаха две гледища... Не щеше ли това да раздвои душите на момчетата?* Хар. Русев. **раздвоявам се, раздвоя се** *страд.* и *сред.*

раздвоя́ване *ср. Отгл. същ. от* раздвоявам *и от* раздвоявам се. *Раздвояването в редовете на досегашните революционери бе свършен факт.* В. Коларов.

разде́л *м.* (рус.). *Книж.* Дял. *Като естественик той беше свикнал всичко да класифицира по групи и раздели.* А. Гуляшки.

разде́лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. *Нар.* Който причинява раздяла. *Сякакви билки омразни, / омразни билки, разделни.* Нар. пес. 2. *Рядко.* Който се отнася до раздяла. *С въздишки горки ще броя / разделните минути.* П. Р. Славейков. □ **Разделно писане** — писане, при което частите на някои словосъчетания се пишат отделно, напр. от време на време, час по час, ръка за ръка.

разделе́ние, *мн.* няма, *ср. Книж.* Разделяне, разграничение. *Славейков разделя на периоди литературната си деятелност изобщо; аз приемам това разделение частно и за поетическите му творения.* П. П. Славейков. *Разделение на труда. Разделение на властите.*

разделѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Грам.* Който служи да раздели, да отдели две съседни имена; разграничителен. *Разделителни съюзи.*

разделя́. Вж. разделям.

разделя́ се. Вж. разделям се.

разде́лям, -яш, *несв.*; **разделя́,** -и́ш, *мин. св.* -и́х, *св.* 1. Правя нещо на дялове, на части. *Запретна Цончо ръкави и от сутрин до вечер на нивата... Раздели я на дялове, посади фиданки.* Ц. Церковски. *Тук въображаемият синор на екватора разделя земното кълбо на две полушария — Северно и Южно.* Св. Минков. *Тяхното тясно братско сътрудничество разваля издъно сметките на тия, които са свикнали да грабят,... служейки си с коварната максима: разделяй и владей.* Г. Димитров. ‖ *Нар.* Давам или вземам дял от наследство. *Ще ви разделя. Ще ви дам всичко, за себе си не ща нищо.* Йовков. *Докато съм жив аз — не давам да се делите, а като умра, тогава ми разделете и парцалите.* Елин Пелин. 2. Извършвам действие деление; деля. *Да разделим числото 72 на 9.* 3. Намирам се, минавам или заставам по средата, та отделям двама души или две неща. *Бистрата рекичка разделя две срещуположни села.* Блъсков. *Тъдява някъде е границата, която разделя ромъните и българите.* А. Каралийчев. *Добра се отдръпна крачка назад... и тръгна към хорото, дочака реда на момите, раздели две дружки, хвана се при тях.* К. Петканов. ‖ Откъсвам един от друг, разтървавам. *Нейко кметът, секретарбирникът и Кънью влязоха между двете разярени страни и ги разделиха.* Йовков. 4. Отделям, откъсвам един от друг или едно нещо от друго. *Всичко ще направя, само от Борянка не ме разделяйте.* Йовков. *Седя, отче Пантелеймоне, седя и мисля: ако разделят черквата от държавата.* Смирненски. *Нас вечности разделяха, не дни!* К. Христов. ‖ *Прен.* Внасям разединение, разединявам. *Вярно ли е, Пантуше, че ти готвиш да отвориш тук, в Преспа, сръбско училище?... — Не е хубаво това, Пантуше. Ти ще разделиш народа.* Дим. Талев. ‖ Правя чужди един на друг, отчуждавам един от друг. *Вражда и съперничество разделяли Шишмана и Срацимира.* Вазов. *Влезе и се настани в тая къща някаква студенина, която раздели людете тук и ги отчужди.* Дим. Талев. ‖ Разтрогвам законен брак. *Съдът ги раздели.* **разделям се, разделя се** *страд.*

разде́лям се, -яш се, *несв.*; **разделя́ се,** -и́ш се, *мин. св.* -и́х се, *св., сред.* 1. Деля се на части. *Хората се разделиха на групи и приказваха ниско под светлината на факлите.* Ст. Загорчинов. ‖ Разпределям се, групирам се. *По възраст членовете на Партията се разделят както следва: до 20 години — под 1 на сто...* Г. Димитров. ‖ Разклонявам се. *На едно място Иван спря: пътят се разделяше. — Ами сега? каза той. — Из кой път да уловим?* Йовков. 2. Преставам да съм заедно с някого. *И домилява ми някак за досегашния мой учител... Нерядко той ми се е карал ... Понякога ме е и пошибвал с пръчката. Ала, все пак, мъчно ми е, че се разделяме от него.* Влайков. *Понякога се поспираха, разменяха по някоя приказка, запалваха цигара и се разделяха.* Г. Караславов. *Ако някъде се събереха двама или трима, разменяха набързо по някоя дума и се разделяха.* Йовков. 3. Прекъсвам, преустановявам връзки или отношения с някого. *Около Великден се чу, че Паун се разделил с жена си.* Г. Райчев. 4. Вземам припадащата ми се част, дял от общ имот, наследство. *След неговата смърт синовете му не се разделиха, всички останаха в старата къща на бащиния си имот.* К. Петканов. *Ако искате, разделете се, ако искате — живейте наедно. Мене да слушате — останете наедно.* Йовков. *И братята ти, и снахите ти, всички са викнали да се*

разделим, та да се разделим. Всеки своето да си поеме, всеки своето да си знае. Елин Пелин. 5. Разпадам се на групи. *Защото може да се намерят хора да се поведат по ума ви, и ще се раздели селото на партии и вече да нямаме мира.* Йовков. ‖ Разединявам се. *За г-н доктора мненията се разделят. Едни са за неговото приемане, други против.* Йовков.

разделяне *ср. Отгл. същ. от* разделям *и от* разделям се.

разденвам се. Само 3 *л.* **разденва се,** *несв.*; **раздени се,** *мин. св.* раздени се, *св., безл. Нар.* Настава ден; развиделява се, разсъмва се. *Дружината тръгна за Мурени след полунощ и стигна до селото малко преди да се раздени.* Дим. Талев.

разденване *ср. Отгл. същ. от* разденвам се.

раздени се. Вж. разденвам се.

раздера. Вж. раздирам.

разджавкам се. Вж. разджавквам се.

разджавквам се, -аш се, *несв.*; **разджавкам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да джавкам. *Кучето се разджавка.*

разджавкване *ср. Отгл. същ. от* разджавквам се.

раздигам[1], -аш, *несв.* 1. Вдигам неща от някъде, та ги турям на друго място; разтребвам, прибирам, разчиствам. *Веч трапезата раздигат, | гости чакат Цена | да се яви с бял презръчник | и с вода студена.* Вазов. 2. Размествам, изнасям разни неща (мебели и пр.) от стая, помещение, за да го почистя и отново подредя. *Беше слънчева пролетна сутрин и Ния бе раздигала всичко, за да почисти. Сега отново подреждаше стаята.* Дим. Талев. **раздигам се** *страд.*

раздигам[2]. Вж. раздигвам.

раздигане *ср. Отгл. същ. от* раздигам[1] *и от* раздигам се. *Сега тя стоеше насреща с наведени очи, станала от трапезата преди всички други, и чакаше да помогне при раздигането.* Дим. Талев.

раздигвам, -аш, *несв.*; **раздигам,** -аш, *и* **раздигна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* раздигнат, *св.* Раздигам веднаж или няколко пъти по веднаж. *Кака не раздигва паралията, а само я помества в кьошето, под куностаса.* Влайков. **раздигвам се, раздигам се, раздигна се** *страд.*

раздигване *ср. Отгл. същ. от* раздигвам *и от* раздигвам се.

раздигна. Вж. раздигвам.

раздипля. Вж. раздиплям.

раздиплям, -яш, *несв.*; **раздипля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разгъвам нещо надиплено (плат, дреха). *Само пръстите ѝ, които лежеха на скута, бързо-бързо диплеха и раздипляха наметката.* Ст. Загорчинов. *Терзията беше намерен и доведен. С разтреперани ръце той раздипля алено сукно, размерва, крои.* Йовков. **раздиплям се, раздипля се** *страд. и сред. Тънки облачета бяха се раздиплили високо в синевата.* Йовков.

раздипляне *ср. Отгл. същ. от* раздиплям *и от* раздиплям се.

раздирам, -аш, *несв.*; **раздера,** -ѐш, *мин. св.* раздрах, *св.* 1. Дера дреха, плат; съдирам, разкъсвам. *Димитър изважда от раницата си една долна риза, оглежда я и след това започва да я раздира на парчета.* Йовков. *Една кука закачи панталона му и го раздра.* Хар. Русев. 2. Причинявам дълбоко одраскване по кожата; разранявам. *Старци, жени, момчета и момичета тръгнаха на оран. Влачеха се след плуга и ралото, ... раздираха си краката в трънките и къпините, но все пак почерниха земята.* К. Петканов. ‖ *Обр. Бащата посегна да се ръкува, но старата тютюнджийска кашлица раздра гърдите му.* Г. Караславов. 3. *Прен.* За вик, рев, гръм — пронизвам, разкъсвам, процепвам. *Внезапно там „ура!" | чудовищно гръмнà и въздуха раздра — | ехти до небеса!* Вазов. *Гръм раздираше нощната тишина и ехото му дълго се носеше из селото ... — Бързай, докато не е завалял — рече Свиленка.* Кр. Григоров. **раздирам се, раздера се** *възвр. и страд.*

раздиране *ср. Отгл. същ. от* раздирам *и от* раздирам се.

раздирателен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. *Рядко.* Пронизителен. *Ненадейно един писклив раздирателен вик, един женски плач се разнесе в съседната стая.* Вазов. 2. Който извиква мъчителни преживявания; сърцераздирателен. *Горопомов с убито лице ... ѝ разказа ... раздирателната сцена, която последва.* Вазов.

раздирвам се, -аш се, *несв.*; **раздиря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам упорито да диря, да търся. *До вечерта още тя се раздири и намери им и къщица като за тях — у един неин роднина.* Влайков.

раздиря се. Вж. раздирвам се.

раздомя. Вж. раздомявам.

раздомявам, -аш, *несв.*; **раздомя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Развалям, разтурям дом, семейство. *Либен войводо, войводо, | ... | много си майки разплакал, | много невести раздомил.* Нар. пес. **раздомявам се, раздомя се** *страд.*

раздомяване *ср. Отгл. същ. от* раздомявам.

раздор *м.* Разпра, свада, породена от несъгласие или от вражда. *Скоро стигнаха и до свади. Майка ѝ, като съседка, първа забеляза раздорите.* Г. Райчев. *Старият свещеник искрено се радваше, като виждаше, че враждите и раздорите в селото поутихват и между хората се заражда повече любов и сговор.* Йовков. *Всявам раздори. Семейни раздори.* □ **Ябълка на раздора** (книж.) — нещо, което поражда несъгласия и вражди.

раздорен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* раздор. *Нека бъдете вий сетни | жертви на раздорний бяс.* Вазов.

раздорник, *мн.* -ци, *м.* Лице, което предизвиква раздори.

раздорница *ж.* Жена раздорник.

раздразвам, -аш, *несв.*; **раздразня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Раздразням. *Не ни раздразвай върлите псета, севдо напета!* Ц. Церковски. **раздразвам се, раздразня се** *страд. и сред. Той съзнаваше, че не говори онова, което мисли и чувствува, и затова се сърдеше и раздразваше.* Влайков.

раздразване *ср. Отгл. същ. от* раздразвам *и от* раздразвам се.

раздразнѐние, *мн.* -я, *ср.* Силно възбудено състояние от нещо неприятно. *При тези думи, бог знае защо, тя изпадна в небивало раздразнение. — Да, ти си виновен! — почти крещеше тя.* Г. Райчев. *Изведнъж раздразнение и яд сбърчиха цялото му лице.* Йовков.

раздразнѐно *нареч.* С раздразнение, силно възбудено. *Не е за Тома работата — подзе Калинов малко раздразнено.* Влайков.

раздразнѐност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Състояние на раздразнен.

раздразнѝмост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на човек да изпада в раздразнено състояние.

раздразнѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Причинител на раздразнение, на възбуда в организма.

раздразнѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който лесно се дразни, изпада в нервно състояние; чувствителен, нервен, сприхав. *Непрестанните злъчни и от всички страни печатни нападки, хули... го правили нервен, раздразнителен.* Вазов. *Беше станал много горд, сприхав и раздразнителен. Понякога погваше някое теле... и караше обезпокоената му майка да тича след него.* Ем. Станев. 2. Който предизвиква дразнене, възбуда. *Имаше нещо раздразнително и сладко парливо в погледа и усмивката на тая жена.* Вазов.

раздразнѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на раздразнителен. *Нервността и лесната раздразнителност на Сами го смущаваха открай време, а напоследък Сами беше станал още по-нервен и по-раздразнителен.* Дим. Ангелов.

раздрàзня. Вж. раздразвам, раздразнявам *и* раздразням.

раздрàзня се. Вж. раздразням се.

раздразня̀вам, -аш, *несв.*: **раздрàзня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Раздразням. **раздразнявам се, раздразня се** *страд.* и *сред.*

раздразня̀ване *ср. Отгл. същ. от* раздразнявам *и от* раздразнявам се.

раздрàзням, -яш, *несв.*; **раздрàзня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Предизвиквам възбуда, недоволство или гняв; разсърдвам, разгневявам. *Добър беше този Кочо, за приятеля си главата си даваше, но недай боже да го раздразниш, — в миг кипват всичките му арнаутски страсти.* Ал. Константинов. 2. Силно възбуждам. *Чаят раздразни апетита ни, който взима необикновени, фантастични форми.* Л. Стоянов. *Вярното е, че животните бяха много изгладнели, пък аз — неопитен хлапак — въртях топлите хлябове току пред зурлите им, та ги съвсем раздразних.* А. Страшимиров. **раздразням се, раздразня се** *страд.*

раздрàзням се, -яш се, *несв.*; **раздрàзня се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Изпадам в раздразнено, възбудено състояние. *В тъмнината го залаяха кучета. Набара камък и го хвърли по тях. Те се раздразниха, спуснаха се към него и го нападнаха.* К. Петканов.

раздрàзняне *ср. Отгл. същ. от* раздразням *и от* раздразням се.

раздрѐмвам, -аш, *несв.*; **раздрѐмя,** -еш, *мин. св.* раздря̀мах, *св.* Разваляm дрямката на някого; разсънвам. *Приказките му ме раздрямаха.* **раздремвам се, раздремя се** *страд.*

раздрѐмвам се, -аш се, *несв.*; **раздрѐмя се,** -еш се, *мин. св.* раздря̀мах се, *св., сред.* Минава ми дрямката; разсънвам се. *Много говорихме, та се раздрямах.*

раздрѐмя. Вж. раздремвам *и* раздрямвам.

раздрѐмя се. Вж. раздремвам се *и* раздрямвам се.

раздробѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* раздробя. 2. Като *прил.* — а) Който е направен на дребни части. *Раздробен хляб.* б) В който няма единство, сплотеност; разединен. *Раздробени сили.*

раздробѐност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* раздробен.

раздробя̀. Вж. раздробявам.

раздробя̀вам, -аш, *несв.*; **раздробя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Правя нещо да стане на по-дребни части. *Ушите на ралото раздробиха буците. Пръстта се разрони като разсипано черно жито.* А. Каралийчев. **раздробявам се, раздробя се** *страд.* и *сред.*

раздробя̀ване *ср. Отгл. същ. от* раздробявам *и от* раздробявам се.

раздру̀м *м. Нар.* Кръстопът. *Заведе ме брат ми по друм, по раздрума — | остави ме брат ми на друм, на раздрума.* Нар. пес.

раздру̀сам. Вж. раздрусвам.

раздру̀свам, -аш, *несв.*; **раздру̀сам,** -аш, *св.* 1. Друсам силно и продължително; разклащам, разтърсвам, разлюлявам. *Ако искаш да падне ябълката, трябва да раздрусаш клона!* Йовков. *Някъде колата ме раздрусваше и аз отварях очи.* Йовков. 2. *Прен.* Предизвиквам, причинявам силно вътрешно сътресение; разтърсвам. *Тая нова и тъй рядка радост за тях раздрусваше издъно цялото им същество.* Йовков. *Световната икономическа криза раздруса из основи капиталистическите държави.* **раздрусвам се, раздрусам се** *страд.*

раздру̀сване *ср. Отгл. същ. от* раздрусвам *и от* раздрусвам се.

раздръ̀нкам. Вж. раздрънквам[1] *и* раздрънквам[2].

раздръ̀нкам се. Вж. раздрънквам се.

раздръ̀нквам[1], -аш, *несв.*; **раздръ̀нкам,** -аш, *св.* 1. Разклащам силно, та правя да дрънка, да звънти. *Двама неврокопчани бяха нанизали на дълги върви на редици и на цели гроздове всякакви звънци, час по час ги раздрънкваха и сякаш от всички страни на пазарището се сипваха стада.* Дим. Талев. 2. *Прен. Разг. Пренебр.* Непредпазливо разправям, разгласявам нещо; разнасям, разпространявам. *Момичето можеха всеки момент да го хванат дяволите и да раздрънка за станалото по цялото село.* Кр. Велков *Ако седне да търси кой какво е приказвал — хората само това и чакат. Ще го емнат, та ще го раздрънкат чак и по другите села.* Г. Караславов. 3. Раздрусвам, разтропвам при возене. *Ах, как ме раздрънка таз каруца.* Йовков. 4. *Разг.* Разваляm, разстройвам, разхлопвам. *Раздрънкаха ми пианото.* **раздрънквам се, раздрънкам се** *страд.*

раздрънквам², -аш, *несв.*; **раздрънкам**, -аш, *св. Диал* Разбивам, разчепквам вълна, памук. **раздрънквам се, раздрънкам се** *страд.*

раздрънквам се, -аш се, *несв.*; **раздрънкам се**, -аш се, *св., сред.* 1. Почвам много да дрънкам, да дрънча, звънтя. *По едно време каруците със сеновчани се раздрънкаха, раздвижиха се, потеглиха нанякъде.* Йовков. 2. *Прен.* Почвам много и непредпазливо да дрънкам, да говоря; разприказвам се, разбъбрям се. *Ще ни подушат, ако ти, да речем, отидеш в участъка и кажеш. Или пък се раздрънкаш.* Дим. Ангелов. *Гледай да не се раздрънкаш много, че ще ни вдигнат на глава.*

раздрънкване *ср. Отгл. същ. от* раздрънквам *и от* раздрънквам се.

раздрънча. Вж. раздрънчавам.

раздрънча се. Вж. раздрънчавам се.

раздрънчавам, -аш, *несв.*; **раздрънча**, -йш, *мин. св.* -ах, *св.* Разклащам нещо, та почва силно да дрънчи. *Вятърът се блъсна в стените и раздрънча стъклата на прозорците.* К. Петканов. **раздрънчавам се, раздрънча се** *страд.*

раздрънчавам се, -аш се, *несв.*; **раздрънча се**, -йш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред. Диал.* Почвам силно да дрънча.

раздрънчаване *ср. Отгл. същ. от* раздрънчавам *и от* раздрънчавам се.

раздрямвам, -аш, *несв.*; **раздремя**, -еш, *мин. св.* раздрямах, *св.* Раздремвам. **раздрямвам се, раздремя се** *страд.*

раздрямвам се, -аш се, *несв.*; **раздремя се**, -еш се, *мин. св.* раздрямах се, *св., сред.* Раздремвам се.

раздувам, -аш, *несв.*; **раздуя**, -уеш, *мин. св.* раздух, *прич. мин. страд.* раздут, *св.* 1. Разширявам, увеличавам обема на нещо чрез вкарване на въздух, газ; издувам. *Газовете раздуват стомаха и червата.* 2. *Прен.* Прекомерно разширявам, разтеглям; преувеличавам. *Те раздуват до фантастични размери частичните успехи на немците на южния фронт* В. Коларов. **раздувам се, раздуя се** *страд.* и *сред.*

раздуване *ср. Отгл. същ. от* раздувам *и от* раздувам се.

раздумам. Вж. раздумвам.

раздумвам, -аш, *несв.*; **раздумам**, -аш, *св.* 1. Утешавам, развличам някого с разговор. *И мен утешава и раздумва, кога ми много причернее пред очите.* Влайков. *Не бери грижа, чедо, преди време — | раздумваше го майка му.* П. П. Славейков. 2. Скланям, уговарям някого да се откаже от свое решение, намерение; разубеждавам. *Ще ме раздумват — пошушна си той. — Ако мислят да ме убедят да отстъпя — то не ме познават добре.* Вазов. *И напук на ония, които го раздумваха, той даде в кооперативното всичко.* Кр. Григоров. **раздумвам се, раздумам се** *страд.* и *сред. Дано утре, като съмне, Ройдьо се раздума, дано сам се откаже от туй, което беше намислил да прави!* Йовков. *Подир войната рекох да си ида на село, пък се раздумах. Останах в дружината.* К. Константинов.

раздумване *ср. Отгл. същ. от* раздумвам *и от* раздумвам се.

раздумка *ж. Нар.* Раздумване, разговорка. *Торбичката и медната свирка бяха единствените познати и скъпи на сърце неща: те му бяха утехата и раздумката.* Ц. Церковски.

раздумкам се. Вж. раздумквам се.

раздумквам се, -аш се, *несв.*; **раздумкам се**, -аш се, *св., сред.* Почвам много да думкам. *Сърцето му радостно се раздумкваше, когато видеше жив човек да се зададе от някъде.* И. Волен.

раздумкване *ср. Отгл. същ. от* раздумквам се.

раздухам. Вж. раздухвам.

раздухвам, -аш, *несв.*; **раздухам**, -аш, *св.* 1. С духане разпалвам, разгарям огън. *Наведена до огнището, баба Вида раздухваше огъня.* М. Марчевски. *Един кладе огъня, друг го раздухва.* Погов. 2. *Прен.* Засилвам, разпалвам, разгарям, преувеличавам. *Чрез своите оръдия той хитро раздухваше ония там вражди и взаимните преследвания.* Влайков. *Опозицията раздуха и раздухва тия недоволства, за да лови риба в мътна вода.* Г. Димитров. *Той раздухваше историйката до размерите на една любовна приказка от Хилядо и една нощ.* Вазов. 3. С духане разнасям на разни страни; разпръсквам. *Това село гореше, вятърът раздухваше дима и откриваше огненото море на пожара.* Йовков. *А поручикът... здраво смучеше цигарата си и ядосано раздухваше пред себе си сините струйки на тютюневия дим.* А. Гуляшки. **раздухвам се, раздухам се** *страд.*

раздухване *ср. Отгл. същ. от* раздухвам *и от* раздухвам се.

раздуя. Вж. раздувам.

раздъвкам. Вж. раздъвквам.

раздъвквам, -аш, *несв.*; **раздъвкам**, -аш, *и* **раздъвча**, -еш, *мин. св.* раздъвках, *св.* Дъвча напълно; сдъвквам. *Свих лице, като че съм раздъвкал цяла арнаутска чушка.* Яворов. **раздъвквам се, раздъвкам се, раздъвча се** *страд.*

раздъвкване *ср. Отгл. същ. от* раздъвквам *и от* раздъвквам се.

раздъвча. Вж. раздъвквам.

раздърдорвам се, -аш се, *несв.*; **раздърдоря се**, -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам много да дърдоря; разбъбрям се. *Но извинете, изсмя се тя, аз се раздърдорих и ви занимавам с работи неинтересни.* Вазов.

раздърдорване *ср. Отгл. същ. от* раздърдорвам се.

раздърдоря се. Вж. раздърдорвам се.

раздърпам. Вж. раздърпвам.

раздърпвам, -аш, *несв.*; **раздърпам**, -аш, *св.* 1. Дърпам на разни страни. *Раздърпаха столове и маси, за да му открият мегдан. Но той не заигра веднага.* Йовков. 2. С дърпане разбърквам, разреждам. *След малко в килията влезе момичето... Косите ѝ бяха раздърпани и висяха върху бледото ѝ лице.* Хар. Русев. 3. С дърпане правя на късове; разкъсвам. *Котаран е лош и страшен! Кък по къс ще ви раздърпа!* Ран Босилек. 4. *Разг.* Набързо и безразборно купувам всичко; разграбвам. *От стоката нищо не остана — раздърпаха я.* **раздърпвам се, раздърпам се** *страд.*

раздърпване *ср. Отгл. същ. от* раздърпвам *и от* раздърпвам се.

раздявам, -аш, *несв.*; **раздяна**, раздѐнеш, *мин. св.* раздянах, *прич. мин. страд.* раздянат, *св.*

Свалям нещо задянато на гръб. **раздявам се, раздяна се** *страд.* и *сред.*

раздя̀ла *ж.* 1. Разделяне с близки, напускане на близки; разлъка. *За сърцата, що се любят, и смъртта не е раздяла!* П. П. Славейков. *Минута на раздяла. В широките си прегръдки той държи най-малкото си дете, усмихва се и го милва.* Йовков. 2. Време, прекарано далеч от близки. *Шест месеци раздяла, Тамаро, дълги като шест века!* Вазов. *Седнали един срещу друг, те неволно се наблюдаваха след дълга раздяла.* Стаматов.

раздя̀на. Вж. р а з д я в а м.

раздя̀ча. Вж. р а з д я ч в а м.

раздя̀чвам, -аш, *несв.*; **раздя̀ча,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Рядко.* Лишавам от дяконство. **раздячвам се, раздяча се** *страд.* и *сред.*

раздя̀чване *ср. Отгл. същ. от* раздячвам *и от* раздячвам се.

разединѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* разединя. 2. Като *прил.* — който е с нарушено единство; неединен. *Разединен народ.*

разединѐние, *мн.* -я, *ср. Книж.* Нарушаване, отсъствие на единство. *Тези среди разчитат на разединението на българския народ.* Г. Димитров.

разединѐно. *Нареч. от* разединен. *Работим разединено.*

разединѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разединен. *Организационна разединеност.*

разединя̀. Вж. р а з е д и н я в а м.

разединя̀вам, -аш, *несв.*; **разединя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Нарушавам, отслабвам единството; разделям. *Някои може би ще искат да ви разединят, но вие трябва добре да пазите единството си.* Г. Димитров. **разединявам се, разединя се** *страд.* и *сред.*

разединя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разединявам *и от* разединявам се.

разъ̀зд *м.* (рус.). *Воен.* Група от няколко конника, изпратена за разузнаване. *Разездът яздеше с посока към планината — изравни се с горичката и продължи напред, без да намалява равномерния тръс на конете.* Вежинов.

ра̀зен, -зна, -зно, обикн. *мн.* -зни, *прил.* Различен, всевъзможен. *И дълго се разказваха разни епизоди, осъждаха се едни, хвалеха се други.* Йовков. *Няколко деца подгониха ято патки, те се разкрякаха и се разпиляха на разни страни.* К. Петканов. *И понеже концертът му бил / без нарочни цени и покани, / разен свят се на него явил — / и призвани и непризовани.* Хр. Радевски.

разжа̀лвам[1], -аш, *несв.*; **разжа̀ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Предизвиквам жал у някого; разтъжавам. *Момите ... искаха да видят мъртвеца... Гласът на жената не пресекваше, та ги разжали.* К. Петканов.

разжа̀лвам[2], -аш, *несв.* (рус.). Лишавам военно лице от чин. *Той не посмя да се върне вече в казармата, страхувайки се да не го разжалват.* Св. Минков.

разжа̀лвам се, -аш се, *несв.*; **разжа̀ля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Изпадам в жал; разтъжвам се. *За Кръстя ли се разжали? — пак попита Величка.* К. Петканов.

разжа̀лване[1] *ср. Отгл. същ. от* разжалвам[1] *и от* разжалвам се.

разжа̀лване[2] *ср. Отгл. същ. от* разжалвам[2].

разжа̀ля. Вж. р а з ж а л в а м[1].

разжа̀ля се. Вж. р а з ж а л в а м с е.

разжа̀ря. Вж. р а з ж а р я в а м *и* р а з ж а р я м.

разжаря̀вам, -аш, *несв.*; **разжа̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Превръщам в жар. 2. Силно нагорещявам. *Разжарих печката.* **разжарвам се, разжаря се** *страд.* и *сред.*

разжаря̀ване *ср. Отгл. същ. от* разжарявам *и от* разжарявам се.

разжа̀рям, -яш, *несв.*; **разжа̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разжарявам. **разжарям се, разжаря се** *страд.* и *сред. Като се разжари огъня, и слагаме месото да се пече.*

разжа̀ряне *ср. Отгл. същ. от* разжарям *и от* разжарям се.

разжѐнвам, -аш, *несв.*; **разжѐня,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Развалям женитба, развеждам съпрузи. *Да съм малко по-висока, / ... / годени бих разгодила, / женени бих разженила.* Нар. пес. **разженвам се, разженя се** *страд.* и *сред. Аз се ожених, разжених се и пак се ожених.* Вазов.

разжѐня. Вж. р а з ж е н в а м.

разжъ̀на се. Вж. р а з ж ъ н в а м с е.

разжъ̀нвам се, -аш се, *несв.*; **разжъ̀на се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Почвам усилено да жъна, увличам се да жъна. *Разжънаха се и до вечерта свършиха нивата.*

разза̀рям се. Само 3 *л. ед.* **разза̀ря се,** *несв., безл.* Сипва се зора, зазорява се. *Раззаряше се. Селото току-що се пробуждаше и туктам по дворищата се мяркаха ранобудни стопанки.* Елин Пелин.

разза̀ряне *ср. Отгл. същ. от* раззарям се.

раззеленѐя се. Вж. р а з з е л е н я в а м с е.

раззеленя̀. Вж. р а з з е л е н я в а м.

раззеленя̀вам, -аш, *несв.*; **раззеленя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Правя нещо да стане зелено, да се покрие със зеленина; разлиствам. *Един ден пролетта ще раззелени тия монотонни пространства.* Вазов. *Крехка тревица е раззеленила полето, а в градините на момите са изправили коронки пъстри цветя.* Ц. Церковски. **раззеленявам се, раззеленя се** *страд.*

раззеленя̀вам се, -аш се, *несв.*; **раззеленѐя се,** -еш се, *мин. св.* раззеленя̀х се, *прич. мин. действ.* раззеленя̀л се, -а се, -о се, *мн.* раззеленѐли се, *св., сред.* Ставам зелен, покривам се със зеленина; разлиствам се, разшумвам се. *Днес виждам аз увехнали листа, / зарана други се раззеленяват.* П. П. Славейков. *Ах, защо не дойдохте през пролетта, когато се раззеленеят и цъфнат дърветата!* Н. Фурнаджиев.

раззеленя̀ване *ср. Отгл. същ. от* раззеленявам *и от* раззеленявам се.

раззѐма. Вж. р а з з е м а м *и* р а з з и м а м.

раззѐмам, -аш, *несв.*; **раззѐма,** -еш, *мин. св.* раззѐх, *прич. мин. страд.* раззѐт, *св.* Вземам от нещо, докато се свърши; разграбвам. *Снахи и дъщери раззеха покъщнината.* **раззeмам се, раззема се** *страд.*

раззѐмане *ср. Отгл. същ. от* разземам *и от* разземам се.

раззѝмам, -аш, *несв.*; **раззѐма,** -еш, *мин. св.* раззѐх, *прич. мин. страд.* раззѐт, *св.* Разземам. **раззимам се, раззема се** *страд.*

раззѝмане *ср. Отгл. същ. от* раззимам *и от* раззимам се.

раззѝна. Вж. раззинвам.

раззѝна се. Вж. раззинвам се.

раззѝнвам, -аш, *несв.*; **раззѝна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* раззѝнат, *св.* Разтварям широко уста. *Николина плачеше, както плачат малките деца: раззинваше широко уста и плачеше с глас.* Г. Райчев. *Баба Димка протегна врат към него и раззина уста да чуе по-добре.* Ц. Церковски. **раззинвам се, раззина се** *страд.* и *сред.*

раззѝнвам се, -аш се, *несв.*; **раззѝна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* **1.** За човек, животно — зинвам широко или разтварям широко уста. **2.** *Прен.* За яма, врата, пропаст — разтварям се широко. *Земята се раззина. Пропаст се раззина.*

разигра̀вам, -аш, *несв.*; **разигра̀я,** -а̀еш, *мин. св.* разигра̀х, *св.* **1.** Карам някого или правя нещо много да играе, да скача. *Ех, дявол да го вземе, ще да направиме такава една сватба, която ще да разиграе и самодивите!* Каравелов. *Сватбарският керван слезе в дерето. Челният конник мина през водата, разигра коня на поляната и се обърна към колите.* К. Петканов. *Ей я* (мечката) *пред вратата. Един циганин мечкар я вързал със синджир и я разиграва.* Д. Немиров. || За сърце — карам да тупти по-силно, да играе; разтуптявам. *Ще надуе той тънката си габровска свирка и нейната кръшна песен разиграва сърцата на всички млади и кара буйните моми и момци до полуда да скачат и да тропкат.* Влайков. **2.** *Прен.* Създавам трудности, обикн. с цел да преча. *От него не се боя, да не мисли той, че може да ни разиграва както си ще.* Ст. Костов. **разигравам се, разиграя се** *страд.* ◻ **Разигравам лотария** — тегля билетчета с означение на печалбите. **Разигравам си коня** — върша произволи, произволнича. *Душата ни е стигнала на зъбите, дето се казва, а те там си разиграват коня и пет пари не дават.* Л. Стоянов.

разигра̀вам се, -аш се, *несв.*; **разигра̀я се,** -а̀еш се, *мин. св.* разигра̀х се, *св., сред.* **1.** Почвам много да играя, увличам се да играя. *Като се мръкнеше и подкараше ситото стадо надолу по дълбокия път, всичките овци се разиграваха.* И. Волен. *Конят се разигра, пламна, сви уши и с всички сили се понесе в галоп.* Йовков. **2.** *Прен.* Ставам, случвам се. *Кралицът следеше до сега неподвижен сцената, която се разиграваше отпреде му.* Вазов. *Не можем да останем равнодушни към събитията, които се разиграват пред очите ни.* Д. Добревски.

разигра̀ване *ср. Отгл. същ. от* разигравам *и от* разигравам се.

разигра̀я. Вж. разигравам.

разигра̀я се. Вж. разигравам се.

разѝждам се, -аш се, *несв., сред. Нар.* **1.** Разотивам се. *Гъстата навалица с мълва / и шум полека се разижда.* П. П. Славейков. *Талигата отмина. Изпращачите повървяха още малко след нея, па взеха да се... разиждат.* Влайков. **2.** Разклонявам се, разделям се. *Пътищата се разиждат.*

разѝждане *ср. Отгл. същ. от* разиждам се.

разѝсквам, -аш, *несв.* Разменям възгледи, изказвам мнения по някакъв въпрос; обсъждам, разглеждам. *Мъже все опитни и момци идеални... / разискват плана те напреко и надлъж.* П. П. Славейков. *Рефератът беше толкова ясен и убедителен, каза той, че не си струва да го разискваме.* А. Гуляшки. **разисквам се** *страд.*

разѝскване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разисквам *и от* разисквам се. *Ставаха сега разисквания по някой финансов законопроект.* Вазов.

разѝскря. Вж. разискрям.

разѝскрям, -яш, *несв.*; **разѝскря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя да изхвърчат, да излизат искри. *Гръм ли неочаквано се разнесе, та Найда дигна сепнато глава? И какъв гняв разискри очите ѝ, че за миг пресуши сълзите?* А. Каменова. **разискрям се, разискря се** *страд.* и *сред. Понесли бяхме общ копнеж в сърцата си — / любов, като разискрил се метал.* Н. Хрелков.

разѝскряне *ср. Отгл. същ. от* разискрям *и от* разискрям се.

разка̀жа. Вж. разказвам.

ра̀зказ *м.* **1.** Предаване, излагане на нещо станало, случило се; разказване. *Знаеха те от разказите на бащите и майките си, от дедите и бабите си, че такива кървави времена са бивали.* Цани Гинчев. *Селяните, в празнични дни, го заобикаляха и слушаха зяпнали увлекателните му старчески разкази.* Вазов. **2.** Късо художествено произведение, написано в проза, в което се излага някоя случка, събитие, преживелица. *През 1897 год. издадох една книга със свои разкази и повести — книга първа.* Влайков. *С тревога и душевен смут поднасям на читателите тоя малък сборник от очерки и разкази за Георги Димитров.* А. Каралийчев.

разка̀звам, -аш, *несв.*; **разка̀жа,** -еш, *мин. св.* разка̀зах, *св.* **1.** С думи предавам нещо видено, чуто или измислено; разправям. *Дядо Стоян набързо и развълнувано разказваше случката във воденицата и благославяше избавителя си.* Вазов. *Тая история е известна и Никола много пъти я е разказвал.* Йовков. *И тези интересни случки, които Алеко не можал или не искал да упомене, тях аз ще се опитам да разкажа на следните страници.* П. П. Славейков. **2.** *Прен.* С вида си показвам, свидетелствувам за нещо станало, случило се. *Ние вървим по улиците на Тирана и се вглеждаме във всичко, което ни разкизва за героичната история и прекрасното настояще на тази братска страна.* Н. Фурнаджиев. **разказвам се, разкажа се** *страд.*

разка̀зване *ср. Отгл. същ. от* разказвам *и от* разказвам се. *Остави се бе, брате... тя не е за разказване.* Ст. Чилингиров. *В разказаните случки няма нищо особено, извънредно; особеното е в начина на разказването.* П. П. Славейков.

разказва̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има черти на разказ, който е характерен за разказ. *Докладът има разказвателен характер.*

разказва̀ч *м.* Човек, който обича да разказва. *Чудна работа, вуйчо! Че где има по-добър разказвач на приказки от тебе? Искам и съм готов цяла нощ да те слушам!* Д. Немиров. || Писател, автор. *Елин Пелин е добър разказвач.*

разказва̀чка *ж.* Жена разказвач. *Тя е отлична разказвачка, особено на епизоди из партизанския живот.*

ра̀зказен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* 1. Който се отнася до разказ (в 1 знач.). *Разказната интонация е сравнително по-спокойна. Разказна форма.* 2. *Грам.* С който се съобщава, утвърждава или отрича нещо; разказвателен. *Изречение, с което се съобщава някаква мисъл, се нарича разказно.*

разка̀йвам се, -аш се, *несв.*; **разка̀я се,** -а̀еш се, *мин. св.* -а̀ях се, *св., сред.* 1. Изпитвам разкаяние, кая се много. *Той не е лош, но е опасен когато пие... Мине ли му — опомва се бързо, разкайва се, плаче — цяло дете е.* Г. Райчев. *Но тя имаше наивността да мисли, че поне в последния си час той е разбрал грешките си и е готов да се разкае.* Л. Стоянов. 2. Съжалявам. *Николино, утре след обяд да додеш у дома... Ще ти кажа едно много важно нещо. Ако не додеш — ще се разкайваш!* Г. Райчев.

разка̀йване *ср. Отгл. същ. от* разкайвам се. *Ни една дума на съжаление, на разкайване, на надежда.* Вазов.

разка̀лвам, -аш, *несв.*; **разка̀лям,** -яш, *св.* Правя нещо да стане кално. *Преваля дъжд, колкото да разкаля угарите, и сега краката на Митко затъваха в размекналата пръст и по обущата му полепваше кал.* М. Марчевски. **разкалвам се, разкалям се** *страд.* и *сред. Пътят се разкаля и ние още, по-мъчно ще вървим.* Вазов. **разкаля се** *безл. Снегът беше мек, нетраен, а накрай се превърна в дъжд. Потекоха води, разкаля се.* Г. Райчев.

разка̀лване *ср. Отгл. същ. от* разкалвам *и от* разкалвам се.

разкалугеря̀. Вж. разкалугерявам.

разкалугеря̀вам, -аш, *несв.*; **разкалугеря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Лишавам някого от калугерски сан. **разкалугерявам се, разкалугеря се** *възвр.* и *страд.*

разкалугеря̀ване *ср. Отгл. същ. от* разкалугерявам *и от* разкалугерявам се.

разка̀лям. Вж. разкалвам.

разка̀пан, -а, -о, *прил.* Изгнил, разпаднал. *Един разкапан от разврат тиранин иска да стъпи на гърба на цял народ.* Влайков. *Последния кураж събрах / и ти ще бъдеш победен, / разкапан, озлобен живот.* Вапцаров.

разка̀паност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разкапан.

разка̀пвам се, -аш се, *несв.*; **разка̀пя се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* 1. Изгнивам и се разпадам. *След два-три часа Живко се върна зачервен от студ и разплакан. Изгорелите обуща бяха се разкапали като размърдани мощи и краката му бяха потънали във вода и кал.* И. Волен. 2. *Прен.* Разрушавам се, разлагам се. *Затова и няма вече сега някогашния задружен и неразделен живот... А дето го има, той се е вече разкапал и се разкапва.* Влайков.

разка̀пване *ср. Отгл. същ. от* разкапвам се.

разка̀пя се. Вж. разкапвам се.

разка̀рам. Вж. разкарвам.

разка̀рвам, -аш, *несв.*; **разка̀рам,** -аш, *св.* 1. Карам, разнасям на разни места. *Разкарваме тора по нивите. Разкарвам стоката по магазините.* 2. Карам някого или нещо да ходи, да се движи; раздвижвам, разхождам. *Хайде, хайде, разкарай вола да походи, не го оставяй да седи.* Йовков. 3. Карам или пращам някого напразно да ходи по разни места; разигравам, въртя. *Нямам време аз да ме разкарват по съдилища.* Йовков. *Най-напред грехота и срамота е да ме разкарваш мене, стария, болния човек, да ме разкарваш в това лошо време... да се трепя по тези пътища, да се лутам като щур из тези селски калища.* Г. Караславов. 4. Отстранявам, махам, отдалечавам. *О, разкарай, ветре, / облак градобитен.* П. Р. Славейков. *Разкарайте тези деца от тук!* 5. *Прен.* За болка, непреодолимо чувство — правя да изчезне, да се разнесе, да мине. *Добре, че са оставили ракията. Тя ще ти разкара уплахата и ще дойдеш на себе си.* К. Петканов. *Лекарството разкара болката му.* **разкарвам се, разкарам се** *страд.* и *сред.*

разка̀рване *ср. Отгл. същ. от* разкарвам *и от* разкарвам се.

разката̀вам, -аш, *несв.*; **разката̀я,** -а̀еш, *мин. св.* разката̀х, *св.* (рус.). Разгъвам, раздиплям. *Противоп.* скатавам. *Войниците разкатаха платнищата и се наметнаха.* Ив. Хаджимарчев. **разкатавам се, разкатая се** *страд.*

разката̀ване *ср. Отгл. същ. от* разкатавам *и от* разкатавам се.

разката̀я. Вж. разкатавам.

разкахъря̀ се. Вж. разкахърявам се.

разкахъря̀вам се, -аш се, *несв.*; **разкахъря̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Почвам много да се кахъря. *Загрижи се баба Цена, разкахъри се тя, нехубави мисли ѝ идат.* Вазов.

разка̀шкам. Вж. разкашквам.

разка̀шквам, -аш, *несв.*; **разка̀шкам,** -аш, *св.* Правя нещо да стане като каша. *Не разкашквай яденето.* **разкашквам се, разкашкам се** *страд.* и *сред. Земята се разкашка. Картофите се разкашкаха от врене.*

разка̀шкване *ср. Отгл. същ. от* разкашквам *и от* разкашквам се.

разка̀шлям се, -яш се, *св.* Започвам много да кашлям. *Разкашля се Йоан Глауш от цигарата — не беше навикнал той да пуши тютюн.* Дим. Талев. *Иван закиха, разкашля се, заохка. Болеше го глава, плещите му бяха като сковани.* Г. Караславов.

разка̀я се. Вж. разкайвам се.

разка̀яние, *мн.* няма, *ср.* Мъчително състояние у човек, който съзнава и съжалява за извършена грешка, грях, престъпление. *Материалният интерес управлява всичките действия на скъперника..., никакво разкаяние не последва действията му, насочени, без разбор на средствата, към добиване на изгоди.* Ал. Константинов. *Разкаяние, срам и унижение пред сам себе си почувствува той.* Елин Пелин. *Едри сълзи се търкаляха по лицето ѝ като стъклени мъниста. Сълзи на разкаяние, на скръб и съжаление към себе си.* Дим. Талев.

разка̀яник, *мн.* -ци, *м.* Човек, разкаял се за свои грехове, престъпления.

разква̀кам се. Вж. разкваквам се.

разква̀квам се, -аш се, *несв.*; **разква̀кам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да квакам. *Жабите се разквакаха.*

разквартиру̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Настанявам по квартири. *Разквартируваха ни в училищата.* **разквартирувам се** *страд.*

разквартиру̀ване *ср. Отгл. същ. от* разквартирувам *и от* разквартирувам се.

разква̀са, *мн.* няма, *ж.* Разквасване. *Той хапна от ябълката, колкото за разкваса на устата.*

разква̀свам, -аш, *несв.*: **разква̀ся,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Пийвам или хапвам нещо сочно, колкото да си освежа устата, гърлото. *Уморихте се, бре момчета! На̀ си сръбнете малко, да си разквасите гърлото.* Цани Гинчев. *А с какво можеха да се сравнят няколко глътки вода, които ще разквасят засъхналите устни на тия, които изнемогваха от умора и жега!* Йовков. **разквасвам се, разквася се** *страд.*

разква̀сване *ср. Отгл. същ. от* разквасвам *и от* разквасвам се.

разква̀ся. Вж. разквасвам.

разквича̀ се. Вж. разквичавам се.

разквича̀вам се, -аш се, *несв.*; **разквича̀ се,** -йш се, *мин. св.* -а̀х се, *св., сред.* Почвам силно да квича. *Кучето се разквича.*

разквича̀ване *ср. Отгл. същ. от* разквичавам се.

разкико̀твам се, -аш се, *несв.*; **разкико̀тя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам силно да се кикотя. *На инспектора в първия момент му идеше да се разкикоти, но той с голямо усилие се удържа.* Ал. Константинов.

разкико̀тване *ср. Отгл. същ. от* разкикотвам се.

разкико̀тя се. Вж. разкикотвам се.

разкипя̀ се. Вж. разкипявам се.

разкипя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разкипя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* разкипя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разкипѐли се, *св., сред.* Почвам силно да кипя. *Мармаладът се разкипя.*

разкипя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разкипявам се.

разкѝсвам, -аш, *несв.*; **разкѝсна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разкѝснат, *св.* Кисна нещо докато се размекне напълно. *Разкисвам хума.* **разкисвам се, разкисна се** *страд.*

разкѝсвам се, -аш се, *несв.*; **разкѝсна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* **1.** Топя се във вода, за да стана мек; размеквам се. *Натопи цървулите във вода да се разкиснат.* **2.** *Прен. Разг.* Ставам бездеен, ленив, отпускам се. *Ставай, бате Трифоне, ставай и запретвай ръкави... Борбата иска здрави хора. Какво си се разкиснал такъв?* М. Марчевски.

разкѝсване *ср. Отгл. същ. от* разкисвам *и от* разкисвам се.

разкѝскам се, -аш се, *св., сред.* Почвам много да се кискам, да се смея. *Изпопадаха от смях всички, и калугериците се разкискаха.* Ал. Константинов.

разкѝсна. Вж. разкисвам.

разкѝсна се. Вж. разкисвам се.

разкѝхам се. Вж. разкихвам се.

разкѝхвам се, -аш се, *несв.*; **разкѝхам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да кихам. *Щом простине и се разкихва.*

разкѝхване *ср. Отгл. същ. от* разкихвам се.

разклада̀. Вж. разклаждам.

разкла̀дка *ж.* (рус.). Определена пропорция, въз основа на която се разпределят продуктите, предвидени за храна на войници или на лица, които се хранят от обща храна. *И даскаличката дойде — обясни Стамат. — Назначихме я за интендант по прехраната. Нали трябва да се грижи някой за разкладката?* А. Гуляшки. ◻ **Девета разкладка** — изобилно и хубаво ядене. *Вечер пак чай. В тържествени дни — „девета разкладка" — цели агнета, вино и торти от сладкарница.* Стаматов.

разкла̀ждам, -аш, *несв.*; **разклада̀,** -ѐш, *мин. св.* разкла̀дох, *прич. мин. действ.* разкла̀л, *св.* Разваля̀м нещо наредено, събрано. *Разклаждам копен.* **разклаждам се, разклада се** *страд.* ◻ **Разклаждам огън** — а) Разбутвам, загасвам главните на огън. *Разклади огъня, не ни трябва вече.* б) Разпалвам огън.

разкла̀ждане *ср. Отгл. същ. от* разклаждам *и от* разклаждам се.

разкла̀ням се, -яш се, *св., сред.* Многократно се покланям, кланям се на всички страни. *А дядо Иван с най-голяма скромност... се разкланяше наляво-надясно, ощастливен от честта, която му правеше народът.* Вазов.

разкла̀тя. Вж. разклащам.

разкла̀щам, -аш, *несв.*; **разкла̀тя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Клатя на разни страни; раздвижвам, разлюлявам. *А когато тихият вечерник разклащаше листата, нему се струваше, че не клонете се веят, а самите звезди се люлеят на небето.* Ст. Загорчинов. *Като че събудена от сън, тополата, старата столетна топола, раздвижва листата си, разклаща вейките си и зашумява.* Йовков. *Той разклати чашката, глътна гъстата утайка на кафето и си изчисти с шепа мустаците.* Ст. Чилингиров. **2.** *Прен.* Лишавам от устойчивост, отслабвам, разколебавам. *Първата среща в живота разклати дълбоките убеждения на религията му.* Вазов. *Войната ли разклати нервите ми, или те затлъстяха от охолност?* Стаматов. **разклащам се, разклатя се** *страд.* и *сред.*

разкла̀щане *ср. Отгл. същ. от* разклащам *и от* разклащам се. *Стъпките им и лекото разклащане на вейките... будеха сънната тишина в гората.* Дим. Ангелов.

разклонѐние, *мн.* -я, *ср.* Клон, отклонение от нещо. *Пред нас далеко долу се разстилаше зелената равнина на полето, заградено със синкавите силуети на планината и на нейните верижни гористи разклонения.* Елин Пелин. *Малко преди да се мушне в дъбравата, пътят отделяше едно разклонение, което кривеше по ребрата на рътлината.* Ст. Загорчинов.

разклонѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Техн.* Приспособление за разклоняване на водопроводни тръби, електрически проводници и др.

разклоня̀. Вж. разклонявам.

разклоня̀ се. Вж. разклонявам се.

разклоня̀вам, -аш, *несв.*; **разклоня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя разклонение на нещо. *Трябва да разклоним тръбата.* **разклонявам се, разклоня се** *страд.*

разклоня̀вам се, -аш се, *несв.*; **разклоня̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Само 3 *л.*,

Пускам клони или разклонения. *Отпред, току до чардака, се намираше дървото, което се вийдаше отвред... То започваше да се разклонява наравно с покрива.* Йовков. || Раздвоявам се. *Пътят се изкачваше стръмно. . и по-нататък, върху гърба на рида, се разклоняваше в две посоки: към Рожден и, вдясно, накъм другите села по Железник.* Дим. Талев.

разклоня̀ване *ср. Отгл. същ. от* разклонявам *и от* разклонявам се.

разкло̀пам. Вж. р а з к л о п в а м.

разкло̀пам се. Вж. р а з к л о п в а м с е.

разкло̀пвам, -аш, *несв.*; **разкло̀пам,** -аш, *св. Разг.* Развалям от дълга или невнимателна употреба: раздрънквам. *Една вехта разклопана каруца... препускаше откъм Едрине.* Д. Немиров. *Разклопаха пишущата машина.* **разклопвам се, разклопам се** *страд.* и *сред.*

разкло̀пвам се, -аш се, *несв.*; **разкло̀пам се,** -аш се, *св., сред.* За кокошка — почвам да клопам. *Ще насади някоя от кокошките, коя се е разклопала, ще прекопа бостана и ще направи нови лехи за арпаджик.* Мих. Георгиев.

разкло̀пване *ср. Отгл. същ. от* разклопвам *и от* разклопвам се.

разкова̀. Вж. р а з к о в а в а м.

разко̀ва̀вам, -аш, *несв.*; **разкова̀,** -еш, *мин. св.* -а̀х, *св.* Изваждам гвоздеи от нещо заковано, за да го отворя или разглобя: отковавам. *Намериха пред една затворена бакалница празен сандък, разковаха го и взеха дъските със себе си.* Дим. Димов. **разковавам се, разкова се** *страд.* и *сред.*

разкова̀ване *ср. Отгл. същ. от* разковавам *и от* разковавам се.

разко̀вниче, *мн.* -та, *ср.* **1.** Трева, обикн. четириделна детелина, която, според народните вярвания, има магическа сила и носи щастие на онзи, който я намери или притежава. *Да имам разковниче, може и тая кукувица да видя! — каза Рустем. И като стана, погледна слънцето, тръгна из ливадата и почна да рови тревата с тоягата си.* Елин Пелин. **2.** *Прен.* Тайната причина за постигане на успех, щастие. *Видя ли как се оправи твоят човек?... Разковничето било в работата, не разбра ли?* Я. Гуляшки. *Да знаеш да умираш — ето разковничето на победата.* Вазов.

разко̀л *м.* **1.** Разединение в организация, класа, народ; разделение, разцепление. *Единството е сила, разколът е порок.* Вазов. *Империалистите се опитват да създадат разкол всред работничеството.* **2.** *Диал.* Кръстопът. *Щом дойдоха на разкола, дето се пресичаше голямата улица с пътя,... възвиха се надолу.* Цани Гинчев.

разколеба̀вам, -аш, *несв.*; **разколеба̀я,** -а̀еш, *мин. св.* разколеба̀х, *св.* Въздействувам на някого да загуби увереност, да започне да се колебае, предизвиквам съмнение у някого. *Ала това щеше да внесе смут в душите им, да ги разколебае тъкмо сега, когато трябваше да бъдат активни и уверени в себе си.* Дим. Димов.

разколеба̀вам се, -аш се, *несв.*; **разколеба̀я се,** -а̀еш се, *мин. св.* разколеба̀х се, *св., сред.* Изгубвам самоувереност, решителност. *Понякога той забързваше, но отново намаляваше крачките си. Виждаше се ясно, че той ту се решаваше на нещо, ту се разколебаваше.* Йовков. *Тълпата се смути, разколеба и хукна панически към булеварда за гарата.* Дим. Димов.

разколеба̀ване *ср. Отгл. същ. от* разколебавам *и от* разколебавам се.

разколеба̀я. Вж. р а з к о л е б а в а м.

разколеба̀я се. Вж. р а з к о л е б а в а м с е.

разко̀лник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който внася разкол, разединение. *Ще отритнем настрана разколниците и политиканите, които искат да бъркат на творческата работа на народа.* Г. Димитров.

разко̀лница *ж.* Жена разколник.

разко̀лнически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до разколник. *Първото условие е: самата младеж да укрепи своето единство, отхвърляйки решително всички разколнически опити в нейната среда.* Г. Димитров. *Разколническа дейност.*

разко̀лничество, *мн.* няма, *ср.* Дейност на разколник.

разкопа̀вам, -аш, *несв.*; **разкопа̀я,** -а̀еш, *мин. св.* разкопа̀х, *св.* **1.** С копане разбивам почвата да я направя годна за насаждане. *Да разкопаем градината, да наторим лехите и да насадим пъстри цветица.* Д. Немиров. **2.** С копане разравям земята. *Разкопаха в двора под яхъра и намериха кокалите на заровените!* Мих. Георгиев. *По-после обаче някои зловещи хора разкопали гроба му, вероятно да обират трупа.* Вазов. *Като разкопаха меката пръст, найдоха две гърнета.* Я. Каралийчев. **разкопавам се, разкопая се** *страд.*

разкопа̀ване *ср. Отгл. същ. от* разкопавам *и от* разкопавам се.

разкопа̀я. Вж. р а з к о п а в а м.

разко̀пки *мн., ед.* няма, *ж.* Разкопаване на земята с цел да се открият предмети, останки от по-стара култура. *Разкопките, които са направени в тези могили, дават материал, въз основа на който можем да се запознаем с културата и начина на живот на нашите прадеди.* П. Делирадев. || Разкопаните места за търсене на предмети, находища от древността. *В мрака белеят разкопките на гробове и черквици.* К. Константинов.

разкопча̀вам, -аш, *несв.*; **разкопча̀я,** -а̀еш, *мин. св.* разкопча̀х, *св.* Освобождавам нещо закопчано, откопчавам копчета на дреха. *Вълко се дръпна назад, разкопча шубата и от пазвата си извади окачения на шията далекоглед.* Ем. Станев. *Сестрата го положи върху леглото и започна да разкопчава дрехите му.* К. Петканов. **разкопчавам се, разкопчая се** *възвр., страд.* и *сред.*

разкопча̀ване *ср. Отгл. същ. от* разкопчавам *и от* разкопчавам се.

разкопча̀я. Вж. р а з к о п ч а в а м.

разко̀ш, *мн.* няма, *м.* **1.** Външен блясък, пищност, великолепие. *Окръжен от големци татарски и български, той въведе в двора грубия азиятски разкош и пищност.* Вазов. *Тук нямаше нищо от разкоша, великолепието, златото и мрамора на ония храмове, в които се чувствува величието и царственото могъщество на бога.* Йовков. **2.** Материално излишество, свързано с разточителен живот. *От една страна разкош, от друга — мизерия!* Вазов. *Разкошът в царския двор беше голям.* Вазов. *Прекрасен образ е*

този Рахметов... Бори се против разкоша, не допуска експлоатация на човек от човека. Я. Каралийчев. 3. *Стесн.* Предмет, който е труднодостъпно и рядко удоволствие за някого. *След толкова гладни дни, сухият хлебец ни изглежда като невиждан разкош.* Л. Стоянов. *Попарата беше с извара и овчо масло — рядък разкош за деца, свикнали да закусват само с хляб и червен пипер.* Дим. Димов.

разкошен, -шна, -шно, *мн.* -шни. *Прил. от* разкош. *А мене пък ме търсят, дъбко, / за най-разкошните палати!* Михайловски. *Разцъфтяла се бе разкошна пролет и навред кипеше нов, млад живот.* Дим. Талев. *Разкошен живот. Разкошно издание.*

разкошество, *мн.* няма, *ср. Рядко.* Разкош. *С власт, с разкошество, с имане, големецът ни смайва.* Михайловски.

разкошно. *Нареч. от* разкошен. *Живея разкошно.*

разкрася. Вж. разкрасявам.

разкрасявам, -аш, *несв.*; **разкрася,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Придавам красив вид. *Ти старици подмладяваш, / ти и грозни разкрасяваш.* П. Р. Славейков. **разкрасявам се, разкрася се** *страд.* и *сред.*

разкрасяване *ср. Отгл. същ. от* разкрасявам *и от* разкрасявам се.

разкрач *м.* Широка крачка (около 70—75 см.), обикн. като мярка за дължина. *Учител Никола със своите дълги чатали отмерва широки разкрачи по ливадата.* Влайков.

разкрача. Вж. разкрачвам.

разкрача се. Вж. разкрачвам се.

разкрачвам, -аш, *несв.*; **разкрача,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разтварям краката на нещо. *Стоян прегръщаше с една ръка овцата, разкрачваше я над ведрото и... я мълзеше.* К. Петканов. **разкрачвам се, разкрача се** *страд.*

разкрачвам се, -аш се, *несв.*; **разкрача се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Разтварям, раздалечавам един от друг краката си. *В това време до огъня се приближи последният от дошлите и, като се разкрачи, подпря главата си на дълга чепата тояга.* Ст. Загорчинов.

разкрачване *ср. Отгл. същ. от* разкрачвам *и от* разкрачвам се.

разкрачен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* разкрача. 2. Като *прил.* — който е с несиметрични едри линии; разкривен. *Тя грабна листа, разгъна го, опули очи и взе да срича едрото разкрачено писмо.* Кр. Григоров. *Седна на един плосък камък с лист върху коляното и написа със своя малко разкрачен почерк и малко разбъркано горе-долу следното.* Ив. Хаджимарчев.

разкрачено. *Нареч. от* разкрачен. *Вървеше разкрачено, както вървят всички кавалеристи.* Йовков. *Пиша разкрачено.*

разкраченост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разкрачен.

разкрепостя. Вж. разкрепостявам.

разкрепостявам, -аш; *несв.*; **разкрепостя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* (рус.). *Книж.* Освобождавам от крепостничество и въобще от всякаква робска зависимост. *Съветската власт напълно разкрепости руските селяни.* **разкрепостявам се, разкрепостя се** *страд.*

разкрепостяване *ср. Отгл. същ. от* разкрепостявам *и от* разкрепостявам се.

разкрещя се. Вж. разкрещявам се.

разкрещявам се, -аш се, *несв.*; **разкрещя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *прич. мин. действ.* разкрещял се, -а се, -о се, *мн.* разкрещèли се, *св., сред.* Почвам силно да крещя. *Гъските проточиха шии от любопитство, а токачките се разтичаха и се разкрещяха като луди.* Йовков.

разкривам, -аш, *несв.*; **разкрия,** -йеш, *мин. св.* разкрйх, *прич. мин. страд.* разкрйт, *св.* 1. Правя или давам възможност да се види нещо закрито; откривам. *Когато се заглеждаше или замислеше, меснатата му долна устна леко обвисваше и разкриваше едрите му зъби — здрави, бели и правилни.* Г. Райчев. *Планината разкриваше от двете им страни безкрайната си върволица от върхове, урви, сипеи и гори.* Йовков. 2. Правя нещо скрито да стане явно; разгадавам, разузнавам. *Един ден дядо Мирьо реши, че е настъпило време да разкрием тая тайна.* Ем. Станев. *Той изтръпна... Ако са разкрили нейната конспиративна дейност и са я арестували?* Дим. Ангелов. *Той се впуща и поименно да разкрива тия злоупотребления.* Влайков. || Издавам, съобщавам някаква тайна. *Класът заговаря нещо против учителите, но един ученик разкрива работата.* Яворов. 3. Показвам, изваждам на показ. *Разбирам те,... — потвърди Дочо с лека и малко цинична усмивка, която разкриваше неговата същинска природа.* Влайков. *Колко са случаите, когато командированият сяда заедно с ръководителите и актива на предприятието,... разкрива слабостите и нарушенията.* В. Червенков. 4. Доверявам, изповядвам. *Приятел нямам / да му разкрия що в душа тая.* Ботев. *Сърцето си — съкровищница тайна — / пред теб разкрих.* Ц. Церковски. **разкривам се, разкрия се** *възвр., страд.* и *сред.* □ **Разкривам картите си** — говоря или действувам открито, откровено. *Евреинът напускаше обикновената си резервираност и се готвеше да разкрие картите си.* Дим. Димов.

разкриване *ср. Отгл. същ. от* разкривам *и от* разкривам се.

разкривя. Вж. разкривявам.

разкривявам, -аш, *несв.*; **разкривя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Кривя частите на нещо на разни страни; изкривявам. *И почнаха пакости да ѝ правят... Стан ѝ чупиха, плевник разкривиха, порти с черно мазаха.* Ц. Церковски. **разкривявам се, разкривя се** *страд.* и *сред.* *Разкривила му се колата като пияна. Че затегни я, бе човече. На такъв път така ходи ли се?* Елин Пелин.

разкривяване *ср. Отгл. същ. от* разкривявам *и от* разкривявам се.

разкритие, *мн.* -я, *ср.* Разкриване, разбулване на някаква тайна, престъпление. *Той беше казал, че има да направи важни разкрития.* Величков.

разкритикувам, -аш, *св.* Критикувам основно, от всички страни. *Той разкритикува резолюцията във всички нейни точки.*

разкрия. Вж. разкривам.

разкройвам, -аш, *несв.*; **разкроя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разкроявам. *След това започна, по нейните парчета, да разкройва платното на*

стрина Бойка. И. Волен. **разкройвам се, разкроя се** *страд.*

разкройване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разкройвам *и от* разкройвам се.

разкройка *ж.* Разкрояване.

разкроя. Вж. разкройвам *и* разкроявам.

разкроявам, -аш, *несв.*; **разкроя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Нарязвам плат, кожа или друга материя на определени по размер и форма части. *Леля Блага свали из килера бяло платно, разкрои го и седна да шие торбички.* И. Волен. **разкроявам се, разкроя се** *страд.*

разкрояване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разкроявам *и от* разкроявам се.

разкрякам се. Вж. разкряквам се.

разкряквам се, -аш се, *несв.*; **разкрякам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да крякам. *Няколко деца подгониха ято патки, те се разкрякаха и се разпиляха на разни страни.* К. Петканов.

разкрякване *ср. Отгл. същ. от* разкряквам се.

разкряскам се. Вж. разкрясквам се.

разкрясквам се, -аш се, *несв.*; **разкряскам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да кряскам; развиквам се, разкрещявам се. *И току гледай ги: едни се славят | за нищо-нещо, татък друг | разкряскал се е, дигнал е юмрук.* К. Христов. *Майка ми, която и при най-малкия металически звън друг път се разкрясквате, сега спокойно слушаше.* Ц. Церковски.

разкрясквaне *сред. Отгл. същ. от* разкрясквам се.

разкудкудякам се. Вж. разкудкудяквам се.

разкудкудяквам се, -аш се, *несв.*; **разкудкудякам се,** -аш се, *св., сред.* За кокошка — почвам да кудкудякам. *Кокошките ... се разбягват и разкудкудякват тревожно.* Елин Пелин.

разкудкудякване *ср. Отгл. същ. от* разкудкудяквам се.

разкукуригам се. Вж. разкукуригвам се.

разкукуригвам се, -аш се, *несв.*; **разкукуригам се,** -аш се, *св., сред.* За петел — почвам начесто да кукуригам. *Петлите се разкукуригаха.*

разкукуригване *ср. Отгл. същ. от* разкукуригвам се.

разкумвам, -аш, *несв.*; **разкумя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Отказвам се от кума или кумата си. *Разкумил кума си.* Мих. Георгиев. **разкумвам се, разкумя се** *сред.*

разкумване *ср. Отгл. същ. от* разкумвам *и от* разкумвам се.

разкумя. Вж. разкумвам.

разкупвам, -аш, *несв.*; **разкупя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разкупувам. **разкупвам се, разкупя се** *страд.*

разкупване *ср. Отгл. същ. от* разкупвам *и от* разкупвам се.

разкупувам, -аш, *несв.*; **разкупя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Само 3 *л.* Купувам всичко, та се свършва. *Подирих на касата на театъра два билета, но, за жалост, всичките предни редове на партера и балкона бяха разкупени.* Вазов. **разкупувам се, разкупя се** *страд.*

разкупуване *ср. Отгл. същ. от* разкупувам *и от* разкупувам се.

разкупя. Вж. разкупвам *и* разкупувам.

разкуцам се. Вж. разкуцвам се.

разкуцвам се, -аш се, *несв.*; **разкуцам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да куцам. *Дядо Дамян Куция се разкуца още повече.* Чудомир.

разкуцване *ср. Отгл. същ. от* разкуцвам се.

разкъдря. Вж. разкъдрям.

разкъдрям, -яш, *несв.*; **разкъдря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Развалям къдрици. *Каскетът му беше килнат назад, тъй че разкъдрената му коса се развяваше над челото.* Йовков. *Току къдри косите си и ги разкъдря.* **разкъдрям се, разкъдря се** *страд.* и *сред.*

разкъдряне *ср. Отгл. същ. от* разкъдрям *и от* разкъдрям се.

разкълва. Вж. разкълвавам.

разкълва се. Вж. разкълвавам се.

разкълвавам, -аш, *несв.*; **разкълва,** -ѐш, *мин. св.* -àх, *св.* Само 3 *л.* С кълване раздърпвам, обезформявам нещо. *Птичките разкълваха слънчогледа.*

разкълвавам се, -аш се, *несв.*; **разкълва се,** -ѐш се, *мин. св.* -àх се, *св., сред.* Почвам много да кълва.

разкълваване *ср. Отгл. същ. от* разкълвавам *и от* разкълвавам се.

разкървавя. Вж. разкървавявам.

разкървавявам, -аш, *несв.*; **разкървавя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Наранявам някого или нещо та му потича кръв; разранявам. *Той го удари и разкървави лицето му с камшика си.* Йовков. *Стоичко Данкин го* (коня) *заведе при цигани, които разкървавиха ноздрите му с нокти и втриха в тях червен пипер.* Дим. Димов. **разкървавявам се, разкървавя се** *страд.* и *сред.*

разкървавяване *ср. Отгл. същ. от* разкървавявам *и от* разкървавявам се.

разкървавям, -яш, *несв.*; **разкървя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разкървавявам. **разкървавям се, разкървя се** *страд.* и *сред.*

разкървавяне *ср. Отгл. същ. от* разкървавям *и от* разкървавям се.

разкървя. Вж. разкървавям *и* разкървявам.

разкървявам, -аш, *несв.*; **разкървя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разкървавявам. *Клоните и прорасналите филизи на шубраците шибаха и разкървяваха ръцете и лицата им.* Дим. Ангелов. **разкървявам се, разкървя се** *страд.* и *сред.*

разкървяване *ср. Отгл. същ. от* разкървявам *и от* разкървявам се.

разкъртвам, -аш, *несв.*; **разкъртя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разрушавам, повреждам, изваждам с къртене. *Слезни там и с удари верни | разбивай, разлюшквай, руши, | разкъртвай тез пластове черни, | тез робски души!* Смирненски. *Разкъртиха му зъбите. Разкъртиха паветата, за да асфалтират улицата.* **разкъртвам се, разкъртя се** *страд.* и *сред.*

разкъ̀ртване *ср. Отгл. същ. от* разкъртвам *и от* разкъртвам се.

разкъ̀ртя. Вж. разкъртвам.

разкъ̀рша. Вж. разкършвам.

разкъ̀ршвам, -аш, *несв.*; **разкъ̀рша,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Разчупвам, разтрошавам. *Чу се шумолене на листа, а после и ясни човешки стъпки започнаха да разкършват сухите клончета по земята.* К. Ламбрев. 2. Раздвижвам с напъване на разни страни ръце, снага. *Стамат се изправи. Разкърши рамене и костите му пропукаха.* А. Гуляшки. *Разкършвам снага.* **разкършвам се, разкърша се** *страд.* и *сред.*

разкъ̀ршване *ср. Отгл. същ. от* разкършвам *и от* разкършвам се.

разкъ̀сам. Вж. разкъсвам.

разкъ̀сам се. Вж. разкъсвам се.

разкъ̀свам, -аш, *несв.*; **разкъсам,** -аш, *св.* 1. Направям на късове, на части. *Вълците повлякоха козата към дъното на полянката и там я разкъсаха.* Ем. Станев. *Лазар проми раната на Вардарски, разкъса една своя прана риза и го превърза.* Дим. Талев. 2. Скъсвам, прокъсвам на едно или повече места; раздирам. *Тогава* (сомът) *се размаха с всичка сила, разкъса мрежата и хукна из дълбокото на реката.* Д. Калфов. || *Обр. На запад, над черните гористи баири, слънцето разкъса облаците и блесна.* И. Волен. 3. *Прен.* Силно тревожа, измъчвам. *Тежки мисли разкъсваха душата на Лиляна.* Г. Караславов. *Безбройните грижи на нищетата разкъсваха нервите им.* Дим. Димов. **разкъсвам се, разкъсам се** *страд.*

разкъ̀свам се, -аш се, *несв.*; **разкъ̀сам се,** -аш се, *св., сред.* 1. Ставам на късове, на части. *Паяжината се разкъса. Мрежата се разкъса.* || *Обр. Облаците се разкъсаха.* 2. *Прен.* Уморявам се, изтощавам се от много тичане. *Ох, не питайте... Разкъсала съм се да ходя по заседания и, чудно, все мене избират в настоятелствата.* Ст. Костов. *Ние се разкъсваме от работа.* Л. Стоянов.

разкъ̀сване *ср. Отгл. същ. от* разкъсвам *и от* разкъсвам се.

разла̀гам, -аш, *несв.*; **разло̀жа,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Правя да се разпадне нещо на съставните си части. *Тристранната призма разлага светлината.* 2. *Прен.* Подкопавам, разрушавам устоите на нещо. *Враждебните... елементи, които бяха дошли в Отечествения фронт с намерението да го разлагат и обезсилят отвътре, отпаднаха.* Г. Димитров. **разлагам се, разложа се** *страд.*

разла̀гам се, -аш се, *несв.*; **разло̀жа се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., свед.* 1. Разпадам се на съставните си части. *Сребърните соли се разлагат на светлината.* 2. Изгнивам, разкапвам се. *Поради силната горещина тялото ... беше почнало да се разлага и ковчегът намирисваше леко.* Дим. Димов.

разла̀гане *ср. Отгл. същ. от* разлагам *и от* разлагам се.

разла̀йвам, -аш, *несв.*; **разла̀я,** -ѐеш, *мин. св.* разла̀ях, *св.* Карам, раздразням куче да лае. *Я не разлайвай кучетата! — каза Монката и излезе.* Йовков. *Вълчият вик на Плявата разлая кучетата.* К. Петканов. **разлайвам се, разлая се** *страд.*

разла̀йвам се, -аш се, *несв.*; **разла̀я се,** разла̀еш се, *мин. св.* -а̀ях се, *св., сред.* Почвам много да лая. *Една нощ тревожно и често заби черковната камбана, загърмяха пушки, разлаяха се псета.* Йовков.

разла̀йване *ср. Отгл. същ. от* разлайвам *и от* разлайвам се.

разла̀пам се. Вж. разлапвам се.

разла̀пвам се, -аш се, *несв.*; **разла̀пам се,** -аш се, *св., сред. Разг.* Почвам много да лапам. *Щом се сложи масата и се разлапахме.*

разла̀т, -а, -о, *прил.* Плитък и широк. *На тая импровизирана трапеза, в една пръстена разлата паница стоеше някакво ястие от буренак.* Вазов. *Посред града се извиваше бавно широкият зелен Етър без бързеи и въртопи, с разлати вирове.* Ст. Загорчинов.

разла̀тост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разлат.

разла̀я. Вж. разлайвам.

разла̀я се. Вж. разлайвам се.

разлежа̀ се. Вж. разлежавам се.

разлежа̀вам се, -аш се, *несв.*; **разлежа̀ се,** -ѝш се, *мин. св.* -а̀х се, *св., сред.* Лежа продължително, прекарвам времето си в лежане. *Станко ма, какво си се разлежала. Хе, знам ти аз болката на тебе ... Всичко ще направя, ама ще ти помогна.* Елин Пелин.

разлѐпвам, -аш, *несв.*; **разлепя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* 1. За афиши и под. — лепя, залепвам на разни места *През деня общинският служащ беше разлепил нови некролози.* Д. Дъбревски. *Разлепвам афиши.* 2. Отделям едно от друго нещо слепнало. *Той извади паспорта от чантата, разлепи смачканите му слепени листа и с труд прочете турските слова.* А. Страшимиров. *Калмука... дремеше в кьошето до тезгяха и с мъка разлепи затворените си клепачи.* Йовков. **разлепвам се, разлепя се** *страд.* и *сред.*

разлѐпване *ср. Отгл. същ. от* разлепвам *и от* разлепвам се.

разлепя̀. Вж. разлепвам, разлепявам *и* разлепям.

разлепя̀вам, -аш, *несв.*; **разлепя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Разлепвам. **разлепявам се, разлепя се** *страд.* и *сред.*

разлепя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разлепявам *и от* разлепявам се.

разлѐпям, -яш, *несв.*; **разлепя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Разлепвам. *Припкам у дома, заключвам се в писалището, разлепям полека червения восък на плика и турям вътре други вестници.* Вазов. *Разлепям позиви.* **разлепям се, разлепя се** *страд.* и *сред.*

разлѐпяне *ср. Отгл. същ. от* разлепям *и от* разлепям се.

разлетя̀ се. Вж. разлетявам се *и* разлитам се.

разлетя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разлетя̀ се,** -ѝш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* разлетя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разлетѐли се, *св., сред.* Само *мн.* и 3 *л. ед.* Почвам да летя на разни страни; разхвърчавам се. *Живо и тревожно се разнесе тоя писък в свежия утринен въздух и по горите наоколо се разлетяха малки птички.* Елин Пелин. *Когато той* (кълвачът) *се подпреше*

с опашката си на някой загнил бук и започнеше да удря с якия си клюн, от дървото се разлетяваха късчета на всички страни. Ем. Станев.

разлетя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разлетявам се.

разлѐя. Вж. разливам.

разлѐя се. Вж. разливам се.

ра̀злив *м.* **1.** Разливане. *Изведнаж му се стори, че това е Етъра и вече не ромони, а бучи издълбоко както при разлив пролетно време или след проливен дъжд.* Ст. Загорчинов. **2.** Място, гдето се разлива река. *Реката е най-плитка на разлива.*

разлѝвам, -аш, *несв.*; **разлѐя,** -ѐеш, *мин. св.* разля̀х, *прич. мин. действ.* разля̀л, -а, -о, *мн.* разлѐли. *прич. мин. страд.* разля̀т, -а, -о, *мн.* разлѐти, *и* разля̀н, -а, -о, *мн.* разлѐни, *св.* **1.** Изливам, разсипвам течност от съд, обикн. неволно или поради невнимание. *Тя подаде кафето на султана и в смущението си го разля.* Йовков. *Ръцете му трепереха. Седна до печката и разля горещия чай върху колените си.* Ä. Каралийчев. **2.** Наливам на разни места. *Момци им чаши препълват с медено вино червено — / първом разливат и сетне всекиму чаша подават.* Ас. Разцветников (превод). **3.** *Рядко.* За река — заливам, изпълвам с вода околните места. *Пролет Дунав разлива нашироко водите си.* || *Обр. А из улицата шумна ..., / ето малката цветарка бърза от локал в локал, / де оркестрите разливат плавни звукове ритмични.* Смирненски. *Втората чаша разля по тялото ми чудна топлина. Моите мечтателни очи навярно бяха станали малко сънливи.* Вежинов. **разливам се, разлея се** *страд.*

разлѝвам се, -аш се, *несв.*; **разлѐя се,** -ѐеш се, *мин. св.* разля̀х се, *прич. мин. действ.* разля̀л се, -а се, -о се, *мн.* разлѐли се, *св., сред.* **1.** За река, вода — тека нашироко та заливам, наводнявам наоколо си. *Реката на места се разливаше и беше по-плитка.* Елин Пелин. *Реката се разливаше тук като блато, опасващо във вид на сърп подножието на хълма.* Ст. Загорчинов. **2.** *Прен.* Тека в разни посоки; разнасям се. *Виното много хубаво! хлъзга се като масло и се разлива по жилите ти.* В. Друмев.

разлѝване *ср. Отгл. същ. от* разливам *и от* разливам се. *Ако ти имаш вино за разливане, аз нямам глава за разбиване.* Погов.

разлига̀вя се. Вж. разлигавям се.

разлига̀вям се, -яш се, *несв.*; **разлига̀вя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам много да се лигавя. *Детето пак се разлигави.*

разлига̀вяне *ср. Отгл. същ. от* разлигавям се.

ра̀злика *ж.* **1.** Наличие на белези, особености у предмети, явления и др., по които те се отделят, разграничават помежду си. *Разликата между мене и Ст. Михайловски е тази, че той чрез писателството стана политик, а пък аз чрез политиката — писател.* Смирненски. *Създал съм си навик, да ги гледам по улицата и грозните и хубавите без разлика.* Елин Пелин. *Партията като цяло, за разлика от партиите в много други страни, влезе в Комунистическия интернационал.* Г. Димитров. *Правя разлика. Съществена разлика. Поразителна разлика.* || Разграничение. *Той никак не можеше, горкият, да направи разлика между звуковете на тъпана и цигулката.* Ал. Константинов. **2.** Остатък (величина, сума) като резултат на пресмятане, изчисление. *Явява се една разлика от 125 лева.*

разлѝскам. Вж. разлисквам.

разлѝсквам, -аш, *несв.*; **разлѝскам,** -аш, *св.* Разсипвам чрез изплискване. *Разлисквам вода.* **разлисквам се, разлѝскам се** *страд.*

разлѝскване *ср. Отгл. същ. от* разлисквам *и от* разлисквам се.

разлѝствам, -аш, *несв.*; **разлѝстя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* За книга, тетрадка и др. — обръщам листя; прелиствам. *Шумеше само дъщерята на Челкова — ученичката; разлистваше албум с портрети.* А. Страшимиров. **разлиствам се, разлистя се** *страд.*

разлѝствам се, -аш се, *несв.*; **разлѝстя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* За растение, дърво — израстват ми листа, развивам се, разшумвам се. *Честитата върба като че ли това и чакала — отведнаж цяла се разлиства и във всяко гнездо почва живот.* Елин Пелин. *Постепенно полянките се покриха с нежна зеленина, а после дърветата започнаха изведнъж бързо да се разлистват.* Дим. Ангелов.

разлѝстване *ср. Отгл. същ. от* разлиствам *и от* разлиствам се.

разлѝстя. Вж. разлиствам *и* разлистям.

разлѝстя се. Вж. разлиствам се *и* разлистям се.

разлѝстям, -яш, *несв.*; **разлѝстя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разлиствам. **разлистям се, разлистя се** *страд.*

разлѝстям се, -яш се, *несв.*; **разлѝстя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Разлиствам се. *Той (букът) се разлистя най-късно, едва по Гергьовден.* Ем. Станев.

разлѝстяне *ср. Отгл. същ. от* разлистям *и от* разлистям се.

разлѝтам се, -аш се, *несв.*; **разлетя̀ се,** -ѝш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* разлетя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разлетѐли се, *св., сред.* Разлетявам се.

разлѝтане *ср. Отгл. същ. от* разлитам се.

различа̀. Вж. различавам.

различа̀ се. Вж. различавам се.

различа̀вам, -аш, *несв.*; **различа̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* **1.** Установявам нееднаквост между две или повече неща или явления; правя разлика. *Той помисли, че мисълта му е помрачена и че не може вече да различи злото от доброто.* Елин Пелин. *На тези хора трябва да помогнем да прозрат истината, да различат истинските приятели от замаскираните врагове.* Г. Димитров. **2.** Разпознавам със сетивата си нещо. *Долу... блещукат гребените на пенести вълни, които окото едва различава.* Г. Белев. *Баба Лалка дигна ръка над вежди дано различи нещо, но видя само черни точки, които се гонеха като псета.* А. Страшимиров. *Той стана, ослуша се, помъчи се да различи в общия грохот шума на гъсеничните трактори — напразно.* А. Гуляшки. **различавам се, различа се** *страд.*

различа̀вам се, -аш се, *несв.*; **различа̀ се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св., сред.* Отделям се със свои особени белези, черти при сравнение; различен съм. *Прилична на майка си и по външни черти, и на сестра си,... Цонка се различа-*

ваше и от двете по своя душевен мир. Вазов. *Нашите думи няма да се различават от делата.* Г. Димитров.

различа̀ване *ср. Отгл. същ. от* различавам *и от* различавам се.

разлѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който се отделя със свои особени белези, черти при сравнение; нееднакъв. *Тънък и рус, той беше съвсем различен от тях двамата.* Дим. Талев. *Вишната и черешата са различни плодове.* **2.** Обикн. *мн.* Разнообразен, всевъзможен, всякакъв; разен. *Колко различни — и дървени, и хартиени, и даже глинени кутийки ще да намериш ти в хаджи Генчовата къща.* Каравелов. *За Елкината болест се пръскаха различни слухове.* Елин Пелин. *Срещахме там най-различни хора, бивахме свидетели на всякакви случки.* Йовков.

разлѝчие, *мн.* -я, *ср.* Разлика, нееднаквост. *Това последно общо качество беше златната спойка, която примиряваше техните политически различия.* Елин Пелин. *Не може да има не само никакво противоречие, но и изобщо никакво различие между делото и личността на революционера.* Г. Димитров.

различѝм, -а, -о, *прил.* Който може да се различи, да се разпознае. *Някои детски шарки са мъчно различими.*

различѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* По който може да се установи разлика. *Различителен белег. Различителни признаци.*

разлѝчно *нареч.* По различен, нееднакъв начин. *Болестта се проявява различно. Аз имах халюцинации, неправилно зрение.* Л. Стоянов.

разло̀жа. Вж. р а з л а г а м.

разло̀жа се. Вж. р а з л а г а м с е.

разложѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Разлагане, загниване. *Бацилът на разложението.* **2.** *Прен.* Разрушаване, разпадане на вътрешните устои на нещо; разлагане, разтление. *Опозиционната върхушка е изгубила всяка здрава почва под краката си. Тя се намира в процес на разложение.* Г. Димитров. □ **Битово разложение** — прояви, противни на установената нравственост; разврат.

разложѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който причинява разложение. *Разложителна работа. Разложително влияние.*

разломя̀. Вж. р а з л о м я в а м.

разломя̀вам, -аш, *несв.*; **разломя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разчупвам, разтрошавам. *То* (поточето) *пее, весели се и празнува, | че ледните окови разломи.* Вазов. **разломявам се, разломя се** *страд.* и *сред.*

разломя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разломявам *и от* разломявам се.

разлудѐя се. Вж. р а з л у д я в а м с е.

разлуду̀вам се, -аш се, *св., сред.* Почвам много да лудувам. *Децата се разлудуваха.*

разлудя̀. Вж. р а з л у д я в а м.

разлудя̀вам, -аш, *несв.*; **разлудя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Подлудявам. *Ти разлуди света и сега всеки ден имам музика.* Вазов. **разлудявам се, разлудя се** *страд.*

разлудя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разлудѐя се,** -ѐеш се, *мин. св.* разлудя̀х се, *прич. мин. действ.* разлудя̀л се, -а се; -о се, *мн.* разлудѐли се, *св., сред.* Почвам много да лудея. *Щом излязоха на двора, учениците се разлудяха.*

разлудя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разлудявам *и от* разлудявам се.

разлъ̀ка *ж. Поет.* Раздяла. *Настана есен. За разлъка, | разлъка сетня, пей студеният горняк.* П. П. Славейков. *Подир дълга и дълга разлъка | аз пристъпям към същия праг.* Н. Марангозов.

разлъ̀ча. Вж. р а з л ъ ч в а м.

разлъ̀чвам, -аш, *несв.*; **разлъ̀ча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разделям някого от близките му. *Гроб само да ни разлъчи.* Ст. Загорчинов. || *Нар.* Отделям младо животно, бозайниче от майка му. *Разлъчиха агнетата от овцете.* **разлъчвам се, разлъча се** *страд.* и *сред.*

разлъ̀чване *ср. Отгл. същ. от* разлъчвам *и от* разлъчвам се.

разлю̀бвам, -аш, *несв.*; **разлю̀бя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Преставам да любя, да обичам някого или нещо. *Добре, слушайте, за да разлюби човекът ви оная, която люби, накарайте го да се влюби в друга.* Вазов. *Да бяхме осъдени вечно отделно да бъдем, | да беше ме даже разлюбил, оставил, забравил.* Багряна. *Обичах я безумно и чувствувах, че не мога да я разлюбя.* Дим. Ангелов.

разлю̀бване *ср. Отгл. същ. от* разлюбвам.

разлю̀бя. Вж. р а з л ю б в а м.

разлюлѐя. Вж. р а з л ю л я в а м.

разлюля̀вам, -аш, *несв.*; **разлюлѐя,** -ѐеш, *мин. св.* разлюля̀х, *прич. мин. действ.* разлюля̀л, -а, -о, *мн.* разлюлѐли, *прич. мин. страд.* разлюля̀н, -а, -о, *мн.* разлюлѐни, *св.* Почвам да люлея на разни страни; разклащам. *Времето беше ясно. Подухваше слаб ветрец, който разлюляваше листата на царевицата.* К. Ламбрев. *Ехтежът се носи зловещо и диво, | гърмежи и трус разлюляват земята.* Ем. п. Димитров. *Далечни взривове разлюляха планината.* А. Каралийчев. **разлюлявам се, разлюлея се** *страд.* и *сред.* *Нов още по-силен вятър долетя, овошките се разлюляха и зашумяха.* Йовков. *Залавяме ръце тогава — | какво хоро се разлюлява!* Ас. Босев.

разлюля̀ване *ср. Отгл. същ. от* разлюлявам *и от* разлюлявам се.

разлю̀твам, -аш, *несв.*; **разлютя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разлютявам. **разлютвам се, разлютя се** *страд.*

разлю̀тване *ср. Отгл. същ. от* разлютвам *и от* разлютвам се.

разлютѐно *нареч.* Сърдито, гневно. *Пред самите стълби той ми хвана ръката за изпращане и пак ми каза разлютено.* Вазов.

разлютя̀. Вж. р а з л ю т в а м *и* р а з л ю т я в а м.

разлютя̀ се. Вж. р а з л ю т я в а м с е.

разлютя̀вам, -аш, *несв.*; **разлютя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Направям нещо да стане много люто; подлютявам. *Разлютих боба.* **2.** *Прен.* Причинявам засилване на болка, на рана; подлютявам. **3.** *Прен.* Разсърдвам, разядосвам силно. *Разлютиш ли го — да не си му пред очите.* **разлютявам се, разлютя се** *страд.*

разлютя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разлютя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* **1.** Ставам лют: разсърдвам се, разгневявам се. *Много се е разлютил твоят господар на царя. Вижда се, яд го е, че не е... както при покойния Шиш-*

мана. Ст. Загорчинов. *Той се бе разлютил на всичките хора, на целия свят.* Влайков. **2.** За рана — развреждам се. *Щом турнали сланината, пришката се разлютила и кракът взел още по-силно да боли.* Влайков.

разлютяване *ср. Отгл. същ. от* разлютявам *и от* разлютявам се.

разлюшкам. Вж. разлюшквам.

разлюшквам, -аш, *несв.*; **разлюшкам,** -аш, *св.* Люшкам силно на всички страни; разлюлявам. *От невиделица вихрушка / сви татък в пътя стълпи прах / и ниви кат море разлюшка.* К. Христов. *Слезни там и с удари верни / разбивай, разлюшквай, руши, / разкъртвай тез пластове черни, / тез робски души!* Смирненски. **разлюшквам се, разлюшкам се** *страд.* и *сред.*

разлюшкване *ср. Отгл. същ. от* разлюшквам *и от* разлюшквам се.

разлят, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разлея. **2.** Като *прил.* — а) Разлат. *Долът ставаше все по-плитък и все по-разлят,... разширяваше се като котловинка и по дъното му се появи речица.* Ем. Станев. б) *Прен.* Проточен, провлечен. *Няма друг инструмент, тъй много пригоден за тая тъжна и разлята мелодия.* Йовков.

размажа. Вж. размазвам.

размазвам, -аш, *несв.*; **размажа,** -еш, *мин. св.* размазах, *св.* С мазане слагам, разстилам тънък слой върху нещо. *Командирът на полка грижливо размазваше масло върху тънка филия хляб.* Вежинов. *Щерьо плюеше кръв и я размазваше с ръкав по лицето си.* Д. Добревски. **размазвам се, размажа се** *страд.* и *сред.*

размазване *ср. Отгл. същ. от* размазвам *и от* размазвам се.

размайвам се, -аш се, *несв., сред. Нар.* Бавя се, мая се, разтакавам се. *Не се размайвай — нивата нас чака.* К. Петканов. *Стефанке, ха пали лампата де, какво се размайваш толкоз.* Ем. Коралов.

размайване *ср. Отгл. същ. от* размайвам се. *Мама никак не обичаше размайване и губиврeме.* Влайков.

размах, *мн.* няма, *м.* **1.** Широко движение с ръце в една и друга посока; размахване. *Той следеше размаха на дървените чукове, израза върху лицата на работниците.* А. Гуляшки. *Ленко възпламени с треперещи пръсти бомбата, даде широк размах на ръката си и я хвърли.* Дим. Ангелов. **2.** *Прен.* Сила, широта. *Какъв размах и каква сила можеше да има руският епос без образа на Волга?* Йовков.

размахам. Вж. размахвам.

размахам се. Вж. размахвам се.

размахвам, -аш, *несв.*; **размахам,** -аш, *св.* Махам, движа нашироко, с размах. *Дивний Крали Марко!... / ... / По кои полета, по коя пустиня / ти не си размахвал сабя дамаскиня?* Вазов. *На единия край на ливадата Панко докосяваше сочната детелина. Леко приведен напред, той размахваше ритмично косата.* Дим. Ангелов. *Конете, навързани често / на дълги редици, размахват опашки / и цвилят.* Ем. п. Димитров. **размахвам се, размахам се** *страд.*

размахвам се, -аш се, *несв.*; **размахам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да махам, да удрям. *Докторът се размаха гневно и го удари силно по лакътя.* Вазов.

размахване *ср. Отгл. същ. от* размахвам *и от* размахвам се.

размацам. Вж. размацвам.

размацвам, -аш, *несв.*; **размацам,** -аш, *св.* Мацам, цапам на разни места. *Детето размаца боята по стената.* **размацвам се, размацам се** *страд.*

размацване *ср. Отгл. същ. от* размацвам *и от* размацвам се.

размачкам. Вж. размачквам.

размачквам, -аш, *несв.*; **размачкам,** -аш, *св.* С мачкане правя нещо на каша; смачквам. *Взех десетина круши от хамбара, размачках ги с малко ракия и ги дадох на болната да ги изяде.* К. Петканов. *Размачках сиренето на хляба.* **размачквам се, размачкам се** *страд.*

размачкване *ср. Отгл. същ. от* размачквам *и от* размачквам се.

размеквам, -аш, *несв.*; **размекна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* размекнат, *св.* **1.** Правя нещо да омекне, да стане меко. *Дъждът беше само понамокрил засъхналите буци от кал, без да ги размекне.* А. Гуляшки. **2.** *Прен.* Въздействувам на някого да стане по-чувствителен, нежен. *Родният град, за който беше се затъжил, домашната обстановка, която тутакси го обгърна, милите кътчета... го разчувствуваха и размекнаха.* Г. Караславов. *Жена му хълцаше неспирно и с това размекваше привидната му строгост.* Ст. Ц. Даскалов. **размеквам се, размекна се** *страд.* и *сред.* *Макар земята да се бе най-после размекнала, над равнината веeха влажни пронизващи ветрове.* Вежинов.

размекване *ср. Отгл. същ. от* размеквам *и от* размеквам се. *В момент на слабост и размекване лелята склони да му прехвърли имота си.* Г. Караславов.

размекна. Вж. размеквам.

разменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се извършва чрез размяна или служи за размяна. *Разменна търговия. Разменни средства.* □ **Разменна монета** (прен.) — страна или народ, пожертвувани заради угодата на империалистическа сила.

разменя. Вж. разменявам *и* разменям.

разменявам, -аш, *несв.*; **разменя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разменям. *Твърде на рядко до тогава бях разменявал по някоя дума с останалите си другари.* Величков. **разменявам се, разменя се** *страд.*

разменяване *ср. Отгл. същ. от* разменявам *и от* разменявам се.

разменям, -яш, *несв.*; **разменя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Давам, отстъпвам нещо в замяна на друго, обикн. равностойно. *Срещу тях* (кожите на убитите мечки и сърни) *селяните разменяха просо или ръж и по малко сол.* Ст. Загорчинов. *Задигали покъщнината, за да я разменят за вино, ракия и ядене.* П. Славински. **2.** Вземам една вещ вместо друга или едно нещо вместо друго. *Учителят е разменил тетрадките на класовете. Разменихме квартирите си.* **3.** *Прен.* Споделям, казвам. *Като очакваха продължението на заседанието, те разменяха впечатленията си.* Вазов. *Като размениха мисли по новото положение, те подвзеха борбата още по-решително.* Влайков. *Ние се спираме, тихо разменя-*

ме няколко думи и се разделяме с радостно чувство на очакване и вяра. Йовков. **разменям се, разменя се** *страд.* □ **Разменям пари** — давам едри пари, за да получа равностойността им в дребни.

разменя̀не *ср. Отгл. същ. от* разменям *и от* разменям се.

размѐр *м.* 1. Величина, определена с някаква единица мярка. *Размерът на стаята е 4 на 5 метра. Глоба в двоен размер.* 2. Големина, обем, с който се проявява или разпространява нещо. *Приготовленията … вземаха такива размери, че цялото село знаеше и се вълнуваше.* К. Петканов. *Спекулата с продукти от първа необходимост бе взела страхотни размери. Борбата на кипърското население против английския империализъм взе особено широки размери.* 3. *Литер.* Брой на сричките или стъпките в стихове. *Песента беше проста, в бели стихове, по духа и размера на народните ни песни.* П. Р. Славейков. *Размерът на стиха беше същият, що имаше Лермонтовата песен.* Вазов.

размѐрвам, -аш, *несв.*; **размѐря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* С мерене разделям плат, повърхност и под. *Тук притури малко, там оттури и все току размерва нещо с очи.* Влайков. *Терзията беше намерен и доведен. С разтреперани ръце той раздипля алено сукно, размерва, крои.* Йовков. *Пошушукаха, поразговориха се, огледаха мястото, па обтегнаха канапа, размериха и побиха колчета.* Кр. Григоров. *За нови блокове — обширни, черни — / да мерим и размерваме с рулетки.* Ив. Бурин. **размервам се, размеря се** *страд.*

размѐрване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* размервам *и от* размервам се.

размерва̀ч *м.* Лице, което се занимава с размерване.

размѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Отмерен, равномерен. *Размерний ход на нощния стражар / дочуваше едвам той в тишината.* П. П. Славейков.

размѐрено *нареч.* Размерно. *Трепнали край черните стени, / стъпките размерено кънтят.* Дебелянов.

размѐрка, *мн.* няма, *ж.* Загуба в количество при размерване на стоки.

размѐрно. *Нареч. от* размерен. *В ръцете размерно / сметалото трака.* Вапцаров.

размѐря. Вж. размервам.

размѐсвам, -аш, *несв.*; **размѐся,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Смесвам с разбъркване. *Налейте в едно джезвенце ракия, размесете я с медец.* Каравелов. 2. Чрез месене правя тесто на отделни хлябове. *Жената размеси хляба и го занесе на фурната.* **размесвам се, размеся се** *страд.* и *сред.*

размѐсване *ср. Отгл. същ. от* размесвам *и от* размесвам се.

размѐствам, -аш, *несв.*; **размѐстя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Местя, поставям на различни места. *На двора само няколко работници размерстваха още готовите дъски и ги редяха на ракли.* Кр. Григоров. *А и вътре някой току похлопваше, като разместваше сандъци.* Орлин Василев. **размествам се, разместя се** *страд.* и *сред.*

размѐствам се, -аш се, *несв.*; **размѐстя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Само *мн.* Направям, сторвам място; премествам се, отмествам се. *Всички се спотаиха, извърнаха се малко гузно и се разместиха, като че всеки искаше да им направи място до себе си.* Г. Караславов. *Другарите се разместиха, сториха й място.* А. Каралийчев.

размѐстване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* размествам *и от* размествам се. *Шефът и министрите още обмислят разместванията и навярно още не са се спрели на новия министър.* Ст. Костов.

размѐстя. Вж. размествам *и* разместям.

размѐстя се. Вж. размествам се *и* разместям се.

размѐстям, -яш, *несв.*; **размѐстя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Размествам. **разместям се, разместя се** *страд.*

размѐстям се, -яш се, *несв.*; **размѐстя се.** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Размествам се.

размѐстяне *ср. Отгл. същ. от* разместям *и от* разместям се.

размѐся. Вж. размесвам *и* размесям.

размѐсям, -яш, *несв.*; **размѐся,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Размесвам. **размесям се, размеся се** *страд.* и *сред.*

размѐсяне *ср. Отгл. същ. от* размесям *и от* размесям се.

размета̀. Вж. размитам.

размета̀ се. Вж. размитам се.

размѐтна. Вж. размятам.

размечта̀вам се, -аш се, *несв.*; **размечта̀я се,** -аеш се, *мин. св.* размечтах се, *св., сред.* Почвам много да мечтая, отдавам се на мечти.

размечта̀ване *ср. Отгл. същ. от* размечтавам се.

размечта̀я се. Вж. размечтавам се.

размѝвам, -аш, *несв.*; **размѝя,** -йеш, *мин. св.* размѝх, *прич. мин. страд.* размѝт, *св.* С вода правя нещо да се разпадне, да стане течно. *Размий хумата. Размивам брашно. Размивам боя.* **размивам се, размия се** *страд.* и *сред.*

размѝване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* размивам *и от* размивам се.

размѝна, -еш, *мин. св.* -ах, *св.* 1. Само 3 *л.* Преминавам, изчезвам, преставам. *Още не беше разминал ядът на Султана поради дързостта на Рафе Клинче, насреща й се изправи, каквато си беше, Стойка Нунева.* Дим. Талев. 2. Само 3 *л.* Минава ми, отболява ме, олеква ми; разкарва ми се. *Да повикам някоя жена, майко, да те види, да те полекува… — Не, сине,… може и така да ми размине.* Дим. Талев. *Лазар го задържа чак до вечерта, докато му размине от виното.* Дим. Талев. *Главата да ти помине, / тъгата да ти размине.* Нар. пес. 3. Само 3 *л.* Отминавам без да засегна някого. *Съд ще искам! — Е, няма и съд да те размине!* А. Гуляшки. **размина се** *сред.*

размѝна се. Вж. разминавам се.

размина̀вам се, -аш се, *несв.*; **размѝна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* и *взаим.* 1. Минавам покрай някого в противоположна посока. *В това пъстро общежитие хората бяха*

чужди един на друг, срещаха се и се разминаваха по стълбите като в хотел. Св. Минков. *Ягодовчани не излизаха на мегдана както преди... А тези, които се срещаха по улиците, се разминаваха като непознати.* Ив. Хаджимарчев. *Остави багажа в ъгъла и хукна към баните. А то народ — не можеш да се разминеш от народ.* Ст. Ц. Даскалов. 2. Движа се в противоположна посока с друг, без да се видим. *Седни, седни, мамо!... Аз да взема билет!... Но ти гледай да не се разминем с Донка.* Орлин Василев. *Що не ви срещнах?... — Разминали сме се — съгласи се Ралев.* Орлин Василев. 3. Само 3 *л. ед.* Минава, отминава, без да има някакви последици. *Не може ли някак да се размине тая работа, господин кмете?* Влайков. *Вие тикате България към нова катастрофа! Оная година се размина, но сега народът ще ви изправи да отговаряте.* Г. Караславов.

размина̀ване *ср. Отгл. същ. от* разминавам се. *Започнаха да сигнализират за разминаване.* Вежинов.

размѝрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* 1. За време — който е лишен от мир; неспокоен, тревожен, смутен. *Войната се започнала, времената били размирни.* П. Р. Славейков. *Години страшни са били, | размирни паметни години.* Н. Ракитин. 2. Който размирява, който нарушава установения ред. *Той се водеше с доктора Соколова, познат от време като размирен дух.* Вазов. *А накрая началникът ми повери тайно, че тия дни ще пристигне жандармерия за борба с партизаните и размирните елементи.* М. Марчевски.

размѝрие, *мн.* -я, *ср.* Нарушаване на мир и спокойствие: смут. *Това произшествие..., съпоставено с размирието в Тракия, правеше всички да вярват, че Европа ще се намеси.* Вазов. *За бунта в Преспа, за всички размирия там и за убийствата виновен съм само аз!* Дим. Талев.

размирѝсвам, -аш, *несв.*; **размирѝша,** -еш, *мин. св.* размирѝсах, *св.* Изпълвам с миризма.

размирѝсвам се, -аш се, *несв.*; **размирѝша се,** -еш се, *мин. св.* размирѝсах се, *св., сред.* Почвам силно да мириша.

размирѝсване *ср. Отгл. същ. от* размирисвам *и от* размирисвам се.

размѝрица, обикн. *мн.* размѝрици, *ж.* Вълнение, безредица във вътрешния живот на една страна. *Обаче страшливият околийски началник телеграфически съобщи в София, че в Д. се появила размирица, че една част от населението се е подигнала против властта и е нападнала полицията.* Влайков. *Току виж, че му пристигат хабери: в Крит бунт..., принц Георги начело на флотата; в Скопие размирици, в Цариград вълнения.* Ал. Константинов. *Навсякъде има бъркотии, размирици. В селата има бунт.* Йовков.

размирѝша. Вж. размирисвам.

размирѝша се. Вж. размирисвам се.

размѝрник, *мн.* -ци, *м.* 1. Човек, който подбужда към размирие, към смут. *Как ти, кучи сине, газиш законите на царщината, ти ли се намери умният да знаеш кое трябва и кое не трябва?... На кол, на кол размирника, бесило за бунтовника!* Л. Стоянов. *Рюшди бей се оплаква от тебе. Подмамваш му людете, бягат, не искат да работят в чифлика му... Размирник си, не си гледаш работата, чуждата работа гледаш.* Дим. Талев. 2. *Стесн.* Човек, който подбужда към немирства; немирник. *Той е най-големият размирник в класа.*

размѝрно. *Нареч. от* размирен. *А доле размирно се плиска | човешкото бурно море.* Вапцаров.

размѝря. Вж. размирям.

размиря̀. Вж. размирявам.

размиря̀вам, -аш, *несв.*; **размиря̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Правя размирен. *Непрокопсан син си родила, думаха едни. — Дошел свят да размирява, царство да обръща, коряха го други.* П. Ю. Тодоров. *Ще го махнат и него от селото, та да не размирява света.* Влайков. **размирявам се, размиря се** *страд.* и *сред.*

размиря̀ване *ср. Отгл. същ. от* размирявам *и от* размирявам се.

размѝрям, -яш, *несв.*; **размѝря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Размирявам. *Да си иде (кметът) и да не размиря селото, че да не пакости и на сиромашта.* А. Страшимиров. **размирявам се, размиря се** *страд.* и *сред.*

размѝсля. Вж. размислям и размишлявам.

размѝсля се. Вж. размислям се.

размѝслям, -яш, *несв.*; **размѝсля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Обмислям от разни страни; премислям. *Спряха да починат и да размислят какво да правят.* К. Петканов.

размѝслям се, -яш се, *несв.*; **размѝсля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Отдавам се на мисли, вдълбочавам се в обмисляне. *Минтан се спря пред Дамяновия вратник и се размисли.* К. Петканов. *Уморена, подпряна до капрата..., Станка се размисляше за Тъкачев.* Г. Караславов. *Като чу тия думи на Елена, Теодосий се размисли.* Ст. Загорчинов.

размѝсляне *ср. Отгл. същ. от* размислям *и от* размислям се.

ра̀змисъл, *мн.* -сли, *м.* Продължително, вдълбочено мислене върху нещо. *В живота негде съм го срещал — | прошепна той едва-едва и сведе в размисъл глава.* Н. Хрелков. *Толкова се вдаде в размисъл, че неусетно се намери извън селото.* К. Петканов. *Зорето отново потъна в дълбок размисъл, топчестото ѝ личице съвсем поруменя.* Вежинов.

размѝтам, -аш, *несв.*; **размета̀,** -ѐш, *мин. св.* размѐтох, *прич. мин. действ.* размѐл, *св.* С метене разпръсквам, разчиствам. *Размете равни дворове, | изнесе бели дарове — | от три ги страни запали.* Нар. пес.

размѝтам се, -аш се, *несв.*; **размета̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* размѐтох се, *прич. мин. страд.* размѐл се, *св., сред.* Почвам много да мета. *Станат сутрин и се разметат.*

размѝтане *ср. Отгл. същ. от* размитам *и от* размитам се.

размишлѐние, *мн.* -я, *ср. Книж.* Размисъл, размисляне. *Той беше потънал в дълбоки размишления, дигна си само главата да ни погледне и пак вдълбочи погледите си в земята.* З. Стоянов. *Дядо Рачо Бейката нямаше способността на философа и не обичаше да се впуска в дълбоки размишления и да издирва причината на причините.* Вазов.

размишля̀вам, -аш, *несв.* Размислям, мисля. *Ето шестдесет години | как размишлявам върху земните съдбини.* Михайловски. *Аз останах да мисля след тия мамини думи и да размишлявам защо ще да е отишла, истина, леля Гена да дири мъжа си сама.* Влайков. *Ако има нещо, което най-много да обичам на света, то е печена тиква — почна да размишлява той.* Елин Пелин.

размишля̀ване *ср. Отгл. същ. от* размишлявам. *Неговите думи излизаха от неговото дълбоко убеждение, добито чрез дълго и мъчително размишляване.* Влайков.

размѝя. Вж. размивам.

размля̀скам се. Вж. размлясквам се.

размля̀сквам се, -аш се, *несв.*; **размля̀скам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да мляскам. *Киро поиска къшейче хляб, защото инак не можел да яде пържена риба. Тъкачев също си отчупи една филийка. И всички се размляскаха, като хвалеха риболовеца.* Г. Караславов.

размля̀скване *ср. Отгл. същ. от* размлясквам се.

размножа̀. Вж. размножавам.

размножа̀ се. Вж. размножавам се.

размножа̀вам, -аш, *несв.*; **размножа̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Създавам голямо количество от нещо. *Взема елитни семена от опитните станции, размножава ги и ги предава на колхозите и совхозите.* Отеч. фронт, 1950 г. **2.** Преписвам, отпечатвам в много бройки. *Размножавам доклад.* **размножавам се, размножа се** *страд.*

размножа̀вам се, -аш се, *несв.*; **размножа̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Създавам, раждам поколение; развъждам се, плодя се. *Растението живее, размножава се и най-сетне умира.*

размножа̀ване *ср. Отгл. същ. от* размножавам *и от* размножавам се.

размножѐние, *мн.* няма, *ср.* Размножаване.

размножѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до размножение. *Размножителен процес.*

размо̀мвам, -аш, *несв.*; **размомя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Размомявам. *Я думай сега, Неделчо, | . . . | кой стари майки разплаква, | кой здрави момци съсипва, | кой млади моми размомва?* Ц. Церковски. **размомвам се, размомя се** *страд.*

размомя̀. Вж. размомвам *и* размомявам.

размомя̀вам, -аш, *несв.*; **размомя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Лишавам от моминство. **размомявам се, размомя се** *страд.*

размомя̀ване *ср. Отгл. същ. от* размомявам *и от* размомявам се.

размота̀вам, -аш, *несв.*; **размота̀я,** -аеш, *мин. св.* размота̀х, *св.* Развивам нещо намотано. *Седна на столчето и започна да размотава вървите.* Дим. Ангелов. **размотавам се, размотая се** *страд. и сред.*

размота̀ване *ср. Отгл. същ. от* размотавам *и от* размотавам се.

размота̀я. Вж. размотавам.

размразя̀. Вж. размразявам.

размразя̀вам, -аш, *несв.*; **размразя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Освобождавам от замразено състояние. *Понесъл поздрав благ, долнякът свеж повея, | от влажната земя мъглявий плащ отвея | и с топлия си дъх й размрази гръдта.* П. П. Славейков. *Размразявам месо.* **размразявам се, размразя се** *страд.* и *сред.*

размразя̀ване *ср. Отгл. същ. от* размразявам *и от* размразявам се. *Трябваше да се чака размразяването на Дунава, за да почнат да товарят шлепове с жито.* П. Спасов.

размръ̀звам се, -аш се, *несв.*; **размръ̀зна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Преставам да съм замръзнал. *Земята се размръзна. Буците станаха ронливи, а угарите рохки — трудно се вървеше из тях.* К. Петканов.

размръ̀зване *ср. Отгл. същ. от* размръзвам. *Ти знаеш ли какво значи да стоят четири пълни шлепа цяла зима в Браила и да чакат размръзването на Дунава?* П. Спасов.

размръ̀зна се. Вж. размръзвам се.

размъ̀рдам. Вж. размърдвам.

размъ̀рдвам, -аш, *несв.*; **размъ̀рдам,** -аш, *св.* Раздвижвам, разклащам. *Едвам размърдваше схванатите си ръце и крака.* Кр. Григоров. *Кръстьо взе плика, . . . помъчи се да прочете нещо, като размърда несигурно устни, и върна пак плика на дъщеря си.* Г. Караславов. **размърдвам се, размърдам се** *страд.* и *сред.* *Децата се размърдаха. След това зашумяха листи, заскърцаха пера.* Елин Пелин.

размъ̀рдване *ср. Отгл. същ. от* размърдвам *и от* размърдвам се.

размърмо̀рвам се, -аш се, *несв.*; **размърмо̀ря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам много да мърморя. *Какво сте се размърморили?*

размърмо̀ря се. Вж. размърморвам се.

размъ̀твам, -аш, *несв.*; **размъ̀тя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Направям нещо да стане мътно. *Не размътвай водата.* ▢ **Размътвам главата някому** — нарушавам ясното съзнание, ясното течение на мислите на някого. *Виното беше размътило главите на гостите.* Д. Немиров. *Ако дяволът е размътил главата ти, моята, слава богу, още умее да мисли.* Я. Гуляшки.

размъ̀твам се, -аш се, *несв.*; **размъ̀тя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Ставам мътен. *Доде не се размъти водата, не се обистря.* Погов.

размъ̀тване *ср. Отгл. същ. от* размътвам *и от* размътвам се. *А грешници и други до врата | размътването чакат на водата.* Ем. п. Димитров.

размъ̀тя. Вж. размътвам.

размъ̀тя се. Вж. размътвам се.

размя̀на *ж.* **1.** Разменяване. *Размяната на филми ще се разширява. Размяна на мнения. Размяна на впечатления. Размяна на погледи.* **2.** Търговски обмен. *Държавата може да национализира напълно или частично известни клонове или отделни предприятия от промишлеността, размяната, транспорта и кредита.* Конст., чл. 10. *То ще предостави на частните търговци да участвуват в размяната наред и в съревнование с кооперациите.* Г. Димитров.

размя̀там, -аш, *несв.* и *св.*; **размѐтна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* размѐтнат, *св.* Мятам на разни страни, посоки. *Студен вихър се поде над село, изви над пътя горе, втурна се и размята цяла купчина сухи листи срещу колата.* П. Ю. Тодоров. *Домъкне се в съботен ден ... на гробищата, ... спре се да отстоява на някой гроб, ... размята кадилницата и почне.* Чудомир. *Ще дойдеш ти, спасител — ден. | Разметнал пурпур и лъчи, | към вечността повил очи, | зора ще зазориш над мен.* Яворов. **размятам се, разметна се** *страд.* и *сред.*

размя̀тане *ср. Отгл. същ. от* размятам *и от* размятам се.

разна̀сям, -яш, *несв.*; **разнеса̀,** -ѐш, *мин. св.* разнѐсох, *прич. мин. действ.* разнѐсъл, -сла, -сло, *мн.* -сли, *св.* **1.** Нося на разни места. *Въпреки обичая си в подобни случаи, башибозуците не отрязаха главата на бунтовника, за да я разнасят на прът.* Вазов. *Малки момиченца разнасяха в елипсовидни кошнички букети от бели рози.* Смирненски. *От време на време песента заглъхва и тогава неколцина сенегалци разнасят плодове и големи котли с вода.* Св. Минков. || Нося, занасям на разни лица; раздавам. *Той разнасяше малките бели листчета на избирателите от своя район.* Г. Караславов. *Между това гъмжило от жени се мярка и дългата фигура на Станчо Поляка, който като жена разнася жито за покойната си съпруга.* Елин Пелин. *Лъжа е и легендата за щъркела, който разнасял с червения си клюн малките плачливи бебета по къщите.* Св. Минков. **2.** Разпръсквам, разпилявам, разсейвам. *Боже, с гръм ти разсипи ме, | ветре, в прах ти разнеси ме!* Ботев. *Есенен вятър духаше и разнасяше по покривите сухите листа.* Вазов. *Духай, влажни ветре, над браздите! | Сей, разнасяй белия цветец.* И. Бурин. **3.** *Прен.* Разпространявам, разгласявам. *Техния шепот долавят дърветата. Те бързо разнасят доловената тайна от дърво на дърво.* Кр. Кюлявков. *Разнесоха му славата.* || *Разг.* Говоря по адрес на някого. *Пò е харно да е имало нещо, но да не се знае, отколкото да няма нищо, а да я разнасят из селото.* Г. Караславов. **разнасям се, разнеса се** *страд.*

разна̀сям се, -яш се, *несв.*; **разнеса̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* разнѐсох се, *прич. мин. действ.* разнѐсъл се, -сла се, -сло се, *мн.* -сли се, *св.*, *сред.* **1.** За оток, болка и др. — спадам, изчезвам, махам се. *Иди на гробищата и натъркай мястото с камъче от непознат гроб. Посред нощ да натъркаш и буцата ще се разнесе.* Ив. Хаджимарчев. **2.** Разпространявам се, разпръсквам се. *Облаците се разнасят. Разнесе се слух.*

разна̀сяне *ср. Отгл. същ. от* разнасям *и от* разнасям се.

разнебѝтвам, -аш, *несв.*; **разнебѝтя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Развалям, съсипвам, разрушавам. *Ами ако додат да го обират, нали най-напред върху него ще налетят и одърчето му ще разнебитят?* П. Ю. Тодоров. *Разнебитиха колата.* **2.** *Прен.* Разбивам, разстройвам. *Разнебити семейството си.* **разнебитвам се, разнебитя се** *страд.* и *сред.*

разнебѝтване *ср. Отгл. същ. от* разнебитвам *и от* разнебитвам се.

разнебѝтя. Вж. разнебитвам.

разнѐжа. Вж. разнежвам.

разнѐжа се. Вж. разнежвам се.

разнѐжвам, -аш, *несв.*; **разнѐжа,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя някого да стане нежен, чувствителен, мекосърдечен; разчувствувам. *Топлият въздух, ... зеленината, тишината скоро ги разнежват.* Йовков. *Научи ги тъй, че нито жена, нито деца го разнежваха така, както тия влажни муцунки.* Ст. Ц. Даскалов. **разнежвам се, разнежа се** *страд.*

разнѐжвам се, -аш се, *несв.*; **разнѐжа се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред.* Ставам нежен, чу̀вствителен. *Дявол да го вземе, колкото и корав човек да е бай Иван, не е от дърво, я... Сърцето му се разнежи.* Кр. Григоров.

разнѐжване *ср. Отгл. същ. от* разнежвам *и от* разнежвам се.

разнѐжен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разнежа. **2.** Като *прил.* — изпълнен с нежни чувства. *Насядаха свати ... и започнаха отдалеч, усмихвайки се, разнежени от доброжелателство.* Дим. Талев. *Такива са най-сетне и сватбените портрети, в които булката и младоженецът трябва да изглеждат на всяка цена разнежени до немай-къде.* Св. Минков.

разнѐжено. *Нареч. от* разнежен.

разнѐженост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разнежен.

разнеса̀. Вж. разнасям.

разнеса̀ се. Вж. разнасям се.

разнѝжа. Вж. разнизвам.

разнѝзвам, -аш, *несв.*; **разнѝжа,** -еш, *мин. св.* разнѝзах, *св.* Изваждам, изнизвам нещо нанизано. *Що не си ми рекло | гердан да разнижа, | кон да ти проводя.* К. Христов. **разнизвам се, разнижа се** *страд.* и *сред.*

разнѝзване *ср. Отгл. същ. от* разнизвам *и от* разнизвам се.

разнѝщвам, -аш, *несв.*; **разнѝщя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Раздърпвам, разкъсвам нишките на тъкан, плетка. *Виждаше се, че туристът беше извървял много път. Сивият му голф беше разнищен от драките.* Хар. Русев. *Разнищвам чорап.* **2.** *Прен.* Разкривам в подробности нещо неясно, заплетено (тайна и под.). *Като опитен детектив новозеландският ни гост разнищи цялата мистерия.* Св. Минков. **3.** *Прен.* Разсипвам, съсипвам. *Но пред стария мълчи! | Тази скръб ще го разнищи!* Вапцаров. **разнищвам се, разнищя се** *страд.* и *сред.*

разнѝщване *ср. Отгл. същ. от* разнищвам *и от* разнищвам се.

разнѝщя. Вж. разнищвам *и* разнищям.

разнѝщям, -яш, *несв.*; **разнѝщя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разнищвам. **разнищям се, разнищя се** *страд.* и *сред.*

разнѝщяне *ср. Отгл. същ. от* разнищям *и от* разнищям се.

ра̀зно *нареч. Рядко.* Различно. *Разно говореха хората тогава.* Р. Стоянов.

разноба̀грен, -а, -о, *прил. Книж.* Разноцветен. *За сън блажен света честит люлеят | нощите с разнобагрени луни.* К. Христов.

разновѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Различен по вид; разнообразен. *Между прозорците, в саксии, се намираха разновидни цветя.* Вазов.

разновѝдност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Нещо, което е леко отклонение от общия вид, форма и др.; видоизменение, вариант. *Речникът на чужди думи е разновидност на тълковния речник.*

разноврѐменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който става в различни времена.

разноглàс, -а, -о, *прил.* Който е с различни гласове; разногласен. *Под стрехите и на таваните на стария сарай се въдеха стотини чифтове разнопери и разногласи гълъби и гугутчици.* Цани Гинчев. *Шумно и весело е там в широката стая: тия, около таблиците, викат разногласа песен.* Влайков. *Изтънко и остро се открояваха гърмежите на турските маузери сред разногласия пукот на четнишките пушки.* Дим. Талев.

разноглàсен, -сна, сно, *мн.* -сни, *прил.* Който звучи на различни гласове. *Над цялото село се носеше разногласният хор на кучешкия лай.* Хар. Русев.

разноглàсие, *мн.* -я, *ср.* Различие в мнения, мисли, отсъствие на единство, съгласие. *Недоразуменията, раногласията, които съществуваха, бяха разрешени по приятелски начин след необходимите изяснения.* Г. Димитров.

разноглàсно. *Нареч. от* разногласен. *В същия миг забиха камбаните на църквата в градището, а после, звънко и разногласно, подеха и всички църкви от долния град.* Ст. Загорчинов.

разноглѐд, -а, -о, *прил.* На когото двете очи гледат в различни посоки; кривоглед. *Хубава е булката, само разногледа.* П. Р. Славейков.

разноглѐдство, *мн.* няма, *ср. Отвл. същ. от* разноглед; кривогледство. *Страда от разногледство.*

разноезѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който говори на разни езици или си служи с различни езици. *Шумната, разноезична комерческа столица на Македония занемя от ужас.* Дим. Талев. 2. *Прен.* В който съществуват някакви различия; нееединен. *Срещу Отечествения фронт се противопоставя една разноцветна и разноезична опозиция, която се обединява само на почвата на отричането.* Г. Димитров.

разноезѝчие, *мн.* няма, *ср.* 1. Наличие на различни езици в една общност. 2. *Прен.* Разногласие. *Не се появи нито сянка от разноезичие, от разногласие.*

разнозвỳчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който издава различни звукове. *Зад нас гръмна една камбана... И си помислих, че и у нас приглашават благочестивите християни на молитва с разнозвучни камбани.* Ал. Константинов.

разноѝменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който има различно наименование в сравнение с друг. *Разноименно електричество. Йони с разноименни пълнежи.*

разнокалѝбрен, -а, -о, *прил.* Който има различен калибър в сравнение с друг. *Сред безразборно разхвърлените ръждясали ламарини..., разнокалибрени железа,... се намират и отдавна готови машини.* Раб. дело, 1950 г. *Разнокалибрени оръдия.*

разнокалѝбреност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разнокалибрен.

разнолѝк, -а, -о, *прил.* Който има различни образи, лица, ликове; разнообразен. *За да се търгува наздраво, трябваше, според Юрталана, да се иде в града. А градът му се виждаше много сложен, разнолик и коварен.* Г. Караславов. *Аз умирам и светло се раждам, — / разнолика, нестройна душа.* Дебелянов.

разномѝслие, *мн.* -я, *ср.* Различие в мисли и убеждения. *Тия малки разномислия и недоразумения в областта на политиката никак не пречеха.* Вазов.

разнообрàзен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който е различен, нееднакъв по вид, форма и под. *Мястото е разнообразно: гори, долини, тук-там поляни и върхове.* З. Стоянов. *Рилската флора е колкото богата, толкова и разнообразна.* Вазов. *Магазинът беше изцяло задръстен с най-разнообразни вещи.* Г. Райчев. *Глаголните изречения са по-разнообразни, те могат да изразят всички отсенки на мисълта.* Бълг. граматика. || *Прен.* Който е различен по съдържание, характер, състав. *Впечатленията са тъй ярки и разнообразни,... че човек мъчно долавя надписите и разликите.* Н. Фурнаджиев. *Животът е разнообразен. В душите му се породиха най-разнообразни чувства.*

разнообрàзие, *мн.* няма, *ср.* Съчетание от различни по форма, състав или характер неща. *Каква живописност, какво разнообразие, каква чудна хубост представява видът на Витоша при разните осветления през деня, във всичките годишни времена!* Вазов. *Това бяха малки случки, които внасяха разнообразие и за минута отвличаха вниманието другаде.* Йовков. *За разнообразие.*

разнообрàзно. *Нареч. от* разнообразен; различно.

разнообрàзност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разнообразен. *Разнообразност на пейзажа.*

разнообразя̀. Вж. р а з н о о б р а з я в а м.

разнообразя̀вам, -аш, *несв.*; **разнообразя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане разнообразно. *Шегите зачестиха и разнообразиха дългия път.* К. Петканов. **разнообразявам се, разнообразя се** *страд.* и *сред.* *На известна висота вече картината се разнообрази: появяват се борове, високи петдесет метра.* Вазов.

разнообразя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разнообразявам *и от* разнообразявам се.

разноплѐменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който е съставен от разни племена. *Разноплеменно население.*

разнорòден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е различен по състав, по характер. *Населението е разнородно и пъстро: ромъни от Трансилвания и оттатък Дунава, кримски татари.* Йовков.

разносвàч *м.* Служител, който разнася покани, писма и др. *Разносвачът на писмата... искал да се поприсмее на дяда попа.* Каравелов. *Янко, разносвачът на пощата, беше се отбил до хумниците, за да остави едно писмо на дяда Моска.* Йовков.

разносвàчка *ж.* Жена разносвач.

разнòсен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* В съчет.: а) **Разносна книга** — служебна тетрадка, книга за вписване на писма, покани и др., които се връчват срещу подпис. *Нà, разпиши тук! — и бутна в ръцете ѝ молив и разносната книга.* А. Гуляшки. б) **Разносна търговия** — тър-

говия, която се извършва чрез разнасяне на стоки до купувачите.

разноски *мн., ед.* няма, *ж.* Пари, средства, които се изразходват за нещо; разход. *Аз ще въоръжа на мои разноски цяла чета!* Вазов. *Моята лична издръжка, както и разноските по моите пътувания, покривах от хонорара за написаните статии и преводи от руски и немски.* Г. Димитров. *Правя разноски. Производствени разноски.*

разностранен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. *Геом.* Който има различни, нееднакви страни. *Разностранен триъгълник.* 2. *Прен.* Който обхваща различни страни, който се проявява в различни области; многостранен. *Раковски е развивал разностранна дейност. Разностранно дарование.*

разностранно. *Нареч. от* разностранен.

разностранност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разностранен.

разноцветен, -тна, -тно, *мн.* -тни *прил.* Който има два или повече различни цвята, багри. *Простирените дрехи се развяваха над бялото здание като разноцветни флагове.* Йовков. *Всички тия малки човечета бяха хубави, весели и облечени в разноцветни пъстри облекла.* Елин Пелин. *Разноцветна мозайка.*

разобиквам, -аш, *несв.*; **разобикна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разобикнат, *св.* Преставам да обичам; разлюбвам. *Тоя свят / не съм го досущ разобикнал.* Вазов.

разобикване *ср. Отгл. същ. от* разобиквам.

разобикна. Вж. разобиквам.

разоблачвам се. Само 3 *л.* **разоблачва се,** *несв.*; **разоблачи се,** *мин. св.* разоблачи се, *св., безл.* За небе — става чисто от облаци; разясва се. *Небето се разоблачи и слънцето грейна.*

разоблачване *ср. Отгл. същ. от* разоблачвам се.

разоблачи се. Вж. разоблачвам се.

разоблека се. Вж. разобличам се.

разобличa. Вж. разобличавам.

разобличавам, -аш, *несв.*; **разобличa,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Изобличавам напълно. *Ще постави на мястото им всички лъжепатриоти, ще разобличи техните мними заслуги.* Л. Стоянов. **разобличавам се, разобличa се** *възвр.* и *страд. Необходимо е да се разобличават постоянно техните опити да измамят хората със своята маскировка.* Г. Димитров.

разобличаване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разобличавам *и от* разобличавам се.

разобличам се, -аш се, *несв.*; **разоблека се,** разоблечеш се, *мин. св.* разоблякох се, разоблече се, *прич. мин. действ.* разоблякъл се, -кла се, -кло се, *мн.* разоблекли се, *св., сред.* Почвам да се разсъбличам. *Актьорите се разобличаха зад завесата и приказваха весело с приятелите, които бяха дошли да ги поздравят.* Вазов.

разобличане *ср. Отгл. същ. от* разобличам се.

разобличение, *мн.* -я, *ср.* Пълно изобличение, разобличаване. *Необходимо е конкретно разобличение и осъждане на всеки, който пречи на последователното провеждане политиката на Отечествения фронт.* Г. Димитров.

разобличител, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Изобличител.

разобличителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Изобличителен. *Разобличителна дейност.*

разопаковам, -аш, *несв.* и *св.* Махам опаковката на нещо; разпаковам. *Досьо даде гощавка. Разопакова една каса от искрящото токайско, наряза един опушен свински бут.* А. Гуляшки. **разопаковам се** *страд.*

разопаковане *ср. Отгл. същ. от* разопаковам *и от* разопаковам се.

разора. Вж. разоравам.

разоравам, -аш, *несв.*; **разора,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* Ора целина, ливада или неорана нива. *Можеха безнаказано да разорават и от селската мера.* Влайков. *След туй наех една градина край Тича. Разорах я, направих лехи.* А. Каралийчев. || *Обр. Това е една целина, векове не разоравана. Сега я разораваме и сега изкуствено я наторяваме.* Г. Димитров. **разоравам се, разора се** *страд.*

разораване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разоравам *и от* разоравам се.

разорение, *мн.* -я, *ср.* Разоряване, съсипване. *Продължаването на войната означаваше смърт, разорение, нищета.* В. Коларов.

разорителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който докарва или причинява разорение; съсипателен. *Разорителни войни.*

разоръжа. Вж. разоръжавам.

разоръжа се. Вж. разоръжавам се.

разоръжавам, -аш, *несв.*; **разоръжа,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Обезоръжавам. *Бойните групи разоръжиха стражата. Неговите доводи ме разоръжиха.* **разоръжавам се, разоръжа се** *страд.*

разоръжавам се, -аш се, *несв.*; **разоръжа се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Съкращавам или унищожавам въоръжението си.

разоръжаване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разоръжавам *и от* разоръжавам се. *Борим се за мир и разоръжаване.*

разоръжение, *мн.* -я, *ср.* Разоръжаване. *Всеобщо разоръжение.*

разоря. Вж. разорявам.

разорявам, -аш, *несв.*; **разоря,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Опустошавам, разрушавам. *Хитлеристката банда ограби и разори цяла Европа.* В. Коларов. || Съсипвам материално, опропастявам. *След като ви разориха и съсипаха, след като ви обърнаха на просяци, ... отново ви подканят да викате ура.* Г. Кирков. **разорявам се, разоря се** *възвр., страд.* и *сред. Цветущи краища се разоряват, градове и села се изравняват със земята.* В. Коларов.

разоряване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разорявам *и от* разорявам се.

разотивам се, -аш се, *несв.*; **разотида се,** -еш се, *мин. св* -ох се, *прич. мин. действ.* разотишъл се, -шла се, -шло се, *мн.* -шли се, *св., сред.* Само *мн.* и 3 *л. ед.* Отиваме си, пръскаме се. *Митингът се закри и хората тръгнаха мирно да се разотиват.* Ал. Константинов. *Доволната и весело настроена публика шумно се разотива, при гръмкия марш на оркестъра,* П. П. Славейков. *Селяните полека-лека се разотидоха по домовете си.* Елин Пелин.

разотѝване *ср. Отгл. същ. от* разотивам се.

разотѝда се. Вж. р а з о т и в а м с е.

разо̀хкам се. Вж. р а з о х к в а м с е.

разо̀хквам се, -аш се, *несв.*; **разо̀хкам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да охкам. *Старата я чакаше да падне, да се разохка.* Г. Караславов.

разо̀хкване *ср. Отгл. същ. от* разохквам се.

разочаро̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Предизвиквам разочарование. *Резултатите от борбата не са го изненадвали и разочаровали.* П. П. Славейков. *Сюрпризът ... не излезе такъв, какъвто мнозина го очакваха, но все пак не разочарова никого.* Йовков. **разочаровам се** *страд.*

разочаро̀вам се, -аш се, *несв.* и *св., сред.* Изпитвам разочарование. *Алеко ... се разочарова от тях, като ги вижда не таквиз каквито са отдалеч на сцената.* П. П. Славейков. *Макар да нямаха къщичка партизаните, да не палеха огън и да получаваха само по една филийка хляб на ден, Митко не се разочарова.* М. Марчевски. *След като видя делата им, той се разочарова напълно.*

разочаро̀ван, -а, -о, *прил.* Който е изпитал разочарование, незадоволеност. *Неговата поезия е меланхолическа и тъжна. В нея диша дълбоката тъга на една разочарована душа.* Вазов.

разочарова̀ние, *мн.* -я, *ср.* Незадоволство, огорчение от нещо, което не се оказва такова, каквото е очаквано, желано. *И всеки ден и всеки час, подобно приливите и отливите на морето, най-горчивите разочарования се редят с найсмелите надежди.* Йовков. *Овчарчето изведнаж почувствува разочарование и глад. Не бе допускало партизаните да останат без храна.* Ив. Хаджимарчев.

разочаро̀вано. *Нареч. от* разочарован. *Зад басмената завеска на някой прозорец се показваше жена и после разочаровано се дръпваше назад.* Дим. Димов.

разочаро̀ваност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разочарован.

разпа̀дам се, -аш се, *несв.*; **разпа̀дна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св*, *сред.* 1. Само 3 *л.* Ставам на дребни части, на прах. *От дъжда въглищата се разпаднаха на прах.* 2. *Прен.* Преставам да съществувам като организирана цялост. *Без език обществото се разпада. Патриархалното семейство се разпадна.* 3. *Книж.* Разделям се, деля се. *Историята на българския език се разпада на три периода.*

разпа̀дане, *мн.*—ия, *ср. Отгл. същ. от* разпадам се.

разпа̀дна се. Вж. р а з п а д а м с е.

разпако̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Махам опаковката на нещо; разопаковам. *Разпаковай пакета.* **разпаковам се** *страд.*

разпако̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпаковам *и от* разпаковам се.

разпа̀лвам, -аш, *несв*; **разпа̀ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Правя нещо да почне силно да гори, да пламти. *Разпалвам огън.* 2. *Прен.* Възбуждам, разгарям; въодушевявам. *А всичко това още по-много разпалва озлобението и ненавистта му против нея.* Влайков. *Тя не искаше да смразява сина и майката, да разпалва между тях недоволство и разпри.* Дим. Талев. **разпалвам се, разпаля се** *страд.* и *сред. Идеха му неподозирани и от него самия сили, разпалваше се, работеше със страст, с увлечение.* Йовков. *Огънят постепенно се разпалваше.*

разпа̀лване *ср. Отгл. същ. от* разпалвам *и от* разпалвам се.

разпа̀лено *нареч.* Възбудено, разгорещено. *Огнянов и Кандов се бяха отделили от другите и под едно дърво разпалено се препираха за нещо си.* Вазов. *Говореше все по-разпалено, по-буйно, махаше с едната си ръка, махаше с другата.* Йовков.

разпа̀леност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Разгорещеност, възбуденост. *Той писа непрекъснато и с растяща разпаленост в продължение на един час.* Вазов. *Тя приказваше със силна разпаленост.* Влайков.

разпа̀лка *ж.* Разпалване на огън. *Станка отиде на хармана, за да вземе царевични чокани за разпалка.* Г. Караславов. *Завий с пепел жарава за утре, | за разпалка по малко да тлей.* Н. Марангозов.

разпа̀ля. Вж. р а з п а л в а м *и* р а з п а л я м.

разпа̀лям, -яш, *несв.*; **разпа̀ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разпалвам. *Желанието да се спаси от това проклето царство на магията разпаляше душата му.* Елин Пелин. **разпалям се, разпаля се** *страд.* и *сред. Слънцето от ден на ден ... все повече и повече се разпаляше, все повече и повече печеше.* Елин Пелин.

разпа̀ляне *ср. Отгл. същ. от* разпалям *и от* разпалям се.

разпа̀рвам, -аш, *несв.*; **разпа̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Слагам нещо на гореща пара да омекне. *Разпарвам хляб.* **разпарвам се, разпаря се** *страд.* и *сред.*

разпа̀рване *ср. Отгл. същ. от* разпарвам *и от* разпарвам се.

разпарцало̀сам. Вж. р а з п а р ц а л о с в а м.

разпарцало̀свам, -аш, *несв.*; **разпарцало̀сам,** -аш, *св.* Разпарцалявам. **разпарцалосвам се, разпарцалосам се** *страд.*

разпарцало̀сване *ср. Отгл. същ. от* разпарцалосвам *и от* разпарцалосвам се.

разпарцаля̀. Вж. р а з п а р ц а л я в а м.

разпарцаля̀вам, -аш, *несв.*; **разпарцаля̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо на парцали, на дрипи; разпокъсвам. *Ако ме срещнат денем я нощем, на мръвчици ще ме разпарцалят!* Хр. Радевски. **разпарцалявам се, разпарцаля се** *страд.*

разпарцаля̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разпарцалявам *и от* разпарцалявам се.

разпа̀ря. Вж. р а з п а р в а м.

разпа̀рям, -яш, *несв.*; **разпо̀ря,** -иш, *мин. св.* -их *и* разпра̀х, *св.* 1. Разкъсвам, разрязвам шев; разшивам, отпарям. *Но и той помагаше: разпаряше възглавниците и изпразваше парцалите и пуха от тях.* Смирненски. *Ти ще разпаряш, а пък аз ще вадя конците. Пази само да не срежеш конджовете.* Ст. Чилингиров. 2. Разкъсвам, разрязвам, разцепвам. *Чувствуваше ту че някой го пробожда с шишове, ту че му късат месата с клещи, ту че го разпарят с нож.* Хар. Русев. *Острието на кинжала разпори ръка-*

ва и го поряза в дебелината на лявата ръка. Ст. Загорчинов. *Единият ме одраска с острието на сабята си. Разпра ми страната от ухото до носа.* А. Каралийчев. || *Обр. И ордите тръгват с викове сърдити, / и „Аллах!“ гръмовно въздуха разпра.* Вазов. **разпарям се, разпоря се** *страд. Между тях се въргаляха и цели ботуши, от които трябваше да се разпарят здравите части.* Ст. Чилингиров.

разпа̀ряне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разпарям *и от* разпарям се.

разпаса̀ се. Вж. разпасвам се^{2}.

разпа̀саност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Разпуснатост, разюзданост.

разпа̀свам, -аш, *несв.*; **разпа̀ша,** -еш, *мин. св.* разпа̀сах, *св.* **1.** Свалям, развързвам нещо препасано през кръста. *Беше чувал, че мнозина са се спасявали от вълци, като са разпасвали поясите си и са ги пущали да се влачат.* Йовков. *Войводата пак не даваше четниците да се разхвърлят, да разпасват оръжието си.* Дим. Талев. **2.** *Прен.* Не поддържам нужната дисциплина, разпускам. *Неспазването на дисциплината съвсем разпаса учениците.* **разпасвам се, разпаша се** *страд.* □ **Разпасвам си пояса** — върша своеволия, насилия.

разпа̀свам се^{1}, -аш се, *несв.*; **разпа̀ша се,** -еш се, *мин. св.* разпа̀сах се, *св., сред.* **1.** Свалям си, разпускам си пояса или оръжието. **2.** *Прен.* Разпускам се, върша своеволия. *Изгубиха се у нас, дядо Станчо, старите добродетели. Освободихме се, ама се и разпасахме.* Вазов. **3.** За женско животно (кобила и др.) — идва ми период за заплождане. *Кобилата се е разпасала.*

разпа̀свам се^{2}, -аш се *несв.*; **разпаса̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* разпа̀сох се, *прич. мин. действ.* разпа̀съл се, -сла се, -сло се, *мн.* -сли се, *св., сред.* Почвам много да паса.

разпа̀сване *ср. Отгл. същ. от* разпасвам, разпасвам се^{1} *и от* разпасвам се^{2}.

разпа̀ша. Вж. разпасвам.

разпа̀ша се. Вж. разпасвам се^{1}.

разпѐв, *мн.* няма, *м. Рядко.* Обикн. в съчет. **на разпев** — проточено напевно. *Отстрани вървеше гологлав и бос стар човек, а до него забрадена в черно жена, която ридаеше на разпев.* Г. Райчев. *Човекът беше като обезумял и повтаряше своите три думи на разпев.* Ст. Загорчинов.

разпѐвно *нареч.* Напевно. *Началницата повтори вика настойчиво, но все така разпевно: — Сто-я-не!* Орлин Василев.

разпѐнвам, -аш, *несв.*; **разпѐня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя да се появи, да излезе пяна. *Параходът забълва гъсти облаци пушек и тръгна, като разпени вълните.* Вазов. *Сега той ще стане, ще размаха ръце, ще разпени уста и ще ги нарече: свини, говеда, магарета.* К. Петканов. **разпенвам се, разпеня се** *страд. и сред.*

разпѐнване *ср. Отгл. същ. от* разпенвам *и от* разпенвам се.

разпѐня. Вж. разпенвам *и* разпеням.

разпѐням, -яш, *несв.*; **рзапѐня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разпенвам. **разпеням се, разпеня се** *страд. и сред.*

разпѐняне *ср. Отгл. същ. от* разпеням *и от* разпеням се.

разпѐрвам, -аш, *несв.*; **разпѐря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разтварям, разгръщам, разгъвам нашироко встрани криле, ръце и др. *Теньовица разпери ръце, прибра децата си, притисна ги и изписка.* К. Петканов. *Най-сетне гъските разперват крила, вдигат се в дълга, сбита верига и бързо се понасят по посока на върбите.* Ем. Станев. || Простирам нашироко. **разпервам се, разперя се** *страд.* и *сред.*

разпѐрване *ср. Отгл. същ. от* разпервам *и от* разпервам се.

разпердушѝнвам, -аш, *несв.*; **разпердушѝня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Правя да се разхвърчат, да се разлетят пера от нещо. *Кучето разпердушини кокошките от гонене.* || *Прен.* Разбивам, съсипвам, разнебитвам. *Това го кара да побеснява понякога и да не подбира средствата в желанието си да ни смаже и разпердушини.* Кр. Велков. **2.** *Прен.* Правя нещо на дребни късове. *Детето разпердушини книгата.* **разпердушинвам се, разпердушиня се** *страд.* и *сред.*

разпердушѝнване *ср. Отгл. същ. от* разпердушинвам *и от* разпердушинвам се.

разпердушѝня. Вж. разпердушинвам *и* разпердушиням.

разпердушѝням, -яш, *несв.*; **разпердушѝня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разпердушинвам. **разпердушиням се, разпердушиня се** *страд.* и *сред.*

разпердушѝняне *ср. Отгл. същ. от* разпердушиням *и от* разпердушиням се.

разпѐря. Вж. разпервам *и* разперям.

разпѐрям, -яш. *несв.*; **разпѐря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разпервам. **разперям се, разперя се** *страд.* и *сред.*

разпѐряне *ср. Отгл. същ. от* разперям *и от* разперям се.

ра̀зпети, -а, -о, *прил.* В съчет. **Разпети петък** — петък непосредно преди Великден. *Де се е чуло и видяло на разпети петък... да се оре.* И. Волен.

разпеча̀там. Вж. разпечатвам.

разпеча̀твам, -аш, *несв.*; **разпеча̀там,** аш, *и* **разпеча̀тя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Отварям нещо запечатано. *Видиш ли ме, докторе, аз съм побелял в търговия и чуждо писмо не съм разпечатвал.* Вазов. *Токата удари плика с едната му страна по масата, разпечата го и зачете писмото.* Йовков. *Сама нареди подносите, докато слугинята режеше кекса и разпечатваше кутията с бисквитите.* Орлин Василев. **разпечатвам се, разпечатам се, разпечатя се** *страд.*

разпеча̀тване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разпечатвам *и от* разпечатвам се.

разпеча̀тя. Вж. разпечатвам.

разпѐя се. Вж. разпявам се.

разпилѐя. Вж. разпилявам.

разпиля̀вам, -аш, *несв.*; **разпилѐя,** -ѐеш, *мин. св.* разпиля̀х, *прич. мин. действ.* разпиля̀л, -а, -о, *мн.* разпилѐли, *прич. мин. страд.* разпиля̀н, -а, -о, *мн.* разпилѐни *св.* **1.** Пилея на разни страни; разпръсквам. *Желязото съска, искри разпилява / и вие се в работен плуг.* Смирненски. *Този, който бе окачил знамето и разпилял позивите, беше изчезнал, невидим като вятъра.* Ив.

Хаджимарчев. *Повечето от чорбаджийските синове са разхайтени, некадърни за работа и само разпиляват бащиния си имот.* Влайков. 2. *Спец.* Поставям, слагам обратно по местата им в касите букви от печатарски набор. *Печатарят разпиля целия набор.* **разпилявам се, разпилея се** *страд.* и *сред.*

разпиляване, *мн.* -ия. *ср. Отгл. същ. от* разпилявам *и от* разпилявам се.

разпис *м.* 1. Разпределение на занятията по дни и часове във висши учебни заведения; програма. *Разпис на лекциите.* 2. Книга, в която е дадено това разпределение. *Разписът на лекциите излезе.*

разписание, *мн.* -я, *ср.* 1. Установено време за движение на влакове, параходи, автобуси и др. *Влакът се движи по разписание. Спазвай разписанието.* 2. Таблица или книга, в която са дадени сведения за движението на влакове, параходи и др. *Там, в чакалнята, има заковано разписание на влаковете.* Н. п. Филипов.

разписвам, -аш, *несв.*; **разпиша,** -еш, *мин. св.* разписах. *св.* 1. Слагам подписа си, подписвам. *Разписвам документи. Разписвам книжки.* 2. Подписвам се вместо някого с неговото име. *Синът разписа баща си за получената телеграма.*

разписвам се, -аш се, *несв.*; **разпиша се,** -еш се, *мин. св.* разписах се, *св., сред.* 1. Подписвам се. *Току в същия миг на вратата се показа раздавачът за препоръчани писма... Разпишете се, моля ви.* Вазов. 2. Почвам усилено да пиша. *Напоследък той пак се разписа.*

разписване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разписвам *и от* разписвам се.

разписен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* В съчет. **разписна книга** — книга, в която се разписват служители при идване на работа; присъствена книга. *Бай Кольо отнасяше вече разписната книга. Дермански се спусна, улови книгата, разтвори я и драсна името си.* Г. Райчев.

разписка *ж.* Бележка с подпис, която се дава при получаване на суми и др. *Важно е разписка да има — да имаш оправдателен документ!* Влайков. *Ще ти дам още сега и малко пари. Ще ми подпишеш разписка за тях.* Дим. Ангелов. *Получих сумата срещу разписка.*

разпискам се. Вж. р а з п и с к в а м с е.

разписквам се, -аш се, *несв.*; **разпискам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да пискам. *Пеленачето се разписка още по-силно.* Вазов. *След два дни — привечер пламнаха снопи. Жените се разпискаха.* К. Петканов.

разпискване *ср. Отгл. същ. от* разписквам се.

разпит *м.* Разпитване на обвиняеми или свидетели по някакво следствие или дело. *Всички от селото знаеха вече кой беше го бил, дори кметът вика момчетата на разпит.* Г. Караславов. *Всеки ден и по цял ден извеждаха затворници от каушите и ги водеха на разпит.* Дим. Талев. *Спомняше си кръстосани разпити, очни ставки, заплашвания, обещания за помилване.* Дим. Димов. *Подлагам на разпит.*

разпитам. Вж. р а з п и т в а м.

разпитвам, -аш, *несв.*; **разпитам,** -аш, *св.* Задавам някому въпроси с цел да узная, да науча или да си изясня нещо. *Вървят, разпитват по кръстопътищата де живее Иречек.* Ал. Константинов. *Питаха я и я разпитваха за училището, всяка майка питаше за своето дете.* Дим. Талев. *Един старец от предната редица се престраши. Господин капитан, разпитахте ни вече, казахме всичко както си е било, кога ще ни пуснете?* Хар. Русев. **разпитвам се, разпитам се** *страд.*

разпитване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разпитвам *и от* разпитвам се.

разпитвач *м. Рядко.* Лице, което води, извършва разпит. *Напразно уверявах своите разпитвачи, че никога баща ми не е ни приемал, ни крил, ни раздавал оръжия.* Величков.

разпиша. Вж. р а з п и с в а м.

разпиша се. Вж. р а з п и с в а м с е.

разпищолвам се, -аш се, *несв.*; **разпищоля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Нар.* 1. Разпасвам се, разкопчавам се, та оставам небрежно облечен. *Разпищолил се като у дома си.* 2. *Прен.* Отпускам се, харча без сметка. *Както се е разпищолил, скоро ще свърши парите.*

разпищолване *ср. Отгл. същ. от* разпищолвам се.

разпищоля се. Вж. р а з п и щ о л в а м с е.

разпищя. Вж. р а з п и щ я в а м.

разпищя се. Вж. р а з п и щ я в а м с е.

разпищявам, -аш, *несв.*; **разпищя,** -йш, *мин. св.* -ях. *прич. мин. действ.* разпищял, -а, -о, *мн.* разпищели, *прич. мин. страд.* разпищян, -а, -о, *мн.* разпищени, *св.* Ставам причина някой да почне да пищи. *Крадат, скубят, притесняват, | дете в майка разпищяват.* Ц. Церковски. *Орлите се спуснали върху момъка да го утрепят, задето разпищял орлетата.* Нар. прик.

разпищявам се, -аш се, *несв.*; **разпищя се,** -йш се, *мин. св.* -ях се, *прич. мин. действ.* разпищял се, -а се, -о се, *мн.* разпищели се. *св., сред.* Почвам много да пищя. *Изведнъж се разнесе висок женски плач, деца се разпищяха.* Дим. Ангелов. *Щом пристигна, отвори вратата и падна на очите си. Кирчо и Рунка се разпищяха около нея.* К. Петканов.

разпищяване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разпищявам *и от* разпищявам се.

разплаквам, -аш, *несв.*; **разплача,** -еш, *мин. св.* разплаках, *св.* Ставам причина някой да почне да плаче; разревавам. *Знаем ли защо? Ако си дошъл да разплакваш момичето, то по-добре стани да си ходим.* А. Страшимиров. *Дето той ще разплаче нашите майки, нека ние неговата да разплачем.* Вазов. *Много свят разплакаха тогавашните управници, докато смъкнат червеното знаме.* А. Каралийчев. *Само да гръмне някой, мамицата му ще разплача!* Л. Стоянов. □ **Разплаквам дете в майка** — всявам ужас с безчинства и жестокости. *Вие ги криете и храните. Живи ще ви одера. Селото ще запаля. Дете в майка ще разплача.* К. Петканов.

разплаквам се, -аш се, *несв.*; **разплача се,** -еш се, *мин. св.* разплаках се, *св., сред.* Почвам силно да плача. *На места тя разказваше спокойно и гладко,... на места се разплакваше, сълзите я задавяха, тя хълцаше.* Г. Караславов. *Кина плачеше и Радулчо се разплака.* Вазов.

разплата, *мн.* няма, *ж.* Отмъщение, възмездие. *И те не ще избягнат заслуженото наказание в деня на разплатата.* В. Коларов. *Оби-*

чам тоя час на кървава разплата, | на смъртните стрели и смелия двубой. Хр. Ясенов. *Правиш поразии навред из селата. Ала дойде вече денят за разплата.* Сл. Ангелов.

разплатя̀. Вж. разплащам.

разплатя̀ се. Вж. разплащам се.

разпла̀ча. Вж. разплаквам.

разпла̀ча се. Вж. разплаквам се.

разпла̀щам, -аш, *несв.*; **разплатя̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св. Рядко.* Плащам, изплащам на мнозина. *Разплатиха де какво имаха да дават. Разплатих дълговете си.*

разпла̀щам се, -аш се, *несв.*; **разплатя̀ се**, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* 1. Уреждам паричните си сметки, задължения; плащам. *Като се разплащахме в хотела, поискаха ни за файтона... пет долара.* Ал. Константинов. *Като сключим този заем, ще се разплатим и ще ни останат пари да си уредим работите и да се замогнем.* Йовков. 2. *Прен.* Отплащам се, отмъщавам. *Станке, и ти, бульо, бранете се самички... А с тебе, убийцо, сега аз ще се разплатя.* Блъсков. *Така се хората разплащат: | за всякое добро със зло!* Вазов. *Сега дойде време да се разплати за всички обиди и мъки.* Г. Караславов.

разпла̀щане *ср. Отгл. същ. от* разплащам *и от* разплащам се.

разплѐскам. Вж. разплесквам.

разплѐсквам, -аш, *несв.*; **разплѐскам**, -аш, и **разплѐщя**, -еш, *мин. св.* разплѐсках, *св.* Плескам, удрям нещо, за да стане плоско. *Той ядеше и пиеше непрекъснато... и, макар с набъбнали бузи и наситен, разплескваше с пестница гърба на една сушена риба.* Ст. Загорчинов. *Въртеше и той тежък чук при голямата наковалня, когато разплескваха разжарените пити бакър.* Дим. Талев. *Разплескай тестото.* **разплесквам се, разплескам се, разплещя се** *страд.*

разплѐскване *ср. Отгл. същ. от* разплесквам *и от* разплесквам се.

разплета̀. Вж. разплитам.

разплѐщя. Вж. разплесквам.

разплѝскам. Вж. разплисквам.

разплѝсквам, -аш, *несв.*; **разплѝскам**, -аш, *св.* Плискам на разни страни. *Вечерта Димка научи на кладенеца какво беше приказвал свекърът й на общината и от бързане към къщи разплиска водата си по пътя.* И. Волен. **разплисквам се, разплискам се** *страд. и сред.*

разплѝскване *ср. Отгл. същ. от* разплисквам *и от* разплисквам се.

разплѝтам, -аш, *несв.*; **разплета̀**, -ѐш, *мин. св.* разплѐтох, *прич. мин. действ.* разплѐл, *св.* 1. Развалям нещо плетено, като изтеглям конците, разпускам плитките и под. *Богдан чеше коня и си играе с него. Сплита, разплита гривата и я издърпва върху челото на коня.* К. Петканов. *Една тантела съм заплела и виж, и нея разплетох — гледай колко нещо.* А. Каменова. *Рада на двори седеше, | руса си коса разплита.* Нар. пес. 2. *Прен.* Разкривам, разгадавам нещо заплетено. *Той ще разплете тази тайна, ще й намери края. Латинка ще признае.* Г. Караславов. **разплитам се, разплета се** *страд. и сред.*

разплѝтане *ср. Отгл. същ. от* разплитам *и от* разплитам се.

разпло̀д, *мн.* няма, *м.* Разплождане, развъждане. *Не ти ли е продал още кравичката? — Защо ще ми я продаде? Човекът ми даде юница за разплод.* К. Петканов. *Да не сте тръгнали да унищожите пъстървата ни из Родопите? — Е, ще видим. Може да ви оставя там три-четири за разплод.* Д. Калфов.

разпло̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Предназначен за разплод. *Разплоден добитък.*

разпло̀дник, *мн.* -ци, *м.* Нескопено мъжко животно, определено за разплод. *Расов разплодник.*

разплодя̀. Вж. разплодявам *и* разплождам.

разплодя̀вам, -аш, *несв.*; **разплодя̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Развъждам, размножавам. *Разплодявам зайци.* **разплодявам се, разплодя се** *страд. и сред. Народи малки ще се разплодят | и бързо другите ще надрастат!* К. Христов.

разплодя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разплодявам *и от* разплодявам се.

разпло̀ждам, -аш, *несв.*; **разплодя̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разплодявам. **разплождам се, разплодя се** *страд. и сред.*

разпло̀ждане *ср. Отгл. същ. от* разплождам *и от* разплождам се.

разплу̀вам се, -аш се, *несв.*; **разплу̀я се**, -у̀еш се, *мин. св.* разплу̀х се, *св., сред. Нар.* Изгнивам, разкапвам се, сплувам се. *Туристическите му обуща бяха още здрави. И как тъй изведнъж се разплуха и цъфнаха!* М. Марчевски. *Тиквите се разплуха.*

разплу̀ване *ср. Отгл. същ. от* разплувам се.

разплу̀т, -а, -о, *прил.* Изгнил, разкапан, разложен; сплут. *Но там, без гробове, | на слънцето гният разплути лешове | и орляк гарвани разръфват ги со стръв.* П. П. Славейков.

разплу̀тост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разплут.

разплу̀я се. Вж. разплувам се.

разплю̀вам се, -аш се, *несв.*; **разплю̀я се**, -юеш се, *мин. св.* разплю̀х се, *св., сред.* Почвам много да плюя.

разплю̀ване *ср. Отгл. същ. от* разплювам се.

разплю̀я се. Вж. разплювам се.

разпля̀скам се. Вж. разплясквам се.

разпля̀сквам се, -аш се, *несв.*; **разпля̀скам се**, аш се, *св., сред.* Почвам много да пляскам. *Четири изстрела изтрещяват разбъркано. Локвата отново започва да кипи, отново се разплясквват крила, отново крякат нашите мамци.* Ем. Станев.

разпля̀скване *ср. Отгл. същ. от* разплясквам се.

ра̀зпна. Вж. разпъвам.

разповѝвам, -аш, *несв.*; **разповѝя**, -йеш, *мин. св.* разповѝх, *прич. мин. страд.* разповѝт, *св.* Махам, свалям повой, пелени на дете; развивам. *Кака Дона сложи детето на края на кревата, дето лежеше Петко, и захвана да го разповива.* Влайков. **разповивам се, разповия се** *страд. и сред.*

разповѝване *ср. Отгл. същ. от* разповивам *и от* разповивам се.

разповѝя. Вж. разповивам.

разподеля̀. Вж. разподелям.

разподѐлям, -яш, *несв.*; **разподеля̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Деля нещо между мнозина. *И разните роди създал от целий свят | да им разподели световния късмет.* П. П. Славейков. *Бащата разподели имота между синовете си.* **разподелям се, разподеля се** *страд.*

разподѐляне *ср. Отгл. същ. от* разподелям *и от* разподелям се.

разподя̀лба, *мн.* разподѐлби, *ж.* Подялба. *След разподялбата на имота синовете се отделиха.*

разпозна̀вам, -аш, *несв.*; **разпозна̀я,** -аеш, *мин. св.* разпозна̀х, *прич. мин. страд.* разпозна̀т, *св.* Познавам, различавам някого или нещо всред множество предмети или лица. *И звездите към земята | гледат с уплах и тъга: | те едвам я разпознават | кална, дрипава сега.* Яворов. *Неколцина войници минаха край него и, като го разпознаха в тъмното, бързо му отдадоха чест.* Вежинов. *Когато на следната година тръгна на училище, той вече разпознаваше някои букви и знаеше да брои наред от едно до сто.* И. Волен. **разпознавам се, разпозная се** *страд.* и *сред.*

разпозна̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпознавам *и от* разпознавам се.

разпозна̀я. Вж. разпознавам.

разпо̀йвам, -аш, *несв.*; **разпоя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разпоявам. **разпойвам се, разпоя се** *страд.* и *сред.*

разпо̀йване *ср. Отгл. същ. от* разпойвам *и от* разпойвам се.

разпокъ̀сам. Вж. разпокъсвам.

разпокъ̀саност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Отсъствие на цялост, единство; раздробеност. *Феодална разпокъсаност. Политическа разпокъсаност.*

разпокъ̀свам, -аш, *несв.*; **разпокъ̀сам,** -аш, *св.* С късане правя нещо на части, на късове; раздробявам. *Зли кучета му разпокъсаха дрехите.* || *Обр. Сан-Стефанска България бе разпокъсана наскоро след своето създаване.* **разпокъсвам се, разпокъсам се** *страд.* и *сред.*

разпокъ̀сване *ср. Отгл. същ. от* разпокъсвам *и от* разпокъсвам се.

разпола̀гам¹, -аш, *несв.*; **разполо̀жа,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Поставям на различни места, по определен ред; намествам. *Разположиха снопите от двете страни на вършачката.* **2.** *Прен.* Създавам добро настроение у някого; предразполагам. *Бае Пешо е от тези хора, които по самата си външност разполагат човека към себе си.* Влайков. *Новината, която таеше в себе си, го разполагаше най-благодушно и той красноречиво и надълго разказваше.* Йовков. **разполагам се, разположа се** *страд.*

разпола̀гам², -аш, *несв.* **1.** Имам или притежавам нещо, с което мога свободно да си служа. *Па и парите, с които разполагаше общината, май се бяха привършили.* Влайков. *Всички знаят, че разполагат с много малко време.* Йовков. *Аз не мога да ви дам кола. Не разполагам.* Л. Стоянов. *Яворов разполага с извънредно богат речник.* **2.** Разпореждам се свободно с нещо, държа във властта си нещо. *Какво право имам аз... да разполагам с живота на тия хора.* Л. Стоянов. **3.** *Разг.* Живея охолно, нашироко. *Хората живеят, разполагат.* Стаматов.

разпола̀гам се¹, -аш се, *несв.*; **разполо̀жа се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред.* Заемам удобно място; настанявам се. *Като знаех, че тук ще се бавим цял час, аз преспокойно се разположих при една маса и си поръчах закуска и пиво.* Ал. Константинов. *Турците оттук се виждаха ясно как се бяха разположили на стан по дворищата и поляните.* Дим. Талев. *На палубата се разполагат само неколцина селяни около своите шарени торби и денкчета.* К. Константинов.

разпола̀гам се², -аш се, *несв.*, *сред.* Разпореждам се, държа се като господар. *Кой дава | на френците право да се разполагат в таз държава | със паметници древни?* Михайловски. *О да — кому в света ще бъде гледка драга | да гледа как навред се гостът разполага.* Ас. Разцветников (превод). *Виктор се разполагаше в кръчмата като господар.* Ем. Коралов.

разпола̀гане *ср. Отгл. същ. от* разполагам¹, разполагам се¹ *и от* разполагам се².

разполовя̀. Вж. разполовявам.

разполовя̀вам, -аш, *несв.*; **разполовя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разделям, разсичам на две половини; преполовявам. *Иоан се пръв опомни — и с широк удар на меча разполови черепа му.* Н. Райнов. **разполовявам се, разполовя се** *възвр.*, *страд.* и *сред.*

разполовя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разполовявам *и от* разполовявам се.

разполо̀жа. Вж. разполагам¹.

разполо̀жа се. Вж. разполагам се¹.

разполо̀жен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разположа. **2.** Като *прил.* — който е в добро настроение. *Малко по-късно обедът се привърши. Хапнал добре, хубаво разположен, Гороломов се поизлегна на пейката.* Йовков.

разположѐние, *мн.* няма, *ср.* **1.** Мястото, което заема някаква сграда, селище и др. всред околната среда; местоположение. *Проличава хубавият изглед на зданието и неговото разположение.* Влайков. *Виждаш целия двор... Хрелевата кула. По тяхното разположение се познава, че манастирът съставлява един неправилен четвероъгълник.* Вазов. *Той се спря и се замисли. Спомни си разположението на поляната и мястото, където трябваше да бъдат големите камъни.* М. Марчевски. || Начин, по който е разположено нещо; разпределение. *Димитър Йонков беше разказал подробно за вътрешното разположение на къщата, като беше описал и долапите, и кабинета му и тайната стаичка.* Дим. Ангелов. *Разположение на вътрешните органи.* **2.** Позиция, заемана от войскова част. *Отделни наши части се бяха врязали дълбоко в неприятелското разположение и тука срещнаха първата по-остра съпротива.* Вежинов. **3.** Състояние на духа, настроение. *И понесоха се пак думи и приказки до стрина Илчовица, които развалиха отново и нейното спокойно и хубаво разположение.* Влайков. *В него буйният гняв и добродушното и весело разположение следваха едно подир друго.* Йовков. || Добро, благосклонно отношение или симпатия към някого. *Чорбаджи Йордан имаше слабост към Стефчова и не криеше никъде доб-*

рото си мнение и разположение към него. Вазов. *Той се срамуваше да гледа Николая Павловича в очите. Как да заслужи наново разположението и обичта му?* Дора Габе. □ **Имам на разположение** — разполагам, имам под ръка. *Той има на свое разположение достатъчно средства.* Влайков. *Ако едно списание няма на разположение добър материал, то не би трябвало да излиза.* П. П. Славейков. *От десет часа до четири часа след обяд тя имаше на разположение шест часа.* Йовков. **На разположение съм на някого** — готов съм да му услужа. *Ако имаш нужда от нещо, аз съм на твое разположение.* Елин Пелин.

разпо̀пвам, -аш, *несв.*; **разпо̀пя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Лишавам свещеник от духовен сан. *Тебе би трябвало отдавна вече да разпопиме.* Каравелов. **разпопвам се, разпопя се** *страд.*

разпо̀пвам се, -аш се, *несв.*; **разпо̀пя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Отказвам се от свещеническия си сан.

разпо̀пване *ср. Отгл. същ. от* разпопвам *и от* разпопвам се.

разпо̀пя. Вж. разпопвам.

разпо̀пя се. Вж. разпопвам се.

разпо̀рвам, -аш, *несв.*; **разпо̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разпарям. *Всички работеха, пълнеха самари с ръженица, разпорваха едни, шиеха и кърпеха други.* Дим. Талев.

разпорѐдба *ж.* **1.** Нареждане, заповед, която се отнася до мнозина. *Трайко не беше много изненадан от тази разпоредба на околийския началник.* Влайков. *Германците, без да се съобразяват с комендантските разпоредби, пиеха много.* Д. Добревски. **2.** Ред, подреждане. *Начинът на Алековата творческа работа е отразен ясно и в неговия слог, в недобрата синтактична разпоредба на думите.* П. П. Славейков.

разпоредѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Служител в театър, кино и др., който показва местата на посетителите и се грижи за реда в салона. *Някои сега идат и разпоредителят ги повежда към местата им, взирайки се в номерата на билетите.* М. Кремен. **2.** *Разш.* Разпоредник, господар. *Дочо успя да стане пълен разпоредител и заповедник в общината.* Влайков. *Разпоредител на игрите станах аз и всички се подчиниха на моите повели.* Ст. Чилингиров. *Държавата стана пълен разпоредител с кредитното дело в страната.* Г. Димитров.

разпоредѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който умее добре да разпорежда, да организира. *Предприемачът излезе... много разпоредителен и пресметлив.* Влайков. **2.** *Адм.* Който е свързан с приложение на някакви разпоредби. *Разпоредителни органи. Разпоредително заседание.*

разпоредѝтелка *ж.* Жена разпоредител.

разпоредѝтелност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разпоредителен.

разпорѐдник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Човек, който се разпорежда. *Ще направи сега някои пътища из селото, та да го запомнят, кога и той е бил разпоредник в общината.* Влайков.

разпоредя̀. Вж. разпореждам.

разпоредя̀ се. Вж. разпореждам се.

разпорѐждам, -аш, *несв.*; **разпоредя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Нареждам на подчинени, заповядвам, предписвам. *Такъв съм си аз — дай ми да разпореждам, да заповядвам, да управлявам.* Ст. Костов. *Каквото ти трябва — разпореждай на дежурния. Аз ще наредя.* П. Спасов. *Председателят..., който разпорежда кой къде да върви и какво да прави, поръчал да ме откарат към морския бряг, за да видя рибарите.* Я. Каралийчев. ‖ Нареждам кой какво да върши или кое как да стане. *Моята команда расте, да е жива и здрава! — шегуваше се дядо Смилян и разпореждаше кой да набере съчки, кой да насече дърва.* К. Ламбрев. **2.** Разпределям, като турям всяко нещо на съответно място. *Да изслужи веднаж и Мито, си мисля, па... ще нагодя и разпоредя вече всичко както го мисля и както ми се иска.* Влайков. **разпореждам се, разпоредя се** *страд.*

разпорѐждам се, -аш се, *несв.*; **разпоредя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Нареждам, заповядвам кое как да стане. *Да приказваме за друго сега — предложи Кръстевица, като се разпореждаше на всички страни. На едни от своите тя даваше гласно команда, на други само кимаше с глава.* Г. Караславов. *Сега тук се разпореждаше Иван Пеев — нали е бил подофицер — и каза къде да се копае и къде да се трупат камъни и дървета.* Дим. Талев.

разпорѐждане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разпореждам *и от* разпореждам се. *Разпорежданя на властта.*

разпо̀ря. Вж. разпарям *и* разпорвам.

разпоя̀. Вж. разпойвам *и* разпоявам.

разпоя̀вам, -аш, *несв.*; **разпоя̀,** -йш, *мин. св.* разпойх, *св.* С нагряване разединявам, отлепям нещо запоено; отпоявам. **разпоявам се, разпоя се** *страд.* и *сред. Водосточната тръба се разпои.*

разпоя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпоявам *и от* разпоявам се.

ра̀зпра *ж.* Караница, разправия, крамола. *След дълги разпри кървава борба | ще пламне. Тез, кои са днес в изгнане, | ще победят.* Величков (превод). *Не, това не мога да направя. Аз в политически разпри не се меся.* Йовков. *С живота сме в разпра, | но ти не разбирай, | че мразя живота.* Вапцаров.

разпра̀ва *ж.* **1.** Препирня, разпра; разправия. *След шумната разправа | в съвета,... | на одъра отвън приседна там Младен.* П. П. Славейков. *Бунтовникът... предупреждава светия старец да не отива далеко в подобен вид разправи.* Яворов. **2.** Схватка, битка с противник. *Те оставят турците да дойдат съвсем наблизу — и внезапно откриват огън. Жестока и немилостива разправа.* Йовков. *Работници и селяни — на крак! | Зове борбата, бъдната разправа!* Н. Хрелков. *Те* (Левски и Ботев) *са убедени привърженици и апостоли на безпощадната народна разправа с турския феодализъм и неговите крепители.* В. Червенков. ‖ Жестоки, насилствени мерки. *Колонизаторите прибягват към кървави разправи с тузумното население.*

разправѝя *ж.* Шумна препирня; караница. *С кавги, с разправии,... сърненци най-после си отидоха.* Йовков. *У тях има едни разправии, едни караници... Те сами не могат да се опра-*

вят. Г. Караславов. *Разправията стана за една межда и три години от тогава вече не си приказват.* Ст. Ц. Даскалов.

разпра̀вя. Вж. разправям.

разпра̀вя се. Вж. разправям се.

разпра̀вям, -яш, *несв.*; **разпра̀вя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Устно излагам, описвам нещо с думи; разказвам. *Василе, я разправи, днес какво ви предава учителят?* Вазов. *Днес ми разправиха тази история подробно и аз ще ви я предам тъй, като че съм бил там.* Ал. Константинов. *Киро разправяше сега за себе си как беше избягал в тъмнината в кукурузите, как се спасил.* Йовков. **2.** Приказвам, говоря. *Това дето „господата" го разправят „за царя и за отечеството" е глупост и престъпление.* К. Петканов. *Разправят, от краката най-лесно се простивало — чудеше се старата. — Пък на тая поразия пак нищо й не стана!* Г. Караславов. **3.** Турям в ред, оправям. *Селските работи нека сега оня да ги разправя.* Влайков. *Ще ме съди. От сега нататък адвокатите ще ни разправят.* Йовков. **разправям се, разправя се** *страд.*

разпра̀вям се, -яш се, *несв.*; **разпра̀вя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* **1.** Влизам в разпра, в препирня с някого. *Хора ще видиш само по механите: пият, викат и разправят се — и сами не знаят за какво, — за кокошките и за козите.* Влайков. *Пусти пари! Все за тях се разправят... Остави ги ти тях, Елице. Те са братя, те ще се разберат.* Йовков. *Сенов скочи, но учителят, който беше до него, го задържа. — Не се разправяй, Николай. Ще имаш само неприятности.* Елин Пелин. **2.** Занимавам се, имам работа с нещо; боравя. *Па и работата им такава — все с кожи се разправят: да ги топят и запарват, да ги скубят — и все в собата.* Влайков. *Тинка повече с детенцето си се разправя и само с него се раздумва.* Влайков. *Не е наша работа да черним, нито имаме желание да се разправяме със съдилищата за клевета.* Вазов. *Министри придружава, | със големци се все разправя.* К. Христов. **3.** Търся правата си, оправям се. *Давам ти половината... Ако пък искаш повече, да ме прощаваш, ей ти съд — върви се разправяй!* А. Страшимиров. *„Който, казва, ти е правил тази сметка, той да ти плати." Върви, че се разправяй!* Йовков. **4.** Справям се с някого. *Ние сме толкова силни, щото сами ще се разправим с гнилата Турция.* Вазов. *Младите се насърчиха, наостриха се срещу турците. Отиваха на работа из полето приготвени да се разправят до край с всеки турчин, който ще ги предизвика.* К. Петканов.

разпра̀вяне, *мн.* ия, *ср. Отгл. същ. от* разправям *и от* разправям се.

разпра̀тя. Вж. разпращам.

разпра̀щам, -аш, *несв.*; **разпра̀тя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Пращам на различни места. *Пристигна багажът ни и почнаха да ни разпращат по квартири.* Ал. Константинов. *Да разпратя всички тия люде по домовете им.* Ст. Загорчинов. **разпращам се, разпратя се** *страд.*

разпра̀щане *ср. Отгл. същ. от* разпращам *и от* разпращам се.

разпращ̀я се. Вж. разпращявам се.

разпращ̀явам се, -аш се, *несв.*; **разпращ̀я се,** -йш се, *мин. св.* -ях се, *прич. мин. действ.* разпращ̀ял се, -а се, -о се, *мн.* разпращ̀ели се, *св., сред.* Почвам силно да пращя. *Огънят се разпращя.*

разпращ̀яване *ср. Отгл. същ. от* разпращявам се.

разпрѐгна. Вж. разпрягам.

разпреда̀. Вж. разпридам.

разпределѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Разпределяне. *Прошение трябва на владиката, писмо трябва да се пише... Молим за ново разпределение на енориите.* Чудомир. *Даскалът беше командир на отделението и трябваше да се погрижи за разпределението на хората си.* Ив. Мартинов. **2.** Начин, по който е разпределено нещо. *Отвори коридора, тръгна из стаите. Не можа да ги познае. Друго разпределение.* Стаматов. *Тя влезе навътре между наредени маси: големи, малки, с всевъзможни разпределения.* Стаматов.

разпределѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Механизъм, приспособление на машина, електрическа инсталация и под., за разпределяне на пара, ток, вода и др. *Парен разпределител.*

разпределѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е предназначен за разпределяне. *Как мога да намеря ротата? — Не е мъчна работа... Тука през една улица е разпределителният пункт — винаги има каруци за дружините.* Вежинов. *Разпределително табло.*

разпределя̀. Вж. разпределям.

разпредѐлям, -яш, *несв.*; **разпределя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Деля нещо на части или между мнозина по определен ред. *На всички им бе приятно да слушат за онова, което ще тури край на войната и ще разпредели богатствата между всички.* К. Петканов. *В моята стаичка ние прочетохме пиескага, разпределихме ролите.* А. Каралийчев. ‖ Правя, слагам на групи, групирам. *Раздавачът разпредели писмата.* **разпределям се, разпределя се** *страд.* и *сред.*

разпредѐляне *ср. Отгл. същ. от* разпределям *и от* разпределям се.

разпредя̀лба, *мн.* разпредѐлби, *ж.* Разпределяне, разпределение. *Разпредялба на продукти.*

разпрѐча. Вж. разпречвам.

разпрѐча се. Вж. разпречвам се.

разпрѐчвам, -аш, *несв.*; **разпрѐча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Слагам, разхвърлям безредно, та преча на движението. *Разпречили столовете в стаята, та не може да се мине.* **разпречвам се, разпреча се** *страд.*

разпрѐчвам се, -аш се, *несв.*; **разпрѐча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Разг.* Заставам така, че преча. *Посвий се, какво си се разпречил.*

разпрѐчване *ср. Отгл. същ. от* разпречвам *и от* разпречвам се.

разпрѝдам, -аш, *несв.*: **разпреда̀,** -ѐш, *мин. св.* разпредо̀х, *прич. мин. действ.* разпрѐл, *св.* Разсуквам нещо опредено. **разпридам се, разпреда се** *страд.* и *сред.*

разпрѝдане *ср. Отгл. същ. от* разпридам *и от* разпридам се.

разприка̀жа. Вж. разприказвам.

разприка̀жа се. Вж. разприказвам се.

разприка̀звам, -аш, *несв.*; **разприка̀жа,** -еш, *мин. св.* разприка̀зах, *св.* Предразполагам

някого да говори, да приказва. *Стар ли, млад ли срещне, ще го разприказва.* Йовков. *Белите погачи и сладките гостби развеселиха гостенките и ги разприказваха.* К. Петканов. *Той ги гледаше с някакво необикновено разположение и като че ли чакаше да го разприказват.* Г. Караславов.

разприка̀звам се, -аш се, *несв.*; **разприка̀жа се,** -еш се, *мин. св.* разприка̀зах се, *св., сред.* Увличам се да приказвам. *Жените тъй се разприказваха, че забравиха да предат.* К. Петканов. *Учителят дойде за някаква дребна работа, седна, разприказва се и не се досети вече да си върви.* Хар. Русев. *Остави го! Нека мълчи! — утешаваше я той, — по-добре ли е да е някое да се разприказва, че да не можеш устата му да запушиш?* Г. Райчев.

разприка̀зване *ср. Отгл. същ. от* разприказвам *и от* разприказвам се.

разпрѝпкам се. Вж. разприпквам се.

разпрѝпквам се, -аш се, *несв.*; **разпрѝпкам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да припкам; разтичвам се. *Децата се разприпкаха и развикаха по двора и около стълбата.* Влайков. *Баба ти Минчовица се разшътала, разприпкала, — не знае се де е от драгост.* Влайков.

разпрѝпкване *ср. Отгл. същ. от* разприпквам се.

разпрода̀вам, -аш, *несв.*; **разпрода̀м,** разпродадѐш, *мин. св.* разпрода̀дох, *прич. мин. действ.* разпродал, *св.* Продавам всичко на разни лица. *Разпродайте руди-вакли стада, | сиви крави и сури биволи.* Каравелов. *След четирипет години Еньо разпродаде всичко и остана последен сиромах.* Елин Пелин. *Разпродал стоката, разпуснал овчари и слуги.* Дим. Талев. *Добрата и предана Мери разпродаде на безценица амбалажните сандъци.* Св. Минков. **разпродавам се, разпродам се** *страд.*

разпрода̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпродавам *и от* разпродавам се.

разпрода̀жба *ж.* Продаване на вещи, стока на по-низка цена или при ликвидация. *Широка стая с нисък таван и с много прозорци. Претрупана с много мебели, купени може би от разпродажби.* А. Страшимиров. *Започна разпродажба, звънтяха цели шепи златни лири.* Дим. Талев.

разпрода̀м. Вж. разпродавам.

разпростѝрам, -аш, *несв.*; **разпростра̀,** -ѐш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* разпростря̀л, -а, -о, *мн.* разпрострѐли, *прич. мин. страд.* разпростря̀н, -а, -о, *мн.* разпрострѐни, *св.* 1. Простирам нашироко; разстилам. *Брат ми разпростря голямата карта. Покри с нея масата.* Дора Габе. 2. *Прен.* Разширявам обсега на нещо, разпространявам. *Вътре в шест месеца свърши войната... и разпростря славата на Асеновото оръжие зад Карпатите.* Вазов. **разпростирам се, разпростра се** *страд.*

разпростѝрам се, -аш се, *несв.*; **разпростра̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* разпростря̀л се, -а се, -о се, *мн.* разпрострѐли се, *св., сред.* 1. Простирам се нашироко, разстилам се. *Мъглата се разпростря по цялото поле.* 2. Разширявам обсега си. *Влиянието му се разпростря из цялата околия.* 3. Впускам се да говоря или пиша нашироко за нещо. *Едва ли е нужно да се разпростирам тук и върху други елементи от творчеството на Пушкина.* П. П. Славейков. *Разпростря се особено надълго да описва скарването си с някакъв си големец, който го преследвал.* Йовков.

разпростѝране *ср. Отгл. същ. от* разпростирам *и от* разпростирам се.

разпростра̀. Вж. разпростирам.

разпростра̀ се. Вж. разпростирам се.

разпространѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* разпространя. 2. Като *прил.* — който често се среща, който е широко известен. *Той плати за труда на жалбописеца и занесе дописката в редакцията на един от разпространените вестници.* Вазов. □ **Разпространено изречение** (грам.) — широко развито просто изречение.

разпространѐние, *мн.* няма, *ср.* Разпространяване. *Народът да бъде спокоен... И да не допуска разпространение на тревожни слухове.* Влайков.

разпространѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разпространен.

разпространѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което разпространява, разнася нещо. *Да ви разкажа един оригинален случай, който стана с едного от тия куриери — разпространители на прокламациите.* З. Стоянов. *Комендантът издаде заповед за арестуването и разстрелването на разпространителите на слухове.* П. Славински. *Разпространител на вестници.*

разпространѝтелка *ж.* Жена разпространител.

разпространя̀. Вж. разпространявам.

разпространя̀ се. Вж. разпространявам се.

разпространя̀вам, -аш, *несв.*; **разпространя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Правя да проникне нещо нашироко; разнасям, разпръсквам. *Стефан беше буден млад момък, който най-много бюлетини бе разпространил между избирателите.* Влайков. *Войниците вече се готвят да напуснат фронта. — Ти разпространяваш тревожни слухове, Белчо!* К. Петканов. **разпространявам се, разпространя се** *страд.*

разпространя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разпространя̀ се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св., сред.* 1. Прониквам нашироко, разнасям се. *В няколко секунди пламъците обгърнаха целия кръстец, па се разпространиха и по другите, що образуваха реда.* Вазов. 2. *Остар.* Разпростирам се да говоря или пиша нашироко за нещо. *Няма да се разпространявам надълго да описвам трудностите на пътуването.* З. Стоянов.

разпространя̀ване *ср Отгл. същ. от* разпространявам *и от* разпространявам се.

разпростя̀ се. Вж. разпрощавам се.

разпроща̀вам се, -аш се, *несв.*; **разпростя̀ се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св., сред.* и *взаим. Нар. Рядко.* Прощавам се с мнозина, с всички. *Когато някой тръгне за далечна земя, семейството му... го изпраща до известно място или дърво извън града или селото. Там се разпрощават за последен път.* Вазов.

разпроща̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпрощавам се.

разпръ̀свам, -аш, *несв.*; **разпръ̀сна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разпръ̀снат, *св.* Разпръсквам веднаж или няколко пъти по вед-

наж. *Денят разпръсва призрачни мъгли, | възкръсва из вълните бели.* Лилиев. *Ветровете ще задухат от четирите краища на света и ще разпръснат всичкия прах.* Вазов. **разпръсвам се, разпръсна се** *страд.* и *сред.*

разпръ̀сване *ср. Отгл. същ. от* разпръсвам *и от* разпръсвам се.

разпръ̀скам. Вж. разпръсквам.

разпръ̀сквам, -аш, *несв.*; **разпръ̀скам,** -аш, *св.* **1.** Пръскам нещо на разни страни; разпилявам, разнасям. *Рухват тежки колонади и възпламналите сгради | стенат, съскат и разпръскват многохилядни искри.* Смирненски. *Евгени взе листчетата и ги разгъна: същите позиви, които от няколко дена нечия невидима ръка разпръскваше из целия град.* Дим. Ангелов. ‖ Разгонвам в различни посоки. *Хората се събрали мирно и тихо да упражнят едно свещено право..., а полицията разпръсква тия мирни граждани.* Влайков. **2.** *Прен.* Правя нещо да се разсее, да изчезне. *Това разпръсква всяко съмнение у мен. Светлината разпръсква мрака.* **3.** Правя нещо да се разнесе, да се разпространи. *Разпръсквам слухове.* **разпръсквам се, разпръскам се** *страд.* и *сред.*

разпръ̀скване *ср. Отгл. същ. от* разпръсквам *и от* разпръсквам се.

разпръ̀сна. Вж. разпръсвам.

разпръ̀снат, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разпръсна. **2.** Като *прил.* — който е с по-големи неравномерни междини; разхвърлен. *Разпръснати къщи.*

разпръ̀снато. *Нареч. от* разпръснат. *Вървим разпръснато.*

разпръ̀снатост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разпръснат.

разпръхтя̀ се. Вж. разпръхтявам се.

разпръхтя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разпръхтя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -ях се, *прич. мин. действ.* разпръхтя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разпръхтѐли се. *св., сред.* Почвам силно да пръхтя. *Конете се разпръхтяха.*

разпръхтя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпръхтявам се.

разпря̀гам, -аш, *несв.*; **разпрѐгна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разпрѐгнат, *св.* Освобождавам впрегнато животно или впрегната кола. *Противоп.* впрягам. *Той извади жеглите, разпрегна.* П. Ю. Тодоров. *Тъй като селото им беше по-далеч, някои додоха с каруци, разпрегнаха ги и пуснаха конете да пасат.* Йовков. **разпрягам се, разпрегна се** *страд.*

разпря̀гане *ср. Отгл. същ. от* разпрягам *и от* разпрягам се.

разпсу̀вам се, -аш се, *св., сред.* Почвам много да псувам. *Чичо Кола се разпсува.* Елин Пелин. *Идеше му да кресне, да се разпсува, да замахне, но студеният поглед смразяваше кръвта му.* Г. Караславов.

разпу̀кам. Вж. разпуквам.

разпу̀кам се. Вж. разпуквам се.

разпу̀квам, -аш, *несв.*; **разпу̀кам,** -аш, *и* **разпу̀кна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разпу̀кнат, *св.* Правя нещо да се пукне; пропуквам, разцепвам. *Ако ме излъже и утре, ще му разпукна главата на това куче.* Вазов. *Ден след ден, топлината в земните недра разпукваше и топеше дебелите зимни ледове.* Дим. Талев.

разпу̀квам се, -аш се, *несв.*; **разпу̀кам се,** -аш се. и **разпу̀кна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* **1.** Напуквам се на разни места; пропуквам се, разцепвам се. *Те чакаха да се затъмни слънцето, да се разтресе и разпука земята!* Йовков. *Ледовете се разпукват.* **2.** Разтварям се, разцъфвам. *Цветята растат пред моите очи, напъпват, пъпките се разпукват и цъфват.* Влайков. *Овошките изпъват с наслада клонете си в топлия въздух, пъпки им набъбват и се разпукват.* Йовков.

разпу̀кване *ср. Отгл. същ. от* разпуквам *и от* разпуквам се.

разпу̀кна. Вж. разпуквам.

разпу̀кна се. Вж. разпуквам се.

ра̀зпус, *мн.* няма, *ж.* Завършване, край на черковна служба. *След черковния разпус мнозина се спряха да разгледат по-добре иконата.* Йовков. *Като беше отишла една неделя на черква..., след разпус мина покрай учениците, които също бяха доведени на черква.* И. Волен.

разпу̀скам и **разпу̀щам,** -аш, *несв.*; **разпу̀сна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разпу̀снат, *св.* **1.** Пускам във ваканция. *Даскал Божин отваряше училището си късно през есента и разпущаше учениците си към Гергьовден.* Дим. Талев. *Сега е краят на годината, скоро ще разпуснат училищата, но аз — какво: не можех да дойда по-рано.* Дим. Талев. **2.** Освобождавам от служба или от временно задържане. *Разпродал стоката, разпуснал овчари и слуги.* Дим. Талев. *Фабриката не работеше вече цяла седмица. Господарите разпуснаха работниците без всяко предупреждение.* П. Спасов. **3.** Отпускам, разхлабвам. *Кметът пое издълбоко дъх, разпусна яката си и каза нещо с отпаднал и предран глас.* Йовков. *Чедо мое, разпусни си снагата и легни да си починеш!* К. Петканов. **4.** *Прен.* Държа някого хлабаво, без строгост. *Ти му речи да не пие... Гледам те съвсем си го разпуснал от някое време..., че може и пакост да докара.* Г. Райчев. **разпускам се, разпущам се, разпусна се** *страд.*

разпу̀скам се и **разпу̀щам се,** -аш се, *несв.*; **разпу̀сна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* **1.** Ставам по-широк, отпускам се. *Хълбоците ѝ* (на сърната) *се свиваха и разпущаха, тревожно се движеха ушите ѝ на всички страни.* Ем. Станев. *Ноздрите му се свиваха и разпущаха като нещо живо.* Йовков. **2.** Ставам неспокоен, недисциплиниран. *Синът попадна в лоша среда и съвсем се разпусна.* **3.** Освобождавам се от напрежение, от вътрешно притеснение; отпускам се. *Червеното лице на Аго, смръщено от яд, се разпусна и той се засмя дебело и гърлесто.* Йовков. *Сърцето му се сви, стана малко като просено зрънце и изведнаж се разпусна, като че се пукна.* А. Каралийчев. *Душата му се разпусна от някаква необикновена веселост.* И. Волен. **4.** *Прен.* Живея нашироко, без строга сметка; отпускам се. *И сто лева бакшиш му даваше... — Брех, много се разпуснал!* Г. Караславов. *Колкото да бяха стиснати и Манчови и колкото и да не се разпускаха на трапезата, все пак някой път трябваше да се облажат с масло, да пийнат децата мляко.* Кр. Григоров.

разпу̀скане *ср. Отгл. същ. от* разпускам *и от* разпускам се.

разпу̀сна. Вж. р а з п у с к а м.

разпу̀сна се. Вж. р а з п у с к а м с е.

разпу̀снато *нареч.* Хлабаво, недисциплинирано.

разпу̀снатост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Недисциплинираност.

разпу̀хам се. Вж. р а з п у х в а м с е.

разпу̀хвам се, -аш се, *несв.*; **разпу̀хам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да пухам. *От сутринта се е разпухал.*

разпу̀хване *ср. Отгл. същ. от* разпухвам се.

разпухтя̀ се. Вж. р а з п у х т я в а м с е.

разпухтя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разпухтя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* разпухтя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разпухтѐли се, *св., сред.* Почвам силно да пухтя. *Качвам се зад кулисите; там се разпухтял Ганчев...: опулил очи, изпотен, той се сърди за нещо.* М. Кремен. *От много бързане се разпухтях.*

разпухтя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпухтявам се.

разпу̀ша се. Вж. р а з п у ш в а м с е.

разпу̀швам се, -аш се, *несв.*; **разпу̀ша се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам много да димя. *Тя тури да готви нещо на огнището, което се разпуши сред стаята.* Вазов.

разпу̀шване *ср. Отгл. същ. от* разпушвам се.

разпу̀щам. Вж. р а з п у с к а м.

разпу̀щам се. Вж. р а з п у с к а м с е.

разпу̀щане *ср. Отгл. същ. от* разпущам *и от* разпущам се.

разпъ̀вам, -аш, *несв.*; **разпъ̀на,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разпънат, *св.* **1.** Опъвам, обтягам на всички страни. *Всред полето цигани катунари са дрипави катуни разпънали.* П. Ю. Тодоров. *Одра й кожата* (на белката) *щастливият нане Вуте... След това разпъна хубаво кожата с клечки, закачи я под стряхата да се ветрее и съхне.* Елин Пелин. **2.** *Истор.* Приковавам, привързвам върху кръст. **3.** *Прен.* Мъча, измъчвам някого, често в съчет. **разпъвам на кръ̀ст.** *И да е виновен тоя човек, защо да го разпъват?* Вазов. *Душата тъмни истини | разпъват днес на кръст.* Лилиев. **разпъвам се, разпъна се** *страд.* и *сред.*

разпъ̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпъвам *и от* разпъвам се.

разпъ̀дя. Вж. р а з п ъ ж д а м.

разпъ̀ждам, -аш, *несв.*; **разпъ̀дя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Пъдя, отпъждам на разни страни; разгонвам, разпръсквам. *В двора ни нападат няколко едри зли кучета, но познатият глас на селянина ги разпъжда.* Л. Стоянов. *Един стражар се изправя при вратата и разпъжда събраните дечурлига.* К. Константинов. **разпъждам се, разпъдя се** *страд.*

разпъ̀ждане *ср. Отгл. същ. от* разпъждам *и от* разпъждам се.

разпълзя̀ се. Вж. р а з п ъ л з я в а м с е.

разпълзя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разпълзя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* разпълзя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разпълзѐли се, *св., сред.* Почвам много да пълзя. *Мравките се разпълзяха.*

разпълзя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпълзявам се.

разпъ̀на. Вж. р а з п ъ в а м.

разпъ̀пля се. Вж. р а з п ъ п л я м с е.

разпъ̀плям се, -яш се, *несв.*; **разпъ̀пля се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Почвам много да пъпля. *За гъсениците, например, чистене по клоновете, пашкулите им, а когато се разпъплят — подпушване.* Вазов.

разпъ̀пляне *ср. Отгл. същ. от* разпъплям се.

разпъ̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Развратен, безпътен *Но тя не знаеше, че там я чакаха вече безсърдечните разпътни мъже от улицата.* Г. Райчев. *Преграхнал вик сипкаво будеше ниските стрехи, дето бродят разпътни жени.* Н. Райнов.

разпъ̀тство, *мн.* няма, *ср.* Разврат. *Не се ли боиш, че след разкоша ще дойде и разпътството?* Н. Райнов.

разпъхтя̀ се. Вж. р а з п ъ х т я в а м с е.

разпъхтя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разпъхтя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* разпъхтя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разпъхтѐли се, *св., сред.* Почвам силно да пъхтя. *От много бързане се разпъхтях.*

разпъхтя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпъхтявам се.

разпъ̀шкам се. Вж. р а з п ъ ш к в а м с е.

разпъ̀шквам се, -аш се, *несв.*; **разпъ̀шкам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да пъшкам. *Детето неочаквано се разпъшка и се разплака.* К. Петканов.

разпя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разпѐя се,** -еш се, *мин. св.* разпя̀х се, *прич. мин. действ.* разпя̀л се -а се, -о се, *мн.* разпѐли се, *св., сред.* Почвам много да пея. *През трепкащата светлина на свещите поп Алекси... още по-унесено се разпяваше.* Ст. Ц. Даскалов.

разпя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разпявам се.

разпя̀тие, *мн.* -я, *ср.* **1.** Кръст с изображение на разпънатия Исус. *Вътре в олтара, пред разпятието друго кандилце блещукаше.* Вазов. **2.** Разпъване. *Кръв, разпятия, набиване на кол, изгаряне живи хора — това са темите на тия юнашки песни.* П. П. Славейков.

разрабо̀твам, -аш, *несв.*; **разрабо̀тя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Подготвям нещо да стане годно за използуване. *Велко ще разведи голямо стадо кози и овци... Или може да разработи някой голям мраморен залеж.* Дим. Талев. *Отдай се на благодатния земеделски труд — разработи земята.* Орлин Василев. *Разработвам целина.* **2.** За механизъм, инструмент, глас — с продължителна употреба или специални упражнения правя да работи добре. *Разработвам цигулка. Разработвам инструмент. Разработвам глас.* **3.** Спечелвам клиентела за магазин, заведение. *По тротоарите се движеха самодоволни търговчета, сполучили да разработят някое дребно предприятие.* Дим. Димов. **4.** *Прен.* Развивам, изследвам нещо обширно, в подробности. *Каква тема разработваш?* **разработвам се, разработя се** *страд.*

разрабо̀твам се, -аш се, *несв.*; **разрабо̀тя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам

усилено да работя. *Мързеливите вечер се разработват.* Погов.

разрабо̀тване *ср. Отгл. същ. от* разработвам *и от* разработвам се.

разрабо̀тка *ж.* Разработване. *Каза, че е доволен от сведенията ... и че много са му помогнали при разработката на оперативния план.* П. Славински.

разрабо̀тя. Вж. р а з р а б о т в а м.

разрабо̀тя се. Вж. р а з р а б о т в а м с е.

разра̀вям, -яш, *несв.*; **разро̀вя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Ровя на разни страни пръст, пясък, жито и др. *Благунка обърна стола си да разравя огнището и, както беше издигнала машата над огъня, така си и остана замислена.* И. Волен. **разравям се, разровя се** *страд.*

разра̀вям се, -яш се, *несв.*; **разро̀вя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам много да ровя.

разра̀вяне *ср. Отгл. същ. от* разравям *и от* разравям се.

разразя̀ се. Вж. р а з р а з я в а м с е.

разразя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разразя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Проявявам се буйно, с голяма сила; развихрям се. *Това не беше въстание, а буря, която се разразяваше внезапно.* Величков. *И ето! — в бури мойта скръб е / готова да се разрази.* Лилиев.

разразя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разразявам се.

разраня̀. Вж. р а з р а н я в а м.

разраня̀вам, -аш, *несв.*; **разраня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Причинявам рана, обикн. по кожата; изранявам. *Стърнищата бодяха босите ми крака, къпините бяха разранили глезените ми.* Ем. Станев. **2.** Раздразням, развреждам незаздравяла рана. *Не чопли раната, ще я разраниш.* **3.** *Прен.* Отново възбуждам. *Иван и тя бяха се помирили пред божията воля да нямат деца. Но Еньовите думи разраниха болката им.* Елин Пелин. *Само от време на време хорските уста се отваряха за нея, и то да я укорят, да разранят дълбоката ѝ рана.* К. Петканов. **разранявам се, разраня се** *страд.* и *сред.*

разраня̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разранявам *и от* разранявам се.

разра̀сна. Вж. р а з р а с т в а м.

разра̀сна се. Вж. р а з р а с т в а м с е.

разраста̀ се. Вж. р а з р а с т в а м с е.

разра̀ствам, -аш, *несв.*; **разра̀сна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* Разраствам се. *Стрелбата бързо разрастваше.* Вежинов.

разра̀ствам се, -аш се, *несв.*; **разра̀сна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *и* **разраста̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* разра̀стох се, *прич. мин. действ.* разра̀съл се, -сла се, -сло се, *мн.* -сли се, *св., сред.* Увеличавам се, уголемявам се чрез растеж. *Някои чакат да се разрасне злото, че тогава да го лекуват.* Йовков. *Работата в дюкяна се разрастваше, Стоян имаше нужда от повече помощници.* Дим. Талев. *Петната червени се бавно разрастват.* Ем. п. Димитров.

разра̀стване *ср. Отгл. същ. от* разраствам *и от* разраствам се.

разрева̀. Вж. р а з р е в а в а м.

разрева̀ се. Вж. р а з р е в а в а м с е.

разрева̀вам, -аш, *несв.*; **разрева̀,** -ѐш, *мин. св.* -а̀х, *св.* Ставам причина някой да почне да реве; разплаквам. *Ти ли ги* (биволиците) *беше разревал по едно време?* И. Волен. *Защо разрева детето?* **разреввам се, разрева се** *страд.*

разрева̀вам се, -аш се, *несв.*: **разрева̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* -а̀х се, *св., сред.* Почвам силно да рева. *Вън! Скоро вън! — разрева се Джамал бей.* В. Друмев. *Сестричетата от двора, като чуха писъка на малкото, дойдоха при майка си и се разреваха.* Ц. Церковски. *Стоян хвана нежно момиченцето за ръка, ... но то се дръпна и по-силно се разрева.* Елин Пелин.

разрева̀ване *ср. Отгл. същ. от* разревавам *и от* разревавам се.

разрѐд *м.* **1.** Дял, група. **2.** Категория с оглед на качеството, цената и др. *Лекарите са за нас същества от друг, висш разред.* Л. Стоянов. *Двама-трима колеги, майка му и три-четири бабички изпратиха бай Евстатия до третия разред на Софийските гробища.* Смирненски.

разредѐно *нареч.* Нарядко, на по-голямо разстояние.

разредѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* По-малка плътност или гъстота.

разрѐдка *ж. Печ.* **1.** Разстояние между букви в текст, по-голямо от обикновеното. *Текстът е даден с разредка.* **2.** Наборен материал за разредяване на буквите.

разредя̀. Вж. р а з р е д я в а м, р а з р е ж д а м[1] *и* р а з р е ж д а м[2].

разредя̀ се. Вж. р а з р е д я в а м с е *и* р а з р е ж д а м с е.

разредя̀вам, -аш, *несв.*; **разредя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разреждам. **разредявам се, разредя се** *страд.*

разредя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разредя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Разреждам се.

разредя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разредявам *и от* разредявам се.

разрѐжа. Вж. р а з р я з в а м.

разрѐждам[1], -аш, *несв.*; **разредя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Увеличавам разстоянието между лица или предмети. *На изпита разредиха учениците, като ги поставиха по един на чин.* **2.** Правя нещо да стане по-рядко, като му прибавям вода или друга течност. *Разрежда често виното със сода / и бърше с кърпа потния си лик.* Н. Марангозов. **3.** За въздух или газ в затворен съд — правя да стане по-рядък, като изтеглям част от него. || *Обр. По небето се появиха едри звезди, но тяхната светлина беше безсилна да разреди непроницаемия мрак.* Елин Пелин. **разреждам се, разредя се** *страд.* и *сред.*

разрѐждам[2], -аш, *несв.*; **разредя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разбърквам, развалям нещо. *Противоп.* нареждам. *Едното братче реди кубчетата, другото ги разрежда.* **разреждам се, разредя се** *страд.*

разрѐждам се, -аш се, *несв.*; **разредя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* **1.** Заставам на по-голямо разстояние от друг. *Войниците се разреждат и бързо скачат от конете.* Йовков. **2.** Ставам, извършвам се на по-големи промеждутъци от време; оредявам. **3.** Ставам по-рядък, по-проницаем. *Мъглата се разреди.* Елин Пелин. *Настъпилият изведнаж мрак само след*

миг се разреди от отражението на светлината от уличните лампи. Хар. Русев.

разрѐждане *ср. Отгл. същ. от* разреждам[1], разреждам[2] *и от* разреждам се.

ра̀зрѐз *м.* **1.** Плоскост, по която е разрязан, разсечен един предмет (обикн. за да се види вътрешното му устройство). *Надлъжен разрез. Напречен разрез.* **2.** Разрязан, продълговат отвор; прорез. *Той беше ... облечен в някаква белезникава варварска дреха, дълга до коленете, с разрез отпред.* Ст. Загорчинов. || *Обр. Малките, с безукоризнено изящен разрез устни ... красяха пленително това закръглено и бледо ... лице.* Вазов. □ **В разрез** — в пълно противоречие. *Съветвам ви да не си поставяте проблеми, които са в разрез с основния смисъл на лекарската етика!* П. Славински.

разрѐша. Вж. р а з р е ш в а м.

разреша̀. Вж. р а з р е ш а в а м.

разреша̀вам, -аш, *несв.*; **разреша̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* **1.** Давам свобода на някого да прави нещо; позволявам. *Най-после той си отива доволен и весел, защото в черната му ръка се белее записката, с която му разрешавах да си насече колкото иска дърва покрай границата.* Йовков. *Рядко някой път ще разреши на децата да прескочи някое с кошничка и да донесе малко грозде.* Ст. Ц. Даскалов. **2.** Намирам, търся или давам правилен отговор на нещо. *Свръхземните въпроси, / които никой век не разреши, / дълбаях ням.* Яворов. *Че нали вече всички проблеми и спорове ги разрешихте?* Смирненски. **разрешавам се, разреша се** *страд.* и *сред.*

разреша̀ване *ср. Отгл. същ. от* разрешавам *и от* разрешавам се.

разрѐшвам, -аш, *несв.*; **разрѐша,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Реша коса, брада, та става бухкава.

разрешѐние *ср.* **1.** Разрешаване, решение. *Той не можеше да знае ..., че съдбата му зависеше от разрешението на тия въпроси.* Вазов. **2.** Позволение, право за извършване на нещо. *Мен не ми дават разрешение да получавам и да чета български вестници.* Г. Димитров. *На всички хора не позволявам да лепят, но на вашите хора дадох разрешение.* Чудомир.

разрешѝтелно, *мн.* -и, *ср. Разг.* Бележка, документ, с който се разрешава нещо. *Назад! Дайте си разрешителните! — доближи се до тях стражарят.* Ем. Коралов. *А можете ли да намерите разрешителното за радиото?* П. Славински. *Извадих си разрешително за сечене на гора.*

ра̀зрив, *мн.* няма, *м.* **1.** Разкъсване на вътрешен орган, сърце. *Съвсем ясно, господин управител. Добри Карталов ще умре от разрив на сърцето.* М. Марчевски. **2.** *Прен.* Скъсване, преустановяване на отношения, връзки. *И настана разрив между тия наши поети и народа.* Вазов. *Аз чувствувах сякаш скорошния разрив помежду им и тръпнех винаги, когато те кръстосваха погледи.* Ст. Чилингиров.

разрѝвам, -аш, *несв.*; **разрѝна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разрѝнат, *св.* С риене отхвърлям; разравям, разкопавам. *Подпретват се с лопати да разриват сняг.* К. Христов. *Майката и бащата почнаха с ръце да разриват малкото гробче и да хвърлят пръстта настрана.* Елин Пелин. *Досьо взе отново машата и започна енергично да разрива жаравата.* А. Гуляшки. **разривам се, разрина се** *страд.*

разрѝване *ср. Отгл. същ. от* разривам *и от* разривам се.

разрида̀вам се, -аш се, *несв.*; **разрида̀я се,** -а̀еш се, *мин. св.* разрида̀х се, *св., сред.* Почвам силно да ридая; разплаквам се. *Той вече едва владееше гласа си, едва задържаше сълзите си. И, за да не се разридае, бързо се пови към портата, бутна я и влезе в двора.* Ц. Церковски. *Калчо опря лицето си до рамото на Ян Бибиян, хвана ръката му и се разрида.* Елин Пелин.

разрида̀ване *ср. Отгл. същ. от* разридавам се.

разрида̀я се. Вж. р а з р и д а в а м с е.

разрѝна. Вж. р а з р и в а м.

разрѝпам се. Вж. р а з р и п в а м с е.

разрѝпвам се, -аш се, *несв.*; **разрѝпам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да рипам: разскачвам се. *Ганчо ... наду кавала на ръченица ... Момчетата се разрипаха по зелената морава.* Цани Гинчев. *Понякога се случваше да го закачи с тоягата по опашката. Тогава магарето се разрипваше, почваше да скача, да рита, да бяга.* Елин Пелин.

разрѝпване *ср. Отгл. същ. от* разрипвам се.

разрѝтам. Вж. р а з р и т в а м.

разрѝтам се. Вж. р а з р и т в а м с е.

разрѝтвам, -аш, *несв.*; **разрѝтам,** -аш, *св.* Ритам наоколо си, за да отстраня някого или нещо. *Още ли спите, бе говеда. Ставайте скоро! — командува авторитетно Гочоолу и почва с крака да разритва пияната команда.* Ал. Константинов. *Почистил Доко наоколо, разритал с крака храстите, дигнал брадва и почнал все така без охота да сече.* Чудомир

разрѝтвам се, -аш се, *несв.*; **разрѝтам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да ритам. *Победеният се разрита, но, безсилен да се откопчи от клещите на Филча, дигна пестник и го удари в лицето.* К. Петканов. *Детето пак се разрита.*

разрѝтване *ср. Отгл. същ. от* разритвам *и от* разритвам се.

разро̀вя. Вж. р а з р а в я м.

разро̀ня. Вж. р а з р о н в а м.

разро̀нвам, -аш, *несв.*; **разро̀ня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* С ронене разсипвам, раздробявам. *Детето разрони хляба из стаята.* **разронвам се, разроня се** *страд.* и *сред. Наведе се, грабна една буца и я хвърли. Тя се разрони и бухна във въздуха.* А. Каралийчев.

разро̀нване *ср. Отгл. същ. от* разронвам *и от* разронвам се.

разро̀хкам. Вж. р а з р о х к в а м.

разро̀хквам, -аш, *несв.*; **разро̀хкам,** -аш, *св.* Правя нещо да стане рохкаво. *Култиваторът разрохква земята.* **разрохквам се, разрохкам се** *страд.* и *сред.*

разро̀хкване *ср. Отгл. същ. от* разрохквам *и от* разрохквам се.

разро̀ша. Вж. р а з р о ш в а м.

разро̀швам, -аш, *несв.*; **разро̀ша,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разбърквам косата на някого, за го правя рошав. *Вятърът ѝ разроши косата.* **разрошвам се, разроша се** *страд.* и *сред.* Раз-

рошила се като чума. П. Р. Славейков *Гъстите му смолести коси се бяха разрошили.* Ст. Загорчинов.

разрошване *ср. Отгл. същ. от* разрошвам *и от* разрошвам се.

разруменя. Вж. р а з р у м е н я в а м.

разруменя се. Вж. р а з р у м е н я в а м се.

разруменявам, -аш, *несв.*; **разруменя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане румено. *Сърцето ѝ заби изведнъж бързо, нахлулата кръв разрумени лицето.* Ст. Загорчинов.

разруменявам се, -аш се, *несв.*; **разруменя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Ставам румен.

разруменяване *ср. Отгл. същ. от* разруменявам *и от* разруменявам се.

разруха *ж.* Разрушаване, пропадане на нещо изградено, създадено. *Отвъд кръвта на падналите в боя | и днешните разрухи и беди — | ... | свободен, нов, светът ще се роди.* Багряна. *Никога не е имало такава морална разруха и в селото, и в града.* Йовков. *Представете си какво донесе войната. Нека не говорим за материалната разруха, за жертвите.* Д. Добревски.

разруша. Вж. р а з р у ш а в а м.

разрушавам, -аш, *несв.*; **разруша,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Превръщам в развалини, събарям, разорявам. *Снарядите летяха над ротата, забиваха се в земята, разрушаваха скривалищата, но в окопа не попадаха.* К. Петканов. *Озлобените фашисти са отмъстили на селото, като са го нападнали през една тъмна нощ и са го разрушили до основи.* Н. Фурнаджиев. || *Стесн.* С действието си разяждам, разсипвам. *Има и змии, чиято отрова предизвиква кръвотечение из очите на ухапания или разрушава тъканта и нервите му.* Св. Минков. **2.** *Прен.* Унищожавам. *И ето скръб крила над мен привежда, | ти моето сетно щастье разруши.* Дебелянов. *Ние не искаме да разрушаваме илюзиите на буржоазните идеолози, защото скоро тези илюзии сами ще се разрушат.* Г. Кирков. **разрушавам се, разруша се** *страд.*

разрушаване *ср. Отгл. същ. от* разрушавам *и от* разрушавам се.

разрушение, *мн.* -я, *ср.* **1.** Разрушаване, унищожаване. *Почвата е резултат от разрушението на скалите.* **2.** Унищожение на селища; развалини, съсипни, руини. *Войната е гибелно дело; кръв и разрушения никнат там, дето тя мине.* Вазов. *Необходимо е ... поправяне на разрушенията, възстановяване на целия стопански живот.* Г. Димитров.

разрушител, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Човек, който разрушава, или унищожава нещо. *Те бяха революционери, борци за народни правдини и разрушители. Изведнъж животът им наложи да станат строители.* А. Каралийчев.

разрушителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който причинява разрушения. *Атомната бомба притежава голяма разрушителна сила.*

разрушително. *Нареч. от* разрушителен.

разрушителност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Качество на разрушителен. *Взрив с голяма разрушителност.*

разръфам. Вж. р а з р ъ ф в а м.

разръфвам, -аш, *несв.*; **разръфам,** -аш, *св.* Разкъсвам с ръфане. *Скоро, далеч от родители, край платноходите кръгли | псетата теб ще разръфат.* Ас. Разцветников (превод).

разрязвам, -аш, *несв.*; **разрежа,** -еш, *мин. св.* разрязах, *св.* **1.** С рязане правя на две части. *Човек не е ябълка, да я разрежеш и да видиш каква е.* Йовков. *В празничен ден ще отидат на бостана ... любеница да разрежат.* К. Петканов. *Електрически мотори завъртяха жестоките триони, които разрязваха надлъж белите букови трупи.* Ем. Станев. **2.** С рязане отделям един от друг листовете на книга. *Много интересна книга ти казвам! Аз вече я разрязвам.* Ст. Костов. **разрязвам се, разрежа се** *страд.*

разрязване *ср. Отгл. същ. от* разрязвам *и от* разрязвам се.

разсад *м.* Млади стръкчета, отгледани чрез посев на семена. *Рано сутринта жените напълват кошовете с разсад, мятват ги на гръб и цял ден наведени дупчат с шила земята и забучват стръкчетата.* Г. Белев. *През зимата засяхме доматеното семе в парниците, за да произведем разсад.*

разсадник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Място, градина, в която се отглеждат млади дръвчета за разсаждане. *Отсам имаше градина ...; една част от нея бе захваната от разсадник на акации и борики.* Вазов. *Донесох калеми от областния разсадник и започнах да присаждам круши, ябълки.* А. Каралийчев. *Горски разсадник.* **2.** *Прен.* Място, от гдето се разнася, разпространява нещо; огнище. *Пловдивската шестокласна гимназия ... беше тогава буйно огнище на просветата, разсадник на науката.* Вазов. *Да се обърне внимание където трябва, защото инак този извор ще стане разсадник на болести.* Г. Караславов.

разсаждам, -аш, *несв.*; **разсадя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Изваждам с корен млади стръкчета или фиданки и ги засаждам по-нарядко. *Разсаждам пипер. Разсаждам ягоди.* **разсаждам се, разсадя се** *страд.*

разсаждане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разсаждам *и от* разсаждам се.

разсвирвам се, -аш се, *несв.*; **разсвиря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам много да свиря, увличам се да свиря. *Каква съм вятърничава! Мъж зарових, а съм се разсвирила.* К. Петканов.

разсвиря се. Вж. р а з с в и р в а м се.

разседлавам, -аш, *несв.*; **разседлая,** -аеш, *мин. св.* разседлах, *св.* Свалям седло или самар на оседлано животно. *Разседлаха конете.* Вазов. *Отведи го ... — Де? — В конюшната: нека го разседлаят.* Г. Райчев. **разседлавам се, разседлая се** *страд.*

разседлаване *ср. Отгл. същ. от* разседлавам *и от* разседлавам се.

разседлая. Вж. р а з с е д л а в а м.

разседлица *ж. Нар.* Обикн. в израз **на разседлица** — без седло. *Оставям седлото ..., мятам кожухчето от гърба си на гърба на коня и така на разседлица качвам се да вървим.* П. Р. Славейков. *По едно време из пътя надолу се счу пак конски тропот ... — яхнал на разседлица алест кон, се показа човек.* П. Ю. Тодоров.

разсѐйвам, -аш, *несв.*; **разсѐя,** -ѐеш, *мин. св.* разсѐях, *св.* **1.** Разпръсквам, разпилявам нещо на разни страни; разсявам. *Лампата разсейваше млечната си светлина из цялата стая.* К. Петканов. *Единият от войниците, без оръжие, размахваше над огъня вейка, за да разсейва пушека.* Хар. Русев. **2.** *Прен.* За мъка, грижа, страх и под. — правя да изчезне, да премине; разпръсквам. *Те си легнаха по-рано от други път с надежда, че утрешният ден ще разсее техния страх.* Влайков. *Двамата старци, за да разсеят скръбта си, често излизаха самички вън от града.* Елин Пелин. **3.** *Прен.* Въздействувам някому да забрави тежки мисли, настроения; развличам. *Кина вече не се отделяше от майка си,... с часове й разправяше за най-различни неща, да я разсейва.* К. Петканов. *Техните другари, макар сами да очакваха смъртта всеки момент, се мъчеха да ги ободрят и разсеят.* Г. Караславов. **4.** *Прен.* Отвличам някому вниманието, преча му да се съсредоточи. *Жена му го разсейва и му пречи.* Св. Минков. *Не разсейвай детето, остави го да си учи.* **разсейвам се, разсея се** *възвр., страд.* и *сред.* *Играта се изравняваше и бай Нончо започваше да се разсейва.* А. Гуляшки. *Мъглата се разсея. Мъката ми се разсея.*

разсѐйване *ср. Отгл. същ. от* разсейвам *и от* разсейвам се.

разсекà. Вж. разсичам.

разсѐлвам, -аш, *несв.*; **разсѐля,** -йш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Заселвам на разни места. *Разселиха населението от селата, където трябваше да стане язовир.* **2.** Изселвам принудително. **разселвам се, разселя се** *страд.* и *сред.*

разсѐлване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разселвам *и от* разселвам се. *Разселвания на славяните на Балканския полуостров.*

разсѐля. Вж. разселвам.

разсѐя. Вж. разсейвам *и* разсявам.

разсѐян, -а, -о, *прил.* **1.** За светлина — който не пада във вид на сноп, а се разпръсква. *Един прозорец в миг светва и хвърля на паважа жълта, разсеяна светлина.* Вежинов. **2.** *Прен.* Който е с несъсредоточено внимание. *Но очите на Смилеца бяха лишени от живот — с лениви, уморени погледи, безучастни и разсеяни, като че не виждаха онова, което гледаха.* Вазов. *Страшно съм разсеян! От кога съм се наканил да си купя четка за зъби, и все забравям.* Ал. Константинов.

разсѐяно. *Нареч. от* разсеян (в 2 знач.). *Той вървеше бавно и тъй разсеяно гледаше пред себе си, че не забелязваше тия, които го срещаха и поздравяваха.* Йовков.

разсѐяност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разсеян (в 2 знач.). *Ти си способен да ме издадеш със своята разсеяност.* Вазов.

разсѝлен, *мн.* -лни, *м.* (рус.). *Остар.* Прислужник в учреждение, в учебно заведение и др. *Той сега е разсилен и мете с лявата ръка канцеларията.* Вазов. *Разсилен спира те при входа: „Стой! | Сега началника не безпокой."* Ем. п. Димитров.

разсѝлнически, -а, -о. *Прил. от* разсилен. *Янко... още тъжеше за бившата си разсилническа служба.* Ем. Станев.

ра̀зсип, *мн.* няма, *м. Нар.* Обикн. в съчет. **на разсип** — време, когато месецът почне да намалява. *Беше суеверен и за всяко нещастие диреше причините в лошата среща или нащърбения месец, че бил на разсип.* Кр. Григоров.

разсѝпвам, -аш, *несв*: **разсѝпя,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* **1.** Неволно изсипвам, изливам нещо вън от съда, в който е или трябва да бъде. *Петровица му носеше ядене, но той не можеше да се храни и разсипваше лъжицата докато я поднесе до устата си.* Елин Пелин. *И кравата позна, че неопитен човек я дои, ритна и разсипа гърнето.* Влайков. **2.** *Разг.* Сипвам на много места, на мнозина. *Разсипи супата и да сядаме да ядем.* **3.** *Прен.* За материални ценности — прахосвам, опропастявам, разхищавам. *Той знаеше, че тая партия не прощава никому, ако ще и министър да е, щом не върви в правия път, щом разсипва народния имот.* Кр. Григоров. **4.** *Прен.* Разорявам, развалям, разнебитвам някого физически, материално или морално. *Е, помогнаха ли ти баните? — За помагането — помогнаха, но пътят ме разсипа. По-зле съм сега. Едвам се влача.* А. Каралийчев. *Издай ме ако искаш..., ти разсипа моя живот, и аз няма да пожаля вече твоя.* Г. Райчев. *Пиянството те разсипва — каза Ганка. — Не е вярно! — повиши тон Драго.* М. Марчевски. **5.** Разрушавам, унищожавам, развалям. *А Тосун бей тръгнал вече за Бяла черква, за да я разсипе!* Вазов. *Боже, с гръм ти разсипи ме, | ветре, в прах ти разнеси ме! | Да не гледам деца малки и техните клети майки, | окол пръте как се късат.* Ботев. **разсипвам се, разсипя се** *страд.*

разсѝпвам се, -аш се, *несв.*; **разсѝпя се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* **1.** Падам, разпилявам се вън от съда, гдето съм или трябва да бъда. *Разсипа се житото от крината. Разсипа се млякото.* **2.** Ставам на дребни късчета. *При всеки нов порив на вятъра разтворените крила на прозорците се блъскаха о стените и последните стъкла се разсипваха в мрака със звън, който разкъсваше нервите му.* Г. Райчев. **3.** *Прен.* Разнебитвам се, разкапвам се, провалям се. *Но да пропаднеще само той..., а то и царството се разсипва, българското царство... Хай дявол, дявол!* Вазов. **4.** Загубвам материалното си състояние; разорявам се, съсипвам се. *Разсипаха се много чорбаджии.*

разсѝпване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разсипвам *и от* разсипвам се. *Разсипване на вода. Разсипване на средства.*

разсипѝя *ж. Нар.* **1.** Разхищение, разсипничество. *Майка ти без сапун се миеше едно време, икономии да прави, а вий сте го ударили на разсипия.* Чудомир. **2.** Само *мн. Рядко.* Нещо разрушено; развалина. *Чужденец да дойде, ще се зачуди как можем да живеем в такива разсипии и буренясали трапища.* Вазов.

разсѝпник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който разхищава, разсипва материални блага.

разсѝпница *ж.* Жена разсипник.

разсѝпничество, *мн.* -а, *ср.* **1.** Качество на разсипник. *Разсипничеството й е присъщо.* **2.** Проява на разсипник; разхищение. *О, твоето разсипничество, твоята суетност и твоите глупости нямаха край!* Дим. Димов.

разсѝпя. Вж. разсипвам.

разсѝпя се. Вж. Разсипвам се.

разсѝчам, -аш *несв.*; **разсека̀**, разсечѐш, *мин. св.* разся̀кох, разсѐче, *прич. мин. действ.* разся̀къл, -кла, -кло, *мн.* разсѐкли, *св.* **1.** Със сечене разделям на две части. *Но ето един татарин дига немилостиво от кръв напоен остър ятаган и разсича злочестата на две половини.* Блъсков. *Там други дерат говедото... Сетне го разсичат на две.* Ал. Константинов. **2.** Разделям, пресичам, прорязвам. *Слънцето бе изгряло вън, три широки лъча разсичаха здрача в църквата.* Дим. Талев. *Светкавици разсичат небето.* **разсичам се, разсека се** *страд.*

разсѝчане *ср. Отгл. същ. от* разсичам *и от* разсичам се.

разска̀чам се. Вж. разскачвам се.

разска̀чвам се, -аш се, *несв.*; **разска̀чам се**, -аш се. *св., сред.* Започвам да скачам много, силно. *Най-напред те играли по-полека, после скоро, а най-после се разскачали до толкова, щото главите им сеударяли о тавана.* Каравелов. *Изведнъж конят му се подплаши, разскача се и свали Джамал бея.* В. Друмев.

разска̀чване *ср. Отгл. същ. от* разскачвам се.

разскъ̀рцам се. Вж. разскърцвам се.

разскъ̀рцвам се, -аш се, *несв.*; **разскърцам се**, -аш се, *св., сред.* **1.** Започвам да скърцам много силно. *Вратата се е разскърцала.*

разскъ̀рцване *ср. Отгл. същ. от* разскърцвам се.

разсла̀бвам, -аш, *несв.*; **разсла̀бя**, -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1 Отпускам нещо стегнато да стане халтаво. *Смълчаха се кърджалиите, слязоха от конете си и забравиха дори да разслабят коланите им.* Йовков. **2.** *Прен.* Правя някого отпуснат, ленив, бездеен. *Страшната горещина съвсем го разслабваше, разтапяше сякаш мозъка му.* Йовков. *Главата ѝ бучеше, топла вълна галеше снагата ѝ и я разслабваше.* К. Петканов. **3.** Премахвам, отстранявам запек. *Сливите разслабват стомаха.* **разслабвам се, разслабя се** *страд.* и *сред.*

разсла̀бване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разслабвам *и от* разслабвам се. *Разслабване на дисциплината.*

разсла̀беност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Отпуснатост, ленивост.

разслабѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който действува против запек. *Разслабителен чай.* **2.** Като *същ. ср.* **разслабително** — лекарство, средство за разслабване на червата.

разслабѝтелно. *Нареч. от* разслабителен. *Някои плодове действуват разслабително.*

разсла̀бя. Вж. разслабвам *и* разслабям.

разсла̀бям, -яш, *несв.*; **разсла̀бя**, -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разслабвам. *Една болезнена немощ разслабяше тялото му и нему се струваше, че всичките му стави са разделени и цялата му снага е разнищена част по част.* Елин Пелин. **разслабям се, разслабя се** *страд.* и *сред.*

разсла̀бяне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разслабям *и от* разслабям се.

разслѐдвам, -аш, *несв.* **1.** Водя съдебно или милиционерско следствие; разпитвам. *Пристигнаха следователят и полицаи от града и почнаха да я разследват.* Ив. Хаджимарчев. *На другия ден откараха бай Петра в околийския град... Разследваха го две недели време и, когато го пуснаха, дойде си разсипан.* А. Каралийчев. **2.** Разглеждам, проучвам. *С какво е той полош от другите? ... Нека разследват живота му, нека намерят там поне едно петно!* Л. Стоянов. **разследвам се** *страд.*

разслѐдване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разследвам *и от* разследвам се. *Той си замина за града, като към направеното разследване се задоволи само да прибави точното описание на чертите и отличителните белези на избягалите престъпници.* Йовков.

разслоѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Разделяне на слоеве, на пластове. *Разслоение на земната кора.* **2.** Разделяне на обществени, социални групи. *Класово разслоение.*

разсло̀й. Вж. разслоявам.

разсло̀явам, -аш, *несв.*; **разсло̀й**, -йш, *мин. св.* разслойх, *св.* **1.** Разделям на слоеве, на пластове. **2.** Разделям обществото на групи, на класи. **разслоявам се, разслоя се** *страд.* и *сред.*

разсмѝвам, -аш, *несв.*; **разсмѐя**, -ѐеш, *мин. св.* разсмя̀х, *прич. мин. действ.* разсмя̀л, -а, -о, *мн.* разсмѐли, *прич. мин. страд.* разсмя̀н, -а, -о, *мн.* разсмѐни, *св.* Предизвиквам, възбуждам смях у някого. *Напук на умората и на страданията той ни разсмиваше с духовити шеги и острота.* Величков. *Сегиз-тогиз ще пусне някоя весела шега, та разсмива всички ни.* Влайков. *Кина не харесваше загриженото лице на майка си и се помъчи да я разсмее.* К. Петканов. **разсмивам се, разсмея се** *страд.*

разсмѝвам се, -аш се, *несв.*; **разсмѐя се**, -ѐеш се, *мин. св.* разсмя̀х се, *прич. мин. действ.* разсмя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разсмѐли се, *св., сред.* Изведнаж почвам силно да се смея. *Разнесе се общ весел смях. Разсмя се и Витомир.* Ст. Загорчинов. *После изведнъж се разсмя и смехът ѝ звънна в неподвижния въздух.* А. Гуляшки. *Иван не може да се сдържи, разсмива се.* Ал. Константинов

разсмѝване *ср. Отгл. същ. от* разсмивам *и от* разсмивам се. *Разсмиване на публиката.*

разсмърдя̀ се. Вж. разсмърдявам се.

разсмърдя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разсмърдя̀ се**, -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* разсмърдя̀л се, -а се, -о се, *мн.* разсмърдѐли се, *св., сред.* Почвам силно да смърдя. *Разсмърдяло се е сиренето.*

разсмърдя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разсмърдявам се.

разсо̀л, *мн.* няма, *м.* **1.** Кисело зеле; пресол. **2.** Солена вода за зеле, туршия и под.; саламура. *В друг двор още по-нататък са насядали жените и децата да обядват на слънце; сух, изостанал хлебец... и сърбат шумно с дървени лъжици разсол, със ситно нарязан крехък праз.* Дим. Талев. **3.** Варено месо само със сол.

разсополѝвя се. Вж. разсополивям се.

разсополѝвям се, -яш се, *несв.*; **разсополѝвя се**, -иш се, *мин. св.* -их се. *св., сред.* **1.** Почвам много да се сополивя. *Избърши детето, че се е разсополивило.* **2.** *Разг. Пренебр.* Разплаквам се, разхленчвам се. *Какво се е разсополивил!*

разсополѝвяне *ср. Отгл. същ. от* разсополивям се.

разсо̀ха *ж. Диал.* Разклонено като чатал дърво.

разсро̀ча. Вж. р а з с р о ч в а м.

разсро̀чвам, -аш, *несв.*; **разсро̀ча,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Рядко.* 1. Разпределям извършването на нещо на няколко срока. 2. Отсрочвам. *Разсрочват плащането.* **разсрочвам се, разсроча се** *страд.*

разсро̀чване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разсрочвам *и от* разсрочвам се. *Разсрочване на плащането.*

разсро̀чка *ж.* Отсрочка. *Седем дена искам предсрочно да завършите ремонта. Строшете си главите — но искам! И никаква разсрочка.* А. Гуляшки. *Не важи колко вноски си изплатил, нито пък се правят някакви разсрочки и улеснения.* Г. Белев.

разстѐля. Вж. р а з с т и л а м.

разстѝлам, -аш, *несв.*; **разстѐля,** -еш, *мин. св.* разстла̀х, *св.* Постилам, простирам нещо нашироко. *Кака разстила върху засъхналата трева под сливѐто големия месал и почва да реди върху него едно-друго.* Влайков. *Разстели сламата до огъня. Там ще спим.* А. Гуляшки. *Пред моите очи обширний Цариград разстила | със блясък чуден своите вълшебни красоти.* Величков. *Разстила пролет пъстри покривала: | треви, и мак, и губер от зари.* Хр. Ясенов. **разстилам се, разстеля се** *страд. и сред. Пред мене се зеленее и разстила в омайната си хубост Софийското поле.* Вазов. *Меките лъчи на есенното слънце позатоплиха земята, над нивите се разстла тънка пара.* Дим. Ангелов.

разстѝлане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разстилам *и от* разстилам се. *Разстилане на зърното.*

разстоя̀ние, *мн.* -я, *ср.* 1. Пространство, отдалеченост между две точки. *Те приближиха на стотина разкрача разстояние.* Вазов. *Турската войска чакала на половин час разстояние.* З. Стоянов. *Той забеляза как конят на беглеца започна да забавя хода си и разстоянието помежду им бързо се намали.* Ст. Загорчинов. *Нашата рота беше напред, след нея на известно разстояние — останалите три.* Йовков. 2. Период от време. *А аз се наслаждавах на прекрасните букове, които, в разстояние на един месец, не бях виждал.* З. Стоянов. *Мнозина захванаха да тананикат бунтовните песни, които бяха забравили в разстояние на два-три деня.* З. Стоянов. □ **Държа се на разстояние от някого** — не се сближавам с някого.

разстрѐл, *м.* Изпълняване смъртна присъда чрез огнестрелно оръжие; разстрелване. *Онези, които бяха осъдени на смърт чрез разстрел, не знаеха кога точно, в кой час на деня ще ги извикат, за да ги отведат пред дулата на пушките.* Г. Караславов. *Разстрел и след разстрела — червей.* Вапцаров.

разстрѐлвам, -аш, *несв.*; **разстрѐлям,** -яш, *св.* Изпълнявам смъртна присъда чрез огнестрелно оръжие. *Разстрелваха и бесеха комунистите.* || Избивам масово с огнестрелно оръжие. *Заради един или няколко партизани те* (фашистите) *интернирваха цели села, затваряхи, биеха и разстрелваха майките, бащите, жените и децата.* К. Ламбрев. **разстрелвам се, разстрелям се** *страд.*

разстрѐлване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разстрелвам *и от* разстрелвам се. *Комендантът издаде заповед за арестуването и разстрелването на разпространителите на слухове между войниците и офицерите.* П. Славински. *На 27 юни съдебното дирене приключи, на 28 бе прочетена присъдата. Росинка се осъждаше на смърт чрез разстрелване.* Дим. Ангелов.

разстрѐлям. Вж. р а з с т р е л в а м.

разстроѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* разстроя. 2. Като *прил.* — а) За ред, строй — развален, разбъркан. *Ние отново ще се съберем и сгъстим нашите разстроени и разредени редове.* Г. Димитров б) Загубил естествения си ред и ход; убъркан. *Там свика членовете на разстроения комитет.* Вазов. *Разстроени финанси. Разстроен план.* в) Загубил нормалното си равновесие, ход. *Ирина разбра, че това бе признак на съвършено разстроени нерви.* Дим. Димов. *Върна се в къщи почти разстроен. И за всичко бе виновен синът му, загдето не бе разтурил сенника.* К. Петканов. г) За стомах, черва — разслабен, развален. *Разстроен стомах.* д) За музикален инструмент — чиито струни са загубили точната височина на тоновете. *Разстроена цигулка.*

разстроѐно. *Нареч. от* разстроен.

разстроѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разстроен. *Но при всичката си разстроеност Стремски реши да се види с домашните на Драга.* Вазов.

разстро̀йвам, -аш, *несв.*; **разстроя̀,** -ѝш, *мин. св.* растроѝх, *св.* 1. Внасям безредие в строй, в редица. *Работниците обиколиха няколко пъти огромното пространство около завода и, едва когато умората намали крачките им и разстрои редиците, те се разпръснаха.* Ив. Мартинов. 2. Нарушавам реда, нормалния ход на нещо, внасям безредие; обърквам. *Непрекъснатото тичане около селските разправии разстрои собствената му работа.* Йовков. *Може би това щеше да усложни живота ѝ, да разбърка следването ѝ, да разстрои плановете ѝ.* Дим. Димов. *Разстройват тила на противника. Разстройвам финансите.* 3. Нарушавам нормалното състояние, довеждам в болезнено раздразнение. *Одевешният тежък разговор с мъжа ѝ ... я разстрои силно и умори.* Вазов. *Страшната война и лишенията не бяха разстроили нервите им.* Дим. Димов. *Щедрото и сърдечно гостоприемство, с което посрещнаха Минтана в този дом, вместо да го успокои, още повече го разстрои.* К. Петканов. 4. За стомах, черва — разслабвам, правя да стане нередовен. *Лошата храна ми разстрои стомаха.* 5. Правя да загубят определения си тон струните на музикален инструмент. *Противоп.* настройвам. *Цигулката е разстроена.* **разстройвам се, разстроя се** *страд. и сред. Някои войници остават и назад, взводовете се разстройват.* Йовков. *И разстройва се, сякаш, цялата къща.* Влайков. *Стомахът ми се разстрои.*

разстро̀йване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разстройвам *и от* разстройвам се.

разстро̀йство, *мн.* -а, *ср.* 1. Нарушение на съществуващия ред или на хода на нещо; убъркване. *Разстройството и запустението царуваха вече в кръчмата.* Вазов. *Разстройство в стопан-*

ството. *Разстройство на финансите.* 2. Нарушено нормално душевно състояние, обикн. вследствие на силни преживявания. *Подир първите минути на разстройство той сякаш се съвзе и придоби повече спокойствие.* Вазов. 3. Болестно състояние, при което се прекъсва нормалният ход на някаква психична дейност. *Нервно разстройство. Умствено разстройство.* 4. Разслабване, нередовност на стомаха. *Имам силно разстройство.*

разстро̀й. Вж. разстройвам.

разстудя̀. Вж. разстудявам.

разстудя̀вам, -аш, *несв.*; **разстудя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Прибавям студена вода в гореща, за да стане по-хладна; разхладявам. *Разстудих водата.* **разстудявам се, разстудя се** *страд.* и *сред.*

разстудя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разстудявам *и от* разстудявам се.

разстъ̀пвам се, -аш се, *несв.*; **разстъ̀пя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред.* 1. За навалица, множество — отмествам се, обикн. за да дам път на някого да мине. *Ние се приближихме до тълпата, която, като ни видя, разстъпи се наоколо и мястото към вратата на колибата остана празно.* З. Стоянов. *Навалицата се разстъпи и отвори път на учител Гатя.* Вазов. *И сбра се на другия ден пред изгрев целият народ в свещената дъбрава... Когато стигнахме, народът се разстъпи, за да минем.* Н. Райнов. 2. *Диал.* Разхождам се на кратко разстояние. *Разстъпи се нервно назад-напред с наведена плешива глава, па отведнъж току дръпна вратата и се подаде разтреперан.* Ст. Ц. Даскалов. *Той стана и взе да се разстъпва из двора.* И. Волен.

разстъ̀пване *ср. Отгл. същ. от* разстъпвам се.

разстъ̀пя се. Вж. разстъпвам се *и* разстъпям се.

разстъ̀пям се, -яш се, *несв.*; **разстъ̀пя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред.* Разстъпвам се.

разсука̀лка *ж. Диал.* Точилка.

разсу̀квам, -аш, *несв.*; **разсу̀ча,** -еш, *мин. св.* разсу̀ках, *св.* 1. Развивам нещо усукано, навито. *Той измъкна от пояса си дълга омаслена кесия, разсука я несръчно и измъкна сребърна двулевка.* Г. Караславов. 2. *Диал.* Разточвам кори за баница. **разсуквам се, разсуча се** *страд.* и *сред.*

разсу̀кване *ср. Отгл. същ. от* разсуквам *и от* разсуквам се.

разсу̀ча. Вж. разсуквам.

разсъблека̀. Вж. разсъбличам.

разсъблѝчам, -аш, *несв.*; **разсъблека̀,** разсъблечѐш, *мин. св.* разсъбля̀кох, разсъблѐче, *прич. мин. дейст.* разсъбля̀къл, -кла, -кло, *мн.* разсъблѐкли, *св.* 1. Събличам повечето от дрехите или всички дрехи. *Един възрастен мустакат полицай го разсъблече и започна да го разтрива с някаква силно парлива течност.* Дим. Ангелов. *Олеле, божичко, свят ми се вие, олеле — глава... — Голямата дъщеря я разкопча, разсъблече я.* Чудомир. 2. Събличам дрехите на мнозина или на всички. *А пролетта шуми в листнатите клони на дърветата..., развява забрадките на девойките и жените, разсъблича кожусите на старците.* Кр. Григоров. *Разсъблече децата.* **разсъбличам се, разсъблека се** *възвр.* и *страд.* *Тъкмо бай Нончо беше започнал да се разсъблича, и по улицата затрещя мотоциклет.* А. Гуляшки.

разсъблѝчане *ср. Отгл. същ. от* разсъбличам *и от* разсъбличам се. *Разсъбличане на костюмите.*

разсъдѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който обича да разсъждава, който е склонен към разсъждаване; разсъдлив, умен. *Висок, малко попрегърбен, с буден разсъдителен поглед изпод дълги, прораснали вежди, майстор Томан сам седна до него.* Дим. Ангелов.

разсъдлѝв, -а, -о, *прил.* Който добре обмисля нещата; умен, разумен, разсъдителен. *Той беше малообразован и с ограничено развитие, но животът и многото изпитания го бяха направили опитен и разсъдлив.* Вазов. *Бай Ганьо е деятелен, разсъдлив, възприемчив, — главно възприемчив.* Ал. Константинов. *А пък вашият приятел е тъй тих, скромен и разсъдлив човек!* Г. Райчев.

разсъдлѝво. *Нареч. от* разсъдлив; разумно, умно. *Матьо говореше бавно, разсъдливо, сякаш претегляше всяка своя дума.* Дим. Ангелов.

разсъдлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разсъдлив.

разсъ̀дък, *мн.* няма, *м.* Способност да се мисли, да се разсъждава; ум. *В минути на неминуема опасност разсъдъкът коварно напуска човека.* Вазов. *Неутолима жажда за мъст само изпълваше цялото му същество,... помрачаваше разсъдъка му.* Йовков. *Отведнаж разсъдъкът ме остави. Всички хубави чувства, които ме вълнуваха, изчезнаха.* Елин Пелин.

разсъ̀дъчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* разсъдък. *Разсъдъчна натура.*

разсъ̀дъчно. *Нареч. от* разсъдъчен.

разсъ̀дъчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разсъдъчен. *У нея се пробудиха проблясъци на трезва разсъдъчност, която помете из душата ѝ всички надежди, както и всички блянове.* Ст. Загорчинов.

разсъ̀дя. Вж. разсъждавам.

разсъжда̀вам, -аш, *несв.*; **разсъ̀дя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Мисля последователно, за да стигна до някои умозаключения, изводи. *Трябва, значи, да се приучат здраво да мислят и разсъждават.* Влайков. *Съзнанието му се е прояснило, разсъждава нормално.* Л. Стоянов. *Защото, Борисе, ти си вече голям и можеш сам да разсъдиш и да прецениш.* Г. Караславов. 2. Изказвам мислите си за нещо; обмислям. *Съставяхме... план за бъдеще въстание и разсъждавахме за мерките, които трябва да се вземат.* Величков. *Няма ли да ти домилее, да размислиш, че за някаква си нищожна заплата биеш брата си? Да те чукне тъй съвестта? — разсъждава Лисичката.* Елин Пелин. || Колебая се, умувам. *Без да разсъждава,... той се наведе, взе с двете си ръце от земята един грамаден камък, вдигна го високо и с всичката сила го стовари върху главата на брата си.* Елин Пелин.

разсъжда̀ване *ср. Отгл. същ. от* разсъждавам. *Без много разсъждаване той скочи и го удари.*

разсъждѐние, *мн.* -я, *ср.* Редица мисли в логическа последователност, които целят достигане до умозаключение. *Беше настъпил най-теж-*

Филос. мисъл 1990 кн. 5 с. 8

кият момент от битката и време за разсъждения нямаше. Ив. Мартинов. *Въпросите се рояха, бликаха неволи и мъки, следваха разсъждения и коментарии.* Г. Караславов. || Мислене, обмисляне. *Какво ни предстои да правим? ... И прекъснатите разсъждения по тоя въпрос отново продължаваха.* Елин Пелин.

разсъмвам. Само 3 *л. ед.* **разсъмва,** *несв.*; **разсъмне,** *мин. св.* разсъмна, *св., безл.* Разсъмва се. *Разсъмва. Ей сепнато стража се буди.* К. Христов. *Той дреме. Събужда се. Гледа — разсъмнало вече.* Ем. п. Димитров.

разсъмвам се. Само 3 *л. ед.* **разсъмва се,** *несв.*; **разсъмне се,** *мин. св.* разсъмна се, *св., безл.* Почва да се съмва; развиделява се. *Разсъмваше се. Небето на изток все повече и повече побеляваше, тъмнината незабелязано се топеше.* Йовков. *В Поибрене отпочинахме няколко часа, докато се разсъмне ... Когато се пукна зората, ние тръгнахме по шумливата река.* З. Стоянов.

разсъмване, *мн.* няма, *ср.* Времето, когато се разсъмва, развиделява. *Предпазливо и тихо тръгнаха още през нощта и на разсъмване бяха в една стара дъбова гора.* Йовков. *Срещу Нова година почти никой не спа. Веселбата продължи до разсъмване.* Ем. Станев. *Залегна в гората на насрещната страна на чешмичката, откъдето ливадите се виждаха като на длан, и там дочака разсъмването.* Дим. Ангелов.

разсъмне. Вж. разсъмвам.

разсъмне се. Вж. разсъмвам се.

разсънвам, -аш, *несв.*; **разсъня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Ставам причина да престане да се спи на някого, прогонвам съна, дрямката на някого. *Захарина се бореше със съна и ту се унасяше в дрямка, ту започваше да мисли за нещо и мисълта я разсънваше.* И. Волен. *По едно време жената проплака на сън и аз се пробудих. Тежкото ѝ дишане ме разсъни.* К. Петканов. **разсънвам се, разсъня се** *страд.*

разсънвам се, -аш се, *несв.*; **разсъня се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Престава да ми се спи. *Да запалим лампата — рече шепнешком мъжът. — Няма нужда. От светлото ще се разсъня.* Елин Пелин. *Напразно се мъчеше да заспи — на очите му беше съвсем олекнало, беше се разсънил.* И. Волен.

разсънване *ср. Отгл. същ. от* разсънвам *и от* разсънвам се.

разсънка *ж. Диал.* Разсънване. *В тези дълги нощи за разсънка | да си кажем това-онова.* Н. Марангозов.

разсъня. Вж. разсънвам *и* разсънням.

разсъня се. Вж. разсънвам се *и* разсъням се.

разсъням, -яш, *несв.*; **разсъня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разсънвам. **разсъням се, разсъня се** *страд.*

разсъням се, -яш се, *несв.*; **разсъня се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Разсънвам се.

разсъняне *ср. Отгл. същ. от* разсъням *и от* разсъням се.

разсърдвам, -аш, *несв.*; **разсърдя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Ставам причина някой да се сърди, да стане сърдит; разядосвам. *Ти можеш да разсърдиш и най-кроткия човек със своя инат.* Каравелов. *Спокойствието му разсърди Петра и тя изведнъж избухна.* Йовков. *Думите на стрина Венковица много силно ядосаха и разсърдиха чича Венка.* Влайков. **разсърдвам се, разсърдя се** *страд.*

разсърдвам се, -аш се, *несв.*; **разсърдя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Ставам сърдит. *Богдан кипна, разсърди се, спря на няколко крачки от него и натърти: — Ако не те е страх, ела да се поборим!* К. Петканов. *Бонка го погледна в недоумение, готова да се разсърди.* Г. Райчев. *Ще ѝ се разсърдя и ще си бягам.* Влайков. *Селото ехтеше от викове, конски цвиления и лай на разсърдените селски кучета.* Вазов.

разсърдване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разсърдвам *и от* разсърдвам се. *Вчерашното ѝ разсърдване беше само женско кокетство.* Вазов.

разсърдено *нареч.* Сърдито. *Той замаха, завика ядосано, почервенял. Разсърдено махаха и другите офицери.* Вазов.

разсърдя. Вж. разсърдвам.

разсърдя се. Вж. разсърдвам се.

разсъскам се. Вж. разсъсквам се.

разсъсквам се, -аш се, *несв.*; **разсъскам се,** -аш се, *св., сред.* Започвам силно да съскам. *Гъските се разсъскаха.*

разсъскване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разсъсквам се.

разсъхвам се, -аш се, *несв.*; **разсъхна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* За дървен предмет — разваля се, повреждам се поради изсъхване. *Като отишла при бъчвата — що да види. В нея не останало ни капка. Дъгите ѝ се разсъхнали, обръчите ѝ се разслабили.* Елин Пелин. *Щом влезе в двора и видя празната кола, уплаши се, че колелата ще се разсъхнат на слънце, ако не се работи с нея.* К. Петканов. *Вратата се е разсъхнала и има пролуки.* □ **Работата се разсъхва** (разг.) — работата се разваля, не става.

разсъхване *ср. Отгл. същ. от* разсъхвам се.

разсъхна се. Вж. разсъхвам се.

разсявам, -аш, *несв.*; **разсѐя,** -ѐеш, *мин. св.* разсях, *прич. мин. действ.* разсял, -а, -о, *мн.* разсѐли, *прич. мин. страд.* разсян, -а, -о, *мн.* разсѐни, *и* разсят, -а, -о, *мн.* разсѐти, *св.* 1. Пръсвам в различни посоки нещо; разпръсвам. *Едва-едва се сипва зора и разсява бледна светлина във вътрешността на Гоговата кръчма.* Ал. Константинов. 2. Премахвам, отстранявам. *Денят залъгва или разсява черните мисли, нощта ги събира под крилото си.* Вазов. *Нещастниците* (затворниците), *за да разсяват своята тежка тъга, гледаха от кръглите дупчици.* Величков. **разсявам се, разсея се** *страд. и сред.*

разсяване *ср. Отгл. същ. от* разсявам *и от* разсявам се.

разтака̀вам, -аш, *несв.* Разтакам. **разтакавам се** *страд.*

разтака̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Разтакам се. *Мъжете хвърляха враждебни погледи към Баташки, а жените отговаряха късо и троснато на майсторите, които ги питаха защо се разтакават из двора и не влизат в помещенията.* Дим. Димов.

разтака̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтакавам *и от* разтакавам се.

разта̀кам, -аш, *несв.* 1. Бавя, обикн. нарочно изпълнението на нещо; протакам. *Разтакам работата.* 2. Без нужда препращам от едно място на друго; разкарвам. *Разтакаха го от учреждение в учреждение.* **разтакам се** *страд,*

разта̀кам се, -аш се, *несв., сред.* 1. Бавя се, мая се много време; протакам се. *Работата се разтакаше много.* 2. Ходя без работа; шляя се, разтакавам се. *Къде се скиташ и влачиш толкова време, бре! Тука има ... работа, а ти ходиш та се разтакаш по улиците.* Влайков.

разта̀кане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтакам *и от* разтакам се. *Нямаше време за разтакане. Трябваше да се работи бързо и предпазливо.* Г. Караславов. *Разтакане на сеитбата.*

разта̀пям, -яш, *несв.*; **разтопя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разтопявам. *Слънцето разтапяше вече сланата.* Елин Пелин. *И лятото — златен леяр — | навежда чело и с духало | нажежва до бяло, до жар | полята, разтапя метала.* Ем. п. Димитров. *Но има* (музикални) *късове, които просто ме разтапят — призна той с тон на дете, което са погалили, и посочи по посока на грамофона.* Г. Караславов. **разтапям се, разтопя се** *страд.*

разта̀пям се, -яш се, *несв.*; **разтопя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* 1. Разтопявам се. *Щом доближиш восъка до топлина, разтапя се и чудни и необичайни видове приема.* Ст. Загорчинов. *Снегът се разтапя.* 2. *Поет.* За светлина, звук и под. — разсейвам се, разнасям се, преливам се в нещо. *А камбанният звън ще блика под беззвездното небе и немощен ще се разтапя в черните пазви на зимната нощ.* Смирненски. *От комините на многобройните къщи се виеше дим, който се разтапяше и чезнеше в студената мъглявина на късния есенен ден.* Дим. Ангелов. 3. *Прен.* Разнежвам се, развълнувам се приятно. *А бай Ночо се разтапяше от въодушевение, приказваше, сочеше с пръст върху плана, кимаше замечтано с глава.* А. Гуляшки.

разта̀пяне *ср. Отгл. същ. от* разтапям *и от* разтапям се. *Разтапяне на снега.*

разтарашу̀вам, -аш, *св.* Разтършувам. *Като разбраха, че са връхлетели върху избягалия затворник, когото търсеха, те разтарашуваха къщата.* Йовков.

разтарашу̀вам се, -аш се, *св., сред.* Разтършувам се. *Боре, чакай! Ще ти дам едно нещо! ... — и се разтарашува из каруцата.* К. Константинов. *В килията стана страшно. Като че ли невидими крадци влязоха и бързо се разтарашуваха.* Елин Пелин.

разтва̀рям[1], -яш, *несв.*; **разтво̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Отварям широко до възможния предел. *Тримата мъже тичешком прекосиха двора, разтвориха вратника.* К. Петканов. *Ния разтвори още рано прозорците и, като премина високото майско слънце над къщата, малката стая се изпълни със свежа, прохладна сянка.* Дим. Талев. 2. Отварям нещо свито, затворено. *Цветята разтваряха чашките си.* Йовков. *Кирчо, я си разтвори шепичката мама да види нещо.* К. Петканов. *Изненадана, тя разтваря широко очите си и ме гледа продължително.* Кр. Кюлявков. 3. Развързвам, разкопчавам торба, кесия и др. *При чешмата до Говедарника дружината спря да почине. Разтвориха раниците, хапнаха.* П. Димитров. *В кабината е толкова тясно, че човек едва може да разтвори куфарите си.* Св. Минков. 4. Раздалечавам краищата на нещо сгънато, свито, прибрано. *През нощта, като остана сама, тя разтвори Тошковото писмо и се залови да го срича през замрежените си от сълзи очи.* Г. Райчев. *Извади от куртката си един огънат лист, разтвори го и прочете няколко имена.* А. Гуляшки. *Двамата гледаха внимателно една карта, която бяха разтворили върху коленете си.* Дим. Димов. *Те са разтворили книги и четат високо.* Влайков. || Раздалечавам рамената, краищата на триножник, клещи и под. *Разтварям пергела. Разтварям триножника. Разтварям клещите.* 5. Опъвам в страни, разпервам, разгръщам. *Той разтвори ръце, като да я прегърне.* Йовков. *Мамо, ами ако завали дъжд, ще разтвориш ли чадъра? — Ще го разтворим, момчето ми, ще го разтворим.* Г. Райчев. *Вечерта стигнахме в полите на планината и се разположихме на лагер под един грамаден дъб, разтворил нашироко клони, като огромен чадър.* Ем. Станев. *Насекомото разтвори полека крилцата си.* Елин Пелин. 6. *Прен.* Показвам, разкривам. *То* (звездното небе) *разтваря широки простори на мечтите ми, зове душата ми в своя тих, волен, сияющ звезден свят.* Вазов. *Не шумяха треви и листа ..., не пееха птички, и все пак планината беше жива... Тя ги посрещаше приветливо и разтваряше пред очите им своята зимна хубост.* Дим. Талев. **разтварям се, разтворя се** *страд.* и *сред.* □ **Разтварям душата (сърцето) си** — откривам своите чувства и преживявания. **С разтворени обятия** — посрещам някого много сърдечно, с голяма радост. *Два свята чудни, велики ми разтварят обятия: науката и отечеството.* Вазов. **Разтварям пергела** (разг., ирон.) — вървя с големи крачки, бързо.

разтва̀рям[2], -яш, *несв.*; **разтво̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Правя разтвор. *Разтварям боята във вода.* 2. За течност — имам способност да образувам разтвор с някои вещества. *Бензинът разтваря суровия каучук.* **разтварям се, разтворя се** *страд.*

разтва̀рям се, -яш се, *несв.*; **разтво̀ря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Образувам или мога да образувам разтвор. *Захарта лесно се разтваря във вода.*

разтва̀ряне[1] *ср. Отгл. същ. от* разтварям[1] *и от* разтварям се.

разтва̀ряне[2] *ср. Отгл. същ. от* разтварям[2] *и от* разтварям се.

разтво̀р *м.* 1. Течност, която съдържа някое твърдо, течно или въздухообразно вещество, разпределено равномерно в нея, така че тя е физически еднородна. *Разтвор на сол във вода. Колоиден разтвор.* 2. Строителна смес от цимент или вар, разбъркани с вода и пясък.

разтворѝм, -а, -о, *прил.* Който има свойството да се разтваря в друго вещество. *Някои соли са разтворими във вода.*

разтворѝмост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Способност на някои вещества да се разтварят в други. *По отношение на разтворимостта си веществата биват: лесно разтворими, мъчно разтворими и практически неразтворими.* Химия.

разтворѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Вещество, което има свойството да разтваря друго вещество.

разтворѝтелен -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има способността на разтворител. *Подземната вода приема голямо количество въглероден двуокис, с помощта на който разтворителното ѝ действие се повишава неколкократно.*

разтворя. Вж. разтварям[1] *и* разтварям[2].

разтво̀ря се. Вж. разтварям се.

ра̀зтег, *мн.* -зи, *м.* Мярка за дължина, равна на разстоянието между дланите при опънати в страни ръце — около 1·5 м. *На двайсетина разтега от портата рекичката завиваше встрани ведно с ракитака по двата ѝ бряга.* Дим. Талев.

разтега̀ем, -а, -о, *прил.* Разтегателен. *Разтегаема хартия.*

разтега̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има способността, който може да се разтяга. *Разтегателна маса.*

разтеглѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който има свойството да се разтегля. *Самородната мед е червена, ковка, разтеглива и мека.* **2.** *Прен.* Който може да бъде тълкуван по различен начин. *Разтегливо понятие.*

разтеглѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* разтеглив.

разтѐгля. Вж. разтеглям.

разтѐглям, -яш, *несв.*; **разтѐгля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** С теглене правя нещо да стане подълго или по-широко. *Беше малко бледна. Тъжна усмивка разтегляше устните ѝ.* Ст. Загорчинов. *И докато старата Глаушица с помощта на двете си снахи източи три кори, Руменова разтегли десетина.* Дим. Талев. **2.** *Прен.* Произнасям проточено. *Тогава и аз... умея да бия хубавичко. Хуу-бавичко — разтегли Бошнака последната дума с видимо удоволствие.* Дим. Ангелов. **3.** *Спорт.* При футбол — водя игра със страничните нападатели. *Разтеглям играта.* **разтеглям се, разтегля се** *страд.* и *сред.* *Колоната, едва изнизала се от поляната, бърже се разтегли, разби се на групички, изчезна сред разшумените пътеки.* А. Гуляшки.

разтѐгляне, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* разтеглям *и от* разтеглям се.

разтѐгна. Вж. разтягам.

разтѐгнато *нареч.* Проточено. *Забележете, млади момко — разтегнато и напевно говореше той.* Йовков.

разтѐгнатост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Проточеност.

разтѝкам. Вж. разтиквам.

разтѝквам, -аш, *несв.*; **разтѝкам,** -аш, *св.* Тикам силно на разни страни; разбутвам, разтласквам. *Те бързо слязнаха и разтикаха жените, които се готвеха да нахълтат в ладията.* Вазов. *Дечо Буйната, висок и едър като млад дъб козар, разтикваше с железните си лакти тълпата... и бързаше да мине напред.* Чудомир. **разтиквам се, разтикам се** *страд.* и *сред.* *В тая минута тълпата се разтика и даде път на файтона.* Вазов.

разтѝкване, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* разтиквам *и от* разтиквам се.

разтѝрвам, -аш, *несв.*; **разтѝря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* *Диал.* Разгонвам, разпръсвам нашироко. *По цял ден разтирва зайците в гората. Като камбанка лае подире им.* Ем. Станев. *Разтирили бяха коне над Стойновото кладенче.* Ц. Церковски. **разтирвам се, разтиря се** *страд.* и *сред.* *Геранските говедари се спущаха откъде Танова могила и говедата се бяха разтирили чак до пътя.* Цани Гинчев. *По стръмните скали | насамнатам се стадото разтири. | Там купчина, там две-три.* П. П. Славейков.

разтѝрване *ср.* *Отгл. същ. от* разтирвам *и от* разтирвам се.

разтѝря. Вж. разтирвам *и* разтирям.

разтѝрям, -яш, *несв.*; **разтѝря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разтирвам. *Мама Стояну думаше: | Стояне, синко Стояне, | стадото не си разтиряй | из самодивска дъбрава, | или, като го разтиряш, | със тънка свирка не свири.* Нар. пес. **разтирям се, разтиря се** *страд.* и *сред.*

разтѝчам се. Вж. разтичвам се.

разтѝчвам се, -аш се, *несв.*; **разтѝчам се,** -аш се, *св., сред.* **1.** Почвам силно да тичам в разни посоки. *Разтичаха се по улиците сънливи и уплашени хора.* Йовков. *Около къщурката се разтичват пет-шест войника,... нареждат се бързо в една редица, с лице към реката.* К. Константинов. *Агънцата се разтичаха и всяко коленичи под майка си да бозае.* И. Волен. *Жените се разтичаха из махалите, зашушукаха край вратниците.* К. Петканов. **2.** Почвам да тичам на разни места, за да свърша някаква работа. *Я стани сутрин, че се разтичай, че се разшетай, ще видиш как ще ти премине.* Йовков. *Разтича се и ханджията да дири вода.* Вазов. *Изведнаж той заохка силно, завъртя се, двете жени се разтичаха около него.* Йовков. *Чак когато ги* (момчетата) *изпратиха в затвора и родителите се разтичаха да търсят адвокати, едва тогава той разбра колко сериозно беше положението на едничкия му син.* Г. Караславов.

разтѝчване *ср.* *Отгл. същ. от* разтичвам се.

разтла̀скам. Вж. разтласквам.

разтла̀скам се. Вж. разтласквам се.

разтла̀сквам, -аш, *несв.*; **разтла̀скам,** -аш, *св.* С тласкане разпръсвам навалица, множество; разтиквам. *В туй време някой разтласка навалицата, за да излезе напред.* Вазов. *И няколко мъже разтласкаха събраните.* Елин Пелин. *Бързайте, че пущат вече! — викаше Тошо, като разтласкваше с яките си рамене навалицата.* Г. Райчев. **разтласквам се, разтласкам се** *страд.*

разтла̀сквам се, -аш се, *несв.*; **разтла̀скам се,** -аш се, *св., сред.* Започвам силно да тласкам. *Разтласкал се и счупил вратата.*

разтла̀скване *ср.* *Отгл. същ. от* разтласквам *и от* разтласквам се.

разтлѐйвам се[1], -аш се, *несв.*; **разтлѐя се,** -ѐеш се, *мин. св.* разтля̀х се, *прич. мин. действ.* разтля̀л се, -а се, -о се, *мн.* разтлѐли се, *св., сред.* Подложен съм на нравствено разложение. *Там нека се разтлеят в лют порок и в горест вашите мечти и воли.* Дебелянов.

разтлѐйвам се[2], -аш се, *несв.*; **разтлѐя се,** -ѐеш се, *мин. св.* разтля̀х се, *прич. мин. действ.* разтля̀л се, -а се, -о се, *мн.* разтлѐли се, *св., сред.* Започвам да тлея силно, нашироко. *Бунището се разтля.*

разтлѐйване *ср. Отгл. същ. от* разтлейвам се^{1} *и от* разтлейвам се^{2}.

разтлѐние, *мн.* няма, *м. Старин.* Нравствено разложение; упадък. *Всяка неделя тоя вестник изригваше във въздуха една ужасна вълна от отрова, която внасяше микробите на разтлението във всяка душа.* Вазов.

разтлѐя се. Вж. р а з т л е й в а м с е^{1}, р а з т л е й в а м с е^{2}, р а з т л я в а м с е^{1} *и* р а з т л я в а м с е^{2}.

разтля̀вам се^{1}, -аш се, *несв.*; **разтлѐя се,** -ееш се, *мин. св.* рзатля̀х се, *прич. мин. действ.* разтля̀л се, -а се, -о се, *мн.* разтлѐли се, *св., сред.* Разтлейвам се^{1}. *Парализира се всичко от всестранното мъртвило у нас, от невежеството, ... нищо не пропада, а само разтлява се.* Я. Страшимиров.

разтля̀вам се^{2}, -аш се, *несв.*; **разтлѐя се,** -ѐеш се, *мин. св.* разтля̀х се, *прич. мин. действ.* разтля̀л се, -а се, -о се, *мн.* разтлѐли се, *св., сред.* Разтлейвам се^{2}.

разтля̀ване *ср. Отгл. същ. от* разтлявам се^{1} *и от* разтлявам се^{2}.

разтова̀рвам, -аш, *несв.*; **разтова̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Махам, свалям товар от някого или от нещо *Върнал се човекът от дърва, разтоварил магаренцето си.* Елин Пелин. *Найнапред разтоварваше вагони в пристанището.* Д. Добревски. *Станка товареше колата, а Кръстьо я откарваше и разтоварваше на нивата.* Г. Караславов. 2. Свалям нещо, което е било натоварено, и го слагам другаде. *Разтоварваше плява, с която палеха казана на мелницата.* Йовков. *На Кънча Синигера бяха дошли две бъчви сладко вино — тамам ги бяха разтоварили.* Влайков. *Завиха тия коли право към ливадата, дето се строеше мелницата, и разтовариха там цели грамади железа — колела, винтове, лостове.* Дим. Талев. 3. *Прен. Книж.* Освобождавам някого от известни задължения. **разтоварвам се, разтоваря се** *възвр.* и *страд.*

разтова̀рване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтоварвам *и от* разтоварвам се *Разтоварване на параход. Разтоварване на стоки.*

разтоварѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи или е предназначен за разтоварване. *Разтоварителна линия. Разтоварителна гара.*

разтова̀рище, *мн.* -а, *ср.* Специално пригодено място към гара, пристанище и под., където се разтоварва. *Разтоварището на сточна гара София.*

разтова̀ря. Вж. р а з т о в а р в а м *и* р а з т о в а р я м.

разтова̀рям, -яш, *несв.*; **разтова̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разтоварвам. *Докато пренесат житото в хамбара, докато разтоварят колята със снопите и приберат туй-онуй, месецът подскочи, побеля.* Йовков. *Спря магарето си на няколко крачки от крушата, поздрави, започна да го разтоваря.* К. Петканов. **разтоварям се, разтоваря се** *възвр.* и *страд.*

разтова̀ряне *ср. Отгл. същ. от* разтоварям *и от* разтоварям се.

ра̀втока *ж. Нар.* Дърво, което свързва предния и задния колесник на волска кола; стърчишка.

разтопя̀. Вж. р а з т а п я м *и* р а з т о п я в а м.

разтопя̀ се. Вж. р а з т а п я м с е *и* р а з т о п я в а м с е.

разтопя̀вам, -аш, *несв.*; **разтопя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Превръщам нещо замръзнало — лед, сняг и под. от твърдо в течно състояние чрез затопляне. *Вътрешната топлина беше започнала бързо да разтопява ледените цветя по стъклата.* Ст. Станчев. *Огря слънце и разтопи ледовете.* ‖ Превръщам някакво твърдо вещество — метал, восък и под. чрез силно загряване в течно състояние. *Разтопявам олово. Разтопявам восък.* 2. *Прен. Рядко.* Разнежвам. *Чудото, което с моя помощ ти извърши над него, като го изцели от смъртна болест, не разтопи гордото му сърце.* Ст. Загорчинов. *Тази песен ми разтопява душата.* **разтопявам се, разтопя се** *страд.* □ **Разтопи леда** — унищожи недоверието, хладните отношения.

разтопя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разтопя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* 1. За нещо замръзнало — лед, сняг и пр.: минавам в течно състояние при затопляне. *Минуваме край една широка пряспа, която се е разтопила по краищата.* Вазов. *Пролетен топлик усети, / дочу весел детски вик, / и снежинката от радост / разтопи се в един миг.* Елин Пелин. ‖ За твърди вещества — метал, восък и пр.: ставам течен при загряване. *Оловото се разтопи.* 2. *Поет.* Разсейвам се, разливам се, изчезвам. *Във въздуха се разтопи и разля преснота и хлад.* Йовков. *В мъглата на сълзите образите сякаш се разтопиха, лицата изчезнаха и от всичко, което бе в салона, в съзнанието му остана само пламъкът на червените знамена.* Вежинов. *Враждата се разтопи пред неприятелските куршуми — помисли си Камен.* К. Ламбрев. *Желал бих в своята скръб да се разтопя, или да изгоря със своите радости.* П. П. Славейков. 3. Предавам се на нежни чувства: разнежвам се. *Сърцето му се разтопи от милост.* Вазов. *В къщи Илиевата майка се разтопи от радост, прегърна го, почна да глади косата му.* Я. Каралийчев. *Ами и дете ли имаш? ... — Дете. Момиченце ... — Момиченце — повтори разнежено и чертите на мъжественото му лице се разтопиха от умиление.* Дим. Янгелов.

разтопя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разтопявам *и от* разтопявам се. *Разтопяване на леда. Разтопяване на металите.*

разто̀ча. Вж. р а з т о ч в а м.

разто̀чвам, -аш, *несв.*; **разто̀ча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Развивам нещо навито. *Разточи пояса си.* 2. С точене приготвям тестени кори за баница и др. *Разточи кори за юфка.* ‖ Приготвям нещо точено. *Сипа им повече, даде им и по-голямата част от баницата, която беше разточила.* Йовков. *Ще му заколи пиле, баница ще му разточи, хляб с нахутена мая ще му умеси.* К. Петканов. *И погача умеси, и зелник разточи.* Мих. Георгиев. **разточвам се, разточа се** *страд.* и *сред.*

разто̀чване *ср. Отгл. същ. от* разточвам *и от* разточвам се. *Разточване на баница.*

разточѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който безсмислено, неразумно харчи, пръска много пари.

разточѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който харчи неразумно, който пръска много пари. *Нарзанов е млад. :. Строг, пестелив в бюрото — вън разточителен джентлемен.* Стама-

тов. || *Обр. Но имаше едно място, което пролетта като че беше разхубавила с най-щедра и разточителна ръка ... Зелената равнина на ливадите беше изпъстрена с хиляди цветя.* Йовков. **2.** За който се харчат, пръскат много пари. *Той води разточителен живот.*

разточѝтелно. *Нареч. от* разточителен. *Позлатени дървени резби се съчетаваха разточително с блясък на огледала и тъмночервен плюш.* Дим. Димов. *Живее разточително.*

разточѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* **1.** Склонност към неразумно пръскане на пари, на средства. *Луксът и разточителността са били нечувани ... Стотина хиляди франка са се прахосвали в една нощ за гуляи и в разврат с жени.* Вазов. || *Обр. Цялата градинка там бе от стари липи, отрупани с безброй цъфнали цветове, които лееха своя аромат в някаква неудържима, лудешка разточителност.* К. Константинов. **2.** *Прен.* Склонност към пищност, претрупаност. *Разточителност на фразата.*

разточѝтелство, *мн.* -а, *ср.* **1.** Неразумно пръскане на пари, на материални средства. *Сега тя ... смайваше всички с разточителството и лукса си.* Дим. Димов. *Трябва да се тури край на разточителството с народни средства.* Г. Димитров. **2.** *Прен.* Употреба на твърде много художествени средства; пищност, претрупаност. *Има сцени, предадени изразително, живо ..., без многословие и художествено разточителство.* Сп. Септември, 1952 г.

разточѝтелствувам, -аш, *несв. Книж.* Изразходвам неразумно, пръскам много пари, материални средства.

разточѝтелствуване *ср. Отгл. същ. от* разточителствувам.

разтрàкам. Вж. разтраквам.

разтрàквам, -аш, *несв.*; **разтрàкам,** -аш, *св.* **1.** Почвам да тракам силно нещо. *Разтърчаха се на часа и Казълбашеви, разтракаха нощови и лопати, раздрънкаха съдове и решета.* Г. Караславов. **2.** Повреждам, развалям от дълга и невнимателна употреба. *Разтрака ми пишещата машина.* **разтраквам се, разтракам се** *страд.* и *сред. Тя силно изпищя. Отвън се чу тропот, разтракаха се врати.* М. Кремен.

разтрàкване *ср. Отгл. същ. от* разтраквам *и от* разтраквам се.

разтрѐбвам, -аш, *несв.*; **разтрѐбя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Подреждам, поставям в ред, разчиствам. *След вечерята Тинка, както му е редът, раздигна паралията и премете, изми съдовете, разтреби едно друго из къщи.* Влайков. *Станка, като разтреби софрата, отиде в собата, за да постеле на баща си.* Блъсков. *Жена му го погледна само с едно око и нищо не му рече, а почна да разтребва масата.* Чудомир. *Тя сама му разтребваше стаята.* Вежинов. **разтребвам се, разтребя се** *страд.*

разтрѐбване *ср. Отгл. същ. от* разтребвам *и от* разтребвам се. *Ирина не отговори и помогна на майка си в разтребването на масата.* Дим. Димов.

разтрѐбя. Вж. разтребвам *и* разтребям.

разтрѐбям, -яш, *несв.*; **разтрѐбя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разтребвам. *Разтребям стаята.* **разтребям се, разтребя се** *страд.*

разтрѐбяне *ср. Отгл. същ. от* разтребям *и от* разтребям се.

разтревòжа. Вж. разтревожвам.

разтревòжвам, -аш, *несв.*; **разтревòжа,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Предизвиквам тревога. *Жив ли си, здрав ли си? Тук се пръснаха страшни слухове, които ни разтревожиха.* Елин Пелин. *Този втори шум разтревожи кучетата и те със злобен лай прескочиха оградата.* Хар. Русев. **разтревожвам се, разтревожа се** *страд.* и *сред. Цял град се разтревожи от това печално събитие.* Ал. Константинов. *Ти откъде знаеш, че Велко е в четата? — Мълчи! Ще чуе майка. Ще се разтревожи.* Дим. Талев.

разтревòжване *ср. Отгл. същ. от* разтревожвам *и от* разтревожвам се.

разтревòжен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разтревожа **2.** Като *прил.* — а) Който изпитва тревога. *Вкараха разтревожения гост в чистата, светла, напоена с босилков дъх стаичка на учителя.* Д. Немиров. *Разтревожените коне неспокойно се въртяха и биеха с крак земята.* Йовков. *След като нахока и препрати настрана разтревожената си челяд, Вълчан изведнъж стана такъв, какъвто го знаеше Нейко.* Йовков. б) Който изразява тревога. *Разтревоженото му лице бе бледо.*

разтревòжено. *Нареч. от* разтревожен. *Но все е имало оставка, нали? — някак разтревожено пак попита Каменов.* Влайков. *Какво приказвате! — извика прошенописецът разтревожено.* Дим. Ангелов.

разтревòженост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разтревожен; състояние на тревога, разтревожване.

разтрепѐран, -а, -о, *прил.* Който трепере. *Щастлив, усмихнат, той седна до огъня ..., припече се и взе с разтреперани ръце да си прави цигара.* Йовков. *Кой е там? ... — Аз, аз съм — каза уплашено един разтреперан глас.* Елин Пелин. *Момичето с разтреперани ръце поема саханчето.* Влайков.

разтрепѐрано. *Нареч. от* разтреперан. *Каза ли всичко? — Казах — изрече Божикин плачливо и разтреперано.* Дим. Ангелов. *Господарке, тая нощ са отвлекли разбойници Сара! — каза тя разтреперано.* Вазов.

разтрепѐрвам, -аш, *несв.*; **разтрепѐря,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* **1.** Карам, накарвам някого или нещо да трепере. *Гласът му ще разтрепере трона на султана и ще обади на цял свят, че Стара планина е свободна!* Вазов. **2.** *Прен.* Предизвиквам силно вълнение, страх. *О дни на свято увлечение! Как сладко разтрепервате гърдите ми и сега.* Величков. *Ех! — каза той на себе си ..., — сутре моето име пак ще разтрепере толкози души ... Преслав ... ще погине.* В. Друмев. **разтрепервам се, разтреперя се** *страд.*

разтрепѐрвам се, -аш се, *несв.*; **разтрепѐря се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* **1.** Почвам силно да треперя. *Скоро грамадното дърво се залюля страшно и се наведе. Разтреперaха се смъртно клоните му и дънерът изпращя.* Елин Пелин. *Устните на болния се разтрепераха, очевидно той искаше да каже нещо.* А. Страшимиров. **2.** Почвам да треперя от страх или от друго душевно вълнение. *Краката ѝ се разтрепераха от вълнение.* Елин Пелин. *Ала сърните го

(момчето) *гледаха със страх. Малкото сърне се разтрепера.* Ем. Станев. *Кольо пребледня; разтрепера се и той от яд.* Г. Райчев.

разтреперване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтрепервам *и от* разтрепервам се.

разтреперя. Вж. разтрепервам.

разтреперя се. Вж. разтрепервам се.

разтрептя се. Вж. разтрептявам се.

разтрептявам се, -аш се, *несв.*; **разтрептя се,** -иш се, *мин. св.* -ях се, *прич. мин. действ.* разтрептял се, -а се, -о се, *мн.* разтрептели се, *св., сред.* Почвам цял да трептя. *Въздухът се разтрептя.*

разтрептяване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ от* разтрептявам се.

разтреса. Вж. разтрисам.

разтреса се. Вж. разтрисам се.

разтрещя се. Вж. разтрещявам се.

разтрещявам се, -аш се, *несв.*: **разтрещя се,** -иш се, *мин. св.* -ях се, *прич. мин. действ.* разтрещял се, -а се, -о се, *мн.* разтрещели се, *св., сред.* Почвам силно да трещя. *Разтрещяха се коли.*

разтрещяване *ср. Отгл. същ. от* разтрещявам се.

разтривам, -аш, *несв.*; **разтрия,** -йеш, *мин. св.* разтрих, *прич. мин. страд.* разтрит, *св.* **1.** Трия, търкам с ръка очи, чело и др. *Дядоо? Спиш ли, плачеш ли?... Той рипна уплашен, разтри очи.* Ст. Ц. Даскалов. *Най-после той го разтърси силно... Еньо облещи очи, разтри чело с ръка и се изправи.* Елин Пелин. **2.** Правя разтривка на болен. *Не умря, ама едвам го свестиха. Поливаха го с вода, разтриваха го.* Йовков. *Не бързай — отвърна Гърбушката, като разтриваше босите си крака, подбити от дългия път и от коравите ботуши.* М. Марчевски. *Вика ли лекар? — ... Да пие чай и вечер да я разтриваш с камфорово масло.* Дим. Ангелов. **3.** Стривам, смачквам. *Той гореше от желание да си разтрие една чушчица, от дребните, в супата.* Ал. Константинов. *Людмила се намръщи, откъсна стръкче повехнала тревица и полека я разтри между пръстите си.* А. Гуляшки. *Той хвърли цигарата на пода, скочи, разтри я с крак.* Г. Райчев. **4.** Размазвам нещо с триене. *Бай Ганьо седи сам в салона, зяпа разсеяно картините, час по час плюе по килима..., разтрива го с ботушите и се вслушва при наймалък шум в кабинета.* Ал. Константинов. **разтривам се, разтрия се** *възвр., страд.* и *сред.*

разтриване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтривам *и от* разтривам се. *Сложиха Огнянова в топличката колиба и продължиха енергически разтриването.* Вазов. *В това време Гого изрева от внезапна болка... Наново се почнаха разтривания по слепите очи, по краката и ръцете.* Д. Немиров.

разтривка *ж.* Триене на някои части от тялото с лечебна цел; разтриване, масаж. *Наранената кожа го болеше страшно, но заедно с това почувствува от разтривките известно освежаване.* Дим. Ангелов. *И разтривки..., и налагане с лапи, и какво ли не — нищо не помага! Мирчо върви от лошо на по-лошо.* Мих. Георгиев.

разтрия. Вж. разтривам.

разтрисам, -аш, *несв.*; **разтреса,** -еш, *мин. св.* разтресох, *прич. мин. действ.* разтресъл, -сла, -сло, *мн.* -сли, *св.* **1.** Разклащам, раздвижвам силно; разтърсвам. *Па хвана десницата на войводата и здраво я разтресе.* Ст. Загорчинов. *Алаков взрив разтресе земята; войникът се залюля и падна по очи.* Г. Райчев. *Няколко гърмежа разтрисат въздуха, събуждат от разни ярове ековете и в проточен тътнеж умират някъде в пущинаците.* Вазов. **2.** *Прен. Остар.* Развълнувам силно; разтърсвам. *Срещата му днес беше страшна изненада, която го разтресе цял.* Вазов. **3.** За болест — почвам силно да треса. *Ту плаче, ту себе си кълне, а понякога и огница го разтриса.* Ст. Загорчинов. *Разтриса ме малария. Люта ме треска разтресе.* **разтрисам се, разтреса се** *страд.*

разтрисам се, -аш се, *несв.*; **разтреса се,** -еш се, *мин. св.* разтресох се, *прич. мин. действ.* разтресъл се, -сла се, -сло се, *мн.* -сли се, *св., сред.* **1.** Разклащам се силно: разтърсвам се. *Портата се разтресе, затропаха някакви железа и двете двери полека-лека се отделиха и хлътнаха назад.* Ст. Загорчинов. *После въздухът се разтресе от топовни гърмежи.* Вазов. *Танкът се разтресе и предната му част се издигна високо, после прилегна върху равния път край насипа.* П. Славински. **2.** *Прен.* Почвам силно да се треса от вълнение; разтрепервам се. *Цяла се разтресе от страх. — Защо толкова се уплаши?* К. Петканов. *Похлупи лице на земята и се разтресе от плач.* Дим. Ангелов. *И той остана тъй доволен от думите, че се разтресе от смях, с ръце облегнати на бедрата си.* Ст. Загорчинов.

разтрисане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтрисам *и от* разтрисам се.

разтрог, *мн.* -зи, *м. Нар.* Разтрога. *Но любопитните очи на жените не се махнаха от разтрозите на портите.* Йовков. *Лодосът не подухва, а беснее вече, фучи в клонете на овошките, свири в разтрозите на прозорците.* Йовков.

разтрога *ж.* Пролука, цепнатина. *През разтрогите на вратника се виждаше в кметовия двор накокошинен пуяк: с бавни мерни крачки той се издигаше по купището.* П. Ю. Тодоров.

разтрогвам[1], -аш, *несв.*; **разтрогна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разтрогнат, *св. Остар.* Трогвам много силно. *Вие още повече ме разтрогвате! (Затуля си очите).* Вазов. **разтрогвам се, разтрогна се** *страд.* и *сред.* *Тогава той дохождаше в умиление,... разтрогваше се до сълзи и... казваше на жена си.* Вазов.

разтрогвам[2], -аш, *несв.*; **разтрогна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разтрогнат, *св.* (рус.). Само в съчет. **разтрогвам брак** (книж.) — давам развод на съпрузи. **разтрогвам се, разтрогна се** *страд.*

разтрогване[1], *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтрогвам[1] *и от* разтрогвам се.

разтрогване[2], *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтрогвам[2] *и от* разтрогвам се. *Разтрогване на брак.*

разтрогна[1]. Вж. разтрогвам[1].

разтрогна[2]. Вж. разтрогвам[2].

разтропам се. Вж. разтропвам се.

разтропан, -а, -о, *прил. Разг.* Който има подвижен, жив ум; буден. *Сватаначето Вълко, ду-*

мам си, е отворен, разтропан момък. Г. Караславов.

разтро̀пвам се, -а́ш се, *несв.*; **разтро̀пам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да тропам. *След малко те пак се разтропаха — сигурно бяха се навечеряли, а след това цялата къща съвсем утихна.* Г. Караславов. *Писнаха свирджии, извиха се хора, разтропаха се моми и момци.* Г. Караславов.

разтро̀пване *ср. Отгл. същ. от* разтропвам се.

разтроша̀. Вж. разтрошавам.

разтроша̀вам, -аш, *несв.*; **разтроша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* С трошене направям нещо на късове: разчупвам, раздробявам. *Радой главнята разтроши, | бликнаха искри из високо.* Вазов. *Харалан начупи няколко слънчогледови стебла, тури ги върху жаравата, после разтроши върху им една дебела пита тор.* Ñ. Гуляшки. *Куршумите разтрошиха стъклата на прозореца.* Дим. Ѫнгелов. *Можеш ли да спреш ти Бистрица, дето иде пролет яростна, | разтрошава ледовете си, на мостовете подпорите | и излиза от коритото.* Багряна. **разтрошавам се, разтроша се** *страд.* и *сред. Куклата се разтроши на няколко части.*

разтроша̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтрошавам *и от* разтрошавам се.

разтру̀пам. Вж. разтрупвам.

разтру̀пвам, -аш, *несв.*; **разтру̀пам,** -аш, *св.* Разкривам, разривам нещо затрупано. **разтрупвам се, разтрупам се** *възвр.* и *страд.*

разтру̀пване *ср. Отгл. същ. от* разтрупвам *и от* разтрупвам се.

разтръбя̀. Вж. разтръбявам.

разтръбя̀вам, -аш, *несв.*; **разтръбя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Като тръбя съобщавам, разгласявам нещо. *Съд божи ще настъпи, братя мои: — страшен съд ще разтръби по дворци и хижи час на възмездие и праведна отплата.* Н. Райнов. 2. Съобщавам, разгласявам навсякъде. *Вестниците бяха разтръбили навред никому непознатото до тогава име.* Вазов. *Ще разтръби навсякъде какво сме говорили.* **разтръбявам се, разтръбя се** *страд.*

разтръбя̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтръбявам *и от* разтръбявам се.

разтръ̀скам. Вж. разтръсквам.

разтръ̀сквам, -аш, *несв.*; **разтръ̀скам,** -аш, *св.* Тръскам силно. *Дърветата разтръскват росни листи | и лъхат младост, чар и ведрина.* Хр. Радевски. **разтръсквам се, разтръскам се** *страд.* и *сред.*

разтръ̀скване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтръсквам *и от* разтръсквам се.

разтря̀скам се. Вж. разтрясквам се.

разтря̀сквам се, -аш се, *несв.*; **разтря̀скам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам да тряскам много. *Разтряска се, разблъска се рано и не ме остави да се наспя.*

разту̀пам. Вж. разтупвам.

разту̀пвам, -аш, *несв.*; **разту̀пам,** -аш, *св.* Правя нещо да почне силно да тупа. *Но ний знаем, че в нашто недавно | свети нещо ново, има нещо славно, | що гордо разтупва нашите гърди | и в нас чувства силни, големи плоди.* Вазов. *И тъмен страх тогава му разтупа | сърцето пред убитий славен цар.* К. Христов. **разтупвам се, разтупам се** *страд.* и *сред. Кога приближи до Радината врата, той усети как се разтупа сърцето му.* Вазов.

разту̀пване *ср. Отгл. същ. от* разтупвам *и от* разтупвам се.

разту̀пкам. Вж. разтупквам.

разту̀пквам, -аш, *несв.*; **разту̀пкам,** -аш, *св.* Правя нещо да почне силно да тупка. *Никола беше разтупкал на много моми сърцето още преди да иде войник.* Величков. **разтупквам се, разтупкам се** *страд.* и *сред. Сърцето му се разтупка от вълнение, че ще види другарката си, за която толкова време не знаеше нищо.* Ем. Станев.

разту̀пкване *ср. Отгл. същ. от* разтупквам *и от* разтупквам се. *Разтупкване на сърцето.*

разтуптя̀. Вж. разтуптявам.

разтуптя̀вам, -аш, *несв.*; **разтуптя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* разтуптя̀л, -а, -о, *мн.* разтуптѐли, *прич. мин. страд.* разтуптя̀н, -а, -о, *мн.* разтуптѐни, *св.* Правя нещо да почне силно да тупти. *Блян бляскав, чуден беше прелетял над целия народ, ... беше разтуптял сърцето му с най-сладките надежди.* Величков. **разтуптявам се, разтуптя се** *страд.* и *сред. Лазар Глаушев срещаше спокойно дръзкия му поглед, макар да се разтуптяваше сърцето му при всяка такава среща.* Дим. Талев.

разтуптя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разтуптявам *и от* разтуптявам се.

ра̀зтур *м. Диал.* Разнебитване, разтуряне, разрушаване. *Разтури ли се къщата и сговорът, ще се свърши и моят живот ... По-добре е да си ида аз, да не гледам тоя разтур.* Влайков.

разту̀ра *ж. Диал.* Разтур. *Калеска ми доде, мамо ма, | от Солуна града, | че се е годила, мамо ма, | мойта годеница. | ... | Та каква е лъжа, мамо ма, | лъжа на развала, | лъжа на развала, мамо ма, | лъжа на разтура!* Нар. пес.

разту̀рвам, -аш, *несв.*; **разту̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разтурям. *Спомни си дните на стачки, когато полицията разтурваше събранията и безмилостно гонеше работниците с палки и бичове.* Дим. Димов. *Отложени са изборите. Няма да разтурват камарата.* Йовков. **разтурвам се, разтуря се** *страд.* и *сред. През месец март вълчите глутници се разтурват и старите вълчици се отдават на майчинство.* Ем. Станев.

разту̀рване *ср. Отгл. същ. от* разтурвам *и от* разтурвам се. *Разтурване на къщата.*

разтурва̀ч *м. Разг.* Човек, който обича да разтуря, който постоянно разтуря, не пази ред. *Голям си разтурвач: щом влезеш в къщи, всичко разтуряш.*

разту̀рник, *мн.* -ци, *м. Разг.* Човек, който разтуря нещо. *Какво си се заразхождал из къщата ми, като разтурник? Синът ми щял да остане говедар! Най-напред твойте синове ще станат говедари, разбра ли?* К. Петканов.

разту̀ря. Вж. разтурвам *и* разтурям.

разту̀рям, -яш, *несв.*; **разту̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Развалям реда, внасям безредие, разбърквам. *Ще разтуря аз реда в училището, щом е така. Ще дам свидетелството на Георги.* Дим. Талев. *Децата разтурили стаята.* 2. Събарям, разрушавам. *Старата къща разтурят и на нейно място почва да се гради новата.* Влайков.

Разтуриха последната барака и на площада ... останаха само купчини смет, ненужни хартии, счупени стъкла и слама. Чудомир. *А после сламка върху сламка не оставиха: кладнята разхвърлиха, кошарата разтуриха.* Ст. Загорчинов. **3.** *Прен.* Развалям, унищожавам дом, семейство. *Донесе ти несрета в къщата ми, разби ти къщата ми, разтури я.* Дим. Талев. *Пиеше, играеше, лъжеше момичета, разтуряше чужди семейни щастия.* Стаматов. *Разтурям семейството на някого.* **4.** Унищожавам, правя недействителен. *Мирски взе шапка за сбогом ... Обиколиха го, молиха го да не разтуря компанията.* Стаматов. *Търсеше причина да разтури баса.* К. Петканов. *Разтурям организация. Разтурям избори. Разтурят Народното събрание. Разтурят събранието. Разтурям годеж.* ‖ За игра — развалям, разбърквам. *После се наловиха на хоро и запяха. Стоян се втурна и разтури хорото им.* К. Петканов. *Гошо, мама те вика — каза той полека. — И-и-й, пък ти, Колчо, ще им разтуриш хубавата игра!* Влайков. **5.** *Нар.* Разстилам, разпръсвам нашироко. *Ако са мокри снопите, ще повикам другарите да ги разтурим — за да изсъхне храната.* А. Каралийчев. **6.** Пръсвам в страни, разпръсвам. *Стадо на паша разтурил в гората, | дрянов кривак е подплеснал овчарят.* П. П. Славейков. **7.** *Прен. Разг.* Развалям, покварявам. *Лощите другари разтуриха сина й.* **разтурям се, разтуря се** *страд.* и *сред.* *У нея все има и един страх да се не разтури тая работа.* Влайков. *Най-после, когато седянката се разтури, Галунка тръгна да си върви.* А. Страшимиров.

разтуря̀не *ср. Отгл. същ. от* разтурям *и от* разтурям се. *Разтуряне на организация.*

разту̀ха, *мн.* няма, *ж.* Утеха, утешение, успокояване. *Ох не за радост, не и за разтуха | при теб дойдох аз, бащино огнище.* Вазов. *Само от него е могла да чуе една дума за разтуха.* Величков. *Няколко дни след смъртта на Щерьо дядо Костадин излезе на полето. Обиколи близки и далечни ниви за разтуха и се върна назад.* К. Петканов.

разтуша̀. Вж. разтушавам *и* разтушвам.

разтуша̀вам, -аш, *несв.*; **разтуша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разсейвам някому тъга, тъжни мисли; утешавам. *Само тази Стара планина ме разтушава и ми наумява за моето отечество.* Вазов. *Ала не бе весело лицето му: не го разтушиха ни песни, нито танц.* Н. Райнов. *Герчовица забеляза, че очите на съпруга й се бяха налели със сълзи, и изново проговори нещо, за да го разтуши.* Ц. Церковски. **разтушавам се, разтуша се** *страд.* и *сред.*

разтуша̀ване *ср. Отгл. същ. от* разтушавам *и от* разтушавам се.

разту̀швам, -аш, *несв.*; **разтуша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разтушавам. *Събрани бяха привечер веднаж | съседките при болната родилка | и нея те ... разтушваха.* П. П. Славейков. **разтушвам се, разтуша се** *страд.* и *сред.*

разту̀шване *ср. Отгл. същ. от* разтушвам *и от* разтушвам се.

разтъжа̀. Вж. разтъжавам.

разтъжа̀вам, -аш, *несв.*; **разтъжа̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Предизвиквам тъга у някого; натъжавам, нажалявам. *Не плачи, моето момиче, не се разтъжавай, че ще разтъжиш и майка си и баща си.* Цани Гинчев. *Катерина плака понеудържимо над мъртвото тяло на другарката си. Тя разтъжи всички там, около мъртвата.* Дим. Талев. **разтъжавам се, разтъжа се** *страд.* и *сред.* *Разтъжи се угрижено селяшкото сърце.* Елин Пелин. *И много се разтъжи, посърна. Лицето й побледня, руменината по бузите й се събра на петна.* Дим. Талев.

разтъжа̀ване *ср. Отгл. същ. от* разтъжавам *и от* разтъжавам се.

разтъка̀. Вж. разтъкавам.

разтъка̀вам, -аш, *несв.*; **разтъка̀,** разтъчеш, *мин. св.* разтъках, *св.* Изваждам вътъка на нещо тъкано. *Сбърках шарката и разтъках пет реда. Разтъкавам чергата.* **разтъкавам се, разтъка се** *страд.*

разтъка̀ване *ср. Отгл. същ. от* разтъкавам *и от* разтъкавам се.

разтъкмя̀. Вж. разтъкмявам.

разтъкмя̀вам, -аш, *несв.*; **разтъкмя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Развалям нещо натъкмено, наредено. *Натъкмихме сватбата, но сватовете я разтъкмиха.* **разтъкмявам се, разтъкмя се** *страд.*

разтълку̀вам, -аш, *св.* Разяснявам нещо подробно. *Той им говори просто, разбрано. Разтълкува им и някои членове от проектоустава.* Кр. Григоров. *Куне, знаеш ли за какво дойдох? Сънувах много лош сън: да ми го разтълкуваш.* К. Петканов. **разтълкувам се** *страд.*

разтъ̀пквам, -аш, *несв.*; **разтъ̀пча,** -ещ, *мин. св.* разтъпках. *св.* С тъпкане правя да се слегне нещо. *Ще затънат някъде конете и аз ще изляза напред да разтъпча снега и да направя път.* Йовков. **разтъпквам се, разтъпча се** *страд.*

разтъ̀пквам се, -аш се, *несв.*; **разтъ̀пча се,** -еш се, *мин. св.* разтъпках се, *св.*, *сред.* Разхождам се малко, за да се раздвижа. *Иди се разтъпчи из селото. Походи, пък след час-два ела.* Йовков. *Хусарите наскачаха от конете да се разтъпчат и се разбъбраха.* Ст. Загорчинов.

разтъ̀пкване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтъпквам *и от* разтъпквам се.

разтъ̀пча. Вж. разтъпквам.

разтъ̀пча се. Вж. разтъпквам се.

разтърбу̀ша. Вж. разтърбушвам.

разтърбу̀швам, -аш, *несв.*; **разтърбу̀ша,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Изваждам част от вътрешността на нещо; тършувам много или цял. *Разтърбушил цялата възглавница.* **разтърбушвам се, разтърбуша се** *страд.* и *сред.*

разтърбу̀шване *ср. Отгл. същ. от* разтърбушвам *и от* разтърбушвам се.

разтърва̀. Вж. разтървавам.

разтърва̀вам, -аш, *несв.*; **разтърва̀,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* Разделям някои лица или животни, които се бият. *Стоян изпъшка, изви ръка и измъкна нож от овчарския си пояс. Но Христо го превари, отне ножа и зари лицето му в пръстта. Дойдоха селяни и ги разтърваха.* К. Петканов. *Паун политна, улови се за лицето и налетя върху момчето. Но скочиха другите, разтърваха ги.* Г. Райчев. *И жребците се сбиха ... Слугите се спуснаха да ги разтърват.* Йовков. **разтървавам се, разтърва се** *страд.*

разтърва̀ване *ср. Отгл. същ. от* разтървавам *и от* разтървавам се.

разтъ̀ркам. Вж. разтърквам.

разтъ̀рквам, -аш, *несв.*; **разтъ̀ркам,** -аш, *св.* **1.** Търкам с ръка; разтривам. *Вяра се сепна, разтърка очи и го изгледа с уплаха и недоумение.* Л. Стоянов. *Той стана, разтърка ръце и затропа с крака. — Ух, кучешки студ! Не прилича на лято.* М. Марчевски. *Няма къща. Само градина. Къщата изчезнала. Разтърквам очите си, за да се убедя, че не сънувам.* Св. Минков. **2.** Правя разтривка; разтривам. *Разтъркай детето с камфоров спирт.* **3.** Размазвам нещо с търкане. *Разтъркай боята!* **разтърквам се, разтъркам се** *възвр.* и *страд.*

разтъ̀ркване *ср. Отгл. същ. от* разтърквам *и от* разтърквам се.

разтъ̀рсвам[1], -аш, *несв.*; **разтъ̀рся,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Правя нещо да почне да се тресе; раздрусвам, разклащам. *Ето! Първото впечатление е, че земята се е затресла. Страшна експлозия разтърсва най-глухите кътчета на тесния и дълбок проход.* Г. Караславов. *Грьм разтърси земята и огромен вулкан изригна пред него.* Ив. Мартинов. **2.** *Прен.* Разклащам из основи нещо; нарушавам, разваля̀м. *И какви ли не произшествия ставаха по улиците!... Стачки разтърсваха тютюновите складове.* Я. Гуляшки. *И в океана на времената, в своите походи аз разтърсвах най-мощните владетели и техните царства.* Смирненски. **3.** *Прен.* Вълнувам силно. *Можеш ли да си представиш как е скитало това дете в тая страшна и враждебна за него нощ, какви чувства са го разтърсвали.* Вежинов. *Той тълкуваше много сериозно събитията, които разтърсваха целия свят.* Г. Караславов. *Всред тази пълна отчужденост от света до нея долиташе само ехото от големите събития, които разтърсваха страната.* Дим. Димов. **разтърсвам се, разтърся се** *страд.* и *сред.*

разтъ̀рсвам[2], -аш, *несв.*; **разтъ̀рся,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Търся навсякъде; диря, претърсвам. *Разтърсиха цялата къща и го намериха.* **разтърсвам се, разтърся се** *страд.*

разтъ̀рсвам се, -аш се, *несв.*; **разтъ̀рся се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам усилено да търся. *Ако се разтърсиш, ще намериш книгата.*

разтъ̀рсване[1], *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтърсвам[1] *и от* разтърсвам се. *Слабите рамена на слугинята се огънаха от разтърсването — отпусна се, приседна на леглото.* Орлин Василев. *Разтърсвания на земната кора.*

разтъ̀рсване[2] *ср. Отгл. същ. от* разтърсвам[2] *и от* разтърсвам се.

разтъ̀рся. Вж. разтърсвам[1], разтърсвам[2] *и* разтърсям.

разтъ̀рся се. Вж. разтърсвам се.

разтъ̀рсям, -аш, *несв.*; **разтъ̀рся,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разтърсвам[1]. **разтърсям се, разтърся се** *страд.* и *сред.* *Понявга къдрите на облак напращял | ... | разтърсят се и едри капки ръсват.* К. Христов.

разтъ̀рсяне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разтърсям *и от* разтърсям се.

разтърча̀ се. Вж. разтърчавам се.

разтърча̀вам се, -аш се, *несв.*; **разтърча̀ се,** -иш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* **1.** Почвам силно да търча; разтичвам се. *Децата на Апостола се разтърчаха, развикаха се, заскачаха на чардака.* Д. Немиров. *Кой знае защо, все й се струваше, че снахата ще изскочи от кухнята, ще се разтърчи из двора, ще се развика.* Г. Караславов. **2.** Ходя, търча на разни места, за да свърша някаква работа. *Когато го задържаха, тя* (майка му) *се разтърча за него и само за десет дни се състари с десет години.* Г. Караславов. ‖ Полагам големи грижи, за да помогна някому. *Легна той и двете жени пак се разтърчаха около него. Слагаха му и синап, и трици, наливаха го с липов чай.* Г. Караславов.

разтърча̀ване *ср. Отгл. същ. от* разтърчавам се.

разтършу̀**вам,** -аш, *несв.* и *св.* Тършувам много някъде или на много места. *Той го отвори бързо и разтършува из чекмеджето му и измежду тефтерите и книжата.* Вазов. *Тя стана рано, разтършува дрехите си, подбра по-леките и по-скъпи работи, завърза ги в една бохча и слезе долу в кухнята.* Г. Караславов.

разтършу̀**вам се,** -аш се, *несв.* и *св., сред.* Почвам много да тършувам. *Щом се прибра в къщи, тя излезе в килера и се разтършува.* И. Волен. *Скоро цялата къща беше на крака; разтършуваха се по двора, из стаи, но никъде ги не намериха.* Ц. Церковски. *Когато тримата братя се разтършуваха да видят какви пари е оставил старецът, намериха в една делва, в избата, само 60000 гроша.* Д. Немиров.

разтю̀хкам се. Вж. разтюхквам се.

разтю̀хквам се, -аш се, *несв.*; **разтю̀хкам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да се тюхкам. *Майка му, като разбра, веднага се разтюхка.*

разтя̀гам, -аш, *несв.*; **разтѐгна,** -еш, *мин. св* -ах, *прич. мин. страд.* разтѐгнат, *св.* **1.** С теглене правя нещо да стане по-дълго, по-широко; удължавам или разширявам с теглене. *Той разтягаше колата насред двора, а пък тя носеше ритла откъм сайвана и се пъчеше от тежина.* И. Волен. *Добре — отвърна Момчил най-сетне и широка усмивка разтегна устните му.* Ст. Загорчинов. *Една болезнена гримаса сви и разтегна лицето на партизанина.* Ив. Хаджимарчев. **2.** Разпускам нещо стегнато. *Спас енергично смъкна ръкавиците си... После разтегна колана си.* Д. Добревски. **разтягам се, разтегна се** *страд.* и *сред.* *Пуловерът му сѐ разтегна.*

разтя̀гане *ср. Отгл. същ. от* разтягам *и от* разтягам се.

разубедя̀. Вж. разубеждавам.

разубежда̀вам, -аш, *несв.*; **разубедя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Уговарям някого да се откаже от нещо, в което е убеден, или от намерението си. *Но колкото беше трудно да го убедят в нещо, дваж по-трудно беше да го разубедят.* Г. Караславов. *Да си вървим вече... — Защо бързате, господин Златев? — искаше да го разубеди Михов. — Рано е още.* Хар. Русев. *Той реши да отиде нощем в дома на селския богаташ и да го убие ... — Ти помисли за себе си, пък помисли и за майка си, и за дядо си — разубеждаваше го старецът.* Дим. Ангелов. **разубеждавам се, разубедя се** *страд.* и *сред.*

разубежда̀ване *ср. Отгл. същ. от* разубеждавам *и от* разубеждавам се.

разуверя̀. Вж. разуверявам.

разуверя̀вам, -аш, *несв.*; **разуверя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св. Книж.* Накарвам някого да се откаже от нещо, в което вярва; разубеждавам. *Съвестта ѝ я гризеше, че тя можеше да го успокои, да го разувери, а не стори това.* Вазов. **разуверявам се, разуверя се** *страд.* и *сред.*

разуверя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разуверявам *и от* разуверявам се.

разузна̀вам, -аш, *несв.*; **разузна̀я,** -а̀еш, *мин. св.* разузна̀х, *св.* **1.** Събирам сведения, за да разбера истинското положение на противника. *Стефан къде е? — едва пошепна Недялка ... — Напред е, разузнава — с треперещ глас отговори Руменов.* Хар. Русев. *Пратиха патрул да разузнае дали в селото няма войска, която да ги нападне и излови.* К. Петканов. **2.** Полагам грижи да узная нещо, което се пази в тайна. *Той уговаряше доставката и същевременно разузнаваше ходовете на противника.* Я. Гуляшки. **разузнавам се, разузная се** *страд.*

разузна̀ване, *мн.* -ия, *ср* **1.** *Отгл. същ. от* разузнавам *и от* разузнавам се. *Командирът изпрати двама партизани на разузнаване в селото.* М. Марчевски. **2.** Служба във войската, която събира сведения за противника и ги проучва, за да осигури бойните действия. *Нашето разузнаване има сведения, че противникът се готви за отстъпление.* ‖ Служба за събиране на поверителни сведения. *От месец насам разузнаването на фирмите донасяше, че между работниците са плъзнали комунистически агитатори.* Дим. Димов.

разузнава̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е предназначен за разузнаване. *От колоната се отделиха две коли, които тръгнаха бавно напред, вероятно с разузнавателна цел.* Дим. Димов. *Сложната разузнавателна операция бе веднага проведена, но не даде никакъв резултат.* Вежинов. *Разузнавателна служба. Разузнавателен отред.*

разузнава̀ч *м.* Лице, което служи в разузнавателна служба. *От полицейския участък пак се разшетаха, от града пак дойдоха разузнавачи, обиколиха и по съседните села.* Г. Караславов. *Двамата разузнавачи се върнаха и съобщиха, че в селото има полиция.* М. Марчевски.

разузнава̀чески, -а, -о. *Прил. от* разузнавач; който служи за разузнаване. *Разузнавачески отред.*

разузнава̀чка *ж.* Жена разузнавач.

разузна̀я. Вж. р а з у з н а в а м.

ра̀зум, *мн.* няма, *м.* **1.** Висша познавателна дейност у човека — способност да разкрива смисъла и взаимовръзките между явленията въз основа на наблюдение, да обобщава фактите, за да се разкрият законите на природата и обществото с цел съзнателно и целесъобразно те да бъдат изменени, преобразувани в полза на обществото. *О, мой боже, правий боже! | Не ти, що си в небесата, | ... | а ти, боже, на разумът, | ... | Вдъхни всекиму, о боже! | любов жива за свобода.* Ботев. *Ще видиш как човек успява лесно | за господар навред да се наложи, | и ще узнаеш, че човешкий разум | е величайша сила на земята.* Михайловски. **2.** Ум, разсъдък. *Стрина Венковица не можеше да се нарадва на неговата кротост и послушност и на неговия не според годините му разум.* Влайков. *Но страстта не иска да знае за съветите на разума: подтиква ме, бичува ме, граби ме и ме тласка.* Йовков. *Понякога мъката надвива на човека и му затъмнява разума.* К. Петканов. *Ум и разум с пари се не купуват.* Погов. ‖ Здрав смисъл. *Това, знаеш, е съвсем естествено ... Съвсем разумно ... — Никакъв разум тук няма.* Елин Пелин. *Не виждам разум в тоя свят.* Ас. Разцветников. *И в тоя могъщ и тържествен ход на машините ..., с веселия и ликуващ народ наоколо, той не виждаше нищо друго освен стихийното и победоносно шествие на труда, на разума и на прогреса.* Йовков.

разу̀мен, -мна, -мно, *мн* -мни, *прил.* **1.** Който има способността да мисли. *Човек е разумно същество.* **2.** Който мисли правилно; разсъдлив, умен. *Хаджи Генчо е твърде почтен човек, ... много учен и разумен.* Каравелов. *И затова, аз те моля, бъди разумен, послушай ме.* Г. Караславов. **3.** Който се основава на разума; умен. *Толкоз моми съм видял ... и ни от една не съм чул таквиз разумни думи.* П. Р. Славейков. *Той с енергия се завзе с уреждане делото на народното просвещение и прояви много вещина и разумна инициатива.* Вазов. *Аз излъгах, че не съм бил там, излъгах съвсем несъзнателно, без всякакво разумно основание.* Г. Райчев.

разумѐя. Вж. р а з у м я в а м.

разу̀мник, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Много разумен човек.

разу̀мница *ж. Рядко.* Много разумна жена.

разу̀мно. *Нареч. от* разумен; умно, разсъдливо. *Пъргаво и работно чедо е. Приказва сладко и разумно.* Влайков. *Борис бе мислил да говори с него кротко, разумно, убедително.* Дим. Талев.

разу̀мност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** *Отвл. същ. от* разумен.

разумя̀вам, -аш, *несв.*; **разумѐя,** -ѐеш, *мин. св.* разумя̀х, *прич. мин. действ.* разумя̀л, -а, -о, *мн.* разумѐли, *св. Нар.* Разбирам, проумявам. *Каква е тази комедия? | Нищо не разумявам.* Вазов. *Чакай, синко, най-напред да разумеем работата.* Я. Каралийчев. **разумявам се, разумея се** *страд.* и *сред.* *Но щом произнесе думата „мили братия“, езикът му се преплете и нищо не можа да се разумее от онова, което той четеше.* З. Стоянов. ◻ **Разумява се** — разбира се. *Разумява се, че не ми беше тъй лесно да се заловя на бащиния си занаят, но от немай къде принудих се на това.* П. Р. Славейков.

разумя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разумявам *и от* разумявам се.

разу̀ча. Вж. р а з у ч а в а м *и* р а з у ч в а м.

разуча̀вам, -аш, *несв.*; **разу̀ча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Разглеждам нещо в подробности, за да го опозная, разбера. *Цели три дни той разучава сложните им чертежи и на четвъртия ден плесна ръце.* Смирненски. *Командирът на полка и щабните офицери разучаваха новия план за преминаването в контраофанзива по всички сектори на полка.* Ив. Мартинов. **2.** Уча, за да възпроизведа или изпълня литературно или музикално произведение, танц и под. *Разучавам соната. Разучавам роля. Разучавам танц.* **разучавам се, разуча се** *страд.*

разуча̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разучавам *и от* разучавам се.

разу̀чвам, -аш, *несв.*; **разу̀ча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разучавам. *Хорът на дружеството ще разучва хубави народни песни, ще дава концерти.* Йовков. **разучвам се, разуча се** *страд.*

разу̀чване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разучвам *и от* разучвам се.

разфилосо̀фствувам се, -аш се, *св., сред. Разг. Неодобр.* Почвам много да философствувам.

разформѝрам, -аш, *несв.* и *св. Воен.* Разформирувам. *Разформираха отреда.* **разформирам се** *страд.*

разформѝране *ср. Отгл. същ. от* разформирам *и от* разформирам се. *Разформиране на полка.*

разформиру̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Разтурям, разпускам обикн. войскова част; разформирам. *Ротата не е добра, нали? — Никак, никак не е добра ..., бях намислил да я разформирувам.* Вежинов. **разформирувам се** *страд.*

разформиру̀ване *ср. Отгл. същ. от* разформирувам *и от* разформирувам се.

разфуча̀ се. Вж. р а з ф у ч а в а м с е.

разфуча̀вам се, -аш се, *несв.*; **разфуча̀ се,** -йш се, *мин. св.* -а̀х се, *св., сред.* **1.** Почвам силно да фуча. *Вятърът се разфуча ... и побягна като престъпник надолу по изровения двор.* Ст. Ц. Даскалов. **2.** *Прен.* Разядосвам се. *Ами онзи ден се разфуча, развика се. Турил бил някъде пари, а ги нямало.* Йовков.

разфуча̀ване *ср. Отгл същ. от* разфучавам се.

разфъ̀фля се. Вж. р а з ф ъ ф л я м с е.

разфъ̀флям се, -яш се, *несв.*; **разфъ̀фля се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Почвам много да фъфля.

разфъ̀фляне *ср. Отгл. същ. от* разфъфлям се.

разха̀йтвам, -аш, *несв.*; **разха̀йтя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя някой да стане хайта, безделник. **разхайтвам се, разхайтя се** *страд.* и *сред. Тези деца по цял ден стоят без работа и съвсем са се разхайтили.*

разха̀йтване *ср. Отгл. същ. от* разхайтвам *и от* разхайтвам се.

разха̀йтен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разхайтя. **2.** Като *прил.* — който има разпуснато държане; лош, развален, покварен. *Нешко Морунов бе разхайтен тридесетгодишен мъж, глупав и самонадеян като повечето богаташки синове.* Ив. Хаджимарчев. *Разхайтено момче.*

разха̀йтено *нареч.* Разпуснато, покварено, лошо.

разха̀йтеност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разхайтен.

разха̀йтя. Вж. р а з х а й т в а м.

разхалтавя̀. Вж. р а з х а л т а в я м.

разхалта̀вям, -яш, *несв.*; **разхалтавя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо стегнато да стане халтаво, свободно; разхлабвам, отпускам, разпускам. *Разхалтави ремъка на седлото.* **разхалтавям се, разхалтавя се** *страд.* и *сред.*

разха̀пвам се, -аш се, *несв.*; **разха̀пя се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Започвам да хапя много. *Разхапаха се ония кучета, разквичаха се.*

разха̀пване *ср. Отгл. същ. от* разхапвам се.

разха̀пя се. Вж. р а з х а п в а м с е.

разха̀рча се. Вж. р а з х а р ч в а м с е.

разха̀рчвам се, -аш се, *несв.*: **разха̀рча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам да харча много. *Разхарчих се тия дни и си свърших парите.*

разхва̀лвам, -аш, *несв.*; **разхва̀ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Рядко.* Хваля, похвалвам някого много. *Четохте ли? Добродетели, качества, достоинства ... разхвалили го като кон, когато се продава на панаир.* Елин Пелин. *Като почнат да се вдигат наздравици ..., току виж някой от тукашните боляри ще се похвали със сливенските вина, до небето ще ги разхвали.* Ст. Загорчинов. **разхвалвам се, разхваля се** *страд.* и *сред.*

разхва̀лване *ср. Отгл. същ. от* разхвалвам *и от* разхвалвам се.

разхва̀ля. Вж. р а з х в а л в а м *и* р а з х в а л я м.

разхва̀лям, -яш, *несв.*; **разхва̀ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разхвалвам. **разхвалям се, разхваля се** *страд.* и *сред.*

разхва̀ляне *ср. Отгл. същ. от* разхвалям *и от* разхвалям се.

разхвъ̀ркам се. Вж. р а з х в ъ р к в а м с е.

разхвъ̀рквам се, -аш се, *несв.*; **разхвъ̀ркам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам да хвъркам на разни страни; разхвърчавам се. *Големи пламъци с трясък и молнии изскачаха из него и милиарди искри се разхвъркаха из въздуха.* Вазов. *Подплашени, щърците от дванадесетте гнезда объркано се разхвъркаха.* Елин Пелин. *Разхвърка се птичката, не можахме да я уловим.*

разхвъ̀рлен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разхвърля. **2.** Като *прил.* — а) Който е пръснат. *В същото време три детски глави се показаха из разхвърлените дрехи.* Ц. Церковски. б) Разтурен, неподреден, раздърпан. *Стаичката беше празна — в единия ъгъл беше проснато само мръсното разхвърлено легло.* Г. Караславов. *Жената беше мръсна, чорлава и разхвърлена.* в) За човек — нескопосан, немарлив, неспретнат. *Разхвърлен човек е той.*

разхвъ̀рлено *нареч.* **1.** Неподредено, разтурено. *Тук е малко разхвърлено, но прощавайте.* Вазов. **2.** Несистемно, безразборно. *И още докато Алеко печаташе в Мисъл ... разхвърлено тези разкази, името на техния херой стана прякор.* П. П. Славейков.

разхвъ̀рля. Вж. р а з х в ъ р л я м.

разхвъ̀рля се. Вж. р а з х в ъ р л я м с е.

разхвъ̀рлям, -яш, *несв.*; **разхвъ̀рля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** С хвърляне пръскам, разстилам на много места, нашироко. *Увлечен в тая работа, той и не сети как купчина след купчина разхвърли всичкото гюбре.* Влайков. *Колкото насечеше* (шума) *през деня, вечер я дигаше с колата и я разхвърляше по градината и хармана да съхне.* И. Волен. *Разхвърлям позиви.* **2.** Слагам, оставям в безредие; пръсвам. *Те са простreли на земята едно платнище и върху него Никола е разхвърлил всички вещи от раницата си и се готви отново да ги нарежда.* Йовков. *Разтарашува дори в рафта с дрехите и ги разхвърли по всички ъгли на стаята.* Ст. Загорчинов. || Разтурям, разбърквам. *Разхвърлям цяла-*

та къща. 3. Разпределям данък, работа, плащане на мнозина. *По това време градското турско управление реши и разхвърли между преспанци нов данък.* Дим. Талев. **разхвърлям се, разхвърля се** *страд.*

разхвърлям се, -яш се, *несв.*; **разхвърля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* 1. Почвам да хвърлям много. *Децата се разхвърлиха и обрулиха много орехи.* 2. *Разг.* Разсъбличам се като у дома си. *Върнах се рано, разхвърлих се и седнах да си почина.*

разхвърляне *ср. Отгл. същ. от* разхвърлям *и от* разхвърлям се. *Разхвърляне на позиви. Разхвърляне на данък.*

разхвърча се. Вж. разхвърчавам се.

разхвърчавам се, -аш се, *несв.*; **разхвърча се,** -йш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Почвам да хвърча на различни страни. *Копните пращяха. Огнени езици се разхвърчаха от тях и запалиха стърнището.* Вазов. *Между всеки два телеграфни стълба лястовичките се разхвърчаваха, после пак се връщаха и кацаха на жицата.* Йовков. *Юрталана кипна отново, от устата му се разхвърчаха слюнки.* Г. Караславов.

разхвърчаване *ср. Отгл. същ. от* разхвърчавам се.

разхитител, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Човек, който разхищава. *Разхитители на народното имущество.*

разхитя. Вж. разхищавам.

разхищавам, -аш, *несв.*; **разхитя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Изразходвам разсипнически, пръскам, пилея. *Това, що е било с векове печелено и кътано, за ден-два ще бъде разхитено.* Н. Райнов. **разхищавам се, разхитя се** *страд. Всичко, каквото е било потребно за войската, събирано през месеци, се разхищаваше сега като напуснато безценно богатство* М. Кремен.

разхищаване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разхищавам *и от* разхищавам се. *Разхищаване на материали.*

разхищение, *мн.* -я, *ср.* (рус.). Разхищаване. *Виновните за разхищения и злоупотреби да се наказват сурово.*

разхлабвам, -аш, *несв.*; **разхлабя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Правя нещо да стане хлабаво; разпускам, отпускам. *Жребецът изпръхтя, дръпна глава, разхлаби юздата и забърза по шосето към Тополово.* К. Петканов. *Разхлабих си колана.* 2. *Прен.* Разслабвам ред, дисциплина. *Разхлабиха дисциплината. Гледай да не разхлабиш работата.* **разхлабвам се, разхлабя се** *страд.* и *сред.*

разхлабване *ср. Отгл. същ. от* разхлабвам *и от* разхлабвам се. *Разхлабване на дисциплината.*

разхлабя. Вж. разхлабвам *и* разхлабям.

разхлабям, -яш, *несв.*; **разхлабя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разхлабвам. **разхлабям се, разхлабя се** *страд.* и *сред.*

разхлабяне *ср. Отгл. същ. от* разхлабям *и от* разхлабям се.

разхлада *ж.* Разхлаждане, прохлаждане.

разхладителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който разхлажда. *Разхладително питие.* 2. Като *същ. ср.* **разхладително** — питие или десерт, който разхлажда. *Те... пият разхладително, разговарят с познатите си и се оглеждат крадешком в огледалата.* Св. Минков.

разхладя. Вж. разхладявам *и* разхлаждам.

разхладявам, -аш, *несв.*; **разхладя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разхлаждам. *От движението на колата се образуваше горещ вятър, който не разхладяваше, но поне изсушаваше потта.* Дим. Димов. **разхладявам се, разхладя се** *възвр., страд.* и *сред.*

разхладяване *ср. Отгл. същ. от* разхладявам *и от* разхладявам се. *Разхладяване на времето.*

разхлаждам, -аш, *несв.*; **разхладя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Правя нещо да стане приятно хладно. *Опита марната вода..., разхлади я с прясна из котлите и понесе да полее първо на свекъра си.* А. Страшимиров. *Светослав си облегна челото до студеното стъкло на прозореца, като да го разхлади.* Вазов. *Той вдъхна дълбоко, за да разхлади гърдите си, запалени от мъка.* Хар. Русев. *Вятърът разхлажда равнината.* 2. Правя да стане някому приятно хладно. *Токущо облечените чисти бели дрехи разхлаждаха тялото.* Й. Волен. *Горещо, брей! ... — Ба, ракийцата разхлажда — обади се Киро Търчильжи и гаврътна чашката си.* Г. Караславов. **разхлаждам се, разхладя се** *страд.* и *сред. Неговото положение още повече се влоши, когато дойде есента и времето се разхлади.* Йовков. *Чак като се разхладиха във вира,* (биволите) *излязоха и поеха успоредно нагоре из полския път.* И. Волен.

разхлаждане *ср. Отгл. същ. от* разхлаждам *и от* разхлаждам се.

разхленча се. Вж. разхленчвам се.

разхленчвам се, -аш се, *несв.*; **разхленча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам да хленча много или изведнаж. *Той чувствуваше, че би се разхленчил като дете и съвсем друго би му станало на душата.* А. Страшимиров. *Ох, гладно, гладно е, горкото — разхленчи се Стояница.* Елин Пелин.

разхленчване *ср. Отгл. същ. от* разхленчвам се.

разхлипам се. Вж. разхлипвам се.

разхлипвам се, -аш се, *несв.*; **разхлипам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам да хлипам много или изведнаж. *Свилене, Свилене!... Знаеш ли как ми е мъчно?... Ти не знаеш — разхлипа се Милена.* Елин Пелин. *Бяха се просълзили и двамата, а Стоян едва що не се разхлипа.* Дим. Талев.

разхлипване *ср. Отгл. същ. от* разхлипвам се.

разхлопам се. Вж. разхлопвам се.

разхлопвам се, -аш се, *несв.*; **разхлопам се,** -аш се, *св., сред.* 1. Почвам да хлопам много или силно. *Пък че нетърпелив гост иде. Какво се е разхлопал! Сякаш не може да потрае малко...* П. Ю. Тодоров. *Ето че и колелото се разхлопа. Шината ще излезе.* Йовков. 2. *Прен. Разг.* Развалям се, разнебитвам се. *Машината се е разхлопала.*

разхлопване *ср. Отгл. същ. от* разхлопвам се.

ра̀зход *м.* 1. Пари или материали, които се изразходват за нещо; разноски. *Противоп.* доход, приход. *Всичко, до най-малките подробности, бе записано, а за всеки разход — приложен оправдателен документ.* Влайков. *А Казълбаша постоянно пресмяташе колко овце да продадат..., за да посрещнат разходите по сватбата.* Г. Караславов. 2. Само *ед.* Изразходване, употребяване на известно количество от нещо. *Разход на труд. Разход на продукти.* 3. *Канц.* Само *ед.* Графа в счетоводна книга, в която се отбелязва какво е изразходвано, похарчено.

разхо̀двам, -аш, *несв. Рядко.* Изразходвам, похарчвам. *Защо у вас ... два трактора от една и съща система за еднакво число работни часове разходват различно количество гориво?* А. Гуляшки. **разходвам се** *страд.*

разхо̀дване *ср. Отгл. същ. от* разходвам *и от* разходвам се. *Разходване на материали.*

разхо̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* разход. *Разходна книга. Разходен бюджет.*

разхо̀дка *ж.* 1. Ходене пеш или с превозно средство на малко разстояние за почивка, отмора, забава. *Бяхме в планината на разходка.* Елин Пелин. *Вчера бе първият ден на пролетта. По стар обичай учителите сбраха децата да ги изведат на разходка.* Орлин Василев. *Миналата неделя по нейно желание... излязохме на разходка над Борово.* Кр. Велков.

разхо̀дя. Вж. разхождам.

разхо̀дя се. Вж. разхождам се.

разхо̀ждам, -аш, *несв.*; **разхо̀дя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Водя някого на разходка. *Параходчето, което разхожда пътниците, чака на брега.* Г. Белев. *А мъжете... го разхождаха със стария файтон из околностите на градеца през хубави дни.* Чудомир. **разхождам се, разходя се** *страд.*

разхо̀ждам се, -аш се, *несв.*; **разхо̀дя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* 1. Ходя на разходка, правя разходка. *Ние закусихме под сянката на големия дъб и станахме да се разходим.* Елин Пелин. *Минаха по „Цар Освободител". Пъстра празнична тълпа се разхождаше по двете страни на булеварда.* Дим. Талев. *Ела да се разходим в градината и да ти покажа кошерите.* А. Каменова. 2. Движа се с бавни крачки напред-назад на малко разстояние. *Македонски се разхождаше с едри крачки из кръчмата и пушеше.* Вазов. *Еньо ходеше мрачен и безпокоен из кръчмата... Той се разхождаше назад-напред, със скръстени на гърба ръце.* Елин Пелин. *Голямата желязна порта беше затворена, пред къщичката на вратаря се разхождаха двама стражари.* П. Спасов. 3. Ходя безцелно без работа: шляя се. *Е, имаш ли наскоро писмо от Дима? Отпускари го видели да се разхожда из Скопие.* К. Петканов. *Французи, италианци се разхождат из града като у дома си.* Стаматов.

разхо̀ждане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разхождам *и от* разхождам се.

разхо̀кам се. Вж. разхоквам се.

разхо̀квам се, -аш се, *несв.*; **разхо̀кам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да хокам.

разхра̀ча се. Вж. разхрачвам се.

разхра̀чвам се, -аш се, *несв.*; **разхра̀ча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам да храча много.

разхру̀пам се. Вж. разхрупвам се.

разхру̀пвам се, -аш се, *несв.*; **разхру̀пам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да хрупам. *Разхрупа се кравата и опасе тревата.*

разхру̀скам се. Вж. разхрусквам се.

разхру̀сквам се, -аш се, *несв.*; **разхру̀скам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да хрускам. *Децата се разхрускаха и изядоха бонбоните.*

разхубавѐя. Вж. разхубавявам[1].

разхубавѐя се. Вж. разхубавявам се.

разхубавя̀. Вж. разхубавявам[2].

разхубавя̀вам[1], -аш, *несв.*; **разхубавѐя,** -ееш, *мин. св.* разхубавя̀х, *прич. мин. действ.* разхубавя̀л, -а, -о, *мн.* разхубавѐли, *св.* Разхубавявам се. *И тая млада столица всеки ден расте, разхубавява.* Вазов. *Там (в градинката) Елка внимателно прекопа... Така дворът изведнъж разхубавя, оживи се, доби празничен вид.* Г. Райчев. *Тук нищо не се е променило за две години. Всичко е също както по-рано. Само момичетата пораснали и разхубавели.* А. Каменова.

разхубавя̀вам[2], -аш, *несв.*; **разхубавя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане хубаво. *Затвореният живот в харема вместо да направи да повехне лицето ѝ, беше го сякаш разхубавил още повече.* Вазов. *Вълнението бе разхубавило безцветното ѝ повехнало лице.* Дим. Димов. *Май беше разхубавил града, морската градина ухаеше от цветя.* Д. Добревски. **разхубавявам се, разхубавя се** *страд.*

разхубавя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разхубавя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Ставам хубав. *Нейното огряно от щастие лице все повече цъфтеше и се разхубавяваше.* Влайков. *През тия две-три години Лазар Глаушев заякна и възмъжа, разхубави се.* Дим. Талев.

разхубавя̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разхубавявам[1], разхубавявам[2] *и от* разхубавявам се. *Разхубавяване на града. Институт за разхубавяване.*

разхъ̀лцам се. Вж. разхълцвам се.

разхъ̀лцвам се, -аш се, *несв.*; **разхъ̀лцам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам силно да хълцам. *Славке, ти плачеш ли? — Тогава тя изведнаж се разтрепера и разхълца ужасно.* Елин Пелин. *Петранка се задави от сълзи, разхълца се и захлупи глава.* Ц. Церковски.

разхъ̀лцване *ср. Отгл. същ. от* разхълцвам се.

разхъ̀ркам се. Вж. разхърквам се.

разхъ̀рквам се, -аш се, *несв.*; **разхъ̀ркам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам да хъркам силно и много.

разца̀пам. Вж. разцапвам.

разца̀пвам, -аш, *несв.*; **разца̀пам,** -аш, *св.* За боя, мастило и под. — размацвам, правя на петна. *Той ми подаде рисунката... — Натискал си молива, разцапал си без мяра кредата.* Д. Немиров. *Разцапвам боята. Разцапвам червилото.* **разцапвам се, разцапам се** *страд.* и *сред.*

разца̀пване *ср. Отгл. същ. от* разцапвам *и от* разцапвам се.

разцвѐт, *мн.* няма, *м.* Най-висша степен в развитието на нещо. *Влезе бързо един величествен, в разцвета на мъжествена сила и красота човек.* Вазов. *Неусетно и незабелязано про-*

летта стигна пълния си разцвет и зимата се забрави... Поляните около лагера... сега весело се зеленееха, покрити с млада и свежа трева. Йовков. *От радостите на живота не бе взел нищо, макар че навършваше двадесет и осем години и беше в разцвета на своята младост и сила.* Ем. Станев. *Разцвет на науката и изкуствата. Разцвет на литературата.*

разцвѝлвам се, -аш се, *несв.*; **разцвѝля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Почвам силно да цвиля. *Конят се разцвили.*

разцвѝлване *ср. Отгл. същ. от* разцвилвам се.

разцвѝля се. Вж. разцвилвам се *и* разцвилям се.

разцвѝлям се, -яш се, *несв.*; **разцвѝля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Разцвилвам се.

разцвѝляне *ср. Отгл. същ от* разцвилям се.

разцвъ̀ркам се. Вж. разцвърквам се.

разцвъ̀рквам се, -аш се, *несв.*; **разцвъркам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да цвъркам. *Отде ме чуха птичките | в клоновете зелени, | разцвъркаха се всичките, | надсмяха се над мене.* Вазов. *Врабчето се разцвърка.*

разцвъ̀ркване *ср. Отгл. същ. от* разцвърквам се.

разцелу̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Целувам много пъти. *Но из тях излезе строен младеж... и се хвърли та го разцелува братски.* Ст. Ц. Даскалов. **разцелувам се** *страд.* и *взаим. Високият го прегърна и се разцелуваха.* Хар. Русев. *Ирена се спусна към нея и я прегърна... Разцелуваха се, милваха се, плачеха от радост.* П. Славински.

разцелу̀ване *ср. Отгл. същ. от* разцелувам *и от* разцелувам се.

разцѐнка *ж.* (рус.). Възнаграждение, което работникът получава за изработена от него единица продукция или за извършена работа. *Заплащане по разценка.*

разцентро̀вам, -аш, *несв.* и *св. Спец.* Правя нещо да не се върти правилно. *Противоп.* центровам. *Разцентровам колелото.* **разцентровам се** *страд.* и *сред.*

разцентро̀ване *ср. Отгл. същ. от* разцентровам *и от* разцентровам се.

разцѐпвам, -аш, *несв.*; **разцѐпя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** С цепене разделям нещо на части. *Суровото дърво се ломеше на къси пънчета и той ги разцепваше още на четири.* Вежинов. *Аз видях един кавалерист как разцепи със сабята си главата на един пристав.* Вазов. || Разделям, прорязвам. *Сегиз-тогиз по средата минаваше каручка... или някой празен камион разцепваше върволицата от единия край до другия.* К. Константинов. **2.** Пуквам, разпуквам. *Падна на леда и си разцепи главата.* **3.** *Прен.* Разединявам, разделям партия, сила и под. *Разцепват партията.* **4.** За звук — процепвам. *Отдалечени пушечни гърмежи разцепиха въздуха.* Вазов. *Гръмнаха камбани пак и вик | разцепи небеса.* П. П. Славейков. **разцепвам се, разцепя се** *страд.* и *сред. Дървото изпука и се разцепи на две.* Дим. Талев. *От четири махали село, на пет партии се разцепило. Всяка партия на пет партийки.* Елин Пелин.

разцѐпване *ср. Отгл. същ. от* разцепвам *и от* разцепвам се.

разцеплѐние, *мн.* няма, *ср.* Разделяне, разединяване на партия, обществена групировка, сили. *Но Александър с тая женитба готви бъдещи бури за царството, разцеплението му, междуособия опасни!* Вазов. *Днешните трудности ще бъдат преодолени, защото народите копнеят за мир и са решително против разцеплението на великата демократическа коалиция.* Г. Димитров.

разцѐпя. Вж. разцепвам.

разцѝвря се. Вж. разцивря̀м се.

разцѝврям се, -яш се, *несв.*; **разцѝвря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Разг. Неодобр.* Почвам много да цивря; разхленчвам се. *Ей сега баба ще заплаче, а дядо ще почне да я хока: Стига де, какво си се разциврила!* М. Марчевски. *Но когато жените се разцивреха, той ги мъмреше строго.* Г. Караславов.

разцѝвряне *ср. Отгл. същ. от* разциврям се.

разцъ̀ркам се. Вж. разцърквам се.

разцъ̀рквам се, -аш се, *несв.*; **разцъ̀ркам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам да църкам много. *Настана пролет, разцъркаха се врабците.*

разцъ̀ркване *ср. Отгл. същ. от* разцърквам се.

разцъ̀фвам, -аш, *несв.*; **разцъ̀фна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* **1.** За пъпка, цвят и пр. — разтварям се, цъфвам. *Край водите заблестели | шъпнат влюбени брези, | и цветя разцъфват бели, | бели момини сълзи.* Лилиев. *Дърветата напъпиха, разцъфнаха. Настъпи пролетта.* М. Марчевски. || *Обр. Поет. Светли и радостни изглеждаха лицата им, сякаш във всяка душа беше разцъфнала надежда за нещо прекрасно.* Ем. Станев. || *Поет.* За усмивка — появявам се. *Той сяда. На лице разцъфнала е блага | усмивка.* П. П. Славейков. *Лицето на бай Нончо разцъфна в усмивка: — имаме си снахичка, а?* Ѧ. Гуляшки. **2.** *Прен.* Развивам се, стигам разцвет, процъфтявам. *Разцъфна буйно | нашата земя | след пет свободни, | трудови години.* Багряна. **3.** *Прен.* За човек — разхубавявам се, ставам красив. *Пълното му лице като че разцъфваше, очите му горяха.* Йовков.

разцъ̀фвам се, -аш се, *несв.*; **разцъ̀фна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Разцъфвам.

разцъ̀фване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разцъфвам *и от* разцъфвам се.

разцъ̀фна. Вж. разцъфвам.

разцъ̀фна се. Вж. разцъфвам се.

разцъфтя̀. Вж. разцъфтявам.

разцъфтя̀ се. Вж. разцъфтявам се.

разцъфтя̀вам, -аш, *несв.*; **разцъфтя̀,** -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* разцъфтя̀л, -а, -о, *мн.* разцъфтѐли, *св.* **1.** Правя да цъфне. *Въображението не иска да повярва, че това огромно натрупване от сняг ще се разтопи... и че един ден пролетта ще раззелени и разцъфти тия монотонни пространства.* Вазов. **2.** За цвят, пъпка — цъфвам, разцъфвам. *Наведе глава и погледът му го поведе из цветята. — И синчец! — колко много теменужки разцъфтели!* П. Ю. Тодоров. **3.** *Прен.* За човек — разхубавявам се, ставам красив. *Лицето му светна и разцъфтя.* Вазов. *Станка, като стана булка, разцъфтя.* Елин Пелин. **4.** Процъфтявам. *Разцъфтя твойто |*

ленинско | дело. Вес. Георгиев. *Разцъфтяват и благоденствуват нови градове.* **разцъфтявам се, разцъфтя се** *страд.*

разцъфтя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разцъфтя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *св., сред.* Разцъфтявам (в 2 и 3 знач.).

разцъфтя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разцъфтявам *и от* разцъфтявам се.

разчѐквам, -аш, *несв.*; **разчѐкна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* разчѐкнат, *св.* **1.** Обикн. за уста, крака — разтварям прекомерно, до болка. *Човек трябва да си гледа работата и да яде с малка лъжица. С голяма лъжица и гладен остава, и устата си може да разчекне.* К. Петканов. *Разчекнал си краката.* **2.** Разкъсвам като дърпам за краката. *Ах, да ми падне в ръцете, ще го разчекна като жаба!* К. Петканов. *Пиленцето разчекни и припечи.* И. Волен. **разчеквам се, разчекна се** *страд.* и *сред.*

разчѐкване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разчеквам *и от* разчеквам се.

разчѐкна. Вж. разчеквам.

разчѐпкам. Вж. разчепквам.

разчѐпквам, -аш, *несв.*; **разчѐпкам,** -аш, *св.* **1.** За вълна, памук и под. — с чепкане правя да стане пухкаво. *Султана разчепкваше вълна — нощно време не можеше да се залови за друга, по-ситна работа: очите ѝ бяха ослабнали.* Дим. Талев. **2.** Олющвам, разчоплям. *Тя пипаше бързо, ловко, тънките ѝ пръсти разчепкваха сухите черупки и прибираха сплъстените памучни кълбица.* Г. Караславов. *Разчепкал си с нокти раната.* **3.** *Прен.* Разглеждам подробно нещо; проучвам, анализирам. *А как анализуваха те повестта ми! Нищо не оставяха незасегнато, разчепкваха я от всички страни!* Вазов. **разчепквам се, разчепкам се** *възвр.* и *страд.*

разчѐпкване *ср. Отгл. същ. от* разчепквам *и от* разчепквам се. *Разчепкване на вълна.*

разчервенѐя. Вж. разчервенявам.

разчервеня̀вам, -аш, *несв.*; **разчервенѐя,** -ѐеш, *мин. св.* разчервеня̀х, *прич. мин. действ.* разчервеня̀л, -а, -о, *мн.* разчервенѐли, *св. Рядко.* Зачервявам се много; разчервявам се. *От тази кървава подигравка Стайка се засрами; бузите ѝ разчервеняха още по-пламенни.* Вазов. **разчервенявам се, разчервенея се** *сред.*

разчервя̀ се. Вж. разчервявам се *и* разчервям се.

разчервя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разчервя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *св., сред.* Ставам червен, зачервявам се много; разчервям се.

разчѐрвям се, -яш се, *несв.*; **разчервя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *св., сред.* Разчервявам се.

разчерта̀вам, -аш, *несв.*; **разчерта̀я,** -а̀еш, *мин. св.* разчерта̀х, *св.* С чертане нанасям върху нещо графи, разпределителни линии, геометрични фигури. *Разчертавам листата на тетрадка.* **разчертавам се, разчертая се** *страд.*

разчерта̀ване *ср. Отгл. същ. от* разчертавам *и от* разчертавам се.

разчѐсвам, -аш, *несв.*; **разчѐша,** -еш, *мин. св.* разчѐсах, *св.* **1.** Разрешавам коса, брада и под. *Често вади гребен и с бързи, привични движения разчесва брадата си.* Йовков. *Взела тази заран, че си разчесала косите, па ги пуснала надолу.* Д. Немиров. **2.** С чесане разранявам; раздразвам. *Разчесал си раната.* **3.** Разчепквам вълна, памук и под. *Тя замислено разчесваше сплъстената боклучава вълна.* И. Волен. **разчесвам се, разчеша се** *страд.*

разчѐсвам се, -аш се, *несв.*; **разчѐша се,** -еш се, *мин. св.* разчѐсах се, *св., сред.* Почвам много да се чеша или да чеша нещо.

разчѐсване *ср. Отгл. същ. от* разчесвам *и от* разчесвам се. *Разчесване на рана.*

разчѐт *м.* (рус.). Сметка. *Съвестта на народите ще сломи разчетите на дипломацията.* Величков. *Стопански разчет.*

разчета̀. Вж разчитам[1] *и* разчитам[3].

разчета̀ се. Вж. разчитам се.

разчѐша. Вж. разчесвам.

разчѝствам, -аш, *несв.*; **разчѝстя,** -иш, *мин. св.* их, *св.* **1.** Разтребвам, почиствам. *Иваница му пращаше храна..., переше го и ходеше да разчиства къщата му.* Елин Пелин. *Слугата разчисти, нареди масата и бързо се завтече да донесе гозбите.* Влайков. **2.** Освобождавам площ от неща, които пречат. *Групи от мъже и групи от жени с кирки и лопати разчистват разрушенията.* Н. Фурнаджиев. *Той излезе вън... и започна да разчиства рухналата част на къщата.* Дим. Талев. || За облаци, мъгла и под. — премахвам, очиствам. *Вятърът разчисти облаците.* **разчиствам се, разчистя се** *страд.* и *сред.* □ **Разчиствам (си) сметки(те) с някого** — а) Плащам си задълженията. *Когато доде Димитровден,... Панчо, като си разчисти сметките с дяда Мита, донесе дома си 37 гроша пари.* Влайков. б) Отплащам се, отмъщавам си. *Не беше утихнал и ядът му против Сима. Той жалеше, че през онази нощ не го настигна и с един удар на мотиката да разчисти сметките си с него.* Г. Райчев.

разчѝствам се, -аш се, *несв.*; **разчѝстя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Увличам се да чистя. *Наближи празникът и жените се разчистиха.*

разчѝстване *ср. Отгл. същ. от* разчиствам *и от* разчиствам се. *Разчистване на разрушенията.*

разчѝстя. Вж. разчиствам *и* разчистям.

разчѝстя се. Вж. разчиствам се

разчѝстям, -яш, *несв.*; **разчѝстя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Разчиствам. **разчистям се, разчистя се** *страд.* и *сред.*

разчѝстяне *ср. Отгл. същ. от* разчистям *и от* разчистям се.

разчѝтам[1], -аш, *несв.*; **разчета̀,** -еш, *мин. св.* разчѐтох, *прич. мин. действ.* разчѐл, *св.* **1.** Успявам да прочета нещо, което не виждам добре или което е написано неясно или с неразбираеми знаци. *Тя разтвори Тошковото писмо и се залови да го срича през замрежените си от сълзи очи. Но едва разчете първия ред.* Г. Райчев. *Разчитам йероглифи. Разчитам надпис. Разчитам почерк.* **2.** *Прен.* Разбирам, долавям, разгадавам. *Тя разчиташе всяко трепване по лицето ѝ и всяко движение на очите ѝ.* Г. Караславов **разчитам се, разчета се** *страд.*

разчѝтам[2], -аш, *несв.* Надявам се на нещо или на някого; уповавам се. *Случаят, на който той разчиташе, му помогна.* Вазов. *Не разчитахме в същност на нищо друго, освен на свое-*

то въодушевение. Величков. *Ще направя всичко, каквото трябва, за да облекча мъките ви. Разчитайте на мен!* Я. Гуляшки. *Той разчиташе, че ще може да вземе пари от нея и да настани Кунка в болницата.* П. Спасов. **разчитам се** *сред.*

разчѝтам[3], -аш, *несв.*; **разчета̀**, -ѐш, *мин. св.* разчѐтох, *прич. мин. действ.* разчѐл, *св.* (рус.). Пресмятам, определям точно. *Времето му беше разчетено на часове и минути — не можа да свърне покрай поликлиниката, за да ѝ се обади.* Я. Гуляшки. **разчитам се, разчета се** *страд.*

разчѝтам се, -аш се, *несв.*; **разчета̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* разчѐтох се, *прич. мин. действ.* разчѐл се, *св., сред.* Почвам да чета много, с увлечение. *Разчетох се и прочетох цялата книга за един ден.*

разчѝтане[1] *ср. Отгл. същ. от* разчитам[1] *и от* разчитам се. *Разчитане на надпис.*

разчѝтане[2] *ср. Отгл. същ. от* разчитам[2] *и от* разчитам се. *Разчитане на случая.*

разчѝтане[3] *ср. Отгл. същ. от* разчитам[3] *и от* разчитам се. *Главното си оставаше времето — точното разчитане на секундите и бързината на краката му.* Ем. Станев.

разчленѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разчленя. **2.** Като *прил.* — а) Който е разделен на дялове, разклонен, дълбоко нарязан. *Яворът има разчленени листа.* б) Разкъсан, разделен на части. в) Произнасян разделено, не слято. *Разчленено произнасяне на думите.*

разчленѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Дълбоко нарязване, разклоняване. *Разчленение на листа.* **2.** Разделяне на отделни части.

разчленѐно *нареч.* Разделено на срички, думи, части. *Знам от положително място — той махна с цигарата и натърти разчленено: по-ло-жи-тел-но.* Г. Караславов. *Той изричаше стиховете на старогръцки, разчленено, отсечено и еднозвучно.* Дим. Талев.

разчленя̀. Вж. р а з ч л е н я в а м.

разчленя̀вам, -аш, *несв.*; **разчленя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* **1.** Разделям на отделни части. *Великите държави анулираха Сан-Стефанския договор и разчлениха освободената от Русия България.* В. Коларов. **2.** Произнасям разделено думи, срички или звукове. *Чифликчията не разбра нищо, но се вгледа в черните буквички и прочете гласно, като разчленяваше сричките: — Лени Ве-лич-кова.* Орлин Василев. **разчленявам се, разчленя се** *страд.* и *сред.*

разчленя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разчленявам *и от* разчленявам се. *Разчленяване на срички.*

разчовъркам. Вж. р а з ч о в ъ р к в а м.

разчовъ̀рквам, -аш, *несв.*; **разчовъркам,** -аш, *св.* **1.** С човъркане издълбавам или разширявам. *Гледай това нещо: тия буци са злато, каквото може да се намери в рудниците на Бразилия и Калифорния само. И една-две педи на плитко: с пръст да разчовъркаш, ще набараш!* Вазов. **2.** С човъркане разранявам. *Разчовърквам си раната.* || *Обр. Тошка не беше глупава жена, той знаеше това. И нейните въпроси разчовъркаха раната му.* Г. Караславов. *Дочка повече не се опита да говори. Сестрините думи разчовъркаха прясната ѝ рана и тя наведе глава, зарони топли сълзи.* К. Петканов. **3.** *Прен.* Разглеждам в пълни подробности; разнищвам. *Което и обществено явление да разчовъркаш, из под тънката му прикривка излиза все тоя груб, тесногръд, пълзящ егоизъм!* Вазов. *Не пропускат човек да мине край тях, докато не разчовъркат целия му род.* Чудомир. **разчовърквам се, разчовъркам се** *страд.*

разчовъ̀ркване *ср. Отгл. същ. от* разчовърквам *и от* разчовърквам се.

разчо̀пля. Вж. р а з ч о п л я м.

разчо̀плям, -яш, *несв.*; **разчо̀пля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** С чоплене разтварям нещо. **2.** С чоплене разранявам, разврeждам. *Разчоплих си раната.* || *Обр. За свадата между Тренчо и Свиленка в семейството на бабини Сусини не споменаваха нищо. Не искаха да разчоплят раната на Свиленка.* Кр. Григоров. **3.** Разглеждам в подробности. *Разчоплям всичко казано.* **разчоплям се, разчопля се** *възвр.* и *страд.*

разчо̀пляне *ср. Отгл. същ. от* разчоплям *и от* разчоплям се.

разчо̀рлен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разчорля. **2.** Като *прил.* — а) За коса: разбъркан, разрошен, чорлав. *Момичето приближи до умивалника, плисна лицето си набързо, поприглади разчорлените си коси, оправи плитките си.* Г. Райчев. *Веднага скочи от постелята, постъкми се, прибра разчорлените си коси под забрадката и право в обора при Велико.* Кр. Григоров. б) Който е с разбъркана, разрошена коса; чорлав. *Разчорлена, с изсъхнали вече очи, тя зави ниско, проточено, като че не плачеше, а пееше.* Йовков. *В каютата влезе Марин, гологлав, разчорлен и разпасан.* Д. Добревски.

разчо̀рля. Вж. р а з ч о р л я м.

разчо̀рлям, -яш, *несв.*; **разчо̀рля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* За човек или коса — правя чорлав. *Вятърът ми разчорли косата. Вятърът го разчорли.* **разчорлям се, разчорля се** *възвр., страд.* и *сред.* *Изведнаж духна силен вятър и отнесе кърпата от главата на момичето. Косата му се разчорли.* Г. Белев.

разчо̀рляне *ср. Отгл. същ. от* разчорлям *и от* разчорлям се.

разчу̀вам се. Само 3 *л.* **разчу̀ва се,** *несв.*; **разчу̀е се,** *мин. св.* разчу̀ се, *св., сред.* За новина, вест — разнасям се, разпространявам се надалеч. *Дюлгери чешма градили: | в село се дума разчуло, | че са Гергана вградили.* П. Р. Славейков. *Когато тръгнаха, никой не ги угади... Едва вечерта се разчу, че са заминали.* К. Петканов.

разчу̀ване *ср. Отгл. същ. от* разчувам се.

разчу̀вствувам, -аш, *несв.* и *св.* Предизвиквам добри чувства, умиление; трогвам. *Твоето мило писмо дълбоко ме разчувствува. Колко скъпи спомени събуди то в душата ми!* Вазов. *Родният град, за който беше се затъжил, домашната обстановка, която тутакси го обгърна, милите кътчета... го разчувствуваха и размекнаха.* Г. Караславов. **разчувствувам се** *страд.* и *сред.* *Вълко се разчувствува, провикна се и пи наздравица за свирача.* К. Петканов.

разчу̀вствуван, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разчувствувам. **2.** Като *прил.* — развълнуван, трогнат. *Благодаря, докторе — каза разчувствуван студентът.* Вазов. *Тя гледаше разчувствувана спуснатата завеса... — Ах, години, години! — казваше тя. — Какво беше, когато и ние едно време давахме представления!* Г. Карасла-

вов. *Добре, мамо, добре — потупа я той по рамото, разчувствуван от грижите ѝ като към дете.* Хар. Русев.

разчу̀вствувано *нареч.* Развълнувано, трогнато. *Той гледаше всички благодарствено и разчувствувано.* Дим. Ангелов.

разчу̀вствуваност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Състояние на трогнат; умиление. *Тя не успя дори да дигне очи и двойната струя от чувства се разля само в тиха разчувствуваност.* А. Страшимиров.

разчу̀е се. Вж. разчувам се.

разчу̀кам. Вж. разчуквам.

разчу̀квам, -аш, *несв.*; **разчу̀кам,** -аш, *св.* С чукане правя нещо на късове; счуквам. *Разчуках една буца въглища.* **разчуквам се, разчукам се** *страд.*

разчу̀квам се, -аш се, *несв.*; **разчу̀кам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да чукам. *Разчукали се, та не можеш да заспиш.*

разчукване *ср. Отгл. същ. от* разчуквам *и от* разчуквам се.

разчу̀пвам, -аш, *несв.*; **разчу̀пя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Чупя нещо на по-едри късове. *Той разчупи остатъка от питата и я раздаде на гостите си.* Вазов. *Момчилка беше изпекла пряснa питка... и, когато я разчупи, от питката се вдигна топла пара.* Дим. Ангелов. *Бойците, с натъкнати на пушките ножове или без ножове,... се надпреварваха, прескачаха камъните и шубраците, разчупваха вейките, настъпваха, търсеха врага.* К. Ламбрев. ‖ Строшавам, счупвам. *И със смелост / там робът разчупи веригите.* Н. Хрелков. **разчупвам се, разчупя се** *страд.* и *сред.* *Душата ѝ стоеше затворена в твърда броня, която не можеше да се разчупи.* Ст. Загорчинов.

разчу̀пване *ср. Отгл. същ. от* разчупвам *и от* разчупвам се.

разчу̀пя. Вж. разчупвам.

разчурули̇̀кам се. Вж. разчуруликвам се.

разчурули̇̀квам се, -аш се, *несв.*; **разчурули̇̀кам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да чуруликам. *Врабците се разчуруликаха.*

разша̀вам, -аш, *св.* Правя нещо да почне да шава; раздвижвам, размърдвам. *Като гледаше така, Стремски видя на известно разстояние от себе си,... че се мръдна нещо живо и разшава сухия шумолак.* Вазов. **разшавам се** *страд.*

разша̀вам се, -аш се, *св., сред.* 1. Почвам много да шавам; раздвижвам се, размърдвам се. *Филчо, тука ли си? — Филчо почиваше в един ъгъл. Щом чу името си, разшава се, разсъни се.* К. Петканов. *В люлката детето се разшава и заплака.* К. Петканов. 2. Почвам да се движа, да работя, да действувам; раздвижвам се. *Селото цяло се разшавало. Посреща първия полк, който се връща.* Вазов. *В съседната стая стопанките станаха и се разшаваха.* Ал. Константинов. *Късно след обед и Костадин пусна децата, разшаваха се и петте по двора.* Дим. Талев.

разшѐтам се. Вж. разшетвам се.

разшѐтвам се, -аш се, *несв.*; **разшѐтам се,** -аш се, *св., сред.* 1. Почвам много да шетам. *Разшетаха се булките, сложиха софрата.* Йовков. *Жени, моми, баби, булки, разшетали се да метат къщите и да се надпреварят коя повече смет да събере.* Елин Пелин. *Жена му се разшета чевръсто из къщата, като че ли се готвеше за сватба.* К. Петканов. ‖ Ходя насам-натам, за да свърша нещо. *Кметът се е разшетал из село, гласи нещо.* А. Страшимиров. 2. Раздвижвам се. *Кокошките се разшетаха по двора и на харманa, по пътя скрибуцаха коли и колесарки.* Г. Караславов.

разшѐтване *ср. Отгл. същ. от* разшетвам се.

разши̇̀вам, -аш, *несв.*; **разши̇̀я,** -йеш, *мин. св.* разших, *прич. мин. страд.* разшит, *св.* Махам, развалям шева на нещо зашито; разпарям. *Разшивам ръкава.* **разшивам се, разшия се** *страд.* и *сред.*

разши̇̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разшивам *и от* разшивам се.

разширѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. Разширяване. *Разширение на газовете. Разширение на влиянието.* 2. Разширена, по-широка част на нещо *Разширение на тръба.*

разширочà. Вж. разширочавам.

разширочàвам, -аш, *несв.*; **разширочà,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Разширявам. *Разширочиха улицата.* **разширочавам се, разширочa се** *страд.* и *сред.*

разширочàване *ср. Отгл. същ. от* разширочавам *и от* разширочавам се.

разширя̀. Вж. разширявам.

разширя̀вам, -аш, *несв.*; **разширя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Правя нещо да стане по-широко. *Разшириха плевниците, хамбарите, в много дворища се издигнаха белосани чардаци.* К. Петканов. *Ожениха се двамата за богати моми, разшириха дюкяна си и го напълниха със стоки от пода до тавана.* Дим. Талев. *Разширих си роклята. Разширяват шосето.* ‖ Увеличавам, правя по-голям обема на нещо. *Топлината разширява телата.* ‖ Правя да се разтвори, надуе нещо. *Мекият въздух на слънчевия ден се докосна като ласка до страните на Богдана, разшири ноздрите му, обезпокои го.* К. Петканов. *Прохладният родопски вятър... изпълня гърдите с благотворна нега, разширява ги.* Вазов. 2. *Разг.* Давам възможност на някого да живее в по-широко жилище. *Разшириха ги в три стаи.* 3. Правя нещо да има по-голям обсег, да обхване по-голямо количество; увеличавам, засилвам. *Всеки член на Партията е длъжен:... всекидневно да заздравява и разширява връзките си с народните маси.* Уст. БКП. *Разширявам дейността си. Разширявам знанията си. Разширявам производството.* **разширявам се, разширя се** *страд.* и *сред.* *Синият купол на студеното и помръзнало небе се изясняваше, разширяваше и възвишаваше.* Елин Пелин. *Оттук шосето става все по-равно, долината постепенно се разширява.* Н. п. Филипов. *На всяка минута пламъкът се разширяваше, възвишаваше и огряваше белите зидове на двора.* Вазов. □ **Разширявам очи** — отварям широко очи при уплаха, учудване и пр. *Изведнъж очите му се втренчиха на едно място и се разшириха от ужас.* Йовков.

разширя̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разширявам *и от* разширявам се. *Разширяване на дрехите. Разширяване и свиване на телата от топлината. Разширяване площта на зърне-*

ните култури. Разширяване на предприятието. Разширяване на влиянието.

разширя̀ем, -а, -о, *прил.* Който може да се разширява.

разширя̀емост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Физ.* Свойство на телата да се разширяват при известни условия.

разшифро̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Разчитам нещо, написано с шифър. *Разшифровах телеграмата.* **разшифровам се** *страд.*

разшифро̀ване *ср. Отгл. същ. от* разшифровам *и от* разшифровам се.

разши̇̀я. Вж. р а з ш и в а м.

разшу̀мвам, -аш, *несв.*; **разшумя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя да се развият листа на гора, на дървета; разлиствам, раззеленявам. *Южнякът разшуми гората.* **разшумвам се, разшумя се** *страд.* и *сред. Разшумиха се гори зелени, | премениха се долини райски.* Вазов.

разшу̀мване *ср. Отгл. същ. от* разшумвам *и от* разшумвам се.

разшумя̀. Вж. р а з ш у м в а м.

разшумя̀ се. Вж. р а з ш у м я в а м с е.

разшумя̀вам се, -аш се, *несв.*; **разшумя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Почвам да шумя много. *Сипна зора, селото се нещо разшуми.* А. Страшимиров. *Дойде ли неделя или празник, тогава цялата къща се разшумява като кошер.*

разшумя̀ване *ср. Отгл. същ. от* разшумявам се.

разшъ̀там се. Вж. р а з ш ъ т в а м с е.

разшъ̀твам се, -аш се, *несв.*; **разшътам се,** -аш се, *св., сред.* Разшетвам се. *Иван закиха, разкашля се, заохка ... Старата се разшъта загрижена около него.* Г. Караславов. *Стрина Инка се зарадва много ..., разшъта се, сипа бобената чорба в една нова паница.* А. Каралийчев.

разщра̀кам се. Вж. р а з щ р а к в а м с е.

разщра̀квам се, -аш се, *несв.*; **разщра̀кам се,** -аш се, *св., сред.* Почвам много да щракам. *Детето се разщракало с играчката и дига много шум.*

разщра̀кване *ср. Отгл. същ. от* разщраквам се.

разщръклѐя се. Вж. р а з щ р ъ к л я в а м с е.

разщръкля̀вам се, -аш се, *несв.*; **разщръклѐя се,** -ѐеш се, *мин. св.* разщръклях се, *прич. мин. действ.* разщръклял се, -а се, -о се, *мн.* разщръклели се, *св., сред.* Почвам много да щръклея. *Говедата са се разщръклели из ливадите.*

разщръкля̀ване *ср. Отгл. същ. от* разщръклявам се.

разщъ̀кам се. Вж. р а з щ ъ к в а м с е.

разщъ̀квам се, -аш се, *несв.*; **разщъкам се,** -аш се, *св., сред. Нар.* Почвам много да щъкам; разшаввам се. *Всички разпрегнаха биволите си и се разщъкаха наоколо да стъкват огън и за вечеря да приготвят.* П. Ю. Тодоров. *Хората изоставиха работата си и се разщъкаха. Жените шиеха торби, печеха пексимет, готвеха сухоежбина за из пътя.* Г. Караславов.

разщъ̀кване *ср. Отгл. същ. от* разщъквам се.

разюзда̀вам, -аш, *несв.*; **разюзда̀я,** -а̀еш, *мин. св.* разюздах, *св.* Махам юздата на животно. *Разюздах коня да пасе свободно.* **разюздавам се, разюздая се** *възвр.* и *страд.*

разюзда̀ване *ср. Отгл. същ. от* разюздавам *и от* разюздавам се.

разю̀здам. Вж. р а з ю з д в а м.

разю̀здан, -а, -о, *прил.* 1. Невъздържан, разпуснат, разпасан. *Той беше се превърнал в лекомислен и порочен човек, разюздан и смахнат бъбрица.* Йовков. *Фелдфебелът тържествуваше, че е успял да вкара в пътя тоя разюздан младеж.* Св. Минков. *Разюздани нрави.* 2. Буен, стихиен. *Преди малко над града премина буря... Плачевно шумяха и се огъваха дърветата под разюзданата стихия.* Елин Пелин. *Засвири гайдата и сякаш едвам сега започна истинската веселба, буйна, разюздана.* Йовков.

разю̀здано. *Нареч. от* разюздан. *Тук публиката се държеше съвършено свободно, дори разюздано. Някои по риза, със запретнати ръкави, с вдигнати върху стол или дори върху маса крака, пушеха дебели пури и замерваха с фастъци танцуващите двойки.* Г. Белев.

разю̀зданост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разюздан. *Разюзданост на нравите.*

разюзда̀я. Вж. р а з ю з д а в а м.

разю̀здвам, -аш, *несв.*; **разю̀здам,** -аш, *и* **разю̀здя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Разюздавам. 2. *Прен.* Оставям някого да се разпусне, да стане крайно непокорен, своеволен. *Прекаленото глезене може да разюзди децата.* **разюздвам се, разюздам се, разюздя се** *страд.* и *сред.*

разю̀здване *ср. Отгл. същ от* разюздвам *и от* разюздвам се.

разю̀здя. Вж. р а з ю з д в а м.

разя̀дам, -аш, *несв.*; **разя̀м,** разядѐш, *мин. св.* разя̀дох, *прич. мин. действ.* разя̀л, *св.* Разяждам. *Кръстът е забит във живо тяло, | ръжда разяда глозгани кости.* Ботев. **разядам се, рязям се** *страд.*

разя̀дам се, -аш се, *несв.*; **разя̀м се,** разядѐш се, *мин. св.* разя̀дох се, *прич. мин. действ.* разя̀л се, *св., сред.* Разяждам се. *Уста кучешки се разядат.*

разя̀дане *ср. Отгл. същ. от* разядам *и от* разядам се.

разя̀дка *ж. Рядко.* 1. Охота за ядене; апетит. *Дай ми една ракия за разядка.* М. Вълев. 2. Нещо, което възбужда желание, охота за ядене. *Разядката ни беше хайвер.*

разядли̇̀в, -а, -о, *прил.* Който може да разяжда метали, стъкло и др. *Сярната киселина е разядлива.*

разядо̀сам. Вж. р а з я д о с в а м.

разядо̀свам, -аш, *несв.*; **разядо̀сам,** -аш, *св.* Ядосвам много силно. *Някои от жените се засмяха ... Това я разядоса страшно и тя кресна, колкото й глас държи: — Какво се смеете, мари!* Ст. Чилингиров. **разядосвам се, разядосам се** *страд.* и *сред. Когато обади вечерта на жена си, тя страшно се разядоса.* Вазов.

разядо̀сване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разядосвам *и от* разядосвам се.

разя́ждам, -аш, *несв.*; **разя́м,** разяде́ш, *мин. св.* разя́дох, *прич. мин. действ.* разя́л, *св.* **1.** За червей, микроби и под. — като ям надупчвам, разрушавам, унищожавам. *Някакъв червей се беше вмъкнал в тоя силен и як като някой дъб човек и мълком го разяждаше.* Йовков. *Червеи са разяли корена на дървото. Болестта разяжда дробовете му.* **2.** Повреждам, разрушавам, унищожавам нещо чрез химически процес. *Сярната киселина разяжда металите. Ръждата разяжда желязото.* || *Прен.* Постепенно унищожавам, разрушавам. *Вътрешните противоречия разяждат лагера на империализма.* **3.** *Прен.* За душевни преживявания — измъчвам, терзая. *Някаква завист взе да разяжда душата ѝ, болка взе да ѝ изпълва сърцето.* Влайков. *Но ясно беше, че тая вражда разяжда и гложде душата му.* Йовков. **разяждам се, разям се** *страд.*

разя́ждам се, -аш се, *несв.*; **разя́м се,** разяде́ш се, *мин св.* разя́дох се, *прич. мин. действ.* разя́л се, *св., сред.* Започвам да ям много с охота. *Ала тамам се разяждам..., мама вдига паницати.* Влайков. *Разядох се и изядох боба. Хапнах от туршията и се разядох.*

разя́ждане[1], *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разяждам *и от* разяждам се. *Разяждане на металите от киселина.*

разя́ждане[2] *ср. Отгл. същ. от* разяждам се.

разя́м. Вж. р а з я ж д а м.

разя́м се. Вж. р а з я ж д а м с е.

разяре́н, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* разяря. **2.** Като *прил.* — а) Който е изпаднал в ярост, в силен гняв. *Слушай — извика той още по-разярен от машиниста, — пущай машината!* Йовков. *Навремени от стадото се отделя някой разярен бик и почва да рови земята.* М. Вълев. *Буля Петровица се окопити и, като разярена тигрица, се хвърли към мъжа си.* Ст. Чилингиров. *Разярените турски пълчища вилнееха по селата и доунищожаваха това, което не беше унищожено — и люде, и добитък.* Дим. Талев. б) Който изразява ярост, силен гняв, яд. *Една жива стена от хора се изпречи пред нас... и в един миг се спусна върху нас, като зацепи въздуха с диви и разярени викове.* Величков. **3.** Яростен, необуздан. *Като малка черупка, която не знае де ще я изхвърли вълната разярена, | аз се събудих една сутрина в таз непозната страна — | с носии странни, непонятен език, и цветя, които у нас нямат даже имена.* Багряна.

разяре́ние, *мн.* няма, *ср. Остар.* Ярост, разяряване.

разяре́но *нареч.* С ярост, необуздано, яростно. *Разярено | тогаз един връз друг, един през друг в несвяс | нахвърляха се те тъй, както стадо в бяс | когато навали изход да си направи.* П. П. Славейков. *Вън кучетата лаеха разярено.* Дим. Талев.

разяре́ност, -тта́, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* разярен.

разяря́. Вж. р а з я р я в а м.

разяря́ се. Вж. р а з я р я в а м с е.

разяря́вам, -аш, *несв.*; **разяря́,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Предизвиквам у някого ярост, разгневявам силно; вбесявам. *Но двойното убийство... беше ги разярило до полуда.* Вазов. *Евгени беше сигурен, че тези му думи ще разярят полицаите и сега те ще го застрелят без по-нататъшно бавене.* Дим. Ангелов. **разярявам се, разяря се** *страд.*

разяря́вам се, -аш се, *несв.*; **разяря́ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Започвам да изпитвам ярост, силен гняв. *Колкото повече викаше, повече се разяряваше. Всяка гневна дума докарваше друга по-гневна.* Вазов. *От сърната беше останала само козината. Наоколо се носеше силна миризма на вълк. Вита се разяри, изправи се на задните си крака и страшно заръмжа.* Ем. Станев.

разяря́ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* разярявам *и от* разярявам се. *Разяряване на лъва.*

разясне́ние, *мн.* -я, *ср.* Обяснение, осветляване, тълкуване на нещо неясно; разясняване. *Невенка, без да поиска разяснение, усмихна се към мъжа си и се ръкува сърдечно с Рангела.* Вазов.

разясни́телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи да се разясни нещо; изяснителен. *Разяснителна работа. Разяснителна дейност. Разяснителен текст.*

разясня́. Вж. р а з я с н я в а м.

разясня́вам, -аш, *несв.*; **разясня́,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Правя нещо да стане ясно, разбрано; осветлявам, тълкувам, обяснявам. *Една стара жена... била изпратена до пашата от страна на обсадените да му разясни в що се състои работата.* З. Стоянов. *От този връх, разясни ми бай Михал, се гледало оттатък, в България.* Вазов. *В ума ми се тълпяха мисли, които сама не смеех да си разясня.* Г. Райчев. **2.** За небе, време — правя да стане ясен, да няма облаци, мъгла. *Вятърът разясни небето.* **3.** *Прен.* За мрачно, намръщено лице, чело — правя да стане постепенно светъл, ведър, бодър. **разяснявам се, разясня се** *страд. и сред. Дъждът престана и небето се разясни.* Вазов. *Когато излязоха от ресторанта, времето се беше разяснило и върху черния небосвод трепкаха ярки пролетни звезди.* Дим. Димов. *Хилков отдъхна, лицето му се разясни.* Вазов.

разясня́ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ от* разяснявам *и от* разяснявам се. *Разясняване на плана. Разясняване на времето.*

райра́н, -а, -о. *прил.* За плат, облекло — който е на райета. *Раирана рокля. Раирана басма.*

рай, ра́ят, ра́я, *мн.* няма, *м.* **1.** Според християнското и др. вярвания — мястото, гдето след смъртта душите на праведните живеят в блаженство. *Противоп.* ад. *Излезе душата на бедния учител, остави безжизненото, сухо тяло и седна на вратата да чака небесни пратеници да я приберат, за където ѝ е мястото — за рая или за ада.* Елин Пелин. *Сам човек и в рай не може.* Погов. **2.** Според библията — прекрасна градина, в която са живели Адам и Ева до грехопадението; едем. *Така също са изрисувани с фрески външните стени... Тука е и раят с Адам и Ева, и пъкълът с пламъците, митарствата и второто пришествие.* Вазов. *Изгонването на Адам и Ева от рая.* **3.** *Прен.* Страна, място с прекрасна, богата природа. *Че то — такава хубавина по полето — да не можеш да ѝ се нагледаш...: като ти цъфнали ония цветя като бръмнали ония пчели, като се размирисали ония билки — рай.* Цани Гинчев. *Хубава си, татковино, |*

име сладко, земя — рай. П. Р. Славейков. *Отечество любезно, как хубаво си ти! | ... | Коя земя от теб е по-пъстра, по-богата? | ... | Ти рай си, да.* Вазов. *Тия ръце превърнаха след година Цончовата градина на истински рай.* Ц. Церковски. **4.** *Прен.* Място, страна, гдето животът е прекрасен, безгрижен, щастлив. *За сетен път | простираме ръце в окови | към нашия изгубен рай. | ... | Прощавай, роден край!* Яворов. *Камбанен зов лети над нас, | вестяващ онзи светъл час, | ... | когато в черните грамади | на рухващия кървам храм | ще изградим, сред дим и плам, | ... | очаквания земен рай.* Смирненски. *Човешкият живот | ще бъде един безконечен възход | — нагоре! нагоре! | земята ще бъде рай — | ще бъде!* Гео Милев. *И то ще бъде, джанъм!... Та ще видите, какво ще направи Гаврил Даскала: на рай ще обърна градеца ни!* Влайков. ▢ **Магарешки рай** (разг., ирон.) — затвор, тъмница.

ра̀йбер *м.* (нем.). Вид кука за затваряне врати, прозорци и под.

ра̀йграс, *мн.* няма, *м.* (англ.). Общо название на няколко треви, употребявани в парковете. *Английски райграс. Френски райграс.*

райѐ, *мн.* -та, *ср.* (фр.). **1.** Права тясна надлъжна шарка на плат, която се повтаря по цялата му ширина. *Плат на райета.* **2.** Като *прил.* — който е на райета; раиран. *Райе панталони.*

ра̀йкин, -а, -о, *прил.* Само в съчет. **райкин боб** — вид боб, който зрее късно.

ра̀йком *м. Нов.* Районен комитет.

раѝон *м.* (фр.). **1.** Област, местност, обособена географски, икономически и пр. *Единственият материал за добиването на желязото, както в Самоковско, така и във витошкия район, е магнетитният пясък.* П. Делирадев. *Жетвата в полските райони на околията привърши. Северните райони на страната. Черноморските райони. Горски райони.* **2.** Място, област, в пределите на които се простира някаква дейност, власт и под. *А други ходеха с четите за по-късо време, докато обиколят по един-два пъти района на четата.* Дим. Талев. *Той* (лесничеят) *обикаля няколко дни своя район, обходи тия гори.* Ем. Станев. *В междучасието сержант Пенев освободи взвода и тръгна из района.* Народна армия, 1955 г. *Партиен район. Строителен район. Район на действие.* || Място, разположено около някой важен обект. *В района на гарата В района на казармата. В района на болницата. В района на университета.* **3.** Административна и териториално обособена част на голям град. *I район на столицата.* || Лица, които живеят и работят в такава част на града *На манифестацията минава III район.*

раѝонен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* район. *Районен комитет. Районна конференция. Районен съвет. Районен кооперативен съюз.*

райони̇̀рам, -аш, *несв.* и *св.* **1.** Разделям на райони. *Районирахме града. Районираме България по климатични области.* **2.** Разпределям по райони. *Районирани са към III поликлиника.* **районирам се** *страд.*

райони̇̀ране *ср. Отгл. същ. от* районирам *и от* районирам се. *Райониране на града. Стопанско райониране.*

ра̀йски, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до рая. *Райска градина. Райски врата. Райско блаженство. Райска наслада.* **2.** Извънредно красив, прекрасен; приятен. *По райските долини | пътувам хвърковат. | Навред картини чудни | и божа благодат. | Обичам те, обичам, | о родино света.* Вазов. *Минахме край една изгоряла елова гора... Много печал и скръб хвърля тая нещастна гора в цялата райска околност.* Вазов. *Календарът ни предсказва дъждове и буря, а ние имаме райско време.* Вазов. *Цялото ми същество ликува и плува в райско блаженство, сладостно вълнение възспира дъха ми.* Ст. Костов. ▢ **Райска птица** — австралийска пойна птица с красиви пера. Paradisea apoda.

ра̀йски. *Нареч. от прил.* райски. *От тука още по-хубаво видяхме гребена на Родопите и цялата източна част на долината, райски хубава от тука.* Вазов. *Пътникът ... минува през райски хубави местности по полите на Витоша.* Вазов.

ра̀йсъвет *м. Нов.* Районен съвет.

ра̀йхстаг, *мн.* няма, *м.* (нем.). Народно събрание, парламент в Германия.

рак[1], ра̀кът, ра̀ка, *мн.* ра̀ци, ра̀ка (сл. ч.), *м.* Сладководно или морско членестоного животно, с щипки. Astacus fluviatilis (речен рак), Cancer pagurus (морски рак). *Един съчки за огъня носи, други гърнето за боба плакне, а трети с Бойка хванали няколко мрени и раци по дола, ще ги пекат на жаравата.* П. Ю. Тодоров. *Те ловят раци с кошчета, в които залагат за стръв жаби.* А. Каралийчев. ▢ **Запънал се като рак на бързей** — заинатил се. **Знае где зимуват раците** — хитър е, практичен е, умее да извлича лесно облаги. **Крив рак** — вид морски рак. **Ни риба — ни рак** (неодобр.) — нещо, което няма характерен облик. **Рак пустинник** (зоол.) — вид морски рак, който живее в празна черупка на охлюв. Diogenes varians. **Червен (зачервил се) като рак** — със зачервено лице (зачервил се) като варен или печен рак.

рак[2], *мн.* няма, *м. Мед.* Болест — общо название на всички злокачествени буци, които се развиват от епителната или съединителна тъкан и повреждат близките органи. Cancer, Carcinomum.

ракѐта[1] *ж.* (нем.). **1.** Снаряд от гилза с взрив, който избухва при изстрелване високо във въздуха и дава обикн. оцветена светлина. *Последваха още няколко изстрела, дадени с тревожно темпо, а после от мястото, откъдето се чуха, се издигна червена ракета.* Дим. Димов. *Над града една след друга се разпукаха купчините ракети и го обляха с бяла, почти дневна светлина.* П. Славински. *Сигнална ракета. Пускам ракети.* **2.** Летателен апарат, който се движи от силата на реакцията на газове, изхвърляни от реактивен двигател. *Междуконтинентална ракета. Междупланетна ракета.*

ракѐта[2] *ж.* (фр.). Елипсовидна лопатка — рамка с мрежа, с която се удря топката при игра на тенис. *Ракета за тенис.*

ракѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* ракета[1]. *Ракетен самолет. Ракетен снаряд. Ракетни сигнали.*

ракиджѝйница *ж.* Помещение, гдето се вари ракия.

ракѝен, -а, -о, *прил.* **1.** Който е от ракия. *Ракиени па̀ри. Ракиен дъх. Ракиен мирис.* **2.** Предназначен за ракия. *Ракиена чаша.*

ракѝйка *ж. Гальов. Умал. от* ракия. *Очите му светнаха от ракийката.* Ст. Ц. Даскалов. *Пижо и Пендо купиха орташки едно малко буренце с хубава препечена ракийка.* Елин Пелин.

ракѝ *неизм. прил.* Само в съчет. **раки сапун** (остар.) — сапун, който някога са внасяли от Турция, Гърция и пр. *Нямам сапун, лудо ле море, да я избеля. | Твойте ръце . . раки сапун.* Нар. пес.

ракѝта *ж.* Вид дребна върба с жилави пръчки, употребявана в кошничарството. Salix purpurea. *Наблизу шумеше Беличката река — тук нейните брегове бяха ниски, обраснали с ракита, а зад реката се простираше хълмистото поле.* М. Марчевски. *Голямата сива чапла бе кацнала в долния край на̀ яза, бреговете на който бяха обрасли с редки върби и ракита.* Ем. Станев.

ракитà к, *мн.* -ци, *м.* Гъсто израсли ракити. *Така той извървя дола, като се провираше под сведените върби и ракитаци.* Елин Пелин. *Монката се потули в ракитака и почна да мята въдицата в тихия водовъртеж.* А. Каралийчев.

ракѝтов, -а, -о. *Прил. от* ракита. *Ракитова кошница.*

ракѝя *м.* (араб.). Силно алкохолно питие, което се приготвя чрез дестилация на ферментирали плодове. *Той не изтрезня цяла неделя и беше се вмирисал на ракия.* Елин Пелин. *Събе! — извика той. — Дай да се почерпим! Дай ни едно шишенце ракия.* Йовков. *Наточи вино червено | и върла бистра ракия | със Ильо да се почерпим!* Нар. пес. *Варя ракия. Пека ракия. Гроздова ракия. Сливова ракия.* ▢ **Блага ракия** (нар.) — подсладена ракия, с която, според народния обичай, се черпят на сутринта след сватбата. **Греяна ракия** — подгрята и подсладена ракия.

рàкла *ж. Нар.* 1. Сандък, ковчег за дрехи. *Мариините дружки прегледаха чеиза и даровете и всичко надиплиха в две нови ракли.* К. Петканов. 2. Долап с врата в стената. *До самата врата имаше ракла с дървена решетка.* Вазов. *Станка се дигна мъчително, отвори старата посивяла и изтъркана ракла, зазидана в стената, измъкна черга и възглавница.* Г. Караславов. 3. Отделение, преграда в хамбар. 4. *Воен.* Вид кола, с която се прекарват снаряди. *Наблизу са наредени топове, ракли, кола.* Йовков.

рàков[1], -а, -о. *Прил. от* рак[1]. *Ракова черупка.*

рàков[2], -а, -о. *Прил. от* рак[2]. *Раково заболяване. Ракова подутина.*

раковѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е по вид подобен на животното рак.

раковѝна *ж.* Черупка на някои безгръбначни животни — рак, мида, охлюв и пр. *Ще утихне оголеното крайбрежие, и в черната му длан, | сред пясъка и водораслите ще блеснат влажни раковини.* Багряна.

ракообрàзен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* 1. Който прилича на, наподобява животното рак. *Ракообразни животни.* 2. Като *същ. мн.* **ракообразни** (зоол.) — членестоноги, обикн. водни животни, покрити с твърда черупка. Crustacea.

рàлица *ж.* 1. Закривена част на рало, която орачът държи и наляга, когато оре. *Димитър здраво държеше ралицата, забиваше я надълбоко, но напразно отиваха усилията му — земята се цепеше, падаше встрани от ушите на ралото.* К. Петканов. 2. Съзвездие от 6 звезди, с форма подобна на рало, разположено на екваториалната част на небето. *Бързаше през нивите, оправяше пътя по звездите. Ралицата светеше над Топола.* К. Петканов. 3. Полско или градинско растение, със сивоморави цветчета. Delphinium. *Беше един слънчев ден и аз се разхождах с момичето в полето по една поляна, пълна с морави купища от ралици.* Йовков. *Тоя стобор заграждаше доста голям двор с градина, . . . развеселена от мораво-кадифени теменуги, с кичеста ралица и няколко стърка смесна китка.* Вазов.

рàлник, *мн.* -ци, *м.* Широко, остро желязо на ралото, плуга което рови и обръща земята; лемеж, палешник. *Как си с инвентара? — А че потягаме го лека полека. Ралниците са изклепани.* Кр. Григоров. *Мишка натисна ръчката, която го свързваше чрез един дълъг тел за плуга, и трите стоманени ралника забиха източени зъби в меката пръст.* А. Гуляшки.

рàло, *мн.* ралà, *ср.* 1. Дървено земеделско оръдие за оране, теглено от добитък. *Едри биволи влачат ралата и след тях вървят орачи.* Йовков. *Щерьо викна насърчително на воловете и повдигна ралото да не се забива тъй дълбоко.* К. Петканов. *Рало и мотика свят храни.* Погов. 2. *Диал.* Мярка за земя — площ, която може да се изоре за един ден с чифт волове: около 2 декара. *И нивиците му около пет-десет рала, и ливади трийсет и няколко коси.* Влайков. 3. *Диал.* Двойка, чифт. *С Раца те двамата бяха като рало волове. И колкото повече време минаваше в задружен живот, толкова по-права бразда изтегляха.* Дим. Талев. *Татку свилен пояс дивни, | майци наниз от жълтици, | лели рало златни гривни.* П. П. Славейков. *Ей гиди лудо, да младо! | Продай си чифте пищови, | купи си рало волове.* Нар. пес. ▢ **Първо, второ рало** (нар.) — първо, второ оране.

рамазàн *м.* (араб.). Месец, през който мохамеданите постят, като не ядат през деня нищо. *Правоверните се молеха по четири пъти на ден на аллаха, пазеха рамазана и всички закони на истинската вяра.* Дим. Талев. *Държа рамазан.*

рàменен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* рамо. *Раменна става.*

раменонòг, -а, -о, *прил.* Като *същ.*, обикн. *мн.* **раменоноги** (зоол.) — общо название на безгръбначни водни животни, които имат две черупки.

рàмка *ж.* (нем.). 1. Околовръстно приспособление, обикн. с четириъгълна или кръгла форма, в което се прикрепя нещо. *На единичните прозорци с прости дървени рамки бяха окачени басмени перденца.* Дим. Ангелов. *Прозорците с прогнили рамки гледаха на юг към улицата и цъфналите вейки на акациите допираха стъклата.* Хар. Русев. *Баща ми сведе вежди тъй, че те опряха до рамките на очилата му.* Ст. Чилингиров. *Внесете пчелите в зимника на топло. . . Турнете и старите рамки в сандъка.* Ем. п. Димитров. *В кабинета — картини в скъпи художествени рамки.* Стаматов. || *Прен.* Предмети или неща, които ограждат нещо; обкръжение. *Това лято прекарах в село, моето хубаво село . . . , кацнало върху живописна рътлина, от която се открива, заградена в широки рамки от далечни*

планини, безкрайна картина от хълмове и равнини. Елин Пелин. *По лицето ѝ се стичаше мека светлина и то изглеждаше очарователно в рамката на златистите коси.* Д. Добревски. **2.** Линии или орнаменти, които окръжават печатан текст или картина. *Вестникът е в траурна рамка.* **3.** *Прен.* Обсег, обхват, граници, в които съществува или се развива нещо. *Сега времената са други. Фирмата се развива, излиза от старите ограничени рамки.* П. Спасов. *В широката тематична рамка на книгата е разкрит жизненият път на най-добрата част от нашето младо поколение.* Сп. Септември, 1951 г. *Излизам вън от рамките на нещо. Надхвърлям рамките на нещо. В рамките на своята компетентност. В рамките на закона. В рамките на възможното.*

рамо, *мн.* рамена̀ *и* раменѐ, *ср.* **1.** Част от човешкото тяло — от шията до горния край на ръката. *Той се наричаше Михалко. Изгорял, почернял, с широко лице и с дебел силен врат на снажни рамена.* Вазов. *А аз ще либе прегърна | с кървава ръка през рамо.* Ботев. *Калчо го потупа приятелски по рамото, хвана го за ръка и му помогна да излезе.* Елин Пелин. *Калина захлупи очи на земята и раменете ѝ се задрусаха от глух плач.* К. Петканов. *Недалеч от брега,... с пушка на рамо и блеснал на слънцето нож, стоеше часовият.* Ив. Мартинов. *Носеше на рамо кобилица с бели менци.* Влайков. *Иглика бъркаше в голямата торба, която висеше през рамото ѝ.* Елин Пелин. *Гледам през рамо.* **2.** *Нар.* Част от тялото на животно или птица — от горната част на предния крак или крилото до врата. *Мечката потъваше до рамене и все повече посивяваше от налепналия по козината ѝ сняг.* Ем. Станев. *Кога стъпна на злата зенгия, | се прехвърли коню на рамена.* Нар. пес. **3.** *Прен.* Част от планина между върха и долната ѝ част. *От първото, по-ниско рамо на върха мене ми се откри широк вид на Чепинската долина и на планинския ѝ венец.* Вазов. *Самата Средна гора ... представяше една дълга и неравна могила. През нейните рамена се виждаха други поля, равнини и пространства.* Вазов. *Но самолетът вече се изкачва... Мяркат се могъщите снежни рамена на планината.* Н. Фурнаджиев. **4.** *Физ.* Разстоянието от подпорната точка на едно тяло до приложната точка на действуващата върху него сила. *Рамо на лост.* **5.** *Геом.* Всеки от два лъча, които заключават ъгъл. ▢ **Вдигам рамене** — правя с рамената си движение нагоре в знак на недоумение, учудване и пр. *Позволете ми да ви попитам: защо сте дошли? — Сама не знам защо — каза тя и повдигна рамена.* Н. п. Филипов. **Падна ми товар от раменете** — отървах се от някаква тежка работа, от неприятност. **Рамо до рамо** — а) Един до друг. *Бавно, рамо до рамо и стъпка в стъпка, двамата изминаха гората.* Дим. Ангелов. б) Заедно, задружно. *И в личния живот, и в партийната дейност тя бе рамо до рамо с него.* Г. Димитров. *Рамо до рамо в редовете на борбата!* Г. Кирков. **Свивам рамене** — правя движение с рамена в знак на недоумение, учудване и др. *Аз я изгледах, свих в недоумение рамене и отминах.* Г. Райчев. *Обиколих всички стаи на кметството,... но никой нищо не може да ми каже! Всички свиват рамене.* Св. Минков.

рампа *ж.* (фр.). **1.** Преден издаден край на театрална сцена пред завесата, със скрито осветление по ръба. *Един театрален служител се приближи до рампата с огромен букет.* Вазов. **2.** Издигната площадка на железопътна гара или на друго товарище, гдето се товарят вагони и под. *Откъм рампата на подуенската гара се чуваше тежкото пъшкане на маневрен локомотив.* А. Гуляшки. *Военна рампа.*

рамстек, *мн.* няма, *м.* (англ.). Вид говежда пържола с гарнитури.

ран, -а, -о, *прил.* Ранен. *Рано утро — и зората | леко багри небесата.* Яворов. *Часът е ран, денят празничен.* *Градецът още не е събуден.* К. Константинов. *Наех една градина край Тича. Разорах я,... посадих ран зелен лук.* А. Каралийчев. *Рано пиле рано пее.* Погов. *Ран босилек. Рани домати. Ран зеленчук. Рана пролет. Рана есен.*

рана *ж.* **1.** Място на жив организъм с повредена, разкъсана тъкан — месо от удар, порязване, болест и пр. *Жив е той, жив е! Там на Балкана, | потънал в кърви, лежи и пъшка | юнак с дълбока на гърди рана.* Ботев. *Скоро всичките вълци бидоха прогонени през дола на срещната рътлина и клекнаха да си ближат раните.* Вазов. *Стопанката превърза раната ми, наложи я с мехлем от суха трева.* А. Каралийчев. *Лицето му е кърваво, на разкопчаната му гръд зее рана.* Йовков. *Юнак без рана не бива.* Погов. *Тежка рана заздравя, лоша дума не се забравя.* Погов. *Нанасям рани. Жива рана. Отворена рана. Рана от куршум.* **2.** *Прен.* Душевна мъка, болка, страдание. *Горчивите спомени за тая обида... разровиха старите рани на сърцето ѝ и напълниха очите ѝ със сълзи.* Влайков. *Тежко, брате, се живее | между глупци неразбрани: | душата ми в огън тлее, | сърцето ми в люти рани.* Ботев. *Те пият, а тъната сърцата им в рани, — | и пеят, тъй както през сълзи се пей.* Яворов. **3.** *Поет. Обр.* Щета, поражение, загуба. *Отнетата им селска гора — това беше дълбоката незаздравяла рана на селото.* Влайков. *Обичах те, когато заблестя | свободата над твоите балкани, | кога над твойте пепелища, рани — | живот разкошен буйно зацъфтя.* Вазов. *Води ме, партийо, води ме | под свойте бойки знамена! | ... | Ах, как горящите ти рани | дълбоко, остро ме болят, — | кога нападаш и се браниш, | кога се луташ в своя път!* Хр. Радевски. ▢ **Поставям, слагам пръст в (на) раната** — засягам, разкривам най-болезненото.

ранг, рангът, ранга, *мн.* рангове, *м.* (фр.). **1.** Високо обществено положение, чин, звание. *Обществен ранг. Капитан втори ранг.* **2.** Величина, степен. *Писатели от ранга на Вазов са малцина. Хотел от първи ранг.* **3.** Балкон в театрална зала. *Местата ни са на втори ранг*

рандеву, *мн.* -та, *ср.* (фр.). *Остар.* Уговорена, обикн. любовна среща. *Давам рандеву. Имам рандеву.*

рандеман *м.* (фр.). *Спец.* Чист добив от определено количество обработван суров материал. *Увеличаване на рандемана.*

рандеманов, -а, -о. *Прил. от* рандеман.

ранен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* **1.** Който е в началния период; пръв, начален. *Беше ранна пролет, полето се зеленееше.* Йовков. *Ранната зима сковала земята.* И. Бурин. *Наред с ония първи спомени от ранното ми детство... запазени са в паметта ми и някои спомени за първите ми детски игри с другарчета.* Влайков. *От*

ранно утро още грей / разпаленото слънце на модър свод небесен. Яворов. *В ранния следобеден час улицата беше пуста.* Вежинов. || Който е в своето начало, който не е достигнал още разцвет. *Ранен феодализъм. Ранен импресионизъм. Ранен стадий на развитие.* **2.** Който става или се появява преди другите; пръв. *Из околните села и кошари се надпреварват ранни петли.* Л. Стоянов. *И слушам радостно смутен, / как шепне утрото над мен / с дъха на ранните цветя.* Дебелянов. *В простор от светлина, додето поглед стига, / трепти унесено полето оросено / в молитвения химн на ранна чучулига.* Н. Ракитин. **3.** Който става преди да е очакван, преди време; преждевременен. *Той жертвува живота си за отечеството! Такава ранна и геройска смърт!* Вазов. *На лицето, доста изпито и бледно, личи ранната умора.* Йовков. *През целия път детето приказваше за едно, за друго на учителката си и Дона се учудваше на неговата схватливост и ранна зрялост.* Дим. Талев. *Над мойте копнежи умората ранна / крила безотрадни простря.* Дебелянов. *Всичко наоколо беше покрито с тънка снежна пелена... Този ранен сняг, който прошари цялото Средногорие, затвори партизаните в землянката.* Дим. Ангелов. *Ранни студове.*

ранѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* раня. **2.** Като *прил.* — **а)** Който има рана, комуто е нанесена рана. *Подпирам се с две ръце на пушката и едва мъкна ранения крак.* Л. Стоянов. *Из камъните се търкаля на кълбо смъртно ранена лисица и с последни усилия се мъчи да се изправи.* Ем. Станев. *Тежко ранен.* **б)** *Прен.* Засегнат, обиден тежко. *Сърцето ѝ, препълнено от горчивина и ранено от обида, заплака.* Елин Пелин. **3.** Като *същ. м.* **ранен** — лице, което е получило рана, комуто са нанесени рани. *Срещнаха големи кервани кола, в които лежаха ранени, с мрачни и окървавени лица.* Йовков. *Защо не остана в болницата?... — Място няма. Докараха тежко ранени.* А. Каралийчев.

ра̀нина, *мн.* няма, *ж.* Обикн. в съчет. **на, по ранина** — много рано сутрин. *На ранина камбаната ги събуди. Първа стана Велика.* К. Петканов. *Утре, на ранина, преди още да се развидели добре, аз ще бъда там.* Ем. Станев. *На втория ден още — по ранина — влезе в двора ни стар навъсен човек.* А. Страшимиров.

ра̀ница *ж.* (нем.). Специална торба или чанта за храна и други неща, която се носи на гръб. *Туристическа раница. Войнишка раница.*

ра̀ничко *нареч. Разг. Умал. от* рано; доста рано. *Ние довечера ще се върнем по-раничко.* Елин Пелин. *Сутрин бай Анастас става раничко, за да иде на работа.* Смирненски. *Уморил съм се малко, рекох да си легна по-раничко.* Г. Караславов.

ра̀нко *нареч. Нар. Умал. от* рано; доста рано. *Тая сутрин станах ранко, гледам хората отиват на нивата.* К. Петканов. *На сутринта станали ранко и всеки се заловил за работа.* Ран Босилек.

ра̀но *нареч.* **1.** В началото на определен период от време, когато започва нещо. *Рано сутринта, когато дрезгавината на близкия ден вдигна косачите, те видяха, че Лазо не беше при тях.* Елин Пелин. *Рано утром млад гидия / почва леко, / свири леко, а се чуе / надалеко.* П. П. Славейков. *Рано през пролетта. Рано през нощта* **2.** В началото на деня; сутрин, на съмване. *Утре по кое време ще тръгнете? — Рано, още преди да хване да се развиделява.* Вазов. *На другия ден заранта Трайко стана много рано.* Влайков. *Рано е, хората току-що са тръгнали на работа.* Елин Пелин. **3.** Преди определеното, обичайното време или час. *Василя го нямаше и те си легнаха рано.* Йовков. *Ний обядваме в 5 часа обикновено, но днес можем да обядваме и порано.* Ал. Константинов. *Плахи звездици в небо потъмняха; / рано без време петлите пропяха.* П. П. Славейков. *Тая вечер поп Лука пусна рано жетварите си на почивка и не позволи като през други вечери хора̀ и веселби.* Елин Пелин. **4.** Преди някого, преди другите — при сравн. или превъзходна степен. *В празник дядо Славчо отиваше в черкова много рано, най-рано от всичките.* Влайков. *Кое ми цвете най-рано рани, / най-рано рани, най-рано цъфти? / Минзухар цвете найрано цъфти, / кога на пролет слънце изгрее.* Нар. пес. *Рано пиле рано пее.* Погов. **5.** Преди време, преждевременно. *Не раждай ме, мамо, / бяла и червена, / да не умра рано / млада и зелена.* Каравелов. *Залиня мома Гергана / като лист рано озноблен.* П. Р. Славейков. **6.** С предл. *от* или в сравн. степен — предварително, от преди. *Поголямата част от гражданите, неподготвена по̀ от рано и изненадана, оставаше по-спокойна.* Вазов. *Телеграфирайте ми по-рано кой ден ще дойдете.* Вазов. **7.** В сравн. степен — преди, преди това; отдавна. *Тя и по-рано си бе хубавичка, а откак се ожени, още повече се разхубави и разцъфтя.* Влайков. *Различаваха се ясно и пушечните гърмежи. По-рано те не се чуваха.* Йовков. *Старецът залагаше тоя капан в набелязано от по-рано място.* Ем. Станев. *По-рано, щом се върнеше от нивата, залавяше се на работа из двора.* К. Петканов. □ **За кое по-рано** (разг.) — при недостиг, отсъствие на достатъчно средства: за кое най-напред. *Какво ще направи той с един заем от няколко стотин лева? За кое по-рано?* Йовков. **Рано е** — още не е време. *Още беше рано за вечеря, затова излязохa да се поразходят вън от село.* Йовков. **Рано или късно** — когато и да е, някога, в бъдеще, непременно. *А брожението расте всеки ден, и тука и наоколо: рано или късно въстание ще има.* Вазов. **Рано ранявам** (нар.) — подранявам, ставам рано сутрин. *Рано е Радка ранила / на бели Дунав за вода, / слънцето да я не види.* Нар. пес.

ранобу̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който става от сън рано сутрин. *Две ранобудни селянки изкарват говеда... на отсрещния рът, по окосената ливада.* Вазов. *Селото току-що се пробуждаше и тук-там по дворищата се мяркаха ранобудни стопанки.* Елин Пелин. *Слънцето изгря огнено. Първи пристигнаха ранобудните пчели. Те накацаха по жълтите цветове на еньовчето и засмукаха мед.* А. Каралийчев.

ранобу̀дник, *мн.* -ци, *м.* Лице, което става от сън рано сутрин. *Докато първите ранобудници запретнат ръкави, докато плиснат шепа вода връз очи, разнесе се набожната утринна молитва.* П. Ю. Тодоров.

ранобу̀дница *ж.* Жена ранобудник. *Голяма ранобудница и къщовница е тя.*

ранозрѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* ѐйни, *прил.* Който рано узрява. *А в другата му половина мама намираше място да насади... дори и ра-*

нозрейни тикви. Влайков. *Ранозреен ечемик. Ранозрейни домати.*

ранозрѐйка *ж.* 1. Овощно дърво или лоза, чиито плодове узряват по-рано. *Ей я тая ранозрейка, всяка година не ги лъже... И жега да е, и дъжд да вали, тя все първа отронваше плод.* Кр. Григоров. 2. Плод от такова дърво. *Искаш ли малко круши? Имам една ранозрейка — като мед се топят в устата.* К. Петканов. *Манда донесе две ранозрейки ябълки, петровки, меки, жълти.* Дим. Талев.

ранозря̀л, -а, -о, *мн.* ранозрѐли, *прил.* Ранозреен. *Гледа го как пълни кошовете с ранозрял плод и му се наливат очите.* А. Каралийчев. *Ранозрял сорт памук.*

ранопо̀ен, -о̀йна, -о̀йно, *мн.* -о̀йни, *прил.* *Поет.* За пойна птица — който пее сутрин рано. *Ранопоен славей.*

ра̀ншен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* Обикн. в сравн. степен — предишен, минал. *България бе слаба тогава, изтощена от по-ранишните татарски нашествия.* Вазов. *И никаква мъка не изпитва по ранишните дни.* А. Гуляшки.

раня̀[1]. Вж. р а н я в а м[1].

раня̀[2]. Вж. р а н я в а м[2].

раня̀[3], -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Ранявам[2]. *Кое ми цвете най-рано рани, | най-рано рани, найрано цъфти?* Нар. пес.

раня̀вам[1], -аш, *несв.*; **раня̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Нанасям някому рана; наранявам. *Войниците стреляха на месо, раниха двама от нашите и се оттеглиха зад селото.* А. Каралийчев. *В същото време той даде изстрел и рани един от стачниците в крака.* Дим. Димов. 2. *Прен.* Причинявам душевна мъка; засягам силно. *Думите му я раниха, но тя не отвърна нищо.* Г. Райчев. **ранявам се, раня се** *възвр.* и *страд.*

раня̀вам[2], -аш, *несв.*; **раня̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. *Нар.* Ставам рано сутрин. *Рано ранила Гергана, | станала та се умила.* П. Р. Славейков. || Почвам да върша нещо рано сутринта. *Водица ли си ранила да налееш?* Влайков. *В зори ранил на път, аз дишам | на лятно утро свежестта.* П. П. Славейков. 2. Явявам се рано, настъпвам рано; подранявам. *Само три-четири звездици бяха ранили и затрепкали по небето като светулки.* Влайков. *Ей, ранила, трепна плахо | в небеса зорница ясна.* П. П. Славейков. *Ранила пролет е навън, | земята буди се от сън.* К. Христов.

раня̀ване[1], *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* ранявам[1] *и от* ранявам се.

раня̀ване[2] *ср.* *Отгл. същ. от* ранявам[2].

ра̀пица *ж.* Маслодайно растение със жълтозелен цвят от рода на кръстоцветните. Brassica rapa.

ра̀пичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който се отнася до рапица. *Рапично семе.* 2. Направен от рапица. *Рапично масло.* □ **Рапичен бръмбар** — дребно насекомо, което унищожава рапицата. Cutomoxelis adonidis.

рапо̀н *м.* *Диал.* Ряпа. *Мама започва да вади с мотиката изостанали тук-там корени чукундур и рапон.* Влайков.

ра̀по̀рт *м.* (фр.). Писмено или устно служебно донесение пред началник. *Заварих войниците... построени за среща. Но аз не доизслушах до края рапорта на старшия.* Йовков. *Давам рапорт. Приемам рапорт. Явявам се на рапорт.*

рапорту̀вам, -аш, *несв.* Правя, давам рапорт, обикн. устен. *Той... отдаде чест и рапортува: — Господин поручик, представя ви се заместник-командирът на втора рота.* Вежинов. *Рапортуваме пред вас, че на 2 т. м. приключихме жетвата.*

рапорту̀ване, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* рапортувам.

рапортьо̀р *м.* (фр.). Сътрудник на вестник, който събира дневни новини.

рапортьо̀рка *ж.* Жена рапортьор.

рапортьо̀рски, -а, -о. *Прил. от* рапортьор.

рапсо̀д *м.* (гр.). Старогръцки странстващ певец.

рапсо̀дия *ж.* (гр.) *Муз.* Музикална инструментална творба, изградена върху теми от народна музика.

ра̀са *ж.* (фр.). 1. Исторически създала се част от човечеството, обединена от общ произход, с общи антропологически наследствени признаци като строеж на тялото, цвят на кожата и под. *Бяла раса. Монголска раса.* 2. Група животни от един вид, които си приличат по своите морфологични и физиологични качества, които предават и на приплодите по наследство; порода. *Говежди раси.*

расѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* Ненаучна, реакционна теория, която дели на висши и нисши отделните раси и националности въз основа на биологичните и физическите им особености.

расѝст *м.* Привърженик на расизма.

расѝстка *ж.* Привърженичка на расизма.

расѝстки, -а, -о. *Прил. от* расизъм *и от* расист. *Расистка теория.*

ра̀сна, -еш, *мин. св.* ра̀снах, *несв.* Раста. *И аз на своя ред ще си замина, | трева и мен ще расне над праха.* Вазов. *Расна дърво столовито, | грановито: | корен в сърце на земята, | връх извило в небесата!* П. П. Славейков. *Юначето ще расне. Орач ще си порасне, ще разоре нивята.* Ран Босилек. *Но, Стефане, през тия три години ти не забеляза, че аз раснах, мислих, зрях.* Яворов. *Под моя зов заводи раснат | и лес от кули и комини.* Н. Хрелков.

ра̀со, *мн.* раса̀, *ср.* (гр.). Черна дълга и широка горна дреха, носена от православни духовници. *Дневният светлик... осветляваше бледно, изпито лице с дълга бяла брада, която покриваше голяма част от гърдите на стареца, облечен в бедно монашеско расо.* Вазов. *Попско расо.* □ **Хвърлям расото** — разкалугерявам се, разпопвам се.

ра̀сов, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до раса. *Расова принадлежност. Расова теория.* 2. За животно — породист. *Расов кон.*

раста̀, -еш, *мин. св.* ра̀стох, *прич. мин. действ.* ра̀съл, -сла, -сло, *мн.* -сли, *несв.* 1. Ставам по-голям на възраст и ръст. *Децата какво ти правят, растат ли?* Елин Пелин. *А Йосиф и Нона се знаеха още от деца... Колкото повече растяха, те се срещаха все по-рядко.* Йовков. *Ванко растеше дребен и слаб, тих до болезненост.* Кр. Велков. *Расла Марийка, порасла, | голяма мома станала.* Нар. пес. 2. Увеличавам размерите си, ставам по-голям. *Но тая чувствител-*

ност не бъркаше и най-малко на Дакито да расте на шир и дебелина. Вазов. *И когато така трескаво се заработи, къщата на Младена бързо почна да расте и да се издига.* Влайков. *Зданието от ден на ден растеше и след две седмици високо се оформи дървеният му скелет.* Елин Пелин. *А облак лази, | расте и вий снага космата.* Яворов. *Камарата от хлябове на шарената черга растеше и растеше.* М. Марчевски. 3. За растение — развивам се и се издигам над земята. *Над тоя гроб ... пролети расте разкошна трева.* Елин Пелин. *Пред моя роден дом столетен дъб расте — | аз помня го такъв огромен от дете.* Н. Хрелков. *На долния синор тогава растяха два бряста.* А. Каралийчев. || За зъби, коса и др. — пониквам, появявам се. *Едно сиво, пъргаво теле; и рогчета бяха взели да му растат.* Влайков. *Кога ме мама миеше, леле, | бяло ми лице цъфтеше; | кога ме тате галеше, леле, | руса ми коса растеше.* Нар. пес. *Растат му зъби.* 4. За растение — вирея, развивам се. *Не растат саминки в поле цветовете, | нито птички пеят сами в пролетта.* П. Р. Славейков. *Околността беше покрита с буйна зеленина на орешаците. Те тъдява растат в голямо изобилие, растат и по урвите, и по планината.* Вазов. *Тънък плет заграждаше зад къщата малка градина, където растяха латинки, невени.* К. Петканов. 5. Прекарвам детските или младежките си години. *Стана му мъчно за брата му. Двамата са расли заедно.* Елин Пелин. *Те бяха заедно расли; заедно бяха следвали в Пловдив.* А. Страшимиров. *Тя беше истинско селско момиче, расло в работа — домашна и полска — още от невръстно детинство.* Г. Райчев. 6. *Прен.* Увеличавам се по брой, количество. *Неговото богатство растеше.* Вазов. *Движението на площада, дето тълпата расте от минута на минута, привлича вниманието ни.* Л. Стоянов. *И хаджи Генчовата слава растеше все повече и повече.* Каравелов. *Глъчката вън растеше, чуваше се гонене, смях, намесиха се и пискливи женски гласове.* И. Волен. *Образът на милото дете, | някога озарило моя праг, | в спомени възкръсва — чист и драг — | и скръбта расте, расте, расте.* Дебелянов. || Уголемявам се, засилвам се, процъфтявам. *Ще ви зарадвам, като ви кажа, че селото върви подир мене и неговото благосъстояние расте.* Вазов. *Във всички страни комунизмът се закалява и расте. Расте нашето народно стопанство.* 8. *Прен.* Развивам качествата си, усъвършенствувам се, издигам се. *Нужно е сами ние да растем, да се развиваме — от най-голямото до най малкото звено на политическия и стопански живот.* Г. Димитров. *Тя непрекъснато четеше, растеше, изпреварваше ме.* Орлин Василев. *Но нашите селяци | от труд се не плашат — растат те в труда.* Хр. Радевски. ◻ **Раста в очите на някого** — печеля все повече и повече уважението на някого поради личните си качества.

растѐж, *мн.* няма, *м.* 1. Жизнен процес в растителните и животински организми, при който големината им се увеличава; нарастване. *В тия дни нивите са в най-буйния си растеж.* Йовков. *Растеж на клетките.* 2. Никнене. *Растежът на новите рога караше дивеча да чувствува голяма нужда от сол.* Ем. Станев. 3. Естествено увеличаване, уголемяване на нещо. *Тъй не еднаж на хаоса надви | с растежа си градът хилядилетен.* К. Христов. *Растеж на кристалите.* 4. Увеличаване, разрастване. *Растеж на доходите. Растеж на влиянието.* 5. Израстване, процъфтяване. *Растеж на нашето социалистическо стопанство. Растеж на строителството.* 6. Достигане по-висока степен на развитие; издигане. *Растеж на партийните кадри. Растеж на творческата личност.*

ра̀стѐне *ср. Отгл. същ. от* раста. *Растене на тревата. Растене на силите. Растене на детето.*

растѐние *мн.* -я, *ср.* Организъм, който се храни с неорганически вещества от почвата и въздуха, като ги превръща в органически, и се развива в неподвижно състояние. *Долу от земята се подига гъсталак от младочки, пълзват нагоре и хиляди виещи растения: хмел, повет.* Йовков. *Растенията приемат с корените си от почвата вода и разтворените в нея минерални соли.* Ботаника. *Маслодайни растения. Тропически растения. Културни растения.*

растениевъ̀д *м.* Лице, което се занимава с растениевъдство.

растениевъ̀дство, *мн.* няма, *ср.* (рус.). 1. Един от основните клонове на селското стопанство — отглеждане на полски и земеделски култури. 2. Наука за земеделските култури и тяхното отглеждане. *Институт по растениевъдство. Специалист по растениевъдство.*

расти̇̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който се отнася до растение. *Растителен пояс. Растително царство. Растителна клетка. Растителна защита.* 2. Който е произлязъл от или се добива от растения. *Растително масло. Растителни влакна. Растителна храна.*

расти̇̀телност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Всички растения, които растат по земята или на някоя от нейните части. *Зимата тук е топла, сняг не пада никога и още с първите пролетни горещини из влажната земя бликва буйна растителност. Гъста и злачна трева покрива ливадите, висока тръстика се залюлява над блатата.* Йовков. *Колкото и бедна да бе растителността, овцете все чоплеха по нещо, но козите не спираха на едно място.* Кр. Григоров.

растови̇̀т, -а, -о, *прил. Нар.* Който расте бързо и буйно. *Момчетата растат бързо като върбите. Пък Донка си бе и без това растовита.* Влайков.

рат ратта̀, *мн.* няма, *ж. Старин.* 1. Сражение, война. *Пред тъмний му поглед безкрайно поле, | завяно със сняг се разстила, — | и труп върху трупи свирепа е рат | там кръвна коситба косила.* П. П. Славейков. *Надвеси се нощ над земята — | и стихна жестоката рат. | Зловещо и грозно пращят знамената.* К. Христов. 2. Войска. *И гордо вее свойте знамена | безбройна рат, безбройни легиони.* Дебелянов. *Престолният град е сломен | и храбрата рат е разбита — | и аз съм попаднал във плен | сред чужда и вражеска свита.* Хр. Ясенов.

ра̀тай, -аят, -ая, *мн.* -аи, *м.* Селски слуга, който работи земеделската работа. *Изпърво ходеше подир селските говеда ..., а сетне стана ратай на селския богаташ Денко Шилето.* Ив. Хаджимарчев. *Божан още на другия ден отдели с плет своя двор, бързо направи харман и си хвана ратай.* Елин Пелин.

ратайки̇̀ня *ж.* Жена ратай. *Майка му беше обикновена селска жена, ратайкиня преди да се омъжи.* А. Гуляшки. *А Харитина е изправена*

на прага пред отворената врата, с дебелата червена плетена дрешка и тежки ковани обувки — като ратайкиня. А. Каменова.

ра̀тайски, -а, -о. *Прил. от* ратай. *Ратайският живот го бе състарил предивременно.* Кр. Григоров. *На едната страна се гушеше нещо като ратайска стая, скърпена от дъски и колове, ала с врата.* Ст. Загорчинов. *Ратайска неволя.*

ра̀тайство, *мн.* няма, *ср.* Положение на ратай. *След време ... ще може и от ратайството да се избави и да си стане самичък арабаджия.* Влайков.

рата̀йствувам, -аш, *несв.* Слугувам като ратай. *За да не умрат от глад, те бяха принудени да ратайствуват.*

рата̀йствуване *ср. Отгл. същ. от* ратайствувам.

ра̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Старин. Прил. от* рат. *За нея два народа са на бой, | безбройни ратни сили тука сбрали.* П. П. Славейков. *Надолу, в урвата, тук-там невнятно | зачуят се припрени викове, | и сенки мярнат се в полето ратно, | и като че се лъскат щикове.* К. Христов.

ратификацио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* ратификация. *Ратификационни документи.*

ратифика̀ция *ж.* (лат.). *Юрид.* Одобряване от върховната власт подписан от пълномощници международен договор. *Ратификация на мирен договор.*

ратифици̇̀рам, -аш, *несв.* и *св.* Извършвам ратификация. *Президиумът ратифицира договора.* **ратифицирам се** *страд.*

ратифици̇̀ране, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ратифицирам *и от* ратифицирам се. *Ратифициране на международни конвенции.*

ра̀тник, *мн.* -ци, *м.* 1. Самоотвержен борец за някоя идея. *На България трябват не трупове, а ратници, да пазят свободата ѝ.* Вазов. *Напред стъпвай смело, | сили не щади, | на светото дело | ратник ти бъди.* Ц. Церковски. *Хиляди образи на загинали в цветуща младост ратници греят с непомрачимия блясък на едно безпримерно себеотречение.* Яворов. 2. *Старин.* Воин, боец. *Нека ги задържим в клисурата с ратниците, които имаме сега.* Вазов.

ра̀тнишки, -а, -о. *Прил. от* ратник.

ратобо̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Старин.* Войнствен, смел. *Втурнаха се ненадейно | старите му воеводи: | Кракра силний с Несторица — | два орела ратоборни.* Вазов. *Прокламацията беше написана без раздразнение, без ратоборен огън и с достойнство.* Вазов.

ратобо̀рец, *мн.* -рци, *м. Старин.* Борец, воин. *За Радой юнашката слава беше всичко. Той оставаше повече ратоборец, отколкото българин.* Вазов.

рату̀вам, -аш, *несв* 1. Боря се в името на или за нещо. *Ратуват за мир.* 2. *Старин.* Воювам. *Трябва да ратуваме ... Разгони тия разпуснати хора и поведи юнаците, които с меч и копие искат да вървят срещу неверниците.* Вазов.

рату̀ване *ср. Отгл. същ. от* ратувам.

рафинѐрия *ж.* (фр.). 1. Инсталация за рафиниране. *Петролни рафинерии. Захарна рафинерия.* 2. *Разг.* Помещението, гдето са инсталациите за рафиниране. *Влезе в рафинерията.*

рафини̇̀рам, -аш, *несв.* и *св.* (фр.). Очиствам напълно от примеси вещества или индустриални продукти. *Рафинирам захар.* **рафинирам се** *страд.*

рафини̇̀ран, -а -о. 1. *Прич. мин. страд. от* рафинирам. 2. Като *прил.* — а) Пречистен чрез рафиниране. *Рафинирано слънчогледово масло.* б) *Прен. Неодобр.* Изтънчен, изкусен, съвършен. *Рафинирани удоволствия. Рафинирана жестокост. Рафиниран мошеник.*

рафини̇̀ране, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* рафинирам *и от* рафинирам се. *Рафиниране на земно масло.*

рафини̇̀раност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* рафиниран.

ра̀фия *ж.* (гр.). Вид африканско или американско лико, употребявано в лозарството, овощарството и пр.

рафт, ра̀фтът, ра̀фта, *мн.* ра̀фтове, ра̀фта (сл. ч.), *м.* (араб.). Полица обикн. на стена; лавица. *Калфите и чираците подреждаха едно и друго по многобройните рафтове.* Дим. Талев. *Магазините отдавна зееха с опразнените си витрини и опустели рафтове.* Д. Добревски.

раха̀т, *мн.* няма, *м.* (тур.). 1. *Разг.* Спокойствие, безгрижие, мир. *Аз ще си върша всичко, а пък тя нека си гледа рахата!* Влайков. *Осемдесет години теглих и страдах като куче, та сега ли рахат ще видя?* Елин Пелин. *По-добре да ядеш сух хляб с рахат, а не много гозби с кахър.* Погов. 2. Като *прил неизм.* Който няма грижи, мъки, тревоги; спокоен. *Да знаете, че ще пукне топчето ... — та да се не плашат жените и дечурлигата, ами рахат да си бъдат.* Вазов.

раха̀т-локу̀м *м.* (араб.). *Остар.* Локум. *Тук се продават турски костюми, ... рахат-локум, ... кадаиф и какво не щеш!* Ал. Константинов.

рахатлъ̀к *м. Разг.* Спокоен, охолен живот; спокойствие. *Побягнал от рахатлъка. от богатството на баща си, и дошел тука — в чужбина, да страда и да се готви за народна свобода.* Вазов. *Мразеше той всеки труд и мъка, но обичаше пък рахатлъка.* Ас. Разцветников.

рахату̀вам, -аш, *несв.* Живея без много труд, безгрижно, охолно, спокойно. *Всеки от нас иска да бъде ага, да рахатува. Срамува се да работи.* Дим. Талев. *У него отдавна още беше се зародила надежда, че може да я даде у някои по-добри, по-заможни люде, та и тя да добрува и рахатува там.* Влайков.

рахату̀ване *ср. Отгл. същ. от* рахатувам.

рахатя̀сам. Вж. р а х а т я с в а м.

рахатя̀свам, -аш, *несв.*; **рахатя̀сам,** -аш, *св.* Заживявам спокойно, без грижи; успокоявам се. *Ох, да мога да си легна в черната, та да рахатясам — подхвана тя тъжно и припевно.* Г. Караславов. *От где се взеха тия поразници, та размътиха ума на женурята? ... Я вземи, че ги натири, та и ний да рахатясаме.* Ст. Костов.

рахатя̀сване *ср. Отгл. същ. от* рахатясвам.

рахи̇̀т *м.* (гр.). Детска болест — подуване, изкривяване или счупване на костите, поради отсъствие на калций и фосфати в организма. *При-*

чини за възникването на рахита са неправилното хранене, липсата на витамини и др. Веч. новини, 1952 г.

рахитѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (гр.). Рахит.

рахитѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който страда от рахит. *Рахитично дете.* 2. Който е свързан с рахит. *Рахитично изкривяване.*

рационàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). 1. Разумен, смислен, целесъобразен. *Рационално използуване на труда.* 2. *Мат.* Обикн. в съчет.: **Рационално число** — число, което представя отношение на две цели числа. **Рационална функция** — функция, която може да се представи като отношение на две цели числа.

рационализàтор *м.* Лице, което е направило рационализация.

рационализàторка *ж.* Жена рационализатор.

рационализàторски -а, -о. *Прил. от* рационализатор. *Рационализаторски колектив.*

рационализàторство, *мн.* -а, *ср.* Дейност, проява на рационализатор. *Широко развитие получи рационализаторството, изобретателството и новаторството.* Раб. дело, 1950 г.

рационализàция *ж.* (лат.). Усъвършенствуване, организиране на някаква дейност или на производствен процес, за да се извършва най-рационално, най-целесъобразно. *Чрез усъвършенствуването на машината е постигната голяма рационализация в производството.*

рационализѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя рационализация. *И младият готвач мисли как да рационализира труда си... Измисля сандък, в който зеленчукът се нарязва само за два часа.* Г. Караславов. **рационализирам се** *страд.*

рационализѝране *ср. Отгл. същ. от* рационализирам *и от* рационализирам се. *Рационализиране на индустрията.*

рационалѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* *Филос.* Философско течение, което, в противоположност на емпиризма, признава разума за решаващ източник на истинското познание.

рационалѝст *м.* Привърженик на рационализма.

рационалистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* рационалист *и от* рационализъм.

рационалистѝчески, -а, -о, *прил.* Рационалистичен. *Рационалистически възгледи.*

рационалѝстка *ж.* Жена рационалист.

рационàлно *нареч.* Разумно, целесъобразно. *Използуваме най-рационално техниката. Обработват рационално земята.*

рационàлност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* рационален.

рàча, -иш, *мин. св.* рачѝх, *несв.* *Диал.* Искам. *Аз исках да го взема при себе си в колата, но той не рачи.* Йовков. *Когато Иван слезе от планината, ние смятахме да го направим кмет, но той не рачи.* А. Каралийчев.

рачѐл *м.* (тур.). Преварен, сгъстен гроздов сок обикн. с късчета от тиква или от други плодове.

рàчене *ср. Отгл. същ. от* рача.

рàчешката *нареч.* Назад. *Работата тръгнала рачешката.*

рàчешки, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до животното рак. *Рачешки очи. Рачешки крак.* 2. Който се прави от раци. *Бих ви научил как се вари в опушено котле рачешка чорба.* Орлин Василев. 3. *Прен.* Който не напредва, върви назад. *Работата му рачешка.*

рàчешки. *Нареч. от прил.* рачешки. *Само Стамен | с Пешо двама | ... | теглят рачешки назад.* Ас. Босев. *Работите у нас не вървят — каза той. — Как не! Вървят, ама рачешки! — обади се Стамат.* А. Гуляшки.

рàчи, -а, -о, *прил.* Рачешки. *Рачи крак.*

рая̀ *ж.* (араб.). 1. Немохамеданското покорено население в някогашна Турция (в Отоманската империя). *Какви ти са хората? Рая или правоверни? — И наши, и гяури — отвърна беят троснато.* Л. Стоянов. *Не вярвам аз, че калугер | ще спаси рая̀та — | свободата не ще екзарх — | иска Караджата.* Каравелов. *Кураж, дружина вярна, сговорна, | ний не сме веке рая покорна!* Вазов. 2. *Само мн.* Покорени немохамедани в някогашна Турция. *О, Шипка! | Три деня младите дружини | как прохода бранят. | ... Сюлейман безумний сочи върха пак | и вика: „Търчете! тамо са раите!“ | И ордите тръгват с викове сърдити.* Вазов.

рва, рвеш, *мин. св.* рвах, *несв.* (рус.). *Поет. Остар.* Късам, дърпам, ръфам. *Но буря свий — безумно | вълни се през вълни потирят и летят, | и, яз и брегове прелели, къртят, рват и влачат що им се попадне.* П. П. Славейков. **рва се** *страд.*

рва се, рвеш се, *мин. св.* рвах се, *несв.*, *сред.* *Поет. Остар.* Стремя се. *Към теб се рва, като вълните, към стръмен бряг во бяг несвесен, | тъй както лястовички с трепет | към южните страни наесен.* П. П. Славейков.

рвѐние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). *Рядко.* Стремеж, залягане. *Той чувствуваше, че е станал необходим в общината, и това гордо съзнание утрояваше рвението му да запази завсегда това завидно положение.* Вазов.

ре, *мн.* рѐта, *ср.* (ит.). *Муз.* Вторият тон от основната музикална гама и неговият нотен знак.

реабилитàция *ж.* (лат.). 1. Възстановяване доброто име, достойнството на някого. 2. *Юрид.* Заличаване присъда и възстановяване на правата на едно лице чрез съд.

реабилитѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Възстановявам доброто име, достойнството на някого. 2. *Юрид.* За съд — заличавам присъдата и възстановявам правата на осъден. **реабилитирам се** *страд.* и *сред.*

реабилитѝране, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* реабилитирам *и от* реабилитирам се.

реагѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. *Хим.* Влизам в химическа реакция. *Натрият реагира буйно с водàта.* 2. Отговарям по някакъв начин на външно дразнене или действие. *Пръчиците, разположени главно по краищата на ретината, са много усетливи: те могат да реагират дори на твърде слаба светлина.* Психология. *Най-важното свойство на живата материя е способността й да реагира на външни дразнения.* 3. Противопоставям се, противодействувам. *Той буйно реагира на това обвинение.*

реагѝране, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* реагирам. *Реагиране на дразнене.*

реактѝв *м.* (лат.). *Хим.* Вещество, което причинява определена химическа реакция.

реактѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който се отнася до реактив. 2. Който се движи чрез реактив; ракетен. *Реактивен самолет. Реактивен двигател.*

реактѝвност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* реактивен *и от* реакция. *Реактивност на организма.*

реакцио̀нен[1], -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до химическа реакция. *Реакционни формули.*

реакцио̀нен[2], -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който съдействува за запазване или за възстановяване на стария ред на нещата. *Реакционна политика. Реакционен печат. Реакционно правителство.*

реакционѐр *м.* Привърженик на реакционна политика, противник на прогреса.

реакционѐрка *ж.* Жена реакционер.

реакционѐрски, -а, -о, *прил.* Присъщ на реакционер. *Реакционерска проява.*

реакционѐрство, *мн.* няма, *ср.* Качество или проява на реакционер.

реакцио̀нност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* реакционен[2].

реа̀кция[1] *ж.* (лат.). *Книж.* 1. Обикн. *ед.* Действие, проява като отговор на някакво въздействие, раздразнение; реагиране. *Той си представи неизбежната реакция, внезапния изблик от симпатии, съжаления за тъй рано загиналия велик талант.* Вазов. 2. Обикн. *ед.* Рязка промяна на състоянието, противоположно на предишното. *След силната нервна възбуда настъпи реакция — силите отслабнаха, появи се упадък.* 3. *Хим.* Взаимодействие между веществата, при което се образува ново вещество (съединение). *При химическите реакции се освобождава топлина.*

реа̀кция[2], *мн.* няма, *ж.* (лат.). 1. *Полит.* Обществена групировка, която подтиска революционните движения и обществения прогрес, за да запази или възстанови стария ред на нещата. *Всеки член на Партията е длъжен: ... г) да бъде предан борец против фашизма и реакцията, да проявява революционна бдителност към класовите врагове.* Устав БКП. ‖ Идейно течение, което се представя от тази групировка. *Метерних възстанови реакцията в страната.* 2. *Събир.* Всички привърженици на такъв режим. *Отечественият фронт и неговото правителство трябваше да се справят ... и с постоянните злостни атаки и интриги от страна на вътрешната реакция и реакцията отвън.* Г. Димитров.

реа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). 1. Който съществува в действителност; действителен, невъображаем. *Най-сетне тя беше стъпила здраво на земята. Съзнаваше напълно, че реалният свят беше много по-широк и богат от мечтите.* Дим. Димов. *Реална помощ. Реална опасност. Реален принос. Реален израз.* 2. Който може да се осъществи, да се изпълни. *Реален план. Реален бюджет.* 3. Основан на действителните, жизнени потребности. *Реални нужди.* 4. Който изразява действителната, истинската стойност на нещо. *Противоп.* номинален. *Реална стойност на предмета. Реален курс на лева.* □ **Реална гимназия** — гимназия, в която не се изучават класическите езици. **Реална заплата** — покупателната способност на работната заплата.

реализа̀ция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Книж.* Осъществяване на нещо предвидено; реализиране. *Реализация на взетите решения.*

реализѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя нещо да стане реално; осъществявам. *Реализирам план. Реализирам икономии. Реализирах големи печалби.* **реализирам се** *страд.*

реализѝране *ср. Отгл. същ. от* реализирам *и от* реализирам се.

реалѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). 1. Ясно, правилно разбиране на околната действителност при осъществяване на нещо. *Борис изглеждаше духовно ограничен, но олицетворяваше трезвия реализъм.* Дим. Димов. 2. В изкуството и литературата — метод за художествено познаване на действителността и за правдивото и точно изобразяване в нейните типични черти. □ **Критически реализъм** — литературно течение, възникнало в XIX в., което отразява правдиво и критикува отрицателните явления в живота. **Социалистически реализъм** — етап в реализма: художествен метод, който изобразява правдиво и точно действителността в нейното революционно развитие и цели да възпита в духа на социализма.

реалѝст *м.* 1. Човек, който се ръководи от действителността, който в своите постъпки се съобразява с нея. 2. *Литер.* Последовател на реализма в литературата и изкуството.

реалистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който изхожда от реалните, действителните условия. *От нас се иска трезвеност, реалистичен подход при решаване на партийните и държавни въпроси.* Г. Димитров. 2. Основан на принципите на реализма в литературата и изкуството. *Реалистична литература. Реалистично изкуство.*

реалистѝчески, -а, -о, *прил.* Реалистичен. *Реалистическа литературна школа.*

реалистѝчески. *Нареч. от прил.* реалистически.

реалистѝчно. *Нареч. от* реалистичен. *Той гледа реалистично на живота.*

реалистѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* реалистичен.

реалѝстка *ж.* Жена реалист.

реа̀лно. *Нареч. от* реален.

реа̀лност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Книж.* 1. Белег, признак на нещо реално. *И линиите на минаретата, очертанията на цялата сграда са тъй тънки, тъй леки и стройни, че губят почти всяка реалност.* Йовков. 2. Обективно съществуване; действителност. *Няма по-опасна болест от болестта, която се състои в изгубване чувството за реалността.* Г. Димитров. *Досети се, че е болен, и тази мисъл го изстуди отново, пресече всяка чувствителност и го върна към реалността.* Л. Стоянов.

рѐбрен, -а, -о, *прил.* Който се отнася до ребро. *Ребрена кост. Ребрено сухожилие.*

рѐбрене *ср. Отгл. същ. от* ребря се.

рѐбрест, -а, -о, *прил.* Който е с големи, изпъкнали ребра. *По ребрестите им гърбове* (на

воловете) *кацваха големи ... мухи, комари с дълги коремчета.* Кр. Григоров.

ребро̀, *мн.* -а̀, *ср.* 1. Всяка една от плоските извити кости, които са прикрепени към гръбнака и образуват гръдния кош на човек или на животно. *Третото дясно ребро на вълчето се счупи от удара на елeновите рога.* Орлин Василев. 2. *Прен.* Склон на планина, хълм и под. *Като измине поляната, шосето захваща да наваля надолу по ребрата на една стръмна урва.* Вазов. □ **Броят ми се ребрата** (разг.) — много съм слаб, мършав. **На ребро** — по тясната и дълга страна на предмета. *Ако случайно танкът се обърне на ребро и го улучим — подпалва се като всички други.* Вежинов.

рѐбром *нареч.* С рамото и хълбока напред. *Възбудените коне дъвчеха юздите ..., пристъпяха ребром по двора.* И. Волен. □ **Поставям въпроса ребром** (прен.) — казвам, заявявам категорично, направо.

рѐбря се, -иш се, *мин. св.* рѐбри̇х се, *несв., сред.* Заставам ребром.

рѐбус *м.* (лат.). Дума или израз, написан със знаци, букви или фигури, за да се отгадае. *Разчитам ребуси.*

рев, ревът, рева̀, *мн.* рѐвове, рѐва (сл. ч.), *м.* 1. Силен, продължителен вик на животно. *Сръндакът растеше... От ден на ден ревът му все по-победно и по-мощно огласяше поляните и долините на дивата гора.* Орлин Василев. 2. Силен плач с глас. *Нена тичаше, ревеше с всичка сила, с глас... Училището бе пусто и ревът ѝ прозвуча още по-страшно в празния коридор.* Елин Пелин. 3. Обикн. *ед.* Силни смесени и безредни викове на тълпа, множество; вой. *Отвън враговете диви, побеснели | ... | фучеха, гърмяха, надаваха рев | и падаха мъртви във немощен гнев.* Вазов. *Нададе | рев и заблъска се навалицата в миг.* П. П. Славейков. 4. Само *ед.* Силен, продължителен шум, звук. *Тамо в дън горите атонски, високи, | ... | де се чува само ревът беломорски, | ... | един монах тъмен, непознат и бледен, | пред лампа жумеща пишеше наведен.* Вазов. *Над планината се носеше като фучене ревът на водите.* Ем. Станев.

рева̀, -ѐш, *мин. св.* -а̀х, *несв.* 1. За животно — издавам силен продължителен рев, вой. *Дига се олелия, кучета лаят, квичат, изплашеният добитък реве.* Йовков. *Далече в пустото поле замука крава — ревеше за телето си.* К. Петканов. *От време на време промучаваха волове, изцвилваха коне, ревяха магарета.* Г. Караславов. 2. Плача с глас, с все сила. *Майката ревала и скубала косата си.* Каравелов. *Децата, теглени от майките си насила, ревяха раздирателно.* Вазов. 3. Викам, крещя силно, продължително. *Пушкалата екнат, турците реват, | насипа налитат и падат и мрат.* Вазов. *Разбойниците сега не викаха да отвори, а блъскаха вратата с пушките си и ръмжаха, ревяха разярени.* Дим. Талев. 4. Само 3 *л.* Издавам силен шум. *Реве, бесней | навън стихия, | ... | фъртуна пей, | фъртуна плаче.* Вазов. *Мятат се, пляскат, реват | тъмните морски вълни.* П. П. Славейков.

реваксина̀ция *ж.* (лат.). Повторна ваксинация.

реваксини̇рам, -аш, *несв.* и *св.* Повторно ваксинирам. **реваксинирам се** *страд.*

реваксини̇ране *ср. Отгл. същ. от* реваксинирам *и от* реваксинирам се.

рева̀не *ср. Отгл. същ. от* рева.

ревавѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). Вид сладкиш от грис или счукана галета с яйца, напоен с много сироп. *Изнесоха да продават ... шербет, баклави и реванета, захаросани плодове.* Дим. Талев.

рева̀нш, *мн.* няма, *м.* (фр.). 1. Отвръщане, отплата за нещо. 2. *Спорт.* Повторно състезание, поискано от победения, за да спечели играта.

реванши̇рам се, -аш се, *несв.* и *св., сред.* Отплащам се, отвръщам си; давам реванш.

реванши̇ране *ср. Отгл. същ. от* реванширам се.

реванши̇ст *м. Спорт.* Победен противник, който се стреми към повторна борба.

реванши̇стки, -а, -о, *прил.* Присъщ на реваншист.

рѐввам, -аш, *несв*; **рѐвна̀,** -еш, *мин. св.* рѐвна̀х, *св.* Изведнаж надавам рев, започвам да рева, да викам. *Де мине* (Мечо) *троши клони. Дето стъпи, земята набива. Като ревне, Балкана люлее.* Ем. Станев. *И дигна се олелия, ревнаха децата.* Вазов. || Викам силно. *Тогава Столетов, нашийт генерал, | ревна громолмно: „Млади опълченци, | венчайте България със лаврови венци!"* Вазов.

рева̀р *м.* (фр.). Обърнат на гърдите край на горна дреха като продължение на яката. *Престилката му се разтвори и върху ревера на бялото му сако се показаха лентичките на ордени за храброст.* Дим. Димов.

ревера̀нс *м.* (фр.). Поклон с приклякане. *Благодарим, господин директоре, благодарим! — отговориха учителките почти изведнаж и грациозно направиха реверанси.* Елин Пелин.

ревешко̀м *нареч. Нар.* С рев. *Овци, говеда, подкарани от татарите, ревешком тичат насам-натам.* Блъсков.

ревизио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до ревизия; проверочен. *Ревизионна комисия. Ревизионен акт.*

ревизиони̇зъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Книж.* Враждебно на марксизма идейно-политическо течение, появило се в края на XIX в., което се изразява в опит да се ревизират революционните, икономически, политически и философски основи на марксизма и да се заменят с буржоазни реакционни теории, с отричане от класовата борба, социалистическата революция и диктатурата на пролетариата.

ревизиони̇ст *м.* Привърженик на ревизионизма.

ревизионисти̇чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до ревизионист и до ревизионизъм.

ревизиони̇стки, -а, -о, *прил.* Ревизионистичен. *Ревизионистко течение. Ревизионистки искания.*

ревизи̇рам, -аш, *несв.* и *св.* Правя ревизия, преглед на нещо. *Аз ходя по ревизия, ревизирам кръчмите за чистота.* Йовков. **ревизирам се** *страд.*

ревизи̇ране *ср. Отгл. същ. от* ревизирам *и от* ревизирам се.

реви̇зия *ж.* (лат.). 1. Преглед, проверка на работата на учреждение или на длъжностно ли-

це с цел да се установи правилността и законността на дейността им. *Финансова ревизия.* **2.** Повторен преглед на установени, приети законно неща, с цел да се внесат съществени изменения. *Правителството счита за необходимо да подложи на ревизия щатните таблици на държавните чиновници и служащи.* Г. Димитров. **3.** *Печ.* Последна коректура, която се прави на готов за печатане текст.

ревизо̀р *м.* Длъжностно лице, което прави ревизия. *Де е слезнал? — питаше бързо Дакито, който беше слушал, че идел ревизор да преглежда съдилищата.* Вазов.

ревизо̀рка *ж. Рядко.* Жена ревизор.

ревизо̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до ревизор.

рѐвла *ж.* Ревливо момиче или жена.

ревли̇̀в, -а, -о, *прил.* Който лесно се разревава, който много реве, плаче; плачлив. *Ревливо дете.*

ревли̇̀вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* ревлив.

рѐвльо, *мн.* -вци, *м.* Ревливо момче или мъж.

ревмати̇̀зъм, -змът, -зма, *мн.* (рядко) -зми, *м.* (гр.). Вид заболяване на ставите или мускулите, обикн. съпроводено с остри болки. *Остър ставен ревматизъм. Хронически ревматизъм.*

ревмати̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Характерен за ревматизъм. *Ревматични болки. Заболяване на ревматична почва.*

рѐвна. Вж. р е в в а м.

рѐвна се. Само 3 *л.* в съчет. със съкрат. дателна форма на личното местоим. **рѐвне ми се,** *мин. св.* ревна̀ ми се, *несв., сред. Нар.* Нрави ми се, харесва ми се, иска ми се нещо. *Ще бъдеш преименувана Теодора ... Това име много ми се ревне.* Вазов. *На дяда хаджи Донко много му се ревнело да се сродят с дядови Славчеви — да ожени най-малкия си син за Райка.* Влайков.

рѐвнене *ср. Отгл. същ. от* ревна се.

ревни̇̀в[1], -а, -о, *прил.* **1.** Който е склонен да ревнува лесно, обикн. без повод. *Оженен наскоро, той беше толкоз подозрителен и ревнив, че заключваше жена си и тъй дохождаше на работа.* Йовков. **2.** Който изразява ревност. *Ревнив поглед.*

ревни̇̀в[2], -а, -о, *прил. Нар.* Който се ревне, нрави някому. *Под голий храст ревнива теменужка | ... | подала е личенцето си нежно | и ме изнича с тъмни си очи.* П. П. Славейков.

ревни̇̀вец, *мн.* -вци, *м* Ревнив мъж. *По квартала се носеше мълва, че бил лош човек — саможив и ревнивец. Жена си не пущал да направи нито стъпка навън без него.* Г. Райчев.

ревни̇̀вка *ж.* Ревнива жена.

ревни̇̀во[1]. *Нареч. от* ревнив[1]. *Стар болярин — зъл лихварин | варди я ревниво, | от световен взор греховен | крий я завистливо.* Яворов.

ревни̇̀во[2] *нареч.* Ревностно, грижливо. *Бай Тодор ... е твърде честолюбив и пази ревниво своя авторитет на непогрешим познавач на рилската планина.* Вазов.

ревни̇̀вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Ревност[1]. *Войка го държеше в плен, присмиваше му се, измъчваше го и го караше да страда от ревнивост.* Елин Пелин. *Танцува ли ти с него после? — Боже мой, каква неуместна ревнивост! ... Найдене!* Вазов.

ревни̇̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж. Остар.* Лице, което ревностно работи за успеха на някакво дело; радетел. *Просветен ревнител за напредъка на духовната книжнина, той скърбеше за лошото състояние на църквата.* Вазов.

ревни̇̀телка *ж. Рядко.* Жена ревнител.

рѐвност[1], -тта̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** Мъчително чувство на съмнение, недоверие в любовта, верността на любимо лице. *Аз винаги съм го обичала. Следях го, вървях по стъпките му, правех му сцени ..., но правех това от ревност. Да, от глупава, осъдителна ревност.* Йовков. *Значи това беше жената, която й беше отнела Борис, която я бе накарала да изпита толкова ревност, толкова мъки и горчивина!* Дим. Димов. **2.** Желание, щото друг да не успява в нещо; завист. *Като слушаше, че Трайко здраво вече се е заловил за работа ..., у него се будеше едно недоволство, а и някаква ревност.* Влайков.

рѐвност[2], -тта̀, *мн.* няма, *ж. Книж.* Голяма грижа за успеха на някакво дело; усърдие, залягане. *Преспанци бяха обладани от ревност тяхното училище да застане между първите в страната.* Дим. Талев.

рѐвностен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* **1.** Който проявява голяма ревност, усърдие за успеха на нещо. *Работата не беше важна, ни толкова опасна, но ние, още тъй нови и ревностни във военните работи, сами придавахме особена мистериозност на похода си.* Йовков. **2.** Който е израз на голяма ревност, усърдие. *Той държал още поревностни проповеди против брака.* Вазов.

рѐвностно. *Нареч. от* ревностен. *Другите войници, които го срещаха, отдаваха чест, но толкова ревностно и продължително, че дълго не снемаха ръце.* Йовков.

ревну̀вам, -аш, *несв.* Изпитвам ревност, мъчително недоверие в любовта на лице, което обичам. *Мъка късаше сърцето ми. Мигар ревнувах Лина от този човек?* Г. Райчев. **ревнувам се** *страд.*

ревну̀ване *ср. Отгл. същ. от* ревнувам *и от* ревнувам се.

рево̀лвѐр *м.* (лат.-англ.). Неголямо многозарядно огнестрелно ръчно оръжие с въртящ се барабан за патроните. *Д-у-у-м! — изгърмя револверът в ръцете му и куршумът писна и се заби в срещния бряг.* Ц. Церковски.

револвѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* револвер. *Револверен изстрел.*

революцио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който е свързан с осъществяване на революция или отразява идеите, духа на революция. *Революционно движение. Революционен комитет. Революционна епоха. Революционна поезия.*

революционѐр *м.* **1.** Участник, деец в революционно движение, в революция. *Великият наш национален герой, революционер и поет Христо Ботев е и си остава най-възвишеният пример за българския народ, за неговата младеж.* Г. Димитров. **2.** *Прен.* Лице, което извършва коренен преврат в някоя област на науката, изкуството. *И. П. Павлов е истински революционер във физиологията.*

революционѐрка *ж.* Жена революционер.

революционѐрски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до революционер. *Революционерска дейност.*

революционѐрство, *мн.* няма, *ср.* Дейност на революционер.

революционизѝрам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* Разпространявам революционни идеи в някаква среда. **революционизирам се** *страд.* и *сред.*

революционизѝране *ср. Отгл. същ. от* революционизирам *и от* революционизирам се.

революциѝонно. *Нареч. от* революционен. *Революционно настроени маси.*

революциѝонно-. Първа съставна част на сложни думи със значение на революционен, напр. революционно-марксистки, революционно-пролетарски и др.

революциѝонноосвободѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до борбите на някой народ за освобождение чрез революция.

революциѝонност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* революционен.

револю̀ция *ж.* (лат.). 1. Коренен преврат в обществено-политическите отношения, извършен по насилствен начин с цел да се отнеме властта на господстващата класа и се завземе от друга, общественопрогресивна класа. *Пролетарската революция освобождава масите от експлоатация. Великата Френска революция. Великата Октомврийска социалистическа революция.* 2. *Прен.* Коренен преврат в някаква област на науката или културата. *Откритието на атомната енергия произведе цяла революция в науката. Културна революция.*

ревю̀, *мн.* -та, *ср.* (фр.). 1. Театрално представление от балетни сцени и други забавни номера. 2. Показване, демонстриране на модели от модно облекло с живи манекени. *Модно ревю.*

рега̀л *м.* (лат.). 1. Висока чаша за бира без дръжка. 2. *Спец.* В печатница — подставка за чекмеджетата с букви.

регѐнт *м.* (лат.). *Полит.* Временен държавен глава в монархическа държава при непълнолетен монарх или по време на междуцарствие.

регѐнтски, -а, -о. *Прил. от* регент.

регѐнтство, *мн.* -а, *ср.* 1. Временен държавен орган от едно или няколко лица, който изпълнява служебните функции на монарх поради непълнолетие или абдикация. 2. Само *ед.* Длъжност на регент. 3. Само *ед.* Период на регентско управление.

регѐнтствувам, -аш, *несв.* Управлявам като регент.

регѐнтствуване *ср. Отгл. същ. от* регентствувам.

регионàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). *Книж.* Който се отнася до някоя отделна област или до близки съседни страни; областен. *Регионален пакт. Регионален език в литературата.*

регистра̀тор *м.* (лат.). 1. Длъжностно лице в канцелария, което завежда регистъра. 2. *Прен.* Човек, който сухо изрежда фактите, без да ги коментира. *Регистратор на събитията.*

регистра̀торка *ж.* Жена регистратор.

регистра̀торски, -а, -о. *Прил. от* регистратор. *Регистраторска служба.*

регистрату̀ра *ж.* Служба в учреждение, в която се извършва регистрация. *Занесох молбата в регистратурата.*

регистрациѐонен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* регистрация. *Регистрационни данни.*

регистра̀ция, *мн.* няма, *ж.* 1. Вписване на някакви данни в регистър. 2. Отбелязване, записване на някакви факти или явления. *Регистрация на събитията.*

регистрѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. *Канц.* Вписвам в регистър. *Регистрирам входни и изходни писма.* 2. *Книж.* Записвам, отбелязвам някакъв факт или явление с цел да се отчете или да му се придаде законност. *Регистрирам граждански брак. Регистрирам акт за раждане. Сеизмографите регистрираха силен земетръс.* **регистрирам се** *страд.* и *сред.*

регистрѝране *ср. Отгл. същ. от* регистрирам *и от* регистрирам се.

регѝстър, *мн.* -три, *м.* (лат.). 1. Книга за вписване на входни и изходни номера. 2. Списък, указател за някакви данни. *Регистър на населението. Регистър за гражданското състояние.* 3. *Муз.* Степен на сила и височина на глас или на музикален инструмент.

регламѐнт *м.* (фр.). 1. Устав от правила, които установяват реда на работата на държавни органи, организации и др. 2. *Книж.* Ред на водене заседания, конференции и др.

регламента̀ция, *мн.* няма, *ж.* Установяване на правила, които определят някакъв ред на работа в държавно учреждение, организация и др.

регламѐнтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се отнася до регламент.

регламентѝрам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* Установявам с правилник реда на работата в учреждение, организация и др. **регламентирам се** *страд.*

регламентѝране *ср. Отгл. същ. от* регламентирам *и от* регламентирам се.

регрѐс, *мн.* няма, *м.* (лат.). Преход от по-висша степен на развой към по-низша; упадък. *Противоп.* прогрес.

регресѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който върви към регрес; упадъчен. *Регресивно развитие.*

регресѝвно. *Нареч. от* регресивен.

регресѝвност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* регресивен.

регресѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Отивам към упадък, към регрес.

регресѝране *ср. Отгл. същ. от* регресирам.

регрѐсия, *мн.* няма, *ж.* Движение назад в развитието на нещо.

регула̀тор *м.* (лат.). 1. *Техн.* Уред за регулиране работата на някакъв механизъм. *Парен регулатор.* 2. *Прен. Книж.* Нещо, което регулира, внася ред в някаква област. *При социализма законът за стойността не е регулатор на производството.*

регулациѐонен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* регулация. *Регулационен план.*

регула̀ция *ж.* 1. Прокарване на улици и разпределяне на парцели в застроена или още незастроена площ. *Регулация на улиците.* 2. *Прен. Книж.* Установяване на определен ред в нещо. *Регулация на цените.*

регулѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Провеждам правилен ред, система в движението или хода на нещо. *Регулирам уличното движение.* **регулирам се** *страд. Тези машини трябва да се изпробват и регулират.*

регулѝране *ср. Отгл. същ. от* регулирам *и от* регулирам се. *Регулиране на движението по улиците.*

ред, редъ̀т, редà, *мн.* редовѐ, рѐда (сл. ч.), *м.* **1.** Права линия от живи същества или еднородни предмети. *Из равнината се чернееха редовете на нашите дружини.* Вазов. *По полето, по пожълтелите стърнища, лежаха редове кръстци.* Вазов. *Два реда сълзи се ронеха от очите ѝ.* Елин Пелин. *Мястото му в театъра бе на петия ред.* ‖ Писмени знаци, букви в права линия. *Още няколко пъти той вади писмото, прочиташе същите редове и след туй пак започваше да се разхожда.* Йовков. *Сред гробна тишина главният ходжа четеше с глух, треперлив глас редове от корана.* Дим. Талев. **2.** Хоризонтална ивица или пласт. *На гърба му беше преметнат дебел овчарски клашник — на редове бозав, на редове бял.* Ст. Загорчинов. *Ред камъни, ред пръст. Тетрадка с тесни и широки редове.* **3.** Само *ед.* Обикн. в съчет. с предл. *на, по, под* — по определен начин, един след друг, без изключение. *Когато на следната година тръгна на училище, той вече разпознаваше някои букви и знаеше да брои на ред от едно до сто.* И. Волен. *Момчил изгледа под ред всички, а най-сетне спря погледа си на Войхна.* Ст. Загорчинов. *Имената са дадени по азбучен ред. Давам на ред.* **4.** Само *ед.* Време за извършване на нещо, което се извършва последователно от двама или повече души. *Имаше селяни, които чакаха ред на мелницата още отпреди три-четири дни.* Йовков. *Хвъргай картите! — Мой ред ли е? — Твой.* Елин Пелин. **5.** Само *ед.* *Разг.* Време, удобен случай за нещо. *Тежко ходи нашто време: / вярвай, чакай, иде ред ..., / зрей ти, наше младо племе, / пътят ти широк напред.* П. Р. Славейков. *Сега дошъл ред да се радва и дядо Либен.* Каравелов. *Като гледаш какво е хубаво времето, не сдържа те в къщи ... И ред си му е вече да е хубаво.* И. Волен. **6.** Само *ед.* Значителен брой от еднородни неща, които следват едно след друго; редица. *Дълъг ред поколения е минал и се е поклонил тука.* Вазов. *В основаното от него списание Летописи той напечата ред прелестни разкази.* Вазов. *Пред погледа възкръсват, минуват като живи / ред образи и скъпи, и близки на душата.* Яворов. **7.** Само *ед.* Определен начин за действие, за извършване на някаква работа. *Стрина Венковица, като я гледаше, че не замесва както тя знае, взе да ѝ показва своя ред.* Влайков. *Сега тя, още от първите дни след сватбата, се тъкмеше да въведе в домашния ред новата си снаха.* Дим. Талев. ‖ Само *ед.* Определен, общоприет начин в хода на нещо; обичай, закон. *Стана от леглото още на втория ден след раждането — ... изпълни целия ред, всички адети и обичаи до третия ден.* Дим. Талев. *Думата беше ни за днес — да дойда да я взема у село, какво що си му е редът.* Елин Пелин. **8.** Само *ед.* Начин за построяване, за подреждане. *Шахматен ред.* **9.** Сбор от правила, норми, според които се действува, постъпва при известни случаи. *Тия дни ела при мене, и ще почна да те уча на църковен ред: искам да те уча не само по гръцки, а и по славянски ..., ще те науча скоро и ще излезеш псалт на мясmo.* Д. Немиров. *Редът за приемане на партийните членове е следният.* Уст. БКП. *По съдебен ред. По законен ред.* **10.** Само *ед.* Система на управление; строй, режим. *Все пак капитанът не допущаше, че един старши портупей ... след три месеца може да бъде враг и на държавния ред, и на царя.* Д. Добревски. *Какво знаеш ти за тоя преходен период между стария ред и социализма?* А. Гуляшки. **11.** Само *ед.* Редовност, изправност в извършването на нещо. *Противоп.* безредие. *Дружините наши, оплискани с кърви, / пушкат и отблъскват без сигнал, без ред.* Вазов. *Тя тичаше цял ден от кръчмата до къщи, обикаляше из двора да види всичко ли е в ред.* Елин Пелин. *Турям в ред. Въвеждам ред. Образцов ред.* **12.** Само *мн.* Състав, среда; редици. *Възцари се ново смущение в редовете на въстаниците.* Вазов. *Нито един честен работник, работничка, служител и служителка не трябва да останат извън ... редовете на Общия работнически професионален съюз.* Г. Димитров. □ **В реда на нещата** — обикновено, естествено (нещо). **Дневен ред** — въпроси, които предстоят да се разглеждат на заседание, събрание и др. **На дневен ред** (книж.) — което предстои да се разглежда, разрешава.

редактѝрам, -аш, *несв.* и *св.* **1.** Поправям, променям текст при подготовка за печат. *Редактирам книга.* **2.** Ръководя издание. *Редактирам списание.* **3.** Формулирам, променям по друг начин нещо написано. *Той редактира отново целия позив.* **редактирам се** *страд.*

редактѝране *ср. Отгл. същ. от* редактирам *и от* редактирам се.

редàктор *м.* (лат.). **1.** Лице, което редактира, обработва ръкопис за печат. **2.** Лице, което ръководи печатно издание. *Редактор на детско списание. Главен редактор.*

редàкторка *ж.* Жена редактор.

редàкторски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до редактор. *Редакторска длъжност. Редакторска поправка.*

редàкторство, *мн.* няма, *ср.* Дейност, служба на редактор.

редакциòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до редакция. *Редакционен комитет. Редакционна комисия. Редакционни поправки.*

редàкция *ж.* (лат.). **1.** Само *ед.* Обработка на текст, който се подготвя за печат. *Съчиненията на Величков бяха издадени под редакцията на Вазов.* **2.** Обработен текст за печат. *Романът има няколко редакции. Окончателна редакция на текста.* **3.** *Книж.* Една от няколко формулировки на писмено изложение. *Трябва да се направи нова редакция на резолюцията.* **4.** Само *ед.* *Събир.* Колектив от редактори. **5.** Помещение, в което се редактира някакво издание. *Ръкописи се изпращат до адреса на редакцията.*

редѐене *ср. Отгл. същ. от* редея.

рѐден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е съобразен с общоприетото, правилното, законното; правилен, подходен. *Женитбата на Борис, прибързана и не много редна — такъв момък да се ожени за проста селянка, засегна чувствително нейното честолюбие и майчинска гордост.* Дим. Талев.

редѐне *ср. Отгл. същ. от* редя *и от* редя се.

редѐя, -ѐеш, *мин. св.* (рядко) редя̀х, *прич. мин. действ.* редя̀л, -а, -о, *мн.* редѐли, *несв.* Ставам все по-рядък. *След малко мъглата започна да редее.* Г. Караславов. *Редее старата гора, | настъпи листопада.* Т. Харманджиев. || Намалявам по брой. *Листчетата с имената се меняват в ръцете на чиновника... Постоянно редее тълпата от затворници.* Величков. *Навалицата почва да редее, но все още има хора край къщите.* Йовков.

рѐдингот *м.* (англ.). Вид мъжка горна дреха — черно дълго сако с два реда копчета.

редѝца *ж.* 1. Права линия от живи същества или еднородни неща; ред. *На откритата зелена поляна останаха някъде цели редици, някъде разпръснати поотделно, неподвижни, черни трупове.* Йовков. *Жерави дълги редици | с писък отлитат на юг.* Елин Пелин. *Тракторите бяха наредени в дълга, права редица.* Я. Гуляшки. 2. Значителен брой еднородни неща или явления, които следват едно след друго. *Купиха от Исмаил бей работилницата, в която работеха от редица години и плащаха наем.* Дим. Талев. *Полицията го подозираше като участник в редица комунистически акции.* Дим. Ангелов. 3. Само *мн.* Състав, среда; редове. *Всеки член на партията е длъжен:... да бъде в челните редици на социалистическото съревнование.* Уст. БКП.

редкопрѝст, -а, -о, *прил. Разг.* Който много харчи, който не задържа пари в себе си, който има широка ръка. *Как ще спести пари, като е толкова редкопръст.*

рѐдник, *мн.* -ци, *м.* 1. Най-низше звание на военен. *Дошел от някакво далечно село като прост редник, той беше усвоил със завидно усърдие всички казармени добродетели и бе стигнал напълно заслужено до фелдфебелски чин.* Св. Минков. 2. *Разг.* Неизтъкнат, обикновен деец, който не заема ръководна служба. *Той е редник в партийната организация.*

рѐднически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до редник. *Реднически пагони.*

рѐдно *нареч.* Обикн. в съчет. **редно е** — прилично е, подобава, правилно е. *Къщата беше пълна според както беше редно и прилично — да има що да сложат на трапезата си, да има де да седнат и да легнат.* Дим. Талев.

рѐдов, -а, -о, *прил.* 1. Който става на редове, на редици. *Редова сеитба. Редово засяване.* 2. С който се извършва засяване на редове. *Редова сеялка.*

редо̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който става, извършва се по постоянен, предварително определен ред. *Противоп.* нередовен. *Редовни занятия. Редовно движение на влаковете. Редовна поща. Редовна кореспонденция.* 2. Който се извършва правилно и равномерно в предварително определено време. *Противоп.* извънреден. *Редовна сесия. Редовен конгрес.* 3. Който отива някъде постоянно; постоянен. *Редовен и точен бе на всички служби* (църковни). Елин Пелин. *Редовен посетител.* || Който се повтаря често, при който няма прекъсване на известен ред, навик. *Редовното заобикаляне училището беше станало за него една потребност.* Вазов. *Редовно посещение.* 4. Постоянен, не извънреден или временен. *Противоп.* извънреден. *Редовен бюджет. Редовен приход.* 5. Който спазва известни закони, наредби. *Редовен данъкоплатец. Редовен студент.* 6. Който е съобразен с известни законни положения. *Противоп.* нередовен. *Редовни избори. Редовна виза. Редовен паспорт.* 7. Който спазва определени, общоприети принципи на действие, на постъпване. *Кочо беше във всяко нещо редовен човек — и в работата си, и в целия си живот.* Дим. Талев. || Който протича по определени принципни правила. *Редовен живот.* 8. За стоки, материали — който няма дефекти; качествен. *Редовна стока.* □ **Редовна военна служба** — задължителна военна служба за всички младежи от определена възраст. **Редовна войска** — войска, която се поддържа в мирно време.

редо̀вно *нареч.* 1. Без прекъсване, без нарушаване на известен ред. *Противоп.* нередовно. *В черква ходеше редовно, в кафене рядко.* Вазов. *Тя пиеше лекарства най-редовно... и се хранеше добре.* И. Волен. 2. С ред, на определено време; навреме. *Всяка година редовно подораваше нивите му.* Йовков. *Плащам редовно данъците си.* 3. *Остар.* Според закона, наредбите; законно. *Противоп.* незаконно. *Делата в нас вървят редовно | решават се с народен глас.* П. Р. Славейков.

редо̀вност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* редовен.

рѐдом *нареч.* 1. Непосредно до друг, в една редица. *Не смей с него на хорото | редом да се хване, | нито с Камена на пътя | сама да остане.* Вазов. 2. Наред, заедно, наравно. *Нейното име се споменаваше винаги редом с името на леля Дъмша.* Елин Пелин. *По двора, редом с прасенцата..., сега тичаше и едно мъничко немирно същество.* Г. Райчев. 3. *Нар.* По ред, последователно един след друг. *Двамата мъже се приподигнаха на креслата си, тя им подаде редом ръка.* Дим. Талев. *Редом реди младата невяста, | ... | редом реди със сребърна чаша.* Нар. пес. 4. Навсякъде, навред. *Хей, разхлади ни челата и дланите, | ветре балканино, ветре горянино! | И разнеси ти припевките, глумите | редом по нивите, | кръстом из друмите.* Ас. Разцветников. □ **Ред (редом) по редом** — един след друг под ред. *От къщи кат я дигнали, | ред я по редом носили, | до тъмен гроб я занесли.* П. Р. Славейков. *Редом по редом тя ги обхожда, | с блага им дума плоска подава.* П. П. Славейков.

редосеялка *ж.* Земеделска машина за сеене на редове.

редубликàция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Езикозн.* Удвояване, повтаряне на корена при образуване на думи, напр. кукувица.

реду̀вам, -аш, *несв.* Върша нещо последователно, като спазвам известен ред. *През зимата редуваме боб и зеле.*

реду̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Върша нещо, като се сменям последователно с друг или с други. *Как ще живееш, учителке, сама? Да идваме по една, по две, да се редуваме и да те пазим поне нощем.* Дим. Талев. *И захващат да се редуват. Едното пее, пее, па спре. Започне пък второто.* Влайков.

реду̀кция, *мн.* няма, *ж.* (лат.) 1. *Хим.* Процес, при който се отнема кислород от дадено вещество; откисляване. 2. *Езикозн.* Промяна на изговора на неударена гласна, напр. съмура̀съл вм. самора̀съл.

редýт *м.* (фр.). *Воен.* Земно укрепление с насип и ров. *Българи, орловци | кат лъвове тичат по страшний редут, | не сещат ни жега, ни жажда, ни труд.* Вазов.

редуцѝрам, -аш, *несв.* и *св.* **1.** Подлагам на редукция. **2.** Намалявам. *Сумата я редуцираха от 1000 на 500 лв.* **редуцирам се** *страд.* и *сред.*

редуцѝране *ср. Отгл. същ. от* редуцирам *и от* редуцирам се.

редýшка *ж. Нар.* Лека епидемична болест; епидемия. *Всички кихаха и кашляха, но всички оздравяваха на крак. Само Стойко легна... и цели две седмици го мъчи проклетата редушка.* Г. Караславов.

редя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* **1.** Турям, поставям лица или предмети в определен ред; подреждам. *Стоян сумтеше и редеше сноп след сноп.* К. Петканов. *Учителят редеше учениците по височина. Детето реди кубчета.* **2.** Привеждам в ред нещо разтурено, разбъркано; оправям, разтребвам. *Кръстевица и Станка ходеха на оран, а Дочка оставаше в селото да си гледа децата и да реди къщата.* Г. Караславов. *Старата жена всеки ден чистеше, редеше и пререждаше — да бъде както е било, да не запустява съвсем къщата ѝ.* Дим. Талев. *По едно време изпязло изпод одъра едно момиче..., разшетало се, взело да мете, да реди.* Нар. прик. **3.** Глася, тъкмя. *Върху черните коси на Тиха сложиха червено було и пръстите на момичетата бързо започнаха да го диплят, да го редят.* Йовков. *Новата църква се изгради и общината беше залисана да я реди и украсява.* Дим. Талев. **4.** Правя нещо да протича, да се развива по определен начин; уреждам, устройвам. *Сега, тя беше свободна и всичко, което я интересуваше..., за което струваше да се живее — беше напреде. Те можеха вече открито да редят своя нов живот.* К. Константинов. *Мирно и тихо редяха преспанци своите църковни и училищни работи.* Дим. Талев. **5.** *Нар.* Изговарям, изреждам едно след друго в последователен ред. *Бързака редеше думите си, като да ги беше заучил от някого.* А. Страшимиров. *Да би знала, мамо, | ... | колко сладки сълзи | с либе съм проляла; | колко милни думи | думала, редила.* Ц. Церковски. **6.** *Нар.* Плача над умрял; нареждам. *Вестта за Димчовата смърт беше сковала всички... И редяха всички задавени свидни думи за Димчо.* Ц. Церковски. **7.** *Нар.* Поучавам, давам нареждане, заповядвам, карам. *Тъй реди и учи унуката си тя къщовна стопанка да я направи.* П. Ю. Тодоров. *Събудиха се у него старите хайдушки привички, искаше да реди, да заповядва.* Йовков. **редя се** *страд.*

редя̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* **1.** Заставам или се намирам до други, та образуваме редица. *От двете страни дълбоки ровове, край които се редят стари печални върби с голи клони.* Елин Пелин. *Нагоре из баира една след друга се редяха къщите на селото.* Йовков. **2.** Минавам, следвам един след друг; изреждам се. *Дълги часове са се изнизали от заранта. Каруцата е пяла своята жаловита, несвършваща песничка. Редили са се завои, падини и урви.* К. Константинов. *На пресекулки и някак далечни като сенки върху гъста мъгла се редяха пред него хора, случки, места.* Ст. Загорчинов.

рѐжа, -еш, *мин. св.* ря̀зах *и* реза̀х, *несв.* **1.** С нож или друго остро сечиво деля̀, сека нещо на части. *Стрина Цонковица потиква огъня и реже... сланина за качамака.* Влайков. *Режа месо. Режа плат. Режа дърва.* **2.** С нож, ножица или друго остро сечиво отделям част от нещо цяло; отрязвам. *Серафим... режеше по малко с една костурка от хляба си и сладко-сладко дъвчеше сухите залъци.* Йовков. *Режа си ноктите. Режа си косата.* || Подрязвам, подкастрям. *Режат лозята.* **3.** С нож, длето изработвам резба. *Надарени майстори са рязали таваните по къщите и църковните иконостаси.* А. Каралийчев. **4.** *Нар.* Отбелязвам, смятам с резки на дърво, на дъска̀. *Ти, каза той на кехаята, ще вземаш по десет гроша на чифт и ще ги режеш на тоягата си.* Цани Гинчев. *Режа на рабош.* **5.** За сечиво — остър съм. *Ножицата не реже.* **6.** *Прен. Разг.* За питие — щипя на езика, на небцето при пиене; резлив съм. *Лимонадата е хубава, когато реже.* **7.** *Прен.* За студен, остър вятър — предизвиквам неприятно усещане по кожата. *Задухал е един вятър откъм Балкана: реже и бръсне.* А. Каралийчев. **8.** *Прен.* За силен звук — произвеждам рязко, неприятно слухово усещане; пронизвам. *Пушечни залпове режат въздуха еднакво и от двете страни.* Л. Стоянов. *Жабите отведнъж започват своите оглушителни... концерти. Крясъците им режат неспирно въздуха.* Ем. Станев. **режа се** *страд.*

режѝен, -ийна, -ийно, *мн.* -ийни, *прил.* Обикн. в съчет. **режийни разноски** — разходи за издръжката на административно-управленски апарат, без заплатите.

режѝм *м.* (фр.). **1.** Вид държавен строй. *Монархически режим. Демократичен режим.* **2.** Строго определен ред на живеене в някои заведения. *Затворнически режим. Болничен режим.* || Определен начин на живеене, на хранене. *Режим на хранене.* **3.** Условия на работа, на съществуване на нещо. *Развитието на растението се променя в зависимост от водния режим на почвата, от наторяването и от грижите за самото растение. Технологически режим.*

режисѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Поставям пиеса, подготвям спектакъл като режисьор. **режисирам се** *страд.*

режисѝране *ср. Отгл. същ. от* режисирам *и от* режисирам се.

режисýра, *мн.* няма, *ж.* **1.** Режисьорско оформяване на театрално представление или на филм. **2.** Дейност на режисьор; режисьорство.

режисьòр *м.* (фр.). Художествен ръководител при подготовката на театрално представление или при снимане на филм. *Актьори и актриси, облечени сега във всекидневните си дрехи, преговаряха на дело ролите си..., напътвани от строгия режисьор.* Вазов.

режисьòрски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до режисьор.

режисьòрство, *мн.* няма, *ср.* Дейност, професия на режисьор.

рез, рѐзът, рѐза, *мн.* рѐзове, *м.* Острие на нож. *Духнг — падат по земята | жълъди узрели. | Кой със златен рез е шарил | зъбци по листата?* Т. Харманджиев.

реза̀ *ж. Диал.* Резе. *Заповедта на бея се изпълни и кофарът провисна на резата на вратата.* Цани Гинчев.

рѐзанки *мн., ед.* (рядко) рѐзанка, *ж.* Малки изрезки от цвекло, картофи и др.

реза̀ч *м.* 1. Човек, който подрязва лозя, овощни дървета и др. 2. Работник, който реже дърва. 3. Работник, който се занимава с рязане на материали в някой клон на производството. *Резач на дървен материал.*

реза̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който служи за рязане. *Резачна машина.*

реза̀чка *ж.* Машина за рязане на дърва или на други материали.

резба̀ *ж.* 1. Само *ед.* Изрязване, издълбаване на художествени фигури върху дърво, кост. *Занимание с резба.* 2. Художествена украса, изрязана върху дърво, кост. *Олтарските двери с позлатени резби ... оставяха да се види през полуоткритата завеса част от вътрешността на олтара.* Вазов. *Красива резба.*

резба̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Майстор, който изработва резби.

резба̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до резбар или до резба. *Резбарско изкуство. Резбарски длета.*

резба̀рство, *мн.* няма, *ср.* 1. Изкуство, умение да се изработва художествена украса върху дърво, кост. 2. Занятие, изкуство на резбар.

резѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Нар.* Желязна заключалка на врата, порта. *Отвърза биволите, отведе ги в обора, ... затвори вратата и окачи резето.* К. Петканов. *Тракнаха железни резета, предпазливо се отвориха няколко порти по уличката.* Дим. Талев.

резеда̀ *ж.* (фр.). 1. Късно пролетно цвете с бледозелени ароматни цветове. Reseda lutea. *Градините са насадени с цъфнали най-благоуханни и прекрасни цветя: с къни и карамфили ..., с резеди и божури ... и с такива разноцветни и разномиризливи цветове, каквито никой не е виждал на земята.* Цани Гинчев. 2. Бледозелен цвят. *Стените са боядисани в резеда.*

резеда̀в, -а, -о, *прил.* Бледозелен. *Резедава блуза.*

резекѝя *ж.* (араб.). Вид десертно грозде, с твърди и продълговати зърна.

рѐзен *м.* Отрязан по-голям къс хляб, плод и др. *Тя натискаше хляба на гърдите си и с дългия нож им отрязваше голям дебел резен.* Д. Немиров. *Резен кашкавал. Резен диня.*

резѐрв *м.* и **резѐрва** *ж.* (лат.). 1. *Воен.* Обикн. *мн.* Част от войската, оставена на разположение, за да бъде използувана в решителния момент или за отбиване на внезапни противникови удари. *Разумното бе да спре на достигнатите позиции, да привлече в боя резервите си и да поиска подкрепления.* Вежинов. 2. Човешки и материални запаси, които могат да бъдат използувани през време на военни действия. 3. Запас от нещо за използуване. *Започнаха да изпитват остра нужда от храна. Резервите, които бяха донесли със себе си, се привършиха.* К. Ламбрев. *Още снощи дадох нужните нареждания, прегледах резервите от снаряди.* Г. Райчев. 4. Само *ж.* *Остар.* В театрален или киносалон — места, по-скъпи от първо място. *Какви места обичате, моля? — пита касиерът. — Резерва ли, балкон ли, някоя ложа ли?* Чудомир. 5. Само *ж.* *Прен.* Уговорка. *Ще ти кажа нещо под резерва.* □ **Скрити резерви** — неизползувани възможности и материали в производството. **Трудови резерви** — квалифицирани, зарегистрирани като незаети в производството работници.

резерва̀т *м.* (лат.). Място, територия, гдето природните богатства са поставени под държавна закрила. *Водоснабдителен резерват. Ловен резерват.*

резѐрвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Запазен за случай на нужда; запасен. *Резервни материали. Резервни части. Резервни войски.*

резервѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Запазвам право на нещо; ангажирам. *Резервирах пет места в театъра.* **резервирам се** *страд.*

резервѝрам се, -аш се, *несв.* и *св.*, *сред.* Проявявам сдържаност в отношенията си; въздържам се.

резервѝран, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* резервирам. 2. Като *прил.* — а) Който е запазен, ангажиран. *Резервирано място.* б) Който изразява въздържаност. *Резервирано държане.*

резервѝране *ср.* *Отгл. същ. от* резервирам *и от* резервирам се.

резервѝрано *нареч.* Въздържано, сдържано. *Държи се резервирано.*

резервѝраност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Въздържаност, сдържаност.

резервоа̀р *м.* (фр.). Голям съд или заградено отвсякъде място за течности или газове. *Бензинов резервоар. Воден резервоар.*

резѐц[1], *мн.* -зцѝ, *м.* 1. Острие на сечиво. *Той прекара леко палец по резеца на сърпа.* 2. Инструмент за рязане.

резѐц[2], *мн.* -зцѝ, *м.* Преден зъб.

резигна̀ция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). Примирение, безропотно подчинение на съдбата.

резидѐнция *ж.* (лат.). Място за постоянно пребиваване на държавен глава или на членове на правителството.

резѝл *м.* (араб.). *Разг.* Срам, посрама, посрамване. *Гледай довечера, като отидем у сватовете, да не станеш пак за резил като снощи. Не се наливай толкова с вино.* Дим. Талев.

резилѐне *ср.* *Отгл. същ. от* резиля *и от* резиля се.

резиля̀, -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *несв.* *Разг.* Правя някого за резил, за срам. **резиля се** *страд.* и *сред.*

резѝтба *ж.* 1. Рязане на лозе. *Извършихме ранна резитба на лозите през март.* 2. Време, когато се режат лозята.

резлѝв, -а, -о, *прил.* 1. За сечиво — който реже добре, който е остър. *Резлив нож.* 2. За питие — който има щиплив, обикн. възкисел вкус. *Резливото вино се влива в жилите му и произвежда чудесно действие.* Елин Пелин. *Резлива боза. Резлив гроздов сок.* 3. За звук — рязък, пронизителен. *Тихо е, само от време на време ще чуеш високо над главата си резлив крясък.* Й. Гуляшки. 4. За вятър, студ — който като че ли реже, щипе; остър. *Въздухът е резлив — като дишаш, сякаш пиеш студена вода.* И. Волен. *Смрачаваше се, откъм реката вееше тънък резлив студ.* Г. Караславов.

резлѝво *нареч.* Рязко, пронизително. *Звуците се разливаха из доловете гръмко и резливо.* М. Кремен.

резлѝвост, -тта̀, *мн.* няма. *ж.* *Отвл. същ. от* резлив.

резня̀к, *мн.* няма, *м. Нар.* Резливо, непрекипяло напълно вино.

резолѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Поставям, слагам резолюция. *Резолирам заявление.* **резолирам се** *страд.*

резолѝране *ср. Отгл. същ. от* резолирам *и от* резолирам се.

резолю̀ция *ж.* (лат.). 1. Постановление, решение, прието след обсъждане на някакъв въпрос на събрание, конгрес и др. *Резолюцията бе приета с пълно мнозинство. Протестна резолюция.* 2. Решение, нареждане на началник във връзка с подадена молба, написано върху самата молба; резолиране. *Началникът Генчев преглеждаше внимателно през очилата си всеки документ и всяка хартийка, слагаше резолюция и се подписваше с къдрави букви.* Св. Минков.

резо̀н *м.* (фр.). *Книж.* Разумно основание, довод, съображение.

резона̀нс, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Физ.* 1. Звучене на едно тяло под влияние на друго със същия брой трептения. 2. Способност да се усилва звукът, свойствена на помещения, чиито стени могат добре да отразяват звукови вълни. *Залата има добър резонанс.*

резона̀тор *м.* (лат.). *Физ.* Кухо тяло, което възпроизвежда звуци с определена височина и ги усилва.

резо̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Книж.* Който има основание; разумен, обоснован. *Резонна постъпка.*

резонѝрам, -аш, *несв.* и *св. Физ.* Давам резонанс.

резонѝране *ср. Отгл. същ. от* резонирам.

резоньо̀р *м.* (фр.). 1. *Литер.* Дейно лице в пиеса, чрез което авторът изразява своите мисли, отношението си към събитията. 2. Човек, склонен да прави дълги разсъждения, обикн. с отвлечен, нравоучителен характер.

резоньо̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до резоньор.

резоньо̀рство, *мн.* няма, *ср.* Склонност към дълги, нравоучителни разсъждения.

резулта̀т *м.* (лат.). Това, което се получава от някаква работа, действие. *Докладваха на околийския началник за резултатите от следствието.* Г. Караславов. *Митко беше решил вече трудната задача и обясняваше на учениците как е получил правилния резултат.* М. Марчевски. || Последствие от някаква причина; следствие, последица. *Пълната мобилизация на селските стопани за предсеитбена оран трябва да дойде като резултат на широка разяснителна работа.*

резулта̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който дава някакъв резултат, обикн. положителен; сполучлив, успешен. *Резултатна дейност. Резултатна борба.*

резулта̀тно. *Нареч. от* резултатен. *В работата си той прилага резултатно новите методи.*

резулта̀тност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* резултатен.

резюмѐ, *мн.* -та, *ср.* (фр.). Кратко, сбито изложение на основните положения на нещо написано или казано. *Правя резюме на научен труд. Излагам в резюме.*

резюмѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Излагам сбито, обобщавам. *Такива хора обичат да слушат, и слушат спокойно своя събеседник... А после резюмират с няколко само думи дългото му повествование.* А. Гуляшки. **резюмирам се** *страд.*

резюмѝране *ср. Отгл. същ. от* резюмирам *и от* резюмирам се.

рейд, рѐйдът, рѐйда, *мн.* рѐйдове, *м.* (хол.). *Мор.* Водно пространство, близко до брега при входа на пристанище, удобно за престояване на кораби. *По корабите на рейда, по палубите и по оръдията големи цветни оранжерии и гирлянди светлина от хиляди снопове електрически крушки.* Д. Добревски.

рейс, рѐйсът, рѐйса, *мн.* рѐйсове, рѐйса (сл. ч.), *м.* (нем.). 1. Изминат път по сухо или по вода по определен маршрут с моторно превозно средство. *Настъпи мълчание, в което се чуваше само бумтенето на моторницата, която извършваше седмичния рейс между Тасос и Кавала.* Дим. Димов. *Колата направи два рейса от града до баните.* || Морски път между определени точки. *В дъното на палубата е окачена карта на рейса Европа—Южна Америка.* Св. Минков. 2. *Разг.* Автобус за редовни съобщения между два пункта. *С рейса от Каварна до Ведрово имаше само няколко часа път.* А. Гуляшки. *Рейсът тръгва в 2 часа след обед. Пътувах със сутрешния рейс.*

рѐйсов, -а, -о, *прил.* Който се отнася до рейс. *Рейсова кола. Рейсов самолет.*

река̀ *ж.* 1. Голяма маса вода, която тече в естествено корито. *Реката беше... доста голяма и яростно блъскаше пенливите си мътни талази о огромните валчесто-гладки камъни.* Вазов. *Мина от единия бряг на реката на другия и тръгна нагоре.* Йовков. || *Обр. Видиш ли тоя меч? Ще изяде на сто татари главите, ще пролея река татарска кръв.* Вазов. *Реки от сълзи.* 2. *Прен.* Голямо количество, множество, което се движи в една посока; маса. *Рязко се очертаваше напреки понтонният мост, по който клокочеше и се струеше друга мътна река от хора, кола, коне и топове.* Йовков. *Да скитам без посока, чужда и далечна, / ... / или от някоя тераса да погледам вечер / реката на тълпата, булевардите заляла.* Багряна. ◻ **Каменна река** (геол.) — морена.

река̀, речѐш, *мин. св.* рѐкох, рѐче, *прич. мин. действ.* рѐкъл, -кла, -кло, *мн.* -кли, *св* 1. Изговарям, казвам нещо. *Най-после отдъхна и рече: „Конец! / На житие ново аз турих венец".* Вазов. *Той подаде оглавника на коня в ръцете на едно момче, което го зяпаше отблизу, и рече: — Хайде, води го дома.* Елин Пелин. *И вслушах се... и чувам не далеко / все пак тоз глас: „Ах! помощ иде ли?" / Въздъхнах аз и толкоз само рекох: / „О, спи ли бог? О, бог не види ли?"* П. Р. Славейков. 2. Казвам нещо в отговор; отговарям, отвръщам. *Молебен, а?... Къде мислите да го правите? — Горе на Грамадата — рече клисарят.* Елин Пелин. *Кога те мама попита / кой те, Петкано, доведе, / и ти й речи, Петкано: / бате ме Лазар доведе.* Нар. пес. 3. Заръчвам, нареждам, заповядвам. *Рекоха веднага да дойдете.* Вазов. *Тъй рече Момчил да ти кажа.* Ст. Загорчинов. 4. Сторва ми се, помислям. *Колко е далеко! — каза той. — А като гледаш, ще речеш, близу е. Водата лъже.* Йовков. *Най-после чух стъпки. — Спасен съм, рекох, отиде си.* Елин Пелин. 5. *Разг.* Решавам, намислям не-

що, наканвам се. *И рекъл бях: аз няма веч да плача / за тежките на тоз народ беди!* П. Р. Славейков. *Мене повече ми се харесва да живея в село... И съм рекъл, като се женя, да си избера мома от село.* Елин Пелин. *Свирка за внучето си правя... Три годинки навършва днеска, та рекох да го зарадвам!* А. Гуляшки. *В командировка съм, пътят ми е оттук, та рекох да се отбия за един ден.* Г. Караславов. **6.** На мнение съм, смятам. *Ами тато и мама какво ли ще рекат? Дали ще ни пуснат? — запита тя някак боязливо.* Влайков. || В съчет. с частицата да и нека — допускам, предполагам. *Иде, да речем, при жетварките: там ще разправи как по-ниско да жънат.* Влайков. *Казвам ѝ: да речем, че ти си господарката, че чифликът е твой, какво ще направиш?* Йовков. **7.** *Разг.* В съчет. със следващ глагол означава пристъпване към действието, изразено в следващия глагол. *Току що се качих на Кобилино бранище..., като рече оня сняг да вали.* Вазов. *Тя мълчеше и се показваше хрисима, макар че когато речеше да погледне някъде, в черните ѝ очи блясваше весел, затаен смях.* Йовков. *Момчил рече да се разсърди, ала махна с ръка.* Ст. Загорчинов. **8.** Само 3 *л.* Изведнаж се разнася звук, шум, трясък и др. *Аз бях легнал..., като рече нещо грр... и ме събуди.* Вазов. **9.** *Разг.* Извършвам някакво движение с ръка, глава и др. *Речи тъй, и погледни насам, за да излезеш по-добре на снимката.* □ **Ако е рекъл господ** (нар.) — ако нещо не попречи. **Ако е речено** (нар.) — ако е предопределено от съдбата. **Да речеш** (разг.) — за израз на възможно предположение, което в същност не отговаря на действителността. *А да речеш, че беше някоя едра, млечна крава Велика — не беше.* Кр. Григоров. **Дето (нали) го рекли** (нар.) — вметнат израз при цитиране на общоприета истина. *Седемдесетгодишна жена съм и ще умра, дето го рекли, с отворени очи: немà да дойде благочестивото!* Вазов. **Кажи-речи, току-речи** (разг.) — почти, горе-долу, приблизително. *Като прехвърлим оня баир... и то, кажи-речи, сме стигнали.* Елин Пелин. *Чебурът беше пълен току-речи до горе с мляко.* Йовков. **Не било речено** (нар.) — не е предопределено от съдбата. **Речено-сторено** (разг.) — решението, уговореното е осъществено. **Речи го (ги)** (разг.) — а) Обикн. при изброяване, към всяка от изброяваните части: да допуснем, да предположим. *Аз ти казвам с хиляди, речи ги две, речи ги пет, речи ги десет, няма да сбъркаш.* Вазов. б) Почти, горе-долу. *Десет години, речи го, рожба си нямахме, па ни даде господ момченце хубаво.* Елин Пелин. **Ще рече** (разг.) — а) Значи, означава нещо. *„Кубадин" ще рече — възел на седем пътища.* Йовков. б) Като съюз — значи, следователно. *София..., гдето избирателите броят повече от 9000, дава едвам 4000 гласа... Ще рече, даже не половина.* Г. Кирков.

рекапитулàция *ж.* (лат.). *Книж.* **1.** Кратко повторение на прочетено или казано нещо. **2.** *Търг.* Проверка на търговски книги и сметки.

реквиèм *м.* (лат.). **1.** У католиците — заупокойна служба. **2.** *Муз.* Траурно религиозно произведение, което се състои от няколко части и обикн. се изпълнява от солисти, хор и оркестър. *Реквием от Моцарт.*

реквизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Извършвам реквизиция. *Месец пред Коледа в Сувидол пристигна военна каруца..., тръгнаха от къща на къща. Записваха годните коне, реквизираха ги за държавата.* К. Петканов. **реквизирам се** *страд.*

реквизѝране *ср. Отгл. същ. от* реквизирам *и от* реквизирам се.

реквизициòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до реквизиция. *Реквизиционна комисия.*

реквизѝция *ж.* (лат.). Във военно време — принудително изземване от населението на имот, храни и др. срещу заплащане. *Проточи се новата война... Реквизиции, плачове, немотия.* Г. Караславов.

реклàма *ж.* (лат.). **1.** Само *ед.* Действие, което цели да се създаде голяма известност на нещо, за да привлече купувачи, зрители и под. *Търговската реклама оказва своето влияние и хората с редовни доходи лесно се съблазняват да си създадат разни удобства.* Г. Белев. **2.** Обява, афиш, плакат и др. като средство за това. *Вечер — / град — / ... / Светлини, афиши, измами — / реклами, реклами, реклами.* Багряна. *Светлинна реклама.* **3.** Само *ед.* Разпространение на положителни сведения за някого или за нещо, за да му се създаде известност, популярност. *Хора на шума и на рекламата са ненужни на нашата партия.* Г. Димитров. *Прави си голяма реклама. Добрият майстор не се нуждае от реклама.*

рекламàция *ж.* (лат.). **1.** *Книж.* Възражение, оплакване, претенция. *Правителството изслушало представителите, които били изпратени да изложат оплакванията, и... чисто и просто ги хвърлило в затвор, с което и успяло да им пресече охотата за по-нататъшни рекламации.* Вазов. **2.** *Търг.* Изискване, претенция за заплащане загубите поради неспазване на условия.

реклàмен, -мна, -мно, *мн.* -мни. *Прил. от* реклама. *Рекламен афиш. Рекламна стока. Рекламно бюро. Рекламна будка.*

рекламѝрам, -аш, *несв.* и *св.* **1.** С реклама съобщавам за нещо. **2.** *Прен. Разг.* Прекалено хваля някого. **рекламирам се** *възвр. и страд.*

рекламѝране *ср. Отгл. същ. от* рекламирам *и от* рекламирам се.

рекогносцѝрам, -аш, *несв.* и *св. Воен.* Разузнавам, оглеждам местност. *Той рекогносцираше местността, отмерваше удара, който готвеше, чертаеше победата.* Йовков.

рекогносциròвка *ж.* (лат.). *Воен.* Разузнаване на местност на противника и др. *Огнянов разбра още, че Рахманларци са направили изкусни рекогносцировки и сега разположението и силата на всяка стража приблизително са познати на неприятеля.* Вазов.

рекогносцирòвъчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Свързан с рекогносцировка. *Рано тая сутрин по пътя за Одрин е била изпратена една дружина и една батарея от нашата бригада в рекогносцировъчен отряд.* Йовков.

рекòлта *ж.* (фр.). Плодородие от земеделски труд за определен период от време. *Богата реколта. Нова реколта жито.*

рекомандàция *ж.* (фр.). *Книж.* Препоръка. *Сега събрах известия за него и ида да си оттегля рекомандацията.* Вазов.

реконвалесцѐнт *м. Мед.* Човек, който е прекарал някаква болест и е в процес на възстановяване на силите си.

реконвалесцѐнция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Мед.* Възстановяване на организма след боледуване.

реконструѝрам, -аш, *несв.* и *св.* (лат.). *Книж.* Преустройвам. **реконструирам се** *страд.* и *сред.*

реконструѝране *ср. Отгл. същ. от* реконструирам *и от* реконструирам се.

реконструктѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до реконструкция. *Реконструктивен период.*

реконстрѝкция *ж. Книж.* 1. Преустрояване, организиране наново. *Реконструкция на селското стопанство. Реконструкция на техниката. Реконструкция на правителството.* 2. Възстановяване предишния предполагаем вид на нещо.

рекòрд *м.* (англ.). 1. *Спорт.* Най-висок успех при състезание. *Световен рекорд по вдигане на тежести. Републикански рекорд по плуване.* 2. Най-високо постижение в някоя област на труда. *Рекорд при добиване на петрол.*

рекòрден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* За действие, резултат и др. — най-висок, най-голям. *Рекордно постижение. Рекордни добиви.*

рекордьòр *м.* Лице, което е постигнало рекорд в някоя област. *Световен рекордьор по атлетика.*

рекордьòрка *ж.* Жена рекордьор.

рекрỳт *ж.* (фр.). *Книж.* Новобранец.

рекрутѝрам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* 1. Свиквам новобранци. 2. Привличам към някаква обществена работа; вербувам. *Руският полковник Паренсов ... рекрутираше преводчици за полковете от всякакви безграмотни и неизвестни лица.* Вазов. **рекрутирам се** *страд.*

рекрутѝране *ср. Отгл. същ. от* рекрутирам *и от* рекрутирам се.

ректификàция *ж.* (лат.). Пречистване на течности чрез дестилационни апарати.

рèктор *м.* (лат.). 1. Ръководител на висше учебно заведение. 2. Ръководител на духовна семинария.

ректорàт *м.* 1. Управа на висше учебно заведение, начело с ректор. 2. Помещение, канцелария на ректор.

рèкторски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до ректор. *Ректорски кабинет.*

рèкторство, *мн.* няма, *ср.* 1. Длъжност на ректор. 2. Времето, през което се заема тази длъжност.

рèктум *м.* (лат.). *Мед.* Право или задно черво.

релатѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Книж.* Относителен. *Релативна величина. Релативни отношения.*

релативѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.) *Филос.* Идеалистическо учение, което приема в абсолютен смисъл относителността на познанието и по този начин достига до извода, че няма обективна истина.

релативѝст *м.* Привърженик на релативизма.

релатѝвно. *Нареч. от* релативен.

релатѝвност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* релативен; относителност.

релàция *ж.* (лат.). *Воен.* Писмено изложение на командир на войскова част за хода на военните действия. *Седнал в окопа, с бележника си върху коляното, аз пишех релацията на първия ни бой.* Йовков.

релѐ, *мн.* -та, *ср.* (фр.). Електромагнитен уред за включване на електрически уред или машина във веригата на силен ток с помощта на слаб ток. *Аз бях някога телеграфист ... Когато си спомня, сякаш виждам пред себе си апарата и слушам странния метачически език на релето, което полека и равномерно, буква по буква ..., реди думите.* Г. Райчев.

релѐф *м.* (фр.). 1. Изпъкнало изображение на плоскост. *Глобус с релефи.* 2. *Худ.* Скулптурно изображение на повърхност. *На изложбата са показани художествени вази, статуйки, керамични релефи.* 3. Външен вид, форма на земната кора. *Земен релеф. Релеф на местност.*

релѐфен, -фна, -фно, *мн.* -фни, *прил.* 1. Който е като релеф. *Релефна карта. Релефни букви. Релефен образ.* 2. *Прен.* Ясно очертан. *Релефно очертание на образите.*

релѐфно. *Нареч. от* релефен. *Но при това сурово и мрачно съседство още по-релефно се откроява хубостта на града: ... по-нежни и грациозни са очертанията на куполите и по-силно блещи белината на къщите.* Йовков.

релѐфност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* релефен.

религиòзен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* 1. Който е свързан с религията. *Религиозни обреди. Религиозна живопис. Религиозни предразсъдъци. Религиозно чувство.* 2. Набожен, вярващ. *Тя е много религиозна. Религиозен човек.*

религиòзност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество, проява на религиозен; набожност.

релѝгия *ж.* (лат.) Фантастично отражение в съзнанието на човека за господствените над него природни и обществени сили. *Християнска религия.*

релѝква, обикн. *мн.* релѝкви, *ж.* (лат.). 1. *Църк.* Старинна вещ, която се явява предмет на религиозно поклонение и за която се вярва, че има чудотворно въздействие. 2. *Прен.* Почитани, пазени неща поради скъп спомен или по традиция. *В резултат се оказа, че другият полк има известни заслуги, че неговите движения и фронтални атаки бяха принудили противника да избяга и да зареже не само знамето, но и много още трофеи и разни реликви.* Л. Стоянов.

рèлса, обикн. *мн.* рèлси, *ж.* (англ.). 1. Железни тесни греди, по които се движи влак, трамвай или които служат за строеж. *Колелата на вагоните скръцват, влакът се плъзва по безкрайния лъскав магнит на релсите.* Св. Минков. *Трамваят просвири в далечината. Релсите зазвънтяха от лудия му бяг.* Орлин Василев. *Върху фона на пламъците от завода се очертаваше дългата бетонна ограда с издигнати над нея прикривени релси, оплетени с бодлив тел.* П. Славински. 2. *Прен.* Само *мн.* Определен път, посока. *Търговските предприятия у нас са поставени вече на социалистически релси.*

рèлсов, -а, -о, *прил.* Който е с релси. *Релсов път. Релсов транспорт.*

ремаркѐ и **реморкѐ,** *мн.* -та, *ср.* (фр.). Безмоторна трамвайна или автомобилна кола, която се прикачва съответно към трамвай или кола. *Ремарке на трамвай. Камион с ремарке.*

ремѝ *неизм., ср.* (фр.). Завършване игра на шах с равен резултат.

ремилитаризаѝция, *мн.* няма, *ж.* (фр.). Повторна милитаризация; ремилитаризиране. *Ремилитаризация на Западна Германия.*

ремилитаризѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Милитаризирам отново. **ремилитаризирам се** *възвр.* и *страд.*

ремилитаризѝране *ср. Отгл. същ. от* ремилитаризирам *и от* ремилитаризирам се.

реминисцѐнция *ж.* (лат.). *Книж.* 1. Неясно слабо спомняне на нещо изживяно. 2. Отзвук в художествено произведение от друго, чуждо.

ремо̀нт *м.* (фр.). Възстановяване, поправяне. *Ремонт на машина. Ремонт на сграда.*

ремо̀нтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Предназначен за извършване на ремонт. *Ремонтна работилница. Ремонтни машини.*

ремонтѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Извършвам ремонт на нещо; поправям. *Ремонтирам сграда.* **ремонтирам се** *страд.*

ремонтѝране *ср. Отгл. същ. от* ремонтирам *и от* ремонтирам се.

реморкѐ. Вж. р е м а р к е.

реморкьо̀р *м.* (фр.). Кораб влекач. *По вредата на Дунава реморкьор влачеше десетина шлепа.* П. Спасов.

ремси̇̀ст *м.* Член на някогашния младежки работнически съюз.

ремси̇̀стка *м.* Членка на някогашния младежки работнически съюз.

рѐмсов, -а, -о, *прил.* Който се отнася до някогашния младежки работнически съюз. *Ремсова организация. Ремсова група.*

рѐмък, *мн.* -ци, *м.* Дълга, не много широка ивица кожа, която служи за опасване, свързване и др. *На рамото му, преметната на широк ремък, висеше хармоника.* Йовков. *Лепо ... вървеше бодро и наместяше ремъка на новата си току-що купена ловджийска пушка.* Елин Пелин. *Взема раницата от земята и сърдито я метна на гърба си. Не можа да закачи ремъка на кукичката и започна нервно да се върти.* К. Петканов. □ **Не ти трябва от мечка ремък** (нар.) — не се захващай с нещо, от което ще имаш неприятни последствия. *Я да си вървим ний. Не ти трябва от мечка ремък. Писаха ни за свидетели, ще налетим на друга беля.* Йовков.

рѐмъчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Направен от ремък. *Ремъчни връзки. Ремъчни тиранти.* 2. Предназначен за ремък. *Големият и тежък локомобил с незапалвано още огнище, с повален комин и с неподвижно ремъчно колело, стоеше като вързан и притихнал звяр.* Йовков.

рендѐ, *мн.* -та, *ср.* (перс.). 1. Дърводелско сечиво за изглаждане на дъски и др. дървени изделия. *На тезгяха стояха чукчета, рендета, а по дирециите бяха закачени триони, тесли, бичкия и други сечива.* Кр. Григоров. 2. Готварски уред от надупчено тенеке за стъргане на ряпа, лук, моркови и др.

рендо̀сам. Вж. р е н д о с в а м.

рендо̀свам, -аш, *несв.*; **рендо̀сам,** -аш, *св.* Изглаждам с ренде дъски и др. *Върху четири здраво заковани греди Мильо сложи дъсчения под на килерчето и така хубаво го рендоса ..., че старата съжаляваше, загдето не го накара да изкопае избата под по-голямата стая.* Г. Караславов. **рендосвам се, рендосам се** *страд.*

рендо̀сване *ср. Отгл. същ. от* рендосвам *и от* рендосвам се.

ренега̀т *м.* (лат.). *Книж.* Човек, който се е отрекъл от своите възгледи, обикн. политически, и е преминал в противния лагер; отстъпник.

ренега̀тка *ж.* Жена ренегат.

ренега̀тски, -а, -о. *Прил. от* ренегат.

ренега̀тство, *мн.* няма, *ср.* Постъпка, държане на ренегат; отстъпничество.

ренеса̀нс, *мн.* няма, *м.* (фр.). 1. *Истор.* Епоха на възраждане след средновековието в Западна Европа от XIV—XVI в., през която се зараждат капиталистическите отношения в западноевропейските страни и която се характеризира с разцвет в областта на науката и изкуството и интерес към античната култура. 2. Архитектурен стил от това време, който заменя готическия стил и съдържа елементи от гръко-римската архитектура.

ренеса̀нсов, -а, -о, *прил.* Характерен за Ренесанса. *Ренесансов стил.*

ренѐта *ж.* (фр.). Вид ябълка с грапава кора.

реномѐ, *мн.* няма, *ср.* (фр.). *Книж.* Обществена оценка за някого или нещо; репутация. *Той имаше лошо реноме, защото влачеше по себе си една тайфа хъшове със съмнителни средства.* Вазов. *Заведение с добро реноме.*

реномѝран, -а, -о, *прил.* Който се ползува с добро реноме, с добро име. *Реномирано заведение. Реномирана стока. Реномирана фирма.*

рѐнта *ж.* (фр.). Доход от недвижим имот, ценни книжа или лихва от вложен капитал, без влагане на труд от страна на получателя.

рентабѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (фр.). Който носи добри доходи. *Рентабилно предприятие.*

рентабѝлност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Доходност.

рѐнтген *м.* (нем.). Рентгенов апарат.

рѐнтгенов, -а, -о. *Прил. от* рентген. *Рентгенова снимка. Рентгенов преглед.* □ **Рентгенов апарат** — апарат, с който се прави преглед на вътрешните части на тялото и се лекуват някои болести чрез рентгенови лъчи. **Рентгенови лъчи** — вид къси електромагнитни невидими лъчи, които проникват през много непрозрачни предмети.

рентгеногра̀фия, *мн.* няма, *ж.* Правене снимки на вътрешните части на тялото с рентгенов апарат.

рентгеноло̀г, *мн.* -зи, *м.* Специалист по рентгенология.

рентгеноло̀гия, *мн.* няма, *ж.* Наука за приложение на рентгеновите лъчи, главно в медицината.

рентгеноско̀пия, *мн.* няма, *ж.* Преглед, гледане с помощта на рентгенов апарат.

рентгенотерàпия, *мн.* няма, *ж.* Лекуване с рентгенови лъчи.

рентиèр *м.* (фр.). Човек, който се издържа само от рента.

рентиèрка *ж.* Жена рентиер.

рентиèрски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до рентиер или рентиерка.

рентѝрам се, -аш се, *несв.* и *св.*, *сред.* Само 3 *л.* Давам добри доходи, печалби. *Предприятието не се рентира добре.*

рентѝране *ср. Отгл. същ. от* рентирам се.

реорганизàтор *м.* Човек, който извършва някаква реорганизация.

реорганизàция *ж.* (лат.-гр.). Преобразуване, преустройство на нещо; повторно организиране. *Планирайте работата на станцията в широк масщаб... Представете план за реорганизация, за уедряване на предприятието.* А. Гуляшки. *Реорганизация на селското стопанство.*

реорганизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Извършвам реорганизация; преустройвам, преобразувам. **реорганизирам се** *страд.* и *сред.*

реорганизѝране *ср. Отгл. същ. от* реорганизирам *и от* реорганизирам се.

реотàн *м.* (гр.). 1. Метална сплав, която се нагрява силно с електричество и се употребява за правене на жици и електрически нагреватели. 2. *Разш. Разг.* Реотанова жица.

реотàнов, -а, -о. *Прил. от* реотан. *Реотанова жица.*

репарàции *мн.*, *ед.* няма, *ж.* (лат.). Обезщетение за нанесени материални загуби през време на война, което се заплаща от победените на победителите.

репарациòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до репарации. *Репарационни задължения. Репарационна комисия.*

репатриѝрам, -аш, *несв.* и *св.* (лат.). Изпращам обратно в родината им преселници, военнопленници, бежанци и др. **репатриирам се** *възвр.* и *страд.*

репатриѝране *ср. Отгл. същ. от* репатриирам *и от* репатриирам се. *Доброволно репатриране.*

рèпей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* Бурен с много едри листа и семена с кукички. Arctium lappa.

репертоàр *м.* (фр.). 1. Всички пиеси, опери, оперети, които се играят през даден сезон в някой театър. *Тази година в репертоара на Народния театър са включени предимно български пиеси.* 2. Всички роли, които изпълнява някой артист. *Този певец има богат репертоар.* || Всички музикални произведения, които се изпълняват от някой музикант или музикален колектив.

репертоàрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до репертоар. *Репертоарен план на театъра.*

репетèнт *м.* (лат.). *Книж.* Ученик, който повтаря клас или студент, който повтаря курс.

репетèнтка *ж. Книж.* Ученичка, която повтаря клас или студентка, която повтаря курс.

репетѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя репетиция. *През целия следобед на уречения ден учителите репетираха комедията.* Г. Караславов. **репетирам се** *страд.*

репетѝране *ср. Отгл. същ. от* репетирам *и от* репетирам се.

репетѝтор *м.* (лат.). Лице, което помага на ученик да си приготви уроците, домашен частен учител.

репетѝторка *ж.* Жена репетитор.

репетѝторски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до репетитор.

репетѝторство, *мн.* няма, *ср.* Дейност, занимание на репетитор.

репетициòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* репетиция. *Репетиционна зала. Репетиционен период.*

репетѝция *ж.* (лат.). Разучаване, подготовка на представление, концерт и др. *Още от нея вечер се раздадоха всекиму ролите и подир една неделя се почнаха всяка вечер репетициите.* Вазов. □ **Генерална репетиция** (театр.) — последна репетиция на представление или концерт с покана на зрители.

рèпица *ж.* Маслодайно растение, вид рапица. Brassica rapa oleifera.

рèпичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до репица. *Репично семе. Репично масло.*

рèпичка, обикн. *мн.* рèпички, *ж.* Вид дребна, обикн. червена ряпа за салата. Raphanus sativus radicula.

рèплика *ж.* (лат.). 1. Отделен кратък отговор, възражение между участници в разговор. *Съседките долепиха уши до стената, за да чуят скандала. Но те чуха съвсем малко: няколко неясни нервни реплики.* Вежинов. 2. Кратка забележка, възражение на слушател към оратор. 3. *Театр.* Всяка фраза на артист на сцената, след която започва да говори друг артист.

репортàж *м.* (фр.). Журналистическо описание на събитие, обществени прояви и др. *После Камен прочете две инструктивни статии, репортаж за нападението на село Горно Черковище.* К. Ламбрев.

репортàжен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който се отнася до репортаж. *Репортажен стил. Репортажен материал.*

репортьòр *м.* (англ.). Рапортьор.

репрезентатѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* (лат.). *Книж.* Представителен. *Репрезентативен хотел.*

репрезентатѝвност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж.* Представителност.

репрезентѝрам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* Представям.

репресàлии *мн.*, *ед.* няма, *ж.* (фр.). *Книж.* Наказателни мерки, прилагани към чужда държава или нейни поданици като отговор на неправилни действия от нейна страна. || Репресия.

репресѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни. *Прил. от* репресия. *Репресивни мерки.*

репресѝвност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* репресивен.

репрèсия, обикн. *мн.* репрèсии, *ж.* (лат.). *Книж. Полит.* Наказателна мярка от държавните органи; подтискане.

репрѝз *м.* (фр.). Подобно на тъкан мрежесто изкърпване на бельо, чорапи и др.

репродукцио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Обикн. в съчет. **репродукционен апарат** — апарат, с който се прожектират светлинни картини.

репроду̀кция *ж.* (лат.). 1. Само *ед.* Възпроизвеждане на картини, карти и др. чрез фотография или печат. 2. Картина, фотография и др., възпроизведена по този начин. *Албум с репродукции на картини. Цветни репродукции.*

репродуцѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя репродукция; възпроизвеждам. **репродуцирам се** *страд.*

репродуцѝране *ср. Отгл. същ. от* репродуцирам *и от* репродуцирам се.

репу̀блика *ж.* (лат.). 1. Държавен строй, при който висшите органи на управление се избират от народа за определен срок. 2. Държава с такова управление. *Всички граждани на Народната република България са равни пред закона.* Конст., чл. 22.

република̀нец, *мн.* -нци, *м.* Привърженик на републиканско управление.

република̀нка *ж.* Жена републиканец.

република̀нски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до република или до републиканец. *Републикански строй. Републиканско знаме. Републиканска партия.*

репута̀ция *ж.* (лат.). Установено мнение за някого в обществото; реноме. *Мургав, навъсен..., той оправдаваше с физиономията си репутацията, която си беше създал, на енергичен и строг забитин.* Величков. *Баща ѝ се ползуваше с репутацията на опърничав и проклет човек.* П. Спасов.

реса̀ *ж.* 1. Еднополово съцветие на някои растения, подобно на малък грозд. 2. Съцветие на лоза преди да върже. 3. *Диал.* Тънки нежни влакна, които израстват при върха на царевичен кочан; свила. *Дечо извади изсушени царевични коси и му ги подаде... Той пое късчето хартия с купчина кафяви реси отгоре и се помъчи да свие цигара.* К. Константинов. 4. Само *мн.* Ресни. *Той яздеше всеки ден черния си жребец..., седнал на прекрасно седло със златни реси.* Вазов.

реса̀рка *ж. Диал.* Птица лещарка.

ресѐне *ср. Отгл. същ. от* реся.

ресѝст, -а, -о, *прил.* 1. Който е с реси. *Пояс с ресисти крайща.* 2. Който е като реси. *Правите борове... печално отпущаха уморените си клони, облепени дрипаво и обвесени с ресист мъх.* Вазов.

ресна̀, обикн. *мн.* реснѝ, *ж.* Снопче нишки, завързани на единия край за украса. *Най-хубавото нещо у нея беше шалът — разкошен червен шал с гъсти дълги ресни.* Йовков. *А над юнаците се дипли кадифян / червен байрак, обшит с ресни от жълто злато.* П. П. Славейков.

реснѝца, обикн. *мн.* реснѝци, *ж.* Косъмчета по края на клепачите; мигли. *Големите ѝ черни очи бяха обкръжени с гъсти ресници.* Йовков.

ресо̀р[1] *м.* (фр.). Приспособление на превозно средство за омекотяване на сътресението; яй.

ресо̀р[2] *м.* Ведомство, област на работа. *Отделните членове на Правителството ръководят съответните си ресори в рамките и въз основа на общата политика и на общите директиви на Министерския съвет.* Конст., чл. 16.

ресо̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до ресор[1]. *Ресорна пружина.*

респѐкт, *мн.* няма, *м.* (лат.). Покорство поради страх. *Вдъхвам респект. Държа в респект.*

респектѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* (лат.). Съответен, надлежен. *За този проект са представени респективните планове.*

респектѝвно *нареч.* Съответно, и още.

респектѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Внушавам, вдъхвам респект. *Той смяташе, че униформата сама по себе си означава власт и респектира.* М. Марчевски. **респектирам се** *страд.*

респектѝране *ср. Отгл. същ. от* респектирам *и от* респектирам се.

реставра̀тор *м.* (лат.). 1. Специалист по възстановяване на повредени предмети в първоначалния им вид. *Реставратор на картини.* 2. Човек, който се стреми да върне отхвърлен политически строй. *Реставратор на капитализма.*

реставра̀торски, -а, -о, *прил.* Който е свързан с реставратор. *Реставраторски планове.*

реставра̀ция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). 1. Възстановяване на повредени предмети, сгради и др. в първоначалния им вид. *Реставрация на стари паметници.* 2. *Полит.* Възстановяване на премахнат политически строй. *Ясно е, че зад опозиционните партии стои българската реакция, която се стреми към реставрация на миналото.* Г. Димитров.

реставрѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя реставрация; възстановявам. **реставрирам се** *страд.*

реставрѝране *ср. Отгл. същ. от* реставрирам *и от* реставрирам се.

рѐсто, *мн.* няма, *ср.* (ит.). 1. Остатък от дадени при заплащане пари, който се връща. 2. Като *нареч. Разг.* Обратно, назад. *На вратата на градината неочаквано се показа Иван, който носеше китарата на Гороломова... — Ресто, Иване, не трябва. Не му е сега времето.* Йовков.

рестора̀нт *м.* (фр.). Заведение, в което се поднася ядене и напитки срещу заплащане; гостилница. *Вечеряше в един и същ ресторант, с една и съща компания.* Елин Пелин.

рестора̀нтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се отнася до ресторант. *Ресторантни цени.*

ресу̀рси *мн.*, *ед.* няма, *м.* (фр.). Източници на средства, на доходи. *Ние ще трябва бързо... да мобилизираме всички вътрешни ресурси на страната за нейното извеждане от тежкото стопанско положение.* Г. Димитров.

реся̀, -и̇ш, *мин. св.* -и̇х, *несв.* За растение — пускам реси. *Върбата реси.*

ретѝна *ж.* (лат.). *Спец.* Мрежесто разклонение на очния нерв във вътрешната задна част на окото.

рето̀рта *ж.* (лат.). Кълбовиден стъклен съд с дълго, извито гърло, употребяван в химията.

ретрогра̀д *м.* (лат.). Противник на напредъка, назадничав човек.

ретрогра̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Присъщ на ретроград; назадничав.

ретрогра̀дност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отгл. същ. от* ретрограден.

ретроградство, *мн.* няма, *ср.* Качество, проява на ретрограден. *Тоя, който сам не се е освободил от ретроградството, не може да бъде разпространител на идеите и принципите на прогресивната наука.* Г. Димитров.

ретроспективен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* *Книж.* Който дава представа за развоя на нещо, като се почне от сегашното му състояние.

ретуш, *мн.* няма, *м.* (фр.). Обработка, поправка на фотографическа снимка, рисунка и др.

ретуширам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Правя ретуш. 2. *Прен.* Поправям, смекчавам недостатъци на нещо. **ретуширам се** *страд.*

ретуширане *ср.* *Отгл. същ. от* ретуширам *и от* ретуширам се.

ретушьор *м.* (фр.). Лице, което прави ретуш.

рефер *м.* (англ.). *Спорт.* Лице, което следи за правилния ход на играта при спортно състезание; спортен съдия.

реферат *м.* (лат.). 1. Осведомителен доклад по научен въпрос, предназначен за слушатели; доклад, сказка. 2. Кратко съобщение на научна тема.

реферативен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който съдържа реферат (в 2 знач.). *Реферативен сборник.*

референдум, *мн.* няма, *м.* (лат.). Допитване до народа чрез гласуване за решаване на важен държавен или обществен въпрос. *Референдумът за Народната република бе проведен при рядко народно единодушие.* Г. Димитров. *Правя референдум.*

референт *м.* (лат.). Длъжностно лице в някакво учреждение, което дава мнение или прави доклади по определени въпроси. *Референт в снабдителния отдел.*

референтка *ж.* Жена референт.

референции *мн.*, *ед.* няма, *ж.* 1. Отзив, препоръка за някого. *Дадени са добри референции за него.* 2. *Остар.* Сведения за платежната способност на лице или търговска фирма.

реферирам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Изнасям реферат; докладвам. 2. *Спорт.* Изпълнявам длъжността на рефер. **реферирам се** *страд.*

рефериране *ср.* *Отгл. същ. от* реферирам *и от* реферирам се.

реферски, -а, -о. *Прил. от* рефер. *Реферска свирка.*

рефлекс *м.* (лат.). 1. *Физиол.* Несъзнателно нервно реагиране на жив организъм към външното дразнене. *Мария притежаваше способността да прониква в хората изведнаж, по мигновените рефлекси в израза на лицата им, по неуловимото трептене на погледа и гласа им.* Дим. Димов. *Безусловен рефлекс. Условен рефлекс.* 2. *Прен.* *Книж.* Отражение. *Рефлекс на светлината.*

рефлексен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който се дължи на рефлекс. *Рефлексно движение. Рефлексна светлина.*

рефлексивен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Рефлексен.

рефлексия *ж.* (лат.). 1. *Физ.* Отражение на светлина. 2. *Книж.* Размишление, анализиране на собствени преживявания.

рефлектирам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Отразявам светлинни или звукови вълни. 2. Реагирам по рефлексен начин на външно дразнене. **рефлектирам се** *страд.*

рефлектиране *ср.* *Отгл. същ. от* рефлектирам *и от* рефлектирам се.

рефлектор *м.* (лат.). 1. Вдлъбнато огледало, което отразява светлината в определена посока. 2. Лампа или приспособление, което насочва далеч силен светлинен лъч. *Рефлектор на автомобил.*

рефлекторен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до рефлектор. *Рефлекторно огледало.*

реформа *ж.* (лат.). Преустройство, преобразуване, нововъведение с цел да се подобри нещо. *Правя реформа. Законодателни реформи. Правописна реформа.*

реформатор *м.* Лице, което осъществява някакви реформи; преобразовател. *Реформатор на правописа.*

реформаторка *ж.* Жена реформатор.

реформаторски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до реформатор. *Реформаторска дейност.*

реформаторство, *мн.* няма, *ср.* Дейност на реформатор.

реформация, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Истор.* Широко социално-политическо движение в Западна Европа през XVI в. против феодализма, което отразява стремежите на формиращата се буржоазия под формата на религиозна борба срещу католическата църква.

реформен, -а, -о, *прил.* Който се отнася до реформа.

реформизъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Книж.* *Полит.* Опортюнистическо течение в международното работническо движение, възникнало в края на XIX в. в средата на по-добре заплатените слоеве от работническата класа, което е за замяната на класовата борба против капитализма, против борбата за диктатура на пролетариата, а за победата на социализма с частични реформи в рамките на капиталистическия строй.

реформирам, -аш, *несв.* и *св.* *Книж.* Правя, извършвам реформи; преобразувам. **реформирам се** *страд.*

реформиране *ср.* *Отгл. същ. от* реформирам *и от* реформирам се.

реформист *м.* Привърженик на реформизма.

реформистки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до реформист или до реформизъм. *Реформистка политика. Реформистка партия.*

рефрен *м.* (фр.). Стих или стихове при песне, които се повтарят след всеки куплет; припев.

рехав, -а, -о, *прил.* 1. Който не е гъст, не е сбит; рядък. *Гроздовете не са набити. Зърната са рехави и корави.* Я. Каралийчев. *Слънцето ... хвърляше вече по-дълги сенки, които едва личеха под рехавите бадемови дървета.* Ст. Загорчинов. 2. Рошав, пухкав. *Рехава коса. Рехава тъкан.*

рехавост, -тта, *мн.* няма, *ж.* Качество на рехав.

рехкав, -а, -о, *прил.* Рехав. *Рехкава плетка.*

рецензент *м.* Лице, което прави рецензия.

рецензентка *ж.* Жена рецензент.

рецензѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Пиша, правя рецензия на нещо; преценявам. **рецензирам се** *страд.*

рецензѝране *ср. Отгл. същ. от* рецензирам *и от* рецензирам се.

рецèнзия *ж.* (лат.). Писмена преценка на художествено или научно произведение; отзив, критика.

рецèпта *ж.* 1. Писмено предписание от лекар за състав и употреба на лекарство. *Лекарят надраска рецептата и я подаде. — Три пъти на ден по една супена лъжица след ядене — рече той.* Г. Караславов. *Давам рецепта. Изпълнявам рецепта.* 2. Указание за състава и приготвянето на нещо. *Готвя си сърми от лозова шума, по твоята рецепта.* Вазов. *Рецепта за лепило за порцеланови изделия.*

рецèптен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се извършва по рецепта.

рецèпция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). 1. *Науч.* Възприемане от едно общество културни и политически форми, създадени в друга обществена среда. 2. Официален прием.

рецидѝв *м.* (лат.). 1. *Мед.* Повторно заболяване от същата болест. *Грипът често дава рецидиви.* 2. *Юрид.* Повторно извършване на престъпление след присъда за предишно престъпление.

рецидивѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* Повтаряне на болезнени явления или на престъпни деяния.

рецидивѝст *м.* Човек, който е извършил два или повече пъти някакво престъпление, за което е бил съден. *Крадец рецидивист.*

рецидивистка *ж.* Жена рецидивист.

реципрòчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* *Книж. Мат.* Съотносителен, взаимен. *Реципрочни величини. Реципрочни числа.*

рецитàтор *м. Книж.* Лице, което рецитира.

рецитàторка *ж.* Жена рецитатор.

рецитàция *ж.* (лат.). *Книж.* Художествено четене на литературни произведения пред слушатели; рецитиране. *Стихотворения за рецитация.*

рецитѝрам, -аш, *несв.* и *св.* *Книж.* Чета или казвам наизуст стихове, разкази и др. пред слушатели. *Обичаше да повтаря цели монолози из ролите, които беше играл, или пък рецитираше стихове.* Йовков. *Артисти от Народния театър ще рецитират Вазови стихотворения.* **рецитирам се** *страд.*

рецитѝране *ср. Отгл. същ. от* рецитирам *и от* рецитирам се.

реч, речтà, *мн.* рèчи, *ж.* 1. Обширно изказване на оратор по някакъв въпрос пред слушатели. *Изборите наближаваха и в селото взеха да обикалят агитатори и от града, да събират мъжете и да им държат разпалени и дръзки речи.* Г. Караславов. *Произнасям реч. Защитна реч. Обвинителна реч.* 2. Само *ед.* Способност за говорене; говор. *Но старецът, измъчен, не можа да задържи глухата си, трептяща от немощ реч. — Той... да стане убиец!* Елин Пелин. *Както никога досега Койно зажъдня да се срещне с хората, да чуе човешка реч.* Хар. Русев. 3. Само *ед.* Средства за общуване между хората; език. *Обичам те, българска реч, | звук сладък, най-мил в звуковете, | ту арфа звънлива, ту меч | на майстор художник в ръцете.* Вазов. *Родна реч, омайна, сладка, | що звучи навред край мен, | реч на мама, реч на татка, | реч що мълвя всеки ден.* Ран Босилек. *Виждам се во родний кът, | родна реч слухът ми гали.* П. П. Славейков. *И тя запя. Звучен и приятен глас..., странна музика на чужда и непонятна реч.* Йовков. 4. Само *ед.* Особена употреба на езиковите средства с определена цел: стил. *Стихотворна реч. Книжовна реч. Говорима реч.* 5. *Нар.* Дума, изказ, приказки. *Стара майка се притече, | а по нея и момата, | да раздумват с благи речи | кахърите на душата.* П. П. Славейков. ◻ **Непряка реч** (грам.) — чужди думи, предадени в речта на друго лице чрез подчинено изречение. **Пряка реч** (грам.) — чужди думи, предадени без промяна в речта на друго лице. **Части на речта** (грам.) — граматически категории, видове думи като съществителни, прилагателни, глаголи и др. *Частите на речта биват изменяеми и неизменяеми.*

рèчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който се отнася до река. *Речна вода. Речен пясък. Речен шум.* 2. Който живее в река. *Речна риба. Речен рак. Речна мида. Речни водорасли.* 3. Който е свързан с плаване по река. *Речен параход. Речна навигация. Речен транспорт.* ◻ **Речен кон** — хипопотам.

речитатѝв *м.* (ит.). *Муз.* Изпълнение на някои места от вокално произведение с напевен говор, не с истинско пеене.

речитатѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни. *Прил. от* речитатив. *Речитативна партия. Речитативно изпълнение.*

рèчѝще, *мн.* -а, *ср.* Пресъхнало корито на река. *Лете, когато водата съвършено пресъхне и когато каменливият насип на речището се нажежи и побелее, това голо, без зеленина и почти без дървета село добива нерадостен вид.* Елин Пелин.

рèчник, *мн.* -ци, *м.* 1. Само *ед.* Всички думи на един език; лексика. *Българският език има богат речник.* 2. Думите, с които си служи отделен човек, най-вече писател; лексика. *Старият адвокат изчерпи целия си речник, той не знаеше вече какво да приказва.* Г. Караславов. *Ив. Вазов има богат речник.* 3. Книга, в която са събрани обикн. по азбучен ред думите на даден език или думи от специална област, за да бъдат изтълкувани на същия език, преведени на друг език или за правописни и др. справки. *Речник на съвременния български книжовен език. Френско-български речник. Турско-български речник. Технически речник. Медицински речник. Правописен речник.*

речникàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Съставител на речник; лексикограф.

речникàрски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до речникар; лексикографски.

речникàрство, *мн.* няма, *ср.* Дейност на речникар.

рèчников, -а, -о, *прил.* Който се отнася до речник. *Речников състав на езика. Речников архив.*

рèчнишки, -а, -о, *прил.* Речников.

речовѝт, -а, -о, *прил. Нар.* Приказлив. *При тия срещи Каравелов..., речовит и приятен събеседник, даваше тона на разговора.* Вазов.

рѐша, -иш, *мин. св.* рѐсах, *несв.* 1. Прекарвам гребен през коса, за да я оправя. *Ганка беше седнала гърбом ... и решеше косата си.* Йовков. 2. Почиствам с гребен козината на домашно животно. *Бабичката тъкмо решела със златен гребен две малки пъргави теленца.* А. Каралийчев. **реша се** *възвр.* и *страд.*

решà. Вж. решавам.

решà се. Вж. решавам се.

решàвам, -аш, *несв.*; **решà,** -йш. *мин. св.* -йх, *св.* 1. Определям как да постъпя, обикн. след като съм обмислил нещо. *Подир минутно съвещание дружината промени плана и реши да иде в града.* Вазов. *Старият Герак виждаше, че съвместният живот в къщи е невъзможен, и реши да раздели синовете си.* Елин Пелин. *Тогава той, с тая бързина, с която беше навикнал да решава в минута на голяма опасност, влезе в гората.* Йовков. 2. За съд, събрание, съвет и др. — издавам присъда, постановявам. *Утре ще дойде съдът и ще реши делото.* Йовков. *Предадоха ме на едно заптие да ме води в стаята на тъмничния надзирател, додето решеха какво ще правят с мене.* Величков. 3. Намирам правилния отговор на задача, кръстословица и др. *След няколко месеца девойката сама решаваше и найтрудните задачи.* А. Гуляшки. 4. Само 3 *л.* Определям изхода на нещо, решително повлиявам за изхода, завършека на нещо. *Сталинградската победа реши изхода на войната.* **решавам се, реша се** *страд.*

решàвам се, -аш се, *несв.*; **решà се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* Осмелявам се, дръзвам да предприема нещо. *Ако не той, а друг би се решил да тръгне в такова време за града, би го сметнал за луд.* Йовков. *Тя грабна менците да иде за вода, но не се реши да излезе на пътната врата, а се върна.* Елин Пелин.

решàване *ср. Отгл. същ. от* решавам *и от* решавам се.

рѐшене *ср. Отгл. същ. от* реша *и от* реша се.

решѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. Определен, избран чрез обмисляне начин на действие, на постъпване. *Но той като досега той винаги избързваше в своите решения, нарочно седна на един пън, да поразмисли, преди да предприеме каквото и да било действие.* Ем. Станев. *В нея се породи едно решение: рано или късно да се върне тя в бащиния си дом.* Дим. Талев. 2. Път на решаване, изчисляване на математическа задача, ребус и др. 3. Нареждане, постановление. *В селото, което оставях, нямаше въстание. Имаше само решение за съпротивление.* Вазов. *Решенията на партийните и правителствени ръководни органи трябва да се изпълняват бързо и точно.* Уст. БКП. || Присъда. *Той чакаше решението на съда за нивите.* Йовков.

решетàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Занаятчия, който прави и продава решета.

решетàрка *ж.* Жена решетар.

решѐтест, -а, -о, *прил.* Който е с решетка; решетъчен. *Другарите в килията, циментените стени, мъничкото решетесто прозорче ... всичко това му напомняше къде и какво го очаква.* Г. Караславов.

решѐтка *ж.* Кръстосани железни или дървени пръчки във вид на мрежа, обикн. на прозорец. *Стаята не беше малка, но с твърде нисък таван и с железни решетки на тесните прозорци.* Ст. Загорчинов. □ **Зад решетките** — в затвора.

решѐто, *мн.* -а, *ср.* Съд с надупчено дъно за пресяване или прецеждане, обикн. в домакинството. *Бях оставил решетото върху бъчвата ... Трябваше ми да отсея жито за воденицата.* К. Петканов. □ **Направям на решето** (разг.) — за нещо много надупчено. *Ако часовите изникнеха още веднаж ..., след туй вече щяха да стрелят ... Щяха да ни направят на решето.* Йовков.

решѐтъчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е с решетки; решетест. *Ние се движехме по откритото поречие на Дунав и през решетъчните прозорчета навлизаше светлинка.* П. Славински.

решѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който не се спира пред трудности, опасности, който не се колебае в момент, когато трябва да се реши нещо важно; смел, непоколебим. *Всичките турци, наежени против него, като го гледали дързък и решителен, ... налетели да го бият.* Величков. *От керемидите на обора ... излизаше гъст дим ... Някои по-решителни отвързаха конете и кобилите и ги извеждаха навън.* Кр. Григоров. 2. Който изразява твърдост, непоколебимост. *Пребийте ме, аз не оставям детето си само! — продума воденичарят покорно, но с решителен вид.* Вазов. *Решителен поглед.* 3. Който не търпи възражение, който се налага; категоричен. *Аз съм решителен противник на методите на индивидуалния терор и на заговорничеството.* Г. Димитров. *Решителен отказ. Решителен тон.* 4. От който зависи изходът, решението на нещо, който определя по-нататъшния ход на нещо. *А чак от Цариград се очакваше да дойде решителният отговор по спора.* Дим. Талев. *Решителен бой. Решителен момент. Решителна стъпка.* □ **Решителни мерки** — силни, ефикасни мерки.

решѝтелно. *Нареч. от* решителен. *Иванов решително отказа да приеме тая любезна покана.* Вазов. *Катеричката се спря ... — Ще намеря мишката, та ако ще би и да загина. И тръгна решително из пътеката.* Орлин Василев.

решѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* решителен; смелост, твърдост, непоколебимост. *Обзе го страшна и сурова решителност и, без да се бави повече ..., се запъти към селото.* Йовков.

рѐя, рѐеш, *мин. св.* (рядко) рях, *прич. мин. действ.* рял, -а, -о, *мн.* рѐли, *несв.* Само в съчет. **рея поглед** — гледам в пространството без цел, без определена посока. *Самотен като топола се бе изправил отсам овчарят ... Той рее поглед в дрезгавината.* П. Ю. Тодоров.

рѐя се, рѐеш се, *мин. св.* (рядко) рях се, *прич. мин. действ.* рял се, -а се, -о се, *мн.* рѐли се, *несв.*, *сред.* 1. Ходя, движа се без цел, без посока. *Ще стане рано ..., ще възседне кобилата си и дълги часове ще се рее из нивите.* А. Гуляшки. 2. *Поет.* За птици, облаци и др. — движа се, летя плавно в пространството. *Високо птичката се рей | и пролетта здрависва с песен.* Яворов. *Остави облаче приоблачен балкан |*

и се изгуби, скри се в небесата. | То дълго там се ря. К. Христов. 3. За поглед — движа се без определена посока; блуждая. *Погледът му се рееше празен по необятните равнини от двете страни на реката.* Дим. Талев.

риба *ж.* Гръбначно животно, което живее само във вода, движи се с перки, диша с хриле. *Ловяха мряна и пъстърва риба в реката.* Вазов. *Морска риба. Речна риба. Прясна риба. Солена риба. Сушена риба.* □ **В мътна вода риба ловя** (разг.) — използувам чуждо затруднение за лична изгода. **Ни риба, ни рак** (неодобр.) — за нещо, което няма характерен облик. **Рибата се вмирисва от главата** (погов.) — лошият пример, покварата идва от големите, от по-горните. **(Чувствувам се) като риба във вода** (разг.) — (чувствувам се) много добре, щастливо.

рибар[1], -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който се занимава с ловене или с продажба на риба. *Рибарите от Геран всяка сутрин донасяха на господаря си жива риба от всичките видове.* Цани Гинчев. *Вълна вълните с шум преваря, | а на брега ронлив, | отпуснал въдица, рибаря | се взира мълчалив.* П. П. Славейков.

рибар[2], -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Прелетна блатна птица, прилична на щъркел. Ardea cinerea. *Белокрилите рибари | хвъркат, спускат се в реката.* Вазов.

рибарка *ж.* 1. Жена рибар[1]. *Рибарка млада там ловеше риба | и чух моряшка песен тя да пей.* К. Христов. 2. Съпруга на рибар[1].

рибарник, *мн.* -ци, *м.* Изкуствено езеро за развъждане на риба; рибник.

рибарница *ж.* Магазин за продажба на риба.

рибарски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до рибар[1] или до риба. *По хоризонта трепкаха единични платна на мънички рибарски платноходки.* Д. Добревски. *Рибарска мрежа. Рибарска въдица. Рибарски магазин.*

рибарство, *мн.* няма, *ср.* 1. Занимание, поминък на рибар[1]. 2. Търговия с риба.

рибен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *и* -а, -о, *прил.* Който се отнася до риба. *Рибно езеро. Рибна промишленост. Рибни консерви. Рибена миризма.* □ **Рибена кост** — вид украшение във форма на сглобени под ъгъл линии в предмети, изработени в дърводелството, тъкачеството или при шев. **Рибено масло** — масло, добивано от черния дроб на някои северни морски риби, най-вече от треска.

рибешки, -а, -о, *прил.* Който е като на риба. *Рибешки очи. Рибешки перки.*

риби, -я, -е, *мн.* -и. *Нар. Прил. от* риба; рибен. *Рибя кост. Рибе месо. Рибя опашка. Рибя чорба.*

рибица *ж.* Крехко месо надлъж покрай гръбнака; филе. *Свинска рибица.*

рибка *ж. Умал. от* риба. *Той слушаше плясъка на рибките, които понякога играеха в реката.* Елин Пелин. *Станка изтича в кухнята и след малко се върна с голяма чугунена чиния, пълна с дребни, пресни изпържени рибки.* Г. Караславов.

рибник, *мн.* -ци, *м.* 1. Печена риба в тава с ориз, зеле и др. *Около огнището са наредени големи менци..., тигани с нещо пържено, тепсия с рибник.* Влайков. 2. *Нар.* Хлябна пита с риба извътре. 3. Рибарник. *Скоро в рибника на бай Младена почнаха да шляпат мустакати сомове.* Д. Калфов.

рибовиден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Подобен по изглед на риба.

рибовъден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който се отнася до рибовъдство. *Водните басейни откриват големи възможности за развитие на рибовъдното стопанство.*

рибовъдство, *мн.* няма, *ср.* Изкуствено развъждане на риба.

риболов, *мн.* няма, *м.* Лов на риба. *Ние бяхме преустановили риболова, тъй като рибата преставаше да кълве в тия обедни часове.* Ем. Станев.

риболовен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до риболов. *Риболовен кораб. Риболовен сезон.*

риболовец, *мн.* -вци, *м.* Човек, който се занимава с ловене на риба; рибар. *Бях спортист — рибар-въдичар. Минавах за най-големия риболовец.* Д. Калфов.

риболовски, -а, -о, *прил.* Риболовен.

риболовство, *мн.* няма, *ср.* Ловене на риба като поминък. *Те* (нашите прадеди) *са имали доста уреден стопански живот. Занимавали са се със земеделие..., но край това занимавали са се с лов и риболовство.* П. Делирадев.

риванол *м.* (лат). Вид дезинфекционно лекарство. *До кърпата стоеше емайлирана паница с жълт разтвор от риванол, в който дезинфектираше инструментите.* Дим. Димов.

ригам, -аш, *несв. Диал.* Бълвам. *Пет месеца наред балканските усои | ехтяха, сякаш гърлата на вулкана, | и огън ригаха.* П. П. Славейков.

риган, *мн.* няма, *м.* Билка от устоцветните с лилави ароматни цветове, която се употребява за чай. Origanum vulgare.

ригане *ср. Отгл. същ. от* ригам.

риголвам, -аш, *несв.* Обработвам почвата, като обръщам пръстта. **риголвам се** *страд.*

риголване *ср. Отгл. същ. от* риголвам *и от* риголвам се.

рид, ридът, рида, *мн.* ридове, рида (сл. ч.), *м.* Не много висока земна издигнатина; хълм, рът. *Двамата преминаха дола и се изкачиха по отсрещния рид.* Ем. Станев. *От височината на рида той обходи с поглед ниското крайречие.* Ц. Церковски.

ридаене *ср. Отгл. същ. от* ридая.

ридание, *мн.* -я, *ср. Книж.* Силен плач с хлипане, предизвикан от голяма мъка, душевни страдания. *Гласът му се сподави в ридания.* Елин Пелин. *Тишината се нарушаваше от време на време с горчивите ридания и отчаяни въздишки на убитата от скръб майка на покойния момък.* Ал. Константинов.

ридая, -аеш, *мин. св.* ридах, *несв.* Плача силно, неудържимо с хлипане. *Нямам тато, нито мама — | тато да ругае, | мама да ридае.* Яворов.

риене *ср. Отгл. същ. от* рия.

риж, -а, -о, *прил.* Който е с цвят на желязна ръжда. *Рижа коса. Рижи мустаци.*

рижд, -а, -о, *прил.* Риж. *Рижда котка.*

рѝза *ж.* **1.** Платнена долна дреха, обикн. бяла, която се носи направо на тялото. *Над пояса си той беше само по една риза, разгърден.* Йовков. *Жената извади от пазухата на ризата си малка игличка със синьо топченце на края и я забоде на новото копринено перде.* Елин Пелин. *Цвета дари свекъра си с кенарлия риза с шевица около яката и ръкавите.* Дим. Ангелов. **2.** Мъжка памучна или копринена дреха с ръкави, която се носи върху фланелка или под сако. *Копринена риза. Поплинена риза.* **3.** *Нар.* Обвивката на плода в утробата на майката. *Което дете се роди с риза, било късметлия.* ▢ **Взели (продали) му и ризата от гърба** (разг.) — всичко му взели (продали). **Горна риза** — риза в 2 знач. **Долна риза** — риза в 1 знач. **Кирливите ризи (на някого)** (разг.) — скрити провинения, които петнят, излагат някого. **Няма риза на гърба си** (разг.) — много е беден.

рѝзница *ж. Истор.* Вид метализеска дреха, употребявана в средновековието от бойци и рицари за предпазване от нараняване; броня. *В яките ризници от плетени железни жици и в кованите шлемове с подбрадници и наушници стрелите се чупеха като стъклени.* Ст. Загорчинов.

ризо̀то *мн.* няма, *ср.* (ит.). *Готв.* Ориз, сварен в бульон от месо, подправен с масло, сирене и доматен сос.

рѝкам, -аш, *несв. Старин.* За животно — рева, муча. *Добитъкът знае | кога ще настъпи теглото. Начесто | воловете рикат и кучетата вият.* Ем. п. Димитров.

рѝкане *ср. Отгл. същ. от* рикам.

рика̀ние, *мн.* -я, *ср. Старин.* Животински рев, вик. *Обадиха се големите крепостни оръдия, тежките басови гърмежи, сякаш далечно рикание на невидими зверове.* Йовков.

рикошѐт *м.* (фр.). Отскачане на изстрелян куршум или снаряд от повърхността, където се е ударил. *Скрил съм се в окопчето, а патроните свирят с рикошети.* Вежинов.

рикошѝрам, -аш, *несв.* и *св.* За снаряд, куршум — отскачам от повърхността, о която съм се ударил. *Провирането между колелата на вагоните бе невъзможно, тъй като немците стреляха в тях и куршумите рикушираха със смъртоносно свистене във всички посоки.* Дим. Димов.

рѝкша *ж.* (яп.). В Япония, Китай и др. източни страни — лека двуколка за превозване на пътници, която се тегли от човек.

рѝло, *мн.* рила̀, *ср.* Зурла на свиня.

рѝлски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Рила планина. *Рилски езера. Рилски водопровод. Рилски гори. Рилски манастир.*

рѝма *ж.* (гр.). Съзвучие в края на два или повече стиха. ▢ **Дактилна рима** — рима с ударение на третата сричка открая, напр. *стра̀нници—изгна̀нници.* **Женска рима** — рима с ударение на предпоследната сричка, напр. *пра̀ви-здра̀ви.* **Мъжка рима** — рима с ударение на последната сричка, напр. *очѝ-мълчѝ.*

рѝмлянин, *мн.* рѝмляни, *м.* Жител от основното население на древния Рим или на Римската империя.

рѝмлянка *ж.* Жителка от основното население на древния Рим или на Римската империя.

рѝмски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до древния или до съвременния Рим. *Римска империя. Древната римска култура. Римски път.* ▢ **Римски нос** — дълъг, леко сгърбен нос. **Римски цифри** — знаци на числата I, II, III и т. н. за разлика от арабските.

риму̀вам, -аш, *несв.* Намирам, нагласявам рими. **римувам се** *страд.* и *сред.*

риму̀ване *ср. Отгл. същ. от* римувам *и от* римувам се.

рѝна, -еш, *мин. св.* рина̀х, *прич. мин. страд.* рѝнат, *несв.* Разчиствам с лопата. *Наложи продупчената си фуражка ... и излезе навън да рине снега.* Ем. Станев. *Той стоеше до обора, опрян на лопатата, с която беше ринал, и през плета гледаше към пътя.* Йовков. *Чичо Върбан гледаше телицата като дете... Той ѝ ринеше, постилаше ѝ суха слама.* И. Волен. ‖ Чистя нещо, като събирам сметта му с лопата. *Понякога го пращаха тук-там на работа за чаша ракия, или пък го караха да рине оборите.* Елин Пелин. **рина се** *страд.* ▢ **С лопата да ги ринеш** — има ги много, в изобилие *Отде ще вземе пари? Андрея с лопата ли ги рине парите?* Йовков.

ринг, рѝнгът, рѝнга, *мн.* рѝнгове, рѝнга (сл. ч.), *м.* (нем.). **1.** Площадка за състезания по бокс или по борба. **2.** Гумен кръг за детска игра. **3.** *Техн.* Кръгла пещ за печене на тухли. **4.** *Техн.* Предачна машина.

рѝнгов, -а, -о. *Прил. от* ринг. *Рингова машина. Рингова пещ.*

рѝнене *ср. Отгл. същ. от* рина *и от* рина се.

рѝпам, -аш, *мин. св.* рипа̀х, *несв.* Скачам. *Христо, с дръпната назад глава, рипаше с пъргави стъпки, приклякаше в страни и не се умаряше.* К. Петканов. *Към селото потеглил свирачът, а след него рипали козите.* П. Димитров-Рудар. *Танеца пак Сандо води, | рипа, вика: „Ха, сега!"* Смирненски.

рѝпане *ср. Отгл. същ. от* рипам.

рѝпвам, -аш, *несв.*; **рѝпна,** -еш, *мин. св.* рипна̀х, *св.* Рипам веднаж или няколко пъти по веднаж; скоквам. *В това време кучетата от кошарата излаяха на човек и Иванчо рипна на крака, като попарен.* З. Стоянов. *Рипна ми Чавдар от радост, | че при татка си ще иде.* Ботев. *Рипна Марко на нозе юнашки, | па на гора потихом говори.* Нар. пес.

рѝпване *ср. Отгл. същ. от* рипам.

рѝпна. Вж. р и п в а м.

рипс, рѝпсът, рѝпса, *мн.* рѝпсове, рѝпса (сл. ч.), *м.* (англ.). Вид памучен или копринен плат на резки по дължината му.

рѝпсен, -а, -о. *Прил. от* рипс. *Рипсен плат. Рипсена рокля.* ▢ **Рипсени чорапи** — детски чорапи с изпъкнали резки по дължината им.

рис, рѝсът, рѝса, *мн.* рѝсове, рѝса (сл. ч.), *м.* Горски пъстър хищник от рода на котките с кичур дълги косми на върха на ушите. Felis lynx. *Няколко сърни, глигани, мечки, много рисове и други космат дивеч ... свидетелствуваше за успеха на лова.* Вазов. *Беше подвижен, пъргав, сръчен ..., а, когато се разгневяваше, макар и рядко, очите му се наливаха с кръв и ноздрите му*

потреперваха като на рис, надушил месо. Я. Гуляшки.

риск, рискът, риска, *мн.* рискове, риска (сл. ч.), *м.* (фр.). Съзнателно излагане на възможна опасност при преследване на някаква цел. *Многажди Каранов бе помислил за избягване, дори и с риск за живота си.* Вазов. *Той не търпеше безчестията на другите и с риск на жертви се хвърляше да ги изобличава и бичува.* Величков. *От цялата му фигура идеше тая самоувереност и спокойна смелост, която добиват хората, които дълго са живели сред рискове и опасности.* Йовков. *Групата носеше големи рискове при неблагоприятно развитие на акцията.* Дим. Димов.

рискован, -а, -о, *прил.* Който е свързан с рискове. *В отчаянието си Гоце опитва още няколко най-рисковани кроежи, обаче несполуката го посреща вредом.* Яворов. *Нали зарад тях напуща той учителството и се впуща в тая нова дейност и тръгва из тоя рискован път?* Влайков.

рискувам, -аш, *несв.* **1.** Излагам на риск, на опасност. *В клисурският пожар той рискува живота си да я избави.* Вазов. *Не искам да рискувам имота си.* **2.** Излагам се на риск, на опасност. *Той стоеше непоколебимо на поста си, като рискуваше всеки миг да рухне на земята.* Св. Минков. *Имаше ли смисъл да рискува, когато всеки миг можеше да прелети друг снаряд?* Вежинов. *Който рискува, той печели.* **рискувам се** *страд.*

рискуван, -а, -о, *прил.* Рискован.

рискуване *ср. Отгл. същ. от* рискувам *и от* рискувам се; риск. *Дяконът беше безстрашлив до явно рискуване живота си.* Вазов.

рисов, -а, -о. *Прил. от* рис. *Виждам го хубаво и сега със сукнената му тъмнокафява салтамарка с ожулените отпред рисови кожи.* Вазов. *Рисова хралупа.*

рисувален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. в съчет. **рисувално училище** (остар.) — учебно заведение по рисуване. *Рисувалното училище... е един безсмъртен паметник за Величкова.* Вазов.

рисувам, -аш, *несв.* **1.** Изобразявам художествено с черти или с багри. *Той седеше до прозореца и рисуваше върху обтегнатата хартия някакъв портрет.* Д. Немиров. *Той не захвърли четката, но, наместо икони, рисуваше сега фирми.* Йовков. *По случай на юбилея, Славянската беседа издава един Юбилеен сборник... Кориците на Сборника са рисувани от известния на столичната публика художник г. Мрквичка.* Ял. Константинов. **2.** Представям в образи, в картини; изобразявам, очертавам. *Понеже не беше видял железница през живота си, въображението му я рисуваше като един чудовищен крилат змей.* Вазов. *Възбуденото ми въображение рисуваше страшни и приказни картини.* Влайков. **рисувам се** *страд.* и *сред. Такава бе картината, която най-често се рисуваше пред моето въображение в минути на отдих.* Влайков. *Върху тоя светъл фон, високо над тъмното поле се рисуваше черният силует на голямата птица.* Йовков.

рисуване *ср.* **1.** *Отгл. същ. от* рисувам *и от* рисувам се. **2.** Учебен предмет, при който учениците се учат да рисуват. *Учител по рисуване.* □ **Концертно рисуване** — рисуване пред публика при музикален съпровод.

рисувателен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Предназначен за рисуване. *Рисувателна хартия. Рисувателен блок.*

рисувач *м. Разг.* Човек, който рисува картини; художник. *Дожд е бил талантлив рисувач, та сам си е илюстрирал стиховете.* П. П. Славейков. *Моите учители и всички, които следяха за моето развитие, и до сега се учудват, че не станах рисувач.* Н. Хрелков. ‖ *Стесн.* Художник с добър рисунък.

рисувачка *ж.* Жена рисувач.

рисунка *ж.* Нещо изрисувано на книга, картон и др. *Пред тоя евреин и между двата светилника имаше три мраморни плочи с три различни рисунки по тях.* Ст. Загорчинов. *Той („Яд") излезе в разкошно издание, илюстровано с великолепните рисунки на Густав Доре.* Вазов. ‖ Лист, картон и др., върху който е нарисувано нещо. *И като им давах рисунките, те се радваха, защото виждаха, че вярно съм ги нарисувал.* Д. Немиров. *На една страна някакъв стенен вестник, на другата портрети на Ботев и Левски, и детски рисунки, като да се усмихваха отсреща.* Кр. Григоров.

рисунък, *мн.* няма, *м. Живоп.* Очертание на линейните елементи в картина независимо от колорита. *Неговите бои са сухи, безжизнени и рисунъкът му не е сигурен.* С. Радев. *Художник с добър рисунък.*

ритам, -аш, *несв.* **1.** Удрям с долната част на крака. *Както всички умни хора / аз не ритам тръна бос.* Вазов. *Нито помръдваше, нито потрепваше пред тия хора,... които го ритаха и заплюваха.* Йовков. *Агарянците взеха да го дърпат и ритат, за да стане.* Ст. Загорчинов. **2.** Махам с крака във въздуха. *Малкият се хвърли върху рогозката, ревна и започна да рита с босите си крачета.* Г. Караславов. *Олеле, мамооо! — писва малкият и рита безпомощно с крака.* Чудомир. *И той риташе с крака и се тръшкаше по пода.* Елин Пелин. ‖ *Разг.* Играя на футбол. **3.** За кон, магаре и др. — имам обичай да удрям със задните си крака. *Ех, че кон!... — Рита ли, Делчо?* Йовков. **4.** За огнестрелно оръжие — правя силно движение назад, връщам се малко и силно назад при изстрел. *А бе че много ти ритало шишенето — с възглавница ме разтърси.* Цани Гинчев. *Пищов кремъклия, що гърми като топ и рита като магаре.* Елин Пелин. **5.** *Прен. Нар.* Незачитам, пренебрегвам, не искам да знам за нещо. *Против доброто никой не рита!* Погов. **ритам се** *страд.* и *взаим. Атовете се ритат, магаретата теглят.* Погов. □ **Изтъках си платното, ритам ти кросното** (послов.) — показвам се неблагодарен, след като са ми сторили услуга. **Ритам топка** — играя на топка. **Срещу ръжен не се рита** (послов.) — безсмислено е да се води борба срещу много по-силен противник.

ритане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ритам *и от* ритам се.

ританица *ж.* Многократно силно ритане, обикн. при сбиване. *Не, отчет давах за онзиденшния дуел с Дерковича, дуел с юмруци и сританици.* Вазов.

ритвам, -аш, *несв.*; **ритна,** -еш, *мин. св.* ритнах, *прич. мин. страд.* ритнат, *св.* Ритам в 1 знач. веднаж или няколко пъти по ведна[ж]. [illegible]

овчарят поглежда вълчицата, плюе, иска да я ритне с крак, но очите му срещат пак погледа на мъртвите й изцъклени очи и това го смущава. Йовков. **ритам се, ритна се** *страд.*

рѝтване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ритвам *и от* ритвам се. *Вратата прогърмяха от ритването на няколко крака.* З. Стоянов.

рѝтла, обикн. *мн.* рѝтли, *ж.* Странична преграда на волска или конска кола. *Марине, да приготвиш две каруци. Тури ритли на едната. Ще си пренеса едно-друго в града.* Йовков. *Можеха да се видят тежките им каруци с високи ритли и кожени чергила, наредени околовръст.* Ст. Загорчинов. *След няколко минути от урвата над воденицата се спущаше една лясковска кола с дъсчени ритли.* Цани Гинчев.

ритлѝв, -а, -о, *прил.* За добиче — който има навик да рита. *Ритлив кон. Ритлива крава.*

рѝтма *ж. Остар.* Рима. *Тук за ритма с Беатриче има само три думи: кокиче, момиче и птиче.* Вазов. *Абул Хасан омайни песни пей! | Във тях свободно ритмата се лей.* П. П. Славейков.

рѝтмика *ж.* (гр.). **1.** Ритмичен строеж на стих, на музика и др. *Яворовата поезия се отличава с богата ритмика.* **2.** Ритмичност на движение. *На други въпроси не отговаряше. Боеше се сякаш да не наруши ритмиката на хода си, върху която беше съсредоточено вниманието му.* Ст. Чилингиров.

ритмѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* В който има ритъм. *Ето малката цветарка бърза от локал в локал, | де оркестрите разливат плавни звукове ритмични.* Смирненски. *Ръце с ритмичен плясък удрят, | подсвирват, пеят и увличат.* Н. Ракитин. *Тръгна да си върви и Дона, сред цяла дружина жени в шарени носии, . . . сред тихия ритмичен звън на сребърните и медни пари по нанизите.* Дим. Талев. ◻ **Ритмична стъпка** — съчетание от една ударена и една или две неударени срички в стих.

ритмѝчески, -а, -о, *прил.* Ритмичен. *Стихотворната форма не е само ритмическо явление, а — и фонетично.* Лилиев.

ритмѝчно. *Нареч. от* ритмичен. *Малки вълни ритмично прошумяват наблизу и до самите нозе на войниците пяната се разстила върху пясъка.* Йовков. *Конете тичаха в плавен тръс и копитата им ритмично тупаха в дълбокия прах.* Хар. Русев.

ритмѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество на ритмичен. *Ритмичност на стиха. Ритмичност в работата.*

ритму̀вам, -аш, *несв. Остар.* Римувам се. *За оттуха пишеше стихове, в които ритмуваха на всяка стъпка народ агарянски с тигър африкански.* Величков.

ритму̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ритмувам.

рѝтна. Вж. р и т в а м.

ритнѝк, *мн.* -ци, *м.* Удар с долната част на крак. *Не знам как се одържах да им не дам един ритник.* Вазов. *Събуди го с ритници и го накара да си легне не вътре в стаята, а при вратата.* Йовков. *Врявата бързо се усили, събра се пред вратата, па веднага след това по нея заечаха удари на груби пестници, на тояги и ритници.* Ст. Загорчинов.

ритнѝ-ша̀пка *ж.* Момчешка игра, при която се рита шапка или калпак.

ритня̀ *ж. Рядко.* Ритане, ритник. *От мулето ритня или целувка | еднакво са обидни!* Михайловски.

рѝтор *м. Остар.* (гр.). Оратор, вития. *Ще видиш вредом как се почита | порокът мръсни в лъскави дрехи, | . . . | и как пък други, ритори сити, | жадни за слава, вдигат тревога.* Вазов.

рито̀рика, *мн.* няма, *ж.* (лат.). **1.** Наука за красноречие. **2.** Красноречие, ораторство.

риторѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Красноречив, ораторски.

риторѝчески, -а, -о, *прил. Остар.* Риторичен. *Тя е само един остър памфлет, сбор от дръзки фрази и епитети, едно риторическо блудкаво повторение на едни и същи мисли.* Вазов.

риторѝчно. *Нареч. от* риторичен.

риторѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* риторичен. *Творенията на Пушкина са свободни от всяка риторичност, от хитрини на словото.* П. П. Славейков.

ритуа̀л *м.* (лат.). Система от обредни действия. *Един малък жълтолик танцува с едра руса девойка като че изпълнява ритуал.* К. Константинов. *Те ходеха редовно в синагогата, изпълняваха съвестно всички предписания на религиозния ритуал.* П. Спасов.

ритуа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обреден. *Ритуално богослужение.*

ритуа̀лност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Обредност.

рѝтъм, *мн.* няма, *м.* (гр.). **1.** Равномерно, хармонично редуване на ударени и неударени срички или на групи от срички в поезия, на силни и слаби тактове в музика, танц и др. *Танцуващите се люлееха в бавния ритъм на танго.* Дим. Димов. **2.** Отмереност в движението или в изпълнението на нещо. *Тъмните фигури се издигаха и снишаваха в ритъма на крачките.* Йовков. *Ала още в зори денят подема пак своя ритъм на спокоен и упорит труд.* К. Константинов.

риф, рѝфът, рѝфа, *мн.* рѝфове, рѝфа (сл. ч.), *м.* (англ.). Верига от плитки подводни скали.

рѝцар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* (нем.). **1.** *Истор.* В западноевропейското средновековие — въоръжен конник от дребното феодално съсловие. *Вчера са се записали на Асенова служба нови рицари и франки.* Вазов. *Прочете два пъти . . . дълга сантиментална история за смелите подвизи и благочестивата любов на някакъв френски рицар.* Дим. Талев. **2.** *Прен.* Смел, доблестен защитник на благородна идея. *Той* (Ботев) *става такъв, какъвто го е направила природата: добряк, рицар и поет.* Вазов.

рѝцарски, -а, -о. *Прил. от* рицар. *Видял съм рицарски аз боеве | при екот звънки от камбани.* Величков. *Рицарски замък. Рицарски подвиг. Рицарски роман.*

рѝцарски. *Нареч. от прил.* рицарски. *Държи се рицарски. Бори се рицарски.*

рѝцарство, *мн.* няма, *ср.* **1.** *Истор.* Рицарско общество, съсловие. **2.** *Прен.* Кавалерска, рицарска проява, постъпка; благородство. *Каква душа благородна, бай Марко! Какво рицарство!* Вазов.

рицѝн, *мн.* няма, *м.* (гр.). Едногодишно маслодайно растение с дребни топчести плодове; кърлеж. Ricinus communis.

рицѝнка *ж. Разг.* Рициново масло, употребявано като лекарство.

рицѝнов, -а, -о. *Прил. от* рицин. *Рицинова култура. Рициново масло.*

рѝя, рѝеш, *мин. св.* рих, *прич. мин. страд.* рит, *несв.* 1. Правя вдлъбнатина в земя, пясък и др., обикн. с крак или с муцуна; ровя. *Конят е нетърпелив, върти се, цвили и рие с крак земята.* Йовков. *Кокошките рият из градината.* 2. *Рядко.* Заравям. *Като скъпец златото си, аз рия, | ревнив, скръбта си в бездна непристъпна.* Вазов. **рия се** *страд.* и *сред. Само теб, мисъл, сън не смирява | ... | Спи, що се риеш в бездни дълбоки?* Вазов.

роб рòбът, рòба, *мн.* рòби *и* робòве, рòба (сл. ч.), *м.* 1. *Истор.* В робовладелското общество — безправен човек, който е собственост на господаря си. *Спартак повел въстанието на робите в древния Рим.* 2. Човек или народ, подтиснат под чужда политическа власт. *Подкрепи и мен ръката, | та кога въстане робът, | в редовете на борбата | да си найда и аз гробът!* Ботев. *Говореше тайно за ближний преврат, | за бунт, за свобода, за смъртта, за гробът, | и че време веч е да въстане робът.* Вазов. 3. Човек, който е под властта на друг човек. *Криви ли са тия бедни селяни, че нуждата ги е направила безволни роби на чорбаджиите?* Влайков. 4. Човек, който по неволя понася тежестта на нещо. *Земята работи — и неи бъди роб!* П. П. Славейков. *Роби на труда.* 5. Пленник. *Исак е бил роб у Иван Асен.* 6. Обикн. *мн* Население, взето и откарано в плен. *Ни роби пленихме, ни кой знае каква плячка ще делим помежду си.* Ст. Загорчинов. *През гора роби вървяха, | еничери ги караха.* Нар. пес. 7. *Прен.* Човек, който се намира под властта на страст, на порок, увлечение. *Забрави туй време, га плачех | за поглед мил и за въздишка — | роб бях тогаз — вериги влачех.* Ботев. *Ние сме роби на глупавите обществени условия.* Вазов. 8. Човек, който е безгранично, всеотдайно предан. *Аз не забравям, че моят баща е бил слуга у вас и аз съм ваш покорен роб.* Йовков. □ **Игра на роби** — вид момчешка игра с гонене.

рòба[1] *ж.* (фр.). Вид дълга домашна дреха.

рòба[2] *ж. Диал.* Ръчна количка с едно колело.

рòбене *ср. Отгл. същ. от* робя *и от* робя се.

робѝня *ж.* Жена роб. *Жетва е сега... Пейте, робини, | тез тъжни песни!* Ботев. *И никой знак — че тука е светиня, | че тук умрял герой, умрял поет | за майката робиня.* Вазов. *Бъди му послушна робиня | и жертва безволна бъди.* Лилиев. *Приличаше на безправна робиня, която беше изложена на пазара за продан и нямаше собствен избор.* Дим. Димов. *Ако му съм жена, робиня не съм му.* Погов.

робѝя, *мн.* няма, *ж. Нар.* Робство, робуване. *Свърши се робия черна! | Зидай с радост и любов!* К. Христов. *Махни робията, раздели земята на вси работни ръце — и народът ще тръгне с тебе.* Н. Райнов. *Вред мрак. | И в мрака — тегло и робия.* Вапцаров.

робовладѐлец, *мн.* -лци, *м. Истор.* Собственик, владетел на роби в робовладелското общество.

робовладѐлски, -а, -о. *Прил. от* робовладелец *и от* робовладелство. *Робовладелски строй. Робовладелско общество.*

робовладѐлство, *мн.* няма, *ср.* Обществен строй, основан на робството. *Европейските цивилизовани държави не са никога преставали да водят най-решителна борба срещу остатъците от робовладелството на другите материци.* В. Коларов.

робовладѐлчески, -а, -о, *прил. Остар.* Робовладелски.

рòбот *м. Книж.* (чеш.). Машина-човек, която замества живия работник. *Той* (експертът) *извади тефтерчето си и механично, като робот, отбеляза, че мястото между шосето и входа не спада към парцела на фабриката.* Дим. Димов.

рòбски, -а, -о. *Прил. от* роб. *Отдавна мрак робски забули | старинната слава, свобода.* Вазов. *За родния си край борба ще поведеме | и ще го отървем от робското тегло.* П. П. Славейков. *Свърши се с робската неволя! Честита свобода!* Дим. Талев. *Оръжие сложили, живите в плен | отиват на робско чернило.* П. П. Славейков. *Пиши за жетварите там, | ... | за робската песен | и мъката в нея, | която люлее | нивята.* Вапцаров. *Робско търпение. Робски вериги. Робски души.*

рòбски. *Нареч. от прил.* робски. *Тодораки робски се ухили.* Д. Немиров.

рòбство, *мн.* няма, *ср.* Робски живот; робуване. *Тъй върви светът! Лъжа и робство | на тая пуста земя царува!* Ботев. *Епохата на робството беше изработила унизителната за човечеството поговорка: преклонената глава сабя не сече.* Вазов. *И в черната нощ на робството и отчаянието като рубинени звезди пламваха революционните комитети.* Смирненски.

робỳвам, -аш, *несв.* Живея като роб, живея в робство. *Народът не иска повече да робува. Робува на страстите си. Ум царува, ум робува, ум патки пасе.* Погов.

робỳване *ср. Отгл. същ. от* робувам. *А дълго ли време ще да се продължава нашето робуване, чичо Стоене?* Каравелов.

рòбя, -иш, *мин. св.* рòбих, *несв. Нар.* 1. Вземам в робство; поробвам, заробвам. *Ех, да можехте да видите как агарянците роби робят и ги водят на вериги за продан, друго щяхте да говорите!* Ст. Загорчинов. *Татари земя пленили, | робили мало, голямо.* Нар. пес. 2. Държа в робство. *Робил ни е враг земята, | тъпкал я е векове.* К. Христов. **робя се** *страд.*

ров, рòвът, рòва, *мн.* рòвове, рòва (сл. ч.), *м.* Вздълъг тесен изкоп. *Пазареше се да изкопае някой ров или да свърши друга такава тежка работа.* Йовков. *Широк ров ограждаше развалината.* Ст. Загорчинов. *Изоставен, напуснат ров отбелязваше къде е била някога голямата градина.* К. Петканов. *Крепостен ров. Противотанков ров.* ‖ Крайпътна канавка. *Те* (черкезите) *идеха из нивята без път, дойдоха до рова на шосето.* Вазов. *Мечката се заклати и се търкулна в рова край пътя.* Ст. Загорчинов.

рòввам, -аш, *несв.*; **рòвна,** -еш, *мин. св.* рòвнах, *прич. мин. страд.* рòвнат, *св.* Ровя, разра-

вям веднаж или няколко пъти по веднаж. *Ту мълком споглеждат се, ту се спиказват — | и ровне там някой жарта.* К. Христов.

ро̀вене *ср. Отгл. същ. от* ровя *и от* ровя се. *Увлечен в ровене из книжата, бях почти забравил какво търся.* Г. Белев.

рови̇́на *ж.* Ров, изкопан от порой.

рови̇́нище, *мн.* -а, *ср. Рядко.* Място с ровини. *Ян Бибиян и Калчо се задушиха от тая суха топлина, която идеше и от горе, и от напечените скали, камънаци и ровинища.* Елин Пелин.

ро̀вкав, -а, -о, *прил.* За пръст, земя и др. — който лесно се рови; не сбит, рохкав. *Тя лежеше неподвижно,... с муцунка заровена в ровкавата пръст.* Елин Пелин.

ро̀вкавост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество или състояние на ровкав. *Ровкавост на земята.*

ро̀вкост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* ровък.

ро̀вна. Вж. р о в в а м.

ро̀вник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Трап, в който държат през зимата картофи, лук, цвекло и др. *Имаме два ровника с картофи.*

ро̀вък, -вка, -вко, *мн.* -вки, *прил.* **1.** Ровкав; мек, пухкав, рохкав. *Я виж, колко е ровка земята — само за оране!* Елин Пелин. *И той бързаше из ровкия сняг.* Вазов. *С божи благослов, тройно и четворно е дало зърното, хвърлено на пролет в ровките бразди.* П. Ю. Тодоров. **2.** За яйце — което е малко сварено или изпечено, та вътрешността му е мека. *Счупило се у джоба ми едно яйце, па се случи да бъде ровко, па... вие се сещате вече.* Мих. Георгиев. □ **Гледам го като ровко яйце** — полагам нежни грижи за здравето му, обикн. когато е разклатено.

ро̀вя, -иш, *мин. св* ро̀вих, *несв.* **1.** Бъркам, дълбая из нещо меко, ровкаво, сипкаво; рия. *Свини, пилци, всичко ровеше из боклука, пилееше го из двора.* К. Петканов. *Сърната беше ровила снега над затрупаните къпини.* Ем. Станев. *Баба Ерина Костадиница бе клюмнала глава над полата си и ровеше с маша жарта.* К. Петканов. **2.** Копая, дълбая земята плитко, неравномерно. *Дето е умрял, там го заровете!... Хусарите ровеха с мечове и с брадви земята под дъба.* Ст. Загорчинов. *Конете дори започнаха да пръхтят уплашено и да ровят с предните си копита пръстта.* Ст. Загорчинов. *Рови като крът под земята.* Погов. || Ора, обработвам земята. *Пролетното слънце грее над земята, | а орачът крачи, рови с черeслата.* Каравелов. *По пътя крета мойта баба, | пиян до нея аз вървя, | а идат дни и ние тряба | да ровим черните нивя.* Н. Фурнаджиев. **3.** *Нар.* Погребвам. *Не в черковний двор зариха на любовта двете жъртви — | тамо ровят само тия, дето истински са мъртви.* П. П. Славейков. *Кога мъртвец изнесат от махалата, отидат всички да го ровят.* П. Ю. Тодоров. **4.** За река — дълбая коритото и бреговете си. *Поточе игриво, | бъбриво, щастливо, | от връх планината | води си премята, | прескача скалите | и урвите рови.* Елин Пелин. **5.** Бъркам, тършувам. *Отиде при сандъка..., отвори го и започна да рови из него.* Йовков. *Ваньо и Кунето претършуваха кьошетата,... ровиха в долапа, гледаха повторно в пещта — няма я* (питката). А. Каралийчев. *Бай Ганьо извади кесията си,... рови, рови из монетите, избра една и я подаде на берберина.* Ал. Константинов. **6.** Прелиствам книга, тефтер и др., за да намеря нещо. *От кое си село? — обърна се той към дядо Матейко и взе да рови тефтера.* Елин Пелин. *Опита се да чете, но не можа, а после, за да убие времето, почна да рови книжата си.* Дим. Димов. *Любомир се оттегли, почна да рови в дебелата книга.* П. Спасов. *Чифутин, кога задлъжнее, рови старите тефтери.* Погов. || *Обр. Млад съм аз, но младост не помня, | ах, па и да помня не ровя | туй, що съм аз веч намразил | и пред тебе с крака погазил.* Ботев. *Всеки ровеше в паметта си: кога е закъснял и дали Трифон го е записал в тефтерчето си.* А. Гуляшки. **7.** *Прен.* Проявявам любопитство към нещо скрито или отдавнашно, обикн. за да изложа някого. *Съсипа живота на човека... — Ти, ако вземеш да ровиш какво е било едно време, то край няма.* Йовков. *Чунким у дома всичко е потекло по вода, та из чужди къщи ще ровим!* Чудомир. || Дразня, заяждам се. *Защо невястата е тъй угрижена? Ти все ги ровиш тия!* Влайков. **ровя се** *страд.*

ро̀вя се, -иш се. *мин. св.* ро̀вих се, *несв., сред. Разг.* Преглеждам внимателно, занимавам се с нещо. *Обичаше да се рови из книгите.* || Тършувам, бърникам, ровя.

рог, ро̀гът, ро̀га̀, *мн.* ро̀го̀ве *и* рога̀, ро̀га (сл. ч.), *м.* **1.** Всеки един от двата твърди шилести израстъка на челото на някои тревопасни животни. *Тя скокна и загони да хване един бял рунест овен с къси вити рогове.* Вазов. *Изведнъж биволът навежда глава, размахва грамадните си рога и се спуща върху Гроздана.* Йовков. *Вол се връзва за рогата, а човек за езика.* Погов. **2.** Подобен израстък у някои дребни животни, насекоми, като охлюви, бръмбари и др. *Охльо, бохльо, покажи си рогата, да ги видим черни ли са, бели ли са.* Погов. **3.** *Разг.* Подутина от удар по челото или главата на човек; краставица. *След кратко мълчание той запипа издутината по челото си и каза: — Мож ли ми излекува рога?* Ив. Хаджимарчев. *Ударих се по челото та ми излезе рог.* **4.** Свирка от говежди рог или с форма на такъв рог. *На двора изсвирва ловджийски рог.* Вазов. *Тревожно засвириха рогове бойни | и сбраха се мигом войски многобройни.* К. Христов. *В парахода рог изсвирва, | развя се байрак.* Вазов. *Засвирили са два рога ковани, | два рога ковани и два нековани.* Нар. пес. **5.** Всеки един от извитите зъби на вила. *Вила с три рога.* **6.** *Поет.* Остър край на непълна месечина. *Рог изви над върховете снежни | ясен месец подранил в небето.* П. П. Славейков. *Младият месец бе извил остри рога на студеното зимно небе.* Дим. Талев. *Над върхове извива рог луната.* Н. Ракитин. *Месечинка рог подаде, | рог подаде, да изгрее.* Нар. пес. □ **В кози рог** — в тежко положение. **Нямам рога** — нямам особено предимство. *Че, като е чорбаджийски син, какво? — викаше някой си... — рога няма, я!* Вазов. **Показвам си рогата** — проявявам лошите си качества. **Рог на изобилието** (книж.) — символ на изобилие, плодородие, богатство. **Слагам някому рога** — а) За съпруга — изневерявам. б) Прелъстявам жената на някого. **Тъмно като (в) рог** — много е тъмно. *На вън е тъмно като рог.* Вазов.

рога̀лка *ж. Бот.* Мораво рогче.

рога̀т, -а, -о, *прил.* 1. Който има рога (в 1 и 2 знач.). *На върха на една липа, | всред Стара планина, | орелът съгледал гадинка нищожна, | гърбата, | рогата, | по-мръсна от змията, | от дявола по-грозна!* Михайловски. *Виждал съм ги аз тях дяволите...: едни черни, едни рогати, с дълги опашки.* Влайков. *Шут с рогат не може да се боде.* Погов. *Едър рогат добитък.* 2. Като същ. *м.* **рогатият** — дяволът. *Аз слушам ангела, а на онзи, на рогатия, казвам: пъшт! Да се махаш!* Йовков. *Да те земат рогатите! Какво търсиш тука, Илийце? — попита... калугерът.* Вазов.

рога̀тка *ж. Воен.* Вид бинокъл за наблюдаване от окоп, бункер и др. *Веднага иди и провери в картечното гнездо от ляво нагласена ли е за наблюдение рогатката!* Ив. Мартинов. *В тоя миг до ушите му стигна оживена стрелба и той отново се повдигна от мястото си, залепи очи на рогатката.* Вежинов.

рога̀ч *м.* 1. Елен. *Оттогава ревът на рогачите пълнеше всяка нощ.* Ем. Станев. 2. Вид едър бръмбар с челюсти, подобни на рога; сечко бечко. Lucanus cervus. 3. Вид зелен боб с дълги обли шушулки. 4. *Прен. Пренебр.* Прост, опак или неразбран човек. *Сега пак ще има разправии със секретаря, той е такъв рогач.* Н. Тихолов. □ **Правя рогач** — премятам се презглава или заставам с краката нагоре. *Палячо някой прави там рогачи | и „прескочи-кобила" с друг комик.* Н. Марангозов.

рога̀чов, -а, -о. *Прил. от* рогач. *Рогачова поляна. Рогачова кожа.*

ро̀гов, -а, -о, *прил.* Направен от животински рог. *Нож с рогова дръжка. Рогов гребен. Рогови копчета.*

рогови̇̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който по форма е подобен на говежди рог. *Роговиден израстък.* || Който е подобен на рог по състав. *Роговидна ципа.*

ро̀говица *ж.* Външна прозрачна ципа на окото. Cornea. *Възпаление на роговицата.*

ро̀гоз *м.* Вид висока трева из мочурища, от която плетат рогозки и др.; шавар, папур. Typha.

рогоза̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който плете и продава рогозки. *Цигани рогозари.*

рогоза̀рка *ж.* Жена рогозар.

ро̀гозен, -а, -о. *Прил. от* рогоз. *Все пак най-после стана ясно, че двамата страшни хора са облечени... в граждански дрехи с рогозени шапки на глава!* А. Страшимиров.

ро̀гозина *ж. Диал.* Рогозка. *Димо се прибра в стаята, ритна с крак голямата възглавница и се простря на гръб върху рогозината.* К. Петканов.

ро̀гозка *ж.* Постилка, изплетена от рогоз, царевична шума, ръжени стъбла и др. *След малко четворицата легнаха на одъра въз една рогозка.* Вазов. *По тоя далечен път се нижеха кервани от коли, покрити с рогозки.* А. Каралийчев. *Лятно време ловеше риба, плетеше рогозки.* А. Гуляшки. *Зад печката под мъничкото прозорче върху двойна рогозка от царевична шума седеше Кръстевица.* Г. Караславов.

рогоно̀сец, *мн.* -сци, *м. Книж.* Мъж, чията жена му изневерява. *Вдовица по-натам във скърби лицемерни | оплаква своя мъж и рогоносец верни.* К. Христов.

ро̀гу̀ша *ж.* Рогата овца. *Закара сури овнове, | у овни овца рогуша.* Нар. пес.

рогца̀ *мн.*, *ед.* няма, *ср. Умал. от* рог. *Охлювът е нищо и никаква живинка, пък и той си крие рогцата в черупката, щом види опасност.* М. Марчевски.

ро̀гче, *мн.* -та, *ср. Умал. от* рог. *Ей го, че кара нашето теле — ти го знаеш — едно сиво, пъргаво теле: и рогчета бяха взели да му растат.* Влайков. *През клоните блесна едно сребърно рогче от луната и заля в бледна светлина всичко.* Вазов. □ **Мораво рогче** — вид паразитна гъбичка по житни растения. Claviceps purpurea.

род родът, рода̀, *мн.* родовѐ, ро̀да (сл. ч.), *м.* 1. *Истор.* Група роднински семейства с общо стопанство, които образуват основната обществена единица в първобитно общинния строй. *В първобитното родово комунистическо общество не е имало класи, а само родове и племена.* Т. Павлов. 2. *Нар.* Народ, племе. *Народ такъв, за друго недостоен | освен за мъки, нужди и тегла, | неучен род, безмислен раб, спящ воин, | що чака той за тези си дела?* П. Р. Славейков. *От днеска нататък българският род | история има и става народ!* Вазов. *Откогато... попаднах в плен у безверния род агарянски, разбрах, Теодосие, колко лошо живеем помежду си ние християните.* Ст. Загорчинов. 3. Поколение. *Каквото ти сега казах, от просто сърце го казах. Тъй се по нас говори и от род се на род предава.* Ст. Загорчинов. *Инстинкт за продължение на рода.* 4. Лица, близки по кръвно родство или по сватовство; семейство, фамилия. *В нашия род такъв лаком за земя човек няма.* Елин Пелин. *На кого се е метнал? Та в нашия род не е имало просяци!* Вазов. *Хаджи Серафимовата внука искаше чрез женитбата на децата си да влезе в най-големите и богати родове в града.* Дим. Талев. *Отбирай жена от род, куче от копаня.* Погов. *Човек от знатен род.* || Близък роднина или роднини. *В черковата, дето стъпи — | отстъпват от него, | и родът му същи даже | отблъсква, не ще го.* Вазов. *Тежко ми е на този свят | без род да живея.* Каравелов. *Род рода не храни, ама тежко му, който го няма.* Погов. || Роднинство, роднински връзки. *Пуста любовта не знае | ни закон, ни род, ни вяра.* Вазов. *Хубава мома род няма, | дълбока вода брод няма.* Нар. пес. 5. *Нар. Събир.* Плодове, рожба. *Що гроздове — червени, жълти, бели! | По всякоя лоза обилен плод. | Овошки клоне до земя са свели — | като разчекнати са те от род.* К. Христов. *То* (лятото) *донесе небивал плод... Ябълките и крушите изполомиха клони от род.* А. Каралийчев. *Черешица род родила, | ... | от род се е покършила.* Нар. пес. 6. **При научна класификация** — група от няколко вида с общи белези. *Плъхът е от рода на мишките.* || Група предмети или явления с общи белези. *Аз имам една слабост към такъв род занимания.* Вазов. *Неговите балади са едни от най-хубавите в немската поезия, най-богата с такъв род творения.* П. П. Славейков. *Овчарската слабост към тоя род украшения ми беше позната.* Йовков. 7. *Грам.* Особеност на българския и др. езици да делят формално съществителните имена на групи, които имат известно съответствие с природния пол на живите същества, но обхващат условно и названията на всички други предмети, като налагат и употреба на особени форми на прилагателните

(и някои числителни и местоимения) при съществителните от всяка такава група. *Мъжки род. Женски род. Среден род. Изменение на прилагателните по род. Думата дете е от среден род.* □ **От род** (нар.) — от добър, от почтен род, потекло, порода. *Взел е мома от род.* **Род войска** — вид войска според основното ѝ въоръжение (пехота, артилерия, въздушни войски и др.). **Своего рода** (книж.) — своеобразен, особен, необикновен. *И наистина, това възлазяне е своего рода подвиг.* Вазов. *Той е своего рода поет.* **Човешки род** — човечество.

ро̀да, *мн.* няма, *ж.* Обикн. с предл. *от, до* — поколение. *На тебе пея аз тази ода / — и ще те славя от рода в рода.* П. Р. Славейков. *Ще го гоня до девета рода. Господ да те пази до девета рода.*

рода̀ *ж. Нар.* **1.** Семейство, род. *Голямата рода на чорбаджията и многото му връзки бяха причина на това.* Вазов. **2.** Роднина, роднини. *Ела да идем в манастира, при дякона Викентия. Рода ми е.* Вазов. *Тоз ден всичките Ненкови роди бяха се събрали на госте у вуйчови му Димови.* Влайков. *Домъчня ми, чичо — каза той на Конда, като се хилеше от сърце. — Нали сме си рода, мъчно ми стана.* Д. Немиров. *Щом рода ще ставаме, нека си кажем кой какво е.* Кр. Григоров.

рода̀н *м.* (гр.). *Диал.* Чекрък. *Замлъкнали разбои, родани и вретена, ... стихнала цялата къща.* Дим. Талев.

ро̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* **1.** Който е в най-близко кръвно родство с някого; същински, рожден. *Открий ми сърцето си, повери ми мъката си, на мене, на родната си сестра.* Вазов. *Срещу нея излезе най-напред свекърва ѝ, родната майка на Лазара.* Дим. Талев. *Снаха му Иваница, която го обичаше като роден брат, изстина от него.* Елин Пелин. **2.** Близък, свиден, мил, скъп. *И възкръсват сега в глъбините на паметта ми бледи образи и всичките са тъй мили и родни на сърцето ми!* Вазов. *Отвсякъде полъхваше към него нещо родно, познато и скъпо.* Йовков. *Тая родна сърдечна милувка досегна с топло участие нейната страдна болна душа.* Елин Пелин. *Ти нямаше родна душа да ти подели скръбта.* Вазов. **3.** За къща, село, страна — в който някой е роден. *Дончо и Райна пристигнаха благополучно в родния си град.* Вазов. *Животът в родната му къща беше непоносим за него.* Елин Пелин. *От някое време насам с това заминаване на чичо Митуш за родното му село се шегуваха най-много в чифлика.* Йовков. || Който се намира в родината. *И корабът се носи леко / с попътни тихи ветрове, / и чезнете в мъгла далеко / вий, родни брегове.* Яворов. *Блазе на тия, дето си отиват: те ще видят родното небе.* Л. Стоянов. *Родни балкани.* **4.** Който става или се произвежда в родината. *Родна индустрия. Родно производство.* **5.** Който е свързан с родната страна, с народа. *И как странно и хубаво звучеше родният език от техните уста!* Йовков. *Той пътува с български трен, наоколо наша земя, роден говор.* Стаматов. □ **Роден край** — родина. *А тиранинът върлува / и безчести край наш роден: / коли, беси, бие, псува / и глоби народ поробен!* Ботев.

родѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* родя. **2.** Като *прил.* — който има дарба, вродена наклонност към нещо. *Поет роден съм аз, поет съм същ.* Вазов. *Роден художник.*

родѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* родя̀х се, *прич. мин. действ.* родя̀л се, -а се, -о се, *мн.* родѐли се, *несв., сред.* Намирам се в по-далечни роднински връзки с някого. *Най-хубаво ще бъде да отидете в Чепино при сестра ми в манастира и при Елена ... — щом ти се родееш с нея.* Ст. Загорчинов.

роди̇лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до раждане на човек или на животно. *Цвета, която още из пътя беше почувствувала родилни болки, ... изведнъж се сгърчи и мъчително простена.* Дим. Ангелов. □ **Родилен дом** — здравно заведение, в което жените отиват да раждат. **Родилна треска** — болест у родилка от заразяване на родилните органи през време на раждането. Febris puerperalis. **Родилни мъки** (книж.) — мъчнотии при творчество, при създаване на нещо по-голямо.

роди̇лка *ж.* Жена, която току-що или наскоро е родила. *Като родилка ме намери една болест — четиридесет дни бях ни жива, ни умряла.* К. Петканов. *С малкото кресливо гостенче, което, повито в пеленки, лежеше до отслабналата родилка, отново сякаш огря ясно слънце над целия дом.* Влайков. || Жена, когато ражда. *Родилката надаваше вече първите тихи стонове.* Дим. Талев.

роди̇на *ж.* **1.** Страна, в която някой е роден; отечество. *О, майко моя, родино мила, / защо тъй жално, тъй милно плачеш?* Ботев. *Чужбината хвана да ми дотегва. Тегли ме повече и повече към родината.* Вазов. *А можехме, родино свидна, / ний можехме с докраен жар / да водим бой — съдба завидна — / край твоя свят олтар.* Яворов. **2.** *Прен.* Страна, в която е възникнало нещо. *Родината на царевицата е Америка. Родина на велики открития.* □ **Втора родина** — страна, в която някой живее и се чувствува като в родината си, без да е роден там.

роди̇тба *ж.* Плодородие, добив на храни и плодове; реколта. *Поуплаши се народът, но и нямаше защо да се плаши толкова — годината беше добра откъм родитба и плод.* Дим. Талев. || Плодове при една реколта; рожба. *Когато годината биваше по-плодородна, селяните получаваха повече и можеха да дочакат до нова родитба.* Дим. Талев.

роди̇тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Баща. *Ти ... не се ли грижиш да нахраниш, да облечеш и двете си девойчета, както и другите си деца? Така прави секи добър родител.* Дим. Талев. **2.** Обикн. *мн.* Бащата и майката на някого. *Обичай децата, за да те обичат родителите им.* Каравелов. *Той* (Св. Ив. Рилски) *е роден в някое си село Скрино, в софийската епархия, от набожни родители.* Вазов.

роди̇телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Грам.* Обикн. в съчет. **родителен падеж** — падеж, който отговаря на питането: от кой? от кого? чий?

роди̇телски, -а, -о. *Прил. от* родител. *Не помня аз да съм погален от него с родителска нежност.* Влайков. *Родителските му очи поглъщаха сина цял и го милваха и му се радваха.* Елин Пелин. *Родителски комитет.*

роди̇телски. *Нареч. от прил.* родителски. *Той го посъветва родителски.*

родлѝв, -а, -о, *прил.* Плодороден. *А в България има доста свободни места, и много породливи от тия безплодни, макар и живописни балкани.* Вазов. *Виждаше се като на длан родливото Пиротско поле.* Вазов.

роднѝна *м.* и *ж.* Лице, което е близко на друго лице по кръвни връзки или по сватовство. *Без сестра Чавдар, без братец, / ни нийде някой роднина — / един сал вуйка изедник / и деветмина дружина!* Ботев. *Нему било приятно да стане роднина с дяда Либена.* Каравелов. *Димитре, млада войводо, / ние сме с тебе роднина — / майките ни са две сестри.* Нар. пес.

роднѝнски, -а, -о. *Прил. от* роднина. *Аз обаче по-миналото лято, по поканата на едно роднинско семейство . . ., прекарах там двадесет дена.* Вазов. *Аз поставям своите политически убеждения по-високо от каквито и да било роднински* чувства. Влайков. *Домът на Нойкови имаше голямо име и беше в роднински връзки с много първи семейства.* Д. Немиров. □ **Роднински съвет** — съвет от роднини, които управляват имота на малолетен сирак и застъпват интересите му пред властта.

роднѝнски. *Нареч. от прил.* роднински. *А седни сега! — настояваше Калинов сърдечно-роднински, като се изпречи пред Нанка и взе да го връща да седне.* Влайков. *Кат вуйчо да го посъдя, / роднински да му подумам.* Ц. Церковски.

роднѝнство, *мн.* няма, *ср.* Роднински връзки и отношения.

ро̀дов, -а, -о. *Прил. от* род. *В малките градове хората се познават лесно по семейните и родови черти.* Йовков. *Родово и видово понятие.*

родовѝт, -а, -о, *прил.* **1.** За жени или женско животно — който много ражда. *Ей дружина! — честита година! / чест дал господ кому както знае, / . . . / на овчари овци родовити.* П. Р. Славейков. **2.** За земя и плодно дърво — който ражда много плод; плодороден. *Те няма да се върнат и няма нивга веч / родината да зърнат, полята родовити — / свещените предели, останали далеч.* Ц. Церковски. *Аз имах една ябълка . . .: много родовито дърво беше.* Я. Каралийчев. **3.** Който има голям род, много роднини. *Нашата къща е родовита и всеки наш роднина и приятел ще да харижe на момичето ми по нещо.* Каравелов.

родовѝтост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* родовит.

рододѐндрон *м.* (гр.). *Бот.* Декоративен храст с вечнозелени листа и едри цветове. Rhododendron ponticum.

родозащѝтник, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Защитник на родината си.

родолю̀бец, *мн.* -бци, *м.* Човек, който обича родината и народа си; патриот. *Той беше от рода на ония родолюбци . . ., с грижите на които, в късо време, България биде засяна с училища.* Вазов.

родолюбѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който обича родината или народа си. *Ако е благороден и родолюбив старец, както го представяш, той ще те прости.* Вазов. *Дечев беше известен със своята стара, почтена, родолюбива челяд.* Дора Габе. *Бай Цанко . . . беше простодушен, с весел нрав и родолюбив човечец.* Вазов. **2.** Който е свързан с любов към народа и родината. *Родолюбив подвиг. Родолюбиви чувства.*

родолю̀бие, *мн.* няма, *ср.* Любов към родината и народа; патриотизъм. *Аз видях сега пример на родолюбие от вас.* Вазов.

родолю̀бка *ж.* Жена родолюбец.

ро̀дом *нареч.* По рождение, по родно място. *Той беше родом от Бяла черква и познаваше всички.* Вазов. *Третият кмет беше пенсионер, родом от средногорските градчета.* Г. Караславов.

родонача̀лник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Човек, който е дал начало на определен род. *В Радино има цяла махала с тоя прякор — „Утманци“ . . . Родоначалникът им е някой саксонски рудар, попаднал и задомил се в това село.* Н. п. Филипов. || Животно, от което е произлязъл някой животински вид. *Родоначалник на днешния слон е мастодонтът.* **2.** *Прен.* Основател на учение, движение и др. *Димитър Благоев . . . е общопризнатият родоначалник на марксизма и работническото социалистическо движение в България.* Г. Димитров. *Алеко Константинов е родоначалник на българския туризъм.*

родоотстъ̀пник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който изневерява на родината и на народа си.

родоотстъ̀пнически, -а, -о. *Прил. от* родоотстъпник. *Родоотстъпническа дейност.*

родоотстъ̀пничество, *мн.* няма, *ср.* Проява на родоотстъпник.

родосло̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни. *Прил. от* родословие. *Родословна книга. Родословни издирвания.* □ **Родословно дърво** — схема на родословие във вид на разклонено дърво (за род, език, група езици, биологичен вид и др.).

родосло̀вие, *мн.* няма, *ср.* История на произхода на човек, биологичен вид и др.; генеалогия. *Тя не беше от същото село. Младен я доведе от полските села и още тогава те научиха цялото ѝ родословие.* Ст. Ц. Даскалов.

ро̀дствен, -а, -о, *прил.* (рус.). Роднински. *Само родствена връзка със знатно болярско семейство може да ти закрепи положението на трона.* Вазов. *Родствени отношения.*

ро̀дственик, *мн.* -ци, *м.* (рус.). **1.** Роднина, сродник. *Местният градоначалник . . . искаше да настани на неговата служба един свой родственик от село.* П. Спасов. *Чувствувах се дома си, между свои, между родственици.* Н. п. Филипов. **2.** За биологичен вид — който по произход е близък, сроден с някой друг. *Мура се нарича един вид бор с черни кори и яснозелени листа; тя изглежда твърде весела помежду своите родственици със зеленотраурния цвят на премяната си.* Вазов.

ро̀дственица *ж.* (рус.). Роднина, сродница.

ро̀дство, *мн.* няма, *ср.* (рус.). **1.** Роднински връзки, роднинство. *С този Гочо Астаров те бяха далечни братовчеди. Но той като родството по женска страна не се зачита толкова в селата, отдавна не се имаха за близки.* Г. Караславов. **2.** Близост, прилика по произход; сродство. *Родство на славянските езици.*

родя̀. Вж. р а ж д а м.

родя̀ се. Вж. р а ж д а м с е.

роѐне *ср. Отгл. същ. от* роя *и от* роя се.

ро̀жба *ж.* **1.** *Гальов.* Дете, чедо спрямо родителите си. *Не питай, мале, не питай — / не съм от болест лежала: / девет съм рожби ро-*

дила, | девет съм люлки люляла. К. Христов. *Тогава той дохождаше в умиление, като слушаше писклилия гласец на рожбата си.* Вазов. *Зад гърба на Христа в каруцата седеше жена му Яна и държеше на скут мъжка рожба.* К. Петканов. *На връх Никулден Нона доби женска рожба.* Г. Райчев. **2.** Малкото на животно или на птица. *В края на месец май сърните започнаха да се багнят. В ранните часове на утрото се чуваха виковете на майките, които се обаждаха на своите рожби.* Ем. Станев. **3.** *Събир.* Плодове на овощно дърво; плодородие. *Фурмите и бананите се навеждат от плодове, смокините и лозите тежат от рожба.* Цани Гинчев. *По лицето на жената премина някаква радост, като видя крушата. — Уу, каква рожба, какво чудо! Заринала се — едва сега проговори тя.* И. Волен. *Вишничка е род родила — | от рожба се поломила.* Нар. пес. **4.** *Прен.* Създание, творение, дело, плод. *И той хвърли поглед любовен, приветен | към тоз труд довършен, подвиг многолетен, | на волята рожба, на бдението плод.* Вазов.

рождѐн, -а, -о, *прил.* За родител или деца — същински, истински; рòден. *Снощи приказвахме с Христа за Богдана. Като рожден брат го обича и много се радва, че турците не са го хванали.* К. Петканов. *Седнала мама да яде, | да яде още да пие | със седем сина рождени.* Нар. пес. *Мале ле, стара, рождена, | толкова си ме гледала, | още ме малко погледай, | доде ми душа излезе!* Нар. пес. □ **Рожден ден** — ден, дата, на която някой е роден.

рождѐние, *мн.* няма, *ср.* Раждане. *От рождение той си беше гърбав.* Вазов. *Дявол да го вземе, заплетено нещо са това човешките отношения. И всичко все около парата се върти — и любовта и омразата, и рождението и смъртта.* Св. Минков. || *Прен.* Възникване, поява. *За мене станалото беше нищо, но за жените... то означаваше разрухата на едно безгрижие и рождението на една нова, непозната до тогава тревога.* Ст. Чилингиров.

Рождествò или **Рождествò Христòво,** *мн.* няма, *ср.* (църк.). Коледа. *Добре, но ето че дойдоха светли празници, Рождество Христово.* Елин Пелин.

рòжков *м.* **1.** Сладникав средиземноморски плод с роговидни шушулки. Ceratonia siliqua. **2.** *Диал.* Охлюв.

рòза *ж.* (лат.). **1.** Бодлив градински храст с хубави ароматни цветове; трендафил, гюл. Rosa damascaena. *Над гроба ми роза изникна | и някой я с сълзи обля.* Вазов. *Вълшебен край си ти, земя блажена, | Българио, на розите страна!* Ем. п. Димитров. *Тя подрязваше розите при алеята на входа.* П. Спасов. **2.** Цвят от този храст. *В петелката на палтото му беше забучена голяма бяла роза.* Йовков. *Таз година майски рози | аз не брах — | що ми бяха? — мойта мила | бе кат тях.* Ц. Церковски. *И ти пред мене ще застанеш | с букет от рози на гърди.* Яворов. *Рада в градинка седеше, | от рози венец виеше.* Нар. пес.

розѐтка *ж.* (фр.). **1.** Художествена украса с мотив от шипков цвят, обикн. стилизиран. *За украса на буквите... те изрязваха най-отдолу бръшлянов лист или чертаеха петолистни розетки.* Ст. Загорчинов. **2.** Цветна лентичка, която се окача на дреха като знак за получен военен орден. *Каква е тази значка? — попита тя, като посочи една розетка върху шинела му.* Дим. Димов. *Над левия джоб бяха прикачени две дълги ленти — пъстроцветни розетки на ордени.* П. Славински.

розмарѝн *м.* (лат.). Средиземноморски вечнозелен благовонен храст с кожести листа и дребни цветове. Rosmarinus officinalis. *И от него* (морето) *полъхваше тих освежителен ветрец, към който от крайбрежието се присъединяваше дъх на водорасли и розмарин.* Дим. Димов.

розобѐр *м.* **1.** Бране на рози. *Настана розобер.* **2.** Време, когато се берат розите. *Дойде си по розобер.*

рòзов, -а, -о. **1.** Който е от рози. *Розов храст. Розови пъпки. Розов венец.* **2.** Добит от маслодайна роза. *Аз зная, че бай Ганьо по-рано е дохождал в Прага, бавил се е дълго време и е продал доста розово масло.* Ал. Константинов. *Тук* (гражданите) *с розова вода за спомен | поливат му — по обичая скромен.* Ем. п. Димитров. *Розовото масло е нашето течно злато.* **3.** Който е с цвят, с багра на роза — бледочервен, възчервен, румен. *Лъчите на заходящето слънце обливат с нежен розов цвят скалите на Камен дял и на Резньовете.* Вазов. *Пожарът растеше... Розови багри заиграха долу по заснеженото поле.* Йовков. *А на изток всред розово сияние и кристално чиста синевина изгряваше денят.* Дим. Димов. **4.** *Прен.* Който вещае щастие. *Любовта озаряваше с розови лъчи бъдещето му, което се пълнеше цяло от милия образ на Драга.* Вазов. || Честит, благоприятен, добър. *Положението на народната учителка не е винаги розово, господин Бранков.* Вазов. *Буби се разколебава в нечистите си подозрения и изведнаж всичко му става розово.* Св. Минков. *Той им описваше със старчески възторг България и всичко българско в най-розови цветове.* Вазов. □ **Гледам през розови очила** — гледам оптимистично, с надежда. **Розова долина** (геогр.) — долина между Стара планина и Източна Средна гора.

розовàрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Предназначен за добиване на розово масло. *Розоварна фабрика.*

розоварѐне, *мн.* -ия, *ср.* Добиване на розово масло.

розовàрна *ж.* Розоварница.

розовàрница *ж.* Помещение с казан за добиване на розово масло.

розовѐя, -ѐеш, *мин. св.* розовя̀х, *прич. мин. действ.* розовя̀л, -а, -о, *мн.* розовѐли, *несв.* **1.** Придобивам розова багра. *Варосаното минаре на джамията започваше да розовее от залязващото слънце.* Дим. Талев. **2.** За време — зазорява се. *Призори голият чал на връх Попова шапка почва да розовее.* Вазов.

розовѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* розовя̀х се, *прич. мин. действ.* розовя̀л се, -а се, -о се, *мн.* розовѐли се, *несв.* Изглеждам с розова багра.

розовинà *ж.* Розов, червеникав цвят или отсянка. *На изток хоризонтът се покрива с лека розовина.* Л. Стоянов.

рòзово *нареч.* С розова багра. *Грамадни облаци гъст бял дим, оцветен розово от пламъците, се виеше мощно във въздуха.* Вежинов.

розопроизводѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Производител на рози или на розово масло.

розопроизводѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до розопроизводство. *Розопроизводителна област.*

розопроизво̀дство, *мн.* няма, *ср.* 1. Отглеждане на маслодайна роза. 2. Добиване на розово масло.

рой, ро̀ят, ро̀я, *мн.* ро̀еве, ро̀я (сл. ч.), *м.* 1. Пчели, които са излетели от кошер със старата майка да търсят ново жилище. *В едната си ръка Бодура държеше китка маточина, взе да ръси с нея към роя.* Йовков. *Ще се случи кошерите от пчелите да подреже, или да си приготви кошници за нови роеве.* Мих. Георгиев. *Пчелите около цъфналия салкъм бръмчаха, като че имаше рой.* Йовков. 2. Множество от хвъркати насекоми или птици, събрани на едно място; рояк. *Само бръмченето на рой мухи се чуваше сега.* Вазов. *Татък зад някой плет замъждука нисък прозорец, след него като рой светулки сам-там по къщите светнаха и други.* П. Ю. Тодоров. *Рой врабци по стряхата насбрани / шумно се за нещо си препират.* П. П. Славейков. 3. Множество еднородни предмети, явления и др. *Гледай искри рой звездици / от желязо нажежено.* Яворов. *Измокрените дървета бяха натежали от водата и при най-слабия полъх на вятъра изливаха върху земята рой от капки.* Ем. Станев. *Такъв беше човекът, ... който беше пратен от съдбата на чело на цял рой проповедници и мъченици на свободата.* Вазов. *Вихър сви и тъмен рой / облаци Пирин обвиха.* П. П. Славейков. *Рой мисли пълнеха натежалата му глава.* Влайков. *В неговата старешка бодра памет вълнуваха се тъмен рой спомени от робския живот.* Вазов. *Всяко нововъведение в живота ни влачи подире си рой чужди думи в езика и той... ги гълта.* Вазов.

ро̀кля *ж.* (нем.). Горна женска дреха от рамената до под колената. *Тя беше възхитителна със златната си коса, в синкавата си дълга рокля с редки широки дипли.* Вазов. *И тя като всички носеше старомодна черна копринена рокля.* Елин Пелин. *Жените са облечени в пъстри басмени рокли.* Св. Минков. *Бална рокля. Сватбена рокля. Вечерна рокля.*

рококо̀, *мн.* няма, *ср.* (фр.). Художествен стил предимно в мебелното и приложно изкуство, който се отличава със своеобразни декоративни мотиви. *Между градината и ливадата се издигаше двуетажна постройка в стил рококо — някогашното жилище на Спиридонови.* Дим. Димов. *Пред канапето имаше овална орехова маса с красиво извити, претрупани от резбарско рококо крака.* М. Кремен.

рол *ж. Остар.* Роля. *Гороломов играеше видна рол вече в съветите, дето се решаваха съдбините на страната.* Вазов. *И най-изкусният актьор би му завидел, ако го видеше с какво съвършенство играеше своята рол на невинно оклеветен.* Величков.

ролѐтка *ж.* (фр.). 1. Вълнисто нагъната огъваема ламарина, която се спуска пред вратите и прозорците на магазин. *Продавачите спущаха бързо ролетките на магазините си.* Дим. Димов. *Рано е, вехтите ролетки на дюкянчетата още не са дигнати, тротоарите са пусти.* А. Гуляшки. 2. Сгъваем капак от напречни летвички за канцеларски шкаф. *През тази рамка се виждаше друга, по-малка стая, два шкафа със спуснати ролетки и широко писалище, оградено отзад с ниска етажерчица.* А. Гуляшки. 3. Дълга измервателна лента, която може да се навива в кутия. *Майстор Ефтим ... тича по разчистената площадка, ... отмерва разстоянията с метална ролетка.* А. Гуляшки.

ро̀лка *ж.* (нем.). 1. Макара за навиване тел, филмова лента и др. 2. Малък порцеланов изолатор за електричество.

ро̀ля *ж.* (фр.). 1. Игра на участник в драматично или оперно произведение. *В къщата с любопитство приказваха кой коя роля е взел и с благодарение узнаваха, че Огнянов ще бъде графът.* Вазов. *Наоколо из селата, колкото представления станат, не могат без него. И все царските роли играе.* Йовков. *Главна роля. Характерна роля.* || Текст от пиеса, който се изпълнява от участник в такава игра. *Уча си ролята.* 2. Дейност, служба, функция. *Сам Кардашев ... желаеше да бъде на мястото на Крушкова — той да бъде героят на такова рицарство и самопожертвование. Той завиждаше на ролята му.* Вазов. *Казански, който изпълняваше ролята на домакин на бала, се движеше важно между танцуващите и поглеждаше небрежно и отвисоко.* Дим. Ангелов. *Прогресивната роля на работническата класа. Ролята на личността в историята.* □ **Играя (важна) роля** — имам голямо значение. *Той играеше важна роля в живота на автономната област, беше депутат.* Вазов. **Играя роля на някакъв** — действувам, постъпвам като някакъв. *Не зная по какво стечение на обстоятелствата Григор играеше в тая минута ролята на градски лекар.* Величков. **Изигравам роля** — имам значение за извършването на нещо; спомагам, помагам, допринасям. **Изигра си ролята** — няма вече никакво значение. **Коронна роля** — най-добре изпълнена роля в репертоара на някой известен актьор.

ром, ро̀мът, ро̀ма, *мн.* няма, *м.* (англ.). Вид спиртно питие от сок от захарна меласа. *Той постоя още, изпуши една цигара, хвърли още две-три чашки ром и стана.* Йовков.

рома̀н *м.* (фр.). 1. Обемно литературно произведение в проза с богато съдържание и много герои. *Много се лъжат ония, които продължават да уверяват, че у нас романът не може да се роди, защото му липсва в бита ни главният елемент: трагически перипетии на любовната страст.* Вазов. *Исторически роман. Детективски роман.* 2. *Прен. Остар.* Любовно преживяване, любовна връзка. *Във всеки случай тука имаше една история сърдечна, един роман.* Вазов.

романиза̀ция, *мн.* няма, *ж. Истор.* Романизиране[1]. *Романизация на тракийското и гръцкото население на Балканите.*

романизѝрам[1], -аш, *несв.* и *св. Истор.* Придавам римски културен облик на покорено население. *Днешните румънци са потомци на романизирани даки.* **романизирам се** *страд.* и *сред.*

романизѝрам[2], -аш, *несв.* и *св. Литер.* Преработвам, обикн. биография, във вид на роман. *Романизирана биография.*

романизѝране[1] *ср. Отгл. същ. от* романизирам[1] *и от* романизирам се.

романизѝране[2] *ср. Отгл. същ. от* романизирам[2].

романизу̀вам, -аш, *несв.* Романизирам[1]. *Когато в нашите земи се явили славяните, те за-*

варили старо тракийско население, което било вече отчаст елинизирано, отчаст романизувано. П. Делирадев.

романѝст[1] *м.* Писател, който пише романи. *Вие видите, че такива чудни случайности, невероятни съвпадения не ги измислюват само романистите, тях ги има и в живота.* Вазов.

романѝст[2] *м.* Учен, специалист по романска филология. ‖ Студент по романска филология.

романѝстка *ж.* Жена романист.

ромàнс *м.* (фр.). **1.** Вид къса лирична поема, обикн. любовна. **2.** Късо музикално лирично произведение. *Обичам романсите стари, що свириш | тъй рядко на твойто пиано.* Вазов. *Младите хора слизат по шосето и с пълен глас пеят любовни руски романси.* Йовков.

ромàнски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до народите, чийто език произлиза от латинския. *Романски езици. Романска филология.* ▢ **Романски стил** — средновековен архитектурен стил със сводести форми.

романтѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* **1.** Литературна насока в началото на XIX век, която дава преднина на чувствата, идеализира миналото, черпи сюжети от простонародния живот и възпява природата. **2.** *Прен.* Поетично настроение, мечтателност, романтика. *Той гледаше широката Вълтава, ... гледаше древния Вишеград, ... от величавите зидове, кули и храмове на който вееше романтизмът на средните векове.* Вазов. *Светлините на Ню-Йорк изолират нощно време небесния свод. Няма звезди, няма романтизъм, а луната, бледа и жалка, се провира гузно между небостъргачите.* Г. Белев.

романтѝк, *мн.* -ци, *м.* **1.** Писател от школата на романтизма (в 1 знач.). **2.** *Прен.* Човек с мечтателен темперамент.

ромàнтика *ж.* Поетическо настроение, породено от идеализация на миналото, на героичното, на невсекидневното. *В очите ѝ трептеше романтиката на минали времена и подвижна игрива мисъл.* Дим. Димов. *Романтиката е сега в моторите, | които пеят по небето синьо.* Вапцаров. *Революционна романтика.*

романтѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който е изпълнен с романтика. *Той се възхищаваше от утринната хубост на тия романтични места и приемаше на големи глътки свежия живителен въздух на планината.* Вазов. *Това беше приятна и сантиментална игра, създадена от въображението на старото романтично време.* Йовков. *Романтична натура. Романтично увлечение.* **2.** Който се отнася до романтизъм. *Романтична школа. Романтична поема.*

романтѝчески, -а, -о, *прил.* *Остар.* Романтичен. *Сцената пренася душата в романтическата епоха на полския живот.* Вазов. *Романтическа балада.*

романтѝчност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* романтичен.

ромб, рòмбът, рòмба, *мн.* рòмбове, рòмба (сл. ч.), *м.* (гр.). Равностранен четириъгълник без прави ъгли.

ромбѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който има форма на ромб.

ромбовѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Ромбичен.

ромбòид *м.* (гр.). Ромб с две по-дълги успоредни страни.

ромбòиден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* ромбоид.

ромèец, *мн.* -èйци *и* ромèи, *м.* *Истор.* Средновековен грък; византиец.

ромèйка *ж.* *Истор.* Средновековна гъркиня; византийка.

ромèйски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до ромеи; византийски. *Ромейски войници. Ромейски император.*

рòмол, *мн.* няма, *м.* *Поет.* Ромон. *Чардаците мълчат в дълбоката си сянка и в дълбоката нощна тишина, приспивани гальовно от сладкия ромол на чучурите.* Вазов. *Под ромола на твоя нежен смях | ще разцъфти свободна любовта ни.* Лилиев.

ромолèне *ср.* *Отгл. същ. от* ромоля. *Мярнаха ѝ се бели къщи, загубени в зеленина, чу ѝ се ромолене на речен бързей, облъхна я полъх на вечерник.* Орлин Василев.

ромолѝ, -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *несв.* Ромоня. *Когато влюбени зефири | милуват полските цветя | и скрито някъде поточе | в самотност тъжно ромоли, | ще дойде тя.* Яворов. *Сред замрели в сън ели | звучен ручей ромоли.* Лилиев. *Градини дето бяха, там пустош се всели, | дръвце не мята сянка, ни извор ромоли, | и името на царя покрива тма дълбока.* П. П. Славейков.

рòмон, *мн.* няма, *м.* *Поет.* Тих приятен шум от плискане на река, от шумене на гора, дъжд, говор и др. *Долу под брега криволичи малката рекичка. Нейният тих ромон едва се издига и донася горе до пътеката.* Влайков. *И в тая нощ, на тебе посветена, | под ромона приспивен на дъжда, | заспива печалта ми.* Дебелянов. *С кротък ромон тихо се над него | привождаха събудените вейки | и шъпнеха.* П. П. Славейков. *От планинските върхове се спущат бързотечни бистри потоци, в ливадите и пасищата никога не заглъхва ромонът на овчарските звънци.* Я. Каралийчев.

ромòнене *ср.* *Отгл. същ. от* ромоня.

ромонлѝв, -а, -о, *прил.* Който издава ромон. *Черни върволици от влакове ... прескачат въз леки мостове тихо ромонливите води на Искъра.* Вазов.

ромòня, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* Издавам ромон; шумя. *Умореното добиче наведе глава и жадно зацеди водата, която ромонеше между прибрежните камъни.* Ст. Загорчинов.

ронàчка *ж.* Земеделска машина за ронене на царевица и др.

рондò, *мн.* няма, *ср.* (ит.). Музикално произведение, в което основният мотив се повтаря много пъти.

рòнене *ср.* *Отгл. същ. от* роня *и от* роня се. *От миг на миг роненето на пясъка се чуваше все по-близу.* Вазов. *Всички се прибраха от харманите в село, само Пендевци закъсняха с роненето на царевицата.* К. Петканов.

ронлѝв, -а, -о, *прил.* Който се рони лесно. *Вълна вълните с шум преваря, | а на брега ронлив, | отпуснал въдица, рибаря | се взира мълча-*

лив. П. П. Славейков. *На изток града заграждаха високи, изкъртени брегове и ронливи сипеи.* Вазов. *Земята се размръзна. Буците станаха ронливи, а угарите рохки — трудно се вървеше из тях.* К. Петканов. *Кой да слуша като не се намира, | ще окача нямата си аз лира | там в безводни и ронливи долини | на безродни и бодливи глогини.* П. Р. Славейков.

ронлѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на ронлив.

рòня, -иш, *мин. св.* рòнѝх, *несв.* **1.** Отделям зърна на плод, листа на дърво и др. *Две палави врабчета се борят шумно в клоните на близкия вишнев храст и ронят белите цветчета.* Ив. Мартинов. *Слънце пече — класове прегаря, | вятър вее — едро жито рони.* Елин Пелин. *Мина виноберма и всички лозя са | обрани и вече прибрани, | а нашите, братко, какво още чакат? | Виж, ронят ги черните врани!* П. П. Славейков. **2.** Събарям, троша нещо на дребни частици. *Откъм дъното на окопа, който водеше за землянката, някой се приближаваше и ронеше дребните камъчета.* Ив. Мартинов. *Под върбата до каменното корито се бяха наместили двамина божеци. Те ронеха трохи от един сух краешник в шепите си и лениво ги дъвчеха.* Я. Каралийчев. *Тихата вода бряг рони.* Погов. **3.** Пръскам, пускам дребни частици да се пръскат. *Рони пясък по стаята.* || *Обр. В дълбочините ѝ някъде славеят ронеше своите сладки и тъжни ноти.* Вазов. *Твоята десница рони | мир и светла благодат.* Лилиев. *Предчувствия смътни за скърби и радост | в гърдите ми ронят невнятни слова.* Яворов. **роня се** *страд.* □ **Роня сълзи** — плача и сълзи текат от очите ми. *Не плачи, малка моме, не жали, | не рони сълзи кървави.* Нар. пес. *Марко ходи по равни дворове — | по двор ходи, тънки пръсти троши, | в къща влезне, дребни сълзи рони.* Нар. пес. *Рони сълзи като град.*

рòня се, -иш се, *мин. св.* рòнѝх се, *несв., сред.* **1.** За зърна, листа и др. — падат едно по едно. *Врабци чуруликат и се борят в клоните и белият цвят се рони над улицата като сняг.* Йовков. *Капки пот се ронят от сбръчканото изгоряло чело на дяда Добря.* П. Ю. Тодоров. *Прегорелите класове падаха на земята и се ронеха.* К. Петканов. *От тъмните брези над мене | се ронят златните листа.* Дебелянов. **2.** За бряг, сипей и др. — руши се, събаря се по малко на ситни частици. *Речицата ... имаше брегове гъсто засадени с върби, някъде подпрени от колци и плетове, за да се не рони пръстта.* Вазов. *Земята изпръхнала и се рони като захар.* Елин Пелин. *Ний, всички пътници, ... видяхме как се ронеше цял бряг пред очите ни.* Ял. Константинов. *Сиренето беше бито, ронеше се като вар.* Я. Гуляшки. *Не стой, Донке ле, на брега, | бряг се рони, ще паднеш.* Нар. пес.

рòпа *ж. Диал.* Дупка, рупа, падина.

рòпот *м.* Сподавен шум, викове като израз на недоволство, на възмущение. *Ропотът между болярите растеше. Владислав развиваше огнена деятелност, за да усили негодуванието.* Вазов. *Градът се вълнува: и ропот и врява | безспирно се носят оттамо.* Ем. п. Димитров. *От дъното на улицата долитаха едва доловимо крясъците на амбулантните продавачи и глухият ропот на тълпата.* Вежинов. *Разкайването, ропотът, натякванията ... замениха ентусиазма на първите дни на въстанието.* Вазов. *Спас мислеше за моряците, за настроението им, за недоволствата, които бавно преминаваха в глух, сподавен ропот.* Д. Добревски. *Вълнуват се народите със ропот, | за да настане край на всеки гнет.* Т. Харманджиев

ропта̀ние, *мн.* -я, *ср.* Роптаене; ропот. *Не се чува вик на роптание и на гняв против съдбата.* Вазов. *Чуват се глухи роптания.*

ропта̀я, -àеш, *мин. св.* роптàх, *несв.* Изказвам явно недоволство, възмущение. *Като роптаеше против съгражданите си и изобличаваше високо техните грехове, той не се срамеше, че е член от същото общество.* Вазов. *Съзнава своята немощ и не мисли ни да роптае, ни да се защищава.* Величков. *Той е мълчалив, рядко се смее, не се оплаква и не роптае.* Йовков. *Заедно с другите и те роптаят и крякат против него.* Влайков.

роса̀ *ж.* **1.** Дребни капчици от охладени пари, които в летни сутрини покриват земята и растенията. *Съмна в сънните градини, | всяка капчица роса | отразява ведросини, | ведросини небеса.* Лилиев. *Огледва ведър лик небото | в море от бисерна роса.* П. П. Славейков. *Обичам те кат първи лъч — росата, | роса на мойте злачни широти!* Дебелянов. *В тия часове капчиците на росата се събираха по тревите и светеха като сълзи.* Йовков. *Слънцето вече се показа и първите лъчи, жадни за роса, се спуснаха в полето.* Елин Пелин. *Момиче, момиче, | ... | изгорях за тебе, | кат елен за вода, | босилек за роса.* Нар. пес. **2.** Пот на капки, които избиват по челото на човек. *Буле из баня излязло, | ситна го роса побило | в челото между веждите.* Нар. пес. **3.** *Нар.* Лек летен дъждец. *Какво момиче там видях: | на чимшир порти заспало, | със бял се тюлбен завило, | ситна го роса росило!* Нар. пес. *Тъмна мъгла попаднала, | ситна роса заросила.* Нар. пес. *Да зароси ситна роса, | ситна роса берекетна | и по поле, и по море.* Нар. пес. **4.** Време, когато се образува росата. *Ще тръгнем рано, в четири часа сутринта. Ще стигнем на мястото по роса.* Елин Пелин.

рòсен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* **1.** Покрит с роса. *На младост младостта цени, | цветята росни откъсни.* П. П. Славейков. *Не за чужди зрей в градина | росна алена малина.* Яворов. *Либе се либи, доде е младо, | китка се бере, доде е росна!* Нар. пес. *Рано рани малка мома, | та набрала росно цвете, | та се мома накитила.* Нар. пес. || *Обр. Природата доспиваше последния си златен сън под росната целувка на зората.* Вазов. **2.** Който е от роса. *Първите слънчеви лъчи току-що пукаха росните капчици.* Елин Пелин. *Хладен ми ветрец повея, | росен ми дъждец поръмя.* Нар. пес. || През който има роса. *Над земята грееше ярко, топло, весело и животворно пролетно слънце. Утрините бяха росни, дишаше се дълбоко и приятно.* Г. Караславов.

рòсен *м.* Храстовидно растение с перести листа и гроздовиден цвят на върха; самодивско цвете. Dictamnus albus. *Защото увиха китка миризлива | от здравец и росен, и от клас на нива.* Вазов. *Цъфна божурът, цъфна и росенът, самодивското цвете.* Йовков.

росѐне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* рося.

рòсенов, -а, -о. *Прил. от* росен. *Росенова китка.*

ро̀стбив *м.* (англ.). Говежда пържола, обикн. отвътре малко сурова.

рося̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Само 3 *л. ед.* За дъжд — вали слабо, с много дребни капки. *Дъждът все росеше ситен и постоянно ме накваеваше.* Вазов. *Ситният дъжд, който росеше от тая сутрин, беше се превърнал в лапавица.* Йовков.

ро̀та *ж.* (нем.). Войскова единица в пехотни и други родове войски, съставна част на баталион (дружина). *На северния край на лагера ... са землянките на седма рота.* Йовков. *При една атака Герчовата рота попадна в страшен огън.* Елин Пелин. *Опълченската рота ... вървеше по дирите на настъпващите войски.* Елин Пелин. *Сборна рота. Нестроева рота. Почетна рота. Охранителна рота. Домакинска рота.* ◻ **Дисциплинарна рота** (воен., остар.) — военно-изправителна войскова част за осъдени от военен съд войници; военно-изправителна рота.

ротатѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* (фр.). Обикн. в съчет. **ротативна машина** — вид бърза печатарска машина с въртящи се цилиндри.

ро̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни. **1.** *Прил. от* рота. *Ротен командир. Ротна канцелария.* **2.** Като същ. *м.* **ротен** — ротен командир. *И рота след рота минават, а ето / поп Сребров Боян е там ротен в едната.* Ем. п. Димитров. *Раздвижиха се горе при бивака. Закръстосваха препускащи конници. Ето, извикаха и нашия ротен.* М. Кремен. *Отивай бързо при ротния. Заповядва веднага да му се явиш!* Ив. Мартинов.

ро̀тмистър, -рът, -ра, *мн.* -три, *м. Остар.* (рус.). Кавалерийски капитан.

рото̀нда *ж.* (ит.). *Архит.* Малка кръгла сграда с куполен покрив.

ро̀хав, -а, -о, *прил.* Рохкав, ровкав. *Рохава коса.*

ро̀хкав, -а, -о, *прил.* Несбит, сипкав, пухкав, ровкав. *Млади кълнове пробождат рохкавата пръст.* Йовков. *Пъртината някак лесно се отваряше, защото от нощния студ снегът бе станал рохкав.* Н. п. Филипов. *Слънцето, което едвам се подава измежду мрежата рохкави облачета, е тъкмо над нас.* Влайков.

ро̀хък, -хка, -хко, *мн.* -хки, *прил.* **1.** Рохкав. *Земята се размръзна. Буците станаха ронливи, а угарите рохки — трудно се вървеше из тях.* К. Петканов. **2.** За яйце — ровък. *Рохко яйце.*

ро̀ша, -иш, *мин. св.* ро̀ших, *несв.* Правя нещо да стане рошаво. *Тя беше седнала върху коленете му, рошеше буйните му тъмни коси.* Г. Райчев. *Той се престори, че роши перчема си, за да прикрие очите си от мене.* Орлин Василев. *Брайков сега рошеше мустаките си и си гледаше с присвити надолу очи.* А. Страшимиров. **роша се** *възвр., страд.* и *сред.*

ро̀шав, -а, -о, *прил.* **1.** За коса, брада, мустаци и др. — непригладен, чорлав, разхвърлян. *Един нисък господин в дълго палто, ... с голяма рошава брада, ... се показа на прага.* Вазов. *Сядаше някъде на страна, ровеше с бастуна рошавите си мустаци и гледаше пред себе си.* Йовков. *Той беше едър човек, ... с големи страшни очи и с рошави вежди.* Влайков. *Едва тогава вдигна главата си и видя лицето на Момчила зад рошавата грива на коня.* Ст. Загорчинов. **2.** Който е с непригладени коси или перушина; чорлав. *Сита, решета! Сита, решета! — повтаряше писклива там наблизу рошав циганин.* Дим. Талев. *Бръсначът и ножиците също бяха постъкмили рошавите глави.* Йовков. *От гората излизаха само селяни с рунтави калпаци или гологлави и рошави.* Ст. Загорчинов. *В клоните на дъба бяха свили гнезда двеста рошави врабчета.* А. Каралийчев. || За животно — който е с вълниста козина; рунтав. *Двете големи и рошави кучета ... приятно дремят.* Влайков. *Рошаво коте.* || Който е с неравна мека повърхност; пухкав, рунтав. *Из един рошав облак се изсипа внезапно буен дъжд.* Вазов. *Баба Хаджийка завила мъжа си с едно синьо и рошаво кебе.* Каравелов.

ро̀шла *ж. Пренебр.* Рошава жена.

ро̀шльо, *мн.* -вци, *м. Пренебр.* Рошав човек. *Гледай какъв народ се дотътри, просто да се чудиш и да се маеш. Един мръсен рошльо подведе цяла околия.* Г. Караславов.

роя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* За пчелен кошер — роя се. *Беше свежо и прохладно. Лесът приличаше на огромен кошер, току-що роил.* Ст. Загорчинов.

роя̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* **1.** За пчелен кошер или за пчели — давам, отделям рой; роя. *Виж тия кошове, дето съм ги набелязал с вар, всичките ще се роят.* Йовков. *Куне, пчелите много бръмчат днес — да не би да се роят?* К. Петканов. **2.** *Прен.* Отделям се един от друг, множа се. *През тия четиридесет години Глаушевият род бе се роил два пъти — имаше още две Глаушеви къщи в селото.* Дим. Талев. *Роят се подранили / звездици в небеса.* П. П. Славейков. *Въпросите се рояха, бликаха неволи и мъки, следваха разсъждения и коментарии.* Г. Караславов. *Селото се е роило на три пъти.* **3.** *Прен.* Появявам се, струпвам се в голямо множество. *Неясни мисли, една от друга понеприятни, се роеха в размътената му глава.* Влайков. *От вред е сключено небето, / вред черни облаци висят — / аз гледам ги, а във сърцето / предчувствия черни се роят.* К. Христов.

роя̀ва *ж. Диал.* **1.** Бръмчене на пчели. *Чу роявата на пчелите, веселата свада на врабците и долови един тънък, сладък глас.* К. Петканов. **2.** Шум от говор; глъчка, врява. *В ушите му зашумя далечна роява. Обърна се назад и се изплаши.* К. Петканов.

роя̀к, *мн.* -ци, *м.* **1.** Гъсто множество от хвърчащи насекоми. *Наистина, във въздуха играеше на голямо черно кълбо рояк пчели.* Йовков. *Вътре се чуваше само глухо сумтене, като че се изтребваше и последният им медец, и рояците още по-налитаха и сърдито бръмчеха.* Ст. Ц. Даскалов. *По земята около масите бяха разхвърлени динени кори и семки, около които бръмчаха рояци мухи.* Йовков. *Тълпата нададе вик и взе да бяга уплашена, като рояк пилци, които са видели орела.* Вазов. **2.** Ято птици. *Само рояк черни врани се виеха грозно над грохналите къщи на стария град.* А. Страшимиров. *Върху житата грее слънце, и рояк пеперуди летят из полето, губят се из въздуха.* К. Петканов. **3.** *Прен.* Голямо множество от хвърчащи предмети; рой. *Полето от светкавици гори. / Дъжд — пръти стомана и рояци искри.* К. Христов. *Четниците усещаха отвътре как се сипеха и чукаха около бойниците им цели рояци куршуми.* Дим. Талев.

4. *Прен.* Голям брой; множество, рой. *До бай Марка, до старата му майка и до стопанката му седяха около трапезата рояк деца — големи и малки.* Вазов. *Познатите места събудиха в паметта му рояк от спомени.* Дим. Димов.

роя̀л *м.* (фр.). Вид пиано с хоризонтално тяло. *Някой е дигнал капака на стария олющен роял и се опитва да налучка някаква забравена мелодия.* Св. Минков.

роялѝст *м.* (фр.). Привърженик на царска, кралска власт, обикн. във Франция.

роялѝстка *ж.* Жена роялист.

ру̀ба *ж. Диал. Събир.* 1. Облекло, дрехи. *Слънцето бе изгряло и трептеше ярък блясък по везаната руба на жените, по излъсканото оръжие на мъжете.* Дим. Талев. 2. Момински дарове, чеиз. *В сандъците си тя пазеше и други дрехи — от дядо ѝ, от баща ѝ, копринени антерии и копринени пояси, но те не бяха тъкмо сега руба за Стоян Глаушев.* Дим. Талев.

руба̀шка *ж.* (рус.). Дълга мъжка блуза. *Тъмносиня руска рубашка беше отпусната над панталоните му.* Йовков. *Те и двамата бяха еднакво облечени — с рубашки, с широки панталони, мушнати в юфтени ботуши.* Дим. Талев.

рубѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Остар.* Малка жълтица. *На шията си имаше седем реда рубета и махмудии.* Йовков. *Няма да патаксам, дорде не изкопая пари. Две рубета да са, ама изкопани от земята да са.* Д. Немиров. *Мислил, мислил дядо му, ... па дал на дъщеря си още пари, дал ѝ и записа, пуснал и на дечурлигата по едно рубе в ръцете.* Чудомир.

рубео̀ла *ж.* (лат.). Лека заразна болест, подобна на морбили. Rubeola.

рубѝн *м.* (ит.). Вид червен скъпоценен камък. *А златарският еснаф прати ... дарохранилници от слонова кост ... И те бяха украсени с рубини, алмази и бисерен прах.* Н. Райнов. *Пръстен с рубин.*

рубѝнен, -а, -о, *прил.* 1. Украсен с рубин. *Рубинен пръстен.* 2. Червен като рубин, огненочервен. *Птицата се издигна ... и се понесе към планината, чиито снежни върхове ... горяха в прекрасна рубинена светлина.* Ем. Станев.

рубѝнов, -а, -о, *прил.* Който е с цвят на рубин; рубинен. *От две страни се зеленееха букове, белокори брези, трепетлики, размесени с лещак, калини, къпини с рубинови зърна.* Вазов. *Уста пиянски не едни | в устата ти рубинови се впиха.* Яворов.

ру̀бла *ж.* (рус.). Основна парична единица в Съветския съюз и в царска Русия.

ру̀брика *ж.* (лат.). Постоянен отдел във вестник или списание.

руга̀ене, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* ругая и от ругая се.

руга̀ние, *мн.* -я, *ср. Остар.* Ругаене, ругатня. *Въоръжените богомили не жалеха ни удари, ни ругания.* Ст. Загорчинов. *Смътно стигаха до ушите тъпи удари с дърво, псувни и ругания.* Величков.

руга̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който обича да ругае; хулител.

руга̀телка *ж.* Жена ругател.

руга̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съдържа ругатни, изразява ругаене. *Очевидно тия ругателни думи се отнасяха не към маджарите.* Вазов.

руга̀телски, -а, -о, *прил.* Ругателен. *Той стъкми набързо една ругателска песен, в която наричаше чорбаджията вагабонтин и крадец.* Я. Гуляшки.

руга̀телство, *мн.* -а, *ср.* Ругатня, хула, ругаене.

ругатня̀ *ж.* Ругаене, хулене, хокане. *Като мътен порой рукнаха от устата на Кръстевица ругатни и закани.* Г. Караславов. *Аз вече ясно долавях откъслеци от фрази и кръстосани ругатни.* Ст. Чилингиров.

руга̀я, -аеш, *мин. св.* руга̀х, *несв.* Изричам груби думи, хули срещу някого или нещо; хокам, хуля. *Език прекрасен, кой те не руга | и кой те пощади от хули гадки?* Вазов. *Никой не знаеше каква е вината на тия хора, самите те не знаеха защо големецът ги ругае, защо ги нарича разбойници, варвари, дебелоглави.* Йовков. *Тоя успех възбуди радостно бае Ради, но той не престана да ругае развратената младеж, която е изгубила всяко чувство на срам.* Елин Пелин. *Турците ругаеха гневно, нахълтаха в кауша и оставиха тялото на учителя направо върху влажния пръстен под.* Дим. Талев. **ругая се** *възвр., страд.* и *взаим.*

руд, -а, -о, *прил.* 1. За агне, овца — която е с мека и къдрава вълна. *Остави си лудомладо | на бачия рудо стадо, — | яхна коня, слезе в село.* П. П. Славейков. *Бележил юнак, бележил | малката мома в селото, | рудото ягне в стадото.* Нар. пес. 2. За овца — която е с червеникава вълна.

руда̀ *ж.* Минерал, от който се добива метал. *Добрите селяни се чудеха какво ще правя из планината. — Руда ли ще дириш? — попита ме един от старите.* Вазов. *Желязна руда. Медна руда. Оловна руда.*

руда̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Остар.* Лице, което копае и преработва руда. *Чипровски рудари.*

руда̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до рудар или до рударство. *Рударски сечива. Рударско село. Рударска индустрия.*

руда̀рство, *мн.* няма, *ср.* Добиване и обработване на руда. *Минаха през Чипровица, славна със старото си рударство.* Вазов.

ру̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* руда. *Рудни залежи. Рудно производство. Рудна жила. Рудни находища.*

рудина̀ *ж. Нар.* Планинска поляна. *Излязохме на една рудина, покрита с висока росна трева.* Вазов. *Хоро ми играли триста самовили | на връх на планина, на равна рудина.* Нар. пес.

рудѝца *ж. Диал.* Руда овца.

ру̀дник, *мн.* -ци, *м.* 1. Място с подземни галерии в мина; рудница. 2. Част от мина или от минен басейн. *Рудник Бобов дол.* □ **Открит рудник** — рудник на открито, без галерии.

ру̀дников, -а, -о. *Прил. от* рудник. *Рудниково ръководство.*

ру̀дница *ж.* Място, където се копае руда, каменни въглища, сол, глина и др.; рудник, мина. *Оловна рудница. Рудница за каменни въглища.*

руднича̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Работник в рудница.

руднича̀рка *ж.* Жена рудничар.

рудничàрски, -а, -о. *Прил. от* рудничар. *Рудничарски съюз.*

рỳдничен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* рудник. *Руднична вентилация.*

рудодòбив *м.* Добиване, експлоатация на руда. *Увеличаване на рудодобива.*

рудодобѝване *ср.* Рудодобив.

рудокопàч *м.* Работник, който работи в рудник; миньор, рудар.

рỳен, рỳйна, рỳйно, *мн.* рỳйни, *прил.* **1.** За река, вода — буен, пенлив. *Помня руйната Марица, / с бреговете разцъфтели, / тихо плачуща царица / из поробени предели.* Вазов. *Сега... тревясалият широк двор, с петте руйни чучура на чешмата, стоеше пуст.* Вазов. || За пот, сълзи и др. — обилен, бистър. *Морен орачът из нивата сееше, / сееше в ровки бразди, / руен се пот от челото му лееше, / и по космати гърди.* Вазов. *Та не спират пусти сълзи, / сълзи бистри, руйни, / и по бузите се гонят / по-едри, по-буйни.* Вазов. || За реч, думи — звучен, звънлив. *Език свещен на моите деди, / ... / разбра ли някой колко хубост, мощ / се крий в речта ти гъвкава, звънлива, / от руйни тонове какъв разкош!* Вазов. *Как звънливо се ронеше из устата му руйната френска реч.* Вазов. **2.** *Нар.* За плод — който е почнал вече да зрее. *Руен боб.* □ **Руен-буен** (диал.) — който здраво се е заел да върши нещо. **Руйно вино** — бистро хубаво вино. *Слугинята отиваше при чучурчето, дето изстиваше руйното вино, наливаше и донасяше дълбока фарфорова паница.* Вазов. *Доста сме си пили това руйно вино, / доста сме си яли печени погачи!* Каравелов.

рỳжа *ж.* **1.** Градинско или диво цвете с високо стъбло и едри цветове. Althaea. *В градинката пред къщичката е цъфнала алена ружа.* М. Марчевски. *С една коса три откоса кара: / първи откос ситна детелина, / втори откос ружа и трендафил, / трети откос кръстати босиляк.* Нар. пес. *Как цъфти ружа в градина, / тъй цъфти мома при майка.* Нар. пес. **2.** *Диал.* Роза.

руѝна, обикн. *мн.* руини, *ж.* (лат.). *Книж. Поет.* Развалина. *На уединени скалисти хълмове се чернееха високи кули. А долу, край самата река, димяха опожарени руини на селища.* Ст. Загорчинов. *Къщата е вече руина.*

руй, рỳят, рỳя, *мн.* няма, *м.* Смрадлика.

рукàн *м. Диал.* Оберъчка.

рỳквам, -аш, *несв.*; **рỳкна,** -еш, *мин. св.* рỳкнàх, *св.* **1.** За течност — почвам да тека силно, буйно. *Руква вода от стрехите и капчуците.* Йовков. *Но погледът му се помрачаваше, нозете му се подвиваха и по челото му рукна отново пот.* Вазов. *Ала постепенно вятърът почва да отслабва, затихва, отминава другаде и изведнъж руква пороен дъжд.* К. Константинов. || *Обр.* *Като мътен порой рукнаха от устата на Кръстевица ругатни и закани.* Г. Караславов. *Работата рукна в обущарницата на хаджи Пеня и трескаво тръгна.* Д. Немиров. *Зад гористите върхове на изток се показа слънцето... Потоци светлина рукнаха над полето.* Елин Пелин. **2.** За навалица, тълпа — почвам да се движа силно, втурвам се, затичвам се, впускам се. *Народът рукна като буен поток към училището.* Вазов. *Църковната служба се свърши. Навалицата рукна навън.* А. Каралийчев. *Като рукна тълпата да бяга, аз се видях в един миг останал самичък в една тясна уличка.* Ал. Константинов. **3.** *Диал.* За огън — пламвам изведнаж. *Притурят още дърва на огъня и той руква по-силно.* Влайков. || *Прен.* Зачервявам се силно, пламвам. *Тук с рукнало в червенина лице / мома, там угледна невяста се провира.* П. П. Славейков.

рỳкване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* руквам.

рỳкна. Вж. р у к в а м.

рулàда *ж.* (фр.). *Книж.* Мелодична песен, при която бързо се преливат високи и ниски тонове. *Хилков с мълчалив възторг слушаше тоя сребрист кристален глас, ту кръшен, като славейски рулади, ту унослив и небесен, като херувимска песен.* Вазов. *Невидими славеи пролетес ронят своите кръшни, кристални рулади.* Вазов.

рулèтка *ж.* (фр.). Вид въртележка за игра на комар. *Четири рулетки се въртят едновременно, четири бели топчета подскачат и гонят щастливия номер.* Св. Минков. || Игра на такава въртележка. *В Монте Карло е сега. Загубила няколко жълтици на рулетката.* П. Спасов.

рулò, *мн.* -à, *ср.* (фр.). **1.** Нещо навито във вид на тръба. *По целия коридор имаше рула недоизгоряла хартия, размачкани кутии с печатарско мастило.* П. Славински. *Коса, навита на руло.* **2.** Вид ястие или сладкиш с плънка в средата. *Руло с яйца. Козуначно руло.* □ **На руло** — във вид на тръба. *В едната страна на хола е проснат навит на руло, обвързан, готов за изнасяне не голям килим.* Орлин Василев.

руманя̀, *мн.* няма, *ж. Диал.* Обикн. в съчет. **на (по) руманя** — на полска работа, обикн. жетва в Южна България (Румелия). *Писна гайда, екна песен / горе на Балкана — / на руманя днес отива / Маньо драгомана.* Ц. Церковски.

рỳмба *ж.* (исп.). **1.** Вид буен танц, живо танго. *Танцуваха румба.* **2.** Музика за такъв танц.

румелѝйски, -а, -о, *прил. Остар.* Който се отнася до Югоизточна България (Румелия). *Меден им кавал приглаша / от Цариграда до Сръбско, / и с ясен ми глас жетварка / от Бяло море до Дунав — / по румелийски полета.* Ботев.

рỳмен, -а, -о, *прил. Нар. Поет.* За човешко лице или човек — светлочервен. *Широкото му и румено, малко позагоряло лице -бликаше от здрава младина.* Влайков. *Трапезата се вдигна и кафето се подаде от едно височко, румено, черноокo момиче.* Вазов. || *Обр.* *В лицето му падна румен отблясък от пожара.* Смирненски. *Слънцето се подаваше над бърдото от изток и озаряваше с румен светлик върха на Витоша.* Вазов. *Да знае и тя* (мама) *да види / какво момиче аз любя: / на лице бяло, румено, / на снага тънко, високо!* Нар. пес.

руменèене *ср. Отгл. същ. от* руменея *и от* руменея се.

руменèя, -èеш, *мин. св.* руменя̀х, *прич. мин. действ.* руменя̀л, -а, -о, *мн.* руменèли, *несв.* **1.** Ставам румен. *Сълзите обливаха лицето ѝ, което ту руменееше, ту избледняваше.* Д. Немиров. *Гунка знаеше, че е хубава. Казваха ѝ го всеки ден другите момичета... Външно тя руменееше, засрамваше се.* Г. Райчев. *Мария хранеше детето и мълчеше... Ту затваряше очи, ту с ръка оправяше шапчицата на рожбата си, а лицето ѝ руменееше.* К. Петканов. **2.** Руменея се. *Само най-високите чуки на Витоша руменееха.* Вазов.

Слънцето още не беше изгряло, но небето руменееше. Д. Добревски. *Ходеше обикновено небръснат, но под посивялата четина лицето му руменееше като у младеж.* А. Гуляшки.

руменѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* руменя̀х се, *прич. мин. действ.* руменя̀л се, -а се, -о се, *мн.* руменѐли се, *несв., сред.* Изпъквам с румения си цвят; червенея се. *Ей Павуна се яви — | . . . | златна коса тихо вей се, | младо лице руменей се.* Вазов. *Няколко време Черни връх се руменее още облян от последните лучи, после побледнява, потъмнява, навъсва се.* Вазов. *След залез слънце вечерната зара дълго още се руменее зад леката тантела бели облаци.* П. Ю. Тодоров.

руменина̀ *ж.* Румен цвят, обикн. по бузи, лице и др. *Младата жена се сепна, по лицето ѝ се мярна лека руменина, като от радостна изненада.* А. Страшимиров. *Гунка се засрамва. Руменина бликва по лицето ѝ.* Г. Райчев. *Гъста руменина покри пожълтелите му хлътнали бузи.* А. Гуляшки.

ру̀меност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* румен.

румъ̀нец, *мн.* -нци, *м.* Лице от основното население на Румъния; румънин.

румъ̀нин, *мн.* румъ̀ни, *м.* Румънец.

румъ̀нка *ж.* Жена от основното население на Румъния.

румъ̀нски, -а, -о. **1.** *Прил. от* Румъния *и от* румънец. *Румънски народ. Румънски език.* **2.** Като *същ. м.* **румънски** — румънски език.

рунд, ру̀ндът, ру̀нда, *мн.* ру̀ндове, ру̀нда (сл. ч.), *м.* (нем.). Определено време при боксово състезание.

ру̀нест, -а, -о, *прил.* Рунтав. *Рунест овен. Рунести гърди.*

ру̀ни *мн., ед.* няма, *ж.* (нем.). Старинни писмени знаци на северните германски племена.

ру̀но, *мн.* руна̀, *ср.* **1.** Вълната на овца или овен на цяло, както е остригана. *Купува вълна на руна.* **2.** Вълна на нестригана овца, козина на мечка и др. *Чевръсто вакли овце разтърсиха вълнестите си руна из двора и една след друга се забутаха към портата.* П. Ю. Тодоров. *Ой мари мецо, мецано, | защо ти е руно непрано.* Нар. пес. □ **От влакното правя руно** — силно преувеличава.

ру̀нтав, -а, -о, *прил.* **1.** За животно — който е с гъста и дълга вълна или козина. *Вълчан разказваше . . . какви кучета беше имал едно време: големи и рунтави като мечки.* Йовков. *Ето и мечката пред мене | цяла цееленичка — рунтава, с едра глава, дълги нокти, криви стъпки . . . — цяло плашило.* Д. Немиров. *Нейде зад полето, нейде зад Балкана, някога живяла рунтава Лисана.* Ас. Разцветников. *Рунтаво куче.* **2.** Който е с дълги и гъсти, къдрави косми; рошав, космат. *Кучето се вдигна от мястото си и затърча след него, като весело размахваше рунтавата си опашка.* Ст. Загорчинов. *От гората излизаха само селяни с рунтави калпаци или гологлави и рошави.* Ст. Загорчинов. *Даме Скорнев дремеше край огнището и час по час поглеждаше изпод рунтавите си вежди двамата млади люде в светлината на малката газена ламба.* Дим. Талев. ‖ Който е с много косми; космат. *Ризата му беше разкопчана отпред и рунтавите му гърди не искаха и да знаят за студа.* Йовков. **3.** За планина — обрасъл с гъста гора. *На запад слънцето преваля | зад рунтавите върхове.* Вазов. *Урвите стават все по-рунтави и погледът с удоволствие бяга по тъмнозелената им мантия.* Вазов.

рунтавѐя, -ѐеш, *мин. св.* рунтавя̀х, *прич. мин. действ.* рунтавя̀л, -а, -о, *мн.* рунтавѐли, *несв.* Ставам рунтав.

ру̀нтавост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* рунтав.

руп, ру̀път, ру̀па, *мн.* ру̀пове, ру̀па (сл. ч.), *м.* (перс.). *Остар.* Четвъртинка от грош. *Петър Драганов . . . и той не е заплатил: двайсет и два и руп, за шарлаган.* Вазов. **2.** Мярка за дължина — една осма от аршина (8,53 см.). *Само по въпроса за змията дойдоха в малко разногласие: Иванчо уверяваше, че тя била дълга лакът и 2 и половина рупа.* Вазов.

ру̀па *ж. Диал.* Планинска ровина.

ру̀пец, обикн. *мн.* ру̀пци, *м.* Населението в Средните Родопи, главно в областта Рупчос или Ропката.

ру̀пор *м.* (рус.). Тръба с нееднакво широки отвори за усилване на звука при говорене. *Заскърцаха въжетата, капитанът ревеше през рупора към шлепчиите да боравят по-бързо с кормилото.* П. Спасов.

ру̀пски, -а, -о. *Прил. от* рупец. *Рупски говори.*

ру̀пче, *мн.* -та, *ср. Остар.* Монета от пет стотинки или десет пари; руп. *Той бързо ровеше, търсеше из всички джебове и вадеше по рупчета от тук от там.* Д. Немиров.

рус, -а, -о, *прил.* **1.** За коса, брада, мустаци — който е с бледожълт цвят. *Само косата ѝ, руса и златна като жълта тинтява, . . . той виждаше ясно в мисълта си.* Елин Пелин. *Той беше около четиридесетгодишен човек, . . . с ясни, сини очи и тънки руси мустаци.* Йовков. *Нежните класове на овеса, руси като косите на момиче, започваха да се клатят и да шумят.* Ем. Станев. ‖ За глава или лице — който е с такива косми. *Влезе висок, едър човек, . . . с почерняло скитнишко лице, русо и грапаво.* Елин Пелин. *Гледаше я в очите като малкото дете любящата майка, кога го милва по русата главица.* Цани Гинчев. **2.** За човек — който е със светла коса и светли очи. *Синеока моме, дай и тебе да погледам. Да видим твоя болярин рус ли е, черноок ли е.* Вазов. *На средата на масата с важност седеше Гаврил, кметът, рус до белота, със сини очи, кокалест и едър като дъб селянин.* Елин Пелин. *Найден беше висок момък, едър, рус, със сини очи и добродушно лице.* Г. Райчев.

русалѝя, обикн. *мн.* русалѝи, *м.* (лат.). Участник в обредни игри през русалската неделя. *Кукери и русалии.*

руса̀лка *ж.* **1.** *Нар. Митол.* Самодива, която се явява предимно през русалската неделя. *Тя гледа, излизат големи и малки | девойки, разплитат коси | и плават из бездни рой мили русалки | и песен нощта огласи.* К. Христов. **2.** Насекомо еднодневка. *Рибата . . . плуваше по плитките места да си търси храна и пъргавите сребърни четиримустачести мрени често подрипваха над тихата вода да уловят някоя русалка.* Цани Гинчев. **3.** Вид спортна лодка за един или двама гребци.

русàлски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до русалка. ◻ **Русалска неделя** — седмицата след Спасовден. **Русалски игри** — обредни игри през русалската неделя.

Русàля *ж. Нар.* Русалска неделя.

русèя, -èеш, *мин. св.* русях, *прич. мин. действ.* русял, -а, -о, *мн.* русèли, *несв.* Ставам рус, порусявам. *Косите му русеят от слънцето.*

русѝзъм, -змът, -зма, *мн.* -зми, *м.* Руска дума, израз или обрат, заети в някой език.

рỳсин, *мн.* рỳси, *м.* Лице от основното население на Руската съветска социалистическа република.

рỳски, -а, -о. **1.** *Прил. от* русин *и от* Русия. *Руски език.* **2.** Като *същ. м.* **руски** — руски език.

рускѝня *ж.* Жена от основното население на Руската съветска социалистическа република.

руснàк, *мн.* -ци, *м. Разг. Нар.* Русин.

русокòс, -а, -о, *прил.* Който е с руси коси. *Едно живо, русокосо момиченце стоеше вече пред него и го гледаше кротко в очите.* Вазов. *Димитро ле, русокосо момиче, | Димитро ле, чернооко девойче, | иди кажи на майка си, Димитро, | да не ражда друго чедо като теб.* Нар. пес.

русофѝл *м.* Привърженик и поклонник на руска политика и култура. *Противоп.* русофоб. *Славейков е бил от онези русофили..., които милеят за духовни и политически връзки между двата братски народа.* П. П. Славейков.

русофѝлски, -а, -о. *Прил. от* русофил. *Русофилски чувства. Русофилска политика.*

русофѝлство, *мн.* няма, *ср.* Проява на русофил. *Противоп.* русофобство.

русофòб *м.* Човек, който мрази руска политика и култура. *Противоп.* русофил.

русофòбски, -а, -о. *Прил. от* русофоб.

русофòбство, *мн.* няма, *ср.* Проява на русофоб. *Противоп.* русофилство.

рутинà *ж.* (фр.). **1.** Практическа опитност, обиграност. *Играч с добра рутина.* **2.** Догматично подражаване на чужда практика. *В работата на някои служители има още остатъци от стари методи — рутина, бюрократизъм.*

рутинèр *м.* Човек, който поддържа рутината (в 2 знач.), назадничав човек.

рутинèрство, *мн.* няма, *ср.* Проява на рутинер. *Борба срещу рутинерството.*

рутинѝран, -а, -о, *прил.* Опитен в практиката си; обигран, вещ. *Рутиниран футболен отбор. Рутиниран играч.*

рỳтя, -иш, *мин. св.* рỳтих, *несв. Диал.* Руша, събарям. **рутя се** *страд.* и *сред.* *Троица братя сговор чиниха, | сговор чиниха църква да градят, | денем я градят, вечер се рути, | вечер се рути камен по камен.* Нар. пес.

рỳхвам, -аш, *несв.*; **рỳхна,** -еш, *мин. св.* рỳхнах, *св.* **1.** Падам, събарям се бързо. *Люлее се и пука несигурната постройка, готова да рухне всеки миг.* Йовков. *Покривът на оттатъшната половина на къщата бе рухнал, стърчаха там... отскочили нагоре прогнили греди.* Дим. Талев. *Двете момичета се хванаха една о друга и крехките им снаги се залюшкаха от силни хълцания... Минута, две — и те рухнаха на земята, задавени от сълзи и глух плач.* Ц. Церковски. *Петър отсече големия бор... Това свето дърво, обожавано от прадедите, рухна под брадвата на внуците и дълго лежа в калта.* Елин Пелин. **2.** За тяло, организъм — отпадам от безсилие или болест; грохвам. *От дялбата ли, от болестта ли, но старият Синап рухна съвсем. Напролет започна да повръща кръв и през един хубав работен ден умря.* Г. Караславов. *Кондо бързо рухна. Той никъде не излизаше, с никого не говореше и никого не поглеждаше.* Д. Немиров. **3.** *Прен.* Пропадам, провалям се. *И аз, господа съдии, видях, че всичко, което бях съградил, рухна, че останах в семейството си като чужденец.* Елин Пелин. *Рухнали бяха надеждите му да помогне мъничко на хората.* А. Гуляшки.

рỳхване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* рухвам.

рỳхна. Вж. р у х в а м.

рỳхо, *мн.* няма, *ср. Нар. Събир.* **1.** Дрехи, обикн. горни. **2.** Носия, облекло. *Гагаузките и днес носят турско рухо: елек, шалвари от ярки цветове, само ходят с открити лица.* Вазов. *Те бяха с погрознели и груби лица, облечени вехто, в потури и елеци — рухото им беше македонско.* Вазов. *Като тях, Славка бе облечена в татарско рухо: копринен елек, под който се подаваше копринена риза и зелени копринени шалвари.* Вазов. ‖ *Обр. Полето се събуждаше... Пролетта не беше му донесла още разкошното зелено рухо.* Йовков. *Слънцето слизаше на залез, събличаше златното си рухо.* К. Петканов.

ручà, -ѝш, *мин. св.* -àх, *несв.* За вода — тека шумно, шуртя. *Рекичката ручи край високото плетище на Мильовия двор.* Вазов. *Навън не се виждаше нищо; чуваше се само, че плющи дъжд и че ручи придошлият дол.* И. Волен. *Дъждът се усиляше, безжалостно ручеше като из ведро.* Вазов. **2.** За гайда, глас и др. — издавам силен и еднообразен звук. *Гайда ручи и момите | скачат, рипат с смях.* Вазов. *Моторът ручеше равно и глухо.* А. Каралийчев. *Под прозорците ручат преграknало сирените на автомобилите.* Орлин Василев.

ручàло, *мн.* -а, *ср.* Ручило. *Изправи се край огъня и гайдарят, пак изписка гайдата, бръмна издебело и вече не спря дългото ручало.* Дим. Талев.

рỳчей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* (рус.). Поток. *Малки ручеи се провираха между дърветата и весело течаха.* Елин Пелин. *Със страх върбите се оглеждат | във посребрений ручей там.* К. Христов. *Сред замрели в сън ели | звучен ручей ромоли.* Лилиев *Малкият планински ручей клокочеше монотонно.* Кр. Григоров.

ручèне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* руча. *Всеки миг светкавици огнено начупват небесната твърд..., чува се пукот и гръм на падащи дървета, чува се някакво ручене, скърцане, стенание.* И. Волен.

ручѝло, *мн.* -а, *ср.* Дългата тръба на гайда, отдето излиза продължителен еднообразен звук. *Тоя ден след обед на ливадата на Света гора се виеше голямо хоро под ручилото на гайдата,* Вазов. *Понякога се чуваше свирня от гусла и едновременно пискливо ручило на гайда.* Ст. Загорчинов.

ручòк, *мн.* -ци, *м. Диал.* **1.** Храна за късна предобедна закуска. *Носи ручок на жетварите.*

2. Времето около такава закуска. *Слънцето се беше дигнало на ручок, когато четата пристигна на нивата.* К. Петканов. *Къде ручок той се качваше на кончето си и пак побесняваше из полето.* Елин Пелин.

рушà, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* 1. Събарям, срутвам. *Както една река подкопава и руши някой от бреговете си, тъй от години вече сеновчани подядаха земята и чифлика.* Йовков. *Сега е пълновластен господар вятърът: навлиза, минава през всичките стаи, ... руши стените.* А. Каменова. *През денят неуморно изграждам, | през нощта без пощада руша.* Дебелянов. 2. *Прен.* Развалям, унищожавам, съсипвам. *Бавно времето рушеше всичко.* К. Петканов. *О, не руши възторга чист и ням, | и не убивай спомена ми гален.* Багряна. **руша се** *страд* и *сред.*

рушвѐт *м.* (араб.). Подкуп. *Днес каймакам ефенди ми иска десет лири рушвет, за да не ме накаже.* Дим. Талев.

рушветчѝйство, *мн.* няма, *ср.* Подкупничество. *Не, таз отровна мушица, рушветчийството, трябва да се изтреби.* Йовков.

рушветчѝя, -та, *мн.* -йи *м. Разг.* Подкупник.

рушѐне *ср. Отгл. същ. от* руша *и от* руша се.

рушѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който руши, унищожава. *Рушители на гнет вековен, | продаде ни предател клет.* Яворов. *Не бива във всеки случайно арестуван да виждаме рушител на държавата.* М. Марчевски.

ръб, ръбът, ръба, *мн.* ръбове, ръба (сл. ч.), *м.* 1. Външна линия, получена от допирането на две плоскости под ъгъл. *Вълко се подпря на ръба на огнището и се загледа в запалените дърва.* К. Петканов. *Тя запуши, изпусна няколко кълбета дим и се облегна сърдито върху ръба на креслото.* Г. Караславов. *Никога не ми се завива свят, дори и когато вървя по ръба на найстръмната и висока скала.* Ем. Станев. || Чупка на панталон, получена при гладене. *Той беше дошъл в цивилни дрехи, носеше ярка червена връзка и подръпваше внимателно острите ръбове на панталоните си, когато седеше.* А. Гуляшки. 2. Обшит край на дреха, плат и др. *Жаждата за пустинята засуши езика ѝ* (на княгинята), *и с парливо удоволствие притисна до гърдите си грубия ръб на конопената риза, която все още носеше върху своето тяло.* Ст. Загорчинов. || Място, гдето са съединени две части от дреха; шев. *Една грозна и кирлива риза ... и едно безцветно тъмно палто, пукнато по ръбовете от напора на могъщата му снага, го правеха страшен и вдъхваха недоверие.* Елин Пелин. *Тук ръб шит-недошит, там цяла дупка зей | на панталони му, подкърпвани с парцали.* П. П. Славейков. *С каква грижливост и с какво умение мама ще я напътва кое как да захване и де с какъв ръб да съединява платовете.* Влайков. 3. *Диал.* Следа, белег от рана. *Първа нощ, Аглика! първа и по слава; | нели ръб на устна имам от тогава?* Яворов. *Той сецна ризата си, разгърди се и показа ръбовете на отдавна зарасналите си рани.* А. Гуляшки.

ръбàт, -а, -о, *прил.* 1. Който е с ръбове, обикн. остри. 2. *Прен.* Зъл, неразбран. *Ръбат човек.*

ръбене *ср. Отгл. същ. от* ръбя *и от* ръбя се.

ръбест, -а, -о, *прил.* Който има много ръбове. *Под ловките удари на техните чукове камъните се дробят на малки ръбести парчета.* Г. Караславов. *От двете страни се издигаха две ръбести колони с грапава мазилка.* Хар. Русев.

ръбѐц, *мн.* -бцѝ, *м. Рядко.* Назъбен ръб по краищата на зараснала рана. *Той беше се спрял под един стар бук и четеше знаците, които бяха начертани на кората му — отколешни знаци, почернели и набъбнали и зараснали като ръбците на стара рана.* Йовков.

ръбя, -иш, *мин. св.* ръбйх, *несв.* Обшивам краищата на плат или на дреха, за да не се нищят. *Кремена, в болярски дрехи, ръби риза на миндера.* Вазов. **ръбя се** *страд.*

ръвà, -ѐш, *мин. св.* -àх, *несв.* Ръвам. *Ръве като куче.*

ръвам, -аш, *несв.* Ръфам. *Огнянов ръваше бързо и лакомо питата.* Вазов. *Той подсмърчаше радостен около леглото на майка си и ръваше лакомо парче топла погача.* Г. Караславов. **ръвам се** *страд.*

ръване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ръвам *и от* ръвам се.

ръгам, -аш, *несв.* Удрям човек или животно, обикн. с нещо остро; муша. *Носеха бастуни и ръгаха с тях всеки, който се опитваше да се приближи.* Дим. Димов. *И лягам да спя. И спал-неспал, усещам — ръга ме старият в ребрата.* А. Гуляшки. **ръгам се** *възвр.* и *страд. Там ще пият, ... ще се ръгат с ножове — боже упази!* М. Кремен.

ръгам се, -аш се, *несв., сред. Разг.* Пъхам се, вра се някъде. *Няма да вървиш нийде ... Какво току се ръгаш на всякъде.* Д. Немиров.

ръгане *ср. Отгл. същ. от* ръгам *и от* ръгам се.

ръгвам, -аш, *несв.*; **ръгна,** -еш, *мин. св.* ръгнàх, *прич. мин. страд.* ръгнат, *св.* Ръгам веднаж или няколко пъти по веднаж. *Той се сборичкал с него и, как — сам не знае, го ръгнал с ножчето си.* Вазов. *Омар, който стоеше зад Влади, посегна да го ръгне с ножа си.* В. Друмев. **ръгвам се, ръгна се** *възвр.* и *страд.*

ръгване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ръгвам *и от* ръгвам се.

ръгна. Вж. ръгвам.

ръж, ръжтà, *мн.* няма, *ж.* 1. Житно растение с високо стъбло и с дребни зърна. Secale cereale. *Навсякъде миришеше на пролет, на зеленина, на вретенила ръж.* Елин Пелин. 2. Зърната на това растение. *Димитре, свърши ми се брашното! Ще дойда да ми дадеш малко ръж на заем.* К. Петканов. *До преди месец-два той пиеше кафе, смляно само от леблебии и ръж.* А. Гуляшки.

ръждà *ж.* 1. Червеникав окис по повърхността на железен предмет. *Мечът бе пречупен... и бе вече доста ръждясал, ала, освен ръжда, по него и досега личеха черни съсирени петна кръв.* Ст. Загорчинов. *Надявах се, че телът може да се скъса, да го прояде ръжда.* Ем. Станев. *Чисто злато ръжда го не хваща.* Погов. 2. Вид болест по листата на културни и диви растения. Puccinia. *Ръжда по житата.*

ръждавѐя, -ѐеш, *мин. св.* ръждавя̀х, *прич. мин. действ.* ръждавя̀л, -а, -о, *мн.* ръждавѐли, *несв.* Ръждясвам.

ръждѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който е покрит с ръжда. *Той държеше стара ръждива конска подкова, измъкната от някоя смет.* Г. Райчев. *Долният етаж също беше запустял — прозорците бяха разтрошени, оковани с ръждиви железни пръчки.* Г. Караславов. *Ядоса се Марко Кральовити, | па си влезе във ладна механа, | та извади таз сабля ръждива | и отсече Филипу главица.* Нар. пес. **2.** Който има цвят на желязна ръжда; жълточервен. *Един голям гълъб с ръждива перушина... задиря плаха мъничка гълъбичка.* А. Каралийчев. *Под малките му ръждиви мустачета лъснаха дребни, остри зъби.* Г. Караславов. *В края на месец октомври гората започна силно да вехне. По дъбовата шума се явиха ръждиви и мътножълти петна.* Дим. Ангелов.

ръждя̀сал, -а, -о. **1.** *Прич. мин. действ.* от ръждясам. **2.** Като *прил.* — който е покрит с ръжда; ръждив. *Консула беше не само иманяр, но и ходеше на лов — без билет, с една стара ръждясала пушка.* Йовков. *Дъбовите врати, обковани с ръждясали железа, се отваряха и скърцаха тъжно и продължително.* Дим. Димов. *А къщата вече се рушеше. Остро скърцаше на ръждясалите панти тежката порта.* Дим. Талев. *Тъдява бос човек не можеше да пристъпи, защото все там хвърляха остри ръждясали тенекии и късове от стъкла.* Йовков.

ръждя̀сам. Вж. ръждясвам.

ръждя̀свам, -аш, *несв.*; **ръждя̀сам,** -аш, *св.* Покривам се с ръжда. *Изтъняха конете им от глад, ятаганите ръждясаха на поясите им.* Йовков. *Ето те и тебе с пушка — рече му весело. — Ще я чистиш добре, ще я гледаш да не ръждяса.* Дим. Ангелов.

ръ̀жен, -а, -о. *Прил.* от ръж. *На софрата беше сложен ръжен хляб.* К. Петканов. *И за уроки му баяха, и с ръжен клас го надхвърляха, и със светена вода го пръскаха — нищо не помогна.* Г. Караславов.

ръжѐн *м.* **1.** Вид желязна лопатка, с която разравят жарава. *Слугата донесе в ръжена няколко въглена и го изсипа в едно мангалче.* Вазов. *Кондовица не го погледна, а бръкна с ръжена в пещта и силна топлина разкриви лицето ѝ.* Д. Немиров. *За една минута всичкото село изскокнало на улицата...: кой с фенер, кой със свещ, кой с пушка,... кой с ръжен, кой с кобилица.* Каравелов. **2.** Прът, на който пекат набучено месо над жарава. *Наловихме риба цяла торба...: набихме рибата напреки на три ръжена, посолихме я с мисирено брашно и със сол и я опекохме.* Цани Гинчев. *Осъмна Стоян, Стояне, | на висок баир Бакаджик, | при беглишките овчари | и тлъсто ягне надроби, | и буен огън накладе, | и остър ръжен отсече, | остър ръжен лилеков.* Нар. пес. ◻ **Пека някого на ръжен** — показвам се жесток към някого. *Батенката знаеше, че селяните имат скътани пари, даваше им по малко син камък, но ги печеше на ръжен.* А. Каралийчев. **Печем се на един ръжен** — живеем (намираме се) при еднакво лоши условия или несгоди. **Срещу ръжен не се рита** — безсмислено е да се води борба с много по-силен противник.

ръженѝк, *мн.* -ци, *м. Диал.* Ръжен хляб. *Овчарчето изтърси всички хранителни припаси: няколко твърди комати ръженик, лук, сол и миродия.* Вазов.

ръ̀женица *ж.* Ръжена слама. *Както всички други, то* (селото) *имаше покриви, настлани с ръженица.* Вазов. *Тия дни ще ми донесеш тука, в дюкяна, четири снопа ръженица, ама да е подълга.* Дим. Талев. *На гръб носят вода да топят ръженица за въжета.* К. Петканов.

ръка̀, *мн* ръцѐ, *ж.* **1.** Всеки един от двата горни крайника у човека, орган за хващане и работа. *Тя беше облечена, с открити плещи и голи до раменете ръце.* Йовков. *Бащата разтвори ямурлука и подаде ръка за сбогом.* Елин Пелин. *И виждам те унесена в мечти | за мен, подпряла чело на ръцете.* П. П. Славейков. *Една вечер, на връщане от работа, някой сложи приятелска ръка на рамото му.* Кр. Велков. *Не ще само ръцете да работят, иска и главата.* Погов. **2.** *Прен.* Обикн. *мн.* Човек като деятел; човек. *Една веща ръка би могла да съчетае тия звуци в сложна и хубава мелодия.* Йовков. *И тежко и горко на тази ръка, която се опита да вземе хляба на някого.* Ст. Чилингиров. *Злобна ръка запали всичко, що имахме на света.* В. Друмев. *Докато стигне до нас, нашата стока минава през много ръце и всяка ръка тегли към себе си.* Дим. Талев. ‖ Грижа, власт, внимание *Там е то, милата ѝ рожбица — расте в чужди ръце, без майчина реч и милувка.* Г. Райчев. *Ето, учителке, на твоите ръце оставям детето си, учи го на ум и разум.* Дим. Талев. **3.** *Прен.* Власт, притежаване. *Той е оня, Сава Пенев,... който миналата година избягна от ръцете на Селим чауш.* З. Стоянов. *Всичко им беше в ръцете. Каквото поискат, могат да го имат.* К. Петканов. *Отиваха да му кажат, че съдбата на селото е в неговите ръце.* Йовков. **4.** Имотно състояние или обществено положение на някого. *Дворът беше пълен с българи само, граждани и селяни от всякаква ръка.* З. Стоянов. *А в школото на даскал Божина се събираха повече деца на занаятчии, средна ръка люде или по-бедни.* Дим. Талев. *За него това означаваше още, че го смятат за човек от първа ръка, за човек, от когото могат да се вземат съвети.* Г. Караславов. *Аз съм, ефендим, човек от долна ръка, син на сиромашки родители.* З. Стоянов. **5.** Обособен момент, етап от беритба или обработка на нещо. *Досега те* (тютюнопроизводителите) *набраха над 2 милиона низи и започнаха беритбата на тютюновите листа от четвърта ръка.* Вечерни новини, 1955 г. *Остана необрана и „последната ръка" на пипера и др.* Раб. дело, 1948 г. *Обрахме тютюна на пет ръце. Щом като прибрахме първа ръка, падна градушка и нанесе доста повреди на тютюна.* ‖ Полученото от отделна беритба или обработка. **6.** *Рядко.* Подкрепа, помощ. *Тя може би се кае, тя може би чака жадно моята дума, моята ръка!* Елин Пелин. ◻ **Вдигам ръка** — а) Гласувам с вдигане на ръка. б) В събрание, клас и др. — давам знак с ръка, че искам да говоря. **Вдигам ръка срещу (против, на) някого** — а) Посягам да бия някого. *Мен ли обвиняваш! — изкрещя Павел гневно и... вдигна ръка срещу Божан.* Елин Пелин. *За пръв път се случваше, кой знае от кое време, селянин да дигне ръка срещу турчин.* Дим. Талев. б) Отнасям се враждебно, бунтувам се срещу нещо или срещу някого. *Той недоумява как може да се намери човек, който да дигне ръка срещу вековните светини на българския народ.* Ст. Чилингиров. **Вдигам ръка (ръце) от някого или от нещо** (разг.) — преставам да се

интересувам, отчайвам се. *Не съм дигнал ръка нито от делото, нито пък от народа.* П. П. Славейков. *Най-сетне Чакъра вдигна ръце и го остави да върши каквото си иска.* Дим. Димов. **Вдигам ръце** — прекъсвам борбата; предавам се. **Връзвам (свързвам) ръцете някому** (разг.) — отнемам някому възможността да действува. *Сега пред него простряха целия имот на баща й ... и нему се искаше да заграби всичко това и да го прибере, но ръцете му бяха вързани.* Елин Пелин. **Вързан (е) в ръцете** (разг.) — несръчен е. *Пък аз съм страшно вързан в ръцете — не мога кола със сено да ударя.* Елин Пелин. **Горе ръцете!** — дигни си ръцете и не се съпротивявай. *Горе ръцете! — изрече строго Морозов и насочи пистолета си срещу ловеца.* К. Ламбрев. **Дясна ръка съм на някого** (разг.) — най-добър и доверен помощник съм на някого. *На тебе ... съм хвърлил око отколе и ще те направя помощник. Дясна ръка ще ми бъдеш.* А. Каралийчев. **Едно на ръка** (разг.) — напълно сигурно. *Не, то е вече едно на ръка; откуп ще се земе.* А. Страшимиров. *Ама що — да не си свършил парите? — А бе, то едно на ръка.* Ц. Церковски. **Здрава (твърда) ръка** — силна власт. *А-а, той не може, господа, тук трябва твърда ръка!* Ст. Костов. *Беше вежлив и внимателен към всички. Но това не му пречеше да управлява с твърда и непоколебима ръка.* Сп. Септември, 1954 г. **Ида (връщам се) с празни ръце** — без да носи, без да получа нещо. *Човек като си гледа работата, все няма да се върне с празни ръце в къщи.* Ст. Чилингиров. **Измивам си ръцете** (книж.) — прехвърлям другиму отговорността, отървавам се от отговорност. **Имам дълги ръце** (нар.) — крадлив съм. **Имам златни ръце** (разг.) — много съм сръчен, майстор съм в занаята си. **Имам лека ръка (лека ми е ръката)** — а) Работя сръчно и бързо. б) Според народното схващане — имам качество да туря добро, успешно начало на някаква работа. *Когато е да се учат младите коне, кака Иванка ще ги научи, ръката й е лека.* **Искам ръката на някоя** (книж., остар.) — правя предложение за женитба. **Махвам (с) ръка** (разг.) — преставам да се интересувам; отказвам се. *Манолаки ... махна с ръка, като че искаше да каже: „Нека става що ще, аз съм стар!"* Йовков. *Той махна ръка от големи печалби в работата си и със същата лесннина реши да направи нова къща на Ния.* Дим. Талев. **Минава ми през ръцете** — имам работа, занимавам се. *Ти си храбрец, но мене не ме е страх. Много юнаци като тебе са минали през ръцете ми.* К. Петканов. *Много пари му минаха през ръцете напоследък.* **На бърза ръка** — набърже (за извършване на нещо). *Разшета се из къщи и на бърза ръка донесе хляб, сол и паница постна гостба.* К. Петканов. *Еньо заведе булката си в новата къща, която, макар и недовършена, постегнаха на бърза ръка.* Елин Пелин. **Нося някого на ръце** — грижа се прекалено за любим човек. *Ние си я знаеме Ния — спореше Султана. — Тя, ако искаш да знаеш, като царица си живее, моят син на ръце я носи.* Дим. Талев. **Оставам, съм (като) без ръце** (разг.) — отнема ми се възможността за нещо. **Оставил си ръцете** (разг.) — извършил е нещо много несръчно, лошо. **От (през) втора (трета и пр.) ръка** — не от първоизточника, а чрез второ, трето и пр. лице. *Най-противно и обидно беше това, че поканата беше, тъй да се каже, чрез втора ръка.* Г. Караславов. *Цитира от втора ръка.* **Отпускам ръце** — отпадам духом, отчайвам се. **Плюя си на ръцете** (разг.) — заемам се здравата да свърша нещо. **Подавам (протягам) ръка** — предлагам приятелство, добри отношения. *Понесли мъките от тежките премеждия, те бяха си подали ръце за да се борят със злочестините.* Д. Немиров. **Под ръка ми е (имам нещо под ръка)** — имам нещо на разположение, наблизу за ползуване. *Осъденият на смърт не трябваше да има под ръка нищо, с което би посегнал на живота си.* Г. Караславов. *Много пъти съм ти казвал, че искам пушката да ми е под ръка.* К. Петканов. **Потривам ръце** — изпитвам доволство или злорадство. *Гоце потрива ръце: „Най-после можем да се надяваме, най-после все ще излезе нещо".* Яворов. **Предавам нещо някому на ръце** — предавам лично, не чрез друг. **Подлагам ръка** — прося. **Работна ръка** — работници. *С въвеждането на машинната обработка на земята ние освободихме една част от работната ръка.* **Работя (правя) на ръка** — изработвам, правя нещо с ръце, не с машина. **Развързвам ръцете на някого** — давам някому възможност да действува. *Като виждаше какъв бездеен човек е каймакаминът, почувствува се с развързани ръце.* Дим. Талев. **Ръка за ръка** — задружно, заедно. *Икономическата криза върви ръка за ръка с инфлацията.* **С голи ръце** — без оръжие или без инструменти. *С какво ще се дигне народа на буна? С голи ръце ли?* А. Страшимиров. *Върши ли се работа с голи ръце?* К. Петканов. **С две ръце (подписвам, гласувам)** — с готовност, на драго сърце. **Скръствам ръце (кръстосвам ръце)** — преставам да работя, отказвам се да работя, да се боря. *Ами вие що сте скръстили ръце, що чакате? Защо не си търсите работа из града.* Дим. Талев. **Стоя (чакам, седя) със скръстени ръце** — бездействувам, не работя. *Той и зиме не седеше със скръстени ръце.* И. Волен. *А вие в дюкяна по ден работите, по два дни стоите со скръстени ръце.* Дим. Талев. **Турям (слагам) ръка на нещо** (неодобр.) — обсебвам, завладявам нещо. *Вангел ... подушил тая плячка и намислил да тури ръка на нея.* Вазов. *Геракът колкото повече мислеше, толкова повече се убеждаваше, че Божан е турил ръка на парите му.* Елин Пелин. **Човек с широка ръка** — щедър човек. *А хаджи Пени е човек с широка ръка и като обикне някого, целия си кемер му дава.* Д. Немиров.

ръкáв *м.* **1.** Част от дреха, която покрива ръката. *Дядо Йоцо приближи към него, ... взе му ръката, побара сукнения ръкав.* Вазов. *Къси ръкави. Широки ръкави. Запретнати ръкави.* **2.** *Прен.* Разклонение на река, обикн. към устието. *Марица бе спаднала и песъчливи острови, изникнали сред нея, деляха я на места на няколко ръкава.* Вазов. □ **Дъжд като из ръкав** (разг.) — много силен дъжд. *Дъждът падаше като из ръкав, на чучури.* Вазов. **Запретвам ръкави** (разг.) — залавям се енергично за някаква работа. *Това показва, че трябва да запретнем ръкави и да набавим пропуснатото.* Г. Димитров. **Ни в клин, ни в ръкав** (разг.) — казано или сторено неуместно, без връзка с това, което се говори или прави.

ръкавèла, обикн. *мн.* ръкавѐли, *ж.* **1.** *Остар.* Подвижна твърда маншета. **2.** Платнен ръкав от лакътя до китката, който се слага върху ръкава на дрехата за предпазване.

ръкавица *ж.* Част от облеклото, в която се пъха ръката обикн. до китката. *Той свали шапка още от вратата, като извади дясна ръкавица, за да се ръкува.* Вазов. *Кожени ръкавици. Плетени ръкавици.* □ **Пипам с ежови ръкавици** — постъпвам много грубо, сурово. **Пипам с ръкавици** (книж.) — работя, постъпвам внимателно, предпазливо. **Поемам ръкавицата** (книж.) — приемам покана за двубой, за борба. **Хвърлям ръкавицата (някому)** (книж.) — предизвиквам някого на борба, на двубой. *Но ръкавицата е хвърлена и трябва да се върви до край.* Св. Минков.

ръкатка *ж. Нар.* Гърне с дъговидна дръжка отгоре.

ръководен, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който ръководи. *Решенията на партийните и правителствени ръководни органи трябва да се изпълняват бързо и точно.* Уст. БКП. *Ръководни кадри. Ръководно начало.* || *Прен.* Главен, важен. *Ръководен пост. Ръководна роля.*

ръководене *ср. Отгл. същ. от* ръководя *и от* ръководя се.

ръководител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което ръководи. *Ръководител съм на училищното дело в цял един окръг.* Влайков. *Партийната група избира ръководител, който се утвърждава от бюрото на първичната партийна организация.* Уст. БКП. *Стопански ръководител.*

ръководителка *ж.* Жена ръководител.

ръководство, *мн.* -а, *ср.* 1. Само *ед.* Дейност на ръководител, на ръководни органи; ръководене. *На Лиляна възложиха ръководството на бойната и миноподривна работа в пети партиен район.* А. Гуляшки. *Правителството ... осъществява общото ръководство на външната политика на Народната република България и общото ръководство на народната отбрана.* Конст., чл. 43. *Техническо ръководство на строеж.* 2. *Събир.* Колектив, който ръководи някое учреждение, предприятие и др. *В завода е избрано ново ръководство. Театрално ръководство.* 3. Практическо учебно помагало. *Ръководство по овощарство. Ръководство по пчеларство. Ръководство по готварство.*

ръководя, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* Стоя на чело и напътствувам как да се действува; насочвам, направлявам. *Централният комитет ръководи цялата работа на Партията между партийните конгреси.* Уст. БКП. *Нему бе нужен и един център, ... дето да събира своите съмишленици и отдето да насочва и ръководи борбата.* Влайков. || Напътвам, вдъхновявам. *Ни чувство на злобно порицание, ни презрение, нито лекомислен смях не са ръководили моето перо.* Ал. Константинов. *Това се обяснява от идеята, която ме е ръководила.* П. П. Славейков. **ръководя се** *страд. Аз искам просто стачката в града да се ръководи от интелигентни и образовани хора.* Дим. Димов.

ръководя се, -иш се, *мин. св.* -их се, *несв., сред.* Съобразявам се, имам пред вид *В тия свои усилия правителството ще се ръководи единствено от желанието да бъде осигурен траен мир на Балканите.* Г. Димитров. *Вторият път дойдох с ходатайство за Спиро Андреев. Ръководех се само от приятелско чувство.* Дим. Ангелов. *Ръководя се от разписанието.*

ръкоделен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Изработен на ръка. *Ръкоделни изделия.*

ръкоделие, *мн.* -я, *ср.* 1. Само *ед.* Плетене, везане, бродиране. *Момите съм учила на шев, на ръкоделие.* Йовков. *Сега те седяха в стаята и се занимаваха с ръкоделие... Атанаска бродираше възглавничка.* Кр. Григоров. 2. Предмет плетен, везан или бродиран. *Найда е навела глава над ръкоделието си и пръстите ѝ сръчно оплитат червените конци.* А. Каменова. 3. Само *ед.* Учебен предмет за девици по шев, плетене и везба.

ръкойка *ж.* Хватка житни класове, отрязани със сърп. *Остър сърп блещи в ръцете ѝ, а под него падат ръкойка след ръкойка.* Елин Пелин.

ръкомахам, -аш, *несв.* 1. Махам с ръце, обикн. при говорене; жестикулирам. *Когато говореше, много ръкомахаше.* Д. Немиров. *Селяните говореха възбудено, ръкомахаха и се смееха.* Дим. Ангелов. *Даже и сега той нервно ръкомахаше и говореше нещо бързо и сърдито.* Вежинов. 2. Махам с ръка за поздрав. *Когато пристигна самолетът и бяхме вече се настанили в него, другарите ни стояха вкупом долу — усмихваха се, ръкомахаха ни.* Н. Фурнаджиев.

ръкомахане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ръкомахам. *Той говореше разпалено, с ръкомахания, с гневни очи.* Йовков.

ръкопашен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* (рус.). Само в съчет. **ръкопашен бой** — бой с ръце, с хладно оръжие или с каквото попадне. *На едно събрание на запасните офицери той беше влязъл в ръкопашен бой с фашистите; с един стол бе успял да спука главите на неколцина от тях.* Кр. Кюлявков.

ръкопис *м.* 1. Написан на ръка текст. *Току-що препращам тази заповед — посочи той ръкописите на бюрото.* Хар. Русев. || Оригинал на литературно или на научно произведение, написан на ръка или на пишеща машина. *Ръкописите на много писатели се пазят в архивния отдел на библиотеката.* || Написана на ръка или на машина статия, бележка и др., предназначена за печат. *Ръкописи не се връщат. Занесох ръкописа за набиране в печатницата.* 2. Книга, написана на ръка, обикн. старинна. *Тя е доста стара книга, известна е по нашенско в ръкопис, разни преписи.* П. П. Славейков. *Старобългарски ръкописи.*

ръкописен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който е писан на ръка, не печатан. *По вратите на кафенетата и по много зидове на улиците стояха ръкописни покани.* Вазов. □ **Ръкописна буква** — вид на буква както обикн. се пише с ръка.

ръкописно. *Нареч. от* ръкописен. *Думата беше написана ръкописно, с червен молив.* А. Гуляшки.

ръкоплескам, -аш, *несв.* Ръкопляскам.

ръкоплескане *ср. Отгл. същ. от* ръкоплескам.

ръкопляскам, -аш, *несв.* Пляскам с ръце в знак на одобрение, възхищение, доволство или нетърпение. *Ще ли ръкопляска / на твоите пиеси някой тук?* К. Христов. *Защо ли не звънят вече? Всички са готови и чакат. Публиката вън ръкопляскаше от нетърпение.* М. Кремен.

ръкопляскане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ръкопляскам. *Нямаше нито ръкопляскания, нито се чуха одобрителни думи.* Йовков. *Циркът гърми от заглушителни ръкопляскания и викове „браво".* Вазов.

ръкополагам, -аш, *несв.*; **ръкоположа,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Църк.* Посвещавам някого в духовен сан със специален обред. *Владиката го ръкоположи за дякон.* **ръкополагам се, ръкоположа се** *страд.*

ръкополагане *ср. Отгл. същ. от* ръкополагам *и от* ръкополагам се.

ръкоположа. Вж. ръкополагам.

ръкостискане, *мн.* -ия, *ср. Книж.* Енергично ръкуване. *Това ръкостискане на двамата противника беше знак на примирение.* Вазов.

ръкохватка *ж.* Ръчка. *Момчил измъкна меча от ножницата и го целуна до ръкохватката.* Ст. Загорчинов.

ръкувам се, -аш се, *несв., сред.* и *взаим.* Подавам някому ръка или поемам на някого подадена ръка при среща в знак на поздрав, при сбогуване или при изказване на някакво пожелание, съболезнование, благодарност и др.; здрависвам се. *Той свали шапка още от вратата, като извади дясна ръкавица, за да се ръкува.* Вазов. *Хората, повечето познати, станаха и честитиха на Стоян, като се ръкуваха.* Елин Пелин. *Всеки се изреди да се ръкува с пътника.* А. Страшимиров.

ръкуване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ръкувам се. *Пак поздравления и ръкувания с всичкия този учтив народ!* Вазов.

ръмеж, *мн.* няма, *м.* Шум от дребен дъжд, когато ръми.

ръмене *ср. Отгл. същ. от* ръмя.

ръмжа, -иш, *мин. св.* -ах, *несв.* **1.** За животно — издавам сърдит равен звук, обикн. със затворени уста. *Двете кучета, вързани в двора, започнаха да подрънкват със синджирите си и да ръмжат неспокойно.* Дим. Талев. **2.** *Прен.* Изразявам злоба, омраза, неудоволствие. *Чорбаджиите зле ръмжаха против него, но той не обръщаше внимание на нищо.* Д. Немиров.

ръмжене, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ръмжа. *Остатъкът от оцелялата глутница се отдалечи..., като издаваше злобно и тъжно ръмжене.* Дим. Димов. *Дочул за туй недоволство и ръмжене, Младен по едно време хитро се опита да се скрие зад гърба на съвета.* Влайков.

ръмка *ж. Диал.* Лек краткотраен дъжд.

ръмолене *ср. Отгл. същ. от* ръмоля. *Едно далечно ръмолене долита, гасне, приспива като вълшебен сън.* К. Константинов.

ръмоля. Само 3 *л.* **ръмоли**, *мин. св.* ръмоля, *прич. мин. действ.* ръмолял, -а, -о, *мн.* ръмолели, *несв.* **1.** За вода — като пада или тече спокойно, издава тих, еднообразен, приятен шум; ромоня. *Поточето кристално ръмолеше | в зелената гора.* Вазов. *Скрит под старите зашумени кестени, фонтанът на Диана ръмоли.* К. Константинов. **2.** За дъжд — ръми. *А дъжд ситен-дребен като прах непрестанно ръмоли и мокри дрехите.* Елин Пелин. *Хубав дъждец ръмоли, ще размекне земята.* А. Каралийчев.

ръмя. Само 3 *л.* **ръми**, *мин. св.* ръмя, *прич. мин. действ.* ръмял, -а, -о, *мн.* ръмели, *несв.* За дребен дъжд — вали тихо. *Тъмнината е черна наоколо и глухо и монотонно ръми дъждът.* Йовков. *Спи градът в безшумните тъми, | ... | а дъждът ръми, ръми, ръми.* Дебелянов. *Дъждът беше попрестанал, но все още ръмеше като прах.* Г. Райчев.

ръсвам, -аш, *несв.*; **ръсна,** -еш, *мин. св.* ръснах, *прич. мин. страд.* ръснат, *св.* Ръся веднаж или няколко пъти по веднаж. *Вятърът утихна, ръснаха няколко едри капки дъжд.* Кр. Григоров. *Жената намокри метлата, ръсна пода и почна да мете.* **ръсвам се, ръсна се** *страд.*

ръсване *ср. Отгл. същ. от* ръсвам *и от* ръсвам се.

ръсене *ср. Отгл. същ от* ръся *и от* ръся се. *Дъждецът трая около четвърт час, без да се усили, и най-после се превърна на едвам усетно ръсене.* Вазов.

ръсна. Вж. ръсвам.

ръст, ръстът, ръста, *мн.* ръстове, ръста (сл. ч.), *м.* **1.** Височина на човек или животно. *Величков беше петнайсетгодишно момче. С дребен ръст.* Вазов. *Конете... си приличаха като близнаци — и двата бяха еднакви на ръст.* Йовков. *Нисък на ръст.* **2.** Големина, размер на готово облекло. *Има пижами от всички ръстове. Първи ръст. Втори ръст.* **3.** (рус.). Растеж, увеличаване. *Паралелно с ръста на организацията трябваше да върви и въоръжението на членовете.* Яворов. *С цифри ни сочат големия ръст на производството* (на мината) *в сравнение с онова, което тя е имала преди войната.* Н. Фурнаджиев.

ръся, -иш, *мин. св.* ръсих, *несв.* **1.** Пръскам, посипвам с капки вода или друга течност. *В едната си ръка Бодура държеше китка маточина, взе да ръси с нея към роя и навсякъде из въздуха се разнесе приятна миризма.* Йовков. *Преди да мета, ръся двора.* **2.** Посипвам отгоре с нещо ситно. *И вечно този дим се люлее лениво над грамадните фабрични постройки и ръси сажди по стрехите, по улиците.* Вл. Константинов. *Ръся баница със захар.* **3.** *Разг.* Пилея, разпилявам безогледно или по невнимание. *Зле струвате, дето ръсите кореспонденцията си по пътя.* Вазов. **ръся се** *възвр.* и *страд.*

рът, рътът, рътa, *мн.* рътове, рътa (сл. ч.), *м.* Продълговат хълм; рид, бърдо. *На север се развиваха вълнообразно рътове и планински долове.* Вазов.

рътене *ср. Диал. Отгл. същ. от* рътя *и от* рътя се. *Семето от доматите оставихме в сандъчета за рътене.*

рътлина *ж.* Малък рът. *Това лято прекарах в село, моето хубаво село,... кацнало върху живописна рътлина.* Елин Пелин.

рътя, -иш, *мин. св.* -их, *несв. Диал.* **1.** Оставям на топло и влажно място семена или картофи, за да прокълнат. *Рътим картофите, за да поникнат по-рано.* **2.** Разсаждам нещо, което е прокълнило от семе. *Ти си в градинка седеше, | ран си босилек рътеше.* Нар. пес. **3.** За нещо посяно или посадено — прорасвам, прокълнявам преди разсаждането. *Картофите са рътили в избата.* **рътя се** *страд.* и *сред.*

ръфам, -аш, *несв.* Късам със зъби, с клюн, обикн. за да ям. *Дечурлигата му носеха тогава*

[illegible] *сух комат и той ръфаше лакомо хля-бе, без да спира да играе.* Вазов. *Кучета ще ти ръфат месата — така да знаеш! — изръмжа* [illegible] *Стоилко.* Я. Страшимиров. *Тия орли . . . ръфаха човешки меса.* Йовков. **ръфам се** *страд.*

ръфам се, -аш се, *несв., сред.* За плат, кожа — късам се по краищата, по ръбовете. *Нося ръкавели, за да не ми се ръфат ръкавите.*

ръфане *ср. Отгл. същ. от* ръфам *и от* ръфам се.

ръчвам, -аш, *несв.*; **ръчна,** -еш, *мин. св.* ръчнах, *прич. мин. страд.* ръчнат, *св. Разг.* Ръчвам веднаж или няколко пъти по веднаж. **ръчвам се, ръчна се** *страд.*

ръчване *ср. Отгл. същ. от* ръчвам *и от* ръчвам се.

ръчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който е приспособен да се носи на ръка или в ръка. *Ръчен часовник. Ръчна чанта. Ръчен багаж.* **2.** Който е изработен или се работи на ръка, не с машина. *Ръчна работа. Ръчно плетиво. Ръчни тухли. Ръчен шев.* **3.** Който се движи с ръка, не с мотор, машина или др. *Ръчна помпа. Ръчна шевна машина. Ръчна преса. Ръчна количка.* **Ръчна продажба** — амбулантна продажба на дребно. **Ръчна работа** — учебен предмет за развиване практическа сръчност у учениците. *Учител по ръчна работа.*

ръченик, *мн.* -ци, *м. Диал.* Дълга кърпа, обикн. за глава. *Ръченикът ѝ не беше забраден, а с отпуснати настрани краища.* Йовков.

ръченица *ж.* **1.** Вид български народен танец с бърз темп, който се играе обикн. от двама души. *Краката му не стъпяха на земята. На ръченица никой не можеше да му излезе на среща.* Величков. *Чуваха се провиквания, а от време на време дюшемето захващаше да бумти, като че се продънваше под юнашката ръченица.* Йовков. **2.** Мелодия за такъв танец. *Музиката . . . засвирва скоклива ръченица.* Вазов. *Неочаквано кавалът на Дамян поде ръченица.* Йовков.

ръчка *ж.* Специална, обикн. издадена част, която се хваща, за да се приведе в движение уред, машина, приспособление и др.; дръжка. *Сегиз-тогиз дръпваше една ръчка и ту сваляше лемежите по-ниско, ту ги извисяваше, за да бъде равномерна оранта.* Кр. Григоров. *Ръчка на врата.*

ръчкам, -аш, *несв. Разг.* Ръгам, муша, бода. *Тяхната малка група настигна колата на дяда Ралча, който ръчкаше с остена и подканяше мършавите си лениви биволици.* И. Волен. **ръчкам се** *страд.*

ръчкане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ръчкам *и от* ръчкам се.

ръчна. Вж. ръчвам.

ръчно *нареч.* С ръка, на ръка. *Манипулацията се извършва ръчно. Ръчно плетена блуза.*

ръшкам, -аш, *несв.*; **ръшна,** -еш, *мин. св.* ръшнах, *св. Диал.* Ходя нагоре-надолу, шляя се. *Заран стана рано, умия се, ръшна, | работата свърша — и полска, и къщна.* Елин Пелин.

ръшкане *ср. Отгл. същ. от* ръшкам.

ръшна[1]. Вж. ръшкам.

ръшна[2], -еш, *мин. св.* ръшнах, *несв Диал.* Ръшкам. *За щерка ми се жени, | а ръшне след жена ми.* Ал. Константинов (превод).

рьонтген *м.* (нем.). Рентген.

рьонтгенов, -а, -о. *Прил. от* рьонтген; рентгенов.

рядко. *Нареч. от* рядък. *Рядко минавам оттам. Рядко сварена каша. Рядко забити колци. Рядко даровит художник.*

рядкост, редкостта, *мн.* рядкости, *ж.* **1.** Нещо, което се среща много рядко и затова обикн. се цени. *Тоя вестник е сега библиографическа рядкост.* П. П. Славейков. *Камилите са вече рядкост в България.* **2.** Явление случай, който не се повтаря често. *Голяма рядкост беше да се намери . . . любеница сега, толкова късно след Божик.* Дим. Талев.

рядък, -дка, -дко, *мн.* редки, *прил.* **1.** Който се състои от много и разположени на по-голямо разстояние един от друг еднакви предмети, неща, части. *Противоп.* гъст. *И ударихме пеша напреко низ урвата, обрасла със стара дъбова рядка гора.* Вазов. *Редките му руси мустаци стърчеха в безпорядък на вси страни.* Елин Пелин. *Горе в Бояна също трепкаха редки светлинки.* Г. Райчев. *Редки зъби. Рядко платно.* **2.** В който има повече вода или друга течност. *Противоп.* гъст. *Рядка каша. Рядка кал. Рядко мляко. Рядък разтвор. Рядка боя.* **3.** Обикн. *мн.* Който се среща или става на по-дълги интервали от време, не често. *Той биваше весел само в редки моменти. Редки минувачи. Редки посетители. Редки виждания. Рядка стрелба.* **4.** Който не се намира, не се среща често и затова обикн. се цени. *Може ли . . . да се намери по нашите места разковниче? . . . — Рядка тревичка е тя.* Елин Пелин. *Едни събират редки картини и покриват стените на стаите и салоните си, без да разбират от изкуство.* Ив. Мартинов. || *Прен.* Изключителен, извънредно голям. *Славата не се купува с пари, поетът е нещо рядко и високо.* Вазов. *Тя беше рядка хубост, за каквато тук старите казваха, че не са помнили.* Я. Страшимиров. *Рядко удоволствие.*

рязан, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* режа. **2.** Като *прил.* — а) Който е направен на малки късове чрез рязане. *Рязано зеле. Рязани дърва. Рязан тютюн.* б) Който е изработен чрез резба. *Рязан таван. Рязан иконостас.* в) Който е окастрен, изрязан. *Рязано лозе.*

рязане *ср. Отгл. същ. от* режа *и от* режа се. *Ножче за рязане на хартия.*

рязанки *мн., ед.* (рядко) рязанка, *ж.* Резанки.

рязвам, -аш, *несв.*; **рязна,** резнеш, *мин. св.* рязнах *и* резнах, *прич. мин. страд.* рязнат, *св.* **1.** Режа веднаж или няколко пъти по веднаж. *Рязнат с щик през рамото, изпъшка и възнак тръсна се Стоичко Делирад.* П. П. Славейков. *Надигна се той, но нещо го рязва през кръста.* Ст. Ц. Даскалов. **2.** Режа, порязвам малко, правя рязка. *И той рязна палеца на дясната си ръка с меча.* Ст. Загорчинов. **3.** *Разг.* Отрязвам малко от нещо. *Резни ми от луканката.* **рязвам се, рязна се** *страд.*

рязване *ср. Отгл. същ. от* рязвам *и от* рязвам се.

ря̀зка, *мн.* рѐзки, *ж.* **1.** Тясна следа, направена с нещо остро върху гладка повърхност; черта, драскотина. *Гледаше надрасканите по кората му* (на дървото) *като на робош черти и резки.* Йовков. || Продълговат белег, драскотина по кожата от зараснала рана или от одрасkване. *Видя само, че на едната му буза имаше голяма червена рязка — белег от скорошна рана.* Йовков. **2.** По-дълбока бръчка по лице, кожа. *Понякога излазяха вертикални резки по челото му.* Вазов. *Повечето пъти само пребледняваше и на челото ѝ, между веждите, се явяваше дълбока рязка.* Г. Райчев. **3.** *Рядко.* Цепнатина, пролука на врата, ограда и др. *След малко време лъсна свещ през резките на килера и вратата му се отключи.* Вазов. *Видели из резките на стряхата, че училището го заграждат от всякъде турци.* Вазов. **4.** Тясна и дълга ивица, черта. *Тя* (котката) *е сива, с черни напречни резки като на тигрица.* Йовков.

ря̀зко. *Нареч. от* рязък. *Кларнето рязко пищеше.* Елин Пелин. *Конят рязко се дръпна на страна и конникът полетя към земята.* Ст. Загорчинов. *Той отговори рязко.*

ря̀зкост, резкостта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* рязък.

ря̀зна. Вж. р я з в а м.

ря̀зък, -зка, -зко, *мн.* рѐзки, *прил.* **1.** За глас, звук и под. — който действува остро, неприятно на слуха; остър, неприятен, резлив. *Като ме видя, тя трепна, изгледа ме странно и избяга с резкия писък на птица.* Елин Пелин. *Над главите се размахваха свити пестници, гласовете станаха яростни и резки.* Ст. Загорчинов. **2.** Който се проявява изведнаж; внезапен. *И се досещаха за причината на тази рязка промяна в настроението и държането му.* Г. Караславов. *Рязка болка.* || Който става, който се извършва изведнаж и отсечено. *Гълъбът се върна ужасѐн и се устреми право към срещната гора. Там внезапно направи един рязък завой.* Елин Пелин. *Рязко движение. Рязко падане на цените.* **3.** Ясно и точно определен. *На бойното поле няма тая рязка и привична граница между живота и смъртта.* Йовков. *Но тук в същност и няма туй рязко деление на почтени и непочтени занятия.* Ал. Константинов. || Който е с остра и отсечена форма. *Високите върхове на Стара планина величаво открояваха своя рязък профил в хоризонта.* Вазов. *Чертите на лицето бяха правилни и красиви, но резки.* Ст. Загорчинов. **4.** *Прен.* Остър, груб, обиден. *Рязък протест. Рязка резолюция. Рязка присъда.* || Груб, обиден. *Рязък тон. Рязък език. Рязък отказ. Рязък отговор.*

ря̀зън *м.* Резен. *Рязън диня.*

ря̀па, *мн.* рѐпи, *ж.* **1.** Вид зеленчук — растение с обли, сочни корени, които се употребяват за храна; рапон. Brassica rapifera. **2.** Корените на това растение. *Настъргана ряпа. Бяла ряпа. Черна ряпа.* **Сея на корена му ряпа** (разг., неодобр.) — търся излишни подробности, много му издирям.

С

с[1]. 1. Звукът с. 2. Писмен белег на звук с, осемнадесета буква от азбуката. *Печатно с. Ръкописно с.*

с[2] и **със** (пред думи, които започват със *с, з*), *предл.* 1. За означаване посредством какво оръдие, орган, предмет, материал, свойство се извършва, осъществява действието. *Той скокна и взе да тъпче с крак.* Вазов. *Зуза натискаше духалото, въртеше точилото, а Скорецът удряше с чука.* Елин Пелин. *Как ме те примамяха с дъхът си, | в моя път растящите цветя!* П. П. Славейков. *С прясно го мляко къпала, | с руйно го вино поила, | с тлъсти агнета хранила.* Нар. пес. *Свиря с уста. Бъркам с лъжица. Пиша с молив. Пръскам с кал. Мажа с вар. Посипвам с прах. Готвя с масло.* 2. За означаване на това, което обгражда, обикаля някого или нещо. *Околовръст* (широкият двор) *бе ограден като кале с бели зидове.* Елин Пелин. *Обиколен с такова топло внимание и грижливост в тая българска къща, Огнянов прекара три недели.* Вазов. *Софийското поле е заградено отвсякъде с планини.* || За означаване на граница. *На север България граничи с река Дунав.* 3. За означаване по какъв начин, при какво състояние се извършва действието. *И ще умрем със слава и в борба.* Вазов. *Предателството към отечеството е най-тежко престъпление към народа и се наказва с всичката строгост на закона.* Конст., чл. 90. *Старецът задърпа с всички сили въжето.* Елин Пелин. *Посрещам с радост. Говоря с усилие. Чакам с нетърпение. Гледам с учудване.* 4. За означаване какво се съдържа, какво има в нещо. *На трапезата бяха наслагани блюда с постни яденета и закуски.* Вазов. *Зад селото се ширеше надалече узрялото поле,... пълно с работници и жетварки.* Елин Пелин. *Очите на стария иконописец се изпълниха със сълзи.* Йовков. *Бъклица с вино. Пасти с крем. Баница със сирене. Връзка с ключове.* 5. За означаване на принадлежна част, наличие, снабденост. *Противоп.* без. *Хубава циментова чешма с два чучура.* Елин Пелин. *Чашка с дръжка. Дърво с листа. Дреха с ръкави. Часовник с махало.* || За означаване притежание на качество, признак, особеност. *Наистина... мъчно е и за мене със старите кокали и с болните гърди да щътам и да върша тия работи.* Вазов. *А под нея* (скалата) *бяха поникнали странни бурени с нетърпима миризма.* Елин Пелин. *Човек с една ръка. Дете с упорит характер.* 6. За означаване на това, с което е облечен, покрит някой или нещо. *Околността беше покрита с буйна зеленина на орешаците.* Вазов. *В делник той се обуваше с царвули и бели навуща, а в празник ходеше с бели чорапи.* Влайков. *Озърта се на друма | висок и странен мъж. | С войнишки панталони, | с кожухче на гърба.* Н. Фурнаджиев. *Ходи винаги с очила.* 7. За означаване свързване, съединение. *Явно беше, че у тоя човек голямата физическа сила е съединена и с голяма смелост.* Йовков. *Слушай!... Искаме да ни свържеш с другарите в Шишманово.* Дим. Димов. *В далечината небето се слива с морето. Селото ни е свързано с железопътна линия.* 8. За означаване на предстоящо действие, на цел. *Погледнах пътната вратня с намерение да изскокна.* Вазов. *Аз се разплатих, заплатих бай Ганьовото пиво и излязох на перона, с намерение да го потърся.* Ал. Константинов. *Сутринта той стоя дълго пред дюкяна на махленския кацар, с желание да открадне едно мъничко трионче.* Елин Пелин. 9. За означаване на придружаване, съвместна дейност. *Заехме с бай Ганя две съседни стаички.* Ал. Константинов. *Сивушка — слаба кравичка, два пъти по-малка от Белчо, прави усилие и върви успоредно с него.* Елин Пелин. *С него живеем на една улица. Ще дойде с баща си. Ляга си с кокошките.* || За означаване едновременно извършване на две действия; при. *Със застаряването той бе станал сприхав.* Вазов. *С настъпването на деня като че се разведри и в душата ми.* Величков. *Народното събрание се разпуща с изтичане на пълномощията му или по-рано, ако то самото реши това.* Конст., чл. 30. 10. За означаване на това, което заменя друго. *Предишната сухост и студена учтивост се смениха с една топлота.* Вазов. *Смъртната присъда, за чудо, бива заменена с вечен затвор в окови.* П. П. Славейков. *Той мислеше да поиска от брата си смяна с друга нива.* Елин Пелин. || При сравнение — за означаване на предмета, с който се сравнява. *Какво игралце изглежда първият американски локомотив... в сравнение с изложените до него гиганти-локомотиви.* Ал. Константинов. *Преживените трудности съвсем не можеха да се сравняват с трудностите, които сигурно е преодолял този тригодишен горски жител.* Хар. Русев. 11. За означаване отношение към обекта, обикн. при средни глаголи. *Гроздан се заяде с него, тежко и кърваво го обиди.* Йовков. *Бре момче, я си върви по пътя, не се подигравай със стари хора, че е срамота.* Елин Пелин. *Геракът ценеше нейните способности... и се гордееше с нея.* Елин Пелин. *Тополчани не знаеха кога е ден, кога е нощ, толкова бързаха с оранта.* К. Петканов. *Казвам ти, че трябва да се стегнете, да не закъснявате с изпълнението на поставените ви задачи.* Дим. Ангелов. *Шегувам се с приятеля си.* 12. За означаване на лице или предмет, по отношение на който съществува нещо, става нещо; по отношение на. *Много е бледичка, горката... и не е дотам добре със здравето си.* Дим. Ангелов. *Но с кериците работата стоеше най-зле.* Ем. Станев. *С прехраната сме добре.* 13. За доуточняване, поясняване характера, състоянието на някого или на нещо. *На едно място из шумака излязоха въоръжени турци, с*

твърде подозрителен вид. Вазов. *Образованието е светско, с демократически и прогресивен дух.* Конст., чл. 79. **14.** За означаване на неопределен период от време, обикн. голям; с течение на. *С годините крушата остаря, подгърби се.* Кр. Григоров. *После с време свикнаха и драго започна да им става, че от толкова далеко идват хора да търсят Обрада, техния съселянин.* Ст. Загорчинов. *С дни всичко се забравя.* || При съществителното време — без закъснение, в определения момент. *Мен сигурно там ще ме турят, мислеше той, чакай барем с време да стигна.* Елин Пелин. *Добре, че се научихме с време за Ивайловото идене, та излязохме из кулата.* Вазов. **15.** За означаване голямо число, голямо количество, много. *Имаше там със стотини хора.* Вазов. *С часове вече там чакаха болни, дошли да се прегледат.* Йовков. *Гюлова вода с казани имаме долу в избата, а тя ливанто купува! — ругаеше той дъщеря си.* Чудомир. **16.** За означаване на разлика в количество, брой. *И тогава тя съзна, че този мъж, с осем години по-възрастен от нея, бе в същност духовно и физически много по-млад от нея.* Дим. Димов. *В дванадесет часа в полунощ ние пак тикнахме часовниците си с един час напред.* Г. Белев. *Организации с по-малко от 15 члена избират само партиен секретар.* Уст. БКП. **17.** За означаване поздравления, благопожелания и др. *Онзи ден ти телеграфирах да те поздравя с осемдесетгодишнината.* Ал. Константинов. *Честита ти нова година! С най-топли благопожелания и привети.* Вазов. *Хайде със здраве! — викаше след тях Моканина.* Йовков. *С поздрав.* **18.** *Разг. Груб.* При повторение на едно съществително — за израз на укор, недоволство, възмущение и др. *Когато малките леят куршуми, той трябва пък топове да лее... Чапкъни с чапкъни.* Вазов. *Конете си искам аз, от тебе ги искам... Хайдутин с хайдутин.* Йовков. *Слугата му — и той върви със него в крак, / и той раздава ум, дивака му с дивак!* Ас. Разцветников. || *Разг.* За изразяване на отрицателно отношение към предмет, проява и др. *Пък ти с тия зайци! Просънувал си ги.* Елин Пелин. *Махни се по дяволите с твоите молитви!* Елин Пелин. *Стани от пода!... Не се търкаляй като куче и престани с лигавия си плач!* Дим. Ангелов. **19.** При съществителните гърди, лице, очи — повторени: много отблизу, един срещу друг. *Двете войски се удариха гърди с гърди.* Вазов. *В това време навалицата бързо се стъписа и срещу мен, лице с лице, застана същият весел палячо.* Г. Райчев. **20.** Прибавено към съществителни или наречия образува предложни изрази, напр. във връзка с, съгласно с, съобразно с, с оглед на, в съгласие с, с изключение на.

с-, съ-. I. Глаголна представка за означаване: **1.** Завършеност на действие, напр. сварявам, сготвям, сдробявам, сдъвквам, смачквам, смилам, счуквам, счупвам, сграждам и др. **2.** Съвместна обща дейност или изживяване, напр. сближавам се, сговарям се, сдобрявам, сдружавам, споделям, спречквам се, сприятелявам, съпътствувам, сърадвам, съчувствувам и др. **3.** Действие, което се извършва в посока отгоре на долу, напр. свалям, свличам, слизам, спадам, смъквам, сривам и др. **4.** Натрупване, набиране на едно място, напр. сбирам, свиквам, струпвам и др. **5.** Съединяване на две или повече неща, напр. свързвам, сраствам, сглобявам, слепвам, скачвам, съединявам, съшивам и др. **6.** Действие, което се извършва бързо, изведнаж, напр. сграбчвам, сбарвам, сръгвам, сритвам и др. **7.** Действие, което се извършва набързо и не много грижливо, напр. скърпвам, скалъпвам, слъгвам и др. **II.** Представка за образуване на глаголи от съществителни или прилагателни, напр. свечерявам се, сгъстявам, скъсявам, смалявам, смразявам, стеснявам, стъмнявам се. **III.** Само съ-. Представка за образуване на съществителни от други съществителни: **1.** Означава съвместно общо участие, изживяване и пр., напр. съболезнование, състрадание, съучастие, съчувствие и др. **2.** Означава, че лицето живее, работи и пр. заедно с друго лице, напр. съгражданин, съредактор, съселянин, състудент, сътрапезник, сътрудник, съученик и др.

сабахлен *нареч.* (араб.). *Разг.* Утре, сутринта.

саблен, -а, -о. *Прил. от* сабля. *Саблен удар. Саблена дръжка.*

сабля *ж.* Сабя. *На една страна захвърлил пушка / на друга сабля / надве строшена.* Ботев.

саботаж *м.* (фр.). Умишлено тайно действие, което има за цел да внесе разстройство в работа, в дейност на предприятие, учреждение и др.; вредителство. *Реакцията действува подмолно, провежда стопански саботаж, организира терористически банди.* Г. Димитров.

саботажен, -жна, -жно, *мн.* -жни. *Прил. от* саботаж. *Саботажна дейност. Саботажни групи.*

саботирам, -аш, *несв.* и *св.* Правя саботаж. *Войниците симпатизираха на въстаниците и саботираха тяхното преследване.* В. Коларов. *И бай Нончо реши да се бори... и с частниците, които саботираха прибирането на храните.* А. Гуляшки. **саботирам се** *страд.*

саботиране *ср. Отгл. същ. от* саботирам *и от* саботирам се.

саботьор *м.* Лице, което върши саботаж. *Трябваше да се вземат мерки и против спекулантите и черноборсаджиите, против саботьорите и вредителите.* Г. Димитров.

саботьорка *ж.* Жена саботьор.

саботьорски, -а, -о. *Прил. от* саботьор. *Саботьорски прояви. Саботьорски елементи.*

саботьорство, *мн.* няма, *ср.* Дейност на саботьор, вършене на саботажи.

сабя *ж.* Хладно оръжие, като дълъг, тънък, обикн. леко извит нож. *Той сам съсече със сабята си едного от тях.* Вазов. *Изтеглям сабята. Сабя дамаскиня. Сабя френгия.*

саван *м.* (нгр.) Бяло тънко платно, с което покриват или увиват мъртвец; покров. *Бай Ганьо се приближи към смъртното легло и случайно отдръпва савана от лицето на момъка.* Ал. Константинов. *Под белите, ослепително чисти завивки Аликс приличаше на мъничък скелет, обвит в саван.* Дим. Димов.

саварина *ж.* (фр.). Вид тестен сладкиш със сироп.

сага, обикн. *мн.* саги, *ж.* (сканд.). *Книж.* Скандинавско народно сказание. *Не знам кога и*

где | една аз сага чух да се разправя: | че имало на север негде | печални долини сред планини. К. Христов.

садѐне *ср. Отгл. същ. от* садя *и от* садя се.

садѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (фр.). *Книж.* Ненормално изпитване на наслада от измъчване или убиване по жесток начин.

садѝло, *мн.* -а, *ср.* Колче, с което се пробива дупка при садене на разсад.

садѝст *м.* Човек, който проявява садизъм.

садѝстка *ж.* Жена садист.

садистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* садист *и от* садизъм. *Садистична проява. Садистичен терор.*

садистѝчески, -а, -о, *прил.* Садистичен.

садя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* **1.** Заравям в земята семе или корен на растение, за да расте и се развива; посаждам, насаждам. *Копаеше в бостана, в лозето, в градината, и садеше и зеле, и лук, и цвете.* Каравелов. *Планински цветя, цветя небесни, | кой ви тук сади, полива, гледа?* Вазов. *Виждаш ли двата бряста, двете дървета? Тях баща ми ги е садил с ръката си.* Йовков. *Садя домати.* || Заравям в земята семе или корени на множество растения, за да стане градина, лозе, гора, бостан и др. *Дядо ти ми е садил лозето над Голямата чешма и ми е ашладисвал присади круши.* Цани Гинчев. 2. Слагам яйца под домашна птица, за да ги измъти. *Вай с таквиз ли яйца садите вашите кокошки?* Йовков. **3.** *Нар.* Нареждам снопи за вършитба на гумно. **садя се** *страд.*

са̀жди *мн., ед.* (рядко) са̀жда, *ж.* Черни прашинки или частици, които се отделят при непълно горене. *Ще трябва да изнесе тръбите на* [illegible] *изчисти саждите.* Влайков. *Въз*[illegible] *ду*[illegible]*, наситен с миризма на* [illegible] *дърво.* А. Гуляшки.

саждѝв, -а, -о, *прил.* Който е със сажди. *Саждив въздух.*

са̀жен *м.* Стара мярка за дължина, равна на около два метра.

саз[1], са̀зът, са̀за, *мн.* няма, *м.* (тур.). Название на някои растения, които виреят в блатисти места. *Най-лошите плевели на ориза са растения като камъш, тръстика, саз и др.*

саз[2], са̀зът, са̀за, *мн.* са̀зове, са̀за (сл. ч.), *м.* (перс.). Източен струнен музикален инструмент с дълга дръжка. *Ти звънти, ти кънти, | мой яворов саз!* Ц. Церковски.

саздърма̀ *ж.* (тур.). Хранителен продукт, приготвен от късчета месо, изпържени в лой и насипани в овчи търбух. *В една чиния димяха още пържени яйца със сирене, друга беше пълна със затоплена овча саздърма.* Г. Караславов.

сайбѝйка *ж.* Жена сайбия.

сайбѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* (араб.). *Нар.* Собственик, стопанин. *От петнайсет години седя аз в тоя дюкян насреща и честно си плащам кирията на сайбията му.* Дим. Талев. *Скита се като куче без сайбия.* Погов.

сайва̀нт *м.* (перс.). *Нар.* Навес, заслон, сушина. *Това беше стара, посивяла къща, с дълбок сайвант и малки прозорчета.* Г. Караславов. *Под сайванта се виждаше стара издраскана каручка.* Ем. Коралов.

са̀йдер *м.* (англ.). Безалкохолно сладко газирано питие.

сак, са̀кът, са̀ка, *мн.* са̀кове, са̀ка (сл. ч.), *м.* (евр.). **1.** Мрежеста дълга торба, с която се лови риба. *Предния ден след обед той взе старият сак, повика момчетата си и отиде на воденичната вада за риба.* Г. Караславов. **2.** Торба, чанта за пазар. *В ръцете си държи домакински сак, из който се подава китка магданоз.* Св. Минков.

сака̀ *ж.* (араб.). *Диал.* Мях или бъчва за носене на вода. *Вода носеха със саки, но те не успяваха да насмогват.* Йовков.

са̀кам, -аш, *несв. Диал.* Искам. *Сакам гердан от бисер, сакам колан от сърма.* Нар. пес.

сака̀т, -а, -о, *прил.* (араб.) Който е с повредена ръка или крак; безрък, куц, хром. *Гламав беше Цончо, малоумен от рождение, идиот, та още крив телом и сакат в ръцете.* Вазов.

сако̀, *мн.* -а̀, *ср.* (ит.). Къса мъжка дреха; палто. *Носеше черно сако.*

саксѝя *ж.* (тур.). Съд от глина, в който се сади цвете. *Цветя в саксии свежо разцъфтени, | цветя прозорците към пътя кичат.* Н. Ракитин. □ **Расъл в саксия** (разг.) — гледан с прекалена грижа и внимание.

саксофо̀н *м.* (нем.-гр.). Металически духов инструмент.

саку̀ля *ж.* (нгр.). *Диал.* Голям чувал.

сакъ̀з *м.* (тур.). *Разг.* Дъвка. *Приготви благ мехлем от пчелен восък, сакъз, боров катран и зехтин.* К. Петканов.

сакъ̀н *междум.* (араб.). *Разг.* По никой начин, не бива, да не си посмял. *Стопанката посегна да нареже рибата. — Моля, моля, моля! Сакън! — извика бай Ганьо и ѝ хвана ръката.* Ал. Константинов. *Сакън — рече той, — не ме бива ни сбоpание да правя, ни дълго да сборувам.* Кр. Григоров.

сал, са̀лът, са̀ла, *мн.* са̀лове, са̀ла (сл. ч.), *м.* (тур.). Примитивно плавателно средство, направено от здраво свързани дървета. *Той управлявал един от саловете, които срещу малка такса пренасяли кола и пътници през реката.* Йовков.

сал *нареч.* (тур.). *Нар.* Само. *Прибрани са хорски ливади — защо ли | сал нашите стоят некосени?* П. П. Славейков. *Боряно, Борянке, сал ти ли си мома, | сал ти ли знайш да пееш.* Нар. пес.

сала̀м *м.* (ит.). Смляно варено месо с подправки и парчета сланина, натъпкано в животинско черво. *Пресен салам. Сух салам.*

салама̀ндър, *мн.* -дри, *м.* и **салама̀ндра** *ж.* (перс.-гр.). *Зоол.* Дъждовник.

саламджѝйка *ж.* Жена саламджия.

саламджѝйница *ж. Разг.* Колбасница.

саламджѝйски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до саламджия. *Саламджийска работилница.*

саламджѝя, -та, *мн.* -йи, *м. Разг.* Лице, което продава салам.

саламу̀ра *ж.* (ит.). Солена вода, в която се държи зеле, сирене и др., за да се запазят за по-дълго време. *Като му нагласим саламурата (на сиренето) — чисто и меко си стои като масълце.* А. Гуляшки.

саламу̀рен, -а, -о. *Прил. от* саламура. *Саламурено сирене.*

салàта *ж.* (ит.). **1.** Нарязан зеленчук, полят обикн. с олио и оцет като прибавка към друго ядене. *Салата от краставици и домати. Салата от печени чушки.* **2.** Зеленчук с крехки и сочни листа, който се употребява за такава прибавка. □ **Руска салата** — студено ядене от майонеза с дребно нарязани моркови, картофи, шунка, кисели краставички и др.

салàтен, -а, -о, *прил.* Който е предназначен за салата. *Салатена чиния.*

салàш *м.* (тур.). *Диал.* Дъсчена колиба. *Зад салашите изкопаха тесни и дълги ями — там щяха да се варят курбаните.* Г. Караславов.

сàлдо, *мн.* (рядко) салдà, *ср.* (ит.). *Спец.* Остатък, резултат по сметка на отделна страница в счетоводна книга.

салèп *м.* (араб.-тур.). **1.** Полско и планинско цвете, с грудки по корена; гороцвет, перуника. Orchis. **2.** Гъсто, лепкаво питие, приготвяно от корена на това растение.

салепчѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м.* Продавач на питието салеп.

салицѝл *м.* (лат.). *Разг.* Салицилова киселина.

салицѝлов, -а, -о. *Прил. от* салицил. *Салицилов прах. Салицилов препарат.* □ **Салицилова киселина** (хим.) — бял кристален прах, употребяван за лекарства, при консервиране на зеленчук и др.

салкъ̀м *м.* (тур.). *Нар.* Акация. *Някъде над сухите дувари се синее люляк или висят жълти кичури на цъфнал салкъм.* Йовков.

салкъ̀мен, -а, -о. *Прил. от* салкъм. *Салкъмена горичка. Салкъмени цветове.*

сàло, *мн.* няма, *ср.* Тлъстина натрупана около червата на животно или на човек. *Свинско сало.*

салòн *м.* (фр.). **1.** Просторно помещение за концерти, вечеринки и др.; зала. *Когато училищният салон се поизпълни, секретарят на партийната организация откри събранието.* Кр. Григоров. *Театрален салон. Гимнастически салон. Танцувален салон.* **2.** Заведение за шев на горни дрехи, за фризьорство и др. *Моден дамски салон. Козметичен салон.* **3.** Голяма специално наредена стая за гости; гостна стая. *От преддверието се виждаше вътрешността на първия етаж: обширен хол, трапезария, салон и зимна градина.* Дим. Димов.

салòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* **1.** Който се отнася, който е предназначен за салон. *Салонна мебелировка.* **2.** *Прен.* Изтънчен, префинен. *Салонно възпитание. Салонен живот. Салонна пиеса. Салонен кавалер.* □ **Салонен оркестър** — малък струнен оркестър.

салтамàрка *ж.* (тур.). *Нар.* Къса до кръста горна дреха, обикн. по края с кожа. *Салтамарката му не беше от аба, а от хубаво, кафяво сукно.* Йовков. *Облечена е ... с басмяна червена салтамарка на черни големи точки.* Д. Немиров.

салтанàт *м.* (араб.). *Разг.* Разкош, великолепие, тържественост. *Що думаш ти! С голям салтанат пристигнал ... Три коня хазна донесъл, двама ясакчии го пазели като някакъв паша!* Р. Стоянов. □ **Продавам салтанат** (разг.) — показвам се богат.

салтанатлѝя *неизм. по род, прил. Разг.* Който е свързан със салтанат. *Салтанатлия пътуване.*

салтомортàле, *мн.* няма, *ср.* (ит.). Опасен акробатически скок.

салфèтка *ж.* (ит.). Кърпа за ядене. *Когато свърши обядът, той взе салфетката и почна полека и внимателно да я сгъва.* Г. Райчев.

сàлханà *ж.* (араб.-перс.). *Остар.* Кланица.

сàлца, *мн.* няма, *ж.* (ит.). *Сварени домати на гъсто пюре.*

салю̀т *м.* (фр.). Тържествен военен поздрав чрез стрелба и др. *Разнесоха се оръдейни салюти.*

салютѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Поздравявам, отдавам чест чрез салют. *Москва салютираше. Мощни топовни гърмежи разтърсваха етера.* Багряна.

сам, самà, самò. **I.** *Местоим.* **1.** За подчертаване, усилване (при лични местоимения или съществителни) — не друг, а именно назованият, тъкмо той. *Самата тя донесе чиста риза и нови дрехи на мъжа си.* К. Петканов. *Кой знае колко би продължило веселието, ако ... сам императорът ... не даде пръв знак за разотиване.* Ст. Загорчинов. *Той сам му натъпка торбата с каквото трябва.* Ст. Ц. Даскалов. || Вместо лично местоим. — за подчертаване и изтъкване на посоченото лице или предмет. *Ах, тез песни и таз усмивка / кой глас ще ги викне — запее!? / Кървава да дигна напивка, / от коя и любов немее. / Пък тогаз и сам ще запея — / що мразя и за що милея!* Ботев. *Как да не знам, когато сам присъствувах на разправията!* Вазов. *Трийте го, братя — извика Остенът и сам захвана да му трие със сняг лицето, ръцете, гърдите.* Вазов. **2.** Винаги членувано: самият, самата, самото — за усилване, подчертаване абсолютния смисъл на съществителното, с което е свързано, без да има собствено значение. *Други бяха я видели седнала на самия край на скалата на Куков вир.* Йовков. *Говоря самата истина, отче.* Елин Пелин. *Какво тъй устните разяжда — / напукани / ... / О, тая жажда — по-страшна от самата смърт.* Вес. Георгиев. || Олицетворение, въплъщение на нещо. *Аз я мислех самата невинност.* Вазов. *Когато трябваше да се делят дажбите от масло или вино, той заставаше всред неспокойната групичка с нож или черпак в ръката като самата справедливост — безстрастен и сериозен.* Вежинов. **3.** Без чужда помощ, подкрепа или намеса. *Тази ... жена гледаше три деца и въртеше цялата къщна работа сама...: сама переше, сама готвеше, сама чистеше, сама месеше и печеше хляб.* Г. Караславов. *Най-сладките круши там зреят. Сами се откъсват и падат.* К. Петканов. || По свой почин, не под чуждо влияние, доброволно. *Турчинът сам призна, че не е виждал Бръчков между злодейците.* Вазов. *Види се, то само да се признало, че лъже.* Вазов. **II.** *Прил.* При когото няма друг; самичък. *Из пустинната алея / ... / скитах сам.* Дебелянов. *Вървеше ... сама сред горите, сама сред зелените ниви.* Йовков. *Нощта ни бе заварила в гората... И сами бяхме ние.* К. Христов. *Малкото кученце беше останало само в къщи и нямаше кой да го нахрани.* М. Марчевски. || Който живее без близки; осамотен, самотен. *Тя ще остане сама ... Сама — без син, без снаха, без унуче.* Влайков. *Заживя-*

ха си стринини Венковичини сами — тя и чичо Венко. Влайков. □ **От само себе си** — а) Без външна намеса и чуждо влияние. *Болката ще мине от само себе си.* б) Без разясняване, явно. *Всички тези неща се разбират от само себе си.* **Сам по себе си** — а) Без външна помощ. *Мирът не идва сам по себе си. Той трябва да бъде извоюван.* Раб. дело, 1950 г. б) По своята същност. *Сам по себе си той е добър човек.* **Сам-самин** (нар.) — съвсем сам. **Сам-самичък** (разг.) — съвсем сам.

сам *нареч. Нар.* Тук, насам, при мене. *Дай сам парите! — Взел парите, нахокал го и го изпъдил.* Йовков. *Ела сам!... — И докторът го въведе в тъмната стая.* Вазов. □ **Сам-там** — а) **Тук-там.** *През сливака сам-там замъждука по къщите светлинка.* П. Ю. Тодоров. б) Малко, не всичко, не напълно. *Той можеше да говори, да чете и пише по гръцки, а дори и да чете и разбира сам-там по елински.* Д. Немиров. **Ни сам, ни там** (разг.) — с неопределено положение. *Вдовицата може, кога ѝ излезе добър късмет, и да се ожени пак, та и рахат да си види. Ами това? — ни сам, ни там.* Влайков.

сама̀р *м.* (тур.). 1. Приспособление, обикн. дървено, което се поставя върху гърба на животно при носене на товар или при яздене. *Стремски ѝ помогна да се качи на самара и поведе коня напред.* Вазов. *Хазаинът... беше сарач и произвеждаше... самари.* Дим. Димов. *Бие самара, да се сеща магарето.* Погов. 2. *Разш.* Приспособление за удобно носене тежести на гръб. *Към парахода се приближиха носачи с големи самари на гърбовете.*

самарджѝйница *ж.* Работилница за правене на самари.

самарджѝйски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до самарджия. *Самарджийска игла.*

самарджѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м.* Лице, което прави самари.

самаря̀нин, *мн.* самаря̀ни, *м.* Обикн. в съчет. **милостивият самарянин** — човек, който проявява състрадание и дава помощ на страдащите (според евангелската притча за един жител на Самария, област в древна Палестина).

самаря̀нка *ж.* Жена, получила известна медицинска подготовка, която помага при гледане на болни. *Сестра самарянка. Курсове за самарянки.*

самаря̀нски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до самарянка. *Самарянски курсове.*

самено̀чък, -чка, -чко, *мн.* -чки, *прил. Разг.* Само в израз **сам-самени̇чък** — съвсем сам; самотен. *Ней ѝ е тежко, че си няма вече майка и че остана сама-саменичка, няма за кого да работи и за кого да се грижи.* Влайков.

самѐц, *мн.* самцѝ *м.* (рус.). Мъжко животно; мъжкар. *Ревеше елен самец, останал без кошути.* Ем. Станев.

самѝн, самѝнка, самѝнко, *мн.* самѝнки, *местоим., прил. Нар.* Сам, самичък. *Не растат саминки в поле цветовете, | нито птички пеят сами в пролетта.* П. Р. Славейков. *И мълком тя пренасяше обиди | от някога обичния си мъж, | и мълком сълзи ронеше, — в света | саминка, като капчица на стряха.* П. П. Славейков. *Но страшни бяха вражеските банди, | и паднаха там всички до един, | и оцелях из боя аз самин.* Н. Хрелков. *Бродя аз — бездомен и самин.* Дебелянов. *Аз ще ида в равна България | ... | да погубя самин Крал Карана.* Нар. пес. □ **Сам-самин** (нар.) — съвсем сам. *И връщам се — сам-самин се връщам да я диря.* Ц. Церковски.

самѝчък, -чка, -чко, *мн.* -чки, *местоим., прил.* Сам, напълно сам. *Чичо Венко дене е повече из селото, та стрина Венковица по цял ден прекарва самичка.* Влайков. *Случайно погледът му се спря върху един старец, седнал самичък настрана.* Йовков. *Богдан ще остане у нас на мястото на Щеря. Сирак е, самичък е на тоя свят.* К. Петканов. *За всяко едно нещо самичък ще нареди как да се свърши, и самичък ще покаже... как по-добре да стане.* Влайков. □ **Сам-самичък** (разг.) — съвсем сам. *Ето ме сам-самичък в цялата къща.* Д. Немиров.

са̀мка *ж.* (рус.). Женско животно. *Той водеше три кошути, четири млади самки и един двегодишен рогач.* Ем. Станев.

са̀мо *нареч.* 1. При означаване на количество — не повече от онова, което се иска, което би трябвало да бъде. *Тук ни поднесоха едно деветгодишно златно вино — ... и струва бутилката само два лева.* Ал. Константинов. *Тя има само едно дете. Имам само десет лева.* 2. С изключение на; единствено, изключително. *Кремено, само с тебе аз мога да бъда честит на трона.* Вазов. *Косачите един след друг заспаха... Само Лазо не заспа.* Елин Пелин. *Само той от нас прозре | истина една в живота — | по-добре е да умреш, | вместо да живееш скотски.* Вапцаров. *Като беше постоянно слисан с търговските си работи, Марко само на трапезата виждаше народа си вкуп.* Вазов. *Пътникът, когото дебнем, може само от тоя път да дойде.* Вазов. 3. Все, току, непрекъснато. *Келнерите само го обикалят.* Вазов. *Но той не знаеше умора, не спираше и само подвикваше на Ганя.* Йовков. 4. *Разг.* В съчет. със съществителни като вода, кал, прах и под. означава, че нещо е изцяло изцапано, измокрено, покрито с нещо. *Скубехме кожи, та виж, какви сме станали само косми — думаше кака Дона.* Влайков. 5. Като *съюз.* а) Понякога в съчет. с *че* за означаване на слабо противопоставяне; но, обаче. *Дядо Славчо излезе по-корав: той остана жив и здрав. Само че за два месеца той остаря и побеля, като че е преживял дванайсе годинки.* Влайков. б) Като съотносителен съюз — за изразяване на съотношение с известно противопоставяне. В съчет. **не само — но и, не само — а и.** *Този отговор много хареса на Тъкачев. Станка... беше не само красива, но и умна девойка.* Г. Караславов. *Решаваше се не само неговият живот, но и на цялото му семейство.* Ст. Ц. Даскалов. *Тя се трудеше и работеше не само от сутрин до вечер, ами и нощта често правеше на ден.* Влайков. 6. Като *частица.* а) За усилване и подчертаване на думата, с която е свързана. *Но да ги видите само, като гора растат.* Вазов. *Много ми е драго, как ми е драго само.* Вазов. б) За подчертаване и уточняване смисъла на думите, с които се свързва; тъкмо, точно. *В къщите им... с трън да влачиш, няма какво да закачиш. Само за гости са!* А. Гуляшки. в) *Разг.* За израз на закана. *Артелчикът все ходи за дажбите и все празен се връща. Ако ми се мерне отнякъде, само на артелчик ще ми стане.* К. Петканов. г) За израз на съжаление — жалко. *Бре, Радоя!...*

Корава глава си бил, брей! Само дето изгубихме толкова време. Дим. Ангелов. □ **Само и само да** (разг.) — непременно, на всяка цена. *Предава милия си народ на най-лошавите му неприятели,... само и само да види тая корона на главата си.* В. Друмев. *Деляха от гърло, от гола душа отделяха, дето се вика, само и само да изпратят на него.* Г. Караславов. **Само да, стига само да** — сложни подчинителни съюзи за изразяване на някакво условие: ако, в случай че. *Само да мръднем, и ще ни изколят като овци.* Вазов. *Българските граждани имат право да образуват дружества, сдружения и организации, стига само те да не са против държавния и обществен ред, установен с настоящата Конституция.* Конст., чл. 87.

само-. Първа съставна част на съществителни и прилагателни имена, която означава: на себе си, към себе си, от себе си, напр. с а м о к р и т и к а, с а м о а н а л и з, с а м о б и ч у в а н е и др.

самобѝтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който има свой собствен облик, свой път на развитие, който не е резултат на чуждо влияние; своеобразен, оригинален, неподправен. *Самобитна култура. Самобитно творчество.*

самобѝтно. *Нареч. от* самобитен.

самобѝтност, -ттà *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* самобитен. *Изгубвам самобитността си. Национална самобитност.*

самобичу̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Налагам си тежко нравствено наказание за направени от мене грешки и проявени слабости, като се самообвинявам и разкайвам.

самобичу̀ване *ср. Отгл. същ. от* самобичувам се.

самобръсна̀чка *ж.* Уред, с който човек може сам да се бръсне лесно и безопасно. *Изглеждаше, че ножчето на самобръсначката беше отдавна похабено.* А. Гуляшки.

самова̀р *м.* (рус.). Металически прибор за варене на вода за чай с приспособление, в което се поставят разгорени въглища. *Клавдия внесе излъскания бакърен самовар и го постави на масата.* Д. Добревски. *Станат ли . . ., самоварът трябва да ври и кипи в обедната стая.* Влайков.

самовѝла *ж.* Самодива. *Под върбите превили | клони, на ниския бряг зад тръстта | вие се рой самовили.* П. П. Славейков. *Заградила самовила, | заградила вито кале, | ни на небе, ни на земя.* Нар. пес.

самовѝлски, -а, -о. *Прил. от* самовила. *Самовилско цвете. Самовилска китка.*

самовла̀стен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който има неограничена еднолична власт. *Но отроците в болярските владения, въпреки закона, бяха повечето пъти зле потискани и грабени от своите самовластни господари.* Вазов.

самовла̀стие, *мн.* няма, *ср. Остар.* Неограничена лична власт; самодържавие.

самовла̀стно. *Нареч. от* самовластен.

самовнушѐние, *мн.* -я, *ср.* Внушаване нещо на самия себе си. *Изтрезняла, освободила ума си от всякакви самовнушения и заблуди, тя проплакваше: — Няма . . . няма дяволи. Самата аз станах дявол за себе си.* Дим. Талев.

самово̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се извършва без разрешение, произволно. *За самоволното му отлъчване от работа . . . го смъквам от поста му тракторист.* А. Гуляшки.

самово̀лно. *Нареч. от* самоволен. *Той видя, че ще бъде безумно да се връща назад, да се изложи самоволно на явна гибел.* Вазов. *Самоволно напускане на пост.*

самовъзпита̀вам се, -аш се, *несв.; самовъзпѝтам се,* -аш се, *св., възвр.* Работя над собственото си възпитание.

самовъзпита̀ване *ср. Отгл. същ. от* самовъзпитавам се.

самовъзпѝтам се. Вж. с а м о в ъ з п и т а в а м с е.

самовъзпита̀ние, *мн.* няма, *ср.* Самовъзпитаване. *Той* (Георги Димитров) *решава да навакса чрез самообразование, чрез упорита работа на самовъзпитание и саморазвитие това, от което го лишаваше капиталистическият строй.* Ст. Благоева.

самодвижѐние, *мн.* няма, *ср. Книж. Филос.* Движение, развитие в природата и в обществото по силата на вътрешните противоречия и борбата на противоположностите.

самодѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* -ѐйни, *прил. Нов.* Който проявява самодейност, който е свързан със самодейност. *Самодеен хор. Самодеен ансамбъл.*

самодѐец, *мн.* -ѐйци, *м. Нов.* Участник в самодеен колектив, в самодейна група. *Самодейците изнесоха естраден концерт.*

самодѐйност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Нов.* **1.** Действуване по своя инициатива, без чужда намеса. *В работата си той проявява самодейност.* **2.** Подготвяне и изнасяне на концерти, представления и под. със собствени сили, без участието на професионални артисти. *Танцова самодейност. Художествена самодейност.*

самодѝва *ж.* Според народните поверия — митическо женско същество, което живее в горите и планините; самовила. *И самодиви в бяла премена, | чудни, прекрасни, песни поемнат, тихо нагазят трева зелена и при юнака дойдат, та седнат.* Ботев. *В недрата на гората бяха се насъбрали юди и самодиви.* Йовков. *На никого в село не приличам. Всички черни като циганки, аз руса като самодива.* Елин Пелин.

самодѝвски, -а, -о. *Прил. от* самодива. *Цъфна божурът, цъфна и росенът, самодивското цвете.* Йовков. *То не било ясно слънце, най ми била сама Неда | . . . | с тънка снага самодивска.* Нар. пес. *Снощи е Петко преминал | с твоите вакли овнове | през самодивско игрище, | през зелената тинтява | и си овцете помами | до самодивско кладенче.* Нар. пес. *Самодивска поляна.*

самодово̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който е уверен в достоинствата и способностите си. *Тъй горд, тъй самодоволен и наперен старият чорбаджия рядко е бивал.* Йовков. *Той навлече лачените си ботуши, самодоволен и горд.* Л. Стоянов. **2.** Който показва, изразява увереност в достоинствата и способностите си. *Сега забележих, че това лице имаше изражение просташко, носеше печата на ограничен ум, на самодоволна тъпост.* Вазов. *По лицето му се беше*

[illegible] самодоволният израз на човек, който [illegible] П. Славински.

самодоволно. *Нареч от* самодоволен. *Той [illegible] самодоволно.* Вазов.

самодоволство, *мн.* няма, *ср.* Състояние на самодоволен човек. *И чувствувам някакво [illegible] ... и аз като големите хора [illegible].* Влайков. *Веднъж Борис [illegible] в еснафско самодоволство.* Г. Караславов.

самодържавен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* [illegible] 1. Който се отнася до самодържавие. *Самодържавен строй.* 2. Който има неограничена [illegible] власт. *Самодържавен цар.*

самодържавие, *мн.* няма, *ср. Полит.* Държавно управление, при което монархът разполага с неограничена власт. *Провокаторите готвят [illegible] за България, робство, позор и унижение за българския народ!* Г. Кирков. *Като от една страшна вихрушка биде пометено руското самодържавие.* В. Коларов.

самодържец, *мн.* самодръжци, *м. Книж.* [illegible] Монарх с неограничена власт. *А на тебе, Михаиле — повлече гласа си Йоан Александър, — дарявам съуправителство в царството, както са вършили вси български самодръжци със своите първородни чеда.* Ст. Загорчинов.

саможертва *ж. Книж.* Жертвуване на себе си; жертва. *Само чистата и искрена любов е способна към велики саможертви.* Н. п. Филипов. *За Марин стана ясно, че другарите му са решили да не го оставят сам. Но това значеше да загинат до един. Не бе ли безсмислена саможертвата им?* Дим. Ангелов. *Безпримерният героизъм на народните партизани в боевете с врага, тяхната велика саможертва в името на народното благополучие събуждаха моралните сили у всеки честен български патриот.* К. Ламбрев.

саможив, -а, -о, *прил.* Който страни от другите и живее самотно. *Тя и по-рано бе малко саможива, малко странеше от хората.* Влайков. *По квартала се носеше мълва, че той бил лош човек — саможив и ревнивец.* Г. Райчев. *Гроздан ... беше беден селянин, саможив и мълчалив.* Г. Караславов.

саможивец, *мн.* -вци, *м.* Саможив човек. *От мрачен скептик и саможивец, Горolомов се беше преобърнал на светски франт.* Вазов. *Избягваше шумните компании, ... някои го мислеха за саможивец и темерутин.* А. Гуляшки.

самозабрава *ж.* Състояние на пълна забрава на себе си и на всичко около; силна унесеност, възбуда. *Аз до самозабрава обичам техните песни.* П. П. Славейков. *На сватбата се напи до самозабрава.* Дим. Талев. *Виждал я бе да къса в самозабрава ризата си на късчета, да разкъсва с нокти бялата си кожа.* Дим. Талев.

самозабравя се. Вж. самозабравям се.

самозабравям се, -яш се, *несв.*; **самозабравя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* 1. Изпадам в самозабрава. *Те просто се самозабравяха от възторг пред отраженията си в грамадните огледала.* Св. Минков. *И Алеко бе винаги готов да се отдаде на вихъра на тоя живот и да забрави и да се самозабрави.* П. П. Славейков. 2. Превишавам правата си, като надценявам успехите, силите, възможностите си. *Те и тогава, още преди войната, си бяха такива, а сегашните им победи са ги накарали да се самозабравят.* Дим. Ангелов.

самозабравяне *ср. Отгл. същ. от* самозабравям се. *Но една от най-големите и опасни болести за един народ ... е самозабравянето, замайването от достигнатите успехи.* Г. Димитров.

самозадоволство, *мн.* няма, *ср.* Задоволство от самия себе си, от собствените си дела, постъпки и под. *Това самозадоволство ..., тая надменна суровост и грубост го отблъсваха, натъжаваха го.* Йовков.

самозадоволя се. Вж. самозадоволявам се.

самозадоволявам се, -аш се, *несв.*; **самозадоволя се,** -йш се, *мин. св.* -их се, *св., възвр.* Задоволявам своите нужди, потребности със собствени средства, без външна помощ, намеса.

самозадоволяване *ср. Отгл. същ. от* самозадоволявам се. *Политика на самозадоволяване.*

самозалъгвам се, -аш се, *несв.*; **самозалъжа се,** -еш се, *мин. св.* самозалъгах се, *св., възвр.* Лъжа сам себе си, като отбягвам от някаква неприятна истина. *Не трябва да се самозалъгваме с успехите си, а да виждаме и отстраняваме грешките и недостатъците в работата си.*

самозалъгване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* самозалъгвам се. *Не можеше повече да го крие, да смекчава тая постоянна болка на сърцето си с надежди и всякакви самозалъгвания.* Дим. Талев.

самозапалвам се, -аш се, *несв.*; **самозапаля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Запалвам се от само себе си, без да ме е запалил някой. *Влажните въглища се самозапалват.*

самозапалване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* самозапалвам се.

самозапаля се. Вж. самозапалвам се.

самозастрелвам се, -аш се, *несв.*; **самозастрелям се,** -яш се, *св., възвр.* Самоубивам се чрез застрелване.

самозастрелване *ср. Отгл. същ. от* самозастрелвам се.

самозастрелям се. Вж. самозастрелвам се.

самозащита *ж.* Защита на живот, имот, интереси и под. чрез собствени сили, без чужда помощ. *Това щеше да вдигне неприятна тревога в народа и да предизвика Огнянова на отчаяна самозащита.* Вазов. *Целият трудещ се свят ... търси спасение в съвместната борба за обща самозащита срещу общия враг.* Г. Димитров.

самозащитя се. Вж. самозащитявам се *и* самозащищавам се.

самозащитявам се, -аш се, *несв.*; **самозащитя се,** -йш се, *мин. св.* -их се, *св., възвр.* Самозащищавам се.

самозащитяване *ср. Отгл. същ. от* самозащитявам се.

самозащищавам се, -аш се, *несв.*; **самозащитя се,** -йш се, *мин. св.* -их се, *св., възвр.* Защищавам себе си със собствени сили, без

чужда помощ. *Българският трудещ се народ също ще намери начин да се самозащити срещу узурпаторите и потисниците.* Г. Димитров.

самозва̀н, -а, -о, *прил.* Който се обявява за някакъв, без да има съответните качества, права, признание и др. *Черният войник се обърна... с думите: — Изпратен съм да ви бъда началник... Димо погледна недоверчиво самозвания началник.* К. Петканов. *Самозван лекар.*

самозва̀нец, *мн.* -нци, *м.* Лице, което без законно право, без основание си присвоява чужда титла, права и пр. *Ти, макар нищо да не си отговорил, дал си им да разберат, че самозванецът ти е враг, а не приятел.* Ст. Загорчинов.

самоиздръ̀жка *ж.* Издръжка със свои собствени приходи, без чужда помощ. *Също така важен и ценен фактор са държавните земеделски стопанства, организирани на принципа на самоиздръжката.* Г. Димитров. *Минавам на самоиздръжка.*

самоиздъ̀ржам се, -аш се, *несв., възвр.* Издържам се със собствени приходи. *Това са обикновено ученички или студентки, които... си припечелват допълнително пари и се самоиздържат.* Г. Белев. *Като студент той се самоиздържаше с частни уроци.*

самоиздъ̀ржане *ср. Отгл. същ. от* самоиздържам се.

самоизклю̀ча се. Вж. самоизключвам се.

самоизклю̀чвам се, -аш се, *несв.*; **самоизклю̀ча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., възвр.* Изключвам сам себе си от някаква организация, група и пр. *Той се самоизключи от идеологическите борби и откри, че науката, обективната и аполитичната наука е най-подходящият за него идеал.* А. Гуляшки.

самоизлъ̀гвам се, -аш се, *несв.*; **самоизлъ̀жа се,** -еш се, *мин. св.* самоизлъгах се, *св., възвр.* Лъжа сам себе си; самоизмамвам се. *Когато решаваше да бъдеш честен, ти се самоизлъгваше, защото ти липсваше смелост да се бориш срещу злото, което се коренеше в основите на твоя свят.* Дим. Димов. *Без да се самоизлъгваме,... смятаме за най-вероятно, че ще си имаме работа само с местните сили на врага.* Хар. Русев.

самоизлъ̀гване *ср. Отгл. същ. от* самоизлъгвам се.

самоизлъ̀жа се. Вж. самоизлъгвам се.

самоизма̀ма *ж.* Мамене, измамване на самия себе си. *Сега се чудим как сме могли да се лъжем, как е била възможна тая самоизмама!* Вазов. *Неотразима и сладка самоизмама обзема Стоила: струва му се, че е в къщи.* Йовков. *Нравствената стойност на една постъпка се определя не от мотивите ѝ, а от съзнанието за последиците ѝ.* Дим. Димов.

самоизма̀мвам се, -аш се, *несв.*; **самоизма̀мя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., възвр.* Измамвам сам себе си. *И възправи се в душата му* (на цар Петър) *страшна присъда — и видя себе си страхливец, който се самоизмамва... И с ужас се отвърна от себе си.* Н. Райнов.

самоизма̀мване *ср. Отгл. същ. от* самоизмамвам се.

самоизма̀мя се. Вж. самоизмамвам се.

самоизмъ̀ча се. Вж. самоизмъчвам се.

самоизмъ̀чвам се, -аш се, *несв.*; **самоизмъ̀ча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., възвр.* Измъчвам сам себе си.

самоизмъ̀чване *ср. Отгл. същ. от* самоизмъчвам се.

самоизоблича̀ се. Вж. самоизобличавам се.

самоизоблича̀вам се, -аш се, *несв.*; **самоизобличѝ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Изобличавам сам себе си.

самоизоблича̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* самоизобличавам се.

самоизтеза̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Изтезавам сам себе си.

самоизтеза̀ване *ср. Отгл. същ. от* самоизтезавам се.

самоизтеза̀ние, *мн.* -я, *ср.* Изтезание на самия себе си. *И разкриваше пред неговия угаснал поглед тайните на самоизтезанието.* Н. Райнов.

самоизтребѐние, *мн.* -я, *ср.* Взаимно изтребение унищожаване. *Подир големите катастрофи, които сполетяват народите, не рядко настават за тия народи дни на малодушие, дни на ярости и на самоизтребение.* Вазов. *Имаше повече веротърпимост, повече хуманност и човещина. А сега какви са нашите борби? — Самоизтребение.* Йовков.

самоизя̀ждам се, -аш се, *несв.*; **самоизя̀м се,** самоизядѐш се, *мин. св.* самоизя̀дох се, *прич. мин. действ.* самоизя̀л се, *св., взаим.* Само *мн.* и 3 *л. ед.* Изяждаме се взаимно един други. *През тридесет и пет години няма край | на свади! Ще се самоизядеме!* К. Христов.

самоизя̀ждане *ср. Отгл. същ. от* самоизяждам се.

самоизя̀м се. Вж. самоизяждам се.

самоинициатѝва *ж. Нов.* Почин, предприет по собствени подбуди, без външна намеса. *Околийските партийни ръководства развиха по-голяма самоинициатива в своята дейност.* Г. Димитров. *Ентусиазмът на широките народни маси и тяхната самоинициатива... трябва да стане... мощен фактор за практическото разрешаване на цяла редица жизнени въпроси.* Г. Димитров.

самоко̀в *м. Остар.* **1.** Голям рудничарски чук, движен с вода. *Този именно поток... е играл важна роля в миналата рударска епоха на Витоша, както за промиване на рудите, така и за карането на самокова над Владая.* П. Делирадев. **2.** *Разш.* Работилница за обработване на желязо.

самоконтро̀л, *мн.* няма, *м.* Контрол над самия себе си. || Контрол, упражняван със собствени сили, без външна намеса.

самокрѝтика *ж.* Критика на собствени слабости и недостатъци. *Най-силното и здраво оръжие в нашите ръце против нашите собствени недостатъци... е самокритиката и критиката.* Г. Димитров. *Само на основата на вътрешнопартийната демокрация може да се развие болшевишката критика и самокритика.* Уст. БКП.

самокритику̀вам се, -аш се, *несв., възвр.* Правя си самокритика. *По примера на ЦК чле-*

[illegible] критикуват и самокритикуват пред народа. Раб. дело, 1947 г.

самокритикуване ср. Отгл. същ. от самокритикувам се.

самокритичен, -чна, -чно, мн. -чни. Прил. от самокритика. Самокритично изказване. Самокритична бележка.

самокритично. Нареч. от самокритичен. [illegible] ската партийна конференция [illegible], самокритично допусна [illegible] и съществуващите слабости. Г. Димитров.

самокритичност, -тта̀, мн. няма, ж. Отвл. същ. от самокритичен. Проявява самокритичност.

самолѐт м. Апарат за летене във въздуха; аероплан. В този момент откъм юг се зачу [illegible] бръмчене на самолети. Сърдитият рев на моторите бързо се приближаваше. Хар. Русев. [illegible] четиримоторен самолет, който беше [illegible] нас, беше прибрал вече пътниците си и се готвеше да отлети към Европа. Г. Белев. Разузнавателен самолет. Пътнически самолет. Боен самолет. Ракетен самолет.

самолѐтен, -тна, -тно, мн. -тни. Прил. от самолет. Бръмченето на самолетния мотор се усили и скоро партизаните видяха през клоните на шубраците и самия самолет. Дим. Ангелов. Самолетно ято. Самолетно звено. Самолетна индустрия.

самолетоноса̀ч м. Специален параход, предназначен за носене на самолети и снабден с платформа за излитане и кацане. На север се появи самолетоносач... Върху него имаше няколко самолета, които излитаха един след друг. Г. Белев.

самоли̇̀чност, -тта̀, мн. няма, ж. Точни данни за името, възрастта, месторождението, професията на дадено лице. През време на първото заседание бе снета самоличността на подсъдимите. Отеч. фронт, 1950 г. Намерен е труп на мъж, чиято самоличност още не е установена.

самолю̀бец, мн. -бци, м. Самолюбив човек.

самолюби̇̀в, -а, -о, прил. Който проявява самолюбие. Те бяха твърде много горделиви и самолюбиви. Д. Немиров.

самолюби̇̀во. Нареч. от самолюбив.

самолюби̇̀вост, -тта̀, мн. няма, ж. Отвл. същ. от самолюбив.

самолю̀бие, мн. -я, ср. Високо мнение за собствените сили, дарби и възможности и чувствителност към мнението на околните. Аз ще успея само да раздразня болното му авторско самолюбие и да хвърля в душата му отровата на съмнението. Вазов. Написах ѝ второ писмо. Сега вече дадох воля на яда и оскърбеното си самолюбие. Г. Райчев.

самомнѐние, мн. няма, ср. Високо мнение за себе си. Той смяташе себе си за положителен и практичен човек и това самомнение го ласкаеше донякъде. Кр. Велков.

самомни̇̀телен, -лна, -лно, мн. -лни, прил. Който има високо мнение за себе си. Той се усмихна иронично, като че искаше да каже: „Ти си упорита, самомнителна и разглезена — истинска дъщеря на милионер!" Дим. Димов.

самомни̇̀телност, -тта̀, мн. няма. ж. Отвл. същ. от самомнителен.

самонаблюда̀вам се, -аш се, несв., възвр. Наблюдавам собствените си прояви, здравословно състояние и пр. Но Милан..., навикнал като всеки болен човек да се самонаблюдава..., беше забелязал вече, че нещо недобро става с дяда Давида. Йовков.

самонаблюда̀ване ср. Отгл. същ. от самонаблюдавам се.

самонаблюдѐние, мн. -я, ср. Наблюдение на собствени преживявания, прояви, здравословно състояние и пр. „Чуваш ли сърцето си как бие, не си добре със здравето си", спомни си той думите на някого си, като и сега бори не можа да се избави от вечните си самонаблюдения. Йовков. Особен вид наблюдение, широко прилаган в психологията, е самонаблюдението, т. е. наблюдаването на своите собствени психологични процеси. Психология.

самонадѐян, -а, -о, прил. Който твърде много вярва на собствените си сили, възможности, способности и пр.; самоуверен. Но не сме ли ние прекалено самонадеяни, като разчитаме толкова на своите сили? Дим. Талев. В някои разговори... се намесвах и аз с особената гордост на самонадеян човек. Ст. Чилингиров. Самонадеян хлапак.

самонадѐяно. Нареч. от самонадеян. Аз работя добре, все ще изкарам! — някак самонадеяно... заяви Моис. П. Спасов. Държи се много самонадеяно.

самонадѐяност, -тта̀, мн. няма, ж. Отвл. същ. от самонадеян. Не, не ги обичам тия хитлеристи... Противни ми са с тази своя нахална, надута самонадеяност, с това свое просташко високомерие. Дим. Ангелов.

самонараня̀ се. Вж. с а м о н а р а н я в а м с е.

самонараня̀вам се, -аш се, несв.; **самонараня̀ се,** -йш се, мин. св. -йх се, св., възвр. Умишлено се наранявам. Но когато ми дойде идеята да се отърва от фронта..., с такива смели и самоотвержени постъпки почнах да действувам за това, че просто сам се удивявам. По едно време даже реших да се самонараня. Елин Пелин.

самонараня̀ване, мн. -ия, ср. Отгл. същ. от самонаранявам се. Доктор Сами Меворах е умрял при някакви по-други обстоятелства. Констатираните от мен телесни повреди трудно могат да се вземат като самонаранявания. Дим. Ангелов.

самообвинѐние, мн. -я, ср. Обвиняване на самия себе си. Едно признание от негова страна щеше да бъде равно на пълно самообвинение в конспиративни връзки с този дом. Дим. Ангелов.

самообвиня̀ се. Вж. с а м о о б в и н я в а м с е.

самообвиня̀вам се, -аш се, несв.; **самообвиня̀ се,** -йш се, мин. св. -йх се, св., възвр. Обвинявам сам себе си. Той е склонен да се самообвинява. Вместо да се оправдае, той се самообвини.

самообвиня̀ване ср. Отгл. същ. от самообвинявам се.

самообѐсвам се, -аш се, *несв.*; **самообѐся се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., възвр.* Слагам край на живота си чрез обесване.

самообѐсване *ср. Отгл. същ. от* самообесвам се.

самообѐся се. Вж. самообесвам се.

самооблàгам се, -аш се, *несв.*; **самооблòжа се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Поемам доброволно задължение да участвувам с труд или с пари в общи благоустройствени почини в населеното място, в което живея.

самооблàгане *ср. Отгл. същ. от* самооблагам се.

самообладàвам се, -аш се, *несв.*; **самообладàя се,** -аеш се, *мин. св.* самообладàх се, *св., сред. Книж.* Проявявам самообладание; сдържам се.

самообладàване *ср. Отгл. същ. от* самообладавам се.

самообладàние, *мн.* няма, *ср.* Умение, способност да се владее някой, да не изпада в афект. *Младен изгуби самообладание. Хвана жена си за косата и я блъсна в стената.* К. Петканов. *Фабрикантът се движеше със сигурна стъпка. Както спокойните черти на лицето му, така и вървежът му подсказваха самообладание, пресметливост, увереност.* Дим. Ангелов.

самообладàя се. Вж. самообладавам се.

самооблòжа се. Вж. самооблагам се.

самооблъщàвам се, -аш се, *несв., сред.* (рус.). *Книж. Остар.* Самоизмамвам се. *Недей се самооблъщава.*

самооблъщàване *ср. Отгл. същ. от* самооблъщавам се.

самооблъщѐние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). Самоизмама.

самообразòвам се, -аш се, *несв., сред.* Получавам образование без да посещавам учебно заведение, чрез самообразование. *Беше син на металург и с много труд успя да се самообразова и подготви за тежкия и опасен път.* Ем. Станев.

самообразòване *ср. Отгл. същ. от* самообразовам се.

самообразовàние, *мн.* няма, *ср.* Придобиване на научни познания и култура без системно посещаване на някакво учебно заведение, а само с четене, слушане на беседи и пр. *Майка ми ... продължавала ... самообразованието си чрез четене разните книги, които попадали в ръцете й.* Вазов. *Лишен от възможност да добие правилно образование, младият работник решил да запълни тая липса чрез самообразование.*

самообразòваност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Образованост, постигната чрез самообразование.

самообразовàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до самообразование. *Самообразователна работа.*

самоограничà се. Вж. самоограничавам се.

самоограничàвам се, -аш се, *несв.*; **самоограничà се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св., сред.* Ограничавам сам себе си.

самоограничàване *ср. Отгл. същ. от* самоограничавам се.

самооплювам се, -аш се, *несв.*; **самооплюя се,** -юеш се, *мин. св.* самооплюх се. *св., възвр.* Опозорявам се сам; оплювам се.

самооплюване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* самооплювам се.

самооплюя се. Вж. самооплювам се.

самоопознàвам се, -аш се, *несв.*; **самоопознàя се,** -аеш се, *мин. св.* самоопознàх се, *св., възвр.* Опознавам сам себе си.

самоопознàване *ср. Отгл. същ. от* самоопознавам се.

самоопознàя се. Вж. самоопознавам се.

самооправдàвам се, -аш се, *несв.*; **самооправдàя се,** -аеш се, *мин. св.* самооправдàх се, *св., сред.* Оправдавам, извинявам сам собствените си постъпки, прояви. *Излишни са тези опити да се самооправдаваш: твоята вина е ясна за всички.*

самооправдàване *ср. Отгл. същ. от* самооправдавам се.

самооправдàние, *мн.* -я, *ср.* Оправдаване на собствените си постъпки, прояви.

самооправдàя се. Вж. самооправдавам се.

самоопрàша се. Вж. самоопрашвам се.

самоопрàшвам се, -аш се, *несв.*; **самоопрàша се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Бот.* За растение — опрашвам се с прашец от собствения си цвят, без участието на вятър или на насекоми.

самоопрàшване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* самоопрашвам се. *У просото става самоопрашване.*

самоопределѐние, *мн.* -я, *ср.* Самоопределяне. *Право на самоопределение.*

самоопределя̀ се. Вж. самоопределям се.

самоопредѐлям се, -яш се, *несв.*; **самоопределя̀ се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св., сред.* Определям сам къде да се числя, да принадлежа. *Трябваше най-после да се уважат правата на народите, да ги оставят да се самоопределят и да си изберат сами бъдещата съдба.* Вазов.

самоопредѐляне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* самоопределям се; самоопределение. *Нациите трябва да имат право на самоопределяне.*

самоосъзнàвам се, -аш се, *несв.*; **самоосъзнàя се,** -аеш се, *мин. св.* самоосъзнàх се, *св., сред.* Осъзнавам сам собствените си права, задължения и пр. *Народът трябва да се самоосъзнае.*

самоосъзнàване *ср. Отгл. същ. от* самоосъзнавам се.

самоосъзнàя се. Вж. самоосъзнавам се.

самоотбрàна *ж.* Лична отбрана на нападнато или застрашено лице; самозащита. *Положение на самоотбрана. Законна самоотбрана.*

самоотвѐржен, -а, -о, *прил.* (рус.). *Книж.* **1.** Който проявява себеотрицание, който е готов да се жертвува за нещо. *Самоотвержен другар. Самоотвержени народни синове.* **2.** В който има

[illegible], който е изпълнен със себеотрицание. [illegible] любов. Самоотвержена [illegible].

самоотвѐржено. *Нареч. от* самоотвержен. *[illegible] да признаем, че другарите ра[illegible] и самоотвержено от една го[illegible].* [illegible] Димов.

самоотвѐрженост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Отвл. същ. от самоотвержен. *Той прояви голяма самоотверженост в борбата.*

самоотлъ̀ча се. Вж. с а м о о т л ъ ч в а м с е.

самоотлъ̀чвам се, -аш се, *несв.*; **самоотлъча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Напускам казарма, пост, военна част и др. без разрешение, самоволно.

самоотлъ̀чване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* самоотлъчвам се.

самоотлъ̀чка *ж. Воен.* Напускане казарма, пост, военна част и др., без разрешение; самоотлъчване.

самоотрека̀ се. Вж. с а м о о т р и ч а м с е.

самоотречѐние, *мн.* няма, *ср.* (рус.). *Остар.* Самоотрицание.

самоотрица̀ние, *мн.* няма, *ср.* Отказване от лични изгоди, блага и пр.

самоотрѝчам се, -аш се, *несв.*; **самоотрека̀ се,** самоотречѐш се, *мин. св.* самоотрѐкох се, самоотрѐче се, *прич. мин. действ.* самоотрѐкъл се, -кла се, -кло се, *мн.* -кли се, *св., сред. Рядко.* Доброволно се отказвам от лични блага, изгоди и пр.

самоотрѝчане *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* самоотричам се. *Разколебан в собствените си сили, той стига до самоотричане.*

самопѝска *ж. Разг.* Писалка с резервоар, който се пълни с мастило.

самопожертвова̀ние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). *Остар.* Самопожертвуване. *Цял Свищов... разказваше за геройската неустрашимост и самопожертвование на руските войници по вълните на Дунава и по бреговете му.* Вазов.

самопожертвова̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който е готов на саможертва. *Самопожертвователен борец.* **2.** Който е свързан със саможертва. *Той овдовя рано, не се ожени повторно, а се привърза към момчето си с външно сурова, но самопожертвователна и силна любов.* Й. Гуляшки.

самопожертвова̀телно. *Нареч. от* самопожертвователен. *Бори се самопожертвователно.*

самопожертвова̀телност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* самопожертвователен. *Каква самопожертвователност, какво величие се крие в душата на нашия народ!* Хар. Русев. *На храбростта и самопожертвователността на руския войник дължи своята свобода и българският народ.* В. Коларов.

самопожѐртвувам се, -аш се, *несв.* и *св., възвр.* Жертвувам се в името на някого или на нещо; пожертвувам се. *Ах, той ме избави тогава и се самопожертвува.* Вазов.

самопожѐртвуване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* самопожертвувам се; самопожертвование. *Пред героизма и самопожертвуването на българина нищо не можеше да устои.* Вазов.

самопризна̀ние, *мн.* -я, *ср.* Признаване на собствената си вина, престъпление и пр. *Не беше трудно да принудят ратая към пълни самопризнания.* Дим. Ангелов. *Подсъдимите направиха пълни самопризнания.*

саморазкритику̀вам се, -аш се, *св., възвр.* Разкритикувам сам себе си, правя си самокритика. *Докладът им даде повод да се саморазкритикуват.*

саморазоблича̀ се. Вж. с а м о р а з о б л и ч а в а м с е.

саморазоблича̀вам се, -аш се, *несв.*; саморазоблича̀ се, -йш се, *мин. св.* -их се, *св., възвр.* Разобличавам сам себе си.

саморазоблича̀ване *ср. Отгл. същ. от* саморазобличавам се.

саморазпра̀ва *ж. Юрид.* Лична разправа със собствени сили при обида, побой, кражба и под., без съдействието на властта или на други посредници. *Избягвайте саморазправата! Подайте заявление! Такъв е редът! Ние ще уловим крадеца! Няма защо да го хващате вие! Полицията си знае работата!* Св. Минков. *Влизам в саморазправа. Кървава саморазправа.*

саморазпра̀вя се. Вж. с а м о р а з п р а в я м с е.

саморазпра̀вям се, -яш се, *несв.*; **саморазпра̀вя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Влизам в саморазправа.

саморазпра̀вяне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* саморазправям се; саморазправа.

саморазпу̀скам се, -аш се, *несв.*; **саморазпу̀сна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* За организация, кръжок и под. — разпускам се сам, без да ми е наредено това. *Кръжочниците се саморазпуснаха.*

саморазпу̀скане *ср. Отгл. същ. от* саморазпускам се.

саморазпу̀сна се. Вж. с а м о р а з п у с к а м с е.

саморазту̀рвам се, -аш се, *несв.*; **саморазту̀ря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Саморазтурям се.

саморазту̀рване *ср. Отгл. същ. от* саморазтурвам се.

саморазту̀ря се. Вж. с а м о р а з т у р в а м с е и с а м о р а з т у р я м с е.

саморазту̀рям се, -яш се, *несв.*; **саморазту̀ря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* За организация, дружество и под. — разтурям се по собствен почин. *Кооперацията се саморазтури.*

саморазту̀ряне *ср. Отгл. същ. от* саморазтурям се.

сайора̀сляк, *мн.* -ци, *м. Нар.* Растение, израсло само̀, без да е садено от някого. *В същия миг една човешка глава се показа отгоре на брега... между сухите бурени и саморасляци.* Вазов.

самора̀съл. -сла, -сло, *мн.* -сли, *прил.* За растение — който не е посаден от някого, който е поникнал сам. *Нивите са позеленели от самораслн жита и... синапът е цъфнал и се жълтее на големи петна.* Йовков. *Алеите бяха обрасли с трева, между която напролет подаваха главици само няколко стръка самораслн кокичета.* Г. Райчев.

саморо̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* 1. За метал и под. — който се среща в природата чист, в чисто състояние. *Самородно злато. Самородна мед. Самороден живак.* 2. *Прен.* Който притежава природна дарба, който не е обучен, подготвен. *Самороден майстор. Самороден талант. Самороден философ.*

саморо̀дност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* самороден.

саморъ̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е написан със собствена ръка. *И Александър му показа едно саморъчно писмо от Кантакузина* Вазов. *Саморъчен подпис. Саморъчно завещание.*

саморъ̀чно. *Нареч. от* саморъчен. *Те... били от него саморъчно писани с черковни букви.* Вазов.

самоснима̀чка *ж.* Приспособление на фотографически апарат, с което се правят снимки без участие на човек.

са̀мост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Поет.* Самотност, самота. *В онази схлупена къщичка баща му и майка му си прекарваха дните, не бяха никога сещали самост.* П. Ю. Тодоров. *Ти, моя гърлице, едничка радост в дните / на самост, на тъга и на беди горчиви.* П. П. Славейков.

самосто̀ен, -о̀йна, -о̀йно, *мн.* -о̀йни, *прил.* Самостоятелен. *Нему се виждаше само някак особено новото му положение като самостоен къщовник и домакин.* Влайков. *Всепознатият малък врабец, / като слушал славея поен, / си внушил че и той е певец / и замислил концерт самостоен.* Хр. Радевски.

самосто̀йно. *Нареч. от* самостоен; самостоятелно. *По-нататък мама взе да ме нагажда и самостойно да я върша тая работа.* Влайков.

самосто̀йност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* самостоен; самостоятелност. *Икономическа самостойност.*

самосто̀ятелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който действува, съществува независимо от нещо друго, който не зависи от никого; самостоен, отделен. *Без нейна подкрепа не можем... да съществуваме като самостоятелна държава.* Влайков. *Новата учителка... гледа селцето... — Виж, на какво място почвам първите стъпки на своя самостоятелен живот — мисли си тя.* Елин Пелин. || Който не се влияе от другите, който умее да се справя сам, без чужда помощ. *Макар да беше едва тринайсетгодишна, тя се отличаваше със самостоятелен характер, който правеше впечатление и на възрастните.* Вежинов. *Бъдете смели, самостоятелни и инициативни!* Г. Димитров. 2. Който е отделен, изолиран, несвързан с нищо друго. *Стаичките имаха самостоятелен вход и това беше най-важната причина да бъдат постоянно наети.* Вежинов. 3. Който се извършва без чужда помощ. *Самостоятелно изучаване на марксизма-ленинизма. Самостоятелен концерт.*

самосто̀ятелно. *Нареч. от* самостоятелен. *Работи самостоятелно. Развива се самостоятелно.*

самосто̀ятелност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* самостоятелен. *Той проявява голяма самостоятелност.*

самосъзна̀ние, *мн.* няма, *ср. Книж.* Съзнание за собствените си качества, ценност и пр. *Скромната, но строго определена задача на нашия вестник ще бъде:... постоянен потик към просвета и класово самосъзнание.* Г. Кирков. *Национално самосъзнание.*

самосъхранѐние, *мн.* няма, *ср. Книж.* Запазване, съхраняване, защищаване самия себе си; самозапазване. *Всяка борба възвишава и облагородява...; тя е геройска, когато човек я предприема за самосъхранението си.* Вазов. *Във всяка жива твар е вложен инстинктът за самосъхранение.* Елин Пелин.

самота̀ *ж.* 1. Отсъствие на човеци и изобщо на живи същества някъде. *Реката се скрива под скалите от погледа му и наоколо владее пустинна самота.* Елин Пелин. *От целия този престарял дом лъхаше самота и запустение.* Дим. Талев. 2. Живеене, прекарване някъде сам, без човеци, без никого; самотност, уединение. *Самотата му беше дотегнала. Търсеше хора, с които да сподели мъката си.* К. Петканов. *Росинка беше затворена сама в килията за осъдените на смърт... Подлудяваше я самотата, мрачината на кобната килия.* Дим. Ангелов. 3. Обикн. *мн. Поет.* Уединено, пусто място, где-то няма човеци. *Една съблазън ме опива, / зоват ме шепотно мечти — / далеч, де никой не отива, / далеч в пустинни самоти.* Яворов.

само̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който живее, прекарва някъде сам, в самота. *Отец Никодим живееше самотен в малката си стаичка.* Елин Пелин. *Навън вали. Под есенния ромон / се чувствувам самотна и бездомна, / загубена във този град огромен.* Багряна. *На двора беше и хазайката — стара, самотна жена, вдовица, чийто единствен син беше умрял в затвора.* М. Марчевски. 2. Който се намира някъде сам; усамотен. *Всред широкия двор се издигаше високо и право като стрела самотен кичест бор.* Елин Пелин. *Майка му никога не узна къде е самотният му гроб.* Йовков. || *Обр. Самотен изстрел процепи мълчанието..., а после отново настъпи тишина.* Дим. Димов. *Сред вятъра и виелицата се дочуваше проточен вълчи вой, самотен, плачлив, страшен.* Йовков.

самоти̇̀я *ж. Нар.* 1. Само *ед.* Самота. *Мъчителна е самотията. Ала тя й е навикнала.* Влайков. *Лошо нещо е самотията, Тинке. Няма цял ден с кого да продумаш, няма по месеци кой да ти бутне портата.* А. Каменова. 2. Само *мн.* Пусто, диво място. *Планинските самотии спяха, дива тишина царуваше в природата.* Вазов.

само̀тник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който живее самотно, който не общува с човеците. *Стар самотник, дядо Груйо е посветил своя живот само на училището.* Влайков.

само̀тница *ж.* Жена самотник. *Дните минаваха по-лесно — с работата из къщи и по двора... Ала нощите бяха тежки и претежки за старата самотница.* Дим. Талев.

само̀тност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* самотен. *Огледа се и за пръв път почувствува, че къщата е празна. Чувството на самотност беше по-болезнено и по-силно от тръпките на студа.* А. Гуляшки.

самото̀к, *мн.* няма, *м.* Вино, получено от гроздов сок, източен преди да е започнала ферментацията.

самоуби̇̀вам се, -аш се, *несв.*; **самоубия се,** -йеш се, *мин. св.* самоубих се, *св., възвр.* По-

[illegible] си извършвам самоубийство. [illegible] *имал дългове, та му про*[illegible] Вазов. *Момичето му бягало с ня*[illegible] *искало да се самоубива, да* [illegible] — *едва го спасили.* Г. Кара[illegible] *нелегални предпочитаха да се* [illegible] *отколкото да попаднат в ръцете* [illegible] Дим. Ангелов.

самоубѝец, *мн.* -ѝйци, *м.* Човек, който [illegible] е посегнал на живота си. *С жестокото* [illegible] *съзнание на самоубийци, тия хо*[illegible] *всички връзки с живота.* Йовков.

самоубѝйство, *мн.* -а, *ср.* Посягане на собствения си живот. *Подир тоя позор му оста*[illegible] — *самоубийство.* Вазов.

самоубѝя се. Вж. самоубивам се.

самоуважа̀вам се, -аш се, *несв., възвр.* [illegible] Уважавам себе си. *За един учен, който се самоуважава, това ... беше нравствено убий*[illegible] Вазов.

самоуважѐние, *мн.* няма, *ср.* Уважение към самия себе си. *Изгубил е всякакво чувство на самоуважение.*

самоувѐрен, -а, -о, *прил.* **1.** Който е твърде уверен в своите сили, способности; самонадеян. *Наместо предишното голобрадо момче, ... сега се яви заякнал и възмъжал левент, ... самоуверен и смел.* Йовков. *В очите ѝ няма някогашната безпомощност и детска срамежливост ... Станала е много самоуверена.* А. Каралийчев. **2.** Който съдържа, изразява голяма увереност в силите, способностите си. *Погледът му беше самоуверен и горд.* Йовков.

самоувѐрено. *Нареч. от* самоуверен. *Той говореше и се разпореждаше самоуверено и властно.* Ст. Дичев.

самоувѐреност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* самоуверен. *Добродушното и спокойно лице на главния учител Климента и благата му реч вдъхваха самоувереност у девойчетата.* Вазов.

самоу̀к, -а, -о, *прил.* Който изучава нещо сам, без чужда помощ, без учител. *Този самоук машинен инженер е направил две чудесни вършачки, като използувал колелата на стари локомобили.* А. Каралийчев. *Самоук художник.*

самоу̀к, *мн.* -ци, *м.* Човек, изучил нещо сам, без чужда помощ, без учител. *Най-после той се оплака, че новите майстори ... бяха подбили вече съвсем старото иконописство. — Какво да правим, ние сме самоуци, толкоз можем.* Йовков.

самоунижа̀ се. Вж. самоунижавам се.

самоунижа̀вам се, -аш се, *несв.*; **самоунижа̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., възвр.* и *сред.* Унижавам сам себе си.

самоунижѐние, *мн.* -я, *ср.* Унижаване на самия себе си. *Ако самоунижението и самобичуването е висока християнска, добродетелна черта у един частен човек, то тя е негодна в характера на един народ.* Вазов.

самоунищожа̀ се. Вж. самоунищожавам се.

самоунищожа̀вам се, -аш се, *несв.*; **самоунищожа̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., възвр.* Унищожавам сам себе си.

самоунищожѐние, *мн.* няма, *ср.* Унищожение на самия себе си. *Светът трябва да се предпази от самоунищожение.*

самоупра̀ва, *мн.* няма, *ж. Нов.* Самоуправление.

самоуправлѐние, *мн.* -я, *ср.* Самостоятелно, независимо управление на област, община, организация и под.; автономия. *Право на самоуправление.*

самоуправя̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Управявам се сам, без чужда намеса. *Октомврийската революция разби националното робство в пределите на обширната руска държава, като даде право на всяка народност да се самоуправява.* В. Коларов.

самоупрѐквам се, -аш се, *несв.*; **самоупрѐкна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., възвр.* Упреквам сам себе си.

самоупрѐкна се. Вж. самоупреквам се.

самоуспокоѐние, *мн.* няма, *ср. Нов.* Неоправдано успокояване от някакъв успех и отпускане при по-нататъшната работа. *След приключване на жетвата в много села се почувствува известна отпуснатост и самоуспокоение.* Раб. дело, 1950 г.

самоуспоко̀й се. Вж. самоуспокоявам се.

самоуспокоя̀вам се, -аш се, *несв.*; **самоуспоко̀й се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.* **1.** *Възвр.* Успокоявам сам себе си. *Досега рушихме. Отсега нататък ще трябва да градим! И нека ви кажа, за да не би някой да си прави излишни илюзии и да се самоуспокоява: истинските трудности не бяха досега, не!* П. Славински. *Какво пък толкова? — самоуспокояваха се някои от селяните. — Ние вършихме всичко по заповед.* Дим. Ангелов. **2.** *Сред.* Успокоявам се неоправдано от някакъв успех и се отпускам при по-нататъшната работа.

самоуспокоя̀ване *ср. Отгл. същ. от* самоуспокоявам се. *За това е необходимо труд, знания, умение, не мързел, не самоуспокояване и сектантско самодоволство.* Г. Димитров.

самоусъвършѐнствувам се, -аш се, *несв., възвр.* Усъвършенствувам сам себе си, полагам грижи за собственото си усъвършенствуване.

самоусъвършѐнствуване *ср. Отгл. същ. от* самоусъвършенствувам се. *Нравствено самоусъвършенствуване.*

самоучѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Учебник, по който човек може сам, без учител да изучи нещо. *Самоучител по френски език. Самоучител за акордеон.*

самоу̀чка *ж.* Жена самоук.

самохва̀лец, *мн.* -лци, *м.* Човек, който обича да се хвали; самохвалко. *Не го слушай, той е голям самохвалец.*

самохва̀лка *ж.* Жена самохвалец.

самохва̀лко, *мн.* -вци, *м. Разг.* Човек, който обича да се хвали; самохвалец. *Знаят, че не разбирате нищо от тютюна ... Те виждат, че сте обикновен самохвалко и грандоман.* Дим. Димов.

самохва̀лство, *мн.* -а, *ср.* Хвалене, изтъкване на самия себе си. *Такъв народ сме ние ...:*

народ чист, що не знае ни лъжа, ни кражба, ни лукавство, ни коварство... Ако ми рече някой, че това е самохвалство, тогава аз ще попитам: кои са по-добрите от нас? Дим. Талев.

самоходен, дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Техн.* За машина, оръдие и под. — който се движи, предвижва, със свой собствен двигател. *Самоходен комбайн. Самоходен шлеп.*

самоцел, самоцелта, *мн.* няма, *ж. Книж.* Нещо, което е цел само за себе си, което не се свързва с постигане, осъществяване на по-широки цели. *Актьорското изкуство за мен не е самоцел. Аз се стремя да му дам идеен пълнеж, социалистическо съдържание.* Сп. Театър, 1954 г.

самоцелен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Книж. Прил. от* самоцел. *Самоцелно изкуство.*

самоцелно. *Нареч. от* самоцелен. *Само един голям идеал може да направи живота на човека богат, съдържателен. Иначе, да се живее ей така, самоцелно, е просто глупаво и недостойно.* Дим. Ангелов.

самочувствие, *мн.* няма, *ср.* Чувство, което се поражда у човека от душевното му или физиологическо състояние или от въздействието на някои външни фактори. *Този човек... имаше вид на човек с голямо самочувствие.* Г. Караславов. *Повишено самочувствие.*

самси *местоим.* Само *м. р. ед. Нар.* **1.** Сам, лично аз. *И срещнах гоази с небивала чест, | самси го развождах из свойте палати; | дарих, обещавах награди богати.* П. П. Славейков. **2.** Като *прил.* Сам, самичък, без други човеци. *Дядо Иван, като остана самси с бабичката си,... продума: „Жена! Страшна година дочакахме."* Блъсков. *Един ден, когато Бръчков стоеше самси в стаята си, някой се приближи отвън към вратата и... бутна я силно.* Вазов.

сам-там. Вж. с а м.

самум *м.* (араб.). Горещ вятър, който духа в пустинята. *Завчас духна самум ужасен: | керванът сви се дор мина | талазът удушлив, опасен.* Вазов.

самун *м.* (гр.). *Нар.* Цял хляб, обикн. с кръгла форма. *Да не се хваля, ама... с таквази супа цял самун хляб изядам.* Ал. Константинов. *Тъкмо в тая минута се показа Иван... Той носеше под мишницата си един голям самун хляб.* Йовков.

самур *м.* (перс.). **1.** Сибирско животно от рода на златката, което има скъпа кожа. Mustela zibellina. **2.** Кожа от такова животно. *Купи елмазени обици, копринени фустани, подплатени със самур кюркове, златни гривни.* Каравелов. **3.** Като *прил. неизм.* Самурен. *Самур калпак на главата.* Нар. пес.

самурай, -аят, -ая, *мн.* -аи, *м.* (яп.). Член на военно-дворянска каста в Япония.

самурен, -а, -о, *прил.* Който е направен от самур. *Но на главата си той не носи бяла чалма с меки гънки, а висок самурен калпак.* Йовков. *Самурена яка.*

сан, санът, сана, *мн.* санове, *м. Книж. Старин.* Висок владетелски или духовен чин, звание. *Багреницата на широки дипли падаше до краката му, обути в червени чизми, символ на царски сан.* Вазов. *Той бе владика, истина, ама се гордееше със сана си и само големците считаше за хора.* Елин Пелин.

санаторен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Санаториален. *Санаторен режим.*

санаториален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до санаториум; санаторен. *Санаториална детска градина.*

санаториум *м.* (лат.). *Мед.* Лечебно заведение обикн. извън населено място, в което болните се подлагат на специален режим. *Санаториум за гръдоболни.*

сангвиник, *мн.* -ци, *м.* Човек със сангвиничен темперамент.

сангвиничен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *прил.* (лат.). *Книж.* Обикн. в съчет. **сангвиничен темперамент** — жизнерадостен, буен, весел, жив темперамент.

сангвиничка *ж.* Жена сангвиник.

сандал *м.* (гр.). Вид лека лятна обувка с ремъчки или прорези отгоре. *Монахът беше стар и едър... Нозете му бяха обути в груби сандали.* Ст. Загорчинов. *До масата се изправя изгорено от слънцето момиче... То е рошаво и босо в модни сандали и пъстра, прилепнала рокля.* К. Константинов. *Докато момчетата разговаряха, малката еврейка се беше навела и се мъчеше да завърже каишката на дървения си сандал.* Ем. Коралов.

сандвич *м.* (англ.). Резенче хляб, обикн. намазано с масло и отгоре с късче салам, рибка и др. *Две червендалести, изпечени от слънцето момчета ... ръфаха сандвичи с дебели резени шунка.* Дим. Димов.

санджак, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Истор.* Административна област в Турската империя, подобна на окръг. *Мястото, гдето ги хванали, било в границите на Софийския санджак.* З. Стоянов.

сандък, *мн.* -ци, *м.* (араб.). **1.** Голям четвъртит дървен или метални съд, обикн. с капак, за продукти, дрехи, стоки и под.; ковчег, каса. *Веднага помисли да накара сина си да облече най-хубавите си дрехи за утре, да му извади нова риза от сандъка.* Дим. Талев. *Изведнаж нещо се обори зад него, той се обърна: на сандъка с житото стоеше пръчът.* Йовков. *В тъмнината се чуваха гласове на войници, които... пренасяха... тежки муниционни сандъци.* П. Славински. **2.** Дъсчена част на каруца. *Из улиците излизаха кола и оглушително гърмяха из замръзналия път. Едни от тях, без сандъци, само с четирите си колелета, с една брадва и чувал сено, отиваха в гората за дърва.* Йовков. **3.** *Нар.* Ковчег, в който се полага мъртвец. *Еньо не издържа, и след десетина мъчителни дни почина. Облякоха го чистичко, наредиха го и го положиха в прост дъсчен сандък.* Елин Пелин. *Погребалното шествие вървеше бавно. Най-напред се носеха венците... После погребалната кола..., а на нея, в скъп блестящ сандък, пътуваше покойният за вечността.* Елин Пелин.

сани *мн., ед.* няма. *Диал.* Шейна.

санитар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* (лат.). **1.** Болничен служител, който услужва на болни. **2.** *Воен.* Служащ във войската, подготвен да дава първа помощ. *Полковият лекар... заповяда всички ранени да се дигнат и отправят назад. Санитарите се разбързаха и разтревожиха ранените.* К. Петканов. *Тук-таме някой боец падаше безмълвно всред зеления килим и санитарите пропълзяваха към него с носилките.* Вежинов.

санитарен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* 1. [illegible] здравето, здравеопазване[illegible]. *Санитарен контрол. Санитарна* [illegible] *дело.* 2. Който работи по здра[illegible]. *Санитарен персонал.* ‖ *Воен.* Кой[illegible]а задачи във връзка със здравеопаз[illegible]ното дело във войската. *Санита*[illegible]. 3. Който се използува за изпъл[illegible]щински, лечебни задачи. *Санита*[illegible] *Санитарен самолет. Санитарни мате*[illegible] *Санитарна чанта.*

санитарка *ж.* Жена санитар. *От първия из*[illegible]*рел още Горица пламна неудържимо, забрави* [illegible]*та си на санитарка, захвърли чанта*[illegible] [illegible]*калата и излезе на първа линия.* Ив. [illegible]марчев.

санким *частица* (тур.). *Нар.* 1. За подчерта[illegible] — впрочем, всъщност, именно. *Аз му ре*[illegible]*... санким щях да му река ... ама не смеях.* Вазов. *Добре че не са им извадили очите... Сан*[illegible]*, кой знае още.* Цани Гинчев. 2. Сиреч, тоест, значи, следователно. *Той целува тоя кръст бо*[illegible]*; санким, закле се в него.* Вазов. *И намерили* [illegible] *да ѝ рекат — Дели Гена — санким, Луда Гена.* Влайков. 3. Най-после, та какво от това. *Като няма никой пък, аз мога да се повозя ... какво санким ... ще се кача.* Йовков. 4. За противопоставяне — като (че) ли, сякаш, чунким. *Но аз не знаех, коя сте! — ... Санким, сега много знаеш! — помисли Велчев и додаде гласно: — Той мислеше, че си някоя грозна, престаряла баба!* Орлин Василев. *Речта ми, санким, е за нашия Войвода. / Осанка, поглед, ход и горд юнашки вид: / в Елада да е бил — същински Леонид!* П. П. Славейков.

санкционирам, -аш, *несв.* и *св.* *Книж.* Давам санкция; утвърждавам, узаконявам. *Санкционирам решения.* **санкционирам се** *страд.*

санкциониране, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* санкционирам *и от* санкционирам се. *Санкциониране на взетите решения.*

санкция *ж.* (лат.). *Книж.* 1. Потвърждение на решения, наредби и под. от по-висша власт. 2. Наказание, предвидено в закон, правилник и др. *Налагам санкции. Наказателна санкция.* 3. Временни мерки като средство за наказание.

сановник, *мн.* -ци, *м.* *Старин.* Висш държавен служител. *Пред трона ... се трупаха великите боляри и високите сановници царски.* Вазов.

санскрит, *мн.* няма, *м.* (инд.). Език, на който е написана древната и средновековната индийска религиозна, философска и художествена литература; санскритски език.

санскритски, -а, -о. *Прил. от* санскрит. *Санскритски език. Санскритска литература.*

сантасе *ср.* (фр.). Вид игра на карти, в която участвуват двама играчи.

сантиграм, *мн.* сантиграма (сл. ч.), *м.* (фр.-гр.). Една стотна част от грама.

сантим *м.* (фр.). *Разг.* 1. Стотинка. *Ще ти наброи парите до сантим. Всичко ще ти плати.* Йовков. *Останал съм без сантим в джоба.* 2. Сантиметър. *Делете се, чинете що знаете, но догде съм жив и очите ми гледат, имот не ви давам нито сантим място.* Кр. Григоров.

сантиментален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (фр.). 1. Който е прекалено чувствителен, който е склонен към нежни чувства и вълнения. *Въпреки специалността си, която налага положителност на ума, ... той беше останал мечтател, сантиментален.* Вазов. *А пък си все същият. Все тъй сантиментален, мечтател такъв. Сигурно още пишеш стихове!* Йовков. 2. Който съдържа, изразява или буди нежни чувства, вълнения. *Сантиментално писмо. Сантиментална сцена. Сантиментални романси.*

сантиментализъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (фр.). *Литер.* Литературно течение от втората половина на XVIII в. и началото на XIX в., което се характеризира със силна, изтънчена чувствителност.

сантименталнича, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* *Книж. Неодобр.* Проявявам неуместна сантименталност. *На всички им е мило при раздялата. Но те са войници на труда: те не трябва да сантименталничат.* Г. Караславов.

сантименталничене *ср.* *Отгл. същ. от* сантименталнича.

сантиментално. *Нареч. от* сантиментален. *Тия мисли ме настройват сантиментално.* Л. Стоянов.

сантименталност, -тта, *мн.* -и, *ж.* 1. Само *ед.* Качество на сантиментален. *Беше мислил често за смъртта, без да се отдава на каквато и да било сантименталност.* Ем. Станев. 2. Сантиментална проява или постъпка. *Никакви сантименталности не признавам.* Вазов. *Във време на бой всякакъв вид сантименталности са неуместни.* Я. Гуляшки.

сантиметров, -а, -о. *Прил. от* сантиметър. *Седем сантиметрови греди.*

сантиметър, *мн.* -три, *м.* (фр.-гр.). 1. Мярка за дължина, равна на една стотна част от метъра. 2. Дървена или метална линийка или лента с означени на нея сантиметри за измерване на дължина. *Дай ми сантиметъра да премеря тоя плат.*

сап[1], сапът, сапа, *мн.* сапове, сапа (сл. ч.), *м.* (тур.). *Диал.* Дървена дръжка на секира, лопата и под.

сап[2], сапът, сапа, *мн.* няма, *м.* (тур.). Тежка заразна болест по конете, от която понякога боледува и човекът, с гнойни подувания и течения от кожата и носа. Malleus. *Конят е болен от сап.*

саплък, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Диал.* Плевник. *Като стигнаха до саплька, Аго заграби с две ръце колкото плява можеше да вземе.* Йовков.

сапун *м.* (лат.). Вещество, добито от мазнина, пресечена с химическа основа, което се употребява за миене и пране. *Отдавна нямаше с какво да се изперат. За втори път вече събраха различни остатъци от мазнини и свариха сапун с пепел.* Г. Караславов. *И аз неохотно се навеждам над легена и почвам да се търкам със сапун.* Влайков. *Тоалетен сапун. Сапун за бръснене.*

сапунар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което прави или продава сапун.

сапунарски, -а, -о. *Прил. от* сапунар *и от* сапунарство.

сапунарство, *мн.* няма, *ср.* 1. Занятие на сапунар. 2. Производство на сапун.

сапунджѝйница *ж. Остар.* Работилница за сапун.

сапунджѝйски, -а, -о. *Прил. от* сапунджия.

сапунджѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м.* Лице, което прави или продава сапун; сапунар.

сапу̀нен, -а, -о. *Прил. от* сапун. *Сапунена пяна. Сапунена фабрика. Сапунена индустрия. Сапунена вода. Сапунен препарат.* □ **Сапунен мехур** — а) Мехур, който се получава като се издуха сапунена вода през тясна тръбичка. б) *Прен.* Нещо нетрайно, преходно.

сапуниѐра *ж.* Кутийка за сапун.

сапунѝсам. Вж. с а п у н и с в а м.

сапунѝсвам, -аш, *несв.*; **сапунѝсам,** -аш, *св.* Натривам със сапун; насапунявам. *Момичето си навело главата. Майката я сапунисала.* Вазов. *Той сапунисва петнадесет минути лицето на задрямалия от наслада франт и го бръсне с елегантен размах.* Св. Минков. **сапунисвам се, сапунисам се** *възвр.* и *страд.*

сапунѝсване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сапунисвам *и от* сапунисвам се.

сапфѝр *м.* (гр.). Скъпоценен камък с тъмносин цвят. *Патриаршеската му одежда ... не лежеше добре на прегърбения му малък стан и златната корона с големи сапфири и емайл прихлупваше до вежди челото му.* Вазов.

сапфѝрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Поет.* Който има цвят на сапфир; син. *Сапфирни очи.*

сапьо̀р *м.* (фр.). *Воен.* Военнослужащ от инженерните войски; пионер.

сапьо̀рски, -а, -о. *Прил. от* сапьор. *Сапьорска дружина.*

сара̀й, -а̀ят, -а̀я, *мн.* -а̀и, *м.* (тур.-перс.). *Нар.* Голяма и богата къща на турски големец; палат, дворец. *Стамбул е, аго, за мене | тука, дето съм родена, | а най-хубави сараи | там онзи моят бащин дом.* П. Р. Славейков. *А дядо Йоцо цял час разпитва за българския сарай в София.* Вазов. *Лани издигна една къща — голямо нещо. Цял сарай.* А. Каралийчев.

сара̀йски, -а, -о. *Прил. от* сарай. *Сарайски порти.*

сара̀ф и **сара̀фин,** *мн.* сара̀фи, *м.* (араб.). *Остар.* Лице, което се занимава с разменяне на пари и търгуване със злато. *Някой беше го видял при един сарафин, ... че е разменял наниза на жена си.* Йовков.

сара̀фски, -а, -о. *Прил. от* сараф *и от* сарафин. *Сарафски дюкян.*

сарацѝни *мн., ед.* сарацѝн, *м.* (гр.). *Истор.* Название на араби през средните векове.

сарацѝнски, -а, -о. *Прил. от* сарацин. *Сарацинска отрова. Сарацински войски.*

сара̀ч *м.* (араб.). Занаятчия, който се занимава с изработване на седла, юзди и хамути; седлар.

сара̀чество, *мн.* няма, *ср.* Занятие и поминък на сарач.

сара̀чница *ж.* Работилница на сарач.

сара̀шки, -а, -о. *Прил. от* сарач. *Сарашки занаят. Сарашка работилница.*

сардѐла *ж.* (ит.). **1.** Вид дребна морска риба. Sardina pilcharelus. **2.** Малка запечатана кутийка с консервирана риба. *На масата имаше сардели и телешко месо.* Дим. Димов. □ **Като сардели** — натъпкани, наблъскани, сложени много на тясно. *В една малка стаичка ни наредиха като сардели.* З. Стоянов.

сардѐлен, -а, -о. *Прил. от* сардела. *Сарделена кутия.*

сардонѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Книж.* Сардонически.

сардонѝчески, -а, -о, *прил.* (гр.). *Книж.* Злобно насмешлив, язвителен. *Чети, даскале, тая книга! — каза беят със сардоническа усмивка и му подаде прокламацията.* Вазов.

сарка̀зъм, -змът, -зма, *мн.* -зми, *м.* (гр.). Язвителна, жестока насмешка. *Тия критически статии ... бяха напоени със злъчен хумор и с отровен сарказъм против нещастните автори.* Вазов. *Убийствен сарказъм.*

саркастѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* сарказъм; злобен, язвителен. *Някаква зловеща и саркастична усмивка изкриви грозното му и космато лице.* Йовков.

саркастѝчески, -а, -о, *прил.* Саркастичен. *Той със саркастическа усмивка ги гледаше из прозореца на кафенето си.* Вазов.

саркастѝчески. *Нареч. от прил.* саркастически; саркастично. *Чоки се усмихна саркастически.* Вазов.

саркастѝчно. *Нареч. от* саркастичен. *Имам забележителен шеф! ... — саркастично продължи експертът.* Дим. Димов.

сарко̀ма *ж.* (гр.). *Мед.* Злокачествен тумор в човешкото тяло, който се образува от съединителна тъкан. *Болен от саркома.*

саркофа̀г, *мн.* -зи, *м.* (гр.). В древността — гроб, изработен от каменен блок. *Отворен е бил нов вход, но в гробницата не е бил намерен никакъв саркофаг.* Величков.

сарма̀, обикн. *мн.* сармѝ, *ж.* (тур.). Ястие от кълцано месо или ориз, увито в лозови, зелеви или др. листа. *Сарми от лозов лист. Сарми от зеле.* □ **Дроб сарма** — ястие, приготвено от нарязан агнешки дроб и ориз.

сарма̀ти *мн., ед.* (рядко) сарма̀т, *м. Истор.* Скитнишки племена, населявали южна Русия в древността.

сарма̀тски, -а, -о. *Прил. от* сармати. *Сарматски племена.*

сарък, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Нар.* Дебел прът, върлина. *Под самата стряха ... е положен дълъг, добре изгладен сарък, на който простираме прани дрехи.* Влайков.

сатана̀, -та, *мн.* -и, *м.* (евр.). **1.** Само *ед.* У християни и израилтяни — въплъщение на злото начало, дух на злото. *Лоши люде се навъдиха, като че самият сатана беше влязъл в сърцата им.* Г. Караславов. **2.** *Прен.* Зъл, коварен човек. *Не е човек като човек, ами е сатана, защото е лошав и безбожен.* Влайков.

сатанаѝл *м.* Название на сатаната. *И речено е, братя, че грехът ще залее като море земята и царството на сатанаила ще се простре от единия край на света до другия.* Вазов.

сатанаѝлов, -а, -о. *Прил. от* сатанаил. *Шири се сатанаиловото царство надлъж и нашир по земята, няма край.* Ст. Загорчинов.

[illegible], -а, -о, *прил.* Който е присъщ [illegible] дяволски. *Твойта вражда [illegible]а, твойта любов беше [illegible].* Вазов. *Върху устните му [illegible] усмивка.* Г. Райчев.

сатанѝнски. *Нареч. от прил.* сатанински. [illegible]

сатели̇т *м.* (лат.). 1. *Астр.* Спътник на небе[illegible]. [illegible] *е сателит на земята.* 2. *Прен.* [illegible], зависима от друга, голяма дър[illegible] ръководи нейната политика.

сателѝтен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* [illegible]. *Сателитна държава.*

сатѐн *м.* (араб.). Гладка лъскава памучна тъ[illegible]. *[illegible]лка от сатен. Копринен сатен.*

сатѐнен, -а, -о, *прил.* Направен от сатен. *[illegible] Вана облече черната си сатенена [illegible]лка.* Ст. Ц. Даскалов.

сатинѝран, -а, -о, *прил.* Обикн. в съчет. **са[illegible]рана хартия** — гладка и лъскава хартия.

са̀тир *м.* (гр.). В старогръцката митология — горско полубожество, олицетворение на похотливост, изобразявано с кози крака и рога. *Изтъсналите воднистосини очи на барона гледаха все по-втренчено, добиваха жадния, напрегнат и присмехулен израз на сатир.* Дим. Димов.

са̀тира *ж.* (лат.). *Литер.* Вид литературно произведение, в което се осмиват и бичуват остро отрицателните страни в живота.

сатирѝк, *мн.* -ци, *м.* Писател, който пише сатири. *Стоян Михайловски е един от най-големите български сатирици.*

сатирѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* сатира. *Сатирична поема. Сатиричен тон. Сатиричен театър.*

сатирѝчески, -а, -о, *прил.* Сатиричен. *Сатирически произведения.*

сатирѝчески. *Нареч. от прил.* сатирически.

сатирѝчно. *Нареч. от* сатиричен.

сатра̀п *м.* (перс.). 1. *Истор.* Управител на провинция в древна Персия. *Аз победих сатрапите на персийския цар при Граника. Превзех богатите държави на Азия.* Я. Каралийчев. 2. *Прен.* Жесток, деспотичен владетел или управник. *Царски сатрапи.* ‖ Тираничен, зъл, жесток човек. *В семейството си той е страшен сатрап.*

сатра̀пски, -а, -о. *Прил. от* сатрап.

сатра̀пски. *Нареч. от прил.* сатрапски. *Държи се сатрапски.*

сатъ̀р *м.* (тур.). Вид плоска и широка брадва за кълцане и сечене на месо, кокали и др. *Работата не ще хатър, а сатър.* Погов.

сафрѝд *м.* (гр.). Вид дребна морска риба. Trachurus trachurus.

саха̀н *м.* (араб.). *Нар.* Медна чиния. *Под мишницата си носи хляб, а с двете си ръце — тенджера и над нея — захлупен сахан.* Йовков. *Дафина пристъпи към огнището, наведе се, свали гостбата от загасналия огън и я изсипа в калайдисан сахан.* К. Петканов.

саха̀т *м.* (араб.). *Нар.* 1. Час. *Искал да поговори най-напред с тебе. Другите ще дойдат след половин-един сахат.* Ст. Чилингиров. 2. Часовник. *Чуй! Оеем бие градският сахат.* П. П. Славейков.

сахтия̀н *м.* (перс.). *Остар.* Обработена козя кожа за обувки, подвързия и др.; шевро. *А под ръката му простряна се разгърна | ... | дебелият тефтер, в син тъмен сахтиян | подвързан.* П. П. Славейков.

сахтия̀нов, -а, -о, *прил.* Направен от сахтиян. *Сахтиянова кесия.*

сач, са̀чът, са̀ча, *мн.* са̀чове, са̀ча (сл. ч.), *м.* (тур.). *Диал.* 1. Плитък железен тиган. 2. Връшник.

сачма̀ *ж.* (тур.) 1. Малка оловна топчица, която се употребя за стрелба с ловна пушка. *В града ще ги продам* (птиците) *по един лев и половина — рече той. — И без това ще трябва да ходя: искам да купя малко барут и сачми.* Г. Караславов. 2. *Техн.* Метално топче за сачмен лагер.

сачмѐн, -а, -о, *прил. Техн.* За лагер и под. — снабден със стоманени топчета, които улесняват движението. *Сачмен лагер.*

сащѝсам. Вж. сащисвам.

сащѝсвам, -аш, *несв.*; **сащѝсам,** -аш, *св.* (тур.). *Разг.* Смайвам, слисвам, обърквам някого. *Развика се и сащиса човека.* **сащисвам се, сащисам се** *страд.* и *сред.*

сащѝсване *ср. Отгл. същ. от* сащисвам и *от* сащисвам се.

сая̀[1] *ж.* (тур.). *Спец.* Горна мека част на обувка; горнище. *Кроя саи.*

сая̀[2] *ж.* (перс.). *Диал.* 1. Навес, подслон. *Трайковата невяста се тъкмеше да пере вън под саята.* Влайков. *Те* (воловете) *бяха вързани за яслата под саята и бавно дъвчеха нахвърлената пред муцуните им слама.* Ц. Церковски. 2. Зимна кошара за дребен добитък. *По-долу, оградени с бели каменни дувари, се виждаха няколко овчи саи, с каменни стени откъм юг.* Йовков.

сая̀[3] *ж.* (тур.). *Диал.* Вид дълга горна женска дреха. *И сега, пристегната в тъмнозелена сая, с извита пазва и тесни шарени ръкави, тя беше като изваяна.* Г. Райчев.

сба̀бвам се, -аш се, *несв.*; **сба̀бя се,** -иш се, *мин. св.* сба̀бих се, *св*, *сред.* Сбръчквам се, набръчквам се. *Ръцете ми се сбабиха от прането.*

сба̀бване *ср. Отгл. същ. от* сбабвам се.

сбабича̀сам се. Вж. сбабичасвам се.

сбабича̀свам се, -аш се, *несв.*; **сбабича̀сам се,** -аш се, *св.*, *сред. Разг.* Сбръчквам се, сбабвам се.

сбабича̀сване *ср. Отгл. същ. от* сбабичасвам се.

сба̀бя се. Вж. сбабвам се.

сба̀рам. Вж. сбарвам.

сба̀рвам, -аш, *несв.*; **сба̀рам,** -аш, *св. Разг.* Хващам, залавям, улавям, пипвам. *Хукнал се той с копралята и го сбарал на една поляна.* Чудомир. **сбарвам се, сбарам се** *страд.*

сба̀рване *ср. Отгл. същ. от* сбарвам *и от* сбарвам се.

сбера̀. Вж. сбирам.

сбѝвам, -аш, *несв.*; **сбѝя,** сбѝеш, *мин. св.* сбих, *прич. мин. страд.* сбит, *св.* Правя нещо да се събере, да се свие, сгъсти, да заеме по-малко място. *Сбий малко брашното в чувала, та да съ-*

бере още. **сбивам се, сбия се** *страд. Статията трябва да се сбие малко.*

сбѝвам се[1], -аш се, *несв.*; **сбѝя се**, сбиеш се, *мин. св.* сбих се, *св.*, *сред.* **1.** Събирам се, струпвам се на едно място. *Изплашените войници излязоха разсъблечени и се сбиха в купчина.* Дим. Ангелов. **2.** Ставам по-гъст, по-твърд; свивам се, степвам се. *От дъжда земята се е сбила и мъчно се копае. Като изпереш платното, ще се сбие.*

сбѝвам се[2], -аш се, *несв.*; **сбѝя се**, сбиеш се, *мин. св.* сбих се, *св.*, *взаим.* Започвам да се бия с някого. *В същия миг Скарлатов стовари юмрука си по врата на Нанкова. Сбиха се.* Вазов. *Те хулеха Драгота, хулеха се помежду си, едва не се сбиха.* Йовков.

сбѝване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сбивам, сбивам се[1] *и от* сбивам се[2].

сбѝрам, -аш, *несв.*; **сберà,** -ѐш, *мин. св.* сбрах, *св. Нар.* Събирам. *Храмът беше пълен с деца и невести, | с въстаници бодри и бащи злочести, | които борбата в тез зидове сбра.* Вазов. *Преди всичко девойката имаше нужда да си сбере свободно мислите и вземе бързо решение.* Вазов. **сбирам се, сбера се** *страд.* и *сред. Сбирайте се, моми млади, | вийте венци, росни китки.* Вазов. *Засмя се не на думите си, а от радост, че седи до брат си, че пак се сбраха всички след толкова години.* Орлин Василев.

сбѝране, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сбирам *и от* сбирам се. *Запретено е сбирането на нови пътници със стари.* Вазов.

сбѝрка *ж.* **1.** Сбор от еднородни, обикн. редки и ценни предмети; колекция. *Той имаше цяла сбирка от такива свещени книжа . . . , които пазеше в особен шкаф в аптеката.* Величков. *Сбирка от картини. Сбирка от марки.* **2.** Книга, в която са събрани и подредени еднородни литературни произведения, обикн. стихове. *Сбирка стихове. Лирическа сбирка. Стихотворна сбирка.* **3.** Събрание на малък колектив. *И петимата сме партийни работници и още на сбирката ни се каза, че вече всички сме поставени на бойна нога.* Дим. Ангелов. *Кръжокът има сбирка всеки понеделник.*

сбиротѝк, *мн.* -ци, *м. Нар.* Сбирщина. *Попове, бабички, калугери, епитропи, еснафлии и всякакъв сбиротък от града изпълни черковния двор.* Мих. Георгиев.

сбѝрщина *ж. Разг. Неодобр.* **1.** Човеци, сбрани случайно, без подбор; тълпа. *Откъм юг, пред сбирщината дива | помаци, тъмните колони сам повел | се впусна той.* П. П. Славейков. *Та това не е никаква войска, а сбирщина, паплач!* Дим. Ангелов. **2.** Сбор от различни вехти, не особено ценни неща. *Сред тая сбирщина от стари мебели само две-три картини . . . внасяха някаква . . . свежест.* Св. Минков.

сбит, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* сбия[1]. *Добрахме се до едно голямо помещение, превърнато в спалня . . . Покрай стените бяха сбити едно до друго много легла.* П. Славински. **2.** Като *прил.* — **а)** Който е много гъст, степан. *Върху черната и сбита пръст . . . имаше зелена трева и тук-таме из нея дребни и жълти цветя.* Йовков. *Най-сетне гъските разперват крила, вдигат се в дълга, сбита верига и бързо се понасят по посока на върбите.* Ем. Станев. **б)** За словесна проява — който е кратък, стегнат. *Той умееше да пише сбити и ясни доклади.* А. Гуляшки.

сбѝто *нареч.* Стегнато, неразточено. *Пишете по-сбито. Той разказва сбито и ясно.*

сбѝтост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сбит. *Неговият стил се характеризира със сбитост и яснота. Сбитост на почвата.*

сбѝя. Вж. с б и в а м.

сбѝя се. Вж. с б и в а м с е[1] *и* с б и в а м с е[2].

сближà. Вж. с б л и ж а в а м.

сближà се. Вж. с б л и ж а в а м с е.

сближàвам, -аш, *несв.*; **сближà,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Правя, допринасям някой да стане, да се чувствува близък, свой с друг. *Еднаквата съдба и страдания сближават и най-чужди един другиму човеци.* Вазов. *Войната ги свърза и сближи още повече: отколе вече те пътуват наедно, лягат и стават наедно, бият се един до други.* Йовков. *Трудовият процес и общият идеал ги сближи повече, отколкото може да се допусне дори и за най-идеалното общежитие.* Г. Караславов. **сближавам се, сближа се** *страд.*

сближàвам се, -аш се, *несв.*; **сближà се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св.*, *сред.* Ставам близък с някого. *По това време доведоха при нас доктора Спас от Копривщица, когото познавах по име. Тук се сближихме.* Величков.

сближàване *ср. Отгл. същ. от* сближавам *и от* сближавам се.

сближѐние, *мн.* няма, *ср.* Сближаване. *Ние ставаме съюзници вече . . . Царице, нека остане тайно нашето сближение.* Вазов.

сблъскам се. Вж. с б л ъ с к в а м с е.

сблъсквам се, -аш се, *несв.*; **сблъскам се,** -аш се, *св.*, *сред.* и *взаим.* **1.** При движение удрям се о някого или о нещо, което се изпречва на пътя ми. *Гражев поиска да излезе. Но на вратата се сблъска с един войник, който тичешком се вмъкна вътре.* Ив. Мартинов. *На завоя два мотоциклета се сблъскаха.* **2.** *Прен.* Натъквам се на някаква пречка, несгода. *Той се сблъска с господарската злина на турците.* Дим. Талев. **3.** *Прен.* Влизам в бой, започвам сражение. *Преди да се сблъскаме с турците и със сърбите, ние се ударихме вече с немците, в собствената си земя.* Вазов.

сблъскване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сблъсквам се.

сблъсък, *мн.* -ци, *м. Нов.* Сблъскване, конфликт. *Сблъсък на новото със старото.*

сбòгом *нареч.* Поздрав при раздяла, обикн. за по-дълго време. *Сбогом, прощавай, невясто мила, | отивам ази в незнаен път.* П. Р. Славейков. *Хайде, сбогом ви сега! — отсече Балашев и излезе. — Сбогом, учителю! Сполай ти!* А. Страшимиров. □ **Вземам си сбогом** — сбогувам се. *Утре заминавам. Дойдох да си взема сбогом.* А. Каменова.

сбогỳвам се, -аш се, *несв.*, *сред.* Прощавам се при раздяла, вземам си сбогом с някого. *Къде полунощ гостите се сбогуваха и си излязоха весели и благоразположени.* Вазов. *Стоил се сбогува с Делчо, развълнуван и с овлажнени очи.* Йовков.

сбогỳване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сбогувам се. *Тъжно беше сбогуването на Райча.*

Той едва сдържа сълзите си, но не биваше да плаче. Нали е вече войник. Дора Габе.

сбор, сбòрът, сбòра, *мн.* сбòрове *и* (нар.) сбòрища, сбòра (сл. ч.), *м.* 1. Събиране, събрание. *Това не е погребален звън, а ... сбор на много хора, които викат.* Л. Стоянов. *От врявата на нечестивий сбор | отвърнаха ме звукове тъжовни.* Величков. *Пионерски сбор. Тържествен сбор.* 2. *Нар.* Събор. *Я надуй, дядо, кавала, | след теб да викна-запея | ... | Да чуят моми и момци | по сборове и по седенки.* Ботев. *На Гергьовден ще отидат на сбор. Радостни, нагиздени с най-нови премени, ще се залавят на хоро.* К. Петканов. 3. *Воен.* Събиране по команда на войници или войскови части за строяване. *На сбор утрен тръбите тръбяха.* П. П. Славейков. *Заредиха се сигнали за сбор. И ето тръгнаха построените роти.* Йовков. 4. *Мат.* Величина, получена от събиране на две или повече величини. *Алгебричен сбор.* □ **Пълен сбор** — пълно разпродаване на билетите за представление, концерт и под. *Пиесата се представя всяка вечер при пълни сборове.*

сбòрвам се, -аш се, *несв.*; **сбòря се**, -иш се, *мин. св.* -их се, *св., взаим.* Почвам да се боря с някого; сборичквам се.

сбòрване *ср. Отгл. същ. от* сборвам се.

сбòрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който е съставен временно за определена цел от членове на отделни групи, колективи и под. *Сборна рота. Сборен хор. Сборен тим. Сборен отред. Сборно стадо.* □ **Сборен пункт (сборно място)** — място за събиране преди тръгване за някъде. *Точно в три тръгваме. Сборен пункт — западния край на селото.* Йовков.

сборѝчкам се. Вж. с б о р и ч к в а м с е.

сборѝчквам се, -аш се, *несв.*; **сборѝчкам се**, -аш се, *св., взаим.* Почвам да се боричкам; сборвам се. *Изплющя плесница. Кольо политна, но съвзе се о време и улови побойника за шията. Сборичкаха се.* Г. Райчев. *Децата се сборичкаха.*

сборѝчкване *ср. Отгл. същ. от* сборичквам се.

сбòрище, *мн.* -а, *ср.* Място, където се събира определена група човеци, добитък и под. *Татко ти й снощи доходял, | за тебе, синко, да пита — | ... | триста й заръки заръчал: | в неделя да те проводя | на Хайдушкото сборище.* Ботев. *Разкриха се богомилски сборища: патриаршески хора ги разкриха.* Н. Райнов. *Богдан изпрати орачите до харманите и се върна. Мина през сборището на селските говеда.* К. Петканов.

сбòрник, *мн.* -ци, *м.* Книга, съставена от отделни статии, закони и др. *Юбилеен сборник. Сборник от задачи. Сборник от закони. Сборник за народни умотворения.*

сборỳвам[1], -аш, *несв. Диал.* Говоря, приказвам. *Из къщи ходя — гласи му чувам. | На двор изляга — с либе сборувам.* К. Христов. *Не ме бива ни събрание да правя, ни дълго да сборувам.* Кр. Григоров.

сборỳвам[2], -аш, *несв. Нар.* Празнувам сбор. *То е параклис „Св. Спас"; околното население сборува тук на Спасовден.* Яворов.

сборỳване *ср. Отгл. същ. от* сборувам[1] *и от* сборувам[2].

сбòря се. Вж. с б о р в а м с е.

сборя̀нин, *мн.* сборя̀ни, *м.* Човек, който е отишел на сбор. *Шумен сбор, | на някогашния широк черковен двор, | на пролет сбира се, ... | веден сборяните се шумно весѐлят.* П. П. Славейков.

сборя̀нка *ж.* Жена — сборянин.

сбратимя̀ се. Вж. с б р а т и м я в а м с е.

сбратимя̀вам се, -аш се, *несв.*; **сбратимя̀ се**, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Ставам близък, побратим с някого; побратимявам се.

сбратимя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сбратимявам се.

сбрỳя *ж.* (рус.). Съоръжение за впрягане или яздене на кон. *Ония, които се случеха там, не можеха да не се спрат и да погледат тия красиви животни, натруфени с великолепна сбруя, окичени с гердани и разноцветни ширити.* Йовков.

сбръ̀чвам, -аш, *несв.*; **сбърча**, -иш, *мин. св.* сбърчѝх, *св.* Сбърчвам. **сбръчвам се, сбърча се** *страд.* и *сред.* *Тя се залавяше с една или с две ръце за сандъка, понадигаше се и лицето й се сбръчваше от болка.* Йовков.

сбръ̀чкам. Вж. с б р ъ ч к в а м.

сбръ̀чкам се. Вж. с б р ъ ч к в а м с е.

сбръ̀чкан, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* сбръчкам. 2. Като *прил.* — по който има бръчки. *Капки пот се ронят от сбръчканото изгоряло чело на дяда Добря.* П. Ю. Тодоров. *Тя беше състарена, сбръчкана, отслабнала и почерняла.* Г. Караславов.

сбръ̀чквам, -аш, *несв.*; **сбръ̀чкам**, -аш, *св.* Правя да се появят бръчки по нещо. *Когато откъм другите села долитаха смутни слухове, те сбръчкваха чела и се замисляха мрачно.* Ст. Ц. Даскалов. *Насмешлива усмивчица сбръчка още повече кожата на сухото му, черно лице.* Ив. Мартинов.

сбръ̀чквам се, -аш се, *несв.*; **сбръ̀чкам се**, -аш се, *св., сред.* Появяват се бръчки по мене. *Гласът му беше присипнал сякаш от викане и лицето му се бе съвсем сбръчкало.* Д. Немиров. *През години срещнали я градинари, посърнала, сбръчкала се, щура се да продава кошници и вретена по Добруджа.* П. Ю. Тодоров. *Ябълката поизсъхна и се сбръчка.*

сбръ̀чкване *ср. Отгл. същ. от* сбръчквам *и от* сбръчквам се.

сбỳтам. Вж. с б у т в а м.

сбỳтан, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* сбутам. 2. Като *прил.* — а) За селище, сграда, помещение и под. — който няма хубав външен вид; неугледен, непривлекателен. *Тази болница била в старото сбутано училище на малко селце зад фронта.* Г. Караславов. б) *Прен.* За човек — стеснителен, необщителен, възглупав. *Бае Ноно Колев, позастарял вдовец, тих, сбутан човечец, който си живееше там на края сам за себе си, взе че се ожени повторно.* Елин Пелин. *По-добре да бъдеш пръв в селото, отколкото втори в града. — Бъди пръв и тука. Какви сбутани адвокати има.* Стаматов.

сбỳтвам, -аш, *несв.*; **сбỳтам**, -аш, *св.* С бутане накарвам, подканям някого да направи нещо. *Баща му в делник и празник ставаше сутрин рано, по тъмно. Сбутваше бързо сина си, откъсваше го от най-сладкия сън.* Ем. Коралов.

Отзад ни сбутват по-нетърпеливи: — Или вървете, или излезте от редиците. Л. Стоянов. *След малко тя изви глава към рида и сбута Здравка: — Я слушай, слушай!* Ц. Церковски. *Попита по коя улица се отива в кръчмата, сбогува се и сбута коня.* К. Петканов. **сбутвам се, сбутам се** *страд.* и *сред. Всички мен гледат, като че ли аз съм убила Динча. Задам ли се на улицата, сбутат се, зашепнат и ме погледнат под вежди.* А. Каменова.

сбу̀тване *ср. Отгл. същ. от* сбутвам *и от* сбутвам се.

сбъдвам се. Само 3 *л.* **сбъдва се,** *несв.*; **сбъдне се,** *мин. св.* сбъднà се, *св., сред.* За мечта, сън и под. — осъществява се, става действителност. *По-рано Митко мечтаеше само за едно: час по-скоро да иде заедно с майка си в Балкана... И ето нà, сега мечтата му се сбъдна.* М. Марчевски.

сбъдване *ср. Отгл. същ. от* сбъдвам *и от* сбъдвам се.

сбъднат, -а, -о, *прил.* Който се е сбъднал. *Сбъднати надежди.*

сбъдне се. Вж. с б ъ д в а м с е.

сбъркам. Вж. с б ъ р к в а м.

сбъркам се. Вж. с б ъ р к в а м с е.

сбърквам, -аш, *несв.*; **сбъркам,** -аш, *св.* Правя грешка, сгрешавам. *Ала после той видя, че е сбъркал; видя, че като си излезе Панчо, полошо ще да е за него.* Влайков. *Ти сбърка, чичо Златане, даваш ми пшеница вместо ръж.* К. Петканов. **сбърквам се, сбъркам се** *страд.* □ **Сбъркал адреса** (разг., подигр.) — излъгал се в намеренията си. **Сбърквам пътя** — тръгвам по друг път, в погрешна посока. *На попрището жизнено в средата | намерих се в лес тъмен по зла чест, | че правий път сбъркал бях в мрачината.* Величков (превод).

сбърквам се, -аш се, *несв.*; **сбъркам се,** -аш се, *св., сред.* **1.** Правя грешка; сбърквам. *Природата веща беше се сбъркала: | тя от теб да стори гений бе искала.* Вазов. **2.** *Нар.* Смущавам се, уплашвам се. *Цонка е болна. Тича майка ѝ от врачка на врачка. Нищо не помага... Замая се майка ѝ, сбърка се.* Ц. Церковски. *От никъде помощ, от никъде надежда. Сбъркаха се клети сиромаси.* Елин Пелин. ‖ Учудвам се, слисвам се, смайвам се. *Па като ще му направим тогава една сватба, та ще свят да се сбърка.* Влайков. **3.** *Прен. Разг.* Правя нещо необичайно за мене, обикн. добро. *Живо-здраво... как се сбърка да дойдеш към нас?* Н. Марангозов. □ **Рядко се сбърквам (да направя нещо)** (разг., ирон.) — рядко правя нещо, което е добре да се извърши. *Много рядко някоя бабичка се сбъркваше да остави някой дребен подарък.* Г. Караславов.

сбъркване *ср. Отгл. същ. от* сбърквам *и от* сбърквам се.

сбърча. Вж. с б р ъ ч в а м *и* с б ъ р ч в а м.

сбърчвам, -аш, *несв.*; **сбърча,** -иш, *мин. св.* сбърчѝх, *св.* Правя да се появят бръчки по нещо; сбръчвам се. *Изведнаж раздразнение и яд сбърчиха цялото му лице.* Йовков. *Йордан донесе два големи портрета, закова ги на стената и се дръпна назад. Старият влезе, сбърчи чело и дълго ги гледа.* Г. Караславов. *Момчил отначало сбърчи веждите си, като че ли да се разсърди, но после прихна да се смее.* Ст. Загорчинов. **сбърчвам се, сбърча се** *страд.* и *сред.*

сбъ̀рчване *ср. Отгл. същ. от* сбърчвам *и от* сбърчвам се.

сва̀да *ж.* Караница, разправия. *Мария стоеше като на тръне и очакваше всеки миг да избухне свадата.* К. Петканов. *Найден, вместо да се поправи, ставаше все по-лош. На два пъти вдига свади в кръчмата.* Г. Райчев.

свадлѝв, -а, -о, *прил.* Който обича да се кара, да прави свади. *Желязко беше най-малкият му син, неулегнал още, буен, свадлив и непокорен.* Г. Караславов.

свадлѝво. *Нареч. от* свадлив.

свадлѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* свадлив.

сва̀дя се. Вж. с в а ж д а м с е.

сва̀ждам се, -аш се, *несв.*; **сва̀дя се,** -иш се, *мин. св.* свàдих се, *св., сред. Рядко.* Влизам в свада с някого; скарвам се, спречквам се. *Делили са се два брата, | ... | най се скарали — свадили | за два ми коня хранени | и за два сиви сокола.* Ц. Церковски.

сва̀ко, *мн.* -вци, *м. Диал.* **1.** Съпруг на майчина или бащина сестра; вуйчо. **2.** Съпруг на сестра; зет.

сва̀ков, -а, -о, *прил.* **1.** Който принадлежи на свако. *Сваков син.* **2.** Като *същ.* **сваковото** *ср.*, **сваковата** *ж.* — галено обращение на свако към племенник. *Измъкнах се пак в тъмно, да не ме усетят — и къде мислиш отивам? На гарата пак, сваковото, на гарата.* Чудомир. **3.** Като *същ. мн.* **сваковѝ** (разг.) — домът и семейството на свако. *Облече дрехи просешки, | та па си тръгна, отиде | у свакови си на госте.* Нар. пес.

свалѝ. Вж. с в а л я м.

сва̀лям, -яш, *несв.*; **свалѝ,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Премествам нещо от по-високо на по-ниско място; снемам. *В това време горе гостолюбивата баба Тонка свали от полицата едно похлупено блюдо.* Вазов. *Стражарите застанаха зад него* (оратора). *Те свалиха пушките си от рамо и ги хванаха в ръце.* П. Спасов. ‖ Донасям долу нещо, което се намира горе, на по-високо място. *Качи се веднага на тавана над плевнята, там има мотики, копачки, свали ги, днес ще прекопаем градината!* Дим. Талев. *Многото етажи на магазина са свързани с ... асансьори, които непрекъснато качват и свалят хора.* Г. Белев. **2.** Снемам някого или нещо от някакво превозно средство или добиче; разтоварвам. *Надвечер пред хана спря каруца... Свалиха денкове, кошници.* Чудомир. *Спи като заклан... Не усети даже когато го свалихме от колата.* Дим. Ангелов. **3.** Събарям, катурвам, повалям. *Павел и Петър свалиха брата си Божан на калната земя и сипеха върху му тежки удари.* Елин Пелин. ‖ Наранявам тежко с удар; убивам, умъртвявам. *Очите му и слухът му бяха на щрек не ще ли изхвръкне от някъде пъдпъдък или заек, за да го свали с верния удар на оръжието си.* Вазов. **4.** Откачвам нещо закачено, прикрепено някъде. *Теодора свали от врата си скъпоценна огърлица от корали.* Вазов. *Свалих си очилата и ги избърсах.* **5.** Събличам, махам дреха, шапка, обувки и под. *Еньо свали шапка, хвана леко кобилицата, наведе се, пи вода от белия медник и погледна Цвета.* Елин Пелин. **6.** *Прен.* Отнемам

властта, заемания пост на някого. *Зарязала си къщата и детето и отишла да сваля султана!* Вазов. *Ако не свалим правителството, бомбардировките над нашите градове и гари ще продължат.* Хр. Русев. **свалям се, сваля се** *страд.* □ **Не свалям очи (поглед) от някого (от нещо)** — гледам внимателно и непрекъснато някого (нещо). *Вардарски не сваляше поглед от него. Хубав мъж беше Аце Кутрев, приветлив, светъл.* Дим. Талев. **Свалям звездите от небето** (разг., ирон.) — а) Смайвам със знания, с умение да говоря. б) Давам големи и неосъществими обещания. **Свалям маската (булото) на някого** — изобличавам го, показвам го в истинския му вид. **Свалям от сцената (пиеса)** — прекратявам представянето на някаква пиеса. **Свалям шапка** (разг.) — прекланям се пред някого или нещо, изказвам почит, уважение.

сва̀ляне *ср. Отгл. същ. от* свалям *и от* свалям се.

сва̀рвам, -аш, *несв.*; **сва̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Намирам някого някъде; заварвам. *Праваш, що правиш, Миленке, | Милица да си прокудиш, | Милица да си не сварвам, | във двори да я не виждам.* Ц. Церковски. *Сварих я в къщи преди да излезе.* ‖ Намирам, заварвам някого в някакво положение, състояние. *Той се върна тичешком в лагера и свари всички партизани стегнати, с готово оръжие в ръка.* Дим. Ангелов. *Сварих го болен.* **сварвам се, сваря се** *страд.*

сва̀рване *ср. Отгл. същ. от* сварвам *и от* сварвам се.

сва̀ря. Вж. с в а р в а м.

сваря̀. Вж. с в а р я в а м.

саря̀вам, -аш, *несв.*; **сваря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Приготвям нещо чрез варене, варя колкото е необходимо. *Ще накарам сестрата да ми източи баница, да свари едно тлъсто пиле.* Л. Стоянов. *Разшета се домакинята, настани гостите, отряза от тортата, свари прясно кафе.* Чудомир. *Събраха остатъци от мазнини и свариха сапун с пепел.* **сварявам се, сваря се** *страд* и *сред.* □ **Сварих се** (разг.) — стана ми много горещо.

саря̀ване *ср. Отгл. същ. от* сварявам *и от* сварявам се.

сва̀стика *ж.* (санскр.). Кръст с пречупени във форма на буква Г рамене — емблема на германските фашисти; пречупен кръст.

сва̀т, сва̀тът, сва̀та, *мн.* сва̀тове *и* (рядко) сва̀ти, сва̀та (сл. ч.), *м.* **1.** Бащата на женен син или дъщеря по отношение на родителите на снахата или зетя. *Ако е писано на небето да станем сватове,... ние няма да бъдем противни.* Каравелов. **2.** Роднина по сватовство. *Хаджи Петко и хаджи Папурко бяха донейде си сватове: хаджи Петко водеше лелината дъщеря... на хаджи Папурко.* Вазов. ‖ Всеки един от близките роднини на младоженеца или младоженката, които участвуват в сватбата. *Дворът на къщата се изпълни с още повече люде, наближаваше време да дойдат кумове и сватове да отведат невестата.* Дим. Талев. **3.** *Нар.* Близко на момъка лице, което отива у момата да преговаря за женитба; годежар, сватовник. *Зазими се. Тръгнаха сватове из село, дигнаха се сватби.* П. Ю. Тодоров. **4.** Само *мн.* свати. *Нар.* а) Жени, моми, събрани в четвъртък преди сватбата у момъка, за да отидат да видят чеиза на булката. б) Сватовници. *Една е у майка, на братя седмина, | Петкана девойка напета, | и дойдоха нея да искат загорци — | през девет села от десето: | Босилко Радойкин, най-личен загорец, | допратил е китени свати.* П. П. Славейков. □ **Стар (старѝ) сват** (нар.) — възрастен роднина на младоженеца, който се разпорежда на сватбата. **Ще видим кой (е) кум, кой (е) сват** (разг.) — закана: ще си получиш заслуженото. *Ама чакай, ще се върне бай ти Ганьо в България, па видя-щем кой е кум, кой е сват.* Ал. Константинов.

сватана̀к, *мн.* -ци, *м. Диал.* Роднина по сватовство; сват. *От сватбата на Латинка, Жанката за пръв път стъпваше в дома им. Той мразеше новия сватанак.* Г. Караславов.

сва̀тба *ж.* Сключване на брак, придружено с обреди и веселба. *Наскоро стана и сватбата. Хубава сватба направиха — помня я и аз — тежка сватба.* Влайков. *Такава сватба ще дигна, че да се помни и разправя години наред!* К. Петканов. *Правили сватба цели две недели: яли и пили, играли и се веселили.* Нар. прик. □ **Златна сватба** — петдесетгодишнина от сватбата. **Сребърна сватба** — двадесет и пет годишнина от сватбата.

сватба̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което е канено и участвува или присъствува във веселбите на сватба. *С песни, с провиквания, каруците на сватбарите изпълниха двора на чифлика.* Йовков. *Дарове съм натъкала — | ... | пъстри кърпи за сватбари, | тънки ризи за роднини, | бохчальци за най-близки.* Багряна. *След венчавката Стамен даде угощение на сватбарите и близките си.* Г. Райчев.

сватба̀рин, *мн.* сватба̀ри, *м. Нар.* Сватбар. *Когато беше сватбарин,... той нарочно прекарваше тъпаните под прозореца на чорбаджията.* Вазов.

сватба̀рка *ж.* Жена, която е канена, участвува или присъствува във веселбите на сватба. *И дамите се отместяха, учудени и недоволни, за да мине настойчивата млада сватбарка.* Вазов.

сватба̀рски, -а, -о, *прил.* **1.** Който принадлежи или е предназначен за сватбар. *Сватбарска премяна. Сватбарска китка.* **2.** Който е свързан със сватбените обичаи; сватбен. *Сватбарска песен. Сватбарско хоро.* **3.** Който се състои от сватбари. *Сватбарско шествие. Сватбарска дружина.*

сватба̀рски. *Нареч. от прил.* сватбар. *Ще ни гостят по сватбарски.*

сва̀тбен, -а, -о, *прил.* **1.** Който е определен, предназначен за сватба. *Сватбеният ден е найважен ден в живота на едно момиче и затова трябва да се отпразнува колкото се може потържествено.* Елин Пелин. *Момите, наредени зад старите, пресукваха коприна за сватбени дарове.* К. Петканов. *Невестата, още щом се върна от църквата, свали сватбения венец от главата си.* Дим. Талев. *Сватбена рокля. Сватбени подаръци.* **2.** Който се извършва на сватба. *Пък и нито един сватбен обичай не се извършваше без песни — за всяко нещо, за всеки важен час в живота на човека бяха наредени песни.* Дим. Талев. *Сватбени песни.* □ **Сватбено пътеше-**

ствие — пътешествие на младоженци, което се прави веднага след сватбата. *Когато се спрях с тях, те ме осведомиха, че правят сватбено пътешествие до Атина.* Дим. Димов.

сватбу̀вам, -аш, *несв. Нар.* 1. Участвувам във веселбата на сватба, ходя на сватба. *На царя това си е работата: на лов да ходи и на сватби да сватбува.* Ст. Загорчинов. 2. Правя сватба. *Ти си щял да се жениш и да сватбуваш, а аз съм дошел, като луд, да те каня да ратуваш.* Вазов.

сватбу̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сватбувам.

сватлъ̀к, *мн.* -ци, *м. Разг.* Склаияне, уговаряне на мома или момък да се задоми за някого; сватосване. *Дойдоха коледните празници и старите тръгнаха по сватлъци.* И. Волен. *Правя сватлък.*

сва̀тов, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на сват. *Снощи ме срещна Коста, сватовият Деянов син.* Г. Караславов.

свато̀вник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Мъж, пратен от страна на момъка да иска за жена някоя мома; годежар, сват. *Ивайло е пратил сватовник, да я иска от баща ѝ.* Вазов. *Защо хаджи Драган женеше Тиха за същия тоя момък, чиито сватовници беше върнал преди месец?* Йовков.

свато̀вница *ж. Нар.* Жена, изпратена от страна на момъка да иска мома за жена; годежарка, сватя.

сва̀товски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до сват или до сватя.

сва̀товство, *мн.* -а, *ср.* Роднинство по женитба. *Те са роднини по сватовство.*

сва̀товщина *ж. Нар.* Сватовство.

свато̀сам. Вж. сватосвам.

свато̀сам се. Вж. сватосвам се.

свато̀свам, -аш, *несв.*; **свато̀сам,** -аш, *св.* Съдействувам някому да се ожени, задоми. *Еньо, стани бре, стани дай по чаша, па ще те сватосам..., ще те оженя за Станка гърбушката.* Елин Пелин. *От най-напред тя не можа да се досети накъде бие леля ѝ и отговори просто, като на родна майка. Но сетне се догади и изтръпна като попарена. Дали не мисли да ме сватосва за някой свой близък?* Г. Караславов. **сватосвам се, сватосам се** *страд.*

свато̀свам се, -аш се, *несв.*; **свато̀сам се,** -аш се, *св., сред.* и *взаим.* Сродявам се с някого през женитбата на дъщеря, син или роднина. *И малко нещо ли е... да се сватосаш с Юрталана.* Г. Караславов.

свато̀сване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сватосвам *и от* сватосвам се

сватув̀ам, -аш, *несв.* Действувам като сватовник за някого. *Ще ти сватувам, Янке, за Кулин Коля ще ти сватувам — дай ми от гергината си.* Ц. Церковски. *Паднала е тъмна мъгла | на момини равни двори; | не е било тъмна мъгла, | най са били китни свати | да сватуват малка мома.* П. П. Славейков. *Решиха да изпратят сватята Друшковица, тя беше сестра на Цвятка, та да сватува и да уговори. Ако са съгласни, щом момчето си дойде, да направят сватбата и да се свърши.* Г. Караславов. **сватувам се** *сред. Нашите колониети в Бесарабия се сватуват само помежду си.* Вазов.

сватув̀ане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сватувам *и от* сватувам се. *Сега захващат тъкмо сватби и сватуване.* П. Ю. Тодоров.

сва̀тя *ж.* 1. Майката на женен син или дъщеря по отношение на родителите на снахата или на зетя. *В неделя видях сватята Юрталанка на църква.* Г. Караславов. 2. Роднина по сватовство. *Далечни лели и свати, които тя виждаше от дъжд на вятър, варяха в кухнята жито.* Л. Стоянов. 3. Сватовница. *Баба винце пила | и се подмладила, | ... | поотърси феса | и сватя калеса.* П. П. Славейков.

сва̀тя, -иш, *мин. св.* сватих, *несв. Нар.* Сватосвам. *Властолюбецът желае | как властта му все да трае. | ... | А момата и ергенът | да ги сватят, да ги женят.* П. Р. Славейков. *Уж са били теб годили | за Радой съседа, | теб годили, мен сватили | с мъка сърцееда.* Яворов. **сватя се** *страд.* и *сред. По говора им, както и по носията им, познах, че Колчо се е сватил с коренно софийско семейство.* Вазов.

сва̀ха *ж. Нар.* Сватя. *Ехей, свахо — викаше дядо Давидко към баба. Суса, ... — ти ела, приседни до свата си, да се знае, че женим син и дъщеря.* Кр. Григоров. *Коприщенските свахи захванали вече да разпространяват за нея твърде лошави слухове.* Каравелов.

сведа̀. Вж. свеждам.

свѐдение, *мн.* -я, *ср.* 1. Известие, съобщение за нещо. *Донеси или прати дрехи и сведения.* Вазов. *Патрулът... донесе сведения, които вече капитанът знаеше.* Йовков. 2. Разяснение, обяснение на нещо. *Той ми дава любопитни сведения за мястото.* Вазов. 3. Указания, данни за някого. *Един от чиновниците ми зададе обикновените в случая въпроси за името ми, занятието ми и роднините ми, и, след като записа тия сведения, внезапно ме попита.* Величков. *Той е от много видно и богато семейство. Събрах найподробни сведения от сигурно място.* Стаматов. 4. *Канц.* Официален писмен отчет, обикн. с цифрени указания. *Костов не можа да намери в поемните условия сведението, което му трябваше за утре, и с досада затвори папката.* Дим. Димов.

свеж, -а, -о, *прил.* 1. Който пази пресния си вид. *Наоколо полето е още свежо и сочно.* Йовков. *През желязната заключена врата стои подхвърлен букет от свежи цветя.* Елин Пелин. *Високо в планината пролетта идваше малко покъсно, ала винаги по-свежа, по-зелена, по-весела.* Дим. Талев. 2. За вятър, въздух и под. — който прохлажда, ободрява; чист, хладен, пресен. *Кратката почивка и свежият въздух повърнаха силите на Кралича.* Вазов. *Лятната мараня бързо почна да отстъпва на свежата вечерна прохлада.* Ц. Церковски. *Откъм двора полъхваше свеж ветрец.* Ст. Загорчинов. 3. *Прен.* Който има бодър вид. *Старият Дамаков... седеше зад адвокатското си бюро... свеж и охранен.* Дим. Ангелов. *След половин час, обръснат и свеж, той закусваше с офицерите от щаба си в малката селска гостилничка.* Дим. Димов. 4. Който изразява бодрост, здраве. *Детското ѝ лице, свежо и невинно, сияеше също като тоя пролетен ден.* Елин Пелин. *Малките, с безукоризнено изящен разрез устни, свежи и усмихнати, красяха пленително това закръглено и бледо... лице.* Вазов. *Очите ти са звездни небеса. | ... | Дъха ти —*

свеж момински дъх, | на юга съживителния лъх. Яворов. **5.** *Прен.* Който не е изтощен, отпаднал; пресен. *Необходимо е да си назначиш някоя точка в планината за пренощуване, за да можеш сутринта с нови свежи сили да продължаваш надоблачното си пътешествие.* Вазов. *Свежа мисъл.* **6.** *Прен.* Който е със запазен, непомътен блясък; ясен. *Свежи цветове. Свежи багри.*

свѐждам, -аш, *несв.*; **сведа̀,** -ѐш, *мин. св.* свѐдох, *прич. мин. действ.* свел, *св.* **1.** Наклонявам, спускам надолу; навеждам. *Спи езерото; белостволи буки | над него свеждат вити гранки.* П. П. Славейков. *Попът чете тържествено, обкръжен от народа. Над тях, смирено свели върше, двата стари бряста ни лист не поклащат.* Елин Пелин. *Брезите свеждат бели клони.* Лилиев. *Слънцето лееше огън от разжареното небе, воловете, свели глави, едва местеха подбитите си крака.* А. Гуляшки. *Смутено свеждам очи към земята.* Влайков. *В ужас сведа тя глава, | в ужас старата жена проплаква.* Смирненски. **2.** *Прен. Книж.* Приравнявам към нещо. *Основата на неговите принципи е положена върху законите на еволюцията, които той свежда към две начала.* Ал. Константинов. **свеждам се, сведа се** *възвр., страд.* и *сред.* □ **Свеждам глава (чело)** — смирявам се, подчинявам се. *Пред егоисти, горди господари | глава не сведох, нито ще сведа.* П. Р. Славейков. *Не ще отпуснем мускули железни, | не ще сведеме пак чело.* Смирненски.

свѐждане *ср. Отгл. същ. от* свеждам *и от* свеждам се.

свѐжест, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** Качество на свеж. *Обгорялото му лице дишаше свежест.* Елин Пелин. *Лицето ѝ, ... поруменяло от смущение, изглеждаше още по-младо със своята моминска, чиста свежест.* Дим. Талев. **2.** Ведрина, прохлада. *Пролетта беше дъждовна и от прозрачния въздух дъхаше свежест и прохлада.* Величков. *Това прелестно кътче ... запазваше още неприкосновена своята зеленина и свежест.* Вазов. *Цялата земя дишаше свежест и изглеждаше току-що родена.* Елин Пелин. *В зори ранил на път, аз дишам | на лятно утро свежестта.* П. П. Славейков.

свѐжо. *Нареч. от* свеж. *Беше хубаво, волно, свежо. Миришеше на младост, както казва Любен Каравелов.* Вазов. *Наоколо беше тъй тихо и свежо, тъй прекрасно, тъй спокойно!* Елин Пелин.

свѐзка *ж.* Отделна книжка като част от поголямо произведение или периодично издание. *Речникът излиза на свезки.*

свѐкров, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на свекър. *Ней е тежко, като мисли, че ще се раздели от свои, от роднини и другарки, че ще се отдалечи от бащина и свекрова къща.* Влайков. *И тебе почерни, снахо. Лазаринка не отговори. Тя вижда колко прави са свекровите ѝ думи.* Елин Пелин.

свѐкър *м.* Баща на мъжа по отношение на жена му. *Младата невяста, както му е редът, цяла неделя говя на свекъра и свекървата.* Влайков. *От време на време идеше да му помага Петровица, да навиди Елка и свекъра си и да им донесе нещо.* Елин Пелин. *Мъжът ѝ се помина и вече шест месеца как стои при свекъра и свекърва си.* Йовков.

свекъ̀рва *ж.* Майка на мъжа по отношение на жена му. *И не заживяха добре свекървата и зълвата със своята снаха.* Влайков. *След смъртта на свекървата младата булка остана беззащитна.* Елин Пелин.

свекъ̀рвин, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на свекърва. *Мори Стойно, тънка Стойно! | Кажи, Стойно, имането | свекърово, свекървино!* Нар. пес.

свѐкъров. -а, -о, *прил.* Свекров. *Я кажи, кажи, хубава Доне, | свекърово ти тежко имане!* Нар. пес.

свенли̇̀в, -а, -о, *прил.* **1.** Който се свени; срамежлив, стеснителен. *Тя изглеждаше развълнувана, свенлива като младо объркано момиче.* Йовков. *Беше свенлив, мълчалив, боеше се от всяка неясна, забъркана работа.* Дим. Талев. **2.** Който изразява смущение, стеснение. *С продълговато лице, с мек и малко свенлив поглед ..., Колчо имаше миловиден изглед.* Влайков. *Свенлива усмивка.*

свенли̇̀во. *Нареч. от* свенлив. *Радка свенливо нареждаше ученичките на чиновете и им даваше ниско някакви наставления.* Вазов. *Тя стоеше смирено отстрани и свенливо държеше писана бъклица с вино.* Елин Пелин. *И макар тоя поглед да беше чист, дружелюбен и нежен, момичето свенливо навеждаше очи.* Йовков.

свенли̇̀вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* свенлив. *Старата бе забелязала резките промени по лицето на снаха си, но помисли, че това е поради младежката ѝ свенливост.* Дим. Талев.

свеня̀ се, -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *несв., сред.* Изпитвам свян; срамувам се, стеснявам се. *Младите на село не се свенят да изказват открито любовта си.* П. П. Славейков. *Яна въртеше очи усмихната и никак не се свенеше.* К. Петканов.

свеня̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Свеня се. *Тайно разтревожена от това, което тъй шеговито ѝ разказваше сестра ѝ, тя се свеняваше пред Бранкова да поиска повече подробности за случката в железницата.* Вазов.

свеня̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свенявам се. *Никакво лъжливо свеняване, нито преструване не се забелязваше ни в гласа ѝ, ни в обноските ѝ.* Вазов.

свѐрка *ж.* Сверяване. *Направих сверка с оригинала.*

сверя̀. Вж. с в е р я в а м.

сверя̀вам, -аш, *несв.*; **сверя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Съпоставям, сравнявам нещо с друго, за да се установи, че е точно, вярно. *Вешовски ме срещна на двора и побърза пак да заговори ... ще бъде много добре, ако му помогна да сверим някакви списъци.* Г. Райчев. *Дядо Давид пристигаше от града винаги точно в единадесет часа преди обед, не закъсняваше и затова всеки можеше да свери часовника си с неговото пристигане.* Йовков. *Сверявам преписаното с оригинала.* **сверявам се, сверя се** *страд.*

сверя̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сверявам *и от* сверявам се.

свѐсвам, -аш, *несв.*; **свѐся,** -иш, *мин. св.* свѐсих, *св. Поет.* Навеждам, наклонявам надолу. *Блести по дървесата цвят — | пак вейки плод*

ще свеси. К. Христов. *Вчера беше умърлушил, свесил вежди.* Дебелянов. *Почивка свойта мъка назови, | свеси глава и всичко забрави!* К. Христов. **свесвам се, свеся се** *страд.* и *сред. Свеси се чер облак на Минкини равни двори. Опустя китна градина, занемя къща, нависна прах по греди, лавици — вредом.* Ц. Церковски. *Цялата гора се е свела надолу, към процепа над потока, дето храстите, и къпините, и тревата са се свесили от стръмния бряг.* М. Вълев.

свесло̀, *мн.* -а̀, *ср.* Грозде или други някои плодове, окачени на дръжки или клончета, за да се запазят за по-дълго време. *Смъкна от тавана цяло свесло „Болгар“.* Я. Каралийчев.

свѐстен, свя̀стна, свя̀стно, *мн.* свѐстни, *прил.* **1.** Който действува, постъпва разумно; разумен, смислен. *В гърди ни любов, ни капка вяра, | нито надежда от сън мъртвешки | да можеш свестен човек събудиl* Ботев. **2.** Който е казан или направен както трябва; годен, уместен, приличен. *Той не умееше да направи най-простата сметка, не умееше нито две думи да каже свестни.* Д. Немиров. *Иди с писмото при подофицера Пулев..., Кажи му да ти даде по-свестни дрехи!* Вежинов.

свестя̀. Вж. с в е с т я в а м.

свестя̀ се. Вж. с в е с т я в а м с е.

свестя̀вам, -аш, *несв.*; **свестя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Помагам някому да дойде в съзнание след прилошаване. *Извлякоха пребития старец, за да го свестяват.* Вазов. *От вълнение и безпокойство на два пъти през деня му става зле и трябваше да го пръскат със студена вода, за да го свестяват.* Йовков. *Тя се хвана за сърцето и припадна... Едва я свестихме.* Г. Караславов. **2** *Прен.* Помагам някому да се осъзнае, опомни. *Умрелите бог да прости, а живите кой да свести.* Псгов. **свестявам се, свестя се** *страд.*

свестя̀вам се, -аш се, *несв.*; **свестя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* **1.** Идвам в съзнание след прилошаване. *Когато графинята се свестява и не намира вече графа, тя плаче.* Вазов. *В къщи Марга припадаше, а Димчо кехая, изгубил ума и дума, чакаше да се свести жена му, за да каже какво трябва да се прави.* Йовков. **2.** Съзнавам се, опомням се. *Сърце ми веч трепти, ще хвръкне, | ще хвръкне, изгоро! свести се.* Ботев. *От небето ти се изпрати един хабер — умря ти първото дете, но ти не искa да се свестиш, не искa да се сепнеш!* Мих. Георгиев.

свестя̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свестявам *и от* свестявам се. *Той помага за свестяването ти... Ти бе в несвяст.* Вазов. *В началото „Гайда“ беше сатирически вестник, насочен най-вече за свестяване на българщината в борбата й против гърцизма.* П. Р. Славейков.

свѐся. Вж. с в е с в а м.

свет и **светѝ,** -а̀, -о̀, *прил.* **1.** Според религиозните схващания — който е предмет на религиозна почит; свещен. *Той се успокоил, приел светото причастие, и умрял.* Йовков. *Дядо игумен спря учуден на прага, защото видя пред светата икона тъмния силует на жена с дете в ръка.* Елин Пелин. *На другия ден беше Успение Богородично, храмовият празник на Жрелинския манастир, прочут по чудотворната икона на Светата майка.* Елин Пелин. *Света Троица. Свети дух. Света вода.* **2.** За човек — който е водил живот, съобразен с религиозните норми; непорочен, праведен. *Вярваш ли,... че Отец Иван, този свети старец ще лъже и ще клевети?* В. Друмев. *Жените спореха, че* (глухонемият) *бил свет човек и чудотворен лечител, че господ сам му се явил на сън и му посочил мястото до трите бряста, отдето извира лековитата вода.* Г. Караславов. *Поклони се злому, като на светому.* Погов. **3.** *Прен.* Дълбоко обичан, скъп, свиден. *На 18 май неустрашимата чета се качваше по части на парахода „Радецки“ и подир няколко часа целуваше светата земя на бащите ни при Козлодуй.* Вазов. *Така, когато за родния край на нашия поет настанаха усилни дни (1881) и баща му биде грабнат една нощ от полицейски вълци — ... на Олафа се падна да чуе свети бащини думи.* П. П. Славейков. **4.** *Прен.* Който заслужава най-голямо преклонение и жертви. *Всички помагаха за светото дело — освобождението.* □ **Света(я) светих** — най-съкровеното. *И да открия не посмях | светаята светих в душата ми.* Вазов. **Свети синод** — управителен съвет на Българската православна църква.

свѐтвам, -аш, *несв.*; **свѐтна,** -еш, *мин. св.* свѐтнах, *св.* **1.** Светя веднаж или няколко пъти по веднаж. *В тъмнината светна цигара.* Елин Пелин. *По едно време светва прозорец.* Йовков. || *Обр. Тая усмивка светваше по лицето й мигновено и нетрайно.* Елин Пелин. **2.** Ставам светъл. *Цялото поле беше светнало от огньове.* З. Стоянов. *Небето още повече светва от пожара.* Вазов. || *Обр. Изпитото лице на момъка светна от надежда.* Вазов. **3.** *Прен. Разг.* Удрям някого силно. *Я слушай, бъди мирен, че като ти светна един!* □ **Светна ми пред очите** — почувствувах се облекчен, освободен от някаква голяма неприятност, беда; олекна ми. *Доде Освобождението. Светна пред очите на всички.* Влайков.

свѐтвам се. Само 3 *л. ед.* **свѐтва се,** *несв.*; **свѐтне се,** *мин. св.* свѐтна се, *св., сред., безл.* Святка се веднаж или няколко пъти по веднаж. *Светна се и се чу силен гръм.*

свѐтване *ср. Отгл. същ. от* светвам *и от* светвам се.

светѐйшество, *мн.* няма, *ср. Църк.* Обикн. в съчет. с местоим. ваш, негов — титла на найвисш духовен началник, патриарх или папа. *Негово светейшество патриархът. Ваше светейшество.*

светѐйши, -а, -о, *прил. Църк.* Епитет на найвисшия църковен орган — Светия синод и на патриарха.

светѐн, -а, -о, *прил.* Над който е извършен църковен обред. *Вечер, като си легне Райка, тя седне до главата й... и току я ръси със светена вода.* Влайков. *Светено масло.*

свѐтене *ср. Отгл. същ. от* свѐтя.

светѐне *ср. Отгл. същ. от* светя̀.

светѐц, *мн.* -тци̇̀, *м.* Човек, провъзгласен от църквата за божи угодник и праведник; светия. *Нека всякой брат наш да чете, да помни, | ... | и че сме имали царства и столици, | и от нашта рода светци и патрици.* Вазов. *Увлечена да приказва за светци и праведници, стрина Венковица тогава и сама изглежда като божа праведница.* Влайков. *Житие на светци. Иконите бяха изподраскани с ножове, очите на*

всички светци бяха продупчени. Йовков. *Прекален светец и богу не е драг.* Погов. □ **Правя се на светец** (разг., ирон.) — прикривам недостатъците си и се представям за благ, смирен. *Ти не ми се прави на светец! Зер аз и за твоите далавери отговарям.* Г. Караславов.

светѝ. Вж. с в е т.

светѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Само в съчет. светилен газ — смес от леснозапалими газове, използувана за осветление и топливо.

светѝлище, *мн.* -а, *ср.* Място или сграда, посветена на някое божество. *Светилище в Делфи. Тракийски светилища.*

светѝлник, *мн.* -ци, *м.* 1. Първобитен прибор за светене. *На малката извита стряха на огнището беше сложен железен светилник, чието ярко пламъче леко се полюляваше и като да плаваше на фитила си в разтопената лой.* Дим. Талев. 2. Свещник. *Големите светилници пред олтара горяха.* Вазов. *Спокойно и строго гледаха светците от иконите, полюлеите и светилниците бяха угасени.* Йовков. 3. *Прен.* Източник на светлина, просвета. *Ами че ти трябва да ни наставяш, ти си ни светилникът.* Йовков. *Свободолюбивият и ученолюбив български народ създаде читалищата като свои самобитни огнища за просвета, светилници на прогресивната човешка мисъл.* М. Ников.

светѝло, *мн.* светила̀, *ср.* 1. Небесно тяло, което свети със своя или отразена светлина. *Синните му очи... имаха езерна дълбочина, в коя-*[illegible] *трептяха отраженията на всички небесни* [illegible] Елин Пелин. *Угасна летний ден и в* [illegible]*аха безчетни светила; по-*[illegible] *вълните.* К. Христов. *На се-*[illegible]*ода започна да се явя-*[illegible]*мета тозчас след захождането на* [illegible] *светило.* Ст. Загорчинов. 2. *Остар.* Свещ, лампа и под. *Запалиха се и полюлеите, черквата пламна от светила.* Вазов. *Стоян едва сега видя ламбата ... — Е хайде, хайде да видим какво е това светило, това чудо.* Дим. Талев. 3. *Прен.* Знаменит, прославен човек на науката, изкуството и под. *Преди години ходих в Париж и посетих знаменития френски доктор, старият Ф., светило на френската медицинска наука.* Вазов.

светѝня *ж.* 1. Свето място. *Тоя храм имаше значението не само на богомолен дом, но и на скъпа народна историческа светиня.* Вазов. 2. Нещо, което се пази, обича и почита като свято. *Той ценеше бащината си земя като светиня.* Елин Пелин. □ **Светиня му** (остар.) — духовник. *Когато пусна черкова, само клисарят узна, кое нещо бе вдъхновило светиня му за тая реч.* Елин Пелин.

светѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* 1. Заслужил към църквата висш духовник. *Свети Клименте, божи светителю, | моли бога за нази ти там!* Вазов. *О, светители народни, Кирил и Методия.* Михайловски. 2. Свет човек, светец. *И тръгна царят с поклонници да търси постницата на Ивана Рилец... Той не можа дори лице с лице да види светителя, защото се погледнаха от два върха под светлината на два пламъка.* Ник. Райнов.

светѝтелски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до светител. *Свети Клименте, чуй днес молбите ни — | ... | да празнуваме ний свободата си | ведно с твоя светителски ден!* Вазов.

светѝца *ж.* 1. Жена, провъзгласена от църквата за божа угодница и праведница. 2. *Прен.* Жена, която води скромен, примерен живот при големи лишения и страдания. *Леля ти Гена какво милозливо сърце има!... каква чиста и блага душа! Леля ти Гена е светица!* Влайков. *Елка светица е станала, синко, от скърби.* Елин Пелин. □ **Правя се на светица** (разг., ирон.) — прикривам недостатъците си и се представям за много скромна. *Яд ме е пък, че все на светица се прави, все на черкова ходи и надолу гледа.* Чудомир.

светѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* Светец. *„Светия е! ..." — шъпнат си царските стражи | и слушат го псалми да пей | от сутрин до вечер.* К. Христов. *Кълна ви се в името на всичките светии, че Лила ще бъде жена на моя син и моя снаха.* Каравелов. *Отбий се на лудия като на светия.* Погов. *Жития на светии.*

светка̀вица *ж.* Мигновен блясък на атмосферно електричество, обикн. във вид на начупена линия; мълния. *Заслепяван от светкавиците,... Краличът вървеше по посока измежду шубраки, дървета и бостани.* Вазов. *Досега времето беше хубаво, но изведнъж притъмня, вечерната заря загасна в тъмен облак, сред който блясваха светкавици.* Йовков. *Светкавици падаха, гръм дробеше небето на парчета.* Елин Пелин.

светка̀вичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който се извършва мигновено, извънредно бързо. *Всички тия мисли и съображения минаха през ума ѝ в един миг със светкавична бързина.* Вазов. *Той пристъпваше в такта на мелодията отсечено и леко,... после с къси и страстни викове ту приклекваше, ту се подигаше със светкавична бързина.* Йовков. *Струва ми се, че лежа в лодка и че пътувам, плъзгам се по синкава безкрайна вода с луда, светкавична бързина.* Л. Стоянов. 2. Чийто блясък е ослепителен като светкавица. *Тутракан! О, епопея | на народната ни мощ, | вихрен устрем на идея, | бляск светкавичен на нож.* Вазов. *Виждаха се светкавични блясъци на сабята, която отчаяно отбиваше насочените пики.* Йовков.

светка̀вично. *Нареч. от* светкавичен; много бързо, мигновено. *Мина му светкавично нещо през ума.* Влайков.

светлѐя, -ееш, *мин. св.* светля̀х, *прич. мин. действ.* светля̀л, -а, -о, *мн.* светлѐли, *несв.* 1. Ставам постепенно светъл. *Небето започна да светлее. Високите брегове на долището и редките дървеса по тях започнаха по-ясно да се очертават върху светналото небе.* Дим. Талев. 2. Изглеждам светъл, изпъквам със слабия си блясък. *В ливадите води светлеят, | залели младата трева.* Мл. Исаев. 3. Само 3 *л. ед.* Светло е. *Противоп.* тъмно е. *Светилника остави в голямата стая близу до външната врата, която остави отворена — да ѝ светлее в тъмнината.* Дим. Талев.

светлѝв, -а, -о, *прил.* Който излъчва светлина; светъл. *Като звезда светлива, пътеводна | да свети нам светата истина.* П. Р. Славейков. *Връв жълтици грееше на челото ѝ и забикаляше като със светлив венец разкошната ѝ коса.* Вазов. *Между камъните струят светливи пото-*

ци и бистрят гладката повърхност на вира. П. Ю. Тодоров. *Внезапно две светливи избухвания прорязаха тъмнината над квартала и веднага след това се чуха бомбени детонации.* Дим. Ангелов. ▢ **Светлива картина** — образ, възпроизведен на екран с проекционен апарат. *Лекция със светливи картини.*

светлѝк, *мн.* -ци, *м. Нар. Поет.* Светлина. *Коя земя от теб е по-пъстра, по-богата? / Ти сбираш в едно всички блага и дарове: / . . . / на Изтока светлика, на Юга аромата.* Вазов. *Избледнялата сърма едва-едва бляскаше под светлика на кандилото.* Ст. Загорчинов.

светлинà *ж.* **1.** *Физ.* Само ед. Лъчиста енергия, която се възприема от окото и прави околния свят видим. *Светлината се движи със скорост 300,000 км в секунда. Закони на светлината. Теория на светлината.* **2.** Само ед. Осветление, което излиза от някакъв източник. *Слабата светлина от огъня огря лицето на Огнянова.* Вазов. *Мъжделивата светлина на кандилцето пак загони по стените големите сенки на покъщнината.* Елин Пелин. *През листата лази мълчаливо по стените лунна светлина.* Н. Ракитин. **3.** Обикн. *мн.* Осветен или светещ предмет. *Когато възлезе на един връх, далеко на запад му се мярнаха неясни светлини.* Вазов. *Я погледни! / Трапезица е цяла в светлини, / и цяло Търново празнува / кръщенето на моя син.* М. Петканова. *Изчезнаха светлините на гарата, влакът усили бързината си.* А. Гуляшки. *На тъмна нощ часът. Аз гледам откроени, / две тъмни сенки; там, зад бялата завеса, / де лампата гори, в поле от светлина, / две сенки на нощта.* Яворов. *В светлината, която заливаше двора, тя съгледа желязното клепало, увиснало на чардака.* Йовков. *И когато тя мина през светлината на вратата, още един път забеляза колко е дрипава и нечиста.* Елин Пелин. **4.** *Прен.* Само ед. Израз на жизненост, одухотвореност, щастие. *За миг очите ѝ потъмняха, но веднага пак се напълниха със светлина и тя се засмя.* Йовков. *Цвета наведе очи, а болното лице на Станка помръкна, като че някой одуха светлината му.* Елин Пелин. **5.** *Прен.* Само ед. Просвета, напредък, истина. *Ще буди своите братя, ще пръска светлина в техните простички души.* Влайков. *Над морните тълпи, / поели път към светлина и хлеб, / надвисна гневно властникът свиреп.* Смирненски. ▢ **В друга светлина** (книж.) — по друг начин, с друго тълкуване. *Сега всичко туй ѝ се видя в друга светлина. Гърдьо не току тъй беше убил Якуба, той не обир е искал да прави, когато са го хванали със стълбата под прозореца на майка ѝ.* Йовков. **В истинска светлина** (книж.) — както е в действителност. **В светлината на** (книж.) — от гледище на. **Хвърлям светлина върху нещо** (книж.) — давам възможност нещо правилно да се схване, разбере; разкривам, разяснявам. *Туй, което сега дядо Христо беше ѝ разказал, хвърляше доста светлина върху отношенията между Гърдя и Антица.* Йовков.

светлѝнен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* светлина. *Светлинни лъчи. Светлинна енергия. Светлинни реклами. Светлинен източник.* ▢ **Светлинна картина** — светлива картина.

свѐтло. *Нареч. от* светъл; ясно. *Противоп.* тъмно. *Широко сияние трептеше и разделяше нощта надве: отвъд пожара беше тъмна, черна стена, а отсам беше светло.* Йовков. *Денят беше пак топъл и хубав. Наоколо беше пак тъй светло и прясно.* Елин Пелин.

свѐтло-. Първа съставна част на сложни прилагателни със значение светъл или по светъл (от цвета, който означава някое основно прилагателно), напр. с в е т л о ж ъ л т, с в е т л о з е л е н, с в е т л о с и н, с в е т л о ч е р в е н, с в е т л о с и в и др.

светлозàрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Поет.* Светъл. *Светлозарен поглед.*

светлозрàчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Поет. Книж.* Светъл, сияен. *Нивга майка нежна първенеца свой / тъй не е гледала, ни младий герой / първите си лаври, ни поетът мрачен / своят идеал нов, чуден, светлозрачен!* Вазов.

светлокòс, -а, -о, *прил.* Който има светла коса. *И момите светлокоси / гледаха ме простодушно.* Вазов. *Но от маса към маса svoйта кошничка показва / светлокосата девойка.* Смирненски. *Харитина не забелязва смущението на светлокосото момиче, не чува безпокойния трепет в гласа.* А. Каменова.

светлолѝк, -а, -о, *прил. Поет.* Който е с бяло, приятно лице. *Той ѝ се харесваше — такъв един светлолик, усмихнат.* Ст. Дичев.

светлоòк, -а, -о, *прил. Поет.* Който е със светли очи. *Една девойка стройна, светлоока, / на своята другарка доверява.* Багряна.

светлорýс, -а, -о, *прил.* Който има коса, по-светла от обикновената руса коса. *По тоя пруст вървеше сега тя и се виждаше само над кръста: гологлава, със светлоруса коса.* Йовков.

светлосѝв, -а, -о, *прил.* Който има сив цвят, по-светъл от обикновения; бледосив. *Облечена като за път, в светлосив пуловер и тъмносиня пола, тя застана на прага.* Дим. Ангелов. *Светлосив костюм.*

светлосѝн, светлосѝня, светлосѝньо, *мн.* светлосѝни, *прил.* Който има син цвят, по-светъл от обикновения; бледосин. *Балканът открояваше своите светлосини очертания.* Величков. *Сега цялото небе беше светлосиньо, белезникаво към хоризонта.* П. Спасов.

свѐтлост, -ттà, *мн.* няма, *ср. Книж. Остар.* В съчет. с местоим. ваш, негов и пр. — название на високопоставено лице. *Казват, че бил у негова светлост княза.* В. Друмев. *Негова светлост (князът) ще стигне тука утре.* Вазов.

светлосянка, *мн.* светлосенки, *ж. Живоп.* Разпределение на светли и тъмни петна върху картина.

свѐтна. Вж. с в е т в а м.

свѐтнал, -а, -о. **1.** *Прич. мин. действ. от* светна. **2.** Като *прил.* — а) Който е много лъскав и блести. *Жена, със светнали менци на рамо, отива към пъстрата шумна навалица на извора.* И. Волен. б) Който блести, сияе от възбуждение, радост, щастие. *Жадни бяха душите им да чуят разпаленото слово на „даскала“ и всеки път излазяха от него с бодри лица и светнали погледи.* Вазов. *Все тъй усмихната и със светнало лице, тя се качи на мястото си до Галчева и подкара коня.* Йовков.

свѐтò. *Нареч. от* свет; скъпо, съкровено. *Българският народ свето пази спомена за загиналите народни борци.*

свето̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* **1.** Който е свързан с живота, със света; житейски. *Сега съм у дома, в сърцето съм на Рила. | Световните злини, тревоги са далеч.* Вазов. *Докле е младост, леко път се ходи, | и леки са световните несгоди.* П. П. Славейков. *Нека в ужас, в изненада рухне всяка черна сграда | на световната неправда, на сподавения стон.* Смирненски. **2.** Който обхваща целия свят или се разпространява по цялото земно кълбо. *Като приемаме идеите на световния пролетариат, присъединяваме своите сили и сърцата си към борбата на нашия народ.* Д. Добревски. *Световно господство. Световна федерация на демократичната младеж.* **3.** Който е утвърдил значението си в целия свят. *Аз не ламтя за почести и за световна слава.* Михайловски. *Световна известност. Световна знаменитост.*

свето̀вноизвѐстен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е познат, известен в цял свят. *Фредерик Жолио-Кюри е световноизвестен учен.*

светоглѐд *м.* Съвкупност от възгледи и представи за света, за околните природни и обществени явления; мироглед. *Марксически светоглед. Научен светоглед. Идеалистически светоглед.*

светого̀рец, *мн.* -рци, *м.* Монах от Света гора. *Гледай тоя рид пред нази: | той Атон е, о поете. | ... | Там сега деннощно пише | славний оня светогорец.* Вазов.

светого̀рски, -а, -о. *Прил. от* полуостров Света гора. *Качиш ли се, хе там, на снежния връх..., то ще видиш надалеко и нашироко други долини и планини; ... а на юг — върховете светогорски.* Вазов. *Тръгнах из гори и скали и уморен, гладен намерих подслон в светогорските манастири.* К. Петканов. *Осем дена вървя бос светогорският монах покрай Бялото море и през Мраморното.* А. Каралийчев. *На единия [illegible] там се бяха разположили със стоката си само светогорски или рилски калугери.* Дим. Талев. *Баща му и майка му си доядат на паралията, а той, дете, гледа оръфаната светогорска икона.* П. Ю. Тодоров. *Светогорски щампи. Светогорски поклонници.*

светоза̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** *Поет.* Който излъчва светлина, блясък; светлозарен. *На слънцето стрелите светозарни | пронизват притаени брегове.* Лилиев. **2.** *Прен.* Който излъчва душевна радост. *Светозарен поглед.*

свѐтост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* свет. *Един каменен кръст тук показва, че това е оброчище. На светостта на мястото се дължи запазването на горицата.* Вазов. *Светостта, която бе го крепила толкова време, бе калила волята му.* Елин Пелин.

светота̀тски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до светотатство. *Тая веселба при тая скръб изведнаж се показа страшно грозна и светотатска.* Вазов. *Нима ще се намери светотатска ръка, която да посегне на едничките наши културни ценности?* Елин Пелин.

светота̀тски. *Нареч. от прил.* светотатски. *За власт, орден, за жълтица | светотатски би продали | ... | всите твои идеали.* Вазов.

светота̀тствен, -а, -о, *прил. Книж.* Светотатски. *Прости! Скръбта не е ли, боже мой, | престъпно, светотатствено роптание?* Величков. *Пламнали клади лизнаха със светотатствен език | светото подножие | на божия | престол.* Гео Милев.

светота̀тство, *мн.* -а, *ср.* **1.** Кражба на свещени предмети, черковни светини. *От църквата изчезна малък позлатен кръст. Един от прозорците беше счупен и всичко в олтара беше претършувано и обърнато... — Само вие, като безбожници, сте способни на такова светотатство!* Г. Караславов. **2.** *Прен. Книж.* Поругание на нещо свещено, свето; кощунство. *Турците ... щяха да видят в убийството на султана едно престъпно светотатство против държавата и религията им.* Величков.

светота̀тствувам, -аш, *несв. Книж.* Върша светотатство.

светота̀тствуване *ср. Отгл. същ. от* светотатствувам.

светоусѐщане, *мн.* няма, *ср. Книж.* Чувствуване, възприемане на света.

свѐтски, -а, -о, *прил.* **1.** Който не е свързан с религия или с църква; граждански. *Образованието е светско, с демократически и прогресивен дух.* Конст., чл. 24. *Светска власт. Светско училище.* **2.** Който е присъщ, характерен за висшето общество. *Той я беше държал в ръцете си като пеленаче и прекрасно можеше да ѝ бъде баща, но намираше удоволствие да блести и пред нея с качествата си на светски мъж.* Дим. Димов. *Светски хора. Светска дама. Светско държане. Светски маниери.*

свету̀вам, -аш, *несв. Нар.* **1.** Живея, съществувам. *Светувал свят, видял що е за виждане, а сетне се прибрал при свои в Каменград.* П. П. Славейков. *Тая земя цена няма. Докато свят светува ще храни хората.* К. Петканов. **2.** Живея охолно, щастливо; добрувам. *Казват, че изровил парите на Юрдана Диамандиев, дето били скрити... Сега Диамандиевата фамилия е сиромашка, а Рачко светува.* Вазов. *Блазе ѝ че барем светува (живее честито).* Погов.

свету̀ване *ср. Отгл. същ. от* светувам. *И подкара си тя живота без светуване, примирена със своята съдба.* Влайков.

свету̀лка *ж.* Насекомо от семейството на твърдокрилите, което свети на тъмно. Lampiris noctiluca. *Дойде лято, наста жътва | и дни работливи, | заблещукаха светулки | над златните ниви.* Вазов. *Измежду полските треви | блестеше, в нощните тъми, | една светулка лъчезарна.* Михайловски.

свету̀лкам, -аш, *несв.* Светя слабо и неравномерно; блещукам. *И когато после ме заведоха в затвора, намерих го потънал в мрак и тишина. Тук-таме светулкаше някое бледно кандило.* Величков. *А с усмивка благодушна гледат старци отстрана | и лулите им светулкат в околната тъмнина.* П. П. Славейков. *Дядо Медарко ме посрещна с едно газениче, което едвам светулкаше.* А. Каралийчев.

светчѐ, *мн.* -та, *ср.* Черковна книга с молитви, канони, тропари и месецослов. *Наустницата, псалтира и апостола, даже и светчето, хаджи Генчо знаеше науст.* Каравелов. *На заранта, преди слънце, | попът се затече | под мишница с патрахила | и с старото светче.* Вазов.

свѐтъл, -тла, -тло, *мн.* -тли, *прил.* **1.** Който излъчва светлина. *Противоп.* тъмен. *Слънцето*

бе изскочило над баирите светло, хубаво. Елин Пелин. *Както в полето бели овчици, / тъй по небето светли звездици — / сякаш че пастир месец ги води.* П. Р. Славейков. **2.** В който има светлина. *Тая стая е широка, просторна и светла.* Вазов. *Веднаж през един пролетен ден, хубав, топъл и светъл, Геракът бе се извлякъл пред вратата на кръчмата си.* Елин Пелин. || През който има светлина. *Спокойна и тиха беше светлата лятна нощ.* Дим. Талев. **3.** Който е осветен и блести. *Лодката напусна крайбрежието и се плъзна красиво по светлата повърхност на езерото.* Вазов. *Из бодливите храсталаци тихо се провираха патрулите, дебнеха и се взираха в светлата повърхност на голямата река.* Йовков. *Светло стъкло.* **4.** Който има цвят, близък до белия, по-блед от основния. *Само косата й, руса и златна като жълта тинтява, светла и рохава като опашката на някоя звезда, той виждаше ясно в мисълта си.* Елин Пелин. *Едрото му светло лице... също беше преобразено.* Г. Караславов. *Носеше светла лятна рокля, тъмни очила и обувки с ниски токове.* Дим. Димов. *Светли бои.* **5.** *Прен.* Който сияе от радост; искрящ, бляскав. *Имаше тънки извити вежди и хубави черни очи,... светли и засмени.* Йовков. *Очите й грееха, цялото й лице беше усмихнато и светло.* Г. Караславов. **6.** *Прен.* Скъп, свет, свещен. *Иска ми се всичко, каквото напиша, да го посветя на светлата памет на майка си.* Д. Немиров. *Аз едва ли не жалех,... че в минути на най-светли чувства бях я нарекъл своя жена!* Орлин Василев. **7.** *Прен.* За умствени способности — ясен, проницателен. *Отивах при Каравелова... обладан от почит, що ми вдъхваше тоя светъл и обширен ум.* Вазов. *Най-после светла мисъл огря ума й.* Вазов. **8.** *Истор.* Епитет на високопоставено лице. *Светлият и славният войвода, Иванко, иде.* В. Друмев. *Славни воеводо, моята светла господарка, царица Мария, ти изпраща поклон и много здраве.* Вазов. **8.** Като *същ. ср.* **светло** — осветено място, пространство или предмет. *Гледаха все към вратата, все към светлото навън.* Йовков. ☐ **На светло** — на светлина, където може добре да се види. *Ела, ела тук на светло!... — тя го заведе до иконостаса.* Ст. Загорчинов. **По светло** — през деня, на дневна светлина. *Последен тръгна Али. Жените му още по светло се бяха прибрали в летния дворец на Бебек.* Ст. Дичев.

свѐтя, -иш, *мин. св.* свѐтих, *несв.* **1.** Излъчвам, пръскам светлина. *Месечинко-виторожко, / като светиш на високо, / не гледаш ли на далеко?* Каравелов. *Лъчезарно слънце свети / над избистрената шир.* Лилиев. *Лампата свети.* **2.** Със свещ, лампа и др. правя да се вижда, да стане светло; осветявам. *До полунощ Лазар Кривия мъкна от градината дървета, камъни и трупи зад вратнята. Стрина Инка му светеше с газеничето.* Ӑ. Каралийчев. *Светеха му отпред редките огньове на Марно поле и от тях в припадналата вече нощ мракът наоколо изглеждаше още по-черен.* Ст. Загорчинов. *Добре ни светят нам светилниците, имаме ги три-четири.* Дим. Талев. **3.** За прозорец, отвор и др. — пропускам навън светлина. *Аз погледнах през резките, дето светеше. Видях човека разевързан.* Вазов. *В дъното беше сгърбена старата къща, дето едно малко прозорче вече светеше.* Г. Караславов. **4.** Отразявам светлина; блестя. *Огънят се разгаряше в огнището, огрени от него светеха котли и сахан̀ки.* П. Ю. Тодоров. *По гърдите й падаха нанизи от бисери, а на челото й светеха диаманти.* Вазов. *Те* (райските врата) *бяха направени от злато и безцен камък и светеха като ясно слънце.* Елин Пелин. *Погледнете на това малко възсиньо и малко мораво цветенце... и тия капчици роса... видите ли как светят?* Влайков. *Една сълза... се събираше и светеше между клепките й.* Йовков. *Всичко, що свети, не е злато.* Погов. **5.** *Прен.* За очи, поглед и др. — блестя, искря, сияя от радост, гняв, омраза и др. *На всички очите бяха пламнали, светеха с пламък на чистия патриотизъм.* Вазов. *Тя се смееше понякога тъй — от сърце, радостно. Очите й тогаз светеха.* Йовков. *Нещо зловещо светеше в очите му.* Стаматов. *Сега всеки от групата носеше по две пушки и по две бомби и лицата на всички светеха от радост.* Дим. Ангелов. **6.** *Разг.* Блестя от чистота. *Той искаше да бъде готов за тържествения празник. Всичко да бъде чисто, изправно. Да свети.* Елин Пелин. *Вратите не бяха боядисани, но бяха търкани със счукана керемида и светеха от чистота.* Дим. Талев. ☐ **Какъв си светнал** (разг.) — станал си извънредно слаб. **Стига си ми светил** (разг., шег.) — стига си стоял при мене, без да ми помагаш.

светя̀, -йш, *св.* Освещавам нещо с обреди и молитви. *Ето го след малко и дядо поп. Всички му целуват ръка и се нареждаме пред куностаса, дето той ще свети вода.* Влайков. *Трябва да светим вода в горния чардак.* Вазов. ☐ **Ще му светя маслото** (разг.) — при закана: ще го убия. *Ето, ти си треперал от страх и пак си имал куража да светиш маслото на най-големия кръволок в цялото Средногорие.* Дим. Ангелов.

светя̀вам, -аш, *несв.* Светя̀. *На заранта, преди слънце, / попът се затече / ... / Де отива толкоз рано? / при болни ли Дима, / ... / или вода да светява / със ниски поклони?* Вазов.

свечерѝ. Вж. свечерявам.

свечерѝ се. Вж. свечерявам се.

свечеря̀вам. Само 3 *л. ед.* **свечеря̀ва,** *несв.*; **свечерѝ,** *мин. св.* свечерѝ, *св., безл. Рядко.* Свечерява се. *Денят над маковете гасне / и свечерява изведнъж — / и само две очички ясни / блестят в помръкналата ръж.* Сл. Красински.

свечеря̀вам се. Само 3 *л. ед.* **свечеря̀ва се** *несв.*; **свечерѝ се,** *мин. св.* свечерѝ се, *св., сред., безл.* Настъпва вечер, здрачава се. *Свечеряваше се. Слънцето беше залязло.* Йовков. *Когато наближиха селото, свечеряваше се. Из дворищата, по улиците се гъстеше вечерният здрач.* К. Петканов.

свечеря̀ване, *ср. Отгл. същ. от* свечерявам *и от* свечерявам се. *Загубил близу четвърт от хората си в убити и ранени,... отредът дочака свечеряването.* Дим. Ангелов.

свещ, свещта̀, *мн.* свещѝ, *ж.* **1.** Пръчица от восък, лой, стеарин и др., по средата с фитил, която служи за осветление. *Стаята се осветляваше само от една свещ.* Величков. *Запалиха свещите на полюлея и под него се изправиха булката и младоженецът.* Йовков. *Тя се дръпна мълчаливо, угаси свещта и легна до Захаринчо.* Елин Пелин. *А Станка се топеше като свещ. Посърна и отпадна.* Г. Караславов. *Мария умря*

... другия ден вечерта... *Тя угасна тихо като забравена свещ, която догаряше.* Дим. Димов. *Прав като свещ.* Погов. *Паля свещ. Лея свещи. Лоена свещ.* 2. *Спец.* Приспособление за възпламеняване при двигатели с вътрешно горене. 3. *Физ.* Единица за измерване силата на светлина, излъчвана от някой източник. *Електрическа крушка от сто свещи.* ◻ **Търся някого (нещо) със свещ** (разг.) — търся някого (нещо) старателно, упорито. *Търси си белята с свещ.* Погов.

свещар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който прави или продава свещи.

свещарница *ж.* Работилница за леене на свещи. *Едно свещарче запалва свещарницата си, пълна със свещи, лой и сапун.* Вазов.

свещарски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до свещар. *Свещарски занаят.*

свещарство, *мн.* няма, *ср.* Занаят и поминък на свещар.

свещен, -а, -о, *прил.* 1. Който е обект на религиозна почит; свет. *Той още от сега бе избран за войвода и пряпореца криеше между свещените одежди в черквата.* Вазов. *Икони — купени на панаир — / се изпроваждаха във някой манастир; / едно магаренце ги мъкнеше... Тълпа застана / пред тез свещени вещи — и захвана / да се покланя.* Михайловски. *Свещено писание.* 2. Който е свързан с обект на религиозна почит. *И аз преди седем години бях дал оброк, че ще посетя свещената рилска обител.* Вазов. *И сбра се на другия ден пред изгрев целият народ в свещената дъбрава.* Н. Райнов. *Свещени одежди.* 3. *Прен. Поет.* Необикновен, възвишен. *Връщаме се в полите на Царевец и посещаваме митрополията... Какъв свещен мир и прохлада владеят тук!* Вазов. *Те пееха за младост, за пролет, за любов, за мъжество, свобода и за свещений зов към милост, що сърцето човешко възвишава.* П. П. Славейков. *Кому да поверя с душа ранена възторзите на оня миг свещен?* Лилиев. 4. *Прен.* Скъп, съкровен, заветен. *Език свещен на моите деди.* Вазов. *След цял век неволи, борби и мъченя / угасна той тъй огорчен... / Ах не, не плетете венци и хваленя, / праха не сквернете свещен.* К. Христов. 5. *Прен.* Необикновено важен, величествен, свят. *Все същото говорù, Иване, аз нищо не казах за тебе в Търново! — каза Пешев на едно младо момче... Тая смелост, тоя свещен и патриотически дълг в подобни минути порази всички.* З. Стоянов. *О боже! / подкрепяй свещеното дело / на грубите черни ръце.* Гео Милев.

свещеник, *мн.* -ци, *м.* У православните християни — встъпило в брак духовно лице, което има право да служи литургия и да извършва различни обреди; поп. *Когато дойдеш в Клисура, аз ще повикам свещеника да ни венчае и благослови.* Вазов. *Свещеникът усърдно заслужи литургия след литургия.* Елин Пелин. *В това време вратата се отвори и в стаята за изповедите влезе свещеникът.* Г. Караславов.

свещенически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до свещеник. *Свещенически сан. Свещенически одежди.*

свещено. *Нареч. от* свещен; съкровено, свето. *Недейте ме заравя / ... / свещен завет, свещено да се пази: / чрез огън в прах трупа ми превърнете.* Яворов.

свещенодействие, *мн.* -я, *ср.* 1. Извършване на черковен обред; богослужение. 2. *Прен.* Извършване на нещо тържествено с чувство на отговорност и съзнание за значението му. *Той повдигаше всеки вързан сноп... и после ги редеше на кръстци, със свещенодействие, като чеградеше жертвеници.* Елин Пелин. *Четенето на книга беше свещенодействие, всички наоколо пазеха тишина.* Дим. Талев.

свещенодействувам, -аш, *несв. Търж.* 1. Извършвам черковен обред. 2. *Прен.* Върша нещо с голяма тържественост и с убеждение, че то е важно. *Той ходи от група на група, от дете на дете и раздава жито, умислен и свещенодействуващ пред паметта на покойната Божана.* Елин Пелин.

свещенодействуване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свещенодействувам.

свещенослужител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Духовно лице, което има право да извършва богослужение.

свещник, *мн.* -ци, *м.* Подставка, на която се прикрепват и палят една или няколко свещи. *И Марко ги въведе в стаята, която тозчас се осветли хубаво от две спермацетови свещи, закрепени на лъскави пиринчени свещници.* Вазов. *Той гледаше Ранка, усмихваше се и поставените надалеч свещници пълнеха с блясък очите му.* Йовков. *Отец Павел угаси догарящите свещи на свещниците и също си тръгна.* Елин Пелин.

свещолеярница *ж.* Свещоливница.

свещоливница *ж.* Работилница за леене на свещи.

свивам, -аш, *несв.*; **свия**, свиеш, *мин. св.* свих, *прич. мин. страд.* свит, *св.* 1. Огъвам нещо, за да добие дъгообразна, кръгла форма. *Свивам обръч. Свивам желязо за шина на колелото.* 2. Завивам, навивам нещо във вид на тръба, кълбо и под. *Мъгливи, невесели дойдоха дни — / я свивай байрака, войводо!* П. П. Славейков. *Жената сви празната торба под мишницата и загледа детето с мили очи.* Г. Райчев. *Свивам картата и я поставям в ъгъла.* 3. Прибирам краищата на нещо отпуснато, разперено; прибирам, подгъвам. *Той погледна здравата си ръка, опита се да свие пръстите си към дланта, но те леко трепнаха и сами се разпериха.* К. Петканов. *Макс седна на одъра и бързо сви краката си, за да скрие дупките на скъсаните чорапи и голите си, премръзнали пръсти.* Дим. Димов. 4. Обвивам, завивам нещо с друго; загъвам, опаковам. *Какво ли ми е турила днес мама... Твърде нарядко ще намеря, че ми е свила в хартишка и две маслинки.* Влайков. *Рубчев... сега свиваше в стар вестник работния си комбинезон.* Д. Добревски. 5. Събирам на едно, на китка; вия. *Борци, венец ви свих от песен жива.* Вазов. *Отдавна тя слезе в градината, китка / да свие от здравец, шибой и гергини.* Ем. п. Димитров. 6. Събирам, сгърчвам очи, вежди, лице от мъка, неговодание, омраза и др. *Димчо кехая усети да треперят нозете му, сви вежди и още по-ниско наведе глава.* Йовков. *Сълза Младенова пребледня и сви устни.* Елин Пелин. 7. Изменям посоката на движението си; възвивам. *Той се видя излъган и не можеше да гледа повече, а сви из гъстата гора.* Елин Пелин. *Из друг път сви Стоичко и полека към село се упъти.* П. П. Славейков. *Тръгнах за дома: бях на верен път, предстоеше ми да измина две напречни улици на булеварда и да свия наляво.* Г. Райчев. 8. За силна буря, вихруш-

ка — разразявам се, избухвам. *Вихър сви и тъмен рой / облаци Пирин обвиха.* П. П. Славейков. *Сви вихрушка, залюшкаха клони дървета.* Багряна. || *Обр. Тук първи път се моят взор стъмни / и безпощадна буря сви над мене.* Дебелянов. **9.** Само 3 *л. ед.* Получавам леки спазми, гърчове. *Кога ли ще почнем яденето? Усещам нещо да ме свива под лъжичката. Гладна съм сигурно.* Орлин Василев. *Свива ме корем.* **10.** *Прен.* За мъка, скръб — проявявам се внезапно, силно, остро. *Сви остра болка майчино сърце.* П. П. Славейков. *Останах сам и мъка сви сърцето ми.* Елин Пелин. **11.** Намалявам широчината на нещо; стеснявам. *Започни да свиваш гърба на пуловера.* **свивам се, свия се** *възвр.* и *страд.* ◻ **Свивай си устата!** (разг.) — при закана: не говори много! *Да си свиваш устата, че видиш ли го тоя!* Влайков. **Свивам гнездо** — а) За птичка — направям си гнездо. *Под нашата стряха лястовичка гнездо е свила.* Елин Пелин. б) *Прен.* Създавам си дом, семейно огнище. *Той мислеше да отмъсти и за това дълго не се ожени. Как ще свива гнездо, когато мисли да отмъщава и да бяга?* Д. Немиров. **Свивам знамената** — прекратявам борбата. **Свивам рамена** — знак на нежелание или невъзможност да отговоря на някой въпрос. *Как е Върбан? — Женда сви рамене и нищо не каза.* Йовков. **Свива студ** (разг.) — става много студено. *Смрачи се като по вечеря, сви студ.* Йовков. **Свивам цигара** — правя си цигара от къс хартия и тютюн. *Те* (хъшовете) *слушаха кавала на Стамат, пресягаха към големия пакет с рязан тютюн, ... свиваха цигара след цигара и пушеха с наслада.* Ст. Дичев.

сви́вам се, -аш се, *несв.*; **свия се,** свиеш се, *мин. св.* свих се, *св., сред.* **1.** Намалявам дължината, широчината, повърхнината или обема си; събирам се. *Зърното ... се свива, узрява преждевременно.* Йовков. *Раната бе зела да се свива, ала все още сълзи по-малко.* Влайков. *Роклята се сви при прането.* **2.** Навеждам се, сгушвам се, прегъвам се надве. *Съмна се, и аз не бях се помръднал от ъгъла, дето се бях свил от вечерта.* Величков. *Той влезе тихичко и се сви в едно кьоше зад вратата.* Влайков. *Често тя падаше внезапно в някой кът на къщата или под стряхата, свиваше се на купчинка, лежеше дълго и скимтеше болезнено и страшно.* Елин Пелин. || Подгъвам се, подкосявам се от болка, страх и под. *Когато наближи олтара, колената ѝ се свиха от слабост.* Ст. Загорчинов. **3.** За лице, очи, вежди — събирам се, сгърчвам се от негодование, омраза и др. *При тия думи лицето му се нервно сви.* Вазов. *Веждите се свиха над очите му и ушите му зашаваха от яд.* Елин Пелин. *Засмяното лице на Момчила потъмня, веждите му се свиха.* Ст. Загорчинов. **4.** Чувствувам болки, гърчове при глад, болест или изживяване на някакво силно чувство. *Лазар забеляза сълзи в очите на майка си. Сви се на плач и неговото гърло.* Дим. Талев. *Прибера се в къщи — сам. Свие ми се една буца на гърдите, тежи, тежи.* А. Каменова. *Свивам се от болки. Коремът ми се свива от глад.* **5.** За птица — стремително се спускам надолу. *От гората долетя сокол, сви се над ливадите и погледна.* Елин Пелин. *Но внезапно зафучава / нещо страшно в небесата: / сви се орел към земята, / сви се, иде, приближава.* Ц. Церковски. **6.** За вихрушка, буря и под. — извивам се, разразявам се. *Изневидено се свий вихрушка, / дигне облак — прахове из друми.* Н. Ракитин. **7.** *Разг.* Живея или работя на малко, недостатъчно място. *Трябваше трица да седим на едното канапе, трябваше Иванцовия син да се свие на крайчеца на другото, за да има възможност бай Ганьо да вземе хоризонтално положение.* Ал. Константинов. *Там се свиват в една стая, а тука цяла къща.* А. Каменова. **8.** *Разг. Прен.* Проявявам се като краен скъперник; пестя. *Защо се свиваш да не похарчиш някой лев.* || Ограничавам разходите си; пестя. **9.** *Разг. Прен.* Срамувам се, свеня се. *Рале не е сляп да не вижда, че не може да се отпусне както трябва пред тия, а също и те се срамят и някак свиват пред него.* П. Ю. Тодоров. *Друшков идеше много рядко у Кръстеви. А и когато дойдеше, той се свиваше, стесняваше се и гледаше по-скоро да се измъкне.* Г. Караславов. ◻ **Свива ми се сърцето (душата)** (разг.) — изпитвам силна мъка, болка, страх. *А на домашните се свиват сърцата от страх и безпокойство.* Вазов. *И бедното ѝ малко сърце се сви от такава мъка, каквато никога досега не бе изпитвало.* Елин Пелин. **Свивам се в черупката си** (разг.) — от страх не смея нищо да предприема, спотайвам се. *Ей с тази торба през рамо и с тези мамули на гърдите ще го прекарат през селото ... Де що има хайдути харсъзи, да се свият в черупките си.* Г. Караславов. **Свила се е змия в кесията му** (нар.) — свиди му се да даде пари. *Не дава нито счупен бан. Свила му се змия в кесията.* Вазов.

сви́ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свивам *и от* свивам се. *И къта, де пръв път видях небето, / уви, едвам аз мога да позная, — / и то по свиването на сърцето.* Вазов. *Минаха дните, когато той от най-малкото свиване на веждите му навеждаше глава като роб.* Г. Караславов. *Със свиване устните уста малки не стават.* Погов. *Свиване и разширяване на телата.*

сви́вка 1. *Разг.* Става на ръка или крак. **2.** Оная част на чорап, ръкав и под., която се свива, стеснява при плетене.

сви́ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е мил, скъп някому. *А можехме, родино свидна, ний можехме с докраен жар / да водим бой — съдба завидна — / край твоя свят олтар.* Яворов. *И на яве и на сън / ти си все пред мен — дивна като ясна нощ, / свидна като ден.* П. П. Славейков. *Милост няма да има Индже за непокорните. Нека всеки, комуто е свидна главата на раменете, да запомни това!* Йовков.

свиде́тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Лице, което лично е присъствувало на някоя случка, събитие; очевидец. *Той* (Петлешков) *донесе в Пазарджик първи великата вест, че въстанието е прогласено в Панагюрище, и бях свидетел на оня патриотически възторг, който бе възпламенил душата му.* Величков. *В Севлиево бях описал една случка, на която сам бях свидетел.* П. Р. Славейков. *Ний, свидетели на тез борби, / ний, участници във тез деяния, / преживяхме всичките съдби, / трепети, възторзи и страдания.* Вазов. **2.** *Юрид.* Лице, призовано от съда да даде показания по някой процес, дело. *Тримата коронни съдии шепнешком се посъветваха и председателят обяви, че делото се отлага за друг ден, когато под стража ще бъде доведен важният свидетел.* Вазов. *Преди няколко време той*

беше ходил в града и адвокатът беше му казал, че ако не се съберат доказателства и не намерят сигурни свидетели, делото е изгубено. Йовков. **3.** Лице, близко на младоженеца или на младоженката, чието присъствие е необходимо при сключване на граждански брак. *Бракосъчетанието се извършва публично в общинския народен съвет, в присъствието на двама свидетели.* Отеч. фронт, 1948 г.

свидѐтелка *ж.* Жена свидетел.

свидѐтелски, -а, -о. *Прил. от* свидетел. *Той беше осъден без съд, без формалности, без свидетелски показания и протоколи.* Вазов.

свидѐтелство, *мн.* -а, *ср.* **1.** Писмен документ, с който се удостоверява нещо. *Изпитът се свърши благополучно преди няколко дена и учителката Сълза Младенова ... дописваше свидетелствата на децата.* Елин Пелин. *Тя се отдалечи от масата и побърза да се скрие между струпалите се там ученички и ученици, които чакаха да получат свидетелствата си.* Дим. Талев. *Медицинско свидетелство. Свидѐтелство за съдимост.* **2.** Показание на свидетел в съд. *Идеше му на ума да се откаже от всякакви показания пред съда ... И виждаше сега ..., че неговото свидетелство съвсем не ще бъде в полза на Андрея.* Йовков. **3.** *Книж.* Доказателство за нещо. *Поклон на теб, граде, пепелище прашно, | на борба юнашка свидетелство страшно!* Вазов. *Изпитал много неволи и много нужди, живо свидетелство на които бяха хлътналите му гърди, той усещаше сега трескава и неугасима жажда да живее.* Йовков. ▢ **Кръщелно свидетелство** — документ, с който се удостоверява датата да раждането и родителите на някое лице. **Махленско свидетелство** — документ, подписан от махаленци, съкварталци, който служи пред властта. **Свидетелство за зрелост** — свидетелство за завършване на средно образование.

свидѐтелствувам, -аш, *несв.* **1.** Давам показания, удостоверявам нещо като свидетел. *Стремски, който в Бреговец беше готов да свидетелствува против него, да каже истината, ... тука се смили.* Вазов. **2.** Потвърждавам, доказвам нещо. *Доказа се само това, че разбойниците ... се били прехвърлили през ниския зид на задния двор, от там влезли и излезли, както свидетелствуваха изпочупените керемиди.* Вазов.

свидѐтелствуване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свидетелствувам.

свѝдя се. Само 3 *л.* **свиди ми се** *сред., безл.* **1.** Не ми се иска да дам или да се лиша от нещо. *Сякаш — змия му е в кесията. Не толкова, че му се свиди, ами го е страх да се разчуе, че има пари, че е богат.* Вазов. *И сега има един джамадан останал от него: свидеше ми се да го продам, та още седи.* Влайков. **2.** Мило ми е, жално ми е. *Чичо Венко, както си обича невястата, като я гледа така, свиди му се за нея, жали я.* Влайков. *Останахте сирачета, лели, па се пръснахте ... Свиди ми се за вас!* Елин Пелин.

свидлѝв, -а, -о, *прил.* Комуто се свиди да даде или похарчи нещо; стиснат. *Свекърът и свекървата били много свидливи. Когато сядали да ядат, хапвали по два-три залъка и свекърът казвал: „Сит свекър, сита свекърва, дигай невясто!"* Ран Босилек. *Аз не съм много добра, приказвам лоши думи и имам свидливо и завистливо око.* К. Петканов.

свидлѝво. *Нареч. от* свидлив.

свидлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* свидлив. *Разболяхте се от свидливост да не харчите по моята сватба. Това няма да ви простя.* К. Петканов.

свѝдно *нареч.* Само в съчет. **свидно ми е** (нар.) — свиди ми се. *Мъка ми е, свидно ми е за Тамара, че я пращам тъй далеко.* Вазов. *Тате, ела бе ... Зарад мен ела! Свидно ми е, татко. Деца сме ти, а ти бягаш от нас.* Елин Пелин. *Как не му е свидно за тази земя, която ражда най-хубавата храна.* А. Каралийчев. *И колкото и да му беше свидно и за нивите, и за къщата, и за покъщнината, той разбираше, че и тя трябва да получи, че това ѝ се пада по най-простия човешки закон.* Г. Караславов.

свѝждам се, -аш се, *несв., взаим. Разг.* Срещам се с някого, с когото предварително съм се уговорил.

свѝждане, *мн.* -ия, *ср.* **1.** Среща, обикн. уговорена, между две или повече лица. *Следния ден преминах в разходки и свиждания с някои познайници.* Вазов. *Палазов помнеше какво беше му казала г-ца Шмид, но сега не можеше и да помисли, че отива на някакво тайно свиждане.* Йовков. **2.** Навестяване в определени дни или с разрешение — затворници, войници и др. *В течение на няколко дни майка ми и сестра ми не могат да получат разрешение за свиждане с мене.* Г. Димитров.

свѝкам. Вж. с в и к в а м[1] *и* с в и к в а м[2].

свѝквам[1], -аш, *несв.*; **свѝкам,** -аш, *св.* Призовавам, каня мнозина да се съберат на едно място. *Влезе Миал Пандуринът и покани бай Мича да дойде на конака, дето беят е свикал и другите чорбаджии.* Вазов. *Знаех, че беше заминал* (Петлешков) *за Панагюрище, като делегат на Брацигово за общото събрание, което беше свикал Бенковски.* Величков. *Малко оригинална, наистина, но е прекрасна идеята на инициаторите да свикат заседанието на Черни връх, на Витоша.* Ал. Константинов. *Свиквам консулт от лекари. Свиквам конгрес.* **свиквам се, свикам се** *страд.* ▢ **Свиквам под знамената** — извършвам мобилизация, мобилизирам.

свѝквам[2], -аш, *несв.*; **свѝкам,** -аш, *св. Диал.* Смъмрям някого, скарвам му се. *Вълк — извика брат ми и скочи. Мама му свика и се завтече до вратата.* Дора Габе.

свѝквам[3], -аш, *несв.*; **свѝкна,** -еш, *мин. св.* свикна̀х, *св.* **1.** Добивам навик; навиквам. *Тошка беше свикнала да слуша само команди, та сега ... се смути и се забърка.* Г. Караславов. *Свикнал съм да наричам нещата със собствените им имена.* Г. Димитров. **2.** Приспособявам се към някого или към нещо; привиквам. *И бързо свиквам както с новите другари в купчинката, така и с новата обстановка.* Влайков. *Ние ставаме равнодушни към това, което вече притежаваме, свикваме с него и губим способността да го разбираме и ценим.* Йовков. *В началото малките чукове изглеждаха много леки на Стояна, ... но за малко време той свикна с тях.* Дим. Талев. ▢ **Свикнал съм (научен съм) на много** (разг.) — привикнал съм да живея охолно, без лишения.

свѝкване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свиквам[1], свиквам[2] *и от* свиквам се.

свѝкна. Вж. с в и к в а м[3].

свѝла *ж.* 1. Коприна. *Коя земя от теб е по-пъстра, по-богата? | Ти сбираш в едно всички блага и дарове: | хляб, свила, рози, нектар, цветя и плодове.* Вазов. 2. *Нар.* Влакна на царевичен кочан. *Кравата посегна към един стрък, открехнал вече мамул и хвърлил червена свила, и Младен метна навущето към нея.* И. Волен.

свила̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което обработва или продава свила.

свила̀рка *ж.* Жена свилар.

свила̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до свилар. *Свиларски занаят.*

свила̀рство, *мн.* няма, *ср.* Обработване на свила; копринарство.

свѝлен, -а, -о, *прил.* Който е направен от коприна. *В ковчези бяха надиплени свилени китайски платове.* Вазов. *А права там стои, во свилени премени, | неотсрамената невяста, с вит и свит | над челото венец, и с було лик покрит.* П. П. Славейков. *Може би прабаба тъмноока, | в свилени шалвари и тюрбан, | е избягала в среднощ дълбока | с някой чуждестранен светъл хан.* Багряна.

свина̀к, *мн.* няма, *м.* Горски храст от рода на габъра с кичести клони, употребявани главно за груби метли. Carpinus duinensis.

свина̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който пасе или отглежда свини. *Чудно им се виждаше, че свинарят им пак беше изкарал свините както винаги, като че не беше усетил, че селото е бягало.* Йовков.

свина̀рка *ж.* Жена свинар.

свина̀рник, *мн.* -ци, *м.* Помещение за отглеждане на свини. *Обор изградиха, издигнаха хангар за машините, направиха си овчарник, свинарник, мандра.* Ѫ. Каралийчев.

свина̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до свинар.

свина̀рче, *мн.* -та, *ср.* Момче, което пасе свине.

свиневъ̀д *м. Нов.* Специалист по свиневъдство.

свиневъ̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който се отнася до свиневъдство. *Свиневъдна ферма. Свиневъден център.*

свиневъ̀дка *ж.* Жена свиневъд.

свиневъ̀дски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до свиневъд.

свиневъ̀дство, *мн.* няма, *ср.* Отглеждане на свини с промишлена цел.

свинегледа̀ч *м.* Човек, който се занимава с отглеждане на свини; свиневъд.

свинегледа̀чка *ж.* Жена свинегледач.

свинефѐрма *ж.* Ферма за отглеждане и развъждане на свини.

свинѐц, *мн.* няма, *м.* (рус.). *Книж. Остар.* Куршум. *Кипи борбата и с стъпки бързи | върви към своя священи конец ... | Ще викнем ние: „хляб или свинец!“* Ботев.

свѝнка *ж.* Женска свиня за разплод.

свѝнски, -а, -о, *прил.* 1. Който е присъщ или е добит от свиня. *Свинска кожа. Свинска четина. Свинска мас. Свинска месо.* ‖ Който е направен от месото на свинята. *Свинска луканка. Свинска пържола. Свински кебап.* 2. Който е предназначен за свиня. *Свинска кочина.* 3. *Прен. Неодобр.* Подобен на свиня, неприятен, противен на вид. *Нея трябва да помоля, макар че избягвам да ѝ гледам свинската муцуна, която ми се все хили,* Вазов. 5. *Прен.* Мръсен, долен, презрян. *Оставете го! Макар и да е гяурин, вяра свинска,.но все пак е човек, ... каза той.* З. Стоянов. 6. Като *същ. ср.* **свинско** — свинско месо. *Нашенските гозби са най-сладки, особено пък кисело зеле със свинско.* Влайков.

свинчѐ, *мн.* -та, *ср. Умал. от* свиня. ◻ **Морско свинче** (зоол.) — бозайник от рода на гризачите, без опашка. Cavia cobaya; Cavia parcellus.

свѝнщина *ж.* 1. Мръсотия. *Всичко сте изпоцапали. Гледай каква е свинщина.* 2. *Прен. Неодобр.* Долна, осъдителна постъпка. *Това е цяла свинщина.*

свиня̀, *мн.* свинѝ *и* свинѐ, *ж.* 1. Домашно двукопитно млекопитаеще животно с голямо тяло и къси крака, което се отглежда заради месото, мазнината и кожата; прасе. Sus domestica. *Грухти свинята-майка и върви, | ... | подире ѝ дванадесет прасета — | и блъскат се и тичат, кви-кви-кви!* П. П. Славейков. *Надвечер към селото се зададе стадо свини.* Йовков. *Пред стълбите у Петровица имаше мръсен трап, помийник, в който се валяха свине.* Елин Пелин. 2. *Прен. Руг.* Мръсен, долен, гаден човек. *Назад, свини гявурски! Бягайте! — Жените се отстраниха.* Вазов. ◻ **Дива свиня** — диво горско животно, подобно на домашната свиня. Sus scrafa. *А горите край места ... бяха пълни с диви свини, чакали и какви не още зверове.* Йовков. **Прилича му като на свиня звънец** (погов.) — за облекло, накит и под: никак не му прилича.

свѝрам, -аш, *несв.*; **свра**, свреш, *мин. св.* сврях, *прич. мин. действ.* сврял, -а, -о, *мн.* сврѐли, *прич. мин. страд.* сврян, -а, -о, *мн.* сврѐни, *св.* Пъхам, мушвам нещо някъде; завирам. *Тотка застана край нея, сгушена и уплашена пред тия чужди хора, и току свираше глава под пазухите на баба си.* Елин Пелин. **свирам сѐ, свра се** *страд. и сред. Скоро стъпки приближиха отвън и Краличът бързо се свря в едно тясно място между хамбара и зида.* Вазов. *И в такива часове на мъка и на безнадеждност тя се свираше някъде и започваше да плаче.* Г. Караславов.

свѝране, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свирам *и от* свирам се.

свира̀ч *м. Нар.* Човек, който свири на някакъв инструмент. *Скоро изпратеният в града башибозук се завърна при нас с трима цигани свирачи, единът с цигулка, другият със зурна, а третият с дааре!* З. Стоянов. *Подир малко песента се свърши и свирачите се спряха да си починат.* Цани Гинчев. *Свирачът под вежди момите изглежда, | а пък хороводник го с песен задява.* К. Христов.

свѝрвам, -аш, *несв.*; **свѝрна**, -еш, *мин. св.* свѝрнах, *св.* Свиркам веднаж или няколко пъти по веднаж. *Гледа месеца, после се спуща към кръстатата бука, откъсва листо и свирва триж отсечено.* К. Христов. *Спира малкият ятак, | свирва леко, дава знак.* Ѫс. Босев.

свѝрване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свирвам.

свирджѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м. Нар.* Свирач. [illegible] *време* [illegible] *беше! Та гуляи, та ядене и* [illegible] — *цяла сватба.* Г. Караславов.

свѝрене *ср.* [illegible] *същ. от* свиря. *Чу се свирене с уста.* Вазов. *Пълнолик месечко ... спрял* [illegible] *ата Букова поляна и ... за*[illegible] *свирене на младия овчар.* [illegible] *долиташе свирене на флей*[illegible] [illegible]*ов. Гражев се вслуша в познатото* [illegible] *прелитащ снаряд.* Ив. Мартинов.

свирѐп, -а, -о, *прил.* **1.** Който проявява [illegible] стръвен, яростен, кръвожаден. *Подир по*[illegible] *цяла орда, победоносна, свирепа ... из*[illegible] [illegible]*ола с Огняновата глава, набучена на* [illegible] Вазов. *Хората, които живеят тук, са* [illegible] *... жестоки и свирепи в отмъщението и* [illegible] *байките.* Йовков. *Обгради ни врагът. | Бе сви*[illegible] *многоброен.* Вес. Георгиев. **2.** Който изразява гняв, ярост. *Колчем си позволеше да каже* [illegible]*о, ... тя му хвърляше свиреп поглед.* Вазов. *Вадя непознатото и свирепо лице, с чип нос и зли стоманени очи.* Йовков. *Свиреп глас. Свирепо изражение на лицето.* **3.** *Прен.* Страшен, жесток, лют. *Героите наши, като скали твърди, | желязото срещат с железни си гърди | и хвърлят се с песни в свирепата сеч.* Вазов. *Борбата е мълчалива, но свирепа и трае дълго.* Йовков. *Навред около него, на две стъпки пред него се водеше свиреп ръкопашен бой.* Дим. Талев.

свирепѐя, -ѐеш, *мин. св.* свирепя̀х, *прич. мин. действ.* свирепя̀л, -а, -о, *мн.* свирепѐли, *несв.* **1.** Проявявам се като свиреп, кръвожаден човек; вилнея. *Башибозукът свирепееше.* **2.** *Прен.* За буря, бой — разразявам се с пълна сила; бушувам, върлувам. *В това време бурята с всичката си сила свирепееше навън.* Вазов.

свирѐпо. *Нареч. от* свиреп; жестоко, гневно, яростно. *Стефчов ... поправи килнатия си от плесницата фес, закани се свирепо на Рада и излезе зашеметен.* Вазов. *Кучетата немилостиво и свирепо го преследваха.* Елин Пелин.

свирѐпост, -тта̀, *мн.* -и, *ж. Отвл. същ. от* свиреп. *Каква полза да възсъздаваме в живи образи средновековните безчеловечни свирепости?* Вазов. *И в това безмълвно очакване под гранатите и куршумите има нещо прилично на неподвижната свирепост на бик.* Йовков.

свирѐпство, *мн.* -а, *ср.* Проява на свиреп човек. *Комендантинът уж бил издал вече заповед да престанат свирепствата, но необузданите плячкаджии не искали и да чуят.* З. Стоянов.

свирѐпствувам, -аш, *несв.* Проявявам се като свиреп, кръвожаден; беснея, вилнея. *Турските башибозуци свирепствуваха, горяха, колеха, пленяха.* Вазов.

свирѐпствуване *ср. Отгл. същ. от* свирепствувам. *Вятърът ... блъскаше врати и прозорци и в сложния вой на стихийното свирепствуване мене се чинеше, че слушам все оня жаловит, болезнен писък на детенцето.* Вазов.

свирѐц, *мн.* свирцѝ, *м. Нар.* Човек, който свири на някой инструмент или с уста; свирач. *Гуслари и свирци на кавал стояха под прозорците на трапезарията.* Вазов. *Когато дядо Йордан свирецът надуеше гайдата, бакалинът държеше исо.* А. Каралийчев. *Никога не съм могъл да свиря хубаво с уста ... Затова и до днес завиждам на всички свирци.* Орлин Василев.

свѝрка *ж.* **1.** Малък инструмент, на който се свири чрез духане. *Стоян ... застана сред момите, извади свирка и засвири.* К. Петканов. *Пасе си стадото около него ..., а той надува свирката.* Л. Стоянов. || Примитивна детска играчка за свирене с уста; пищялка. *Деца пищяха със свирки; гуслари свиреха стари юнашки песни пред купове слушатели.* Вазов. **2.** Приспособление за даване на сигнал (при влак, фабрика и др.). *Освен сигналните свирки, на всякой локомотив има камбана, която през нощта почти постоянно равномерно бие.* Ал. Константинов. *Още малко и от четирите краища на града ще екнат фабричните свирки.* Г. Райчев. **3.** *Нар.* Дебела, дълга кост между коляното и глезена. *Като е прескачал веднаж плет ..., счупил е надве свирката на десния си крак.* П. П. Славейков. □ **От всяко дърво свирка не става** (погов.) — не всеки е годен за някаква работа. **С каквато ти свирка свирят, такова хоро ще играеш** (посл.) — ще бъдеш принуден да правиш това, което изискват от тебе.

свѝркам, -аш, *несв.* Свиря с уста или със свирка откъслечно. *И все си свиркаше с уста и мъкнеше кош след кош слама.* Йовков. *Един ден дядо ме намери в двора и ми подаде едно малко кавалче. — На ти, Дочко, да си свиркаш!* Д. Немиров. *Файтонджията свирка с уста.*

свѝркане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свиркам. *Някъде откъм края на гората ... подсвирна кос ... Свиркането се повтори.* Дим. Ангелов.

свѝрна. Вж. свирвам.

свирня̀ *ж. Нар.* **1.** Свирене с музикален инструмент или с уста. *Стар овчар в гората свири, | и свирня му е на жал.* Вазов. *И какви веселби не стават по седенките! Най-чудните свирни, най-хубавите песни, най-забавните припевки тук ще намериш.* Влайков. *Из под село се разнесе изведнаж, тънко и продължително, свирня от кларне.* Елин Пелин. *Бате Коле седеше до коляното на кавалджията и свиреше с уста, пригласяше на кавала. Тънката свирня се сливаше с гръдния глас на кавала и дюкянът кънтеше.* К. Петканов.

свиру̀кам, -аш, *несв. Нар.* Свиря леко с уста. *Бай Мильо минава покрай градината на Александър Георгиев, ... гледа го как пълни кошовете с ранозрял плод и му се наливат очите, но се старае да надвие мъката си и свирука.* А. Каралийчев. *Вън леко шумяха градинските дървета и със задъхан шепот пригласяха на едно щурче, което равномерно свирукаше до единия от прозорците.* К. Петканов.

свиру̀кане *ср. Отгл. същ. от* свирукам. *Боян всяка вечер се спираше до малката врата на Дамяновия вратник и с весело свирукане се обаждаше на Мария.* К. Петканов. *Двете овчарчета навлязоха в гората и се насочиха към мястото, откъдето се чуваше тихото свирукане.* М. Марчевски.

свирчо̀вина *ж. Нар.* Растение бъз.

свирчо̀к, *мн.* -ци, *м. Нар.* Свирчовина.

свѝря, -иш, *мин. св.* свѝрих, *несв.* **1.** Изпълнявам мелодия, музикално произведение, песен на някакъв инструмент. *Гуслари свиреха стари юнашки песни.* Вазов. *Гайдарят престана да*

свири. Елин Пелин. *Мария почна да свири нещо от Шопен.* Дим. Димов. 2. Умея сръчно, майсторски да си служа с музикален инструмент; владея. *Никой не свиреше на кавал така хубаво като него.* Величков. *Свириш ли на цигулка?* 3. За музикален инструмент — издавам звукове, мелодии. *Кавал свири на поляна, | на поляна край горица.* Ботев. *Счува се само дълбоко | цафарата му тъмната | тъжно да свири и тътне.* П. Р. Славейков. *По едно време вън се зачу да свири хармоника.* Йовков. *Радиото свири.* 4. За локомотив, параход и др. — издавам остър, пронизителен звук като сигнал. *Ето и пограничната станция, локомотивът вече свири.* Ал. Константинов. *Зловещо свири нощният стражар — | и друг зловещо се далеч обади ... | Какво е туй! На някъде пожар?* П. П. Славейков. *В това пристанище минават малко параходи, | сирени рядко свирят.* Багряна. 5. Издавам звук и мелодии с уста. *Правеше смехории, играеше, свиреше с уста, като надуваше бузите си и въртеше очи.* Йовков. *Ние свирехме с уста, викахме, аз надух два пъти ловджийската тръба.* Ем. Станев. 6. За някои птици, насекоми — издавам остри, еднообразни звукове; бръмча, цвърча. *В ливадите свиреха щурци.* Елин Пелин. *Над главата му свиреха рояк комари.* Г. Караславов. *Из храсталаците свирят косове.* 7. *Прен. Поет.* За силен вятър, вихрушка, фъртуна — вея силно; фуча. *Свири нощната фъртуна, | снежни преспи вей.* Вазов. *Вятърът блъскаше в прозорците, налягаше върху вратите, свиреше из всички разтрози.* Йовков. *Нощем излизаше неукротим вятър и с бесен вой се бореше с мрака из пустите селски улички, свиреше и играеше вихром по мегдана.* Елин Пелин. 8. *Прен.* За куршуми, гранати и др. — при бързо движение през въздуха издавам остър, пронизителен звук. *А тебе пращам един лев, да си го харчиш, а Радулча ще научa как свирят гранатите.* Вазов. *Гъст облак от дим се издигал над осъдената на смърт Перущица, ... а куршумите свирели над селото.* З. Стоянов. *Възлестият камшик свиреше във въздуха.* А. Гуляшки. 9. *Прен.* Издавам тънък звук при дишане; свистя, хриптя. *Тя дишаше начесто и задъхано, слабите ѝ гърди тънко свиреха.* Дим. Ангелов. *Залаяха и трите кучета. Гръмливият бас на Мурат звучеше необикновено дълбоко и нетърпеливо, носът му свиреше при това жалостиво.* Ем. Станев. □ **Както ти свирят, така ще играеш** (разг.) — ще правиш това, което искат от тебе. **Свиря първа цигулка** (книж.) — играя първостепенна роля.

свистѐне *ср. Отгл. същ. от* свистя. *Светкавици пригласяха на свистенето на бича му.* Елин Пелин. *Покоят бе пълен. Само от време на време полъхваше вятър и от боровата гора се разнасяше тъжно свистене, сякаш планината въздишаше.* Дим. Димов. *Гърмежите затихнаха, свистенето на куршумите в землянката секна.* Дим. Ангелов. *Колко отдавна не беше се случвало мичманът да сънува този приятен и монотонен напев на осите, свистенето на парата.* Д. Добревски.

свистя̀, -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* свистя̀л, -а, -о, *мн.* свистѐли, *несв.* (рус.). За силен вятър, изстрелян куршум и под. — издавам остър, пронизителен звук; свиря, плющя. *Неприятелските куршуми свистяха над главите на партизаните.* К. Ламбрев. *Над сивите покриви вятърът свистеше като въздишка на отчаяние.* Д. Добревски. *Камшиците свистяха във въздуха и шумно пляскаха по окървавената кожа.* А. Гуляшки.

свит, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* свия. 2. Като *прил.* — прекалено скромен, затворен, срамежлив човек. *Това е дребен, свит и плах човек, наивен и малко глупав.* Йовков. *Дочка, която в къщи пред свекъра и свекървата беше свита и мълчалива, тук, сред полето, при мъжа си и пред младата си зълва, се отпущаше, смееше се високо, кръшно, шегуваше се и се закачаше.* Г. Караславов. *Идва днес при нас в бюрото едно момче — хубав момък, само че малко свит, подплашен.* Г. Райчев. □ **Със свито сърце** (разг.) — с тревога, със страх.

свѝта *ж.* (фр.). Лица, които придружават някоя високопоставена личност. *Доде бил е кърсердарин | селата пищели, | ... | свитата му цяло село | не можло да смести.* Вазов.

свѝтка[1] *ж. Диал.* 1. Искра. *Изведнъж един силен удар зад ухото отплесна главата му настрана. Свитки изхвръкнаха от очите му.* Ем. Коралов. 2. Светулка.

свѝтка[2] *ж. Диал.* Връзка, снопче. *В дъното му бяха наредени кесии — едната зелена и други драгоценни вещи: ... кръстчета от бисер и свитка светогорски щампи.* Вазов.

свѝто. *Нареч. от* свит. *Държа се свито.*

свѝтост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* свит.

свѝтък, *мн.* -ци, *м. Старин.* 1. Дълъг лист от книга, пергамент, навит като тръба. *Раксин полека извади от пазвата си един навит свитък и бавно взе да го развива. От него висна златен печат, прокаран през златна връв.* Ст. Загорчинов. *И спомни си тогава цар Самуил: често пращаше вождът свитъци от кожа до Бизанс.* Н. Райнов. 2. *Остар.* Малка брошура от по-голямо издание; свезка. *На смъртния си одър бледен | лежи злочестият певец. | ... | Там сложен е и свитък песни, | които нявга той е пял.* П. П. Славейков. *Витка пъхна ръка в прогнилия сламеник под себе си и извади оттам малък свитък от дребно нарязани и ситно изписани листове.* Дим. Ангелов.

свѝше *нареч.* (цсл.). Отгоре, от небето, от бога. *Кой знае, може да е видял сън, може да му е било казано свише.* Йовков. *В ума му се блъскаха много мисли — тъмни, преплетени. Накрай, като вдъхновение свише, проясни се една единствена мисъл.* Г. Райчев.

свѝя. Вж. свивам.

свѝя се. Вж. свивам се.

свлека̀. Вж. свличам.

свлека̀ се. Вж. свличам се.

свлѝчам, -аш, *несв.*; **свлека̀,** свлечѐш, *мин. св.* свля̀кох, свлѐче, *прич. мин. действ.* свля̀къл, -кла, -кло, *мн.* свлѐкли, *св.* 1. С влачене свалям, смъквам нещо от високо. *Брадвите заиграват по близките склонове. Трънчани ... свличат букови греди.* Г. Караславов. *Зимно време и трима свличаха трупи за дъскорезницата.* Дим. Ангелов. *Дъждът и пороите свличаха чакъла надолу.* П. Спасов. 2. С теглене, дърпане свалям, махам дреха на някого. *Белите им зъби дърпаха власеницата му, късаха я парче по парче и я свлякоха съвсем от тялото му.* Елин Пелин.

свличам се, **свлека се** *страд.* □ **Свличам (смъквам) и ризата от гърба му** (разг.) — ограбвам, съсипвам материално някого. *Онзи сиромах, който поиска пари от това дружество, ще види и ще пати. — Ще свлекат и ризата от гърба му.* Йовков. **Свличам кожата някому** (разг.) — бия жестоко, пребивам.

свлѝчам се, -аш се, *несв.*; **свлека̀ се,** свлечѐш се, *мин. св.* свля̀кох се, свлѐче се, *прич. мин. действ.* свля̀къл се, -кла̀ се, -кло се, *мн.* свлѐкли се, *св., сред.* **1.** Като се влека, плъзгам се надолу. *Чувствувам как почвам полека да се хлъзгам надолу. Свличам се по-ниско, още по-ниско.* Влайков. *Катерицата се свлече по един клон и клекна на задните си крака.* Ем. Станев. *Вече една рътлина и една скала бяха се свлекли и запречваха брега.* Йовков. *Някой копаеше земята. Пръстта се свличаше.* Ем. Станев. *Слушам нощем как се трошат ледовете, свличат се лавините.* Багряна. *И той размахва гегата си, ръкавите му се свличат и показват жилестите му ръце.* Йовков. *Черната ѝ тежка шамия ... се свлече на раменете ѝ и се провеси, усукана около късите плитки.* Г. Караславов. **2.** За болен, отпаднал човек — смъквам се на земята, падам. *Отведнаж Станка отпусна Цветината ръка, пребледня, свлече се леко по стената, тръшна се на плочите и захлупи глава на малкото столче.* Елин Пелин. *Болният се олюля, подпря се на прозореца и полека се свлече на пода.* Г. Райчев. *Той изстена, хвана се о едно дърво и бавно се свлече на земята.* Ем. Станев.

свлѝчане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свличам *и от* свличам се. *Свличане на трупи. Свличане на почвата.*

свобода̀ *ж.* **1.** *Филос.* Само *ед.* Възможност на човека, на индивида, да проявява своята собствена воля. *Свобода на мисълта. Свобода на волята.* **2.** Само *ед.* Положение на нация, народ, при което отсъствува робство, подтисничество, ограничение в обществено-политическия живот; независимост. *Той, който падне в бой за свобода, | той не умира.* Ботев. *Ще се бием за свободата на България.* Вазов. *Братя,... искам от сърце да се боря за свободата на Македония.* Дим. Талев. *Свобода или смърт.* **3.** Възможност да се действува без ограничение в някоя област на обществено-политическия живот. *Те охраняваха извоюваните права и свободи на гражданите.* В. Коларов. *Свобода, равенство и братство.* **4.** Само *ед.* Отсъствие на каквото и да било ограничение, пречка в нещо. *Щом не стеснява свободата на другите, може да живее както обича.* Вазов. *Имах пълна свобода да отговарям както искам на въпросите.* Величков. *Той не искаше да загуби свободата си, да ограничи възможностите си с едно провинциално момиче, което не можеше да му донесе нито пари, нито връзки с недостъпния свят.* Дим. Димов. **5.** Само *ед.* Състояние на някого, който не е затворен, който живее на воля. *Пуснаха затворника на свобода. Пуснаха птичката на свобода.* **6.** Лекота, непринуденост в говора, обноските и под. *Графът, със свободата на светския човек, притегли стол от друга маса и седна.* Вазов. *Посъбра и позаглади косите си. Като свърши всичко туй, развеселена сякаш от свободата, с която беше го направила, ... погледна Галчев и се усмихна.* Йовков.

свобо̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* **1.** Който е самостоятелен в обществено-политическия си живот; независим. *Минуват дни, години тежки, | пъшка в неволя нашият народ; | там падат живи жертви човешки, | там няма, братя, свободен живот.* Ботев. *Българският народ само тогава ще се отърве и види свободен, когато цял грабне топорите и изтреби тия душмани.* Вазов. *Ние сега сме свободни, а в свободна Македония трябва да има ред и правда за всички.* Дим. Талев. *Свободна държава. Свободна страна. Свободен народ.* **2.** Който не е стесняван, ограничаван от някого или от нещо: независим, неограничен *Да забравя край свой роден, | бащина си мила стряха | и тез, що в мен дух свободен, | дух за борба завещаха!* Ботев. *Аз уважавам свободната воля на човека ... и правото на човека сам да избира своето щастие.* А. Гуляшки. *Свободна мисъл.* ‖ Който сам разполага със себе си и не зависи от другите. *Свободен съм да върша, каквото си искам, да се занимавам с каквото обичам.* Влайков. *Скоро ще дойде и денят, в който и българката ще стане свободен човек, свободен от всякакви вериги и предразсъдъци.* Дим. Талев. **3.** Който е пуснат на свобода, не е затворен. *Свикнал беше да гази росната трева до гърди, да го къпе дъжд, да го вее вятър, да е без седло, без юзда, свободен като всички други коне от стадото* Йовков. *Пуснаха го от затвора. Сега е свободен.* **4.** Който става без пречки, ограничения; безпрепятствен. *Стражата не искала да го пусне, но като го познала, че то е от хората на войводата, дала му свободен пропуск.* З. Стоянов. *Колчо имаше свободен вход в заседанието на комитета.* Вазов. *Като доверен адютант той едничък имаше свободен достъп тук, а и тайният вход беше само нему известен.* Ст. Дичев. *Свободна продажба на билети.* **5.** Който се извършва леко, без затруднения. *Тя беше девойка на петнайсет или шестнайсет години, ... с движения свободни и леки.* Вазов. *Вървеше пак с тая лека и свободна походка, която си имаше.* Йовков. *Свободно дишане.* **6.** *Прен.* Който не изпитва стеснение; непринуден, естествен. *Тя беше игрива, свободна в обноските и в думите си.* Вазов. *Войка беше дъщеря на дядо Горчилан ... Тя беше ... свободна и шеговита.* Елин Пелин. **7.** Който разполага с време, който не е зает с някаква работа. *Когато беше свободен, Слав се отбиваше в железарската работилница на Тодор Тюлев.* Г. Караславов. *Довечера съм свободен, може да отидем на кино.* **8.** Който не е свързан с някакви връзки или задължения. *При това, Радиното сърце не беше свободно, и той знаеше това.* Вазов. *Най-после Галчев е свободен — мислеше си тя — и може да се среща с когото си иска.* Йовков. **9.** Който не е зает, запълнен; празен. *Ние седнахме с бае Марина по-настрана малко, пред една свободна маса, на сянка край реката.* Влайков. *Трапезата беше сложена тъй, че по-голямата част от стаята да остане свободна.* Йовков. *Борис седна отпуснато на една свободна маса и си поръча кафе.* Дим. Димов. *В нашето купе има едно свободно място. Мястото в службата е все още свободно.* **10.** За период от време — който не е запълнен с труд, с работа. *Иречек бърза да отговори, че не е запознат с фабрикантите на етерни масла, понеже занятията му са съвсем от други род, а, освен това, няма свободно вре-*

ме. Ал. Константинов. *Пролетните сеитби отколе бяха привършени и по Гергьовден настъпиха по-свободни дни.* Йовков. *С купището развалини... той се разправи сам през свободното си време.* Дим. Димов. *През свободните си часове той чете. През тая седмица нямам нито един свободен ден. Свободен ден.* 11. *Разг.* За дрехи, обувки — който не прилепва плътно към тялото; широк. *Обувките ми са много свободни. Тя носи доста широки, свободни дрехи.* □ **Вход свободен** — вход без билет, без заплащане. **Свободна любов** — неузаконени с брак временни любовни връзки. **Свободна професия** — професия на работник на умствения труд: писател, адвокат, лекар и др., който получава възнаграждение за извършена работа, а не месечна заплата. **Свободна цена** (иконом.) — цена, която се определя на пазара въз основа на търсенето и предлагането.

свобо̀дно 1. *Нареч. от* свободен. *Студеният северен вятър немилостиво брулеше, проникваше свободно през тънките, извехтели шинели.* Йовков. *За пръв път Стоян се движеше така свободно из града.* Дим. Талев. *Пресрамена вече, тя заприказва свободно и високо.* Влайков. *Той се ядосваше на себе си, искаше да надвие това глупаво стеснение, да се държи свободно.* Йовков. *Захвана да чете нататък доста свободно по български.* Вазов. 2. Отговор при почукване на врата, с който се означава, че е позволено да се влезе. *След минута на вратата се почука и на отговора „свободно" появи се на прага Денков.* Вазов. 3. *Воен.* Команда, която отменя командата мирно.

свободолюби̇в, -а, -о, *прил.* 1. Който се стреми към свобода, независимост и се бори за нея. *Делото на нашия свободолюбив и трудолюбив народ е право.* Г. Димитров. 2. Който съдържа или изразява стремеж към свобода. *Свободолюбивият дух у народа гаснеше заедно с любовта към отечеството.* Вазов. *Свободолюбиви идеи.*

свободолюби̇вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл., същ. от* свободолюбив.

свободолю̀бие, *мн.* няма, *ср.* Любов към свободен, независим живот. *Ботев е отразил в поезията си смелостта, твърдостта и свободолюбието на българския народ.*

свободоми̇слещ, -а, -о, *прил.* 1. Който мисли свободно, независимо; напредничав, прогресивен. *В капиталистическите страни преследват свободомислещата интелигенция.* 2. В XIX—XX век — който не вярва в бога.

свободоми̇слие, *мн.* няма, *ср.* Възгледи, схващания на свободомислещ човек.

свод, сво̀дът, сво̀да, *мн.* сво̀дове, сво̀да (сл. ч.), *м.* 1. Полусферична горна вътрешна страна на храм, зала, стая и др. *Старите храмове са отворени и под сводовете им сякаш още се носи незатихналото ехо от молитвени напеви.* Елин Пелин. *Проклятье вам чертози! Под вашите сводове / да се не чуят вечно на песен звуковете.* П. П. Славейков. ‖ *Обр. Настане вечер — месец изгрее, / звезди обсипят свода небесен.* Ботев. *Сенките на дърветата падаха по-дълги по земята, а леките облачета по синия свод пламваха от алена багра.* Вазов. *От ранно утро още грей / разпаленото слънце на модър свод небесен.* Яворов. 2. Дъгообразна извивка над врата, мост и под., която съединява две стени, опори и др. *Мост с два свода.* ‖ *Обр. Трапезата бе сложена под голям свод от лози.* Елин Пелин. *Нищо не се виждаше под свода на далечните кестени.* Йовков.

сво̀дест, -а, -о, *прил.* Който е с форма на свод. *През входната дебела дъбова врата се влизаше направо в широка одая с миндерлък и голямо сводесто огнище.* Ем. Коралов. *Сводеста църковна врата.*

сво̀дник, *мн.* -ци, *м.* Лице, което срещу заплащане урежда любовни връзки между мъже и жени. *Какво друго можеше да се очаква от Борис, от един сводник, който търсеше жени за германците.* Дим. Димов.

сво̀дница *ж.* Жена сводник.

сво̀днича, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* Занимавам се със сводничество.

сво̀днически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до сводник. *Сводническы дом.*

сво̀дничество, *мн.* няма, *ср.* Занятие на сводник.

сводообра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който има форма на свод. *Така пътникът стигна до ниска врата, вдълбана в каменна сводообразна рамка.* Ст. Загорчинов.

своево̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който постъпва така, както му е угодно, и не държи сметка за установения ред; вироглав. *По природа себелюбив, своеволен и нетърпящ никакво стеснение, той даже не се опита да потули от нея връзките си с еврейката.* Вазов. 2. Който се извършва по волята, по прищявката на някого. *Коравата власт на Доча и неговото своеволно господаруване се слагаха като тежко и непоносимо бреме върху слабите плещи на буковските селяни.* Влайков.

своево̀лие, *мн.* -я, *ср.* Проява на своеволен човек; произвол. *Динко върши своеволия и не зачита партията в лицето на политкомисаря.* Дим. Димов.

своево̀лник, *мн* -ци, *м.* Своеволен човек.

своево̀лнича, -иш, *несв.* Постъпвам според прищевките си; произволнича. *Помагаше ѝ в домашните работи и бавеше Захаринчо, когато той своеволничеше и пречеше на майка си.* Елин Пелин.

своево̀лно. *Нареч. от* своеволен.

своево̀лност, -тта̀, *мн.* -и, *ср.* *Отвл. същ. от* своеволен.

своеврѐменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се извършва на време, когато е необходимо. *Своевременна помощ.*

своеврѐменно. *Нареч. от* своевременен. *Надявам се, че вие сте получили моите писма и ще съумеете своевременно да вземете необходимите мерки.* Г. Димитров.

своеврѐменност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* своевременен.

своего̀. Вж. с в о й.

своему̀ *местоим. Книж.* Само в съчет. **по своему** (книж.) — според мене, тебе и пр., както мисля, разбирам. *Тая болка Бодура я лекуваше по своему: където и да е пъпката, той гореше болните винаги на едно и също място — отзад под темето.* Йовков.

своенра̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който има особен, упорит, капризен нрав; своево-

пен. *Аз имах и други брат, по-малък, но по-едър и по-своенравен от мене. Такова капризно дете беше — сърдеше се и плачеше за нищо и никакво.* Йовков.

своенра̀вие, *мн.* няма, *ср.* Качество на своенравен човек.

своенра̀вно. *Нареч. от* своенравен. *Държи се своенравно.*

своенра̀вност, -тта̀, *мн.* -и, *ж. Отвл. същ. от* своенравен.

своеобра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който значително се отличава от другите; особен, оригинален. *Тя беше своеобразна жена, лишена от всякакъв домакински и къщовен дар, от способността да скътва, да прибавя, да пести.* Л. Стоянов. *Няколко англичани пътници го зяпнали в устата, а той, види се, навикнал на вниманието, което обръща със своеобразния си език, засмива се до уши и с още по-висок и дрезгав глас продължава.* Ал. Константинов. *Своеобразен начин на живот.*

своеобра̀зие, *мн.* -я, *ср.* Качество или проява на своеобразен.

своеобра̀зно. *Нареч. от* своеобразен. *Изглеждаше, че движението по пътя и гостите някак интимно и своеобразно го забавляват.* Йовков.

своеобра̀зност, -тта̀, *мн.* -и, *ж. Отвл. същ. от* своеобразен.

сво̀й, свѐя, свѐе, *мн.* сво̀и, *възвр. притежат. местоим.* за 1, 2, 3 *л., ед.* и *мн.*; *съкр.* си (*вин.* своего̀, само за лица от м. р.). **1.** Който принадлежи на лицето или предмета — вършител на действието. *Българино, знай своя род и език!* Паисий. *Зимата пее своята зла песен.* Ботев. *Тя държеше постоянно към земята своите черни угаснали очи.* Елин Пелин. *Всяка коза на свой крак виси.* Погов. *Всяка болест има свой лек, ала го хората не знаят.* Погов. *Всяка глава свой ум носи.* Погов. **2.** За баща, майка, син, дъщеря — роден, рожден, истински. *Обича доведеницата си като своя дъщеря. Мислехме, че му е чужда, а тя му била своя майка.* **3.** Който е много близък сродник или член на семейство. *Е де, бате, нищо няма. Не се грижи, свои хора сме, ще те приберем, ще те вземем у нас.* Йовков. *Ето, те са си вече свои хора, всички в къщи са го обикнали, а децата само за него приказвали* Г. Караславов. || Много близък, роден, рожден. *Арнаутинът ѝ се видя по-близък, по-свой човек от всички тия власи.* Вазов. *Апостолът им ставаше по-близък, свой, както истината, която звучеше във всяко негово слово.* Дим. Талев. **4.** Като *същ.* Близък, сродник. *Аз ... нямам приятели, нямам свои.* Елин Пелин. *Род е подновен, и днес белокосият свекър е заклал курбан на свои и роднини.* П. Ю. Тодоров. *Свой своего не храни, тежко му който го няма.* Погов. **6.** Като *същ.* **своята, своето** *Разг.* а) *ср.* Всичко, което принадлежи на някого. *Братята се разделиха, та всеки да си знае своето. Чуждо не искам, своето не давам. Всеки хвали своето.* Погов. б) *ж.* и *ср.* Всичко, което се отнася до някого, което му се случва. *Кой каквото ще да вика. Всеки знае своето.* П. Ю. Тодоров. *Всеки знае своята.* Погов. □ **За своя сметка** (разг.) — лично за себе си. *Ако лъже някой, за своя сметка лъже.* Погов. **На свой ред** — след това, от своя страна. *Момичето на свой ред хвърли поглед към красивата жена, която седеше в колата.* Дим. Димов. **На своя глава** (разг.) — без да питам другите; своеволно. *А нали имахме решение? ... — Ти защо не го изпълни! Защо направи всичко на своя глава?* Вежинов. **От своя страна** — от свое име, от себе си. *Общината от своя страна ... побърза да изгони из училището Рада.* Вазов. **Своего рода** (книж.) — особен, своеобразен.

сво̀йски, -а, -о, *прил.* Който е присъщ, свойствен за близки хора. *Трябва свойско, любовно отношение към всичко, което има кооперативното стопанство.* Г. Димитров.

свойски. *Нареч. от прил.* свойски. *Той ги поздрави усмихнато и свойски, и седна да гледа играта.* Вазов. *Той пропусна Евгени да мине напред и го потупа свойски по гърба.* Дим. Ангелов.

сво̀йствен, -а, -о, *прил.* Присъщ, характерен за някого или нещо. *Високо чело, гиздава снага, живост в движенията, която е свойствена само на южните народи, ... — ето каква е копривщенската жена.* Каравелов. *Такива бързи атмосферни промени са свойствени само на май месец.* Вазов. *Тя имаше един особен, свойствен на нея вървеж: само долу краката ѝ се движеха бързо-бързо, с малки крачки.* Йовков.

сво̀йствено. *Нареч. от* свойствен. *Не беше ли свойствено на човешката натура, когато тя е наранена ..., да търси отмъщение там, гдето не му е мястото?* З. Стоянов.

сво̀йство, *мн.* -а, *ср.* Качество, което е отличителен белег на нещо. *Основни свойства на газовете. Свойства на телата. Химични свойства на радия.*

сво̀йщина *ж.* **1.** Характерна особеност на някого; свойство, белег. **2.** *Нар.* Тясна и прекалена близост. *Той умееше да държи напрегнато вниманията, както и да пази достойнството, ... избягвайки всяка свойщина с учениците.* Вазов.

сво̀лоч, -та, *мн.* -и, *ж.* (рус.). **1.** Сган, сбирщина. *Червената армия громи непрекъснато тази хитлеристка сволоч и ще я разгроми докрай.* Дим. Ангелов. **2.** *Разг.* Негодник.

своя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* **1.** Държа, задържам нещо чуждо в свое владение. *Свои една наша ливада.* **2.** Имам като свое; владея, притежавам, собственик съм. *Аз своя половината от наследения имот.*

сра̀. Вж. с в и р а м.

сра̀ка *ж.* Креслива птица от рода на гарваните с бяло по гърдите и корема и с дълга опашка. Pica rustica. *Вън снегът стеле и покрива всичко ..., дори върха на стожера, връху който кацна сврака.* Елин Пелин. *Проклет бил човек вуйка ми. | ...] Не ща при него да седя, | копилето му да бавя | и крастите да му заврьщам, | яли ги свраки и псета!* Ботев.

сра̀чешки, -а, -о, *прил.* Сврачи.

сра̀чи, -а, -е, *прил.* Който се отнася до сврака. *Сврачe гнездо. Сврача опашка.*

сврѐдел, *мн.* -дли, *м.* Сечиво, с което се провъртяват дупки в дърво, метал и под.; бургия. *Млат и свредел и длето това са сечива за майстора.* П. П. Славейков. *На дънера ѝ беше закачен един изострен и гладък камък, приличен на*

брус, с който точат коси, и пробит в средата със свредел. Йовков.

свръзка *ж. Остар.* 1. Това, което свързва или взаимно обуславя нещата и явленията; общност, обусловеност, взаимозависимост, връзка. *Идеха ѝ на ума разни истории и разговори, що бе слушала от приятелки и които имаха жива свръзка с постъпки като нейната, вършени от други жени.* Вазов. 2. *Воен.* Войник на служба при командир за предаване на заповеди и донесения. *Какво работиш? — Свръзка съм, другарю полковник.* Вежинов. 3. Лице, което служи за свързване на отделни членове или части на една организация. *По-малката дъщеря на кърпача ... стоеше далеч от тези тайни съвещания. Тя се движеше по друга линия: служеше за свръзка, срещаше се с нелегални.* Ив. Хаджимарчев. *Беше изкарал толкова нощи в безсъние, толкова часове на опасения и съмнения, че полицията може би е открила някоя от свръзките на Окръжния комитет на партията.* Дим. Ангелов. 4. Скоба, клин, винт и др., който съединява в едно отделни части на нещо. *Свръзките на моста са здрави.* □ **В свръзка с** — по повод на, по причина на (нещо). *Но като се заловихи за работа, излезе, че са се натрупали доста въпроси, по които трябва да се изкажа тъкмо в свръзка с появата на моята епопея.* К. Христов.

свръх *предл.* За означаване на надхвърляне, надминаване размерите, границите на предмета; по-горе от, над, извън. *Това е свръх неговите възможности. Свръх силите ми.*

свръх-. *Книж.* Първа съставна част на сложни думи, която означава надвишаване на някаква мярка, предел, крайна степен на нещо, напр. свръхактивност, свръхвъзбуда, свръхкалибрен и др.

свръхестествен, -а, -о, *прил.* 1. Който не може да се обясни по естествен начин; необясним, тайнствен. *Това вече надминаваше човешките сили и като че не хора се биеха, а някакви тъмни, свръхестествени сили сееха разрушение и смърт.* Йовков. 2. *Рядко.* Който надвишава границите на обикновеното, естественото; необикновен. *Уморен от цял ден тичане, той сега придоби свръхестествена пъргавина на мишците.* Вазов.

свръхестественост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* свръхестествен.

свръхземен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Който надвишава всичко земно. *Свръхземно блаженство.*

свръхкредит *м.* Кредит, който надвишава предвидения по плана. *След това трябва да пишем на банката — да искаме свръхкредит, тъй като по параграфите на бюджета ... за тази година не са предвидени суми за строеж.* А. Гуляшки.

свръхмощен, -щна, -щно, *мн.* -щни, *прил.* Който има по-голяма мощност от обикновената. *Свръхмощен локомотив.*

свръхнапрегнат, -а, -о, *прил.* Който се отличава с много голяма напрегнатост. *Алкохолът и неразумният, свръхнапрегнат живот като че бяха убили предишната му проницателност.* Дим. Димов.

свръхнапрежение, *мн.* -я, *ср.* Прекалено голямо напрежение.

свръхпечалба *ж. Иконом.* В епохата на домонополистическия капитализъм — не голяма, временна прибавка към средната печалба.

свръхпланов, -а, -о, *прил.* Който надминава предвиденото по плана. *Свръхпланова продукция.*

свръхпродукция *ж. Иконом.* Продукция, която надвишава предвиденото в плана.

свръхпроизводство, *мн.* няма, *ср. Иконом.* Производство, което надвишава това, което може да бъде консумирано. *Свръхпроизводството е присъщо на капиталистическите държави.*

свръхсметен, -тна, -тно, *мн* -тни, *прил. Финанс.* Който се отпуска извън предвиденията по бюджета кредит; извънреден, допълнителен.

свръхсрочен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Разг.* 1. *Воен.* Който се изпълнява по-дълго от задължителния срок. *Той беше висок и тънък човек на средна възраст, със строго лице на подофицер, оставен на свръхсрочна служба.* А. Гуляшки. 2. Който е останал на доброволна служба след изтичане на задължителния срок. *Таквиз станаха очите ѝ ... в оня ден ... когато им съобщиха, че баща му, свръхсрочен фелдфебел, е убит на Чаталджа.* Йовков.

свръхсрочно. *Нареч. от* свръхсрочен. *Службата му се хареса, той не пожела да се уволни и остана свръхсрочно.* Елин Пелин.

свръхусилие, *мн.* -я, *ср.* Крайно усилие, което надминава силите, възможностите на някого. *Полагам свръхусилия.*

свръхчовек, *мн.* -ци, *м.* Според реакционната философия на Нитче — човек, който поставя себе си над всички останали хора и не се смята ограничен от обществените норми.

свръхчовешки, -а, -о, *прил.* Който надхвърля, превишава обикновените човешки възможности и сили. *Партизанският живот изисква невероятно напрежение, свръхчовешко отричане на индивида от себе си.* Дим. Димов. *Свръхчовешки усилия направих, за да не издам един отчаян от болки вик.* Н. п. Филипов.

свръхчувствителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е прекалено чувствителен. *Зловещото и далечно виене на вълците прозвуча отново ... Свръхчувствителното им обоняние беше усетило плячката.* Дим. Димов.

свръщам, -аш, *несв.*; **свърна,** -еш, *мин. св.* свърнах, *прич. мин. страд.* свърнат, *св. Нар.* 1. Изменям посоката на движението си, като правя завой; завивам, възвивам. *Той почака да види само дали кабриолетът ще отиде към селото или ... ще свърне направо към поста.* Йовков. *Евгени свърна от булеварда по една странична улица в посока на квартирата си.* Дим. Ангелов. 2. При движение се отбивам някъде; наминавам. *Аз поканих дяда Коля да свърнем в дюкяча на един свой познайник, където мислех да се поотмори.* Мих. Георгиев. *Изведнаж в множеството стана известно, че бирникът със старейшините е свърнал у Христоско Мутафчията и там ядели любеница.* Н. п. Филипов. 3. Прибирам, спирам добитък. *Свърнах стадо, либе Радо, | снощи на полето.* Яворов. 4. *Разг.* Само *св.* Успявам да направя нещо набързо, както ми дойде както ми падне; сваря, намеря, завърна. *Всеки наложил на главата си каквото свърнал:*

шапка, капела, гугла. Вазов. *Добре им е на тях, на богатите... Те не печелят, а обират кого дг свърнат, държавата обират.* Йовков. **свръщам се, свърна се** *страд.*

свръщане *ср. Отгл. същ. от* свръщам *и от* свръщам се.

свърдел *мн.* -дли, *м.* Свредел. *Колчо кацарят... въртеше огромен свърдел в издигнатия край на черешовия труп.* Вазов.

свържа. Вж. с в ъ р з в а м.

свързвам, -аш, *несв.*; **свържа,** -еш, *мин. св.* свързах, *св.* **1.** Връзвам едно нещо с друго; завързвам. *Ръцете ѝ отслабват, отпускат се, не могат да свържат двата края на въжето.* К. Петканов. **2.** Връзвам няколко неща заедно. *Свърза пръчките на снопче.* **3.** Прибирам и връзвам с връв, въже и под.; правя вързоп. *Отдавна тя беше си свързала бохчичката, готова за път, да върви заедно с мъжа си.* З. Стоянов. || Връзвам някого, за да не му дам възможност да се движи, да действува; завързвам. *Аз трябваше да ги убия, защото пред мене щяха да насилят едно момиче — пред мене и пред баща му, когото свързаха.* Вазов. *Тласнаха го в една от колите и яко го свързаха с въжета.* Ив. Хаджимарчев. **4.** За мост, път и др. — съединявам две селища, местности, държави и др., и улеснявам съобщенията между тях. *Върхът „Зли дол"... командуваше на околността и държеше ключа на друма, който свързва Клисура със Стремска долина.* Вазов. *Шосето от Преспа за Битоля минаваше близу до Сърпец, а пътят, който свързваше селото с шосето, извиваше през един дълбок дол.* Дим. Талев. *Заправил великият майстор голям мост, който да свърже два бряга, два свята.* Ħ. Каралийчев. **5.** Давам връзка по телефон, радио. *Той взе по телефона щаба на дивизията, поиска да го свържат с генерал Сирмаков.* Дим. Ангелов. **6.** *Прен.* Установявам връзка с едно лице или между отделни лица. *Искам да ме свържеш с партизанския отред! — каза тя тихо.* Ем. Коралов. *После Нешев сам отиде, през един мразовит ден към края на януари, да свърже новия войвода с четата му.* Дим. Талев. **7.** *Прен.* Създавам много близки, сърдечни отношения между двама или повече души. *Тогава тия двама хора, които тая кървава нощ свърза навеки, извлякоха труповете до една вета яма в бъзуняка.* Вазов. *Войната ги свърза и сближи още повече: отколе вече те пътуват наедно, лягат и стават наедно, бият се един до други.* Йовков. **8.** *Прен.* Установявам връзка, близост между две и повече неща, явления и под. *Всеки научен работник трябва да свързва теорията с практиката.* **свързвам се, свържа се** *страд.* и *сред.* □ **Едвам свързвам двата края** (разг.) — едвам преживявам с оскъдните си средства. *Все пак никой не беше го чул да се оплаче, кое-как той сварваше да свърже двата края, надвиваше и харча, и работата си.* Йовков. **Свързвам някому ръцете** (разг.) — отнемам някому възможността да действува.

свързване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* свързвам *и от* свързвам се.

свързочен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Воен.* Който служи или е предназначен за установяване на връзка между военни части, поделения и др. чрез телефон, радио и др. *Свързочно поделение. Свързочна част. Свързочни войски.*

свързочник, *мн.* -ци, *м. Воен.* Военен, който служи в свързочна част.

свърна. Вж. с в р ъ щ а м.

свърталище, *мн.* -а, *ср.* **1.** Място, гдето често се събират, се навъртат човеци с общи интереси, склонности. *Пред входа на бакалницата беше любимо свърталище на всички затворници.* Величков. **2.** Убежище на хора, които не зачитат обществения ред и законите. *Свърталище на разбойници.*

свъртам, -аш, *несв.*; **свъртя,** -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* свъртял, -а, -о, *мн.* свъртели, *прич. мин. страд.* свъртян, -а, -о, *мн.* свъртени. *св.* **1.** Задържам, привличам някого около, при себе си. *В кръчмата същият старец, който преди малко говореше със Стилияна, сега беше свъртял и други селяни, та се черпеха.* Ħ. Страшимиров. **2.** Задържам, запазвам нещо за дълго време. *Не може да свърти пари.* □ **Не ме свърта** (разг.) — не мога да стоя на едно място. *В къщи не ме свърта, искам да изляза, искам да дойда тук, да съм при тебе.* Йовков. *Дните му се виждаха безкрайно дълги. В къщи го не свърташе, домашните разправии го ядосваха и той не можеше да ги търпи.* Елин Пелин. *Старата излезе. Не я свърташе на едно място.* Г. Караславов. **Не мога да свъртя къща** (разг.) — не мога да си създам дом, домашно огнище. *Че отхрани ли едно дете ти, свъртя ли къща, да знаеш как се гледат и подрастват дребни деца.* П. Ю. Тодоров.

свъртам се, -аш се, *несв.*; **свъртя се,** -йш се, *мин. св.* -ях се, *прич. мин. действ.* свъртял се, -а се, -о се, *мн.* свъртели се, *св.*, *сред. Разг.* Оставам, задържам се на едно място; застоявам се. *Дъщеря ѝ... рядко се свърта в къщи.* Влайков. *И Гунчо и той от три дни в къщи не се свърта, все на воденицата.* Йовков. **2.** *Нар.* Сбирам се, надохождам, натрупвам се. *Свъртяха се на хоровището до чешмата три подевки.* Ħ. Страшимиров.

свъртя. Вж. с в ъ р т а м.

свъртя се. Вж. с в ъ р т а м с е.

свърша. Вж. с в ъ р ш в а м.

свършвам, -аш, *несв.*; **свърша,** -иш, *мин. св.* свърших, *св.* **1.** Върша, изкарвам нещо до край; направям, изработвам. *Той скоро свърши и тая работа.* Вазов. *Какво направихте нивата в Мимерлика?... Изорахте ли я? — Малко има още — каза Дуко, — за ден-два ще я свършим.* Йовков. *Страхотната сила на взрива ще свърши работата за една малка част от секундата.* Г. Караславов. **2.** Изразходвам нещо напълно; изчерпвам. *Когато дядо Либен свършвал своите махмудии, то той отивал пак по печалба.* Каравелов. *Ще мелят онова зърно само, което имат в хамбарите си — докато го свършат.* П. Спасов. *Свършихме хляба. Свършихме маслото.* **3.** Изкарвам до край клас, курс на някакво учебно заведение. *Той следваше медицината на правителствена стипендия и тая година свършваше.* Вазов. *Като свърши българското училище, Христо замина да следва наука в странство.* Ал. Константинов. *Свършил медицина.* **4.** Слагам край на нещо; прекратявам. *И често Иван Белин свършваше веселбите си така, че когато късно през нощта тръгваше да си ходи, краката му вече не го слушаха.* Йовков. *Тя обича страшно мно-*

го вариациите и затова започва и свършва винаги концертите си с някакви уж брилянтни етюди. Св. Минков. **5.** Достигам определена възраст; навършвам. *По Великден тя току-що свърши седемнадесет години и почна да се момее.* Елин Пелин. *Че и за годините да е — шестнайсет ще свърша на Богородица.* Г. Караславов. **6.** Стигам до своя край; свършвам се. *Там някъде, където плачинската верига свършваше като отсечена с огромна брадва, се гушеше в малка падина селцето Гушанци.* Ст. Ц. Даскалов. *Тая кръв и вълчите стъпки го заведоха до каменната кариера. . . . Тук дирите свършваха.* Йовков. *Късият зимен ден вече свършва, смрачава се.* Н. Фурнаджиев. **7.** Преставам да живея; умирам. *Само един Бръчков го изпроводи до гроба. Тъй свършваха тогава предтечите на зорницата на българското освобождение.* Вазов. *Нека умре . . . Бялата му глава се повдигна от възглавницата и падна като отсечена. — Свърши! — казаха братята.* Елин Пелин. *Бог да я прости. Тя беше веке доста стара. И като я налегна някаква болка, за десетина дни падна и свърши.* Влайков. **свършвам се, свърша се** *страд.* и *сред.* □ **Свършвам живота си** — умирам. **Свърши ме** (разг.) — унищожи ме, погуби ме, умори ме, загуби ме. *Гърлица, дано! Пукница! Ушите ми изядохте! Съсипахте ме! Свършихте ме!* Чудомир. **Свършвам с някого** — унищожавам го, убивам го. *„Сега аз вече ще свърша с тебе, Кантакузине, не наполовина както при Мосинопол", издума Момчил вече високо.* Ст. Загорчинов. **Свърши се нашата** (разг.) — изпадаме в безизходно положение. **Свършил я като кучето на нивата** (погов.) — нищо не направил. **Свършихме я!** (разг.) — изпаднахме в безизходно положение.

свършване *ср. Отгл. същ. от* свършвам *и от* свършвам се. *Хайде, стига. Прибери сандъка. Ти като почнеш, няма свършване.* Йовков. *Свършване на войната.*

свършек, *мн.* няма, *м.* Свършване, завършване, край. *Кандов не дочака свършека на погребението и излезе на улицата пак.* Вазов. *Няма ли да има свършек тая мъка? — продължаваше да хълца жена му.* А. Гуляшки.

свършен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* свърша. *Изпитът беше свършен и децата бяха разпуснати и отишли по селата си.* Вазов. **2.** Като *прил.* — който е доведен до своя край. *Това е неизказаната, тежка скръб на зидаря, пред когото внезапно рухва свършената великолепна сграда.* Йовков. *Всеки припка на свършен харман.* Погов. □ **Минало свършено време** (грам.) — глаголно време, което означава завършено действие преди момента на говоренето. **Свършен вид на глагола** (грам.) — вид на глагола, който определя глаголното действие откъм вътрешната му завършеност, независимо от неговото място във времето. **Свършен факт** — нещо вече станало, което не може да се отмени. **Речено (и) свършено** (разг.) — казано и изпълнено. *Аз попитах доктора не е ли добре да се окъпем . . . Речено и свършено.* Вазов. **(И) свършено** (разг.) — толкова, край. *Едно събрание, една разпалена реч, и свършено — създаде се читалище и без никакви спорове се нарече „Читалище Просвета и култура".* Елин Пелин. *От Силистра хоп — в Шумен; от Кюстенджа хоп — във Варна и свършено!* Ал. Константинов.

свъсвам, -аш, *несв.*; **свъся,** -иш, *мин. св.* свъсйх, *св.* Намръщвам, начумервам, навъсвам вежди, чело. *Тя свъси гайтанени вежди и го погледна накриво.* К. Петканов. **свъсвам се, свъся се** *сред.*

свъсване *ср. Отгл. същ. от* свъсвам *и от* свъсвам се.

свъсен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* свъся. **2.** Като *прил.* — намръщен. *Лицето му издаваше твърдост, очите му святкаха под свъсените вежди.* Ем. Коралов. *Рубчев се върна разстроен и свъсен.* Д. Добревски.

свъсено. *Нареч. от* свъсен; намръщено. *На колко си години? — попита свъсено началникът.* П. Спасов.

свъся. Вж. свъсвам.

свян, свенът, свена, *мн.* няма, *м.* **1.** Обикн. *поет.* Чувство на стеснение, на срам. *Ще дойдеш ти, заря—невинност всепобедна, / в одеждата на своя аромтен свян, / . . . / и то ще бъде час на изповед последна, / сияние в един вълшебен блян.* Яворов. *Милка с усмивка наблюдаваше подвижната променлива от свян и напрежение физиономия на момичето.* Вазов. **2.** Неприятно чувство от осъдителни лоши постъпки; срам. *О не! Не ни е никой крив, когато / самите ни писатели без свян / търгуват със призванието си свято!* К. Христов.

свяст, свестта, *мн.* няма, *ж.* 1. Способност на човек да си дава сметка за постъпките и чувствата си; съзнание, разум. *Тъй мълвеше преди сто и двайсет годин / тоз див светогорец — за рая негоден, / и хвърляше тайно през мрака тогаз / най-първата искра в народната свяст.* Вазов. *Той нищо нямаше да ѝ рече, искаше само да я види, да я погледне веднаж: мята ли пак поглед, от който губеше свяст и сила овчарят.* П. Ю. Тодоров. *Ужас и невъобразима болка се появи в погледа му, изгуби свяст, полюля се и като сноп се завали на земята.* Йовков. 2. *Остар.* Съвест. *Срам и свяст мъчи нас / за изгубена чест.* П. Р. Славейков. *Ум има, свяст няма.* Погов. □ **Свяст ми се вие** (разг.) — губя равновесие, замайва ми се главата, губя съзнание. *Болна съм, дружки, зла болест ме бие, / лазят ми тръпки, свестта ми се вие.* П. П. Славейков.

свястно *нареч.* Добре. *Дойдох да те викам, да дойдеш в къщи. Хайде облечи се по-свястно и ела с мене.* К. Петканов.

свят, светът, света, *мн.* светове, свята (сл. ч.), *м.* **1.** Само *ед.* Цялата материална действителност; вселена, всемир. *Светът е вечен и безкраен.* **2.** Само *ед.* Земята и хората, които я населяват. *С туй пусто гюлово масло обикалям света, заяви ми с отчаян глас бай Ганьо.* Ал. Константинов. *Младо с дим и плам в сърцето / щуро ходи по света, / че за пакост под небето / бог създаде любовта.* Яворов. *Бае Стоян . . . преброди цялата новозаета земя и там някъде, на другия край на света, се установи за по-дълго време като пазач на някакъв мост по едно дълго шосе.* Елин Пелин. **3.** *Събир.* Само *ед.* Хора, човечество. *Светът, привикнал хомот да влачи, / тиранство и зло и до днес тачи.* Ботев. *Нека всякой брат наш да чете, да помни, / . . . / че и ний сме дали нещо на светът / и на вси словене книга да четат.* Вазов. *Бам-башка свят — оплакваше се бай Ганьо, — студен свят!* Ал. Константинов. *Ах, летете, ескадрони! . . . / свил десница-*

та корава, целий свят се днес изправя | стреснат, трогнат, очарован от победния ви зов. Смирненски. *Ожени го да миряса света от него.* П. Р. Славейков. || Множество хора, събрани на едно място; навалица. *Вечерта на Димитровден в кръчмата на Къня беше се струпал много свят.* Йовков. **4.** Само *ед.* Животът на хората, обществената действителност. *И някога за път обратен | едва ли ще удари час: | вода и суша — необятен, | светът ще бъде сън за нас.* Яворов. *Младост е, либе, еднаж на света, | младост е, либе, като росица, | заран я има, деня я няма.* Нар. пес. *Светът е като стълба: едни се качват, други слизат.* Погов. || Честит живот. *Пусто тегло наше!... Жених се уж свят да видя и аз.* Вазов. **5.** Обособена част от човечеството. *Защото в Стамбул, столица на мохамеданския свят, е непро тително да седиш нейде без заветната чаша кафе в ръката.* Вазов. *А предстоят много битки и много сражения, докато тоя приказен свят, светът на комунизма, бъде изграден.* А. Гуляшки. *За старий свят настават сетни дни.* Дебелянов. *Славянски свят. Ан[illegible] свят. Капиталистически свят. Социалистически свят.* **6.** Отделен кръг от хора, същества, предмети, понятия, представи. *Цял свят от сладки образи и спомени се съдържа в това пепелище.* Вазов. *Да, вярно, мъничкият свят | на нашата любов е тесен.* Вапцаров. *Тук свършва светът, твоят свят от безумни надежди.* Ас. Разцветников. *Пиши ми... по-надлъжко как сте вие там, как прекарваш, пишеш ли още нещо? Какво ново в литературния свят и пр.?* Вазов. *Образован свят. Музикален свят. Театрален свят. Артистичен свят.* □ **Бял свят** (разг.) — добър, честит живот. *От люлката до гроба няма бял свят за роба.* П. Р. Славейков. **Видял съм свят** (разг.) — много съм ходил, пътувал. **Вие ми се свят** (разг.) — замайва ми се главата, губя съзнание. **Виждам бял свят** (разг.) — появявам се, показвам се, раждам се. **Душа и свят ми е** (разг.) — много ми се иска, силно желая нещо. **За нищо на света** — по никой начин, в никакъв случай. **Изваждам нещо на (бял) свят** (разг.) — а) Разкривам. б) Обнародвам. **Излизам (появявам) се на (бял) свят** (разг.) — появявам се, показвам се, раждам се. *На тая струна... са свирили някои от западните модернисти още преди той да се появи на бял свят.* А. Гуляшки. **Като свят** (разг.) — както трябва, като хората. *Старотия, чедо,... неволия! Ни крака държат, ни ръце, ни очи виждат като свят, пък уста пусти — зяпнали и искат, ама нали няма кой да им подаде и да ги подреди?* Чудомир. **На край света** — много далеч. **Напускам света (този свят)** (книж.) — умирам. **Новият свят** — Америка. **Онзи (оня) свят** (нар., рел.) — задгробният живот в противоположност на земния. *Ех, отиде си, баби — отиде там, отдето никой се не връща: на оня свят я изпратихме.* Влайков. *Издъхна с усмивка... Когато сиромах дядо Матейко тръгна за оня свят, той най-напред се спря на един кръстопът.* Елин Пелин. **От край света** — от много далече. **Половин свят** (разг.) — сакат или много болен човек. **Старият свят** — Азия, Африка и Европа. **Този (тоя) свят** (нар., рел.) — животът на хората на земята, в противоположност на „онзи свят“, след смъртта на човека. *Искам да умра, дядо. Не мога да живея. Не съм вече човек за тоя свят.* Елин Пелин. **Хващам света** (разг.) — забягвам на някъде. *Скорец, хайде хващай света, да те не гледат очите ми. — И той му посочи вратата.* Елин Пелин.

свят, свя̀та, свя̀то, *мн.* свя̀ти, *прил.* Свет. *А можехме, родино свидна, | ний можехме с докраен жар | да водим бой — съдба завидна — | край твоя свят олтар.* Яворов. *Край нас, на хълма, трънат дървесата | и любовта ни сякаш по е свята, | защото трябва да се разделим.* Дебелянов. □ **Святая светих** (църк.) — най-скъпото, най-съкровеното.

свя̀ткам, -аш, *несв.* Издавам блясък, светлина от време на време. *Лицето му издаваше твърдост, очите му святкаха под свъсените вежди.* Ем. Коралов. *И почна се боят веч, | ... саби святкат като мълнии.* Вазов.

свя̀ткам се. Само 3 *л. ед.* **свя̀тка се** *несв., безл.* Блясва, появява се светкавица. *Около два часът се събудих и видях, че навън се святкаше.* Вазов.

свя̀ткане *ср. Отгл. същ. от* святкам *и от* святкам се.

свя̀то. *Нареч. от* свят. *Свято пазя бащиния си завет.*

сга̀ждам, -аш, *несв.*; **сгодя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Диал.* **1.** Намирам някого или нещо някъде; заварвам. *Когато Ваклушка го сгаждаше заспал, спираше се над него, започваше да го лиже по лицето и той се будеше.* И. Волен. **2.** Попадам добре в целта, улучвам, умервам. *Събрали са се дружина | на небо звезди да стрелят: | никой си звезда не сгоди — | Рельо си звезда събори!* Нар. пес. **сгаждам се, сгодя се** *страд.*

сга̀ждане *ср. Отгл. същ. от* сгаждам *и от* сгаждам се.

сга̀звам, -аш, *несв.*; **сга̀зя,** -иш, *мин. св.* сга̀зих, *св.* **1.** Стъпквам, смачквам с крака, кола и др. *Внимавай, момче, ще те сгази автомобилът... — чувам гласа на стражаря.* Л. Стоянов. *Младият селянин се втурна отгоре с всичката си сила. — Полека бре, ще ни сгазиш! — викна му Димко без да се обръща.* Дим. Талев. *Ей ви вази, винари, | винари белоградждани, | полек карайте кервана | да не ми платно сгазите.* Нар. пес. **2.** *Разг.* Улавям някого в грешка или в неудобно положение. *Сгази ме пъдарят в лозето.* **3.** *Нар.* За болест, нещастие — сполитам някого. *Скоро легнаха и двете, | болест сгази Гана.* Вазов. **сгазвам се, сгазя се** *страд.* □ **Сгазил лука** (разг.) — направил нещо нередно, провинил се.

сга̀зване *ср. Отгл. същ. от* сгазвам *и от* сгазвам се.

сга̀зя. Вж. с г а з в а м.

сган, сганта̀, *мн.* няма, *ж. Презр.* Безредно множество от хора; тълпа, паплач, сбирщина. *Отвън враговете диви, побеснели, | — сган башибозуци храма налетели — | фучеха, гърмеха.* Вазов. *Нека тленна плът изтлее, | а живее дух терзан — | за да има що да хули | жадната за хули сган.* П. П. Славейков.

сга̀щвам, -аш, *несв.*; **сга̀щя,** -иш, *мин. св.* сга̀щих, *св.* Препречвам пътя на някого, за да не може да избяга. *И фукнаха, за да стигнат | из гората Цека. | Подир малко го сгащиха | на една пътека.* Вазов. **сгащвам се, сгащя се** *страд.*

сга̀щване *ср. Отгл. същ. от* сгащвам *и от* сгащвам се.

сга̀щя. Вж. сгащвам.

сглаб, сгла̀бът, сгла̀ба, *мн.* сгла̀бове, сгла̀ба (сл. ч.), *м. Нар.* Място, гдето се сглобяват изпъкнала и вдлъбната част на някой предмет.

сгла̀бям, -яш, *несв.*; **сглобя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Сглобявам. **сглабям се, сглобя се** *страд.*

сгла̀бяне *ср. Отгл. същ. от* сглабям *и от* сглабям се.

сглася̀. Вж. сгласявам.

сглася̀вам, -аш, *несв.*; **сглася̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Уговарям. **сгласявам се, сглася се** *страд.* и *сред. Сгласиха се, заклеха се / и двамата млади: / утре вечер от туй място — / напрек през ливади.* Вазов.

сглѐда *ж. Нар.* **1.** Оглеждане на мома от годежари. **2.** Уредена среща между момък и мома пред други хора, за да се харесат.

сглѐдам. Вж. сгледвам *и* сглеждам.

сглѐдвам, -аш, *несв.*; **сглѐдам,** -аш, *св.* Сглеждам. *Трябва да му търсят булка ... „Довел си майка си да ме сгледва — помисли си тя. — Ще видим“.* Йовков. **сгледвам се, сгледам се** *страд.*

сглѐдник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Мъж, изпратен да сглежда мома; годежар. *Расте Петкана, порасте. — / Петкани сгледници додоха.* Нар. пес.

сглѐдница *ж. Нар.* Жена, която е изпратена да сглежда мома; годежарка.

сглѐждам, -аш, *несв.*; **сглѐдам,** -аш, *св.* **1.** Правя сгледа на мома. **2.** *Рядко.* Разглеждам, оглеждам нещо. *Да сглеждам, майко, харесвам / крайречни росни ливади, / подгорски черни угари.* Ц. Церковски. **сглеждам се, сгледам се** *страд.* и *сред.*

сглѐждане *ср. Отгл. същ. от* сглеждам *и от* сглеждам се.

сглоб, сглобът, сглоба, *мн.* сглобове, сглоба (сл. ч.), *м.* Сглаб.

сглобя̀. Вж. сглабям *и* сглобявам.

сглобя̀вам, -аш, *несв.*; **сглобя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Поставям, намествам частите на предмет. *Противоп.* разглобявам. *Пелинко извади кавала и почна да го сглобява.* Елин Пелин. *Держански извади една никелова туристическа чаша, сглоби я, напълни я с вино и я подаде на Гороломова.* Йовков. *Той основно изучи и устройството на леката картечница, сам я разглобяваше и сглобяваше.* Дим. Ангелов. **сглобявам се, сглобя се** *страд.*

сглобя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сглобявам *и от* сглобявам се.

сглобя̀ем, -а, -о, *прил.* Който може да се сглобява. *Сглобяемо жилище.*

сглупя̀. Вж. сглупявам.

сглупя̀вам, -аш, *несв.*; **сглупя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Книж.* Постъпвам глупаво. *Прощавай, стопанке, че сглупявам често с моя ум козарски. Но зайците утре ще нагостя царски.* Ран Босилек. *Той разбра, че сглупи.*

сглупя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сглупявам.

сглъ̀хвам, -аш, *несв.*; **сглъ̀хна,** -еш, *мин. св.* сглъхна̀х, *св.* Постепенно затихвам; заглъхвам. *Но тропот от конски копита отдясно / зачу се и сглъхна.* Ем. п. Димитров. *Весело и възбуждащо еква тая дива, страстна песен, пълни с ехо доловете, ту сглъхне, ту отново се понася.* Ем. Станев.

сглъ̀хване *ср. Отгл. същ. от* сглъхвам.

сглъ̀хна. Вж. сглъхвам.

сгова̀рям, -яш, *несв.*; **сговòря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Придобрявам скарани; помирявам. *Едвам ги сговорих.* **сговарям се, сговоря се** *страд.*

сгова̀рям се, -яш се, *несв.*; **сговòря се,** -иш се, *мин. св.* -их се. *св.*, *сред.* **1.** Живея с някого в сговор; разбираме се. *Идете си, баби, у вас, па се сговаряйте веке.* Вазов. *Вие си се сговаряте хубавичко, бае Пешо, та затова още подобре си и живеете.* Влайков. **2.** Уговарям се, наговарям се с някого за нещо. *Сговориха се двамата братя и продадоха бащиния си имот.* Дим. Талев.

сгова̀ряне *ср. Отгл. същ. от* сговарям *и от* сговарям се.

сго̀вор, *мн.* няма, *м.* **1.** Добри отношения между хората; съгласие, разбирателство. *Ала инак си живееха хубаво и честито, защото имаха рядък сговор помежду си.* Влайков. *Нравствената основа на такова едно дружество трябваше да бъде преди всичко в сговора и взаимната помощ.* Йовков. **2.** Споразумяване, уговаряне между две и повече лица или две страни. *Едничък липсваше сред гостите отбрани / войводата, — сзвал потайний комитет / за тая вечер тук на сговор и съвет.* П. П. Славейков.

сго̀ворен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който живее и действува в мир и разбирателство. *Кураж, дружина вярна, сговорна, / ний не сме веке рая покорна!* Вазов. *Щом вие сте се разбрали, ние какво ще ви се бъркаме? — отсече бързо и делово Кръстьо ... — Дето мъжът и жената са сговорни, оттам и дяволът бяга.* Г. Караславов. *Сговорна дружина планина повдига.* Погов.

сговорлѝв, -а, -о, *прил.* Сговорчив.

сгово̀рник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Мъж, който уговаря с родителите на мома да стане на някого жена; сватовник.

сгово̀рница *ж. Нар.* Жена сговорник; сватовница.

сгово̀рно. *Нареч. от* сговорен. *Живеели някога един мъж и една жена. Те прекарвали дните си много сговорно и се радвали на двете си дечица — момче и момиче.* А. Каралийчев.

сго̀ворност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сговорен; мир, разбирателство.

сговорчѝв, -а, -о, *прил.* Който умее, може да живее в сговор с другите. *Гроздан беше предложил на Монката да се сдружат и да работят занапред заедно ... Добър и сговорчив, Монката беше се съгласил на драго сърце.* Йовков.

сговорчѝвост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сговорчив.

сгово̀ря. Вж. сговарям.

сгово̀ря се. Вж. сговарям се.

сго̀да *ж. Нар.* **1.** Удобна обстановка; удобство. *Хубаво е да се разделиш временно от привичките си и сгодите си.* Вазов. **2.** Удобен случай, момент. *От зарана тя търси сгода да се откъсне от другарки и едвам сега можа.* П. Ю. Тодоров. *Груев забелязваше всеки влязъл тук се-*

лянин и намираше сгода за всекиго да го подхване и увлече в общия разговор. Дим. Талев. 3. Сговор, съгласие. *Тежеше му това, дето в къщата им няма сгода. „Не знаех, че мама била толкова лоша жена" — рече си той с горчивина.* Г. Караславов. □ **На сгода** (разг.) — на удобно място или положение. **Сгода ми е** — удобно ми е.

сго̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Удобен, подходен, приличен. *Мястото, наистина, представяше сгоден нападателен пункт.* Вазов. *Баба Ангелина беше издебнала сгодно време и беше си отишла.* Йовков.

сгодѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* сгодя. 2. Като *прил.* — който се е сгодил. *Аз попитах до три моми сгодени: | „Гази ли се тази вода [illegible]? | Кърши ли се таз калинка червена? | Любят ли се до три моми сгодени?"* Нар. пес.

сгоденѝк, *мн.* -ци, *м. Диал.* Годеник.

сгоденѝца *ж. Диал.* Годеница.

сго̀дно. *Нареч. от* сгоден. *В случай, че не ви е сгодно да ме приемете в събота, моля предупредете ме.* Вазов. *Я в библиотеката да идем. Там е най-сгодно за разговор.* Я. Гуляшки.

сго̀дност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Качество на сгоден. *Самото пристанище, което зидове в морето делят на няколко прегради, по сгодността си е от първите в Европа.* Вазов.

сгодя̀. Вж. сгаждам, сгодявам[1] *и* сгодявам[2].

сгодя̀вам[1], -аш, *несв.*; **сгодя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Годявам. *Една седмица след Великден Киро сгоди Марина. Годеникът беше млад хубав момък, обущар в града.* Г. Караславов. **сгодявам се, сгодя се** *страд., сред.* и *взаим.*

сгодя̀вам[2], -аш, *несв.*; **сгодя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Попадам в целта; умервам, улучвам. *Кога бълва нашата артилерия, те следят с очи де пада гранатата и викат ура, като видят, че сгоди.* Вазов.

сгодя̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сгодявам[1], сгодявам[2] *и от* сгодявам се. *Майката беше загатнала на Милка, но тя намери, че не е още време за сгодяване.* Вазов.

сгорещя̀. Вж. сгорещявам.

сгорещя̀ се. Вж. сгорещявам се.

сгорещя̀вам, -аш, *несв.*; **сгорещя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане горещо; нагорещявам. *Слънцето запука в жълтите листа и сгорещи лицето ѝ.* К. Петканов. **сгорещявам се, сгорещя се** *страд.*

сгорещя̀вам се, -аш се, *несв.*; **сгорещя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* 1. Ставам горещ; нагорещявам се. *Ех, аз се изпотих, сгорещих се.* Вазов. 2. *Прен. Рядко.* Обхваща ме възбуда; разгорещявам се. *Той се повече и повече сгорещяваше от собствените си думи.* Вазов.

сгорещя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сгорещявам *и от* сгорещявам се.

сгоря̀. Вж. сгорявам.

сгоря̀ се. Вж. сгорявам се.

сгоря̀вам, -аш, *несв.*; **сгоря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Горя нещо, за да стане на жар или пепел. *Сгорихме вълна и посипахме раната.* **сгорявам се, сгоря се** *страд.*

сгоря̀вам се, -аш се, *несв.*; **сгоря̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *прич. мин. действ.* сгорял се, -а се, -о се, *мн.* сгорели се, *св., сред.* Ставам на жар или пепел чрез горене. *Колко жар се е сгоряла!* Влайков.

сгоря̀ване *ср. Отгл. същ. от* сгорявам *и от* сгорявам се.

сго̀твя. Вж. сготвям.

сго̀твям, -яш, *несв.*; **сго̀твя,** -иш, *мин. св.* сготвих, *св.* Приготвям ядене обикн. с варене или печене. *Сготвих яденето.* **сготвям се, сготвя се** *страд.*

сго̀твяне *ср. Отгл. същ. от* сготвям *и от* сготвям се.

сгра̀бвам, -аш, *несв.*; **сгра̀бя,** -иш, *мин. св.* сграбих, *св.* Сграбчвам. *Тогава Калмука сграби дядо Моско и го изнесе навън.* Йовков. *Ястреб хвъркал в небето. Щом съгледал петлето, спуснал се и връхлетял, сграбил го и отлетял.* Ран Босилек. **сграбвам се, сграбя се** *страд.*

сгра̀бване *ср. Отгл. същ. от* сграбвам *и от* сграбвам се.

сгра̀бча. Вж. сграбчвам.

сгра̀бчвам, -аш, *несв.*; **сгра̀бча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Грабвам, хващам бързо и стремително. *Инджe се засмя — първата му усмивка през тая пролет — извади кесията си, сграбчи шепа жълтици и каза да оставят по една на всяка мотика.* Йовков. || *Обр. Вчерашната ревност пак сграбчи Лепо в ноктите си.* Елин Пелин. **сграбчвам се, сграбча се** *страд.*

сгра̀бчване *ср. Отгл. същ. от* сграбчвам *и от* сграбчвам се.

сгра̀бя. Вж. сграбвам.

сгра̀да *ж.* Постройка със стени и с покрив; здание. *Те дойдоха до черковната сграда и се спряха пред малката вратичка.* Йовков. *Скоро се изкачи на брега и приближи към дъсчената сграда.* Вазов. *На тая сграда бе поставена светлата фирма „Читалище Просвета и култура".* Елин Пелин. || *Обр. Из безутешния хаос... трябвало е да се създаде и да се изгради сградата на новия свободен и културен живот.* Йовков. *Нека в ужас, в изненада рухне всяка черна сграда | на световната неправда, на сподавения стон.* Смирненски.

сградостро̀ител, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Нов.* Човек, който строи сгради. *Курс за сградостроители.*

сградостро̀ителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Нов.* Който се отнася до строителство на сгради. *Сградостроителна бригада. Сградостроителен план.*

сградя̀. Вж. сграждам.

сгра̀ждам, -аш, *несв.*; **сградя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Изграждам, съграждам. *От далечни градове и села, де що се черква направи, или богат чорбаджия къща си сгради, дохождат при мене олтари и тавани да режа.* Р. Стоянов. **сграждам се, сградя се** *страд.*

сгра̀ждане *ср. Отгл. същ. от* сграждам *и от* сграждам се.

сгреша̀. Вж. сгрешавам.

сгреша̀вам, -аш, *несв.*; **сгреша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Направям грешка; сбърквам. *Аз ви*

казвам, че вие сте сгрешили името. Вазов. *Ти трябваше да вземеш Станка гърбавата... Много сгреши.* Елин Пелин. *Дорде не сгреши човек, не се научава.* Погов. **2.** Извършвам нещо непозволено; провинявам се. *Младо, сгрешило, но ако узнае баща ѝ — излъга Султана, — жива няма да я остави.* Дим. Талев. **3.** *Църк.* Сторвам грях, престъпвам установените религиозни предписания. *Не съм за рая аз — сиромах човек ... . Сѐ да съм бил прав, па съм сгрешил барем веднаж в пиянство!* Елин Пелин.

сгрешàване *ср. Отгл. същ. от* сгрешавам.

сгрѐя. Вж. с г р я в а м.

сгризà. Вж. с г р и з в а м.

сгризà се. Вж. с г р и з в а м с е.

сгрѝзвам, -аш, *несв.*; **сгризà,** -ѐш, *мин. св.* сгрѝзàх, *св.* **1.** Изяждам с гризане; изгризвам. *Молците ми сгризали палтото.* **2.** *Прен.* Жестоко се скарвам на някого. *Защо цял самун, бре Тошо! — сгриза го още от вратата жена му.* Г. Караславов. **сгризвам се, сгриза се** *страд.*

сгрѝзвам се, -аш се, *несв.*; **сгризà се,** -ѐш се, *мин. св.* сгрѝзàх се, *св., сред.* Ядосвам се силно. *Сгризах се от яд.*

сгрѝзване *ср. Отгл. същ. от* сгризвам *и от* сгризвам се.

сгромолѝсам. Вж. с г р о м о л я с в а м.

сгромолѝсвам, -аш, *несв.*; **сгромолѝсам,** -аш, *св.* Събарям, катурвам нещо голямо с трясък. *Подкопаваше канарите с голямо умение и ги сгромолясваше долу.* Ѫ. Каралийчев. **сгромолясвам се, сгромолясам се** *страд.* и *сред.* *Чини ми се, че земята се сгромоляса под мене.* Вазов.

сгромолѝсване *ср. Отгл. същ. от* сгромолясвам *и от* сгромолясвам се.

сгрупѝрам. Вж. с г р у п и р в а м.

сгрупѝрвам, -аш, *несв.*; **сгрупѝрам,** -аш, *св.* Обединявам в групи: групирам. **сгрупирвам се, сгрупирам се** *страд.* и *сред.*

сгрупѝрване *ср. Отгл. същ. от* сгрупирвам *и от* сгрупирвам се.

сгрỳхам. Вж. с г р у х в а м.

сгрỳхвам, -аш, *несв.*; **сгрỳхам,** -аш, *св.* Обелвам жито, боб и др. с грухане. **сгрухвам се, сгрухам се** *страд.*

сгрỳхване *ср. Отгл. същ. от* сгрухвам *и от* сгрухвам се.

сгрѪщам, -аш, *несв.*; **сгърна,** -еш, *мин. св.* сгърнàх, *прич. мин. страд.* сгърнат, *св.* Прибирам, свивам, загръщам. **сгръщам се, сгърна се** *възвр.* и *страд.* ◻ **Сгръщам ръце** — а) Кръстосвам ръце на гърдите си. б) Стоя без работа, бездействувам.

сгрѪщане *ср. Отгл. същ. от* сгръщам *и от* сгръщам се.

сгрѝвам, -аш, *несв.*; **сгрѐя,** -ѐеш, *мин. св.* сгрях, *прич. мин. действ.* сгрял, -а, -о, *мн.* сгрѐли, *прич. мин. страд.* сгрян, -а, -о, *мн.* сгрѐни, *и* сгрят, -а, -о, *мн.* сгрѐти, *св.* Стоплям. *Скоро се започва шетня около огъня: всеки донися по нещо за ядене от колата си, сгрява го и вечеря.* Ст. Чилингиров. ‖ *Обр. Имаше нещо, което ме крепеше. Това бяха хубавите ония думи, които ми казахте тогава... Те ме топлеха, те ме сгряваха.* Елин Пелин. *О, светла вяра в новия живот, | как сгряваш и повдигаш ти сърцата!* Дебелянов. **сгрявам се, сгрея се** *страд.* и *сред.*

сгрѝване *ср. Отгл. същ. от* сгрявам *и от* сгрявам се.

сгур, -тà, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Сгурия. *Той беше огняр — | пренасяше с коша кюмюр, | изхвърляше сгур | дванадесет часа на нощ.* Вапцаров.

сгурѝен, -ѝйна, -ѝйно, *мн.* -ѝйни. *Прил. от* сгурия. *Сгурийни остатъци.*

сгурѝя *ж.* (гр.). Твърди остатъци от изгорели каменни въглища, метали и др. *Често зървахме купища от сгурия — останки от желязна руда.* Вазов. *Но дворът, през който се отиваше в неговия апартамент, бе вече пълен с пепел, смесена със сгурия.* Йовков.

сгỳша. Вж. с г у ш в а м.

сгỳша се. Вж. с г у ш в а м с е.

сгỳшвам, -аш, *несв.*; **сгỳша,** -иш, *мин. св.* сгỳших, *св.* **1.** Притискам към себе си, прегръщам. *Майката сгуши детето си.* **2.** Мушвам, свивам. *Без да иска и той сви шия, сгуши глава в шинела си.* К. Петканов.

сгỳшвам се, -аш се, *несв.*; **сгỳша се,** -иш се, *мин. св.* сгỳших се, *св., сред.* **1.** Свивам се до нещо или под нещо. *Двете ластовички... погледнаха сънливо от гнездото, и пак се сгушиха една до друга.* Вазов. *Рада се бе сгушила в един ъгъл, занемяла.* Вазов. *Детето се сгушва до майка си. Провира ръчичка и прегръща главата ѝ.* Орлин Василев. **2.** Мушвам се, скривам се, спотаявам се. *Кога минуваше край Милкината порта, той несъзнателно я бутна, за да дири убежище, и се сгуши в гъстия бурен на двора.* Вазов. *Партизанчето се смъкна до брега на реката. Сгуши се в храсталаците и погледна наоколо.* Ив. Хаджимарчев.

сгỳшване *ср. Отгл. същ. от* сгушвам *и от* сгушвам се.

сгъвàем, -а, -о, *прил.* Който може да се сгъва, свива. *Той седи на удобен сгъваем стол на предната палуба, пуши и зяпа по бреговете.* П. Спасов.

сгъвàемост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на сгъваем.

сгъ̀вам, -аш, *несв.*; **сгъна,** -еш, *мин. св.* сгънàх, *прич. мин. страд.* сгънат, *св.* **1.** Свивам о две или на повече ката плат, дреха и под. *Сарандовица сгъна писмото и се замисли.* Йовков. *Когато свърши обедът, той взе салфетката и почна полека и внимателно да я сгъва.* Г. Райчев. **2.** Увивам, завивам в нещо; загъвам. *Той сгъна праховете на тая страшна отрова внимателно и ги спусна в джоба си.* З. Стоянов. **сгъвам се, сгъна се** *страд.*

сгъ̀вам се, -аш се, *несв.*; **сгъна се,** -еш се, *мин. св.* сгънàх се, *св., възвр.* Огъвам се, свивам се. *Сгъвам се одве от болка. Премръзналите му пръсти едвам се сгъваха.*

сгъване *ср. Отгл. същ. от* сгъвам *и от* сгъвам се.

сгъвàчка *ж.* **1.** Машина за автоматично сгъване на печатани коли. **2.** Работничка в печатница, която сгъва коли.

сгълчà. Вж. с г ъ л ч а в а м.

сгълчàвам, -аш, *несв.* ; **сгълчà,** -ѝш, *мин. св.* -àх, *св.* *Нар.* Смъмрям някого; скарвам се. *Много често ме е сгълчавал и огорчавал моят*

сприхав дядо. Д. Немиров. **сгълчавам се, сгълча се** *страд.*

сгълча̀ване *ср. Отгл. същ. от* сгълчавам *и от* сгълчавам се.

сгъ̀на. Вж. с г ъ в а м.

сгъ̀на се. Вж. с г ъ в а м с е.

сгъ̀рбвам се, -аш се, *несв.*; **сгъ̀рбя се,** -иш се, *мин. св.* сгъ̀рбѝх се, *св., сред.* Ставам гърбав; прегърбвам се. *Султана стана и отиде да види болното си внуче. Лазар я проследи с поглед и му се стори, че тя се бе сгърбила тая нощ.* Дим. Талев.

сгъ̀рбване *ср. Отгл. същ. от* сгърбвам се.

сгъ̀рбен, -а, -о, *прил.* Който е станал гърбав; прегърбен. *Въздиша а дядо Лазко в къта, сгърбен под товара на годините и на тежки мисли.* Вазов.

сгърбу̀ша се. Вж. с г ъ р б у ш в а м с е.

сгърбу̀швам се, -аш се, *несв.*; **сгърбу̀ша се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Сгърбвам се.

сгърбу̀шване *ср. Отгл. същ. от* сгърбушвам се.

сгърбу̀шен, -а, -о, *прил.* Който се е сгърбушил. *Гледаше с възторг и умиление тези схлупени плевници, разкривени обори и сгърбушени къщурки.* Г. Караславов.

сгъ̀рбя се. Вж. с г ъ р б в а м с е *и* с г ъ р б я м с е.

сгъ̀рбям се, -яш се, *несв.*; **сгъ̀рбя се,** -иш се, *мин. св.* сгъ̀рбѝх се, *св., сред.* Сгърбвам се.

сгъ̀рбяне *ср. Отгл. същ. от* сгърбям се.

сгъ̀рна. Вж. с г р ъ щ а м.

сгъ̀рча. Вж. с г ъ р ч в а м.

сгъ̀рча се. Вж. с г ъ р ч в а м с е.

сгъ̀рчвам, -аш, *несв.*; **сгъ̀рча,** -иш, *мин. св.* сгърчих, *св.* 1. Правя нещо да стане на гънки, бръчки, свивам, сбръчквам. *Топлата вода ми сгърчи кожата.* 2. Свивам, превивам. *Сгърчи снага от непоносима болка, подигна рамене и с нечовешки глас зарида.* К. Петканов.

сгъ̀рчвам се, -аш се, *несв.*; **сгъ̀рча се,** -иш се, *мин. св.* сгъ̀рчѝх се, *св., сред.* 1. Ставам на бръчки, на гънки; сбръчквам се. *Лицето ѝ трепна, сгърчи се от болка.* Йовков. *Намокреният картон се сгърчи.* 2. Свивам се, превивам се обикн. от болка. *Тошка се сгърчи назад и запълзя към ъгъла.* Г. Караславов. *Пръстите му се сгърчваха трескаво.* Орлин Василев. *Кракът ми се сгърчи.*

сгъ̀рчване *ср. Отгл. същ. от* сгърчвам *и от* сгърчвам се.

сгъстак

сгъстѐно *нареч.* На гъсто, на тясно. *Моми и момци се разбъркаха. Па един по един насядаха сгъстено около широката паралия.* Влайков.

Кръвен сгъстак. (Тромб)

сгъстя̀. Вж. с г ъ с т я в а м.

сгъстя̀вам, -аш, *несв.*; **сгъстя̀,** -йш, *мин. св.* -ѝх, *св.* 1. Правя нещо да стане гъсто или погъсто. *Това сгъстяваше припадналия здрач и правеше по-тежка и по-неприветлива тая есенна вечер.* Влайков. *Сгъстих мармалада.* ‖ *Обр. Болката и радостта от това прозрение сгъстява самотността на твореца.* П. П. Славейков. 2. Накарвам някого да живее в по-тясно помещение, на по-малка площ. *Сгъстиха ни в една стая.* **сгъстявам се, сгъстя се** *страд.* и *сред. Вечерният здрач започна да се сгъстява.* А. Каралийчев. *Мъглата се сгъстяваше и времето като че се готвеше да поомекне.* Ем. Станев. *Доброволно се сгъстихме.*

сгъстя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сгъстявам *и от* сгъстявам се. *Сгъстяване на населението.*

сда̀вам, -аш, *несв.*; **сдам,** сдадѐш, *мин. св.* сда̀дох, *пов.* сдай, сдайте, *прич. мин. действ.* сдал, *прич. мин. страд.* сда̀ден, *св.* (рус.), 1. *Воен.* Връщам — за военни вещи, облекло, оръжие и др., които съм взел. *Като сдадох шинелите в Пирот..., отидох към позициите на центъра.* Ал. Константинов. 2. *Канц.* За служба, пост — предавам на другиго. *Надвечер писарят сдаде службата на сина на фабриканта.* Ив. Хаджимарчев. **сдавам се, сдам се** *страд.*

сда̀вам се, -аш се, *несв.*; **сдам се,** сдадѐш се, *мин. св.* сда̀дох се, *прич. мин. действ.* сдал се, *св., сред.* Предавам се доброволно. *Но главната причина да се сдаде така лесно бе неговото убеждение, че го арестуват като съмнителен и че документите му са в ред.* Ем. Станев.

сда̀ване *ср. Отгл. същ. от* сдавам *и от* сдавам се. *Сдаване на оръжието.*

сда̀вен, -а, -о, *прил. Рядко.* Сподавен, задавен. *Че и сега клокочи мъст ужасна | в гърдите им и сдавени проклятия.* Вазов. *Щом излязохме на по-тихата Английска Набережна..., Кочо ме дръпна сепнато за ръкава и извика със сдавен глас.* Ал. Константинов.

сда̀вено. *Нареч. от* сдавен. *Вик | се татък нейде счуй и сдавено за миг | заглъхне.* П. П. Славейков.

сда̀вя. Вж. с д а в я м.

сда̀вям, -яш, *несв.*; **сда̀вя,** -иш, *мин. св.* сда̀вѝх, *св.* За куче или вълк — нападам, спущам се и давя. *Големите вълци сдавиха едно малко хапливо вълче. Сдавиха го, но не го изядоха.* П. Спасов. **сдавям се, сдавя се** *страд.* и *взаим. Сдавиха се някъде кучета, пропя петел.* А. Гуляшки.

сда̀вяне *ср. Отгл. същ. от* сдавям *и от* сдавям се.

сдам. Вж. с д а в а м.

сдам се. Вж. с д а в а м с е.

сдѐлка *ж.* (рус.). Постигнато съгласие за покупко-продажба на стока, имот. *Ицо Бабулев сам намери тоя път бюрата и складовете на фабриките и сам вършеше сделките си, дори поизносно — без посредник.* Дим. Талев.

сджа̀фкам се. Вж. с д ж а ф к в а м с е.

сджа̀фквам се, -аш се, *несв.*; **сджа̀фкам се,** -аш се, *св., сред.* Нападам с джафкане. *Кучетата се сджафкаха.*

сджа̀фкване *ср. Отгл. същ. от* сджафквам се.

сдѝпля. Вж. с д и п л я м.

сдѝплям, -яш, *несв.*; **сдѝпля,** -иш, *мин. св.* сдѝплѝх, *св.* Сгъвам, свивам. *Златка взе празната торба от ръцете му, леко я изтърси, после я сдипли на четири и я сложи на ръба на брашнения сандък.* К. Петканов. **сдиплям се, сдипля се** *стрд.*

сдѝпляне *ср. Отгл. същ. от* сдиплям *и от* сдиплям се.

сдобѝвам, -аш, *несв.*; **сдобѝя,** -йеш, *мин. св.* сдобѝх, *св. Рядко.* Успявам да добия, да по-

луча нещо. *И целий свят сдобива вяра | в съдби по-светли, непознати.* Вазов.

сдобѝвам се, -аш се, *несв.*; **сдобѝя се,** -йеш се, *мин. св.* сдобѝх се, *св., сред.* Получавам нещо, което трудно се намира. *Кой знае по какъв начин беше се сдобил с тая шапка.* Ем. Станев. *Това, което мислех, за което си мечтаех, той превръщаше в дело... И с машини се сдобихме.* А. Гуляшки.

сдобѝване *ср. Отгл. същ. от* сдобивам *и от* сдобивам се.

сдобѝя Вж. сдобивам.

сдобѝя се. Вж. сдобивам се.

сдобря̀. Вж. сдобрявам.

сдобря̀вам, -аш, *несв.*; **сдобря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Помирявам скарани, сърдити; придобрявам. *Ирина се намеси и сдобри двамата братя.* П. Спасов. **сдобрявам се, сдобря се** *страд.* и *сред. А сега, като добри другари, поискайте си прошка един от друг и се сдобрете.* К. Петканов.

сдобря̀ване *ср. Отгл. същ. от* сдобрявам *и от* сдобрявам се.

сдребня̀. Вж. сдребнявам.

сдребня̀вам, -аш, *несв.*; **сдребня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Рядко.* Правя нещо на дребни късчета; надребнявам. *Сдребних тютюна.* **сдребнявам се, сдребня се** *страд.*

сдробя̀. Вж. сдробявам.

сдробя̀вам, -аш, *несв.*; **сдробя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо на дребни късове; надробявам. *Сдробих сиренето. Куршумът е сдробил костта му.* **сдробявам се, сдробя се** *страд.* и *сред.*

сдробя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сдробявам *и от* сдробявам се.

сдругаря̀ се. Вж. сдругарявам се.

сдругаря̀вам се, -аш се, *несв.*; **сдругаря̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред. Рядко.* Сприятелявам се. *Той наистина доведе момичето... Когато ѝ я представиха, искрено се зарадва, че ще има с кого да се сдругари.* Орлин Василев.

сдругаря̀ване *ср. Отгл. същ. от* сдругарявам се.

сдружа̀. Вж. сдружавам.

сдружа̀ се. Вж. сдружавам се.

сдружа̀вам, -аш, *несв.*; **сдружа̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Сближавам, съдействувам някои да станат другари; сприятелявам. *Животът в летния лагер сдружава децата.* 2. Обединявам, събирам лица в колектив за обща дейност. *От вожд до редник, и богат, и беден, | ... | борбата всички в едно сдружи.* Вазов. *Дружеството — мислеше си той — свърши добра и полезна работа, сдружи селяните, помири ги.* Йовков. *Като чуха двамата нови мелничари за тия опити на Лазара да сдружи срещу тях всичките преспански житари, и двамата открито му се заканваха.* Дим. Талев. *Сдружени земеделци.* **сдружавам се, сдружа се** *страд.*

сдружа̀вам се, -аш се, *несв.*; **сдружа̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* 1. Ставам другар с някого; сприятелявам се. *Той се е сдружил с добри момчета.* 2. Ставам съдружник.

сдружа̀ване *ср. Отгл. същ. от* сдружавам *и от* сдружавам се. *И техният поминък ще се загрижи да се подобри, като ги научи чрез сдружаване сами да си помагат.* Влайков.

сдружѐние, *мн.* -я, *ср.* Организирана група от хора с еднакви цели, идеи и др. *Държавата подпомага и насърчава кооперативните сдружения.* Конст., чл. 9. *Занаятчийско сдружение. Земеделско сдружение.*

сдру̀сам. Вж. сдрусвам.

сдру̀свам, -аш, *несв.*; **сдру̀сам,** -аш, *св.* Почвам изведнаж силно да друсам. *Сдрусах клона.* **сдрусвам се, сдрусам се** *страд.*

сдру̀сване *ср. Отгл. същ. от* сдрусвам *и от* сдрусвам се.

сду̀мам се. Вж. сдумвам се.

сду̀мвам се, -аш се, *несв.*; **сду̀мам се,** -аш се, *св., сред. Нар.* Наговарям се, споразумявам се.

сду̀мване *ср. Отгл. същ. от* сдумвам се.

сдуша̀. Вж сдушавам[1] *и* сдушавам[2].

сдуша̀ се. Вж. сдушавам се.

сдуша̀вам[1], -аш, *несв.*; **сдуша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Сближавам, сприятелявам. *Сериозната пък и хубава работа, която от първия ден ще започнат, още по-тясно ще ги сдуши и още по-здраво ще ги обедини.* Влайков.

сдуша̀вам[2], -аш, *несв.*; **сдуша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Задушавам, потискам. *Като пор скокна отгоре му и Мирчо, сдавиха го, сдушиха вика му.* Ем. Коралов.

сдуша̀вам се, -аш се, *несв.*; **сдуша̀ се,** -йш се *мин св.* -йх се, *св., сред.* 1. Сближавам се, сприятелявам се. *Ние сме не повече от трийсет души от разни градове. Сдушаваме се да се утешим, подаваме си ръка, запознаваме се.* Величков. *Няколко момчета са се сдушили, приказват си по военното положение, радват се на Червената армия, която гони немските фашисти.* Ив. Бурин. 2. Струпвам се гъсто на едно място. *Тополчани се спогледаха, сдушиха се един до друг.* К. Петканов.

сдуша̀ване *ср. Отгл. същ. от* сдушавам *и от* сдушавам се.

сдъ̀вквам, -аш, *несв.*; **сдъ̀вча,** -еш, *мин. св.* сдъвках, *св.* Смачквам с дъвкане. *Той откъсва няколко цветчета, сдъвква ги, но никаква сладост не усеща на езика си.* К. Петканов. **сдъвквам се, сдъвча се** *страд.*

сдържа̀. Вж. сдържам.

сдъ̀ржам, -аш, *несв.*; **сдържа̀,** -йш, *мин. св.* -ах, *св.* 1. Възпирам проявата на чувство; задържам. *И като се ръкува с Цвета, рече ѝ с усмивка, която не можеше да сдържи: — Кога порасна ма, Цвето.* Елин Пелин. *Тая шега развеселява Спиридона и той не може да сдържа смеха си.* Йовков. 2. *Рядко.* Спирам, запирам, задържам. *А наляво и надясно от града излизаха Момчиловците и като сдържаха конете си, обръщаха глави към своя войвода.* Ст. Загорчинов. **сдържам се, сдържа се** *възвр.* и *страд. Цанка и тя някак е по-весела от други път и като че иска да се похвали нещо майци си, па се сдържа.* Влайков. *Плачлива съм станала. Искам да се сдържа, пък не мога.* Р. Стоянов. *Една сутрин през тия дни и Нейко кметът не можа да се сдържи в къщи и излезе да пообиколи из полето.* Йовков. □ **Не ме сдържа**

— нямам търпение. **Сдържам си думата (обещанието)** — изпълнявам обещанието.

сдъ̀ржан, -а, -о, *прил.* **1.** Който не проявява силно своите чувства, страсти и под. *Кемал бей беше сдържан и добродушен турчин, имаше приятели между християните.* Дим. Талев. **2.** Който не се проявява; въздържан, заглушен. *Чуват се плахи и сдържани разговори.* Йовков. *Стори му се, че раменете ѝ потреперaха от сдържан плач.* Ст. Загорчинов.

сдъ̀ржане *ср. Отгл. същ. от* сдържам *и от* сдържам се.

сдъ̀ржано. *Нареч. от* сдържан; като въздържам чувствата си. *Васил стана прав и сдържано се усмихваше.* Йовков.

сдъ̀ржаност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество на сдържан. *Невестата му беше по-жива..., но той я възпираше с мълчаливостта си, със своята разумна сдържаност, с редовността и умереността си във всичко.* Дим. Талев.

сдъ̀рпам. Вж. с д ъ р п в а м.

сдъ̀рпам се. Вж. с д ъ р п в а м с е.

сдъ̀рпвам, -аш, *несв.*; **сдъ̀рпам,** -аш, *св.* Дърпам изведнаж силно и грубо.

сдъ̀рпвам се, -аш се, *несв.*; **сдъ̀рпам се,** -аш се, *св., сред.* Скарвам се, сбивам се с някого. *Двама от хлапаците се сдърпаха, наежиха се да се бият.* П. Славински.

сдъ̀рпване *ср. Отгл. същ. от* сдърпвам *и от* сдърпвам се.

се[1] *възвр. местоим.* Употребява се за образуване на възвратни, взаимни, страдателни, средни и безлични глаголи, напр. м и я с е, о б л и - ч а м с е, б и е м с е, р а д в а м с е, с п и м и с е и др.

сѐ[2] *местоим. Остар. Диал.* Все, всичко. *Що ми е мило и драго, че се е пролет пукнала! Сѐ е излезло на трева; и стока, маре, и мъка.* Нар. пес.

сѐ[3] *неизм. прил. Диал.* Все, цял. *Па захване Герчо другояче; издебне я на седянка, сложи се до нея, па въздъхне от сѐ сърце.* Елин Пелин. *Припка ми конче, що припка — | от сѐ ми сила по̀ бега, | Еленкини порти достига.* Нар. пес.

сѐ[4] *нареч. Разг.* Все; винаги, постоянно. *И кому каквото дотрябва, от стрина Венковица сѐ ще поиска, и тя всекиму ще на радо сърце да пристои.* Влайков. *Дето и да ида — | сѐ си ти при мен — | жалбо въжделана, | дух невъплотен.* Ц. Церковски. *Човек дорде е жив сѐ се учи и пак неучен умира.* Погов.

сеа̀нс *м.* (фр.). *Книж.* **1.** Представление на цирков артист, фокусник и др. *Часът наближаваше осем и половина — времето, когато почва сеансът. Хората... се отправят към аудиторията.* Г. Белев. || Демонстрация пред зрители. *Шахматният сеанс започна.* **2.** Определено време, в течение на което се извършва нещо. *Той бе излекуван чрез внушение на няколко сеанса.* || Определено време, през което един модел позира пред живописец или скулптор, за да бъде нарисуван или моделиран. *Портретът беше нарисуван за пет сеанса.*

себа̀п *м.* (араб.). *Диал.* **1.** Добро дело. *Сали Яшар започваше да мисли, че е длъжен да направи някакво голямо благодеяние... Това, което мъдрите побелели старци, които той някога беше слушал да приказват, наричаха себап* Йовков. **2.** Причина, повод. *Да ти кажа ли... — тая жена стана себап за смъртта на Рустем.* Йовков.

сѐбе, обикн. **сѐбе си,** *възвр. лично местоим.* (вин. и дат. пад., именит. няма); кратки форми с е (вин.) *и* с и (дат.). Означава предмет, засегнат пряко или косвено от действието, когато той съвпада с вършителя. *И по-уверен беше Индже в себе си, когато тя беше с него.* Йовков. *Всеки тегли чергата към себе си.* Погов. *Кой каквото прави, на себе си го прави.* Погов. *Познай себе си.* || **себе.** *Рядко. На вашата храброст царят повери | прохода, войската и себе дори.* Вазов. *Чедата пламенни на стария Балкан | през тоя ден на себе нямат равни!* К. Христов. □ **Идвам (дохождам) на себе си** — идвам в спокойно, нормално състояние. **Извън (вън от) себе си съм** — в крайно възбудено състояние съм. **Излизам от себе си** — губя самообладание, ядосвам се извънредно много. **Не съм на себе си** — не съм в съзнание. **От само себе си** — без външна намеса, без чуждо въздействие. **От само себе си се разбира** — ясно е.

себелю̀бец, *мн.* -бци, *м. Книж.* Човек, който обича само себе си; егоист. *Светослав предпочете да мине пред очите на болярина за бездушен себелюбец, нежели без време да открие бляновете, що таеше душата му.* Вазов.

себелюби̇̀в, -а, -о, *прил. Книж.* **1.** Който обича само себе си; самолюбив, егоистичен. *Той беше себелюбив амбициозен мъж.* Г. Караславов. **2.** Който е породен от себелюбие или съдържа себелюбие. *Нямаше друго сърце да трепти, като неговото, в такава чиста радост, без гордост, без себелюбиви помисли и желания.* Дим. Талев.

себелю̀бие, *мн.* -я, *ср. Книж.* Качество на себелюбив човек; егоизъм. *Той беше човек отровен — не от човеците и не от живота — а от своето себелюбие.* Вазов.

себелю̀бка *ж.* Жена себелюбец; егоистка.

себеотрица̀ние, *мн.* -я, *ср.* Отказване от лично щастие, жертвуване живота си в името на възвишена цел. *Да, те ще победят — и какво себеотрицание, какво безстрашие и гордо презрение към смъртта!* Йовков. || Безстрашие, смелост. *Много героизъм и себеотрицание е проявил народът в тежките кървави години на окупацията.* Н. Фурнаджиев.

себеотрица̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съдържа себеотрицание. *Себеотрицателна постъпка.*

себеподо̀бен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Като *същ.* Животно, по отношение на другите животни, което е от същия вид. *Животните не нападат себеподобните си.* || *Прен.* Човек по отношение на другите хора със същите морални качества, нрави и пр. *Като всеки разбойник той търси себеподобните си.*

себепожертву̀ване, *мн.* -ия, *ср. Книж.* Самопожертвуване.

себепожертвува̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Самопожертвователен.

себесто̀йност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* (рус.). Сумата, която покрива разходите на предприятието за изразходваните средства за производство и

за работна заплата при произвеждане на дадена стока. *Понижаване на себестойността на продукцията.*

себеуважѐние, *мн.* няма, *ср.* Уважение, което едно лице проявява към себе си.

себѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Книж.* Егоистичен.

себѝчно. *Нареч. от* себичен; егоистично. *Разсъждава себично.*

себѝчност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* себичен.

севàст *м.* (гр.). *Истор.* 1. Титла на български болярин през XIII и XIV в. 2. Лице, което носи такава титла. *Твоята майка беше дъщеря на севаст Драгомир.* Ст. Загорчинов.

севастокрàтор *м.* (гр.). *Истор.* 1. Титла на лице от владетелски род във Византия и в България от XI до XIII в. 2. Лице, което носи такава титла. *Исак, великият севастократор, великият началник на непобедимите легиони, е роб у Асена.* В. Друмев. *Севастократор Калоян.*

севастокрàторица *ж. Истор.* Жена на севастократор. *Деспот и деспотица ли? — провикна се Райко и накриви калпак над самото дясно ухо — севастократор и севастократорица.* Ст. Загорчинов.

севдà, *мн.* няма, *ж.* (араб.). *Нар.* 1. Любов. *Богдане, първа изгоро, | Богдане, севда голяма, | я си очите повдигни | и ме във очи погледни.* Ц. Церковски. 2. *Прен.* Либе, изгора. *Първо либе, първа севдо, не копней, недей се вайка, | че каил за нас не стават моят татко, твойта майка.* П. П. Славейков.

сѐвер, *мн.* няма, *м.* 1. Една от четирите посоки на света, която е от ляво на обърнат към изток човек, противоп. на юг. *Огнянов се упъти на север.* Вазов. *През нощта от север към юг минаха диви гъски и грачеха в мрачината като загубени.* Йовков. *На север — тундри, ветрове, | на юг — безкрайни диви степи.* Вапцаров. 2. *Прен.* Северните страни и морета. *Вий на спокойния север сте чедата, | с ясни чела, с незлобливи сърца.* К. Христов.

сѐверен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* 1. Който е обърнат, насочен към север. *Гроздан и Тачката минаха откъм северната страна на черквата.* Йовков. *Пътят върви на извивки между... дъбове с дънери мъховити от северната страна.* Вазов. *Северно изложение. Северен прозорец.* 2. За част от страна, държава, граница и др. — който се намира или простира на север от друг. *Не след много Рада чу отчаяни женски викове от северния край на града.* Вазов. *На северния край на лагера ... са землянките на седма рота.* Йовков. *Дунав е северна граница на България. Северна България. Северна Америка. Северен Кавказ.* 3. За вятър — който идва от север. *Късните студове на тая зима се усилваха повече и повече от северните ветрове.* Вазов. 4. Който се намира или живее на север от нещо или от някого. *Северните съседи на Гърция. Северната съседка на България.* □ **Северен магнитен полюс** (физ.) — един от краищата на всеки магнит, който при свободно окачване на магнита се насочва на север. **Северен полюс** — точка, гдето земната ос пресича земната повърхност и се намира на север в област със заледено водно пространство. **Северна ширина** (геогр.) — разстояние на север от екватора по меридиана, изразено в градуси. **Северно полукълбо** (геогр.) — част от земното кълбо, която се намира на север от екватора. **Северно сияние** — сияние, което се явява в северните полярни области.

сѐверно. *Нареч. от* северен. *Северно от селото има гора.*

северно-. Първа съставна част на сложни думи със значение северен, напр. с е в е р н о б ъ л г а р с к и и др.

северня̀к, *мн.* -ци, *м.* 1. Човек от северна област. *Тук са събрани хора от цял свят: русокоси северняци от далечната и тиха земя на фиордите, мургави мъже от Мексико.* Св. Минков. 2. Човек от Северна България. *Северняците са добри другари.* 3. Студен вятър, който идва от север; горняк. *Навън валеше дребен сняг и в гората дърветата скърцаха под напора на северняка.* Ем. Станев.

северня̀чка *ж.* Жена северняк.

северо-. Първа съставна част на сложни думи със значение северен, напр. с е в е р о а т л а н т и ч е с к и, с е в е р о а ф р и к а н с к и и др.

северозàпад, *мн.* няма, *м.* Посока на света, между север и запад. *Откъм северозапад нахлуха грамади от космати, кълбести облаци.* А. Гуляшки.

северозàпаден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* 1. Който е обърнат, насочен към северозапад. *Северозападно изложение.* 2. За вятър — който идва от северозапад. *Северозападен вятър.* 3. За част от страна, държава и др. — която се намира или простира на северозапад от другата. *Северозападна България. Северозападна Европа. Северозападна носия.*

северозàпадно. *Нареч. от* северозападен. *Селото се намира северозападно от реката.*

северо̀йзток, *мн.* няма, *м.* Посока на света между север и изток. *На североизток бързо се събират тъмни облаци, но цялото останало небе е все така чисто и спокойно.* К. Константинов.

северо̀йзточен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е обърнат, насочен към североизток. *Стаята ми има североизточно изложение.* 2. За вятър — който идва от североизток. *Когато Македонски дойде до средата, той си обърна гърба на североизточния студен вятър.* Вазов. 3. За част от страна, държава и др. — която се намира или простира на североизток от другата. *Действието става преди войните, в едно село в Североизточна България.* Йовков.

северо̀йзточно. *Нареч. от* североизточен. *Село Брезово се намира на 38 километра североизточно от Пловдив.*

сегà *нареч.* 1. В този момент, когато се говори за нещо. *Срещу големите празници всякога ни ушиваха по нещо ново. И като че и сега аз чувствувам особения дъх на нова басма, който чувствувах тогава.* Йовков. *Сега е нощ. | Машината ритмично | припява | и навява топла вяра.* Вапцаров. 2. Във времето, около момента, в който се говори. *Какви е деца раждала, | раждала, ражда и сега | българка — майка юнашка.* Ботев. *Жетва е сега... Пейте робини, | тез тъжни песни. | Грей и ти, слънце, | в таз робска земя.* Ботев. *Ще ида у други поробени народи, да правя това, което правя тук сега.* Вазов.

Той и сам не знае кога е роден, но като го запитат, казва, че сега е на 36 години. П. П. Славейков. *Нека е горещо сега, хляб се пече.* Йовков. *Някогашното скотовъдство сега не съществува вече.* Йовков. *Романтиката е сега в моторите, | които пеят | по небето синьо.* Вапцаров. || Преди малко. *Слугата ми беше на воденицата и едвам сега се завърна.* Вазов. *Сега беше тука, къде ли отиде?* || След малко, веднага, в много скоро време. *Сега ще ти направя кафенце.* Вазов. *Аз сега ще си дода.* Йовков. **3.** Този път. *Много пъти съм говорил, сега обаче няма да говоря.* **4.** В онзи момент, когато се е мислило, говорило или наблюдавало нещо; тогава. *Опасността беше сега най-голяма.* Вазов. *Тя се озърна и едвам сега видя, че улицата е пуста и никой човек не минува.* Вазов. *Сега градът ми се вижда съвсем опустял и потъмнял.* Величков. *Като че едвам сега се отвориха очите му* (на Индже) *и той видя колко злочеста е земята, из която вървеше.* Йовков. □ **Ами сега?** (разг.) — при уплаха и пред неизвестност: какво да се прави? **За сега** — в този момент. *Толкоз за сега.* **Ей сега** (разг.) — а) Преди малко. *Ей сега беше си идвал, старата още кълнеше.* Йовков. б) След малко. *Ей сега тя ще дойде при нас.* Йовков. **Сега за сега** (разг.) — за ограничено време, около момента на говоренето; сега. *Сегиз-тогиз чувам отзаде ми да шушнат: „Ето, този е щастливецът!" ... Хубаво, ама сега за сега щастливецът няма пари за една цигара тютюн.* Ал. Константинов.

сега̀шен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който става или съществува сега. *На сегашното тържество да видиш ти, Тодорке, нашите велможи и големци... Какви са хубави.* В. Друмев. *В сегашния случай той оставаше още в неизвестност.* Вазов. *Сегашните деца са хитри, забележи поп Сребро.* Вазов. *В сегашните времена пари в земята държат ли се?* Елин Пелин. **2.** Като *същ. ср.* **сегашното** — това, което става, съществува в днешното време; настоящето. *Стига веч...; да забравим веч миналото и да се радваме на сегашното.* Блъсков. *Миналото минало, сегашното да видим.* Погов. □ **Сегашно време** (грам.) — форма на глагола, която означава действие или състояние, които стават или съществуват в момента на говоренето. **Сегашно историческо време** (грам.) — сегашно време на глагола, употребено за означаване на минало действие.

сегѝз-тогѝз *нареч. Нар.* От време на време; понякога. *Македонски лапаше с ожесточение, като си поправяше сегиз-тогиз мустаците.* Вазов. *Сегиз-тогиз покрай нас минаваха опърпани и мършави фигури.* П. П. Славейков. *През километър-два срещаме сегиз-тогиз някой въглищар или задяната с цедилка жена, която бърза към село.* К. Константинов.

сегѝчка *нареч. Умал. от* сега; веднага, незабавно, ей сега. *Скоро ще обядваме. Баща ти сегичка ще се прибере.* Влайков. *Трифон сегичка ще дойде — рече чичо Тодор.* М. Марчевски.

сегмѐнт *м.* (лат.). **1.** *Геом.* Част от кръг, ограничена с дъга и хорда. **2.** *Геом.* Част от кълбо, отделена с плоскост, която го сече. **3.** *Биол.* Всяко едно от еднородните членчета, от които се състои тялото на някои животни или отделните техни органи.

сегмента̀ция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Биол.* **1.** Членеста структура на организма у някои животни. **2.** Разчленяването на оплодена яйцеклетка, начало на развитие на зародиша.

сѐгна. Вж. с я г а м.

седа̀лище, *мн.* -а, *ср.* **1.** Място, гдето се намира държавен глава или др. държавен институт, учреждение, представителство и под. *Правителството премести седалището си в Москва.* В. Коларов. **2.** *Остар.* Част от стол, пейка и др., на която се сяда. *Ние заемахме седалища в партера. Театърът беше пълен.* Ал. Константинов. *В богато украсената му със скъпи килими и мечи кожи главна стая се намираха меки седалища, покрити с кадифе.* Вазов. **3.** Част от човешкото тяло, на която се сяда; задник. *Панталонът му, с кръпки на колената и седалището..., му стоеше широко и не по мярка.* Дим. Ангелов.

седа̀лищен, -щна, -щно, *мн.* -щни. *Прил. от* седалище (в 3 знач.). *Седалищен нерв. Седалищни мускули.*

седа̀лка *ж.* Част от стол, кресло, чин и под., на която се сяда. *Салонът беше мобилиран само с един скрин с две строшени в ъглите стъкла, стара неполирана маса и олющени виенски столове с прокъсани тук-таме седалки и облегала.* П. Славински. || Дъска в каруца, кола, лодка и др., върху която се сяда. *За да се покаже и погордее пред хората... в новата и писана каруца, с пружинена седалка отзад, впрегнаха двата жребци, кулестия и черния.* Йовков.

седа̀ло, *мн.* -а, *ср.* Седалка. *Кога вземе да изпитва, учител Никола кара децата едно по едно да стъпват на седалото на чина.* Влайков. *Дай — рече Илия и се премести на предното седало.* А. Каралийчев. *Седало на стол.*

сѐдем, -тѐ, *числ.* Число, цифра и количество 7. *Седем години той обикаля България.* Вазов. *Момичето беше младо, хубаво като капка. На шията си имаше седем рубета и махмудии, облечено беше в атлас и сърма.* Йовков. □ **Седем-осем** — седем или осем. *На седянката имаше седем-осем момчета.* Влайков.

седем-. Първа съставна част на сложни думи, които означават, че нещо се състои от 7 еднакви части, напр. с е д е м л а м п о в, с е д е м ч а с о в, с е д е м м е с е ч е н и др.

сѐдемгодѝшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който е на седем години. *Трябва да съм бил шест или седемгодишен.* Йовков. **2.** Който е от седем години, който трае седем години. *Седемгодишна война. Седемгодишен съпружески живот.*

седемдесѐт, -ттѐ, *числ.* Число и количество 70. *Донякъде ги плашеше само извънредната му сила и издръжливост, защото, ако и да беше над седемдесет години, не изглеждаше на повече от петдесет.* Йовков.

седемдесѐтгодѝшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който е на седемдесет години. *Той беше седемдесетгодишен, як и здрав старец.* Елин Пелин. **2.** Който е от седемдесет години, който трае седемдесет години. *Седемдесетгодишен живот.*

седемдесѐтгодѝшнина, *мн.* няма, *ж.* Годишнина от събитие станало преди 70 години. *Чествуваме седемдесетгодишнината от освобождението на България.*

седемдесѐти, -а, -о. *Числ. поредно от* седемдесет. *Той седи на седемдесетия стол.*

седемднѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който трае седем дена. *Седемдневен срок.* 2. Който е на седем дена. *Седемдневно дете.*

седемна̀десет, -ттѐ, и (разг.) **седемна̀йсет,** -ттѐ, *числ.* Число и количество 17. *На Великден тя току-що свърши седемнадесет години и почна да се момее.* Елин Пелин. *Сестра ми беше на седемнайсет години.*

седемна̀десети и (разг.) **седемна̀йсети,** -а, -о. *Числ. поредно от* седемнадесет. *Седемнадесети век.*

седемна̀йсет. Вж. седемнадесет.

седемна̀йсети. Вж. седемнадесети.

седемсто̀тин, -те, *числ.* Число и количество 700. *Преди девет години му беше дал Хаджията седемстотин лева да си купи телица.* Чудомир.

седѐне *ср. Отгл. същ. от* седя. *Бащата седна на своя старомоден стол с кръгла кожена подложка, отдавна протъркана и излъскана от седене.* Г. Караславов. *Аз слязох та походих по двора, че краката ми бяха се подвили от седене.* Влайков.

седенка̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Момък, който е отишъл на седянка. *Ха добър вечер, стрино Цонковице, и вам седенкари и седенкарки!* Влайков.

седенка̀рка *ж.* Мома, която е отишла на седянка.

седенку̀вам, -аш, *несв. Нар.* Работя до късно през нощта. *Вечер, като си легнат чичо Венко и децата, тя до някое време ще седенкува.* Влайков. *Седнала ми е Дъмянка, | седяла седенкувала — | три юза памук опрела, | три бъчви вино продала.* Нар. пес.

седенку̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* седенкувам. *Стремски, макар и уморен от многото тревоги на тоя ден, както и от седенкуването до късно у Огулева, не можеше да заспи.* Вазов.

седѐф *м.* (араб.). 1. Бяло лъскаво вещество от вътрешната страна на черупката на някои миди, използувано за копчета и за украса. *Косите ви са дълги, плетени на косичници с мъниста и зърна от седеф.* Н. Райнов. 2. Растението седефче. *Тука покрай стобора се проточила цяла леха здравец, божо дърво и седеф.* Влайков.

седѐфен, -а, -о, *прил.* 1. Който е направен от седеф. *Кадански също седна на стол, наведе се над колените си и заброи седефените зърна на броеницата си.* К. Петканов. *Седефени копчета.* 2. *Прен.* Който е бял и лъскав като седеф. *Ей там, в двора е тополата — спомних си даже за онази нощ и седефения рог на месеца — безмерно умиление преля сърцето ми.* Г. Райчев. *Далече се сливат и губят блестящите релси | сред цъфнали шипки и трепетна ръж | и старият орех бленува широко простърял се, | обкичен с седефени капчици дъжд.* Смирненски.

седефлѝя *неизм., прил. Нар.* Който е обкован със седеф. *Седефлия кавал. Седефлия пищов.*

седѐфче, *мн.* -та, *ср.* Отровно градинско или диво растение с перести светлозелени листа и с тежка миризма. Ruta graveolens.

седешка̀та *нареч.* Седешком. *Наздравиците заследваха една след друга, те се правеха седешката, по тогавашния обичай.* Вазов.

седешко̀м *нареч.* Като се седи; седешката. *Съпругата му ... се опитваше също да заспи на срещното канапе седешком.* Вазов.

седимѐнт *м.* (лат.). *Геол.* Утаен земен пласт.

седимѐнтен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* седимент; утаечен. *Седиментна скала.*

седла̀ене *ср. Отгл. същ. от* седлая *и от* седлая се.

седла̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Занаятчия, който прави и продава седла, ремъци, хамути и под.; сарач.

седла̀рница *ж.* Работилница на седлар.

седла̀рски, -а, -о. *Прил. от* седлар. *Седларска работилница.*

седла̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занятие на седлар.

седла̀я, -а̀еш, *мин. св.* седла̀х, *несв.* Поставям седло на кон; оседлавам. *Моето либе коня седлае | на кяр да иде на Каравлашко.* Нар. пес. **седлая се** *страд.*

седло̀, *мн.* -а̀, *ср.* 1. Седало на ездач, изработено от кожа и други меки материали. *Пред тях, възседнал на бял кон с вехто военно седло, яздеше пълководецът.* Вазов. *Изплашени, прежълтели като смин, те едва се крепяха върху седлата на конете си и чакаха да чуят какво ще рече Шибил.* Йовков. 2. Седалка на велосипед, мотоциклет, трактор и др. *Седло на велосипед.*

седловина̀ *ж.* Вдлъбнато място на било, прилично на седло. *Той беше минал през живописния път, който върви през Камарската долина, през Златица и през балканските седловини Гълъбец и Козница.* Вазов.

седловѝнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който има формата на седловина. *Седловинна местност.*

сѐдма *ж.* В съчет. с числ. бройни — една част от цяло, разделено на седем равни части.

седма̀к, *мн.* -ци, *м. Нар.* 1. Добиче на седем години. 2. Дете седмаче.

седма̀че, *мн.* -та, *ср.* Дете, родено на седмия месец от забременяването; седмак.

сѐдми, -а, -о. *Числ. поредно от* седем. *Да свършиш у Гърбата до псалтира, то беше като да си свършил седми клас на класическата гимназия.* Вазов. *Зората подрани. Настана седми ден.* П. П. Славейков.

седмѝна *числ. Нар.* Само за мъже — седем души. *Една е у майка, на братя седмина, | Петкана девойка напета.* П. П. Славейков.

седмѝна *ж.* Една седма част от нещо цяло; седма.

седмѝнка *ж.* Седма.

сѐдмица *ж.* Времето от седем денонощия, обикн. от понеделник до неделя; неделя. *Зданието от ден на ден растеше и след две седмици високо се оформи дървеният му скелет.* Елин Пелин. *Губеха се понякога по цели дни и седмици, но какво правеха и где ходеха — никой не знаеше.* Йовков.

седмѝца *ж. Разг.* 1. Цифрата 7; седморка. *Напиши една седмица.* 2. *Рядко.* Карта за игра със седем знака; седморка.

сѐдмичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е свързан с една седмица. *Седмичен доход. Седмична програма. Седмична хроника.* 2. Който става един път в седмицата. *Седмичен пазар. Седмичен вестник. Седмична среща.* 3. Който трае една седмица. *Детски седмични ясли.*

сѐдмичник, *мн.* -ци, *м.* Периодическо издание, което излиза всяка седмица.

сѐдмично *нареч.* През седмицата. *Два пъти седмично Игнат отиваше в града за упътвания и съвети.* Г. Караславов.

седмокла̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който се отнася до седем класа. *Седмокласно образование.*

седмо̀рка *ж.* 1. Група от седем души или от седем предмета. *В подножието на склона се чуха силни викове — жандармеристите и полицаите започнаха да стрелят по партизанската седморка, която устремено летеше напред.* Дим. Ангелов. 2. Цифрата седем; седмѝца. *Напиши една седморка.* 3. Карта за игра със седем знака; седмица.

седмоцвѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който има седем цвята, багри. *Седмоцветна дъга.*

седмочѝсленици *мн.*, *ед.* няма, *м.* Славянските просветители Кирил и Методий и техните ученици: Горазд, Климент, Наум, Сава и Ангеларий.

седмочлѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се състои от седем члена. *Седмочленна комисия.*

седмоъ̀гълен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има седем ъгъла.

седмоъ̀гълник, *мн.* -ци, *м.* *Геом.* Многоъгълник със седем ъгъла.

сѐдна. Вж. с я д а м.

седя̀, -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* седя̀л, -а, -о, *мн.* седѐли, *несв.* 1. Намирам се в свито положение с опрени върху нещо задни части на тялото си. *До бай Марка, до старата му майка и до стопанката му седяха около трапезата рояк деца.* Вазов. *Сали Яшар седеше пак на пейката.* Йовков. *Седя на земята.* 2. Намирам се в неподвижно положение. *Пак погледна, а сянката все седеше на прозореца и гледаше вътре.* Вазов. *Бяхме станали и седяхме до огъня.* Йовков. *Калпачето му, малко и свито, седеше кривнато като гнездо на голямата му побеляла глава.* Ст. Ц. Даскалов. 3. Прекарвам времето си някъде; стоя. *Да имам баща войвода, | ... | а аз при вуйча да седя — | при тоз сюрмашки изедник.* Ботев. *Ти мислиш, че дъщеря ти е длъжна да седи цял живот при тебе и да те гледа?* Йовков. 4. *Разг. Диал.* Живея, обитавам някъде. *Джуровица седеше в Долна махала, та дип често не се виждаха.* Влайков. *Една вечер у стринини Гинчовичини, дето седят през три-четири къщи от дядови Славчови, се беше захванало силно хоро.* Влайков. 5. За вещи и др. — съществувам. *И сега има един джамадан останал от него: свидеше ми се да го продам, та още седи.* Влайков. 6. Държа се, проявявам се. *Да би мирно седяло, не би чудо видяло.* Погов. □ **Седи ми** (разг.) — за дреха, накит: отива ми, прилича ми, стои ми. **Седя по турски** — седя със скръстени крака. **Седя като на тръни** — намирам се в неудобно положение; неспокоен съм. *Бай Ганьо седи като на тръни; най-сетне не го сдържа, става, пристъпя тихичко по килима към вратата на кабинета.* Ал. Константинов.

седя̀нка, *мн.* седѐнки, *ж.* Вечерно младежко събиране на село през есента или зимата, на което момите работят, а момците ги оглеждат и подхвърлят закачки. *Я надуй, дядо, кавала, | след теб да викна, запея | песни юнашки хайдушки, | ... | да чуят моми и момци | по сборове и по седенки.* Ботев. *Бунтовните песни станаха модни и проникнаха всъде: в къщята, в седенките, и оттам изскокнаха на улиците.* Вазов. *Лете под сенките, зиме по седенките.* Погов. *Дойдоха ли дренките, идат и седенките.* Погов.

сѐене, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* сея *и от* сея се. *Гнездово сеене.*

сезѝрам, -аш, *несв.* и *св.* (фр.). *Книж.* Поставям въпрос пред по-висша инстанция за обсъждане и решение. *Министърът сезира Народното събрание по този въпрос.* **сезирам се** *страд.*

сезѝране *ср.* *Отгл. същ. от* сезирам *и от* сезирам се.

сезо̀н *м.* (фр.). 1. Едно от четирите годишни времена. *Летен сезон. Зимен сезон.* 2. Изобщо част от годината, подходна за някаква работа или някаква дейност. *Месецът си отиваше. До откриване ловния сезон оставаха още три дни.* Ем. Станев. *Строителен сезон.* □ **Мъртъв сезон** — време през годината, когато не може да се извършва някаква работа.

сезо̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* сезон. *Сезонни стоки. Сезонни обувки. Сезонни работници.*

сейр, *мн.* няма, *м.* (араб.). *Разг.* 1. Гледане, наблюдаване. *Чиня сеир.* 2. Зрелище, обикн. весело, забавно. *Тук се срещат ... представителите на модите и разкоша, излезли на сеир или на показ.* Вазов.

сеирджѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* *Разг.* Мъж, който гледа сеир; зрител. *Прави както знаеш — рече му кехаята, — ние ще сме сеирджии.* Цани Гинчев.

сеирджѝйка *ж.* Жена сеирджия.

сейтба *ж.* 1. Сеене на посеви. *По-добро време за сеитба — мислеше си той — не може да бъде.* Йовков. 2. Време, през което се сеят нивите. *Това стана по сеитба.* 3. Посеви. *Дебелият сняг беше сигурна и топла завивка, хвърлена от самата природа върху нежния кълн на сеитбите.* Йовков.

сейтбен, -а, -о. *Прил. от* сеитба. *Сеитбен план.*

сеитбообращѐние, *мн.* -я, *ср.* *Спец.* Последователно посяване на различни земеделски култури.

сейм *м.* сеймът, сѐйма, *мн.* няма, *м.* (пол.) *Книж.* Народно събрание в Полша.

сеймѐнин, *мн.* сеймѐни, *м.* (перс.). *Остар.* Турски военен полицай. *Мустафа, от три дни сеймените на кърсердара леят куршуми и точат ножовете си.* Йовков.

сека̀, сечѐш, *мин. св.* ся̀кох, сѐче, *прич. мин. действ.* ся̀къл, -кла, -кло, *мн.* сѐкли, *несв.* 1. Удрям с остро сечиво, за да прорежа нещо или да направя нещо на части или на късове. *Тогава Стоичко ... грабна брадвата и почна да сече върбата.* Елин Пелин. *Една вечер, както сечеха*

дърва на дръвника, до оградата им спряха двама души другоселци. А. Каралийчев. *Покорна глава сабя не сече.* Погов. 2. За сечиво — много режа. *Брадвата е остра и сече.* 3. Убивам със сечене. *Турците нахълтаха в селото, почнаха да грабят и да секат де кого срещнат.* А. Каралийчев. *Горо ле, горо зелена, | изкарай клоне високо, | направи сянка дебела, | че имам братец хайдутин, — | под твойте сенки да ходи, | отбор юнаци да води, | да сече наши душмани | и цариградски султани.* Нар. пес. 4. За път, линия и под. — минавам през нещо и го разполовявам. *По пътя, който излизаше иззад баира и сечеше зелената поляна под кориите, се показаха двама конника.* Йовков. **сека се** *страд.* и *сред.* □ **Сека пари** — правя монети. **Сека тухли** (нар.) — правя тухли. **Сече му умът (главата)** (разг.) — много е умен, бързо проумява.

сѐкам, -аш, *несв.* Удрям огниво о кремък с прахан, за да хвана огън. *И пак дочаква байко си Тинко, който, захапал цигара, сека огън с огнилото и около ръцете му сякаш летят орляк светулки.* И. Волен. **секам се** *страд.*

секàнс *м.* (лат.). *Геом.* Тригонометрична функция, равна на отношението между хипотенузата и прилежащия катет на даден ъгъл в един правоъгълен триъгълник.

секàч[1] *м.* Човек, който се занимава със сечене на дърва. *Той се върна в дома и през останалата част от деня работи с бригадирите, помагайки на секачите.* Ем. Станев.

секач[2] *м.* *Спец.* Уред за сечене желязо.

сѐквам[1], -аш, *несв.*; **сѐкна**, -еш, *мин. св.* сѐкнàх, *св.* Изведнаж спирам, преставам. *Тоя вой се издигаше, проечаваше могъщо и кръвожадно и изведнъж секваше.* Йовков. *Извърши се чудо! Като по магически знак залповете навън секваха един след друг.* А. Страшимиров.

сѐквам[2], -аш, *несв.*; **сѐкна**, -еш, *мин. св.* сѐкнàх, *св.* Секам. *Извади луличка, огнило и прахан, | о кремъка три пъти секна | и искри изскокнаха бързо.* Ем. п. Димитров. **секвам се**, **секна се** *страд.*

сѐкване, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* секвам[1], секвам[2] *и от* секвам се.

секвестѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Налагам секвестър. *Андрешко мислеше за бедния Станоя, комуто съдията утре ще секвестира житото.* Елин Пелин. **секвестирам се** *страд.*

секвестѝране, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* секвестирам *и от* секвестирам се.

секвѐстър, *мн.* -три, *м.* (фр.). Наложена от органите на властта забрана върху имот, за да се осигури някакво вземане. *Къщата му е под секвестър.*

секѝра *ж.* Желязно сечиво с дървена дръжка за сечене на дърва; брадва, балтия. *Нейде в гората секат дърва и отчетливият звук на секирата кънти в тишината.* К. Константинов. *Секирата тогаз | отвърнала: — Аз всеки ден отивам на гората, | сека дърва.* Михайловски.

сѐкна[1], -еш, *мин. св.* сѐкнàх, *несв.* 1. Чистя си носа с духане. 2. Очиствам изгорял фитил на лампа или свещ. **секна се** *страд.* и *сред.*

сѐкна[2]. Вж. с е к а м, с е к в а м[1] *и* с е к в а м[2].

сѐкнене *ср.* *Отгл. същ. от* секна[1] *и от* секна се.

секрѐт[1] *м.* (лат.). 1. Тайна. *Ако имаше някакъв секрет, той беше в сплавта, в размерите и формата на дисковете, а това знаеше вече само Сали Яшар.* Йовков. *Те* (птиците) *всички бяха отлични певци и аз се удивлявах на умението му да ги принуждава да пеят... — Имам си едни секрети — смееше се дядо Мирьо, когато го молех да ми разкрие тайната си.* Ем. Станев. *Съобщавам нещо под секрет.* 2. *Воен.* Таен наблюдателен пост. *Долу до реката бяха изпратени секрети, по трима от взвод.* М. Кремен. *Подготвяме войниците, изпращаме нови патрули и секрети.* Йовков.

секрѐт[2] *м.* (лат.). *Биол.* Сок, който се отделя от някои жлези.

секретàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* (лат.). 1. Началник на канцелария на учреждение. *Секретар на гимназия.* || Технически сътрудник на висш чиновник или отделно лице. *Господин генералният директор натисна копчето на звънеца. Влезе секретарят му и с бележник в ръка застана до бюрото.* Дим. Димов. 2. Лице, което води протокол на събрание, заседание. *Секретарят Ордан Чингелов започна да чете протокола от предидущото заседание.* Дим. Талев. 3. Избираем ръководител на обществена организация. *Партиен секретар. Секретар на Съюза на българските писатели.* □ **Секретар-бирник** (остар.) — служащ в общинско управление, който завежда канцеларската и отчетническата работа.

секретариàт *м.* Отдел в учреждение, където се води секретарската служба.

секретàрка *ж.* Жена секретар.

секретàрски, -а, -о. *Прил. от* секретар. *Секретарска служба.*

секретàрство, *мн.* -а, *ср.* Служба на секретар.

секретàрствувам, -аш, *несв.* Изпълнявам секретарска длъжност.

секретàрствуване *ср.* *Отгл. същ. от* секретарствувам.

секрѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е таен. *Секретните постове, от двама или трима войника, се поставят на някое затулено и скрито място.* Йовков. □ **Секретна брава** — брава с особено приспособление, която се отключва със специален ключ. **Секретен ключ** — ключ, който отключва секретна брава. **Секретно копче** — копче, което се състои от две части, които се зашиват прикрито на облеклото и се скачват чрез натискане.

секрѐтно *нареч.* Тайно, скрито. *Съобщавам секретно.*

секрѐтност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на секретен.

секрѐция *ж.* (лат.). *Биол.* Отделяне на секрет[2] от жлези. *Жлези с вътрешна секреция.*

сексуàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). Който е свързан с половия живот; полов. *Сексуален живот.*

сексуàлност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* сексуален.

сѐкта *ж.* (лат.). Група от хора с религиозни убеждения, отделила се от официалната църква.

сектàнт *м.* 1. Последовател на някаква религиозна секта. 2. Привърженик на група, която

действува против общата линия на партия, организация.

сектантка *ж.* Жена сектант.

сектантски, -а, -о. *Прил. от* сектант. *Сектантска затвореност. Сектантска група. Сектантски увлечения.*

сектантство, *мн.* няма, *ср.* Дейност на сектант.

сектор *м.* (лат.). **1.** *Геом.* Част от кръг, ограничена от два радиуса и дъга. **2.** *Воен.* Част от бойно поле. *Южният сектор на фронта.* **3.** Област на стопанска или административна дейност. *Той ръководи най-важния сектор в учреждението.*

секторен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* сектор.

секунда *ж.* (лат.). **1.** Единица мярка за време, равна на 1/60 част от минутата. **2.** Единица мярка за ъгли, равна на 1/60 част от градуса.

секундант *м.* (лат.). Посредник и свидетел на участници в дуел.

секундарен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* (лат.). Вторичен, второстепенен.

секундарник, *мн.* -ци, *м.* Стрелка на часовник, която показва секундите.

секционен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до секция. *Секционен началник.*

секция *ж.* (лат.). Отдел или подотдел в учреждение, организация и др. *В Института за български език има няколко секции. Избирателна секция.*

селашки, -а, -о, *прил.* Селяшки. *Той беше с опърпана шапка, увит в широка селашка козяница и с две пилета в ръка.* Вазов.

селащина *ж.* Селящина. *Те дигат врява: — как може да се пее тъй? Това е селащина, груба, нечиста.* П. П. Славейков.

селда *ж.* (рус.). Риба херинга. Clupea harengus.

селекционен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до селекция. *Селекционна станция.*

селекционер *м.* Човек, който извършва селекция.

селекция *ж.* (лат.). *Книж.* Начин за подобряване сорта на културните растения или породата на животните чрез изкуствен подбор или чрез кръстосване.

селемикия, *мн.* няма, *ж.* (араб.). *Нар.* Листа от южен храст, които се използуват като разслабително средство. Folia sennae.

селендур *м. Разг. Презр.* Селянин.

селендурка *ж. Разг. Презр.* Селянка.

селендурски, -а, -о. *Прил. от* селендур.

селендурщина, *мн.* няма, *ж. Разг. Презр.* Качество или проява на селендур.

селение, *мн.* -я, *ср. Старин.* Жилище. *Тия опустошителни щетни на турците, които безразборно плячкосваха и гръцки, и български селения, безпокоеха Александра и болярите му.* Вазов. *Небесни селения.*

селим, *мн.* няма, *м.* (араб.). Едър градински бурен с ароматни листа, употребявани за подправка.

селитра *ж.* (лат.). Химическа сол на калий, натрий и амоний, употребявана за получаване на барут и за наторяване.

селитрен, -а, -о. *Прил. от* селитра. *Селитрен разтвор.*

селище, *мн.* -а, *ср.* **1.** Населено място. *Паниката от гърмежа ... се разнесе бързо по околните селища и внесе ужасен страх.* Елин Пелин. **2.** *Нар.* Застроено или незастроено място в град или село. *Той купил селище насред селото, викал майстори отдалеч и дигнал къщата.* И. Волен.

селкор *м. Съкр. Нов.* Селски кореспондент. *Селкор ще рече селски кореспондент ... Значи, който пише от село.* Г. Караславов.

село, *мн.* села, *ср.* **1.** Малко населено място, чиито жители се занимават главно със земеделие и скотовъдство. *Седем години той обикаля България, посети стотина села и градове.* Вазов. *Дотук не дохождаше от селата нито ободряващият лай на куче, нито будният глас на петел.* Елин Пелин. **2.** *Прен.* Жителите на такова населено място. *Там селото се е сбрало | на мегдана, за да гледа | мойте момци, мойте чеда!* Ботев.

селски, -а, -о, *прил.* **1.** Който принадлежи на дадено село. *Селско землище. Селско училище.* || Който се намира, живее, работи в село. *Селско население. Селски учител.* **2.** Който се отнася до дадено село или до село изобщо. *Първенците и по-старите хора, които някога уреждаха селските работи, гледаха да бъдат добросъвестни и справедливи.* Йовков. *Селски интереси.* **3.** В който взима участие селското население или представители на селото. *Селско въстание. Работническо-селско правителство.* **4.** Свойствен на селянин. *Баща ѝ с простия си селски ум казваше, че щом такива големи сили са се счепкали, скоро няма да има край* (войната). Г. Караславов. *Аз пък никак не я намирам за хубава. Селска хубост.* Йовков. *Селска носия. Селска черга.* □ **Селско стопанство (работа)** — земеделско или скотовъдно стопанство (работа). *Та виж, прави, струвай, настани го някъде писар, че не е за селска работа. Нито е за слънце, нито е за дъжд, нито е за вятър — за чиновник е родено.* Чудомир.

селски. *Нареч. от прил.* селски. *Тя беше пълна, ниска жена, ... облечена селски.* Вазов. *Въкрил не се запъваше и не разказваше по селски, а малко по-инак, малко по градски, с думи, каквито бяха слушали само от по-учени хора.* Г. Караславов.

селскостопански, -а, -о, *прил.* Който се отнася до селското стопанство. *Селскостопански инвентар. Селскостопански произведения. Селскостопански машини.*

селсъвет *м. Съкр. Нов.* **1.** Селски народен съвет. *Управата на селсъвета има заседание.* **2.** Сградата, гдето се помещава такъв съвет. *Срещнах го пред селсъвета.*

селяк, *мн.* -ци, *м.* **1.** *Рядко.* Селянин. *Под стръмния рид из пътя заскрибуцаха колата на подранил селяк.* П. Ю. Тодоров. *Слънцето се е спряло огнено и немилостиво в небесата, но жарките му лъчи не пъдят от полето работливите селяци!* Елин Пелин. **2.** *Разг. Пренебр.* Прост човек; простак. *А мене ми е по-мило и приятно онова, което е елегантно ... Ти колкото щеш наглеждай се на цървулани и селяци, то си е твой вкус.* Вазов. *Ей, ти, селяк! Защо си изпрегнал насред пътя? — грубо извика Соколов.* Н. п. Филипов.

селя̀м *м.* (араб.). *Остар.* Поздрав. *Да идат ... да занесат селям на тетя от твоя страна.* Цани Гинчев.

селямлъ̀к, *мн.* -ци, *м.* (араб.). *Остар.* **1.** Приемна стая или приемна къща за мъже у богати турци. *Близу до портата се гушеше ниска постройка от една или две стаи, дето агата посрещаше гостите си — неговият „селямлък“.* Дим. Талев. **2.** Мъжко отделение в мохамеданско жилище. *Разговорът се поднови, както в селямлъка, тъй и в харемлика.* Цани Гинчев.

сѐлянин, *мн.* сѐляни, *м.* Жител на село. *Тая долина бе цяла разработена от ралото на селяните.* Вазов. *В затвора се научих да ценя нашите селяни.* Величков. ‖ Човек, роден и израсъл на село. *Ти си болярка и големкиня, аз съм селянин.* Вазов.

селянѝя, *мн.* няма, *ж. Събир. Разг.* Обикн. *пренебр.* Селско население, селяни. *Какво ли не им издума той против Пеня Пандуров. Че бил лъжец, че бил крадец, че живеел на гърба на селянията.* Г. Караславов.

сѐлянка *ж.* Жителка на село. *След него идеха гостите с черните си граждански дрехи, а по-нататък в ярката светлина на лампите се пъстрееха разноцветните накити на селяните и селянките.* Йовков. ‖ Жена или девойка, родена и израсла на село. *Хубаво, аго, жив ми бил, | но аз съм проста селянка, | не ми са драги хареми.* П. Р. Славейков. *Развика се и се разгълча, че не иска за снаха боса и лиха селянка.* Йовков.

селя̀чество, *мн.* няма, *ср. Събир.* Жителите на селата; селяните. *Трудово селячество.*

селя̀шки, -а, -о, *прил.* Който е характерен за селяк. *Мургавото му, изпечено войнишко лице издава непреклонно селяшко упорство и търпение.* Л. Стоянов. *Стоян Глаушев се грижеше за земята си със селя̀шка обич.* Дим. Талев. *Не прекъсвай ме, че ще ти зашлевя един по мордата селяшка!* Н. п. Филипов.

селя̀шки. *Нареч. от прил.* селяшки. *Държи се селяшки.*

селя̀щина, *мн.* няма, *ж.* Качество или проява на селяк (във 2 знач.). *До гуша ми е дошло вече от нашата простотия и селящина.* Дим. Талев.

сема̀нтика, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Езикозн.* **1.** Дял от езикознанието, който се занимава със значението на думите и изразите. **2.** Значение на дадена дума или израз. *В семантиката на думата господин са станали големи промени.*

семантѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Езикозн.* Който се отнася до значението на думите или изразите. *Семантичен анализ. Семантични промени.*

семасиоло̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Езикозн.* Семантика.

сема̀фор *м.* (гр.). Висок стълб със сигнален апарат близу до гара, който дава знак на влаковете дали линията е свободна. *Светлото око на семафора | даде знак за път свободен в мрака.* Н. Ракитин. *Благословеният час: часът на заминаването... Релсите звънтят. Семафорът сочи: напред!* К. Константинов.

сѐме, *мн.* семена̀, *ср.* **1.** Зрънце на растение, от което при благоприятни условия пониква ново растение от същия вид. *Гледах как хвърляше весело семето — | чисти и здрави зърна.* Вазов. *Ленено семе. Маслодайни семена. Слънчогледово семе.* ‖ *Обр. По стъпките ми редом никне жълта злоба, | аз семето на зло неволно сея вред.* Яворов. *На нова обич семето посей!* П. П. Славейков. **2.** *Разг.* Сперма. **3.** *Прен.* Потомство, поколение. *Всичките тия... са лъжливи хора, калпави души и дяволско семе.* Каравелов. ‖ Потомък. *Млък!... Марш оттук, семе на Юда! Да не съм те видял още веднъж в българска къща, ще те убия!* Ем. Коралов. □ **Бубено семе** — яйчица на копринената пеперуда. **За семе** (разг.) — за посев. *Дотрябва ли някому от махалата такъв или инакъв фасул за семе, у стрина Венковица все ще го намери.* Влайков.

семедѐл *м. Бот.* Вътрешна част на семе, която съдържа зародиш на лист.

семѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* -ѐйни, *прил.* **1.** Който се отнася до семейство, който е свързан със семейство (в 1 знач.). *Семейни задължения. Семейни грижи. Семеен портрет.* **2.** Който има семейство; женен. *Семейни служители.* **3.** Като *същ.* **семеен** *м.*, **семейна** *ж.* — женен мъж или жена. *Жилища за семейни.* □ **Семейно огнище** — дом. *Горяните бягаха в планината, като изоставяха своите близки и семейните си огнища.* Ив. Хаджимарчев.

семѐйно *нареч.* Заедно със семейството си, цялото семейство заедно. *Аз мойта дъщеря вън от града не пущам Да, когато излезем семейно — друго е.* Елин Пелин. *Селяните дойдоха семейно.* Йовков.

семѐйственост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Нов. Неодобр.* **1.** Негласно споразумение между лица да водят обществените работи с оглед на личните си интереси, да не се критикуват взаимно и др. *Ние трябва безпощадно да бичуваме всяка семейственост при решенията на партийните и държавните въпроси.* Г. Димитров. **2.** Използуване на служебното положение от страна на ръководно лице за назначаване свои роднини и близки в ръководеното от него учреждение. *В учреждението директорът насажда семейственост.*

семѐйство, *мн.* -а, *ср.* **1.** Съпружеска двойка с децата ѝ или само съпружеска двойка (ако няма деца). *Голямото нещастие изглади всички вражди, примири и сближи осиротелите семейства.* Йовков. *Минтан прехвърли през ума си всички заможни семейства в селото и не можа да си избере зет.* К. Петканов. *Новобрачно семейство. Многодетно семейство.* ‖ Съпрузи с децата им и родители, сестри, братя, които живеят заедно и имат общо домакинство. *Патриархално семейство.* ‖ С притежателно местоимение — членове на едно семейство спрямо всеки отделен негов член. *Бедната покойница извикваше сълзи по всичките женски очи, плачеха дори и мъже, съвсем чужди на семейството ѝ.* Вазов. *Добра получи вест, че нейният мъж ще си дойде да прекара зимата със семейството си.* Дим. Талев. **2.** *Прен.* Голяма група хора, свързани с общи интереси. *България ще намери своето подобаващо място в семейството на свободолюбивите, демократически нации.* Г. Димитров. **3.** При научна класификация — група сродни предмети, неща. *Езиково семейство.* ‖ *Биол.* При класификацията на животните и растенията — група от

няколко близки помежду си родове. *Семейство пеперудоцветни. Семейство катерици.*

семеконтро̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до контрол върху семена или върху семепроизводството. *Семеконтролна лаборатория.*

семена̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което се занимава с производство или с продажба на семена за зеленчуци, цветя и др.; семепроизводител.

семена̀рски, -а, -о. *Прил. от* семенар *и от* семенарство. *Семенарско предприятие.*

семена̀рство, *мн.* няма, *ср.* Производство на семена.

сѐменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до семе (в 1 и 3 знач.). *Семенна обвивка. Семенен канал.* □ **Семенно растение** — растение, което се размножава чрез семена.

семенѝще, *мн.* -а, *ср. Спец.* Място, в което се засяват семена за получаване на разсад и за други цели.

сѐменник, *мн.* -ци, *м. Спец.* Растение, което е оставено за семе.

семепроизво̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* В който се произвеждат семена за посев; семепроизводителен. *Семепроизводно стопанство. Семепроизводен участък.*

семепроизводѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което произвежда семена за посев.

семепроизводѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* В който се произвеждат семена за посев. *Семепроизводителна страна. Семепроизводителен район.*

семепроизво̀дство, *мн.* няма, *ср.* Произвеждане на семена за посев. *Зеленчуково семепроизводство.*

семепъ̀пка *ж. Бот.* Зародиш на семе в плодник на растение.

семестриа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* семестър. *Семестриална такса. Семестриална ваканция.*

семѐстър, *мн.* -три, *м.* (лат.). Учебно полугодие във висше учебно заведение. *Зимен семестър. Летен семестър.*

семехранѝлище, *мн.* -а, *ср.* Специално помещение за пазене на семена за посев.

семечиста̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който служи за прочистване на семена за посев. *Семечистачна машина. Семечистачна станция.*

семечиста̀чка *ж.* Машина за почистване на семена за посев.

семина̀р *м.* (лат.). 1. Групови практически занимания на студенти под ръководството на преподавател *Семинар по българска литература.* 2. Помещение, в което се провеждат такива занимания. 3. *Остар.* Научен институт във висше учебно заведение. *Семинар по славянска филология.*

семина̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* семинар. *Семинарни упражнения.*

семинарѝст *м.* Ученик в семинария.

семина̀рия *ж.* (лат.). 1. Обикн. в съчет. **духовна семинария** — средно училище за свещеници. 2. Сграда, в която се помещава такова училище. *Живея до семинарията.*

семина̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до семинария. *Семинарско възпитание.*

семѝт *м.* (евр.). Обикн. *мн.* семити. Лице от един от сродните близкоизточни народи от бялата раса (евреи, араби, древни вавилоняни, финикийци и др.), които говорят родствени езици.

семѝтски, -а, -о. *Прил. от* семит. *Семитски езици.*

сѐмка *ж.* 1. Отделно зрънце от семе на някои растения (тиква, диня, круша, чушка и др.). *Страшно са люти, заявява той, като изтърсва половина чушка със семките в чинията си.* Ал. Константинов. *Динени семки.* 2. Обикн. *мн.* Печено тиквено семе. *Продавач на семки.*

сѐмпъл, -пла, -пло, *мн.* -пли, *прил.* (фр.). Прост, непретрупан. *Семпла рокля. Семпла фризура.*

сена̀т *м.* (лат.). 1. *Истор.* В древния Рим — висш колективен държавен орган. 2. В някои капиталистически страни — по-горно, висше законодателно събрание; горна камара.

сена̀тор *м.* 1. *Истор.* Член на сената в древния Рим. *Когато в игрите на цирка са взимали участие сенаторите и сенаторските синове, арената се е посипвала със златен пясък.* Величков. 2. Член на горната камара на парламента. *Капиталистите избират депутати, сенатори и даже президенти.* Ал. Константинов.

сена̀торски, -а, -о. *Прил. от* сенатор. *Сенаторски права.*

сена̀тски, -а, -о. *Прил. от* сенат. *Сенатски чиновници.*

сензацио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който произвежда сензация. *Сензационен процес. Сензационна книга.*

сензацио̀нно. *Нареч. от* сензационен. *Новината звучи сензационно.*

сензацио̀нност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сензационен. *В повестта на В. Друмев „Нещастна фамилия" има много сантиментализъм и сензационност.*

сенза̀ция *ж.* (лат.). 1. Само *ед.* Силно впечатление от някакво необикновено, странно събитие. *Тези импровизирани вериги възбудиха сензация в целия затвор.* Г. Димитров. *Произвеждам сензация.* 2. Събитие или случка, което прави силно впечатление на всички със своята необикновеност. *Вестникарска сензация. Спортна сензация.*

сѐнище, *мн.* -а, *ср. Диал.* Призрак, таласъм, вампир. *Нощем* (тук) *сигурно се събираха вампири и сенища.* Дим. Талев.

сѐнник, *мн.* -ци, *м.* 1. *Нар.* Лек заслон за сянка от клони, трева и др. *Само сенника не разтури, остави го още няколко дни да хвърля сянката си край голия и изоставен харман.* К. Петканов. 2. *Старин.* Палатка, шатра. *Смело към царския сенник | подкраде се тихо мъстителний пленник | със дъх затаен на уста.* К. Христов.

сенникоцвѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Бот.* Само в съчет. **сенникоцветни растения** — растения, чиито цветове са разположени като чадърче, напр. равнец, морков, копър и др.

сено̀, *мн.* няма, *ср.* Окосена и изсушена трева за зимна храна на добитъка. *Заравяме се един до други в мекото сено, от което иде приятен дъх на билки.* Йовков. *Старецът разпрегна*

колата, върза до плета воловете, хвърли им сено и каза: — Хайде сега да се приберем в къщи. А. Каралийчев. *Доде има зелена трева, не яде конят сухо сено.* Погов.

сенокòс, *мн.* няма, *м.* Време, когато се косят ливадите; коситба. *Мъже вече коват пред къщи косите за сенокос.* П. Ю. Тодоров. *Най-напред те щяха да почнат с прекопаването на кукурузите, после щеше да дойде сенокосът и неусетно и веднага след него — жътвата.* Йовков.

сенокосàчка *ж.* Машина за косене. *Тракторна сенокосачка.*

сенокòсен, -сна, сно, *мн.* -сни, *прил.* Който се отнася до косене, до сенокос. *Сенокосна машина. Сенокосна нощ.*

сеносъбирàчка *ж.* Машина за събиране на сено.

сенсуалѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Филос.* Философско учение, според което усещанията са единственият източник на познанието.

сентèнция *ж.* (лат.). Изречение, с което се изразява някаква житейска мъдрост. *Като всеки източен мъдрец, обича философските сентенции и кабалистичните числа.* Йовков.

сèнчест, -а, -о, *прил.* **1.** За място — в което не проникват слънчеви лъчи, което е на сянка. *Сенчеста градина. В глъбината | бяла къщица едвам се види.* П. П. Славейков. *Сенчеста пътека.* **2.** За дърво, гора — който дава гъста сянка. *Отсрещният бряг* (на Дунава) *се зеленее и гордее със своите сенчести зелени върби.* Блъсков.

сеньòр *м.* (лат.). *Истор.* По-голям феодален владетел.

сèня, сèниш, *мин. св.* сèних, *несв. Поет.* Хвърлям сянка, правя сянка; засенявам. *Юнашка майко, за юнака не жалей — | . . . | орел с крилата си му сени люта рана.* П. П. Славейков. **сеня се** *страд.*

сепаратѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Полит.* Извършен без участието и съгласието на останалите съюзници. *Сепаративен мир. Сепаративни преговори.*

сепаратѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). **1.** *Книж.* Стремеж към отделяне, към обособяване от мнозинството. **2.** *Полит.* В многонационалните буржоазни държави — стремеж на населението от националните малцинства да се отдели от дадената държава в самостоятелна държава или автономна област.

сепаратѝст *м.* Привърженик на политическия сепаратизъм.

сепаратистѝчески, -а, -о. *Прил. от* сепаратист *и от* сепаратизъм. *Сепаратистически действия.*

сепарàтор *м.* (лат.). *Спец.* Работник, който извършва сепарация.

сепарàторка *ж. Спец.* Работничка, която извършва сепарация.

сепарàция *ж.* (лат.). *Спец.* **1.** Отделяне на едни части на дадено вещество от други. **2.** Отделение в рудник, в което се извършва разпределяне на въглищата по качество, пресяването им и пр. *Пълните* (вагонетки) *. . . се откарваха по въздушния мост до сепарацията, дето въглищата се разпределяха по качество.* Ив. Мартинов.

сепарè, *мн.* -та, *ср.* (фр.). Отделен, уединен кът за посетители в увеселителни заведения.

сèпвам, -аш, *несв.*; **сèпна,** -еш, *мин. св.* сèпнах, *прич. мин. страд.* сèпнат, *св.* **1.** Изтръгвам внезапно някого от сън, унес, забрава. *Влакове от време на време загърмяват под прозорците ми и ме сепват.* Вазов. *Тоя глас сепна Еньо, който бе потънал в своите страшни мисли за земя.* Елин Пелин. || Изведнаж накарвам някого да се развълнува, да се обезпокои, да се замисли. *Драгия заминава. И Найда ще замине. Една нова мисъл сепна момичето. — Защо заминава Найда?* А. Каменова. *Последната лоша новина сепна и властници, и беднотия от околните села.* Ив. Хаджимарчев. **2.** Накарвам някого да се стресне, да се опомни, да се вразуми. *Негли пък това | го сепне, друго ако не помага!* П. П. Славейков. *Както всякога е било, тъй и сега — думите на даскал Стефан сепнаха Кондо.* Д. Немиров.

сèпвам се, -аш се, *несв.*; **сèпна се,** -еш се, *мин. св.* сèпнах се, *св., сред.* **1.** Стряскам се или се събуждам внезапно. *Задрямалцят изповедник отец Никодим се сепна и изправи глава.* Елин Пелин. *Сви остра болка майчино сърце, | и тя простена — и от сън се сепна.* П. П. Славейков. *Харалан се сепна и уплашено отвори очи — . . . Колко време беше спал?* А. Гуляшки. || Изведнаж трепвам и се опомням от някакъв унес, забрава, обикн. под влияние на вик, шум, нещо, което съм видял и пр. *Нещо изшумоли наблизу към дола. Райка и Ненко се сепнаха и плахо се огледаха.* Влайков. *Ненадейно весели смехове . . . го накараха да се сепне и да погледне.* Вазов. *В тоя миг откъм двора се чу писклив женски глас: — Стрино Султано! — Старата Глаушица се сепна, посегна да оправи кърпата на главата си.* Дим. Талев. **2.** Опомвам се, вразумявам се. *Ако не бяха го наказали, какво щеше да излезе? Може би Цочо нямаше да се сепне.* Кр. Григоров.

сèпване *ср. Отгл. същ. от* сепвам *и от* сепвам се.

сèпия *ж.* (гр.). **1.** *Зоол.* Морско мекотело животно с тяло като торба. Sepia officinalis. **2.** *Спец.* Вид кафява боя, получавана от това животно.

сèпна. Вж. с е п в а м.

сèпна се. Вж. с е п в а м с е.

сèпнато *нареч.* Стреснато, смутено. *Кой си ти? — попита сепнато и недоверчиво Марко, като отдръпна пищова си.* Вазов. *Еньо . . . гледаше в жаравата замислено, от време на време сепнато се хващаше за челото.* Елин Пелин.

сèпсис, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Мед.* Тежко инфекциозно заболяване — заразяване на кръвта.

септèмври *м.* (лат.). Деветият месец от календарната година. ☐ **Девети септември** — а) Ден, в който през 1944 год. стана народното антифашистко въстание в България. б) Празник в чест на това въстание.

септемврѝец, *мн.* -ййци, *м.* Участник в антифашисткото народно въстание през септември 1923 г. *И аз съм като тях, само че съм от старите септемврийци, дето се биха за народната свобода през двайсет и третата година* А. Каралийчев.

септемврѝйка *ж. Рядко.* Червена пионерска връзка на септемврийче. *С песен на уста минават група септемврийчета с алени септемврийки.*

септемврѝйски, -а, -о. *Прил. от* септември. *Септемврийско слънце. Септемврийска нощ. Септемврийско въстание.*

септемврѝйче, *мн.* -та, *ср. Нов.* Член на организацията на учащите се от трети до седми клас. *Творческите постижения на малки септемврийчета и на по-големи младежи и девойки заслужават особено сериозно внимание.* Г. Димитров.

септѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (гр.). *Мед.* Който е свързан със сепсис. *Септичен дифтерит.*

серафѝм *м.* (евр.). Според религиозните представи на юдеи и християни — ангел от висш чин, с шест крила. *Да прати нему сонм крилати серафими | на помощ, че врагът гори, сече, плени.* Вазов.

сербѐз *неизм.* [illegible] (перс.). *Разг.* Смел, дързък. *Върна* [illegible] *изведе Лазара от* [illegible] *да се оправдае,* [illegible] — [illegible]*ез* [illegible] *чорбаджи.* [illegible]ез. [illegible]*ар, какъвто е сербез* [illegible] *хвърли в най-големия* [illegible]. [illegible]ов.

сербезлъ̀к, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Разг.* Сме[illegible], дързост. *Трябва само малко дързост от* [illegible] *човечко сербезлък.* Вазов. *Какво* [illegible] *вие? Християни ли сте, българи ли сте* [illegible] *турци харамии, та сербезлъка си показвате?* Р. Стоянов.

сервѝз *м.* (фр.). Комплект от еднообразни по стил и украса съдове за хранене, за чай, кафе и под. *Кухненски сервиз. Кристален сервиз.*

сервѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (фр.). *Книж.* 1. Който се държи унизително пред някого и му угодничи; раболепен. *Сервилен човек.* 2. Който съдържа или изразява угодничество, раболепие. *Сервилна политика. Сервилно поведение. Сервилни думи.*

сервѝлност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* сервилен. *Неговата сервилност ме отвращава.*

сервѝрам, -аш, *несв.* и *св.* (фр.). 1. Поднасям храна и питиета, обикн. в заведение. *Съдържателят, като узна, че ние сме чужденци,... съвсем тихичко ни пошепна, че в горните стаички може да ни сервира нещо специално.* Г. Белев. 2. *Прен. Разг.* Изненадвам с нещо неприятно. *Кой знае какво ще ми сервира утрешният ден.* **сервирам се** *страд.*

сервѝране, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сервирам *и от* сервирам се. *Забранено е сервирането на спиртни питиета.*

сервиту̀т *м.* (лат.). *Юрид.* Законно право да се използува чужд недвижим имот.

сервиту̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* сервитут. *Сервитутно право.* □ **Сервитутен прозорец** — прозорец на стена, която е на границата на чужд имот.

сервитьо̀р *м.* (фр.). *Нов.* Лице, което поднася храна, питиета и др. в ресторант, стол и под.; келнер.

сервитьо̀рка *ж.* Жена сервитьор.

сергѝен, -йна, -йно, *мн.* -йни. *Прил. от* сергия. *Сергийна такса.*

сергѝя *ж.* (тур.). Наредени дъски, маса и под., върху които се поставя стока за продаване на открито. *По онова време имаше някой си дядо Начо, габровчанин, билярин, който идеше всяка събота в Търново да продава билките си на сергия пред дряновския хан.* П. Р. Славейков. *Сергии разпрострял, евреинът продава | тук свойте пръстени, мъниста, обеци.* П. П. Славейков.

сердар, -ят, -я, *мн.* -и, и **сердарин,** *мн.* сердари, *м.* (перс.). *Остар.* Главатар, войвода. *Кой не знай Чавдар войвода? | Кой не е слушал за него? | Чорбаджия ли изедник, | или турските сердари?* Ботев.

сѐрей, -еят, -ея, *мн.* няма, *м. Нар.* Засъхнала пот по вълната на овците.

сѐрен, сярна, сярно, *мн.* серни, *прил.* 1. Който се отнася до сяра. *Серни мини. Серен прах.* 2. Който съдържа сяра. *Серен двуокис. Сярна киселина. Серен сапун.*

сера̀да *ж.* (ит.). Песен, която влюбеният пее и свири нощем под прозорците на любимата си. *По тия плочи са стояли в тъмни нощи влюбените младежи и с китара под ръка са пели старите, чистите и вдъхновени любовни серенади.* Елин Пелин. *Правя серенада.*

сержа̀нт *м.* (фр.). *Нов.* Лице от низшия команден състав на войската или милицията. *Златан скоро забеляза, че макар да бе само обикновен сержант, дори офицерите се отнасяха с него с уважение и респект.* Вежинов.

сержа̀нтски, -а, -о. *Прил. от* сержант. *Сержантски чин.*

серѝв, -а, -о, *прил. Диал.* Който съдържа серей. *Серива вода.*

сѐриен, -ийна, -ийно, *мн.* -ийни, *прил.* Който се извършва, изработва на серии. *Серийно производство.*

сѐрийно. *Нареч. от* сериен. *Сега вече у нас се произвеждат серийно селско-стопански машини.*

серио̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* (фр.). 1. Който е съсредоточен, замислен, който не е усмихнат, не е весел. *А! Ти вече ми каза туй — засмя се Нона. — Моля ти се, бъди веднаж сериозна.* Йовков. *Тая вдовица, тъй траурно облечена и тъй сериозна сред другите..., пази още в сърцето си образа на мъжа си — героя.* Вазов. 2. Който действува разумно и обмислено; разумен. *Всички тия работи, които сега възбуждат усмивка, тогава се мислеха и вършеха от хора инак сериозни.* Вазов. *Външно приличаше на повърхностен веселяк, а всъщност беше сериозен, честен и предан другар.* Дим. Димов. 3. За очи, поглед, лице — който изразява съсредоточеност, замисленост. *Лицето му става сериозно и замислено.* Йовков. *В дълбочината на залата се явява висок, кокалест мъж с енергично и внушително лице, одухотворено от сиви, сериозни очи.* Н. Фурнаджиев. 4. Който е важен и съществен по съдържание; значителен, забележителен. *Съвместно работихме и един по-сериозен труд.* Вазов. *Сериозен разговор. Сериозни успехи. Сериозен опит.* 5. Който вдъхва доверие, на който може да се разчита. *Заприказваха вече навсякъде из града за близките връзки и за сериозните намерения на Андреев към госпожица Лена Михайлова.* Д. Калфов. *Сериозен кандидат.* 6. Който вдъхва опасения поради възможни лоши последици. *Чак когато ги изпратиха в затвора и родителите се разтичаха да търсят адвокати,*

едва тогава той разбра колко сериозно беше положението на едничкия му син. Г. Караславов. *Той я прегледа... и каза, че може да пътува, защото нищо сериозно няма.* Вазов. *Болестта му е много сериозна.*

сериозно. *Нареч. от* сериозен. *Това е без значение — каза тя, като гледаше тоя път Палазова сериозно и без усмивка.* Йовков. *Не се подигравай с мене, аз ти говоря сериозно.* Ал. Константинов. *Сериозно болен.*

сериозност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сериозен. *Катерина начупи тънките си вежди с престорена сериозност, завъртя очи, сякаш в дълбока размисъл.* Дим. Талев. *Той нито за момент не се усъмни в сериозността на заплашването.* Кр. Велков.

серия *ж.* (лат.). **1.** Група или редица от еднородни предмети, изделия, действия и пр. *Серия от пощенски марки.* **2.** Група, поредица от предмети или неща, които са обединени в едно цяло от някакъв общ признак. *Филм в две серии.* **3.** Разред, категория на ценни книжа или лотарийни билети, означен с еднаква буква. *Бедният, умря щастлив, защото не можа да дочака горчивата новина, че милионът се падна на билет със същите цифри, но от друга серия.* Орлин Василев.

серкме, *мн.* -та, *ср.* (тур.). Вид риболовна мрежа. *И серкмето му не виждам... Няма го Пасун. Без риба ще се върнем.* Елин Пелин.

сермия, *мн.* няма, *ж.* (перс.). *Нар.* Вложени в някаква работа налични пари, притежавани от някого; капитал. *Да отгледа тя син от парче месо;... да му събере сермия и да му отвори дюкян.* Влайков. □ **На сермия** (разг.) — твърде много. *Биха го на сермия.*

сероводород, *мн.* няма, *м. Хим.* Съединение на сяра и водород — газ с миризма на развалени яйца.

сероводороден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който съдържа сероводород. *Сероводородни минерални извори.*

серовъглерод, *мн.* няма, *м. Хим.* Съединение на сяра и въглерод — безцветна, леснозапалима течност с широко приложение в техниката и в селското стопанство.

серовъглероден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който съдържа серовъглерод.

серпантина и **серпентина** *ж.* (фр.). **1.** Дълга и тясна книжна цветна ивица, която се хвърля при игри, увеселения. **2.** Лъкатушен път по стръмнина. *Бяха стигнали до мястото, от което шосето започваше да се катери по хълма, образувайки серпантини.* Дим. Димов. **3.** Извита водопроводна тръба в печка, за топлене на вода.

серсем и **серсемин,** *мн.* серсеми, *м.* (перс.). *Разг.* Глупак, тъпак. *Ами че ти ум нямаш ли бе, серсем! Все аз ли ще ви оправям.* Ал. Константинов. *Куче си ти, Черкезов, куче си!... Като че ли твоите серсеми не откриха първи огън, без да чакат ни пароли, ни дявол!* Вежинов.

серсемлък, *мн.* -ци, *м. Разг.* Качество или проява на серсем.

серсемски, -а, -о. *Разг. Прил. от* серсем. *Серсемска постъпка. Серсемски ум.*

серт *неизм., прил.* (тур.). *Разг.* Сприхав, избухлив, лют. *Той, нали си е луд и серт като диво псе, само ръмжи.* А. Гуляшки. *Своята работа не уредили, хорската ще уреждат! — Все тъй сърдита, тя си влезе в къщи. „Серт жена!" — помисли Давид.* Йовков. □ **Серт тютюн** — тютюн, който дава остър, щиплив дим. *И две пакетчета тютюн! — допълни, като бъркаше в джоба си — ... само че лютив тютюн, серт!* А. Гуляшки.

серум *м.* (лат.). *Мед.* Течност, получена от кръв и лимфа, която се използува за инжекции като предпазно лечебно средство. *Противотетанусен серум.*

сесия *ж.* (лат.). Заседания, занятия на някакво учреждение, които се повтарят периодически и траят определено време. *Народното събрание се свиква на редовна сесия с указ на Президиума на Народното събрание два пъти в годината.* Конст., чл. 19. *Пленарна сесия. Изпитна сесия. Научна сесия. Извънредна сесия.*

сестра *ж.* **1.** Дъщеря на едни и същи родители по отношение на другите им деца. *Баща и сестра и братя мили | аз да прегърна искам без злоба.* Ботев. *Нямам братец, ни сестрица, | братец да ме хвали, | а сестра да жали.* Яворов. **2.** *Прен.* Жена, близка по идеи, чувства, съдба. *Учителят ... захвана с як, но разтреперан глас: „Братя и сестри!"* Вазов. *Да стихнат трепетните грижи, | о, морни братя и сестри.* Смирненски. **3.** *Нар.* Свойско, приятелско обръщение към жена. *Кажи ми, сестро, де — Караджата? | Де е и мойта вярна дружина?* Ботев. *Ами тая сутрин заптии са забрали Лазара. — Що думаш? Защо, мори сестро, що е сторил човекът?* Дим. Талев. **4.** *Разг.* Медицинска, милосердна сестра. *Работела в града, в болницата. Сестра била, тъй ми каза.* Йовков. **5.** Калугерка (обикн. по отношение на другите калугерки). *Игуменката тогава каза на калугериците: — Сестри, излезте си всички.* Вазов. *Когато тоя добродетелен човек ... довършил паричките си,... то даже и преподобните сестри из Преображенския манастир решили, че той е луд.* Каравелов. □ **Медицинска (милосердна) сестра** — жена със специална медицинска подготовка, която е в помощ на лекаря при лекуване на болни.

сестрин, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на сестра или се отнася до сестра (в 1 знач.). *Той си припомни случката в сестрината си градина.* Вазов. *И дома се върнаха весели братя | от сестрина сватба в Загоре.* П. П. Славейков. *Сестрина дъщеря. Сестрин син.*

сестриник, *мн.* -ци, *м.* Син на сестрата по отношение на нейните братя и сестри. *Богат човек беше, бездетен, затуй беше осиновил сестриника си Радула.* Йовков.

сестриница *ж.* Дъщеря на сестрата по отношение на нейните братя и сестри.

сестрински, -а, -о, *прил.* **1.** Свойствен, присъщ на сестра (в 1 знач.). *Сестрински чувства. Сестрински грижи. Сестринска нежност.* **2.** Който се отнася до медицинска сестра. *Сестрински курсове.*

сестрински. *Нареч. от прил.* сестрински. *Пристигна Яна — Христовица, право при нея отиде и я погали сестрински по ръката.* К. Петканов.

сестринство, *мн.* няма, *ср. Рядко.* Чувство на привързаност, което сестра изпитва към брат си или към сестра си.

сестрѝца *ж. Гальов. Умал. от* сестра. *Аз имах едничка сестрица..., тя ми беше и за майка, и за баща, и за брат... Аз я пазех като очите си.* В. Друмев. *Елка сядаше тихо до болната... — Днес изглеждаш по-добре, сестрице.* Елин Пелин.

сестрѝче, *мн.* -та, *ср.* По-малка, непълнолетна сестра. *А Стояница седеше вътре и държеше на колените си Иванчо и неговото ново сестриче.* Елин Пелин. *Залавяше се да бави тригодишното си сестриче.* Йовков.

сѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Поет.* Последен. *Всичко е свършено между нас и аз ти пиша за сетен, сетен път.* Г. Райчев. *След полунощ утихнаха вълните | и сетний лъх на вятъра замря.* К. Христов. *Всичко минава, но ти си една и нетленна, | родна земя — моя първа и сетна любов!* Сл. Красински. *Сетен сиромах.*

сетѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до сетивата. *Сетивни центрове.*

сетѝвно. *Нареч. от* сетивен. *Само вещественият, сетивно възприеман свят, е действителен свят.*

сетивò, *мн.* -а̀, *ср.* Орган у животните и човека, чрез който те получават възприятия и усещания.

сѐтне *нареч.* После, след това. *Тя постоя така с паницата в ръка, сетне я дигна и я допи на един дъх.* Г. Караславов. *Най-сетне настъпи дългоочакваният ден. През нощта почти не спах.* Ем. Станев.

сѐтнешен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* По-късен, послешен. *Нека забележа, че по онова* [illegible] *пресмятания,* [illegible] *и половина.* [illegible] *а друг един* [illegible] П. П. [illegible]

сетнина [illegible] Обикн. [illegible] сетнини. По[illegible] рез[illegible]. [illegible] *всички наред да пием;* [illegible] *да дава бог.* Блъсков. *Н*[illegible] *да знае ни с какви сили* [illegible] *разпо*[illegible]*, ни какви сетнини може* [illegible] *въстанието.* Величков.

сетрѐ, *мн.* -та, *ср.* (араб.). *Остар.* Късо мъжко палто; сако. *Облечен просто,... в черно сетре и панталони,... той стоеше в кьта си до прозореца.* Вазов. *И в най-студените дни той носеше шаечно сетре, под което се показваше дебела, сива фланела.* Ем. Станев.

сѐтя. Вж. с е щ а м.

сѐтя се. Вж. с е щ а м с е.

сефѐртас *м.* (араб.-перс.). Прибор за носене храна на по-голямо разстояние, който се състои от нанизани един над друг затворени съдове.

сефтѐ, *мн.* няма, *ср.* (тур.-араб.). *Нар.* **1.** Първа покупка (продажба) сутрин или изобщо. *По сефтето забелязват каква ще бъде продажбата през този ден.* П. Р. Славейков. *Стоян разтърка брадата си с лирите и от сърце изрече благословията си: — Да се умножат, сине, колкото са косите на брадата ми! Хаирлия да е сефтето ти!* Дим. Талев. **2.** Като *нареч.* За пръв път. *Не сме вчерашни, господине, и не ни е сефте.* А. Гуляшки. *Пъчи се като кокошка, дето сефте снася.* Погов. □ **Правя сефте** (нар.) — купувам, вземам, почвам пръв нещо.

сефтòсам. Вж. с е ф т о с в а м.

сефтòсвам, -аш, *несв.*; **сефтòсам,** -аш, *св. Нар.* Опитвам нещо пръв. **сефтосвам се, сефтосам се** *страд.*

сефтòсване *ср. Отгл. същ. от* сефтосвам *и от* сефтосвам се.

сѐцам, -аш, *несв. Диал.* Дърпам. **сецам се** *страд.* и *сред.*

сѐцане *ср. Отгл. същ. от* сецам *и от* сецам се.

сѐцвам, -аш, *несв.*; **сѐцна,** -еш, *мин. св.* сѐцна̀х, *прич. мин. страд.* сѐцнат, *св. Диал.* **1.** Дръпвам. *Той сецна ризата си, разгърди се и показа ръбовете на отдавна зарастналите си рани.* А. Гуляшки. **2.** Отстъпвам назад. *Но кончето сецна | и цяло настръхна, и спря.* К. Христов. **сецвам се, сецна се** *страд.* и *сред.*

сѐцване *ср. Отгл. същ. от* сецвам *и от* сецвам се.

сѐцна. Вж. с е ц в а м.

сеч, сечта̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** Сечене на дървета, на гора. *Друг голям, инспектор, беше наредил по едно време да се спре за една година сечта на гората.* Кр. Велков. **2.** *Прен.* Масово избиване, посичане на хора; клане. *Щом се смрачи, хайдутите извадиха ятагани и връхлетяха с конете си върху преселниците. Започна страшна и жестока сеч.* К. Петканов.

сѐчене *ср. Отгл. същ. от* сека *и от* сека се.

сечѐние, *мн.* -я, *ср. Геом.* Фигура, която се образува при пресичането на някакво тяло с равнина. *Успоредно сечение. Диагонално сечение. Перпендикулярно сечение.* □ **Кесарево сечение** (мед.) — при неправилно раждане: операция за изваждане на детето чрез разрязване корема на майката.

сеченѝна *ж. Нар.* **1.** Изсечена и наново порасла млада гора. *Околийската болница бе в горния край на градеца, у самите, обрасли с млада сеченина, балкански поли.* О. Василев. **2.** Място на изтребена гора, обикн. превърнато в нива. *Сеченина къща храни.* Погов.

сечивò, *мн.* -а̀, *ср.* Занаятчийско или земеделско ръчно оръдие; инструмент. *На тезгяха стоеха чукчета, рендета, а по дирециите бяха закачени триони, тесли, бичкия и други сечива. Тук бе дядо Тасевата работилница.* Кр. Григоров. *В ъглите на стаята и на една ниска масичка, дори на рогозката... бяха наслагани в безредие резбарски сечива.* Дим. Талев. *Зидарски сечива. Златарски сечива.*

сѐчище, *мн.* -а, *ср.* **1.** Определен за изсичане горски участък. *От няколко дни тук беше се открило сечище и много хора от околните села бяха надошли за дърва.* Йовков. **2.** Място с изсечени дървета. *Из гората се жълтееше цъфналият минзухар и кукуряк, изчистени от снега, сечищата се чернееха.* Ем. Станев.

сѐчко[1], *мн.* няма, *м. Нар.* Месец февруари. *Сечко сече, март дере, април кожи продава.* Погов. □ **Голям сечко** (нар.) — месец януари. **Малък сечко** (нар.) — месец февруари.

сѐчко[2], *мн.* -вци, *м.* Твърдокрило насекомо с извити настрани дълги пипала, което с челюстите си „сече" сламки или тънки клончета. Cerambyx cerdo.

сѐчник, *мн.* -ци, *м. Диал.* Пън за сечене на дърва; дръвник. *Сутрин Георги ставаше рано, цепеше дърва на сечника.* А. Гуляшки.

сѐщам, -аш, *несв.*; **сѐтя,** -иш, *мин. св.* сѐтѝх, *св.* **1.** *Нар. Поет.* Усещам, чувствувам. *Ненко след тая припявка сети, че му стана сладко на сърцето и хубаво, много хубаво.* Влайков. *Другарко, сещам аз последний час настава, | час сбогом и от теб, и от света да зема.* П. П. Славейков. *В гърдите си сетих безкрайна пустота.* Дебелянов. **2.** *Нар.* Разбирам, долавям, узнавам. *Кажи на момчетата там никой нищо да не пие, че ако сетя някак, че някой е пил, зъбите ще му строша.* Влайков. *Ама и аз тогава не сещах, че това е барут.* Вазов. **3.** *Диал.* Подсещам, напомням. *Дребните пиперки на една тояга | низ до низ наредих и турих над прага. | ... | Да сещат за тебе — ти обичаш люто.* Елин Пелин.

сѐщам се, -аш се, *несв.*; **сѐтя се,** -иш се, *мин. св.* сетѝх се, *св., сред.* **1.** Идва ми на ум, хрумва ми, съобразявам. *А Райка стоеше над кладенеца и гледаше като прелива водата от менчето, без да се сети да го отмести.* Влайков. *На два-три пъти Захария изказа съжалението си, че не се е сетил да вземе една дамаджана с вино.* Йовков. *Едва сега се сещам да погледна пред позицията — тъй бе страхотно там през нощта.* Л. Стоянов. **2.** Спомням си, припомням си. *За щастие, той се сетил, че наблизко била къщата на поп Димча.* Вазов. *На Цвета се искаше да каже на някого. Тя се сети за Станка и веднага се зарадва.* Елин Пелин. *Често пак се сещах за думите на дяда Коля: „Да би мирно седяло, не би чудо видяло".* П. Р. Славейков. **3.** Отгатвам, догаждам се, досещам се. *Не зная само за кого ще да те даде ..., ала аз се сещам и сама.* Каравелов. *Ах! — извика Влади — сега се сещам защо моите другари не се приближават до нашето жилище... Те мислят, че аз живея между самодиви.* В. Друмев. *Някои от студентите почнаха да се сещат накъде бие бай Ганьо и чакаха от минута на минута да си открие картите.* Ал. Константинов. ◻ **Тебе думам, дъще, сещай се, снахо** (послов.) — казвам със заобикалки, не направо.

сѐя¹, сееш, *мин. св.* сях *и* сѐях, *прич. мин. действ.* сял, -а, -о, *мн.* сѐли, *и* сѐял, -а, -о, *мн.* сѐяли, *прич. мин. страд.* сят, -а, -о, *мн.* сети, *несв.* **1.** Хвърлям, пръскам семена в земята, за да израсне растение. *След туй, с напълнени дисаги на рамо, той влезе в браздите и започна да сее.* Йовков. *Под горица, под зелена, | ред орачи, ред копачи, | оран орат, жито сеят.* П. П. Славейков. *Боб сял, боб ял.* Погов. *Сея царевица.* **2.** Хвърлям, пръскам семена върху определена площ. *Оставил съм там други пари, даде ми Георги Желязов за нивата, дето я ся той.* Йовков. *Буковци ... оряха и сееха своето малко ... поле.* Влайков. **3.** *Прен. Ритор.* Разпространявам, разпръсвам (идеи, настроения и под.). *Живият поглед на ясните му очи ... навред сееше благост.* Елин Пелин. *Искате да делите народа и да сеете вражда сред него. Връщайте се откъдето сте дошли!* Дим. Талев. *Ся светлина той на живота в мрака.* П. П. Славейков. **сея се** *страд.* ◻ **Дето го не сееш, там никне** (разг.) — появява се неочаквано и обикн. нежелано. **Сея на корена му (на дъното му) ряпа** (разг., неодобр.) — търся излишни подробности.

сѐя², сееш, *мин. св.* сях *и* сѐях, *прич. мин. действ.* сял, -а, -о, *мн.* сѐли, *и* сѐял, -а, -о, *мн.* сѐяли, *прич. мин. страд.* сят, -а, -о, *мн.* сѐти, *несв.* Прекарвам нещо през сито или решето, за да го пречистя; пресявам. *И като земе някой път сама да сее брашно за квасника и да го замесва, стрина Венковица си мисли.* Влайков. **сея се** *страд.*

сеялка *ж.* Машина за сеене. *Тракторна сеялка. Редова сеялка.*

сея̀ч *м.* **1.** Човек, който сее семена. *Влажната и черна като смола пръст високо сякаш зовеше ръката на сеяча.* Йовков. **2.** *Прен.* Човек, който разпространява някакви идеи, чувства и под. *А тук Ванков беше неуморим сеяч на социалистическите идеи.* Дим. Талев.

сея̀чка¹ *ж.* Машина за сеене; сеялка. *Автоматична сеячка.*

сея̀чка² *ж.* Жена, която сее семена.

си¹ *възвр. местоим.* **1.** Кратка форма за дателен падеж — на себе си. *Ший грижовно хубавица | и любовно | през прозореца поглежда, | па си шепне и нарежда.* Яворов. *Едно след друго дойдоха няколко момичета, наляха си вода.* К. Петканов. *Купих си нова рокля.* **2.** Означава различни субективни отсенки (най-често интимност, а също съжаление, пренебрежение и др.). *Зави се майка, замая — | камък й падна на сърце; | гледа си в очи Чавдара, | във очи черни, големи.* Ботев. *Аз от стара майка крия | ... | и мълча си, а сърцето | бяс го къса него клето.* Яворов. *Говори си, и нека си говори, | нали затуй му плащат хората.* Вапцаров. *Диване съм си, диване, и туй-то!* Елин Пелин. *Пея си. Мечтая си.* **3.** Като *притеж. местоим.*, кратка неизменяема форма — свой. *За да ги заварди от наклонност към кражба, той поверяваше на децата си ключа от ковчега с парите.* Вазов. *Къщата му се превърна на многобройна задруга, той увеличи имота си, забогатя.* Йовков. *Сън сънувах, сън прокоба — | сънувах си гроба.* Яворов. *У дома си. У бабини си.*

си² *частица.* **1.** Прибавя се след неопределителни местоимения и наречия, напр. някой си, някакъв си, нещо си, еди-кой си, някога си, някъде си, нейде си и др., като усилва тяхната неопределеност или им придава пренебрежителна отсянка. *В някое си царство имало един цар — и хитър, и зъл, и ненаситен.* Ц. Церковски. *Дошъл някой си в нощта и иди му се доверявай.* Хар. Русев. *Някога си бях девойка аз на тоя свят лъжовен.* П. П. Славейков. *Няма ли да ти домилее, да размислиш, че за някаква си нищожна заплата биеш брата си?* Елин Пелин. *А той сега така да ми се накара! И зарад кого? За една от нейде си дошла...!* Влайков. **2.** а) При глаголи като отивам, идвам, дохождам, заминавам, тръгвам и др. им придава значение: отивам у дома си, на мястото, гдето живея постоянно, отгдето съм дошъл. *Идвам си. Утре си заминавам. Ще си дойда късно вечерта. Най-после си отидоха.* б) При глаголи с представка *от-*, които имат значение, че действието се извършва до насита, засилва това значение, напр. отигравам си, отспивам си, отяждам си. в) При някои глаголи придава различни отсенки в значението им, напр. дояждам си, лягам си, припомням си и др.

си³, *мн.* няма, *ср.* (ит.). *Муз.* **1.** Название на седмия тон от музикалната гама в до-мажор. **2.** Нотен знак на тона „си“.

сибѝрски, -а, -о. *Прил. от* Сибир (част от азиатската територия на СССР). *Сибирска мечка. Сибирска тайга.* □ **Сибирски студ** — много голям студ, извънредно студено време. *Те седяха там и все чакаха директора, който очевидно не бързаше да дойде в тоя сибирски студ.* М. Грубешлиева.

сив, -а, -о, *прил.* **1.** Който е с цвят на пепел от дърво. *От баирите се спущаха нови мъгли, гъсти, сиви и се трупаха над селото.* Елин Пелин. *Сив костюм. Сиви очи. Сив сокол. Сива котка.* **2.** За коса, мустаци — прошарен, отчасти побелял. *Оня, който разказваше, беше един висок мъж ... с дълги сиви мустаци и с лукави, дръзки очи.* Вазов. **3.** *Прен.* Безрадостен, еднообразен, неинтересен. *Едничкото нещо, което се усмихваше сред този сив и беден двор, беше малката градинка пред къщи.* Г. Караславов. *Сиво всекидневие. Сива действителност. Сив живот.*

сивѐене *ср. Отгл. същ. от* сивея *и от* сивея се.

сивѐя, -ееш, *несв.* **1.** Ставам постепенно сив; посивявам. *Ето на прага / отново е пак златолистата есен. ... / Увяхват тревите, сивеят стърнища.* Ем. п. Димитров. || За коса — все повече се прошарвам. *Косата ми сивее.* **2.** Сивея се. *От двете страни на улицата сивееха сградите.* Д. Добревски. *И чадъри безбройни / изопнати гъсто сивеят из мрака.* Ем. п. Димитров.

сивѐя се, -ееш се, *несв., сред.* Изпъквам със сивия си цвят, изглеждам сив. *Леки изпарения се носят над реката и воденщите, прихлупени, се сивеят [illegible]жду върбите.* М. Кремен. *Отегчени[illegible] избягала кой знае де. Само голя[illegible] се сивее забравена в една [illegible] гондола.* Елин Пелин.

сивина̀, *мн.* няма, *ж. Рядко.* Сив цвят; сивота. *Отсам-оттатък се наредили ниски дървени дюкянчета, боядисани уж с разни шарила — слънцето ожулило шарилата и вапцало навред с една безцветна сивина.* П. Ю. Тодоров. *Малко по-късно той вече бърза на работа, сляп и за утрото, и за чудната сивина на небето.* П. Вежинов.

сѝвкав, -а, -о, *прил.* Близък по цвят до сив; възсив. *Ето ... полето, едва-едва позеленяло, сивкаво в далечината от леката мъглица.* П. Вежинов. *От малкото прозорче, през което навлизаше оскъдна сивкава светлина, се виждаше заснеженият глух площад пред метоха.* Ст. Дичев.

сѝвкавост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сивкав.

сѝво. *Нареч. от* сив. *И потекоха бавно и сиво студените и тъжни зимни дни.* Г. Караславов. *В стаята бе студено и сиво, офицерите седяха неловко по столовете край стената.* П. Вежинов. *Сиво боядисана прежда.*

сѝво-. Първа съставна част на сложни думи, която означава: който има сива отсянка или сив цвят, напр. с и в о б я л, с и в о ж ъ л т, с и в о з е л е н, с и в о с и н и пр.

сиво̀кос, -а, -о, *прил.* Който има прошарена, сива коса. *Сивокоса жена.*

сиво̀ок, -а, -о, *прил.* Който има сиви очи. *Сивоок момък.*

сѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Рядко. Отвл. същ. от* сив; сивота.

сивота̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** Сив цвят; сивина, сивост. *Гората бе обвита с мъгла. Всред призрачната сивота на леса тежеше гробно мълчание.* Ем. Станев. *Косите му бяха отметнати назад, те бяха посивели вече и тази сивота го правеше по-строг и по-старолик.* Г. Караславов. **2.** Еднообразие, скука, тъга. *На младини човек бленува и гони някаква цел, после ... той потъва в плътната сивота на едно всекидневие.* Св. Минков. *Минеше ли неделната почивка, почваше пак еднообразието на живота, почваше ... безкрайната, затъпяваща сивота на дните.* Ст. Дичев.

сѝвочѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който има цвят среден между сив и черен. *Когато навлязоха в най-гъстата и тъмна част на боровата гора ..., видяха едри, сивочерни птици.* Ем. Станев.

сигна̀л *м.* (лат.). **1.** Звуков, светлинен или друг условен знак за предаване обикн. на разстояние съобщения, разпореди и др. *Засвири тръба и тоя сигнал се поде и повтори на много места по шосето.* Йовков. *Разсъмна се, някъде високо се разнесе късият сигнал на рога.* Ем. Станев. *Заповедта гласеше: „Задържай могилата до сигнал с червена ракета“.* Дим. Димов. *Давам сигнал. Светлинен сигнал. Сигнал за въздушна тревога.* **2.** *Нов. Прен.* Съобщение, предупреждение за някаква нередност, слабост, недостатък, за да се вземат мерки. *Получиха се сигнали, че изпълнението на плана изостава.*

сигна̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи за даване сигнал (в 1 знач.). *Сигнален звънец. Сигнална ракета. Сигнална тръба.* □ **Първа сигнална система** (физиол.) — свойствените на човека и животните сетива, чрез които те имат усещания и възприятия. **Втора сигнална система** (физиол.) — свойствената само на човека членоразделна реч.

сигнализа̀тор *м. Спец.* Апарат за сигнализиране или част от такъв апарат.

сигнализа̀ция *ж.* **1.** Сигнализиране. *Когато ние тръгнахме от Варна, един моряк от фара предаваше по ръчната сигнализация: „Поздрав на болшевиките!“* Д. Добревски. **2.** Система от сигнали, които се употребяват в дадена област. *Сега идете да се приготвите за акцията ... После наминете пак към мен, за да уговорим сигнализацията.* П. Славински.

сигнализѝрам, -аш, *несв.* и *св.* **1.** Давам сигнал (в 1 знач.). *През нощта имаше гъста мъгла. Параходът непрестанно сигнализираше, за да не се сблъска с друг.* Г. Белев. **2.** *Нов. Прен.* Предупреждавам, съобщавам за някакви слабости, нередности. *Първичните партийни организации в министерствата ... са длъжни да сигнализират за нередностите и недостатъците в работата на учреждението.* Уст. БКП. *Защо не сигнализирахте за тия безобразия в околийския комитет?* А. Гуляшки.

сигнализѝране *ср. Отгл. същ. от* сигнализирам.

сигна̀лист *м.* Човек, който дава сигнал (в 1 знач.). *Сигналист! Флагове за отблъсване и поздрав на господина адмирала.* Д. Добревски.

сигна̀листка *ж.* Жена сигналист.

сигнату̀ра *ж.* (лат.). *Спец.* Знак върху библиотечна книга, който показва мястото, където тя се пази.

сигнѝрам, -аш, *несв. Нов. Спец.* Поставям сигнатура. **сигнирам се** *страд.*

сигнѝране *ср. Отгл. същ. от* сигнирам *и от* сигнирам се.

сѝгур *нареч. Разг.* Навярно, сигурно. *Отчаял бях се, казвам ти, ама сега сигур ще се яде заек.* Елин Пелин.

сѝгурен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* (ит.). **1.** Който не се съмнява в нещо; уверен, убеден. *Хората може да поприказват за Тошка, но лоша дума за старата няма да кажат, в това тя беше сигурна.* Г. Караславов. *Хората с такива очи са честни, откровени, на тях човек може да се довери и да бъде сигурен, че няма да го подведат.* М. Марчевски. **2.** На когото (на който) може да се разчита, който заслужава доверие; надежден. *Адвокатът беше му казал, че ако не се съберат доказателства и не намерят сигурни свидетели, делото е изгубено.* Йовков. *Сигурен човек. Сигурна помощ.* **3.** Който не е застрашен от никаква опасност или несполука. *Но веднъж, тъкмо когато се мислеше най-сигурен, видя се подгонен от потеря.* Йовков. *Малцина можаха да се заловят за някоя, ако и скромна, но сигурна търговийка.* Вазов. *Сигурна служба. На сигурно място. Сигурно убежище.* **4.** Който показва твърдост, непоколебимост, увереност. *С чевръста и сигурна ръка ковачът довърши желязото.* Йовков. *Той беше среден на ръст човек с едва-едва отпуснати рамена, но в стаята влезе със здрава, сигурна стъпка.* Дим. Талев. *Сигурни движения.* **5.** Който непременно ще стане, ще се случи; неизбежен, неминуем. *Никакво ядене. Една хапка хляб значи сигурна смърт.* Л. Стоянов. *Сигурен успех. Сигурни печалби. Сигурна гибел.*

сѝгурно *нареч.* **1.** Твърдо, уверено, непоколебимо. *Тя се движеше леко и сигурно, сякаш тичаше по някоя ливада.* Ем. Станев. *Дръжи сигурно кормилото.* **2.** Несъмнено, безспорно. *Пристанището беше много неприветливо... Към това се прибавяше и мъката, че се разделям от доброто и лошото на Ню-Йорк, мисълта, че не може би, а сигурно няма да видя вече Америка.* Г. Белев. **3.** Навярно, вероятно. *Не знам какво решавате, но ти снощи не спа, а другите сигурно са спали цяла нощ.* Дим. Талев. *Със своите проникнати от топла обич думи, тя сигурно ще ме насърчи в моето начинание.* Влайков.

сѝгурност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сигурен. *Ти пък отде знаеш всичко това, та говориш с такава сигурност?* Влайков. *Това е нашият вожд, козелът — рече Дивата коза. — Той бди за сигурността на стадото. Пази ни от орлите, от ловците и от вълците.* Ем. Станев.

сиджѝм *м.* (тур.). *Диал.* Въже.

сиджѝмка *ж.* (тур.). *Диал.* Връв, въженце.

сиенѝт *м.* (гр.). Вид сива скала със зърнест строеж, която се употребява в строителството, за настилане на улици и др. *Витошки сиенит.*

сиенѝтен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* сиенит. *Сиенитни блокове.*

сизѝфов, -а, -о, *прил.* (гр.). За труд, работа — твърде тежък, но безплоден.

сизѝфовски, -а, -о, *прил.* Сизифов. *Сизифовски усилия.*

сѝла *ж.* **1.** Способност на живите същества да работят, да действуват чрез напрягане на мускулите. *Подпирам се на пушката, но усещам, че силите ме напущат.* Л. Стоянов. *Със сила и ловкост, които поручикът не подозираше, тя скочи, отблъсна го и хукна към вратата.* Г. Караславов. *Повечето от воловете остават на мястото си като заковани: не мърдат, не трепват, сякаш силите им са стигнали само да дойдат дотук.* Йовков. *Премерваме силите си. Губя сили. Физическа сила.* || Напрежение, изразходване на голяма енергия. *Отвориха вратата със сила. С последни сили.* **2.** Способност на човека да преодолява с воля и характер пречки, трудности, да проявява твърдост, устойчивост. *Майка ми... показа и в тоя случай силата на душата си.* Величков. *Престъпните мисли... играеха свободно и Еньо нямаше сили да ги обуздае.* Елин Пелин. *Когато до гроба на Велко израстна малкото гробче, Дона падна там, върху гроба на мъжа си, и заплака с глас. Дотук бяха стигнали силите ѝ, сега тя можеше да поплаче.* Дим. Талев. *Нравствена сила. Душевна сила.* || Само *мн.* Заложби, способности за дейност, за работа у човека. *Всеки гражданин е длъжен да се занимава с обществено полезен труд и да работи според своите сили и способности.* Конст., чл. 73. *Има вяра в собствените си сили. Отдал силите си за просветата на младежта.* **3.** *Науч.* Енергия, която предизвиква движение или изменя посоката или скоростта на движението. *Сила на тежестта. Центростремителна сила. Сила на съпротивление. Сили на взаимодействие.* **4.** Само *ед.* Степен, интензивност в проявата на нещо; напрежение. *Сила на електрическия ток. Сила на магнитно поле. Сила на светлината. Сила на звука. Сила на вятъра.* **5.** Висока степен в проявата на нещо; мощ. *Никой го не надминава* (Каблешков) *по силата и безкористието на чувствата, които внесе в революционното дело.* Величков. *Той го намери, без да пита някого, такава е чудната сила на инстинкта у лишените от зрение.* Вазов. *Две-три сухи дръвчета дадоха сила на огъня, огнището пламна.* Г. Караславов. *Сила на характера. Сила на навика. Сила на страстите. Емоционална сила.* **6.** Потик за дейност или проява. *Страстта е страшна сила, била тя за жена, за злато, или за корона.* Вазов. *Той забрави града. Една друга сила го прикова тука. Престъпните мисли... изпълниха душата му със страшни планове.* Елин Пелин. *Той не знаеше как другояче да ѝ отговори, за да разбере,... че няма сила, която да ги раздели.* Г. Караславов. **7.** За войска, държава и под. — който се отличава с голямата си мощ, който мъчно може да бъде победен. *Московецът пак се готви... Сила е той, и сила непобедима.* Цани Гинчев. *Тоя геройски народ направи чудеса, но какво може против такава сила?* Вазов. **8.** Само *ед.* Възможност за въздействие, действие и др. *Силата на Партията е в нейната сплотеност; единство на волята, единство на действията.* Уст. БКП. *Лекарството действува с голяма сила. Сила на знанието.* **9.** Обикн. *мн.* Обществена група с влияние. *Революционни сили. Класови сили. Реакционни сили. Тъмни сили. Демократически сили.* **10.** Само *мн. Прен.* Войска, войски. *С грамадни сили турците нападат тоя малък отряд, отхвърлят го и го преследват.* Йовков.

|| В съчет. **морски сили, въздушни сили, сухопътни сили** и др. — различни родове войска. **11.** *Прен.* Човек, който работи с успех в дадена област. *Неотдавна като млада надеждна сила, приеха го в партията.* Йовков. || Само *мн.* Изтъкнатите дейци в дадена област. *Нашите млади певчески сили завоюваха медали на фестивала. Артистични сили. Млади теоретически сили.* □ **В сила съм** — за закон, наредба и под.: важа, прилагам се. *И съвсем естествено бе също туй, че суровият партизански закон продължаваше да бъде в сила, че малодушното отстъпление без заповед се наказваше със смърт.* Дим. Димов. **В силата си съм (в пълната си сила съм)** — в най-силната си проява, в разгара си съм. *Ми-*[illegible] *тая ве-*[illegible]*. Тя е* [illegible]. **Велики сила** — държавите с най-големи материални възможности и международно влияние. **Влизам в сила** — за закон, наредба и под.: почвам да важа, да се прилагам. **Конска сила** (физ.) — единица за измерване мощност. **Нечиста сила** — в представите на суеверните: зъл дух, дявол. **По силата на** (книж.) — вследствие на, поради. **По силата на нещата** (книж.) — поради обстоятелствата. **Производителни сили** (иконом.) — хората и оръдията за производство, които създават материални блага. **Работна сила** (иконом.) — а) Труд, енергия, която създава, произвежда нещо. *Работниците при капиталистическия строй са принудени да продават работната си сила.* б) Работници. *Не достигаше работна сила.* **Със сила** — с насилие.

силабѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (гр.). *Литер.* Който е изграден върху редуване на групи с еднакъв брой срички. *Силабично стихосложение.*

силабѝчески, -а, -о, *прил.* Силабичен.

сила̀бо-тонѝчески, -а, -о, *прил.* *Литер.* Изграден върху редуване на групи с еднакъв брой срички и с еднаква ритмична стъпка. *Силабо-тоническо стихосложение.*

сила̀ж *м.* (фр.). *Спец.* Консервиран в ями зелен фураж.

сила̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който се отнася до силаж. *Силажна яма. Силажна машина. Силажно хранене.*

силажѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Приготвям силаж. *Стопанството силажира миналата година 350 тона фуражна царевица.* **силажирам се** *страд.*

силажѝране *ср.* *Отгл. същ. от* силажирам и *от* силажирам се. *Първенци в силажирането.*

сѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който притежава голяма физическа или двигателна сила; як, мощен. *Противоп.* слаб. *Но той беше необикновено як и силен: веднъж... сграбчи едно даначе през краката, издигна го като да беше агне и го преметна оттатък улука.* Йовков. *Две силни манастирски псета се хвърлиха въз нощния гост.* Вазов. *Жълтите ѝ обуща бяха по-високи, отколкото обикновено, и над тях се показваха силните и изящни нозе на циркова ездачка.* Йовков. *Силни мускули. Силни ръце. Силни коне. Силен мотор.* **2.** Който действува с голяма сила. *Любовта е сляпа. Силната любов накарва човека да жертвува мило и драго.* В. Друмев. *Силен дъжд. Силен вятър. Силна памет.* || Който се проявява с голяма сила; стихиен. *По откритото му лице се четеше силна вътрешна борба.* Вазов. *Кучето изглеждаше да има един от най-силните си припадъци на скръб.* Йовков. *Силно смущение. Силен огън.* **3.** Който притежава голяма мощ, който трудно може да бъде победен; мощен, могъщ. *Българите са народ силен и непобедим.* В. Друмев. *Тозчас изпращяха няколко пушки там — условен сигнал, че е забележен силен неприятел.* Вазов. *Силна държава. Силна войска.* || Който има голяма власт, влияние. *И да дрънкаш — все едно, няма да оправиш света. Не е ли тъй?... Е защо тогава да дразниш и да се смразяваш със силните хора?* Ал. Константинов. *Станка и сама знаеше, че чичо ѝ Киро... е много по-богат от баща ѝ. А с всеки нов ден той ставаше по-богат и по-силен.* Г. Караславов. **4.** Който притежава голяма душевна сила, твърда воля, устойчивост. *Прекрасен образ е този Рахметов... Силен мъж, който вярва твърдо и крачи без колебание напред.* А. Каралийчев. *Героинята Нора, разочарована от своя мъж, заявява му, че го напуща... Това е един силен характер, пред който аз се прекланям.* Вазов. *Нещастието прави човека силен и горд.* Стаматов. *Силна натура.* **5.** За спиртно или друго питие, лекарство, вещество и под. — който действува с голяма сила. *Изпозаспаха почти всички. Силната джибровица скоро повали и най-упоритите майстори пиячи.* Д. Немиров. || Който съдържа известно вещество в сравнително по-голямо количество. *Силен разтвор. Силен чай. Чаша силно кафе. Силен парфюм. Силна отрова.* **6.** Който има голямо въздействие; убедителен, значителен. *Старият адвокат чакаше наежен сина си, приготвил кратка, но много силна, унищожителна обвинителна реч.* Г. Караславов. *Тънките пръсти на дългите му ръце неспокойно стискаха късото моливче, с което подчертаваше най-силните места на манифеста.* А. Каралийчев. *Силни думи.* **7.** *Разг.* Който знае много (в дадена област или изобщо). *Силен по математика. Силен по латински. Силен ученик.* □ **Силен на деня** (разг.) — човек, който има власт или връзка с властта. **Силен ток** — ток с високо напрежение. **Силна храна** — много питателна и богата с витамини храна.

силика̀т *м.* (лат.). *Минер. Хим.* Обикн. *мн.* силикати — общо название на минерали и химически соли, които съдържат силиций.

силѝциев, -а, -о. *Прил. от* силиций. *Силициева киселина. Силициев двуокис.*

силѝций, -ият, -ия, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Хим.* Химически елемент, който не се среща в свободно състояние, а влиза в състава на много минерали (кварц, пясък и др.).

сѝлно *Нареч. от* силен; с голяма сила. *Чумакът изгуби търпение, ядоса се и тъй силно дръпна, че насмалко щеше да го събори от стола му.* Йовков. *На камбанарията нямаше никой, а тежките камбани се люлееха силно.* Елин Пелин. *Но туй щат братя да видят | и кога, майко, порасnат | като брата си ще станат: | силно да любят и мразят.* Ботев. || Във висока степен; много. *Лицето му беше невероятно грозно: разкривено, със силно издадени скули.* Г. Райчев. *Косите и ноктите им бяха силно каносани.* Д. Немиров. *Силно отровно вещество. Силно разредени газове.*

силното̀ков, -а, -о, *прил.* Който се отнася до машини, съоръжения и др. за ток с високо напрежение. *Силнотоков завод. Силнотоков трансформатор.*

сѝлов, -а, -о, *прил. Спец.* Който се отнася до сила (в 3 и 4 знач.), който използува някаква сила, енергия. *Силово поле. Силов трансформатор. Силови източници.*

силогѝзъм, -змът, -зма, *мн.* -зми, *м.* (гр.). Във формалната логика — умозаключение, при което от две дадени съждения (предпоставки) се извежда трето — извод.

силодобѝване, *мн.* няма, *ср. Нов.* Получаване, добиване на сила, енергия. *Водата, която изтича от язовира, се използува за силодобиване.*

сѝлоз *м.* (исп.). Голям специален склад за зърнени храни, цимент и др. *Мелницата с двата реда грамадни цилиндрични силози се очертаваше върху светналото на изток небе като старинен замък с кули-бойници.* П. Славински.

сѝлозен, -зна, -зно, *мн.* -зни. *Прил. от* силоз. *Силозна инсталация.*

сѝлом *нареч. Нар.* С насилие, със сила; насила. *Императорът е решил силом да възкачи на престола княз Ивана и изпраща войски срещу нас.* Вазов. *Сърцето силом се не зема. | Не е то пита, то се не ломи!* П. П. Славейков.

силомѐр *м.* Уред за измерване на физическа сила чрез стискане с ръка.

силуѐт *м.* (фр.). **1.** Едноцветно рисувано или изрязано по контурите изображение на човек, предмет и пр., което наподобява сянката му. **2.** Неясно очертание на човек, предмет и др., което не се вижда добре поради тъмнина, далечно разстояние и пр. *Дядо игумен спря очудено на прага, защото видя пред светата икона тъмния силует на жена с дете в ръка.* Елин Пелин. *Пред моите смаяни очи се разстилаше една величествена панорама, която се свършваше на юг със синкавия силует на Родопските гори.* Вазов. *На запад все още светеше червеникаво сияние, върху което се очертаваше камбанарията на черквата и голите замръзнали силуети на тополите около нея.* Дим. Димов.

сѝля, -иш, *мин. св.* сѝлѝх, *несв. Нар.* **1.** Карам някого насила да направи нещо; насилвам, принуждавам. *Всякак го силили да обади други някого.* Вазов. *Нарочно силеше жетварите да подреждат снопите в шахматни редици.* Я. Гуляшки. **2.** Полагам усилия, мъча се много да направя нещо; силя се. *Удря момък, удря, сили — на гърди навел главата.* Яворов. *Само, разправя тя, му викам да се прекръсти и той божем сили, ама не може да мръдне.* Елин Пелин. **3.** Стремя се да вървя бързо. *Нам ни остая толкова часа от деня, колкото ни трябва да се върнем в манастира, без да силим.* Вазов. *Разгорещените силни коне не можеха да се успокоят тъй лесно. Те силеха напред.* Йовков.

сѝля се, -иш се, *мин. св.* сѝлѝх се, *несв., сред.* Полагам усилия, мъча се, старая се. *Той напразно се силеше да ободри другарите си.* Вазов. *Другарят ми се сили да надвие безпокойството си.* Величков. *Евлоги се силеше да бъде весел, а тя се мъчеше да изглежда равнодушна.* Я. Гуляшки. *Старият човек се силеше да се усмихне, макар и неспокойно.* Я. Страшимиров.

силя̀х, *мн.* -хи, *м.* (араб.-тур.). *Остар.* **1.** Оръжие. **2.** Кожен пояс с прегради за нож, пищови и др.; силяхлък. *Като ги гледах разгърдени, ... с натъпкани с ятагани и пищови силяхи, ... сърцето ми тръпнеше от страх и отвращение.* Величков. *Под късия му кожух ... лъсват пищови и ножове, набучени в силяха му.* Йовков.

силяхлъ̀к, *мн.* -ци, *м. Остар.* Силях (във 2 знач.). *Другата си ръка бе сложил върху силяхлъка си, който беше пълен с револвери и ножове.* Дим. Талев. *Силяхлъкът му на пояса беше тъй широк, че в него можеше да се побере и планински топ.* Я. Страшимиров.

симбио̀за *ж.* (гр.). *Биол.* Съжителство на два организма от различен вид, от което и двата имат полза.

сѝмвол *м.* (гр.). Предмет, образ и пр., който е условен знак за някакво отвлечено понятие, за някаква идея. *Дълго време се извръщах назад и гледах с наслаждение силуета на воловете и на Стоичко, като един жив символ на труда.* Вазов. *Днес Съветският съюз е символ на борба за мир и свобода.* Н. Фурнаджиев. *Гълъбът е символ на мира.* □ **Символ на вярата** (църк.) — кратко изложение на основните начала на християнската религия; верую.

символизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Служа като символ на нещо. *Котвата символизира надежда.* **символизирам се** *страд.*

символизѝране *ср. Отгл. същ. от* символизирам *и от* символизирам се.

символѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* Упадъчно, антиреалистично течение в изкуството и литературата в края на XIX и началото на XX в., което си служи със символи и е проникнато от краен индивидуализъм и мистицизъм.

симво̀лика, *мн.* няма *ж. Книж.* Символично значение на нещо. *Едновремешните обичаи, изпълнени с такава дълбока символика, простотата на обноските ... — всичко това го трогваше дълбоко.* Йовков.

символѝст *м. Книж.* Представител на символизма.

символѝстка *ж. Книж.* Представителка на символизма.

символистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* символизъм *и от* символист. *Символистична поезия. Символистични драми.*

символѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е символ на нещо, който символизира нещо. *Символична фигура. Символично значение.*

символѝчески, -а, -о, *прил.* Символичен. *Символически знаци.*

символѝчески. *Нареч. от прил.* символически. *Говори символически.*

символѝчно *нареч.* По символичен начин.

симента̀лски, -а, -о. *Прил. от* Симентал — долина в Швейцария, в която се развъждат специална порода крави. *Сименталска крава.*

симетрѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* В който има симетрия. *По опънатото бяло платно тя везеше сложни шарки и плетеници, строго симетрични и чисти.* Дим. Талев. *Симетрични фигури.*

симетрѝчно. *Нареч. от* симетричен. *Бившият бакалски тезгях добиваше тази вечер още по-внушителен вид, отколкото в деня, в който*

[illegible] [illegible]ично *нареждаше върху него вест-* [illegible] *града.* Кр. Велков. *Сградите са* [illegible] *симетрично.*

симѐтрия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Съразмерност в разположението на частите на една цялост, пълно съответствие между двете ѝ половини. *В разположението на прозорците няма симетрия.*

симѝд *м.* (араб.). Вид питка от бяло брашно, приготвена със специална мая. *Аз бях така* [illegible]*дня, че хлябът ми се виждаше по-сладък и от симид!* Д. Немиров.

симидчѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* Човек, който продава и прави симиди.

симпатизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* *Книж.* Изпитвам симпатия към някого или нещо. *Той е благороден човек и ми симпатизира.* Вазов. *Симпатизирам на комунистическата партия Моята дейност почва от гимназията.* Дим. Димов.

симпатизѝране *ср. Отгл. същ. от* симпатизирам.

симпатѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който вдъхва симпатия; привлекателен, приятен. *Тя не е много красива, но е симпатично пъргаво момиче, леко като птичка, с черни и светли очи.* Елин Пелин. *Като се върна от чужбина, Нона завари не предишния Йосиф, а възмъжал, умен и симпатичен момък.* Йовков. *Симпатична физиономия.* □ **Симпатична нервна система** (анат.) — дял от нервната система, който регулира дишането, храносмилането, кръвообращението. **Симпатично мастило** (спец.) — вид безцветно мастило, което се вижда само след като написаното се прояви чрез нагряване или по друг начин.

симпатѝчно. *Нареч. от* симпатичен. *Тя говореше немски бавно и точно, както човек, който го е учил търпеливо от учители и книги. Но тъкмо това му се стори симпатично.* Дим. Димов.

симпа̀тия *ж.* (гр.). **1.** Склонност, която човек изпитва към някого; разположение, влечение. *Противоп.* антипатия. *Хъшовете първи път виждаха русите и хвърляха към тях погледи, пълни с любопитство и симпатия.* Вазов. *Цялата моя борба пред съда... би била по-малко успешна, ако не бяха симпатиите и моралната подкрепа, която аз чувствувах около мене.* Г. Димитров. *Фактът, че Русия се застъпва за православието, е бил от голямо значение да се засилят симпатиите на българите към Русия.* Б. Пенев. *Печеля симпатии.* **2.** *Разг.* Либе, изгора.

симпто̀м *м.* (гр.). Признак, който показва настъпването на някакво явление. *Увеличиха се симптомите на нова война. Симптоми на дифтерия.*

симптоматѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* *Книж.* Който служи като симптом за нещо, въз основа на който могат да се направят някакви заключения; показателен, знаменателен. *Държането му е симптоматично.*

симула̀нт *м.* (лат.). Човек, който симулира, който се преструва (обикн. на болен).

симула̀нтка *ж.* Жена симулант.

симула̀нтство, *мн.* няма, *ср.* Симулиране.

симула̀ция *ж.* (лат.). Симулиране.

симулѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Преструвам се с цел да измамя, да заблудя. *Йонков припадна от изтощение и безсилно провеси глава на гърди. — Дявол! — изруга Саваков... — Не симулирай, не симулирай!* Дим. Ангелов.

симулѝране *ср. Отгл. същ. от* симулирам.

симфонѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който има форма, характер на симфония (в 1 знач.). *Симфонична поема. Симфонична сюита.* □ **Симфоничен концерт** — концерт, изпълнен от симфоничен оркестър. **Симфоничен оркестър** — оркестър, който изпълнява симфонична музика.

симфонѝчески, -а, -о, *прил.* *Остар.* Симфоничен. *Симфоническа музика.*

симфо̀ния *ж.* (гр.). **1.** Голямо музикално произведение за оркестър, което обикновено се състои от 4 части. *Седма симфония от Бетовен.* **2.** *Прен.* Хармонично съчетание на отделни части в едно цяло. *Ярките и пъстри бои за него говореха, ридаеха, молеха се и благославяха — една сложна и покъртителна симфония, която само той умееше да разбира.* Йовков.

син, синът, синà, *зват.* сѝне, сѝнко, *мн.* синовè, сѝна (сл. ч.), *м.* **1.** Рожба от мъжки пол. *Ти ми си, синко, едничък, | ... | как ще те майка прежали | да идеш, синко, с татка си, | хайдутин като ще станеш!* Ботев. *В затвора се разчу, че доведените били баща и син, и не остана никой, който да ги не ожали.* Величков. *Първороден син.* **2.** *Нар.* Свойско, нежно обръщение на по-стар човек към дете или млад човек. *Дяконе Викентий! — продължи старецът — добре, синко, послугувай на България, като му е времето.* Вазов. *Тогава детето тичаше при дядо си, захлипнало от плач, и не можеше да се умири. — Мълчи, сине, мълчи — казваше старецът, като триеше сълзите му.* Елин Пелин. *Станке, ела, сине, ела!* И. Волен. **3.** *Ритор.* Човек като рожба на своя народ, като член на своята класа и пр. *България няма да забрави своите храбри синове.* Вазов. *Нямам причини да се срамувам, че съм българин, и се гордея, че съм син на българската работническа класа.* Г. Димитров. *Води ме, партийо, води ме | под своите бойки знамена! | ... | Аз всичко бих ти дал, да мога | да бъда твой достоен син.* Хр. Радевски. □ **Духовен син** — възпитаник, ученик. **Кучи (песи) син** (разг., руг.) — негодник. **Мамин син** (разг., неодобр.) — гален, разглезен син. **Син божи** — Исус Христос. **Сине майчин** (разг., неодобр.) — обръщение към човек, който се е провинил. *Стоичко замълча и помисли злобно: „Пинтия си, сине майчин!... Като лихварина от града, който продаде нивата на баща ми".* Дим. Димов.

син, сѝня, сѝньо, *прил.* Който има цвят на синчец, на ясно безоблачно небе; модър. *Лицето ѝ светна, стана по-хубава, и сега можеше да се види, че очите ѝ са сини и зъбите бели.* Йовков. *Над мене бдяха кротко от синия небесен купол белите звезди.* Елин Пелин. *Синя блуза. Сини метличини.* ‖ Посинял. *Не го жалеше той! Сини ще му направи месата или кост ще му счупи.* М. Кремен. □ **Син домат (патладжа̀н)** — патладжан (в 1 знач.). **Син камък** (хим.) — меден сулфат. **Синя китка** (бот.) — вид плевел по тютюна и слънчогледа. Orobanche ramosa. **Синя кръв** (книж.) — за означаване на лице от владетелски произход. **Ставам син-зелен** (разг.) — силно побледнявам от страх, гняв, яд и под.

синаго̀га *ж.* (гр.). Еврейски храм.

сина̀п *м.* (гр.). 1. Тревисто растение от семейството на кръстоцветните, с дребни жълти цветове, което расте по ниви и орници. Sinapis arvensis. *Колкото бяха по-близо нивите, толкоз изглеждаха по-светлозелени, по сочни и сред тях ... като злато блещеше на ... потоци жълт синап.* Йовков. 2. Семе от това растение, употребявано за лекарство и др. *Легна той и двете жени пак се разтичаха около него. Слагаха му и синап, и трици.* Г. Караславов.

сина̀пен, -а, -о, *прил.* Който се отнася до синап. *Синапен спирт. Синапена лапа.*

сина̀пов, -а, -о, *прил.* Синапен.

синджѝр *м.* (тур.). 1. Метална верига. *Тогава тя остави детето на пясъка ... и се наведе да отвърже синджира на лодката от големия кол.* Вазов. *Богдан окачи синджирите на жеглите, ... погали биволите и избърза.* К. Петканов. *Големите анадолски кучета не се и помръднаха на синджирите си.* Йовков. 2. Окови, вериги. *На другия ден тъмничарят му хвана двете ръце ... и стегна със синджира китките, плътно долепени една до друга.* А. Каралийчев. *Сеймени думат бабички: / Не плачи, бабо, не тъжи, / ... / юнак си сина родила. / ... / Доде му ръце вързахме, / девет синджира скъсахме.* Нар. пес. 3. Вид проста плетка.

синджѝрен, -а, -о. *Прил. от* синджир. *Синджирени бръмки.*

синджирлѝя *за трите рода, мн.* -йи, *прил.* 1. Който се отнася до синджир. 2. *Прен. Разг.* За кафе, ракия — който, сипан в чаша, образува венец от мехурчета по повърхността. *Кафе пия каймаклия, / а ракия синджирлия.* Нар. пес.

синджѝрче *ср.* Малък синджир; верижка. *Той издърпа ножчето си, което беше закачено със синджирче на колана му.* Ем. Коралов.

синдѝк, *мн.* -ци, *м.* (гр.). *Спец.* В капиталистическите страни — лице, което се назначава от общото събрание на кредиторите, за да се грижи за техните интереси, при обявена несъстоятелност на предприятие.

синдика̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до работническото професионално движение. *Синдикално движение. Синдикален съвет. Синдикален деец. Синдикален съюз.*

синдикалѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (фр.). Дребнобуржоазно опортюнистическо течение в работническото движение, което отрича необходимостта от политическа борба и политическа партия на работническата класа, както и диктатурата на пролетариата, като счита, че след победата на социалистическата революция организацията, планирането и управлението на производството ще се осъществят чрез работническите професионални съюзи.

синдикалѝст *м.* Привърженик на синдикализма.

синдикалѝстка *ж.* Жена синдикалист.

синдикалѝстки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до синдикалист и до синдикализъм.

синдика̀т *м.* (гр.). 1. В капиталистическите страни — вид монополистическо обединение за съвместна продажба на стоки, което има за цел да установи монополно господство на пазара и да диктува монополните цени. 2. Професионална работническа организация във Франция. ◻ **Воден синдикат** — кооперативно сдружение на притежатели на селски имоти и на граждани за използуване на водата за напоителни цели и отводняване на блатисти местности.

синева̀, *мн.* няма, *ж.* (рус.). 1. Светлосиният цвят на небесния простор; лазур. *Синевата на небето и блясъкът на морската шир ослепяват очите.* К. Константинов. *Стаята се напълни със слънчев блясък; в чистите стъкла на прозорците сияеше ясна небесна синева.* Дим. Талев. || Ясно, безоблачно небе, лазур. *Тънки облачета бяха се раздиплили високо в синевата.* Йовков.

синевина̀, *мн.* няма, *ж.* Синева, лазур. *Прозорецът беше широко разтворен и отвън нахлуваха ярки слънчеви лъчи. Небето трептеше в чудна синевина.* Дим. Ангелов. *Над нивите повя ветрец, чучулига се стрелна в синевината.* А. Гуляшки.

синедрио̀н *м.* (гр.). *Книж.* 1. Съвет от старейшини в древна Юдея, който е изпълнявал административни, съдебни и религиозни функции. 2. *Прен. Ирон.* Събрание, съвет. *Неограничената власт на беловласите старци от селския синедрион рухна изведнаж.* Йовков.

синѐене *ср. Отгл. същ. от* синея *и от* синея се.

синекдо̀ха *ж.* (гр.). *Литер.* Стилистична фигура, с която се назовава общото чрез частното, цялото чрез частта му, напр. огнище вм. дом, гърла вм. хора.

синеку̀ра *м.* (лат.). *Книж.* В условията на буржоазното общество — платена длъжност без служебни задължения.

синеку̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* синекура. *Синекурна длъжност.*

сѝнене *ср. Отгл. същ. от* синя *и от* синя се.

синео̀к, -а, -о, *прил.* Който е със сини очи. *Доктор Соколов беше млад човек на двадесет и осем години, левент, с лъскава руса коса, синеок.* Вазов. *Лазар веднага позна между тях племенника си Стефан — рус, напет, синеок момък.* Дим. Талев.

синѐц, *мн.* няма, *м. Нар.* Синковец. *У дяда Трена какъв е синец израсъл! Чегато не е момче, а капка от роса!* Каравелов.

синѐя, -ѐеш, *мин. св.* синя̀х, *прич. мин. действ.* синя̀л, -а, -о, *мн.* синѐли, *несв.* Синея се. *А далече на юг синее Балканът, обвит в мараня като мираж.* Ем. Станев. *Небето синееше, а из въздуха се носеше миризма на люляк.* Дим. Димов.

синѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* синя̀х се, *прич. мин. действ.* синя̀л се, -а се, -о се, *мн.* синѐли се, *несв., сред.* Изпъквам с ясносиния си цвят. *Отечество любезно, как хубаво си ти! / Как чудно се синее небето ти безкрайно!* Вазов. *Цялата градина се синее от теменужки и жълти пролетни цветица.* Г. Райчев. *Гъста и тежка е зеленината на овошките, някъде над сухите дувари се синее люляк или висят жълти кичури на цъфнал салкъм.* Йовков.

синѝгер *м.* Дребна пъстра пойна птичка, която живее обикн. около човешки жилища. Parus. *На клонче ледено кацнал / синигер пъстрокрил.* Елин Пелин.

синѝгерски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до синигер. *Синигерско гнездо.*

синѝлка *ж.* Разтвор от синило.

синило, *мн.* -а, *ср.* 1. Само *ед.* Синя боя за памучни и вълнени материи. 2. Само *ед.* Синка за пране. *Сложих прането в синило, за да стане по-бяло.* 3. Синьо петно по тялото, останало като следа от удар; синина. *Нека носим още бразди по челото, | синила от бича, следи от теглото.* Вазов.

синина *ж.* 1. Само *ед.* Син или светлосин свет. *С нетърпение чакаше априлските дни, нежната синина на небето и яркото пролетно слънце.* К. Константинов. *Синината в очите му сякаш още повече се сгъсти и изстина.* П. Вежинов. 3. Ясно безоблачно небе; синева, синевина. *Но имаше много слънце и преди всичко — просторно и синьо небе ... Нежна и светла като коприна беше тая синина.* Йовков. 2. Синкаво петно по тялото. *Матьо се съблече и Сами започна да оглежда сините по тялото му.* Дим. Ангелов. *В същото време очите ѝ необикновено някак си бяха се размътили и наоколо бяха заобиколени с големи синини.* Влайков. *За пръв път лицето ѝ беше малко посърнало, под очите ѝ личеха синини. Явно беше, тя ред нощи не е спала както трябва.* Кр. Григоров.

синия *ж.* (тур.). *Нар.* 1. Ниска кръгла масичка за хранене; паралия. *Сложиха трапеза — ниска дървена синия, но само за гостите, за Йоана и за трима-четирима още от по-старите мъже.* Дим. Талев. 2. Голяма кръгла тава, тепсия. *Найнапред с голямата синия ... донесоха току-що извадена от пещта, зачервена кавърма.* Йовков. *Домакинята ... пое от слугинята сребърната широка синия с предметите на прощапалника.* Вазов.

синка *ж.* 1. Вид синя боя, ултрамарин, която се употребява за оцветяване на вода, в която се плакне пране. 2. Само *ед.* Вода, в която е разтворена такава боя. *Сложих прането в синка.*

синкав, -а, -о, *прил.* Който е с цвят близък до синия; възсин. *До прозореца стоеше Лалка, жена му, облечена скромно в синкава рокля.* Вазов. *Лицето му беше черно ... с избледнели синкави устни.* Йовков. *Той запали цигара и дълго гледа в синкавите струйки на дима.* А. Гуляшки. *Горе на билото сияеше светлият зимен ден, а тук, макар да беше навалял дебел сняг, всичко беше потънало в синкав здрач и тишина.* М. Марчевски.

синко. Вж. с и н.

синковец, *мн.* -вци, *м.* *Нар.* 1. *Неодобр.* Негодник, нехранимайко. *Това ли е научил тоя синковец в Париж? — трепереше от гняв старецът.* Вазов. 2. Способен, смел човек, юначага. *Копаят синковците, разбиват камъка.* А. Каралийчев. *Умни са синковци, прибави един трети хъш.* Вазов.

синкопа *ж.* (гр.). 1. *Муз.* Изместване на тактовото ударение от силно време на слабо. 2. *Мед.* Внезапно прилошаване вследствие мозъчна анемия, при което съзнанието се замъглява или загубва. 3. *Езикозн.* Изпускане на един или повече звукове в средата на дума.

синкретизъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (гр.). 1. *Изк.* Слятост, неразчлененост, характерна за първоначалното, неразвито състояние на първобитното изкуство. 2. *Филос.* Разновидност на еклектизма — свързване на разнородни, противоречиви един на друг възгледи.

синкретичен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил.* от синкретизъм. *Синкретично изкуство.*

синов, -а, -о, *прил.* Който се отнася до син. *Старата вдигна глава и потопи поглед в радостния блясък на синовите очи.* Вес. Геновска. *Бащина поука, синова сполука.* Погов.

синовен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който е присъщ за отношенията на син или дъщеря към родителите. *Синовен дълг. Синовна обич. Синовни чувства.*

синод *м.* (гр.). *Църк.* 1. Върховна управа на православна църква. 2. Сградата, в която се помещава тази управа.

синодален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до синод. *Синодална библиотека.* □ **Синодални старци** — членове на синода.

синология, *мн.* няма, *ж.* (лат.). Наука, която се занимава с езика, историята, културата и пр. на китайския народ.

синоним *м.* (гр.). *Езикозн.* Дума, близка или еднаква по значение с друга дума от същата част на речта, но различна от нея по звуков състав, напр. брадва, секира; пирон, гвоздей и др.

синонимен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Който се отнася до синоними. *Синонимен речник. Синонимна група.*

синонимика, *мн.* няма, *ж.* *Езикозн.* Наличност, съвкупност от синоними в един език.

синор *м.* (гр.). *Нар.* Граница между ниви, ливади и др.; межда, слог. *Далече някъде, на един синор между зелените нивя се белееше нещо.* Елин Пелин. *Вървяхме с татко край синора на едно изоставено лозе.* Д. Немиров. *Между разкривените синори ... се очертаваха тъмнозеленикавите петна на ръжта.* Г. Караславов.

синорен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до синор. *Синорен камък.*

синпур, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Остар.* Сяра.

синтагма *ж.* (гр.). *Езикозн.* Интонационно оформена смислово-синтактична единица на речта, съставена от една или няколко думи, които изразяват в даден контекст просто или сложно понятие.

синтаксис *м.* (гр.). *Грам.* Дял от граматиката, който се занимава с видовете изречения и техния строеж. || Система от видовете изречения в един език.

синтактичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до синтаксис. *Синтактичен разбор.*

синтез *м.* Синтеза.

синтеза *ж.* (гр.). 1. *Филос.* Метод на изследване чрез свързване на отделни елементи в едно цяло. *Противоп.* анализ. || Резултат, извод, получен при такова изследване. 2. *Хим.* Процес на изкуствено получаване на сложни химически съединения от по-прости.

синтезирам, -аш, *несв.* и *св.* Обобщавам в синтеза. **синтезирам се** *страд.*

синтезиране *ср.* *Отгл. същ. от* синтезирам *и от* синтезирам се.

синтетичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който свързва в едно цяло отделни елементи. *Противоп.* аналитичен. *Синтетичен метод.* 2. Който е склонен към синтеза, обобщение. *Синтетичен ум.* 3. Който е получен чрез химическа синтеза. *Синтетичен петрол. Синтетичен каучук.*

□ **Синтетични езици** (езикозн.) — езици, в които граматическите отношения в изречението се изразяват чрез формите на самите думи.

синтетѝчески, -а, -о, *прил.* Синтетичен.

синтетѝчност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* синтетичен.

синузѝт *м.* (лат.-гр.). *Мед.* Възпаление на синусите.

сѝнус[1] *м.* (лат.). *Мат.* Отношението на срещулежащия катет към хипотенузата в правоъгълен триъгълник.

сѝнус[2] *м.* (лат.). *Анат.* Название на някои кухини на черепните кости.

сѝнусен[1], -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който се отнася до синус[1]. *Синусна функция.*

сѝнусен[2], -сна, -сно, *мн.* -сни. *Прил. от* синус[2]. *Синусно възпаление.*

сѝнусов, -а, -о. *Прил. от* синус[1]. *Синусова таблица.*

синхронѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Книж.* Едновременно съществуване на процеси и явления.

синхронѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* синхронизъм.

синхронѝчески, -а, -о, *прил.* Синхроничен.

синцѝ *мн., ед.* няма, *м.* Мъниста. *По плитките си младата жена беше навързала стари парички, синци и сухи чеснови скилиди, за да се предпази, според поверието, от уроките на лоши хорски очи.* Г. Караславов.

синчàга, -та, *мн.* -ги, *м.* 1. Снажен, едър мъж; юначага. *Работи тоя синчага, не се шегува.* || *Неодобр.* Негодник, синковец. *Много хубаво е постъпило почитаемото правителство, като се е разпоредило да пипнат тоя синчага за яката и да го въдворят на местожителство.* Ал. Константинов. 2. *Неодобр.* Син. *Синчагите и дъщерите на големите банкери, индустриалци, износители и чифликчии се изтягаха по варненските плажове.*

синчèц, *мн.* няма, *м.* 1. Ранно пролетно цвете със сини разположени на гроздове цветчета. Scilla bifolia. *Минзухарът и синчецът се показаха по поляните с млада сочна трева.* Ем. Станев. 2. Синя метличина. Centaurea cyanus. *През нивите вървяха, окичени с цветя, с ярки макове иситен синчец, група деца.* Ив. Мартинов.

синьòр *м.* (ит.). Господин.

синьòра *ж.* (ит.). Госпожа.

синьорѝна *ж.* (ит.). Госпожица.

сѝня, -иш, *мин. св.* сѝних, *несв.* 1. Боядисвам в син цвят. 2. Плакна пране в синка. **синя се** *страд.*

сѝняк, *мн.* -ци, *м. Нар.* Посиняло място по тялото, получено от удар; синина, синило.

сѝпаница *ж. Нар.* Вариола, едра шарка. *А лицето му било нашарено от сипаницата и децата се бояли от него.* Каравелов.

сѝпаничав, -а, -о, *прил. Нар.* 1. Който е болен от сипаница, вариола. 2. За човешко лице — със следи от сипаница. *В кръчмата, до джамлъка към улицата, седеше посърнал Стоичко Данкин — дребен и свит селянин с бледо сипаничаво лице.* Дим. Димов.

сѝпвам, -аш, *мин. св.* сѝпвàх, *несв.*; **сѝпя,** -еш, *мин. св.* сѝпàх, *несв.* и *св.* 1. Слагам, прехвърлям нещо зърнесто или полутечно от съд, чувал и пр. на друго място. *Божан вършееше и сипваше жито в хамбара си с една трескава алчност и ненаситност.* Елин Пелин. *Сега да сипем зърна в коша — рече тя. — Вземи чувала на гърба си!* Йовков. *Децата се прибраха и майка им почна да сипва яденето.* О. Василев. 2. Наливам течност в нещо. *Сестра ѝ дойде тоз час при нея, сипа ѝ в една чаша вода и захвана да я успокоява.* Влайков 3. *Диал.* Поливам някому да се мие. *Сипвай на баща си да се измие.* **сипвам се, сипя се** *страд.*

сѝпвам се, -аш се, *несв.*; **сѝпна се,** -еш се, *мин. св.* сѝпнàх се, *св., сред. Нар.* За много хора, навалица — струпвам се изведнаж и от разни страни на едно място. *На това място идваха поклонници през цялата година, но на празника на св. Богородица се сипваше народ от цяла Южна България.* Г. Караславов. *Всичкият свят се сипва в черкова.* Влайков. *Ще изляза и аз малко до хорото. Цяло село се е сипнало там.* Г. Райчев. 2. За множество, навалица — пръскам се на разни страни. *Стадото се сипна по поляната.* □ **Зора се сипва** — зазорява се.

сѝпване *ср. Отгл. същ. от* сипвам *и от* сипвам се.

сѝпей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* Стръмен планински склон, покрит с дребни камъни. *Обичам те, мое мило отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали.* Каравелов.

сѝпка[1] *ж.* Малък пъстър кълвач. Dryobates minor.

сѝпка[2] *ж. Нар.* Възпаление на ларинкса; ларингит.

сѝпкав, -а, -о, *прил.* 1. Който лесно се сипе, рони; ронлив. *Изварата е сипкава и преседлива.* Влайков. *Разлюляха се клоните и посипаха сипкав снежен прах.* Я. Каралийчев. 2. За глас, звук — дрезгав, пресипнал. *Пак ли по махалата си отишла! — се провикна със сипкав глас Кара Мехмед. Кашлицата го задави.* П. Ю. Тодоров. *Сипкава кашлица.*

сѝпкаво. *Нареч. от* сипкав; дрезгаво, пресипнало. *Заговори по едно време, но сипкаво, на прекъсване, с пресъхнало гърло.* О. Василев.

сѝпкавост, -ттà, *мн.* няма, *ср.* Качество на сипкав.

сѝпна се. Вж. с и п в а м с е.

сѝпя[1], -еш, *несв.* Правя нещо да пада, да се излива, да се пръска в голямо количество. *Те (турците) сипели своите куршуми по сичките линии на въстаническия лагер.* З. Стоянов. *Аероплани сипеха бомби дене и ноще.* Йовков. || *Обр. Слънцето упорито бе се спряло посред синия небесен купол и сипеше огън и жар от висините.* Елин Пелин. **сипя се** *сред. От двете му страни се сипеха снаряди и мини, свистяха куршуми.* Ив. Мартинов. *А навън пролетният вятър шумеше в цъфналите овошки и белият цвят се сипеше по зеления килим на тревата.* Я. Гуляшки. *Сняг се сипе на парцали.*

сѝпя[2]. Вж. с и п в а м.

сѝпя се, -еш се, *несв., сред.* За пръст, печено тесто и др. — разпадам се, разделям се на дребни частици, роня се. *А тракторът бразди — лехи отмята, | пръстта се сипе — зърнеста и*

здрава. Ив. Бурин. *Курабиите се сипят в устата.*

сира̀к, *мн.* -ци, *м.* 1. Дете, на което са умрели двамата родители или единият от тях. *Нямам татко, майка: ази съм сирак.* Вазов. *Тя не се уплаши, когато след смъртта на баща си остана беден и самотен сирак.* Дим. Талев. *Майка му го остави сирак на година.* П. Ю. Тодоров. *От мал съм сирак останал | без татка, та и без майка.* Нар. пес. ◻ **Кръгъл сирак** — дете, на което са умрели и бащата, и майката.

сира̀че, *мн.* -та, *ср. Умал. от* сирак. *Сираче остана без майка, без баща.* Елин Пелин.

сира̀шки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до сирак. *Сън сънувах, ой нерадост, | опустяла младост, | гроб в усоя, гроб сирашки | под шумата гъста.* Яворов. *Нея знаеха, че е сираче, и всички я отблъсваха и пренебрегваха, особено по-заможните и разглезени деца ... В мълчаливия ѝ кротък поглед сякаш светеше отразена скръбта на нейната сирашка участ.* Г. Райчев.

сѝрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Обикн. в съчет.: **Сирна неделя** (нар.) — първата седмица от великденските пости, когато не се яде месо; сирница. **Сирни заговезни** (нар.) — последната вечер на тази неделя, когато се заговява и от млечни продукти и яйца.

сирѐна[1] *ж.* (гр.). *Митол.* Морско същество, с тяло и глава на жена и с опашка на риба, което притежава омаен глас.

сирѐна[2] *ж.* Апарат за произвеждане на силен, пронизителен резлив звук, употребяван за сигнали. *Сирената на локомотива свири.* А. Гуляшки. *Сирената засвири тревога. Автомобилна сирена. Фабрична сирена.*

сирена̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което произвежда или продава сирене.

сирена̀рница *ж.* Специално помещение, в което се приготвя сирене.

сирена̀рка *ж.* Жена сиренар.

сирена̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до сиренар и до сиренарство. *Сиренарски магазин. Сиренарско производство.*

сирена̀рство, *мн.* няма, *ср.* Производство на сирене.

сѝрене[1], *мн.* -та, *ср.* 1. Само *ед.* Полутвърд хранителен продукт, добит от мляко. *Тя отчупи доста голям къшей хляб, сложи върху хляба бучка сирене.* Дим. Талев. *Кръчмарят сложи трапеза, на която донесе хляб, кромид, сол и бито сирене.* Вазов. *Хляб с дупки, сирене без дупки.* Погов. 2. Само *мн.* Видове сирене. *След пет дена дотъртаха един готвач и едни кола закуски: хайвери ли не щеш, ... салами, бордо, сиренета.* Ал. Константинов.

сѝрене[2] *ср. Отгл. същ. от* сиря *и от* сиря се.

сѝреч *нареч. Остар.* С други думи, тоест. *Изпитваше кой е сърцат, сиреч, честен, | участник да стане във подвига свят.* Вазов. *Невястата оправи ли се, сиреч мина ли ѝ оная болест?* Влайков.

сирѝец, *мн.* -ййци, *м.* Лице от основното население на Сирия.

сирѝйка *ж.* Жена от основното население на Сирия.

сирѝйски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Сирия и до сириец.

сѝрище, *мн.* -а, *ср.* 1. Част от стомаха на агне сукалче, която се употребява за подсирване на мляко. *По клечките бяха закачени черни и бели котли, кожи, простреи да съхнат, черва със сирище.* Йовков. 2. Изкуствено получен препарат със същото предназначение.

сѝрница *ж. Нар.* Сирна неделя.

сирома̀х, *мн.* -си, *м.* 1. Много беден човек; бедняк. *След четири-пет години Еньо разпродаде всичко и остана последен сиромах.* Елин Пелин. *Сто лева! Че отде ще ги зема? ... Сто лева! Сиромах човек съм, нямам.* Йовков. 2. Човек, който буди съжаление, състрадание; злочест, нещастник, клетник. *Аз може млад да загина..., | но ... стига ми тая награда — | да каже нявга народът: | умря сиромах за правда, | за правда и за свобода.* Ботев. *А! Ранени са! Ранени! — говори ниско той. — Отиват назад. Ах сиромасите, как се влачат!* Йовков.

сиромахкѝня *ж.* Жена сиромах. *Хе там, виждаш ли в далечината, къде пуши комин? Там е колибата на една сиромахкиня.* А. Каралийчев.

сирома̀ш, -та̀, *мн.* няма, *ж. Събир.* Само членувано — най бедният слой от населението; беднотия. *Жал ми е за сиромашта. Стига са мачкали тоз народ, стига са го грабили.* Йовков.

сиромашѐене *ср. Отгл. същ. от* сиромашея.

сиромашѐя, -ѐеш, *мин. св.* сиромашах, *несв.* Ставам беден, сиромах; беднея.

сиромашѝя, *мн.* няма, *ж.* 1. Състояние, положение на сиромах; беднотия, бедност. *Света на рай ще ти обърна аз тебе. Ни болести ще има, ... ни сиромашия.* Елин Пелин. *Думите на Панко, че ще има край и тяхната сиромашия, че и за тях ще дойде „хубавото" и че това хубаво ще го докарат именно комунистите, я радваха и обнадеждваха.* Дим. Ангелов. 2. *Събир. Нар.* Най-бедният слой от населението; сиромаш, беднотия. *Та ние си го знаем. Сиромашията може ли да учи? Не може. Кой ще ме праща на училище по-рано? Никой.* Кр. Григоров.

сирома̀шки, -а, -о, *прил.* 1. Който няма достатъчно материални средства; беден. *Аз съм ... син на сиромашки родители, та по тая причина ходя от град на град за прехраната си.* З. Стоянов. 2. Който принадлежи на сиромах. *На сиромашко куче дълга опашка не му трябва.* Погов. *Сиромашко дете.* 3. Присъщ, свойствен на сиромах. *Сиромашко тегло.* 4. Прекалено скромен, беден. *Но влезте в къщи, господин подпоручик — ако не сте влизали в сиромашка къща. На двора ли ще стоим?* Хар. Русев. 5. Само членувано. Нещастен, клет, злочест. *Сиромашкият Бакърджия беше облян в кръв, едната му ръка висеше като дърво, лицето му приличаше на бяла кърпа.* З. Стоянов. *Говореха тихо, като кроткия дъжд се ронеха думите от устата им. Оплакваха сиромашкия народ.* А. Каралийчев. ◻ **Сиромашко лято** (нар.) — топлите дни след Димитровден.

сирома̀шки. *Нареч. от прил.* сиромашки. *Тя беше жена на средна възраст, сиромашки облечена.* Вазов.

сиро̀п *м.* (араб.). 1. Плодов сок, сварен със захар. *Вишнов сироп. Малинов сироп.* ‖ Разхладително питие от такъв сок, разреден със сода. 2. Гъста сладка течност от сварена захар с

определено количество вода. *Сироп за баклава. Сироп за кадаиф.* 3. *Мед.* Течно подсладено лекарство.

сиро̀пен, -а, -о. *Прил. от* сироп.

сиропита̀лище, *мн.* -а, *ср. Остар.* Обществено заведение, в което се отглеждат и възпитават сираци или деца от неизвестни родители. *Говореше се, че бил подхвърлено дете, израсло в някое от софийските сиропиталища.* П. Вежинов.

сиропита̀лищен, -щна, -щно, *мн.* -щни. *Прил. от* сиропиталище. *Сиропиталищна сграда.*

сѝрота *м.* и *ж. Нар.* 1. Сирак. *Сирота е тя. А баща ѝ беше народен човек... Но наскоро той бил убит. Скръбта завела в гроба и майката.* Йовков. 2. Нещастен, клет човек. *Кажи ми, мале, що плачеш? | Да не са татка хванали, | хванали или убили, | та ти си, мале, остала | сирота гладна и жадна?* Ботев. *Сирота аз, сирота! Каква ме орис постигна.* Елин Пелин. 3. Като *прил.* Нещастен, клет, злочест. *Божее, все до моята ли сирота глава ще дохождат тия мъки!* Чудомир. *Сироти деца.*

сиро̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Сирашки. *Като оназ вечерница в небето, | една бе в село Ралица девойка, | ... | сиротно чедо беше тя.* П. П. Славейков. 2. Нещастен, злочест. *Той чувствуваше, че умира от мъка, най-злочест и най-сиротен от всички хора на света.* Йовков.

сиротѝнски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до сиротиня. *Сиротински сълзи.*

сиротѝня *ж. Нар.* 1. Нещастна, клета, злочеста жена; нещастница. *И тя, сиротинята, била вдовица като мене.* Йовков. *Ама си мисля аз, сиротинята, какво ще правя при тебе... Каква ще съм ти прилика, като не умея да пиша дори името си.* А. Гуляшки. 2. Само *ед. Събир.* Найбедният слой от населението; беднотия, сиромашия. *От пари си червясал, а пък сиротинята мре край тебе.* Мих. Георгиев.

сиро̀тно. *Нареч. от* сиротен. *Живей сиротно с своето сираче | живот неволен тя сега.* П. П. Славейков.

сиро̀тност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сиротен.

сѝря, -иш, *мин. св.* сѝрѝх, *несв.* Слагам сирище в мляко, за да се получи сирене; подсирвам. *Не си е видял млад Стояно | как са овците доили, | как са сирене сирили.* Нар. пес. **сиря се** *страд.*

систѐма *ж.* 1. Установен ред в нещо, който се обуславя от правилно и закономерно свързване на неговите части. *Това голямо пространство е накръстосано с планински вериги по всяка-посока, без ред и система.* Вазов. 2. Метод на действие, който има за цел да установи определен ред, да внедри известни правила. *Няма система в работата си. Система на възпитание. Система на обучение.* 3. Начин, по който е организирано, извършено нещо. *А ние въведохме в работата си съветската система на часовия график.* А. Гуляшки. *В бригада „Иван Георгиев" под ръководството на майстора-копач Райчо Георгиев се въведе многозабойната система.* Раб. дело, 1950 г. *Данъчна система. Финансова система. Избирателна система.* 4. Редовно повтаряне на нещо. *Слабости от този вид не трябва да станат система. Система у него е да закъснява.* 5. Съвкупност от мисли, подчинени на определени принципи. *Философска система. Педагогическа система.* 6. Форма на обществен строй, обществено устройство. *Два свята — две системи — стоят една срещу друга, при което Съветската социалистическа система доказа своето преимущество над капиталистическата.* В. Коларов. 7. Единност и закономерност във функцията и разположението на съставните части на нещо. *Телескопът представя система от лещи. Нервна система. Костна система. Езикова система. Слънчева система. Система от водни електроцентрали и язовири.* 8. Специфичното техническо устройство за вид машина, оръжие и под. *Около седмица след вечерята у Макс при мене дойде някакъв млад господин и ми предложи револвер, система парабелум.* Г. Райчев. *Защо у вас... два трактора от една и съща система за еднакво число работни часове разходват различно количество гориво?* А. Гуляшки.

систематизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Привеждам в определен ред частите на нещо, нареждам в система. *Първо — намиране на квартира; второ — записване в университета; трето — търсене на работа — така беше систематизирал своя план, по точки.* А. Гуляшки. *Систематизирам записки.* **систематизирам се** *страд.*

систематизѝране *ср. Отгл. същ. от* систематизирам *и от* систематизирам се.

система̀тика, *мн* няма, *ж.* Научно подреждане в система по определен принцип; класификация. *Систематика на растения. Систематика на животни.*

систематѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който се извършва по определен ред, система. *През това време турското правителство беше отворило вече систематична борба против революционната организация.* Яворов. *Систематично обобщение.* 2. Който се повтаря постоянно. *Систематични закъснения.* □ **Систематичен каталог** — библиотечен каталог, изработен според вида и съдържанието на книгите и областите, към които спадат.

систематѝчески, -а, -о, *прил.* Систематичен. *Без упорита и систематическа работа за бързото повдигане на културното равнище на милионите работници... е невъзможно окончателно да се изкорени фашизмът.* Г. Димитров.

систематѝчески. *Нареч. от прил.* систематически. *Той въведе и руския език, който преподаваше систематически и умело.* Вазов.

систематѝчно. *Нареч. от* систематичен. *Тук е необходима желязна метла, която да действува планомерно, систематично, в продължителен период.* Г. Димитров.

систѐмен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Който се извършва по определен ред, план. *В болницата кракът на жената бе гипсиран, а след сваляне на гипса,... тя бе изписана с указания за системно лечение.* Дим. Ангелов. *Системна работа. Системно изложение.*

систѐмно. *Нареч. от* системен. *Работя системно.*

систѐмност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* 1. Качество на системен. 2. Ред, последователност, система. *Системност в изложението на даден факт.*

сит, -а, -о, *прил.* 1. Който се е нахранил добре, който не е гладен. *Който иска да си е сит и нагоен, да си е останал в бащиния си дюкян.* Вазов. *Той спокойно се наяждаше и спокойно*

заключваше пак храната си в дулапа. След това, сит..., лягаше на одъра. Йовков. *Ситият на гладния не вярва.* Погов. 2. Който насища; обилен, хранителен. *Ситият обед обаче отне охотата на другарите ми да се качат на острия Кадиин връх.* Вазов. 3. *Прен.* Който достатъчно е изпитал, преживял нещо и вече не му се иска. *Не ща да чуя за никакви причини, извинения и пр. Сита съм на туй. Парите си искам, това е.* Йовков.

ситàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което произвежда и продава сита.

ситàрка *ж.* Жена ситар.

сѝтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който се състои от по-малки от обикновено дребни частици. *Противоп.* едър. *Тихите вълни равномерно заливаха и напущаха мокрия ситен, златист пясък.* Вазов. *Времето беше се променило, духаше вятър и ситен сняг... прехвърчаше из въздуха.* Йовков. *Ще смеле ситно брашно за бели погачи.* К. Петканов. *Тя събра най-ситната плява, замеси я с жълта глина... Измаза грижливо и умело пръстените подове.* Г. Караславов. ‖ Сбит, гъст. *Сложих писмото на масата — нямах сили да го отворя... Прочетох набързо ситчите редове, но струваше ми се, че нищо не разбирам.* Г. Райчев. *Ситен бод.* 2. Само *мн.* За множество еднородни предмети — по-малък, по-дребен от обикновено. *Противоп.* едър, голям. *Момчето се усмихна приятелски и самодоволно, като показа ред ситни бели зъби.* Смирненски. *Около нея се трупаха децата и играеха със ситни бели камъчета.* Елин Пелин. *Сълзите сами течеха, ситни, солени, ще изгорят очите ѝ.* Дим. Талев. *По челото му блестяха ситни капчици пот.* Я. Гуляшки. *Ситни бръчки. Плат със ситни шарки.* 3. За мрежа и под. — който е с малки, сбити дупки; гъст. *Кожената ѝ чантичка лежи полуотворена върху бюфета и от нея се подава тънката ситна тантела на кърпичката ѝ.* Св. Минков. *Ситна панама. Ситно сито.* 4. *Нар.* За крачки, ход, хоро — който се извършва с къси престъпвания. *С бързи, ситни стъпки пресече малкия дол и излезе на хорището.* К. Петканов. *Ситно хоро.* □ **Ситни деца** (нар.) — малки, невръстни деца. **Ситни пари** (нар.) — дребни пари.

ситнèж *м.* 1. *Събир.* Дребни, ситни предмети; дребосък. *Хиляди човеци изпитват страданията на тоя бич, щастливи ако могат през два дена веднаж да погризнат коматче хляб, замесен с пръст и сламен ситнеж.* Вазов. 2. *Остар.* Отдел в списание, в който се поместват кратки статии върху дребни въпроси. *Моля, тури приложеното в ситнежа на Българска сбирка.* Вазов.

ситнèне *ср. Отгл. същ. от* ситня *и от* ситня се.

сѝтно. *Нареч. от* ситен. *Принесе една чиния, пълна с нарязани на ситно лук и мерудия.* Влайков. *Над полето се носеха мъгли и дъждът валеше ситно и тихо.* Йовков. *Тя полека слезе по стълбата, премина ситно широкия двор... и излезе с наведена глава на улицата.* Елин Пелин. *Това беше дълга, ситно тъкана лента от бяла вълна.* Дим. Талев.

ситнѝ, -ѝш, *мин. св.* ситнѝх, *несв.* 1. Правя нещо на ситни, дребни частици; наситням. *Ситня лук за запръжка.* 2. Вървя или играя със ситни стъпки. *Той се накани да извика, но видя, че Стойковица... бързо-бързо ситнеше насам.* Йовков. 3. За дъжд — валя на ситни капчици. *А вън ситни, ситни дъждецът.* К. Христов. *Вън беше се развиделило и ситнеше слаб дъждец, от който едва потрепваха листата на дъба.* И. Волен. **ситня се** *страд.*

сѝто, *мн.* ситà, *ср.* 1. Съд за пресяване на брашно и др., който се състои от ситна мрежа, опъната на специална рамка. *Гърмяха глухо камъните, плющяха ремъците, ситата шумяха.* Йовков. *Натрошеният чакъл се сортираше през железни сита и се товареше на вагони.* Дим. Ангелов. *Минал през сито и през решето.* Погов. *Ситно сито. Едро сито.* 2. *Прен. Разг.* Пречка, препятствие, което мъчно се преодолява. *Голямо сито ще има на приемните изпити.*

сѝто. *Нареч. от* сит. *Ядоха и пиха сито и шумно.*

сѝтост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сит. *Мълчаха и сега дълго двамата съпрузи, еднакво отдадени на празничното следобедно доволство и блажена ситост, или и двамата заслушани в детската глъчка вън.* Дим. Талев. *В къщи имаше ситост от всичко.* Д. Немиров.

ситуациòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* ситуация. *Ситуационна скица. Ситуационен план.*

ситуàция *ж.* (лат.). *Книж.* 1. Положение, състояние, обстоятелства. *Партията претърпя морално-политическо поражение; беше пропусната извънредно благоприятната ситуация за пълното разгромяване на монархо-фашистките сили още в самото начало на тяхното настъпление.* Г. Димитров. *Драматическа ситуация.* 2. *Архит.* Описание, скица на разположението на строителен обект. 3. *Остар.* Опис и сметка за изработена част от строеж.

сѝфилис, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Мед.* Венерическа болест с тежки последици.

сифилитѝк, *мн.* -ци, *м.* Човек, болен от сифилис.

сифилитѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до сифилис. *Сифилитичен белег.*

сифилитѝчески, -а, -о, *прил.* Сифилитичен.

сифòн *м.* (гр.). 1. Приспособление от извита тръба за преливане течности от по-висок съд в по-нисък. 2. Приспособление от двойно извита тръба, с която се затваря умивалник и под. 3. Вид бутилка за газирана вода. ‖ *Разш.* Самата газирана вода. *Пия вино със сифон.*

сифòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* сифон. *Сифонна тръба.*

сияен, -ѝйна, -ѝйно, *мн.* -ѝйни, *прил.* 1. *Поет.* Който сияе, който пръска лъчи; лъчезарен. *И във всяка капчица-сълза | се огледа белий ден сияен, — | и усмихнат мина пак нехаен.* П. П. Славейков. *Зората | на изток сияйна, девствена изгря.* К. Христов. 2. *Прен.* Който изразява силна радост. *Връща се със сияйно лице... и захласнато ми пришепва.* Ал. Константинов.

сияйно. *Нареч. от* сияен. *Слънцето грееше сияйно.*

сияйност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж.* Качество на сияен.

сияние, *мн.* -я, *ср.* 1. Лъчисто окръжение около нещо, което гори или свети. *Вечер... грееха огнените сияния на запалените села.* Йовков.

Кърджалиите се раздвижиха... В сиянието на огньовете се замяркаха черните им сенки, пораснали и удължени. Йовков. **2.** Светлина около нещо; ореол. *Някакво странно сияние се излъчва около главата на легналата.* Влайков. *Ръка, ръка ще излее той* (златарят). *В някакво сияние трепти пред него тая ръка и ето, ще я доловѝ — дига десница.* П. Ю. Тодоров. **3.** *Прен.* Блясък. *Девойката омайваше..., неотразимо възхитителна в разцвета на моминска красота и сияние на младостта.* Вазов. □ **Северно сияние** — осветяване на горните пластове на атмосферата, наблюдавано в някои полярни области.

сия̀телство, *мн.* -а, *ср.* (рус.). *Остар.* В съчет. с местоименията Ваше, негово, тяхно, техни — титла на княз или граф.

сия̀я, -я̀еш, *мин. св.* сия̀х, *несв.* **1.** Излъчвам или отразявам ярка, силна светлина; блестя. *Ей небето се очисти, | слънце радостно сияй.* Елин Пелин. *В студеното чисто небе сияеше луната.* А. Гуляшки. *Около главите им сияе по едно златно колело.* Влайков. **2.** *Прен.* Имам радостен израз на лицето. *Влизаха, поздравяваха, а стопаните сияят от радост.* Дим. Талев || За лице, поглед, усмивка — имам радостен израз. *Детското ѝ лице... сияеше също като тоя пролетен ден.* Елин Пелин. *Очите ѝ сияеха от радост.* **3.** *Прен.* Правя силно впечатление; блестя, изпъквам. *А Тодора... сияеше от младост и красота.* К. Петканов. *И блян ме сладостен люлее | за оня лъчезарен край, | де вечно щастие владее, | де вечна красота сияй.* Дебелянов.

ска̀жа. Вж. с к а з в а м.

сказа̀ние, *мн.* -я, *ср. Старин.* Разказ за отдавна минали събития; предание. *Четете, и знайте що съм аз писал, | от много сказания и книги събрал.* Вазов. *След няколко години, казва сказанието, из гроба му захванала да излиза благовонна миризма.* Вазов.

ска̀звам, -аш, *несв.*; **ска̀жа,** -еш, *мин. св.* ска̀за̀х, *св. Остар.* Произнасям плавно, разказвам, декламирам. *Сказвал житиета от самий амвон.* Вазов. **сказвам се, скажа се** *страд.*

ска̀зване *ср. Отгл. същ. от* сказвам *и от* сказвам се.

ска̀зка *ж.* Изложение пред слушатели по някой въпрос; беседа, доклад. *Държа сказка. Научна сказка. Популярна сказка.*

сказу̀емен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил. Грам.* Който се отнася до сказуемо. *Сказуемно определение.*

сказу̀емо, *мн.* -и, *ср. Грам.* Глаголът като главна част на изречението.

ска̀зчик, *мн.* -ци, *м.* (рус.). Лице, което държи сказка.

скакалѐц, *мн.* -лцѝ, *м.* **1.** Ливадно насекомо със зелен цвят, дълги задни крака и пипала, което се движи чрез скачане. Locusta viridissima. *Най-сетне те се приближиха до един закъснял щъркел, който се разхождаше важно из ливадите и диреше да клъвне някой скакалец.* Ем. Станев. *Отиваше навътре в полето и ловеше мишки и скакалци.* Йовков. **2.** Насекомо, което прелита на рояци и причинява големи щети на растителността. Pachytylus migratrius.

ска̀ла *ж.* В някои уреди и апарати — линия с нанесени по нея деления. *Той седна до радиото, намести скалата на Москва и засили.* Дим. Ангелов. *Скала на термометър.*

скала̀ *ж.* **1.** Голяма каменна маса, която се издига над земната повърхност; канара. *Обичам те, мое мило отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали.* Каравелов. *От двете страни на реката се издигаха високи голи урви, насеяни със сипеи, скали и зъбери.* Вазов. *Кажи им, майко, да помнят, | да помнят мене да търсят: | бяло ми месо по скали, | по скали и по орляци.* Ботев. *Той навлезе в планината по течението на една рекичка, която се провираше между високи чудати скали.* Елин Пелин. **2.** *Спец.* Каменна маса с еднороден строеж. *Гранитна скала. Сиенитна скала.*

скала̀к, *мн.* -ци, *м. Нар.* **1.** *Събир.* Много скали на едно място. *А там в скалака бе последний бой.* Вазов. **2.** Голяма скала.

ска̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който се състои, който е получен от скала̀. *Скални отломъци. Скален прах.* **2.** Който живее или вирее по скалите. *Скална яребица.*

скалѝст, -а, -о, *прил.* Покрит със скалѝ. *Вървиме по ронливия глинест червен бряг. В морето — скалисти черни островчета.* А. Каралийчев. *Тя сякаш чува хайдушката песен на Балкана: горите ечат от тази бунтовна, стихийно мощна песен и високи скалисти върхове разнасят нейното ехо далече, далече.* Дим. Ангелов. *На другия бряг, по-стръмен и скалист, бяха кацнали само няколко къщи.* Йовков.

скалп, ска̀лпът, ска̀лпа, *мн.* ска̀лпове, ска̀лпа (сл. ч.), *м.* (лат.). Кожа от черепа заедно с косата.

скалпѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Одирам кожата на черепа заедно с косата. **скалпирам се** *страд.*

скалпѝране *ср. Отгл. същ. от* скалпирам *и от* скалпирам се.

скалъ̀пвам, -аш, *несв.*; **скалъпя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Разг. Пренебр.* **1.** Правя нещо набързо, как да е, без да влагам майсторство, като самоук. *Скалъпих си колиба за кучето.* **2.** *Прен.* Измислям, скроявам. *Скалъпиха лъжливо обвинение срещу подсъдимия.* **скалъпвам се, скалъпя се** *страд.*

скалъ̀пване *ср. Отгл. същ. от* скалъпвам *и от* скалъпвам се.

скалъ̀пен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* скалъпя. **2.** Като *прил.* Който е направен набързо, как да е, без да е вложено майсторство.

скалъ̀пя. Вж. с к а л ъ п в а м.

скамбѝл, *мн.* няма, *м.* (ит.). *Остар.* Вид игра на карти.

скамѐйка *ж.* (лат.). Пейка. *В салона има скамейки и столове.* □ **Изправям някого на подсъдимата скамейка** — давам някого под съд, обвинявам някого. **От ученическата скамейка** — от ученичество. **Подсъдима скамейка** — място в съда, определено за подсъдимия. *От любопитство той влезе в заседателната зала още на първото дело. На подсъдимата скамейка седеше брадясал мъж на около петдесет години.* Дим. Ангелов.

сканда̀л *м.* (гр.). Неприлична, шумна, нередна постъпка, която възмущава околните, като разпра, побой и под. *Тя подозираше мъжа си, следеше го и от това често произлизаха необхо-*

[illegible] Елин Пелин. *Той поч-* [illegible] *скандал.* Ал. Кон- [illegible] *Вдигам скандал.* 2. Не- [illegible] нарушава обществения [illegible] околните. *Твоето поя-* [illegible] *Рада в стаята ѝ ще се* [illegible] *скандал.* Вазов.

скандалджийка *ж.* Жена скандалджия. [illegible] *атница — сега актриса и* [illegible] *ата зная ли каква е?* Вазов.

скандалджия, -та, *мн.* -йи, *м.* Лице, кое- [illegible]

скандален -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Кой- [illegible] околните. *От всякъде е уволня-* [illegible] *истории.* Вазов *Скандално по-* [illegible]

скандализирам, -аш, *несв.* и *св.* Възму- [illegible] [illegible]ого с неприличното си държане. **скан-** [illegible] **се** *страд.* и *сред.*

скандализиране *ср. Отгл. същ. от* скан- [illegible] *и от* скандализирам се.

скандално. *Нареч. от* скандален. *Държи* [illegible]*лно.*

скандинавец, *мн.* -вци, *м.* Лице от наро- [illegible], които населяват Скандинавския полустров.

скандинавски, -а, -о, *прил.* Който се от- нася до скандинавец.

скандирам, -аш, *несв.* и *св.* (лат.). 1. Произ- насям стихове, като подчертавам ритмичната стъпка. 2. Изговарям ритмично в такт заедно с други възглас, лозунг и под. *Децата скандират: „Привет на децата от целия свят“.* Отеч, фронт, 1950 г. **скандирам се** *страд.*

скандиране *ср. Отгл. същ. от* скандирам *и от* скандирам се.

скапан, -а, -о, *прил.* Разложен, изгнил, про- гнил. *Скапан зеленчук. Скапано месо.*

скапаност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Състояние на скапан.

скапвам се, -аш се, *несв.*; **скапя се,** -еш се, *мин. св.* скапах се, *св.*, *сред.* Развалям се, повреждам се, ставам негоден за употреба поради гниене; сплувам се. *Ябълките са се скапали.*

скапване *ср. Отгл. същ. от* скапвам се.

скапя се. Вж. с к а п в а м с е.

скара *ж.* (гр.). 1. Закрепени една до друга или кръстосани железни пръчки за печене върху жарава на месо и др. *Наточи вино, сложи на скарата наденици. Тия хора са гладни като вълци.* А. Каралийчев. 2. Само *ед. Прен.* Печено месо, кебапчета и др. върху такова приспособление. *Поръчаха си скара за вечеря. Скара и бира.* 3. Чугунена решетка в долната част на печка за поемане на въздух при горене. 4. Дървена решетка, която се поставя на пода за предпазване от влага и студ. *Жени с ярки костюми и японски шапки се припичаха лениво на дървените скари.* П. Вежинов.

скарам. Вж. с к а р в а м.

скарам се. Вж. с к а р в а м се.

скарвам, -аш, *несв.*; **скарам.** -аш, *мин. св.* скарах, *св.* Ставам причина да възникне караница, свада между някои; смразявам. *Тя скара и смрази братята помежду им.* Влайков. *Не е Рада за нашата къща!... — Ще ни скара всички ни.* Мих. Георгиев.

скарвам се, -аш се, *несв.*; **скарам се,** -аш се, *мин. св.* скарах се, *св.*, *сред.* 1. Карам се за кратко или в отделен случай. *Даскалът сърдито им се скарва и поиздръпва ухото и на едина, и на другия.* Влайков. *Кочо никога не бе повишил глас да ѝ се скара.* Дим. Талев. *Иване, какво си се окумил тук! — скара му се старата. — Я да подринеш снега пред къщи.* Г. Караславов. 2. Развалям добрите си отношения с някого; смразявам се. *Той напусна работата си, започна да пие, разори се, скара се с всички.* Йовков.

скарване *ср. Отгл. същ. от* скарвам *и от* скарвам се. *Ядосваше се без причина, при скарване или препирня викаше до забрава като луд.* К. Петканов.

скарида *ж.* (гр.). Дребно морско животно, което при сваряване става жълточервено. Grangon vulgaris. *Стопанинът ... слага поднос с мастика, няколко скариди и големи тъмнозелени маслини.* К. Константинов.

скарлатина *ж.* (ит.). *Мед.* Тежка заразна болест, главно у деца, с характерен изрив по кожата.

скастря. Вж. с к а с т р я м.

скастрям, -яш, *несв.*; **скастря,** -иш, *мин. св.* скастрих, *св. Разг.* Скарвам се рязко, грубо някому; срязвам. *Хайде не дрънкай! — скастри я Юрталана. — Малка работа е според тебе да ни хвръкне гиздавата ливада.* Г. Караславов. **скастрям се, скастря се** *страд.*

скастряне *ср. Отгл. същ. от* скастрям *и от* скастрям се.

скат, скатът, ската, *мн.* скатове, ската (сл. ч.), *м.* (рус.). Склон. *Започна направо, през найстръмния скат на дола да се изкачва.* К. Петканов. *Дълго вървя по нанагорнището, спираше се понякога, за да погледа побелелите скатове на планината, да успокои дишането си, и пак тръгваше напред.* А. Гуляшки.

скатавам, -аш, *несв.*; **скатая,** -аеш, *мин. св.* скатах, *св.* (рус.). *Воен.* Сгъвам по определен начин дреха, платнище, одеяло и пр. **скатавам се, скатая се** *страд. Войниците знаеха, че новите, неомачкани още шинели страшно трудно се скатават върху раниците, стърчат грозно и затрудняват носенето им.* П Вежинов.

скатаване *ср. Отгл. същ. от* скатавам *и от* скатавам се.

скатая. Вж. с к а т а в а м.

скача. Вж. с к а ч в а м.

скачам, -аш, *несв.*; **скоча,** -иш, *мин. св.* скочих, *св.* 1. Хвърлям се със скок някъде. *Бързо скочих от каручката и се упътих към чешмата.* Елин Пелин. *Но той разбил вратата, скочил през прозореца, грабнал на ръце ранената и я понесъл като дете към хана.* Йовков. *Овчарката не стигна; скочи връз високия камък, коленичи и протегна гега додето ѝ стигаше ръка към вира.* П. Ю. Тодоров. *Засили се, скочи върху Стояна, с един пестник в гърдите го събори и го хвана за шията.* К. Петканов. || *Обр. Сребропенестите вълни весело се плискат о камъните, скачат от ниски канаристи прагове, въртят се и кипят във вировете.* Вазов. *Мисълта му скачаше от предмет на предмет.* || Прехвърлям се със скок през нещо, прескачам нещо. *Питаш ме защо съм аз / дохождал нощя у вас, / как съм скочил през плета / и що щял съм да крада.*

Ботев. 2. Изправям се на крака с внезапно, рязко движение. *Като се събуди и отвори очи, той видя звезди на небето, уплаши се, че се е успал, и скочи.* Йовков. *Кучето ... скочи на крака и застана отляво до самия мене, ... махаше опашката и чакаше да чуе какво ще му кажа.* Н. п. Филипов. *Той скочи като ужилен.* 3. Движа се с бързи последователни скокове; рипам. *В това време хаджи Смион правеше всевъзможни усилия, за да помогне на бедния си приятел: викаше, махаше му с ръце, скачаше отчаяно.* Вазов. *Около него радостно въртеше опашка едро жълто куче и скачаше галено въз колената му.* Елин Пелин. *Изплашеният кон скача, бъхте се, лудее.* Йовков. *Гергьовден ... Небето ясно като стъкло. Дърветата натруфени с крехки листенца ... По клонете им скачат пъргави птиченца.* Ц. Церковски. *Скачам от радост.*

скача̀не *ср. Отгл. същ. от* скачам. *Нараних се при скачане.*

ска̀чаница *ж. Разг.* Детска игра скачане.

ска̀чвам, -аш, *несв.*; **скача̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Свързвам, съединявам краищата на тръби, жици и под. *Чичо Марин и Мишка ... сами монтираха струга и скачиха таблото с електромоторите.* А. Гуляшки. **скачвам се, скача се** *страд.* □ **Скачени съдове** (физ.) — свързани в долния си край с тръба съдове, при наливане в които течността се издига на едно и също равнище, независимо от формата им.

ска̀чване *ср. Отгл. същ. от* скачвам *и от* скачвам се.

ска̀шкам. Вж. с к а ш к в а м.

ска̀шквам, -аш, *несв.*; **ска̀шкам,** -аш, *мин. св.* ска̀шках, *св.* Правя нещо да стане на каша; смачквам. *Някой седнал върху мрежата ми и скашкал гроздето.* **скашквам се, скашкам се** *страд.*

ска̀шквам се, -аш се, *несв.*; **ска̀шкам се,** -аш се, *мин. св.* ска̀шках се, *св., сред.* Ставам на каша; смачквам се. *Ягодите се скашкаха.*

ска̀шкване *ср. Отгл. същ. от* скашквам *и от* скашквам се.

сква̀свам. -аш, *несв.*; **сква̀ся,** -иш, *мин. св.* сква̀сих, *св.* Квася, подквасвам. **сквасвам се, скважя се** *страд.* и *сред.*

сква̀сване *ср. Отгл. същ. от* сквасвам *и от* сквасвам се.

сква̀ся. Вж. с к в а с в а м.

сквѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Книж.* Който буди погнуса, отвращение; гаден. *Страхът е скверно чувство.* Вазов.

сквернѐне *ср. Отгл. същ. от* скверня *и от* скверня се.

сквернослòвене, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сквернословя.

скверносло̀вие, *мн.* -я, *ср. Книж.* Неприлични, гадни изрази и думи. *Кирил Босота разправяше по стъгдите на суеверния народ, че бог му се явил на сън, ... говореше сквернословия за света Богородица и богохулствуваше против разпятието.* Вазов.

скверносло̀вя, -иш, *мин. св.* -их, *несв. Книж.* Употребявам скверни, неприлични, гадни изрази и думи. *Нека бъде тежка десницата ти за нечестивите разколници, защото те ... лукаво сквернословят по стъгдите.* Вазов.

скверня̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Книж.* Лишавам нещо от нравствена чистота, от святост; петня, позоря. *Ще допуснете ли вие чужд крак да стъпи в земята ни, за да скверни нашия дом и огнище?* Л. Стоянов. *След цял век неволи, борби и мъчения | угасна той тъй огорчен ... | Ах не, не плетете венци и хваления, | прахът не сквернете свещен!* К. Христов. **скверня се** *страд.*

скѐле, *мн.* -та, *ср.* (ит.). Приспособление от греди и дъски към строителен обект или сграда, на което се качват работниците при работа. *Що се завъртя Мано майсторче, | та си погледа Янина щерка; | кога я виде, умът му зайде, | от кула падна, на скеле удари, | от скеле падна, на земя удари.* Нар. пес. *Едно след друго се свалят скелетата и сградите откриват своята красота.* Веч. новини, 1955 г.

скѐлет *м.* (гр.). 1. *Анат.* Съвкупност от кости, съединени чрез сраствания или чрез стави, която съставя твърдата основа на човешкото или животинското тяло. *В гробниците бяха намерени няколко човешки скелета.* 2. *Разг.* Много слаб, мършав човек. *Когато ризата се свлече от плещите му, представи се не тяло, а скелет.* Вазов. 3. *Техн.* Опорна конструкция на машина, сграда и под., на която се крепят другите части. *Но достатъчно е само човек да наведе глава към пътя, за да види скелетите на разбитите и опожарени камиони.* Вежинов. *Върху сивия фон на студеното зимно небе стърчаха скелетите на разрушените къщи.* Ив. Мартинов.

скѐлетен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се отнася до скелет.

скѐля *ж.* (ит.). 1. Приспособление от греди и дъски за спиране на кораби в малко пристанище. *В същия миг параходът се оттегли от гредите на скелята.* Вазов. 2. Скеле. *По постройките — по скелите, ... навсякъде, дето имаше нужда от работни ръце, пълзяха хора ..., зидаха тухла по тухла.* Ив. Мартинов.

скепти̇к, *мн.* -ци, *м. Книж.* 1. *Филос.* Привърженик на скептицизма. 2. Лице, което се отнася със съмнение и недоверие към всичко. *А Стамат, винаги скептик, заклати глава: — От тоя вироглавец човек няма да стане.* А. Гуляшки.

скептици̇зъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (гр.). 1. *Филос.* Направление във философията, което отрича възможността за опознаване на обективната истина, като смята, че не може да се разреши въпросът дали действителността е познаваема. 2. Отношение на съмнение и недоверие към всичко. *Отнасям се със скептицизъм към събитията.*

скепти̇чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който проявява скептицизъм, съмнение, недоверие към всичко 2. Който изразява скептицизъм, съмнение, недоверие към всичко. *Скептична усмивка.*

скепти̇чески, -а, -о, *прил.* Скептичен. *Скептическо изказване.*

скепти̇чески. *Нареч. от прил.* скептически. *Отнасям се скептически към нещо.*

скепти̇чно. *Нареч. от* скептичен. *Той бавно почна да разглежда всяка вещ и ту скептично поклащаше глава, ту пренебрежително свиваше устни.* Йовков.

скепти̇чност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* скептичен.

скѐрцо, *мн.* -и, *ср.* (ит.). *Муз.* Неголямо музикално произведение или съставна част от голямо музикално произведение, в бързо, живо темпо.

ски *мн., ед.* (рядко) ска, *ж.* (норв.). Дълги дървени приспособления от две отделни специално пригодени дъски, които се прикрепват на краката за пързаляне и ходене по сняг. □ **Ходя на ски** — ходя да се пързалям със ски.

скилѝда *ж.* (гр.). Отделна част от глава чеснов лук; чесънче.

скѝмвам[1]. Само 3 *л. ед.* **скѝмва ми,** *несв.*; **скѝмне ми,** *мин. св.* скѝмна ми, *св., безл.* Идва ми случайно някаква мисъл или желание; хрумва ми, теква ми. *Но ако поиска, може да я грабне. Само да му не скимне... — каза друг.* Вазов. *Аз съм виновен! И с бача си Кира, | щото ти скимне, такова правете.* П. П. Славейков.

скѝмвам[2], -аш, *несв.*; **скѝмна,** -еш, *мин. св.* скѝмнах, *св.* Кимвам. *Огнянов им скимна да мълкнат.* Вазов.

скѝмване *ср. Отгл. същ. от* скимвам[1] *и от* скимвам[2].

скѝмна. Вж. с к и м в а м[2].

скѝмне. Вж. с к и м в а м[1].

скимтѐне *ср. Отгл. същ. от* скимтя. *На последния шлеп чу леко скимтене. Това беше Шаро, малкото къдраво кученце на кормчията.* П. Спасов.

скимтя̀, -ѝш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* скимтя̀л, -а, -о, *мн.* скимтѐли, *св.* 1. За куче — издавам особени тънки звукове при радост или при неприятно чувство. *Двете кучета, ето и те ги познават, въртят се на железните вериги, махат с опашките си и скимтят от радост.* Г. Караславов. *Навън е натрупал дебел коледен сняг, кучето скимти от студ и рови някъде под сайвана.* И. Волен. *С лявата ръка той притискаше до гърдите си едно сляпо кученце... Сляпото същество скимтеше и се навираше под Митьовата риза: беше му студено.* А. Каралийчев. 2. *Разг.* Хленча. *Болното дете в съседната стая плака дълго, скимтя и най-сетне утихна.* Дим. Талев. *Уплаха се четеше по всички лица, децата, сгушени в скутовете на майките си, тихо скимтяха.* Г. Белев.

скиѐр *м.* Лице, което упражнява ски-спорт. *Скиорите се готвят за неделния си поход към Витоша.*

скиѐрка *ж.* Жена скиор.

скиѐрски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до скиор. *Скиорски обуща. Скиорски ръкавици.*

скиѐрство, *мн.* няма, *ср.* Спортуване със ски, ски-спорт. *Скиорството бързо се развива.*

скѝптър, *мн.* -три, *м.* (гр.). *Книж.* 1. *Остар.* Царски жезъл. 2. *Прен.* Царска власт. *Видях царството велико и силно под твоя скиптър.* Вазов.

ски-спорт, *мн.* няма, *м.* Спортуване със ски.

скит, скѝтът, скѝта, *мн.* скѝтове, скѝта (сл. ч.), *м.* (гр.). *Църк.* Малък уединен манастир. *Манастири и скитове се редяха край пътя им.* Ст. Загорчинов.

скита̀лец, *мн.* -лци, *м.* *Книж.* Лице, което води скитнически живот. *Скиталец беден по светът, | аз не намерих никой път | душа — душа си да излея.* Вазов. *Понесе се: скиталец по света.* К. Христов.

скита̀лчески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до скиталец. *Скиталчески живот.*

скита̀лчество, *мн.* няма, *ср.* *Рядко.* Живот на скиталец.

скѝтам, -аш, *мин. св.* скѝта̀х, *несв.* Ходя, бродя безцелно от едно място на друго; шляя се. *Сутрин... нарамвах пушката и скитах до вечерта из горските околности.* Елин Пелин. *В къщи не му се стоеше, постоянно скиташе от кафене в кафене.* Г. Караславов. *Дълго беше скитал из улиците, седял по скамейките на градините, а не му се спеше.* А. Гуляшки. || Водя скитнически живот. *Години се минаха... Отраснахме... скитахме... светувахме!* Елин Пелин. *Ще живея добре с него. Няма да скитам от село на село.* Елин Пелин.

скѝтам се, -аш се, *мин. св.* скѝта̀х се, *несв., сред.* Скитам. *Девет годин той | скита се бездомен, без сън, без покой.* Вазов. *Но кълни, майко, проклинай | таз турска черна прокуда, | дето нас, майко, прокуди | във тая пуста чужбина | да ходим да се скитаме | немили, клети, недраги.* Ботев.

скѝтане *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* скитам *и от* скитам се. *След три години скитане по чужбина Липо пак се връщаше в село.* Елин Пелин.

скѝти *мн., ед.* (рядко) скит, *м.* (гр.). *Истор.* Общо название на древни народи, които са населявали от VI до III в. пр. н. е. областта на север от Черно море.

скѝтник, *мн.* -ци, *м.* Човек който скита. *И непознатият изглеждаше скитник, човек без семейство, на когото никаква грижа на съпруга, майка или сестра не сгряваше сърцето.* Дим. Димов. *Ти ли си, мале, тъй жално пела, | ти ли си мене три годин клела, | та скитник ходя злочестен ази | и срещам това, що душа мрази?* Ботев. *Скитниците катунари | ще станува тука стан.* П. П. Славейков.

скѝтница *ж.* Жена скитник. *Кукувице, | самотнице, | тъжна скитнице | в гората, | ... | разкажи ми, | обади ми — | колко време | ще живея.* Елин Пелин.

скѝтнически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до скитник. *Когато дядо Либен станал домакин..., то сичките копришенци помислили, че той ще да се откаже вече от скитническия живот.* Каравелов.

скѝтничество, *мн.* няма, *ср.* Скитнически живот; скитане. *Никога през скитничеството си из Македония не се досетих да вземам бележки за местата, които виждах.* Яворов.

скѝтнишки, -а, -о, *прил.* Скитнически. *Мислех, че се е завърнал в село, уморен и разочарован от скитнишки живот, и заловил пак бащиния си занаят.* Вазов.

скито̀рене *ср. Отгл. същ. от* скиторя.

скито̀ря, -иш, *мин. св.* -их, *несв. Разг. Неодобр.* Скитам.

скито̀свам, -аш, *несв. Разг. Неодобр.* Скитам. *Бива ли такава хубава жена... сама да скитосва по чуждите села.* Кр. Григоров.

скито̀сване *ср. Отгл. същ. от* скитосвам.

скѝтски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до скити. *Скитски племена.*

скѝца *ж.* (гр.). 1. План, чертеж на сграда, местност и под. *Най-напред ще ми начертаеш една обща скица как са разположени сградите.* П. Славински. 2. *Худ.* Предварителна, незавършена рисунка на нещо, което трябва да бъде нарисувано подробно. *От тогава датира една моливна скица, запазена в албума на художника: жена, облегната на дърво, с дете в скута.* Сп. Изкуство, 1950 г. 3. Предварително набелязване в общи линии на литературно произведение, изложение и пр. *Скица на драма. Скица на доклад.* || Бегло нахвърляна характеристика на герой в литературно произведение. *Понякога за нуждите на повествуванието той прави бързи портретни скици на герои, чието участие в романа е епизодично.* Сп. Септември, 1952 г. 4. План на местата в театър, кино и под.

скицѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя скица. *Скицирам портрет.* **скицирам се** *страд.*

скицѝране *ср. Отгл. същ. от* скицирам *и от* скицирам се.

склад, склàдът, склàда, *мн.* склàдове, склàда (сл. ч.), *м.* Специално помещение за пазене на стоки и други предмети. *Веднага няколко души грабнаха тежките чували и ги занесоха в склада.* Йовков. *Тютюнов склад. Склад за дърва и въглища.* □ **На склад** — на съхранение. *Павлов щеше да изнесе варелите с мас и да ги остави на склад някъде.* Д. Добревски.

склада̀. Вж. с к л а ж д а м.

складѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Слагам, оставям нещо в склад. *Той беше сам и сам искаше да реши за продажбата на стоката, която беше складирал тук.* Хар. Русев. 2. Натрупвам нещо в голямо количество като запас. *Използувам всяко кътче на къщата, обора, двора, за да ги складирам.* Н. Фурнаджиев. **складирам се** *страд.*

складѝране *ср. Отгл. същ. от* складирам *и от* складирам се.

склàдов, -а, -о, *прил.* Който се отнася до склад. *Складово помещение.*

склàждам, -аш, *несв.*; **склада̀,** -ѐш, *мин. св.* склàдох, *прич. мин. действ.* склал, *св.* 1. Нареждам снопи на копен. *Подир Петровден сеячът смъкна снопите от Мерджановия хълм накрай село, където беше общият харман и пъшкаше новата вършачка. Складе един копен — тънък и висок.* А. Каралийчев. 2. Клада, наклаждам огън. **склаждам се, склада се** *страд.*

склàждане *ср. Отгл. същ. от* склаждам *и от* склаждам се.

склàням, -яш, *несв.*; **склоня̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* 1. Навеждам нещо напред или встрани; наклонявам, превивам. *Вятърът скланяше върховете на дърветата.* Вазов. *Аз искам да те помня все така: | бездомна, безнадеждна и унила, | в ръка ми вплела пламнала ръка | и до сърце ми скръбен лик склонила.* Дебелянов. *И склони главата си на рамото му, сложи ръката си върху неговата.* А. Гуляшки. 2. *Прен.* Убеждавам, увещавам някого да се съгласи за нещо. *Умееше да привлече купувач, да го задържи в дюкяна, да го склони да купи едно или друго.* Дим. Талев. *Мисля, че е по-добре да мине известно време. Надявам се да я склоня.* Дим. Ангелов. 3. *Прен.* Съгласявам се. *Тертере, ти искаш невъзможното... На всичко бих склонил, само на това не.* Вазов. *Склони ти само да дойдеш | на Стамбул да те заведа.* П. Р. Славейков. *Три пъти ходи до него председателят да го моли... — Не скланям! — отсече Рожен Каменов. — Не давам дядовата Каменова нива!* А. Каралийчев. 4. *Грам.* Изменям по падеж формите на имената. **скланям се, склоня се** *страд.* и *сред.* *И склонят се вейките в нежна притома, | целувани сладко от девствен зефир.* Дебелянов. □ **Скланям глава** — покорявам се.

склàняне *ср. Отгл. същ. от* скланям *и от* скланям се.

склàпям, -яш, *несв.*; **склòпя,** -иш, *мин. св.* склòпѝх, *св.* Склопвам. *Събудеше ли се нощем, Людмила не склапяше очи до зори.* А. Гуляшки. **склапям се, склопя се** *страд.*

склàпяне *ср. Отгл. същ. от* склапям *и от* склапям се.

склерòза, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Болест вследствие втвърдяване на кръвоносните съдове и уплътняване на тъканите в напреднала възраст.

склерòзен, -зна, -зно, *мн.* -зни. *Прил. от* склероза. *Склерозен процес.*

склеротѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до склероза.

склон, склòнът, склòна, *мн.* склòнове, склòна (сл. ч.), *м.* Наклонена, полегата част от планина, хълм. *На дясно конница вървеше по склона на планината.* Вазов.

склòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който е готов да се съгласи, да приеме нещо. *Девойката не е твърде склонна да разказва каквото и да било за себе си.* Г. Караславов.

склонѐние, *мн.* -я, *ср. Грам.* Изменение на съществителни, прилагателни, числителни и местоимения по падеж.

склòнност, -ттà, *мн.* -и, *ж.* Трайно влечение, разположение към нещо; наклонност. *И не беше трудно за него да жертвува нещо свое за другите... Това беше вродената у всеки човек склонност към доброто.* Дим. Талев. *Той няма да отива против неговата природа и ще го учи на това, към каквото прояви то най-голяма склонност.* Ц. Церковски.

склоня̀. Вж. с к л а н я м *и* с к л о н я в а м.

склоня̀вам, -аш, *несв.*; **склоня̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Скланям. **склонявам се, склоня се** *страд.* и *сред.*

склоня̀ване *ср. Отгл. същ. от* склонявам *и от* склонявам се.

склоня̀ем, -а, -о, *прил. Грам.* Който може да се скланя, да бъде изменян по падеж.

склоня̀емост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на склоняем.

склòпвам, -аш, *несв.*; **склòпя,** -иш, *мин. св.* склòпѝх, *св.* За очи, клепки — затварям. *Склопил очи,... той дремеше със скръстени ръце на гърдите.* Вазов. *Гаврил беше се подпрял на тезгяха... и унесено бе склопил клепки.* Елин Пелин. **склопвам се, склопя се** *страд.* □ **Склопвам очи** — умирам.

склòпване *ср. Отгл. същ. от* склопвам *и от* склопвам се.

склòпя. Вж. с к л а п я м *и* с к л о п в а м.

склю̀ча. Вж. с к л ю ч в а м.

склю̀чвам, -аш, *несв.*; **склю̀ча,** -иш, *мин. св.* склю̀чѝх, *св.* 1. Съединявам краищата на пред-

[illegible], които се намират близо един до друг. *По-[illegible] сключи ръце под главата си и остана тъй [illegible]слен и загледан пред себе си.* Йовков. *Стоян [illegible] черните си мустаци и нахлупи кожена-[illegible] капа над очите си. Митър го изгледа и [illegible] вежди, за да не се усмихне.* К. Петканов. **2. Събирам** краищата на нещо, за да се образу-[illegible] да стане кръг. *Сключиха хорото.* || *Обр. [illegible]армеристите сключваха кръга, в който [illegible] да обградят партизаните.* Ем. Коралов. *[illegible] хранеше надежда, че врагът не е успял да [illegible] блокадния пръстен.* Дим. Ангелов. **3.** *Нар.* **Завършвам,** навършвам. *Година време не склю-[illegible] богу душица предаде.* П. Р. Славейков. **4.** *Прен.* Установявам по определен ред известни отноше-[illegible] с някого или поемам известни задължения, които трябва да бъдат изпълнени. *Като склю-[illegible] заем, ще се разплатим и ще ни оста-[illegible] да си поуредим работите и да се за-[illegible].* Йовков. *Още преди да почне катастро-[illegible] падане на цените, той беше сключил [illegible] износни сделки.* Дим. Димов. *Сключ-[illegible]. Сключвам примирие. Сключвам' дого-[illegible]. Сключвам брак.* **сключвам се, сключа се** *[illegible] и сред. Скоро угаснаха и първите бледи [illegible] — ниско над върховете на дърветата се [illegible] черно, облачно небе.* Дим. Талев.

сключване *ср. Отгл. същ. от* сключвам *и [illegible]* [illegible]чвам се. *До афишния стълб група опър-[illegible] бе[illegible]ящи коментират манифеста по случай [illegible] на мира.* Л. Стоянов.

сключен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* [illegible]. **2.** Като [illegible] За предмети — чиито [illegible] са [illegible], събрани, допрени. *Него-[illegible] склю-[illegible]. Ив. [illegible]. [illegible] склю-[illegible].* Вазов.

[illegible]ба *[illegible]* **1.** [illegible] със завити под [illegible], която служи за [illegible] части. *Направиха сал и [illegible] греди.* **2.** Обикн. *мн.* [illegible] знак от две полукръгли или ъгле-[illegible] черти, който служи за ограждане на поясни-[illegible] думи или изречения. || Математически знак от две полукръгли, ъглести или извити черти, който служи за ограждане на алгебрически израз и означава, че действието засяга целия израз. *Разкривам скоби. Малки скоби. Средни скоби. Големи скоби.* □ **Казвам нещо в скоби** — казвам нещо като странично допълнение към това, за което говоря. **Отварям скоби** — казвам нещо като пояснение към това, за което говоря.

скѝбка *ж. Умал. от* скоба.

скова̀. Вж. с к о в а в а м.

скова̀вам, -аш, *несв.*; **скова̀,** -ѐш, *мин. св.* -а̀х, *св.* **1.** С коване сглобявам, изработвам нещо. *Между двата прозореца стоеше същата малка масичка, която баща му някога сам скова, за да има де да пише и да учи уроците си.* Г. Караславов. *Стругарят почисти тезгяха, скова едно сандъче от летви и прибра в него инструментите.* А. Гуляшки. **2.** За студ — правя нещо да замръзне, да се вледени. *Вън страшен февруарски студ сковава планинската река.* Влайков. *Остър студ е сковал земята.* || За болест, студ — правя някой да изгуби подвижността си, да се вдърви; вцепенявам. *През пролетта беше я сковал остър ревматизъм.* Г. Караславов. *Небето се изясни, грейнаха едри ясни звезди, но стана по-студено. И партизаните бързаха в нощта, за да не ги скове съвсем студът.* М. Марчевски. **3.** *Прен.* Потискам свободата в действията и проявите на някого. *Непреодолимо стеснение и свенливост сковаваше езика му.* Дим. Талев. *Безумен страх беше сковал всичките ѝ членове и нямаше глас в гърлото ѝ.* Г. Райчев. *Присъствието на Борис сковаваше всички.* Дим. Димов. *Диктатурата на капиталистите сковава развитието на обществото и го убива.* В. Коларов. **сковавам се, скова се** *страд.* и *сред.*

скова̀ване *ср. Отгл. същ. от* сковавам *и от* сковавам се.

скова̀н, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* скова. **2.** Като *прил.* Който е вдървен, вцепенен. *Скован ум.*

скова̀ност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Неподвижност, вдървеност, вцепененост. *Загорелите лица греят весело. В тях няма фалш, няма скованост.* Н. Фурнаджиев.

ско̀йка *ж. Диал.* Речна мида.

скок, ско̀кът, ско̀ка, *мн.* ско̀кове, ско̀ка (сл. ч.). *м.* **1.** Движение, при което човек или животно се отмества с бързо подхвърляне на тялото си във въздуха. *Но в тоя миг колата затрака по моста и Марин трепна..., спусна се и на два-три скока настигна колата.* Йовков. *Той се засили, подскочи нагоре и изведнаж се намери върху масата. Скокът му беше толкова лек и висок, че селяните изпаднаха във възторг.* Дим. Ангелов. *Трите животни скочиха и избягаха в гората с бързи и гъвкави скокове.* Ем. Станев. *Дълъг скок.* || *Обр. Реката в бели пенливи водопади и скокове се хвърляше из стръмните си брегове.* Вазов. *Разговорът е все още жив, възбуден, с внезапни скокове минава от тема на тема.* Йовков. **2.** *Прен.* Внезапна качествена промяна в развитието на нещо. *Във Крушево бе феодална власт и що за скок? / градят сега република!* Вапцаров. □ **Овчарски скок** (спорт.) — прескачане на височина с дълъг прът. **Парашутен скок** — скачане с парашут.

ско̀квам, -аш, *несв.*; **ско̀кна,** -еш, *мин. св.* ско̀кна̀х, *св.* Скачам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Той скокна в Янтра, прегази я до пояса и излезе на другия бряг.* Вазов. *Тя скокна от леглото и залепи горещо чело върху студеното стъкло на прозореца.* Елин Пелин. *Ездачът чевръсто скокна на земята.* Ст. Загорчинов. *Но ето че една вечер, когато всички сме се прибрали в къщи, до слуха ми достига сигналът. Аз в миг скоквам, сякаш подхвърлен от пружина.* Д. Немиров.

ско̀кване *ср. Отгл. същ. от* скоквам.

ско̀кла *ж.* Жена или животно, което много скача.

ско̀клест, -а, -о, *прил. Диал.* Който е висок и с дълги крака. *Зад него тихо и засрамено пристъпяше едър скоклест момчурляк на около четиринадесет години.* Д. Немиров. *Налягай дрипите си, псе омразно, / каза му скоклестият хрът.* Вазов.

скоклѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който обича да скача. *По стръмния скалист склон на отсрещния връх се движеше нещо сиво. То приличаше на коза..., две скокливи ярета тичаха край него.* Ем. Станев. **2.** За хоро, танц — който се играе с подскачане. *Скоклива ръченица.* || За му-

зика — жив, игрив. *Той чуваше тук скокливите песни и шума на хорото.* Елин Пелин.

скокли̇во. *Нареч. от* скоклив. *Тя въртеше в ръката си дълга пръчка, подскачаше по пътеката и пееше скокливо.* Елин Пелин.

ско̀кльо, *мн.* -вци, *м. Разг.* Човек или животно, което много скача. *Но дългоухият скокльо изчезна и не се върна.* Ем. Станев.

ско̀кна. Вж. скоквам.

ско̀ком *нареч.* В нар. пес. — със скокове, със скачане. *Кога моми скоком скокнат, | дигни очи, Цило, Цилке, погледни ме.* Нар. пес.

скокообра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил. Книж.* Който се извършва със скокове. *Скокообразен развой.*

скокообра̀зно. *Нареч. от* скокообразен.

ско̀кот, *мн.* няма, *м.* Гъдел.

скокотли̇в, -а, -о, *прил.* Който не може да търпи гъдел.

скокотли̇вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* скокотлив.

скола̀сам. Вж. сколасвам.

скола̀свам, -аш, *несв.*; **скола̀сам,** -аш, *св.* (нгр.). *Нар.* Успявам да привърша работата си; справям се с нещо. *До шестнадесети октомври бутанчени сколасали със сеитбата.* Ѧ. Каралийчев. *Залових се уж на шега да препера едно друго, а то чак до сега. Едва сколасах да простра.* Ст. Чилингиров. *Тя, нивата, няма да избяга. И с жетвата ще сколасаме, здраве да е.* Ѧ. Гуляшки.

скола̀сване *ср. Отгл. същ. от* сколасвам.

сколу̇фа, обикн. *мн.* сколуфи, *ж.* (перс.). Косата между слепите очи и ушите. *Сухото му личице бе луничаво, ... изпод каскета се подаваха руси, неподстригани сколуфи.* И. Волен. *На клубната врата се беше показал и Марин... Русите коси на главата му бяха бухнали безредно и страните над сколуфите овлажнели от потта.* Кр. Велков.

ско̀мина, *мн.* няма, *ж.* 1. Изтръпване на зъбите при ядене на нещо кисело, стипчиво. 2. Силно раздразнение на апетита у някого. *Той е вече „оздравял", храни се нормално ..., пие газирана вода и кафе — за наша велика скомина, които сме още на гол чай.* Л. Стоянов. *Прави ми скомина.*

сконти̇рам, -аш, *несв.* и *св.* Шконтирам. **сконтирам се** *страд.*

сконти̇ране *ср. Отгл. същ. от* сконтирам *и от* сконтирам се.

ско̀нто, *мн.* няма, *ср.* (ит.). Шконто.

сконфу̇звам, -аш, *несв.*; **сконфу̇зя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* (лат.). Засрамвам някого силно, поставям някого в много неловко положение. || *Разг.* Скарвам се. *Това е саботаж. Какво да правим? — Ти си агент, защо питаш мен? — сконфузи го Златев.* Хар. Русев. **сконфузвам се, сконфузя се** *страд.* и *сред.*

сконфу̇зване *ср. Отгл. същ. от* сконфузвам *и от* сконфузвам се.

сконфу̇зен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд от* сконфузя. 2. Като *прил.* Който е засрамен, стеснен, който е поставен в неловко положение. *Аз стоях между навалицата, сконфузен и зачервен, докато намеря сили да продължа по-нататък.* Л. Стоянов.

сконфу̇зено *нареч.* Смутено, стеснено. *Поблагодари топло, но малко сконфузено.* Ѧ. Гуляшки.

сконфу̇зя. Вж. сконфузвам.

сконча̀ние, *мн.* -я, *ср. Старин.* Край, свършване. *Тъй си е било у нас от памтивека, а може би ще бъде и до скончание века все тъй.* Ст. Чилингиров. *Ние пак ще поговорим за скончанието на света.* Ст. Загорчинов.

скопе̇ц, *мн.* -пци̇, *м. Старин.* Мъж, чиито полови жлези са премахнати. *Когато се връщаше в двореца, придружена от две прислужници и един скопец, странно вълнение овладяваше душата й.* Ст.Загорчинов.

скопо̀сам. Вж. скопосвам.

скопо̀свам, -аш, *несв.*; **скопо̀сам,** -аш, *св.* (гр.). *Нар.* Правя, подреждам, свършвам нещо, обикн. добре, хубаво. *Скопосахме къщата за празника.* **скопосвам се, скопосам се** *възвр.* и *страд. Скопосала се за хорото.*

скопо̀сване *ср. Отгл. същ. от* скопосвам *и от* скопосвам се.

ско̀посен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил. Нар.* Който умее угледно, сръчно да се справи с работата си, да подреди нещо; уреден. *Ела да видиш и най-скопосна булка може ли тъй угледно да нареди.* П. Ю. Тодоров.

ско̀посник, *мн.* -ци, *м. Нар.* У̇реден, сръчен в работата си човек.

ско̀посница *ж. Нар.* У̇редна, сръчна в работата си жена.

ско̀пча. Вж. скопчвам.

ско̀пчвам, -аш, *несв.*; **ско̀пча,** -иш, *мин. св.* ско̀пчих, *св.* Съединявам, свързвам здраво едно с друго. *Захвана да срязва и връзката, що скопчваше Славчовите ръце отзад.* Вазов. *Той е скопчил сухите си ръце около шията му и безсилно се е отпуснал.* Елин Пелин. **скопчвам се, скопча се** *страд.* и *сред.*

ско̀пчване *ср. Отгл. същ. от* скопчвам *и от* скопчвам се.

скопя̀. Вж. скопявам.

скопя̀вам, -аш, *несв.*; **скопя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Премахвам половите жлези у човек или животно; ка̀стрирам. **скопявам се, скопя се** *страд.*

скопя̀ване *ср. Отгл. същ. от* скопявам *и от* скопявам се.

скор, ско̀ра, ско̀ро, *прил.* Само *ср. Рядко.* 1. Който се извършва, става с бързина, бързо. *Скорото ходене не се продължава за много.* Погов. 2. Който ще стане, ще се извърши в близко бъдеще. *И за да ме увери в скорото си оздравяне, той си повдигна главата от възглавницата.* Вазов. □ **В (най-)скоро време** — в (най-)близко бъдеще. *Той уверяваше, че знае злосторниците и че в скоро време те ще му паднат в ръцете.* Г. Караславов. □ **До скоро виждане** — пожелание при раздяла за скорошно виждане.

скорбе̇лен, -бя̀лна, -бя̀лно, *мн.* -бе̇лни, *прил.* Скробелен.

скорбу̇т, *мн.* няма, *м.* (хол.). *Мед.* Причинено от липсата на витамин С болестно състояние, което се проявява с кръвотечения от венците и обща отпадналост.

скорбутен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* скорбут. [illegible]

скорбяла, *мн. няма*, *ж.* Скробяла.

скорец, *мн.* -рци, *м.* Средно голяма пойна [illegible] с тъмни пера на жълтеникави [illegible]. Sturnus vulgaris. *Из градините подсвиркваха [illegible] се развеселени скорци.* А. Гуляшки.

скоро *нареч.* **1.** С бързина, с бързане; бързо. [illegible] *-пак, върви скоро / къща бащина [illegible].* Ботев. *Селиме, карай по-скоро!* Вазов. || Без бавене; незабавно, веднага. *Я качвай [illegible] по-скоро, да не припкаме пак подир [illegible] — каза наставнически бай Ганьо.* Ал. Константинов. *Скоро вода... стана й нещо [illegible]!* Елин Пелин. *Я ни донеси едно кило вино, [illegible] там, каквото има. Хайде по-скоро!* Йовков. **2.** Не много отдавна; наскоро. *Пи[illegible] няколко пъти виждал ли е скоро Кали[illegible].* Елин Пелин. *И двамата бяха погребали се[illegible] и не беше прилично да ходят по го[illegible].* Дим. Талев. **3.** След кратко време, подир [illegible]. *Синият купол на студеното и помръз[illegible] небе се изясняваше... Скоро по него за[illegible]каха звезда.* Елин Пелин. *Скоро Искърът и [illegible]ата му се изгубиха от очите ми.* Вазов. *Скоро те превалиха отвъд баира и се закриха.* Йовков. || В близко бъдеще. *Прегледа ме док[illegible]... скоро, казва, щяло да ми мине.* Влайков. *Делото е все още следствено... Но... скоро ще му се чуе гласът, много скоро! Тогава [illegible]ко ще ви стане ясно.* П. Вежинов. **4.** За кратко време, в кратък срок. *Изля се дъжд като из ведро. И като всеки летен дъжд, премина скоро.* Йовков. *Отговорът на писмото дойде сравнително скоро.* Св. Минков. *Готови пари, печен хляб скоро се изяждат.* Погов. **5.** Само в сравнителна степен — а) По-възможно, по-вероятно. *По-скоро звездите ще попадат от небето, отколкото отец Иван ще да излъже или ще да клевети.* В. Друмев. б) По-точно. *Моята шега беше неуместна. Калина се разсърди... и ме погледна люто. Стана ми тежко и аз се разкаях, по-скоро уплаших се.* Елин Пелин. □ **Час по-скоро** — незабавно, веднага. *Искаше му се час по-скоро да излезе от тук.* Елин Пелин.

скорозреен, -ейна, -ейно, *мн.* -ейни, *прил.* Който рано узрява. *Въведоха се подходящи скорозрейни сортове ръж, овес, ечемик, даже и пшеница.*

скорозрейка *ж.* **1.** Овощно дърво, чиито плодове узряват по-рано. *Скорозрейки череши. Ябълка скорозрейка.* **2.** Плодът на такова дърво.

скоропис, *мн.* няма, *м. Рядко.* Бързопис, стенография.

скорописец, *мн.* -сци, *м. Остар.* Лице, което пише бързо; бързописец.

скоропоговорка *ж.* Поговорка или израз, който при бързо и последователно повтаряне мъчно се изговаря.

скоропостижен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* (рус.). Обикн. за смърт — която настъпва внезапно; внезапен.

скоропостижно. *Нареч. от* скоропостижен; внезапно, ненадейно. *Почина скоропостижно.*

скоропреходен, -дна, -дно, *мн.* -дни. *прил. Рядко.* За чувство, настроение — който скоро минава; краткотраен. *Но това вълнение беше скоропреходно и мина безследно.* Вазов.

скорост, -тта, *мн.* -и, *ж.* **1.** Само *ед.* Степен на бързина на някакво движение. *Образцов е стругът й..., работи на него с пълна скорост.* А. Гуляшки. *Влакът постепенно намаляваше скоростта.* Ив. Бурин. || *Обр. Събитията... с необикновена скорост се следваха, сблъскваха, надпреваряха.* Вазов. **2.** Изобщо степен на бързина на действие или на някакъв процес. *Скоростта на химичните реакции се намира в голяма зависимост и от температурата.* **3.** *Физ.* Пътят, който едно тяло изминава за единица време. **4.** *Техн.* Приспособление, което променя бързината на движението на моторно превозно средство. *Шосето почна да се катери по стръмнина. Тя смени скоростта.* Дим. Димов.

скоростен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* За производствена работа — който се извършва с голяма скорост. *Започнахме да прилагаме скоростното рязане — обяснява своите успехи младият стругар.* Раб. дело, 1950 г.

скоростник, *мн.* -ци, *м.* Работник, който ускорява производствения процес и постига по-голяма производителност на труда. *Скоростникът е творчески човек. Той е изобретател, рационализатор, обладаващ големи технически познания.* Отеч. фронт, 1950 г.

скоростничка *ж.* Жена скоростник.

скоростно. *Нареч. от* скоростен.

скорострелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** *Остар.* За огнестрелно оръжие — който дава бързи изстрели. *Четири или пет турски табора, въоръжени с най-добри скорострелни пушки, бранеха шанцовете и батареята.* Вазов. **2.** *Разг.* Който е подготвен за по-кратко време, отколкото е необходимо. *Скорострелен специалист.*

скорострелност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* скорострелен.

скоротечен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Обикн. в съчет. **скоротечна туберкулоза** — туберкулоза, която се развива бързо.

скороходец, *мн.* -дци, *м. Старин.* Бързоходец. *Браниславе, какво носиш ново? — извика Смилец към влезлия. Той беше скороходец.* Вазов.

скорошен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който е станал, случил се е неотдавна; неотдавнашен. *По голите шубраци висят едри капки от скорошния дъжд.* Елин Пелин. *Пътищата са посипани с разпиляна слама от скорошната вършитба.* А. Каралийчев. **2.** Който ще стане скоро, в близко бъдеще; близък. *Странно нещо: ние вече толкова дни живеехме с една мисъл, говорехме само едно — войната, скорошната война.* Йовков.

скорпион *м.* (гр.). *Зоол.* Дребно членестоного животно с осем крака и отровен бод на опашката, което живее главно в топлите страни, но се среща и в България. Euxorpio europaeus. *Слязоха от бойниците и тръгнаха към вътрешната част на крепостта... Под случайно обърнатите камъни изскачаха скорпиони, които пазачът се мъчеше да стъпчи.* Дим. Димов.

скорпия *ж. Рядко.* Скорпион.

скоруша *ж.* **1.** Дърво с перести листа и дребни плодове, подобни на мушмули. Pirus (sorbus) domestica. **2.** Плодът на това дърво.

скося. Вж. с к о с я в а м.

скося̀вам, -аш, *несв.*; **скося̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Прояждам, накъсвам нещо на много места. *Молци скосиха дрехата ми.* 2. *Прен. Разг.* Ядосвам някого. **скосявам се, скося се** *страд.* и *сред.*

скося̀ване *ср. Отгл. същ. от* скосявам *и от* скосявам се.

скот, ско̀тът, ско̀та, *мн.* ско̀тове, ско̀та (сл. ч.), *м.* 1. Домашно животно; добиче. *Ди! Поганци те зели, ленив скот! — и той удари няколко пъти левия кон.* Вазов. || *Събир.* Добитък. *И скъп е нему той* (родният край) *и мил | — с земята, хората и скота | и всякога готов е бил | да си пожертвува живота.* Ст. Чилингиров. 2. *Прен. Хул.* Долен, морално паднал човек. || Глупав, тъп човек.

скотобо̀йна *ж.* (рус.). *Остар.* Кланица.

скотовъ̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който се отнася до скотовъдство. *Скотовъдна ферма. Скотовъдна изложба.*

скотовъ̀дец, *мн.* -дци, *м.* Лице, което се занимава със скотовъдство.

скотовъ̀дски, -а, -о, *прил.* Скотовъден.

скотовъ̀дство, *мн.* няма, *ср.* 1. Отглеждане и развъждане добитък. *Както навсякъде около Места, и тук населението обработва само тютюн, но по-рано е имало богато скотовъдство. Безбройни стада овце, кози, говеда и коне са пълнели пространните пасбища.* Йовков. 2. *Спец.* Наука за отглеждане и развъждане на добитък.

ско̀тски, -а, -о. *Прил. от* скот. *А живееха бедно, влачеха някакво скотско съществуване, работеха денонощно без отдих и свършваха всред някаква обидна немотия.* Кр. Велков. *Скотски страсти.*

ско̀тски. *Нареч. от прил.* скотски. *Само той от нас прозре | истина една в живота — | по-добре е да умреш, | вместо да живееш скотски.* Вапцаров.

ско̀тство, *мн.* -а, *ср.* Скотщина.

ско̀тщина *ж. Нар.* Проява на долен, морално паднал човек.

ско̀ча. Вж. скачам *и* скоквам.

скочаня̀сам се. Вж. скочанясвам се.

скочаня̀свам се, -аш се, *несв.*; **скочаня̀сам се,** -аш се, *св., сред. Нар.* Вкочанясвам се.

скочаня̀сване *ср. Отгл. същ. от* скочанясвам се.

скреж, скрѐжът, скрѐжа, *мн.* няма, *м.* 1. Замръзнали водни пари във вид на ледени кристалчета, които покриват дърветата, стените и др. през студени и влажни зимни дни. *От ледения вятър очите му сълзят, веждите и дългите му жълти мустаци хващат скреж.* Йовков. *Над града се беше спуснала гъста мъгла. По голите клони на дърветата, по накъсаните жици и по железните огради се бе образувал скреж.* П. Славински. *Дърветата са побелели от скреж.* 2. Тънка ледена корица. *Локвите по улицата бяха хванали скреж.*

скрѐжен, -а, -о. *Прил. от* скреж.

скрѐпвам, -аш, *несв.*; **скрепя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Скрепявам. **скрепвам се, скрепя се** *страд.*

скрѐпване *ср. Отгл. същ. от* скрепвам *и от* скрепвам се.

скрепя̀. Вж. скрепвам *и* скрепявам.

скрепя̀вам, -аш, *несв.*; **скрепя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Правя нещо да се държи здраво към друго; закрепвам, прикрепвам. *Майсторите ... скрепиха по ъгли и прозорци тънка резба от орех и абанос.* Ник. Райнов. 2. *Канц.* Правя наредба, заповед, договор или друг документ да добие законна сила, като го подписвам, подпечатвам. *Скрепявам с подпис.* || Образувам, затвърдявам. *Не зная по кой начин подушихме чувствата им към съжителите им турци, но още в същия ден беше скрепен между нас отбранителен и нападателен съюз.* Величков. **скрепявам се, скрепя се** *страд.* □ **Скрепявам с печат** — подпечатвам.

скрепя̀ване *ср. Отгл. същ. от* скрепявам *и от* скрепявам се.

скрибу̀цам, -аш, *несв.* 1. Скърцам продължително. *Мудно скрибуцаха цяла нощ широки волски коли, ... потеглили от незнайни северни села.* А. Каралийчев. || *Обр. Заврян като плъх в ъгъла, подофицерът скрибуцаше търпеливо с развалена писалка върху вещевата ведомост.* П. Вежинов. 2. *Разг.* Свиря неумело на цигулка, гъдулка и под.

скрибу̀цане *ср. Отгл. същ. от* скрибуцам.

скрива̀лище, *мн.* -а *ср.* 1. Място или помещение с таен достъп, предназначено за укриване на някого или на нещо. *Син му донесе двадесет пушки из скривалището и ги изправи зад вратата.* Вазов. *Божаница и Петровица скришом една от друга дебнеха стареца и се мъчеха да открият скривалището на неговото злато.* Елин Пелин. *Показаха ни скривалището на Левски.* 2. Специално построено или изкопано помещение за предпазване при обстрелване, стрелба, въздушни нападения и под.; закритие. *Един снаряд падна в окопите и засипа няколко души ... Ротният се развика: — Всички в скривалищата!* К. Петканов. *Противовъздушно скривалище.*

скрива̀лищен, -щна, -щно, *мн.* -щни, *прил.* Който се отнася до скривалище. *Скривалищен вход.*

скрѝвам, -аш, *несв.*; **скрѝя,** -йеш, *мин. св.* скрих, *прич. мин. страд.* скрит, *св.* 1. Слагам нещо на тайно място, за да не бъде намерено, открито. *Трябва да освободим по-скоро пушките и да ги скрием тука през нощта.* Вазов. *Заключиха къщата и скриха ключа.* Йовков. 2. Слагам, оставям нещо някъде, за да не се вижда. *Софка пак притегли краищата на шала отпреде си, като скри ръце под него.* Вазов. *Тя не можеше да говори повече, разплака се и скри лицето си в натрупаните до стената дрехи.* Йовков. 3. Правя нещо да не може да се види, забележи. *Старецът гледаше Балкана, мълчеше, ... гъстите бели вежди почти скриваха очите.* Йовков. *Беше застанала по средата на стаята с наметнато на раменете си палто, което скриваше част от превързаната ѝ ръка.* Дим. Ангелов. *Устните ѝ заиграха от лека усмивка и тя завърна глава да я скрие.* Елин Пелин. 4. Пъхвам, прибирам. *Той ходи из стаята, ... час по час вади от пъстрия си копринен пояс голям като топка часовник, поглежда го и пак го скрива.* Йовков.

[illegible] никъде, за да се запази, за да не [illegible] *скри парите в пазвата си и пак* [illegible]*е* [illegible] *бъбре, да се отчайва и да се* [illegible] | *Разг.* Оставям нещо настрана, за [illegible] -его за по-дълго време. *Скрих от* [illegible] *после.* **5.** Давам тайно убежище ня-[illegible] *Бабата шътачка ги приела, скри-*[illegible]*она на училището.* Вазов. **6.** *Прен.* [illegible] премълчавам нещо, за да не стане [illegible] укривам. *С ваше позволение ще скрия* [illegible] *манастира, гдето прекарах едно бла-*[illegible]. Елин Пелин *Не беше много трудно* [illegible]*икне в мисълта, в душата на простия,* [illegible]*ък. Той нищо не скриваше и не умее-*[illegible]*ше.* Дим. Талев. **скривам се, скрия се** [illegible] *сред. Едно спасение му остаяло: да се* [illegible] *някоя къща приятелска.* Вазов. *Наблизо* [illegible] *къща някаква жена излезе с лампа в ръ-*[illegible] *надникна и се скри.* Йовков. *Слънцето се скри* [illegible]*снежните върхове на планината посиняха.* Ем. Станев.

скрѝване *ср. Отгл. същ. от* скривам *и от* [illegible] се.

скривя̀. Вж. с к р и в я в а м.

скривя̀вам, -аш, *несв.*; **скривя̀,** -йш, *мин.* [illegible]*, св. Нар.* Завивам, изменям посоката на движението. *Като скриви в малките улички, тя* [illegible] *отиде дома бързо и развълнувано като мла-*[illegible] *момиче.* Елин Пелин.

скривя̀ване *ср. Отгл. същ. от* скривявам.

скрижа̀ли *мн., ед.* няма. *Старин.* **1.** *Църк.* Според библията — две каменни плочи, на които били издълбани десетте божи заповеди, които бог предал на Мойсей. **2.** *Прен. Книж.* Онова, което свето се пази; завет. *В краткото време на своя свободен живот тя* (България) *записа в скрижалите на историята си примери ... за стремителни полети.* Вазов. *И ние зачерпахме първата си вяра и упование в бъдещето в скрижалите на миналото.* Вазов.

скрин, скрѝнът, скрѝна, *мн.* скрѝнове, скрѝна (сл. ч.), *м.* (лат.). Невисока мебел с чекмеджета, в които се държи бельо и др. *Да, вътре беше толкоз хубаво и чисто ... Широки, зографисани стаи, килими, гардероби, скринове.* Д. Немиров. *Между двата прозореца ... беше опрян до стената скрин. В него се слагаше бельото, съхраняваха се резервните топли одеяла.* Г. Белев.

скрѝпвам, -аш, *несв.*; **скрѝпна,** -еш, *мин. св.* скрѝпнах, *св.* Скриптя веднъж или няколко пъти по веднъж. *Скрипнат излеком открехнати врати.* П. П. Славейков.

скрѝпване *ср. Отгл. същ. от* скрипвам.

скрипѐц, *мн.* -пцѝ, *м.* Приспособление за вдигане на тежести, което се състои от прикрепено на специална дръжка колело с жлеб, през който минава въже; макара.

скрѝпна. Вж. с к р и п в а м.

скриптѐж *м.* Скриптене. *А когато скриптежът на портата секна и никой от никъде не викна по тях, те се спогледаха.* О. Василев.

скриптѐне *ср. Отгл. същ. от* скриптя. *Чуваха се крясъци, шум на мотори, остро скриптене на винтове.* П. Вежинов.

скриптя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* скриптя̀л, -а, -о, *мн.* скриптѐли, *несв.* Издавам остър шум. *Колата им идеха отзад, като скърцаха и скриптяха жаловито.* Вазов. *Вратите са изкривени и паднали, тъй че когато се затварят, тръшкат се, а при отваряне проточено скриптят.* Йовков.

скрипя̀ *ж. Зоол.* Малко членестоного животно от класа на стоногите, с множество разперени в страни дългикрака, което живее в пукнатините на скали и зидове. Scolopenda marsitans.

скрит, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* скрия. **2.** Като *прил.* а) Който не може да бъде непосредно разбран, доловен от околните; таен. *И се трудиха много, додето да разгадаят скрития смисъл на тия белези.* Вазов. *Стрина Илчовица изказа тия думи със скрита болка и с едва сдържани сълзи.* Влайков. *О, скрити вопли на печален странник, | напразно спомнил майка и родина!* Дебелянов. б) За човек — който крие мислите, желанията, намеренията си; потаен. *Ти си станала скрита, нищо ми не казваш. — Няма нищо за казване.* А. Каменова. в) Който не се проявява при дадени условия; потенциален. *Скрита енергия. Скрити възможности.*

скрѝтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Нар.* Скрит, потаен. *Божан, ... като хитър и скритен човек, уверяваше всички, че това е лъжа.* Елин Пелин. *По едно време дружка нейна, с която споделя скритни чувства, пришепва ѝ на ухото.* Влайков.

скрѝтност, -тта̀, *мн.* няма, *ср. Отгл. същ. от* скритен.

скрѝтом *нареч. Нар.* Скришом. *През последния ден на ваканцията Митко скритом бе решил да зарадва вечерта болното си сестриче с ябълки.* И. Волен.

скрѝшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който не се вижда; затулен. *Сестрите се щураха да дирят из всичките скришни ъгли.* Вазов. **2.** Който не може да бъде доверен, поверен. *Зад думите му се криеше страшно и скришно желание да бъдат те послушани.* Елин Пелин. **3.** Който не може да бъде доловен, разбран. *Скришен поглед.* **4.** *Нар.* Скритен. *Че си скришна, отговори Милка. — Как скришна? — Ти таиш от мене нещо.* Вазов.

скрѝшната *нареч. Нар.* Скришом. *Пет пъти си изливах менците скришната, щом се появяха нови дружки за вода.* Вазов.

скрѝшно *нареч.* Без да се види, да се разбере. *Синът му скришно пуши тютюн.*

скрѝшом *нареч.* Скришно. *Целия ден тя жъна и плака. Плачеше скришом, завираше се в ръкойките, отскачаше на синорите, преглъщаше сълзите си.* Г. Караславов. *Божаница и Петровица скришом дебнеха стареца.* Елин Пелин. *Той беше се нахранил в кухнята и на два пъти бе пил вино скришом.* К. Петканов.

скрѝя. Вж. с к р и в а м.

скроб, скробта̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** Рядка каша от размито с вода брашно, в която се накисва памучна прежда за основа на платно. **2.** Рядка каша от брашно, която се употребява като храна.

скро̀бвам, -аш, *несв.*; **скро̀бя,** -йш, *мин. св.* скро̀бих, *св. Нар.* Накисвам памучна прежда за основа в скроб. **скробвам се, скробя се** *страд.*

скро̀бване *ср. Отгл. същ. от* скробвам *и от* скробвам се.

скробѐлен, -я̀лна, -я̀лно, *мн.* -ѐлни, *прил.* Който е от скробяла. *Скробялно брашно.*

скробя. Вж. скробвам.

скробяла, *мн.* няма, *ж.* Въглехидрат, който се образува във вид на много малки зрънца в плодовете и грудките на някои растения; нишесте.

скромен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* **1.** Който избягва да се хвали, не обича да прави впечатление с качествата, заслугите, достоинствата си. *Той е пословично скромен, той се крие от хорските очи, за него е важно да върви работата, да се строи за републиката.* Г. Караславов. **2.** Който не отразява високомерие, самомнителност. *Аз, млад, патриот уж, българин разпален, бях смазан от тихото душевно величие и от скромния патриотизъм на тая сянка.* Вазов. *Скромно мнение.* **3.** Който води приличен, неразпуснат живот. *Беше хубаво, но скромно момиче.* Дим. Димов. **4.** Който не се отличава с разкош, богатство; прост. *Във скромна килийка, потънала в сън, / един монах тъмен, непознат и бледен, / пред лампа жумеща пишеше наведен.* Вазов. *Аз дойдох да ви честитя и поднеса тоя скромен букет.* Елин Пелин. *Скромното й облекло издаваше, че тя не спада към кръга на богаташките дъщери.* Дим. Ангелов. *Скромен живот. Скромно тържество. Скромен обед.* **5.** Който не е особено голям по размери, значение, съдържание. *Тъчеше кенарени платна и получаваше скромна надница.* Елин Пелин. *Образува се и скромна училищна библиотека.* Вазов. *Скромни средства. Скромни успехи. Скромно участие.*

скромнича, -иш, *мин. св.* -их, *несв. Разг.* Правя се на скромен. *Моля ти се, Софче, защо приказваш така? Ти си беше приготвила всичко, аз само ти помогнах? — скромничи златокосото момиче.* Св. Минков.

скромничене *ср. Отгл. същ. от* скромнича.

скромно. *Нареч. от* скромен. *Брат му Иван стои смирено и скромно в тълпата с простодушен поглед.* Елин Пелин. *Тя беше облечена скромно, но хубаво.* Йовков. *Те влязоха в широк хол, скромно, но с вкус мебелиран.* П. Вежинов.

скромност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Качество на скромен. *Скромността е останала винаги една от най-светлите добродетели на благородната му душа.* Величков. *Тя не беше пременена и накитена, но от цялото й същество лъхаше душевна чистота и скромност.* А. Каралийчев.

скрофули *мн., ед.* няма. *Разг.* Скрофулоза. *Детето има скрофули.*

скрофулоза, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Мед.* Туберкулозно заболяване на лимфатичните жлези по гушата.

скрофулозен, -зна, -зно, *мн.* -зни. *Прил. от* скрофулоза.

скроя. Вж. скроявам.

скроявам, -аш, *несв.*; **скроя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** С кроене приготвям необходимите части на дреха, обуща и др. *Старата не умееше нито дрешка да му скрои, нито копче да му зашие както трябва, нито закуска сутрин да му приготви.* Г. Караславов. **2.** *Прен.* Измислям нещо, обикн. лошо. *Пък и да я пита, толкова ли не можа да й скрои една лъжа!* Г. Караславов. ‖ *Прен.* Пресмятам, предвиждам нещо. *Изобретателният ум на Дъбака понякога скрояваше някакви странни планове.* Елин Пелин. **скроявам се, скроя се** *страд.*

скрояване *ср. Отгл. същ. от* скроявам *и от* скроявам се.

скрупули *мн., ед.* няма (лат.). *Книж.* Безпокойство, неудобство, леко угризение на съвестта. *Правя си скрупули. Той е човек без скрупули.*

скрупульозен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* **1.** Който проявява скрупули. **2.** Крайно изпълнителен. *Той е скрупульозен в работата си.*

скрупульозност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* скрупульозен.

скръб, скръбта, *мн.* скърби, *ж.* Тежка душевна болка; тъга, мъка, печал. *Коя от тия клети жени не се е върнала в къщи, замряла от страх, задушена от ридания и скръб, че е видяла за последен път най-любимите за сърцето й същества?* Величков. *Горчива скръб сърца ни трови — / прощавай, роден край!* Яворов. *В село завърлува невярна болест..., отчаяние и безутешна скръб се възцари в сърцата.* Елин Пелин. *Виждам ясно погледа на майка си,... в който имаше не укор и не заплашване, а някаква кротка и тиха скръб.* Йовков. □ **Мирова скръб** (литер.) — наименование на литературно течение, възникнало в края на XVIII в. и началото на XIX в., което се отличава с краен песимизъм и разочарование.

скръбен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* **1.** Който изпитва, преживява скръб; тъжен, печален. *Тя стоеше отпаднала, бледна и скръбна, гледаше го в лицето и му говореше.* Йовков. *А по широкия път... върви майка му, скръбна, сломена.* Елин Пелин. *Там дето либе хубаво / черни си очи вдигнеше / и с оназ тиха усмивка / в скръбно ги сърце впиеше.* Ботев. **2.** Който изразява скръб. *Цялото му лице добиваше съвсем друго изражение, страдалческо и скръбно.* Йовков. *Аз искам да те помня все така: / бездомна, безнадеждна и унила, / в ръка ми вплела пламнала ръка / и до сърце ми скръбен лик склонила.* Дебелянов. *Необикновената хубост на възмургавото лице на Ния беше озарено от мека бледност, погледът й бе потъмнял още повече, беше скръбен и влажен.* Дим. Талев. □ **Скръбна вест** (остар.) — съобщение за смъртта на някого; некролог.

скръбно. *Нареч. от* скръбен. *Тъмните й очи... го гледаха съчувствено и скръбно.* Йовков.

скръндза *м. Разг.* Скъперник.

скръствам, -аш, *несв.*; **скръстя,** -иш, *мин. св.* скръстих, *св.* Кръстосвам, обикн. ръце, крака. *Тя беше седнала на одъра, скръстила беше ръце и гледаше пред себе си.* Йовков. *Лазар се раздвижи да седне по-удобно, скръсти нозе и се приведе към майка си с ръце на колената си.* Дим. Талев. **скръствам се, скръстя се** *страд.* □ **Скръствам ръце** (разг.) — стоя в бездействие. *Ето пролет е, всички работят и се трудят, а той е скръстил ръце и стои.* Йовков.

скръстване *ср. Отгл. същ. от* скръствам *и от* скръствам се.

скръстя. Вж. скръствам.

скръц *междум.* За наподобяване на скърцане.

скръцвам, -аш, *несв.*; **скръцна,** -еш, *мин. св.* скръцнах, *св.* Скърцам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Лостът се отмести, вратата*

скръцна и се отвори. К. Петканов. *Локомотивът свирва... Колелата на вагоните скръцват, влакът се плъзва по безкрайния лъскав магнит на релсите.* Св. Минков. □ **Скръцвам (някому) със зъби** (разг.) — заплашвам някого. *Отишел при тях онзи ден, събрал ги, че като им скръцнал със зъби, те замръзнали по местата си.* Ал. Константинов.

скръцване *ср. Отгл. същ. от* скръцвам.

скръцна. Вж. скръцвам.

скубане *ср. Отгл. същ. от* **скубя** *и от* скубя се.

скубач *м. Разг.* Човек, който взема много скъпо, обикн. за нещо продадено, който обира, **скубе** някого. *Барникът смигна, измъкна нож и* [illegible]... *Дрънкаха лири, петолевки!* ... *— Ах, шарлатанин!... скубач! Все сиромашко* [illegible] *е това.* А. Страшимиров.

скуби-свекърва *ж. Нар.* Снаха, която се отнася много лошо със свекърва си. *А пък сега като се ожени и Мито, неговата годеница каквато е... скуби-свекърва, за един месец ще ги* [illegible] *и раздели.* Влайков.

скубвам, -аш, *несв.*; **скубна,** -еш, *мин. св.* **скубнах,** *прич. мин. страд.* скубнат, *св.* Скубя веднъж или няколко пъти по веднъж; отскубвам. *Скубнах си малко джоджен да сложа в гозбата.* **скубвам се, скубна се** *страд.*

скубване *ср. Отгл. същ. от* скубвам *и от* скубвам се.

скубна. Вж. скубвам.

скубя, -еш, *мин. св.* скубах, *несв.* **1.** Тегля, вадя от корен растение, косъм, перо. *Кооператорите дигнаха стъклените капаци на парниците и почнаха да скубят разсада на ранния зеленчук.* А. Каралийчев. *По цял ден лови кокошки из двора с примка, скубе им перата.* Чудомир. *Скубехме кожи, та виж какво сме станали само косми.* Влайков. *Скубя лен. Скубя плевели. Скубя кокошка.* ‖ За тревопасно животно — паса, ям. *Отново се зае със самара на магарето, което скубеше тревица в долния край на двора.* Ем. Станев. **2.** *Прен.* Вземам по нечестен начин много пари от някого, обикн. за нещо продадено. *Въпреки мълвата, той беше прегърнал шпионската кариера с едничката цел да скубе пари и от турци, и от българи.* Вазов. *Толкоз пари за двадесет километра! Умеете да ни скубете вие.* Елин Пелин. **скубя се** *възвр.* и *страд.* □ **Скубя си косата** — дърпам си силно косата при силна скръб или ярост.

скуден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Остар.* Недостатъчен, беден, оскъден. *Утре тия хора може би ще останат и без тая работа, сиреч и без тоя скуден залък хляб.* Вазов. *Скудни слънчеви лъчи пробиваха през листите.* Вазов.

скудно. *Нареч. от* скуден; недостатъчно, бедно. *Храмът е извътре подновен след Освобождението... Той е скромен, с размери малки, скудно осветлен.* Вазов.

скудност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* скуден. *Във думите ти скудност отразена е / и пустота във погледа ти зее.* Хр. Радевски.

скудоумен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Умствено ограничен, глупав, тъп. *Скудоумният ратай... издаваше с всяко свое движение радостта от предателството си.* Дим. Ангелов.

скудоумие, *мн.* няма, *ср.* Умствена ограниченост; глупост.

скука, *мн.* няма, *ж.* (рус.). Досада, отегчение от безделие или еднообразие. *Банкетът на живота ги бе отегчил, от дванадесет години удоволствия бяха останали само ледена скука и чувство за празнота.* Дим. Димов. *Наляга ме скука.*

скула, обикн. *мн.* скули, *ж.* Двете издадени кости под очите на черепа на човек. *Той имаше загоряло, почти шоколадено-тъмно лице с изпъкнали скули и полегати бадемовидни очи.* Дим. Димов.

скулест, -а, -о, *прил.* Който е със силно изпъкнали скули. *Той беше тънък, сух и извънредно висок, със скулесто, изгоряло от слънце и ветрове лице.* Д. Немиров. *Той беше висок, скулест мъж, на около петдесет години, с бистри сини очи и чудновато дълги ръце.* А. Гуляшки.

скулптор *м.* (лат.). Художник, който създава скулптурни произведения.

скулпторка *ж.* Жена скулптор.

скулпторски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до скулптор. *Скулпторско ателие.*

скулптура *ж.* (лат.). **1.** Само *ед.* Вид изобразително изкуство, което създава обемни образи (статуи, релефи, бюстове и пр.); ваятелство. *В изложбата имаше творби из областта на графиката, живописта и скулптурата.* **2.** Само *ед. Събир.* Произведения на това изкуство. *В музея преобладават произведенията на класическата скулптура.* Ал. Константинов. **3.** Произведение на това изкуство. *На връщане минахме по Карловия мост на реката Вълтава. Чудно красиви сводове и скулптури има по него.* Г. Белев. *На изложбата имаше много интересни скулптури.*

скулптурен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* скулптура. *Срещу зданието има малка, старинна къща с изглед на миниатюрен замък... със скулптурни фигури под покрива.* П. Вежинов. *Скулптурна група. Скулптурна творба.*

скумрия *ж.* (гр.). Неголяма морска пасажна риба с вретенообразна форма на тялото. Scomber scombrus. *В южната част на Бургаския залив се появи голям пасаж от скумрия и хамсия.* Отеч. фронт, 1950 г.

скупом *нареч. Остар.* Вкупом. *Низ-по село скупом ходят / китни млади коледари.* П. П. Славейков. *И като се набраха около десетина души, тогава скупом тръгнаха да вървят.* З. Стоянов.

скупча. Вж. скупчвам.

скупчвам, -аш, *несв.*; **скупча,** -иш, *мин. св.* скупчих, *св. Нар.* Събирам на куп. *Къщите сякаш са притиснати една о друга, сякаш са скупчени.* И. Волен. **скупчвам се, скупча се** *страд.* и *сред.* *Малко настрана бяха се скупчили тълпа войници.* Йовков.

скупчване *ср. Отгл. същ. от* скупчвам *и от* скупчвам се.

скупщина, *мн.* няма, *ж.* (срхр.). Парламент в Югославия.

скут, скутът, скута, *мн.* скутове *и* скути, скута (сл. ч.), *м.* **1.** Обикн. с предл. *на* или *в* — на бедрата и до корема на седнал човек. *Положи глава на скута на сестра си и дълго не можа да се успокои.* К. Петканов. *Дете невръст-*

но ощ, на майчини си скути, | аз слушах приказки и песни за нечути | борби и теглила и тъмни съдбини | на моя роден край. П. П. Славейков. *Уплаха се четеше по всички лица, децата, сгушени в скутовете на майките си, тихо скимтяха.* Г. Белев. || *Обр. Душата ми заспива в скута на нощта, | недейте я разбужда.* Яворов. **2.** *Нар.* Предната долна част на дълга дреха — рокля, сукман и под. *В едно пусто усое накладохме огън и един от другарите ни подпретна скути да замеси на хляб онова брашънце, което бяхме намерили в хралупата.* З. Стоянов. *Като влезе... при Джамал бея, поклони му се ниско и целуна скута от дрехата му.* В. Друмев.

скуча̀я, -а̀еш, *мин. св.* скуча̀х, *несв.* (рус.). Изпитвам скука. *Той скучаеше страшно и не знаеше как да прекара времето си.* Елин Пелин. *За да не скучаеш, аз от време на време ще ти съобщавам някои новини.* О. Василев.

ску̀чен[1], -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (рус.). **1.** Който причинява скука; отегчителен, безинтересен. *Признайте, че аз съм един скучен другар.* Вазов. *Скучен събеседник. Скучна книга. Скучен разговор.* **2.** Който е изпълнен със скука; монотонен, еднообразен. *Дните течаха — еднообразни и скучни.* П. Спасов. *За да не бъдат скучни часовете в къщи,... Ана захвърляше бродериите си, разтваряше сборничето с народни приказки и тихо започваше да му чете.* А. Гуляшки.

ску̀чен[2], -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Обикн. *ж. р.* ску̀чна — за кучка, вълчица, лисица: която е с плод в утробата си и ще се кучи; кучна.

ску̀чно. *Нареч. от* скучен[1]; еднообразно, монотонно, отегчително. *Откакто са в тоя лагер, времето тече бавно, монотонно и скучно.* Йовков. *Нямаше живот в селото. Скучно и неинтересно минаваха дните.* Елин Пелин.

скъден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Остар.* Оскъден. *Той захвана да задлъжнява, да залага и да продава части от скъдното си имущество.* Вазов. *Ти ще разтвориш тая песен, | сред вопли огнени родена, | от миналото скъден дар.* Лилиев. *И от навъсеното облачно небе падаше скъден лъч.* Н. Райнов.

скъдно. *Нареч. от* скъден; оскъдно. *Те живееха скъдно и просто в дивите гори на тази чужда, корава земя.* Н. Райнов.

скълцам. Вж. с к ъ л ц в а м.

скълцвам, -аш, *несв.*; **скълцам,** -аш, *св.* Направям нещо на дребни късчета, като го кълцам; накълцвам. *Отделят крехчината. Мама ще я скълца и ще натъпче с нея наденици.* Влайков. **скълцвам се, скълцам се** *страд.*

скълцване *ср. Отгл. същ. от* скълцвам *и от* скълцвам се.

скъп, -а, -о, *прил.* **1.** Който струва много пари, който се продава или купува на висока цена. *Противоп.* евтин. *Зимно време плодовете са скъпи. Купих от скъпите бонбони.* **2.** В който се продава или плаща на висока цена. *Скъп ресторант. Скъп пазар. Скъп хотел.* || През който се продава, плаща на високи цени. *В днешните скъпи времена, ако на всяко спиране пампорът плаща по една жълтица, къде ще му излезе краят?* А. Каралийчев. *Скъпи години.* **3.** *Разг.* Комуто се свиди да даде нещо; свидлив. *Противоп.* щедър. *Скъп на триците, евтин на брашното.* Погов. **4.** *Прен.* Сдържан (на думи, похвали и др.). *Скъп беше на приказки хаджи Драган и направо ги попита какво ги носи при него.* Йовков. *Той беше побелял и сбърчен не за годините си, суров, начумерен и скъп на думи.* Г. Караславов. *Скъп на похвали.* **5.** *Прен.* Който е много мил, драг, обичен на някого. *Никога родната земя не е ни тъй скъпа, както когато сме далеч от нея.* Вазов. *Че за кавалджия кавалът е по-скъп и от стадото — поясни друг.* Влайков. *Аз знам: детето ви е скъпо, скъпо, | сърцето ви до гроба ще гори.* Хр. Радевски. *Скъп гостенин. Скъпа рожба.* || Който много ценим, уважаваме, пазим. *Свободо скъпа, ти изгря приятно | над нашите гори, поля широки.* Вазов. *Аз живея пак | своя спомен скъп, | аз живея пак | миналата скръб.* Лилиев. *Скъпа ни е паметта на дедите ни. Нашето минало ни е скъпо. Здравето ни е скъпо.* **6.** Който се постига с много жертви, усилия. *Скъпа победа.*

скъпѐне *ср. Отгл. същ. от* скъпя *и от* скъпя се.

скъпѐрник, *мн.* -ци, *м.* Човек, на когото много се свиди да харчи или да дава. *Материалният интерес управлява всичките действия на скъперника и определя отношенията му.* Ал. Константинов. *Кажи по-добре, че си е стипца, че е скъперник като всеки калугер.* Вазов.

скъпѐрница *ж.* Жена скъперник.

скъпѐрнически, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на скъперник. *Киселов неясно чувстваше слабата му скъперническа и страхлива душа и дълбоко го презираше.* П. Вежинов. *Скъпернически навици.*

скъпѐрнически. *Нареч. от прил.* скъпернически. *Живееше скъпернически, в каменна къщурка, завиваше се нощем с кълчищни черги.* А. Гуляшки.

скъпѐрничество, *мн.* няма, *ср.* Качество или проява на скъперник. *Те правеха това не толкова от бедност, колкото от скъперничество, за да не похарчат някой друг лев в хана.* Дим. Димов.

скъпѐрнишки, -а, -о. *Прил. от* скъперник; скъпернически.

скъпѐрнишки *нареч.* Скъпернически.

скъпѐя, -ѐеш, *мин. св.* скъпях, *несв. Рядко.* Постепенно ставам по-скъп; поскъпвам. *Животът скъпее.*

скъпѝя, *мн.* няма, *ж. Нар.* Скъпотия. *Всички казват: глад ще стане, | скъпия голяма. | А от небе капка влажна | няма сѐ, та няма.* Вазов. *А бре, момко, луд гидия, | луд гидия, аджамия, | що се, момко, не ожени, | дорде беше евтиния, | евтиния по момите, | а скъпия по момците?* Нар. пес.

скъпо *нареч.* **1.** На висока цена. *Купи пръстена и заплати за него твърде скъпо.* Йовков. *Продавам скъпо.* **2.** Разкошно, богато. *След малко на предницата се появи едно слабо момиченце, съвсем дете, така пъстро и скъпо облечено.* Ст. Загорчинов. **3.** *Прен.* С цената на много жертви, усилия, неприятности. *Идеха подкрепленията, но тъй бавно и незабелязано, както се движи всяка пехота. Изгубената минута можеше да струва скъпо.* Йовков. *Скъпо му струва тая необмислена постъпка.*

скъпотѝя, *мн.* няма, *ж.* Наличие на високи пазарни цени на продукти и вещи от първа не-

обходимост. *След войната настана голяма скъпотия.*

скъпоцѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. Който струва твърде много пари; много скъп. *Аз бях честит да видя и даровете: за тебе скъпоценна и чудна бисерна огърлица.* Вазов. *Лила била пременена в най-новите и най-скъпоценните си дрехи.* Каравелов. 2. Който е много ценен, с голяма стойност. *Няколко скъпоценни старинни документи позволяват ни да погледнем в самото най-отдалечено минало.* Вазов. □ **Скъпоценен (безценен) камък** — камък, който се употребява за накит (диамант, рубин и под.).

скъпоцѐнност, -ттà, *мн.* -и, *ж.* Много скъп, ценен предмет, обикн. накит, украса. *Веднъж той видя на масата ѝ сребърна кутийка, отвори я и намери там нейните скъпоценности — пръстени, гривни, обеци.* Г. Райчев. *Тая малка картина е една скъпоценност.* Величков.

скъпчѝйка *ж. Разг.* Жена скъпчия.

скъпчѝя, -та, *мн.* -йи, *м. Разг.* Човек, който продава или услужва много скъпо.

скъпя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* 1. Изразходвам, проявявам нещо в много ограничен размер; не [illegible]. *Вълчан чувствуваше силата си и скъпеше думите си.* Йовков. *И той живя — и без [illegible], без да скъпи ни младост, ни огън.* [illegible] Христов. *Не скъпя средства. Скъпете времето* [illegible] 2. *Остар.* Ценя високо. *Пре*[illegible] *е* [illegible]*жденци и не ни подо*[illegible] *работи. Но почи*[illegible] *я за доброто ти.* Вазов.

скъпя̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв.*, *сред.* Свеня ми се, неохотно давам нещо. *Стой*[illegible] Г. [illegible] [illegible]

скърбя̀, -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. деят.* скърбял, -а, -о, *мн.* скърбели, *несв.* Изпитвам, преживявам скръб, печал. [illegible] *се страхуваше за себе си, а само скърбеше* [illegible] *близката раздяла.* Дим. Талев. [illegible] *ти скърбеше* [illegible] Вазов. *Скърбя за изгубеното дете.*

скъ̀рпвам, -аш, *несв.*; **скъ̀рпя,** -иш, *мин. св.* скърпих, *св.* 1. Направям, сглобявам нещо от различни части набързо и не много добре. *На едната страна се гушеше нещо като ратайска стая, скърпена от дъски и колове, ала с врата.* Ст. Загорчинов. *Скърпих на детето палто от едно мое старо.* 2. *Прен.* Измислям, съчинявам нещо набързо и недобре. *Признания не са правили. Скърпено им е едно обвинение, колкото да оправдаят задържането.* Г. Караславов. *Скърпиха една лъжа.* **скърпвам се, скърпя се** *страд.*

скъ̀рпване *ср. Отгл. същ. от* скърпвам *и от* скърпвам се.

скъ̀рпя. Вж. с к ъ р п в а м *и* с к ъ р п я м.

скъ̀рпям, -яш, *несв.*; **скъ̀рпя,** -иш, *мин. св.* скърпих, *св.* Скърпвам. **скърпям се, скърпя се** *страд.*

скъ̀рпяне *ср. Отгл. същ. от* скърпям *и от* скърпям се.

скъ̀рцам, -аш, *несв.* При триене на твърди предмети — произвеждам или издавам остър, рязък звук. *По всички посоки се точат и скърцат биволски коли от околните села.* Я. Каралийчев. *Замърсените широки дъски на пода се бяха изметнали като корита и когато се ходеше по тях, шумно скърцаха.* Хар. Русев. *Елка чуваше как от време на време на тавана скърцаше мишка и по керемидения покрив бавно минаваха меките стъпки на котка.* Елин Пелин. *Пише той нещо, пише до съсипване. Но все му се струва, че перото, което скърца бързо по книгата, му шепне: тиква, тиква, тиква.* Елин Пелин. □ **Скърцам със зъби** — много се ядосвам, сърдя се за нещо. *И скърца със зъби татарин / от злоба и ненавист бясна.* Вазов.

скъ̀рцане *ср. Отгл. същ. от* скърцам. *Вратата на зимника се отвори със скърцане.* Дим. Ангелов. *Между четирите стени на стаята сега се чуваше острото скърцане на перото.* Дим. Талев.

скъ̀рша. Вж. с к ъ р ш в а м.

скъ̀ршвам, -аш, *несв.*; **скъ̀рша,** -иш, *мин. св.* скърших, *св.* 1. Пречупвам, прекършвам. *Едно провисено от ябълка клонче я удари по лицето. Тя не повдигна с ръка клончето, та да си стори път, а го скърши и захвърли.* Влайков. *Завея вятър от море, / скърши ми гранка маслина, / падна ми гранка от горе, / удари в гушка Калина.* Вазов. 2. *Нар.* Като се движа, извивам изведнъж в друга посока. *Най-сетне Сивко се изви нагоре, сякаш се заби в небето, па изведнъж скърши към юг и литна над гората.* Ст. Загорчинов. *Ястребът заклати криле, скърши, изви надолу над шосето и се понесе над реката към отсрещния склон.* Н. п. Филипов. 3. *Нар.* Извивам (тяло, снага). *Гайдата спря пред тях, подкани ги за кръшна игра. Споглеждаха се, скършиха снаги, подадоха ръце напред и пъргаво затропкаха.* К. Петканов. 4. *Нар.* Като пея или свиря, правя внезапно промяна в тона, мелодията, гласа, или внезапно прекъсвам. *Пелинко отведнаж скърши песента и подкара пак тъжна.* Елин Пелин. *Е — скърши глас и завърши неочаквано, — ако сте ни разбрали, добре.* Дим. Ангелов. *Метна кавалджията очи / около си, па проточи, / а че жална песен скърши — / потно чело да обърше.* К. Христов. 5. *Прен.* Пречупвам, сломявам. *Но пак / не ще да скърши нищо твърда воля, / и няма аз до век да се разкая.* П. П. Славейков. *Дано младост в нея не заглъхне, / дано в грижи хубост не изсъхне, / и в живота майчиното бреме / да не скърши радостта ти с време.* П. П. Славейков. **скършвам се, скърша се** *възвр., страд.* и *сред.* □ **Скършвам вежди** — извивам вежди. *Скокни, тропни, Донке ле, / погледни ме, / скърши вежди, любе ле, / намигни ми.* Нар. пес. **Скършвам му хатъра (волята)** — отказвам да изпълня желанието му, волята му. *Види се, татко искаше да услужи на стария си познайник, та не му скърши хатъра. Прие сина му. И работата тръгна.* Д. Немиров.

скъ̀ршване *ср. Отгл. същ. от* скършвам *и от* скършвам се.

скъ̀сам. Вж. с к ъ с в а м.

скъ̀сан, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* скъсам. 2. Като *прил.* а) За облекло, обувки или други дрехи: на който има дупки; съдран, дрипав. *Дядо Дойчин извади из скъсаната си торба комат хляб и глава кромид и ги подаде на Бойча.* Вазов. *Като придошла река светлината се разля върху тях, удари се о къщната врата,*

надникна през скъсаното перденце. Ст. Чилингиров. *Скъсани обувки. Скъсани дрехи.* б) Накъсан, изпокъсан. *На сянка под ореха говедарче | опърпано видях седнало бе — | очи вперило в скъсано букварче.* Вазов.

скъсвам, -аш, *несв.*; **скъсам,** -аш, *св.* **1.** С късане направям нещо на две или повече части, късове; накъсвам. *Туй писмо не е от доктора! Скъсай го! Скъсай го туй писмо.* Йовков. *Игнат тържествено сложи ръка върху пакета..., скъса внимателно канапа, с който беше свързан, и извади новата стока.* Кр. Велков. || Откъсвам нещо от друго. *В навалицата ми скъсаха копчетата.* **2.** Направям дупка на дрехи, обуща и под.; съдирам, прокъсвам. *Беше си скъсал днес ризата на бодливия тел на футболното игрище.* П. Вежинов. *Скъсах си обущата. Скъсах кърпата си.* **3.** Преставам да поддържам връзки, отношения с някого. *Той отиваше в село и с жестокото решение да скъса грубо с Цонка.* Вазов. *Свидно ми беше да скъсам едно толкова годишно приятелство по един недостоен и за двама ни начин.* Ст. Чилингиров. *Скъсвам дипломатическите отношения. Скъса с роднините си.* **4.** *Разг.* Пиша слаба бележка на някого при изпит. *Какво стана с държавния изпит,... издържа ли го? — Скъсаха ме.* Йовков. **скъсвам се, скъсам се** *страд.* и *сред.* *Заплетоха се куките в дрешката, скъса се преждата.* А. Каменова.

скъсване *ср. Отгл. същ. от* скъсвам *и от* скъсвам се. *Тая шапка дядо Мирьо носеше от памтивека и тя нямаше скъсване.* Ем. Станев. *Скъсване на дипломатическите отношения.*

скъсѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* скъся. **2.** Като *прил.* Който е направен или станал по-къс, по-кратък. *Стоя неподвижен няколко минути, загледан в скъсената си сянка.* А. Гуляшки. *Скъсени срокове.*

скъсѝ. Вж. скъсявам.

скъсѝвам, -аш, *несв.*; **скъсѝ,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане по-късо, по-малко; съкращавам. *Всяко укриване, всеки завой в страни, щеше да скъси разстоянието между него и преследвачите.* Ем. Станев. *Скъсявам рокля.* **скъсявам се, скъся се** *страд.* и *сред.* □ **Скъсявам живота (дните) на някого** — ускорявам смъртта на някого.

скъсяване *ср. Отгл. същ. от* скъсявам *и от* скъсявам се. *Скъсяване на сроковете.*

скътам. Вж. скътвам.

скътвам, -аш, *несв.*; **скътам,** -аш, *св. Нар.* **1.** Слагам нещо грижливо някъде на сигурно място. *Тя скъта писмото до новите си дрехи и от време на време... затваряше се в гостната, гледаше писмото, четеше го.* Г. Караславов. **2.** Отделям настрана; спестявам. *В града имаше къща, живееше на широка нога, беше успял, както се вижда, и да скъта бели пари за черни дни.* Йовков. *Колко се труди майка му, дано скъта някоя и друга пара, че да му купи плат за ново палтенце, ала не смогна.* А. Каралийчев. **скътвам се, скътам се** *страд.*

скътване *ср. Отгл. същ. от* скътвам *и от* скътвам се.

слаб, -а, -о, *прил.* **1.** Който няма достатъчно физическа сила. *Противоп.* силен. *Всякой беше бодър: як, слаб, млад и стар, | богатий и бедний под покрива сламен — | всичките горяха от същия пламен.* Вазов. *Децата са слаби, не ги бива за никаква работа.* Елин Пелин. || Който е с отпаднали физически сили; немощен. *Много съм слаб, господин докторе, не мога да се държа на крака.* Л. Стоянов. || Който не е напълно здрав; болнав. *В него учителят работеше и слабите му гърди цели години непрекъснато... поемаха праха и нечистотиите.* Елин Пелин. *Беден бил, при лоши условия живеел, очите му били слаби, но щели ди го лекуват.* Чудомир. *Слабо сърце. Слаби нерви.* **2.** Който е тънък, сух, мършав. *Противоп.* дебел. *Калина беше на осемнадесет години, слаба, стройна и мила.* Елин Пелин. *Слаб и сух,... той беше инак здрав и държелив.* Йовков. *Лицето е слабо, загоряло от слънцето, загрижено и скръбно.* Йовков. **3.** *Прен.* Който не проявява достатъчна душевна твърдост, устойчивост; неустойчив, безсилен. *Той се присмиваше на всички,... а сам е бил като тях: слаб, безволен и страхлив.* Елин Пелин. *Родителите са почти всякога слаби пред прищевките на децата си.* Д. Немиров. *Слаба воля. Слаб характер.* || Който не притежава способност или възможност да се бори, да противостои на нещо или е напълно безвластен. *Крило бе Индже за всички слаби.* Йовков. *Ах, какво можех да сторя аз, една слаба девойка, против страшната, непреклонна воля на баща си?* Вазов. *Слаба държава.* **4.** При който няма голяма сила, натиск; лек. *Лете е непоносимо горещо, задушно, и най-слаб ветрец не разклаща тръстиките на блатата.* Йовков. *Слаб натиск. Слаб удар.* || Който не издържа на голям натиск. *А вятърът вее, халата реве и тресе слабите стени на колибата.* Вазов. *Слаб конец.* || Който не трае дълго. *Противоп.* здрав, солиден. *Слаб гьон. Слаб плат. Слаб материал.* **5.** Който има, проявява малка сила. *От източния ми прозорец прониква слаба предутринна виделина.* Вазов. *Гласът му, слаб и немощен, се задави в гърлото му и в широката стая прозвуча нещо като вопъл.* Елин Пелин. *Градинските теменуги издават слаб дъх. Слаб огън. Слаба светлина. Слаб шум.* **6.** Който едва се забелязва; лек, незначителен. *Слаба червенина се появи по бузите ѝ под освежителното действие на студената вода.* Вазов. *Стърнището свърши и се превърна в слаб наклон, който се спускаше към брега на оврага.* Дим. Димов. *Болният даваше все още слаби признаци на живот.* **7.** За растителност — който не расте, не вирее добре. *От постоянно кастрене дървото израсна високо, но слабо.* || За земя, нива — който ражда малко; неплодороден. *По-нататък е ливадата му, той отиде и там. Тя бе слаба от засухата.* Елин Пелин. *Той реши... да прекарат малко тор на някои от по-слабите ниви.* Г. Караславов. **8.** Който е недостатъчен по количество. *Противоп.* изобилен. *Въздухът е пресен, лек и прозрачен. Той е измит от слабия дъжд.* Влайков. *Водата в чешмата е слаба. Слаба реколта.* **9.** *Прен.* Който е незадоволителен; недобър, несолиден. *Проявявам слаб интерес към нещо. Той взима слабо участие. Слаб надзор. Слаба подготовка. Слаби познания. Слаба дисциплина. Слаба памет. Слаб успех. Слаба бележка.* || Който няма достатъчно качества, дарование или подготовка. *Повечето от тях, бездарни или слаби стихотворци, замлъкваха завинаги под този удар.* Вазов. *Слаб писател. Слаб артист. Слаб ученик. Слаба пиеса. Слаби стихове.* **10.** Който не действува сил-

[illegible] *Е, то ще е било като виното на Кньо: кисело за вино, слабо за оцет.* Йовков. *Слабо лекарство. Слабо вино. Слаб чай.* ‖ За разтвор — [illegible], рядък. *Слаб разтвор.* **11.** Като *същ. м.* **слаб** — бележка за незадоволителен успех; двойка. *Това момче тогава проявяваше едно изумително невежество... Разбира се, за срока му писаха слаб и по двата предмета.* Чудомир. ◇ **Слаб ми е ангелът** — проявявам слабост към някого. **Слаб ток** — ток с ниско напрежение, който се използува при телефон, телеграф, радиотехника и др. **Слабото място** — а) Най-чувствителната страна на някого. *Пък нали пустите цигани му знаят слабото място, щом влезли и засвирили оная Лучковата песня, дето мре за нея.* Чудомир. б) Лошата, уязвимата страна на нещо. *Дълго време премина да обсъждам тоя въпрос, но никъде не можах да намеря слабото му място.* З. Стоянов. **Социално слаб** (книж.) — който е зле материално; беден.

слабàк, *мн.* -ци, *м.* **1.** Слаб, хилав, немощен човек. *С мене, брат, шега не бива. За походи не ме бива, слабак съм, мене за бой ме търси.* М. Марчевски. **2.** *Разг.* Ученик, който получава слаби бележки.

слабèене *ср. Отгл. същ. от* слабея.

слабèя, -ѐеш, *несв.* Ставам постепенно слаб, мършав, немощен. *Противоп.* пълнея. *През лятото слабее, през зимата пълнее.*

слабинà *ж.* Обикн. *мн.* слабинѝ. Мястото у човек или животно в долната странична част на корема, от където започват краката. *Но Станка се сви и полегна, защото над слабините нещо започна да я присвива.* Г. Караславов. *Слабините на коня бързо се подигаха и падаха, той пръхтеше, протягаше шия и нервно дъвчеше юздата.* Йовков.

слабѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Рядко.* **1.** Разхлабителен, пургативен. *Слабително лекарство.* **2.** Като *същ. ср.* **слабително** — лекарство за прочистване на червата; очистително.

слàбо` *нареч.* **1.** За действие или проява — с малка, незначителна сила или степен. *Станка отвори пак очи, погледна Цвета и майка си и слабо се усмихна.* Елин Пелин. *Как слабо се чува китарата! Гласът ѝ се губи.* М. Кремен. *Удари го слабо. Вятърът подухва слабо. Пулсът му бие слабо. Пламъкът гори слабо.* **2.** За качество — в слаба степен; недостатъчно, не напълно. *Двадесет и шест годишен, среден на ръст, със слабо мургав цвят на лицето и с тъмнокафяви очи, Матьо седеше на пейката.* Дим. Ангелов. *Равнината е тъжна и еднообразна. Слабо населена и малко обработена.* А. Каралийчев. *Слабо развита индустрия.* **3.** За успех, знание — незадоволително. *Те заговориха с него по френски. Той знаеше слабо тоя език и неохотно отговаряше на питанията им.* Вазов. *Ученикът отговори слабо.*

слабовàт, -а, -о, *прил.* Който е малко слаб; възслаб. *Една от първите ударнички, наглед слабовата, но жилава и изпечена от курската работа, е Стойка Вълева.* Г. Караславов. *Приближи един висок, слабоват младеж с ясносини очи.* Д. Добревски. *Слабоват поет. Слабовато произведение.*

слабовòлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има слаба воля. *Слабоволният цар стана играчка в ръцете на придворните.*

слабовòлие, *мн.* няма, *ср.* Отсъствие на силна воля.

слабограмòтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е малко грамотен; малограмотен. *Бабата беше слабограмотна, но паметлива.*

слабогрѝд, -а, -о, *прил. Рядко.* Който е със слаби или болни бели дробове. *Юндола е една от точките, които... докторска комисия бе избирала за бъдещи лечебни станции за слабогръдите.* Вазов.

слабодỳшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил. Рядко.* Който е слаб по дух; малодушен. *Слабодушен човек.*

слабодỳшие, *мн.* няма, *ср.* Малодушие. *От къде дойде това слабодушие у тоя млад, мъжествен човек?* А. Страшимиров.

слабокултỳрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който е със слаба култура; малокултурен. *Слабокултурни племена.*

слабопроизводѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който произвежда недостатъчно. *Слабопроизводителен район.*

слабосѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е слаб физически; слаботелесен. *Той беше по-скоро сух като волска жила, слабосилен, с изскочили ребра и щръкнали кости, с лице на постник.* Л. Стоянов.

слàбост, -ттà, *мн.* -и, *ж.* **1.** Само *ед.* Телесна немощ; мършавост. *Това бяха клетници,... пребити от бой или просто изнемощели от слабост и болести.* Величков. ‖ Временно изгубване на сили; отпадналост. *Обзе я слабост и тя би седнала, толкова уморена се почувствува.* К. Петканов. **2.** Отсъствие на твърдост, устойчивост; малодушие. *Беше изтърпял всички побоища, без да се огъне, без да покаже слабост.* Дим. Ангелов. *В очите на Вълко бликнаха сълзи, разнежиха го собствените му думи. Стоян забеляза слабостта му и обърна гръб, за да може вуйчо му скришом да си обърше сълзите.* К. Петканов. **3.** Отрицателно качество; недостатък. *В сърцата им се разгоря алчност, станаха себелюбиви и безогледно използуваха за себе си човешката доверчивост и всички човешки слабости.* Дим. Талев. *Той често казваше, че трябва да прощаваме дребните слабости на близките си.* Л. Стоянов. *Тя си го обичаше със слабостите и капризите му, с мекотата и нерешителността му.* Г. Караславов. ‖ Нещо неправилно, нередно в действия или мисли; грешка. *В труда си той е допуснал съществени слабости. Основна слабост.* **4.** Склонност, симпатия към някого или нещо. *Чорбаджи Юрдан имаше слабост към Стефчов и не криеше нийде доброто си мнение и разположение към него.* Вазов. *Бунала обичаше хубавите коне. С тая си слабост той, дето се казва, живя и остаря.* Йовков. ‖ Склонност, пристрастие към нещо. *Той си спомни, че Али чауш има една малка слабост: пиеше.* Вазов. *Колкото за порочната му слабост към жените и дворцовите съблазни, това малко интересуваше търновци в едно време на общ нравствен упадък и религиозно помрачение.* Вазов.

слаботелèсен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който е слаб телесно. *Той е болнав и слаботелесен.*

слаботòков, -а, -о, *прил.* Който е свързан с произвеждане на уреди и апарати, които действуват със слаб ток. *Слаботоков завод.*

слабо̀умен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Малоумен. *От тия шеги, а може би и по друга някоя причина, у Аго, и без туй слабоумен, още повече се помрачаваше разсъдъкът му и той захващаше да върши какви не глупости.* Йовков.

слабо̀умие, *мн.* няма, *ср.* Състояние на слабоумен; малоумие. *Той и без това си имаше обикновеното старческо слабоумие.* Йовков.

слабохара̀ктерен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който има слаб характер, който не проявява душевна твърдост, устойчивост. *Но тия мои познайници, хорица малодушни и слабохарактерни, намериха за по-добро да се изкрият.* З. Стоянов. *Аз съм повече от нерешителен, аз съм слабохарактерен.* Вазов.

слабохара̀ктерност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество или проява на слабохарактерен човек.

слабу̀шка *м.* и *ж.* *Разг.* Телесно слаб човек или животно. *Не бързай толкоз, Белчо, че Сивушка не може като тебе... Хайде, Сивушке, хайде, слабушке, хайде, миличка.* Елин Пелин. *Той от малък си е все слабушка.*

слабу̀шко, *мн.* -вци, *м.* *Разг.* Телесно слаб човек или животно.

сла̀ва, *мн.* няма, *ж.* **1.** Широка известност и всеобщо признание на някого или на нещо за големи заслуги, качества, дарование. *Но славата му на учен човек остана и днес.* Вазов. *И днес още Балканът, щом буря захваща, | спомня тоз ден бурен, шуми и препраща | славата му дивна, като някой ек, | от урва на урва и от век на век!* Вазов. *Баталионът „Христо Ботев" бе спечелил достойно слава и уважение сред нашия народ.* К. Ламбрев. **2.** Това, с което някой или нещо се гордее, което е най-хубавото, най-ценното у него; гордост. *Витоша дава печата си... на цялата Софийска равнина. Тя е славата на нашата столица.* Вазов. *Майстор Найдене, обичахме те и те почитахме всички. Ти беше славата и честта на еснафа ни.* Р. Стоянов. **3.** Всеобщо мнение, което се е установило за някого или нещо, обикн. за отрицателни прояви; репутация. *Той хубавичко се бе налудувал и бе спечелил слава на немирен халосник.* Елин Пелин. *Прочут човек в града беше и Кръстан касапинът, макар и неговата слава да беше от по-съмнително естество.* Йовков. *Той има лоша слава. Евтина слава.* **4.** Възглас за възхвала. *Перущице бледна, гнездо на герои, | слава! вечна слава на чедата твои!* Вазов. □ **За чест и слава** — без каквито и да било материални облаги. *Работи за чест и слава.* **Слава богу (на бога)** (разг.) — добре, че стана тъй, че е тъй. *Слава богу, че затворниците са по няколко души в стая и могат да убиват времето в разговори.* Величков.

сла̀веев, -а, о, *прил.* Който се отнася до славей. *В тишината ще трепне, ще се извиси и залъкатуши славеева песен.* Я. Гуляшки.

сла̀вей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* Дребна сива пойна птичка със силен и приятен глас. Luscinia megarhynchos. *Зора се е зазорила, | слънце е огряло, | а в гората славей птиче | песен е запяло.* Каравелов. *Славеите пееха утринни песни на своите мили.* Елин Пелин. *Отвъд градината, някъде край реката пееше славей и звънеше като че ли не възторжената му песен, а самата нощ.* Дим. Талев.

славѐйко, *мн.* няма, *м.* *Рядко. Поет.* Славей. *А пролет бе. Пропя един славейко. | Приплясна рибка във тревожен скок.* Н. Марангозов.

славѐйков, -а, -о, *прил.* Славеев. *И всичко слушало тогаз | славейковия чуден глас.* П. Р. Славейков. *Искам да погледам | зарите небесни, тихом да послушам | славейкови песни.* Ц. Церковски.

сла̀вейче, *мн.* -та, *ср.* *Умал.* от славей. *Славейче ле, славейче, | гласовито славейче! | Обади се, не мълчи.* П. Р. Славейков.

сла̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* **1.** Който се ползува със слава; прочут, всеизвестен, знаменит. *Дружина тръгва, отива, | пътят е страшен, но славен.* Ботев. *Но ний знаем, че в нашто недавно | свети нещо ново, има нещо славно, | що гордо разтупва нашите гърди | и в нас чувства силни, големи плоди.* Вазов. *Четете да знайте що в стари години | по тез земи славни вършили деди ни.* Вазов. **2.** *Разг.* Много добър, приятен. *Славни дни бяха настъпили за лов. Небето — ласкаво и синьо като очи на дете.* Ем. Станев. *Той е славен момък.*

сла̀вене *ср.* *Отгл. същ.* от славя и от славя се.

сла̀ви̇ст *м.* **1.** Учен, специалист по славистика. **2.** *Разг.* Студент по славистика.

сла̀ви̇стика *ж.* Съвкупност от научни дисциплини, които изучават езиците, културата и литературите на славянските народи; славянска филология, славянознание.

слави̇сти̇чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до славистиката. *Славистично списание.*

сла̀ви̇стка *ж.* Жена славист.

сла̀вно. *Нареч.* от славен. *Ако не мога да жертвувам живота си славно, то мога да го жертвувам честно.* Вазов. *Работата отива славно.*

славолю̀бец, *мн.* -бци, *м.* Славолюбив човек.

славолюби̇в, -а, -о, *прил.* Който ламти за слава. *Славолюбив писател.*

славолюби̇вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ.* от славолюбив.

славолю̀бие, *мн.* няма, *ср.* Качество или проява на славолюбив човек.

славосло̀в *м.* *Книж.* Славословие. *Вслушах се неволно и долових, че в общото кукуригане имаше странен ред, сякаш то бе някакъв мистичен песенен славослов на потайните природни сили.* О. Василев.

славосло̀вене *ср.* *Отгл. същ.* от славословя и от славословя се.

славосло̀вие, *мн.* -я, *ср.* *Книж.* Възхвала, прослава с думи; величаене. *Забравете днес, мили братя, земните си грижи, отдайте се на радост и празнично веселие и пейте благодарствено славословие към нашите славянобългарски апостоли свети Кирил и Методий!* Дим. Талев.

славосло̀вя, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* *Книж.* Изричам славословия; възхвалявам, славя. *Мислил съм си за ония антични апотеози, когато хората излизаха срещу изгряващото слънце, славословеха и пееха химни.* Йовков. **славословя се** *страд.*

сла̀вя, -иш, *мин. св.* сла̀вих, *несв.* **1.** Казвам хвалебствени слова, отдавам слава; възхвалявам. *Ще пееме всички, | ще пеем, когато работим, | но радостни песни, | които ще славят човека.* Вапцаров. *Аз химни ще ти пея, ще славя теб тогаз.* Смирненски. **2.** Правя някого славен, широко известен, прочут, поради някое негово качество. *О, Марио, сега видях с очите си, че си такава, каквато те славят.* Вазов. *Напразно славят ме за първи майстор.* К. Христов. **славя се** *страд.* и *сред. Четете и знайте ... | ... | кой бе Иван Рилски, чийто свети мощи | с чудеса се славят до тоя ден още.* Вазов. *Самоковското желязо се е славило по целия Балкански полуостров.*

славянизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя някой да добие типични за славяните черти — език, нрави, характер. **славянизирам се** *страд.* и *сред.*

славянизѝране *ср. Отгл. същ. от* славянизирам *и от* славянизирам се. *Славянизиране на неславянско население.*

славянѝзъм, -змът, -зма, *мн.* -зми, *м. Езикозн.* Дума или израз в неславянски език, заимствани от славянски език.

славя̀нин, *мн.* славя̀ни, *м.* Лице от най-голямата в Европа група народи, които населяват източната и югоизточната ѝ част и са сродни по произход, език и култура. *Той много пъти бе казвал тайно, че дядо Иван скоро ще освободи всички славяни от турско робство.* Дим. Талев. □ Източни **славяни** — руси, украинци, белоруси. Западни **славяни** — поляци, чехи, словаци, лужишки сърби. Южни **славяни** — българи, сърби, хървати, словенци, македонци.

славя̀нка *ж.* Жена славянин.

славянобългарски, -а, -о, *прил. Остар.* 1. Който се отнася до българските славяни. [illegible] 2. Който обединява черти от черковнославянски и български език. [illegible]

славяновед *м.* (рус.) *Остар.* Славист.

славянозна̀ние *мн.* няма, *ср.* Наука, която изучава езиците, културата и историята на славянските народи.

славянофѝл *м. Книж.* **1.** Привърженик на славянофилството. **2.** Човек който обича славяните и цени славянската култура.

славянофѝлски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до славянофил и до славянофилство. *Славянофилска партия.*

славянофѝлство, *мн.* няма, *ср.* **1.** Консервативно националистическо направление в руската обществена мисъл в средата на XIX в., привържениците на което се обявявали против западноевропейските влияния и се стремели да докажат самобитността в историческия развой на Русия и изключителната ценност на славянската култура. **2.** *Разг.* Обич към славянството.

славянофо̀б *м. Книж.* Човек, който ненавижда славяните и не цени славянската култура.

славянофо̀бство, *мн.* няма, *ср.* Омраза към славяните.

славя̀нски, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до славянин и до славянство. *Вардарски се придръпна назад ..., дигна ръка : ... Благословен да бъде тоя светъл ден на светите братя Кирила и Методия, ... които просветиха българския народ и целия славянски род!* Дим. Талев. *Славянска страна. Славянски произход. Славянски език.* **2.** Като *същ. м.* **славянски** (остар.) — езикът на черковнославянската писменост; черковнославянски. *Назначиха за учител и Тодор Божинов, ... той да учи по-малките ученици на български и славянски.* Дим. Талев. □ **Славянска азбука** — кирилица. **Славянска филология** — славистика.

славя̀нство, *мн.* няма, *ср. Събир.* Славянските народи. *Славянството има да играе голяма роля в Европа и света.* Г. Димитров.

сла̀гам, -аш, *несв.*; **сло̀жа,** -иш, *мин. св.* сло̀жих, *св.* **1.** Оставям някъде нещо, което държа или нося; поставям, турям. *Та стои сега дядо Груйо сред двора на училището и кара децата да слагат пред него донесените дръвчета.* Влайков. *Зарумехена, тя сложи менци до брега, изстъпи се над извора и се загледа в кръшната си снага, що трепна над водата.* П. Ю. Тодоров. *Мама се върти около леглото ми, слага натопени с оцет кърпи по челото ми.* О. Засилев. *Той сложи писмото отново в плика. Сложи дрехите в куфара.* || Държа нещо на постоянно място. *Между пещта и северната стена, дето е раклата, в която слагаме хляба, има едно малко кьтче.* Влайков. *Картофите си слагаме в избата.* **2.** Поставям нещо върху друго; допирам. *Спусна се към другоселеца, сложи ръце на рамената му, прегърна го и заплака.* Йовков. *Да те пресрещне старата на прага | и, сложил чело на безсилно рамо, | да чезнеш в нейната усмивка блага | и дълго да повтаряш: мамо, мамо.* Дебелянов. *Пелинко мълчаливо го погледна и, като наведе глава, сложи устни на кавала.* Елин Пелин. 3. *Разг.* Сипвам (ястие и под.). *Старият разсилен знаеше в коя къща какво могат да сготвят и той като и той си похапваше край контрольорите, поръчваше гозбите и все наплескваше да слагат повечко.* Г. Караславов. *Сложи вода в шишето. Сложиха ядене в чиниите.* **4.** Нареждам гозби и всичко необходимо за ядене. *Насядахме на тревата и сложихме да ядем. Слагам (за) вечеря.* **5.** Поставям, прикрепвам нещо към друго, за да стане цяло, завършено; монтирам. *Дим излизаше не само из комина, но и през широките отвори отпред, където зимно време ковачът слагаше стъкла.* Йовков. *Сложиха врати и прозорци на къщата. Слагам брави на вратите. Слагам пердета на прозорците. Слагам чаршаф на юргана.* || Прокарвам, инсталирам. *Слагам си телефон. Слагам чешма в кухнята. Слагам етажно отопление.* **6.** Поставям нещо на себе си (облекло, украса и др.); обличам, обувам. *Взех пръстена и тайно го слагах, а при майка ти криех го в пазвата си.* Ст. Загорчинов. *Той се наведе, взе калпака и го сложи на главата си, натисна го над очите.* Дим. Талев. *Сложих си новите дрехи и новите обувки. Сложи си шал и ръкавици. Сложих си обици.* **7.** Прибавям нещо към друго и го размесвам. *Слагам захар в чая. Слагам подправки в ястието. Слагам оцет в супата.* **8.** Поставям, правя нещо някъде, с известна цел (обикн. за лечение). *Легна той и двете жени пак се разтърчаха около него. Слагаха му и синап, и трици.* Г. Караславов. *Слагам си капки в носа. Слагам вендузи. Сложиха му инжекция. Слагам компрес.* **9.** Нареждам на някого да бъде или да стои на определено място с известна цел. *Бяха сложили часовои само по пътя за града.* Дим. Талев. **10.** Написвам, отбелязвам. *Дядо Недко гледаше иконата*

и хиляди спомени нахлуваха в паметта му... Каква голяма любов, какво благоговение изпълваше душата му, когато слагаше всяка черта на това лице. Йовков. *В края на изречението слагаме точка. Сложиха печат на писмото.* || Пиша бележка по учебен предмет. *Учителят му сложи двойка по химия.* **11.** В съчет. с някои съществителни означава осъществяване на съответното действие или явление, изразено със съществителното, напр. слагам в ред (в изправност) — нареждам, подреждам; слагам край (кръст) — завършвам; слагам начало — започвам нещо; слагам основи — а) започвам да градя, б) турям началото на нещо, начевам; слагам под възбрана — (за стока) не позволявам да се продава свободно; слагам подпис — подписвам се; слагам преграда — преграждам; слагам резолюция — резолирам и др. **слагам се, сложа се** *страд.* □ **Слагам всички под един знаменател (в един кош, кюп)** (неодобр.) — смятам всички за еднакви, не правя разлика между различни неща в известно отношение. **Слагам глава (кости)** — давам живота си, загивам в борба. **Слагам крак някому** — а) Спъвам някого. б) Попречвам на някого в работата или да успее в нещо. **Слагам маса (трапеза)** — нареждам на маса гозби и всичко необходимо за ядене. **Слагам на дневен ред** — поставям на разглеждане, на обсъждане или за разрешаване. **Слагам на карта** — рискувам, излагам на опасност. **Слагам някого в джоба си** (пренебр.) — превъзхождам много някого. **Слагам някого на мястото му** — а) Давам заслуженото някому. б) Карам някого да се вразуми, да си гледа работата. **Слагам оръжие** — предавам се, капитулирам. **Слагам отпечатък** (книж.) — оставям трайни следи. **Слагам под миндера** (разг.) — за заявление, молба, оплакване: оставям без внимание. **Слагам пръст на (в) раната** — а) Засягам някого на най-болното, чувствителното място. б) Засягам болната страна на някой въпрос. **Слагам ръка иа нещо** — обсебвам, ставам господар на нещо. **Слагам (турям) си главата в торбата** (разг.) — заемам се с опасно дело, което може да ми струва живота. **Слагам си ключ на устата** — съзнателно не говоря, не казвам нищо. **Слагам точка** — завършвам или прекъсвам нещо. **Слагам точка над и-то** — довършвам до последна подробност, докрай.

сла̀гам се, -аш се, *несв.*; **сло̀жа се,** -иш се, *мин. св.* сло̀жих се, *св., сред.* **1.** *Нар.* Снишавам се, навеждам се. *Но тя продължаваше да стои пред вратата и нервно да стиска ръце под престилката си, която се повдигаше и слагаше ведно с вълненията на отпуснатите ѝ гърди.* Ст. Чилингиров. *Тук издигат се, слагат се морски градини, | ... | там во сини | глъбини лесове от корали горят.* К. Христов. *Цекун се слагаше като лисица край полозите, грабваше топлите яйца.* Ст. Ц. Даскалов. **2.** *Нар.* Сядам. *Слагаме се на голата земя, в нечистотиите, кой дето намери място, капнали от умора.* Величков. *Илинов обхожда масата и полека се слага върху съседния стол.* Г. Райчев. **3.** *Нар.* Падам върху нещо; стоварвам се. *Щом той влезе в тъмния кауш,... дигнатите юмруци започнаха да се слагат отгоре му като бакърджийски чукове.* З. Стоянов. *Бичът на Османа се дигаше и слагаше по гърбовете на запенените коне.* Вазов. **4.** *Прен. Книж.* Нареждам се, стичам се. *Животът в семейството на сестра ми се сложи не твърде благоприятно.* Влайков. *Ето че работите се слагаха другояче и той трябваше да бъде честен и последователен пред тези добри хора.* Г. Караславов. *Обстоятелствата се бяха сложили против него.* Вазов.

сла̀гане *ср. Отгл. същ. от* слагам *и от* слагам се. *Слагане начало на нещо.*

слад, сладъ̀т, слада̀, *мн.* няма, *м.* Прокълнали ечемик, просо и др., след като са били намокрени и оставени на топло; малц.

сладина̀, *мн.* няма, *ж. Рядко.* Сладост.

сладка̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който произвежда сладкарски изделия или търгува с тях.

сладка̀рка *ж.* Жена сладкар.

сладка̀рница *ж.* Заведение, гдето се продават сладкарски изделия. *Тук има много магазини с примамващи витрини, сладкарници, ресторанти, кинотеатри.* Н. Фурнаджиев.

сладка̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до производство на сладкиши и търговия с тях. *Сладкарски изделия. Сладкарска работилница. Сладкарски занаят.*

сладка̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занятие на сладкар. *Курсове по сладкарство.*

сла̀дка, обикн. *мн.* сла̀дки, *ж.* Сладкиш, паста. □ **Сухи сладки** — сладкиши без крем; бисквити, курабии.

сладкѝш *м.* Тестено изделие с много сладък вкус — паста, курабия, баклава и др. *Влиза, носи ми кафе с мляко и разни сладкиши.* Ал. Константинов.

сла̀дко, *мн.* сладка̀, *ср.* Гъсто сварени с много захар плодове, листа от някои цветя и др. *Угости ме с вишнево сладко и накара едно от децата си да издекламира едно мое стихотворение.* Вазов. *Майка ми... умееше да приготовлява такива сладка, от които човек, ако вкуси, никога няма да забрави вкуса им.* Ив. Мартинов. *Сладко от череши. Сладко от рози. Сладко от портокалови кори.* □ **Бяло сладко** — сладко, приготвено само от захар. *До вратите са насядали старите със зетьове и снахи и се черпят с бяло сладко, потопено в студена кладенчова вода.* К. Константинов.

сла̀дко. *Нареч. от* сладък; вкусно, приятно, хубаво. *Макар да беше уморена, Велика не яде сладко. Струваше ѝ се, че дъвче трева, а не хляб.* К. Петканов. *Детето спеше сладко. Да ти е сладко!*

сладково̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* **1.** За езеро — чиято вода не е солена. *Висока пясъчна ивица отделяше солените води на морето от сладководното езеро.* Дим. Димов. **2.** За животно и водорасли — който живее в несолена вода. *В малкото езерце плаваха сладководни змиорки.* Ст. Загорчинов. *Сладководна риба. Сладководен рак.*

сладкогла̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който има приятен, хубав глас. *Наоколо по дървята като запели ония ти сладкогласни птичета — омайват човека!* Влайков. *Усоите се пълнели от momински песни, младежки викове и сладкогласни кавали.* Елин Пелин. *На времето си, като млада, Златаница е била сладкогласна певица.* К. Петканов.

сладкогла̀сно. *Нареч. от* сладкогласен. *[illegible] сладкогласно / най-приятните си [illegible]*. Вазов.

сладкоду̀мен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Който умее да разказва увлекателно, хубаво. *В [illegible] нейните приказки. Сладкодумна [illegible] така хубаво разказваше.* М. Марчевски. *Той беше интересен и сладкодумен събеседник.*

сладкоду̀мец, *мн.* -мци, *м.* Сладкодумен човек.

сладкоду̀мие, *мн.* няма, *ср.* Умение да се разказва увлекателно, сладкодумно. *Той обича [illegible] истории и умее да ги разказва на [illegible] си с пленяващо сладкодумие.* Св. Минков.

сладкоду̀мник, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Сладкодумец. *Там се видях с Любен Каравелов, все сладкодумник и шегобиец.* Вазов.

сладкоду̀мница *ж.* Сладкодумна жена.

сладкоду̀мно. *Нареч. от* сладкодумен; увлекателно, хубаво. *Той сладкодумно, с увлечение, със страст им излага материалните изгоди, които ще се получат от тяхното предприятие.* Ал. Константинов.

сладкоду̀мство, *мн.* няма, *ср.* Сладкодумие. *И неговото сладкодумство беше привлякло любовта на всичките негови познайници.* Блъсков.

сладкозву̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който звучи приятно, хубаво. *Той пак беше се загледал в кавалджиите, следеше мелодията, която се разливаше нашироко, плътна, сладкозвучна.* Йовков.

сладкозву̀чно. *Нареч. от* сладкозвучен. *Там славейко е затрептял / между дървя лиснати и сладкозвучно е запял / песните си познати.* П. П. Славейков.

сладкопо̀ен, -о̀йна, -о̀йно, *мн.* -о̀йни, *прил.* Който има приятен глас и пее хубаво. *А що няма, боже мили, / в тез градини толкоз чудни: / цвете, птички ,ранобудни, / сладкопойни, па игриви!* П. Р. Славейков.

сладкопо̀ец, *мн.* -о̀йци, *м. Рядко.* Сладкопоен човек или птица.

сладкопо̀йно. *Нареч. от* сладкопоен.

сладкоречѝв, -а, -о, *прил.* Сладкодумен. *Кротка като агне, работна като пчела, хубава като паун, сладкоречива като славей.* Каравелов.

сладнѐене *ср. Отгл. същ. от* сладнея.

сладнѐя, -ѐеш, *мин. св.* сладня̀х, *прич. мин. действ.* сладня̀л, -а, -о, *мн.* сладнѐли, *несв. Рядко.* Имам сладък вкус; сладня.

сладнѝв, -а, -о, *прил.* Сладникав. *Младен с престорена усмивка и със сладнив тон им обяснява, че така е наредено, че другояче не може.* Влайков.

сладнѝкав, -а, -о, *прил.* 1. Който има слабо сладък вкус; възсладък. *Хапчетата имат сладникав вкус.* 2. *Прен.* За миризма, дъх — наситен с тежко благоухание, което го прави неприятен. *Тютюневият прах... имаше някаква особена, смолиста, подобна на опиум миризма, която отначало беше приятна и действуваше като благоухание, а после насищаше и ставаше сладникава и противна.* Дим. Димов. *Още щом наближиха насам, някаква благоуханна вълна ги лъхна... То беше самият въздух наоколо — топъл, сладникав, странно-замайващ.* К. Константинов. 3. *Прен.* Блудкаво-сантиментален. *Бе запазила... купища от сладникави писма на любовници.* Дим. Димов. *Сладникав романс.*

сладнѝкавост, -тта̀, *мн.* -и, *ж. Отвл. същ. от* сладникав.

сладня̀, -ѝш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* сладня̀л, -а, -о, *мн.* сладнѐли, *несв.* Имам възсладък вкус. *На езика сладни* (виното), *а в очите изкарва сълзи.* Елин Пелин.

сладолѐд *м.* Замразена смес обикн. от мляко, захар и яйца или от плодов сок и др. *Млечен сладолед. Фруктов сладолед. Шоколадов сладолед.*

сла̀дост, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* 1. Само *ед.* Качество на сладък. *Стъпи на задния стол на кораба и взе един грозд. Преди да вкуси, го похвали: — От сладост се лепи.* К. Петканов. 2. Само *ед.* Вкусово усещане, предизвикано от нещо сладко, вкусно. *Ще накарам сестрата да ми източи баница, да свари едно тлъсто пиле... — и Лазар се облизва блажено, предвкусвайки сладостта от хубавото ядене.* Л. Стоянов. *До очи свят, до зъби сладост.* Погов. 3. *Прен.* Приятно, хубаво усещане изобщо. *И унесен в сладостта на мечтанията за земя и имот, който може да придобие, той заспа.* Елин Пелин. *Той живееше между възрастни и рядко изпитваше сладостта на детските игри.* М. Марчевски.

сла̀достен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който предизвиква чувство на голямо удоволствие. *Неговият тих и нежен глас и тая чудна песен... изпълват сърцето ми с нещо сладостно, с нещо много хубаво.* Влайков. *Изпълниха се моите желания, / сбъднаха се сладостните мечти.* Каравелов. *Една неутолима жажда за рабата обзе Гроздан, сладостни тръпки преминаха по тялото му.* Йовков.

сла̀достно. *Нареч. от* сладостен. *Откъм селото се зачу да свири флейта и една колкото весела и радостна, толкоз сладостно тъжна мелодия се разля ясно и високо.* Йовков. *В същия миг я полъхна силен мирис..., вдъхна още веднъж и усети как сладостно се замая главата ѝ.* Дим. Талев.

сладостра̀стен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който има склонност към чувствени наслади, към сладострастие; похотлив. *Сладострастна натура.* 2. Който е изпълнен със сладострастие. *Той слушаше или разказваше... сладострастни турски анекдоти и весели масали.* Вазов. *Сладострастен поглед.* 3. Който възбужда чувствени наслади. *И отново / сред порива на своето увлечение / тя трепетно примираше за миг / в томление на поза сладострастна.* П. П. Славейков. *Сладострастен танц.*

сладостра̀стие, *мн.* няма, *ср.* Силно влечение към чувствени наслади; сластолюбие, похотливост. *С горещата ѝ кръв бе сраснал здраво инстинктът за почтеност, който ѝ забраняваше сладострастие без любов.* Дим. Димов.

сладостра̀стно. *Нареч. от* сладострастен; похотливо. *И с пламнали влажни очи / сладострастно ми мълвеше.* Вазов.

сладу̀н *м.* 1. Вид дъб. Quercus pubescens. 2. *Диал.* Сладка папрат.

сладу̀р *м. Разг. Гальов.* Мило, обичливо дете, същество, малко животно и др.

сла̀дък, -дка, -дко, *мн.* -дки, *прил.* **1.** Който има вкус на захар. *Противоп.* горчив. *Сладко кафе.* **2.** *Разш.* Който е приятен на вкус; вкусен. *Гостите почнаха да сърбат от паницата...: никога не бяха яли такова сладко ядене.* Ã. Каралийчев. *Пък една сладка вода излезе, бистра и студена, да ѝ се не напиеш.* Чудомир. *Първият залък е най-сладък.* Погов. **3.** *Прен.* За звук, глас и под. — който е приятен за слуха. *Обичам те, българска реч, | звук сладък, най-мил в звуковете.* Вазов. *Родна реч, омайна, сладка, | що звучи навред край мен; | реч на мама и на татка, | що говорим всеки ден.* Ран Босилек. *В градината цъфтяха няколко стари едри трендафили... и сладкият им мириз изпълваше всичко и проникваше навсякъде.* Елин Пелин. **4.** *Прен.* Който доставя удоволствие или който е много желан и скъп. *Унесени така в сладки приказки, те и не сетиха как иззади тях по пътеката се зададе един момък.* Влайков. *Там... там буря кърши клонове, | а сабя ги свива на венец; | ... | и смъртта ѝ там мила усмивка | и хладен гроб сладка почивка.* Ботев. *Те спят тъй дълбоко и спокойно и аз чувствувам истинска болка, че ще прекъсна тоя сладък сън.* Йовков. **5.** *Прен.* Който е хубав, миловиден, ѝбичен. *Едната е нежна и сладка, | а другата — властно красива!* Смирненски. *Ох, на майка милото!... Кой те научи, сладко дете, да ми казваш така „мила мамо“?* Дим. Талев. □ **Сладка папрат** — вид дребна папрат по влажни сенчести и каменисти планински места, със сладникав корен. Polypodium vulgare. **Сладко вино** — гроздов сок.

сладя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Имам сладък вкус. *Както медът слади, така си добра и ти на сърце!* Мих. Георгиев. **2.** *Рядко. Прен.* Доставям удоволствие. *Хубост ненагледна | слади ти окото и душата бедна.* Елин Пелин.

сла̀зям, -яш, *несв.*; **сля̀за,** слѐзеш, *мин. св.* сля̀зох, слѐзе, *прич. мин. действ.* сля̀зъл, -зла, -зло, *мн.* слѐзли, *св. Диал.* Слизам. *Огнянов позна кир Яне, който често слазяше в Бяла черква с масло.* Вазов. *Ела, Тинке, горе, да не слазям пак да простина.* Ã. Каменова.

сла̀зяне *ср. Отгл. същ. от* слазям.

сла̀йвам, -аш, *несв.*; **сла̀я,** -а̀еш, *мин. св.* сла̀ях, *св. Диал.* Изведнъж издавам кратко лаене; излайвам. *Грубият, чужд на нощната тишина звук смути близките кучета. Те слаяха и гласът им приближи към шосето.* Хар. Русев.

сла̀лом *м.* (норв.). *Спорт.* Спускане със ски по стръмен терен през вратички. *Писта за слалом.*

сла̀ма *ж.* Стъбла от житни растения, останали след овършаване. *Конете захрупват ечмената слама.* Йовков. *На две магарета не може да раздели кош слама.* Погов. □ **Кумова слама** (нар.) — голямо съзвездие от гъсто разположени една до друга звезди; млечният път на небето.

сла̀мен, -а, -о. *Прил. от* слама. *Сламена рогозка. Сламен покрив.* □ **Сламен вдовец** — мъж, чиято жена отсъствува временно.

сла̀меник, *мн.* -ци, *м.* Постеля за спане, напълнена със слама или сено; дюшек от слама.

сла̀меница *ж.* **1.** Сламена шапка. *Лени... не взе на тръгване чадър и сега със завист поглеждаше широкополата сламеница на спътника си.* О. Василев. **2.** Колиба със сламен покрив. *Дълго дядо там за ответ чака, | не дочака, при баба се върна. | Пред него е сламеница изба, | на праг седи неговата баба.* П. Р. Славейков.

сла̀мка *ж.* Отделен стрък от слама или сено. *А Божан и Петър връзваха снопите с въжета, които правеше бързо дядо Йордан, като изтръгваше най-дългите сламки от всеки вързан сноп.* Елин Пелин. *Под стряхата три гладни врабчета ровеха сламките и търсеха житни зрънца, останали от лятошната вършитба.* Ã. Каралийчев. *Давещият се и за сламката се хваща (лови).*

сла̀мник, *мн.* -ци, *м. Диал.* Плевник. *До сто сламника запалил | и два манастира. | От де минел, прах и пепел | той оставял диря.* Вазов.

сламореза̀чка *ж.* Машина за рязане на слама.

слана̀, *мн.* няма, *ж.* Заледена през студени нощи роса, която покрива предметите във вид на тънък снежен пласт. *Листата капят, че нощес ги | нечакано слана попари.* П. П. Славейков. *Тук-таме по покривите и поляните... се белее сребърна слана.* Йовков. *Тънка първа слана сребреше покривите и буренака край пътя.* Елин Пелин. || *Обр. Весел ме гледат мили другари, | че с тях наедно и аз се смея, | но те не знаят, че аз веч тлея, | че моята младост слана попари!* Ботев. *Първо е либе роса на пролет: | където росне — цвете покарва; | второ е либе слана на есен: | където падне — гори, попарва.* К. Христов.

слани̇̀на *ж.* Подкожен пласт от мазнина у свиня. *В чанта с ръка бръкнал, извадил погача | и похлупци пълни със бито сирене | и няколко мръвки пържена сланина.* Каравелов. *Сланината нарязва на едри парчета, които слага на редове в принесеното голямо каче и всеки ред наръсва със сол.* Влайков. *Пушена сланина. Солена сланина.*

слановѝт, -а, -о, *прил. Нар.* През който има повече слана. *Слановити нощи.*

сланя̀. Само 3 *л. ед.* **слани̇̀,** *мин. св.* слани̇̀, *несв.* За слана — попарвам. *Тревите ми линеят, | сякаш ги слана сланила.* Вазов.

сла̀ст, сластта̀, *мн.* сла̀сти, *ж. Книж.* Плътско влечение; сладострастие, похот. *Денят за труд е отреден, | за сласт и мирен сън — нощта.* Дебелянов.

сла̀стен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Книж.* **1.** Който е изпълнен със сластолюбие или изразява сластолюбие; сладострастен. *Изпълни се къщата му с песен. Сластна отмора пъплеше и размекваше силното тяло.* О. Василев. *Аз търсех погледа ѝ, който тя отначало отвръщаше, ала на два пъти нашите очи се срещнаха и нейният дълъг сластен поглед отново запали кръвта ми.* Г. Райчев. *Но горди и сластни очи не зовяха | на уличен пир моите жажди смирени.* Дебелянов. *Сластна прегръдка.* **2.** Който възбужда плътски желания, сластолюбие; сладострастен. *Някога богат турски бей построява воденица на реката... — да могат през лятото ханъмите на воля да се гонят около дървета-*

[illegible] да танцуват сластни кючеци край по- [illegible] на сянка бейово килимче. О. Василев.

сла̀стно. *Нареч. от* сластен. *Над мене сла-* [illegible] *трепнат висините, | полето дъха ягоди* [illegible]. Хр. Ясенов.

сластолю̀бец, *мн.* -бци, *м. Книж.* Сласто-[illegible]бив човек.

сластолюбѝв, -а, -о, *прил. Книж.* 1. Който [illegible] плътски удоволствия; сладострастен, по-[illegible]. *Сластолюбивият татарин не искаше да* [illegible] *харема си от такава снажна хубавица.* [illegible]ов. 2. Който е изпълнен със сластолюбие или [illegible]разява сластолюбие. *Тогава се разнесоха из* [illegible]*а дивашки викове ..., сластолюбиви въз-*[illegible]*ания.* Вазов. *Сластолюбив поглед.*

сластолюбѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж.* [illegible] *същ. от* сластолюбив.

сластолю̀бие, *мн.* няма, *ср. Книж.* Силно [illegible] към плътски наслади; сладострастие, [illegible]отливост.

сла̀тина *ж. Нар.* 1. Извор, чиято вода не [illegible] а изтича бавно. 2. Ниско място, където се [illegible] вода.

сла̀я. Вж. с л а й в а м.

слѐгне се. Вж. с л я г а м с е.

след *предл.* 1. За означаване, че действието се извършва, става по следите на някого или на [illegible]ещо, което се движи. *Пред нас или след нас* [illegible]*рвяха файтоните на други граждански лица.* Вазов. *Петровица и Божаница вървяха напред* [illegible]. *Далечко след тях вървеше Елка самичка.* [illegible] Пелин. *Ех, мой дядо, тежко време! | Ра-*[illegible] *ти след него сееш семе,* [illegible]! Ботев. [illegible] За означа-[illegible] е [illegible] посока на друго, [illegible] се [illegible] към, по посока [illegible] *Не*[illegible], *не прекъсваха* [illegible]*ено любопитство* [illegible] *след него.* Йовков. *Но Нена стое-*[illegible] *загубено куче, след което всеки* [illegible]*ля камък.* Елин Пелин. *И ще си отваряте очите на четири! — подвикна след него Дъбов и се облегна в креслото.* Хар. Русев. 2. За означаване, че действието става, настъпва по-късно от друго действие; подир. *След внимателното прочитане на това опасно писмо по грозното лице на Заманова заигра някаква неопределена усмивка.* Вазов. *И всички след него повтаряха същото.* Вазов. *Но тя се разболя, вцепени се цялата и след дълго и мъчително страдание почина.* Елин Пелин. *Я надуй, дядо, кавала, | след теб да викна, запея | песни юнашки, хайдушки.* Ботев. *Почивката след работа е сладка.* Погов. || За означаване, че действието се извършва, става по-късно от даден момент или период от време. *Законът влиза в сила три дни след обнародването му, освен ако в самия закон е определен друг срок.* Конст., чл. 24. *Беше първата неделя след Гергьовден.* Елин Пелин. *Наоколо е тъмно, величествено и диво. Само след час, и всичко тук ще запустее.* Г. Караславов. *Един неделен ден след пладне стрина Венковица подири за нещо техния Гошо.* Влайков. *Часът е един след полунощ. Събранието започна след 6 ч. След (известно) време. След малко.* 3. Между две еднакви съществителни или между числителното е д и н и местоимението д р у г — за означаване, че действието става непрекъснато, в последователен ред. *Остър сърп блещи в ръцете ѝ, а под него падат ръкойка след ръкойка.* Елин Пелин. *Звезда, след звездица пада, | душо млада, — | звезда след звездица | горе над горица.* Ц. Церковски. *Някой изскочи навън и револверни гърмежи проечаха един след друг в нощта.* Йовков. *Наредени един след друг, ловците тръгнаха по някакъв горски път.* Ем. Станев. 4. Подир прилагателни обикн. в превъзходна степен — за посочване по отношение на кого или какво някой или нещо следва на второ място. *„Децата" бяха останалите мъже в отреда. Ляте ги наричаше тъй, понеже бе най-възрастният след Шишко.* Дим. Димов. *Той е най-добрият ученик след Иван.* □ **След като** — сложен подчинителен съюз за време, при посочване на последователни действия; когато, щом като. *След като минахме предпазливо по килнатия орханийски мост на Искъра, ние завихме по десния му бряг.* Вазов.

след-. Представка, с която се образуват сложни прилагателни със значение: който съществува, настъпва непосредствено след друго нещо, напр. с л е д п о л у н о щ е н, с л е д с м ъ р т е н и др.

следа̀ *ж.* 1. Обикн. *мн.* Отпечатъци, знаци върху земята или друга повърхност, оставени обикн. при движение на човек, животно, превозно средство и др.; диря. *Времето омекна и когато из снега минеха каруци, оставяха дълбоки следи, които бързо се пълнеха с вода.* Йовков. *Случайно погледна еднъж Дона от високата скала и видя долу, по най-късата пътека за гората, следи от човешки стъпки по снега.* Дим. Талев. *Копието блесна във въздуха. Едновременно един делфин се скри под водата, като остави на повърхността дълга кървава следа.* Ст. Загорчинов. *Имаше пресни следи по росната трева. Човешки следи.* 2. Белег, свидетелство за нещо, което е съществувало или е било извършено някъде; остатък, улики. *Баба Яна гледаше сгърчената си ръка, по която се виждаха следи от зъби и течеше кръв.* Йовков. *Следи от тежки рани | на мокрия му лик са начертани | и тягостно веригата звъни.* Смирненски. *Разшета се да скрие всички следи, та никой да не познае от какво бе умряла Катерина.* Дим. Талев. *Изчезнал без следа.* 3. *Прен.* Вест, сведение за някого, който се е отдалечил от дадено място или се крие; диря. *След раздялата, постепенно — както става със всички приятели от младини — ние си изгубихме следите и се забравихме.* М. Кремен. *Криминалната полиция ще разследва всички следи, бъдете спокоен.* А. Каралийчев. *Доловил съм верни следи. Попадна на погрешни следи.* 4. *Прен.* Последствие, остатък от нещо, което е възприето, преживяно; отпечатък. *Нека носим още срама по челото, | синила от бича, следи от теглото.* Вазов. *Прокоба или предричане, думите на непознатия оставиха следи върху душите на по-младите.* Ст. Чилингиров. *Картината, която се разкри пред очите му, остави дълбоки и трайни следи в съзнанието му.* Ив. Мартинов. 5. Само с отрицание — признак или белег за нещо, което се предполага, че може да съществува. *У него няма и следа от преднамерено фанфаронство, ни нехайство към външната форма.* П. П. Славейков. *Никаква следа от култура, от присъствие на дейтелност.* Вазов. *У него няма да намериш нито огледалце, нито каква да е следа от суетност.*

Дим. Ангелов. □ **Вървя по следите на някого** — следвам някого.

слѐдвам[1], -аш, *несв.* **1.** Вървя, движа се непосредствено след някого или нещо. *Спираха ни няколко пъти да отвързват умрелите и ранените и да ги товарят на волските кола, които следваха подире ни.* Величков. *Овчарчето си тръгна и пак засвири. Стоян не искаше да остане сам. Настигна го и с бавни крачки го следваше.* К. Петканов. *Следват го по петите му.* ‖ Вървя, движа се постоянно заедно с някого или нещо. *Мнозина от момчетата се отказаха вече да следват четата; те искаха да останат в гората, па каквото даде бог.* З. Стоянов. *Черната кобилка оставаше по-спокойна, по-сдържана. Но тя винаги отиваше там, дето беше Айа, следваше я, държеше се близо до нея.* Йовков. ‖ Намирам се в редица след нещо. *Малки и кръгли прозорчета следваха едно до друго от всички страни.* Ем. Станев. *След изложението следваха подписите.* **2.** Ставам, появявам се непосредствено след нещо. *В него буйният гняв и добродушното и весело разположение следваха едно подир друго.* Йовков. *Залповете следваха един след други.* Йовков. **3.** Върша нещо по-нататък, без да го прекъсвам; продължавам. *Ние следваме пътя си през урви, стръмнини, повечето покрити с дъбови гори.* Вазов. ‖ За действие, състояние — продължавам да трая, да се извършвам. *Часове минават и боят следва. Страшният огън из сръбските окопи се засиля на всяка минута.* Вазов. *Започва се учението от сутринта и следва непрекъснато чак до пладне.* Влайков. **4.** *Прен.* Ръководя се от определен принцип, пример и под. в действията и постъпките си. *Следвам установен метод. Следвам традициите на прадедите. Следват завета на нашите революционери. Следват политика на неутралитет. Следва примера на своя учител.* ‖ Съобразявам се с известни правила, образци, заповед и под. *Следвам съветите на лекаря. Следвам правилата за движение. Следвам модата.* **5.** Само 3 *л. Книж.* Явявам се като заключение, извод от изложеното по-горе; произтичам, произлизам, произхождам. *При дишането растенията приемат кислород и отделят въглероден двуокис. От казаното следва, че за дишането на растенията е необходим кислород.* Ботаника. *От това следват важни изводи. От тука следва, че е необходима помощ. Едното следва от другото.* **6.** Само 3 *л. ед. Книж.* Трябва, нужно е, необходимо е. *Войвода е голямо и силно куче. Но то няма ни едно от тия качества, които би следвало да има, ако се съди по твърде претенциозното му име.* Йовков. *Другари, въз основа на изнесените данни, Георги се осъжда на смърт. Присъдата следва да се приведе в изпълнение още днес.* К. Ламбрев. *Би следвало така да постъпи. Следва да се извиниш. Следва да ми се изплатят щетите.* **следвам се** *страд.* □ **Следва ми се** — заслужено изтърпявам нещо; пада ми се. *Разказал му Димо всичко що изпатил. — Ех, ний да сме здрави! — отговорил брат му. — А на господаря аз ще му отвърна, както му се следва.* Ран Босилек.

слѐдвам[2], -аш, *несв.* Уча се във висше или друго учебно заведение. *Като свърши българското училище, Христо замина да следва наука в странство.* Ал. Константинов. *Момчето беше будно, учеше се добре. Свърши гимназия, искаше да следва медицина.* Л. Стоянов. ‖ Участвувам в курс, кръжок. *Следвам курс по машинопис.* **следвам се** *страд.*

слѐдване *ср. Отгл. същ. от* следвам[1], следвам[2] *и от* следвам се. *Следване примера на някого. Следване в университета.*

слѐдващ, -а, -о. **1.** *Прич. сег. действ. от* следвам. *Студенти, следващи първа година.* **2.** Като *прил.* Който настъпва, идва по ред; следен. *Следващите дни Борис прекара в къщи, погълнат от сутрин до вечер в разработването на плана.* Дим. Димов. *В един член на „Дума“ той... казва следващото.* Вазов.

следвоѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се появява или съществува непосредствено след война. *Следвоенни трудности. Следвоенни години.*

слѐден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Само членувано. **1.** Който е най-близък по време, място или ред след посочения или настоящия; следващ. *На следния ден заранта рано аз дойдох у лелини Генини да си зема сбогом с тях.* Влайков. *Това се случи в събота. Следният ден, неделята, ... мина с гайдите по хората, ... със смеховете по чешмите.* Йовков. *Да влезе следният.* **2.** Който се посочва, казва по-нататък, по-долу. *Още при първия поглед разбрах, че то беше нашето стихотворение. То носеше следното заглавие.* Вазов. *Народните представители полагат следната клетва.* Конст., чл. 21.

следѐне *ср. Отгл. същ. от* следя *и от* следя се. *Следене хода на събитията.*

следо̀бед *м.* Времето през деня между обеда и вечерята, втората половина на деня. *Рано е. Дългият съботен следобед няма край.* К. Константинов.

следо̀беден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е или става по време на следобеда. *Следобедната горещина беше почнала да намалява. От планината полъхваше прохлада, а наблизо, пенлива и бърза, шумеше реката.* Дим. Димов. *В ранния следобеден час улицата беше пуста.* П. Вежинов. *Следобедно заседание. Следобедни занятия. Следобеден сън.*

следова̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Длъжностно лице, което извършва предварителното следствие. *Следователят при конака разпита един по един задържаните селяни, но никой от тях нищо не призна, нищо не издаде.* Дим. Талев. *Съдия следовател.*

следова̀телно *нареч.-съюз.* **1.** За въвеждане на изречение, с което се уточнява съдържанието на предходното изречение; така че, вследствие на това, в резултат на това. *Дядо Либен имал обичай да показва всекиму своята градина, следователно цветята му били известни на всичкото село.* Каравелов. *Тя беше уверена, че Соколов още не беше нападнат, и следователно още оставаше надежда, макар и малка.* Вазов. **2.** За въвеждане на изречение, с което се означава извод, заключение от предходното изречение; в заключение, и тъй. *Тези необходими знания се добиват от постоянно четене... Трябва, следователно, хората ... да привикнат да четат.* Влайков.

следова̀телски, -а, -о. *Прил. от* следовател. *Следователска длъжност. Следователски разпит.*

следо̀вник, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Последовател. *Тези положения на Маркс обаче не винаги*

се бяхме правилно разбирани и прилагани от някои негови следовници у нас, пък и не само у нас. Т. Павлов.

следо̀вница *ж. Рядко.* Последователка.

следосвобождѐнски, -а, -о, *прил.* Който съществува или настъпва непосредствено след Освобождението на България през 1878 г. *Следосвобожденска епоха. Следосвобожденски години.*

следпра̀зничен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който настъпва, съществува непосредствено след някакъв празник. *И летният следпразничен ден се очакваше от нас, децата, с по-голямо нетърпение от самия празник.* Ст. Чилингиров. *Следпразничен вестник.*

следреволюцио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който настъпва, съществува непосредствено след революция. *Следреволюционна епоха. Следреволюционни смутове.*

следсмъ̀ртен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Книж. Който настъпва или се извършва след смъртта на някого. *Трогателни, но къси и прости са тия следсмъртни обреди на бойното поле.* Йовков.

слѐдствен, -а, -о, *прил.* Който се отнася до съдебно следствие. *Следствен процес. Следствена власт. Следствена комисия.*

слѐдствие, *мн.* -я, *ср.* 1. Само *ед.* Това, което произтича, произлиза от някаква причина; последица, резултат. *Снощният припадък на сцената беше следствие на един нравствен удар.* Вазов. *Недоразумението между младите се явява главно като следствие от чужди одумки, лоши думи, укори.* П. П. Славейков. 2. *Юрид.* Разследване по наказателно дело, извършвано според предвидената по закона процесуална форма, за да се установят фактите по престъплението и наказанието на обвиняемите лица. *Води се следствие. Предварително съдебно следствие.*

слѐдующ, -а, -о, *прил.* (рус.). *Остар.* Следващ. *Сърбинът, прочее, следующия нов план: да се спуснем в долния Джендем, да изгледаме отблизо езерата.* Вазов. *Гласуването става по следующия начин: един от членовете на бюрото привиква избирателите един по един.* Ал. Константинов.

следя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* 1. Вървя, движа се по следите на някого или нещо с известна цел. *Комендантът излезе след нея, следи я известно време и чак когато тя пресече железопътната линия, я остави и тръгна нагоре към гарата.* Г. Караславов. 2. Зорко наблюдавам действията на някого с цел да се разобличи или залови в нещо; дебна. *Пазеха ме, не ме пущаха да изляза от чифлика, следяха ме.* Йовков. *Следи какво прави това момче, кой ходи у тях и всичко ми донасяй.* М. Марчевски. 3. Наблюдавам движението, действията на някого или нещо. *С какво любопитство следях... как двата големи щъркели идат един след друг и носят храна на малките щъркелчета.* Влайков. *Бате Стоян ... следеше с очи тия безкрайни върволици от коли и не изпущаше нито една подробност.* Елин Пелин. ‖ Наблюдавам или слушам нещо с внимание. *Евгени седна до масата на двама играчи на шах и започна да следи играта.* Дим. Ангелов. *Всяка нова глава удвоява любопитството и пленява вниманието ни, колкото повече следим нишката на разказа.* Вазов. *Той пак беше се загледал в кавалджиите, следеше мелодията, която се разливаше нашироко, плътна, сладкозвучна.* Йовков. 4. *Прен.* Интересувам се, запознавам се с всичко ново в известна област, обикн. в науката, литературата и под. *Следя литературата по въпроса. Следя постиженията в областта на медицината.* 5. *Прен.* Внимавам, имам грижата за правилното изпълнение на нещо, което се намира или извършва около мене. *Следи планът да се изпълнява ритмично.* **следя се** *страд.*

слез, слѐзът, слѐза, *мн.* няма, *м.* Тревисто растение с ниско полегато стъбло и лилавочервени цветове, което расте по буренливи места край пътища и огради. Malva silvestris. *Дворът беше обраснал с татул, с непознати бодливи растения, макове и слез.* Дим. Димов.

слѐзен *м.* и **слѐзенка** *ж. Нар.* Орган, разположен в лявата страна на коремната кухина, тясно свързан по функция с кръвоносната и с лимфатичната система; далак.

слѐзка *ж. Нар.* Слезенка, далак.

слѐзна. Вж. слизам.

слѐме, *мн.* -та, *ср. Нар.* Най-голямата греда в средата на покрива на сграда; било.

слѐпвам[1], -аш, *несв.*; **слепя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Съединявам две или повече неща с лепене; залепвам. *Слепих кълите на книгата в том.* 2. Плътно допирам. *При всеки опит да мръдна устни, нещо засядаше в гърлото ми, слепваше стените на гръкляна ми.* Ст. Чилингиров. *Понякога просто копнееше за такава умора, която да слепи клепките му в същия миг, когато отпусне главата си на възглавницата.* А. Гуляшки. *Някога тия камъни са били слепени, но едно земетресение ги беше разлепило и отдръпнало на три-четири крачки един от друг.* О. Василев. слепвам **се, слепя се** *страд.* и *сред.*

слѐпвам[2], -аш, *несв.*; **слѐпна,** -еш, *мин. св.* слѐпнах, *св.* Слепвам се, залепвам се. *Косата му е слепнала.*

слѐпване *ср. Отгл. същ. от* слепвам[1], слепвам[2] *и от* слепвам се.

слепѐене *ср. Отгл. същ. от* слепея.

слепѐц, *мн.* -пцѝ, *м.* Сляп човек. *Слепецът няма слънцето да види. | Во безпросветна нощ залутан само | живее той — да чувства адский ужас | на туй, що е загубил безвъзвратно.* П. П. Славейков. *Уловил се като слепец за тояга.* Погов.

слепешка̀та *нареч.* 1. Без да виждам, като сляп, с пипане. *Излизахме от селото и изведнъж се намирахме в някаква... черна пустиня. Вървяхме слепешката сред смразеното поле..., спъвайки се в мрака.* К. Константинов. 2. *Прен.* Без да се мисли за последствията, безразсъдно. *Човек не трябва да се хвърля слепешката, напосока, само защото е намислил нещо полезно.* Г. Караславов.

слепешко̀м *нареч.* Слепешката.

слепѐя, -ѐеш, *несв.* Постепенно губя зрение, постепенно ослепявам. *Сияние вълшебно — и слепея. | Ни облак в пламнал небосвод | за миг да те притули.* Яворов.

слепѝца *ж. Рядко.* Сляпа жена. *Ако си няма немица, та сляпа ли си слепица.* Нар. пес.

слѐпна. Вж. слепвам[2].

слепо̀к[1], *мн.* -ци, *м.* Подобно на змия влечуго от рода на гущерите. Anguis fragilis. *Тръгнал съм да диря змии. Ядат ми се, та рекох да си уловя някой слепок.* К. Петканов.

слепо̀к[2], *мн.* -ци, *м.* Цирей, който мъчно издава връх и расте надълбоко в мускула; сляп цирей.

слепоо̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* слепоочие. *Слепоочна кост.*

слепоо̀чие, *мн.* -я, *ср.* Сляпо око. *Той беше възрастен мъж, набит и як, с посивели коси по слепоочията.* А. Гуляшки. *Той лежеше все така по лице на свежата трева, от слепоочието му бавно се сцеждаше прясна алена кръв.* П. Вежинов.

слепоо̀чник, *мн.* -ци, *м.* Слепоочие. *Това е новото, което ме възспира | да не пробия своя слепоочник.* Вапцаров.

слепоро̀ден, -а, -о, *прил.* Който е роден сляп. *Слепородено дете.*

слепота̀ *ж.* **1.** Отсъствие на зрение, качество на сляп човек. *И Омир бил е сляп; | но в слепота от хилядите зрящи | едничък само той е виждал ясно.* П. П. Славейков. **2.** *Прен.* Отсъствие на здрав разум, на прозорливост. *Той е умен, но доверчив до слепота.* Вазов. □ **Кокоша слепота** — болест на зрението, при която човек не вижда при слаба светлина или при здрач.

слѐпчо, *мн.* -вци, *м.* *Ирон.* Обикн. при обръщение — човек, който не вижда, не схваща нещата, обстоятелствата. *Та не виждаш ли накъде е тръгнал народът, бре слепчо.* Кр. Григоров.

слепя̀. Вж. слепвам[1], слепявам *и* слепям.

слепя̀вам, -аш, *несв.*; **слепя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Слепвам. **слепявам се, слепя се** *страд.* и *сред.*

слепя̀ване *ср. Отгл. същ. от* слепявам *и от* слепявам се.

слѐпям, -яш, *несв.*; **слепя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Слепвам. *Главата тегне, а сън очите | така и слепя.* Яворов. **слепям се, слепя се** *страд.* и *сред.*

слѐпяне *ср. Отгл. същ. от* слепям *и от* слепям се.

слетѝкоса, *мн.* няма, *ж. Нар.* **1.** Растение, което вирее главно из житата, с ярко червени цветове. Adonis aestivalis. *Като гердан по синора се вие | слетикоса и модроок синчец.* П. П. Славейков. **2.** *Диал.* Название на други растения, като див мак, лютиче и др.

слѐтина *ж.* Вещество, получено от смесването на два или няколко метала при топене; сплав.

слетя̀. Вж. слетявам *и* слитам.

слетя̀ се. Вж. слитам се.

слетя̀вам, -аш, *несв.*; **слетя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* слетя̀л, -а, -о, *мн.* слетѐли, *св.* **1.** *Нар.* Полетявам надолу; слитам. *Гра! Гра! загракала враната и слетяла от дървото.* Нар. прик. **2.** Нападам. *Като ни слетяха маджари преди години, що сториха войските ти?* Н. Райнов. **3.** *Прен.* Сполетявам, сполитам. *Живота зле, жестоко ме измами, | слетя ме рано злоба и печал.* Вазов. *Мисли за добро, да те не слети зло.* Погов.

слетя̀ване *ср. Отгл. същ. от* слетявам.

слѐя. Вж. сливам.

слѝва *ж.* **1.** Овощно дърво, което ражда неголеми тъмносини, жълти или червени плодове с плоска костилка. Prunus domestica. *Вишни, круши, сливи и други овощия надвисваха над плетищата и над зидовете обременените си с плодове клонове.* Вазов. *Ябълките, сливите и всякакви други плодни дръвчета се разцъфтяха китка до китка.* Дим. Талев. **2.** Плодът на такова дърво. *Стопанинът ни прие радушно, заръча да ни угостят с хубави сливи и круши.* Вазов. *Приближават до плетищата, нависват клонете на овошките и берат неузрелите още сливи и зарзали.* Йовков. *Сини сливи. Кюстендилски сливи. Компот от сливи.* □ **Не го бръсна за слива** — (пренебр.) — съвсем не го уважавам, не го зачитам. **Слива ли имаш в устата?** (разг.) — защо не говориш нищо?

слива̀к, *мн.* -ци, *м. Събир.* Горичка от сливови дървета. *Горе на хълма в сенчестия сумрак на сливака угледна къщичка се белее.* П. Ю. Тодоров. *Зад селото се шиpеше надалече узрялото поле, ... украсено с тъмни кичести круши и сливаци.* Елин Пелин. *По отрупаните с цвят сливаци бръмчеха пчели.* Елин Пелин.

слѝвам, -аш, *несв.*; **слѐя,** -ѐеш, *мин. св.* слях, *прич. мин. действ.* слял, -а, -о, *мн.* слѐли, *прич. мин. страд.* слян, -а, -о, *мн.* слѐни, *и* слят, -а, -о, *мн.* слѐти, *св.* Съединявам, обединявам. *Нощта беше все тъй тиха, тъмнината сливаше всички очертания на земята.* Йовков. *Сляха двата полка под едно командуване.* **сливам се, слея се** *страд.* и *сред.* *Често мъглите се сливат в една непроницаема сива завеса, която застила цялата долна половина на планината.* Вазов. □ **Слети класове** — ученици от различни класове, които се обучават в една класна стая от един учител едновременно.

слѝване *ср. Отгл. същ. от* сливам *и от* сливам се; съединяване, обединяване. *Сливане на дружества.*

слива̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който отглежда сливови дръвчета или продава сливи.

слива̀рка *ж.* Жена сливар.

слѝвица, обикн. *мн.* слѝвици, *ж.* Жлези с заоблена форма, които се намират от двете страни на гърлото. *Страдам от възпаление на сливиците. Оперираха му третата сливица.*

слѝвов, -а, -о. **1.** *Прил. от* слива. *Цъфтят сливовите дървета, вишните и дивите круши.* Ем. Станев. *Наблизо е рекати; покрай нея са сливови и ябълкови градини.* Л. Стоянов. *Сливов мармелад.* **2.** Като *същ. ж.* **сливова** — сливовица.

слѝвовица *ж.* Ракия от сливи. *Спряха пред една забутана кръчма, пиха по две сливовици и отминаха.* К. Петканов. *Троянска сливовица.*

слиз, слѝзът, слѝза, *мн.* няма, *м.* Слуз.

слѝзам, -аш, *несв.*; **сля̀за,** слѐзеш, *мин. св.* сля̀зох, слѐзе, *прич. мин. действ.* сля̀зъл, -зла, -зло, *мн.* слѐзли, и **слѐзна,** -еш, *мин. св.* слѐзнах, *св.* **1.** Вървя, движа се по наклон с посока надолу; отивам надолу, спускам се. *Същия ден след тая случка Индже слизаше с дружината си по стръмна планинска пътека.* Йовков. *Колата слизаха из едно малко нанадолнище към реката.* Влайков. *Когато след час слизаше надолу,*

стълбите му се сториха стръмни и уморителни. М. Грубешлиева. || Идвам от по-високо място на по-ниско — обикн. в населено място. *Те живееха горе в поста и само нощно време някои от тях слизаха в село и патрулираха.* Йовков. *Говедата престанаха да слизат на водопой в Голямата река.* К. Петканов. *От планина слиза, мамо, младо овчарче.* Нар. пес. *Всеки пазарен ден селяните слизаха в града.* || За път, река и др. — имам посока от високо надолу. *Един бистър поток слиза из една теснина и сладко ромоли покрай нея.* Вазов. *Пътят, който слизаше от планината, се губеше под облаци прах.* Ст. Загорчинов. *Сред тая китка минава малка бистра река, която слиза от върха.* Елин Пелин. **2.** Спускам се от някъде, стъпвам отново на земята от нещо, на което съм се качил. *Кат гръмната мигом в почуди, Петкана | не сети от коня как слезна.* П. П. Славейков. *Пристигва бай Ганьо от Виена в Прага. Слиза на станцията.* Ал. Константинов. *Момчето слезе от дървото. Пътниците слязоха от парахода.* **3.** Спускам се от по-високо място на по-ниско, падам надолу. *В миниатура, в разрез са представени всичките галерии в огромната рудница;... асансьори постоянно се качват и слизат.* Ал. Константинов. *Самолетът почва да слиза и под нас блясват водите на широка река.* Н. Фурнаджиев. **4.** Отсядам някъде. *Кой големец дойде от София, все у него слиза и с него се разговаря.* Вазов. *Отива веднъж в Добрич и слиза в хотел „Зора".* Йовков.

сли̇зане *ср. Отгл. същ. от* слизам. *Веднага след слизането от самолета ние се качихме в един отобус.* Г. Белев.

сли̇згав, -а, -о, *прил. Рядко.* Мокър и хлъзгав. *Слизгава пътека.*

сли̇зест, -а, -о, *прил.* По който има слуз. [illegible]

слин, слинът слина, *мн.* сли̇нове слина (сл. -ъ, м.). Твърдо надебеляване на кожата, обикн. по дланите на ръцете или по врата на впрегатен добитък поради продължително триене, жулене при работа; мазол, шия. *Ръцете бяха груби, напукани и хванали слин.* Йовков.

сли̇на̀в, -а, -о, *прил.* Слинест. *Два брези бивола, |... | изпънали дебели | слинави вратове, задъхани пъхтят.* П. П. Славейков.

сли̇нест, -а, -о, *прил.* По който има слин; слинав, мазолест. *Дебелата му слинеста ръка се свиваше неволно.* Г. Караславов.

сли̇сам. Вж. с л и с в а м.

сли̇сано *нареч.* Учудено, смаяно. *Коя? Коя казваш? Нона ли?! — слисано запитаха жените, зинали от почуда.* Г. Райчев.

сли̇свам, -аш, *несв.*; **сли̇сам,** -аш, *св.* **1.** Силно учудвам, изненадвам някого много; смайвам. *По чиновете седяха притиснати едно до друго около двайсетина деца, които гледаха мълчаливи и слисани нечаканите гости.* Дим. Талев. *Удиви се Крали Марко стари, | слисаха го тия страшни думи.* Вазов. **2.** Обърквам някого, като го изненадвам много. *Дончо стоеше в нерешителност и съвсем слисан. Той не знаеше коя пътека да хване.* Вазов. *Към южния „сектор" дивизии цели | нахлуват — врага да заблудят и слисат.* Ем. п. Димитров. **слисвам се, слисам се** *страд.* и *сред. Посрещачите се слисаха. Не знаеха и те какво да правят, де да дянат букетите!* Ал. Константинов.

сли̇сване *ср. Отгл. същ. от* слисвам *и от* слисвам се. *Тогава настъпи такова голямо слисване, че на първо време никой не можа да продума ни дума.* Йовков.

СЛИСВК диал.

сли̇там, -аш, *несв.*; **слетя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* слетя̀л, -а, -о, *мн.* слетѐли, *св.* Слетявам. *Бурята утихна рано... От небето тихо слитаха гъсти снежинки, лепяха се по лицето ми и ръцете.* Г. Райчев.

сли̇там се, -аш се, *несв.*; **слетя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* слетя̀л се, -а се, -о се, *мн.* слетѐли се, *св., сред.* Само *мн.* и 3 *л. ед.* **1.** С летене се събираме мнозина на едно място. **2.** *Прен.* Събираме се, струпваме се мнозина на едно място. *За към брегове незнайни | гонят се безчет вълни. | Гонят се и се налитат | и премятат во захлас, | сблъскани се мигом слитат | и разлитат пак в несвяс.* П. П. Славейков.

сли̇тане *ср. Отгл. същ. от* слитам *и от* слитам се.

сло̀бо̀ден, -дна, -дно, *мн.* дни, *прил.* **1.** *Остар.* Свободен. *Тъкмял тая година да прескочи до Охрида да види роднини и пътьом през София да се порадва на „сло̀бодна България".* Вазов. *Сто годин веч привършиих | ... | Дочаках славно време. | Порадвах се и ази | на слободни години.* Вазов. **2.** *Нар. Неодобр.* Който няма сериозна работа или задължения, грижи. *Петър потръпна. На улицата знаеше той, че го чакат одумки от сло̀бодни хора, закачки по тази и онази, и не отиде там.* Ц. Церковски. *Хайде, хайде, Иване, върви си по работата,... не стой тука да те закачат тези вещици. Те са слободни, не ги ли видиш ти, широко им е тям около шията.* П. Р. Славейков.

слободи̇я *ж.* **1.** *Остар.* Свобода. *Простият и в слободия | пак е сляп и пак робува.* Вазов. **2.** *Неодобр.* Прекалена свобода; безделие. *А мислиш, че и аз от слободия съм зарязала къща и съм се дигнала в тия студове и снегове да пътувам?* Вазов.

слова̀к, *мн.* -ци, *м.* Лице от основното население на Словашко.

слова̀чка *ж.* Жена от основното население на Словашко.

слова̀шки, -а, -о. **1.** *Прил. от* словак *и от* Словашко. *Словашка национална носия. Словашки танц.* **2.** Като *същ. м.* **словашки** — словашки език.

сло̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до слово, дума; речников, лексикален. *Словно богатство.*

словѐнец, *мн.* -нци, *м.* Лице от основното население на Словения.

словѐнка *ж.* Жена от основното население на Словения.

словѐнски, -а, -о. **1.** *Прил. от* словенец *и от* Словения. *Словенски град.* **2.** Като *същ. м.* **словенски** — словенски език.

словѐсен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който става, проявява се с думи, с реч. *Словесната война продължаваше в пространството — обвинения, закани, предсказвания се редуваха от всевъзможните станции.* К. Константинов. *Словесен двубой.*

словѐсно, *мн.* -и, *ср. Воен. Остар.* Нестроево, теоретическо обучение в казармата.

словѐсност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Остар.* Словесно творчество; литература. *Учебник по словесност. Народна словесност. Теория на словесността.*

слòвник, *мн.* -ци, *м.* (рус.). *Спец.* Азбучен списък на думите в един речник.

слòво, *мн.* словà *и* (остар.) словесà, *ср.* 1. *Остар.* Дума. *В средата се издигаше един великан, който държеше висок червен байрак със словата: свобода или смърт!* Вазов. *Дъната им бяха гладки... и по тях издълбани различни слова и знаци.* Йовков. *Тя я люлееше тихо на ръце и из душата ѝ извираха ласкави, нежни, мили слова.* Елин Пелин. *Носеше се храна от близки и далечни на затворниците, изричаха се шумно към тях поздрави и насърчителни слова, отправяха се закани към тираните.* Дим. Талев. 2. Език, реч. *Очите с очите се срещаха скришно | и да се разбират словото бе лишно.* Вазов. *Поиска му се да има човек около него, да чуе живо слово и водица да му подадат — мъчеше го жажда.* Ст. Загорчинов. *Художествено слово.* 3. Публично, обикн. обширно изказване по някакъв случай; реч. *Жадни бяха душите им да чуят разпаленото слово на „даскала" и всеки път излазяха от него с бодри лица и светнали погледи.* Вазов. *Държа слово. Произнасям слово. Заключително слово. Встъпително слово. Приветствено слово.* ‖ Проповед, обикн. църковна. *Тогава в черквата се въдвори тишина. Всички разбраха, че патриархът ще каже слово, както правеше при всеки личен празник.* Вазов. *Младият поп Дочо държа огнено слово от амвона на черквата.* Йовков. *Поучителни слова.* □ **Дар слово** — умение да се говори хубаво; ораторски талант. **Честно слово** — израз за уверение, че казаното е вярно; честна дума. *Моето честно слово: щом се появи гост, аз ще ви освободя.* Вазов.

словобòрец, *мн.* -рци, *м. Книж.* Човек, който има навик, обича да води препирни. *Подир половин час излязоха си и словоборците, като следваха и навън разпрата, решен всеки да остане победоносно на своето мнение.* Вазов.

словобòрство, *мн.* няма, *ср. Книж.* Препирня, спор.

словоизлия̀ние, *мн.* -я, *ср.* Обикн. *мн.* Много и излишни думи, приказки. *Той обича да се впуща в риторични словоизлияния.*

словоизменѐние, *мн.* -я, *ср. Грам.* Изменение на формата на думите за изразяване на граматически значения (число, род, време, наклонение и др.).

слòвом *нареч.* С думи, със слово. *Вашето живо участие, изразено тъй красноречиво и словом и делом, ме трогва до глъбините на душата ми.* Вазов. *7 (словом седем) лева.*

словонарѐдба *ж. Грам.* Синтаксис. *Науката за изречението се нарича словонаредба или синтаксис.*

словообразовàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Езикозн.* С който се образуват думи. *Словообразователен елемент. Словообразователна частица.*

словообразу̀ване, *мн.* няма, *ср. Езикозн.* 1. Образуване на производни думи в езика. 2. Дял от граматиката, който изучава начина на образуването на думите. *Представките и наставките са елементи на словообразуването.*

словоохòтлив, -а, -о, *прил.* (рус.). Който обича много да говори; приказлив. *Словоохотливият старец хем гребеше, хем разказваше разни истории по лова на дивите патки в това езеро.* Вазов. *Той е словоохотлив и за пет минути може да разкаже бурната си биография, изпъстрена със сума подробности.* Г. Караславов.

словоохòтливо. *Нареч. от* словоохотлив. *Баба Клисурица словоохотливо ѝ разправяше за големите мъки на една невеста, която се мъчила два дни и две нощи преди да роди.* Дим. Талев.

словоохòтливост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* словоохотлив; приказливост.

словорѐд *м. Грам.* Ред на думите в изречението.

словослагàтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Печатарски работник, който ръчно набира текст.

словослагàтелка *ж.* Жена словослагател.

словослагàтелски, -а, -о. *Прил. от* словослагател. *Словослагателско отделение. Словослагателска професия.*

словослагàтелство, *мн.* няма, *ср.* Занятие, работа на словослагател.

словосъчетàние, *мн.* -я, *ср. Грам.* Съчетание от две или повече думи, свързани граматически и по смисъл.

словотвòрство, *мн.* -а, *ср.* Създаване на нови думи.

словя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *св. Диал.* Улавям едно за друго. *Плахо озърна се Стойно и вмиг | Петя слови за ръкава.* П. П. Славейков. *Той се спря всред двора, разкрачи се, слови ръце отзад и високо завика.* Д. Немиров. **словя се** *страд. и взаим. Ей писна гайда, шарен пош се маха, | словиха се, хорото извъртяха | по ширналий се дядо Ников двор.* К. Христов.

слог[1], слòгът, слòга, *мн.* слòгове, слòга (сл. ч.), *м.* Тясна ивица необработена земя, която се оставя за межда, граница между ниви. *Минаваме по слога на една нива.* Влайков. *Мишо разпитваше за всичко: и за местностите, които се разкриваха пред погледа му, и за мъничките ниви с широките слогове, през които минаваха.* Г. Караславов.

слог[2], слòгът, слòга, *мн.* слòгове, слòга (сл. ч.), *м.* (рус.). *Книж. Остар.* 1. Сричка. *Той процежда думите си слог по слог.* Ал. Константинов. *Пише и изговаря, като брои слоговете по пръстите на лявата си ръка.* Вазов. 2. Само *ед.* Стил. *Тая драма, построена тъй просто и написана без лишни украшения на слога, заема особено място в нашата поезия.* П. П. Славейков.

слòга *ж. Нар.* Съгласие, сговор. *Пък и сговор между комшии имаше тогава, слога имаше.* Ц. Церковски. *И в братска задруга и слога и любов, | оседнали, сега спокойно те живеят.* П. П. Славейков. *Нямаха мир и слога в селото си и се деляха на безброй партии.* Йовков.

слòжа. Вж. с л а г а м.

слòжа се. Вж. с л а г а м с е.

слòжен[1], -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* 1. Който се състои от няколко части или елементи. *Един сложен, съставен от много миризми дъх се излъчваше от стените, от пода, от старите*

долапи. К. Константинов. *Сложен механизъм.* ‖ *Грам.* Който е съставен от две или повече части, думи. *Сложна дума. Сложно изречение. Сложен предлог. Сложен съюз. Сложно название.* 2. Който представя система от различни елементи, комбинации. *Движенията им стават по-силни, по-бързи, играта с лопатите става по-сложна, по-изкусна.* Ал. Константинов. *Една веща ръка би могла да съчетае тия звуци в сложна и хубава мелодия.* Йовков. *Сега младата селянка си везеше нова кошуля . . . Бод след бод изниквала шарки по пазвите, по ръкавите — червени, зелени, жълти, . . . една в друга, една през друга в сложна плетеница.* Дим. Талев. *Сложен процес.* 3. Който е труден за разбиране, разрешаване. *Тя имаше към баща си особено чувство, сложно и необяснимо.* Л. Стоянов. *Кръстьо, който не обичаше сложните и заплетени работи, махна с ръка.* Г. Караславов. *Сложна задача.* ◻ **Сложна лихва** (банк.) — лихва, която след всеки определен срок се прибавя към капитала и се олихвява.

сло̀жен[2], -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил. Нар.* За височина, път и под. — който е с малък наклон; полегат. *Най-после той дойде до изразденія с дълбоки диру͡ги път, който се качва бавно по сложното възвишение на курубагларската ръ͡тлина.* Вазов.

сло̀жен[3], -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* сложа. 2. Като *прил.* Обикн. с нареч. *добре* — който има правилно телосложение. *Едрата и добре сложена снага на дядо Костадин излъчваше радост, добрина.* К. Петканов. *И наистина, като [illegible] видиш от далеч, изправени на края на тро[illegible] кръстопътищата, високи, атлетически [illegible] . . . [illegible] помислиш, че са памет[illegible]* Ал. Константинов.

сло̀жно. [illegible] сложен[illegible] трудно [illegible] *е* [illegible]

сло̀жност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сложен. *По опънатото бяло платно тя везеше сложни шарки и плетеници . . . Те поразяваха със своята сложност.* Дим. Талев. *Не трябва да се плашим от сложността на задачата. Сложност на въпроса.*

слой, слоя̀т, слоя̀, *мн.* сло̀еве, слоя̀ (сл. ч.), *м.* 1. Пласт. *Личеше, че на масата отдавна не е работено, по тънкия слой прах, с който беше покрита.* П. Вежинов. *По покривите на къщите, по листата на дърветата се забелязваше тънък слой слана.* Кр. Григоров. 2. *Прен.* Голяма група хора, която представя отделна обществена категория. *Обществен слой. Широките народни слоеве.*

сломѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* сломя. 2. Като *прил.* Който е убит духом; отчаян, съкрушен. *В гласа му имаше плач и сам той като че не беше Вълчан, а друг човек, сломен, убит.* Йовков.

сломѐно. *Нареч. от* сломен; отчаяно, съкрушено. *Вие ме насилвате — каза Антон сломено като човек, който е принуден да издаде тайната си.* Ем. Станев.

сломѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сломен; отчаяност, съкрушеност.

сломя̀. Вж. с л о м я в а м.

сломя̀вам, -аш, *несв.*; **сломя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. *Остар.* Счупвам или разбивам нещо. *Имах коня хранена, | имах сабя пламена. | . . . | Враг ми коня улови, | друг ми сабята сломи.* П. Р. Славейков. *Милка успя да сломи едно стъбълце от билката и се мъчеше сега да прекърши и друго.* Вазов. 2. *Прен.* Надвивам, побеждавам, покорявам *Ще сломи той сега и своя открит противник.* Влайков. *Ако враг насам посегне, | с удар смел ще го сломим!* Ас. Босев. *Това сломи упоритостта му.* 3. *Прен.* Убивам духом; покрусявам, отчайвам. *Постъпките на Павел и караниците в къщи съвсем сломиха здравата душа на стария Герак.* Елин Пелин. *Трепереше от яд и обида. Но туй не я сломи — даде ѝ неочакван кураж.* Стаматов. *Сломен духом.* **сломявам се, сломя се** *страд.* и *сред. Жестокостта ми се сломи. Аз клюмнах. | Заплаках пак и зинах та проклех — | проклех аз тази в мене страст безумна: | да бъда горд и жесток, както бех.* П. Р. Славейков.

сломя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сломявам *и от* сломявам се. *Сломяване съпротивата на врага.*

слон, сло̀нът, сло̀на, *мн.* сло̀нове, сло̀на (сл. ч.), *м.* 1. Най-големият сухоземен бозайник, с два големи зъба и хобот. Elephas. *По улицата слон вървеше. Той беше едър, стар.* Вазов. *От мухата слон прави.* Погов.

сло̀нов, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на слон или се добива от слон. *Ходилата . . ., черни и напукани, приличаха на слонова кожа.* Ст. Чилингиров. ◻ **Слонова кост** — кост от двата големи зъба на слон. *Той се подпираше на тояга с дръжка от слонова кост.* Вазов.

сло̀нски, -а, -о, *прил.* Който е характерен, присъщ на слон. *Слонски крака. Слонски сили. Слонска походка.*

слуга̀, -та, *мн.* -ѝ, *м.* 1. Човек, нает за подълго време срещу възнаграждение да извършва домашна, полска и друга работа; прислужник, ратай. *Дядо Либен и на стари години държи няколко слуги.* Каравелов. *Верен слуга.* 2. *Остар.* Най-низш служител в учреждение, който се занимава с чистене, носене на писма и под.; прислужник. *Училищен слуга.* 3. *Прен. Неодобр.* Лице, което служи на чужди интереси. *Коварни боляри! Продажни слуги | на гърка омразни! Издайници черни.* Вазов. *Слуги на международната реакция.*

слугѝнски, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до слугиня. *Слугинска стая. Слугинска работа.* 2. Присъщ на слугиня. *Слугински навици. Слугинско държане.*

слугѝня *ж.* Жена, наета за по-дълго време срещу възнаграждение да извършва всякакъв вид домашна работа; домашна помощничка. *Домочадието му се разположи по-свободно на чергата до шумящата баричка, а слугинята донесе кафето.* Вазов. *Една дъщеря имаше, но тя още малка беше дадена слугиня в града.* Елин Пелин.

слугу̀вам, -аш, *несв.* 1. Работя като слуга или слугиня някому. *Момичето не знае нищо, не е слугувало никъде.* Вазов. *Аз съм ратай . . ., слугувал съм при хората, мене ми иде отръки всяка работа.* Йовков. 2. *Прен.* Работя в полза на някого, като покорно изпълнявам неговата воля, нареждания и под.; служа. *На бога се молиш, на дявола слугуваш.* Вазов. *Царят мисли, че управлява . . . Господари са най-богатите, той и на тях слугува.* Д. Добревски. 3. *Нар.* Прислужвам, обикн. на трапеза; служа. *Всеки се изправи до оная софра, при която беше отреден*

да слугува. Цани Гинчев. *Прибледнели булки му слугуват, млади моми с разтреперани ръце му наливат вино.* Йовков.

слугу̀ване *ср. Отгл. същ. от* слугувам. *Стига ми толкова слугуване по чуждите къщи.* Г. Райчев.

слу̀жа, -иш, *мин. св.* слу̀жих, *несв.* **1.** Заемам, изпълнявам някаква служба, длъжност; работя. *Христо служеше като държавен архитект в столицата.* Вазов. *Техният съгражданин служеше като лекар в цариградското руско посолство.* Ст. Дичев. || Слугувам. *Еньо се отби в кръчмата ..., даде разпореждане на момчето, което му служеше.* Елин Пелин. *По-добре да служиш на добри хора, а не да заповядваш на лоши.* Погов. **2.** Отбивам военната си повинност. *Той не беше служил войник.* Йовков. *Един набор сме, в един полк служихме.* Г. Караславов. **3.** За духовник — извършвам църковна служба. *Попът бе стъпил на прага на храма. Той щеше да служи утренна.* Вазов. *В манастирската черква грееха златни кандила ... Братята служеха, облечени в позлатени одежди.* Ä. Каралийчев. **4.** Работя в полза на някого, като изпълнявам неговата воля, нареждания и под. *За тях беше все едно кой им е господарят — Чоки или Смилец. Който и да е, те щяха да му служат.* Вазов. **5.** *Прен.* Използуван съм за нещо. *Килерът беше тъмен и служеше за скривалище.* Вазов. *Един от долапите ми служеше за библиотека.* Величков. **6.** *Нар.* Прислужвам, обикн. на трапеза, като стоя прав и поднасям храна, пития и др.; черпя. *Млади слуги и виночерпци служеха. Вино се лееше обилно и пиянството растеше.* Вазов. *Връщаше се у дома си късно след полунощ, будеше всички, за да стоят прави и да му служат.* Г. Караславов. **7.** За куче — седя с изправено тяло и с протегнати напред предни лапи. *Той следеше лалугерите, които бързо-бързо бягаха, изправяха се до дупките си прави, като кученца, кога служат, след туй отведнъж се мушваха в дупките си.* Йовков. **служа се** *страд. В тая черква всяка година се служи веднъж литургия.* Вазов.

слу̀жа си, -иш си, *мин. св.* слу̀жих си, *несв., сред.* Употребявам, използувам. *Като богослов, той ... си служеше с цитати от светото писание.* Вазов. *Лазар и сега не искаше да си служи с постилките и съдовете ... на Аврам Немтур.* Дим. Талев.

служа̀щ *м.* (рус.). **1.** Служещ, чиновник. *Членският внос на работниците и служащите се изчислява само върху месечната заплата.* Уст. БКП. **2.** *Остар.* Прислужник в учреждение; разсилен. *През деня общинският служащ беше разлепил нови некролози.* Д. Добревски.

служа̀ща *ж.* Жена служащ. *Коя е тя? — питаш. — Служаща в един магазин.* Багряна.

слу̀жба *ж.* **1.** Работа на служещ в учреждение, предприятие и др.; длъжност, пост. *Откак мъж ви зае голяма служба, гледам всичко ви тръгна на добре.* Елин Пелин. *Дотегна ми службата. Залових се за търговия.* Стаматов. *Службата му бе добре платена.* П. Спасов. *Търся служба. Постъпвам на служба.* **2.** *Прен. Разг.* Мястото, гдето се извършва такава работа; учреждение. *Баща ѝ беше закъснял на службата си; майка ѝ беше отишла на гости.* Вазов. *Потърси го в службата му. Обадиха се от службата да тръгнеш веднага.* **3.** Дял от учреждение, предприятие, който се занимава с отделен сектор от неговата дейност. *Че като ви завеждам колетната служба, стражар ли съм да ви пазя и денем и нощем стоките?* Чудомир. *Метеорологическа служба. Адресна служба. Поверителна служба.* **4.** Работа, служене, длъжност. *Единствената служба тук е дежурство на ротите, което прекарват в окопите при брега на морето.* Йовков. *Моята служба у лелини беше да паса овцете.* Елин Пелин. *Пожелавам добър път иползотворна служба на нашия досегашен командир.* Хар. Русев. *Изпълнявам служба. Имам десетгодишна служба.* || *Прен. Книж.* Предназначение, роля. *Тия очила са за гледане, а другите бяха за четене. Имат разни служби.* Вазов. *Любопитните дечурлига ... се трупаха и живо тълкуваха службата на тия всевъзможни предмети.* Елин Пелин. **5.** Отбиване на военна или трудова повинност. *Той беше свършил военната си служба преди три недели с чин подофицер.* Величков. || Военна или трудова повинност. *Наскоро след сватбата Павел отиде войник ... Службата му се хареса.* Елин Пелин. *Отбивам военната си служба.* **6.** Изпълнение на църковни обреди от духовник; богослужение. *Към пладне се застягаха за втората черкова, когато се чете евангелието на няколко езици. Това е най-тържествената служба.* Влайков. *Отначало те следяха внимателно службата, но подир обикновената литургия дойде молебенът.* Йовков. *Черковна служба.* **7.** *Нар.* Празненство с религиозна церемония и гощавка в чест на светец — покровител на род, еснаф, селище и др. *През годината тя знае кога от кой фасул трябва да се вари, кой е за тях си, кой е за службата, дето я правят на свети Никола.* Влайков. *Служба без курбан не бива.* Погов. □ **Действителна (действуваща) служба** (воен.) — задължителна или щатна служба във войската. *Само един стар капитан на действителна служба ... начумерено каза: — Стига философии!* Стаматов. *От него му остана само една фотография — от годините на действуващата служба.* Г. Караславов. **Нося службата** (воен.) — изпълнявам задължения, длъжност като военнослужащ. **Уволнен в интереса на службата** (канц.) — уволнен поради служебни провинения, дисциплинарно. *На другия ден идва разсилният и ми носи плик: уволнявате се в интереса на службата!* Йовков.

служба̀ш *м.* **1.** *Разг. Пренебр.* Служещ, който прекалено много държи на службата си; службогонец. *Животът ми е днес погълнат цял от дребен | труд за насъщний, труд нищожен, непотребен: | службаш съм скромен аз.* К. Христов. **2.** *Остар.* Служещ, държавен служител; чиновник. *При светлината на лампите сноват и тичат по перона пътници, хамали, службаши на железницата.* Вазов. *Затова в Люляково беше дошел полицейският старши стражар Витанов ... Старият службаш добре познаваше живота.* Йовков.

служба̀шки, -а, -о. *Прил. от* службаш. *Има многобройна своего рода службашка интелигенция, от която представители ще срещнете и в най-отдалечените краища на България.* Н. п. Филипов.

службого̀нец, -нци, *м. Неодобр.* Лице, което упорито се стреми да заеме държавна служ-

ба. *В нашите редове не може да има място за кариеристи, за служжбогонци.* Г. Димитров.

служжбого̀нски, -а, -о. *Прил. от* служжбогонец. *Беше станал дързък в своите дребни служжбогонски амбиции.* Г. Караславов.

служжбого̀нство, *мн.* няма, *ср. Неодобр.* Проява на служжбогонец

служѐбен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Който се отнася до служба (в 1 знач.); длъжностен, официален. *Като заместник-управител на болницата съм прекалено зает със служебна работа.* Дим. Ангелов. *Между служебните писма има такива, на които трябва веднага да се отговори.* А. Гуляшки. *Служебен разговор. Служебно положение. Служебни задължения.* || Който принадлежи на служба (в 3 знач.), на учреждение. *Служебна кола. Служебен рейс.* □ **Служебни думи (части на речта)** (грам.) — думи, които служат за израз на отношения между частите на изречението. **Служебен ценз** (остар.) — трудов стаж. **Служебна бележка** (канц.) — писмена бележка, издадена от служебно лице. **Служебно лице** (офиц.) — лице, което заема някаква длъжност; длъжностно лице.

служѐбник, *мн.* -ци, *м. Църк.* Книга с молитви и ектении за църковна служба.

служѐбно *нареч.* По служба, във връзка със служба (в 1 знач.). *Какво ви води насам? — Пътуваме служебно.* Дим. Димов.

слу̀жене *ср. Отгл. същ. от* служа *и от* служа се. *Всичките увлечения, закононарушения ... са ставали при неговото служене в министерството.* Вазов.

слу̀жещ *м.* Лице, което работи срещу месечна заплата в учреждение, предприятие и пр., като се занимава с умствена, административна или помощна работа и не участвува пряко в производството: служител, чиновник. *Видяхме по [illegible] време, че един от служещите в парахода се затече към борда.* Ал. Константинов.

служѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Лице, което по избор или назначение заема някаква служба в системата на държавния апарат; служещ. *Аз съм ... верен служител на държавата като чиновник.* Елин Пелин. *Комунистическата партия дигна глас да брани уволнените трамвайни служители, които взеха участие в транспортната стачка.* А. Каралийчев. *Държавен служител. Пощенски служител.* **2.** *Прен.* Лице, което служи на някого или на нещо. *Рушители на гнет вековен, | продаде ни предател клет; | служители на дълг синовен, | осъди ни врага заклет.* Яворов. *Църковен служител.* **3.** *Остар.* Прислужник. *Един от служителите на театъра го хванал с два пръста за ръкава и му прави с глава съвсем недвусмислени знакове да поизлезе вън.* Ал. Константинов.

служѝтелка *ж.* Жена служител. *Нито един честен работник, работничка, служител и служителка не трябва да останат извън своя професионален съюз.* Г. Димитров.

слуз, слузта̀, *мн.* няма, *ж.* Лигаво вещество, което се отделя от някои клетки на живи същества.

слу̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който съдържа слуз. *Слузни храчки.*

слу̀зест, -а, -о, *прил.* **1.** Който изпуска слуз. **2.** Който е подобен на слуз. *Слузесто вещество.*

слу̀ка *ж. Нар.* Случай, сгода. *Отколе диря слука да ти дам | скъп армаган — огърлица рубета.* П. П. Славейков. *Нещо ще му се е случило. Та сега ли пък да се намери тая пуста слука!* Влайков. □ **На слука** — а) Както се случи, както дойде. *Стрелям на слука.* б) Ловен поздрав: „на добър успех! сполука!" *С това ли ловиш? — А-а! ... — Е, хайде сега, докато не е изгряло слънцето. На слука!* Д. Калфов.

слух, слухъ̀т, слуха̀, *мн.* слу̀хове, слу̀ха (сл. ч.), *м.* **1.** Само *ед.* Едно от петте сетива у човека и животните, орган на което са ушите — способност да се възприемат звукове, да се чува. *Човешки гласове глухо достигнаха до слуха му.* Вазов. *Слухът му долови удари на търнокоп и лек звън на лопата.* Ем. Станев. *Остър слух.* || Способност правилно да се възприемат и възпроизвеждат музикални звукове. *Не мога вярно да пея — липсва ми слух. Той има развит слух. Музикален слух.* **2.** *Прен.* Несигурно твърдение, което се носи от уста на уста; мълва. *По едно време се пръсна слух, че Ивайло бил жив, че не бил убит в Крим, както се знаеше.* Вазов. *Разнесе се слух, че неприятелските войски са много и силно напират.* Йовков. *Само от време на време достигаха в село тъмни слухове, че се пропил.* Елин Пелин. *Не вярвам на слухове. Пускам слухове. Разпространявам лъжливи слухове. Тревожни слухове.* □ **Абсолютен слух** (муз.) — способност непосредно по слух да се определя височината на всеки музикален тон. **Напрягам слух** — съсредоточавам всичкото си внимание, за да чуя, доловя нещо. *Напрягаше слуха си да чуе какво се говори, но след гласа на Галчев всичко замлъкна.* Йовков. **Цял съм (обръщам се на) слух** (книж.) — напрягам до крайност вниманието си. *Тя се превръщаше на слух, за да не изтърве нито една думичка от новините.* Г. Караславов. *Вълко настръхна и цял се обърна на зрение и слух.* Ем. Станев. **Свиря (пея) по слух** — свиря (пея) без ноти, по памет.

слу̀хов, -а, -о, *прил.* Който се отнася до слух (в 1 знач.) и до слушане. *Слухов нерв. Слухова памет. Слухови представи. Слухов апарат. Слухова тръба.*

слухтѐне *ср. Отгл. същ. от* слухтя. *Всяко закашляне, дори бързото, задъхано слухтене ни се струваха силни, издайнически шумове.* М. Кремен.

слухтя̀, -ѝш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* слухтя̀л, -а, -о, *мн.* слухтѐли, *несв.* **1.** Слушам напрегнато, внимателно и в очакване; ослушвам се. *Той цяла нощ слухтя, дали не ще чуе някакво топуркане на кон.* Вазов. *Всички плахо се заглеждаме към отворените къщни врата и слухтим.* Влайков. **2.** *Прен.* Стоя на щрек; зорко бдя, дебна. *Повече от тридесет полицаи бяха обградили вече къщата и мълчаливо слухтяха в тъмнината.* М. Марчевски. *Край всеки извор и поток | слухтят коварни стражи.* Т. Харманджиев.

слу̀ча. Вж. с л у ч в а м.

слу̀ча се. Вж. с л у ч в а м с е.

случа̀ен, -а̀йна, -а̀йно, *мн.* -а̀йни, *прил.* **1.** Който се е появил, възникнал без предварително обмисляне и организиране; непредвиден, неочакван. *Книгата ми вътрешно представлява едно органическо цяло, а не случайна сбирка.* П. П. Славейков. *Тази покана като че беше случайна, подхвърлена ей току-така, в разговора, но*

скоро стана ясно, че Олга отнапред беше мислила за това. Г. Караславов. *Говореше се, че... изборът не е случаен.* Д. Добревски. *Случаен успех. Случайни гости. Случаен разговор.* || Непреднамерен, неволен, несъзнателен. *То не беше случаен изблик на млада душа.* Вазов. *Струваше му се, че всяка случайна дума на Тороманова може да му подскаже нещо интересно и да го насочи на важна следа.* П. Вежинов. *Случайна грешка.* **2.** Който се появява само понякога, от време на време; временен. *Противоп.* постоянен. *Рядко случайна усмивка озаряваше облака по тая сурова физиономия.* Вазов. *Изглежда между тях няма нищо сериозно. Случайно, временно увлечение.* Стаматов. *Случаен посетител. Случайни срещи.* □ **Случаен човек** — неизвестен или неподходящ за дадена работа човек. *Стана ми ясно, че тоя човек не ще да е случаен, макар да не разправяше много за личните си преживелици.* Кр. Григоров.

слу̀чай, -аят, -ая, *мн.* -аи, *м.* **1.** Отделен факт, явление, положение, което съществува, става; пример, случка, събитие. *Той много хвалил нашата дружина — 56 км път! Това е единствен случай в цялата военна история.* Йовков. *Значи той е жив, смъртта го е отминала може би!... В природата стават понякога такива невероятни случаи!* Л. Стоянов. *За мене случаят остава все пак неизяснен. Има основание да се предполага, че доктор Сами Меворах е умрял при някакви по-други обстоятелства.* Дим. Ангелов. *Необикновен случай. Извънреден случай.* **2.** Само *ед.* и обикн. членувано. *Разг.* Случайност. *Огнянов със сърце обляно с кръв проклинаше случая, който го докара в Клисура.* Вазов. *Жалко, че случаят не ни срещна повече.* Елин Пелин. *Успехът на работата не може да зависи от случая.* **3.** Удобен, подходящ за нещо момент, условие, обстоятелство. *Голяма глупост направих... — Не е късно, може да се поправи. Не изпущай случая.* Елин Пелин. *Велика намери случай да се отплати за обидата, която Ивана ѝ нанесе.* К. Петканов. *Юрталана все търсеше случай да ѝ заговори.* Г. Караславов. *Обеща при пръв случай да ми помогне. Ще отложим срещата за друг случай. Рядък случай.* □ **В краен случай** — като последна възможност. *До това гръмливо оръжие щяха да прибягнат в краен случай.* Вазов. **В никой (никакъв) случай** — при никакви обстоятелства, никога; недопустимо е, изключено е. *В никой случай Русия няма да остави Сърбия.* Вазов. **В противен случай** — иначе, ако не. *Скоро, старче, казвай где е синът ти... или в противен случай отива главата ти.* З. Стоянов. **В случай на** — ако стане, ако се случи. *Едва ли някой щеше да му се притече на помощ в случай на нужда.* Дим. Димов. **В случай че** — ако се случи, че... *Беше готов, в случай че някой акцизен стражар го спре, да плати глобата.* Дим. Ангелов. **Във всеки случай** — все пак, както и да е. *Във всеки случай, Бяла черква трябва да бъде готова.* Вазов. **За всеки случай** — ако се яви нужда. *Той употреби тая хитрост за всеки случай.* Вазов. **Игра на случая** (книж.) — внезапен обрат в живота поради някаква случайност. *Играта на случая с една зловеща последователност продължаваше да ѝ изпречва на пътя нови... страдания.* Вазов. **Имам случай да** — удава ми се възможност да (направя нещо). *Много пъти отпосле аз имах случай да слушам тоя чуден шум.* Йовков. **Нещастен случай** — катастрофа, злополука, природно бедствие, съпроводени обикн. с човешки жертви. **По случай** — по повод, по причина; поради. *Заседанието се отложи по случай ваканцията.* Елин Пелин. **При случай** — когато е възможно, удобно; някога. *Пита где може, при случай, да поръча дветри хиляди метра.* Ал. Константинов. **Сляп (щастлив) случай** — пълна случайност, без никакво участие на човешката воля или дейност. *Щастлив случай ми помогна, та... се сдобих с богата библиотека.* Влайков. *Той обичаше строгия порядък, плановостта, от малък още ненавиждаше хората, които се осланят на „слепия" случай.* А. Гуляшки. **Смъртен случай** (книж.) — смърт, умиране. *Вярно е, че в практиката ви ще има и смъртни случаи.* Св. Минков. **Спешен случай** — тежко заболяване или нараняване, което изисква неотложна медицинска помощ. **Тежък случай** (разг.) — нещо, което представя голяма трудност; неприятност. *Един тежък случай ме доведе до добрия приятел и сега ще ви разкажа как.* Д. Немиров.

случа̀йно. *Нареч. от* случаен. *Рядко и случайно се виждахме с Колчо вече.* Вазов. *Веднъж случайно те се завариха в селската бакалница.* Елин Пелин.

случа̀йност, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* Случайно явление, случайно обстоятелство. *Има случайности, които развалят и най-предвидливите планове, осуетяват и най-добрите желания.* Йовков.

слу̀чвам, -аш, *несв.*; **слу̀ча,** -иш, *мин. св.* слу̀чѝх, *св. Нар.* **1.** Намирам, сварвам, улучвам. *В първия пазарен ден той не успя да случи такива волове, каквито искаше да купи.* Йовков. *Ти познаваш Минтан по-добре от мене, случил си го на лош час.* К. Петканов. **2.** Успявам, сполучвам. *Рашид хвърли два пъти и не удари, но на третия — случи; улучи крушата.* Цани Гинчев. *И Здравко понякога съжаляваше, че не случи с женитбата.* Кр. Григоров. **случвам се, случа се** *страд.*

слу̀чвам се, -аш се, *несв.*; **слу̀ча се,** -иш се, *мин. св.* слу̀чѝх се, *св., сред.* **1.** Попадам, намирам се някъде случайно, непредвидено. *Към пладне всички мъже и жени, които се случиха по улицата, изведнъж се разбягаха.* Йовков. *Ние се случихме в момента, когато трябваше да пуснат децата в игрището.* Г. Белев. **2.** Само *3 л.* Става, бива, среща се независимо от нашата воля. *Такива недоразумения често се случват в живота.* Вазов. *Случват се тихи вечери, когато няма вятър и не вали.* Йовков. *Винаги така се случваше. Скарат ли се, Златан ще излезе.* К. Петканов. **3.** *Разг.* Само *3 л. ед.* и в съчет. с кратките дат. форми на личните местоимения с л у ч и м и (т и, м у, ѝ и пр.) с е — сполетява ме. *Голямо нещастие ни се случи!* Вазов. *Прехвърляше през ума си всичко, което беше му се случило в Чамурлии.* Йовков. *Ще ми се случи, каквото ми е писано, успокояваха се трети.* О. Василев. *Човек се учи от това, що му се случи.* Погов.

слу̀чване *ср. Отгл. същ. от* случвам *и от* случвам се.

слу̀чка *ж.* Нещо станало, случило се обикн. неочаквано, непредвидено. *За омразата си към Вълчана почти беше забравил. Дори и случката*

…аняването му … *сега му се виждаше нещо …значително и дребно.* Йовков. *Едро куче се насо…то стрела към каруцата, пресрещна коне… избухна в гневен лай. Конете изпръхтяха …ва не го стъпкаха. От тази случка Димо се …звесели.* К. Петканов. *Истинска случка. Смеш… случка.*

слуша̀лка *ж.* 1. Лекарски уред за преслушване тоновете на белите дробове и сърцето. *… малко лекарят се яви със слушалка в ръ…* Св. Минков. *Единият от тях носеше малко …възтито куфарче, а от врата на другия ви… провиснала на гумените си тръбички ле… слушалка.* А. Гуляшки. 2. Част от телефонен апарат, с която се слуша и говори. *В тоя миг телефонът иззвъня, полковникът вдигна слу…алката.* П. Вежинов. *Тогава главният прокурор… вдигна слушалката от телефонната вилка.* Г. Караславов. 3. Обикн. *мн.* Уред, който се поставя на ушите за слушане радио без високоговорител или за приемане съобщения от телефонист. *Седна пред предавателя и, като наложи слушалката на ушите си, без да се обърне, запита: — Какво да предам?* П. Вежинов. *Двама телефонисти седяха до апарата — единият със слушалка на уши: предаваха някаква телефонограма.* М. Кремен.

слу̀шам, -аш, *мин. св.* слу̀шах, *несв.* 1. Възприемам със слуха си звукове; чувам. *Цели часове слушахме все екливия шум на реката.* Вазов. *Той слушаше плясъка на рибките … и дълго стоеше до брега в мълчание.* Елин Пелин. || Внимавам да чуя и разбера всичко, което се приказва. *Пеял бил съм и стихове нареждал, | коя полза и каква ли надежда, | като няма кой да слуша, разбира | туй, що пея, туй, що дрънкам на лира?* П. Р. Славейков. *Дълго аз стоях и слушах, там под сянката унесен, | и това, що чух, изпях го в тази моя тъжна песен.* П. П. Славейков. *Приказваше ни тя, ние я слушахме, запитвахме я това-онова.* Влайков. *Тя се спираше в тъмнината и слушаше какво приказват жените.* Йовков. 2. Чувам да се говори, да се разправя за някого или нещо. *Вие за Тодор не сте ли слушали?* Вазов. *Тя беше рядка хубост, за каквато тук старите казваха, че не са помнили, но са слушали.* А. Страшимиров. *Слушах, че си бил в Цариград.* Ст. Загорчинов. 3. *Прен.* Възприемам, изпълнявам съветите, желанията на някого; вслушвам се, послушвам. *Както ти искаш, тате, и както иска мама; аз ще да слушам вази.* Каравелов. *И невястата не слуша нея, ами слуша Колчо. И каквото каже той, това прави.* Влайков. *Думах му да си вземе селянка, но нали ме не слуша. На ти сега кокона.* Елин Пелин. || Подчинявам се, покорявам се. *До сега бях ваш господар, през четирийсет години живяхме съгласно и мирно, слушахте ме.* Вазов. *Него той слушаше, нему се подчиняваше като роб.* Йовков. *Синовете и снахите му не го слушаха покорно като някога, а правеха това, което те сами мислеха за добро.* Елин Пелин. *Храни душа, да те слуша.* Погов. || *Прен.* За дете — послушен съм, мирувам. *Ходили по къщята да питат майките дали са слушали техните деца.* Влайков. *То* (момиченцето) *беше любимка на всички учители и учителки, и те спомогнаха още повече да се разглези. И полека-лека престана Лаленцето да се покорява, да слуша, да се учи.* Елин Пелин. *От децата си тя беше много доволна, защото учителите все ги хвалеха. Мируваи, слушали, учели се добре.* Г. Караславов. 4. *Разг.* Възприемам с доверие, приемам нещо за истина; вярвам. *Ти недей слуша вестниците.* Вазов. *Не слушай хорски приказки, мари мамо.* Влайков. *Ти слушай каквото ти говоря. Аз много работи знам.* Елин Пелин. *Ако слушаш хората, може да ловиш по море зайци, по гора риба.* Погов. 5. *Нар.* Слугувам, прислужвам. *Щете ли да ви слуша е това девойче, или не ви трябва слугиня?* Вазов. *Спазарили се и момчето останало да слуша кръчмаря. Слушало го много години.* Нар. прик. 6. *Нар.* За лекар — преслушвам някого. *Виното съм оставил още когато докторът в Шумен ми слуша гърдите.* Вазов. *Лекарят прегледа болния внимателно: както му е реда, чука му на гърдите, слуша го с тръбичка.* Влайков. *Стойко се съблякъл и легнал отгоре на масата, кашля, а той го слуша по гърдите.* Йовков. 7. *Разг.* Само *пов.* Подкана при обръщение, за да се привлече вниманието на събеседника. *Слушай, Варлааме, помирете се, казвам ти като на приятел.* Вазов. *Тинке, я слушай: ха зарана рано да идем на Поповия кладенец на вода, а?* Влайков. *Я слушай, Панчо — обърна се господин Панайот към общинския пъдар, … — намери малко вълна.* Елин Пелин. *Слушай, бе байно — започна Иван. — Я ела да ни покажеш пътя.* Йовков. 8. *Воен.* Само 1 *л. ед.* Отговор, че нареждане на началника ще се изпълни. *Да се попълни отделението и да се остави за резерв. — Слушам, господин поручик.* Ив. Мартинов. *Тук ли е кметът на Проходец? — попита кисело околийският началник. — Тъй вярно! — Доведи ми го. — Слушам! — и старшията се завъртя чевръсто.* Г. Караславов. **слушам се** *страд.* и *сред.* *Тук се слуша мойта воля, | аз съм капитан.* Вазов.

слу̀шане *ср. Отгл. същ.* от слушам и от слушам се. *От слушане загуба няма. Виж, ако го послушам — друго.* П. Спасов.

слуша̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което слуша нещо (сказка, лекция, рецитация, музика и под.). *Деца пищяха със свирки; гуслари свиреха стари юнашки песни пред купове слушатели.* Вазов. *Делчо свършва разказа си …; едвам сега той забелязва колко много е заинтересувал и увлякъл слу̀шателите си.* Йовков.

слуша̀телка *ж.* Жена слушател.

слъ̀гвам, -аш, *несв.*; **слъ̀жа,** -еш, *мин. св.* слъ̀гах, *св. Нар.* Излъгвам набързо. *Тя заръча да си идеш — неволно слъга Колчо.* Влайков. *В неделя видях сватята Юрталанка… за всички ме пита, и за тебе, и на Севда много здраве изпрати … — слъга старата.* Г. Караславов.

слъ̀гване *ср. Отгл. същ.* от слъгвам.

слъ̀жа. Вж. слъгвам.

слъзли̇̀в, -а, -о, *прил.* Сълзив.

слъ̀нце, *мн.* слънца̀, *ср.* 1. Само *ед.* Небесно тяло, което се вижда денем и излъчва светлина и топлина. *Небето се синееше весело, обливано от утренните зари на слънцето.* Вазов. *Слънцето упорито бе се спряло посред синия небесен купол и сипеше огън и жар от височините.* Елин Пелин. *Слънцето беше превалило и грееше само по върховете на овошките.* Йовков. || *Обр. Слънцето на свободата скоро изгря.* Вазов. *Ще бъде слънце любовта ми и зари | над тебе ще пилей, за тебе ще гори.* Яворов. *Докле е мла-*

дост, златно слънце грей, | сърцето златни блянове лелей. П. П. Славейков. *У Недини слънце грее. | ... | То не било ясно слънце, | най ми била сама Неда.* Нар. пес. 2. Само *ед.* Светлината и топлината, излъчвани от това небесно тяло. *В хармана се бе изправил един висок снажен момък ... с опечено от слънцето лице.* Вазов. *Като видя мъжа си, Женда се посмути ... и от слънцето премина в сянката на ореха.* Йовков. *Слънце заля стаята.* А. Гуляшки. *Припича се като гущер на слънце.* Погов. 3. *Прен.* Обикн. *ед.* Нещо много скъпо, мило, което е източник на радост, щастие за някого. *Аз само с мисълта за тебе живея, ти ми си слънцето, ти ми си светът.* Вазов. *И ето дойде то — детето ми ... щастието ми ... слънцето ми.* Йовков. *Ние сме деца на поробен народ ... и труден е животът ни — живот без слънце.* Дим. Талев. *Отдето чакахме слънце да ни огрее, оттам слана ни попари.* 4. *Астр.* Небесно тяло, център на планетна система, което свети със своя светлина; звезда. *Поклон на теб, природо, създанье необятно | ... Небето ти е пълно с зари, с звезди, слънца.* Вазов. *Огромни телескопи прислушват вселената: | мирови катастрофи — | изгаснали слънца.* Багряна. □ **Електрическо слънце** (книж.) — голяма, мощна електрическа лампа, която излъчва ослепителна светлина и се използува за осветяване на улици, площади и др. обществени места. *В сиянието на електрическите лампи и слънца, подобно на гъст поток непрекъснато се струеше многобройна навалица.* Йовков. **Залез слънце** (нар.) — а) Залязване, залез. *След залез слънце вечерната зара дълго още се руменее зад леката тантела бели облаци.* П. Ю. Тодоров. б) Времето, когато настъпва залез; привечер. *Към залез слънце той излизаше сам от селото.* Г. Караславов. *Работихме от тъмни зори до залез слънце.* **Заник слънце** (нар.) — а) Залез. *От заник слънце озарени, | алеят морски ширини.* Яворов. б) Времето, когато настъпва залез; привечер. *Слънцето залязваше вече зад високия рът... Това време тук се нарича: „заник слънце", прекрасен български термин, както и „изгрев слънце".* Вазов. **Заход слънце** (нар.) — Запад. *Обърна се към заход слънце.* **Изгрев слънце** (нар.) — а) Изгряване, зазоряване. *Ранната утрин беше тиха, ясна. До изгрев слънце беше още много рано.* Дим. Ангелов. б) Призори, на зазоряване, на разсъмване. *Заспал съм най-после и се сепнах чак по изгрев слънце.* Вазов. в) Изток. *Преди да заминат, румъните се обърнаха към изгрев слънце и прочетоха „Отче наш".* А. Каралийчев. **На (по) заход слънце** (нар.) — привечер. *Това бе вечерно време, по заход слънце.* Влайков. **Не съм слънце да огрея всичко** (разг.) — не съм в състояние да видя, да помогна навсякъде. *Тайният агент Шаламанов си вършеше добре работата, но той не беше слънце да огрее навред, не можеше да надникне във всяка къща, да подслуша всеки разговор.* М. Марчевски. **Под слънцето** (книж.) — на земята, по света. *Не можеше да понася гладните чукари и беше тръгнал да дири по-добро местенце под слънцето.* Д. Добревски. **Със слънце** (нар.) — докато е светло. *Либе Петкано, Петкано, | със слънце порти отваряй, | па ги със слънце затваряй.* Нар. пес.

слънча̀сам. Вж. слънчасвам.

слънча̀свам, -аш, *несв.*; **слънча̀сам,** -аш, *св.* Става ми лошо или припадам поради дълго стоене на силно слънце. *Излезе на къра, ... но слънцето прежуряше здраво и той се уплаши да не слънчаса.* А. Гуляшки.

слънча̀сване *ср. Отгл. същ. от* слънчасвам.

слъ̀нчев, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до слънцето, който е свързан със слънцето. *През дупките на затворените кепенци влизаха игриви слънчеви лъчи.* Елин Пелин. *Утрото сияеше в слънчев блясък.* Дим. Димов. *Слънчева светлина. Слънчеви петна. Слънчево затъмнение. Слънчеви бани.* ‖ *Обр. Някъде в небето щедра, милостива ръка ръсеше слънчева роса.* К. Петканов. *Звъни житното море, пее оленият в слънчево сребро простор.* А. Гуляшки. 2. *Книж.* Който е с блясък на слънцето; ослепително златист, сияен. *Тя се вижда булка ... Воал, тънък като слънчева мъгла, я обгръща от главата до петите.* Елин Пелин. 3. За ден, време — през който грее слънце; ясен. *Вън беше хубав слънчев ден.* Йовков. *Времето беше ясно, слънчево и топло.* Г. Райчев. 4. Който е обилно огряван от слънцето; южен. *Светла слънчева стаичка, чисто белосана, с два южни прозорци.* Влайков. *Някога ний бяхме там отвъд, — | в оня тих и слънчев край.* Дебелянов. *Слънчев кът. Слънчев апартамент. Слънчев прозорец.* 5. *Прен. Поет.* Сияен, необикновено възторжен. *Живееха двама млади хора, които се обичаха безумно ... Над тяхната слънчева младост никога не бе минавала сянка.* Св. Минков. *Имаше нещо слънчево в нейното засмяно лице, в нейните блеснали очи.* И. Волен. *Слънчев поглед. Слънчева усмивка.* □ **Слънчев удар** — поражение на мозъка вследствие дълго стоене на силно слънце. *Слънчев удар бе убил момичето.* Елин Пелин. **Слънчев часовник** — прост уред от циферблат и неподвижна стрелка, по чиято сянка се определят часовете в зависимост от положението на слънцето върху небосвода. **Слънчева система** — слънцето и планетите, които се въртят около него.

Слъ̀нчо, *мн.* няма, *м.* В песни и приказки — слънцето като олицетворен образ. *Ей по ведрий небосклон | Слънчо гони своя кон | и над будните гори | пръска злато и искри.* Ас. Разцветников.

слънчобра̀н *м. Нов.* Специална козирка, прикрепена към челото или към забрадка, за да предпазва очите и лицето от силно слънце. *Девойки с бели забрадки и проточили се над челата им дълги слънчобрани събират бързо плявата.* Отеч. фронт, 1950 г.

слъ̀нчов, -а, -о, *прил.* 1. Който принадлежи на Слънчо. *Слънчова годеница.* 2. *Остар.* Слънчев. *През един прозорец слънчови лъчи падаха по алената ѝ багреница.* Вазов. *Слънчовите лучи ... тук в тая долина ... ставаха по-чувствителни.* З. Стоянов.

слъ̀нчовка *ж. Диал.* Слънчоглед. *Високи слънчовки обръщаха към слънцето големи тежки пити.* Йовков.

слънчоглѐд *м.* 1. Едногодишно маслодайно растение с високо стъбло и големи жълти съцветия. Helianthus annuus. *В градината се виждат овошки, царевици, високи цъфнали слънчогледи.* Йовков. *Слънчогледите бяха извили вече жълтите си глави към изток и чакаха слънцето.* П. Спасов. 2. Плодът на това растение — дребни семки, от които се добива масло за храна; слънчогледово семе.

слънчоглѐдов, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до слънчоглед. *Един старец... чука слънчогледови пити с бухалка.* А. Каралийчев. *Слънчогледови стъбла. Слънчогледова нива.* **2.** Който се добива от слънчоглед. *Слънчогледово масло. Слънчогледово кюспе.*

слю̀да, *мн.* няма, *ж.* (рус.). Полупрозрачен стъкловиден минерал, който лесно се цепи на тънки люспи.

слю̀ден, -а, -о. *Прил. от* слюда. *Отстрани се нареждаха малки кръгли прозорци с дебели слюдени стъкла.* Елин Пелин. *Слюдени люспи.*

слю̀дест, -а, -о, *прил.* Който съдържа много слюда. *Слюдеста скала.*

слю̀нка *ж.* Течност, която се отделя от специални жлези в устата на човека и животните и спомага за сдъвкването и смилането на храната; плюнка. *Жаждата беше изсушила гърлото му и горчивите слюнки лепнеха по езика.* Хар. Русев. *Юрталана кипна отново, от устата му се разхвърчаха слюнки.* Г. Караславов.

слю̀нча, -иш, *мин. несв.* слюнчѝх, *св.* Плюнча. *Вzе да пресмята нещо в тетрадката на писаря, тъ̀лго слюнчи молива, после зацъка угрижено с език.* А. Гуляшки.

слю̀нчен, -а, -о. *Прил. от* слюнка. *По провисналата му долна устна се процеждаше тънка слюнчена следа.* Ив. Хаджимарчев. *Слюнчени жлези.*

слю̀нчест, -а, -о, *прил.* Който е от слюнка; слюнчен. *На муцуната му* (на елена) *се появяваше... слюнчеста пяна.* Ем. Станев.

сля̀гам се. Само 3 *л.* **сля̀га се,** *несв.*; **слѐгне се,** *мин. св.* слѐгна се, *св., сред.* **1.** За нещо рохкаво, пухкаво — поради натиск ставам по-сбит; улягам. *Времето беше поомекнало и навалелият през нощта пухкав сняг се слягаше под стъпките ни.* П. Славински. *Разкопаната пръст се слегна от дъжда.* **2.** Свеждам се надолу, полягам. *Изви се на кълба | дим, ниско сляга се, запъпла.* П. П. Славейков. *От бурята изкласилите жита се слегнаха.*

сля̀гане *ср. Отгл. същ. от* слягам се. *Слягане на земните пластове.*

сля̀за. Вж. слизам.

сля̀звам, -аш, *несв. Диал.* Слизам. *Кой друг може, освен Куздо, | с него да приказва? | Кой му накраки не става | и от кон не слязва?* Вазов. *Откак леля се помина, | оттогава нанасам | не съм слязвала во Гослар, | а как хубаво е там.* П. П. Славейков (превод).

сляп, -а, -о, *мн.* слѐпи, *прил.* **1.** Който е лишен от зрение, който нищо не вижда. *По-нататък жално пее сляп просяк.* Елин Пелин. *Слепият човек протяга ръце и почва да пипа колана, копчетата, ордените на първия офицер.* А. Каралийчев. *Бързата кучка слепи ги ражда.* Погов. || *Обр. Но от всички страни го гледаха слепите очи на мълчанието, дълбоката нощ му се струваше като бездънен кладенец.* Л. Стоянов. **2.** *Прен.* Който не вижда съвсем очевидни неща; не забелязва, не разбира това, което става около него. *Сляпа бях — аз не виждах как живея и какво се върши с мене.* Ст. Костов. || Безчувствен, безразличен, безучастен, равнодушен. *Колко души окати нарочно стават слепи и жестоки към мъките на човеците!* Вазов. *Паун! Сега за нея в това име се побираше целият свят. Към всичко друго тя беше сляпа и глуха.* Г. Райчев. *Просторът царствено мълчи — | навеки сляп, навеки глух.* Дебелянов. **3.** *Прен.* Който действува, без да разсъждава, без да размисля за това, което върши; безразсъден, заслепен, лековерен. *Любовта е сляпа. Силната любов накарва човека да жертвува мило и драго.* В. Друмев. *Те имаха сляпо доверие във воеводата; те знаеха, че каквото рече той, добро е.* Вазов. *Изведнъж го обзе сляпа ярост, която се превърна в диво, неудържимо желание да унищожи този човек.* Дим. Димов. *Сляпа вяра. Сляпа привързаност.* || Който действува наслуки, случайно, безразборно; случаен, стихиен. *Въодушевлението... увличаше всички със сляпата и неотразима сила на един водовъртеж.* Величков. *Какво сме ние? Играчка на слепи сили или белязани жертви на великата безсмислица?* Л. Стоянов. *Сляпо щастие.* **4.** *Спец.* За полет или военни действия — който се извършва в пълна тъмнина, мъгла или при пълна липса на ориентировъчни данни. *Гъстата облачна маса беше толкова грамадна, че ... нашият въздушен кораб не успя да стигне синьото небе. Той предприе сляпо летение.* Г. Белев. *Може би в случая е похубаво да не знаем с какви сили разполагат немците... Какви са тия теории за сляпо воюване?* П. Вежинов. **5.** *Спец.* Който няма отвор, изход. *Керов в смущението си бе сбъркал посоката по-рано и търсил изхода в слепия край на тунела.* Вазов. *Бащината ми къща... беше в дъното на сляпа уличка.* А. Страшимиров. *На цветистия слог в една сляпа пътечка между буйно класилите ниви лежеше Скореца.* Елин Пелин. **6.** *Прен. Нар.* Който никак не е учил; неграмотен. *Ще остане сляп: наука не учи, занаят не знае.* Вазов. *Неговите другари се научават да четат и пишат, а той остава сляп.* Влайков. **7.** Като *същ.* **сляп, сляпа, сляпо,** *мн.* **слепи** — човек, лишен от зрение. *Какво да кажа? — питаше слепият с живо участие.* Вазов. *Един сляп | свири на чело | в кварталното кино,* Вапцаров. *Пази боже сляпо да прогледне!* Погов. *Училище за слепи.* □ **(И) куцо и сляпо** или **сляпо и сакато** (разг., пренебр.) — всички, най-вече неспособните. *Днес сляпо и сакато | съставя книги тук, | учебници нарежда | и вестници изважда.* Вазов. *Магьосали | цяло село — | куцо, сляпо | залудело.* Ц. Церковски. **Слепият случай** — пълна случайност. *Той обичаше строгия порядък, плановостта, а малък още ненавиждаше хората, които се осл... ят на „слепия" случай.* А. Гуляшки. **Сляп кош** (нар.) — вид рибарски кош, който се залага на преградена малка рекичка. *Почна да залага вечер слепи кошчета по реката, а сутрин ги вади.* Чудомир. **Сляп цирей** (нар.) — цирей без връх, който е дълбоко под кожата. *Като него никой не знаеше да реже слепите циреи.* Мих. Георгиев. **Сляпа баба** (нар.) — игра, при която едно дете с вързани очи гони другите, докато хване някое и познае кое е то. *Децата и от двете села играеха весели игри,... заловени на дълго колело, играеха и на сляпа баба.* Йовков. **Сляпата неделя (събота)** (разг.) — време, когато човек реши да се ожени, без повече да му мисли и да се колебае. *Ха, наистина ли щял си да се жениш?... Комуто е дошла сляпата неделя, той се дави напосоки.* Г. Караславов. **Сляпо куче** — подземен гризач със съвсем малки очи, който яде зеленчукови корени. Spalax typhlus. *В Добруджа са особено разпространени разнообразни гризачи, слепи кучета, мишки и др.* **Сляпо око** —

мястото между веждата и горния край на ухото. *Един шрапнелен куршум го свалил най-после: ударен бил в сляпото око.* М. Кремен. **Сляпо черво** (анат.) — малък задънен израстък при съединението на тънките черва с дебелото черво, който се намира отдясно в корема и завършва с апендикса.

сляпо. *Нареч. от* сляп (във 2 и 3 знач.); безразсъдно. *Те бяха консервативни, упорито и сляпо държаха за стария морал.* Я. Гуляшки. *Сляпо вярвам в някого.*

смажа. Вж. смазвам[1] *и* смазвам[2].

смазан, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* смажа. **2.** Като *прил.* а) Който поради притискане или удряне е загубил формата си; сплескан, смачкан, пребит. *Затънал с коня си на самия край на тресавището и там издъхнал, смазан под тялото на животното.* Вазов. *Тодор се опитваше да свие цигара със смазаната си ръка — през деня един лост беше затиснал ръката му.* Д. Добревски. *Смазан от бой.* б) *Прен.* Съсипан, унищожен, победен. *Стефчов, смазан под толкова погледи, засрамен, изгубен, унищожен, не приличаше на себе си.* Вазов. *В нощта по вражите редакции ще пишат / за смазаната / генерална стачка.* Н. Хрелков. в) *Прен.* Потиснат от умора, от някакво тежко, мъчително преживяване или неприятност; сломен, съкрушен. *Лежеше безпомощна, смазана, плачеше и нареждаше с неизразима горчивина.* Елин Пелин. *Той не знаеше колко стоя така, смазан от тревога и нетърпение.* Г. Караславов.

смазвам[1], -аш, *несв.*; **смажа,** -еш, *мин. св.* смазах, *св.* **1.** Със силен натиск или удар разплесквам нещо, развалям формата му; сплесквам, смачквам, обезформявам. *Ще ти смажа главата като на змия!* Вазов. *Бай Георги си смаза пръста! Петър е виновен. Те двамата чукаха и чукът на Петър отхвръкна.* О. Василев. **2.** Убивам, умъртвявам чрез силен натиск, удар, газене; премазвам. *Мечката... повдигаше плочата, смазваше малкия гризач с един удар на лапата си и изяждаше лешниците или желъда заедно с техния стопанин.* Ем. Станев. *Вчера трамваят смаза едно дете.* **3.** *Прен.* Съсипвам, сломявам, унищожавам. *Ние сме научени да смазваме страшните си врагове.* В. Друмев. *Важното за него беше, че има оръжие в ръцете си, че е силен, че ще превие врата на Гроздана, ще го смаже.* Йовков. *Той беше заявил..., че е осигурил поддръжката на правителството и ще смаже стачниците в няколко дни.* Дим. Димов. *Арестуваха го и го смазаха от бой. След това го изхвърлиха на улицата, като смятаха, че ще умре.* М. Марчевски. *Смазвам съпротивата на някого.* **смазвам се, смажа се** *страд.*

смазвам[2], -аш, *несв.*; **смажа,** -еш, *мин. св.* смазах, *св.* (рус.). Слагам смазка, намазвам със смазка. *Киро се въртеше, клекнал около талигата, и смазваше колелетата.* Г. Караславов. *По няколко пъти им повтори да смазват редовно машините си.* Я. Гуляшки. *Дядо Мирьо изчисти грижливо двуцевката: смаза отвътре пружините и иглите, лъсна приклада с ленено масло.* Ем. Станев. **смазвам се, смажа се** *страд.*

смазване *ср. Отгл. същ. от* смазвам[1], смазвам[2] *и от* смазвам се. *Смазване на съпротива. Машинка за смазване на лагери.*

смазка *ж.* (рус.). Специална мазна смес, която се слага върху триещи се метални части, за да се движат леко. *Разглоби грижливо механизмите и ги намаза с нова, чиста смазка.* П. Вежинов.

смазочен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (рус.). Който служи за смазване. *Смазочни материали. Смазочни масла.*

смайвам, -аш, *несв.*; **смая,** -аеш, *мин. св.* смаях, *св.* Силно учудвам със своята необикновеност или с нещо необикновено; слисвам, поразявам. *Той смайваше другарите си с поривите си и с широките си планове.* Вазов. *Отсякъде се откриваха нови и невиждани хоризонти, които учудваха и смайваха.* Йовков. *Смайваше всички с разточителството и лукса си.* Дим. Димов. *Той се готвеше да смае слушателите с нещо важно, нечувано досега.* Н. п. Филипов. **смайвам се, смая се** *страд.* и *сред.* *Болярите, които му оставаха още верни, се смаяха, втрещиха се.* Вазов. *В градинката й пък да влезеш, та да се смаеш!* Влайков. *Тя се дръпна онемяла от страх..., но сетне изрева така пронизително и страшно, че той се смая и не знаеше какво да прави.* Г. Караславов.

смайване *ср. Отгл. същ. от* смайвам *и от* смайвам се. *Но учудването му се промени на смайване, когато влезе при началника си.* Вазов.

смаля. Вж. смалявам.

смаля се. Вж. смалявам се.

смалявам, -аш, *несв.*; **смаля,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане по-малко; намалявам. *Но у Калитко започваше да се загнездя друго едно чувство..., което го правеше някак си несигурен и смаляваше духовния му ръст.* Ив. Хаджимарчев. **смалявам се, смаля се** *страд.*

смалявам се, -аш се, *несв.*; **смаля се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* Ставам по-малък; намалявам се. *Отведнъж великият магьосник Мирилайлай почна да се смалява и стана малък, по-малък от Ян Бибиян.* Елин Пелин. *Старецът вехнеше от ден на ден, лицето му видимо се смаляваше, редките коси над ушите съвсем побеляха.* Г. Караславов.

смаляване *ср. Отгл. същ. от* смалявам *и от* смалявам се.

смарагд *м.* (гр.). Скъпоценен камък със зелен цвят; изумруд. *Тя стоеше с короната си... с яснозелени смарагди и безценни камъни.* Вазов.

смарагден, -а, -о, *прил.* Който е с цвят на смарагд; смарагдов. *В зелено къпят се очите, / в зелено къпе се душата, / смарагдени са планините / и сенките и светлината.* Вазов.

смарагдов, -а, -о, *прил.* **1.** Който е с цвят на смарагд; изумруден. *Аз имах пред себе си една долина божествено хубава със своя... яснозелен смарагдов килим.* Вазов. *Насреща, през светнали на пролетното слънце смарагдови води, дими Везувий.* К. Христов. **2.** Който е украсен със смарагд; изумруден. *Смарагдов пръстен.*

сматрям, -яш, *несв. Диал.* **1.** Гледам, внимавам. *Гледал я везир, сматрял я.* П. Р. Славейков. **2.** *Прен.* Смятам, мисля за нещо. *Ако сте разумен човек, за какъвто ви сматрям, сами ще додете до заключение, че не съм бунтовник.* П. Р. Славейков. *Това село... се отличаваше с жителите си: мъжете там ги сматряха за хайдушка порода и юнаци, а жените хубавици.* Ва-

[illegible] *сматрям за ваш учител.* [illegible] **сматрям се** *страд.*

сматряне *ср. Отгл. същ. от* сматрям *и от* [illegible] се.

смахвам се, -аш се, *несв.*; **смахна се,** -еш [illegible] **смахнах се,** *св., сред.* 1. *Нар.* Ставам [illegible] побърквам се. *На стари години съвсем* [illegible] *почна да върши глупости.* 2. *Диал.* [illegible] изтощавам се, отпадам. *Нейното* [illegible] *и миловидно лице беше се смах*[illegible] *завехнало.* Влайков.

смахване *ср. Отгл. същ. от* смахвам се.

смахна се. Вж. с м а х в а м с е.

смахнат, -а, -о, *прил.* Налудничав, побър[illegible] *не можеше да разбере какъв човек стои* [illegible], *смахнат или нормален.* Елин Пелин. [illegible]*ят, какъвто си беше смахнат и слабо*[illegible], *вика, но нищо не можа да му се* [illegible] Йовков. *Такъв си беше и преди. Смах*[illegible] *чудак.* П. Спасов. *Смахнат старец.*

смахнато. *Нареч. от* смахнат.

смахнатост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ.* [illegible] смахнат.

смачкам. Вж. с м а ч к в а м.

смачкан, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* [illegible] 2. Като *прил. Разг.* За човек — който [illegible] строен и приличен вид; неугледен. *Смач*[illegible]*ят пехотинец съвсем не му се виждаше* [illegible] *конкурент.* П. Вежинов. *Тренчо ... се поиз*[illegible] *и зае една мъжествена поза, която не* [illegible]*говаряше на смачканата му фигура, на облек*[illegible] *му — с една дума на целия му вид.* Кр. Григоров.

смачквам, -аш, *несв.*; **смачкам,** -аш, *св.* 1. С мачкане развалям формата, вида на нещо. [illegible]*снал коса като дякон, смачкал капела на главата, върви и маха ръце.* Вазов. *Ядосано смачка хартията на топка и я захвърли в коша.* М. Грубешлиева. *Не се натискайте, моля ви се! Смачкахте ми доматите! Какво е това безобразие!* Св. Минков. 2. Смазвам, унищожавам. *Той... водеше две деца, които пазеше от тълпата, да ги не смачка.* Вазов. *Ще го смачкаме ние с тебе тоя мазник, няма да го оставим.* Влайков. *Върни се, бе момче — викна баща му. — Не се върти дето не ти е работа, че машината ще те смачка.* Кр. Григоров. **смачквам се, смачкам се** *страд.* и *сред.* □ **Смачквам фасона на някого** (разг.) — заставям някого да не бъде високомерен и надут; унижавам. *Той и без това си беше надут и високомерен. „Чакай! — закани му се Борис. — На тебе барем ще смачкам фасона!"* Г. Караславов.

смачкване *ср. Отгл. същ. от* смачквам *и от* смачквам се.

смая. Вж. с м а й в а м.

смаян, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* смая. 2. Като *прил.* а) Който е силно изненадан, учуден от нещо необикновено; удивен, изумен. *Той гледаше учуден и смаян и сякаш не вярваше на очите си.* Йовков. *Мъже, жени и деца се спираха и го гледаха смаяни. От къде идеше тоя човек, питаха се те, къде е бил и защо е така окървавен?* Г. Караславов. б) Объркан, смутен, слисан. *Смаяна..., тя не знаеше какво да каже.* Влайков. *Като видя, че смаяната и развълнувана Еленка не разбира от думи, хвана я за плещите и ... изтласка я в залата.* Ал. Константинов.

смаяно. *Нареч. от* смаян. *Хаджи Смион го изгледа смаяно.* Вазов.

смеешком *нареч. Нар.* Със смях. *В приятелски разговор му каза смеешком: — Не се безпокойте, ще го оправдаем.* Дим. Ангелов.

смекча. Вж. с м е к ч а в а м.

смекчавам, -аш, *несв.*; **смекча,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. *Рядко.* Правя нещо да стане по-меко, по-еластично; омекчавам. *Краставичният крем смекчава кожата на ръцете.* 2. *Прен.* Правя нещо да стане по-поносимо, намалявам силата на нещо. *Огнището смекчаваше колко-годе въздуха.* Вазов. *Абажурът смекчава светлината.* ‖ Намалявам суровостта или грубостта на нещо. *Никакъв знак от участие не смекчи надменния му хладен поглед.* Вазов. *И Груев не каза нищо. Не се опита да оправдае или смекчи страшните свои думи: „Да мине под нож".* Дим. Талев. *Смекчавам тона си. Смекчавам присъда.* 3. *Прен.* Намалявам, отслабвам, ограничавам нещо. *Аз разбрах, че той беше накаран от другите, но нима това смекчаваше вината му пред мене?* Д. Немиров. *Умората не можеше да смекчи, да надвие мъката му.* К. Петканов. 4. *Прен.* Предизвиквам жалост, състрадание у някого; омилостивявам, трогвам. *Първата мисъл на Пешо бе да отиде при нея и здравата да я напердаши... Но безпомощният вид на момиченцето, нейните уплашени очи... смекчиха сърцето му.* П. Вежинов. *Нищо не можеше да смекчи и омилостиви коравото сърце на Нако.* Кр. Велков. ‖ Укротявам. *Молбата ѝ, наместо да я смекчи, разгневи я още повече.* Вазов. *Смекчавам гнева на някого. Смекчавам яростта си.* 5. *Езикозн.* Превръщам твърд съгласен звук в мек. *Гласните „е" и „и" в българския език винаги смекчават предходните съгласни г, к, х.* **смекчавам се, смекча се** *страд.* и *сред.* *Ако издадеше царицата, участта му можеше да се смекчи.* Вазов.

смекчаване *ср. Отгл. същ. от* смекчавам *и от* смекчавам се. *Смекчаване на напрежението в международните отношения. Смекчаване на съгласни.*

смекчаващ, -а, -о, *прил.* Обикн. в съчет. **смекчаващи вината обстоятелства** (юрид.) — обстоятелства, които намаляват вината. *Твоето пиянство ще се вземе под внимание като смекчаващо вината обстоятелство.* Дим. Ангелов.

смекчение, *мн.* няма, *ср. Книж.* Смекчаване. *Малко е спомогнала Славянската беседа за смекчение и облагородяване на нравите.* Ал. Константинов.

смел, -а, -о, *прил.* 1. Който без страх се излага на опасности; безстрашен, неустрашим, храбър. *Димитър е и храбър, смел и безстрашен... Той е вечният доброволец за всяка опасна служба.* Йовков. *Там | посред общия смут | сам, | като луд | епически смелия | поп Андрей | с легендарния топ | стреля | снаряд след снаряд.* Гео Милев. *Гледат смелите право в очите смъртта | и за милост слова ни веднъж не отронват.* Мл. Исаев. *Смел човек. Смел борец.* 2. Който изразява, съдържа самоувереност, безстрашие; решителен. *Той имаше лице будно,... черни горящи очи, със смел поглед и черни тънки мустаци.* Вазов. *Сила изпълни цялото му тяло и походката му стана твърда, смела и*

сигурна. Елин Пелин. *В утрото на светла ера, с факела на нова вера / идат бодри ескадрони с устрем горд и набег смел.* Смирненски. *Смела постъпка. Смели думи.* **3.** *Прен.* Който не се смущава, не се стеснява. *По-смелите девойки се шегуваха с ергените.* Вазов. *Минà щат години: планинците смели / ще найдат път още по-пряк.* К. Христов. *Жела умееше да се докарва и знаеше кога да бъде по-смела.* Йовков. **4.** *Книж.* Който излиза извън границите на приетото; дързък. *Милка слушаше учудено ... тия възгледи, не напълно споделяни от нея, но оригинални и смели като парадокси.* Вазов. *Той не ѝ хареса, защото шегите му бяха много смели.* Дим. Димов. *Смел опит. Смел проект.*

смèло. *Нареч. от* смел. *Искай мир! За мир воювай смело! / Мир — това е труд и красота!* Н. Фурнаджиев.

смèлост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* **1.** Качество на смел човек; мъжество, безстрашие, храброст. *Обзет от тая неочаквана смелост, която тласка хората право срещу опасността, той тръгна към мегдана.* Йовков. *В боя ми завиждаха за моята смелост.* М. Петканова. *Вдъхвам някому смелост.* **2.** Смела постъпка, смело поведение; решителност. *С една удивителна смелост и бързина селянинът хвана юздите и тъй силно ги раздруса, че конете спряха като заковани.* Йовков. *Вън подлец! Аз съм Левски! Иди ме предай на полицията ... — Плесница еква в стаята и предателят се измъква смазан от нечуваната смелост.* Смирненски.

смелчàга, *мн.* -ги, *м.* Смел, безстрашен човек; храбрец. *Голям чудак и страшен смелчага е този поручик Дончев, който в боевете при Страцин и Крива Паланка учуди всички с подвизите си!* Ив. Мартинов.

смелчàк, *мн.* -ци, *м.* (рус.). Смелчага. *Ето един смелчак, освобождава се от облеклото си и плахо нагазва в струите на Ерма.* Ал. Константинов. *Към полунощ дупките в канарите са изкопани, взривът е заложен, един смелчак запалва с цигара шнуровете.* Г. Караславов.

смèля. Вж. смилам.

сменя̀. Вж. сменявам *и* сменям.

сменя̀ се. Вж. сменявам се *и* сменям се.

сменя̀вам, -аш, *несв.*; **сменя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Преставам да си служа с нещо и го заменям с друго; променям. *Не виждам вече, дявол да го вземе! С тия очила вече не мога да си служа — заговори той. — Трябва да ги сменя.* Елин Пелин. *Тя всяка сутрин сменяваше бельото и кърпите.* Г. Белев. *Сменявам квартирата си.* **2.** Заемам мястото на някого, за да продължа неговата работа; замествам. *Получихме заповед да сменим трета дружина на позицията.* Йовков. *Аз паднах. Друг ще ме смени и толкоз.* Вапцаров. *Аз ще сменя сега кормчията, за да обядва и той — продължи капитанът към помощника.* П. Спасов. *Сменявам дежурен.* ‖ Само 3 *л.* *Прен.* Появявам се вместо нещо предходно, прекратило се, изчезнало; заменям. *Посред гърмежи, дим и стонове и вик, / те не усетиха денят как ден сменява.* П. П. Славейков. **3.** Правя смяна, замяна на едно нещо с друго; заменям. *Стоян често сменяваше работилниците според това де се топеше и чукаше бакър.* Дим. Талев. *Когато пристигнах близо до София, аз смених номера на колата с фалшив номер.* П. Вежинов. **4.** *Разг.* Давам нещо, за да получа срещу него друго; разменям. *Съгласен ли си да смениш свинята с овца? — Съгласен съм. Нà ти свинята, дай ми овцата!* Ран Босилек. *Сменявам вълнени парцали срещу чергù.* **сменявам се, сменя се** *страд.* *Покривките на масите се сменяват при всеки нов клиент.* Г. Белев.

сменя̀вам се, -аш се, *несв.*; **сменя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* **1.** Напускам своето място при извършването на някаква работа, като го отстъпвам на другиго. *През цялата нощ стражата се сменяваше през всеки два часа.* Дим. Талев. *Дядо Нейко ... отиде на кошарата да се сменят с Калчо.* И. Волен. *Караулът се смени.* **2.** Само 3 *л.* *Прен.* Преминавам, изчезвам, като отстъпвам място на друго нещо, което следва; заменям се, замествам се. *Предишната сухост и студената учтивост се смениха с една топлота.* Вазов. *С голяма бързина почнаха да се сменяват нощ и ден.* Елин Пелин.

сменя̀ване *ср.* *Отгл. същ. от* сменявам *и от* сменявам се. *Но най-сетне ... спря с колата си при нас и ни предложи съвършено нова вътрешна гума. Дори ни помогна за по-бързото ѝ сменяване.* Г. Белев.

смèням, -яш, *несв.*; **сменя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Сменявам. *Един санитар сменяше превръзката на някакъв войник.* Г. Белев. *Аз гледам марша свеж на младостта — / тъй както гледам изгрева, що сменя / виденията сънни на нощта.* Багряна. **сменям се, сменя се** *страд.*

смèням се, -яш се, *несв.*; **сменя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* Сменявам се. *Четирима души, които постоянно се сменяха, носеха Гануш на носилка.* Дим. Ангелов.

смèняне *ср.* *Отгл. същ. от* сменям *и от* сменям се. *Сменяне на части.*

смес, сместà, *мн.* смèси, *ж.* **1.** Вещество, получено от механическо смесване на две или повече различни вещества, при което всяко от тях запазва характерните си свойства. *От плесенясалите и почернели стени течеше вода и влагата ... беше образувала отвратителна лепкава смес.* Величков. *Залях туршията със смес от олио и оцет. Хоросанът е смес от вар, пясък и вода.* **2.** *Прен.* Съвкупност от различни, разнородни неща, събрани заедно; смесица. *Силни и необясними чувства вълнуваха душата ми на тая висота; тия чувства бяха една смес от удивление и радост.* Вазов. *Помежду тая пъстра смес / от млади хора само двама днес / оставаха спокойни.* К. Христов. *В дългата на залива дъга / е гора от мачти и комини. / Хор от свирки. Трясък от кола, / странна смес от множество езици.* Н. Ракитин. **3.** Семена от различни растения, обикн. от ръж и пшеница, смесени заедно. *Петко Бързата вече стоеше до захвърления чувал, попипваше го, разгръщаше го и с шепа се опитваше да познае какво е житото: пшеница ли, смес ли.* Кр. Григоров.

смèсвам, -аш, *несв.*; **смèся,** -иш, *мин. св.* смèсих, *св.* **1.** Меся, разбърквам две или повече неща в едно. *Купи два вида бонбони ... Като се върна, смеси ги наедно в бонбониерата.* Чудомир. *Той реши да пренесе фия, да го овършее с вършачката и да смеси сламата му с ечемичената, за да стане по-вкусна и по-спорна.* Г. Караславов.

[illegible] съединявам едно нещо към друго. [illegible] *в кръчмата и пази да не* [illegible] З. Стоянов. *Тя ще* [illegible] *неното брашно и малко ку*[illegible] *Кумичката излезе и смеси* [illegible] *разговорите в коридора.* Елин Пелин. 3. *Прен. Разг.* Погрешно мисля или вземам [illegible] за друго или някого за другиго. [illegible] *да забравя песните. Почне,* [illegible] *Сидер и Черен Арап, кара,* [illegible] *я смеси с Болен Дойчиновата.* [illegible] *доста голяма разлика между* [illegible] *грижи — гневно забеляза той. —* [illegible] *смесвайте.* Дим. Димов. *Той смесва два* [illegible] *въпроса.* **смесвам се, смеся се** *страд. и сред. В неговото хаотически размътено въобра*[illegible] *ко се беше смесило и забъркало.* Вазов. [illegible] *вълчите следи се смесваха със следи*[illegible] *елените.* Ем. Станев.

смѐсване *ср. Отгл. същ. от* смесвам *и от* смесвам се. *Смесване на понятията.*

смѐсен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* смеся. 2. Като *прил.* а) Който е получен от смесване — съединяване на две или повече различни неща. *Имаше смесена кръв — майка ѝ беше българкиня или гъркиня.* Дим. Талев. *Смесена порода. Смесени диалекти.* б) Който има разнороден състав. *Смесена публика от всичките части на света пълнеше тротоарите на блестящата улица.* Ал. Константинов. *Вниманието ми се спря на съобщението: „Смесената румъно-българска комисия е привършила работата си".* Йовков. *Да идеш в мала градинка, | да сбереш цвете всякакво, | да свиеш китки смесени, | всекиму китка да дадеш.* Нар. пес. в) Който се състои от лица от мъжки и женски пол или е предназначен за лица от двата пола. *Смесен хор. Смесен плаж. Смесено училище. Смесена компания.* г) *Прен.* Разбъркан, слят. *Вътре се мяркаха разни лица ... и смесеният им глъч се чуваше на улицата неразбрано.* Вазов. *Земята кънти под тежките копита, конете нетърпеливо пръхтят. В тоя смесен шум се губи и заглъхва всеки друг звук.* Йовков. *Тя изпитваше смесено чувство на тъга, страх и щастие.* Дим. Димов. □ **Смесен влак** — влак с пътнически и товарни вагони. **Смесена тарифа** — тарифа с различни цени.

смѐсица *ж.* Различни, разнородни, понякога и несъвместими неща, събрани на едно място; смес, шарения. *Гражев ... усети миризмата на запалено, на някаква смесица от бензинови пари, масла и топящо се желязо.* Ив. Мартинов. *Езикът му беше пъстра смесица от думи на местните говори.* Дим. Талев. *Сложна и противоречива смесица от радост, смущение и ревност разчовърка сърцето му.* Г. Караславов.

смѐствам, -аш, *несв.*; **смѐстя,** -иш, *мин. св.* смѐстѝх, *св.* Поставям, нагаждам нещо или някого в малко, ограничено пространство. *Дорде бил е кърсердарин, селата пищели. | ... | Свитата му цяло село | не можло да смести.* Вазов. *Вие нямате много багаж, ще можем да сместим с него и нашата вълна.* Дим. Талев. **сместват се, сместя се** *страд.*

смѐствам се, -аш се, *несв.*; **смѐстя се,** -иш се, *мин. св.* смѐстѝх се, *св., сред.* 1. Помествам се, прибирам се да заема по-малко пространство, за да направя място и за друг. *Около трапезата бяха вече човек до човек ... Сместиха се кой как можа, за да се настаним и ние.* Н. п. Филипов. *Те се сместиха чевръсто и му направиха място между себе си.* Г. Караславов. 2. Събирам се, побирам се в нещо. *Дружината не можа да се смести цяла в едното отделение на същия вагон.* Вазов. *Всред широкия двор, в който можеше да се смести една махала ..., се издигаше високо и право като стрела самотен кичест бор.* Елин Пелин. *Беше чудно как се сместиха и те в претъпканата църква.* Дим. Талев.

смѐстване *ср. Отгл. същ. от* сместввам *и от* сместввам се.

смѐстя. Вж. с м е с т в а м *и* с м е с т я м.

смѐстя се. Вж. с м е с т в а м с е *и* с м е с т я м с е.

смѐстям, -яш, *несв.*; **смѐстя,** -иш, *мин. св.* смѐстѝх, *св.* Сместввам. **сместям се, сместя се** *страд.*

смѐстям се, -яш се, *несв.*; **смѐстя се,** -иш се, *мин. св.* смѐстѝх се, *св., сред.* Сместввам се.

смѐстяне *ср. Отгл. същ. от* сместям *и от* сместям се.

смѐся. Вж. с м е с в а м *и* с м е с я м.

смѐсям, -яш, *несв.*; **смѐся,** -иш, *мин св.* смѐсѝх, *св.* Смесвам. *Очевидно, господин управителят смесяше храма на св. Петър с Ватиканския дворец.* Вазов. **смесям се, смеся се** *страд. и сред. Никому не позволяваше да му каже „бай Михал", защото имаше и Михал Пандуринът, с когото не щеше да се смеся.* Вазов.

смет, сметта̀, *мн.* няма, *ж.* 1. Дребни отпадъци, остатъци, прах и нечистотии в помещение, в двор или на улица; боклук. *На площада ... останаха само купчини смет, ненужни хартии, счупени стъкла и слама.* Чудомир. *Жена му обираше бърже сметта и праха по пода.* Кр. Велков. *В ъгъла на малкото дворче, потънало в нечистотия и смет, растеше смокиново дърво.* Дим. Димов. *Кофа за смет.* ‖ Място, гдето се изхвърлят тия отпадъци; бунище, купище. *Дрипави хора с торби през рамо ровеха сметта.* К. Константинов. *Роди ме, мамо, с късмет, па ме хвърли на смет.* Послов. 2. *Прен. Презр.* Нещо, лишено от всяка ценност; нищожество. *Австрийските 20 франка ги измиташе презрително назад, като че не злато, ами смет му даваме.* Ал. Константинов. *Защо си купил тая смет? Книжовна смет.*

сметѐ. Вж. с м и т а м.

сметàло, *мн.* сметàла̀, *ср.* Уред за събиране на числа — четириъгълна рамка с няколко реда напречни пръчки, на които са нанизани по 10 подвижни топчета. *Бай Нончо пишеше, местеше пуловете на сметалото.* А. Гуляшки. *В ръцете размерно | сметало трака | като курдисан часовник.* Вапцаров.

сметàна *ж.* Гъст, маслен горен слой на варено мляко; каймак. *Приготвил дядо Антим | ... | патки, гъски, яребици, | и мазна сметана.* Каравелов. *И сметаната обират | от гърнето в тъмний трем, | що остане — нашта котка | го изблизва пък съвсем.* П. П. Славейков (превод).

сметàнка *ж. Разг.* Учебник по смятане за долните класове.

сметàчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Само в съчет. **сметачна машина** и **сметачна линия** — специална машина или линия, с която бързо и точно се извършват аритметични и алгебрични действия. *Те бяха Митко, Тошо, Пе-*

що — чиновници като него, които само прехвърляха преписки, ... тракаха сметачни машини. Г. Райчев. *Стъклената капачка на сметачната линия е излъскана, цифрите и алгебричните знаци мамят пръстите, притеглят окото.* А. Гуляшки.

сметачка *ж. Остар.* Сметало. *От таблата, от сметачката, ... от всичко лъхаше тъга.* Елин Пелин.

сметен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Финанс.* Който се отнася до изчисление на сметки. *Сметна документация.* □ **Сметна палата** (остар.) — учреждение, в което се проверяват държавните разходи и се издават платежни заповеди.

сметище, *мн.* -а, *ср.* Място, дето се изхвърля сметта; бунище, купище. *Определени са места за сметища.*

сметка *ж.* 1. Смятане, пресмятане, изчисление. *Той брои. Той все брои. От сметка е полудял.* Вазов. *Дошли сте да се учите на сметки!* Дим. Талев. *Смяташе удивително бързо и точно като машина, помнеше сметки отпреди няколко години.* А. Гуляшки. 2. *Прен. Разг.* Документ, записка за получени пари срещу дадена стока, направена услуга или извършена работа. *Днес от Пипев донесоха ли сметка? — Да, за гарнитурата на прозорците.* Вазов. *Той вадеше от портофела призовки, бирнишки квитанции, сметки.* Йовков. *Донесоха сметката за водата. Сметка за електричество.* || Изчисление, размер на сума, която трябва да се заплати или да се изразходва. *А бе Ганко, я дор има време, кажи ми сметката да ти платя.* Вазов. *Когато Чудото извика келнера и чу сметката, лицето му изведнъж доби смаяно и нещастно изражение.* П. Вежинов. *Гроздан се повъртя на широкия нар, поиска сметка, разплати се и се прибра в къщи.* Г. Караславов. 3. *Банк.* В счетоводството — съвкупност от операции, образуващи една партида в баланса. *Вълчан водеше сметките, пазеше всички книжа.* Йовков. *Сметка Капитал. Сметка Несъбираеми вземания. Сметка Загуби и печалби. Балансова сметка. Приходоразходни сметки.* 4. *Разг.* Неуредени отношения, обикн. парични задължения, между две или повече лица. *Една малка сметка да уредим. — Каква сметка? — Имате да плащате две годишнини от Българобран: тридесет лева.* Вазов. *Онзи Гърдьо скочи отгоре ми като бесен. Стари сметки търси.* Йовков. *Води със себе си двете Петрови лели, уж някаква стара сметка по делба да гледат.* Ц. Церковски. *Добри сметки — добри приятели. Неуредени сметки.* 5. *Прен. Разг.* Полза, изгода, облага от нещо. *С моята стока ... аз свърших лесно ... Имаше добра сметка и нека ти се похваля, Аничке, спечелих.* Йовков. *В същност той оставил чиновническата работа, защото смятал, че като адвокат ще има по-голяма сметка.* Г. Караславов. *Брак по сметка.* 6. *Прен. Разг.* Предвиждане за нещо, предварителни изчисления; планове, намерения. *Станчо беше предприел списание ... по съвсем практическо съображение: да удари някоя парица ... Сметката му излезе сбъркана.* Вазов. *Те го препоръчваха и канеха с охота в своята среда и той използуваше всичко за своите нечисти кроежи и сметки.* Г. Караславов. *Обърквам сметките на някого.* || Пресметливост. *На неговото чисто, безкористно увлечение тя отговори с хладната безсърдечна сметка на обикновена практична жена.* Йовков. □ **Без сметка** — разточително, без да се пести. *Живее без сметка. Харчи без сметка.* **Виждам (разчиствам) сметките с някого** (разг.) — а) Окончателно се разплащам, ликвидирам вземанията-даванията си с някого. б) *Прен.* Сурово се разправям, отмъстявам си на някого, като го унищожавам, убивам. *Пък и сега да ми падне в ръчиците, още сега ще му видя сметката. Ще му откъсна главата като на птиче.* Йовков. *Той жалеше, че през онази нощ не го настигна и с един удар на мотиката да разчисти сметките си с него.* Г. Райчев. **В крайна (последна) сметка** (книж.) — в края на краищата; най-сетне, най-после. **Влизам в сметката** (разг.) — взет съм под внимание, пред вид. *Той не си представи нито веднъж, че може да бъде убит, като че това не влизаше в сметката.* Ем. Станев. **Влогова сметка** (финанс.) — сметка на частно лице в държавна спестовна каса. **Давам сметка** — а) Давам отчет; отчитам се. *Гроздан поиска да се отворят старите тефтери и да се даде сметка на селото.* Йовков. б) *Прен.* Отговарям за своите дела. *За тия думи в миша дупка ще те натикам, ти сметка ще даваш!* Г. Караславов. **Давам си сметка** (разг.) — съзнавам, разбирам. *Не си даваше сметка накъде отива.* К. Петканов. **Държа сметка за нещо** (разг.) — а) Съобразявам се, вземам пред вид. *Дръж сметка за думите си, защото има военен съд.* Л. Стоянов. б) Помня нещо, за което ще искам възмездие. *Той държи сметка за всичко и един ден ще си отмъсти.* **Държа (водя) сметка** (разг.) — а) Отбелязвам направените разходи. *В това тефтерче водя сметка за похарчените пари.* б) Водя отчетност; записвам, контролирам. *Това е народна пара, за нея трябва да се държи строга сметка.* Г. Караславов. **Държа сметка някому** (разг.) — меся се в действията на някого, опитвам се да му повлияя. **Заверявам сметка** (банк.) — вписвам постъпление в счетоводна партида; *противоп.* задължавам сметка. **Задължавам сметка** (банк.) — вписвам дълг в счетоводна партида; *противоп.* заверявам сметка. **За своя сметка вземам нещо** (разг.) — смятам нещо, че се отнася до мене. *Вземам укора за своя сметка.* **За сметка на някого или нещо** (разг.) — а) В полза или вреда на някого или нещо. *Тия селяни бяха прикрепени към земята си ... Те я обработваха за своя сметка, но със задължение част от произведенията си да дават на болярина.* Вазов. *Ударничеството за сметка на качеството на работата и горивото няма да признавам.* А. Гуляшки. б) *Прен.* По адрес на някого. *Сума шеги и бодли се пуснаха за сметка на железопътните ни управници.* Ал. Константинов. **Зная си сметката** (разг.) — пестелив съм. *Не хвърляше дори трохите — лепеше ги с пръст и ги хрускаше. Беше от ония хора, които си знаят сметката.* Св. Минков. **Иде ми на сметка** (разг.) — изнася ми, изгодно ми е. *Кога му иде на сметката, чува като заяк, а кога не, преструва се.* Чудомир. **Имам (нямам) сметка** (разг.) — изгодно ми е, изнася ми, отърва ми; (не ми е изгодно, не ми изнася). **Искам (диря, търся) сметка от някого** (разг.) — търся от някого отговорност за нещо. *Дигнал се човекът и тръгнал сметка да иска — защо са били сина му.* Д. Немиров. **На нова сметка** (разг.) — отново, пак. **На сметка** (разг.) — изгодно, износно, евтино. *Продуктите ще се дават на работниците на сметка,*

[illegible]тано. Йовков. **Не държа сметка на думите си** (разг.) — приказвам каквото ми дойде на ума, без да се съобразявам. *Най-непримирима беше Димитрина. Тя не държеше сметка на думите си.* К. Петканов. **Обърквам (оправям) сметките си** (разг.) — разстройвам (подобрявам) финансовото си положение. *Станка продаде тютюна, но не можа ... да оправи сметките си.* Г. Караславов. **Откривам сметка** (финанс.) — уреждам възможност за внасяне и теглене на суми в банка. **Правя сметка** (разг.) — пресмятам, изчислявам. *Беба и Буби вземат молив и бяла хартия и за стотен път правят сметка на хората, [illegible] трябва да бъдат поканени.* Св. Минков. **Правя (си) сметка** (разг.) — а) Имам пред вид последиците от нещо. *Христо, прави си сметка[illegible] вече подир тая декларация на годеницата си.* Вазов. б) Проектирам нещо, обикн. с оглед да извлека полза от него; мисля, надявам се, раз[illegible]итам. *Правеха си сметка да закачат нещо от [illegible]арьците, които набожните жени щяха да [illegible]авят при освещаването.* Г. Караславов. **Правя си сметка без кръчмаря** (разг.) — замислям нещо без да имам пред вид този, от когото за[illegible]иси осъществяването му. **Със сметка** (разг.) — пестеливо, без разточителство. *Харча със смет[illegible].* **Текуща сметка** (финанс.) — сметка на предприятие, учреждение и обществена организация в банка или в държавна спестовна каса. **Тънки сметки** (разг.) — а) Подробни, извънредно точ[illegible] сметки. *Като взема пак молива, Тошо започ[illegible] прави най-тънки сметки не само на [illegible] парчета, ами и на другите кооператори.* Ст. Ц. Даскалов. б) *Прен.* Придирчивост, дребнавост. *О[illegible]авете тия тънки сметки.* **Уреждам сметките си с някого** — окончателно се раз[illegible] вземанията-даванията си с [illegible] *бивал в затвора, [illegible] чего [illegible] го пра[illegible].* **Чекова сметка** (фи[illegible]) — [illegible] в банката, срещу която [illegible] на сметката може да тегли суми с чек. *[illegible]а такса може да бъде вне[illegible] чекова сметка № 42.*

сметкаджийка *ж.* Жена сметкаджия. *Жена му е еснафка и сметкаджийка.*

сметкаджийски, -а, -о. *Прил. от* сметкаджия.

сметкаджийски. *Нареч. от прил.* сметкаджийски.

сметкаджия, -та, *мн.* -ии, *м.* *Разг.* **1.** Човек, който във всичко се ръководи от дребнавия си интерес. *Ех, каква лисица е той, какъв сметкаджия! ... Има си нещо на ума той, не ще да го е довел току-тъй.* Г. Караславов. **2.** *Разг. Пренебр.* Скъперник. *„Юрталановата снаха!" — заради това тя понасяше жестоката строгост на този зъл сметкаджия.* Г. Караславов.

сметководен, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който се отнася до сметководство. *Не вдигаше глава от сметководната книга в канцеларията.* О. Василев. *Сметководни курсове.*

сметководител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което се занимава със сметководство; счетоводител. *Слушаше забъркания отчет на сметководителя.* О. Василев. *Сметководител на стопанство.*

сметководство, *мн.* -а, *ср.* Системно регистриране по сметка състоянието и движението на имуществото на дадено предприятие или учреждение; счетоводство. *Банково сметководство. Търговско сметководство.*

сметкоразписка *ж.* Разписка за сума, платена от учреждение или предприятие на частно лице, с подробно указание на купените предмети или извършената услуга, посочване на единичните цени и на общите суми. *Сметкоразписките за изразходваните суми трябва да бъдат заверени.*

сметна. Вж. смятам.

смехория *ж.* **1.** Забавен, духовит и смешен кратък разказ; смешка. *Разказваха смехории, наддумваха се.* К. Петканов. *Тя каза няколко смехории, с които развесели работниците около себе си.* Дим. Димов. *Той пущаше най-веселите смехории.* Д. Немиров. **2.** Комична постъпка за забава и развлечение; смешка. *Правеше смехории, играеше, свиреше с уста, като надуваше бузите си и въртеше очи.* Йовков.

смехотворен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който възбужда само смях; несериозен, смешен, хумористичен. *Смехотворно предложение. Смехотворни твърдения.*

смехотворец, *мн.* -рци, *м.* Човек, който умее да разказва или да върши весели, смешни неща; смешник, шегобиец. *Той беше ... весел разказвач и смехотворец.* Вазов. *Най-голяма слава на смехотворец си спечели Босната Андон.* Ст. Чилингиров.

смешен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който възбужда смях; хумористичен. *Какъв си смешен, Бойчо! — смееше се тя весело.* Вазов. *Когато си снеме фуражката, Димитър е тъй смешен, че който и да го види, мъчно може да се удържи да не се засмее.* Йовков. *Слушайте, аз ще ви разкажа една смешна случка.* Г. Райчев. *Смешни приказки. Смешна история.* **2.** Който възбужда присмех, ирония; жалък, комичен. *Той се плашеше да не би да издаде чувствата си и да стане смешен.* Вазов. *Ние, пътниците, които бяхме навлекли спасителните ризи, изпаднахме в смешно положение ... Хората си правили обучение.* Г. Белев.

смешение, *мн.* няма, *ср.* *Остар.* **1.** Смесване. *Разговорите на двамата старци бяха пълни с комически недоразумения, поради смешението на четири езика.* Вазов. **2.** Смес, смесица. *Той представляваше смешение от всякакви стилове: византийски, италиянски, готически.* Вазов.

смешка *ж.* **1.** Забавен, духовит и смешен кратък разказ; смехория. *Винаги кафенето му беше пълно с посетители, дошли да му слушат приказките и смешките.* Вазов. *Офицерът пък на свой ред разправяше смешки из войнишкия живот.* Влайков. **2.** Комична постъпка за забава и развлечение; шега. *Той срещаше гостите още при южната врата на крепостния зид ... с радостни поздравления, с подскачания и с весели смешки.* Вазов. *Тоя човек е изпечен мошеник, ... пък е и духовит, магарето. Яде, пие с ревизорите, прави им смешки и накрая — чист.* Йовков.

смешльо, *мн.* -вци, *м.* *Разг.* Смешник.

смешник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Човек, който умее и обича да разказва смешни неща; шегобиец, комик. *Кой зевзек е искал да ми направи така-*

ва подигравка на връщането ми от Русчук! Ама смешници хора имало, а! Вазов. **2.** Шут. *Мрачна сцена е земята, мрачна, стара е пиесата; | ролите са твърде много: роби, цар, жреци, смешник.* Смирненски.

смешница *ж.* Жена смешник. *Не знаеш ли каква смешница е Калина? Да ти се плаче, пак ще те разсмее!* К. Петканов.

смешно. *Нареч. от* смешен. *Ударът беше толкова ненадеен и силен, че кметът политна и разпери смешно ръце, за да се запази.* Г. Караславов.

смея, -ееш, *мин. св.* смях, *прич. мин. действ.* смял, -а, -о, *мн.* смели, *несв.* Имам смелост да извърша нещо; дързвам, осмелявам се, решавам се. *Тя се изчерви, наведе очи в земята и не смееше никого да погледне.* Влайков. *Никой не смееше да продума.* Елин Пелин. *Който смее, нека излезе насреща ми.*

смея се, -ееш се, *мин. св.* смях се, *прич. мин. действ.* смял се, -а се, -о се, *мн.* смели се, *несв., сред.* **1.** Издавам смях; кискам се. *Хаджи Генчо се смее, радва се и от удоволствие щипе гушата си с два пръста.* Каравелов. *Весело приказваше той с нея, смееше се, шегуваше се.* Влайков. *Тук той изведнъж чу весел, звънлив смях — смееше се Минка, жена му.* Йовков. || *Обр. Синецът се синей — | и бялата лайкучка в тревицата се смей.* Вазов. *Пак пролет с дивни прелести светлее, | пак пръскат аромат поля, гори, | пак всичко пърха, цвърти и се смее.* Величков. **2.** Присмивам се, подигравам се някому. *Що си ме, майко, продала | на чуждо село аргатин: | овци и кози да паса, | да ми се смеят хората | и да ми думат в очите.* Ботев. *Четете, о братя, да ви се не смеят | и вам чужденците да не се гордеят.* Вазов. *Някои от ловците ми се смееха, че водя такова мършаво псе.* Ем. Станев. *Не се смей другиму, да не дойде и тебе до главата.* Погов. **3.** *Прен. Разг.* Отнасям се с пренебрежение, не ме е грижа; нехая, пренебрегвам. *Не се смей, а слушай какво ти приказвам.* Йовков. *Обичам да се смея в очите на смъртта, | защото нося воля сурова и желязна.* Хр. Ясенов. *Ти му се заканваш, той се смее.* Погов. □ **Смея се под мустак** (разг.) — усмихвам се едва забележимо. *Марко книга чете, под мустак се смее, | на майка си тихом проговаря.* Нар. пес.

смивам, -аш, *несв.*; **смия,** -йеш, *мин. св.* смих, *прич. мин. страд.* смит, *св.* **1.** *Нар.* Свличам, смъквам с миене. *Тихата вода смива райските брегове, които са покрити с цели кории люляк.* Каравелов. || *Обр. Защото в Балкана има един спомен, | има едно име, що вечно живей, | ... | що отговор дава и смива срамът, | и на клеветата строшава зъбът.* Вазов. **2.** *Диал.* Размивам. *За изхранването на прасето ... тя беше вече мислила. Ще поиска от батя си Трифона малко трички, ще смива по малко помия.* Г. Караславов. **смивам се, смия се** *страд.*

смивам се, -аш се, *несв.*; **смия се,** -йеш се, *мин. св.* смих се, *св., сред.* Само 3 л. Размеквам се, скашквам се. *Туршията вече се е смила.*

смиване *ср. Отгл. същ. от* смивам *и от* смивам се. *Смиване на почвата от пороите.*

смигам, -аш, *несв.* Правя някому таен знак, като мигам с едно око; намигам. *„Как отива вашата работа?" — попита и ми смигаше да се сетя каква работа.* Вазов. *Гледам я аз, смигам ѝ, правя ѝ знак да се махне, да избяга.* Йовков.

смигане *ср. Отгл. същ. от* смигам.

смигвам, -аш, *несв.*; **смигна,** -еш, *мин. св.* смигнах, *св.* Смигам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Колчо ѝ смигна да излезе.* Влайков. *Той смигна на младия и двамата наедно минаха в другата стая.* Йовков.

смигване *ср. Отгл. същ. от* смигвам.

смигна. Вж. смигвам.

смил, смилът, смила, *мн.* няма, *м.* Растение из песъчливи места, с космати листа и жълтооранжеви цветове. Helichrium (Gnaphalium) arenarium. *В лицето стана блед, та жълт като смил. По едно време почна и да потреперва, като че го обърна на треска.* Мих. Георгиев.

смилаем, -а, -о, *прил.* Който може да се смеле в стомаха. *Мъчно смилаема храна.*

смилаемост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* смилаем.

смилам, -аш, *несв.*; **смеля,** -еш, *мин. св.* смлях, *прич. мин. действ.* смлял, -а, -о, *мн.* смлели, *прич. мин. страд.* смлян, -а, -о, *мн.* смлени, *св.* **1.** С мелене правя нещо обикн. зърнесто да стане на прах или на съвсем ситни късчета. *Скри се ... в Балкана ... Забравят ли да му занесат от село брашно, сяда на хромела и сам си смила жълъд.* П. Ю. Тодоров. *Смлях си малко жито на твоята воденица.* Ран Босилек. *Който седи на воденицата, смила си житото.* Погов. *Смилам кафе. Смели ми месо за кюфтета.* **2.** За стомах — преработвам погълнатата храна, за да се възприеме от организма. *Стомахът на преживно животно смила целулозата.* **3.** *Прен. Разг.* Разбирам, възприемам. *Разни нови думи взеха да се подмятат из село ... Трудно ги смилаше умът му тия думи.* Кр. Григоров. **смилам се, смеля се** *страд. От едно зърно брашно се не смила.* Погов.

смилане *ср. Отгл. същ. от* смилам *и от* смилам се. *Смилане на месо.*

смилен, -а, -о, *прил.* Смилов. *Скарали са се, скарали | двамина дор два другаря | заради Рада хубава, | заради китка смилена.* Нар. пес.

смилов, -а, -о. *Прил. от* смил. *Смилова китка.*

смиля. Вж. смилявам.

смиля се. Вж. смилявам се.

смилявам, -аш, *несв.*; **смиля,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Правя някого да стане милостив; омилостивявам, затрогвам. *Подробно да му разправиш хала ни, да му приплачеш, да го смилиш.* Вазов. **2.** *Диал.* Смилявам се. *Той проговори с безнадеждно плачевен глас: — Милост, госпожо, поне вие ме смилете ... Злочест съм!* Вазов.

смилявам се, -аш се, *несв.*; **смиля се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Ставам милостив, проявявам милост към някого; омилостивявам се. *Пиши му и ти, бачо, дано се смили да ни помогне: той е богат.* Вазов. *Къщата ми запалихте! Моля поне за децата ми се смилете.* З. Стоянов.

смин, сминът, смина, *мн.* няма, *м.* **1.** Тревисто, мъхнато растение с класовидни бели, розови или жълти съцветия. Gnaphalium. *Отишло моме напето | смин да сбира на полето.* Вазов. *Жълт като смин.* **2.** Смил. *Могъщият цар, пре-*

бледнял като смин, | към тъмната граница южна | се взря и с закана издигна ръка | и нещо нечуто пошушна. П. П. Славейков.

смѝндух, *мн.* няма, *м.* Ароматно градинско тревисто растение, което се употребява за подправка. Trigonella foenum graecum. *В тия кутийки има ... всякакви миризливи треви и плодове: чубрица, сминдух, канела.* Каравелов.

смѝнов, -а, -о. *Прил. от* смин. *Ако те майка не дава — | дай барем здравец от пазва, | сминова китка от глава.* К. Христов.

смирѐн, -а, -о, *прил.* **1.** Който е изпълнен със смирение; покорен, скромен. *Душата ми е пленница смирена, | плени я твоята душа.* Яворов. *А той — смирен и спокоен — обръщаше лист след лист от евангелието и пееше.* Д. Немиров. *Смирен човек.* **2.** Който изразява смирение. *Тя пя ... в най-смирена и прилична поза, със скръстени отпред ръце и с наведени към земята очи.* Йовков. *Тя идваше послушна и кротка ... със смирена усмивка.* Ст. Загорчинов. *Смирен глас. Смирен поклон.*

смирѐние, *мн.* няма, *ср.* Отсъствие на гордост, на високомерие; покорност. *Колко принизен се чувствуваше в смирението си и колко отчаян беше от слабостта на човешките си сили.* Йовков. *Той закри очите си с ръка и повтори молбата си с такова смирение, че сърцето на младата туркиня се сви.* Елин Пелин. *Робско смирение.*

смирѐно. *Нареч. от* смирен. *Запалват кандилото пред иконата и смирено и набожно се кръстят.* Йовков. *Като достигна до старейшините, дълбоко и смирено им се поклони.* Ст. Загорчинов.

смирѐност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ.* от смирен. *И той си спомняше за оная внезапна кротост, за оная старческа доброта и смиреност, които се бяха явили у дядо Давид.* Йовков.

смирѝ. Вж. смирявам.

смиря̀ се. Вж. смирявам се.

смиря̀вам, -аш, *несв.*; **смирѝ,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* **1.** Правя някого да стане смирен, кротък; усмирявам, укротявам. *Тук има ли учител, или не? Децата ще се изпотрепят вън! Няма началство да ги смири.* Елин Пелин. *И те тъй викаха да се карат, че се чуваше през три улици в четвъртата. И пак даскал Стефан ги смиряваше.* Д. Немиров. **2.** Обуздавам, сдържам, умирявам. *Не е вече първият Кир Тодор, смири го злочестината, горкия.* Вазов. *Млади, млади, ум не може | вам сърцата да смири!* Яворов. *Той смири гнева си.* **смирявам се, смиря се** *страд.*

смиря̀вам се, -аш се, *несв.*; **смирѝ се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св., сред.* **1.** Ставам мирен, покорен; укротявам се. *Неочаквано зад нас се озовава пак даскалът. Всички се смиряват.* Влайков. **2.** Ставам смирен. *Младен се смири, стана кротък като агне.* К. Петканов. *Тамо близо при цветята | морят дух ще се смири.* Лилиев.

смиря̀ване *ср. Отгл. същ. от* смирявам *и от* смирявам се.

смѝслен, -а, -о, *прил.* Който има смисъл; разумен, съдържателен. *Нейните слова бяха вече смислени и понятни.* Ст. Загорчинов. *Той произнесе реч ... Тя беше гладка, внушителна и смислена реч.* Г. Караславов. *Смислен живот.*

смѝслено. *Нареч. от* смислен. *Най-сетне очите на инока взеха да гледат по-смислено.* Ст. Загорчинов. *Говори смислено.*

смѝсленост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* смислен.

смѝслов, -а, -о, *прил. Книж.* Който се отнася до смисъл. *Думите имат две страни — външна (звукова) и вътрешна (смислова). Смислови връзки.*

смѝсля. Вж. смислям.

смѝслям, -яш, *несв.*; **смѝсля,** -иш, *мин. св.* смѝслих, *св. Нар.* **1.** Припомням си, спомням си. *Но там във бащини обятя, | кога те радост огради, | смисли, че общите ни братя | във мрак живеят и мъгли.* Д. Чинтулов. *Тогаз поне — подир смъртта | смисли и съжали ме.* П. Р. Славейков. *Да плачат и да се вайкат жените, а ние другояче да смисляме Момчила и паметта му.* Ст. Загорчинов. *Неволно смислих как у нас сме груби | в обноските си ний един към друг.* Н. Марангозов. **2.** Помислям, мисля. *Смисли, байно, какво приказваш. Ти знаеш кой е Гороломов.* Вазов. *Смислям да оженя сина си, та него да оставя тук, пък аз — в града.* А. Страшимиров. **смислям се, смисля се** *страд.* и *сред. Тогаз за народа се бихте смислили, | и срам, угризение бихте сетили.* Вазов.

смѝсъл, *мн.* няма, *м.* **1.** Вътрешно, логическо съдържание (на дума, реч, явление), схващано чрез разума; значение. *Тия думи ... бяха го вълнували и по-рано, но едвам сега като че откриваше истинския им смисъл.* Йовков. *Митко си спомни приказката за мечката стръвница, която някога майка му беше разказвала. Тогава той не схвана нейния смисъл, но сега ясно разбираше.* М. Марчевски. *Малки бяха селата тук ..., но всички имаха хубави имена — звучни, пълни със смисъл или пък подсещаха за някакво далечно събитие.* Дим. Талев. *Превеждам по смисъл. Преносен смисъл. В тесен (широк, точен) смисъл на думата. Дълбок смисъл.* **2.** Оправдание, цел, основание. *Младият студент беше една от ония страстни натури, които намират смисъла на живота само в поклонение на някой идеал.* Вазов. *Социализирането средствата за произвеждане и плодовете на обществения труд — ето същността и смисълът на работническата революция.* Г. Кирков. *Той издигна глас, за да защити ... смисъла и съдържанието на своя живот, своите комунистически убеждения.* А. Каралийчев. **3.** *Прен. Разг.* Значение, полза, изгода. *Гороломов ѝ предлагаше да ѝ обясни още веднъж смисъла на застраховките.* Йовков. *Слушай — каза му той, — мене вече ми омръзна да играя тая игра. Пък и няма смисъл!* А. Гуляшки. □ **В тоя смисъл** (книж.) — в това отношение. *Мразеше ужасно пияниците нощно време и ги биеше безпощадно ..., затова и подчинените му служители бяха твърде строги в тоя смисъл.* Вазов. **Здрав смисъл** — положителен, трезвен разсъдък. *Той със своя естествен здрав смисъл разбираше добре човешката природа и знаеше, че онова, което се запрещава, по-силно се желае.* Вазов.

смѝтам, -аш, *несв.*; **сметà,** -ѐш, *мин. св.* смѐтох, *прич. мин. действ.* смел, *св. Нар.* Измитам, помитам. *За да се намери на работа, взе метлата да смете двора.* К. Петканов. ‖ *Обр. Все пак*

те бягаха към рида, | додето втори залп ги сблъска и размята | и смете — и прося там с трупове земята. П. П. Славейков. **смитам се, смета се** *страд.* и *сред.*

смѝтане *ср. Отгл. същ. от* смитам *и от* смитам се.

смѝя. Вж. смивам.

смѝя се. Вж. смивам се.

смо̀гвам, -аш, *несв.*; **смо̀гна,** -еш, *мин. св.* смо̀гнах, *св.* 1. Успявам, сполучвам да направя нещо. *Помъчи се да прибере жътвата си със свои хора, но не смогна.* К. Петканов. *Вкрил не смогваше да отговаря на въпросите, които се сипеха.* Г. Караславов. *Ще смогне ли да се справи с трудностите?* Кр. Григоров. 2. Успявам да постигна, да извърша нещо; справям се. *Всичко, всичко ще се нареди в този свят... Над едно само човек няма да смогне и няма да нареди — над сърцето, когато пламне от севда.* П. Ю. Тодоров. *Я вземи, че прибери малко, че Златка е самичка и не може да смогне на всичко.* К. Петканов. *Два гатера ще пусна в новата дъскорезница... Чарковете не могат вече да смогнат.* Кр. Велков.

смо̀гване *ср. Отгл. същ. от* смогвам.

смо̀гна. Вж. смогвам.

смок, смо̀кът, смо̀ка, *мн.* смоко̀ве *и* смо̀ци, смо̀ка (сл. ч.), *м.* Най-голяма неотровна змия в България, която бива няколко вида. Coluber. *Едри смокове живееха в хралупите на дърветата и в каменните грамади, страхливи и безвредни като гущери.* Ст. Загорчинов. *Тръняците гъмжат от буболечки, гущери и смоци.* К. Петканов. *Смокът и пепелянката се бяха свили на обръчи, като проточваха само шиите си из средата на обръчите.* О. Василев. *Вие се като смок. Пъстър смок.* 2. *Нар.* Всяко едно от двете дълги странични дървета на тъкачески стан, върху които той се държи. □ **Смуче като смок** (разг.) — много пие, голям пияница е.

смо̀ква *ж. Нар.* Смокиново дърво. *Къщите се криеха под черните куполи на смоквите.* Йовков. *На няколко места Севда видя стари посърнали смокви.* Г. Караславов.

смо̀квица *ж. Диал.* Смокиново дърво. *Отляво се издигаха първите начални грамади на скалите..., а из пукнатините им висяха над пропастта кичести храсти на смоквици.* Г. Райчев.

смо̀кинг, *мн.* -ги, *м.* (англ.). Вид официален вечерен мъжки костюм, обикн. черен, чието сако е с ревери от лъскава коприна. *Вечер се мяркат дами с хермелинови пелерини и мъже във фракове и в смокинг.* Св. Минков. *Когато към единадесет часа Илия Саваков, облечен в смокинг, влезе в първия страничен салон, балът беше вече в разгара си.* Дим. Ангелов.

смокѝнен, -а, -о, *прил.* Смокинов. *Смокинен лист.*

смокѝнов, -а, -о. *Прил. от* смокина. *В ъгъла на малкото дворче ... растеше смокиново дърво.* Дим. Димов. *Смокинов лист.*

смокѝня *ж.* 1. Субтропическо дърво с едри врязани листа и сладък месест плод с крушовидна форма. Fucus carica. *И смокинята листната | там израсла край зидът, | ... | спомням си я всякой път, | колчем спомням времената.* Вазов. *Къщите бяха стари, паянтови, заобиколени с букети от маслини, нарове и смокини.* Дим. Димов. *Дива смокиня.* 2. Плодът на това дърво. *Витрините на множество малки дюкянчета са пълни с купища портокали и лимони, ябълки, смокини и грозде.* Н. Фурнаджиев. *Сладко от смокини.*

смоко̀вница *ж. Старин.* Смокиново дърво. *Под сънната сянка на маслини и смоковници тя виждаше безброй очи да я следят.* Н. Райнов. *Под рехавата сянка на стари смоковници се тулеха килии на пустинници.* Ст. Загорчинов.

смола̀ *ж.* 1. Само *ед.* Гъст лепкав сок, който избива по кората на иглолистни и други дървета и на въздуха се втвърдява в полупрозрачно вещество; клей. *Наоколо винаги миришеше на дъски, на прясно сечени дърва, на бор и смола.* Ем. Коралов. *От гората лъхаше влага с дъх на папрат и смола.* Дим. Димов. *Борова смола.* 2. Черно и лъскаво вещество, получено при дестилацията на земно масло или на каменни въглища; зифт, асфалт. *Един ден взе да стяга бащината си лодка и из къщи пак се размириса на смола.* П. Ю. Тодоров. *Във въздуха се носи, остър и горчив, миризът на разтопена смола.* Багряна. || *Обр. Смола коса ѝ погледа засеня.* П. П. Славейков. *Лицето ѝ слабо румено, косите — смола, изпод извитите вежди — големите черни очи.* Йовков.

смо̀лен, -а, -о, *и* -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Поет.* Който има цвят и лъскавина на смола (във 2 знач.); лъскаво черен. *Вземи ме, лодкарьо, в своята ладия лека, | която безшумно цепи вълните смолни.* Багряна. *Черната си длан нощта опъна | над простор от смолена вода.* Н. Ракитин.

смолѐне *ср. Отгл. същ. от* смоля *и от* смоля се.

смо̀лест, -а, -о, *прил.* Смолист. *Гъстите му смолести коси се бяха разрошили.* Ст. Загорчинов. *Смолеста борина.*

смолѝст, -а, -о, *прил.* 1. Който съдържа смола (в 1 знач.). *Силен вятър разгаряше огън от смолисти борови клони.* Дим. Димов. *Смолист дъх.* 2. Който е гъст и лепкав като смола (в 1 знач.). *Смолисто вещество.* 3. *Прен.* Който е подобен по цвят и блясък на смола (във 2 знач.); лъскаво черен. *Той разтърси смолистата си къдрава коса, която беше мокра от дъжда.* Г. Белев. *Не скърби за тъмнотата | на смолистите коси: | тя премина във децата.* Ив. Бурин.

смолнѝца *ж. Нар.* Глинеста почва. *Председателят махна с ръка и тръгна към редосеялката, която зариваше първите зърна в смолницата на ширната народна нива.* А. Каралийчев. *В Пирдопското поле има много смолница.*

смолнѝчав, -а, -о. *Прил. от* смолница; глинест. *Път лош, смолничав, па ти стъпиш, а оно: една нога насам, друга натам — като у тесто!* Мих. Георгиев. *Смолничава земя.*

смоля̀, -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *несв.* Намазвам или напоявам нещо със смола; насмолявам. *Смоля лодка.* **смоля се** *страд.*

смоля̀сам се. Вж. смолясвам се.

смоля̀свам се, -аш се, *несв.*; **смоля̀сам се,** -аш се, *св., сред. Нар.* За плат, дреха — изяждат ме молци, ставам на дупки от молци. *Навлякла някаква смолясана дрешка на майка си, ... тя винаги седеше в къщи.* Ст. Ц. Даскалов. *Трябва да сложа нафталин на вълнените дрехи да не се смолясват.*

смоля̀сване *ср. Отгл. същ. от* смолясвам се.

смота̀вам, -аш, *несв.*; **смота̀я,** -а̀еш, *мин. св.* смота̀х, *св.* 1. *Нар.* Намотавам. *Три години три вретена смотала, | от махлата сал два дни се прибрала.* П. Р. Славейков. 2. *Прен.* Забърквам, заплитам. *Така смота приказките си, че никой нищо не разбра.* **смотавам се, смотая се** *страд.* и *сред.*

смота̀ване *ср. Отгл. същ. от* смотавам *и* [illegible] смотавам се.

смо̀тан, -а, -о, *прил. Разг.* Забъркан, глупав. *[illegible] понасяше жестоката строгост на този зъл [illegible]ветлаџия и глупавите закачки на смотана[illegible] свекърва.* Г. Караславов.

смота̀я. Вж. с м о т а в а м.

смотолѐвен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* смотолевя. 2. Като *прил.* За думи, реч — полуразбран, неясен, объркан. *И без да дочака смо[illegible]левените извинения на мичмана, Любомир из[illegible] по мостика от парахода към кея.* П. Спасов. *Той очакваше да чуе смотолевени оправдания.* Дим. Димов.

смотолѐвено. *Нареч. от* смотолевен. *А колкото за икономическото развитие, . . . то . . . — [illegible]ител Пешо тук се малко поспъна, — то ще [illegible]дойде само̀ по себе си, — смотолевено завърши той.* Влайков.

смотолѐвя. Вж. с м о т о л е в я м.

смотолѐвям, -яш, *несв.*; **смотолѐвя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Казвам нещо неясно, полуразбрано, объркано; смънквам. *Но той се смути към края, смотолеви и причини всео[illegible] неловкост.* Вазов. *Влезе [illegible] в [illegible]ята на стражарите, [illegible] което никой [illegible]* Йовков. **смотолевям се, смотолевя се** [illegible].

смотолѐвяне [illegible] *същ. от* смотолевям [illegible] се.

смрад, смра̀дът, смра̀да, *мн.* (рядко) смра̀дове, *м.* и (по-рядко) **смрад,** смрадта̀, *мн.* няма, *ж.* Противна, отвратителна миризма; воня, зловоние. *Вратата се отвори, отвътре полъхна топъл, влажен въздух и смрад на мърша.* Дим. Талев. *Децата ни мрат | в отровната смрад, | без слънце, в задушни контори!* Вапцаров. *Нетърпим смрад.* ‖ *Обр. Мръсен вестник смрадовете из сметта отравя: | той със тях живее — другите отравя.* Вазов.

смра̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* 1. Който смърди, който издава смрад; вонещ. *Въздухът е смраден и задушлив.* Вазов. *На всяка крачка тук се чувствува . . . смрадният дъх на нещо гниещо.* Св. Минков. *Смрадно блато. Смраден дъх.* 2. *Прен.* Гнусен, отвратителен. *Смраден вертеп. Смрадна афера.*

смрадли̇̀в, -а, -о, *прил.* Който смърди; вонещ. *В ниските смрадливи къщици горяха съчки и сух говежди тор.* Дим. Димов. *Смрадлива кочина. Смрадлива локва.*

смрадлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* смрадлив.

смра̀длика *ж.* Нисък горски храст с жълта дървесина и черни зърнести плодове, чиито листа се употребяват за щавене. Rhus cotinus (Cotinus coggyria). *Гората стана още по-красива: тук и там между зеленината се появиха златисти петна, цъфнаха и огненочервените букети на смрадликата.* М. Марчевски.

смра̀дликов, -а, -о. *Прил. от* смрадлика. *Смрадликови листа.*

смра̀дно. *Нареч. от* смраден. *Вътре беше задушно, смрадно, отвсякъде димяха цигари.* Дим. Ангелов.

смразя̀. Вж. с м р а з я в а м[1] *и* с м р а з я̀ в а м[2].

смразя̀ се. Вж. с м р а з я в а м с е[1] *и* с м р а з я в а м с е[2].

смразя̀вам[1], -аш, *несв.*; **смразя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Правя нещо или някого да замръзне, да се вледени; замразявам. *Дошла зимата. Посипала гората със скреж, смразила реките, вкочанила земята.* Елин Пелин. *Тихо, мудно сняг навява, | трупа преспи по мегдани; | студ пронизва, дъх смразява.* Ц. Церковски. *Огънят ги грее от едната страна, а вятърът смразява от другата.* Ст. Чилингиров. 2. *Прен.* Правя някого или нещо да стане неподвижен; вцепенявам, парализирам. *Смъртен страх блясва във всички погледи и за миг едва дочувам думи, които ме смразяват.* Л. Стоянов. ‖ *Обр. Тъгата, която се таеше в очите му, смрази игривия смях, що заливаше младите лица.* П. Ю. Тодоров. *Страх смрази душите.* Елин Пелин. **смразявам се, смразя се** *страд.* □ **Смразявам кръвта (сърцето)** на някого — предизвиквам силен страх, ужас у някого; уплашвам, ужасявам. *Свирепият му поглед и зловещото дуло на пушката смразиха кръвта на бившия овчар. Силно изплашен, той подаде пушката си.* Дим. Ангелов. *Те се върнаха и страшно зрелище смрази сърцата им: от манастира бяха останали само голи стени.* Йовков.

смразя̀вам[2], -аш, *несв.*; **смразя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Ставам причина някои да се намразят, да се ненавиждат. *Тя скара и смрази братята помежду им.* Влайков. *Трета една съдили, че със своите интриги и клюкарства смразявала всичките жени от махалата.* Мих. Георгиев.

смразя̀вам се[1], -аш се, *несв.*; **смразя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* 1. Ставам на лед; замръзвам. *Там няма този слънчев пек, който ви сгрява тук, и кръвта ви там ще се смрази.* Елин Пелин. 2. *Прен.* Оставам неподвижен на мястото си; вдървявам се, вковавам се, вцепенявам се. *Тъй падна тоз син за родина си мила, | . . . | ръка му над знамето бе се смразила — | над люто ранени гърди!* К. Христов. *Ангелина не мърдаше. — Смрази се!* А. Страшимиров. ‖ *Обр. Сърцето ми когато се смрази | и пламъка на моите смели песни, | и огънят на любовта изчезне — | о, смърт, тагава ти ме порази.* П. П. Славейков. *Аз знаех, твоето прощално слово | че още в гърдите ти ще се смрази.* К. Христов. □ **Кръвта ми се смразява** — обзема ме силен страх, ужас; уплашвам се, ужасявам се.

смразя̀вам се[2], -аш се, *несв.*; **смразя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* Скарвам се, развалям добрите си отношения с някого. *Много пъти той вдигаше ръка да бие, но старецът го спираше с треперещ глас: — Синко, недей! Не се смразявай заради мен!* Елин Пелин. *Вълчан зле се е смразил с Добревия син.* Йовков. *Децата на покойната ѝ дъщеря не се погаждаха. Те се изпокараха и се смразиха при подялбата на имота.* Г. Караславов.

смразя̀ване *ср. Отгл. същ. от* смразявам[1], смразявам[2], смразявам се[1] *и от* смразявам се[2].

смрача̀. Вж. смрачавам.

смрача̀ се. Вж. смрачавам се.

смрача̀вам, -аш, *несв.*; **смрача̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Обикн. само 3 *л.* Правя някого или нещо да стане мрачно; помрачавам, замрачавам. *Тъги мои, | черни тъги, | ако бяхте | тъмни мъгли, | смрачавахте | ясно небе, | покривахте | равно поле.* Ц. Церковски. *Нощта беше пълна с хиени | и болка душа ти смрачи.* Смирненски. *Ала не мисъл за коварство бе смрачила царски лоб.* Н. Райнов. 2. *Безл.* Смрачава се. *Късно е, рече той, трябва да вървим. — Наистина, смрачаваше вече.* Г. Райчев. **смрачавам се, смрача се** *страд.* и *сред. Смрачи се лик. В гърди се буря сепна — възпламна гняв пак в стария борец.* Смирненски. *Когато Петър я зърна, потъмня още повече, смрачи се като облак пред буря.* Ц. Церковски.

смрача̀вам се. Само 3 *л. ед.* **смрача̀ва се,** *несв.*; **смрачѝ се,** *мин. св.* смрачѝ се, *св., сред., безл.* Става мрачно, тъмно; стъмнява се, мръква се. *Смрачи се като по вечеря, сви студ.* Йовков. *Смрачава се. Бледнеят небесата, | прохладна нощ замества знойний ден.* К. Христов. *Бавно и неусетно започна да се смрачава, по дълбокото и чисто небе пламваха и се рояха хиляди звезди.* Г. Караславов.

смрача̀ване *ср. Отгл. същ. от* смрачавам *и от* смрачавам се. *Започна да позакъснява, да се връща на смрачаване.* Г. Караславов.

смрѝка *ж.* 1. Вечнозелен нисък иглолистен планински храст с полегнало стъбло. Juniperus communis depressa. *На редки места ниски храсталаци от пълзяща смрика правеха тъмни петна по бледозелената голина.* Вазов. 2. *Диал.* Хвойна.

смрѝков, -а, -о. *Прил. от* смрика. *Смрикови храсти. Смрикови клони.*

смръ̀звам, -аш, *несв.*; **смръ̀зна,** -еш, *мин. св.* смръзна̀х, *св.* Смръзвам се. *Викенти смръзна като вкаменял; | в бележника не беше предвидял | в подобен случай как да се постъпи.* Ем. п. Димитров. || *Обр. В очите му болка е смръзнала | и ужас и яростна стръв.* Смирненски.

смръ̀звам се, -аш се, *несв.*; **смръ̀зна се,** -еш се, *мин. св.* смръзна̀х се, *св., сред.* 1. Втвърдявам се от студ; замръзвам. *Водата в езерото се е смръзнала.* 2. Изстивам, измръзвам. *Духаше силен вятър и се смръзнахме.* 3. *Прен.* От силна уплаха или ужас оставам неподвижен на мястото си; вцепенявам се, втрещявам се. *Беше се смръзнала от уплаха, тя не можеше да проговори нито дума повече.* Г. Райчев. *Войниците се смръзнаха, мълчаха и не смееха да се погледнат.* Ив. Хаджимарчев.

смръ̀зване *ср. Отгл. същ. от* смръзвам *и от* смръзвам се.

смръ̀зна. Вж. смръзвам.

смръ̀зна се. Вж. смръзвам се.

смръ̀квам[1], -аш, *несв.*; **смръ̀кна,** -еш, *мин. св.* смръкна̀х, *прич. мин. страд.* смръкнат, *св.* Смъркам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Пое павурчето, разклати го до ухото си и продължително смръкна от ракийката.* Елин Пелин. *Турчинът се изкашля..., извади кутия емфие, смръкна няколко пъти.* К. Петканов. **смръквам се, смръкна се** *страд.*

смръ̀квам[2], -аш, *несв.*, **смръ̀кна,** -еш, *мин. св.* смръкна̀х, *св. Рядко.* 1. Помрачавам, замрачавам. *Никаква неволя не можа да смръкне ведрите му големи очи, ни от устни му да пропъди веселия гласен смях.* П. Ю. Тодоров. 2. Помрачавам се, замрачавам се *Що ми са очи смръкнали, | ... | дали ги змия изпила, | или ги Богдан помами, | след себе Богдан понесе?* Ц. Церковски.

смръ̀квам се. Само 3 *л. ед.* **смръ̀ква се,** *несв.*; **смръ̀кне се,** *мин. св.* смръкна̀ се, *св., сред., безл.* Смрачава се, стъмнява се, мръква се. *Смръкне се и месечината засвети.* Каравелов. *Турските села запустяват..., щом се смръкне.* Вазов. *Още не е захванало да се смръква, а друмът запустял.* П. Ю. Тодоров.

смръ̀кване *ср. Отгл. същ. от* смръквам[1], смръквам[2] *и от* смръквам се. *Слънцето клонеше да зайде, а портите щяха да се затворят на смръкване за цялата нощ.* Ст. Загорчинов.

смръ̀кна. Вж. смръквам[1] *и* смръквам[2].

смръ̀кна се. Вж. смръквам се.

смръ̀щвам, -аш, *несв.*; **смръ̀щя,** -иш, *мин. св.* смръщѝх, *св.* Намръщвам. *Той извръща рязко глава и смръщва черните си вежди.* Ст. Ц. Даскалов.

смръ̀щвам се, -аш се, *несв.*; **смръ̀щя се,** -иш се, *мин. св.* смръщѝх се, *св., сред.* Намръщвам се. *Младото му хубаво лице се смръщи обидено, сърдито и засрамено.* Елин Пелин. *Борис се смръщи от лека досада.* Г. Караславов.

смръ̀щване *ср. Отгл. същ. от* смръщвам *и от* смръщвам се.

смръ̀щен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* смръщя. 2. Като *прил.* Намръщен, навъсен. *Спокойното й по-напред лице изведнъж се промени, стана смръщено.* Влайков. *Мъгливите, смръщени мартенски дни като че ли няма да свършат никога.* Н. Фурнаджиев.

смръ̀щено. *Нареч. от* смръщен. *Окръжният секретар го гледаше смръщено, но лицето му постепенно се разведри.* А. Гуляшки.

смръ̀щя. Вж. смръщвам.

смръ̀щя се. Вж. смръщвам се.

сму̀гъл, -гла, -гло, *мн.* -гли, *прил.* (рус.). *Книж.* Мургав. *По смуглите им лица и острите черни възи, които падаха надолу, личеше, че са кумани.* Ст. Загорчинов.

смука̀лка *ж.* Смукало. *Тая мухи... смучеха старателно със своите смукалки от сока.* Мих. Георгиев.

смука̀ло, *мн.* смука̀ла̀, *ср.* 1. Тръбичка или уред за смукане на течност. *Трима цигани носеха три големи тенекиени съдове с леден шербет и по едно смукало за шербета.* Цани Гинчев. *Смукалото на бъкела свиреше като върбова пищялка.* А. Каралийчев. 2. Обикн. *мн.* Органи у някои животни като насекоми и под., с които те смучат сокове, за да се хранят. *Смукало на муха. Смукала на октопод.*

сму̀кане *ср. Отгл. същ. от* смуча *и от* смуча се. *След като нахранеше своето дете, даваха й да кърми и други деца... Но ето че от хищното смукане зърната на гърдите й се издраниха до кръв.* Г. Райчев.

смукател, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Уред за механическо изтегляне на течност, въздух и под. *Опразването на шлеповете вървеше бързо. Автоматите работеха без прекъсване, брезентовите смукатели лесно се местеха от хамбар на хамбар.* П. Спасов. *Работниците при помпите прехвърляха големи смукатели и отбиваха водата.* Веч. новини, 1953 г.

смукателен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е предназначен за смукане. *Смукателна тръба. Смукателен орган. Смукателно коренче.*

смукач *м.* 1. *Разг. Пренебр.* Пияница. *Абе, песоглавци, да пием и за царя. — Хей, смукачо, пар Костадин умря.* Вазов. 2. *Прен. Презрит.* Експлоататор, кожодер. *Борба трябва, другари, борба с тия търтеи, с тия смукачи на пот.* П. Спасов.

смуквам, -аш, *несв.*; **смукна**, -еш, *мин. св.* **смукнах**, *прич. мин. страд.* смукнат, *св.* Смуча веднъж или няколко пъти по веднъж. *Ходжата едвам мръдваше ръка към чело и дълбоко смукваше от чубука.* Д. Немиров. *Той запали цигара, смукна веднъж и я хвърли.* К. Константинов. **смуквам се, смукна се** *страд.*

смукване *ср. Отгл. същ. от* смуквам *и от* смуквам се. *При всяко смукване на цигарата огнено кръгче блясkаше върху лицето му.* Г. Караславов.

смукна. Вж. с м у к в а м.

смут, смутът, смута, *мн.* смутове, смута (сл. ч.), *м.* 1. Объркване, суетене всред множество, предизвикано от нещо неочаквано, внезапно и тревожно. *Преди да влязат в крайните улици, от градините припукаха няколко пушки срещу тях. Настъпи смут.* К. Петканов. *Всявам смут. Внасям смут.* 2. *Прен.* Душевно колебание, свързано със загуба на самообладание; несигурност, объркaност, смущение. *В главата му беше още бъркотия и смут.* Вазов. *Аз знаех — радост ме зове, | и пак и слаб, и ням стоях, | с вковани мисли и език | от тъмен смут, неволен страх.* Дебелянов. *Душевен смут.* 3. Бунт, размирица, метеж. *Държавата, разтърсвана от постоянни смутове,... се намираше в периода на осиромашаване и вехнене.* Вазов. *Опозиционерите тръгват по пътя на провокациите,... на предизвикване смут и безредици в страната.* Г. Димитров. *Политически смутове.*

смутен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. За време — през който има обществени смутове; размирен, бунтовен, метежен. *Обичах те* (Българио) *във твойте смутни дни | и в трусовете страшни, що изпати.* Вазов. *Смутно време... Народът се тревожи, не ще да трае повече.* Дим. Талев. *Години изминали | и смутни били.* Вапцаров. 2. *Книж.* Безпокоен, тревожен. *Откъм другите села долитаха смутни слухове..., властта арестувала, биела и някои, като не можели да търпят повече, хващали балкана.* Ст. Ц. Даскалов. *Настъпи познатата смутна тишина преди бомбардировката, когато и сърцето сякаш забавя ударите си в очакване на трясъците.* П. Славински.

смутèн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* смутя. 2. Като *прил.* а) Който се намира в състояние на смущение; разтревожен. *Той губеше самоувереност и се чувствуваше смутен в дамско общество.* Вазов. *Елка застана настрана смутена, изненадана и бледа от вълнение.* Елин Пелин. б) Който изразява смущение; безпокоен, тревожен. *Тя се усмихна при спомена за техните смутени, смешно отчаяни лица.* Вазов. *Той каза това и веднага си спомни смутения глас на Лазар Тонкин.* А. Гуляшки.

смутèно. *Нареч. от* смутен. *Селянинът разправя, поти се, върти калпака в ръце и смутено поглежда наоколо.* М. Кремен.

смутèност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* смутен.

смутител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което предизвиква смут. *Смутители на мирния митинг бяха хората, които правителството храни и покровителствува.* Ал. Константинов. *Смутих душа ти тиха — смутител безразсъден.* Ц. Церковски.

смутителка *ж.* Жена смутител.

смутно. *Нареч. от* смутен. *Ако наистина е било смутно в Преспа с мене и сега там е спокойно без мене, все ще се намери и някой мой сънародник да потвърди това.* Дим. Талев. *Там смутно се очертаваха линиите на бърдата и височините в тъмното, засипано със звезди небе.* Вазов.

смутня *ж. Нар.* Смут. *Викове, скърцане..., щуране на войници, смутня невъобразима!* Вазов.

смутя. Вж. с м у щ а в а м *и* с м у т я в а м.

смутя се. Вж. с м у щ а в а м с е *и* с м у т я в а м с е.

смутявам, -аш, *несв.*; **смутя**, -йш, *мин. св.* -йх, *св. Рядко.* Смущавам. *У дома си той не желаеше да смутяват размишленията му подобни ненужни впечатления.* Вазов. *Той чака, бди... Невнятен тътен веч | смутява тъмнотите в ширний край; | предвестие зловещо от далеч, | че буря страшна ще се разиграй.* Д. Полянов.

смутявам се, -аш се, *несв.*; **смутя се**, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред. Рядко.* Смущавам се. *Чиновникът се смутява.* Вазов.

смутяване *ср. Отгл. същ. от* смутявам *и от* смутявам се.

смуча, -еш, *мин. св.* смуках, *несв.* 1. Поемам в устата си течност, сок, като ги изтеглям от нещо с плътно долепени устни или с тръбичка. *Детето захапваше гръдта ѝ, смучеше лакомо като мъничък ненаситен звяр.* Г. Райчев. *Тя гледаше към дъното на бара. Там, на една маса, смучейки цитронада, седеше жената, която ѝ беше отнела Борис.* Дим. Димов. *Смуча лимон.* 2. Постепенно поглъщам нещо, което държа в устата си и го разтварям със слюнката и езика си. *Смуча сладолед. Смуча бонбони. Смуча коричка хляб.* || Държа в устата си нещо, което трия с език и го навлажнявам с образуваната слюнка. *То си смучеше пръстенцето с уста... и ме гледаше засрамено.* Влайков. *Смуча биберон.* 3. Само 3 л. Поемам нещо течно в своя организъм със съответни органи. *Пчелата... смуче само от онези цветя, от които ѝ трябва сок за своя мед.* П. П. Славейков. *Така наредени тия мухи... смучеха старателно със своите смукалки от сока.* Мих. Георгиев. *Пиявиците смучат кръв. Растенията смучат хранителни сокове от почвата с корените си.* 4. Изтеглям из нещо течност, въздух, газ, дим, прах и под. *Беят е намръщен, мълчи и замислено смуче чибука си.* Йовков. *Мъжете смучеха нервно цигари.* Дим. Димов. *Дочуваше да пъплят моторите, да смучат вода от*

язовира. Кр. Григоров. **5.** *Прен. Разг.* Пия жадно, много. *Като се върнахме в село, момчетата се втурнаха към чешмата и почнаха да смучат като биволи.* А. Каралийчев. || Пиянствувам. *На първо място е записан в списъка на пияниците. В Камен бряг не му дават ракия, затуй ходи да смуче в Каварна.* А. Каралийчев. **6.** *Прен. Разг.* Експлоатирам безмилостно чужд труд или блага. *Смок е засмукал живот народен, / смучат го наши и чужди гости!* Ботев. *Ний знаем — мамеха ви, алчни чужденци, / горите ни, полята ни богати — / и впихте се, и смучехте страната ни.* Вес. Георгиев. **смуча се** *страд.* □ **Смуча като смок** (разг.) — пия много, пиянствувам. **Смуча някому кръвта (потта)** — измъчвам някого, експлоатирам някого, живея като паразит на нечий гръб. *Нас ни заблуждават разни банкери, кожодери и продажници и ни смучат кръвчицата.* К. Петканов. *Сиромах човек си, а се водиш с тия, дето смучат потта на сиромашта.* М. Марчевски.

смуша. Вж. смушвам.

смуша се. Вж. смушвам се.

смушвам, -аш, *несв.*; **смуша,** -иш, *мин. св.* смуших, *св.* Смушквам. *Мирчо смуши своя кон и препусна напред.* К. Петканов. *Магаренцето сплиташе тънките си крака и, когато Тоньо го смушваше по кълката,... то поизбързваше за минута.* Г. Караславов. **смушвам се, смуша се** *страд.*

смушвам се, -аш се, *несв.*; **смуша се,** -иш се, *мин. св.* смуших се, *св., сред.* Мушвам се някъде, за да се скрия.

смушване *ср. Отгл. същ. от* смушвам *и от* смушвам се.

смушкам. Вж. смушквам.

смушквам, -аш, *несв.*; **смушкам,** -аш, *св.* Мушкам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Той не преставаше да смушква коня си и да препуска към Ловеч.* Ст. Дичев. *Борко се раздвижи, готов да се обади, но партизанинът го смушка и той засрамено се отдръпна.* М. Марчевски. **смушквам се, смушкам се** *страд.* и *взаим. Учителят се зададе и децата се смушкаха.*

смущавам, -аш, *несв.*; **смутя,** -йш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Предизвиквам у някого смут, безпокойство; обезпокоявам, тревожа. *Изглеждаш много неспокойна, / какво те толкова смущава?* М. Петканова. *Тя не искаше да смущава мъжа си със своите лични скърби и болки.* Дим. Талев. *Много неща имаше, които го озадачаваха, които го смущаваха и плашеха.* Ст. Дичев. || Правя някого да загуби самообладание, да не знае какво да прави; обърквам, заплитам. *Реши да го смути с някой заплетен въпрос.* Вазов *Ти ме смути, не знам що да ти отговоря.* Дим. Талев. *Неговите думи съвсем смутиха зачервената Дана. Тя се закашля, изпусна чашата, която слагаше пред Левски.* Ст. Дичев. **2.** Развалям нормалното състояние на нещо; нарушавам. *С копнежи нови, непознати / в гърди покоя ми смути.* Вазов. *Една неприятност смути за малко веселието.* Йовков. *Не сбъднаха се светлите мечти / ..., / но мъка вярата ми не смути / в доброто земно, в правдата светà.* Н. Ракитин. **3.** Представям спънка, неудобство за някого или за нещо; затруднявам, преча, безпокоя. *Тая силна светлина и обилие смущават, ослепяват слаби очи.* П. П. Славейков. *Марин трябва да работи, а децата все пак смущават — тичат, тропат.* О. Василев. *През тия години враговете на републиката... по всички начини се мъчеха да смутят свободния и щастлив живот.* П. Вежинов. **смущавам се, смутя се** *страд.*

смущавам се, -аш се, *несв.*; **смутя се,** -йш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Изпадам в смущение; обърквам се, развълнувам се, разтревожвам се. *Какви са тия работи, Варлааме? Ти се смути: едно те питат, друго отговаряш.* Вазов. *Нонин се смути от това внезапно посещение и не знаеше какво да прави.* Елин Пелин. *Щом я зърна, Тъкачев се смути и се поспря за малко. Станка долови това смущение.* Г. Караславов. || Изпитвам смущение. *Той се смущава при непознати хора.*

смущаване *ср. Отгл. същ. от* смущавам *и от* смущавам се. *Генко се смути, защото смущаването беше неговото нормално състояние.* Вазов.

смущение, *мн.* -я, *ср.* **1.** Само *ед.* Душевен смут, загубване на самообладание; стеснение, безпокойство, объркване. *Тя подаде кафето... и в смущението си го разля.* Йовков. *Той бе навел глава да скрие сълзите си, голямото си смущение... Непреодолимо стеснение и свенливост сковаваше езика му.* Дим. Талев. *Правителственият депутат... се забърка. По лицето му се изписа учудване, примесено със смущение и плахост.* Дим. Ангелов. *Обзема ме смущение.* **2.** Объркване, суматоха, паника. *Не викай така, Симо, че може да те чуе някой и тогава думите ти бог знае какво смущение ще направят.* В. Друмев. *Подир първото смайване и смущение нашата войска се съвзе и даде юнашки отпор на сърбите.* Вазов. *В залата настана ропот и смущение.* Смирненски. || Нарушение в правилния ход, в действието на нещо; пречка. *От наша страна ... никога не е имало никакви смущения, ние ... винаги сме били мирни граждани и верни поданици на падишаха.* Дим. Талев. *Поради жегата, пиянството и кръвоносните смущения, които бяха настъпили в мозъка му, главите на хората му се виждаха двойни и даже четворни.* Дим. Димов.

смъдвам. Само 3 *л.* **смъдва ме,** *несв.*; **смъдне ме,** *мин. св.* смъдна ме, *св.* Жегва ме, бодва ме, парва ме. *Ще те изпсува тъй, че в бъбрека ще те смъдне.* Ал. Константинов. *Ще трябва да видя как учиш децата... — Заповядай, заповядай! — нещо ме смъдваше в сърцето, но си давах вид, че съм спокоен.* Кр. Григоров.

смъдване *ср. Отгл. същ. от* смъдвам.

смъдене *ср. Отгл. същ. от* смъдя.

смъдне. Вж. смъдвам.

смъдя. Само 3 *л.* **смъди,** *мин. св.* смъдя, *прич. мин. действ.* смъдял, -а, -о, *мн.* смъдели, *несв.* Обикн. с местоим. ме, те, го и пр. Причинявам особено парлив и неприятен сърбеж, обикн. за рана, лигава ципа и др. *Бяха две обгаряния на лявата ръка и на левия крак, които ме смъдяха така непоносимо, че ме обхващаше безумното желание... да разчеша до кръв раните си.* П. Вежинов. *Потта ... се стичаше по челото му и по дълбоките странични бръчки стигаше до очите, смъдеше го и замрежваше погледа му.* Г. Караславов. *Смъдят ме очите.*

смъквам, -аш, *несв.*; **смъкна,** -еш, *мин. св.* смъкнах, *прич. мин. страд.* смъкнат, *св.* **1.** Сва-

[illegible] с мъкнене, с дърпане; свличам, снемам. *До[illegible] замеси хляба, изми ръце и смъкна гривните на китките си.* К. Петканов. *Те намират големи, стари, корубести дървета, смъкват ги долу при обектите.* Г. Караславов. || Свалям, снемам. *Посегна и Нейчо плахо да дигне ръка, ала изведнъж я смъкна.* А. Каралийчев. *Бяха му смъкнали вече военната униформа и го обличаха в обикновената селска носия.* К. Ламбрев. *Казвам ти: ние ще смъкнем татарското иго.* Вазов. *Юнашки смъкнали вековния ярем, | ний нашто никому днес няма да дадем!* К. Христов. *Смъквам от власт.* **2.** *Прен. Разг.* Придобивам, спечелвам по нечестен начин; открадвам, отмъквам, задигам. *Колкото пари смъкнем от гърба на немците, всичките за фишеци ще ги харчим.* Ал. Константинов. *Смъкнал сума злато от Беломорието, купуваше сега ниви.* Г. Караславов. *Защо не са честни? Все гледат да смъкнат някоя петолевка.* О. Василев. **3.** *Прен. Разг.* За болест, страдание и под. — причинявам отслабване, измършавяване. *Тоя грип ме смъкна много.* **смъквам се, смъкна се** *страд.* □ **Смъквам кожата (на някого или на нещо)** (разг.) — а) Одирам. *Той извади къс ловджийски нож и се залови да смъкне скъпата кожа на зверчето.* Ем. Станев. б) Безмилостно ограбвам. *Чорбаджията търси да смъкне кожата на някой сиромах.* Г. Караславов. в) Наказвам някого строго, сурово. *Ще го науча аз него, като му смъкна кожата това лято! — закани се той.* Г. Караславов. **Смъквам маската (някому)** — разкривам истинския образ (на някого). **Смъквам ризата от гърба (на някого)** (разг.) — безмилостно ограбвам. *Той, да има колай, ризата от гърба ти ще смъкне.* Г. Караславов.

смъквам се, -аш се, *несв.*; **смъкна се,** -еш се, *мин. св.* смъкнàх се, *св., сред.* **1.** Спускам се надолу; слизам. *Противоп.* изкачвам се. *Те се смъкнаха по стръмнината на урвата.* Вазов. *Пол припкаше из стаите, смъкваше се в зимника.* Смирненски. *Изкачваха стръмнини, смъкваха се в долища, газеха мочури.* Ив. Хаджимарчев. **2.** Спускам се на земята, слизам от нещо, дето съм се качил. *Като се смъкнал от коня си, заставил и Грозева ... да слезе и седнали под клоните на един бряст край пътя.* Вазов. *Скоро слизай или сега ще те гръмна! Хайде, веднага! — Бай Никола се смъкна бързо от дървото.* М. Марчевски. *Тогава се смъкна от дъба и се спусна към реката.* Ем. Станев. **3.** Свличам се, падам. *Поправи тук-таме и плета, дето беше се смъкнал.* Йовков. *Олюлявам се почти в безсъзнание, увисвам на раменете на другарите и се смъквам на земята.* Л. Стоянов. *Кърпата ѝ беше се смъкнала от главата.* Г. Райчев. **4.** *Прен. Разг.* Отслабвам, измършавявам. *И вглеждам се в болното момиче ... Колко се е смъкнало, горкичкото!* Влайков. *Лицето му съвсем се смъкна.* Ст. Загорчинов. *Кобилата я не бива ... Не яде, все трепере, па смъкнала се, изтъняла като хрътка.* Н. п. Филипов.

смъкване *ср. Отгл. същ. от* смъквам *и от* смъквам се. *Смъкването по урвата трая около половина час.* Вазов.

смъкна. Вж. смъквам.

смъкна се. Вж. смъквам се.

смълча. Вж. смълчавам.

смълча се. Вж. смълчавам се.

смълчавам, -аш, *несв.*; **смълчà,** -йш, *мин. св.* -àх, *св. Рядко.* **1.** Накарвам някого или нещо да мълчи. *Харитина върви запъхтяна сред високата трева, събужда малките жълти пеперудки, подплашва скакалците, смълчава песента на жетварите и те сгъват твърдите си криле.* А. Каменова. *Събуждам се и тъкмо аз да викна — | смълча ме с шепа старец непознат.* Н. Марангозов. **2.** Смълчавам се. *На дясно отстранени | се музикантите на някъде прибраха | и тъпан, и тръби, и барабан смълчаха.* П. П. Славейков. **3.** Премълчавам, замълчавам. *И двамата се загледаха втренчено в очите и погледите им също като снощи си казаха мълком онова, което устата смълчаха.* Ц. Церковски.

смълчавам се, -аш се, *несв.*; **смълчà се,** -йш се, *мин. св.* -àх се, *св., сред.* Преставам да говоря, да издавам глас, звук; млъквам, утихвам. *Всичко утихва и се смълчава в някакво покорно и тихо очакване.* Йовков. *Скоро в мрака някъде екна песен, счу се кръшен momински смях и всичко пак се смълча.* Ц. Церковски.

смълчаване *ср. Отгл. същ. от* смълчавам *и от* смълчавам се. *В настъпилото смълчаване чу се гласът на Пъшков.* Ст. Дичев.

смълчàн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* смълча. **2.** Като *прил.* Който мълчи, който не издава глас, звук; тих. *Заглъхна отново всякакъв шум над смълчаното, запустяло поле.* Дим. Талев. *Чучулиги чуруликат в смълчаните жита.* А. Каралийчев.

смълчано. *Нареч. от* смълчан. *В къщи не се чуваше никакъв шум, никакъв говор, беше тъмно, смълчано и глухо.* Г. Караславов.

смълчаност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* смълчан. *Горският дом потъна в тишина. След шумното лято смълчаността наоколо изглеждаше неприятна и тежка.* Ем. Станев.

смъмря. Вж. смъмрям.

смъмрям, -яш, *несв.*; **смъмря,** -еш, *мин. св.* смъмрàх, *св.* Мъмря, укорявам някого за нещо. *Опитаха се някои тъй, както пред другите учители, да ѝ поднасят цветенца, подаръци, но тя така сериозно ги смъмра, че навярно още помнят.* Елин Пелин. *Митко отначало изстреля цяла пачка и сложи втора в пистолета си, но Гърбушката го смъмра и сега той лежеше в канавката.* М. Марчевски. **смъмрям се, смъмря се** *страд.*

смъмряне *ср. Отгл. същ. от* смъмрям *и от* смъмрям се.

смънкам. Вж. смънквам.

смънквам, -аш, *несв.*; **смънкам,** -аш, *св.* Казвам, изговарям с мънкане. *Помъчи се да отговори и неясно смънка нещо.* Йовков. *Не можа ли да го намериш? — Не можах ... — смънквам все тъй гузно.* Влайков. **смънквам се, смънкам се** *страд.*

смънкване *ср. Отгл. същ. от* смънквам *и от* смънквам се.

смърдèж *м.* Смърдене, смрад, воня.

смърдèне *ср. Отгл. същ. от* смърдя.

смърдя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* смърдя̀л, -а, -о, *мн.* смърдèли, *несв.* Издавам смрад, воня. *Тор мръсен смърди сред трънливо дворище.* Вазов. *Смърди като пор.*

смъркам, -аш, *несв.* **1.** Поемам течност или прах през носа си. *Търговците седяха наоколо, удобно разположени върху бали сено, като пушеха тютюн, смъркаха емфие и приказваха цинизми.* Г. Белев. **2.** *Рядко.* Вдишвам шумно през носа си при плач, хленчене; подсмърчам. *Тоя свят проклет е ... — казваше селянката, като смъркаше.* Вазов. **3.** *Разг.* Пия шумно; сърбам. *И като смъркаше честичко от шишенцето, усмихваше се на някаква хубава мисъл.* Елин Пелин. **смъркам се** *страд.*

смъркане *ср. Отгл. същ. от* смъркам *и от* смъркам се.

смъркач *м. Разг.* Пияница. *Стига вече, стига вече, стига вече, отговорили няколко души от по-първите смъркачи.* Каравелов.

смърлуша се. Вж. смърлушвам се.

смърлушвам се, -аш се, *несв.*; **смърлуша се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред.* Омърлушвам се. *Милкана трепна като пробудена от сън и бързо пролази в колибата, легна и се смърлуши на леглото, увита презглава с бащина си ямурлук.* Ц. Церковски. *Но ето изневиделица гузно затихва наоколо, смърлушиха се турци и българи.* П. Ю. Тодоров.

смърлушване *ср. Отгл. същ. от* смърлушвам се.

смърся. Вж. смърсявам.

смърся се. Вж. смърсявям се.

смърсявам, -аш, *несв.*; **смърся,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Рядко.* Омърсявам. *Кръв и жертви не смърсиха | ваште бистрите потоци.* Вазов. **смърсявам се, смърся се** *възвр.* и *страд.*

смърсявам се, -аш се, *несв.*; **смърся се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред. Нар.* Ям, хапвам от нещо за първи път в малко количество. *Аз ще ти се изповядам, още не съм се смърсявал с череши тая година.* Цани Гинчев. *Аз довечера ще пратя жената да й напълниш една делва с петмез, а ако ти се откъсне от сърце, отрежи и от саздърмата, колкото да се смърсим.* Чудомир.

смърсяване *ср. Отгл. същ. от* смърсявам *и от* смърсявам се.

смърт, смъртта, *мн.* (рядко) смърти, *ж.* **1.** Свършване на живота; умиране. *Ела ме, майко, прегърни | и в красно чело целуни — | красно с две думи заветни: | свобода и смърт юнашка!* Ботев. *За сърцата, що се любят, и смъртта не е раздяла!* П. П. Славейков. *След смъртта на свекървата младата булка остана беззащитна.* Елин Пелин. *Внезапна смърт. Естествена смърт. Преждевременна смърт.* **2.** Според народните вярвания — призрак, обикн. скелет с коса в ръце, който убива и взема душата на човека. *И изтръпнах цял от страх, | като смислих на колко души дните | пресякла е смъртта с един замах.* Величков. *Безшумно броди призрак на смъртта.* Яворов. **3.** *Диал.* Погребение. *А случеше ли се да прекарат мъртвец покрай тях ..., тя бягаше по градината, докато минеше смъртта.* И. Волен. ◻ **Борба на живот или на смърт** — крайно ожесточена борба. **Бяла смърт** — смърт от замръзване в сняг. **Въпрос на живот и смърт** — въпрос от извънредно важно, решаващо значение. **Гладна смърт** — смърт, причинена от глад. **На живот и на смърт** — до край, за винаги. *С него сме свързани на живот и смърт.* **Смърт ми е** (нар.) — много противно, омразно ми е. *Като излязоха вън пред прага, тя се спря, че беше й смърт да нагази в снега.* И. Волен.

смъртен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* **1.** Чието съществуване завършва със смърт. *Борис ... тъгуваше за себе си, за всички други люде, че бяха смъртни.* Дим. Талев. *Нявга за Троя велика смъртните хора отвредом | казваха, че е богата с мед и злато ковано.* Ас. Разцветников (превод). **2.** Който причинява смърт; смъртоносен. *Смъртна рана. Смъртен удар.* ‖ Който заплашва със смърт. *Мария изтича на двора, развика се на децата да се приберат, сякаш ги заплашваше смъртна опасност.* К. Петканов. **3.** Който е свързан със смърт, с умиране. *Кога сети последния си час и смъртна хладина полази костеливите й ръце, домиляха й пак земни теглила.* П. Ю. Тодоров. *Той вдигна глава и мътните му, угаснали очи ме поглеждат с далечен, смъртен блясък.* Л. Стоянов. **4.** *Прен.* Най-страшен, най-опасен. *Тия хора са смъртни врагове, карат се и се преследват от години.* Йовков. *Фашизмът е смъртен враг на човечеството.* ‖ *Прен.* Който достига до краен предел. *Той проявяваше към него не предишната смъртна вражда.* Йовков. **5.** Като *същ. м.* **смъртен** — човек. *Изкуството е дар връховен, | то сила крие всемогъща, | в живота лей наслада скъпа, | в безсмъртен смъртния превръща.* Вазов. ◻ **На смъртно легло съм** — в агония съм, умирам. **Смъртен акт** — документ, с който се удостоверява смъртта на някого. **Смъртен грях** — тежко и непростимо прегрешение. **Смъртен одър** — легло, на което е поставен мъртвец. **Смъртен скок** (книж.) — много опасен акробатически скок; салтомортале. **Смъртен час** — времето, когато някой умира. **Смъртна присъда** — присъда, която предвижда смъртно наказание. **Смъртно наказание** — умъртвяване по силата на присъда.

смъртник, *мн.* -ци, *м.* Умрял, но още непогребан човек; мъртвец. *Трябваше да бърза в едно близко селце ... за опелото на един смъртник.* Вазов. *Ръцете ми са изсъхнали като на смъртник.* Л. Стоянов.

смъртница *ж.* Умряла, но още непогребана жена. *В двора влезе Гана Пинтова, бледа и суха като смъртница.* Г. Караславов.

смъртно. *Нареч. от* смъртен. *Конят му, макар и смъртно ранен, можал е да тича още някое време и изведнъж грохва и се поваля на самата позиция.* Йовков. *Обичайте горещо и беззаветно своя народ и своята страна, презирайте смъртно фашистите.* Г. Димитров.

смъртнобледа, -а, -о, *прил.* Смъртнобледен. *Страните му бяха обтегнати като от голяма уплаха и рядка брада ограждаше смъртнобледото му лице.* Йовков.

смъртнобледен, -дна, -дна, *мн.* -дни, *прил.* Бледен като смъртник. *Един месец преди смъртта му, когато го посетих, той ме уплаши със своя смъртнобледен и сух вид.* Вазов.

смъртност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Брой на умиранията в определено време, място, при определена възраст, професия, болест и др. *Детска смъртност. Смъртност от туберкулоза. Смъртност по говедата.*

смъртоносен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който причинява смърт. *Смъртоносна епидемия. Смъртоносна рана. Смъртоносно оръжие.*

смъртоно̀сно. *Нареч.* от смъртоносен. *Куршумът беше го пронизал смъртоносно.* Вазов.

смърч, смърчът, смъ̀рча, *мн.* смъ̀рчове, смъ̀рча (сл. ч.), *м.* **1.** Високопланинско иглолистно дърво от рода на елата, с увиснали шишарки. Picea excelsa. *Още по-много радва взора величественият смърч, царят на иглолистните великани.* Вазов. **2.** Смрика.

смъ̀рчов, -а, -о. *Прил. от* смърч. *Смърчови гори.*

смъ̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Неясен, мъглив, неопределен. *Над града се разстилаха сиви пари, вдигнати от реката, и през тях едва се мяркаха смътните очертания на скалите.* Г. Райчев. *Съмваше... Смътни утренни шумове идеха откъм уличките.* К. Константинов. *Слух смътен най-подир долита: | Младен ранен бил.* Вазов. *Гроздан е готов да извика от болка, души го някакъв смътен и непонятен страх.* Йовков.

смъ̀тно. *Нареч. от* смътен; неясно, неопределено, мъгляво. *Опушеният фенер... смътно осветява лицето му.* Л. Стоянов. *Димка после смътно си спомняше отделните случки.* Я. Страшимиров.

смя̀на, *мн.* смѐни, *ж.* **1.** Даване нещо и получаване срещу него друго, обикн. равностойно; замяна. *Той мислеше да поиска от брата си смяна с друга нива, но нямаше такава хубава, на такова място.* Елин Пелин. *Смяна на жилище.* **2.** Заместване на лице или група лица с други. *Смяна на правителство. Смяна на ръководство.* **3.** Група лица, работници, войници и др., които заместват други след изтичане на определено време. *По шосето забуча автомобил, после сирените на двете дъскорезници остро изпищяха, призовавайки нова смяна работници.* Ем. Станев. *Първа смяна летовници.* ‖ Лице, което продължава работата на друго след изтичането на определено време. *Трета смяна часови пред позицията тази нощ беше Петранов.* Йовков. **4.** Определено работно време, след изтичането на което едни работници заместват други. *От дълги години бях касиер в едно голямо банково заведение. Бяхме трима души, работехме на три смени.* Г. Райчев. **5.** *Поет.* Ново поколение. *Бодра смяна.* **6.** Комплект от бельо, който се сменя. *Две смени чаршафи.* ☐ **На смени** — един след друг.

смя̀там, -аш, *несв.*; **смѐтна,** -еш, *мин. св.* смѐтнах, *прич. мин. страд.* смѐтнат, *св.* **1.** Върша действия с числа. *Но с цифрите си служеше добре. Смяташе удивително бързо и точно като машина.* Я. Гуляшки. ‖ Правя сметка; изчислявам. *Трябва да съм бил на трийсет години. Сметай сега на колко съм.* Йовков. *Летете — радостни или омразни, | и делници, и празници. Летете — няма да ви смятам, | дни мои на земята.* Багряна. **2.** Мисля, предполагам, допускам. *Осман смяташе, че до границата им остават още пет часа.* Вазов. *Той повече нищо не я запита. Сметна, че това, което си бяха вече казали, е достатъчно.* Ив. Мартинов. *Ние смятахме положението вече за добро. Отбити бяха няколко неприятелски атаки.* Йовков. *Вие за милионер ли ме смятате?* Елин Пелин. ‖ Имам намерение да извърша нещо; възнамерявам, кроя. *Между пътниците започна да се говори, че Сарандовица смятала да го прави зет.* Йовков. **смятам се, сметна се** *възвр.* и *страд.*

смя̀тане, *ср.* **1.** *Отгл. същ. от* смятам *и от* смятам се. **2.** Учебен предмет в началните класове, в който се изучават елементарните действия с числа; аритметика. *Урок по смятане.*

смях, смехъ̀т, смеха̀, *мн.* смеховѐ, *м.* **1.** Гласен израз на радост, веселие. *Неделята, като всеки празник, мина с гайди по хората, със смехове по чешмите.* Йовков. *Буен смях.* **2.** Присмех, подигравка. *Гламав беше Цончо... Служеше за смях и за забавление на децата.* Вазов. *Ще живея добре с него. Няма да скитам от село на село, да ставам за смях и да нямам никога свой дом и спокойствие.* Елин Пелин. *Никой не се залавяше да издирва издълбоко отде е тази промяна у Аго, а гледаха по-скоро да си правят смях с него.* Йовков. **3.** Нещо, което предизвиква радост, веселие; смехория, шега. *Да вземе ли да дигне някой стол със зъби и да направи смях на жените?* Йовков. ☐ **Вземам на смях някого** — подигравам се с някого. **Заливам се от (със) смях** — смея се силно и неудържимо. *По-смелите девойки се шегуваха с ергените, подзимаха ги лукаво и се заливаха с весел смях.* Вазов. **Издува ме смях** (разг.) — идва ми да се смея. **Изпокапваме от смях** (разг.) — смеем се много, до премаляване. **На смях** — не сериозно, не наистина, на шега. **Пада смях** — има много шеги, веселие. *Никъде не пада толкова смях, колкото на воденица и в селска ковачница.* Н. п. Филипов. **Умирам от смях** — смея се много.

снабдѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което се грижи за снабдяване на предприятие и др. с всичко необходимо; доставчик.

снабдѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е предназначен за снабдяване. *Снабдителна бележка. Снабдителен отдел.*

снабдѝтелка *ж.* Жена снабдител.

снабдя̀. Вж. снабдявам.

снабдя̀вам, -аш, *несв.*; **снабдя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Доставям предмети, материали за задоволяване на някакви нужди; набавям. *През време на войнишката му служба неговите познайници го снабдяваха с книги и той ги четеше нощем.* П. П. Славейков. *Още войната не беше завършена, когато съветското правителство почна да снабдява България с ценни материали, необходими за възстановяване на нашето стопанство.* Г. Димитров. *Снабдявам с въглища. Снабдявам с билети за мач.* **снабдявам се, снабдя се** *страд.* и *сред.*

снабдя̀ване *ср.* *Отгл. същ. от* снабдявам *и от* снабдявам се. *Кондаков беше натоварен да прави поръчката за снабдяване две правителствени учреждения с всичките им потреби и принадлежности.* Вазов. *Те тръгнаха сутринта зад въоръжения български ешелон, който поддържаше снабдяването на гарнизона в Кавала.* Дим. Димов. *Снабдяване на населението с продукти.*

снага̀ *ж.* Човешко тяло; стан. *По снага той не бе пълен, но лицето му беше подпухнало, възчерно, с ниско чело и гъсти вежди.* Я. Страшимиров. *Жена му... влизаше и излизаше, шумейки с копринената, залепена на стройната ѝ снага рокля.* Вазов. *Равните ѝ везани поли се диплеха, очертаваха гъвкавата ѝ снага.* К. Петканов. *Хубостта на Цветана нямаше изказ. Бя-*

ла, румена, черни очи, вити вежди, алени устни, тънка снага, дълги коси — да гледаш, да се не нагледаш. Величков. || *Обр. Пред нас е величествената снага на огромната планина.* Н. Фурнаджиев. *Под един от тия сайвани стоеше покрита с платнище тежката и студена снага на вършачката.* Елин Пелин. *А край Витоша дига гигантска снага | нов завод със запалени пещи отрано.* Мл. Исаев. *Нивите, изтегнали загорели снаги, чакаха първия дъжд да набъбнат като подквасен хляб.* К. Петканов.

снадвам, -аш, *несв.*; **снадя,** -иш, *мин. св.* снадих, *св.* Снаждам. *Аз започвам да рисувам човечета върху картон, изрязвам ги, снадвам с канап ръцете и краката им и ги разигравам.* Д. Немиров. **снадвам се, снадя се** *страд.*

снадване *ср. Отгл. същ. от* снадвам *и от* снадвам се.

снадя. Вж. с н а д в а м *и* с н а ж д а м.

снаждам, -аш, *несв.*; **снадя,** -иш, *мин. св.* снадих, *св.* Правя нещо да стане по-дълго, по-широко, като прибавям към него друго. *Детето е израсло, трябва да му снадиш ръкавите на фланелата.* **снаждам се, снадя се** *страд.*

снаждане *ср. Отгл. същ. от* снаждам *и от* снаждам се.

снажен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* 1. Който е с добре развита и едра снага. *Той беше висок и снажен човек, хубавеляк, с румени страни, с големи очи.* Влайков. *Той е здрав, снажен и червендалест, има внушителна и войнствена фигура.* Йовков. 2. За част от човешко тяло — добре развит. *Той се наричаше Михалко. Изгорял, почернял, с широко лице и с дебел силен врат на снажни рамена.* Вазов.

снажност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Качество на снажен. *Колчем на юг от прозореца погледна — | Витоша там в кръгозора застава: | символ на снажност и мощ всепобедна.* Вазов. *Мащеха ми беше дребна и слаба жена наспроти силата и снажността на баща ми.* П. Р. Славейков.

снайпер *м.* (англ.). 1. *Спец.* Оптически мерник за точна стрелба. 2. Стрелец с оръжие, снабдено с такъв мерник. *Колко пъти се е случвало така с неговите другари! Стоят с часове тук, наблюдават предпазливо и изведнъж . . . надигнат глава . . . и неочаквано изстрелът на спотаения снайпер ги поваля на земята.* Ив. Мартинов.

снайперист *м.* Снайпер (във 2 знач.). *Убийците — вероятно снайперисти — са устроили засада.* Отеч. фронт, 1950 г.

снайперов, -а, -о, *прил.* За оръжие — който е снабден със снайпер (в 1 знач.). *Снайперова пушка.*

снайперски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до снайперист.

снамери. Вж. с н а м и р а м.

снамирам. Само 3 *л.* **снамира,** *несв.*; **снамери,** *мин. св.* снамери, *св. Диал.* За беда, нещастие, смърт — постигам, сполетявам. *И найсетне . . . министър на финансите, каквото година след това го снамери печалната смърт.* П. П. Славейков.

снамиране *ср. Отгл. същ. от* снамирам.

снаряд *м.* (рус.). *Воен.* Метално цилиндрично тяло със заострена предна част, което се изхвърля от оръдие и според предназначението си е напълнено с взривно, запалително или др. вещество; граната. *Там | посред общия смут | сам | като луд | епически смелия | поп | Андрей | с легендарния топ | стреля | снаряд след снаряд.* Гео Милев.

снаряден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* снаряд. *Снарядна запалка. Снарядни парчета.*

снаряжение, *мн.* -я, *ср.* (рус.). Всичко, с което е снабден отделният войник, военна част или армия, освен оръжието и храната; амуниция, екип. *Поручик Манев заповяда грижливо и основно да се почисти оръжието, да се потегне войнишкото снаряжение и всички да се приготвят за поход.* П. Вежинов. *В пълно бойно снаряжение.*

снасям[1], -яш, *несв.*; **снеса,** -еш, *мин. св.* снесох, *прич. мин. действ.* снесъл, -сла, -сло, *мн.* -сли, *св.* За птица, влечуго, насекомо — отделям от организма си яйце. *Бялата кокошка . . . закудкудяка радостно, сетне легна веднага в сламата и снесе едно яйце.* Св. Минков. *Черната кокошка бели яйца снася.* Погов. *Пеперудата снася яйцата си по клоните. Крокодилът снася яйцата си в пясъка.* **снасям се, снеса се** *страд.*

снасям[2], -яш, *несв.*; **снеса,** -еш, *мин. св.* снесох, *прич. мин. действ.* снесъл, -сла, -сло, *мн.* -сли, *св. Диал.* Понасям, изтърпявам. *Само ти, солдатино чудесни, | всичко снесе на плещи си здрави.* Вазов. *Неделко болки не снесе, | Неделко болки не страя.* Ц. Церковски. **снасям се, снеса се** *страд.*

снасяне *ср. Отгл. същ. от* снасям[1], снасям[2] *и от* снасям се.

снаха *ж.* 1. Жената на сина по отношение на родителите му. *Синовете и снахите на Герака . . . гледаха къщата и вършеха полската работа.* Елин Пелин. *Минаха се години, синовете на Вълчана възмъжаха, доййдоха снахи, народиха се унуки.* Йовков. 2. Жената на брата по отношение на другите братя и сестри. *Не те интересува, значи, животът на брат ти и снаха ти?* О. Василев. *Вън момчето изведнъж се съживи, очите му засвяткаха по-весело, макар то срамежливо да избягваше да погледне снаха си.* Дим. Талев. □ **Тебе думам, дъще, сещай се, снахо** (послов.) — казвам на по-близкия, за да се досети по-далечният, казвам със заобикалки.

снахин, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на снахата, който е на снахата.

снахица *ж. Умал. гальов. от* снаха. *Попът имаше две моми | и трета — Ружа снахица.* Вазов. *На старост да си отдъхнеш, | на воля да си починеш, | снахици да си погледаш, | на внуци да се порадваш.* Ц. Церковски.

снегов, -а, -о, *прил. Диал.* Снежен. *Найдох грудка снегова, | та я сложих в пазуха.* Нар. пес.

снеговалеж *м.* Валеж от сняг. *Отвън беше започнала виелица. Снеговалежът бе се засилил и вятърът премяташе край прозорците цели облаци от снежинки.* Дим. Ангелов.

снеговит, -а, -о, *прил.* Който изобилствува със сняг. *Безоблачната снеговита Витоша . . . забиваше настръхнала и измръзнала своите скалисти чуки в зимното небе.* Вазов. *Но мина зима снеговита, | отиде пролет дъждовита | и знойно лято позлати | довчера злачни широти.* Яворов.

снеговитост, -тта, *мн.* няма, *ж.* Обилие от сняг.

снегозадържане *ср.* Изкуствено задържане на сняг по полето за запазване на влагата и за защита на посевите от замръзване. *Извършихме снегозадържане на площ от 800 декара. По засетите ниви са направени прегради за снегозадържане.*

снегорѝн *м.* Снегориначка.

снегорина̀чка *ж.* Приспособление за разчистване на дълбок сняг по пътища и железопътни линии. *По шосето мина снегориначка, впрегната в няколко чифта волове, и пътят отново се откри за големите, тежко натоварени камиони.* Ем. Станев.

снеготопѐне *ср.* Топене на снега през пролетта. *През време на снеготопенето водата лесно прониква в рохкавата почва.*

снегохо̀дка *ж.* Приспособление, което се привързва под обувките, за да не се потъва при ходене по дълбок сняг. *Те се движеха със снегоходки, които им позволяваха да ходят по снежната кора.* Ем. Станев.

снежа̀. Само 3 *л.* **снежѝ,** *несв.* Вали сняг. *Що се небо замрежило — | дали мисли дъжд да вали, | или мисли сняг да снежи?* Нар. пес.

снѐжен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* **1.** Който е от сняг. *Свири нощната фъртуна, | снежни преспи вей.* Вазов. *Надвечер децата направиха в училищния двор един снежен човек.* А. Каралийчев. *Деца се замерят със снежни топки.* **2.** Който е покрит със сняг. *Слънцето се скри и снежните върхове на планината посиняха.* Ем. Станев. *Около тях се простираше безмълвно и пусто снежно поле.* Дим. Димов. **3.** Който е придружен със сняг. *Ден след ден зимата преминаваше ту под ниско облачно небе, ту във ведри, слънчеви дни, ту в снежни бури.* Дим. Талев. *Изви се виелица и снежна вихрушка опаса полето в гъста, непрогледна мрежа.* А. Гуляшки. ‖ Който носи сняг. *Слънцето бе изгряло, но оставаше скрито зад ниските снежни облаци.* Дим. Талев. **4.** За време — когато има сняг. *Какво ще правя аз без топъл кът, | когато снежна зима всичко тук погребе?* Багряна. *Беше хубаво, снежно, меко време. Предния ден бе навалял до една педя сняг.* Дим. Талев. **5.** *Прен.* Който е с цвят на сняг; снежнобял. *Аз се вслушвам в смесения шум на водопада и Бели Искър, чиито снежни вълни блещят през завесата на елите.* Вазов. *Да можех, майко, с колко нежност | целувала те бих сега, | бих галила косите снежни, | очите с тихата тъга.* Вес. Георгиев. □ **Снежна китка** — картоп.

снежѐц, *мн.* няма, *м.* *Умал.* от сняг. *Вятърът се засилва и отведнъж започва да вали дребен снежец, който преминава във виелица.* Ем. Станев.

снежѝнка *ж.* Отделна частичка от падащ сняг. *Духаше студен вятър и ситни като прах снежинки се въртяха из въздуха.* Йовков.

снежнобя̀л, -а, -о, *мн.* снежнобѐли, *прил.* Който е бял като сняг; белоснежен. *Тя изтича до храста, откъсна кокичетата... — Нали са много нежнички? — рече тя, като допря устни до снежнобелите цветчета.* Дим. Ангелов. *Снежнобяло платно.*

снежногла̀в, -а, -о, *прил.* *Поет.* За планински връх — покрит със сняг. *[Шар снежноглави — на чуките царят, | що от теб идат тез странни ехтежи.* Вазов.

снѐма. Вж. снемам *и* снимам.

снѐмам, -аш, *несв.*; **снѐма,** -еш, *мин. св.* снех, *прич. мин. страд.* снет, *св.* **1.** Премествам нещо от по-високо на по-ниско място; свалям. *Момичето се засмя на страха ѝ, грабна я на ръце и я сне бързо на земята.* Ст. Загорчинов. **2.** Махвам, отстранявам нещо от себе си или от някого; свалям. *И двамата снеха мокрите си ямурлуци.* Вазов. *Ловният надзирател сне раницата от гърба си и я хвърли на пода.* Ем. Станев. *Дядо Стоил влезе в къщи, сне високия си добруджански калпак.* А. Каралийчев. *Поисках да ми снемат веригите поне в продължение на два часа през деня.* Г. Димитров. *Янко го изгледа и мълчаливо сне юздата на коня.* Ем. Станев. **3.** Отстранявам от служба, пост, длъжност; освобождавам. *Аз го снех веднага от поста, за да не повтори утре същата лудост.* Дим. Димов. **4.** Правя снимка; фотографирам. *Биде изразено желание да повикаме фотограф, който да ни снеме на Мусала, именно на връх Мусала.* Вазов. *Насочваха апарата или заставаха встрани, за да го снемат в профил.* Кр. Кюлявков. **снемам се, снема се** *страд.* и *сред.* □ **Снемам от дневния ред** (разг.) — преустановявам, спирам разглеждането на известен въпрос. **Снемам препис** — правя препис.

снѐмане *ср.* *Отгл. същ. от* снемам *и от* снемам се.

снеса̀. Вж. снасям[1] *и* снасям[2].

снижа̀. Вж. снижавам.

снижа̀вам, -аш, *несв.*; **снижа̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Правя по-тих (глас, говор и под.); понижавам, снишавам. **2.** Намалявам. *Снижавим себестойността на продукцията.* **снижавам се, снижа се** *страд.*

снижа̀ване *ср.* *Отгл. същ. от* снижавам *и от* снижавам се. *Последните думи Златев изговори с шепот, като едновременно със снижаването на гласа си той леко се прегърби.* Хар. Русев. *Снижаване на цените.*

снижѐние, *мн.* няма, *ср.* *Книж.* Снижаване. *Снижение на себестойността на продукцията.*

снизходѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който не проявява строгост, взискателност; отстъпчив. *Не бивайте снизходителни заради доброто име на родителите му.* Елин Пелин. **2.** Който не изразява строгост, взискателност. *Запрян Тошев с угаснал глас молеше съда за снизходителна присъда.* А. Гуляшки. **3.** Пренебрежителен, високомерен. *Ей че си прост! — отговаря със снизходителна усмивка бай Ганьо.* Ал. Константинов.

снизходѝтелно. *Нареч. от* снизходителен. *Вълчан се обижда, но взема работата на шега, пристъпва гордо, усмихва се снизходително и улавя младия човек за ухото.* Йовков.

снизходѝтелност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* снизходителен. *Той беше надменен човек, но пазеше приличие в обноските си към людете, а това беше в същност една студена, сдържана снизходителност.* Дим. Талев.

снизхождѐние, *мн.* няма, *ср.* Отстъпчиво, не строго отношение. *Едно само можеше да ме спаси от смърт, че не бях уловен с оръжие в ръка... И самата ми възраст можеше да стане причина за снизхождение.* Величков. *Никакво снизхождение!*

снизя̀. Вж. снизявам.

снизя̀ се. Вж. с н и з я в а м с е.

снизя̀вам, -аш, *несв.*; **снизя̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Насочвам надолу; свеждам, навеждам. *Тя се позасмя, наведе глава и снизи хубавите си очи към шева.* Ц. Церковски. *Когато я намираше в къщи наведена над люлката или пък в двора да пере дрехите, той снизяваше глава.* Кр. Григоров. **снизявам се, снизя се** *страд.*

снизя̀вам се, -аш се, *несв.*; **снизя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Навеждам се ниско. *Снизиха се и минаха покрай оградата.*

снизя̀ване *ср. Отгл. същ. от* снизявам *и от* снизявам се.

снѝмам, -аш, *несв.*; **снѐма,** -еш, *мин. св.* снех, *прич. мин. страд.* снет, *св.* Снемам. *Допява се молитва погребална | и тихо в гроба снимат я студени.* Вазов. *Той снимаше сламената си шапка, избрисваше лицето си.* Елин Пелин. *Сенегалците... не позволяват на европееца да ги снима.* Св. Минков. **снимам се, снема се** *страд.* и *сред.*

снѝмане *ср. Отгл. същ. от* снимам *и от* снимам се. *Снимане от длъжност. Снимане на филм.*

снима̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до правене на снимки. *Снимачно ателие. Снимачен отдел.*

снима̀чка *ж.* Самоснимачка.

снѝмка *ж.* **1.** Фотографски образ на нещо. *Между книжата забеляза една малка снимка на Людмила, изрязана сигурно за лична карта.* А. Гуляшки. *Наведени над албума, гостите разглеждаха снимките.* **2.** Топографска скица на местност. *Кадастрална снимка на селище.* □ **Окомерна снимка** (спец.) — скица на местност, направена на око, без уред.

сниша̀. Вж. с н и ш а в а м.

сниша̀ се. Вж. с н и ш а в а м с е.

сниша̀вам, -аш, *несв.*; **сниша̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане по-ниско; снизявам. *Агата се вмъкна тихо, като срамежливо гледаше към земята и сякаш снишаваше широките си плещи, та да не се забележи.* Йовков. *Найда снишава гласа си и се приближава още по-близо до приятелката си.* А. Каменова. **снишавам се, сниша се** *възвр.* и *страд.*

сниша̀вам се, -аш се, *несв.*; **сниша̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Ставам по-нисък; снизявам се. *На тая страна полето постепенно се снишава и бяга далеч, далеч, додето очи виждат.* Йовков. *Там, де се гора снишава, | под бели скали орлови — | поле се равно разстила.* Ц. Церковски. *Гласът му звучи монотонен и гърлен, | а после сниши се до тайнствен шепот.* Ем. п. Димитров.

сниша̀ване *ср. Отгл. същ. от* снишавам *и от* снишавам се.

снишѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* сниша. **2.** Като *прил.* а) Който е или изглежда по-нисък. *От сивото снишено небе се посипаха на превара дребни снежинки.* Елин Пелин. б) За глас — тих. *Какво има? — попита Бързобегунек със снишен глас.* Вазов.

снишѐно. *Нареч. от* снишен. *Там ли? — попита той снишено, като сочеше с глава и очи към кухнята.* Г. Райчев.

сноб, снòбът, снòба, *мн.* снòбове *и* снòби, *м.* (англ.). *Книж.* Човек с ограничени интереси, който се стреми да прави впечатление с външния си блясък и да подражава на маниерите на хората от по-висшето общество. *Костов беше сноб, прахосник и малко ленив.* Дим. Димов.

снобѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* Поведение, държане на сноб. *Красивото му и вече повехнало от старост лице бе симпатично, но в снобизма и желанието му да се конти имаше нещо побъркано, което го правеше смешен.* Дим. Димов.

снова̀, -ѐш, *мин. св.* -àх, *несв.* **1.** Като обтягам надлъж, приготвям основа за тъкан. *Ако не бе в стан, тя сучеше цеви, сновеше, наваждаше.* Ив. Хаджийски. *Снова платно.* **2.** *Прен.* Често отивам и се връщам някъде. *Цял ден сновеше д-р Логоев между квартирата си и лечебницата.* Д. Калфов. || Ходя, скитам в различни посоки. *Голямо движение, голям шум. Много народ снове насам-натам по улиците непрекъснато от сутрин до вечер.* Елин Пелин. **снова се** *страд.*

снова̀лка *ж.* Рамка с хоризонтални пръчки, на които са нанизани цеви с прежда за основа на тъкан.

снова̀не *ср. Отгл. същ. от* снова *и от* снова се. *На упражненията при манастира..., на сноването на агитатори той гледаше с учудване и скръб.* Вазов.

снова̀чка *ж.* Жена, която подготвя основата за тъкан.

сноп, снòпът, снòпа, *мн.* снòпи, снòпове *и* снòпе, снòпа (сл. ч.), *м.* **1.** Голяма връзка от стъбла на ожънати житни растения с класовете. *Наизскочиха в полето | моми с паламарки, | снопе връзват, песни пеят | младите жетварки.* Вазов. *Превозваха снопите и ги редяха на копни около харманите.* К. Петканов. **2.** Свързани заедно еднородни предмети; връзка. *Като влезе в конашката порта, той видя в коритото на чешмата потопен един сноп дрянови пръчки.* Вазов. *Той отиде в одаята... и след малко се върна, като държеше сноп банкноти.* Йовков. **3.** *Прен.* Струя лъчи, искри и др., които излизат от един източник. *Един сноп лъчи падаше в купето.* Вазов. *Изби | там из колибите сноп искри в небесата | и като рой пчели се пръсна из тъмата.* П. П. Славейков. *Зад каменната ограда... наляво падат буйни къдрави снопове разпенена вода и се губят на стотина метра долу.* Ал. Константинов. || *Обр. В тоя момент картечен сноп се изсипа върху им, без да им причини нищо.* Ив. Мартинов. *Войникът бе убит на място — гъст шмайзеров сноп бе надупчил страшно гърдите му.* П. Вежинов. □ **Падам като сноп** — падам изведнъж, като покосен.

снòпе, *мн.* няма, *ср. Събир.* Снопи. *Затова ли господ даде берекет, запази ни от суша и град, затова ли сях, жънах, събирах и когато да се порадвам, да дойде негова милост да даде огън на снопето.* Вазов. *Снопето си превозваше все нощем на месечина, да се не рони.* И. Волен. *Снопето, Радо, запалвам, | ала сеното не мога, | че има билки сякакви.* Нар. пес.

сноповръзва̀чка *ж.* Машина, която едновременно жъне и връзва на снопи стъблата. *Ще се появи изведнъж при жетварите, за да провери как жънат сноповръзвачките.* А. Гуляшки.

сноповърза̀чка *ж.* Сноповръзвачка. *По широките пътища... се търкаляха каруци с го-*

леми ритли, трополяха жътварки и сноповързачки. Я. Каралийчев.

снопчест, -а, -о, *прил.* Който има вид на сноп. *Снопчести храсти. Снопчест лъч.*

сносен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който може да се понася, да се търпи. *Плащаха ни добре — във всеки случай достатъчно за един сносен живот.* Г. Райчев.

сносно. *Нареч. от* сносен. *Живееше със семейството си в една от опушените къщурки край завода и беше се наредил горе-долу сносно в двете влажни стаички.* Св. Минков.

сношавам се, -аш се, *несв.* 1. Имам някаква връзка с някого или с нещо. *Самото правителство дълго време не можеше да се сношава дори със своите собствени органи и трябваше да ги търси и да им предава разпорежданията си с аероплан.* Г. Димитров. *Кухнята се сношава направо с вестибюла.* 2. Намирам се в полова връзка с някого.

сношаване *ср. Отгл. същ. от* сношавам се. *Забранено е всяко сношаване със заразно болните.*

сношение, *мн.* -я, *ср.* Поддържане връзки, отношения с някого. *Светослав поддържаше тайни сношения с привързаните нему боляри.* Вазов.

снощен, -щна, -щно, *мн.* -щни, *прил.* 1. Който е станал снощи. *На заранта от печалбата на снощното представление не остана нищо вече.* Вазов. *На другия ден аз седнах в градината у дома и мислех за снощната случка.* Елин Пелин. 2. Който е от снощи. *Ще сложи снощни коматчета пред себе си да ги яде.* И. Волен. *Снощното ядене е прокиснато.*

снощи *нареч.* Вчера вечерта. *Снощи и днес не съм добре, а и нощес не спах от силно нервно разстройство.* Вазов. *И тая вечер, както снощи, | фъртуна снежна вей.* К. Христов. *Той снощи беше решил да не излиза днес от селото, но сега отмени туй си решение.* Я. Страшимиров.

сняг, снегът, снега, *мн.* снегове, *м.* Валеж от бели ледени кристалчета, обикн. във вид на звездички. *Вън снегът стеле и покрива всичко.* Елин Пелин. *Валеше сняг — тих, пухкав, на едри парцали — и бялата му пелена изпълваше минувачите с възбуда и радост.* Дим. Димов. ‖ Маса от такива звездички, които покриват земята през зимата. *Колата вървеше глухо по застланото с дебел сняг шосе.* Вазов. *Дебелият сняг беше сигурна и топла завивка, хвърлена от самата природа върху нежния кълн на сеитбите.* Йовков. *Зимата се мина, снегът се стопи.* Цани Гинчев. □ **Вечен сняг** — сняг, който не се стопява през лятото и остава до нов. **Ланският сняг** — нещо ненужно, излишно. *Обичам те като ланския сняг.*

со *предл. Диал.* и *поет.* С, със. *И аз вървях самотен на света, | со кротка реч за обич на уста.* П. П. Славейков. *Аз не казвам, че трябва да чакаме наготово, со скръстени ръце.* Дим. Талев.

соаре, *мн.* -та, *ср.* (фр.). *Разг.* Домашна вечерна забава. *Събрали сме се тази вечер у нас, за да се повеселим, соаре един вид.* Я. Гуляшки.

соба *ж.* (мадж.). 1. *Нар.* Стая за спане. *С радост посрещна тя гостенката и я въведе в собата, дето ѝ поднесе възглавница да поседне.* Влайков. *Станка, като разтреби софрата, отиде в собата, за да постеле на баща си.* Блъсков. 2. *Диал.* Печка. *Чешмата ли училищна престане,... дърва ли за зимас потрябват, за да се палят собите на училищата — на всичко това насреща стоеше неуморимият хаджи Енчо.* Вазов. *Край собата нажежена сядат | баща, брат, майка, сестри и роднини.* Величков.

собствен, -а, -о, *прил.* 1. Който е лично законно притежание на някого, който се владее от някого; свой. *Шабленецът беше в миналото комисионер на чифликчиите, имаше си и собствено дюкянче за манифактура.* Я. Гуляшки. *Той... имаше собствена къща с широк двор, с овощна градина и с лоза пред къщата.* Г. Райчев. 2. Който е свойствен, присъщ само на някого; лично свой. *У него се събуждаше вярата в собствените му сили.* Йовков. *Най-силното и здраво оръжие в нашите ръце против нашите собствени недостатъци ... е самокритиката и критиката.* Г. Димитров. *Имаше и една осветена от времето патриархална власт, която поддържаше реда и сговора, управляваше и съдеше по свои собствени закони.* Йовков. *Собствено мнение.* 3. Който естествено принадлежи на някого. *Дясната му ръка цяла бе окървавена от собствената му кръв.* Вазов. *Той видя отново света и разбра колко хубости има в него ..., колко сладко е да носиш собствената си глава върху шията си.* Елин Пелин. *С какъв радостен трепет тя ще очаква да се убеди със собствените си очи.* Вазов. *Граф Уголино, за да не умре от глад, беше изял собствените си деца.* Вазов. 4. Който е предназначен лично за някого. *Насреща пълзи новата окопна линия... Ние сме я копали с неясното чувство, че сме копали собствения си гроб.* Л. Стоянов. □ **Собствено име** — име, дадено на отделно лице, животно, географски обект, организация и под. **Със собствени усилия** — без чужда помощ.

собственик, *мн.* -ци, *м.* Човек, който законно притежава нещо, обикн. имот; притежател. *Нато Рашев..., собственик на дъскорезна и голям търговец на дървен строителен материал, извеждаше от обора един охранен кон.* Дим. Ангелов. □ **Дребен собственик** — притежател на малък имот, който не експлоатира чужд труд. *Дребен собственик ли си, имаш ли малко капитал и малко земя, рано-късно ще ги изгубиш.* Йовков. **Едър собственик** — притежател на голям капитал или големи имоти, който владее средствата за производство и експлоатира наемен чужд труд; капиталист.

собственица *ж.* Жена собственик.

собственически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до собственик.

собственичка *ж.* Собственица.

собственишки, -а, -о, *прил.* Собственически. *Но на тоя синор — помня ясно — | падна брат ми цял облян във кръв, | падна в кървав спор за разкрач място, | жертва бе на собственишка стръв!* Ив. Бурин.

собствено *нареч.* В същност, именно, дето ще рече. *Нямаше съмнение, че тая войска беше дошла собствено да удари Еледжикът.* З. Стоянов. *Кому, собствено, беше нужен пожарът в Райхстага в края на февруари?* Г. Димитров.

собственоръчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е извършен, направен от някого със

собствената му ръка. *Собственоръчен подпис. Собственоръчно изделие.*

собственоръчно. *Нареч. от* собственоръчен. *Завариха кмета Гунчев ... да чете показанията, които Гороломов собственоръчно беше написал.* Йовков. *Приготви колета, надписа го грижливо и го предаде собственоръчно във военната поща.* П. Вежинов.

собственост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* **1.** Форма на притежаване материални блага, която отразява икономическите отношения в дадено общество. *Общонародната собственост е главната опора на държавата в развитието на народното стопанство и се ползува с особена закрила.* Конст., чл. 6. *При каквато и да било форма на собствеността, земята всякога ще се обработва.* Йовков. **2.** Имот, вещи и ценности, които някой законно владее и с които може да се разпорежда. *На шестия ден Лазар и Тръпко влязоха в село Сърпец. То беше собственост на битолския бей.* Дим. Талев. *Кой ти дава право да се разпореждаш с чуждата собственост?* А. Гуляшки. *Частна собственост.* || Право на притежание. *А измамените и ограбените си бяха върнали собствеността върху къщата, която бе строена с техния труд, с техните пари.* Дим. Димов.

сòва *ж.* Нощна птица със зловещ глас, подобна на кукумявка или на бухал. Strix flammea, Asio otus. *Понякогаш се раздаваше неприятният глас на горската сова, която хвърчеше от дърво на дърво.* В. Друмев.

совàлка *ж.* **1.** Уред с форма на лодка, в който се поставя цевта с вътъка и се прокарва между нишките на основата при тъкане. **2.** Приспособление на шевна машина, в което се поставя долният конец. **3.** *Нар.* Двете кости на ръката между китката и лакътя.

сòвам, -аш, *несв. Нар.* Бързо вкарвам, пъхам, провирам. *Друго е да се затвориш в къщи и по цял ден да соваш и тупаш на стана.* Влайков. **совам се** *страд.* и *сред.*

сòване *ср. Отгл. същ. от* совам *и от* совам се.

сòввам, -аш, *несв.*; **сòвна,** -еш, *мин. св.* сòвнàх, *прич. мин. страд.* сòвнат, *св.* Совам веднъж или няколко пъти по веднъж. **соввам се, совна се** *възвр., страд.* и *сред.*

сòвване *ср. Отгл. същ. от* соввам *и от* соввам се.

сòвна. Вж. с о в в а м.

совхòз *м.* (рус.). Държавно социалистическо селскостопанско предприятие в СССР. *Учителят разказваше за совхозите и работата в тях.* Г. Караславов.

совхòзен, -зна, -зно, *мн.* -зни. *Прил. от* совхоз. *На колхозните и совхозните поля работят десетки хиляди трактори, комбайни, автомобили.* В. Коларов.

сòда[1], *мн.* няма, *ж.* (ит.). Химическа сол — натриев карбонат. *Сода за хляб. Сода за пране.* □ **Сода каустик** — индустриална натриева основа с широко приложение в производството на сапун и др.

сòда[2] *ж. Разг.* Газирана вода. *Дайте ми една чаша сода. Студена ли е?* Йовков.

сòдаджия, -та, *мн.* -ии, *м. Остар.* Производител или продавач на газирана вода.

сòден, -а, -о, *прил.* **1.** Който съдържа сода[1] *Содена пита.* **2.** Който се отнася до сода[2]. *Содена бутилка.*

сòдов, -а, -о. *Прил. от* сода[1]. *Содов завод. Содов разтвор.*

содолимонàден, -а, -о, *прил.* Който е предназначен за производство на газирана вода и лимонада.

содомѝя, *мн.* няма, *ж.* (евр.). *Книж.* Вид полова извратеност.

сòев, -а, -о, *прил.* **1.** Приготвен, добит от соя; соен. *Соев марципан. Соево масло.* **2.** Предназначен за преработване на соя. *Соев завод.*

сòен, -а, -о, *прил.* Който е приготвен от соя. *Соено брашно.*

сой, сòят, сòя, *мн.* няма, сòя (сл. ч.), *м.* (тур.). *Нар.* Род, порода, произход. *Баща му май че е от цигански сой.* Влайков. □ **От сой** — от добър род или от добра порода. *Научих аз, че баща ти бил богат някогаш и сега бил пръв човек в Преспа. И майка ти била от сой жена.* Дим. Талев. *И куче да вземеш, гледай от сой да е!* Погов.

сòйка *ж.* Креслива горска птица с бели и черни пера. Garrulus glandarius. *Косовете подсвиркваха и шумоляха по окапалата шума, сойките издаваха силни крясъци.* Дим. Ангелов.

сок, сòкът, сòка, *мн.* сòкове, сòка (сл. ч.), *м.* **1.** Течност, която се намира в тъканите на животински и растителни организми. *После очисти корените на големите трендафили, по чиито пръчки бяха тръгнали вече соковете на живота.* Елин Пелин. *Ако сте разсеяни или се отказвате от любимото ядене, слюнка и стомашен сок не се отделят.* Смирненски. || *Прен.* Приток на енергия, сила, вдъхновение. *От книжата не се смуче | тайний сок за песни здрави... | Творчеството се не учи | и поетът се не прави.* Вазов. *Силите на световната демокрация растат, докато силите на международната реакция намаляват, защото не може да живее онова, което няма жизнени сокове.* Г. Димитров. **2.** Течност, която се получава от изстискване на плодове, зеленчуци и др. *Малинов сок. Ябълков сок. Доматен сок.* □ **Гроздов сок** — сладко неферментирало вино от грозде. **Зелев сок** — саламура, в която се държи кисело зеле.

сокàй, -àят, -àя, *мн.* -àи, сокàя (сл. ч.), *м.* Женска украса за глава към някои стари народни носии — шапчица със спусната отзад кърпа.

сокàк, *мн.* -ци, *м.* (араб.). *Нар.* Улица. *Къщата му е малко по-нагоре от моята на същия сокак.* Дим. Талев. *Последни те през тесния сокак | закъм мегдана си проправят път.* П. П. Славейков. □ **Кьор сокак** — сляпа, задънена улица.

сокòл *м.* **1.** Название на няколко вида грабливи птици с остър закривен надолу клюн и много силно зрение. Falco. *Денем му сянка пази орлица | и вълк му кротко раната ближе; | над него сокол, юнашка птица, | и тя се за брат, за юнак грижи.* Ботев. *Соколът подхвана месото с прикривения си клюн, клъвна няколко пъти и пак го пусна недоядено на пътя.* Ст. Загорчинов. **2.** *Прен.* Храбрец, юнак. *Гурко бе взел Шипка и минал с нашите соколи-опълченци през Стара планина.* Вазов. *Па помнете клетвата си и още едно — ... Момчил си е Момчил —*

волен сокол над волна дружина. Ст. Загорчинов. □ **Гол като сокол** — съвсем беден.

соколар, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Истор.* 1. Лице, което обучава ловни соколи и се грижи за тях. *Соколарите със соколите са готови и ни чакат на двора — да тръгваме.* Цани Гинчев. 2. Ловец с обучен сокол.

соколица *ж.* Женски сокол. *Майката соколица отпусна криле във висинето и падна надолу.* Елин Пелин.

соколник, *мн.* -ци, *м.* Соколар. *Този човек беше облечен в червен износен забун с петлици, каквито носеха по онова време царските соколничи.* Ст. Загорчинов.

соколов, -а, -о, *прил.* 1. Който принадлежи на сокол. *Соколови нокти. Соколово гнездо.* 2. *Прен.* За очи, поглед — който вижда много надалеко. *Неговото соколово око видя къде удари куршумът.* Цани Гинчев.

соколски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до сокол. *Двама млади турци... бяха поканени от мюфтията да пущат соколите на соколския юв в Геранската лъка — на гълъби, на диви патки.* Цани Гинчев.

сол[1], солта, *мн.* соли, *ж.* 1. Само *ед.* Бяло кристално вещество, натриев хлорид, със специфичен вкус, необходима прибавка към храната. *Аз много години съм ял хляба ви и солта ви.* Каравелов. *Кръчмарят сложи трапеза, на която донесе хляб, кромид, сол и бито сирене.* Вазов. 2. Само *ед. Прен.* Нещо много важно, много съществено. *Всяка пакост струва пари, а ти си учил политическа икономия и знаеш, че парите са солта на живота.* А. Гуляшки. 3. Химическо вещество — съединение на киселина с метал. [illegible] соли. □ **Английска сол** (апт.) — магнезиев сулфат, който се употребява като очистително средство. **Атическа сол** (книж.) — тънка, духовита остроумна шега. *[illegible] за да не бъде разка[illegible] с атическа сол.* Вазов. **Каменна сол** — изкопаема сол (в 1 знач.). **Къцам (трия) сол някому на главата** (разг.) — карам се язвително някому, хокам го. **Морска сол** — готварска сол, получена от изпаряването на морска вода. **На сол** — на много дребни късчета. *Чашата падна и стана на сол.* **Солта за брашното** (разг.) — за незначителна печалба, която се поглъща от направените разноски. **Шарена сол** — смес от чубрица и други ароматни треви като подправка.

сол[2], *мн.* няма, *ср.* (ит.). 1. Название на петия тон от гамата в до-мажор. *Изпявам „сол".* 2. Нотен знак на тоя тон.

солар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* 1. Търговец на сол[1] (в 1 знач.). 2. Производител на сол.

соларство, *мн.* няма, *ср.* Производство на морска сол.

солдат и **солдатин,** *мн.* солдати, *м.* (ит.). *Остар.* Войник. *Само ти, солдатино чудесни, / всичко снесе на плещи си здрави.* Вазов. *Всички солдати, като един, стройно се движеха и въртяха пушките.* Ал. Константинов.

солдатлък, *мн.* няма, *м. Остар.* Войнишка служба. *И додре да излезе Цонко от солдатлъка, ние направихме къщата.* Влайков.

солдатски, -а, -о, *прил. Остар.* Войнишки. *На Вълко му беше харно тука: и чорба с месо, и нова солдатска шинела.* Вазов. *Зад вратата съгледа нещо като креват, над който имаше закачена пушка и солдатска торба.* Влайков.

солдашки, -а, -о, *прил. Остар.* Солдатски. *Влиза Илия от дясно, в шопски дрехи, на главата със солдашка фуражка.* Вазов.

солен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който се състои от сол. *Солни залежи.* 2. От който се добива сол. *Солна мина. Солни градини.* □ **Солна киселина** — воден разтвор на хлороводород.

солен, -а, -о, *прил.* 1. Който съдържа сол, има вкус на сол. *От солените извори, които горяните наричат „Слатината", до Широката река Стара планина е покрита с вековни гори.* Ем. Станев. *Откъм морето долиташе нежен като дихание вечерният есенен бриз и довяваше хладина и дъх на солена вода.* Д. Добревски. || Който съдържа повече от необходимото количество сол; пресолен. *Гозбата е солена.* 2. Който е запазен, консервиран със сол. *Извади малко нещо там от сарделите,... дай един лимон и едно късче солена сланинка да си хапнем като хората.* Елин Пелин. *Тук имаше кашкавал, маслини и солен паламуд.* Дим. Димов. 3. *Прен. Разг.* Който излиза някому много скъпо. *Тази работа му излезе солена.*

солене *ср. Отгл. същ. от* соля *и от* соля се.

соленея, -ееш, *мин. св.* соленях, *прич. мин. действ.* соленял, -а, -о, *мн.* соленели, *несв.* Имам солен вкус. *Потта соленее.*

соленка *ж.* Тестено сладкарско произведение с приятно солен вкус. *Закусих с две соленки.*

солено. *Нареч. от* солен. □ **Солено ще му излезе** (разг.) — много ще тегли, скъпо ще заплати.

соленост, -тта, *мн.* няма, *ж.* Степен на наситеност със сол. *Солеността в различните морета не е еднаква.*

солидарен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* (лат.). 1. Който споделя мнението на другиго и му съдействува. *Солидарен с докладчика.* 2. Общ, задружен. *Солидарна отговорност. Солидарна борба.*

солидаризирам се, -аш се, *несв.* и *св., сред.* Проявявам солидарност. *По отношение на пестеливостта тя се солидаризираше винаги с Яко.* Дим. Димов.

солидаризиране *ср. Отгл. същ. от* солидаризирам се.

солидарно. *Нареч. от* солидарен. *Отговаряме солидарно.*

солидарност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Общност на мнения, интереси, действия. *Един студент стана и с разтреперан глас пи наздравица за славянската солидарност.* Вазов. *Истинска международна солидарност може да има само при свободно развитие на отделните демократични народи.* Г. Димитров.

солиден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* (лат.). 1. Здрав, траен, добре изграден. *Строили са се къщи: по-трайни, по-солидни, с тухли, и други дървени с по-кратък живот.* Г. Белев. *Аз имам само едно дете и искам то да получи солидно образование.* А. Гуляшки. *В съветската стока имаше нещо солидно, здраво, внушително и просто в направата и красотата си.* Н. Фурнаджиев. *Солидни връзки.* 2. *Прен.* Важен, сериозен, представителен. *Бай Евстати беше солиден човек, с четвърт век държавна служба.* Смирненски. *Той мълкваше покорно и се вслушваше в солидните и*

самоуверени разговори на почтените граждани. Ал. Константинов. 3. Значителен, голям. *Солиден капитал.*

солѝдно. *Нареч. от* солиден; здраво, яко, трайно, сериозно. *Сградата е построена солидно. Работят солидно.*

солѝдност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество на солиден; здравина, якост.

солѝст *м.* (ит.). Певец, музикант, балетист, който изпълнява солова част в музикално или балетно произведение. *Пред възхитените очи на зрителите излизаха на сцената хорове и солисти, рецитатори и хумористи.* Н. Фурнаджиев.

солѝстка *ж.* Жена солист. *Радка с Ваня, две солистки, | пеят с мек, вълшебен глас.* Ас. Босев.

солнѝк, *мн.* -ци, *м.* Домакински съд, в който се пази сол.

со̀лница *ж.* 1. Рудник за добиване на каменна сол. 2. Специално отделено и приготвено място край брега на море, в което се влива солена вода и чрез нейното изпарение се добива морска сол. *Солниците край морските брегове са широки и плитки басейни.*

солнѝца *ж.* Малък съд, в който се слага сол за трапеза.

со̀ло, *мн.* сола̀, *ср.* 1. Музикално произведение или негова част, предназначено да се изпълнява от едно лице. *Соло за цигулка. Инструментални сола.* 2. Танц или артистичен номер, който се изпълнява от един човек. *Соло в балет.*

со̀ло *нареч.* Без участието на други; самостоятелно, единично. *Пея соло. Танцувам соло. Свиря соло.*

со̀лов, -а, -о, *прил.* Който се изпълнява или е предназначен да се изпълнява от едно лице. *Солово пеене. Солов номер. Солова игра.*

солодобѝване *ср.* Добиване, получаване на сол.

солодобѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който е предназначен за добиване на сол. *Солодобивно предприятие. Солодобивна инсталация.*

солопроизводѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Производител на готварска сол.

солопроизво̀дство, *мн.* няма, *ср.* Производство на готварска сол.

солу̀вам, -аш, *несв. Диал.* Добивам морска сол.

солу̀ване *ср. Отгл. същ. от* солувам.

солу̀к, *мн.* няма, солу̀ка (сл. ч.), *м.* (тур.). *Нар.* Дъх, дишане. *Не мога да си поема солука.* □ **На един солук** — на един дъх. *Тая дълга молитва непознатият приятел я избърбори на един солук, гдето се е казало.* З. Стоянов.

солфѐж, *мн.* няма, *м.* (фр.). *Муз.* Вокално упражнение по ноти без текст и без съпровод на инструмент.

соля̀, -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *несв.* 1. Слагам сол на нещо. *Соля салата. Соля месо. Соля риба.* 2. *Прен.* Посипвам с нещо ситно. *Соля с пипер.* **соля се** *страд.* и *сред. За да се предпазят от разваляне, продуктите се сушат, замразяват, пушат, солят и т. н.*

сом, со̀мът, со̀ма, *мн.* со̀мове, со̀ма (сл. ч.), *м.* Голяма сладководна риба с едра глава и дълги пипала при устата. Silarus glanus. *В блатото се въдят сомове до осемдесет килограма.* А. Каралийчев. *Скоро в рибника на бай Младен почнаха да шляпат мустакати сомове.* Д. Калфов.

сомнамбу̀л *м.* (лат.). *Книж.* Лунатик. *Приличаше на сомнамбул, който най-спокойно върви по края на някоя бездна.* Йовков. *Сънливи бяха само двете ми братчета, които като сомнамбули си дireха дрехите и се полюляваха.* Ст. Чилингиров.

сомнамбу̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* сомнамбул. *Сомнамбулни признаци.*

сомнамбулѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Мед.* Лунатизъм.

со̀мов, -а, -о. *Прил. от* сом. *Сомови мустаци.*

со̀мски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до сом. *Сомско месо.*

сому̀н *м.* Самун. *Стоян се спря още пред първата срещната хлебарница и за тия десет пари купи цял сомун.* Дим. Талев.

сона̀нтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Грам.* За някои съгласни — който може да образува самостоятелна сричка. *Сонантно „р". Сонантно „л".*

сона̀та *ж.* (ит.). Вид инструментално музикално произведение, което се състои от три или четири части с различен темп. *Соната от Бах.*

сона̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* соната. *Сонатна музика.*

со̀нда *ж.* (фр.). 1. Уред, с който се изследват земни или морски дълбочини. *Широка добруджанска равнина, | ... | ще пускат сонди в дън земя.* Мл. Исаев. || Медицински уред за изследване вътрешността на организма. *Вземам със сонда стомашен сок.* 2. Дълбока дупка за геоложки проучвания, пробита със специални инструменти. 3. Балон за метеорологични изследвания.

сонда̀ж *м.* (фр.). 1. Допитване за осведомяване. *Дипломатически сондажи.* 2. *Спец.* Изследване на земните пластове със сонда. *Правят се опити за достигане до петролните находища чрез сондажи.*

сонда̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който се отнася до сондаж. *Сондажни тръби. Сондажни проучвания.*

сондѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Допитвам се, за да се осведомя; разузнавам. *Ще сондирам колегите какво мислят по въпроса.* 2. Изследвам със сонда. **сондирам се** *страд.* и *сред.*

сондѝране *ср. Отгл. същ. от* сондирам *и от* сондирам се.

сондьо̀р *м.* Лице, което работи със сонда.

сондьо̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до сондьор. *Сондьорска бригада.*

сонѐт *м.* (ит.). Стихотворение от 14 стиха, което се състои от две четиристишия и две тристишия с особено разположение на римите. *Създател на сонета е Петрарка. Сонети на Шекспир.*

сонѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се отнася до сонет. *Сонетна форма на стихотворение.*

сонм, со̀нмът, со̀нма, *мн.* няма, *м. Старин.* Множество, голям сбор. *Заедно за служба с поп Матея | цял сонм свещеници набраха се и там.* П. П. Славейков. *Сонм ангели.*

со̀па *ж.* (тур.). Дебела тояга за бой. *С камшик и сопа най-подир везирът | можа да омиротвори страната.* Михайловски. *На̀ една кола дърва една сопа стига.* Послов.

со̀паджийски, -а, -о, *прил. Разг.* Побойнически. *Сопаджийска управия.*

со̀паджийство, *мн.* няма, *ср. Разг.* Побойничество.

со̀паджия, -та, *мн.* -ии, *м. Разг.* Побойник със сопа. *Не исках да бъда в услуга на нови насилници и сопаджии.* Влайков. *Досега разпореждаха със съдбините на нашия народ изборджиите, сопаджиите, побойниците, от сега нататък ще се дава място на най-достойните български синове.* Г. Караславов.

со̀пам се, -аш се, *несв., сред.* Говоря, отговарям грубо, дръпнато, дръзко. *Я по-харно не сопай се много-много, ами си свивай устата, че като се върне госпожата, знаеш ли какво ще стори?* Влайков.

со̀пане *ср. Отгл. същ. от* сопам се.

со̀пвам се, -аш се, *несв.*; **со̀пна се,** -еш се, *мин. св.* со̀пнах се, *св., сред.* Сопвм се веднъж или няколко пъти по веднъж. *На майка си до ден днешен не бе се сопвал, а бащините му заръки бяха закон за него.* А. Страшимиров. *Братче, ти не се сърди, че ти се сопнах — обърна се към Лазар войникът.* Л. Стоянов. *Вие не ме учете! — сопна се Алекси. — Зная аз какво правя!* А. Гуляшки.

со̀пване *ср. Отгл. същ. от* сопвам се.

со̀пна се. Вж. с о п в а м с е.

со̀пнат, -а, -о, *прил.* Сърдѝт, троснат. *Хей, кой е там?... — чува се из двора дебел, малко сопнат мъжки глас.* Влайков. *А дамата сопната, знаете — тропа, нервира се, даже проплаква.* Вапцаров.

со̀пнато. *Нареч. от* сопнат; сърдито, троснато. *Тури ръце на кръста си и сопнато заговори, като че се караше някому.* Йовков.

сопо̀л *м.* Слузеста течност, която се отделя от носа. *Я вижте мързеланата! Полите ѝ висят на една страна, сополите — на друга.* К. Петканов.

сопола̀н, *мн.* -овци, *м.* **1.** Сополив човек. *Разлигавил се като сополан.* Погов. **2.** *Прен. Пренебр.* Млад, неопитен човек.

сопола̀на *ж.* **1.** Сополива жена. **2.** *Прен. Пренебр.* Млада, неопитна жена.

сопола̀нка *ж.* Сополана.

сопола̀нко, *мн.* -вци, *м.* Сополан.

сопола̀нковски, -а, -о. *Прил. от* сополанко.

сопола̀новски, -а, -о. *Прил. от* сополан.

сополѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Чийто нос не е избърсан от сополите. *Една жена, облечена в местна селска носия и с възпретнати ръкави, излезе й го посрещна, видимо изненадана; близо зад нея се подаваха два сополиви хлапака.* Г. Райчев. **2.** Който е изцапан със сопол. *Сополива кърпа.*

сополѝвене *ср. Отгл. същ. от* сополивя *и от* сополивя се.

сополѝвя, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* Цапам със сопол. *Хремав съм и по цял ден сополивя кърпите.* **сополивя се** *страд.*

сополѝвя се, -иш се, *мин. св.* -их се, *несв., сред.* **1.** Текат ми сополи. **2.** *Разг.* Плача, цивря.

сопо̀лко, *мн.* -вци, *м.* Сополан.

сопра̀н *м.* (ит.). *Муз.* **1.** Най-висок женски певчески глас. *Майка... пееше. Имаше прекрасен сопран.* Вазов. **2.** Певица с такъв глас.

сопра̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Сопранов. *По същото време той се увлече в учителката по литература — една крехка, миловидна жена със сопранен гласец.* А. Гуляшки.

сопра̀но *ср.* (ит.). *Муз.* Сопран. *Тамо музика не свири, | но пък има смесен хор: | баритон, мецосопрано, | бас, сопрано и тенор!* Смирненски.

сопра̀нов, -а, -о. *Прил. от* сопран *и от* сопрано. *Сопранова партия.*

сорт, со̀ртът, со̀рта, *мн.* со̀ртове, со̀рта (сл. ч.), *м.* (фр.). **1.** Разновидност на културно растение. *Кольо пламна. Заговори за село... Всички садят ябълки. Имат от най-добрите сортове. Стават чудесни.* Г. Райчев. **2.** Вид, качество. *Купил съм ви малко газ... Влашка е, стока първи сорт!* Йовков.

сорта̀ча се. Вж. с о р т а ч в а м с е.

сорта̀чвам се, -аш се, *несв.*; **сорта̀ча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Разг.* Ставам ортак с някого. *Преправиха те механата на куция Славчо, прилепиха и дюкян, и берберница, па се сортачиха на бакалия и на всичко.* Ц. Церковски.

сорта̀чване *ср. Отгл. същ. от* сортачвам се.

сортѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Разпределям по сорт, по качество. *Сортираха тютюна на отделни купчинки според качеството на листата му.* Дим. Димов. **сортирам се** *страд.*

сортѝране *ср. Отгл. същ от* сортирам *и от* сортирам се. *Почистване и сортиране на семена за посев.*

сортиро̀вам, -аш, *несв.* и *св. Разг.* Сортирам. **сортировам се** *страд.*

сортиро̀ване *ср. Отгл. същ. от* сортировам *и от* сортировам се.

сортирова̀ч *м.* Работник, който сортира материали или готова продукция. *Сортировач на тютюн.*

сортирова̀чка *ж.* **1.** Жена, която сортира. **2.** Машина за сортиране.

сортиро̀вка *ж.* Разпределяне по вид, по сорт, по качество; сортиране. *Със зачервени страни и разкопчано кожухче Елисавета помага при сортировката на дъските.* А. Гуляшки. *Сортировка на памук.*

сортиро̀въчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е предназначен за сортиране.

со̀ртов, -а, -о, *прил.* Който е от висок сорт; доброкачествен. *Ралев навреме е разширил сортовото овощарство.* О. Василев.

сос, со̀сът, со̀са, *мн.* со̀сове, со̀са (сл. ч.). *м.* (фр.). Подобна на каша рядка приправка към ядене. *За вечеря наистина си приготвихме консервирано сърнешко месо с доматен сос.* П. Славински. *Кюфтета със сос.*

со̀сам, -аш, *несв. Диал.* Стигам, достатъчен съм. *Соса ми веке да тая, | пред людски хора да лъжа; | от страх ме, мамо, не сдържа, | какво да сторя не зная!* Вазов.

со̀сане *ср. Отгл. същ. от* сосам.

со̀спа *ж. Диал.* Пряспа. *Дебели снежни сосни покриват пътя.*

сотѐ, *мн.* няма, *ср.* (фр.). *Готв.* В съчетание със съществителни — пържен. *Бъбреци соте. Картофи соте.*

со̀фа *ж.* (араб.). **1.** Голямо канапе; диван. *По цели нощи се излежавах на софата, облегнал гръб върху възглавницата до прозореца.* Ст. Чилингиров. **2.** *Диал.* Широк миндер. *Скръстил крака по турски на кожухарската софа, Босната шие рунтав калпак.* Ст. Чилингиров. **3.** *Диал.* Каменна скамейка. *Застанал прав на каменната софа, наспоред върбата... стоеше възстар човек.* Йовков.

софѝзъм, -змът, -зма, *мн.* -зми, *м.* (гр.). *Книж.* **1.** Формално правилно, но лъжливо по същината си умозаключение, основано на предначерено неправилен подбор на положенията, от които се излиза. *По-лесно е да се превъзпита работникът..., защото неговата глава не е напълнена с разни формално-логически построения и софизми и е способна да възприеме по-лесно здравата логика на живота.* Г. Димитров. **2.** *Прен.* Хитро извъртане. *Служи си със софизми.*

софѝст *м.* **1.** В древността — философ, който си служил със софизми. **2.** Човек, който си служи със софизми, за да преиначи истината.

софѝстика, *мн.* няма, *ж.* Прилагане в спор на неправилни доводи, софизми.

софистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до софистика. *Софистични доводи.*

софра̀ *ж.* (араб.). *Нар.* **1.** Ниска кръгла маса за хранене; паралия. *Турнали на софрата две глави лучец, малко солчица, една суха чушка и парче корав хлебец.* Елин Пелин. || Изобщо маса за хранене; трапеза. *Следващата неделя, като стана време да слагат за обед, Ния прибра старата покривка и постла върху софрата нова покривка.* Дим. Талев. *Я си представи, че на днешния ден сме по домовете си. И печена пуйка ще дими на софрата.* К. Петканов. **2.** *Прен. Разш.* Хранене, ядене, трапеза. *А на Илинден да приготвиш софра, че ще ти дойде на гости, за да го гостиш.* Вазов.

софралъ̀к, *мн.* -ци, *м. Нар.* Покривка, която се постила върху софра. *На сватбата извадиха шарени софралъци.*

Софрониѐ, *мн.* няма, *ср. Истор.* Първата българска печатна книга от 1806 г. с неделни поучения, съставени от врачанския епископ Софроний.

софта̀, -та, *мн.* -й, *м.* (перс.) *Остар.* Мохамедански религиозен проповедник и учител. *Един млад софта с бяла гъжва... произнесе приветствена реч.* Вазов.

соха̀ *ж.* **1.** Разклонен като вила прът; разсоха. **2.** Побито в земята дърво за подпора на колиба, плет и др.

социа̀лдемокра̀т *м.* **1.** Привърженик на социалдемократизма. **2.** Член на социалдемократическа партия.

социа̀лдемократѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.-гр.). Политика на съглашателство с буржоазията и подчиняване интересите на работническата класа на интересите на буржоазията.

социа̀лдемократѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Социалдемократически.

социа̀лдемократѝчески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до социалдемокрация. *Преди него* (Ботев) *Любен Каравелов вече прокарваше в своите писания социалдемократически идеи.* Вазов.

социа̀лдемокра̀ция, *мн.* няма, *ж.* (лат.-гр.). Политическо направление в международното работническо движение, превърнало се в дребнобуржоазно опортюнистическо течение за подчиняване интересите на работническата класа на интересите на буржоазията и станало опора на капитализма в борбата му срещу революционното движение на пролетариата.

социа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). **1.** Който се отнася до живота на хората и техните отношения в обществото; обществен. *Неговият ум занимаваха социални, общочовешки въпроси.* Вазов. *Съществуват здравни служби, обществени подпомагания, социални законодателства.* О. Василев. **2.** Който предизвиква изменения в производствените отношения на обществото. *Социална революция. Социални борби.*

социализа̀ция, *мн.* няма, *ж.* Превръщане на частната собственост в обществена; социализиране. *Чрез социализацията на средствата за производство и размяната да се осъществи икономическото равенство.* В. Коларов.

социализѝрам, -аш, *несв.* и *св.* В условията на диктатурата на пролетариата — превръщам частната собственост в обществена. **социализирам се** *страд.*

социализѝране *ср. Отгл. същ. от* социализирам *и от* социализирам се. *Социализиране средствата за производство и плодовете на обществения труд — ето същността и смисъла на работническата революция.* Г. Кирков.

социалѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). **1.** Държавен и обществен строй, установен като резултат на пролетарска революция, на сваляне управляващата буржоазна класа и затвърдяване диктатурата на пролетариата, при който обществената собственост на средствата за производство е основа на производствените отношения и при който се осъществява принципът: от всеки според способностите, на всеки според труда. *А че народите... ще минат в края на краищата към социализма, в това не може да има никакво съмнение, защото социализмът е историческа необходимост и за малките, и за големите народи.* Г. Димитров. **2.** Учение за изграждането на такъв строй. *Той се предаде на нея* (на любовта) *със същата беззаветна разпаленост, както по-преди — на идеалите на социализма.* Вазов. **3.** Название на различни буржоазни и дребнобуржоазни учения за реформи, но не и за смяна на капиталистическия обществен строй; социалдемократизъм. *Утопически социализъм.*

социалѝст *м.* **1.** Привърженик и последовател на социализма. *За всеки добросъвестен гражданин и още повече за всеки честен социалист истината трябва да стои над всичко.* Г. Димитров. **2.** Член на социалистическа партия. □ Тесен **социалист** — член на Българската комунистическа партия преди 1919 г. **Широк социалист** — член на Българската социалдемократическа партия.

социалистѝчески, -а, -о, *прил.* 1. Който се основава на принципите на социализма (в 1 знач.). *Социалистически строй. Социалистическа държава. Социалистическо стопанство.* 2. Който е проникнат от идеите на социализма (във 2 знач.). *Социалистически морал. Социалистическа книжнина. Социалистическа революция.* 3. Който се отнася до социализъм (в 3 знач.); социалдемократически. *Социалистическа партия.* □ **Социалистически реализъм** — етап в реализма: художествен метод, който изобразява правдиво и точно действителността в нейното революционно развитие и цели да възпита в духа на социализма.

социалѝстка *ж.* Жена социалист.

социа̀л-икономѝчески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до обществената икономика. *Социал-икономически придобивки на работниците.*

социа̀лно. *Нареч. от* социален. *Съветският съюз стопански, политически и социално е изграден върху основите на една социалистическа система.* Г. Димитров.

социоло̀г, *мн.* -зи, *м.* Специалист по социология.

социологизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Давам социологическо обяснение на фактите. **социологизирам се** *страд.*

социологизѝране *ср. Отгл. същ. от* социологизирам *и от* социологизирам се.

социологѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* Социологичен подход и обяснение на фактите. □ **Вулгарен социологизъм** — ненаучно, противно на историческия материализъм разглеждане на явленията от обществения живот, като се отричат истинските закономерности на общественото развитие и се фалшифицира реалният ход на събитията.

социологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* социология.

социологѝчески, -а, -о, *прил.* Социологичен. *Социологическо тълкуване на литературно произведение.*

социологѝчески. *Нареч. от прил.* социологически.

социологѝчно. *Нареч. от* социологичен.

социоло̀гия *ж.* (лат.-гр.). В буржоазната наука — учение за произхода, същината и развоя на човешкото общество.

со̀ча, -иш, *мин. св.* со̀чѝх, *несв.* 1. С движение, с жест или по друг начин обръщам вниманието на някого върху нещо; указвам, показвам. *И сочи с пръст към стената, на която висят много пушки, щикове и ножове.* Каравелов. *На страна две калугерици си шушнеха ниско и сочеха с очи килията на хаджи Дария.* Вазов. *Еньо се обръщаше и с цяла опъната ръка сочеше кичестата купчина дървета.* Елин Пелин. 2. Давам, представям нещо да се види, да се узнае; показвам. *Влязъл в къщи, аз гордо соча пръчката си.* Влайков. *Ние му сочим билетите, той не иска ни да ги погледне.* Ал. Константинов. 3. Определям, установявам. *Един сочеше баба си за защитник, друг назначаваше майка си за прокурор.* Вазов. 4. Давам указание за направление, посока; показвам. *В далечината светлинки ни сочат пътя.* Багряна. 5. Обърнат съм към определена страна. *Горололов подаде компаса към Иван. — Виждаш ли накъде сочи?* Йовков. 6. Изтъквам някого или нещо. *Скоро всички жители на града го обикнаха и почнаха да го сочат за пример.* Елин Пелин. *Че нали дядо Нойко беше най-богатият? Нали го сочеха като най-имотен в града?* Д. Немиров. 7. Давам указание за нещо; показвам. *И на него му се струваше, че това момиче се яви на пътя му като някаква ярка пътеводна звезда, която ще му сочи откъде да започне своята политическа дейност.* Г. Караславов. 8. Давам основание за изводи, за заключения; означавам, показвам. *Жилестите му ръце... сочеха да притежават съкрушителната сила на Самсоновата десница.* Вазов. *Той пак издигна очи, разгледа навсякъде небето и се увери, че наистина всичко сочи на суша.* Йовков. *Дядо Кольо... сочеше да е прехвърлил петдесетте години.* Мих. Георгиев. 9. Обръщам оръжие към някого или нещо; насочвам, примервам се. *Преди няколко часа бе сочил револвера си в гърдите му.* Вазов. **соча се** *страд.* □ **Соча юмрук, тояга и под.** — заканвам се. *Озвереният народ долу сочеше юмруците си.* Вазов.

со̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който съдържа много сок. *Конете... хрупаха с охота сочната трева.* Вазов. *Пълните и сочни гроздове висяха... и мамеха дивите пчели и осите.* К. Петканов. *И тогава беше есен, и тогава по овощните дървета се жълтееха сочни круши.* М. Марчевски. 2. *Прен.* Който е запазил преснотата си; свеж. *Тя имаше продълговато лице, с правилно изрязан нос и сочни устни.* Г. Райчев. 3. *Прен.* Звучен, приятен. *Гласът му беше сочен, равен и от там бликаше някаква чудна, затаена сила.* Д. Немиров. *Отведнъж върху главата ми буйно се разсипа сноп от цветя и екна сочният смях на Калина.* Елин Пелин. 4. *Прен.* Образен, изразителен. *Едни му се покланят благоговейно, като на оракул... — други го отрупват с найсочни хули и подигравки.* П. П. Славейков.

со̀чене *ср. Отгл. същ. от* соча *и от* соча се.

со̀чно *нареч.* Образно, изразително.

со̀чност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сочен. *Гласът му беше слабо дрезгав, не гръден, изговорът ясен, с особена плътна сочност.* К. Константинов.

со̀я, *мн.* няма, *ж.* (инд.). Подобно на боб маслодайно растение с обли зърна. Soja hispida. *Агрономът говори на свой ред за универсалните свойства на соята.* Св. Минков.

спа̀дам[1], -аш, *несв.*; **спа̀дна,** -еш, *мин. св.* спа̀днах, *св.* 1. Спускам се, смъквам се надолу от собствената си тежест. *И рокли стегнати со сърмени колани | на дипли спадат.* П. П. Славейков. 2. Ставам по-нисък, по-малък; снишавам се, намалявам. *Болките се намалили, ала отокът все не спада.* Влайков. *Огънят на болния спадна и той заспа спокойно.* О. Василев. *Към края на лятото нивото на Дунав спада.* 3. Ставам по-слаб; ослабвам. *През тия двайсетина дена... се убеди, че неговото влияние е много спаднало.* Вазов. 4. Намалявам обема си. *Като че ли по такта на плавната, проста песен гърдите се издуват и спадат, устните се разтварят и мърдат влажни.* Дим. Талев. 5. Намалявам по количество, по брой, ставам по-малко. *Реката бе спаднала през сухата тази есен и можеше да се гази.* Н. Страшимиров. *Оставаме осемдесет души, спадаме на седемдесет, на шейсет.* Величков. 6. За цена — намалявам, ставам по-евтин. *Цената на сребърната гривна спада с пет фран-*

ка. Св. Минков. 7. Изваждам, намалявам при смятане; приспадам. *Хаджи Павел ... почва да вади от тефтера си едно по едно всички свои вземания ..., спада от тях кога какво е получил.* Влайков. **спадам се, спадна се** *страд.*

спа̀дам², -аш, *несв.* Влизам в състава, в категорията на нещо; принадлежа, числя се, отнасям се. *Той беше син на народен представител и спадаше към първенците на града.* Дим. Димов. *Към минералните торове спада и пепелта от печките.*

спа̀дане *ср. Отгл. същ. от* спадам¹, спадам² *и от* спадам се. *Спадане на водите на р. Дунав. Спадане на цените.*

спа̀дна. Вж. спадам¹.

спазаря̀. Вж. спазарявам.

спазаря̀вам, -аш, *несв.*; **спазаря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Уговарям цена, постигам съгласие с пазарене. *Един неделен ден по-малкият зет осъмна на път за близките балкански села, където отиваше да спазари и доведе зидари.* Й. Волен. **спазарявам се, спазаря се** *страд.* и *сред. Спазариха се за нивата и се почерпиха.*

спазаря̀ване *ср. Отгл. същ. от* спазарявам *и от* спазарявам се.

спа̀звам, -аш, *несв.*; **спа̀зя,** -иш, *мин. св.* спа̀зих, *св.* 1. Придържам се о нещо установено; съобразявам се. *Кълна се в името на народа и на Народната република България, ... че ще спазвам строго Конституцията и законите на Народната република.* Конст., чл. 41. *Истинският машинист ... трябва да спазва всички правила на движението.* Ив. Бурин. 2. *Рядко.* Запазвам, съхранявам. *И цялата Европа, да спази мир злокобен, | съзира хладнокръвно как падаме и мрем.* Вазов. *Сиротен гроб сиротни кости ще да спазва | и бурен гъст надгробна плоча ще покрива.* Ц. Церковски. *Да спазиме скъп спомен — чрез раздяла | ний само можехме.* К. Христов. **спазвам се, спазя се** *страд.*

спа̀зване *ср. Отгл. същ. от* спазвам *и от* спазвам се. *Говореше той за народовластие, за едно управление при точно спазване на Конституцията, което ще зачита правата и свободите на народа.* Влайков.

спа̀зма *ж.* (гр.). Болезнено свиване на мускул или телесен орган; гърч, конвулсия. *По лицето му, изкривено от ярост, пробягва болезнена спазма, сякаш го бяха ударили с камшик.* Дим. Димов. *В онази ранна утрин Нона беше спряла отсам плета, държеше се с две ръце за прътите, разтърсвана от спазми в стомаха.* Г. Райчев.

спазматѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е придружен от спазми. *Спазматична кашлица.*

спазматѝчно. *Нареч. от* спазматичен. *Раменете му потръпваха спазматично.*

спа̀зя. Вж. спазвам.

спа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е предназначен за спане. *Когато Костов пътуваше в спален вагон, ангажираше винаги цялото купе, за да не го безпокоят непознати.* Дим. Димов. *Спални помещения.*

спа̀лня *ж.* 1. Стая, предназначена за спане. *Утринната виделина хубаво осветяваше стаята ... Тя беше спалня с едно легло.* Вазов. *Рангов държеше две стаи — спалня, до нея кабинет.* Стаматов. 2. Комплект от мебели за съпрузи — легла, нощни шкафчета, гардероб и др. — за такава стая. *Всеки баща е длъжен да купи за сватбата на дъщеря си спалня с всички там гардероби, нощни шкафчета, тоалетки и тъй нататък.* Св. Минков.

спана̀к, *мн.* няма, *м.* (перс.). Градински зеленчук с широки листа. Spinacia oleracea. *Агнешко със спанак.*

спана̀чен, -а, -о, *прил.* 1 Който се отнася до спанак. *Спаначени листа.* 2. Който е приготвен със спанак. *Спаначена чорба. Спаначено пюре.*

спана̀чник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Баница, зелник със спанак.

спанѐ, *мн.* няма, *ср. Отгл. същ. от* спя; сън. *Имаше време и за спане, и за работа.* Йовков. *Завършили бяха вършитбата тоя ден и се прибираха за спане.* Дим. Талев.

спа̀рвам, -аш, *несв.*; **спа̀ря,** -иш, *мин. св.* спа̀рих, *св.* 1. Правя нещо да повехне, да посърне. *Сланата спари цветята в градината.* 2. Правя нещо да се сбърчи, да се съсухри. *Помадата е спарила кожата на лицето ѝ.* 3. Правя нещо да се подсече, да се разрани. *Потта е спарила краката му.* **спарвам се, спаря се** *страд.*

спа̀рвам се, -аш се, *несв.*; **спа̀ря се,** -иш се, *мин. св.* спа̀рих се, *св., сред.* 1. За растение — повяхвам, посървам вследствие на слана, горещина и др. *Поливайте пипера да не се спари.* 2. За натрупани и влажни растителни продукти — загнивам, развалям се. *Царевицата в склада се е спарила.* 3. За кожа на тялото — сбръчквам се, съсухрям се. *От много труфене лицето се спарва.* 4. За кожата на някои части на тялото — подсичам се, разранявам се от пот, топлина, търкане. *Спарват ми се краката.*

спа̀рване *ср. Отгл. същ. от* спарвам *и от* спарвам се.

спа̀рен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* спаря. 2. Като *прил.* а) За въздух — пропит със задух и влага; задушен. *Навред цвят, а въздухът е спарен, тежък, слънцето гори.* Йовков. *Зад гъстата завеса на лозата и френското грозде въздухът беше спарен и влажен.* П. Вежинов. б) Сбърчен, съсухрен. *На всеки път и кръстопът Васил Шабленецът, срещнеше ли селянин, правеше унило, спарено от грижи лице.* А. Гуляшки.

спа̀ржа *ж.* Вид зеленчук, чиито корени се употребяват за храна; аспержа. Asparagus officinalis.

спартакиа̀да *ж.* (гр.). Масови спортни състезания по различни дисциплини.

спарта̀нец, *мн.* -нци, *м.* (гр.). 1. Жител на древната Спарта. *Три дни веч се бият, но помощ не иде, | от никъде взорът надежда не види | ... | Нищо. Те ще паднат, но честно, без страх — | кат шъпа спартанци под сганта на Ксеркса.* Вазов. 2. *Прен.* Човек, който се задоволява само с най-необходимото и е кален в лишения.

спарта̀нка *ж.* Жена спартанец.

спарта̀нски, -а, -о, *прил.* Лишен от удобства; суров. *От спартански животът ни се превърна в аскетически.* Вазов.

спарта̀нски. *Нареч. от прил.* спартански. *Миналата зима прекарах спартански, без огън.* Вазов.

спару̀жа се. Вж. спаружвам се.

спару̀жвам се, -аш се, *несв.*; **спару̀жа се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* **1.** За растение, плод, цвят — свивам се, сбръчквам се, поради изгубване на влагата си. **2.** *Прен.* За лице, кожа — сбръчквам се.

спару̀жване *ср. Отгл. същ. от* спаружвам се.

спару̀ша се. Вж. спарушвам се.

спару̀швам се, -аш се, *несв.*; **спару̀ша се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Спаружвам се. *Свила се баба Минчовица в кюшето ..., спарушила се — една шушка станала.* Влайков.

спару̀шване *ср. Отгл. същ. от* спарушвам се.

спа̀ря. Вж. спарвам *и* спарявам.

спа̀ря се. Вж. спарвам се *и* спарявам се.

спаря̀вам, -аш, *несв.*; **спа̀ря,** -иш, *мин. св.* спа̀рих, *св.* Спарвам. *Слънцето препичаше толкова силно, че спаряваше всяка зеленинка.* Кр. Григоров. **спарявам се, спаря се** *страд.*

спаря̀вам се, -аш се, *несв.*; **спа̀ря се,** -иш се, *мин. св.* спа̀рих се, *св., сред.* Спарвам се. *Да ти е жал да гледаш как се спаряваше разсадeният зеленчук.* Кр. Григоров.

спаря̀ване *ср. Отгл. същ. от* спарявам *и от* спарявам се.

спасѐние, *мн.* няма, *ср.* **1.** Изтръгване или предпазване от беда, опасност, нещастие; избавяне. *Надеждата беше малка за спасение от куршумите на крайбрежните турски стражи.* Вазов. *Труд! Спасеньето от робство там е, | идеал е той на новий свят.* Вазов. *За тях холерата е нещо като жива смърт, болест, от която няма спасение.* Л. Стоянов. 2. *Църк.* Отърваване от ада [illegible] удостояване с рай. *Не унищо- [illegible] ще направите [illegible]* Елин Пелин.

спасѝтел, [illegible] *м.* **1.** Човек, който [illegible] избавител. *[illegible] полунощ [illegible] обиколен тунел, [illegible] и ги измъкнаха на [illegible] въздух.* [illegible] Каралийчев. **2.** *Църк.* Исус Христос. *В това време пристигнаха с камили влъхви и велможи, които придружаваха царе, дошли от изток да се поклонят на току-що родения Спасител.* Елин Пелин.

спасѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи за спасяване. *Той бяга. Но всеки миг нови прегради | препречват спасителний път: | отвред догорели и рухнали сгради, | отвред е във огън градът.* К. Христов. *Спасителна лодка. Спасителен пояс. Спасителен дом.*

спасѝтелка *ж.* Жена спасител.

спасѝтелно. *Нареч. от* спасителен.

Спа̀совден, *мн.* няма, *м.* Църковен и народен празник на четирийсетия ден след Великден — винаги в четвъртък; Възнесение.

спа̀совденски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Спасовден. *Спасовденски събор.*

спа̀стря. Вж. спастрям.

спа̀стрям, -яш, *несв.*; **спа̀стря,** -иш, *мин. св.* спа̀стрих, *св. Нар.* Прибирам, запазвам, спестявам. *Часовника ти спастрих, ще ти го пратя в Бяла черква, щом явиш, че си там.* Вазов. *Аз съм спастрил за моята майка спомени в душата си, дето тя е хубава и добра като божията майка.* Д. Немиров. *Спастрил съм си малко парици за старини.* **спастрям се, спастря се** *страд.*

спа̀стряне *ср. Отгл. същ. от* спастрям *и от* спастрям се. *Спастрянето е дваж печала.* Послов.

спася̀. Вж. спасявам.

спася̀вам, -аш, *несв.*; **спася̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Изтръгвам от беда, опасност, нещастие; избавям, отървавам. *Не вярвам аз, че калугер | ще спаси раята — | свободата не ще екзарх, | иска Караджата.* Каравелов. *Борислав ми е близък приятел, с него съм делил опасностите в битките, при Клокотница той ми спаси живота.* Вазов. **спасявам се, спася се** *страд. и сред.* ◻ **Спасявам кожата си** — излизам здрав и читав от някаква беда. *Усетили харно | острото на ножа, | бягат да спасяват | всеки свойта кожа.* Елин Пелин. **Спасявам положението** — намирам изход от затруднение.

спася̀ване *ср. Отгл. същ. от* спасявам *и от* спасявам се.

спатѝя *ж.* (гр.). Карта за игра с черни, подобни на детелинов лист знаци. ◻ **Зная (узнавам) някому спатиите** (разг.) — зная (узнавам) тайните на някого.

спахѝйски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до спахия. *И почна да разпитва Грозьо: какво е запомнено в село, до къде е било Гьоклен, де е била спахийската кула и джамия не е ли имало?* А. Страшимиров.

спахѝйство, *мн.* -а, *ср. Истор.* **1.** Само *ед.* Достойнство и длъжност на спахия. **2.** Имот, владян от спахия.

спахилъ̀к, *мн.* -ци, *м.* Спахийство. *Дядо Кольо е принадлежал към спахилъка по наследство, т. е. по рождение ..., речи го като работник, речи го като роб.* Мих. Георгиев.

спахѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* (перс.). *Истор.* **1.** Някогашен турски войник-конник. *Спахии ми се пишеха, на силна войска да ходят.* Нар. пес. **2.** Турски феодал. *И не само за хайдути и за обирници беше страшен Индже. Аяни, спахии и бегове, всички ония, които имаха власт и владееха земята, поотпуснаха колянота си и не притискаха тъй много раята.* Йовков.

спедѝтор *м.* (лат.). *Търг.* Лице, което от свое име, но за чужда сметка експедира, препраща стоки.

спедѝторски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до спедитор. *Спедиторска кантора.*

спека̀. Вж. спичам.

спека̀ се. Вж. спичам се.

спекта̀къл, *мн.* -кли, *м.* (лат.). Сценично представление. *Балетен спектакъл.*

спектра̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до спектър. *Спектрален анализ. Спектрален метод на изследване.*

спѐктър, *мн.* -три, *м.* (лат.). Цялост от последователно наредени цветове — виолетов, тъмносин, син, зелен, жълт, оранжев, червен, — които се явяват при разлагането на слънчев лъч, пречупен през стъклена призма, водни капки и др. *Водата като стотици гейзери избиваше нагоре и погледът виждаше пречупения през тях пищен слънчев спектър.* Г. Белев.

спѐкула *ж.* (лат.). Користна търговска дейност за бързо забогатяване. *Спекула с недвижими имоти. Борба срещу спекулата.*

спекула̀нт *м.* Лице, което върши спекула. *Индустрията трябва да служи на народа, на България, а не на егоистични интереси на група спекуланти.* Г. Димитров.

спекула̀нтка *ж.* Жена спекулант.

спекула̀нтски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до спекулант. *Селяните като дребни стокопроизводители, подложени на експлоатация и разорение от монополистическия крупен и спекулантски капитал, крият в себе си значителни революционни възможности.* Г. Димитров.

спекула̀нтство, *мн.* няма, *ср.* Спекулация, спекулиране.

спекулати̇вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който е присъщ на спекула и спекулант. *Не може да се смята за общополезно дело, когато капиталите се използуват за спекулативни сделки.* Г. Димитров. *В Америка спекулативният капитал е наложил стандартизиране и на плодовете и зеленчука.* Г. Белев. 2. *Книж.* Който се отнася до спекулация (във 2 знач.); умозрителен. *Спекулативна философия.*

спекула̀ция *ж.* (лат.). 1. Спекула. *Цената на всичко поскъпна до баснословни размери; стократно увеличените потреби извикаха нечуван разгар на спекулацията* Вазов. *Наличните капитали и народните спестявания трябва да бъдат използувани само за производителни и народополезни цели, а не за спекулация и незаконно забогатяване.* Г. Димитров. 2. *Филос.* Идеалистическо построение, което е основано само на логически предпоставки и не почива на опита.

спекули̇рам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Върша спекула. *Той се опита в разни занаяти. Блъска се по параходни компании, втурна се да спекулира със земи, наемаше хотели и барове.* П. Спасов. 2. Използувам за лични облаги чуждо незнание, беда, име и др. *Не трябвало да спекулира с нещастието на тридесет хиляди тютюноработнички.* Дим. Димов.

спекули̇ране *ср. Отгл. същ. от* спекулирам.

спепеля̀. Вж. с п е п е л я в а м.

спепеля̀вам, -аш, *несв.*; **спепеля̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Рядко.* Превръщам на пепел; изпепелявам, изгарям. **спепелявам се, спепеля се** *страд.* и *сред.*

спепеля̀ване *ср. Отгл. същ. от* спепелявам *и от* спепелявам се.

спѐрма *ж.* (гр.). Семенна течност у мъже и мъжки животни.

сперматозо̀йд *м.* (гр.). *Биол.* Мъжка полова клетка.

спермацѐт, *мн.* няма, *м.* (гр.). Бяла мазнина, която се получава от мозъка на кашалот и се употребява в свещарството, парфюмерията и др.

спермацѐтен, -а, -о, *прил.* Спермацетов. *Спермацетена свещ.*

спермацѐтов, -а, -о, *прил.* Който е направен от спермацет. *Сега светеше спермацетова свещ на висок пиринчен свещник.* Вазов.

спести̇тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което внася спестени пари в банка, спестовна каса и др.

спести̇телка *ж.* Жена спестител.

спести̇телски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до спестител. *Спестителски влогове.*

спесто̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който се отнася до спестяване. *Който има прасе, той може да се каже, че е богат, който пък има овци, той все едно че има спестовна книжка.* Йовков. *Досьо получи наследствената й зестра от половин милион в спестовен влог.* А. Гуляшки. *Държавна спестовна каса.* 2. *Диал.* Пестелив. *Бъди спестовен и трудолюбив и като работиш в тая кантора, имай чувството, че работиш за народно дело.* А. Гуляшки.

спесто̀вник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Човек, който пести.

спесто̀вница *ж. Нар.* Жена спестовник.

спесто̀вно *нареч. Нар.* Пестеливо, икономично.

спесто̀вност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Пестеливост. *Придобитата чрез труд и спестовност частна собственост и нейното наследяване се ползуват с особена закрила.* Конст., чл. 10.

спестя̀. Вж. с п е с т я в а м.

спестя̀вам, -аш, *несв.*; **спестя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Запазвам, натрупвам, като се въздържам от излишни разходи; икономисвам. *Петстотин жълтици. Една по една бях ги спестявал четиридесет години време.* Елин Пелин. *За да може да спести от харчовете, ... тя се хранеше с що да е.* Влайков. *Зимата беше топла и спестих един тон въглища.* **спестявам се, спестя се** *страд.*

спестя̀ване, *мн.* -ия, *ср.* 1. *Отгл. същ. от* спестявам. *Спестяването от печеленето е поспорно.* Посл. 2. Обикн. *мн.* Спестени пари или други средства. *Народните спестявания са могъщ фактор за стопанското възмогване на нашата страна.* Г. Димитров.

спец, спѐцът, спѐца, *мн.* спѐцове, *м. Разг.* Съкр. от специалист — майстор, вещ познавач. *По въпроса за подземните богатства и частно за минното дело в страната мене питай, кумец. Там аз съм спец.* Чудомир.

специа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). Който е предназначен за точно определена цел в отделен, определен случай. *Предайте по целия фронт на полка да се приготвят за настъпление и да чакат специални заповеди!* Ив. Мартинов. *Делегацията замина със специален влак.*

специализа̀ция, *мн.* няма, *ж.* Добиване по-голяма подготовка, вещина и опитност в някоя специалност. *Замина на специализация. Удостоверение за завършена специализация по вътрешни болести.*

специализи̇рам, -аш, *несв.* и *св.* Придобивам по-голяма подготовка и вещина в някой отрасъл на науката или техниката. *Специализирам по етнография.*

специализи̇рам се, -аш се, *несв.*, *сред.* Ставам специалист. *Те мечтаят да се изучат, да се специализират, да се издигнат, да се усъвършенствуват.* Г. Караславов.

специализи̇ране *ср. Отгл. същ. от* специализирам *и от* специализирам се.

специали̇ст *м.* Лице, което добре владее някоя специалност. *Най-напред вървяха Борис и Костов, след тях инженерът, специалистът по папиросните машини.* Дим. Димов. || *Разг.* Лице, опитно в някоя област. *Специалист фотограф.*

специали̇стка *ж.* Жена специалист.

специалитѐт *м.* **1.** Фабрично приготвено лекарство за определена болест. **2.** Обикн. за ядене — нещо специално приготвено, което се отличава със своите добри и редки качества.

специа̀лно. *Нареч. от* специален; нарочно, именно, точно определено. *Легендата за зазиждане човек ... е една от най-разпространените легенди на Балканския полуостров и специално у българите.* П. П. Славейков. *Единият от тях беше специално натоварен с изследване на виновните от Пазарджик.* Величков.

специа̀лност, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** Отделен клон от науката, изкуството или техниката. *Може някой да има висше образование, даже няколко специалности може да е завършил, но той трябва да се учи постоянно.* Г. Димитров. *На носа около котвените механизми бяха насядали група моряци от всички специалности — огняри, машинисти, ... артилеристи.* Д. Добревски. **2.** Образование, професия. *Лично мене други интереси не ме занимават, освен моята специалност.* Вазов. *По специалност водопроводчик.* ‖ Дял от науката или техниката, който човек владее много добре. *Лекар по специалност гинеколог.*

спецѝфика *ж.* (лат. . Съвкупност от типични, характерни особености на нещо. *Конкретната, специалната история на всеки народ по отделно ... си има своя собствена особеност или специфика.* Т. Павлов.

специфика̀ция *ж. Книж.* Разпределяне по вид, качество и под. *Правя спецификация на събитията.* ‖ Списък с такова разпределение. *Първата година той пишеше писмата до дирекцията на концерна, съставяше спецификациите, калкулираше цените.* Я. Гуляшки.

специфицѝрам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* Определям типични, характерни особености на нещо. *Специфицирам стоката при получаването ѝ.* **специфицирам се** *страд.*

специфицѝране *ср. Отгл. същ. от* специфицирам *и от* специфицирам се.

специфѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който е характерен, свойствен, типичен за отделно лице, предмет или явление. *Славянските племена и народи са имали свои специфични икономически условия.* Т. Павлов. **2.** *Мед.* Туберкулозен. *Заболяване на специфична почва. Специфичен процес.*

специфѝчески, -а, -о, *прил.* Специфичен. *Тоя специфически дъх на гостилнична стая я душеше.* Вазов.

специфѝчески. *Нареч. от прил.* специфически.

специфѝчно. *Нареч. от* специфичен.

специфѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* специфичен. *Специфичност на явленията.*

спечѐлвам, -аш, *несв.*; **спечѐля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Печеля веднъж или няколко пъти по веднъж. *Ще купя този път много коне. Ще ги продам и ще спечеля.* Йовков. *Опитахме се да спечелим свободата си с кръв — не успяхме.* Вазов. *Работническата партия ... съумя в късо време да спечели голям авторитет сред масите.* Г. Димитров. *В миг той прикова всички погледи, спечели всички симпатии.* Вазов. *Какъвто беше приветлив спрямо всички, той бързо спечели сърцата на селяните.* Дим. Талев. *Спечелвам на лотария.* **спечелвам се, спечеля се** *страд.* □ **Спечелвам си болест** — разболявам се от някоя болест.

спечѐлване *ср. Отгл. същ. от* спечелвам *и от* спечелвам се.

спечѐля. Вж. спечелвам.

спѐчен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* спека. **2.** Като *прил.* а) Твърд поради изсушаване. *Месеци над спечените ниви | вече капка дъжд не е валяло.* Н. Фурнаджиев. *Спечени цървули.* б) За лице — с изсъхнала и набръчкана кожа. *Спечени лица от ветрове, | силни жилести ръце и груби | и очите — бистри вирове, | дето шеметен простор се губи.* Н. Ракитин.

спеша̀[1], -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Диал.* Бързам. *Късно макар, аз спеша да изпълня един свят дълг.* Вазов.

спеша̀[2]. Вж. спешавам.

спеша̀вам, -аш, *несв.*; **спеша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* (рус.). *Воен.* Накарвам конна част да слезе от конете и да действува като пехота. *Спешавам ескадрон.* **спешавам се, спеша се** *страд.* и *сред.*

спеша̀ване *ср. Отгл. същ. от* спешавам *и от* спешавам се.

спѐшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* (рус.). Който не търпи отлагане; бърз, неотложен. *Иречек е зает с една спешна работа.* Ал. Константинов. *Спешен случай. Спешна операция.*

спешѐне *ср. Отгл. същ от* спеша[1].

спѐшно. *Нареч. от* спешен; бързо, незабавно. *Заминах спешно за село.*

спѐшност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Бързина. □ **По спешност** — без да се чака ред, без изчакване. *Иде обед. Раненият не отваря очи. Той е приет по спешност веднага.* Ив. Бурин.

спѝкер *м.* (англ.). Говорител, обикн. по радио.

спѝпам. Вж. спипвам.

спѝпвам, -аш, *несв.*; **спѝпам,** -аш, *св. Разг.* Хващам, улавям изведнъж, внезапно. *Спипал той ... една нощ игумена на близкото манастирче в килията му и до зори го мъчил да изкаже де крие парите си.* К. Константинов. **спипвам се, спипам се** *страд.*

спѝпване *ср. Отгл. същ. от* спипвам *и от* спипвам се.

спир *неизм., м.* Обикн. в съчет. **няма спир** — няма спиране, застой, край. *И почна се боя веч, | ... | няма отдих, няма спир.* Вазов.

спира̀ла *ж.* (гр.). Крива незатворена линия, която образува извивки около една точка или ос. *Самолетът прави спирали при слизане.* ‖ Предмет с такава форма. *Спирала на часовник.*

спира̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е извит като спирала. *Спирална пружина.*

спира̀лно. *Нареч. от* спирален. *Младите листа на папратта са завити спирално.*

спираловѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е с вид на спирала. *Спираловидна стълба.*

спираловѝдно. *Нареч. от* спираловиден. *Цялото това стълбище... се извиваше спираловидно нагоре,* Я. Гуляшки.

спиралообра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Спираловиден.

спиралообра̀зно. *Нареч. от* спиралообразен.

спѝрам, -аш, *несв.*; **спра,** -еш, *мин. св.* спрях, *прич. мин. действ.* спрял, -а, -о, *мн.* спрѐли, *прич. мин. страд.* спрян, -а, -о, *мн.* спрѐни, *св.* 1. Ставам причина, карам някого или нещо да престане да се движи, да действува. *На едно място стражарят, който беше на пост, спря Македонски.* Вазов. *Аз спрях коня и се взирах напреде си, за да различа в някоя гънка на дола Реброво.* Вазов. *Вятърът за малко спира своя порив.* Елин Пелин. *Спирам водата. Спирам електрическия ток. Спирам радиото.* || Не позволявам, забранявам, ограничавам. *Всеки е завардил своя мера... Защо и ние да не земем нашето, кой ще ни спре, кой ще ни каже не бива.* Йовков. *Спряха търговията, преследват всякаква инициатива.* Стаматов. || Задържам някого да не си отиде. *А пък ако си дошла за раздори — ей ти вратата, никой не те спира.* Г. Райчев. 2. Преставам да вървя, да се движа, да действувам; спирам се. *Но корабът, уви, не спира: / все по-далеч и по-далеч / лети, отнася ни.* Яворов. *Моторът не работи добре. / Започна подозрително да хърка / и ... спре.* Вапцаров. *Докато изорат тая нива, още на няколко пъти плугът задълбаваше в троскота и спираше.* Йовков. *Мина много време, а дъждът не спираше. Напои се всичко с влага, потекоха вадички.* Дим. Талев. *Кръвта спря да тече. Водата спря. Електрическият ток спря. Спри да пееш, че ме смущаваш.* 3. Отсядам някъде. *Аз знаех хотела, в който спира бай Ганьо, и се упътих към него.* Ал. Константинов. *Конят го чакаше оседлан в хана, дето беше спрял.* Величков. **спирам се, спра се** *страд.* □ **Спирам поглед** — а) Вглеждам се. б) Привличам вниманието.

спѝрам се, -аш се, *несв.*; **спра се,** -еш се, *мин. св.* спрях се, *прич. мин. действ.* спрял се, -а се, -о се, *мн.* спрѐли се, *св., сред.* 1. Преставам да вървя, да се движа или да действувам; спирам. *А Женда не се спираше на едно място. Ако не беше в градината, отиваше на чешмата.* Йовков. *На всяка крачка той се спираше и ровеше дълго с тоягата си из тревата, като че търси нещо.* Елин Пелин. || Отсядам, разполагам се. 2. *Разг.* Избирам, харесвам нещо. *Спирам се върху този модел.* || Задържам, обръщам внимание. *В доклада се спря върху важните въпроси.* □ **Спирам се на (върху) нещо** — установявам в подробности.

спѝране *ср. Отгл. същ. от* спирам *и от* спирам се. *Спиране на пулса.*

спира̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи за спиране; спирачен. *Спирателен кран.*

спира̀ч *м.* Железопътен служител, който управлява спирачка на вагон. *Жени и мъже тичат към вагоните, стискат ръцете на кондуктори и спирачи.* Йовков.

спира̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до спирач и до спирачка. *Спирачна будка. Спирачно масло.*

спира̀чка *ж.* 1. Приспособление за спиране на превозно средство, машина и под. *Въздушна спирачка. Крачна спирачка. Внезапна спирачка.* 2. *Прен.* Спънка, пречка. *Практичният му и трезвен ум служеше като неоценима спирачка за горещото въображение.* Дим. Димов.

спиритѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). Мистично вярване във възможността да се общува с душите на умрелите с помощта на медиуми и др.

спиритѝст *м.* Привърженик на спиритизма.

спиритѝстка *ж.* Жена спиритист.

спиритѝчески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до спиритизъм. *Вярваше в духове и разправяше спиритическите си наблюдения.* Дим. Димов. *Спиритически сеанс.*

спиритуа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.) *Книж.* Духовен, душевен. *Спиритуален живот.*

спиритуалѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Филос.* Ненаучно реакционно идеалистическо учение, което твърди, че светът по начало е духовен.

спиритуалѝст *м.* Привърженик на спиритуализма.

спиритуалистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до спиритуализъм. *Спиритуалистични възгледи.*

спиритуалистѝчески, -а, -о, *прил.* Спиритуалистичен.

спиритуалѝстка *ж.* Привърженичка на спиритуализма.

спиритуа̀лно. *Нареч. от* спиритуален; духовно.

спѝрка *ж.* 1. Място, дето спира трамвай, омнибус и под. *Пред автобусните и трамвайни спирки чака народ.* Г. Белев. || Малка железопътна станция. 2. Спиране, заставане. *Аз бързам, братче. Имаме малка спирка в наше село.* Л. Стоянов.

спирт, спѝртът, спѝрта, *мн.* няма, *м.* (лат.). Органическо съединение — безцветна лесно запалима течност, която се получава от ферментацията на съдържащи захар или скробяла плодове; алкохол. *Една от партизанките, санитарката, с чанта на рамо, извади спирт, йод, бинтове.* Ем. Коралов. *Чист спирт. Винен спирт. Спирт за горене. Камфоров спирт.*

спѝртен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който съдържа спирт. *Ще оставите тютюна — още днес — и никакви спиртни пития — нито капчица.* Г. Караславов. *Станах вегетарианец... На това отгоре и въздържател от спиртни напитки.* Елин Пелин. 2. Който се отнася до производство на спирт. *Спиртна фабрика. Спиртен монопол.* □ **Спиртен термометър** — термометър, който съдържа спирт вместо живак. **Спиртна лампа** — лампа, която гори със спирт.

спѝртник, *мн.* -ци, *м.* Домакински прибор за затопляне, варене и др., в който горивото е спирт. *Самотникът седеше в стаята си и вареше кафе на спиртника.* Св. Минков.

спѝртност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Процентно съдържание на спирт в спиртно питие. *Гроздовата ракия има по-голяма спиртност от плодовата.*

спѝртов, -а, -о, *прил.* Който съдържа спирт или е от спирт. *Спиртов разтвор.*

спиртомѐр *м.* Уред за измерване процента спирт в спиртни питиета.

спирто̀сам. Вж. с п и р т о с в а м.

спирто̀свам, -аш, *несв.*; **спирто̀сам,** -аш, *св.* Препарирам със спирт. *Хвана един дъждов-*

... в го спиртоса. **спиртосвам се**, **спиртосам се** *страд. и сред.*

спиртосване *ср. Отгл. същ. от* спиртосвам и от спиртосвам се.

списание, *мн.* -я, *ср.* **1.** Печатно периодично издание с повече сътрудници. *В нашите списания само за две-три години се появиха повече от петдесетина поети!* К. Христов. **2.** *Остар.* Съчинение. *Кешки аз да изгорях, та не списанията ми.* Вазов.

списател, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Остар.* Писател. *Пиша един роман — каза Кандов ... — Как, вие сте списател?* Вазов. *Де са нашите славни списания, | де са нашите славни списатели?* Вазов.

списателски, -а, -о, *прил. Остар.* Писателски.

списателство, *мн.* няма, *ср. Остар.* Писателство. *Но всичките тия мои опити в списателството бяха написани на славянски език, не на български.* П. Р. Славейков.

списвам, -аш, *несв. Остар.* **1.** Редактирам вестник или списание. *Бяхме се срещнали найнапред в Браила, на 1870 год., когато списваше вестник „Дума".* Вазов. **2.** Съчинявам, съставям, пиша. *Ще хвана, позволете, | граматика да списвам.* Вазов. **списвам се** *страд.*

списване *ср. Отгл. същ. от* списвам *и от* списвам се.

списък, *мн.* -ци, *м.* Писмено изредени имена, предмети, понятия и др. *От заран до вечер ечат гласовете на заптиетата, които със списъци в ръцете викат от двора затворници.* Величков. *Списъците се четат под слабата светлина на някой фенер.* Йовков.

спитвам, -аш, *несв.*; **спитя,** -иш, *мин. св.* спитих, *св. Разг.* Направям нещо да стане плоско като пита; сплесквам, смачквам. *Копитата им не бяха подковани, израснали прекомерно, спитени.* Йовков. **спитвам се, спитя се** *страд. и сред.*

спитване *ср. Отгл. същ. от* спитвам *и от* спитвам се.

спитя. Вж с п и т в а м.

спица *ж.* Дървена или желязна пръчка, която съединява главината на колело с наплатите. *Коларите правят нови каруци с главини от осен и бряст, ... дъбови спици и чамови сандъци.* А. Каралийчев.

спицèрин, *мн.* спицèри, *м. Остар.* Аптекар. *Аз ти казвам, че е вярно ... Кир Георги Измирлият завчера се научил от спицерина.* Вазов.

спицерия *ж.* (лат.). *Остар.* Аптека. *Когато тръгнеш за насам, купи ми от Янковата спицерия за десет гроша беладона.* Вазов.

спичам, -аш, *несв.*; **спека,** спечèш, *мин. св.* спèкох, спèче, *прич. мин. действ.* спèкъл, -кла, -кло, *мн.* -кли, *св.* Направям нещо да засъхне, да се свие, да се сбръчка. *Набарва с ръце стомната и жадно гаси алкохолния огън, който спича стомаха му, гърлото, устата и напуканите устни.* Ап. Константинов. *Дългата суша спече почвата.* **спичам се, спека се** *страд.*

спичам се, -аш се, *несв.*; **спека се,** спечèш се, *мин. св.* спèкох се, спèче се, *прич. мин. действ.* спèкъл се, -кла се, -кло се, *мн.* -кли се, *св., сред.* Засъхвам, вкоравявам се, свивам се, обикн. от силна топлина, от дълго стоене и под. *Новите му, кой знае откога останали обувки се бяха спекли и той не можеше да ги обуе.* Ем. Коралов. *От гребените и на двата течеше кръв, която беше се спекла по перата на шиите.* Ем. Станев. *Лятото настъпи — горещо, задушно ... Земята се спичаше, черноземите се пукаха като рани.* Г. Караславов. *Устните ми се спекоха от вятъра.*

спичане *ср. Отгл. същ. от* спичам *и от* спичам се. *Спичане на пръстта.*

сплав, сплавта, *мн.* сплàви, *ж.* (рус.). *Спец.* Хомогенна смес от два или повече метала, получена чрез стопяване. *Манганът се употребява предимно за приготвяне на сплави.*

сплàвя се. Вж. с п л а в я м с е.

сплàвям се, -яш се, *несв.*; **сплàвя се,** -иш се, *мин. св.* сплàвих се, *св., сред.* **1.** *Спец.* За метал — образувам сплав. *Живакът се сплавя с много метали и дава сплави, наречени амалгами.* **2.** *Нар.* Стопявам се, слягам се. *Огънят се сплави.*

сплàвяне *ср. Отгл. същ. от* сплавям се.

спластя. Вж. с п л а с т я в а м.

спластявам, -аш, *несв.*; **спластя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Събирам окосено сено от ливадите и го правя на пластове. *Де на тоя да прекопат, де на оня да дожънат, ха на трети да докосят и да спластят и ... лятото минало.* Ст. Ц. Даскалов. **спластявам се, спластя се** *страд.*

сплàтя. Вж. с п л а щ а м.

сплàша. Вж. с п л а ш в а м.

сплàшвам, -аш, *несв.*; **сплàша,** -иш, *мин. св.* сплàших, *св.* Изплашвам, уплашвам, стряскам някого, за да не смее да прави нещо. *Няма аз да млъкна, злобни духове! | Няма да ме сплашат вашите викове!* Вазов. *И като видели селяните, за да ги сплашат, дават един-два изстрела във въздуха.* Йовков. **сплашвам се, сплаша се** *страд. и сред. Овцете се сплашиха и като отвеяни от вятъра се сгъстиха нататък.* Хар. Русев.

сплàшване *ср. Отгл. същ. от* сплашвам *и от* сплашвам се.

сплàшен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* сплаша. **2.** Като *прил.* Който е уплашен. *Сплашен кон.*

сплàшено. *Нареч. от* сплашен. *И сплашено пред тях изписка плаха | слугинка — и удари го на бяг.* П. П. Славейков.

сплàщам, -аш, *несв.*; **сплàтя,** -иш, *мин. св.* сплàтих, *св. Нар.* Сгъвам, сдиплям, свивам. *Бае Крачун сплати пак Найденовото писмо, мушна го в пояса.* Мих. Георгиев. **сплащам се, сплатя се** *страд. и сред.*

сплàщане *ср. Отгл. същ. от* сплащам *и от* сплащам се.

сплèскам. Вж. с п л е с к в а м.

сплèскан, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* сплескам. **2.** Като *прил.* Който е плосък, обикн. поради натискане или удар. *Лицето му ..., със силно изпъкнали ябълки и сплескан нос ..., имаше изражение свирепо и диво.* Вазов.

сплèсквам, -аш, *несв.*; **сплèскам,** -аш, *св.* С удряне или натискане направям нещо да стане плоско, сплеснато; смачквам, спитвам. *Димо завъртя стола ... и я заплаши. — Ако те трас-*

на с него по главата, ще те сплескам като жаба. К. Петканов. *С тежък юмручен удар му спласка носа.* Дим. Ягелов. *Сплесквам желязо.* **сплесквам се, сплескам се** *страд.* и *сред. Стотици куршуми се сплескваха по камъните.* Дим. Талев. *Кьньо заблъска възглавницата и тя се сплеска като пита под лапите му.* Я. Гуляшки.

сплѐскване *ср. Отгл същ. от* сплесквам *и от* сплесквам се.

сплѐснат, -а, -о, *прил.* Сплескан. *Сплеснатата му коса бе леко посребрена.* Елин Пелин. *Видяха се две мънички очи..., зачервени като ябълки страни и сплеснат, широк нос.* М. Кремен.

сплета̀. Вж. с п л и т а м.

сплѐтен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* сплета. 2. Като *прил.* а) Който е на плитки или на сплитове. *Сплетен лук.* б) Заплетен, замотан. *Отправих се към върбите и надникнах през сплетените клонове.* Мих. Георгиев. в) *Прен. Разг.* Неясен, объркан, заплетен. *Щом се спусне студената вечер, | ти край мръсните маси ела | и от грубите сплетени речи | ще научиш безбройни тегла.* Хр. Радевски.

сплѐтено. *Нареч. от* сплетен; объркано, замотано, заплетено, неясно. *Казвам, санким, ако обичате — обяснява сплетено бай Ганьо — и мен ми е по-добре в хотела.* Ал. Константинов. *То викаше нещо сплетено и диво.* Ст. Загорчинов.

сплѐтнѝк, *мн.* -ци, *м.* Лице, което прави сплетни против някого; клюкар, интригант. *Иванчо Йотата беше бъбрица, сплетник.* Вазов.

сплѐтнѝца *ж.* Жена сплетник; клюкарка, интригантка. *Госпожа хаджи Ровоама... се славеше като най-веща узнавачка на всякакви градски тайни и като изкусна сплетница.* Вазов.

сплѐтничество, *мн.* няма, *ср. Рядко.* Проява на сплетник. *Сега прозирам | в душицата ти тъмна и разбирам, | ... | как диво тя блаженствува в лъжи, | във сплетничество, в клевети бездушни.* К. Христов.

сплетня̀ *ж.* Злонамерена, недоброжелателна мълва за някого, основана на неверни или измислени неща; клюка, клевета, интрига. *Те разпръскат и цяла мрежа гнусни сплетни за жена му.* П. П. Славейков. *Разсърденият Елпимир правеше сплетни между болярите.* Вазов. *Малко по малко се разплиташе тая объркана и замотана мрежа от ежби, гонитби и сплетни.* Йовков.

сплин, сплѝнът, сплѝна, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Поет.* Тъга, мъка, мрачно настроение. *В тревожна мечта се унасям | и виждам през горестен сплин, | че в някаква светла страна съм | на бога най-светлият син.* Дебелянов. *Спомените от детинство бяха разпръснали за миг дъждовните облаци на сплина, който от години притискаше душата ѝ.* Дим. Димов.

сплѝна *ж.* (гр.). *Диал.* Далак.

сплит, сплѝтът, сплѝта, *мн.* сплѝтове, сплѝта (сл. ч.), *м.* Сплетени в едно глави лук, чесън, царевица и под.; плитка, плетеница. *Там върху гредите есен премятат сплитове кукуруз.* Влайков.

сплѝтам, -аш, *несв.*; **сплета̀,** -ѐш, *мин. св.* сплѐтох, *прич. мин. действ.* сплел, *св.* 1. Направям на плитки или на сплитове. *Богдан чеше коня и си играе с него. Сплита, разплита гривата и я издърпва върху челото на коня.* К. Петканов. *Имах дълги коси и мама всяка утрин ги сплиташе на дебела плитка.* Г. Райчев. *Сплитам венец. Сплитам чесън.* 2. *Рядко.* С плетене изработвам; изплитам. *От преждата кака ще сплете на чарковете гайтан.* Влайков. *Тъй от една стена | до друга нишките си паякът обтегне, | сплете си мрежата на тях.* П. П. Славейков. ‖ *Обр. Речните бързеи сплетоха сребърна мрежа на месечината и засвириха.* К. Петканов. 3. За ръце, пръсти, крака и др. — преплитам, вплитам един в друг. *Седна, па сплете нозе и грозно се намръщи.* Я. Страшимиров. *Катерина сплете пръсти, стисна ги, изви ги до болка и... отново проплака.* Дим. Талев. 4. Омотавам. *В миг конникът сети, че нещо го дръпна, — | че нещо му сплете нозе.* К. Христов. *Двамата пътници пълзяха под сухите драки на дъбравата, която непрогледно сплиташе над тях клони.* Хар. Русев. 5. *Прен.* Забърквам, обърквам. *Равномерното скърцане* (на колелото) *сплиташе мислите му, унасяше го.* О. Василев. *Беше сънлив, сплете приказките си и нищо не му разбрахме.* 6. *Прен.* Създавам, измислям, съчинявам. *Нали и песен за тях прилична | сплетоха дружно вече момите?* Вазов. *За моята гиздост сплетоха сказание.* Н. Райнов. **сплитам се, сплета се** *страд.*

сплѝтам се, -аш се, *несв.*; **сплета̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* сплѐтох се, *прич. мин. действ.* сплел се, *св.*, *сред.* 1. Омотавам се, завивам се около нещо. *Злачните треви, буйно израсли всред пространни ливади, шумно се сплитаха в нозете им.* Ц. Церковски. *Една лисица се сплете в предните му крака, спъна го.* О. Василев. 2. Вплитам се, преплитам се един в друг. *Движейки се из въздуха двата чифта ръце се сплетоха и се уловиха.* Елин Пелин. *Дърветата растяха гъсто, бяха все дебели, вековни. Клоните им се сплитаха едни с други.* О. Василев. *Рогата им* (на елените) *се срещнаха с трясък и за миг се сплетоха.* Ем. Станев. ‖ *Обр. В очите му... се чупеха лъчите на месеца, искряха и се сплитаха в някакъв смътен образ.* Йовков. *И в бурята на бранта се сплитаха гръмове, писъци и бесни викове на хора.* Н. Райнов. 3. За крака — стъпвам несигурно, уплитам се при ходене. *Краката му се сплитаха, но ситнеха бързо напред.* О. Василев. *Матьо усещаше как краката му премаляваха и се сплитаха, как дробовете му вече не издържаха на напрежението.* Дим. Ангелов. □ **Езикът ми се сплита** (разг.) — от страх, смущение, почвам да изговарям думите неясно, неразбрано. *И сили се Младен да викне да попита, | а смотолевено езика му се сплита — | уста немеят, звук не се дели от звук.* П. П. Славейков.

сплѝтане *ср. Отгл. същ. от* сплитам *и от* сплитам се.

сплѝтка *ж.* 1. Уплетена дълга коса, обикн. у жена; плитка. *Цонка беше прелестна... със своята дълга златиста коса на сплитка.* Вазов. *Младежи с перчеми, моми със зачервени бузи и сплитки на рамене — всички имаха празничен вид.* Кр. Григоров. 2. *Нар.* Гайтан или връвчица, която жени сплитат в косата си. 3. Сплетени или вързани на венец глави лук, чесън, царевица и под.; сплит, плитка. *Сплитка чеснов лук.*

сплотѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* сплотя. 2. Като *прил.* Който е обединен, единен. *Младежи и девойки от градове и села, бъдете сплотени, будни и непоколебими на фронта на труда.* Г. Димитров. *Сплотени сили.*

сплотѐно. *Нареч. от* сплотен; обединено. *Ние ще преодолеем всички мъчнотии, ако действуваме сплотено.*

сплотѐност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сплотен; обединеност.

сплотя̀. Вж. сплотявам.

сплотя̀вам, -аш, *несв.*; **сплотя̀,** -йш, *мин. св.* **-йх,** *св.* (рус.). Съединявам, обединявам. *Дайте си ръцете, | синове немили, | дайте, та сплотете | ваште млади сили!* Ц. Церковски. *Явно бе, че е изпълнена историческата мисия на Комунистическия интернационал — да сплоти авангарда на прогресивните работници във всички страни в истински работнически партии.* Ст. Благоева. **сплотявам се, сплотя се** *страд.* и *сред. Работническата класа ... днес е призована ... да стане още по-здрав стълб, около който да се сплотяват завинаги селяни, занаятчии.* Г. Димитров.

сплотя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сплотявам *и от* сплотявам се.

сплу̀вам се, -аш се, *несв.*; **сплу̀я се,** -у̀еш се, *мин. св.* сплух се, *св.*, *сред. Нар.* Разпадам се, разкапвам се, изгнивам. *Те го отминаха, тъй както отминува | бърз пътник покрай леш захвърлен, що се сплува.* П. П. Славейков. || *Обр. Сетне току виж тръгнал по кривите пътеки и се сплул из кръчмите.* Г. Караславов.

сплу̀ване *ср. Отгл. същ. от* сплувам се.

сплут, -а, -о, *прил.* Изгнил, разкапан. *Сплуто сено.*

сплу̀я се. Вж. сплувам се.

сплъстѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* сплъстя. 2. Като *прил.* За вълна, косми, козина и под. — който е много сбит; степан. *Сплъстената му гъста коса закриваше ниското му чело и падаше до над очите му.* Йовков. *Тя за[illegible] разчесваше сплъстената боклучава вълна.* [illegible] Волен.

сплъстя̀. Вж. сплъстявам.

сплъстя̀ се. Вж. сплъстявам се.

сплъстя̀вам, -аш, *несв.*; **сплъстя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Сбивам на плъст вълна, коса, козина и под; степвам. **сплъстявам се, сплъстя се** *страд.*

сплъстя̀вам се, -аш се, *несв.*; **сплъстя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* За коса, вълна, козина и под. — ставам сбит, слепнат; степвам се. *Копринената косица на болното се е сплъстила.* П. Ю. Тодоров.

сплъстя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сплъстявам *и от* сплъстявам се.

сплъ̀чкам. Вж. сплъчквам.

сплъ̀чквам, -аш, *несв.*; **сплъ̀чкам,** -аш, *св. Диал.* Сплъстявам. **сплъчквам се, сплъчкам се** *страд.* и *сред. Косата му се е сплъчкала.*

сплъ̀чкване *ср. Отгл. същ. от* сплъчквам *и от* сплъчквам се.

спобу̀там се. Вж. спобутвам се.

спобу̀твам се, -аш се, *несв.*; **спобу̀там се,** -аш се, *св.*, *взаим. Нар.* Само *мн.* Побутваме се едни други, за да си дадем таен знак или да обърнем внимание на нещо. *Един други се спобутваха, като сочеха с пръст към нея.* Блъсков.

спобу̀тване *ср. Отгл. същ. от* спобутвам се.

спогà ждам, -аш, *несв.*; **спогодя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Погаждам, помирявам, сговарям. *Хайде, кажат селяните, да ви спогодим.* Мих. Георгиев. **спогаждам се, спогодя се** *страд.*

спогà ждам се, -аш се, *несв.*; **спогодя̀ се, -йш** се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* 1. Разбирам се с някого; споразумявам се, погаждам се. *Гешооглу казва | да се спогодиме, | па да идем в Пловдив | сладко да заспиме.* Каравелов. *И на този усамотен кът двете класи не се спогаждат. Нямаш ли коне и овци — не можеш мома да вземеш.* Смирненски. 2. Само *несв.* Живея в разбирателство, сговорно с някого; сговарям се, погаждам се. *Докато бяха малки, те рядко се спогаждаха, защото Нона, като всяко разглезено дете, беше своенравна, искаше да я слушат.* Йовков. *Добре се спогаждахме досега и вие не можете да се оплачете от нас.* Дим. Талев. 3. Разбирам се, сговарям се с някого по някой въпрос. *Дето ще отида да работя на хората..., да приберем твоето.... Ще се спогодим.* Йовков. *Щом е тъй, остава само да се спогодите върху цената.* Н. п. Филипов.

спогà ждане *ср. Отгл. същ. от* спогаждам *и от* спогаждам се.

спо̀гвам, -аш, *несв.*; **спо̀гна,** -еш, *мин. св.* спо̀гнах, *прич. мин. страд.* спо̀гнат, *св. Нар.* Погвам, подгонвам. *Спогнах кучето и то изквича.* **спогвам се, спогна се** *страд.*

спо̀гване *ср. Отгл. същ. от* спогвам *и от* спогвам се.

споглѐдам се. Вж. споглеждам се.

споглѐдвам се, -аш се, *несв.*; **споглѐдна** се, -еш се, *мин. св.* -ах се, *св.*, *взаим.* Само *мн. Нар.* Споглеждаме се. *Всичките в къщи мълчаха и се тайно споглеждаха; най-сетне време стана за спане.* Блъсков. *Девойченцата се спогледнаха зачудени, па се изкискаха.* Вазов.

споглѐдна се. Вж. споглеждам се.

споглѐждам се, -аш се, *несв.*; **споглѐдам се,** -аш се, *св.*, *взаим.* Само *мн.* Поглеждаме се мълком едни други при учудване, изненада, уплаха и под. *В амбулаторията някой заохка, после завика от болка. Жените се смълчаха и се спогледаха.* Йовков. *Войниците се споглеждат мълчаливо.* Смирненски. *Силен гръм ги закова на местата им и те се спогледаха, притаили дъх от вълнение.* Ив. Мартинов.

споглѐждане *ср. Отгл. същ. от* споглеждам се.

спо̀гна. Вж. спогвам.

спого̀дба *ж.* 1. Споразумение между лица или страни, поели взаимно задължение да изпълняват известни условия; договор, съгласие. *Ето царска сила, да се предадем! | ... | — Да се покорим ли? Мълчи! Да се борим! | ... | Спогодба не става между тях и нас!* Вазов. *Стопанска спогодба.* 2. Писмен договор при такова споразумение. *Спогодбата бе подписана от двете страни.*

спогодѝтелно, *мн.* -и, *ср. Разг.* Писмен документ, договор за спогодба. *Спогодителното остана да се пази у тях.*

спогодя̀. Вж. спогаждам *и* спогодявам.

спогодя̀ се. Вж. спогаждам се *и* спогодявам се.

спогодя̀вам, -аш, *несв.*; **спогодя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Спогаждам. *Спогодявам ищеца с ответника.* **спогодявам се, спогодя се** *страд.*

спогодя̀вам се, -аш се, *несв.*; **спогодя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Спогаждам се. *Андрея се със всякого препира | и умно свойто мнение защищава, | но „упорит" не е и найподире | с противника си той се спогодява.* К. Христов.

спогодя̀ване *ср. Отгл. същ. от* спогодявам *и от* спогодявам се; спогаждане.

спого̀нвам, -аш, *несв.*; **спого̀ня,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Подгонвам, спогвам. *Отишло моме напето | смин да сбира във полето. | Лудо младо го спогони, | моме бяга, цвете рони.* Вазов. **спогонвам се, спогоня се** *страд.*

спого̀нване *ср. Отгл. същ. от* спогонвам *и от* спогонвам се.

спого̀ня. Вж. спогонвам.

спода̀вен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* сподавя. **2.** Като *прил.* Задавен, задушен, заглъхнал, замрял. *Райка говореше със сподавено вълнение, като едва сдържаше сълзите си.* Влайков. *Чух плач. Сподавен, глух и безнадежден плач.* Елин Пелин. *Грак сподавен, глух и бавен | счуй се и далеч замира.* П. П. Славейков.

спода̀вено. *Нареч. от* сподавен. *Тя беше прегърнала здраво невръстния едногодишен син на Перови, въртеше се с него и викаше сподавено: — Гошко! Гошко! Гошко!* Г. Райчев.

спода̀вя. Вж. сподавям.

спода̀вям, -яш, *несв.*; **спода̀вя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Попречвам на нещо да се развие, да се прояви свободно; потискам, задушавам, заглушавам. *Някой път, поради случайна дребулия, ... току ме напуши смях. Мъча се да го сподавя.* Влайков. *Мъглив и влажен есенен ден е сподавил малкото селце.* Елин Пелин. *Оглушително ръкопляскане сподави последните думи на подполковника.* Хар. Русев. **сподавям се, сподавя се** *страд.* и *сред. Пенке, моя радост, моя песен! — Гласът му се сподави в ридания.* Елин Пелин.

спода̀вяне *ср. Отгл. същ. от* сподавям *и от* сподавям се.

сподвѝжник, *мн.* -ци, *м. Книж.* (рус.). Другар по борба, по обществена дейност; съмишленик, съратник. *Велики чувства на възпоминания се разбудиха сега в душите на сподвижниците Хаджидимитрови, Тотюви, Панайотови.* Вазов. *Столовете бяха заети от Спасуна и Блаже, ветерани и сподвижници на Шишко от минали стачки.* Дим. Димов.

сподвѝжница *ж.* Жена сподвижник; съратница, съратничка. *А нашата сподвижница от Балкана, Мария, съпругът ѝ Шутич и Кр. Некланович са живи.* З. Стоянов.

сподвѝжничество, *мн.* няма, *ср.* Дейност на сподвижник.

споделя̀. Вж. споделям.

сподѐлям, -яш, *несв.*; **споделя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Изказвам пред някого свои мисли, чувства, преживявания и под., за да срещна разбиране, съчувствие. *Тя искаше да знае сделките му, плановете му, печалбите му, мислите му, но той нищо не споделяше с нея.* Елин Пелин. *Беше узнал необикновена тайна и трябваше поскоро да я сподели с някого.* Ем. Коралов. *Никога по-рано той не беше споделял с дъщеря си своите грижи.* П. Спасов. **2.** Преживявам, изживявам еднакви чувства с някого. *Посреща я с благи думи и искрено споделя с нея грижите за пътниците.* Влайков. *Тя го слушаше мълчаливо, разбираше го и споделяше и мъката, и тревогата му.* Г. Караславов. **3.** Предавам другиму опита си, умението си и под. *Просто и сърдечно сподели своя опит с другарите си.* **споделям се, споделя се** *страд.*

сподѐляне *ср. Отгл. същ. от* споделям *и от* споделям се.

сподѝрвам, -аш, *несв.*; **сподѝря,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Последвам, проследявам, следя. *През нощта избяга, клетницата, с писък и не посмя никой да я сподири.* А. Страшимиров. **сподирвам се, сподиря се** *страд.*

сподѝрване *ср. Отгл. същ. от* сподирвам *и от* сподирвам се.

сподѝря. Вж. сподирвам *и* сподирям.

сподѝрям, -яш, *несв.*; **сподѝря,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Сподирвам. *Мярка се моята сянка пред мен — | ... | спра ли се — мигом и тя се запира, | свърна ли — ето и тя ме сподиря.* П. П. Славейков. **сподирям се, сподиря се** *страд.*

сподѝряне *ср. Отгл. същ. от* сподирям *и от* сподирям се.

сподобя̀. Вж. сподобявам.

сподобя̀ се. Вж. сподобявам се.

сподобя̀вам, -аш, *несв.*; **сподобя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Остар.* Удостоявам някого с нещо. *Все, кога и да е, и мен господ ще сподоби с къща и женица и момчана рожба.* П. П. Славейков. *Бог не бе я сподобил с женска рожба.* А. Страшимиров. **сподобявам се, сподобя се** *страд.*

сподобя̀вам се, -аш се, *несв.*; **сподобя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред. Остар.* Сдобивам се, придобивам, спечелвам. *Защо да го крия — и мен се иска да видя венчило и да се сподобя с мъж.* Влайков.

сподобя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сподобявам *и от* сподобявам се.

споѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* споя. **2.** Като *прил.* Който е слепен, здраво съединен. *Високи дебели каменни стени, споени добре с цимент, ... пазеха от вси страни Трапезица.* Вазов. *Отвъд реката, на стръмната скала ... стърчеше висока кула, споена о канарите с жълтеникав пясъчник.* Н. Райнов. *Споени тухли. Споена тръба. И нека бъде твоят лик споен | с най-радостните седем дни и нощи | на моя пръв, неповторим подем.* Багряна.

споѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* споен.

спо̀йтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Нов.* Материал за спояване; спойка. *Циментът се използува като споител между тухлите и камъните при строеж.*

спо̀йвам, -аш, *несв.*; **споя̀,** спойш, *мин. св.* спойх, *св.* Спoявам. *Нареждаха камъните, спойваха ги с цимент.* А. Каралийчев. **спойвам се, споя се** *страд.* и *сред.*

спо̀йване *ср. Отгл. същ. от* спойвам *и от* спойвам се.

спо̀йка *ж.* **1.** Свързване, съединяване на две части; спояване. *Правя спойка.* **2.** Мястото, където са споени две метални части. *Тръбите са се спукали на спойките.* **3.** Материал, с който се споява. *Хоросанова спойка.* **4.** *Прен.* Това, което свързва, което спојава в едно лица, явления и пр.; общност. *Да пием за хубавата спойка, / що в тия братски срещи се кове — / за обичта и дружбата ни бойка / в борбата против нашите врагове!* Н. Марангозов. *Между отделните части на романа има вътрешна спойка.*

споко̀ен, -о̀йна, -о̀йно, *мн.* -о̀йни, *прил.* **1.** Който се намира в състояние на покой. *Пред него морето беше спокойно и тихо.* Йовков. *Там в далечината... широка и спокойна течеше Драва.* Ив. Мартинов. **2.** В който има спокойствие, покой; тих. *Агата със стиснато сърце помисли, че над това тихо, спокойно гнездо може като гръм да падне злото, да го помрачи, да го запусти.* Йовков. *Спокойно място. Спокойна обстановка.* ‖ Който протича тихо, безшумно. *Една чиста истина прави живота спокоен.* Елин Пелин. *Те прекарваха радостни, спокойни дни.* Дим. Талев. *Спокойно развитие на събитията.* **3.** Който е изпълнен, обхванат от спокойствие. *Тя беше спокойна, сърцето й се веселеше.* Вазов. *Изведнъж се почувствувах бодър, спокоен, безпричинно весел.* Йовков. *Аз си изпълних дълга и съм спокойна.* Стаматов. ‖ Който е въздържан, кротък, тих, разсъдителен. *Само голямата му сестра, позатлъстяла и спокойна,... го посрещна сърдечно и без каквото и да било предубеждение.* Г. Караславов. *Той — нали знаете какъв е умен, спокоен — веднага разбра опасността, която заплашва всички ни.* О. Василев. ‖ Несмущаван, необезпокоен. *Оставям те спокоен да си гледаш работата.* ‖ Равнодушен, безразличен. *Влюбените не могат да останат спокойни, когато ги делят.* Вазо̀в. *Отдавна бях вече спокоен. Едно странно спокойствие, прилично на вцепененост.* Йовков. **4.** За говор, реч и под. — който е проникнат от спокойствие; плавен, равномерен. *Докторът ме погледна... и продължи своята спокойна, равна реч.* Вазов. *Само гласът му беше твърд, спокоен.* Елин Пелин. *Станка искаше да слуша спокойния му говор, да се затрогва от разумните му приказки.* Г. Караславов. **5.** Който изразява спокойствие. *Добродушното и спокойно лице на главния учител Климент и благата му реч вдъхваха самоувереност у девойчетата.* Вазов. *Ганка тревожно го погледна, но като срещна спокойния му поглед, и самата тя се успокои.* М. Марчевски. □ **Бъди спокоен** (разг.) — не се тревожи, работите ще се наредят. *Ти бъди спокойна... Тая неделя всеки ден ще се срещаме. После ще се годим и тогава лесно.* Елин Пелин. **Спокойна съвест** — съвест, на която не тежат лоши деяния; чиста съвест. *Той е добър работник, добър другар и добър баща. Уравновесен ум, спокойна съвест и здрава душа.* Йовков.

споко̀йно. *Нареч. от* спокоен. *Цанко и чичо Митуш най-спокойно и безгрижно си работеха.* Йовков. *Спи ми, детенце, / спокойно ми спи, / нанкай.* Вапцаров. *Параходът вървеше спокойно, почти се плъзгаше.* Г. Белев.

споко̀йност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Рядко. Отвл. същ. от* спокоен; спокойствие. *След като ми зададе обикновените въпроси, със същата спокойност на които аз отговарях без никакво затруднение, ... той дрънна звънеца.* З. Стоянов.

споко̀йствие, *мн.* няма, *ср.* **1.** Отсъствие на шум, на звук, говор; покой, тишина. *Спокойствие и мир цари из широките чардаци на голямата хаджи Нойкова къща.* Д. Немиров. *Обичаше спокойствието, реда, тишината на затоплената стая.* Я. Гуляшки. *Искам пълно спокойствие.* **2.** Отсъствие на тревоги, на вълнения, смущения. *Гори ми душата — захвана той. — Нямам спокойствие.* Елин Пелин. *През последните години... беше спечелил много пари, но загуби спокойствието си.* Дим. Димов. *С привидното спокойствие на възрастна, много прекарала жена, приближава Харитина портата.* Я. Каменова. **3.** *Прен.* Хладнокръвие, безразличие. *Тя посрещна с храбро спокойствие това ново изпитание.* Величков. *Запазвам спокойствие.*

спола̀й и **спола̀й ти** *частица.* (гр.). *Нар.* За израз на благодарност; благодаря. *Лани два пъти имахме избори, и сполай на бога, поминахме добре.* Вазов. *Израснаха дваминката с Ваня, подхванаха си работата, е, рекохме, сполай на тая майка.* Г. Караславов. *Прощавай, войводо, сполай ти за хляба и за солта.* Ст. Загорчинов.

сполетя̀. Вж. сполетявам и сполитам.

сполетя̀вам, -аш, *несв.*; **сполетя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* сполетя̀л, -а, -о, *мн.* сполетѐли, *прич. мин. страд.* сполетя̀н, -а, -о, *мн.* сполетѐни, *св.* За нещастие, зло, беда — постигам изведнъж, ненадейно. *Зло ме сполетява, братя!* Ас. Босев. *Един ден бедата отново сполетя семейство Палаузови.* М. Марчевски.

сполетя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сполетявам.

сполѝтам, -аш, *несв.*; **сполетя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* сполетя̀л, -а, -о, *мн.* сполетѐли, *прич. мин. страд.* сполетя̀н, -а, -о, *мн.* сполетѐни, *св.* Сполетявам. *Па такава глоба дано те не сполита други път.* Влайков.

сполѝтане *ср. Отгл. същ. от* сполитам.

сполу̀ка *ж.* **1.** Успех в постигането на нещо. *Тя му даде за пътни разноски сто лева... и го изпрати с благопожелания за сполука.* Вазов. **2.** Благополучие. *Без наука няма сполука.* Послов. *Бащина поука, синова сполука.* Послов.

сполу̀ча. Вж. сполучвам.

сполу̀чвам, -аш, *несв.*; **сполу̀ча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Успявам, смогвам да извърша нещо. *Той бе работил през целия си живот и бе сполучил да удвои и утрои имотите, останали от баща му.* Елин Пелин. *Подкара ралото и го заби в едни храсти. Помъчи се да го извади и като не сполучи, разплака се.* К. Петканов. **2.** Постигам сполука, успех в дейността си, в живота си; преуспявам. *Той я поискал за снаха. Оженил сина си за нея и много сполучил.* Елин Пелин. *Който се учи, той ще сполучи.* Послов.

сполу̀чване *ср. Отгл. същ. от* сполучвам.

сполучлѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който е свързан със сполука; успешен, благополучен, щастлив. *Операцията излезе сполучлива. Сполучлив опит.* **2.** Който приляга за даден случай; удобен, уместен, подходящ, разумен. *Целият стенвестник е изпълнен с карикатури. Духовити и сполучливи вицове допълнят карикатурите.* Г. Караславов. *Сполучлив отговор. Сполучлив брак.*

сполучлѝво. *Нареч. от* сполучлив. *Всичко беше тръгнало сполучливо, както той очакваше.* Кр. Велков.

сполучлѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сполучлив.

спомàгам, -аш, *несв.*; **спомòгна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* **1.** Оказвам съдействие; съдействувам, допринасям, помагам. *Нямаше своя рожба и това спомогна да се привърже към племенника си.* Г. Райчев *Има грешки, които... се отразяват лошо на работата, но спомагат да се видят недостатъците, да се преодолеят слабостите.* Я. Гуляшки. *Това лекарство спомага за смилането на храната.* **2.** *Остар.* Подпомагам, оказвам помощ. *Като човек с добро сърце, той желаеше да спомогне с нещо на нещастния просител, но с какво — това и сам не знаеше.* Мих. Георгиев. *Комитетът имаше за главна цел да спомага с парични средства.* Вазов.

спомàгане *ср. Отгл. същ. от* спомагам.

спомагàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Допълнителен, помощен. *Спомагателни материали. Спомагателно стопанство.* □ **Спомагателни глаголи** (грам.) — глаголи, които служат за образуване на сложни форми при спрежението на други глаголи (напр. с ъ м, щ а, н я м а м).

спомагàтелно. *Нареч. от* спомагателен.

спòмвам, -аш, *несв.*; **спòмня,** -иш, *мин. св.* спòмнѝх, *св. Нар.* Спомням. *С жар говореше за миналото, което те му спомваха.* Йовков. *Исках да се отделя от Лина: да скъсам, да премахна всичко, което би ми спомвало за нея.* Г. Райчев.

спòмвам си, -аш си, *несв.*; **спòмня си,** -иш си, *мин. св.* спòмнѝх си, *св., сред. Нар.* Спомням си. *Тя си спомваше за него като за нещо отдавна минало.* Г. Райчев.

спòмване *ср. Отгл. същ. от* спомвам *и от* спомвам си.

спòмен *м.* **1.** Впечатление, следа в съзнанието от възприети или преживени неща; възпоминание, помен. *Баща си не помнеше, а за майка си пазеше един единствен спомен.* Д. Добревски. *Светлий спомен за теб е кат книга любима — | денонощно пред мен е разтворена тя.* Дебелянов. *Спомени от детинството.* **2.** Предмет, обикн. подарен, който напомня за нещо или за някого. *Тя се вижда булка... с диадема от бели, мънички изкуствени цветя, които тя ще пази завинаги като свещен спомен.* Елин Пелин. *Подарявам ти тая книга за спомен.* **3.** Само *мн.* Литературно произведение, в което се предават възпоминания на участник или свидетел на събития; мемоари. *На старини той се оттегли да си пише спомените.*

спомена̀. Вж. с п о м е н а в а м *и* с п о м е н у в а м.

споменàвам, -аш, *несв.*; **спомена̀,** -ѐш, *мин. св.* -àх, *прич. мин. страд.* споменàт, *св.* **1.** Изговарям, произнасям, изричам името на някого или нещо; поменавам. *Тя споменаваше името на Еньо хиляди пъти де трябва и не трябва.* Елин Пелин. *Белия кон вече не го споменаваха, забравиха го.* Йовков. *Щом спомена името на Милена, Стоян се разсърди, удари с кривака в огъня.* К. Петканов. **2.** Навеждам на мисълта; напомням. *Еньо се отказал от Цвета. Тя му върнала китката и пръстена и не искала никой нищо да ѝ спомене за него.* Елин Пелин. *Той обичаше с нежна и предана любов майка си..., и винаги се сърдеше, когато му споменат за нея пред външни хора.* П. Вежинов. **3.** Бегло засягам някакъв въпрос; загатвам. *Споменах одеве мимоходом за новата черква.* Вазов. *Никой от четиримата не спомена вече нищо за тая неприятна случка.* Дим. Талев. *Споменаха ми снощи пак, че Брайко те искал.* Я. Каменова. **4.** *Нар.* Благославям. *Ще ви купи дядо ви Вълчан и една вършачка, че да го споменавате.* Йовков. *Ще ти направя това добро, та цял живот да ме споменаваш.* **споменавам се, спомена се** *страд. Нейното име се споменаваше винаги редом с името на леля Дъмша.* Елин Пелин.

споменàване *ср. Отгл. същ. от* споменавам *и от* споменавам се.

споменỳвам, -аш, *несв.*; **спомена̀,** -ѐш, *мин. св.* -àх, *прич. мин. страд.* споменàт, *св.* **1.** Казвам за умрял „бог да прости"; поменувам. *Когато мене няма да ме има на тоя свят, хората ще минават покрай нея* (крушата), *ще берат сладки круши и ще ме споменуват.* К. Петканов. **2.** За свещеник — чета, казвам имена на умрели или живи при богослужение. *На задушница свещеникът споменува имената на умрелите.* **3.** *Остар.* Споменавам, поменавам. *Споменувам за бащата, защото синът е същи той.* П. П. Славейков. **споменувам се, спомена се** *страд.*

споменỳване *ср. Отгл. същ. от* споменувам *и от* споменувам се.

спòмня. Вж. с п о м в а м *и* с п о м н я м.

спòмня си. Вж. с п о м в а м с и *и* с п о м н я м с и.

спòмням, -яш, *несв.*; **спòмня,** -иш, *мин. св.* спòмнѝх, *св.* **1.** Накарвам някого, въздействувам му да се сети за нещо познато; припомням, подсещам. *Не пей, не спомняй тия дни честити, | когато от любов пияна бях.* Величков. *И ние майки имаме... А ето всеки час майка ти ни спомня за тях.* Йовков. **2.** Спомням си. *О, скрити вопли на печален странник, | напразно спомнил майка и родина!* Дебелянов. *И спомняше Ирена преминалите дни... — тъмните прозрачни нощи, кога следеше княз Бенеамина по бащини чертози.* Н. Райнов. **спомням се, спомня се** *страд. На сватба не бива да се спомнят тъжни работи.*

спòмням си, -яш си, *несв.*; **спòмня си,** -иш си, *мин. св.* спòмнѝх си, *св., сред.* Сещам се за някого или за нещо известно, познато; идва ми на ум, припомням си. *Той си я спомняше кога заран, боса, напета... тя изкарваше телците през поляната сред селото.* Вазов. *След малко той си спомни, че не беше чел до края писмото.* Йовков. *Той си спомни баща си как ги водеше за ръка.* Елин Пелин. *Защо той не пише? Дали вече не си спомня за нея, или пък му се е случило нещо лошо?* Г. Караславов.

спòмняне *ср. Отгл. същ. от* спомням, спомням се *и от* спомням си.

спомòгна. Вж. с п о м а г а м.

спомоществовàтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Остар.* **1.** Лице, което предварително заплаща неизлязла още книга, за да подпомогне издаването ѝ. *Списък на родолюбивите спомоществователи.* || Лице, което предварително заплаща за получаване на периодично списание; абонат. *На тоя вестник беше сам баща ми спомоществовател*

(учената дума „абонат" беше тогава неизвестна). Вазов. 2. Изобщо сътрудник в някоя обществена работа.

спомоществова̀телка *ж. Остар.* Жена спомоществовател.

спонта̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* (лат.). *Книж.* Който възниква вследствие вътрешни причини, без въздействие от вън. *Спонтанен изблик на чувства. Спонтанен вик. Спонтанно влечение към нещо.*

спонта̀нно. *Нареч. от* спонтанен. *Спонтанно изразено чувство.*

спонта̀нност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* спонтанен.

спор[1], спо̀рът, спо̀ра, *мн.* спо̀рове, спо̀ра (сл. ч.), *м.* (рус.). Оживен разговор, при който се защищават различни мнения; препирня. *Сега с интерес слушаше и той спора между офицера и учителя.* Влайков. *Започна се на конгреса спор да има ли въстание, или да няма.* Дим. Талев. *Водя спор.*

спор[2], спо̀рът, спо̀ра, *мн.* няма, *м. Нар.* 1. Изобилие от блага; благодат, плодородие. *Царството му силно цъфти и добрува, | труд и спор и песни в земи му пространни.* Вазов. *Голям спор и берекет ще бъде таз година.* Йовков. 2. Успех в работата; щастие. *Препускат тримата и гледат с ясен взор, | кой иде от това, че винаги на спор | те радвали са се, че са живели волно.* К. Христов.

спо̀ра *ж.* (гр.). *Биол.* Зародишна клетка, която служи за безполово размножаване на някои растения (водорасли, гъби, мъхове и под.) и някои едноклетъчни животни.

спорадѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (гр.). Който се явява от време на време, понякога; непостоянен, случаен. *Спорадично явление.*

спорадѝчно. *Нареч. от* спорадичен; непостоянно, от време на време. *Болестта се явява спорадично.*

спорадѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* спорадичен.

споразумѐние, *мн.* -я, *ср.* Взаимно съгласие между лица или страни, поели задължение да изпълняват известни условия; спогодба, договор. *След дълги препирни... едвам можахме да дойдем до едно споразумение.* З. Стоянов. *Удовлетворяването на националните интереси на българския народ... е възможно само чрез приятелско споразумение с балканските народи.* Г. Димитров. *Влизам в споразумение. Тайно споразумение.*

споразумѐя се. Вж. с п о р а з у м я в а м с е.

споразумя̀вам се, -аш се, *несв.*; споразумѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* споразумя̀х се, *прич. мин. действ.* споразумя̀л се, -а се, -о се, *мн.* споразумѐли се, *св., сред.* Правя споразумение с някого. *Те се споразумяват и ще продават стоките си без загуба.* П. Спасов. *Споразумяхме се за програмата на вестника.* Ст. Дичев.

спорѐд *предл.* 1. За означаване на какво основание става нещо, с какво се съгласува, съобразява нещо; съобразно с, съгласно с, по. *Тъй си приказват те под крушата — някога повече, някога по-малко, според това дали Райка ще я очаква майка ѝ по-рано или по-късно.* Влайков. *Дядо Захария се сети, че според обичая трябва да се бяга от тук преди изгрев слънце.* Елин Пелин. *Всеки гражданин е длъжен да се занимава с обществено-полезен труд и да работи според своите сили и способности.* Конст., чл. 73. *Простирай се според чергата си.* Погов. 2. В съчет. с личн. местоим. м е н е, т е б е и т. н. или със съществително — по мое, твое и пр. мнение, схващане. *А според мене смехът е здраве.* Вазов. *Той е облечен според мене с голям вкус.* Елин Пелин. *Тя само направи дума, за да са на ясно по някои много важни според нея неща.* Г. Караславов. 3. В сравнение с. *Сегашното време какво е?... Рай, според тогава.* Вазов. 4. *Диал.* Покрай. *На изток Голямата Стара планина се простираше пряко, според реката.* Вазов. *Гена вървеше според Мито.* Ст. Ц. Даскалов. *Хайде, братче, недей седя и ти тук: ще погинеш и ти според мене.* Нар. прик.

спо̀рен[1], -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* За който има или може да се води спор. *Съдът урежда спорните въпроси. Спорна зона.*

спо̀рен[2], -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който дава добри резултати. *Да работим! Имаме широки | поприща за славен, спорен труд.* Вазов. *Два дни Станка, Дочка и Слав събираха царевични стъбла за горене... Работата беше лека и спорна, та всички бяха весели и доволни.* Г. Караславов.

спо̀рене *ср. Отгл. същ. от* спо̀ря. *Най-после това може да е въпрос на спорене.* Н. п. Филипов.

спо̀рно. *Нареч. от* спорен[2]. *Всичко вървеше спорно и леко.* Йовков. *Снегът валеше силно и спорно. Едри парцали падаха от надвисналото над стрехите небе.* Н. п. Филипов.

спо̀рност[1], -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* спорен[1]. *Спорността на това твърдение е голяма.*

спо̀рност[2], -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* спорен[2]. *Орачо! Зла е за теб съдбата, | на твойта мъка без край голяма | награда, спорност все няма, няма!* Яворов.

спо̀ров, -а, -о, *прил. Биол.* Който се размножава чрез спори. *Спорови растения.*

спорт, спо̀ртът, спо̀рта, *мн.* спо̀ртове, спо̀рта (сл. ч.), *м.* (англ.) Физически упражнения или игри за състезание между две страни. *Най-популярни спортове са: футболът, волейболът и атлетиката. Воден спорт. Конен спорт. Плувен спорт. Парашутен спорт. Автомобилен спорт.*

спо̀ртен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се отнася до спорт. *Спортни състезания. Спортна организация. Спортен костюм. Спортни обувки. Спортна кола. Спортно игрище. Спортен клуб.*

спортѝст *м.* Лице, което се занимава със спорт; физкултурник. *Спортистите направиха паралелки и започнаха спортни игри.* К. Ламбрев.

спортѝстка *ж.* Жена спортист.

спо̀ртно. *Нареч. от* спортен. *Пред кръчмата седяха и пиеха лимонада неколцина спортно облечени мъже с голфове и якета.* Ем. Коралов.

спорту̀вам, -аш, *несв.* Занимавам се със спорт. *В това закрито помещение децата играеха, викаха, спортуваха.* Г. Белев.

спорту̀ване *ср. Отгл. същ. от* спортувам. *Усиленото спортуване правеше лицето му много свежо.* Дим. Димов.

спòря, -иш, *мин. св.* спòрих, *несв.* Водя спор, препирам се за нещо. *Той спори, говори разпалено, дори се скарва някъде и е готов и на скандали.* Йовков. *Ние спориме | двама със дама | на тема: | „Човекът във новото време“.* Вапцаров. *Другари, не спорете, а кажете мнението си спокойно и искрено.* Хар. Русев.

спорЯ. Само 3 *л.* **спорѝ**, *мин. св.* спорѝ, *прич. мин. действ.* спорѝл, -а, -о, *мн.* спорѐли, *несв.* **1.** Давам добър резултат. *Удряше, но бате | недоволен беше, | че трудът на кака | никак не спореше.* Чичо Стоян. **2.** Обикн. с кратките дат. форми на личн. местоим. м и, т и, м у и пр. — имам успех в нещо, върви ми леко. *Гледам, че ви не спори работата, та рекох да ви помогна.* Влайков. *Аз се опитвах понякога да работя на хармана, но не ми спореше.* Йовков.

спòсоб *м.* Начин на действие; похват, метод. *Нека го вземем и всестранно да го изучим, всестранно и нагледно с всички способи, които ни дава съвременната наука.* Елин Пелин. *Хвърлени са всички сили, опитани са всички способи в работата.* Г. Караславов.

спосòбен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* **1.** Който има способности; даровит, талантлив. *Виждам ви, че сте способна учителка... Още нова, неопитна и непосветена, но отлично подготвена.* Елин Пелин. *Иван е един много способен, много даровит момък.* Д. Калфов. **2.** Годен за нещо. *Който е способен за работа, а не работи — не трябва да яде!* Г. Димитров. *Всички млади и способни да носят оръжие жители на Борово се поканват да се явят доброволно при революционния съвет.* Кр. Велков. **3.** Който е в състояние, който може да извърши нещо. *Никога не бих повярвал по лицето на тая жена, че е способна за такава подлост.* Вазов. *Омраза и гняв закипяха в душата му... Той не беше вече способен да мисли.* Йовков.

спосòбност, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** Обикн. *мн.* Вродена възможност за умела, творческа проява в дадена област; дарба, заложба, талант. *Съвременната наука признава на жената еднакви способности с мъжа и равни права с него.* Вазов. *Тоя млад човек притежаваше редки способности и голяма интелигентност.* Йовков. *Геракът ценеше нейните способности,... осланяше се на нейния ум и грижи.* Елин Пелин. **2.** Умение, възможност да се извърши нещо. *Той почувствува тука, че се е лишил от способността да мисли.* Вазов. *Манолаки се парализира и изгуби способността си да говори, онемя напълно.* Йовков. **3.** Свойство. *Най-важното свойство на живата материя е нейната дразнимост, т. е. способността ѝ да реагира на външни дразнения.*

спосòбствувам, -аш, *несв.* (рус.). *Книж.* Спомагам, съдействувам, допринасям. *Чрез статии,... нападки и присмех той способствува за изостряне отношенията между старите и младите.* П. П. Славейков. *Новият ред в Русия ще способствува за силното увеличение на производителните сили в земеделието.* В. Коларов. *Дъждът способствува за развитието на растенията.*

спосòбствуване *ср. Отгл. същ. от* способствувам.

спота̀йвам, -аш, *несв.*; **спота̀я**, -айш, *мин. св.* спотайх, *св.* Прикривам, пазя нещо в тайна; затаявам. *Той лежеше неподвижен, дори спотайваше дъха си, за да не безпокои нея.* Дим. Талев. **спотайвам се, спотая се** *страд.*

спота̀йвам се, -аш се, *несв.*; **спота̀я се,** -айш се, *мин. св.* спотайх се, *св., сред.* **1.** Крия се, не се показвам, не се обаждам; потайвам се. *Всеки се спотайваше в дюкяна си, рядко ще прекоси някой улицата.* Дим. Талев. *Богатите собственици, обитаващи съседните вили, се спотайваха.* Дим. Димов. || *Обр. Малката розова къщичка се спотайваше дълго време между блоковете на големите здания.* П. Вежинов. **2.** *Прен.* За мисли, чувства и под. — прикривам се, потайвам се. *В душата ми всякога се е спотайвало желанието за тих семеен кът.* О. Василев.

спота̀йване *ср. Отгл. същ. от* спотайвам *и от* спотайвам се.

спота̀я. Вж. спотайвам *и* спотаявам.

спота̀я се. Вж. спотайвам се *и* спотаявам се.

спота̀явам, -аш, *несв.*; **спота̀я,** -айш, *мин. св.* спотайх, *св.* Спотайвам. *Трай, въздишай, не издавай | руменина на лицето; | ..., спотаявай | горестите на сърцето.* Ц. Церковски. **спотаявам се, спотая се** *страд.*

спота̀явам се, -аш се, *несв.*; **спота̀я се,** -айш се, *мин. св.* спотайх се, *св., сред.* Спотайвам се. *Тръбите свирят; редките гърмежи | пресекват. Спотаява се врагът.* К. Христов.

спота̀яване *ср. Отгл. същ. от* спотаявам *и от* спотаявам се.

спотѝрвам, -аш, *несв.*; **спотѝря,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Подгонвам. *Спотирих пакостниците и те се разбягаха.* **спотирвам се, спотиря се** *страд.*

спотѝрване *ср. Отгл. същ. от* спотирвам *и от* спотирвам се.

спотѝря. Вж. спотирвам *и* спотирям.

спотѝрям, -яш, *несв.*; **спотѝря,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Спотирвам. **спотирям се, спотиря се** *страд.*

спотѝряне *ср. Отгл. същ. от* спотирям *и от* спотирям се.

спотỳлвам, -аш, *несв.*; **спотỳля,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Потулвам, прикривам. *Бяха допуснали някои грешки, но ги спотулиха.* **спотулвам се, спотуля се** *страд.*

спотỳлване *ср. Отгл. същ. от* спотулвам *и от* спотулвам се.

спотỳля. Вж. спотулвам *и* спотулям.

спотỳлям, -яш, *несв.*; **спотỳля,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Спотулвам. **спотулям се, спотуля се** *страд.*

спотỳляне *ср. Отгл. същ. от* спотулям *и от* спотулям се.

споха̀ждам, -аш, *несв.*; **спохòдя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Диал.* Спохождам. *Всяка неделя спохаждаме сватовете.* **спохаждам се, споходя се** *страд.*

споха̀ждане *ср. Отгл. същ. от* спохаждам *и от* спохаждам се.

спохòдя. Вж. спохаждам *и* спохождам.

спохòждам, -аш, *несв.*; **спохòдя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Посещавам за кратко вре-

ме; навестявам. *И кой знае защо, тоя му син не идваше да го споходи.* Йовков. *Велика отиде при сестра си да я споходи.* К. Петканов. *Дрямка ми се дреме, сън ми не дохожда, | се по това време либе ме спохожда.* Ц. Церковски. **спохождам се, споходя се** *страд.*

спохождане *ср. Отгл. същ. от* спохождам *и от* спохождам се.

спой. Вж. споявам *и* споявам.

спой се. Вж. споявам се.

споявам, -аш, *несв.*; **спой,** спойш, *мин. св.* спойх *св.* **1.** Съединявам, обикн. метални части, със запойка; запоявам. *Високо в покрива окси-жени спойва и последната греда, | а пла-якът блести като звезда | на дневното небе очистено.* Ламар. **2.** *Прен.* Крепко съединявам; сплотявам, обединявам. *Спокойната и уравновесена дружба спояваше съжителството на тия хора.* А. Гуляшки. *Той спои... работничеството и даде тласък на по-нататъшното му развитие.* Раб. дело, 1950 г. **споявам се, спой се** *страд.*

споявам се, -аш се, *несв.*; **спой се,** спойш се, *мин. св.* спойх се, *св., сред.* Обединявам се. *Волите се споиха в едно мощно дело.*

спояване *ср. Отгл. същ. от* споявам *и от* споявам се.

спра. Вж. спирам.

спра се. Вж. спирам се.

справа *ж. Нар.* Сечиво, оръдие, прибор, инструмент. *Ралото е справа за оран.*

справедлив, -а, -о, *прил.* **1.** Който действува съгласно с правдата, с истината; обективен, безпристрастен. *Първенците и по-старите хора, които някога уреждаха селските работи, гледаха да бъдат добросъвестни и справедливи.* Йовков. *Той е справедлив и ще чуе народния глас и молбата народна.* Дим. Талев. *Справедлив съдия.* **2.** Който е основан на истината, на правдата. *Без Отечествения фронт нашият народ не ще може да извоюва справедлив, достоен и траен мир.* Г. Димитров. *Той повика по-първите хора и най-напред разделиха снопите по равно на четири дяла... Делбата бе справедлива.* Елин Пелин. *Справедлива присъда. Справедливо наказание.* ‖ Който е такъв, какъвто трябва да бъде; основателен. *Гражданко, ... твоето негодуване е справедливо.* Вазов. *Справедлива критика. Справедливи укори.*

справедливо. *Нареч. от* справедлив; безпристрастно. *Нека той сам съди за него безмилостно и строго, но справедливо.* Йовков. *Постъпва справедливо. Спорът бе разрешен справедливо.*

справедливост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* справедлив; безпристрастност. *В нея говореше чувството на справедливост и любов към истината.* Елин Пелин.

справка *ж.* Сведения за проверка или документация на нещо. *Един ден той отиде за някаква справка в общината.* Влайков. ‖ Търсене или даване на такива сведения. *Трябва да напусне стаята. Тука има определен час за справки.* Д. Калфов. *Правя справка. Давам справка.*

справочен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е предназначен за справки. *Справочни книги. Справочно бюро.*

справочник, *мн.* -ци, *м.* Книга с основни или най-необходими сведения в някоя област; справочна книга, наръчник. *Железопътен справочник.*

справя. Вж. справям.

справя се. Вж. справям се.

справям, -яш, *несв.*; **справя,** -иш, *мин. св.* справих, *св. Диал.* Приготвям, натъкмявам, нареждам. *Ще взема | и твоята вярна люба, | да ми носи хладна вода, | да ми служи на трапези, | да ми справя нощна стеля!* П. Р. Славейков. *Много здраве! Ратай коня справя... | С таквиз дари гост се не оставя.* П. П. Славейков. **справям се, справя се** *страд.*

справям се, -яш се, *несв.*; **справя се,** -иш се, *мин. св.* справих се, *св., сред.* (рус.). *Книж.* **1.** Съумявам, успявам да направя, да уредя нещо. *Не мога да се начудя, учителке, как се справяте с толкова деца и по цял ден!* Дим. Талев. *Направило ми е впечатление това с каква леснота този другар се справя с всичките и най-различни въпроси, които му поставят селяните.* Кр. Велков. **2.** Побеждавам, премахвам, унищожавам. *Напред да вървим и с противника бързо | да свършим... | А после да идем с врага да се справим | на запад.* Ем. п. Димитров. *Предстоеше му още да се справи и с новата комитска чета в околията.* Дим. Талев. **3.** Вземам пред вид, съобразявам се. *Ще трябва да се справиш със закона. Справи ли се с последната литература по въпроса?*

справяне *ср. Отгл. същ. от* справям *и от* справям се.

спрасен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил. Диал.* Обикн. *ж. р.* спрасна — за свиня: която е с плод в утробата си и ще се праси; прасна.

спревара *ж. Нар.* Надпреварване. *Впрочем, и сега се чукаше пак във всеки дюкян, но нямаше я предишната спревара.* Ст. Чилингиров. □ **На спревара** — в надпреварване, в борба за първенство. *Тънка Яна по поляна | снага вие; — | конче кара на спревара | луд гидия.* Ц. Церковски.

спреварвам, -аш, *несв.*; **спреваря,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Изпреварвам, надпреварвам. *Ще месим заран. Мама е забъркала кваса. Искам да я спреваря, та аз да меся.* Влайков. **спреварвам се, спреваря се** *страд.* и *сред.*

спреварване *ср. Нар. Отгл. същ. от* спреварвам *и от* спреварвам се.

спреваря. Вж. спреварвам *и* спреварям.

спреварям, -яш, *несв.*; **спреваря,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Спреварвам. **спреварям се, спреваря се** *страд.* и *сред.*

спреваряне *ср. Отгл. същ. от* спреварям *и от* спреварям се.

спрегаем, -а, -о, *прил. Грам.* За глагол — който се спряга.

спрегна. Вж. спрягам[1] *и* спрягам[2].

спрежение, *мн.* -я, *ср. Грам.* Изменение на глаголните форми по лице, число, време и под.

спрепвам се, -аш се, *несв.*; **спрепна се,** -еш се, *мин. св.* спрепнах се, *св., сред. Диал.* Препъвам се. *Борислав не видя, че зад него е един пън, спрепна се и падна.* Вазов. *Спрепнах се, та щях да си счупя и другия крак.* Д. Немиров.

спрепване *ср. Отгл. същ. от* спрепвам се.

спрѐпна се. Вж. с п р е п в а м с е.

спрѐтвам се, -аш се, *несв.*; **спрѐтна се,** -еш се, *мин. св.* спрѐтнах се, *св.*, *сред.* Обличам се, натъкмявам се прилично. *Трябваше вече Ангелина да се спретне, че да измие изплаканите си очи и да се пригогви за пред гостите.* А. Страшимиров. *Както всякога, тъй и сега, той бе отлично спретнат.* Н. п. Филипов.

спрѐтване *ср. Отгл. същ. от* спретвам се.

спрѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Нар.* Спретнат. *Доведе тя от бащино му село | къщовница и угледна, и спретна.* П. П. Славейков. *Никога не се й виждало | от Славка мома поумна, | по-умна и по-хубава, | по-спретна и понапета.* Ц. Церковски.

спрѐтна се. Вж. с п р е т в а м с е.

спрѐтнат, -а, -о, *прил.* **1.** Който е облечен чисто, прибрано и с вкус. *Трябва само да ги видите какви спретнати момчета са! Облечени са в сиви чисти дрехи от скъп плат.* Д. Немиров. *Ходеше винаги спретнат и чистичък, дори когато оставаше без работа.* Дим. Димов. **2.** За облекло, дреха и под. — който има приличен, хубав външен вид. *Евстати обичаше да ходи в спретнат и чист костюм.* А. Гуляшки. *Късно същата вечер... видяха застанало едно момиче в спретната селска носия.* Г. Райчев. **3.** Който е подреден просто, но добре и с вкус. *Къщичката, ниска и продълговата, чисто варосана отпред, със сини первази около прозорците — спретната и хубава,... такваз стана тя, откакто влезе в нея Минка.* Йовков. *Горският дом оживя и стана хубав, чист, спретнат, като че постройката не беше същата.* Ем. Станев.

спрѐтнато. *Нареч. от* спретнат. *Носеше се спретнато, дрехите му, макар от домашен шаяк, бяха винаги подкърпени, а под жилетката му се белееше чиста изпрана риза.* Кр. Григоров.

спрѐтнатост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* спретнат.

спрѐтно. *Нар. Нареч. от* спретен. *Ненко се редеше и обличаше много спретно и гиздаво.* Влайков.

спрѐчкам се. Вж. с п р е ч к в а м с е.

спрѐчквам се, -аш се, *несв.*; **спрѐчкам се,** -аш се, *св., сред. Разг.* Скарвам се с някого. *Аз даже щях да му искам благословията, но се спречкахме за тия пусти пари.* Вазов. *Никой не смееше да се обади, да се спречка или скара с тях.* Йовков.

спрѐчкване *ср. Отгл. същ. от* спречквам се; скарване. *Ставаха дребни спречквания, разнасяха се дюдюкания и подигравки.* Дим. Димов. *Спречкването на Кавръчето с Тъкачев се разнесе из цялото село.* Г. Караславов.

сприка̀жа се. Вж. с п р и к а з в а м с е.

сприка̀звам се, -аш се, *несв.*; **сприка̀жа се,** -еш се, *мин. св.* сприка̀зах се, *св., сред. Нар.* Влизам в разговор; заприказвам се. *Никога вече не ще се прегърнеме ние като братя, не ще се сприкажеме и посъветваме като братя.* В. Друмев. *Лицето му ми се стори познато, та и той ме изгледа усмихнато, без да смее да се сприкаже.* Вазов. *Доста отдавна не бях се срещал и сприказвал по-отблизо с чичо Стайко.* Влайков.

сприка̀зване *ср. Нар. Отгл. същ. от* сприказвам се. *В пътуване ние българите приличаме малко на англичаните: отбягваме сприказване с лица непознати.* Вазов.

спринт, спрѝнтът, спрѝнта, *мн.* спрѝнтове, спрѝнта (сл. ч.), *м.* (англ.). *Спорт.* Усилване на темпото при надбягване. *След няколко спринта догоних съперника си. Давам спринт. Надбягване със спринтове на всеки километър.*

спринцо̀вка *ж.* (нем.-рус.). Инструмент във форма на помпичка с остра игла за инжектиране на лекарства. *Дойдох да поискам от лазарета ти спринцовка и ампули.* Дим. Димов.

спрѝхав, -а, -о, *прил.* Който лесно се раздразня, избухва; несдържан, нервен, избухлив. *Беше зъл, сприхав, не даваше дума да се каже насреща му.* Йовков. *Душеше ме по цели дни злоба. Станах сприхав, влязох в свади с колегите си.* Г. Райчев.

спрѝхаво. *Нареч. от* сприхав. *Ти винаги отсичаш въпросите сприхаво — произнесе той с примирена горчивина.* Дим. Димов.

спрѝхавост, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** Само *ед.* Качество на сприхав. *Иван наистина не даде повод за кавги, но Еньовата сприхавост беше знайна.* Елин Пелин. **2.** Държане, проява на сприхав човек. *Той пренасяше търпеливо всички сприхавости и несправедливости на новия си началник.* Вазов.

спрѝя *ж. Нар.* Вихрушка, виелица, буря. *Издига се една виелица, една сприя; да речеш, че цялата земя се търси!* Мих. Георгиев. *Когато сприята премина и дъждът се укроти, едно от конярчетата се обади.* А. Каралийчев.

сприятеля̀. Вж. с п р и я т е л я в а м.

сприятеля̀ се. Вж. с п р и я т е л я в а м с е.

сприятеля̀вам, -аш, *несв.*; **сприятеля̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Рядко.* Направям някои да станат приятели. *Неговото правдолюбие и добро отнасяне бяха го сприятелили с всякого.* Блъсков. **сприятелявам се, сприятеля се** *страд.*

сприятеля̀вам се, -аш се, *несв.*; **сприятеля̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Ставам приятел с някого; сдружавам се. *Лесно и скоро се сприятелява с когото и да е, има широки познанства.* Йовков. *Те се държаха много любезно една към друга, но не можаха да се сприятелят.* Дим. Димов. *Тия двама мъже бърже се сприятелиха и щом се видеха, бързаха да седнат един до друг.* А. Гуляшки.

сприятеля̀ване *ср. Отгл. същ. от* сприятелявам *и от* сприятелявам се. *Той... усети силно желание да се поразвлече в пътуването чрез сприятеляване с младата пътница.* Вазов.

спротѝ *предл. Нар.* **1.** Срещу. *Сproти празник... ще изплете венци.* Влайков. *Какво е чудо станало | есента по Димитровден, | в неделя спроти понделник!* Нар. пес. *Девойко, девойко, моме църнооко! | не стой спроти мене, изгорях за тебе!* Нар. пес. **2.** Според. *Той беше млад човек, но някак не спроти годините си нехаен към лице и облекло.* Ст. Загорчинов. *Да се върна в бащиното село, | да си найда либе спроти мене.* Нар. пес.

спря̀гам[1], -аш, *несв.*; **спрѐгна,** -еш, *мин. св.* спрѐгнах, *прич. мин. страд.* спрѐгнат, *св. Нар.* **1.** Усуквам две или повече нишки заедно, в едно. *Свила преде, Яно, | на златно вретено, | конци спряга, Яно, | на сребърна игла.* Нар. пес. **2.** *Рядко.* Сгъвам, сдиплям. *Спрягам плат.* **3.** Впря-

гам. *Спрягай колата, Иванчо, да караш попадията и момата.* Нар. прик. **спрягам се, спрегна се** *страд.*

спря̀гам², -аш, *несв.*; **спрѐгна**, -еш, *мин. св.* спрѐгнах, *прич. мин. страд.* спрѐгнат, *св. Грам.* Изменям глаголните форми по лице, число, време и под. **спрягам се, спрегна се** *страд.*

спря̀гане *ср. Отгл. същ. от* спрягам¹, спрягам² *и от* спрягам се.

спря̀мо *предл.* За означаване отношение към някого или нещо; по отношение на, към. *Нека се постъпи спрямо брат ми с всичката строгост. Престъплението е голямо, нека и наказанието бъде голямо.* В. Друмев. *Съдилищата прилагат законите точно и еднакво спрямо всички граждани.* Конст., чл. 56. *Свекърва ѝ поомекна малко спрямо нея.* Дим. Талев.

спу̀за *ж. Нар.* Гореща пепел, примесена със ситни въгленчета. *Прясна пита, печена в спуза.*

спу̀кам. Вж. с п у к в а м.

спу̀кам се. Вж. с п у к в а м с е.

спу̀кан, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* спукам. **2.** Като *прил.* Който е пукнат. *Спукана паница. Спукана гума. Спукана глава.* □ **Спукана ми е работата** — положението ми е много лошо, много опасно. *Една думица ако пошъпна, спукана ви е работата.* Вазов.

спу̀квам, -аш, *несв.*; **спу̀кам**, -аш, *св.* **1.** Направям пукнатини по нещо. *Чукнах стъклото и го спуках.* **2.** Пробивам. *Удариха ме с камък и ми спукаха главата. Един гвоздей на пътя спукал гумата.* **3.** *Прен.* Много силно ядосвам някого. **спуквам се, спукам се** *страд.* и *сред. Казах ти още преди месец — тази ос ще се спука.* Г. Караславов. *Тръбите замръзнаха и се спукаха. Той се спуква от яд винаги, когато загуби играта.*

спу̀кване *ср. Отгл. същ. от* спуквам *и от* спуквам се. *Шофьорът спира кормилото, когато чуе гърмеж от спукване на гумата.* Елин Пелин. □ **До спукване** — до възможния краен предел. *Сърцето ѝ биеше до спукване, ... тя се задъхваше от болки, от тревога и страх.* Г. Караславов.

спу̀ск, спу̀скът, спу̀ска, *мн.* спу̀скове, спу̀ска (сл. ч.), *м. Нар.* Стръмно място, нанадолнище. *Аз успях благополучно да стигна спускът пред моста.* Вазов. *Щом найдем спуск по тия брегове, | ще слезем бързо в следната долина.* Величков.

спу̀скам и **спу̀щам**, -аш, *несв.*; **спу̀сна**, -еш, *мин. св.* спу̀снах, *прич. мин. страд.* спу̀снат, *св.* **1.** С пускане свалям надолу; пускам. *Трябва да спуснем един от нас в дупката!... Вързали го с едно въже и почнали да го спущат.* Ран Босилек. *Гробарите спуснаха ковчега и почнаха да го заравят.* Дим. Димов. *Тъкачев, който се канеше да извади вода от кладенеца, ... спусна кофата.* Г. Караславов. || Отпускам, свалям. *Той поиска да подаде ръка, но веднага я спусна уплашен.* Вазов. *Тя спусна крака си от последното стъпало и тръгна към тях.* Йовков. *Раца спусна запретнатите си ръкави, сложи ръце в скута си и се умълча.* Дим. Талев. || С пускане давам от високо някому нещо. *Мнозина ми даваха тютюн и цигари, а кощно време ми спущаха кибрит, скрито, през една дупка.* З. Стоянов. *Спусни стълбата, за да се кача.* **2.** Поставям във вода (за кораб, лодка и под.). *Спускам три сала по Дунава.* **3.** Помествам, намествам някакво приспособление, за да затворя или да пусна в действие нещо. *Аз забравих ... да спусна завесата на вратата на нашето купе.* Вазов. *Продавачите спущаха бързо ролетките на магазините си.* Дим. Димов. *Спускам мандалото. Спускам секретната брава на вратата.* **спускам се, спущам се, спусна се** *страд. Бъчвата е тежка, да се спуща бавно.*

спу̀скам се и **спу̀щам се**, -аш се, *несв.*; **спу̀сна се**, -еш се, *мин. св.* спу̀снах се, *св.*, *сред.* **1.** Слизам надолу. *Той се спусна бавно-бавно по стълбите на грамадното скеле ... и се намери долу.* Елин Пелин. *Той дигна един дървен капак на пода и се спусна по тясна дървена стълба в зимника под дюкяна.* Дим. Талев. *Козарят се спусна по стръмните баири към селото.* К. Ламбрев. || За сълза — търкулвам се, падам. *По лицето на Ванко се спуснаха няколко сълзи.* Кр. Велков. **2.** Запътвам се бързо, стремглаво към някого или към нещо; втурвам се. *Спусна се Никола изумен, отчаян, разбута навалицата и падна разбит до студеното ѝ мъртво тяло.* Елин Пелин. *Веднага свиха на ляво и се спуснаха из улицата.* Вазов. *Конят ... лежеше на земята... Спуснаха се всички да помагат.* Йовков. **3.** Налитам, нахвърлям се срещу някого или нещо. *Като хала се спуснаха въоръжените конни жандарми срещу мирната публика.* Ал. Константинов. *Никой не се обади, кучето се спущаше отгоре му и лаеше.* Йовков. *Той се съвзе, спусна се върху побойника, ... протегна ръце, за да се вкопчи за врата му, но не успя.* А. Гуляшки. **4.** *Прен.* За нощ, мрак, студ и под. — наставам, настъпвам, падам. *Когато нощ се спусне над земята, | ... | самин кат плаха сянка в тъмнината | заскитвам аз сред тъмните градини.* Дебелянов. *Когато стигна в полето, нощта беше паднала вече. Откъм балкана се спусна хлад.* Г. Райчев. *Тишина се бе спуснала над града — странна, непривична тишина.* П. Славински. || *Прен.* За мъгла, облак и под. — разстилам се, падам ниско. *Черни облаци се спуснаха от небето със страшни светкавици и се сляха с бурните води.* Елин Пелин. *На сутринта мъглата се е спуснала доземи и мокри всичко.* К. Константинов. *Небето се спусна ниско, захлупи земята, притъмня.* А. Гуляшки. **5.** Простирам се надолу. *Стръмни, облечени с гора урви, се спускат надолу стремително.* Вазов. *Някъде от самите върхове на гората се отделят и се спущат чак до долу само две стъбла от дива лоза.* Йовков. *От срещния връх се спущаше прашен път.* Елин Пелин. || За коса и др. — падам надолу, увисвам. *Светлорусите му коси от лявата страна бяха позагладени, а от дясната се спускаха на вълни до самото рамо.* Г. Белев. *Две нови бръчки, сякаш следи от сълзи, са се спуснали надолу по лицето.* А. Каменова.

спу̀скане *ср. Отгл. същ. от* спускам *и от* спускам се; спущане. *При спускането си от самолета беше паднал върху едно дърво.* Дим. Ангелов. *Тържествено спускане на кораб във водата.*

спу̀сна. Вж. с п у с к а м.

спу̀сна се. Вж. с п у с к а м с е.

спу̀сък, *мн.* -ци, *ж.* Част от механизъм на огнестрелно оръжие, която се натиска с пръст при стреляне; езиче. *Старецът отново взе пушката, прицели се и дръпна спусъка.* Ем. Станев. *Ватагин за миг се обърна назад, натисна спу-*

съка на пистолета си и единият от нападателите се повали мъртъв на земята. К. Ламбрев. *Златан стреляше, като натискаше до болка спусъка, сякаш това би помогнало картечницата да трака по-бързо.* П. Вежинов.

спу̀щам. Вж. спускам.

спу̀щам се. Вж. спускам се.

спу̀щане *ср. Отгл. същ. от* спущам *и от* спущам се; спускане. *Заслазяхме пак по стръмна голина... Спущане твърде уморително, почти толкова, колкото и възкачването.* Вазов. *Те чакат с нетърпение спущането на завесата.* Св. Минков.

спъвам, -аш, *несв.*; **спъна**, -еш, *мин. св.* спъ̀нах, *прич. мин. страд.* спънат, *св.* **1.** Преча на свободното движение на някой, който върви; препъвам. *Увивал се* (смокът) *около краката им, спъвал ги като с въже.* Йовков. *Какво ми се вреш в краката, ще ме спънеш!* Дора Габе. *Една лисица се сплете в предните му крака, спъна го и той коленичи.* О. Василев. **2.** Турям на краката на животно или на човек въже, верига и под., за да не бяга. *Краката му спънаха като у кон, колкото да може да пристъпя.* Ст. Загорчинов. *И като забрави, че краката му са спънати, а ръцете стегнати във вериги, спусна се да го удари.* Ст. Загорчинов. || Спирам движението на колело на превозно средство, чрез някакво приспособление. **3.** *Прен.* Смущавам, затруднявам правилния вървеж на нещо; задържам, забавям, затруднявам. *Мрежа от интриги спъваше всяка негова стъпка.* Вазов. *Недоверието на селяните един към друг, упоритата им привързаност към изпитаното и старото — всичко това спъваше работата.* Йовков. *Ти никога в нищо не си ме спъвала, никога не съм те чувствувал като тежък товар.* Дим. Талев. **спъвам се, спъна се** *страд.*

спъвам се, -аш се, *несв.*; **спъна се**, -еш се, *мин. св.* спъ̀нах се, *св., сред.* **1.** При ходене закачам крака си о някаква пречка, преграда и залитам. *Те се спънаха в една купчина пръст.* Елин Пелин. *Тя излитна навън, на най-долното стъпало се спъна, полетя напред, ожули си коляното, скочи пак и хукна навън.* Г. Караславов. *Спъна се в някакъв сух корен и се струполи върху камънаците по целия си ръст.* Хар. Русев. **2.** *Рядко.* Запъвам се при говорене. *Който се спъва и не чете добре, учителят ще му плесне шамар.* Влайков.

спъване *ср. Отгл. същ. от* спъвам *и от* спъвам се. *След много спъвания и падания стигнаха кръчмата.* Вазов. *Всяко колебание, всяко спъване на народната съпротива, всяко огъване пред опасността носи поражение и смърт.* В. Коларов.

спъна. Вж. спъвам.

спъна се. Вж. спъвам се.

спънат, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* спъна. **2.** Като *прил.* а) Който е със завързани крака. *Жива душа няма наоколо. Само тук-там спънати говеда пасат из ливадите.* К. Константинов. б) За говор — който не е гладък; заекващ. *Моето спънато рецитиране не е пригодно да предаде характерния им тон.* П. П. Славейков.

спънато. *Нареч. от* спънат. *Той говореше бързо, неясно и спънато.* Вазов. *Малкият грабне вестника, седне на стол и закаканиже спънато и напевно като баща си.* Чудомир.

спънка *ж.* **1.** Нещо, което пречи за свободното движение. *Попаднахме в областта на изпадалите борове и ели. Хиляди изгнили трупове... препречваха вървежа ни и туряха спънка на всяка наша крачка.* Вазов. *Пътят им беше препречен с безброй спънки, височинки и височини, каменисти гребени, влажни падини... и какво ли не щеш.* Ив. Хаджимарчев. **2.** *Прен.* Това, което пречи за извършването на нещо. *При вашата работа в училищата ще срещнете по-големи спънки; вашият път там няма да бъде така гладък.* Г. Димитров. *Вие сте в ротата още от началото. Разкажете какви нередности сте видели, какви спънки сте имали.* П. Вежинов. *Ще срещнат ли пак спънки? Ще се сблъскат ли с бюрокрацията и чиновническото нехайство?* Г. Караславов. **3.** *Диал.* Въже, с което връзват краката на животно, за да не бяга при паша.

спържа. Вж. спържвам.

спържвам, -аш, *несв.*; **спържа**, -иш, *мин. св.* спърж̀их, *св. Диал.* **1.** Запържвам. *Мамо ма — обърна се тя, — има малко сланинка от вчера, да спържа ли с нея фасула? — Спържи го, спържи го, защо да го не спържиш! — отвърна старата като в просъница.* Г. Караславов. **2.** *Прен.* Изсушавам, съсухрям, прегарям. *Ние спим, протегнали измокрени нозе към огнището.... Огънят не само изсуши, но и спържи цървула ми.* Яворов. *Сушата ги* (царевиците) *спържи, листата им пожълтяха без време.* Г. Караславов. **спържвам се, спържа се** *страд.* и *сред.* *Гроздето вече беше взело да се спържва.* Цани Гинчев.

спържване *ср. Отгл. същ. от* спържвам *и от* спържвам се.

спътник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Лице, което пътува заедно с някого. *Бай Ганьо, опитен човек, пътувал други път, разправяше на по-простите си спътници: — Сега Пеща ще гоним.* Ал. Константинов. *Илков се разтича и след малко съобщи на своя спътник, че ще продължат пътя си едва към полунощ.* Г. Караславов. *Нощта е хладна и моят спътник се загръща непрестанно в шинела си.* Л. Стоянов. **2.** *Прен.* Нещо, което се появява заедно с друго. *Спътник ни са били в живота | страдания, бедност в чужбина.* Ботев. *Почнаха да настъпват вече и неизбежните спътници на самотната старост.* Д. Калфов. **3.** *Астр.* Небесно тяло, което обикаля около планета. *Луната е спътник на земята.* □ **Изкуствен спътник** (нов.) — изкуствено тяло, което се изхвърля с помощта на ракета и обикаля около дадено небесно тяло. *На 4 октомври 1957 г. в Съветския съюз за пръв път в историята на човечеството бе пуснат първият в света изкуствен спътник на Земята.*

спътница *ж.* Жена спътник. *Тръгва след него и спътницата му.* Ал. Константинов. *Мъжът... спокойно държеше кормилото и от време на време хвърляше бърз поглед към спътницата си.* К. Константинов. || *Обр.* *Вярата за него беше неделима спътница на работата му.* Йовков. *О Грижа, спътница в нерад и стръмен път!* Дебелянов.

спътничка *ж.* Спътница. *До портата на девическото училище спътничките на Руменова постоянно се сменяваха.* Дим. Талев. *Бързайте, бързайте, ще ги изтървем! — подканяше тя своите млади спътнички.* Хар. Русев.

спътнѝчески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до спътник.

спя, спиш, *мин. св.* спах, *св.* **1.** Намирам се в състояние на сън. *Войниците вече спяха, легнали един до други на голата земя, без завивка, сложили глава на раниците си.* Йовков. *В ниската дървена люлка спеше малката й щерка.* Дим. Талев. *Хайде сега да спите, утре ще ви събудя рано!* Дора Габе. ‖ Прекарвам нощта в сън у някого или някъде. *Не знаеш ли, че пристигна полкът? Двама офицери ще спят у вас.* М. Кремен. *През нощта Кръстевица спа при дъщеря си.* Г. Караславов. **2.** *Прен.* Намирам се в състояние на пълен покой. *Около му природата вече дълбоко спеше.* Вазов. *Върху водите на бента спят спокойно гъстите сенки на върбите.* Елин Пелин. *Спи градът в безшумните тъми.* Дебелянов. *Селото спи след дневната умора.* Н. Ракитин. *Пристанището спеше в омарата на късния следобеден час.* Д. Добревски. **3.** *Прен. Неодобр.* Не проявявам никаква дейност, бдителност; бездействувам. *Да, роб е той, народа, и спи дълбоко, гробно, | в безчувственост нехайна.* Яворов. *Спите, а наоколо ни ходят хайдути.* Йовков. *Беше съвсем очевидно, че подпоручик Личев не спи, че е готов да се бори, че навярно крои нещо зад гърба му.* П. Вежинов. **4.** *Прен.* Лежа умрял, почивам. *Но що паднахте тук, деца бурливи? | За трон ли злат, за някой ли кумир? | Да беше то — остали бихте живи, | не бихте срещали тъй горделиви | куршума... Спете в мир.* Вазов. *Бедно селско гробище! Една ли | другаде покойниците спят | тъй спокойно, както тук край село.* П. П. Славейков. □ **Да спи зло под камък** (разг.) — да не се говори за нещо, от което може да има неприятни последици. *Аз зная отде взе пари за автомобила, който си купи... Но нека спи зло под камък.* М. Марчевски. **На това ухо спя** (разг.) — осланям се на нещо несигурно и не виждам опасността. *Лесно е, Ватомире, с наздра[illegible] врага да побеждаваш... Спи на това ухо, че е далеко от нашата черга.* Ст. Загорчинов. **Спи ми се** — наляга ме сън. *По гласа тя позна Даскала. — Какво — не ти ли се спи?* Ив. Мартинов. **Спя като заек** — спя леко, та съвсем лесно се будя. *Светлината събуди Рашида, който спеше като заек — на щрек.* Цани Гинчев. **Спя като заклан** — спя дълбоко, непробудно, обикн. след тежка умора.

спя̀вка, *мн.* спѐвки, *ж.* Репетиция на хор. *Имахме спявка. И в хора | пеех с другарите аз.* Ас. Босев.

срабо̀твам, -аш, *несв.*; **срабо̀тя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Диал.* Свършвам, направям, изработвам. *Но макар да сме повече възрастни хора, всичко сработихме навреме. И доставките предадохме на държавата преди срока.* Кр. Григоров. *Работи, Койо, работи, | до есен да сработиме!* Нар. пес.

срабо̀твам се, -аш се, *несв.*; **срабо̀тя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* (рус.). *Нов.* Постигам съгласуване при работа, дейност с други лица. *Различните демократични среди и организации, влизащи в Отечествения фронт, все повече се взаимно опознаваха, сработваха и сближаваха.* Г. Димитров. *Най-добре се сработват ония, които най-добре се и познават.* Кр. Григоров.

срабо̀тване *ср. Отгл. същ. от* сработвам *и от* сработвам се.

срабо̀тя. Вж. сработвам.

срабо̀тя се. Вж. сработвам се.

сравнѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Съпоставяне едно нещо, явление, лице, с друго, за да се изтъкне приликата или разликата им; сравняване. *И скалите на Милкова ливада са красиви..., но все пак тия скали много губят при сравнението им със скалите на Черепишкия манастир.* Ал. Константинов. *Той неволно правеше сравнение между него и прозвището му.* Вазов. **2.** *Литер.* Дума или израз, с който един предмет се уподобява на друг. *Народната поезия изобилствува със сравнения. Остроумно сравнение.* □ В **сравнение с** — като се сравни с. **Степени за сравнение** (грам.) — особени форми обикн. при качествените прилагателни и наречия, които изразяват степента на качеството в даден предмет, като се съпоставя с друг предмет.

сравнѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който е основа̀н на сравнение, на установяване съотношения между различни явления, факти и пр. по пътя на съпоставянето им. *Сравнителна граматика на славянските езици. Сравнителна литературна история.* **2.** *Грам.* Който изразява сравнение, който служи за сравнение. *Сравнителен съюз. Сравнително наречие.* □ **Сравнителна степен** (грам.) — форма на прилагателно или наречие, която означава по-висока степен на признак.

сравнѝтелно *нареч.* **1.** В съчет. с предлога *с* — ако се сравни с, в сравнение с. *Но през време на робството националното съзнание на българите, сравнително с културността им, е расло доста бързо.* П. П. Славейков. *Тази година, сравнително с миналата, посевите са много по-добри.* **2.** Общо взето, изобщо. *Директорът... е сравнително млад човек, надарен със забележителни ораторски способности.* Св. Минков. *Пътувах сравнително добре.*

сравня̀. Вж. сравнявам[1] *и* сравнявам[2].

сравня̀вам[1], -аш, *несв.*; **сравня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Съпоставям едно нещо с друго, за да установя приликата или разликата помежду им. *Сега, като ги сравнява с Фиката, вижда каква голяма разлика има между двамата.* Г. Караславов. *Но ето, гледайте моя костюм и сравнявайте с вашия.* Н. п. Филипов. **2.** Уподобявам, приравнявам, оприличавам. *Хората справедливо захванаха да сравняват това време със страшната 1876 година.* Влайков. **сравнявам се, сравня се** *страд.* и *сред. Хубава и горда, тя прекрачва прага на Младеновата къща. Коя би могла да се сравни с нея?* К. Петканов.

сравня̀вам[2], -аш, *несв.*; **сравня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* В съчет. **сравнявам със земята** — напълно съсипвам. *Жаден за мъст,... той реши съвършено да го съсипе, със земята да го сравни.* Влайков.

сравня̀ване *ср. Отгл. същ. от* сравнявам[1], сравнявам[2] *и от* сравнявам се.

сража̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Вземам участие в сражение, в бой; бия се. *През цялата война е бил офицер и се е сражавал за свободата на своето отечество.* Н. Фурнаджиев. *Аз израстнах, | възмъжах | и ето ме сега: | на живота | в битките опасни | се сражавам смело с меч в ръка.* Хр. Радевски.

сража̀ване *ср. Отгл. същ. от* сражавам се.

сражѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Голямо сблъскване между две неприятелски части, войски, армии;

бой. *Храбрите панагюрци след едно упорито сражение с многобройните нападатели, башибозуци, . . . били принудени да отстъпят в неравната борба.* З. Стоянов. *Ясно се различаваха глухи топовни гърмежи. Там почваше ново сражение.* Йовков. *Три войни беше прекарал той, беше влизал в много сражения, беше атакувал противника в окопите му.* Г. Караславов. *Водя сражение. Завърза се сражение.* || Схватка, сблъскване между противници; борба, бой. *Отсетне узнахме, че турци и българи са се сбили и герой на сражението е бил един млад сливненец.* Величков. *Рачо беше смел, приемаше сражения и при най-голямо несъответствие на силите.* Йовков. **2.** *Прен.* Сблъскване между противоположни обществени групи, класи, идеологии и др.; борба. *Напред! Животът е сражение! Напред! И прав всегда ходи.* Михайловски. *Но не забравя мисията своя: | че изборите вече са на прага | и шефът му доверено възлага | сражението тежко да спечели.* Ем. п. Димитров.

сразя̀. Вж. сразявам.

сразя̀вам, -аш, *несв.*; **сразя̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св. Книж.* **1.** Повалям чрез удар; убивам, унищожавам. *Но меч стареца сразява, | пада в кръв тело облято.* Вазов. **2.** Побеждавам напълно; разгромявам, поразявам. *Лют раздор | делил е сявга нашите два рода, | . . . | затуй родът ми твойте дваж срази | и два пъти подгони ги в чужбина.* Величков (превод). *Ние въстанахме, за да сразим турската тирания, а не мирния турски народ.* Дим. Талев. **3.** *Прен.* Дълбоко, болезнено засягам; съкрушавам, поразявам. *Тия мои думи го съвсем сразиха. Той въздъхна. Лицето му се беше изкривило от мъка.* Д. Немиров. *Такова черно отчаяние я срази, че дори и смъртта в този момент не би ѝ изглеждала толкова страшна.* Г. Караславов. **сразявам се, сразя се** *страд.*

сразя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сразявам *и от* сразявам се.

срам, срамът, срама̀, *мн.* сра̀мовѐ, *м.* **1.** Неприятно, мъчително чувство, породено от съзнанието за извършена лоша, неприлична постъпка. *Разкаяние, срам и унижение пред сам себе си почувствува той.* Елин Пелин. *Тя почервеня от срам при мисълта, че този човек знаеше или подозираше нещо от историята ѝ.* Дим. Димов. *Падна на леглото в сухи ридания, пламнала от срам по това, което беше извършила.* Ст. Загорчинов. **2.** Чувство на смущение, на стеснение пред някого; свян. *На прага застана като ангел небесен хубавото Оленце, . . . със заруменяло от срам лице.* Елин Пелин. *Отначало Мария се изчерви от срам. Присъствието на чужда жена я накара да помисли за лошия вид на външността си.* Дим. Димов. **3.** *Прен.* Безчестие, позор. *Севастократор . . . , а сега роб у българския цар. . . . Какъв срам! Какво унижение!* В. Друмев. *Нека носим още срама по челото, | синила от бича, следи от теглото.* Вазов. *Може султанът да върне Ранка и тогава, заклеймена от срама, отблъсната от други, тя ставаше напълно негова.* Йовков. **4.** Като *междум. Разг.* Възглас за изразяване на дълбоко възмущение; позор. *Глух ропот изблика от всички гърла. — Срам! — извика някой.* Ст. Дичев. □ **Не те е срам!** (укор.) — възглас за изразяване на дълбоко възмущение и презрение. *Това е безобразие! — извика по-високо Палазов. — Не те е срам!* Йовков. **От (за) кумова сра̀ма** (разг.) — за приличие, от срам пред хората, пред обществото. *А те, младите . . . решили да канят само официални гости, ей тъй, дето се казва от кумова срама.* Св. Минков. **Потъвам в земята от срам** — силно се засрамвам. *Райчо влезе при полковия командир, потънал в земята от срам, че влиза като арестантин, пазен от войник с пушка.* Дора Габе. **Срам ме е** — срамувам се. *Срам ме е като слушам какво приказват хората за тебе.* Йовков. **Срам не срам** (нар.) — колкото и да ми е срамно. *Срам не срам, от манифактурист станах търговец на ряпа!* Чудомир. **Ставам за срам** — излагам се много. *Не ставай за срам, бре! — викна му тя и го анатемоса с дланта на дясната си ръка. — Събрахте махалата.* Г. Караславов. **Хваща ме срам** — досрамява ме.

срамежлѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който изпитва срам; свенлив. *По-рано бе свитичък и срамежлив и не смееше сякаш да си вдигне очите и да погледне човека.* Влайков. *Не беше това стеснително и срамежливо момче, което се червеше и обърkваше пред нея.* Йовков. *Той беше двадесет и пет годишен момък, беден, срамежлив и тих.* Елин Пелин. *Срамежливо момиче.* **2.** Който изразява срам. *А върху лицето на непознатия се яви не весела, а тъжна и срамежлива усмивка.* Йовков. *Сега Герчо се вгледа в срамежливото Кункино лице.* Елин Пелин. *Срамежлив поглед.*

срамежлѝво. *Нареч. от* срамежлив; свенливо. *Все тъй срамежливо тя подигна очи и погледна.* Йовков. *Той се огледа срамежливо и седна там, скри се между другите люде.* Дим. Талев.

сра̀межлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* срамежлив; свенливост. *В очите ѝ няма някогашната . . . детска срамежливост.* Я. Каралийчев.

сра̀мен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Който причинява, предизвиква срам; позорен, безчестен. *Родителите на Тодор бяха съкрушени от тая срамна случка.* К. Петканов. *Тъй понякога човек отбягва да си спомни някой срамен или позорен момент в живота си.* Л. Стоянов. *Много се искаше на Янко . . . да смекчи срамната си и жестока постъпка към Стела.* Ем. Коралов. □ **Срамна болест** (нар.) — венерическа болест. *После той си спомни, че ръцете, шията и лицето ѝ се бяха изринали с червени пъпки и че това бе признак на ужасната срамна болест.* Дим. Димов. **Срамни части** (разг.) — полови органи. **Срамно парче** (разг.) — срамниче.

срамѐне *ср. Отгл. същ. от* срамя *и от* срамя се.

срамлѝв, -а, -о, *прил.* Срамежлив, свенлив. *Хрисантов приличаше на един срамлив ерген.* Вазов. *Момче гони срамлива девойка, | да ѝ вземе герданите златни.* Яс. Разцветников.

срамлѝво. *Нареч. от* срамлив; срамежливо, свенливо. *Гледам срамливо.*

срамлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* срамлив; срамежливост. *Тя запя с един твърде симпатичен, макар и притискан от срамливост глас.* Вазов.

сра̀мниче, *мн.* -та, *ср. Разг.* Последният къс от нещо при черпене, при общо ядене и пр., което всеки се стеснява да вземе; срамно парче.

сра̀мно. *Нареч. от* срамен. *Илия оставаше сам, ставаше му срамно и отиваше в кръчмата.* Йовков. *Срамно и обидно е да пренебрегнеш макар и неволно някого, да не го почетеш.* Дим. Талев. *Беше ѝ срамно да виси в мръсните, задимени заведения.* Г. Караславов.

срамота̀ *ж.* Срам, безчестие, позор. *Той счита за срамота да взема пари.* Вазов. *Голямо момиче, пък да си играе с деца! Просто срамота!* П. Вежинов. □ **Срамота** е — срамно е, безчестно, неприлично е. *Бре момче, я си върви по пътя, не се подигравай със стари хора, че е срамота.* Елин Пелин.

срамо̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Срамен. *Утре целият град гръмваше от срамотния скандал на Светлина, която беше сестра на бъдещата му жена.* Вазов. *Беснувах, майко, лудувах, | наказвах хора, премазвах — | извърших дела срамотни.* Ц. Церковски.

срамотѝя *ж. Нар.* 1. Нещо което предизвиква голям срам. *Да я* (картината) *махаш!... Такваз срамотия не искам в кръчмата си, да я изтриеш.* Йовков. 2. Само *мн.* Оголени части на тялото. *Гащите му са също скъсани и той с труд прикрива срамотиите си.* Л. Стоянов.

срамо̀тно *Нареч. от* срамотен; срамно. *Ако го оженя за нея, то ще да бъде от бога грешно и от хората срамотно.* Каравелов.

сраму̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Изпитвам срам; свеня се, стеснявам се. *Нямам причини да се срамувам, че съм българин, и се гордея, че съм син на българската работническа класа.* Г. Димитров. *Хайде вземи го, не се срамувай... Митко взе бонбончето.* М. Марчевски. *На другия ден сутринта Велко се срамуваше да погледне майка си, като че ли тя знаеше за лудостите му през нощта.* Дим. Талев. *Срамува се като млада булка.* Погов.

сраму̀ване *ср. Отгл. същ. от* срамувам се.

срамя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Правя някого да стане за срам; посрамвам, засрамвам. *Тя трябваше да се крие, да се изгуби някъде, за да не срами ближните си.* Вазов. *Баща ни те даде на моите ръце и аз няма да дам да му срамиш името, чу ли — каза ядосано Иван и го задърпа за рамо.* Елин Пелин. *Не те е срам! Да крадеш, да ме срамиш! По-добре да не бях те раждал, в земята да бях те заровил.* Йовков.

срамя̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Срамувам се. *Горко вам, безумни...: | дето се срамите от вашия брат.* Вазов. *Той се срамеше от хората, отговаряше им с ниско сведена глава.* Д. Немиров. *Селяните наведоха глави. Те като че ли се срамяха от думите на Бързака.* А. Страшимиров.

сра̀сна. Вж. сраствам.

сра̀сна се. Вж. сраствам се.

сраста̀. Вж. сраствам.

сраста̀ се. Вж. сраствам се.

сра̀ствам, -аш, *несв.*; **сра̀сна,** -еш, *мин. св.* сра̀снах, *прич. мин. страд.* сра̀снат, и **сраста̀,** -ѐш, *мин. св.* сра̀стох, *прич. мин. дейст.* сра̀съл, -сла, -сло, *мн.* -сли, *св.* Сраствам се. *Само дивите зверове си пробиваха пътеки между срасналите клони на дърветата.* Ст. Загорчинов. *Аз бях — така да се каже — сраснал с касиерското си гише.* Г. Райчев. *Тя и Петко, детето ѝ, бяха толкова срасли с кравата, че я имаха за трети член от семейството си.* Кр. Григоров.

сра̀ствам се, -аш се, *несв.*; **сра̀сна се,** -еш се, *мин. св.* сра̀снах се, и **сраста̀ се,** -ѐш се, *мин. св.* сра̀стох се, *прич. мин. действ.* сра̀съл се, -сла се, -сло се, *мн.* -сли се, *св., сред.* 1. Плътно се съединявам, прониквам, сливам се в процеса на растежа си. *При узряване плодовете на цвеклото се срастват помежду си и образуват топчета.* 2. *Прен.* Свиквам, привиквам много с нещо. *Живял с горите, планините и скалите, Йорги се беше сраснал с тях.* Д. Немиров.

сра̀стване *ср. Отгл. същ. от* сраствам *и от* сраствам се. *Неправилно срастване на пръстите.*

сребрѐене *ср. Отгл. същ. от* сребрея *и от* сребрея се.

сребрѐне *ср. Рядко. Отгл. същ. от* сребря *и от* сребря се; посребряване.

сребрѐя, -ѐеш, *мин. св.* сребря̀х, *прич. мин. действ.* сребря̀л, -а, -о, *мн.* сребрѐли, *св. Книж.* 1. За коса, брада и под. — придобивам сребрист цвят, почвам да побелявам. *Изтокът беше започнал да сребрее и светлината на фара не се виждаше.* Д. Добревски. *Косите с годините вече сребреят.* Мл. Исаев. 2. Блестя с бял, сребрист блясък. *По озареното с млечна светлина небе тук-таме сребрееха едри звезди.* А. Гуляшки. *В низината през леката омара, която бе забулила Розовата долина, сребрееше лъкатушна Тунджа.* Дим. Ангелов. *Посред гората езеро сребрее, | самото слънце в езерото грее.* Ас. Босев.

сребрѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* сребря̀х се, *прич. мин. действ.* сребря̀л се, -а се, -о се, *мн.* сребрѐли се, *св., сред.* Блестя с бял, сребрист блясък. *По-нагоре се сребреят дънерите на високи и стройни букове.* Ив. Бурин. *Някъде в далечината на запад се сребрееше брегът на Северна Добруджа.* А. Каралийчев.

сребрѝст, -а, -о, *прил. Книж.* 1. Който е подобен по цвят и блясък на сребро. *Сребристи разкъсани парцали облаци плуваха по синьото небе.* Вазов. *Поточе бистро, | сребристо и чисто, | почивка не знае | и път си чертае.* Елин Пелин. *Водите на езерото са сребристи, спокойни и нежни.* Н. Фурнаджиев. 2. За коса, брада и под. — побелял. *Теодора даже преждевременно застаря и всяка нова бръчка до края на очите ѝ и на сухичкото ѝ лице, и всеки нов сребрист косъм в сколуфите ѝ увеличаваха студенината му към съпругата.* Вазов. *Сребриста коса.* 3. *Прен.* За глас, тон и под. — мелодичен, звънък, звънлив. *Тя наведе черни очи надолу и запя с тънък, сребрист глас.* Вазов. *Прозвънтя и сребристият смях на момичето.* Йовков. *Далечна камбана проеча в сребристо ехтение.* Ст. Загорчинов.

сребрѝсто. *Нареч. от* сребрист. *Чух сребристо да звъни | твоят весел смях в тълпата.* Смирненски.

сребрѝстобя̀л, -а, -о, *мн.* сребрѝстобѐли, *прил. Книж.* Който е бял като сребро. *Само над далечните планински върхове на югозапад светлееше тясна, сребристобяла ивица.* Дим. Талев.

сребро̀, *мн.* няма, *ср.* 1. Полублагороден ковък метал с хубав бял цвят и силен блясък. *Владее обширни периметри с руди от манган, мед и сребро и каменни въглища.* Вазов. *Чисто сребро ръжда го не хваща.* Погов. *Самородно сребро.* 2. *Събир.* Изделия, украшения от та-

към метал. *Оръжието му лъщеше от сребро.* К. Петканов. *Като я обдари със злато и сребро, ... прегръщаше я и целуваше ръцете ѝ отгоре и отдолу.* Цани Гинчев. **3.** Сребърни пари. *Как една кесия? ... Две кесии ... Едната е пълна със сребро, а другата със злато.* Каравелов. *Ах богат съм, пребогат съм, | имам злато и сребро.* П. Р. Славейков. *Само праща да му събираме владичината, по цяла торба сребро.* Дим. Талев. **4.** *Прен.* Цвят, блясък, подобен на този метал. *Разпръсна огрелият месечко мрака, | потънал в сребро е цял божият свят.* Смирненски.

сребробя̀л, -а, -о, *мн.* сребробѐли, *прил. Рядко.* Сребристобял. *И плаче* (старецът) *и скубе | косми си сребробели.* К. Христов.

среброгла̀в, -а, -о, *прил.* В нар. пес. — който е с бяла като сребро глава. *Чули сме те и разбрали: | имаш сина среброглава, | среброглава, златокоса — | дай го, дай го, цар да бъде.* Нар. пес.

сребroко̀с, -а, -о, *прил. Книж.* Който има сребриста коса. *Долу при кабриолета ... го чакаха вече разсилният и пълничката среброкоса общинска лекарка.* П. Вежинов. *Среброкос старец.*

сребролю̀бец, *мн.* -бци, *м. Книж.* Сребролюбив човек. *Та за една жълтица ли била всичката работа? Абе, защо ми не казахте, та да ви дам пет ... Сребролюбци недни!* Вазов.

сребролюбѝв, -а, -о, *прил. Книж.* Който ламти за пари и богатство. *Викентий не беше сребролюбив, но видът на тоя сияещ метал омагьосваше очите му.* Вазов.

сребролю̀бие, *мн.* няма, *ср. Книж.* Качество или проява на сребролюбив човек, алчност за пари. *Той презираше сребролюбието и всяка алчност.* Дим. Талев. *Простете ми, братя, от алчност и от сребролюбие и вас излъгах.* Ст. Загорчинов.

сребролю̀бка *ж. Книж.* Сребролюбива жена.

сребротка̀н, -а, -о, *прил. Книж.* Който е тъкан със сребърни жички. *Свещеникът в среброткан хитон тръгна напред.* Елин Пелин. *Одежда от сребротткан лен.*

сребря̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Рядко.* Посребрявам. *Заря от изгряващ месец сребреше вече тъмното подножие на гората* Ц. Церковски *О соколче, пиленце шарено! | ... | Кой ти сребри нозе до колене?* Нар. пес. **сребря̀ се** *страд.* и *сред. Сребрят се надалеч вълните; | кат вихър корабът лети.* К. Христов.

срѐбърен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който е направен от сребро. *Първенците му поднесоха хляб и сол върху сребърен сахан.* А. Каралийчев. *В двора влезе пълна чевръста-жена с гердан от сребърни пари на шията.* Ем. Коралов. *Сребърен пръстен. Сребърен медал.* ‖ Посребрен. *Сребърен кръст. Сребърна гривна.* **2.** Който съдържа сребро. *Сребърна руда.* **3.** *Прен.* Който има цвят и блясък на сребро. *Полетата били покрити със сребърна бисерна роса.* Каравелов. *Сребърни облачета ... се рееха тихо по синьото небе.* Вазов. *Над сребърните стволове на брезите падаха янтарно-жълти листа.* Йовков. ‖ За коса, брада, мустаци и под. — сребрист, побелял. *Той бил старият учител дядо Ради. Гологлав, зачервен, със сребърна коса.* А. Каралийчев. **4.** *Прен.* Мелодичен, звънък. *Реката хвърля своите сребърни звънливи ноти от някаква непонятна мелодия.* Вазов. *С тънък сребърен глас се смееше от друга страна Василена.* Йовков. □ **Сребърен век** (книж.) — според античната митология: епохата след златния век. **Сребърен еталон** (спец.) — парична система, при която еталонните пари са сребърни и само за среброто съществува свобода на сечене и на претопяване. **Сребърна рибка** — дребна морска риба със сребрист цвят. Atherina pontica. **Сребърна сватба** — двадесет и пет годишнина от сватбата.

срѐбърник, *мн.* -ци, *м. Старин.* Сребърна монета. *След това окачиха един голям барабан на шията на Връбчо, дадоха му 80 сребърника и го пратиха из града да разгласява.* Хр. Ясенов.

сред *предл. Разг.* Всред. *Ти вече си сред народа, Крайчева, дошла си да го учиш.* Дим. Талев. *Той се огледа. Беше сам сред полето, откъснат от света, вдаден в своите нерадостни мисли.* Г. Караславов. *Сред двора растяло ябълчево дърво.* Ран Босилек. *От дума на дума | скараха се двама | и борба сред пътя | почнаха голяма.* Ст. Дринов.

среда̀[1] *ж.* **1.** Място, което се намира на еднакво разстояние от всички краища или страни на нещо. *Излязохa най-после на един широк мегдан, с кладенец в средата.* Вазов. *Тоя хан напълно оправдава името си* (Средният хан), *защото се намира тъкмо на средата на пътя между Пловдив и Пазарджик.* Величков. *Карай направо по средата на селото.* Кр. Велков. **2.** Меката вътрешна част на тестено изделие като хляб, козунак и под. *Не гледай кората, ами средата.* Погов. *Отчупи ми от средата на хляба.* **3.** Момент, време, еднакво отдалечено от началото или края на нещо. *Към средата на юли в манастира се набра доста голяма дружина гости.* Вазов. *Минаваше средата на май. До изпита оставаха още няколко дни.* Г. Райчев *Сега е средата на февруари. Светло слънчево утро.* Н. Фурнаджиев. **4.** Момент, който противопоставя началото и края на нещо, промеждутъчен момент в течението или развитието на нещо. *Една от песните ... особено се хареса, но тя я прекъсна на средата и захвана две други.* Вазов. *В средата на разговора той стана и си отиде.* □ **Златна среда** — неувличане в крайности, поддържане мярка в нещата.

среда̀[2] *ж.* **1.** Съвкупност от природни или социални условия, които действуват върху човека. *Ако средата, от която човек добива найранна представа за широкия божи свят, ако тая среда непременно туря свои белези върху душевния наш образ, Гоце може би дължи нещо и на родния си град.* Яворов. *Средата хората създава, | а той бе между честни хора.* Смирненски. *Историческа среда. Семейна среда. Социална среда.* **2.** Общество, чиито членове са свързани поради еднакви условия, професии, идеи и под. *В Киев ние бяхме постоянно в средата на украинските писатели.* Н. Фурнаджиев. *Тя реши да поприказва на учителите да го приемат те в своята среда, да го защищават и да му помагат.* Г. Караславов. *Но съвсем друг беше Лазар сред семейството си или в средата на неколцината си приятели.* А. Гуляшки. *Музикална среда.* **3.** *Спец.* Вещество, в което стават дадени явления. *Въздухът е средата, в която се разпространява звукът.*

срѐден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* 1. Който е еднакво отдалечен от началото и края или се намира по средата на нещо, между две крайни точки, две величини и пр. *До средната колона от дясно, на един трон под червен балдахин, стояха прави — Смилец, гологлав, и жена му Мария.* Вазов. *Едно лястовиче гнездо беше залепено до средната дебела греда.* Йовков. *Петър, средният син на дядо Йордан, беше пък съвсем друг човек.* Елин Пелин. *Едър златен пръстен с кръгъл печат блесна на средния му пръст.* Ст. Загорчинов. 2. Който е по свойства и признаци между две крайни величини. *Отвори го и без колебание записа една средна по размер сума.* Влайков. *Той беше снажен мъж, малко по-висок от среден ръст, с обли рамене, с широка шия на здрав и охолен човек.* Г. Райчев. *Средни селяни.* 3. *Прен.* Който не е много значителен; посредствен, второстепенен. *Не мога да кажа, че е грозна... Тъй, средна хубост.* Вазов. *Средни способности.* 4. Който се получава, като се раздели сбор от величини на число, равно на броя им. *В продължение на час и половина бегачите караха с по-малко от 25 км в час средна скорост. Средна дневна заплата. Средна цена. Средна величина.* 5. Като *същ. м.* **среден** — оценка за успех на учащ се, малко по-висока от слаб, с която изпитът се смята успешно издържан. *По геометрия имам среден.* □ **Нещо средно** (разг.) — нито едното, нито другото. *В седмата книжка на Мисъл е печатан последният разказ от Алеко Константинов... Той е нещо средно между разказ и фейлетон.* П. П. Славейков. **Среден залог** (грам.) — залог на възвратен по форма глагол с непреходно значение. **Среден род** (грам.) — граматическа категория на имена различни от женски и мъжки род. **Средна възраст човек** — възрастен, но не стар човек. *Председателят на съда, сериозен човек, средна възраст,... изгледа с любопитство свидетеля.* Елин Пелин. **Средна хубост** (разг.) — нито много добре, нито много зле. *Работата добре ли отива?... — Средна хубост — отговорих значително.* Вазов. **Средна история** — история на средновековието. **Средна ръка човек** (нар.) — нито много богат, нито много беден човек. **Средни векове** (истор.) — епохата от V до XV в. сл. н. е. **Средният изток** (полит.) — Иран, Ирак и Афганистан. **Средно аритметично** (мат.) — число, получено от сбора на дадени числа, разделен на броя им. **Средно образование** — образование, което се получава в средните училища. **Средно съсловие** (истор.) — наименование на градската буржоазия. **Средно училище** — училище, което се следва след началното училище и преди висшето.

срѐди *предл. Нар.* Сред, всред, посред. *Стене сред жизнения зной | моята мечта безумно бяла.* Лилиев. *Поболя ми бяла Ройка | среди нощи, полунощи.* Нар. пес.

средизѐмен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Само в съчет. **Средиземно море** — море, което мие бреговете на южна Европа, северна Африка и Мала Азия.

Средиземномо̀рие, *мн.* няма, *Книж.* Земите около Средиземно море.

средиземномо̀рски, -а, -о. *Прил. от* Средиземно море *и от* Средиземноморие. *Средиземноморска флота. Средиземноморски климат. Средиземноморски страни.*

среди̇̀на *ж. Нар.* Среда (в 1 и 2 знач.). *Попръхва си кончето, плува; | ... | достигна средината — бързей е.* К. Христов. *Аз купих франзела: мека, с надупчена средина.* Ст. Чилингиров. *Резен сланина и комат средина.* Погов. □ **Златна средина** — златна среда.

срѐдище, *мн.* -а, *ср.* 1. Средна част, средата на нещо; център. *Движението намаляваше колкото се отдалечаваха от средището на града.* Вазов. *Ерусалем Захаров се запъти към средището на селото.*. Дим. Ангелов. 2. *Прен. Книж.* Важно място за някаква дейност; център. *Някога Преслав бе средище на българската държава и на българската култура. Промишлено средище.*

срѐдищен, -щна, -щно, *мн.* -щни, *прил.* Който се отнася до средище; среден, централен. *Под ложите, покрай стените и по средищната пътека се тълпяха стотици правостоящи.* А. Каралийчев.

средни̇̀ст *м. Нов.* Лице, което има завършено средно образование. *В нашата рота половината бяха средписти и висшисти.*

средни̇̀стка *ж. Нов.* Жена среднист.

срѐдно *нареч.* Общо взето, едно на друго. *Тя е станала ударничка, защото средно на ден изработва колкото за трима добри работници.* Г. Караславов.

средноазиа̀тски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Средна Азия. *Средноазиатски пустини.*

средноба̀лгарски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до България и до българите от XII до XV в. сл. н. е. *Среднобългарски език. Среднобългарска книжнина. Среднобългарски паметници.*

средновеко̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до средните векове. *Средновековно изкуство.*

средновеко̀вие, *мн.* няма, *ср.* Средни векове. *През средновековието църквата е играла голяма роля.*

средного̀рец, *мн.* -рци, *м.* Жител на Средногорието. *Гостолюбивите средногорци се ръкуваха с нас... и ни отведоха по къщите си.* А. Каралийчев.

Средного̀рие, *мн.* няма, *ср.* Места и селища, които се намират в областта на Средна гора. *Неговата слава на храбър и безстрашен партизанин се разнесе из цялото Средногорие.* К. Ламбрев.

средного̀рка *ж.* Жена средногорец.

средного̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Средногорие и до средногорец. *Пред него все по-ясно се очертаваха тъмните силуети на спасителните средногорски хълмове.* Дим. Ангелов. *Средногорско въстание.*

средноези̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* В съчет. **средноезични съгласни** (грам.) — всички съгласни, изговаряни с участието на средната част на езика.

средноимо̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който притежава достатъчно недвижим имот, необходим за живеене. *Средноимотни селяни.*

средношко̀лец, *мн.* -лци, *м.* Средношколник.

средношко̀лка *ж.* Девойка средношколник.

средношко̀лник, *мн.* -ци, *м.* Ученик от средно училище; средношколец, гимназист.

средношко̀лски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до средно училище. *Средношколска младеж.*

средно̀щ, *мн.* няма, *ж. Разг.* Средата на нощта; полунощ. *Вече беше среднощ; първите петли пропяха.* Блъсков. *Бурята едвам към среднощ престана.* Вазов.

средно̀щен, -щна, -щно, *мн.* -щни, *прил.* Който е посред нощ; полунощен. *Зад облак се закрила бе луната. | Отдавна бе звънил среднощний час.* К. Христов. *Спят младите колибарки | в туй среднощно време.* Ц. Церковски.

средня̀к, *мн.* -ци, *м.* (рус.). Селянин, който обработва сам земята си без експлоатация на наемен труд и по имот стои между бедните и кулаците. *Бедняците и средняците се намесиха решително в борбата против кулаците.*

средня̀шки, -а, -о. *Прил. от* средняк. *Събра няколко средняшки синове и образува младежка социалдемократическа група.* А. Гуляшки. *Средняшки слоеве.*

средопо̀стен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Само в съчет. **Средопостна неделя** (нар.) — четвъртата неделя на великденските пости.

средопо̀стница *ж. Нар.* Средопостна неделя.

средорѐк, *мн.* -ци, *м. Нар.* Място, оградено от ръкавите на река. *Средорекът е обрасъл с върби.*

средосло̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Грам.* Който се намира в средословието, в средата на думата.

средосло̀вие, *мн.* -я, *ср. Грам.* Средата на дума.

средото̀чие, *мн.* -я, *ср.* **1.** Средна точка на фигура или тяло. **2.** *Прен.* Място, където е съсредоточено нещо; основен център. *В този ден вечерта пристигаше един файтон в село С..., едно от трите избирателни средоточия на околията.* Вазов.

срѐдство, *мн.* -а, *ср.* **1.** Предмет, приспособление, оръдие, необходимо за осъществяване на някаква дейност. *Народът не беше искал да знае ни с какви сили и средства се разполага, ни какви сетнини може да има въстанието.* Величков. *Полкът не знаеше, че срещу него напредва цяла дивизия с моторизирани средства и богато снабдена с артилерия.* П. Вежинов. **2.** Само *мн.* Материални възможности; пари. *Кой ще ни даде средства за обличане и хранене на момчетата?* Вазов. *Ти ме разори, ограби ме... Без средства оставам, без нищо оставам на улицата, сама.* Йовков. *Бе построил чешмата със свои средства за общо ползуване.* Дим. Талев. **3.** Лекарство или нещо за борба с болести, паразити и др. *Средства против хрема. Антисептическо средство. Разслабително средство.* **4.** Начин на действие за постигане на нещо; възможност. *Питат ме... — как ще спечеля изборите. Едно средство знам аз: речи, речи, речи!* Йовков. *По пътя те приказваха... за боя като възпитателно средство.* Елин Пелин. *В това време бай Кольо измисли ново средство за печелене на пари.* П. Спасов. □ **Превозно средство** — кола, влак, автомобил, аероплан и др., които служат за превоз на пътници, стоки и др. **Средства за производство** — всички елементи на производствения процес: предмети на труда, оръдия на труда, спомагателни материали и човешкият труд.

срѐжа. Вж. с р я з в а м.

срѐсвам, -аш, *несв.*; **срѐша,** -иш, *мин. св.* срѐсах, *св.* Оправям, приглаждам коса с гребен или четка; вчесвам. *Майката отиваше при нея, обличаше я, сресваше ѝ косата.* А. Каралийчев. *Гъстата му... коса бе намокрена и току-що сресана нагоре.* Ем. Станев. **сресвам се, среша се** *възвр.* и *страд.*

срѐсване *ср. Отгл. същ. от* сресвам *и от* сресвам се.

срѐта *ж. Диал.* Щастие, сладост. *Само това им стигаше, за да се упоят от такава невиждана до тогава срета.* Влайков. *Опустяла и се невидяла | срета и печала.* Ц. Церковски.

срѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Щастлив, честит.

срѐша. Вж. с р е с в а м *и* с р е ш в а м.

срѐшвам, -аш, *несв.*; **срѐша,** -иш, *мин. св.* срѐших, *св.* Сресвам. *Вземи гребен и си среши косата.* **срешвам се, среша се** *възвр.* и *страд.*

срѐшване *ср. Отгл. същ. от* срешвам *и от* срешвам се.

срѐща *ж.* **1.** Събиране на едно място и разминаване на хора, превозни средства и др., които идват от противоположни, различни посоки; срещане. *Той вървеше бързо,... мъчеше се да избегне всяка среща, която би го забавила.* Йовков. *В душата му, възбудена от милата среща с Белчо, се пробудиха всички нежни и хубави спомени за дома.* Елин Пелин. *Кметът съвсем се пропи... Жените го поздравяваха при среща, но след това се извръщаха и го кълняха в ума си.* Г. Караславов. *На тази гара софийският влак прави среща с влака от Варна.* **2.** Предварително уговорено събиране на хора на едно определено място; свиждане. *Той бе чул с тайна тревога от хана, че ще повика назад пълчищата си, и бе назначил на Балдьо и Радоил среща тая вечер у дома си.* Вазов. *Стреснаха я ударите на градския часовник. Имаше среща с Борис... Тя се облече бързо и със свито сърце излезе от къщи.* Дим. Димов. *Копней сърце овчарско младо, | по срещи и хора тъгува.* Н. Ракитин. *Любовна среща.* || Събрание на хора с общи интереси за обсъждане на въпроси, които ги засягат пряко. *Творческа среща между писатели. Родителско-учителска среща.* **3.** *Спорт.* Състезание. *Футболна среща. Боксова среща. Лекоатлетическа среща.* □ **Добра среща** (нар.) — поздрав при срещане, разминаване на хора. *Срещаха ме... жени и мъже... и ме поздравяваха с добра среща и с добър час.* Вазов. **Другарска среща** — а) Събиране на повече хора, които някога са били заедно, обикн. на вечеря на обществено място, за да се видят и повеселят. *Устроихме си другарска среща по случай 10 години от завършването на гимназията.* б) Веселие, забава на хора, които работят, учат заедно. *Довечера студентите от втори курс уреждат весела другарска среща.* **За среща** (воен.) — команда към строено поделение за посрещане на по-горен началник. *Ротааа мирно! За среща на командира глави на дес-но!* П. Вежинов.

срѐщам, -аш, *несв.*; **срѐщна,** -еш, *мин. св.* срѐщнах, *прич. мин. страд.* срѐщнат, *св.* **1.** Като вървя, виждам някого, който обикновено се движи от противоположна посока. *Тя с трепетно сърце се взираше във всекиго, когото срещнеше,*

дано познае някой близък човек. Вазов. *Той не вървеше ни по пътищата, ни по пътечките... и не му се искаше да среща хора.* Елин Пелин. || Виждам някого, като се намирам някъде. *Срещам я често на театър.* || Събирам се, виждам се с някого. *Гунка не беше чула още нищо за случката в онзи квартал..., тя сега почти не срещаше и други момичета.* Г. Райчев. *Зная положително, че това лице не е равнодушно към вас. То отдавна иска да ви срещне и да поговори с вас на четири очи.* Н. п. Филипов. **2.** Натъквам се на нещо; виждам, откривам, намирам нещо. *Из пътя като срещахме нещо по-забележително, аз все считах за нужно да указвам и обяснявам на бай Ганьо.* Ал. Константинов. *Тя не е много красива, но е симпатично пъргаво момиче... с черни и светли очи, каквито той много рядко е срещал.* Елин Пелин. || Изпитвам действието на нещо върху себе си, сблъсквам се с нещо. *После заговори за ревизиите си и за мъчнотиите, които срещаше.* Йовков. *Той не подозирал, че може да срещне такава зверска съпротива от една проста и слаба на глед селянка.* Г. Караславов. **3.** Събирам някого с друг. *Жалко, че случаят не ни срещна повече.* Елин Пелин. *Пред мене застават стотици мили, близки хора, с които ме е срещала съдбата през живота ми.* Г. Райчев. **4.** *Нар.* Посрещам. *Ивайло си иде! Народът го среща радостен.* Вазов. *Кум Милен е човек весел, ще ни срещне царски — взе да мечтае Стойчо.* Елин Пелин. *Героите наши, като скали твърди, | желязото срещат с железни си гърди.* Вазов. **срещам се, срещна се** *страд.*

срѐщам се, -аш се, *несв.*; **срѐщна се,** -еш се, *мин. св.* срѐщнах се, *св., сред.* **1.** Като вървя, виждам се, разминавам се с някого. *Там се срещна, почти сблъска, с една калугерица.* Вазов. *Откак се видяха в лозето на хаджи Смион, втори път не се бяха срещнали.* Вазов. *Ти страниш, щом се срещнеме, Сашка, | по широкия пуст булевард.* Хр. Радевски. || Виждам се с някого, като се намирам някъде. *Срещам се с нея понякога на концерт.* || Виждам се с някого. *Всичко се знаеше:... защо съм ходил, с кого съм се срещал.* Величков. *Посрещнат с голямо гостоприемство и почит, той се срещна с всички по-видни селяни.* Йовков. *Поръча вино и го черпи с видима радост, че са били живи и здрави пак да се срещнат.* Елин Пелин. || Устройвам си среща с някого. *Дойна излезе на двора,... после мина в градината и спря на онова място, където се срещаха със Стефан.* Йовков. *Върни се в село, след два дена пак тук ще се срещнем.* Елин Пелин. *Те се разделиха, като уговориха да се срещнат на другия ден за тържеството.* Дим. Димов. || Поддържам връзки, познанство с някого. *Той отбягва и не ще да се среща с мене.* В. Друмев. *Ти ноще по кърa ходиш, | с комити се срещаш!* Вазов. *Повечето време прекарвам в селата, срещам се и живувам със селяните.* Н. п. Филипов. **2.** Доближавам се, допирам се с нещо на едно място или в една точка. *Двете стрехи се срещаха нависоко и между върлините, наслагани начесто, се виждаше сеното под керемидите.* Йовков. || Натъквам се, сблъсквам се. *По-добро ще е, болярино, да разправя... как се срещнахме с агарянци и как единият падна в ръцете ни и сега седи вързан в кулата.* Ст. Загорчинов. **3.** Участвувам в състезание; състезавам се. *Двата отбора се срещнаха в мач за републиканско първенство.* **4.** Само 3 *л.* Намира се, съществува, случва се. *Той беше... с добро сърце и с добродетели, каквито вече рядко се срещаха.* Йовков. *На всяка крачка се срещат пречки непреодолими.* Елин Пелин. *Там се въдеха сърни, зиме се срещаха и гладни вълци.* Ем. Станев. □ **Погледите (очите) ни се срещат** — поглеждаме се едновременно право в очите. *Често погледите им се срещаха и се топяха в безмълвно, тихо блаженство.* Йовков.

срѐщане *ср. Отгл. същ. от* срещам *и от* срещам се.

срѐщен, -щна, -щно, *мн.* -щни, *прил.* Който се намира отсреща; насрещен, отсрещен, срещуположен. *В срещната кръчма тъжовно пропищя гайда.* Елин Пелин. *Навлязоха из върбалака и минаха на срещния бряг.* К. Петканов.

срѐщна. Вж. с р е щ а м.

срѐщна се. Вж. с р е щ а м с е.

срещу̀ *предл.* **1.** За означаване, че нещо се намира или извършва на противоположната страна или в противоположна посока спрямо друго. *Срещу мене... пътят се пак издигаше и виеше по едно голо бърдо.* Вазов. *Баща му седна срещу него, сне шапката и въздъхна.* Елин Пелин. *Седнали един срещу друг, те неволно се наблюдаваха след дълга раздяла.* Стаматов. *Мелодията беше еднообразна, но бърза, игрива, весела... Гроздан вече играеше срещу каменаря.* Йовков. || За означаване, че нещо се извършва, става в посока към друго; по посока на, към, насреща. *От някъде излезе кучето, застана сред двора, премига срещу хвърчащите снежинки.* Елин Пелин. **2.** За означаване, че някой или нещо се приближава откъм противоположна посока; към. *Срещу нас, пеши и възседнали на магарета и коне, идеха старци и жени.* Йовков. *Ненко се сбърка какво да стори... Но изведнъж току тръгна из пътеката срещу Тинка.* Влайков. *Срещу мене се зададе кола.* || За означаване на движение, противоположно на друго движение; против. *Тя вървеше нататък и се бореше с мъка срещу вятъра.* Елин Пелин. *Корабът се движеше бавно нагоре, срещу течението.* Дим. Талев. *Вие вървите край брега, срещу течението на шумящата Ерма.* Ал. Константинов. **3.** За означаване на враждебно отношение към някого или противопоставяне на нещо; против. *Аз вече пушка нарамих | и на глас тичам народен | срещу врага си безверни.* Ботев. *Еньо се озлоби срещу брата си.* Елин Пелин. *Ако отвори дума за имота — бащина воля, ще каже, не можеше да иде срещу нея.* Г. Караславов. *Твърд като камък, той отстояваше срещу изкушенията.* Елин Пелин. || За означаване, че нещо се извършва за предпазване, защита от друго нещо; против. *Широка-добруджанска равнина, | ... | срещу горещите ти ветрове | и твоето мъчително безводие | ще засадим високи лесове.* Мл. Исаев. **4.** За означаване, че нещо се върши във вреда на някого или че се вземат известни мерки по отношение на някого или нещо; по отношение на, спрямо. *Боже, защо ме не вразуми, ами ме остави да вляза в грях срещу моята най-близка.* Елин Пелин. *Народните представители не могат да бъдат задържани и срещу тях не може да бъде възбудено наказателно преследване, освен за тежки престъпления.* Конст., чл. 29. **5.** За означаване, че действието се извършва, става непосредстве-

но преди настъпването на определен ден; в навечерието на. *В петък срещу събота валя като из ведро.* Г. Караславов. *Срещу големите празници всякога ни ушиваха по нещо ново.* Йовков. *Срещу Нова година. Срещу Коледа.* ‖ За означаване, че действието се извършва непосредствено преди някакво друго действие; преди. *Обикновено в тая бедна селска черква нощем не палеха кандила; само ... срещу литургия ставаше изключение.* Вазов. *Всяка вечер ние виждахме тоя голям и светъл огън да пламва на едно и също място. Гледахме го и срещу боевете в нощите, на провадийските височини.* Йовков. **6.** За означаване, че нещо се заплаща или дава в замяна на друго нещо; в замяна на. *Съдебните власти се бяха съгласили, срещу парично възнаграждение, да ни прекарат във втората категория виновни, които бяха включени в амнистията.* Величков. *По-рано дълги години той управлявал един от саловете, които срещу малка такса пренасяли кола и пътници през реката.* Йовков. *От баща си Киро наследи 46 декара. От Кръстьо срещу къщата взе 6 декара.* Г. Караславов. *Сиромах Дончо нямаше никаква земя и работеше на по-заможните селяни срещу храна.* Дим. Ангелов. ‖ За означаване, че нещо може да се даде или получи посредством друго; посредством, чрез. *Дадоха документа срещу подпис.* **7.** За означаване на разлика при съпоставяне, сравнение на еднородни неща. *Бяха отпуснати тази година 100 стипендии срещу 80 през миналата година.*

срещулежа̀щ, -а, -о, *прил.* Срещуположен.

срещуполо̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който е разположен отсреща, на противоположната страна; насрещен, отсрещен. *Малко по-тихо се говореше на срещуположния край на масата.* Йовков. *Две прости дървени легла, поставени край срещуположните стени на стаята, продълговата маса без покривка ... — това беше цялата мебелировка на стаята.* Дим. Ангелов.

срѝвам, -аш, *несв.*; **срѝна,** -еш, *мин. св.* срѝна̀х, *прич. мин. страд.* срѝнат, и **срѝя,** -йеш, *мин. св.* срих, *прич. мин. страд.* срит, *св.* Разрушавам, събарям нещо изградено; срутвам. *Майсторите свалиха покрива само за един ден, започнаха бързо да сриват и стените.* Дим. Талев. *Ако в срок от пет минути не се предадат* (нелегалните), *ще сринат къщата с бомби и ще я запалят.* Дим. Ангелов. ‖ *Прен. Рядко.* Правя нещо да не съществува вече; премахвам, унищожавам. *За един час* (тракторите) *сриниха синорите, изравниха земята.* А. Каралийчев. *Човечеството срина един господар — тиранията, робството изчезна, но личната свобода роди нов господар — капитала!* Ал. Константинов. **сривам се, срина се, срия се** *страд. Рухваха високите стари здания, сриваха се дворци, кули и замъци.* Смирненски.

срѝвам се, -аш се, *несв.*; **срѝна се,** -еш се, *мин. св.* срѝна̀х се, и **срѝя се,** -йеш се, *мин. св.* срих се, *св., сред.* **1.** Падам, като се свличам бързо надолу; събарям се. *Една зимна сутрин задуха топъл вятър и снежните преспи се сринаха в урвите.* А. Каралийчев. *Беше тихо и момчето много ясно чу, когато по сипея на отсрещния бряг се сринаха камъни.* Ем. Коралов. **2.** *Диал.* Обикн. *мн.* и *3 л. ед.* Спускаме се в голямо количество и бързо. *Потоци от хора се сринаха по улиците към театъра и задръстиха салона.* А. Каралийчев. *Само за няколко мига тия чудни, незнайни хора се сринаха като лавини от хълма и се втурнаха към селото.* Ем. Коралов.

срѝване *ср. Отгл. същ. от* сривам *и от* сривам се.

срѝна. Вж. сривам.

срѝна се. Вж. сривам се.

срѝтам. Вж. сритвам.

срѝтвам, -аш, *несв.*; **срѝтам,** -аш, *св.* **1.** Ритвам набързо; смушквам. *Кучето тръгна след него, но той го срита с крак.* А. Гулящки. *Арап ага срита гневно коня си с железните стремена.* Дим. Талев. **2.** Събирам с ритане нещо на купчина. *Ние сритваме сламата отпреде им и те отново захрупват.* Йовков. **сритвам се, сритам се** *страд.*

срѝтване *ср. Отгл. същ. от* сритвам *и от* сритвам се.

срѝчам, -аш, *несв.* **1.** Чета, изговарям, като произнасям всяка сричка отделно. *А-а-Андон — Ба-ба-Баде — ... сричаха и пееха учениците.* Дим. Талев. *Знаеше да записва името си, да брои и да срича от читанката.* Г. Райчев. **2.** *Прен.* Чета лошо, неразбрано, като спирам на отделни срички или думи. *Забравихме да четем, сричаме, като вземем вестник, и ако не турим пръст — прескачаме редове.* Стаматов. *Сричаше, отвикнал беше да чете, пък и през всичкото време на четенето мислеше какво става навън.* Г. Караславов. *Не чете бързо писмото, ами едва го срича.* **сричам се** *страд. Редовете не могат да се четат, не могат и да се сричат.*

срѝчане *ср. Отгл. същ. от* сричам *и от* сричам се.

срѝчка *ж.* Гласна или съчетание от гласна и съгласна, които се произнасят с един издишен тласък. *И той самодоволно, тържествено произнесе отсечено, сричка по сричка: Ска-ге-рак!* Йовков. *На двора се чу ясен детски глас, който безучастно и на срички четеше.* Елин Пелин. □ **Затворена сричка** (грам.) — сричка, която завършва на съгласна, напр. къл-бест, гост, ден и т. н. **Отворена сричка** (грам.) — сричка, която завършва на гласна, напр. ви-но, сре-ща и т. н.

срѝя. Вж. сривам.

срѝя се. Вж. сривам се.

сро̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* **1.** Който е близък на друг поради общия си произход с него. *Езикът на българите прилича на сръбския и тия два сродни славянски народа си приличат в много отношения.* Дим. Талев. *Думите бера, избор, брах, избирам са сродни, защото са образувани от един и същ корен.* **2.** *Прен.* Който е близък, приличен на друг поради еднакви, общи основни белези. *Тия две страшни събития ... тука са тъй близки и сродни по своята трагичност!* Вазов.

сро̀дник, *мн.* -ци, *м.* Лице, което има роднински връзки с някого; роднина. *Да бях имал сега поне един братец или някой сродник.* Блъсков. *Калугерицата знаеше, че Рада няма никакъв калеко, нито какъв да е сродник по селата.* Вазов.

сро̀дница *ж.* Жена, която има роднински връзки с някого; роднина. *Бабичката се прости с нас и си отиде към друга страна, у някоя си сродница — вдовица.* Влайков.

сро̀дство, *мн.* няма, *ср.* (рус.). 1. *Остар.* Общност, близост по произход; родство, роднинство. *Доверието, с което се ползуваше Смилец пред татарския хан, и сродството и дружбата му с византийския император обезпечаваха им мира и благата му.* Вазов. 2. *Прен.* Прилика, сходство поради еднакви основни белези, свойства. *Без това сродство между неговата душа и душата на народа той ще остане чужд на последния.* Вазов. *Сродство в характерите.* □ **Химическо сродство** (хим.) — свойство на химически елементи да влизат в реакция при известни условия; афинитет.

сродя̀. Вж. с р о д я в а м.

сродя̀ се. Вж. с р о д я в а м с е.

сродя̀вам, -аш, *несв.*; **сродя̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. *Рядко.* Чрез женитба правя някой да стане роднина на друг. *Случаят го бе сродил с богати хора.* 2. *Прен.* Правя някой да се чувствува много близък, сро̀ден на друг, силно привързвам един към друг. *Сродяват нас еднакви идеали, стремежи висши.* К. Христов. *Като малко дете той чул от майка си една песен... Оттогава и до ден днешен той си мисли, че песента сродява хората.* К. Петканов. **сродявам се, сродя се** *страд.*

сродя̀вам се, -аш се, *несв.*; **сродя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* 1. Ставам някому роднина чрез женитба. *Сва̀тове искате да ми ставате?... Вие? С таквиз хора не се сродявам аз.* Йовков. *Поласка се той, подлъга се, че ще има богат и учен зет, че ще се сроди с големи хора, с адвокати.* Г. Караславов. *Искате ли да се сродим?... О, да се сродим, да вляза във вашето мило семейство, та това е най-горещото ми желание.* Ст. Костов. 2. *Прен.* Тясно се свързвам с някого и се чувствувам много близък, сроден с него. *Душите им се сливаха и сродяваха всеки път по-силно.* Вазов. *Не можеше да свикне тя с новия си дом, с гражданския живот, да се сроди с новите си люде.* Дим. Талев.

сродя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сродявам *и от* сродявам се. *Той се ожени за една напета мома... Това сродяване донесе щастие на човека.* Вазов.

срок, сро̀кът, сро̀ка, *мн.* сро̀кове, сро̀ка (сл. ч.), *м.* 1. Промеждутък от време, определен за извършване на нещо. *Давам ви срок от петнадесет минути да съберете сумата седемстотин хиляди, за да заплатите загубата, която причинихте.* К. Ламбрев. *Органи на държавната власт в общините и околиите са общинските и околийските народни съвети, избирани от местното население за срок от три години.* Конст., чл. 48. 2. Определена дата, до която ще се извърши, изпълни нещо. *И откак станах стопанин на тая къща, всичките радости световни ме напуснаха и животът ми се напълни... с полици,... срокове.* Вазов. *Свирепият му поглед... не предвещаваше нищо добро и аз побързах да изпълня мисията си до дадения срок.* Вазов. 3. Част от учебната година, през която се преподава определена учебна материя и се оценява успехът и поведението на ученика. *Синът донесе книжка с отлични бележки за първия срок. Учебната година има три срока.*

сро̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е свързан с определен срок. *Срочно изплащане на заем.* 2. *Прен.* Който трябва да се изпълни в кратък срок. *Бяха взети срочни мерки за ликвидиране на неграмотността. Срочна задача.* 3. Който се отнася до учебен срок. *Срочно домашно упражнение.*

сро̀чно *нареч.* Бързо и в определен срок. *Където и да го пратеха, каквато и работа да му възложеха преди, свършваше я бързо и срочно.* Кр. Григоров.

сру̀твам, -аш, *несв.*; **сру̀тя**, -иш, *мин. св.* сру̀тих, *св.* 1. Събарям нещо изградено; сривам. *Печално гледат тез останки прашни, | тез срутени стени, грамади, ями.* Вазов. *Аз знам самотен кът отвъд лозята — | на слънчевия припек до хълма, | до срутената каменна чешма.* Н. Ракитин. 2. Правя да се срине нещо (пръст, камъни и под.). *Бригадирите срутваха камъни и пръст от височината.* **срутвам се, срутя се** *страд.* и *сред.* *Веднага след това се срути и покривът на обора и нов грамаден сноп искри изригна нагоре.* Дим. Ангелов. *Той знаеше, че по такива кладенци, за да не се срутва пръстта в тях, обикновено укрепяват стените им с дъски.* Вазов.

сру̀тване *ср. Отгл. същ. от* срутвам *и от* срутвам се. *Той бе видял през нощта срутването на Радиното жилище.* Вазов. *Срутване на земни пластове.*

срутина̀ *ж. Рядко.* Развалина, руина. *Едвам личат на върха срутини, | ... | в трънак и мъх и бурен див сега | обрасли са ронливите стени.* П. П. Славейков.

сру̀тя. Вж. с р у т в а м.

сръ̀бвам, -аш, *несв.*; **сръ̀бна**, -еш, *мин. св.* сръ̀бнах, *прич. мин. страд.* сръбнат, *св.* 1. Сърбам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Бай Ганьо сръбне веднъж откъм върха на лъжицата, остави лъжицата и затисне лютата влага с два-три залъка хляб.* Ал. Константинов. *А когато подир годежа аз поднесох кафе на гостите, дядо поп сръбна еднъж-дваж и отложи чашката настрана.* Г. Райчев. *Да опитате моето винце. Станало е много резливо и сръбнеш ли една чашка — удря те по главата.* А. Каралийчев. 2. *Разг.* Пийвам малко повече вино или друго алкохолно питие; понапивам се. *Току-речи всяка вечер, като сръбнеше хубаво, караше някое от децата си да му изпее една песен.* Вазов. **сръбвам се, сръбна се** *страд.*

сръ̀бване *ср. Отгл. същ. от* сръбвам *и от* сръбвам се.

сръбкѝня *ж.* Жена от основното население на Сърбия.

сръ̀бна. Вж. с р ъ б в а м.

сръ̀бски, -а, -о. 1. *Прил. от* сърбин *и от* Сърбия. *Горе на поляната... стояха двата поста — българският и сръбският.* Йовков. *Сръбските позиции също не издават никакъв признак на живот.* Л. Стоянов. 2. *Като същ. м.* **сръбски** — сръбски език. *Четиринайсет години... не бил продумал по сръбски, та сега като че искаше да се наприказва за цели 14 години.* Ал. Константинов.

сръ̀гам. Вж. с р ъ г в а м.

сръ̀гвам, -аш, *несв.*; **сръ̀гам,** -аш, *св.* Ръгвам набързо, обикн. с ръка; смушквам. *На сутринта стрина Марина сръга мъжа си: — Ставай да ти кажа какво съм решила.* А. Каралийчев. *Вземи моя будилник. Ето! Като стане девет,*

сръгай ме в ребрата, но кротко, да се не стресна. Ä. Гуляшки. **сръгвам се, сръгам се** *страд.*

сръгване *ср. Отгл. същ. от* сръгвам *и от* сръгвам се.

сръдла *ж. Разг.* Сръдлива жена.

сръдлив, -а, -о, *прил.* Който се сърди лесно.

сръдльо, *мн.* -вци, *м.* Сръдлив човек.

сръдня *ж.* Проява на по-продължителна раздразненост, яд към някого; сърдене. *В къщи изпълзяха като змии... сръдни, недоразумения.* Елин Пелин. *Сръднята помежду им се забрави, приказваха за дребни неща, смяха се.* Йовков. *Севда шеташе със свито сърце, угнетена и наплашена, и си мислеше, че всички сръдни в къщи са все заради нея.* Г. Караславов.

сръндак, *мн.* -ци, *м.* Мъжка сърна. *Един сръндак с пролетни мъхнати рога идваше на извора.* Ем. Станев.

сръчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който умее лесно и бързо да прави нещо с ръце; ловък, похватен. *Той беше сръчен и пъргав, всичко му идеше отръки, всичко вършеше хубаво и чисто.* Йовков. *Неусетно ръцете му станаха посръчни. Той вече жънеше с удвоена сила.* Кр. Григоров. *Кат бели крила в тях се веят | забрадки на сръчни жетварки.* Н. Ракитин. || Който притежава умение, способност и вещина да върши нещо. *Не бил сръчен Петър в управа и съд, та брат му наметнал мантия на царски съветник.* Н. Райнов. 2. При който се проявява голямо умение, голяма ловкост. *Със сръчни движения бързо напълни бакърите си.* К. Петканов.

сръчкам. Вж. с р ъ ч к в а м.

сръчквам, -аш, *несв.*; **сръчкам,** -аш, *св. Разг.* Ръчвам набързо и изведнъж; смушквам, сръгвам. *Сръчкаха го да мълчи.* **сръчквам се, сръчкам се** *страд.*

сръчкване *ср. Отгл. същ. от* сръчквам *и от* сръчквам се.

сръчно. *Нареч. от* сръчен; ловко, умело, похватно. *Леко и сръчно премяташе той желязната вила и разпръсваше купчинките равномерно по нивата.* Влайков. *Мудно отстрана цигулка | пробуча и сръчно сви, | вмиг чевръст и кръшен танец | като вихър се изви.* П. П. Славейков. *Мария сръчно заоправя обърканите нишки.* К. Петканов.

сръчност, -тта, *мн.* -и, *ж.* 1. Само *ед.* Качество на сръчен; ловкост, похватност, умелост. *Малко по малко увличам се и почвам вече побързо и с по-голяма сръчност да разчесвам пашкулчетата.* Влайков. *Учудваха му се на сръчността, сякаш на нивата бе израсъл.* К. Петканов. 2. Обикн. *мн.* Различни видове умения. *Предприятията и фабриките се нуждаят от работници, които да владеят повече знания и сръчности.*

сряда *ж.* Третият ден от седмицата, денят след вторник. *Във вторник поприготвиха що трябва, а в сряда стана и годявката.* Влайков.

срязвам, -аш, *несв.*; **срежа,** -еш, *мин. св.* срязах *и* срезах, *св.* 1. Режа на късове нещо цяло; нарязвам. *Едва на вечерята, когато срязаха любеницата, намери тя сгода да изкаже недоволството си.* Дим. Талев. *Още като забиеш ножа, и се пука — каза той, като сряза динята.* Йовков. || Прерязвам, разрязвам. *Па му кажи да си отваря очите, да не среже някоя пъпчица.* Ал. Константинов. *Двама партизани трябваше да срежат телефонните жици, други седем трябваше да се промъкнат тихо до постовете.* М. Марчевски. 2. *Прен.* Прекъсвам грубо някого, който говори, или отговарям грубо на някого; смъмрям, нахоквам. *Тя тъй му се сопва и тъй го срязва, щото да не помисли вече да повтори.* Влайков. *Той каза на Киневица, че я викат в общината. — Комуто трябвам, да дойде, ей ме мене! — сряза го тя и обърна гръб.* Г. Караславов. *Бай Стоян го просто сряза, като му викна сърдито да се махне от главата му.* Ст. Чилингиров. **срязвам се, срежа се** *страд.*

срязване *ср. Отгл. същ. от* срязвам *и от* срязвам се.

сст и **ссст** *междум.* 1. За изразяване на забрана да се говори. *Постоя той, постоя..., па изръмжа страхотно: — Ссст! Мльк, че ти откъсвам главата като на врабец!* Чудомир. *Защо трепереш? Да не ти е зле? — Ссст! Мълчи!* М. Вълев. 2. За отпъждане на животно, обикн. на куче. *Ссссt! — замахна тя на кучето и разтвори широко вратата.* Г. Караславов.

стабилен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). Който е устойчив, издръжлив, здрав. *Стабилна сграда. Стабилни цени.*

стабилизационен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който цели да стабилизира нещо. *Стабилизационен заем. Стабилизационни мерки.*

стабилизация *ж.* Стабилизиране; заздравяване, закрепване, затвърдяване. *Стабилизация на стопанството. Стабилизация на лева.*

стабилизирам, -аш, *несв.* и *св.* Правя нещо да стане стабилно; заздравявам, затвърдявам, укрепявам. *Трудовите кооперативни земеделски стопанства са вече една стабилизирана нова форма на селското стопанство.* Г. Димитров. *Стабилизирам цените.* **стабилизирам се** *страд.* и *сред.*

стабилизиране *ср. Отгл. същ. от* стабилизирам *и от* стабилизирам се.

стабилитет *м. Книж.* Стабилност.

стабилно. *Книж. Нареч. от* стабилен; устойчиво, здраво. *Той* (командирът) *посвикна с ритъма на конския тръс и вече седеше стабилно върху седлото, не залиташе на една страна.* П. Вежинов.

стабилност, -тта, *мн.* няма, *ж. Книж.* Качество на стабилен; устойчивост, трайност. *Стабилност в икономиката.*

став, ставът, става, *мн.* стави, става (сл. ч.), *м.* Прешлен на растение.

става *ж.* 1. *Анат.* Подвижна връзка между краищата на костите, място, гдето се свързват костите чрез сухожилия у човека и животните. *Става дядо Петко, попротегне се, поизпращят вкочанените стави, нарами торбицата и пак повлачи подбитите нозе.* Ал. Константинов. *Една тъпа, неопределена болка се подигаше в душата му, ломеше всичките му стави, обезсилваше го.* Йовков. *Лазар взе да огъва пръстите си, ставите му изпращяха.* Ä. Гуляшки. 2. Отделна съставна част на машина или на някои духови музикални инструменти. *Измъкна из силяха си ставите на кавала, сглоби го... и засвири.* Влайков. *Работех пак в завода. А пък то | уж същия завод, машини същи, | но частите им блеснали — злато! | И ставите им някак по-могъщи.* Вапцаров.

ста̀вам, -аш, *несв.*; **ста̀на,** -еш, *мин. св.* ста̀нах, *св.* **1.** Вдигам се от седнало или полегнало положение, изправям се на крака. *Дядо Въльо свърши разказа си. Замълчахме и двама и станахме да си ходим.* Йовков. *Кучетата които лежеха под масата, станаха лениво, подушиха го... и пак легнаха под масата.* Елин Пелин. || Изправям се на крака и се отдалечавам от мястото, където съм седял; напускам. *Малко преди полунощ станаха всички от трапезата. Време беше за почивка и за сън.* Дим. Талев. **2.** Вдигам се от леглото след сън. *Щом хаджи Генчо стане утринта от постелята си, то тоя си час отива в черкова.* Каравелов. *Ходехме по нивите,... работехме. Дойдеше ли жетва, там лягахме, там ставахме.* Йовков. *На утрото той не дочака ранобудния глас на петела, а стана по-рано и обиколи пак Белчо.* Елин Пелин. *Ставам късно.* **3.** Вдигам се на борба срещу някого; разбунтувам се, въставам. *Стани, стани, юнак балкански, | ... | срещу народа отомански | ти българите поведи!* Д. Чинтулов. *Вождът е Бенковски | ... | Гласът, който каза: „Вървете! да мрем! | Ставайте, робове! Аз не ща ярем!“* Вазов. *Станете, вий, деца на Лондон, Берлин, Рим. | умира старий свят, ний нов ще сътворим!* Смирненски. **4.** *Прен.* Вдигам се от болест; оздравявам. *Да не цъфнеш, да не пекнеш, | дъще клета, със Дойчина, | да окапеш, дето седнеш — | да не станеш по година!* Ботев. *Вариха му лайкучка, синап му налагаха, с топли трици го връзваха, и мина му, стана той, съвзе се.* Г. Караславов. *Заболя го... корем, легна той уж на шега в леглото си и повече не стана.* Св. Минков. **5.** Придобивам, добивам друго качество или преминавам в друго положение, състояние. *От днеска нататък българският род | история има и става народ!* Вазов. *Той стана затворен, не дружеше много с хората.* Елин Пелин. *Борисе, не ми харесваш, станал си нервен и подозрителен.* К. Петканов. *Гайдата редеше ситно-ситно, играта ставаше буйна.* Йовков. *Станала от рано стопанка, тя стана и майка на братята си и сестрите си.* Вазов. *Хайде прибери се, стана късно.* Елин Пелин. || Отдавам се на някаква дейност, занятие, получавам някаква професия, служба, чин, звание. *Не плачи, майко, не тъжи, | че станах азе хайдутин.* Ботев. *Цонка, за да поолекне на баща й, бе станала основна учителка в Казалар.* Вазов. *Той сам е свирил някога на цигулка и е вярвал, че ще стане музикант.* Св. Минков. *Станах лекар. Стана герой на социалистическия труд.* **6.** Съм, бивам някакъв. *И кога, майко, пораснат, | като братя си ще станат — | силно да любят и мразят.* Ботев. *Нека той познае от мойто писанье, | че голям е той бил и пак ще да стане.* Вазов. *Какъв овчарин ще ми станеш ти!... Ще заспиш, а вълкът ще доде, ще ти издави овцете.* Йовков. || Оказвам се някакъв. *Пътят им ставаше тройно дълъг и Иванов с униние чу от Осман, че още две нощи ще бъдат гости на Делиорман.* Вазов. *Избухва караница и намесата на Стоил става необходима.* Йовков. *Динко махна с ръка. По-нататъшното разпитване на пленника ставаше безпредметно.* Дим. Димов. **7.** *Разг.* С предлог *за* — годен съм, бива ме за нещо, мога да служа за нещо. *Цвете — на лимон удря, и за цяр става... — й рече дядо Стоян.* Цани Гинчев. *Твоят* (пистолет) *за какво става? — засмя се Гърбушката. — Зайци да плашиш.* М. Марчевски. *Тази дреха става още за носене.* || Готов съм. *И ливадата там при Агъла е станала за коситба.* Влайков. *Ще стане ли скоро качамакът? — запитах девойката.* Н. п. Филипов. **8.** Върша се, извършвам се, правя се, наставам. *Повсеместни приготовления за въстание са ставали в целия окръг.* Величков. *Захаринчо не разбираше нищо от това, което ставаше в къщи, но усещаше, че майка му страда.* Елин Пелин. *Прелом велик стана в душата й.* Вазов. *Всички единогласно признаваха голямата промяна, станала у него.* Йовков. || Състоя се. *Тоя път заседанието, вместо да стане в дворската градина на бай Мича,... стана в стаята му.* Вазов. *Новото дружество трябваше да има там заседание, но то не стана.* Йовков. *В празничен ден около извора ставаше малък събор.* Г. Караславов. **9.** *Рядко.* Само 3 л. За време — идва, настава *Времето минава, нощ става — няма никой.* Вазов. *По тоя път замина Лазо и я остави. Остави я за пуста печалба... Усилни годините станаха, какво да се прави!* Елин Пелин. *Когато излезе оттам, бе станало време за вечеря.* Дим. Димов. *Стана пладне, а тях още ги няма.* **10** *Разг.* Обикн. *св.* Предприемам нещо, заемам се да извърша нещо. *Трябва да й е досадило да ме чака и е станала да ме търси.* Вазов. || В пов. накл. — за изразяване на подкана да се предприеме, извърши нещо; хайде. *Стани приготви нещо за ядене, че обед приближава. Хайде!* Йовков. **11.** *Разг.* Достигам до някакъв размер, количество, брой; възлизам на, наброявам. *Де се е чуло видяло | три пъти жена да близни, | три пъти по три момчета — | станали девет момчета.* Нар. пес. *Изкопът стана два метра дълбок. Дългът стана десет хиляди лева. В класа станаха двадесет и пет души.* || *Разг.* За време, възраст — навършвам, изпълвам, изминавам. *Два месеца вече ставаха, откато Митрофан Дакито... беше назначен мирови съдия в спокойния градец.* Вазов. *Когато стана на двадесет години, подстригаха го в монашески чин.* Елин Пелин. *Кученцата станаха на един месец и започнаха да играят помежду си.* Ем. Станев. **12.** Образувам се, получавам се, добивам се. *Повече дърва тури, нека да стане голям огънят.* Вазов. *Хубав мед става тук, защото всякакво цвете има.* Йовков. *От старо дърво обръч не става.* Послов. **13.** За растение, посеви, плод и под. — никна, пониквам, вирея, раста, раждам се. *Ниви не стават по стръмните й склонове.* Вазов. *Трябва да е станала хубава трева,... гъста и жилава.* Йовков. *Тук се сее ръж... От овощията стават: череши, сливи.* Вазов. *Житата станаха ли тая година?* **14.** Имам успешен край, резултат; уреждам се, излизам добре. *Никога не съм била тъй весела ... Нещо ми казва, че работата ще стане.* Йовков. **15.** Прилягам, по мярка съм. *Как, отец Иеротей оставя отключено? — Не, но моят ключ става на вратата му.* Вазов. *Ти да видиш! — обърна се след малко той плах и учуден. — И обущата не ми стават.* Г. Караславов. **16.** В съчет. с някои съществителни, прилагателни или наречия означава това, което изразяват съществителното, прилагателното и наречието, напр. с т а в а в ъ з м о ж н о — може; с т а в а в ъ п р о с — запитва се, заговорва се; с т а в а д у м а — заговорва се; с т а в а м г о л я м — порастваm; с т а в а м д р у г

— променям се; ставам за смях — заслужавам да ми се смеят; ставам за срам — посрамвам се, излагам се; ставам причина — допринасям, причинявам, виновен съм за нещо; става нужда — налага се; става очевидно, ясно — вижда се, разбира се; става тихо — утихва и др. **17.** Само 3 *л.* или *безл.* Случва се. *А бе забравих да ти кажа каква работа стана с даскалицата!* Вазов. *Решително това ставаше за първи път в живота му!* Йовков. *Нищо лошо няма да стане.* **18.** *Безл.* В съчет. с лично местоимение в дат. пад. и наречие — изпитвам, чувствувам нещо приятно или неприятно. *Лалка се почувствува сега по-бодра и на сърцето ѝ стана по-леко.* Вазов. *Галунка се засрами, стана ѝ смешно, че се бои.* Йовков. *На Захаринчо му стана жално.* Елин Пелин. *Стана му срамно и съвестно, че се е успал.* Ем. Станев. **19.** *Разг. Безл.* При отговор — бива, ще бъде, да. *Искам да се поборя с нея* (мечката). — *Става, става, побратиме.* Д. Немиров. □ **Дума да не става!** (разг.) — в никакъв случай, по никой начин. **Думата ми на две не става** (разг.) — не отстъпвам от казаното, държа да се изпълни волята ми. *Което рече веднъж дядо Добри, на две не става.* П. Ю. Тодоров. **Кръвта вода не става** (разг.) — роднинството не се разваля. **Откак съм станал човек** (разг.) — откакто се помня като съзнателно същество. **Ставам на крак** — мобилизирам се за някаква дейност. **Ставам на крака:** а) Изправям се. *Чумакът ... беше станал на крака и се мъчеше да му подражава от мястото си.* Йовков. б) Вдигам се от болест; оздравявам. *Тя бе оздравяла и станала на крака от това радостно събитие.* Вазов. **Ставам на кука** (разг.) — много отслабвам телесно; измършавявам. **Ставам някому на крака** — изправям се, за да изразя уважението си към някого. *Първенците го много обичаха..., защото всякога им ставаше на крака.* Вазов. **Ставам на пух и прах** (разг.) — бивам напълно унищожен. **Ставам човек** (разг.) — напредвам, преуспявам в работата си; издигам се, замогвам се. *Убедиха ги да дадат чедото си на консула, да се изучи, да стане човек.* Ал. Константинов.

ставане *ср. Отгл. същ. от* ставам. *Не му се ставаше, защото на неговите години всяко ставане беше мъчно.* Йовков. *Посрещнаха го със ставане на крака.*

ставен, -вна, -вно, *мн.* -вни. *Прил. от* става. *Ставен ревматизъм. Ставна туберкулоза.*

ставка *ж.* (рус.). Обикн. в съчет. **очна ставка** (юрид.) — едновременен разпит на две или повече лица, извършван от съдебните органи за установяване на противоречия в показанията им и за изясняване на истината. *През тази нощ щеше да се довърши следствието с очни ставки за главните обвинени.* А. Страшимиров. *Спомняше си кръстосани разпити, очни ставки, заплашвания, обещания за помилване.*

ставропигиален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (гр.). *Църк.* За манастир, черква — който е зависим направо от патриарха или синода, а не от местния митрополит.

стагнация *ж.* (лат.). *Книж.* Застой, неподвижност, обикн. в развитието на стопанския живот. *Стагнация в производството.*

стаден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* **1.** Който живее в стадо. *Стадно животно.* ‖ Който се води на стада. *Стаден живот.* **2.** Който е присъщ, свойствен на стадо. *Животните, верни на своя стаден инстинкт, се дърпаха с всички сили, скачаха на разни страни... блееха.* К. Ламбрев. *Ехото на боя се усилва и заедно с това отслабва волята да вървим. Все пак стадното чувство надвива — колоната се движи напред като огромна гъсеница.* Л. Стоянов.

стадиален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Който се извършва, протича на стадии; стадиен.

стадиалност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* стадиален; стадийност.

стадиен, -ийна, -ийно, *мн.* -ийни, *прил. Книж.* Стадиален. *Стадийно развитие.*

стадий, -ият, -ия, *мн.* -ии, *м.* (гр.). *Книж.* Период, етап, степен в развитието на нещо. *Тя ще свърши — рече той, гледайки лицето на болната. — Това е последният стадий на болестта.* Дим. Димов. *Органическият свят е преминал редица стадии. Империализмът е последният и най-висшият стадий на капитализма.*

стадийност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* стадиен; стадиалност.

стадион *м.* (гр.). Голямо игрище за спортни състезания с трибуни и места за зрители. *Аз си представих новия град с гора от заводски комини, сенчести и просторни булеварди, ... стадиони, кина.* А. Каралийчев.

стадия *ж.* (гр.). *Истор.* У древните гърци — мярка за дължина, равна приблизително на 180 м.

стадо, *мн.* стадà, *ср.* **1.** Множество животни, обикн. овце и кози, които се движат и пасат заедно или разпръснато на едно място. *Дивите кози живеят обикновено задружно на малки стада.* Вазов. *Малкото стадо овци и кози... сладко чоплеше младата трева.* Елин Пелин. *Насреща, между къщите и оградите, вън от селото се показа стадо — двайсетина овце.* Йовков. ‖ *Обр. Пренебр. Ето ги човешките стада, тръгнали, като преди хиляди години, към смъртта в името на смъртта.* Л. Стоянов. *Те искат да ни усмирят, да ни превърнат в покорно стадо, за да ни пращат на заколение в грабителските си войни.* П. Славински.

стаен, -àйна, -àйно, *мн.* -àйни. *Прил. от* стая. *Щом се намереше между другарките си, ... разцъфтяваше като стайно цвете, изнесено на простор.* А. Гуляшки. *Ние живеехме в стайната здрачност, | ... | чужди ни бяха просторите злачни, | слънцето, модрата шир.* Багряна. *Стайна температура.*

стаен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* стая. **2.** Като *прил.* а) Който не издава никакъв глас, звук; притихнал. *Когато той задряма, аз възлязох | на хълма над стаените землянки.* Дебелянов. б) За глас, шум, въздишка и под. — който е съвсем тих, едва чут, едва доловим. *Далече като през много стени долиташе стаеният шум на града.* А. Гуляшки. *Евгени започна да се спуска по дерето..., но едва направил няколко стъпки, долови леко прокашляне и чу стаен познат глас.* Дим. Ангелов. в) Който е спотаен, потиснат, прикрит. *Със скрита и стаена тревога тя гледаше как лицето му все повече се закръгляваше и как бледнината проникваше по-надълбоко и по-надълбоко.* Г. Караславов.

стаѐно. *Нареч. от* стаѐн; тихо. *Той въздъхна съвсем стаено и отговори с глас, който се силеше да бъде спокоен.* П. Вежинов.

стаж, 'стажът, стажа, *мн.* стажове, стажа (сл. ч.), *м.* (фр.). **1.** Определено време, през което новопостъпил работник или служещ добива практически опит по специалността. *Не съм минал корабен стаж като старши портупей... Искам да се запозная по-отблизо с машините.* Д. Добревски. *Задължителен стаж.* **2.** Продължителност на работа в някоя област. *Производствен стаж. Партиен стаж. Трудов стаж.*

стажа̀нт *м.* Лице, което стажува. *Той постъпи в склада като стажант. Стажант лекар. Стажант учител.*

стажа̀нтка *ж.* Жена, която стажува.

стажа̀нтски, -а, -о. *Прил. от* стажант. *Стажантски изпити. Стажантски институт.*

стажу̀вам, -аш, *несв.* Обучавам се практически в специалността си, за да добия опит; прекарвам стаж. *На другата година той не се завърна на село. Остана да стажува в Прага.* А. Гуляшки.

стака̀н *м.* (рус.). *Рядко.* Стъклена чаша. *Смях, глъч, песни... Виното се пени | в кристалните стакани.* К. Христов.

сталагмѝт *м.* (гр.). *Минер.* Натрупан варовик, обикн. в конусовидна форма по пода на пещера, образуван от капеща варовита вода.

сталактѝт *м.* (гр.). *Минер.* Висулки от варовик по свода и стените на пещера, който се образува от капките на варовита вода. *Тия многобройни пещери... са богати със сталактити, резултат на многовековната работа на водата, която капе от сводовете им.* Вазов.

стамбо̀лка *ж. Нар.* Название на някои породисти овощни дръвчета. *Под дядо Тасевата къща се простираше бахчата им. Какви ли не дръвчета имаше в нея: и круши стамболки, и кюстендилски сливи, и петровки ябълки, и череши.* Кр. Григоров.

стан[1], ста̀нът, ста̀на, *мн.* няма, *м. Поет.* Тяло на човек; снага. *Величественият стан на стареца достигаше до потона.* Вазов. *Хубава си, мила моя, | любава си: | гъвък стан, фиданка съща.* Яворов. *А под снопите жетварите | ще привеждат морен стан.* Смирненски.

стан[2], ста̀нът, ста̀на, *мн.* ста̀нове, ста̀на (сл. ч.), *м.* Място извън селище, гдето временно се е разположила войска в палатки, землянки и др. за почивка, пренощуване или обучение; лагер. *Топовете щели да загърмят в същото време от гробищата... към турския стан.* З. Стоянов. *Войводата рязко разбута ниските клоне и се отправи с едри крачки към стана си.* Ст. Загорчинов. *Построиха стан, наредиха землянките една до друга, побиха знаме.* А. Каралийчев. || Обикн. в миналото — място извън селище, гдето са живели временно на палатки, на шатри скитнишки племена; бивак. *Край брега на тиха Струма | спря се закъснял керван; | скитниците катунари | ще станат тука стан.* П. П. Славейков. || Място за летуване на деца или младежи на палатки или леки постройки; лагер. *Това лято ще бъдат организирани повече станове за пионери. Младежки стан.*

стан[3], ста̀нът, ста̀на, *мн.* ста̀нове, ста̀на (сл. ч.), *м.* Уред или машина за тъкане; разбой. *По цял ден тя седеше на стана в слънчевия пруст... и тъчеше.* Елин Пелин. *Цяла зима пях на стана, | пя със мене и кросното, | с песни дотъкав платното.* Багряна. *Работя на няколко стана. Тъкачен стан. Автоматичен стан.*

ста̀ндарт *м.* (англ.). **1.** *Спец.* Задължителен държавен документ с технически изисквания, на които трябва да отговаря някаква суровина, материал, промишлено изделие и под. **2.** Типов образец, на който трябва да отговаря някакво изделие по размер, форма, качество и др. *Мебели по стандарт.* **3.** Всеобщо приета единица за сравнение; норма, еталон. □ **Стандарт на живота** — материално равнище на живота на дадено общество или на един народ.

ста̀нда̀ртен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Спец.* Който отговаря, съответствува на известен стандарт; типов, шаблонен. *Стандартни обувки. Стандартно облекло.*

стандартиза̀ция *ж. Спец.* Свеждане на различни видове изделия към няколко типови образци, към стандарт. *Стандартизация на производството.*

стандартизѝрам, -аш, *несв.* и *св. Спец.* Въвеждам стандартизация в нещо. *Стандартизирам производството на мебели.* **стандартизирам се** *страд.*

стандартизѝране *ср. Отгл. същ. от* стандартизирам *и от* стандартизирам се.

ста̀нда̀ртно. *Нареч. от* стандартен. *Стандартно изработена дреха.*

станенѝк, *мн.* -ци, *м. Диал.* **1.** Женен мъж, който води коледарите и който знае най-добре коледните песни и благословии. *Низ по село скупом ходят | китни млади коледари. | ... | Начело им станеника, | той ги стани, той ги води.* П. П. Славейков. **2.** Станенин, стопанин.

станенѝн, *мн.* станенѝни, *м. Нар.* Стопанин, домакин. *Тебе пеем, станенине, | тебе славим, господине.* П. П. Славейков.

станио̀л, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Спец.* Тънък лист от калай или от калаена сплав, който се употребява в електротехниката, за опаковка на някои продукти и др. *Любчо сграбчи питките, разкъса веднага червената хартийка и станиола на едната питка и лакомо захапа шоколада.* Д. Калфов. *Той протегна ръка към бутилката с виното, обвита със сребърен станиол.* А. Гуляшки.

станио̀лов, -а, -о. *Прил. от* станиол. *По пода се търкаляха празни бутилки, станиолови обвивки за шоколад, угарки, изпокъсани вестници.* П. Вежинов.

стано̀вище, *мн.* -а, *ср.* Схващане, мнение по известен въпрос; възглед, гледище, разбиране. *Предложението на съветското правителство... потвърди правилното становище на Партията за ориентация на България към Съветския съюз и засили нейните позиции сред народа.* Г. Димитров. *Единият и другият държаха твърдо на своето становище и всеки смяташе себе си за прав, а другия за сгрешил.* Ив. Мартинов.

ста̀нси *мн.* (ит.). *Литер.* Елегическо стихотворение от самостоятелни, завършени смислово и синтактически осмостишни или четиристишни строфи.

стану̀вам, -аш, *несв.* Установявам се, разполагам се на стан[2]. *Бойко тръгна към реката, де-*

то стануваше заспалият керван. П. Ю. Тодоров. *Край брега на тиха Струма | спря се закъснял керван; | скитниците катунари | ще стануват тука стан.* П. П. Славейков. *Райко знаеше, че там, над извора на Бялата вода, на полянката станува сам Момчил.* Ст. Загорчинов.

стану̀ване *ср. Отгл. същ. от* станувам.

станцио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* станция. *От перона влизаме в станционната зала и какво да видиш! Свят!* Ал. Константинов. *Жените дълго гледаха дървеното станционно здание, часовника, помпата.* Г. Караславов.

ста̀нция *ж.* (лат.). **1.** Място, гдето спират влакове, за да се качват и слизат пътници, да се товарят и разтоварват багажи, стоки и др.; гара. *Тогава видях, че там имало още двама пътници, ... качили се вероятно от ихтиманската станция.* Вазов. *Влакът напусна станцията с бавен грохот.* Вазов. *На станцията нямаше кола и аз блъсках пеш.* Елин Пелин. *Железопътна станция.* **2.** Сграда, разположена на такова място, с работни помещения за железопътния персонал и помещения за престой на пътници; гара. **3.** *Остар.* Място за престой, гдето някога са се сменяли конете на превозните средства. *Пътник рядко спира — промени конете си на станцията, па хайде — бяга.* Вазов. **4.** Название на специално обзаведени учреждения, предприятия или пунктове за обслужване в различни области на стопанския, културния и административния живот. *И около телефонната станция... трупаха се големи групи войници.* Йовков. *Телеграфо-пощенска станция. Машинно-тракторна станция. Помпена станция. Радиопредавателна станция. Здравна съвещателна станция. Обеззаразителна станция. Семечистачна станция.* || Название на някои специални научно-изследователски учреждения за опити и наблюдения в различни области на науката. *Метеорологическа станция. Опитна станция за земеделски култури. Селекционна станция. Хидро-метеорологическа станция.* □ **Почивна станция** — специално обзаведена постройка за почивка на трудещи се през време на отпуск или за летуване на деца и младежи.

ста̀ня, -иш, *мин. св.* ста̀них, *несв. Диал.* Нареждам, редя. *Низ по село скупом ходят | китни млади коледари. | ... | Начело им станеника, | той ги стани, той ги води.* П. П. Славейков. **станя се** *страд.*

ста̀пям, -яш, *несв.*; **стопя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Стопявам. *Учителят да се влюби в нея, да ѝ говори така, че да я стапя от радост и щастие, това тя още не можеше да проумее добре!* Г. Караславов. **стапям се, стопя се** *страд.* и *сред. Стапяха се нашите редици, | но не се предаде ни един, | целият отряд се би заветно.* Ив. Бурин.

ста̀пяне *ср. Отгл. същ. от* стапям *и от* стапям се.

стар, -а, -о, *прил.* **1.** Който е достигнал до старост (в 1 знач.), който има много години. *Противоп.* млад. *Пожалиха за Ралица, за Ива, | окаяха и старата му майка, | ... | па скоро и забравиха.* П. П. Славейков. *По двора се чуваше бодрият глас на стария Герак.* Елин Пелин. **2.** Който принадлежи, който е присъщ на човек с напреднала възраст. *И две щат сълзи да капнат | на стари гърди и млади.* Ботев. *Ох тате, счупиха ти душмани твоите стари кокали.* Вазов. *Старото му лице се измокри от сълзи.* Елин Пелин. **3.** Само степенувано — който е по-голям или най-голям по възраст. *Вратата се отвори, влезе един висок, четирийсетгодишен мъж. Найстарият син.* Вазов. *Един от сенебирските братя, по-старият, Петър... умря ненадейно.* Йовков. **4.** Който е създаден, появил се е преди много години, който съществува много отдавна. *Противоп.* нов. *Дреме мелницата стара | край тревясалия път.* Дим. Бояджиев. *Слязоха до старата чешма, която беше с дълги каменни, зеленясали корита.* Г. Караславов. *По стар обичай пътниците обаждаха с гърмежи, че си идат.* Йовков. *Разнесоха се викове и екнаха радостни, стари песни.* К. Петканов. *Стара вражда. Стари спомени. Стар бронхит. Стар плеврит.* || Който е от по-рано; предишен. *Противоп.* нов. *Времето се промени и една нощ върху стария сняг наваля нов, пресен.* Йовков. *В моя полк са предимно стари набори.* П. Вежинов. *Стара дата. Стар брой на вестник.* || За растение — който е поникнал, израснал много отдавна. *Противоп.* млад. *На разсъмване бяха в една стара дъбова гора.* Йовков. *Старият бор плачевно шумеше нощем и съскаше.* Елин Пелин. *Тука под липите стари | не веднъж играх.* Ран Босилек. **5.** Който отживява или е отживял времето си; остарял. *Противоп.* нов. *Умира старий свят, ний нов ще сътворим!* Смирненски. *За старий свят настъпват сетни дни.* Дебелянов. *Старо учение. Стари възгледи. Стара техника. Стара мода.* **6.** Който се отнася до по-далечно време, до миналото, който е характерен за по-далечна епоха; някогашен, старинен. *Рашид бей имаше два сарая, единът беше... по старата търновска архитектура.* Цани Гинчев. *Стара литература. Стара история. Стара живопис. Стари фрески.* || Който датира отдавна и е излязъл от употреба. *Кичеха иконата с различни дарове — пешкири, некроени платна, стари пари.* Йовков. || Който е бил, съществувал някога; някогашен. *Чуй как ечат бури вековни, | как нареждат дума по дума | приказки за стари времена | и песни за нови теглила.* Ботев. *Четете да знайте що в стари години | по тез земи славни вършили деди ни.* Вазов. *Люляково е малко село на старата румънобългарска граница.* Йовков. **7.** Който много отдавна, от дълги години е някакъв; отдавнашен. *Той ми е стар другар и твърде предан човек.* Вазов. *Той пристигна в Листово... и се отби в училището, дето имаше стари познати учители.* Елин Пелин. || Който е с дълъг опит; опитен. *Каквото и да се каже, пред тях беше стар, изпитан майстор.* Йовков. *Стар комита.* **8.** Който е овехтял, похабен от дълга употреба; вехт. *Закръпките, ... които той е приготвил от стар шинел, съвсем не подхождат на жълтия цвят на куртката.* Йовков. *Всеки се приготвя както може — един къса стара риза за партенки, друг чисти пушката си.* Л. Стоянов. *Стара покъщнина.* **9.** Като *същ.* **старият** *м.*, **старата** *ж.* — стар човек. *На̀ ви мойта книга — тя е вам завет. | ... | Тя е откровение, божа благодат, | младий прави мъдър, а стария — млад.* Вазов. *Старите бяха измрели и много на рядко да се мернеше бяла коса.* Вазов. || (разг.) — баща, дядо или майка, баба. *Слушай, снахо, знаеш ли какво решихме — каза бащата ... — Ние ре-*

шихме — продължи старият — да направим сватбата на село. Елин Пелин. *Да те пресрещне старата на прага | и, сложил чело на безсилно рамо, | да чезнеш в нейната усмивка блага | и дълго да повтаряш: мамо, мамо!* Дебелянов. *И тримата бяха женени, имаха деца и всички живееха в една къща със старите.* Елин Пелин. 10. Като *същ. ср.* **старото** или **старо** — това, което е отживяло, минало. *А в кафенета, във вестници се водеше ожесточена борба на старото с новото, на миналото с неизвестно бъдеще.* Стаматов. *Необичайна и чудновата беше и стаята, ... миришеше на старо, на плесенясало.* Ст. Загорчинов. □ **На стари години** (разг.) — в напреднала възраст, на старост, на старини. *С неволя и блъскане не позна тя младост, па не можа и на стари години да отдъхне.* П. Ю. Тодоров. **От стара коза яре** (разг.) — опитен и хитър човек. **Стар вълк** (разг.) — опитен, обигран човек. *Тоя човек е изпечен мошеник, стар вълк е, пък е и духовит ... Яде, пие с ревизорите, прави им смешки и накрая — чист.* Йовков. **Стар ерген** — ерген, който е преминал обикновената възраст за женитба. *В последните десетина години неговият живот течеше по равна и гладка плоскост, ръководен от установени привички, като на всеки стар ерген.* Елин Пелин. **Стар сват** (нар.) — възрастен роднина на младоженците, който се разпорежда на сватбата. *Трапеза на витло е в стаята посред | извита — и седят, той както му е ред, | пред нея: попът, кум, кума и стари свати, | по них и целий род.* П. П. Славейков. **Стар стил** (книж.) — летоброене по юлианския календар. **Стар боб (фасул)** — зрели зърна от боб. **Стара мома** — мома, преминала обикновената възраст за женитба. *Тази прислужница бе вече повехнала стара мома.* Дим. Димов. **Стара планина** — най-дългата планина в България, която се простира от западната ѝ граница до Черно море и я разделя на Северна и Южна; Балкан. **Старата песен** (неодобр.) — думи, обикн. неприятни, които често или постоянно се повтарят като напомняне, за назидание и пр. **Стари сметки** — неуредени отношения от миналото, от някога. **Старият завет** — дохристиянската част на библията. **Старият свят** — континентите Европа, Азия и Африка. **Старо и младо (стари и млади)** — всички. *Старо и младо беше се заловило за работа.* Вазов. *И стари и млади излизат на мегдана на среща и приказка.* Йовков. **Старохаро** (нар.) — много грозен и проклет, зъл, възрастен човек. *Две сърца се знойно любят, | старо-харо ги дели.* Яворов.

стара̀ене *ср. Отгл. същ. от* старая се.

стара̀ние, *мн.* -я, *ср.* Стремеж, залягане да се направи, извърши нещо добре, съвестно; усърдие. *С любов и старание той отглеждаше цветята в градината.* Елин Пелин. *Весело ѝ беше на младата учителка с тоя шумен рояк от млади девойчета, които цвърчаха като врабци и все не можеха да се подредят в две редици въпреки големите си старания.* Дим. Талев.

стара̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който полага старание, грижа при извършване на нещо; усърден, грижлив, прилежен. *Старателен ученик. Старателен в работата си.* 2. Който се извършва, изпълнява със старание. *Старателна служба.*

стара̀телно. *Нареч. от* старателен; усърдно, грижливо, прилежно. *Берберинът го старателно обвърза и почна работата си.* Ал. Константинов. *Таша бе прехапала плитка коса и старателно нареждаше накити по главата си.* Д. Немиров.

стара̀телност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Проява и качество на старателен; усърдност, прилежност.

стара̀я се, -а̀еш се, *мин. св.* стара̀х се, *несв., сред.* Проявявам, полагам старание, усилие; стремя се, мъча се. *Напразно се стараех да прогоня тая страшна мисъл.* Величков. *Младен все тъй грижливо вършеше своята работа и стараеше се да бъде все тъй благ и любезен към всички.* Влайков. *Иречек се стараe да му внуши, че квартирата е тясна за домашните му.* Ал. Константинов. *Имаше кабинет ..., но клиенти нямаше и не се стараеше да има.* Елин Пелин. ‖ Върша нещо със старание, с усърдие; залягам, грижа се. *Старае се много в работата си.*

старѐене *ср. Отгл. същ. от* старея.

старѐй, -ѐят, -ѐя, *мн.* -ѐи, *м. Книж. Старин.* Старейшина. *Богомилите и исихастите били прокълнати и старейте и свещениците им заточени.* Вазов.

старѐйшина, -та, *мн.* -и, *м.* 1. *Истор.* В родовото общество и в предфеодалния период на славяните — глава на родовата община, избран между старите и влиятелни нейни членове. 2. *Старин.* По-възрастен човек, избран в ръководството на обществените работи. *На Гергьовден ... дядо Павле Локвенец ѝ наброи пред всички там старейшини и други селяни шест лири — втората половина от заплатата ѝ за тая година.* Дим. Талев. *Събраха се един ден старейшините..., дойде и кметът. Заключиха се в общината да видят какво да правят.* Чудомир. ‖ *Остар.* Началник в чета; десетник, стотник. *Колкото по-добри коне имаше в селото, бяха отстъпени на нашата хвърковата чета от страна на панагюрските граждани. Тия последните сами бяха дошли да ги предадат на старейшините.* З. Стоянов.

ста̀рец, *зват.* ста̀рче, *мн.* -рци, *м.* Стар човек; дядо. *Синовете и снахите му не го слушаха покорно като някога ... Това обиждаше дълбоко стареца, но той мълчеше и не знаеше кому да се сърди.* Елин Пелин. *Старецът предчувстваше близкия си край.* Йовков. *Старче, прощавай! Прощавай и сполай ти за думите.* Йовков.

ста̀рѐшката *нареч. Разг.* Старешки, немощно.

ста̀рѐшки, -а, -о, *прил.* Който е присъщ, свойствен на старец; старчески. *Дъхът му се спираше и старешкото му сърце биеше страшно от умора.* Елин Пелин. *Чу се суха старешка кашлица.* Йовков. *Другият глас — нисък и старешки — отговори нещо неразбрано.* Ст. Загорчинов.

ста̀рѐшки. *Нареч. от прил.* старешки; като старец, немощно, старешката. *Той хвана бастуна си, надигна се и, без да плати кафето, затича се по старешки подире им.* Ст. Дичев.

старѐя, -ѐеш, *мин. св.* стара̀х, *прич. мин. действ.* старя̀л, -а, -о, *мн.* старѐли, *несв.* Ставам стар; остарявам. *Чорбаджи Юрдан старееше и отслабваше бързо.* Вазов. *Като роди осмото дете, Султана заболя ... и започна бързо да старее.* Дим. Талев.

старѝк, *мн.* няма, старѝка (сл. ч.), *м. Разг.* Старец, дядо. *Дядо Матей, нисичък старик,... свали вилата от рамо и почна да трие очите си.* Елин Пелин.

старинà *ж.* **1.** Обикн. *мн.* Старост, стари години. *Той на старини беше останал без жена, без деца.* Елѝн Пелин. *На младини се е борил за свобода, на старини ще бди над живота, ще брани беззащитните деца от злото.* К. Петканов. *Доживях радостни старини.* **2.** Старинност. *Мотивите и темите на българските народни песни често изненадват със своята старина.* П. П. Славейков. **3.** Време, което е отдавна минало, някогашна, отдавнашна епоха. *Полека се вдълбах, унесох в тъмнините, / найдох се, заживях в дълбока старина.* Вазов. **4.** Старинна постройка или предмет, ценни като паметници на културата, изкуството. *Други старини са евангелия и ръкописи от XV и XVI векове, скъпоценни, златни и сребърни черковни утвари, дарове от патриарси* Вазов. *Закон за опазване на старините.*

старѝнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* **1.** Който е запазен, съществува от далечни времена; някогашен, древен. *Няколко скъпоценни старинни документи позволяват ни да погледнем в самото най-отдалечено минало.* Вазов. *Старинният град беше покрит с лека мъгла.* Г. Белев. *Чистата и естествена реч, своеобразната красота на един старинен бит, още жизнен и запазен, — всичко това го трогваше дълбоко.* Йовков. *Старинен дворец. Старинна мебел. Старинна носия. Старинен музикален инструмент. Старинни танци. Старинна легенда. Старинна песен.* **2.** Който е присъщ на по-стара епоха, който се е употребявал някога и е излязъл от употреба вече; остарял, някогашен, архаичен. *Особено много ме унисаше Софронието със своя старинен език и със старинните си църковнославянски букви.* Ст. Чилингиров. *Старинни думи.*

старѝнност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ.* от старинен. *От тия стаи с овехтели и опрашени портрети лъхаше старинност и забрава.* Ив. Мартинов.

старѝнски, -а, -о, *прил.* Старинен.

старѝца *ж.* Стара жена; баба. *Цели четиридесет години — от млада булка до старица — тя се движеше в кръчмата между мъже усмихната.* Елин Пелин. *Откак осъдиха Борис на смърт, старицата съвсем грохна.* Г. Караславов. *Годините са превърнали туй момиче на прегърбена старица.* А. Каралийчев.

стàро-. Първа съставна част на сложни думи, която означава: който е от някога, от далечни времена или който е съществувал някога, напр. староегипетски, староиндийски, староперсийски, староруски, старофренски и пр.

старобъ̀лгарски, -а, -о, *прил.* **1.** Който е свързан с някогашните българи. *След като млъкнаха бабите, раздадоха се сладкозвучни гласове на младите булки, които пееха юнашки старобългарски песни.* В. Друмев. *Още по времето, когато германският император Карл V казвал, че той говори на немски само с конете си,... във „варварска" България апостолите Кирил и Методий бяха създали и разпространяваха старобългарската писменост.* Г. Димитров. *Старобългарска епоха. Старобългарска азбука. Старобългарски език. Старобългарска литература.* **2.** Като *същ. м.* **старобългарски** — старобългарски език, езикът на българите от IX в. до XI в.

старовèрец, *мн.* -рци, *м. Рядко.* Човек, който строго се придържа о стари вярвания, разбирания; консервативен човек. *Такива сте всички староверци. Живеете както сте живели от памтивека, по някакви старовремски закони.* Дим. Талев.

старовèрски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до стари вярвания и обреди. *Староверски обичаи.*

староврѐменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* **1.** Старовремски, старинен. *Слънцето свети по сребърните ѝ накити, по чапразите, по дебелите старовременни гривни.* Елин Пелин. *Старовременна къща. Старовременна песен.* **2.** Някогашен. *Той го бе прекарал... в усамотени мечтания посред природата и унасяне в старовременното минало.* Вазов.

староврѐмски, -а, -о, *прил.* **1.** Който е останал от далечно минало, който е от старо време; старинен. *Къщата на баба Суса бе старовремска, тя бе останала наследство от мъжа ѝ.* Кр. Григоров. *Преди да започне яденето, млади булки със съвсем нови пешкири и с... старовремски ибрици и легени поляха на гостите и на мъжете да се омият.* Йовков. *Вечерно време те свирят с гъдулките си и пеят тъжни старовремски песни за Манол майстор.* А. Каралийчев. *Старовремско облекло.* **2.** Който е съществувал някога, в стари времена, в миналото; някогашен. *Старовремски живот.*

староврѐмски. *Нареч. от прил.* старовремски. *Облечен по старовремски.*

старогръ̀цки, -а, -о, *прил.* **1.** Който е свързан със старите, древните гърци. *Такава е и песента Слънчева женитба — твърде близка по мотив на старогръцките сказания за грабеж на жени от богове.* П. П. Славейков. *Старогръцко изкуство. Старогръцки език. Старогръцка литература. Старогръцки храм.* **2.** Като *същ. м.* **старогръцки** — старогръцки език. *Студентът владее добре старогръцки.*

стародàвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Остар.* **1.** Старинен, старовремски. *Тъмен блян ме носи в онзи край честит, / ... / онзи край, за който в песните се пей / и се в стародавни приказки спомина.* П. П. Славейков. **2.** Някогашен, минал. *Размислям се за стародавни дни, за годините на минали векове.* Ст. Загорчинов.

староеврѐйски, -а, -о, *прил.* **1.** Който е свързан със старите, древните евреи. *Староеврейски език. Староеврейско облекло.* **2.** Като *същ. м.* **староеврейски** — староеврейски език.

старозавèтен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил.* от Стария завет. *Един от неговите хора отиваше до манастира Седем престола в планината. Там имаше кости от някакви старозаветни великомъченици.* А. Каралийчев.

старолѝк, -а, -о, *прил.* Който изглежда постар по лице отколкото е в същност, който е остарял на вид. *Косите му бяха отметнати назад, те бяха посивели вече и тази сивота го правеше по-строг и по-старолик.* Г. Караславов.

старомòден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* **1.** Който е по старата мода. *С тоя жълто боядисан кабриолет, овехтял и малко старомоден,... тя дохождаше по два-три пъти в седми-

цата в Сеново да получава пощата си. Йовков. *И тя като всички носеше старомодна черна копринена рокля.* Елин Пелин. *Бащата седна на своя старомоден стол с кръгла кожена подложка.* Г. Караславов. *Старомодни обувки. Старомодна прическа. Старомодна шапка.* **2.** *Прен.* Който е с остарели възгледи и се придържа към остарели привички и традиции. *Я гледай хорските мъже. Жените им облечени,... ходят където си искат... А ти... — старомоден човек, си ни откъснал от света.* Елин Пелин. || Отживял. *Тя е една обикновена бабичка с вкостенели старомодни привички и станали вече смешни обноски.* П. Славински. *Старомодната му вежливост не ѝ хареса. Старомодни схващания.*

старомо̀дно. *Нареч. от* старомоден. *Старомодно облечен.*

старомо̀дност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* старомоден.

ста̀рому *нареч.* Само в съчет. **по старому** — по стар начин, както е било някога, без промени. *По широкия манастирски двор... мирно и тихо си тече безбурният живот на братята... Всичко по старому си живее в ред и покорност на съдбата* Елин Пелин. *Севда влезе в Юрталановия двор... Всичко си стоеше по старому, всичко ѝ беше познато, близко, мило.* Г. Караславов.

старопеча̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е от началния период на книгопечатането у даден народ. *Старопечатни книги.*

старопита̀лище, *мн.* -а, *ср.* Обществено заведение за самотни стари хора.

старопланѝнски, -а, -о. *Прил. от* Стара планина. *Над котловината старопланинските върхове образуваха безкрайна верига.* Дим. Ангелов. *Старопланинско село. Старопланински легенди.*

старопресто̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Само в съчет. **старопрестолен град** (старин.) — град, който отдавна някога е бил столица. *Вятърът на свободата понесе пламъците по цялата Дунавска равнина към старопрестолния град Преслав.* А. Каралийчев. *Старопрестолен град Търново.*

старославя̀нски, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до старите, древните славяни, който е свързан със старите славяни. *Старославянски обичаи. Старославянски бит.* **2.** Като *същ. м.* **старославянски** (рядко) — езикът на кирило-методиевата книжнина; старобългарски език.

ста̀рост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** Период от живота след зрялата възраст, през който постепенно ослабва дейността на организма. *Въпреки дълбоката си старост, той беше жилав и запазваше още сила.* Вазов. *Той от старост не може да ходи надалеч, та повече тук си посядва.* Влайков. **2.** Качество на стар. *Щом се усмихне, става хубавица, не ѝ личи старостта.* А. Каменова. *И лежи тя все тъй скръбна, бледолика, | тя — дете, познало старостта.* Смирненски.

старт, ста̀ртът, ста̀рта, *мн.* ста̀ртове, ста̀рта (сл. ч.), *м.* (англ.). *Спорт.* **1.** Място, откъдето започва спортно надбягване. *Застана на старта. Маркирам стартовете.* **2.** Начален момент на спортно състезание при надбягване. *Стартът на състезанието бе даден тази сутрин.*

ста̀ртов, -а, -о. *Прил. от* старт. *Стартова площадка. Стартов изстрел.*

ста̀рчески, -а, -о, *прил.* Който е присъщ, свойствен на старец; старешки. *Някакво ново чувство озари старческото лице.* Вазов. *Сухите му жилести ръце трепереха от старческа немощ.* Ст. Загорчинов. *В леглото до нея спеше свекърва ѝ — тя усещаше до себе си кокалестото, старческо тяло.* Дим. Талев.

ста̀рши, -а, -о, *прил.* **1.** Който е по-висш, погорен по длъжност, звание или прослужени години в сравнение с друг. *Той не се боеше никак и паниката на по-старшия му колега го забавляваше.* Дим. Димов. *Кроткият и акуратен старши писар... продължаваше да вписва още някои решения.* Чудомир. *Началник на подучастъка беше старши стражарят Флоров, по прякор Влаха.* П. Вежинов. *Зад една дълга маса седеше дебел старши стражар с разкопчана яка и нашивки по ръкавите.* Ем. Коралов. *Старши лекар. Старша сестра. Старши научен сътрудник. Старши сержант. Старши лейтенант.* **2.** Като *същ. м.* **старши** — военен, милиционер или работник, на когото е възложено да ръководи подразделение или група. *Аз бях тогаз старши, началник на контрашайка.* Йовков. *В трюмовете под първата пещ работеха група матроси. Старши на групата беше подофицер Попов.* Д. Добревски. □ **Старши офицер** — офицер с чин от майор нагоре.

старшина̀ *м.* (рус.). *Воен.* **1.** Военно звание, по-високо от сержант. **2.** Лице с такова звание.

старшинство̀, *мн.* няма, *ср.* Първенство пред други по длъжност, звание или прослужени години.

ста̀ршия, -та, *мн.* -ии, *м. Разг. Остар.* Старши стражар, старши подофицер. *Към обед трима конни стражари се зададоха откъм града... Единият от тях беше старшия и това веднага се хвърли в очите на всички не само по облеклото и пагоните му, но и по наперенoто му, горделиво държание.* Г. Караславов. *В кръчмата един старшия с трима стражари стояха до тезгяха бледи, намръщени.* А. Страшимиров.

статѝв *м.* (лат.). Подвижна висока поставка, върху която се слагат уреди, апарати, платна за рисуване, ноти и под.; стойка, триножник. *Ивайло Рашев рисуваше в хола. Той стоеше пред статива си и със зажумели очи преценяваше нарисуваното.* А. Гуляшки. *Статив за фотоапарат. Нотен статив.*

ста̀тика *ж.* (гр.). **1.** *Физ.* Дял от механиката, който изучава законите за равновесие на телата. **2.** Състояние на покой, равновесие за даден момент. *Противоп.* динамика.

статѝст *м.* (гр.). *Театр.* Лице, което изпълнява спомагателни, незначителни роли в театър, без да говори; фигурант.

статистѝк, *мн.* -ци, *м.* Лице, което се занимава със статистика, специалист по статистика.

статѝстика *ж.* (лат.). **1.** Само *ед.* Наука, която изучава количествените промени в развитието на човешкото общество и народното стопанство. **2.** Количествени данни за масови явления.

статистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Статистически. *Статистични данни. Статистичен метод.*

статистѝчески, -а, -о. *Прил. от* статистика; статистичен. *Той познаваше положението на селото от статии и статистически таблици.*

Г. Караславов. *Статистическо управление. Статистически сведения. Статистически наблюдения.*

статистѝчески. *Нареч. от прил.* статистически.

статистѝчно. *Нареч. от* статистичен.

статѝстка *ж. Театр.* Жена статист; фигурантка.

статѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Книж.* Който се намира в състояние на покой, равновесие; неподвижен, неизмѐнен. *Минералите и скалите не са неизменни, статични образувания.* || В който няма движение.

статѝчески, -а, -о, *прил.* Статичен.

статѝчно. *Нареч. от* статичен; неподвижно. *Образите са дадени статично.*

статѝчност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* статичен.

стàтия *ж.* (рус.). **1.** Сравнително кратко изложение, написано в проза, което разглежда някакъв обществено-политически, културен или научен въпрос, печатано в периодическо издание или сборник. *Досега пишех статии, с журналистика се занимавах.* Йовков. *Със статии, с фолклорни материални, с пътеписи, повести и разкази Каравелов се заел да покаже на руските читатели достойнствата, надеждите и тежките страдания на народа ни.* Г. Караславов. *Уводна статия.* **2.** Малък самостоятелен текст в юридически документ, опис, речник и под. *Речникова статия.*

статуѐтка *ж.* (фр.). Малка статуя. *Ирина Василева се гордееше със своя салон... Всичко в него — мебелите, пердетата, статуетките, полилеят, килимът... всичко беше изписано от Виена.* П. Спасов.

статỳкво, *мн.* няма, *ср.* (лат.). *Книж.* Положението до определен момент в миналото или до сега; предишно положение.

статỳт *м.* (лат.). *Книж.* Правилник, устав; основни положения. *Окупационен статут.*

стàтуя *ж.* (лат.) Скулптурно изображение на човек, група хора или животни. *Почти всичките дворци в Рим имат своите галерии от картини и статуи.* Величков. *Бронзова статуя.*

стафѝди *мн., ед.* (рядко) стафѝда, *ж.* (гр.). Сушено грозде на зърна. *Разнасяха се панички пълни със сушени плодове, други панички със стафиди и леблебии.* Д. Немиров.

стахàновец, *мн.* -вци, *м.* (рус.). Работник, творчески овладял всички средства на новата техника, който при социалистическото съревнование далече превишава обикновените трудови норми и постига най-висока производителност на труда.

стахàновка *ж.* Жена стахановец.

стахàновски, -а, -о. *Прил. от* стахановец. *Стахановско движение. Стахановски методи.*

стационàр *м.* (лат.). *Спец.* Диспансер с легла за болни. *Открит е стационар при противотуберкулозния диспансер.*

стационàрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* стационар. *Стационарно лечение. Стационарно заведение.*

стационàрно. *Нареч. от* стационарен.

стационѐр *м.* (фр.). *Мор.* Чуждестранен военен кораб, който стои на котва в пристанище на колониална страна като стража или изпълнява полицейска служба.

стàчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* стачка. *Стачният комитет зовеше работниците да се вдигнат като един на борба за увеличение на надниците и подобряване хигиенните условия в работните помещения.* А. Гуляшки. *Стачната вълна заля цялата страна. Стачно движение. Стачна борба.*

стàчка *ж.* (рус.). Една от формите на класовата борба на пролетариата — организирано спиране на работата от работници в капиталистическо предприятие, за да бъдат удовлетворени техните икономически и политически искания. *Стачката трябваше да се обяви тази сутрин в осем и четвърт, след събирането на работниците в складовете.* Дим. Димов. *Ограбена и обосяла от войната,... страната се тресеше от стачки и митинги.* Д. Добревски. *Обща стачка. Масови политически стачки. Протестна стачка.* || Организирано колективно напущане на учебни занятия в буржоазните страни като протест срещу някои мероприятия на властта. *В продължение на три години той беше рамо до рамо с един войник, когото в последния клас на гимназията изключили като организатор на ученическата стачка.* Г. Караславов. *Студентски стачки.* ☐ **Гладна стачка** — отказване от храна, обикн. от страна на затворници, в знак на протест.

стачкоизмѐнник, *мн.* -ци, *м.* Стачник, който изменя на решенията на стачкуващ колектив и се отказва от стачната борба. *Той си спомни една стачка преди петнадесет години, когато сам беше работник, но стана стачкоизменник.* Дим. Димов.

стачкỳвам, -аш, *несв.* Участвувам в стачка, не работя поради стачка. *После дойде кризата, работата в складовете намаля, надниците паднаха. Бориха се, стачкуваха, изкараха по още някой лев.* Г. Караславов. *Господарят не прие Ганка на работа, защото мислеше, че тя е подбудила работничките да стачкуват.* М. Марчевски.

стачкỳване *ср. Отгл. същ. от* стачкувам.

стàчник, *мн.* -ци, *м.* Лице, което стачкува. *Организираните пернишки рудничари се бориха героично 35 дни с помощта на своите другари от околните села..., които изпращаха продукти, хляб, средства за поддържане на стачниците.* Г. Димитров.

стàя *ж.* Отделно преградено помещение в жилище или обществена сграда, в което се живее или работи. *В Сопот, в стаята на учителя, имаше комитетско тайно събрание.* Вазов. *Нона си влезе в къщи и след малко прозорците на стаята ѝ светнаха.* Йовков. *Учебна стая. Учителска стая. Болнична стая. Гостна стая. Таванска стая. Мобелирана стая.* ☐ **Пазя стаята** — не излизам, стоя в къщи поради болест. *Засегнат от лек паралич, той от година пазеше стаята.* Чудомир.

стаѝвам, -аш, *несв.*; **стаѝ,** стайш, *мин. св.* стайх, *св. Поет.* Притаявам, сподавям. *Кой в градините стаи | дъх под черните заслони?* Дебелянов. *Тежкият бумтеж не спира... | Стаили дъх, ний тягостно мълчим.* Вес. Георгиев. **стаявам се, стая се** *страд.* и *сред.* *Преди да заспя,*

стори ми се, че всичко неочаквано притихна, [illegible] се и замря в очакване на нещо си. Ем. Станев.

стаяване *ср. Отгл. същ. от* стаявам *и от* стаявам се.

ствол, ствòлът, ствòла, *мн.* ствòлове *и* ствòли, ствòла (сл. ч.), *м.* **1.** Надземна част на растение, от която израстват клони и листа; стъбло. *Мястото... беше прикрито от дебелите стволове на вековни дървета.* Вазов. *Вън от града, до една висока дъсчена ограда на някакъв чифлик, имаше стара голяма шипка, с преплетени стволи, отрупани с цвят.* Елин Пелин.

ствòлест, -а, -о, *прил.* За дърво — който е с голям ствол. *Ускорих стъпките си. Дъбовете се разреждаха, ставаха все по-стволести и горни.* Я. Страшимиров. *Далеч оттатък зад стволестите дървеса побледня. През сплетените грани отсам-оттатък се промъкнаха румени зари.* П. Ю. Тодоров.

стволовàт, -а, -о, *прил.* За дърво — който има много стволове; кичест, клонест, століват. *Той беше строен явор стволоват, / тя тънка, вита винена лоза.* П. П. Славейков.

стеарѝн, *мн.* няма, *м.* (гр.). Бяло вещество, получено от химическа обработка на мазнини с вар и сярна киселина, което се употребява в сапунената, кожарската и др. индустрии и за направа на свещи.

стеарѝнов, -а, -о. *Прил. от* стеарин. *Стеаринова киселина. Стеаринова свещ.*

стеблò, *мн.* -à, *ср.* Стъбло. *Пълзешком се промъкна между стеблата на дърветата и тръгна към дола.* Ив. Хаджимарчев.

стѐгна. Вж. стягам.

стѐгна се. Вж. стягам се.

стѐгнат, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* стегна. **2.** Като *прил.* а) Който е облечен добре, грижливо и спретнато; спретнат. *Тоя хубав и спретнат артилерист е техен земляк.* Йовков. *Виж какъв левент си е намерила... — стегнат, прибран.* Г. Караславов. || Приготвен, готов с облеклото си за излизане; стъкмен. *Появи се и Марга... Остави ги за минута, излезе и веднага пак се яви, стегната, пременена.* Йовков. б) *Прен.* Дисциплиниран. *Все повече се затвърдяваше съзнанието у бойците и сред народа, че партизанските отреди се превръщат в една стегната народноосвободителна армия с най-висока съзнателна дисциплина.* К. Ламбрев. *Благодарение на стѐгнатото ръководство всички задачи се изпълняваха на време. Стегната организация.* в) Който е със сгъстени, правилни редици. *Стегнатите колони на взводовете се разпръсват по отделения.* Йовков. *Стегнат строй.* || За крачка, маршировка — който се извършва отсечено. *Стегнатата бригадирска крачка / отекна вдън дълбоката гора.* Ив. Бурин. *Един гвардейски взвод с барабан, тромпети и със стегната маршировка отиваше към двореца да смени караула.* Дим. Димов. г) *Прен.* За език, реч, стил и под. — който е сбит, неразвлечен, строен. *Той ги* (правилата) *беше запомнил добре, защото Цолов умееше да ги облича в точни изрази, стегнати и кратки като поговорки.* Йовков. *С изпускането на някои съюзи се постига благозвучна и стегната реч.* д) За плетка — сбит, гъст. *Стегната плетка.* е) За сняг, кална земя и под. — който се е втвърдил от студ. *Стъпките ми хрущяха по стегнатия сняг високо, самотно и като че ме гонеха.* И. Волен. || За мускул — твърд, неотпуснат. *Стегнати мускули.* □ **Със стегнато сърце** (разг.) — с безпокойство, с тревога. *Да не е нещо болен? — пита със стегнато сърце старецът.* Ал. Константинов.

стѐгнато *нареч.* **1.** Спретнато. *Бунала се носеше стегнато: с късо палто... като мундир.* Йовков. **2.** Дисциплинирано, строго, здраво. *Утре към обед трима души от вас ще дойдат при мене да поговорим! — Веднага, другарю полковник! — отвърна Пешо стегнато, почти по войнишки.* П. Вежинов. *При такива опасни за страната обстоятелства наложително е ... да се държат юздите на управлението по-стегнато.* Влайков. *Добре правите, че държите Вена така стегнато, защото каквото време настана.* Ст. Костов. **3.** В добър и сгъстен ред; сгъстено, стройно. *Извити като дъгата на лък, те* (веригите) *се очертават нашироко и стегнато вървят напред.* Йовков. *Колоната мина стегнато.* **4.** Сбито, неразвлечено. *Пише добре и стегнато. Плета стегнато.*

стѐгнатост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* стегнат. *Стегнатост на стила.*

стекà се. Вж. стичам се.

стѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. *ж.* стѐлна. *Диал.* За крава, биволица — която носи плод в утробата си; телна. *За стелните крави отделяше по-хубавото място, така да са на по-широко и удобно.* Кр. Григоров.

стѐлене *ср. Отгл. същ. от* стеля *и от* стеля се.

стѐлка, обикн. *мн.* стѐлки, *ж.* Подложка, която се поставя в обувка и служи обикн. за изолиране от студа. *Коркови стелки.*

стѐля, -еш, *мин. св.* стлах, *несв.* Покривам, постилам с нещо. *Три дена младите дружини / как прохода бранят ... Дванайсети път / гъсти орди лазят по урвата дива ; и тела я стелят, и кръв я залива.* Вазов. *Вън снегът стеле и покрива всичко.* Елин Пелин. || Простирам. *И всички тя посрещаше засмяна / и тънки дари стелеше пред тях.* П. П. Славейков. **стеля се** *страд.*

стѐля се, -еш се, *мин. св.* стлах се, *несв., сред.* Бавно се спускам, като покривам широка площ. *Едри снежинки изобилно се стелеха по покривите.* Смирненски. *Настава есен. / ... / Мъгла се стеле по полята.* П. П. Славейков. || *Обр. Мрак се стелеше наоколо и планината започваше да се губи.* Ем. Станев. *Есенен вятър полъхна, / вечер се стеле навън, / нейде далеко заглъхна / ехо от вечерен звън.* Хр. Ясенов. || *Прен.* Разпростирам се, простирам се. *Стелят се пред теб / угари, нивя.* Ц. Церковски. *Но ето я долу реката пенлива, / зад нея се стеле широка ливада / и сочни зелени градини на завет.* Ем. п. Димитров.

стѐна, -еш, *мин. св.* стѐнах, *несв.* Издавам стон; охкам, пъшкам. *То бе склопило очичките си, дишаше тежко и болезнено стенеше.* Елин Пелин. *Лазар започна да стене продължително — болеше го раната.* Дим. Талев. || *Обр. Чуй как стене гора и шума, / чуй как ечат бури вековни.* Ботев.

стенà *ж.* **1.** Отвесна съставна част на сграда или помещение, която служи като ограда отвън или вътрешна преграда; зид. *Стаята беше с голи издраскани стени.* Вазов. *Дядо Недко украси*

и вътрешността на кръчмата — пребоядиса стените. Йовков. *Ярко изпъкваха и се пъстрееха червените покриви и белите стени на къщите.* Йовков. **2.** Висока ограда на двор, градина или селище, изградена от камък или тухли. *Всяка къща е заградена с каменна стена като кале.* Каравелов. *Войските на българския цар се пръснаха зад широкия ров край стените на града, хвърлиха мостове отвъд и чакаха знак да начнат бой.* Н. Райнов. *Крепостна стена.* || *Обр. Ние се изгубваме между две стени от дъбове и букове.* Вазов. *Скална стена.* **3.** Отвесна странична част на нещо. *Притискам се до стената на окопа и се вслушвам.* Л. Стоянов. || Всяка от плоскостите, които ограждат геометрическо тяло или кристал. *Стена на призма. Стена на пирамида.* **4.** *Прен.* Преграда, пречка за общуване. *Ленинизмът ... разруши стената между белите и черните, между европейците и азиатците.* □ **Китайска стена** (книж.) — а) *Истор.* Голяма старинна стена, която огражда Китай откъм Монголия. б) *Прен.* Преграда, зад която не може да се проникне. *Обкръжил се с китайски стени.* **Притискам до стената** — чрез явни доказателства и факти принуждавам някого да признае нещо; изобличавам. **Язовирна стена** — специално изградена бетонна преграда за язовир.

стена̀ние, *мн.* -я, *ср.* Стон, пъшкане, охкане. *Обикновено Виден стоеше вън ..., но щом чуеше стенанията на болника, затичваше се вътре.* Г. Райчев. *Само от време на време като изпод земята долитаха глухите стенания на умиращите.* Ст. Загорчинов. *Когато излезе вън, учителят чу долу, откъм Елкината стая, сподавени стенания.* Г. Райчев.

стѐнвестник, *мн.* -ци, *м. Нов.* Окачен на стена вестник, написан на ръка или на пишеща машина, издаван от обществена организация, предприятие, учреждение, училище и пр., в който се изнасят материали из техния живот; стенлист.

стѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се поставя на стена, предназначен за окачване на стена. *В съседната гостна стая се чуваше равномерно тракане на стенен часовник.* Г. Райчев. *По лицето му, осветлено от стенните лампи, се четеше безпокойство и недоумение.* Вазов. *Стенна карта. Стенна закачалка. Стенно огледало.* □ **Стенна живопис** — стенопис, фреска. **Стенна печка** — градена до стената печка. *Кабинетът беше отоплен много добре от висока стенна печка, облицована с тъмносини фаянсови плочки.* Г. Караславов.

стѐнене *ср. Отгл. същ. от* стена.

стѐнлист *м.* Стенвестник.

стенобѝтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Само в съчет. **стенобитна машина** (истор.) — стенобойна машина.

стенобо̀ен, -о̀йна, -о̀йно, *мн.* -о̀йни, *прил.* Само в съчет. **стенобойна машина** (истор.) — уред, машина за разбиване на крепостни стени. *Живи ядра полетяват от всякъде към крепостта, стремителни и бесни атаки, които напомнят съкрушителните удари на древните стенобойни машини.* Йовков.

стеногра̀ма *ж.* (гр.). Текст със стенографско писмо, обикн. записан от жива реч. *Тъй като нашата делегация не можа да пристигне навреме и не присъствува при откриване на конгреса, речите прочетохме по стенограмите.* Г. Белев.

стенограф *м.* Лице, което владее стенография. *През цялото време един стенограф старателно записваше целия разпит или по-точно целия разговор.* П. Вежинов.

стенограф̀ен, -фна, -фно, *мн.* -фни, *прил.* Стенографски. *Стенографен запис.*

стенографѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Записвам нещо, обикн. устна реч, със стенографско писмо. *Секретарят го гледаше плахо, с бележник и молив в ръка, измъчен от мисълта дали ще успее да стенографира правилно всичките му нареждания.* Дим. Димов.

стеногра̀фия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Вид писмо със специални знаци и съкращения, нагодено за записване на устна реч, за бързо писане; бързопис. *Българска стенография. Френска стенография.*

стеногра̀фка *ж.* Жена стенограф.

стеногра̀фски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до стенограф или до стенография. *Стенографски дневници. Стенографски изпити.*

стенопѝс *м.* и **стенопѝс,** -та̀, *мн.* стенопѝси, *ж.* Живопис върху мазилка на стена; стенна живопис, фреска. *Пред очите им блясkаха високи сгради ..., църкви от мрамор, покрити със злато и скъпа стенопис.* Н. Райнов. *С особено вълнение Теодосий се взря в яркия стенопис, който представяше все царе и боляри, облечени от богато по-богато — с мечове на бедро и шипове на краката.* Ст. Загорчинов.

стенопѝсен, -сна, -сно, *мн.* сни. *Прил. от* стенопис. *Стенописни образи.*

стенопѝсец, *мн.* -сци, *м.* Художник специалист, който рисува стенописи.

степ, степта̀, *мн.* стѐпи, *ж.* (рус.). Обширна безводна равнина, покрита с тревиста растителност. *Разстилаше се все една и съща пустинна степ.* Йовков. *Далеч, далеч — в степта безплодна, суха, | отмина сетната кола.* Смирненски. *И теб | ти се струва, | че чуваш | на тройка в степта необятна звънът.* Вапцаров. *Украинска степ. Бесарабски степи.*

стѐпам. Вж. степвам.

стѐпвам, -аш, *несв.*; **стѐпам,** -аш, *св.* Сбивам плътно тъканта на вълнена материя чрез много пране или чрез пране в гореща вода. **степвам се, степам се** *страд.* и *сред.*

стѐпване *ср. Отгл. същ. от* степвам *и от* степам се.

стѐпен, -та̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** Стъпало в развитието на нещо. *Между това възторгът достигна до най-високата си степен.* Вазов. *В последната степен на пиянството си той изгубваше способността да говори, не разбираше какво му приказват, не познаваше хората.* Йовков. **2.** *Спец.* Кръвна връзка между родители и деца като единична мярка за определяне на роднинство. *Първи братовчеди са роднини четвърта степен.* **3.** Положение, йерархическо подразделение в служба; чин, ранг. *Съдиите от всички степени, както и съдебните заседатели са изборни.* Конст., чл. 19. || Звание, титла за висока научна квалификация. *Научна степен доктор.* **4.** Йерархическо подразделение на съдебна или друга административна

инстанция. *Върховният съдебен надзор над съдилищата от всички видове и степени се осъществява от Върховния съд на Народната република.* Конст., чл. 20. **5.** За орден, награда — разновидност според големината на заслугите. *Златен медал първа степен. Орден Кирил и Методий втора степен. Димитровска награда първа степен.* **6.** *Мат.* Обикн. в съчет. **втора, трета и т. н. степен** — умножение на едно число съответен брой (два, три и т. н.) пъти само на себе си. *Три на втора степен прави девет. Две на трета степен прави осем.* **7.** *Грам.* Особеност на качествени прилагателни и наречия да означават чрез специални форми как е застъпен признакът в даден предмет или действие в сравнение с други предмети или действия. *Сравнителна степен. Превъзходна степен.* □ **До известна степен** — донякъде. *Той беше доволен до известна степен от това разрешение.* **До такава степен** — дотолкова, дотолкова много. *Обаянието му* (на Иван Рилски) *нараства до такава степен, щото самият български цар... Петър му праща писмо и дарове и проси съветите му.* Вазов.

стѐпен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил.* **1.** Който се намира, расте или живее в степ. *Тия диви степни коне ги употребяваха само за една работа: вършееха с тях.* Йовков. *Степни птици. Степна растителност.* **2.** Който е присъщ, характерен на степ. *Срещу степния вятър засаждат дъбрави, | градове и заводи строят величави.* Мл. Исаев. *Местност със степен характер.* **3.** Който се състои от степи, в който се намират степи. *Степна равнина. Степни райони.*

степену̀вам, -аш, *несв.* **1.** Подреждам, разпределям по степен според значението, важността и пр. *Но ние гледаме кое е най-важното за момента. Нали така ни учите и вие. Да степенуваме работите по важност.* Кр. Григоров. **2.** *Мат.* Вдигам някое число в дадена степен. **3.** *Грам.* Изменям качествено прилагателно или наречие по степен. **степенувам се** *страд.* *В български език се степенуват качествените прилагателни, а също тъй и наречията.*

степену̀ване *ср. Отгл. същ. от* степенувам *и от* степенувам се.

стереометрѝчески, -а, -о. *Прил. от* стереометрия.

стереомѐтрия *ж.* (гр.). *Мат.* Дял от геометрията, в който се изучават телата и взаимното положение на линиите, повърхнините и телата в пространството.

стереоско̀п *м.* (гр.). *Книж.* Оптически уред, през който образи и снимки се виждат релефни.

стереоскопѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Книж. Прил. от* стереоскоп. *Стереоскопичен образ.*

стереоскопѝчески, -а, -о, *прил.* *Книж.* Стереоскопичен.

стереотѝп *м.* (гр.). *Спец.* Металическа плоча, която е точно копие на печатарски набор и служи за отпечатване на повторни издания или на издания с голям тираж.

стереотѝпен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил.* *Книж.* **1.** Който е отпечатан със стереотип. *Стереотипно издание.* **2.** *Прен.* Който е точно копие на даден образец; напълно еднакъв, шаблонен, банален. *Име, презиме... — задава автоматически стереотипните въпроси председателят.* Елин Пелин.

стереотипѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* *Остар.* Стереотипен (във 2 знач.). *Той ми зададе бързо няколко стереотипични въпроси, каквито обикновено задават докторите на клиентите си.* Вазов.

стереотѝпия *ж.* (гр.). *Спец.* Отливане на цяла металическа плоча от печатарски текст.

стереотѝпно. *Книж. Нареч. от* стереотипен; шаблонно. *Нарисуван стереотипно.*

стереотѝпност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* стереотипен (във 2 знач.); шаблонност, баналност.

стерѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). *Книж.* **1.** Който е добре обеззаразен от микроорганизми. *Стерилен бинт. Стерилен памук. Стерилни материали.* **2.** *Биол.* Който не може да се размножава; безплоден. *Стерилна клетка.*

стерилиза̀тор *м.* *Спец.* Уред за стерилизиране.

стерилиза̀ция *ж.* *Книж.* **1.** Стерилизиране; обеззаразяване. **2.** Обезплодяване.

стерилизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* *Книж.* **1.** Правя нещо да стане стерилно чрез изваряване, чрез нагряване на по-висока температура и др.; обеззаразявам. *Стерилизирам марля. Стерилизирам зеленчуци. Стерилизирам мляко.* **2.** Правя безплоден чрез премахване на половите жлези, чрез облъчване с рентгенови лъчи и пр. **стерилизирам се** *страд.*

стерилизѝране *ср. Отгл. същ. от* стерилизирам *и от* стерилизирам се. *Стерилизиране на хирургически инструменти. Стерилизиране на зеленчук.*

стерѝлност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* стерилен.

стѐрлинг, *мн.* -ги, *м.* (англ.). Само в съчет. **лира стерлинг, фунт стерлинг** — основна парична единица в Англия.

стеснѐние, *мн.* няма, *ср.* **1.** *Рядко.* По-тясна част на нещо, тясно място. *Стигнахме до стеснението на прохода.* **2.** *Прен.* Чувство на неудобство, неловкост, отсъствие на непринуденост; притеснение. *Тя чуруликаше весело без стеснение и без преструвка.* Вазов. *Той се ядосваше на себе си, искаше да надвие това глупаво стеснение, да се държи свободно, да говори.* Йовков. *Само от свекърва си изпитваше стеснение и дори боязън — да не би да сгреши нещо пред нея.* Дим. Талев.

стеснѐно *нареч.* Със стеснение. *Райка някак стеснено запита Донка за копанта ѝ оня понеделник у нейния роднина.* Влайков. *Като видя Станка, която го посрещна стеснено, Тъкачев си отдъхна.* Г. Караславов.

стеснѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който при незначителен повод изпитва чувство на стеснение, неловкост, който се стеснява; срамежлив, свенлив. *Не беше това стеснително и срамежливо момче, което се червеше и обръкваше пред нея.* Йовков. *Тя беше... само прекалено добродушна, стеснителна и... боязлива.* Г. Райчев. **2.** Който изразява стеснение. *Тази хубава, виновна и стеснителна усмивка стопи уплахата.* А. Гуляшки. *Стеснителен поглед.* **3.** При който човек изпитва стеснение, неудобство, неловкост. *След настаналото стеснително мълча-*

ние Висковски ни извика. Вазов. **4.** Който цели ограничение; ограничителен. *Стеснителни мерки. Стеснителни закони.*

стеснѝтелно. *Нареч. от* стеснителен; със стеснение. *Всички се споглеждаха стеснително, преглъщаха, усмихваха се виновно.* Г. Караславов. *Златан се повъртя в недоумение пред вратата, после приседна стеснително на крайчеца на пейката.* П. Вежинов.

стеснѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* стеснителен; срамежливост, свенливост. *Необяснима стеснителност го обхвана, когато мина към интимното обръщение, и той неволно се запъна.* Дим. Ангелов.

стеснѝ. Вж. стеснявам.

стеснѝ се. Вж. стеснявам се.

стеснявам, -аш, *несв.*; **стеснѝ,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* **1.** Намалявам широчината на нещо, правя го да стане по-тясно. *Висока букова и дъбова гора кичи склоновете на двете урви. Дясната се приближава към лявата бързо и стеснява реката.* Вазов. || Намалявам размерите на нещо, правя го да стане по-малко по размер, по обсег; стягам. *Потерята ставаше все по-дива, стесняваше кръга, обграждаше хайдутите.* К. Петканов. *Работниците ... гледаха как въоръжените непознати хора стесняваха обръча и ги приближаваха все повече.* Дим. Ангелов. **2.** *Прен.* Налагам ограничение, ограничавам (свобода, воля и под.). *Щом не стеснява свободата на другите, може да живее както обича, няма нищо — обясни Кандов.* Вазов. **3.** *Разг.* Събирам повече хора да живеят в едно жилище. *Стесниха ни и трябваше да дадем едната стая.* || *Разг.* Притеснявам. *Ще додете у дома, ще живеете у нас... Но, госпожо, може би ще ви стеснявам.* Йовков. *Взе кака Дина сякаш да им дотяга, да им пречи, и като че ги стесняваше.* Влайков. **4.** *Прен.* Карам някого да изпитва чувство на неловкост, неудобство, лишавам от непринуденост в държането. *Стефчовото присъствие стесняваше гостите.* Вазов. *Тя усещаше особеното внимание на тия непознати хора и това я стесняваше.* Г. Караславов. **стеснявам се, стесня се** *страд.*

стеснявам се, -аш се, *несв.*; **стеснѝ се,** -ѝш се, *мин св.* -ѝх се, *св., сред.* **1.** Ставам по-тесен, намалявам широчината си. *Клисурата се стесняваше и добиваше твърде див и горски вид.* Вазов. *Полето се стесни, навлязохме в малка зелена лъка.* Елин Пелин. *Пътят се стесни и стана каменлив, под копитата на конете запращяха искри.* Ст. Загорчинов. || Ставам по-малък по размер. *Кръгът се стеснява, войниците се приближават, за да видят по-добре.* Йовков. **2.** *Разг.* Прибирам се, събирам се на по-тясно място; сбивам се. *Редиците се стесниха.* || Събирам се да живея с повече хора в една квартира. *Стеснихме се в къщи, защото дойдоха и други да живеят у нас.* **3.** *Прен.* Изпитвам стеснение, неловкост, неудобство от нещо, изгубвам непринудеността в държането си. *Той говореше разумно и свободно, без да се стеснява.* Вазов. *Когато биваше в къщи, той все гледаше да се надвеси над люлката ..., но повече скришом ... — стесняваше се, боеше се да прояви пред други очи своята голяма радост.* Дим. Талев. *Чувствувах, че всичко излиза пресилено. Войниците се стесняваха от мене, отбягваха погледа ми.* Г. Райчев.

стесняване *ср. Отгл. същ. от* стеснявам *и от* стеснявам се.

стечѐние, *мн.* няма, *ср.* Обикн. в съчет. **стечение на обстоятелствата** (книж.) — съвкупност от всички условия, създали се в определен момент.

стѝга, *мн.* няма, *ж. Диал.* Настигане, стигане. *Пътят е дълъг, няма стига.* □ **Добра стига** (нар.) — поздрав при настигане на път. *Добра стига! хей юнаци! — някой се обади.* Вазов. *Добра стига! — поздрави ги той и без много да му мисли попита: — Бре байовци, накъде се отива за ада?* Елин Пелин.

стѝга *нареч.* За израз на заповед, подкана, пожелание — не е нужно повече; доста, достатъчно. *Стига, стига — извика гневно и нетърпеливо кметът — нямам време да се занимавам с вашите глупости.* Ал. Константинов. *Стига! Не ти давам да пиеш капка повече.* Елин Пелин. *Дърто, стига си дрямал! Хайде, лягай си!* К. Петканов. □ **Стига да, стига само да** — сложни подчинителни съюзи за изразяване на условие; достатъчно е да. *Човек всичко може да достигне, стига само да иска.* В. Друмев. *А от езика може да се извлече всичко, стига да има майстор, комуто да е отръки.* П. П. Славейков.

стѝгам, -аш, *несв.*; **стѝгна,** -еш, *мин. св.* стѝгнах, *прич. мин. страд.* стѝгнат, *св.* **1.** Изравнявам се с някого, който се движи пред мене в същата посока; настигам, застигам. *Из пътя стигахме и срещахме много хора — кои с файтони, кои пеши.* Влайков. *Ние колкото да бягаме, ще ни стигнат.* Вазов. **2.** Изравнявам се с някого по ръст, по положение и др. *Такъв беше редът в занаята — ... години минаваха и никой не даваше да го стигнеш, да го изпревариш.* Дим. Талев. *Синът бързо израсна, та стигна баща си. Съветският съюз ще стигне САЩ по производство на глава от населението.* **3.** Отивам, дохождам до определено място или цел; достигам. *Ако ли, мале майноле, | жив и здрав стигна до село, | ... | о, тогаз, майко юнашка!* Ботев. *Те стигат до хълма и започват да се изкачват нагоре по стръмнината.* Йовков. *От там, де целий свят отива, | той, рано стигнал, се завръща.* Дебелянов. *Стигаме до портата на затвора и, като снабдени с билети, мислехме, че ще си влезем свободно.* Ал. Константинов. *Стигам в заставата и виждам, че от другата страна също тъй пристигат катъри, натоварени с провизии.* Йовков. || Идвам до някого, за когото съм предназначен. *Писмата не стигат до читателите. Стоката не стига до консуматора.* **4.** Дохождам до някакъв предел, граница, степен. *Ние се сговорихме да опитаме до къде може да стигне потребността на бай Ганьо за удобства.* Ал. Константинов. *До къде стигнахме, братя селяни!... Да няма капка вино в селото, за комка да не оставите!* Елин Пелин. *Водата стига над ботушите му, краката му нагизват цели.* Л. Стоянов. *Килограм пшеница стига до петнайсет лева.* Г. Караславов. *Стигнах нормата. Работата стигна до бой.* **5.** Досягам, допирам до нещо. *Той каза добро утро и ... сви устата си, краищата на които стигаха почти до ушите.* Елин Пелин. *Страшно беше да се погледне: голям, надут, пораснал като гемия, търбухът му ще стигне земята.* Йовков. *Спусна се и цял се протегна, подигна се дори на пръсти, за да стиг-*

ламбата с ръка. Дим. Талев. || Простирам се. *Славата на Сали Яшар ... стигаше вече твърде далеч.* Йовков. *На изток ... започваха борови засаждания, които стигаха до Дервентския проход.* Дим. Ангелов. **6.** Достатъчен съм. *Шепата защитници ... не стигаха, за да отблъснат страшната сган башибозуци.* Вазов. *И виждаш: цялата земя не стига | едно сърце да погребеш.* Смирненски. *На едни кола грънци една сопа стига.* Послов. *Не ми стига време за всичко.* || Само 3 л. Давам възможност, позволявам. *Ех, работя си и граоинката ... Работя я, колкото ми стига силата.* Влайков. **7.** *Прен.* Постигам, сполетявам. *Майчината клетва е лошо нещо, майчината клетва стига!* Йовков. *Венчай, куме, венчай, | венчай, не проклинай, | че кумова клетва | стига и разсипва.* Нар. пес. **стигам се, стигна се** *страд.* □ **Стига ми ръка** (нар.) — мога, в състояние съм, имам възможност за нещо. *Аз вас ви обичам и, колкото ми стига ръка, ще ви помогна.* Елин Пелин. **Стига ми умът** (разг.) — разбирам, проумявам, сещам се. *Толкова ли ти стига умът? Хич бай ти Ганьо опозиция става ли, бе момче?* Ал. Константинов.

стѝгане *ср. Отгл. същ. от* стигам *и от* стигам се. *Дълъг път няма стигане.*

стѝгна. Вж. с т и г а м.

стид, стидът, стида, *мн.* няма, *м. Старин.* Срам. *Да можем изгради без стид | народний идеал, | нам трябват мишци от гранит | и воля от метал.* Вазов.

стѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Старин.* Срамен. *Нека да ни сочат с присмехи обидни | счупен'те окови и дирите стидни | по врата ни още от хомота стар.* Вазов.

стил, стилът, стила, *мн.* стѝлове, стѝла (сл. ч.), *м.* (лат.). **1.** Съвкупност от отличителни особености в съдържанието, изразните форми и структурата, характерни за произведенията на изкуството от дадена епоха, нация, школа. *Тия черквици и параклиси, градени във византийски стил ..., имаха еднообразен кроеж и форма.* Вазов. *На пътищата придават красота и построените в италиански стил мостове.* Г. Белев. *Романът е написан в стила на реалистическата литература. Модернистичен стил. Архитектурен стил.* || Своеобразие в творческия маниер на отделен писател, художник. **2.** Съвкупност от характерни похвати за използуване средствата на езика при изразяване на мисли, идеи; слог. *Направи го тъй, малко по писателски. Дай му повисок стил и тури огнени думи.* Елин Пелин. *Аз не пропущах да похваля точността и хубавия стил на съобщенията му.* Йовков. *Канцеларски стил. Необработен стил. Гладък стил. Научен стил. Художествен стил.* **3.** Съвкупност от черти, присъщи на метода, похвата, маниера в някаква работа, игра и др. *Стил на работа. Състезания в свободен стил.* □ **Нов стил** — летоброение по григорианския календар. **Стар стил** — летоброение по юлианския календар.

стѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* стил. *Стилна особеност на народната песен. Стилна постройка. Стилни поправки.*

стилиза̀тор *м.* Лице, което поправя, изглажда стила на чуждо съчинение.

стилиза̀ция *ж.* **1.** Стилизиране. **2.** Опростена рисунка с декоративен характер.

стилизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* **1.** Придавам на нещо черти, които извикват представата за някакъв стил (или предмет, епоха, народност). *Стилизирам цветя на шевица.* **2.** Променям, поправям стила на съчинение. *Той само е стилизирал тук-таме текста.* **стилизирам се** *страд.*

стилизѝране *ср. Отгл. същ. от* стилизирам *и от* стилизирам се.

стилѝст *м.* Лице, което има хубав и правилен стил. *То е правило главно за стилисти, които бдят както за хармония между външната и вътрешната форма на речта, тъй и за важните в художествено отношение отсенки, които думите носят със себе си.* П. П. Славейков.

стилѝстика *ж.* Наука за стила (във 2 знач.).

стилистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до стилистиката или до стила на словесно произведение. *Стилистична фигура. Стилистичен разбор.*

стѝлно. *Нареч. от* стилен. *Обширният салон поразяваше още при пръв поглед с пищната мебелировка, стилно издържана.* Д. Добревски.

стило̀, *мн.* -а̀, *ср.* (фр.). Писалка с резервоар за мастило; автоматична писалка. *От джоба на ризата му се подаваше стило.* Дим. Димов.

стилозна̀ние, *мн.* няма, *ср. Книж.* Учебна дисциплина, която има за предмет изучаването на архитектурните и др. стилове.

стѝмул *м.* (лат.). *Книж.* Вътрешен тласък за нещо; подбуда, подтик. *Стимул за творческа работа.*

стимула̀ция *ж. Спец.* Стимулиране.

стимулѝрам, -аш. *несв.* и *св. Книж.* Давам тласък, подтиквам към нещо; подбуждам. *Любовта към родината стимулира човека да жертвува и живота си.* || *Спец.* Предварително обработвам семена, за да получа повече плод. **стимулирам се** *страд.*

стимулѝране *ср. Отгл. същ. от* стимулирам *и от* стимулирам се.

стѝна, -еш, *мин. св.* стѝна̀х, *несв.* Губя топлината си; изстивам, изстудявам се. *Претръпна пак и бавно се отпусна | да стине посинял юнашкий труп.* П. П. Славейков. *Евстати помълча, загледан в чая, който стинеше в канчето.* А. Гуляшки.

стипендиа̀нт *м.* Учещ се, който получава стипендия.

стипендиа̀нтка *ж.* Жена стипендиант.

стипѐндия *ж.* (лат.). Постоянна парична помощ, която се отпуска на учещ се от държава, организация, предприятие. *Комисията вече заседава: | стипендии държавни ще раздава.* Ем. п. Димитров. *Следва със стипендия. Получавам стипендия.*

стѝпца *ж.* (гр.). **1.** Само *ед.* Безцветно кристално вещество с тръпчив слабо кисел вкус — калиево-алуминиев сулфат. *Стипцата се употребява в бояджийството.* **2.** *Разг.* Скъперник. *Кажи по-добре, че си е стипца, че е скъперник, като всеки калугер.* Вазов.

стѝпчав, -а, -о, *прил.* Стипчив.

стипчѝв, -а, -о, *прил.* Който има вкус на стипца; тръпчив. *Величко се наведе, взе една крушка, ... разхапа я, но се намръщи, защото беше стипчива, и я захвърли.* А. Каралийчев.

стипчѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ср. Отгл. същ. от* стипчив.

стѝсвам, -аш, *несв.*; **стѝсна,** -еш, *мин. св.* стѝснàх, *прич. мин. страд.* стѝснат, *св.* Стискам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Тато трепва като ужилен, ... стисва устни.* Влайков. *Сам дяволът сякаш стисва като лимон мозъка на главния писар и изцежда от него всички мисли.* Св. Минков. *Чичо Стойко стисва калпак под мишница и се приближава крачка напред.* Д. Немиров. *Камък да стисне, вода ще пусне.* Погов. **стисвам се, стисна се** *възвр.* и *страд.*

стѝскам, -аш, *несв.* **1.** Държа и силно стягам с ръка, клещи и др. *И тя му пое пушката в лявата си ръка, като стискаше с дясната детето.* Вазов. *Жени и мъже тичат към вагоните, стискат ръцете на кондуктори и спирачи.* Йовков. *Десницата му крепко стиска тежкия стоманен чук.* Смирненски. **2.** Присвивам, прилепям плътно и силно. *Подхвърлената хапка кучето я ловеше още във въздуха ..., стискаше след туй челюстите си, като че не то, а друг някой беше изял хляба.* Йовков. *В погледа му тежеше голяма грижа и още по-упорито стискаше той тънките си устни да не изрече излишна дума.* Дим. Талев. **3.** За обувка или дреха — стягам, притискам. *Новите обуща немилостиво стискаха . . . краката.* Г. Райчев. **4.** *Прен. Разг.* Правя усилие да се сдържам, да понасям, да търпя. *Имах някакъв недъг и той чоплеше душата ми непрестанно и не ми даваше покой. Но стисках яката и не се издавах пред хората.* Елин Пелин. **5.** *Разг.* Пестя, не давам да се харчи. *Колкото му останеше в кесията, чичо Венко го стискаше и не обичаше дип да го отделя за кьщен масраф.* Влайков. *Зная ви вас. Стискате парата, докато закопате човека.* А. Каралийчев. **стискам се** *страд. Продавачът не позволява да се стискат дините.* □ **Стиска ми (ти, му и т. н.)** (разг.) — имам смелост, смея. *И нека го вземат, ако им стиска.* Влайков. *Можеш ли да възразиш? Стиска ли ти?* Чудомир. **Стискам зъби** — правя усилие да се сдържам; търпя. **Стискам палци** (разг.) — стискам палците на ръцете си за успеха на някаква работа, която се извършва.

стѝскам се, -аш се, *несв., сред. Разг.* Проявявам скъперничество; скъпя се.

стѝскане *ср. Отгл. същ. от* стискам *и от* стискам се.

стислѝв, -а, -о, *прил. Нар.* Който проявява скъперничество. *Божан... обичаше премного парàта,... беше хитър и стислив.* Елин Пелин.

стѝснат, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* стисна. **2.** Като *прил.* (разг.) — който проявява скъперничество; стислив. *Инак е отворен човек, политик пада, интересува се, ама е стиснат, стиснат, та и левче за вестник не дава даже.* Чудомир.

стѝснатост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на стиснат. *И струваше ми се сега, че това „нещо" беше тяхната стиснатост, тяхното скъперничество.* Ц. Церковски.

стих, стихът, стихà, *мн.* стѝхове, стѝха (сл. ч.), *м.* (гр.). **1.** Отделен ред в стихотворение. *Сам Странджата пригласяше прав на песента и когато се запя стихът: „Ах любезно отечество, за теб ще се бия!" той дойде в извънредно вълнение.* Вазов. *А като някой врязан в мрамор стих / там свети Пантеонът с пламък тих.* Ем. п. Димитров. **2.** *Разш.* Само *мн.* Стихотворение. *На младини кой не е „бивал поет", т. е. кой не е писал стихове?* П. П. Славейков. *Тоя трепет на сърцето ми — това са тия малки стихове, които ви поднасям в тая книжка.* Елин Пелин. *Ето — аз дишам, / работя, / живея / и стихове пиша.* Вапцаров. **3.** Стихотворна реч. *Свободата възпявам / и в стихове, и в проза.* Вазов. *Стихът на Яворов е богат и музикален. Драмата е написана в стихове.* □ **Бели стихове** — неримувани стихове. *Песента беше проста, в бели стихове, по духа и размера на народните ни песни.* П. П. Славейков.

стѝхвам, -аш, *несв.*; **стѝхна,** -еш, *мин. св.* стѝхнàх, *св.* **1.** Преставам да звуча, да се чувам; заглъхвам, притихвам, утихвам. *Публиката се раздвижи и избухна в гръмогласни поздрави и ръкопляскания, които дълго не стихваха.* Елин Пелин. *Стихнаха гълчките и тропотът на стадата; тегиз-тогиз се откъсне издалеч звън от хлопотар.* П. Ю. Тодоров. *И оркестърът въздъхна, стихват плачещи акорди, / гаснат, мълкват, но отново гръмват те по даден знак.* Смирненски. *Шумната врява по площада взе да стихва, мълкнаха една след друга и гайдите.* Дим. Талев. **2.** *Прен.* Намалявам силата си, отслабвам, изчезвам. *Теодосий дълго го чува да охка на леглото, а когато навремени болката му стихваше, старецът четеше молитви.* Ст. Загорчинов. *Русите не идваха. Радостта на преспанци започна неусетно да стихва, да гасне.* Дим. Талев. *Бурята стихна.*

стѝхване *ср. Отгл. същ. от* стихвам.

стихѝен, -ийна, -ийно, *мн.* -ийни, *прил.* **1.** Който се отнася до някоя природна сила, стихия. *Като гледаш тоя страшен процеп в планината, неволно си представяш стихийните сили, които са играли тук.* Вазов. **2.** Който се дължи на действието на природна сила, стихия. *Стихийно бедствие.* **3.** Който се проявява като стихия; много силен, буен. *Аз загасих свещта в килията и с трепетно удоволствие слушах стихийния рев на бурята отвън.* Вазов. *В игра стихийна уморени, / почиват яростни вълни.* Яворов. *Стихиен дъжд рукна и потопи земята.* А. Каралийчев. *Стихиен пожар. Стихийно нападение.* **4.** *Прен.* Който става без предварителна подготовка; неорганизиран. *Богомилското движение, като стихиен селски бунт срещу феодалния строй,... беше едно действително народно движение.* Т. Павлов.

стихѝйно. *Нареч. от* стихиен. *Това е буря, която дохажда неочаквано и стихийно.* Йовков. *Работят стихийно, без план.*

стихѝйност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отгл. същ. от* стихиен. *Но и небето, и морето, и земята не му говореха нищо със своята хладна безжизненост и неподвижна стихийност.* Вазов. *Тесният социализъм не беше свободен от известно преклонение пред стихийността в работническото движение.* Г. Димитров.

стихѝя *ж.* (гр.). **1.** *Книж.* У древногръцките философи — основен елемент на вселената (огън, вода, въздух, земя). **2.** Природно явление, което се проявява с много голяма сила. *Разсвирепялата стихия с бясна стремителност поваляше на една страна столетната гора, като че искаше да я изкърти.* Вазов. *Аз се пренасях в тъмните октомврийски нощи край морето, ви-*

[illegible] *мастилени вълни с бели гриви* [illegible] *мната разлюляна стихия и свете-* [illegible] *фар.* Ем. Станев. *Поточето в* [illegible] *придойде и се превърна в буй-* [illegible] *стихия.* М. Марчевски. **3.** *Прен.* [illegible] позната и овладяна област на действие. [illegible] *бе в стихията си..., той се хвър-* [illegible] *връзва снопите като върху скъпоценна* [illegible] Елин Пелин. *Щеше да дойде сенокосът* [illegible] *сетно и веднага след него — и жетвата.* [illegible] *те са вече в стихията си.* Йовков. *Си-* [illegible] *за политика се препират. Политиката е* [illegible]*хията на вуйчо.* Вазов. **4.** В народната пое- [illegible] — самодива или друго митическо същество с необикновена сила. *От невиделица трясък се* [illegible]*сна. | С трясъка рой налетяха стихии, | змееве, змеици с златни кочии.* П. П. Славейков. *Самодива се провикна: | стихии, сестри вихруш-* [illegible] *днес ще ме Стоян надвие.* Нар. пес.

стѝхна. Вж. с т и х в а м.

стихоплѐт *м. Пренебр.* Стихоплетец. *Тук* [illegible]*ма сериозни млади начинающи поети, белетри-* [illegible]*... прости, но остроумни стихоплети и раз-казвачи.* Г. Караславов.

стихоплѐтец, *мн.* -тци, *м. Пренебр.* Съчинител на стихове, обикн. бездарни.

стихоплѐтство, *мн.* няма, *ср.* Съчинителство на стихове, обикн. бездарно.

стихосбѝрка *ж.* Сбирка стихотворения, обикн. от един автор. *„Пряпорец и гусла" е първата стихосбирка на Иван Вазов.*

стихосложѐние, *мн.* -я, *ср.* Начин, система, по която се създава стихотворна реч по отношение на ритъм, рима, строфа. *Тоническо стихосложение. Силабическо стихосложение.*

стихотвòрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който се отнася до стихотворство или стихотворение. *Стихотворна сбирка. Стихотворна реч.* **2.** Който има формата на стихотворение. *Тия стихотворни диалози влязяха в сбирката „Поля и гори".* Вазов.

стихотворѐние, *мн.* -я, *ср.* Късо поетическо произведение, написано в стихове, в мерена реч. *Но и аз зная наизуст много стихотворения... Колко съм ги декламирала.* Йовков. *Щерьо се беше свил зад стъпалата на трапа... Искаше да напише стихотворение — той често се опитваше да съчинява малки песнички.* Д. Добревски. □ **Стихотворение в проза** — вид късо лирично произведение със силна емоционалност, написано в проза.

стихотвòрец, *мн.* -рци, *м.* Автор на стихове; поет. *Той бе и стихотворец. Пишеше гладки стихове и ги четеше с тих напевен глас.* Вазов. || *Пренебр.* Съчинител на стихове; стихоплетец. □ **Първи стихотворци** — автори на първите стихотворни произведения, написани през епохата на Възраждането у нас.

стихотвòрство, *мн.* няма, *ср.* Писане, съчиняване на стихове. *Пушкин и Лермонтов са ми откривали тайната на стихотворството.* Вазов. *Те нямат хабер не само от поезия, но и от най-простите основни правила на стихотворство.* П. П. Славейков.

стѝчам се, -аш се, *несв.*; **стекà се,** стечѐш се, *мин. св.* стѐкох се, стѐче се, *прич. мин. действ.* стѐкъл се, -кла се, -кло се, *мн.* -кли се, *св., сред.* **1.** За вода, течност — тека надолу, спускам се. *Ръмеше ситен дъжд; по стъклата непрестанно се стичаха бистри капки.* Г. Райчев. *Дъждът валеше упорито. От широката стряха се стичаха струйки, капеха продълговати капки.* Ем. Станев. *Пот се стичаше по лицата на всички и в гънките на набитата с въглищен прах кожа оставаха кални бразди.* Ив. Мартинов. **2.** *Нар.* За поток, река — сливам се, та образувам общо течение. *Там дъждовните води се стичат и правят вир.* Вазов. *Закапаха стрехи, стекоха се бари по двора.* П. Ю. Тодоов. **3.** *Прен.* За множество — дохождам на едно място, събирам се, струпвам се. *Имаше там няколко хиляди души селяни избиратели, стекли се от цялата околия.* Вазов. *И бедните и прости люде се стичаха от всички краища.* Г. Караславов. □ **Обстоятелствата се стичат** (книж.) — събират се, случват се различни обстоятелства в определен момент. *Обстоятелствата се стичаха най-благоприятно за революционната организация.* Яворов.

стѝчане *ср. Отгл. същ. от* стичам се.

сто, стотѐ, *числ.* Число и количество 100. *Преди да изминем сто крачки, ние пак лягаме.* Л. Стоянов. *На чужд гръб и сто тояги са малко.* Послов. *Сто лева.* □ **Едно, две и т. н. на сто** — количество от нещо, изчислено в проценти по отношение на сто единици. *Отечественият фронт извоюва бляскава победа, като събра над 70 на сто от гласовете.* Г. Димитров. **Сто на сто** (разг.) — а) Напълно, изцяло. *Кооператорите обещаха да предадат в срок сто на сто държавните си доставки.* б) Положително, сигурно. *За ротния фелдфебел не знам, но готвачите сто на сто крадат.* П. Вежинов.

сто-. Първа съставна част на сложни думи със значение сто, напр. с т о к и л о г р а м о в, с т о п р о ц е н т о в и др.

стобòр *м.* Висока дъсчена ограда. *Тоя стобор заграждаше доста голям двор с градина, насадена с няколко дръвчета.* Вазов.

стовàрвам, -аш, *несв.*; **стовàря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Свалям товар; разтоварвам. *Те бяха стоварили някъде въглищата и сега си отиваха.* Йовков. *Смъкнали камъните и ги стоварили в моя двор..., тъкмо на мястото, където смятам да издигна новата къща.* А. Каралийчев. **2.** *Прен.* Прехвърлям върху другиго. *Най-после дали нямаше мнозина между тия нещастници, които да свалят от себе си вината и я стоварят върху апостолите?* З. Стоянов. *Върху тях стовари и отговорността, за дето не може сега да се уреди въпросът за гората.* Влайков. **3.** *Прен. Разг.* Удрям силно, тежко. *Хвана дъската за единия край... и я стовари по главата му със... страшна сила.* Вазов. *Гледаш ли тоя юмрук? Един като ти стоваря по тиквата!* К. Петканов. **стоварвам се, стоваря се** *страд. Тук ще се стоварват тухлите.*

стовàрвам се, -аш се, *несв.*; **стовàря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Разг.* Падам, отпускам се с всичката си тежест, сядам тежко. *Стоварих се на гърба му да ме носи. Той се стовари на пода от умора.*

стовàрване *ср. Отгл. същ. от* стоварвам *и от* стоварвам се.

стовàрище, *мн.* -а, *ср.* Място, определено за стоварване, складиране на стоки. *Заведоха ни в Куршумхан, старо и обширно каменно здание*

с няколко отделения, което е служило за стоварище на стоки. Величков.

стова̀ря. Вж. стоварвам *и* стоварям.

стова̀ря се. Вж. стоварвам се *и* стоварям се.

стова̀рям, -яш, *несв.*; **стова̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Стоварвам. *Биеха с юмруци ... конете, докато вкарат гильотите в склада и стоварят въглищата.* П. Вежинов.

стова̀рям се, -яш се, *несв.*; **стова̀ря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Разг.* Стоварвам се. *Ние се стоваряме в колата като трупове и колата тръгва.* Л. Стоянов.

стова̀ряне *ср. Отгл. същ. от* стоварям *и от* стоварям се.

стогла̀в, -а, -о, *прил.* Който има сто глави. *От стоглавата ламя погълнат, пленен ... / аз лежа.* Ас. Разцветников. *Бюрократизмът се проявява като стоглава хидра под най-различни форми и по много канали.* Г. Димитров.

стогодѝшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който е на сто години или е продължавал сто години. *Каква дребна, нищожна работа* (писането), *а колко трудна! По-лесно би свалил Венко някой стогодишен дъб с тежката си секира.* Дим. Талев. *Стогодишна баба. Стогодишно робство.* **2.** Който се отнася до стогодишнина. *Стогодишен юбилей.*

стогодѝшнина *ж.* Годишнина от събитие, станало преди сто години. *Празнуването стогодишнина от рождения ден на Пушкин намери отзив ... у нас.* П. П. Славейков.

стоѐж *м.* Стойка. *Вземи войнишки стоеж!* Л. Стоянов.

стоѐне *ср. Отгл. същ от* стоя; стояне. *Ще гледам да продължа стоенето си тука.* Вазов.

стоешка̀та *нареч.* Стоешком.

стоешко̀м *нареч.* В изправено положение без да се сяда; на крака. *Учителят продължава стоешком урока си.* Вазов.

сто̀жер *м.* **1.** Кол, побит в средата на гумно, около който обикалят коне или други животни при вършитба. *Настане вършитби и кончета врани / въртят се до стожера, тичат в превара / и сламата тъпчат с копитата яки.* Ем. п. Димитров. *На отсамния край на Койнево имаше едно гумно, струпани бяха ... снопи ..., четири коня непрестанно препускаха около стожера.* Дим. Талев. || *Мор.* Мачта. *Върху стожерите на корабите от ескадрата трепкаха електрически лампи.* Д. Добревски. **2.** *Прен.* Главна опора, крепител, стълб. *Майката е стожерът стълбът на семейството.* Г. Димитров. *Той разбра, че е попаднал на политическо събрание, мълком организирано в Борово, стожерът на което беше Марин.* Кр. Велков.

сто̀ик, *мн.* -ци, *м.* (гр.). **1.** *Книж.* Привърженик на стоицизма. *Като древни стоици те продължаваха да упорствуват на своето.* Ст. Чилингиров. **2.** Лице, което проявява стоицизъм. *От това предисловие виждаш, че трябва да се въоръжиш с търпението на стоиците.* Вазов.

стоицѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Книж.* **1.** Рационалистично философско учение в древна Гърция и Рим, в което се съчетават елементи на материализъм и идеализъм. **2.** *Прен.* Твърдост, устойчивост в житейските трудности и изпитания. *Насилието и кървавите обиди се понасяха с търпение и стоицизъм, които учудват.* Йовков. *Тя прекара страшни бедствия, но не се разколеба. Лишенията ... понесе със стоицизъм.* В. Коларов.

сто̀ически, -а, -о, *прил. Книж.* Който се отнася до стоицизъм. *Стоическо учение. Стоически характер. Стоическо търпение.*

сто̀ически. *Нареч. от прил.* стоически. *Малък Борован търпеше стоически несгодите и лишенията наравно с възрастните.* Дим. Ангелов.

сто̀йка[1] *ж.* **1.** Изправено положение на тялото при стоене; стоеж. *В стойката и вървежа му ... се чувствуваше и природно достойнство, и трайните следи на една дълга дресировка.* Йовков. **2.** Особено положение при стоене; поза. *Боева стойка.* || Напрегната неподвижна поза на ловно куче при откриване на дивеч. *Кучето застана като вкопано и направи стойка.* Н. п. Филипов. *Изведнъж Зъмка направи стойка ... Сигурно беше подушила неочаквано пъдпъдък.* Ем. Станев.

сто̀йка[2] *ж.* Дървена или металическа подложка, на която се поставя нещо да стои изправено. *Стойка за пушки.*

сто̀йност, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** *Иконом.* Абстрактен обществено необходим човешки труд, материализиран в дадена стока. *Законът за стойността действува чрез парите и цената.* **2.** Количеството на вложения обществено необходим труд в дадена стока, резултат на материалното производство; цена. *Докторът хвана да прави движение, като че брои пари, за да им докаже, че е готов да заплати стойността на изгорелите снопи.* Вазов. *Разменна стойност.* **3.** *Прен.* Важност, значение, цена. *Нравствената стойност на една постъпка се определя не от мотивите ѝ, а от съзнанието за последиците ѝ.* Дим. Димов. *Един младеж даде желаните показания, но те са без особена стойност.* Хар. Русев. *Ако неговият труд има стойност, поколенията няма да го забравят.* Д. Немиров. **4.** *Мат.* Числена величина на нещо. *Абсолютна стойност. Релативна стойност.* □ **Потребителна стойност** — способността на даден продукт да задоволява човешка потребност.

сто̀йностен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Иконом.* Който се отнася до стойността на нещо. *Той изпълни плана си в стойностно отношение. Стойностен показател.*

сто̀ка *ж.* **1.** Продукт на труда, предназначен за размяна. *Огън и пожар се готви, а ние сме седнали да готвим стока за панаира.* Вазов. *Дружеството заработи добре, купуваха сол, въжа, коси, аби, вили и всякакви други стоки.* Йовков. *От малките дюкянчета се обаждаха продавачи, ... хвалеха стоките си и хвърляха весели закачки.* Елин Пелин. **2.** *Нар.* Добитък. *Вземаха си говедар от чуждо село ... стоката да им пасе.* Елин Пелин. *Вчера го срещнах пред чичови. / Караше на паша стоката.* Багряна. *Всичко е живо и здраво, / всичка е стока весела, / всичко на паша тръгнало.* Нар. пес. □ **Не съм стока (стока съм)** (разг.) — не съм добър и надежден човек. *А бе то и министрите не са стока я! Ама за тогоз не ми се вярва.* Ал. Константинов. *Не си чист човек ти, туй зная аз. Аз като те видях още, разбрах що за стока си.* Йовков. *То времето хубаво, ама не си стока да тръгне човек с тебе!* **Елин Пелин.**

стокилогра̀мов, -а, -о, *прил.* Който тежи сто кг.

сто̀ков, -а, -о, *прил.* Който се отнася до стока (в 1 знач.). *Стоково производство. Стокова борса. Стоков оборо̀т.*

сто̀ковост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Рядко. Иконом.* Стоков характер на производство. *Увеличена е стоковостта на селското стопанство.*

стокозна̀ние, *мн.* няма, *ср. Търг.* Дисциплина, която изучава различните видове стоки.

стокообмѐн *м. Книж.* Размяна на стоки; търговия. *Предвижда се засилване на стокообмена между държавите.*

стокооборо̀т *м. Книж.* Движение на стоките в производствено или търговско предприятие; обращение, оборот на стоки. *Стокооборотът намаля.*

стокообращѐние, *мн.* -я, *ср. Книж.* Стокооборот.

стокопроизводѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Производител на стока (в 1 знач.). *Селяните като дребни стокопроизводители, подложени на експлоатация и разорение от монополистическия ... капитал, крият в себе си значителни революционни възможности.* Г. Димитров.

стокопроизво̀дство, *мн.* няма, *ср. Книж.* Производство на стоки. *Занаятчийско стокопроизводство.*

стокра̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни *прил.* Който е повторен или увеличен сто пъти. *В стократен размер.* || Многократен. *Стократна помощ.*

стокра̀тно. *Нареч. от* стократен. *Когато по сеитба задими след ралото — майката земя ще върне стократно заровения плод.* А. Каралийчев. *Ние ще им помогнем сега, те ще ни върнат после помощта стократно.* П. Вежинов.

стол[1], сто̀лът, сто̀ла, *мн.* столо̀ве, сто̀ла (сл. ч.), *м.* 1. Мебел с облегало или без облегало за сядане на един човек. *В салона толкова канапета, кресла, столове, столчета — не знаеше где да седне.* Стаматов. *Когато вечерята беше на привършване, ... Полазов се облегна на стола, запуша и със светнали очи заследи всяко нейно движение.* Йовков. *Дървен стол. Железен стол.* 2. *Нар.* Дърво над оста на кола, в което са вкарани климиите. □ **Електрически стол** — специален стол с електрически проводник за изпълнение на смъртни присъди. **Между два стола, та на земята** — търси да си осигури подкрепа, изгода от разни страни, а остава излъган.

стол[2], сто̀лът, сто̀ла, *мн.* сто̀лове, сто̀ла (сл. ч.), *м.* (рус.). Трапезария за обществено хранене, уредена при предприятие, учреждение и под. *Голяма придобивка за работниците и служещите представляват столовете, които са уредени в почти всички предприятия и учреждения.* Г. Димитров. *Може би е командир на нестроева рота или заведующ офицерския стол в щаба на дивизията.* Л. Стоянов.

стола̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Дърводелец, който изработва мебели. *Ръководство за столари.*

стола̀рски, -а, -о. *Прил. от* столар *и от* столарство. *Столарска работилница.*

стола̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занятие, поминък на столар; дърводелство.

столѐвка *ж.* Банкнота или монета от сто лева. *Веднъж, когато Казакът му поиска пари за калпак, той му пъхна една столевка в ръката.* Г. Караславов.

столѐвов, -а, -о, *прил.* Който е от сто лева. *Бръкна в джеба си, извади две столевови банкноти и му ги подаде.* А. Гуляшки.

сто̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Остар.* Столичен, престолен. *Тия гиздосии вакарелки ... първи дават тон на модата в слугинския свят на столния град.* Вазов. *Само веднъж, ... на връщане от столния град на падишаха, неговата душа е била изпълнена с велика радост.* П. П. Славейков.

столѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Книж.* Който е на сто или повече години; стогодишен. *Като че събудена от сън, тополата, старата столетна топола, раздвижва листата си, разклаща вейките си и зашумява.* Йовков. *Пред моя роден дом столетен дъб расте — | аз помня го такъв огромен от дете.* Н. Хрелков.

столѐтие, *мн.* -я, *ср. Книж.* Период от сто години; век. *Минуват месеци, години, | столетия минуват даже.* Вазов. *Тия здания, с чудновати, насечени покриви, са напоени с духа на редица изчезнали столетия.* К. Константинов.

столѐтник[1], *мн.* -ци, *м.* Човек или дърво, които са на сто или повече години. *Скръцна вратня. С тояжка затропа столетник.* Багряна. *Сред падината се издигаше столетник дъб и там около него се тълпяха насъбраните хора.* Ст. Загорчинов.

столѐтник[2], *мн.* -ци, *м.* Вид едро декоративно растение с дебели мечовидни шипести листа. Agave americana.

столѐтница *ж.* Жена столетник. *Една бабичка столетница на смъртния си час помолила своите близки: — Доведете ми едно българско войниче — да си го видя.* А. Каралийчев.

столѝк, -а, -о, *прил. Поет.* Който е с множество лица, ликове; многообразен. *Там изправя се ужас столик | и гладът свойте жертви бележи.* Смирненски.

сто̀лица *ж.* Главен град на една държава, където се намират правителството и други върховни органи. *Столица на Народна република България е град София.*

столѝца *ж. Диал.* Широк стол или пейка. *Столове и столици няма; няма ни миндерлъци, с които се отличават по-първите коприщенски сараи.* Каравелов. *Ха да поприседнем | на тая столица, | да се поотморим | и поразговорим.* Елин Пелин. *Гледай ония там-хе, дето седят на столиците мирно и чинно, знаеш ли кои са и какви?* Ст. Загорчинов.

столича̀нин, *мн.* столича̀ни, *м.* Жител на столица. *Слуховете за министерска криза бяха задържали всички столичани в града.* Вазов. *Такъв интересен футболен мач отдавна не бяха гледали столичани.* Д. Калфов.

столича̀нка *ж.* Жителка на столица. *В столицата тогава имаше само една жена, която носеше името госпожа ... Всичките други столичанки се наричаха кокони или невести.* А. Каралийчев.

сто̀личен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до столица *Аз имах право да се отчайвам от външната безцветност на столичния живот.* Вазов. *Столичен град. Столичен градски народен съвет.*

сто̀лник, *мн.* -ци, *м. Истор.* 1. Титла на болярин, който прислужва на царската трапеза. 2. Лице, което носи такава титла.

столнина̀ *ж. Остар.* Столица. *Нека да оставя за една минута | нашта румелийска столнина прочута.* Вазов. *От вси градове прииждаха в столнината бедняци — ... прииждаха да търсят хляб в престолния град.* Н. Райнов.

столова̀ *ж.* (рус.). Стая или помещение, което служи за хранене; трапезария. *Пред столовата войниците са направили малка градинка с жив плет* Г. Райчев.

столова̀т¹, -а, -о, *прил.* 1. Който има вид на маса или стол; терасовиден. *Столовата планина. Столовати скали.* 2. *Диал.* Който има подложка като столче. *Край паницата е сложена миризлива босилкова китка, по-настрана — пръстената столовата кандилница пълна с разпалени въглени.* Влайков. *Столовата чаша.*

столова̀т², -а, -о, *прил. Нар.* Стволоват. *Той беше строен явор столоват, | тя тънка, вита, кършена лоза.* П. П. Славейков. *Шепнат столовати буки | спомени за черни дни.* Н. Ракитин.

столови̇̀т, -а, -о, *прил.* Стволоват. *Расна дърво столовито, | грановито: | корен в сърце на земята, | връх извило в небесата!* П. П. Славейков.

столу̀вам, -аш, *несв. Нов.* Храня се в стол². *Служителите столуват в стола на Министерството.*

сто̀ма̀на *ж.* (нгр.). Специално обработено желязо, което се отличава с по-голяма твърдост и сивобял цвят. *Стоманата звънка на острия щик | излива другар металик.* Н. Хрелков. *Край Марица расте на Димитров градът, | аленее заводът с високите кули. | Тук мотори от руска стомана бумтят | и тракийският вятър комините брули.* Мл. Исаев.

сто̀ма̀нен, -а, -о, *прил.* 1. Който е направен от стомана. *Завъртяха се трансмисиите и двата железни гатера впиха с ръмжене острите стоманени зъби на трионите в дебелите трупи.* Кр. Велков. *Стоманените въжета скърцаха около желязната дъга, влекачът пухтеше усилено и се тресеше цял.* П. Спасов. 2. Който се отнася до производството на стомана. *Стоманени заводи.* 3. *Прен.* Твърд, як, силен, здрав като стомана. *Стоманени мускули. Стоманена воля.* 4. *Прен.* За поглед, очи — който излъчва блясък, подобно на стомана; студен, суров. *Видя непознато и свирепо лице, с чип нос и зли стоманени очи.* Йовков. *Само сбраните ѝ ядно свити уста и стоманеният поглед на очите ѝ леденяха душата му.* Г. Райчев. *Широкото му светло, добродушно лице бе станало кораво и тъмно, очите му бяха добили суров стоманен отблясък.* П. Вежинов.

стоманолея̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Работник металик, който произвежда, лее стомана.

стоманолея̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до леене на стомана. *Изпратиха ме на практика в стоманолеярния завод. Стоманолеярен цех.*

стоманолея̀рна *ж.* Специална работилница или помещение в завод, в което се лее, произвежда стомана.

стомати̇̀т, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Мед.* Възпаление на устата.

стоматоло̀г, *мн.* -зи, *м.* Лекар, специалист по стоматология.

стоматологи̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до стоматология. *Стоматологичен институт.*

стоматологи̇̀чески, -а, -о, *прил.* Стоматологичен.

стоматоло̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Дял от медицината, който се занимава с болестите на зъбите, венците и свързаните с тях органи в устата.

стома̀х, *мн.* -си, *м.* (гр.). Вътрешен орган на храносмилането, подобен на торба. *Но аз да вървя. Има гладни стомаси, дето чакат Странджата.* Вазов. *От гозбите... малко нещо ми се развали стомахът.* Елин Пелин. *Трябваше да тури нещо в стомаха си и да залъже глада си.* Йовков. *Нервен стомах. Пълен стомах.*

стома̀шен, -шна, -шно, *мн.* -шни. *Прил. от* стомах. *Гладът измъчваше малкото партизанче и то се превиваше от стомашни болки.* М. Марчевски. *Стомашно разстройство. Стомашен сок.*

сто̀мна *ж.* (нгр.). Глинен съд за вода с дръжка и тясно гърло; кърчаг. *Пазачът извика една жена, която минаваше с пълни стомни в ръка.* Елин Пелин. *Пошла мома за вода | със две стомни шарени.* Нар. пес.

стон, сто̀нът, сто̀на, *мн.* сто̀нове, сто̀на (сл. ч.), *м.* (рус.). Сподавен вик, охкане или въздишка като израз на болка, на страдания; вопъл. *Нека в ужас, в изненада рухне всяка черна сграда | на световната неправда, на сподавения стон.* Смирненски. *Не ще помръднат стиснатите устни — | последния въздух и стон изпуснали.* Багряна. *Колко дена го били? — Ни дума, ни вопъл, ни стон.* Вес. Георгиев.

стоно̀га *ж.* Животинка, подобна на червей, с множество дребни крачка и твърдо прешленесто тяло. Julus terrestris. *В големите стаи дървесни червеи стържеха почернелите тавани, дълги кафяви стоноги шареха из кътовете.* Ст. Загорчинов.

стоп! *междум.* (англ.). Стой! Спри! *Аз чувах стъпките на добичето по каменните плочи в двора и пресипналия бас: „Стоп, машина! Сто-о-п!"* Йовков.

стопа̀н *м. Нар.* Стопанин. *Без воля стопан ставаш ти | на мъртво сърце студено.* П. Р. Славейков. *Хрътката с подигната опашка отиваше вече през ливадата, за да стигне новия си стопан.* Вазов. *Стопанка среща го и в къщи госта кани, | а ей обажда се и самия стопан | от вътре.* П. П. Славейков.

стопа̀нин, *мн.* стопа̀ни, *м.* 1. Човек, който притежава и стопанисва къща, земя, добитък и под.; собственик. *Откак станах стопанин на тая къща, всичките радости световни ме напуснаха.* Вазов. *Воловете усърдно и покорно тегleха пълните коли... Те като своите стопани изпълняваха сега войнишкия си дълг и знаеха, че това, което влачат, не е рало.* Елин Пелин. *Биволът махна глава, пропъди мухите и облиза ръката на стария стопанин.* К. Петканов. *Командирът заповяда на партизаните да си наберат царевица от различни места, за да не бъде ощетен само един стопанин.* М. Марчевски. *Земеделски стопанин.* 2. Човек, който се грижи за поддържане дом, имот и под. *Какъв си ти сто-*

панин, защо не гледаш коня — скара му се Васил. — Я какво си го направил — само кожа и кости. Йовков. **3.** *Прен.* Пълновластен разпоредител с нещо; господар. *Нам трябва преди всичко политическа свобода, сиреч сами да бъдем стопани на земята си и съдбините си.* Вазов. **4.** *Нар.* Съпруг. *Сънувах стопанина си, злочестия, . . . че седи на прага, държи един пръстен, превърта го между пръстите си и дума.* Йовков. *Хекторе, ти си ми днеска и татко, и майка любима, | брат мой едничък и още юначен и верен стопанин.* Ас. Разцветников (превод).

стопанисвам, -аш, *несв.* **1.** Поддържам в добро състояние свой или чужд имот и използувам облагите или доходите от него. *Хубава фабрика, но досега е била стопанисвана на най-груби експлоататорски начала.* П. Вежинов. *Ти какво, полудял ли си? Кой ти позволи да ковеш по стените? Така ли се стопанисва и уважава чужд имот?* М. Грубешлиева. **2.** Стопанин съм, притежавам някакво стопанство. *Докато беше бригадир, Трифон работеше така, както бе работил някога, когато стопанисваше само десет хектара орна земя.* А. Гуляшки. **стопанисвам се** *страд.*

стопанисване *ср. Отгл. същ. от* стопанисвам *и от* стопанисвам се.

стопанка *ж.* **1.** Жена стопанин. *Не! Всичко е на майка ти. Тя е стопанката тука.* Дим. Талев. **2.** *Нар.* Жена, съпруга. *А ти, господине, имаш ли си стопанка, дечица дал ли ти е гос[illegible]?* Мих. Георгиев.

стопановед *м.* Специалист по въпросите [illegible] стопанството. *Той е добър стопановед.*

стопановедски, -а, -о, *прил.* Който се от[illegible] стопановед.

стопански, -а, -о, [illegible] **1.** Който се отнася [illegible] стопанин. *Отвън и около [illegible] невъзможни стопан[illegible] [illegible]рна, обори, воденица.* Вазов. *[illegible] туй не сме виновни — стопанското положение беше такова.* Смирненски. *Интересува се предимно от стопански и финансови въпроси.* Св. Минков. **2.** Който е присъщ на стопанин. *И като казваше това, майката, не толкова от нужда, а от стопанска привичка, помагаше на двете слугини да разтребват трапезата.* Вазов. □ **На стопански начала (по стопански начин)** — с труда и средствата на отделните граждани. *Него време турците правеха по стопански начин между София и Кюстендил железница.* Вазов. *Построиха училище на стопански начала.*

стопанство, *мн.* -а, *ср.* **1.** Само *ед.* Исторически сложила се система на общественото производство; икономика. *Феодално стопанство. Социалистическо стопанство.* || Отделен клон от икономиката на дадена страна. *Как, такъв народен учител, който държи сказки по селското стопанство, . . . де го има по света.* Вазов. *Лъжа е, че ние не можем да имаме развита промишленост и добро селско стопанство.* Г. Димитров. **2.** По-голяма или по-малка производствена единица, обикн. за земеделие или скотовъдство. *Уреди си едно стопанство, едно хубаво, образцово . . . стопанство.* Влайков. *Машината ще докара големи промени в земеделието, ще го засили, ще го индустриализира, тъй да се каже. А това значи край на дребното стопанство.* Йовков. *Народно стопанство.* □ **Натурално стопанство** — стопанство, в което се произвежда за собствено потребление, не за търговия. **Парично стопанство** — стопанство, в което се произвежда за пазара, за търговията.

стопля. Вж. стоплям.

стоплям, -яш, *несв.*; **стопля,** -иш, *мин. св.* стоплих, *св.* **1.** Правя нещо да стане топло; затоплям, сгрявам. *Стоплила съм ти . . . вино с мед. Ела да го изпиеш.* К. Петканов. *На другия ден стоплиха вода и праха.* Г. Караславов. || Правя да е топло някому; сгрявам. *Премръзнал от студ, той пи една ракия да го стопли.* **2.** *Прен.* Предизвиквам радост, топлота; приласкавам. *Кунка се усмихна през сълзи. Светна обичливото ѝ лице, мръднаха тихо малките ѝ устни. Нещо стопли душата на Герчо.* Елин Пелин. *Този на глед прост и грозноват момък стопли сърцето ѝ, вдъхна ѝ нова вяра в живота.* Г. Караславов. **стоплям се, стопля се** *страд.* и *сред.* *Хората се свиват, гушат се един в друг като овце, за да се стоплят.* Л. Стоянов. *Я дайте да му друснем едно хорце, че да се стоплим.* Д. Добревски.

стопляне *ср. Отгл. същ. от* стоплям *и от* стоплям се.

стопроцентов, -а, -о, *прил.* Който е сто на сто; на сто процента. *Стопроцентово изпълнение на плана.*

стопроцентово *нареч.* Напълно, изцяло, сто на сто.

стопя. Вж. стопявам.

стопявам, -аш, *несв.*; **стопя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** С топене правя нещо да стане течно. *Като не се намери восък в селото, селяните бяха принудени да стопят . . . малки свещици, от които извадиха нужното количество.* З. Стоянов. *Към средата на март слънцето стопи снега и над нивите, над ливадите, над долините трептеше топла влага.* М. Марчевски. **2.** *Прен.* Силно изтощавам, съсипвам. *Ах, та и нея | горестна нужда | вече стопи я | в работа чужда.* П. Р. Славейков. *Но тая болест я стопи. Изпрегърбило се беше горкото животно, прибрало нозете си наблизо, потреперваше.* Йовков. || *Обр. Проклети бъдете, о тъмници влажни! | Колко вий стопихте сърца, сили снажни.* Вазов. **3.** *Прен.* Правя да изчезне, да се махне. *Мисълта да изпие безплатно едно шишенце с ракия . . . стопи гордостта му и той побърза да прибере петолевката си.* Дим. Димов. **стопявам се, стопя се** *страд.* и *сред.* *Дойде пролет, стопи се снегът.* Йовков. *Стоте лева се стопиха още на третия ден — какво бяха сто лева за къща, в която всичко беше се свършило.* Г. Караславов.

стопяване *ср. Отгл. същ. от* стопявам *и от* стопявам се.

сторвам, -аш, *несв.*; **сторя,** -иш, *мин. св.* сторих, *св.* **1.** Направям. *Борци са в мъки, в неволи мрели, | но кажи що са могли да сторят.* Ботев. *Но лош ден настанал: неверници люти | земя ни сторили я плен и пожар.* Вазов. *Стига вече, престанете | и да минат път сторете!* П. П. Славейков. *Никого не съм убил и никому зло не съм сторил.* Св. Минков. **2.** *Нар.* Навършвам, изпълням възраст. *На колко е години? — Към двайсет. Сега на Богородица ще стори двайсет.* Йовков. **3.** *Нар.* Превръщам, преобразявам. *Богу се е жалба нажалило, | та я*

стори пиле ластовица. Нар. пес. **4.** *Нар.* Вземам, помислям нещо за друго или някого за друг. *Като вървял, намерил една лисица, легнала на пътя. Човекът я сторил за умряла, та я вземал и турил на колата си.* Нар. прик. **сторвам се, сторя се** *страд.* и *сред. Сториха се разни неща.* □ **Сторвам хабер** (нар.) — съобщавам. *В понеделник сториха хабер на стрина Илчовица и добиха нейното съгласие.* Влайков. **Сторва ми се, стори ми се** — вижда ми се, струва ми се, оставам с впечатление. *Престоях така затворен четири часа, които ми се сториха четири години.* Вазов. *На отец Игнатий се стори, че в полето настана черковна тишина.* Елин Пелин. *Понякога Додьо, както зидаше, изведнъж му се сторваше, че някой го гледа; и когато дигнеше глава — срещаше погледа на Дуна.* И. Волен.

сторване *ср. Отгл. същ. от* сторвам *и от* сторвам се.

сторък, -а, -о, *прил. Поет.* Който има сто или изобщо много ръце. *То беше бурята на мойта мъка, | нависнала стоглава и сторъка.* Дебелянов.

сторя. Вж. с т о р в а м.

стотак, *мн.* -ци, *м. Разг.* Сто лева; стотарка. *Благодариме ти... — рече по-високият от двамата и ми мушна в ръката един стотак.* А. Каралийчев.

стотарка *ж. Разг.* Банкнота или монета от сто лева; столевка, стотак. *Генчо Кунин ще му брои някоя и друга стотарка, ще си ги мушне той в джеба — и вълкът сит, и агнето цяло.* Чудомир.

стотен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Числ. поредно от* сто. *На стотния километър колата спря.* □ **Стотна част** — малка, нищожна част. *Чувствувам се слаб чрез слово да ви изразя стотната част от горещата си признателност, що вълнува сега цялото ми същество.* Вазов. **За стотен път** — с многократно повтаряне.

стотин. *Рядко.* В съчет. с к о л к о, е д и к о л к о, н я к о л к о — стотини, стотици. *Колко стотин души бяха надошли?*

стотина *ж. Нар.* Сто еднородни предмета; стотица. *Как важно мина бай Ганьо посред стотини очи и ръце, които му простираха букети!* Ал. Константинов. *Цялото поле пред нас беше покрито с трупове. Стотини, хиляди, може би.* Йовков. *Продават праз лук по 8 лева стотината.*

стотина *числ.* Около сто, приблизително сто. *Янко бързо крачеше по пътя. До завоя оставаха още стотина метра.* Ем. Станев.

стотинка *ж.* Дребна монета, пара, равна на една стотна част от лева. *Че аз съм щастливец, това го знае цяла България; но туй, което никой не знае, то е, че днес нямах четиридесет и пет стотинки да си купя тютюн.* Ал. Константинов. *Друга кесия за пари Костадин нямал, пък и не му трябвала. Рядко се случвало да попадне стотинка в ръцете му.* Кр. Григоров.

стотица *ж.* Сто еднородни предмета, сто единици от нещо; стотина. *Една опитна работничка може да напълни до шейсет щайги на ден, а има девойки, които достигат стотицата.* А. Каралийчев. *На гарата грамадна навалица ги обгражда... Стотици ръце се простират към тях.* Кр. Кюлявков. *И над широката горска поляна се наежиха стотици и стотици мечове и копия, размахвани от яки космати ръце.* Ст. Загорчинов.

стотна *ж.* В съчет. с числ. бройни — една част от цяло, разделено на сто равни части. *Четири цяло и две стотни.*

стотник, *мн.* -ци, *м. Остар.* Началник, командир на сто души във войска, чета, опълчение. *Младежите излазяха на военно обучение с пушки, под командата на стотници и десетници.* Вазов.

стохиляден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който има сто или около сто хиляди. *Мъглата вдига се. И цял в лъчи облян | гърми стохилядният град.* Смирненски. *Стохилядна армия.*

стохилядник, *мн.* -ци, *м. Нов.* Шофьор, който е изминал с колата сто хиляди км път без основен ремонт. *Той спечели званието стохилядник.*

сточен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е предназначен за товарене и разтоварване на стока. *Сточна гара.*

стоя, стоиш, *мин. св.* стоях, *несв.* **1.** Изправен съм, застанал съм на крака. *Противоп.* седя. *Той... видя през отворения прозорец на една от стаите... непозната млада жена, която стоеше пред огледалото и правеше тоалета си.* Йовков. *Той бе се подпрял на плета и пушеше. До него смирено и кротко стоеше магарето му.* Елин Пелин. *Внукът стоеше прав до прозореца и мълчаливо го слушаше, загледан към улицата.* Кр. Велков. *Тя цял ден стоя наведена над коритото. Стоя на един крак. Стоя клекнал.* **2.** Оставам на същото място. *Да не смеете да дохождате при мене! Стойте си на мястото!* Йовков. *Ти стой тука, аз имам работа из града.* Елин Пелин. *Мирчо не стоеше на едно място, отиваше до отворената врата и, без да погледне навън, пак се връщаше назад.* К. Петканов. *Не ми се стои тук.* ‖ Имам престой, бавя се. *Влакът стои само пет минути.* **3.** Намирам се на определено място или на определено равнище. *Пред вас там долу стои град Пирот.* Каравелов. *Кметът посегна и взе каскета си, който стоеше на миндера далечко от него.* Елин Пелин. *Те пееха и докато ръцете стояха върху меча или здраво стискаха пушката, очите бяха обърнати към небето.* Йовков. *Книгите стоят на масата. Шапката стои на закачалката. По интелект той стои наравно с другите. Работниците стоят начело на съревнованието.* ‖ На мястото си съм; не липсвам. *Еньо... от време на време сепнато се хващаше за челото, като че се хващаше за джоба да провери стоят ли му парите.* Елин Пелин **4.** Само пов. **стой!**, *мн.* **стойте!** Спри, не мърдай! *От селата задигнати селяни | след тях войници: ... | Команда: „Стой! | Огън“.* Гео Милев. *Сто-ой! — гръмна сякаш с пушка уволненият фронтовак. Машината спря на две крачки от него.* Ст. Ц. Даскалов. ‖ Чакай, почакай. *Стойте, песоглавци, че ще се порежете с новата брадва. Остра е като бръснач.* А. Каралийчев. **5.** Прекарвам, оставам известно време някъде; седя. *Така правеше той винаги. Ще се изгуби — петнайсет, двайсет деня, цял месец не се вижда и току ще доде, ще стои цял ден.* Йовков. *Учителката побледнява, прехапва устни, сяда отчаяно до масата, закрива лицето си с ръце и дълго стои така.* Елин Пелин. *След вече-*

ря остана на приказки с хазаина си и стоя до късно. Г. Караславов. **6.** *Разг.* Държа се, проявявам се. *Ти стой както трябва, че нека ти думат каквото не трябва.* Послов. *Наказали го, че не стоял добре в клас.* **7.** *Прен.* Оставам празен, без работа; бездействувам. *Гледай стана и вретеното, бди над слугините къдри | да не стоят, а войната — ще бъде тя грижа на всички.* Ас. Разцветников (превод). *Залудо работи, залудо не стой.* Послов. **8.** *Прен.* Намирам се в застой, бивам изоставен. *Влезе Калин и ... забеляза жена си: — В къщи всичката работа стои, а ти си тръгнала по махалата.* К. Петканов. *Започнатият строеж стои, чака работна ръка.* **9.** Само 3 *л.* *Прен.* Поставям се, съществувам. *Ако се женя, ще се оженя за човека, не за парите. Но този въпрос изобщо не стои още пред мене.* Дим. Ангелов. *Те са облечени и нахранени, ... пред тях стоят възможностите за подвизи и чудеса.* Н. Фурнаджиев. **10.** *Прен.* Намирам се в някакво състояние, положение. *Ще му напиша едно писмо, ще му обясня как стои работата и ако ще — да разбере, ако не — толкова по-зле за него!* М. Грубешлиева. *Нека обясни как стои въпросът.* **11.** Само 3 *л.* За облекло — лежи върху мене добре, прилича ми, отива ми. *Спря се пред голямото огледало, окачено на голата стена, и се огледа да види как му стоят новите сини дрехи.* К. Петканов. *Нона беше се върнала в къщи, защото след като дълго се колеба, най-после реши, че новите дрехи не й стоят хубаво.* Йовков. □ **Стоя в сянка** — пренебрегнат съм. *Самите ударници се спотайват, дори се крият. Те не искат да се изтъкват — какво собствено са направили ... За тях комай не се говори, те стоят в сянка.* Г. Караславов. **Стоя зад някого** — заставам в защита на някого. **Стоя здраво на краката си** (прен.) — имам здрава опора. **Стоя като на тръне (игли, болки)** — намирам се в неудобно положение; неспокоен съм, боя се. *Мария стоеше като на тръне и очакваше всеки миг да избухне скандал.* К. Петканов. **Стоя като гръмнат (треснат)** — поразен съм, изумен съм от нещо. **Стоя на два стола** — проявявам двуличие, неискреност. *Не може да има в новия кабинет хора, които стоят на два стола* Г. Димитров. **Стоя на думата си** — държа на казаното от мене, не се отмятам. *Аз така искам: на думата си да стои човек.* Дим. Талев. **Стоя на щрек** — бдя. **Стоя настрана** — не се меся. *Престани с тая политика!... Стой на страна като мен.* А. Гуляшки. **Стоя на своето** — не отстъпвам от мнението си, упорствувам. *И въпреки силното наблягане и сърдито каране на тато, тя стои на своето.* Влайков. **Стой, не думай** (разг.) — за изразяване на силна изненада при разговор с някого; нима. *Поп Николай е в катрана, дядо. — Стой, не думай!* Елин Пелин. **Стоя със скръстени ръце** — нищо не работя, бездействувам. *Не трябва да стои човек със скръстени ръце и да чака наготово.* Каравелов.

стоялка *ж.* Приспособление, в което се поставя да стои изправено непроходило дете.

стояло, *мн.* -а, *ср.* *Нар.* **1.** Пръчка, която подпира процеп да не пада, когато воловете са изпрегнати. 2. Стоялка.

стояне *ср.* *Отгл. същ.* *от* стоя; стоене. *Шестмесечното му ... стояне в Бяла черква беше усилило самоувереността му до безгрижност.* Вазов.

стоянка *ж.* (рус.). *Остар.* **1.** Място, дето временно се е настанила войскова част; лагер, стан. *Тук там по черните хълбоци на пиротските бърда и в полите им заблещукаха огънчета — стоянките на двата неприятелски лагера.* Вазов. 2. Престой при пътуване. *Първата наша дълга стоянка беше на Владичина ливада, при една девствена елова гора.* Вазов. *През една от тия кратки стоянки той седна на едно повалено дърво и замръзна в това положение.* Ст. Загорчинов.

страдален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който е много страдал. *Взират се тия хора над земната карта ... Ето ги ... Дарданелите, ето я тая страдална земя България.* А. Гуляшки. 2. Изпълнен със страдания. *Нас свързва минало страдално, | еднаква кръв, език, съдба.* Вазов. *И чуждите, и нашите, във хор | отрекоха те, о език страдални!* Вазов.

страдалец, *мн.* -лци, *м.* Човек, който много страда или е страдал. *Върволици доктори, фелдшери и сестри милосердни мълчаливо заобикаляха страдалците и превързваха раните им.* Вазов. *Обилно кръвта се из раните лее, | крака подкосяват се веч. | Напразно с смъртта се страдалецът бори.* К. Христов.

страдалка *ж.* Жена страдалец.

страдалник, *мн.* -ци, *м.* *Рядко.* Страдалец.

страдалница *ж.* *Рядко.* Страдалка. *Ней се иска да минува за страдалница.* Влайков.

страдално. *Нареч.* *от* страдален. *И плачат със глас беловласи | войводи, въздишат страдално.* Вазов.

страдалчески, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на страдалец или се отнася до страдалец. *Беше дребничък момък, с изпито страдалческо лице.* Вазов. *Над трупа на божествений свой син | там плаче — но сълза се не отроня | от нейните страдалчески очи.* П. П. Славейков.

страдам, -аш, *несв.* **1.** Изпитвам силна мъка или болка; измъчвам се. *Ах, ръка си кой ще турне | на туй сърце, дето страда?* Ботев. *Не можете да си въобразите колко страдам, колко ме измъчва мисълта ..., че не можах да ви бъда полезен.* Вазов. *Вие ме гледате в компанията весел, безгрижен, щастлив, и никой от вас не знаеше, че аз дълбоко страдам.* Елин Пелин. 2. Понасям несгоди, лишения, беди; тегля, патя. *Осемдесет години теглих и страдах като куче.* Елин Пелин. *Да ти кажа правото, господин поручик, и аз съм страдал заради идеята.* П. Вежинов. *Изкара той шест месеца арест, | но никого от своите не издаде. | Да, който може да се бори с чест, | той може с чест и да търпи, да страда.* Т. Харманджиев. **3.** Болен съм, боледувам. *Единият от тях ... страдаше от астма.* Величков. *Нали знаеш, че всяка пролет и есен страдам от гърло.* Чудомир. **4.** Само 3 *л.* *Прен.* Търпя някакво нарушение, нередност. *Не е ли факт, че за дребни спорове между отделни служители ... често пъти страда службата?* Г. Димитров. *Гледайте работата да не страда.* □ **Страдам от недостатъци (слабости)** — имам недостатъци. *Нашите кооперативни стопанства ... страдат от редица слабости и недостатъци.* Г. Димитров. **Страдат ми интересите** — губя, ощетявам се. *Не щеш — избухна Караджата, — защото интересите ти страдат!* Ас. Босев.

страдане *ср.* *Отгл. същ.* *от* страдам.

страда̀ние, *мн.* -я, *ср.* Силна душевна или телесна болка, мъка. *Тя с изкривено от страдания лице простираше ръце към минувачите.* Вазов. *Тя се разболя, вцепени се цялата и след дълго и мъчително страдание почина.* Елин Пелин. || Тегло, мъчение. *Обичам те, мой мили крайо! Обичам те от всичката си душа и сърце, ако ти и да си обречен на тежки страдания и неволи!* Каравелов. *Спътник ни са били в живота | страдания, бедност в чужбина.* Ботев.

страда̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Грам.* За глаголни форми — който показва, че действието се извършва върху глаголното лице от друго лице, напр.: М а с а т а с е з а о б и к о л и о т и з г л а д н е л и х о р а. *Противоп.* действителен. *Страдателен залог. Страдателно причастие.*

страда̀я, -аеш, *мин. св.* стра̀дах, *несв. Поет. Рядко.* Страдам. *Духът страдае притеснен, | умът блуждае ослепен.* Яворов. *Ето ме във мойта тъмна стая, — | пак край мен царува студ и мрак… | Аз седя, премислям и страдая.* Хр. Ясенов.

стра̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който много е страдал; изтерзан, изстрадал. *В прегръдки твои мили да падна, | та туй сърце младо, таз душа страдна | да се оплачат тебе горкана.* Ботев. *Ангел небесен тих сън навява | на клепки морни, на гърди страдни.* Вазов. *В гърдите нещо така заяло, | че кръв застива в сърцето страдно.* Яворов.

страж, стра̀жът, стра̀жа, *мн.* стра̀жи, *м. Поет.* Пазител, пазач. *Пред кулите на болярина… спряха десет души ромейски войници… Стражът от наблюдателницата, щом ги видя, изсвири три пъти с рог.* А. Каралийчев. *Някои от тях още спят, с глави мушнати под крилата, но върху купчините чакъл, на най-високите точки, стърчат гъски с дигнати шии. Това са стражите, които бдят.* Ем. Станев. *Съветският съюз е верен страж на мира.*

стра̀жа *ж.* Малка група от въоръжени хора, които охраняват нещо охрана. *Всички изходи на града се пазели от стража.* Вазов. *При моста… се изпречиха двама души с ямурлуци и с пушки. Беше нощната стража.* Йовков. *Любопитна тълпа… се трупаше и искаше да види чудната машина, но стражата не я допущаше.* Елин Пелин. *Горска стража. Митническа стража.* □ **На стража** — на пост за пазене. *Възправя се далеч Балкана горделив, | в хайдушкия си блян унесен и забравен, | като че воин стар на стража там поставен.* П. П. Славейков. **Под стража** — с принуда. *Делото се отлага за друг ден, когато под стража ще бъде доведен важният свидетел.* Вазов. **Почетна стража** — група от военни или цивилни лица, която отдава почест или почит. *Заставам на почетна стража.*

стража̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Остар.* Униформен полицейски служител; полицай. *Човекът беше ходил десетина години конен стражар, докато стигна да стане старшия.* А. Страшимиров. *Тя вървеше напред, а след нея двамата стражари.* Йовков. || Униформен служител, който пази, охранява нещо. *Горски стражар. Митнически стражар.*

стража̀рин, *мн.* стража̀ри, *м. Нар. Остар.* Стражар. *Министър без свита, без един стражарин поне из тия диви места?* Вазов.

стража̀рски, -а, -о. *Прил. от* стражар. *След малко… се чуха викове, стражарски свирки и трясък на една каруца.* Йовков. *Един от тях, нарамил лека картечница, носеше синя, неприятна за гледане стражарска униформа.* П. Вежинов. *Стражарска служба.*

стражевѝ, -а̀, -о̀, *прил.* Който служи за пазене, за охрана. *В това село имаше няколко конни полка, а пред него на няколко километра една пехотна рота беше в стражево охранение.* Йовков. *Стражева кула.*

страна̀[1] *ж.* **1.** Място, местност, която се намира отляво, отдясно, отпред или отзад на нещо; край. *На една страна захвърлил пушка, на друга сабя, надве строшена.* Ботев. *Към кладенеца от другата страна, не откъм селото, слизаше един човек.* Влайков. *От едната страна на тая река растяха и зрееха прекрасни жита, от другата пасяха безбройни черди добитък.* Елин Пелин. *Изведнъж откъм източната страна на селото изцвили кон, след него — и други.* Йовков. **2.** Посока, направление. *Няколко деца подгониха ято патки, те се разкрякаха и се разпиляха на разни страни.* К. Петканов. *Редките му руси мустаци стърчаха в безпорядък на вси страни.* Елин Пелин. *Спомените за къщата…, за децата го отплеснаха на друга страна.* Г. Караславов. *Той отклони разговора на друга страна.* **3.** Една от повърхностите на нещо (монета, лист и др.). *Тоя медал е любопитен документ. На едната му страна стоеше надпис: „На вас, храбри миротворци!"* Йовков. *Той държи хляба в ръка, обръща го от една, от друга страна, после го поднася до устата и го целува.* Л. Стоянов. *Иванчо току се обръща ту на лявата, ту на дясната си страна; завива се, развива се.* Ал. Константинов. *Платът е избелял откъм лицевата страна.* **4** Права линия, която загражда геометрична фигура. *Квадратът има четири равни страни.* **5.** Буза. *Жената се усмихна. Тя беше се поободрила, на бледните ѝ страни беше се появила малко червенинка.* Йовков. *Когато Павел си взе сбогом и тръгна, тя заплака и сълзи обилно потекоха по страните ѝ.* Елин Пелин. **6.** *Прен.* Особеност, черта, проява. *Па и у Панчо, какъвто и да беше той, намери тя и добри страни.* Влайков. *Ние бяхме весело разположени и бяхме готови да виждаме всяко нещо откъм смешната му страна.* Йовков. *Всеки човек има своите добри и лоши страни.* || Съставна част, характерна особеност на нещо. *Открих, че сме пропуснали една много важна и съществена страна на живота… — любовта.* Кр. Велков. *Възпитанието е важна страна на образователния процес.* **7.** *Прен.* Гледище, становище. *Мащеха ми от икономическа страна видяла за подобре да ме прибере.* П. Р. Славейков. **8.** Лице или група хора, противопоставени или съпоставени с други. *На разсилния… той заповядда да повика страните по делото на Сврачовската община.* Мих. Георгиев. *Години наред положението не се измени, но двете страни се настървяваха още повече, добиваха опит и се каляваха.* Йовков. *Ти си мъж и твоята работа е лесна. Стига да речеш куку,… и десет ще ти откукат, ами ние — ние, женска страна дето сме.* Елин Пелин. *Тия са сватбарите от мъжка страна.* □ **Вземам някого на своя страна** — спечелвам някого. *Беше ли истина това или пък нарочно*

скроена клевета, за да го опълчат против Андрей и да го вземат на своя страна? Йовков. **Вземам (имам) страната на някого** — присъединявам се към някого при спор, разправия; защищавам. *Страна не взимам аз! Не искам да зная на кого е тая нива.* Йовков. **Обратната страна на медала** (разг.) — лошата страна на нещо. **Опаката страна** — отрицателната, лошата страна. *Така е по нас. Посреща те земята кисело, мръщи ти се, показва все опаката си страна.* А. Гуляшки. **Оставам (стоя) на страна** — не се меся, стоя неутрален, безучастен. *Престани с тая политика!... Стой на страна като мен.* А. Гуляшки. **Оставям на страна някого или нещо** — оставям, не се занимавам с някого или с нещо. *Всички други... интереси бяха оставени на страна.* Вазов. *Остави Рада на страна. Ти си много по-млада от нея.* К. Петканов. **От всяка страна** — във всяко отношение. *Работата не е игр162ачка, Милко, и за то тряба да сме готови от всяка една страна.* В. Друмев. **От страна на някого** — от името на някого. *Едно момче запита от страна на деспота дали той може да дойде.* Ст. Загорчинов. **Тегля на своя страна** — работя в своя полза, грижа се за своите интереси. *Не се разбираха,... всеки на своя страна теглеше.* Д. Немиров. **Шегата на страна** — без шега, да оставим шегата. *Не, не, шегата на страна, ожени се наистина, ще ти намерим тука някоя мома.* Ал. Константинов.

страна̀² *ж.* Земя, държава. *Аз те виждам, от враг покорена страна, | в тъмнината на пет непосилни столетия.* Мл. Исаев. *Гражданите са длъжни... да изпълняват точно и добросъвестно законите на страната. Пролетарии от всички страни, съединявайте се!*

стра̀нен¹, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Чуден, тайнствен. *Но все пак тая пролет беше странна: нямаше птици, полетата бяха безлюдни и пусти, без стада и без орачи.* Йовков. *В неговите широки кръгли очи... имаше загадъчен, странен и чуден поглед.* Елин Пелин. *Странно съчетание на обстоятелствата.*

стра̀нен², -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който е от друг край, страна; нетукашен, чужд, непознат. *Сега съм у дома — не съм тук странен гост.* Вазов. *Нямам работа в чифлика. Аз съм един странен човек и никой не ме познава.* Йовков.

странѐне *ср.* *Отгл. същ. от* страня.

стра̀ница *ж.* Едната страна на лист от книга, тетрадка и др. *Седеше той тъжен и мрачен пред разтворените чисти страници на протоколната книга.* Дим. Талев. *Какво ще ни дадеш, история, | от пожълтелите си страници?* Вапцаров. *Заглавна страница.*

странѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който се намира отстрани, встрани. *Кръчмата имаше три отделения: обща зала и две по-малки странични стаички.* Г. Райчев. *Мостът над реката е висок и няма странични пречки.* К. Петканов. || Който води встрани. *И двамата тръгват нагоре по главната улица, после кривуличат наляво и надясно из разни странични улички.* Св. Минков. *Вървяха гъсто един зад друг, за да не се заблудят в странични пътища.* Ст. Загорчинов. **2.** *Прен.* Второстепенен, несъществен. *Ала учителят нямаше време да мисли за едно или друго, за странични неща: той напрягаше ум, събираше най-хубави мисли за днешния празник.* Дим. Талев. || Допълнителен. *Странична литература. Страничен доход.*

стра̀нник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Човек, който не е от тоя край, от тая страна, за която се говори; чужденец. *Наместо към бащината си къща, тръгна направо към къщата, където най-често приемаха странници.* Йовков. *И ето ме странник, и ето ме гост | сред чужда студена страна.* Смирненски. **2.** Човек, който скита, странствува по чужди краища, земи; пътник. *Бързай, страннико, върви скоро | къща бащина да стигнеш.* Ботев. *О, скрити вопли на печален странник, | напразно спомнил майка и родина!* Дебелянов.

стра̀нно *нареч.* С учудване или за учудване; чудно. *Като ме видя, тя трепна, изгледа ме странно и избяга с резкия писък на птица.* Елин Пелин. *Странно! Тоя момък, който проповядваше опасната мисъл за свобода, за борба, за смърт,... тоя син на нощта, на пустинята, на премеждията, имаше весел нрав!* Вазов.

странноприѐмница *ж.* *Рядко.* Хотел, хан. *Пред така наречения Петров хан, официалната фирма на който е странноприемница и гостилница „Камен дол", бяха наредени четири топа.* Влайков.

стра̀нност, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* Чудноватост, необичайност. *Тоя надпис ме порази, не само по своята странност.* Вазов.

стра̀нство, *мн.* няма, *ср.* Чужда страна; чужбина. *Ще изпратя две момченца | в странство да се учат.* Каравелов. *Ще отидат в София. От там ще идат в странство. Може да отидат в Италия.* Йовков.

стра̀нствувам, -аш, *несв.* Пътувам по чужди страни; пътешествувам. *Представете си, че вие тръгнете да странствувате по света.* Г. Райчев.

стра̀нствуване, *мн.* -ия, *ср.* *Отгл. същ. от* странствувам. *Тръпне като човек, който се връща след дълги години на странствувания в любимото си родно място.* Дим. Ангелов.

страня̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Държа се настрана от някого или от нещо; отбягвам. *Странджев дружеше в София с вестникари, а Драгой странеше от хората.* А. Страшимиров. *Тя странеше и се криеше из стаите, тя избягваше да говори и да се среща със свекърва си.* П. Вежинов.

страст, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** Много силно чувство, влечение, което изцяло завладява някого. *Той усещаше, наистина, нещо като любов към Юрдановата щерка, но това чувство беше още твърде слабо, то не беше страст.* Вазов. *Лудо-младо не люби! | ... | Страст безумна | неразумна | обуздай!* Яворов. || Силно чувствено влечение. *И лудо на млади гърди го притисна — | безумна от ревност и страст.* К. Христов. **2.** Силно увлечение, разгорещеност, разпаленост. *Работата по изборната борба се водеше вяло, без страст.* Г. Караславов. *Ян Бибиян положи живо старание да изучи автомобилните мотори, затова с особена страст се залавяше да помага на майстор Франц.* Елин Пелин. *Не можеше да отдели нищожното от същественото и в едното и в другото влагаше еднаква страст.* Л. Стоянов. || Голяма слабост към нещо. *Мироновски*

имаше една страст или по-добре — славолюбива слабост: меняваше често окончанията на името си. Вазов. *Знаеше тя страстта на своя стопанин. Почне ли да говори за политика — като че тежка болест го хваща, не му минава лесно.* П. Спасов.

стра̀стен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който е отдаден със страст на нещо или е обзет от страст към нещо. *Борис беше упорит и страстен пушач, но след присъдата размисли и реши, че трябва да остави тютюна.* Г. Караславов. *Нозете им потъват в нажежения пясък..., но страстните фотолюбители не усещат нищо.* Св. Минков. 2. Изпълнен със страст. *Замлъкна пирът буен мигновено, | замряха думи страстни на уста | и чашите подигнати се снеха.* П. П. Славейков. *Грей в очи й жажда страстна, | тръпнат устни за любов.* Н. Ракитин.

стра̀стно. *Нареч. от* страстен. *Тя беше от бедно семейство, но Павел я обичаше страстно.* Елин Пелин.

стра̀стност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* страстен. *Той продължи да говори живо и все тъй образно, с някаква заразяваща страстност.* П. Славински.

стратѐг, *мн.* -зи, *м.* Вещ познавач на стратегията. *Кутузов е велик руски пълководец и гениален стратег.*

стратегѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Стратегически. *Ясно ни ставаше и голямото стратегично значение на това сражение.* Йовков.

стратегѝчески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до стратегия. *Върхът Зли дол... имаше хубаво стратегическо положение.* Вазов.

стратѐгия *ж.* (гр.). Изкуство за водене на война с оглед на нейното окончателно спечелване. || Умение да се ръководи класова борба за постигане на определени цели.

стра̀тор *м.* Градинско растение с червен кичест цвят. Amaranthus paniculatus.

стратосфѐра *ж.* (лат.-гр.). Разредена въздушна обвивка около земята на височина от 10 до 12 км нагоре. *Даскалът четеше някакъв авантюристичен роман с цветни корици, върху които бе нарисувана огромна ракета, излетяла в стратосферата.* Ив. Мартинов.

стратосфѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до стратосферата. *Да замине за чужбина... — това беше толкова осъществимо, колкото едно стратосферно пътуване до луната.* А. Гуляшки. *А душата на покойника се издигна като стратосферно балонче към небето.* Св. Минков.

страту̀рков, -а, -о, *прил.* Който е от стратор или като стратор. *Стратурково му ралото, | босилкови му жеглите.* Нар. пес.

страх, страхът, страха̀, *мн.* страховѐ, *м.* Чувство, породено от някаква действителна или привидна опасност; уплаха, боязън. *И с вестникари заедно мъдруват, | че страх от бога било начало | на всяка мъдрост.* Ботев. *И тишина, мъртва тишина — страх да те съвземе!* Влайков. *Към тия места Нона винаги изпитваше страх, защото още от малка бяха я наплашили, че там има змии.* Йовков. ☐ **Мечка страх, мене — не!** (разг.) — страшно е, но да не се боя.

страхлѝв, -а, -о, *прил.* Който се страхува; плашлив, плах. *Противоп.* смел. *Аз каквато съм страхлива! | Плашат ме като дете | тъмни духове планински, | дето бродят тук нощe.* П. П. Славейков (превод). *Аз например няма защо да крия, по природа съм страхлив.* Елин Пелин.

страхлѝвец, *мн.* -вци, *м.* Страхлив човек. *Ние с по-силни зверове се разправихме, че сега тия ли страхливци ще ни уплашат.* Ран Босилек.

страхлѝвка *ж.* Страхлива жена. *Ела де, страхливке, какво бягаш такваз... Ух, каква си дивачка!* Йовков.

страхлѝвко, *мн.* -вци, *м. Нар.* Страхливец. *Моят малък страхливко впи оживените си черни очички в мен и се изблещи.* Ц. Церковски.

страхлѝво *нареч.* Със страх. *Стар болярин — зъл лихварин | варди я страхливо | от световен взор греховен.* Яворов.

страхлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* страхлив. *Той го съдеше за неговото малодушие, за неговата страхливост, за треперенето му.* Дим. Ангелов.

страховѝт, -а, -о, *прил.* Който навява силен страх; страхотен. *Чу се вълчи вой, проточен издебело, стръвен, страховит.* Йовков.

страховѝто. *Нареч. от* страховит. *И железата дрънкат страховито.* Вазов.

страховѝтост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* страховит.

страхопочита̀ние, *мн.* няма, *ср.* Голяма почит, уважение, което граничи със страх. *Старайте се по-малко страх да има | във страхопочитанието ваше.* Михайловски. *Подвигът, който беше извършил, ги караше да гледат на него със страхопочитание.* Ст. Ц. Даскалов.

страхопъзла *ж. Разг.* Много страхлива жена; страхливка. *Не бой се..., не ме е страх, аз не съм като тебе страхопъзла.* Цани Гинчев.

страхопъзльо, *мн.* -вци, *м. Разг.* Много страхлив човек; страхливец. *Чичо Марине, доведи тия страхопъзльовци тука и ги натъпчи в окопите.* Вазов. *Филчо е юнак, а не като вас страхопъзльо. Петима турци го нападнали да му вземат биволите, но той грабнал едно дърво и ги наложил както трябва.* К. Петканов.

страхо̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Много страшен; страховит. *Страхотната сила на взрива ще свърши работата за една малка част от секундата.* Г. Караславов. *Тъмна и страхотна нощ. По небето с бяс и бързина се гонят големи парцаливи облаци и през черните им дрипи от време на време студено поглежда луната.* Елин Пелин. 2. *Прен.* Много голям, застрашителен. *През войната спекулата с продукти от първа необходимост бе взела страхотни размери.*

страхотѝя *ж. Нар.* 1. Голям страх; ужас. *Каква страхотия! Облакът бучи, небето трещи, земята се търси — ето какво било битката.* Вазов. *Ударът беше много жесток. И то не толкова заради загубите, колкото заради ужасите и страхотиите, които трябваше да се преживеят.* Йовков. 2. Обикн. *мн.* Страшни, ужасни неща. *Едни с изпъкнали очи, като паяци, с назъбени челюсти, като триони. Други като ахтаподи с дълги пипала, и на върха на тия пипала — куки, остри като въдици... — Оставете, докторе. Ще сънуваме тия страхотии.* Йовков. *От човек*

на човек се носеха приказки, ту пълни със страхотии, ту пълни с надежда. Дим. Талев. **3.** Лице, природна стихия и др., които внушават голям страх; страшилище. *Като накървят ония ми ти изпъкнали очи, като почнат да вадят от поясите ония ми ти ножове да ги бучат по масите, като дигнат една олелия с ония ми ти прегракнали дрезгави гласове — страх да те побие! Па [illegible] през нощта тази страхотия през [illegible].* Ал. Константинов.

страхо̀тно. *Нареч. от* страхотен. *А зимната буря им сякаш приглася, / бучи и завива [illegible] в нощта.* Яворов.

страху̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Изпитвам страх, боязън; боя се, плаша се. *Забравих да ти кажа, че там, до чешмата... жена излизала нощем, страхуват се хората.* Йовков. *Предчувствувам нещо лошо, страхувам се и за двамата ви.* Кр. Велков.

страху̀ване *ср. Отгл. същ. от* страхувам се.

стра̀шен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който причинява, който всява страх, ужас. *Още няколко мига и силен трясък, който се раздроби в ека на хиляди звънчета, го принуди да скочи върху леглото: навън бушуваше страшна буря.* Г. Райчев. *Там, където почвата беше камениста, зееха страшни пещери, чернееха се въртопи, които отиваха сякаш до дън земя.* Ст. Загорчинов. **2.** *Прен. Разг.* Много голям, много силен. *И твой един син, о Българио, / виси на него със страшна сила.* Ботев. *Страшен си дявол, бай Ганьо, изучил си ги тия пущини на пръсти!* Ал. Константинов. *Ян Бибиян и Калчо дълго наблюдаваха как Земята постепенно и със страшна бързина се отдалечаваше от тях и най-после изчезна.* Елин Пелин. *Той не усещаше никаква болка, дори страшната жега на този изцъклен летен ден му изглеждаше поносима.* Г. Караславов.

страшѝлище, *мн.* -а, *ср.* Нещо много страшно, което всява страх, ужас; чудовище. *Това бе голям охранил се хищник, със сива и лъскава козина, набраздена с тъмни линии надлъж по гърба и по страните. Цяло страшилище.* Н. п. Филипов.

страшѝло, *мн.* страшила̀, *ср.* Страшилище, страхотия.

страшлѝв, -а, -о, *прил. Диал.* Страхлив. *Каква си страшлива, мале! — А ти си много сърцата.* Вазов. *Мама е много страшлива. Щом чуе да бръмчи аероплан, ха в мазето.* Ст. Ц. Даскалов.

страшнѝк, *мн.* -ци, *м. Нар.* Човек, който всява страх; страшилище. *Я надуй, дядо, кавала, / след теб да викна, запея / песни юнашки хайдушки, / песни за вехти войводи — / за Чавдар страшен хайдутин, / за Чавдар вехта войвода — / синът на Петка страшника!* Ботев.

стра̀шно *нареч.* **1.** Заплашително, страховито, ужасно. *Той гледа страшно с изпулени очи.* Вазов. *Мълчи народа! / Глухо и страшно гърмят окови, / не чуй се от тях глас за свобода.* Ботев. *Непрекъснато се чуват топовните гърмежи, зловещо и страшно.* Йовков. ‖ *Телчарчето напразно бе се опитало да го откара. Белчо беше му изхвучал така сърдито и така страшно бе си навел рогата към него, че то се уплашило и го оставило.* Елин Пелин. *Не мърдай! — изшептя Щерев страшно, с облещени очи.* Дим. Ангелов. **2.** *Разг.* Извънредно много; много силно. *Явно е, че страшно му се иска да се похвали.* Йовков. *Той беше снажен, плещест момък..., лицето му бе страшно бледо.* Ст. Загорчинов. *Страшно съм доволен от себе си, Енчо! — То се вижда, нали запя.* Ст. Костов. **3.** Много жестоко; безмилостно. *Стой бе, брате, удръж се,... ще накажем страшно враговете!* Вазов. *Отмъсти му страшно.* □ **Става ми страшно (страшно ми е)** — изпитвам страх, страх ме е. *Той се приближи със заплашително широки, нетърпеливи крачки. Стана ми страшно. Аз настръхнах; дъхът ми замря.* Ем. Станев. *Ще се хвърли и за миг всичко ще се свърши... Защо? Защо ѝ е страшно да умре?* Ц. Церковски.

стра̀я, -а̀еш, *мин. св.* стра̀ях, *св. Рядко.* Страя се. *Сега съвсем промени лице, посви разтреперaните си устни и не страя — излезе вън.* А. Страшимиров.

стра̀я се, -а̀еш се, *мин. св.* стра̀ях се, *св., сред. Разг.* Стърпявам се, въздържам се. *Би викнал от възторг, едва се страя.* К. Христов. *Едва се страях да не им кажа нещо.*

стрела̀ *ж.* **1.** Заострена от единия край тънка пръчка, обикн. с железен наконечник, за мятане, за стреляне с лък. *Норманите нападнаха крепостта..., засипаха я с дъжд от стрели.* А. Каралийчев. *И удряха в светлата броня / вихрушки от вражи стрели.* Смирненски. *Тук-там, между тия вековни самотници, се срещат ели — тънки и прави като стрели.* Ем. Станев. *Дума стрела не е, пък в сърце се забива.* Послов. ‖ *Поет. Обр. Накрай полето, дето плавно излъчва слънцето стрели, / ... / виши колони непреклонни успокоената гора.* Дебелянов. *На слънцето стрелите светозарни / пронизват притаени брегове.* Лилиев. **2.** *Нар.* Мълния. *Убила го стрела.* □ **Като стрела (бягам, тичам)** — много бързо (бягам, тичам). *Един непознат войник като стрела прелетя на кон и слезе пред квартирата на дружинния командир.* Йовков. **Пускам (насочвам, отправям) стрели срещу някого** — язвително, жлъчно говоря за някого. *Когато пък дочу, че Младен е насочил своите стрели и към самия него,... Прангата силно се ядоса.* Влайков.

стрелба̀ *ж.* **1.** Стреляне с огнестрелно оръжие. *Въстаниците откриха бърза стрелба.* Дим. Талев. *И зачака с изваден пистолет, готов за стрелба.* Дим. Димов. *Спортна стрелба. Точна стрелба.* **2.** Звук, гърмеж, който се чува при стреляне. *Манастирските околности цял ден ехтяха от пушечна стрелба.* Вазов. *Само вдясно се чуваше близка и честа стрелба.* Дим. Димов. **3.** *Спорт.* Удар в целта (във вратата на противника при футбол или в коша при баскетбол). *Точна стрелба даде левият нападател.*

стрѐлбище, *мн.* -а, *ср.* **1.** Специално пригодено място за обучение по стрелба (в 1 знач.). *Военно стрелбище. Спортно стрелбище.* **2.** Павилион, където срещу заплащане се стреля с безгласни пушки за забава. *На панаира има стрелбища.*

стрѐлвам, -аш, *несв.*; **стрѐлна,** -еш, *мин. св.* стрѐлнах, *прич. мин. страд.* стрѐлнат, *св.* **1.** Стрелям веднъж или няколко пъти по веднъж. *Стрелвам с пушката.* **2.** *Прен.* Насочвам остро очи, поглед към някого. *Тя сви дебелите си сключени вежди и сърдито го стрелна с очи.* Йовков. *До-*

бро утро! — стрелва го тя с такъв поглед, че Евстати навежда глава. А. Гуляшки. 3. Прен. За мисъл — минавам през ума бързо; разтревожвам. Стрелваше го наистина и една мрачна мисъл, че при повторния избор може и да изгуби. Влайков.

стрѐлвам се, -аш се, несв.; **стрѐлна се,** -еш се, мин. св. стрѐлнах се, св., сред. Прелетявам, минавам много бързо. Една падаща звезда... се стрелна пред очите му, остави краткотрайна светла диря след себе си и невидимо изгасна. Дим. Ангелов. Няколко лястовици се стрелват с къси, тревожни викове. К. Константинов.

стрѐлване ср. Отгл. същ. от стрелвам и от стрелвам се.

стрелѐц, мн. -лцѝ, м. 1. Човек, който умее точно да стреля. Стените на килията му бяха накачени с пушки, той беше изкусен стрелец. Вазов. Ловни стрелци. 2. Воен. Военнослужещ от стрелковите войски, който умее добре да стреля. Стрелците от баталиона тутакси излязоха. Вазов. 3. Старин. Войник от част, която стреля с лъкове. Чува той ревът ужасни | на куманските стрелци. Вазов. Хвърлиха сръчно мостове пряко рова — и отбрани стрелци се вмъкнаха крадешком в града. Н. Райнов.

стрелкà ж. 1. Тънка, заострена на единия край плоска пръчица, която се движи на ос и служи като показател на часовник, на уред за измерване и др. Черните стрелки на часовника в кафенето лениво догонваха чертичките на шест и половина. О. Василев Магнитната стрелка от компаса на самолета се въртеше бързо и безспирно. Елин Пелин. Стрелка на теглилка. 2. Знак с такава форма за указване на посока. Стрелката показва накъде е пътят за Пловдив. 3. Приспособление на железопътна или трамвайна линия, което служи за отклоняване на влак или трамвай в друга линия. Влакът спря пред стрелката.

стрѐлкам, -аш, несв. Поглеждам от време на време или за кратко с укор, със закачка. Ледените му очи го стрелкаха неумолимо. Секретарят се изплаши. Дим. Димов. Изрядко изговаряше по някоя дума, стрелкаше към офицерите ревниви, недружелюбни погледи. Дим. Ангелов.

стрѐлкам се, -аш се, несв., сред. Минавам, движа се много бързо. Розови от залеза, чайките се стрелкаха изплашени от шума и се издигаха над водната шир. Д. Добревски. Те видяха отново рибата да се стрелка под водата. Ем. Станев.

стрѐлкане ср. Отгл. същ. от стрелкам и от стрелкам се.

стрелковѝ, -à, -ò, прил. (рус.). Който се отнася до стрелба с огнестрелно оръжие. Стрелково отделение. Стрелкови войски. Стрелкови състезания.

стрѐлна. Вж. стрелвам.

стрѐлна се. Вж. стрелвам се.

стреловѝден, -дна, -дно, мн. -дни, прил. Който има форма на стрела. Тежката дъбова врата, скрепена със стреловидни железни скоби ..., изглеждаше, че се споява плътно със стената. Ст. Загорчинов. Стреловидни листа.

стреловѝт, -а, -о, прил. 1. Поет. Подобен на стрела. Тъмното небо се надве развори | и стреловита светкавица блясна. П. П. Славейков. 2. Нар. Мълниеносен. Неговата външност изведнъж напомняше епическата фигура на опълченец: сурово лице, стреловит поглед изпод гъсти вежди. Йовков.

стрелòчник, мн. -ци, м. (рус.). Железопътен или трамваен служител, който обръща стрелките при движението на влак или трамвай.

стрѐлям, -яш, несв. 1. Хвърлям, мятам стрела с лък. Децата стрелят с лъкове. 2. Давам изстрел, гърмя с огнестрелно оръжие, обикн. към някаква цел. Давидко викаше с висок глас кучетата си, както правят овчарите, и без да има нужда, стреляше с револвера си. Йовков. Той стреля непрекъснато почти половин минута, докато картечницата направи засечка. Дим. Димов. Въстаниците се прицелваха и стреляха усърдно, без викове и песни. Дим. Талев. || Умея, мога да използувам огнестрелно оръжие. Момчетата стрелят вече хубаво. || За огнестрелно оръжие — годен съм за стрелба, мога да стрелям. Пушката ми не стреля. 3. За огнестрелно оръжие — издавам гръм при стрелба; гърмя. Един офицерин от обоза ни обясни, че това са наши батареи, които стрелят зад Пирот. Вазов. Изведнъж от това мълчаливо село се раздадоха чести, припрени гърмежи, острото тракане на някаква шевна машина. Стреляха картечници. Йовков. 4. Прен. Отправям поглед към някого бързо, остро. Добрита го стреляше с гневни погледи. Ст. Загорчинов. Само гледах как ме стрелят очите ѝ, черни, все засмени. Йовков. 5. Спорт. Ритам или хвърлям топка право в целта при футбол, баскетбол и пр. **стрелям се** страд.

стрѐлям се, -яш се, несв., сред. Движа се, минавам много бързо. Лястовичките ... се стреляха ниско над покривите и цвъртяха радостно около гнездата си. Вазов. Из въздуха бръмчаха пчели, стреляха се ластовици и чуруликаха на воля чучулиги. Хар. Русев.

стрѐляне ср. Отгл. същ. от стрелям и от стрелям се. Стреляне с пушка.

стремглàв, -а, -о, прил. Рядко. Много буен, силен, неудържим. Стремглава деятелност. Стремглаво хвърляне в боя.

стремглàво нареч. 1. Надолу с главата; през глава. Изведнъж конят се препъна, преплете нозе и стремглаво полетя към земята. Йовков. 2. Буйно, лудо, неудържимо. Те (моторните коли) ... се движеха стремглаво, без оглед на риска да се обърнат при завоите на шосето. Дим. Димов. Без да лавне, кучето скочи и стремглаво се втурна към чуждите хора. А. Каралийчев.

стрѐме, мн. стременà, ср. Окачено на ремък отстрани на седлото метално приспособление, в което ездачът си слага стъпалото. Той яздеше висок и як тънконог кон, вятърът развяваше неподрязаната му грива, а стремената му блестяха на слънцето, като да бяха от сребро. А. Гуляшки. Подигна се на стремената, оправи разбърканата грива на коня и още по-бърже препусна към гората. К. Петканов.

стремѐж м. Усилие, предизвикано от силно желание да се извърши или постигне нещо; устрем. Опитното око на Прангата забележи у него и една слабо прикривана гордост и някакъв стремеж към големство. Влайков. Стремеж към

[illegible] *стремежи. Стремеж към* [illegible] *О*[illegible]*шателният и тежък грохот* [illegible] *оли и топове, цвилещите коне,* [illegible] *от пушки — всичкият тоя мо*[illegible] *стремеж само в една посока има* [illegible]*на и примамлива прелест.* Йовков. [illegible] *в нощ и ден* | *към свят далечен,* [illegible] — | [illegible] *река в стремеж неспирен?* [illegible]

стреми̇телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. [illegible] се извършва с устрем; бърз, силен, на[illegible] *Стремителна и бясна вихрушка се но*[illegible]*лето, коне и хора се виждаха като* [illegible] *мъгла.* Йовков. *Атаката бе мълчали*[illegible]*лна, неотразима — летяха напред,* [illegible]*ават никакъв звук, и се запъхтяваха* [illegible] П. Вежинов. *Дивите патици ... ле*[illegible] *минават над нас със стремителен* [illegible] *полет.* Ем. Станев. ‖ Който се отдава с [illegible] на нещо. *Командирът ги наблюдаваше* [illegible] *любов и гордост. Това беше неговата* [illegible] *не парцаливата, апатична и бездушна ро*[illegible] *светкавичната, стремителната, неудържи*[illegible] П. Вежинов. 2. Който изразява стремеж, [illegible] напрегнатост. *Радулов ясно различаваше* [illegible] *всяко нейно движение и особената ѝ поход*[illegible] *стремителна и плавна.* Йовков. *Крачеше с* [illegible]*нение, което личеше по вървежа му — ту* [illegible] *ту занесен, ту стремителен и отривист.* Ст. Дичев. 3. За река или планина — който буй[illegible] се спуска надолу или стръмно се издига на[illegible]ре. *Реката, като сълза бистра, стремителна,* [illegible]*неста, ручи из каменната си матка.* Вазов. [illegible]*ещу него ... възвишава се други връх. Той е* [illegible]*тремителен, гол, плешив.* Вазов.

стреми̇телно. *Нареч. от* стремителен. *Конят се изправи на задните си крака и се хвърли стремително напред.* К. Петканов. *Стръмни, об*[illegible]*лечени с гора урви се спускат надолу стремително.* Вазов.

стреми̇телност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* стремителен. *Развилепялата стихия с бясна стремителност поваляше на една страна столетната гора, като че искаше да я изкърти.* Вазов.

стремле̇ние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). Стремеж. *Какви изльгани стремления,* | *какви усилия без венец.* Вазов. *И всички* | *заглъхнали стремления към щастие* | *се възродиха с нова мощ.* П. П. Славейков.

стремя̇, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Рядко. Поет.* Отправям, устремявам. *А морето още плиска* | *и насам вълни стреми,* | *кат че жертвата си иска* | *и въздиша, и шуми.* Вазов. *И придошлият там поток гръмливо* | *стреми запенените си талази.* К. Христов.

стремя̇ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* 1. Полагам усилия, старая се да постигна нещо. *Вам ... не ви е трудно да си представите как аз се стремя към свобода, творческа работа и борба.* Г. Димитров. *Гунка разбираше, че той хитро се стреми да спечели доверието на благодушния Стамен.* Г. Райчев. *Аз преживях години тъмен ред* | *и се стремих напред и все напред.* П. П. Славейков. ‖ *Прен.* Копнея за нещо, желая силно нещо. *Печално, бащино огнище,* | ... | *към теб душата ми стреми се.* Вазов. *С това сърце, и чисто, и невинно,* | *към тебе се стремя.* Лилиев. 2. Насочвам се, запътвам се. *Едри капки пот му замрежиха челото и като че се стремяха да рукнат в чинията му.* Ал. Константинов. *Вече четвърти ден, откак се стремяха към Балкана. Равнината пред тях беше все тъй гола и безкрайна.* Ст. Дичев. *Ето там се вие белезникавият пушек на влак, който се стреми на север.* Н. Фурнаджиев.

стрептомици̇н, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Спец.* Вид лекарство, което действува против много бактерии (туберкулозни, пневмонични и др.), но не и срещу вируси.

стрептомици̇нов, -а, -о. *Прил. от* стрептомицин. *Стрептомицинова инжекция.*

стре̇сна. Вж. с т р я с в а м.

стре̇снат, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* стресна. 2. Като *прил.* Смутен, развълнуван, сепнат. *Ами вие какво търсите тука — извиках аз на стреснатите дечурлига.* Ал. Константинов. *Тя го погледна изненадана, стресната.* Дим. Талев.

стре̇снато. *Нареч. от* стреснат. *Мария (малко стреснато подига глава). Ти ли си бабо? Какво има?* В. Друмев.

стреха̇ *ж.* Стряха.

стре̇шина *ж. Диал.* 1. Стряха на къща. *Всичките хукнаха през двора, та се скриха под стрешината на една ковачница на другия му край.* Вазов. 2. Навес, заслон, подслон. *На противоположната страна на двора бяха обширни обори и стрешини за конете.* Вазов.

стри̇вам, -аш, *несв.*; **стрия̇,** -йеш, *мин. св.* стрих, *прич. мин. страд.* стрит, *св.* С триене правя нещо на ситни частици, на прах. *Стрий барут на ръката си, размажи го с плюнка и тури го на раната.* Йовков. *Уплаши го това онемяване на воденците, чиито тежки, доскоро бръмчащи камъни не можеха вече да стрият на брашно сухото житно зърно.* Елин Пелин. **стривам се, стрия се** *страд. Снегът хрущеше под стъпките, като че на ситно се стриваше стъкло.* Йовков.

стри̇ване *ср. Отгл. същ. от* стривам *и от* стривам се. *Стриване на зърното на прах.*

стри̇гане *ср. Отгл. същ. от* стрижа *и от* стрижа се.

стри̇да *ж.* (нгр.). Вид вкусна морска мида. Ostrea edulis.

стри̇жа, -еш, *мин. св.* стри̇гах, *несв.* Режа, подрязвам с ножици коса, козина, вълна. *Тоя път не мама ме стрига, а берберин.* Д. Немиров. *Фирето стрижеше с овчарски ножици една козешка кожа, тъкмеше я за нова гайда.* К. Петканов. **стрижа се** *възвр., страд.* и *сред.*

стри̇жба *ж. Нар.* Стригане на овцете.

стри̇жене *ср.* Стригане.

стри̇ка *ж. Диал.* Стрина, стринка. *Млада, хубава Стояна* | *търчи с менци за водица.* | *Из градина крещи, вика* | *омразната нейна стрика.* Ботев.

стри̇ко, *мн.* -вци, *м. Диал.* Чичо.

стри̇ков, -а, -о. *Прил. от* стрико. *Получих и двете твои записки, които Чудомир ми препрати чрез стриковото дете.* Яворов.

стри̇ктен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* (лат.). *Книж.* Точен. *Стриктно доказване. Стриктно изпълняване на плана.*

стри̇ктно. *Нареч. от* стриктен; точно. *Придържам се стриктно о принципите си.*

стрѝна *ж. Нар.* 1. Жена на чичо по отношение на братовите му деца; стринка. *Йовка лежеше в къщи и постоянно мислеше за стрина си Елка и за дядо си.* Елин Пелин. *И децата на Кочо, по-стария брат, бяха като омагьосани от Ния ... — Стрино Ниио, чуваш ли ... Стрино Ниио, знаеш ли ... Стрино Ниио, виж.* Дим. Талев. 2. *Нар.* По-възрастна, женена жена. *Стрина Вутевица ... излезе навън и бързо се върна свита и премръзнала.* Елин Пелин. *Добра жена беше стрина Венковица — добра и паметна.* Влайков. 3. Обращение на такава жена към по-млад човек или дете. *А бре стрина, я слушай, камо е наш Стоянчо?* Вазов.

стрѝнин, -а, -о, *прил.* 1. Който принадлежи на стрина. *Той отговаряше на стринините Илчовичини запитвания охотно.* Влайков. 2. Като *същ. мн.* **стринини** (разг.) — домът и семейството на стрина. *Стринини Венковичини, както всякога, посадиха на две ниви кукуруз.* Влайков. *Отивам у стринини.*

стрѝнка *ж.* Стрина (в 1 знач.). *Аз имам чичо и стринка, ... те са ме отгледали като свое дете.* Г. Райчев. *По-малкото момиче ... гледаше все да се настани в скута ѝ — да го погали стринка му Ния.* Дим. Талев. 2. *Диал.* **Стринки** — обращение на стринка към по-млад човек. *Стринка му Ирина побледня и скоси се сякаш от тия думи на Петра ... — Ти се не сърди, Петре, стринки.* Ц. Церковски.

стрѝнкин, -а, -о, *прил.* 1. Стринин. *Добре, а пък аз ще ви дам семена — стринкина Минка има много — и пролетни, и есенни.* Г. Райчев. *Стринкина Радо хубава! | стринка на Рада думаше.* Нар. пес. 2. Като *същ. мн.* **стринкини** (разг.) — домът и семейството на стринка. *Един ден Елка се върна от стринкини си и му донесе невероятна вест.* Г. Райчев. *Стринкини ще дойдат довечера на гости.*

стрихнѝн *м.* (гр.). Алкалоид от растителен произход, силна отрова, употребявана и като лекарство.

стрихнѝнов, -а, -о. *Прил. от* стрихнин. *Стрихнинова тинктура.*

стрѝя. Вж. стривам.

строг, -а, -о, *прил.* 1. Който не обича и не допуска шеги, волности, лекомислие; сериозен, сдържан, суров. *Аз мойта дъщеря вън от града не пущам ... И майка ѝ е строга.* Елин Пелин. *Хубаво е човек да бъде строг и да повика, когато потряба — мислеше си Тодор.* Йовков. 2. Който съдържа или изразява сериозност; суров, заповеднически. *Един нисък господин в дълго палто, със строг и сериозен вид ..., се показа на прага и влезе в стаята.* Вазов. *Гласът му беше строг, а лицето имаше заповедническо изражение.* Елин Пелин. *Лицето му стана замислено и строго.* Ст. Загорчинов. *На постовия пред общината направи строга бележка, че не е обръснат.* Дим. Димов. *Строго предупреждение. Строго мъмрене.* 3. Който изисква точното изпълняване на нещо; взискателен. *Макар и на бойното поле, у него се събуждат стари казармени навици и той става придирчив и строг и за най-малките дреболии.* Йовков. 4. Който се спазва без изменения, без отстъпване или отклонения; точно определен, неотменим. *Дотегнал беше му животът в казармата, дето всичко се върши по строг ред, по команда.* Влайков. *Всичко, което ще си кажем, трябва да се запази в най-строга тайна.* О. Василев. *Строга диета. Строга заповед. Строга йерархия. Строга карантина. Строга дисциплина.* 5. Който е лишен от лекомислие; въздържан, сериозен, неразпуснат. *Заедно с нея от къщата на Гераците изчезна добрият и строгият дух.* Елин Пелин. *Винаги съм си представял, че конспираторите трябва да бъдат някак тайнствени, подозрителни и недоверчиви; че отношенията им са строги и сурови.* П. Славински. *Строга нравственост.* 6. Който е с големи изисквания; взискателен, прецизен. *Дошъл не дошъл, областният лекар започна строга ревизия.* Чудомир. *Строг критик. Строг подбор.* || Напълно точен, безукорен. *Ще издавате разписки само когато нямате пари. И дръжте строга отчетност за всеки изразходван лев.* Дим. Ангелов. *В ягодовския отред водеха строга сметка за поведението на всеки ротен началник.* Ив Хаджимарчев. 7. Жесток, тежък, неумолим. *Нека бъде тъй — строго осъждание и наказание: пред правосъдието са всички равни.* В. Друмев. *Законът е строг и мек, както вие го направите.* Вазов. 8. *Прен.* Който има прави, прости очертания; непретрупан, прост. *Предметите губеха строгите си реални очертания и целият пейзаж добиваше странната призрачност на сън.* Йовков. *Спалнята избрахме от африканска круша в строги прави линии.* О. Василев.

стро̀го *нареч.* 1. Без шега; сериозно, сурово. *Баща ми го изгледа строго над очилата си.* Ст. Чилингиров. *Че вземи да си купиш едно палто! — посъди го строго Еньо.* Йовков. *Вълко гледаше строго пред себе си.* К. Петканов. 2. Без отклонение; напълно точно, неизменно. *Кълна се в името на народа и на Народната република България, ... че ще спазвам строго Конституцията и законите на Народната република.* Конст., чл. 41. *Някога в селото имаше традиции и обичаи, пазени много строго.* Йовков. *Строго поверителна заповед. Строго определен ред. Строго е забранено.* 3. С много големи изисквания. *Критикува строго.* 4. Тежко, безмилостно, жестоко. *Ти си гадинка зла | ... и аз ще те накажа строго.* Михайловски. *Нека той сам съди за него безмилостно и строго, но справедливо.* Йовков. 5. С прости очертания. *Този версайлски тип градини със строго разчертани лехи, с цветя, които приличат на изкуствени, е страшно бездушен.* П. Вежинов.

стро̀гост, -тта̀, *мн.* -и, *ж. Отвл. същ. от* строг. *В гласа ѝ звучеше строгост и спотаен гняв или може би злоба.* Дим. Талев. *Къде беше? — питаше го той с привидна строгост, колчем закъснееше.* Г. Караславов. *Предателството към отечеството е най-тежко престъпление към народа и се наказва със всичката строгост на закона.* Конст., чл. 90.

строева̀к, *мн.* -ци, *м.* Войник, който влиза в строй или участвува в битка. *През цялата война бях строевак.*

строевѝ, -а̀, -о̀, *прил.* (рус.). 1. Който се отнася до обучението на военен строй. *Строева рота. Строева песен. Строева подготовка.* 2. Като *същ. м.* Военнослужащ, който е в строя, в състава на бойно или учебно поделение.

строѐж, *м.* 1. Строене, построяване на здание, мост, път и под. *И почна се строежът на* [illegible]. *Избраха най-личното място в* [illegible]. Елин Пелин. *Вече са в строеж много от* [illegible]. *[illegible] е в строеж. Материали за* [illegible]. *Министерство на строежите и пътищата.* 2. Сграда, мост, път и под., който се строи; постройка. *Инженер Братанов дойде на строежите през зимата.* Ив. Мартинов. *И зацъфтя освободената страна! | Високо дигат едри корпуси строежи.* Мл. Исаев. 3. Начин, по който е построено нещо. *Строежът на сградата е добър. Строеж от готови елементи.* 4. Съотношение в разположението на частите на едно цяло; конструкция, устройство, структура. *Геоложки строеж на областта. Строеж на атома. Строеж на веществото. Строеж на низшите растения.* 5. Начин, по който нещо е организирано; структура. *Организационен строеж на партията. Строеж на драмата. Строеж на фразата. Граматически строеж на езика.*

стро̀ен, -о̀йна, -о̀йно, *мн.* -о̀йни, *прил.* 1. За тяло и частите му — който е добре сложен, тънък, висок и прав. *Той беше двайсет и осем годишен момък, ... висок на ръст, със стройна и гъвкава снага.* Вазов. *Хубава, стройна, здрава и пъргава, Станка се отделяше от другите моми.* Г. Караславов. *Полкът отива към границата. Тия високи коне с тънки шии, остри уши и стройни нозе, ще газят през стърнищата на Добруджа.* А. Каралийчев. || За предмет — тънък, висок и прав. *Стройните кипариси и тополи шумяха сладостно от утрения горски ветрец.* Вазов. *В голямата градина до кладенеца извишаваше клони стройна топола.* К. Петканов. *Напреде му изведнъж израстнаха стройни колони от червен малоазийски мрамор.* А. Каралийчев. 2. За редица, колона и под. — който е добре подреден, прав и стегнат. *Гранати падаха и издигаха черни фонтани от пръст. Но стройните, тънки редици вървяха спокойно все напред и напред.* Йовков. *Високо под синия шир | жерави в стройни редици | прелитат, отиват далеко.* Елин Пелин. || За ход, хоро, танц и под. — плавен, равномерен, стегнат, лек. *Настъпват, пропраят си сами път през булеварда и стройният им ход и песента им волна завличат със себе си не един невръстен младенец, а често и старец.* П. Ю. Тодоров. *Гайдата се мъчеше да свири весело, да реди стъпките на хорцето, да подканя играчите на стройна игра.* К. Петканов. 3. *Прен.* За реч, мисъл, художествено произведение — добре устроен, построен; ясен, точен. *Стройна реч. Стройно художествено цяло. Стройна теория. Стройна мисъл.* 4. *Прен.* За мелодия, звук — който звучи ясно, просто, чисто. *Далек някъде над рида прелетяха стройни звукове от овчарски кавал.* Ц. Церковски. *Една голяма група моми и невести подеха стройна песен, а в същото време писнаха от две места гайди.* Дим. Талев.

строѐне *ср. Отгл. същ. от* строя *и от* строя се.

стро̀ител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* 1. Човек, който се занимава със строеж. *Повикаха в общината най-добрите майстори строители и дърводелци.* Дим. Талев. *А в село изпрати архитект и бригада от строители.* А. Гуляшки. *Инженер строител.* 2. *Прен.* Създател, творец. *До тогава те бяха революционери, борци за народни правдини и разрушители. Изведнъж животът им наложи да станат строители.* А. Каралийчев. *Славна наша младеж! Щастливи строители на бъдещето.* Г. Караславов.

стро̀ителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който се занимава със строеж. *Строителна бригада. Строителна организация. Строителен работник.* 2. Който служи за строеж. *Строителни материали. Строителни инструменти.* 3. Който се строи. *Строителен обект.* 4. Който е свързан със строеж. *Строителна работа. Строителна техника. Строителен опит.* 5 Който създава, твори; творчески, градивен. *Мирен строителен труд. Строителна критика.*

стро̀ителка *ж.* Жена или организация, държава и др., която строи нещо.

стро̀ителски, -а, -о. *Прил. от* строител.

стро̀ителство, *мн.* няма, *ср.* 1. Извършване на строеж. *Жилищно строителство.* 2. Построяване, изработване. *Самолетно строителство. Мебелно строителство.* 3. *Прен.* Творчески труд, създаване на нещо; творчество. *Мирно строителство. Строителство на социализма. Стопанско строителство.*

строй, стро̀ят, стро̀я, *мн.* стро̀еве, стро̀я (сл. ч.), *м.* 1. Начин на нареждане на войскова част или на голяма група хора според известни правила. *Войниците вървяха в строй, ножовете на пушките им правилно се поклащаха ту на една, ту на друга страна, краката им пазеха такта* Йовков. *Той предупреждаваше, че в града ще влязат под строй, с песни.* Г. Караславов. *Учениците са в строй. Разгънат строй. Разсипан строй.* 2. Колона от строени войници, ученици и пр. *Зададе се черноок, напет, здрав юнак, отби се от строя, целуна на майка си ръката.* Вазов. 3. Строева част във войската. *И почват да спомнят другари убити | и тежко ранени, излезли от строя.* Ем. п. Димитров. *Само Стоян бе леко одраскан около слепите очи и веднага след превръзката се върна в строя.* П. Вежинов. 4. Система на обществено или държавно устройство. *Социалистически строй. Робовладелчески строй. Икономически строй.* 5. *Муз.* Съотношение на тоновете на музикален инструмент по височина, като се образува определена система. *Китара с руски строй.* 6. *Рядко. Прен.* Структура, строеж, същност. *И не беше трудно за него да жертвува нещо свое за другите ..., защото по своя душевен строй беше винаги склонен към жертва и себеотречение.* Дим. Талев. *Ето че някои хора растат, променят се, ... изменя се строят на мисленето им, стават други хора, по-добри.* А. Гуляшки. □ **Влизам (съм) в строя** — участвувам в някаква работа. *Фабриката влезе в строя.* **Излизам от строя** — преставам да съм годен за работа. *Излязоха от строя някои наши стари артисти.*

стро̀йник, *мн.* -ци, *м. Диал.* Годежар, сват. *Когато Султана навърши шестнайсет години, дойдоха стройници да я искат за някакъв момък.* Дим. Талев.

стро̀йница *ж. Диал.* Жена стройник.

стро̀йно. *Нареч. от* строен. *А медните камбани се люлеят: | за празник, днес роден, те стройно пеят.* К. Христов. *Ние виждаме и сега войници, маршируващи стройно или изправени неподвижно до караулните будки.* Йовков.

стро̀йност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* строен. *Окото не може да се нагледа на*

тая жива, гигантска стена, образувана от милиони прави, източени, пирамидови ели, напластени гъсто с чудесна правилност, стройност и изящество. Вазов. *Най-назад ... вървеше Атанас Куция. Това малко разваляше стройността на колоната.* Йовков.

стро̀нциев, -а, -о. *Прил. от* стронций. *Стронциеви соли.*

стро̀нций *м.* (лат.). *Хим.* Химически елемент — мек метал със сребърнобял цвят.

строп, стро̀път, стро̀па, *мн.* стро̀пове, стро̀па (сл. ч.), *м. Диал.* Таван, таванско помещение.

стропа̀лям, -яш, *несв.*; **стропо̀ля̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Строполявам. **стропалям се, стропо̀ля се** *страд.* и *сред.*

стропо̀ля̀. Вж. стропалям *и* строполявам.

стропо̀ля̀вам, -аш, *несв.*; **стропо̀ля̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Събарям нещо, обикн. с тропот, шум. *Гнездото го строполи бурята, птиците се пръснаха по четири страни.* Вазов. ‖ Събарям грубо, небрежно; смъквам. *Уловихме ездача за крака и го строполихме от коня.* А. Каралийчев. **строполявам се, строполя се** *страд.* и *сред. Когато чу първите пукоти на канарите, които се строполяваха долу от мините, той си отри с ръкав очите, защото се просълзиха.* Вазов. *Десният вол се спъна и се строполи.* Г. Караславов.

стропо̀ля̀ване *ср. Отгл. същ. от* строполявам *и от* строполявам се.

стропо̀ля̀сам. Вж. строполясвам.

стропо̀ля̀свам, -аш, *несв.*; **стропо̀ля̀сам,** -аш, *св.* Строполявам. **строполясвам се, строполясам се** *страд.* и *сред. Конят се хлъзна и се строполяса заедно с ездача си.* Вазов. *Габаръп се строполяса отведнъж и закачи Тренчо по рамото.* Кр. Григоров.

стропо̀ля̀сване *ср. Отгл. същ. от* строполясвам *и от* строполясвам се.

стро̀фа *ж.* (гр.). Няколко стиха от стихотворение, които по смисъл и рима образуват една цялост; куплет.

строша̀. Вж. строшавам *и* строшвам.

строша̀вам, -аш, *несв.*; **строша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* С трошене направям нещо на късове; счупвам. *Оня ден строши една купа, завчера строши чаша, сега чиния.* Влайков. *Катерицата клекна на задните си крака и започна да яде лешника. Тя го строши със зъбите си.* Ем. Станев. *В туй време воловете продължиха пътя си, закачиха задното колело и строшиха оста.* А. Каралийчев. ‖ Пуквам, пробивам, счупвам. *Хайде, хайде, изкачи се сега по тоя орех! Де да видя как ще си строшиш сега главата!* Вазов. **строшавам се, строша се** *страд.* и *сред. Откак се строшат колата, пътища много.* Послов. □ **Ще му строша главата (краката, зъбите)** (разг.) — закана: ще го убия, пребия. *Ти си виновен, Манчо ... — Мльк ... — Трай, да не ти строша главата барем на теб, както ми е докривяло.* Кр Григоров. *А Нона, ако я видя да стъпи вече у вас — краката ѝ ще строша.* Г. Райчев. **Ще си строша главата** — ще претърпя тежка несполука, поражение.

строша̀ване *ср. Отгл. същ. от* строшавам *и от* строшавам се. *Марко се върна към вратнята, която се хлопаше силно, до строшаване.* Вазов.

стро̀швам, -аш, *несв.*; **строша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Строшавам. **строшвам се, строша се** *страд.* и *сред.*

стро̀шване *ср. Отгл. същ. от* строшвам *и от* строшвам се.

строя̀[1], -ойш, *мин. св.* -ойх, *несв.* **1.** Правя, изграждам постройка, зид, мост, път и пр.; градя, построявам. *Всеки ден Еньо обикаляше чифлика, дето мислеше да строи обори и плевници.* Елин Пелин. *Пътища липсваха, мостове никой не беше строил.* Йовков. *Групи от мъже и групи от жени с кирки и лопати разчистват разрушенията, строят, възстановяват.* Н. Фурнаджиев. *Мъже, жени, | народ, | ще строим завод | на живота!* Вапцаров. *Строят железопътна линия.* **2.** *Прен.* Създавам, изграждам, творя. *Да се учим, да работим, | да строим живота нов!* Ас. Босев. *Строим социализъм.* **строя се** *страд.*

строя̀[2]. Вж. строявам.

строя̀вам -аш, *несв.*; **строя̀,** -ойш, *мин. св.* -ойх, *св.* **1.** Нареждам в строй, в редици и пр. *Фелдфебелът е строил ротата и назначава всекидневния наряд.* Йовков. **2.** *Прен. Разг.* Мъмря, наказвам. *Закъснях. Тази вечер пак ще ме строяват.* **строявам се, строя се** *страд.* и *сред. На площада се строяват войници.* Л. Стоянов. *Строй се! — извика някой високо и властно.* Йовков.

строя̀ване *ср. Отгл. същ. от* строявам *и от* строявам се.

стру̀ва и **стру̀ва си** *безл.* Заслужава, има смисъл. *Сега тя беше вече свободна и всичко, което я интересуваше, което беше близко, за което струваше да се живее — беше напред.* К. Константинов. *Е, Димо — питам се аз, — струва ли си да загубиш заради бурените дори една капчица от радостта си? Не, Димо, не си струва!* О. Василев. *Какво, плачеш ли? Не си струва за такива дреболии да плачеш.* К. Петканов. □ **Струва си труда** (разг.) — заслужава, има смисъл. *Но за някакво съвсем малко зъбче не си струва труда да се плаче, драги Боби.* Елин Пелин.

стру̀вам, -аш, *несв.* **1.** Имам стойност, цена; костувам. *Пари струват тия кончета, пари!* Йовков. *Дрехи, мобили, гости. Майка ти не ще какво да е, а това струва пари.* Ст. Костов. *Много думи малко пари струват.* Послов. **2.** Поглъщам, обемам материални или душевни средства и сили; костувам. *Трябваше да заобикалят много и тогава да излязат на морския бряг. А това им струваше труд и време.* Йовков. *Младежки бригади са дошли тук, за да възстановят постройките ... Това е струвало много труд, много средства.* Н. Фурнаджиев. **3.** Имам значение, равноценен съм. *Една минута, дето му дадохте още живот, струва за сто години мъчения.* Вазов. *Колко ти струва трудът, умът и безстрашието, когато нямаш здрава дреха да се облечеш?* Ран Босилек. ‖ С отриц. *не* — не съм ценен, не съм годен за нещо, не влизам в работа. *Виж, татенце, татенце, тез карамели! Да влезнем да вземем и ние от тях! — Не струват те, синко!* Смирненски. *Един по един те не струваха нищо. Но събрани на едно, организирани и стегнати, те бяха сила.* Г. Караславов. **4.** *Нар.* Правя. *Старите баби ... захващаха да се кръ-*

[illegible] *[illegible]ваха поклони пред войводата.* З. [illegible] *[illegible] добро струва | само, знай-[illegible] като човек — що да прави? | [illegible] сата.* Ботев. *Като пристъпи в чер-[illegible] ще ѝ струват път.* А. Гуляшки. □ [illegible] **(зная) колко пари струва** — ви-[illegible], че няма голяма стойност. *Знам те, [illegible] струваш! Добре че покойният дядо [illegible] и на тебе отвори очите.* К. Петканов. [illegible] **[illegible]равката път струва (прави)** — за мно-[illegible] човек: постъпва винаги внимателно и [illegible]стиво. **Какво правиш, какво струваш?** — [illegible]? **Какво ми струва** — а) Няма никаква [illegible]ст, няма никакво значение. *Какво ти стру-[illegible] [illegible]началството, когато той всички ни наведнъж [illegible] да погълне!* Ран Босилек. б) Нищо не ми струва, лесно е. *Голяма работа — казваше бай [illegible]аньо, — какво им струва да ни заплатят фай-[illegible]оните?* Ал. Константинов. **Не струва ни счупена (пукната) пара (грош); не струва лула тютюн** (разг.) — нищо не струва, няма никакво значение. **Правя-струвам** (разг.) — опитвам всичко възможно, за да постигна нещо.

стрӯвам се, -аш се, *несв., сред.* Изглеждам, виждам се някому някак. *Тогава на Елка се струваше, че лежи в гроб жива заровена, и тя стенеше глухо.* Елин Пелин. *Кой знае защо, на Станка се струваше, че тази вечер се решава нейната съдба.* Г. Караславов. *Всички — и Нона, и Симо, и Марко, и цялото село му се струваха като заговорници, решени да изтръгнат детенцето му от ръцете.* Г. Райчев. *Струваш ми се малко бледа. Той ми се струва болен. Как ти се струвам с тия дрехи?*

стрӯване *ср. Отгл. същ. от* струвам.

струг, стрӯгът, стрӯга, *мн.* стрӯгове, стрӯга (сл. ч.), *м.* Машина, на която чрез изстъргване се обработва дърво или метал в цилиндрична или кръгла форма. *Работи на струг.*

стругӑр, -ят, -я, *мн.* -ѝ, *м.* Работник, който работи на струг.

стругӑрка *ж.* Работничка на струг.

стругӑрна *ж.* Отделение, цех, където се работи на стругове.

стругӑрски, -а, -о. *Прил. от* стругар. *Стругарски цех. Стругарски нож.*

стругӑрство, *мн.* няма, *ср.* Занятие, специалност на стругар. *Учи стругарство.*

стругȯвам, -аш, *несв.* Изработвам, обработвам нещо на струг. **струговам се** *страд.*

стругȯване *ср. Отгл. същ. от* струговам *и от* струговам се.

стругȯсам. Вж. стругосвам.

стругȯсвам, -аш, *несв.*; **стругȯсам,** аш, *св.* Струговам. *Стругосвам цилиндри.* **стругосвам се, стругосам се** *страд.*

стругȯсване *ср. Отгл. същ. от* стругосвам *и от* стругосвам се.

стругӯвам, -аш, *несв.* Струговам. **стругувам се** *страд.*

стругӯване *ср. Отгл. същ. от* стругувам *и от* стругувам се.

стрӯен, -ӯйна, -ӯйно, *мн.* -ӯйни, *прил.* За река, поток — който тече бързо и на струи. *А че слезе по Петковден | в Радомирско равно поле, | де протича струйна Струма.* П. Р. Славейков.

стрӯжа, -еш, *мин. св.* стрӯгȧх, *несв.* Струговам.

стрӯжка *ж.* Метално или дървено късче, което се отделя при работа на струг; стърготина. *Стружките се пръснаха наоколо.*

стрӯйка *ж. Умал. от* струя. *От бузата му потече струйка кръв.* Вазов. *Тошка завъртя канелката и в паницата потече тънка, изкривена струйка. Виното беше на свършване.* Г. Караславов.

структӯра, *мн.* няма, *ж.* (лат.). Вътрешно устройство, строеж. *Структура на клетката. Структура на обществото. Структура на езика.*

структурӑлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се занимава със структурата на нещо. *Структурален анализ.*

структӯрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до структура. *Структурни изменения.* □ **Структурна формула** (хим.) — формула, която показва вътрешния строеж на съединенията, свързването на атомите в съединение.

стрӯна[1] *ж.* Метална или животинска нишка, която, опъната на музикален инструмент и приведена в трептене, издава тон. *Той отмерваше упорито такта с цялото си тяло, ръката му теглеше несигурно лъка по струните на цигулката.* Св. Минков. *Павел тихо подрънкваше струните на мандолината и гледаше мечтателно към луната.* А. Каралийчев. *Тъкачев се изпъна като струна и сключи ръце под главата си.* Г. Караславов. || *Обр. В душите на тия сурови войници затрептя най-нежната струна.* Йовков. □ **Гласни струни** (фон.) — гласилки.

стрӯна[2] *ж. Диал.* Косъм от конска опашка или грива.

стрӯнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. За музикален инструмент — който има струни. *Струнен инструмент.* 2. Който се отнася до такъв инструмент. *Струнен оркестър. Струнен квартет.*

стрӯнен, -ена, -ено, *мн.* -ени, *прил. Диал.* Който е направен от конски струни. *Той стоеше сам на един ъгъл, преметнал на рамо струнени дисаги.* Дим. Талев. *Струнена торба.*

стрӯненица *ж. Диал.* Струнена торба.

стрӯпам. Вж. струпвам.

стрӯпам се. Вж. струпвам се.

стрӯпвам, -аш, *несв.*; **стрӯпам,** -аш, *св.* 1. С трупане събирам на едно място, на куп. *В ъгъла беше оставен и един голям панер, в който слугинята беше струпала разни парцали и прежди.* Г. Караславов. *Видя няколко стражари да изнасят нечия бедна покъщнина и да я струпват на куп върху каменните плочи на двора.* А. Гуляшки. || Събирам в голямо количество. *Тук струпвам зимнина. Ако издадеш леговището ми, ще ти прегриза гърлото.* Ем. Станев. 2. *Прен.* Натоварвам някого със задължения, отговорности; стоварвам. *И струпаха всичко на нея... | Той — нищо му: все си е мъж.* К. Христов. *Струпаха всичката работа на мене.* 3. Построявам набързо. *За едно лято успяха да струпат малка къщурка от една стаичка и кухня.* М. Марчевски. *Де сам, де с чужда помощ струпа една сламена къщурка накрай село и я огради с тръне.* И. Волен. **струпвам се, струпам се** *страд.*

стрӯпвам се, -аш се, *несв.*; **стрӯпам се,** -аш се, *св., сред.* 1. Само *мн.* и 3 *л. ед.* Събира-

ме се на едно място вкупом множина или всички. *Хората се струпаха около тях и любопитно занадничаха през ритлите.* Елин Пелин. *Вечерта на Димитровден в кръчмата на Кеньо беше се струпал много свят.* Йовков. *Като се струпаха у тях ония ми ти хора, напълни се дворът като на сватба.* Чудомир. **2.** Стоварвам се, строполявам се. *Грамадната земна маса се струпва отгоре ми и после ме оглушава страшен гръм.* Л. Стоянов. *Детето залита ветрани, залита напред към змията и се струпва пред нея като малък вързоп.* М. Вълев. **3.** Само 3 *л.* Връхлетявам, сполетявам. *Умората на десет години изведнъж се струпа над мен и ме съсипа.* А. Каменова. *Войната беше го съсипала. Бъбреци, ревматизъм, задух — какво ли не беше му се струпало.* Г. Караславов. *На мен пак ще се струпа всичкото, аз пак ще бъда крива!* Влайков. *Много ми се струпа на главата! Всичко тръгна наопаки.* К. Петканов.

стру̀пване *ср. Отгл. същ. от* струпвам *и от* струпвам се.

стру̀пей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* **1.** Лишей, пършей. *Излязъл му е струпей на главата.* **2.** Засъхнала кора на рана. *Падна струпеят на раната.*

стру̀пяв, -а, -о, *прил.* Който е покрит със струпеи.

струпя̀сам. Вж. струпясвам.

струпя̀свам, -аш, *несв.*; **струпя̀сам,** -аш, *св. Нар.* Покривам се със струпеи. *Струпясала му главата.*

струпя̀сване *ср. Отгл. същ. от* струпясвам.

стру̀я *ж.* **1.** Течност, която силно се излива, протича през тесен отвор. *Прозрачните струи на кладенчето чучуркаха приятно и весело.* Вазов. *Водата изтичаше из медна тръба на голяма струя, пълнеше кръгло каменно корито и живо шумеше.* Елин Пелин. || Тънка ивица течност, която тече по нещо. *Една тънка струя кръв се спуща изпод косата на челото му и слиза надолу по лицето.* Йовков. || Тънка ивица от ситно зърнесто вещество, което се изсипва през тесен отвор. *Но когато отмести пакета от везните, по желязната плоча потече струя ориз.* Г. Райчев. **2.** *Прен.* Тънък движещ се пласт, ивица от въздух, дим, светлина и под. *Лулата загасваше между пръстите му и последната струя дим се виеше над нея.* И. Волен. *В купето бе задушно... Отвън изведнъж го лъхна хладна струя въздух.* П. Вежинов. *Тясна, бледа струя жълта светлина падна пред него.* Г. Караславов. *Въздушна струя.* **3.** *Прен. Поет.* Вълна от звукове. *Звъни нейният сребърен глас, заляха се струи от сладки небесни звукове.* Вазов. *Посред тихата лятна нощ високо и ясно се издигаше песента, разливаше се и звучеше в широки, трепетни и страстни струи.* Йовков. **4.** *Прен.* Вълна от някакво настроение, чувство. *Гърдите на двамата пътешественици се напълниха със земния роден въздух, който като жизнена струя премина по цялото тяло и го освежи.* Елин Пелин. *Изпивам чая. Каква сладка струя се разля по цялото ми тяло!* Л. Стоянов.

струя̀, -уйш, *мин. св.* струйх, *несв.* Само 3 *л.* **1.** Тека на струя. *Но сълзите струеха непрестанно, струеха и измиваха душата ѝ.* Г. Караславов. *По лицето му струеше кръв — струеше от раната на главата му.* К. Петканов. **2.** *Поет.* За светлина, мириз и пр — излъчвам се, разливам се, разнася се. *От високите решетъчни прозорчета струеше бледа, замъглена утринна светлина.* А. Гуляшки. *Лунната светлина, която струеше отвън през прозореца, огряваше цялата стая.* Дим. Ангелов.

струя̀ се, -уйш се, *мин. св.* струйх се, *несв., сред.* Само 3 *л.* Струя̀. *По сухото му лице се струяха сълзи.* М. Кремен. *От друго едно съвсем мъничко прозорче в дъното на помещението се струеше мътна, загаснала светлина.* Дим. Талев.

стръв, стръвта̀, *мн.* стърви, *ж.* **1.** Само *ед.* Късче месо или нещо друго като примамка за лов на животни. *После нагласяше капана... За стръв поставяше умряла кокошка или дребна птичка.* Ем. Станев. *Червеят лежи на дъното и едва шава. Мрянката е лакома, но все пак пази се, оглежда стръвта, колебае се.* Ем. Станев. **2.** *Прен.* Настървение, хищност, алчност. *Бе ужас мисълта му и погледът му стърви, | каквато дума каже — тя бич е или кърви.* П. П. Славейков (превод). *Той беше як, беше ловец и мисълта за кошутата запалваше същинска вълча стръв в гърдите му.* Йовков.

стръ̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* **1.** Жаден за кръв, хищен, кръвнишки. *Чу се вълчи вой,... стръвен, страховит.* Йовков. *И повторно в гърди му като вби | ханджара, викна стръвният убиец: | — Мен нейни думи — тебе моя нож!* П. П. Славейков. **2.** *Прен.* Алчен, ненаситен. *Бъзунекът... внушаваше на тоя стръвен за имоти човек една мисъл.* Елин Пелин.

стръвни̇̀к, *мн.* -ци, *м.* **1.** Диво животно, което се е настървило и напада на хора. *Вълк стръвник. Орел стръвник.* **2.** *Прен.* Хищен, алчен, ненаситен човек.

стръвни̇̀ца *ж.* Обикн. в съчет. **мечка стръвница** — мечка, която яде месо, настървила се е за месо. *Но стръвницата, ако гръмнеш на нея и я не ударищ, хвърля се като луда на тебе.* Вазов. *Ей тука завчера видяхме мечката стръвница. Тая есен тя изяде един вол, събори и една крава.* А. Каралийчев.

стръвни̇̀шки, -а, -о. *Прил. от* стръвник. *Когато се срещаха, те си хвърляха стръвнишки погледи.* Вазов.

стръ̀вно. *Нареч. от* стръвен. *Но кучетата ги усетиха, заградиха ги и ги залаяха по-стръвно.* Йовков. *Войниците се нахвърлят стръвно върху варената царевица.* Л. Стоянов.

стрък, стръкът, стръ̀ка, *мн.* стръ̀кове, стръ̀ка (сл. ч.), *м.* **1.** Откъснато клонче, цвете, трева. *Из тая бъркотия промушва се войска от новобранци... с пушки на рамо, окичени със стръкове чемшир.* Вазов. *Отпред на яката на дрехата ѝ бяха забодени два-три стръка есенен минзухар.* Йовков. **2.** Израслата над земята част на цвете, трева. *Из напечената от слънцето земя бяха наболи месести стръкове от лалета и божур, още не цъфнали.* Йовков. *Наистина алеите бяха обрасли с трева, между която напролет подаваха главици само няколко стръка саморасли кокичета.* Г. Райчев. *Подухва, всеки лист трепти | и слънцето изгрява, | роса по всеки стрък блести, | жетварски ден настава.* Т. Харманджиев. *Лика прилика като два стръка иглика.* Погов.

стръка̀, обикн. *мн.* стръкѝ, *ж.* Всяко от двете дървета на предната част на кола, между които се впряга кон или магаре.

стръ̀мен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Който се спуска или издига с голям наклон. *На север Рила спуща стръмните си поли в Самоковското поле и Дупнишката котловина.* Вазов. *Насреща се издигаше дървената камбанария с тесни стръмни стълби и две площадки.* Дим. Талев.

стръмнина̀ *ж.* **1.** Стръмно място. *Ние се възкачваме по една стръмнина и пътят ни тоз-час потъва в гъста сенчеста гора.* Вазов. *Стръмнините от двете страни на пътя и реката буеха непрестанно от пукот и вик: — Уурраа! Уурраа!* Дим. Талев. *Колата отново тръгна полека по стръмнината.* К. Константинов. **2.** Качество на стръмен; наклоненост. *Но нощната тъмнина и стръмнината от друга страна ми препятствуваха.* З. Стоянов. *Стръмнината на склона е голяма.*

стръмнѝще, *мн.* -а, *ср. Нар.* Стръмнина. *Наоколо му се издигаха по стръмнищата високите дъбове и хвърляха големите си сенки по наклона на моравата.* Вазов. *Спъваха се, падаха по лъзгавата трева на стръмнището.* Вазов.

стръ̀мно. *Нареч.* от стръмен. *Колко е стръмно! Отплеснеш ли се оттук, чак доле ще се намериш.* Влайков. *Двата бряга на дола се издигаха стръмно, изровени от водата.* Ем. Станев. *А над самия хълм се издигаше стръмно планината.* Кр. Велков.

стръ̀свам, -аш, *несв.*; **стъ̀рся,** -иш, *мин. св.* стърсѝх. *св.* С тръскане правя да се сбие нещо, да се събере повече; стръсквам. *Стърси чувала, за да го напълниш добре.* **стръсвам се, стърся се** *страд.*

стръ̀сване *ср. Отгл. същ. от* стръсвам *и от* стръсвам се.

стръ̀скам. Вж. с т р ъ с к в а м.

стръ̀сквам, -аш, *несв.*; **стръ̀скам,** -аш, *св.* Стръсвам. *Като стръскаш коша, ще побере всичката плява.* **стръсквам се, стръскам се** *страд.* и *сред.*

стръ̀скване *ср. Отгл. същ. от* стръсквам *и от* стръсквам се.

стря̀свам, -аш, *несв.*; **стрѐсна,** -еш, *мин. св.* стрѐснах. *прич. мин. страд.* стрѐснат, -а, -о, *св.* Стряскам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Един пукот от пушка стресна Огнянов.* Вазов. *Скръцването на врата стресна болния.* А. Страшимиров. *Тия ядни закани не стреснаха учител Трайко.* Влайков. **стрясвам се, стресна се** *страд* и *сред. Стрясва се дядо Петко, събужда се, зора едва-едва се сипва.* Ал. Константинов. *Стреснах се на сън.*

стря̀сване *ср. Отгл. същ. от* стрясвам *и от* стрясвам се. *Калугериците се поокопитиха от първото стрясване.* Вазов.

стря̀скам, -аш, *несв.* **1.** Ненадейно изплашвам някого или нещо. *Нейде скалите отваряха подозрителни дупки като мечешки бърлоги и увеличаваха зловещия характер на гората. Всеки шум сега стряскаше.* Вазов. *Плашеха го неговите строги очи, стряскаше го неговият висок и натъртен глас.* Ц. Церковски. **2.** Разбуждам внезапно някого, като го изплашвам. *И в сън | ме стряскаше все тоз и тъп, и грозен звън.* П. П. Славейков. *Тоя начин да го будят с вик, да го стряскат, а понякога да го ритнат другарски с крак или да му смъкнат одеялото, не беше за него.* Дора Габе. **3.** *Прен.* Карам някого изведнъж да се опомни, осъзнае; подбуждам. *Да работим! Тази славна дума | нека екне кат камбанен звън, | нека стряска къщата и друма, | нека стресне спящий тежък сън.* Вазов. || Смущавам, безпокоя, тревожа. *Така е тръгнало, така ще и да върви. Нищо. Това го не стряска.* Влайков. *Нас не стряска, не тревожи | на живота тъмний край.* Смирненски. **стряскам се** *страд.* и *сред. Тя се унасяше в лека дрямка, привиждаше ѝ се нещо очаквано, хубаво, стряскаше се бързо и дигаше глава.* Г. Караславов.

стря̀скане *ср. Отгл. същ. от* стряскам *и от* стряскам се. *Първото ни стряскане се замени с недоумение и с по-ново безпокойство.* Вазов.

стря̀ха, *мн.* стрѐхи, *ж.* **1.** Завършек на покрив, който излиза навън от стените. *Къщата на чифлика беше голяма, двуетажна, с широка стряха и издаден отпред чардак.* Йовков. *Широките стрехи на покрива не пущаха слънчевите лъчи през прозореца.* Елин Пелин. **2.** Покрив на сграда. *Чист и равен сняг покрива улиците, дворовете, плетищата и стрехите.* Йовков. *Посочиха му една изоставена колиба на края на селото и той легна там, за да умре под пробитата ѝ стряха.* Дим. Талев. || Покрив, навес над нещо; заслон. *На малката извита стряха на огнището беше сложен железен светилник.* Дим. Талев. **3.** *Прен.* Дом, подслон. *Пиян дано аз забравя, | туй, що, глупци, вий не знайте | позор ли е или слава! | Да забравя край свой роден, | бащина си мила стряха.* Ботев. *Малко добрини, малко светли минути бяха видели през живота си тия хора, забравили отколе бащина стряха.* Йовков. *Родна стряха.*

сту̀бел *м.* **1.** Широк издълбан дънер на дърво, през който изтича водата на извор или кладенец. **2.** Кладенец с такова приспособление. *Хюсеин ага си припомни дядовите Цоневи свирни при Къркилановия стубел още от детинството си и се занесе.* Цани Гинчев. **3.** Кладенец с корито за поене на добитък.

сту̀бла *ж. Нар.* Плитък кладенец със стубел.

сту̀блица *ж. Нар.* Стубел. *Ех, ама да знаете каква вода чучури из малката стублица, дето я е турил на кладенеца някогa дядо.* Влайков.

студ, студъ̀т, студа̀, *мн.* студовѐ. **1.** Само *ед.* Състояние на ниска температура на въздуха. *Заедно с мрачината и нощният студ расте.* Вазов. *Те не усещаха ни умора, ни глад, ни студ.* Елин Пелин. *Треперя от студ. Зъбите ми тракат от студ.* **2.** Студено време. *Късните студове на тая зима се усилваха повече и повече от северните ветрове.* Вазов. *Рядък февруарски студ се е спуснал над старопланинския хълмист кът.* Влайков. *Почнаха големи студове.* □ **Бера студ** (разг.) — студено ми е, студувам дълго време. **Дърво и камък се пука от студ** (разг.) — много студено е. *Ти си луд!... Дърво и камък се пука от студ, а ние ще минаваме дефилето.* Дим. Димов. **Кучешки студ** (разг.) — много студено време. *Той стана, разтърка ръце и затропа с крака — Ух, кучешки студ!* М. Марчевски. **Свива (хваща) студ** — започва много студено време. *Смрачи се като по вечеря, сви студ.* Йовков. **Сух студ — много студено вре-**

ме без валежи. *Към края на януари настанаха сухи студове — дни за лов.* А. Страшимиров.

сту̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Нар.* Студен. *Бързо над гора стигнаха, | ... | до студно бистро изворче.* Ц. Церковски. *Малка мома кон извожда | да го пои студна вода.* Нар. пес.

студѐн, -а, -о, *прил.* 1. Който има ниска температура. *Противоп.* топъл, горещ. *Обичам те, мое мило отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали, и техните бистри и студени извори.* Каравелов. *Една му с билки раната върже, | друга го пръсне с вода студена.* Ботев. *Още от утринта денят беше облачен, навъсен, студен.* Г. Райчев. *Студен въздух.* || Който не е затоплен или не може да се затопли добре. *Къщата ни е много студена. Студена стая.* || Който носи студ, който изстудява. *Студеният североизточен вятър го накара веднага да вдигне яката на палтото си.* Дим. Димов. 2. *Прен.* Равнодушен, хладен, неприветлив. *Илчовица тя знаеше за студена и затворена жена.* Влайков. *Той престана да се усмихва и неговото лице остана студено и сурово.* Ст. Загорчинов. *Ръкуваха се като стари приятели, но усмивките и на двамата бяха студени.* К. Петканов. 3. Който става при ниска температура или без нагряване. *Студена стерилизация. Студено нагъване на пружини.* 4. *Прен.* За цвят, тон, багра — който се вижда, когато времето не е слънчево; безжизнен, невесел. *Противоп.* топъл. *Облачната пелена... разливаше над мокрото поле сива студена светлина.* П. Вежинов. *И мътната газена лампичка пръска | студени, печални лъчи.* Смирненски. *Картината е рисувана в студени багри.* □ **Побиват ме (лазят ме) студени тръпки** — а) Втриса ме. *Идеше треската, по тялото ѝ почнаха да пълзят студени тръпки.* Дим. Димов. б) Обзема ме внезапно страх. *Той отвори пак папката с важните книжа и задири портрета на бунтовника. Не го намери... Студени тръпки го побиха.* Ст. Дичев. **Поля ме (със) студен душ** (разг.) — сполетя ме неочаквано нещо много неприятно. **Поливам (обливам) някого със студена вода** (разг.) — казвам или правя някому неочаквано нещо много неприятно. *Панчо като че поляха със студена вода — той изтръпна.* Влайков. **Студена баня** — баня с вода, която температура по-ниска от 37⁰. **Студена война** (полит.) — вражеско положение на държави, които водят агресивна политика, без да прибягват към въоръжено стълкновение. **Студена закуска** — сухо ядене, което се яде студено: сандвич, салам, масло, риба и пр. *Следват студените закуски: шунка, салам, лебервурст, варени яйца и др.* Г. Белев.

студенѐя, -ѐеш, *мин. св.* студеня̀х, *прич. мин. действ.* студеня̀л, -а, -о, *мн.* студенѐли, *несв.* Само 3 *л.* 1. Ставам постепенно студен, изстивам постепенно. *Ръцете ми студенеят.* 2. *Безл.* Започва да става студено. *Започнало бе да студенее, улиците бяха кални.* Дим. Талев. *Денят вече догаряше, взе да студенее, но никой не усещаше студа.* Кр. Григоров.

студенина̀, *мн.* няма, *ж.* 1. Качество на студен; студ. *Коленичи до баща си, улови двете му ръце и се изплаши от студенината им. — Тате, ти изстиваш!* К. Петканов. *Лисицата... сложи едното си краче на снега. Лапичката ѝ усети студенината и се дръпна като опарена.* Ем. Станев. 2. *Прен.* Отсъствие на топло, сърдечно отношение; сдържаност, неприветливост, равнодушие. *В погледите на мнозина от слушателите той съзира не само една студенина, но и някакво недоверие.* Влайков. *Влезе и се настани в тая къща някаква студенина, която раздели людете тук и ги отчужди.* Дим. Талев.

студѐно. *Нареч. от* студен. *Той вървеше с мъка из дебелия замръзнал сняг... Пък и студено беше.* Елин Пелин. *Те се държаха студено, дори враждебно към нея.* Дим. Талев. *Виждаме широко разлетите води на Дунава. Големи пространства са залени с вода, която от време на време студено проблясва под едва проникващите лъчи на слънцето.* Н. Фурнаджиев. *Става студено. Стоя на студено.* □ **Студено ми е, става ми студено** — усещам, започвам да усещам студ.

студенокръвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Зоол.* За животни — чиято кръв си мени температурата в зависимост от температурата на околната среда. *Змията е студенокръвно животно.*

студѐнт *м.* (лат.). Лице, което следва във висше учебно заведение. *Записах се студент. Студент по математика.*

студѐнтка *ж.* Жена студент.

студѐнтски, -а, -о. *Прил. от* студент. *Студентски години. Студентска книжка.*

студѐнтство, *мн.* няма, *ср.* 1. Съвкупност от всички студенти. *Христо Ботев е и си остава най-възвишеният пример за българския народ, за неговата младеж, за неговото народно студентство.* Г. Димитров. 2. Годините, през които някой е студент; студентски години. *Студентството си мина в упорит труд.*

студѐнтствувам, -аш, *несв.* Уча, прекарвам като студент. *Той студентствува в чужбина.*

студѐнтствуване *ср. Отгл. същ. от* студентствувам.

сту̀дио, *мн.* няма, *ср.* (ит.). 1. Специално помещение за работа на художник, скулптор, музикант и др.; ателие. *Студио по живопис.* 2. Специално звуково изолирано помещение в радиопредавателна станция, където се извършват радиопредавания и се записва говор, музика и др. *Включваме студиото на радио София.* 3. *Спец.* Място, където се озвучават филми.

сту̀дия¹ *ж.* (лат.). Писмено, доста обширно научно изследване по някой въпрос; етюд. *Критични студии. Студия върху творчеството на Ив. Вазов.*

сту̀дия² *ж.* (лат.). *Нов.* Предприятие за производство на филми. *Студия за игрални филми.*

студоустойчѝв, -а, -о, *прил. Книж.* Който е устойчив на студ, който мъчно се поврежда от студ. *Зелето, морковите и цвеклото са студоустойчиви растения.*

студоустойчѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* студоустойчив.

студу̀вам, -аш, *несв.* Търпя продължително студ. *Ние закъсняхме и те оставихме да студуваш.* Елин Пелин *А войниците на фронта гладуват, студуват и гинат.* Г. Караславов.

студу̀ване *ср. Отгл. същ. от* студувам.

студя̀. Само 3 *л.* **студѝ,** *мин. св.* студѝ, *несв.* Причинява, докарва студ. *Горещото гори, студеното студи, а парен каша духа.* Вазов. *Позициите в кал, вали, | студи от дефилето.* Т. Харманджиев. *Пипнеш снега — студи.* □ **Студи ми** — студено ми е.

сту̀пам. Вж. с т у п в а м.

сту̀пвам, -аш, *несв.*; **сту̀пам,** -аш, *св.* Набивам, натупвам набързо някого. *Кърсердарите... се нахвърлиха върху изплашения бате Коле и набързо го ступаха.* К. Петканов. **ступвам се, ступам се** *страд.*

сту̀пване *ср. Отгл. същ. от* ступвам *и от* ступвам се.

стъ̀блен, -а, -о. *Прил. от* стъбло. *Стъблена част.*

стъ̀блест, -а, -о, *прил.* **1.** Който има много стъбла. *Стъблесто дърво.* **2.** Който има голямо стъбло.

стъбло̀, *мн.* -а̀, *ср.* Част от тялото на растение, която се намира между корена и горните разклонения или цвета, класа и под. *Дърветата бяха вече напъпили. Стъблата и клоните блестяха на слънцето.* К. Петканов. *Коренът, стъблото, листата и цветът са органи на растението. Подземно стъбло.*

стъгда̀ *ж. Старин.* Площад, мегдан. *А слепец седеше на голямата стъгда сред Преслав — и... свиреше странни песни.* Н. Райнов. *Денонощни веселби оглушаваха градските стъгди.* А. Страшимиров.

стъ̀квам, -аш, *несв.*; **стъ̀кна,** -еш, *мин. св.* **стъкна̀х,** *прич. мин. страд.* стъкнат, *св.* Нареждам съчки или дърва и ги запалвам. *Тя се разбърза, стъкна огън, опържи яйца, намери вино и сложи богата трапеза на своя мил гост.* Елин Пелин. ‖ Побутвам, нареждам главните на огън, за да гори по-добре. *Стъкваме позагасналия огън и сядаме край него да се греем.* Влайков. **стъквам се, стъкна се** *страд.*

стъ̀кване *ср. Отгл. същ. от* стъквам *и от* стъквам се.

стъкла̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Човек, който изработва стъклени изделия, стъкла. **2.** Човек, който продава стъклени изделия, стъкла. **3.** Човек, който поставя стъкла на прозорци и др.

стъкларѝя *ж. Събир.* Стъклени изделия. *Пред вратата се провикваха продавачи, наредили на сергии галантерийни стоки, стъклария, кухненски вещи.* М. Грубешлиева. *До едната стена имаше шкаф със стъкларии.* Г. Райчев. *Магазин за стъклария.*

стъкла̀рски, -а, -о. *Прил. от* стъкларство *и от* стъклар. *Стъкларска фабрика. Стъкларски пясък. Стъкларски магазин. Стъкларски елмаз.*

стъкла̀рство, *мн.* няма, *ср.* Произвеждане на стъклени изделия. *Стъкларството у нас е развито добре.*

стъ̀клен, -а, -о, *прил.* **1.** Който е направен от стъкло. *На другата страна в стъклена чаша е натопен букет от пресни миризливи цветя.* Влайков. *Домакинята влезе тихо и сложи пред двамата мъже едно тъмно бирено шише и две ръбести стъклени чаши.* А. Каралийчев. *Стъклени мъниста. Стъклени изделия.* **2.** Който има стъкла. *В широкия двор... се белееше приветливо еднокатната къща с много стъклени прозорци с бели завеси на тях.* Вазов. *Стъклена врата. Стъклен шкаф. Стъклена веранда.* **3.** Присъщ на стъкло, подобен на стъкло. *Вечерта беше мразовита, небето ясно, стъклено.* П. Славински. *Времето беше тихо и в стъкления въздух тоя гърмеж провча проточено и страшно.* Йовков. *Слюдата има стъклен блясък.* **4.** *Прен.* За очи, поглед — студен, безжизнен, неподвижен. *Той седна до леглото... и ме загледа изпитателно; стана ми неловко от този стъклен поглед и аз отклоних очи.* Г. Райчев. *Но сивите й очи го гледаха тъпо. В стъклената им неподвижност прозираше някаква страшна празнота.* Дим. Димов. □ **Стъклена хартия** (рядко) — гласпапир.

стъкленѝца *ж.* Стъклен съд с тясно гърло, обикн. цилиндричен; шише, бутилка. *Тя поправи фитила на кандилото и наля от една стъкленица елей.* Ст. Загорчинов. *Всяка епруветка си имаше мястото и всеки химикал, означен с етикетче, своята стъкленица.* П. Вежинов.

стъкло̀, -а̀, *ср.* **1.** Прозрачно, твърдо, чупливо вещество, което се получава от кварцов пясък. *Имаше в един ъгъл дървен иконостас и пред него малко кандило от синкаво стъкло.* Йовков. *Огнеупорно стъкло. Кристално стъкло. Гладък като стъкло.* **2.** Тънка плоча от това вещество, която се поставя на прозорци, витрини и пр. *Пристъпи до малкото прозорче и долепи лице до стъклото.* К. Петканов. *Мартенското слънце залива мокрия паваж, трепти в стъклата на витрините.* Н. Фурнаджиев. *Стъкла за прозорци.* **3.** *Разг.* Съд с тясно гърло, направен от това вещество; шише, бутилка, стъкленица. *Недялка донесе стъкло с ракия и му наля.* Вазов. *До него е малка масичка, и върху нея стъкло с вода и чаша.* Влайков. ‖ Лампено шише. *Нощем тъмничарят запалваше мъничка газена ламба с опушено стъкло.* Дим. Талев. **4.** Стъклена част на очила, бинокъл и под., през която се гледа и обикн. се увеличава или намалява образът. *И без да ще, перна очилата му. Едното от стъклата отскочи и се разби на пода.* Г. Райчев. □ **Водно стъкло** — разтворимо във вода стъкловидно вещество. **Увеличително стъкло** — леща, която увеличава гледания образ.

стъкловѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който има вид на стъкло (в 1 знач.). *Стъкловидно вещество.*

стъклообра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Стъкловиден.

стъклопѝс, -та̀, *мн.* -и, *ж. Изк.* **1.** Само *ед.* Вид декоративно изкуство — рисуване върху стъкло. **2.** Рисунка върху стъкло.

стъкмя̀. Вж. с т ъ к м я в а м.

стъкмя̀вам, -аш, *несв.*; **стъкмя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Поставям в ред; подреждам, нареждам, стягам. *Чак след като стъкми отново гостната и изчисти коридорчето, кухнята и голямата стая, тя се поуспокои.* Г. Караславов. *Мама ме нарежда да се поизмия хубаво, поизчиства ми дрехите, стъкмява ме добре.* Влайков. **2.** Приготвям, правя. *Ти може да не си вечерял... — та рекох да стъкмя каквото господ дал.* Г. Караславов. *Той каза на майсторите да му стъкмят само една по-малка стая и там се настани да живее.* Дим. Талев. **стъкмявам се, стъкмя се** *възвр.* и *страд.*

стъкмя̀ване *ср. Отгл. същ. от* стъкмявам *и от* стъкмявам се.

стъ̀кна. Вж. с т ъ к в а м.

стъкълцѐ, *мн.* -а̀, *ср. Умал. от* стъкло. *После той отиде в своята стая, отключи едно шкафче и взе от там черно стъкълце, в което имаше стрихинин.* Ем. Станев.

стълб, стълбът, стълба, *мн.* стълбове стълба (сл. ч.), *м.* **1.** Висок, цилиндричен труп от дърво, метал, бетон и пр., който се забива в земята за закачане на нещо. *Между всеки два телеграфни стълба лястовичките се разхвърчаваха, после се връщаха и кацаха на жицата.* Йовков. *Оградата завършваше с врата, скована от два диагонални пръта... Няколко железни скоби я придържаха за подпорния стълб.* А. Гуляшки. ‖ *Обр. Цялото поле беше светнало от огньове... На няколко места се издигаха огнени стълбове чак до небесата, които осветляваха и самия хоризонт.* З. Стоянов. **2.** *Прен.* Опора, подкрепа. *Единството, борбата и трудът са трите стълба, на които се опираме и благодарение на които ще вървим напред.* Г. Димитров. *Мисълта ѝ ... откриваше в него съпруга, бащата на децата ѝ, якия стълб на собствения ѝ дом.* Дим. Талев. □ **Гръбначен стълб** — гръбнак. **Позорен стълб** – стълб, на който са завързвали за публично поругание престъпници. **Приковавам на позорния стълб** (книж.) — заклеймявам като престъпен. *Той я приковаваше на позорния стълб и му се струваше, че сега, най-сетне, всички трябва да узнаят какво е тя.* Л. Стоянов.

стълба *ж.* **1.** Подвижно приспособление за изкачване и слизане с прикрепени на две дървета или въжета напречни летви. *Той донесе стълба, опря я върху дънера на салкъма.* Йовков. *Група пионери се спуснаха с въжена стълба в дълбокия ров.* П. Славински. **2.** Обикн. *мн.* Приспособление от неподвижно наредени по наклон стъпала за качване и слизане. *Къщата, която бе голяма и имаше от две страни стълби, той прегради на две.* Елин Пелин. *Той се изкачваше тихо по стълбите, чувстваше се как прегъва бавно и внимателно коленете си.* Г. Караславов. *Тясна дъсчена стълба водеше в дълъг и мрачен коридор.* А. Гуляшки. **3.** *Разг.* Стъпало на такова приспособление. *Изкопали в канарата петстотин стълби до вратата на пещерата.* Елин Пелин.

стълбèц, *мн.* няма, стълбеца (сл. ч.), *м.* **1.** Стълб. *Товарът ѝ ни най-малко не я превиваше, снагата ѝ си оставаше права и гъвкава като стълбеца на вихрушка.* Йовков. **2.** Колона от редове, цифри. *Тук на две страници, една срещу друга, имаше по два стълбеца, доста дълги, с цифри.* Йовков.

стълбица *ж.* **1.** *Умал. от* стълба. *И безшумно се изкачваше нагоре по тясната стълбица.* Г. Райчев. **2.** Редица от последователни степени на нещо; скàла. *Стълбица на процентите. Нотна стълбица.*

стълбище, *мн.* -а, *ср.* **1.** Част от сграда, в която се намират стълбите. *Къщата има светло стълбище.* **2.** Стълба на сграда. *От задната страна на голямата къща имаше широко каменно стълбище.* О. Василев. ‖ Широки. обикновено каменни стълби в подножие на паметник и под. *Те се изкачиха по широкото каменно стълбище с високи колонади от двете страни и тежки железни фенери на върха.* Ив. Мартинов. *Широко стълбище води към паметника.*

стълбовѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* **1.** Който прилича на стълб. **2.** Който наподобява стълба.

стълбовѝдно. *Нареч. от* стълбовиден. *Димът се издига стълбовидно от високите комини.*

стълбообрàзен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Стълбовиден. *Стълбообразна скала се издига пред нас.*

стълбообрàзно. *Нареч. от* стълбообразен; стълбовидно.

стълкновèние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). **1.** Кратка въоръжена борба. *Стачки, демонстрации,... въоръжени стълкновения... следваха непрекъснато.* В. Коларов. **2.** Сблъскване, спречкване поради разногласие, различие в мнения, идеи и под. *Очевидно тука бяха в стълкновение два мира, две цивилизации.* Вазов. *Без действие няма драма, както без борба, без стълкновение няма действие.* Лилиев.

стълп, стълпът, стълпа, *мн.* стълпове, стълпа (сл. ч.), *м.* **1.** Стълб. *Дворът широк..., в средата хубава черква с куршумени сводове и със стълпове от зеленикав и бял мрамор.* Вазов. *Землянките са засипани със сняг и почти не се забелязват, но от безбройните комини се издигат стълпове дим.* Йовков. **2.** *Старин.* Кула.

стълпник, *мн.* -ци, *м.* Отшелник, който е живял на стълп, на кула в пост и молитва. *Симеон стълпник.*

стълпотворèние, *мн.* няма, *ср.* (рус.). Обикн. в съчет. **вавилонско стълпотворение** — бъркотия, неразбория, объркване; разноезичие. *Та какво ви казвам, на сцената шум, в салона шум — вавилонско стълпотворение.* П. Спасов.

стълпя̀. Вж. стълпявам.

стълпя̀вам, -аш, *несв.*; **стълпя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Рядко.* Събирам, струпвам множество хора. *Новината стълпи селяните на площада пред училището.* **стълпявам се, стълпя се** *страд.* и *сред.* *Както морските вълни прииждат към брега, тъй се стълпиха кърджалиите от всички страни към Индже.* Йовков. *Работниците се стълпиха около него, грабнаха го от щурмоваците и го понесоха с „ура“.* Дим. Ангелов.

стълпя̀ване *ср. Отгл. същ. от* стълпявам и *от* стълпявам се.

стъмвам се, -аш се, *несв.*; **стъмня̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* **1.** Само 3 *л.* Ставам тъмен, стъмнявам се, смрачавам се. *Небето се стъмни.* **2.** *Безл.* Става тъмно, стъмнява се, смрачава се. *Вечерно време я виждаха подпряна до вратата... Тя стоеше така до късно, докато съвсем се стъмваше, и се прибираше мълчаливо.* Елин Пелин. *Беше започнало да се стъмва.* А. Гуляшки.

стъмване *ср. Отгл. същ. от* стъмвам се. *После казаха, че сражението е продължило до стъмване.* Дим. Талев. *На стъмване треската на циганчето се усили.* О. Василев.

стъмня̀. Вж. стъмнявам.

стъмня̀ се. Вж. стъмвам се и стъмнявам се.

стъмня̀вам, -аш, *несв.*; **стъмня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане тъмно; помрачавам, затъмнявам. ‖ *Обр. Но скоро нов страх и смущение / народната радост стъмни.* Вазов.

стъмня̀вам се, -аш се, *несв.*; **стъмня̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Само 3 *л.* **1.** Ставам тъмен; притъмнявам, помрачавам се. *Зимний ден се веч преваля, / и небето се стъмни.* Вазов. *Небето пламне в трясъци и огън / и в миг дълбоко, плътно се стъмни, / заудря дъжд*

прозорци и стени. И. Бурин. **2.** *Безл.* Става тъмно, смрачава се, стъмва се. *Така пътуваха до[illegible] време. Слънцето залезе. Започна да се стъмнява.* Йовков. *Неусетно | надникнала бе във прозорците нощта; | стъмняваше се.* К. Христов. *Навън се беше стъмнило съвсем и улицата изглеждаше пуста.* Кр. Велков.

стъмня̀ване *ср. Отгл. същ. от* стъмнявам *и от* стъмнявам се. *Една вечер на стъмняване вълчицата се нахвърля неочаквано на стадото и грабна една овца.* Йовков. *Останаха да нощуват на нивите си. На стъмняване те насякоха ситна шума за постелка на себе си и на воловете.* Дим. Ангелов.

стъ̀па *ж. Диал.* Дървен или камен съд за чукане сол, жито и пр.; чутура.

стъпа̀ло, *мн.* стъпа̀ла, *ср.* **1.** Долната част на крака, на която се стъпва· ходило. *И нагази в размекнатата пръст... Студът я парна по стъпалата.* Г. Караславов. *Господин поручик — обади се малко стеснено войникът, — стъпвайте с върха на пръстите в стремената, не с цялото стъпало.* П. Вежинов. **2.** Долна част на чорап. *Обуваше се тя с дебели вълнени чорапи; целите им стъпала бяха изкърпени с изтъркан бозяв шаяк.* Г. Караславов. **3.** Напречна част на стълба, върху която се стъпва. *Той измина двора, като пъшкаше обезсилен, и седна на първото стъпало на стълбата, която отиваше за горния кат.* Вазов. *От стаята по три стъпала се слиза в зимника.* Ал. Константинов. *В скалата бяха издълбани стъпала, а на самото теме на скалата се белееше параклис.* Ст. Загорчинов. **4.** *Прен.* Степен в развитието на нещо, в йерархията. *Пази се, Огнянов, от апостол да станеш монах: ще слезеш няколко стъпала по-ниско.* Вазов. *Нека види светът как с труд и чест се издигнах на най-високо стъпало в държавата.* Ст. Костов. *Ниско стъпало на развитие.*

стъ̀пвам, -аш, *несв.*; **стъпя̀,** -иш, *мин. св.* стъпѝх, и **стъ̀пна,** -еш, *мин. св.* стъ̀пнах, *св.* **1.** Поставям върху нещо крак или краката си. *И с тия думи бай Ганьо дигна единия си крак и стъпи на оградата.* Ал. Константинов. *Тя беше стъпила на плочите с боси, изцапани крака.* Елин Пелин. *Като стъпил на плъзицата на ралото, прокарваше ония ти бразди, дълбоки и прави.* Вазов. *Но ето че някой стъпи тежко с крак върху него.* Кр. Велков. *На гнила дъска не стъпвай.* Послов. **2.** Движа се, вървя, като правя стъпки; ходя, крача. *Той стъпваше гордо, с твърди стъпки.* Дим. Талев. *В цялата къща е тихо, и всички... стъпват тихо, на пръсти.* М. Кремен. *Дрънчаха щитове и броня; разклащаха се копия, насочени нагоре, стъпваха тежко коне, покрити с мед и желязо.* Н. Райнов. **3.** Обикн. с отрицание *не* — не посещавам, не ходя някъде, у някого. *Да се махнеш! — викаше тя. — Да не си ми стъпил в къщата.* Йовков. *Дойде и тя у стринини Венковичини. Отдавна не беше стъпвала там.* Влайков. *Да знаеш, на Кина няма да простя. Иди и ѝ кажи, че докато съм жива, не искам в къщи да ми стъпи.* К. Петканов. **4.** С предл. *в* — за възраст: започвам, навлизам, встъпвам. *И тъй като стъпих в 13-та година на възрастта си, ... аз бях пак весела, както преди.* В. Друмев. **5.** В съчет. с предл. *в* и съществителни като борба, владение, брак и др. — започвам да осъществявам действието, означено със съществителното; влизам, встъпвам, напр.: с т ъ п в а м в б о р б а, в с р а ж е н и е — започвам да се боря, да се сражавам; с т ъ п в а м в р а з г о в о р — почвам да разговарям; с т ъ п в а м в б р а к — оженвам се; с т ъ п в а м в ъ в в л а д е н и е — започвам да владея нещо. **6.** В съчет. със съществителни, които означават поприще, и предлог *на* — заемам за пръв път мястото, длъжността, изразено в съществителното, напр.: с т ъ п в а м н а п р е с т о л а — ставам цар, владетел; с т ъ п в а м н а с ц е н а т а — ставам артист. □ **Не стъпва човешки крак** — за място: непристъпно, диво. **С единия крак съм стъпил в гроба** — към края на живота си съм. **Стъпвам в огъня (за някого или нещо)** — излагам се на най-големи опасности, страдания, готов съм всичко да направя. *Злато младеж имаме... В огъня да му кажеш да стъпи, щом е за Комунистическата партия — направя го.* Кр. Григоров. **Стъпвам като в паници** (разг.) — стъпвам неудобно. **Стъпвам на краката си** — ставам самостоятелен в материално отношение; закрепвам, замогвам се. **Стъпвам някому на врата (шията)** — подчинявам с грубост, сила някого.

стъ̀пване *ср. Отгл. същ. от* стъпвам. *За пръв път дядо Давид не можа да се качи с първо стъпване на стремето.* Йовков. *При всяко стъпване на краката му издрънкваха мънички звънчеца.* Елин Пелин.

стъпѝсам се. Вж. с т ъ п и с в а м с е.

стъпѝсвам се, -аш се, *несв.*; **стъпѝсам се,** -аш се, *св., сред.* **1.** Отстъпвам, дръпвам се назад. *Дядо Давид върза коня пред яхъра, сложи отпреде му корито с ярма и се стъписа назад.* Йовков. *Илия дръпна юздите и устремените напред коне се стъписаха.* А. Каралийчев. **2.** *Прен.* Обърквам се, смайвам се. *Селяните уплашени се стъписаха и един по един взеха да се измъкват из задните врата.* Влайков.

стъпѝсване *ср. Отгл. същ. от* стъписвам се. *Щом я зърна, Тъкачев се смути и се поспря за малко. Станка долови това смущение и особено ясно забеляза лекото му стъписване.* Г. Караславов.

стъ̀пка *ж.* **1.** Едно поместване на крака при ходене; крачка. *Вървеше бързо, с леки и твърди стъпки.* Йовков. *По неговото кръгло и благо лице тия житейски несгоди изписаха дълбоки бръчки... Стъпките му станаха тежки и бавни.* Елин Пелин. *Бързи стъпки се приближиха до вратата.* К. Петканов. *Той направи стъпка назад и се спря.* || Шум от такова преместване на крака, от стъпване. *След малко наистина се зачуха стъпки и един грамаден силует израсна сред мрака.* Йовков. *Чуха се бързи стъпки и вратата се отвори.* М. Грубешлиева. *Отдолу, от каменния паваж долиташе шумът на колите, размесен с ритмичните конски стъпки.* Кр. Велков. **2.** Следа от стъпване с крак; диря. *Той видя ясно отпечатани вълчи стъпки.* Йовков. **3.** Разстояние колкото е дължината на един разкрач, на едно пристъпване; крачка. *Тома едва-едва се обърна, отдалечи се бавно на десетина-петнайсет стъпки и седна там с гръб към четниците.* Дим. Талев. *Силен гръм разтърси земята, една топла вълна го понесе и захвърли като вързоп на няколко стъпки от мястото му.* Ив. Мартинов. || Разстояние колкото е дължината на едно стъпало. *Ние видяхме на едно място как два бука, стотина стъпки високи, се*

бяха увили един около друг. Вазов. 4. Определен начин на ходене. *След половин час в помещението влезе Мильо старшията и с широка кавалерийска стъпка мина от единия до другия край на помещението.* Г. Караслгвов. *Димитър... крачеше със сигурна войнишка стъпка по неравните стърнища.* П. Вежинов. 5. За танц — определен в съгласие с ритъма на мелодията начин на танцуване. *Тя се завъртя из стаята в стъпките на лудешки валс.* Йовков. *Унгарците почнаха да се трупат край войнишкото хоро, наблюдаваха с интерес стъпките на непознатия танц.* П. Вежинов. *Стъпка на ръченица. Балетна стъпка.* 6. *Прен.* Предприемане на нещо; действие, постъпка. *Трябваше само още една стъпка от моя страна и интригата би била готова, но аз бях твърдо решен да не правя тази стъпка.* Г. Райчев. *Ако Рангел знаеше, че така ще потръгне, може би нямаше да се реши на такава стъпка.* Кр. Григоров. *Решителна стъпка. Сериозна стъпка. Смела стъпка.* 7. *Литер.* В тоническото стихосложение — съчетание от една ударена и една или две неударени срички, което се повтаря в стиха и определя размера му. *А са хубави стиховете, имат ритми, стъпки имат.* Вазов. *Стъпка ямб.* □ **Вървя (движа се) по стъпките на някого** — а) Вървя непосредствено след някого, следвам някого. *Кучетата тръгнаха другарски по стъпките му.* Елин Пелин. б) Следя, проследявам, преследвам. *И сега идете по стъпките на Горололмов — ще видите: Горололмов прави застраховки,... но Горололмов държи сказки, учи, просвещава.* Йовков. в) Следвам някого в дела, идеи. *Върви по стъпките на учителя си.* **На всяка стъпка** — навсякъде, много често; винаги, постоянно *Тя беше едно съвсем обикновено... момиче, каквито се срещат на всяка стъпка в живота.* Ив. Мартинов. *И ги ругаеше, изобличаваше ги на всяка стъпка за тяхната изостаналост и дребнавост.* Дим. Талев. **Първа стъпка (първи стъпки)** — начало на нещо, пръв опит. *Оказваше му пълно съдействие в първите стъпки на това важно дело.* Влайков. **Следя (дебна) всяка стъпка на някого** — следя го навсякъде, непрестанно. *Тя следеше всяка стъпка на етървите си.* Г. Караславов. **Стъпка по стъпка** — постепенно, бавно. *Стъпка по стъпка... той вървеше право към страшния край.* Елин Пелин. *Стъпка по стъпка планина се прехвърля.* Послов.

стъпквам, -аш, *несв.*; **стъпча,** -еш, *мин. св.* **стъпках,** *св.* 1. Смачквам, унищожавам нещо, като го тъпча с крака; смазвам. *Ще ти стъпча главата като на змия.* Вазов. *Едро куче се насочи като стрела към каруцата, посрещна конете и избухна в гневен лай. Конете изпрухтяха и едва не го стъпкаха.* К. Петканов. ‖ Смачквам, сгазвам. *Един от полицаите препусна край колите и едва не стъпка едно дете.* Дим. Ангелов. 2. *Прен.* Унищожавам, погазвам. *Той я унищожи с погледа си, той я стъпка с презрението си.* Вазов. *Една студена и противна вълна бе заляла сърцата им, изгасила радостта, стъпкала всяко желание.* К. Константинов. **стъпквам се, стъпча се** *страд.*

стъпна. Вж. с т ъ п в а м.

стъпча. Вж. с т ъ п к в а м.

стъпя. Вж. с т ъ п в а м *и* с т ъ п я м.

стъпям, -яш, *несв.*; **стъпя,** -иш, *мин. св.* **стъпих,** *св.* Стъпвам. *И погледът му се се впиваше напред в пространството, без да внимава де стъпя конят му.* Вазов. *Той стъпяше полека, като на пръсти.* Йовков. *В неделя след обед им дойде на гости Иван. Отдавна, много отдавна не беше стъпял той в братовата си къща.* Г. Караславов.

стъпяне *ср. Отгл. същ. от* стъпям. *Вън се чу слабо стъпяне и шум.* Влайков.

стървене *ср. Отгл. същ. от* стървя *и от* стървя се.

стървя, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Рядко.* Правя някого да стане стръвен; настървявам. *Месото стърви мечката.* **стървя се** *страд.* и *сред.*

стърга *ж.* Тясно място в кошара, през което пропускат овцете да минат една по една за доене. *От големия ъгъл отделиха четиридесетпетдесет овце и ги вкараха в по-малкия, при доярника... От другата страна на стъргата вече бяха седнали да доят Давидко и Петър овчарят.* Йовков. *Иванка, синеоката Пеньова дъщеря, е седнала на столче при вратницата на кошарата и дои на стърга овцете.* И. Волен.

стъргалка *ж.* 1. Дървено, желязно или гумено приспособление за стъргане на калта от обувки. *Изчисти си калта на стъргалката.* 2. Подобен на нож уред за стъргане. *Изчиства кората на дървото със стъргалката.*

стъргало, *мн.* -а, *ср.* 1. Уред за стъргане; ренде. *Вземи стъргалото и настържи ябълките.* 2. Стъргалка за обувки. 3. *Прен. Разг.* Улица или площад в селище, гдето се разхождат младежите.

стъргане *ср. Отгл. същ. от* стържа *и от* стържа се.

стърготина, обикн. *мн.* стърготини, *ж.* Дребни късчета материя, които отпадат при стъргане, триене или рендосване от обработвания предмет. *Острият зъб на ножа я* (летвата) *захапваше и отхвърляше в страни лъскави стърготини и дървен прах.* Ем. Коралов. *Дървени стърготини.*

стържа, -еш, *мин. св.* стъргах, *св.* 1. Обработвам, изглаждам нещо с пила, стъкло, на струг и под. *Максим дълго си игра с това несигурно оръжие, разглобяваше го няколко пъти, наново го стържеше с пила.* К. Ламбрев. 2. Изчиствам нещо със стъргалка, нож и под. *Жената бързо и чевръсто започна да стърже с огрибката тестото, залепено по ръцете.* Ст. Загорчинов. *Все тъй мрачен и сумтящ недоволно от изхабения бръснач, той продължаваше да стърже бузите си до посиняване.* Дим. Димов. *По едно време някой се спря вън пред вратата и започна да си стърже краката, като си мърмореше нещо.* И. Волен. 3. Правя нещо на дребни частици, обикн. като го трия с ренде, зъби и пр. *В големите стаи дървени червеи стържеха почернелите тавани.* Ст. Загорчинов. 4. Трия, жуля. *Дали твърдината на плетената рогозка го глождеше отдолу, козеният ли ямурлук стържеше инак свикналото му загрубяло лице,... не можа да заспи веднага както друг път.* Кр. Григоров. 5. Трия с нещо остро, като предизвиквам скърцане. *Започнах да стържа загорялата тенджера и събудих детето.* 6. Издавам неприятен, дрезгав, остър звук при търкане. *Тук-там из някои хармани бяха насадили житото и диканите стържеха монотонно и глухо.* Г. Караславов. *Той*

имаше задух, та гърдите му свиреха така, както стърже трион при рязането на някое дърво. Кр. Григоров. || *Прен. Подигр.* Свиря много лошо на лъков инструмент. *Яви се и един нов цигулар — ... но той така стържеше с опалената си цигулка, че момите започнаха да му се смеят.* Г. Караславов. *По едно време му направи гъдулка ... И почне ли баща му да свири, и той стърже ли, стърже след него.* Чудомир. **стържа се** *възвр.* и *страд.*

стържене *ср.* Стъргане. *Откъм ковачите, казанджиите, дърводелците се чуваха тежки удари, безспирно стържене, звън и трясък.* Дим. Талев.

стърнище, *мн.* -а, *ср.* **1.** Ожънатa и още неизорана нива. *Омарата трептеше над пожълтелите стърнища, полинели лъки и засъхнали угари.* Вазов. *Пред тях бе гладката равнина — цялата в царевични и слънчогледови ниви, туктаме пресечена от обширни голи пространства, стърнища или угари.* П. Вежинов. *Подметка на стърнището.* **2.** Стъбла на ожънатa нива. *А щè мине жетва, ще дигнат снопите, ще се открият стърнища до колене.* Йовков. *Тя вървеше и често се привеждаше да обира изостанали класове; новото бяло стърнище шумеше под стъпките й.* И. Волен.

стърпя. Вж. стърпявам.

стърпя се. Вж. стърпявам се.

стърпявам, -аш, *несв.*; **стърпя,** -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* стърпял, -а, -о, *мн.* стърпели, *прич. мин. страд.* стърпян, -а, -о, *мн.* стърпени, *св.* Стърпявам се. *Не стърпя сърце младежко, захвана хоро лудешко.* Елин Пелин.

стърпявам се, -аш се, *несв.*; **стърпя се,** -йш се, *мин. св.* -ях се, *прич. мин. действ.* стърпял се, -а се -о се, *мн.* стърпели се, *св.*, *сред.* Въздържам се да направя нещо, за което имам голямо желание. *Не можах да се стърпя да ти не напиша тия няколко реда, за да излея болката си.* Вазов. *Галунка не можа да се стърпи и тръгна да види какво има.* Йовков. *Къде отиваме? — не се стърпя да попита помощникът.* Ем. Станев. *Едвам се стърпях да не извикам от радост.*

стърся. Вж. стръсвам *и* стърсям.

стърсям, -яш, *несв.*; **стърся,** -иш, *мин. св.* стърсих, *св.* Стръсвам. **стърсям се, стърся се** *страд.* и *сред.*

стърсяне *ср. Отгл. същ. от* стърсям *и от* стърсям се.

стърча, -йш, *мин. св.* -ах, *несв.* **1.** Стоя прав, неулегнал, вирнат нагоре. *Пъргав и лек, с гъста черна коса, която стърчеше над челото му като четка, ... той тичаше насам-натам.* Йовков. *На главата й стоеше смачкана черна шапка, украсена с две избелели рози, до които стърчаха две черни проскубани страусови пера.* Елин Пелин. *Нашият фелдфебел беше ниско човече с мургаво циганско лице, под чийто нос стърчаха малки черни мустачки.* Св. Минков. **2.** Стоя високо изправен, издигнат право нагоре; издигам се, извисявам се. *От северозапад стърчеха из облаците чуките на Еленин връх и Попова шапка.* Вазов. *Плачи, там близо край град София / стърчи, аз видях, черно бесило.* Ботев. *Виелицата скри планината и насипа грамадни преспи. Грамадните буки край дома ... стърчаха кат побелели великани, разперили замръзнали ръце.* Ем. Станев. **3.** Показвам се над нещо; издавам се, подавам се. *Висок един човек стърчеше над главите на всички.* Йовков. *Фигурата му стърчеше цяла глава над другите с мощна, но лишена от тромавост стойка на боксьор или гладиатор.* Дим. Димов. || Показвам се, подавам се. *На пояса му нож. В джоба му стърчи дръжката на револвер.* Елин Пелин. *Къде ще искаш да спиш? Тук при мене ли или на миндерчето в кухнята ... Късичко е, ще ти стърчат краката.* Дим. Ангелов. *От нечистата му риза ... като винаги стърчи навън големият му корем.* Елин Пелин. **4.** *Рядко.* Стоя прав някъде. *Те стърчаха мълчаливо пред Огнянова.* Вазов. *Бай Нончо го изгледа с благодарност, но остана прав. — Е, не стърчи! — каза Лазар, като се силеше да не гледа в лицето му.* А. Гуляшки. || *Разг.* Стоя някъде без работа. *Ние забелязахме, че разни хора дохождат, пият и си отиват, но един от тях постоянно стърчеше при бюфета.* Ал. Константинов. *И стига си стърчал пред къщата ми. Иди си!* Йовков.

стърчене *ср. Отгл. същ. от* стърча.

стърчиопашка *ж.* Прелетна птичка с дълга подвижна опашка. Motacilla. *Над разораната земя прелетяха стърчиопашки и заподскачаха с тънките си крачка от бразда на бразда.* К. Петканов.

стърчишка *ж. Нар.* Дърво, което свързва двата колесника на волска кола и стърчи назад; разтока. *Около неговата кола се въртяха само два вола и една кравичка, вързана за стърчишката.* Блъсков. *Колите особено му се харесаха ... Той обикаляше отсам-оттам, ... дърпаше стърчишката и тупаше похвално ритлите.* Елин Пелин.

стършел *м.* Едро насекомо, прилично на оса. Vespa crabo. *Ужили ли те пчела, оса, стършел ..., трий с чукано бъзе и се не бой — минува и болката угасва.* Цани Гинчев. *От време на време тя* (лисицата) *се облизваше, поглеждаше раната и тихичко изскимуцваше. Закъснял стършел бръмна край нея.* Ем. Станев.

стършелов, -а, -о. *Прил. от* стършел.

стяг стягът, стяга, *мн.* стягове, стяга (сл. ч.), *м. Старин.* Знаме. *По чукари със кръв облени / високо вя се нашиŭ стяг!* К. Христов. *Ти трябва страшно да плющиш — / ти, огнен стяг на свободата.* Н. Хрелков.

стягам, -аш, *несв.*; **стегна,** -еш, *мин. св.* стегнах, *прич. мин. страд.* стегнат, *св.* **1.** Като дърпам краищата на нещо, което се завързва, правя го да не е халтаво, да не се отваря; затягам. *Старият рибар се дигна, прибра мрежата, стегна вървите на цървулите си.* А. Каралийчев. *Те сложиха в раниците това, което в бързината им попадна, стегнаха ремъците и се отправиха тичешком към сборното място.* П. Вежинов. *Стягам възела. Стегна забрадката си.* || Държа изопнато, дърпам, опъвам. *Той стегна юздите на коня и животното се изправи на задните си крака.* Дим. Димов. *Отведнъж рязко стегна поводите на коня и заби златните си шипове в корема му.* Ст. Загорчинов. **2.** Връзвам или обвивам нещо с въже, обръч и под., за да не се разпилее. *Прибързаха, та поправиха другите топове, като ги стегнаха яко и на гъсто с железни обръчи и въжа.* Вазов. *Стягам денко-*

ве. Стягам бали. || За облекло — обхващам плътно; прилепвам. *Червеният елек, ... който стягаше здравите ѝ гърди, беше поразкопчан, както бива у младите майки, кога кърмят.* Йовков. *Тясно черно сукманче, обточено с алени гайтани, стяга тънка половина.* Елин Пелин. || Стискам, притискам. *Рамената ѝ стегнаха силни ръце.* Г. Райчев. **3.** Завинтвам, затварям здраво някакво приспособление; затягам. *Стягам спирачката. Стягам бурма. Стягам винт.* **4.** За дреха, обувка и под. — тесен съм, стискам. *Бай Ганьо се съблякъл по ръкави и си разкопчал жилетката, която го стяга от натъпканите в пояса му мускали.* Ал. Константинов. *Но примката все повече го стягаше и то се спираше, задушаваше се, очите му щяха да изскочат от страх и от болка.* Йовков. *За щастие, обущата се хванаха на краката ѝ. Само каишките малко я стягаха, но не беше трудно да се нагодят.* Г. Райчев. **5.** *Прен.* За болка, душевно страдание — преча, мъча, потискам. *От време на време нещо стяга слепите му очи, погледът му се замъглява и той нищо вече не вижда.* Йовков. *В ума ми се тълпяха лоши мисли, сърцето ми стягаше мъка.* Г. Райчев. **6.** Държа здрав, неразхлабен, неразпуснат. *Бурмите стягат машината. Обръчите стягат бъчвата.* **7.** За ред, строй и под. — правя прибран, сгъстен, строен, подреден. *Войниците стегнаха редиците си.* **8.** *Прен.* Правя нещо да стане здраво, крепко, неотпуснато. *Двамата пътници седнаха да починат. Хладният вечерник стегна отпуснатите им тела.* К. Петканов. *Денят като че ли го стресна и стегна разслабените му нерви.* Елин Пелин. *Стягам мускулите си.* **9.** *Прен.* Държа строго, не оставям да се разпусне; дисциплинирам. *Беше един от сериозните кооператори, напоследък беше стегнал и бригадата си добре.* Кр. Григоров. *Строг учител е, стяга учениците здраво.* **10.** Приготвям, готвя някого за нещо; подготвям. *Заранта рано, още преди зори, той стегна коня и излезе.* Влайков. *Този ден обадиха на десетина души да си стегнат конете и да заминат за града.* Г. Караславов. *Хубави дъщери имаш, живи да са ти — стягай ги за сватба.* Кр. Григоров. *Стягам си багажа за път.* || Обличам, приготвям. *Станат ли децата, ще земе да ги стегне, ще ги нагоди да похапнат, ще ги изпрати у даскала.* Влайков. *Стягаме булката.* **11.** Поправям, подреждам. *Повикаха дюлгери да стегнат къщата.* П. Ю. Тодоров. *Портата стегна, полици преправи, прозорци преработи.* Влайков. **стягам се, стегна се** *възвр.* и *страд.* □ **Зная къде те стяга** (разг.) — зная къде ти е болката, мъката. **Стяга студ** — започва голям студ; замръзва. *Па стегна лют, / небивал, незапомнен студ.* К. Христов. **Стягам някому юздите** — държа строго, не оставям да се разпусне. **Стягаме обръча** (книж.) — увеличаваме натиска при военни действия. **Стягаме редиците си** — сплотяваме се, обединяваме се.

стя̀гам се, -аш се, *несв.*: **стѐгна се,** -еш се, *мин. св.* стѐгнах се, *св.*, *сред.* **1.** За клуп, примка, връв и под. — ставам прилепнал, опънат, тесен. *Възелът се стяга.* **2.** Ставам по-тесен; намалявам се. *Като изсъхнаха, обувките ми се стегнаха.* **3.** За множество, редица и под. — заставам, нареждам се стройно; сбивам се. *Имаше голям шум, но скоро всичко утихна и цялата тая маса изведнъж се прибра и стегна в правилна и дълга колона.* Йовков. *Стегнаха се редиците и колоната тръгна.* **4.** За тяло, мускули и под. — ставам здрав, обтегнат, крепък. *Тялото олекна, жилите в краката пъргаво се стегнаха, сърцето уеднакви ударите си с бързия такт на тъпана.* О. Василев. **5.** За нещо меко, рохкаво — ставам сбит, корав, неотпуснат (обикн. от студ). *Земята се беше стегнала. Снегът хрустеше под цървулите.* П. Ю. Тодоров. *От големия мраз земята се стегна като камък.* **6.** Ставам по-здрав, дисциплиниран; закрепвам, заздравявам се. *Тя премисляше какво трябва да се направи, за да се стегне партийната организация.* Кр. Григоров. **7.** Захващам се, залавям се за работа; запретвам се. *Еньо се стегна да прави чифлик на мястото, дето от по-рано бе намислил.* Елин Пелин. **8.** Готвя се, приготвям се за някаква работа. *Стягайте се за път.* □ **Стяга ми се душата** — притеснявам се, не мога да търпя повече. *Затуй ли си дошъл? — Право да ти кажа, стягаше ми се душата. Исках да видя какво работите тука.* А. Каралийчев.

стя̀гане *ср. Отгл. същ. от* стягам *и от* стягам се. *Стягане на възела. Стягане на винтовете.*

су̀баш и **суба̀ша** *м.* (тур.). *Остар.* Полицейски началник в стара Турция. *Тук селският ага или субаш е правил кафе на българските делибашии.* З. Стоянов. *Край хоро седи субаша, / до него стои Никола.* Нар. пес.

субвѐнция *ж.* (лат.). *Фин. Остар.* Субсидия.

субѐкт *м.* (лат.). **1.** *Филос.* Същество, което притежава съзнание, воля и способност за целесъобразна дейност, насочена към някой обект. **2.** Човек, лице, личност, обикн. като носител на някакви отрицателни качества. *Някакъв субект с каскет и кърпа около шията бе пъхнал ръце в джебовете си и смучеше угарка.* К. Константинов. *Защо ме показвате на тия непознати и подозрителни субекти, които никога не са ме виждали и никога през живота си не съм срещал?* А. Каралийчев. **3.** В логиката — предмет на съждението. **4.** *Грам.* Подлог. **5.** *Юрид.* Лице, човек, организация, учреждение, предприятие, което участвува в правните отношения, т. е. притежава правоспособност и дееспособност. *Субект на престъплението.*

субекти̇̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* **1.** Който е присъщ на даден субект, на дадено лице; личен. *Противоп.* обективен. *Нашите усещания са субективни образи на външния свят. Субективни чувства.* **2.** Който не е обективен; пристрастен. *Неговото отношение е много субективно.* □ **Субективен идеализъм** (филос.) — субективизъм. **Субективен фактор** — съзнателна, целенасочена дейност на масите, класите, партиите и отделната личност за преобразуване на обективния свят.

субективи̇̀зъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). **1.** *Филос.* Идеалистическо течение във философията, което отрича обективната действителност и я свежда към усещанията и възприятията. **2.** Лично, пристрастно отношение. *Той проявява субективизъм в преценките си.*

субективи̇̀ст *м.* Привърженик на философското течение субективизъм.

субективисти̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* субективист. *Субективистичен мироглед.*

субективно. *Нареч. от* субективен. *Той оценява субективно.*

субективност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* субективен. *Субективност на възприемането.*

сублимат *м.* (лат.). *Хим.* **1.** Само *ед.* Живачен двухлорид, бяло кристално, силно отровно вещество, чийто разтвор се използува като дезинфекционно средство. **2.** Продукт на сублимация.

сублиматов, -а, -о. *Прил. от* сублимат (в 1 знач.). *Сублиматов разтвор.*

сублимация, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Физ.* Преминаване на веществата от твърдо в газообразно състояние, без да минат в течно състояние.

сублимирам, -аш, *несв.* и *св. Физ.* **1.** Подлагам на сублимация. *Сублимирам йод.* **2.** Подложен съм на сублимация. *Йодът сублимира.* **сублимирам се** *страд.*

сублимиране *ср. Отгл. същ. от* сублимирам *и от* сублимирам се.

сублимен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* (лат.). *Книж.* Възвишен, върховен, най-висш. *Сублимен момент. Сублимно чувство.*

субординация *ж.* (лат.). *Книж.* Подчинение.

субретка *ж.* (фр.). *Театр.* Роля на весела, дръзка прислужница в комедия или оперета. Артистка, която изпълнява такива роли.

субсидирам, -аш, *несв.* и *св.* Давам субсидия. *Театърът бе субсидиран от държавата.* **субсидирам се** *страд.*

субсидиране *ср. Отгл. същ. от* субсидирам *и от* субсидирам се.

субсидия *ж.* (лат.). Помощ в пари или материали, която се отпуска от държавата на местни органи на властта, на организации и пр. *Отпуска се субсидия на читалището.*

субстанция *ж.* (лат.). *Филос.* **1.** Една от най-важните категории на домарксическата философия — неизменна основа на всичко, което съществува. **2.** Същност, материя.

субстрат *ж.* (лат.). *Спец.* Обща, единна основа на многообразните явления.

субтропик, *обикн. мн.* субтропици, *м.* (лат.-гр.). Всяка от двете географски зони на земното кълбо, които лежат между тропическия и умерения пояс.

субтропичен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* субтропик; подтропически. *Субтропичен климат. Субтропични растения.*

субтропически, -а, -о, *прил.* Субтропичен.

суват *м.* (тур.). *Нар.* **1.** Добитък в планинско пасище, който се гои лете за клане. **2.** Лятно планинско пасище.

сувенир *м.* (фр.). *Остар.* Дребен предмет за спомен. *Продавачките на сувенири стоят при вратите на пъстрите дюкянчета.* К. Константинов.

суверен *м.* (фр.). Носител на върховната власт в държавата.

суверенен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Юрид. Прил. от* суверен *и от* суверенитет; независим, върховен. *Суверенна държава. Суверенни права. Суверенна власт.*

суверенитет, *мн.* няма, *м.* (фр.). *Юрид.* Външна и вътрешна независимост на една държава от всякаква чужда власт. *България ще бъде Народна република, свободна и независима държава със свой национален и държавен суверенитет.* Г. Димитров. *Абсолютен суверенитет. Относителен суверенитет.*

суверенно. *Нареч. от* суверенен.

суверенност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Външна и вътрешна самостоятелност в управлението; независимост. *Суверенност между народностите.*

сугаре, *мн.* -та, *ср. Нар.* Късно родено животно, обикн. агне. *Ще падне добро хапване и пийване. Нали знаеш какъв е мераклия той!... Сега е сезонът на млечните сугарета.* Г. Райчев.

сугарен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Нар.* **1.** Който е посаден късно и не е доизраснал или узрял. *По-сугарните царевици се отделяха и опитното око ясно можеше да различи тънките линии на техните синори.* Г. Караславов. **2.** За домашно животно — който е роден късно. *Едри и сугарни шилета | за курбан са обещани.* Н. Ракитин.

суграшица, *мн.* няма, *ж.* Снеговалеж от замръзнали зрънца. *Веднъж започна да прехвърча сняг и суграшица и за половин час улеите на старите керемидени покриви побеляха.* Г. Караславов.

сугреб *м. Диал.* Изрив по кожата от дребни червени пъпчици със сърбеж. Urticaria или Prurigo.

суданка, *мн.* няма, *ж.* Вид едра трева, отглеждана за фураж. Andropogon sudanense.

суджук, *мн.* -ци, *м.* Вид колбас от смляно месо с подправки поставено в черво; наденица, луканка, салам. *На обед Заякът принесе печени суджуци, някаква яхния и хляб.* Г. Караславов. *Нае едно дюкянче на пазара и почна да продава пастърма, суджуци, луканки и прочие.* Чудомир.

судурма *ж.* (тур.). *Диал.* Сундурма. *Павел седеше на судурмата пред къщи.* Елин Пелин. *Йовка седеше на судурмата с глава подпряна на преградката.* Елин Пелин.

суеверен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който вярва в свръхестествени сили — вампири, самодиви, магии и пр. *А когато пламнеше шарката, суеверните бабички окачваха топли погачи и варени пиленца, за да се укроти лютата баба шарка.* А. Каралийчев. *Суеверните бабички се кръстеха и молеха дано се смили небето и пусне дъждец.* Кр. Григоров. **2.** Който е породен от суеверие. *На него жените почнаха да гледат с някакво суеверно учудване.* Йовков. *Запази ни и защити ни, господи! — прекръсти се тя в суеверния си страх три пъти с дългите си костеливи пръсти.* Дим. Талев. *Суеверни обичаи.*

суеверие, *мн.* -я, *ср.* Вярване в свръхестествени сили — вампири, самодиви, таласъми, в магии, уроки и под. *Народното суеверие приписваше вълшебна сила на тая вода: тя охлаждавала сърцето на мъжа към любимата жена.* Вазов. *И господин Лозев разказва това жестоко донейде суеверие, че ако се заколи прилеп, но не с нож, а със златна пара, и главата му се зашие във възглавницата на някого, донася сигурно щастие.* Йовков.

суевѐрно. *Нареч. от* суеверен. *Над всичко това стоеше чудото, в което суеверно вярваха и за което само говореха.* Йовков.

сỳек, *мн.* -ци, *м. Диал.* Лалугер.

суетà *ж.* 1. Всичко, което е нищожно, малоценно, празно, безсмислено. *Бягах от шума на София, от нейната суета, пищност и мизерия.* Вазов. *Когато майска нощ покрие тъжно | с косите си разпуснати земята, | ... | тогаз и в моите гърди заглъхва | шумът на дневни суети.* Яворов. 2. Само *ед.* Стремеж към празни, безсмислени неща и външен блясък; суетност. *Изглеждаше или тъй ми се стори, че те изпитват някаква горда суета.* Вазов. *В желанието на Султана да посвети по-малкия си син на науката... имаше суета, но и почит, и възхищение.* Дим. Талев. *Що за суета — да се радвам като дете, че ще декламирам и ще свиря на вечеринката срещу Нова година!* М. Кремен. 3. Качество на суетен; безсмисленост, малоценност, пустота. *Попът каза две-три думи за безсмислието и суетата на живота и си тръгна.* Г. Караславов. *Животът е по-силен от смъртта и при всички случаи подчертава неизменните навици на хората и суетата на всекидневието.* Св. Минков. 4. Тичане нагоре надолу за нещо; суетене, шетане. *Лагерът беше обзет сега от трескава суета и шум. От землянките войниците вземаха само това, което можеше да се носи.* Йовков. *Аз съм роден в село... Обичам и сега неговия спокоен живот и благата му суета около добитъка, нивите, полето.* Н. п. Филипов. □ **Суета сует** (старин., църк.) — суета на суетите, всичко безсмислено, малоценно, нищожно. *Всичко е суета... всичко. Суета сует — рече Марко.* Елин Пелин.

суѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който се стреми към празни, нищожни, безсмислени неща или към външен блясък. *Суетната Вера очевидно искаше да блесне с някой извънреден накит на Коледа.* Вазов. *Ананий е суетен и тщеславен човек, завинаги тайно на Никола и се мъчи да му подражава.* Йовков. 2. Който съдържа или изразява суета, суетност; празен, пуст, безсмислен. *И като че едвам сега залавяше сама себе си в това суетно и смешно кокетство.* Йовков. *Можеше да удовлетворява всички суетни желания на своята млада и твърде възгордяна жена.* Влайков. 3. Който е свързан със суетене, тичане, шетане. *И над цялата тая печална картина... се носи неразбран и суетен шум, сред който ясно и монотонно се чува дебелият глас на свещеника.* Елин Пелин. *В селото се издигна високата глъчка и суетното лутане на една внезапна тревога.* Йовков.

суетѐне *ср. Отгл. същ. от* суетя се. *Ирина прекара два часа в научни разговори с лекарите и безпомощно суетене около Аликс.* Дим. Димов.

суетлѝв, -а, -о, *прил. Рядко.* Суетен. *Да виждам слънцето вълшебно как разтваря | на суетливий ден работнишките двери.* П. П. Славейков.

суетлѝво. *Нареч. от* суетлив. *Повече от всичко друго го дразнеше голямата, суетливо шумна компания на подпоручик Личев.* П. Вежинов.

суетлѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* суетлив.

суѐтно. *Нареч. от* суетен; безсмислено, пусто, празно. *Той знаеше, че колкото майка му е суетно-горда и празно-амбициозна, толкоз баща му е умен, начетен, находчив и предвидлив.* Г. Караславов.

суѐтност, -ттà, *мн.* -и, *ж.* 1. Само *ед.* Качество или проява на суетен. *Да кара хубави коне за Манолаки не беше гордост и суетност — тъй той се чувствуваше по-сигурен.* Йовков. *Евстати обичаше да ходи в спретнат и чист костюм не от суетност.* А. Гуляшки. 2. Нещо празно, безсмислено; суета. *А разсеял бих тъмите, превъзмогнал бих и страх | и понесъл бих се гордо над суетности и прах.* Хр. Ясенов.

суетня̀ *ж. Нар.* Суетене, грижи, залисия. *А в кухнята започна суетня, шушукане и охкане. Да го гостят, но с какво?* Г. Караславов. *Жените бяха съгледали шлеповете, суетнята около тях, каруците, които чакаха, носачите, които тичаха по дъските.* П. Спасов.

суетя̀ се, -ѝш се, *мин. св.* ѝх се, *несв., сред.* 1. Движа се, тичам насам-натам без работа, безцелно. *Из тесните улици се суетяха тук-там мъже, жени и деца, като че ли все едни и същи.* Кр. Велков. *Жените може би най-много бавеха движението. Те извъртаха непрекъснато очи към витрините, суетяха се и гледаха жадно.* П. Вежинов. 2. Движа се насам-натам, за да свърша, да приготвя нещо. *Стефка и майка ѝ гостоприемно се суетяха.* А. Страшимиров. *Когато се прибра у дома си, Койка беше извадила дрехите му... и се суетеше зачервена около пещта, където се печеше хляб за път.* И. Волен. *При автобуса пътниците се суетят, вземат билети, товарят багаж, нагласяват се.* К. Константинов.

суѝнг, *мн.* -ги, *м.* (англ.). Младеж лентяй, който носи своеобразно екстравагантно облекло и има дръзко държане.

сукàлче, *мн.* -та, *ср.* 1. Дете бозайниче. *Окъпа и накърми сукалчето.* 2. Животно, което още суче. *Теле сукалче. Прасе сукалче.*

сỳкане *ср. Отгл. същ. от* суча[1], суча[2] *и от* суча се.

сукмàн *м.* Народно женско облекло — дълга шаячена или сукнена дреха без ръкави. *Лила била облечена във вълнен домашен сукман, който бил нашарен с копринени кенета.* Каравелов. *Млада боса жена с къс сукман държи малко дете. На косичника ѝ лъщят парички.* А. Каралийчев.

сукнàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Остар.* Производител или търговец на сукно.

сỳкнен, -а, -о, *прил.* Който е направен от сукно. *Чорбаджи Мичо Бейзадето беше стар... човечец, облечен в шалвари и сукнена салтамарка.* Вазов. *Влезе висок снажен мъж с червена сукнена рубашка.* Смирненски.

сỳкно, *мн.* суннà, *ср.* Вид мек вълнен плат, лъскав от едната страна. *Покрай двете дълги маси, постлани със зелено сукно, се бяха вече наредили общинските съветници.* А. Каралийчев. *Салтамарката му не беше от аба, а от хубаво кафяво сукно.* Йовков.

сукъ̀рвица *ж. Нар.* Гной с кръв, която тече от рана.

сỳлица *ж. Остар.* Вид късо копие за хвърляне. *Един отрядец от петнайсет души казаци, с дълги сулици, побити в стремената,... беше посетил града.* Вазов. *По-едрите здравеняци и*

[illegible] **боздугани с шипове. А имаше** [illegible] *къси сулици за хвърляне.* Ст. Загорчинов.

султан [illegible] (араб.). 1. Титла на владетел в някои [illegible] страни. *Гласът му ще разтре*[illegible] *султана и ще обади на цял свят,* [illegible] *е свободна!* Вазов. *Не призна*[illegible] *власт и закон, ни султан, ни ка*[illegible] Дим. Талев. 2. *Старин.* Укра[illegible] *шлем* от конски косми или пера. *Кня*[illegible] *очи. По тъмнозелените обувки* [illegible] *я шлем с червен султан тя позна* [illegible] *града.* Ст. Загорчинов. 3. *Остар.* [illegible] татарски първенци, заселени в някои [illegible] области през турското робство.

султанка *ж.* Съпруга на султан (в 1 знач.).

султанов, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на [illegible] (в 1 знач.). *Ние сме били толкова сто*[illegible] *под сянката на султановия трон.* Вазов.

султански, -а, -о, *прил.* Който се отнася до [illegible] *Султански ферман. Султанска милост.*

сулфамид *м.* (лат.-гр.). *Спец.* Обикн. *мн.* [illegible] антибиотични средства, които се употребяват срещу някои инфекциозни болести.

сулфат *м.* (лат.). *Хим.* Название на солите на сярната киселина. *Натриев сулфат. Амониев сулфат.*

сулфато, *мн.* няма, *ср.* (ит.). *Нар. Остар.* [illegible] *Влизам у Гиковата аптека, да си купя* [illegible] *сулфато.* Вазов.

сулфид *м.* (лат.). *Хим.* Название на солите на сероводородната киселина, или съединенията на елементите със сярата. *Сребърен сулфид.*

сулфит *м.* (лат.). *Хим.* Название на солите на сернистата киселина. *Натриев сулфит.*

сума *ж.* (лат.). 1. *Мат.* Резултат, получен при действието събиране; сбор. 2. *Прен.* Общо количество, резултат на нещо. *Сумата от всички сведения ни води до тези изводи.* 3. Известно количество пари. *Той имаше нужда от пари, при това дължеше на Еньо голяма сума.* Елин Пелин. *Парите не бяха много, но за Доки това беше грамадна сума.* Г. Райчев.

сума *нареч.* (румън.). *Нар.* В голямо количество; много. *Сума шеги и бодли се пуснаха за сметка на железопътните ни управници.* Ал. Константинов. *Измина се още сума време.* Влайков. *Отвън пред църквата се събра сума народ.* Г. Караславов.

сумарен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Книж.* Който е получен от събиране; сборен. *Сумарен резултат.*

сумарно. *Нареч.* от сумарен.

суматоха *ж.* (рус.). Объркване, смущение, безредица, паника. *Кокошките ... се разбягват и разкудкудякват тревожно ... Изненадана от суматохата навън, от къщната врата се подава стрина Стоичковица с тестени ръце.* Елин Пелин. *Само след няколко минути буйни и високи огнени струи заляха хоризонта и осветиха полето. На гарата настана суматоха.* Г. Караславов. *Старшията, а след него и другите полицаи, дадоха внезапно няколко изстрела ... Настъпи суматоха. Чуха се писъци.* Дим. Димов.

сумирам, -аш, *несв.* 1. *Спец.* Извършвам действието събиране. 2. Обобщавам *Докладът сумира резултатите от извършеното.* **сумирам се** *страд.*

сумиране *ср. Отгл. същ.* от сумирам *и от* сумирам се.

сумрак, *мн.* няма, *м.* Слаб мрак след залез или преди изгрев слънце; полумрак, здрач. *Сладкият сумрак на лятната вечер пълнеше усамотената гора.* Вазов. *Над потъналите в привечерен сумрак бдири полека, тържествено се повдигат огромни сиви кълба.* Смирненски. *Рано преди слънце дядо Захари се събуди и погледна наоколо. В сумрака по всички пътеки на могилата ... хората бягаха надолу като луди.* Елин Пелин.

сумрачен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Полумрачен, мрачен. *Вместо тихата небесна синева с брилянтови точки, сумрачно покривало се надвеси над скитниците.* Вазов.

сумтене *ср. Отгл. същ. от* сумтя. *Откъм стаите не идеше никакъв шум, освен високото сумтене на спящи хора.* К. Константинов. *Чуваха се само биволите — сумтенето на широките им ноздри.* П. Ю. Тодоров.

сумтя, -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* сумтял, -а, -о, *мн.* сумтели, *несв.* 1. Дишам шумно през нос. *И почна жестоко да мъчи невинното животно. Биволът ... се размърда и разскача, почна да сумти и да фучи.* Елин Пелин. *Тънкорогите говеда кротко пасат в една страна, махат радостно с опашки и сумтят.* И. Волен. *До него Трънко тихо сумтеше с нос — изглежда веднага бе заспал.* Дим. Талев. 2. За човек — дишам шумно през нос поради възбуда (яд, недоволство и пр.). *Димитър кипна, цял почервеня..., но си замълча. Той дълго гледа пред себе си, мълча, сумтя и най-после стана.* Д. Немиров. *Тя извика и замахна с ръка. Но свекървата не трепна, гледаше я само, мълчеше и сумтеше ядно.* Г. Караславов.

сундурма *ж.* (тур.). *Диал.* Отворено помещение на селска къща пред стаите. *Там, гдето беше чардакът, къщата се вглъбяваше малко навътре от доста широка сундурма, обградена със също такъв пармаклък, с какъвто беше ограден и чардакът.* Йовков.

супа *ж.* (фр.). Течно ястие от варено месо или зеленчук; чорба. *Когато белите пити от чисто пшенично брашно се изпекоха и супата от ориз и картофи се свари, Митко извика партизаните.* М. Марчевски. *На масата се разстла ароматът от пилешка супа и агнешко печено.* Хар. Русев.

супен, -а, -о, *прил.* Който е предназначен за ядене на супа. *Супена чиния. Супена лъжица.*

суперлатив *м.* (лат.). *Езикозн.* Превъзходна степен.

суперфосфат *м.* (лат.-гр.). *Хим.* Най-важният изкуствен тор от групата на фосфорните торове.

суперфосфатен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил.* от суперфосфат. *Суперфосфатни торове. Суперфосфатен завод.*

супин, *мн.* няма. *м.* (лат.). *Езикозн.* Неопределително наклонение на глаголи за движение с целенасоченост.

супник, *мн.* -ци, *м.* 1. Голям, дълбок съд, в който се поднася супа. *Сипи супата в супника.* 2. *Разг.* Голяма паница.

супя се, -иш се, *мин. св.* супих се, *несв., сред.*

Диал. Цупя се, мръщя се. *Напред само мълчеше и се супеше, а сега е зел и да се скарва.* Влайков.

сур, -а, -о, *прил. Нар.* 1. Светлосив. *Любя, гори, . . . | . . . | ваште волни самотии | и потоци руйни, | дето сур елен по пладне | жажда утолява.* Вазов. *Шетна се суро еленче | низ тая гора зелена, | със тия вити рогове.* Нар. пес. 2. Който има тъмни и бели косми. *Разпродайте руди-вакли стада, | сиви крави и сури биволи.* Каравелов.

сура̀т *м.* (араб.). *Разг. Неодобр.* Човешко лице, образ; муцуна. *Па тя като се извъртя, . . . че като ме цапароса по сурата . . . Остави се, потънах.* Ал. Константинов. □ **Имам сурат за,** да (разг.) — не ме е срам, нахален съм. **Плюл си на сурата** (разг.) — не проявява срам.

су̀рва *неизм., прил.* В съчет. **сурва година** — здрава, весела година (при сурвакане). *Сурва, сурва година! | Весела година!*

сурва̀кам, -аш, *несв.* Удрям леко със сурвакница и казвам новогодишно пожелание. *Сурвакари сме . . . — Хайде сега сурвакайте! — подканя ги меко жената.* Ст. Загорчинов. **сурвакам се** *страд.*

сурва̀кане *ср. Отгл. същ. от* сурвакам *и от* сурвакам се.

сурвака̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Момче, което на Нова година ходи да сурвака.

сурва̀квам, -аш, *несв.* Сурвакам. *Децата с весел глас | по къщите сурвакват.* Вазов. **сурваквам се** *страд.*

сурва̀кване *ср. Отгл. същ. от* сурваквам *и от* сурваквам се.

Су̀рваки *неизм. Нар.* Сурва година — Нова година. *Годежът стана на Сурваки. По Сурваки.*

сурва̀кница *ж.* Дрянова пръчка, обикн. украсена, с която се сурвака; сурвачка. *Чук, чук, чук! — и с чукането заедно скръцна вратата и няколко деца със сурвакници нахълтаха в стаята ми.* Ал. Константинов.

су̀рвам се, -аш се, *несв.*; **су̀рна се,** -еш се, *мин. св.* су̀рна̀х се, *св., сред.* Спускам се със сила. || Плъзвам се, свличам се, падам. *Заби пръсти в разтрошен камък, засили се, но камъкът се откърти и тя се сурна по гърдите си, падна в сух трап.* К. Петканов.

сурва̀чка *ж.* Сурвакница.

сурдѝнка *ж.* (ит.). *Муз.* Дървено или метално приспособление, с което се намалява силата на тона и се променя тембърът на струнни или духови инструменти. □ **Под сурдинка** — тихо, глухо.

су̀рна се. Вж. с у р в а м с е

суро̀в, -а, -о, *прил.* 1. За храна — който не е варен, печен или пържен. *Сурови яйца. Суров лук. Сурово месо.* 2. Който не е достатъчно сварен, опечен или изпържен. *Гювечът е малко суров. Суров хляб.* 3. Който не е изсъхнал добре. *Привдигнах се по едно време и облегнах във суров буков труп.* Н. П. Филипов. || Непечен. *Сурови тухли. Суров гипс.* 4. Който трябва да се обработва, преработва; необработен, непреработен. *Сурови кожи. Сурова коприна. Суров памук.* 5. *Прен.* Който проявява строгост, грубост, жестокост; строг, груб, безмилостен. *Но тоя суров и страшен хайдутин бил сега кротък и нежен баща.* Йовков. *Скоро разбра, че Еньо я мрази . . . Той ставаше по-суров, по-груб и по-рядко го виждаше в къщи.* Елин Пелин. *Съдиите, които отначало му изглеждаха на обикновени хора, . . . изведнъж се преобразиха на сурови, жестоки, неумолими същества, безсърдечни и глухи за молби и жалби.* Г. Караславов. 6. *Прен.* Който изразява строгост, грубост, жестокост. *Свети погледът сурови | на чутовний властелин | и пред него във окови | император Балдуин.* Вазов. *Очите на всички бяха загаснали, лицата им бяха изопнати и сурови.* Йовков. 7. *Прен.* В който се проявява жестокост, безсърдечие; жесток, безмилостен. *И бяха дни и нощи на борби сурови.* Смирненски. *В сурови боеве калени, | и днес над свободата бдим.* Вес. Георгиев. || При който има жестокост; безпощаден, безмилостен. *Турската власт искаше да задуши и с най-сурови мерки революционното брожение сред българите в Македония.* Дим. Талев. *Сурово наказание. Сурова присъда.* 8. *Прен.* Прост, първичен, първобитен. *Планинците на цар Симеона . . ., снажни и сурови, се познаваха по късите дебели копия.* Н. Райнов. *Те са прости, сурови и честни хора, които не познават сложността на нашите чувства.* Дим. Димов. *Пирин, велик и странен, и тайнствен, стърчи със зъберите си и приковава погледа със суровата си красота.* Вазов. 9. *Прен.* Труден, мъчнопоносим, тежък. *Като знаеше какъв суров е животът на бедните люде, тя . . . не искаше да го изнежава и глези.* Дим. Талев. *Сурова действителност.* || Много студен. *Сурова зима. Суров климат.*

сурова̀кам, -аш, *несв.* Сурвакам. **суровакам се** *страд.*

сурова̀кане *ср. Отгл. същ. от* суровакам *и от* суровакам се.

сурова̀ка̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Сурвакар.

сурова̀квам, -аш, *несв.* Сурваквам. **суроваквам се** *страд.*

сурова̀кване *ср. Отгл. същ. от* суроваквам *и от* суроваквам се.

сурова̀кница *ж.* Сурвакница.

сурова̀тка *ж.* 1. Течност, която се отделя от подсирено мляко. *Една цедилка . . . беше окачена там и от нея капеше суроватка.* Йовков. 2. *Спец.* Серум.

сурова̀чка *ж.* Сурвачка.

суровѝна[1], обикн. *мн.* суровѝнѝ, *ж.* Сурови, необработени материали за индустриално производство. *Железните руди са едни от най-необходимите суровини за съвременната индустрия. Селскостопански суровини. Местни суровини.*

суровѝна[2], *мн.* няма, *ж. Рядко.* Качество на суров; суровост. *Суровината в погледа на Коста внезапно изчезна, лицето му се смекчи.* П. Вежинов. *Тя и сама не знаеше защо го обичаше и защо му прощаваше от сърце и суровината . . ., и затвореността.* Г. Караславов.

суровѝнен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* суровина[1]. *Суровинна база.*

су̀ровица *ж.* 1. Неизсъхнало и нецепено младо дърво, отсечено за горене или за друга употреба. *По краищата на сечището се издигаха големи купища от вършина, а до тях, чисто изкастрени, бяха наредени зеленикави мертеци и суровици.* Йовков. *Спрели са кола, натоварени с дълги суровици.* Влайков. 2. Дебела тояга; сопа. *Вързал дърварят Мецана. Влязъл навътре в гората. Избрал дълга суровица. Отсякъл я . . . Вър-*

нал се при баба Меца. Па като заудрял здраво. Ран Босилек.

сурово *нареч.* 1. Несварено, неизпечено, неизпържено. *Загреба малко с лъжицата... — Как не — отвърна той под нос и заклати глава, — на сурово мирише.* Ст. Загорчинов. 2. *Прен.* Строго, грубо, жестоко. *Еньо отбягваше да му говорят за брата му и ако Станка искаше да му съобщи нещо, той я пресичаше сурово.* Елин Пелин. *Гласът му звучи пак тъй строго и сурово.* Йовков. *Тя обърна мрачно лице към него и сурово го загледа.* Д. Немиров. *Наказаха го сурово.*

суровост, -тта, *мн.* няма, *ж.* Качество на суров; строгост, грубост, жестокост. *Тая надменна суровост и грубост го отблъсваха, натъжаваха.* Йовков.

сурогат *м.* (лат.). Заместител, който не притежава всички качества и свойства на заменявания предмет. *Маргаринът е сурогат на маслото.*

сусам *м.* (араб.). 1. Тревисто маслодайно растение с дребни зрънца, което вирее на по-топли места. Sesamum indicum. *Сега пътуваха всред поле — вълшебна градина с гигантски слънчогледи и царевици, с памук, сусам, тютюн и смокини.* Дим. Димов. 2. Плодът на това растение. *Станоте! — извика той на един слуга, който носеше на широка тепсия една топла, подсладена с мед и нашарена със сусам пита.* Ст. Загорчинов.

сусамка *ж.* Сладкарско изделие, приготвено от сусамово семе.

сусамов, -а, -о. *Прил.* от сусам. *Сусамово масло.*

сусамче, *мн,* -та, *ср.* Сусамка.

суспендирам, -аш, *несв.* и *св.* (лат.). *Книж.* Отменявам действието на закон за известно време. **суспендирам се** *страд.*

суспендиране *ср. Отгл. същ. от* суспендирам *и от* суспендирам се.

сутеньор *м.* (фр.). Любовник на проститутка, издържан от нея.

сутерен *м.* (фр.). Полуподземен етаж, използуван за жилище. *Къщата се състоеше от етаж и сутерен.* Дим. Ангелов. *Васил живееше до Подуенската гара в дълбок тъмен сутерен.* М. Грубешлиева. *Висок сутерен.*

сутеренен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* сутерен. *Сутеренно помещение.*

сутиен *м.* (фр.). Част от женско долно облекло, с което се повдигат гърдите.

сутлияш и **сутляш** *м.* (тур.). Подсладено ястие, приготвено от варен с прясно мляко ориз. *Пред него сложиха тепсията с най-добре изпечената баница..., най-пълната чиния със сутлияш от овче мляко.* Г. Караславов.

сутренник, *мн.* няма, *м. Нар.* Лек вятър, който духа сутрин; утренник. *А сутренникът полъхва леко / и звън от хлопки издалеко / донася в село.* Яворов.

сутрешен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* 1. Който става сутрин; сутринен. *Сутрешната прохлада изчезваше и над ожънатите ниви се спущаше омарата на летния ден.* Дим. Димов. *Сутрешна гимнастика. Сутрешна забава. Сутрешен вестник. Сутрешен влак.* 2. *Остар.* Утрешен. *Сутрешният ден беше отреден да тръгнат за чифлика.* Цани Гинчев.

сутрин, -тта, *мн.* -и, *ж.* 1. Времето през първите часове на деня; утрин, сутрина, утро. *Слънцето се издигна и припече. Но кога беше изгряло и колко време се беше изминало от сутринта, никой не знаеше.* Йовков. *През хубавите майски сутрини... отец Никодим слизаше между тях* (розите), *дълго се разхождаше, миришеше ги.* Елин Пелин. *Работиме много, / работим от сутрин до здрач.* Вапцаров. 2. Като *нареч.* В първите часове на деня. *Сутрин, вечер птичка там самотна / пей.* П. П. Славейков. *Сутринта се събудихме рано.* Йовков.

сутрина *ж.* Сутрин. *И черковната камбана всяка сутрина почна да разнася медния си ек над загриженото селце.* Елин Пелин.

сутринен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Сутрешен. *Сутринна разходка.*

суфикс *м.* (лат.) *Грам.* Словообразователна частица, която стои след корена на дума и видоизменя значението ѝ. *Суфикси за деятелни имена.*

суфиксен, -сна, -сно, *мн.* -сни. *Прил. от* суфикс. *Суфиксна промяна.*

суфле, *мн.* -та, *ср.* (фр.). *Готв.* Бухнало леко тестено изделие. *Суфле с ябълки.*

суфлирам, -аш, *несв.* и *св.* 1. За суфльор — подсказвам на артистите текста на ролята през време на представление. 2. *Разш.* Подсказвам някому. *Графът захвана да говори, а кака Гинка му суфлираше от чиновете.* Вазов. **суфлирам се** *страд.*

суфлиране *ср. Отгл. същ. от* суфлирам *и от* суфлирам се.

суфльор *м.* (фр.). *Театр.* Лице, което суфлира.

суфльорка *ж.* Жена суфльор.

суфльорски, -а, -о. *Прил. от* суфльор. *Суфльорска будка.*

суфльорство, *мн.* няма, *ср.* Работа на суфльор.

сух, -а, -о, *прил.* 1. Който не е мокър, не е намокрен. *Ще се постопля — рече той, като увиваше измръзналото си тяло със сухата шаечна дреха.* Вазов. *У града ли беше, там малко валеше, па те гледам сух сц.* Елин Пелин. *Докато времето беше хубаво и пътищата сухи, ханът се пълнеше с хора.* Йовков. 2. Който не е влажен, не съдържа влага. *Буйни пламъци обгърнаха сухите дърва и се издигнаха високо.* Елин Пелин. *Суха пръст. Сух пясък. Суха дъска.* ‖ Който е намалил или изгубил влажността си. *От дългото гладуване слюнката ми е намаляла и езикът ми е станал сух.* Л. Стоянов. *Заговори тихо, само от време на време гласът ѝ изхриптяваше и тя преглъщаше със сухо гърло.* Дим. Талев. 3. Който е останал без вода, в който няма вода; пресъхнал. *Запустяла воденица. Суха / вадата край нея не ручи.* П. П. Славейков. *Сух дол. Сухо дере. Сух кладенец.* 4. През който не е имало валежи. *През тези сухи, бездъждовни дни на ранната есен... слънцето вече грееше слабо.* Г. Караславов. *Сухо лято. Суха зима.* 5. Който е без влага, понеже не е имало валежи. *Сух въздух. Сух студ.* 6. Лишен от влага; изсушен. *Сухи плодове. Сухи дренки. Сухо грозде.* ‖ Който е изгубил свежестта си. *Сух хляб.* 7. Който е без жизнени, хранителни сокове; изсъхнал. *Дървото си беше здраво, зелено и весело, не се виждаше ни-*

къде суха съчка. Йовков. *Есенен вятър духаше и разнасяше по покривите сухите листа.* Вазов. *Суха трева. Суха върба.* **8.** *Прен.* Слаб, мършав. *Тоя бледолик, болнав, сух... човек беше Странджата.* Вазов. *Вратата се отвори и в стаята една по една се вмъкнаха две сухи и една дебела учителка.* Елин Пелин. *Лицето му беше сухо, черно, с рядка черна брада.* Йовков. **9.** *Прен.* За звук, глас — дрезгав. *И Еньо зави в нощта като куче и заплака със сух, грозен, безнадежден плач.* Елин Пелин. *И пак се засмя със своя сух и изкуствен смях.* Йовков. *Суха кашлица.* **10.** *Прен.* Хладен, нелюбезен, студен. *Моите откъслечни, сухи отговори не я удовлетворяват.* Вазов. *Сух прием.* **11.** *Прен.* Досаден, неинтересен, скучен. *Разговорът, сух и тежък отначало, бързо се оживи.* Йовков. *Сух доклад. Суха проповед. Сухи разсъждения.* || За стил, език — безцветен, неувлекателен. *Сух стил. Сух канцеларски език.* □ **Суха дестилация** — получаване газове от въглища, дърва и под. чрез загряване в затворен съд. **Суха зидария** — зидария от камъни и тухли без спойтелен материал. **Суха храна** — твърда храна, напр. сирене, колбаси, варени яйца и др. **Сухи пари** — пари в наличност. **Сухи сладки** — сладкиши без сок; бисквити, курабии. **Ям сух хляб** — ям само хляб.

сухàк, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Сухо неотсечено дърво. *Но щом кат наесен гора оголей, | сухакът наперва се, сякаш се радва.* К. Христов.

сухàр *м.* (рус.). Изсушен, препечен хляб на филии, за да трае дълго време. || Специални питки, приготвени да траят по-дълго време; пексимед. *Бабите месеха и печеха сухари.* Вазов.

сухàрен[1], -а, -о, *прил.* Приготвен от сухар. *Сухарена попара.*

сухàрен[2], -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Предназначен за сухар. *Сухарна торба.*

сỳхо, *мн.* няма, *ср.* **1.** Място, което не е кално, не е мокро. || Място защитено от дъжд; сушина. *Нощта прекарахме той път на сухо, под стряха и при огън.* Йовков. **2.** Суша, земя. *Конете изгазиха с мъка и излязоха на сухо.* Вазов. *Закъсняват и пропущат парахода. Нищо друго не им оставало, освен да тръгнат по най-краткия път по сухо.* Йовков. □ **Мятам се като риба** на **сухо** (разг.) — намирам се в тежко, безизходно положение. **Оставам на сухо** (разг.) — не получавам това, което съм очаквал; изигран съм.

сỳхо *нареч.* **1.** Без вода, без влага. *Противоп.* мокро, влажно. *По улицата растат доста големи акациеви дървета, под тях също е сухо.* П. Вежинов. **2.** Без дъжд без валежи. *Ожънахме на сухо.* **3.** *Прен.* Хладно, сдържано. *Хубав имот направи — рече брат му. — Не можах да го закръгля както трябва и ме е яд — отговори сухо Еньо.* Елин Пелин. *Влезе един офицер и студено и сухо го покани да го последва.* Йовков. *Агрономът беше затворен човек, отнасяше се със селяните вежливо, но сухо.* А. Гуляшки. **4.** *Прен.* Безинтересно, досадно. *Византийските летописци .. разправят мимоходом и сухо за събитията в България през XIII век.* Вазов. *Учителят предава сухо материала.* **5.** *Прен.* Дрезгаво. *Тя се засмя нервно, неестествено и сухо.* Йовков.

суховèй, -èят, -èя, *мн.* -èи, *м.* (рус.). Сух североизточен вятър, който изсушава растителността.

суходòл *м.* Дол, в който има вода само от валежи.

сухожѝлие, *мн.* -я, *ср.* Здрава съединителна тъкан, която свързва мускулите с костите. *Един рекуширал куршум го удари в левия крак и заседна в сухожилието под коляното му.* Дим. Ангелов.

сухозèмен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* **1.** За животни и растения — който живее или вирее само на земята. *Той заключаваше по живота на водните и сухоземните животни и на растенията за състоянието на времето в едно близко или отдалечено бъдеще.* Вазов. **2.** Който е по суша, не по вода или въздух. *Сухоземна граница.*

сухомрàзица, *мн.* няма, *ж. Нар.* Силен сух зимен студ.

сухопъ̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който действува или се извършва по суша, по земя. *Сухопътни войски. Сухопътни съобщения.*

сỳхост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на сух; сухота. *Предишната сухост и студената учтивост се смениха с една топлота.* Вазов.

сухотà, *мн.* няма, *ж.* Сухост. *Бе невероятно сух..., със странно дълбоки слепоочия... и поради сухотата си — почти с младежка фигура.* П. Вежинов.

сухоустòйчив, -а, -о, *прил. Книж.* За растение — който е устойчив на суша. *Сухоустойчиви култури.*

сухоустойчѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сухоустойчив.

сухоèжбина *ж.* Храна несготвена и суха, която се яде направо, обикн. при пътуване. *Зави ми бял хляб, сардели, салам, сирене, сладки от царевично брашно... По-късно занася оттатък сухоежбината, и шишето, и чашките.* М. Вълев. *Работниците обядваха на двора... Повечето от тях обядваха сухоежбина: хляб с чубрица или червен пипер, смесен с малко сол.* Дим. Ангелов.

сухоя̀жбина *ж.* Сухоежбина.

сỳча[1], -еш, *мин. св.* сỳкàх, *несв.* **1.** Като увивам, съединявам две или повече нишки в едно; усуквам. *Отсреща на една скала стоеше Калистрат козарят и сучеше върви от козина.* Йовков. **2.** Навивам нишки на цев; намотавам. *И щом дойде, ще седне да суче цеви или да мотае, или нещо друго да помага майци си.* Влайков. **3.** Вия, завивам, усуквам. *Пак се спира пред огледалото и дълго си суче мустаците.* Вазов. **суча се** *страд.* □ **Въртя-суча** (разг.) — правя всичко възможно, за да постигна нещо.

сỳча[2], -еш, *мин. св.* сỳкàх, *несв.* Смуча, тегля с устни мляко от бозка; бозая. *Теленцето пак се залюля на тънките си крака... и взе да суче.* Йовков.

сỳчене *ср.* Сукане.

сỳша[1] *ж.* Продължително време без валежи; сухо време. *Три месеца дъжд не капна, | стана страшна суша.* Вазов. *Краят на страшната суша, която изпогори всичко, вече настъпваше.* Елин Пелин.

сушà[2], *мн.* няма, *ж.* Голяма част от земната повърхност, оградена с води; земя. *Далеко в полето блещяха някакви бели стени и кули до едно дълго езеро, вдадено в сушата като залив.* Ст. Загорчинов. *И някога за път обратен | едва ли ще удари час; | вода и суша — необятен, | света ще бъде сън за нас!* Яворов.

сушà, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Правя нещо мокро, влажно да стане сухо. *Тя правеше питки [illegible] и ги сушеше на слънце.* Йовков. *В нашето лозе също гори огън… Всички са заобиколили огъня, смеят се, греят се и сушат премръзналите си крака.* Г. Райчев. || Правя нещо да загуби жизнените си сокове, да изсъхне. *Сушим сено. Сушим грозде.* **2.** Само 3 *л.* Предизвиквам усещане на сухост у някого, у нещо, намалявам влажността на нещо. *Силна жажда сушеше гърлото му и ракията минаваше като вода.* М. Кремен. **3.** *Прен. Нар.* Правя някого слаб, сух. *Някаква болест го суши от дълго време.* **суша се** *възвр.* и *страд.*

сỳшав, -а, -о, *прил.* **1.** През който има малко, недостатъчно валежи. *Пролетта се случи малко сушава. Едва в края на месец май заваляха първите дъждове.* Ем. Станев. *Сушави години.* **2.** Над който рядко падат дъждове. *Сушав район.*

сỳшèлка, обикн. *мн.* сỳшèлки, *ж.* Нарязани и изсушени плодове, обикн. ябълки, сливи и круши. *Лятно време леля Гена често ни донасяше сладки сливи за ошав, а зиме, кога идех у тях, даваше ми по една кривача сушелки.* Влайков.

сушèне *ср. Отгл. същ. от* суша *и от* суша се.

сушùлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Предназначен за сушене. *Сушилна инсталация.*

сушùлня *ж.* **1.** Сграда, помещение предназначено за сушене на земеделски произведения, материали и др. *Те разгледаха свинарника…, краварника, сушилнята.* А. Гуляшки. *Сушилня за тютюн. Сушилня за дървен материал.* **2.** Пещ за сушене на плодове и зеленчуци. *Сушилня за сливи.*

сỳшина *ж.* **1.** Запазено от дъжд място. *На сушина, под стряхата Петър поправяше някакво си колело.* Елѝн Пелин. *Скоро заваля дъжд… Митко се прислони на сушина под един стар бук.* М. Марчевски. **2.** Лека постройка, само с покрив, която предпазва от дъжд; навес. *Между къщата и плевнята си Киро направи сушина с три отделения. Това не беше нито навес за добитък, нито пък хамбар, защото беше изградено половин метър над земята и вътре нямаше отделни дъсчени прегради.* Г. Караславов. *Мнозина от селяните бързаха да използуват последните хубави дни и някои си поправяха сушините за през зимата, а други строеха нови.* И. Волен.

сỳшка *ж. Диал.* Съвсем малко количество от нещо; шушка. *Нямам ни сушка сол.*

сфèра *ж.* (гр.). **1.** *Геом.* Тяло с кълбовидна форма; кълбо. *Формула за изчисляване повърхността на сфера.* **2.** *Прен. Книж.* Област, кръг на действие, на прояви. *Политическата вражда проникваше във всичките сфери на живота.* Вазов. *Докато си вън от сферата на боя, можеш още да вярваш и дори да мислиш.* Л. Стоянов. □ **Висши сфери** — висшите кръгове на обществото. **Сфера на влияние** (полит.) — територия на полуколониална страна, подчѝнена икономически и политически на империалистическа държава.

сферѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който има форма на сфера. *Сферична бомба.* || Който има форма на част от сфера. *Сферично огледало.* **2.** Който принадлежи на сфера. *Сферични радиуси. Сферичен център.*

сферѝчески, -а, -о, *прил.* Сферичен.

сферѝчно. *Нареч. от* сферичен.

сфероѝд *м.* (гр.). *Геом.* Сфера, приплесната в краищата на оста.

сфероѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* сфероид. *Сфероидно тяло.*

сфѝнкс, сфѝнксът, сфѝнкса, *мн.* сфѝнксове, сфѝнкса (сл. ч.), *м.* (гр.). **1.** В стария Египет — грамадна каменна статуя на легнал лъв с човешка глава, символизираща мощта на фараоните. **2.** В старогръцката митология — крилато чудовище с тяло на лъв и глава на жена. **3.** *Прен.* Загадъчно същество.

сформѝрам, -аш, *несв.* и *св.* (лат.). *Книж.* Образувам, създавам. *Сформираха още една тракторна бригада.* **сформирам се** *страд.*

сформѝране *ср. Отгл. същ. от* сформирам *и от* сформирам се.

схàпвам, -аш, *несв.;* **схàпя**, -еш, *мин. св.* схàпах, *св. Нар.* **1.** Обикн. *мн.* Изведнъж мнозина захапваме някого, нещо. *Схапаха го кучетата.* **2.** *Прен.* Неочаквано обиждам, засягам някого остро; уязвявам. *И колкото и да се въздържаше да не каже някоя остра приказка, пак на два-три пъти я схапа.* Г. Караславов. **схапвам се, схапя се** *взаим. Конете се схапаха.*

схàпя. Вж. с х а п в а м.

схвàна. Вж. с х в а щ а м.

схвàна се. Вж. с х в а щ а м с е.

схвàнат, -а, -о, **1.** *Прич.мин. страд. от* схвана. **2.** Като *прил.* а) Който не може да се движи; парализиран, вдървен. *Дядо Михал излиза към селото. Той дълго тътре схванатите си крака, за да изкачи стъпалото пред вратата.* К. Константинов. б) Несръчен, непохватен. *Видя тя как се разплиска чашата в неговата малка, трепереща ръка. — Их! Какъв си схванат… — изсъска по-старият брат.* Дим. Талев.

схвàтка *ж.* (рус.). **1.** Краткотрайно, ограничено по място и по брой на участници въоръжено стълкновение. *Немците нападаха от всички страни, стреляха с автоматите… Схватката беше къса, но необикновено свирепа.* П. Вежинов. *Бяха останали само с една картечница, но и тя след няколко схватки щеше да замлъкне.* Дим. Ангелов. || Сбиване, бой между двама или повече души. *Схватката трая едва ли не само няколко мига. Макар червенокосият да бе висок и як, Пешо го събори с няколко удара на земята.* П. Вежинов. **2.** *Прен. Книж.* Остро скарване, спречкване. *Спомни си снощната схватка със стария кмет и с попчето и му стана приятно. Но сега казаните думи му се сториха слаби.* Ц. Церковски.

схватлѝв, -а, -о, *прил.* Който лесно схваща, усвоява нещо. *На два-три пъти кака Ветка ѝ посочи мълчешката и само с жест някои дребни грешки, след това вече тя не я погледна, защото се увери колко схватлива и сръчна е „новата“.* Г. Караславов. *Понеже беше сръчен и схватлив…, за две години успя да научи толкова, колкото другите обикновено заучаваха за четири.* А. Гуляшки.

схватлѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество, проява на схватлив. *През целия път детето приказваше за едно, за друго на учителката си и Дона се учудваше на неговата схватливост и ранна зрялост.* Дим. Талев.

схва̀щам, -аш, *несв.*; **схва̀на,** -еш, *мин. св.* схва̀нах, *прич. мин. страд.* схва̀нат, *св.* **1.** Възприемам смисъла на нещо; разбирам, долавям. *Ако някой го запитваше как е, той не отговаряше веднага, помислюваше, като че ли не схващаше добре въпроса.* Елин Пелин. *Такава голяма беше изненадата му..., че в първия миг Захария се дръпна назад и направи движение, като че искаше да избяга. Велико схвана това и се усмихна.* Йовков. *Митко си спомни приказката за мечката стръвница, която някога майка му беше му разказвала. Тогава той не схвана нейния смисъл, но сега ясно разбираше.* М. Марчевски. **2.** Запомням, усвоявам. *Той скоро схвана всички тънкости на занаята.* **схващам се, схвана се** *страд.*

схва̀щам се, -аш се, *несв.*; **схва̀на се,** -еш се, *мин. св.* схва̀нах се, *св.*, *сред.* **1.** Изгубвам способност да се движа или да движа част от тялото си, обикн. поради някаква болка; парализирам се. *Цялата снага го болеше,... нозете и ръцете му се бяха схванали.* Д. Немиров. *Старата занемя. Тя се помъчи да продума, но челюстите ѝ се схванаха.* Г. Караславов. *Шията ми се схвана, не мога да се обърна.* **2.** За глас — изгубвам се напълно или ставам дрезгав, неясен поради уплаха, настинка и др. *Дядо Кольо зина да възрази нещо, но гласът му се схвана в гърлото и вместо възражение, той изпусна само една тежка въздишка.* Мих. Георгиев.

схва̀щане[1], *мн.* -ия, *ср.* Становище, разбиране по даден въпрос; възглед. *В доклада си той застъпва интересни схващания. Буржоазни схващания.*

схва̀щане[2], *мн.* няма, *ср. Отгл. същ. от* схващам *от* схващам се.

схѐма *ж.* (гр.). **1.** Чертеж, който представя устройството, системата на някаква машина, уред или на отделни негови части; план. *Схема на парна машина. Схема на трансформатор.* **2.** Изложение, описание на нещо в основни, общи линии; скица. *Схема на съчинение. Схема на доклад.* ‖ *Прен. Неодобр.* Общоизвестен образец, който се приема сляпо, когато се твори нещо; шаблон. *Литературната критика не трябва да се ръководи от литературни догми и схеми, които спъват правилното развитие на литературата.*

схематиза̀ция, *мн.* няма, *ж.* Създаване на нещо в шаблонен вид; схематизиране. *Схематизация на образите.*

схематизѝрам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* Създавам нещо по шаблонен начин. **схематизирам се** *страд.*

схематизѝране *ср. Отгл. същ. от* схематизирам *и от* схематизирам се.

схѐматѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* Склонност към опростеност, скованост в предаване, в излагане на нещо.

схѐматѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е представен в общи линии, неразработено, неконкретно. *Образите на героите в романа са много схематични, неиндивидуализирани.*

схематѝчно. *Нареч. от* схематичен. *Джобовете на Борис бяха пълни с изчисления, таблици и листчета, върху които бяха отбелязани схематично, по точки, главните моменти за извършването на покупките, манипулацията и спогодбите.* Дим. Димов.

схематѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* схематичен.

схѝзма, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Църк.* Отлъчване на църковна организация от общата организация на църквата.

схизматѝк, *мн.* -ци, *м. Църк.* Лице, което е отлъчено от църквата.

схизматѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* схизматик.

схлу̀пен, -а, -о, *прил.* Обикн. за сграда — снишен, прихлупен. *Къщата беше схлупена, ниска и разкривена.* Йовков. *Схлупена стряха.*

схо̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който доста прилича на друг, който е подобен на друг. *Сходни характери. Сходни вкусове.*

схо̀дност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сходен.

схо̀дство, *мн.* -а, *ср.* Съответствие, прилика на едно нещо с друго; подобие. *Това сходство на вкусовете го свързваше със Стефчов.* Вазов.

схо̀ждам се, -аш се, *несв.*, *сред.* Приличам, подобен съм на някого, на нещо; съвпадам. *По тоя въпрос интересите и на двамата се схождаха.* Вазов.

схо̀ждане *ср. Отгл. същ. от* схождам се.

схоластѝк, *мн.* -ци, *м.* **1.** Средновековен философ богослов. **2.** *Прен. Неодобр.* Човек, склонен към откъснати от живота знания, към безплодни разсъждения, умувания.

схола̀стика, *мн.* няма, *ж.* (гр.). **1.** *Филос.* Общо име на средновековната, враждебна на науката религиозно-идеалистическа философия, която се опира на догмите на църквата. **2.** *Прен. Книж.* Откъснато от живота знание, основано на формални, безплодни разсъждения, умувания.

схоластѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който се отнася до схоластика (в 1 знач.). **2.** *Прен. Книж.* Откъснат от живота, склонен към безплодни разсъждения. *Схоластичен ум.*

схоластѝчески, -а, -о, *прил.* Схоластичен.

схоластѝчески. *Нареч. от прил.* схоластически.

схоластѝчно. *Нареч. от* схоластичен.

схру̀пам. Вж. с х р у п в а м.

схру̀пвам, -аш, *несв.*; **схру̀пам,** -аш, *св.* С хрупане сдъвквам нещо. *Дядо Митко откъсна зърно от грозда, схрупа го.* К. Петканов. **схрупвам се, схрупам се** *страд.*

схру̀пване *ср. Отгл. същ. от* схрупвам *и от* схрупвам се.

схру̀скам. Вж. с х р у с к в а м.

схру̀сквам, -аш, *несв.*; **схру̀скам,** -аш, *св.* С хрускане сдъвквам, раздробявам нещо. *Стражарят я приближи, посегна и тури с ръка шекерчето в отворената като разцъфтяла роза уста. Иглика го схруска със смях.* Елин Пелин. **схрусквам се, схрускам се** *страд.*

схру̀скване *ср. Отгл. същ. от* схрусквам *и от* схрусквам се.

сцедя̀ се. Вж. с ц е д я в а м с е *и* с ц е ж д а м с е.

сцедя̀вам се, -аш се, *несв.*; **сцедя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* Сцеждам се.

сцедя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сцедявам се.

[illegible] се, -аш се, *несв.*; **сцедя се,** -йш [illegible] *св., сред.* За течност — по- [illegible] се стичам до край; цедя се. [illegible] *[illegible] се сцеждаше жълтени-* [illegible] **Григоров.**

[illegible]ане *[illegible] Отгл. същ. от* сцеждам се.

[illegible] [illegible] **1.** Специално пригодено по- [illegible] от едната страна на театрален [illegible] се играе някакво представление. *[illegible] място имаше само един офицер с [illegible] . . ., седнали до самата сцена.* Ва- [illegible] *ед. Разш.* Театър, театрална дей- [illegible] *[illegible]вата драма „Иванко" . . . в продъл- [illegible] четиридесет години не слезе от сце- [illegible]. Родена за сцената.* **3.** *Остар. Ли-* [illegible] Отделно явление, обособена част от дей- [illegible] театрално представление. *Действие вто- [illegible] първа. Масова сцена.* **4.** Отделен епи- [illegible] роман, повест, разказ. *В романа има ре- [illegible]естествени сцени. Битови сцени.* **5.** *Прен.* [illegible] *Краличът следеше до сега неподвижен [illegible], която се разиграваше отпреде му.* Ва- [illegible] *Изпращаха го млади момичета и стара, [illegible] жена . . . Тоя момък видях сега и за ми- [illegible] пред мене възкръсна далечната и тъжна [illegible] на това изпращане.* Йовков. **6.** *Прен.* Шум- [illegible] разправия; скандал. *Аз знам, че те не жи- [illegible] добре с мъжа си . . . Ставаха сцени между [illegible] дор беше жив.* Вазов. *Аз винаги съм го оби- [illegible] Следях го, вървях по стъпките му, пра- [illegible] му сцени.* Йовков. **7.** *Прен. Книж.* Поле на дейност. *Със самото си появяване на сцената на [illegible]вота в днешното общество тя* (работниче-ската класа) *извършва коренен преврат в това [illegible]следното.* Г. Кирков.

сценариен, -ийна, -ийно, *мн.* -ийни, *прил.* Който е свързан със сценарий или със сценарио. *Сценарийна комисия.*

сценарий, -ият, -ия, *мн.* -ии, *м.* Съдържа-ние, текст на филм с подробно описание на дей-ствието. *Пиша сценарий.*

сценарио, *мн.* -а, *ср.* Сценарий.

сценарист *м.* Автор на сценарий.

сценичен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* сцена. *Сценична постановка. Сценичен образ. Сценично оформяване. Сценична дейност.*

сценически, -а, -о, *прил.* Сценичен.

сценично. *Нареч. от* сценичен. *Този певец и сценично, и гласово е много добър.*

сценичност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сценичен.

сцепвам, -аш, *несв.*; **сцепя,** -иш, *мин. св.* сцèпих, *св.* **1.** Направям цепка на нещо; скъс-вам, разцепвам. *Закачих си роклята на тела и я сцепих.* **2.** С цепене разделям нещо надлъж; разсичам. **сцепвам се, сцепя се** *страд.*

сцепване *ср. Отгл. същ. от* сцепвам *и от* сцепвам се.

сцепление, *мн.* няма, *ср.* (рус.). *Физ.* При-тегателна сила, която действува между молеку-лите на едно тяло.

сцепя. Вж. с ц е п в а м *и* с ц е п я м.

сцепям, -яш, *несв.*; **сцепя,** -иш, *мин. св.* сцèпих, *св.* Сцепвам. **сцепям се, сцепя се** *страд.* и *сред.*

сцепяне *ср. Отгл. същ. от* сцепям *и от* сцепям се.

счепкам. Вж. с ч е п к в а м.

счепкам се. Вж. с ч е п к в а м с е.

счепквам, -аш, *несв.*; **счепкам,** -аш, *св. Разг.* Ненадейно, изведнъж хващам здраво; сграб-чвам. *Яката птица го счепка в силните си нок-ти и го понесе.* Елин Пелин.

счепквам се, -аш се, *несв.*; **счепкам се,** -аш се, *св., сред. Разг.* **1.** Хващам се с някого здраво да се боря, да се бия. *В кооперацията работата стигна до бой. И сигурно щяха да се счепкат, ако в най-голямата разправия не беше влязъл Димо Стойков.* Г. Караславов. **2.** *Прен.* Остро се скарвам с някого. *От деня на негово-то заминаване в къщи започнаха свадни, пре-рекания и кавги. Най-напред се счепкаха жени-те.* Г. Караславов.

счепкване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* счеп-квам *и от* счепквам се.

счесвам, -аш, *несв.*; **счеша,** -еш, *мин. св.* счèсàх, *св.* Вчесвам. **счесвам се, счеша се** *възвр.* и *страд.*

счесване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* сче-свам *и от* счесвам се.

счета. Вж. с ч и т а м.

счета се. Вж. с ч и т а м с е.

счетоводен, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който се отнася до счетоводство. *Счетоводни книги. Счетоводна служба.*

счетоводител, -ят, я, *мн.* -и, *м.* Специа-лист по счетоводство; сметководител.

счетоводителски, -а, -о. *Прил. от* счето-водител. *Счетоводителски курсове.*

счетоводство, *мн.* -а, *ср.* (рус.). **1.** Водене на служебни или търговски сметки; сметковод-ство. **2.** Помещение, канцелария, гдето се водят такива сметки. □ **Двойно счетоводство** (фи-нанс.) — отчитане в предприятието на всяка сто-панска операция едновременно в две посоки: изменението, което става в състава и размера на имуществото, и отбелязване на източника, кой-то е предизвикал изменението.

счеша. Вж. с ч е с в а м.

считам, -аш, *несв.*; **счета,** -èш, *мин св.* счè-тох, *прич. мин. действ.* счèл, *св.* Мисля, имам ня-кого, нещо за някакъв; смятам. *Свестните у нас считат за луди.* Ботев. *Той бе владика . . ., ама се гордееше със сана си, и само големците счи-таше за хора.* Елин Пелин. || На мнение съм, мисля, преценявам, намирам. *Той мина край ма-настира, но не счете за нужно да се отбива при отца Натанаила.* Вазов. *Аз считам, че всич-ки тук сме недостойни да разискваме по въ-проса за плътската страст.* Елин Пелин. **счи-там се, счета се** *страд.* и *сред.*

считам се, -аш се, *несв.*; **счета се,** -èш се, *мин. св.* счèтох се, *прич мин. действ.* счел се, *св., сред.* Държа сметка, вземам под внимание.

счувам, -аш, *несв.*; **счуя,** -уеш, *мин. св.* счух, *прич. мин. страд.* счут, *св. Рядко.* Чувам, долавям със слуха си от далеко, не много ясно. *Козарчето подрипна и се спря / навръх скала-та. / . . . / . . ., и счувам му едвам цафарата.* П. П. Славейков.

счувам се, -аш се, *несв.*; **счуя се,** -уеш се, *мин. св.* счух се, *св., сред. Нар.* **1.** Само 3 *л.* Чу-вам се отдалече слабо. *Счува се само дълбоко / цафарата му тъмната / тъжно да свири и тъг-*

не. П. Р. Славейков. 2. В съчет. със ськр. дат. форма на личн. местоимения **счува ми се, счуе ми се** — струва ми се, че чувам нещо. *Счу ми се, че някой влезе в стаята.*

счу̀ване *ср. Отгл. същ. от* счувам *и от* счувам се.

счу̀кам. Вж. с ч у к в а м.

счу̀квам, -аш, *несв.*; **счу̀кам,** -аш, *св.* С чукане направям нещо на малки частици. *Старата счука татул, завърза го в парче от стара шамия и го скъта в сандъка си.* Г. Караславов. *Счуках малко захар в хавана.* **счуквам се, счукам се** *страд.*

счу̀кване *ср. Отгл. същ. от* счуквам *и от* счуквам се.

счу̀пвам, -аш, *несв.*; **счу̀пя,** -иш, *мин. св.* счу̀пих, *св.* С чупене направям нещо на късове. *Едни се насочиха към обора, други прескочиха в градината и счупиха няколко клона.* К. Петканов. *Счупих чашата.* ‖ С чупене повреждам нещо; строшавам. *Насилиха вратата, счупиха бравата и нахълтаха в канцеларията.* К. Петканов. ‖ С удар причинявам нараняване, повреда на част от тялото (глава, крак и др.). *Удари го с камък и му счупи главата. Паднал и си счупил ръката.* **счупвам се, счупя се** *страд.* □ **Счупвам (строшавам) веригите** (книж.) — освобождавам се от робство. **Счупвам рекорд (норми)** (книж.) — надминавам достигнато постижение в някоя област. **Счупвам си главата** — претърпявам тежка несполука, за която сам съм виновен.

счу̀пване *ср. Отгл. същ. от* счупвам *и от* счупвам се.

счу̀пя. Вж. с ч у п в а м.

счу̀я. Вж. с ч у в а м.

счу̀я се. Вж. с ч у в а м с е.

съ-. Вж. с-.

съа̀втор *м.* Лице, което заедно с друго е автор на нещо.

съба̀рям, -яш, *несв.*; **събо̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Свалям на земята нещо изправено или нещо, което е на високо; катурвам, повалям. *Той се изправи тъй бързо на крака, че събори столчето си.* Елин Пелин. *От клоните на елата падаха шишарки, които птичките събаряха.* Ем. Станев. 2. При борба — повалям на земята; надвивам, побеждавам. *Иди го накарай да се поборите... Тебе и най-силният човек не може те събори.* Ран Босилек. *Боян с един сръчен удар в лицето го беше съборил на земята.* К. Петканов. 3. С удар или стрелба прострелвам, убивам някого. *Куршум и него в битката събори.* Вазов. *Тъкмо даваше последните си нареждания, профуча куршум край ухото му и събори един от хората му.* К. Петканов. 4. Разрушавам сграда, постройка и др. *От общината искаха да купят бащината ти къща, да я съборят и да дигнат там ново училище.* Дим. Талев. *Бедни хора има, по една къщичка имат и ти мислиш да я събориш ли?* Йовков. 5. *Прен.* Свалям от власт. *Да се готви на борба с една страшна империя...? Да се готви и то с надежда, че ще я събори?* Вазов. 6. *Разг.* Само 3 *л.* Лягам болен. *Шията ѝ пламна пак, задуши я, устата ѝ съвсем изсъхна. „Ох! Дано не ме събори!" — уплаши се тя.* Г. Караславов. **събарям се, съборя се** *страд.* и *сред.*

съба̀ряне *ср. Отгл. същ. от* събарям *и от* събарям се.

събера̀. Вж. с ъ б и р а м.

събера̀ се. Вж. с ъ б и р а м с е.

събесѐдвам, -аш, *несв.* Водя разговор, беседа обикн. с повече лица.

събесѐдване, *мн.* ия, *ср.* 1. *Отгл. същ. от* събеседвам. 2. Обикн. *мн.* Обща беседа в политически или научен кръжок. *Кръжокът урежда събеседване всеки вторник.*

събесѐдник, *мн.* -ци, *м.* Лице, с което някой води разговор. *Той слушаше внимателно, какво разказваше един от събеседниците му.* Вазов. *Всеки търсеше събеседник да си поприказват за полската работа.* К. Петканов.

събесѐдница *ж.* Жена събеседник. *Тя е занимателна събеседница.*

събесѐдничка *ж.* Събеседница.

събѝрам, -аш, *несв.*; **събера̀,** -ѐш, *мин. св.* събра̀х, *св.* 1. Вземам отделни предмети или част от нещо разпръснато на много места и го слагам на едно място. *Събра цветята, които бяха се пръснали по тревата, седна и мълчаливо почна да доплита венеца си.* Елин Пелин. *Обикаляше около къщите, около плетищата и дето види дръвче, чуканче, клечка — събира ги.* Йовков. *Ламбрев повика ординареца си и бързо взе да събира вещите си.* Йовков. 2. Правя сбирка, колекция от нещо. 3. Бера плодове, цветя и др. с някаква цел. *Казанлъшките момиченца събирали трендафила.* Каравелов. *Калуда ходеше по скалите... и събираше лековити билки.* Йовков. 4. За парични средства — добивам, получавам от различни места и съсредоточавам, трупам на едно място. *Записах няколко абонати... Събрах и абонамента.* Елин Пелин. *Колко пари имате в касата? — Седемдесет лири... — Съберете още. Сега е време.* Дим. Талев. *Събирам данъци.* 5. Повиквам, свиквам мнозина на едно място. *Смилец събра извънреден съвет в палата.* Вазов. *Варенов събира при себе си подофицерите.* Йовков. 6. Привличам на своя страна; спечелвам. *Първата грешка беше направена в деня, когато той поиска да събере около себе си всички недоволни и бедни селяни.* Йовков. *В изборите той събра повече от половината гласове.* 7. Ставам причина да дойдат мнозина. *Войниците бяха се върнали по-рано и някаква нова случка беше ги събрала на куп сред двора.* Йовков. *Сватбата на Лазар Глаушев и чорбаджи Аврамовата щерка събра много люде в църквата.* Дим. Талев. 8. Съединявам, доближавам едно до друго. *Даскал Гатьо... седна насреща Дима, събра прилично колената си.* Йовков. *Мария и Добра събраха глави една до друга и си зашепнаха.* К. Петканов. ‖ Свивам, сгъвам нещо разтворено, разгънато. *Той само събра шепата си и подаде парите на жена си.* Дим. Талев. ‖ Свивам, прибирам нещо отпуснато, разпростряно (дреха, коси и др.), за да заеме по-малко място. *Тя, като събра малко дългата си копринена рокля, повдигна хубавия си крак и стъпи върху ниското триножно столче.* Елин Пелин. *Събрах косите си на кок.* 9. За вежди, устни — смръщвам, сбръчквам. *Евстати пресмята на колко места има да ходи, събира вежди, та по-точно да си припомни.* А. Гуляшки. *Чиллията не знаеше как да се държи от страх.*

[illegible] *[illegible]ен, ту събираше устни за* [illegible] 10. *Разг.* Ставам причина някои [illegible] или заживеят заедно. *Жи*[illegible] *прищевки странни | за много* [illegible] *събра.* Хр. Радевски. *Случаят* [illegible] | **Приобщавам,** сдобрявам, по[illegible] *[illegible]веселш къщата ни, тя ще ни съ*[illegible] Йовков. 11. Отделям, турям [illegible] да се спести; пестя. *До сега да* [illegible] *пестял, знаеш ли колко нещо би* [illegible] 12. За сведения, новини и под. — [illegible]чавам като разпитвам мнозина. *По*[illegible]*ка, аз ще ида да събера сведения* [illegible] Вазов. *По цели дни той ходеше по* [illegible]*..., събираше кой знае как и от*[illegible] Йовков. 13. За познания, писмени [illegible] и др. — почерпвам, използувам от [illegible] източници. *Четете и знайте що съм* [illegible] *| от много сказанья и книги събрал.* [illegible] | **Записвам** словесно народно творчество. [illegible] *песни и пословици.* 14. *Прен.* Като се [illegible] довеждам до активно състояние ду[illegible] си сили, способности и пр. *Старецът* [illegible] *и се спусна пак.* Елин Пелин. *Неда* [illegible] *събра душата си, за да отговори, от страх,* [illegible] *за Ния.* Дим. Талев. *Настъпи тишина,* [illegible] *като че всеки събираше мислите си.* Г. Караславов. 15. Прибавям едно число към друго. [illegible] *пресмята, да пише числа, да събира, да* [illegible]*ожава.* Влайков. 16. *Нар.* Натрупвам, напла[illegible] по себе си в голямо количество. *Парца*[illegible] *черги не били много хубави: тежали и* [illegible]*рали прах.* Ст. Чилингиров. 17. За река, мо[illegible]е — прибирам в себе си притоци, други реки. *[illegible] подножието им бликат студени живи изво*[illegible] *които събират водите си в тиха спокойна* [illegible]*екичка.* Елин Пелин. 18. Само 3 *л.* Вмествам, побирам. *Театърът събира около 1000 души. Дамаджаната събира пет литра.* **събирам се, събера се** *страд.* □ **Събирай си парцалите** (руг.) — отивай си, махай се! **Събирай си устата** (руг.) — млъкни, мълчи! **Събирам гората (махалата)** — много силно викам, карам се. **Събирам дом** (нар.) — подреждам, уреждам за пръв път дома си, жилището си; обзавеждам се. **Събирам си ума в главата** (разг.) — вразумявам се. *Събери си ума в главата и постарай се да поправиш работата, дорде не е станало късно.* Каравелов.

събѝрам се, -аш се, *несв.*; **съберà се,** -èш се, *мин. св.* събрàх се, *св., сред.* 1. Съсредоточавам се на едно място. *Отвъд Места ..., в самото подножие на планината, като че беше се събрал най-гъстият мрак на нощта.* Йовков. 2. Натрупвам се. *В душата му не гореше ни гняв, ни омраза ... Там се бе събрала на топка обида.* Елин Пелин. 3. Само *мн.* и 3 *л. ед.* Мнозина идваме на едно място. *На улиците се събираха тълпи граждани и се питаха за новини.* Вазов. *След малко дойде отец Максим, по него Теодосий, събраха се всичките братя от манастира.* Елин Пелин. 4. *Нар.* Срещам се, дружа с някого. *Те не позволяваха вече на децата си да се събират и играят заедно.* Елин Пелин. *Самотен човек, майко, чужд, да се събере и той с люде, да се повесели.* Дим. Талев. ‖ Заживявам заедно с някого. *Щом привърша работата, ще те поискам ... — Това искаше да чуе тя. И тя вярваше, че ще се съберат.* Г. Караславов. 5. Доближавам се, съединявам се. *Гледа на небето как се движат облацитe, как се разтягат, пръскат и пак се събират.* Влайков. 6. Намалявам размера, обема си; свивам се. *Катю изпереш хасето, ще се събере.* 7. Вмествам се, побирам се. *Какво е това чудо! — пъшкаше Стойко. — Пръстите ми не се събират. А* (обущата) *ми бяха широки.* Г. Караславов.

събѝране *ср. Отгл. същ. от* събирам *и от* събирам се. *Подписка за събиране на помощи.*

събирàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до събиране на нещо. *Събирателен пункт.* □ **Събирателно дружество** — търговско предприятие за закупуване на стоки, на което всички членове вземат участие в управлението на дружеството и всички отговарят пред кредиторите.

събирàч *м.* Лице, което събира нещо ценно; колекционер. *Сега живее си самотно той, заровен | в книжа, и събирач на старини грижовен, | все току пълни с тях тефтер подир тефтер, | от гръцки образци почерпвайки пример.* П. П. Славейков.

събѝтие, *мн.* -я, *ср.* Значителна случка от обществен или личен характер. *Войниците се събират на групи и разговарят за голямото събитие — примирието.* Л. Стоянов. *Цялото село знаеше, че тя е Еньовата годеница, и тая новина занимаваше всички. И както всякога става около такова събитие, чуха се разни думи, пуснаха се клюки и клевети.* Елин Пелин. *Политически събития. Историческо събитие.*

съблазнѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който съблазнява или е съблазнил някого; прелъстител.

съблазнѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съблазнява; примамлив, привлекателен. *Свети Спиридон напразно искаше да изпъди тоя образ, тъй ясен и съблазнителен, но не можеше.* Елин Пелин. *Тази мисъл е съблазнителна, но неизпълнима.* Л. Стоянов.

съблазнѝтелка *ж.* Жена съблазнител.

съблазнѝтелно. *Нареч. от* съблазнителен. *Очите му неволно пробягнаха по захаросаното парче тиква с почервеняла и съблазнително прегоряла кора.* Елин Пелин.

съблазнѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съблазнителен.

съблазнѝ. Вж. съблазнявам.

съблазнявам, -аш, *несв.*; **съблазнѝ,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Привличам с нещо хубаво и приятно, предизвиквам съблазън; изкушавам. *От време на време се отбиваме в някоя градина, за да си наберем сливи или ябълки, които ни съблазняват от пътя.* Л. Стоянов. 2. Подмамвам, подбуждам към престъпление, грях. *Бяхме честни и достойни служители. Не той ли ни разврати? Не той ли ни съблазни ... и научи да протягаме ръка под масата?* Елин Пелин. 3. Измамвам, прелъстявам. *Особено в съборите много градски хайти отиват с файтони ..., съблазняват, задяват моми и булки.* Н. п. Филипов. **съблазнявам се, съблазня се** *страд.* и *сред.*

съблазнявàне *ср. Отгл. същ. от* съблазнявам *и от* съблазнявам се.

съблàзън, -та, *мн.* -зни, *ж.* 1. Само *ед.* Силно влечение, неудържимо желание към нещо привлекателно; изкушение. *Когато стигнах пролома и влезнах в него, аз не можах да устоя на съблазънта да повидя повечко от живопис-*

ните негови завои. Вазов. 2. Нещо, което съблазнява, изкушава. *Очите му ... виждаха видения, пълни със съблазън и грях.* Йовков. *По такъв път съм тръгнал и ще вървя, няма да се отбия от него, каквито и съблазни да ме теглят.* Дим. Талев.

съблекà. Вж. с ъ б л и ч а м.

съблекàлня *ж.* Помещение за събличане и обличане в обществена баня, плаж, гимнастически салон и др.; гардероб.

съблѝчам, -аш, *несв.*; **съблекà,** съблечѐш, *мин. св.* съблякох, съблѐче, *прич. мин. действ.* съблякъл, -кла, -кло, *мн.* съблѐкли, *св.* 1. Свалям, снемам дреха от тяло. *Нона, започна да се преоблича — съблече своите дрехи и облече дрехите на майка си.* Йовков. *Той съблече дрехите си и ги остави в едно малко долапче.* Елин Пелин. *На площада съблякоха осъденото момче по риза.* Я. Каралийчев. 2. *Прен. Разг.* Чрез тежки данъци, лихви и под. вземам и последните материални средства на някого. *Болярите са потисници ваши. Татари от една страна ви палят и грабят, цар и боляри от друга страна ви събличат.* Вазов. **събличам се, съблека се** *възвр.* и *страд.*

съблѝчане *ср. Отгл. същ. от* събличам *и от* събличам се.

съблюдàвам, -аш, *несв.* (рус.). Спазвам (закон, указания и под.). *Гражданите са длъжни да съблюдават Конституцията и да изпълняват точно и добросъвестно законите на страната.* Конст., чл. 92. **съблюдавам се** *страд.*

съблюдàване *ср. Отгл. същ. от* съблюдавам *и от* съблюдавам се.

съболезновàние, *обикн. мн.* съболезновàния, *ср.* (рус.). *Книж.* Участие в скръбта на някого; съчувствие. *Приемете моите съболезнования. Изказвам съболезнованията си.*

съболезновàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* С който се изказват съболезнования. *Съболезнователна телеграма.*

събòр *м.* 1. Много лица, свикани да разглеждат въпроси от обществен или друг характер. *Той заповяда да се свика в петък болярски събор от всичките велики боляри в Търново.* Вазов. *Църковен събор. Славянски събор.* 2. Местен празник на манастир, църква и др., при който народът се събира на поклонение и да се весели; сбор. *Утре е местен празник ..., има събор и цялото село ... ще бъде там.* Г. Караславов. 3. Събиране на хора да играят народни игри, хора. *В празничен ден около извора ставаше малък събор.* Г. Караславов.

събòрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* събор. *След отпуск черкова се хората разиждат. | Сборният площад като пазар пъстрей.* П. П. Славейков. □ **Съборна черква** — катедрала.

събòря. Вж. с ъ б а р я м.

съборя̀нин, *мн.* съборя̀ни, *м.* Сборянин.

съборя̀нка *ж.* Сборянка.

сѐбота *ж.* (евр.). Шестият ден от седмицата, денят след петък. □ **Велика събота** (църк.) — събота преди Великден.

съботен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* събота. *Съботна почивка. Съботен пазар.* □ **Съботен ден** — събота.

съботник, *мн.* -ци, *м.* 1. *Нар.* Човек, роден в събота, който, според народните вярвания, може да вижда вампири и таласъми и да се бори с тях. 2. *Нар.* Зло куче, окучило се в събота.

съботя̀нин, *мн.* съботя̀ни, *м. Църк.* Протестантски сектант, който празнува събота вместо неделя.

съботя̀нка *ж.* Жена съботянин.

събрàние, *мн.* -я, *ср.* 1. Предварително организирано събиране на хора на определено място, за да разискват някакви въпроси или да изслушат някого по даден въпрос. *В Сопот ... имаше комитетско тайно събрание.* Вазов. *Просветно събрание. Партийно събрание.* 2. Само *ед.* Лицата, участници в такова събиране. *Братя, събранието избра Македонски за опасната и славна мисия да ходи при Левски.* Вазов. *Събранието не отстрани никого от заседанието и разискванията бяха продължени три дни и три нощи.* Елин Пелин. 3. Съставна част от наименованията на някои представителни, изборни учреждения. *Национално събрание. Учредително събрание.* 4. Сбор от издадени като цялост произведения на някой писател, общественик и др. *Пълно събрание на произведенията на Ив. Вазов.* □ **Народно събрание** — а) Върховен орган на държавната власт в България, съставен от избрани народни представители. б) Сградата, в която се помещава това учреждение.

събрàт, *мн.* -я, *м.* Другар по участ, идеи, интереси и др. *Каравелов разтвори плика. Писмо ... и стихове ... Усмихна се. — Още един събрат!* Ст. Дичев. *Пред боя на Ровине, предчувствуващ смъртта си, той се обръща към своя другар и събрат по съдба.* П. П. Славейков. *Замина той, корали да бере, | та цяла нощ. Събратята му още | се реят по пустинното море.* К. Христов.

събу̀вам, -аш, *несв.*; **събу̀я,** -у̀еш, *мин. св.* събу̀х, *прич. мин. страд.* събу̀т, *св.* 1. Свалям от краката обувки, чорапи и под. *Смъкна се на рогозката и започна да събува бавно замръзналите си цървули.* Г. Караславов. *Майката събу детето и му изчисти обувките.* 2. Свалям гащи, панталони и под. *Събуй панталонките на детето.* **събувам се, събуя се** *възвр.* и *страд.*

събу̀ване *ср. Отгл. същ. от* събувам *и от* събувам се.

събу̀ден, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* събудя. 2. Като *прил.* а) Който лесно схваща, възприема; възприемчив, буден. *Той бе събуден младеж, работлив и добросъвестен учител.* Влайков. б) Съзнателен в обществено отношение. *Намерили се събудени селяни, които отговорили, че предпочитат да умрат българи, нежели да станат гърци.* З. Стоянов.

събу̀дя. Вж. с ъ б у ж д а м.

събу̀ждам, -аш, *несв.*; **събу̀дя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Прекратявам някому съна; разбуждам, пробуждам. *Тоя шум събужда Никола. Той беше задрямал наблизо, става и търка очите си с ръка.* Йовков. || *Обр. Отделни изстрели събуждат утрото.* Л. Стоянов. *Ти безбрежна шир събуди, | звънна в моите стъкла.* Лилиев. 2. *Прен.* Ставам причина да се възроди нещо; възкресявам. *В тез гърди веч любов не грее, | и не можеш я ти събуди | там, где скръб дълбока владее.* Ботев. *Ти с плахи стъпки ще събудиш в двора | пред гостенин очакван радост плаха.* Дебелянов. 3. *Прен.* Предизвиквам, пораждам. *Твоята песен събуди у мене желание за свобода.* Елин

Пелин. Новината ... *събуди любопитството у жените.* Ст. Чилингиров. **4.** *Прен.* Накарвам някого, ставам причина някой да се осъзнае, да прояви активност. *В гърди ни любов, ни капка сила, | щото надежда от сън мъртвешки | да може свесен човек събуди.* Ботев. *Събуди ти българите, | кажи, че е време ... | свободата се не дава, | трябва да се вземе.* Каравелов. **събуждам се, събудя се** *страд.* и *сред. Стана* [illegible] *и той се събуди.* Йовков.

събу̀ждане *ср. Отгл. същ. от* събуждам и на събуждам се.

събу̀я. Вж. с ъ б у в а м.

съвест, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** Вътрешна преценка, чувство за нравствена отговорност пред околните за своите постъпки. *В него кипваше жажда за отмъщение. Изпърво той пъдеше тия мисли ... Обезсилената съвест се бореше с тях и тая борба обременяваше с мъка Еньо.* Елин Пелин. *Затова всичките ти постъпки, които можеш да наречеш добри, са повърхностни, безполезни. Ти искаше само да приспиш съвестта си, само да маскираш злото.* Дим. Димов. **2.** Съзнание. *Тя работеше добре, със съвест, и я подтикваха към работа децата.* Дим. Талев. *Будна съвест.* □ **Гризе ме съвестта** — измъчвам се, разкайвам се за злини, които съм причинил някому. **По съвест** — безпристрастно, откровено. **С чиста съвест (постъпвам)** — спокоен съм, уверен съм в своята правота. **Свобода на съвестта** — отсъствие на ограничение да се изповядва някаква религия. **Тежи ми на съвестта** — чувствувам се виновен за лоша постъпка към някого.

съвестен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* **1.** Който постъпва по съвест, честно, почтено спрямо другите. *В това, което казах, се съдържат всички други задачи на един съвестен депутат.* Вазов. **2.** Добросъвестен, съзнателен. *Той беше железар, тачеха го като работлив и съвестен и никога не се оплакваха от работата му.* Г. Караславов. *Съвестен лекар.* **3.** Който е извършен добросъвестно, старателно. *Това е съвестна работа.*

съвестно. *Нареч. от* съвестен; честно, добросъвестно. *От всички, които ходеха по чужда кърска работа, те работеха най-чевръсто и найсъвестно.* Г. Караславов. □ **Съвестно ми е** — чувствувам угризение, че не постъпвам или не съм постъпил така, както трябва. *Нему беше съвестно да отсъствува от Клисура в един ужасен час за нея.* Вазов.

съвѐт *м.* **1.** Указания, поука как да се постъпи, какво да се прави. *Даваше най-подробни нареждания и съвети, кое как да се направи.* Йовков. *От него се искаха и съвети, и упътвания дори, защото само той един знаеше реда на всичко.* Ст. Чилингиров. *Ето моят съвет ... Замини в странство, запиши летния семестър.* Г. Караславов. **2.** Съвместно обсъждане от мнозина на някакви въпроси; съвещание, заседание. *Смилец събра извънреден съвет в палата.* Вазов. **3.** Събраните хора, участници в съвещание, заседание. *Баща ми ..., избиран няколко пъти за член в управителния съвет, се ползуваше с известност между турците.* Величков. *Учителски съвет.* **4.** Колективен орган, който ръководи дейността на държава, община, учреждение, организация и др. *Министерски съвет. Градски народен съвет. Факултетен съвет. Съвет на Отечествения фронт.* **5.** Сграда, в която се събира такъв колективен орган. *Съветът е сред селото.*

съвѐтвам, -аш, *несв.* Давам някому съвет (в 1 знач.). *Адвокатите го съветвали да не се оставя и да обжалва присъдата.* Йовков. *Трябваше да забягна ..., всички мои хора това ме съветваха.* А. Страшимиров.

съвѐтвам се, -аш се, *несв.*, *сред.* Допитвам се до някого как да постъпя в някакъв случай; искам съвет. *Мога ли да се съгласи аз, без да се съветвам с някого от близките си.* Ал. Константинов.

съвѐтване *ср. Отгл. същ. от* съветвам *и от* съветвам се.

съвѐтник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Човек, който съветва някого. *Макар друг път дядо Димитър да дохождаше за съвети при тате, днес той ... сам стана негов съветник.* Ст. Чилингиров. *Пази се от коварни съветници.* ‖ *Обр. Гневът е лош съветник.* **2.** Название на някои длъжностни лица. *Народен съветник. Легационен съветник.*

съвѐтница *ж.* Жена, която дава съвети някому; съветничка. *Напусна учителството и стана незаменима помощница и съветница на своя племенник.* О. Василев.

съвѐтничка *ж.* Жена съветник. *Тя му е съветничка по всички въпроси. Окръжна съветничка.*

съвѐтски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Съветския съюз. *Съветска конституция. Съветска власт. Съветска армия. Съветска литература. Съветски филм. Съветски народи.*

съвеща̀вам се, -аш се, *несв.*, *сред.* Обсъждам с някого или с мнозина как да се постъпи в даден случай; допитвам се, съветвам се. *Съвещавахме се и ... бяхме решили да изпратим нарочно хора да намерят някои от апостолите.* Величков. *Ян Бибиян и Калчо в това време стояха още в своето прикритие на сянка и се съвещаваха какво да правят.* Елин Пелин.

съвеща̀ване *ср. Отгл. същ. от* съвещавам се.

съвеща̀ние, *мн.* -я, *ср.* Колективно обсъждане на някакъв въпрос. *Подир минутно съвещание дружината промени плана и реши да иде в града.* Вазов. *Мъжете се събраха на куп и след дълго съвещание решиха да се защищават.* К. Петканов. *Съдът се оттегли на съвещание. Производствено съвещание.*

съвеща̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е предназначен за съвещание. *Разпалените прения се свършиха и съдът се оттегли в съвещателната стая.* Вазов. □ **Съвещателен глас** — право да се изказва мнение в съвет, конференция и др., но не и да се гласува. **Съвещателно тяло** — съвет, който обсъжда въпроси и дава мнение пред по-висша власт.

съвзѐма. Вж. с ъ в з е м а м *и* с ъ в з и м а м.

съвзѐма се. Вж. с ъ в з е м а м с е *и* с ъ в з и м а м с е.

съвзѐмам, -аш, *несв.*; **съвзѐма,** -еш, *мин. св.* съвзѐх, *прич. мин. страд.* съвзѐт, *св.* Възстановявам физически или душевни сили; събирам. *Като се бях опрял с главата на една греда, съвземах полека-лека изнемощелите си сили.* Величков.

съвзѐмам се, -аш се, *несв.*; **съвзѐма се,** -еш се, *мин. св.* съвзѐх се, *св.*, *сред.* **1.** Възста-

новявам физическите си и душевни сили, идвам на себе си след болест, умора и др. *Тази нощ помислих, че умирам, тъй зле ме хвана подаграта. И сега не съм се съвзел.* Йовков. *Горица се съвзе от огъня. Треската беше преминала.* Ив. Хаджимарчев. 2. Идвам на себе си след силно преживяване като уплаха, смайване и др.; опомвам се. *Краката на Велика се подкосиха, толкова се изплаши от думите на мъжа си. Хвана се за Ралицата ... и така остана, докато се съвземе.* Йовков. *Кметът се смути за малко, но се съвзе.* Г. Караславов. 3. Въздигам се материално след упадък, разоряване; замогвам се. *Мене ме разориха от завист ... Аз ще се съвзема пак ..., имам проекти.* Йовков. *Богдан ще подеме полската работа и пак ще се съвземе старият род.* К. Петканов.

съвзѐмане *ср. Отгл. същ. от* съвземам *и от* съвземам се.

съвзѝмам, -аш, *несв.*; **съвзѐма,** -еш, *мин. св.* съвзѐх, *прич. мин. страд.* съвзѐт, *св.* Съвземам.

съвзѝмам се, -аш се, *несв.*; **съвзѐма се,** -еш се, *мин св.* съвзѐх се, *св., сред.* Съвземам се. *Той с радост виждаше, че раненият бързо оздравя и се съвзима.* Вазов.

съвзѝмане *ср. Отгл. същ. от* съвзимам *и от* съвзимам се.

съвѝпусник, *мн.* -ци, *м.* Лице от един випуск по отношение на другите лица от същия випуск. *С Бакърджиев те бяха съвипусници и заедно завършиха училището.* Д. Добревски.

съвѝпусница *ж.* Съвипусничка.

съвѝпусничка *ж.* Жена съвипусник.

съвкӯпен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил.* Който е съвместно, заедно с други; сборен. *Съвкупно решение.*

съвкӯпно. *Нареч. от* съвкупен. *Въпросите се обсъждат съвкупно.*

съвкӯпност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Общност, сбор от еднородни неща. *Осъден е по съвкупност на десет години.*

съвмѐстен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който съществува, става заедно с друг. *Старият Герак виждаше, че съвместният живот в къщи е невъзможен, и реши да раздели синовете си.* Елин Пелин. *Съвместни действия. Съвместна работа. Съвместно съществуване.*

съвместѝм, -а, -о, *прил. Книж.* Който може да съществува заедно с друг, който не изключва съществуването му. *Съвместимо ли е с комунистическия морал такова държане!*

съвместѝмост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* съвместим.

съвместѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което заема повече от една щатна длъжност.

съвместѝтелка *ж.* Жена съвместител.

съвместѝтелство, *мн.* няма, *ср.* Заемане на две или повече щатни длъжности от едно лице.

съвмѐстно. *Книж. Нареч. от* съвместен; заедно. *Тази работа е извършена съвместно с моя помощник.*

съвокӯпен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил.* Съвкупен.

съвокуплѐние, *мн.* -я, *ср. Книж.* Съвкупление.

съвокӯпно. *Нареч. от* съвокупен; съвкупно.

съвокӯпност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Съвкупност.

съвокупя̀ се. Вж. съвокупявам се.

съвокупя̀вам се, -аш се, *несв.*; **съвокупя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Съвкупявам се.

съвпàдам, -аш, *несв.*; **съвпàдна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* Само 3 *л.* 1. Случвам се, ставам в едно и също време с друго нещо. *В живота си познавам малко дни на радост и те съвпадат с радостта на този дом.* М. Петканова. *Двете лекции съвпадат и мога да посетя само едната от тях.* 2. Оказвам се тъждествен, еднакъв с друг. *Съображенията на стария адвокат... съвпадаха с разбиранията и убежденията на Ткачев.* Г. Караславов. 3. За геометрическа фигура, чертеж и др. — при налагане покривам се напълно с друг.

съвпàдане *ср. Отгл. същ. от* съвпадам.

съвпадѐж *м.* Съвпадение.

съвпадѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. Явление, което става едновременно с друго. *По едно странно съвпадение ... и бай Анастас в това също време мислеше за Рила.* Вазов. 2. Еднаквост, тъждественост на две неща. *Тъкмо тогаз се получиха там три милиона и седемстотин хиляди лева. И знаеш ли какво съвпадение? Милионите бяха на някой си д-р Христо Кондов. Не съм аз ... друг непознат човек. Имената ни само еднакви.* Йовков.

съвпàдна. Вж. съвпадам.

съврѐменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. Който се отнася към сегашното време, към сегашната епоха. *Съвременна техника. Съвременна наука. Съвременно изкуство. Съвременен писател.* 2. Който е от една и съща епоха с някой друг. *П. Р. Славейков се издига много над другите, съвременни нему стихотворци.* 3. Който в своите разбирания, идеи и др. не е изостанал от своето време, от своята епоха. *Съвременен човек.*

съврѐменник *мн.* -ци, *м.* Човек по отношение на други хора, които живеят в същото време с него, или на събития, явления и под., които стават в това време. *Ботев и Вазов са съвременници. Вазов е съвременник на Освободителната война.*

съврѐменница *ж.* Съвременничка.

съврѐменничка *ж.* Жена съвременник. *Баба Тонка е съвременничка на Хаджи Димитър.*

съврѐменно. *Нареч. от* съвременен. *Музиката му звучи съвременно.*

съврѐменност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Съвременният, днешният живот, действителност. *В произведенията си той отразява идеите на съвременността.*

съврѐмие, *мн.* няма, *ср. Остар.* Съвременност. *Писателят не бива да бяга от проблемите на своето съвремие.*

съвсѐм *нареч.* 1. До крайна степен; напълно, всецяло, съвършено. *Беше съвсем тъмно, когато Огнянов достигна устието на реката Вър-*

[illegible] Вазов. *Нея нищо не я болеше. Само една нощ я беше оборила и за една две седмици тя съвсем отслабна.* Елин Пелин. **2.** При отрицание — ни най-малко, никак. *Понякога, когато съвсем не знае какво да прави, той се отбива в училището да поговори с учителите.* Елин Пелин. *Детето откак е болно, съвсем не яде.*

съвкупен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил.* Съвкупен.

съвкупно. *Нареч. от* съвкупен; съвкупно.

съвкупление, *мн.* -я, *ср.* Полово сношение.

съвкупност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Съвкупност.

съвкупя се. Вж. съвкупявам се.

съвкупявам се, -аш се, *несв.*; **съвкупя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Извършвам съвкупление.

съвкупяване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* съвкупявам се.

съвършен, -а, -о, *прил.* **1.** Който притежава положителни качества във висша степен; превъзходен, истински. *Желязото под неговия чук добиваше неочаквано такива съвършени форми, каквито той не би могъл да направи и при най-бавната и внимателна работа.* Йовков. **2.** Който е изразен в крайна степен; пълен. *Той не можеше да търпи този постоянен и безпричинен смях на дъщеря си, която по веселия си характер беше съвършена противоположност на неговия холерически темперамент.* Вазов.

съвършено. *Нареч. от* съвършен. *Лете, когато водата съвършено пресъхне..., това голо, без зеленина и почти без дървета село добива нерадостен вид.* Елин Пелин. *Тя пее съвършено.*

съвършеност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съвършен.

съвършенство, *мн.* няма, *ср.* **1.** Положителни качества във висша степен. *Високият ѝ... строен стан... беше съвършенство на женствени форми.* Вазов. **2.** Въплъщение на всичко прекрасно; идеал. *Ти дириш съвършенство, а то се намира само в книгите.* Вазов. □ **До съвършенство** — във висша степен. *Владее до съвършенство няколко чужди езици.*

съгласен[1], -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* **1.** Който е на еднакво мнение, схващане с другиго. *Той е съгласен с моите доводи.* **2.** При който има съгласие. *Съгласен живот.*

съгласен[2], -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил. Грам.* Обикн. в съчет. **съгласен звук** — съгласна.

съгласие, *мн.* няма, *ср.* **1.** Положителен отговор, разрешение, позволение при молба, искане и др. *Никой нищо не може да продава без нейно съгласие, тя разполагаше и с дела на детето.* Г. Караславов. *Давам съгласието си. Кимна с глава в знак на съгласие.* **2.** Споразумение, спогодба. *Най-после Младен намери някой познат предприемач, с когото по доброволно съгласие уговори да поеме строежа на училището.* Влайков. *Двете млади жени, като по мълчаливо съгласие, бързо наредиха трапезата.* Дим. Талев. *По взаимно съгласие.* **3.** Дружески отношения, разбирателство, единомислие. *В кооперативното стопанство е необходима дружба, съгласие, дружен труд и взаимна помощ.* Г. Димитров. *Братята живеят в мир и съгласие.* □ **В съгласие с** (канц.) — съобразено с нещо, в съответствие с нещо. *Министерският съвет има право да отменява всички решения и разпореждания на всеки свой член, които не са в съгласие с Конституцията.* Конст., чл. 65.

съгласителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съдържа споразумение, спогодба; спогодителен. *Съгласителен протокол.*

съгласително, *мн.* -и, *ср.* Документ, бележка, с който се удостоверява съгласие на някого за нещо.

съгласка *ж. Рядко. Грам.* Съгласна.

съгласна *ж. Грам.* Звук от човешка реч, който се произнася със шум и сам обикн. не може да образува сричка.

съгласно *нареч. Книж.* **1.** В съответствие с нещо; съобразно, съответно, според. *Постъпвам съгласно законите.* **2.** *Нар.* Сговорно, дружно. *До сега бях ваш господар, през четирийсет години живяхме съгласно и мирно, слушахте ме, сговаряхме се.* Вазов.

съгласувам, -аш, *несв. Книж.* **1.** Правя нещо да е в съгласие с друго; да не му противоречи; координирам. *Правителството ръководи държавното управление, като обединява и съгласува работата на отделните министерства.* Конст., чл. 43. **2.** Вземам пред вид мнението, съгласието на някого за нещо. *Своето решение фашистките управници трябваше да съгласуват с местната фашистка власт и ... с най-влиятелните от своите сътрудници.* К. Ламбрев. **3.** *Грам.* Създавам формални съответствия между думите в словореда. *Съгласувам подлога със сказуемото.* **съгласувам се** *страд.* и *сред.* *Прилагателното винаги трябва да се съгласува със съществителното по род и число.*

съгласуване *ср. Отгл. същ. от* съгласувам и от съгласувам се. *Съгласуване между думи и дела.*

съгласувано *нареч. Книж.* В съгласие, заедно. *Реакцията действува подмолно..., подготвя терористически актове и диверсии и действува съгласувано с враговете на България в чужбина.* Г. Димитров.

съгласуваност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Проява на съгласуване; съответствие.

съглася се. Вж. съгласявам се.

съгласявам се, -аш се, *несв.*; **съглася се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* **1.** Давам съгласието си за нещо. *Гроздан беше предложил на Монката да се сдружат и да работят заедно... Добър и сговорчив, Монката беше се съгласил на драго сърце.* Йовков. **2.** Възприемам чуждо мнение, изразявам единомислието си с някого. *Като се съгласяваше по много въпроси с бай Мичо, чорбаджи Марко беше съвсем на друго мнение по въпроса за въстание.* Вазов. *И колкото и да ненавиждаха Драгота, все пак трябваше да се съгласят с него, защото туй, което казваше той, беше най-умно.* Йовков. **3.** Признавам, потвърждавам нещо. *То* (радиото) *ме буди сутрин... Много рано почва, съгласете се.* П. Вежинов. ‖ Обикн. с отриц. — не одобрявам, не приемам нещо. *Той беше човек положителен и не можеше да се съгласи, че времето може да се губи само в шеги.* Йовков. *Само с тоя... живот в*

къщи не мога да се съглася. Имам си свои убеждения по семейните работи. А. Гуляшки.

съглася̀ване *ср. Отгл. същ. от* съгласявам се.

съглаша̀телски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до съглашателство. *Съглашателска политика.*

съглаша̀телство, *мн.* няма, *ср. Полит. Неодобр.* Опортюнистическа политика на съгласяване, на компромис с буржоазията, политика на предателство към интересите на работническата класа.

съглашѐнец, *мн.* -нци, *м.* Привърженик, поддържник на съглашенската политика.

съглашѐние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). Постигнато съгласие, споразумение между държави, партии, обикн. от политически характер. || Споразумение, спогодба в търговски среди. *Търговско съглашение.* □ **Съглашението** (истор.) — една от воюващите страни в Първата световна война (Англия, Франция, Русия и др.).

съглашѐнски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Съглашението. *Съглашенски войски.*

съглѐдам. Вж. съгледвам *и* съглеждам.

съглѐдвам, -аш, *несв.*; **съглѐдам,** -аш, *св. Нар.* Съглеждам. *Пътниците, изправени на прозорците на вагона ..., съгледваха очудени на един рът отсреща, че стои един човек и им маха с шапка.* Вазов. **съгледвам се, съгледам се** *страд.*

съглѐдване *ср. Отгл. същ. от* съгледвам *и от* съгледвам се.

съгледва̀ч *м.* Човек, на когото е поръчано тайно да проучва състоянието, намеренията, действията на някого; шпионин. *Комитетът ... пращаше съгледвачи да следят за движенията на турците.* Величков. *Разпратих съгледвачи по селата ... И тук усилих стражите.* Ст. Дичев.

съгледва̀чка *ж.* Жена съгледвач. *Мидхад възложи на двете си лели да видят как изглежда девойката. След седмица съгледвачките му донесоха вести за нея.* Ст. Дичев.

съглѐждам, -аш, *несв.*; **съглѐдам,** -аш, *св.* 1. Виждам, съзирам отдалече или сред множество; забелязвам. *Като съглежда щърка, ... тя застава умилено и продумва галено: — Божичко мили — гости ни дошли.* Елин Пелин. *Стоил съглежда земляците и дохожда при тях.* Йовков. 2. Обръщам внимание на нещо; забелязвам. *Съгледах, че тя бе дала на мене по-малката мотика, а за себе си бе задържала по-голямата.* П. Р. Славейков. *При един такъв магазин ... съгледа, че е изпуснала книжката.* Вазов. **съглеждам се, съгледам се** *страд.*

съглѐждане *ср. Отгл. същ. от* съглеждам *и от* съглеждам се.

съградя̀. Вж. съграждам.

съгра̀ждам, -аш, *несв.*; **съградя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Изграждам, издигам сграда; построявам. *И събраха се бежанците, та съградиха къщи в Каменица и Ракитово.* Вазов. || *Прен.* Създавам. *Въз развалините на това общество да се съгради царството на равенството и на правдата!* Вазов. **съграждам се, съградя се** *страд.*

съгра̀ждане *ср. Отгл. същ. от* съграждам *и от* съграждам се.

съгра̀жданин, *мн.* съгра̀ждани, *м.* Човек, който е роден или живее в един град, по отношение на другите жители на същия град.

съгра̀жданка *ж.* Жена, която е родена или живее в един град, по отношение на другите жители на същия град.

съгреша̀. Вж. съгрешавам.

съгреша̀вам, -аш, *несв.*; **съгреша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. *Книж.* Извършвам грешка; сбърквам, сгрешавам. *Води ме, партио, води ме / под своите бойки знамена! / ... / Мен хулите не ме смущават, / врагът с които те покри — / аз знам, аз вярвам, че си права / когато съгрешиш дори!* Хр. Радевски. 2. *Църк.* Извършвам грях. *И тежко като отсечен той пада на колене ... и бързо и задъхано се моли: — Помилуй ме, боже, ... аз съгреших пред теб.* Елин Пелин.

съгреша̀ване *ср. Отгл. същ. от* съгрешавам.

съгрѐя. Вж. съгрявам.

съгря̀вам, -аш, *несв.*; **съгрѐя,** -ѐеш, *мин. св.* съгря̀х, *прич. мин. действ.* съгря̀л, -а, -о, *мн.* съгрѐли, *прич. мин. страд.* съгря̀т, -а, -о, *мн.* съгрѐти, *св. Книж.* Сгрявам. *Поклон на теб, природо, създанье необятно, / ... / в часа, когато пролет с дъха си те съгрява, / ... / аз ида с възхищение да гледам отдалече / на твойто тържество.* Вазов. *А няма никой лъч победен / живот измамен да съгрей.* К. Христов. **съгрявам се, съгрея се** *възвр.* и *страд.*

съгря̀ване *ср. Отгл. същ. от* съгрявам *и от* съгрявам се.

съд[1], съдът, съда̀, *мн.* съдове, съда (сл. ч.), *м.* 1. Домакински прибор, в който се поставя или държи течност, хранителни продукти и др. *Той правеше хубави глинени съдове, стомни, паници, блюда, гърнци.* Елин Пелин. *В огнището гори буен огън. На веригите са закачени големи менци, а наоколо са наслагани тигани, тепсии и разни други съдове.* Влайков. *И свои / и другоселци идваха при него, / като при първи майстор бъчевар — / ... / на двора бяха съдовете сбрани, / и залови се той за тях.* П. П. Славейков. *Тенекиен съд. Емайлиран съд. Готварски съдове.* 2. Вместилище за течности, газове и др. *Скачени съдове.* □ **Кръвоносен съд** — вена или артерия. **Плавателен съд** — кораб, шлеп и под. *Корабостроителният завод „Георги Димитров“ извършва ремонта на търговските ни плавателни съдове.*

съд[2], съдът, съда̀, *мн.* няма, *м.* 1. Държавна институция, която разглежда и разрешава наказателни и граждански дела според законите в страната; съдилище. *В углавното отделение на окръжния съд в град С ... се бяха разгледали вече три дела.* Вазов. *Върховен съд. Военен съд. Народен съд.* 2. Разглеждане и разрешаване на дела от тази институция. *Но в месец, или пък / във седмица само / властта го открила и ... съд.* Вапцаров. 3. *Събир.* Обикн. членувано. Целият състав, който разглежда и решава делата; съдиите. *Разпалените прения се свършиха и съдът се оттегли в съвещателната стая.* Вазов. *Съдът иде! ... Трима са. Председателят и двамата членове.* Йовков. || Група лица от някой колектив, която разглежда и преценява делата на член от същия колектив. *Той бе готов да скочи и да признае увлечението си. Но думите на Червенокосия го задържаха: — Ще видим.*

Работата ще се обсъди от другарски съд. Ив. Хаджимарчев. *Партиен съд.* 4. *Разг.* Сграда, в която се разглеждат съдебни дела; съдилище. *Работя срещу съда.* 5. Присъда, отсъждане. *Недей изрича съд, ни клетва люта.* Вазов. *Напред! И все напред!... | На робство и на гнет последний ден настава!... | Над петвековний враг ние носим божий съд.* П. П. Славейков. □ **Давам под (в) съд** — давам тъжба в съда против някого. *Божан беше дал Петър и Павел в съд за побой.* Елин Пелин. **Страшният съд** (църк.) — преценяване делата на всички живи и умрели при второ пришествие.

съдба *ж. Нар.* Съдене.

съдба̀ *ж.* 1. Само *ед.* Според митологични представи — висша сила, която предопределя всичко в жизнения път на човека. *Жребият беше хвърлен и нищо не можеше да отмени онова, що беше решила съдбата.* Величков. *Той беше навикнал спокойно да посреща всеки удар на съдбата.* Йовков. *Каквото ни е писано да стане, ще стане. От съдбата си никой не може да избегне.* Ст. Чилингиров. 2. Лоша участ, жизнен път. *Съдбата ми се вече решила, | мен ме осъжда пристрастен съд.* П. Р. Славейков. *Еднаквата съдба и страдания сближават и най-чужди един другиму човеци.* Вазов. 3. Стечение на обстоятелствата; случай. *Само си помисля, и пред мене застават стотици мили, близки хора, с които ме е срещала съдбата през живота ми.* Г. Райчев. 4. Условия за по-нататъшно съществуване; бъдеще. *Тази постъпка определи съдбата ми.* □ **Ирония на съдбата** (книж.) — непредвидено и нежелано стечение на обстоятелствата, точно противно на това, което се е мислило и очаквало. **На произвола на съдбата (оставям, оставам)** — (оставям, оставам) без подкрепа, без помощ и защита.

съдбини̇ *мн., ед.* (рядко) съдбина̀, *ж.* Съдба, жизнен път, който човек сам си изковава; бъдеще. *Нам трябва преди всичко политическа свобода, сиреч, сами да бъдем стопани на земята си и съдбините си.* Вазов. *Отечественият фронт е, който ще продължава да ръководи съдбините на нашия народ.* Г. Димитров.

съдбо̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Рядко.* Съдбоносен. *Колко много неща има всеки от нас зад себе си, колко тревоги, страдания, обич — които са били смятани на времето за единствени, съдбовни, неповторими!* К. Константинов.

съдбоно̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* От който зависи съдбата, животът на някого; съдбовен. *Някъде става жестока, съдбоносна битка.* Йовков. *Поробеният народ се готвеше открито за борба и чакаше нетърпеливо съдбоносния час.* Дим. Талев.

съдбоно̀сно. *Нареч. от* съдбоносен.

съдѐбен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Който се отнася до съд, до разглеждане и разрешаване на дела в съда. *Съдебно заседание. Съдебен процес. Съдебни разноски. Съдебна зала.* □ **Съдебен заседател** — изборен представител на народа, който участвува при разглеждане на дела в съд. **Съдебен изпълнител** — служебно лице, на което е възложено да привежда в изпълнение изпълнителни листове и други актове за изпълнение. **Съдебен пристав** (остар.) — съдебен изпълнител. **Съдебна медицина** — дял от медицината, който изучава случаите, свързани със съдебната практика, като обхваща и причините за насилствена смърт, телесни повреди и др.

съдѐбно. *Нареч. от* съдебен.

съдѐйствие, *мн.* няма, *ср. Книж.* Подкрепа, помощ при някаква дейност; сътрудничество. *С негово съдействие се отпусна една нова значителна помощ на Буково.* Влайков. *Значи познаваш добре хората от селото. Посочи ми дваматрима най-честни, най-почтени, които ми са необходими за съвет и съдействие.* Елин Пелин.

съдѐйствувам, -аш, *несв.* Оказвам съдействие за нещо; помагам.

съдѐйствуване *ср. Отгл. същ. от* съдействувам.

съдене *ср. Отгл. същ. от* съдя *и от* съдя се. *Особени съдилища за съдене на определени видове спорове и престъпления могат да се създават само със закон.* Конст., чл. 59.

съдера̀. Вж. съдирам.

съди̇йски, -а, -о. *Прил. от* съдия. *Съдийска длъжност. Съдийска колегия.*

съди̇йство, *мн.* няма, *ср.* 1. Длъжност, професия на съдия. 2. Време, през което някой е бил съдия. 3. *Събир.* Всичките съдии в една държава.

съди̇лище, *мн.* -а, *ср.* 1. Учреждение, което разглежда и разрешава наказателни и граждански дела; съд. *Върховният съдебен надзор над съдилищата от всички видове и степени се осъществява от Върховния съд на Народната република.* Конст., чл. 61. *Нямам време аз да ме разкарват по съдилища.* Йовков. *Прислужник в съдилището.* 2. Сграда, в която се помещава такова учреждение; съд. *Дядо Кольо... завъртя глава, като да каже „сбогом", и се упъти към съдилището.* Мих. Георгиев.

съди̇мост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* В съчет. **свидетелство за съдимост** (канц.) — официален документ, че някой не е осъждан или не е под съдебно следствие.

съди̇на *ж.* Домакински прибор за храна, питие и др.; съд. *Гостбите бяха народни, съдините — тежки сахани и тави от стара мед.* Йовков. *Напълни малката бъчонка, дигна съдината, с която наливаше виното, почерпи се.* К. Петканов.

съди̇рам, -аш, *несв.*; **съдера̀**, -ѐш, *мин. св.* съдра̀х, *св. Разг.* 1. С дране, с късане направям нещо на части; скъсвам. *Някои от ранените бяха съдрали ризите си, за да се превържат с парцалите им.* Дим. Димов. 2. Прокъсвам част от облеклото от продължително носене; скъсвам. **съдирам се, съдера се** *страд.* и *сред.* *Доде се не съдере нещо, не го кърпят.* Погов.

съди̇я, -та, *мн.* съди̇и, *м.* 1. Длъжностно лице с юридическо образование, което разглежда съдебни процеси и издава присъди. *Господа съдии, ние заявяваме, че делото може да се гледа и без тоя свидетел.* Вазов. *Съдиите са независими; при издаване на постановленията си те се подчиняват само на закона.* Конст., чл. 56. 2. Лице, което авторитетно изказва мнение, дава преценка или заключение за нещо; съдник. *Уравновесеният и спокоен характер на Стоил и голямото му влияние между тях ги примирява и обединява. В много случаи Стоил е и баща, и по-стар брат, и началник, и съдия.* Йовков.

3. *Спорт.* Лице, определено да следи за правилния ход на играта при спортно състезание; рефер.

съдник, *мн.* -ци, *м.* 1. Лице, което авторитетно преценява, присъжда нещо. *Дотогава в общината влизаха все от старите чорбаджии... Строги и дребнави бяха тия престарели съдници, дебнеха зорко всяка грешка и не бяха склонни да прощават лесно.* Дим. Талев. 2. *Нар. Остар.* Съдия. *Туй ще аз, майко, направя, | ... | та ако някак налетя | на зла несгода в народа — | нека ме гонят стражари, | нека ме съдят съдници.* Ц. Церковски.

съдоклад *м.* Втори доклад на определена тема, направен от друго лице, който се чете след първия.

съдокладчик, *мн.* -ци, *м.* Лице, което прави съдоклад.

съдопроизводство, *мн.* няма, *ср.* Разрешаване на съдебни дела по установен ред. *Гражданско съдопроизводство. Углавно съдопроизводство.*

съдоустройство, *мн.* няма, *ср.* Системата на съдебната организация и начина на разглеждане съдебните дела.

съдружа се. Вж. съдружавам се.

съдружавам се, -аш се, *несв.*; **съдружа се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред. Рядко.* Ставам съдружник с някого.

съдружаване *ср. Отгл. същ. от* съдружавам се.

съдружески, -а, -о, *прил.* Съдружнически.

съдружие, *мн.* -я, *ср.* 1. *Остар.* Две или повече лица, свързани за постигане на обща търговска, занаятчийска или индустриална цел. *Ицо Бабулев вече нямаше защо да ги търси из битолската чаршия — те сами идваха при него и му предлагаха някои по две, по три хиляди лири за съдружие.* Дим. Талев. 2. Само *ед.* Сговор, съгласие. *Някои по-прозорливи селяни взеха дори да се съмняват, дали Младен не е в тайно съдружие с предприемача.* Влайков.

съдружник, *мн.* -ци, *м.* Участник в съдружие. *Гроздан беше предложил на Монката да се сдружат и да работят занапред заедно... — От днес нататък ние вече сме съдружници с тебе.* Йовков. *Днес ставам съдружник в една златна мина... Ще внеса един малък капитал и почваме веднага работа.* Ст. Костов.

съдружница *ж.* Съдружничка.

съдружнически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до съдружник или до съдружие.

съдружничество, *мн.* няма, *ср.* Съдружие, съгласие, споразумение.

съдружничка *ж.* Жена съдружник,

съдържам, -аш, *несв.* Само 3 *л.* 1. За съд — вмествам, побирам в себе си. *Бръчков стана полека, отвори ковчега и взе да вади едно по едно нещата, които съдържаше.* Вазов. || Включвам в състава си. *Лекарството съдържа опиум. Солта съдържа натрий.* 2. За книга — имам, включвам в себе си. *Билетчето съдържаше само два реда.* Вазов. *При всяка книга аз трябваше да обяснявам какво съдържа.* Величков. **съдържам се** *страд.*

съдържане *ср. Отгл. същ. от* съдържам и *от* **съдържам се.**

съдържание, *мн.* няма, *ср.* 1. Това, което се намира, съдържа в нещо. *Единият от разузнавачите взема чантата на Глория, изсипва съдържанието на масата.* О. Василев. 2. Тема, основа на изложение. *Той ѝ разказваше съдържанието на всяка прочетена книга.* Я. Гуляшки. 3. *Прен.* Смисъл, същност на нещо. *Ето съдържанието и формата на писмото.* Вазов. 4. Списък от заглавия на поместени стихотворения, разкази, статии, отделни глави и др. в една книга, приложен в края или началото ѝ с посочване на страницата, на която се намират.

съдържател, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който държи някакво заведение, хотел и др. *Той плати и си излезе, съпроводен любезно от съдържателя на кафенето.* Г. Караславов.

съдържателен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е с богато, ценно съдържание (в 3 знач.). *Съдържателна книга. Съдържателен доклад.*

съдържателка *ж.* Жена съдържател.

съдържателно. *Нареч. от* съдържателен.

съдържателност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съдържателен.

съдържим, -а, -о, *прил. Книж.* Който се съдържа, включва в нещо. *Съдържимото количество сол предпазва водата от замръзване.*

съдя, -иш, *мин. св.* съдих, *несв.* 1. За съдия — разглеждам и разрешавам съдебен процес, съобразно със законите. *Криво седи, право съди, | стар кадия — | не оставя на мир село | луд гидия!* П. П. Славейков. *От тогава бяха ги задържали в затвор, без обаче да ги съдят.* Величков. 2. Водя съдебен процес срещу някого. *Гледаше се делото на Митре Мариин..., когото съседът му Петър Мариин съдеше за убийство на някакъв си кон.* Елин Пелин. *Ще го съди, разбира се. Най-сетне трябва да се разбере, има ли закон или няма.* Йовков. 3. *Нар.* Укорявам, мъмря някого за нещо. *Татко ти й снощи доходял | за тебе, синко, да пита — | много ме й съдил и хокал | що съм те, синко, пратила | при вуйча ти, а не при него.* Ботев. *Тате, ти пак ли ще ме съдиш нещо? — попита усмихнато син му, като забеляза сърдития вид на баща си.* Вазов. 4. *Прен.* Вадя заключение за нещо, създавам си мнение. *Ще ви разкажа за един малък епизодец, па вие съдете има ли или няма разлика между тогавашното и сегашното.* Ал. Константинов. *Всеки по себе си съди за другите.* Погов. || Преценявам, присъждам постъпките, действията на някого. *Добро ли сме, зло ли правили, | потомството нази ще съди.* Ботев. **съдя се** *възвр.* и *страд.*

съдя се, -иш се, *мин. св.* съдих се, *несв.*, *сред.* Имам съдебно дело с някого. *Беше зле с дядо си и се съдеше с него за наследство.* Йовков.

съединение, *мн.* -я, *ср.* 1. Само *ед.* Събиране в едно; съединяване. *От съединението на Крива река и Рила образува се Тиха Рила, която до самия манастир носи все това название.* Вазов. 2. Само *ед.* Обединяване, единение на две или повече лица в името на нещо. *Съединението прави силата.* 3. *Хим.* Вещество със сложен химически състав. *Натриеви съединения. Азотни съединения.* 4. *Воен.* Група войски, която се състои от няколко самостоятелни войскови единици. *Танково съединение.* □ **Късо съединение** —

свързване на два електропровода, без да е включен към веригата електрически уред. **Съединението** (истор.) — присъединяването на Източна Румелия към княжество България в 1885 г.

съединист *м. Истор.* Привърженик на Съединението в 1885 г.

съединителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи за съединяване, за свързване. *Съединителна линия.* □ **Съединителна тъкан** (биол.) — тъкан в растителен или животински организъм, която се намира между отделните органи и техните клетки, като ги свързва и улеснява функциите им.

съединя. Вж. с ъ е д и н я в а м.

съединявам, -аш, *несв.*; **съединя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Събирам в едно, заедно две или повече неща; съставям нещо цяло от две или повече неща. *След битката съединиха две роти в една.* **2.** *Прен.* Установявам, създавам тясна връзка, близост между два или повече обекта; обединявам. *Те сега бяха верни съюзници. Една обща цел ги съединяваше.* Вазов. **3.** Свързвам с път, линия и др. два или повече обекта. *Съединяваме отбелязаните точки и получаваме затворена фигура.* **4.** Само 3 *л.* Простирам се, минавам между две неща, като служа за връзка между тях; свързвам. *Подобен на тоя пролом е и [illegible]ерският, който съединява Баташко с Ма[illegible]ната долина.* Вазов. *Един къс тунел съединяваше под втория етаж на къщата улицата с малкото ... дворче.* Дим. Димов. *Правата АБ съединява две точки.* **съединявам се, съединя се** *страд.* и *сред. Натрият бурно се съединява с хлорода от водата. Двете политически партии се съединиха в една.*

съединяване *ср. Отгл. същ. от* съединявам *и от* съединявам се.

съестен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* (рус.). Обикн. в съчет. **съестни продукти** — хранителни продукти.

съеша. Вж. с ъ е ш а в а м.

съешавам, -аш, *несв.*; **съеша,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** *Спец.* Събирам заедно мъжко и женско животно да се оплодят. **2.** За две животни — правя да образуват впрегатна двойка. **съешавам се, съеша се** *страд.*

съешаване *ср. Отгл. същ. от* съешавам *и от* съешавам се.

съжаление, *мн.* -я, *ср.* **1.** Чувство на жалост към някого или нещо; състрадание, съчувствие. *Те се отнасяха към нея с едно убийствено съжаление, което тя усещаше на всяка стъпка.* Елин Пелин. *Страшната изповед пробуди в мене горчиво съжаление към клетника.* Н. Райнов. *Слушал съм те да казваш, бил много нещастен, но знай, че не заслужава съжаление.* К. Петканов. **2.** Чувство на жалост по повод на несполука, загуба, беда. *Той си представи неизбежната реакция, внезапния изблик на симпатии, съжаления за тъй рано загиналия велик талант.* Вазов. *На два-три пъти Захария изказа съжалението си, че не се е сетил да вземе една дамаджана с вино.* Йовков. *Отдъхна си тя от тежкото мълчание и вместо съжаление неочаквано изказа задоволство.* Ст. Ц. Даскалов. □ **За съжаление** — трябва да съжаляваме, че е така; за жалост, жалко. *Поради кризата обаче пари по тия фондове, за голямо съжаление, не можаха да се съберат.* Елин Пелин. *Неудобно е така да се приказва, братя мои, но такава е, за съжаление, истината.* Св. Минков. *За съжаление, никой не пита масите!* А. Гуляшки.

съжалителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съдържа или изразява съжаление; състрадателен. *И той хвърли пак съжалителен поглед към Иванчо.* Вазов. *Зачуха се съжалителни цъкания, въздишки: — Горката жена!* Дим. Ангелов. *Ангросистите спряха поръчките си в чужбина и със съжалителна, но твърда усмивка връщаха търговските пътници.* П. Спасов.

съжалително. *Нареч. от* съжалителен; със съжаление. *Дядо Гено се усмихна съжалително.* Йовков. *Съдиите го погледнаха с насмешка и съжалително.* Елин Пелин.

съжаля. Вж. с ъ ж а л я в а м.

съжаля се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Обзема ме жалост към някого или нещо; смилявам се, домилява ми. *Добра душа е този Момчил — рече след кратко мълчание Теодосий. — Съжалил се над девойката и я пуснал на свобода.* Ст. Загорчинов. *Съжали се най-сетне ... над мъките на сина си и реши да отстъпи.* Св. Минков. *Не се смили ни господ, ни човек над тебе. Та над мене ли някой ще се съжали?* А. Каменова.

съжалявам, -аш, *несв.*; **съжаля,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Става ми жалко, обзема ме жалост за някого или нещо; смилявам се. *Отец Йеротей разбра и съжали бедния Викентий.* Вазов. *Около него се събраха бързо любопитни минувачи и всички го съжаляваха.* Елин Пелин. *Като го видяха селяните какъв е сиромах, съжалиха го и решиха да го понаредят.* А. Каралийчев. **2.** Само *несв.* Изпитвам жалост, мъчно ми е. *Сега съжалявам, че не отидох в този градец.* Ал. Константинов. *За парите той ни най-малко не съжаляваше, не се разкайваше и за покупката си.* Йовков. *Разбира се, Манчови съжаляваха и за кравата.* Кр. Григоров. **съжалявам се, съжаля се** *страд. Такива престъпници не бива да се съжаляват.*

съжаляване *ср. Отгл. същ. от* съжалявам *и от* съжалявам се. *Мисълта за правдина и чувството на съжаляване към Колчо се сподавят и от чувството на огорчение.* Влайков.

съждение, *мн.* -я, *ср. Книж.* **1.** *Филос.* Мисловен акт, който съдържа утвърждаване или отричане на нещо. *Попов беше отпуснал глава грозно намръщен и говореше погълнат от самоуверените си съждения.* А. Страшимиров. *Той е математик, научил се е да мисли последователно, свързано, да търси с логически съждения отговорите на заплетените въпроси.* А. Гуляшки. **2.** *Разш.* Мисъл за нещо; мнение, разсъждение, преценка. *Бунтовниците от Търновския затвор бяха възхитени от нашето свободно отнасяне и съжденията ни по някои работи.* З. Стоянов. *Може би моите думи и съждения не са убедителни за Пешо.* Влайков. *Някога нашите мисли и съждения предизвикваха смях.* Ст. Чилингиров.

съживителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съживява или може да съживи някого или нещо; ободрителен. *Очите ти са звездни небеса / ... / Дъхът ти — свеж momински дъх, / на юга съживителния лъх.* Яворов.

съживително. *Нареч. от* съживителен. *Утринната роса подействува съживително на цветята.*

съживя̀. Вж. съживявам.

съживя̀ се. Вж. съживявам се.

съживя̀вам, -аш, *несв.*; **съживя̀**, **-йш**, *мин. св.* **-йх**, *св.* **1.** Възвръщам към живот безнадеждно болен или умрял; възкресявам, оживявам. *Безжизнен труп сте вий у гроба | и кой ще да ви съживи?* П. Р. Славейков. *Нали той съживи и отърва детето ми лани?... За два дена го изцери тоз човек!* Д. Немиров. *Да найдеш — рекъл му царят — едно дете от три години умряло и да го съживиш.* Нар. прик. **2.** *Прен.* Възобновявам, възкресявам. *Аз разпилях там всичко. Вие съживихте ужаса на миналото ми.* Стаматов. *Неспокойната му мисъл прелиташе... през изминалите години на неговия живот и съживяваше в паметта му все такива спомени, които изпълваха сърцето му с огорчение и тъга.* Дим. Талев. **2.** Въздействувам на някого или на нещо да се изпълни с живот; оживявам. *Южното слънце е съживило вече и балканската природа и донесло е закъснялата пролет.* Каравелов. *Сега той равнодушно посрещаше жътвата — най-щастливото време за него, което го съживяваше.* Елин Пелин. *Дебелият сняг като че ли съживи селото. Хората се раздвижиха из дворищата, по улиците, започнаха да се събират в кръчмите и кафенетата.* Г. Караславов. **4.** Създавам весел дух, бодро настроение; ободрявам. *Неговите смели думи я ободриха, съживиха.* Елин Пелин. *Трябва да ти благодаря: ти ме съживи, върна ме към младините.* Г. Райчев. *Буен смях разтърси и съживи смутените за момент селяни.* Г. Караславов. **съживявам се, съживя се** *страд. Цветята са измръзнали и с нищо не могат да се съживят.*

съживя̀вам се, -аш се, *несв.*; **съживя̀ се**, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* **1.** Ставам жив, възвръщам се към живот; оживявам. *Щъркелът... му донесъл едно шише жива вода и му рекъл: с тая вода полей детето и то ще се съживи.* Нар. прик. *Умрялата змия почна да се съживява.* **2.** *Прен.* Ставам по-жизнен, по-бодър; съвземам се, оживявам се. *Зачуеха ли нещо като стенание на отечеството, като зов за борба с тираните, съживяваха се, подмладяваха се.* Вазов. *Съживих се — рече старият тъпанарин, — сега имам сила да трая до утре.* Цани Гинчев. *Раздвижи се нещо ново в него или се съживяваше някогашната негова душевна сила.* Дим. Талев. *Изведнъж хората се съживиха, посърналите им лица се раздвижиха, погледите засияха.* Кр. Григоров. || Изпълвам се с живот, с движение. *Слънце изгря, всичката природа се съживи, а аз все още не знаех де съм.* В. Друмев. *Закипя, зашумя пролетта. | Съживи се отново земята.* Хр. Радевски. *Пак се съживиха пазарищата, зашумя чаршията.* Дим. Талев.

съживя̀ване *ср. Отгл. същ. от* съживявам *и от* съживявам се. *Съживяване на природата.*

съжи̇тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което живее в едно жилище или град, държава и т. н., по отношение на другите обитатели на същото жилище, град и т. н. *Аз нарочно се прокашлях, за да покажа на злочестия си съжител своето присъствие в затвора.* З. Стоянов. *Горе двете жени живееха съвсем усамотено — не само от съжителите си, но и от съседите и всички в града.* Г. Райчев. *С тях живеем на една планета, | на земята те са ни съжители.* Мл. Исаев.

съжи̇телка *ж.* Жена съжител. *И заговорва Кънчо пак със своята съжителка.* Влайков. *Долу заварихме съжителката от първия апартамент на партера.* П. Славински.

съжи̇телство, *мн.* няма, *ср.* **1.** Съвместно живеене с други. *В това се заключава най-важната гаранция за трайния мир на Балканите и за приятелско съжителство на всички балкански народи.* Г. Димитров. *Той се смяташе вече за стар ерген и с мъка понасяше съжителството със семейството на една от своите племенички.* Г. Караславов. *Мирно съжителство. Незаконно съжителство.* **2.** *Прен.* Съвместно съществуване. *Пред мене се намира като сгушена между небостъргачите старинната църква „Св. Троица", нагледно доказателство за вечното съжителство между църквата и капитала.* Г. Белев.

съжи̇телствувам, -аш, *несв.* **1.** Живея заедно с някого. *Тесните социалисти не търпяха да съжителствуват с буржоазните агенти в работническото движение.* Г. Димитров. **2.** Съществувам, намирам се, проявявам се заедно с други. *В спомените на младия човек най-важните събития от живота му мирно съжителствуваха с най-незначителните неща.* Ив. Мартинов.

съжи̇телствуване *ср. Отгл. същ. от* съжителствувам.

съзакле̇тие, *мн.* -я, *ср. Рядко.* Съзаклятие, заговор.

съзакле̇тник, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Съзаклятник, заговорник. *Не си ли съзаклетник и революционер? — попита Франгов.* Вазов. *Скоро в училището се събраха главните съзаклетници.* Вазов.

съзакля̀тие, *мн.* -я, *ср.* (рус.). Заговор. *Тия хора всичките са направили съзаклятие против мене!* Вазов. *Опозиционните водачи се ориентираха към съзаклятия за насилствено събаряне на народната власт.* Г. Димитров.

съзакля̀тник, *мн.* -ци, *м.* Участник в съзаклятие; заговорник. *Чух, отче Серафиме, че Годеслав събирал в кулата си тая нощ съзаклятници против мене.* Вазов. *Своеобразното въстание не наруши ни най-малко спокойната работа на съзаклятниците.* Яворов. *Ние не сме банда от съзаклятници, която отмъщава на бившите си членове.* Дим. Димов.

съзакля̀тница *ж.* Участница в съзаклятие; заговорничка.

съзакля̀тнича, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* Правя съзаклятие; заговарям, конспирирам.

съзакля̀тничене *ср. Отгл. същ. от* съзаклятнича.

съзакля̀тнически, -а, -о. *Прил. от* съзаклятник. *Съзаклятническа дружина. Съзаклятническа дейност.*

съзакля̀тничество, *мн.* няма, *ср.* Начин на действие чрез съзаклятие; заговорничество.

съзва̀. Вж. съзвавам.

съзва̀вам, -аш, *несв.*; **съзва̀**, -ѐш, *мин. св.* -а̀х, *св. Рядко.* Съзовавам. *Пир да пируват съзвал е цар Крум | знатни боляри и храбри войводи.* П. П. Славейков. *Съзва тогава царят книжници и мъдреци и сам разправи виденото на сън знамение.* Ст. Загорчинов. **съзвавам се, съзва се** *страд.*

съзва̀ване *ср. Отгл. същ. от* съзвавам *и от* съзвавам се.

съзвѐздие, *мн.* -я, *ср.* Група звезди, които образуват някаква фигура. *Вечерта на бездънния свод / от съзвездия нови се вглеждам.* Багряна. *Вечер върху фона на Млечния път тъмнее черно петно. Недалеч от него, сред прах от разноцветни звезди, трепти химеричното съзвездие на Южния кръст.* Св. Минков. *По съзвездието Голямата мечка лесно се намира Полярната звезда.* || *Обр. Мил ни е този период, защото сега той хвърли в историята ни едно светло съзвездие от велики имена.* Вазов. *Благоев, Кирков, Димитров, Коларов — / туй не е просто низ от имена, / а огнено ядро от пролетарии, / съзвездие над родната страна.* И. Бурин.

съзву̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който има съзвучие; хармоничен. *На трудното дело / ще се отекнат / съзвучните струни на лира [illegible].* Ем. п. Димитров. *И понесъл тъгата на тежки пустини, / превъзмогнал кошмари и сън, / да послушам пробудните цветни градини / и съзвучния сребърен звън.* Хр. Ясенов.

съзву̀чие, *мн.* -я, *ср.* **1.** Съчетание от няколко едновременно звучащи тона, обикн. приятно за ухото. *Сали Яшар започна да почуква по [illegible]овете с чука, даваше ухо, внимаваше, ловеше всеки звук, проверяваше всяко съзвучие.* Йовков. *Над усоето, потънало в тежка утринна мъгла, прозвучаха с тържествено и сладостно съзвучие камбаните.* Г. Караславов. **2.** Еднакъв глас в края на два или повече стиха или на отделни думи; рима. *Модерните поети понякога избягват пълното съзвучие при римуване.* **3.** *Прен.* Хармония на багри, линии и под. *Никакво движение не разчупваше мекото съзвучие на линиите, които мрежеха пространството като огромна паяжина.* Ст. Загорчинов.

съзву̀чно. *Нареч. от* съзвучен.

съзву̀чност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съзвучен. *Съзвучност на тонове.*

създа̀вам, -аш, *несв.*; **създа̀м,** създадѐш, *мин. св.* създа̀дох, *пов.* създа̀й, *прич. мин. действ.* създа̀л, *св.* **1.** Изработвам, направям нещо, каквото не е съществувало по-рано. *Добрите Олимпийски божества! ... / За пример те са ме създали / на всички земни същества!* Михайловски. *Държавата създава закон за осигуровки срещу безработицата.* Дим. Димов. || Основавам, образувам, организирам, изграждам. *Ще създадем и в нашия градец театър.* Влайков. *Трябва да създадем самодеен колектив. Създадохме бойна група.* **2.** Изработвам произведение на изкуството, мисълта, културата и др.; творя, съчинявам. *Големите представители на българската литература продължаваха да създават и да усъвършенствуват зрелите свои произведения.* К. Христов. *Всяка голяма епична борба създава една популярна любима фигура, която събира усилията и подвизите на цял народ.* Йовков. *Новото съдържание на този живот руши като река старите форми, които буржоазията е създавала през дълги години.* Н. Фурнаджиев. || Произвеждам, правя. *Чудеса от труд и воля / в устрем творчески създаде.* Вазов. *Ония роби на черния труд... в същност трябваше да се ползуват от благата, които създават техните мускули.* Г. Кирков. *С огнени колесници аз поря плещите на майката земя и създавам храната, необходима за моите синове.* Смирненски. **3.** Ставам причина, полагам грижи да се появи, да съществува нещо. *Духът на свободата надали се е проявявал някога в посветла форма, надали е създавал по-идеални ратници.* Вазов. *Той не я оставя нито за миг да изпадне в униние, създава ѝ обстановка да се радва и да се труди.* Н. Фурнаджиев. *Създавам добри условия за работа.* **4.** Причинявам, предизвиквам, докарвам. *Тълпата застрашително расте / и вече безпокойствие създава.* Ем. п. Димитров. *Вечерта Митко не каза на майка си за случката в училището, защото не искаше да ѝ създава излишни грижи.* М. Марчевски. *Многото пътници създаваха разнообразие.* Г. Белев. **създавам се, създам се** *страд.* и *сред. Създаде се фонд за съграждане на ново училище и фонд за съграждане на църква.* Елин Пелин. *Добрите борци лесно се изгубват, но мъчно се създават.* Хар. Русев. *Отделите и комисиите се създават по решение на Централния комитет.* Уст. БКП.

създа̀ване *ср. Отгл. същ. от* създавам *и от* създавам се.

създа̀м. Вж. с ъ з д а в а м.

създа̀ние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Нещо създадено или възникнало; творение, рожба, плод. *Дивний Крали Марко! Всеславянска славо, / на тъмни фантазии създание мъгляво.* Вазов. *Той ... се виждаше чужденец в тая нова България, създание на един политически трус.* Вазов. **2.** Произведение на изкуството, на творческия дух; творение. *Поетът майсторски е обрисувал своята героиня и дал е плът и живот на едно от найдивните, но и най-безплътни създания на народната фантазия.* П. П. Славейков. **3.** *Прен.* Човек, личност. *Пенчо изкряска на децата, които вилнееха там, жалки създания с бледни и безкръвни лица.* Вазов. *Някога ще дойде ден, когато ще изгуби любовта на това малко прелестно създание.* Г. Райчев. || Животно, растение или природен обект. *Най-величествените създания на природата у нас нямат имена.* Вазов. *Изведнъж погледа ми плени едно цвете ... Аз се спрях очарован от това чудно хубаво създание.* Вазов. *Малкото, пъстро създание* (сърнето) *изглеждаше спокойно.* Ем. Станев. **4.** *Рядко.* Природа, свят. *И тоя шум размесен на цялото създание / ... / се слива с вечний мир.* Вазов. □ **От създание мира** (остар.) — от сътворението на света. *Природата сѐ тъй цъфти, умира; / сѐ туй небе, звезди, гори, цветя — / еднакви, същи от създание мира.* Вазов.

създа̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Човек, който е създал нещо; творец, автор, основател. *Ленин е създателят на съветския строй, организаторът на Червената армия, основателят на съветската държава.* В. Коларов. || Причинител. *Да живее мирният труд — великият вековен създател на земните блага!* Г. Кирков. || *Обр. Създател на песни. Създатели на закон.* **2.** *Рел.* Бог. *Да се преклоним пред волята на всевишното провидение и нека молим създателя да се смили над царството.* Вазов. *Създателю всеблагий, помогни ми!* Ал. Константинов.

създа̀телка *ж.* Жена създател. *Тази велика роля на майката, на създателката на новия живот, трябва да бъде почетена.* Г. Димитров.

създа̀телски, -а, -о. *Прил. от* създател. *В сътворението на първия човек усещам самия създателски дух.* Величков.

създърма̀ *ж.* (тур.). Саздърма.

съзѐма се. Вж. съземам се.

съзѐмам се, -аш се, *несв.*; **съзѐма се,** -еш се, *мин. св.* съзѐх се, *св.*, *сред. Диал.* Съвземам се. *Цановица се беше съзела от първия страх и по-разбрано обясняваше как станала работата.* Влайков.

съзѐмане *ср. Отгл. същ. от* съземам се.

съзерцàвам, -аш, *несв. Книж.* Гледам продължително, наблюдавам унесено и мечтателно. *И аз буден все стоях / на прозореца, внимавах, / в сладостен и тайнствен страх / дивна гледка съзерцавах.* Вазов. *Той говореше с възторг за живописните галерии, дето съзерцаваше творбите на най-великите италиански художници.* Вазов. *Ако бебето спеше — пристъпваше на пръсти, подигаше страхливо покривките и дълго съзерцаваше мъничкото спящо свъсено личице.* Г. Райчев. **съзерцавам се** *страд.*

съзерцàване *ср. Отгл. същ. от* съзерцавам *и от* съзерцавам се. *Отседнах и намирам по-сгодно място под сянката на стройна ела за съзерцаване величествения скок.* Вазов.

съзерцàние *мн.* -я, *ср. Книж.* Унесено, мечтателно наблюдение; съзерцаване. *Само една поетична природа можеше да намери удоволствие в постоянното съзерцание на тая градинка от акации и на величавия гранитен паметник сред нея.* Вазов. *Всичко се съсредоточва в зрението, в нямото благоговейно съзерцание.* Ал. Константинов. *Мълчаливо съзерцание.* || Мечтателно настроение. *Свободен от всяка работа, предал се беше по обичая си на съзерцание.* Йовков.

съзерцàтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Лице, което съзерцава, което се отдава на съзерцание. *Сега той не е пасивен съзерцател на събитията, а войник от щурмовата армия, която ще срине стария свят.* А. Гуляшки. *Съзерцател на природата.*

съзерцàтелка *ж.* Жена съзерцател.

съзерцàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който е склонен към съзерцание. *Съзерцателна натура.* 2. Който е изпълнен със съзерцание. *Ламтенето обаче за пълно уединение и съзерцателен живот не могло да се удовлетвори там.* Вазов. *Съзерцателен поглед. Съзерцателен унес.*

съзерцàтелно. *Нареч. от* съзерцателен. *Само безбурната манастирска ограда може да настроява душата така съзерцателно.* Вазов.

съзерцàтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съзерцателен. *Тия... жилища действително ти говорят за почивка, за разтуха, за тиха съзерцателност.* Вазов.

съзùдам. Вж. съзиждам.

съзидàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Творчески, градивен. *Младен беше се заловил за едно сериозно дело, за едно съзидателно общинско начинание.* Влайков. *Правдива, откровена и съзидателна критика е нужна и за вашия железничарски съюз.* Г. Димитров. *Съветският народ беше принуден да прекъсне своята забележителна мирна съзидателна работа и да грабне оръжието, за да брани своята земя.* В. Коларов. *Съзидателен труд. Съзидателни сили.*

съзùждам, -аш, *несв.*; **съзùдам,** -аш, *св. Нар.* Построявам, издигам със зидане; изграждам, иззидвам. *От тия камъни някога ще му съзидат паметник.* П. П. Славейков. **съзиждам се, съзидам се** *страд. Там долу се раждат и умират хора, рушат се, съзиждат се градове и отлитат безчет години!* Г. Райчев.

съзùждане *ср. Отгл. същ. от* съзиждам *и от* съзиждам се.

съзùрам, -аш, *несв.*; **съзрà,** -ѐш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* съзрял, -а, -о, *мн.* съзрѐли, *прич. мин. страд.* съзрян, -а, -о, *мн.* съзрѐни, *св.* 1. Виждам, съглеждам. *Внезапно той съзря близо до себе си Стефчов.* Вазов. *Той съзря наблизо една разпрегната каруца, отиде бързо към нея, качи се за голямо учудване на селяните и застана прав.* Йовков. *Отнякъде долетяха две яребици, бърже почнаха да кълват. Орачът ги съзря и спря.* А. Каралийчев. 2. Виждам нещо отдалечено, неясно или скрито. *Далеч на изток палма / през сън съзира той / как тя самотна чезне / там на пустинний зной.* П. П. Славейков (превод). *Гроздан почна неспокойно да се озърта, при всяко блясване на светкавиците се взираше и се мъчеше да съзре някъде Тачката.* Йовков. *Едва сега поглеждат те, едва сега съзират в далечината там някъде да дими страшен пожар, усещат като че ли мирис на барут.* Ст. Ц. Даскалов. 3. Схващам, долавям, разбирам. *Той съзираше своята мисия в борбата със силните, били те добри или лоши, все едно.* Вазов. *Ала Трайко и в техните думи и в погледите им съзира сякаш злорадство.* Влайков. *Те съзираха все по-ясно колко егоистичен беше този свят, колко мрачно и безнадеждно се очертаваше съдбата им в него.* Дим. Димов. **съзирам се, съзра се** *страд.* и *сред. Тия недостойни чувства не се съзираха на лицето му.* Вазов. *Едвам се съзира зад сивите храсти, / на тъмния връх белокаменна сграда.* Ем. п. Димитров.

съзùране *ср. Отгл. същ. от* съзирам *и от* съзирам се.

съзùрвам, -аш, *несв.*; **съзрà,** -ѐш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* съзрял, -а, -о, *мн.* съзрѐли, *прич. мин. страд.* съзрян, -а, -о, *мн.* съзрѐни, *св. Рядко.* Съзирам. **съзирвам се, съзра се** *страд.* и *сред. Но кога се там съзирва / Козлодуйски бряг, / в парахода рог изсвирва.* Вазов.

съзùрване *ср. Отгл. същ. от* съзирвам *и от* съзирвам се.

съзнàвам, -аш, *несв.*; **съзнàя,** -àеш, *мин. св.* съзнàх, *прич. мин. страд.* съзнàт, *св.* 1. Имам ясна представа за своите постъпки. *Те съзнаваха, че са сторили грешка.* Величков. *Тръгна към кухнята без да знае и съзнава защо отива и какво ще прави там.* Влайков. *Гражданите съзнават, че са направили с това една голяма грешка: трябвало вместо едно голямо, да построят три по-малки училища в разни махали на града.* Ал. Константинов. || Давам си сметка за моралната, етичната страна на своя постъпка. *Стана му мъчно за нея. Съзна, че за всичко е виновен той.* Стаматов. 2. Идвам до заключение; виждам, схващам, разбирам. *Той съзнаваше в дълбочината на честната си душа, че Краличът имаше право.* Вазов. *Съзнавах, че постъпката му е безобразна, че той е отвратителен скъперник, егоист.* Ал. Константинов. *Повечето селяни съзнаха вече, че разните помени са празни и вредни заблуждения.* Г. Караславов. *Едва когато колата се раздрусва из неравния и стръмен път, съзнавам, че пътуваме.* Л. Стоянов. **съзнавам се, съзная се** *страд.*

съзна̀вам се, -аш се, *несв.*; **съзна̀я се,** -еш се, *мин. св.* съзна̀х се, *св., сред.* Идвам в съзнание (в 3 знач.). *Повече не помня̀: трябва да ми е прилошало. Когато се съзнах, видях се на бай Миньовото легло в страничната стаичка.* Т. Страшимиров.

съзна̀ване *ср. Отгл. същ. от* съзнавам *и от* съзнавам се.

съзна̀ние, *мн.* няма, *ср.* **1.** Най-високото стъпало в развоя на човешката психика като продукт на висшата нервна дейност. *Умората замъглява съзнанието, очите са готови да виждат странни видения.* Йовков. *Тогава той пак си спомни за миналото и в съзнанието му изпъкна жената от другия свят.* Дим. Димов. **2.** Способност на човека да мисли, да разсъждава и да определя своето отношение към действителността. *От тогава в затъмнялото му съзнание беше оцеляло само едно чувство.* Вазов. *Тия думи бяха заключението на редица мисли, които в тая минута вълнуваха неговото съзнание и пречеха на работата му.* Ст. Чилингиров. *Класово съзнание.* ‖ Мисъл, чувство, усет. *Войниците почувствуваха това примирение пред смъртта, което иде от съзнанието на еднаквата участ сред много хора.* Йовков. *Ние имаме съзнанието, че много трудности още трябва да преодолеем.* Г. Димитров. *Думите на председателя здраво залегнаха в съзнанието на Алекси.* Кр. Григоров. **3.** Състояние, в което човек има способност да мисли и да чувствува. *Чувствуваше се почти трезвен, с чудно прояснено съзнание.* П. Вежинов. *Паднах и загубих съзнание. Идвам в съзнание.*

съзна̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който има съзнание, който съзнава постъпките и делата си. *В тоя откъслек е възсъздадено едно от мъчителните настроения, знайни на всякой поет, толкова по-мъчителни, колкото поетът е по-съзнателен.* П. П. Славейков. *Човекът е съзнателно същество.* ‖ Съвестен, добросъвестен. *Всеки съзнателен гражданин трябва да определи ясно и открито своето становище.* Влайков. *В тоя исторически акт трябва да вземе съзнателно и активно участие целият наш народ.* Г. Димитров. *Съзнателен работник.* **2.** Който се върши със съзнание, при който има съзнание. *Защото исторически живот е самостоятелният, съзнателният живот на един народ.* П. П. Славейков. *В бавното и тържествено движение на двете големи машини като че имаше нещо съзнателно, уверено и самостойно.* Йовков. *Съзнателна постъпка. Съзнателни движения.*

съзна̀телно. *Нареч. от* съзнателен; със съзнание. *Не може да се допусне, че съзнателно един човек ще предпочете лошото пред доброто.* Влайков. *Партията съзнателно беше отворила вратите си за трудещите се и приемаше в редовете си нови членове.* Г. Димитров. *Тя никога не се бе стремила съзнателно да се харесва, да привлича върху себе си чуждото внимание.* Дим. Талев.

съзна̀телност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съзнателен. *Политическа съзнателност. Гражданска съзнателност.*

съзна̀я. Вж. с ъ з н а в а м.

съзна̀я се. Вж. с ъ з н а в а м с е.

съзова̀. Вж. с ъ з о в а в а м.

съзова̀вам, -аш, *несв.*; **съзова̀,** -ѐш, *мин. св.* -а̀х, *св. Рядко.* Повиквам, поканвам мнозина да дойдат при мене. *Когато господ бог привърши в небесата | небесни залиси, той слезе на земята | и създа по свят що имаше роди, | световния късмет да им разпореди.* П. П. Славейков. **съзовавам се, съзова се** *страд.*

съзова̀ване *ср. Отгл. същ. от* съзовавам *и от* съзовавам се.

съзорѝ се. Вж. с ъ з о р я в а м с е.

съзоря̀вам се. Само 3 *л. ед.* **съзоря̀ва се,** *несв.*; **съзорѝ се,** *мин. св.* съзорѝ се, *св., сред., безл.* Почва да се съмва; зазорява се. *На изток се съзоряваше. Дрезгавината растеше и вълните добиваха нов отблясък.* Вазов. *Петлите пропяха късно; догде повторят, потретят, взе да се пуква зора и те зачестиха. След малко се съзори, зачерви се над планината.* Цани Гинчев. *Вън съзорява се, денят пристига шумно.* К. Христов. *Галчев не си легна веднага, макар че вече се съзоряваше.* Йовков.

съзоря̀ване *ср. Отгл. същ. от* съзорявам се.

съзра̀. Вж. с ъ з и р а м *и* с ъ з и р в а м.

съзрѐя. Вж. с ъ з р я в а м.

съзря̀вам, -аш, *несв.*; **съзрѐя,** -ѐеш, *мин. св.* съзря̀х, *прич. мин. действ.* съзря̀л, -а, -о, *мн.* съзрѐли, *св.* **1.** За плод — ставам почти зрял, узрявам донякъде. *Черешите вече съзряха, но нямат сладост. Като съзрее гроздето, ще ви водя на лозето.* **2.** *Прен.* За мисъл, идея, образ и др. — оформявам се, очертавам се, назрявам. *Образите още не са съзрели в съзнанието на художника. Идеята за революционна борба бърже съзряваше.* **3.** *Прен.* За човек — ставам зрял по̀ възраст, нрав, ум и под. *Младите невести, съзрелите жени и старите баби доволно често дохождат да искат нейните съвети.* Каравелов.

съзря̀ване *ср. Отгл. същ. от* съзрявам. *Подобен процес на съзряване на тази идея ставаше и в средата на социалдемократическата и радикалната партия.* Г. Димитров.

съизволѐние, *мн.* няма, *ср. Старин.* Благоволение. *Чакаме вашето съизволение да ни отговорите.*

съизволя̀. Вж. с ъ и з в о л я в а м.

съизволя̀вам, -аш, *несв.*; **съизволя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Старин.* Благоволявам. *Решавам се... да помоля Н. Им. Вел. да съизволи и ме изпрати в някоя крепост.* П. П. Славейков.

съизволя̀ване *ср. Отгл. същ. от* съизволявам.

съизмерѝм, -а, -о, *прил. Книж.* Който може да се мери, да бъде сравняван с други. *Съизмерими величини.*

съименник, *мн.* -ци, *м.* Лице по отношение на други лица, които имат същото лично или фамилно име; едноименник. *Те са на друг един човек, мой съименник, с когото освен името нямам нищо общо.* Йовков.

съименница *ж.* Жена по отношение на други жени, които имат същото име; едноименница. *Каквото правеха по-големите, правеха го и по-малките; дори и Царева, нейната съименница, надуваше устни срещу нея.* Дим. Талев.

сък, съкът, съка, *мн.* съкове, съка (сл. ч.), *м.* Твърда част от клон в стъблото на дърв

греда, дъска; чеп, чвор. *Те виждаха само как лицето му се бърчи, като когато срещне сък при рендосването.* Ст. Ц. Даскалов. *Кастрех клонките по него да няма сетне съкове.* И. Волен. *Дървата имат съкове и мъчно се цепят.*

съквартàлец, *мн.* -лци, *м.* Жител на един квартал по отношение на другите жители на същия квартал. *Като всички съкварталци ние в същност не бяхме съвсем непознати.* О. Василев. *Запознах се с един нов съкварталец.*

съквартàлка *ж.* Жена съкварталец. *Тя беше наша съкварталка, но сега живее другаде.*

съквартирàнт *м.* Квартирант по отношение на другите квартиранти в същата стая или жилище. *А късно след полунощ той се примъква в стаята си — двамата му невинни съквартиранти хъркат спокойно в своите легла.* П. П. Славейков. *Какво имат те — натъпкани сардели в тесни чужди стаи, в непрекъсната война с хазяи и съквартиранти, без слънце, въздух и вода?* Стаматов. *За да не ти бъде тежко плащането, пък и да не си сам, ще ти доведа съквартирант в кухнята.* Я. Гуляшки.

съквартирàнтка *ж.* Жена съквартирант.

съклàсник, *мн.* -ци, *м.* Ученик по отношение на другите ученици и ученички от същия клас; съученик.

съклàсничка *ж.* Ученичка по отношение на другите ученички и ученици от същия клас; съученичка. *Тинка беше съкласничка на Дана в Габровското женско училище.* Ст. Дичев.

съклèт, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Нар.* Душевно притеснение; мъка, тегота. *Хвана ме съклет да чакам.*

съковѝт, -а, -о, *прил.* За дърво, дъска, греда — който има съкове; чворест, чепат. *Съковита греда. Съковит кривак.*

съкооперàтор *м.* Кооператор по отношение на другите членове на същата кооперация. ‖ Собственик на апартамент в жилищна кооперация по отношение на другите собственици в същата кооперация.

съкооперàторка *ж.* Жена съкооператор.

съкратя̀. Вж. съкращавам *и* съкратявам.

съкратя̀вам, -аш, *несв.*; **съкратя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Съкращавам. *Кракът ме наболява, помагам си с тоягата: накуцвам, но все пак съкратявам пътя.* Л. Стоянов. **съкратявам се, съкратя се** *страд.*

съкратя̀ване *ср. Отгл. същ. от* съкратявам *и от* съкратявам се. *България може да помогне много за съкратяването на войната.* В. Коларов.

съкращàвам, -аш, *несв.*; **съкратя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Правя нещо да стане по-кратко, по-късо; скъсявам. *Възможността да съкратим пътя ни дава сила.* Л. Стоянов. *Турчинът не се спря и съкрати разстоянието, което ги разделяше, с още няколко стъпки.* Дим. Талев. *Като се хвърлеха долу, щяха или да съкратят мъките на страшното чакане, или да нарушат правилата на официалното умъртвяване.* Г. Караславов. *Съкратен срок. Съкратена процедура.* **2.** Намалявам нещо по количество, брой. *Тогава тя стана по-сдържана спрямо него, съкращаваше срещите и много пъти ги избягваше.* Дим. Талев. *Той съкрати до минимум теоретичните разсъждения и се ограничи върху фактите.* Дим. Димов. *Съкращавам разноските. Съкратиха броя на работниците.* **3.** Уволнявам от работа поради намаляване броя на служителите или работниците или поради закриване на службата. *А на Динолова син ѝ ... го съкратили.* Йовков. *Току виж закрили един ден лечебницата и съкратили управителя ѝ.* Д. Калфов. **4.** *Мат.* Деля с едно и също число числителя и знаменателя на дроб или двата члена на уравнение. **съкращавам се, съкратя се** *страд.* □ **Съкращавам дните на някого** — ставам причина някой да умре по-скоро. *Това последно оскърбление... съкрати дните му.* П. П. Славейков. **Съкращавам дума** — не пиша всичките букви на дума, обикн. когато лесно се подразбира изпуснатото, напр. *др.* вм. *другарят, д-р* вместо *доктор.*

съкращàване *ср. Отгл. същ. от* съкращавам *и от* съкращавам се.

съкращèние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Съкращаване, намаляване. *Като някакъв кошмар почна вече да ги души мисълта за съкращение, за уволнение.* Д. Калфов. *Налагат се някои съкращения на разходите. Съкращение на срока.* **2.** Изпускане на част от книга, статия и под. *Статията препечатваме с някои съкращения.* **3.** Съкратена, скъсена форма на дума, обикн. на лично име. *Ангелина и Лина са съкращения от Евангелина.* **4.** Съкратено писане на някои думи. *РМС е съкращение от Работнически младежки съюз.* ‖ Само *мн.* Списък на условните буквени означения в книга, карта и др.

съкровèн, -а, -о, *прил. Книж.* За мисъл, чувство, желание и под. — скрит, таен, дълбок, интимен. *Слухът за чудесната звезда достигна до ушите на тримата знаменити славни мъдреци на Халдея..., които умееха да гледат в бъдещето и да четат в съкровените му тайни.* Вазов. *Да бъде писар в общината — туй бе засега неговото съкровенно желание.* Влайков. *Съкровени мисли. Съкровена мечта.*

съкровèно. *Нар. от* съкровен. *Тези деца трябва да станат носители на нейните най-добри заложби като човек, които тя съкровено пазеше.* Ст. Чилингиров.

съкрòвище, *мн.* -а, *ср.* **1.** Голямо богатство — главно пари и скъпоценности; имане. *Елиодор влиза в Иерусалимския храм да обере съкровището му.* Величков. *Иманярите не губеха надежда да открият басословните ѝ съкровища* (на могилата) *и постоянно изравяха нови ями по плещите ѝ.* Йовков. *Старият Герак излизаше полека от своята тъмна, нерадостна стая, в която не обитаваше вече златният дух на неговото съкровище.* Елин Пелин. *Парите не бяха много, но за Доки това беше грамадна сума. Пръв път виждаше такова съкровище в ръцете си.* Г. Райчев. **2.** *Прен.* Нещо много мило и ценно. *От съкровището на миналото те земат само онова, което има смисъл за всяко време.* П. П. Славейков. *В къщата ми има едно незаменимо съкровище — моята дъщеря.* Я. Каралийчев. *Съкровища на човешката култура.* □ **Държавно съкровище** — пари и ценности, с които разполага държавата; държавни финанси. *Безумствата и прахосничествата на управниците... бяха обеднили и столицата, и държавното съкровище.* Вазов.

съкрòвищен, -щна, -щно, *мн.* -щни. *Прил. от* съкровище. *Хрумна му да избяга в съкро-*

вищния чертог: вратата беше медна — и не биха я лесно счупили. Н. Райнов. □ **Съкровищен бон** (остар.) — книжен паричен знак, който се употребява вместо банкнота.

съкрòвищник, *мн.* -ци, *м. Остар.* Касиер. *Събраните от тях пари... се прибраха от нашия съкровищник, който даде разписка на селяните.* З. Стоянов.

съкрòвищница *ж.* **1.** Помещение, скривалище, в което се пази съкровище. *Там се намира също монетният двор, държавната съкровищница, казарми и тъмници.* Вазов. *Отвори широко своята съкровищница и нека ръката ти бъде щедра, царю.* Ст. Загорчинов. *Макар че моята царска съкровищница беше пълна със злато и скъпоценни камъни, окото ми не се насищаше на имане.* А. Каралийчев. **2.** *Прен.* Сбор, съвкупност от духовни ценности. *Ние можем да се поздравим с рояк млади дарования, внесли в съкровищницата на българския дух ценни приноси.* Вазов. *Историческото, духовното и езиковото родство на българския и руския народ открива блестящи възможности да черпим от богатата съкровищница на съветската култура — светилника на световния прогрес* Г. Димитров. *Народът се вдъхновява и черпи изразни средства от старата съкровищница на народните песни.* Г. Караславов.

съкрушà. Вж. съкрушавам.

съкрушàвам, -аш, *несв.;* **съкрушà,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Сломявам, разбивам, съсипвам. *Мисълта, че се обвинява в убийство..., беше съкрушила силите му и подяла здравето му.* Величков. *Няма предел неговата смелост, няма удар, който да съкруши неговата воля и твърдост.* Смирненски. *Ръцете й отмаляха, незнайна и неизпитвана досега болка я сряза и съкруши.* Г. Караславов. *Съжалението, с което я гледаха близките и чуждите, я съкрушаваше.* Елин Пелин. *Той... сънува неясни сънища, които не можеше да си припомни по никакъв начин. Това го съкрушаваше.* Ем. Станев. **съкрушавам се, съкруша се** *страд.* и *сред. И зарева тогава балканът във всичкия свой ужас и трепет,... и запя той оная песен, пред която тряба да се съкруши всяко сърце.* З. Стоянов.

съкрушàване *ср. Отгл. същ. от* съкрушавам *и от* съкрушавам се.

съкрушèние, *мн.* няма, *ср. Остар.* Тежка душевна мъка. *С истинско съкрушение на сърцето представих си приятеля М., който в този същи час седеше наведен, облян в пот.* Вазов. *Колко ли коварно излъгани моми са изхвърлени на произвола на съдбата и със съкрушение правят избор между гладната смърт и позора.* Ал. Константинов. *Макар пред външни хора и да скрива, макар и да не дава да се забележи неговото съкрушение..., вътре в душата си той постоянно я носи тази тежка мъка.* Влайков.

съкрушèно *нареч.* С душевна мъка, със страдание. *Двамата мъже погледнаха съкрушено вкочанясалия труп* (на овцата) *и мълчаливо слязоха на леда.* Ем. Станев. *Значи фабриката не работи? — съкрушено попита Руси.* П. Спасов. *Игнате, няма вече патрони!... — каза съкрушено най-близкият до него.* Кр. Велков.

съкрушѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съкрушава; унищожителен. *Тежки и съкрушителни домашни беди бяха налегнали честитото до тогава семейство.* Вазов. *И учител Пешо хвърли съкрушителен поглед към надменния събеседник.* Влайков. *Дибич Задбалкански нанесе съкрушителен удар на турците.* К. Петканов.

съкрушѝтелно. *Нареч. от* съкрушителен. *Болестта действуваше бързо и съкрушително въз крехкия организъм на Лалка.* Вазов.

съкълдѝсам се. Вж. съкълдисвам се.

съкълдѝсвам се, -аш се, *несв.;* **съкълдѝсам се,** -аш се, *св*, *сред.* (тур.). *Нар.* Хваща ме ськлет; притеснявам се, дотяга ми. *Аз влязох в зимника, пък тя — да се не съкълдисва — рече да поиде у майка си.* Влайков. *Съкълдисах се да чакам.*

съкълдѝсване *ср. Отгл. същ. от* съкълдисвам се.

сълба *ж. Разг.* Стълба. *Сълба, която се намира на лицевата страна на къщата, води на втория кат.* Каравелов. *От другата страна срещу сълбата се влиза в механата и бакалницата.* Влайков. *Този свят е сълба — едни се качват, други слизат.* Погов.

сълзà, *мн.* сълзѝ, *ж.* **1.** Капка от бистра солена течност, която се отделя от очните жлези при плач, вятър, пушек и др. *И две щат сълзи да капнат / на стари гърди и млади.* Ботев. *Чак сега си спомням, че в очите й не трепкаше нито една сълза.* Елин Пелин. *Усети, че очите му се наливат, и една сълза потече по бузата му* Йовков. *Станка прехапа болезнено устни, сълзи рукнаха от очите й.* Г. Караславов. *Седеше пред саханчето на ниската софричка и мълчаливо ронеше сълзи.* Дим. Талев. *Мъртво око сълза не пуща.* Послов. || *Обр. От нощния дъжд бяха останали само сълзи, грейнали по връхчетата на тревичките, по нацъфтелите ябълкови клончета.* А. Каралийчев. **2.** Само *мн. Прен.* Плач, скръб. *Пътят ни беше покрай къщата на Сава Пенев, от прозорците на която навярно гледаха неговите роднини, потънали в сълзи.* З. Стоянов. *Пшът! Сълзи не искам! — рече нежно той, — сълзи не искам!* Елин Пелин. *Елка отговаряше глухо, задавена от сълзи.* Елин Пелин. *А като се разтъжи пък понякога сърцето ти по него — така, цял ще се стопиш от жалост и сълзи.* Дим. Талев. *Чуждият хляб със сълзи се яде.* Погов. *Горчиви сълзи.* □ **Без сълзи плача** — плача лицемерно, без да скърбя. *На чужди гроб без сълзи плачат.* **Избърсвам сълзите на някого** — утешавам някого при скръб. **Като сълза (бистър)** — съвсем бистър, много чист. **Крокодилски сълзи** — лицемерни, неискрени сълзи, лицемерно съчувствие при нещастие. **Момина сълза** — пролетно цвете с дребни бели ароматни цветчета. Convallaria maialis. **През сълзи** — с насълзени, разплакани очи.

сълзен, слъзна, слъзно, *мн.* слъзни, *прил. Спец.* Който се отнася до сълза (в 1 знач.). *Слъзни жлези.*

сълзèне *ср. Отгл. същ. от* сълзя.

сълзлѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който лесно се просълзява и разплаква; плачлив. *Сълзливо дете. Сълзлива баба.* **2.** За очи, лице — който е влажен от сълзи. *Отиде при него и като видя грозното му сълзливо лице, обляно в кръв, почна силно да се смее.* Елин Пелин. *Очите й са червени, сълзливи, защо? От дима на цигарите*

ли? Д. Немиров. *Дядо Цеко мигаше в мрака с малките си сълзливи очички.* Г. Караславов. **3.** *Прен.* Който лесно предизвиква сълзи и кара човека да плаче. *Той изпитваше някаква сълзлива и болезнена радост.* Дим. Димов. □ **Сълзлив газ** — боен газ, който дразни очите и предизвиква обилно отделяне на сълзи.

сълзлѝво. *Нареч. от* сълзлив. *Очите мътно и сълзливо посветваха сред гъстата мрежа на бръчките.* О. Василев.

сълзлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сълзлив. *Той беше петнадесетгодишен момък, висок, с широки плещи, силен глас: не биваше да покаже женска мекушавост и сълзливост.* Дора Габе. *Сантиментална сълзливост.*

сълзя̀, -йш, *мин. св.* сълзя̀х, *прич. мин. действ.* сълзя̀л, -а, -о, *мн.* сълзѐли, *несв.* Само 3 *л.* **1.** За око — отделям сълзи. *Лявото му око при говорене постоянно сълзеше.* П. П. Славейков. *Очите му хлътнаха, намаляха и почнаха да сълзят. Изглеждаше като че постоянно плаче.* Елин Пелин. *От ледения вятър очите му сълзят.* Йовков. *От лютия дим очите на децата бяха винаги зачервени и сълзяха.* **2.** За рана, съд и под. — изпущам течност на капки или на тънки струи. *Раната бе взела да се свива, ала все още сълзи по малко.* Влайков. *Всички с любопитство се натрупаха около бурето, което още сълзеше между разцъфтелите се дъги.* Елин Пелин. *Чучурчето вече едва сълзеше.* Д. Калфов. *Стените сълзят от влага.* **3.** За течност — тека по мъничко; капя. *От канарите сълзи влага и капе отмерено и звънливо в светлата пустота на планината.* К. Константинов. *Покривите на къщите блещукаха, капчуците тихо сълзяха.* А. Каралийчев. *По лицето и ръцете му, издраскани от храстите, сълзеше кръв.* М. Марчевски.

слънѐчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Остар.* Слънчев. *Една лъча сълнечна влезе крадешком | в стаята ми тъмна.* Вазов. *За щастие летният дъжд пада на прекъслеци и често се сменява от сълнечни часове.* Вазов.

сълу̀дничав, -а, -о, *прил. Нар.* **1.** Който не е напълно с ума си; смахнат, блъснат, налудничав. *Баторът и Баторката бяха сълудничави и страшно се мразеха с Фратьови.* Вазов. *Старецът е сълудничав и приказва неврели-некипели. Сълудничава жена.* **2.** Който изразява лека лудост, прибързаност или необмисленост. *Сълудничава работа. Сълудничави идеи.*

сълу̀дничаво. *Нареч. от* сълудничав.

сълу̀дничавост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сълудничав.

съм, си, е, *мн.* сме, сте, са; *мин. св.* бях, бе (бѐше), бе (бѐше), *мн.* бя̀хме, бя̀хте, бя̀ха; *мин. несв.* бях, бѐше, бѐше, *мн.* бя̀хме, бя̀хте, бя̀ха; *прич. мин. действ.* бил, *несв.* **I.** Като самостоятелно сказуемо: **1.** Съществувам, има ме. *Ти си ми, синко, едничък, | едничък още мъничък.* Ботев. *На пътя си, в равно място, срещат пак старовременни развалини, дето сочат да са били крепости.* Блъсков. *То какъв студ е! Ще ми премръзнеш, майка.* Елин Пелин. *Бяха горещи и задушни дни и слънцето хвърляше върху пожълтелите полета тропически жар и ослепителен блясък.* Йовков. *Питайте ваш Георги да ви каже... какви чудесии бяха.* Ст. Ц. Даскалов. *Отвънка беше шум | и светеха реклами.* Вапцаров. **2.** Намирам се някъде. *Откъм северната страна имаше широк хълм. Там минаваше железопътната линия и от двете ѝ страни беше гората.* Йовков. *Ти да си при мене тази вечер, когато догарят последните главни на лагерния огън.* А. Каралийчев. *Синко Стефане, Стефане, | дето си, обади ми се.* Нар. пес. **3.** Намирам се в някакво състояние. *Отблизо Йови разбра, че Нейчо нещо не е добре, умислен беше, очите му гледаха като на болен.* Йовков. *Боян си помисли, че майка му е в опасност, и почука силно на стъклото.* К. Петканов. *Съревнованието между отделните чети беше в разгара си.* Ем. Станев. **4.** Ставам, случвам се, сбъдвам се. *Друг път, помниш, лани беше, | аз минавах през гората, | сред юнаци ти седеше | като баща със брадата.* Ботев. *Кога е било да ида у тях и да не им занеса (круши)?* К. Петканов. **II.** Като спомагателен глагол. **1.** Образува сложни глаголни форми, сложно сказуемо. *Кръстът е забит във живо тяло, | ръжда разяда глозгани кости.* Ботев. *Нощта още не беше се вдигнала от планинските усои.* Елин Пелин. *Войниците бяха предупредени да не викат ура и да не вървят сближени.* М. Кремен. *Проклет бил човек вуйка ми! | Проклет е майко — казвам ти.* Ботев. *Аз искам да съм богат, да имам чифлик.* Елин Пелин. *Мина му през ума за разбойници. Но каквито и да са, те са хора.* Йовков. *И мойте блянове са чисти | и мойте сълзи са рубин.* Лилиев. **2.** В съчетание със съществително и местоименията *ме, те, го* или наречие и местоименията *ми, ти, му* означава състояние, чувство или усещане според значението на съществителното или наречието. *Яд ли ви е, че влизаме в кооперацията?* Ст. Ц. Даскалов. *Що ми е мило и драго, | че се е пролет пукнала.* Нар. пес. *Студено ли ви е? Страх го е. Добре ми е.*

съмахалѐнец и **съмахлѐнец,** *мн.* -нци, *м.* Жител на една махала по отношение на другите жители на същата махала. *Съседите и съмахленците дори ни и завиждаха, че си имаме мъжка ръка у дома.* Кр. Григоров.

съмахалѐнка и **съмахлѐнка** *ж.* Жена съмахаленец.

съмвам. Само 3 *л. ед.* **съмва,** *несв.*; **съмне,** *мин. св.* съмна̀, *св., безл.* Съмва се. *Но съмна вече! И на Балкана | юнакът лежи, кръвта му тече.* Ботев. *Вече съмва — тъмнините | слънцето ще разпилее.* Яворов. *Време дъждовно и мъгливо... Не се вижда кога съмва.* Елин Пелин. *Съмна в сънните градини, | всяка капчица роса | отразява ведросини, | ведросини небеса.* Лилиев.

съмвам се. Само 3 *л. ед.* **съмва се,** *несв.*; **съмне се,** *мин. св.* съмна̀ се, *св., сред., безл.* Става светло, започва утро; развиделява се. *Когато се съмна хубаво, ратаите почукаха на вратата.* Вазов. *Навън още не се е съмнало и плътна дрезгавина прониква през прашните стъкла и железни решетки на малките прозорци.* Елин Пелин. *Кога се съмваше, кога се мръкваше, той почти не усещаше — тъй много беше погълнат от себе си.* Д. Немиров. *Минава полунощ. Зазорява се. Съмва се. Нов ден.* И. Бурин. □ **И без петел ще (се) съмне** (нар.) — и без неговата помощ ще се свърши работата. **Съмна ми (се) пред очите** — изпитах голямо облекчение, радост. *Ох, съмна ми се пред очите, сестричке! Знаеш ли, че цяла нощ не съм спала. Писах тоя пусти реферат.* Ст. Ц. Даскалов.

съмване, *мн.* няма, *ср.* 1. *Отгл. същ. от* съмвам и от съмвам се. *Нощните пазачи нарамиха пушки и излязоха от общината ... Мръкването за тях беше сякаш съмване.* Ст. Ц. Даскалов. 2. Времето, когато се съмва; развиделяване, разсъмване. *Тогава реши да дочака съмването в манастирския дол.* Вазов. *Христо се губеше през нощите и се връщаше на съмване.* А. Страшимиров. *Става това, което е било и винаги ще бъде — работа от съмване до мръкване.* К. Петканов.

съмишленик, *мн.* -ци, *м.* 1. Лице по отношение на други лица, които имат еднакви възгледи и убеждения с него. *Ти трябва да дадеш сметка пред великия съд ... и да изкажеш твоите съмишленици.* Вазов. *Нему бе нужен и един център ..., дето да събира своите съмишленици и оттдето да насочва и ръководи борбата.* Влайков. || Привърженик. *Замина той за Пловдив, много стари | съмишленици на съвет завари.* Ем. Димитров. *Стопанство наистина имаше: петнадесетина бедняци — повечето от тях съмишленици на работническата партия, стари комунисти, бяха се коопeрирали и сега се бореха за живот.* А. Гуляшки. *Комунистическата партия непрекъснато засилва своята дейност и масово вербува свои съмишленици, главно сред младежта.* Дим. Ангелов. 2. Член на политическа партия по отношение на другите членове на същата партия; съпартизанин. *Още от обявяването на стачката всички буржоазни партии ... настоятелно поканиха своите партийни съмишленици железничари и телеграфопощенски служащи да останат по местата си.* Г. Димитров. *Антон беше сигурен, че баща му ще повярва повече на своя съмишленик — учителят по френски беше също земеделец, — отколкото нему.* П. Спасов.

съмишленица *ж.* Жена съмишленик.

съмнало, *мн.* няма, *ср. Нар.* Време, когато се съмва; съмване, разсъмване, развиделяване. *Че като му ударихме един гуляй, чак до съмнало.* Йовков. *Преди съмнало комендантът се яви отново между нас.* Г. Белев. *Вие да бяхте пренощували в селото. Пък утре, по съмнало да идете.* А. Гуляшки.

съмне. Вж. съмвам.

съмне се. Вж. съмвам се.

съмнение, *мн.* -я, *ср.* 1. Неувереност дали нещо е тъй, както се казва, изглежда и под., или другояче. *Тъй ли? — каза учител Пешо и изгледа някак изпитателно своя другар. В тия му думи прозираше известно съмнение.* Влайков. *Някой нерешително изказва съмнение в такава една невероятна бързина.* Йовков. *Отново загриза съмнение душата на царя: къде ли е Звеница?* Н. Райнов. || Тревожна неувереност дали не ще се случи нещо неприятно, мъчително. *Дали щяха да се видят пак? Зловещо съмнение беше заседнало дълбоко в тях и разяждаше душите им.* Г. Караславов. *Той се измъчваше от още едно съмнение — дали утре пак ще го изкарат на чешмата да пълни бъчонката.* Ем. Станев. 2. Предположение, допускане на нещо лошо или непочтено за някого. *Нощеска до заранта светела свещ в стаичката му над бакалницата, което породило съмнение.* Вазов. *Старецът не допущаше лоша мисъл или съмнение против сина си.* Елин Пелин. *Лицето му беше станало много бледно и съмненията на Райна, че той е болен, като че се потвърдяваха.* Йовков. *Разбира се, той знаеше вече мълвата. И преди да я чуе, в душата му бродеше съмнение.* Г. Райчев. || Подозрение. *Сега Светослав стана още по-предпазлив, за да не събуди съмнения у Смилеца и привържениците му.* Вазов. *Кръстевица забеляза смута и червенината на дъщеря си и тежко съмнение я парна по сърцето.* Г. Караславов. *В недоверчивото й сърце тежаха още много съмнения спрямо галената дъщеря на чорбаджи Аврам Немтур.* Дим. Талев. 3. Мъчителни мисли и вълнения на неуверен в нещо човек. *Беше се съмнало, през прозорците влизаше чиста и радостна светлина, която гонеше нощните сенки и съмнения, разпиляваше тъжните мисли.* Л. Стоянов. *Не тревога душите до болка терзае, | не съмнение блика в гърди — | исполинска десница днес нов път чертае | с петолъчни пламтящи звезди.* Смирненски. □ **Без (няма) съмнение** — положително е, ясно е, сигурно е. *Ползата от такъв клуб е очевидна; ... между членовете, без съмнение, ще има лица научно подготвени.* Ал. Константинов. *Няма никакво съмнение, че турците настъпват.* Йовков.

съмнителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който буди съмнение. *Мястото е удобно — заключи той. — Само към средата ми се вижда съмнително.* Елин Пелин. *Съмнителните работи проверяваше сам или чрез други.* Елин Пелин. *Двамата стражари тършуваха дълго из стаичката, из кухнята ..., но нищо съмнително не намериха.* М. Марчевски. *Още довечера трябваше да отиде при кмета и да му съобщи за съмнителното поведение на касиера на кооперацията.* Дим. Димов. 2. Който изразява съмнение. *Стресна се, подскочи назад и като хвърли съмнителен поглед към човека, извика: — Ти ли си, Вълко?* В. Друмев. 3. Над който пада съмнение; подозрителен. *Той помисли, че го вземат за съмнително лице.* Вазов. *Няма ли кръчма или кафене, да се навъртат там съмнителни хора?* Йовков. *Тази заран има блокада и са арестувани много хора. Обискират по-съмнителните къщи.* Хар. Русев. 4. Непочтен, нечестен. *Аз ви предупреждавам, че трябва да се отстраняват съмнителни личности и да оградим нашето велико дело от всякакви изненади.* Вазов. *Скитници и съмнителни хора биваха забелязвани все тук.* Йовков. *Реши да ликвидира съмнителни сделки с подозрителни съдружници.* Стаматов. *Тогава нейде в Ючбунар | отвориха те дом съмнителен.* Хр. Ясенов.

съмнително *нареч. Остар.* Със съмнение. *Нещастният старец съмнително поклати главата си и каза плачешком: — Не се надявам, но може.* В. Друмев. □ **Съмнително е** — има съмнение, не е положително. *Съмнително е дали те са знаели дори и името на руския поет.* П. П. Славейков.

съмнителност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съмнителен.

съмнушка, *мн.* няма, *ж. Диал.* Съмване, съмнало. *И на заранта още в съмнушка Петко отиде при Свиленка.* Кр. Григоров.

съмнявам, -аш, *несв. Разг.* Възбуждам, пораждам съмнение у някого. *Динко ме съмнява малко — процеди Фитилчето. — Защо те съмнява? — ядосано избухна Стефан.* Дим. Димов. *До тях* (министрите) *има един генерал ли е, полковник ли е — със златни пагони. Той ме съм-*

нява, че е светски генерал, но ще разберем тая работа. А. Каралийчев.

съмня̀вам се, -аш се, *несв., сред.* 1. Изпитвам или изразявам съмнение. *Някои по-прозорливи селяни взеха дори да се съмняват дали Младен не е в тайно сдружие с предприемача.* Влайков. *Откъм юг идеше нещо жизнерадостно и силно. Стоил повече не се съмняваше: идеше пролетта.* Йовков. *Той има право да се съмнява в добрите ти намерения, щом като ти не си се явил до сега при него и не си поискал ръката ми.* Св. Минков. 2. Не вярвам. *Мамен много пъти, той е привикнал да се съмнява.* Вазов. *Който се съмнява в думите ми, може да посети „Алказар“, „Кабарето“, „Амброзия“ и пр. богоугодни заведения.* Смирненски. □ **Съмнявам се в някого** — подозирам някого, че е извършил нещо осъдително. *Ти в кого се съмняваш? — попита Желязко предпазливо.* Г. Караславов.

съмня̀ване *ср. Отгл. същ. от* съмнявам *и от* съмнявам се.

сън[1], сънѐт, съна̀ (и сънъ̀т, сънъ̀), *мн.* няма, *м.* 1. Състояние на физиологическа почивка с намалена или напълно спряла дейност на сетивата и съзнанието и без волеви движения; спане. *Клепачите на Ивановите очи натегнаха и той се унесе в дълбок сън.* Вазов. *И конете, също като хората, имат нужда от сън. Спят най-вече сутрин, като изгрее слънцето, като понапече.* Йовков. *Нещо тия дни все ми тежи на сърцето. Ни сън ме хваща, ни хляб ми се услажда.* К. Петканов. *По цели нощи не ме лови сън, като ми доде на ум нещо. И мисля, мисля, мисля.* А. Каралийчев. *Сънят е от мед по-сладък.* Послов. *Капнал съм за сън. Спокоен сън.* 2. Физиологическа нужда от такава почивка. *Макар че го оборваше сън, той дълго време не можа да заспи.* Вазов. *Главата тегне, а сън очите / залепя сякаш.* Яворов. *Дълго Цочо се мъчи / и уроците учи, / но го тежък сън обори / и очите му затвори.* Елин Пелин. 3. *Прен.* Отсъствие на деятелност и съзнание; бездействие, замрялост. *Стани, стани, юнак балкански, / от сън дълбок се събуди, / срещу народа отомански / ти българите поведи!* Д. Чинтулов. *В гърди ни любов, ни капка вяра, / нито надежда от сън мъртвешки / да можеш свесен човек събуди!* Ботев. *Петстотин годин вериги тежки! / Петстотин годин сѐ сън мъртвешки!* Вазов. 4. *Поет.* Спокойствие, тишина. *Във скромна килийка, потънала в сън, / един монах тъмен, непознат и бледен / пред лампа жумяща пишеше наведен.* Вазов. *Глъхнали са в сън поля безбрежни, / само будно още бди селото.* П. П. Славейков. □ **Зимен сън** — а) Намалена физиологическа дейност на някои животни през зимата. б) Замрялост на органическия свят през зимата. *Мълчи умрялата природа, / сковал я зимен сън и мраз.* Вазов. *Земята е стаена и в тиха, кротка радост чака зимния сън.* Ем. Станев. **През сън** — през време на сън, на спане. *През една тъмна февруарска нощ Стоян чу през сън си врява и тропот из къщи.* Дим. Талев. **Първи сън** — първите 2—3 часа от нощния сън. *Още не бяхме изкарали първия си сън, и ни събудиха.* А. Каралийчев.

сън[2], сънѐт, съна̀ (и сънъ̀т, сънъ̀), *мн.* сънища, *м.* 1. Образи, видения, случки, които човек вижда, когато спи; сновидение. *Зловещи сънища ме измориха тая нощ. Сънувах, че си избягала нейде през морето и си ме оставила тук сиротен и нещастен!* Вазов. *Аз на сънища, да ти кажа право, не вярвам.* Цани Гинчев. *Сън е бил, сън е бил тихият двор, / сън са били белоцветните вишни!* Дебелянов. *Сън ли е било, истина ли е било — не знам.* Йовков. *През нощта Мария сънува мъчителен сън.* К. Петканов. 2. *Прен.* Мечта, блян. *В родний кът, / където ме с милувки чака / на моето щастие сънът.* П. П. Славейков. *И някога за път обратен / едва ли ще удари час: / вода и суша — необятен / света ще бъде сън за нас!* Яворов.

сънаро̀дник, *мн.* -ци, *м.* Лице от даден народ по отношение на другите хора от същия народ. *Има ли, господине, и други ваши сънародници тука?* Вазов. *Българите едва въздържаха своята радост, че техни сънародници наказват един турчин.* Ст. Чилингиров. *Няма да се намери нито един мой сънародник в Преспа, който ще потвърди техните обвинения срещу мене.* Дим. Талев.

сънаро̀дница *ж.* Жена сънародник.

сънаслѐдник, *мн.* -ци, *м.* Наследник на имот по отношение на другите наследници на същия имот. *Сънаследниците продадоха къщата и си поделиха сумата.*

сънаслѐдница *ж.* Жена сънаследник.

сънаслѐдствен, -а, -о, *прил.* Който е оставен като наследство на две или повече лица. *Сънаследствен имот.*

съ̀не. Само в съчет. **на съне, в съне** — през време на сън, на спане. *Бае Ради трепна като на съне и дъпна въдицата.* Елин Пелин. *Дочуваше едвам той в тишината / сегиз-тогиз и звън от железата / на сепнат в съне някой свой другар.* П. П. Славейков.

съ̀нен[1], -а, -о, *прил.* 1. Който още не се е разбудил добре; сънлив. *Дочу радостното скимтене на кучетата, веднага стана и още сънена се блъсна във вратата.* К. Петканов. *Жената на Гердан скача сънена и изплашена.* А. Каралийчев. *Набързо пребрадени жени се събираха на групи, като влачеха подире си деца, още сънени и рошави.* Ст. Дичев. || Който изглежда обхванат от сън. *Едно сънено момче поведе пътника към близкия хотел.* А. Каралийчев. 2. Който е присъщ на полузаспал, налегнат от сън човек; сънлив. *Детето откри едно след друго сънени очи и ги разшири в радостна изненада.* А. Страшимиров. *Шо е станало? Какво е това? — питаха уплашени няколко сънени гласове.* Влайков. *Някъде откъм сламата се показа Манчо. Отърси шапката си и със сънено лице, по което лесно можеше да се разбере, че е спал досега, той се изненада.* Кр. Григоров. || *Обр. Вслуша се да чуе звънци от стадо, но гората бе глуха и сънена.* К. Петканов.

съ̀нен[2], -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. Който още не се е разбудил добре; сънлив. *Из всички улици на селото затичаха хора, сънни, уплашени, и изпълниха двора на дядови попови.* Елин Пелин. *Утрото, прохладно и още синкаво, преливаше през прозорците. Сънни хора бродеха по стаите.* П. Вежинов. *Марга влезе боса, с разчорлени косички и още сънна се заувива в полата на майка си.* Кр. Григоров. || *Обр. Над високите и тъмни гори на изток се пръскаха силни слънчеви зари и чистото небе и сънната земя умилено гледаха нататък.* Елин Пелин. *Съмва в сън-*

ните градини, | всяка капчица роса | отразява ведросини, | ведросини небеса. Лилиев. 2. Комуто се спи, който не се е наспал. *Уморени и сънни, партизаните нямаше какво да чакат повече, на*[illegible]*паха клони, постлаха платнища и налягаха* [illegible] *спят.* М. Марчевски. 3. Който е присъщ на полузаспал, налегнат от дрямка човек. *От вътре* [illegible] *сънният глас на Бодила. — Кой чука?* К. Петканов. *От лицето му лека-полека се смъкна* [illegible] *ненужно було сънната замисленост.* Ст. Загорчинов. 4. Който е присъщ на заспал, налегнат от сън човек. *Често се будеше и в ня*[illegible] *сънно състояние дообмисляше това, което* [illegible] *сънувал.* И. Волен. || Който става във време [illegible] сън на спане. *Събо не мръдна, само тежко* [illegible] *дишане идваше оттам.* Ст. Загорчинов. [illegible]*никът махна с глава към разрушената* [illegible] *откъдето идеха дълги сънни хъркания.* Ст. Загорчинов. 5. Който навява сън, предразполага [illegible] спане; приспивен, приспивателен. *Вадата на* [illegible] *пееше своята непрекъсната, сънна ме*[illegible]*я.* Вазов. *Тя усещаше как краката ѝ отма*[illegible] *сънна умора все по-силно я при*[illegible]. Г. Караславов. *Дърветата в градината* [illegible] *неподвижни, сънна тишина лежеше над* [illegible]*ла.* Дим. Талев. 6. Който се явява [illegible] сънови[illegible]ение. *Не* [illegible] *в сън*[illegible] Съ[illegible] болест — [illegible] болест, [illegible] е [illegible].

съне́но. [illegible] да [illegible] Ст. Дичев.

[illegible] Сън, съновиде[illegible] Вазов.

[illegible] сън[illegible]. *Тая сън*[illegible]

[illegible] 1. Който обича много [illegible] *мирно и сънливо дете.* Ка[illegible] *сѫдбоносната случка с Кън*[illegible] *е взела да става някак непохватна и* [illegible] Влайков. *Студът на разсъмване събу*[illegible]*раздвижваше и най-сънливите и флегма*[illegible]*ра.* Йовков. 2. Комуто се спи. *Не съм* [illegible] *аз три нощи. | Вий видите — сънлив* [illegible] Вазов. 3. Който още не се е разбудил [illegible]бре; сънен. *Тейко, тейко! — Що е синко? —* [illegible]*говори старецът сънлив.* Блъсков. *Една нощ тревожно и често заби черковната камбана. Разтичаха се из улиците сънливи и уплашени хора.* Йовков. *Жена му събужда задрямалите деца, които бързо наскачват сънливи.* М. Кремен. || *Обр. Из улиците ѝ, пусти и сънливи още, турски войници извождаха конете си да ги поят на реката.* Вазов. *Отнякъде се чу рев на магаре, който заглъхна меланхолично в сънливата тишина.* Дим. Димов. *По небето затрепкаха сънливи звезди.* Ив. Хаджимарчев. 4. Присъщ на човек, който не се е разбудил добре; сънен. *Стояне! — каза Велико, като разтриваше сънливите си очи, — стани да идем в къщи, че дъжд ще вали.* В. Друмев. *Хараламбов пресече хъркането си и отвори широко сънливи очи.* Вазов. *Аз, господин подпоручик — обади се сънлив глас откъм хана.* Йовков.

сънлѝвец, *мн.* -вци, *м.* Човек, който обича много да спи; сънльо. *Е, аз съм, не видиш ли? — изръмжа сънливецът и се обърна на другата си страна.* А. Страшимиров. *Тогава сънливците отваряха очи, ставаха от леглата си и се залавяха за работа.* Св. Минков.

сънлѝвка *ж.* Жена сънливец; сънла.

сънлѝво. *Нареч. от* сънлив. *Хайде, хайде спи, чедо — отговори сънливо старецът и пак захърка.* Елин Пелин. *А грей замислено луната, | морето дреме, ветрец вей, | сънливо плиска се вълната | и лодка до брега люлей.* Яворов.

сънлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ.* от сънлив. *От всичко лъхаше тъга, сънливост и безверие в науката.* Елин Пелин. *Сънливостта изчезваше за миг от очите ми.* Ст. Чилингиров. *Притъпени чувства, една необорима умора и сънливост — всеки слага глава на другарско рамо, на раница, на земята и заспива дълбоко.* М. Кремен.

съ̀нльо, *мн.* -вци, *м.* Сънливец. *Облаците... оставаха почти неподвижни на хоризонта, сякаш сънльовци, които ги мързи да оставят леглото, дето са нощували.* Вазов. *Хей, сънльо! Часът е още седем. Какво ще правиш цяла нощ?* Чудомир.

съ̀нно. *Нареч. от* сънен². *Тотев се размърда сънно и протегна свитите си колене.* Д. Добревски. *Полунощ преваляше. В сбутаните тъмни дворища беше тихо и сънно.* Г. Караславов.

сънови́дѐние, *мн.* -я, *ср. Книж.* Образи, видения, които човек вижда, когато спи; сън. *Тези ми дни се осветяваха и от благотворни сновидения: тогава често ми се привиждаше покойната ми майка, разговаряше с мене, галеше ме.* А. Страшимиров. *Заспиваше късно, сънът му беше неспокоен, пълен с мъчителни сновидения.* Г. Райчев. *Като в някакво сновидение той виждаше образа на болярката да витае между конете на византийците.* Ст. Загорчинов.

сънѐвник, *мн.* -ци, *м.* Книжка, която съдържа наивно тълкуване на сънища. *Тя му разказа съня си... Той не помнеше да има в сънвника му досущ такъв облак.* Вазов. *На сутринта той отвори един малък пожълтял съновник, останал от баща му. В съновника пишеше: „Змия ако сънуваш, зло от жена ще видиш".* Дим. Димов.

сънотво̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който докарва сън; приспивателен. *Ирина изпадна в състояние на пълна летаргия. Вземаше сънотворни хапчета, спеше до късно през деня.* Дим. Димов. *Сънотворно средство.*

сънотълко̀вник, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Сънотълкувател. *Но да попитаме някой... сънотълковник, | че и сънът е от Зевса | — може би той ще ни каже що Аполон е тъй гневен.* Ас. Разцветников (превод).

сънотълку̀ване, *мн.* -ия, *ср.* Тълкуване на сънища. *Бабите се занимават с гледане на кафе и сънотълкувания.*

сънотълкува̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* 1. Лице, което умее да тълкува сънища. *Разкажи съна си на някой сънотълкувател да ти го обясни.* 2. *Остар.* Съновник. *Хаджи Ахил е един беден бръснар, един вид полуграмотен Фигаро, който е чел само сънотълкувателя.* Вазов.

съну̀вам, -ащ, *несв.* 1. Явяват ми се видения на сън; присънва ми се. *На плочите влажни дреме челядта, | децата сънуват унесени сладко.* Вазов. *През нощта сънува все хубави сни-*

ща. Влайков. *Той лежи на дъното като камък, забравя мъките си и сънува.* К. Петканов. ‖ *Обр. Цветята сънуват предпролетен сън | и чуват далечен и тържествен звън.* Елин Пелин. **2.** Виждам някого или нещо на сън. *Всяка нощ тебе сънувах и всеки ден тебе мислех.* Вазов. *Сънувах стопанина си, злочестия, сънувах Пано, че седи на прага.* Йовков. *Деца, днес ще имаме от бая ви писмо — сънувах пушка.* Елин Пелин. *Сънувах, че си мъртва. | И с цветя | за сбогом кичеха те чужди хора.* Хр. Радевски. *Гладна кокошка просо сънува.* Послов. **3.** *Прен.* Мечтая, бленувам. *Сто години що сънувах, | днес видях на яве.* Вазов. *Младият е лика-прилика с моя господар: сънува и бълнува за коне и за лов.* Ст. Загорчинов. *А старите още | сънуват житата | край Струма, край Вардар | и Места.* Вапцаров. **сънувам се** *възвр.* и *страд. Сънувах се по път извит и тесен, | че сам вървя към ведрий свод небесен.* П. П. Славейков. ◻ **Не съм сънувал** — а) Не съм можел и да мечтая за такова нещо. *Аз не съм влизала никога в палат, нито съм сънувала царски трон.* Вазов. *Пиеш вино, каквото не си сънувал, и пак не си благодарен.* Йовков. *Намерих ти аз спалня, каквато не си сънувала!* Св. Минков. б) Нямам нищо общо с някого или нещо, не го зная, не го познавам. *Како, не те е срам да лъжеш. Твоя Киро не съм го и сънувала!* К. Петканов.

сънуване *ср. Отгл. същ. от* сънувам *и от* сънувам се.

сънчо, *мн.* няма, *м.* Сън като олицетворен образ в детски приспивни песни. *Спи ми, рожбо галена, засмяна | ... | Вънка чака сънчо от горица | да те хване кротко за ръчица.* К. Зидаров.

сънѝ, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Рядко.* Сънувам. *И полегнах, час подремнах, | съних зло проклето.* Яворов. *Таман бях сладко заспала, | посладък съня сънила.* Нар. пес.

сънѝ се. Само 3 *л.* **сънѝ ми се,** *мин. св.* сънѝ ми се, *несв., сред. Нар.* Явява ми се на сън, присънва ми се, сънувам. *Често ми се съни, че хвърча.*

съобража̀вам, -аш, *несв.*; **съобразя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Остар.* Съобразявам. *Знаеш ли какво, Гуньо? — съображава бай Ганьо, без да обръща внимание на думите на адвокатина.* Ал. Константинов. *И почне да ви разправя... що е съображавал, какво мислил.* П. П. Славейков. **съображавам се, съобразя се** *страд.* и *сред.*

съобража̀ване *ср. Отгл. същ. от* съображавам *и от* съображавам се.

съображѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Нещо, което човек има пред вид, за да мисли, решава, постъпва по един или друг начин; подбуда, причина. *И практически съображения... ни налагат борбата с най-голяма икономия на средства и сили.* Яворов. *Тате се окуражи още повече и изреди съображенията си, които го караха да мисли така.* Ст. Чилингиров. *А може би държавата си има свои съображения, които ние, простите войници, не разбираме.* Л. Стоянов. *Старият Тъкачев обичаше да казва, че напуснал службата от идейни съображения.* Г. Караславов. **2.** *Остар.* Идея, довод. *Ами ако той по своя вина и по свои съображения поиска да ти помогне?* Влайков. *Дълговременните размишления за убийство на брата бяха му навели хиляди съображения и планове как да прикрие убийството.* Елин Пелин. ◻ **Вземам в съображение** — имам пред вид, съобразявам се с нещо.

съобра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който подхожда към даден случай, към определени условия; съответен, подходен, подходящ. *Обаче такова едно решение беше тъкмо съобразно с условията, при които се работеше.* Яворов.

съобразѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се съобразява, който взема под внимание условията на момента и действува според тях. *Али чауш, най-живият и съобразителният от тях, ръководеше диренето от няколко дена и даваше нужните наставления на полицейските хора.* Вазов. *Какъвто бе съобразителен, скоро намисли той как да отстрани тази неприятност.* Влайков. *Винаги предпазлив и съобразителен, Тачката се спираше често, услушваше се и се оглеждаше на всички страни.* Йовков.

съобразѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съобразителен. *Разказваха... за неговата съобразителност и хладнокръвие в опасностите.* Вазов. *Нужно му беше самообладание, предпазливост и съобразителност.* Ив. Хаджимарчев.

съобра̀зно. **1.** В съчет. с предлога *с. Нареч. от* съобразен; съответно, в съгласие с. *Редът и мястото на всеки болярин бяха строго определени съобразно с титлата и чина му.* Вазов. *Местните народни съвети вземат решения и издават разпореждания съобразно със законите и общите нареждания на по-горните органи на държавната власт.* Конст., чл. 50. *Хората се редяха, молеха се и се движеха съобразно с положението, що заемаха в обществото.* Ст. Дичев. **2.** Като *предл.* Според. *Княз Дондуков... предложи на Събранието да си избере княз съобразно предписанието на Берлинския договор.* Вазов. *Новата система на заплащане труда съобразно неговото количество и качество ... допринася за подобрение положението на работниците.* Г. Димитров.

съобра̀зност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съобразен.

съобразя̀. Вж. съображавам *и* съобразявам.

съобразя̀ се. Вж. съобразявам се.

съобразя̀вам, -аш, *несв.*; **съобразя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Вземам под внимание, пред вид; разсъждавам, пресмятам. *Смаяният апостол насочва револвера в грабителя, но съобразява, че гърмежът ще събере пръснатите по полето работни хора.* Вазов. *И съобрази при това, че по такъв начин той ще може да спечели особеното благоволение дори и на най-висшето началство.* Влайков. *Той съобразяваше колко бира са докарали и дали ще стигне, ако дойдат повече хора.* Г. Караславов. *Игнат съобрази, че едно ново връщане през моста беше вече невъзможно за тях.* Кр. Велков. **2.** Обмислям, обсъждам как да постъпя, какво да кажа. *Тогава реши да дочака съмване в манастирския дол и утре да съобрази как да постъпи.* Вазов. *Тате не отговаряше нищо. Той само пухтеше и съобразяваше какво да отговори.* Ст. Чилингиров. *Митко мълчаливо го гледаше и напрегнато съобразяваше какво да каже.* М. Марчевски. **3.** Досещам се, отгатвам. *Далеко в хоризонта се мерджелее призрачният облик на един могъществен балкански връх. По картата съобразявам, че то-*

ва е Юмрючал. Вазов. *Сестра ми отива да отвори и вижда револвера, веднага съобразява, спуска се и го скрива зад огледалото.* Величков. *Пешо бързо съобрази: този, русият, им е навярно началник!* П. Вежинов. *Но в този момент по коридора се приближиха стъпки. Докато съобрази кой може да бъде този, вратата се отвори и Вълков показа скулестото си лице.* Хар. Русев. **4.** Нагаждам, съгласувам. *Аз нямах вече нито време, нито желание да съобразявам думите и постъпките си.* Г. Райчев. **съобразявам се, съобразя се** *страд.*

съобразя̀вам се, -аш се, *несв.*; **съобразя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Вземам под внимание, държа сметка. *Не ми е до тия дребни работи..., но трябва да се съобразим с новите обстоятелства.* Ст. Костов. *По-добре е човек да се съобразява с местните нрави и обичаи.* Дим. Талев. *Трябваше навреме да се съобразим, да канализираме недоволството.* П. Спасов. *Какъв си такъв партиен ръководител, щом като не се съобразяваш с настроенията на масите?* А. Гуляшки.

съобразя̀ване *ср. Отгл. същ. от* съобразявам *и от* съобразявам се.

съобща̀вам, -аш, *несв.*; **съобщя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Казвам някому нещо, за да го знае. *Вероятно той от предпазване е поверил на Марийка тая тайна, за да я съобщи устно на Соколов.* Вазов. *Той съобщава на стопанина, че е донесъл за продан розово масло.* Ал. Константинов. *В това време един съсед на Вълчан дойде в общината и съобщи, че конете на Вълчан се подплашили преди малко.* Йовков. || Издавам нещо поверително; обаждам. *Те бяха убедени сега, че си е служил с доверието, с което са го удостоявали, за да узнава тайните на правителството и да ги съобщава на комитетите.* Величков. *Слухтеше непрекъснато и съобщаваше „под секрет" на директора най-фантастични подозрения.* Дим. Димов. **2.** Писмено или по друг начин давам възможност на някого да узнае нещо; уведомявам. *В писмото си от 17 декември ви съобщавах накратко за лекуването си тука.* Вазов. *Предвидливият секретар намери за разумно да съобщи по телефона в село на опечалената фамилия.* Чудомир. *Ирина отвори бележката. Динко ѝ съобщаваше, че утре след обед ще мине да я види.* Дим. Димов. || Давам сигнал за нещо. *В това време от лагера се чуха трите топовни гърмежа, които съобщаваха, че е дванайсет.* Ст. Чилингиров. **3.** Давам гласност; оповестявам, известявам. *Всеки ден по вестниците дълги комюникета съобщават на народа, че всичко ще се нареди, че се вземат сериозни мерки и че в скоро време комисията ще има ново заседание.* Елин Пелин. *По радиото съобщиха за ново намаление на цените.* **4.** Само *несв. Остар. Книж.* Служа за съобщение; свързвам. *В същия миг вратата, която съобщаваше Панайотовата стая със съседната, се отвори и една мома влезе свободно.* Вазов. *Из тия шумни артерии на града хвърчат електрически трамваи, които съобщават един с друг най-далечните му краища.* Вазов. **съобщавам се, съобщя се** *страд.*

съобща̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Имам връзка, съобщение; свързан съм. *Найдоха се в малкото задно дворче, което се съобщава с големия двор чрез врата, заключена отвътре.* Вазов.

съобща̀ване *ср. Отгл. същ. от* съобщавам *и от* съобщавам се.

съобщѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Нещо, което се съобщава; вест, известие. *Той повтори това съобщение още няколко пъти.* Вазов. *Прангата и Младен... със задоволство и с радост посрещнаха пристигналото съобщение на началника.* Влайков. *Ида право от клуба, там се получи това съобщение по телефона.* Ст. Костов. *Изведнъж настъпи някаква тревога. В щаба получили съобщение, че турците настъпват от крепостта.* Йовков. || Кратко осведомително известие в печата, в събрание и др. *Преди да закрия заседанието, чуйте още две съобщения. В списанието има отдел Научни съобщения.* **2.** Обикн. *мн.* Възможност за общуване, за връзка посредством нещо (път, поща, телефон и под.). *Съобщенията на Клисура с долината бяха прекъснати.* Вазов. *На всяка страна се виждат дълбоки окопи, ходове за съобщения, заслони.* Йовков. *Средства за съобщение. Въздушни съобщения.* **3.** Само *мн.* Технически средства за такова общуване. *Макар и близко до столицата, Банкя е откъснато от нея; няма никакви съобщения.* Вазов. *Необходимо е и данъчният товар на населението да се намали ... и съобщенията да се подобрят.* Влайков. *През пролетта на 1914 г. се възобновиха железопътните съобщения между Варна и Добрич.* Йовков.

съобщѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи за пътни, телеграфни и др. съобщения; комуникационен. *Разположен на скали, без лесни съобщителни средства..., градът имаше слаба търговия с външния свят.* Вазов. *Тогава бандитите приели..., да хвърлят във въздуха основните съобщителни връзки и инсталациите.* П. Вежинов. *Съобщителна мрежа. Съобщителни канали. Съобщителен възел.*

съобщя̀. Вж. съобщавам.

съоръжа̀вам, -аш, *несв.*; **съоръжа̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Снабдявам, обзавеждам с уреди, машини, инсталации и под. *Заводът е съоръжен с най-модерна техника.* **съоръжавам се, съоръжа се** *страд.*

съоръжа̀ване *ср. Отгл. същ. от* съоръжавам *и от* съоръжавам се. *Съоръжаване на електроцентрала.*

съоръжѐние, обикн. *мн.* съоръжѐния, *ср.* **1.** Сбор от уреди, машини, инсталации и под., които улесняват и подпомагат някоя производствена дейност. *Нашите железопътни работилници и ремонтни предприятия нямат достатъчно добри съоръжения.* Г. Димитров. *Все пак без модерни технически съоръжения работата не може да върви с оня темп, с който трябва да върви.* Г. Караславов. **2.** Уреди, прибори, принадлежности. *Риболовни съоръжения. Спортни съоръжения.*

съотвѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* **1.** Който отговаря, подхожда на нещо. *Много нови понятия и предмети нямат в езика и съответните думи.* Вазов. *Откъслечните му мисли се сливаха в съзнанието му със съответните на тия мисли преживявания.* А. Страшимиров. *Андреев беше освободен, като заплати само съответната глоба и мито за цигарите.* П. Спасов. *Наказанията са лични и съответни на престъпленията.* Конст., чл. 82. **2.** Нужен, потребен за определен случай. *Защо, ако е заслужавал смърт, не*

облекат смъртното му наказание в съответната юридическа форма? Дим. Ангелов. *Впрочем... вие ще получите съответните напътствия.* Хар. Русев. *Вземам съответни мерки.* **3.** Към който трябва да се отнесе, да се обърне човек в определен случай. *Взривът се получава с бележка от съответен склад.* Г. Караславов. *Пъргаво се върна до бюрото и бързо, с вдъхновение написа заповедите до съответните части.* Хар. Русев.

съотвѐтно. *Нареч. от* съответен. *Бих искал да имам възможността... при по-нататъшните заседания да вземам под внимание и съответно да използувам стенографските протоколи от предишните заседания.* Г. Димитров. *Съответно подготвени лица.* □ **Съответно (с)** — според, в съгласие с. *Пътят към социализма в разните страни е различен, съответно историческите, национални и други особености на тези страни.* Г. Димитров. *Съответно с новата обстановка.*

съотвѐтствен, -а, -о, *прил. Остар.* Съответен. *При това той беше и голям песнопоец, сиреч имаше и глас съответствен на снагата си.* Вазов. *Един от учителите казва необходимата хвалебна реч, учениците изпяват съответствена песен.* Яворов.

съотвѐтствено. *Нареч. от* съответствен; съответно. *Две и повече роли могат да бъдат изпълнени от един и същ актьор, съответствено предрешен.* Вазов.

съотвѐтствие, *мн.* -я, *ср. Книж.* Взаимна зависимост и съотношение между нещата и явленията. *Дълбокият и здрав усет на античния мир и тук е запазил простото и художествено съответствие между природата и тия вечни паметници.* Йовков. *В съответствие с тази непосредствена задача решително се отхвърляха всякакви терористически действия.* Г. Димитров. *Съответствие между производството и покупателните възможности на населението.*

съотвѐтствувам, -аш, *несв. Книж.* Съответен съм; отговарям, подхождам. *Изконтен е по един своеобразен начин, който съответствува на характера му.* Йовков. *Жилището на Торосян съответствуваше винаги на успеха му в търговията. Когато пропадаше, арменецът наемаше евтин апартамент, а когато се издигаше, живееше като княз.* Дим. Димов.

съотвѐтствуване *ср. Отгл. същ. от* съответствувам.

съотѐчественик, *мн.* -ци, *м.* **1.** Жител на някоя страна по отношение на другите жители на същата страна. *Един ден властите ме арестуваха, туриха в синджири, качиха на талига и откараха в Одрин, гдето бях тикнат в затвора с толкова други съотечественици.* П. Р. Славейков. *Иво Доля още не се е родил — за съзнанието на своите съотечественици.* П. П. Славейков. **2.** Сънародник. *Аз бях възхитен, като чух след толкова време пак български език и приказвах със съотечественик.* Вазов. *Узнах, че моят съотечественик имал добре обзаведена градина в Табор и бил дошъл за панаира.* Г. Белев.

съотѐчественица *ж.* Жена съотечественик.

съотносѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който се намира в съотношение с друг. *Съотносителни величини.* **2.** *Грам.* Който изразява съотношение. *Съотносителни съюзи* (а — а, или — или). *Съотносителни наречия* (както — така, колкото — толкова).

съотносѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съотносителен. *Съотносителност на понятията.*

съотношѐние, *мн.* няма, *ср.* Взаимно отношение, взаимна хармонична връзка между неща и явления. *В големите революционни борби решава съотношението на силите.* В. Коларов. *Всички събития и неща бяха променили местата си, явяваха се в други съотношения, изпъкваха в нова светлина.* К. Константинов.

съпартизàнин, *мн.* съпартизàни, *м.* **1.** *Остар.* Член на политическа партия по отношение на другите членове на същата партия. *Озлобен като всички свои съпартизани, Телчаров със стръв и възмущение се нахвърли пред Младен срещу противниците, които ги бяха изместили от властта.* Влайков. *Куминов и окръжният управител бяха стари познати и стари съпартизани.* Г. Караславов. **2.** Съмишленик.

съпвам, -аш, *несв.*; **съпна,** -еш, *мин. св.* съпнàх, *прич. мин. страд.* съпнат, *св.* Спъвам. *Като ми вземеше оная суровица, че като ме съпнеше и ме подложеше под колене.* А. Страшимиров. **съпвам се, съпна се** *страд.* и *сред. И щик отзад под плешката го хрясна, | и гърбом съпна се юнакът и се тресна | назад.* П. П. Славейков. *Съпнах се и паднах.*

съпване *ср. Отгл. същ. от* съпвам *и от* съпвам се.

съпѐрник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Човек, който се стреми, домогва към нещо, по отношение на друг, който се стреми към същото. *Когато му се набере много мъка на душата от големите успехи и печалби на своя омразен съперник..., Прангата стане, яхне коня си, па иде в града.* Влайков. *Но сега да ми се яви някой съперник, ще го разбия на пух и прах. О, няма да оставя да ми грабнат министерството!* Ст. Костов. || Противник, враг. *Неговата подозрителна душа видя сега един страшен съперник в княза.* Вазов. *Но из засада го убиха тамо | съперници, от завист заслепени.* Ем. п. Димитров. *И едно всеобщо ръкопляскане... посрещна съперника на цирковия борец.* Вазов. **2.** Човек, влюбен в някоя девойка, по отношение на друг, влюбен в същата девойка. *Как да се отложи тая годявка? Как да се унищожи тоя съперник?* Вазов. *Изпърво, като стана спречкването между двамата съперници, Пенки идеше да хукне и избяга дома.* Влайков. *На Йоргов се стори, че именно този... е опасният съперник и че Хаваджиева е влюбена в него.* Г. Караславов.

съпѐрница *ж.* Жена съперник. *Ти си си намерила съперница в някоя черноока константинополска сирена!* Вазов. *Забележила, че съперницата ѝ я догонва, другата повече усилва копанта.* Влайков. *И когато неочаквано разговорът отново се повърна върху ония злъчни думи, които една съперница от завист беше казала по повод на дебюта..., младото момиче се възползува от удобната минута и изскочи навън.* Йовков.

съпѐрнича, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* **1.** Стремя се, домогвам се към същото, към което се домогва и друг. *Де можеш да се мериш с тия... хора и да съперничиш с тях за сърцето на Маргарита.* Вазов. *Около тях се явяват нови и алч-*

[illegible] *хора, ... които почваха да съперничат успешно на старите фирми.* П. Спасов. **2.** Имам еднакви качества и достойнства с друг. *Всички тия богини ... могат да съперничат една с друга със своите вълшебни прелести.* Величков.

съпѐрничене *ср. Отгл. същ. от* съпернича.

съпѐрничество, *мн.* -а, *ср.* Борба, съревнование между съперници. *Един любопитен случай, тогава не рядък при учителските нрави и съперничества, даде възможност на даскал Йордан да се прочуе с ученост.* Вазов. *Като раздухваме вражда и съперничество между тях, ние ще можем да ги държим в ръцете си.* Дим. Талев. *Войните сега се предизвикваха от съперничество за пазари.* Дим. Димов.

съплѐменник, *мн.* -ци, *м.* Лице от едно племе по отношение на другите лица от същото племе; сънародник. *Събо погледна към новодошлите татари, които се викаха със своите съплеменници, дошли по-рано.* Ст. Загорчинов.

съплѐменница *ж.* Жена съплеменник.

съпна. Вж. съпвам.

съпоста̀вка *ж.* Съпоставяне, сравнение. *И все пак това бяха не факти, не доказателства, а логически изводи, аналогии и съпоставки.* Дим. Ангелов. *Съпоставка на думите с делата.*

съпоста̀вя. Вж. съпоставям.

съпоста̀вям, -яш, *несв.*; **съпоста̀вя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Поставям мислено или в действителност едно нещо наред с друго, за да видя по-добре приликата или разликата между тях; сравнявам. *После взе та посочи други две сметки, които съпостави една с друга.* Влайков. *За да изтъкне по-релефно вътрешната красота на българската мома, народният певец я съпоставя с добре познатите нему комшийки: влахиня и гъркиня.* П. П. Славейков. *Той съпостави тези две чувства ..., видя ги, че са еднакви по ръст, и се уплаши от обзелата го колебливост.* Хар. Русев. **съпоставям се, съпоставя се** *страд.*

съпоста̀вяне *ср. Отгл. същ. от* съпоставям *и от* съпоставям се. *Съпоставяне на свидетелските показания.*

съпредѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (рус.). *Книж.* Пограничен с нещо; съседен. *Съпределни имоти. Съпределни понятия.*

съпрежѐн, -а, -о, *прил.* (рус.). *Остар.* Свързан, придружен. *На тая скромна обществена длъжност Марко не щадеше ни труд, ни време, но бягаше от всички други, често съпрежени с власт и облага.* Вазов. *Това отнема много време, изисква особена опитност и е съпрежено с неприятности.* Ал. Константинов. *Всяка майка ще ви каже ..., че това, което дава живот, е съпрежено с известна болезненост.* П. П. Славейков.

съприкосновѐние, *мн.* няма, *ср.* Допир, сношение, общуване. *Аз храня всичкото уважение към народните учители ..., загнездени в глухи села и лишени от често съприкосновение с културните центрове.* Вазов. *Луната е обитаема от живи същества, с които не сме влезли в съприкосновение, защото току-що кацнахме.* Елин Пелин.

съпритежа̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Притежател на общ имот по отношение на другите притежатели на същия имот. *Един ден пристигна първият съпритежател. Той беше стар, много стар.* П. Вежинов. *Съпритежатели на фабрика.* || Собственик на апартамент в жилищна кооперация по отношение на другите собственици в същата кооперация; съкооператор.

съпритежа̀телка *ж.* Жена съпритежател. *Бях на погребението на една наша съпритежателка.*

съпритежа̀телски, -а, -о. *Прил. от* съпритежател. □ **Съпритежателски дом** — жилищна сграда, в която отделните апартаменти имат различни притежатели; жилищна кооперация.

съпрово̀д, *мн.* няма, *м.* **1.** Музика, която съпровожда изпълнението на отделен певец, инструменталист или хор; акомпанимент. *Няма никакво значение, че съпроводът на пианото е съвсем равен и опростен.* Св. Минков. *Концерт за цигулка с оркестров съпровод.* || *Обр. Звъни житното море, пее обленият в слънчево сребро простор и в нежната въздушна песен отеква като съпровод на могъщи контрабаси моторният припев на затулените в житата машини.* А. Гуляшки. **2.** *Рядко.* Група лица, които съпровождат някого. *Военен съпровод.*

съпроводѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. в съчет. **съпроводително писмо** (канц.) — писмо, което съпровожда някаква пратка.

съпрово̀дя. Вж. съпровождам.

съпрово̀ждам, -аш, *несв.*; **съпрово̀дя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Вървя заедно с някого; придружавам. *Аз бях нейният юначен покровител, мислено я съпровождах по света и я пазех от всичко зло.* Елин Пелин. *Един ден ги подкараха към морския бряг. Цял отред войници ги съпровождаха.* А. Каралийчев. || *Обр. Смях съпровождаше речта на кмета.* К. Христов. *Сена е пак тука, Сена ни съпровожда по целия път до океана.* К. Константинов. *По улицата се озърташе плахо. Струваше ѝ се, че я съпровождат с враждебни погледи.* Ем. Коралов. **2.** *Прен.* Явявам се като последица от нещо; свързан съм, съпътствувам. *Страшно любопитно беше да се наблюдават промените по неговото лице, както и онези потръпвания на раменете, които съпровождаха всяко движение на мисълта му.* Ст. Чилингиров. *Болести и глад съпровождат войните.* **3.** Придружавам с музикален инструмент; акомпанирам. *Китари съпровождат безгрижните песни на младежите.* **съпровождам се, съпроводя се** *страд.* и *сред.* *Болестта се съпровожда с голямо изтощение.*

съпрово̀ждане *ср. Отгл. същ. от* съпровождам *и от* съпровождам се.

съпротѝва, *мн.* няма, *ж.* **1.** Дейност, борба, сила, насочена против друга дейност, борба, сила; противодействие, отпор. *Йоргов беше победен без бой, дори без най-малка съпротива.* Г. Караславов. *Старият ред в живота на малкия град дръзко се нарушаваше и това предизвикваше обща съпротива.* Дим. Талев. *Евгени разбра, че всеки опит за бягство или съпротива е безсмислен и безнадежден.* Дим. Ангелов. *Горските стражари ... не оказаха съпротива — доброволно дадоха пушките си, държавните одеяла, патроните и всички продукти, които се намираха там.* М. Марчевски. **2.** Обикн. членувано — организирано движение и борба против окупатори, против фашизма. *Преди да влезе в*

отреда, бе важен функционер, на когото бяха поверени тежки задачи за организиране на съпротивата. Ем. Станев. *Писател от съпротивата.* □ **Пасивна съпротива** — форма на борба против някоя власт чрез неучастие и отказ от активна подкрепа на нейните мероприятия.

съпротивѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съдържа или изразява съпротива. *Николина мълчеше и търпеше. Тя нямаше съпротивителна воля.* Г. Райчев. *И нашите септемврийчета са вземали доста голямо участие в съпротивителното движение.* Г. Димитров. *Голямата съпротивителна сила на българския народ . . . те не ще сполучат да сломят.* В. Коларов.

съпротивлѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** *Остар.* Съпротива, отпор. *Белово е било едно от укрепените места, които са показали храбро съпротивление на турците.* Вазов. *Българите се защищавали до едно време, но не било възможно по-нататъшно съпротивление.* З. Стоянов. *Войниците размениха местата си с тълпата, а тия от тях, които останаха на своя пост, бяха обезоръжени след слабо съпротивление.* Ст. Загорчинов. *Ненадейното и бързо нападение често даваше нежелателни и опасни съпротивления.* Г. Караславов. **2.** *Физ.* Сила, която намалява или спира движението на едно тяло. *Съпротивление на въздуха.* **3.** *Физ.* Пречка, която проводник оказва на електрически ток. *Сребърната жица оказва най-малко съпротивление.*

съпротивля̀вам се, -аш се, *несв.*; **съпротивя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред. Остар.* Съпротивявам се. *Нападнат така ненадейно, той решил да се съпротивлява до край и след жестока и отчаяна отбрана той паднал убит.* Вазов.

съпротивля̀ване *ср. Отгл. същ. от* съпротивлявам се.

съпротивя̀ се. Вж. съпротивявам се, съпротивям се *и* съпротивлявам се.

съпротивя̀вам се, -аш се, *несв.*; **съпротивя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Оказвам съпротива; противодействувам, противя се. *Трябва да турим ръка на оногова, без да му дадем възможност да избегне или да се съпротиви с оръжие.* Вазов. *Понякога осъденият не се съпротивяваше и доброволно протягаше ръцете си да бъдат вързани.* Дим. Димов.

съпротивя̀ване *ср. Отгл. същ. от* съпротивявам се.

съпротѝвям се, -яш се, *несв.*; **съпротивя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред. Рядко.* Съпротивявам се. *Посегва да ги земе, но домашните любезно се съпротивят.* Ал. Константинов.

съпротѝвяне *ср. Отгл. същ. от* съпротивям се.

съпру̀г, *зв.* -же, *мн.* -зи, *м.* **1.** Мъж по отношение на жената, с която е в брак. *Дивний съпруже, погубва те твоята храброст.* Вазов (превод). *Наемът от квартирантите и малката пенсийка, останала от покойния ѝ съпруг, бяха предостатъчни за ограничените ѝ нужди.* Г. Райчев. *Той взе вид на спокоен съпруг, който понася търпеливо избухванията на жена си.* Дим. Димов. *Майките и бащите, съпругите и сестрите, които имаха синове, съпрузи и братя в тези полкове, тръпнеха и чакаха.* Г. Караславов. **2.** Само *мн.* Мъж и жена, свързани с брак; съпружеска двойка. *Лампата от потона осветляваше отвесно с блед светлик лицата на двамата съпрузи.* Вазов. *Казвам ти, че от тоя миг нататък ние вече преставаме да бъдем съпрузи.* Д. Калфов. *Най-напред съпрузите се разбраха с очи, после приседнаха.* Ст. Ц. Даскалов.

съпру̀га *ж.* Жена по отношение на мъжа, с когото е в брак. *Разлютеният граф му праща заповед да погуби невярната съпруга.* Вазов. *Нане Стоичко със съпругата си е спрял колата насред улицата и продава дренки.* Елин Пелин. *Майки, сестри, бащи и съпруги ще посрещнат своите, ония, които не са убити.* Л. Стоянов. *Съпругата е другар в живота и ще имаш голяма помощ, когато тя е просветен човек.* Дим. Талев. *Дай, другарко и съпруго, / да целуна тоя кичур.* Ив. Бурин.

съпру̀жески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до съпруг или до съпруга; семеен. *Никога Голичев и жена му не бяха дали образец на съпружеска обич и сладко живуване, както днес.* Вазов. *Той усещаше . . . едно особено щастие, една душевна радост в новия за него съпружески живот.* Влайков. *Невъздържана по природа, тя отдавна беше прескочила прага на съпружеската вярност.* Дим. Ангелов. *Какво може да търси една съпружеска двойка в това залутано селище.* Св. Минков.

съпру̀жески. *Нареч. от прил.* съпружески; семейно. *Той ѝ предложи . . . да разгласят в Казалар, че са се венчали, па да заживеят свободно, съпружески.* Вазов.

съпру̀жество, *мн.* няма, *ср.* Съпружески живот. *Не можеше да забележи човек по нейното спокойно и бяло лице . . ., че тя е нещастна в това съпружество.* Вазов. *Назад бе останала само купчина чужди мъртви неща: тежката атмосфера на непоносимо съпружество, дълбоката и съдбоносна обич към другия.* К. Константинов. *След осемгодишно съпружество беше усетил в сърцето си жестоката стрела на Купидона!* Г. Райчев.

съпъ̀тник, *мн.* -ци, *м.* Пътник по отношение на лицата, които пътуват с него; спътник. *Най-сетне Вълко . . . запита съпътника си Влади: — Де отиваме ний?* В. Друмев. *Гора с гора се не среща, човек с човека се среща — забележи Милка, като хвърли пак учуден поглед на съпътника си.* Вазов. *Моят другар и съпътник Минчо Кюркчиев . . . ми разказва.* Я. Каралийчев.

съпъ̀тница *ж.* Жена съпътник. *Моята съпътница във влака беше много приказлива.*

съпъ̀тствувам, -аш, *несв.* Вървя заедно с някого или нещо; придружавам. *Докато старецът замяташе мрежата, аз ловях скакалци за стръв, копаех червеи, къпех се или играех със Зъмка, която винаги ни съпътствуваше.* Ем. Станев. ‖ *Обр. Победоносни викове „ура" съпътствуваха вървежа му под град гранати и куршуми.* Вазов. *Настъпи тишина, която винаги съпътствува внезапните непредвидени беди.* А. Гуляшки. **съпътствувам се** *страд.* и *сред.*

съпъ̀тствуване *ср. Отгл. същ. от* съпътствувам *и от* съпътствувам се.

сър *неизм., м.* **1.** Мъж от висшето общество в Англия. *Сър Едуард Грей.* **2.** Обращение към мъж в Англия и Съединените американски щати. *Добър вечер, сър, добър вечер!* Смирненски.

сърạ̀двам, -аш, *несв. Книж.* Радвам се заедно с някого, споделям радостта му за някакъв

негов успех, сполука и под. *Той прати да повикат Светослав да му изкаже съчувствието си, да го сърадва за избавлението му.* Вазов. *За етюда върху Св. Миларов ние сърадваме на автора.* П. П. Славейков. ‖ Поздравявам, честитя. *Смея да ви сърадвам . . ., баща ви е пуснат, нали? — стисна той ръка Асеню.* А. Страшимиров. *Аз пътувах вече трети път с Пеньо и Иван. Сърадвах им новата голяма победа.* Ив. Бурин.

съра̀дване *ср. Отгл. същ. от* сърадвам.

съразмѐрен, -рна, -рна, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който отговаря на дадени размери, степен, количество и под.; съответен. *Имаше гърди широки, глава голяма, но съразмерна на снагата му.* П. Р. Славейков. *Данъкът е съразмерен с доходите на данъкоплатеца. Прозорците не са съразмерни със стаята.* **2.** Който има правилни или отговарящи на нещо размери; хармоничен, пропорционален. *Всички могат да видят сега една херкулесовска снага, със съразмерни и пълни форми.* Вазов. *И все пак тялото му* (на̀ коня) *беше тъй съразмерно, че изглеждаше прибран, удивително строен и хубав.* Йовков.

съразмѐрно. *Нареч. от* съразмерен. *Разпределихме печалбите съразмерно с вложения труд и време.*

съразмѐрност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* съразмерен. *Съразмерност на частите.*

съра̀тник, *мн.* -ци, *м.* Другар по обществена борба или дейност. *Той беше юнакът с горещата кръв, | Караджата храбри, във битките пръв, | . . . | на четата гордост, слава на борбата, | на Хаджи Димитра сратник и брат.* Вазов. *Тук се среща Славейков с мнозина свои съратници от цариградско време.* П. П. Славейков. *Георги Кирков, или както ние всички го наричахме — Майстора, е най-близкият съратник на Благоев в създаването и развитието на нашата партия.* Г. Димитров.

съра̀тница *ж.* Жена сратник. *Жената няма да бъде робиня и работно добиче, а другарка и сратница на мъжа.* А. Каралийчев.

съра̀тничество, *мн.* няма, *ср.* Дейност на сратник.

сърбам, -аш, *несв.* **1.** Пия нещо, обикн. топло, като поемам шумно и въздух. *В такова едно положение той взе да се вслушва в разговорите, като сърбаше шумно кафето.* Вазов. *Перонът е пуст и тъмен. Само в бюфета свети . . ., измръзнали хора сърбат гореща ракия.* К. Константинов. *Бавно, с рядко удоволствие сърбаше топлия сладък чай.* Д. Калфов. **2.** Ям с лъжица нещо течно или рядко. *Дядо Никола плаче от щастие. Той сърба кротичко лютивата фасулена чорба, подсмърча и гледа да скрие сълзите.* Елин Пелин. *Той остави лъжицата, с която лакомо сърбаше от тарато̀ра.* Ст. Чилингиров. *До огъня стояха двамата дядови Иванови синове и сърбаха попара от дървена гаванка.* А. Каралийчев. **сърбам се** *страд. Горещ чай не се пие направо, а се сърба.* □ **Сърбам попарата** (разг.) — търпя, понасям неприятности по своя или чужда вина. *Думах ви аз, ала като не слушахте — сърбайте сега сами попарата!* Г. Райчев.

сърбане *ср. Отгл. същ. от* сърбам *и от* сърбам се. *Между бумтенето на печката и тракането на будилника се чуваше шумното сърбане на мъжете.* Ем. Станев.

сърбѐене *ср. Отгл. същ. от* сърбея се.

сърбѐж *м.* **1.** Дразнене по кожата, което кара човек или животно да се чеше. *И без почивка дръгнеха се с бяс, | но без да найдат облекчение, | и от сърбеж те падаха в несвяс.* Величков (превод). *Раната като че претръпна: или пък тъй много съм отслабнал, че не обръщам внимание на леките болки и на сърбежа, който непрестанно ме гъделичка.* Л. Стоянов. *Старият елен започваше да се чувствува неразположен и неспокоен. Челната кост го сърбеше и тоя сърбеж ставаше все по-нетърпим.* Ем. Станев. *Прахът се вдигна като облак . . . и двамата закихаха от неприятния сърбеж в ноздрите.* Хар. Русев. ‖ Дразнене, гъделичкане. *В гърдите усещаше особен сърбеж, сякаш белите дробове тъгуваха за сладкия успокоителен дим.* Г. Караславов. **2.** *Прен. Разг.* Страст, увлечение. *У него иманярският сърбеж не беше израз на лакомия за лесно забогатяване.* А. Гуляшки.

сърбел *м.* Сърбеж. *Чужди ръце сърбел не чешат.* Послов.

сърбѐне *ср. Отгл. същ. от* сърбя. *Усещам по кожата си леко сърбене.*

сърбѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* сърбѐях се, *несв., сред.* За лице от несръбски произход — чувствувам се и се държа като сърбин. *Вий всички сте българи, ама се сърбеете.* Ал. Константинов.

сърбин, *мн.* сърби, *м.* Лице от основното население на Сърбия. *Сърби, българи и руси | с турчин бъхтат се кръвник!* Вазов. *Ние симпатизирахме горещо на сърбите, вярвахме в тяхното юначество, желаехме им успех, но скептически се отнасяхме към изхода на войната.* Величков. *Ще дойдат братя сърби и хървати.* П. П. Славейков. □ **Лужишки сърбин** — лужичанин.

сърбома̀н *м. Полит.* Привърженик на сръбската кауза в Македония. *Сръбските пропагандисти в тоя град . . . бяха тласнали неколцината сърбомани в борба с българското население зарад една църква и нейните имоти.* Яворов.

сърбома̀нство, *мн.* няма, *ср.* Увлечение по сръбската кауза в Македония. *А че проповядва сърбоманство и сръбско училище иска да отваря в Преспа — и това ли ще проверяваш?* Дим. Талев.

сърбя̀. Само 3 *л.* **сърби̇̀,** *мин. св.* сърбя̀, *прич. мин. действ.* сърбя̀л, -а, -о, *мн.* сърбѐли, *несв.* Обикн. с местоим. м е, т е, г о. **1.** Усещам сърбеж, дразнене по тялото. *Кожата му беше прошарена с пепеливи лишеи, които го сърбяха много.* Елин Пелин. *На другия ден целият крак ще почне да . . . сърби.* Д. Немиров. *Как няма да я сърби, бе брате, когато и тя е потънала във въшки.* Л. Стоянов. *Всеки ден зимната му козина падаше на цели кичури. На това отгоре подрастващите рога го сърбяха нетърпимо.* Ем. Станев. *Аз триех очите си, които ме сърбяха до болка.* Кр. Григоров. **2.** *Прен. Разг.* Проявявам нетърпение, имам желание за нещо, не ме сдържа. *Па ако толкова те сърби за писане — пиши си.* Ал. Константинов. *Все го сърби него да се изприкаже.* Дим. Талев. □ **Дето ме не сърби, там се чеша** — смутен съм и върша необмислени движения. **Какво те сърби?** — защо не кротуваш, а се месиш в чужда работа или си търсиш беда? **Сърби го гърбът** — върши дей-

ствия, за които заслужава бой. **Сърби ме дланта** — ще получавам или ще давам пари. **Сърби ме езикът** — имам силно желание да кажа нещо. **Хем сърби, хем боли** — и така, и инак е все лошо, неприятно.

сърдѐж *м.* Състояние или проява на сърдит, разсърден човек; сръдня. *Със своя сърдеж ставаш смешен.*

сърдене *ср. Отгл. същ. от* сърдя *и от* сърдя се. *Това внезапно и често пъти безпричинно дразнене и сърдене бе започнало в семейството преди година, дори преди две години.* Ст. Дичев.

сърдѐчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който се отнася до телесния орган сърце. *Майка ми получила сърдечен удар... — поясни Тъкачев.* Г. Караславов. *Болният беше дошел на себе си и го гледаше с мътните си, кръвясали, подкопани от сърдечната слабост очи.* Дим. Димов. *Сърдечен мускул. Сърдечни болести. Сърдечна дейност. Сърдечни удари.* **2.** *Прен.* Който се отнася до чувствата, преживяванията на някого. *Уви, да беше знаял съмненията тайни | и жалбите сърдечни и мъките безкрайни | на тоз прегърбен роб.* Яворов. *Там приспах сърдечните си бури | и своята пророческа печал.* Хр. Ясенов. *Горка скръб обсеби | пътища сърдечни.* Лилиев. ‖ Любовен. *За щастие на Огнянов неговата сърдечна рана беше му нанесло въображението му.* Вазов. *Единственото му сърдечно увлечение беше завършило фатално със законен брак.* Г. Райчев. *В сърдечните ти работи не искам да се бъркам. Но трябва да ти изтъкна, че аз по начало съм против такива неравни бракове.* Г. Караславов. **3.** *Прен.* Който става от сърце; искрен, откровен, непристорен. *Аз съм бащин ви приятел и ви давам най-сърдечен съвет.* Вазов. *Дружен сърдечен смях безгрижно и волно екна сред широкото поле.* Елин Пелин. *Димо не понесе топлия, сърдечен поглед на ротния, наведе глава.* К. Петканов. *Тъкачев седна. Това сърдечно гостоприемство го поуспокои.* Г. Караславов. *Сърдечен поздрав. Сърдечна благодарност.* ‖ Задушевен. *Излиянията на братска любов ставаха по-горещи и по-сърдечни.* Вазов. *Гласът му звучи пак тъй строго и сурово, но в него се чува нова и по-сърдечна нота.* Йовков. **4.** За човек — мил, добър, искрен. *Ще се усмихне, очите му ще светнат и сега ще разберете какъв добър и сърдечен човек е Джурката.* Йовков. *Тогава сякаш всички хора | по-благи и сърдечни бяха.* Багряна. *И остана десет пъти по-доволен тука, на сиромашката трапеза на тия сърдечни, добри хора.* Д. Калфов. *Беше стар човек, сърдечен, | с бяла като сняг брада.* Ас. Босев. **5.** *Рядко.* Смел, юначен, сърцат. *Една дружина от по-сърдечни черкези се престраши и навлезе откъм челопешкия път.* Вазов. *С голяма мъка по-сърдечните мъже можаха да ги умирят и върнат.* Йовков.

сърдѐчие, *мн.* няма, *ср. Рядко.* Сърдечност. *Ирина излезе да побъбре с Костов на перона, но разговорът им вървеше сухо, принудено. Нещо невидимо отнемаше предишното му сърдечие.* Дим. Димов.

сърдѐчно. *Нареч. от* сърдечен. *Иванов благодари сърдечно и прие поканата.* Вазов. *Хорото става все по-буйно и по-голямо. Лицата на всички проясняват, очите блещят, всички се чувствуват близки и сърдечно добри.* Йовков. *Ние се здрависахме сърдечно като стари познати.* Ем. Станев. *Сърдечно болен. Сърдечно слаб.*

сърдѐчност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* сърдечен; искреност, непринуденост, душевна топлота. *Една атмосфера от фамилиарност и сърдечност царуваше около мене в тая къща.* Вазов. *В гласа му... имаше дори по-голяма сърдечност, отколкото други път.* Влайков. *Тя се вгледа в гладкото му мургаво, правилно лице и неговата сърдечност я трогна.* Г. Караславов. *Нещастната вдовица описваше с трогателна сърдечност мъката си.* Св. Минков.

сърдѝт, -а, -о, *прил.* **1.** Който е обхванат от чувство на недоволство, гняв, раздразнение. *Борислав се скара с Асен на трапезата за убития елен — кой от двамата го е застрелял — и си счупи чашата и излезе сърдит.* Вазов. ‖ *Обр. Бурята сърдита | заблъска в прозореца тъмен пак.* К. Христов. **2.** Който изразява недоволство, гняв, раздразнение. *След няколко време получих от майка си едно сърдито писмо.* Вазов. *Сърдит поглед. Сърдит лай.* **3.** Който е скаран или обиден от някого и избягва да общува с него. *Сбиха се, побиха се, два дни сърдити ходиха.* Ст. Загорчинов. *Тя му е сърдита.*

сърдѝтко, *мн.* -вци, *м.* Дете, което постоянно се сърди. *И задето Петко в къщи | често тъй се мръщи — | Николинка, Ваньо, Митко | викат му сърдитко.* Чичо Стоян. *Сърдитко Петко, празна му торбичка.* Погов.

сърдѝто. *Нареч. от* сърдит; недоволно, ядосано, раздразнено. *Марко усети тозчас лъжата, скокна сърдито, улови сина си за ухото и го изведе така на улицата.* Вазов.

сърдя, -иш, *мин. св.* сърдѝх, *несв.* Предизвиквам у някого раздразнение, гняв, недоволство; ядосвам, раздразнявам. *Изпълняваха бързо поръчението на бай Илия и гледаха да не го сърдят.* Кр. Григоров.

сърдя се, -иш се, *мин. св.* сърдѝх се, *несв., сред.* **1.** Обзема ме чувство на раздразнение, гняв, недоволство. *Какво ще се сърдим на детето? Направило е това, което е видяло от нас.* Ст. Чилингиров. *Тя* (мечката) *често и лесно се сърдеше и показваше острите си зъби, съвсем не с благи намерения.* Вазов. **2.** Скаран съм или съм обиден от някого и избягвам да общувам с него. *Той отдавна му се сърди. Оттогава те се сърдят.*

сърѐбрен, -а, -о, *прил. Юрид.* В съчет. **роднини по сърребрена линия** — лица, които имат общ родоначалник, без да произхождат едно от друго.

съревновàвам се, -аш се, *несв., сред.* Надпреварвам се с някого в някаква работа, в нещо; състезавам се. *Ще имате случай благородно да се съревновавате с тях по труд, дисциплина и славянска издържливост.* Г. Димитров. *По настояване на Елка назначиха Демир за груповод на съседния участък. — Нека се съревновава с жена си!* А. Гуляшки.

съревновàване *ср. Отгл. същ. от* съревновавам се.

съревновàние, *мн.* -я, *ср.* Надпреварване с някого в някаква работа, в нещо. *Бригадата на Харалан спечели пролетното съревнование и в оранта, и в сеитбата.* А. Гуляшки. *Двете чети отидоха много напред в съревнованието помежду си.* А. Каралийчев. □ **Социалистическо съре-**

[illegible]ване — напредничав метод на работа, който води към по-висока производителност на труда.

съредактор *м.* Лице, което е редактор съвместно с друг редактор.

съредакторски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до съредактор. *Съредакторски колектив.*

съредакторство, *мн.* -а, *ср.* Работа на съредактор.

сърма *ж.* (тур.). Посребрени или позлатени тънки медни жички, с които се бродира. *Хан[illegible] му алено джубе, обшито със сърма, закриваше съвсем колената му.* Вазов.

сърмалия, *за трите рода, мн.* -йи, *прил.* Остар. Сърмен. *Тежки сърмалии дрехи светеха по него, на пояса му поглеждаха главите на* [illegible]. Йовков. *Сърмалия елече.*

сърмен, -а, -о, *прил.* 1. Който е бродиран, украсен със сърма. *Сърмени дрехи. Сърмена по*[illegible]. *Сърмен колан.* 2. Направен от сърма. *Сърмен пискюл. Сърмен гайтан. Сърмена везба. Сърмени конци.*

сърна *ж.* Горско двукопитно тревопасно животно от семейството на елените, но без рога. Cervus capreolus. *На другия край на поляната се бе появила малка сърна и дигаше към слънцето гиздавата си главица.* К. Петканов.

сърне, *мн.* -та, *ср.* Малкото на сърна.

сърнела *ж. Бот.* Вид ядивна гъба с мъхнато-сив цвят отгоре и с бели ресни отдолу. Lepiota procera.

сърнен, -а, -о, *прил.* Сърнешки. *Сърнени очи. Сърнени рога.*

сърненка *ж. Бот.* Вид лятна ядивна гъба, която расте из иглолистни гори. Hydnum imbricatum.

сърнец *м.* Мъжка сърна; сръндак.

сърнешки, -а, -о. *Прил. от* сърна. *Сърнешка кожа. Сърнешки рог. Сърнешко стадо. Сърнешки лов.*

сърп, сърпът, сърпа, *мн.* сърпове *и* (рядко) сърпи, сърпа (сл. ч.), *м.* Дълъг, извит като дъга, ситно назъбен нож, с който се жъне. *Остър сърп блещи в ръцете ѝ, а под него падат ръкойка след ръкойка.* Елин Пелин. ‖ *Обр. Вън звезди трептяха злати, / лунний сърп пълзеше йощ.* Вазов.

сърповиден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който има форма на сърп. *Над тъмните гори висеше сърповидният месец.* Ем. Станев.

сърповидно. *Нареч. от* сърповиден. *Мустаците му ... са завити, ... един срещу други сърповидно.* Йовков.

сърпообразен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Сърповиден.

сърпообразно. *Нареч. от* сърпообразен.

сърцат, -а, -о, *прил.* Който е смел, безстрашен, мъжествен. *Трябваше един умен, един сърцат човек, който да каже какво да се прави и да поведе селото.* Йовков. *Колко по-леко и порадостно би ми било, ако беше някоя сърцата жена* (майка ми)*! А сега тя ще трепере за мене денем и нощем.* Дим. Ангелов.

сърцато. *Нареч. от* сърцат. *Сирма, изпечена на полска работа, копаеше сърцато наравно с мъжете.* Дим. Ангелов.

сърцатост, -тта, *мн.* няма, *ж.* Качество на сърцат; безстрашие, смелост. *Иска се ... повече сърцатост да се понесе злочестината.* Йовков.

сърце, *мн.* -а, *ср.* 1. Централен орган на кръвообращението, който у човека се намира в лявата страна на гърдите. *Очите му светеха, сърцето биеше.* А. Страшимиров. *Тя бе забила остър нож в сърцето си.* Елин Пелин. *Пукнало се сърцето на момичето и там умряло.* Йовков. *Болно сърце.* ‖ Областта от лявата страна на гърдите, гдето се намира този орган. *Във ваклите очи на свойта рожба / когато се тя вгледа и познай / в тях Ива — до сърце си го притисне.* П. П. Славейков. *Както беше се привел, непознатият тури ръка на сърцето си.* Йовков. 2. *Прен.* Този орган като средище на възприятия, чувства. *Зла догадка парна като с куршум Лепо в сърцето.* Елин Пелин. *Две години в неволя у агарянци! — продума си той и сърцето му се сви, като че замръзна на ледена буца.* Ст. Загорчинов. *Не оставяй да изстине / буйно сърце на чужбина.* Ботев. *Той знаеше коравото сърце на сина си и не вярваше, че ще му ги върне* (парите). Елин Пелин. *Боли ме сърцето за нея. Сърцето ми се обръща от страх. Натам ме тегли сърцето. Сърце ми не дава да го ударя. Весело сърце. Добро сърце. Юнашко сърце.* ‖ *Обр. Дълбоко ще ми въздъхнат / две сърца мили за мене.* Ботев. *За сърцата що се любят и смъртта не е раздяла.* П. П. Славейков. *Един злобен ропот се понесе от недоволните души и отчаяните сърца, които почнаха да давят с вино и ракия тъгата и мъката си.* Елин Пелин. 4. *Прен. Нар.* Мъжество, смелост, безстрашие. *Ако ти кажат, че азе / паднал съм с куршум пронизан, / и тогаз, майко, не плачи, / ... / но иди, майко у дома / и с сърце всичко разкажи / на моите братя невръстни.* Ботев. *Давам си сърце.* 5. *Прен.* Център, среда на нещо. *Спуснал се в мината и от сърцето на земята откъртил червена самородна руда.* А. Каралийчев. *Сърце на зелка. Сърце на диня.* 6. *Нар.* Стомах, корем. *Боли ме сърце.* □ **Без сърце** — без желание. **Дама на сърцето** (остар.) — любима. **Дойде (падна) ми сърце на място** (разг.) — задоволих се, драго ми стана. **Златно сърце** (разг.) — много добър човек. **Изстива ми сърцето (към някого)** — не обичам повече (някого), безразличен ми е вече (някой). **Имам (лежи ми, допада ми, пада ми) на сърце** (нар.) — а) Обичам някого; нрави ми се, харесва ми. *Сега нека знаят, че Ангелина е едцн него избрала между всички, че само него тя е имала и има на сърце.* А. Страшимиров. *Звеница ѝ бе легнал на сърце отдавна.* Н. Райнов. б) Мисля, тревожа се. *Нещо ти е легнало на сърце ... За някого ли тъгуваш, за баща си ли мислиш?* Ст. Загорчинов. **Камък на сърцето** — тежко душевно състояние, голяма грижа, безпокойство. **Къса ми се сърцето** (разг.) — изпитвам много голямо състрадание, много жаля някого. **Мед (мехлем) ми капе на сърцето** (разг.) — много ми е драго, че нещо се случва тъй, както аз искам. **На гладно сърце** (разг.) — на празен стомах, преди да е ял човек. **На драго сърце** — с готовност, с желание, охотно. **Нямам сърце за нещо** (разг.) — нямам желание, охота. **Обръщам някому сърцето** (нар.) — накарвам, направям някого да мисли другояче. **Оживяло ми е на сърцето** (разг.) — силно желая, искам нещо и все за него мисля. *Пусти коне!*

Оживели са ти на сърцето тези коне! Йовков. **От (все) сърце** — искрено, от цялата си душа. *Слепият свиреше от сърце.* А. Каралийчев. *От все сърце се радваше на стройните и охранени животни.* К. Петканов. **От душа и от сърце** (разг.) — много искрено, сърдечно. **Откривам (разкривам) сърцето си (някому)** — изказвам пред някого всичко, що ми тежи, що ме вълнува. *Сега кажи, Момчиле, открий ми сърцето си, не се бой! Лоши си вести получил, или що?* Ст. Загорчинов. **По сърце** — (нар.) — по угода, по желание. *Станка беше уверена в едно — че макар и да е сиромашка селска мома, ще си избере мъж от своята черга и по сърце.* Г. Караславов. **Рожба от сърце** (нар.) — своя рожба. *Ала си рожба нямаше, | от сърце рожба родена.* Нар. пес. **Сгрявам сърцето някому** — вдъхвам вяра, надежда някому; утешавам, успокоявам някого. **Слагам ръка на сърце; с ръка на сърце** (разг.) — говоря откровено. **С леко сърце** — без много да размислям; лекомислено, безгрижно. **С открито (чисто) сърце** — искрено, честно, откровено. **Спечелвам (завладявам, покорявам) сърцето някому** — сдобивам се с любовта, привързаността, доверието на някого. *Федро изведнъж спечели сърцата на всички. Той разказваше увлекателно* Дим. Ангелов. **Със сърце** — с усърдие, със старание. *Такива люде харесвам. Като тебе. Такива, които захващат работа с душа и сърце.* Дим. Талев. **Толкова (това) ми се откъсва от сърцето** (разг.) — толкова давам. *Бабо Суло, колко да ти дам? — Колкото ти се откъсне от сърцето, чедо.* К. Петканов. **Турям си на сърце** (разг.) — тревожа се, грижа се. *Не си туряй много на сърце и не се коси за нищо.* Д. Немиров. **Човек без сърце** — безсърдечен, жесток човек. **Широко сърце** — спокоен, безгрижен човек. **Яд ми капе на сърцето** (разг.) — ядосвам се.

сърцебиене, *мн.* няма, *ср.* Ускорено биене на сърцето от вълнение или болест. *Напоследък той често се оплакваше от задух и сърцебиене, лицето му подпухна и пожълтя, като презряла дюля.* А. Гуляшки.

сърцебол *м.* Болки в сърцето.

сърцевед *м.* Сърцеведец. *Ти си поет, трябва да си сърцевед.* А. Гуляшки.

сърцеведец, *мн.* -дци, *м.* Познавач на човешкото сърце, на човешките преживявания, чувства. *Артист—сърцеведец.*

сърцевиден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който има форма на сърце. *Сърцевиден лист на дърво.*

сърцевина *ж.* Средищна, мека част на дърво или на друго растение. *Суровото дърво се ломеше на къси пънчета и той ги разцепваше още на четири — изведнъж светваше тяхната бяла влажна сърцевина.* П. Вежинов. *Царевичното стъбло не е кухо, а е изпълнено с мека сърцевина.*

сърцераздирателен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Който силно вълнува, покъртва. *Сърцераздирателен вик. Сърцераздирателна гледка.*

сърцераздирателно. *Нареч. от* сърцераздирателен. *Повярвала, че ей сега ще застрелят детето ѝ, извика сърцераздирателно и се хвърли напред.* Дим. Ангелов.

сърча *ж.* (тур.). *Нар.* Къс от стъкло, от стъклен предмет.

сърчен, -а, -о, *прил. Диал.* Бърз, пъргав, енергичен. *Превари със сърчен мах.* П. П. Славейков.

сърчено. *Нареч. от* сърчен. *И сърчено отметна наметка от плещи.* П. П. Славейков.

със. Вж. с[2].

съсвам[1], -аш, *несв.*; **съсна,** -еш, *мин. св.* съснах, *прич. мин. страд.* съснат, *св.* Съскам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Дроплата зяпна, съсна и си проточи главата къде нея, но тя се отдръпна.* Цани Гинчев.

съсвам[2], -аш, *несв.*; **съсна,** -еш, *мин. св.* съснах, *прич. мин. страд.* съснат, *св.* Насъсквам. *Яно, ще съсна кучетата подир тебе!* К. Петканов.

съсване *ср. Отгл. същ. от* съсвам[1] *и от* съсвам[2].

съсед *м.* **1.** Човек по отношение на друг човек, който живее или има жилище, имот непосредствено до него; комшия. *През нощта един гръм в стаята му разбуди съседите на неговата къща.* Вазов. *А със... съседа му разправията стана за една межда и три години от тогава вече не си приказват.* Ст. Ц. Даскалов. **2.** Човек по отношение на другиго, който се намира непосредствено до него. *Разговорите се оживиха вляво и вдясно на трапезата. Всеки приказваше със съседа си.* Йовков. **3.** Обикн. *мн.* Народ по отношение на друг, с който има обща граница.

съседен, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е в непосредствена близост по място. *Къщите ни бяха съседни. Съседен двор. Съседна гора. Съседна нива. Съседен народ. Съседна улица.*

съседка *ж.* **1.** Жена по отношение на друг човек, която живее или има жилище, имот непосредствено до него; комшийка. *Султана забеляза, че край полусрутената стена, която отделяше съседната градина, се навърташе съседката Николица.* Дим. Талев. **2.** Жена по отношение на другиго, който се намира непосредствено до нея. *В киното съседката ми от дясно беше стара жена.* **3.** Страна по отношение на друга страна, с която има обща граница. *Нашата северна съседка е Румъния.*

съседкин, -а, -о, *прил. Рядко.* Който принадлежи на съседка. *Дето седне, дето стане | пуста майка и захване: | „Тебе, синко, е прилика, | чуй, съседкина Велика".* Яворов.

съседски, -а, -о, *прил.* **1.** Който принадлежи на съсед. *Съседски двор. Съседско момче. Съседска крава.* **2.** Който се отнася до съсед. *Съседски отношения.*

съседство, *мн.* няма, *ср.* **1.** Непосредствена близост по място на пребиваване, живеене и пр. *Тук те дойдоха по тъмно и не бяха сигурни дали в съседство с тях не „квартирува" войската.* К. Ламбрев. **2.** Положение, състояние на съсед. *Ако нещо понакърняваше доброто им съседство, то беше обикновеното междуселско съперничество.* Йовков.

съсек, *мн.* -ци, *м. Диал.* Отделение в хамбар. *Каквото ти се отне от ланския кукуруз оня ден, днес ще го ронищ и ще го насипеш в крайния съсек!* И. Волен.

съсека. Вж. съсичам.

съсел *м.* Сив горски гризач с рунтава опашка, подобен на плъх. Myoxus glis. *Тя не беше*

стръвница, защото никога не беше хващала по-едро животно от катерица или съсел, и то много рядко. Ем. Станев.

съсѐлянин, *мн.* съсѐляни, *м.* Човек, който е роден или живее в едно и също село по отношение на другите жители на същото село; едноселец. *Поминъкът им не е лош, със съселяните турци се сговарят.* Вазов.

съсѐлянка *ж.* Жена, която е родена или живее в едно и също село по отношение на другите жители на същото село; едноселка.

съсѐтя се. Вж. с ъ с е щ а м с е.

съсѐщам се, -аш се, *несв.*; **съсѐтя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Диал.* Сещам се. *Съсети се и хукна надолу по стълбата.* О. Василев.

съсипа̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съсипва, изтощава физически, душевно; съкрушителен, убийствен. *След половина час съсипателен ход стигнах на върха на чала.* Вазов. *Съсипателен удар.*

съсипа̀телно. *Нареч. от* съсипателен.

съсѝпвам, -аш, *несв.*; **съсѝпя,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* **1.** Унищожавам, разсипвам, опустошавам. *През войната ... съсипаха до основа хубавия многосводен храм.* Вазов. *Те ония, предприемачите, те съсипват гората.* Йовков. || *Разг.* Правя нещо да стане негодно за употреба; похабявам. *Детето само за два дена съсипа новите обувки.* **2.** Нанасям голяма морална, материална или телесна вреда; опропастявам, разсипвам, смазвам. *Слаб съм. Ни ръце, ни крака държат. Съсипа ме таз болест.* Йовков. *„Ах, разбойник!" гледаше го Юрталана и кипеше от яд. „Как ми съсипва стоката!"* Г. Караславов. *Съсипаха го от бой. Големите дългове го съсипаха.* **съсипвам се, съсипя се** *страд.*

съсѝпвам се, -аш се, *несв.*; **съсѝпя се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Изразходвам всичките си физически и душевни сили; изтощавам се. *Но най-много мислеше той ... за майка му, която трепереше над него като над дете и която сега сигурно се съсипва от страхове и плач.* Г. Караславов. *Вчера съм прала, днес готвих, чистих в къщи, метох двора. То работа, работа ... Съсипах се.* Йовков.

съсѝпване *ср. Отгл. същ от* съсипвам *и от* съсипвам се.

съсипѝя *ж. Разг.* **1.** Опропастяване, разрушение. *Всяка по-ниска оферта би означавала и лоша работа, и съсипия за самия еснаф.* Ст. Чилингиров. **2.** Изнемогване от напрежение, труд и др.

съсѝпник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който е съсипал някого; изедник.

съсѝпница *ж.* Жена съсипник.

съсипнѝ, *обикн. мн.* съсипнѝ, *ж.* Останки от постройки, разрушени от пожар, вражеско действие и др.; развалина, руина. *Развалините на къщите все още димяха, селяни се лутаха насам-натам, обезсърчени от пепелищата, и измъкваха из съсипните някой по чудо оцелял предмет.* П. Вежинов.

съсѝпя. Вж. с ъ с и п в а м.

съсѝпя се. Вж. с ъ с и п в а м с е.

съсѝрвам, -аш, *несв.*; **съсѝря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя да се пресече, да стане гъсто или на пихтия (кръв, мляко и др.). **съсирвам се, съсиря се** *страд.*

съсѝрвам се, -аш се, *несв.*; **съсѝря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* За кръв, мляко и др. — ставам гъст, на пихтия.

съсѝрване *ср. Отгл. същ. от* съсирвам *и от* съсирвам се.

съсѝря. Вж. с ъ с и р в а м.

съсѝря се. Вж. с ъ с и р в а м с е.

съсѝчам, -аш, *несв.*; **съсека̀,** съсечѐш, *мин. св.* съся̀кох, съсѐче, *прич. мин. действ.* съся̀къл, -кла, -кло, *мн.* съсѐкли, *св.* Със сечене убивам; посичам. *Прави ме що щеш, само при бея не ме води, умирам, убива ме, съсича ме, недей, жив да си.* Цани Гинчев. **съсичам се, съсека се** *страд.*

съсѝчане *ср. Отгл. същ. от* съсичам *и от* съсичам се.

съ̀скав, -а, -о, *прил.* Който съдържа съскане. *Съскава съгласна. Съскав изговор.*

съ̀скавост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество на съскав.

съ̀скам, -аш, *несв.* **1.** Издавам шум подобен на продължително с-с-с. *Куп бели гъски ... подплашено се разбягваха и съскаха.* Елин Пелин. *Вятърът съскаше из иглистите клони.* Вазов. *Смокът се уви около ръката му и започна да съска и бие с опашка.* Дим. Ангелов. **2.** *Прен.* Говоря през зъби от ненавист, злоба, гняв. *Тя ги гледаше вече от прозореца, клатеше глава и съскаше: — Защо ли се е домъкнал този кафеджия?* Г. Караславов.

съ̀скане *ср. Отгл. същ. от* съскам. *Съскане на змия.*

съсло̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до съсловие. *Съсловни интереси. Съсловна борба.*

съсло̀вие, *мн.* -я, *ср.* **1.** *Истор.* Обществена група, образувала се въз основа на класовите отношения и оформена надлежно и юридически. **2.** Група от хора, които имат еднаква професия. *Лекарско съсловие.*

съ̀сна. Вж. с ъ с в а м[1] *и* с ъ с в а м[2].

съсредоточа̀. Вж. с ъ с р е д о т о ч а в а м.

съсредоточа̀вам, -аш, *несв.*; **съсредоточа̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* **1.** Струпвам, събирам на определено място войскови части, хора, машини и др. *Тук той беше съсредоточил най-добрите си дивизии и почти всичките си резерви.* В. Коларов. **2.** *Прен.* Напрягам, устремявам внимание, поглед, усилия и др. върху един обект, едно място, една цел. *Той се мъчеше да съсредоточи разпилените си мисли.* Вазов. *Съсредоточавам грижите си към болния.* **съсредоточавам се, съсредоточа се** *страд. и сред. Пътищата се затвориха, животът ... се съсредоточи вътре в селото.* Йовков.

съсредоточа̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* съсредоточавам *и от* съсредоточавам се.

съсредоточѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* съсредоточа. **2.** Като *прил.* а) Който е насочен към един обект. *Съсредоточена мисъл. Съсредоточено внимание.* б) Който изразява или се отличава с вдълбоченост, сериозност. *Лазар отново бе зачел писмото със строго, съсредоточено лице и само ръцете му трепереха.* Дим. Талев. *Съсредоточена работа. Съсредоточен изследвач.*

съсредоточено. *Нареч. от* съсредоточен. *Чета съсредоточено.*

съсредоточеност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на съсредоточен.

състав *м.* Отделни лица, вещества и др., от които се състои нещо. *Те вече научиха кой е командирът на тази група, нейния приблизителен числен състав и въоръжение.* Дим. Ангелов. *Всички станаха на крака. Влизаше съставът на съда.* Д. Добревски. *Назначена е комисия в следния състав. Химическият състав на водата е водород и кислород. Състав на скала.* □ **Личен състав** (канц.) — служещите и работниците от едно учреждение. *Началник на личния състав.*

съставен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който заедно с други неща образува нещо цяло, нещо единно. *Съставните елементи на готварската сол са натрий и хлор. Съставна част. Съставно вещество.* □ **Сложно съставно изречение** (грам.) — вид сложно изречение, което е съставено от едно главно и от едно или няколко подчинени прости изречения.

съставител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Който пише, съставя нещо; автор. *Съставител на речник.*

съставителка *ж.* Жена съставител.

съставка *ж. Нов.* Съставна част.

съставлявам, -аш, *несв.*: **съставя**, -иш, *мин. св.* -их, *св.* Съставям. *На три-четири места трябваше да газим тая река, което съставляваше най-голяма мъчнотия за ония наши другари, които нямаха коне.* З. Стоянов.

съставя. Вж. съставлявам и съставям.

съставям, -яш, *несв.*; **съставя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Образувам цялост, единство от отделни лица, части и др. *Народното събрание: ... съставя Правителството на Народната република.* Конст., чл. 17. *Всяко неорганично вещество може да се получи по изкуствен начин от елементите, които го съставят. Съставям списък.* **2.** Образувам, правя, представям. *Тия писма бяха утешението, съставяха щастието на стареца.* Вазов. *Всяка административна околия съставя една избирателна единица.* Ал. Константинов. *Това съставя половината от добива.* **съставям се, съставя се** *страд.* и *сред.* □ **Съставям акт** — установявам с документ някакво нарушение, за което се налага глоба.

съставяне *ср. Отгл. същ. от* съставям *и от* съставям се.

състаря. Вж. състарявам.

състарявам, -аш, *несв.*; **състаря**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя някого да стане преждевременно стар. *Работата в тютюневия склад и нощите, прекарани в четене, го бяха състарили.* Дим. Димов. *Болестта и мъката по Момчил го бяха състарили.* Ст. Загорчинов. **състарявам се, състаря се** *страд.*

състарявам се, -аш се, *несв.*; **състаря се,** -йш се, *мин. св.* -йх се *св., сред.* Ставам преждевременно стар. *Когато го задържаха, тя* (майка му) *едничка се разтърча за него и само за десет дни се състари с десет години.* Г. Караславов.

състаряване *ср. Отгл. същ. от* състарявам *и от* състарявам се.

състезавам се, -аш се, *несв., сред.* Надпреварвам се с някого да бъда пръв в някакъв спорт, работа и др.; съревновавам се. *Той работеше бързо, неуморно, като че се състезаваше.* Елин Пелин.

състезаване *ср. Отгл. същ. от* състезавам се.

състезание, *мн.* -я, *ср.* Борба, надпреварване за първенство между две или повече лица, групи, отбори и под.; състезаване, конкурс. *Приемането във висшите учебни заведения става със състезание. Състезание за проект на паметник. Конни състезания. Плувни състезания. Атлетически състезания.*

състезател, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Участник в състезание.

състезателен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до състезание. *Състезателен изпит.*

състезателка *ж.* Жена състезател.

състоя се, -ойш се, *мин. св.* -ойх се, *несв., сред.* Само 3 *л.* **1.** Съставен съм, съдържам. *Общинската управа в малките населени места може да се състои само от председател и секретар.* Конст., чл. 51. *Четата сега се състоеше от дванайсет души, заедно с Велко.* Дим. Талев. **2.** Ставам, извършвам се. *А през това време на селския площад се състоя митинг.* А. Гуляшки. *Първата среща на Въжаров с Морозов и останалите му другари се състоя в село Верен.* К. Ламбрев. *Днес се състояха писмени изпити по литература. Утре ще се състоят големи спортни състезания.* □ **Състои се в** — заключава се в. *Аз не зная в какво се състои работата.* Йовков. *Грешката им се състои в следното.*

състояние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Само *ед.* Положение, обстоятелство, в което се намира някой или нещо. *Състоянието на очите ми е такова, че не мога да чета. Първобитно състояние на човечеството. Състояние на посевите. Състояние на покой. Имотно състояние.* ‖ Физическо или душевно разположение, самочувствие. *Той вижда безпомощното ми състояние и това го трогва.* Л. Стоянов. *Състояние на пълна апатия. Болезнено състояние. Нетрезво състояние. Унесено състояние.* ‖ С предл. *в* и прил. — вид, положение. *Паметникът е в плачевно състояние. Плодове в прясно състояние. Месо в замразено състояние.* **2.** Благосъстояние, богатство. *От баща си наследи добро състояние.* Елин Пелин. *А това състояние той самичък си беше спечелил.* Влайков. □ **Агрегатни състояния** — трите основни физически състояния (твърдо, течно и въздухообразно), в които може да се намира едно вещество. **В състояние съм да** — имам възможност, мога, наклонен съм да.

състоятелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Богат, заможен, имотен. *Той бе състоятелен, живееше от дохода на имоти в София.* Вазов.

състрадавам, -аш, *несв. Рядко.* Отнасям се със съчувствие към страданието, към скръбта на някого. *Тя го състрадаваше дълбоко и често пъти искаше да го заговори, но той мълчеше.* Елин Пелин.

състрадаване *ср. Отгл. същ. от* състрадавам.

състрадание, *мн.* няма, *ср.* Съчувствие към страданието, скръбта на някого; състрадаване. *Немощта на баба Стрезовица и голямата нужда, която я заобикаля, будят у мен жалост и състрадание.* Влайков.

състрада̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който изпитва или изразява състрадание. *Състрадателен човек. Състрадателен поглед.*

състрада̀телно. *Нареч. от* състрадателен. *Ти си цял мъченик — каза Рада състрадателно.* Вазов.

състрада̀телност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* състрадателен. *От него синът беше наследил добротата, кротостта и състрадателността.* Д. Добревски.

състудѐнт *м.* Студент по отношение на другите студенти и студентки от същия курс и специалност. *С него сме били състуденти.*

състудѐнтка *ж.* Студентка по отношение на другите студентки и студенти от същия курс и специалност.

състудѐнтски, -а, -о. *Прил. от* състудент и от състудентка.

съсу̀хреност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество на съсухрен.

съсу̀хря. Вж. с ъ с у х р я м.

съсу̀хрям, -яш, *несв.*; **съсу̀хря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя да стане слаб, сбръчкан, изсъхнал. *Горещият вятър съсухря нивите. Грижите и [illegible] преждевременно съсухриха младата жена.* **съсухрям се, съсухря се** *сред. [illegible] беше се съсухрила, беше посърнала и [illegible] без време.* Г. Караславов.

съсу̀хряне *ср. Отгл. същ. от* съсухрям *и от* съсухрям се.

съсъ̀д *м. Старин.* Съд за вода, вино и др. *[illegible] съсъда драгоценни, | на земний [illegible] разлял.* П. П. Славейков.

съсъ[illegible] [illegible] Съск[illegible]. *И съсък на змии [illegible] тъмни [illegible].* Яворов. [illegible]

[illegible] с бели [illegible]

съсъ̀хвам се, [illegible] **съсъ̀хна се,** [illegible]. **Изсъхвам** много, [illegible] *цепна-[illegible] Калта се е съ-[illegible]*

съсъ̀хване *ср. Отгл. същ. от* съсъхвам се.

съсъ̀хна се. Вж. с ъ с ъ х в а м с е.

сътворѐние, *мн.* няма, *ср. Книж.* Създаване. *Сътворение на света.*

сътворя̀. Вж. с ъ т в о р я в а м.

сътворя̀вам, -аш, *несв.*; **сътворя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Книж.* Създавам. *И писмена народни те вещо сътвориле.* Вазов. **сътворявам се, сътворя се** *страд.*

сътворя̀ване *ср. Отгл. същ. от* сътворявам *и от* сътворявам се.

сътрапѐзник, *мн.* -ци, *м.* Човек по отношение на другите лица, които седят с него на една трапеза. *Пирът се почна и следваше весело. Сътрапезниците ядяха с ръка, по неколцина от едно блюдо.* Вазов.

сътрапѐзница *ж.* Жена сътрапезник.

сътресѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. Разтърсване, разклащане. *Лекарите констатираха сътресение в мозъка от удар с тъп предмет.* Г. Караславов. *Повреденият мост можеше да рухне при най-слабото сътресение.* 2. *Прен.* Силно душевно разстройство у човек или дълбоко смущение, разстройство в живота на обществото. *Неговият живот беше чуден и пълен с произшествия, бури, сътресения и приключения.* Мих. Георгиев. *Една нова война ще доведе света до нови сътресения и ужаси. Душевно сътресение.*

сътру̀дник, *мн.* -ци, *м.* 1. Човек, който помага на друг в обществена или научна област; помощник. *Намерил такъв свой ревностен сътрудник, Младен продължи и засили своята борба.* Влайков. 2. Човек, който участвува в списването на вестник или списание. *Сътрудник на списание.* □ **Научен сътрудник** — длъжностно лице в някои научно-изследователски учреждения. *Младши научен сътрудник. Старши научен сътрудник. Технически научен сътрудник.*

сътру̀дница *ж.* Сътрудничка.

сътру̀днича, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* 1. Помагам като сътрудник. *За постигането на тая цел те са готови... да сътрудничат с другите родолюбиви и демократични сили у нас.* В. Коларов. 2. Участвувам в списването на вестник или списание.

сътру̀дничене *ср. Отгл. същ. от* сътрудни-ча.

сътру̀днически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до сътрудник. *Сътруднически колектив.*

сътру̀дничество, *мн.* няма, *ср.* 1. Съвместна работа с някого. *Българският народ се бори днес за траен мир,... за братство между народите и международно сътрудничество.* Г. Димитров. *Мирно сътрудничество. Културно сътрудничество.* 2. Участие в списването на вестник или списание. *Някои от най-хубавите страници на „Деница" се дължат на това* (на Величков) *ценно сътрудничество.* Вазов.

сътру̀дничка *ж.* Жена сътрудник.

съумѐя. Вж. с ъ у м я в а м.

съумя̀вам, -аш, *несв.*; **съумѐя,** -ѐеш, *мин. св.* **съумя̀х,** *прич. мин. действ.* съумя̀л, -а, -о, *мн.* **съумѐли,** *св.* Намирам правилния начин успешно да извърша нещо; успявам, смогвам. *Когато корабът потъва и капитанът му не може да го спаси, капитан става този, който съумее да го доведе до брега.* Д. Добревски. *Полковникът ще съумее да приведе на дело тези умни напътствия.* Хар. Русев.

съумя̀ване *ср. Отгл. същ. от* съумявам.

съуча̀стие, *мн.* няма, *ср.* Участие заедно с други в някакво престъпление или нечестна сделка. *Заподозрян в съучастие при запалване на снопите.*

съуча̀стник, *мн.* -ци, *м.* Лице, което заедно с други участвува в някакво престъпление. *Вангел осъден на смърт, а съучастникът му — на петнайсетгодишен затвор с окови.* Вазов.

съуча̀стница *ж.* Жена съучастник.

съуча̀стничка *ж.* Съучастница.

съуча̀стнически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до съучастник. *Можа да забележи, че между Леа и Любомир се разменят съучастнически погледи, че двамата се стараят да прикрият нещо.* П. Спасов.

съуча̀стнически. *Нареч. от прил.* съучастнически.

съуча̀стничество, *мн.* няма, *ср.* Съучастие.

съученѝк, *мн.* -ци, *м.* Ученик по отношение на другите ученици и ученички от същия клас.

съученѝчка *ж.* Ученичка по отношение на другите ученички и ученици от същия клас.

съ̀хна, -еш, *мин. св.* съхнàх, *несв.* 1. Губя влагата си, ставам сух. *Сутринта първото нещо, което видях, това бяха всевъзможни и разноцветни дрехи, изпрани и простряни да съхнат.* Йовков. *След това разпъна хубаво кожата с клечки, закачи я под стряхата да се ветрее и съхне.* Елин Пелин. *Кочовата невеста с Нона и Катерина бяха в градината — събираха сливи и ги цепеха да съхнат за през зимата.* Дим. Талев. 2. За растения — постепенно преставам да вирея: вехна, умирам. *А моята градинка съхне и вехне.* А. Каралийчев. *Дървото съхне. Цветята съхнат без вода.* 3. *Прен.* Губя постепенно физически и душевни сили; вехна, линея, крея, чезна. *От тогава Косьо все крее, съхне и никой болката му не може да проумее.* П. Ю. Тодоров. *Юрталана съхнеше бързо, очите му ставаха по-трескави и по-закръглени, бръчките на челото и около очите му се задълбочаваха.* Г. Караславов.

съхнене *ср. Отгл. същ. от* съхна.

съхранѐние, *мн.* няма, *ср. Книж.* Запазване на нещо да не изчезне или да не се повреди; съхраняване, опазване. *Щом стигнахме на станцията, предадохме на съхранение ръчните си багажи.* Ал. Константинов.

съхранѝ. Вж. съхранявам.

съхранявам, -аш, *несв.*; **съхранѝ**, -йш, *мин. св.* -йх, *св. Книж.* Пазя нещо да не изчезне, да не се повреди; запазвам. *Получените писма съхраняваше грижливо.* Вазов. *Народът вечно ще съхранява в сърцето си спомена за своите герои.* **съхранявам се, съхраня се** *страд.*

съхраняване *ср. Отгл. същ. от* съхранявам *и от* съхранявам се.

съцвѐтие, *мн.* -я, *ср.* Гъсто струпани цветове на един стърк.

съчетàвам, -аш, *несв.*; **съчетàя**, -àеш, *мин. св.* съчетàх, *св.* Съединявам, обединявам две или повече неща в цялост; комбинирам. *Людмила ни даде нагледен урок. Тя показа най-главното: как да съчетаваме личния си живот с обществения.* А. Гуляшки. *Съчетавам цветове при бродиране.* **съчетавам се, съчетая се** *страд.* и *сред. Позлатени дървени резби се съчетаваха разточително с блясък на огледала и тъмночервен плюш.* Дим. Димов.

съчетàване *ср. Отгл. същ. от* съчетавам *и от* съчетавам се.

съчетàние, *мн.* -я, *ср.* Цялост от обединяване на две или повече неща; комбиниране. *Какви чудни ефекти от съчетанието на ослепяващата белина на снега с белите лъчи на слънцето!* Вазов. *Съчетание на тоновете. Съчетание на теорията с практиката.*

съчетàя. Вж. съчетавам.

съчинѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* съчиня. 2. Като *прил.* Измислен, неистински. *Съчинено обвинение.* □ **Съчинено изречение** — сложно изречение, съставено от отделни равностойни и неподчинени едно на друго прости изречения.

съчинѐние, *мн.* -я, *ср.* Литературно или научно произведение. *Пълно издание на Вазовите съчинения. Съчиненията на Маркс и Енгелс.* || Писмено училищно упражнение на някаква тема по български или друг език. *Домашно съчинение. Съчинение в клас.*

съчинѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* 1. *Остар.* Писател, автор на съчинение. *Аз да бях съчинител като тебе, ... щях да си опиша историята.* Вазов. 2. *Пренебр.* Автор на измислици.

съчинѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Само в съчет. **съчинителен съюз** (грам.) — съюз, който свързва еднакви части в просто изречение.

съчинѝтелка *ж.* Жена съчинител.

съчинѝтелски, -а, -о. *Прил. от* съчинител.

съчинѝтелство, *мн.* -а, *ср. Рядко.* Бездарно литературно творчество. *Празнословно съчинителство.*

съчинѝтелствувам, -аш, *несв. Рядко.* Пиша бездарни съчинения. *Силният талант не може да съчинителствува.* А. Страшимиров.

съчинѝтелствуване *ср. Отгл. същ. от* съчинителствувам.

съчинѝ. Вж. съчинявам.

съчинявам, -аш, *несв.*; **съчинѝ**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Пиша съчинение. *За да се съчинят всичките тия песни и поеми, изисква се силата на един гений.* Вазов. *Съчинявам разказ.* 2. Съставям и излагам мисли, отговор, писмо и под. *Гороломов съчиняваше на ума си слово.* Вазов. *Писателите при дивизията съчиниха следните редове: Тук конници паднаха / за Родината свята.* А. Каралийчев. *Съчиниха един трогателен некролог.* 2. *Разг.* Измислям, преувеличавам, лъжа. *Често послъгваше, преувеличаваше и съчиняваше.* Г. Караславов. **съчинявам се, съчиня се** *страд.*

съчиняване *ср. Отгл. същ. от* съчинявам *и от* съчинявам се.

съ̀чка *ж.* Отчупено клонче от дърво, обикн. сухо. *Те влязоха в градината ... Под краката им често пропукваше суха съчка.* Йовков. *Теодосий го чу как чупеше сухи съчки и стъкваше огъня.* Ст. Загорчинов.

съчу̀вствен, -а, -о, *прил.* Който изразява съчувствие; състрадателен. *Съчувствени думи. Съчувствени писма. Съчувствена усмивка. Съчувствен поглед.*

съчу̀вственик, *мн.* -ци, *м. Книж.* Лице, което се отнася със съчувствие към някого или нещо. *Съчувственици на освободителното движение.*

съчу̀вственица *ж. Книж.* Жена съчувственик.

съчу̀вствено. *Нареч. от* съчувствен. *Съчувствено го посъветва. Изгледа я съчувствено.*

съчу̀вствие, *мн.* -я, *ср.* 1. Чувство на отзивчивост към скръбта, нещастието на някого; състрадание. *Душата на стареца не намери ни съчувствие, ни утеха от сина си.* Елин Пелин. *Той изпита съчувствие към мъката на приятеля си и направи непохватен опит да я смекчи.* Дим. Димов. 2. Благоразположение към някого. *Общото съчувствие, тъй живо до преди малко към Рада и Огнянов, сега охладя и се размеси с глухо неудоволствие.* Вазов.

съчу̀вствувам, -аш, *несв.* **1.** Проявявам съчувствие към някого или нещо; състрадавам. *Съчувствуваха и за убитите, и за мъките и теглата на живите.* Г. Караславов. *Разбирам тежката ви скъпа жертва, | съчувствувам ви дълбоко на скръбта.* Хр. Радевски. **2.** Благоразположен съм към някого или нещо. *Горещ родолюбец, той не можеше да не съчувствува на Съединението.* Вазов. *Той беше прикрит комунист или най-малко — съчувствуваше на работниците.* Дим. Димов.

съчу̀вствуване *ср. Отгл. същ. от* съчувствувам.

съшѝвам, -аш, *несв.*; **съшѝя,** -йеш, *мин. св.* съших, *прич. мин. страд.* съшит, *св.* **1.** Съединявам с шев. *Връхната му дреха беше кръпка до кръпка — разноцветни парцалчета, насъбрани като листи съшити едно до друго.* Йовков. *Той имал работилница, в която съшивал дребните парчета в по-големи и така могъл да ги продава по-скъпо.* Г. Белев. **2.** Ушивам. *Мнозина бяха облечени във въстанически дрехи, съшити по образеца на хаджи Димитровите и Ботевите униформи.* Вазов. *Ще ти съшия зелен забун с черна гайтани около джебовете.* К. Петканов. **съшивам се, съшия се** *страд.* ☐ **Съшит с бели конци** (разг.) — неумело прикрит, плиткоскроен.

съшѝване *ср. Отгл. същ. от* съшивам *и от* съшивам се.

съшѝя. Вж. с ъ ш и в а м.

същ и **същи,** -а, -о, *прил.* **1.** Не друг, а този или такъв, който е познат, известен от по-напред. *Да бе по-съобразителна, би чакала на* [illegible] *място.* Вазов. *Същата история, с много* [illegible]*сти, той разказа в хана.* Йов[illegible]. *И* [illegible]*ото държаха старите* [illegible] *тясна пътечка на*[illegible]. Ст. Загорчинов. || За който става дума, тъкмо този. [illegible] *миг докторът грабна* [illegible] *хвърли във водата.* Вазов. *Късно през същата вечер аз се връщах от обиколката си по границата.* Йовков. *Ела и ти по същото време.* **2.** Непроменен, неизменен. *Скоростта на колата си остана същата.* Вазов. *Тя се прибра съсипана, изгладняла ... Не я познаха. Само черните огнени очи бяха останали същите.* Елин Пелин. *До края на мача резултатът остана същият.* **3.** Еднакъв или общ с друг. *Начинът за приемане на кандидатпартийните членове е същият, както за партийните членове.* Уст. БКП. *Случи се, че пътувах с него в същото купе. Платът е същият като моя.* **4.** Истински, същински. *Ах, ний живейме в тебе кат същи чужденци.* Вазов. *Възглавието — камък същи, | леглото тръне и коприва.* Яворов. *Сватба без гайда — същи помен.* Погов. ☐ **Един и същ** — все този, все такъв; еднакъв. *Вечеряше в един и същ ресторант, с една и съща компания.* Елин Пелин. *И двамата носеха едно и също име.*

съврѐменно *нареч.* В същото време, заедно с това. *Не издържа Митко този поглед, така твърд и същевременно така благ, и наведе глава.* Хар. Русев.

същѐствен, -а, -о, *прил.* Много важен, основен. *Фантастиката е съществен елемент на приказката. Съществени различия. Съществена задача. Съществена слабост.*

същѐствено. *Нареч. от* съществен. *Двата съюза съществено се различават по своя състав и цели.* Г. Белев.

същѐственост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на съществен.

съществѝтелно, *мн.* -и, и **съществѝтелно име** *ср. Грам.* Изменяема дума с неизменяем граматичен род, с която се означават конкретни или отвлечени предмети, напр. вода, зид, къща, мисъл, страх и др. ☐ **Съществително нарицателно име** — име, с което може да се означи кой да е от множество еднородни предмети. **Съществително собствено име** — име, дадено на отделно лице, животно, географски обект, организация и под.

същество̀, *мн.* -а̀, *ср.* **1.** Живо творение, нещо живо; създание, твар, живина. *Пръв път видях свежа следа на живо същество, което е бораведо тука.* Вазов. **2.** *Стесн.* Човек. *Нека я оставят да се разпорежда със себе си като свободно същество.* Вазов. *От това писмо на генералния директор ... лъхаше студенина, егоизъм и жестокост към хиляди беззащитни същества, които от сутрин до вечер работеха в складовете му срещу окаяни надници.* Дим. Димов. ☐ **По същество** — не формално, по съдържание. *Марксизмът трябва да се изучава по същество.* Г. Димитров. *Говоря по същество.* **Цялото ми същество** — вътрешният ми мир. *В тая проста дума сега се събираше цялата душа, цялото му същество.* Вазов. *Неутолима жажда за мъст само изпълваше цялото му същество.* Йовков. *Очите му са угаснали, цялото му същество издава пълно безразличие към живота.* Л. Стоянов.

съществова̀ние, *мн.* -я, *ср. Книж.* Живот, живеене, съществуване.

съществу̀вам, -аш, *несв.* **1.** Намирам се в процес на живот; живея. *Баба Либеница знае, че нейните родители ... отдавна вече не съществуват на света.* Каравелов. **2.** На лице съм, създаден съм; има ме. *Отдавна между двамата съпрузи съществуваше пълна отчужденост.* Дим. Ангелов. *Съществува предание. Съществува известна опасност.* || Намирам се в действителността, в реалността. *Тоя жесток свят не съществуваше за нея.* Вазов. *Селото не съществуваше вече и като стар надгробен надпис изчезваше сякаш и името му.* Йовков.

съществу̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* съществувам. *Временно е съществуването на човека и съществуването на земята дори.* Йовков. ☐ **Борба за съществуване** — стремеж за самозапазване.

същина̀, *мн.* няма, *ж.* Най-важното, основното в съдържанието на нещо; същност. *Животът почна да ми става страшен, макар да бях още твърде малък за същината на неговата тежка философия.* Ст. Чилингиров. *Изведнъж му се стори, че се е доближил до същината на работата.* П. Вежинов. *Това е същината на пиесата.* || Основна особеност; същност. *В съчетанията на контрастите по-рязко изпъква същината на нещата.* Йовков. *Истинският автор на приказки е в същината си мечтател.*

същѝнски, -а, -о, *прил.* **1.** Който е напълно еднакъв или подобен на друг; истински, цял. *Тия възрастни и зрели мъже ставаха същински деца.* Йовков. *Единият от тримата беше съ-*

щински великан. Конят се огъваше под този човек. Н. Каралийчев. *Едрите му бели зъби лъсна-ха като същински бисери.* Кр. Григоров. 2. Истински, действителен, същ. *И до сега не е открит същинският вход, който е водил в гробницата.* Величков. *Бре, то било същинско чудо денем из гората! Навред хубост, навред прелест ненагледна.* Ем. Станев. *Тя е същинската му сестра. Отгатнах същинските му намерения.*

същност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Най-важен, най-съществен елемент на нещо; вътрешно съдържание, същина. *Поетът ни въвежда пряко в същността на работата.* П. П. Славейков. *Същността на човека — това са обществените отношения, на които той е носител.* Ив. Хаджийски. □ **В същност** — в действителност. *Пътят през балкана, само името му беше път, а в същност то бе тясна хайдушка пътечка.* З. Стоянов. *Уж слушаше, но в същност умът му беше отнесен съвсем другаде.* Влайков.

също *нареч.* 1. Както друг. *Арестантът седна на един камък и извади цигара. Стражарят също седна.* Елин Пелин. *Трогнат, Моканина също стана да го изпроводи.* Йовков. *Ние, които сме прави с пушка в ръка, спим; тия, които лежат долу, също спят.* Л. Стоянов. *Ето там, голият Мургаш с изгорялата си гора..., ето, на запад, високият Ком, гол също.* Вазов. *Те им напомнят мъжете и братята, които също са войници.* Йовков. 2. По същия начин. *Бащата седна на своя старомоден стол ... и също като че пред него се намираше някакъв клиент, даде знак на сина си да седне насреща.* Г. Караславов. 3. За наблягане, подчертаване на еднаквост, близост във фактите. *Иван Белин не се съмнява също, че вълчицата има и малки.* Йовков. *Утре ще бъда също зает.* 4. Като присъединителен съюз, в съчет. с други съюзи (обикн. *а, и*) или наречието *така* — заедно с това. *Явете ми с една думица останахте ли доволни, а също разреши ли се благополучно у вас кабинетният въпрос.* Вазов. *Правителството ръководи държавното управление,... а така също бди за изпълнение на законите и на различните актове на управлението.* Конст., чл. 43. □ **Едно и също** — все това, все такова, еднакво. *Положението на болната остава едно и също.*

съюз *м.* Единение, тясна, здрава връзка, между отделни класи, обществени групи или отделни лица. *Съюз на работници и селяни.* 2. Обединение на хора с еднакво занимание, с еднаква професия; обществена организация. *Съюз на българските писатели. Професионален съюз. Български земеделски съюз.* 3. Обединение, съглашение между две или повече организации, държави и др. за съвместни цели; договор, пакт, споразумение. *Сключвам съюз. Съюз за ненападение и взаимна помощ. Военен съюз.* 4. Политическо държавно обединение. *Съветски съюз.* 5. *Грам.* Неизменяема част на речта, която служи да съединява отделни изречения или техните части.

съюзен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който се отнася до съюз. *Съюзни условия. Съюзна държава. Съюзен съвет. Съюзен договор.*

съюзник, *мн.* -ци, *м.* Държава или лице, което е в отбранителен или нападателен съюз заедно с някого. *Михаил ти предлага друго: да му станеш съюзник и да присъединиш войската си към войската, която изпраща против Мария, за да я свали от престола.* Вазов. *Българи, сърби и гърци бяха съюзници през Балканската война.*

съюзница *ж.* Жена или държава съюзник.

съюзнически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до съюзник или съюзница. *Съюзническа държава. Съюзнически задължения.*

съюзя. Вж. съюзявам.

съюзя се. Вж. съюзявам се.

съюзявам, -аш, *несв.*; **съюзя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Свързвам в съюз две или повече страни. **съюзявам се, съюзя се** *сред. Обаче нашите вековни неприятели ... се съюзиха, за да ни отнемат победата от ръцете.* Л. Стоянов.

съюзяване *ср. Отгл. същ. от* съюзявам *и от* съюзявам се.

сьомга *ж.* Вид риба, която живее в северните морета, известна у нас с хайвера си. Salmo salar.

сюжет *м.* (фр.). Съвкупност от явления, събития, които се изобразяват в едно художествено произведение. *Под игото има за сюжет живота на българския народ в навечерието на априлското въстание.*

сюжетен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се отнася до сюжет. *Сюжетно развитие. Сюжетни рамки.*

сюжетно. *Нареч. от* сюжет. *Сюжетно тази драма представя епизод из живота на моряците.*

сюзерен *м.* (фр.). *Истор.* Феодал, едър земевладелец в западните страни, който давал земи на зависимите си васали.

сюзеренен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до сюзерен. *Сюзеренни права.*

сюита *ж.* (фр.). Циклично музикално произведение, което се състои от няколко разнородни части, обединени от общ замисъл. *Музикално-симфонична сюита „Борба за мир" от Светослав Обретенов.*

сюнгер *м.* (тур.). Низше многоклетъчно животно със скелет от рогово вещество. Spongia officinale. ‖ Скелетът на това животно, когато служи за бърсане, изтриване; гъба.

сюрия *ж.* (тур.). *Нар.* Голямо стадо, голямо множество. *Наоколо му препускат другари, с тях е цяла сюрия копои и хрътки.* Йовков.

сюрме, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Диал.* Приспособление за затваряне, заключване отвътре на врата, прозорец и др.; мандало. *Мама ... изми и лъсна хубавите сюрмета на прозорците.* Влайков.

сюрприз *м.* (фр.). Изненада, обикн. приятна. *Как, ти не се надяваше да ме видиш тука, нали? Признай се: сюрприз! — смееше се тя.* Вазов. *Приказваше за някакъв сюрприз, който щял да ни устрои.* Йовков.

сюрпризирам, -аш, *несв.* и *св.* Изненадвам, обикн. с нещо приятно. *Сюрпризирам приятеля си с подарък.* **сюрпризирам се** *страд.*

сюрпризиране *ср. Отгл. същ. от* сюрпризирам *и от* сюрпризирам се.

сюрреализъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (фр.). Едно от крайните упадъчни направления в буржоазната литература и изкуство през XX в., в което играе голяма роля изобразяването на сновидения, халюцинации и др.

[illegible], [illegible] *м.* (фр.). *Остар.* Горна [illegible] до колената, с два реда коп-[illegible]

[illegible] [illegible] Всякога.

[illegible], [illegible] *несв.*; **сѐдна**, -еш, *мин. св.* сѐд-[illegible] [illegible] седящо положение. *Той сяда-[illegible] на стола.* Елин Пелин. *Старе-[illegible], седна на поръсената със слама [illegible] зздряма.* А. Каралийчев. *Сядам на [illegible]* 2. *Прен. Разг.* Преставам да работя [illegible] съм в непрекъснато движение; от-[illegible]пирясвам. *В къщи не сядам по цял ден. [illegible], седни най-после.* 3. *Прен. Разг.* Зае-[illegible] усърдно за някоя работа, която се из-[illegible] в седящо положение. *Като седнах, за [illegible] прегледах всичко.* 4. *Прен. Разг.* Само [illegible] в съчет. със съюза *да* и глагол — вземам, [illegible] захващам. *Седнали да казват някои, [illegible]бието не правело велики хора!* Вазов. *[illegible] хляб ли ще седна да мисля аз.* Дим. [illegible] *моми си вече, пък си седнала да пла-[illegible]* Г. Райчев. ☐ **Сядам на престола (на тро-[illegible])** — за държавен глава в монархическа стра-[illegible] възкачвам се на престола; възцарявам се. **[illegible] (стъпвам) някому на врата** (разг.) — [illegible]нявам някого на волята си.

сядане *ср. Отгл. същ. от* сядам.

сяждам, -аш, *несв.*; **сям**, сядеш, *мин. св.* [illegible] *прич. мин. действ.* сял, -а, -о, *мн.* сяли, [illegible] *Нар.* За мишка, молец и др. — прояждам, [illegible]-дам нещо на много места. *Една мишка ся-[illegible] дрехите, всичките мишки са криви.* Погов. **сяждам се, сям се** *страд.*

сяждане *ср. Отгл. същ. от* сяждам *и от* [illegible]-дам се.

сякам, -аш, *несв. Диал.* Струва ми се, мисля. *[illegible] той сякаше, че тая лодка е той сам, негова-[illegible] младост, която плуваше.* Вазов. *Трепваше ми [illegible]рцето, като го чуех да споменеше тази пого-ворка, сяках, че на мене я подмята.* П. Р. Славейков.

сякаш *нареч.* 1. Изразява предположение, несигурност, неопределеност — като че, като че ли. *Сякаш силите им* (на воловете) *са стигнали само да дойдат до тук.* Йовков. *Хем ти сякаш си плакала пак?* Р. Стоянов. *Пред моите очи сякаш възкръсваха легендите на старите, езически дни: жертвените огньове, позивът към боговете.* Йовков. 2. Изразява сравнение, оприличаване с нещо — като че ли, също като. *Сякаш един воденичен камък се смъкна от рамената му.* Вазов. *А каква беше дядо Цоновата воденица? Нищо и никаква къщурка, ниска, схлупена сякаш лястовиче гнездо, залепено на баира като под някоя стряха.* Йовков. *Старата жена продължи да бъбре и лицето ѝ ставаше сякаш все по-дребно и по-жалко.* П. Вежинов. 3. Обикн. *неодобр.* Изразява наблягане, когато се подразбира обратното на изказаната мисъл; като че ли. *Сякаш че у баща му няма врата.* П. Р. Славейков. *Сякаш децата му гладни ще останат. Сякаш не можеше да почака.* 4. Като *съюз*, понякога в съчет. със съюза *че* като сложен съюз **с я к а ш ч е** — въвежда подчинени изречения за сравнение и начин. *Войникът шибна конете и каруцата се понесе надолу, сякаш бягаше от някаква опасност.* Л. Стоянов. *Безкрайното тракийско поле потъна в мрака, сякаш изчезна.* Елин Пелин. *Сякаш че това схлупено здание, изнемощяло под товара на годините си, безутешно плачеше.* Елин Пелин.

сянка, *мн.* сенки, *ж.* 1. Място неосветено пряко от слънцето или от друг източник на светлина. *Действително, чужди човек имаше там в сянката, между кокошарника и обора.* Вазов. *Вършачката в хармана на Сенебирлията беше спряла — работниците навярно се хранеха някъде на сянка.* Йовков. *Нали не е на нивата да се пече на слънцето, ами е дома на сянка.* Влайков. 2. Тъмно очертание върху някаква повърхност, образувано от проекцията на осветен непрозрачен предмет. *Домът, в който живееше Рада, хвърляше сянка въз срещната къща.* Вазов. *Тя зашета и се засуети из къщи... Сянката ѝ бягаше бързо по стените, осветени от кроткия огън на огнището.* Елин Пелин. *Сянката на близкия хълм легна върху пътя.* К. Петканов. ‖ *Обр. Минтана разбърка мислите му и хвърли сянка върху доброто му разположение.* К. Петканов. 3. Неясно очертание на фигура, което се провижда в тъмно или в мъгла; силует. *Тя видя човешка сянка че мръдна между стволовете и позна, че е той.* Вазов. *Край гората се показаха няколко сенки. Аз различих дългите конски муцуни на кошутите.* Ем. Станев. 4. Обикн. *мн.* Тъмни петна под очите на човек. *Кожата ѝ беше добила болезнен, жълтеникав оттенък, а под очите ѝ тъмнееха сенки.* Дим. Димов. 5. *Прен.* Безплътен образ, призрак. *Сянката на смъртта надничаше вече над него и го покриваше с плащаницата си.* Вазов. *Но призраци ужасни / дойдоха през нощта. / ... / О, сенки, аз им рекох, / идете си назад.* Вазов. *Сенките на Крума, Симеона и Асена витаят над вас и ви заклеват: напред до последна капка кръв!* Л. Стоянов. 6. *Прен.* С отвл. същ. като страх, тъга, безпокойство, недоволство и др. — леко отражение върху лицето при някакво преживяване. *И никой не наруши настъпилата тишина, макар да падна сянка на недоволство върху лицата на мнозина.* Дим. Талев. *Младите пътници се отбиха да сторят път и сянка на лека тъга замъгли очите им.* А. Каралийчев. *По лицето на надзирателя премина сянка от уплаха, той скочи и застана прав.* Дим. Ангелов. 7. *Прен.* Следа, признак. *Романът ви не е сполучен: няма нито жизнена правда в него, нито сянка от художественост.* Вазов. *Ние никога не почувствувахме... и най-малка сянка от съмнение във важността на делото.* Н. Фурнаджиев. ☐ **Върбова сянка** (разг.) — приятно място за заседяване и почивка. **Дебела сянка** — сянка под дърво с гъста корона, през която не проникват слънчеви лъчи. **Оставам (стоя) в сянка** — оставам незабелязан, неоценен. *Те бяха свити, не взимаха думата по събранията, не умееха да предвиждат или командуват и затова оставаха винаги в сянка.* Дим. Димов. **Шарена сянка** — сянка под дървета с рядка корона, през която слънчевите лъчи проникват отчасти.

сяра, *мн.* няма, *ж.* Химически елемент — твърдо тяло с жълтозелен цвят.

Т

т. **1.** Звукът **т.** **2.** Писмен белег на звук **т**, деветнадесетата буква от азбуката. *Печатно т. Ръкописно т.*

та[1] *съюз.* **1.** *Нар.* За съединяване и подчертаване: а) При свързване на еднородни части в изречението; и. *Той бе тънък та висок, с мършаво длъгнесто лице.* Влайков. *Свирило лудо медна цафара, | свирило песня харна та стара.* К. Христов. б) При изреждане на действия или предмети. *Та ги брои, та ги прехвърля* (алтъните) *в ръцете си, попипва ги, гледа ги.* Йовков. *Какви ли не въртели ми правеха твоите хора! ... Та по отпущане на валута ли не щеш, та при митницата ли.* А. Гуляшки. *Ядохме та грозде, та круши, та орехи, та какво ли не.* в) При последователност на действия; и, че, па. *Прегърна майка Чавдара, | в очи го черни целуна, | въздъхна, та му продума.* Ботев. *Дига кобилца на рамо | та си на извор отива.* П. Р. Славейков. *Па си е зела билето, | та си го дома занесла.* Нар. пес. *Пил студена вода, та се простудил.* г) При изразяване на ново сродно, по-силно качество или действие; че. *В синьото небе над тях* (върховете) *се спряло юлското слънце и пече, та гори.* Елин Пелин. *Грее се бае Крачун на огнеца, а в лицето стана блед, та жълт като смил.* Мих. Георгиев. *Велко пристигна в града рано след обед модър, та черен от студ.* Дим. Талев. **2.** За присъединяване, като добавеното изречение е обикновено елиптично и уточнява, развива, допълва предходната мисъл. *От там, през планините, та в троянските колиби.* Вазов. *Удари го с копито и така го ритна, че Мечо се търкулна презглава, та чак в дола.* Ем. Станев. *Щом се показа, те се спуснаха с протегнати ръце и го емнаха, та вътре.* Ст. Ц. Даскалов. **3.** За противопоставяне и съпоставяне. *Осемдесет години теглих и страдах като куче, та сега ли рахат ще видя?* Елин Пелин. *На това място ... се събират ... хвъркати песнопойци от съседната гора, всеки ден, като почнеш от април, та чак до края на август.* Елин Пелин. *Сега партенки не могат да се купят, та було ли!* Г. Караславов. *Като е по-млад, та да не е от желязо?* К. Петканов. *Той децата си няма с какво да нахрани, та гости ще вика!* А. Гуляшки. **4.** Въвежда подчинени изречения: а) За начин. *Изяли ги, та не остало косъм от тях.* Вазов. *Яде бай Таньо, брей, не се шегува, яде та ушите му плющят!* Ал. Константинов. *Той я взе* (ракията) *засмя се, та чак очите му светнаха.* Елин Пелин. *Опна Нено юздите, та кон му на задни крака се изправи.* П. Ю. Тодоров. б) За следствие; поради което, че. *Кажи ми, мале, що плачеш? | да не са татка хванали, | хванали или убили? | та ти си, мале, остала | сирота гладна и жадна?* Ботев. *Нека си я разделим овреме* (земята), *та всеки своето да си знае.* Елин Пелин. *На другия ден беше празник, та чудна веселост имаше в гласовете на момите.* К. Петканов. *Беше тъмно, та не можеше да се разбере ни дума от писаното.* Ст. Загорчинов. в) В съчет. с *да* — **та да** сложен съюз за цел; за да, че да. *Утре ще останеш за обяд, та да се запознаеш със селото и да чуеш жалбите на селяните.* Вазов. *Разпрегна дядо Иван колата си, та да почине.* Блъсков.

та[2] *частица.* *Нар.* **1.** За подчертаване на предмета или действието, за който става дума. *Та тъй влазя ли се, бе синко?* Вазов. *Та той не за вечерята беше дошъл. Та той беше тук заради нея, заради Станка.* Г. Караславов. *Кой е този Русан Радичков? — Та кмета.* Дим. Ангелов. || Между повторено съществително или глагол. *Не си гледа занаята — такъв хубав занаят! — ами като е рекъл служба та служба.* Влайков. *Ами баща ти, като завика: стой та стой. Какво да правя — останах.* Йовков. *И братята ти, и снахите ти, всички са викнали да се разделим та да се разделим.* Елин Пелин. **2.** Обикн. в съчет. **е та**, **та що, та какво, е та що, е та какво** — като самостоятелен въпрос, понякога при очакване да се разбере какво ще произлезе по-нататък. *Къде ще вървим по тъмно? ... В околностите са се появили вълци. — Е та що?* Дим. Димов. *Какво — рече той. — Май прав е свато Денко ... — Е, та?* Кр. Григоров.

табàк[1], *мн.* -ци, *м.* (тур.). Голям лист по-дебела хартия. *Мръсният, изподраскан табак на масата сега беше заменен с нов.* П. Вежинов.

табàк[2], *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Остар.* Човек, който обработва кожи за кожени изделия; кожар.

табакèра *ж.* (нем.). Джобна кутийка за тютюн или цигари. *Тя извади табакерата си и се приготви да запуши.* Дим. Димов.

табàн *м.* (тур.). **1.** Долната страна на ходило на крак. 2. *Диал.* Подметка на обувка.

табаханà *ж.* (тур.). *Остар.* Работилница за обработка на кожи.

табàшки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до табак[2]. *Табашка махала. Табашки занаят.* □ **Табашка вълна** — недоброкачествена вълна, получена при обработка на сурови кожи.

табèла *ж.* (лат.). Окачена метална плочка, дъска с къс надпис.

табиèт *м.* (араб.). *Разг.* Характер, нрав, природа. *Такава грижовност не е по табиета ти, какво става с тебе?* А. Гуляшки.

табиетлѝя *неизм., прил.* *Остар.* Който е с особен табиет, характер, нрав.

тàбия *ж.* (тур.). *Остар.* Укрепление, форт. *На това място шосето вървеше в ниско ... Но*

ето че се изкачиха горе, до старата турска табия. Йовков.

табият *м.* Табиет. *Ама както хубаво си живееха, да не беше тоя пусти мой табият, дето ми развали живота.* Влайков.

табла[1] *ж.* (лат.). 1. Плосък, голям, продълговат съд за носене, поднасяне на почерпка, храна и др.; поднос. *Влезе Кръстевица с тенекиена табла, на която имаше четири чашки с ракия.* Г. Караславов. *От таблите със супа излиза бяла пара.* Л. Стоянов. *Той бърза и високо с двете си ръце издига таблата си, препълнена с нови цветя.* Йовков. 2. Широк и плитък съд; тава, тепсия. *Пълна табла с банички.*

табла[2] *ж.* (лат.). 1. Дървена кутия с начертани особени фигури, с кръгли плоски плочки „пулове" и зарчета, употребявана за игра. 2. Вид игра в такава разтворена кутия. *После седнаха да играят на табла.* Вазов. 3. Училищна черна дъска. *Ако ви е мъчно да повярвате, погледнете на таблата — и той стана и й посочи окачената на стената черна дъска с имената на гостите.* Вазов. 4. *Остар.* Плоча за писане. *Книгите ни са затворени. Извадили сме таблите си.* Влайков. 5. *Остар.* Табела. *На стената... увиснала малка кръгла табла — Алеко Константинов, адвокат.* П. П. Славейков. 6. Голяма плоска част на мебел, врата и пр. *Табла на креват.*

табладжия, -та, *мн.* -ии, *м.* Човек, който умее да играе на табла[2].

табладжийка *ж.* Жена табладжия.

табланет, *мн.* няма, *м.* (фр.). Вид игра на карти.

таблен, -а, -о, *прил.* Който е с големи плоски части като табли. *Таблен креват.*

таблетен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се отнася до таблетки. *Таблетен отдел.*

таблетка *ж.* (лат.). Малка плоска питка от лекарство; хапче. *Аспиринова таблетка. Таблетка хинин.*

таблица *ж.* (лат.) Нагледно представяне с числа и други данни, подредени по някакъв принцип. *Логаритмична таблица. Периодична таблица на химическите елементи. Таблица за умножение. Щатна таблица.*

табло, *мн.* -а, *ср.* (фр.). 1. Плоскост като част от мебел. *Табло на креват* 2. Четвъртита голяма дъска за окачване на различни обяви. *Ти четеш в този миг на стената в „Червения кът" / диаграми, плакати, табла за успехите нови.* Багряна. 3. Голям картон или платно с картина или фотография. *Едно табло с Отело над трупа на Дездемона и портретът на съдържателя... довършваха декорацията в заведението.* Чудомир. *В художествено изработени табла, изложени в залата, бяха представени моменти от живота на другаря Георги Димитров.* 4. Мраморна или друга плоча с електрически ключове, уреди и др. *Чичо Марин и Мишка... сами монтираха струга и скачиха таблото с електромоторите.* А. Гуляшки.

табор *м.* (тур.). 1. *Остар.* Турско войсково поделение, дружина. *Според събраните ми сведения, на Брацигово не е имало повече от два табора войска.* З. Стоянов. 2. Стан, лагер. *Цигански табор.*

табу, *мн.* няма, *ср.* (полинез.). У първобитните народи — религиозно запрещение, наложено над някакво действие, дума, предмет. || Забрана да се изговарят думи, да се извършват действия и пр.

табун *м.* (тюрк.). Стадо коне. *Никаква прилика нямаше между тоя кон и целия табун, сред който беше изпаднал, между дребните и ниски кончета той изглеждаше прекомерно голям.* Йовков.

табуретка *ж.* (фр.). Нисък тапициран стол без облегало. *Емилия седна на една табуретка до камината.* А. Гуляшки.

тава *ж.* (тур.). 1. Плитък, широк метален съд за печене; тепсия. *А колко баници и баклави / готови вече са — тави, тави, тави!* К. Христов. 2. Широк разлат съд за варене на мармелад, сладко и др. *В една широка тава къкреше и дигаше мехури гъста каша.* Дим. Талев.

таван *м.* (тур.). 1. Горната, вътрешна страна на стая, на помещение; потон. *В кръчмата беше тъмно и непроветрено. По тавана висяха големи паяжини.* Елин Пелин. *Една походна лампа висеше на тавана и хвърляше ярка светлина.* Йовков. *Дъсчен таван. Гипсов таван.* 2. Помещението между покрива и стаите. *Веднъж Галунка... дотърча изплашена и каза, че на тавана ходи някой.* Йовков.

тавански, -а, -о, *прил.* Който се отнася до таван (във 2 знач.). *Таванска стая. Таванска стълба. Таванско прозорче. Таванско помещение.*

тавтологичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който съдържа тавтология.

тавтология *ж.* (гр.). *Книж.* Повторение на една и съща мисъл с различни думи, изрази.

таен, тайна, тайно, *мн.* тайни, *прил.* 1. За който не се съобщава на другите, който се крие от другите. *И сбрани, сдушени във тайни места, / слушаха със трепет, с зяпнали уста / неговото слово сладко и опасно.* Вазов. *Разсъмна се, додето стигнат в тайната квартира.* А. Каралийчев. *Тайно събрание. Тайна дейност. Таен договор. Тайно завещание.* || Който е предназначен да се знае от малко хора; секретен. *Тайна кореспонденция. Таен съветник. Таен агент. Таен секретар. Тайни документи.* 2. За чувства, мисли, преживявания и под. — съкровен, скрит. *Иоаким подушваше тайните копнежи на Светослав да допипа короната чрез посредството на Чоки.* Вазов. *Но имаше сега нещо, което крепеше душите и даваше тайни надежди.* Йовков. *Тайно желание.* 3. Тайнствен, загадъчен. *Понякога тайна сила / към тамо го тика.* Вазов. *Из тайни далнини глас нежен ме зове.* Дебелянов. *Дали те тайна болест налетя, / кажи какво ти е сега, та страдаш.* Ем. п. Димитров. *Тайни заклинания.* □ **Тайна вечеря** (църк.) — вечеря на Исус Христос с учениците му преди да бъде разпнат. **Тайно гласуване** — гласуване с бюлетина или писмено.

таене *ср. Отгл. същ. от* тая.

таене *ср. Отгл. същ. от* тая *и от* тая се.

таз, тазът, таза, *мн.* тазове, таза (сл. ч.), *м.* (араб.). Широките кости от скелета на човек, които се намират под кръста; корито.

таз *местоим. ж. Нар.* Тази. □ **И таз добра** (разг.) — за израз на неприятна изненада, на неодобрение.

тàзвечерен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до тази вечер. *Тазвечерно съвещание. Тазвечерно приключение. Тазвечерни новини.*

тàзгодишен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* Който се отнася до тази година. *Тазгодишен конгрес. Тазгодишна суша. Тазгодишна реколта. Тазгодишен мед.*

тàзи *местоим., ж.* Вж. т о з и.

тàзов, -а, -о, *прил.* Който се отнася до таз. *Тазови кости.*

тàзсутрешен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* Който се отнася до тази сутрин. *Тазсутрешни вестници.*

тайнствен, -а, -о, *прил.* Тайнствен. *Нощта ни бе заварила в гората. | ... | Таинствен, чуден беше горский мир.* К. Христов.

тайнствено *нареч.* Тайнствено. *Гордий дъб, разперил клони гъсти, | шумоли таинствено с листа.* П. П. Славейков.

тайнственост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Тайнственост.

тайгà *ж.* (якут.). Дива трудно проходима гора в Сибир. *На север в тайгата е добре развит ловът, а в тундрата — еленовъдството.*

тàйна *ж.* **1.** Нещо неразгадано, никому неизвестно. *Тайните на битието.* || Нещо неизвестно на много хора или известно само на един; секрет. *Дали в това се не крие тайната на изчезването на двамата турци?* Вазов. *Тя помисли, че Станка в бълнуване ще издаде тайната ѝ, и изтръпна.* Елин Пелин. *Не можеше да остане тайна участието ми в движението.* Величков. **2.** Потайност. *Тайните на големия град.* □ **Пазя пълна (строга) тайна** — нищо не казвам за нещо, което зная.

тàйно. *Нареч. от* таен. *Родопските села с Батак се въоръжават тайно.* Вазов. *Една суетна и приятна мисъл се спира в съзнанието на земляците и тайно ги ласкае.* Йовков.

тàйнствен, -а, -о, *прил.* **1.** В който се крие някаква тайна. *Павел беше се подпрял до тезгяха и водеше дълг и тайнствен разговор с кмета.* Елин Пелин. *В първите два дена слухове тайнствени идеха отвсякъде, които ни въодушевяваха с вяра в успеха на въстанието.* Величков. || Необясним, неизвестен. *Ти ще умреш... от тайнствена смърт.* Ст. Загорчинов. *Тайнствената висока фигура пак ходеше и пееше странно.* Вазов. **2.** Който е изпълнен с тайна. *Усещах... по тайнствения вид, който зимаше, когато ме видеше, че има нещо да ми чете.* Величков. *Вън на двора неволно трябваше да се спрем, смаяни от тайнствената прелест на южната нощ.* Йовков.

тàйнствено. *Нареч. от* тайнствен. *Всичко е възможно, Гроздане! — тайнствено и ниско заговори той.* Йовков.

тàйнственост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* тайнствен.

тàйнство, *мн.* -а, *ср.* Молитви и ритуални действия при извършване на венчавка, кръщение, причастие и под. *Дай обещание, че ще се върнеш при мъжа си..., с когото си свединена чрез светото тайнство на брака.* Вазов.

тайфà *ж.* (араб.). *Разг.* Група от злодейци, пакостници, безделници. *В Преспа всички познаваха тайфата на Хайредин Арап ага и избягваха да се изпречват на пътя ѝ.* Дим. Талев. *Тайфи мръсни деца се катереха по зидовете на богатите домове, за да крадат узрелите жълти дюли.* Ст. Загорчинов.

тайфỳн *м.* (кит.), Морски ураган в областта на Индийски океан.

такà. **I.** *Нареч.* **1.** По такъв начин, по същия, по познатия начин. *Тя не беше привикнала така да ѝ отговарят.* Вазов. *Дядо Йордан видя, че така не може да върви, и скоро затвори кръчмата.* Елин Пелин. **2.** В тоя, познатия вид, в това положение, състояние. *На огъня притури съчки тя, | а той се взря в камината нагоре. | ... | Стояха дълго мълком те така.* П. П. Славейков. *Аз искам да те помня все така: | бездомна, безнадеждна и унила.* Дебелянов. || При цитиране, изброяване и под. — по следния начин. *При това издание книжовните ми трудове ще бъдат подреждани според техния характер. Така: в настоящия том са поместени чисто битови разкази и повести.* Влайков. *А речите си почваше така: | „Животът е прогрес, но и борба".* Ем. п. Димитров. **3.** Толкова много, до такава степен. *Но вие трябва да сте българин, като говорите така добре български.* Вазов. *Те не бяха я виждали така жива, така възбудена, така хубава.* Елин Пелин. *Пазарите по градовете никога не са били така многолюдни, пътищата по цялата страна така оживени.* Дим. Талев. **II.** Като *съюз.* В съчет. **както ..., така и** — служи за свързване на еднакви по смисъл части на изречението; в еднаква степен. *Ян Бибиян беше станал много весел, жизнерадостен ... и се отнасяше много любезно както с познати, така и с непознати.* Елин Пелин. **III.** Като *частица.* **1.** За потвърждение и съгласие — да, вярно. *Малка ни е, малка ни е момата... — Така е, стрино Илчовице, но излезе ли на мома късметът, жени я.* Елин Пелин. *Ще трябва тогава някой от нас да иде в Битоля — отговори сам на въпроса си Велко. — Така, така — заклати бързо глава Кузо. — В Битоля, в Битоля.* Дим. Талев. **2.** За израз на някаква неопределеност — без определена цел, посока и под. *Имате там роднини, свои? — Никого не познавам. Отивам така, някоя работа да намеря.* Ал. Константинов. *Какво търсиш тук? — Ами така, спрях тук до чешмата.* К. Ламбрев. **3.** За подчертаване и усилване смисъла на думата, с която се свързва. *Не питаха го и защо така | е работа напуснал той.* П. П. Славейков. *А ти, Душко, къде така по това време?* К. Ламбрев. *Как така ще излизаш по това време? Как така да не знаете тия неща?* □ **И така** — а) Сложен заключителен съюз, който въвежда самостоятелни по смисъл изречения, като заключение от всичко казано преди. *И така, аз земах и заклах пиленцето. А и що можех аз да направя?* Каравелов. б) (разг.) И без това. *Аз и тебе ще повредя, ако ни видят заедно из пътя. Ти и така сбърка, че дойде при мене в този хотел.* Вазов. **Така и така** — и без това, без друго, независимо от всичко друго. *Така и така няма прокопсия, мислех си — пий!* Елин Пелин. **Така че (така щото)** — сложен съюз, който въвежда подчинени изречения за следствие. *С такива ... дървени пречки... беше направена самата врата на тъмницата..., така щото от двора се гледаше в тъмницата.* Величков. **Току така** — без повод, без причина. *И не току така приказваха хората че Юрта-*

лана щял да им купува имот в града. Г. Караславов.

такава. Вж. т а к ъ в.

такваз *местоим. Диал.* Такава.

таквиз *местоим. Диал.* Такива.

таквоз *местоим. Диал.* Такова.

таке, *мн.* -та, *ср.* (араб.). 1. Нисък албански фес. 2. Мека шапка без периферия. *Лени, облечена в платена пола, бяла матрозка, таке и японско чадърче през рамо, излезе от стаята си.* О. Василев.

тако. Само в съчет. **тако ми** (диал.) — кълна се. *Ти ли си откраднал сандъчето? — пита го стражарят. — Не съм, тако ми кръст, не съм.* Кр. Григоров. *Тако ми бога, нищо не зная.*

такова. Вж. т а к ъ в.

такса *ж.* (гр.). Определена сума, която се заплаща в учреждение, предприятие и под. при издаване на документ, за превоз, за следване в учебно заведение и под. *Дълги години той управлявал един от саловете, които срещу малка такса пренасяли кола и пътници през реката.* Йовков. *Писах на директора и той ми отговори, че ще те приемат за ученик. Годишната такса ще внасяме двамата с майка ти.* А. Каралийчев. *Изпитна такса.*

такси, *мн.* -та, *ср.* (фр.). Наемна моторна кола, снабдена с таксиметър. *С едно такси... още рано сутринта Горономов тръгна да наглежда как вървят изборите в разните секции.* Йовков. *Махна с ръка на едно празно такси, но шофьорът не спря.* Дим. Димов.

таксидиот *м.* (гр.). *Остар.* Калугер, който пътува, за да събира помощи за някой манастир. *Той* (Рилският манастир)... *е делегирал по цяла България своите таксидиоти и духовници.* Вазов.

таксиметър, *мн.* -три, *м.* (гр.). 1. Апарат, с който се измерва изминатият от наемна моторна кола път. 2. *Разш.* Такси.

таксувам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Облагам с такса. *Кондукторът таксува багажа.* 2. *Прен. Рядко.* Давам (някакво) определение на нещо; окачествявам. *Неправилно таксувате постъпките на тоя човек като несериозни.* **таксувам се** *страд.*

таксуване *ср. Отгл. същ. от* таксувам *и от* таксувам се.

такт[1], тактът, такта, *мн.* тактове, такта (сл. ч.), *м.* (лат.). 1. *Муз.* Всяка една от равномерно редуващите се малки групи звукове от една мелодия. *Неговият... силен бас се присъедини към бистрия глас на момичето, закъсняваше на няколко такта и след това плавно и бързо го догонваше.* Йовков. *Едно пиано от сутрин до вечер повтаря... пет-шест такта от някакъв валс без начало и без край.* Св. Минков. 2. Редуване на равномерни последователни движения обикн. при вървене в строй. *Войниците вървяха в строй, ножовете на пушките им правилно се поклащаха ту на една, ту на друга страна, краката им пазеха такта.* Йовков. *Ротата ... вървеше в такт с песента въпреки снега и локвите.* П. Вежинов.

такт[2], тактът, такта, *мн.* няма, *ср.* (лат.). Умело, внимателно постъпване или държане към някого; тактичност. *Познат беше на мало и голямо, обичан от всички за своя такт... Той умееше да смекчава конфликтите.* Йовков. *Чувство за такт.*

тактик, *мн.* -ци, *м.* Човек, който умее да определи тактиката на някакви действия. *Кирков беше общопризнатият тактик на нашата партия. По тактическите въпроси неговата дума имаше обикновено решаващо значение.* Г. Димитров.

тактика *ж.* (гр.). 1. Наука и умение да се организират военни действия. *Тактика на пехотата.* 2. Начин на действие за постигане на някаква цел. *Трябва да се учим на ум от комунистите... Виж ги какви са гъвкави. Менят тактиката си според случая и все печелят.* А. Гуляшки. *Кандидатският стаж е необходим, за да се запознае кандидатът с програмата на Партията, с нейния устав и тактика.* Уст. БКП.

тактичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който проявява такт[2]. *Тя е много тактична.* 2. Който е извършен с такт. *Тактична постъпка.*

тактически, -а, -о. *Прил. от* тактика. *Тактическа грешка. Тактически похват. Тактически задачи.*

тактично. *Нареч. от* тактичен. *Постъпва тактично. Не е тактично да правиш така.*

тактичност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* тактичен. *Във вашата работа е нужна голяма тактичност.*

тактов, -а, -о. *Прил. от* такт[1]. *Тактови удари.*

тактувам, -аш, *несв.* и *св.* Отмервам такта на някаква мелодия. *Той започна да тактува с ръка, като свиркаше с уста мелодията на песента.*

такъв, такава, такова, *мн.* такива, *показ. местоим.* 1. От определен вид, от (тоя) същия вид, за който се говори. *Но ти не си привикнал на такъв живот.* Вазов. *Ние убихме двама, а такива зверове са хиляди и хиляди.* Вазов. *Когато сиромах дядо Матейко тръгна за оня свят, той най-напред се спря на един кръстопът, дето имаше много пътници, такива като него.* Елин Пелин. *Балашев се е учил и в София: такива учители като него по селата още не са идвали!* А. Страшимиров. *На такава глава такъв бръснач.* Погов. || *Книж.* За да се избегне повторението на споменато вече съществително или прилагателно — същият, от същия вид, от тоя вид. *Те знаеха, че днешният ден ако не бъде решителният, то утрешният ще е такъв, непременно.* Вазов. *Ние бяхме много добри колеги, приятели. И както видите, останахме пак такива.* Вазов. *Копнежите ти нямат брой. | Мечтаеш да си пръв. | Ако баща ти е герой, | и ти да си такъв.* Н. Фурнаджиев. 2. За посочване степента на нещо — толкова много, до такава степен. *Той беше такъв добър към мене досега.* Вазов. *Тая черноока мома им се виждаше такава палава, такава хубава!* Йовков. *И тя полека слезе по стълбата, премина ситно широкия двор, дето бе стъпила с такава радост.* Елин Пелин. *Ти ми задаваш такъв един труден въпрос, какъвто никога не си задавала на ученичките си.* Вазов. 3. При разказване, изброяване — следният. *На третото момиче Огнянов зададе такъв въпрос.* Вазов. *Планът на отмъщението беше такъв: щяха да завардят пътя, който отива на запад към Лясковския проход.* Вазов. 4. *Разг.* С лоши качества или прояви. *Да го е*

отритнал той дядо Славчо, защото е сираче и сиромашко чедо — не му се вярва. Ненко знае, че дядо Славчо не е такъв човек. Влайков. *Па и тъщата като забърбори — Стоилка такава, вика, Стоилка онакава. И на съне да ти дойде, вика, ти пак да я разпъдиш.* Елин Пелин. **5.** *Разг.* За подсилване на някои отрицателни качества. *Ще те смачкам от бой, лъжец такъв!* П. Вежинов. *Ставай бързо! Мързелана такава!* **6.** Като *същ. мн.* **такива** — неща или хора от тоя, от същия вид, за който става дума. *Не се сърдя, ама недей приказва такива.* Влайков. *Той ще чака да дойдат всички ... — има такива, дето не знаят пътя.* Елин Пелин. □ **В такъв случай** (книж.) — при това положение, при тия условия. *Краката и ръцете му трепереха ... и в такъв случай той не можеше да извърши даже един водосвет.* Елин Пелин. **Да ги нямаме такива** (разг.) — не съм съгласен, не допускам това, не може. *А-а, за това ли е дошла? Да ги нямаме такива! Сама си го дробила, сама да си го сърба!* Влайков. **Такива (тия) не ми минават** (разг.) — не съм съгласен. *Бре гладнико — викнала сърдито бабата, — какво мляко дириш? Нали го изпи до капка? — Слушай, бабо, пред мен такива не минават!* Ран Босилек.

такъм *м.* (тур.). *Нар.* Съвкупност от вещи, инструменти и под., които съставят определено цяло и имат общо предназначение; комплект. *Султана се готвеше за сватбата си ... Тя извади цял такъм шаечни дрехи — потури ..., салтамарка и вълнен тъмночервен пояс.* Дим. Талев. *Какъв ти добитък ... Кравите ги дадох преди половин година, заедно с телетата. И коня с целия такъм.* Кр. Григоров.

тала̀з, обикн. *мн.* талази, *м.* (тур.). *Остар.* Водна вълна. *Реката ... яростно блъскаше пенливите си мътни талази.* Вазов. *Ревели бурите, плискали пороищата, преливал и влачел мътни талази Каменитият дол.* О. Василев. ‖ *Обр. На талази леки ниви се люлеят.* Н. Ракитин. *Две ръце се издигнаха, сключени на обръч и ... ясно се изрисуваха буйните талази на разпусната коса.* Йовков.

талазовѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Вълнообразен. *Стара планина тука е близко и погледът ти с услада бяга по безчислените ѝ талазовидни могили, безконечната верига на които заприщя целия северен кръгозор.* Вазов.

тала̀нт[1] *м.* (гр.). **1.** Голяма дарба за творчество в областта на изкуството, науката и под.; дарование. *Ораторски талант. Талант на художник. Артистичен талант.* ‖ *Разш.* Умение, способност за нещо. *Организаторски талант. Талант на администратор.* **2.** *Прен.* Талантлив човек. *Салон ни трябва! Виждате какви таланти се откриват в нашия квартал!* О. Василев.

талант[2] *м.* (гр.). В древността — количество злато или сребро на стойност около 5000 златни лева. *Сложени пък на средата, чакат два златни таланта, / за да се паднат на оня, който е правдата казал.* Ас. Разцветников (превод).

талантлѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който притежава талант[1]; надарен, даровит. *Талантлив писател. Талантлив художник. Талантлива артистка. Талантлив държавник.* **2.** Който показва, проявява талант. *Четеше непрекъснато нашата изящна литература, възхищаваше се от всяка талантлива проява и в разговори цитираше знаменити мисли от наши автори.* Елин Пелин. *Талантливо пеене.*

талантлѝво. *Нареч. от* талантлив. *Талантливо написан роман. Талантливо изпята ария.*

талантлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* талантлив; надареност. *Актьорът ми направи силно впечатление със своята талантливост.*

таласъ̀м *м.* (араб.). *Нар.* Според суеверните представи — зъл нощен дух, който се явява под различен образ и плаши хората; привидение. *Говореха за таласъма, който от няколко дена беше почнал да се явява до кладенеца край гробищата.* Величков. *И да знаеш, че всяко имане си има таласъм — може да се яви като куче, като маймуна.* Йовков. ‖ *Прен. Нар.* Човек, който броди нощем. *Какво искаш толкова късно. Не виждаш ли, че е затворено вече. Хората си лягат, а ти като таласъм бродиш още.* Кр. Григоров.

тала̀ш, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Събир.* Отпадъци във вид на тънки ленти, които остават при изглаждането на дърво с ренде. *Където се рендосва, там пада талаш.* А. Каралийчев. *Подпалих огъня с малко талаш.*

та̀лвег, *мн.* няма, *м.* (нем.). *Спец.* Средната и обикновено най-дълбоката част на река по продължение на течението ѝ. *Границата между България и Румъния е прокарана по талвега на река Дунав.*

та̀лер *м.* (нем.). Стара немска сребърна монета.

талѐрка *ж.* (нем.). *Диал.* Плитка дървена чиния.

талѝга *ж.* (мадж.). *Нар.* Дървена конска кола; каруца. *Захванаха вече трескаво да се приготовляват за път. Колчо пазари и талига.* Влайков. *Откъм селото се зададе талига. Essentially Кончето подскачаше в тръс.* А. Гуляшки.

талѝгаджия, -та, *мн.* -ии, *м.* Талигар. *Талигаджията удари конете и талигата тръгна* Влайков.

талига̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който кара талига; каруцар, колар. *След малко аз се връщах с талига, застанал в нея прав наред с талигаря.* Ст. Чилингиров.

талига̀рски, -а, -о. *Прил. от* талигар. *Талигарски кон.*

талига̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занятие и поминък на талигар.

талѝм *м.* (тур.). *Остар.* Военно строево обучение. *А дядо Йоцо цял час разпитва за българския сарай в София, за българските топове, за българския талим и за всичко.* Вазов.

талисма̀н *м.* (фр.). Според суеверните представи — малък предмет с магическа сила, който носи щастие и предпазва от беди. *По цялата ѝ снага се разливаше сладка отмора. Тя слагаше ръка на пазвата си: там беше скъпият талисман.* Г. Райчев.

та̀лия *ж.* (фр.). **1.** Най-тясната част на човешкото тяло, между гърдите и корема, около кръста. *Коланът бе стегнат повече, отколкото талията позволяваше.* П. Вежинов. **2.** Част от дреха, място около кръста. *Сивият костюм му прилегна добре. Особено в талията.* Смирненски. □ **В талия** — за дреха: пристегнат в кръста.

та̀лк, та̀лкът, та̀лка, *мн.* няма, *м.* (араб.). Магнезиев силикат — мек, мазен на пипане минерал, употребяван за индустриални и др. цели. || Прах от тоя минерал, употребяван като пудра.

та̀лков -а, -о. *Прил. от* талк.

талму̀д *м.* (евр.). Сборник от правила, извлечени от библията, във връзка с религията, бита и правовите отношения на старите евреи.

талмудѝст *м. Книж.* **1.** Последовател и тълкувател на талмуда. **2.** *Прен. Неодобр.* Човек, който сляпо се придържа към някакви правила, догми, без да се съобразява с действителността.

та̀лог, *мн.* няма, *м.* **1.** Тиня, довлечена от река или порой. *Покрай реката има много талог.* **2.** Утайка. *Водата беше мътна и е оставила талог.*

тало̀н *м.* (фр.). **1.** Част от квитанция, която остава в кочана. *Изгубих квитанцията си, пробиете в талона.* **2.** Част от облигация, която остава след изрязването на купоните.

та̀лпа *ж.* (рум.). *Диал.* Дебела дъска. *Хамбарите от посивели дебели талпи не бяха иззидани върху основи в земята, а бяха сложени на четири големи камъка.* Йовков. *Отместваше врата, направена от дебели, едва отесани талпи.* Ст. Загорчинов.

там. I. *Нареч.* **1.** На място, където не се намира лицето, което говори; на онова място. *Противоп.* тук. *Там в градината Росица, | плахата ми гълъбица, | восък бледа сред шумака | вие китка, мене чака.* Яворов. *Далеч на изток, гореше широко огнено сияние... Като че някакъв грамаден пожар беше пламнал там.* Йовков. *Слезни между братята роби — | в морето от вечна тъма, | и твоята лампичка бледа | ще бъде там ярка звезда.* Смирненски. *И през сън само спомняш, че има там някъде | градове и села. И война. И пожари. И танкове.* Ас. Разцветников. **2.** *Прен.* Подчертава смисъла на думите, с които се свързва — тъкмо в това, в това именно. *Та именно там бъркаме я: от политика бягаме.* Вазов. *Бъдете мъдри и единни: там е нашето спасение.* О. Василев. II. Като *частица. Разг.* За изразяване, подчертаване на неопределеност, несигурност или пренебрежение. *Я ни донес едно кило вино, опечи и нещо там, каквото има.* Йовков. *Пиши за жетварите там, | за теглото, | за черните кърви, | що пие земята.* Вапцаров. *Малко е моето лозе. Имам там два-три корена, колкото да не сме без нищо.* К. Петканов. *А бе, дайте там по един лев, колкото да не е без пари.* Ран Босилек. □ **Ни сам, ни там** (нар.) — в неопределено, несигурно положение; наникъде. *Остана си ни сам, ни там.* П. Р. Славейков. **Сам-там** (нар.) — тук-там. *През сливака сам-там замъждука по къщите светлинка.* П. Ю. Тодоров. **Там е работата** (разг.) — това е най-важното. *Ама не му е времето, моментът неблагоприятен — там е работата!* Ал. Константинов. **Тук-там** — на отделни места, не навсякъде. *Тук-там из гората все още се виждаха цели букети неокапали листа.* Ем. Станев.

тама̀м и **тама̀н** *нареч.* (араб.). *Нар.* Тъкмо, точно. *Тамам бях заспал... Сънувах.* Каравелов. *Разболях се тамам тогава, господине!* Вазов. *Дина Витаничина е момиче таман за Панчо.* Влайков. *Можеш ли закърпи тия мостри?... Тя е тамам за тебе работа.* Ст. Чилингиров. □ **Тамам ми е** — за дрехи, обувки и под.: точно ми е, става ми, по мярка ми е.

тамбура̀ *ж.* (тур.). Народен струнен музикален инструмент, на който се свири без лък, чрез дърпане на струните. *Живееха в тази колиба белобрад старец и синеоко момиче. Старецът свиреше на тамбура. Тамбурата звънеше като песен на пчела.* Ал. Каралийчев.

тамбура̀шки, -а, -о, *прил.* Обикн. в съчет. **тамбурашки оркестър** — оркестър от тамбури.

тамѐ *нареч. Нар.* Там наблизу. *Нямаме нива, Донке, ами ливада имаме ей таме е, при Бошковите върби.* Влайков. *Детенце, не бой се; ела тука с мен! | Игри ли поискаш — играй си цял ден | таме край реката на цветния бряг.* П. П. Славейков (превод). □ **Тук-таме** — тук-там. *Скоро тук-таме пламнаха къщи, гъст черен дим се заиздига и замрежи слънцето.* Йовков.

та̀мка *нареч. Диал.* Там. *Хей, кажи на селяните, че поп Кън одеве влезе в черквата и скри тамка една млада жена.* Вазов.

та̀мкашен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил. Разг.* Тамошен. *И Кънчо се унесе в мисли за своето родно място и за тамкашните моми.* Влайков.

та̀мо *нареч. Диал.* Там. *Питат ли ме де зората ме й огряла първи път | ... Тамо, аз ще отговоря, де се белий Дунав лей.* Вазов. *Снощи си, мале, поминах | под село покрай Росица | ... | Тамо си, мале, заварих | девойка тънка-висока.* К. Христов. *В гората бавно проникваше вечерта... Тамо някъде тревожно и непрестанно гукаше гургулица.* Елин Пелин.

та̀мошен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* Който се намира, произхожда или който е свързан с място, за което се говори, на което не се намира лицето, което говори. *Виждам, че не са от към нас — ... тия са загорски коли — тамошна направа.* Елин Пелин. *Вървейки, реших... да свърна в селцето Момин вир, за да се видя с тамошния учител.* Н. п. Филипов. *Намеси се и невяста Лулчовица и зе и тя да хвали града, и хората, и живота тамошен.* Влайков.

тампо̀н *м.* (фр.). **1.** Кутийка с напоен в мастило плат, в която се намокрят печати. **2.** *Мед.* Малко топче памук или марля, употребявано за спиране на кръвоизливи и др.

тамъ̀н, *нареч.* (тур.). *Нар.* Тамам, таман.

тамя̀н, *мн.* няма, *м.* (гр.). Темян. *С бял тамян гроба прикадил, | с руйно го винце поприлял, | и вощеница запалил.* П. Р. Славейков.

тамя̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Темянен.

тамя̀нка *ж.* Темянка.

тамя̀нов, -а, -о, *прил.* Темянов. *През отворената църковна врата излизаше тамянов дим и се чуваше някаква проточена песен.* Ал. Каралийчев.

тананѝкам, -аш, *несв.* Пея с тих глас и без думи някаква мелодия. *Детето се върти наоколо, къса листчетата на едно цветче и си тананика тихичко.* К. Константинов. *Лесничеят... си тръгна, като продължаваше да се усмихва самодоволно и да тананика някаква песничка.* Ем. Станев.

тананѝкане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* тананикам. *Станка посърна. Нямаше вече кръшният й смях, не се чуваха нейните игриви тананикания.* Г. Караславов.

та̀нгенс *м.* (лат.). *Геом.* Отношение на лежащия срещу даден ъгъл катет към прилежащия.

та̀нгенсов, -а, -о. *Прил. от* тангенс. *Тангенсова теорема.*

тангѐнта *ж.* (лат.). *Геом.* Права линия, опряна до окръжност или до сфера; допирателна.

танго̀, *мн.* -а̀, *ср.* (исп.). **1.** Вид съвременен танц, с бавен такт, който се танцува от двама души. *Чай по случай рождения ден на Вена. Гости — повече млади, нейни приятелки и приятели, ... в салона танцуват танго.* Ст. Костов. **2.** Музика за такъв танц. *Там се танцува и се пие под звуците на моряшкия оркестър, който свири танго.* Св. Минков.

та̀нец, *мн.* -нци, *м.* (нем.). **1.** Танц. *Тангото свърши. Последва тутакси друг, по-бърз танец, но те стоеха изтръпнали и не искаха да се подчинят на новия ритъм.* О. Василев. **2.** *Нар.* Хоро. *Три се танци вият под Будина града; | първи танец води лична Ангелина, | втори танец води млада Янкулица, | трети танец води млада Секулица.* Нар. пес.

танзима̀т *м.* (тур.). *Истор.* Административни реформи на султан Абдул Меджит.

танѝн, *мн.* няма, *м.* (фр.). *Спец.* Вещество с тръпчив вкус, което се съдържа в някои растения и се употребява в кожарската индустрия.

танѝнов, -а, -о. *Прил. от* танин. *Танинов завод. Таниново вино.*

танк, та̀нкът, та̀нка, *мн.* та̀нкове, та̀нка (сл. ч.), *м.* (англ.). *Воен.* Бронирана бойна кола, снабдена с оръдие и картечници, пригодена да пътува по неравен терен. *Капитан Шулгин чертаеше с цветен молив пътя на настъплението и уговаряше помощта, която артилерията трябваше да даде на танковете и на пехотата.* Ив. Мартинов. *Мисълта, че може да падне на бойното поле с разкъсани гърди или под тежките гъсеници на немския танк, нито за миг не минаваше през ума му.* П. Вежинов.

та̀нкер *м.* (англ.). Параход, с който се пренасят течности.

танкѝст *м.* Военнослужещ в танковите войски. *Танкистите се въртяха около танковете си, оглеждаха веригите им, чистеха амбразурите.* Дим. Ангелов. *Танковете наближаваха селото... Срещу тях от първите къщи в покрайнините... се стреляше ожесточено. Но това не смущаваше нито танкистите, нито автоматчиците, които се криеха зад танковете.* Ив. Мартинов.

та̀нков, -а, -о. *Прил. от* танк. *Танкова колона.* □ **Танкови войски** (воен.) — специален род войски, които действуват с танкове.

тантѐла *ж.* (фр.). Изплетена от конци лента във вид на мрежа с фигурки, употребявана за украса на дрехи, бельо и под.; дантела. *Ния плетеше широка тантела с една кука.* Дим. Талев. *Кожената ѝ чантичка лежи полуотворена върху бюфета и от нея се подава тънката ситна тантела на кърпичката ѝ.* Св. Минков. *Насреща ми иде девойка с мотика на рамо, с тъмнозелен сукман и с бяла, обшита по крайщата с тантела, забрадка.* Н. п. Филипов. || Мрежеста тъкан с фигурки. *Блуза от тантела.*

тантѐлен, -а, -о, *прил.* **1.** Който е украсен с тантела. *Тантелена кърпичка.* **2.** Който е направен от тантела. *Тантелена покривка.*

тантиѐми *мн., ед.* няма, (фр.). В капиталистическите страни — допълнително възнаграждение, което се отделя от чистите печалби на предприятие, акционерно дружество и под. и се разпределя между чиновниците и служещите.

танту̀рест, -а, -о, *прил. Разг.* Който се отличава с дебелина на тялото при нисък ръст. *Той беше възнисък, тантурест човек, с червено лице и посивели коси.* Йовков. *Лечко е набит, тантурест, късоврат, но изглежда силен като хала.* Д. Немиров.

танц, та̀нцът, та̀нца, *мн.* та̀нци, та̀нца (сл. ч.), *м.* (нем.). **1.** Игра, обикн. на двойки, при която се правят ритмични движения с тялото и особено с краката. *Класически танци. Модерни танци. Ориенталски танц. Ансамбъл за песни и танци.* **2.** Мелодията към такава игра. *Мелодията премина в игрив и весел танц.* Йовков.

та̀нцмайстор *м.* Лице, което ръководи, поставя танци. *Станчев им разправя за снощната вечеринка... — как се въртял танцмайсторът.* М. Кремен. *Танцмайсторът на групата е известен балетист.*

та̀нцов, -а, -о, *прил.* Който е свързан с танц, който се отнася до танц. *Танцова музика. Танцова стъпка. Танцов ансамбъл.*

танцува̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е предназначен за танцуване. *Танцувален салон. Танцувална вечеринка.*

танцу̀вам, -аш, *несв.* Играя танц. *Евлоги учеше редовно уроците си и правеше всичко, каквото правят връстниците му: пушеше, ходеше на забави, танцуваше с момичета.* А. Гуляшки. *Танцувам танго.*

танцу̀ване *ср. Отгл. същ. от* танцувам.

танцува̀ч *м.* Танцьор. *Тук имаше наемни танцувачки и танцувачи.* Г. Белев.

танцува̀чка *ж.* Танцьорка.

танцьо̀р *м.* **1.** Лице, което по професия танцува; танцувач. *Конкурс за танцьори и танцьорки.* **2.** Лице, което танцува. *Към масата приближиха танцьорите. Михова едва дочака края на валса и хвана мъжа си под ръка. — Отлично танцуваш, като юноша — язвително каза тя.* Хар. Русев.

танцьо̀рка *ж.* Жена̀ танцьор.

та̀па *ж.* **1.** Запушалка на шише, направена обикн. от корк. *Удари ни миризмата на уиски и коняк. Тапите от шампанското се удряха в тавана.* Г. Белев. **2.** Парче корк, което поддържа въдицата за ловене на риба да не потъва изцяло във водата. *Бъчваров... хвърли въдицата точно там, гдето му бях казал. След малко тапата примърда.* Д. Калфов. *Заметнеш леко закачения за кукичката червей и впериш очи в тапата.* Ем. Станев.

тапѐт, *обикн. мн.* тапѐти, *м.* (фр.). **1.** Плат или цветна хартия, с която се облепят стените на стая, салон и под. *Стените бяха облечени с бледожълт копринен тапет.* К. Константинов. **2.** Шарка на боядисана стена, направена с бояджийски валяк.

тапѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* тапет. *Тапетна хартия. Тапетна материя.*

тапѝр *м.* (амер.). **1.** *Зоол.* Еднокопитен едър бозайник, чиито устни и нос са издадени във

форма на малък хобот. Tapirus americanus. 2. *Прен. Разг.* Глупав, тъп човек; глупак.

тапицѐр *м.* (нем.). Работник или занаятчия, който се занимава с тапициране.

тапицѐрия *ж.* Плат или кожа, с която се обшива меката част на стол, кушетка и др. *Тапицерия на стол. Тапицерия на автомобил.*

тапицѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Поставям тапети или тапицерия. **тапицирам се** *страд.*

тапицѝране, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* тапицирам *и от* тапицирам се.

тапициро̀вка *ж.* 1. Тапициране. 2. Тапицерия, тапет.

тапѝя *ж.* (тур.). *Остар.* 1. Документ за собственост на имот; нотариален акт. *Я ми донесете тапиите на нивите си да ги видят: там пише, че нивата ви е, да речем, десет декара.* Йовков. *Редовно прибираше в търговските си тефтери тапиите на къщите им, продажбените билети на добитъка.* Кр. Велков. 2. *Прен. Разг.* Документ.

та̀ра *ж. Търг.* Дара.

та̀раба *ж.* (тур.) *Нар.* 1. Ограда от дъски; стобор. *Те... навлязоха в тесните и тъмни улички... и се спряха пред един ограден с тараби двор.* А. Гуляшки. *През високите тараби се покатери котка с настръхнала опашка.* М. Кремен. 2. Дъска от такава ограда.

тарабу̀ка и **тарамбу̀ка** *ж.* (тур.). Музикален ударен инструмент във вид на широко гърне с опъната кожа върху отвора му.

таралѐж *м.* Дребен бозайник с гъсти остри бодли по кожата; еж. Erinaceus europaeus. *Понякога Зъмка... се спираше пред някой таралеж, лаеше го от яд, че не може да го докосне.* Ем. Станев. *Наежил се като таралеж. Пуснал брада като таралеж.*

таралѐжов, -а, -о. *Прил. от* таралеж. *Таралежова кожа.* □ **Държа (някого) в таралежови ръкавици** — отнасям се (към някого) строго.

тарама̀ *ж.* (гр.-тур.). Само в съчет. **тарама хайвер** — хайвер във вид на гъста, силно осолена маса.

тарамбу̀ка. Вж. т а р а б у к а.

тарантѐла *ж.* (ит.). 1. Италиански народен танц с много бързо и игриво темпо. 2. Музика за такъв танц.

тарапана̀ *ж.* (тур.). *Остар.* 1. Работилница за сечене на пари. *Отде накъде мислите, че имам пари, отде ще ги зема, тарапана ли имам?* Йовков. 2. *Прен. Разг.* Изобилие от средства, продукти и пр. *У тях е цяла тарапана. Чудно откъде имат толкова много тия хора.*

тарата̀йка *ж.* (рус.). *Разг. Пренебр.* Лоша, стара, полуизхабена, раздрънкана кола и под. *Това кола ли е — цяла таратайка.*

тарато̀р *м.* (тур.). Вид студена супа, приготвена от разредено с вода кисело мляко, краставици, чесън и др. *Той остави лъжицата, с която лакомо сърбаше от таратора през августовската жега.* Ст. Чилингиров.

тарашу̀вам, -аш, *несв. Разг.* Тършувам. *Нахрани се, след туй стана и взе да тарашува нещо из къщи.* Йовков. *Те бяха дошли да ограбят тая къща, искаха да отварят сандъци, да тарашуват, да делят свое и несвое.* Дим. Талев.

та̀рга *ж.* Направена от дъски малка платформа с четири дръжки, с която двама души пренасят материали. *А на джамията сред сенчестия двор | метачи двама се запряха с тарга тор.* П. П. Славейков.

тарѐлка *ж. Диал.* Талерка, чиния.

тарика̀т *м.* (тур.). *Жарг.* Хитър и нахален човек, обикн. младеж, който не подбира средства за постигане на нещо. *Аз такива тарикати съм укротявал, та на тебе ли басма ще цепя!* Св. Минков.

тарика̀тски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до тарикат, свойствен на тарикат. *Тарикатска постъпка. Тарикатски думи.*

тарѝфа *ж.* (исп.). 1. Система от норми, по която се определя размерът на такси, мита, възнаграждения и под. *Заплаща се според официалната тарифа. Митническа тарифа. Намалена тарифа.* 2. Разписание за движение на превозни средства. *Тарифата на влаковете беше разбъркана. По гарите и по спирките чакаха с нетърпение да свирне локомотив.* Г. Караславов.

тарѝфен, -фна, -фно, *мн.* -фни. *Прил. от* тарифа. *Тарифни цени.*

та̀рльо, *мн.* -вци, *м. Нар.* Название на таралежа като действуващо лице в народните приказки и детската литература. *Пуснали тарля под одъра, той се покачил на одъра.* Погов.

та̀ртор *м.* (гр.). 1. *Нар.* Главатар на дяволите. *Махай се отпреде ми, стар вещер! Мислиш, че не зная какви магии вършите в тая къща и дяволския тартор викате посред нощ?* Ст. Загорчинов. 2. *Прен. Неодобр.* Предводител, водач на група пакостници. *Немирен човек. Тартор на всички бунтовници в Преспа.* Дим. Талев.

тартю̀фщина *ж. Книж.* Лицемерие (по името на Тартюф — герой от едноименна комедия на Молиер).

тархана̀ *ж. Нар.* 1. Сушени зрънца, които се употребяват за ядене. 2. Ястие, приготвено от такива зрънца; триеница.

тас, та̀сът, та̀са, *мн.* та̀сове, та̀са (сл. ч.), *м.* (тур.). 1. Металически съд за гребане вода. *В банята беше задушно... Тасовете дрънчаха.* Дора Габе. 2. *Нар.* Дълбока медна чиния; паница. *Слугата донесе в голям тас чорба, от която излизаше пара.* Влайков.

тат, та̀тът, та̀та, *мн.* та̀тове, та̀та (сл. ч.), *м. Старин.* Крадец, разбойник. *Кажи ми защо влезе тука, яко тат нощний?* Вазов. *Искам да се изповядам, бе братя, искам да се покая!... нечестивци сме и татове нощчи.* Ст. Загорчинов.

тата̀рин, *мн.* тата̀ри, *м.* Лице от тюркско племе, сродно по език с турците. *Татари пленят земята, земята няма кой да брани.* Вазов.

тата̀рка *ж.* Жена татарин. *Наместо млади ханъми с писани вежди, слизаха стари баби, грозни татарки с жълти лица и продълговати очи.* Йовков.

тата̀рски, -а, -о. *Прил. от* татарин. *Татарските нашествия превръщаха страната в пустиня.* Вазов. *Виждам и сега тъмножълтото му татарско лице.* Вазов. *От нашия двор отдалеч се обадиха нашите кучета, а в татарската махала се разлаяха всичките.* Дора Габе.

та̀те, *мн.* няма, *м.* Баща ми, моят баща; татко. *А пък аз съм голям, голям... Трябва да помагам на тате.* Ст. Чилингиров. *По-скоро повикай тате и ме закарайте в града.* А. Каралийчев. *Чувай, тате, ти сам ме подбутна на това.* В. Друмев. *Тате, ела бе... Деца сме ти, а ти бягаш от нас.* Елин Пелин.

та̀тев, -а, -о, *прил. Нар.* Който принадлежи на тате. *Едно време навсякъде се чуваше татевият глас, навсякъде се виждаше неговата душа.* Д. Немиров.

та̀тко, -то, *мн.* (рядко) -вци, *м.* Баща ми или бащата на някого; тате. *Когато яничарите убиха татко му и майка му, те взеха него със себе си.* В. Друмев. *Сиротно чедо беше тя. Отколя | замина нейний татко по гурбет — | замина, и ни вест, ни кост от него.* П. П. Славейков. *При татко искам да ида, | при татко в Стара планина; | татко ми да ме научи | на какъвто иска занаят.* Ботев. *Когато ти си весел, татко, цялата къща е весела!* Елин Пелин. *Че моли сам, за прошка и забрава | синът ти, татко мой!* Лилиев.

та̀тков, -а, -о, *прил.* 1. Който принадлежи на татко. *Не видя ли таткови ми двори | и не чу ли майка да говори?* Ран Босилек. *Той... като не можа да удържи татковата си вяра, потурчи се и стана най-зъл християнски враг.* В. Друмев. 2. Като *същ.* **татковото** *ср.*, **татковата**, *ж.* Галено обращение на татко към свое дете. *Иди, татковото, да ми донесеш вода да пия.*

та̀тковина, *мн.* няма, *ж. Поет.* Отечество, родина. *Хубава си, татковино, | име сладко, земя—рай.* П. Р. Славейков. *Слънцето на свободата отново изгрея над бедната наша татковина.* Влайков.

та̀то, *мн.* (рядко) -вци, *м. Нар.* Тате, татко. *Вечерта, откак се навечеряхме, тато обиколи говедата, па отиде та си легна.* Влайков. *Нямам тато, нито мама — | тато да ругае, | мама да ридае.* Яворов.

та̀тов, -а, -о, *прил.* 1. Който принадлежи на тато, който се отнася до тато. *Чувам татовия глас отвън.* Влайков. *Да искаш татовото съгласие? Няма да ти го даде.* Вазов. 2. Като *същ.* **татовото** *ср.*, **татовата** *ж.* Галено обращение на тато към свое дете. *Анке, Михалчо, хай вървете си, татовата, легнете.* Вазов. *Донке, иди, татовата, у чича си тая нощ.* Вазов.

татуѝрам, -аш, *несв.* (фр.). Изписвам знаци и образи по кожата на човешко тяло с острие, натопено в неизтриваема боя. **татуирам се** *възвр.* и *страд.*

татуѝране *ср. Отгл. същ. от* татуирам *и от* татуирам се.

татуиро̀вка *ж.* 1. Изписване по кожата на човешко тяло особени знаци, рисунки; татуиране. 2. Самите татуирани знаци и образи. *Приближаваш се до него* (моряка) *и се вглеждаш в голите му ръце. Те носят неизбежната татуировка, рисувана с барут под кожата.* Св. Минков.

тату̀л, *мн.* няма, *м.* Силно отровен бурен, който расте по торищата, с едри листа, бели цветове и бодлив плод. Datura stamonium. *Старата оглеждаше тъмнозелените стъбла на татула, измерваше внимателно посивелите бодливи семена и се питаше дали са узрели добре ситните смъртоносни зрънца.* Г. Караславов. *Дворът беше обраснал с татул.* Дим. Димов.

та̀тък *нареч. Нар.* Там, на оная страна, в оная посока. *Татък зад плета, по пътя, се счуха леки стъпки.* П. Ю. Тодоров. *Наблизо татък чук играе | и наковалнята отпява.* Яворов. *Всичко вече е бяло, спокойно, хубаво. Татък само през мъглата, някъде далеко-далеко се чуват овчарски звънчета.* О. Василев.

та̀френе *ср. Отгл. същ. от* тафря *и от* тафря се.

та̀фря, -иш, *мин. св.* та̀фрѝх, *несв. Диал.* Гиздя, контя, докарвам някого. **тафря се** *възвр.* и *страд.*

тафта̀ *ж.* (перс.). Вид твърд копринен плат. *Аз стоях край тротоара със своя износен балтон и гледах любопитно тънките жени с рокли от шумяща тафта и в сребърни обувки.* П. Вежинов. □ **Памучна тафта** — тъкан на разноцветни квадратчета.

тафтѐн, -а, -о, *прил.* Който е направен от тафта. *Тафтена бална рокля. Тафтена блуза.*

таха̀н *м.* (тур.). 1. Каша от смлян печен сусам. 2. *Разг.* Тахан халва. *Пият боза и ядат тахан.* □ **Тахан халва** — вид халва, приготвена от тахан и захар.

тахта̀ба *ж. Диал.* (тур.) Дървеница.

та̀ча, -иш, *мин. св.* -их, *несв. Нар.* Почитам, зачитам, уважавам някого или нещо. *Той е много кротък и добродушен човечец. Затова го и всеки обича и тачи.* Влайков. *Той вечно ще тачи светлата памет на падналите за свободата и независимостта на нашата родина герои.* Г. Димитров. *Хората в нашия край са стопани и работни хора са. Навикнали са да тачат труда.* П. Вежинов. ‖ Придържам се към някаква традиция, спазвам някакъв обичай и под. *Минаха се шумните дни на сватбата. Изпълниха се всички хубави обичаи, които стрина Венковица ревниво тачеше.* Влайков. **тача се** *страд.*

та̀чене *ср. Отгл. същ. от* тача *и от* тача се.

та̀я, -иш, *мин. св.* та̀я̀х, *несв.* 1. Топя се бавно, незабелязано. *Снегът таи, намалява се и все повече се разкъсва.* Йовков. 2. За съд — пропущам влага. *Стомната таи. Кацата таи.*

та̀я. Вж. т о я.

та̀я, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Крия дълбоко в себе си, не казвам, прекривам нещо. *По чувства сме братя ний с тебе | и мисли еднакви ний таим.* Ботев. *Между това Трайчев продължаваше да таи в душата си плана да се раздели с Цонка.* Вазов. *С другарите си беше мълчалив и хладен. Явно беше, че таи нещо в душата си.* Йовков. *Прангата все пак таеше нейде в душата си искрица от надежда.* Влайков. **тая се** *страд.*

тая̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* 1. Крия се, спотайвам се, не се показвам. *Очевидно, бежанецът беше се таил досега в Клисура и се беше помъчил да избяга и да се спаси в някое турско село.* Вазов. *Единствената възможност да се спаси беше да се скрие някъде и да се таи там като заек.* Ем. Станев. 2. *Прен.* Намирам се, съдържам се в нещо, без да се проявявам външно. *Тая вражда разяжда и глождe душата му, таи се и расте, готова всяка минута да избухне.* Йовков. *Ния слушаше мълчаливо, в погледа ѝ се таеше тревога, да не би свекърва ѝ да засегне някак учителката.* Дим. Талев.

твар, твартà, *мн.* твàри, *ж. Книж.* Живо същество; животно, живина. *Във всяка жива твар е вложен инстинктът за самосъхранение.* Елин Пелин. *Пролетта настъпваше буйна и весела, [illegible] беше човеку да живее и всяка твар се радваше на живота, на топлото слънце, на плодоносните блага на земята.* Дим. Талев. *Че как тъй ще пуснеш лисица, бе сине? Тя е вредна твар. Прави пакости и на хората, и на дивеча вреди.* Ем. Станев. *Как бих я заплюл в лицето! Но тя никога не се явява лице с лице, винаги [illegible] зад гърба, подла твар!* Л. Стоянов.

твòе. Вж. т в о й.

твоемỳ *местоим. Книж.* Само в съчет. **по твоему** — според тебе, както мислиш, разбираш ти.

твой, твòя, твòе, *мн.* твòи, *кратка форма* ти, *притеж. местоим.* за 2 *л. ед.* **1.** Който принадлежи на лицето, към което се обръщаме при говорене, който принадлежи на тебе. *Дай твоя нож, че е по-остър.* Вазов. *Трябваха пари... и аз дръзнах да посегна на твоите пари.* Вазов. *Да бяха, либе, да бяха, | да бяха злато ковано | твоите руси косици.* Яворов. *Щото е мое, то е и твое.* Вазов. **2.** Който е близък, роднина или приятел, съидейник и под. на лицето, на което се говори. *Аз съм твой мъж, и ти ми си жена!* Вазов. *Приеми моя сърдечен привет, добра и мила приятелко. Привет също и на всички твои домашни.* Вазов. *В плен пленила е русалка | твойто либе, моме малка.* К. Христов. *Твоята годеничка.* **3.** Който се отнася или е свързан с лицето, на което се говори. *И в твойта смърт и в тяхното страданье | познах теглото аз на [illegible] народ.* П. Р. Славейков. *Все тъй си добър към мене, Иванко, и няма край на твоята добрина.* В. Друмев. *Аз вярвам, майко — родино пресвята, | във светостта на твоя бъден ден.* Вапцаров. **4.** *Разг.* Като *същ.* **твоят, твоята, твоето** — а) *ср.* Всичко, което принадлежи на лицето, на което се говори. *Твоето си е твое, бъди спокоен!* б) *ж.* и *ср.* Всичко, което става или се случва с лицето, на което се говори; участ, съдба. *Искам да ти кажа: теглота ми е... — Твойто, Илия, се казва: неволя от слободия!* Вазов. *Чорбаджи,... твоята е наредена вече.* Чудомир. □ **На твое място** — в твоето положение. *Ти си оня хусарин, който грабна някога Елена... И аз на твое място щях да я грабна.* Ст. Загорчинов. **На твое разположение съм** — можеш да се обърнеш към мене за помощ, услуга, разпореждане и др. *Ако имаш нужда от нещо, аз съм на твое разположение.* **На твоя ум съм** — мисля като тебе. *Видиш ли? и той е на твоя ум.* Величков. **Не е за твоята уста лъжица** (разг.) — не е за тебе, не можеш да се справиш, не си достоен и под. **Не е твоя работа** (разг., груб.) — това не те засяга, нямаш право да се занимаваш с това. **Нека бъде твоето** — да бъде както искаш ти. *Същият си вироглавец, не си се променил ни на косъм. Нека бъде твоето.* Ст. Загорчинов. **Твоя воля** — както искаш ти, както намираш за добре. *Разбирам, че ти искаш по-скоро художник да бъдеш, отколкото писател. Твоя воля. Може и художник, макар че дарбата ти друго подсказва.* Д. Немиров. **Твоя милост** (остар.) — учтиво обръщение към мъж; вие. *Твоя милост ходил ли си, обикалял ли си тъй повечко свят?* Ал. Константинов.

творбà *ж.* Нещо, създадено, сътворено с дарба, с вдъхновение; творение, произведение. *Той говореше с възторг за живописните галерии, дето съзерцаваше творбите на най-великите италиански художници.* Вазов. *Език свещен,... | чудесно сечиво за творби идеални.* Вазов. *Художествена творба. Музикална творба.*

творèне *ср. Отгл. същ. от* творя *и от* творя се.

творèние, *мн.* -я, *ср. Остар.* **1.** Творба. *Господин Бръчков, вашият син е поет. Аз четох с възхищение творението му.* Вазов. *Творенията си недейте бърза | да обнародвате, поети млади.* Михайловски. **2.** Живо същество, създание на природата. *Цветята са най-хубавите творения на бога.* Елин Пелин. *А, виждам, охлюв!... | Кажи ми, жалко ти творене, | как се покачи тъй високо?* Михайловски.

творèц, *мн.* -цѝ, *м.* **1.** Човек, който е направил, създал нещо. *На земните блага всевечни сме творци, | а нужда ни души до хладната си гръд.* Смирненски. **2.** *Църк.* Бог. *Колко свежест и чистота! Сякаш тая балканска природа вчера е създадена от твореца.* Вазов. *И птичките с песни славословят твореца всевишни.* Елин Пелин.

творѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Грам.* Обикн. в съчет. **творителен падеж** — падеж, в който се поставя име, когато означава оръдие на действието или лицето, заедно с което се върши действието.

твòрчески, -а, -о, *прил.* **1.** Който е присъщ на творец, характерен за творец. *Творчески метод. Творческо пресъздаване.* **2.** Който дава резултат, в който има творчество. *Творческа работа. Творческо обсъждане.*

твòрчески. *Нареч. от прил.* творчески. *Работи творчески.*

твòрчество, *мн.* няма, *ср.* **1.** Създаване на творба, на творби; творение. *Настроението ми за работа, копнежа ми за творчество — всичко това изчезва, изпарява се.* Влайков. *Будапеща кипи от творчество във всички области на своя живот.* Н. Фурнаджиев. **2.** Онова, което е създадено, сътворено. *Народно творчество.* ‖ Всички произведения на един автор, творец. *Творчеството на Вазов. Творчеството на скулптора Лазаров.*

творя̀, -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *несв.* Правя, създавам културни ценности, художествени произведения и под. *Ти стоиш в свойта стая, поете. | Ти твориш, и твориш, и твориш.* Хр. Радевски. *Кипеше от желание да действува, да работи, да твори, а се чувствуваше като човек със свързани ръце и крака.* А. Гуляшки. **творя се** *страд.*

твòя. Вж. т в о й.

твърд, -а, -о, *прил.* **1.** Който има постоянна форма и размер. *Веществата биват твърди, течни и въздухообразни.* **2.** Който не изменя формата си при натиск, въздействие; корав. *Противоп.* мек. *Мечката се беше поуспокоила и гризеше един къшей твърд хляб.* Ст. Загорчинов. *Никога така сладко не беше спал на твърдата земя.* Ем. Коралов. *Книжка с твърди корици. Твърдо легло.* **3.** Който оказва голямо съпротивление при обработване. *Противоп.* мек. *Диамантът е най-твърдият минерал. Твърдо дърво.* **4.** *Прен.* Който проявява смелост, силен дух, който не се поддава на чувства, настроения. *Бъди твърда, мамо, както си ми давала всякога пример.* Вазов. *И*

стиска сините уста, | да не отпадне тя се сили: | „Ще бъда твърда пред смъртта!" Вес. Георгиев. **5.** *Прен.* Който изразява непоколебимост, решителност; решителен, смел. *Сила изпълни цялото му тяло и походката му стана твърда, смела и сигурна.* Елин Пелин. *Тя се изправи, вдигна глава... и отмина напред с широки твърди крачки.* Г. Райчев. *Дошли сме тука по работа — отговори войводата с твърд глас.* Дим. Талев. **6.** *Прен.* Който се отличава с непоколебимост, решителност, смелост. *Но смелост, братя, и с твърда вяра | вървете, дето дългът ви кара.* Вазов. *Който има твърда воля, твърдо на нозе стои; | който е живот видял, от смъртта не се бои.* П. П. Славейков. *Твърдо решение. Твърд характер.* **7.** *Прен. Фин.* Който не се мени често; установен, определен, постоянен. *Твърди цени. Твърда валута.* □ **Твърда вода** — вода, която съдържа в голямо количество варовити вещества; варовита вода.

твърд, твърдта̀, *мн.* няма, *ж. Старин.* **1.** Земя. *Той* (господ) *го създал,... той земната твърд и мъртвите люде му дарил.* Ст. Загорчинов. **2.** Небе. *А в четвъртия ден господ създаде звездите — да красят твърдта небесна — и да бъдат знамение за векове и народи.* Н. Райнов. *Звездите блестят в небесната твърд.* Лилиев. **3.** Крепост, твърдина. *Там дето Дунавът прегръща кръшна Сава | и към морето я отвлича лудо той, | отбрано войнство твърд стара приближава, | а друго войнство в твърдта очаква бой.* К. Христов.

твъ̀рде *нареч.* Доста, много, до голяма степен. *Той умря стар и нещастен, да, твърде нещастен.* Вазов. *А наедно с това ние си припомвахме за предишните си пътувания и твърде често говорехме за Антимовския хан.* Йовков. *Твърде му се искаше да разбере станалото и сетне да има какво да разказва в село.* Ив. Хаджимарчев.

твърдѐене *ср. Отгл. същ. от* твърдея.

твърдѐне *ср. Отгл. същ. от* твърдя *и от* твърдя се.

твърдѐние, *мн.* -я, *ср* Мисли, думи, с които се твърди, поддържа и доказва нещо. *Трябва решително да възразя против твърдението, че съм преследвал пропагандни цели.* Г. Димитров. *Трябва да е вярно твърдението, че родените край море имат силни очи.* А. Страшимиров.

твърдѐя, -ѐеш, *мин. св.* твърдя̀х, *прич. мин. действ.* твърдя̀л, -а, -о, *мн.* твърдѐли, *несв.* Ставам все по-твърд.

твърдина̀ *ж.* **1.** Само *ед.* Качество на твърд предмет; твърдост, коравина. *Цяла нощ той не мигна. За пръв път усещаше твърдината на коравото легло.* Кр. Григоров. **2.** Само *ед. Прен.* Устойчивост, твърдост, непреклонност. *Сега вече съм могъщ. Никой не може надмина моята твърдина и моята сила!* Ран Босилек. **3.** *Старин.* Крепост. *Естеството бе направило Царевец непристъпен, никакви човешки усилия не можаха да превземат тази твърдина.* Вазов.

твъ̀рдо. *Нареч. от* твърд. *Този човек крачеше полека, но твърдо.* В. Друмев. *Е, не мислиш ли вече да се прибереш? ... — Не! — отговори твърдо Павел.* Елин Пелин.

твърдогла̀в, -а, -о, *прил.* Който не се подчинява, не се съгласява лесно; упорит, непреклонен. *Но хаджи Генчо е твърдоглав и ушите му не чуят ни молби, ни заплашвания.* Каравелов. *Да кажат чувам аз, че упорит народът | бил. Вярно, упорит е той и твърдоглав.* П. П. Славейков.

твърдогла̀вец, *мн.* -вци, *м.* Твърдоглав, непокорен човек.

твърдогла̀вие, *мн.* няма, *ср.* Твърдоглавост, упоритост, непреклонност. *Всички виждаха спадането на цените, но не желаеха да продадат партидите си и красноречието на Торосян... засилваше твърдоглавието им.* Дим. Димов.

твърдогла̀вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* твърдоглав; твърдоглавие, твърдоглавство. *Твоето прямодушие отива до дързост и твоята твърдоглавост ми става нетърпима.* Вазов.

твърдогла̀вство, *мн.* няма, *ср.* Твърдоглавие, твърдоглавост. *Чичо Марин знаеше твърдоглавството на Бойча, затова нито се опита да го задържи.* Вазов.

твърдогла̀вщина, *мн.* няма, *ж. Нар.* Твърдоглавие, твърдоглавство, твърдоглавост. *Напразно се мъчиш: Борис няма да слезе именно сега. Ти му даваш случай да покаже своята храброст и твърдоглавщина.* Вазов.

твърдокри̇̀л, -а, -о, *прил.* В съчет. **твърдокрили насекоми** (спец.) — насекоми, които над меките си крила имат други твърди, като напр. светулка, калинка и др.

твъ̀рдост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** Качество на твърд. *Диамантът притежава голяма твърдост. Твърдост на гласните.* **2.** *Прен.* Устойчивост, постоянство, непреклонност. *Че щастлив е оня, който дигне пръв | народното знаме и пролее кръв, | и че трябва твърдост, кураж, постоянство, | че страхът е подлост, гордостта — пиянство.* Вазов. *Двете млади жени се обърнаха към нея. Тя говореше кротко, примирително и все пак в гласа ѝ се чувствуваше твърдост.* Дим. Талев. || Смелост, мъжество, самообладание. *Макар че смъртта на Тодора дойде за него като гръм от ясно небе, той я посрещна с рядка твърдост.* К. Петканов.

твърдя̀, -иш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* твърдя̀л, -а, -о, *мн.* твърдѐли, *несв.* Настоявам, уверявам, че нещо е истина. *Всеки истински комунист, като го арестуват в полицията, мълчи, нищо не признава. И ако проговори, само едно твърди: „Не видях, не чух, не зная".* М. Марчевски. *Но тука има явно нарушение на закона... — Там е работата, че... аз още не съм сигурен в това, което ти твърдиш.* А. Гуляшки.

те[1]**.** Вж. ти.

те[2]**.** Вж. той.

те[3] *частица. Нар.* Ето, на̀. *Тѐ, птичката — нищо животно, па и тя не забравя гнездото си!* Елин Пелин. *Трифоне! — викна Бешемлията и удари с все сила калпака си по дъските. — Те така те харесвам, такъв те обичам!* А. Гуляшки. *Бабо, я дай ми теслата, те я качена отгоре над водника.* Кр. Григоров.

театра̀л *м. Рядко.* Любител на театъра, на театралното изкуство.

театра̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който се отнася до театър. *Театрален салон. Театрално ръководство. Театрален сезон. Театрално училище.* **2.** *Прен.* Неестествен, пресилен, ма-

маниерен. После с едри и малко театрални крачки се приближи към него. П. Вежинов.

театра̀лнича, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* Държи се неестествено, престорено, маниерно.

театра̀лничене *ср. Отгл. същ. от* театралнича. *Остави това театралничене, говори естествено и сериозно.*

театра̀лно. *Нареч. от* театрален (във 2 знач.). *На отсрещната дълга маса вечеряше хубавичка девойка... До нея висок, слаб мъж с дълги коси, който се смееше театрално.* К. Константинов.

театра̀лност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* театрален (във 2 знач.).

теа̀тро, *мн.* няма, *ср. Нар.* Театър. *Бунтовната песен в театрото му даде едно оръжие срещу него.* Вазов.

театрозна̀ние, *мн.* няма, *ср.* Наука за театъра. *Във висшето театрално училище има три отдела: актьорство, режисура и театрознание.*

теа̀тър, *мн.* -три, *м.* (гр.). **1.** Помещение, здание, в което се устройват драматически и др. представления. *Залата на театъра се пълнеше.* Вазов. || *Прен.* Публиката, която присъствува на представлението. *Този смях зарази целия театър.* Ал. Константинов. **2.** *Разг.* Представление, пиеса. *Отдавна не съм ходил на театър.* **3.** Учреждение, което се занимава с даване на такива представления. *Работя в театъра. Народен театър. Куклен театър. Директор на театъра.* || Персоналът на това учреждение. *Театърът е в обиколка.* **4.** Драматическото и сценично творчество на един народ. *История на българския театър.* **5.** *Прен. Книж.* Място, където стават някакви събития. *Страната се превърна в театър на военни действия.*

теб. *Съкр. от* тебе.

тѐбе. Вж. т и.

тебешѝр *м.* (араб.). Бял трошлив минерал (калциев карбонат), употребяван за писане върху черна дъска и др. *По черната дъска още личеха написаните с тебешир числа на задачи от четирите аритметически действия.* Вазов. *Тайничко по къщи и огради | в глухи нощи пишем с тебешир | думата, която значи радост, | най-любимата ни дума: МИР!* Ас. Босев.

тебешѝрен, -а, -о. *Прил. от* тебешир. *Тебеширен знак. Тебеширена фабрика.*

тевто̀нец, *мн.* -нци, *м.* **1.** *Истор.* Лице от древногерманско племе, живяло в края на старата ера и воювало с римляните. || Обикн. *мн.* Общо название на германските народи. **2.** *Пренебр.* Немец, германец. *Страцин! Сразен е злостният тевтонец, | ранен е смъртно побеснелий звяр.* Д. Полянов.

тевто̀нски, -а, -о. *Прил. от* тевтонец; германски, немски. *От постоянните поражения през последните години* (генералът) *беше изгубил без остатък тевтонската си самонадеяност и нахалство.* П. Вежинов.

тегѐл *м.* (тур.). Линия от изшити бодове; шев. *По джобовете и маншетите са изминати двойни тегели.*

тегла̀ч *м. Нар.* Впрегатно добиче, което добре тегли. *Хубаво добиче, нали, и теглач, теглач!* Елин Пелин.

тѐглене *ср. Отгл. същ. от* тегля *и от* тегля се.

теглѝлка *ж.* **1.** Уред за измерване теглото, тежестта на нещо; везни. *Понеже нямаше доверие никому, Баташки лично проверяваше теглилките и сам вписваше килограмите в книгата.* Дим. Димов. **2.** Обикн. *мн.* Метални грамове за мерене.

теглѝло, *мн.* теглила̀, *ср. Нар.* Тегло, мъка, патило. *Чуй как стене гора и шума, | чуй как ечат бури вековни, | как нареждат дума по дума | приказки за стари времена | и песни за нови теглила.* Ботев. *Майко жална, мъченице клета, | от къде се взе у тебе сила | да изтърпиш таз съдба проклета, | да пренесеш толкова теглила.* Вазов. *Мен живота върволица | бе от мъки и теглило.* Вазов.

теглѝч *м. Нар.* **1.** Процеп на кола. *Между дърварите беше и Филчо. Седеше върху теглича между биволите и дремеше.* К. Петканов. **2.** Клин, който крепи ярема към процепа.

тегло̀[1], *мн.* няма, *ср.* **1.** *Физ.* Силата, с която земята привлича телата; тежест. **2.** Количество веществo, измерено с единица мярка; тежест, тежина. *Купува се на тегло. Атомно тегло. Живо тегло.*

тегло̀[2], *мн.* -а̀, *ср.* Страдание, мъка, теглило. *И в твойта смърт и в тяхното страданье | познах теглото аз на тоз народ.* П. Р. Славейков. *Боледувах дълго, ослепях с едното око... Но никога не се отчаях. С покорност нося теглото си.* Елин Пелин. *Дотегнал ми е тоя мизерен живот, ядове и тегла.* Вазов.

тегло̀вен[1], -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до тежест, тежина, тегло. *Тегловна единица. Тегловна част.*

тегло̀вен[2], -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Изпълнен с тегла; тежък, мъчителен. *Животът е открил за него само своята тегловна страна.* Величков. *Те са сирачета, думa. Малко ли са измъчени от тегловен живот, та още да ги мъча?* Влайков.

тѐгля[1], -иш, *мин. св.* тѐглих, *несв.* **1.** Дърпам, опъвам, изпъвам. *А в това време бай Ганьо ме теглеше енергически за ръкава.* Ал. Константинов. *Марин се загледа в земята, замисли се и току теглеше с ръка ту едина, ту другия си мустак.* Йовков. **2.** За впрегатно животно, трактор и под. — карам, предвижвам някакво превозно средство; влача, мъкна. *Воловете усърдно и покорно теглеха пълните коли.* Елин Пелин. *Конете продължаваха да теглят каруцата, като ту забавяха хода си, ту потичваха.* Дим. Ангелов. *Тракторът тегли комбайна. Камионът тегли повредената кола.* **3.** *Нар.* Насочвам превозно средство или яхнат кон към определено място, в определена посока. *Когато изпразни колата и тегли на хана, първата му работа беше да разпита Темелко ханджията.* Йовков. *Първо тегли* (Марко) *на Янини двори | и си чука на Янини порти.* Нар. пес. **4.** *Разг.* Смуча, изсмуквам, всмуквам. *Той теглеше с голяма страст навътре дима на цигарата си и все се смееше.* Йовков. **5.** Прокарвам, очертавам линия, граница и под. *Четирите плуга на трактора му потъваха двайсетина сантиметра и теглеха бразди — два километра дълги.* А. Каралийчев. *Видиш ли оная баирчинка на изток?... Тегли права линия на запад... Всичката тая земя съм закупил.* А. Гуляшки. **6.** *Прен.* Вземам, получавам част от паричен влог или отпуснат кредит от банка, спе-

стовна каса и др. *Аз таквиз пари не харча... В петък иди на Оряховския пазар, че си ги сложи в банката. От там ще си теглиш по малко и ще ги харчиш.* А. Каралийчев. 7. *Прен.* Само 3 *л. ед.*, обикн. в съчет. с лично местоим. м е, т е, г о и пр. — привлича ме, влече ме. *Но чуйш ли как пее гората? | Чуйш ли как плачат сиромаси? | За тоз глас ми копней душата | и там тегли сърце ранено.* Ботев. *Че постой още в София. — Тегли ме към нас, како Доне. Тука ми е чуждо.* Вазов. *Смъртта го теглеше насам. Смъртта си търсеше той.* Дим. Талев. *Теглеше го навън от селото, сред есенната красота на полето.* Г. Караславов. 8. Премервам, измервам теглото, тежестта на нещо. *Сега тяхната работа беше само да посрещат и изпращат пътниците..., да прехвърлят и да теглят стоките.* Йовков. *И Киро... мереше, теглеше и сръчно подхвърляше покупките.* Г. Райчев. **тегля се** *възвр.* и *страд.* □ **Тегля жребие** (разг.) — определям чрез жребие. **Тегля заключение** — правя заключение, заключавам. **Тегля каиша** (нар.) — страдам. **Тегля куршума, ножа (на някого)** — застрелвам (заколвам) някого.

тѐгля², -иш, *мин. св.* тѐглѝх, *несв.* Страдам, измъчвам се, патя. *И рекъл бях: аз няма веч да плача | за тежките на тоз народ беди! | Ожесточен, пощада му не рачех — | „да тегли" — думах с яд.* П. Р. Славейков. *Запей как брат брата продава, как гинат сили и младост, | как плаче сирота вдовица | и как теглят без дом дечица.* Ботев. *Да си вървя, Тинке, че замръкнах. Гледай хубаво майка си, че поне тя, клетата, на стари години да не тегли.* А. Каменова.

тѐгля се, -иш се, *мин. св.* тѐглѝх се, *несв.*, *сред.* 1. Дърпам се, искам да се освободя от нещо. *Пръстта се рони изпод нозете на коня, напразно животното сили ц се тегли назад.* Йовков. *Стражарят ѝ хвана ръцете в своите могъщи лапи. — Пусни ме!... — почна да се тегли Иглика.* Елин Пелин. 2. *Прен.* Страня, отбягвам. *Цанко... сега още повече взе да страни от домашните работи и да се тегли на страна.* Влайков.

тѐгна, -еш, *мин. св.* -ах, *несв.* 1. Под влияние на теглото си вися тежко, натежавам. *По моите безлисти клони | не тегне грозд, не тегне плод.* Лилиев. *На малки вили приличат къщите в Грозден, наредени покрай правите улици, потънали в градини... Гроздови свесла тегнат под стрехите.* А. Каралийчев. ‖ *Обр. Тегнат сиви небесата | над задрямалия град.* Смирненски. ‖ Натежавам от умора, болка и под. *Главата тегне изнурена, | в гърдите нито капка мощ.* Яворов. *До късно беше чела и сега клепките ѝ тегнеха за сън.* А. Гуляшки. 2. *Прен.* Измъчва ме, тежи ми. *Един камък само тегне на сърцето ми: мене ми е тежко само да оставя бедната си майка.* Каравелов. *Ех, то из съм си научена, мен работата ми не тегне, ами ме е срам от хората.* Влайков. 3. *Диал.* Тежа, имам тежест, тегло. *Товарът много тегне.*

тѐгнене *ср. Отгл. същ. от* тегна.

тегобà¹ *ж.* Задължение на населението към държавата, към властта; повинност. *Отроците обаче бяха отегчени и от други още тегоби: работеха царските земи, зидаха крепости и отиваха на война.* Вазов. *Данъчна тегоба. Пътна тегоба.*

тегобà² *ж. Рядко.* Мъка, скръб. *И плача за умрелий, плача за съдбата | на живите, но по-горчива тегоба | налита ми духа кат смисля за тъгата, | коя с живота дадена е нам в делба.* Величков.

теготà *ж.* 1. Мъка, скръб, досада. *Ти сявга се при мен намираш, | и в радости, и в теготи.* Вазов. *Налегнат ли го скърби, теготи — | той твърд е и кат смърт студен.* Дим. Бояджиев. *Не знам какво да правя — мъчи ме теготата.* Г. Райчев. 2. *Рядко.* Горещо, задушно време. *Юлската горещина бе достигнала и до върховете на Повиен — познатото безветрие и теготата на долините, когато и птичките престават да пеят.* М. Кремен.

теготя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Рядко.* Създавам, причинявам тежест, мъка, досада. *Дъхът на влажната земя, който някога го упояваше, сега го душеше и теготеше.* Елин Пелин.

теготя̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв.*, *сред. Рядко.* Измъчвам се, досадно ми е. *Павел... се чувствуваше чужд в къщата, дето бе се родил и пораснал, теготеше се и гледаше по-скоро да се махне.* Елин Пелин.

тежà, -йш, *мин. св.* -àх, *несв.* 1. Имам определено тегло, тежест. *Товарът тежи един тон. Лекарството тежи сто грама.* 2. Имам голяма тежест, много тежък съм. *Пълните стомни тежат и тя ги оставя на калдъръма.* А. Каменова. ‖ Вися, спускам се тежко, с тежест. *Той бе натруфен като жена: по ръцете му висяха гривни от злато, на шията му тежеше бисерна огърлица.* Н. Райнов. *Ти пак си сам, като дърво в полето, | и над полето и по твойте клони | тежи злато и зрее есента.* Ас. Разцветников. *И щитовете им* (на Момчиловци), *и гърдите на конете тежеха от такива плочици, които светеха като хиляди зорки очи.* Ст. Загорчинов. 3. *Прен.* В тежест съм на някого, причинявам му грижи, разноски. *И тя скоро разбра, че Еньо я мрази, че тя му тежи със своето нещастие.* Елин Пелин. *Действително, ако беше послушал приятелите си, сега на плещите му нямаше да тежи тая тежка отговорност.* П. Вежинов. 4. *Прен.* Мъча, измъчвам, смущавам. *И добре ще стори да се покае, че колкото престъпления..., колкото човешка кръв тежи на душата му.* Вазов. *Погледите му тежат като камъни.* Йовков. *Отмъщението им никога не закъсняваше. Като някаква неотвратима орис, то постоянно тежеше върху Вълчан.* Йовков. 5. Само 3 *л.*, в съчет. с лично местоим. м и, т и, м у и пр. — а) Усещам неприятно тежестта, теглото, товара на нещо. *Пълните бакъри не ѝ тежеха.* К. Петканов. *Чакай, бе човече, недей бърза толкова, че не мога да те стигна, дисагите ми тежат!* Ал. Константинов. б) (прен.) Тежко ми е, мъчно ми е, измъчвам се от нещо. *А времето хвърчи, не го е грижа | кому тежи, нито кому е леко.* П. П. Славейков. *Но мъка, черна мъка ми тежи: | не мога да си дойда, да те видя.* Вес. Георгиев. *Тежи ми, боже, кръстът на живота.* Михайловски. □ **Всеки камък тежи на мястото си** — всеки е ценен там, където е необходим. **Главата ми тежи, краката ми тежат** — уморен съм, болен съм, не се чувствувам добре.

тежѐне *ср. Отгл. същ. от* тежа.

тѐжест, -ттà, *мн.* -и, *ж.* 1. *Физ.* Само *ед.* Силата, с която земята привлича телата; тегло.

Център на *тежестта.* **2.** Количество маса, измерено с единица мярка; тегло. *Пресмятаха тежестта на златото, определяха броя на* [illegible] *за него жълтици.* Йовков. **3.** Качество на тежък; тежина. *Тоя път умората, тежестта на раниците, болежките на убитите в походите* [illegible] *— всичко се забрави.* Йовков. *Черквичката ... се е схлупила под тежестта на плочите* [illegible]. Елин Пелин. **4.** Обикн. *мн.* Тежък предмет. *Подигаше сам невероятни тежести.* Йовков. *По германските кораби се чувствуваше* [illegible] *особена вялост и често на кърмите* [illegible] *цели групи матроси, натоварени с тежести, наказани за недисциплинираност.* Д. Добревски. 5 *Прен.* Болезнено усещане някаква тъпота в орган на човешкото тяло при някои страдания. *В гърдите му имаше някаква страшна тежест.* Елин Пелин. *Усещаше тежест по* [illegible] *стави на тялото си, мъка стягаше гърдите му.* Кр. Григоров. **6.** *Прен.* Отговорност, грижа, задължение. *Това е ограбване на трудовите хора, защото те са милиони и следователно върху техния гръб ляга цялата тежест на държавния бюджет.* Г. Караславов. □ **Имам тежест** — имам авторитет пред някого, държат на мене, слушат ме, уважават ме. **Съм в тежест (на някого)** — създавам му грижи, разноски. *Синът още е в тежест на родителите си.*

тежина̀ *ж.* **1.** Качество на тежък; тегло, тежест. *Рамената му, плещите му, ръцете му, колените му, на които се опираше, трепереха под тежината на Соколовото тяло.* Вазов. *Той се наведе към полусвитата грамота, прихвана между пръстите си сребърния печат и дори опипа тежината му.* Ст. Загорчинов. **2.** *Рядко.* Тежък предмет; тежест. *Кантарджията бързо и леко мести тежините, извиква теглото и докато още се носи викът му ... — зърното вече тече от улея под кантара в шлеповия хамбар.* П. Спасов. **3.** *Прен. Рядко.* Тежест, мъка. *Тежината на това съзнание задушаваше Нилова.* Вазов.

тѐжко *нареч.* **1.** С голяма тежест. *Пред тях скърцаха две тежко натоварени волски коли.* К. Петканов. **2.** Тромаво, бавно. *Върви тежко.* **3.** Умерено, без сила, изтощено. *Иордан се запъти към постланото с китеник одърче на двора и седна тежко.* Вазов. *Навън в коридора стъпваше тежко и отмерено новият часови.* Кр. Велков. **4.** Мъчително, болезнено, с болка. *Въздъхваше тежко и очите му се наливаха със сълзи.* Елин Пелин. *Лазар ... тежко понасяше загубата на брата си, но не издаваше своята скръб.* К. Ламбрев. 5. Важно, авторитетно, с достойнство, надменно. *Странният човек в коженото одеяние се раздвижи, повдигна тоягата и тежко запрестъпя.* Елин Пелин. *Тя обичаше да я посрещат с почит и се държеше достойно и тежко.* Г. Караславов. **6.** Пагубно, разрушително. *Превратът на 6-и септември тежко се отрази върху живота и политическо-общественото поприще на Величков.* Вазов. □ **Дишам тежко** — дишам със затруднение. *Старата не отиваше добре. Имаше огън, мяташе се, дишаше тежко.* Йовков. **Спя тежко** — а) Спя непробудно. б) Спя неспокойно, дълбоко. *Нощем тя спеше тежко и бълнуваше.* Елин Пелин. **Тежко ми е** — а) Лошо ми е, чувствувам тежест в корема, гърдите или сърцето. *Тежко ми е на сърцето (стомаха).* б) Мъчно ми е, болно ми е, страдам. *Моята шега беше неуместна. Калина се разсърди ... Стана ми тежко и аз се разкаях.* Елин Пелин. **Тежко ранен (болен)** — опасно, смъртоносно ранен (болен). *В нея* (бележчицата) *пишеше: „Майка ми е тежко болна. Трябваше да замина ненадейно".* Г. Караславов. *Защо не остана в болницата? ... — Място няма. Докараха тежко ранени.* А. Каралийчев.

тежко̀ *нареч. Нар.* За израз на съжаление, окайване. *Тежко на пътника, който се е изгубил ноще из тая планина и при такава буря!* Вазов. *Свой своего не храни, тежко му който го няма.* Погов. □ **Тежко и горко** — израз за окайване: жалко, нещастен аз (ти, той и пр.). *Кърджалии! Кърджалии идат! ... Тежко и горко нам!* В. Друмев.

тежко-. Първа съставна част на сложни думи със значение: който има голяма тежест, който тежи много, напр. т е ж к о к а л и б р е н, т е ж к о т о в а р е н и др.

тежкотова̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който носи товар, по-голям от обикновения. *Тежкотоварен влак. Тежкотоварен камион.*

тежкотова̀рник, *мн.* -ци, *м.* Машинист, който кара тежкотоварен влак.

тежкотона̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който носи голям тонаж. *Тежкотонажен влак.*

тежкотона̀жник, *мн.* -ци, *м.* Машинист, който кара тежкотонажен влак.

тежнѐние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). *Книж.* Влечение, стремеж към нещо. *Аз живеех само сред екипажа. Аз слушах тежненията му, аз го насочвах, аз го просвещавах, аз го движех по пътя на комунистическото му осъзнаване.* Д. Добревски.

тѐжък, -жка, -жко, *мн.* -жки, *прил.* **1.** Който има голяма тежест, тегло, който тежи много. *На камбанарията нямаше никой, а тежките камбани се люлееха силно, свободно, леко и биеха самички.* Елин Пелин. *Веднага няколко души грабнаха тежките чували и ги занесоха в склада.* Йовков. *По пътя, за дома Гунка местеше тежката мрежа ту в една, ту в друга ръка.* Г. Райчев. || Който има определено тегло. *Куфарът е тежък двадесет килограма.* **2.** Който е масивен, плътен. *Гостът ... влиза в един квадратен вестибюл ... с тежък бюфет, с кръгла маса и с няколко пружинени кресла.* Св. Минков. *На долния кат кулата нямаше прозорци, а само тежка дъбова врата и няколко тесни бойници през дебелите каменни стени.* Дим. Талев. *Тя беше още в сватбеното си облекло — цяло от тежка ... коприна.* Дим. Талев. **3.** Който има голяма сила или е причинен от движението на нещо тежко. *Тежък удар с чук. Тежка ръка.* || Лишен от гъвкавост, от плавност. *Тежки стъпки се раздадоха по стълбите извън.* Вазов. *Тя си го представяше едър мъж..., походката тежка, гласът отмерен и важен.* П. Вежинов. **4.** *Прен.* За миризма, дъх, въздух и под. — неприятен, нечист, противен. *Подир тежката задуха в черквата ... той усети, че ... го боли главата.* Вазов. *Въздухът е спарен, тежък, слънцето гори.* Йовков. || Който действува прекалено силно на обонянието. *Тежък парфюм.* **5.** *Прен.* За болест, рана и под. — сериозен, мъчителен. *Станка се разболя. Нейната болест не беше тежка.* Елин Пелин. *Дойдоха и другите и дигнаха ранения. Но раната на Щерьо бе тежка. Той изгуби съзнание още по пътя.* К. Петканов. *Тя си спомни слухове-*

те, че Мария страдаше от неизлечима и тежка болест. Дим. Димов. **6.** *Прен.* Който изисква голямо напрежение; труден. *Старецът е грохнал и убит, като след някоя тежка работа.* Йовков. *Той беше свикнал с тежката физическа работа и се гордееше именно, че работи тежка физическа работа.* Г. Караславов. || Който се изпълнява трудно, който създава затруднения. *От дума на дума селяните дойдоха до данъците и, естествено, намериха ги тежки.* Вазов. *Може би го чакат тежки семейни задължения.* Г. Караславов. **7.** *Прен.* Трудно поносим, труден, мъчителен. *А още по-трудно беше с храната. Едно бе разграбено, друго бе изгоряло, нещо пък остана и неприбрано по нивите. Предстоеше тежка, гладна година.* Дим. Талев. *Към полунощ той заспа и засънува тежък, кошмарен сън.* Дим. Ангелов. *Зафучаха зимните фъртуни... и за Митко настъпиха тежки дни. Всяка сутрин ходеше на училище през сняг до пояс.* М. Марчевски. **8.** *Прен.* Много голям, сериозен, значителен. *Предателството към отечеството е найтежко престъпление към народа и се наказва с всичката строгост на закона.* Конст., чл. 90. *Тежка вина.* **9.** *Прен. Нар.* Богат, изобилен. *Утре ще почнем да жънем тежката, спорната жътва.* Ас. Разцветников (превод). *Мислите ѝ грижовно се въртяха все около двамата ѝ сина, които заминаха пролетес на тежка печалба във Влашко.* И. Волен. || Голям, разкошен. *Наскоро стана и сватбата. Хубава сватба направиха — помня я и аз — тежка сватба.* Влайков. **10.** *Разг.* За човек — който се налага на другите, който има авторитет; важен, авторитетен. *Младен се носеше като тежък чорбаджия, държеше се гордо с връстниците си.* К. Петканов. *Да ти кажа, то и кооперация да е, но да туриш някой така по-тежък човек да я управлява.* Кр. Григоров. **11.** *Разг.* Който мъчно, бавно или с неудоволствие извършва нещо. *Баща ти беше добър бояджия... Тежък беше в плащането инак, ама майстор беше. Беше ми заборчлял триста гроша по едно време и две години ме лъга.* Чудомир. **12.** *Нар.* За жена или за женско животно — бременна. *Аз първа познах, че Нонка е тежка... Първи ѝ обадих..., мислеше, че е болна.* Г. Райчев. □ **Тежка артилерия** (воен.) — артилерия, въоръжена с голямокалибрени оръдия. **Тежка болест** (нар.) — тифус, коремен тиф и др. болести. **Тежка дума** — а) Дума, която оскърбява, обижда. б) Важна, авторитетна дума. **Тежка индустрия** — индустрия, която произвежда средства за производство: машиностроене, обработка на материали и др.

тѐза *ж.* (гр.). *Книж.* **1.** Основно положение, развито, обосновано и доказано в някое съчинение, в изказване или при спор. *Противоп.* антитеза. *Аз подробно обосновах тезата за необходимостта от съвместни действия на комунистическите и социалистическите партии.* Г. Димитров. **2.** *Остар.* Научен труд, който се представя за получаване на научна степен; дисертация. *Докторска теза. Кандидатска теза.*

тезгя̀х, *мн.* -хи, *м.* (перс.). **1.** Специална маса в кръчма или дюкян, на която се извършва продажбата. *В кръчмата беше попрометено и чисто. Шишетата на тезгяха лъщяха.* Йовков. *Влязоха в аперитива и изпиха набързо по два коняка един подир друг. Така, на крак, пред тезгяха.* П. Спасов. **2.** Работна маса на дърводелец, обущар и под. *След това се върна и седна пак пред тезгяха да шие нещо.* Влайков. *Наведен над тезгяха, Милуш работи.* Йовков. *Вътре стаята беше превърната в дърводелска работилница с малък тезгях и всякакви дърводелски оръдия.* Дим. Талев.

тезѐк, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Диал.* Дебели плочки от изсушен тор, размесен със слама, употребявани за топливо. *Марин... запали огън. Тури два-три едри къса тезек.* Йовков.

тѐзи. Вж. т о з и.

тѐзис *м.* (гр.). *Книж.* **1.** Теза. **2.** Обикн. *мн.* Накратко формулирани основни положения на съчинение, труд и под.

тѐзисен, -сна, -сно, *мн.* -сни. *Прил.* от тезис.

тѐзисно. *Нареч.* от тезисен. *Авторът излага идеите си тезисно.*

тезоименен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Само в съчет. **тезоименен ден.** *Остар. Книж.* Имен ден на високопоставено лице, обикн. член на владетелско семейство. *Тезоименният ден на негово императорско величество султан Абдул Хамид.* Ал. Константинов.

теѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Книж.* Религиозно-философско учение, според което бог, като разумна сила, е създал и управлява света.

теѝст *м. Книж.* Привърженик на теизма.

теѝстка *ж. Книж.* Привърженица на теизма.

теистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил.* от теист и от теизъм. *Теистични възгледи за света.*

тѐйко, *мн.* -вци, *м. Диал.* Татко. *Тейко ми, стара стария, | бърза на нива да идем.* П. Р. Славейков. *Тейко и майка отколе гният в гроба.* Вазов.

тѐйков, -а, -о, *прил.* Татков.

тек *неизм., прил.* (тур.). **1.** За число — който не се дели на две без остатък; нечетен. *Три е тек число.* **2.** *Нар.* Сам, самичък, един. *Всички се хванаха по двама, той остана тек.*

текà, течѐш, *мин. св.* тѐкох, тѐче, *прич. мин. действ.* тѐкъл, -кла, -кло, *мн.* -кли, *несв.* **1.** За течност, вода, река и под. — движа се, лея се, струя се по някаква посока. *По хълми високи | мъгли се влекат, | низ дебри дълбоки | потоци текат.* П. Р. Славейков. *Но съмна вече! И на Балкана | юнакът лежи, кръвта му тече.* Ботев. *През средата на тоя остров течеше буйна и мътна река.* Елин Пелин. || Падам, спускам се надолу. *По лицето ѝ текат изобилни сълзи.* Каравелов. *Две струи студен пот течеха зад ушите на попа.* Вазов. || Излизам навън; изтичам. *Пуснати са всички бъчви и виното тече като река.* Йовков. **2.** Изпускам или мога да изпускам течност. *Чешмата тече. От наранената кора на бора тече смола.* **3.** Поради повреда или недостатък пропускам или мога да пропускам вода и др. течности. *Обувките ми текат. Покривът тече. Стомната тече.* **4.** Чрез постоянен приток постепенно се натрупвам. *Парите ви са пари. Не сте ги хвърлили на вятъра, в банката сте ги турили. Лихвата им тече.* Йовков. *Водата тече в коритото.* **5.** *Прен.* За време, състояние и под. — минавам, преминавам. *Дните текат еднообразно.* Величков. *Часовете бавно течаха, сякаш тая нощ нямаше да има край.* Йовков. *В по-*

следните десетина години неговият живот течеше по равна и гладка плоскост. Елин Пелин. 6. *Прен. Поет.* За реч, говор, мисъл и под. — движа се спокойно, равномерно. *Той запазваше студеното си спокойствие, речта му течеше равна и безстрастна.* Вазов. *Гласът му беше мек и приятен, мислите течаха някак безшумно, свободно и леко.* Г. Караславов. □ **Ако не тече, капе** (погов.) — има постоянни, макар и малки доходи. *Тоя имот го имам от майка си... Ако не тече — капе, все ще може да изхрани една челяд.* Йовков. **Носът ми тече** (разг.) — хремав съм. **Раната тече** (разг.) — раната отделя гной или кръв. **Текат ми лигите** (разг.) — изпитвам силно желание да вкуся нещо апетитно.

тѐквам. Само 3 *л. ед.* **тѐква ми,** *несв.*; **тѐкне ми,** *мин. св.* тѐкна ми, *св. Разг.* Идва ми на ум, хрумва ми. *А на баба пак й нещо теква, | царедворци за дяда проважда.* П. Р. Славейков.

тѐкване *ср. Отгл. същ. от* теквам.

текѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Остар.* Молитвен дом с жилища на дервиши. *Той гледаше надолу към дола, гдето беше старото турско теке.* Йовков.

текмѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Диал.* Ритник. *Тежки удари от юмруци и текмета заваляха като град върху падналите два леша.* З. Стоянов. *Почна да плава по „гемиджийски“: пляс! с ръката и ритне две текмета, назад, пляс! с другата ръка и още две текмета.* Ал. Константинов.

тѐкне. Вж. т е к в а м.

текст, тѐкстът, тѐкста, *мн.* тѐкстове, тѐкста (сл. ч.), *м.* (лат.). 1. Словесен строеж, езикова форма на писмено или устно произведение. *Текстът на Ботевите съчинения е проверен и издаден по първоизточниците. Сравнявам текстове. Възстановявам текст. Автентичен текст.* ‖ Документ или писмен паметник, за разлика от обяснителните бележки, дадени към него. *Издавам текстове на старобългарски паметници. Текст с речник и коментар.* 2. Цялостен откъс от някое словесно произведение. *Той беше висок, мършав и начумерен мъж, с плешиво теме и студено лице, които заедно с мъчните текстове по латински вдъхваха у гимназистите завинаги отвращение към древността.* Дим. Димов. *В разговорите си старците понякога влизаха в спорове по някой текст от светото писание.* Дим. Талев. 3. Бележки към чертеж или картина. 4. Думи към някое музикално произведение, предназначени за пеене. *Дори и когато текстът на някоя народна песен е обикновен текст, у тези девойки той излиза по-бодър, по-жизнерадостен, повъзторжен.* Г. Караславов.

текстѝл, *мн.* няма, *м.* (лат.). Тъкани, изделия на тъкачната индустрия. *Памучен текстил. Вълнен текстил.*

текстѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до текстил. *Текстилна индустрия. Текстилна фабрика. Текстилни стоки.*

текстѝлец, *мн.* -лци, *м.* Работник в текстилната индустрия.

текстѝлка *ж.* Работничка в текстилната индустрия.

тѐкстов, -а, -о, *прил.* Който се отнася до текст (в 1 знач.). *Текстови разлики.*

текстолòг, *мн.* -зи, *м. Книж.* Специалист в областта на текстологията.

текстологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* текстолог *и от* текстология. *Текстологични изследвания.*

текстологѝчески, -а, -о, *прил.* Текстологичен.

текстолòгия *ж. Книж.* Дял от филологията, който се занимава с проучване и издаване на литературни паметници и исторически документи.

текстуàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Напълно еднакъв с даден текст; дословен, буквален. *Текстуален превод.*

текстуàлно. *Нареч. от* текстуален; точно, дословно.

тектòника, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Спец.* Строеж на земната кора и геологическите процеси, които се извършват в нея. 2. Отдел в геологията, който се занимава с тези въпроси.

тектонѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* тектоника (в 1 знач.). *Тектонични размествания на пластовете.*

текỳчество, *мн.* няма, *ср.* (рус.). *Нов.* Чести промени в личния състав на учреждение, завод и под.

текỳщ, -а, -о, *прил.* (рус.). *Книж.* 1. За вода, река — който тече; течащ. *По това жежко пладне пътят се белееше като посипан със ситна сол, а слънцето печеше така върху него, че въздухът отдалеко изглеждаше като текуща река.* Ст. Загорчинов. *Всяка стая има текуща вода.* 2. *Прен.* Който още не е изминал, не е изтекъл; сегашен. *През текущия месец.* 3. *Прен.* Който се извършва постоянно, редовно; всекидневен. *Ще нареди след това писарят да завежда и извежда писмата, па и да върши текущите канцеларски работи.* Влайков. *Напрегнато време! Затрупала ни е текуща работа.* А. Гуляшки. *Текущи разходи. Текущо производство.* ‖ Който се отнася до въпроси, събития в настоящия момент. *Текущи въпроси. Текуща политика.* □ **Текуща пазарна цена** — цена на определен продукт, която се дава в момента на пазара. **Текуща сметка** (финанс.) — сметка на предприятие, учреждение и обществена организация в банка или в държавна спестовна каса.

тел, телъ̀т, телà, *мн.* тѐлове, тѐла (сл. ч.), *м.*, и (рядко) телтà, *мн.* няма, *ж.* 1. Тънка метална жица. *Той надникна над камата: до тъпия й край бяха изработени с жълт тел шарки и думите: „Свобода или смърт“.* Вазов. *А Лиляна се залепи за решетката, вкопчи отчаяна пръстите си в тела.* А. Гуляшки. *Дълга тел, навита около напречната греда на тавана, крепеше кюнците.* А. Гуляшки. ‖ Сърма. □ **Бодлива тел** — тел за огради, със завити по нея остри шипове. *Дворът беше ограден с летви и бодлива тел.* А. Гуляшки.

телàлин, *мн.* телàли, *м.* (араб.). Глашатай. *Завика телалин — глас задавен от страх и болка: всеки да върви да види главите и да каже не познава ли някого.* Йовков.

телѐ, *мн.* телѐта *и* телцѝ, *ср.* 1. Малкото на крава. *Ами не среща ли нейде едно сиво теле с червен конец на шията?* Влайков. *Минаваше покрай крави, които пасяха с телетата си.* Йовков. *Тогава баща ми реши да изпраща Белчо не вече с говедата, а с телците.* Елин Пелин. *Ум царува, ум кярува, ум телци пасе.* Послов. 2. *Прен.*

Разг. Руг. Глупав човек, глупак. *Ах, говедо! Да излезем веднъж — ще те пребия! Ще се издавим, бре!... Теле!* Елин Пелин. □ **Търси под вола теле** (разг.) — проявява неуместна придирчивост.

телевизио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* телевизия. *Телевизионен апарат. Телевизионна антена.*

телевѝзия *ж.* (гр.-лат.). Предаване и приемане на образи от разстояние чрез електрически вълни.

телевѝзор *м.* Вид радиоприемник, който приема телевизионно предаване.

телевѝзорен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* телевизор. *Телевизорен апарат.*

телегра̀ма *ж.* (гр.). 1. Съобщение, известие, предадено по телеграф. *Днес получих телеграма от тате, че иде.* Йовков. *Подавам телеграма. Поздравителна телеграма. Шифрована телеграма.* 2. Бланка с такова съобщение. *Разтварям телеграма.*

телегра̀мен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Който се отнася до телеграма. *Телеграмни такси.*

телегра̀ф *м.* (гр.). 1. Уредба за бързо предаване на писмени знаци на далечно разстояние по проводник с помощта на електрически ток. *Предавам телеграма по телеграфа.* 2. *Разг.* Помещение, в което се приемат и предават телеграми. *Аз съм сега съвсем на друго място, дето няма ни поща, ни телеграф. Отивам в телеграфа.* □ **Безжичен телеграф** — телеграф, който предава и приема съобщения без помощта на жици.

телегра̀фен, -фна, -фно, *мн.* -фни, *прил.* Който се отнася до телеграф. *Далеч пред мене се простираше заснежено шосе, безлюдно и пусто, само с безкрайната си върволица телеграфни стълбове.* Йовков. *Цели три дена всички радиостанции, всички телеграфни апарати разнасяха по четирите краища на Земята необикновената новина.* Елин Пелин. *И ето че тази нощ се появи виелицата, която избухва веднъж на десет години, дига покривите,... телеграфните жици.* А. Каралийчев. □ **Телеграфна агенция** — служба за обществено-политическа информация. *Българска телеграфна агенция.*

телеграфѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Изпращам телеграма. *Веднага телеграфираха на брата на българката да дойде в Дрезден.* Ал. Константинов. *Трябва да ги върнем. Телеграфирай да се върнат. Още сега телеграфирай.* Йовков. *Телеграфират му, че баща му е умрял.* Г. Караславов.

телеграфѝране *ср. Отгл. същ. от* телеграфирам.

телеграфѝст *м.* Лице, което работи на телеграф.

телеграфѝстка *ж.* Жена, която работи на телеграф.

телеграфѝчески, -а, -о, *прил.* Който е съобщен чрез телеграма. *Телеграфически заповеди една след друга пристигаха.* Вазов. *Телеграфически отговор.*

телеграфѝчески. *Нареч. от прил.* телеграфически. *Поисках телеграфически отпуск. Изпратих парите телеграфически.*

телеграфопо̀щенец, *мн.* -нци, *м. Разг.* Служещ във ведомството на пощите. *Известна е на всички голямата стачка на телеграфопощенци и железничари през 1919 година.*

телеграфопо̀щенски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до пощите и телеграфа. *Един ден в Али Анифе се разнесе новината, че в селото ще се открие телеграфопощенска станция.* Йовков.

тѐлен[1], -а, -о, *прил.* Който е направен от тел. *Наблизо бе чифликът. Пред погледа му се очерта дългата телена ограда.* Елин Пелин. *В курника, ограден с телена мрежа, се разхождаха бавно кокошки и пуйки.* Дим. Димов. *Прескачането на телената ограда мина благополучно.* П. Вежинов. *Телено въже.* □ **Телена мрежа** (воен.) — ограда от преплетена бодлива тел като пречка за преминаване. *Ето и телената мрежа..., коловете отчетливо и ясно се чернеят и ръждясалият тел се преплита между тях като осуканите стъбла на шипка.* Йовков.

тѐлен[2], -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. *ж.* телна. За крава, биволица — която носи плод в утробата си; стелна. *Особено много се усилиха надеждите на Пачо, когато есента по Петковден юничето се води и остана телно.* Влайков.

тѐлене *ср. Отгл. същ. от* теля се.

телеологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* телеология. *Телеологично схващане.*

телеоло̀гия *ж.* (гр.). *Книж.* Антинаучно идеалистическо учение, според което всичко в света е целесъобразно и всяко развитие е осъществяване на една по-рано поставена цел.

телепатѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* телепатия.

телепа̀тия *ж.* (гр.). *Книж.* Антинаучно идеалистическо схващане, според което човек притежава свръхестествена способност да възприема и предава мисли и явления на разстояние без някакъв материален посредник.

телѐсен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който се отнася до тялото на човека; физически. *Резливото вино се влива в жилите му и произвежда чудесно действие. Той чувствува мощ, телесна и душевна мощ.* Елин Пелин. *Но и в напредналата си възраст беше запазил силите си и само една телесна повреда, спечелена през време на службата, беше го приковала към по-лека и по-безопасна работа.* Йовков. *Телесно здраве.* □ **Телесно възпитание** — физическа култура. *Учител по телесно възпитание.*

телеско̀п *м* (гр.). Оптически уред за наблюдаване на небесните тела.

телеско̀пен, -пна, -пно, *мн.* -пни. *Прил. от* телескоп. *Телескопна леща.*

телѐсно. *Нареч. от* телесен; физически. *Разбит и смазан и душевно, и телесно, Кънчо... се влечеше към кухнята.* Влайков. *Аз още повече ти благодаря, брате мой, че ти с благоразумието си ми даде възможност да те спася телесно и душевно.* Ст. Костов.

телетѝп *м.* (гр.). Вид телеграфен апарат за писане с букви.

телетѝпен, -пна, -пно, *мн.* -пни. *Прил. от* телетип. *Телетипен апарат.*

телетипѝст *м.* Лице, което работи на телетип; телеграфист.

телетипѝстка *ж.* Жена телетипист.

телефо̀н *м.* (гр.). 1. Уредба за предаване на звукове, реч на далечно разстояние по жичен

път. *Експертът правеше безуспешни опити да се свърже по телефона с общината.* Дим. Димов. *Прокарвам телефон.* **2.** Апарат за разговор, свързан с такава уредба. *Малко преди осем часа телефонът иззвъня.* Дим. Ангелов. *Какво значи това? — ... Жицата на моя телефон е прерязана.* А. Каралийчев. *Говоря по телефона.* □ **Викам по телефона** — каня за телефонен разговор.

телефо̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до телефон. *Телефонна линия. Телефонна такса. Телефонна кабина. Телефонна връзка. Телефонна слушалка. Телефонен номер.*

телефони̇̀рам, -аш, *несв.* и *св.* Съобщавам по телефон. *Привечер телефонираха, че е забелязана група разбойници в нашия край.* О. Василев.

телефони̇̀ст *м.* Служител в телефонна станция или в предприятие, учреждение, който свързва за разговор отделни постове.

телефони̇̀стка *ж.* Жена телефонист. *Той вдигна слушалката на телефона и помоли телефонистката да го свърже с министра на просветата.* А. Гуляшки.

телефонограма *ж.* (гр.). Писмено съобщение, предадено или получено по телефона. *Двама телефонисти седяха до апарата — единият със слушалка на уши: предаваха някаква телефонограма.* М. Кремен.

телѐц, *мн.* -лци̇̀, *м.* **1.** *Старин.* Теле. **2.** Само *ед. Книж.* Съзвездие — зодия на месец април. □ **Златен телец** (книж.) — пари, злато, богатство. *От кога младите пред дълга предпочитат спокойствието, и пред славата — златния телец?* Вазов.

тѐлешки, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до теле. *На масата имаше сардели и телешко месо.* Дим. Димов. *Телешка глава. Телешка кожа.* **2.** Като *същ. ср.* **телешко** — телешко месо. *За обед има телешко с ориз.*

тели̇̀ца *ж. Нар.* Млада крава или биволица, която още не се е телила; юница. *Някаква лоша болест беше се явила между добитъка. За два деня им умряха четири глави — две крави и две телици.* Йовков.

телодвижѐние, *мн.* -я, *ср.* Движение с тялото. *Играчките се наредиха една подир друга и всяка се мъчеше да си покаже всичкото изкуство на телодвиженито и на кършенето.* Цани Гинчев. *С особен сладострастен тон пееше той..., като придружаваше пеенето и с особни телодвижения.* Влайков.

тѐлом *нареч. Старин.* По тяло, откъм тяло; физически. *Дълбокото съзнание за общественото му възвишение го правеше да се мисли и телом висок и винаги се понавеждаше.* Вазов. □ **Телом и духом** (книж.) — физически и духовно; всецяло, напълно. *Изведнъж той отвори зениците си, съвсем побелели и влажни, и сякаш духом и телом се предаваше на чорбаджията.* Дим. Талев.

телопазѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Рядко.* Телохранител. *Потегли тържествено към столицата, придружен от десетина туземни телопазители с лъкове през рамо.* Св. Минков.

телосложѐние, *мн.* -я, *ср.* Конструкция на човешкото тяло. *Той беше млад... и с грамадно телосложение.* З. Стоянов. *Имаше красиво лице и доброто телосложение на студентите, които ходят редовно на ски.* Дим. Димов.

телохранѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Човек, който охранява някое високопоставено лице. *Той имаше един слуга с опълченска шапка, който му беше и телохранител, защото носеше сабя на кръста.* Вазов. *Ирина се опита да завърже разговор с партизанския офицер, който изглеждаше по всичко да е телохранител на Павел.* Дим. Димов.

телцѐ, *мн.* -а̀, *ср.* **1.** *Умал. от* тяло. *Немощното ѝ телце... стоеше да Цвета като гнило пънче при млада, току-що разлистена тополка.* Елин Пелин. **2.** Само *мн.* В съчет.: **Бели кръвни телца** (биол.) — клетки на кръвта, които обслужват организма в борбата му с вредни агенти. **Червени кръвни телца** (биол.) — клетки на кръвта, които обслужват окисляването на организма.

телцѝ. Вж. т е л е *и* т е л е ц.

телча̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който пасе и отглежда телета. *Когато телците се съберяха и тръгнеха сред облак прах, подкарани от телчаря, Белчо се успоредяваше с тях и тръгваше отстрана.* Елин Пелин.

телча̀рка *ж.* Жена телчар. *Тя е телчарка в ТКЗС.*

телча̀рник, *мн.* -ци, *м.* Обор за телета.

тѐля се, -иш се, *мин. св.* тѐлих се, *несв.*, *сред.* **1.** За крава, биволица — раждам. *Кравата скоро щеше да се тели.* Йовков. **2.** За теле — раждам се.

теля̀к, *мн.* -ци, *м.* (араб.). Лице, което срещу заплащане измива, изтърква някого в обществена баня.

телякѝня *ж.* Жена теляк.

теля̀чка *ж.* Телякиня.

тѐма *ж.* (гр.). **1.** Основна мисъл, предмет на някакво съчинение, доклад и под. *Аз държах реферат на тема: „Съвременното училище и нуждите му".* Йовков. ‖ Предмет на разговор, беседа с някого. *Разговорът е все още жив, възбуден, с внезапни скокове минава от тема на тема.* Йовков. *Тема за разговор.* **2.** *Муз.* Основен мотив на музикално произведение. *Тема с вариации.*

теманѐ, *мн.* -та, *ср.* (араб.). Мохамедански поздрав — доближаване ръка на челото и гърдите. *И ония, които са отпред, ниско привеждат обвитите си с големи гъжви глави и правят ниски теманета.* Йовков.

тема̀тика *ж.* Съвкупност от теми. *Разкази с военна тематика.*

тематѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до тематика и до тема. *Тематичен план. Тематично разнообразие.*

тематѝчески, -а, -о, *прил.* Тематичен.

тематѝчно. *Нареч. от* тематичен.

темброфѝл *м.* (фр.-гр.). Тимброфил.

тѐмбър, *мн.* няма, *м.* (фр.). Характерна особеност на човешки глас. *Под ледената си външност той таеше дълбоко и страстно чувство към Ирина, което тя долавяше в бляська на очите и тембъра на гласа му.* Дим. Димов. *Когато говореше със страст и от сърце,* (гласът ѝ)

добиваше особен, топъл, гръден тембър. Г. Караславов. || Характерна особеност на звука.

тѐме, *мн.* -та, *ср.* Горната част на главата, между челото и тила. *Нотариусът си поглади пак голото теме.* Вазов. *Калпакът му едва се държи на темето.* Ал. Константинов.

темѐл *м.* (гр.). *Остар.* Основа на сграда. *Той навести също високия бряг над града, дето едвам личаха темелите на училището.* Вазов. *Тая градина беше на Марин Вълчев, в нея... имаше орех, а под него — темели на стара къща.* Йовков.

тѐменен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* теме. *Теменна кост.*

теменỳга *ж.* Теменужка. *Сред тръни, скромни и без дъх, | дори пчела ви не намира, | печални, бледни теменуги.* Яворов. *След кокичета в гората се показа кукурякът, после се разнесе мирисът на теменугата.* Дим. Ангелов.

теменỳгов, -а, -о. *Прил. от* теменуга. *Теменугови корени. Теменугови листа.*

теменỳжен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *и* -а, -о, *прил.* 1. Който има дъх на теменужка. *Мълчахме — та нима е говор нужен | на светещи от щастие лица — | на слънчов луч, на мирис теменужен, | на влюбени сърца?* Вазов. *Далечен | теменужен дъх | се носеше в небето ясно.* Вапцаров. 2. Който има цвят на теменужка; виолетов, лилав. *Колко хубаво е това теменужно небе.* П. Ю. Тодоров. *Проводих го* (стихотворението) *в едно пликче. Вътре подплатено с тънка теменужена книжка.* А. Каралийчев. *Из дола... все още се виждаше студена, теменужена сянка.* Ем. Станев.

теменỳжка *ж.* 1. Пролетно цвете с малки морави цветчета и силен приятен дъх; виолетка, любика. Viola odorata. *Няма там бяло кокиче, | ни теменужка дъхава | между къдрави шубрачки.* П. Р. Славейков. *Цъфна модра теменужка | във гористия гъстак.* Елин Пелин. 2. Полско пролетно и лятно цвете с пъстри цветове без миризма. Viola tricolor. 3. Градинско цвете с по-едри и различно обагрени цветове. Viola altaica. *Пред отвора на къщата са най-хубавите и най-миризливи цветя — теменужки, карамфил, шибой.* Влайков.

темерỳт и **темерỳтин,** *мн.* темерỳти, *м.* (араб.). *Разг.* Мрачен, необщителен, мълчалив човек. *Харно, ама кусурът мỳ е, че е темерутин. Все го гледаш нещо начумерен, нещо кисел.* Мих. Георгиев.

темлѝк, *мн.* -ци, *м.* (тат.). *Воен.* Ширит с пискюл на дръжката на сабя. *Земляците се заглеждат в униформата му,... артилерийската емблема върху медните копчета, тежкия парабел, темляка на саблята, шпорите.* Йовков.

темп, тѐмпът, тѐмпа, *мн.* тѐмпове, *м.* (лат.). 1. Степен на бързината, с която се извършва нещо. *Стрелбата се усилваше с ускорен темп и откъм позицията на нашата бригада, и откъм Кайпа.* Йовков. *Тук-таме край селата пухтяха в бавен темп мотори на вършачки.* Дим. Димов. *С ускорени темпове, във възможно най-къси срокове трябва да възстановим нашия стопански живот.* Г. Димитров. 2. *Муз.* Темпо. *Бавни темпове. Бърз темп.*

темперамен̀т *м.* (лат.). 1. Съвкупност от психическите свойства на човека. *Той не можеше да търпи този постоянен и безпричинен смях на дъщеря си, която по веселия си характер беше съвършена противоположност на неговия холерически темперамент.* Вазов. *Но човек с този темперамент е в състояние да схваща комизма и в най-трагическите моменти.* Ал. Константинов. *Весел темперамент.* 2. *Стесн.* Жизнена енергия, жизненост. *Говоря с темперамент. Човек с темперамент.*

темпераменѐнтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който има жив темперамент. *Темпераментна жена.* 2. Който отразява жив темперамент. *Темпераментна игра.*

темпераменѐнтно. *Нареч. от* темпераментен.

температỳра *ж.* (лат.). 1. Топлинното състояние на телата. *Къпехме се във вировете под планинските водопади, в една вода с температура близо до нула градуса.* Вазов. *Температура на топене на желязото. Температура на врене на водата.* || Топлинно състояние на въздуха. *Температурите се понижават. Висока температура. Ниска температура. Умерена температура.* 2. Само *ед.* Степента на топлината на човешкото тяло като мерило за здравословното му състояние. *Измервам температурата си. Нормална температура.* 3. Само *ед.* Повишена топлина на човешко или животинско тяло при болестно състояние. *Много ли е болен? — Много. Четиридесет градуса температура има.* Йовков. *Пейо крие, прави температура, главата го боли, не му се яде.* Г. Караславов. *На втория ден температурата на Саваков спадна.* Дим. Ангелов. □ **Абсолютна температура** (физ.) — температура, която се измерва от абсолютна нула.

температỳрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* температура. *Температурна разлика. Температурни колебания.*

тѐмпло, *мн.* няма, *ср.* (лат.). *Рядко.* Преградата, която отделя олтара в черква; иконостас. *Черквата беше тъмна. Само пред темплото мъждееха две кандила.* Вазов.

тѐмпо, *мн.* няма, *ср.* (ит.). 1. Скорост при изпълнение на някое музикално произведение. 2. Темп. *Последваха още няколко изстрели, дадени с тревожно темпо.* Дим. Димов. *Ротата постепенно забави темпото на напредването си.* П. Вежинов.

темя̀н, *мн.* няма, *м.* (гр.). Благородна смола от южни растения, с която се кади при черковни и други обреди. *Преляха и двете гроба с вино...; турнаха темян в кадилниците и прекадиха.* Влайков. *И над цялата тая печална картина,... пропита с тънка миризма на восък и темян, се носи неразбран и суетен шум.* Елин Пелин.

темя̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който мирише на темян. *Темянен дим.*

темя̀нка *ж.* Вид бяло грозде с приятен силен дъх.

темя̀нов, -а, -о. *Прил. от* темян. *Темяновите зрънца се стопиха и тънки къдрави струйки благоуханен дим се извиха нагоре.* Г. Караславов.

тен, тѐнът, тѐна, *мн.* няма, *м.* (фр.). Цвят на кожата, обикн. на лицето у човек. *Тя има хубав тъмен тен на кожата.*

тенденциѝозен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който съдържа или е направен с тенденция (в

3 знач.). *Протоколите от разпитите не бяха подписани от мене, тъй като те бяха непълни и тенденциозни.* Г. Димитров. *Тенденциозно съобщение.*

тенденцио̀зно. *Нареч. от* тенденциозен. *Говоря тенденциозно.*

тенденцио̀зност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* тенденциозен.

тенденция *ж.* 1. Насока на развитие, стремеж, склонност към нещо. *Народнодемократическата и републиканска тенденция, която се представляваше от Христо Ботев, ... не бе обаче осъществена.* Г. Димитров. *Прогресивни тенденции.* 2. Основна идея, замисъл на някакво произведение. *В творчеството на Иван Вазов преобладават патриотични тенденции.* 3. *Неодобр.* Предварително поставена мисъл, намерение да се изопачи нещо. *В тона на стария Абаров прозираше тенденция, че богатството му е само слух.* Стаматов. *Тенденция в неговия хумор няма.* П. П. Славейков.

тѐндер *м.* (англ.). Специален вагон за вода и въглища, прикрепен към локомотива.

тѐнджера *ж.* (тур.). Дълбок съд, в който се готви ядене. *Тенджерата с фасула ... изпущаше топла пара.* Вазов. *На огнището бяха наредени няколко тенджери.* Йовков. *Той от време на време бъркаше с лъжицата в голямата тенджера.* Елин Пелин. *Султана сви нозе пред огнището, посбута огъня, дигна капака на тенджерата, дето се вареше гозбата за вечеря, и пак го сложи.* Дим. Талев. □ **Загори-тенджера** (разг.) — за жена, която се застоява дълго на разговор. **Търкулила се тенджерата, та си намерила похлупака** (погов.) — за хора, които си приличат по някои недостатъци.

тенекѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). Тенекия. *За да се не запали сухата череша от барута, ... някои опитни лица предложиха да се облече вътрешността на топовете с бакър, тенеке или друга някоя материя.* З. Стоянов. *Селянка разнася сутрина мляко по къщите в тенеке.* Ал. Константинов. *Газено тенеке.*

тенекеджѝйница *ж.* Работилница, в която се изработват тенекиени изделия.

тенекеджѝйски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до тенекеджия. *Тенекеджийски ножици. Тенекеджийска работилница.*

тенекеджѝйство *ср.* Занаят на тенекеджия.

тенекеджѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* Занаятчия, който работи тенекиени изделия.

тенекѐн, -а, -о, *прил.* Тенекиен. *Остър вятър фучи навън, ... въвира се в тенекените кюнци на горящата зад вратата печка.* Елин Пелин.

тенекѝен, -а, -о, *прил.* Който е направен от тенекия; тенекен. *Ханджийката драсна кибрит и запали газева тенекиена ламбичка.* Вазов. *Чичо Митуш махна цедилката, гребна мляко с едно тенекиено канче и го подаде на Митко.* Йовков. *Дадоха му една първобитна тенекиена лъжица и топъл чер хляб.* Ал. Каралийчев. *Той запали малката тенекиена печка.* Ем. Станев.

тенекѝйка *ж.* 1. Малка изрезка от тенеке. *В праха на улицата лежеше една тенекийка.* 2. Малък металически лъскав и не особено ценен предмет. *Всички бяха с пушки, ... с жълти тенекийки с левчета, пришити на шапките.* Вазов. *Ходеше ... с важна и горда походка и гърди, окичени с разноцветни тенекийки, железа и дрънкулки.* Йовков.

тенекѝя *ж.* (тур.). 1. Тънък метален лист. *Прибързаха та поправиха другите топове, като ги стегнаха яко и нагъсто с железни обръчи и въжа, а някои и извътре облякоха с тенекия.* Вазов. *С големи букви на голяма тенекия пишеше: „Кръчмарница Кротост и смирение".* Елин Пелин. 2. Висок съд с четвъртита форма, направен от железен лист, обикн. с вместимост 16 литра; бидон. *Донесоха тенекия зехтин.* К. Петканов. *Тенекия със сирене. Тенекия с газ.*

тензу̀х, *мн.* няма, *м.* Бяла памучна материя, с много рядка тъкан.

тензу̀хен, -а, -о, *прил.* Който е от тензух. *Тензухени перденца.*

тѐнис, *мн.* няма, *м.* (англ.). Вид спортна игра между двама души, която се играе с ракети и топка на специално игрище. *По кортовете за тенис тупаха ракети и летяха гумени топки.* Дим. Димов. *Играя тенис. Състезание на тенис.* □ **Тенис на маса** — вид тенис, който се играе върху специална маса; пинг-понг.

тѐнисен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който е предназначен за тенис. *Тенисна ракета. Тенисна площадка.*

тѐния *ж.* (гр.). Лентовиден паразит с различни размери, който се развива в червата на човека или на някои животни. *Говежда тения. Кучешка тения. Свинска тения.*

тено̀р *м.* (ит.). 1. Най-висок мъжки певчески глас. *Звънкият тенор на дякона екна из цялата църква.* Дим. Талев. *Той има приятен тенор, пее с увлечение, от сърце.* Г. Караславов. *Лирически тенор. Драматически тенор.* 2. Певец с такъв глас. *Прочут тенор.*

тено̀ров, -а, -о. *Прил. от* тенор. *Теноров глас. Тенорова партия. Теноров репертоар.*

тѐнта *ж.* (лат.). Навес за защита от слънце или дъжд на палубата на параход или пред заведение. *Всички излизат вън, под разпънатата тента на горната палуба.* К. Константинов.

тентя̀ва *ж.* Високопланинска билка със силно горчив вкус и сини, лилави или жълти цветове във форма на звънче. Gentiana. *Церих я всякак — нищо не помага ... Тентява пи, баяха ѝ — туй все пак.* Вазов. *Само косата ѝ, руса и златна като жълта тентява, светла и рохава като опашката на някоя звезда, той виждаше ясно в мисълта си.* Елин Пелин.

теокра̀ция *ж.* (гр.). *Книж.* Форма на управление, при което политическата власт принадлежи на духовенството.

теократѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* теокрация. *Теократично управление.*

теократѝчески, -а, -о, *прил.* Теократичен. *Теократически възглед.*

теоло̀г, *мн.* -зи, *м.* (гр.). *Книж.* Богослов.

теологѝчески, -а, -о, *прил.* Богословски. *Теологическа школа.*

теоло̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Книж.* Богословие. *Доктор по теология.*

теорѐма *ж.* (гр.). Математическа истина, която се установява чрез доказване. *Доказвам теорема. Питагорова теорема.*

теоретизѝрам, -аш, *несв.* Разсъждавам теоретически, отвлечено.

теоретизѝране *ср. Отгл. същ. от* теоретизирам.

теоретѝк, *мн.* -ци, *м.* Лице, което се занимава с теоретични въпроси в някоя област на науката или изкуството. *Димитър Благоев въплъщаваше в себе си големия теоретик, най-добрия пропагандист и упорития организатор на работническото движение.* Г. Димитров.

теоретѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който е основан на теорията или е свързан с въпросите на теорията. *Установявам по теоретичен път. Много въпроси получиха своето правилно теоретично осветление. Теоретични изследвания. Теоретичен довод. Теоретична подготовка.* **2.** Който разглежда теорията на известна наука. *Теоретична атомна физика. Теоретична механика.*

теоретѝчески, -а, -о, *прил.* Теоретичен. *Теоретически изследвания. Теоретически трудове. Теоретически изводи. Теоретически въпроси.*

теоретѝчески. *Нареч. от прил.* теоретически. *Готвим се само теоретически, тъй да се каже, за въстание и чакаме времето да ни научи.* Вазов. *Теоретически съм прав.*

теоретѝчка *ж.* Жена теоретик.

теоретѝчно. *Нареч. от* теоретичен.

теòрия *ж.* **1.** Система от основни възгледи, ръководни идеи в някой клон на знанието, които отразяват действителността и обобщават практиката и човешкия опит. *Марксистко-ленинската теория не е догма, а ръководство за действие. Теория и практика на пролетарската революция, на ленинизма.* **2.** Съвкупност от научни положения, които обясняват някои факти и дават възможност да се открият и нови факти. *Дарвинова теория. Атомна теория. Йонна теория.* **3.** Обобщени положения, които съставят някаква наука или дял от наука. *Литературна теория.* **4.** Мнение, схващане. *Младият стратег развиваше смели и буйни теории, предричаше бъдещи действия.* П. Вежинов.

теосòф *м.* (гр.). Последовател на теософията.

теосòфка *ж.* Жена теософ.

теосòфия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Реакционно религиозно-мистическо учение, което си поставя за цел да опознае божеството чрез непосредствено общение със задгробния свят.

теосòфски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до теософ и до теософия. *Теософска литература.*

тепàвица *ж.* Съоръжение с водна сила край вада за тепане на вълнени тъкани. *Докарали са от тепавицата цял товар изтепани аби, надиплени.* Влайков. *Недовършеният скелет на тепавицата цял месец стоя непокрит на дъждовете.* Елин Пелин.

тепавичàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който има тепавица или работи на тепавица.

тепавичàрски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до тепавичар.

тепавичàрство, *мн.* няма, *ср.* Занятие, занаят на тепавичар.

тепàвичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до тепавица. *Тепавично колело. Тепавични бутове.*

тѐпам[1]**,** -аш, *несв.* Правя по-гъста и по-плътна вълнена тъкан, като я поливам с гореща вода и я удрям със специални дървени чукове. **тепам се** *страд.*

тѐпам[2]**,** -аш, *несв.* Тупам с крака при ходене. *Дядо Пинто Нарев тепаше след тях и охкаше.* Дим. Ангелов. *Подире му объркана тепаше състарена млада жена с хубави хлътнали, разплакани очи.* А. Каралийчев.

тѐпане[1] *ср. Отгл. същ. от* тепам[1] *и от* тепам се. *Тука съществуват няколко тепавици за тепане шаяци и черни аби.* Вазов.

тѐпане[2] *ср. Отгл. същ. от* тепам[2]. *Лазар усети тепането на босите ѝ крака до прозореца.* А. Гуляшки.

тепѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Диал.* Могила, хълм. *Пловдивски тепета.*

тепегьòз *неизм., прил.* (тур.). *Разг.* Който проявява нахалство; безсрамен, безочлив. *Па и оня прокопсаник, какъвто е тепегьоз и мазник, току я следи — по извор било, или по хоро.* Влайков.

тепегьозлѝк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Разг.* Безочливост, безсрамие. *Проявява голям тепегьозлук.*

тѐпкав, -а, -о, *прил. Диал.* Заеквящ. *Тепкав човек.*

тѐпкам, -аш, *несв. Диал.* **1.** Бия лен, за да отделя твърдите люспи от стеблата. **2.** Мъчно изричам думите, запъвам се при говорене; заеквам.

тѐпкане *ср. Отгл. същ. от* тепкам.

тепсѝя *ж.* (тур.). Голям плитък меден съд с кръгла форма, в който се пече хляб, баница и под. *Веднъж в неделята ще занесе в тепсия хляб на фурната.* Влайков. *На другата страна на работилницата бяха насядали на широк тезгях други работници, които очукваха с малки чукчета медни гюмове, тепсии, тенджери.* Дим. Талев. *Полето се простряло равно като тепсия.* Ст. Чилингиров. *Тепсия с печена баница.* □ **Поднасям на тепсия** (разг.) — давам наготово.

тепъ̀рва *нареч.* **1.** От сега нататък, занапред. *О, казва ми сърцето, / тепърва че ще бъда аз честит!* К. Христов. *Да, най-хубавото тепърва ще дойде!* Йовков. *Ти си млад човек... и тепърва ще се учиш на мъдрост.* А. Гуляшки. **2.** Едва сега, за пръв път сега. *Гледайте на живота светло, ясно. Вие тепърва влизате в него.* Вазов. *Поседете да си поприказваме де... На хората тепърва занасят пладне.* Влайков. *Вие бърже сте навлезли в тънкостите на работата... — Аз тепърва се уча.* А. Гуляшки.

теракòта *ж.* (ит.). *Спец.* **1.** Изпечена чиста глина. **2.** Художествено изделие (вази, статуйки и др.) от изпечена чиста глина.

теракòтен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* теракота. *Теракотни плочки.*

терапѐвт *м.* (гр.). *Спец.* Лекар, който се занимава с терапия.

терапѐвтика *ж.* (гр.). *Мед.* Дял от медицината, който определя лекуването на отделните болести.

терапевтѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до терапевтика и до терапия. *Терапевтична доза. Терапевтичен ефект. Терапевтична наука.*

терапия *ж.* (гр.). *Мед.* 1. Методи за лекува[illegible] болестите не по хирургически път, а с ле[illegible] диета и др. *Терапия на скарлатината.* 2. [illegible] медицината за вътрешните болести и [illegible] лекуване; терапевтика. 3. *Разг.* Отделе[illegible] за вътрешни болести в болница. *Той е на [illegible] в терапията.*

тераса *ж.* (фр.). 1. Голям балкон, веранда. [illegible] *лежеше завит с одеяло, пожълтял и [illegible] един шезлонг върху терасата на вилата* [illegible] Димов. *От терасата пред парадния [illegible] замъки Гражев разгледа най-внимател[illegible]коло си.* Ив. Мартинов. *Къщата има южна [illegible] През лятото спим на терасата.* 2. Го[illegible] площадка върху покрива на сграда. *Авто[illegible] спря пред високо здание с желязна [illegible] римска тераса отгоре.* Стаматов. *Той се [illegible] на терасата на гражданския клуб... и [illegible] поръча сладолед.* Дим. Ангелов. 3. Хоризон[illegible] равнина, под която и над която са разпо[illegible] във вид на стъпала и други равнини. [illegible] *се отътихме по направление на Смрадливо[illegible] езеро, но когато мислехме, че сме стъпили [illegible]то на котловината, излазяше, че сме още [illegible] на една каменлива тераса, от която сла[illegible]хме на друга.* Вазов.

терасирам, -аш, *несв.* и *св.* Правя хоризон[illegible] плоскости по силно наклонена земна повърхност за засаждане на дръвчета и под. **терасирам се** *страд.*

терасиране *ср. Отгл. същ. от* терасирам *и* [illegible] терасирам се.

терасовиден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е разположен на тераси (в 3 знач.). *На се[illegible] проблясваха прозорците и ламаринените по[illegible] на вилите в лозята, разпръснати по терасовидната местност.* Д. Добревски.

терасовидно. *Нареч. от* терасовиден. *На юг полето терасовидно се снишаваше.* Йовков.

терасообразен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Терасовиден. *Тия езера... стоеха всяко на равна висота по терасообразното дъно на котловината.* Вазов.

терджуманин, *мн.* терджумани, *м.* (араб.-перс.). *Остар.* Преводач при устен разговор. *До него има терджуманин, който превежда тия думи.* Влайков.

терезия *ж.* (тур.). *Остар.* 1. Ръчна теглилка с лост и две блюда. *И тя е умна! Всяка нейна дума е претеглена сякаш на златарска терезия.* Д. Немиров. *Ръката не е терезия.* Погов. 2. Зидарски уред за измерване хоризонтално положение; либела.

терекия *неизм., прил.* (араб.). Който е пристрастен към пушене, пиене и под. *Хубавото кафе, което правеше Кел Мехмед, привличаше терекии турци и също тъй стари чорбаджии.* Д. Немиров. *Терекия пушач.*

терен *м.* (фр.). 1. Земя, почва на местност. *Двайсетина километра навътре в планината започва скалният терен по течението на река Радова.* Г. Караславов. *Пред него се проточваше пътят, кафяв, разрушен и разкъсван от неравния терен на долината.* Кр. Велков. 2. Външен вид на местност. *Равнинен терен. Наклонен терен.* 3. Определено място, пространство; площ. *Футболни терени. Терен за ски.*

теренен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до терен. *Теренни проучвания.*

терзание, *мн.* -я, *ср. Книж.* Душевно страдание, болка. *Ако умреше в боя, той щеше да умре с проклетия на устата и в жестоки, нетърпими нравствени терзания.* Вазов. *И едно още по-мъчително терзание се примесва към онова, що тъй страшно я задушава в гърдите.* Влайков.

терзая, -аеш, *мин. св.* терзах, *несв. Книж.* Причинявам душевно страдание. *Ни жал, ни скръб сърцето не терзай.* Величков. *Страшна мъка терзае душата ѝ.* Влайков. **терзая се** *страд.* и *сред.*

терзаене *ср. Отгл. същ. от* терзая *и от* терзая се.

терзийски, -а, -о, *прил. Остар.* Шивашки. *Терзийски ножици.*

терзийство, *мн.* няма, *ср.* Занаят на терзия.

терзилък, *мн.* няма, *м.* (тур.). Терзийство. *Училището беше в къщата на Иван Гърбата, в стаята, дето упражняваше занаята си — терзилък.* Вазов. *Зиме работил терзилък: шие селски дрехи.* Влайков.

терзия, -та, *мн.* -ии, *м.* (тур.). *Остар.* Шивач. *И иска де от де да му намерят терзия да му направи нови дрехи.* Йовков. *Ще повикаме терзия и заедно ще изберем най-хубави платове.* Дим. Талев.

териториален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до територия. *Териториална цялост. Териториален въпрос. Териториална неприкосновеност.* □ **Териториални води** (полит.) — ивица от свободното море, която се простира на известна далечина от морския бряг и се намира под суверенната власт на съответната крайбрежна държава.

териториално. *Нареч. от* териториален. *Макар че победите на социализма в СССР за сега са ограничени териториално върху 1/6 част от земното кълбо, те засягат съдбините на цялото човечество.* В. Коларов.

територия *ж.* (лат.). Земно пространство с определени граници, което се намира под властта на някоя държава. *Имало заповед от главната квартира още първия ден цялата армия до последния човек да нощува в турска територия.* Йовков. *Минавам в територията на друга държава.*

терк, теркът, терка, *мн.* теркове, терка (сл. ч.), *м.* (араб.). 1. Образец, модел. *Училищната си работа той кара не по терка на килийните даскали преди и подир него.* П. П. Славейков. 2. Модел за кройка. *Голямата ножица виси закачена на стената..., два терка се търкалят по дюшемето на другия край и една стара аба лежи всред стаята.* Д. Немиров. □ **Вземам терк (от някого)** (разг.) — действувам, постъпвам по примера на някого. *Та на мене ли ги разправяш тия, бе Хаджи, нали от тебе терк съм вземал!* А. Гуляшки.

терлик, *мн.* -ци, *м.* (тур.). Домашна обувка, ушита от дебел вълнен плат. *Севда шеташе горе, боса, само по терлици.* Г. Караславов.

термален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). 1. За вода, извор — чиято вода е природно топла; минерален. *Термален извор.* 2. Където има

такива води и извори. *Термална област. Термални зони.*

тѐрмин *м.* (лат.). Дума или израз, които се употребяват в някоя област на науката, техниката, изкуството и означават строго определено понятие. *Технически термини. Юридически термин. Музикални термини.*

терминологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до терминологията. *Терминологична осведоменост.*

терминологѝчески, -а, -о, *прил.* Терминологичен.

терминолòгия *ж.* Съвкупност от термини, употребявани в някоя област на науката, техниката, изкуството и пр.

термѝт *м.* (гр.). *Спец.* Смес от стрит на прах алуминий с различни метални окиси, която лесно се възпламенява и дава много висока температура.

термѝти *мн.* (лат.). Южни насекоми, подобни на мравките, които живеят в големи и разнообразни по форма гнезда и се хранят с дървесина.

термѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (гр.). Топлинен. *Термична централа. Термична машина. Термична изолация.*

термѝчески, -а, -о, *прил.* Термичен.

термодинàмика *ж.* (гр.). *Книж.* Отдел от науката за топлината, в който се разглеждат въпросите за топлинната енергия и превръщането ѝ в други видове енергия.

термодинамѝчески, -а, -о. *Прил. от* термодинамика. *Термодинамически процес.*

термомѐтър, *мн.* -три, *м.* (гр.). Уред за измерване на температурата; топломер. *Живачен термометър. Лекарски термометър.*

тѐрмос *м.* (гр.). Особен съд, който дълго време запазва температурата на сложената в него течност, храна и под.

термостàт *м.* (гр.). *Спец.* Апарат, в който може да се поддържа автоматично определена постоянна температура.

термофòр *м.* (гр.). Гумен или металически съд, който се пълни с гореща вода и служи за затопляне; грейка.

терòр, *мн.* няма, *м.* (лат.). 1. В буржоазните страни — система от мерки за преследване, насилие и физическо унищожение на класовия и политически противник. *И тук при нас, почна терорът върху нашата партийна група.* Кр. Велков. 2. Управление, властвуване със заплаха, физическо насилие и убийства. *Ти възпяваш небесните сфери, | своя мил, своя „роден простор“, | а под тебе земята трепере | от настръхнал фашистки терор.* Хр. Радевски.

тероризѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Упражнявам терор, насилие. *Те* (фашистите)... *се заловиха да тероризират населението.* К. Ламбрев. 2. *Разг.* Държа някого в постоянен страх; измъчвам. *Той започна да вилнее и да тероризира съвсем безпричинно младите войници.* Св. Минков. **тероризирам се** *страд.*

тероризѝране *ср. Отгл. същ. от* тероризирам *и от* тероризирам се. *Тероризирането на населението се почна още на другия ден след изборите.* Ал. Константинов.

терорѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* Политика, тактика на терор.

терорѝст *м.* Лице, което упражнява или осъществява терор. *Сетне се спря пред вратата на новата къща, за да си отключи, и двамата младежи там го убиха. Дигна се писък и вик откъм малката къща, двамата терористи изчезнаха бързо в тъмнината.* Дим. Талев.

терористѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е присъщ на терор и тероризъм. *Другари, ... има ли смисъл да излетим неразумно, да хвърлим работниците в улична борба, да говорим за заемане на складовете, да допуснем отделни терористични актове?* Дим. Димов. *Терористичен режим. Терористична диктатура.*

терористѝчески, -а, -о, *прил.* Терористичен. *Терористически актове. Терористически банди. Терористически действия.*

терорѝстка *ж.* Жена терорист.

терпентѝн, *мн.* няма, *м.* (гр.). Гъста, жълтеникава прозрачна течност, със силна миризма, добивана чрез дестилация на смола от иглолистни дървета. *Боров терпентин.*

терпентѝнен, -а, -о, *прил.* 1. Който съдържа терпентин; терпентинов. *Терпентинен лак. Терпентинена боя.* 2. В който се произвежда терпентин. *Терпентинена фабрика.*

терпентѝнов, -а, -о, *прил.* 1. Който е присъщ, характерен за терпентин. *Терпентинова миризма.* 2. Който е направен с терпентин. *Терпентинова боя.*

терсенѐ *неизм., прил.* (тур.). *Разг.* 1. Обикн. за човек — неразбран, опак. *Терсене човек.* 2. Като *нареч.* Неудобно, несгодно, лошо. *Лило нито легна у постилката!... въргаля се насам, въргаля се натам,... все несгодно, все терсене!* Мих. Георгиев. *Видиш ли какъв секретар имаме?... Всичко му е терсене! Мълчи и сумти.* А. Гуляшки.

тертѝп *м.* (араб.). *Разг. Остар.* Ред, начин. *Нов град на Марица ще се прави! По руски тертип — с фабриките му, с градините му, с театрите му!* О. Василев.

тѐрца *ж.* (лат.). 1. В музиката — интервал, който обхваща три степени на гамата. 2. *Спец.* Една шейсета част от секундата. 3. При игра на карти — три последователни карти от един цвят.

терцѐт *м.* (ит.). 1. Музикална пиеса за трима изпълнители. 2. Строфа, която се състои от три стиха.

терциѐр *м.* (лат.). *Спец.* Геологичен период, през който се оформят широколистните растения и се появяват бозайниците.

терциѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до терциер. *Терциерен пласт.*

терцѝна *ж.* (ит.). Вид тристишие, при което всеки среден стих се римува с двата крайни на следващата строфа, напр. а—б—а, б—в—б, в—г—в и пр.

тѐсам, -аш, *несв. Диал.* 1. Изглаждам, изравнявам нещо с нож, със сечиво. 2. С мотика подравнявам и очиствам място, като изсичам тревата от корен. *Откъм плевнята заситниха боси стъпки. Жена му се прибираше — цял ден беше тесала прегорялата жилава трева на хармана.* Г. Караславов. **тесам се** *страд.*

тѐсане *ср. Отгл. същ. от* тесам *и от* тесам се.

тѐсен, **тя̀сна**, **тя̀сно**, *мн.* тѐсни, *прил.* 1. Който има малка широчина. *Противоп.* широк. *Комшийката [illegible] ситно ситнеше по тясната крива пътечка между градинските плетове, с кобилица на рамо.* Елин Пелин. *Дългите ръце на Макс [illegible] закрепени някак изкуствено върху тесните му рамене и се люлееха като махала.* Дим. Димов. 2. За сграда, помещение и под. — който има малки размери, недостатъчен по пространство. *Противоп.* широк, простророен. *Цяла нощ стоях прав или бях принуден да ходя от стена до стена в тясната стая:* П. Р. Славейков. *Ирина се старае да му внуши, че квартирата е тясна за домашните му.* Ал. Константинов. *Сладкият аромат на цвета пълнеше цялата малка тясна улица, влизаше на вълни в тясното дюкянче.* Елин Пелин. *И после... сивият живот, борба за хляб, ... и вечер тясното легло, в което неусетно гаснем.* Вапцаров. 3. *Разг.* За дрехи, обувки — който е по-малък от мярката, стегнат, неудобен. *Шинелът му е станал още по-къс и тесен.* Йовков. *Тесният ѝ стар сукман ... едвам побираше дебелата снага.* Елин Пелин. *Тя бе много дебела, ... всичките ѝ рокли изглеждаха тесни.* П. Вежинов. 4. *Прен.* Който е без широта, много ограничен. *Няма понятие от литература. Тесен кръгозор, груба душа.* Вазов. 5. *Прен.* За връзки, отношения и под. — много близък, приятелски. *Тясна дружба. Тясно сътрудничество. В най-тесни връзки.* □ **В тесен кръг** (*книж.*) — между сродници или много близки приятели. *Идеята за подобни покани изникна в един тесен кръг от любители на българската природа.* Ал. Константинов. **В тесен смисъл на думата** (*книж.*) — в обикновения, прекия смисъл на думата. **Тесни социалисти** — членове на Българската революционно-марксистка работническа партия, създадена през 1903 година от Димитър Благоев; тесняци.

тескерѐ, *мн.* -та, *ср.* (араб.). *Остар.* Някогашен паспорт за свободно пътуване в турската държава. *По пътя ги срещнаха черкези, които ги обрали и между другото взели им и пътните тескерета.* З. Стоянов. *През нощта един предан приятел ми достави тескере на мое име и с неверни очертания!* Вазов.

тесла̀ *ж.* Дърводелско сечиво с къса дръжка, приспособено за дялане и чукане. *В село по цели дни се чуваха ударите на острите им брадви и глухият чукот на теслите им.* Елин Пелин. *Дялкаше му се, за това и взе теслата.* К. Петканов.

теснѐя, -ѐеш, *мин. св.* тесня̀х, *прич. мин. действ.* тесня̀л, -а, -о, *мн.* теснѐли, *несв. Рядко.* Ставам тесен, стеснявам се. *Окото ти не стига до края на улицата, тя теснее, бледнее, сключва се в перспектива и изчезва към морето.* Ал. Константинов.

теснина̀ *ж.* Тясно място между високи планински склонове; клисура. *От двете страни на реката издигат се огромни усамотени канари, мрачни великани, които пазят теснината.* Вазов. *Те навлязоха в планинската теснина, откъдето идеше реката.* Елин Пелин. *Войводите изпратиха и сега три групи от по-старите четници да заемат теснините по градския път.* Дим. Талев.

теснogрѐд, -а, -о, *прил.* Който е с ограничени схващания и не може да разглежда въпросите на по-широка основа; едностранчив. *Аз с тебе няма да споря, защото ти си станал теснoгръд човек, увлякъл си се от книжни теории и си ослепял за голямата и многостранна истина.* А. Гуляшки.

теснoгрѐдие, *мн.* няма, *ср.* Ограничено, дребнаво отношение; едностранчивост. *Макс мислеше тъжно: „Пак фанатизъм, пак теснoгръдие, пак слепота!“* Дим. Димов.

теснoгрѐдо. *Нареч. от* теснoгръд. *Разсъждавам теснoгръдо.*

теснолинѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* -ѐйни, *прил.* Който се отнася до теснолинейка. *Теснолинеен вагонен парк.*

теснолинѐйка *ж.* 1. Железопътна линия с тесни релси. 2. Влакът, който се движи по такава линия; дековилка. *Ниско долу, по десния бряг, като детска играчка пълзи теснолинейката, смешна между тия настръхнали грамади.* К. Константинов.

теснота̀, *мн.* няма, *ж.* 1. Качество на тесен. *Той ... чувствуваше като бреме своята слабост, теснотата на гърдите си, сякаш беше препасан с железен обръч.* Дим. Талев. *В теснотата на тротоара хората се блъскаха безсмислено.* П. Вежинов. 2. *Прен.* Ограниченост, стесненост. *Техните литератури ... са запазили своя оригинален, своеобразен печат, както и известна теснота в мировъзренията, известна ограниченост на кръгозора.* Вазов. *Теснота във възгледите.*

теснотѝя *ж. Разг.* Липса на достатъчно място, на необходимо пространство. *Светът е хубав и мил и за тоя, дето е нашироко, и за оня, дето е в теснотия.* Влайков. *Вкараха и шестимата в едно подземие, наблъскано със затворници. Теснотия, спарен нечист въздух.* А. Каралийчев.

тесня̀к, *мн.* -ци, *м. Разг.* Член или привърженик на българската революционно-марксистка работническа партия тесни социалисти, основана през 1903 год. от Димитър Благоев. *В течение на 30 години съм член на българската комунистическа партия (по-рано партията на тъй наречените „тесняци“ — леви социалисти).* Г. Димитров.

тесня̀чество, *мн.* няма, *ср. Разг.* Революционно-марксистко течение в българската социал-демократическа партия.

тесня̀шки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до тесняк или до тесничество. *Някога, преди четиридесет години, в тесняшкия клуб той бе член на гимнастическата група.* Дим. Димов. *Тесняшки период.*

тестѐ, *мн.* -та, *ср.* (перс.). Определено число еднакви предмети, напр. карти за игра, листа за заявление и др. *Кафеджията и чиракът му за втори път разгарят огнището ..., раздават между насядалите аги зарове и мазни тестета карти.* Дим. Талев. *Докато беше на служба, Младен си беше накупил порцеланови чинии и тестета лъжици и вилици.* Ст. Ц. Даскалов. □ **Тесте карти** — комплект от карти за игра; колода.

тестѐн, -а, -о, *прил.* 1. Който е приготвен от тесто. *Тестени изделия.* 2. Който е изцапан с тесто. *От къщната врата се подава стрина Стоичковица с тестени ръце, с брашнен сукман.* Елин Пелин.

тестѝкул, *мн.* -и, *м.* (лат.). Всяка от двете полови жлези у мъжа или у мъжко животно, коя-

то образува сперматозоиди и се намира в специална торбичка.

тесто̀, *мн.* -а̀, *ср.* **1.** Много гъста каша от брашно, разбъркано и измесено с вода и др. *До огнището ... една пълна и едра жена месеше със запретнати ръкави тесто в дълбоки нощви.* Ст. Загорчинов. *Събра тестото на средата на нощвата ... и започна да си търка ръцете в брашно.* К. Петканов. *Хлебно тесто.* **2.** Гъста каша от някакво вещество, подобна на хлебно тесто. *Гипсово тесто. Циментово тесто.* □ **От друго тесто съм (направен)** — не съм като другите, различавам се от останалите по душевните си качества. *Ама нѝ, не е кака ти Дина като другите жени. От по-друго тесто е направена тя.* Влайков.

тестомеса̀чка *ж.* Машина за месене на тесто за хляб.

тестя̀в, -а, -о, *прил.* Който е мек и лепкав като тесто; тестен.

тѐта *ж. Диал.* Тетка. *Яно ела, че ни е дошла на гости тета ти Стана!* К. Петканов.

тѐтанус, *мн.* няма, (гр.). Остра заразна болест, която се явява при замърсяване на рана с пръст, тор и др. и се проявява с гърчове и вцепеняване на тялото.

тѐтерев *м.* Тетрев.

тѐтерка *ж. Зоол.* Женската на птицата тетрев; глуха кокошка, лещарка. Tetrao bonasia.

тетива̀ *ж.* Жица, струна на лък за стрелба. *Той се мъчеше да поправи тетивата на стар лък.* Ст. Загорчинов.

тѐтин, -а, -о, *прил.* Теткин.

тѐтка *ж. Нар.* **1.** Сестра на майката по отношение на децата ѝ. *Тя мойта е дълга и широка, тетко! — махна с ръка Велин.* Елин Пелин. **2.** Наименование на по-възрастна жена; леля. *Тя също бе дочула злобните приказки, които се разнасяха из града за нея, намерили се бяха тетки и стринки да ѝ ги кажат направо.* Дим. Талев.

тѐткин, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до тетка. *Велин забележи теткиното си недоумение и се усмихна широко.* Елин Пелин. *Тук ще прекъсна теткиния разговор, за да ви разкажа няколко думи за Иго кърпача.* Мих. Георгиев. **2.** Като *същ. мн.* **теткини** (разг.) — домът и семейството на тетка.

тетра̀дка *ж.* (нгр.). Подшити като книга листове за писане. *Деца, отворете си тетрадките и препишете първите пет изречения от христоматията.* Елин Пелин. *На паважа се търкаляше чантата му, от която бяха изхвръкнали тетрадки.* Дим. Димов. *Другият позив беше написан на ръка с индиго върху лист от ученическа тетрадка.* Дим. Ангелов. *Голямата четвъртита маса беше покрита с учебници и тетрадки.* А. Гуляшки.

тѐтрев *м. Зоол.* Горска птица от рода на кокошките — черна с бели пера. Tetrao tetrix. *Стрелата беше украсена в зелено с пера от тетрев.* Ст. Загорчинов.

теферѝч *м.* (араб.). *Нар.* Разходка извън града с угощение на открито. *Сънувах, че уж сме отишли на нашата воденица на Росицата — все тъй на теферич.* Цани Гинчев.

тефтѐр *м.* (перс.). Голяма подвързана тетрадка за търговски сметки и под. *Тато ще седне пред някой вратник, ще разтвори на коляното си тефтера и важно ще заразправя на излезлите хора... кой колко е внесъл и колко още трябва сега да плати.* Влайков. *Наведен над тефтерите си, Кваьо преглеждаше стари вересии.* Йовков. *Но ако се прелистят вехтите общински тефтери, лесно ще се открие, че от незапомнени времена три фамилии са господарували над ведровските полета.* А. Гуляшки. □ **Отписвам някого от тефтера си** (разг.) — преставам да се интересувам от някого. *Брайко ли? Отписах го аз него вече от моя тефтер.* А. Каменова.

тефтѐрче, *мн.* -та, *ср.* **1.** Малък джобен тефтер; бележник. *Аз си допълнях в тефтерчето бележките за пътуването.* Вазов. *Той извади от джеба си едно малко тефтерче.* Йовков. *Добрян стоеше настрана почти безучастен и с молив в ръка смяташе нещо в едно тефтерче.* Елин Пелин. **2.** *Разг* Книжка, в която периодично се вписват бележки за успеха и поведението на ученик; бележник. *Какво ще обещаете на другарите трактористи? ... — Пълно тефтерче с шестици! — изчурулика русокосото момиченце.* А. Гуляшки.

тѐхен, тя̀хна, тя̀хно, *мн.* тѐхни. *Притеж. местоим.* за 3 *л. мн.*; *кратка форма* им. **1.** Който принадлежи на лицата, за които се говори, който принадлежи на тях. *Той не бе учител само за децата ни, ами и на нас. В школото бе техен, навън наш.* Вазов. *Николай Сенов излезе на чардака на тяхната къща и погледна.* Елин Пелин. **2.** Който се отнася до лицата, за които се говори. *Приказваха си за чумата..., за беглика — и за други такива техни работи.* Влайков. *Той поиска да събере около себе си всички недоволни и бедни селяни и с тяхна помощ и за тяхно добро да урежда селските работи.* Йовков. **3.** *Нар.* Който е близък, сроден на лицата, за които се говори. *А техен Павлин хоресва ли ти се?* Каравелов. *Един неделен ден след пладне стрина Венковица подири за нещо техния Гошо.* Влайков. **4.** Като *същ.* а) **тяхната** *ж.* (разг.) — всичко, което се случва с лицата, за които се говори, всичко, което е свързано с тях; участ, съдба. *Разкрачи се, наведе гръб, размаха сърп из нивите... — Ако и турците тъй метеш, няма ни един да остане. — Тяхната е още по-лесна.* К. Петканов. б) **тяхното** *ср.* — всичко онова, което се отнася до лицата, за които се говори. *Че има и такива хора, дето ходят по чужди къщи, дето жадуват за своя стряха. Тяхното е по-лошо, нали?* Влайков. в) **техните** *мн.* (разг.) — семейството, родът, близките, сродниците на лицето или лицата, за които се говори. *Били измрели | отдавна техните... И майка и баща.* К. Христов. □ **Тяхна милост** (остар.) — за израз на учтивост: те.

техна̀ *ж*, (перс.). *Нар.* Място, дето няма шум, глъчка, навалица. *Дядо Денчо — каза бирникът, гледайки чорбаджията ту в лицето, ту в елека, — квитанции ще режем и пари ще броим на техна.* Н. п. Филипов.

технѝк, *мн.* -ци, *м.* (гр.). **1.** Специалист в областта на техниката, на техническите науки. *Момче,... имате ли в града някои техници, които да разбират от автомобилни машини?* Елин Пелин. *Машинен техник. Телефонен техник. Строителен техник.* **2.** Лице със средно техническо образование. *На отечественофронтовска България са необходими нови и нови от-*

[illegible] *[illegible], техници, лекари.* Г. Димит[illegible]. [illegible] който притежава голямо умение, [illegible] някой занаят, изкуство и под.

[illegible] [illegible] гр.). **1.** Съвкупност от средства, [illegible] производството, които съдействуват [illegible] производителността на човешкия [illegible] *техника. Правилно използуване [illegible] в производството. Изостанала [illegible] ва най-висока техника. Последна ду[illegible] техниката.* || Машини, технически уреди [illegible]бления. *На противника са нанесени [illegible] би в хора и техника. Необходимо е [illegible] нова, съвременна техника. Селско[illegible] техника.* **2.** Съвкупност от похвати, [illegible], които се прилагат при извършване на [illegible] работа, в изкуството и под. *Аз не владея [illegible] на стихотворството.* Вазов. *Печа[illegible] техника. Техника на пластичните изку[illegible].* || Владение на тези похвати, майсторско [illegible] на нещо. *На първия концерт, с над[illegible] жестока чистосърдечност, той беше ка[illegible]: „Техника има повече, отколкото трябва [illegible]. Но липсва главното — чувство няма!“* [illegible]. *Вартуозна техника.* **3.** *Разг. Прен.* Са[illegible] членувано — висше техническо заведение; [illegible]техника. *Записа се да учи в техниката.*

тѐхникум *м.* (гр.). Средно училище, което [illegible] кадри за различните отрасли на народ[illegible] стопанство. *Транспортен техникум. Селско[illegible]вански техникум. Минен техникум.*

технѝчески, -а, -о, *прил.* **1.** Който е свър[illegible] с машини, инсталации и др. *Технически сред[illegible].* || Който е свързан с изучаването и науч[illegible] разработка на техниката. *Техническо обра[illegible]ние. Технически науки. Технически институт.* **2.** Който е свързан с техниката на предприятие. *Технически ръководител. Техническа отговорнич[illegible]. Технически директор.* || Който се занимава с организационната, практическа страна на нещо. *Технически редактор. Технически сътрудник.* **3.** Който работи по указание на ръководителя. *Технически персонал. Технически изпълнител.* **4.** За растения — който се използува в промишлеността. *Технически култури. Технически растения.* □ **По технически причини** — поради липса на материали, машини и други приспособления или поради неизправност. *Тия стихотворни диалози влизаха в сбирката „Поля и гори“, но по технически причини не се поместиха във втория том на това издание.* Вазов. **Технически термин** — специален термин, който се употребява в определен клон на знанието, в някоя професия и под. **Техническо училище** (остар.) — училище, в което се изучават знания из областта на техниката.

технѝчески. *Нареч. от прил.* технически. *Това издание е технически добре оформено.*

техноло̀г, *мн.* -зи, *м.* Специалист в областта на технологията и в определен отрасъл на производството.

технологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Технологически.

технологѝчески, -а, -о. *Прил. от* технология. *Технологически процес.*

техноло̀гия *ж.* (гр.). **1.** Наука за различните физически, химически и други начини на обработване на сурови или полусурови материали. *Химическа технология.* **2.** Самият процес на такава обработка. *Технология на хлебопроизводството. Технология на металите.*

техноло̀жки, -а, -о, *прил.* Технологически. *Технoложки проучвания.*

тѐчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който няма своя форма, а заема формата на съда, в който се намира. *Веществата биват твърди, течни и въздухообразни. Живакът е единственият течен метал. Течен сапун. Течни горива.*

течѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Движение на вода, въздух в определена посока. *Ладията попадна в течението, което я понесе надолу като една черупка.* Вазов. *Слабото въздушно течение, което идеше от планината, подухна пак и боровете зашумоляха тихо.* Дим. Димов. **2.** Преминаване на въздух през срещуположни отвори. *А отвори ли се в това време и вратата, ... нахлува студен въздух, става силно течение.* Влайков. *Необясним страх от настинка го преследваше непрекъснато — все му се струваше, че стои на течение, че му духа отнякъде.* Св. Минков. **3.** Бавно изтичане на гной, кръв и под., които постоянно се отделят от тялото. *Гнойно течение.* **4.** *Прен.* Движение на много хора в една посока. *Горолов неочаквано се обърна и докато всички вървяха напред, той тръгна назад. Не беше лесно да се надвие течението.* Йовков. *Площадът се изпълва с народ. Течението ме понася със себе си.* Л. Стоянов. **5.** *Прен.* Насока на мислите и схващанията в областта на изкуството, науката и под. *Литературни течения.* **6.** *Прен.* Всички издадени броеве или книжки на списание, вестник, през определен период от време. *Нужни ми са за някаква справка годишните течения на Бълг. сбирка от 1899 и 1900 г.* Вазов. □ **В течение на** (книж.) — в продължение на определено време. **В течение на нещо съм** (книж.) — познато ми е, известно ми е нещо в хода на неговото развитие. *Генко Гинкин ... четеше редовно вестник „Право“ и беше в течение на политиката.* Вазов. **Вървя (тръгвам) срещу течението** (книж.) — действувам срещу общоприетото, традиционното. **Държа в течение** (книж.) — непрекъснато осведомявам някого за нещо. **С течение на времето** (книж.) — като мине известно време, постепенно.

тѐчност, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* Течно тяло. *Из тия дупки извираше някаква странна течност, бистра като вода и гъста като сироп.* Елин Пелин. *На тезгяха, зад една барикада от шишета, напълнени с разноцветни течности, стоеше съдържателят на международната странноприемница.* Йовков. *Разтопената мед се поклащаше тежко в дълбоката лъжица ..., майсторът ловко изля нажежената течност в калъп.* Дим. Талев.

теша̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Рядко.* Утешавам, успокоявам някого. *Сълзите задушиха гласа на Рада ... Въла я притиска в прегръдките си, теши я, придумва я.* Мих. Георгиев. *Нека Илинка отива по-често при майка ми, ... нека я теши.* Ив. Хаджимарчев. **теша се** *страд.* и *сред. Барем да ми бяха живи децата, с тях щях да се теша.* Йовков.

тешѐне *ср. Отгл. същ. от* теша *и от* теша се.

ти, *вин.* тѐбе, *кратка форма* те, *дат.* на тѐбе, тѐбе, *кратка форма* ти, *лично местоим.* 2 *л. ед.* **1.** Означава лицето, към което се обръщаме при говорене. *Ти ли си, мале, тъй жално пела, / ти ли си мене три годин клела.* Ботев. *Да знае*

той, че ти четеш вестници от Соколов, ще ти опуха праха. Вазов. *Ти няма повече да ореш тая нива, та каквото ще да стане!* Елин Пелин. **2.** Кратката дат. форма *ти* при име означава притежание: твой, твоя, твое, твои. *Много ми са мили писмата ти, които пак препрочитам.* Вазов. *Баща ти се върна.* **3.** *Нар.* Кратката дат. форма *ти* в изрази с обобщено значение означава изобщо лице, а не лицето, към което се обръщаме при говорене. *Само да мръднем и ще ни изколят като овци. От никъде помощ няма да ти доде.* Вазов. *От край до край, докъде ти око види, се люлеят златни ниви.* Елин Пелин. **4.** Като частица. *Разг.* а) При глаголи като гледам, мисля и др. — за изразяване на учудване, пренебрежение, негодуване и под. *Гледай ти, глупаво момиче.* Вазов. *Кой ти гледа пашите, той с везира приказва.* Ал. Константинов. *Как бих искала да ми стане етърва ... — Малка ни е още момата, Иванице, кой ти мисли за това.* Елин Пелин. *Кой ти мисли сега за сватби.* б) *Нар.* 1) В съчет. с *оня* или *оня ми* — за израз на близост, интимност, задушевност при учудване, възторг и др. *Ония ти черни очи, умни у него, светят.* Вазов. *Стига дядо Петко Едрене. Град голям, като плъзнал оня ти свят..., да се замае главата на човека.* Ал. Константинов. *Че като казаха сега онези ми ти коне: ще бягаме — иди че ги спри.* Йовков. *Запали се оня ми ти бай Мирчо, щом пипна търнокопа.* А. Каралийчев. 2) В съчет. с *къде* — за изразяване на известно отрицание, невъзможност. *Барем за ден, за два си ела... Не мога татко. Къде ти мога?* Елин Пелин. 3) В съчет. с *какъв, какъв ми* — за изразяване на учудване, недоумение и др. при отричане на известен факт. *Май че беше нещо журналист?... — Какъв ти журналист! — Има там някакво дюкянче за брошки и карфици.* П. Вежинов. □ **На ти** (говоря, съм и др.) — близък съм с някого и при обращение му казвам *ти*, а не *вие*.

тиа̀ра *ж.* (гр.). *Книж.* Папска корона.

тига̀н *м.* (нгр.). Кръгъл метален съд за пържене със дълга дръжка. *Жената на Иван... пържеше мекици в един грамаден тиган.* К. Ламбрев. *Рибата е още в морето, а те турили тигана на огъня.* Погов.

тигани̇ца *ж. Диал.* Палачинка или мекица. *Пържа тиганици.*

ти̇гел *м.* (нем.). Специален огнеупорен съд за топене на метали.

тигри̇ца *ж.* Женски тигър. *Тя, старата майка, която беше като тигрица за своите деца в любовта си към тях..., тя не искаше да разбере Ния.* Дим. Талев.

ти̇гров, -а, -о. *Прил. от* тигър. *Там имаше други агарянци, седнали с подвити колена върху тигрови и пантерови кожи.* Ст. Загорчинов.

ти̇гър, *мн.* -гри, *м.* (перс.). Хищен звяр от семейството на котките, който живее в южноазиатските страни. Felis tigris. *Надясно ти предлагат да видиш дресирани тигри и лъвове, наляво — да видиш цяло ирландско село.* Ал. Константинов. *Пушкалата екнат. Турците реват, | насипи налитат и падат и мрат; | идат като тигри, бягат като овци.* Вазов.

ти̇гърски, -а, -о, *прил.* Присъщ на тигър. *Тигърски скок.*

тик, ти̇кът, ти̇ка, *мн.* ти̇кове, ти̇ка (сл. ч.), *м.* (фр.). Бързо нервно движение на мускулите на лицето, главата и други части на човешкото тяло.

ти̇кам, -аш, *несв.* **1.** Движа нещо като го бутам пред себе си. *Настигахме понякога цивилни унгарци,... които тикаха с мъка пред себе си смешни ръчни колички.* П. Вежинов. **2.** Карам някого с тласкане, против волята му, да се движи, да върви. *Не може... — изшушнал му попът, като... го тикал из вратнята.* Вазов. **3.** *Разг.* Пъхам, мушкам нещо някъде. *Алекси се мръщи, тика ръце в джобовете си, кашля.* А. Гуляшки. **4.** *Разг.* Давам някому нещо против волята, желанието му; натрапвам. *На, загърни се, да не простинеш — тикаше му тя една скъсана салтамарка.* Г. Караславов. *Бабата... почна да му тика полуизтрита алуминиева монета. Златан се усмихна и внимателно отблъсна сухата ръка.* П. Вежинов. **5.** *Прен. Разг.* Подбуждам някой мързелив, недеен човек да извърши нещо; подтиквам. *Все да ви учи човек, все да ви тика.* Г. Караславов. **тикам се** *страд.* и *сред. Всякой се тикаше и буташе, за да види и чуе всичко подобре.* Ст. Загорчинов.

ти̇кане *ср. Отгл. същ. от* тикам *и от* тикам се.

ти̇ква *ж.* **1.** Растение с пълзящо стъбло и големи кухи месести плодове. Cucurbita pepo. *А по отсрещния плет се провисили жълти тикви и няколко бели кратунки.* Влайков. *Близо до каменната ограда растеше коприва и бучиниш, жълтееха се тикви.* Йовков. *Варена тиква. Печена тиква.* **2.** *Прен. Пренебр.* Глава на човек. *Мозък няма в твойта тиква!* Вазов. *Гледаш ли тоя юмрук? Един като ти стоваря по тиквата!* К. Петканов. **3.** *Разг. Укор.* Ругателно обращение към глупав, прост човек. *Ама си глупав! Панти значи карти... Разбираш!... Карти за игра, тикво.* П. Вежинов. *Какво ви лъготят? — ръмжеше той пред селяните... — А защо мълчите, тикви такива?* А. Гуляшки. □ **Не било в тикви, та (че) в кратуни** (нар.) — а) За неща, които не се различават помежду си; не по врат, а по шия б) За нещо, което не е станало на време, а по-късно.

ти̇квам, -аш, *несв.*; **ти̇кна,** -еш, *мин. св.* тикна̀х, *прич. мин. страд.* ти̇кнат, *св.* Тикам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Той ту килваше оръфания си каскет на чело,... ту го тикваше назад.* Елин Пелин. *Мръкне — мине, вардя време, | чак и господ да задреме, | тикна в пояса камата, | па към Росини в тъмата.* Яворов. *Ясно е, че се готвят да ни тикнат във войната.* Дим. Ангелов. *После Султана тикна в ръцете на Неда цяла една тепсия с леща.* Дим. Талев.

ти̇кване *ср. Отгл. същ. от* тиквам.

тиква̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Продавач на печени тикви. **2.** *Разг.* Човек, който обича да яде тикви.

тиква̀рка *ж.* Жена тиквар.

ти̇квен, -а, -о. *Прил. от* тиква. *Откъм селото се зададе... бате Коле... Пазеше си сянка на лицето с тиквен лист, сложен под лятната кърпа.* К. Петканов. *Свят... като тиквен цвят — каза Петър овчаря и въздъхна.* Йовков. *Тиквен петмез. Тиквени семки.*

ти̇квеник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Баница с тиква. **2** *Прен. Руг.* Прост, недодялан човек. *Какво пле-*

[illegible] *[illegible]квеник.* Л. Стоянов. *Ей че тиквеник! — [illegible] се Веселин. — Възрастен човек, пък как[illegible] чеге!* П. Вежинов.

тиквичка *ж.* Вид малка, тънка като краста[illegible] тиква за готвене. Cucurbita moschata. *Пъл[illegible] [illegible]квички с месо.*

тикловиден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Кой[illegible] [illegible] форма на тиква.

тикна. Вж. т и к в а м.

тик-так *междум.* За наподобяване на рав[illegible]омерно тракане на часовник. *Часовникът ми [illegible] тик-так, тик-так!* Вазов.

тил, тилът, тила̀, *мн.* ти̇лове, ти̇ла (сл. ч.), *м.* 1. Задната част на главата и шията у човек или [illegible]отно. *Изправи се побледнял като мъртвец, [illegible] се въз Емексиза, който стоеше гърбом, и [illegible] брадвата в тила му.* Вазов. *Калпакът му [illegible] килнат на тила.* Йовков. *Гъстата му ко[illegible] блестеше, гладко причесана към тила.* А. Гу[illegible]. 2. Територия, разположена зад бойната зона. *Когато нас ни избиват по фронтовете, бо[illegible]ите грабят тила.* Г. Караславов. *Фронт и [illegible]. Дълбок тил.* ‖ Учреждение и военни части, които се намират зад бойната линия и обслужват действуващата армия (със снабдяване, превоз и др.). *Той беше на служба в тила.* 3. *Нар.* Тъпата част на брадва, нож и др. *Удари го с тила на брадвата.* □ **В тил** (воен.) — в гърба, не откъм фронта, а от противоположната страна. *Като мислеха, че партизаните се оттегляха без прикритие, те искаха да поставят картечницата върху могилата и да ги обстрелват в тил.* Дим. Димов.

ти̇лен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* тил. *Тилна кост. Тилна част на укрепление.*

тилиле̇йски, -а, -о, *прил.* (гр.). В съчет. **гори тилилейски** (в нар. поезия) — далечни, непристъпни места.

ти̇лов, -а, -о, *прил.* Който се намира в тила, не на фронта. *Досега Кръстевица и Дочка се надяваха, че Слав ще остане в някоя тилова част.* Г. Караславов. *Полковете и дивизиите почнаха да се разместват, по тиловите пътища се проточиха тънките нишки на ешелоните.* П. Вежинов. *Тилова служба. Тилово управление.* □ **Тилов герой** (ирон.) — лице, което стои в дълбокия тил и си приписва големи военни заслуги. *Познаваме ги такива тилови герои от войната.* Г. Караславов.

тилова̀к, *мн.* -ци, *м.* Войник или офицер, който служи в тила на армията. *Между нас има много новобранци и тиловаци.* Л. Стоянов. *Твоят човек е на топло място. Докато е тиловак, и бълха няма да го ухапе.* К. Петканов.

тилова̀шки, -а, -о. *Прил. от* тиловак.

тим, ти̇мът, ти̇ма, *мн.* ти̇мове, ти̇ма (сл. ч.), *м.* (англ.). *Спорт.* Определена по брой група спортисти, които колективно играят срещу друга група, равна по брой; отбор. *Представителни тимове. Национален футболен тим. Сборен тим.*

тима̀р, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Нар.* Чесане на добиче; тимарене. *Магаре от тимар не проумява.* Погов.

тимаре̇не *ср. Отгл. същ. от* тимаря *и от* тимаря се.

тимаря̀, -йш, -йх, *несв. Нар.* 1. Чеша кон, вол или друго добиче. *Всеки ден тя тимареше воловете и кравата, галеше мъничкото теленце като дете.* Г. Караславов. 2. *Прен.* Бия някого. *Не хойкай много, че баща ти пак ще те тимари.* **тимаря се** *страд.*

тимброфи̇л *м.* (фр.). Колекционер на пощенски марки; филателист.

тимброфи̇лски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до тимброфил. *Тимброфилска кантора.*

ти̇мов, -а, -о. *Прил. от* тим. *Тимово първенство. Тимово класиране.*

тимпа̀н *м.* (гр.). *Книж.* Ударен музикален инструмент с полусферична форма и опъната кожа. *Тимпан и флейти огласиха вмиг / чертога гльхнал.* П. П. Славейков.

ти̇нест, -а, -о, *прил.* 1. Който е покрит с тиня. *С помощта на големия си ловджийски нож той издълба гнездо за капана в тинестия бряг.* Ем. Станев. 2. Който съдържа тиня. *Не далеко от там е говедарницата. Тя е окръжена от мочури и тинести бари.* Вазов. *Той откри следата на звяра, отпечатана в черната тинеста почва.* Ем. Станев.

тинкту̇ра *ж.* (лат.). *Спец.* Разтвор на някое вещество в спирт или етер. *Йодова тинктура.*

ти̇нтири-ми̇нтири *мн. Разг.* Празни, глупави приказки.

тинтя̀ва *ж.* Тентява.

ти̇ня, *мн.* няма, *ж.* 1. Утайка от гниещи вещества и пръст на дъното на застояла или бавно течаща вода. *На този камък през дъждовните дни водата беше навлякла тиня.* Ем. Станев. 2. Рядка кал. *Кончето нагази в тинята, изпръхтя, направи още една крачка и предните колелета на каруцата затънаха до главините в калта.* А. Гуляшки.

тип, типът, типа̀, *мн.* ти̇пове, ти̇па (сл. ч.), *м.* 1. Само *ед.* Вид, образец, на който съответствуват група предмети, явления. *Отечественофронтовската демокрация е нов тип демокрация — народна демокрация.* Г. Димитров. *Избра си бархетно шалче, карирано на жълти и червени квадрати — спортен тип.* А. Гуляшки. *В една грамадна витрина... имаше изложени няколко коли от най-нов тип.* Г. Белев. *Вилите в тоя курорт са все от един тип. Нов тип машини.* 2. Лице, което обединява в себе си черти на една народност, общество и под. *Това беше една висока хубава жена с черни огнени очи,... тип на търновска хубавица.* Вазов. *Понрави ми се типът на филаделфийките.* Ал. Константинов. 3. Образ в литературно произведение, който съдържа черти, белези на група хора. *Цеко е тип на жесток чорбаджия.* 4. Особен, своеобразен човек по външност и държане. *Днес срещнах един интересен тип.* ‖ *Хул.* Долен, нахален, престъпен човек. *Тоя приятел аз с очите си го гледах как краде — ... тип! окото му не мига.* Йовков.

типиза̀ция, *мн.* няма, *ж. Книж.* Отразяване в художествени образи на общите, подобни факти, събития, на техните връзки и на закономерното им развитие.

типизи̇рам, -аш, *несв.* и *св.* Пресъздавам в типични образи действителността. **типизирам се** *страд.*

типизи̇ране *ср. Отгл. същ. от* типизирам *и от* типизирам се.

типи̇чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който притежава черти, свойствени на определена гру-

па хора, явления; характерен. *Нека се поизприкаже човекът, пари не иска я! — успокои го бай Ганьо с този типичен аргумент: Пари не иска я!* Ал. Константинов. *Той беше типичен граничар: висок, здрав и силен, с бели като сняг навои, с гъсти черни върви, кръстосани отпред.* Йовков. *Типичен пияница. Типичен случай. Типичен пример.*

типѝчно. *Нареч. от* типичен. *Къщичката на майстор Томан се намираше на края на града... Кварталът беше бедняшки и типично селски.* Дим. Ангелов.

типѝчност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* типичен.

тѝпов, -а, -о, *прил.* 1. Който има еднакъв вид с множество други. *Типови жилища.* 2. Който е от най-обикновено качество. *Типово брашно. Типов хляб.*

типогрàф *м.* (гр.). Печатар.

типографѝчески, -а, -о, *прил.* Печатарски. *Типографически грешки.*

типогрàфия *ж.* (гр.). *Остар.* 1. Отпечатване на текстове, книги. 2. Печатница. *За него вече всичките Байроновци, Пушкиновци и Шилеровци не струваха колкото една брошурка, тиросана в някоя тайна типография.* Вазов.

типогрàфски, -а, -о, *прил.* Печатарски. *Типографско мастило. Типографска хартия.*

типологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* типология.

типологѝчески, -а, -о, *прил.* Типологичен.

типолòгия *ж.* (гр.). Научна класификация на различни предмети въз основа на съвременните им признаци и взаимоотношения.

типòсам. Вж. т и п о с в а м.

типòсвам, -аш, *несв.*; **типòсам,** -аш, *св.* (гр.). *Остар.* Печатам, напечатвам. **типосвам се, типосам се** *страд. Ефендим,... в тоя вестник няма нищо противно, той се типосва в Цариград.* Вазов.

типòсване *ср. Отгл. същ. от* типосвам *и от* типосвам се.

тирàда *ж.* (фр.). *Книж.* 1. Думи, реч, произнесени с тържествен тон. *Войниците схващат, че това не е въпрос, отправен към тях, а просто ораторска тирада, предназначена за публиката.* Л. Стоянов. 2. Част от стихотворение или поема, не разделена на строфи. *Навсякъде декламираше тиради от Мартин Задека за пропадането на Турция.* Вазов.

тирàж *ж.* (фр.). 1. Теглене на печалбите от лотария или номера от ценни книжа. *Утре е тиражът на държавната лотария.* 2. Количество на отпечатаните екземпляри на някое издание (книга, вестник и др.). *У нас се издават в стотици хиляди тираж много вестници и списания. Книгата има голям тираж. Тираж трийсет хиляди.* 3. *Спец.* Всяко отделно прекарване на лист през печатарска машина за отпечатване на нов или допълнителен цвят.

тирàжен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който се отнася до тираж. *Тиражен печат.* □ **Тиражен лист** — списък или таблица с номерата на печелившите билети или на излезлите от тираж облигации.

тирàн *м.* (гр.). Тиранин. *Пием, пеем буйни песни | и зъбим се на тирана; | механите са нам тесни — | крещим: „Хайде на Балкана!“* Ботев. *Прокуден тука на чужбина, | далеч от твоите гори, | сърцето ми сега проклина | тирана, който те мори.* Вазов.

тиранизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Държа се към някого като тиранин; подтискам, измъчвам. **тиранизирам се** *страд.*

тиранизѝране, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* тиранизирам *и от* тиранизирам се.

тирàнин, *мн.* тирàни, *м.* (гр.). 1. Жесток владетел, който си служи с насилие и произвол. *А тиранинът вързлува | и безчести край наш роден: | коли, беси, бие, псува | и глоби народ поробен.* Ботев. *Народът е готов да се дигне, за да строши железата на петвековните си мъчители и тирани.* Вазов. 2. *Прен.* Човек, който не зачита желанията и мненията на другите и налага волята си; деспот. *Андреев беше същински тиранин. Сприхав и груб както преди обяд, така и след обяд, от него трепереха и съдии, и служащи.* Д. Калфов.

тиранѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е присъщ на тиранин или на тирания. *Тиранична власт.*

тиранѝчески, -а, -о, *прил.* Тираничен. *В много случаи помакът е деликатен и вежлив към жена си, въпреки тираническото възрение на мохамеданите към жената.* Вазов.

тиранѝчески. *Нареч. от прил.* тиранически.

тиранѝчно. *Нареч. от* тираничен.

тиранѝя *ж.* (гр.). 1. Жестоко управление с произволи и насилия. *Тиранията на турците е нетърпима и народното негодувание ще дойде до върха си.* Вазов. *Ние въстанахме, за да сразим турската тирания, а не мирния турски народ.* Дим. Талев. 2. *Прен.* Лошо, жестоко отнасяне към някого. *Тя не можеше да понася егоизма, хладината, тиранията му.* Дим. Димов.

тирàнка *ж.* Жена тиранин.

тирàнски, -а, -о, *прил.* Който е присъщ, характерен за тиранин. *Тирански режим.*

тирàнство, *мн.* -а, *ср.* Тирания. *Светът, привикнал хомот да влачи, | тиранство и зло и до днес тачи.* Ботев. *Ставайте, храбри българи! Доста робство и тиранство!* Вазов. *Той с найчерни бои рисуваше всичките тиранства, беззакония и престъпни дела на падналия президент и на неговия режим.* Влайков.

тирàнствувам, -аш, *несв. Книж.* Управлявам като тиранин. *А от Мария нямам ли поздрав? — Тя все тиранствува. Търново пъшка под нея.* Вазов.

тирàнти *мн.* (фр.). Презрамки за панталони. *Горе на стълбата се показа той, по риза, разгърден, с тиранти, преметнати назад.* Г. Караславов.

тирбушòн *м.* (фр.). Уред за изтегляне на тапи от бутилки.

тѝрвам, -аш, *несв.*; **тѝрна,** -еш, *мин. св.* тѝрнàх, *св.* Тиря веднъж или няколко пъти по веднъж.

тѝрвам се, -аш се, *несв.*; **тѝрна се,** -еш се, *мин. св.* тѝрнàх се, *св., сред.* Тиря се веднъж или няколко пъти по веднъж.

тѝрване *ср. Отгл. същ. от* тирвам *и от* тирвам се.

тире[1], *мн.* -та, *ср.* (фр.). Препинателен знак (—), който означава пауза и се употребява обикн. при изпуснати думи.

тире[2], *мн.* -та, *ср.* (фр.). Памучни конци за ръчно плетиво и бродерия. *Чорапно тире. Тире за покривки на легло. Рибарско тире.*

тирене *ср. Отгл. същ. от* тиря *и от* тиря се.

тиренце, *мн.* -а, *ср.* Препинателен знак (-), съединителна чертица.

тирна. Вж тирвам.

тирна се. Вж. тирвам се.

тиролски, -а, -о. *Прил. от* Тирол. *Тиролски пейзаж.* □ **Тиролска кърпа** — вид пъстра памучна кърпа за забраждане. **Тиролска рокля** — вид рокля с широко набрана пола.

тиря, -иш, *мин. св.* тирих, *несв. Нар.* Гоня, пъдя. *Млад овчарин стадо тири, | с писана му гайда свири.* Елин Пелин.

тиря се, -иш се, *мин. св.* тирих се, *несв., сред. Нар.* Тичам бързо, спускам се да тичам; затичвам се. *Тирят се псета, баучат в тъмите.* К. Христов.

тис, тисът, тиса, *мн.* тисове, *м.* Иглолистно вечнозелено дърво с червен чашковиден плод. Taxus baccata.

тисов, -а, -о. *Прил. от* тис. *Тисови клони. Тисови листа.*

титан *м.* (гр.). 1. В старогръцката митология — един от гигантите, който влязъл в борба с боговете, но бил победен. 2. *Прен.* Човек с изключителни прояви в известна област; гигант, великан. *Гений да си, изключително дарование, титан на духа, пак ще потънеш в това блато, ще се удавиш.* Г. Караславов. *Титан на мисълта.*

титаничен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Присъщ на титан; голям, грамаден, величав *Може би те са били при Чеган и знаят мрачната му епопея, ... титаничната борба на железни хора сред една планина само от гранит.* Йовков. *Титанична борба. Титаничен подвиг.*

титанически, -а, -о, *прил.* Титаничен. *Титанически усилия.*

титански, -а, -о, *прил.* Присъщ на титан; титаничен. *Видях чудесата на дивни изкуства, | творбите на гений и на труд титански.* Вазов.

титла[1] *ж.* (лат.). 1. *Истор.* Във феодалното и буржоазно общество — почетно звание за степен на благородство, предавано по наследство, като княз, граф, барон и под. *Я прочети някои „Известия от двореца" — ще ви се завие свят от титли ..., догдето прочетете едно име.* Ал. Константинов. 2. Звание за висока научна квалификация; степен. *Докторска титла. Академическа титла.* ‖ *Разг.* Звание на високо служебно положение и квалификация. *Професорска титла.*

титла[2] *ж.* В средновековната писменост — знак над съкратено написана дума или над буква, която означава цифра. *Поп Ставри беше неукротим и повеляваше да се въведат пак титлите, но най-после отстъпи и се съгласиха да останат само над бог и над ангел.* Вазов.

титри *мн.* (фр.). *Спец.* Банкови ценни книжа.

титул *м.* (лат.). 1. *Остар.* Титла[1]. *Той вас научи моя титул царски | и герба мой да присвоите.* Вазов. 2. *Спец.* Заглавие на книга, заглавна страница на книга.

титулувам, -аш, *несв.* и *св.* Обръщам се към някого с титла, звание. *Пак ще трябват низки поклони и раболепни усмивки, пак ще слушам да ме титулуват деспоте.* Вазов. *Назад — равнодушно отговаря един войник. — Аз ще ти дам едно назад... Защо не титулуваш? — Тъй вярно, господин капитан.* Л. Стоянов. **титулувам се** *страд.* и *сред.*

титулуване *ср. Отгл. същ. от* титулувам *и от* титулувам се. *Народний войводо! — обърна се Касабов към Раковски. Това обръщение, за първи път излязло от устата на секретаря, който досега умело избягваше всяко титулуване, не остана незабелязано от Раковски.* Ст. Дичев.

титуляр *м.* (лат.). *Канц.* Лице, което заема длъжност, служба, за разлика от заместник или изпълняващ длъжността. *Година мина, а назначаването на титуляр директор не идваше.* О. Василев. *Титуляр на катедрата по български език.*

титулярен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до титуляр. *Титулярен състав.*

тиф, тифът, тифа, *мн.* няма, *м.* (гр.). Тифус. *Аз научих, че той, болен сега пък от тиф, починал, изоставен и самотен някъде в болниците на Лозенград.* Йовков. *Коремен тиф. Петнист тиф.*

тифозен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* 1. Който е присъщ, характерен за тифус. *Тифозна треска. Тифозна криза.* 2. Който е причинен от тифус. *Тифозна епидемия. Тифозна болест.* 3. *Разг.* Като *същ.* **тифозен** *м.*, **тифозна** *ж.* — болен от тифус. *Ръцете ѝ трепереха много повече, отколкото при треска. И очите ѝ горяха като на тифозна.* А. Страшимиров.

тифон *м.* (нгр.). Корава памучна материя от рода на етамина, която служи за подплата на яки, шапки и под.

тифус, *мн.* няма, *м.* (гр.). Остро инфекциозно заболяване, което е придружено с треска, изгубване на съзнание, и дава поражение предимно на червата. *Дамянчо Григорът беше умрял от тифус в Търново.* Вазов. *Аз зная от старите хора, че тифусът се пренася с водата.* Дим. Димов.

тих, -а, -о, *прил.* 1. Който не звучи силно, не се чува далече; слаб. *Милка зачете писмото с тих глас.* Вазов. *Неговият тих и равен говор приличаше на еднообразното шумолене на кукурузите.* Елин Пелин. *Из полето нейде от чердата, | се зачува тих, залутан звън.* П. П. Славейков. 2. Който издава слаб звук, шум. *Вечерта пък облак нежно | с тих дъждец я навали.* Елин Пелин. *По гори, по поля | тих вечерник вей.* Ц. Церковски. *Като излезе тихо на улицата, Борис Глаушев внимателно се огледа в тъмнината и продължи нагоре, все покрай стените, с тихи стъпки.* Дим. Талев. ‖ Който не издава шум. *Снегът си валеше, ситен, тих.* Йовков. *И корабът се носи леко | с попътни тихи ветрове.* Яворов. 3. Който е изпълнен с мълчание, тишина, спокойствие. *Противоп.* шумен. *Прекрасната майска вечер беше необикновено тиха, светла и звездна.* Вазов. *Сън е бил, сън е бил тихият двор, | сън са били белоцветните вишни.* Дебелянов. *Сладкият аромат на цвета пълнеше цялата малка тиха улица.* Елин Пелин. 4. За море, река и под. — който не е раздвижен от вятър, вълни; спокоен. *Морето беше тихо и глад-*

ко, като застинало стъкло. Йовков. 5. *Прен.* За човек — който е кротък, смирен. *Тихо и кротко момченце бе — като божа кравица.* Влайков. *Тяхната злоба се изливаше върху главите на децата и най-много върху тихата, нежната, блага и мечтателна Елка.* Елин Пелин. *Станка го изгледа и се замисли. Какъв тих и разумен мъж. Рядко бяха ергените като него.* Г. Караславов. 6. *Прен.* За лице, очи, поглед и под. — който излъчва спокойствие. *Лицето на Левски... оставаше тихо и спокойно.* Вазов. *Пленена / душата ми е в тихи две очи.* Яворов. || Който е изпълнен със спокойствие, несмущаван от нищо. *И тая нощ за първи път я остави тихият детински сън.* Елин Пелин. *Едничката ѝ утеха оставаше пак само мисълта за детето и тихите часове при баба Марга.* Г. Райчев. *Петимен съм за тих семеен живот и добре уредена къща.* Ст. Костов. 7. *Прен.* С отвл. съществителни като радост, скръб, тъга, печал — който е без външни прояви; спокоен, кротък. *Виждам ясно погледа на майка си, тоя незабравим поглед, в който имаше не укор и не заплашване, а някаква кротка и тиха скръб.* Йовков. *Монката ги гледа усмихнат и малкото му сърце се пълни с една радост тиха и кротка.* Елин Пелин. *И унася се душата / в тиха сладостна тъга.* К. Христов. *Да можех, майко, с колко нежност / целувала те бих сега, / бих галила косите снежни / очите — с тихата тъга.* Вес. Георгиев. □ **Тиха вода** (разг., прен.) — прикрит, потаен, опасен човек. **Тиха лудост** (разг.) — нервно разстройство без буйства. *Макар и прекрасно, то (лицето на Ирина) бе отпуснато и разстроено, ... върху което животът бе поставил вече печата на нервно разстройство, на тиха лудост.* Дим. Димов.

тѝхвам, -аш, *несв.*; **тѝхна,** -еш, *мин. св.* тѝхнах, *несв.* и *св. Нар. Поет.* 1. Ставам тих; утихвам, млъквам. *Но ето тихна вред / и Каменград заспа юнашка съня.* П. П. Славейков. 2. Преставам, спирам. *Бурята тихна, утихна, / и дъждът секна, престана.* П. Р. Славейков.

тѝхна. Вж. тихвам.

тѝхо *нареч.* 1. Безшумно, спокойно. *Беше тихо. Никакъв звук не се чуваше.* Йовков. *В тая кръчма ..., неприветлива и тъжна като неговата душа, беше тихо и пусто.* Елин Пелин. *По улицата нямаше минувачи. Бе съвсем тихо.* Дим. Димов. 2. Без да се вдига шум, незабелязано. *Тихо нагазват трева зелена / и при юнака дойдат та седнат.* Ботев. *Веднъж в събрание едно многобройно / той влезна внезапно, поздрави спокойно. / И лепна плесница на един подлец, / и излезе тихо из малкий градец.* Вазов. *Той тъй тихо, тъй незабелязано се промъкна и се сви в едно кьоше, че отначало никой почти не го видя.* Йовков. *Лепо излезе тихо през портичката и се упъти към полето.* Елин Пелин. || Едва чуто, почти безшумно. *Тихо вер вечерна прохлада / и полека мрака нощен пада.* П. П. Славейков. *Дъждът навън се укроти и започна тихо и монотонно да шуми.* Елин Пелин. 3. За говор, реч и под. — едва чуто, шепнешком. *Говореха тихо, с шепнене.* Ал. Константинов. *Моми и момци, спрени по двама на затулено по пътеката, тихо си шепнеха.* Елин Пелин. *Загледан в него, дядо Недко заговори тихо, почти шепнешката.* Йовков. || За пеене, свирене и под. — със слаб, нисък глас, звук; ниско. *Пръстите му сърчено играят и трептят над наредените по цевта дупки. И изпод тях тихо се леят дивни струи от звуци.* Влайков. *Изведнъж тихо засвири кавал.* Йовков. *Ивка... тури ръце на очи и тихо заплака.* Елин Пелин. *Тогава запявал той / своята песен, / запявал я бавно и тихо.* Вапцаров. 4. Спокойно, несмущавано от нищо. *Облечен просто ..., той стоеше в къта си до прозореца тихо и гледаше повече навън.* Вазов. *Кавгата престана и след четвърт час двамата заспаха тихо и спокойно.* Елин Пелин. 5. Негласно, без да се вдига шум. *Сватбата мина тихо, но весело ..., без обичайната музика и хора.* Г. Райчев. *Годежът беше направен така тихо, че чак през следната неделя, когато годениците излязоха на хорото, близките и роднините научиха и честитиха на Киро и на Кировица.* Г. Караславов. □ **Мирно и тихо** (разг.) — много тихо. *По широкия манастирски двор, облян от слънце и радост, мирно и тихо си тече безбурният живот на братята.* Елин Пелин. **Тихо!** — не вдигай шум, пази тишина!

тѝхом *нареч. Поет.* 1. На тих глас, тихо. *Кръст превива юначина, / чук извива, / и замислен и унесен / тихом пее тиха песен.* Яворов. *Млад гурбетчия, по-млад стопанин, / грижен ми ходи в пуста чужбина; / него запитват тихом дружина.* П. П. Славейков. 2. Без шум, тихо. *Въла пристъпваше тихом, тихом, никой да я не усети.* Мих. Георгиев. *Благо усмихнат, старий стопанин / тихом пристъпи при коледари.* П. П. Славейков.

тихомълком *нареч.* Без да се вдига шум, много тихо, незабелязано. *Тихомълком, без да пита нито дядо Ганча, нито някого от поповете, глухонемият задигна от църквата един стар свещник.* Г. Караславов. *Коста тихомълком се измъкна от скривалището.* П. Вежинов.

тихоокеа̀нски, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до страни, земи, разположени в Тихия океан или около него. *Тихоокеански острови. Тихоокеански басейн.* 2. Предназначен за Тихия океан.

тѝчам, -аш, *несв.* 1. Движа се, отдалечавам се много бързо, като вдигам краката си от земята с подскачане; бягам, търча. *Буря страшна ще да ревне, / ... / секи тича, в село бяга.* Ботев. *Огнянов като обезумял беше изскокнал на улицата и тичаше право към дядови Стойкиви.* Вазов. *Тренът маневрирал да влезе в друга линия, а бай Ганьо тичал горкият цели три километра да го гони.* Ал. Константинов. *Той забърза повече, искаше му се не да ходи, а да тича.* Йовков. *Най-напред вървяха свирците цигани ... След тях тичаха деца и викаха весело.* Елин Пелин. 2. *Разг.* Вървя, отправям се бързо на някъде. *Вместо да тичам за помощ, първото, което направих, бе да изтръгна из вкочанените му пръсти смачканите листове.* Ал. Константинов. 3. *Разг.* Бързам да свърша някаква работа. *Сега да видиш Сарандовица как тича, как шета.* Йовков. *За тази сватба Кръстевица тичаше без сърце, но все пак тичаше, защото трябваше да се отсрами пред сватовете и пред хората.* Г. Караславов. 4. Ходя по различни учреждения, лица, за да уредя някаква работа, да я доведа до добър край. *Арестувани били много други сеновчани, които взели участие в нападението на чифлика, и зарад тях сега Алекси тичал.* Йовков. *Тя постоянно дърпаше мъжа си и го молеше да тича по адвокати и*

съдилища, та дано отменят смъртната присъда на сина ѝ. Г. Караславов. □ **Тичам подир някого** (разг.) — а) Полагам големи грижи. *Цял ден тича подир децата.* б) Настойчиво задирям някого, без да срещна взаимност. *Кой не е тичал подир Албена? И ти не си ли тичал? Обаче, като дойде до женене, всеки се тегли назад.* Йовков. *Да не иска аз сега да тичам подир него? Нека не си въобразява, че съм се влюбила.* Дим. Ангелов.

тѝчане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* тичам. *Косата ѝ на гъсти талази се вееше в тичането ѝ.* Вазов. *Бях се едва върнал у дома..., когато зачухме внезапно необикновен шум на улицата, последван от тичания на хора и блъскания на врати.* Величков. *Гледам, нашият трен потегли. Бре! Килимчето ми! Та като фукна подир него, па бяг, па тичане — остави се!* Ал. Константинов. *Непрекъснатото тичане около селските разправии разстрои собствената му работа.* Йовков.

тичешкѝта *нареч. Нар.* Тичешком. *Аго, чекай, чекай, молим те! — извика една селянка, която тичешката идеше откъм Челопек.* Вазов. *Нона извика и тичешката се спусна надолу по стълбите.* Йовков.

тичешкòм *нареч.* С тичане, бегом. *Викентий пипнешком намери окачената антерия, бръкна в джеба, извади ключа и се вмъкна тичешком в отвореното килерче.* Вазов. *Откъм могилите тичешком се спусна един войник.* Йовков. *Еньо тичешком напусна страшното място и се мушна в гората.* Елин Пелин. *Тримата мъже тичешком прекосиха двора, разтвориха вратника.* К. Петканов.

тичѝнка *ж.* (рус.). Част от цвета на растение — торбичка с цветен прашец, прикрепена на дръжчица.

тичѝнков, -а, -о, *прил.* Който се отнася до тичинка. *Тичинков прашец. Тичинкова дръжка. Тичинкови цветчета.*

тишинѝ, *мн.* няма, *ж.* **1.** Пълно отсъствие на шум, глъчка; мълчание. *Слепецът свирѝ още няколко време сред тържествена тишина.* Вазов. *В безмълвната тишина на нощта... нищо друго не се чуваше, освен песента на щурците.* Йовков. *Да шъпнеш тихи думи в тишината, | впил морен поглед в старата икона.* Дебелянов. *Пазя тишина. Нощна тишина.* **2.** *Прен.* Пълно спокойствие. *Тя може да избере който девически манастир обича, за да прекара в тишина дните си до гроба.* Вазов. *Изборите се извършиха при абсолютна тишина и порядък.* Ал. Константинов. □ **Мъртва тишина** (книж.) — пълна, абсолютна тишина. *В това време водачът с висок глас даде някаква команда. Отведнъж настана мъртва тишина.* Елин Пелин.

тѝя. Вж. т о з и.

тканѐ, *мн.* -та, *ср. Диал.* **1.** Тъкане. **2.** Домашна тъкан. **3.** Начин, по който се тъче нещо.

ткѝя, ткѐеш, *мин. св.* тках, *несв. Диал.* Тъка. *Ще си наредим хубаво новата къща... Аз няма да жаля парите. Ткайте, шийте, а сега и в чаршията се намират много неща за къщна уредба.* Дим. Талев. *Ни прела гора, ни ткала — | са зима болна лежала.* Нар. пес.

тлакѝ *ж.* Седянка, на която роднини, съседи и приятели работят, помагат на домакините. *Либил Никола Гергана, | либил я и я задирял: | ... | по тлаки всяка прилука, | и по седенки всяка нощ.* П. Р. Славейков. || Безплатна работа, помощ от страна на роднини, приятели. *Повечето вършат това на тлака — нали се прави нова къща, трябва всички роднини, комшии и приятели да помагат, кой с каквото може.* Влайков.

тлаканѝ *ж.* (тур.-перс.). *Диал.* Плевник.

тлакỳвам, -аш, *несв.* и *св.* Ходя на тлака.

тлѝсвам, -аш, *несв.*; **тлѝсна,** -еш, *мин. св.* тлѝснах, *прич. мин. страд.* тлѝснат, *св.* Тласкам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Докторът я изгледа свирепо, тласна я в гърба, без да ѝ продума, ритна вратата силно и я заключи зад нея.* Вазов. *Беше като дете, което прохожда, но ръката, която го водеше, често го изоставяше или дори го тласкаше напред.* Дим. Талев. **тласвам се, тласна се** *страд.* и *сред.*

тлѝсване *ср. Отгл. същ. от* тласвам *и от* тласвам се.

тлѝскам, -аш, *несв.* **1.** Бутам силно, грубо някого; блъскам. *Няколко минувачи грубо го тласкаха.* Вазов. *Стори ѝ се като че е на някоя дъска у сред морето, а талазите я тласкат, тласкат у някоя пропаст, дълбока, черна, тъмна, грозна.* Мих. Георгиев. *Кметът беше хванал Гърдьо за рамената и го тласкаше назад.* Йовков. **2.** *Прен.* Карам, подбуждам някого да извърши нещо; подтиквам. *Любовта ги окрилява | и страхът ги тласка..., | а потерята отдире | шуми, вика, кряска.* Вазов. *Обзе го тая безумна ярост, която често беше го тласкала в най-рискувани постъпки.* Йовков. *Ревност и мъка го тласкаха да върви.* Елин Пелин. **3.** *Спорт.* Хвърлям със засилване. *Тласкам гюлле.* **тласкам се** *страд., сред.* и *взаим.* *Това беше лобната скала, отдето се тласкаха големите престъпници.* Вазов. *Той се отказа от намерението си и реши, че е безполезно да се скита и тласка повече из върволяка в централните улици.* Вазов. *Животните ту се втурваха едно към друго, ту внезапно отскачаха настрани и като сплитаха рогата си..., започваха да се тласкат с всички сили.* Ем. Станев.

тлѝскане *ср. Отгл. същ. от* тласкам *и от* тласкам се. *Председателят на бюрото повика въоръжена сила и... ние видяхме, че няколко конни и пеши жандарми... с бой, с тласкане... изблъскаха без никакъв повод най-видните граждани.* Ал. Константинов. *Всяко продължение на тая предателска политика означава съзнателно тласкане на българския народ в пропастта и погубване на неговата национална независимост.* Г. Димитров.

тлѝсканица *ж. Нар.* Блъсканица. *Стремскеви се наместиха във вагона си посред голямата тласканица на навалицата.* Вазов.

тлѝсна. Вж. т л а с в а м.

тлѝсък, *мн.* -ци, *м.* **1.** Силен удар, чрез който нещо се придвижва. *Тълпата се притискаше и отиваше все напред — от тласъка на нови талази любопитни, които прииждаха.* Вазов. *Един силен тласък се стовари в гърба му, той омота краката си, политна неудържимо и рухна като дънер.* Г. Караславов. **2.** *Прен.* Подбуда, подтик за извършване на нещо, обикн. в обществения или културен живот. *Появяването на дядо Недко в Люляково даде нов тласък на това непрекъснато веселие.* Йовков. *Дава се голям тласък*

за развитието на народната култура и за творчеството на народната интелигенция. Г. Димитров.

тлѐене *ср. Отгл. същ. от* тлея.

тлен, тлентà, *мн.* няма, *ж.* (рус). *Старин.* Нещо изтляло. *Сърце пламтяще ще угасне, / ще стане всичко прах и тлен / и гробът в бурен ще зарасне — / последний спомен зарад мен.* К. Христов.

тлѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Книж.* Който подлежи на гниене, разлагане; не вечен. *Но не! Той жив е пак в делата си свещени, / не мре духът велик — плът тленна само мре.* Вазов. *След земния живот в земята той почива — / не той: почива му там тленний прах един!* П. П. Славейков. ☐ **Тленни останки** (книж.) — тялото на покойник. *Кого погребват? На каква личност носят тленните останки?* Елин Пелин.

тлѐние, *мн.* няма, *ср. Книж.* Гниене, разрушаване, разлагане на човешко тяло. *Богиньо славна, вековете / минуват, рухват световете, / а ти все горда, вън от тление.* Вазов.

тлѐнност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* тленен.

тлѐя, тлѐеш, *мин. св.* тлях, *прич. мин. действ.* тлял, -а, -о, *мн.* тлѐли, *несв.* **1.** За огън, гориво — горя едвам, слабо, без пламък. *Огънят едвам блещукаше и тлееше още.* Вазов. *Криволи покрай гората / необъхтана пътека — / край пътеката огнище / тлее и угасней полека.* П. П. Славейков. *На огнището тлееха няколко въглена, покрити с бяла пепел.* Ст. Загорчинов. *Дървата тлеят.* ‖ *Обр. Но едно затаено чувство от мъст остана да тлее в душата му и то избухна по един нищожен повод през новата учебна година.* Вазов. **2.** *Рядко.* Бавно изгнивам, разпадам се. *Сега съм у дома, в сърцето съм на Рила. / ... / Аз тук не се родих — тук бих желал да тлея.* Вазов. **3.** *Прен.* Слабея, топя се, бавно умирам; линея, чезнà. *От недояждане сестричката му заболя... Можеше да се забележи как всеки ден тлееше — топеше се като свещица.* А. Гуляшки. *Но те не знаят, че аз веч тлея, / че мойта младост слана попари.* Ботев.

тлъст, -а, -о, *прил.* **1.** За животни и под. — който има много мазнина; угоен. *Но една заран най-хубавото, най-тлъстото и най-голямото пиле се изгубва.* Каравелов. *Доста сме яли, яли и пили, / тлъсти агнета, червено вино.* Нар. пес. *Тлъсто месо.* ‖ Който е приготвен с много мазнина. *Положиха трапезата / със гощавки разни, / баници, пилафи тлъсти / и пилета мазни.* Вазов. *Тлъста супа. Тлъсти гозби.* **2.** *Неодобр.* За човек — който е добре охранен; дебел, шишкав. *До Матея чорбаджи беше тлъстият Койчо чорбаджи.* Вазов. *Той е едър, тлъст, с мазно лице.* Л. Стоянов. **3.** *Прен.* За земя, ниви, ливади и под. — плодороден, тучен, богат. *По тлъстите пасища далеко се мяркаха овчари.* А. Каралийчев. *С равен глас Христо разправяше: „Такава нива до сега не съм виждал и работил. Пръстта й е тлъста, лъщи на слънцето".* К. Петканов. ‖ За растение, трева — сочен. *Няколко вола отгоре пасяха тлъстата трева, изникнала по междините на камъните.* Вазов. **4.** *Прен. Неодобр.* Много голям, доходен. *Тлъста рента. Тлъсти заплати.* ☐ **Тлъст кокал** (разг.) — голяма служба, която носи и материални облаги. *Какъв тлъст кокал ти обеща правителството, даскале?* Вазов.

тлъстѐене *ср. Отгл. същ. от* тлъстея.

тлъстѐя, -ѐеш, *мин. св.* тлъстях, *прич. мин. действ.* тлъстял, -а, -о, *мн.* тлъстели, *несв.* Ставам тлъст, дебел. *Мина време. Порасна Мечо... Все тлъстее, дебелее. Зиме спи, лете ходи по рътлини, в котловини.* Ем. Станев. *Родителите на Тъкачев бяха много доволни от женитбата на голямата му сестра... Всяко лято тя се влачеше по разни курорти, тлъстееше и се надуваше.* Г. Караславов.

тлъстинà *ж.* Органическо вещество, неразтворимо във вода, което се съдържа в животинските и растителни тъкани; мазнина.

тма, *мн.* тми, *ж. Старин. Поет.* Тъма. *Градини дето бяха, там пустош се всели, / дръвце не мята сянка, ни извор ромоли, / и името на царя покрива тма дълбока.* П. П. Славейков. *И заточиха се мъчителни дни на тма и горест.* Н. Райнов.

то *ср., местоим.* **1.** Вж. т о й. **2.** *Разг.* Означава по-обобщено лицето или лицата, предмета или предметите, за които се говори (вместо той, тя и те). *Какината Донина къща е наистина много тесничка. То е било някога само една одайка.* Влайков. *Чуден свят се наъвдил!... ти му говориш едно, то — друго!* Йовков. **3.** *Разг.* Обобщава и замества онова, за което е говорено преди; това. *Иди сбогом, не грижи се, дядо, / то ще бъде: ще имате къща.* П. Р. Славейков. *Да свършиш у Гърбата до псалтира, то беше като да си свършил седми клас на класическата гимназия.* Вазов. *Такова ли време избрахте да ме карате, господин старши!... — То не е моя работа.* Елин Пелин. **4.** *Разг.* Служи за формален подлог при безлични глаголи. *В това време се чу вик на селския говедар. — Хо! то съмнало! — каза Велико.* В. Друмев. *Всички болни ли са, дядо? — То целият свят е болен, синко.* Елин Пелин. *То отзарана поваля малко.* Йовков. **5.** *Диал.* Това. *Мина то време вече, мина, а-а-а!* Вазов. *То време се мина и ново дойде — / свободдата грее на родния край.* П. П. Славейков. ☐ **Туй то** (разг.) — а) Това е всичко, свършено е. *И ако умирам, кой ще ми помогне? Кой? Ще си умра и туй то!* Елин Пелин. б) Ето ти, не щеш ли. *Изведнъж гласът на момата трепна болезнено и замлъкна... — Туй то! Жена нали е — ето ти и плач.* Йовков.

то *съюз.* **1.** В началото на главно изречение, което следва след подчинено — подчертава взаимната връзка между тях; тогава, затова. *Ако ли, майко, не можеш / от милост и туй да сториш, / то 'га се сберат момите / пред назе, майко, на хоро, / ... / ти излез, майко, / послушай / със мойте братя невръстни / моята песен юнашка.* Ботев. *Ако се бием с турците само за цар, то сме глупци.* Вазов. *Понеже старецът държеше ключа на кръчмата сам и сам отваряше и затваряше, ... то Божан подозря, че той там крие парите си.* Елин Пелин. *Да не бях видял с очите си, то не щях да повярвам.* **2.** За противопоставяне; а, а то, пък то. *Аз мислех, че тя му е съща майка, то му била мащеха. Аз мислех, че си сиромах, то излиза, че си бил богат.* **3.** (рус.). *Рядко.* В началото на главно изречение, което следва след подчинено обстоятелствено изречение — подчертава по-ясно връзката му с подчиненото. *Когато ти попиташ някой други българин за нещо, то той ще да ти каже това,*

щото е чул от майка си. Каравелов. *Щом хаджи Генчо стане утрента от постелята си, то тоя си час отива в черкова.* Каравелов.

то *частица. Разг.* 1. За подчертаване, засилване; пък. *Ех че пък хубавец беше, то хубост ти казвам.* П. Р. Славейков. *То беше скръб, то беше любов, то беше милост безпределна.* Вазов. *Вчера съм прала, днес готвих, чистих в къщи, метох двора. То работа, работа... Съсипах се.* Йовков. 2. В съчет. **а то, и то, пък то, че то** и др. засилва значението на съюза. *Хаджи Генчо обича студена водица, и то от арнаутския чучур.* Каравелов. *Аз се преструвах, че четях и че нищо не виждам, пък то всичко видях.* Вазов. *Пък господ и рожба ще ви даде. Ех, ние си нямаме — то пък на вашите ще се радваме.* Елин Пелин. *По едно време светва прозорец, мислят че са в някое село, а то — пак Антимовският хан.* Йовков.

тоалѐт *м.* (фр.). 1. Горно дамско облекло. *Да, вечеринката излезе прекрасна. Общество, тоалети блестящи.* Вазов. *Официален тоалет. Вечерен тоалет. Бален тоалет.* 2. Само *ед.* Подреждане, поставяне в добър ред външния вид или облеклото. *Заловихме се първо за тоалета си.* Ал. Константинов. *Той сяда, изважда огледалцето си и с голямо самозадоволство се залавя за тоалета си.* Йовков. 3. Специално помещение с клозет, чешма и огледала в театър, кино и под.: тоалетна.

тоалѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е предназначен за тоалет. *Тоалетна стая. Тоалетна масичка. Тоалетни принадлежности.* □ **Тоалетен сапун** — ароматизиран фин сапун.

тоалѐтка *ж.* Масичка с голямо огледало за тоалетни принадлежности. *Дървото на мебелите беше позлатено, позлатена беше и рамката на голямото тъмно ъглово огледало с малка тоалетка под него.* П. Спасов.

тоалѐтна *ж.* 1. Малка стая в театър, жилище и др. за преобличане, гримиране и подреждане на външния вид. *Отивам в тоалетната, качвам се зад кулисите.* М. Кремен. 2. Малко помещение, обикн. в обществено заведение, с огледало, чешма и клозет; тоалет.

тоалѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Приготвям тоалета на някого. **тоалирам се** *възвр.* и *страд.*

тоалѝране *ср. Отгл. същ. от* тоалирам *и от* тоалирам се.

това̀ *ср. Показ. местоим.* 1. Вж. т о з и. 2. Обобщава и посочва онова, което е казано преди. *Аз може да загина, аз почти чувствувам това.* Вазов. *Аз с очите си видях, | но не мога да разкажа | колко странно бе това, | колко чудно бе за мене.* Вапцаров. *Четох хубави работи за него. Хвалят го. Това да се чува.* М. Грубешлиева. 3. Обобщава и посочва онова, което се казва нататък; следното. *Иди, огледай се, и виж си хубаво ушите, | и разбери това: Плашило | не трябва никога да се присмива на страшило!* Михайловски. *Това — да вляза в механа да пия с някого половин ока вино — у мен, нали знаеш, не го е имало.* Влайков. 4. В главно изречение посочва казаното в подчиненото изречение (обикн. в конструкцията к а к в о т о ... т о в а); същото. *Каквото му на сърцето, това му и на устата.* Погов. *Що търсил, това и намерил.* Погов. □ **И без това** — независимо от нещо, от дадения случай. *Дали позна гласа на ротния, или защото си беше и без това послушен, слепият кон бодро запристъпя нататък, накъдето го насочваше ротният.* Йовков. **И това (ми) било...** (разг.) — за израз на неодобрение. *И това ми било мома — още малко и буболечици ще тръгнат по очите ти.* К. Петканов. **Между това** (книж.) — в това време, същевременно. *А между това започваше да съмва, небето се смъкваше надолу.* Ем. Станев. **На това отгоре (отгоре на това)** (разг.) — повече от допустимото. **При все това** — въпреки това; все пак. *Той вечно ядеше, вечно преживяше и при все това беше страшно мършав.* Елин Пелин. **При това** — за посочване на ново обстоятелство. *Щабът на бригадата получи второ писмо... с почти същото съдържание, като при това даваше и редица конкретни указания и нареждания.* К. Ламбрев. **След това** — после. **Спя на това ухо** (разг.) — надявам се на нещо, без да предвиждам евентуални изненади. *Лесно е, Витомире, с наздравици врага да побеждаваш... Спи на това ухо, че е далеко от нашата черга.* Ст. Загорчинов. **Това е (то)** (разг.) — ето всичкото. *„Защо ме гониш?“ — рекла светулката на бухала. А той: „Защото светиш!“ Това е то. И моята работа е същата.* Йовков. **Това за това** (разг.) — едното за другото. *Получих от едно място пари, а ги дадох на друго. Това за това.* **Това-онова (туй-онуй)** (разг.) — различни, неопределени неща. *Приказваха за това-онова.*

това̀р *м.* 1. Предмети, багаж, стока и др., които се пренасят от човек, от добитък или с превозно средство. *Хубави коне..., препускат напето, леко, като че не чувствуват зад себе си никакъв товар.* Йовков. *Стрина Тодорана спря на мегдана и свали товара си пред черковната каменна ограда.* Елин Пелин. 2. *Нар.* Количество от нещо, колкото може да носи едно товарно животно. *Лазар ѝ купи няколко товара дърва.* Дим. Талев. *Стрина Венковица без мъка носеше товара на домашните работи и грижите за всичко в къщи.* Влайков. *Излишен товар е той на себе си и на хората.* Йовков.

товара̀ч *м.* Работник, който товари или разтоварва стоки, материали.

товара̀чка *ж.* 1. Жена товарач. 2. Машина, която товари.

това̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който е предназначен за превозване на стоки, материали и др. *Товарен влак. Товарен вагон. Товарен параход. Товарно животно.*

това̀рене *ср. Отгл. същ. от* товаря *и от* товаря се.

товарѝтелница *ж.* Писмен документ, който съдържа списък на стоки и се изпраща заедно с тях при превоз.

това̀рище, *мн.* -а, *ср.* Специално пригодено място за товарене на материали, стоки и пр.

това̀ря, -иш, *мин. св.* това̀рих, *несв.* 1. Поставям товар върху добиче или превозно средство, за да го прекарам някъде. *Друг багаж изнесоха от училището и го натовареха на колата.* Йовков. *Докато товареха в колата празните варели, Людмила реши да се поразходи из двора.* А. Гуляшки. *Товаря вагони.* 2. *Прен.* Възлагам някому много работа или го отрупвам със задължения. *Смятаха го за глупав, товареха го*

прекомерно с работа, като животно. Йовков. **товаря се** *възвр.* и *страд.*

тòга *ж.* (лат.). *Истор.* Горна мъжка дреха без ръкави, носена от пълноправните римски граждани. 2. Подобна дреха на съдии, адвокати, ректори, професори и др., обличана при съдебни заседания или в тържествени случаи, обикн. в западните страни.

тогàва *нареч.* 1. През онова време, за което се говори; не сега. *Сред юнаци ти седеше, | като баща със брадата. | Какъв беше ти тогава! | Сега плачеш — защо, дядо?* Ботев. *Спомням си, че лани през тия дни бяхме заедно в Цариград. Как весело беше тогава!* Вазов. *Бях малък тогава, трябва да съм бил шест или седемгодишен.* Йовков. 2. В същия онзи момент, за който се говори. *Той се пак обърна разсърден и тогава видя, че Мунчо беше силно разпъхтян.* Вазов. *Няколко пъти рибарят и момичето се обръщаха и тогава войниците махаха с фуражките си от поста.* Йовков. *Понякога се спираше, поглеждаше нагоре и тогава по лицето му... стоеше някаква голяма мъка.* Йовков. 3. След това. *Аз със старите си кости пак ще взема байрака, барем още един път да го издигна в Балкана, па тогава да умра.* Вазов. *Часовоят заби сигналния звънец. Тогава и ние с кандидата, и войниците... — всички се втурнахме към часовоя.* Йовков. 4. В такъв случай. *Ако тя зарад него пожертвува и татка си, тогава какво ще правя аз?* В. Друмев. *Ивайло бил тука, и сам в манастира. — Как? Сам?... — Тогава той е в клопка.* Вазов.

тогàвашен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* Който е бил или е съществувал тогава, в определено време. *Тогавашната младеж наричала дяда Либена „Муса Кесиджия"; а днешната го нарича само „дядо Бобатин!".* Каравелов. *Виждам в ума си хубаво тогавашния Свищов.* Вазов.

тогàз *нареч. Нар.* Тогава. *Ако ти кажат, че азе | паднал съм с куршум пронизан, | и тогаз, майко, не плачи.* Ботев. *Хаджи Вълко умря тъкмо тогаз, когато беше привършил чешмата, която беше направил в двора си.* Йовков.

тогàзи *нареч. Диал.* Тогава. *Върни се, облако неверен, | почакай, пакостнико черен, | неделя, две... ела тогази, | страшилище!* Яворов.

тогѝз *нареч. Диал.* Тогава. *И сещам смъртна бледност, че покрива | лицето ми тозиз.* К. Христов. ☐ **Сегиз-тогиз** (разг.) — от време на време; понякога. *През замъгленото прозорче далеч в небето преминуваха сегиз-тогиз по няколко самолета.* К. Константинов.

тогò *показ. местоим. Остар.* Само след числит. поредни при означаване на дати — този месец. *По една погрешка в хотела вашето мило писмо от 16 того ми се връчи едвам днес.* Вазов.

тогòва. Вж. този.

тогòз *показ. местоим.* Тогози.

тогòзи. Вж. този.

тòест (обикн. се пише съкратено — т. е.), *съюз.* 1. Присъединява самостоятелно изречение, което уточнява мисълта на предходното изречение или някоя негова част; а именно, сиреч. *Пуснаха го, тоест аз го пуснах завчера.* Вазов. *Важното е туй, че аз ти не давам, тоест не те съветвам и не ти желая да ставаш и ти лакей.* Влайков. || Свързва две части на изречението, които назовават един и същи предмет, като втората част уточнява първата. *Искам да си намеря самостоятелна квартира, тоест стая!* М. Грубешлиева. 2. Въвежда самостоятелно изречение, което поправя казаното в предходното изречение или в някоя негова част. *И на тебе ще възложим да проведеш новата тактика в ръководството. Тоест ще възстановиш старата тактика, де!* А. Гуляшки. 3. *Разг.* Въвежда въпросително изречение за изясняване на казаното преди. *Това си е така... — Тоест, кое — това си е така? — За коня, де — викна високо Митре.* Елин Пелин. *До Нова година всичко ще мине и ще се забрави... — Кое ще мине?... — Войната... — Тоест, как? — попита учуден старият учител.* Г. Караславов.

тождèствен, -а, -о, *прил.* Тъждествен.

тождествò, *мн.* -а, *ср.* Тъждество.

тòже *нареч.* (рус.). *Остар.* Също, също така. *Пословиците ми тоже бяха преписани и нагласени за печат.* П. Р. Славейков. *В Цариград се тоже шушнеше за някакво въстание на турците.* Вазов.

тоз, таз, туй, *мн.* тез, *показ. местоим. Разг.* Този. *Остави таз песен любовна, | не вливай ми в сърце отрова.* Ботев. *Познаваш ли таз госпожа?* Вазов. *Жътва е сега... пейте, робини, | тез тъжни песни! Грей и ти, слънце, | в таз робска земя!* Ботев. *Тез птичета идат от презморски земи.* Йовков.

тòзи, тàзи, товà, *мн.* тèзи, и **тòя**, тàя, товà, *мн.* тѝя, *показ. местоим.* I. Като *прил.* 1. За посочване на лице или предмет в непосредствена близост до говорещия или явления, които стават в дадената минута. *В тази килия съм крил и Левски.* Вазов. *Кой е този момък? — попита той кмета.* Вазов. *С тия думи поднасяме ние на българските работници нашия седмичен лист.* Г. Кирков. *Тази вечер Витоша е тъй загадъчна и нежна.* Смирненски. 2. За посочване на споменато по-рано лице или предмет. *Сред долината има буйна и красива китка от стройни брези... На това място... се събират на игри и любовни срещи отбрани хвъркати леснопойци от съседната гора.* Елин Пелин. 3. За посочване на неспоменат по-рано, но известен, познат вече предмет. *Този свят е стълба — едни се качват, други слизат.* Погов. 4. *Рядко.* Следният, такъв. *Тогаз един парцал | тоз отговор ѝ дал: | „Разбирам аз, другарко прелюбезна, | защо не можеш да търпиш на слънцето лъчите."* Михайловски. *Динко предвиждаше този край, ако сражението не свърши до полунощ.* Дим. Димов. 5. *Разг.* Обикн. при собствени имена — подсилва и конкретизира думата, за която се отнася. *Либе Милине, Милине, | помниш ли, либе, знаеш ли, | га ме либихте, либихте | с този ми Когер войвода?* Нар. пес. *Абе тази Еленка, знаеш ли, че ни била комшийка.* II. Като *същ.*, *вин.* тогова и тогози, *дат.* томува (рядко, само за лица от м. р.). Посочва лице или предмет, които се намират в непосредствена близост до говорещия. *Четвъртият българин... хвърли остър поглед на тогози, който произнесе последните думи.* Вазов. *Откак сме отворили мината..., тогова още не съм виждала.* Ст. Костов. *Този, очевидно, е мислил същото.* Л. Стоянов. *Това е моето дете.* || В

главно изречение означава познат предмет или лице, за които се пояснява нещо в подчиненото (обикн. в т о з и . . . , к о й т о . . .). *Тук този, който се интересува от астрономия или мореплаване, може да добие ценни сведения, да види движението на небесните светила.* Г. Белев. *Земята принадлежи на тези, които я сработват.* Конст., чл. 11. □ **За този, дето духа** (разг.) — напразно. **И таз хубава** (разг.) — израз на недоволство или изненада, когато се съобщава за нещо вече станало. **По този (тоя) начин** (книж.) — така. **Тая вечер** — днешната вечер. **Тези дни** — напоследък, през последните или близките дни. **Това-онова (туй-онуй)** — различни, неопределени неща; едно-друго. **Този месец (тази година)** — месецът (годината), през който става нещо. **Този-онзи** — един друг. **Този път** — сега. **Този свят** (нар., рел.) — животът на хората на земята, в противоположност на „онзи свят", след смъртта на човека. **Тоз(и) час** — веднага.

той, тя, то, *мн.* те; *вин.* него, *кратка форма* го; нея, *кратка форма* я; него, *кратка форма* го; *мн.* тях, *кратка форма* ги; *дат.* нему, на него, *кратка форма* му; ней, на нея, *кратка форма* ѝ; нему, на него, *кратка форма* му; *мн.* тям (рядко), на тях, *кратка форма* им. *Лично местоим. 3 л.* **1.** Означава лицето или предмета, за който се говори. *Жив е той, жив е! Там на Балкана, | потънал в кърви, лежи и пъшка.* Ботев. *В сиромашкия двор на нане Стоичко беше израснала чудна върба. Още от земята тя се разклоняваше на пет здрави и еднакво дебели братя.* Елин Пелин. *Сивушка — слаба кравичка, два пъти по-малка от Белчо — прави усилие и върви успоредно с него.* Елин Пелин. *Като зърна той че иде | неговото мило либе, | из юнаци той изскочи | и към нея с пръст посочи.* Ботев. **2.** Този. *Веднъж беят съгледа у тях на стената образа на императора Николая и попита кой е той.* Вазов. *Ти спомняш ли си | кой бе той? | Това | бях | аз.* Вапцаров.

ток[1], токът, тока, *мн.* токове, тока (сл. ч.), *м.* **1.** Движение на електричество през проводник. *Пускам тока. Спирам тока. Токът дойде. Електрически ток.* **2.** *Рядко.* Течение изобщо на нещо, обикн. на вода. *Скоро прегазиха кристалната и бистра като сълза река, която малко по-нататък изчезваше в планинския процеп, от дето токът ѝ образува из стръмнината Боянския водопад.* Вазов.

ток[2], токът, тока, *мн.* токове, тока (сл. ч.), *м.* (нгр.). Подложена издадена част на обувка под петата на крака. *Момичето вървеше пред него по слабо осветеното стълбище и той виждаше изкривените токове на обувките ѝ.* М. Грубешлиева. *Удари токовете на ботушите си, отдаде чест и тръгна към вратата.* Дим. Димов. *Обувки с високи токове. Гумени токове.*

ток[3], токът, тока, *мн.* токове, *м. Диал.* Място за вършитба; гумно, харман.

тока *ж.* (ит.). Метална рамка за затягане на колан и под.; преждило. *Ето на бай Марин: мъчи се да вкара каиша в токата, но не върви.* Л. Стоянов. *То е с черен панталон, червен колан с жълта тока и кремава блуза с къси ръкави.* Г. Белев.

токата *ж.* (ит.). Музикално произведение за пиано с виртуозен характер, с еднообразно и бързо движение на късо продължаващи се тонове.

токачка *ж.* Подобна на кокошка домашна птица със сива перушина, напръскана с бели точки. Numida meleagris. *Гъските проточиха шии от любопитство, а токачките се разтичаха и се разкрещяха като луди.* Йовков.

токмак, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Нар.* Чук на хаван, на тепавица и др. *Като малко момче, дядо Манол често идваше тук* (в тепавицата) *да гледа как двете дебели и обли дървета с грамадни и тежки токмаци накрая се издигаха и тежко падаха върху вълнения шаек или върху козиnявите черги.* М. Марчевски.

токсикология, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Книж.* Наука, която изучава действието на токсините върху животинския и човешкия организъм.

токсин, обикн. *мн.* токсини, *м.* Отровно вещество, което отделят микроорганизмите или някои животни и растения.

токсичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който е вреден за организма. *Токсично вещество.* **2.** Който се предизвиква от токсини. *Токсичен грип.*

току *нареч. Разг.* **1.** Почти в същия момент; тъкмо, току-що. *Ние току сядахме да обядваме.* Вазов. *Случи се, че имало — един казаларец току тръгваше.* Вазов. *Тука гроб продънен во земята, | тамо друг току засипан с пръст.* П. П. Славейков. **2.** От време на време; често, все, само. *Бай Ганьо, зачервен като божур, току суче мустаките, току се поуригва в шепа.* Ал. Константинов. *Стъпяше внимателно, да се не окаля, и току викаше: — У, каква кал!* Елин Пелин. *А дядо Власьо... току размахваше тоягата пред себе си. Седи, седи и пак замахне.* Йовков. **3.** Изведнъж, ненадейно, неочаквано. *Спогледнат се, понасмихнат се девойки, понаведат заруменели лица и от някой кът току проточи тънък глас подявка.* П. Ю. Тодоров. *По едно време той току скочи.* Йовков. *Оздравя, но и днеска няма-няма, па току го заболи глава.* Ст. Ц. Даскалов. **4.** В съчет. със следващ предлог — непосредно по място или време; тъкмо, точно. *Тя се гурна още един-два пъти във водата, след това доплува до самия край на блатото, току под цевта на пушката ми.* Елин Пелин. *Ливадите — това беше най-богатото и най-хубавото място току над селото.* Г. Караславов. *Аз стигнах току след вас.* Йовков. *А малко подир туй, току след Гергьовден, старата къща разтурят и на нейно място почва да се гради новата.* Влайков. **5.** Нека само. *Братя, ориста ни е все една. Току да си седим мирни.* Ст. Загорчинов. || Само, поне. *Иди, току да се каже, че си ходил. Прави му каквото щеш, току не го бий* **6.** Като съюз. а) Въвежда подчинено обстоятелствено изречение за време — току що, тъкмо, едва що. *Току бяха сложили трапезата, една гръмотевица разтресе въздуха.* Вазов. *А една година, помниш ли, току бяхме се отделили, и една царевица роди — за чудо.* Г. Караславов. б) *Нар.* Но. *Не са били два сокола, Мерудо, | току били двоица братя по тебе — | двоица братя, два юнака за чудо.* К. Христов. *Казвал съм ти го и друг път! — Бе, аз го знам, току.* Дим. Ангелов. *Не съм дете да ме залъгваш — продължи дядо Божин... — Ще оздравея аз в гроба, току.* Дим. Ангелов. □ **Току**

виж — ето, на. *Доде го видиш, че излиза из село, току виж, озовал се над воденицата.* Йовков.

току-речи *нареч. Разг.* Почти. *Току-речи всяка вечер... караше някое от децата си да му изпее една песен.* Вазов.

току-така и **току-тъй** *нареч.* Без причина, без основание. *И не току-така приказваха хората, че Юрталана щял да им купува имот в града.* Г. Караславов. *Петър Моканина разбра, че тоя непознат селянин се е отбил при него не току-тъй, а го гони някаква беда.* Йовков.

току-що *нареч.* 1. Преди малко, наскоро. *Кафеджията току-що беше отворил заведението си и наклал огъня.* Вазов. *Цялата земя дишаше свежест и изглеждаше току-що родена.* Елин Пелин. *Таблата му е пълна с цветя и пресните, току-що откъснати лалета, зюмбюлите и карамфили по-ярко блещят сред черния цвят на редингота му.* Йовков. 2. В същия момент; тъкмо. *Селото току-що се пробуждаше и тук-там по дворищата се мяркаха ранобудни стопанки.* Елин Пелин. 3. Като *съюз.* Щом. *Току-що сложиха носилото, майката се хвърли на щерка си със сърцераздирателен писък.* Вазов. *Още при първия живителен лъх на пролетта, току-що напъпят овошките, току-що затичат децата боси по стоплената, още влажна земя, току-що се очисти небето, ето че през улиците и дворищата на селото премине бърза сянка.* Елин Пелин.

толеранс *м.* (лат.). *Книж.* Допустима неточност при мерене, допустимо закъснение и др. *Даваме му толеранс 15 минути.*

толерантен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който проявява търпимост към чуждото мнение, характер, религия и др.

толерантно. *Нареч. от* толерантен.

толерантност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* толерантен.

толерирам, -аш, *несв.* и *св.* (лат.). Търпя, понасям някого или нещо. *Защо толерираш мързеливите?* **толерирам се** *страд.*

толериране *ср. Отгл. същ. от* толерирам *и от* толерирам се.

толкав, -а, -о, *мн.* -и, *показ. местоим. Нар.* Толкова голям. *Хванах го аз за ръката, викам полиция, а той измъкна ей толкав нож.* М. Марчевски. *Толкав мъж вече, а си оставаше недозрял.* Дим. Талев.

толко *показ. местоим.-числ. Нар.* Толкова. *Тоя сняг, гдето падна толко рано и затрупа селото,... много хора загрижи, защото със снега иде и студът.* Елин Пелин. *Пижо наточва ракийка на Пендо, взима стария гологан, търка го по брадата и казва: — Колко косми по брадата, толко пари у абата.* Елин Пелин. *Колко баба знае, толко бае.* Погов.

толкова *показ. местоим.-числ.* 1. Така много, твърде много, много. *В лицето му, мургаво, просто и добродушно, светеше толкова радост.* Вазов. *Той виждаше Цвета като негова, както бяха негови сега толкова ниви и ливади.* Елин Пелин. *Казаха, че той направо повторил предложението си, което толкова пъти правил порано.* Йовков. || Самостойно или със съществително — посоченото количество, такова количество. *За другата година Панчо се глави пак у дядови Митови и пак за толкова.* Влайков. *Имот колкото искаш. Има за всички и още за толкова.* Елин Пелин. *И тримата бяха женени... и всички живееха в една къща със старите..., дето имаше място още за толкова души.* Елин Пелин. 2. Като *нареч.* До такава степен, така много. *Че защо толкова бързате? — каза Ненко малко шеговито.* Влайков. *Неговата силна господарска ръка отслабна, отпусна юздите и домашната колесница, която вървеше толкова равно и спокойно, изскочи от пътя си и затропоти по камъняка.* Елин Пелин. *Хлябът... е толкова лош, че и кучетата не го ядат.* Г. Караславов. □ До **толкова** — до такава степен. *Не е до толкова лош.* **(И) толкова** (разг.) — това е всичкото, няма повече. *Накриви си калпака и — толкова.* Стаматов. *Толкова — отсече попът и с равномерни стъпки се упъти към къщи.* Елин Пелин. **Толкова ми е** (ти, му и др. кратки форми на личните местоимения) (разг.) — това е всичкото. *Толкова му е на човека — заключи един възстар селянин, погледна пресния гроб и нахлузи калпака си.* Г. Караславов. *Толкова ми е силата.* **Толкова и толкова** (разг.) — определено, известно количество, число и др. *Броих му толкова и толкова лева. Чакай ме в толкова и толкова часа.*

толкоз *показ. местоим.-числ.* Толкова.

толчав, -а, -о, *показ. местоим. Диал.* Толкав.

том, томът, тома, *мн.* томове, тома (сл. ч.), *м.* (гр.). 1. Издадено в самостоятелна книга писмено произведение, част от него или няколко по-малки произведения. *Скъта е издал и един том студии.* П. П. Славейков. *В настоящия том са поместени чисто битови разкази и повести.* Влайков. || Отделна книга от някаква поредица. *Излязъл е том пети от съчиненията на Вазов.* 2. Отделна книга като бройка от книжно имущество. *Библиотеката има 20 000 тома.*

томбола *ж.* (ит.). 1. Лотария, при която печалбите са предмети; предметна лотария. 2. Детска игра, при която печели оня, който пръв изпълни картон с отбелязани върху него цифри.

томителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (рус.). *Поет.* Който предизвиква душевна мъка, тлеене. *Ще поеме небесна вис вода и влага, в жад томителна ще се сгърчи всяка душа.* Н. Райнов.

томление, *мн.* -я, *ср.* (рус.). *Поет.* Душевна мъка; тлеене. *И всеки път, когато изляза на полето... и погледна тоя безкраен пейзаж от селца, пътища и речица, огрян от небесната усмивка — тогава в душата ми се наливат вълни от сладкото томление.* Елин Пелин. *Денят се бе смълчал и със спрян дъх се бе заслушал в мечтателната песен на реката, в нейните откъслечни дълбоки въздишки, недомлъвки и томления.* Елин Пелин. *Аз впивам погледи с томление навън... / цветята, слънцето — те мяркат се мъгливо, / като видения от някогашен сън.* П. П. Славейков.

томува. Вж. т о з и.

тон¹, тонът, тона, *мн.* тонове, тона (сл. ч.), *м.* (фр.). Мярка за тежина, равна на 1000 кг. *Два тона въглища.*

тон², тонът, тона, *мн.* тонове, тона (сл. ч.), *м.* (гр.). 1. Музикален звук с определена височина. *Кое тогава даваше тая чистота и нежност на тоновете, тая задушевност и топлота на всеки звук?* Йовков. *При острата глъчка се вля-*

ха сега и металическите тонове на звънчето. Ст. Чилингиров. *Само листата на дърветата пееха с всички тонове на гамата.* Хар. Русев. 2. *Муз.* Единица за измерване на интервали между музикални звукове. 3. *Прен.* Само *ед.* Характер, нюанс на гласа, на речта; интонация. *О-о! добър ден, бай Иречек, как си, добре ли си? — извика бай Ганьо с един най-приятелски тон.* Ал. Константинов. *Той често повиква Стоила в землянката си и не вече със строгия си началнишки тон, а просто и сърдечно... разказва му нещо за семейните си работи.* Йовков. *Поучителен тон.* || Характерни, специфични, общи черти на нещо. *Големите му надвиснали над сините му очи вежди усилваха тоя строг тон на физиономията му.* Вазов. *Тонът на сатирата е злъчен.* Цв. Минков. 4. *Прен. Живоп.* Характер, оттенък на цвят с оглед към степента на яркостта му. *Нощните сенки се преливаха в мек лилав тон, а върховете припламваха в позлата и блясък.* Н. п. Филипов. 5. *Прен.* Характер на поведение в обществото. *Татко Пиер можеше да се гордее с тази пестелива, разумна и отмерена дъщеря, която никога не излизаше от добрия тон, от установените правила, от еднаквото си вежливо, но малко студено държане към всички.* Дим. Димов. *Бурени и Скабичевски... водят страстни полемики във фейлетоните си и често в увлечението си излизат извън границите на приличния тон.* Вазов. 6. *Мед.* Краткотраен звук или шум, издаван от работещо сърце. □ **Давам тон** (книж.) — а) Изпявам или изсвирвам някому началния тон на мелодия, която ще пее. б) *Прен.* Играя ръководна роля в нещо, насочвам развоя на нещо.

тон³, тòнът, тòна, *мн.* тòнове, тòна (сл. ч.), *м.* (тур.). Едра морска риба от типа на скумриите. Thynus vulgaris.

тонàж *м.* (фр.). Вместимост на параход, вагон, камион и др., измерена в тонове.

тонàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до музикални тонове.

тонàлност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Муз.* Една или друга гама, върху която е построено едно музикално произведение.

тòнга *ж.* (тур.). *Спец.* Начин за разпределяне на тютюневите листа по качество, а при по-прецизен подбор и по цвят.

тонѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Тонически.

тонѝчески, -а, -о, *прил.* (гр.). 1. *Литер.* За стихосложение — който е основан на еднаквия брой на ударените срички и на свободния брой на неударените срички в стиха. *Тоническо стихосложение.* 2. *Мед.* Който засилва жизнеността на организма или на отделни негови органи. *Тонически средства.*

тòнкиломèтър, *мн.* -три, *м.* Мярка за извършена работа от камион, влак и други превозни средства, равна на извозване товар от 1 тон на 1 километър.

тòнковци *мн., ед.* няма, *м. Разг. Пренебр.* Глупави, наивни хора. *Не ям като тебе селски пари. Няма вече тонковци, че да ги лъжеш.* К. Петканов.

топ¹, тòпът, тòпа, *мн.* тòпове, тòпа (сл. ч.), *м.* (тур.). Тежко огнестрелно оръдие. *А дядо Йоцо цял час разпитва за българския сарай в София, за българските топове.* Вазов. *Вече съвсем близо и непрекъснато, като гръмотевици, ечаха топовете.* Йовков. □ **На топа на устата** (разг.) — в отговорно положение. **Топ не може да ме разбие** (разг.) — намирам се в много сигурно положение, неуязвим съм. **Хвърлил топа** (разг., пренебр.) — умрял.

топ², тòпът, тòпа, *мн.* тòпове, тòпа (сл. ч.), *м.* (тур.). 1. Навит на руло плат. *Ние не сме богати като девера Киро, не можем чак от Пловдив цели топове плат да купуваме.* Г. Караславов. 2. Голям вързоп или пакет с някаква стока. *После започнаха да се появяват по рафтовете и по няколко топа памучни прежди или басма.* Дим. Талев. *Топ хартия.*

топ³, тòпът, тòпа, *мн.* тòпове, тòпа (сл. ч.), *м.* (тур.). *Диал.* Тòпка. *Не, Монката иска да оздравее още тая нощ, та утре да се върне здрав..., да гони пеперудите и да играе на топ с другите деца.* Елин Пелин.

топàз *м.* (гр.). Скъпоценен камък от групата на силикатите с различни цветове, най-често жълт или винено-червен. *На именния ѝ ден той ѝ поднесе едно брилянтово перо с най-блестящи лазурни сапфири и едри топази.* Вазов.

топàзен, -а, -о. *Прил. от* топаз.

тòпвам, -аш, *несв.*; **тòпна**, -еш, *мин. св.* тòпнàх, *прич. мин. страд.* тòпнат, *св.* Топя, натопявам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Те почнаха да сумтят и да бъркат с вилиците в големия гювеч. Тоз мръвка извади, тоз зарзават грабне, онзи залък топне.* Елин Пелин. *Аз бързо топвах залък или тайно... налапвах парче месо.* Ив. Хаджийски. *Топвам ръката си във водата.* **топвам се, топна се** *възвр.* и *страд.*

топèн, -а, -о, 1. *Прич. мин. страд. от* топя. 2. Като *прил.* Който е получен чрез претопяване. *Топено масло.*

топèне, *ср. Отгл. същ. от* топя *и от* топя се. *Температура на топене.*

топѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до топене. *Топилна пещ.*

топѝлня *ж.* Работилница за топене на руди, мазнини и др.

топѝло, *мн.* -а, *ср. Нар.* Място в река, където киснат гръсти и лен.

тòпка *ж.* (тур.). 1. Валчест, кълбест предмет. *Кафявата врата беше без дръжка, само с топка за натискане.* П. Вежинов. 2. Предмет с подобна форма от кожа, каучук и др., който се използва за игра. *Ще си купи гумена топка. А тогава по-голям от него няма да има.* Ст. Ц. Даскалов. *Децата се замерваха със снежни топки.* А. Гуляшки.

тòплене *ср. Отгл. същ. от* топля *и от* топля се. *Съд за топлене на вода.*

топлѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който е свързан с топливо, с отопление; отоплителен. *Топливни материали.*

топлѝво, *мн.* няма, *ср.* Материали за отопление (въглища, дърва и др.). *Години наред живееха двете жени мъчен живот, но не останаха без залък хляб, без топливо и без прилична дреха.* Дим. Талев.

топлѝйка *ж.* Карфица с главичка във вид на топчица на единия край. *Върху скрина бяха грижливо сложени: рекламен пепелник, игленик*

с прикрепени с топлийки копчета и шевнà игла с вдянат конец. Г. Белев.

топлѝк, *мн.* -ци, *м.* 1. Само *ед. Поет.* Топлина. *Аз се изместих на слънце и то ме заля със сладострастен топлик.* Вазов. *Земята беше суха и напукана, лъхна го топлик като от пещ.* Йовков. 2. *Нар.* Място в река, дето водата не замръзва, или топла река. *Две малки рекички. Топлици. Близо до тях е голямо блато.* Елин Пелин. 3. *Нар.* Топъл извор.

топлинà *ж.* 1. *Физ.* Форма на движение на материята — енергия, която се образува от движението на частиците, съставящи телата (молекули, атоми, електрони и др.). 2. Степен на нагрятост на телата (твърди, течни, въздухообразни); температура. *Камъните около него лъхаха топлина, сякаш се топяха от горещината.* Йовков. ‖ Умерена степен на нагрятост на телата. *Стаята се изпълваше с меката топлина от турското кюмбе.* Йовков. *Печката бумтеше весело и мека, приятна топлина ... се носеше из стаята.* Чудомир. 3. *Прен.* Приятно душевно състояние; задушевност. *Колко топлина и радост му донесоха в студената килия писмата от майка му и от двете му сестри!* Я. Каралийчев. *В душата на Еньо се събира топлина, пълна със сълзи.* Елин Пелин.

топлѝнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до топлина. *Топлинни лъчи. Топлинна енергия.*

топлѝнка, обикн. *мн.* топлѝнки, *ж.* Топли домашни обувки от дебел вълнен плат или от кожа.

тòпло. *Нареч. от* топъл. *Есенното слънце грееше приветливо и топло.* Вазов. *Настъпва утрото, морето се успокоява ... Топло огрява октомврийското слънце.* Ем. Станев. *Великият старец му се усмихваше топло и насърчително.* Я. Гуляшки. *Топло ми е.*

топлокръвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* За животно — който има постоянна температура на кръвта, независеща от температурата на околната среда. *Топлокръвни животни.*

топломèр *м.* Уред за измерване на температурата на телата; термометър.

топлопровòдност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Свойство на телата да предават топлината. *Металите имат голяма топлопроводност.*

топлотà, *мн.* няма, *ж.* 1. Приятна топлина. *Той спи на открито, но е загърнат добре в юргана си, изпод който в тая ледена нощ пълзва една примамлива топлота.* Йовков. 2. *Прен.* Сърдечност в отношенията. *След много взаимни съвети и допитвания, в които имаше някаква трогателна и задушевна топлота, в Люляково най-после се приготвиха за жетва.* Йовков.

топлоцентрàла *ж.* Централа, която произвежда пара, топла вода за отопляване на повече сгради или за индустриални нужди.

тòпля, -иш, *мин. св.* тòплѝх, *несв.* 1. Правя нещо да стане топло; затоплям, стоплям, нагрявам. *Кафеджията топли вода в газено тенеке.* Ял. Константинов. *Зимното слънце не топли. Топля си ръцете на огъня.* 2. За облекло, завивка и под. — задържам телесната топлина, не пропускам студ. *Кожата на това джубе беше се оскубала, но то пак топлеше.* Г. Караславов. *Увийте се с чула, господине. Моите коне никога не се оплакват от настинка. Чулът много топли.* Елин Пелин. 3. *Прен.* Създавам приятно, радостно душевно настроение. *Имаше нещо, което ме крепеше. Това бяха хубавите ония думи, които ми казахте тогава ... Те ме топлеха, те ме сгряваха.* Елин Пелин. *Той чувствуваше дълбоко в себе си нещо, което топлеше и радваше душата му.* Йовков. **топля се** *възвр.* и *страд.*

тòпля се, -иш се, *мин. св.* тòплѝх се, *несв., сред.* 1. Стоя на топло място, за да не ми е студено. *Овците лежаха в дъното на пещерата, а между тях лежаха овчарите, за да се топлят.* Елин Пелин. *Топля се до печката.* 2. Ставам топъл; затоплям се. *Ей сега ще стана, да сложа вода, да се топли.* Дим. Талев. 3. *Разг.* Употребявам нещо за отопление. *Топлим се с пернишки печки.*

тòпна. Вж. т о п в а м.

топòвен, -вна, -вно, *мн.* -вни. *Прил. от* топ[1]. *Когато излязохме навън, чухме далечни топовни гърмежи.* Йовков. *Навън, в снежната нощ, проехтяха топовни салюти.* Я. Гуляшки.

топогрàф *м.* Специалист по топография.

топографѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Топографски.

топографѝчески, -а, -о, *прил.* Топографски.

топогрàфия *ж.* (гр.). 1. Дял от геодезията който се занимава с измерване на земната повърхност и изобразяването ѝ върху планове или карти. *Истината е, че Шишко изкара при майора курс по топография и сега може да си служи с военните карти.* Дим. Димов. 2. Характер на част от земната повърхност. *България е страна с неравна топография, дето духат много и различни ветрове.* Л. Стоянов.

топогрàфски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до топограф и топография. *Топографски знак.*

топòла *ж.* Високо широколистно дърво с изправени нагоре клони. Populus pyramidalis. *Сред долината има буйна и красива китка от стройни брези ..., млади буки и две тополи.* Елин Пелин. *В голямата градина, до кладенеца, извишаваше клони стройна топола.* К. Петканов. *Висок като топола.*

топòлов, -а, -о. *Прил. от* топола. *Тополова гора.*

топонимѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до топонимия. *Топонимични проучвания.*

топонѝмия *ж.* (гр.). *Спец.* Съвкупност от местните названия на дадена област.

топономàстика *ж.* (гр.). Топонимия.

топòр *м.* (перс.). 1. *Нар.* Брадва, секира. *У нас растат само тук-там ели по непристъпните урви на Стара планина, дето българският топор не може да достигне.* Вазов. 2. *Истор.* Старинна брадва.

топорѝшка *ж. Диал.* Дръжка на брадва или на друго сечиво. *Дечо Порът ... запрати топоришката чак в другия край на двора.* Чудомир. *Дето топорът, там и топоришката.* Погов.

тòпот *м.* Шум от тежки стъпки; тропот. *Извиваха се и блещяха сребърните змии на саблите и над страховития и ритмичен топот, от който кънтеше земята, се раздаде ура.* Йовков.

топта̀н *нареч.* (тур.). *Разг.* Всичко заедно, изцяло, на едро. *Ами ти сега само на ръка ли ще продаваш толкова стока? — Както намеря. Всичката е за продаване. Може и топтан, ако има кой да купува.* Дим. Талев.

топтанджѝйски, -а, -о, *прил.* Който е направен на едро, повърхностно. *Топтанджийски сметки.*

топтанджѝйски. *Нареч. от прил.* топтанджийски. *Прави сметките си топтанджийски.*

топтанджѝя, -та, *мн.* -йи, *м. Разг.* 1. Лице, което купува и продава топтан, на едро. 2. Лице, което не обръща внимание на подробностите, което се отнася небрежно.

топу̀з *м.* (тур.). *Нар.* 1. Голяма желязна топка, която се използува като тежест на кантар, часовник и др. *Въстаниците не закъснели да си приготвят и дървени топове от черешово и брястово дърво... После.,. събрали кантарските топузи, за да ги употребят вместо гюллета.* З. Стоянов. *Стая мила на сърце ми | с вехтий си часовник стенен | със топузите големи — | събеседник драгоценен.* Вазов. 2. Боздуган. *Лудият гръцки владика | като гидия ходеше, | врана си коня яздеше, | окачен топуз носеше.* П. Р. Славейков. *Сега де ги такива бабаити да делят тъй мегдан със саби и топузи.* Цани Гинчев.

топу̀ркам, -аш, *несв.* Тичам с тропот. *Децата топуркат из стаята.*

то̀пче[1], *мн.* -та, *ср.* Малка топка. *Деца се събираха от махалата да играят на топчета.* П. Вежинов. *Извади от джеба си две стъклени топчета, с каквито децата често си играят, и ги чукна три пъти едно о друго.* М. Марчевски. □ **Чорба от топчета** — вид чорба, в която има топчета от смляно месо.

то̀пче[2], *мн.* -та, *ср.* Малък топ (оръдие). *Хора бре! Да знаете, че ще пукне топчето.* Вазов. *Черешово топче.*

то̀пче[3], *мн.* -та, *ср. Умал. от* топ[2]. *Юрталана измъкна от пояса си топче бюлетинки и му ги подаде.* Г. Караславов. *Топче платно.*

то̀пчест, -а, -о, *прил.* Който има кълбовидна форма; валчест. *Една квачка с малки топчести пиленца се появява от някъде.* Йовков. *От някъде дохождаше един топчест, тъмночервен жребец.* Елин Пелин.

топчѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* (тур.). *Нар.* Артилерист. *Обичам, братко, туй. И аз за топчия съм роден, ама нà.* Йовков.

то̀пъл, -пла, -пло, *мн.* -пли, *прил.* 1. Който има или изпуща, излъчва топлина. *Овошките изтягат с наслада клоните си в топлия въздух.* Йовков. *Но тя трепна, когато нещо топло капна върху ръката ѝ, и разбра, че това е сълза.* Йовков. 2. Който задържа топлината на тялото, който предпазва тялото от студ. *Показва се файтон с двама души, закачулени и обвити в топли кожуси.* Вазов. ‖ Който предпазва от студ, от замръзване. *Дебелият сняг беше сигурна и топла завивка, хвърлена от самата природа върху нежния кълн на сеитбите.* Йовков. 3. За време: през който не е студено, нито е много горещо. *Веднъж през един пролетен ден, хубав, топъл и светъл, Геракът бе се изляккъл пред вратата на кръчмата си и лежеше по очите си на припек.* Елин Пелин. *Винаги, и в топло, и в студено време, той ходеше облечен с едно дълго палто, незакопчано.* Йовков. *В полумрака на топлата вечер блещукат запалени цигари.* Св. Минков. 4. *Прен.* Изпълнен с хубави чувства; ласкав, сърдечен, любезен. *Всякога, когато се спомене отечеството, дълга и обичта към него, изведнъж тоя старинен език става необикновено хубав, топъл и лиричен.* Йовков. *Нивята топла радост дишат, | сияе утринно небе — | живея, радвам се и пиша | в житата свойте стихове.* Сл. Красински. 5. *Прен.* За цвят — който се приближава към червения. *В църквата нямаше никой. Облени от слънчевата светлина, която проникваше през откритите прозорци, мозайките по стените блещяха с тържествени и топли багри.* Ст. Загорчинов. □ **Като топъл хляб** (разг.) — бързо. **Топло място** (разг.) — добра служба, с голяма заплата.

топя̀[1], -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* 1. Поставям, слагам нещо в течност; квася. *Едри кафяви мечки обръщаха камъните из потоците да търсят раци и топяха гъстите си руна в студените води на Широката река.* Ем. Станев. *Топя гръсти.* 2. Поставям къс хляб в гозба, в сол, в пипер и др., за да го наквася и осоля. *Трима селяни работници вземат заедно една порция, изваждат от торбите пити черен хляб, топят тримата в чинията и се хранят дълго, мълчаливи и сериозни.* К. Константинов. *Семейството му се хранеше на ниска софра и всички сърбаха или топяха от една обща паница или общ сахан.* Дим. Талев. *Чупи големи залци, топи ги несръчно с цяла ръка в гозбата и яде с една животинска стръв.* Влайков. ‖ Вземам от гозба, сол, пипер и под., като поставям залък в тях. *Топя сол. Топя яхния.* топя **се** *страд.*

топя̀[2], -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Като нагрявам нещо твърдо, правя го да стане течно; разтопявам. *Ден след ден, топлината в земните недра разпукваше и топеше дебелите зимни ледове.* Дим. Талев. 2. *Прен.* Измъчвам бавно, постепенно. *Топи ме бавно тихата тъга | на блянове несбъднати и тайни.* Н. Ракитин. *Мило е, но ужасно е това чувство любовта. Един чуден пламък в сърцето, но пламък, който... топи, гори.* Вазов. **топя се** *възвр.* и *страд.*

топя̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* 1. За твърди тела — минавам в течно състояние при нагряване. *Снегът бързо се топи.* Йовков. *Разнасят се облаци черни, | топи се последният лед.* Дебелянов. *Всички елементи, които при обикновени условия са твърди тела, могат да се топят, но при различни температури.* 2. *Прен.* Постепенно намалявам, изчезвам. *Падаха коне, падаха ездачи, групата се топеше, намаляваше.* Йовков. *Още няма пълна седмица откак сме тук. А колко жертви дадохме? Тридесет убити и още толкова ранени. Дружината се топи.* М. Марчевски. 3. *Прен.* Слабея бавно, постепенно от болест, мъка; линея, чезна. *Тава не беше вече Елка, а нейната странна блуждаеща сянка, която всеки ден се топеше и чезнеше.* Елин Пелин. *Дядо Йордан... се топеше от мъка.* Елин Пелин. 4. *Прен.* Обхваща ме изцяло приятно или неприятно чувство. *Гледа го невястата, гледа, па земе уж да го утешава, ала и самата в това време едвам удържа сълзите си. Сърцето ѝ се топи и къса.* Влайков. 5. *Прен.* За чувство — изцяло обхващам. *Два реда сълзи се ронеха от очите ѝ и говореха каква радост, каква милост*

и обич се топеха в сърцето ѝ. Елин Пелин. *Инджe слуша. Нещо сладко се топи в гърдите му, от очите му се проронва сълза и пада върху бялата грива на коня му.* Йовков.

тор, торът, торà, *мн.* тòрове, *м.* **1.** Само *ед.* Животински изпражнения, изгнила слама и др., които подсилват почвата и повишават нейната плодородност. *Във въздуха, освен миризмата на овчи тор, усети се и приятният дъх на прясно мляко.* Йовков. *Младен беше изорал стърнището и тора беше изкарал на по-слабите места.* И. Волен. **2.** Химическо вещество, с което се подхранва почва. *Минерални торове. Азотни торове. Изкуствени торове.*

торбà *ж.* Голяма кесия от тъкана материя или кожа обикн. с презрамка на единия край. *С по една торба през рамо и с по една свирка на пояса, гонеха по някоя и друга овца.* Йовков. *Другите воловари грабнаха торбите си и също търтиха да бягат.* Г. Караславов. *Лете без аба, зиме без торба не ходи.* Погов. □ **Турям (слагам) си главата в торбата** (разг.) — заемам се с рисковано дело, което може да коствува живота ми.

тòрбест, -а, -о, *прил.* Който прилича на торба. *Той бръкна в другия торбест джоб на куртката си.* Д. Калфов.

тореадòр *м.* (исп.). Борец с бикове; бикоборец.

тòрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който съдържа тор, който е наторен. *Торна земя.* □ **Торен бръмбар** — черен топчест бръмбар, който живее в тор. Geotrupes sterocorarius.

торèне *ср. Отгл. същ. от* торя *и от* торя се.

торѝще, *мн.* -а, *ср.* Място, обикн. в стопански двор, дето се събира оборският тор. *Сутрин от торищата димеше пара.* Кр. Григоров.

торѝщен, -щна, -щно, *мн.* -щни. *Прил. от* торище. *Торищна яма.*

торлàк, *мн.* -ци, *м.* **1.** *Диал.* Название на селянин, предимно от планинската част на Северозападна България. **2.** *Разг.* Простак.

торлàшки, -а, -о. *Прил. от* торлак.

тормòз *м.* (рус.). Потискане, угнетяване. *Физически и морален тормоз.*

тормòзене *ср. Отгл. същ от* тормозя *и от* тормозя се.

тормòзя, -иш, *мин. св.* тормòзѝх, *несв.* Упражнявам тормоз върху някого; гнетя, мъча. *Злата мащеха толкова много тормозела доведеното си момиченце, че една люта зимна вечер то избягва от къщи.* А. Гуляшки. **тормозя се** *възвр.* и *страд.*

тòров, -а, -о. *Прил. от* тор. *Торова течност.*

торпèден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* торпедо. *Торпедно въоръжение.*

торпèдо, *мн.* -а, *ср.* (лат.). Подводна мина за разрушаване на кораби, изстрелвана главно от подводница.

торпедонòсец, *мн.* -сци, *м.* Торпильор, миноносец. *На военния кей стояха наредени в синьочерна верига четирите торпедоносци.* Д. Добревски.

торпѝла *ж.* (фр.). Торпедо.

торпилѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Атакувам, поразявам с торпила. **торпилирам се** *страд.*

торпилѝране *ср. Отгл. същ. от* торпилирам *и от* торпилирам се.

торпилонòсец, *мн.* -сци, *м.* Торпильор, миноносец.

торпильòр *м.* (фр.). Военен кораб, който атакува с торпили. *Но тежко и горко на това младо момче, което случайно също е забелязало нещо и непредпазливо кажеше, че тоя параход е бил броненосец, когато в същност е бил торпильор.* Йовков.

торс, тòрсът, тòрса, *мн.* тòрсове, тòрса (сл. ч.), *м.* (ит.). *Изк.* Статуя на човек без глава и крайници.

тòрсо *ср.* (ит.). *Изк.* Торс.

тòрта *ж.* (ит.). **1.** Голям сладкиш, обикн. с кръгла форма. *Първата носи две грамадни чинии със сандвичи, втората — пак две грамадни чинии с нарязана пуйка, а третата — една петнайсет сантиметрова торта.* Св. Минков. **2.** Къс от такъв сладкиш.

торф, тòрфът, тòрфа, *мн.* няма, *м.* (нем.). Маса от полуовъглени остатъци на блатни растения, употребявана за гориво.

тòрфен, -а, -о. *Прил. от* торф. *Торфено блато. Торфено производство.* □ **Торфен мъх** — мъх, който расте във влажни или блатисти места. Sphagnum.

тòрфище, *мн.* -а, *ср.* Място, дето се образува торф.

торя̀, -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *несв.* Поставям тор върху почва, за да я подсиля. *Хубаво ще ги тори и с чисто семе ще ги сее.* Влайков. **торя се** *страд.*

тост, тòстът, тòста, *мн.* тòстове, тòста (сл. ч.), *м.* (ит.). Тържествена наздравица. *За българската интелигенция дигам тост, за българската здрава, честна, прогресивна интелигенция.* Вазов.

тотàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). *Книж.* Всеобхватен, цялостен. *Болшинството от населението в света не е пощадено от сегашната тотална, всеобхващаща война.* В. Коларов.

тотализàтор *м.* (фр.). Система на парично залагане при някои спортни игри.

тоталитàрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* (лат.). Който е възприел методите на фашизма; фашистки. *Тоталитарен режим. Тоталитарна държава.*

тоталитарѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). Фашизъм.

тотàлност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж.* Съвкупност, общност.

тотèм *м.* (амер.). *Книж.* В религиозните представи на примитивни народи — животно, растение или вещ, която се смята за родоначалник на рода или племето и може да стане предмет на религиозен култ.

тотемѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* У някои примитивни народи — религиозен култ към тотеми.

тòча¹, -иш, *мин. св.* тòчѝх, *несв.* **1.** Пускам течност да тече на тънка струя. *Петър точеше вино от голямата бъчва за сватбарите.* К. Петканов. **2.** Изтеглям нишка от къделя, пашкул. *Една тънка, висока жена... точеше нишки на малък чекрък до прозореца.* Ем. Коралов. **точа се** *страд.*

тòча², -иш, *мин. св.* тòчѝх, *несв.* Разтеглям тесто да стане на тънка кора. *Точи кори за ба-*

ница. ‖ Приготвям баница. *Калина е запретнала ръкави и точи баница.* К. Петканов. **точа се** *страд.* и *сред.*

то̀ча[3], -иш, *мин. св.* то̀чих, *несв.* Правя нож, сечиво да станат остри; остря. *От три дни сеймените на кърсердара леят куршуми и точат ножовете си; опитват ги с пръст да видят дали са остри.* Йовков. *На края на ливадата Панко беше забил косилото в земята и точеше косата.* Дим. Ангелов. **точа се** *страд.* □ **Точа зъби** (разг.) — а) Готвя се да ям нещо хубаво. *Още рибата в морето, той точи зъби да яде.* Погов. б) Очаквам, готвя се да получа нещо примамливо.

то̀ча се, -иш се, *мин. св.* то̀чих се, *несв., сред.* 1. За течност — изливам се, тека на тънки струи. *От чучурчето на охладителя се точи в черен котел бистра струйка.* К. Константинов. *В селския дол, където по-рано се точеше тънка като конец вадичка, сега бучеше цяла река.* Йовков. 2. *Прен.* За множество — движа се бавно един подир друг, идвам на върволица; влача се. *По двете страни на калното шосе непрекъснато се точеха безкрайни обозни кервани.* Елин Пелин. *Овцете се точеха на дълга върволица към къра.* Йовков. 3. *Прен.* Простирам се на тънка ивица. *Тръгваме на заход слънце… Пред нас се точи бялата ивица на пътя.* Йовков. 4. *Прен.* За дим и под. — извисявам се бавно на тънка струя. *Млечнобял пушек се точи право нагоре в тънки струи.* Йовков. *Пламъкът се скри, остана да се точи едва ли не само черният му дим.* Дим. Талев.

то̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е в пълно съответствие с действителността, с образеца; напълно верен. *Без точни сведения за неприятеля — ние очаквахме нападение от всяка една страна.* Йовков. *Точен превод. Точен часовник. Точно описание. Точно време. Точен отговор.* 2. Който изпълнява всичко навреме, тъй както трябва, както се изисква. *Редовен и точен бе на всички служби.* Елин Пелин. *Навреме тръгна на работа с баща си и беше добър работник, стана добър майстор, трудолюбив, усърден, точен, съвестен в работата си и към людете.* Дим. Талев. □ **Точни науки** (книж.) — науки, основани на математиката.

то̀чене *ср. Отгл. същ. от* точа[1], точа[2], точа[3] *и от* точа се.

то̀чено, *мн.* -и, *ср.* Ядене, приготвено от точени кори, напр. баница, баклава и др. *Донесоха… точено от един два листа, поляно с много каймак.* Йовков.

точила̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Занаятчия, който точи сечива.

точила̀рски, -а, -о. *Прил. от* точилар. *Точиларска работилница.*

точила̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занаят на точилар.

точѝлка *ж.* Права гладка цилиндрична пръчка за точене на кори от тесто. *Милена сложи дъсчена софра, взе точилката и бърже заточи кори за баница.* К. Петканов.

точѝло, *мн.* точила̀, *ср.* Кръгъл брус, който се върти на ос и служи за точене на сечива. *Зуза натискаше духалото, въртеше точилото, а Скорецът удряше с чука.* Елин Пелин.

то̀чка *ж.* 1. Следа от докосването на остър предмет (молив, перо, игла и др.) върху повърхност. *Правя точки по пясъка с върха на бастуна си.* ‖ Малко кръгло петно. *Плат на точки.* 2. *Грам.* Препинателен знак, който се поставя в края на изречението или след съкратена дума. *Получих, скъпа майко, писъмцето. | Зарадва ме неравният му почерк — | скачени думи, без тире, без точка — | но писано направо от сърце.* Ив. Бурин. 3. В математиката — място, което няма измерение, граница на една линия. *В планиметрията под отсечка разбираме част от права, ограничена от две точки.* 4. Определено място в пространството. *Никъде не съм срещал такава голяма и величествена стена… Тя се простира такава до точката, дето Крива река се влива в Рила река.* Вазов. *Високо в ясното небе се издигаше тъмният масив на планината, но там беше тихо, нищо не се виждаше освен светлата точка на един огън.* Йовков. 5. *Физ.* Предел, при който настъпва или се проявява нещо. *Точка на кипене. Точка на замръзване.* 6. Отделен, номериран дял от писмено произведение, план, тезис и др. *Първата точка от дневния ред — приемането на нови кооператори — мина за по-малко от час.* А. Гуляшки. *Планът на урока съдържа пет точки.* 7. *Спорт.* Единица за изчисляване на прекия или крайния успех при спортни игри. 8. Употребено самостоятелно — край, завършек. *Няма какво да приказваме повече. Точка. Още днес ще почнете масови арести.* М. Марчевски. □ **Допирна точка** — а) Място, дето се допират две линии или две повърхности. б) Общи черти в характер, мисли, идеи и др. **Изходна точка** — място, от дето започва нещо. **Кулминационна точка** — най-висш момент от развоя на нещо. **Мъртва точка** — застой, безизходно положение. **(От) гледна точка (на)** (книж.) — позиция, от която се определя възглед, отношение към нещо. **Опорна точка** — място, което служи за опора. **Слагам точка на и-то** — изпипвам до край, с подробности; завършвам напълно, като давам заключение, обикн. при спорен въпрос. **Турям точка** — поставям край, завършек; преставам.

то̀чно. *Нареч. от* точен. *Той не мо̀жеше да си представи точно, какво бе нейното лице.* Елин Пелин. *Как настъпи това — не помня. Не помня точно и часа.* Йовков. *Гражданите са длъжни да съблюдават Конституцията и да изпълняват точно и добросъвестно законите на страната.* Конст., чл. 92. *Смисъла точно предавам на немски, само стихът ме затруднява.* Вазов. *Смяташе удивително бързо и точно като машина.* А. Гуляшки. *Образът и ръцете, дрехите и фонът — всичко до най-малките подробности беше изпълнено точно и внимателно.* Йовков. *Той се яви у Маргаритини точно на уречения час.* Вазов. □ **По-точно (казано)** — като вметнат израз: в същност, действително. *Запасният полковник или, по-точно казано, запасното полковниче се отпусна на креслото си.* Св. Минков.

то̀чност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* точен. *През всичкото време на своята служба, с една неизменна точност,… дядо Давид прѝстигаше от града винаги точно в единадесет часа преди обяд.* Йовков. *Точност на изчисленията.*

то̀я. Вж. този.

то̀яга *ж.* 1. Дебела огладена пръчка за подпиране при ходене и др. *Като се подпираше на*

тоягата си, старецът идеше, без да знае какво се е случило. Йовков. *От селата се сринаха въстаници без оръжие. Награбили кой каквото намерил: мотики, брадви, коси, тояги.* А. Каралийчев. *Овчарска тояга.* 2. *Прен.* Бой, удари с такава пръчка. *Ако за едно дете е нужна тояга, то за друго стигат и няколко думи.* Каравелов. *Само приятелят се удостои да получи четирипет тояги.* З. Стоянов *На чужд гръб сто тояги са малко.* Послов. □ **Довеждам (докарвам) някого до просешка тояга** (разг.) — разорявам го напълно. **Намерил село без кучета, та тръгнал без тояга** (погов.) — за безочлив човек, който си е превишил правата.

тоя̀жка *ж. Умал. от* тояга (в 1 знач.). *Тя ходеше съвсем превита и едвам се подпираше с тояжката си.* Мих. Георгиев.

тпру *междум.* Вик за спиране на кон или друго животно. *Тпру! Тпру! — викаше Гороломов. Конете бягаха, както бягат подплашени коне.* Йовков.

травѐрса *ж.* (фр.). Напречна греда или друга подпора под релсите на железопътна линия. *Подхлъзна се по железопътния насип, удари главата си о края на една траверса и изгуби съзнание.* Дим. Ангелов.

травѐрсен, -сна, -сно *мн.* -сни. *Прил. от* траверса. *Край гарата имаше желязна траверсна ограда.*

тра̀вма *ж.* (гр.). *Мед.* Повреда на тъканите или органите на тялото под влияние на нараняване, удар, сътресение и др. □ **Психическа травма** (мед.) — силно нервно, душевно сътресение.

травмати̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Мед.* Който се отнася до травма, причинен от травма. *Травматична инфекция.*

травматологи̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* травматология. *Травматологичен център.*

травматоло̀гия *ж.* (гр.). *Мед.* Дял от медицината, който се занимава с травматичните поражения.

трагѐдия *ж.* (гр.). 1. Драматическо произведение, което се отличава с острота и непримиримост на изобразявания конфликт и завършва обикновено със смъртта на главния герой. *Трагедиите на Шекспир. Старогръцки трагедии.* 2. *Прен.* Нещастна случка или събитие; нещастие. *Той пак седна... с намерение да разбере по-добре трагедията, която се случи тая нощ.* Вазов. *Семейна трагедия.*

трагѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* Трагични черти в нещо; трагичност. *„Ние ще се удавим, но вие минете по нас!" Какъв трагизъм и каква чиста и безпределна доброта има в тия думи!* Йовков. *Тя не можеше да разбере трагизма на положението.*

трагѝк, *мн.* -ци, *м.* 1. Автор на трагедии. *Еврипид е най-прогресивният от тримата гръцки трагици.* 2. Артист, който изпълнява трагични роли.

трагикомѐдия *ж.* 1. Драматическо произведение, в което са съчетани трагични и комични елементи. 2. *Прен. Разг.* Случка, събитие, което има едновременно смешен и тъжен характер. *Не плачи, не се преструвай! Омръзна ми тази трагикомедия.*

трагикомѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* трагикомедия. *Изпадна в трагикомично положение. Трагикомичен герой.*

трагикомѝчески, -а, -о, *прил. Остар.* Трагикомичен. *Трагикомическа история.*

трагикомѝчно. *Нареч. от* трагикомичен.

трагѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е свързан с голямо нещастие, който вдъхва ужас; извънредно тъжен. *Който познава бедната селска действителност, веднага би схванал трагичната страна на случката. Смъртта на едно работно добиче тука е половина смърт за неговия стопанин.* Кр. Велков. *Трагична смърт. Трагична случка.* □ **Трагична ирония** (литер.) — остро, гибелно противоречие между това, което предполага героят, и това, което се случва.

трагѝчески, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до трагедия, свойствен на трагедия. *Трагическа развръзка.* 2. *Остар.* Трагичен. *Но човек с моя темперамент е в състояние да схваща комизма и в най-трагическите моменти.* Ал. Константинов.

трагѝчески. *Нареч. от прил.* трагически. *Славчо... разгърна ръце, плесна ги и извика трагически и със заплакан глас.* Вазов.

трагѝчка *ж.* Артистка, която изпълнява трагични роли.

трагѝчно *нареч.* По трагичен начин; нещастно, злощастно. *Загина трагично.*

трагѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* трагичен. *От чистото небе слънцето грее ярко над тия неми урви,... но това осветление е също тъжно, мъртво всред безкрайната глухота и трагичност на картината.* Вазов.

традицио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се извършва по традиция; обичаен. *Традиционен излет. Традиционно състезание.* ‖ Който се дължи на традиция, който е основан на традиция. *Традиционни приятелски връзки. Традиционни схващания.*

традѝция *ж.* (лат.). Начин на постъпване, обичай и под., който се поддържа от дълго време или се предава от поколение на поколение. *Традиция съществува в Турско, когато бесилката се скъса да се прости животът на осъдения.* Величков. *Нашето възпитание не позволяваше да продължаваме, яденето, след като е станал тате. А и той продължаваше да поддържа тая традиция.* Ст. Чилингиров. *По една отколешна традиция, която заможните семейства още пазеха, Цветана се учеше в Роберт колеж в Цариград.* Йовков. ‖ Обикн. *мн.* Идеи, възгледи, вкусове и пр., наследени от миналото. *Нашият народ по своите свободолюбиви традиции и по икономическата структура на нашата страна е здрав демократически народ.* Г. Димитров. *Тия книжовни произведения са оказвали през време на робството известно влияние,... поддържали са литературните традиции.* Б. Пенев.

траекто̀рия *ж.* (лат.). 1. *Мат. Физ.* Линията, която описва една точка при движението си. 2. Кривата линия, която описва изстреляно или хвърлено тяло.

тра̀ен, тра̀йна, тра̀йно, *мн.* тра̀йни, *прил.* Който се запазва дълго време, който трае дълго време; здрав, продължителен. *Майсторите от еснафа влизаха в дюкяна и дълго пулеха очи върху изработените пантофи... Хубаво нещо —*

мислеха си те, — гиздаво е,... ала не е трайно. Д. Немиров. *Картината, която се разкри пред очите му, остави дълбоки и трайни следи в съзнанието му.* Ив. Мартинов. *Траен мир.*

траене *ср. Отгл. същ. от* трая. *Там той се уедини в лозето на митрополита Михаила през цялото траене на сръбско-турската война.* Вазов.

трайно *нареч.* За дълго време; продължително, здраво. *Божура не обичаше никого и към нищо не можеше трайно да се привърже.* Йовков.

трайност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* траен; устойчивост, здравина. *Легендата за зазиждане човек... в сграда, чрез което й се гарантира трайност, е една от най-разпространените легенди на Балканския полуостров.* П. П. Славейков.

трак *междум.* За наподобяване на тракане, тропане. *Трак, трак! — трака тя* (воденичката) *бавно всред самотния и помрачен вече горски дол.* Ц. Церковски. *Ежко и Лиса... стигнали до лозето. Току що влезли — трак — хванала се пак Кума Лиса в капана.* Ран Босилек.

тракам, -аш, *несв.* **1.** За твърд предмет — издавам остри, еднообразни звукове при удар о друг твърд предмет. *Водениците продължават да мелят, камъните се въртят и кречеталата тракат оглушително.* Л. Стоянов. *Най-отпред се движи и трака равномерно един открит вагон.* А. Каралийчев. *Във вътрешността на зданието се отваряха врати, тракаха съдове.* К. Константинов. *Зъбите му тракат от страх.* **2.** Произвеждам отсечени еднообразни звукове, като удрям нещо твърдо о друго. *Трима души в Райчевата кръчма до полунощ тракаха ниските рьбести чашки с кисело жълто вино.* А. Каралийчев. *Вътре други тракаха табли и билярди.* К. Константинов. *Тихо похъркваше на миндера старият Брашнаров и тракаше равномерно с броеницата си.* Дим. Талев. **тракам се** *страд. Прозорецът се трака от вятъра.*

тракане *ср. Отгл. същ. от* тракам *и от* тракам се. *В съседната гостна стая се чуваше равномерно тракане на стенен часовник.* Г. Райчев.

траквам, -аш, *несв.*; **тракна,** -еш, *мин. св.* тракнах, *св.* Тракам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Кой е? — попита Крайналията и кондакът на пушката му тракна два пъти.* Йовков. *На ракия ми свири! — извика им бай Ганьо и тракне с чашата по масата.* Ал. Константинов. *Излезе и тракна пътната врата.* **траквам се, тракна се** *страд.*

тракване *ср. Отгл. същ. от* траквам *и от* траквам се.

траки *мн., ед.* (рядко) трак, *м. Истор.* Народ от индоевропейската етнична група, който е населявал Балканския полуостров преди идването на славяните.

тракиец, *мн.* -ийци, *м.* **1.** Човек, роден в Тракия. **2.** Жител на Тракия.

тракийка *ж.* **1.** Жена, родена в Тракия. **2.** Жителка на Тракия.

тракийски, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до днешна Тракия и до днешните тракийци. *Тракийско поле. Тракийско хоро. Тракийска носия.* **2.** Който се отнася до древните траки. *Тракийски племена. Тракийски език.*

тракна. Вж. траквам.

трактат *м.* (лат.). **1.** Научно съчинение, в което подробно се разглежда теоретически някакъв въпрос. *Философски трактат.* **2.** *Остар.* Международен договор. *По постановлението на берлинския трактат. Бабек биде разделен на две части.* Вазов.

трактовка *ж.* (лат.). *Книж.* Начин на разглеждане, разработване и тълкуване на някакъв въпрос, художествен образ, пиеса и пр. *Режисьорът дава съвсем нова трактовка на пиесата.*

трактор *м.* (лат.). Самодвижеща се машина, която тегли закачени за нея селскостопански и други машини, ремаркета и под.

тракторен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който се отнася до трактор и до работата с него. *Тракторни части. Тракторен завод. Тракторно дело. Тракторни курсове.* **2.** За машина — който работи с помощта на трактор. *Тракторна редосеялка. Тракторна жътварка. Тракторна сноповързвачка.*

тракторист *м.* Лице, което управлява трактор.

трактористка *ж.* Жена тракторист.

тракционен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* тракция.

тракция *ж.* (лат.). Отдел от управлението на държавни железници, който се занимава с локомотивите, вагоните и служещите в тях.

трамбовка *ж. Спец.* **1.** Трамбуване. *Работниците завършиха трамбовката на пода на завода.* **2.** Уред за трамбуване.

трамбувам, -аш, *несв.* (нем.). **1.** *Спец.* Чрез последователни удари или натиск правя нещо да стане плътно и твърдо (земя, пръст, бетон и др.). *Трамбувам бетон.* **2.** *Прен. Разг.* Ходя продължително пеша. **трамбувам се** *страд.*

трамбуване *ср. Отгл. същ. от* трамбувам *и от* трамбувам се.

трамваен, -айна, -айно, *мн.* -айни, *прил.* Който се отнася до трамвай. *Трамвайна линия. Трамвайна спирка.* □ **Трамвайна кола** — а) Трамвайна мотриса или ремарке. б) Трамвай.

трамвай, -аят, -ая, *мн.* -аи, *м.* (англ.). Превозно средство за хора в населено място — един или няколко вагона, които се движат с електричество по релси. *Старите разнебитени трамваи дрънкаха и летяха шумно към края на града.* Дим. Димов. *По напречната улица от време на време прекосяваше трамвай.* М. Грубешлиева. *Качвам се в трамвая. Вземам трамвая.*

трамвайджийски, -а, -о. *Прил. от* трамвайджия.

трамвайджия, -та, *мн.* -ии, *м. Разг.* Служител в трамвай.

трампа *ж.* (ит.). *Нар.* Замяна на един предмет срещу друг; размяна. *Хайде, Митко, да направим трампа с обущата. Вземи моите, а пък аз ще обуя твоите кожи.* М. Марчевски.

трамплин *м.* (ит.). **1.** *Спорт.* Специална пружинираща дъска, от която се скача при различни физкултурни игри (напр. при плуване). **2.** *Прен.* Място, което служи като изходище за някакви действия, обикн. военни. *Тогава Северна Африка ще се превърне в трамплин за нападение срещу лошо защитените... италиански брегове.* В. Коларов.

трампо̀сам. Вж. трампосвам.

трампо̀свам, -аш, *несв.*; **трампо̀сам,** -аш, *св. Нар.* Правя трампа; разменям. **трампосвам се, трампосам се** *страд.* и *взаим.*

трампо̀сване *ср. Отгл. същ. от* трампосвам *и от* трампосвам се.

тра̀мпя, -иш, *мин. св.* тра̀мпи̇х, *св. Нар.* Трампосвам. *Аз го не продадох, хаджи, а трампих го.* Каравелов.

транзи̇т, *мн.* няма, *м.* (лат.). Превоз на товари и пътници без специален престой в междинни пунктове или държави. □ **Минавам транзит** — преминавам през някакъв пункт или държава без да се спирам, без да правя престой. *През тази гара бързият влак минава транзит. През Румъния минахме транзит.*

транзи̇тен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* транзит. *Транзитни влакове. Транзитна виза.*

транзити̇вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* (лат.). *Грам.* Преходен. *Транзитивен глагол.*

транзити̇вност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Грам. Отвл. същ. от* транзитивен; преходност.

транс, тра̀нсът, тра̀нса, *мн.* няма, *м.* (фр.). *Книж.* 1. Силна нервна възбуда, при която съзнанието се помрачава и човек не владее волята си, действува автоматически. *Тя, бедната дама, започна да плаче, / започна във транс да крещи.* Вапцаров. *Косата му беше разчорлена, а подкопаните му очи гледаха втренчено, сякаш се намираше в някакъв транс.* Дим. Димов. 2. Състояние на медиум по време на спиритически сеанс. *Щом влязох в кабинета на ясновидеца..., той ме изгледа някак подозрително,... после затвори очи и изпадна веднага в транс.* Св. Минков.

трансатланти̇чески, -а, -о, *прил.* Който минава през Атлантическия океан. *Трансатлантически параход. Трансатлантически кабел.*

трансборди̇рам, -аш, *несв.* и *св.* (фр.). Прехвърлям пътници, стоки и под. от един параход на друг или от един влак на друг. **трансбордирам се** *страд.* и *сред.*

трансборди̇ране *ср. Отгл. същ. от* трансбордирам *и от* трансбордирам се.

транскриби̇рам, -аш, *несв.* и *св.* Правя транскрипция. **транскрибирам се** *страд.*

транскриби̇ране *ср. Отгл. същ. от* транскрибирам *и от* транскрибирам се.

транскри̇пция *ж.* (лат.). 1. *Езикозн.* Предаване на звук, дума или текст, написан с букви от една азбука, посредством букви от друга азбука. *Транскрипция на френските имена в български език.* 2. *Муз.* Пригаждане на музикално произведение за инструмент или глас, различен от този, за който то е написано първоначално. □ **Фонетична транскрипция** (езикозн.) — точно предаване звуковия облик на речта чрез система от особени писмени белези.

транслитера̀ция *ж.* (лат.). *Езикозн.* Предаване на буквите от една азбука с букви на друга азбука.

трансмисио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* трансмисия. *Трансмисионни ремъци.*

трансми̇сия *ж.* (лат.). *Техн.* Механизъм за предаване и разпределяне на механическа енергия от двигател към работни машини. *Мощната машина бавно размърда деветдесетте си конски сили, завъртяха се трансмисиите и двата железни гатера впиха с ръмжене острите стоманени зъби на трионите в дебелите трупи.* Кр. Велков.

транспара̀нт *м.* (фр.). Бяло перде от памучен плат, което обикн. се поставя между външния и вътрешния прозорец и се спуска отгоре надолу. *Матеев спусна транспаранта и остави прозореца отворен.* Д. Калфов.

транспози̇ция *ж.* (лат.). *Муз.* Пренасяне на всички звукове на музикално произведение на определен интервал по-високо или по-ниско.

транспони̇рам, -аш, *несв.* и *св. Муз.* Извършвам транспозиция. **транспонирам се** *страд.*

транспони̇ране *ср. Отгл. същ. от* транспонирам *и от* транспонирам се.

транспо̀рт *м.* (лат.). 1. Само *ед.* Превоз на стоки, хора и др. от едно място на друго. *Транспорт на храни. Транспорт на оръжие. Въздушен транспорт. Воден транспорт. Автомобилен транспорт.* 2. Обоз, колона от превозни средства с продоволствени материали, бойни припаси и др. *Самите партизани предприемаха често акции, нападения на германски транспорти, фабрики, мостове, железопътни линии.* Ем. Коралов.

транспо̀ртен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се отнася до транспорт. *Транспортен самолет. Транспортни работници.*

транспорти̇р *м.* (лат.). Геометрически уред във вид на полукръг, разделен на градуси, за измерване ъгли на чертежи и за чертане на ъгли.

трансформа̀тор *м.* (лат.). *Техн.* Уред за изменяне напрежението на източник за променлив електрически ток.

трансформа̀торен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* трансформатор. *Трансформаторен пост.*

трансформа̀ция *ж.* (лат.). 1. *Книж.* Променяне, преобразяване на нещо; трансформиране. *В средните векове гробницата е била преобърната на крепост и носи още дири от трансформацията, която е претърпяла.* Величков. 2. *Техн.* Изменяне напрежението на източник за променлив ток. 3. *Физ.* Превръщане на един вид енергия в друг (напр. електрическа в топлинна).

трансформи̇рам, -аш, *несв.* и *св.* 1. *Книж.* Придавам друг вид на нещо; преобразявам. *Трансформирам план.* 2. *Техн.* Изменям напрежението на източник за променлив ток. 3. *Физ.* Превръщам един вид енергия в друга (напр. електрическа в топлинна). **трансформирам се** *страд.*

трансформи̇ране *ср. Отгл. същ. от* трансформирам *и от* трансформирам се. *Трансформиране на народното стопанство.*

трансцендента̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). *Филос.* В идеалистическата философия — който се отнася до познанието на независими от опита явления; априорен. *Трансцендентален идеализъм.*

трансцендента̀лност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* трансцендентален.

трансцендѐнтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* (лат.). 1. *Филос.* В идеалистическата философия — който е извън границите на опита, недостъпен за познанието. *Трансцендентен свят.* 2. *Мат.* Който не може да се изрази алгебрически. *Трансцендентни функции. Трансцендентни числа.*

траншѐя *ж.* (фр.). *Воен.* Дълъг и тесен ров с насип от пръст от едната или от двете страни. *С чудна яснос се мярваха на разтопения до белина фон черните неподвижни фигури на дърветата, ... сринатите траншеи.* П. Вежинов.

трап, тра̀пъ̀т, тра̀па, *мн.* тра̀пове *и* тра̀пища, тра̀па (сл. ч.), *м.* Естествена или изкопана в земята голяма дупка; яма. *Стоян вървеше нататък с широки стъпки и тъкмо се канеше да прескочи един трап, край него се стрелна Шаро и тупна с четирите си нозе на другата страна на трапа.* Дим. Талев. *Пътеката извива през гората, набраздена тук-там с дълбоки поройни трапища.* Н. п. Филипов. *Снегът валеше непрестанно и пълнеше трапищата с преспи.* Вазов. □ **Прескочи трапа** (разг.) — оздравя, спаси се, не умря. *А ти видя ли дядо Божин? Оздравя ли той? — Не съм го видял, Тошко... Но както ми казаха, няма да може да прескочи трапа.* Дим. Ангелов.

трапѐза *ж.* (гр.). **1.** Маса с ястия, наредена за ядене. *В къща, в която влизат чужди хора и сядат на трапеза, в нея всякога ще има веселие и плодородие.* К. Петканов. *Пържен лук, пържени яйца..., пилешка яхния, праз, чесън, лещена чорба и още много други скъпи селски гозби се мъдреха на наредената трапеза.* Ц. Церковски. *Вдигам трапеза. Слагам трапеза.* || *Прен.* Самите ястия, които се слагат на масата. *Домакинята сложи богата трапеза.* **2.** *Нар.* Ниска маса за ядене; софра, синия. *И Рачо сложи на една габровска мазна трапеза малко фасул с червен пипер, кисело зеле и хляб.* Вазов. *Пред всекиго на ниска трапеза имаше чаши и бъклица с вино.* Ст. Загорчинов.

трапеза̀рия *ж.* **1.** Специална стая за хранене в жилище или общежитие; столова. *Двамата влязоха в малката трапезария на втория етаж и седнаха на масата. Слугинята почна да носи яденето.* Дим. Димов. **2.** Стол, в който се дава безплатна храна на ученици и др. *А за сираците и за най-бедните деца е уредена трапезария.* Влайков.

трапезо̀ид *м.* (гр.). *Геом.* Четириъгълник, който няма успоредни страни.

трапезо̀йден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* трапезоид. *Трапезоидна форма.*

тра̀пен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил. Нар.* Който още не се е съвзел от сън, от силно преживяване и пр.; замаян. *На няколко пъти той задрямва седешком на кревата, па шумне ли се горе, той изведнъж скокне трапен и се огледа наоколо като замаян.* Влайков.

трапѐц *м.* (гр.). **1.** *Геом.* Четириъгълник с две успоредни и две неуспоредни страни. *Равнобедрен трапец.* **2.** *Спорт.* Гимнастически уред — хоризонтален лост, закачен на две въжета. *Упражнения на трапец.*

трапецовѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който има форма на трапец. *Трапецовидни скали.*

тра̀пище, *мн.* -а, *ср. Рядко.* Трап. *После те събраха набързо в едно трапище нататък труповете на убитите турци.* Дим. Талев.

трапчѝна *ж.* Малък, плитък трап.

трапчѝнка *ж.* **1.** Много малък трап; дупка. *Първата нощ завари птичката в пустинята. Тя си направи трапчинка в пясъка, мушна си главицата под крилото и заспа дълбоко.* А. Каралийчев. **2.** Малка вдлъбнатина, обикн. на буза. *Устните ѝ малки като ягоди и от една страна на тях играеше малка трапчинка.* Елин Пелин. *Свиленка се усмихна и на розовото ѝ лице заиграха две трапчинки.* Кр. Григоров.

трасѐ, *мн.* -та, *ср.* (фр.). *Спец.* Отбелязана върху план, карта или на терена ос на път, електропровод, водопровод и др. *Трасе на плавателен канал. Трасе на шосе.*

трасѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Отбелязвам, правя трасе. *Трасирам железопътна линия.* **трасирам се** *страд.*

трасѝране *ср. Отгл. същ. от* трасирам *и от* трасирам се.

тра̀ур, *мн.* няма, *м.* (нем.). **1.** Жалеене, скръб по умрял, при което се носи тъмно облекло или други знаци, не се посещават увеселения и др. *Батюшка, помислете, че сега хиляди руси гинат там, при Плевен. Цяла Русия е в траур.* Вазов. *Семейството ѝ е още в траур. Пазя траур.* **2.** *Прен.* Жалейно облекло или жалеен знак, обикн. с черен цвят. *При него седеше възрастна дама в дълбок траур.* Г. Райчев.

тра̀урен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* траур; жалеен. *Кака Гинка, пленителна в траурните си дрехи, ридаеше неудържимо.* Вазов. *Траурен марш. Траурно шествие.* || *Обр. Привечер. Спуска се траурен здрач.* Смирненски.

тра̀урно. *Нареч. от* траурен. *Увисна черен креп на всяка къща / и траурно сирените тръбят.* Багряна.

трафѝк, *мн.* няма, *м.* (ит.). **1.** Търговски обмен, внос-износ на стоки. **2.** Превоз на стоки и пътници по железница, по море и под. *Морски трафик.*

трахѐя *ж.* (гр.). *Анат.* Дихателна тръба, която свързва гръкляна и белите дробове.

трахо̀ма, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Хронично заразно заболяване на лигавата ципа на очите.

тра̀я, тра̀еш, *мин. св.* тра̀ях, *несв.* **1.** Извършвам се, продължавам определено време. *На другия ден почна циганската сватба и трая цяла неделя.* Елин Пелин. *Тая болезнена тишина трае минута, две.* Йовков. *Зловещо дрънкат тежките окови... / Ах, докога ли тоя път ще трай!* П. П. Славейков. **2.** Запазвам се дълго време, без да се разваля; издържам. *Знаеш в какви хайдушки времена живеем. Трябва парите в земята да се крият, а книгата не трае.* А. Каралийчев. *Дрехата, да речем,... и нея трябвало да пестим. Добре трябвало да я пазим, та по-дълго време да ни трае.* Влайков. *Ябълките траят по-дълго от крушите.* **3.** *Нар.* Търпя, понасям. *Корав се стори на Шибила камъкът, на който вечер слагаше главата си, и тежка му се видя пушката. Той повече не можеше да трае и тръгна за село.* Йовков. *Сърце, майко, не трае / да гледа турчин, че бесней / над бащино ми огнище.* Ботев. **4.** *Диал.* Мълча. *Мльк — нервира се Манчо. — Трай, да не ти строша главата барем на теб, както ми е докривяло.* Кр. Григоров. □ **Децата ми не траят** (нар.) — децата ми умират, измират. **Трай, коньо, за зелена трева** (разг.) — ще чакаш напразно много време.

трѐба, обикн. *мн.* трѐби, *ж. Църк.* Църковна служба или обред, извършван по искане на самите верующи (кръщене, брак и под.).

трѐбвам, -аш, *несв.* и *св.* (рус.). *Канц.* Изисквам по официален ред да се отпуснат суми, продукти и др. *Требвам заплати. Требвам храна.* **требвам се** *страд.*

трѐбване *ср. Отгл. същ. от* требвам *и от* требвам се.

требѐж *м. Нар.* **1.** Требене. **2.** Място на изтребена гора или тръне; сеченина.

трѐбене *ср. Отгл. същ. от* требя *и от* требя се. *Чуваше се шум от женска шетня и требене.* Вазов.

трѐбник, *мн.* -ци, *м. Църк.* Църковна книга с молитви, които се четат при треби. *Попът запрелистя требника, за да намери молитвата за венчалния обред.* Вазов.

трѐбя, -иш, *мин. св.* трѐбих, *несв.* **1.** Изкоренявам, изсичам ненужна гора, храсти и под. *Още на другия ден всички — мъже, жени, старци и деца — се втурнали да секат гората, да требят пънищата, ... за да има къде да разчоплят първите си ниви.* О. Василев. *Требя гора.* **2.** *Нар.* Избивам, унищожавам, изтребвам. *Индже сам гонеше сега кърджалиите, требеше хайдутите и обирниците по пътищата.* Йовков. *Няма за вас друга работа — додава друг, — ами сте пощурели птиците да требите, от туй да си вадите хляба.* П. Ю. Тодоров. **3.** *Нар.* Слагам в ред: подреждам, разтребвам. *Двамата другари заживяват самостоятелен живот, пак в старата си гола стаичка, която редом вечер постилат и редят за спане, и чистят и требят сутрин.* П. П. Славейков. *Тя не ще да седне пред портата ... и да предумва хората, ами ще земе нещо да треби из двора.* Влайков. **4.** *Диал.* Махам, изхвърлям камъчета и развалени зърна от вариво; чистя. *После Султана тикна в ръцете на Неда цяла една тепсия с леща и я изпрати да я треби вън на двора.* Дим. Талев. *Требя боб.*

трева̀ *ж.* **1.** Общо название на растенията с тънки и ниски зелени стъбла, които не спадат към дърветата и храстите. **2.** Някои такива растения, които растат по поляни, ливади и др. *Аз следвам тая пътека, потънала във високи треви и бурени.* Вазов. *Злачните треви, буйно израсли всред пространни ливади, шумно се сплитаха в нозете им.* Ц. Церковски. *Фуражни треви. Блатни треви. Ливадни треви. Степни треви.* **3.** Само *ед.* Зелената покривка на земята, съставена от такива растения. *Поляните около лагера, неприветни и голи доскоро, сега весело се зеленееха, покрити с млада и свежа трева.* Йовков. *Обичах да се промъквам тихо до това място, да легна на миризливата трева и да наблюдавам.* Елин Пелин. *И аз на своя ред ще си замина, | трева и мен ще расне над праха.* Вазов. **4.** *Нар.* Билка. *У Момчовица ходих, да ми даде малко треви. Детето е болно.* Йовков. □ **Не паса трева** (разг.) — не съм наивен, глупав, не могат да ме измамят. **Трай, коньо, за зелена трева** (разг.) — ще чакаш напразно много време.

трѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до трева. *Тревни семена. Тревна растителност. Тревни площи.*

треви̇ст, -а, -о, *прил.* **1.** Който е покрит с трева, обрасъл гъсто с трева. *Тревиста поляна. Тревиста урва.* **2.** Който има вид на трева. *Тревисти растения. Тревиста растителност.*

трево̀га *ж.* **1.** Силно вълнение, безпокойство, породено от опасение, че може да се случи нещо лошо, неприятно. *Сърцето ѝ се свиваше от неизразима тревога и страх.* Вазов. *Страхът, че неприятелят може да настъпи, държи в тревога цялата позиция.* Л. Стоянов. *Хвърлям в тревога. Изпитвам тревога.* **2.** Само *ед. Воен.* Сигнал, който предупреждава за опасност. *Ала все пак часовите ... бяха дали тревогата навреме. Част от войниците бяха успели да заемат удобни позиции в района на гарата.* Дим. Димов. *Въздушна тревога.* □ **Бия тревога** — давам сигнал за борба срещу нещо опасно, вредно, нередно. *Това, че Ведровският район изостана със сеитбата ..., ни накара да бием тревога в Министерството.* А. Гуляшки.

трево̀жа, -иш, *мин. св.* трево̀жих, *несв.* **1.** Създавам тревоги, вълнения, безпокойство; безпокоя. *Мъчно ще стигнем в Кюстендил до вечерта, мисълта за нощуване започва да ни тревожи.* Л. Стоянов. *Ала неговото отсъствие от къщи не тревожи вече мама.* Влайков. **2.** Преча, смущавам. *Манолаки беше отвъд, в стаята си, и за да не го тревожат, мъчеха се да приказват по-тихо.* Йовков. **тревожа се** *страд.* и *сред. Отначало хората не обръщаха внимание на приказките за тази нова болест, но полека-лека започнаха да се тревожат.* Г. Караславов.

трево̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* **1.** Който изразява тревога, вълнение. *Чувам тревожния му глас в дълбокия, черен мрак.* Л. Стоянов. *Тревожен вик. Тревожен поглед. Тревожни звуци. Тревожен сигнал.* **2.** Който създава тревога, който вдъхва тревога. *Ще те дам под съд, задето пускаш тревожни слухове.* К. Петканов. *Тревожна новина. Тревожни известия.* **3.** Обхванат от тревога; разтревожен, безпокоен. *Когато свърши, аз го попитах тревожен: — Какво намерихте у мене, господин докторе?* Вазов. *Конете са тревожни, хората — настръхнали.* Л. Стоянов. **4.** Изпълнен, пропит с тревога, с вълнения и безпокойства. *Зимната нощ беше страшна и душата на ловеца беше тревожна.* Елин Пелин. *Тревожни дни. Тревожни мисли. Тревожни минути.*

трево̀жене *ср. Отгл. същ. от* тревожа *и от* тревожа се.

трево̀жно. *Нареч. от* тревожен; с тревога, безпокойно. *Огнянов тревожно очакваше завръщането му.* Вазов. *Гърмежите зачестиха, тревожно и бързо заби църковната камбана.* Йовков.

трево̀жност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Рядко. Отвл. същ. от* тревожен. *В края на месец септември в планината настъпват тихи и топли нощи, изпълнени с особена тревожност.* Ем. Станев.

тревола̀к и **треволя̀к,** *мн.* -ци, *м. Събир. Разг.* **1.** Разни треви, всякакви треви. *В сушаво време тази рекичка почти пресъхваше, но сега беше придошла и буйните ѝ води ... влачеха изсъхнали коренаци, треволак, та дори и цели дървета.* М. Марчевски. **2.** Място, обрасло с трева.

тревопа̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* **1.** За животно — който се храни с трева. *Тревопасно животно.* **2.** Като *същ. ср.* **тревопасно** — тревопасно животно.

тревопо̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. в съчет. **тревополна система** (агр.) — система от мероприятия, при която възстановяването на плодородието на почвата се постига чрез

последователно засяване на многогодишни бобови и житни треви.

тревояден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Тревопасен.

тревълнѐние, обикн. *мн.* тревълнѐния, *ср. Книж.* Тревоги, вълнения, безпокойства. *Житейски тревълнения.*

тревясал, -а, -о, *прил.* Обрасъл с трева. *Разтварям вратата на градината и тръгвам по тревясалата пътека.* Св. Минков. *Тревясал гроб. Тревясал двор.*

тревясам. Вж. т р е в я с в а м.

тревясвам, -аш, *несв.*; **тревясам,** -аш, *св.* Обрасвам с трева. *Нивите бяха удавени в къпина и бурен, пътищата бяха тревясали.* Йовков. *През лятото градината беше засъхнала и тревясала.* Г. Райчев.

тревясване *ср. Отгл. същ. от* тревясвам.

трѐгер *м.* (нем.). *Спец.* Дълга главна хоризонтална греда, която служи за опора на други, отвесни или наклонени, греди в сграда или покривна конструкция.

трезв и **трѐзвен,** трѐзва, трѐзво, *мн.* трѐзви, *прил.* 1. Който не се е напил, който не е пиян. *Хората... са пияни... Тъкмо заради това аз трябва да бъда трезвен.* Ст. Загорчинов. *Всички са пияни, само аз съм трезв.* 2. *Прен.* Който не се поддава на увлечения и крайности, който вижда ясно действителното положение. *Практичният му и трезвен ум служеше като неоценима спирачка за горещото въображение на арменеца.* Дим. Димов. *Трезва душа.* ‖ В който няма увлечения и крайности; реален, умерен. *Трезва преценка. Трезва критика. Трезва сметка.*

трѐзвен. Вж. т р е з в.

трѐзвеник, *мн.* -ци, *м.* (рус.). *Рядко.* Въздържател.

трѐзвеност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* трезвен; трезвост. *От нас се иска трезвеност, реалистичен подход при решаване на партийните и държавни въпроси.* Г. Димитров.

трѐзво *нареч.* Без увлечения и крайности; благоразумно, въздържано. *Той гледаше трезво на прегрешенията на предателя и ги съдеше строго.* Дим. Талев.

трѐзвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* трезв. *Той седеше между храстите, безсънен, но отпочинал, и с трезвостта на възрастен мъж искаше да обмисли своята постъпка.* Хар. Русев.

трѐйдюнион *м.* (англ.). *Полит.* Професионален съюз в Англия и САЩ.

трейдюнионѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Полит.* Опортюнистическо течение в работническото движение, което свежда политическите действия на работническата класа до борба за осъществяване на тяснопрофесионални икономически искания на работниците, без да се засегнат основите на капитализма.

трѐли *мн.*, *ед.* няма, (ит.). *Муз.* Мелодична украса, получена чрез бързо многократно повтаряне на два съседни тона, което създава впечатление за трептене на звука. *Черните косове пеят тъй изкусно, с такива звучни и гръмки трели, че дори славеите им завиждат.* Ем. Станев.

трем, трѐмът, трѐма, *мн.* трѐмове, трѐма (сл. ч.), *м.* 1. *Нар.* Покрито отворено помещение пред стаите на къща; отвод, пруст. *Той мина пак край същата къща и Сара беше пак на трема.* Вазов. *Още вън, в тесния трем и до вратата на стаята му, бяха натрупани орехови пънчета.* Дим. Талев. *Ей на трема сбогом той си зема — | враня коня го на порти чака.* П. П. Славейков. 2. *Нар.* Дълга стряха, прилепена отпред на сграда. *Заспала Рада галена, | заспала на двор под трема.* Нар. пес. 3. *Диал.* Обор, яхър, конюшна.

тремолѝрам, -аш, *несв.* и *св. Муз.* Пея с тремоло, правя тремоло.

тремолѝране *ср. Отгл. същ. от* тремолирам.

трѐмоло, *мн.* няма, *ср.* (ит.). *Муз.* Трептение на звука при пеене или свирене на инструмент, което се получава при много бързо повтаряне на един звук или редуване на няколко звука.

трен, трѐнът, трѐна, *мн.* трѐнове, трѐна (сл. ч.), *м.* (фр.). *Остар.* Влак[1]. *Тренът ни влезе под огромния свод на Пещенската гара.* Ал. Константинов.

трендàфил *м.* (гр.). *Нар.* Роза. *Долината на розите трябва да я посетиш през средата на май, ако желаеш да плуваш в море от трендафили.* Вазов. *При самите поли на плачината са насадени големи пространства с трендафил, който разпръсква неизказано благоухание.* Каравелов. *Ален трендафил.*

трендàфилов, -а, -о. *Прил. от* трендафил. *Трендафилова градина. Трендафилов храст. Трендафилов венец.*

тренѝрам, -аш, *несв.* (англ.) *Спорт.* 1. Обучавам, упражнявам систематично и методично спортисти и под., подготвям ги за състезание. *Майсторът на спорта тренира младите волейболисти.* 2. *Разг.* Тренирам се. *Всеки ден на стадиона тренират 13 бегачи.* **тренирам се** *страд.*

тренѝрам се, -аш се, *несв.*, *сред.* Упражнявам се систематично, за да придобия ловкост, издръжливост и пр. *Не мога да отида на далечен излет, защото не съм се тренирал.*

тренѝране *ср. Отгл. същ. от* тренирам *и от* тренирам се.

тренирòвка *ж.* Систематични упражнения за придобиване и поддържане някакво умение, сръчност и пр.; трениране.

тренирòвъчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Предназначен за тренировка. *Тренировъчно игрище.*

трѐнчкот *м.* (англ.). *Остар.* Непромокаемо пардесю с подвижна подплата. *Той слезе от влака с каскет на главата и в бял тренчкот, изпод който се подаваха тънките му криви крачета.* Св. Минков.

треньòр *м. Спорт.* Лице, което обучава, тренира спортисти. *Треньор на волейболен отбор.*

треньòрски, -а, -о. *Прил. от* треньор. *Треньорски кадри.*

трепанàция *ж.* (фр.). *Мед.* Хирургическа операция, при която се пробива кост. *Трепанация на черепа.*

трѐпане *ср. Отгл. същ. от* трепя *и от* трепя се.

трѐпвам, -аш, *несв.*; **трѐпна,** -еш, *мин. св.* трѐпнах, *св.* 1. Разтърсвам се внезапно и леко поради учудване, вълнение, изненада и под. *Дядо Недко изведнъж трепна, някакво вдъхновение прояснѝ лицето му.* Йовков. *Увлечена в мисли-*

те си, Стинка трепна и сякаш се събуди едва когато някой тропна на външната врата. Г. Караславов. *Пеновата ръка трепна и изтърва нагорещената подкова.* А. Каралийчев. || Стресвам се, изплашвам се. *При всяко изтрещяване тя трепваше под чадъра си.* Вазов. *Остър писък се издигна откъм долната махала. Шибил не трепна.* Йовков. *Край Огоста се хвърлят в атака дружини. | Там снаряд след снаряд праща горд поп Андрей — | без да трепне посреща смъртта исполинът!* Мл. Исаев. **2.** Раздвижвам се, заклащам се изведнъж; потрепервам. *Алените хоругви трепнаха. Гласът на клисаря се поде и дългата върволица полази пак.* Елин Пелин. *Болната помръдна устни, клепките ѝ трепнаха.* Г. Райчев. *Ни лъх не дъхва над полени, | ни трепва лист по дървеса.* П. П. Славейков. **3.** *Прен.* За чувство, усмивка и под. — появявам се, проявявам се изведнъж за малко. *Върху тънките устни на подофицера трепна усмивка на съжаление. Той отказа.* Дим. Димов. *Брей! — извика тя и в гласа ѝ трепна и мъка, и гняв, и гордост. — Моята дъщеря да не е вдовица, та в къщи да я венчавам!* Г. Караславов. □ **Без да ми трепне окото** (разг.) — без да се смутя или уплаша. **Окото ми не трепва** (разг.) — не се страхувам.

трѐпване *ср. Отгл. същ. от* трепвам.

трепѐрене *ср. Отгл. същ. от* треперя. *Той скочи засрамено на крака и като се мъчеше да сдържи лекото треперене на краката си, бързо улови юздата.* П. Вежинов.

трепѐрко, *мн.* -вци, *м. Разг.* Страхливец. *„Строгият" бай Никола... не направя от малкия Гоце някой треперко.* Яворов.

треперлѝв, -а, -о, *прил.* Който трепере. *Малкото лежеше повито до майка си, чуваше се слабият му треперлив гласец.* Дим. Талев. *И аз му протегнах черупката. Той я пое с треперлива ръка и жадно изпи водата.* Н. Райнов. *Треперливи лъчи.*

треперу̀шка, обикн. *мн.* трепеу̀шки, *ж. Нар.* Женски метални накит за глава, частите на който треперят при леко движение. *На кончето, Стояне ле, млада булка качена,... | на глава ѝ, Стояне ле, три треперушки треперят.* Нар. пес.

трепѐря, -еш, *мин. св.* трепѐрах, *несв.* **1.** Правя непроизволно бързи последователни движения; люлея се, клатя се, трептя. *Високите черковни тополи... трепереха ситно с всичките си листа.* Вазов. *Той повече и повече впиваше очи в книгата, която трепереше в ръцете му.* Вазов. *От една седмица ядем само варена царевица — нозете ни треперят от слабост.* Л. Стоянов. *Ръцете ѝ трепереха, не можеше една лъжица чорба да занесе до устата си.* Г. Караславов. *Устните му трепереха.* || За глас — звуча с непроизволни прекъсвания и бързи изменения; прекъсвам се, изменям се. *Гласът на студента трепереше от вълнение.* Вазов. **2.** Треса се, имам тръпки по тялото си. *Той цял трепереше от глава до крака и бузите му се бяха залели със сълзи.* Вазов. *Лицето му беше червено от умора, той трепереше от студ и страх.* Дора Габе. **3.** *Прен.* Страхувам се много от някого. *Ала те се бояха от мене, та ме не доближаваха — мъжете на цялото царство трепереха от мене.* Н. Райнов. *Неговото име бе много известно, та всички български села трепереха от стъпките му.* К. Петканов. || Боя се да не се случи нещо, което не желая да стане, страхувам се за някого или нещо. *Аргатуването у Деяна той сметна за свой късмет и затова трепереше да не го изгуби.* Г. Караславов. *Драги Бориславе, как треперех одеве за твоя живот!* Вазов. **4.** *Прен.* Полагам специални грижи за нещо или за някого, пазя го много старателно, милея за него. *От толкози челяд един син и една дъщеря са им останали всичко и той и баба Добревица трепереха над тях.* П. Ю. Тодоров.

трѐпет *м.* **1.** Само *ед.* Треперене, трептене. *Лек трепет разтърси силните му набити рамене.* Г. Караславов. *В трепета на гласа му... се вижда, че душата му е силно обладана от нещо ново и богато.* Д. Немиров. **2.** *Прен.* Силно душевно вълнение. *Душата ѝ се вълнуваше от сладък и необясним трепет.* Елин Пелин. *Навсякъде, в най-големите опасности, в най-рискуваните и отчаяни дела Ламбрев отиваше спокойно, без всякакъв трепет.* Йовков. *Вземам с душевен трепет перото, за да напиша тия редове за моя незабравим приятел.* Вазов. *Любовни трепети.*

трѐпетен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* **1.** Който е обхванат от трепет, от силно вълнение. *О, спомням си последний миг, когато | пред тебе трепетен застанах аз.* К. Христов. *Трепетна душа.* **2.** Изпълнен с трепет, с вълнение. *Трепетно любопитство. Трепетно очакване.* **3.** *Рядко.* Който трепере; треперещ. *Дядо Йоцо приближи към него..., попипа с трепетна ръка сребърните плетени еполети на рамената му.* Вазов. *Трепетни устни. Трепетни пръсти.* || Който трепти, прекъсва се, изменя се; треперлив, неравен. *Разсипаха се трепетни, бързи и тревожни звуци.* Йовков. *Владетелю! — казала тя с трепетен глас на Рамадан бег: дай ми тия земи!* А. Страшимиров. *Трепетен пламък. Трепетно сияние.*

трепетлѝв, -а, -о, *прил.* Който трепти, трепка. *Запяха те* (славеите) *с всичката прелест на своите звънливи и трепетливи гласове.* Цани Гинчев. *Трепетлива светлина.*

трепетлѝка *ж.* Клонесто дърво от рода на тополите, с широка корона, чиито листа треперят и при най-слаб вятър. Populus tremula. *В дебрите усойни на Балкана тъмен | ... | кръшна трепетлика китни клони пери | и деня и нощем слисана трепери.* П. П. Славейков. *Нямам ли снага на трепетлика, | тънки ризи, тежко везани?* Багряна.

трепетлѝков, -а, -о. *Прил. от* трепетлика. *Трепетликов лист. Трепетликова горичка.*

трѐпетно *нареч.* С трепет, с вълнение. *Сърце за миг забравя тъгата, що го трови, | и трепетно внимава на приказката чудна | за минало детинство.* Яворов. || С треперене, с трептене. *Оглежда се трепетно в нейния взор | морски безбрежен простор.* Дебелянов.

трѐпка *ж. Диал.* **1.** Клепач, клепка. *Дойде, та те поизгледа изпод трепки.* Мих. Георгиев. **2.** Треперушка.

трѐпкав, -а, -о, *прил. Рядко.* Който трепка, трепти; трепетен, трепетлив. *Утре е празник и пукнатата черковна камбана с трепкав ек извести това на греховното село.* Елин Пелин.

трѐпкаво. *Рядко. Нареч. от* трепкав. *Мъжделивата светлина на кандилцето пак загони по стените големите сенки на покъщнината, трепкаво и пресекливо.* Елин Пелин.

трѐпкам, -аш, *несв.* **1.** Правя бързи последователни движения; трептя, треперя. *Закъсняла чучулига лениво трепкаше... над угарите.* Влайков. *Малките мигли трепкаха дълго, докато сънят отново склопи мирно очите.* Ст. Загорчинов. *Перките й* (на мряната) *трепкат като крилца на голяма пчела.* Ем. Станев. || *Обр. Трепкат възбудено сърцата на запасните.* Елин Пелин. **2.** Разтърсвам се, имам тръпки под влияние на страх, неприятна изненада и под.; треперя. *Дълго време след като утихна всичко, счуваха ми се все вопли и охкания и трепках, като мислех, че се подновяват пак.* Величков. *Тя трепкаше при всяко изскърцване на пътната врата.* Г. Караславов. || *Прен.* Страхувам се, боя се. *Той гордо върви напред, не трепка от куршумите, които свирят край ушите му.* П. Вежинов. **3.** За светлина — светя ту по-силно, ту по-слабо; мигам. *Звездите на небето бързо и безпокойно трепкаха.* Вазов. *Последните пламъци на догорелите вече главни трепкаха над огъня бързо и безсилно.* Елин Пелин. **4.** *Прен.* За чувство и под. — долавям се ту по-слабо, ту по-силно. *Гледам го плахо в очите. В тях трепка сдържана веселост.* Влайков.

трѐпкане *ср. Отгл. същ. от* трепкам.

треплѝв, -а, -о, *прил. Рядко.* Който трепти; трепетлив. *Свещите заляха с бледа треплива светлина лицата.* Вазов.

трѐпна. Вж. т р е п в а м.

трептѐж *м.* Трепет, трептене. *Аз здрав съм син на здраво поколенье / ... / На всичките трептежи на Балкана / история съм жива тук!* Вазов.

трептѐне *ср. Отгл. същ. от* трептя.

трептѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** *Остар.* Трептене. *Прозрачни розови облачета, играещи по бузите й, издаваха трептението на свенливата й душа.* Вазов. **2.** *Физ.* Периодично късо и бързо движение. *Електромагнитни трептения.*

трептя̀, -ѝш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* трептя̀л, -а, -о, *мн.* трептѐли, *несв.* **1.** Правя бързи и къси еднообразни движения; трепкам. *Над мен трептяха без покой листата / на трепетликата.* К. Христов. *А вън на двора пак така си шуми старата тънкостволна топола и изостреният й връх все се люлее, трепти.* А. Гуляшки. *Устните й трептят, ала не издават глас.* Г. Райчев. || *Обр. Отникъде ни шум, ни глас се чува; / душата развълнувана трепти.* Величков. *И сърцето ти в блян до сърце ми трепти.* Дебелянов. **2.** *Физ.* Движа се с трептения. *Опънатите струни трептят.* **3.** За свещ, звезда, светлина и под. — светя ту по-силно, ту по-слабо. *Едри звезди трептяха над черните покриви и сякаш й се усмихваха.* Йовков. *Не искам да мъждея и трептя като кандилце / в монашеска килия.* Багряна. *Запалените свещи наоколо трептяха тихи и бледи.* Дим. Талев. **4.** За звук, глас и под. — чувам се ту по-високо, ту по-ниско, ту по-силно, ту по-слабо. *От близкото село се носеше набожен ек на камбана и приятно трептеше в пресния сутрешен въздух.* Елин Пелин. *Гласът на болярина трептеше от гняв.* Ст. Загорчинов. **5.** *Прен.* Проявявам се, забелязвам се, показвам се. *В очите му трепти някаква молба, някакво решение, което не смее да изрече.* К. Константинов. *На устните му трептеше едва уловима ядовита усмивка.* Г. Райчев.

трѐпя, -еш, *мин. св.* трѐпа̀х, *несв. Разг.* **1.** Убивам множина; избивам. *Турците пак започнаха да ни трепят!* К. Петканов. *Кой, виках, ще трепе тия зайци, дето са се навъдили като въшки в сиромашка долама!* Г. Караславов. **2.** Бия жестоко. *Ех, що да правя, дядо, бий ме, трепи ме, тоя съм!* Мих. Георгиев. *Нима за това те толкова обича, та ще земе да те бие и да те трепе?* Влайков. **3.** Изтощавам поради прекомерна работа; измъчвам, съсипвам. *Пък и аз, дето всяка година си губя времето и си трепя воловете, та аз прокопсал ли съм, а?* Г. Караславов. **трѐпя се** *страд.* и *взаим. Какво са криви простите хорица, дето са ги повикали за солдати, та се трепят един други?* Влайков.

трѐпя се, -еш се, *мин. св.* трѐпа̀х се, *несв., сред. Разг.* Работя напрегнато, пряко силите си; мъча се, блъскам се. *Майката и бащата се трепеха от сутрин до вечер, за да изкарат хляба и облеклото, а дъщерята нищо не вършеше.* А. Каралийчев. *Севда ходеше на работа с надничарките. Тя излизаше рано, трепеше се по цял ден и се връщаше по тъмно.* Г. Караславов.

треса̀[1]**,** -ѐш, *мин. св.* трѐсох, *прич. мин. действ.* трѐсъл, -сла, -сло, *мн.* -сли, *несв.* Клатя с резки, отсечени движения; друсам, разтърсвам, люлея. *Той вижда свободните коне, които пасат по поляните,... и започва да цвили, като тресе цялото си грамадно тяло.* Йовков. *А вятърът вее, халата реве и тресе слабите стени на колибата.* Вазов. *Мечката... тресеше цялото си тяло и ръмжеше доволно.* Ст. Загорчинов.

треса̀[2]**.** Само 3 *л. ед.* **тресѐ ме,** *мин. св.* трѐсе ме, *прич. мин. действ.* трѐсъл ме, трѐсла ме, трѐсло ме, *мн.* трѐсли ме, *несв.* Имам треска, болен съм от треска. *Що си тъй пребледнял? Тресе ли те?* Вазов. *Тресла го е тригодишна треска.*

треса̀ се, -ѐш се, *мин. св.* трѐсох се, *прич. мин. действ.* трѐсъл се, -сла се, -сло се, *мн.* -сли се, *несв., сред.* **1.** Клатя се с бързи, отсечени движения; друсам се, люлея се. *Стъклата на прозорците леко се тресяха и чаткаха.* Вазов. *Вън крилата плющят, цялата вятърница се тресе и пука.* Йовков. *Хотелът беше стара паянтова сграда, с под, който се тресе при всяка стъпка.* К. Константинов. **2.** Силно треперя от болест, страх, вълнение и под. *Очите на Бръчков светеха,... цялото му тяло се тресеше от възторг.* Вазов. *Тя продължаваше да се тресе от неудържими ридания.* Г. Райчев. *Евгени започна да се тресе от студ.* Дим. Ангелов. *Треса се от смях.*

треса̀вище, *мн.* -а, *ср.* Блатисто място, в което се затъва при ходене.

трѐска[1] *ж.* **1.** Болезнено състояние, при което човек има висока температура и усеща студ и силни тръпки. *Зъбите му тракаха като в най-силна треска.* Ал. Константинов. *Побиха ме студени тръпки и скрита треска ме нападна.* З. Стоянов. **2.** *Прен.* Силно вълнение, възбуждение. *Дружината беше погълната от треската на играта.* Вазов. *Те* (двата славея) *пееха и малките им телца цели трепереха от вдъхновение и творческа треска.* Елин Пелин. □ **Блатна треска** (мед.) — треска, която се явява в блатистите места; малария.

трѐска[2] *ж.* (рус.). Северна морска риба, от която се получава рибено масло. Gadus morrhua.

треска̀ *ж.* **1.** Малко късче дърво, което се отцепва при сечене. *Почна да сече дъба... Прес-*

ните трески хвърчаха надалече. Елин Пелин. 2. Обикн. *мн.* Тънко нацепени дръвчета за подпалване на огън. *Край една от стените бяха наредени купчинка нацепени дърва и трески.* Дим. Талев. □ **Трески за дялане** (разг.) — слабости, недостатъци, които трябва да се отстранят, да се премахнат.

трѐскав, -а, -о, *прил.* 1. Който има треска. *Аз щях да викна Викентия наш, ами той е трескав сега.* Вазов. 2. Присъщ на човек, който има треска. *Трескав поглед. Трескави очи.* 3. *Прен.* Който се извършва с голяма бързина и напрежение. *Навътре в гората кипеше трескава работа. Непрекъснато ечаха брадвите и от време на време с продължителен трясък се поваляше някъде дърво.* Йовков. *Гледаше с тъжно безразличие последните трескави приготовления.* Г. Караславов. 4. Изпълнен с голямо възбуждение, вълнение. *Владислав чакаше с трескаво нетърпение да чуе какво е станало в Царевец.* Вазов. *Цвета се стягаше за големия годеж с една трескава радост.* Елин Пелин. *Трескаво любопитство.*

трескàвица *ж. Нар.* 1. Гръмотевица. *Всичко потъна и се изгуби в бясната виелица на дъжда. Марин не чуваше трескавиците, не мислеше за нищо.* Йовков. 2. Гърмежи, гърмене. *Снощната трескавица не беше като тъй на вятър.* Вазов.

трескàвичен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* трескавица.

трѐскаво. *Нареч. от* трескав. *Ръцете и челюстите му трепереха, а очите му блуждаеха трескаво и безумно.* Йовков. *С бързо движение тя дръпна завивката, запали лампата и трескаво почна да се облича.* Дим. Димов. *Мисълта му трескаво диреше изход.* Ст. Дичев.

трѐсна. Вж. т р я с в а м.

трѐснат, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* тресна. 2. Като *прил.*, обикн. в съчет. **като треснат** — слисан, изумен, объркан. *Пред тия знакове на безпределно отчайване дяконът остана треснат.* Вазов. *Чорбаджията умря, бай Павле. Разкъса го машината. — Дядо Щерьо се спря като треснат.* Йовков.

трѐта *ж.* Обикн. в съчет. с числ. бройни — една част от цяло, разделено на три равни части. *Две трети.*

третѐйски, -а, -о, *прил.* (рус.). *Книж.* В съчет. **третейски съд (съдия)** — неофициален съд (съдия), избран от спорещи страни по взаимно съгласие, за да разреши спора им.

трѐти и (рядко) **трет,** -а, -о. *Числ. поредно от* три. *Трето действие. Трети клас. На трето място.* □ **От трета ръка** — посредством друго лице, не направо, не непосредствено. *В кръчмата нямаше стар човек, който да е бил непосредствен свидетел... Затова и всичко, що ни се разправяше, бе по спомени от втора и трета ръка.* П. Делирадев. **Трети петли** (нар.) — на разсъмване, когато петлите пеят трети път. **Трето съсловие** (истор.) — във Франция преди революцията от 1789 г.: непривилегированото градско и селско население, предимно гражданите, буржоазията, за разлика от дворянството и духовенството. **Чрез трето лице** — чрез незаинтересован в конфликта между две лица или страни човек.

третѝна *ж. Разг.* Една трета част от нещо.

третѝни *мн., ед.* няма. *Нар.* Помен за умрял на третия ден от смъртта му. *Бабата умря, вчера ѝ правихме третини.*

третѝнка *ж. Умал. от* третина. *Дадох му третинката от шоколада.*

третѝрам, -аш, *несв.* (фр.). *Книж.* 1. Отнасям се по един или друг начин към някого. *В затвора ме третират изобщо човешки, с изключение на веригите на ръцете.* Г. Димитров. *Понеже ни третира като обикновени чиновници, ние ще го заставим да спазва работното време.* Дим. Димов. *Третираха го зле.* 2. Разглеждам, разработвам някакъв въпрос. *В тая си книга авторът третира въпроса за новия бит.* ‖ За произведение на науката или изкуството — имам за обект нещо. *Пиесата третира актуален проблем.* **третирам се** *страд.*

третѝране *ср. Отгл. същ. от* третирам *и от* третирам се. *Именно след оправдаването ми лошото третиране достигна най-висока степен.* Г. Димитров.

третоклàсен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* 1. *Остар.* Който се отнася до трети клас в училище. *Третокласно образование.* 2. Който се отнася до трета класа във влак. *Третокласен вагон. Третокласно купе.*

третолѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Грам.* За глагол и под. — който има само трето лице или е за трето лице. *Третоличен глагол. Третоличен израз. Третолична форма. Третолично местоимение.*

треторазрѐден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е от по-долно, по-лошо качество. *Треторазреден хотел.*

третостѐпенен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. Който е от по-долно, по-лошо качество в сравнение с второстепенен. *Третостепенен ресторант.* 2. Който по значение стои на по-задно място, не е много важен. *Третостепенна задача.*

трѐфа *ж.* (фр.). Карта за игра спатия. *Асо трефа.*

трещѐне *ср. Отгл. същ. от* трещя. *Дядо Йоцо чу с трепет... трещенето на колелата по релсите.* Вазов.

трещя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* трещя̀л, -а, -о, *мн.* трещѐли, *несв.* 1. Издавам силен шум, трясък; буча, ехтя, гърмя. *Сега почнаха да трещят бомби, ту пред едната позиция, ту пред другата или пред двете едновременно.* Дим. Талев. *Стъклата с шум трещят | от бясната фъртуна.* Вазов. 2. Само 3 *л. ед.* Гърми, тряска се. *Черни светкавици се гърчеха като змии. Трещеше.* Йовков.

три, -те, *числ.* Число, цифра и количество 3. *Три жени... идат към него и носят коя вино, коя ядене.* Йовков. *Три вечери поредом обикаля | край Недините пусти двори Бойко.* П. П. Славейков. *Песен на три гласа. Три дни и три нощи.* □ **Всяко чудо за три дни** (погов.) — за нещо, което прави силно впечатление: скоро минава, бързо се променя или забравя. **Два-три, две-три** (разг.) — два или три; няколко. *На две-три крачки.* **Прави се на три и половина** (разг.) — преструва се, че не разбира, прави се на глупав. **Три-четири** (разг.) — три или четири; няколко. *Три-четири дни.*

три-. Първа съставна част на сложни думи, която означава: 1. Който се състои от 3 едно-

родни части, напр. т р и с т е н е н, т р и г л а с е н и др. 2. Който е равен на три единици за измерване, напр. т р и д н е в е н, т р и с е д м и ч е н, т р и к и л о м е т р о в, т р и т о н е н и др.

триа̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Обикн. в съчет. **триажна гара** (фр.) — гара, където се разпределят товарните вагони според предназначението им.

триангулацио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Геод. Прил. от* триангулация. *Триангулационен план.*

триангула̀ция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Геод.* Определяне взаимното разположение на точки от земната повърхност с помощта на мрежа от триъгълници.

триба̀греник, *мн.* -ци, *м. Книж.* Трицветно знаме.

трибу̀н *м.* (лат.). 1. *Истор.* Название на длъжностно лице в древния Рим, което защищавало интересите на плебеите. 2. *Книж.* Обществен деец, който с речи и статии защищава правата и интересите на широките народни маси. *Баща му, като учител, журналист и народен трибун, е бил принуждаван ... да скита от град на град.* П. П. Славейков. *Трибун на революцията.*

трибу̀на *ж.* (лат.). 1. Място, обикн. издигнато, от което говори оратор. *Събранието току-що бе започнало. На трибуната беше застанал парторгът и четеше доклада си.* Ив. Мартинов. 2. *Прен.* Място, отдето се защищават и пропагандират някакви идеи. *Гръцката драма е била драма на съвременността и гръцкият театър — трибуна.* П. П. Славейков. 3. Обикн. *мн.* Издигнато място за зрители на спортни състезания, манифестации и под. *На един голям площад съзирам дървените трибуни, от които вчера ръководителите на републиката са поздравявали въодушевената манифестация на народа.* Н. Фурнаджиев. □ **Вдигам трибуна** (остар.) — правя, свиквам непозволено протестно събрание, обикн. на открито.

трибуна̀л *м.* (лат.). *Книж.* Висше съдилище. *Революционен трибунал.*

тривиа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). *Книж.* Лишен от оригиналност и красота, съвсем обикновен; банален, изтъркан. *Тривиален епитет. Тривиален израз.*

тривиа̀лно. *Нареч. от* тривиален. *Той говори тривиално.*

тривиа̀лност, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* 1. Само *ед.* Качество на тривиален. 2. Нещо тривиално, обикновено, изтъркано. *Тези стихове са пълни с тривиалности.*

тригѝя *ж.* (гр.). *Нар.* Твърда утайка от вино в бъчва; винен камък.

тригла̀в, -а, -о, *прил.* Който има три глави. *Триглава ламя. Триглава хидра.*

тригодѝшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* 1. Който е на възраст три години. *Тригодишно момиченце. Тригодишно конче.* || Който е приготвен преди три години. *Тригодишно вино.* 2. Който трае или се изпълнява три години. *Тригодишен стаж. Тригодишен затвор. Тригодишен план.*

тригонометрѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* тригонометрия. *Тригонометрична функция. Тригонометрична задача.*

тригонометрѝчески, -а, -о, *прил.* Тригонометричен.

тригономѐтрия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мат.* Дял от геометрията, който изучава съотношенията между страните и ъглите на триъгълника.

тригу̀на *ж.* (нгр.). Вид сладка баничка с триъгълна форма, поляна със сироп.

тридѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Бот.* За лист — който се състои от три дяла. *Триделни листа.*

трѝдесет и (разг.) **трѝйсет,** -ттѐ, *числ.* Число и количество 30.

трѝдесетгодѝшен и (разг.). **трѝйсетгодѝшен,** -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* 1. Който е на 30 години. *Тридесетгодишна жена.* 2. Който трае 30 години. *Тридесетгодишна война.*

трѝдесети, -а, -о, и (разг.) **трѝйсети,** -а, -о. *Числ. поредно от* тридесет.

тридесетѝна и (разг.) **трийсетѝна** *числ.* Около 30 на брой, приблизително 30. *Аз трябваше да вардя горната пътечка на тридесетина крачки пред мене.* Д. Калфов.

триднѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който трае три дни. *Тридневна колоездачна обиколка. Тридневно сражение.* 2. Който е на три дена. *Тридневно конче.*

триедѝнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Църк.* Който се състои от три същности, образуващи единство. *Триединно божество.*

трѝене *ср. Отгл. същ. от* трия *и от* трия се. *След малко аз долових... тъпото триене на пилата.* Ст. Чилингиров.

трieта̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който е на три етажа. *Триетажно здание. Триетажна къща.*

триж *нареч. Нар.* Три пъти. *Все пак Консула го видя, обърна се веднъж, дваж и триж.* Йовков. *Но той прочете творението си още дваж, триж и остана доволен.* Вазов. || Три пъти повече. *Прости, родино триж злочеста, | прости разблудното си чадо.* Яворов. *Почувствувах се триж по-нещастен, като си помислих, че на Възнесение ще бъда не дома, а на планината.* Елин Пелин.

трѝжди *нареч. Нар.* Триж. *През отворений прозорец | птичка лека долетя. | ... | и догде да ѝ помогна, | трижди в твърдата стена | тя отчаяно се блъсна.* К. Христов.

тризъбец, *мн.* -бци, *м.* Жезъл с три зъбеца. *Имаше и неколцина боси, кокалести рибари, които вместо оръжие носеха желязната котва на варката си, прилична на тризъбец.* Ст. Загорчинов.

трѝйсет. Вж. т р и д е с е т.

трѝйсетгодѝшен. Вж. т р и д е с е т г о д и ш е н.

трѝйсети. Вж. т р и д е с е т и.

трийсетѝна. Вж. т р и д е с е т и н а.

трик, трѝкът, трѝка, *мн.* трѝкове, трѝка (сл. ч.), *м.* (фр.). 1. Ефектен номер, изпълнен с ловък похват. *Акробатически трик. Клоунски трик.* 2. *Прен.* Хитро и умело скроена постъпка, с която се цели да се измами, да се заблу̀ди някой. *Той разбра, че в тоя миг стотици погледи ще се впият в него, за да разберат по изражението му доколко положението е сериозно, затова се усмихна нехайно и подвикна весело на кучето... Малкият трик хвана място — войници-*

те въздъхнаха успокоено. П. Вежинов. *Пропагандни трикове.*

трикàтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Нар.* Който е на три ката (в 1 знач.); триетажен. *По тоя рът са българските махали с новите трикатни, хубави къщи.* Вазов.

трикиломèтров, -а, -о, *прил.* Който е дълъг три километра. *Трикилометров канал.*

трикла̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил. Остар.* За училище — който има три класа след завършване на четвърто отделение. *Родих се в Сопот на 1850 година. Свърших трикласно училище там.* Вазов.

триклèт, -а, -о, *прил. Нар.* Много пъти проклет. *Дръж с когото-щеш, само с агарянци не прави съюз, а гони триклетия им род на земята.* Ст. Загорчинов. *Проклет, триклет да е, кой две моми либи.* Нар. пес.

трикò, *мн.* -à, *ср.* (фр.). **1.** Само *ед.* Машинно плетена тъкан, от която обикн. се приготвя бельо. **2.** Дреха на артисти и др. от такава тъкан, която плътно прилепва о тялото. *Еквилибристката беше облечена в розово трико.*

трикольòр *м.* (лат.). Знаме с три цвята; трибагреник, трицвет. *Български трикольор.*

трикольòрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Трицветен. *Трикольорна лента.*

трикотàж *м.* (фр.). Обикн. *ед. Събир.* Фабрично произведени дрехи от машинно плетена тъкан. *Вълнен трикотаж. Памучен трикотаж.*

трикотàжен, -жна, -жно, *мн.* -жни. *Прил.* от трикотаж. *Трикотажно бельо. Трикотажна фабрика.*

трикрàк, -а, -о, *прил.* Който има три крака; триног. *Трикрако столче. Трикрака масичка.*

трикрàтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се извършва три пъти последователно. *Тежък трикратен залп разтърси въздуха.* Д. Добревски. *Трикратен удар. Трикратен скок.*

трикрàтно *нареч.* Три пъти последователно. *В същия миг откъм стълбата изсвири трикратно войнишки рог.* Ст. Загорчинов.

трикрѝл, -а, -о, *прил.* Трикрилен.

трикрѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има три крила. *Трикрилен прозорец. Трикрилен гардероб.*

трѝкфилм *м.* Рисуван, а не снеман кинофилм.

трилиòн *м.* (лат.). *Мат.* Хиляда билиона.

трилѝстен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е с три листенца. *Трилистна детелина.*

трилòгия *ж.* (гр.). *Литер.* Три завършени литературни произведения от един автор, които образуват едно цяло поради приемственост в сюжета. *Животът и дейността на Ивайло ... са така съдържателни, щото намерих за нужно да напиша драматическа трилогия: Ивайло Овчар, Ивайло Цар и Ивайло Изгнаник.* Вазов.

трѝма *числ. м.* За мъже или мъже и жени — три лица. *Тя видя, че из другия край на улицата се зададоха и идеха трима турци.* Вазов. *Стане ли дума да се броят колко души са в къщи, стрина Митра тръсне леко глава, па се засмее: — Аз, Петко, Велика ... Трима сме.* Кр. Григоров.

тримàчтов, -а, -о, *прил.* Който има три мачти. *Тримачтов кораб.*

тримèсечен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който е на възраст три месеца. *Тримесечно бебе.* **2.** Който трае или се изпълнява три месеца. *Тримесечен процес. Тримесечен план.*

тримèсечие, *мн.* -я, *ср.* Всеки един от четирите периода от по 3 месеца, на които се разделя годината. *План за второто тримесечие.*

тримèтров, -а, -о, *прил.* Дълъг, широк или висок три метра. *Триметрова греда. Триметров ров. Триметрова ограда.*

тримилимèтров, -а, -о, *прил.* Широк или дебел три милиметра. *Тримилиметров отвор. Тримилиметрово стъкло.*

тримилиòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се състои от три милиона. *Тримилионен град.*

триминỳтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който трае три минути. *Триминутно мълчание.*

тримирèне *ср. Отгл. същ. от* тримиря.

тримирѝ, -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *несв.* (нгр.). *Нар. Остар.* Постя, не ям нищо три дни под ред през първата седмица на великите пости.

трѝна, *мн.* няма, *ж. Нар.* Наронено семе и плява от сено.

тринàдесет и (разг.) **тринàйсет,** -ттè, *числ.* Число и количество 13.

тринàдесетгодѝшен и (разг.) **тринàйсетгодѝшен,** -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който е на 13 години. *Тринадесетгодишен ученик.* **2.** Който трае 13 години. *Тринадесетгодишен мир.*

тринàдесети, -а, -о, и (разг.) **тринàйсети,** -а, -о. *Числ. поредно от* тринадесет.

тринàйсет. Вж. т р и н а д е с е т.

тринàйсетгодѝшен. Вж. т р и н а д е с е т г о д и ш е н.

тринàйсети. Вж. т р и н а д е с е т и.

тринедèлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Триседмичен. *Тринеделна почивка. Тринеделно обучение.*

трѝнки *числ., ж.* и *ср. Разг.* Трички.

тринòг, -а, -о, *прил.* Трикрак. *Както бе седнал на триного столче, старият майстор стана полека.* Дим. Талев.

тринòга *ж. Спец.* Триножник.

тринòжен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил. Рядко.* Трикрак, триног. *На малко триножно столче до самия одър беше сложена паничка с мляко.* Ст. Загорчинов. *В средата на стаята имаше кръгла триножна маса.* Дим. Талев.

тринòжник, *мн.* -ци, *м.* Специален уред с три крака, който се употребява като подставка за апарати, картини и др. *Фотографът разпъна триножника, нагласи апарата.* Ив. Хаджимарчев. *Долу до реката се мъдреше пак симидчията Дельо, който подпираше с две ръце таблата, сложена върху триножника.* Ст. Чилингиров.

трѝо, *мн.* триà, *ср.* (ит.). *Муз.* **1.** Ансамбъл от трима музиканти изпълнители (инструменталисти или певци). *Инструментално трио.* **2.** Музикално произведение за три инструмента или три гласа. *Клавирно трио.*

триòд *м.* (гр.). *Църк.* Богослужебна книга с песнопения, която се чете през велики пости (Постен триод) и известно време след Великден (Цветен триод).

трио̀кис *м. Хим.* Химическо съединение на някой елемент с три атома кислород. *Серен триокис.*

трио̀ла *ж.* (лат.). *Муз.* Ритмична фигура от три еднакви по дължина тона, които се изпълняват във време, нужно за двете от тях.

трио̀н *м.* Инструмент с назъбено острие за рязане на дърво и др. *С трион в едната ръка (той го държеше тъй, като че ей-сега ще почне да реже) и с брадва... чичо Митуш заоглежда салкъма пред господарската къща.* Йовков.

трио̀р *м.* (фр.). Машина за чистене на семена от плевели или за сортиране на семена.

триорѝрам, -аш, *несв.* Почиствам семена с триор. **триорирам се** *страд.*

триорѝране *ср. Отгл. същ. от* триорирам *и от* триорирам се.

трио̀ска *ж. Разг.* Автомобил или камион с три оси. *Щабната триоска лети леко по бялото шосе.* П. Вежинов.

трѝпер *м.* (нем.). Вид венерическа болест, при която се получава гнойно възпаление на пикочните пътища.

трѝперен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* трипер.

триптѝх, *мн.* -хи, *м.* (гр.). *Изк.* **1.** Сгъваема картина или икона, съставена от три части. **2.** Живописна композиция от три отделни картини, обединени от една идея или сюжет.

трирѐма *ж.* (лат.). *Истор.* Древноримски военен кораб с три реда гребци.

триро̀г, -а, -о, *прил.* Който има три рога. *На раменете си носеха по една трирога дървена вила.* Кр. Григоров.

трисантимѐтров, -а, -о, *прил.* Широк, дълъг или дебел три сантиметра. *Трисантиметрова ивица плат. Трисантиметрова дъска. Трисантиметрови гвоздеи.*

трисѐдмичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който трае или се изпълнява три седмици. *Триседмична екскурзия.* **2.** Който е на възраст три седмици.

трисмѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се извършва на три смени. *Трисменна работа.*

трисрѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се състои от три срички. *Трисрична дума.*

трѝста *числ.* **1.** Число и количество 300. *В тая минута пристигна Индже. Той водеше триста юнака със себе си, всички на буйни коне.* Йовков. **2.** *Прен. Разг.* Извънредно много. *Янка... последи колата, изпращана от старците с благословия и триста заръки за много здраве на кум Милен.* Елин Пелин. *Взира се във всяко нещо и във всичко ще намери по триста кусура.* Влайков.

триста̀ен, -а̀йна, -айно, *мн.* -а̀йни, *прил.* Който има три стаи. *Тристаен апартамент.*

тристахѝляден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който се състои от триста хиляди. *Тристахиляден град. Тристахиляден заем.*

тристѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Геом.* За геометрично тяло — който има три стени. *Тристенна призма.*

тристра̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до три страни, до три държави. *Тристаднен договор.*

тристру̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* За музикален инструмент — който има три струни. *Триструнна гъдулка.*

тристъ̀пен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил. Литер.* Който се състои от три ритмични стъпки. *Тристъпен стих.* □ **Тристъпен ямб (хорей и др.)** — който се състои от три ямба (хорея и др.).

трито̀мен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Който се състои от три тома. *Тритомен речник.*

трито̀н *м.* (гр.). **1.** В гръцката митология — морско божество във вид на получовек-полуриба. **2.** *Зоол.* Земноводно влечуго, прилично на гущер. Triton cristatus.

триумвира̀т *м.* (лат.). *Истор.* В древния Рим — управление на три лица.

триу̀мф *м.* (лат.). **1.** *Истор.* В древния Рим — тържествено посрещане на пълководец победител и на войските му. **2.** *Прен. Книж.* Много голям успех, голяма победа. *Видях ти славата, Българийо, днес, | дочаках, майко, таз велика чест — | триумфа ти прекрасен да възпея.* Вазов.

триумфа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** *Книж.* Направен в чест на някаква победа. *Триумфална арка. Триумфална порта.* **2.** Който е изпълнен с триумф, който изразява триумф; тържествуващ. *Погребален ли е марш | за починалата зима? | Или триумфален химн | вихър пролетен подзима?* П. П. Славейков. *Триумфално шествие. Триумфална усмивка. Триумфален поглед.*

триумфа̀лно. *Книж. Нареч. от* триумфален. *Минаха малки селища..., окичени с арки от зеленина, под които бяха минали триумфално партизански отреди.* Дим. Димов.

трихѝна *ж.* (гр.). *Зоол.* Паразитно дребно кръгло червейче, което живее в тялото на животните (най-вече свините) и хората. Trichinella spiralis.

трихино̀за *ж. Мед.* Заболяване, причинено от трихини.

трицвѐт, *мн.* няма, *м. Книж.* Знаме с три цвята; трикольор. *В долния му край* (на стълба) *завързва двете знамена — трицвета на републиката и червеното знаме на Ведровската партийна организация. Бавно и тържествено ги изтегля... нагоре.* А. Гуляшки.

трицвѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е с три цвята. *Тогава над постовете се развяваха трицветни флагове.* Йовков. *Трицветно знаме.*

трѝци *мн., ед.* няма, *ж.* Люспици от обвивката на смлени зърна на житни растения, които остават след пресяване на брашното. *Тя извади един череп от счупена паница, в който имаше забъркани трици, взе от тях и хвърли на сивата патица.* Йовков. *От топлите трици болките се поуталожиха и момичето се унесе и заспа.* Влайков. □ **За какви трици** (разг.) — за какво (при подчертаване, усилване). *Лаеш на аба! — махна пренебрежително с длан Ангел. — За какви трици ѝ е Азия. За какво ще ѝ трябва.* Г. Караславов. **На брашното евтин, на триците скъп** (погов.) — скъпи малоценното, а пилее ценното.

трѝчав, -а, -о, *прил.* В който има много трици. *Сетне Гърбушката... измъкна... една торба и заизважда от нея кръгли тричави самун-*

чета. М. Марчевски. *Тричаво брашно.* ‖ Изцапан с трици. *Тричава торба.*

тричàсов, -а, -о, *прил.* Който трае три часа. *Тричасова реч. Тричасово заседание.*

трѝчки *числ., ж.* и *ср. Разг. Умал. Гальов. от* три. *А пък мечетата трички | дълго играли самички.* Леда Милева.

тричлѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се състои от три члена. *Тричленна комисия.*

тричлѐнка *ж. Остар.* Комисия от трима члена, назначена за ръководене на община до избор на нов общински съвет.

триъгълен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има форма на триъгълник. *Над белите калпаци стърчеха дълги пики с триъгълни червени знаменца.* Ст. Дичев. *Триъгълна кърпа. Триъгълна шапка.*

триъгълник, *мн.* -ци, *м.* **1.** *Геом.* Геометрична фигура с три страни и три ъгъла. *Правоъгълен триъгълник. Разностранен триъгълник.* **2.** Приспособление във форма на такава фигура, което се употребява за чертане.

трѝя, трѝеш, *мин. св.* трих, *прич. мин. страд.* трит, *несв.* **1.** Продължително движа нещо по някаква повърхност; търкам. *Елена ... се обърна към калугерката, около която се бяха насъбрали богомолки и триеха слепите ѝ очи.* Ст. Загорчинов. *Дядо Йорго се събуди и почна да трие очите си.* Елин Пелин. *Лука разбираше, пръхтеше по-силно и триеше светла грива о ръката на господаря си.* Елин Пелин. **2.** Чистя нещо с търкане. *Ако черквата е изметена и изчистена, той ще вземе да трие свещниците.* Мих. Георгиев. ‖ Заличавам с гума нещо написано. **3.** С търкане изсушавам нещо влажно, мокро; бърша. *Извадих кърпичката си и започнах да трия избилата по челото ми пот.* Св. Минков. *Нена почна да трие кървавото си лице с широките ръкави на ризата.* Елин Пелин. **4.** Като се допирам о нещо, жуля, причинявам болка или рана. *Тези вериги, които постоянно, денем и нощем, трият китките на ръцете, са по-лоши, отколкото всички изтезания през средните векове и инквизицията.* Г. Димитров. **5.** С търкане правя нещо на ситно, на каша. *Трия боб.* **трия се** *възвр., страд.* и *сред.* □ **Трия сол на главата някому** (нар.) — мъча, досаждам, натяквам. *Дотегна му ... да се бори с недобросъвестни хазяи ... — и защо? За да дойде жена му и да му трие сол на главата, да мърмори, че е некадърен.* Л. Стоянов.

трòвене *ср. Отгл. същ. от* тровя *и от* тровя се.

трòвя, -иш, *мин. св.* трòвѝх, *несв.* **1.** Убивам с отрова. *Тровя мишки.* **2.** За алкохол, тютюн и под. — нанасям вреда на организма, причинявам заболяване. *Алкохолът постепенно тровеше кръвта му.* **3.** *Прен.* Правя нещо да стане вредно за здравето. *Реката прииждаше, мътните ѝ води заливаха дворовете и оставяха жълти, пълни с миазми локви, чиито изпарения тровеха въздуха чак до късна пролет.* Дим. Димов. **4.** *Прен.* Причинявам силна мъка; измъчвам силно. *Грей чуждо слънце в тоя чужди край; | устата жад, тъга душата трови.* П. П. Славейков. *Отначало си мълчеше, а ето че и с думи започна да я трови.* Г. Караславов. *Горчива скръб сърца ни трови — | прощавай, роден край!* Яворов. **тровя се** *възвр., страд.* и *сред.*

трогàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който трогва, който вълнува. *Трогателни, но къси и прости са тия следсмъртни обреди на бойното поле.* Йовков. *Болният го гледаше с трогателна молба, с надежда и безпомощен ужас в очите.* Л. Стоянов. *А дружинката на малките септемврийчета се труди с трогателно усърдие.* А. Каралийчев.

трогàтелно. *Нареч. от* трогателен. *Толкова дълбоко, толкова трогателно ... той никога не бе свирил!* Елин Пелин.

трогàтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* трогателен.

трòгвам, -аш, *несв.*; **трòгна,** -еш, *мин. св.* трòгнах, *прич. мин. страд.* трòгнат, *св.* Събуждам силно чувство на жалост, умиление; вълнувам, покъртвам. *Неотразимо и силно тая музика завладяваше, трогваше и увличаше.* Йовков. *Тя се вгледа в гладкото му мургаво, правилно лице и неговата сърдечност я трогна.* Г. Караславов. *Топлият му, сърдечен глас трогна бея, той въздъхна, взе участие в скръбта му.* К. Петканов. **трогвам се, трогна се** *сред.*

трòгване *ср. Отгл. същ. от* трогвам *и от* трогвам се.

троглодѝт *м.* (гр.). *Книж.* Първобитен човек, който живеел в пещери.

троглодѝтен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* троглодит. *Троглодитни жилища.*

трòгна. Вж. т р о г в а м.

трое-. *Книж.* Първа съставна част на сложни думи със значение три, напр. т р о е р ò г, т р о е с т р у н е н и др.

трòен, трòйна, трòйно, *мн.* трòйни, *прил.* **1.** Който се състои от три еднакви части или от три предмета. *Широката стая с многото мебели, в която влязохме, се осветляваше от троен светилник.* А. Страшимиров. *Майор Борис Казански придвижи към лещака нови полицейски и картечни роти и партизаните бяха опасани от двоен и троен кордон.* Дим. Ангелов. **2.** Три пъти по-голям. *Днес ти откупи сина, ... | ала за тебе, живия, троен ще откуп да дават твойте синове във Троя.* Ас. Разцветников (превод). *В троен размер.* □ **Тройно правило** (мат.) — правило за решаване на аритметически задачи, в които величините са в пропорционална зависимост.

трòица, *мн.* няма, *ж. Религ.* Според християнското учение — триединно божество, в което се съединяват три лица: бог-отец, бог-син и бог-свети дух.

тройѝца, -та, *числ., м. Нар.* Трима. *В туй време бяха легнали вече наред до другите троица — Спиро, Македонски и Свищовчето.* Вазов. *Троица братя града градяха.* Нар. пес.

трòйка *ж.* **1.** Цифрата 3. **2.** Бележка, оценка за едва задоволителен среден успех на ученик или студент. **3.** Карта за игра с три знака. **4.** Прежда от три нишки. **5.** *Разг.* Трамвай, автобус и под., означен с цифрата 3. *Ще отидеш пеша до театъра и оттам ще вземеш тройката.* **6.** Кола или шейна с три впрегнати коня. *И теб | ти се струва, | че чуваш | на тройка в степта необятна звъна.* Вапцаров. **7.** Група от трима души, които изпълняват някаква обща работа. *Оперативна тройка. Щабна тройка.*

тро̀йкаджийка *ж. Разг.* Ученичка или студентка, която обикновено получава тройки.

тро̀йкаджия, -та, *мн.* -ии, *м. Разг.* Ученик или студент, който обикновено получава тройки.

тро̀йно. *Нареч. от* троен; три пъти. *Аз дадох тройно повече, отколкото бащата можеше да поиска.* Вазов.

тролѐй, -ѐят, -ѐя, *мн.* -ѐи, *м.* (англ.). 1. *Спец.* Метални прът над трамвай, тролейбус и пр., който служи за вземане на ток чрез допиране до контактната мрежа. 2. *Разг.* Тролейбус. *Ще се кача на тролея. Вземам тролея.*

тролѐйбус *м.* (англ.). Автобус, който се движи с електрически ток от въздушна контактна мрежа.

тролѐйбусен, -сна, -сно, *мн.* -сни. *Прил. от* тролейбус. *Тролейбусна линия. Тролейбусна спирка.*

тром, -а, -о, *прил.* Тромав. *Пъстрите бухнали цветове на хризантемите весело се люлеят от тромото движение на стареца.* Елин Пелин. *Троми стъпки.*

тро̀мав, -а, -о, *прил.* Който се движи и работи бавно, несръчно, непохватно. *Той беше неугледен, тромав и прост човек.* Йовков. *Мечката не бе много опитна в нападението на животни, а си беше и по-тромава, та затова последна излезе из засадата си.* О. Василев. || За вървеж, походка, движение и под. — бавен, тежък, неграциозен. *Той се приближи с тромави стъпки.* Дим. Талев. *Тромава походка.* || *Обр. Тромави стихове.*

тро̀маво. *Нареч. от* тромав. *Митуш стана тромаво като мечка, сякаш пазеше да не събори някакъв скъп и крехък предмет.* Г. Караславов.

тро̀мавост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* тромав; бавност, несръчност.

тро̀мавщина, *мн.* няма, *ж. Рядко.* Качество на тромав; тромавост.

тро̀мба *ж.* (ит.). *Муз.* Тромпет.

тромбо̀за, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Запушване на кръвоносен съд от парче съсирена кръв.

тромбо̀н *м.* (ит.). *Муз.* Духов меден музикален инструмент с форма на двойно извита тръба, със силна и плътна звучност.

тро̀мо. *Рядко. Нареч. от* тром. *Ходи тромо и погледът на големите му търкалести очи е тъп и равнодушен.* Влайков.

тромпѐт *м.* (фр.). *Муз.* Духов меден музикален инструмент с форма на извита тръба, със силна, висока и ясна звучност.

трон, тро̀нът, тро̀на, *мн.* тро̀нове, тро̀на (сл. ч.), *м.* (гр.). 1. Богато украсен скъп стол, на който седи монарх (или владика) във време на тържествени церемонии. *Един трон от черно дърво с позлати и седефени шарила... очакваше царя.* Вазов. *А по-отстрана, под разкошен заслон, / Кир гордо е седнал на царский си трон.* П. П. Славейков. *Владишки трон.* 2. *Прен.* Царска власт. *Твърде скоро едно царство ще пропадне и ще се разсипе и един цар ще изгуби своя трон.* Йовков. 3. Стол, прикрепен към странична стена в черква. *Сам чака в един трон дор трая изповедта.* Вазов.

тро̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* В който се намира трон. *Тронна зала.* □ **Тронно слово (тронна реч)** — реч, произнасяна от монарх при откриване на парламента, в която се набелязва бъдещата дейност на правителството.

троп *междум.* 1. За наподобяване шум от тропане. *Гостувам... у учителя, а — троп, отвори се вратата.* А. Страшимиров. 2. За означаване внезапна поява на неприятно действие. *От него да се пазиш, чу ли?... Каквото чуе и — троп! — веднага го донася.* Дим. Ангелов.

троп, тро̀път, тро̀па, *мн.* тро̀пи, *м.* (гр.). *Литер.* Обикн. *мн.* тропи — дума или израз, употребени в преносно или образно значение.

тро̀пам, -аш, *несв.* 1. Произвеждам шум при вървене, движение или местене на нещо твърдо, тежко. *Златан вече тропаше с тежките си войнишки ботуши в преддверието.* П. Вежинов. *Конете тропаха по каменния друм, изпод подковите им изхвърчаха искри.* Ст. Загорчинов. *На улицата играеха деца, мучаха говеда, тропаха коли.* Г. Караславов. *Приборите върху масата останаха нераздигнати. Тя не смееше да тропа, да не събуди мъжа си.* М. Грубешлиева. || Удрям силно с крака по пода, по земята. *Войниците заговориха високо,... искаха да спрат някого, който тропаше, за да отърси снега от чизмите си.* Йовков. 2. Произвеждам шум, като удрям по нещо, за да извикам някого; чукам, хлопам. *Марко излезе на двора и попита: „Кой тропа?"* Вазов. *Сутринта още в тъмно тропам на пророеца ти!* Д. Калфов. 3. Играя хоро, ръченица и под. *На едната страна на огъня се завъртя мъжко хоро, на другата тропаха моми и невести.* Дим. Талев. *Гледа синът — козарят си свири, по свирнята козите играят... По-нататък и майка му тропа.* Ран Босилек. 4. Блъскам нещо с шум. *Не тропай вратата!* **тропам се** *страд.* □ **Тропам на нечия врата (порта)** (разг.) — обръщам се с някаква молба, с някакво искане към някого. *Старата Глаушева пак заедно с Лазар Глаушев отидоха да тропат на бейовите порти.* Дим. Талев.

тро̀пане *ср. Отгл. същ. от* тропам *и от* тропам се. *Горе се зачу голям шум, тропане и говор на много лица.* Влайков.

тро̀паница *ж. Разг.* Силно и продължително тропане.

тропа̀р *м.* (гр.). *Църк.* Църковна песен в чест на някакъв празник или светец. *И сам той запя с хубавия си глас тропара на свети Георги.* Дим. Талев.

тро̀пвам, -аш, *несв.*; **тро̀пна,** -еш, *мин. св.* тро̀пнах, *св.* 1. Тропам веднъж или няколко пъти по веднъж. *В това време майорът тропва на вратата.* Влайков. *Към полунощ тропна пътната врата, а след това и къщната.* Г. Караславов. *Дядо Костадин тропна с крак и кресна на едного.* К. Петканов. *Бързай и ти на сватба да тропнеш.* П. Ю. Тодоров. 2. Удрям силно, тръшвам силно нещо. *Станка почти побягна и силно тропна портата след себе си.* Елин Пелин. *Учителката влизаше. Тя тропна дневника на катедрата.* И. Волен. 3. *Прен. Разг.* Изненадвам някого с нещо неприятно, натрапвам му нещо. *Да вземе човек да ти тропне едно наказание, та да помниш! — завършва той със скрит яд.* Л. Стоянов. *Тропнаха ми много работа.* **тропвам се, тропна се** *страд.* и *сред.*

тро̀пване *ср. Отгл. същ от* тропвам *и от* тропвам се. *Тя пак... започна да тревза и да*

тича като подплашена при всяко тропване на пътната врата. Г. Караславов.

тро̀пик, *мн.* -ци, *м.* (гр.). *Геогр.* 1. Въображаем кръг, който е успореден на екватора и се намира на 23,27° на север или юг от него. 2. Обикн. *мн.* Местността, разположена между тези кръгове, която е най-горещият пояс на земното кълбо. *Никога ли няма да видя белите северни сияния, / да прелетя над тропиците и Атлантика?* Багряна. *Той бе живял много години из тропиците и очите му търсеха зеления цвят.* П. Спасов. ☐ **Тропик на Рака** — северният тропик. **Тропик на Козирога** — южният тропик.

тропѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Тропически. *Тропична малария. Тропичен климат.*

тропѝчески, -а, -о, *прил.* 1. Който е свойствен на тропиците. *Ставаше дума за всичко: за тропическите гори, оплетени с лиани и пълни със зверове и змии, за пустинята и за миражите.* Йовков. *Тропическо слънце. Тропически растения.* 2. Разположен между тропиците. *Тропически пояс. Тропически остров.* 3. *Прен.* Извънредно горещ. *Ние едва си влачехме нозете, съсипани от ходене и тропическа жега.* Ал. Константинов.

тро̀пкам, -аш, *несв. Умал. от* тропам (в 3 знач.). *Момците подскачаха, провикваха се, удряха крака и тропкаха.* К. Петканов.

тро̀пкане *ср. Отгл. същ. от* тропкам.

троплѝв, -а, -о, *прил.* Който е свързан с тропане при игра на хоро, ръченица и под.; игрив, скоклив. *Накара момите и момците да станат, запя троплива песен и поведе хорото.* К. Петканов. *Тропливи стъпки. Тропливо хоро.*

троплѝво. *Нареч. от* троплив. *Еникий извади свирката си и засвири кръшно и тропливо.* Елин Пелин.

тро̀пна. Вж. тропвам.

трополè**не** *ср. Отгл. същ. от* трополя. *Вън по коридора се чу силно трополене на подковани обуща.* А. Каралийчев.

трополя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Произвеждам еднообразен, равномерен шум, обикн. при движение; тропотя. *Колата трополеше сънено по мекия път.* О. Василев. *По вехтите калдъръми трополят колите на първите кервани, натоварени със зърно за общонародната републиканска житница.* А. Каралийчев.

тропо̀сам. Вж. тропосвам.

тропо̀свам, -аш, *несв.*; **тропо̀сам,** -аш, *св.* (гр.). Правя тропоска (в 1 знач.). *Тропосвам рокля. Тропосвам ръкав.* **тропосвам се, тропосам се** *страд.*

тропо̀сване *ср. Отгл. същ. от* тропосвам *и от* тропосвам се.

тропо̀ска *ж.* 1. Временен шев на ръка, който се прави, за да се мине по-добре и поправилно окончателният шев. 2. Конците от такъв шев. *Изваждам тропоската.*

тро̀пот, *мн.* няма, *м.* Еднообразен, равномерен шум от движение на превозно средство, хора, животни и др.; тропотене, трополене. *Само сънни детски гласове и тропот от кола идеха отнякъде.* Елин Пелин. *Чуваше се само тропотът на конете.* Йовков. *Съвсем близу се чуваше тропот на множество крака, но де точно и колко бяха посрещачите, не се виждаше.* Ст. Дичев.

тропо̀тене *ср. Отгл. същ. от* тропотя. *Чу се уплашен вик и плач, последван от бързо тропотене надолу из стълбите.* Вазов.

тропо̀тя, -иш, *мин. св.* тропотѝх, *несв.* Произвеждам тропот; трополя. *Глухо тропотеха тежките колела по прашния път.* Дим. Талев.

тро̀свам, -аш, *несв.*; **тро̀сна,** -еш, *мин. св.* тро̀снах, *прич. мин. страд.* тро̀снат, *св.* 1. *Рядко.* Поставям, стоварвам грубо и невнимателно нещо. *Горският... тросна чувала на земята.* Хар. Русев. 2. *Прен.* Казвам някому нещо с груб тон, сърдито. *Тя му тросна: „Остави детето да си поспи. Не видиш ли на какво се е обърнало?"* Ст. Чилингиров.

тро̀свам се, -аш се, *несв.*; **тро̀сна се,** -еш се, *мин. св.* тро̀снах се, *св., сред. Разг.* 1. Падам, строполявам се тежко, със сила. *Тя само снешалчето от раменете си и се тросна на един стол.* Ст. Чилингиров. 2. *Прен.* Казвам някому нещо с груб и сърдит тон; сопвам се. *Той се пазеше от остри и оскърбителни думи. Само твърде рядко се тросваше някому.* Ц. Церковски. *Я да не крещиш като луд! — тросна му се Митра.* Дим. Ангелов.

тро̀сване *ср. Отгл. същ. от* тросвам *и от* тросвам се.

тро̀скот, *мн.* няма, *м.* 1. Плевел с пълзящо коренище и дребни сплескани класчета. Cynodon dactylon. *На едно място корените на троскота бяха тъй дебели и тъй на гъсто, че плугът запука, запука — и спря.* Йовков. 2. Пирей.

тро̀сна. Вж. тросвам.

тро̀сна се. Вж. тросвам се.

тро̀снат, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* тросна. 2. Като *прил.* Сърдит, сопнат. *Отвън се раздаде троснат вик на дъщеря ѝ: — Майко, хайде, какво правиш там!* Г. Райчев.

тро̀снато *нареч.* Сърдито, ядосано сопнато. *Божаница се изправи срещу него като квачка... и каза троснато: — Изветрял дъртак!* Елин Пелин. *Костов... добави троснато: — Вие почвате да ме разпитвате като комисар.* Дим. Димов.

тротѝл, *мн.* няма, *м.* (англ.). *Хим.* Взривно вещество с жълт цвят, от което се приготвят артилерийски снаряди, бомби и др.

тротоа̀р *м.* (фр.). Покрито с плочки издигнато място отстрани на улица покрай сградите, по което се движат пешеходци; плочник. *По заснежените тротоари шумно се движеха групи минувачи.* А. Гуляшки.

трофѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* -ѐйни. *Прил. от* трофей. *Трофейни оръжия.*

трофѐй, -ѐят, -ѐя, *мн.* -ѐи, *м.* (гр.). Оръжие, знамена и друго военно имущество на противника, което победителят е взел в бой. *По стълповете висят снопове знамена — трофеи от двадесетина народа, с които е воювала Русия.* Вазов.

троха̀ *ж.* 1. Съвсем малко отронено късче от хляб или от друго тестено произведение. *Той почна да трощи хляба си и да сипва с шепа трохите в устата си.* А. Каралийчев. *Набърже раздигна софрата, премете трохите.* К. Петканов. 2. Само *мн. Прен.* Нищожен дял, дребни остатъци от нещо. *Ние ще получаваме лъвските*

контингенти, а другите ще събират трохите. Дим. Димов. □ **До троха** — напълно, докрай.

троша̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* **1.** Правя нещо на късове, на части, за да ми послужи за някаква работа; чупя. *Чувам, пак заправили пътища... Търсили работници да трошат камъни.* Ѧ. Каралийчев. **2.** Разбивам нещо на късове, на части, правя го негодно; чупя. *Ще отрежа ейтам ония клони, дето се въвират в керемидите, та ги трошат.* Йовков. *Разгорещиха се Райчовите гости. Почнаха да трошат чаши, разбиха едно стъкло.* Ѧ. Каралийчев. **3.** Разбивам черупката на някакъв плод, за да извадя ядката му; чупя. *Като се мръкнало, отишъл под дървото. Трошил орехи и слушал отде ще се зададе халата.* Ран Босилек. *Троша лешници.* **4.** Правя на трохи. *Не троши хляба!* **5.** *Прен. Нар.* Съсипвам, похабявам. *В турско време е нямало помен от тоя чифлик, а сега ето, петнайсет години болерци трошеха пари по съдилища против това зло.* Ѧ. Страшимиров. *Кажи, чобан, колко ти е стадо, | да не трошим стадо, да го броим.* Нар. пес. **троша се** *страд.* □ **Троши си главата** (разг.) — сам се оправяй в някаква трудна и опасна работа. *Колко пъти съм те поучавал, че покорна глава сабя я не сече. Не си ме слушал — троши си сега главата.* Ѧл. Константинов.

троша̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* **1.** *Разг.* Ставам на късове; чупя се. *В миг буря набразди водите черни | ... | Трошат се | гребла.* К. Христов. *От мраз започваха сами да се трошат клонките на дърветата.* Ст. Загорчинов. **2.** *Прен. Нар.* Мъча се, трудя се. *Мъката си сакам да видя тука, за която съм се трошил и потил.* Вазов. *Троших се цял живот, половин век... Зърно по зърно събирах.* Ѧ. Гуляшки.

троша̀чка *ж.* Машина за трошене на камъни, руда и др.

трошѐне *ср. Отгл. същ от* троша *и от* троша се.

трошли̇̀в, -а, -о, *прил.* Който лесно се троши; чуплив. *Станка се занимаваше с изсъхналите низи, трепереше да не повреди трошливите листа.* Г. Караславов. *Трошлив камък. Трошливо сирене.*

трошли̇̀вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* трошлив.

троя̀к, -а, -о, *прил.* Който се проявява под три форми, по три различни начина; троен. *Трояко тълкуване.*

троя̀ко *нареч.* По три начина. *Този въпрос може да се разглежда трояко, от три страни.*

трубаду̀р *м.* (фр.). *Истор.* Средновековен поет, който ходел от замък на замък да пее своите поеми.

трубаду̀рски, -а, -о. *Прил. от* трубадур. *Трубадурски костюм.*

труд, трудът, труда̀, *мн.* тру̀дове, тру̀да (сл. [illegible]), *м.* **1.** Само *ед.* Целесъобразна, общественополезна човешка дейност, свързана с физическо и умствено напрежение. *Аз постигнах идеала на земята щастие: той бил в труда, в здравето и в природата.* Вазов. *Народът почна да гледа на труда не като на мъка, а като на благословия.* Елин Пелин. *Трудът е дълг и въпрос на чест за всеки работоспособен гражданин.* Конст., чл. 73. *Умствен труд. Физически труд. Творчески труд. Производителност на труда. Ръчен труд. Охрана на труда. Герой на труда.* **2.** Голямо напрежение, мъка, усилия при извършване на нещо. *Иванко! Иванко! колко се трудя аз за тебе...! Но ти ще оцениш ли както трябва трудовете и безпокойствата ми?* В. Друмев. *Тошови живееха в стария хамбар, преправен с голям труд на къща.* Ст. Ц. Даскалов. **3.** *Прен.* Нещо, постигнато с работа, с усилия, плод на усилена работа. *Отделя човекът от имането си, от труда си и подарява.* Йовков. *Пак християнска кръв са пролели и християнски труд погазили.* Ст. Загорчинов. **4.** Научно произведение, научна книга. *Библиографски труд. Ценен теоретически труд. Колективен труд.* □ **Давам си (правя си) труд** — полагам усилия, старания да извърша нещо. **Египетски труд** (книж.) — тежък, изморителен, робски труд. **Не си струва труда** — не заслужава, няма смисъл. **Сизифов труд** (книж.) — тежък, но безплоден труд.

тру̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който изисква много усилия, много труд; мъчен. *Противоп.* лесен. *Подир още един час убийствено труден ход... ние стигнахме навръх Стара планина.* Вазов. *Принудиха се да отделят една рота, която да направи далечен обход. Това беше трудно и опасно движение.* Йовков. *Труден въпрос. Трудна задача.* || Който е съпроводен с мъчнотии, с трудности; тежък. *Елена се намираше в трудно и безизходно положение.* Влайков. *Труден момент. Трудни времена.* □ **Трудна жена** (нар.) — бременна жена.

тру̀дене *ср. Отгл. същ. от* трудя се.

тру̀дещ се, -а се, -о се. **1.** *Прич. сег. действ. от* трудя се. **2.** Като *прил.* Който се издържа със собствения си труд. *Трудещо се население. Трудещи се маси.* **3.** Като *същ. мн.* **трудещите се** — физически и умствени работници. *Ние сме длъжни да възпитаваме трудещите се в духа на пролетарския интернационализъм и преданост на своята родина.* Г. Димитров. *Държавата подпомага непосредствено трудещите се — работници, земеделци, занаятчии и хора на умствения труд — със своята обща стопанска и социална политика.* Конст., чл. 14.

тру̀дно *нареч.* С мъка, с труд, с усилие; мъчно. *Противоп.* лесно. *Изкачването ставаше трудно и бавно.* Йовков. *Лицето му лъщеше на слънцето, обляно в пот; виждаше се, че той трудно понасяше лятната горещина.* Дим. Талев.

тру̀дност, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** Само *ед. Отвл. същ. от* труден. **2.** Нещо, което се извършва с голяма мъка и труд; мъчнотия. *Ще има трудности — та именно се там | народний, истински народен вожд познава.* П. П. Славейков. *Преодолявам трудности.*

тру̀дов, -а, -о, *прил.* **1.** Който е свързан с труд, с работа. *Улицата шумеше от движението на ежедневния, трескавия, трудовия живот.* Вазов. *Трудова дисциплина. Трудови навици. Трудови норми. Трудови закони.* **2.** Който живее, който се издържа от собствения си труд. *Трудов народ. Трудова интелигенция. Трудово селячество.* □ **Трудови войски** — помощни войски, които имат за задача да прокарват пътища, да правят мостове и под. **Трудова повинност** — задължителен труд, който гражданите дават на обществен обект в определен срок от време. **Трудо-**

ви резерви — квалифицирани, зарегистрирани като незаети в производството работници.

трудова̀к, *мн.* -ци, *м.* 1. Войник, който служи в трудовите войски. *Не по-малка работа извършиха и трудоваците, които работиха по диги, пътища.* Г. Димитров. 2. *Рядко.* Лице, което отбива трудова повинност.

трудова̀шки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до трудовак. *Трудовашка землянка.*

тру̀дово-кооператѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Само в съчет. **трудово-кооперативно земеделско стопанство** (ТКЗС) — едро социалистическо колективно селско стопанско предприятие, създадено на базата на коопериране на земята и труда на членовете му, което се развива на планови начала.

тру̀дово-производѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. в съчет. **трудово-производителна кооперация** — кооперативна организация, която обхваща производствения процес в даден клон на стопанството и е изградена върху труда на нейните членове.

трудодѐн, -денят, -деня̀, *мн.* -днѝ, -дена (сл. ч.), *м.* (рус.). Трудов ден, единица за отчитане и заплащане работата на кооперираните земеделски стопани. *Баща ми изработва годишно стотина... трудодни.* Ив. Бурин.

трудолюбѝв, -а, -о, *прил.* Който обича да се труди, да работи; работлив. *Пъргав и трудолюбив, той бе работил през целия си живот и бе сполучил да удвои и утрои имотите, останали от баща му.* Елин Пелин.

трудолюбѝво. *Нареч. от* трудолюбив.

трудолюбѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Рядко. Отвл. същ. от* трудолюбив.

трудолю̀бие, *мн.* няма, *ср.* Любов към труда, към работата; работливост. *Беше бедна, но трудолюбието ѝ беше пословично.* Йовков.

трудоспосо̀бен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Който е способен да се труди, да работи; работоспособен. *Всички трудоспособни членове на семейството са заети в производството.*

трудоспосо̀бност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* трудоспособен; работоспособност.

тру̀дя се, -иш се, *мин. св.* трудѝх се, *несв., сред.* 1. Полагам труд; работя. *Ето пролет е, всички работят и се трудят, а той е скръстил ръце и стои.* Йовков. *Тя се трудеше и работеше не само от сутрин до вечер, ами и нощта често правеше на ден.* Влайков. 2. *Нар.* Полагам усилия да постигна нещо; стремя се, залягам, мъча се. *Той се трудеше да отгадае причината на това бавене.* Вазов.

тру̀женик, *мн.* -ци, *м.* (рус.). *Книж.* Човек, който се труди, който работи усърдно, неуморно в някоя област на живота или културата. *За българската интелигенция дигам тост... и ония благородни труженици, които възпитават младото поколение в училищната сграда.* Вазов.

тру̀женица *ж.* Жена труженик.

тру̀женически, -а, -о. *Прил. от* труженик. *Голямото вездълго, кокалесто лице... носеше строгия печат на тежък труженически живот и грижи.* Вазов.

труп, трупът, трупа, *мн.* тру̀пове *и* тру̀пи, тру̀па (сл. ч.), *м.* 1. Тялото на човек без крайниците и главата; туловище. *Изведнъж там изскочи дребно човече... Беше гърбаво, главата му хлътнала в трупа, ръцете му несъразмерно дълги като на маймуна.* Йовков. 2. Тялото на мъртъв човек или животно. *На нара беше проснат човешки труп с открито мъртвешко лице.* Дим. Ангелов. *А Чубрата повдигаше безстрашно вълчицата, за да я показва, големият ѝ труп провисваше,... лъсваше на слънцето кървавата ѝ рана.* Йовков. 3. *мн.* тру̀пи. Част на отсечено дебело дърво от корена до клоните. *Горе по върха Корита имаше коларски път, по който извозваха дърва и трупи.* М. Марчевски. *Двата железни гатера впиха с ръмжене острите стоманени зъби на трионите в дебелите трупи.* Кр. Велков. □ **Минавам през трупа на някого** (книж.) — а) Погубвам някого, който пречи, за да постигна целта си. б) Служа си с непозволени средства, за да постигна целта си.

тру̀па[1] *ж.* (ит.). Група драматични, оперни, циркови и др. артисти, които дават самостоятелни представления. *„Хъшове“ бяха представени многократно в София от драматическата трупа „Сълза и смях“.* Вазов. *Някаква голяма циркова трупа... се натоварва на параход в Кюстенджа с хората си, с конете и с цялата си менажерия.* Йовков.

тру̀па[2] *ж.* (ит.). Вид игра на карти за трима души.

тру̀пам, -аш, *несв.* 1. Слагам, поставям безредно на едно място, на куп. *Неуморно те жънат там и трупат златни снопи.* Елин Пелин. *Трупаха на една страна хумата, на друга — камъните.* Йовков. *Всяка вечер глухонемият прибираше вързопи подаръци и ги трупаше в стаичката си.* Г. Караславов. *Накрай площада мъничък прегърбен човек ринеше снега... и го трупаше на купчини.* А. Каралийчев. ‖ За сняг — валя изобилно, като покривам с дебел пласт; навалявам. *Снегът се сипе тихо на парцали. | Вали, вали, високи преспи трупа, | виж: сливата се свела — ще се счупи.* Н. Фурнаджиев. 2. Събирам на едно място голям брой, количество от нещо. *И двете страни трупаха войски на границата си.* Вазов. *Почна да трупа чеиз за Неда — наближаваше време да задомят девойката.* Дим. Талев. 3. *Прен.* Събирам постепенно, придобивам много пари, имот, голямо богатство. *Човек живее, не за да трупа напусто пари и да трепере ден и нощ за тях, а живее, за да направи добро.* Д. Немиров. *Братя Бабулеви търгуваха и трупаха богатство.* Дим. Талев. 4. *Прен.* Добивам, придобивам постепенно много познания, опит, впечатления и под. *Купувай си книги, учи, трупай знания.* Г. Караславов. **трупам се** *страд.*

тру̀пам се, -аш се, *несв., сред.* Само *мн.* и 3 л. *ед.* 1. Идваме един след друг или едновременно, като се събираме на едно място в голямо количество. *Навред пред портите, по площада се трупаха хора.* Ем. Коралов. *Врабци се трупат на припек по плетищата и дигат весело врява.* Йовков. 2. *Прен.* За някакво неприятно чувство (мъка, яд и под.) — постепенно се набирам. *Някаква глуха и тъпа злоба към Ганчовски засядаше някъде в гърдите му, трупаше се по малко и напираше да избухне.* Г. Караславов. *А на сърцето ѝ се трупаха ядове..., които разядаха нейната сила и здравина.* Влайков.

тру̀пане *ср. Отгл. същ. от* трупам *и от* трупам се.

тру̀пвам, -аш, *несв.*; **тру̀пна,** -еш, *мин. св.* тру̀пнах, *прич. мин. страд.* тру̀пнат, *св.* Хвърлям нещо изведнъж. *Какво замълча, Благолаж? — кърпй де — каза му Лазо, който трупна сички на огъня и легна.* Елин Пелин. **трупвам се, трупна се** *страд.* и *сред.*

тру̀пване *ср. Отгл. същ. от* трупвам *и от* трупвам се.

тру̀пен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил.* Който се отнася до труп, до тяло на мъртъв човек или животно. *Трупна миризма. Трупни петна.*

трупешка̀та *нареч. Нар.* При скок — с двата крака, събрани заедно.

тру̀пна. Вж. т р у п в а м.

труптѝна *ж.* Гъста утайка по дъното на съд, напр. при претопяване на масло.

трус, тру̀сът, тру̀са, *мн.* тру̀сове, тру̀са (сл. ч.), *м.* (рус.). 1. Раздрусване, разтърсване на земната повърхнина при земетресение. *Трусовете продължиха с отслабваща сила.* 2. *Прен.* Сътресение, силно смущение в обществения живот. *Ред трусове, бури, преврати, | ... | народе, видя, преживя ти | и твърд ги посрещна, изпрати.* Вазов.

тру̀фел *м.* (нем.). Ядивна гъба, без шапка и стебло. Tuber aestivum.

тру̀фене *ср. Отгл. същ. от* труфя *и от* труфя се.

труфѝло, *мн.* труфила̀, *ср. Разг.* Предмет, който служи за украшение на човек — гривна, пръстен, огърлица, тантела и под.; накит. *По канапето и креслата бяха намятани други премени и труфила.* Вазов. *Лъщят брилянти и труфила.* Вазов.

тру̀фя, -иш, *мин. св.* тру̀фих, *несв.* (нгр.). 1. Гиздя, крася, китя, контя някого. *А и майка ѝ обичаше да кити и труфи своята жадена дъщеря.* Влайков. **труфя се** *възвр.* и *страд.* *Всеки ден тя започна да се облича и труфи, ту с едни ту с други дрехи.* Йовков.

тръба̀ *ж.* 1. Кух предмет с цилиндрична форма, през който минава вода, дим, жица и пр. *Ще трябва да изнесе тръбите на печките и да им изчисти саждите.* Влайков. *Валеше дъжд, из водосточната тръба се стичаше потъмняла вода.* А. Гуляшки. *Водопроводна тръба.* ‖ Кух метален прът, употребяван в строителството и индустрията. 2. *Муз.* Духов меден инструмент с висока и силна звучност, който се използува за сигнали. *Бързо прекосваха конници, високо проечаваше пронизващата мелодия на тръбите.* Йовков. *Покойници, вий в други полк минахте ... | Не ще да чуйте веч тръба, ни вожд.* Вазов. □ **Дихателна тръба** — трахея. **Евстахиева тръба** (анат.) — канал, който свързва вътрешната част на ухото (средното ухо) с гърлото у човека. **Йерихонска тръба** (разг.) — много силен глас (по името на древния град Йерихон, чиито стени, според библейското предание, били разрушени от евреите със силни звукове от тръби).

тръба̀ч *м.* 1. Войник, който дава сигнали с тръба; сигналист. *Тръбачът извиваше ... игривата мелодия на сигнала „тревога".* П. Вежинов. *Засвири заря. Най-напред пое писклива тръба на кавалерийския полк, а след нея ... засече полутъпи звуци тръбачът от пехотинските казарми.* Ст. Чилингиров. ‖ *Обр.* *На поколение предишно син, | тръбач на чистите му идеали, | аз дигам гордо лоб ... | пред дните нови.* Вазов.

тръ̀бен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* 1. Който е свързан с изработването на тръби. *Тръбна индустрия.* 2. Който е направен от тръби. *Облечен в бялата си престилка, той седеше на полюляващия се тръбен стол до големия ... прозорец.* П. Славински. 3. За звук, мелодия — който е произведен от музикален инструмент тръба. *През трясъка на сечта | внезапно тръбен ек от нейде се раздаде.* П. П. Славейков. *Резкият тръбен звук пълнеше цялата къща, после отеднъж спря.* Дим. Талев.

тръбѐне *ср. Отгл. същ. от* тръбя.

тръ̀бест, -а, -о, *прил.* Подобен на тръба, на цев.

тръбовѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Подобен на тръба. *Тръбовидна клетка.*

тръбообра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Тръбовиден. *Тръбообразна цев.*

тръбопрово̀д *м. Техн.* Инсталация от тръби за отвеждане течности, пара и под. *Готови са помпените станции, резервоарите и изкопите за полагане на тръбопровода.*

тръбя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* 1. Свиря с тръба. *Като тръбяха с всички сили, конниците минаха със запенени коне.* Ст. Загорчинов. 2. За тръба — издавам звукове, мелодия. *Напусто тревожни тръби | сред бранни поляни тръбиха.* Лилиев. 3. *Прен.* Шумно разгласявам нещо, правя нещо да стане широко достояние на всички. *Германският печат тръбеше, че победата е вече близка.* В. Коларов.

тръ̀вна *ж. Диал.* Кошер, изплетен от пръчки. *В малката, оградена с нисък плет градинка имаше тръвни с пчели.* Йовков.

тръ̀гвам, -аш, *несв.*; **тръ̀гна,** -еш, *мин. св.* тръ̀гнах, *несв.* 1. Почвам да вървя, да се движа, потеглям в определена посока, към определен обект. *Като се научили, че ме нямало там ..., тръгват по дирите ми.* П. Р. Славейков. *Бързешката излезе и тръгна по посока на конака.* Вазов. *Стоил премята пушката си на ремъка, обръща се и тръгва към село.* Йовков. ‖ Отивам, отправям се за някъде с определена цел. *Тръгнала е Дена, мамо, | за вода студена.* Нар. пес. ‖ Потеглям на път; отпътувам, заминавам. *Каква гордост беше то, че тръгваме за изложението със свой трен.* Ал. Константинов. *Каня ви да ми дойдете на гости, ... вземете влака, който тръгва на 7 часа заранта.* Вазов. *Колата тръгва.* 2. Почвам да ходя от място на място, да обикалям. *И тръгна пак между народа със своите жизнерадостни песни, които носеха надежди.* Елин Пелин. *Престана да се среща с хората, тръгна по бирарии.* Стаматов. 3. *Прен. Разг.* Почвам да ходя постоянно с някого, сприятелявам се с някого. *Майка ѝ казваше, че ако батко ѝ Йордан не бил тръгнал с Борис, че ако не го е слушал, сега щял да си бъде свободен.* Г. Караславов. 4. *Разг.* В съчет. със съюза *да* и друг глагол означава — заемам се да направя нещо, предприемам нещо. *Аз се чудех, защо не се сзърта в двора, пък той света тръгнал да оправя.* Г. Караславов. 5. *Разг.* За река, поток — водя началото си, започвам да тека, протичам. *От тая райска долина тръгва многоводната река Ели дере.* Вазов. *Снегът бързо се топи ... Из всички долове тръгват потоци с жълта и мътна вода.*

Йовков. **6.** За път, планинско било и под. — водя, отвеждам в определена посока. *Един път се отбиваше и тръгваше право към границата.* Йовков. **7.** *Разг.* За машина, механизъм и пр. — започвам да работя, да функционирам, да действувам. *Чу се шум, нещо запука, разплиска се вода, кречеталото затрака. Воденицата тръгна сама.* Йовков. *Навих часовника и той тръгна.* **8.** *Разг.* Показвам се между хората в някакъв вид. *Тръгнал е със скъсани дрехи. Тръгнал съм бос.* **9.** *Прен. Разг.* За работа, търговия, занаят и под. — започвам да се развивам (обикн. добре). *И новата механа... почва повече да се пълни и алъш-веришът тръгна много добре.* Влайков. *Аз изпълних обещанието си. И работата тръгна леко.* Ран Босилек. **10.** Само 3 *л. безл.* **тръгне ми** — провървява ми, започвам да преуспявам в нещо. *И как хубаво беше ми тръгнало! Всички радостни, всички доволни!* Влайков. □ **Тръгвам в крак** — а) Започвам да се движа в такт. б) Не изоставам от някого, от нещо. **Тръгвам на училище** — а) Ставам ученик. б) Започвам да посещавам училище след ваканция или болест. **Тръгвам по лош път** — ставам неморален, нечестен, непочтен; развращавам се. **Тръгвам по ума на някого** (разг.) — започвам да се влияя от някого.

тръгвам си, -аш си, *несв.*; **тръгна си,** -еш си, *мин. св.* тръгнах си, *св., сред.* **1.** Отправям се към къщи или за там, отгдето съм дошъл; отивам си. *И той си тръгна към къщи, висок, снажен, а косите му се белееха, както се белееше снегът по Балкана.* Йовков. || Напускам мястото, гдето се намирам; отивам си. *Когато допиха пръстеното гърне, и двамата станаха, развързаха кесиите си, платиха и си тръгнаха.* А. Каралийчев.

тръгване *ср. Отгл. същ. от* тръгвам *и от* тръгвам си. *На тръгване Нона още веднъж му кимна с глава и се усмихна.* Йовков.

тръгна. Вж. тръгвам.

тръгна си. Вж. тръгвам си.

тръквам, -аш, *несв.*; **тръкна,** -еш, *мин. св.* тръкнах, *прич. мин. страд.* тръкнат, *св.* Търкам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Ирена само тръкна с пръст по масата, направи рязка по праха и... се зае да почиства.* П. Славински. **тръквам се, тръкна се** *възвр., страд.* и *сред. До него се приближи котката и галено се тръкна о дрехите му.* Елин Пелин.

тръкване *ср. Отгл. същ. от* тръквам *и от* тръквам се.

тръкна. Вж. тръквам.

трън, трънът, тръна, *мн.* трънове, тръни *и* тръне, тръна (сл. ч.), *м.* **1.** *мн.* трънове. Заострен, бодлив израстък по стъблата или листата на някои растения; бодил, шип. *В крака ѝ беше се забил трън.* Ем. Станев. *Трън се промъкна през дупчицата на старата му подметка, бодна стъпалото.* Д. Немиров. **2.** *мн.* тръни *и* тръне. Нисък бодлив храст; драка. *Той не сети кога отби биволите от царския път и хвана тесния междуселски друм, обрасъл отсам-оттатък с тръни и глогини.* П. Ю. Тодоров. **3.** *мн.* тръни *и* тръне. Едро тревисто растение с бодли. *Зимата пее своята зла песен, || вихрове гонят тръне в полето.* Ботев. *Тръгна към селото като пребита... Престилката ѝ закачи сух трън, повлече го и го настъпи с босите си крака.* К. Петканов. **4.** *мн.* тръни *и* тръне. Растение трънка. □ **Вършея тръне някому на главата** (разг.) — измъчвам някого с натяквания и караници. **Магарешки трън** (бодил) — наименование на няколко вида бодливи растения от родовете Carduus, Onopardon. **От трън та на глог** (погов.) — от лошо на по-лошо. **Седя (стоя) като на тръне** (разг.) — намирам се в неудобно положение, неспокоен съм. **Трън съм в очите на някого** (разг.) — пречка съм някому, ненавиждан съм от някого.

трънак, *мн.* -ци, *м. Събир.* **1.** Много тръни на едно място. *Огнянов се прехвърли през трънака на оградата и се намери на задната улица.* Вазов. *Крайпътните трънаци се превиват от вятъра.* К. Константинов. **2.** Място, обрасло с тръни. *Дядо му събираше из трънаците шума и съчки за огън.* Елин Пелин.

трънe, -то, *мн.* няма, *ср. Събир. Нар.* Трънак. *Ти го караш в пътя, то върви в трънето.* Погов.

трънен, -а, -о, *прил.* Направен от тръни. *Трънен плет. Трънен венец.*

трънест, -а, -о, *прил.* **1.** Покрит с тръни. *Трънесто стъбло.* **2.** Който е с тръни. *Трънест плет.* **3.** Подобен на тръни. *Трънест израстък.*

трънйца *ж. Нар.* Място, обрасло с тръни; трънак. *Гъста кория сек няма, | гъста трънница път няма.* Нар. пес.

трънка *ж.* **1.** Трънлив храст от рода на сливите с дребен синкаво-черен, стипчив на вкус плод. Prunus spinosa. *Още отвън селото оставихме шосето и хванахме пряка пътека през прекрасна дъбова гора, примесена с шубраки от трънки,... от румени малини и лещаци със зрели плодове.* Вазов. *Той го постла на чистия синор, близу до малката трънка, цяла отрупана с бели като сняг цветове.* Йовков. **2.** Плодът на този храст. *И едни очи ме гледат, черни като трънки.* Йовков.

трънкослйвка *ж.* **1.** Храст, подобен на трънка. Prunus insititis. **2.** Плодът на този храст.

трънлйв, -а, -о, *прил.* **1.** По който има тръни, бодили; бодлив. *Слогът беше висок, обрасъл с трънливи храсти и буренак.* Кр. Григоров. **2.** Който е направен от тръни. *Рекичката се губеше зад някакво бостанче, оградено с чер трънлив плет.* Ем. Станев. *Трънлив венец.* **3.** *Прен.* Изпълнен с трудности, мъчнотии. *Разбира се, предстоящият път е доста труден, трънлив.* Г. Димитров.

трънясам. Вж. трънясвам.

трънясвам, -аш, *несв.*; **трънясам,** -аш, *св.* За място — обраствам с тръни. *Дворът е трънясал.*

трънясване *ср. Отгл. същ. от* трънясвам.

тръпен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил. Поет.* **1.** Който има тръпки, обхванат от тръпки. *Евгени, тръпен от близостта на Росинка, слушаше сладкия ромон на нейния глас.* Дим. Ангелов. **2.** *Прен.* Тревожен, безпокоен. *Що ли момък тръпен чака, | често-често вън поглежда?* Яворов. *Гражев стоеше... тръпен и неспокоен. Той гледаше пред себе си и се мъчеше да се покаже равнодушен.* Ив. Мартинов.

тръпка *ж.* Неволно потреперване при студ, преумора, болест, вълнение и под. *Отведнъж на Монката му стана зле. Остри тръпки минаха*

по тялото му. Елин Пелин. *Зачува се ура. Три пъти повторено ура. Тръпки минават по снагата на войниците, нещо души гърдите, очите се премрежват и овлажняват.* Йовков. *По кожата й полазиха тръпки. Но от страх или от студ — тя не можа да разбере.* Г. Караславов.

тръпна, -еш, *мин. св.* тръпнах, *несв.* **1.** Имам, усещам тръпки. *Ние тръпнехме от студ.* Вазов. **2.** За ръце, крака — изтръпвам, вдървявам се. *Китките на ръцете й тръпнеха, пръстите й отмаляваха като вдървени, а тя пишеше, пишеше.* Г. Райчев. **3.** *Прен.* Леко се поклащам, трептя, треперя. *Навлязохме в един път през ниви и ливади. Житата бяха вече пуснали високи стъбла и млади класове леко тръпнеха над тях.* Елин Пелин. **4.** *Прен.* Изпитвам силно вълнение, тревога, страх и пр. *Той беше определил вече тоя ден, очакваше го, тръпнеше пред близкото щастие.* Йовков. *Баба Ерина за всичко се досещаше и тръпнеше пред мисълта, че ще доживее да види синовете си разделени.* К. Петканов. || *Обр. Във тях* (в песните) *душата ми изля се цяла | ... | във тях живей, звънти и тръпне тя.* Вазов.

тръпнене *ср. Отгл. същ. от* тръпна.

тръпно *нареч.* С тръпнене, с трепет. *И тръпно някак си запита: — Ами защо се бият, бе тате?* Ст. Ц. Даскалов.

тръпчѝв, -а, -о, *прил.* Който има възкисел вкус на зелен плод — дренки, дюли и др.; стипчив.

тръпчѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на тръпчив.

тръс, тръсът, тръса, *мн.* няма, *м.* Умерено бърз конски ход. *Галчев усети, че го обзема някаква сладка безпричинна радост и пришпори коня. Не измина и стотина крачки в тръс, той пак поспря коня.* Йовков.

тръсвам, -аш, *несв.*; **тръсна,** -еш, *мин. св.* тръснах, *прич. мин. страд.* тръснат, *св.* **1.** Тръскам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Той драсна клечка кибрит и се огледа... Пламъкът го парна по пръстите и той тръсна ръка.* П. Вежинов. *Мирончо се намуси, тръсна силно главата си.* Вазов. **2.** Оставям, давам нещо грубо, пренебрежително. *Казвай, Дине! | Вместо думи | Динко тръсва куп куршуми.* Ас. Босев. **тръсвам се, тръсна се** *страд.* и *сред.*

тръсване *ср. Отгл. същ. от* тръсвам *и от* тръсвам се.

тръскам, -аш, *несв.* **1.** Клатя силно и отсечено; разтърсвам. *Нервно размахваше ръце и тръскаше глава.* Дим. Ангелов. *Дядо Иван пъргаво тръскаше назад-напред тежкия дърмон, под който като злато течеше житото.* Йовков. **2.** Изтърсвам нещо, за да го почистя. *Гино, как си дошла в таз тъмница? — каза Тодор, като тръскаше калпака си.* Йовков. *Тръскам черги.* **3.** Подхвърлям нещо леко нагоре; друсам. *Нали никога не си яздил магаре. Качи му се, то носи леко и не тръска.* Елин Пелин. *Колата тръска много.* **тръскам се** *страд.* и *сред.*

тръскане *ср. Отгл. същ. от* тръскам *и от* тръскам се. *Талигата с тръскане и скърцане запъпла из пустото поле.* Вазов.

тръсна. Вж. т р ъ с в а м.

тръст[1], тръстът, тръста, *мн.* тръстове, тръста (сл. ч.), *м.* (англ.). *Фин.* Една от формите на капиталистическите монополи, при която отделните предприятия губят своята самостоятелност и се обединяват под общо управление.

тръст[2], -ттà, *мн.* няма, *ж.* Тръстика. *Тя го чака, развълнувана като него, сгушена както винаги зад високата тръст до кладенеца.* Г. Караславов. *Захарна тръст.*

тръстен, -а, -о, *прил.* Направен от тръст, от тръстика. *Тръстен покрив. Тръстена захар.*

тръстѝка *ж.* **1.** Високо блатно растение с кухо стъбло и разперено съцветие; тръст. Phragmites communis. *Високата тръстика се залюляла над блатата.* Йовков. *Реката извива пред нас и се губи между върби и тръстики.* Л. Стоянов. *Из блатата и локвите се показват заострените листа на тръстиката, младите още дребни водни лилии.* Ем. Станев. **2.** Растение папур. □ **Захарна тръстика** — високо тревисто растение, чиито стъбла съдържат сладък сок, от който се добива захар. Saccharum officinarum.

тръстѝков, -а, -о. *Прил. от* тръстика. *Тръстикови листа. Тръстиково стъбло. Тръстикова колиба.*

тръ̀тка *ж.* Най-задната месеста част от тялото на птица, на която стоят перата на опашката.

тръ̀тлест, -а, -о, *прил. Диал.* За човек — нисък и пълен. *Агапи беше малко трътлесто момченце.* Ив. Хаджимарчев.

тръшвам, -аш, *несв.*; **тръшна,** -еш, *мин. св.* тръшнах, *прич. мин. страд.* тръшнат, *св.* Тръшкам веднъж или няколко пъти по веднъж. *С голяма мъка той го пренесе на срещния бряг и го тръшна на земята.* Елин Пелин. *Тя го изгледа подозрително, после излезе от кухнята, като тръшна гневно вратата след себе си.* Дим. Димов. **тръшвам се, тръшна се** *страд.* и *сред.* *Гроздан се върна в къщи, свали мокрия си ямурлук,... тръшна се и легна на одъра.* Йовков.

тръшване *ср. Отгл. същ. от* тръшвам *и от* тръшвам се.

тръшкам, -аш, *несв.* **1.** Хвърлям нещо със сила, за да падне тежко, да се събори на земята. || Събарям, повалям. *Жътварите не оставяха нито един клас в стърнището, всичко прибираха... Янаки се беше развъртял като хала и тръшкаше сноп след сноп.* А. Каралийчев. **2.** Затварям със сила, с удар. *Децата тръшкат вратата.* **тръшкам се** *страд.* и *сред.* *И той риташе с крака и се тръшкаше по пода като заклана кокошка.* Елин Пелин.

тръшкане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* тръшкам *и от* тръшкам се.

тръшна. Вж. т р ъ ш в а м.

трюк, трюкът, трюка, *мн.* трюкове, трюка (сл. ч.), *м.* (фр.). Трик. *Мошенически трюк.*

трюм, трюмът, трюма, *мн.* трюмове, трюма (сл. ч.), *м.* (хол.). *Мор.* Помещение в долната част на кораб, където се намират машините, хранителните припаси и др. *Ти помниш ли | морето и машините, | и трюмовете пълни | с лепкав мрак?* Вапцаров.

трюфел *м.* Труфел.

трябва *несв., безл.* **1.** Нужно е, потребно е, изисква се. *Да дойда ли да ви взема пак?... — Не, не трябва.* Вазов. *Аз закъснях. Трябва да си ходя.* Йовков. *И Стойко! И той!... —*

скръцна Юрталана. — Защо му е трябвало да й казва. Г. Караславов. *На воденица да идеш, ред трябва да вардиш.* Погов. || Налага се, задължително е. *Но свещеният обичай трябва да се изпълни.* Вазов. *Но избор нямаше, трябваше да се покори на съдбата си.* Вазов. *И трябва да се бориш неуморно, | и трябва да си страшно упорит.* Вапцаров. || Полага се, изисква се. *Натупах го както трябва.* П. Р. Славейков. *Облечен съм както трябва. Нахраних се както трябва.* **2.** Определено е, следва. *Напразно търси да намери масата, дето трябваше да го чака девойката.* Вазов. **3.** Възможно е, вероятно е, може би, навярно. *Но вие трябва да сте българин, като говорите така добре български.* Вазов. *Кой, мислиш ти, дядо Йордане, е посегнал? . . . — Кой? Знам ли кой? Трябва Божан да е.* Елин Пелин. *Бях малък тогава, трябва да съм бил шест или седемгодишен.* Йовков. □ **Както (колкото) трябва** — както (колкото) е прилично, достатъчно, нужно, редно.

тря̀бвам, -аш, *несв.* Необходим съм, нужен съм. *Ами ние за друго готвим пексимета: той трябва за юнаците.* Вазов. *Той преграбчи камъка с две ръце . . . и го заснема. Тежък беше камъкът и трябваха силите на двама-трима души.* Йовков. *Колко пари ще ти трябват? — попита той. — Петдесет хиляди лева.* Елин Пелин.

тряс *междум.* За наподобяване на силен и отсечен шум от гръм. *Отведнъж един страшен гръм разтресе Лиса. Ушите й забучаха, сърцето й спря . . . Тряс . . . Бубум . . . Лиса легна на пътя, ни жива, ни умряла.* Елин Пелин.

тря̀свам, -аш, *несв.*; **трѐсна,** -еш, *мин. св.* трѐснах, *прич. мин. страд.* трѐснат, *св.* Тряскам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Сивата мрачина, потопила целия свят, се раздира непрекъснато от мълнии и става още по-зловеща от това, че никакъв гръм не трясва след внезапните блясъци.* К. Константинов. *Тресна изстрел сухо и грозно. Пъдпъдъкът се превъртя, увисна с главата надолу.* Ем. Станев. *Той се изправи, като се олюляваше, тресна масата с юмрук и се огледа.* Г. Караславов. **трясвам се, тресна се** *страд.*

тря̀сване *ср. Отгл. същ. от* трясвам *и от* трясвам се.

тря̀скам, -аш, *несв.* **1.** Блъскам, удрям нещо със сила, при което се чува трясък. *Стрина Севета, макар и да ставаше още в тъмно, не тряскаше вратата, както други път.* Кр. Григоров. **2.** Произвеждам силен шум, трясък. *Тряскат железни колелета и влазят тежки лени топове.* Вазов. **тряскам се** *страд.*

тря̀скане *ср. Отгл. същ. от* тряскам *и от* тряскам се. *Колата с голямо друскане и тряскане отмина нататък с пътника си.* Вазов.

тря̀сканица *ж. Разг.* Тряскане.

тря̀сък, *мн.* -ци, *м.* Силен, остър и отсечен шум, който се получава при силно удряне, при взрив и пр. *Той заби с трясък секирата в дървената врата.* Дим. Талев. *Топовният, пушечен и картечен огън се сливат в адски трясък.* Л. Стоянов.

ту *съюз.* **1.** Съотносителен. Обикн. в съчет. **ту . . . ту.** За свързване на части на просто или сложно изречение, които означават редуване на противоположни възможности. *Не ме ли познаваш? — припомня бай Ганьо, като смесва ту „ви“, ту „ти“.* Ал. Константинов. *Над нивите летят ластовички. Гледай ги, как ту се издигат високо-високо в синьо небе, ту се спуснат и полетят ниско над самите ниви.* Влайков. *Вълчицата е още жива, но изглежда, че е на умиране. Очите й ту се отварят, ту се затварят.* Йовков. **2.** Съединителен. За свързване на части на просто или сложно изречение, като посочва изброяване на различни предмети, прояви; или, бил. *Драго ти е да упояваш слуха си с тоя непонятен стихиен шум и да потапяш сегизтогиз взора си ту в белоснежните, ту зелени, ту тъмни вирове на игривата Рила.* Вазов. *И по една ивица от няколко сантиметра, опрени с ляво рамо о скалата, един след друг, ловим се ту за камъни, ту за корени, ту за тревата и ето ни над препятствието.* Ал. Константинов. *Лепо беше хубаво момче . . . Ту овчаруваше по планината, ту ореше в полските села, ту ходеше коларин по чифлиците.* Елин Пелин. *Само планината насреща и навред наоколо изглеждаше все различна — ту величествена, ту страшна, ту обляна в слънчев блясък, ту по-черна и от най-тъмните нощи и винаги хубава.* Дим. Талев.

ту̀ба *ж.* (лат.). **1.** Малък цилиндричен съд, обикн. от мек метал, с тесен отвор на единия край, за пазене на полутечни вещества. *В просторното ателие сякаш беше минала буря. По земята се търкаляха столове, картини, празни туби от боя.* П. Вежинов. *Туба за паста за зъби. Туба с лепило.* **2.** Тръбичка, обикн. стъклена, с отвор на единия край, в която се пазят лекарства и под. *Туба хинин. Туба аспирин.* **3.** Ламаринен плосък съд за пренасяне на бензин, нафт и под. **4.** *Муз.* Меден духов инструмент.

туберкули̇̀рам, -аш, *несв.* и *св.* Заболявам от туберкулоза.

туберкули̇̀ране *ср. Отгл. същ. от* туберкулирам.

туберкуло̀за *ж.* (лат.). Заразна хроническа болест, причинена от специфичен бацил, която засяга различни части и органи на тялото. *Белодробна туберкулоза. Скоротечна туберкулоза.*

туберкуло̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* **1.** Който е болен от туберкулоза. *В склада работеха туберкулозни девойки срещу двадесет и два лева на ден.* Дим. Димов. **2.** Който е свързан с туберкулоза. *Туберкулозни бацили. Туберкулозен менингит.* **3.** *Разг.* Който е свързан с лечението на туберкулозата. *Туберкулозен санаториум.* **4.** Като *същ.* **туберкулозен** *м.*, **туберкулозна** *ж.*, *мн.* **туберкулозни** — лице, което боледува от туберкулоза. *Туберкулозните кашляха и заразяваха здравите.* Дим. Димов.

туберо̀за *ж.* (лат.). *Бот.* Южно растение от семейство лилиеви, с бели ароматни цветове. Polyanthes tuberosa.

ту̀гин *м. Диал.* Чужденец *Юначе, тугин загорец, | я чуй що село приказва: | че си невяста оставил | сос мъжка рожба на пазва.* К. Христов.

ту̀гина *ж. Диал.* Чужбина. *Рай, боже, рай да не види, | кой ми измисли тугина, | тугина — мъка голема.* Нар. пес.

ту̀гинка *ж.* Чужденка.

туз, ту̀зът, ту̀за, *мн.* ту̀зове, ту̀за (сл. ч.), *м.* (рус.). **1.** Карта за игра с един знак в средата; ас, бирлик. **2.** *Прен.* Богаташ, големец. *Рекви-*

зиции, данъци, грабеж от местни тузове — са дотегнали на хората. Хар. Русев.

тузѐмен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* (рус.). Местен, коренен — обикн. за население на някоя извъневропейска страна. *Туземно население. Туземни обичаи.*

тузѐмец, *мн.* -мци, *м.* Туземен, коренен жител.

тузѐмка *ж.* Жена туземец.

тузѐмски, -а, -о, *прил.* Туземен.

тѝй *показ. местоим. Разг.* Това. *Туй, което казваш, е добро.* Вазов. *Туй е мойта горска птица, | туй е мойта годеница!* Ботев.

тѝйто *междум.* **1.** За израз на изненада, учудване. *Туйто! — разсмя се Теохаров. — И инак не може да бъде, все същият си ти.* Йовков. *Туйто! — старият плесна с ръце. — Колко сте бързи това младите, брей!* А. Гуляшки. *Чие момче си ти? — На Симеона ли?... Туйто-о!... Че аз него го познавам като мене си, бе.* Кр. Велков. **2.** За израз на неодобрение, възмущение. *Туйто, оставили сте си гостите сами и тука с часове се разправяте.* Ст. Костов. *Туйто, останахме си вънка! Че на какво прилича това!* Ст. Загорчинов. **3.** Като *частица.* За усилване, подчертаване. *И ако умирам, кой ще ми помогне? Кой? Ще си умра и туйто!* Елин Пелин. *Ела де, ела — настояваше Иван. — Не е голяма работа, ще ни покажеш пътя и туйто.* Йовков.

тук *нареч.* **1.** На мястото, където се намира лицето, което говори. *Противоп.* там. *Аз искам, сестро, тук да загина!* Ботев. *Конете са много уморени, но ще ги пресилим да ни изкарат от тук.* Вазов. *Тук, в тоя прекрасен кът, съм научил нашия хубав език.* Елин Пелин. **2.** В случая, в този случай. *Тук под „хапове" трябва да разбираме куршуми.* Вазов. *Късо го режи. Тук много мислене не иска.* Елин Пелин. **3.** Като *междум.* При проверка на присъстващи — ето ме, на лице съм. *Иван Стоянов Иванов! — Тук!* Елин Пелин.

тука́ *нареч.* Тук. *Клисурата от тука вече става твърде живописна.* Вазов. *Бяла, спретната къщурка. | Две липи отпред. | Тука майчина милувка | сетих най-напред.* Ран Босилек.

тукашен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който е от тук, от това място, от този край. *Я, ти говориш по нашенски — учудено рече Монката. — Как да не говоря, когато съм тукашен.* А. Каралийчев. *Той не бе тукашен. Всички го познаваха, но никой не знаеше откъде беше дошел.* Елин Пелин. || Който се намира в този край. *По пътя откъм града се задава пътник — пеш, нещо тъй необикновено за тукашните места, където се пътува винаги с каруца.* Йовков. *Жената беше от тукашните села.* **2.** Който става, който се проявява тук, на това място. *Поне да се отървеш от тукашните интриги.* Вазов. *Тукашни обичаи.*

тук-там и **тук-тамѐ** *нареч.* Не навсякъде, на отделни места. *Селото току-що се пробуждаше и тук-там по дворищата се мяркаха ранобудни стопанки.* Елин Пелин. *Имаше ... черна брада, тук-там прошарена вече.* Йовков. *Червен карамфил или малка алена розичка разхубавяваше тук-таме някое младо и свежо лице.* Дим. Димов.

тул, тулът, тула, *мн.* тулове, тула (сл. ч.), *м. Остар.* Кожена чанта за стрели; колчан.

тулене *ср. Отгл. същ. от* туля *и от* туля се.

тулòвище, *мн.* -а, *ср.* (рус.). Човешко или животинско тяло без крайниците и главата. *Баща ми Рачо беше среден бой, с голяма глава, но съразмерна на туловището му.* П. Р. Славейков. *Едно от тия животни..., имаше... глава, която бе сравнително малка и не отговаряше на голямото гущерско туловище.* Елин Пелин.

тулум *м.* (тур.). *Нар.* **1.** Торба от животинска кожа; мях. *Докарват в село с магаре издоено мляко, насипано в тулуми.* Влайков. **2.** *Прен. Разг.* Корем, търбух.

тулумба *ж.* (тур.). *Остар.* Водна помпа. *Пожарникарска тулумба.*

тулумбаджия, -та, *мн.* -ии, *м. Остар.* Пожарникар.

туля, -иш, *мин. св.* тулих, *несв.* **1.** Крия, прикривам нещо да не се вижда. *Комунистите, начело с Кеньо, награбиха летви от полегналата ограда на бюфета и като ги тулеха отдире си, стояха зад противниците си, готови за отпор.* А. Гуляшки. **2.** Запушвам; затулвам. *Късал трева... и тулил дупките.* Нар. прик. **туля се** *страд.* и *сред. Луната се тулеше често зад облаците.* Вазов.

тумба *ж. Диал.* Голяма група от хора; тълпа. *Там по пътя към селото вървеше народ на тумби, на тумби.* Елин Пелин. *Събранието завърши, хората на тумби и поединично излязоха навън.* Кр. Григоров.

тумбак, *мн.* -ци, *м. Нар.* Корем.

тумба-лумба *междум.* **1.** За наподобяване звук от биене, удряне на тъпан. *Тумба-лумба шикалка, няма сватба никаква.* Погов. **2.** Като *същ. Разг.* Сватба. *Тумба-лумба два дни, а до века гладни.* Погов.

тумбест, -а, -о, *прил. Разг.* **1.** Който е с голям, издут корем. *Мъжът ѝ, широк, тумбест, възстаричък човек с пълни увиснали бузи,... вървеше разкрачено и важно.* Елин Пелин. **2.** Който е издут в долната си част. *Отсипа от една тумбеста стъклена делва по цяла лъжица мед в чинийките.* О. Василев. *Тумбесто шише.*

тумкам, -аш, *несв.* Думкам. *Тумкай, думкай, тъпанарьо!* Ран Босилек. *На живота от хорото | тъпан тумка, гайда свири.* П. П. Славейков.

тумкане *ср. Отгл. същ. от* тумкам.

тумор *м.* (лат.). *Мед.* Буца от тъкани без физиологично предназначение за организма. □ **Доброкачествен тумор** — тумор, който не поражда друг тумор и не влияе зле върху общото здравословно състояние на организма. **Злокачествен тумор** — тумор, който се разпространява и на други места в организма и влияе зле върху здравословното му състояние.

тумрук, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Остар.* Две тежки дървета за стягане краката на наказан.

тумтѐне *ср. Отгл. същ. от* тумтя. *Стъпките бавно приближаваха с тумтене от тояга и се спряха пред вратата.* Вазов.

тумтя̀, -иш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* тумтял, -а, -о, *мн.* тумтели, *несв.* Издавам тъп звук при стъпване, удряне и под.

тỳна *прил.* Само в съчет. **туна беда** (разг.) — беда от нищо, при която човек не знае в какво е виновен. *Боже опази от туна беда, от пияна жена и бясна свиня.* Погов.

тỳндра *ж.* (фин.). Блатисто или каменисто пространство в полярните области, покрито с мъх или бедна растителност.

тунѐл *м.* (англ.). Проход, коридор, прокопан под земята, обикн. под планина, през който минава железница, тръбопровод и пр. *Сега железницата ме отнася нататък немилостиво и аз пак потъвам в тунел.* Вазов. *С нокти дълбахме скалите, | в гранита тунели пробихме.* Вапцаров.

тунѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* тунел. *Тунелен вход.*

тунеѝдец, *мн.* -дци, *м.* (рус.). *Неодобр.* Човек, който живее от чужд труд; безделник, готован. *Няма трудности у нас, които не могат да бъдат преодолени от народа . . . , който строи, твори и живее за себе си и за своето поколение, а не за паразити, тунеядци, думбази.* Г. Димитров.

тунеѝдски, -а, -о. *Прил. от* тунеядец.

тунеѝдство, *мн.* няма, *ср.* Проява на тунеядец.

тỳника *ж.* (лат.). **1.** *Истор.* У римляните — дълга долна дреха с къси ръкави, която се е носила под тогата. **2.** Вид балетна рокля.

тỳня *прил.* Туна.

туп *междум.* **1.** За наподобяване на звук, произведен при тупкане. *Борьо чуваше кръвта си как бие в една жила на шията: туп-туп-туп!* К. Константинов. **2.** За наподобяване на звук, произведен от нещо, което пада, като се удря в друго. *Туп! Нещо ме тупва по гърба.* Л. Стоянов.

тупàлка *ж.* Специална пръчка, с разширен край, за тупане, изтупване на черги, дрехи и под.

тỳпа-лỳпа *междум.* **1.** За наподобяване на тъп звук, произведен при силно удряне. **2.** Като *същ. Разг.* Бой. *Ще има тупа-лупа със Турция.* К. Христов.

тỳпам, -аш, *несв.* **1.** Удрям нещо меко (дрехи, завивки), за да отстраня праха; пухам. *Изнесоха вече на двора юргани, дюшеци, пътеки и покривки и ги тупаха, тръскаха.* Чудомир. **2.** Удрям, бия тъпан. *Един тупа тъпана, друг събира парсата.* Погов. **3.** Удрям крака в земята под такта на музика, при силен студ и пр. *Извиваха се — момък до мома — около свирача и ту тресяха млади снаги, ту пък лудо тупаха нозе.* А. Страшимиров. *Тупайте с крака да се стоплите.* **4.** *Разг.* Бия, наказвам с бой. *Вземи . . . тая пръчица, ти имаш здрави ръце, и тупай, тупай, тупай, додето не остане ни един кокал здрав.* Вазов. *Може и да го тупат довечера, ама не пада човекът, смее си се.* Г. Караславов. || Удрям леко някого с ръка за израз на приятелско чувство, одобрение и под. *Той се смее и ме тупа по рамото: — Ти да си здрава, мале.* А. Каралийчев. *След това отиде при коня и почна да го успокоява, като го тупаше и галеше по шията.* Дим. Димов. **5.** Издавам тъп звук при падане. *Капките тупаха тъжно и правеха вадички по мокрия пясък.* Елин Пелин. *Тук-там върху изсъхналата трева тупаха зрели ябълки.* К. Константинов. **6.** За сърце — бия, пулсирам. *А сърцето тупа, тупа, та ще се пукне!* Вазов. *А аз ще либе прегърна | с кървава ръка през рамо, | да чуй то сърце юнашко, | как тупа сърце, играе.* Ботев. **тупам се** *възвр., страд.* и *взаим.*

тỳпане *ср. Отгл. същ. от* тупам *и от* тупам се.

тỳпаница *ж. Разг.* Тупане, биене, бой.

тỳпвам, -аш, *несв.*; **тỳпна,** -еш, *мин. св.* тỳпнах, *прич. мин. страд.* тỳпнат, *св.* Тупам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Еньо трепна и тупна гневно с крак.* Елин Пелин. *Колко си порасналǃ . . . — все пак рече тя, като го тупна приятелски по рамото.* Дим. Димов. *Сегиз-тогиз някой зрял кестен тупва на земята.* К. Константинов. **тупвам се, тупна се** *възвр.* и *страд.*

тỳпване *ср. Отгл. същ. от* тупвам *и от* тупвам се.

тупѐ, *мн.* няма, *ср.* (фр.). *Разг.* Дръзко безочие, безсрамие. *Как имаш тупе да твърдиш такова нещо!*

тỳпкам, -аш, *несв.* **1.** Тупам леко. *От нетърпение тупка с краката си о земята.* Каравелов. *„Дъждец трябва", помисли си Салих, като тупкаше с крака из гъстата пепел по пътя.* М. Марчевски. *Дъбовете стояха безмълвни. Оттичаха се капки по голите им клони и тупкаха върху бакърената шума.* А. Каралийчев. *Един след друг кичурите череши тупкаха в празното дъно на кошничката му.* Ем. Коралов. **2.** За сърце — бия, туптя, пулсирам. *Радостно тупкат | малките сърца.* Елин Пелин.

тỳпкане *ср. Отгл. същ. от* тупкам.

тỳплест, -а, -о, *прил. Диал.* Валчест, кълбовиден, объл, кръгъл. *Много пъти той изваждал из пояса си своя туплест часовник.* Каравелов.

тỳпна. Вж. т у п в а м.

туптѐж *м.* Туптене, биене на сърцето. *Ще спре туптежът на сърцето.* Вазов.

туптѐне *ср. Отгл. същ. от* туптя. *Чуваше ясно туптенето на сърцето си.* Ст. Загорчинов.

туптѝ, -ѝш, *мин. св.* туптя̀х, *прич. мин. действ.* туптя̀л, -а, -о, *мн.* туптѐли, *несв.* **1.** За сърце, кръвоносни съдове — свивам се и се разпускам за изтласкване на кръвта; бия, пулсирам. || *Обр. Те жив са отклик на духа народен, | а той не мре, и дор сърца туптят | от скръб и радост в нашия край свободен, | и мойте песни все ще се четат.* Вазов.

тупурдѝя *ж.* (тур.). *Разг.* **1.** Голям шум, врява, глъчка, неразбория. *Голяма сватба бяха вдигнали. Що тупурдия беше, що вино се изпи!* **2.** Шум, тропот от много стъпки. *И скоро конската тупурдия изчезнала и оставила и града, и манастира.* Каравелов. □ **Заешка тупурдия** (разг., ирон.) — напразна тревога, напразен шум.

тур[1], тỳрът, тỳра, *мн.* тỳрове, тỳра (сл. ч.), *м. Книж.* Див бик, който се е срещал в горите на Европа до XVII в. Bos primigenius bojaanus.

тур[2], тỳрът, тỳра, *мн.* тỳрове, тỳра (сл. ч.), *м.* (фр.). Фигурка, подобна на кула, в играта шах; топ. *Шах, вуйчо! — каза Васил и взе победоносно единствения тур на генерала.* М. Грубешлиева.

тур[3], тỳрът, тỳра, *мн.* тỳрове, тỳра (сл. ч.), *м.* (фр.). **1.** *Спорт.* Спортна или туристическа обиколка. **2.** *Спорт.* Етап от състезателни игри, при който всеки състезател (или група състезатели) играе под ред с всички останали състезатели;

кръг. 3. При избори — едно от няколко последователни гласувания.

тура̀, *мн.* няма, *ж.* 1. Султански монограм на някои документи и на монети. 2. Страна на монетата с герб или образ.

турбѝна *ж.* (ит.). *Техн.* Двигател с кръгово движение, при който се използува силата на водна, парна или газова струя.

турбѝнен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* турбина.

турбогенера̀тор *м. Техн.* Комплекс от турбина и генератор за произвеждане на електрическа енергия.

ту̀рвам, -аш, *несв.*; **ту̀рна**, -еш, *мин. св.* ту̀рна̀х, *прич мин. страд.* ту̀рнат, *св. Остар.* Турям веднъж или няколко пъти по веднъж. *Защитникът ѝ адвокат..., с окачени на черна връвчица очила, които ту турваше на носа си, ту сваляше, поиска думата.* Вазов. *Веднъж срещнах пак Калина в гората. На главата си беше турнала венец от букова шума.* Елин Пелин. **турвам се, турна се** *страд.*

ту̀рване *ср. Отгл. същ. от* турвам *и от* турвам се.

ту̀ргам, -аш, *несв. Рядко.* Турям. *Асен... (снима короната от главата си и я турга на стола).* В. Друмев. **тургам се** *страд.*

ту̀ргане, *мн.* няма, *ср. Отгл. същ. от* тургам *и от* тургам се.

турѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (фр.). Пътуване, обикн. пеша, сред природата за отмора, развлечение или с познавателна цел.

турѝст *м.* (фр.). Лице, което прави излети, екскурзии; излетник, екскурзиант. *Направих излет до Белмекен... през един прекрасен юлски ден, с една весела дружина туристи и ловци.* Вазов.

туристѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Туристически.

туристѝчески, -а, -о. *Прил. от* турист. *Туристически обуща. Туристически поход.*

турѝстка *ж.* Жена турист.

туркѝня *ж.* Жена от основното население на Турция.

туркофѝл *м. Книж.* Лице, което обича Турция и турците.

туркофо̀б *м. Книж.* Лице, което мрази Турция и турците.

турло̀, *мн.* -а̀, *ср. Нар.* Кълбо, облак от гъст прах, дим и под. *След два-три часа изгасиха всичкия пожар, от който сега, вместо дим, се дигаше турло пара.* Цани Гинчев.

турма̀к, *мн.* -ци, *м. Нар.* 1. Биволско теле, навлязло във втората година. 2. *Разш.* Млад бивол.

турмакѝня *ж. Нар.* Млада биволица.

турмѐ, *мн.* -та, *ср. Нар.* Биволско теле до към една година.

ту̀рна. Вж. т у р в а м.

турнѐ, *мн.* -та, *ср.* (фр.). Обиколка, пътуване по градове, села, предприета от артист или артистична трупа, за изнасяне на концерти, представления и пр. *През лятото театърът тръгва на турне.*

турнѝр *м.* (фр.). 1. *Истор.* Състезания между рицари на средновековни тържества. 2. Спортно състезание между няколко състезатели или отбори, всеки един от които участвува срещу всички останали. *В турнирите за купата вземат участие всички футболни тимове от цялата страна. Волейболен турнир. Баскетболен турнир.*

турнѝрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който се отнася до турнир.

ту̀рски, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до турчин и до Турция. *Турско село. Турска дума. Турски войски.* 2. Като *същ. м.* **турски** — турски език. *Хаджи Генчо знае още влашки, малко руски, малко турски.* Каравелов. □ **Седя по турски** — седя с прегънати в колената и кръстосани отдолу крака. **Турска леска** — дива леска. Corylus colurna. **Турски босилек** — вид дребен босилек.

ту̀рско, *мн.* няма, *ср.* 1. Турската държава; Турция. *Традиция съществува в Турско, когато бесилката се скъса, да се прости животът на осъдения.* Величков. 2. Епохата, времето на турското робство в България. *Бежанец от Ресенско, още в турско, като юноша, той е бил комитетски куриер.* К. Константинов.

ту̀рта *ж.* (ит.). *Нар.* Кръгъл, плосък домашен хляб, обикн. без квас; погача. *След сватбата накараха невястата, та меси прясна турта.* Влайков.

ту̀ртест, -а, -о, *прил. Нар.* Кръгъл и плосък като турта.

туру̀к, *мн.* -ци, *м.* (тур.). Морска риба, подобна на паламуд, но по-едра.

турунджѝен, -а, -о, *прил.* (араб.). *Остар.* Жълточервен, оранжев.

турфанда̀ *ж.* (перс.). *Диал.* Пресен, новоизлязъл плод или зеленчук.

ту̀рча, -ѝш, *мин. св.* ту̀рчѝх, *несв.* Насила накарвам, принуждавам някого да приеме мохамеданската религия; потурчвам. **турча се** *страд.* и *сред.*

турча̀, -та, *мн. Събир. Пренебр.* Турци. *Скоро ще видят турчата дявол по пладне.* Ст. Дичев.

ту̀рчене *ср. Отгл. същ. от* турча *и от* турча се.

ту̀рчин, *мн.* ту̀рци, *м.* Лице от основното население на Турция.

туршѝен, -а, -о, *прил.* В който се държи туршия. *Туршиена каца.*

туршѝя *ж.* (перс.). Запазени в саламура и оцет зеленчуци — пиперки, зелени домати, моркови, целина и др. *Ганчо... донесе още ракия и мезе — зелена туршия, нарязана, поляна с дървено масло и посипана щедро с червен пипер.* Вазов. *На масите стояха шишета с ракия..., чинии с нарязани чушки и домати от туршия за мезе.* Кр. Григоров.

ту̀ря. Вж. т у р я м.

ту̀рям, -яш, *несв.*; **ту̀ря**, -иш, *мин. св.* ту̀рѝх, *св.* 1. Оставям някъде нещо, което държа или нося; слагам, поставям. *Ела, ела тук на сянка — каза Цонка и припна, та донесе от пруста и тури под върбата две плетени столчета.* Вазов. *Султанът поиска да му дадат сокола... После тури птицата на левия си лакът и бутна коня си полека напред.* Йовков. || Оставям или държа нещо на постоянно място. *Идвах да си извадя нещо из ковчега, който турих в твоята стая за сигурност.* Вазов. *Дай да турим портрета на*

мястото му, свекърът ще се кара. Йовков. 2. Слагам, поставям нещо върху друго; допирам. *На, стъпи на тоя камък, ... после тури крак на оня камък.* Вазов. *Тури на ушите си другия чифт слушалки, ала едно силно звънтене го заглуши и той бързо ги сне.* Елин Пелин. *Стоян позна кои са, тури пръст в устата си и изсвири.* Йовков. || Слагам, пъхам нещо в друго. *Бай Мичо сне очилата си, тури ги в кутийката им.* Вазов. *Манолаки тури цигара в кехлибареното си цигаре и запуши.* Йовков. *Турих писмото в плик. Тури си ръката в джоба.* 3. Слагам, нареждам. *Прибрах се и веднага турих за вечеря. Турих храна на добитъка в обора.* 4. Сипвам (ястие и под.). *Тури ми още картофи! Да ти туря ли сос? Тури ми още чай!* 5. Поставям, прикрепвам нещо към друго, за да стане цяло, завършено; слагам, монтирам. *Сега пък бай Лило ковачът да му тури железните обръчи.* Вазов. *Турих стъкла на прозорците. Турих чаршаф на юргана.* || Постилам. *Турих килима. Турих покривка на масата.* 6. Поставям на себе си или на другиго облекло, накит и под.; обличам, обувам. *Беше си турила друга червена блуза.* Йовков. *Всички бяха си турили чисти ризи с широки бели ръкави.* Йовков. *Тате си тури очилата и се залови за работа.* Ст. Чилингиров. *Турих си новите обуща. Тури на детето шапката! Тури си гердана и обеците!* 7. Прибавям нещо към друго; слагам. *Оня ден Селямсъзът преварил пак джибровата ракия, ама не й турил доста анасон.* Вазов. *Аз я правих чорбицата, ... и чер пиперец турих, да ти отвори ищах.* Йовков. *Турих захар в чая. Турих сол в яденето.* 8. Поставям нещо върху тялото на някого; слагам. *Туриха му вендузи. Турят ми инжекции. Туриха компрес на болния.* 9. Настанявам, оставям, поставям някого някъде. *Вечерта ме туриха в отделна стая.* З. Стоянов. *Туриха го през нощта часовой. Турих детето да спи.* 10. *Остар.* Назначавам на служба, на работа. *Не може. На тая духовна служба духовен човек ще турим.* Вазов. *Лани, през марта, го турихме кмет на Сушица.* А. Каралийчев. 11. Написвам, отбелязвам, поставям, слагам. *В края на изречението туряме точка.* || Поставям, пиша оценка по учебен предмет. *Днес му туриха двойка по аритметика.* 12. В съчет. с някои съществителни означава осъществяване на съответното действие или явление, изразено със съществителното: т у р я м в р е д (в и з п р а в н о с т) — нареждам, подреждам; т у р я м к р а й н а н е щ о — завършвам; т у р я м н а ч а л о — започвам, основавам нещо; т у р я м о с н о в и — а) започвам да градя; б) (прен.) поставям началото на нещо; т у р я м п о д в ъ з б р а н а — за стока: не позволявам да се продава свободно; т у р я м п о д п и с — подписвам се; т у р я м п р е г р а д а — преграждам и др. **турям се, туря се** *страд.* □ **Турям всички в един кош** — смятам всички за еднакви. **Турям ключ** — заключвам. **Турям кръст** — унищожавам. **Турям масата (софрата)** — нареждам на масата гозби и всичко необходимо за ядене. **Турям на карта** — излагам на опасност, рискувам. **Турям на страна** — пестя. **Турям някого на мястото му** — а) Давам заслуженото някому. б) Карам някого да се вразуми, да си гледа работата. **Турям някого на топа на устата** — оставям някого да носи отговорността. **Турям някого на тясно** — поставям някого в затруднено положение. **Турям пепел** — оставям да се забрави. **Турям под ключ** — пазя нещо, като го заключвам. **Турям пръст в раната** — а) Засягам някого на най-болното, чувствителното място. б) Засягам болната страна на някой въпрос. **Турям ръка на нещо** — обсебвам нещо, ставам господар на нещо. **Турям си вържето на шията** — заемам се с опасно дело, което може да ми струва живота. **Турям си главата в торбата** (разг.) — заемам се с опасно дело, което може да ми струва живота. **Турям си нещо на сърцето** — обхваща ме тревожна мисъл за нещо. **Турям си нещо на ума** — упорита мисъл ме е завладяла. **Турям си ръката на сърцето** — казвам искрено. **Турям точка върху и-то** — завършвам нещо до най-малката подробност. **Турям точка на нещо** — слагам край, приключвам.

ту̀ряне *ср. Отгл. същ. от* турям *и от* турям се.

ту̀такси *нареч.* В същия миг, в същия момент; веднага, незабавно, завчас. *Легна. Ала все пак не заспа тутакси.* Ем. Станев. *Не се намръщи и не издаде с нищо мъката, която тутакси впи остри зъби в старото му, уморено сърце.* А. Гуляшки. *Считайте, че съм ваш студент и че съм от един час при вас — каза Евлоги и тутакси се отпусна на стола пред масата.* А. Гуляшки.

ту̀ткав, -а, -о, *прил. Разг.* Който действува, работи бавно, несръчно; пипкав. *Туткав човек.*

ту̀ткаво. *Разг. Нареч. от* туткав *Работи туткаво.*

ту̀ткавост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Разг.* Качество на туткав; пипкавост.

тутка̀л *м.* (тур.). Лепило, получено при изваряване на кости, рога, кожени отпадъци и др.

тутка̀лен, -а, -о. *Прил. от* туткал.

туткаля̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Мажа или лепя с туткал.

ту̀ткам се, -аш се, *несв., сред. Разг.* Работя, върша нещо бавно, несръчно; пипкам се.

ту̀ткане *ср. Отгл. същ. от* туткам се.

ту̀тманик, *мн.* -ци, *м.* 1. Вид хляб, омесен с яйца, масло и сирене и изпечен в тепсия. *Хубаво беше наготвила и тя ... Заклала бе кокошка, яйца бе изпържила ..., тутманик бе месила.* Влайков. 2. *Прен.* Груб, недодялан човек; простак.

ту̀фа *ж.* (гр.). 1. Снопче, китка от издънки или стъбла, израсли от едно коренище. *Птицата стоеше всред най-гъстата тръстика, на една малка туфа.* Ем. Станев. 2. Отделна група дървета, израсли на гъсто едно до друго.

ту̀хла *ж.* (тур.) Къс от омесена и опечена глина във форма на плоска четириъгълна призма, който се употребява за строеж. *Петрункината къща не беше висока, но беше масивна, иззидана с тухли и хоросан.* Кр. Григоров. *Новата църква беше за чудо и за приказ. С розов бигорлив камък беше градена и с препечени тухли.* Дим. Талев. *Огнеупорна тухла.*

тухла̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което прави тухли.

тухла̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който е свързан с изработването на тухли. *Тухларна фабрика.*

тухла̀рница *ж.* Работилница или фабрика за тухли.

тухларски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до тухлар и до тухла.

тухларство *мн.* няма, *ср.* Занятие на тухлар.

тухлен, -а, -о, *прил.* 1. Който е направен от тухли. *Тухлена къща. Тухлен зид.* 2. Който е като тухла. *Тухлен цвят.*

туч, тучът, туча, *мн* няма, *м.* (тур.). *Нар.* 1. Медна сплав; бронз. *Звънците бяха два вида: от туч и от желязо.* Йовков. 2. Лято желязо; чугун.

тучен[1], -а, -о, *прил.* Който е направен от туч. *Тучен звънец. Тучена печка.*

тучен[2], -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Плодороден. *Тучна земя.* 2. За зеленина, трева — буен, сочен. *Тучна трева.* || За ливада, пасище — покрит с буйна, сочна трева. *Обширни пасбища, влажни и тучни, остават встрани от пътя.* К. Константинов.

тученица *ж. Бот.* Плевелно растение с месести листа. Portulaca oleracea.

тучност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* тучен[2].

туш[1], тушът, туша, *мн.* тушове, туша (сл. ч.), *м.* (нем.). Вид бързо засъхващо специално мастило за чертане и рисуване. *В ъгъла е малката масичка с тушовете и цветните мастила, до тях линиите, пергелите, копирните пера.* Г. Райчев.

туш[2], тушът, туша, *мн.* тушове, туша (сл. ч.), *м.* (фр.). *Спорт.* При борба — допиране на противника с плещите до земята. *Победи го с туш.*

туша, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Потушавам.

туширам[1], -аш, *несв.* и *св.* 1. Поставям леки сенки на рисунка. 2. Пречертавам с туш чертеж, направен с молив. **туширам се** *страд.*

туширам[2], -аш, *несв.* и *св. Спорт.* При борба — допирам плещите на противника до земята. **туширам се** *страд.*

туширане *ср. Отгл. същ. от* туширам[1], туширам[2] *и от* туширам се.

тушировка *ж.* Туширане на рисунка.

тц *частица. Нар.* При отговор, с който се отрича, или при отказ; не. *Ха да те водим у нас на гости! — Тц! Не ща.* К. Константинов.

тц-тц *междум. Нар.* 1. За израз на учудване. *Тц-тц! Я гледай, я гледай! Филизи казваш, а?* Чудомир. 2. За израз на съжаление, тюхкане. *Ами сега! Защо не изприпках! Щях да го стигна. Тц-тц!* Влайков.

тщеславен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Книж.* Славолюбив. *Ананий е суетен и тщеславен човек, завижда тайно на Никола и се мъчи да му подражава.* Йовков.

тщеславие, *мн.* няма, *ср.* (рус.). *Книж.* Славолюбие, пустословие.

тъга *ж.* Чувство на жал по нещо непостигнато или загубено; мъка, печал, скръб. *Очите, дълбоко хлътнали в орбитите си, изразяваха безнадеждна тъга.* Вазов. *Грей чуждо слънце в тоя чужди край; | устата жад, тъга душата трови.* П. П. Славейков. *Отчаяние и безутешна скръб се възцари в сърцата, тъга засени добродушните селяшки лица.* Елин Пелин.

тъговен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Нар.* Тъжовен. *Тъговен поглед. Тъговен припев.*

тъговит, -а, -о, *прил. Нар.* Тъжовен. *Като пчели, когато се роят, | ... | така и моите тъговити песни | на облак из сърцето ми летят.* Вазов.

тъгувам, -аш, *несв.* Обхванат съм от тъга; тъжа, жаля. *Побутна го, а миг преди това се досети, че той беше мъртъв ... Тя скочи. Предстоеше ѝ най-важна работа. Нямаше време да плаче и да тъгува сега.* Дим. Талев.

тъгуване *ср. Отгл. същ. от* тъгувам.

тъдява *нареч. Нар.* По тези места; тук, наоколо. *Аз живея тъдява близко и всеки ден почти правя разходката си тука.* Вазов. *Кой, мислиш ти, дядо Йордане, е посегнал? ... — Кой? Знам ли кой? Трябва Божан да е ... Той често се въртеше тъдява.* Елин Пелин.

тъдявашен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил. Нар.* Който е от тези места, от тук наоколо. *Темелко, я чуй ме, тази кобилка не е тъдявашна, тази кобилка е от далеч.* Йовков.

тъжа се, -иш се, *мин. св.* тъжих се, *несв., сред. Нар.* Оплаквам се, подавам жалба. *Победители и победени — всички се затекоха към баща си да се тъжат или оправят.* Вазов.

тъжа, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* 1. Изпитвам тъга; тъгувам, жаля. *Не плачи, майко, не тъжи, | че станах ази хайдутин.* Ботев. *От своята килия той виждал майка си и своята невяста как по цял ден тъжат и плачат за него.* Влайков. *Защо е кахърна толкова, болна ли е или тъжи за бащин дом?* К. Петканов. 2. *Нар.* В траур съм след смъртта на някого; жалея.

тъжачка *ж. Нар.* 1. Жена, която оплаква мъртвец. 2. Плачевен напев над мъртвец или гроб.

тъжба *ж.* 1. Оплакване, изложено в писмена форма пред съд или друго учреждение. *Подавам тъжба.* 2. *Диал.* Тъга. *Славкина майка вдовица | Славкина тъжба досети.* Ц. Церковски.

тъждествен, -а, -о, *прил. Книж.* Който е напълно еднакъв, сходен с друг.

тъждество, *мн.* няма, *ср. Книж.* Пълна еднаквост, сходство на едно нещо с друго.

тъжек *м.* Градинска перуника. Iris.

тъжен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* 1. Който изпитва тъга, който е обхванат от тъга. *Снаха му Иваница възпира колата, тъжна, съкрушена, и сълзи едри бликат от очите ѝ.* Елин Пелин. 2. Който изразява тъга или е изпълнен с тъга. *Жътва е сега ... Пейте, робини, | тез тъжни песни!* Ботев. *Тъжното лице на Боне се разведри малко.* Елин Пелин. 3. Който предизвиква, навява скръб, тъга. *Но често тъжни мисли падаха като куршум на сърцето му.* Вазов. *Пред мене възкръсваше далечен спомен и тъжен, и хубав.* Йовков. *Тъжна новина.*

тъжене *ср. Отгл. същ. от* тъжа се.

тъжене *ср. Отгл. същ. от* тъжа.

тъжител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което подава тъжба, прави оплакване пред съд или друго учреждение.

тъжителка *ж.* Жена тъжител.

тъжно. *Нареч. от* тъжен; с тъга, скръбно. *Някога той сядаше на вратата, изваждаше кавала и засвирваше тъжно.* Елин Пелин. *Тя се облегна на рамото му и тъжно въздъхна.* К. Петканов.

тъжо̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Поет.* Тъжен. *Вървя в тъма, умислен и тъжовен, | в усамотенье страшно се усещам.* Вазов. *Гледаше ме утрин, вечер Иво там от бели двори | и тъжовна аз го слушах той да пее и говори.* П. П. Славейков.

тъжо̀вно *нареч. Поет.* Тъжно. *А ето слънцето огряло, | тъжовно гледа върволица | от стари, млади и дечица.* Яворов.

тъжо̀вност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* тъжовен.

тъй *нареч.* Така. *Тъй мълвеше тоз мъж, в килията скрит, | със поглед умислен, в бъдещето впит.* Вазов. *Как тъй! Вие сте от село, моля ви се, а да не обичате тиква!* Елин Пелин. □ **Тъй вярно!** (воен.) — да! (при отговор на началник или по-висш чин). *Офицерът вдигна глава от книжката. — Значи идваш при нас като доброволец? — попита той... — Тъй вярно, господин капитан.* П. Вежинов. **Тъй като** — сложен съюз за причина и основание; защото, понеже. *Неочаквано бяха решили, че повече няма смисъл да отиват напред, тъй като и без това полкът беше опрял до брега на реката.* Ив. Мартинов. **Тъй че** — сложен заключителен съюз; така че.

тъка̀, тъчѐш, *мин. св.* тъкàх, *несв.* Изработвам на стан материя, плат. *Голяма майсторка е стрина Венковица на тъкането: никой не може да тъче такива хубави кенарени платна, везани възглавници и шарени черги, каквито тъче тя.* Влайков. *Масите бяха покрити с бели тъкани покривки.* Ст. Загорчинов. *Тъка черги.* **тъка се** *страд.*

тъ̀кан, -тà, *мн.* тъкани, *ж.* **1.** Материя, която се изработва на стан; плат, платно. *Памучна тъкан.* **2.** Начин, по който е изтъкана някаква материя. *Килимчето беше изработено като китена черга, само че тъканта беше много гъста, вълната — много мека и тънка.* Г. Караславов. *Сбита тъкан. Рядка тъкан.* **3.** *Анат.* В организма на човек, животно или растение — група от клетки и междуклетъчно вещество, които са еднакви по произход, строеж и функция. *Съединителна тъкан. Животинска тъкан.*

тъка̀не *ср. Отгл. същ. от* тъка *и от* тъка се.

тъка̀ч *м.* Занаятчия или работник, който работи на стан.

тъка̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е предназначен за тъкане. *Тъкачен стан. Тъкачна фабрика.*

тъка̀чески, -а, -о, *прил. Рядко.* Тъкачен.

тъка̀чество, *мн.* няма, *ср.* Занаят, поминък на тъкач.

тъка̀чка *ж.* Жена тъкач.

тъка̀чница *ж.* Работилница или специално помещение във фабрика, където се тъче.

тъкмѐж *м. Нар.* Тъкмене, гласене, подготвяне на нещо. *С мома годеж, с пари тъкмеж.* Погов.

тъкмѐне *ср. Отгл. същ. от* тъкмя *и от* тъкмя се.

тъ̀кмо *нареч.* **1.** В определен момент, в определено време. *Тъкмо когато искаше да отвори пътната врата, той чу някакво странно пъшкане.* Елин Пелин. *Той влезе в селото тъкмо по обед.* Йовков. ‖ Веднага щом, току-що. *Тя тъкмо свари да превърже пръста си и една кола с хубави сиви коне спря пред хана.* Йовков. *Той тъкмо излезе, и дойдоха да го търсят.* **2.** На определено място; точно. *Огнянов забележи, че той се спря тъкмо там, отдето почваше пътеката.* Вазов. *Малка бляскава звездица светеше през клонете на дъба тъкмо над него.* Ст. Загорчинов. *Седна тъкмо срещу прозореца.* **3.** При числителни — точно. *Водил бе Чавдар дружина | тъкмо до двайсет години.* Ботев. *Тъкмо преди двайсет години Дебрянски беше прекарал в това село една година.* Вазов. **4.** Именно, главно. *Той го посрещна така просто и твърдо. Но тъкмо това го уплаши.* Г. Караславов. *Чичо Митуш обичаше жълтото куче тъкмо за неговия особен нрав.* Йовков.

тъкмя̀, -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* тъкмял, -а, -о, *мн.* тъкмѐли, *прич. мин. страд.* тъкмян, -а, -о, *мн.* тъкмѐни, *несв. Нар.* **1.** Подреждам, приготвям нещо; глася. *Пусна воловците да откъснат росна есенна трева. Залови се да тъкми ралото.* А. Каралийчев. *Стрижеше с овчарски ножици една козешка кожа, тъкмеше я за нова гайда.* К. Петканов. **2.** *Прен.* Възнамерявам, каня се да направя нещо; замислям, кроя. *Той тъкмеше утре рано да си тръгва.* Вазов. *Дори и у тях в къщи стана дума за градеж — баща му тъкмеше да дигне още една стая към старата къща.* Дим. Талев. **3.** Възнамерявам, гласа да оженя момък или мома. *Полудя старо и младо подир нея. Баща ѝ, не зная за кого я тъкмеше, не я даваше.* Йовков. *Божура ходеше из цяло село,... знаеше какво говорят за Ганаила, за кого я тъкмят.* Йовков. **тъкмя се** *страд. и сред. Стойко се позабави, ясно беше, че се тъкми за пред такива важни гости.* Г. Караславов.

тълкова̀ние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). *Остар.* Тълкуване. *За да се отстрани всяка възможност за изопачено тълкование, не е излишно да разясним с няколко думи същинското му значение.* Ал. Константинов.

тълко̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* В съчет. **тълковен речник** — речник, в който значенията на думите се обясняват, тълкуват на същия език. *Български тълковен речник.*

тълку̀вам, -аш, *несв.* **1.** Разяснявам смисъла на нещо. *Той питаше Дамянчо Григорът да му тълкува всеки един стих.* Вазов. *Тълкувам закон. Тълкувам думи.* ‖ Обяснявам, излагам как разбирам, схващам същността на нещо. *Мъжете се насъбраха на черковното кафене... и се заловиха да тълкуват новината.* Йовков. *Тълкуваха събитията по различен начин.* **2.** Разгадавам сънища, предсказания и под. *Жела пееше сега оня куплет, в който отговаряше майката на овчаря и тълкуваше съня му.* Йовков. *Три дена и три нощи мъдреците ровиха писанията на пророците, четоха ги, тълкуваха ги.* Вазов. **тълкувам се** *страд.*

тълку̀ване *ср. Отгл. същ. от* тълкувам *и от* тълкувам се. *Тълкуване на закон. Тълкуване на думи. Тълкуване на сънища.*

тълкува̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което тълкува, разгадава или разяснява нещо. *С особена страст се вслушаха всички в дочути или четени някъде предсказания на прочути тълкуватели. Разправяха за някакъв стар турчин, който предсказал разгрома на турската

империя. М. Кремен. *Като вдъхновен певец на природата и вещ тълкувател на най-дълбоките човешки настроения..., Мицкевич е заслужил обичта на всички, които са се запознали с творенията му.* П. П. Славейков. *Тълкувател на закона.*

тълкувателка *ж.* Жена тълкувател.

тълкувач *м. Рядко.* Тълкувател.

тълмач *м. Книж. Старин.* **1.** Тълкувател. **2.** Преводач, драгоманин.

тълмя, -йш, *мин св.* -йх, *несв. Старин.* Предсказвам, предвещавам. *И тълпеше се в безреда народ около него да слуша как тълми слепецът в песен бъдни деяния на цар и народи.* Н. Райнов. *Знаци по небето видели, казват, звездобройците, опашати звезди се явили — за мор ли, за бран ли голяма тълмят!* Ст. Загорчинов. ‖ Тълкувам. *Там беловласи философи тълмяха стихове на древни писатели.* Н. Райнов.

тълпа *ж.* **1.** Много хора, група хора, гъсто събрани някъде на открито. *По площада и по Станционния булевард шумеше пъстра тълпа, излязла на вечерна разходка.* Дим. Ангелов. *На улиците се събираха тълпи граждани и се питаха за новини.* Вазов. *Към обед пътищата от близките села към града се задръстиха от тълпи селяни и селянки, облечени празнично, с бъклици и градински цветя в ръце.* Дим. Ангелов. *Хората вървяха на тълпи. Любопитна тълпа.* **2.** *Пренебр.* Безлично множество от хора; маса. *Светът е във тебе и мен | и в тази тълпа, | която наричат безлична.* Вапцаров.

тълпя се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* Само *мн.* и 3 *л. ед.* Събираме се на тълпа; трупаме се. *Освен официалните лица тука беше се стекъл и маса свят... Публиката се тълпеше, чакаше, движеше и шумеше.* Елин Пелин. ‖ *Обр. Тъмните облаци се тълпяха на небето, цяло още тъмно.* Вазов. *В ума ми се тълпяха лоши мисли, сърцето ми стягаше мъка.* Г. Райчев.

тъма *ж. Поет.* Тъмнина. *Вечерни сенки несетно | в сянка една се сляха; | ... | приказка тъмна липите | тъмно в тъмата шепнат.* П. П. Славейков. *Измежду полските треви | блестеше, в нощните тъми, | една светулка лъчезарна.* Михайловски. *Лъчата всепобедна | на знанията твои — в тъмата непрогледна | там нека възсияй.* Яворов.

тъмен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* **1.** В който има слаба светлина. *Няма свещ, но на огнището гори огън. Цялата вътрешност на землянката е тъмна и само лицата са наполовина ярко осветени.* Йовков. *Нито пътечка, нито път се вижда в тъмната гора.* Ем. Станев. ‖ В който няма никаква светлина. *Тъмна стая. Тъмна камера.* **2.** За време — през който няма светлина. *Нощта беше тъмна като рог и тъй се виждаше страшна, като да предвещаваше нещо си.* Блъсков. **3.** През който прониква слаба светлина. *Тъмно стъкло. Тъмни завеси.* **4.** Който има цвят близък до черния или по-наситен от съответния основен цвят. *Тъмните облаци на небето се развиха пак като големи черни знамена, покъсани от битки.* Елин Пелин. *Очите ѝ, тъмни като нощта, се взираха в една точка.* Ст. Загорчинов. *Тъмни дрехи. Тъмна кожа. Тъмна коса. Тъмни очила.* **5.** *Прен.* Неясен, смътен, загадъчен. *Произхождението на това име е загадъчно и тъмно.* Йовков. *Само от време на време достигаха в село тъмни слухове, че се пропил, че станал лош.* Елин Пелин. **6.** *Прен.* За нещо нечестно — който буди подозрение; подозрителен, съмнителен. *И Нейко кметът ... вече долавяше нишката на престъплението и цялата тая тъмна история се разплиташе.* Йовков. *Тъмна афера. Тъмни сделки. Тъмна личност.* **7.** *Прен.* Тежък, тягостен. *Работа, страх и една тъмна, безименна скръб тежеше в сърцето му.* Дим. Талев. *Вдълбочен в някакви си тъмни размишления, той даже не поглеждаше другарите си.* Елин Пелин. **8.** Като *същ. ср.* **тъмно** — неосветено място, пространство. *Тя обикаляше огньовете и минаваше на тъмно все под клонести дървета.* Ст. Загорчинов. *Отвори вратата и изчезна в тъмното навън.* □ **До тъмно** — до свечеряване. *Не си учи урока. До тъмно играе по улиците с момчетата.* А. Каралийчев. **От тъмни зори** — от преди съмване. **От тъмно** — от рано сутрин, от преди изгрев слънце. *Двете жени... шетаха още от тъмно.* Дим. Талев. **От тъмно до тъмно** — от сутрин до вечер, през целия ден. *Работата на полето ще кипи, машините ще бръмчат от тъмно до тъмно.* Кр. Григоров. **По (в) тъмно** — по време, когато няма дневна светлина. *Войниците се пазят да не ги забележи някой и отиват на поста вечер по тъмно.* Йовков. *Сутрин Кънчо трябваше да стане рано, много рано, още в тъмно, додето всички в къщи спят.* Влайков. **Тъмна стая** — а) Затъмнено помещение, приспособено за обработка на светлочувствителни фотографически материали; камера обскура. б) Специално отделено, затворено помещение, където се избира и слага в плик бюлетина при тайно гласуване.

тъмнеене *ср. Отгл. същ. от* тъмнея *и от* тъмнея се.

тъмнене *ср. Отгл. същ. от* тъмня.

тъмнея, -ееш, *мин. св.* тъмнях, *прич. мин. действ.* тъмнял, -а, -о, *мн.* тъмнели, *несв.* **1.** Ставам постепенно тъмен; потъмнявам. *Само небете се виждаше над главата му, но и то вече тъмнееше и чезнеше в бързо настъпващия вечерен здрач.* Дим. Талев. *Тъмнеят далечни балкани | и сякаш че раснат. | Залязло е слънцето, месец се кани; | несетно просторите гаснат.* К. Христов. **2.** Само 3 *л. ед., безл.* Настъпва тъмнина, мрак. *Тъмнееше вече, но Бенковица не беше запалила лампа.* Дим. Талев. **3.** Тъмнея се. *Пътеката през гората беше крива и неравна. Излязоха на някаква продълговата поляна, по която тъмнееха редки купчини глогини.* Хар. Русев. □ **Тъмнее ми пред очите** — прилошава ми. *Като приближавахме вече до върха, почнах да се задъхвам, като че почна да ми тъмнее пред очите.* Ал. Константинов.

тъмнея се, -ееш се, *мин. св.* тъмнях се, *прич. мин. действ.* тъмнял се, -а се, -о се, *мн.* тъмнели се, *несв., сред.* Изпъквам с тъмния си цвят, изглеждам тъмен. *Стъмни се. Шейната пред тях се тъмнееше сред белината на снега.* Йовков. *Акациите в градината се тъмнееха и покриваха с гъст мрак тесните алеи.* Вазов.

тъмнило, *мн.* -а, *ср. Нар.* Дълбок мрак, тъмнина. *Брей, че тъмнило. Ако беше изгряла месечината, щяха да го видят очите ми този хубостник.* А. Каралийчев. *Къде ходиш по тъмнилата.*

тъмнинà *ж.* **1.** Отсъствие на светлина; мрак. *Разсъмваше се. Небето на изток все повече и повече побеляваше, тъмнината незабелязано се топеше.* Йовков. *Нощна тъмнина. Непрогледна тъмнина.* **2.** Тъмно място, пространство. *Кабриолетът с хубавите коне замина и се скри в тъмнината.* Йовков. *И ти отпущаш пламнала ръка | и тръгваш, поглед в тъмнините впила.* Дебелянов. **3.** *Прен.* Непросветеност, невежество. *Докъде ще стигнеш сляп и глух, без просвета и значия? Доникъде няма да стигнеш, в тъмнина ще си останеш.* Дим. Талев. *Сто и двайсет годин… Тъмнини дълбоки!* Вазов.

тъмнѝца *ж.* 1. *Нар.* Затвор[1] (в 1 знач.). *Във влажни тъмници, пълни с мрак, вони…, | гниеха два брата, в окови два роба, | кат два живи трупа, хвърлени в два гроба.* Вазов. *Дано болест те налегне, | болест, дъще, живеница, | и Дойчин да не убегне | от верига, от тъмница.* Ботев. *Хвърлиха го в тъмница. Лежи в тъмница.* **2.** *Нар.* Мрак, тъмнина. *Що си закъсняла толкоз?… Не те ли е страх,… я каква е тъмница!…, нощя е.* Йовков. *В тая тъмница кой да е ще сбърка.* Елин Пелин.

тъмничàр, -ят, -я, и **тъмничàрин,** *мн.* тъмничàри, *м.* Пазач в затвор, който държи ключовете от килиите. *Тъмничарят вече тропаше с ключа в ключалката на вратата и се втурна вътре.* Дим. Талев.

тъмнѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* тъмница. *На заранта рано тъмничния свод | огласиха думи: милост и живот!* Вазов. *Иван пишеше,… че се надяват да им заменят смъртните присъди с доживотен строг тъмничен затвор.* Г. Караславов.

тъ̀мно. *Нареч. от* тъмен; мрачно, неясно. *Нощта бе безлунна. Тъмно като в рог.* П. Р. Славейков. *Огънят угасна. Стана тъмно.* Елин Пелин. *Изразява се тъмно.*

тъ̀мно-. Първа съставна част на сложни прилагателни със значение тъмен или по-тъмен (от цвят, който означава някое основно прилагателно), напр. т ъ м н о а л е н, т ъ м н о в и ш н е в, т ъ м н о в и о л е т о в, т ъ м н о с и в и др.

тъмножъ̀лт, -а, -о, *прил.* Който има жълт цвят, по-тъмен от обикновения. *Виждам и сега тъмножълтото му татарско лице.* Вазов.

тъмнозелѐн, -а, -о, *прил.* Който има зелен цвят, по-тъмен от обикновения. *Тъмнозелените клони на буките тихо шумоляха.* Вазов. *Облечена е в тъмнозелен фистан, много набран около кръста.* Д. Немиров.

тъмнокафя̀в, -а, -о, *прил.* Който има кафяв цвят, по-тъмен от обикновения. *Жената вдигна бавно клепки и видя: наистина, оттам я гледаха мълчаливо две тъмнокафяви очи.* Г. Райчев.

тъмнокестеня̀в, -а, -о, *прил.* Който има кестеняв цвят, по-тъмен от обикновения. *Тъмнокестенявата ѝ коса падаше на къдрици около мургавото ѝ лице.* Йовков.

тъмнокòж, -а, -о, *прил.* Който има тъмна кожа. *Тъмнокожи племена.*

тъмнокòс, -а, -о, *прил.* Който е с тъмна коса. *Тъмнокоса девойка.*

тъмнолѝк, -а, -о, *прил.* Който е с тъмно лице; мургав.

тъмноòк, -а, -о, *прил. Поет.* Който има тъмни очи; черноок. *Пеят по жътва, пеят момите тъмнооки, | момци ги припяват и вечер край порти причакват.* Багряна.

тъмносѝн, -я, -ьо, *прил.* Който има син цвят, по-тъмен от обикновения. *Тъмносиньото небе е посипано със звезди.* Вазов. *Тъмносин костюм.*

тъмнотà *ж. Рядко.* Тъмнина. *Гладни глутници вълци сноват по белия сняг и очите им светят в нощната тъмнота.* Вазов. *А ти да беше почакал файтона, къде ще се блъскаш из тия тъмноти!* А. Гуляшки.

тъмнотѝя *ж. Нар.* Дълбока, непрогледна тъмнина.

тъмночервѐн, -а, -о, *прил.* Който има червен цвят, по-тъмен от обикновения. *Тя погали една тъмночервена гергина и не посмя да я откъсне.* К. Петканов. *И в новите чисти чаши се изливаше гъста струя тъмночервено вино.* Дим. Талев.

тъмня̀, -йш, *мин. св.* -ѝх, *несв.* Затулям някому светлината. *Не ми тъмни, че пиша. Отсечи това дърво! Стига е тъмнило на прозореца.*

тъ̀на, -еш, *мин. св.* тъ̀нах, *несв.* **1.** Потъвам в нещо меко, водно. *Залутал се бях в пущинак притъмнял | и нямах надежда за връщане. | Краката ми тънеха в лепкава кал, | небето тежеше намръщено.* Хр. Радевски. **2.** Покрит съм обилно с нещо. *Зимно време улиците тънеха в кал.* Дим. Талев. *Тънем в пот, разкъсаните ризи се лепят по тялото.* М. Вълев. *Мебелите тънат в прах. Всичко тъне в мръсотия.* || *Обр. Те пият, а тънат сърцата им в рани, | и пеят, тъй както през сълзи се пей.* Яворов. **3** Намирам се всред нещо, което е в голямо количество или ме обгръща от всички страни. *Мусала продължаваше да тъне в облаци.* Вазов. *Погледнах още веднъж живописното селце. То тънеше в зеленина от овошки и големи орехи.* Елин Пелин. *Цялото село… тънеше в черен мрак* Йовков. **4.** *Прен.* Напълно съм погълнат от някакво настроение, чувство, намирам се в някакво състояние. *Майка ѝ… тънеше в блаженство и в погледа ѝ… светеше национална гордост и самодоволство.* Ал. Константинов. *Часове познах упойни, | тънех в блянове чудесни.* Вазов. *Тъна в невежество. Тъна в разврат.* **5.** *Прен.* Намирам се, живея при много лоши или при много добри условия. *Тъна в мизерия. Тъна в разкош.*

тъ̀нене *ср. Отгл. същ. от* тъна.

тънѐя, -ееш, *мин. св.* тънѐх, *прич. мин. действ.* тънял, -а, -о, *мн.* тънели, *несв.* Ставам постепенно по-тънък; изтънявам. *Откакто заболя, вратът му започна да тънее.*

тъ̀нко. *Нареч. от* тънък. *Нацупи устни и засвири като славейче, тънко, кръшно, продължително.* Елин Пелин. *Сред белината на снега, който тънко покриваше кората на Дунава, черната ивица се простираше и тъмнееше.* Вазов. *Чул съм те, Като, и разбрал съм те, | че тънко предеш и бито тъчеш.* Нар. пес. *Режа хляба тънко.*

тънковлàкнест, -а, -о, *прил.* Който е с тънки влакна. *Тънковлакнести овце.*

тънкокрàк, -а, -о, *прил.* Който има тънки крака. *Някъде ще заприпка тънкокрако конче и тънко ще изцвили.* Йовков.

тънкокръ̀ст, -а, -о, *прил.* Който има тънък кръст. *Сопотненки, тънкокръ̀сти, височки, | белолики, витовежди, черноочки.* П. Р. Славейков.

тънкору̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който е с тънко руно. *Тънкорунни овце.*

тъ̀нкост, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** Само *ед.* Качество на тънък. *Тялото ѝ не притежаваше модната тънкост на Зара, но от него лъхаше здраве и красота.* Дим. Димов. **2.** *Прен.* Подробност. *Силен е той с това, че познава всичките тънкости на законите и наредбите.* Влайков.

тънкостѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който е с тънки стени. *Голямо усърдие и високо майсторство вложи колективът при изработката на изящните тънкостенни порцеланови предмети.*

тънку̀лест, -а, -о, *прил. Нар.* За човек — тънък, слаб. *Малко подир това дойде и едно момиче, тънкулесто и мършавичко.* Вазов.

тънкуля̀в, -а, -о, *прил. Нар.* За човек — тънък; тънкулест. *А един дълъг, тънкуляв зидар се пошегува, като наподобяваше гласа ѝ.* И. Волен.

тънтѐж *м.* Тътнеж, грохот. *От време на време далече, към Дойран, или по-нататък, се чуваха редки тънтежи на тежки оръдия.* Г. Райчев. *Идеше глух тънтеж от кола и оръдия.* Йовков.

тънтѐне *ср. Отгл. същ. от* тънтя; тътнене. *Дървеното клепало раздава глухото си тънтене по близките долини.* Блъсков.

тънтя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* тънтя̀л, -а, -о, *мн.* тънтѐли, *несв.* Кънтя, тътна. *Ясно се чува как пръхтят конете и как глухо тънти каменният валяк по хармана.* Йовков.

тъ̀нък, -нка, -нко, *мн.* -нки, *прил.* **1.** Който има малък напречен разрез. *Противоп.* дебел. *Блатото лъщеше като сребърно и тук-таме по него лежеха тънки корици лед.* Елин Пелин. *Върбите весело се зеленееха и тънките им вейки падаха надолу като разплетени коси.* Йовков. *Дето е тънко, там се къса.* Погов. *Тънки устни. Тънка прежда. Тънък плат. Тънки стени.* || За човек или животно — слаб, строен. *Тя беше тънка, кръшна, с бледно лице и едва зарумелени бузи.* Д. Немиров. *Конете... бяха измокрени от дъжда и изглеждаха по-тънки и по-стройни.* Йовков. *У Недини слънце грее. | То не било ясно слънце, | най ми била сама Неда | с тънка снага самодивска.* Нар. пес. *Тънка като топола.* **2.** За звук, глас — с висок регистър. *Между крехките гласове, що се донасят из улицата, Колчо ясно долавя един познат глас, тънък и звънлив.* Влайков. *Раздаде се едно тънко подсвиркване.* Вазов. **3.** *Рядко. Прен.* За сетиво (обикн. слух, обоняние) — силно развит, остър. *Тънкият ѝ слух отдавна бе доловил нашите стъпки.* Ем. Станев. *Тънко обоняние.* **4.** За миризма, аромат — не много силен; лек. *Из въздуха се носеше тънко, едва доловимо благоухание на розмарин.* Дим. Димов. *Тънката миризма на напечената земя, на зелените ниви го упои.* Елин Пелин. **5.** *Прен.* Който е свързан с най-малките подробности на нещо; точен. *Тънка разлика. Тънка сметка.* **6.** *Прен.* Който се отличава с проницателност и умение да схваща същността на нещата. *Необикновено тънкият му ум, ловкост и медена реч му спечелиха влияние и привърженици.* Вазов. *Тук има младежи с естествени художнически заложби,... с тънък усет за хармоничното и симетричното.* Г. Караславов. *Тънък ценител на изкуството. Тънък наблюдател. Тънък дипломат.* **7.** *Прен.* Който се отличава с изящество, финес в изработката; изкусен, изящен. *С тънка резба украсили | престол, и врати, и прозорци.* Ем. п. Димитров. *Ти ми дари най-скъпите накити, които е виждала жена — тънки изделия от слонова кост.* Н. Райнов. || За който трябва умение, изкуство. *Той засяваше нивите, защото сеенето с ръка беше мъчна и тънка работа.* Йовков. *Моят занаят е тънък. В него има голямо изкуство. Тънка дипломация.* **8.** *Прен.* Който не изразява нещо направо, а само остроумно го загатва, засяга. *Тънко загатване. Тънка ирония. Тънък хумор.* □ **Тънък вятър** — резлив, остър вятър. *Полъхва | пронизващ и тънък ветрец откъм Странджа.* Ем. п. Димитров.

тъп, -а, -о, *прил.* **1.** Чийто връх, край е заоблен. *Противоп.* остър. *Тъпа игла. Тъп нос. Тъп молив.* || За сечиво — който не реже добре. *Тъп нож. Тъпа ножица. Тъпа брадва.* **2.** *Прен.* За звук, глас — който не е ясен; глух. *Той говореше непрестанно ... със своя тъп, незвучен ... глас.* Вазов. *Хвърленият камък падна с тъп звук в храстите.* Кр. Велков. **3.** *Прен.* За болка или друго усещане — който не е рязък, остър. *Винаги чувствуваше лека, тъпа болка в задъханите си гърди.* К. Петканов. **4.** *Прен.* За чувство, състояние — който обхваща изцяло, дълбоко и води до пасивност. *Обхвана го някакво тъпо безразличие, волята му се стопи като църковна свещица. Остави се да бъде воден за ръка като малко дете.* Ä. Гуляшки. *И колкото повече мъката стягаше душата му, толкова някаква глуха и тъпа злоба към Ганчовски засядаше някъде в гърдите му.* Г. Караславов. *Тъпо отчаяние.* **5.** *Прен.* За човек — несхватлив, глупав, нечувствителен. *Ти ме мислиш за съвсем тъп, съвсем непроницателен. Ти мислиш, че можеш да си играеш с мене, без нищо да разбера.* П. Вежинов. *Тъп ученик.* || *Прен.* Неизразителен, глупав. *Погледът му, разсеян, тъп и равнодушен, падаше безучастно върху минувачите.* Вазов. *Повечето бяха сурови, безчувствени лица. Две или три имаха толкова тъп и ограничен израз.* Дим. Димов. *Тъпо лице.* □ **Тъп ъгъл** (геом.) — ъгъл, който има повече от 90°.

тъпа̀к, *мн.* -ци, *м. Руг.* Тъп, глупав човек.

тъ̀пам, -аш, *несв. Диал.* Ходя със ситни крачки на едно място или в малко пространство; ситня. *Голямо хоро се зави... Дойде Стоян и той се хвана. Тъпаше несръчно, провикваше се.* К. Петканов. *Мирчо не го сдържаше на едно място и току тъпаше с малки крачки около външната пейка.* К. Петканов.

тъ̀пан *м.* Ударен музикален инструмент, който има форма на голям плосък цилиндър с опъната от двете страни кожа; тупан. *На другия ден се захвана годежът със зурли и тъпани и трая три дена.* Цани Гинчев. *Бия тъпан. Думкат тъпани.* □ **Един бие тъпана, друг събира парсата** (погов.) — един работи, друг се ползува от облагите. **Задържа се (седи) колкото прах на тъпан** (погов.) — никак не се задържа на едно място. **Не е тупнал (претупал) тъпанът** — не е необходимо нещо да стане или да се извърши веднага, незабавно.

тъпана̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Участник в музика или оркестър, който бие тъпан. *Утре ще*

ни дойдат гости... Да пратиш да повикат... зурладжиите и тъпанарите. Цани Гинчев. 2. *Руг.* Глупак, простак.

тъпанарски, -а, -о. *Прил. от* тъпанар.

тъпанче, *мн.* -та, *ср.* Ципа, която отделя външното ухо от средното. *Пукна ми се тъпанчето.*

тъпачка *ж.* Тъпа, глупава жена.

тъпашки, -а, -о. *Прил. от* тъпак. *Тъпашки отговор.*

тъпея, -ееш, *мин. св.* (рядко) тъпях, *прич. мин. действ.* тъпял, -а, -о, *мн.* тъпели, *несв.* Ставам постепенно тъп; затъпявам (в 1 и 5 знач.). *Но срамно пушките им зеят / сега на голата стена, / ножовете им в прах тъпеят.* Вазов. *Слави тъпееше от ревност и злоба.* Я. Страшимиров.

тъпкало, *мн.* няма, *ср. Разг.* Навалица, тъпканица.

тъпкане *ср. Отгл. същ. от* тъпча *и от* тъпча се.

тъпканица *ж. Разг.* Навалица, блъсканица. *Пред изхода на гарата беше голяма тъпканица.*

тъпо. *Нареч. от* тъп. *Гърмят тежки звънци; едни са железни хлопки, които звънят глухо и тъпо, други са... с висок и мелодичен глас.* Йовков. *Той я разтърси. Но сивите й очи го гледаха тъпо.* Дим. Димов. *Зъбът ме боли тъпо.*

тъпоглав, -а, -о, *прил.* Който е тъп, глупав, тъпоумен. *Само за думата глупав ние имаме толкова още разнообразни термини: простак... гарга, пуяк, тъпоглав.* Вазов.

тъпост, -тта, *мн.* няма, *ж.* Тъпота. *Сега забележих, че това лице имаше изражение просташко, носеше печата на ограничен ум, на самодоволна тъпост.* Вазов.

тъпота, *мн.* няма, *ж.* Качество на тъп (в 5 знач.); тъпоумие. *Цялото й същество бе потиснато от тъпота, от убийствена умора на духа, от върховно безразличие към всичко.* Дим. Димов. *От баща си Панчо беше наследил умствена тъпота и покорство.* Влайков.

тъпоумен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* 1. Който мъчно възприема, мъчно схваща; глупав, тъп. *Бащата... непрекъснато разправяше весели неща ту за някоя овца или крава, ту за тъпоумния ратай и ние се смеехме от сърце.* Д. Немиров. 2. Който изразява тъпоумие. *Ханджията българин, дребно, ухилено човече, с тъпоумно лице, посрещна твърде вежливо госта си.* Вазов.

тъпоумие, *мн.* няма, *ср.* Тъпота, глупост.

тъпча, -еш, *мин. св.* тъпках, *несв.* 1. Натискам, мачкам с крака; газя. *Нагазили в кипналите джибри — тъпчат ли, тъпчат.* Я. Каралийчев. || *Разг.* Стъпвам, ходя на едно място или в малко пространство; тъпам. *Евстати гледа в бележника си, после в чичо Марин, който някак неловко и смутено тъпче около него, и изведнъж се сеща за нещо, което е забравил.* Я. Гуляшки. *Чуваше се само как часовият вън... и този, който беше горе на тавана, тъпчеха на едно място и мърмореха.* Ив. Мартинов. 2. Пъхам, бутам нещо да влезе, да се събере някъде; гнета. *Той развърза тютюницата, изчука лулата си и почна полека да я тъпче и да сумти.* Елин Пелин. *Иван не вярваше на очите си, като гледаше как Горoccupied Гороломов събира парите и ги тъпче в портфейла си.* Йовков. 3. *Прен.* Карам някого насила да яде много. *Час по час ме мъкнат на гости, тъпчат ме с какви не гозби.* Я. Каралийчев. 4. *Прен. Разг.* Държа в подчинение; потискам. *Забравили кои сте и сте станали най-върлите душмани на своите братя, да ги тъпчете, убивате и турчите.* Цани Гинчев. || Нарушавам. *Тъпче заветите на своите прадеди. Тъпче законите.* **тъпча се** *възвр.* и *страд.* □ **Връщам му го тъпкано** (разг.) — отмъщавам си в повече. **Тъпча на едно място** — не напредвам, не преуспявам.

търбух, *мн.* търбуси, *м. Рядко.* Корем. *Аз задупчих енергично търбуха на коня си, но той беше заморен вече.* Вазов.

търбуша, -иш, *мин. св.* търбуших, *несв. Разг.* Разпарям корема, търбуха на човек или животно. **търбуша се** *страд.*

търбушене *ср. Отгл. същ. от* търбуша *и от* търбуша се.

търг търгът, търга, *мн.* търгове, търга (сл. ч.), *м.* 1. Публична продажба, която се извършва по определени правила, според които продавания предмет получава този, който даде за него най-висока цена. *Продавам на търг. Публичен търг.* 2. Състезателно наддаване между лица или фирми за доставяне, наемане или извършване на някоя голяма обществена работа, която се възлага на този, който предложи най-изгодни условия. *Взимам на търг. Обявен е търг с тайно наддаване. Търг с малонаддаване.*

тъpгам, -аш, *несв. Нар.* Дърпам, тегля, скубя. *Събираха сухи бурени, търгаха стърнище от нивите — всеки искаше да си приготви поне суха постилка.* Йовков. **търгам се** *страд.*

търгане *ср. Отгл. същ. от* търгам *и от* търгам се.

търгаш *м. Неодобр.* 1. Нечестен, непочтен търговец; спекулант. 2. Човек, който за користни цели не цени нищо свято, скъпо.

търгашески, -а, -о, *прил.* Който се отнася или е присъщ на търгаш. *Търгашески сметки.*

търгашество, *мн.* -а, *ср.* Действие, проява на търгаш.

търговец, *мн.* -вци, *м.* Човек, който се занимава с търговия. *Дошли са пак търговци от Венеция / със много скъпи платове / и с чудно хубави неща.* М. Петканова. *Амбулантен търговец. Търговец на едро. Търговец на дребно.*

търговия, *мн.* няма, *ж.* Дейност за покупка и продажба на стоки. *Държавна търговия. Търговия на едро. Търговия на дребно.* □ **Верижна търговия** (остар.) — търговия, при която стоката минава през повече ръце, преди да стигне до потребителя. **Външна търговия** — търговия с чужди държави. **Въртя търговия** (разг.) — търгувам. **Вътрешна търговия** — търговия, която се извършва в пределите на една държава.

търговка *ж.* Жена търговец.

търговски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до търговия или до търговец. *Търговска сделка. Търговска фирма. Търговски преговори. Търговски град. Търговско писмо. Търговски връзки. Търговски параход.* □ **Търговски баланс** — равносметка за вноса и износа на една държава.

търговско-. Първа съставна част на сложни прилагателни със значение търговски, напр. **търговско-индустриален, търговско-**

промишлен, търговско-стопански и др.

тъ̀ргу̀вам, -аш, *несв.* 1. Занимавам се с търговия. *Той не само тъче и произвежда..., но и търгува с тая стока.* Влайков. 2. *Прен.* Жертвувам нещо свято, скъпо, за користни цели. *Трябва да знаете, че аз не съм човек, който търгува със своите убеждения.* Ал. Константинов.

търгу̀ване *ср. Отгл. същ. от* търгувам.

тъ̀ржен, тръжна, тръжно, *мн.* тръжни. *Прил. от* търг. *Тръжни книжа.*

тържѐствен, -а, -о, *прил.* 1. Който е свързан или съпроводен с тържество. *Никога малкото селце не е виждало по-тържествено погребение.* П. П. Славейков. *Тържествено събрание. Тържествено откриване.* 2. Който е изпълнен с празничност или изразява празничност; празничен. *Екна тържественият, възторженият химн — химнът при посрещането на Радамеса.* Йовков. *От естрадата на плаца пред лагер „Левски", при съответна тържествена обстановка, Стефчо благодари на своите другарчета.* Г. Караславов. *Залата имаше тържествен вид. Тържествени думи.* 3. *Прен.* Ненарушим. *Тържествено обещание. Тържествена клетва.*

тържѐствено. *Нареч. от* тържествен. *В селото влизаха няколко ескадрона, тържествено звучаха фанфари.* Йовков. *Тържествено обещавам, че ще изпълня клетвата си.*

тържѐственост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* тържествен. *С неописуем блясък и великолепие, с небивала тържественост се отпразнува юбилеят.* Вазов.

тържество̀, *мн.* -а̀, *ср.* 1. Тържествено ознаменуване на някакво събитие; празненство. *И тоя път краят на учебната година бе отпразнуван с тържествен акт... Тържеството стана пак в широкото преддверие на старото мъжко училище.* Дим. Талев. *Народно тържество.* 2. Бляскава победа, пълен успех в нещо. *Доброто се увенчава с пълно тържество над злото.* Вазов. *Перущице бледна, гнездо на герои, | ... | твойта гибел беше тържество за нас, | защото ти падна със падане ново | и в нашта история тури светло слово.* Вазов.

тържеству̀вам, -аш, *несв.* Изпитвам радост, доволство от извоювана победа. *Победите бяха все на наша страна... Бенковски тържествуваше, тържествувахме всички.* З. Стоянов.

тържеству̀ване *ср. Отгл. същ. от* тържествувам.

тържѝще, *мн.* -а, *ср.* Определено място, където се извършват покупки и продажби; пазар. *Зеленчуково тържище. Тържище за добитък.*

търкало̀, *мн.* -а̀ *и* -ѐта, *ср. Нар.* Колело, кръг. *Куршумите се цопнаха, като оставиха за минута няколко малки търкала по водата.* Вазов. *Обели краставицата и я нарежи на търкалета.*

търка̀лям, -яш, *несв.*; **търколя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Движа нещо, като го обръщам, въртя по някаква повърхност. *Понякога се чуваше шум, като че някой търкаля навън празни бъчви.* Ем. Станев. *Буйната река търкаля камъни надолу, бие се с канарите, подрива бреговете.* А. Каралийчев. 2. Събарям, бутам, катурвам нещо. *Дядо Ройо изкара с дървена лъжица сварените картофи от менчето и ги търколи на тревата.* А. Каралийчев. *По невнимание бутна чашата и я търколи на земята.* **търкалям се, търколя се** *страд.*

търка̀лям се, -яш се, *несв.*; **търколя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* 1. Въртя се, премятам се по някаква повърхност. *Пред нея по земята се търкаля... малко арабче и пее.* Д. Немиров. *Децата се търкаляха по тревата.* 2. С въртене, обръщане по някаква повърхност падам надолу. *Достатъчно бе да се търколи един камък. Той дигаше подире си още десетина, които го придружаваха успоредно и се спираха чак долу в реката.* З. Стоянов. 3. Само *несв.* Намирам се някъде захвърлен, в безпорядък. *На масата и по земята се търкаляха празни бутилки от вермут. Стаята изглеждаше по-разхвърлена от когато и да било друг път.* П. Вежинов. *Наоколо беше замърсено, консервни кутии, парчета от вестници и спечени корички от хляб се търкаляха на всяка крачка.* А. Гуляшки. 4. *Прен. Разг.* За дни, години и под. — бързо, неусетно преминавам. *Дните се търкаляха, годините минаваха.* Л. Стоянов. *Търколи се лятото, дойде есента.* □ **Търколила се тенджерата (гърнето), та си намерила похлупака** (погов.) — намерил си другар със същите недостатъци. *И той е палячо като него. Търколила се тенджерата, че си намерила похлупака.* Йовков.

търка̀ляне *ср. Отгл. същ. от* търкалям *и от* търкалям се.

търкаля̀ст, -а, -о, *прил. Нар.* Кръгъл. *Утринното лятно слънце изскокна високо над Стара планина. Потоци от зари минуваха през търкалястите... прозорци на черквата.* Вазов. *Изкара от джоба си едно търкалясто огледалце, огледа се.* А. Каралийчев. *Търкаляста кутия.*

тъ̀ркам, -аш, *несв.* 1. Движа нещо в разни посоки по някаква повърхност и натискам; трия. *Разкопчаха дрехите му, търкаха го със сняг и не без мъка го свестиха.* Йовков. *Пусна тоягата си и захвана силно да си търка ръцете, за да ги стопли.* Вазов. *Той беше задрямал наблизо, става и търка очите си с ръка.* Йовков. 2. Трия, жуля повърхността на нещо, за да го измия, изчистя. *Тая паница няма защо да я търкам, само ще я изплакна.* Г. Караславов. *Дъски търка, джамове мие по цял ден, като да чака сватове да ѝ дойдат.* Дим. Талев. **търкам се** *възвр.* и *страд.*

тъ̀ркане, *мн.* -ия, *ср.* 1. *Отгл. същ. от* търкам *и от* търкам се; триене. 2. *Обикн. мн. Разг.* Недоразумение. *Между тях имаше търкания, недоразумения.*

търколя̀. Вж. т ъ р к а л я м.

търколя̀ се. Вж. т ъ р к а л я м с е.

търку̀лвам, -аш, *несв.*; **търку̀лна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* търку̀лнат, *св.* Търкалям веднъж или няколко пъти по веднъж. *Сутрин... откъсваше още по роса най-едрата любеница, минаваше покрай Румянини и я търкулваше под портата им.* И. Волен. *Натрупаха се коларите край тежката канара, подхванаха я от дясната страна, засилиха се и я търкулнаха надолу.* А. Каралийчев. *Търкулна чашата на земята.* **търкулвам се, търкулна се** *страд.* и *сред.*

търку̀лване *ср. Отгл. същ. от* търкулвам *и от* търкулвам се.

търку̀лна. Вж. т ъ р к у л в а м.

търло, *мн.* търла̀, *ср.* *Диал.* Кошара за затваряне на овце лятно време; сая, агъл.

търмъ̀к, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Диал.* Гребло.

тъ̀рнест, -а, -о, *прил.* Трънест. *Търнесто място. Търнесто гнездо.*

тъ̀рнов, -а, -о, *прил.* Който е направен от тръни. *Търнов венец.*

търноко̀п *м.* Сечиво със заострени краища за копане на твърда почва или за изкопаване на корени и храсти.

тъ̀рня, -иш, *мин. св.* търни̇̀х, *несв.* *Нар.* Слагам тръне на плет или межда, за да не влиза добитък.

търпѐж *м.* *Нар.* Търпение. *Ако нямаш търпеж, не хващай кърпеж.* Погов.

търпели̇̀в, -а, -о, *прил.* Който може много или дълго да търпи. *А инак беше търпелив и не само оставяше да го закачат, но и сам се мъчеше да разсмива селяните.* Йовков.

търпели̇̀во. *Нареч. от* търпелив. *Понасяхме търпеливо несгодите. Чакам търпеливо реда си.*

търпели̇̀вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* търпелив. *Той прояви голяма търпеливост.*

търпѐне *ср.* *Отгл. същ. от* търпя *и от* търпя се. *Не е за търпене това тегло!* К. Петканов.

търпѐние, *мн.* няма, *ср.* **1.** Способност да се понася нещо, да се търпи безропотно. *Аз се изморих да чакам, загубих търпение, но не смеех да се отдалеча от дола.* Ем. Станев. *Търпението ми се изчерпи. Всяко търпение има граници.* **2.** Способност да се чака, изчаква дълго и спокойно; постоянство, настойчивост, упоритост. *Така с необикновено търпение и упорит труд даскал Стефан успява да изпита и поправи всичките си ученици.* Д. Немиров. *С търпение всичко се постига.* Погов. *Нямам търпение.* □ **Волско (биволско) търпение** — голямо безропотно търпение. **Изкарвам някого из търпение** (разг.) — карам някого да изгуби търпение, изчерпвам търпението на някого.

търпи̇̀м, -а, -о, *прил.* *Рядко.* Който може да се понася, търпи; поносим. *Болките бяха търпими.*

търпи̇̀мост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* **1.** Проява на търпение, снизходителност към нечии грешки или лоши прояви. *Майката прояви голяма търпимост към слабостите на сина си.* **2.** *Книж.* Зачитане правата и свободите на другите, обикн. от страна на властите; толерантност. *Политическа търпимост. Религиозна търпимост.*

търпя̀, -и̇ш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* търпя̀л, -а, -о, *мн.* търпѐли, *прич. мин. страд.* търпя̀н, -а, -о, *мн.* търпѐни, *несв.* **1.** Понасям твърдо болка, страдание или нещо неприятно; издържам. *Това дразнеше Еньо и не беше му по воля, но той търпеше.* Елин Пелин. *Търпи, бабо, за хубост.* Погов. ‖ Свикнал съм да понасям нещо. *Стрина Герговица не си служеше с газениче като другите хора в махалата — тя не можеше да му търпи миризмата.* Влайков. *Ян Бибиян не търпеше никакви обуща. Той обичаше да ходи бос.* Елин Пелин. *Не мога да търпя вълнена дреха до кожата си. Мога да търпя на студ.* **2.** Издържам спокойно нещо бавно и постепенно в течение на дълго време. *Учителят търпи, когато учениците възприемат бавно.* **3.** *Прен.* Понасям присъствието, наличието на някого или на нещо. *Той я търпеше с усилие и гледаше колкото може по-малко да бъде с нея.* Елин Пелин. *Случката с момичето го потресе; не можеше да търпи вече близостта на никого.* Г. Райчев. *Едва го търпя.* **4.** Примирявам се с нещо и допускам съществуването му. *Не търпи възражения. Как търпите тези нередности? Принуден е да търпи това положение.* **5.** Изживявам, понасям нещо, обикн. лошо. *Постоянноприиждаха тревожни донесения. По всичко изглеждаше, че челните му части търпяха сериозни поражения.* П. Вежинов. *Никола ставаше все по-нервен, лесно се дразнеше и по-често търпеше наказания от Буцов.* Йовков. *Кой знае колко е сиромашкинята страдала! Борила се е с глада, търпяла е неволя.* Каравелов. *Търпя лишения. Търпя несгоди. Търпя недоимък.* **6.** *Разг.* Съвместим съм с нещо, допускам нещо. *В най-добрия случай ще ме бавят цял месец... Пък работата, както виждате, не търпи отлагане.* П. Вежинов. *Постъпката му не търпи критика. Търпя промени.* **търпя се** *страд.* и *сред.*

тъ̀рса *ж.* *Диал.* **1.** Нрав, характер. *Остарял, ама от търсата си не се оставил.* Погов. **2.** Походка, държане.

търса̀ч *м.* Човек, който търси да открие, да намери, обикн. нещо ценно — злато, руди и др. *Търсач на злато.*

тъ̀рсене *ср.* *Отгл. същ. от* търся *и от* търся се. *Търсенето на новородени сърнета продължи цяла седмица.* Ем. Станев.

търси̇̀опашка *ж.* *Нар.* Стърчиопашка.

тъ̀рсище, *мн.* -а, *ср.* Засъхнало блато или мочурище с мека почва, която се вгъва при ходене по нея.

тъ̀рся, -иш, *мин. св.* търси̇̀х, *несв.* **1.** Полагам усилие да намеря нещо скрито или загубено; диря. *Трябваше му едно писмо, а колкото и да го търси, колкото и да обръща папки и книжа, не можа да го намери.* Йовков. *Със свещ да търсиш, не ще го намериш.* Погов. ‖ Стремя се да открия нещо, което зная или предполагам, че съществува. *Неочаквано над тях се зачуват викове на жерави. Всички обръщат очи нагоре и ги търсят.* Йовков. *След като бяха търсили за оръжия в другите стаи, заптиетата се упътиха и към приемната.* Величков. *Търся пътя в гората. Търся думи да се изразя по-точно. Търся отговор на загатката. Търси прилика между две сестри. Търси вината у другите.* **2.** Стремя се да намеря някого, който е избягал или е отишъл някъде другаде. *Някакво убийство е станало и търсят убиеца, навярно.* М. Грубешлиева. ‖ Стремя се да намеря някого, за когото не зная точно къде се намира; диря. *Търсих те навсякъде, у вас, у Йовови, на школото, никъде те няма.* Вазов. ‖ Искам, стремя се да говоря с някого за нещо (помощ, съвет, работа и под.). *Тя била предупредена от Чакалов, че ще дойдат да го търсят троица сънародници, и ни покани горе, в една чисто наредена стая.* Ал. Константинов. *По едно време телефонистът повика командира; търсели го от дивизията.* М. Кремен. *Когато се разболее, той веднага търси лекар.* **3.** Стремя се да намеря, избера или постигна нещо необходимо или подходящо. *Орляци птички цвъртят из въздуха над шосето или кацат там да търсят*

храната си. Вазов. *Ние търсим едно сгодно място, за да обядваме.* Вазов. *Това бяха петима селяци от загорските краища, дошли с коси на рамо да търсят работа в далечна Тракия.* Елин Пелин. *Юрталана все търсеше случай да ѝ заговори. Нека да видят всички, че си я тачат и си я имат като своя.* Г. Караславов. *Търся плат за палто. Търся квартира. Търся подслон. Търся спасение. Търси повод да се кара. Търся изход от лошото положение.* || *Прен.* Искам, желая да постигна нещо желано; стремя се към нещо. *С лъст, с клевети и с низко раболепство | не съм аз търсил слава на света.* П. Р. Славейков. *Всеки търсеше щастие и всеки го разбираше по своему.* Елин Пелин. *Той не само не отбягваше хората..., но, напротив, преднамерено търсеше тяхната дружба.* Ст. Дичев. *Търси бързи и леки печалби. Търси развлечения. Търси забрава. Търси слава. Търся закрила.* 4 *Прен.* Стремя се да открия, да получа нещо ново; диря, издирвам. *Този кумир беше безнадеждно рухнал и Ванко сигурно вече търсеше нови пътища в своя несретен живот.* Кр. Велков. *Търся минерални залежи. Търсят нов начин за получаване на енергия.* 5. *Прен. Нар.* Искам да получа или да ми се даде нещо, което ми се следва; изисквам. *Аз съм ти работил и за тия пари съм се изплатил. И ти сам киза, че няма да ги търсиш.* Йовков. *Признателност той не търсеше още — тя той много личеше във всичката тая радост и изненада на люляковчани.* Йовков. *Не съм търсил аз за нищо награда | и не чакам от никого пощада.* П. Р. Славейков. *Всеки си търси своето.* Погов. *Търся отговорност. Търся си правото.* 6. *Разг.* В съчет. със съюза *да* и друг глагол означава — искам, желая да извърша нещо. *Пенча го мързи, | гледа да лежи, | ходи та се май, | търси да играй.* П. Р. Славейков. *Още рано тая сутрин той излезе в двора — празник беше, нямаше къде да отиде, та търсеше да се залови с нещо тук.* Дим. Талев. **търся се** *страд.* □ **Какво търсиш тука?** — защо се намираш тука, как попадна тук? *От где може да го знаеш що е за човек и какво търси по тия места, когато никой българин не може да се подаде от селото навън?* З. Стоянов. *Какво търсиш тука по това време?* **Търся под вола теле** (погов.) — проявявам неоправдана, прекомерна придирчивост. **Търся си белята** (разг.) — върша нещо, което може да ми донесе беда. *Защо ходиш нощем из улиците, бе човече? — упрекна го кръчмарят. — Или белята си търсиш.* М. Марчевски.

търтвам, -аш, *несв.*; **търтя,** -иш, *мин. св.* търтих, *св. Разг.* 1. Спускам се (да бягам); хуквам. *Заекът търти из снега.* Ем. Станев. *Другите воловари грабнаха торбите си и също търтиха да бягат.* Г. Караславов. 2. *Рядко.* Повалям, събарям със сила; тръшкам. *Върлата треска, която я търти на леглото, доби опасен характер.* Вазов. *Търтих го на земята.* **търтвам се, търтя се** *страд.* □ **Търтих му един бой** — набих го хубаво, дръпнах му един бой.

търтвам се, -аш се, *несв.*; **търтя се,** -иш се, *мин. св.* търтих се, *св., сред. Рядко.* Тръшвам се, повалям се. *Най-после стигна запъхтяна до гостилницата, качи се в стаята си и се търти на леглото в отчаяние.* Вазов.

търтване *ср. Отгл. същ. от* търтвам *и от* търтвам се.

търтей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* 1. Мъжка пчела. 2. *Прен. Неодобр.* Човек, който не иска нищо да работи и живее на чужд гръб; ленивец, готованец. *Превърнал си се в търтей!... Не си способен за нищо друго, освен да пиеш.* Дим. Димов.

търтейски, -а, -о, *прил.* Свойствен на търтей; лентяйски, готовански.

търтя. Вж. търтвам.

търтя се. Вж. търтвам се.

търча́, -йш, *мин св.* -а̀х, *несв. Нар.* Тичам, бягам. *Кавал свири на поляна, | на поляна край горица; | млада, хубава Стояна | търчи с менци за водица.* Ботев. *Я търчи у дома. Кажи на баба си Гергевица да заколи едно пиле.* Йовков. || *Прен.* Работя без спиране, без отдих (обикн. домакинска работа). *Караше снахите да търчат, да шетат.* Йовков. *Търча като кон, работя като роб и да ме хока той мене, да не ме зачита за нищо.* Г. Караславов.

търча́не *ср. Отгл. същ. от* търча.

търчешка́та, *нареч. Нар.* Търчешком. *Той видя пак девойката, която отиваше из улицата, бързо, търчешката.* Вазов.

търчешко́м *нареч. Нар.* С тичане, тичешком.

тършу̀вам, -аш, *несв.* Усилено, внимателно търся нещо на разни места. *Двамата стражари тършуваха дълго из стаичката, из кухнята,... но нищо съмнително не намериха.* М. Марчевски.

тършу̀ване *ср. Отгл. същ. от* тършувам.

тъст, тъстът, тъста, *мн.* тъстове, тъста (сл. ч.), *м.* Баща на съпругата по отношение на съпруга ѝ, на зетя. *Големият ѝ син се ожени и още на годината излезе, отиде при тъста си.* К. Петканов. *Тъстът му обещал две ниви зестра, за да си направи къща.* Г. Караславов.

тътен *м.* Тътнеж. *На запад небето просветваше навремени, долиташе далечният тътен на гръмотевица.* А. Гуляшки. *Гърмежите продължаваха, тътенът се носеше надалеч.* Кр. Григоров.

тътна, -еш, *мин. св.* тътна̀х, *несв.* Издавам тътнеж. *Невидимите бомбардировачи стигнаха небето над града, прозорците зазвъняха, земята тътнеше все по-силно.* Ем. Коралов. *Там е празнично сега, | тътнат шумните тълпи.* Смирненски.

тътнѐж *м.* Тъп, силен и продължителен звук, обикн. от гръм, силен удар и др.; бумтене. *Нощна пролетна гръмотевица разтърси планината. Тътнежите отекнаха в дълбочината на мрака.* А. Каралийчев. *Внезапно някакъв ужасен трясък, тътнеж от стотина гръмотевици се чу някъде в тъмнината и околността се раздруса като от земетресение.* Елин Пелин.

тътнене *ср. Отгл. същ. от* тътна.

тътра̀зене *ср. Отгл. същ. от* тътразя *и от* тътразя се.

тътра̀зя, -иш, *мин. св.* тътра̀зих, *несв. Диал.* Тътря. *Мене ми се стори,... че съм тътразил изморените си крака по някаква чудовищно висока стълба.* Величков. **тътразя се** *страд.* и *сред. Дълго ние се тътразихме из тия непроходими места.* Вазов.

тътрене *ср. Отгл. същ. от* тътря *и от* тътря се.

тътрузене *ср. Отгл. същ. от* тътрузя *и от* тътрузя се.

тътрузя, -иш, *мин. св.* тътрузих, *несв.* Тътря. *Манолаки беше станал и бавно, като тътрузеше краката си, отиде до долапа и извади от там други някакви книжа.* Йовков. **тътрузя се** *страд.* и *сред.*

тътря, -еш, *мин. св.* тътрах, *несв.* 1. Влача с усилие нещо тежко по земята. *Той забеляза една малка мравка, която тътреше едва-едва едно зърно, два пъти по-голямо от нея.* К. Константинов. *Сетне се изправи и като тътреше краката си по килима, отиде до прозореца и открехна пердето.* А. Гуляшки. || Влача нещо с шум. *Тътре стола по пода.* 2. *Разг. Неодобр.* Водя някого насила със себе си или без нужда. *Жена му ходеше да го търси по кръчмите, тътреше го в къщи, сърдеше се и го кълнеше люто.* Елин Пелин. **тътря се** *страд.*

тътря се, -еш се, *мин. св.* тътрах се, *несв., сред.* 1. Вървя бавно, с усилие; влача се, мъкна се. *Отдавна се тътре пак морният пътник / без отдих по прашния път.* К. Христов. || Движа се бавно, като се влача. *Аз пълзя бавно като охлюв, като ранен звяр, който се тътре към леговището си.* Л. Стоянов. *Човекът вървеше бавно, прегърбен под тежестта на голям наръч пръти и вършини, чиито сухи върхари се тътреха по земята.* Ст. Загорчинов. 2. *Разг. Неодобр.* Ходя често някъде, без да е необходимо или желано; мъкна се. *Той беше гуляйджия и веселяк, ходеше по именни дни у богатите селяни, тътреше се по всички сватби — и когато го калесваха, и когато не го калесваха.* Г. Караславов.

тъща *ж.* Майката на съпругата по отношение на съпруга ѝ, на зетя. *Дали тъщата признава зетя си за член на фамилията или не, това е нейна работа.* П. П. Славейков.

тю *междум.* 1. За израз на съжаление; тюх. *Тю! Погуби се тоя човек! На нищо не мяза вече. Пие, напива се, работа напуснал.* Р. Стоянов. 2. За израз на яд, недоволство от нещо; тюх. *Тю, дявол да го вземе, ядосват се младиите и си блъскат главите над неразрешимата задача.* Св. Минков. *Стражарят извади една голяма шарена кърпа и почна да трие потта от лицето си. . . . — Тю че горещина!* Елин Пелин. *Тю да му се не види.*

тюл, тюлът, тюла, *мн.* тюлове, тюла (сл. ч.), *м.* (фр.). Тънка мрежеста тъкан. *Имаше просторна стая с прозорец към огромния парк, чиста, тиха и весела, с двойни завеси от бял тюл и златисто кадифе.* К. Константинов.

тюлбен *м.* (перс.). *Нар.* Тънка забрадка, кърпа. *Какво момиче там видях: / на чимшир порти заспало, / със бял се тюлбен завило.* Нар. пес.

тюлен, -а, -о, *прил.* Който е направен от тюл. *Тюлени пердета. Тюлена рокля.*

тюлен *м.* (рус.). Морски бозайник с плавателнаципа на крайниците и тлъсто вретеновидно тяло. Phoca.

тюленов, -а, -о, *прил.* Който е от тюлен. *Тюленова мас. Тюленова кожа.*

тюрбан *м.* (перс.). 1. Чалма. 2. Вид женска кърпа, която се омотава около главата. *Тя също бе омотала главата си с цветен тюрбан.* Дим. Димов.

тюрки *мн., ед.* (рядко) тюрк, *м.* 1. *Истор.* Наименование на номадски народ, който около VI в. от н. е. създал обширна държава, която достигала от Монголия и северната граница на Китай чак до Черно море. 2. Наименование на всички народи, които говорят език от тюркското езиково семейство.

тюркоаз *м.* (фр.). Скъпоценен камък със синкавозелен или небесносин цвят.

тюркоазен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* 1. Който има цвят на тюркоаз. *Тюркоазен блясък.* 2. Който е украсен с тюркоаз. *Тюркоазен пръстен.*

тюркски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до тюрки. *Тюркски народи. Тюркски езици.*

тюрлия *ж.* (тур.). *Разг.* Вид, сорт. *На кукуруза стрина Венковица сади няколко тюрлии фасул.* Влайков.

тюрлюгювеч *м.* (тур.). *Разг.* Печено ядене, приготвено от различен зеленчук. *Постен тюрлюгювеч.*

тюрма *ж.* (нем.). *Рядко.* Затвор. *В тюрма каменна стояха / два брата оковани.* Ц. Церковски.

тютюн *м.* (тур.). 1. Едногодишно тревисто растение с големи зелени листа, които съдържат никотин. Nicotiana tabacum. *Това е прелестно зелено кътче . . .; аз с възхищение хвърлях взор на равната му площ, облечена със зеленина от посевите: тютюн, царевица, ориз.* Вазов. *Както навсякъде около Места, и тук населението обработва само тютюн, но по-рано е имало богато скотовъдство.* Йовков. *Отглеждам тютюн. Ориенталски тютюни.* 2. Листата на това растение. *Нижа тютюн. Суша тютюн.* 3. Листата на това растение, изсушени и специално приготвени за пушене. *Той седна на земята, извади кожена кесия с тютюн и започна да си прави цигара.* Йовков. *Извади кутията с нарязания тютюн и напълни лулата.* Хар. Русев. *Старо вино, стар тютюн и стар приятел са всякога по-добри от новите.* Каравелов. *Пуша тютюн. Тютюн за лула. Серт тютюн.* □ **Лула тютюн не струва** — няма никаква цена, нищо не струва. *Само това искам да ти кажа, че живот без любов нищо не е. Лула тютюн не струва.* Елин Пелин.

тютюнджийка *ж. Разг.* Пушачка.

тютюнджийски, -а, -о. *Прил. от* тютюнджия. *Не пушеше и Димко, макар да беше от тютюнджийски край.* Дим. Талев. *Бащата посегна да се ръкува, но старата тютюнджийска кашлица раздра гърдите му.* Г. Караславов.

тютюнджия, -та, *мн.* -ии, *м.* 1. *Остар.* Човек, който отглежда или търгува с тютюн. *Бай Андо, я ми претегли още двайсет и пет драма тютюн, . . . казваше един дрипав, неопран и едър хъш на „народния" тютюнджия.* Вазов. 2. *Разг.* Човек, който обича да пуши тютюн; страстен пушач. *Тютюнджия без кибрит и сватба без гайдар, не ми ги хвали.* Погов.

тютюнев, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до тютюн. *Вардарски пристъпи и седна отново на мястото си край мангала. Извади тютюневата си кесия, сви си цигара.* Дим. Талев. *Тютюневи листа. Тютюнево семе. Тютюнев склад. Тютюнева кутия. Тютюнева сушилня.* 2. Който

е от тютюн. *Като светулки светнаха запалени цигари, замириса на тютюнев дим.* Кр. Григоров.

тютюнен, -а, -о, *прил.* Тютюнев. *Тютюнен дим. Тютюнена фабрика.*

тютюница *ж. Остар.* Кесия за тютюн.

тютюнище, *мн.* -а, *ср.* Нива, която е била посята с тютюн или на която обикновено се сее тютюн.

тютюнопродавец, *мн.* -вци, *м. Остар.* Човек, който продава тютюн.

тютюнопроизводител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Земеделец, който отглежда, произвежда тютюн.

тютюнопроизводителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който произвежда тютюн. *Тютюнопроизводителен район.*

тютюнопроизводство, *мн.* няма, *ср.* Произодство на тютюн.

тютюноработник, *мн.* -ци, *м.* Работник в тютюнева фабрика.

тютюноработничка *ж.* Работничка в тютюнева фабрика.

тютюнотърговец, *мн.* -вци, *м. Остар.* Търговец на тютюн.

тюфлек, *мн.* -ци, *м.* (тур.). Дюшек, напълнен със слама; сламеник.

тюх *междум.* Тю. *Защо не ни разправи, бе синко, тогава по-добре, да ни вразумиш? Тюх бре, какво направихме!* Вазов.

тюхкам, -аш, *несв.* 1. Издавам тежки въздишки. 2. Изказвам съжалението си за нещо. *Тошка се измъчваше, топеше се, слабееше от ден в ден ... Съседките я гледаха, клатеха глави и тюхкаха: — Стопи се гиздавата булчица!* Г. Караславов.

тюхкам се, -аш се, *несв, сред.* Съжалявам, разкайвам се гласно; вайкам се. *И той вървял, вървял, каел се, тюхкал се, но изгубеното не се връща.* Нар. прик.

тюхкане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* тюхкам *и от* тюхкам се.

тя. Вж. той.

тяга, *мн.* няма, *ж.* (рус.). 1. Движение нагоре на горещия въздух (газове, дим) в пещни, котелни и други устройства, предизвикано от разликата в налягането. *Комин със силна тяга.* 2. *Спец.* Теглеща, движеща сила. *Конна тяга. Моторна тяга.*

тягост, -тта, *мн.* (рядко) -и, *ж.* (рус.). *Остар.* Тежест. *Ах, недейте ме презира, | в бедността ми няма срам, | милост не дойдох да диря, | нито тягост да съм вам.* Вазов. *Аз вече бях пленник на труда и трябваше ведно с баща си да нося еснафските скърби и тягости.* Ст. Чилингиров.

тягостен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който потиска, гнети; мъчителен. *Тягостно чувство придружаваше всяка негова мисъл, като че му тежеше някакъв грях.* Д. Немиров. *Настъпи тягостно мълчание. Всички почувствуваха колко жестока беше съдбата на работниците.* Дим. Димов. *Тягостно впечатление. Тягостно настроение. Тягостни мисли.*

тягостно. *Нареч. от* тягостен; угнетяващо, потискащо. *А чувствах | как тези зеници се молят, | как страдат, | как тягостно страдат!* Вапцаров.

тяло, *мн.* телà *и* (остар.) телесà, *ср.* 1. *Физ.* Вещество, материя в твърдо, течно или въздухообразно състояние. || Всеки материален предмет. *Равноускорително движение на тяло.* 2. *Мат.* Част от пространството, която е ограничена със затворена повърхност. *Геометрично тяло.* 3. Организъм в природата (човек или животно), в неговите външни физически форми. *Няма здрав човек на света. Гледаш, тялото желязно, а душата — гнила.* Елин Пелин. *Воловете забързват, дори разтърсват грамадните си тела и тичат.* Йовков. || *Стесн.* Средната част на организма на човек или животно, без главата и крайниците; снага. *Когато върви, коленете му се прегъват и цялото му тяло се криви и полюлява ту на една, ту на друга страна.* Йовков. || Мъртвец, труп. *Сняг бе засипал къщите до покривите и хората не можаха да го занесат до гробищата. Оставиха тялото му да престои в черквата.* Елин Пелин. *„Грабайте телата!" — някой си изкряска, | и трупове мъртви хвръкнаха завчаска | кат демони черни над черний рояк.* Вазов. 4. *Прен.* Най-голямата и най-важна част на уред, машина и под.; корпус. *Изведнъж моторите заглушително забръмчаха, самолетът скръцна, разтърси тяло и се втурна лудо по пистата.* Г. Белев. 5. *Прен.* Определен кръг хора, които представят като едно цяло поради общи задачи, цел, професия и др. *Слухът за близостта на някакво българско военно тяло беше внесъл паника в селото.* Вазов. *Законодателно тяло. Управително тяло. Учителско тяло. Дипломатическо тяло.* □ **Небесни тела** — слънце, месец, звезди, планети, комети. **Осветително тяло** — лампа.

тям. Вж. той.

тясно. *Нареч. от* тесен. *В кабината е толкова тясно, че човек едва може да разтвори куфарите си.* Св. Минков. *Невъзможно ми е да го посрещна там, гдето живея сега, тясно ни е.* Йовков. *Не само годините, прекарани заедно, но и работата ги свързваше тясно и ги караше да се гледат като близки хора.* Ст. Чилингиров. □ **На тясно** — в затруднено положение. *Гроздан беше отърван, нападателите сами се видяха на тясно.* Йовков. *Намирам се на тясно. Поставих го на тясно.*

тях. Вж. той.

У

у[1] 1. Звукът у. 2. Писмен белег на звука у, двадесетата буква от българската азбука.

у[2] и удължено у-у *междум.* 1. За израз на недоволство или укор. *Повдигаше си полите и стъпваше внимателно, да се не окаля, и току викаше: — У, каква кал!* Елин Пелин. 2. За израз на присмех, подигравка, ирония. *Разнесе се висок дружен смях, а някой извика презрително: У-у-у!* 3. За израз на учудване, изненада. *Ти гражданин ли си?... — От сред София съм. — У! — зачуди се Иглика с детска наивност.* Елин Пелин.

у[3] *предл.* 1. За означаване място на действие или състояние, когато се отнася до лице, семейство или дом. *Левски сега е в Русчук у баба Тонка.* Вазов. *И дядо Славчо забележи тая промяна у Райка.* Влайков. *Все пак личеше у него една разумна и спокойна воля.* Йовков. *Всичко, щото имаха у себе си, беше по една брадва и по един остър нож с пушкалата си.* Блъсков. *Чувствувайте се като у дома си. У него се породи колебание. Имаш ли у себе си пари?* 2. За означаване принадлежност към лице; на. *Раните едва бяха позаздравели, а между червените белези кожата стоеше бяла, тънка и нежна като у дете.* Ст. Загорчинов. 3. *Нар.* За означаване на място, вътре в което нещо става, се намира или към което е насочено действието; в. *Лисицата влязла у воденицата, та изяла кашата.* Нар. прик. *Бонка се в гора изгуби, | у тая гора зелена.* Нар. пес. 4. *Нар.* За означаване времето, когато става, се извършва нещо; в, през. *А у празник отиваха на хоро и една до друга на най-лично място се изправяха.* Ц. Церковски. *Така е, чедо, у турско съм раждан. Пък и още го помня, дето се вика.* Дим. Ангелов. 5. За означаване средата, в която се извършва, пройвява някакво действие; между, всред. *При тая имотност... дядо Славчо беше много и на почит у хората.* Влайков. *Мичкин разбра: Шишко искаше да създаде у немците впечатление, че върху могилата нямаше хора.* Дим. Димов.

у[4]. Глаголна представка, с която се образуват: 1. Глаголи, чието действие означава, че някой (нещо) се променя, става някакъв според значението на името, от което са образувани, напр. у в е л и ч а в а м, у в е с е л я в а м, у в о н я в а м, у д в о я в а м и др. 2. Глаголи, които означават завършеност на действието, напр. у в л и ч а м, у д у ш в а м, у п л и т а м, у ш и в а м и др. 3. Глаголи, които означават, че действието се извършва напълно, изчерпва се до край, напр. у в и р а м[1], у м е с в а м и др. 4. Глаголи, които означават, че действието се извършва от всички страни на нещо или че обхваща изцяло, напълно нещо, напр. у в и в а м, у в ъ р з в а м и др. 5. Глаголи, чието действие напълно съвпада по значение с основния глагол, само че те не показват процеса на действието, а резултата от действието, напр.: у в р е ж д а м, у в я х в а м. у г а с в а м, у ж и л в а м и др.

убеден. 1. *Прич. мин. страд. от* убедя. 2. Като *прил.* Който е твърд, непреклонен в своето мнение, убеждение. *Убеден привърженик на мира.*

убедѐно. *Нареч. от* убеден; уверено. *То се знае, всичко е вятър и дим, — каза убедено хаджи Смион.* Вазов.

убедѐност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* убеден.

убедѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който може да убеждава, уверява в нещо. *Митко нарочно говореше много и се стараеше да бъде убедителен, да не би майка му да го спре.* М. Марчевски. *Красноречието му беше толкоз убедително и лесно, че очевидността на престъплението беше неоспорима.* Вазов. *Убедителен довод.*

убедѝтелно. *Нареч. от* убедителен. *Говореше с леснота и тъй убедително, че всеки, който го слушаше, неволно признаваше превъзходството му.* Йовков.

убедѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* убедителен. *Мъчим се всячески да разколебаем другаря си, изнуряваме всичката си логика и убедителност, молим му се и поотделно, и задружно, той не иска да мръдне от това, що е казал веднъж.* Величков.

убедя̀. Вж. у б е ж д а в а м.

убедя̀ се. Вж. у б е ж д а в а м с е.

убеждàвам, -аш, *несв.*; **убедя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Уговарям, склоням някого да се съгласи с нещо, да възприеме някаква мисъл, идея; увещавам. *Лукан дълго ме убеждаваше да остана.* Елин Пелин. *Топузов най-сериозно го убеждаваше да вземе отпуск и да отиде в града при лекар.* Йовков. 2. Говоря някому, обикн. продължително, за да повярва в правилността, истинността на нещо, като привеждам доказателства, доводи; уверявам. *Словото му, просто и безизкуствено, вълнуваше, смущаваше, убеждаваше.* Вазов. *И Тодорий започна... да убеждава татя, че по-добре ще стори, ако даде някому машината под наем или ако я продаде.* Ст. Чилингиров. **убеждавам се, убедя се** *страд.*

убеждàвам се, -аш се, *несв.*; **убедя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Добивам твърда увереност, приемам нещо за истина. *И сега, и по-после, когато я гледах от други върхове, аз се убедих, че няма нищо по-величествено от картината на Пирин планина.* Вазов. *Но след още един безплоден опит той се убеди, че нищо не може да узнае.* Вазов.

убеждàване *ср. Отгл. същ. от* убеждавам *и от* убеждавам се.

убеждѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. *Остар.* Убеждаване. *Ако не помогнат благите думи и убежденията, аз имам и друго средство.* Вазов. 2. Обикн. *мн.* Мироглед, разбиране, идея. *Той беше изкусен политик, имаше ораторска дарба и минуваше за човек с твърди убеждения.* Влайков. *Той е с прогресивни убеждения. Другар по убеждения.* 3. Мисъл, схващане, мнение за нещо. *Понеже воденицата продължаваше да мълчи, те дойдоха до убеждение, че скритият вътре бунтовник няма оръжие.* Вазов. *У Чоки крепнеше всеки ден убеждението, че той е здраво стъпил в Търново и властта му е непоколебима над тоя покорен народ.* Вазов. *Той беше с твърдото убеждение, че всичко ще се нареди добре. Вършеха всичко с убеждението, че е полезно.*

убѐжище, *мн.* -а, *ср.* Място, където някой може да се скрие, да се спаси или предпази от нещо; подслон, закрила. *Просторните гористи скатове на този връх сега представляваха най-добро убежище за четата.* Дим. Ангелов. *Всред тъмния и непристъпен планински проход от векове стоеше голяма скала... В пещерите ѝ намираха убежище диви зверове.* Елин Пелин. *В Румъния намериха убежище нашите национални герои революционери, начело с великия Христо Ботев.* Г. Димитров.

убѝвам[1], -аш, *несв.*; **убѝя,** -йеш, *мин. св.* убѝх, *прич. мин. страд.* убѝт, *св.* 1. Лишавам от живот човек или животно. *Тръгнал да гони кошутата. Ще я убива.* Йовков. *Изненадали бяха селския войвода и бяха го убили с ножове.* Дим. Талев. 2. *Прен.* Ставам причина някой да се отчае, да изгуби надежда. *Как може да вършите такова нещо! Че вие ме правите нещастна, вие ме убивате.* Йовков. *Тази неизвестност я убиваше.* Г. Караславов. 3. *Прен.* Правя нещо да изчезне; унищожавам. *О, налейте! ще да пия! | на душа ми да олекне, | чувства трезви да убия, | ръка мъжка да омекне.* Ботев. *На нивата жътвата вървеше тежко. Мълчанието уби желанието за работа у жътварите.* К. Петканов. *Това уби бъдещето му. Първото разочарование уби вярата му в успеха.* **убивам се, убия се** *възвр.* и *страд.* □ **Убивам времето си** — върша нещо, само за да запълня времето си и да не изпитвам досада.

убѝвам[2], -аш, *несв.*; **убѝя,** -йеш, *мин. св.* убѝх, *прич. мин. страд.* убѝт, *св.* 1. Само *несв.* Обикн. за твърд предмет — причинявам болка при допир или натиск. *Най-напред ще седне дядо Дичо, а една от снахите ще му подложи възглавничка, та да го не убива, да му е меко.* Мих. Георгиев. *Евстати легна на постлания с одеяла миндер. Беше кораво, убиваха го дъските.* А. Гуляшки. *Обувките ме убиват.* 2. *Нар.* Причинявам болка от удар; удрям. *Паднах и убих лошо крака си.* 3. За градушка — очуквам, съсипвам. *Градушка ли убиваше нивята или пък някоя друга тежка напаст се надвисваше над хората, дядо Добри не роптаеше.* Йовков. **убивам се, убия се** *страд.* и *сред.* *Бае Ради се подхлъзна, падна назад и се търколи чак на поляната. Трендафил се затича към него... — Стани де, стани. Да не си се убил?* Елин Пелин.

убѝване *ср.* *Отгл. същ. от* убивам[1], убивам[2] *и от* убивам се.

убѝец, *мн.* -йици, *м.* Човек, който е убил друг човек. *Двамина от тях скочили да идат да видят убитата и да намерят убийците.* П. Р. Славейков. *Платени убийци.* || Лице, по чиято заповед или внушение става убийство. *Отечественият фронт предаде на Народния съд фашистките престъпници — народни убийци.* Г. Димитров. *Нравствен убиец. Интелектуален убиец.*

убѝйствен, -а, -о, *прил.* 1. *Рядко.* Който причинява смърт; пагубен, смъртоносен, унищожителен. *Почна се нов бой, убийствен и безпощаден.* Вазов. *Убийствена война. Убийствена сеч.* 2. *Прен.* Който сломява, съсипва физически; много тежък, съсипателен. *Зидар, каменар..., хамалин, той работеше все тежка, убийствена работа.* Г. Караславов. || Който съсипва нравствено, психически. *Всичко в душата ѝ бе потънало в бездна на мъртвешко равнодушие, на тиха, равна, убийствена печал.* Дим. Димов. *Убийствена скука.*

убѝйствено. *Нареч. от* убийствен. *Радиацията на атомните бомби действува убийствено върху живата материя. Времето минава убийствено бавно.*

убѝйство, *мн.* -а, *ср.* Насилствено отнемане живота на човек; умъртвяване, погубване. *Умишлено убийство. Политическо убийство. Осъден за убийство. Масови убийства.*

убѝйца *ж.* и *м.* *Остар.* Убиец. *Проклятие, убийца, и теб да сполети! | Меч дигнал против други, от меч да паднеш ти!* П. П. Славейков.

убѝт[1], -а, -о, *прил.* 1. *Прич. мин. страд. от* убия[1]. 2. Като *прил.* а) Който е лишен насилствено от живот. *Наблизо лежаха убитите войници и коне от картечната рота.* Йовков. б) Който е съвсем отпаднал физически. *На Еледжик ние стигнахме на разсъмване, убити и изморени, понеже две нощи ставаше, как не бяхме затваряли очи.* З. Стоянов. || Който показва напълно отпаднали физически сили. *Тя имаше убит вид, вид на човек, който е лежал болен.* Вазов. в) *Прен.* Който е сломен нравствено; отчаян, съкрушен. *Тя беше като никога убита и смазана. Бузите ѝ бяха мокри от сълзи.* Влайков. *Той насърчаваше тия бедни хора..., а сам беше съкрушен и убит.* Вазов. *Убит духом.* || Който изразява отчаяние; отчаян, съкрушен. *Ценин видя моя убит вид и узна скръбта ми.* Вазов. г) *Прен.* За цвят, светлина — по-тъмен от обикновено; не ярък. *Огънят... ненадейно се събужда, запъря и хвърля наоколо убита светлина.* М. Вълев. *Обличаше се в убити цветове.* 3. Като *същ.* *м.* **убит,** *ж.* **убита,** *ср.* **убито,** *мн.* **убити** — човек, който е лишен от живот; убит човек. *Отзад носеха, натоварени на една кола, убитите и ранените.* Вазов.

убѝт[2], -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* убия[2]. 2. Като *прил.* а) Натъртен, уморен от дълъг път. *Изгубил четата оная нощ в лозята на Веслец и от там до тука е дошъл с големи страхове и премеждия..., съсипан от ход, с убити крака.* Вазов. б) Напълно унищожен, очукан. *Гледаше убитите от град ниви.* □ **Убит път** (нар.) — утъпкан път.

убѝто. *Нареч. от* убит[1]. *Аз убито наведох глава и продължих.* М. Кремен.

убѝя. Вж. убивам[1] и убивам[2].

убо̀г, -а, -о, *прил.* *Старин.* Съвсем беден, оскъден. *На разкоша във чертога | често мрак, тревога; | а в колибата убога, | с димен свод и вехти грънци — | ясно слънце.* Вазов. *Сега „бъл-*

гарското му се представи нещо велико, могъществено, необятно... Неговият убог ум не можеше да побере всичкото това величие.* Вазов.

убода̀. Вж. убождам.

убо̀ждам, -аш, *несв.*; **убода̀,** -ѐш, *мин. св.* убо̀дох, *прич. мин. действ.* убо̀л, *св.* Причинявам болка, рана, смърт, като бода, муша. *Бабичката ми, като чу тези думи..., изпищя, като че я убоде някой с нож, па падна в несвест като мъртва!* Мих. Георгиев. *Юничето, откак го убоде чуждото воле и се изплави, беше все слабо и все не можеше да се оправи.* Влайков. *Розата го убоде.* **убождам се, убода се** *възвр.* и *страд.*

убо̀ждане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* убождам *и от* убождам се. *Убождания с игла.*

убо̀жество, *мн.* няма, *ср. Рядко.* Умствена бедност, ограниченост. *Духовно убожество.*

убо̀рка *ж.* (рус.). **1.** Почистване кожата на конете. **2.** Събиране на сметта от двор, помещение и др.

убоя̀ се. Вж. убоявам се.

убоя̀вам се, -аш се, *несв.*; **убоя̀ се,** -ойш се, *мин. св.* убоя̀х се, *св., сред.* Обхваща ме страх. *Несъмнено, с мене ставаха странни неща; убоях се, че мога да изгубя съзнание и да падна там.* Г. Райчев. *Тя* (грамадата) *расте, като по чудо, | сама, като жива! | Убоя се Цековата | душа нечестива.* Вазов.

убоя̀ване *ср. Отгл. същ. от* убоявам се.

убру̀с *м. Диал.* Кърпа за лице.

убя̀гам. Вж. убягвам.

убя̀гвам, -аш, *несв.*; **убя̀гам,** -аш, и **убя̀гна,** убѐгнеш, *мин. св.* убя̀гнах, *св.* Обикн. с отрицание. **1.** Спасявам се от нещо с бягане; изплъзвам се. *Жива твар от неговия меч не е убягвала.* П. П. Славейков. *Куче ме гони, пък не мога да му убягна.* Цани Гинчев. || Спасявам се от нещо. *Дано болест те налегне, | болест, дъще, живеница, | и Дойчин да не убегне | от верига, от тъмница!* Ботев. **2.** *Прен.* Оставам незабелязан. *От неговото набито око не убягваше нито лошото, нито хубавото.* Кр. Григоров. *Капитан Джинс запали угасналата си цигара и сезна, че направи това с нервен жест, който не убягна от погледа на Динко.* Дим. Димов. *Нищо не убягва от зоркото му внимание.* **3.** Само *св. Прен.* Обикн. в съчет. с лично местоим. (ми, ти и пр.). Не се случи, не стана. *Гроздан ще почака, няма да ви убегне разходката.* А. Гуляшки.

убя̀гване *ср. Отгл. същ. от* убягвам.

убя̀гна. Вж. убягвам.

уважа̀. Вж. уважавам².

уважа̀вам¹, -аш, *несв.* Изпитвам чувство на уважение; почитам. *Колегите я обичаха, уважаваха и даже изпитваха известен страх от нея.* Елин Пелин. *Ти си умен човек и ние те уважаваме затова.* А. Гуляшки. *Дълбоко уважавам.* || Проявявам уважение, почит. *Този комисар много уважава Владиков. Всякога му сваля шапка.* Вазов. *Всички я уважаваха и селяните не смееха да пущат пред нейно лице любимите си изобилни попръжни.* Елин Пелин. **уважавам се** *страд., сред.* и *взаим.* *Аз се уважавам повече отколкото би желали клюкарките и почтените лицемери.* Вазов. *Те се уважаваха взаимно и даже си бяха приятни един на друг.* Дим. Димов.

уважа̀вам², -аш, *несв.*; **уважа̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Вземам под внимание нещо; зачитам, удовлетворявам. *За мен беше съвсем безразлично дали ще уважиш ходатайството ми.* Дим. Ангелов. *Уважавам молба. Уважавам искане.* **уважавам се, уважа се** *страд.* *Беше настояла този ден да се уважат традициите на старото и беше наложила всеобщ пост в къщата.* Вазов.

уважа̀ване *ср. Отгл. същ. от* уважавам¹, уважавам² *и от* уважавам се.

уважа̀ем, -а, -о, *прил.* Почитаем. *Уважаеми госпожи и господа,... представлението се прекратява.* Вазов. *Уважаемо събрание — започна той. — Радвам се за интереса, който проявихте към моите планове.* Елин Пелин.

уважѐние, *мн.* -я, *ср.* Чувство, породено от положителна нравствена оценка на някого или на нещо; почит. *Неговото поведение било така също достойно за уважение.* Каравелов. *Тази негова упоритост и издържливост в походите му спечели уважението на целия отред.* М. Марчевски. *Храня уважение към някого. Дълбоко уважение.* || Проява, израз на това чувство. *Старият чорбаджия беше обкръжен с общо уважение и почит.* Йовков. *Нашето прогресивно, отечественофронтовско семейство трябва да се основава... на взаимното уважение между мъжа и жената.* Г. Димитров. *Отнасям се с уважение.*

уважѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. в съчет. **уважителни причини** — причини, които могат да бъдат уважени, да бъдат взети под внимание, които могат да послужат за оправдание; извинителен, законен. *Отсъствува по уважителни причини.*

ува̀рдвам, -аш, *несв.*; **ува̀рдя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Опазвам. *Тогава той си отишъл у дома си и рекъл: „Мале, не можах да уварди ябълката: халата дойде и я взе.“* Нар. прик. **2.** *Рядко.* Извардвам, причаквам, издебвам. *Найпосле увардих го, когато той се прибираше в къщи.* **увардвам се, увардя се** *страд.*

ува̀рдвам се, -аш се, *несв.*; **ува̀рдя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Успявам да се запазя от нещо лошо, неприятно; опазвам се. *Можеше ли да се уварди от проклетата болест, когато Воденичаровият двор беше пламнал от епидемията!* Г. Караславов. *Едва се увардих от дъжда.*

ува̀рдване *ср. Отгл. същ. от* увардвам *и от* увардвам се.

ува̀рдя. Вж. увардвам.

ува̀рдя се. Вж. увардвам се.

увар̀я. Вж. уварявам.

увар̀явам, -аш, *несв.*; **увар̀я,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Сварявам. *Намерете една трева, която бабите викат омразно биле..., уварете я в петък срещу събота.* Вазов. **уварявам се, уваря се** *страд.* и *сред.*

увар̀яване *ср. Отгл. същ. от* уварявам *и от* уварявам се.

уведа̀. Вж. увеждам.

уведомлѐние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). *Книж.* Известие, съобщение. *Присъдата да се изпълни без ново следствие само след устно уведомление на осъдения.* П. Вежинов.

уведомя̀. Вж. уведомявам.

уведомя̀вам, -аш, *несв.*; **уведомя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* (рус.). *Книж.* Съобщавам, известявам, осведомявам. *Уведомявам Ви, че истинският виновник за трагическия край на Галианов съм аз.* Вазов. **уведомявам се, уведомя се** *страд.*

уведомя̀ване *ср. Отгл. същ. от* уведомявам *и от* уведомявам се.

увѐждам, -аш, *несв.*; **уведа̀,** -еш, *мин св.* увѐдох, *прич. мин. действ.* увѐл, *св. Нар.* Въвеждам. *Не ме вкарвайте в механата — молеше се Герчо, — не ме увеждайте в механата, че умирам.* Ц. Церковски. *Бабата тръгнала напред, царският син подире, и го увела в къщи.* Нар. прик. **увеждам се, уведа се** *страд.*

увѐждане *ср. Отгл. същ. от* увеждам *и от* увеждам се.

увековеча̀. Вж. увековечавам.

увековеча̀вам, -аш, *несв.*; **увековеча̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя да се помни вечно от потомството; обезсмъртявам, прославям. *Помаканите са увековечили тая смърт с една песен.* Вазов. **увековечавам се, увековеча се** *страд.* и *сред.*

увековеча̀ване *ср. Отгл. същ. от* увековечавам *и от* увековечавам се. *Има много места и много средства за увековечаване на ... подвизите и големите дела.* Йовков.

увелича̀. Вж. увеличавам.

увелича̀вам, -аш, *несв.*; **увелича̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане по-голямо или по-многочислено; уголемявам, разширявам. *Той увеличи имота си, забогатя.* Йовков. *След две седмици господарят се принуди да увеличи надниците.* М. Марчевски. *Трябва да нападнат първи, ако искат да увеличат изгледите си за победа.* Ем. Станев. *Увеличавам производителността. Увеличавам скоростта на нещо.* **увеличавам се, увелича се** *страд.* и *сред.* *Напрежението и тревогата в манастирското население се увеличаваха.* Вазов. *Навалицата се увеличаваше с нови групи.* Величков. *Те се бояха, че от тоя брак можеха да се природят деца и наследниците на чифлика да се увеличат.* Йовков.

увелича̀ване *ср. Отгл. същ. от* увеличавам *и от* увеличавам се. *Увеличаване на заплатите.*

увеличѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. Само *ед.* Увеличаване, уголемяване. *В близките петилетки българският народ ще стигне, чрез увеличение на раждаемостта и намаление на детската смъртност, до 10 милиона души.* Г. Димитров. 2. Разлика в повече в сравнение с нещо предишно; повишение. *Фирмите не могат да дадат никакво увеличение на надниците.* Дим. Димов. *Увеличение на производството.* 3. Увеличен образ под лупа, микроскоп и др. *При достатъчно увеличение микроскопът ни открива и устройството на клетката.*

увеличѝтелен, -а, -о, *прил.* Само в съчет.: **Увеличително стъкло** — изпъкнало стъкло, което служи за увеличаване образите в оптическите уреди; лупа. **Увеличителна форма** (грам.) — форма на съществително име, с която се означава предмет по-голям или по-неприятен, или с по-ярко изразени качества, напр. женище, детище, мъжага, юначага и др.

увенча̀вам, -аш, *несв.*; **увенча̀я,** -аеш, *мин. св.* увенча̀х, *св.* 1. Украсявам с венец, листа и др. *Влизат от дясно куп самовили в бели ризи, увенчани с цветя.* Вазов. *Сама венеца лавров от Киприда | сне — и челото с него увенча | на чудната хетера.* П. П. Славейков. *Фарисеи ... увенчаха ме с тръне.* Смирненски. || *Остар.* Слагам на някого венец или корона, обикн. в знак на високо признание или в знак на почетна награда за заслуги. *Планински цветя небесни, | ... | кой юнак ще тука увенчайте?* Вазов. 2. *Прен.* Изтъквам някого за заслуги или труд; прославям, възнаграждавам. *Доброто увенчавам, | ... | свободата възпявам | и в стихове, и в проза.* Вазов. *За правда ний се бием и победа | ще увенчае нази в днешний бой.* П. П. Славейков. 3. Само 3 л. *Прен.* Стоя, заставам на върха на нещо. *Отсам... стърчеха грамадните жълтеникави скали, що увенчават чукара.* Вазов. *Забелязваме отсреща смътните очертания на Охрид и грандиозна планинска стена, увенчана със снегове.* Н. Фурнаджиев. || *Прен.* Завършвам. *Увенчавам с победа. Увенчавам с успех.* **увенчавам се, увенчая се** *страд.* и *сред.* *Малко по-долу зад него се издигат канаристи стени, които се увенчават от една жълта заострена скала.* Вазов. *Борбата се увенча с победата на работническата класа.* Г. Димитров.

увенча̀ване *ср. Отгл. същ. от* увенчавам *и от* увенчавам се.

увенча̀я. Вж. увенчавам.

увѐрен, -а, -о, *прил.* 1. Който твърдо вярва в нещо; убеден. *Той беше уверен в пълната преданост на Марийка.* Вазов. *Тя вървеше с дръзко вдигната глава, уверена в силата и хубостта си.* М. Грубешлиева. *Напълно съм уверен в това.* 2. Който изразява твърда вяра, убеденост. *Тоя уверен, насмешлив, лукав поглед ... замая Бръчков.* Вазов. *Гласът му беше твърд, уверен.* Йовков. 3. Който не се смущава, не се колебае; твърд, сигурен. *И по-уверен беше Индже в себе си, когато тя беше с него, и по-силна усещаше ръката си.* Йовков. *Тръгна с уверена крачка встрани, после бърже се върна, насочи се към новия си противник.* К. Петканов. *Уверени движения. Уверена походка.*

уверѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. Уверяване. *Когато той напусна болния, тя беше там и чу тържественото му уверение, че брат ѝ е спасен.* Вазов. 2. *Канц.* Удостоверение. *Той се явява в щаба на бригадата и дава рентгенова снимка и уверение от лекар специалист, че е здрав.* Г. Караславов.

увѐрено. *Нареч. от* уверен. *На всички беше леко на душата, всички вървяха бързо и уверено.* М. Марчевски. *Той приказваше уверено, делово и беше сигурен в думите си.* Г. Караславов.

увѐреност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* 1. Сигурност, точност, категоричност. *Другарят ми не се замисли ни една секунда и с една увереност и спокойствие, които смаяха мене самия, разви своята тема.* Величков. *Наистина, нашите българи са много гостоприемни — потвърди той с найголяма увереност.* Ал. Константинов. 2. Твърдост, постоянство, упорство. *Нашият народ ще може със стократно по-голяма увереност отколкото до сега да се заеме със своя творчески труд.* Г. Димитров. 3. Твърда вяра в нещо; убеденост. *Тя гледаше свекърва си спокойно и с не-*

поколебима увереност, че е права. Дим. Талев. *Увереност в победата.*

увертю̀ра *ж.* (фр.). 1. *Муз.* Оркестрова пиеса, встъпление към опера, оперета или балет, което се изпълнява преди вдигането на завесата и предава в обобщен вид идейния замисъл, главните мотиви или общия характер. *Музиката гръмна увертюрата от Вилхелм Тел.* Ал. Константинов. 2. *Муз.* Самостоятелно симфонично произведение в сонатна или в свободна форма. *Тържествената увертюра „1912 год." от Чайковски. Героичната увертюра „9 септември" от Панчо Владигеров.* 3. *Прен. Книж.* Увод, начало на някакви събития. *Събитията в Сараево бяха увертюра на първата световна война.*

уверя̀. Вж. у в е р я в а м.

уверя̀ се. Вж. у в е р я в а м с е.

уверя̀вам, -аш, *несв.*; **уверя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Увещавам някого да повярва в нещо; убеждавам. *Главното е, че той сам си вярваше — единственият способ да увериш другите.* Вазов. *Увери го, че нищо лошо няма'да се случи.* Йовков. *Божан ... уверяваше всички, че това е лъжа.* Елин Пелин. **уверявам се, уверя се** *страд.*

уверя̀вам се, -аш се, *несв.*; **уверя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Убеждавам се в нещо; виждам, разбирам. *Не мога да взема човек, когото не обичам, или доде се не уверя, че ще мога да го обикна.* Вазов. *Той пак издигна очи, разгледа навсякъде небето и се увери, че наистина всичко сочи на суша.* Йовков.

уверя̀ване *ср. Отгл. същ. от* уверявам *и от* уверявам се.

ỳвес, *мн.* няма, *м. Нар.* 1. Наклон за водата във воденичен улей; пад. 2. Стръмна или отвесна посока на нещо; спусък. *Под големия увес струмското корито, вече при по-слаб наклон, следва същото южно направление.* П. Делирадев.

увѐсвам, -аш, *несв.*; **увѐся,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Провесвам, отпускам. *Соколът, като зяпна за последен път, сви си челюстите, увеси глава.* Цани Гинчев. *Тя се изправи, увеси си ръцете на рамената му и опря на гърдите му глава.* Вазов. *Али нарами куфарчето на Белев, дядо Бончо увеси в ръка кокошката на Иванчев и зацапаха по калната улица.* Ст. Ц. Даскалов. **увесвам се, увеся се** *страд.* и *сред.*

увѐсване *ср. Отгл. същ. от* увесвам *и от* увесвам се.

увеселѐние, *мн.* -я, *ср.* Масова забава, обикн. на открито, с музика, хорà, танци и др. *През деня в двора на гимназията свирила военна музика, имало хорà и много гости . ∴. Вечерта имало увеселение в градската градина.* Г. Райчев. *Градинско увеселение. Народно увеселение.*

увеселя̀вам, -аш, *несв. Рядко.* Правя някого да бъде, да се чувствува весел; развеселявам, забавлявам.

увеселя̀вам се, -аш се, *несв., сред. Рядко.* Забавлявам се, развличам се. *Всички тия хора от дъното на живота се увеселяват тук в някакъв дребен мащаб.* Св. Минков.

увеселя̀ване *ср. Отгл. същ. от* увеселявам *и от* увеселявам се.

увѐся. Вж. у в е с в а м.

увѐхна. Вж. у в я х в а м.

увещàвам, -аш, *несв.*; **увещàя,** -àеш, *мин. св.* увещàх, *св.* Съветвам настойчиво някого да се съгласи на нещо; убеждавам, уговарям, предумвам. *Шш ... Стой мирно, бай Ганьо — увещаваха го пътниците, — недей прави скандал.* Ал. Константинов. *Представи си как й говори, как я увещава.* Г. Райчев. *Веднага Гороломов се залови да го увещава да се застрахова.* Йовков. **увещавам се, увещая се** *страд.*

увещàване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* увещавам *и от* увещавам се; увещание. *Всички увещавания и заплахи да се върне обратно назад останаха напразни.* Дим. Ангелов.

увещàние, *мн.* -я, *ср.* 1. Увещаване, предумване, убеждаване, съветване. *Цели два часа се продължаваха увещанията.* Ал. Константинов. 2. Думи, с които се увещава, убеждава. *Гроздан отблъсваше увещанията му и не се съгласяваше.* Йовков.

увещàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (рус.). *Книж.* В който се съдържа увещание. *Няма смисъл да плачеш — рече й Евгени с колкото се може по-спокоен и увещателен глас. — Ти ще оздравееш и ...* Дим. Ангелов.

увещàтелно. *Рядко. Нареч. от* увещателен. *То не става тъй! — викна му увещателно Попов. — Елате довечера ..., та да видим.* А. Страшимиров.

увещàя. Вж. у в е щ а в а м.

увѝ *междум.* (рус.). *Книж.* За израз на съжаление, мъка, горчивина; за жалост. *Но корабът, уви, не спира : | все по-далеч и по-далеч | лети, отнася ни.* Яворов. *Как спокойно е тука без тебе, | как спокойно и — пусто, уви!* Багряна. *При тебе спря тогава любовта ; | то беше миг на шеметна измама | и ти, душа, разтвори жадни устни | и пи възторг — едничък миг, уви.* Ас. Разцветников.

увѝвам, -аш, *несв.*; **увѝя,** -йеш, *мин. св.* увйх, *прич. мин. страд.* увит, *св.* 1. Навивам около нещо; омотавам. *Огнянов увиваше спокойно въжето около стълба.* Вазов. *Дай да те превържа! Той усети някаква топла, грижлива длан... да увива около главата му нещо приятно и меко.* Ив. Мартинов. 2. *Нар.* С виене наоколо направям нещо; свивам. *Павлин увил една китка цвете и отишъл в къщата на своята годеница.* Каравелов. *Той взе да увивà цигара.* Вазов. *Увивам венец.* 3. Суча, усуквам, вия. *В песента заслушани, в захлас | един е на ръка подпрял чело грижливо, | друг, подловил мустак, с два пръста го увива.* П. П. Славейков. *Увивам връв.* 4. Покривам нещо изцяло от всички страни с друго; обвивам, завивам, загъвам. *Ще се постопля — рече той, като увиваше измръзналото си тяло със сухата шаечена дреха.* Вазов. *Дядо Захари уви Монката хубаво в абата си.* Елин Пелин. *Продавачката уви книгите в розова хартия.* **увивам се, увия се** *възвр.* и *страд. Дълго се увивах в кожуха си.* Вазов. *Пратките се увиват в здрава хартия.*

увѝвам се, -аш се, *несв.*; **увѝя се,** -йеш се, *мин. св.* увйх се, *св., сред.* 1. Вия се около нещо. *По откритите места стърчаха сухи пръти, забити в земята, по които се увиваше изсъхнал боб.* Йовков. *Заедно с него се изправи и Ейлюл и уви около шията му ръцете си, както се увива млада фиданка около стъблото на як дъб.*

Ст. Загорчинов. *Бръшлянът се увива около дърветата.* **2.** Въртя се, извивам се. *Увиваха се* (танцьорките), *превиваха се... и се стараеха да покажат всичките си грации.* Цани Гинчев. **3.** *Прен. Разг.* Постоянно се намирам около някого, за да се подмазвам и харесвам; увъртам се. *Увива се около мене, защото ме счита за богаташ.* Ал. Константинов. *Не може човекът да гледа как жена му се увива около всеки мъж.* Йовков.

увѝване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* увивам *и от* увивам се.

увѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* **1.** За растение — който се увива около нещо, около някаква опора. *Увивен храст. Увивно стъбло. Увивни растения.* **2.** Който служи за увиване, за опаковка; амбалажен. *Увивна хартия.*

увѝна *ж. Диал.* Смрика. *Вятър вее в Пирина, | в скалите, | пее в усои, в увини.* Вапцаров.

увѝрам[1], -аш, *несв.*; **увря̀**, -ѐш, *мин. св.* увря̀х, *прич. мин. действ.* увря̀л, -а, -о, *мн.* уврѐли, *прич. мин. страд.* увря̀н, -а, -о, *мн.* уврѐни, *св. Диал.* Въвирам, завирам, пъхам. *Запалиха стиски сухо сено и ги увряха под ниските стрехи на първите здания.* Вазов. *Христо със светнали очи измъкна револвера и увря го под самия нос на Боян.* Ц. Церковски. **увирам се, увря се** *страд.* и *сред. Защо се увираш, дето не ти е мястото.* Вазов. *Какъв проклет вол, все в къщи се увира, като куче.* Йовков.

увѝрам[2], -аш, *несв.*; **увря̀**, -ѝш, *мин. св.* увря̀х, *прич. мин. действ.* увря̀л, -а, -о, *мн* уврѐли, *св.* **1.** За храна — с варене ставам годен за ядене; сварявам се. *Я не се карайте, ами се наредете да обядваме, че фасулът увря.* Вазов. *Аз пък ще уловя едно пиле и ще го сваря. Додето се върнеш — ще уври.* А. Каралийчев. **2.** *Прен. Разг.* Много ми е горещо, измъчвам се от горещина. *Уврях до тая печка.* □ **Главата му не увира** (разг., неодобр.) — не възприема, не може да разбира. *Излиза, че главите на нашите хора не са още уврели за задружна работа.* А. Гуляшки.

увѝране *ср. Отгл. същ. от* увирам[1], увирам[2] *и от* увирам се.

увѝсвам, -аш, *несв.*; **увѝсна**, -еш, *мин. св.* -ах, *св.* **1.** Като се хващам за нещо, оставам да вися; провесвам се. *Като котка вълчицата скочи отгоре му, увисна на гърдите му.* Йовков. *С голяма мъка Пейчо се хвана за гривата му и увисна на едната страна на седлото.* К. Петканов. *Насреща им се хвърли Оля и увисна на шията на Митя.* Стаматов. *Тя съгледа желязното клепало, увиснало на чардака.* Йовков. ‖ *Обр. Слънцето бе увиснало вече над хоризонта.* К. Константинов. **2.** Закрепен за нещо, намирам се във висящо положение. *Увисна черен креп на всяка къща | и траурно сирените тръбят.* Багряна. *Бели платна, писани черги увисната по оградите.* К. Петканов. **3.** Отпускам се надолу; свеждам се, клюмвам. *Хвана главата на другарката си и се помъчи да я повдигне, но тя увисваше като на мъртвец.* Елин Пелин. *Той е отпуснал глава върху гърдите на Стоил, едната ръка е увиснала безпомощно.* Йовков. *Годината беше плодородна. Дърветата увиснаха от плод.* Ем. Коралов. **4.** *Разг.* Надвесвам се над нещо или през нещо. *Всички се спущат в каютите за биноклите си и, като увисват на борда, гледат.* Ал. Константинов. *По плетищата увиснаха жени и зачакаха.* К. Петканов. **5.** *Прен. Нар.* Натрапвам се някому да се грижи за мене, разчитам на някого. *Сега ми пишат: мамо, чужденците ги гонят, ще си дойдем. Ще увиснат на главата ми без работа.* Йовков. *Като скиташе такъв несретник, прибра ли те някой? Пак на моя врат увисваше.* П. Ю. Тодоров. *Стрина Тодорка едва смогваше да намери пари, за да свари някаква чорбица... Трябваше ли и той да увисне на тия вече застарели и сгърчени ръце.* А. Гуляшки. **увисвам се, увисна се** *сред.* □ **Носът ми увисва** (разг.) — а) Преставам да се гордея. б) Помрачава ми се настроението; посървам. **Увисвам във въздуха** (книж.) — а) За работа, въпрос — оставам неподкрепен с дела, неосъществен. *Непрекъснато декларира, че признава реалистичната интимна поезия. На практика обаче тия негови декларации увисват във въздуха.* б) Оказвам се в безизходно положение, в безпътица. *Той изведнъж се почувствува нещастен, някак си увиснал във въздуха човек.* А. Гуляшки. **Увисвам на бесилката (въжето)** (разг.) — бивам обесен. *Свободата, за която ти увѝсна на въжето, е нещо свято.* К. Петканов. *Един ден ако чуеш за мене, че съм увиснал на бесилката, да не се чудиш.* Л. Стоянов.

увѝсване *ср. Отгл. същ. от* увисвам *и от* увисвам се.

увѝсна. Вж. у в и с в а м.

увѝя. Вж. у в и в а м.

увѝя се. Вж. у в и в а м с е.

увлека̀. Вж. у в л и ч а м.

увлека̀ се. Вж. у в л и ч а м с е.

увлека̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който увлича; забавен, интересен. *Селяните... го заобикаляха и слушаха зяпнали увлекателните му старчески разкази.* Вазов. *Тия приказки бяха толкова увлекателни, че Ян Бибиян четеше неуморно, без да вдигне глава.* Елин Пелин. *Увлекателна книга. Увлекателна игра.*

увлека̀телно. *Нареч. от* увлекателен. *Разказва живо и увлекателно.*

увлека̀телност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* увлекателен. *Романът се отличава със своята увлекателност.*

увлѐчен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* увлека. **2.** Като *прил.* а) Всецяло погълнат от нещо. *Изглеждаше пак така увлечен и вглъбен в мислите си.* Йовков. *Николина стоеше между дърветата..., увлечена в игра с малкия.* Г. Райчев. б) Силно завладян от любовно чувство; влюбен. *Че и аз като тебе обичам — | безнадеждно и смъртно увлечена, | и се често напразно заричам | да не ида на среща уречена.* Багряна.

увлечѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Възторжено чувство, което силно завладява; въодушевление. *Калинов говореше с увлечение и почти с жар.* Влайков. *Никола изпада в някакво вдъхновено и юнашко увлечение, размахва фуражката си и всеки път... високо се провиква.* Йовков. *Той има приятен тенор, пее с увлечение, от сърце.* Г. Караславов. **2.** Интерес към нещо, който силно увлича, привлича. *Работеше със страст, с увлечение.* Йовков. *С тоя спор започна увлечението на Ванков в народното дело.* Дим. Талев.

С увлечение се четеше „Под игото“. Н. Фурнаджиев. *Увлечение в спорта.* 3. Неволно отдаване на някое чувство, страст, слабост. *Думите, с които Кандов придружи плесницата си, поразиха присъствуващите.... Но увлечението на горещия студент нема лоши последствия за него.* Вазов. *Ето и сега се увлякох в излишни приказки, аз, който се пазя от каквото и да било увлечение.* Ст. Костов. 4. Не много силно, временно любовно чувство. *Изглежда между тях няма нищо сериозно. Случайно, временно увлечение.* Стаматов. *Наместо да се спира Нона в увлечението ѝ, по-добре е да се остави, за да се върне сама след първото разочарование.* Йовков. *Сърдечно увлечение. Младежко увлечение.* || *Разг.* Предметът на такава любов. *Тя беше неговото първо увлечение.*

увлѐчено. *Нареч. от* увлечен. *Говореха тихо, но увлечено и с много жестове.* Йовков.

увлѝчам, -аш, *несв.*; **увлека̀**, увлечѐш, *мин. св.* увля̀кох, увлѐче, *прич. мин. действ.* увля̀къл, -кла, -кло, *мн.* увлѐкли, *св.* 1. С влачене отнасям, отвеждам някого или нещо със себе си; повличам. *Американецът се подхлъзва и в падането си увлича и българката в пропастта.* Ал. Константинов. *Краката му се подкосяват, той увисва надолу и увлича и мене.* Л. Стоянов. *Тълпата го увлече.* 2. *Прен.* Привличам към участие, подражание. *Подлостта на едни увлече в подлост други.* Вазов. *Какво ще бъде, ако отиде при тях да им държи реч, да ги убеди, да ги увлече, да ги поведе право към урните!* Йовков. *Напразни бяха усилията му да я увлече дори в обикновен разговор.* Г. Райчев. *А заедно със себе си ти увлече и други хора. Ти ги подлуди със своята жажда за печелене на пари.* Дим. Димов. 3. *Прен.* Завладявам вниманието, въображението, чувствата на някого. *Рафаело увлича, пленява, очарова като никой друг художник.* Величков. *Тези любовни песни са се пели из цяла България, увличали са, радвали са.* П. П. Славейков. *Неотразимо и силно тая музика завладяваше, трогваше и увличаше.* Йовков. *Аз ревнувам Фернандес, | мразя даже тази дума | „свобода“, която днес | те увлече тъй безумно.* Вапцаров. *Работата го увлича.* 4. *Прен.* Очаровам някого, накарвам да се влюби. *Някакъв си ратай... бе увлякъл дъщеря му в луда любов.* Ц. Церковски. *Йоргов се смяташе за покорител на женските сърца. И се гордееше, дето нито една жена досега не беше го увличала сериозно.* Г. Караславов. **увличам се, увлека се** *страд.*

увлѝчам се, -аш се, *несв.*; **увлека̀ се,** увлечѐш се, *мин. св.* увля̀кох се, увлѐче се, *прич. мин. действ.* увля̀къл се, -кла се, -кло се, *мн.* увлѐкли се, *св., сред.* 1. Изцяло се отдавам на нещо; пристрастявам се, въодушевявам се. *Те още преди месец бяха се преместили в Клисура по работа и увлекли в революцията.* Вазов. *Увлякоха се в борбата. Свалиха връхните си дрехи..., преплетоха ръце. Ту единият, ту другият падаше.* К. Петканов. *След няколко години страстно се увлякох в блатен лов.* Ем. Станев. 2. Изцяло съм зает, погълнат от нещо, без да мисля за нищо друго. *И така ще се увлече в тия приказки, че и шева ще си изостави.* Влайков. *Старецът ме научи как да хвърлям въдицата и къде да гледам... И аз така се увлякох, че не виждах вече нищо край себе си, освен тапата и реката.* Ем. Станев. *Иглика, която забрави ерьдцята си скоро, като всяко дете, се увлече в играта.* Елин Пелин. || Загубвам чувство за мярка, загубвам правилна представа за действителността; забравям се, унасям се. *Ти се увличаш, старче..., виждаш превъзходство там, дето няма друго освен изпълнение на дълъжността.* В. Друмев. *Развързахме езиците, увлякохме се и аз забравих, че съм тръгнал на годеж.* Елин Пелин. *За каквото и да заговореше, лесно се увличаше, трогваше се и заплакваше.* Йовков. 3. *Прен.* Влюбвам се в някого. *Увлече се в нея млад, красив, елегантен магистрат.* Стаматов.

увлѝчане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* увличам *и от* увличам се. *Увличане в спорт.*

у̀вод, *мн.* няма, *м.* Начална, встъпителна част на съчинение, реч, беседа и др.; въведение, предисловие. *Всяко литературно произведение си има увод, изложение и заключение.* Св. Минков. *Той почна с малък увод за своя интерес към тютюна преди да постъпи в склада.* Дим. Димов.

у̀воден, -дна, -дно. *мн.* -дни, *прил.* 1. Който служи като увод; встъпителен. *Уводна част. Уводни думи. Уводна лекция.* 2. *Разг.* Като *същ. ж.* **уводна** — уводна статия. *Добро утро! Добро утро!... Аз написах вече уводната, ще излезе нещо колона и половина — две.* Ст. Костов. □ **Уводна статия** — ръководна, обикн. редакционна статия по важен злободневен въпрос, поместена на първо място във вестник или списание. *Камен прочете уводната статия на тема: „Задачите на вестника“.* К. Ламбрев.

уволнѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. Освобождаване от длъжност; уволняване. *Десет минути след това излезе и заповедта за уволнението му.* Д. Калфов. *Заплашва с уволнение! И ще го направи!* М. Марчевски. *Уволнение в интереса на службата. Уволнение по болест.* 2. *Разг.* Писмена заповед за освобождаване от длъжност. *Още утре ще си получиш уволнението.* Йовков.

уволнѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Воен.* Само в съчет. **уволнителен билет** — документ за отбита военна служба.

уволня̀. Вж. уволнявам.

уволня̀ се. Вж. уволнявам се.

уволня̀вам, -аш, *несв.*; **уволня̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Освобождавам някого от длъжност, служба, работа. *Щом я уволнили и останала без средства, той я напуснал.* Йовков. *Чиновник бях, но ме уволниха.* Чудомир. *Уволниха ме при стачка.* Ас. Босев. || *Разг.* Ставам причина за уволнението на някого. *По цял ден тичам, знаеш, уволнявам, назначавам, премествам... Нали сме сега на власт, защо да не услужа на хората.* Чудомир. *Забелязваше безпогрешно най-малките опущения, вписваше ги в тефтерчето си, докладваше на директора и накрай — уволняваше всички, които работеха бавно или разсеяно.* Дим. Димов. 2. *Воен.* Освобождавам войник, трудовак и под., след като е изслужил определеното време. *Служих три години в пионерните войски и тъкмо ме уволниха, хайде пак — с общата мобилизация. И досега съм на фронта.* Г. Караславов. *Ако дойде мирът и ги уволнят, заедно с него ще напуснат военния флот още стотина огняри.* Д. Добревски. **уволнявам се, уволня**

се *страд. На другия ден дохожда разсилният и ми носи плик: уволнявате се в интереса на службата!* Йовков.

уволня̀вам се, -аш се, *несв.*; **уволня̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред. Разг.* Бивам освободен от длъжност по свое искане, по подаване на оставка. *Той дълго служил като полицейски старшия, но после се уволнил и се прибрал в село.* Елин Пелин. *В казармата го обикнаха... Службата му се хареса, той не пожела да се уволни и остана свръхсрочно.* Елин Пелин.

уволня̀ване *ср. Отгл. същ. от* уволнявам *и от* уволнявам се.

увоня̀. Вж. увонявам.

увоня̀ се. Вж. увонявам се.

увоня̀вам, -аш, *несв.*; **увоня̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* увоня̀л, -а, -о, *мн.* увонѐли, *св.* Изпълвам, насищам с воня; усмрадявам. *Киселото зеле увоня цялата къща.*

увоня̀вам се, -аш се, *несв.*; **увоня̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* увоня̀л се, -а се, -о се, *мн.* увонѐли се, *св., сред.* Ставам вонещ; усмрадявам се. *Веч сеувоня то, / нека се зарови.* Вазов.

увоня̀ване *ср. Отгл. същ. от* увонявам *и от* увонявам се.

увра̀. Вж. увирам[1].

ỳврат *м. Нар.* Мярка за земна площ — около 1 декар (1000 крачки). *Ще ми дадат една хубава ливада от петнайсет еврата.* Вазов.

увредя̀. Вж. увреждам.

увреждам, -аш, *несв.*; **увредя̀,** увредѝш, *мин. св.* увредѝх, *св.* Причинявам, нанасям вреда; напакостявам. *Поп Кръстьо... чувствуваше, че всяка строгост тук може да увреди на авторитета му.* Ст. Дичев. *А с тия ваши... сметки вие направо увреждате на държавата* Дим. Ангелов. *Сушата увреди посевите.* **увреждам се, увредя се** *страд.*

увреждане *ср. Отгл. същ. от* увреждам *и от* увреждам се.

увря̀. Вж. увирам[2].

увълча. Вж. увълчвам.

увълча се. Вж. увълчвам се.

увълчвам, -аш, *несв.*; **увълча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя някого да стане лош, безмилостен; озверявам. *Парата, богатството увълчва човека. Ще станеш вълк и звяр кръвожаден и за собствения си народ.* Дим. Талев.

увълчвам се, -аш се, *несв.*; **увълча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* 1. Ставам лош, безмилостен; озверявам се. *Час по час да ме нахоква, / че съм се и аз увълчил, / ... / че човек няма да стана.* Ботев. *Ще изколя добитъка! — изръмжа чифликчията и очите му се увълчиха.* А. Каралийчев. 2. *Нар.* Ставам на върколак; вампирясвам.

увълчване *ср. Отгл. същ. от* увълчвам *и от* увълчвам се.

увържа. Вж. увързвам.

увързвам, -аш, *несв.*; **увържа,** -еш, *мин. св.* увързах, *св.* 1. Връзвам, завързвам здраво от всички страни. *Много яко го е увързала тя, така яко, щото не може никак да шава.* Влайков. *Увържи добре пакета с канап, да не се разкъса по пътя.* 2. *Прен.* Принуждавам, заставям някого да се чувствува задължен към мене. *Почнаха и пари с файда да дават. Увързаха сиромашта.* Ц. Церковски. *Както бе ги увързал и двамата първенци, той смяташе селото за сигурно.* Влайков. **увързвам се, увържа се** *възвр., страд.* и *сред. Не ще да ида, разбира се, да се увързвам с него.* Влайков. *Ти ще се увържеш с въже за мене да не паднеш, кога ни погне самодивата.* Нар. прик.

увързване *ср. Отгл. същ. от* увързвам *и от* увързвам се.

увъртам, -аш, *несв.*; **увъртя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* увъртя̀л, -а, -о, *мн.* увъртѐли, *прич. мин. страд.* увъртя̀н, -а, -о, *мн.* увъртѐни, *св. Разг.* 1. Уплитам, омотавам, впримчвам. *За Цеца ще се женя. Увъртя ме дяволското момиче. Виж ме докъде стигнах: тя по обиколки, аз по нея.* О. Василев. 2. Казвам със заобикалки, не направо; залъгвам, усуквам. *Тя не беше го виждала да се колебае, да увърта, да се опитва да я залъгва и мами.* Дим. Талев. *Лаваре, да караме направо, няма защо да го увъртаме. Ние знаем... никой не ни е казал това, но пак го знаем, че ти в селото си главатар на комунистите.* Дим. Ангелов. **увъртам се, увъртя се** *страд.*

увъртам се, -аш се, *несв.*; **увъртя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* увъртя̀л се, -а се, -о се, *мн.* увъртѐли се, *св., сред.* Намирам се постоянно около някого, за да му се подмазвам или умилквам. *Тук край децата се увъртат халваджии.* П. П. Славейков. *Отсега нататък ще свириш на трудовия народ и няма да се увърташ покрай чифликчиите да ближеш паниците им и да доогризваш кокалите от трапезите им.* А. Каралийчев.

увъртане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* увъртам *и от* увъртам се. *Без речи и увъртания, с две-три прости, но силни и вълнуващи думи старият зидар... обяви щурм за предсрочно завършване на работата.* Ив. Мартинов. *Тя винаги отбягваше елегантния Ванко, не можеше да го търпи, въпреки безочливите му увъртания около нея.* Кр. Велков. *Казвай направо, без увъртане!*

увъртя̀. Вж. увъртам.

увъртя̀ се. Вж. увъртам се.

увя̀хвам, -аш, *несв.*; **увѐхна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* За растение — изгубвам свежия си вид, своята преснота, влага; повяхвам, клюмвам. *От най-лекото докосване на човешката ръка нежните дребни листца се свиват и веднага увяхват.* Св. Минков. *Виж, май си веч отива навсегда, / а розата увяхва безутешно.* Дебелянов. *Теменугите много бърже увяхват.*

увя̀хване *ср. Отгл. същ. от* увяхвам.

уга̀дя. Вж. угаждам[1].

уга̀ждам[1], -аш, *несв.*; **уга̀дя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* 1. Долавям, отгатвам, откривам. *По гласовете угади, че син му се разговаря със селяни.* Вазов. *Кръстевица не можеше да угади какво ставаше с дъщеря й.* Г. Караславов. 2. *Остар.* Усещам, забелязвам. *От неговите очи падаха безбройни сълзи..., но той не ги угаждаше.* В. Друмев. *Жельо... сполучи да се вмъкне в дома на роднината си, без да ги някой угади.* Блъсков. **угаждам се, угадя се** *страд.*

уга̀ждам², -аш, *несв.*; **угодя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Постъпвам така, че да е приятно и угодно на някого; задоволявам. *На масата го обкръжаваха с най-голямо внимание и всякак гледаха да му угодят.* Йовков. *Тошка се разшета, разприказва се, чудеше се как да им угоди, предеше, переше, готвеше, кърпеше.* Г. Караславов. *Като най-малък, галеха го и му угаждаха.* К. Петканов.

уга̀ждам си, -аш си, *несв.*; **угодя̀ си,** -йш си, *мин. св.* -йх си, *св., сред.* Храня се, живея както ми е приятно, за да изпитвам по-голямо удоволствие. *Обичаха да си угаждат, да канят гости на обед и вечеря.* Г. Райчев.

уга̀ждане *ср. Отгл. същ. от* угаждам¹, угаждам², угаждам се *и от* угаждам си. *Угаждането на тия прищевки... не подхождаше на характера на Костов, миришеше на раболепие.* Дим. Димов.

у̀гар, -та̀, *мн.* у̀гари, *ж.* Изорана, но оставена незасята нива, за да възстанови плодородието си. *На всички посоки се простираха широки, черни като смола ивици от угар.* Йовков. *Трябваше да се мисли за сеитба: Кое ще бъде за жито, кое ще остане за царевица, трябва ли да се отдели някой декар за угар.* Г. Караславов. *Впрегна си брези биволи, | изора черни угари.* Нар. пес.

у̀гарен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* угар. *Спрели в пръстта на една угарна нива, ние чакахме съседния полк.* М. Кремен.

угарѐне *ср. Отгл. същ. от* угаря *и от* угаря се.

угарѝсам. Вж. угарисвам.

угарѝсвам, -аш, *несв.*; **угарѝсам,** -аш, *св. Нар.* Угаря, преоравам. *Полската работа е на привършване — с първа влага орачи угарисаха и нивя, и ливади глъхнаха посърнали.* П. Ю. Тодоров. **угарисвам се, угарисам се** *страд.*

угарѝсване *ср. Отгл. същ. от* угарисвам *и от* угарисвам се.

уга̀рка *ж.* **1.** Остатък от изпушена цигара; фас. *Пред масите на едно кафене полуголи циганчета събираха угарки от цигари.* Дим. Димов. *Запали новата цигара от догарящата угарка.* Г. Караславов. **2.** Остатък от недогоряло нещо, обикн. свещ. *Някой запали угарка от восъчна свещица.* Ив. Хаджимарчев.

угаря̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Нар.* Разоравам, ора нива за угар. *През деня ходи на нивата да угари. Опръхналата земя се работеше много леко.* К. Петканов. *Нареди оралото зад хамбарчето и свърна към кладенеца. Цял ден угари нивата на Кръстодол.* Г. Караславов. **угаря се** *страд.*

уга̀свам, -аш, *несв.*; **уга̀сна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* **1.** Преставам да горя или да светя; изгасвам, загасвам. *Свещите угаснаха, всички си легнаха да спят.* Цани Гинчев. *Светлината в къщи угасна.* Елин Пелин. *Пламъкът на лампата заигра, сви се и угасна.* Л. Стоянов. || *Обр. Слънцето бе заседнало зад сините далечни планини на запад... Угасна жежък летен ден.* Елин Пелин. *Откакто погледът на Пауна угасна за него, сърцето му се превърна на камък.* Йовков. **2.** *Прен. Поет.* Тихо, бавно изчезвам, замирам; умирам. *Виковете му угасваха без отзив в гробната мрачина.* Вазов. *Техният ентусиазъм скоро бе възбуден, но и скоро угасна.* З. Стоянов. *След една седмица майка му угасна тихо.* Я. Гулящки.

уга̀сване *ср. Отгл. същ. от* угасвам. *Огънят е на угасване.*

уга̀сна. Вж. угасвам.

уга̀снал, -а, -о. **1.** *Прич. мин. действ. от* угасна. **2.** Като *прил. Поет.* а) Който е изгубил блясъка си. *Угасналите им очи гледат безучастно и безнадеждно.* Елин Пелин. *И ний през сълзи накипели | обръщаме за сетен път | назад към скъпи нам предели | угаснал взор.* Яворов. || Който е потъмнял, помрачен. *Аз също се отпущам, свличам се, като да съм без кости, с угаснало съзнание, полумъртъв.* Л. Стоянов. б) Който вече се е изчерпал; отпаднал, изтощен. *Угаснал мг поет във гняв нарекоха | добрите ми душмани.* Вазов. *Те идват сутрин в зори, след като са станали през нощта, слизат в рудника и се залавят за работа с угаснали сили.* Ив. Мартинов. || Който е изчезнал, умрял. *И ще спрат в този град, и ще идат | в остарялата черквица бляснала | да отслужат една панихида | — на нашата младост угаснала.* Багряна.

угася̀. Вж. угасявам *и* угасям.

угася̀вам, -аш, *несв.*; **угася̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Направям нещо да не гори или да не свети; изгасявам, загасявам. *Угаси свещта и легна до Захаринчо.* Елин Пелин. *Някой угаси лампата и ние останахме в тъмнината.* Йовков. *Методи Ников угаси цигарата си в пепелника.* М. Грубешлиева. || *Обр. С какво ще угасиш ти моя дух — | духът на новий Прометей?* Смирненски. **2.** *Прен.* Уталожвам, утолявам, успокоявам. *Всички са му на нозе станали | и всички го по чаша черпили; | но Андреаш гърло не натопи, | а то не ли жажда да угаси.* Нар. пес. **3.** *Прен.* Заглушавам, задушавам, премахвам напълно. *Едно само чувство в душата ми свети — | ... | злобата, о Музо, пъклената сила, | що всичко човешко в мен е угасила.* Вазов. *Сълзите ѝ бликнаха и угасиха малко скръбта ѝ.* К. Петканов. **угасявам се, угася се** *страд. Какво гледате?... Не видите ли, че тоя огън трябва да се угаси.* Цани Гинчев. □ **Угасявам вар** — поливам негасена вар с вода, за да я направя годна за мазане. *Купи за петдесет пари вар, угаси я в един чиреп, набелоса цялата къща — и отвънка, и отвътре.* Мих. Георгиев.

угася̀ване *ср. Отгл. същ. от* угасявам *и от* угасявам се.

уга̀сям, -яш, *несв.*; **угася̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Диал.* Угасявам. *Той скача, затваря прозореца, угася лампата и бързо ляга.* К. Константинов. **угасям се, угася се** *страд.*

уга̀сяне *ср. Отгл. същ. от* угасям *и от* угасям се.

у̀главен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* (рус.). *Юрид.* **1.** Който е свързан със съдебно наказание; наказателен. *Важното е, че тия злоупотребления са престъпни, че те са от углавен характер.* Влайков. *Затварям очи пред някои неща, които ми миришат на углавни престъпления. Аз зная отде взе пари за автомобила, който си купи.* М. Марчевски. *Углавно право. Углавно дело. Углавен процес.* **2.** Който е извършил престъпление против живота или имуществото на някого. *Углавен престъпник.*

у̀главно. *Нареч. от* углавен. *Безделието е престъпление, което трябва да бъде най-строго наказвано, морално, политически и углавно.* Г. Димитров. *Углавно преследван.*

у̀гледен, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Нар.* Който има хубав, изискан вид; спретнат, приличен. *Ах, ах, каква хубава... — викаше той възхитено, когато минуваше някоя угледна мома или госпожа.* Вазов. *Доведе тя от бащино му село | къщовница и угледна, и спретна.* П. П. Славейков.

у̀гледно. *Нареч. от* угледен. *В кухнята още на другия ден пролича, че там пипа женска ръка. Вред беше станало прибрано, угледно.* Г. Райчев.

у̀гледност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* угледен. *Разгледахме във краткия престой | и фермите със угледност изрядна.* Н. Марангозов.

углъбя̀ се. Вж. у г л ъ б я в а м с е.

углъбя̀вам се, -аш се, *несв.*; **углъбя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред. Рядко. Книж.* Вдълбочавам се, вглъбявам се. *Беше се углъбил в страниците на един вестник.* Вазов. *Промени се той към всички — поизстина, затвори се, углъби се в себе си.* Дим. Талев.

углъбя̀ване *ср. Отгл. същ. от* углъбявам се.

угнетѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* угнетя. 2. Като *прил.* а) Който се намира под жестоко потисничество, експлоатация; измъчен, изстрадал, онеправдан. *Аз виждам: раждат се тълпи | за утрото на празник свят | ... | И всеки слаб и угнетен — на черна мъка светъл син, | възраства като исполин.* Смирненски. *В простите й, но точни и силни думи ехтеше протестът на тридесет хиляди угнетени същества, които работеха от сутрин до вечер за господарите на тютюна.* Дим. Димов. *Угнетени народи. Угнетени класи.* б) *Прен.* Притеснен, потиснат. *Днес се пробудих пак в страшно угнетено състояние. Тежко, тежко ми е до висша степен.* Вазов. *Тя също чакаше тази страшна вест... с душа угнетена от болка.* Г. Караславов.

угнетѐние, *мн.* -я, *ср. Книж.* 1. Жестоко потискане, измъчване; гнет. *Населението ... е страдало от произволите и угнетенията на малките боляри.* Вазов. 2. *Прен.* Мъчително, потиснато състояние на духа; униние, депресия. *Болезненото угнетение и мъчителното подозрение заседнаха дълбоко в сърцето му.* Г. Караславов.

угнетѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* угнетен. *Лицата на министрите изразяваха угнетеност, загриженост, нервност.* Дим. Ангелов.

угнетѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Потисник, мъчител, тиран. *Чорбаджиите са били жалки слуги на турските тирани и шпиони на народните угнетители.*

угнетѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Мъчителен, тежък. *В сърцето й се промъкваше угнетително съмнение.* Г. Караславов.

угнетѝтелка *ж.* Жена угнетител.

угнетѝтелно. *Нареч. от* угнетителен. *Мръсните маси..., студената обстановка действуваха угнетително.* Г. Белев.

угнетя̀. Вж. у г н е т я в а м.

угнетя̀вам, -аш, *несв.*; **угнетя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Книж.* 1. Жестоко потискам; измъчвам, тиранизирам. *Не съзнавах, че съм една от онези милиони нещастници, които тиранинът мъж ... най-жестоко угнетява.* Ст. Костов. 2. *Прен.* Създавам у някого мъчително, тежко състояние на духа; мъча, терзая. *Продължителните стеснения и преструвки тука тежко угнетяваха душата му.* Вазов. *Пиянството го угнетяваше.* Елин Пелин. **угнетявам се, угнетя се** *страд.*

угнетя̀ване *ср. Отгл. същ. от* угнетявам *и от* угнетявам се. *Угнетяване на масите.*

угнѝвам, -аш, *несв.*; **угнѝя,** -йеш, *мин. св.* угнѝх, *св.* 1. За растителни продукти — ставам добър за храна чрез леко гниене. *Младият агроном е приготвил за кравите витаминозна силажирана зелена царевица, която угнива в четири големи щерни.* А. Каралийчев. *Тоя вид круши вече угниха и са добри за ядене.* 2. Ставам напълно гнил; изгнивам, разкапвам се. *Зреят, презряват плодовете, окапват и угниват.* Елин Пелин. *Угнил тор.*

угнѝване *ср. Отгл. същ. от* угнивам.

угнѝя. Вж. у г н и в а м.

угова̀рям, -яш, *несв.*; **уговòря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Говоря с някого и постигам съгласие относно условията и подробностите за извършване на нещо; споразумявам се. *Двамата мъже отидоха направо при Иванка Руменова и още по пътя уговориха какво да й кажат.* Дим. Талев. *Уговориха сватбата да мине без големи гощавки и дарове.* Г. Караславов. *Те се разделиха, като уговориха да се срещнат на другия ден за тържеството.* Дим. Димов. 2. Увещавам, предумвам, убеждавам. *Уговорила ги, та пренесоха болната у тях.* Влайков. *Величка ме настигна вън, в коридора, уговаря ме дълго и аз се отказах да ходя при началника.* Г. Райчев. *Заекът слушаше с клюмнали уши, а мишката продължаваше да го уговаря.* О. Василев. **уговарям се, уговоря се** *страд., сред.* и *взаим. От сега нататък всяка по-крупна продажба или покупка ... трябваше да се уговори, да се реши и изпълни от дружеството.* Йовков. *Уговаряме се да се видим вечерта в хотела.* Н. Фурнаджиев.

угова̀ряне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* уговарям *и от* уговарям се. *Понякога Момчилка, след големи страхове и уговаряния, сама пренасяше пропагандни материали за това село.* Дим. Ангелов.

уговòрка *ж.* 1. Предварително условие, споразумение. *Уговорката бе, в случай че полицията разкрие посещенията на Росинка при Сами, двамата да държат докрай, че са любовници.* Дим. Ангелов. 2. Израз на несъгласие; резерва. *Нареждането на началството не търпи никакви уговорки. Без уговорки.*

уговòря. Вж. у г о в а р я м.

уго̀да *ж. Остар.* Удобство, сгода. *Ти радост, мир, угода | не знаеше от тогаз, | ти плачеше с народа | и бунт зарад свобода | приготвяше у нас.* Вазов. □ **За (в) угода на някого** — за да се понрави, да се угоди на някого. *Всички разбрахме, че това се прави в угода на сърбите.* Вазов. *И защо да бъде така ... за угодата на галената й дъщеря.* Влайков. **По угодата ми** (нар.) — както аз искам, както ми се нрави. *Гледа всичко да направи по угодата й.* Влайков. *Тате, тая вечер има нещо, което не ти е по угодата.* К. Петканов.

уго̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е такъв, какъвто го желае човек, по волята му; приятен. *У нази е всичко добро, | всичко е свободно; | всеки може да говори, | що му е угодно.* Каравелов.

угодлѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който се стреми да угоди на някого, за да спечели благосклонността, разположението му; раболепен, сервилен. *Щом ханът видя пленницата, тя му се хареса. Угодливият велможа му я отстъпи за харема.* Вазов. *Кметът беше поръчал кафе. Зад кафеджията вървеше разсилният, пъргав, угодлив, внимателен.* Г. Караславов. **2.** Който съдържа или изразява подмазване, подмилкване; ласкателски, угоднически. *То се знае, царю, така е — обадиха се веднага няколко угодливи гласа.* Ст. Загорчинов. *Старците и жените посрещаха реквизиционната комисия със страх и угодливи усмивки.* Г. Караславов.

угодлѝво. *Нареч. от* угодлив. *Ванко... угодливо забележи: — Това е много хубаво.* Кр. Велков.

угодлѝвост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* угодлив; раболепие, сервилност. *Лакейска угодливост.*

уго̀дник, *мн.* -ци, *м.* **1.** *Книж.* Угодлив човек; подлизурка, мазник, ласкател. *Селим бей... пристигна с една тайфа от десетмина голтаци, свои угодници турци.* Дим. Талев. **2.** *Църк.* Праведник, светец. *След смъртта на угодника* (св. Иван Рилски) *няколкото му горещи ученици и подражатели на неговия богоугоден отшелнически живот съградили по-насам от пещерата... постница.* Вазов. *Брате — обърна се Теодосий към Доброромана,... — житие ли някакво съставяш на свети угодник или преписваш псалтир за манастирска треба?* Ст. Загорчинов.

уго̀дница *ж.* Жена угодник. *Тъй дума кака Дина. И като говори това, лицето ѝ се осенява с една благост като на божа угодница.* Влайков.

уго̀днича, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* (рус.). *Книж.* Подмазвам се, раболепнича, сервилнича. *Той обича да угодничи на началството.*

уго̀дничене *ср. Отгл. същ. от* угоднича.

уго̀днически, -а, -о, *прил.* Който изразява угодничество. *Припомняше си... угодническата вежливост на подофицера.* П. Вежинов. *Угодническа усмивка.*

уго̀днически. *Нареч. от прил.* угоднически. *Това бяха... подлизурки. Те го тупаха угоднически по рамото, хвалеха го.* Г. Караславов.

уго̀дничество, *мн.* -а, *ср.* Поведение, постъпка на угодник. *Хвърлиха българския народ в ново черно робство, унизиха го — защо? От угодничество пред силния, от лакейска алчност за служби и ордени.* Л. Стоянов. *Що думаш, каймакам ефенди! — едва ли не проплака наместникът от угодничество пред турския големец.* Дим. Талев.

уго̀дно. *Нареч. от* угоден. *Аз правя тъй, както мен е угодно.* Вазов.

угодя̀. Вж. угаждам[2].

уголемя̀. Вж. уголемявам.

уголемя̀ се. Вж. уголемявам се.

уголемя̀вам, -аш, *несв.*; **уголемя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане по-голямо; увеличавам. *Противоп.* намалявам. *Само аз мога да водя съдбите на тая държава, която усилих и уголемих.* Вазов. *За три години уголеми девет пъти обработваемата площ.* А. Гуляшки. **уголемявам се, уголемя се** *страд.*

уголемя̀вам се, -аш се, *несв.*; **уголемя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Ставам по-голям; увеличавам се, разширявам се, умножавам се. *Противоп.* намалявам се. *Славата му расте: войската му се уголемява.* Вазов. *Зимата измина неусетно. Дните се уголемиха.* М. Грубешлиева.

уголемя̀ване *ср. Отгл. същ. от* уголемявам *и от* уголемявам се. *Уголемяването на ТКЗС-то те отчитат като свой голям успех, като победа.* А. Гуляшки.

угостя̀. Вж. угощавам *и* угостявам.

угостя̀вам, -аш, *несв.*; **угостя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Угощавам. **угостявам се, угостя се** *възвр.* и *страд.*

угостя̀ване *ср. Отгл. същ. от* угостявам *и от* угостявам се.

угоща̀вам, -аш, *несв.*; **угостя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Гощавам добре, богато; нагостявам. *Угостиха ни с разнообразна и вкусна вечеря.* Ал. Константинов. *Домакинът... угощава хората си с най-доброто, което има: коли овен, агне, кокошки, точи баница, налива ракия.* Ив. Хаджийски. **угощавам се, угостя се** *възвр.* и *страд.*

угоща̀ване *ср. Отгл. същ. от* угощавам *и от* угощавам се.

угощѐние, *мн.* -я, *ср.* Голяма, изобилна гощавка; пиршество, банкет. *Князът беше поканен на угощението в двореца.* Вазов. *След венчавката Стамен даде угощение на сватбарите и близките си.* Г. Райчев. *Пищно угощение. Голямо угощение.*

угоя̀. Вж. угоявам.

угоя̀ се. Вж. угоявам се.

угоя̀вам, -аш, *несв.*; **угоя̀,** -ойш, *мин. св.* угойх, *св.* Чрез обилно хранене направям да стане гоен, тлъст (животно или човек); охранвам. *Джевдет си беше направил нови дрехи, угоил бе черния ат.* Цани Гинчев. *Чифликчиите бързаха да угоят стадата си, за да ги продадат.* М. Вълев. *Угоявам свиня.* **угоявам се, угоя се** *страд.*

угоя̀вам се, -аш се, *несв.*; **угоя̀ се,** -ойш се, *мин. св* угойх се, *св., сред.* Ставам тлъст от обилна храна; охранвам се, затлъстявам. *Угои ти се врата | на овцете от лойта! | Зер не знаеш срам какво е, | чуждото наричаш свое.* Дора Габе.

угоя̀ване *ср. Отгл. същ. от* угоявам *и от* угоявам се. *Угояване на свини.*

у̀гри *мн. Старин.* Унгарци, маджари. *Симеон цар угрите прогони | и от Византия приема поклони.* Вазов. *Виждали са нашите прадеди и печенеги, и угри, и татари.* Ст. Загорчинов.

угрѝжа. Вж. угрижвам.

угрѝжа се. Вж. угрижвам се.

угрѝжвам, -аш, *несв.*; **угрѝжа,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Причинявам някому грижи; загрижвам. *Слуховете, че скоро султанът ще тури ръка на имота им, станаха настойчиви и угрижиха цялото семейство.* К. Петканов. *Думи чу, които го угрижиха. Гергина плачеше и думаше майци си: „Татко нека ми гроба изкопае: скоро ще ме заровите".* А. Страшимиров.

угрижвам се, -аш се, *несв.*; **угрижа се,** иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред.* Ставам загрижен, обземат ме грижи. *Лицето ѝ се угрижи и гласът ѝ затрепера.* Вазов. *Прангата тогава се сепна и сериозно се угрижи.* Влайков.

угрижване *ср. Отгл. същ. от* угрижвам *и от* угрижвам се. *По лицето и в погледа му се четеше угрижване и душевна мъка.* Влайков.

угрижен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* угрижа. 2. Като *прил.* а) Обзет от грижи; загрижен, разтревожен. *Графът се завърнал вече от война, угрижен и мрачен, че не намира Геновева.* Вазов. *Дядо Йордан ходеше угрижен и замислен.* Елин Пелин. б) Който изразява загриженост; загрижен, умислен. *По угриженото чело на благородния старец се четеше безкрайна скръб.* Вазов. *Тиха усмивка разведря угрижените им лица.* П. Ю. Тодоров. *Угрижен вид.*

угрижено. *Нареч. от* угрижен. *После прибави угрижено: Какво ще стане с това момче сега?* Вазов.

угриженост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* угрижен; загриженост. *Угрижеността изчезна от лицето ѝ.* Вазов.

угризение, *мн.* -я, *ср.* Мъчително, тежко душевно състояние поради съзнаване вина; разкаяние. *Пешо чувствуваше, че в гърдите му се надига тежко, горчиво чувство на разочарование, премазващо угризение на съвестта!* П. Вежинов. *Заедно с радостта от успеха... дойде и първото угризение на съвестта. Евлоги изпитваше чувството, че печели слава по нечестен начин.* А. Гуляшки.

угроза *ж.* (рус.). Заплаха, опасност. *От хиляди гърла се понесоха... попържни, присмехи, угрози.* Величков. *Пред вашите заплашвания няма да се стреснем. От вашите угрози няма да се уплашим.* В. Коларов.

угрофински, -а, -о, *прил.* Обикн. в съчет. **угрофински езици** (езикозн.) — семейство от езици, към които спадат унгарски, фински, естонски и др.

уд, ỳдът, ỳда, *мн.* ỳдове, ỳда (сл. ч.), *м. Старин.* Телесен член; крайник.

удавам се. Само 3 *л.* **удава ми се,** *несв.*; **удаде ми се,** *мин. св.* удаде ми се, *прич. мин. действ.* удал ми се, *св.*, *третол.*, *сред.* 1. Умея да направя нещо, иде ми отръки, сръчен съм в нещо. *Особено много ми се удаваше коването на токовете.* Ст. Чилингиров. 2. Успявам, сполучвам да извърша нещо. *Избягваше да ходи у тях, но това не винаги му се удаваше.* Дим Ангелов. □ **Удава ми се случай** — случва ми се, идва удобен момент да извърша нещо. *Всеки път, когато му се удадеше случай, той им говореше такива речи.* Йовков.

удаване *ср. Отгл. същ. от* удавам се.

удавник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който е удавен или се дави във вода. *Потокът ги влече към юг... | ... | удавници, размятали ръце.* К. Христов. *Като удавник, който се лови и за сламката, Станка пак се помъчи да го оправдае — може наистина да си е имал бърза работа.* Г. Караславов.

удавница *ж.* Жена удавник. *Мътните води погълнаха девойката и я понесоха... Втрещената женица пусна ръчицата на детето... и се завтече надолу покрай брега, редом с удавницата, която от време на време се подаваше и бързо потъваше.* А. Каралийчев.

удавя. Вж. удавям[1] *и* удавям[2].

удавя се. Вж. удавям се[1] *и* удавям се[2].

удавям[1], -яш, *несв.*; **удавя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Умъртвявам чрез потопяване във вода или в друга течност. *Къде искаше да денеш Сара? Да я удавиш в Дунава?* Вазов. *Ще ме удавиш, шопе! Не видиш ли, че каруцата се напълни с вода?* Елин Пелин. ‖ *Обр. Ей, дайте пак вино! — извика той там. | — Да удавя в него тез призраци мрачни.* Вазов. *Те пият... | ... | В кипящето вино щат спомен удави.* Яворов. 2. Заливам обилно с вода или течност; потопявам, наводнявам. *Ракия имаме да удавим цял Казанлък.* Каравелов. *Може дъждове и киша да удавят избуялите ниви.* Йовков. *Удавили сте домамите. Какво правите? Кажете на поливача да спре водата!* А. Каралийчев. 3. *Прен.* Задушавам, задавям, заглушавам. *Нови ръкопляскания удавиха последните думи на припева.* Вазов. *Растителността лудее, множи се и удавя всичко в зеленината си.* Йовков. *Алкохолът отпусна изопнатите ѝ нерви, удави смущението ѝ в скептичен смях.* Дим. Димов. **удавям се, удавя се** *страд.* □ **В (с) капка вода (с плюнка) би го удавил (ще го удави)** (разг.) — смъртно го мрази и с всички средства би му напакостил. *Не че му бяха мили комунистите — тях той в капка вода би ги удавил.* М. Марчевски. *Брей, лош народ! Завистници... С плюнка да те удавят, много ще им се види.* Г. Караславов. **Удавям в кръв** — жестоко, кръвопролитно потушавам; смазвам. *Лукан щеше да удави стачката в кръв.* Дим. Димов.

удавям[2], -яш, *несв.*; **удавя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Удушавам. *Ти си щяла насмалко да вдигнеш цялата къща във въздуха... — извика докторът побеснял, като я стисна за гушата да я удави.* Вазов. *Съдиите го натирили в гората, за да го изядат зверовете и вълците да го удавят.* Нар. прик. **удавям се, удавя се** *страд.*

удавям се, -яш се, *несв.*; **удавя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред.* 1. Умирам, като се хвърлям или като потъвам във вода. *Вчера са се удавили двама души в реката — отговори той с равнодушен вид, — хвърлили се сами.* Вазов. *Мостът при воденицата е залян. Ще се удавиш.* Йовков. *Ако ме, Радке, не вземеш, | знай, либе, ще се удавя | в вашия бистър кладенец.* Нар. пес. 2. *Прен.* Потъвам, загивам, пропадам. *Не те обвинявам. И няма какво да прощавам. | Аз стигнах до оня океан баснословен — | онуй равнодушие — дето се всичко удавя: | всяко вълнение, всяко страдание ново.* Багряна. *Това бяха обикновени простаци, които печелеха случайно и щяха да се удавят бързо в предстоящата криза.* Дим. Димов. *По-много са се удавили във виното, отколкото в морето.* Погов. ‖ Само 3 *л.* Заглъхвам, замирам. *В тая дива музика се удави ропотът на кърджалиите.* Йовков. *Гласът на Леонидес се удави в шума от навалицата.* Дим. Димов.

удавяне *ср. Отгл. същ. от* удавям[1], удавям[2] *и от* удавям се.

удаде се. Вж. удавам се.

ỳдар *м.* 1. Рязък, бърз тласък или докосване на един предмет о друг със сила, замах и от разстояние. *Един удар от нож го закачи по ръката.* Вазов. *Двамата врази си нанасяха по главите страшни удари с яките човки.* Елин Пелин. *Играеше страстно ... Измъкваше картата, замахваше и със силен удар я тръсваше върху полираната масичка.* Д. Добревски. *От един удар дървото не пада.* Погов. *Удар с тояга.* 2. Звук, шум от такова допиране. *Когато наближиха селото, посрещнаха ги звънки удари на камбана.* Йовков. *В село по цял ден се чуваха ударите на острите им брадви.* Елин Пелин. *Стреснаха я ударите на градския часовник.* Дим. Димов. *Чуваха се тъпи удари.* 3. *Воен.* Стремително нападение срещу противник; атака, щурм. *Тая сутрин — два дни след най-тежкия удар, влязохме в града още в тъмно.* К. Константинов. *Срещнахме се тоя път във Виена, която само преди няколко дни бе паднала под грозните удари на войските от Третия украински фронт.* П. Вежинов. *Под ударите на Червената армия блокът на фашистките държави трещи и се разпада.* Г. Димитров. *Флангов удар.* 4. *Прен.* Внезапно и силно нападение, връхлитане върху някого или нещо с цел да бъде победено, унищожено, съсипано и пр. *Страшен ще бъде ударът, който е намислил ... — ще има сеч, ще има плячка.* Йовков. *Турците се слисаха ... — те не очакваха такъв бърз и силен удар от презряната рая.* Дим. Талев. *Това бяха идеални очи за покер, за надлъгване ... или за удар от засада, който трябваше да се подготви незабелязано и нанесе решително.* Дим. Димов. || Нахвърляне с думи и укори, силно обвинение; нападка. *Опозицията ... от своя страна люто нападна правителството ... Братиано се бранеше както можеше от тия удари.* Вазов. *Михал отвори уста срещу него. Ударите бяха съкрушителни: ... тайната сделка с предприемача на училището, откраднатите тухли от оградата на новото гробище.* Г. Караславов. 5. *Мед.* Внезапен кръвоизлив в мозъка, често съпроводен с парализа или смърт; апоплексия. *Бедният ми дядо ... умря от удар при известието за катастрофата.* Вазов. *Г-жа Ангелова имала още един удар, не е добре, на умиране била.* Йовков. *Той беше забравил пак артериосклерозата, миокардита и остатъците от парализ в десния клепач след последния удар.* Дим. Димов. *Получил удар. Сърдечен удар. Апоплектичен удар.* || Поражение на мозъка вследствие дълго излагане на силно слънце, електричество, горещина и под. *Този ден беше един от тия, ... когато почти ежедневно се случваха слънчеви удари.* Ал. Константинов. *Слънчев удар бе убил момичето.* Елин Пелин. *Топлинен удар.* 6. *Прен.* Тежка душевна болка, причинена от тревожна вест, загуба и под.; сътресение. *Ако ме напуснеш в тая минута, ти ще ми нанесеш страшен удар.* Вазов. *Ударът беше много жесток. И то не толкоз заради загубите, колкото заради ужасите и страхотиите, които трябваше да се преживеят.* Йовков. *Тежък удар го сполетя. Не можа да понесе тоя удар и умря. Смъртоносен удар.* 7. *Прен.* Тежка материална или морална щета, загуба на нещо много ценно. *От яхърите на Вълчан липсаха и няколко коня. Една невидима и безмилостна ръка слагаше върху му удар след удар.* Йовков. *Изпърво тя била като замаяна от тоя нечакан удар. Само току плакала и скубала си косата.* Влайков. *Загубата на Георги Жечев беше тежък удар. Той бе не само първият командир на зоната, но и един от най-способните военни ръководители.* К. Ламбрев. □ **Удари на сърцето** — придружени от слаб шум ритмични свивания и разпускания на сърцето, чрез които се изтласква кръвта в артериите. *Гроздан ясно чуваше ударите на сърцето си.* Йовков. **Удар на съдбата** (книж.) — нещастие. *Той беше навикнал спокойно да посреща всеки удар на съдбата.* Йовков.

удàрвам. Вж. удрям.

удàрвам се, -аш се, *несв.*; **удàря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* 1. Блъсвам се. *Той пристъпи няколко крачки и се спря: двете момченца се гонеха и щяха да се ударят в него.* Йовков. *Хвана Кирчо за ръката и го помъкна. Толкова бързаше, че Кирчо се препъна, падна и се удари.* К. Петканов. *Внезапно Злати Василев грубо тласна влезлия с тях ... Човекът полетя напред, удари се о каменния зид.* Дим. Ангелов. *Куршумът се удари в стената. Топката се удари в мрежата на вратата.* 2. *Прен. Нар.* Мъча се, старая се, залягам. *Удари се да търси пътечка, която по-лесно да ги изведе към селото Върбица.* Блъсков. || Залавям се да върша нещо. *Каруцата, потънала до пода, застана сред блатото ... — Бъди спокоен — заговори Андрешко и се удари на работа около каишите.* Елин Пелин. 3. *Прен. Нар.* Меря се, съревновавам се. *Децата ми са голи, ама воловете ми ще се ударят с Балабанските волове.* Влайков. *Кой ще се с Гюргя удари | по хубост и по лудини!* К. Христов.

удàрване *ср. Отгл. същ. от* ударвам *и от* ударвам се.

ỳдарен[1], -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Нар.* Който умее да работи добре; похватен, способен. *Босилко е личен и ỳдарен момък, | из първи от първа е рода.* П. П. Славейков. *И в слога под ударни ръце дружно зазвънтяват сърпове и паламарки.* П. Ю. Тодоров.

ỳдарен[2], -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* 1. Който е свързан с удар (в 1 знач.). *Ударна сила.* 2. Който нанася главен, решаващ удар (в 3 и 4 знач.). *Янко и Тимошкин влязоха в ударните команди* (на партизаните), *които трябваше да завладеят общината и пощата.* К. Ламбрев. *Ударни дружини. Ударни отреди.* □**Ударна вълна** (техн.) — с голяма разрушителна сила въздушна вълна, появила се при взрив. *Солидното скривалище издържа напора на страхотната ударна вълна и нито един не пострада.* **Ударен инструмент** (мỳз.) — музикален инструмент, при който звукът се получава чрез удар, напр. барабан, тимпан и др. *Ударните дървени инструменти затракват като щъркелови клюнове.* Св. Минков.

ỳдарен[3], -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* (рус.). *Нов.* 1. Който има високи постижения в изпълнение на планове, задачи и норми. *Дружинният командир ... побърза да обяви прислугата на второ оръдие за ударна и изказа похвала пред цялото поделение.* П. Вежинов. 2. Който дава или е предназначен да дава високи производствени резултати; високопроизводителен. *Тук има ударна бригада от седемдесет работника ... Те веднага отиват там, където работата не върви добре.* Н. Фурнаджиев. *Ударна работа. Ударен труд.* 3. Основен по своето значение, твърде ва-

жен; неотложен, спешен. *Сега основната, ударната задача за нас се явява осъществяването програмата на ОФ.* Г. Димитров. ‖ През който се работи с особено напрежение, който е особено важен в някакво отношение. *Ударни дни. Ударна седмица.*

удáрен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* ударя. 2. Като *прил.* а) *Прен. Разг.* Ненормален, смахнат, налудничав. *Въртя се из село, въртя се като ударен и ни работа захваща, ни на път тръгва.* Чудомир. *Не се прави, моля ти се, на ударен! Преди да ми върнеш оня ключ, ти си направил още един.* О. Василев. б) *Грам.* За гласна или сричка — върху която пада ударението. *Ударената сричка се изговаря най-силно.*

ударéние, *мн.* -я, *ср.* 1. Изговор на сричка или дума, с който тя изпъква всред другите. *Във френски ударението винаги пада на последната сричка. Гласна под ударение.* 2. Писмен знак (`) над буква, с който се означава този изговор. *Поставям ударенията на текст.* □ **Логическо ударение** — по-силен, по-натъртен изговор на някоя дума в словосъчетание, изречение, върху която се спира вниманието. **Музикално ударение** — ударение, при което ударената сричка се изговаря с по-висок тон. **Силово (динамично) ударение** — ударение, при което ударената сричка се изговаря с по-голяма сила и с по-висок тон.

удáрено. *Нареч. от* ударен. *Гласна, която се изговаря ударено, звучи по-ясно.*

ỳдарник, *мн.* -ци, *м.* (рус.). *Нов.* Проявил се работник, селянин, служещ, активен участник в социалистическото съревнование и др., който със самоотвержен труд постига бързина в работата, преизпълнение на производствените задачи и дава пример за трудова дисциплина и висока производителност на труда. *В съревнованието... спечели първенството и беше обявен за един от първите ударници на бригадата.* Г. Караславов. *Ставам ударник.*

удáрник, *мн.* -ци, *м.* (рус.). *Воен.* Част от затвора на огнестрелно оръжие, която удря върху капсула на гилзата и го възпламенява. *Старецът отново взе пушката, прицели се и дръпна спусъка. Удорникът изщрака.* Ем. Станев.

ỳдарнически, -а, -о. *Нов. Прил. от* ỳдарник. *Ударнически труд.*

ỳдарничество, *мн.* няма, *ср. Нов.* Проява на ỳдарник. *След 9 септември у нас се появиха съревнованието и ударничеството като нов, непознат досега в нашата история подтик към труд.* Г. Димитров.

ỳдарничка *ж.* Жена ỳдарник. *Тя е станала ударничка, защото средно на ден изработва колкото за трима добри работници.* Г. Караславов.

ỳдарно. *Нареч. от* ỳдарен[8]. *Всички трябва да работят ударно.* Г. Димитров.

удáря. Вж. у д р я м.

удáря се. Вж. у д а р в а м с е.

удáрям. Вж. у д р я м.

удáряне *ср. Отгл. същ. от* ударям *и от* ударям се.

удáчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (рус.). Сполучлив, успешен. *Председателят или някой от членовете на съда задаваха удачен въпрос.* Г. Караславов.

удáчно. *Нареч. от* удачен; сполучливо, успешно. *Стреляха очевидно не съвсем удачно, защото двамата продължаваха да бягат.* Д. Добревски.

удвоéн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* удвоя. 2. Като *прил.* Който е два пъти по-голям. *С удвоена енергия той ще се залови пак за работа.* Влайков. *В това време Рубен и Мирчо с удвоени сили бързаха към планината.* Ем. Коралов.

удвоéност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* удвоен.

удвоя̀. Вж. у д в о я в а м.

удвоя̀ се. Вж. у д в о я в а м с е.

удвоя̀вам, -аш, *несв.*; **удвоя̀**, -ойш, *мин. св.* удвойх, *св.* Правя нещо да стане два пъти по-голямо, увеличавам двойно. *Тя удвои, утрои усилията си.* Вазов. *Той бе работил през целия си живот и бе сполучил да удвои и утрои имотите, останали от баща му.* Елин Пелин. **удвоявам се, удвоя се** *страд. Да се съберат глобите! Да се удвоят!* Йовков.

удвоя̀вам се, -аш се, *несв.*; **удвоя̀ се**, -ойш се, *мин. св.* удвойх се, *св., сред.* Ставам два пъти по-голям, увеличавам се двойно. *Явиха се много желаещи и депутацията се удвои.* Чудомир. *Техните сили се удвояваха и те започваха да тичат надолу по склона.* Ем. Станев.

удвоя̀ване *ср. Отгл. същ от* удвоявам *и от* удвоявам се. *Удвояване на производството.*

удесеторя̀. Вж. у д е с е т о р я в а м.

удесеторя̀ се. Вж. у д е с е т о р я в а м с е.

удесеторя̀вам, -аш, *несв.*; **удесеторя̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане десет пъти по-голямо, увеличавам десеторно. *Спечели ти тая година, че ела аз да те науча как да удесеториш всичкото си злато.* Д. Немиров. ‖ *Прен.* Увеличавам нещо извънредно много, в голяма степен. *През това време комунистите... удесеториха силите си, а неговата партия изсъхна, стопи се като кално парче сняг.* Я. Гуляшки. *Удесеторявам парите си.* **удесеторявам се, удесеторя се** *страд.*

удесеторя̀вам се, -аш се, *несв.*; **удесеторя̀ се**, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Ставам десет пъти по-голям, увеличавам се десеторно. ‖ *Прен.* Увеличавам се извънредно много, в голяма степен.

удесеторя̀ване *ср. Отгл. същ. от* удесеторявам *и от* удесеторявам се.

удивéн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* удивя. 2. Като *прил.* Силно учуден; смаян. *После се обърна към девойката, която гледаше... удивена наоколо си.* Вазов. *Но зачу се вик и спря се удивен и сепнат старецът.* П. П. Славейков.

удивéно. *Нареч. от* удивен. *Момчиле, ти ли си? — извика тя и удивено, и уплашено.* Ст. Загорчинов.

удивѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който буди удивление; чуден, необикновен, учудващ. *С една удивителна смелост и бързина селянинът хвана юздите и тъй силно ги раздруса, че конете спряха като заковани.* Йовков. *Удивително куче беше моят Мечо... Такива кучета рядко се раждат.* Елин Пелин. *Удивителна работоспособност.* 2. Като *същ. ж.* **удивителна** (грам.) — препинателен знак (!), поставян в

края на изречение, което изразява силна заповед или някакво чувство (почуда, възторг и пр.). □ **Удивителен знак** (грам.) — удивителна.

удивително. *Нареч. от* удивителен; чудно, необикновено. *Смяташе удивително бързо и точно като машина.* А. Гуляшки.

удивление, *мн.* -я, *ср.* Силно учудване; почуда, смайване. *Той просто занемя от удивление.* Вазов. *Тяхното удивление и изненада пораснаха, когато птицата показа част от гърба си над водата. Върху него стояха две от малките ѝ.* Ем. Станев.

удивлявам, -аш, *несв.*; **удивя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Предизвиквам у някого удивление; учудвам, смайвам, поразявам. *Калугер по звание..., Неофит ни удивлява със забележително нови възгледи.* Вазов. *Грамадните размери на Колизея не трябва да удивляват.* Величков. **удивлявам се, удивя се** *страд.*

удивлявам се, -аш се, *несв.*; **удивя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Изпадам в удивление от нещо необикновено; учудвам се, смайвам се, поразявам се. *Удивлявам се, защото не мога да разбера как в мюсюлманска къща може да има християнски икони.* В. Друмев. *Балдьо се удиви, че князът може да пази спокойствие в такава съдбоносна минута.* Вазов.

удивляване *ср. Отгл. същ. от* удивлявам *и от* удивлявам се.

удивя. Вж. удивлявам *и* удивявам.

удивя се. Вж. удивлявам се *и* удивявам се.

удивявам, -аш, *несв.*; **удивя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Удивлявам. **удивявам се, удивя се** *страд.*

удивявам се, -аш се, *несв.*; **удивя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Удивлявам се. *Гледаше го и старият Глаушев и се удивяваше на неговата ученост.* Дим. Талев.

удивяване *ср. Отгл. същ. от* удивявам *и от* удивявам се.

удобен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* 1. За място, помещение и под. — в който човек се чувствува добре и приятно. *Калчо се отпусна върху малкото удобно канапе, потъна цял в него и веднага заспа.* Елин Пелин. *Удобна квартира. Удобно легло.* 2. Който дава добри възможности за използуване; пригоден, сгоден. *Намираме удобни или, както се казва, усъвършенствувани окопи; дълбоки, постлани със слама, с блиндажи и траверси.* Йовков. *Чакаше напрегнато..., сигурен в стрелбата от удобната си позиция.* Дим. Димов. *Сега ми посочиха вашата къща като най-удобна за укриване — далече от града и близо до гората* М. Марчевски. *Удобна чанта. Удобно шосе.* 3. За време, случай — който иде тъкмо на време; благоприятен, сгоден, подходящ. *И Прангата взе да търси удобен случай да го срещне.* Влайков. *Евгени намери удобен момент да подхване разговор за арестуването на Спиро.* Дим. Ангелов. *Удобно посещение. Удобно време.*

удобно. *Нареч. от* удобен. *Отпърво той седеше на крайчеца на канапето, сетне почна да сяда по-удобно.* Ал. Константинов. *Влязоха в широкия, удобно мебелиран кабинет.* П. Вежинов.

удобство, *мн.* -а, *ср.* 1. Устройство, приспособление и под., което прави нещо по-леко, поприятно за използуване. *Там разкошът, съединен с удобствата, даваше на живота чаровна прелест.* Вазов. *Работникът си има всички удобства! Има си светилния газ, пие си редовно кафето, на летуване ходи безплатно по разни почивни домове.* М. Грубешлиева. 2. Обстоятелство или положение, което прави нещо по-приятно, по-сгодно. *Това е тактически похват, който можете всякак да промените, според своето разбиране и удобство.* Хар. Русев. *Той се съгласи да дойде на острова за наше удобство.* Дим. Димов.

удовлетворен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* удовлетворя. 2. Като *прил.* Който е получил удовлетворение; задоволен. *Видите ли, извика удовлетворен Бекир баба, че дядо ви Бекир знае по-добре от вас.* Цани Гинчев. *Но Иванов не остана удовлетворен от това пояснение.* Вазов. *Удовлетворена гордост.*

удовлетворение, *мн.* няма, *ср.* (рус.). *Книж.* 1. Удовлетворяване, задоволяване. *Той се счита дълбоко обиден от вас и иска удовлетворение. Ние сме негови секунданти.* Вазов. *Жаждата му за прочит е била твърде голяма и удовлетворението ѝ Славейков е изкупувал със сума грижи и неприятности.* П. П. Славейков. *Дълбоко удовлетворение. Морално удовлетворение. Пълно удовлетворение.* 2. Особено чувство на задоволство при осъществяване на желания, стремежи; доволство. *Момчетата се тълпяха в ремонтната работилница... Всяко от тях чувствуваше, че навлиза в един нов свят... Гордост и удовлетворение пълнеха младите сърца.* А. Гуляшки. *Чувство на удовлетворение за изпълнен дълг.*

удовлетвореност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* удовлетворен.

удовлетворителен, -а, -о, *прил.* (рус.). *Книж.* 1. Задоволителен. *Савата... даде удовлетворителен отговор.* З. Стоянов. 2. *Остар.* Като *същ. м.* **удовлетворителен** — оценка за успех на учещ се, по-висока от слаб, с която изпитът се смята за успешно издържан; среден. *По алгебра имаше удовлетворителен.*

удовлетворително. *Нареч. от* удовлетворителен. *И то отговори удовлетворително според възрастта си.* Вазов.

удовлетворителност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* удовлетворителен.

удовлетворя. Вж. удовлетворявам.

удовлетворя се. Вж. удовлетворявам се.

удовлетворявам, -аш, *несв.*; **удовлетворя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* (рус.). *Книж.* 1. Задоволявам. *Моите откъслечни, сухи отговори не я удовлетворяват.* Вазов. *Революционната пропoвед намери готова почва сред македонските българи; нещо повече, тя удовлетворяваше просто едно изискване на времето.* Яворов. 2. Давам възмездие на някого за нанесена обида, оскърбление; възнаграждавам. *Върховният прокурор предложи да се оправдаят обвиняемите българи по липса на доказателства. Но това съвсем не може да ме удовлетвори.* Г. Димитров. **удовлетворявам се, удовлетворя се** *страд. Те си изказваха нуждите, той държеше бележки и чистосърдечно казваше кое може да се удовлетвори, кое не.* Ал. Константинов.

удовлетворявам се, -аш се, *несв.*; **удовлетворя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* (рус.). *Остар.* Получавам удовлетворение. *Дядо*

Иван... не се удовлетворяваше от тия сухи и уклончиви отговори. Вазов.

удовлетворя̀ване *ср. Отгл. същ. от* удовлетворявам *и от* удовлетворявам се. *Удовлетворяването на националните интереси на българския народ... е възможно само чрез приятелско споразумение с балканските народи.* Г. Димитров.

удово̀лствие, *мн.* -я, *ср.* **1.** Чувство на радост, доволство от приятно усещане или преживяване; наслада, сладост. *Вие не обичате тоя спорт? А той доставя такова удоволствие.* Вазов. *Ние се втурваме да се къпем... Какво удоволствие! Водата — топличка, игрива, гали плещите ти, раменете ти, гърдите ти, лицето ти.* Д. Немиров. *Намирам удоволствие в нещо. Чувствени удоволствия.* **2.** Забава, развлечение. *Много малко вкус имам към модните удоволствия..., мразя балове, визити и увеселения подобни.* Вазов. *Търсеше все по-често удоволствията на живота, отдаваше се... на риболовен и автомобилен спорт, на приключения с млади жени.* Дим. Димов. □ **С удоволствие** (разг.) — с най-голяма готовност, с най-голяма радост. *Бъдете любезни да ми прочетете нещо. — С най-голямо удоволствие.* Вазов.

удостоверѐние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Документ, който удостоверява нещо. *Нещастната вдовица... молеше да ѝ се издадат някакви удостоверения за пенсия.* Св. Минков. *Бирническо удостоверение. Удостоверение за семейно и материално положение.* **2.** *Остар.* Удостоверяване. *Опашката на котаракът е отрязана на свети Харалампий; а за удостоверение на това свидетелствува самата опашка.* Каравелов.

удостоверя̀. Вж. удостоверявам.

удостоверя̀вам, -аш, *несв.*; **удостоверя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Свидетелствувам, доказвам истинността, достоверността на нещо; потвърждавам, установявам. *Шопов удостовери личността на Панаретов.* Вазов. *Удостоверявам самоличността си.* **удостоверявам се, удостоверя се** *страд.*

удостоверя̀ване *ср. Отгл. същ. от* удостоверявам *и от* удостоверявам се. *Като се изпълниха предварителните формалности: удостоверяване самоличността на участвуващите в делото..., захвана се съдебното дирене.* Вазов.

удосто̀й. Вж. удостоявам.

удосто̀явам, -аш, *несв.*; **удосто̀й,** -ойш, *мин. св.* удостойх, *св.* **1.** Награждавам някого за заслуги с отличие, звание, орден и под. *Удостоявам с Димитровска награда. Удостоявам със званието „най-добър в професията".* **2.** Правя нещо за някого в знак на внимание; зачитам. *Но Генко... не удостои жена си с никакъв отговор.* Вазов. *Заповядайте довечера у дома! Ще ви чакаме за вечеря. Нали ще ни удостоите с тази висока чест.* К. Петканов. *Удостоявам някого с внимание.* **удостоявам се, удостоя се** *страд.*

удосто̀яване *ср. Отгл. същ. от* удостоявам *и от* удостоявам се. *Удостояване с орден.*

удръ̀жки *мн. Канц.* Сума, която се удържа от заплатата или възнаграждението на някого като данък, погасяване на дълг и пр. *Правят ми удръжки от заплатата.*

у̀дрям, -яш, **уда̀рвам,** -аш, и (диал.) **уда̀рям,** -яш, *несв.*; **уда̀ря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **I. 1.** Нанасям удар веднъж или няколко пъти по веднъж. *Тя замахна с камшика и с все сила удари коня.* Йовков. *Един кълвач удари рязко няколко пъти по кората на една стара върба.* Елин Пелин. *Дигна ръка, замахна и удари Асен по страната.* А. Каралийчев. *Бяха обърнали дипчиците на пушките си и удряха немилостиво, де кого завърнат.* Величков. **2.** Докосвам, допирам с удар нещо о друго; блъсвам. *Беше паднал от коня си и ударил главата си в земята и там останал полумъртъв.* Вазов. *Той удари челото си о студените плочи и дълго остана така.* Елин Пелин. *Удря с всичка сила угарката от пурата си върху пода.* Св. Минков. || Докосвам се, допирам се, сблъсквам се с удар о нещо. *Като дойде до огнището и копна, теслата удари на камък.* Йовков. *Като си орал един ден на могилата, плугът му отведнъж ударил в нещо твърдо.* Ст. Ц. Даскалов. **3.** Нанасям удар върху нещо, което издава звук, шум; чуквам, траквам, дрънвам. *Портиерът след всеки пет минути удря звънеца и равнодушно... съобщава направлението на треновете.* Ал. Константинов. *Висок ек изпълни доловете, като че някой удари с чук звънлива наковалня.* Ем. Станев. || За часовник, камбана и под. — започвам да бия, известявам за нещо; бия, прозвънявам. *Навън удари училищният звънец за влизане в час.* Елин Пелин. *Пратиха да кажат на свещеника да удари църковната камбана за смърт.* К. Петканов. *Един ден общинският барабан удари, че войната е обявена.* И. Волен. **4.** *Нар.* Улучвам, убивам. *Гръмнаха вэз него, но го не удариха.* Вазов. *С твоята пушка аз бих ударил врабче на триста крачки.* Елин Пелин. *Аз да гръмна — ударям някой.* Йовков. *Моят чичо... просено зърно в торба удряше!* Елин Пелин. *Ловците са ударили диви гълъби.* А. Каралийчев. **5.** Попадам някъде; падам. *В прозорците удари зловещата светлина от пожара.* Вазов. *Гръм удря и издъно разтърсва новата бащина ми къща.* Влайков. *Няма дека да се скрие | ранена в сърцето птица. | Че залетя, че удари | в равни двори с три огради.* П. П. Славейков. **6.** *Нар.* Слагам, поставям с удар. *Акла бей се подписа, удари големия си печат.* В. Друмев. *Голям майстор. Ще удари подковите тъй, че копитата падат, но подковите остават.* А. Каралийчев. || Слагам, поставям, направям. *Най-сетне удариха и мазилката на къщата.* **7.** *Прен. Нар.* Спечелвам, добивам. *Защо не станах представител! Щях да ударя хубави печалби.* Вазов. *Трябва да си ударил нещо от розовото масло.* Ал. Константинов. **8.** *Разг.* Нападам стремително, атакувам. *Той мислеше и съобразяваше как да нареди хората си, де да удари врага.* Ст. Загорчинов. *Ще ни дадат пушки и командири. След туй ще ударим на града и ще вземем властта.* Йовков. *Ако парашутистите нападнат София, най-напред ще ударят казармите и затвора.* Г. Караславов. **9.** (рус.). *Прен. Книж.* Нанасям удар за изкореняване, пресичане на отрицателни прояви. *Той реши да удари по разходите. „Само икономиите ще ни спасят!" — помисли той.* А. Гуляшки. *Ударихме по бюрократизма. Удря по грешките и слабостите.* **10.** *Прен. Нар.* Причинявам, нанасям вреда, щета на някого; навреждам, ощетявам, подбивам. *Пеньо и тук удари Юрталана — мериха, делиха, размерваха и на него отделиха най-лошото.* Г. Караславов. *Казаха, че ще ни плащат по-скъпо, а на кантара гледат да ни ударят. Изедници!* Дим. Талев. *Когато върху някоя*

област удряха глад, чума или кърджалии, плачеше сърцето не само на пряко засегнатите, но и на техните търговски приятели. Ив. Хаджийски. *Тази година сушата ни удари здравата.* **11.** Само 3 *л. Прен. Нар.* За болест, неразположение — хващам, поразявам. *Тасо пребледня и взе да се заваля, да речеш, че го удари дамла.* Мих. Георгиев. *Коце е зле. Отпървом мислехме, ударило го е слънцето; после — че е ял нещо лошо.* А. Страшимиров. *Значи, болестта не е обща, а нас е ударила.* А. Гуляшки. *Грипът го удари в бъбреците.* **12.** Само 3 *л. Прен. Разг.* Засягам. *Мрачен ми се вижда... Изглежда, зле го е ударила смъртта на брат му.* П. Вежинов. *Ирина се изчерви. Думите на Мичкин я удариха болезнено.* Дим. Димов. **13.** Само 3 *л. Прен. Разг.* Накарвам силно да ме почувствуват. *Удари го гъста и лютива вълна от тютюнев дим.* Г. Караславов. *Удари ме електрическият ток.* **14.** *Прен. Разг.* Тръгвам, насочвам се направо; запътвам се, впускам се. *Ударихме пеша напреко низ урвата.* Вазов. *Турците удариха направо из лозята.* З. Стоянов. *Удариха пряко през Балкана.* П. Ю. Тодоров. *За да стигнат по-бързо, жените удариха направо през улицата, която водеше до пристанището.* П. Спасов. **15.** Само 3 *л. Прен. Нар.* За град, дъжд и и др. природни явления — наставам, настъпвам, почвам, обикн. внезапно и с голяма сила. *Удари дъжд и ни повърна назад да дирим някъде убежище.* Вазов. *Какви ниви са, какъв берекет! Утре ще удари един град, та нищо няма да остане.* Йовков. *Удари суша.* **16.** *Прен. Разг.* Обикн. с местоименната частица *му* — изпивам с наслада и обикн. на един дъх. *Ще му ударим по едно шишенце сливова.* Дим. Димов. *Бях ударил няколко мастики на гладно.* П. Вежинов. *Дай да му ударим още една бутилка бира.* **17.** Само 3 *л. Прен. Нар.* В съчет. с предлог *на* — ставам някакъв, заприличавам. *Най-напред ти светне нещо дребно, като светулка ...! Па стане шарено, шарено .., удари на червено, па на жълто, па на мораво.* Мих. Георгиев. **18.** *Прен. Разг.* В съчет. с (предлог *на* и) някои отвлечени съществителни, често и с местоименните частици *му, го, я* — почвам, впускам се да върша това, което означава съществителното. *Башибозуците нахлули в селото и ударили на плячка и грабеж по къщята.* З. Стоянов. *Че като му ударихме един гуляй, чак до съмнало.* Йовков. *Мнозина го удряха на смях и на подигравка.* З. Стоянов. *Лисичето ударва на вегетарианство: храни се с глогинки, с киселици, с насекоми.* Ем. Станев. *Ударих го на бяг. Удари на молба.* **II.** Само *несв.* **удрям.** 1. Нанасям удари на някого или нещо; бия. *Никола, разгневен, захвана отново да го удря по главата.* Блъсков. *Голяма навалица е пред Царевец, буйствува, удря по портата.* Вазов. *Колко пъти дигна и свали ръката си, тя и сама не знаеше. Тя удряше с гняв и отчаяние, удряше и по бузите, и по главата.* Г. Караславов. **2.** Докосвам, допирам с удари нещо о друго; блъскам, пляскам. *Македонски се ядосваше... и удряше силно картите по масата.* Вазов. || Допирам се, блъскам се с удари о нещо. *Кирките удряха о камъни. Вълните удряха силно скалистия бряг.* **3.** Нанасям удари върху нещо, което издава звук; чукам, тракам, дрънкам. *Стоял, не побягнал монахът пречестни | и следвал да удря клепалото пак.* Вазов. *Започваше да удря с две шепи по коляното си и се чуваше също такъв звън, като кога някой раздрънква кесия с пари.* Йовков. *Тъпанарят... удря зиловете с ожесточение и от време на време автоматично гърми по тъпана с бухалката.* Л. Стоянов. || Известявам нещо с удари на камбана, звънец и под.; бия. *Бунт! Въстание!... Удряйте камбаните.* З. Стоянов. *Един келнер обикаля палубата и коридорите на парахода и удря силно голям меден гонг: първият сигнал за вечеря.* Св. Минков. **4.** *Нар.* Стрелям, бия. *Удряйте! Избяга! ... — и около десетина пушки изгърмяваха от един' път.* З. Стоянов. **5.** *Нар.* Попадам някъде; падам, бия. *Водата от тяхната стряха право в нашата стена удря... Изровила е всичко.* Г. Караславов. **6.** (рус.) *Прен. Книж.* Действувам, постъпвам енергично или строго, сурово спрямо отрицателни прояви. *Когато вие сте повикани да се произнесете върху такъв един виновник,... трябва да бъдете строги, да удряте, да удряте немилостиво, господа.* Вазов. *Ако успеем да проагитираме добре войнишките маси, те после сами ще направят каквото трябва. Но ще трябва да удряме здраво.* Дим. Ангелов. **7.** *Прен. Разг.* Причинявам, нанасям вреди, щети на някого; навреждам, ощетявам, подбивам. *Тютюнопроизводителите стоварваха денковете, взираха се в паланците, но опитните търговци все ги удряха в теглото.* Г. Караславов. **8.** Само 3 *л. Прен. Разг.* Засягам. *Всяко нещастие удряше всички сърца.* Ив. Хаджийски. **9.** Само 3 *л. Прен. Разг.* Карам да ме чувствуват силно. *В лицето го удряше горещата светлина, която идеше през прозореца.* Йовков. *В носа удряше силна, смесена миризма на голям колониален магазин.* Стаматов. *Подправеното вино удря в главата.* **10.** Само 3 *л. Прен. Нар.* В съчет. с предлог *на* — приличам, наподобявам, напомням. *Бледият цвят на лицето му ... удряше на зелено.* Вазов. **удрям се, ударвам се, ударям се, ударя се** *възвр., страд., сред.* и *взаим.* *Вратата се удари силно.* Вазов. *Ударил се с нож в сърцето и умрял.* Вазов. *Два меча се удариха един о друг и двата се счупиха чак до дръжката в яките ръце.* Ст. Загорчинов. *Слушаме, че захвана да се натиска и удря прозорчето ни на зимника.* Вазов. *Изведнъж той се спря и в отчаянието си започна да се удря с юмруци по главата.* Йовков. □ **Вземи единия, та удари другия** (разг.) — какъвто единият, такъв и другият, и двамата не ги бива. *Вземи единия, та удари другия. Да остане на тях, всичко ще опропастят.* К. Петканов. **Дванадесетият час удари (настъпи)** (книж.) — дойде последният и решителен момент. *Дванадесетият час за борбата е ударил. Никога победата над фашизма не е била тъй близка, както е сега.* К. Ламбрев. **Удрям (дръпвам, тегля) бой на някого** (разг.) — набивам някого. *Да вземе човек да ви удари един хубав бой, та да се научите на ред!* Л. Стоянов. **Удрям (ударвам) ключа на нещо** (разг.) — затварям с ключ; заключвам. *Затвори, удари ключа и хукна.* Чудомир. **Удрям крак** — ходя със стегната, енергична стъпка; марширувам. *Тръгваме другари! — предупреди той и даде знак. Младежите удариха крак.* Г. Караславов. **Удрям кьоравото (келипир)** (разг.) — придобивам, спечелвам лесно, без труд, без разноски. *Важното е ние първи да сме там, първи да продадем... Който изпревари — той ще удари кьоравото.* П. Спасов. *Ако е работа да ударим келепир..., то най-добре ще бъде да отворим една фабрика за квас.*

А. Константинов. **Удрям назад** (нар.) — тръгвам зле, объркват се. **Удрям някого в (о) земята** (разг.) — надминавам някого със своите успехи; посрамвам. *Всички ни ще удари о земята, такъв стрелец ще се изведи! — казваше засмян Мирчо.* Ем. Коралов. **Удрям (ударвам) о (на) камък** (разг.) — не сполучвам, срещам непредвидена спънка; не успявам. **Удрям (хвърлям) око на някого или на нещо** (разг.) — а) Поглеждам, намигвам. *Демир, след като удари едно око на околните, надигаше кларнето и почваше да го надува.* А. Каралийчев. б) *Прен.* Имам намерение по отношение на нещо или някого, харесвам много някого или нещо и искам да го притежавам. *Пъргав и отракан беше, та... Боляревци удариха око на него.* А. Страшимиров. **Удрям (карам) (я) през просото** (разг., неодобр.) — постъпвам както ми се иска, без оглед на закон, приличие. *Ударихте я през просото — каза той. — То бива, бива, ама чак дотам не бива!* Г. Караславов. **Удрям се (бия се) в гърдите** (разг.) — изтъквам себе си, хваля се. **Удрям (ударвам) спирачката** (разг.) — внезапно и отведнъж спирам. *Щом машинистът удари спирачката, и вагоните се сблъскаха с грохот.* А. Каралийчев. **Удрям токове (пети)** — събирам с удар на токовете петите си, за да застана мирно при отдаване на чест. *Околийският полицейски началник... удари токове и му отдаде чест.* Дим. Ангелов. **Часът удари** (книж., ритор.) — дойде, настана времето, подходящият момент за нещо. *Часът очакван скоро ще удари — | великият и съдбоносен час.* Н. Хрелков. *Мислеше, че няма да умре, пък на̀ — часът удари.* Елин Пелин.

у̀дрям се, -яш се, *несв., сред.* С удар се натъквам; допирам се. блъскам се. *Шуми Средиземно море. И вълна след вълна | се удрят о белия, смелия кораб.* Мл. Исаев. *Както тича, той пада и се удря много лошо.*

у̀дряне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* удрям *и от* удрям се. *Удрянията с чаши по масите се увеличаваха.* Вазов. *Откъм билярдната зала се чуваше припряно удряне на билярдните топки.* Дим. Ангелов.

удуша̀. Вж. удушавам.

удуша̀вам и **уду̀швам,** -аш, *несв.*; удуша̀, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Умъртвявам чрез душене. *Стоян Глаушев бе удушил с ръцете си хрътата на Махмуд бей.* Дим. Талев. *Циганката се хвърлила отгоре ѝ, уловила я за гърлото, стиснала я и я удушила.* Нар. прик. **2.** *Рядко* Затруднявам дишането на някого; задушавам. *Удуши ме проклета мъгла.* А. Страшимиров. **3.** *Прен.* Не давам възможност на нещо да се развива, да се проявява; заглушавам, потискам. *Радославов удуши България, туй е лошото. Две войни, две катастрофи и ето на кой хал дойдохме.* Йовков. **удушавам се, удушвам се, удуша се** *възвр.* и *страд.*

удуша̀ване *ср. Отгл. същ. от* удушавам *и от* удушавам се.

уду̀швам. Вж. удушавам.

уду̀шване *ср. Отгл. същ. от* удушвам *и от* удушвам се. *Унищожаваха ги немилостиво... чрез удушване с дим.* Вазов.

удължа̀. Вж. удължавам.

удължа̀вам, -аш, *несв.*; **удължа̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане по-дълго. *Слънцето клонеше към залез и овощните дървчета... постепенно удължаваха сенките си.* Дим. Ангелов. *Той удължи крачките си и забърза по пътеката.* Ст. Загорчинов. *Удължавам срок.* **удължавам се, удължа се** *страд.* и *сред. Работният сезон може да се удължи.* Дим. Димов. *Лицето му се удължи, отслабна.* А. Гуляшки.

удължа̀ване *ср. Отгл. същ. от* удължавам *и от* удължавам се.

удължѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* удължа. **2.** Като *прил.* Който е станал по-дълъг. *Крило на птица ли прорежеше лазура на небето, | керван от облаци ли, гривести и сиви, | ... | ръцете се изтегляха като стебла нагоре — | додето станеха прозрачни, изтънени, удължени.* Багряна.

удължѐние, *мн.* -я, *ср.* Продължение, удължаване. *Грешат ония, които... се стремят да говорят с чужди интонации и удължения на гласните.* Лилиев.

удължѐно. *Нареч. от* удължен. *Той винаги се препъваше и примигваше с очи на буквата „ч", а „р" произнасяше меко и удължено.* Панчо Михайлов.

удължѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Приспособление, чрез което се удължава нещо. **2.** Дървено приспособление, на което се поставят къси моливи, за да се държат.

удържа̀. Вж. удържам.

удържа̀ се. Вж. удържам се.

удъ̀ржам, -аш, *несв.*; **удържа̀,** -йш, *мин. св.* -а̀х, *св.* **1.** Държа, крепя някого или нещо да не падне; подпирам, задържам. *Стойне се мъчеше да се изправи, но вдървените му крака не можеха да го удържат.* Дим. Димов. *Да не бях го удържала, щеше да падне.* **2.** Не позволявам на някого да направи нещо; възпирам, спирам. *Огнянов, сам буен, сега се силеше да удържи един по-буен от постъпка естествена, но гибелна.* Вазов. *Конете тъй се засилиха, че бай Васил с мъка трябваше да ги удържа и да внимава добре да не би да ни обърнат някъде.* Йовков. || Не позволявам на нещо да се прояви; възпирам, сдържам. *Тя се разтрепера и едвам можеше да си удържи сълзите.* В. Друмев. *По челото на Огнянов се изписа внезапен гняв, но той го удържа.* Вазов. **3.** *Остар.* Карам, заставям някого да остане някъде; задържам. *Не е мурафет да хванеш някого, а да го удържиш.* Каравелов. *Все пак нещо го удържа в тоя живот, а то е — поезията.* П. П. Славейков. **4.** *Прен.* Устоявам на въздействието на нещо; издържам, изтрайвам, изтърпявам. *Те удържали би пак на сганта напора — | но ни един куршум не им остана веч.* П. П. Славейков. *Най-после измъчената душа на стареца не удържа, а избухна в едно дълбоко ридание.* Елин Пелин. *А първи път таквиз очи аз срещам | и поглед, що не мога удържа.* К. Христов. **5.** Запазвам нещо, което искат да ми отнемат; задържам. *Като не можа да удържи татковата си вяра, потурчи се.* В. Друмев. *Черногорците и 2-ят баталион от руско-българската бригада не удържаха редута.* Вазов. **6.** Задържам част от нещо, обикн. сума — за данък или за погасяване на задължения; отбивам. *Той... се погрижи — след като ми удържа парите по нареждане на директора — да иска от оня полицата.* П. Спасов. *Удържам ергенски данък от заплатата.* **удържам се, удържа се**

страд. Стойността на поръчаните въглища се удържа на равни части от заплатата. □ **Удържам връх** — побеждавам, надделявам, вземам връх. *При Алексинац стана едно голямо сблъскване, в което сърбите удържаха връх: те отблъснаха напора на турските войски.* Вазов. **Удържам думата (обещанието) си** (разг.) — спазвам, изпълнявам дадено обещание. *Пашата удържа думата си, не пусна герловските юруци да ударят селото.* Йовков. *Вълко бе удържал обещанието си. Кольо и Бук станаха неразделни приятели.* Ем. Станев.

удържам се, -аш се, *несв.*: **удържа̀ се,** -йш се, *мин. св.* -а̀х се, *св., сред.* Изтрайвам, стърпявам се, сдържам се. *Аз не можах да се удържа, просълзих се и насред пътя го прегърнах.* Вазов. *Димитър е тъй смешен, че който и да го види, мъчно може да се удържи да не се засмее.* Йовков.

удържане *ср. Отгл. същ. от* удържам *и от* удържам се.

уединѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* уединя. 2. Като *прил.* а) Който стои сам, отделен от другите; самотен, изолиран. *Той се чувствуваше сам, чужденец, уединен.* Вазов. *Далеч, далеч, зад самата черта на хоризонта, две дървета — два братя, самотни, уединени.* Йовков. *Уединена къща.* б) Който се намира далече от населените места; усамотен, отстранен. *Ние нарочно избрахме тоя уединен планински кът.* Вазов.

уединѐние, *мн.* няма, *ср. Книж.* 1 Прекарване в самота; усамотение. *Той обича уединението, обоготворява природата.* Вазов. *Предпочетох да си остана както съм си на леглото и да си размишлявам. Когато няма интимна компания, такова уединение ми допада.* Н. п. Филипов. 2. Уединяване. *Имаше нужда от уединение, за да остане сам с мислите си и с мъката си.* Вазов. *Бледен, с извадена сабя..., той вървеше далеч пред войниците, сам, сякаш в уединението и порива на безумно решение.* Йовков. *В края на третата седмица от уединението ѝ в мрачната килия за осъдените на смърт Росинка бе заведена в кабинета на директора на затвора.* Дим. Ангелов.

уединѐно. *Нареч. от* уединен. *След омъжването ѝ обожателите я забравиха изведнъж. Живееше уединено.* Дим. Димов.

уединѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уединен. *Чистата и весела поляна, покрита с росна трева... радваше... душата със своя светъл покой и райска уединеност.* Вазов.

уединѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е предназначен за уединяване, за изолиране. *Уединителна болница.*

уединя̀. Вж. у е д и н я в а м.

уединя̀ се. Вж. у е д и н я в а м с е.

уединя̀вам, -аш, *несв.*; **уединя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Поставям някого отделно от другите; изолирам, отделям. *Росинка беше занесена и уединена в определената за арестанти болнична стая.* Дим. Ангелов. **уединявам се, уединя се** *страд.*

уединя̀вам се, -аш се, *несв.*; **уединя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Оттеглям се в уединение; усамотявам се. *Той стана по-мълчалив, отбягваше от другите и се уединяваше.* Йовков. *Ние живеем откъснато, станахме важни и затворени, уединихме се в някаква революционна романтика.* Дим. Димов.

уединя̀ване *ср. Отгл. същ. от* уединявам *и от* уединявам се.

уеднаквя̀. Вж. у е д н а к в я в а м.

уеднаквя̀вам, -аш, *несв.*; **уеднаквя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане еднакво с друго; изравнявам, приравнявам. *Сърцето уеднакви ударите си с бързия такт на тъпана.* О. Василев. **уеднаквявам се, уеднаквя се** *страд.*

уеднаквя̀ване *ср. Отгл. същ. от* уеднаквявам *и от* уеднаквявам се. *Уеднаквяване на цените.*

уедря̀. Вж. у е д р я в а м.

уедря̀вам, -аш, *несв.*; **уедря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Събирам, сливам две или повече предприятия в едно цяло, по-голямо; обединявам. **уедрявам се, уедря се** *страд.* и *сред.*

уедря̀ване, *ср. Отгл. същ. от* уедрявам *и от* уедрявам се. *Представете план за реорганизация, за уедряване на предприятието.* Я. Гуляшки.

у̀ем, *мн.* няма, *м. Нар.* Количество зърнени храни, брашно, вълна и др., с което в миналото се заплащаше в натура използуването на някои селскостопански съоръжения и машини като мелници, вършачки, роначки, веялки, дараци и др. *Моята воденица ще меле на всички без уем.* Йовков. *За меленето на жито беше определен уем, но мелничарите вземаха повече, крадяха.* Г. Караславов. *Цяло лято сме веяли на веялката му... и уем не ни взе.* Г. Караславов. *Мнозина от селяните не я* (вършачката) *дочакаха — овършаха си с диканите, защото уемът им се виждаше много голям.* Г. Караславов.

у̀емен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Който се отнася до уем. *Уемно право.*

уж *частица.* 1. *Ирон.* За предаване на нещо очаквано, което се е оказало противоположно на действителността; така да се каже. *Уж вардач те турих, а ти изтърва роя!* Йовков. *Уж бе за три дни то, а три седмици стават.* К. Христов. *Уж пролет чакаме, а виж какво излезе. По Гергьовден сняг.* Кр. Григоров. ‖ За предаване на нещо, което не отговаря на действителността. *Бае Стояне, дай още половин кило. — Стига, бре Атанасе. Ти уж беше въздържател.* Елин Пелин. *Сетне, уж Манолаки беше взел Антица за измекярка, а пък взе, че се ожени за нея.* Йовков. 2. За изразяване на привидност при посочване на нещо като действително, което в същност противоречи, не отговаря на действителността; като че ли. *Той каза хладнокръвно уж, но гласът му трепереше от яд.* Вазов. *Станах от мястото си и тръгнах към това овчарче бързо-бързо, за да покажа, че от далеч ида уж.* З. Стоянов. *Добре съм уж, свахо — отвръща стрина Илчовица.* Влайков. *Какво ще направи? — сопна се Сарандовица уж безгрижно, но в гласа ѝ прозвуча тревога.* Йовков. ‖ При предаване на нещо, което не е станало в действителност. *Съних зло проклето: | уж са били теб годили | за Радой съседа.* Яворов. *Присъни ми се, че съм уж в града, дома, у чичови.* Г. Райчев. 3. За изразяване на несигурност с оттенък на недоверие при предаване на

чужди думи, на чуждо мнение. *Овчарите разправяха, че уж били видели една нощ да пада от облаците огнен змей.* Йовков. *Мълвата, че нарядите щели да бъдат уж намалени и опростени, беше заляла селото.* А. Гуляшки. *Тино, какво правиш? Не дойде в черкова, че уж ще шеташ в къщи, а ти дремеш край огнището.* А. Каменова. □ **На уж** (разг.) — привидно, на шега. *А оная мома като ревна: защо ме излъгахте!... ти си ми годеник, вика, тая работа на уж може ли?* Ст. Дичев.

у̀жас *м.* **1.** Само *ед.* Извънредно силен страх, прекомерна уплаха, която предизвиква силен душевен смут. *При своя бяг издаваха такива зловещи и страшни писъци, които всяваха ужас и вледеняваха душата.* Елин Пелин. *Обхвана я смъртен ужас, помисли, че умира.* Г. Райчев. *Обзема ме ужас. Изтръпвам от ужас. Вдъхвам ужас. Неописуем ужас.* **2.** Външен израз, външни прояви на такъв страх. *Ужас и невъобразима болка се появи в погледа му.* Йовков. *Вода! — повтори отец Кирил и в гласа му прозвуча ужасът на едно свръхчовешко усилие, победено от смъртта.* Елин Пелин. **3.** *Прен.* Обикн. *мн.* Явление, положение, случай, който предизвиква такъв страх; ужасия. *Пет века ужаси, убийства и кланета, | пет века на дим и смрад потънали светини.* Вазов. *Ужасите на войната.* **4.** Само *ед.* Трагичност, безизходност. *Това глухо стенание пълнеше с ужас мрачната тишина на кръчмата.* Елин Пелин. *Едва сега разбрах целия ужас на положението си. По-добре един ужасен край, отколкото ужас без край.* **5.** Като *нареч.* *Разг.* Извънредно, страшно много; ужасно. *Каква бойка, енергична, бодра натура! И речовита — ужас!* Вазов. *Страшна нощ преживях. Ужас! — побърза да привърши разказа си тя.* Дим. Талев. □ **За голям (мой, твой...) ужас** (разг.) — за най-неприятна изненада. *Но за негов още по-голям ужас из зъбатите му уста излезе само кучешки вой.* Елин Пелин.

ужа̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* **1.** Който предизвиква, вдъхва ужас; страшен, чудовищен. *Ужасното зрелище ме вкамени.* Вазов. *На дъното на тъмницата... една ужасна сцена порази очите ми.* Величков. *Кучетата немилостиво и свирепо го преследваха и техният ужасен вой смразяваше кръвта му.* Елин Пелин. *Ужасна смърт. Ужасно престъпление.* **2.** Който съдържа, изразява ужас. *В миг един ужасен женски писък процепи тишината.* Елин Пелин. *Йовка..., като видя дядо си, че се бие и стене, издаде ужасен вик и избяга.* Елин Пелин. **3.** *Прен. Разг.* За нещо, обикн. свързано с голямо напрежение или силно неприятно чувство — извънредно голям, невъобразим, страшен. *Трябва труд, труд ужасен! Въз развалините на това общество да се съгради царството на равенството и на правдата!* Вазов. *В тоя ден беше ужасен студ.* Ал. Константинов. *Това не е шосе, това е инквизиция! — възмути се бащата. — Ужасно друсане беше.* Г. Караславов. *Ужасно нещастие. Ужасна бъркотия.* **4.** *Прен. Разг.* Много лош, неприятен, отвратителен. *Знаеш ли ти... какво нещо е любовната ревност? Ах, чедо мое, това е страшно, ужасно чувство.* В. Друмев. *Може би досадих ти с това неинтересно писмо, което ти с мъка ще дешифрираш. Ох! тоя ужасен мой почерк!* Вазов. *Ах, ужасни хора, невъзпитани хора, диви хора.* Йовков. *Ужасно време. Ужасна новина. Ужасни мисли.*

ужасѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд.* от ужася. **2.** Като *прил.* Който е обзет от ужас. *Едва отместих лафета и отскочих ужасен; под него ме гледаше една откъсната, окървавена глава, с отворени мъртви очи.* Г. Райчев. *Изведнъж конят му се препъна и падна, като затисна ездача. Ние извикахме ужасени.* А. Каралийчев.

ужасѐно. *Нареч. от* ужасѐн. *По улицата препускаше и цвилеше ужасено кон с разкъсана задница.* П. Вежинов.

ужаси̇я *ж. Разг.* Нещо извънредно ужасно; страхотия. *Нашите церовенски комунисти се върнаха. Те разказват ужасии.* А. Каралийчев.

ужа̀сно. **1.** *Нареч. от* ужа̀сен. *Загинал ужасно от зверския хандж ар на отмъщението.* Вазов. *Слънцето... печеше ужасно.* Елин Пелин. **2.** Като *междум.* За израз на недоволство, изненада, учудване от нещо неприятно, страшно. *Ужасно, ужасно! Ще се пукне човек от горещина.* Елин Пелин. *Днес след обяд министър Ангелов внезапно умрял!... Ах, ужасно!* Ст. Костов.

ужася̀. Вж. у ж а с я в а м.

ужася̀ се. Вж. у ж а с я в а м с е.

ужася̀вам, -аш, *несв.*; **ужася̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Предизвиквам ужас у някого, страшно изплашвам. *Гневът на баща ѝ я ужасяваше.* Вазов. *Това ужаси свещеника. — Бре! Какво направих аз?* Елин Пелин. **ужасявам се, ужася се** *страд.* *Обърнах се веднага и се ужасих от картината, която ми се представи.* Г. Белев.

ужася̀вам се, -аш се, *несв.*; **ужася̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* Изпадам в ужас, страшно се изплашвам. *При мисълта, че тези неподвижни ръце можеха да посегнат на някого, присъствуващите се ужасяваха.* Хар. Русев.

ужася̀ване *ср. Отгл. същ. от* ужасявам *и от* ужасявам се.

ужи̇лвам, -аш, *несв.*; **ужи̇ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** За насекомо, което има жило или хобот — бодвам. *Ако те ужили някоя пчела, баща ти ме убива.* Цани Гинчев. **2.** За коприва — опарвам. *Иван се изчерви, като че ли го ужилиха с коприва.* Г. Караславов. **3.** *Прен.* Болезнено засягам някого с думи или действия; жегвам. *Ние трябва да подготвим акция, която да ги (господарите) ужили дълбоко, а това може да стане, само ако заплашим стоката им.* Дим. Димов. *Тия проклети думи... ужилиха професора.* А. Гуляшки. **ужилвам се, ужиля се** *възвр.* и *страд.*

ужи̇лване *ср. Отгл. същ. от* ужилвам *и от* ужилвам се.

ужи̇ля. Вж. у ж и л в а м *и* у ж и л я м.

ужи̇лям, -яш, *несв.*; **ужи̇ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Ужилвам. **ужилям се, ужиля се** *възвр.* и *страд.*

ужи̇ляне *ср. Отгл. същ. от* ужилям *и от* ужилям се.

у̀жка *частица. Нар.* Уж. *Като я гледам така, и мен — ужка ми е по-леко — пък все ми е мъчно.* Влайков.

у̀жким *частица. Нар.* Уж. *Той ужким ми се хвалеше, че е въздържател, ама бая си пийна.* Елин Пелин.

узаконя. Вж. узаконявам.

узаконявам, -аш, *несв.*; узаконя, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане законно, да придобие законна сила, законна форма. *Тя му позагатна... да се венчаят, за да узаконят съпружеския си живот.* Вазов. **узаконявам се,** узаконя се *страд.*

узаконяване *ср. Отгл. същ. от* узаконявам *и от* узаконявам се.

узнавам, -аш, *несв.*; узная, -аеш, *мин. св.* узнах, *прич. мин. страд.* узнат, *св.* 1. Получавам, добивам сведения, представа за нещо или за някого; научавам, осведомявам се. *Той пожела да узнае повече подробности по делото.* Вазов. *Тука узнахме... за спанаилия преврат в Цариград.* Величков. || Чрез разпитване получавам сведения, известия за нещо или за някого; разузнавам. *Ти най-напред узнай какъв е тоя хаджи Генчо.* Каравелов. *А разпитала бе стрина Венковица комшийки и узнала бе, че била и добра къщовница.* Влайков. *Узнах къде живее.* 2. *Нар.* Познавам[1], откривам. *Голямо беше зачудването в затвора..., когато в лицето на непознатия селянин всеки можа да узнае младото попче свещеник Ради.* З. Стоянов. *Като узнаха свои хора в новодошлите, разбойниците ги заобиколиха и... поведоха шумен и весел разговор.* Ст. Загорчинов. **узнавам се, узная се** *страд. Защо се той самоуби? — Това никой не знае и никога не би могло да се узнае.* Ал. Константинов.

узнаване *ср. Отгл. същ. от* узнавам *и от* узнавам се.

узная. Вж. узнавам.

узрея. Вж. узрявам.

узрявам, -аш, *несв.*; узрея, -ееш, *мин. св.* узрях, *прич. мин. действ.* узрял, -а, -о, *мн.* узрели, *св.* 1. За плод — ставам напълно зрял. *Нивята са узрели, / пшеницата се рони.* Вазов. *Всичко е до време. Ябълката стои на дървото, докато узрее, а после капва.* Йовков. *През май черешите вече узряват.* || *Нар.* За всякакъв вид продукти, които подлежат на ферментация — ставам готов за ядене; втасвам. *Кашкавалът не е още узрял. Виното вече узря.* 2. *Нар.* За цирей, пъпка, перде на око и др. — стигам до края на развитието си. *Циреят вече узрява и започва да отделя гной.* 3. *Прен.* Достигам физическа или духовна зрялост, ставам годен за нещо, готов съм. *Народният дух е приготвен и народът е узрял за една велика борба!* Вазов. *В средата на политическите затворници те бързо укрепваха и заякнаха духом, възмъжаха и узряха не за годините си.* Г. Караславов. 4. *Прен.* За мисъл, идея, решение и др. — оформям се напълно. *В ума му... узря планът на страшното отмъщение.* Йовков. *Борис отново потъна в трескава работа. Все нови и нови идеи узряваха в главата му.* Дим. Димов.

узряване *ср. Отгл. същ. от* узрявам. *Топлите есенни дни ускориха узряването на плодовете.*

узурпатор *м.* (лат.). *Книж.* Лице, което незаконно заграбва власт, трон или си присвоява чужди права; похитител. *Един повилнял узурпатор, един потънал в разврат самовластник иска да стъпи върху гърба на цял народ и да го обърне в послушно стадо.* Влайков.

узурпаторски, -а, -о. *Прил. от* узурпатор. *Узурпаторска власт.*

узурпирам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* Незаконно заграбвам власт или си присвоявам чужди права. *Узурпирам трон.* **узурпирам се** *страд.*

узурпиране *ср. Отгл. същ. от* узурпирам *и от* узурпирам се.

уиски, *мн.* няма, *ср.* (англ.). Силно спиртно питие, подобно на водка. *Тук беше пълно с американски офицери и войници. Удари ни миризмата на уиски и коняк.* Г. Белев.

уйдисам. Вж. уйдисвам.

уйдисвам, -аш, *несв.*; уйдисам, -аш, и уйдиша, -еш, *мин. св.* уйдисах, *св.* (тур.). *Разг.* Прилягам, ставам на нещо. *В поезия не само гарга или чавка могат да турят, но и чучулиги, за да уйдише стихът.* Вазов. *Всяка капа на всяка глава не уйдисва.* Погов. *Ключът уйдисва на ключалката.* **уйдисваме си, уйдисаме си, уйдишем си** *взаим. С доктора... тъй си уйдисахме и таквиз големи приятели станахме.* Йовков. □ **Не уйдисва** — не подхожда, не подобава. *Щях да го очистя, кога мина край мене, но денем не уйдисва.* Цани Гинчев. *Запъти се къде двореца. Не иде да влезеш рано. Аз имам един гавазин приятел..., ама все не уйдисва.* Ал. Константинов. **Уйдисва ми** (разг.) — изнася ми, изгодно ми е. *Така му уйдисва, така си и приказва.* Кр. Григоров. **Уйдисвам на ума (акъла) на някого** (разг.) — съгласявам се с някого, върша това, което той желае; угаждам. *Те, фанариотите, голямо гръцко царство ще правят... А и от нашите има кой да им уйдисва на акъла.* Дим. Талев.

уйдисване *ср. Отгл. същ. от* уйдисвам *и от* уйдисваме си.

уйдиша. Вж. уйдисвам.

уйдурдисам. Вж. уйдурдисвам.

уйдурдисвам, -аш, *несв.*; уйдурдисам, -аш, и уйдурдиша, -еш, *мин. св.* -ах, *св.* (тур.). *Разг.* Натъкмявам, нагласявам нещо. *Пише нещо като стихове и уйдурдисва рими.*

уйдурдиша. Вж. уйдурдисвам.

уйдурма *ж.* (тур.). *Разг.* Нещо нарочно скроено, направено с цел да се заблуждава; лъжа, измислица. *Лъже простите хора с уйдурми.*

уйка, -та, *мн.* уйковци, *м. Диал.* Вуйчо

уйко, -то, *мн.* -вци, *м. Диал.* Вуйчо.

уйна *ж. Диал.* Вуйна.

уйчо, -то, *мн.* -вци, *м. Диал.* Вуйчо. *Едно от децата,... като ме видя, тропна ми и ми извика: „Уйчо, уйчо“!* Влайков.

уйчов, -а, -о, *прил. Диал.* Вуйчов. *Здрасти, здрасти, уйчовото момче.* Влайков.

ука, *мн.* няма, *ж. Нар.* 1. Наука, учене, свет. *Да си оставя детето от училище! То голяма ука сме му дали, та да го оставяме.* Г. Караславов. 2. Навик. *Ако има ука, има и отука.* Погов.

укажа. Вж. указвам.

указ *м.* 1. Акт на Президиума на Народното събрание, който създава правни норми за нещо или права и задължения на отделни лица. *Указите на Президиума на Народното събрание се подписват от председателя и секретаря му.* Конст., чл. 36. *Указ за изменение и допълнение на закона за народната просвета. Указ за награждаване със звания и ордени. Указ за лишаване от българско поданство.* 2. *Остар.* Акт на държавен глава по управлението на държава.

Скоро след подписването на указа за изборите князът напусна София. Вазов. *В тази минута царят подписва указа и той е вече министър.* Ст. Костов. *Указ на царя за назначаване на съдии.*

указа̀ние, *мн.* -я, *ср. Книж.* **1.** Посочване, сведение. *Професор М. проверяваше по указанията на барометъра си височината на Мусала.* Вазов. *След това става нерешително и тръгва по указанието на госпожата към съседната стая.* Ал. Константинов. *Даде подробни указания за улицата, кооперацията, етажа, името на собственика.* Г. Караславов. **2.** Съвет, наставление как да се постъпи. *При раздаване ролите да се обърне внимание на няколко указания в края на книгата.* Вазов. *Сами отказа да дойде и само ѝ даде подробни указания — как да почиства раната, как да я дезинфекцирва и превързва* Дим. Ангелов.

указа̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Книга със справки. *Телефонен указател.* **2.** *Остар.* Показалец на книга; индекс. *Библиографски указател на студия.* **3.** *Рядко* Показател *Указател за хода и значението на събитията за него беше само играта на цените.* П. Славински. *Витоша е един грамаден естествен охладител, верен барометричен указател.* П. Делирадев.

указа̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Рядко.* Показателен. □ **Указателен пръст** — показалец². *Отвори, казал Христо и почукал по вратата с указателния си пръст.* Каравелов.

ука̀звам, -аш, *несв.*; **ука̀жа,** -еш, *мин. св.* ука̀зах, *св.* (рус.). *Книж.* Посочвам, показвам. *Из пътя като срещахме нещо по-забележително, аз все считах за нужно да указвам и обяснявам на бай Ганьо.* Ал. Константинов. *Тъжа аз за себе, майко, — сам в засипан път... И нищо път ми не указва.* Яворов. **указвам се, укажа се** *страд.*

ука̀зване *ср. Отгл. същ. от* указвам *и от* указвам се.

укахъря̀. Вж. у к а х ъ р я в а м.

укахъря̀вам, -аш, *несв.*; **укахъря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Правя да стане някой кахърен; опечалявам. **укахърявам се, укахъря се** *страд.* и *сред. Ако не дойдеше той на кладенеца, тя щеше да се укахъри и да бъде целия ден умислена и невесела.* Влайков.

уклѐн *м.* (рус.). *Книж.* **1.** *Полит.* Отклонение от основната, правилната партийна линия. *Партията допусна уклон по селския въпрос.* **2.** *Прен.* Отклонение от основната, главната линия във възгледите, което може да се изрази в определено течение, направление. *Формалистичен уклон в живописта.* □ **Десен уклон** — капитулантска група на десни елементи, кулашка агентура в Партията, която представя главна опасност през периода на разгънатото настъпление на социализма по целия фронт. **Ляв уклон** — враждебно течение в комунистическа партия, опортюнистическа политика, прикривана с революционни фрази.

уклончѝв, -а, -о, *прил.* (рус.). За отговор, обяснение — който е лишен от прямота; неясен, неопределен. *Тя избягваше утвърдителния отговор... и даваше уклончив.* Вазов.

уклончѝво. *Нареч. от* уклончив. *Тя мълчеше или отговаряше уклончиво на всичките му въпроси.* Г. Райчев.

уклончѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уклончив. *Уклончивост на отговорите.*

уклоня̀ се. Вж. у к л о н я в а м с е.

уклоня̀вам се, -аш се, *несв.*; **уклоня̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* (рус.). *Книж. Остар.* Отклонявам се. *Но ние няма да се уклоняваме назад към събитията от това лято.* Вазов.

уклоня̀ване *ср. Отгл. същ. от* уклонявам се.

у̀кор *м.* Недоволство, неодобрение, негодувание или обвинение спрямо някого, изразено чрез думи, тон или поглед; натякване, порицание, упрек. *Их, бай Петре, като че не ме познаваш — обади се с укор непознатият.* Йовков. *Тя ме погледна с укор и злоба.* Елин Пелин. *Е, хайде сега пък и сълзи... — каза ѝ той с нежен укор.* Дим. Ангелов.

у̀корен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който заслужава укор. *Укорно поведение.* **2.** Който съдържа укор. *Ти пи най-много, като улав! — чу се укорен глас.* Дим. Талев. *Стана ясно, че е извършила ужасна грешка... Тя не желаеше да срещне укорния поглед на баща си.* Л. Стоянов. *Укорни думи. Укорен тон.* □ **Укорно поведение** — оценка за лошо поведение на ученик.

укореня̀ се. Вж. у к о р е н я в а м с е.

укореня̀вам се, -аш се, *несв.*; **укореня̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред. Нар.* За растение — пущам корени; прихващам се. *Засетите на време пролетници се укореняват добре.*

укореня̀ване *ср. Отгл. същ. от* укоренявам се.

укори̇̀знен, -а, -о, *прил.* Укорен. *Огнянов му хвърли укоризнен поглед.* Вазов.

укори̇̀знено. *Нареч. от* укоризнен. *Девойката го погледна укоризнено.* Вазов.

укори̇̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Рядко.* Който изразява укор; укорен. *Ах, Цонке, каза с укорителен тон Милка.* Вазов.

укори̇̀телно. *Нареч. от* укорителен. *Майка ми ме гледа укорително.* Смирненски.

у̀корно. *Нареч. от* укорен. *Завъртя глава и рече укорно: — Как можеш да мислиш такова нещо, Иване!* Дим. Ангелов.

укоря̀. Вж. у к о р я в а м.

укоря̀вам, -аш, *несв.*; **укоря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя укор някому; порицавам, осъждам. *Ти за пиене все мислиш! — укори го мило Янка.* Елин Пелин. *От укорите му стана неприятно. На какво основание го укорява?* Дим. Ангелов. **укорявам се, укоря се** *възвр.* и *страд. Дафина се укори, че много се е забавила, и стана да си върви.* К. Петканов.

укоря̀ване *ср. Отгл. същ. от* укорявам *и от* укорявам се.

украйнец, *мн.* -нци, *м.* Лице от основното население на Украйна.

украйнка *ж.* Жена от основното население на Украйна.

украйнски, -а, -о. **1.** *Прил. от* Украйна *и от* украинец. *Украински народ. Украинска степ.* **2.** Като *същ. м.* **украински** — украински език. *Говоря украински.*

укра̀са *ж.* **1.** Само *ед.* Всичко, което служи да придаде хубав, приятен и тържествен вид на помещение, сграда, улица, площад и др.; деко-

рация. *Художествена украса. Първомайска украса.* 2. Украшение. *Имаше всякакви платове... и какви ли не женски украси и дреболии.* Дим. Талев. *Три широки лъча разсичаха здрача в църквата..., проблясваха тук-там стъклени или посребрени и позлатени украси по иконите и полилеите.* Дим. Талев.

украся. Вж. украсявам *и* украшавам

украсявам, -аш, *несв.*; **украся,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Придавам красив, приятен вид на някого или на нещо; разхубавявам, кича. *Само една картина украсяваше стаята.* Вазов. *С цветята... украсяваше масите на гостилницата.* Йовков. 2. *Прен.* Като измислям, прибавям, правя да стане интересно, занимателно (за разказ, история и под.). *Йорги знаеше, че неговите истории се харесват, та бързаше да ги украсява с множество дребни измислици.* Д. Немиров. *Да не помисли някой от вас, че аз преувеличавам, че нарочно украсявам разказа си, за да окарикатуря бай Ганьо, ще кажа, че, напротив, аз пропущам някои работи.* Ал. Константинов. *Украсява речта си с поетични фрази.* **украсявам се, украся се** *възвр., страд.* и *сред. Няколко дни по ред една забавна и весела работа беше да се уреждат и украсяват землянките.* Йовков.

украсяване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* украсявам *и от* украсявам се. *Те разкриват действителността такава, каквато е — без никакви украсявания и замълчавания.* В. Коларов.

украшавам, -аш *несв.*; **украся,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Остар.* Украсявам. *Три забележителни паметника украшават това място.* Вазов. **украшавам се, украся се** *възвр., страд.* и *сред. Новият папски Рим захваща да се строи и украшава с развалините на стария Рим.* Величков.

украшаване *ср. Отгл. същ. от* украшавам *и от* украшавам се.

украшение, *мн.* -я; *ср.* Предмет, който украсява, който придава хубав, приятен вид на някого или на нещо. *Тя беше отрупана със златни украшения: брошка, часовниче, бисерна огърлица и опалови обеци.* Г. Белев. *Тя беше влизала в този хол с гипсови украшения по тавана, с големи огледала и мраморни масички в ъглите.* Дим. Димов. *Скъпоценни украшения. Украшения за елха.*

укрепвам[1], -аш, *несв.*; **укрепна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* Ставам як, крепък; засилвам се, заякчавам се. *Той беше твърде слаб още..., но чувствуваше, че укрепва всеки ден.* Г. Райчев. *В средата на политическите затворници те бързо укрепнаха и заякнаха духом, възмъжаха.* Г. Караславов.

укрепвам[2], -аш, *несв.*; **укрепя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Правя нещо да стане по-крепко, поякo; затвърдявам, уякчавам. *Бодрост и възторг | укрепват и подтикват стъпките ни мудни, | а в жилите пробягва неизпитан ток.* Багряна. *Твоите думи укрепиха вярата ми.* О. Василев. *Сънят укрепва организма. Укрепвам дисциплината.* 2. Правя нещо да стане по-здраво, по-яко; укрепявам. *До зидовете, които укрепваха наклона, за да не се рони почвата, растяха градински чай и къпини.* Дим. Димов. *Укрепвам минна галерия.* **укрепвам се, укрепя се** *страд.* и *сред. Турци река Еркене доближават | ... | и там се укрепват с лице към реката.* Ем. п. Димитров.

укрепване *ср. Отгл. същ. от* укрепвам[1], укрепвам[2] *и от* укрепвам се. *Укрепване на селското стопанство.*

укрепен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* укрепя. 2. Като *прил.* Който е снабден с укрепления, със съоръжения за отбрана. *Белово е било едно от укрепените места.* Вазов. *Няколко километра оттатък укрепената позиция е Кубадин.* Йовков. *Укрепен пункт.*

укрепителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който придава сила, бодрост. *Той спа няколко часа укрепителен сън.* Вазов. *Укрепителна почивка.* 2. Който служи за укрепяване. *Откъм Костакевото лозе, дето брегът се ронеше, там сега правя укрепителна стена.* Йовков. *Укрепителна дига.*

укрепление, *мн.* -я, *ср. Воен.* Място, снабдено с отбранителни съоръжения. *Ясно се виждаше и укреплението на Иджас: блещяха четирите пояса на телените мрежи, зад тях кривулеше линията на окопите... и най-горе, като корубите на исполински костенурки, се извиваха куполите на крепостните оръдия.* Йовков.

укрепна. Вж. укрепвам[1].

укрепнал, -а, -о. 1. *Прич. мин. действ. от* укрепна. 2. Като *прил.* Който е станал по-устойчив, по-издръжлив, по-як; заякнал, закален. *Той се чувствуваше достатъчно отпочинал и укрепнал физически.* Ив. Хаджимарчев. *Денем почиваха в горите. Така, отморени и укрепнали, те наближиха село Бериево.* М. Марчевски.

укрепя. Вж. укрепявам *и* укрепвам[2].

укрепя се. Вж. укрепявам се.

укрепявам, -аш, *несв.*; **укрепя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Правя нещо да стане крепко, поякo, по-трайно; затвърдявам, заздравявам, укрепвам. *Това сродяване още повече ще укрепи съюза ни.* Вазов. *Укрепявам дисциплината.* 2. Правя нещо да стане по-здраво, да стои по-крепко, да бъде закрепено; закрепвам. *Опря греблото в реката, за да укрепи ладията о брега.* Вазов. *Той знаеше, че по такива кладенци, за да не се срутва пръстта в тях, обикновено укрепяват стените им с дъски.* Вазов. 3. *Воен.* Построявам укрепления за отбрана, снабдявам със съоръжения за защита. *Ти се посели в двореца Буколеон, укрепи го, издигна върху него зъбести кули и бойници, защото се плашеше, че метеж в народа ще ти покоси живота!* Н. Райнов. *Ще заемете селото, като го приспособите за отбрана... Ще укрепите крайните къщи.* Йовков. **укрепявам се, укрепя се** *страд. Това е единственият начин... да се укрепи вярата на работниците в партията.* Дим. Димов.

укрепявам се, -аш се, *несв.*; **укрепя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* 1. Ставам крепък, по-як, по-траен; заздравявам се, заякчавам се, затвърдявам се. *Ще се поправя, щом се укрепи разглобената ми нервна система.* Вазов. *Укрепи се и Отечественият фронт още повече. От него бяха отстранени десните елементи.* Г. Димитров. 2. Ставам по-здрав, стоя по-крепко; закрепвам се. *В какъв срок ще построим салона?... Мазите трябва да се разчистят, стените трябва да се укрепят.* О. Василев. 3. *Воен.* Построявам около себе си укрепления за отбрана, снабдявам се със съоръжения за защита.

Събрали се мъжете, излезли в лозята и там се укрепили да пазят града. Дора Габе. *Добре са се укрепили те зад дебелия зид, няма да се предадат.* М. Марчевски.

укрепя̀ване *ср. Отгл. същ. от* укрепявам *и от* укрепявам се. *Укрепяване на пороищата.*

укрѝвам, -аш, *несв.*; **укрѝя, -ѝеш,** *мин. св.* укрѝх, *прич. мин. страд.* укрит, *св.* **1.** Слагам нещо или някого на тайно място, за да не бъде намерен, открит; скривам. *Кьньо, както и по-рано, укриваше нелегалните материали.* А. Гуляшки. **2.** Давам тайно убежище на лице, преследвано от властта; прикривам. *Милке, гони ме потеря, можеш ли ме укри?* Вазов. *Избягал от казармата. Там имало арести и един войник бил убит; укрива го мой другар.* Хар. Русев. *Укривам партизани.* **3.** *Прен.* Не изказвам нещо, което зная, което тая в себе си. *Кроят нещо, а аз все по стъпките им. Като разбраха, че от мене няма да укрият, извикаха ме и ми разправиха цялата работа.* Чудомир. *И почва разговор тамо: за суша, | за жито, сено и добитък. А всеки | укрива това, що вълнува душата.* Ем. п. Димитров. **укривам се, укрия се** *възвр., страд.* и *сред. Черковни, училищни и читалищни капитали се разпиляваха и укриваха.* Йовков. *Беше погнат от полицията и се укри в столицата.* А. Страшимиров.

укрѝване *ср. Отгл. същ. от* укривам *и от* укривам се. *Построена бе... и първата землянка за укриване на оръжие.* К. Ламбрев.

укрива̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което укрива (във 2 знач.) някого или нещо. *Особена заслуга за победата над фашизма имат славните наши партизани и партизанки и техните укриватели и помагачи.* Г. Димитров.

укрива̀телка *ж.* Жена укривател.

укрива̀телство, *мн.* няма, *ср.* Дейност на укривател.

укрѝя. Вж. укрива̀м.

укротѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Звероукротител. *Укротител на лъвове.*

укротѝтелка *ж.* Жена укротител; звероукротителка.

укротя̀. Вж. укротявам.

укротя̀ се. Вж. укротявам се.

укротя̀вам, -аш, *несв.*; **укротя̀, -ѝш,** *мин. св.* -ѝх, *св.* **1.** Заставям, принуждавам да стане кротък, послушен; обуздавам. *Той укротяваше змиите със свирката си.* Елин Пелин. *Като порасло кончето, то станало силно и лудо. Никой не могъл да го укроти и да му се качи.* Влайков. *Единствен той в селото бе укротил зетьовете си.* О. Василев. **2.** *Книж.* Задържам, обуздавам проявленията на някого или нещо; успокоявам, усмирявам. *Това укроти детето: то... с хлипане сложи лицето си до лицето на непознатата добра жена и... заспа.* Елин Пелин. *Само твоята мъдрост можа да укроти моя гняв, а както бях пламнал, кой знае какво чудо щях да направя.* Ст. Костов. *Укротявам страстите.* **укротявам се, укротя се** *страд. Лесно се, братко, звяр укротява, | но зла жена се не покорява.* П. Р. Славейков.

укротя̀вам се, -аш се, *несв.*; **укротя̀ се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св., сред.* **1.** Ставам кротък, послушен, покорен; подчинявам се, покорявам се. *Той стисна юздата му* (на жребеца), *че той се укроти за миг.* К. Петканов. *Тя се укроти съвсем и пред свекърва си, и пред Лазар... Кротка, тиха ходеше из къщи.* Дим. Талев. **2.** *Прен.* Успокоявам се, утихвам. *Всичко се е укротило и притаило, сякаш че хората са вече заспали.* Влайков. *Дъждът навън се укроти и започна тихо и монотонно да шуми.* Елин Пелин.

укротя̀ване *ср. Отгл. същ. от* укротявам *и от* укротявам се.

у̀лав, -а, -о, *прил. Разг.* Побъркан, гламав, смахнат. *Да даде господ само сакати и улави да гледаш в къщата си.* Г. Караславов.

ула̀вям, -яш, *несв.*; **уловя̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* **1.** Вземам, сграбчвам с ръка; хващам. *Марко усети тозчас лъжата, скокна сърдито, улови сина си за ухото.* Вазов. *Стоян я улови за ръката. Тя трепереше.* Влайков. *Уловиха коня кой за крак, кой за опашка, кой за глава и го изправиха.* Йовков. || *Обр. Ний тръгнахме, с очи разтворени и влажни, | да уловиме — сянката на любовта.* Багряна. *Свободата им се струва като мираж, който са уловили..., тя ги упоява като вино.* Л. Стоянов. **2.** Задържам с примка, мрежа, въдица, капан и др.; хващам дивеч. *Уловихме много риба.* **3.** Насила задържам някого, правя го свой пленник; хващам, залавям. *Едвам той се приближава до къщата си и десет яничарина го улавят и свързват.* В. Друмев. *Щом поп Танас се научил, че съм пристигнал..., пратил сеймени да ме уловят и затворят.* П. Р. Славейков. *Разбойници нападнали веднъж един керван и уловили търговците.* Нар. прик. **4.** Задържам някого, когото преследвам, който се укрива; хващам, залавям. *Този разговор между двамата заптии се отнасяше за Васил Левски, когото търсеха да уловят.* Вазов. *Турците го бяха уловили с няколко другари в гората, дето се крили.* Величков. *Никой не вярваше, че Мурад ще се остави да го уловят тъй лесно.* Йовков. *Уловиха крадеца.* || Вземам с ръка и задържам някого или нещо, което се намира в движение. *Улови една муха. Лошо ми подхвърлиха топката и не можах да я уловя.* **5.** *Прен. Разг.* Издебвам, намирам някого, за да го използувам. *Беше ми заборчлял 300 гроша по едно време и две години ме лъга, хеле го улових да ми боядиса талигата и къщата, та си ги прихванах!* Чудомир. *Два дни го търся и все не мога да го уловя.* **6.** *Прен. Разг.* Издебвам, залавям някого, когато върши нещо лошо, неприлично, нередно. *Жената се изчерви цялата, като че я уловиха в някакво престъпление.* Вазов. *Улових го, че пасе коня си в нивите.* Йовков. *Тя често го улавяше, че не я слуша, а стои унесен в мислите си, погледът му блуждае.* Дим. Талев. **7.** *Прен.* Долавям, схващам нещо. *И беят се усмихна лукаво, като че улови някаква плитка лъжа.* Вазов. *Тя напрягаше слух и искаше да улови всяка дума.* Елин Пелин. *Тя улови погледа му, трепна от свян и се смути.* К. Петканов. **8.** *Прен. Разг.* За радиоапарат, радиотелеграф и под. — приемам предаването, радиовълните на някоя станция. *Да имаме радио сега, всичко, всичко ще уловим.* Ст. Ц. Даскалов. *През нощта на 6 юни радиоприемникът... улови и комюникето на Съветското информбюро.* К. Ламбрев. **9.** *Прен. Нар.* Упътвам се на някъде; тръгвам, поемам, хващам. *После улавят през върбалаците към селото Драгоево.* Блъсков. *Като достигнах къде Слатина..., улових поляните и*

тръгнах нагоре. Цани Гинчев. *Колата улови на ляво... и се запъти към източна посока.* Вазов. **10.** *Прен. Диал.* В съчет. със съюза *да* и следващ глагол — заемам се, почвам. *Докторът хвана тоягата си и скокна... Стремски улови да ги разтървава.* Вазов. *Той иска да улови нещо, за да работи, но сам не знае какво да захване.* П. Ю. Тодоров. *И уловихме ний | за по-чистити да се готвим дни.* К. Христов. **11.** *Прен. Нар.* За болест — хващам, прихващам. *Не си мокри много косата, да не те улови хремата. Улови ме грипът.* **улавям се, уловя се** *възвр., страд. и взаим. Улови ли се някой в нивите, бил той овчар, бил говедар... — глоба на общо основание.* Йовков. *Оскърбеното момче скочи и се улови за хълбоците.* Ст. Чилингиров. *Двата чифта ръце се сплетоха и се уловиха.* Елин Пелин. □ **Улавям (хващам) гората (планината, балкана)** (разг.) — избягвам в планината, ставам хайдутин или партизанин. *Преди... да улови планината, Славчо бил мирен и работлив лозар и никой не можел да предвиди, че ще свърши с хайдутлук кроткият белимелец.* Вазов. **Улавям (откривам, попадам в) дирите на някого** (разг.) — добирам се до данни, сведения за някого, който се крие. *Ценко бе уловил дирята на крадците.* Влайков. **Улавям (дърпам) някого за ухото** (разг.) — изобличавам или наказвам някого за грешки, провинения, простъпки. *Аз да съм един кмет, ... ще уловя за ухото най-напред онзи, дето е бил с него.* Йовков. **Улавяме се (хващаме се) за гушите (гуша за гуша или за косите)** (разг.) — силно се спречкваме, сбиваме се. *Ние тука рано или късно ще се уловим с агите гуша за гуша.* Дим. Талев. *Но в същия миг от друга страна царят и испанският гранд се счепкаха и се уловиха за косите.* Вазов.

ула̀вям се, -яш се, *несв.*; **уловя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* **1.** Държа се за някого или за нещо, обикн. с ръце; залавям се, хващам се. *Те* (децата) *все зяпаха по Ния и току посягаха да се уловят за полите ѝ.* Дим. Талев. *Той се улови на хорото между двете ни.* Я. Каменова. *Уловил се като слепец за тояга.* Погов. *Давещият за сламката се улавя.* Погов. **2.** *Разг.* Почвам да се занимавам с нещо; заемам се, залавям се. *Принудих се пак да се уловя у старото си занятие —* учителството. П. Р. Славейков. *Когато човек се улови здраво за една работа..., сполучва.* Вазов. **3.** *Прен.* Възлагам надежда на някого или нещо; уповавам се, осланям се, разчитам. *Той се улови яко за таз последна надежда.* Блъсков. *Тя беше се уловила за тази мисъл и — търпеше и мълчеше.* Г. Райчев. **4.** *Прен. Разг.* Търся повод или причини за караници, подигравки, оправдания и др.; заяждам се. *Миле Рибар дойде въоръжен с кама и револвер... Вардарски се улови за него: — Ти, Миле, какво... Да не си тръгнал да превземаш конака!* Дим. Талев. □ **Улавям се (хващам се) в примката (в капана)** (разг.) — повярвам в някаква скроена за мене измама. *Нечо... смигна иронически на Стефчов, като че му казваше: улови се клетият в примката.* Вазов. **Улавям се (хващам се) на въдицата** (разг.) — бивам измамен, подведен. *Има купувачи, които разбират тия трикове, но има и такива, които се улавят на въдицата.* Г. Белев. **Уловил ли си се (хванал ли си се) на хорото, ще играеш (ще тропаш)** (послов.) — започнал ли си нещо, трябва да го продължиш до край въпреки нежеланието си.

ула̀вяне *ср. Отгл. същ. от* улавям и от улавям се. *Недалеко от един запънат в тора капан издебвахме улавянето на някое врабче.* Вазов.

ула̀н *м.* (тюрк.) *Истор.* Въоръжен с копие конник в някои европейски армии. *И кат гледах тия силни ескадрони, | улани, хусари, войнствени драгуни, | ...| и като помислих, че всичките тия | идат да умират зарад България, | и кат си помислих и като гледах | всичко туй — плаках.* Вазов.

улѐгна. Вж. у л я г а м.

улѐгнал, -а, -о. **1.** *Прич. мин. действ. от* улегна. **2.** Като *прил.* а) За почва, пръст — който е станал сбит. *Семената бяха засети на добре улегнала почва.* б) *Прен.* Спокоен, уталожен, зрял, разсъдлив. *Тоя път... бяха дошли по-малко, по-стари и по-улегнали хора.* Йовков. *Беше възрастен, женен мъж, улегнал и кротък.* Г. Караславов. *Улегнал характер.*

улѐгналост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* улегнал.

ỳлей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* **1.** Издълбано дърво или открита дървена тръба, по която се спуща вода от река, за да кара воденица, тепавица, бичкиджийница и под. *Горната бичкиджийница е... полуразрушена барака. Оцелял е само улеят, от който пада шумно водата.* Вазов. *Старият воденичар дядо Угрин прегледа още веднъж с голямо внимание гнилия и жабунясал улей на воденицата.* Елин Пелин. ‖ Тясна продълговата вдлъбнатина, по която се изтича вода. *Започна да прехвърча сняг и суграшица и за половин час улеите на старите керемидени покриви побеляха.* Г. Караславов. *Вадички помия се стичат по улеите.* К. Константинов. **2.** Отвор на машина, съоръжение, приспособен да се изтича нещо. *Мелницата беше готова, оставаше да се пусне в работа...; сред трясък и шум от улея потече бяло брашно.* Л. Стоянов. *От улеите на редосеялката потекоха зърна.* Кр. Григоров.

улеснѐние, *мн.* -я, *ср.* Обстоятелство, което улеснява извършването на нещо; удобство, облекчение. *Неаполитанските търговци... намират ласкав прием и улеснения във всички албански пристанища.* Вазов.

улесня̀. Вж. у л е с н я в а м.

улесня̀вам, -аш, *несв.*; **улесня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Помагам някому по-лесно, по-леко да върши нещо. *За да улесня четците, прибавям в края малко речниче с тълкуване на някои от тия думи.* Влайков. *Подсещаха ме от време на време с повече или с по-малко хитри въпроси да ги улесня в задачата им.* Величков. *Те бяха влиятелни хора, можеха да издействуват поголям кредит на дружеството им, да улеснят доставките им.* Йовков. **улеснявам се, улесня се** *страд.* и *сред. При това неговата работа се улесняваше и от друга случка.* Йовков. *Ако си в затруднение, то, за да се улесниш, продай ми градината край реката.* К. Петканов.

улесня̀ване *ср. Отгл. същ. от* улеснявам и *от* улеснявам се. *Вие трябва да пригодите цялата си работа за улесняване дейността на отреда.* Хар. Русев.

улетя̀. Вж. у л е т я в а м.

улетя̀вам, -аш, *несв.*; **улетя̀,** -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* улетя̀л, -а, -о, *мн.* улетѐли, *св. Нар.* Улитам. *Вятър духва — сваля грозна маска ... | ... | Самозванецо, твй улетява | найподир и твоята прослава.* Михайловски. *Жена вино да не пие, че й улита косата.* Погов.

улетя̀ване *ср. Отгл. същ. от* улетявам.

ѝлика, обикн. *мн.* ѝлики, *ж.* (рус.). *Юрид.* Факти, обстоятелства, които говорят косвено за някакво престъпление. *Нито едно от обвиненията срещу този подсъдим не се изгражда върху доказателства, а само върху улики. Но уликите не се подкрепят от свидетелските показания.* Дим. Ангелов. *Аз бих ви молил лично да проверите в акта поменатата картичка и да установите от къде и от кого произлиза тая „улика".* Г. Димитров.

улѝсам. Вж. у л и с в а м.

улѝсам се. Вж. у л и с в а м с е.

улѝсвам, -аш, *несв.*; **улѝсам,** -аш, *св.* Забавлявам с приказки; залисвам. *Да дъхнем малко хлад. Тука — докато вуйчо улисва гостите с политика.* Вазов. || Смайвам, обърквам. *Нещастието с бай Груйо ни смути и улиса.* А. Каменова. **улисвам се, улисам се** *страд.*

улѝсвам се, -аш се, *несв.*; **улѝсам се,** -аш се, *св., сред.* Изцяло съм погълнат от нещо, забравям се, унасям се в нещо. *Ще да са се улисали в приказки, па е забравил да прати да ти обади.* Вазов. *Те и двете така бяха се заплеснали, така бяха се улисали в грижите си, че никоя не го видя и не усети стъпките му.* Г. Караславов. *Детето се улиса в игра.* М. Марчевски.

улѝсване *ср. Отгл. същ. от* улисвам *и от* улисвам се.

улисѝя *ж. Нар.* Залисия. *Високият момък, когото търговецът в улисията си с кмета забрави, остана при талигата.* Влайков.

улѝтам, -аш, *несв.*; **улетя̀,** -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* улетя̀л, -а, -о, *мн.* улетѐли, *св. Нар.* **1.** За листа, цвят, коса и под. — окапвам, изпадам. *На липите първи цвят улита — | помниш ли, тогаз?* П. П. Славейков. *На дърветата вече нямало нито листа, нито цветя — всичко отколе било улетяло.* Нар. прик. **2.** Литвам, хвръквам. *Гълъбите, които седели спокойно на керемидите, се уплашили и улетели.* Каравелов. *Беше улетял, за да разнесе по-скоро, догдето може да стигне благата вест.* Величков. **3.** *Прен.* Изчезвам. *Блещукат рано сутрин росни пъпки по цветята ... | Но слънце грейне ли — роса улита.* Михайловски. *Не пей, не споменяй тия дни честити | ... | Защо, кат улетяха, от гърдите | не улетя и споменът им с тях?* Величков.

улѝтане *ср. Отгл. от* улитам.

ѝлица *ж.* **1.** Път между сгради и дворове в населено място. *За пръв път виждя тая улица, по която къщите от едната страна бяха в сянка, от другата осветени от слънцето.* Елин Пелин. *По калдъръмените улици затракаха подковите на лудите кърджалийски коне.* Йовков. *Той вървеше сам низ глухите улици на градеца.* Г. Райчев. *Главна улица. Затънтена улица. Павирана улица.* **2.** *Разш. Разг.* Жителите на сградите, които се намират около такъв път. *Цялата улица вече говори за тая случка. Сред нощ профуча камион и събуди цялата улица.* **3.** *Прен.* Само *ед.* Среда, лишена от културното въздействие на семейството, училището, обществото. *Кой съм аз? Едно подхвърлено дете, ... взето от улицата и отхранено от жалост и състрадание.* В. Друмев. *И така Ян Бибиян заживя на улицата. Той престана да посещава училището.* Елин Пелин. *Израсъл на улицата. Лошото влияние на улицата. Дете на улицата* □. **Задънена улица** — а) Улица без изход; сляпа улица. *Кръшнаха в задънена улица, почукаха на избеляла от старост врата и зачакаха.* К. Петканов. б) *Прен.* Безизходно положение. *До задънена улица стигна и следствието със заловения в антикварната книжарница шпионин.* П. Вежинов. **Зелена улица** (спец.) — свободен път на влак през гара. *Главната задача на диспечера е да осигури „зелена улица" за тежкотоварните влакове.* **Изхвърлям някого на улицата** (разг.) — а) Изгонвам някого от жилището му. б) Лишавам някого от работа. *Всеки ден от всички банки и фабрики се изхвърляха на улицата хиляди хора.* Г. Райчев. **Меря улиците** (разг.) — скитам се, шляя се без работа. *Залюбили се един в другиго и тръгнали да мерят улиците и полетата.* Каравелов. **На улицата** (разг.) — навън, под открито небе. *Аз съм се затворил в къщи, не мога да си покажа носа на улицата.* Ал. Константинов. *На улицата! На митинг, другари!* Хр. Радевски. **Оставам (съм) на улицата** (разг.) — изпадам в тежко, бедствено положение, без подслон и без средства съм. *После баща ти умря, семейството остана на улицата.* Дим. Димов. **Оставям някого на улицата** (разг.) — ставам причина някой да изпадне в бедствено положение. **Сляпа улица** (разг.) — улица без изход; задънена улица. *Къщицата, гдето сега живееше Стремски с домашните си, беше в дъното на една сляпа улица.* Вазов. **Човек от улицата** (разг.) — случаен човек, когото никой не познава. *Не мога да пусна в къщата си човек от улицата.*

улича̀. Вж. у л и ч а в а м

улича̀вам, -аш, *несв.*; **улича̀,** -йш, *мин. св.* -их, *св.* (рус.). *Книж.* Изтъквам доказателства за виновността на някого, за участието му в някакво престъпление; обвинявам, изобличавам. *В кражба не можеше никой да го уличи!* Мих. Георгиев. *С шантаж сте искали да изтръгнете от някои войници показания, които да уличат вашите подчинени офицери в неблагонадеждност.* П. Вежинов. **уличавам се, улича се** *страд.*

улича̀ване *ср. Отгл. същ. от* уличавам *и от* уличавам се.

ѝличен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който се отнася до улица. *Улична настилка. Улична пресечка.* **2.** Който се намира на улица. *Из процепа на уличната врата се зачул тих женски глас.* Каравелов. *Уличният фенер хвърляше тиха светлина към тях.* Вазов. *Улични продавачи македонци носят на главата си големи кръгли табли със стоки.* А. Каралийчев. *Улична кал. Улична чешма. Улично осветление.* **3.** Който става на улицата. *Поспрях се ..., за да се полюбувам на уличното движение. Автомобилите профучаваха един след друг.* Г. Белев. *Част от работниците трябва да се хвърлят в улична борба, а останалите — да заемат складовете.* Дим. Димов. *Уличен шум. Улична демонстрация.* **4.** Който прекарва времето си на улицата, под

влиянието не улицата, без контрол. *Излязоха няколко циганчета, които ловят уличните кучета.* Вазов. *Улични деца.* **5.** Който е свойствен, присъщ на улицата (в 3 знач.); долен, просташки. *На плоските улични нападки... той не отвръща с други нападки.* Влайков. *Той оскърби с улични слова една девойка.* А. Каралийчев. *Уличен език. Улични псувни.* □ **Улична жена** — проститутка. *От някакъв евтин танцувален салон, в който се събираха улични жени,... се разнасяще лоша джазова музика.* Дим. Димов.

у̀личник, *мн.* -ци, *м.* Човек с разпуснати, некултурни нрави и държане; гамен, хулиган. *Ах ти, уличнико, ти, безделнико!... Махай се по-скоро оттам!* Д. Калфов. *А къде са те — почтените хора? Тук сега наоколо шумеше някаква пияна паплач от случайно разбогатели уличници.* Г. Райчев.

у̀лична *ж.* Лека жена, проститутка. *Не мога да се занимавам сега с тая уличница, която се подлага на всеки срещнат немец!* П. Славински. *Тази отрепка е бивша уличница от пристанищните локали на Хамбург.* Дим. Димов.

уло̀в, *мн.* няма, *м.* (рус.). Количество уловена риба. *Нощният риболов е донесъл богат улов. Голям улов.*

улови̇̀м, -а, -о, *прил. Книж.* Който може да се схване с поглед, слух или ум; доловим. *С тънка, едва уловима усмивка... Левашки събра всички книжа и папки и излезе.* Йовков. *Ясно чувам: звън на делечна камбана. Много далечна, едвам уловима.* Л. Стоянов. *Говореше живо, с жар... и с едва уловима отсянка на ирония.* Ст. Дичев.

улови̇̀мо. *Нареч. от* уловим. *Кажете де, къде ще бъдете догодина? — попита пак Райна и едва уловимо се усмихна.* Йовков.

улови̇̀ца *ж.* Улулица. *През нощта уловицата вика самотно и зловещо из тъмните гори.* И. Волен.

уло̀вка *ж.* (рус.). Ловък, хитър начин на постъпване, чрез който се цели да се уличи някой в нещо или да се достигне до нещо; въдица, примамка. *Дълго време беше мислил той върху своята уловка и всичко беше пресметнал.* Г. Караславов. *Хващам се на уловката.*

уловя̀. Вж. у л а в я м.

уловя̀ се. Вж. у л а в я м се.

уло̀мка *ж.* (рус.) *Остар.* Отломка. *Подът е бил направен от неправилни уломки от мрамор.* Величков.

ултимати̇̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който има характер на ултиматум; категоричен, безусловен. *Ултимативно искане. Ултимативно нареждане.*

ултимати̇̀вно. *Нареч. от* ултимативен. *Забраниха ултимативно преминаването на наша територия.*

ултима̀тум *м.* (лат.). **1.** *Полит.* В международните отношения — категорично искане да се изпълни нещо в определен срок със заплаха, че в случай на отказ ще се употреби сила или репресия. *Обсадени сме. Русите съобщават с високоговорители на хитлеристите ултиматум да предадат града.* П. Славински. *Давам ултиматум.* **2.** *Прен. Разг.* Искане към някого, съпроводено със заплаха и последно предупреждение. *Поставям ултиматум.*

у̀лтра- (лат.). *Книж.* Първа съставна част на сложни думи със значение свръх, извън някакви предели, прекалено, крайно, напр.: у л т р а м о д е р е н, у л т р а р е а к ц и о н е н, у л т р а п р а к т и ч е н и др.

у̀лтравиолѐтов, -а, -о, *прил. Физ.* За лъчи, светлина и под. — който е свързан с невидимата част на спектъра, която се намира зад виолетовата му част и се отличава със силно химическо и физиологическо въздействие. *Ултравиолетови лъчи. Ултравиолетова радиация. Ултравиолетова светлина. Ултравиолетово облъчване.*

ултрамари̇̀н *м.* (лат.). *Спец.* Вид яркосиня боя. *Фабрика за ултрамарин.*

ултрамари̇̀нов, -а, -о, *прил.* Който е с цвят на ултрамарин; яркосин. *При всяко възвишение блясваше ултрамариновата повърхност на залива.* Дим. Димов.

ултрасепти̇̀л *м.* (лат.-гр.). *Мед.* Сулфамидов препарат, употребяван като лекарство против някои инфекции. *Евгени комбинира ултрасептил с аспирин и хинин и на втория ден температурата на Саваков спадна.* Дим. Ангелов.

улули̇̀ца *ж.* Граблива нощна горска птица, подобна на кукумявка, с бели и кафяви шарки. Syrnium (Stryx) aluco. *Улулицата, която живееше накрай гората, меланхолично викаше: ху, ху!* Ем. Станев. *Щом започна да изгрява пълният октомврийски месец, в гората се понесоха пълните с болка и скръб стонове на улулиците.* Ем. Станев.

улу̀ча. Вж. у л у ч в а м.

улу̀ча се. Вж. у л у ч в а м се.

улу̀чвам, -аш, *несв.*; **улу̀ча,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Със стрелба или хвърляне точно удрям в целта; умервам, попадам. *Един камък улучи брат ми в главата и го уби на място.* О. Василев. *Право стреля... Ще умра... | Във гърдите ме улучи.* Вапцаров. *Тоя път снарядът улучи точно в оръдейния купол и оръдието млъкна.* П. Вежинов. **2.** Угаждам, отгатвам, налучквам. *Мишо се усмихна тънко. Усмихна се, без да ще, и старият. — Улучил е, значи. Казал е правата.* Г. Караславов. **3.** Избирам, намирам случай, време, сгода за нещо; случвам. *Улучих минутата, в която Альо се намираше в най-благодушното настроение, и... внезапно го попитах.* Вазов. *Домакинята улучи момент и му предложи втори чай; той поблагодари и прие.* Г. Райчев. **4.** Неочаквано намирам някого или нещо някъде; натъквам се, попадам, сварвам. *Всичките грабнаха кой каквото улучи.* Вазов. *Ние не улучвахме пътя и сега прожекторът наистина ни помагаше.* Йовков. *Улучих го тъкмо, когато се беше върнал в къщи.* **улучвам се, улуча се** *страд.*

улу̀чвам се, -аш се, *несв.*; **улу̀ча се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред. Нар.* **1.** Случайно се намирам някъде; случвам се. *Бай Дончо, как се улучихте одеве при вадата, та ми дойдохте на помощ?* Вазов. *Тя се улучи навън и чу, кога Джонко дойде.* А. Страшимиров. **2.** Оказвам се някакъв. *Арнаутинът се улучи човек, надарен с особено рицарско чувство към жената.* Вазов. *Пък се улучи и един хубав ден, само за лов.* Елин Пелин.

улу̀чване *ср. Отгл. същ. от* улучвам *и от* улучвам се.

уля̀гам, -аш, *несв.*; **улѐгна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* **1.** За нещо рохкаво, пухкаво — ставам по-

сбит; слягам се. *Като повали дъжд някой и друг ден, новият насип ще улегне.* **2.** Само 3 *л. Прен.* Установявам се, задържам се на едно положение; уталожвам се, успокоявам се. *Вълните улягат; пустинята морска | вечерна мъгла я прибули.* П. П. Славейков. *Щом се попривършши пролетната работа и времето улегна, Арап ага тръгна с тайфата си да събира по селата даньци.* Дим. Талев. **3.** *Прен. Разг.* Преставам да съм буен и невъздържан, ставам спокоен и благоразумен; уталожвам се. *Като минат годините или като поизпати, човек уляга.* **улягам се, улегна се** *сред. Вълните... вече почнаха да се улягат и само една тънка ивица бяла пяна лъкатуши надлъж по брега.* П. П. Славейков.

улягане *ср. Отгл. същ. от* улягам *и от* улягам се. *Улягане на почвата.*

ум, умът, умà, *мн.* умовè, ỳма (сл. ч.), *м.* **1.** Способност на човека да мисли, да разсъждава. *И всякоя възраст, класа, пол, занятие | зимаше участие в това предприятие: | богатий с парите, сюрмахът с труда, | момите с иглата, учений с ума.* Вазов. *Нашият народ е буден, неговата младеж е будна, жива, с природен ум.* Г. Димитров. *Геракът ценеше нейните способности,... осланяше се на нейния ум и грижи.* Елин Пелин. *Раксин... продума бавно: — Виното сърцето весели, а ума размътва.* Ст. Загорчинов. *Ум царува, ум робува и ум патки пасе.* Послов. **2.** Начин на мислене, на разсъждаване, на преценка. *Не искам на стари години да ме учат на ум.* Величков. *Вместо всеки да дръпне жена си на страна..., поведоха се сами по женски ум.* П. Ю. Тодоров. **3.** *Прен.* Съвет, напътствие, поука. *Та лошо ли е, дето четем от книгите? Нали книгите са да дават ум на хората.* Влайков. *По-първите селяни боязливо... дохождаха в града да се допитат за ум до своите приятели и познайници.* Величков. **4.** Способност да се помни; памет. *Изпречваше му се в ума хръткага на убития.* Вазов. *Той слушаше откъслечните говори на хората... и в ума му изпъкваше голямата икона на селската черква.* Елин Пелин. *Той прекарваше през ума си всички злини, които тоя човек му беше причинил.* Йовков. **5.** *Прен.* Човек със забележителна способност да разсъждава; учен, мислител. *Ботев е принадлежал към големите умове на човечеството от своята епоха.* ◻ **Близко е до ума** — лесно е да се разбере. **Блъскам (бия) си ума** (разг.) — мъча се да разбера, да отгатна, да разреша нещо. *Тя си всякак биеше ума да отгадае.* Вазов. **Вземам ума на някого** (разг.) — а) Слисвам, смайвам. *Мишка едва сдържаше мотора. Много му се искаше да натисне педала, да подкара машината както той си знае, че отведнъж да вземе ума на всички.* Ă. Гуляшки. б) Правя някого да оглупее. *Наистина сбъдват се думите: когато боговете искат да погубят някого, те му вземат ума.* Г. Димитров. **Върти ми се в ума (в главата)** (разг.) — имам нещо на ум, мисля за нещо, но не мога да го изразя. **В ума си** (разг.) — мислено. *Той кроеше в ума си като как може да се поправи счупеното.* Мих. Георгиев. **Губя (загубвам) и ỳма и дума** — объркнам се, смущавам се силно. **Де (къде) ти е умът?** (разг.) — за какво мислиш, защо не внимаваш? **Дойде ми (иде ми) на ум** — хрумна ми, сетих се, спомних си. *Колко време беше стоял той, не знаеше, не му идеше и на ум да стане и да отиде другаде.* Йовков. *И като че искаха още да си кажат нещо, спогледаха се, но не им дойде нищо на ум.* П. Ю. Тодоров. **Дойде ми умът в главата** (разг.) — почвам правилно да разсъждавам. **Докарвам някому ума в главата** (разг.) — вразумявам някого. **Забърквам ума на някого** (разг.) — вдъхвам на някого вредни идеи. **Завъртявам ума на някого** (разг.) — увличам някого, правя го да се влюби в мене. *Една руса главица с треперещи ресници му беше завъртяла ума.* Ă. Каралийчев. **Знам си ума** (разг.) — разсъждавам трезво. *Прощавай, бай Марко, пиян съм..., но пак си знам ума.* Вазов. **Зная на ум** (разг.) — зная наизуст. *Беше църковен певец. Знаеше на ум цялата служба.* Ă. Каралийчев. **Избивам (изваждам) нещо от ума си** (разг.) — налагам си да не мисля за нещо, което няма да стане, да се осъществи. **Изкарвам ума на някого** (разг.) — силно изплашвам някого. **Имам на ума си нещо** (разг.) — намислил съм нещо. **Минава ми нещо през ума** — сещам се, спомням си. *Понякога му минаваше през ума за родните.* Вазов. **Мътя ума на някого** (разг.) — въздействувам на някого да не си гледа работата; размирявам, бунтувам. **На един ум съм с някого** (разг.) — разсъждавам еднакво като друг. **На свой ум** (разг.) — според собствените си разбирания. **На ума ми е** (разг.) — мисля за нещо. **Не е с (на) ума си** (разг.) — побъркан е. **Не побирам в ума си** (разг.) — не разбирам, не проумявам. **Опичай си ума** (разг.) — обмисляй добре. **Отиде му ума по някого, по нещо** (разг.) — мисли само за някого, за нещо. **Разбърквам ума на някого** (разг.) — преча на някого да мисли и постъпва правилно. **Сече ми умът** (разг.) — схващам, добре разбирам. **С кой ум постъпи (направи)** (разг., неодобр.) — как можа да постъпиш така! **Смея се на ума на някого** (разг.) — подигравам се на постъпките на някого. **Стига ми умът** — добре разбирам. **Събирай си ума!** (разг.) — вразуми се, не се увличай! *Момче, ума си събери!* **С ума си съм** — разсъждавам нормално. *Мълчиш и си мислиш, че съм луда. Тъй е, не съм с ума си.* К. Петканов. **Турям на ум** (разг.) — вталпявам си. **Ум да ти зайде** (разг.) — да се слисаш, да се чудиш и маеш.

умалител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* При аритметично действие изваждане — числото, което се вади от друго число.

умалителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който умалява. *Противоп.* увеличителен. *Умалителна леща. Умалително огледало.* **2.** *Грам.* За форма или наставка — с която се означава по-малък предмет, по-слабо качество или действие, като понякога има и ласкателна или пренебрежителна отсянка, напр. с т о л ч е, р о з о в и ч ъ к, п и й н а, к ъ щ и ц а, ч о в е ч е. **3.** Като *същ. ср.* **умалително,** *мн.* -и — умалителна форма. *За да бъдат разбрани от децата, всички съществителни имена той превръщал в умалителни: цветето ставало цветенце, лъвът — лъвче, окото — очице.* Елин Пелин.

умалително. *Нареч. от* умалителен. *Туй момиче се казваше Лалка, умалително Лаленце.* Елин Пелин.

умалителност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* умалителен.

умаля. Вж. у м а л я в а м.

умалявам, -аш, *несв.*; **умаля̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане по-малко; намаля-

вам. *Противоп.* уголемявам, увеличавам. *Истина е, че самоукът бие в очи на много места в тия писания, но това не подбива цената, нито умалява значението им.* П. П. Славейков. **умалявам се, умаля се** *страд.*

умаляване *ср. Отгл. същ. от* умалявам *и от* умалявам се.

умаляемо, *мн.* -и, *ср.* При аритметическо действие изваждане — числото, от което се вади друго число.

умеене *ср. Отгл. същ. от* умея; умение.

умел, -а, -о, *прил.* 1. Който притежава умение, похват; сръчен, изкусен, похватен. *Умел ръководител. Умели ръце.* 2. Който е извършен с умение, с похват. *Умела игра. Умело настъпление.*

умело. *Нареч. от* умел; изкусно, сръчно, похватно, майсторски. *Той въведе и руския език, който предаваше систематически и умело.* Вазов. *Без борба нищо не се постига. Но трябва да се борим умно и умело.* Г. Димитров.

умелост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* умел.

умен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* 1. Който има ум, който изпъква с ума си; разумен, разсъдлив. *Природно умен, той можеше наистина да долавя същността на всяко нещо.* Йовков. *Султана беше най-умната, най-добрата, най-грижливата жена и стопанка.* Дим. Талев. 2. Който е породен от здрав ум, разбиране. *Той обладаваше изкуството да пленява събеседника си със своята жива, умна, лека реч.* Вазов. *Умна постъпка. Умен отговор.* 3. Който изразява притежание на ум. *Черни и тъмни като гайтан вежди, бяло и умно лице, високо чело... ето каква е копривщенската жена.* Каравелов. *Под големите му вежди играеха хитри и умни очи.* Елин Пелин.

умение, *мн.* няма, *ср.* Способност да се върши нещо, основана на знание и опитност; вещина, умелост, майсторство. *Войниците настъпваха с голяма предпазливост, но с едно чудно умение и сръчност: прикриваха се, пълзяха, почти дебнеха, също като ловци.* Йовков. *Умението да радваш хората е цяло изкуство.* О. Василев.

умервам¹, -аш, *несв.*; **умеря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Удрям, попадам в целта; улучвам. *Те (партизаните) сложиха къс хартия на около двеста метра разстояние, очертаха върху нея неголям кръг и поканиха Трендафил да умери.* К. Ламбрев. *Лежи той, разперил | широко ръце, | куршум го умерил | в самото сърце.* Т. Харманджиев. **умервам се, умеря се** *страд.*

умервам², -аш, *несв.*; **умеря,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Диал.* Направям точно по мярка. *Вила мома зелен венец. | Ден го вила, два китила, | на глава го умерила, | умерила, угодила.* Нар. пес. **умервам се, умеря се** *възвр.* и *страд.*

умерване *ср. Отгл. същ. от* умервам¹, умервам² *и от* умервам се.

умерен, -а, -о, *прил.* 1. За човек — който се придържа към известна мярка, не прекалява; сдържан. *Умерен пушач.* ‖ *Прен* Който заема средно положение между крайни течения. *С една реч, Марко беше представител на умерения елемент в народната партия.* Вазов. 2. Не много силен; среден, ограничен. *С умерен тръс кабриолетът се понесе по шосето.* Н. п. Филипов. *Умерено искане. Умерено възнаграждение. Умерени ветрове.* □ **Умерен климат** — климат, който е среден между горещия и студения. **Умерен пояс** (геогр.) — областите от земното кълбо с умерен климат.

умерено. *Нареч. от* умерен. *Тая вода е чиста, приятна, умерено топла и лековита.* Вазов.

умереност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* умерен. *Изведнъж Симеон съзна горчиво, че беше прекалил в крайната си умереност.* Дим. Димов.

умеря. Вж. умервам¹, умервам², умерям¹ *и* умерям².

умерям¹, -яш, *несв.*; **умеря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Умервам¹. **умерям се, умеря се** *страд.*

умерям², -яш, *несв.*; **умеря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Умервам². **умерям се, умеря се** *възвр.* и *страд.*

умеряне *ср. Отгл. същ. от* умерям¹, умерям² *и от* умерям се.

умесвам, -аш, *несв.*; **умеся,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Меся колкото трябва, меся до край. *Тичала тя по чуждите къщи, трепела се по хорската работа, сбирала бобец и брашънце и се връщала да умеси топла питка, да сготви чорбица на мъжа си.* О. Василев. *Майката носеше вода, бащата умесваше пръстта и сечеше керпичите.* М. Марчевски. **умесвам се, умеся се** *страд.*

умесване *ср. Отгл. същ. от* умесвам *и от* умесвам се.

уместен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който приляга за даден случай; подходящ. *Уместна постъпка. Уместен отговор.*

уместно. *Нареч. от* уместен. *Уместно е да си припомним този факт.*

уместност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уместен.

умеся. Вж. умесвам *и* умесям.

умесям, -яш, *несв.*; **умеся,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Умесвам. **умесям се, умеся се** *страд.*

умесяне *ср. Отгл. същ. от* умесям *и от* умесям се.

умея, -ееш, *мин. св.* умях, *прич. мин. действ.* умял, -а, -о, *мн.* умели, *несв.* Мога, способен съм да върша нещо или да се справям с нещо. *Прочу се най-много той с това, че никой не умееше да свири на кавал като него.* Йовков. *Умееше да се радва на всяко нещо и да предизвиква радост в чуждото сърце.* Дим. Талев. *Ето — аз дишам, | работя, | живея, | и стихове пиша | тъй както умея.* Вапцаров. *Той четеше много книги и умееше да говори ясно и свободно.* М. Марчевски.

умивалник, *мн.* -ци, *м.* Приспособление, над което човек може да се мие или да мие съдове и др.; мивка. *Братоев стана, отиде до умивалника и дълго се плиска със студена вода.* Ив. Мартинов.

умивалня *ж.* Помещение с умивалници.

умивам, -аш, *несв.*; **умия,** -иеш, *мин. св.* умих, *прич. мин. страд.* умит, *св.* Мия колкото трябва, напълно. *Кафеджията, гърбом към него, умиваше вече главата на Петко Бъзуняка.* Вазов. *Обичам, мамо, обичам | сутрина рано да стана, | лицето да си умия.* Нар. пес. **умивам**

се, умия се *възвр.* и *страд.* □ **Умивам някому лицето** (прен.) — спасявам някого от срам и позор. **Умивам си ръцете** (прен.) — прехвърлям отговорността върху друг. **Умивам срама** (прен.) — възстановявам изгубена чест.

умѝване *ср. Отгл. същ. от* умивам *и от* умивам се.

умѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Нежен, трогателен. *И из отворите на кавала почна да се лее една умилна песен.* Влайков. 2. *Нар.* Нажален, тъжен. *Ей ви вие, верни побратими, | всички ядат и веселба чинят, | защо Иво умилен ми седи?* Нар. пес.

умилѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* умиля. 2. Като *прил.* Който е изпълнен с умиление, който изразява умиление. *Смирено се наредиха на последните столове с умилени лица.* Елин Пелин.

умилѐние, *мн.* -я, *ср.* Нежно чувство, предизвикано от нещо, което затрогва. *Старата жена гледаше учителката с умиление и дори посегна да я погали по ръкава.* Дим. Талев.

умилѐно. *Нареч. от* умилен. *Щом влязох, тате ме погледна умилено, но веднага си преправи погледа на строг.* Ст. Чилингиров.

умилѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* умилен. *Топлите, изпълнени със сърдечна благодарност думи възбуждат в душата ми и някакво чувство на умиленост.* Влайков.

умилѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който изразява умиление. *Умилителна въздишка.*

умилѝтелно. *Нареч. от* умилителен.

умилѝтелност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* умилителен.

умѝлквам се, -аш се, *несв.*; **умѝлкам се,** -аш се, *св., сред.* Увъртам се около някого, за да спечеля неговата благосклонност. *Кучето, престанало да лае, весело се умилкваше около Стоян.* Влайков. *Детето се умилква около майка си.*

умѝлкване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* умилквам се.

умѝлно. *Нареч.* от умѝлен. *Умилно ми бе и драго да гледам и слушам.* Ст. Загорчинов.

умилостивя̀. Вж. умилостивявам.

умилостивя̀вам, -аш, *несв.*; **умилостивя̀,** -йш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Повлиявам на някого да стане милостив, да прояви милост. *Той опита пак с молба да умилостиви душманите.* Вазов. *Нищо не можеше да смекчи и умилостиви коравото сърце на Нако.* Кр. Велков. **умилостивявам се, умилостивя се** *страд.* и *сред. Ти ще живееш, баща ми ще се умилостиви, защото твоята смърт ще бъде моя смърт* Вазов.

умилостивя̀ване *ср. Отгл. същ. от* умилостивявам *и от* умилостивявам се.

умиля̀. Вж. умилявам.

умиля̀ се. Вж. умилявам се.

умиля̀вам, -аш, *несв.*; **умиля̀,** -йш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Будя, предизвиквам умиление. *Това добродушно лице, тоя снизходителен поглед ме смаяха и умилиха.* Вазов.

умиля̀вам се, -аш се, *несв.*; **умиля̀ се,** -йш се, *мин. св.* -ѝх се, *св., сред.* Изпадам в умиление.

умира̀лка, *мн.* няма, *ж. Нар.* Смърт, умиране. *Като ми дойде умиралката, ни ти, ни Райко ще ми помогнете.* Ст. Загорчинов. □ **Не е болка за умиралка** (разг.) — не е много страшно, неприятно.

умѝрам, -аш, *несв.*; **умра̀,** -ѐш, *мин. св.* умря̀х, *прич. мин. действ.* умря̀л, -а, -о, *мн.* умрѐли, *св.* 1. Преставам да живея, да съществувам. *Аз може млад да загина ... | Но ... стига ми тая награда — | да каже някга народът: | умря сиромах за правда, | за правда и за свобода.* Ботев. *Българио, за тебе те умряха | ... | и твойто име само кат мълвяха, | умираха без страх.* Вазов. *Само той от нас прозре | истина една в живота — | по-добре е да умреш, | вместо да живееш скотски.* Вапцаров. *Честит е, кой мърцина не умира, | кой може подвизи да завещай.* К. Христов. ‖ *Обр. Гърмежът умря във въздуха без отзив.* Вазов. *Цветята, набрани за него, вехнеха и умираха в ръцете ѝ.* Елин Пелин. *Бледен ден умира там зад борова гора.* Ем. п. Димитров. 2. *Прен. Книж.* Изчезвам, оставам забравен. *Тоз, който падне в бой за свобода, | той не умира: него жалеят | земя и небо, звяр и природа | и певци песни за него пеят.* Ботев. 3. *Прен.* Изпитвам до болка силно чувство, желание и др. *Кумицата умирала от нетърпение по-скоро да види какво се крие в хубавата нова торбица.* Елин Пелин. *Умирам от глад. Умирам за сън. Умирам за вода.* □ **Умирам от смях** — смея се до премаляване. **Умирам с отворени очи** — умирам, без да съм постигнал нещо, което желая. **Умрял съм за него (нещо)** (разг., прен.) — не желая да го видя, нито да го зная; не го искам.

умѝране *ср. Отгл. същ. от* умирам. □ **На умиране съм** — след малко ще умра. *На единия ѝ хълбок се червенее голяма рана. Вълчицата е още жива, но изглежда, че е на умиране.* Йовков. **Не е болка за умиране** (разг.) — не е много страшно, неприятно.

умира̀чка, *мн.* няма, *ж. Нар.* Смърт, умиране, умиралка. *Като ги гледаш с внимание, двайсет-трийсет души има навременили за умирачка, ама стиснали зъби синковците и никой не ще да пукне.* Чудомир.

умирѝсвам, -аш, *несв.*; **умирѝша,** -еш, *мин. св.* умирѝсах, *св.* Правя нещо да добие миризма, обикн. неприятна. *Умирисаха стаята на чесън.* **умирисвам се, умириша се** *страд.*

умирѝсвам се, -аш се, *несв.*; **умирѝша се,** -еш се, *мин. св.* умирѝсах се, *св., сред.* Добивам някаква миризма, обикн. неприятна. *Аз сама си пера дрехите и се умирисвам в кухнята.* Вазов.

умирѝсване *ср. Отгл. същ. от* умирисвам *и от* умирисвам се.

умирѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж. Рядко.* Човек, който умирява.

умирѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж. Рядко.* Който умирява. *Умирителни думи.*

умирѝтелка *ж. Книж. Рядко.* Жена умирител.

умирѝша. Вж. умирисвам.

умирѝша се. Вж. умирисвам се.

умиротворѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* умиротворя. 2. Като *прил.* В който е въдворен мир, ред и спокойствие. *Умиротворена страна.*

умиротворѐние, *мн.* няма, *ср.* Въдворяване на мир, ред и спокойствие. *Тяхната намеса*

вместо да внесе желаното умиротворение, усложнява още повече положението. Св. Минков.

умиротворѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Човек, който въдворява мир, ред и спокойствие.

умиротворѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Който умиротворява.

умиротворѝтелка *ж. Книж.* Жена умиротворител.

умиротворя̀. Вж. умиротворявам.

умиротворя̀вам, -аш, *несв.*; **умиротворя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Въдворявам мир, ред и спокойствие. *С камшик и сопа най-подир везирът / можа да умиротвори страната.* Михайловски. **умиротворявам се, умиротворя се** *страд.* и *сред.*

умиротворя̀ване *ср. Отгл. същ. от* умиротворявам *и от* умиротворявам се.

умиря̀. Вж. умирявам.

умиря̀вам, -аш, *несв.*; **умиря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Въздействувам, карам някого да бъде мирен, послушен. *Тоя ужасен вожд на татарски орди... беше зет на гръцкия император, който чрез това сродство бе се опитал да го умири.* Вазов. *Учителката лесно умири класа.* **умирявам се, умиря се** *страд.* и *сред. Македонски, упоен от победата си, не можеше още да се умири.* Вазов. *Полека селото се умирява, / заглъхва в сън, затихва во мрака.* К. Христов.

умиря̀ване *ср. Отгл. същ. от* умирявам *и от* умирявам се.

умѝслен, -а, -о, *прил.* 1. Който се е вдълбочил в мисли; замислен. *Един монах тъмен, непознат и бледен / пред лампа жумеща пишеше наведен. / Що драскаше той там, умислен, един?* Вазов. 2. Който се е отдал на тъжни мисли; угрижен, тъжен, опечален. *Той ми се стори доста... умислен.* Влайков.

умѝслено. *Нареч. от* умислен. *И всички около там бяха се смълчали — / кой взрян на нейде, кой умислено глава / оборил.* П. П. Славейков.

умѝсленост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отгл. същ. от* умислен.

умѝсля се. Вж. умислям се.

умѝслям се, -яш се, *несв.*; **умѝсля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* 1. Вдълбочавам се в мисли, замислям се дълбоко. *Старите турци си уловиха брадите, наведоха си главите и се умислиха.* Цани Гинчев. 2. Отдавам се на тъжни мисли; угрижвам се. *Каква си се умислила, Албено,... хич не се засмиваш.* Йовков.

умѝсляне *ср. Отгл. същ. от* умислям се.

у̀мисъл, *мн.* -сли, *м.* Съзнание и намерение при извършването на нещо, обикн. нечестно. *И не беше трудно за него да жертвува нещо свое за другите, но го правеше с умисъл, преднамерено, с определена цел.* Дим. Димов.

умѝшлен, -а, -о, *прил.* Който е извършен с умисъл; съзнателен, преднамерен. *Ако едно умишлено убийство се наказва със смърт, то убийците на няколко милиона — на какво трябва да бъдат осъдени?* Смирненски.

умѝшлено. *Нареч. от* умишлен; преднамерено. *Писмата, които бяха важни за моята защита, също така бивaха умишлено задържани.* Г. Димитров.

умѝшленост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* умишлен.

умѝя. Вж. умивам.

у̀мната *нареч. Разг.* Умно. *Трябваше да се борят, с това беше съгласен. Ама някак си тихо, умната, никой да ги не знаеше, никой да ги не угадеше.* Г. Караславов.

умнѝк, *мн.* -ци, *м. Нар.* Умен човек. *Всички знаеха, че Веселин е умник, че е един от найсилните ученици в цялото училище.* П. Вежинов.

умнѝца *ж. Нар.* Жена умник. *Ще ми помага в работата — тази умница още от сега се проявява като бъдещ учен.* А. Гуляшки. *Кита е умница, а баба Лала е още по-умна.* Влайков.

у̀мно *нареч.* Според здравия разум; разумно, мъдро. *Без борба нищо не се постига. Но трябва да се борим умно и умèло.* Г. Димитров. *Не трябва да говориш много, а малко и умно.* Д. Немиров.

умножа̀. Вж. умножавам.

умножа̀вам, -аш, *несв.*; **умножа̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Увеличавам количеството, броя на нещо. *Трябва все повече да умножаваме армията на постоянни строителни работници.* Г. Димитров. 2. *Мат.* Извършвам действието умножение. *Взе да пресмята, да пише числа, да събира, да умножава.* Влайков. **умножавам се, умножа се** *страд.* и *сред. Изведнъж грамадни огнени езици лумват, извиват се и се умножават.* Смирненски. *Въстаническата дружина се умножи бързо.* А. Каралийчев.

умножа̀ване *ср. Отгл. същ. от* умножавам *и от* умножавам се.

умножѐние, *мн.* няма, *ср. Мат.* Аритметическо действие, при което едно число се увеличава толкова пъти, колкото единици съдържа друго число. *Основните действия в аритметиката са събиране, изваждане, умножение и деление.* □ **Таблица на умножението** — таблица, в която са дадени резултатите от действието умножение между числата от едно до десет.

умозаключа̀вам, -аш, *несв. Книж.* Правя умозаключение.

умозаключѐние, *мн.* -я, *ср. Книж.* Извод, който се прави въз основа на две или повече съждения.

умозаключѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Който се основава на умозаключение.

умозрѐние, *мн.* -я, *ср. Книж.* Разсъждение, което се получава по пътя на размишление и съзерцание, а не чрез опит.

умозрѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се основава на умозрение. *Умозрителен метод. По умозрителен път.*

умозрѝтелно. *Нареч. от* умозрителен.

умозрѝтелност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* умозрителен.

умо̀кря. Вж. умокрям.

умо̀крям, -яш, *несв.*; **умо̀кря,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя нещо да стане мокро; намокрям, измокрям. *Бояновата майка десет пъти бе чела вече това писмо и то беше цяло умокрено с нейните неспирни сълзи.* Ц. Церковски. *Със вода въже умокри, / възлите да се затегнат.* Нар. пес. **умокрям се, умокря се** *възвр., страд.* и *сред.*

умокряне *ср. Отгл. същ. от* умокрям *и от* умокрям се.

умолѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съдържа или изразява молба. *Отче игумене, продума с умолителен и задъхнат глас и с ръце на корема отец Гедеон.* Вазов. *И той отново насочваше умолителен поглед към Дочо, от когото очакваше помощ и спасение.* Влайков.

умолѝтелно. *Нареч. от* умолителен. *И умолително погледваше той към писаря, от когото очакваше да потвърди думите му и да го оправдае.* Влайков.

умоля̀вам, -аш, *несв.* Настоятелно моля. **умолявам се** *страд. Умоляват се гражданите да спазват установения ред.*

умоля̀ване *ср. Отгл. същ. от* умолявам *и от* умолявам се.

умоля̀ващ, -а, -о, *прил.* Умолителен. *Всички се трогнахме от плахите и умоляващи погледи на беззаветно преданото животно, което очакваше усмивката и ласките на стопанина си.* Н. п. Филипов.

умоля̀ващо. *Нареч. от* умоляващ.

умопобъркам. Вж. умопобърквам.

умопобъркам се. Вж. умопобърквам се.

умопобъркан, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* умопобъркам. 2. Като *прил.* Умствено разстроен; луд. *Той беше умопобъркан човек, но не буйствуваше и не пакостеше никому.* Йовков. 3. Като *същ.* **умопобъркан** — луд човек. *Види се той ме взе за голям лъжец или умопобъркан.* Вазов.

умопобърканост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Състояние на умопобъркан; лудост.

умопобъ̀рквам, -аш, *несв.*; **умопобъ̀ркам,** -аш, *св.* Побърквам, разстройвам, повреждам ума, разсъдъка на някого; подлудявам. **умопобърквам се, умопобъркам се** *страд.*

умопобъ̀рквам се, -аш се, *несв.*; **умопобъркам се,** -аш се, *св., сред.* Побърква ми се, разстройва ми се умът, разсъдъкът; полудявам.

умопобъ̀ркване *ср. Отгл. същ. от* умопобърквам *и от* умопобърквам се.

умоповрѐден, -а, -о, *прил. Разг.* Който е с разстроен, побъркан ум; умопобъркан, луд.

умопомрача̀. Вж. умопомрачавам.

умопомрача̀ се. Вж. умопомрачавам се.

умопомрача̀вам, -аш, *несв.*; **умопомрача̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Помрачавам, разстройвам ума, разсъдъка на някого; умопобърквам, подлудявам.

умопомрача̀вам се, -аш се, *несв.*; **умопомрача̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Помрачава ми се, побърква ми се умът, разсъдъкът; побърквам се, полудявам.

умопомрача̀ване *ср. Отгл. същ. от* умопомрачавам *и от* умопомрачавам се.

умопомрачѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* умопомрача. 2. Като *прил.* Който е с помрачен, побъркан ум; умопобъркан, луд. *Ирена се подвоумила дали да играе пред него ролята на умопомрачена от скръб майка или да му се понрави с „хубави погледи".* П. Славински.

умопомрачѐние, *мн.* -я, *ср.* Състояние на умопомрачен; умопобърканост, лудост. *В момент на умопомрачение се е обесил.*

умопомрачѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Който докарва умопомрачение. *Всяка борба има своя отровен хашиш, своето умопомрачително пиянство.* Яворов.

умо̀ра, *мн.* няма, *ж.* Отслабване, упадане на силите като последица от работа, напрежение, движение. *Жънеха до полунощ, капваха от умора, децата заспиваха по синорите гладни и жадни.* Г. Караславов. *Умората подкоси нозете му. Физическа умора. Умствена умора.*

умо̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Рядко.* Който предизвиква умора; уморителен. *Уморно спускане по стръмнина. Уморен труд.*

уморѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* уморя. *Камъни вадя, уморен съм.* Йовков. 2. Като *прил.* а) Който е отслабнал, отпаднал от работа; изтощен, изнурен. *Главата тегне уморена, / в гърдите нито капка мощ.* Яворов. б) Който изразява умора. *Нейко се отдели от снопите, протегна се и се отдалечи с бавни, уморени крачки.* К. Петканов.

уморѐно. *Нареч. от* уморен. *Старецът се отпусна уморено в едно от кожените кресла, пооблегна глава назад и притвори очи.* П. Славински.

уморѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който причинява умора; изтощителен, изнурителен. *Може би най-дългият, най-уморителният поход в първия ден на войната се падна на нашата дружина.* Йовков. *Налягали върху сухата шума по стръмния склон, партизаните спокойно почиваха след уморителния път.* Хар. Русев. *Настанаха пак дълги и уморителни зигзаги по тревистата урва.* Вазов.

уморѝтелно. *Нареч. от* уморителен. *Говори един друг оратор, но твърде дълго, . . . безцветно, неубедително, уморително.* Вазов.

уморѝтелност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уморителен. *И винаги така беше подробен до уморителност.* Вазов.

уморя̀. Вж. уморявам[1] *и* уморявам[2].

уморя̀ се. Вж. уморявам се.

уморя̀вам[1], -аш, *несв.*; **уморя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Причинявам умора; изнурявам, изтощавам. *Дядо Захари вървеше съвсем полека, за да не умори малкия.* Елин Пелин. *Въздухът беше спарен, миришеше на пот и тютюнев пушек, които уморяваха и замайваха.* Г. Райчев. **уморявам се, уморя се** *страд.*

уморя̀вам[2], -аш, *несв.*; **уморя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Умъртвявам, убивам. *Не видите ли защо се е обесило това момче? Умори го тая изгора.* Вазов. **уморявам се, уморя се** *възвр.* и *страд.*

уморя̀вам се, -аш се, *несв.*; **уморя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Изпитвам, усещам умора. *Предпочиташе да не бързат, да почиват по пътя, за да не се уморяват кончетата.* П. Спасов.

уморя̀ване *ср. Отгл. същ. от* уморявам[1], уморявам[2] *и от* уморявам се. *Седни, почини си, Колчо — покани го Рада, която взе вълнението му за уморяване.* Вазов.

умотворѐние, *мн.* -я, *ср. Ирон.* Дело на умствена дейност. □ **Народно умотворение** — словесно произведение, плод на колективно народно творчество.

умрà. Вж. умирам.

умрѐло, *мн.* умрелà, *ср.* **1.** Погребение. *Камбаната. Камбаната! Габарската камбана слушаме. На умряло бие.* Чудомир. **2.** Смъртник. *Баба Алшица, като си опря главата на вратата, плачеше и нареждаше като над умряло.* Цани Гинчев.

ỳмствен, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до дейността на ума. *Страшно напрегнатите жили на слепите му очи издаваха силна умствена работа.* Вазов. *Умствени способности.* **2.** Който е свързан с дейността на ума. *В миналото физическите и умствените работници бяха наемници на капитализма.* Г. Димитров. □ **Умствен багаж** (книж.) — запас от знания; ерудиция, начетеност.

ỳмствено. *Нареч. от* умствен; мислено. *Приличаше на човек, унесен умствено в друга, задълбочена област.* Вазов.

умỳвам, -аш, *несв.* Дълго, колебливо и безплодно размишлявам; мъдрувам. *Струва ми се, че ние за всяко нещо много размишляваме, умуваме, преценяваме.* А. Гуляшки.

умỳване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* умувам. *Колебания, страхливи умувания и всичко друго, което пречи на борбата, трябва да бъде изчистено из нашите редове, за да не ни спъва.* Хар. Русев. *От дълги умувания и приказки няма полза!* А. Гуляшки.

умъ̀дря се. Вж. умъдрям се.

умъдрям се, -яш се, *несв.*; **умъ̀дря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Разг.* Заставам неподвижен и мълчалив. *Умъдрил се като млада булка.* Погов.

умъдряне *ср. Отгл. същ. от* умъдрям се.

умъ̀квам, -аш, *несв.*; **умъ̀кна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* умъкнат, *св. Диал.* Вмъквам. **умъквам се, умъкна се** *страд.* и *сред. Пръв, без да чака приглашение, Боримечката се умъкна в бърлогата.* Вазов.

умъкване *ср. Отгл. същ. от* умъквам *и от* умъквам се.

умъ̀кна. Вж. умъквам.

умълчà. Вж. умълчавам.

умълчà се. Вж. умълчавам се.

умълчàвам, -аш, *несв.*; умълчà, -йш, *мин. св.* -àх, *св. Остар.* Премълчавам. *Аз умълчах още от начало да ви кажа каква картина представляваше нашият трен още на втория ден от пътуването ни.* Ал. Константинов. **умълчавам се, умълча се** *страд.*

умълчàвам се, -аш се, *несв.*; **умълчà се,** -йш се, *мин. св.* -àх се, *св., сред.* Преставам да говоря или шумя; смълчавам се, затихвам, утихвам. *Децата се умълчаваха, щом се подадеше баща им.* Вазов. *Трите жени стояха мълчаливи, децата също се бяха умълчали и в стаята беше съвсем тихо.* Дим. Талев. *Настъпи пълна тишина: птичките не пееха, листата на дърветата не шумоляха, близкият поток се умълча и той.* М. Марчевски.

умълчàване *ср. Отгл. същ. от* умълчавам *и от* умълчавам се.

умъртвѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който предизвиква смърт.

умъртвя̀. Вж. умъртвявам.

умъртвя̀вам, -аш, *несв.*; **умъртвя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Убивам, уморявам. *Тука е грозната и страшната жена на Мирилайлай, изпратена от него да умъртви хубавицата.* Елин Пелин. *Момъкът извадил ножа, умъртвил змията, па легнал пак да си подремне.* Ран Босилек. **2.** *Прен.* Правя безчувствен (за нерв). *Умъртвявам нерв на зъб.* **3.** *Прен.* Правя да стане тих, да не се чува; заглушавам (за звук, шум). *Постланата със сняг улица съвсем умъртвяваше лекия шум, що правеха обутите в цървули нозе на опълченците.* Вазов. **4.** *Диал. Прен.* Затоплям малко (за студена вода). **умъртвявам се, умъртвя се** *възвр.* и *страд.*

умъртвя̀ване *ср. Отгл. същ. от* умъртвявам *и от* умъртвявам се.

унаследя̀. Вж. унаследявам.

унаследя̀вам, -аш, *несв.*; **унаследя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Получавам в наследство; наследявам. **унаследявам се, унаследя се** *страд.*

унаследя̀ване *ср. Отгл. същ. от* унаследявам *и от* унаследявам се. *Имущество с право на унаследяване.*

унàсям, -яш, *несв.*; **унесà,** -ѐш, *мин. св.* унѐсох, *прич. мин. действ.* унѐсъл, -сла, -сло, *мн.* -сли, *св.* **1.** Увличам до забрава. *Екнаха и кършни песни, | гайдата приглася; | Личко свири, та се къса, | свири и унася.* Ц. Церковски. *Той се помъчи да мисли за неща, които унасяха — представяше си повърхността на луната, бездънните кратери и шеметните и голи висоти.* А. Гуляшки. **2.** Приспивам. *Някаква сладка лека дрямка го взема. Той се помъчи да стане, но тя го притискаше и унасяше.* Елин Пелин. **3.** *Рядко. Поет.* Отнасям, отвеждам. *А надалеко бяха го мечти | унесли — в равни бащини му двори.* П. П. Славейков. *В далечна бран унесе участ цар и вождни.* Н. Райнов. **4.** *Нар.* Отмествам на страна нещо тежко. *Унеси задницата на колата.* **унасям се, унеса се** *страд.*

унàсям се, -яш се, *несв.*; **унесà се,** -ѐш се, *мин. св.* унѐсох се, *прич. мин. действ.* унѐсъл се, -сла се, -сло се, *мн.* -сли се, *св., сред.* **1.** Увличам се по нещо до забрава; захласвам се. *Все повече свирачът се унася, | гореща вечер песента отгласи.* К. Христов. *Учителката се унася в своите нерадостни мисли.* Елин Пелин. **2.** Изпадам в полусънно състояние. *Главата му тежеше, клепачите му лепнеха за сън... и Стоян се унасяше, едва що не заспиваше, влачейки нозе по пътя.* Дим. Талев. *Бойците бавно се унасяха в неспокоен сън, мъчително свити на дъното на влажните окопи.* П. Вежинов.

унàсяне *ср. Отгл. същ. от* унасям *и от* унасям се.

унгàрец, *мн.* -рци, *м.* Лице от основното население на Унгария; маджарин.

унгàрка *ж.* Жена от основното население на Унгария; маджарка.

унгàрски, -а, -о. **1.** *Прил. от* унгарец *и от* Унгария. *Никакви многотомни описания на живота на унгарския народ не би дали такова ясно представление за него, както песните на Петьофи.* П. П. Славейков. **2.** Като *същ. м.* **унгарски** — унгарски език. *Говори добре унгарски.*

унгàрски. *Нареч. от прил.* унгарски.

ỳнес *м.* Състояние, при което съзнанието е изцяло погълнато от нещо; захлас, забрава. *И в кротък унес чака тя да дойде нейното дете.* Дебелянов. *Не могат думите дори да подсетят за възторжения унес по най-светлите и чисти идеи, в които премина нашето ученичество.* О. Василев.

унесà. Вж. унасям *и* унисам.

унесà се. Вж. унасям се *и* унисам се.

унèсен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* унеса. *Учениците бяха унесени в работа. Те пишеха някакви знаци в тетрадките си.* Ст. Ц. Даскалов. **2.** Като *прил.* Който се намира в унес. *Първите слънчеви зари проникнаха в стаята и удариха в лицето унесения студент.* Вазов. *Мяркат се, в утренна дрямка унесени, | сини далечни гори.* К. Христов.

унèсено. *Нареч. от* унесен. *Някога той сядаше на вратата, изваждаше кавала и засвирваше тъжно, унесено проточени мелодии.* Елин Пелин. *Нито птици унесено пеят, нито вятър в листата шуми.* Багряна.

унèсеност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* унесен. *Едва като наближи реката, Теодосий се сепна от своята унесеност и си вдигна главата с въздишка.* Ст. Загорчинов.

униàт *м. Истор.* Привърженик на уния (във 2 знач.).

униàтка *ж.* Жена униат.

униàтски, -а, -о, *прил. Истор.* Който се отнася до уния. *Униатско училище. Униатски свещеник. Униатска църква.*

униàтство, *мн.* няма, *ср. Истор.* Движение за църковна уния.

унѝвам, -аш, *несв.* Отпадам духом; посървам, омърлушвам се. *Хората не падаха духом, не униваха.* Елин Пелин.

унѝване *ср. Отгл. същ. от* унивам.

универсàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). 1. Който обхваща твърде много неща; разностранен. *Законите, които изменят поминъка на хората, са универсални, за много страни.* Йовков. *Универсален гений.* **2.** Който служи за много и различни цели. *Агрономът говори на свой ред за универсалните свойства на соята, от която произвеждали най-разнообразни артикули.* Св. Минков. □ **Универсален магазин** — предприятие, което търгува с най-различни стоки. *И ти вървиш — в етажите, отделите — | това е магазин универсален, | вървиш, четеш: — Промишлени изделия. | — Текстил. — Обувки. — Мебели. — Кристали.* Багряна.

универсàлност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* универсален. *Той учудва на равна степен със силата и с универсалността на своя гений.* Величков.

университèт *м.* (лат.). Висше учебно заведение с факултети от различни клонове на науката. *Записал право в Софийския университет.* □ **Вечерен университет** — учебно учреждение за повишаване на обществено-политическите знания, заниманията в което се водят вечерно време, след работа. *Вечерен партиен университет.* **Народен университет** — организиране на системно изнасяни сказки по научно-популярни въпроси пред широк кръг слушатели. *При читалището има народен университет.*

университèтски, -а, -о. *Прил. от* университет. *Той си спомни хубавите, ... прекрасно наредените университетски лаборатории.* Елин Пелин. *Университетски преподавател. Университетска библиотека.*

унижà. Вж. унижавам.

унижà се. Вж. унижавам се.

унижàвам, -аш, *несв.*; **унижà,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Накърнявам, понижавам достойнството на някого. *Върху мене се изсипваха цял куп обиди, които ме унижаваха и оскърбяваха.* Елин Пелин. *Стоян продължаваше да мълчи. Но той смътно чувствуваше, че тия люде искаха да го обидят, да го унижат.* Дим. Талев. *Лакейството унижава човека, то уронва човешкото достойнство.* Влайков. **унижавам се, унижа се** *страд.*

унижàвам се, -аш се, *несв.*; **унижà се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* Постъпвам по начин, който не отговаря на достойнството и положението ми. *Това е немислимо. Една внука на император да се унижи до степента да стане жена на един български овчар?* Вазов. *Той се унижава да търси препоръката и от видни партизани, които току-що бяха дошли на власт.* Елин Пелин.

унижàване *ср. Отгл. същ. от* унижавам *и от* унижавам се.

унижèн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* унижа. **2.** Като *прил.* На който е накърнено достойнството. *Един друг глас се обаждаше в него — гласът на унижената гордост и на самолюбието.* Вазов. *До вчера беше ти робиня унижена, | но днес принцеса си във сватбена премена! | ... | ... О, скъпа родна реч!* К. Христов. **3.** Като *същ.*, обикн. *мн.* **унижените** — лица, чието достойнство е накърнено. *На унижените бъди ти предан брат.* К. Христов.

унижèние, *мн.* -я, *ср.* **1.** Накърняване на достойнството. *Севастократор, архонт на непобедимите легиони, а сега роб у българския цар ...! Какъв срам! Какво унижение!* В. Друмев. **2.** Унизителна постъпка. *След суетни опити и унижения да запази трона си, и той избягва и отива във Византия.* Вазов.

унизѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който унизява. *Октомврийската революция извади жената от нейното унизително и подчинено положение и я направи равноправен член на трудящото се общество.* В. Коларов. *Колкото и да беше унизителна работата му като ординарец, тя си имаше и своята хубава страна: храната беше по-добра.* Дора Габе.

унизѝтелно. *Нареч. от* унизителен. *Евстати застана до вратата, но му се видя унизително да стои прав.* А. Гуляшки.

унизѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* унизителен.

унизя̀. Вж. унизявам.

унизя̀вам, -аш, *несв.*; **унизя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Унижавам. *Никакво съмнение нямаше за него, че Гроздан нарочно беше му поставил тоя капан, за да го унизи и осмее.* Йовков. **унизявам се, унизя се** *страд.* и *сред.* *Той пресили отвращението си против псалта и се унизи да заговори с него.* Вазов.

унизя̀ване *ср. Отгл. същ. от* унизявам *и от* унизявам се.

у̀никум *м.* (лат.). *Книж.* Нещо рядко, нещо единствено по рода си. *В Книга на песните има неща, които са уникуми в областта на лириката.* П. П. Славейков.

уни̇̀л, -а, -о, *прил.* Който е отпаднал духом; натъжен, нажален, посърнал. *Аз искам да те помня все така: | бездомна, безнадеждна и унила.* Дебелянов. *Кръстьо пушеше цигара след цигара, хъкаше от време на време, за да не се разбере колко е унил и разбит от тази история.* Г. Караславов.

уни̇̀ло. *Нареч. от* унил. *Нанко се спря и наведе унило глава.* Влайков. *В градината свиреха щурци, но сега, към края на лятото, песента им звучеше унило и самотно.* Дим. Димов.

уни̇̀лост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* унил; отпадналост. *Аз съм роден | в един есенен ден. | Ден, | в който лъхала | мрачна унилост.* Хр. Радевски.

уни̇̀ние, *мн.* няма, *ср.* Състояние на унил; угриженост. *Кулата стърчи високо — | каменната кула там — | де в униние дълбоко | пленникът живее сам.* Вазов. *Едно униние и безнадеждност... притиска и гнети душата.* Йовков.

уни̇̀сам, -аш, *несв.*; **унеса̀,** -ѐш, *мин. св.* унѐсох, *прич. мин. действ.* унѐсъл, -сла, -сло, *мн.* -сли, *св.* Унасям. *Предметите в стаята... пак се въртяха пред очите му и го унисаха в някаква си черна пропаст.* Елин Пелин. *Особено много ме унисаше Софронието със своя старинен език и със старинните си църковнославянски букви.* Ст. Чилингиров. **унисам се, унеса се** *страд.* и *сред. Маринка прекарваше времето си като в сън, унисаше се в мисли.* Елин Пелин. *Татък се униса | певец в песен.* К. Христов.

уни̇̀сане *ср. Отгл. същ. от* унисам *и от* унисам се. *Откри лице изпод юргана и, зашеметен от минутното унисане, не дошъл още на себе си, загледа в тъмнината.* М. Кремен.

унисо̀н, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Книж.* Обикн. в съчет. **в унисон с (на)** — в съгласие, в единомислие, в съзвучие с, на. *Слаба е земята насам — казва коларят в унисон на моите мисли.* Л. Стоянов. *Пеем в унисон с оркестъра.*

унифика̀ция *ж.* (лат.). *Книж.* Уеднаквяване. *Унификация на тарифите.*

унифици̇̀рам, -аш, *несв.* и *св.* (лат.). *Книж.* Уеднаквявам. **унифицирам се** *страд.*

унифици̇̀ране *ср. Книж. Отгл. същ. от* унифицирам *и от* унифицирам се. *Унифициране на методите на изследване.*

унифо̀рма *ж.* (лат.). Еднакво, обикн. задължително облекло за отделни категории служители като войници, офицери, железничари, ученици и др. *Всички имаха затворена в ковчезите си хубавата хъшовска униформа, която горяха от нетърпение да облекат.* Вазов. *В писмото имаше портрет. Какъв хубав беше станал техният син! Пораснал, облечен в бяла моряшка униформа.* Елин Пелин.

унифо̀рмен, -а, -о, *прил.* **1.** Който е, който съставя част от униформа. *Униформена шапка. Униформени панталони.* **2.** Който носи униформа. *Униформен полицай. Униформен служител.*

унищожа̀. Вж. у н и щ о ж а в а м.

унищожа̀вам, -аш, *несв.*; **унищожа̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Прекратявам съществуването на нещо; премахвам, разрушавам, съсипвам, погубвам. *Тя (войната) носи смъртта на милиони хора,... тя унищожава материални ценности, творени векове.* Н. Фурнаджиев. *Пожар унищожи | куп ръкописни песни.* Михайловски. *Експертът искаше да подреди книжата си, да унищожи някои документи.* Дим. Димов. **2.** Чрез печат или по друг начин правя нещо да не се използува за друга цел или при друг случай. *Унищожавам пощенска марка. Унищожавам железопътен билет.* **3.** *Прен.* Правя някого неспособен за по-нататъшна дейност; разнебитвам, съсипвам. *Опасността, която унищожава дребните души, укрепява великите.* Вазов. *Това сме ние — да няма никой повече от нас, да не се издигне две педи повече. Ще го окаляме, ще го унищожим.* Л. Стоянов. *Решена да унищожи противника си без остатък, Чековица кълнеше ужасно, грабеше буци пръст от купчината и хвърляше бясно през оградата.* Чудомир. **унищожавам се, унищожа се** *страд.*

унищожа̀ване *ср. Отгл. същ. от* унищожавам *и от* унищожавам се. *Унищожаване на неприятелските сили. Унищожаване на вълците.*

унищожѐние, *мн.* -я, *ср.* Премахване съществуването или прекратяване дейността на нещо; изтребване, погубване. *Кога да се разделят, те бяха решили с Огнянова таз нощ да се приведе в изпълнение решението за Стефчовото унищожение.* Вазов. *Българското правителство, под натиска на дипломацията, беше решило вече унищожението на македоно-одринските дружества.* Яворов. *Силните духом борци имат в ръка едно мощно оръжие за унищожение низките твари — презрението.* П. П. Славейков.

унищожи̇̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Причинител на унищожение; изтребител. *Унищожител на вредни насекоми.*

унищожи̇̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който унищожава. *Тонът на сатирата е злъчен, язвителен, унищожителен с правдивостта си.* Цв. Минков. *Той метна унищожителен поглед към Севда, която стоеше като попарена настрана.* Г. Караславов. *Унищожителен пожар.*

унищожи̇̀телно. *Нареч. от* унищожителен. *Еленски се бе надигнал, подпрян с една ръка. Японски извитите му очи ме гледаха унищожително.* М. Кремен.

у̀ния *ж.* (лат.). **1.** Обединяване, сплотяване в общ съюз. *Митническа уния. Уния между Великобритания и Ирландия.* **2.** *Истор.* Обединение на българската православна църква с католическата под върховенството на папата, като се запазва православният ѝ характер.

уну̀к, *мн.* -ци *и* -ки, *м. Нар.* Внук. *На война не съм ходил, та да се завръщам — отговори той, — но от там не се завърнаха три сина и четири унука.* Вазов. *На вас и на синовете ви не стига земята, че на унуките ви ли ще стигне?* Йовков.

уну̀ка *ж. Нар.* Внучка. *Имам една унука, момиче на дъщеря ми.* Йовков.

уну̀че, *мн.* -та, *ср. Нар. Умал. от* унук, унука; внуче. *Тая моя невяста ще да ми роди син и помощник, а вам унуче и утеха на стари години.* Каравелов.

унŷчка *ж. Нар.* Внучка. *Само баба Хаджийка походваше у тях, скришом да ги повиди и да се порадва на унучката си.* Влайков.

ŷнция *ж.* (лат.). *Спец.* Мярка за тегло на лекарства, благородни метали, бубено семе и др., равна на 29,8 грама.

упàдам, -аш, *несв.*; **упàдна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* Отивам към по-лошо състояние; западам. *При стопанска криза търговията упада.*

упàдане *ср. Отгл. същ. от* упадам. *Упадане на силите след болест.*

упàдна. Вж. у п а д а м.

упàдък, *мн.* -ци, *м.* Физическо, нравствено, обществено или културно отслабване, разложение. *Син на епохата си, епоха на обща покварa на нравите, . . . на дълбок упадък на всички морални идеи, той бе чужд на висшите нравствени чувства на справедливост и самопожертвуване.* Вазов. *Тя ставаше все по-меланхолична, по-саможива и като че оглупяваше . . . В същото време у̀ нея настъпваше и физически упадък.* Дим. Димов.

упàдъчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който носи черти от упадък, от разложение. *Упадъчно буржоазно изкуство.*

упàдъчност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* упадъчен. *Черти на формализъм и упадъчност.*

упазарѝ. Вж. у п а з а р я в а м.

упазарѝвам, -аш, *несв.*; **упазарѝ,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св. Нар.* Спазарявам. *Пари няма тютюн да си купи, | упазари коня вересия.* Нар. пес. **упазарявам се, упазаря се** *страд.*

упазарѝване *ср. Отгл. същ. от* упазарявам *и от* упазарявам се.

ŷплах, *мн.* няма, *м. Нар.* Уплаха. *И в уплах безумен той търти да бяга | през лесове диви, обвити със мъх.* Вазов. *Минуват сенки: в погледите мимолетни | и съжаление, и уплах се чете.* Яворов.

уплàха *ж.* Изплашване, уплашване, страх, боязън. *Уплахата на турците от московците бе голяма и в тоя си страх те ставаха по-жестоки към беззащитните християни.* К. Петканов. *Лицето на този човек изразяваше силна уплаха, пръстите му трепереха като на неврастеник.* Дим. Ангелов. *Войниците от съседното село, като забелязаха бягащите, помислиха, че това са партизани, които настъпват към тяхното село. Те не издържаха на уплахата си и хукнаха да бягат нататък.* К. Ламбрев.

уплàша. Вж. у п л а ш в а м.

уплàшвам, -аш, *несв.*; **уплàша,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Предизвиквам, възбуждам, внушавам страх, уплаха; изплашвам. *Нищо, нищо не се чува. Тая тишина уплаши Гороломова. Мина му през ума за разбойници.* Йовков. **уплашвам се, уплаша се** *страд.* и *сред.*

уплàшване *ср. Отгл. същ. от* уплашвам *и от* уплашвам се. *Бузите му се бяха почти слепнали от уплашване и прехласване.* Вазов.

уплàшен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* уплаша. **2.** Като *прил.* а) Който е обхванат от уплаха. *Няколко уплашени селяни и селянки . . . търсеха подслон.* Вазов. *Косата се размахва, блещи, съска като змия . . ., открива се някое гнездо или уплашен смок се гърчи под косата и бяга.* Йовков. б) Който изразява уплаха. *Не гръмна пушка, не се чу уплашен вик.* Йовков. *„Бият! бият!" чуеха се само . . . глухи и уплашени гласове.* Величков. *Стоян въртеше изпод вежди уплашени очи и на всяка стъпка очакваше да го сполети нова беда.* Дим. Талев.

уплàшено. *Нареч. от* уплашен. *Липа вдигна глава и погледна уплашено баща си.* Елин Пелин. *В дъното на дупката подскачаха няколко жаби, които пулеха уплашено очи.* Ем. Станев.

уплàшеност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уплашен. *И той опули жълти очи, които пазеха изражение на някаква уплашеност.* Вазов.

уплетà. Вж. у п л и т а м.

уплѝтам, -аш, *несв.*; **уплетà,** -èш, *мин. св.* уплèтох, *прич. мин. действ.* уплёл, *св.* **1.** Изработвам с плетене; изплитам. *Уплела ми мама | шарени чорапи.* Нар. пес. **2.** *Прен.* Причинявам объркване; заплитам, омотавам. *Яд, страх, обида и съжаление уплетоха неговата нечиста, порочна и подла душа.* Г. Караславов. **3.** *Прен.* Въвличам някого в уловка или неприятност. *Стига само да излезе читав, стига само и него покрай Дочо да не уплетат в някоя беля.* Влайков. **уплитам се, уплета се** *страд.* и *сред.* □ **Уплитам си кошницата** — уреждам нещо в личен интерес.

уплѝтане *ср. Отгл. същ. от* уплитам *и от* уплитам се.

уповàвам се, -аш се, *несв.* Надявам се, осланям се, облягам се. *Идва ден — и Левски се озовава на бесилката, предаден от онез, на които се е уповавал.* П. П. Славейков. *Той се уповава на собствените си сили.*

уповàване *ср. Отгл. същ. от* уповавам се.

уповàние, *мн.* -я, *ср.* Надежда. *Да му е позлатена ръката на Ивайло. Той ни е уповането.* Вазов. *Но ние не бива да забравяме, че главното наше упование е в силата на народа.* Г. Димитров.

уподобѝ. Вж. у п о д о б я в а м.

уподобѝ се. Вж. у п о д о б я в а м с е.

уподобѝвам, -аш, *несв.*; **уподобѝ,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Представям нещо подобно на друго; оприличавам. *Тези грамади* (при Черни връх) *Ив. Вазов уподобяваше много сполучливо на щърби зъби.* П. Делирадев. **уподобявам се, уподобя се** *страд.*

уподобѝвам се, -аш се, *несв.*; **уподобѝ се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св.*, *сред.* Ставам подобен на друг.

уподобѝване *ср.* **1.** *Отгл. същ. от* уподобявам *и от* уподобявам се. **2.** *Езикозн.* Асимилация.

упòен, -òйна, -òйно, *мн.* -òйни, *прил.* Който упоява; упоителен. *Под самия ми прозорец тече реката Друшлявица; тя трета нощ ме приспива . . . с вечната си упойна и с тъжна интонация песен.* Вазов. *Аз пих сладостта на упойни треви.* Дебелянов. *Тревите дишат и разливат | в нощта упоен аромат | и някой с нежност мълчалива | приспива бавно божий свят.* Сл. Красински.

упоèние, *мн.* -я, *ср.* Състояние на захлас; възторг, възхищение, унес. *Аз пеех ви; и моята лира | ехтеше в сладко упоение.* Вазов. *Тия прости сърца слушаха с упоение, че е дошъл ча-*

сът да се отплати на турците за вековните обиди. Величков.

упойтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който упоява. *Пред нас се простираха безкрайни килими от сочни зелени треви, а из чистия светъл въздух безспирно се разливаше упоителна миризма на сено, равнец и мащерка.* Д. Немиров. *О, сън упоителен, сладък и кратък! | Балсам за очите си ти и утеха | за морната памет.* Ем. п. Димитров. *Хлороформът е силно упоително средство.*

упойтелно. *Нареч. от* упоителен. *Мирише упоително на детелина.* Елин Пелин.

упойтелност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* упоителен.

упо̀йвам, -аш, *несв.*; **упоя̀,** -о̀йш, *мин. св.* упоѝх, *св.* Упоявам. *Но кой не би забелязал например виолетовите цветчета на миризливата теменуга, които се подават рано на пролет из шубраките и ни упойват със своя аромат.* П. Делирадев. **упойвам се, упоя се** *страд.* и *сред.*

упо̀йване *ср. Отгл. същ. от* упойвам *и от* упойвам се.

упо̀йка *ж.* Вещество, което прави организма или част от него нечувствителен на болки, обикн. при хирургическа операция; наркоза. *Местна упойка. Пълна упойка.*

упо̀йно. *Нареч. от* упоен. *Сенките ставаха още по-големи и рекичката по-упойно шумеше под клонака.* Вазов.

упоко̀ен, -о̀йна, -о̀йно, *мн.* -о̀йни, *прил. Църк.* В съчет. с песен или молитва — който е за упокоение на душата на умрял. *Зора се зазорява вън | и аз лежа във сън унесен. | Дочувам тих камбанен звън, | дочувам упокойна песен.* Ц. Церковски.

упокоѐние, *мн.* няма, *ср.* Упокояване, достигане душевен покой. *Упокоение разля | над морни сипеи сънът ви.* Лилиев.

упокоя̀. Вж. у п о к о я в а м.

упокоя̀ се. Вж. у п о к о я в а м с е.

упоко̀явам, -аш, *несв.*; **упокоя̀,** -о̀йш, *мин. св.* упокоѝх, *св. Старин.* Докарвам, давам душевен покой; успокоявам. **упокоявам се, упокоя се** *страд.*

упоко̀явам се, -аш се, *несв.*; **упокоя̀ се,** -о̀йш се, *мин. св.* упокоѝх се, *св., сред. Старин.* 1. Постигам пълен душевен покой; успокоявам се. 2. Умирам.

упоко̀яване *ср. Отгл. същ. от* упокоявам *и от* упокоявам се.

упомена̀. Вж. у п о м е н а в а м.

упомена̀вам, -аш, *несв.*; **упомена̀,** -ѐш, *мин. св.* -а̀х, *прич. мин. страд.* упомена̀т, *св. Канц.* Посочвам, припомням, споменавам. *Ще упоменем в тоя протокол с колко годни за работа трактори разполага станцията и с какви хора.* А. Гуляшки. **упоменавам се, упомена се** *страд.*

упомена̀ване *ср. Отгл. същ. от* упоменавам *и от* упоменавам се.

упо̀р *м.* (рус.). В съчет. **в (от) упор** — в непосредствена близост, почти допрян. *Стрелям от упор. Убит от упор.*

упо̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* 1. Който изисква напрежение, усилие; напрегнат, усилен. *Сам си Алмансор, след защита упорна, | се спуща в испанския строй | и път си пробива през гъстото войнство, | през кървави трупове той.* Вазов. *Неуморен в труд упорен, | тук обажда се орач.* Яворов. 2. Упорит, неуморен. *Аз здрав съм син на здраво поколение | с желязна воля, с вяра от чилик, | упорно в труд.* Вазов.

упорѝт, -а, -о, *прил.* 1. Който твърдо, настойчиво се стреми към осъществяване на нещо. *Само Комунистическата партия беше упорит и последователен борец за братството между двата народа.* А. Каралийчев. *И трябва да се бориш неуморно, | и трябва да си страшно упорит.* Вапцаров. *През цялата година тя от все сърце се мъчеше да бъде такава учителка, каквато беше като ученичка: смислена, работлива ... и свенлива, но упорита в постигане на успех.* А. Страшимиров. 2. Който твърдо държи на своето и не отстъпва пред никакви молби, увещания; непримирим. *Отиваме да събираме ума на двамата стари, и двамата упорити като арнаути.* Вазов. *Пред него стоеше един коравосърдечен, ... упорит и непреклонен човек.* Йовков. 3. Който е твърд, настойчив, непреклонен. *Честен до крайност, но с характер упорит, неспособен за подмилкване пред началството, той и не беше му спечелил благоволението.* Вазов. *Колкото и да бяха смели мислите му, Дона му вярваше. Той беше силен, неуморим човек, с упорита воля.* Дим. Талев. || Който трае продължително и е мъчно преодолим. *При всичко че страданията му бяха упорити и лицето му носеше отдавна бледния печат на смъртта, но Каравелов не губеше дух.* Вазов. 4. Който изразява твърдост, настойчивост, непреклонност. *Какво искате да кажете с това? — попита докторът, като спря в него упорит и предизвикателен поглед.* Вазов. *Гласът му беше тих, но упорит.* 5. Който е изпълнен с голямо напрежение, изисква много усилия; упо̀рен. *Трябва да имате пред вид, че е необходим упорит труд, за да може всяко дарование да се развие и стане пълноценно.* Г. Димитров. *Храбрите панагюрци, след едно упорито сражение с многобройните нападатели ..., били принудени да отстъпят в неравната борба.* З. Стоянов. 6. Който изисква усилия, за да бъде преодолян; труден, мъчен. *А българите браздяха с дръзка реч душата на славяните — както орач цепи упорита иловина, за да засади пресен кълн.* Н. Райнов.

упорѝто. *Нареч. от* упорит. *Българският народ с всички сили и извънредно упорито се е борил против чуждото иго.* Г. Димитров.

упорѝтост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* упорит. *Той беше човек петдесетгодишен, но с буйно и енергично лице, по което се четеше воля и упоритост.* Вазов.

упо̀рно. *Нареч. от* упо̀рен; упорито. *Дончо се опита пак да го извади от заблуждение, но дядо поп стоеше упорно на мнението си.* Вазов.

упо̀рство, *мн.* -а, *ср.* Качество или проява на упорит; настойчивост. *Упорствувайте, братя, в борбата! Само в упорство и дълготрайна борба е спасението ни.* Дим. Талев. *Упорството на простия селянин бе твърдо като кремък. Никаква молба не можеше да го смекчи.* Ив. Хаджимарчев.

упо̀рствувам, -аш, *несв.* Проявявам упорство. *Болярите и болярките в Царевец ... упорствуваха да вярват, че тя с магия е привързала царя* Вазов. *Дядо Васил хвана внука си за ръката и го повлече след себе си. Момчето про-*

тестираше и силно се дърпаше, но старият упорствуваше, не го пущаше. Ем. Станев.

упорствуване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* упорствувам. *След дълги упорствувания... Светослав най-после се видя принуден да се съгласи.* Вазов.

употреба *ж.* Използуване нещо за някаква цел; употребяване, употребление. *Изхвърлени от употреба машини. Начин на употреба. Годен за употреба.*

употребим, -а, -о, *прил.* 1. Който може да се употребява. 2. Който се употребява; употребителен. *Аспиринът е най-употребимото лекарство.*

употребителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се употребява, използува за нещо. *И захвана да батка някои най-употребителни български думи, размесени с френски фрази.* Вазов. *В столицата най-употребителното превозно средство е трамваят.*

употребителност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* употребителен.

употребление, *мн.* няма, *ср.* Употреба. *Марко беше задържал само един чибук за свое лично употребление.* Вазов. *Продукти за масово употребление.*

употребя. Вж. употребявам *и* употребям.

употребявам, -аш, *несв.*; **употребя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Служа си с нещо, използувам го. *Госпожа Дена стана, притвори прозореца, закачи на него дебелото одеяло, което употребяваше за завеса.* Елин Пелин. *Този месал тя го тъка, когато беше още млада булка, той беше нейната гордост и оттогава тя го пазеше като очите си, никога и за нищо не беше го употребявала.* Г. Караславов. *Като държеше автомата си в ръцете, готов веднага да го употреби, той започна да се промъква през коридора покрай стената.* Ив. Мартинов. 2. Изразходвам, изчерпвам нещо. *Печалбата... употребяваше за тютюн и за помощ на другите голтаци българи.* Вазов. **употребявам се, употребя се** *страд.*

употребяване *ср. Отгл. същ. от* употребявам *и от* употребявам се.

употребям, -яш, *несв.*; **употребя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Употребявам. **употребям се, употребя се** *страд.*

упоя. Вж. упоявам *и* упойвам.

упоявам, -аш, *несв.*; **упоя,** -ойш, *мин. св.* упойх, *св.* 1. Давам някому упойка. *Героинята беше едно момиче, което той... беше коварно упоил с хлороформ.* Вазов. 2. Опивам, напивам. *Резнякът упоява незабелязано.* 3. *Прен.* Докарвам, довеждам някого в унес, в захлас; упивам, замайвам, унасям. *Твоят блясък ни гори, | твойта власт ни упоява.* Лилиев. **упоявам се, упоя се** *страд.* и *сред.* *Упои се Марко Кралевина, | върла дремка Марко оборила, | та си заспа на свои колена.* Нар. пес.

упояване *ср. Отгл. същ. от* упоявам *и от* упоявам се.

управа *ж.* 1. *Нар.* Установен ред в обществения или частния живот; закон, управия. *Дето няма свяст за обща управа, | тамо няма ни свобода, ни слава.* П. Р. Славейков. *Има ли управа в тая къща?* 2. Ръководен орган на административна единица, учреждение, предприятие. *Не само в кооперацията и общината, но и навсякъде си туряха те за управа свои хора, които през всички режими гледаха да запазят селото.* Ст. Ц. Даскалов. *Общинската управа в малките населени места може да се състои само от председател и секретар.* Конст., чл. 51.

управител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което ръководи дейността на административна единица, стопанство, учреждение, предприятие и др. *Властта му оставаше съмнителна и неопределена във останалите области, чиито управители действуваха почти независимо.* Вазов. *Юртапана погледна кмета, погледна и околийския управител, и разбра, че тези хора не бяха го повикали за лошо.* Г. Караславов. *Решихме ти да останеш и занапред. Ще бъдеш и занапред управител на чифлика.* Йовков. *Управител на аптека. Управител на болница.*

управителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който управлява, ръководи дейността на учреждение, предприятие и др. *Баща ми,... избиран няколко пъти за член в управителния съвет, се ползуваше с известност между турците.* Величков. *След като единодушно се приеха резолюциите и се избра ново управително тяло, конгресът се закри.* Г. Белев.

управителка *ж.* Жена управител. *Управителката на хотела ме пита за тебе.* Вазов. *Управителка на детски дом.*

управителски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до управител.

управия *ж. Нар.* Установен ред в обществения или частния живот; управа. *Говорили сме, ето, на днешния ден да им изпратим вест, че ние се дигаме да се борим срещу лошата турска управия и власт, но не против мирното турско население.* Дим. Талев. *Като видяхме, че няма ред и управия — оттеглихме се.* Стаматов.

управление, *мн.* -я, *ср.* 1. Система на държавно и политическо устройство и ръководство. *Погледнете на държавите и ми посочете две държави с еднакъв тип на управление.* Йовков. *България е Народна република с представително управление.* Конст., чл. 1. *Монархическо управление. Републиканско управление.* 2. Ръководство, власт, която управлява и ръководи. *Отечественият фронт е поел управлението на страната.* 3. Насочване движението на машина, животно. *Напълно вярвам в сигурността на моя апарат, който нарекох „Светкавица"... Неговото управление е най-леко.* Елин Пелин. 4. Служба, която ръководи дейността на учреждение или предприятие; управа. *Бившият депутат пак сипе критики във трамвайното управление и разправя за уплахата си при Шарения мост във време на внезапното спиране.* Вазов. 5. Сграда, в която се помещава такава служба. *Пред околийското управление жените дълго време се въртяха, разпитваха се една друга, чудеха се какво да правят.* Г. Караславов. *Срещнахме се пред Финансовото управление.*

управлявам, -аш, *несв.* 1. Ръководя дейността на държава, стопанство, учреждение, предприятие и др. *Несъмнените успехи на социализма в СССР на фронта на строителството... нагледно показаха, че пролетариатът може успешно да управлява страната без буржоазията и против буржоазията.* Г. Димитров. *Васил*

управлява чифлика от десетина и повече години насам. Йовков. *Материалният интерес управлява всичките действия на скъперника.* Ал. Константинов. **2.** Насочвам връвежа на машина, животно; карам. *Автомобил умееше да управлява, да прави фокуси с мотоциклет.* Хр. Радевски. *По-рано дълги години той управлявал един от саловете, които срещу малка такса пренасяли кола и пътници през реката.* Йовков. *Той караше коня бързо и едвам се държеше на него. Той не можеше да го управлява.* Елин Пелин. **управлявам се** *страд.* и *сред.*

управля̀ване *ср. Отгл. същ. от* управлявам *и от* управлявам се. *В управляването на България... той прояви истински талант на администратор.* Вазов.

управля̀ващ, -а, -о, *прил.* Който управлява. *Мина времето, когато народите бяха слепи и безпомощни оръдия в ръцете на управляващите капиталистически и монархически клики.* Г. Димитров. □ **Управляващ легация** (офиц.) — управител на легация, по-низш от посланик и от пълномощен министър.

управля̀ем, -а, -о, *прил.* Който може да бъде управляван, насочван към някаква цел. *Управляем балон. Управляеми мини.*

управля̀емост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* управляем. *Самолетът запазва управляемостта във всяко положение и може да описва във въздуха най-сложни фигури.*

упра̀вник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Лице, което участвува в управлението на държава, учреждение, предприятие и др. *Управниците се менят, но народите си остават.* В. Коларов. *Сума шеги и бодли се пуснаха за сметка на железопътните управници.* Ал. Константинов.

упра̀внически, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на управник. *Управнически опит.*

упражнѐние, *мн.* -я, *ср.* Работа, занимание за по-пълно или практическо усвояване на някаква материя, за придобиване на опитност, вещина. *На упражненията при манастира с евзалии пушки, на сноването на агитаторите той* (беят) *гледаше с учудване и скръб.* Вазов. *През семинарните упражнения тя вземаше по-голямо участие от другите.* А. Гуляшки. □ **Бюджетно упражнение** (фин.) — изпълнение, прилагане на бюджет. *Бюджетното упражнение приключва на 31 декември.* **Гимнастическо (физкултурно) упражнение** — движение за развитие на тялото, извършвано по определен начин. **Домашно упражнение** — писмена работа у дома във връзка с изучаван материал. *Ти мислеше само за уроците си, за трудните задачи и дългите домашни упражнения.* Г. Райчев. **Класно упражнение** — писмена проверка в клас на изучен учебен материал. **Упражнение на власт** (книж.) — действия на представител на властта, които произтичат от тази власт.

упражня̀. Вж. у п р а ж н я в а м.

упражня̀вам, -аш, *несв.*; **упражня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** С работа или движения развивам, заякчавам нещо. *Упражнявам мускулите си. Упражнявам гласа си. Упражнявам ученици.* **2.** Извършвам някаква дейност, която е постоянната ми професия; практикувам. *Училището беше в къщата на Иван Гърбата, в стаята, дето упражняваше занаята си — терзилък.* Вазов. *Край разнообразните си занаяти той упражняваше тайно и незаконно — ветеринарния.* Ем. Станев. **3.** Проявявам, прилагам. *Хората се събрали мирно и тихо да упражнят едно свещено право,... да изкажат своето мнение по нашите държавни работи.* Влайков. *Никой не може да упражнява правото на собственост във вреда на обществения интерес.* Конст., чл. 10. **4.** В съчет. с някои съществителни означава действие със значението на съществителното, напр. у п р а ж н я в а м в л и я н и е — влияя, у п р а ж н я в а м в ъ з д е й с т в и е — въздействувам, у п р а ж н я в а м н а д з о р — надзиравам, у п р а ж н я в а м к о н т р о л — контролирам, у п р а ж н я в а м т е р о р — тероризирам, у п р а ж н я в а м н а с и л и е — насилвам и др. **упражнявам се, упражня се** *страд.* и *сред.*

упражня̀ване *ср. Отгл. същ. от* упражнявам *и от* упражнявам се. □ **Упражняване на занаят (професия)** — работене в даден занаят (професия). *Позволително за упражняване на обущарски занаят.*

у̀прек, *мн.* -ци, *м.* (рус.). Укор, натякване. *Упреците на баща му падаха като чукове върху него и го смазваха.* Г. Караславов. *Думите: „упрек" (вместо укор, натякване),... „тормоз" (вм. спъвало) и други подобни са лоши чуждици и нямат работа в книжовния ни език.* Вазов.

упрѐквам, -аш, *несв.*; **упрѐкна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* упрѐкнат, *св.* Коря, укорявам, натяквам. *Мене често ме упрекваха, че се отнасям несериозно към германския върховен съд.* Г. Димитров. *На Кръстьо се искаше да се скара с жена си, задето на време не е стягала дъщеря си, да я упрекне, че на такава... любов е гледала халтаво.* Г. Караславов. **упреквам се, упрекна се** *възвр.* и *страд.*

упрѐкване *ср. Отгл. същ. от* упреквам *и от* упреквам се.

упрѐкна. Вж. у п р е к в а м.

упълномоща̀вам, -аш, *несв.*; **упълномощя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя някого свой пълномощник. *Народът ни упълномощи да ви явим неговата воля.* Вазов. **упълномощавам се, упълномощя се** *страд.*

упълномоща̀ване *ср. Отгл. същ. от* упълномощавам *и от* упълномощавам се.

упълномощѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* упълномощя. **2.** Като *прил.* На който е дадено пълномощие. **3.** Като *същ.* Лице, на което е дадено пълномощие.

упълномощя̀. Вж. у п ъ л н о м о щ а в а м.

упъ̀твам, -аш, *несв.*; **упъ̀тя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Показвам някому път, посока; насочвам. *И срещнатите селяни въглищари ме упътваха пак в тая долина.* Вазов. *Ние трябва да гоним полковата болница отвъд Брегалница, към село Драмча. Тъй поне ни упъти санитарният фелдшер.* Л. Стоянов. **2.** *Прен.* Давам наставление; поучавам, напътствувам. *В кухнята помагаха две момчета... До обед господарят беше около тях — нагледваше, упътваше.* Г. Райчев. *Какъв чуден човек беше неговият началник! Делеше храната си с него, съветваше го, грижеше се да го упъти, да му помогне.* Ем. Станев. **упътвам се, упътя се** *страд.*

упъ̀твам се, -аш се, *несв.*; **упъ̀тя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Тръгвам в някаква

посока, потеглям за някъде; запътвам се. *Огнянов се упъти на север.* Вазов. *Привечер двамата приятели се упътиха към малката станция, да вземат влака за връщане.* Елин Пелин. *Упътиха се тримата мъже към сиромашката къщурка на селския говедар.* А. Каралийчев.

упъ̀тване, *мн.* -ия, *ср.* 1. *Отгл. същ. от* упътвам *и от* упътвам се. *Той даде благословия и упътване на Колчо, да може оттук нататък самичък да си работи занаята.* Влайков. *Величков добре чувствуваше високата задача на българския критик, която се състои в упътването и укриляването на дарованията.* Вазов. 2. Лист или книга с указания, наставления. *В каютата имаше залепено на стената упътване какво трябва да се прави в случай на корабокрушение.* Г. Белев.

упъ̀тя. Вж. упътвам.

упъ̀тя се. Вж. упътвам се.

ура̀ *междум.* (тюрк.-рус.). 1. Боен вик на войска. *И ордите тръгват с викове сърдити, / и „Аллах!" гръмовно въздуха разпра, / върхът отговори с други вик: ура!* Вазов. 2. Вик за изразяване радост, тържествен поздрав. *Настъпи кратко мълчание. После всички викнаха „ура", и гостилницата на Калчо загърмя от ръкопляскания.* Елин Пелин. 3. Като *същ. ср.* Вик „ура". *Това предложение се прие с гръмко ура.* Влайков. *Над гъстите редове на войниците се подигна и поде гръмко ура, което като ехо полази нагоре по планината.* Йовков.

урабо̀твам, -аш, *несв.*; **урабо̀тя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* 1. Приготвям с работа; изработвам. 2. Подобрявам нещо с работене; разработвам. **уработвам се, уработя се** *страд.*

урабо̀тване *ср. Отгл. същ. от* уработвам *и от* уработвам се.

урабо̀тя. Вж. уработвам.

уравнѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. Уравняване. 2. Математическо равенство с една или няколко неизвестни величини.

уравнило̀вка *ж.* (рус.). *Нов.* Необосновано и неоправдано механическо изравняване. *Разпределението ще трябва да се върши не по принципа на уравниловката, т. е. на всички по равно, а съобразно количеството и важността на положения труд.* Г. Димитров.

уравнѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи за изравняване. *Днешните допълнителни покупки, направени по каквито и да е цени, ще бъдат изчислени общо, чрез една уравнителна сметка.* П. Спасов. *Уравнителен фонд.*

уравновѐсен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* уравновеся. 2. Като *прил.* а) Който се намира в равновесие. *В областта на финансите новото правителство ще изработи един уравновесен, реален, творчески бюджет.* Г. Димитров. б) Който не изпада в крайности; улегнал, спокоен. *Той е добър работник, добър другар и добър баща. Уравновесен ум, спокойна съвест и здрава душа.* Йовков.

уравновѐсеност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уравновесен. *Пред офицерите в щаба тя показваше само непоклатимата си уравновесеност.* Дим. Димов.

уравновеся̀. Вж. уравновесявам.

уравновеся̀вам, -аш, *несв.*; **уравновеся̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Поставям, докарвам в равновесие. *Тялото му се накланяше толкова много напред, че краката, с най-бързи движения, едва успяваха да уравновесят неговата тежест.* Ем. Станев. **уравновесявам се, уравновеся се** *страд.*

уравновеся̀ване *ср. Отгл. същ. от* уравновесявам *и от* уравновесявам се. *Уравновесяване цените на селскостопанските и индустриалните произведения.*

уравня̀. Вж. уравнявам *и* уравням.

уравня̀вам, -аш, *несв.*; **уравня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* 1. Правя нещо да стане равно, без грапавини; изравнявам. *Ганчо взе мотиката, уравни пред пещта едно колело колкото една тава и каза: „Кладете си тук огън".* Цани Гинчев. 2. Правя нещо да стане еднакво с друго по количество или по качество. *Живи щат да ни продадат, / дорде си заем изплатим, / дорде си сметки уравним.* Ц. Церковски. 3. При движение — правя нещо да настигне друго и да върви наред с него. *Той уравни коня с Калинка.* Ц. Церковски. **уравнявам се, уравня се** *страд.* и *сред.* *Скандалът се състои не в това, Гороломов — отговори Спасов, като се уравни с коня на приятеля си, — а е в самата война между два братски народа.* Вазов.

уравня̀ване, *ср. Отгл. същ. от* уравнявам *и от* уравнявам се.

ура̀вням, -яш, *несв.*; **уравня̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Уравнявам. **уравням се, уравня се** *страд.* и *сред.*

ура̀вняне *ср. Отгл. същ. от* уравням *и от* уравням се.

урага̀н *м.* (амер.). Много силен, стихиен вятър с голяма разрушителна сила. *При опустошителното дело на ураганите тъдява се присъединява и други един унищожител — преспите.* Вазов. *Той бе богат — стада му мор измита, / сеитбите засипа ураган.* К. Христов. ‖ *Обр. В ураган от снаряди и мини / вий се бихте — и вий победихте.* Багряна.

урага̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Силен, приличен на ураган. *Ураганен вятър издуха част от посятата зимна пшеница.* □ **Ураганен огън** — силна и непрекъсната артилерийска стрелба. *По окопите цяла нощ е беснял ураганен огън.* Смирненски.

ура̀н *м.* Ураний.

ура̀ний *м.* (гр.). *Хим.* Химически елемент — метал с бял блясък, чиито атоми се използуват за ядрени реакции.

ура̀ниев, -а, -о. *Прил. от* ураний. *Ураниеви руди.*

ура̀нов, -а, -о. *Прил. от* уран; ураниев. *Уранови съединения.*

у̀рбулешката *нареч. Нар.* Урбулешки. *Не попитва да се посъветва, да погледне чуждите къщи и наредби, ама ей тъй, урбулешката.* Чудомир.

у̀рбулешки, -а, -о, *прил. Нар.* Прибързан, необмислен. *Урбулешка работа.*

у̀рбулешки. *Нареч. от прил.* урбулешки; прибързано, необмислено.

у̀рва *ж.* 1. Дол с много стръмни брегове. *Поточе игриво, / бъбриво, щастливо, / от връх*

планината / води си премята, / прескача скалите / и урвите рови. Елин Пелин. *Под мене, долу, в урвата дълбока / поток клокочи.* К. Христов. **2.** Много стръмно място; стръмнина. *Урвата на Бричебор е изключително облечена с гора от иглолистни дървета.* Вазов. *Когато колите на керванджиите се заспущаха надолу из урвата при белия сипей, не можеше вече да се разбере дали небето гърмеше или гърмяха колелата на кервана.* Йовков.

у̀рвам, -аш, *несв.*; **у̀рна,** -еш, *мин. св.* у̀рнах, *св. Нар.* Урвам се. *И урна той на бяг, там по скалистий рид / далеко с щикове и байонети гонен.* П. П. Славейков. *Отгоре из мъглата се мярнаха заптиета, счу се гълч и тропот, по калдъръма прозвъня калъч — де що турци се случиха по пътя, урнаха презглава нататък.* П. Ю. Тодоров.

у̀рвам се, -аш се, *несв.*; **у̀рна се,** -еш се, *мин. св.* у̀рнах се, *св., сред. Нар.* Стремително се впускам в бяг; хуквам. *Мирни до сега, овцете се урнаха като че подгонени от вълк.* Йовков.

у̀рване *ср. Отгл. същ. от* урвам *и от* урвам се.

у̀рвест, -а, -о, *прил.* **1.** За местност — гдето има много урви. *Подир два часа мъчен вървеж из урвести и диви места той се докопа до първото бранище.* Вазов. **2.** Много стръмен. *Широко разстланият урвест път... се губи зад голямата могила.* Влайков.

регулѝрам, -аш, *св.* (лат.). Установявам ред, правилност в някаква дейност, механизъм. *Селските съвети... се помъчиха да урегулират земеделското производство.* В. Коларов. *Урегулирам часовника си.* **урегулирам се** *страд.* и *сред.*

урегулѝране *ср. Отгл. същ. от* урегулирам *и от* урегулирам се. *Урегулиране движението по пресечките на улиците.*

у̀ред[1] *м.* Сечиво, инструмент или приспособление за извършване на някаква работа. *Табло с електрически уреди. Измерителни уреди. Бордови уреди. Земеделски уреди. Гимнастически уреди.*

у̀ред[2] *м. Нар.* Ред, порядък в нещо. *Като надникваше в тия дворища, Милка и там съзираше забележителна чистота и уред.* Вазов. *Нямат уред в къщи.*

урѐдба *ж.* **1.** Поставяне в ред, в порядък; нагласяване, натъкмяване. *Де само младите да слушаха старите — по-умни и по-опитни! Exe! — Балкани щяхме да подигнем и за чудо царщина щяхме да уредим. А уредбата е всичко и за нея най-много ум трябва.* Ст. Чилингиров. *За Севда не беше трудно още от първите дни да вземе цялата къщна работа и уредба в ръцете си.* Г. Караславов. ‖ Създаване, организиране. *И Гоце отива повторно в Щип, дето се занимава най-деятелно с уредбата на комитетска поща към всички посоки на страната.* Яворов. **2.** Разположение на вещи, мебели и др. в дом, магазин, стопанство и под. *Угледна е уредбата на московските магазини за хранителни продукти.* Н. Фурнаджиев. ‖ Мобилировка, обзавеждане. *Сега и в чаршията се намират много неща за къщна уредба.* Дим. Талев. *Дядо Ганчо беше ходил по чужда работа в София и там бяха го настанили в хотел — от тогава той не можеше да си представи по-хубава уредба и по-големи удобства.* Г. Караславов. **3.** Система от уреди и приспособления за извършване на някаква работа. *Във вагона има спалня, работен кабинет, ... както и уредба за прожектиране на филми.* Раб. дело, 1950 г. *Високоговорителна уредба.*

у̀реден[1], -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Нар.* **1.** Който обича и поддържа ред в къщи, в стопанство и др. *Тъй както уредна стопанка сбрана смет / во къщи не търпи.* П. П. Славейков. *Както си инак уредна, ще можеш и ти да си наредиш дом и къща и да се отсрамиш на домовник.* Влайков. **2.** *Остар.* В който има ред и порядък; уредѐн. *Тук на край селото се гледа една по-уредна къщица с широк и разтребен двор.* Блъсков.

у̀реден[2], -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* В съчет. **уредна гимнастика** — упражнения, които се изпълняват на гимнастически уреди. *Земна и уредна гимнастика.*

уредѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* уредя. **2.** Като *прил.* В който има ред, порядък. *Петимен съм за тих семеен живот и добре уредена къща.* Ст. Костов.

уредѐно. *Нареч. от* уредѐн. *А в къщи, дето се готви и шета, не всякога е уредено и разтребено.* Влайков.

уредѐност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уредѐн.

урѐдник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Лице, което урежда, ръководи, организира нещо. *„Трррр...“ — звънни един от уредниците на вечеринката, като ходи ту в бюфета, ту в коридорите. Скоро ще се почне.* М. Кремен. *Уредник на музей.* **2.** Технически помощник в редакция. *Уредник на списание.* **3.** *Остар.* Редактор или помощник редактор. *Лично за мене най-интересен седмичен вестник беше „Съветник“, чийто уредник беше Бурмов.* Вазов.

у̀редница *ж. Нар.* Уредна жена. *А да знаете пък и каква беше чистница и уредница тая Райка!* Влайков.

урѐдничество, *мн.* няма, *ср.* Дейност на уредник.

урѐдничка *ж.* Жена уредник. *Уредничка ни музей. Уредничка на списание.*

у̀редно. *Нареч. от* у̀реден. *Уредно стопанисва имота.*

у̀редност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* у̀реден[1]. *Дядо Нойко... внасяше своя ред и своите закони не чрез думи, а чрез топлотата на сърцето си и чрез честността и уредността на душата си.* Д. Немиров.

уредя̀. Вж. у р е ж д а м.

урѐждам, -аш, *несв.*; **уредя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Поставям нещо в ред. *Вие претендирате да станете депутат, вие желаете да оправяте и уреждате България, а проповядвате анархия.* Вазов. *Своята работа не уредили, хорската ще уредят.* Йовков. *Тя беше дошла до заключението, че бракът имаше само стойност на договор, който урежда парични отношения.* Дим. Димов. ‖ Устроявам. *Всеки болярин, всеки ратай в царството има право да се допитва до сърцето си, когато урежда семейното си щастие.* Вазов. **2.** Подготвям нещо, организирам. *Тая вечеринка той я уреди — отрано още почна големи приготовления, канеше, нареждаше програма и*

меню. Йовков. *Майстор Томан излезе рано, за да се свърже с Емил Станев и да уредят прехвърлянето на Евгени в зимния лагер на партизаните.* Дим. Ангелов. **3.** *Нар.* Приготвям, натъкмявам. *А и стрина Венковица изпрати у тяхната кума по Колчовия чирак хубав кравай, какъвто тя само може да уреди, червени яйца и ракия.* Влайков. **уреждам се, уредя се** *страд.* □ **Уредих я** (разг.) — попаднах в неприятно, тежко положение. *Уредихме я, господин Стремски! Опозорихме се! За смях станахме!* Вазов. **Уреждам въпрос** — намирам разрешение на нещо, което е предмет на разглеждане, на проучване. *Ловците от разните области предявиха спор, но правителството със закон-наредба уреди въпроса.* Елин Пелин. **Уреждам си сметките с някого** — а) Окончателно се разплащам, ликвидирам вземанията-даванията си с някого. б) *Прен.* Отмъщавам си на някого. *И с тебе имам сметки да уреждам. Добре запомни, един ден ще ги уредя.* К. Петканов. **Уреждам сметка, полица** — изплащам. **Уреждам спор (разправия)** — установявам съгласие по нещо.

урѐждане *ср. Отгл. същ. от* уреждам *и от* уреждам се. *Той* (Величков) *с енергия се завзе с уреждане делото на народното просвещение.* Вазов. *Уреждане на изложба.*

урекà¹. Вж. у р и ч а м¹.

урекà². Вж. у р и ч а м².

урѐмия *м.* (гр.). *Мед.* Отравяне на организма от проникване на пикочни вещества в кръвта.

урѐчен, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* урека¹. **2.** Като *прил.* Който е уговорен, определен. *Найпосле уреченият ден дохожда и ние тръгваме.* Йовков. *Като по уречен знак, горе над тепето се изстъпи Ашикът и протегна глас.* П. Ю. Тодоров.

урѝна *ж.* (лат.). *Книж.* Пикоч. *Дойдете пак при мене..., като ми донесете и анализа на урината.* Вазов.

уринѝрам, -аш, *несв.* Отделям урина; пикая. *Болният не уринира добре.*

уринѝране *ср. Отгл. същ. от* уринирам.

урѝчам¹, -аш, *несв.*; **урекà,** уречѐш, *мин. св.* урѐкох, урѐче, *прич. мин. действ.* урѐкъл, -кла, -кло, *мн.* -кли, *св. Нар.* Уговарям, определям. *Уричаме часа, в който да се срещнем.* **уричам се, урека се** *страд.*

урѝчам², -аш, *несв.*; **урекà,** уречѐш, *мин. св.* урѐкох, урѐче, *прич. мин. действ.* урѐкъл, -кла, -кло, *мн.* -кли, *св. Нар.* Вричам се, обещавам. **уричам се, урека се** *сред.*

урѝчане *ср. Отгл. същ. от* уричам¹, уричам² *и от* уричам се.

ỳрна *ж.* (лат.). **1.** Съд, обикн. глинен, в който се пази прахът на умрял. *Видиш ли пред мене / сребърната урна? / Скъпоценна пепел / в нея аз съм скрила — / мъничък покойник.* Багряна. **2.** Сандъче, в което се пускат бюлетините при гласуване. *Утре на българските избиратели и избирателки предстои да се явят пред урните и гласуват.* Г. Димитров.

ỳрна. Вж. у р в а м.

ỳрна се. Вж. у р в а м с е.

урòв, *мн.* няма, *м.* Растение фий.

урòвен *м.* (рус.). Равнище, ниво. *Повишаване на жизнения уровен на страната.*

ỳрод *м.* (рус.). Изрод. *Нравствен урод.*

уродлѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който е с някакъв физически недостатък. *Инджe би го отминал, ако не беше забелязал, че това гърбаво и уродливо момче държи под мишницата си къса пушка.* Йовков. **2.** Грозен, безобразен. *Уродливи къщички и дрипави бараки хвърлят пошлата си нота в неговата красота.* Вазов. **3.** Ненормален, извратен. *Ти ми обясняваш факта, причината на явлението — и много вярно, — но аз поддържам, че това явление е уродливо, то е отрова за душите и умовете на нашата учаща се младеж.* Вазов.

уродлѝво. *Нареч. от* уродлив; грозно, неестествено. *Завистта, злобата са призми, през които се гледат уродливо предметите.* Вазов. *Уродливо ниски дами танцуваха с високи господа.* Дим. Димов.

уродлѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уродлив. *Страшната уродливост на болните я плашеше и отвращаваше.* Ст. Загорчинов.

урожàен, -àйна, -àйно, *мн.* -àйни, *прил.* Който е свързан с добър урожай; плодороден. *Урожайна година.*

урожàй, -àят, -àя, *мн.* -àи, *м.* (рус.). Количество земеделски произведения, получени за един сезон; реколта. *Как искам край да нямат тези ниви, / невиждан урожай да се роди, / да бъдат всички хора тук щастливи.* Багряна.

урожàйност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* урожаен; плодородие.

урòк, *мн.* -ци, *м.* **1.** Пример, от който може да се извлече поука. *Кървавият урок, който даде на Партията Септемврийското въстание, подтикна решително напред процеса на нейното болшевизиране.* Г. Димитров. *Какъв урок се крий / във тая басня..., сам го намери.* Михайловски. **2.** Учебна материя, обикновено преподавана в един час. *Почти всичкото ми време се поглъщаше от учебните занятия и най-вече от уроците по латински и гръцки.* Влайков. *Преподавам урок. Урок по химия.* **3.** Учебен час. *Между учебниците ѝ се потаяха запретени от надзирателката преводни романи, които тя гълташе жадно между два урока.* Вазов. □ **Вземам урок от някого или от нещо** — поучавам се от някого или от нещо. **Давам урок** — а) Преподавам. *Милка намираше време да дава частни уроци по някои богати къщи.* Вазов. б) Поучавам. *Първият неуспех ми даде добър урок.* **Вземам уроци по нещо** — уча се при частен учител. *Вземам уроци по френски.* **Изваждам на урок** — изпитвам.

ỳроки *мн. Нар.* Според суеверните представи: болест, щета, злина, която постига някого, погледнат с лоши очи или похвален прекомерно. *Вързал на кончето червен пискюл, да го пази от уроки.* □ **Да не са ти уроки** — дано не ти се случи нещо лошо от похвалите. *Отечество любезно, уроки да не са ти, / ала си много мило и хубаво си много.* Елин Пелин.

урològ, *мн.* -зи, *м.* Лекар, специалист по урология.

урològия, *мн.* няма, *ж.* (лат.-гр.). Дял от медицината, в който се изучават болестите на бъбреците и пикочните органи.

урòнвам, -аш, *несв.*; **урòня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* (рус.). *Книж.* Накърнявам, намалявам. *Ла-*

кейството унижава човека, то уро̀нва човешкото достойнство. Влайков. **уронвам се, уроня се** *страд.*

уро̀нване *ср. Отгл. същ. от* уронвам *и от* уронвам се. *Уронване на престижа.*

уро̀ня. Вж. у р о н в а м.

уроча̀сам. Вж. у р о ч а с в а м.

урочаѝсвам, -аш, *несв.*; **урочаѝсам,** -аш, *св. Нар.* **1.** Докарвам, причинявам някому уроки. *За да не я урочасат жените по вратниците, зави се с одеялото и наклони забрадката над веждите си.* К. Петканов. **2.** Разболявам се от уроки. *Окачи ми лукова глава да не урочасам!* Вазов. *То* (детето) *ще е нещо урочасало вчера. Като го поръсиш със светена водица, ще му мине.* Влайков. **урочасвам се, урочасам се** *страд. Дете от майка не се урочасва.*

урочаѝсване *ср. Отгл. същ. от* урочасвам *и от* урочасвам се. *Пазя се от урочасване.*

урсу̀з и **урсу̀зин,** *мн.* урсу̀зи, *м.* (тур.). *Нар.* **1.** Лош, проклет, долен човек. *Сега не искат да те знаят!... урсузи!* Вазов. **2.** Като *прил. неизм.* Лош, проклет, долен. *Брей, лош народ!... Урсуз народ.* Г. Караславов.

усамотѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* усамотя. **2.** Като *прил.* Който е оставен или е останал сам; уединен, самотен. *Разтирил стадо, млад усамотен овчар, | подплеснат на кривак, с цафора медна свири.* П. П. Славейков. *Той живееше усамотен и не излизаше никъде.* Елин Пелин. *Старият Герак видя как снахите му обидно погледнаха Елка и как тя усамотена и разплакана тръгна след тях.* Елин Пелин. *Тая зарязана и полусрутена воденица стоеше усамотена на най-горния край на дола, не далеко от гърмящия скок.* Вазов.

усамотѐние, *мн.* няма, *ср. Книж.* Прекарване, пребиваване в самота; уединение. *Приятелите ме забравиха окончателно, ... аз се намирам тука в абсолютна глухота и усамотение.* Вазов. *И какви не мисли дохождат на човека, когато той живее в усамотение.* Йовков.

усамотѐно. *Нареч. от* усамотен. *Марийка обърна очи на северния край в дола, дето усамотено стърчеше полуразрушената воденица.* Вазов. *Горе двете жени живееха съвсем усамотено — не само от съжителите си, но и от съседите и всички в града.* Г. Райчев.

усамотѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* усамотен; уединеност, самотност. *Всеки е изпитвал онова ново чувство на усамотеност, на боязън и на учудване, когато пръв път е влизал в една столетна гора.* Вазов.

усамотя̀. Вж. у с а м о т я в а м.

усамотя̀ се. Вж. у с а м о т я в а м с е.

усамотя̀вам, -аш, *несв.*; **усамотя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Поставям някого сам, отделен от обществото, от околните; уединявам, изолирам. *Бунтът бе нагласен да избухне подир брака Александров със Сара, когато раздражението щеше да дойде до апогеята си и щеше да усамоти Александра.* Вазов. **усамотявам се, усамотя се** *страд.*

усамотя̀вам се, -аш се, *несв.*; **усамотя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Оттеглям се в самота; уединявам се. *Тате... все пак се опита да възрази — не можело пък човек да се усамоти като кукувица от другите.* Ст. Чилингиров. *Кошутите, натежали от своята бременност, се отделяха от стадата, а сърните се усамотяваха.* Ем. Станев.

усамотя̀ване *ср. Отгл. същ. от* усамотявам *и от* усамотявам се. *Захари изправи кръст. Той почувствува нужда от усамотяване, за да се наслади на радостта си сам и до край — далеч от жътварите.* И. Волен.

усво̀я. Вж. у с в о я в а м.

усвоя̀вам, -аш, *несв.*; **усво̀я,** -ойш, *мин. св.* усвойх, *св.* **1.** Научавам, възприемам добре. *Той беше служил като фелдшер в един турски табор на черногорската граница, беше усвоил добре езика и привичките на турците.* Вазов. *Не спираше и разговорът между двамата, малкият усвояваше нови думи, а старият после ги повтаряше на детски език.* Дим. Талев. *Хвалеше го, че хубаво е усвоил занаята и че се е научил чисто и добре да работи.* Влайков. **2.** Правя нещо да ми стане свойствено, привично. *Радуил бе усвоил навика често-често да примигва.* Ив. Хаджимарчев. **3.** Приемам, възприемам нещо, от което се ръководя. *Върховният комитет усвояваше възглед, според който македонското народно въстание преставаше да бъде средство и ставаше чисто и просто една цел.* Яворов. *Ако нашият селянин види, че това дело е добро, ще го усвои бързо и с ентусиазъм, защото ще е в негова полза.* Г. Димитров. **4.** *Остар.* Присвоявам. *Борислав нека бъде пратен на двегодишно покаяние в манастир и половината му имот да усвои държавата.* Вазов. **усвоявам се, усвоя се** *страд.*

усвоя̀ване *ср. Отгл. същ. от* усвоявам *и от* усвоявам се. *Той учуди и учителите си с бързото усвояване на френския език.* Вазов.

усѐдна. Вж. у с я д а м.

усѐднал, -а, -о. **1.** *Прич. мин. действ. от* уседна. **2.** Като *прил.* Който живее, прекарва, протича на едно място. *По-късно се замисли и за уседнал и спокоен живот.* П. Спасов.

усѐдналост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Състояние на уседнал.

у̀сет, *мн.* няма, *м.* Природна способност да се възприема и преценява нещо. *Той обладаваше развит литературен вкус и верен поетически усет.* Вазов. *От малък още той се увличаше от хубавото и имаше усет за това, що е добро и що е лошо.* Влайков. *През време на съдебното дирене тука, в процеса, аз научих много и, благодарение на моя политически усет, станаха ми ясни много подробности.* Г. Димитров. *Народът ни, макар и с тежък нрав, | за справедливост има усет здрав.* Ем. п. Димитров.

у̀сетен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Рядко.* Който може да се усети, почувствува. *Дъждецът трая около четвърт час, без да се усили, и най-после се превърна на едвам усетно ръсене.* Вазов. *А друго е ... чужда стока да работиш и, наместо по-ранишното охолство, да почувствуваш една усетна оскъдица.* Влайков.

усетлѝв, -а, -о, *прил. Нар.* **1.** Който притежава, има добър усет; досетлив. *Баба Джуровица, която бе много опитна и усетлива в тия работи, разбра той час, че дядо Славчо ѝ отказва.* Влайков. **2.** Чувствителен. *И усетливото до болезненост Цонкино сърце разбра истинската причина на това охладяване.* Вазов.

усетлѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Рядко. Отвл. същ. от* усетлив; качество на усетлив. *Някои*

професии развиват твърде изтънчена усетливост за различни специални звукове.

у̀сетно. *Нареч. от* усетен. *Ала ръката му, що държеше вестника, нервно трепереше и вестникът усетно се мърдаше.* Влайков.

усѐтя. Вж. усещам.

усѐтя се. Вж. усещам се.

усѐщам, -аш, *несв.*; **усѐтя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Възприемам със сетивата си. *Иван Белин пиеше, макар и да не усещаше вече вкуса на ракията.* Йовков. *Сръбна и Добра от своята чашка и не усети с изстиналите си устни горещо ли беше кафето, горчиво ли беше.* Дим. Талев. *Протегна ръка, докосна близките класове и за първи път усети мириса на узрялата нива.* К. Петканов. **2.** Изпитвам някакво усещане, чувство, влечение; чувствувам. *Той усещаше наистина нещо като любов към Йордановата щерка.* Вазов. *Колкото пъти идеше тук Еньо, толкова пъти виждаше тая нива с тоя дъб и толкова пъти усещаше завист и злоба.* Елин Пелин. *Той разбра, че работата е сериозна, и за пръв път усети нещо като страх.* Л. Стоянов. **3.** *Прен.* Долавям, схващам, разбирам нещо; отгатвам. *Понякога у него се явяваше желание да я улови и да отскубне опашката ѝ, но враната усещаше намеренията му и отлиташе.* Елин Пелин. *Зетьовете бяха усетили, че старият има пари.* Йовков. *Ако някак разбере, | ако някак той усети, | ти кажи, че сме добре | и очакваме детето.* Вапцаров. **4.** *Прен.* Съзнавам, забелязвам, виждам. *Децата се събираха рано сутрин и Дона, вдадена в работата си, не усещаше как минаваше времето до късно след обед.* Дим. Талев. *Дорде дядо Либен размишлявал за тия важни дела, то той, без да усети и сам, се изтърсил пред хаджи Генчовата къща.* Каравелов. *Без да усетим, ние прехвърлихме баира и се срещнахме с шосето.* Влайков. **усещам се, усетя се** *страд.*

усѐщам се, -аш се, *несв.*; **усѐтя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Нар.* **1.** Разбирам, долавям, сещам се. *Леки бързи стъпки се чуха. Докато Захари се усети, две меки топли ръце обвиха шията му.* Йовков. *От края на града, по шосето, се показва една кавалкада от няколко фаетона и десетина ездачи. Той се усети, че идат да го посрещат.* Ал. Константинов. **2.** Чувствувам се. *Сега съм у дома, в сърцето съм на Рила. | ... | Усещам се добър, почти невинен веч.* Вазов. *Велика не чувствуваше нужда да отвори очите си, така, със затворени клепачи, тя се усещаше по-добре.* К. Петканов. *И в този хан, гдето беше прекарал толкоз време, дядо Моско се усети отритнат и непотребен, усети се чужденец.* Йовков. *Тя се усети съвсем изоставена.* Елин Пелин.

усѐщане, *мн.* -ия, *ср.* **1.** Психически процес, който се появява под въздействието на външен дразнител върху сетивните органи и отразява отделни свойства на нещата или явленията. *Все една мъничка болежка ще изпита той от тия бодвания, одрасквания, ухапвания на злобата и ненавистта. Моментални и слаби са тия усещания, но достатъчни да извикат една болезнена бръчка по челото ти.* Вазов. *Прахът ... глождеше очите, хрускаше в устата, пълнеше носа и въобще причиняваше неприятни усещания.* Г. Белев. *Усещане на студ.* **2.** *Разг.* Чувство. *В душата на стрина Венковица тоя миг се преплитаха две нееднакви усещания.* Влайков. || Изпитване на някакви чувства, вълнения; преживяване. *Ролята на коварния, а после полуделия Голос взе господин Фратьо, който обичаше силните усещания.* Вазов. *Понякога, знаете, ние имаме нужда от силни усещания, за да разнообразим малко нашето глупаво съществуване.* Св. Минков.

уси̇лвам, -аш, *несв.*; **уси̇ля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* **1.** Направям нещо да стане по-силно, увеличавам силата му. *Смъртта на майка му усилва още повече неговото мрачно настроение.* П. П. Славейков. *Излезе вятър, той начна да усилва и разпръсва пламъка повсъде.* Блъсков. || Увеличавам бързината на нещо; ускорявам. *Усещайки близка река, конете пръхтяха нетърпеливо и сами усилваха своя ход.* Ст. Загорчинов. *Найсетне тръгваме из по-равен път, колата усилва хода си.* Л. Стоянов. **2.** Правя нещо да стане поздраво; укрепявам, заздравявам, подсилвам. *Безкрайните колони на нашите полкове, които идваха да усилят фронта, сякаш не им правеха впечатление.* М. Кремен. *Наред с културните връзки ние все повече и повече ще усилваме нашето стопанско и политическо сътрудничество.* Г. Димитров. **усилвам се, усиля се** *страд.* и *сред.* *Вятърът се усилваше и клоните се превиваха и плющяха над главите на пътниците.* Вазов. *Усилват се връзките на работниците със селяните.*

уси̇лване *ср. Отгл. същ. от* усилвам *и от* усилвам се. *Заедно с усилването на гърмежа и турците пристъпваха по-близу насам.* Вазов.

усилва̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Техн.* Уред за усилване на електрически ток, звук и под. *Радиоуредба с усилвател. Кристални токоизправители и усилватели в телевизията.*

усилва̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* усилвател. *Усилвателна уредба.*

уси̇лен[1], -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* усиля. **2.** Като *прил.* В който се влагат много усилия, напрежение. *Усилената полска работа в края на май още не е започнала.* П. Ю. Тодоров.

уси̇лен[2], -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който изисква много усилия, напрежение; тежък, труден, напрегнат. *С тиран борба почнахме усилна и велика.* Вазов. *Усилна жътва кипи из равното софийско поле. От край до край ... се люлеят златни ниви и морни работници се мяркат там от тъмни зори.* Елин Пелин. *Около него кипеше усилен труд и той не можеше да стои безучастен.* Ив. Мартинов. **2.** Който е тежък, мъчителен. *А мъчно се търпеше, защото дните станаха усилни.* Йовков. *Време било е | усилно под турска и гръцка робия.* Ем. п. Димитров.

уси̇лено. *Нареч. от* усилен[1]. *Цял час и повече той работи трескаво, усилено.* Йовков. *Вече усилено се говореше из града, че с Дипчика става нещо.* Ст. Чилингиров.

уси̇лие, *мн.* -я, *ср.* Изразходване на голяма сила, напрежение, стремеж; напън, мъка. *Гороломов не пееше лошо. Имаше топъл, пълнозвучен бас, който леко и без усилие се лееше.* Йовков. *Някъде пред него се мярна странната фигура на Елка, която вървеше с усилие срещу вятъра.* Елин Пелин. *Говоря с усилие.*

уси̇лно. *Нареч. от* усилен[2]. *Овчарят се боричка с въртопа: тук крак се мерне, там ръка*

усилно се повдига, за нищо не може да се хване. П. Ю. Тодоров.

усѝля. Вж. усилвам и усилям.

усѝлям, -яш, *несв.*; **усѝля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Усилвам. *Дивите ярове отпращаха, повтаряха, усиляха до страхота ека на Тунджа.* Вазов. **усилям се, усиля се** *страд.* и *сред. Дъждът се усиляше, безмилостно ручеше.* Вазов.

усѝляне *ср. Отгл. същ. от* усилям *и от* усилям се.

ускорѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* ускоря. **2.** Като *прил.* Който се извършва по-бързо от обикновено. *От тежкото и ускорено дишане се люлееше цялото му тяло.* Йовков. *С ускорени крачки той излезе от склада и се отправи към къщата на родителите му.* Дим. Димов. *Той разбра учуден по ускореното биене на сърцето си, че е развълнуван и смутен.* П. Вежинов.

ускорѐние, *мн.* -я, *ср. Физ.* Увеличаване скоростта на движението на едно тяло за единица време.

ускорѐно. *Нареч. от* ускорен. *Сърцата ни забиват ускорено. Чудно | вълнение ни сгрява.* Багряна. *Близу пред дома той събра сили и мисълта му заработи ускорено.* Г. Райчев.

ускорѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* ускорен.

ускорѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Причинител на по-голяма скорост или по-бързо извършване на нещо.

ускорѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който увеличава скоростта си. *Ускорително движение. Ускорителен процес.*

ускоря̀. Вж. ускорявам.

ускоря̀вам, -аш, *несв.*; **ускоря̀,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* **1.** Правя нещо да става, да се извършва по-скоро, по-бързо. *Той не знаеше часа, страхуваше се да не би зората да го превари, и той ускоряваше хода си.* Вазов. *Тодора се отби в улицата, която водеше за църквата. Щом приближи до църковния двор, тя ускори крачки и се спусна да тича.* К. Петканов. *Някаква потайна радост вълнува всяка клетка на тялото ни, ускорява биенето на сърцето ни.* Св. Минков. **2.** Правя нещо да се прояви, да настъпи, да настане по-скоро. *Най-сетне ще му каже, ще ускорят сватбата и всичко ще се нареди.* Г. Райчев. *Появяването на победоносната съветска армия на североизточната граница на България ускори и облекчи народното антифашистко въстание на 9 септември 1944 година.* Г. Димитров. **ускорявам се, ускоря се** *страд.* и *сред. При възбуда пулсът се ускорява и дишането става по-бързо и по-дълбоко.*

ускоря̀ване *ср. Отгл. същ. от* ускорявам *и от* ускорявам се. *С ускоряване индустриализацията на страната... ние ще повдигнем селското стопанство.* Г. Димитров.

усла̀вям, -яш, *несв.*; **усло̀вя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Постигам съгласие за нещо; споразумявам се, уговарям. *Условихме следния ред: Един ще пропълзи десетина стъпки, а останалите ще пазят най-голяма неподвижност.* Яворов. *Навсякъде той уславяше с другарите шифър за тайно кореспондиране.* ‖ Спазарявам, наемам. *Врачаните, като бяха доволни от мене, наградиха ме за всичкото време, за което бяха ме условили.* П. Р. Славейков. *Ние условихме у нея една стая... за осем дена.* Ал. Константинов. *Освен говедари, селото услови и коняри за кобилите и конете.* К. Петканов. **уславям се, условя се** *страд.* и *взаим.*

усла̀вям се, -яш се, *несв.*; **усло̀вя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св.*, *сред. Нар.* Постъпвам на работа при уговорени условия; ценявам се. *Те привършиха днес работната си година, не бързаха още да се условят при нови господари и по обичай си пиеха и се веселяха.* Йовков. *Сега беше се условил воденичар на тая воденица, която принадлежеше на един ханджия.* Ем. Станев.

усла̀вяне *ср. Отгл. същ. от* уславям *и от* уславям се.

усла̀да *ж.* Наслада, удоволствие. *Конете... хрупаха с охота сочната трева, пърхаха от услада, като поемаха с разтворените си ноздри вълните на свежия въздух.* Вазов. *И свари, тъй както и в прежни години, | той в цветна премяна земята | и пролетен дъх благовонен изпълни | душа му с желана услада.* П. П. Славейков. *Изпи кафето си Селим бей, макар и без услада, изпи своето и Добра.* Дим. Талев.

услад̀я. Вж. услаждам.

услад̀я се. Вж. услаждам се.

усла̀ждам, -аш, *несв.*; **услад̀я,** -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *св.* Правя нещо да стане приятно, сладко. *Нали знаеш как ѝ угаждаше, как я разговаряше и тешеше, как се мъчеше да ѝ услади последните дни.* Влайков. *И песните, като сълзите жежки, | скръбта услаждат, мъките целят.* Вазов. ‖ Доставям наслада. *Съзва ни Фрина тук на весел пир | и виното ѝ услади сърца ни.* П. П. Славейков.

усла̀ждам се, -аш се, *несв.*; **услад̀я се,** -ѝш се, *мин. св.* -ѝх се, *св.*, *сред.* **1.** Изпитвам наслада, удоволствие от нещо. *Гуслярят нищо не вижда и не чува освен гуслата, с която се услажда.* Ст. Загорчинов. **2.** Само 3 *л.* **усла̀жда ми се** *несв.*, **услад̀и ми се** *св.* — допада ми на вкуса. *Какво да правим, като сме взели такива мъже? Без гости на трапеза не сядат, не им се услажда хлябът!* К. Петканов. *Искате ли да ви се услади доматената чорбица, идете на харманa, поработете до обяд и след това седнете да ядете.* Д. Немиров. *А винцето му се услажда много! | Лице му, първом важно, строго, | разведря се.* К. Христов.

усла̀ждане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* услаждам *и от* услаждам се.

усло̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* **1.** Който може да се извърши, да стане, да се разбере при някакви условия. *Условни рефлекси.* **2.** Който е предварително уговорен, установен. *Една сянка спира пред прозореца и дава условния знак.* Л. Стоянов. **3.** *Грам.* Който е свързан, зависи от някакво условие. *Условно наклонение.* □ **Условна присъда** (юрид.) — присъда, която се прилага, ако в определен срок осъденият получи нова присъда.

усло̀вие, *мн.* -я, *ср.* **1.** Положение, обстоятелство, от което зависи нещо; предпоставка, изискване. *Чувствувахме, че бързината е първо условие за успех.* Величков. *Партията провъзгласи като необходимо условие за победата на революцията съюза между работниците и селяните под ръководството на работническата класа.* Г. Димитров. *Само с туй условие — да иде в*

града и в същия ден да се върне, Манолаки беше я пуснал. Йовков. 2. Предварително споразумение за нещо. *Всеки ученик си плащаше за науката в натура: толкова крини жито..., толкова дървета за горене — според условието.* Вазов. *Според условията на капитулацията Чоки оставяше извън града голяма част от войската си на лагер.* Вазов. 3. Само *мн.* Положение, обстоятелства, при които се върши нещо; обстановка. *От тях искаме работа, но гледаме да им осигурим и добри условия за живеене.* Йовков. *Благоприятни условия за работа.*

условно. *Нареч. от* условен. *Това писмо е написано условно и е адресирано до някой си Лука Нейчев.* Вазов. □ **Осъден условно** — осъден с условна присъда. *Децата бяха съдени от военен съд и осъдени условно.* Г. Караславов.

условност, -тта, *мн.* -и, *ж.* 1. Само *ед. Отвл. същ. от* условен. *Гласът на Ирина звучеше с дръзка, присмехулна условност.* Дим. Димов. 2. Обикн. *мн.* Общоприет обичай, форма, навик. *Ни той, ни тя не помисляха още за годявка..., намирайки лишно изпълнението на тия условности.* Вазов. *Всички условности бяха рухнали и това, което ги свързваше най-много в тоя момент, беше музиката и желанието им да пеят.* Ив. Мартинов.

условя. Вж. у с л а в я м.

условя се. Вж. у с л а в я м с е.

усложнен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* усложня. 2. Като *прил.* Който е много труден за разбиране, разрешаване, извършване; сложен. *Усложнена работа. Усложнено положение.*

усложнение, *мн.* -я, *ср.* 1. Появяване на голяма сложност, заплетеност; заплитане, компликация. *За избягване на усложнения обаче бай Кольо предложи да го назначат и за представител на стоковата борса в Сомовит.* П. Спасов. *Не, не се боя от него. Само се страхувам от усложнения.* Д. Добревски. *В много случаи при тази практика могат да възникнат усложнения — некачествена работа, спорове и пр.* М. Величков. 2. Засягане на друг, първоначално незасегнат орган в тялото на човек или животно при боледуване. *Детето е много изтощено и хининът може да докара у него черноводна треска. — Какво е това? — Много лошо усложнение на маларията.* Дим. Димов. *Приятели ме настаниха в болница. Яви ми се усложнение в бъбреците.* М. Грубешлиева.

усложненост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* усложнен.

усложня. Вж. у с л о ж н я в а м.

усложня се. Вж. у с л о ж н я в а м с е.

усложнявам, -аш, *несв.*; **усложня,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане по-сложно, по-заплетено, затруднявам правилния ход на нещо. *Защо отиваше на тази среща? Може би това щеше да усложни живота ѝ, да разбърка следването ѝ.* Дим. Димов. *Тяхната намеса... усложнява още повече положението и забърква такава една каша, че в края на краищата самите сватове и свати се хващат за гушите.* Св. Минков. **усложнявам се, усложня се** *страд.*

усложнявам се, -аш се, *несв.*; **усложня се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св.*, *сред.* Ставам по-сложен, по-заплетен. *Делото се усложнява... — може отново да подведат под следствие и баща ви, и мене.* А. Страшимиров. *Чакайте, де! Вие много бързате! Работата се усложни, заплете се! Във връзка с вашия въпрос изникнаха куп други въпроси.* Д. Калфов.

усложняване *ср. Отгл. същ. от* усложнявам *и от* усложнявам се. *Усложняване на положението.*

услуга *ж.* Действие, чрез което се оказва помощ или се принася полза на някого. *Когато Ганка отидеше в общината, писарите се надпреваряха да ѝ правят услуги.* Йовков □ **Мечешка услуга** (разг.) — услуга с лоши последици за този, комуто се прави; лоша услуга. **На вашите услуги съм** (разг.) — готов съм да изпълня разпорежданeто, желанието ви.

услужа. Вж. у с л у ж в а м.

услужвам, -аш, *несв.*; **услужа,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя услуга; помагам, съдействувам. *Тя казва, че били добри хора. Услужвали ѝ.* Йовков. *Ако трябва нещо като сол, газ и цървули... — мога да ви услужа.* Кр. Велков. *Няма да чуеш остра дума или вик, гледа да ти услужи, да те поласкае,... да ти направи добро.* Дим. Талев.

услужване *ср. Отгл. същ. от* услужвам.

услужлив, -а, -о, *прил.* Който винаги е готов да направи услуга на някого; отзивчив, вежлив. *Те* (селяните) *стават добродушни и услужливи, стига да им заговориш приятелски и благо.* Вазов. *Всички го обичат, защото е услужлив.* Елин Пелин.

услужливо. *Нареч. от* услужлив. *Какво друго ще заповядате, господа? — услужливо запита той.* Влайков.

услужливост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* услужлив. *Тяхната любезност и услужливост те трогва.* Ал. Константинов.

усмех *м. Поет.* Усмивка. *Със ведър поглед, с усмех на уста / над него бе се майка му привела.* П. П. Славейков. *И те ще ме приемат с усмех благ.* Дебелянов.

усмивка *ж.* Леко обтягане на мускулите на лицето, на устните и очите, с което се изразява някакво радостно преживяване. *Роб бях тогаз — вериги влачех, / та за една твоя усмивка / безумен аз света презирах / и чувства си в калта увирах!* Ботев. *Дяволита усмивка играеше по устните ѝ.* Вазов. *Евлоги престана да пише, изчезна усмивката от очите му, лицето му се удължи, отслабна.* А. Гуляшки. *Весела усмивка. Лукава усмивка. Иронична усмивка. Блажена усмивка.*

усмирение, *мн.* няма, *ср. Остар.* Усмиряване. *Аз ви уверявам, че Портата нито ще прибегне до въоръжено усмирение.* Вазов.

усмирител, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което усмирява. *Две седмици усмирителите на въстанието биха Панайот Камберов.* А. Гуляшки.

усмирителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който усмирява. *През юни настъпиха от юг усмирителните отреди на Хюсеин паша.* А. Гуляшки. □ **Надявам усмирителна риза (на някого)** — вземам решителни мерки, за да ограничa своеволията му. **Усмирителна риза** — дреха с много дълги ръкави, с която се облича буйствуващ душевно болен.

усмирителка *ж.* Жена усмирител.

усмиря̀. Вж. у с м и р я в а м.

усмиря̀вам, -аш, *несв.*; **усмиря̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Правя някого да стане мирен, кротък; укротявам, обуздавам. *Кучетата налитаха на тях и лаеха яростно. Звучен мъжки глас се опитваше да ги усмири.* Дим. Ангелов. *Усмирявам гнева на някого.* **2.** Потушавам вълнение, бунт, метеж. *Той бе довел царската войска, за да усмири непокорното село.* Дим. Талев. *Усмирете тази сган — извика отзад главният прокурор.* Г. Караславов. **усмирявам се, усмиря се** *страд.* и *сред.*

усмиря̀ване *ср. Отгл. същ. от* усмирявам *и от* усмирявам се.

усмѝхвам се, -аш се, *несв.*; **усмѝхна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* Засмивам се леко и без глас. *Кунка се усмихна през сълзи. Светна обичливото ѝ лице, мръднаха тихо малките ѝ устни.* Елин Пелин. *Очите ѝ се усмихнаха виновно, лека руменина заигра по лицето ѝ.* Дим. Талев. || *Обр. В небето | месечко се мил усмихна.* П. П. Славейков. *Първо цвете се усмихна на света, | първа радостна сълза на пролетта!* Елин Пелин. □ **Щастието ми се усмихна** (книж.) — имам голям успех, сполука в нещо.

усмѝхване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* усмихвам се. *Зададе се годеникът, приветствуван от щастливи усмихвания, от горещи ръкувания.* Вазов.

усмѝхна се. Вж. у с м и х в а м с е.

усмѝхнат, -а, -о, *прил.* Който се е усмихнал, засмял. *Той беше нисичък ..., с приятно усмихнато лице.* Елин Пелин. *Мигом осветени зад стъклата, | мяркат се усмихнати жени.* Багряна. *Беше млад човек ..., с пъстри усмихнати очи.* П. Вежинов.

усмѝхнато. *Нареч. от* усмихнат; засмяно. *Брат му Иван го гледаше усмихнато и му се радваше.* Елин Пелин. *Да не си решил да се жениш ...? — попита усмихнато Игнатий.* Ст. Дичев.

усмотрѐние *ср.* (рус.). *Книж.* Само в съчет. **мое (твое и пр.) усмотрение** — лично желание, мнение. *Вие можете да изберете по една от тях по Вашето усмотрение.* Вазов. *Може ли да действува на своя глава, по свое усмотрение, без да потърси съгласието на ръководния колектив?* А. Гуляшки.

усмърдя̀. Вж. у с м ъ р д я в а м.

усмърдя̀вам, -аш, *несв.*; **усмърдя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* усмърдя̀л, -а, -о, *мн.* усмърдѐли, *прич. мин. страд.* усмърдя̀н, -а, -о, *мн.* усмърдѐни, *св.* Правя нещо да стане смрадливо, вонящо; увонявам. *Кочината усмърдя целия двор.* **усмърдявам се, усмърдя се** *страд.* и *сред.*

усмърдя̀ване *ср. Отгл. същ. от* усмърдявам *и от* усмърдявам се.

усмъртя̀. Вж. у с м ъ р т я в а м.

усмъртя̀вам, -аш, *несв.*; **усмъртя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Рядко.* Убивам, умъртвявам. *Догде не го усмъртя, аз не го пущам.* Цани Гинчев. *Съсипал е някоя нива нощес, ама да го заваря там, ако го не усмъртя, да не съм човек!* И. Волен. **усмъртявам се, усмъртя се** *страд.*

усмъртя̀ване *ср. Рядко. Отгл. същ. от* усмъртявам *и от* усмъртявам се. *Често за нарушение на реда той биеше войниците до усмъртяване.* Л. Стоянов.

усо̀е, *мн.* няма, *ср.* Слабо огрявано от слънцето влажно и хладно място в природата; усойно място. *Противоп.* присое. *Гълъб ми гукна в усое, | невеста плаче в градина.* Нар. пес. *Запяла мома в гора зелена, | в гора зелена, в тъмно усое.* Нар. пес.

усо̀ен, -о̀йна, -о̀йно, *мн.* -о̀йни, *прил.* **1.** Който слабо се огрява от слънцето; мрачен, влажен. *Мястото е усойно, разкаляно.* К. Константинов. *От усойните места лъхаше на влага и хлад.* Дим. Ангелов. **2.** В който не прониква слънце; мрачен, студен, усойничав. *Твоята стая е усойна, сестро, слънце не я вижда.* Ст. Костов. **3.** Влажен, студен, неприятен. *Неприятен усоен студец вееше в това влажно царство.* Вазов. *От гората ... лъхаше усойна планинска влага с дъх на папрат и гъби.* Дим. Димов.

усо̀йще, *мн.* -а, *ср. Нар.* Усойна местност; усое. *Те трябва да бъдат унищожени! Сто трупа трябва да изгният из усойщата и гъсталаците на Средна гора!* Дим. Ангелов.

усо̀й, -о̀ят, -о̀я, *мн.* -о̀и, *м.* Усое. *Лозарство не може да вирее, защото местността е висока и на усой.* Вазов.

усо̀йка[1] *ж.* Креслива горска птица с бели и черни пера по крилата; сойка. Garrulus glandarius.

усо̀йка[2] *ж. Рядко.* Усое. *Лобното място беше една влажна и зелена усойка.* Вазов.

усо̀йна *ж. Нар.* Усое. *Там певците | сладкопойни | край потоци | и в усойни | е пратила пролетта | да се радва днес света!* Елин Пелин. *В усойната до дола, който се спуща, като улей отгоре, се бяха събрали тримата козари.* Чудомир.

усо̀йница *ж.* **1.** Вид отровна змия. Vipera ammodytes. *В нейна пазва, като спала, | зла усойница влезнала.* Вазов. *Онзи ден уби една змия усойница на Горанова могила.* Кр. Григоров. **2.** *Прен. Разг. Презр.* Много лоша жена. *Проклета усойница!... Не е жена като жена: фучи, лудее и те гледа с кървави очи.* Вазов.

усо̀йничав, -а, -о, *прил.* Който прилича на усое, мрачен и хладен като усое; усоен. *Тихата долина ставаше влажна и усойничава.* Ем. Станев.

усо̀йно. *Нареч. от* усоен. *Любувахме се на разкошната картина на дола с усойно хладни долинки.* Вазов.

усо̀йност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* усоен. *Това прелестно кътче поради своята усойност запазваше още неприкосновена своята зеленина и свежест.* Вазов.

усо̀рлица[1] *ж. Диал.* Ястреб. *Тя се хвърляше като усорлица въз ония, които ѝ пречеха.* Вазов.

усо̀рлица[2] *ж. Диал.* **1.** Змия усойница. *Пила Неда снощна вода, | снощна вода геранова, | че изпила пъстра змия, | пъстра змия усорлица, | усорлица със две глави.* Нар. пес. **2.** *Прен. Разг. Презр.* Много лоша жена. *Мана беше люта усорлица.* Н. Геров.

усо̀я *ж. Нар.* Усое. *В усоя глуха, във пещерен полумрак, | между скали със вечен мъх покрити, | ... | поток планински криволи.* К. Христов. *Спят в усоите планински, | като*

мънички деца, | вледенелите потоци | с бледо-сребърни лица. Елин Пелин. *Повява от усоц зимен хлад, | в гора се сипе огнен листопад.* Ем. п. Димитров.

успѐх, *мн.* -хи, *м.* 1. Сполучливо постигане на поставена цел, задача; постижение, сполука. *Един за всички, всички за един — | задружно към успеха да вървим!* Ем. п. Димитров. *Сега горя, сега се радвам | на всеки боен твой успех.* Вапцаров. *Усилията ми се увенчаха с успех.* || Обществено одобрение, признание, положителна оценка за някого или за нещо. *При пълен театър тоя мой драматически опит има голям успех.* Вазов. 2. Постигната степен при овладяване на знания от учещи се, изразена в съответна оценка. *Повишавам успеха си. Отличен успех. Слаб успех.* □ **С успех** — успешно, без затруднение, много леко.

успѐшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* Който завършва с успех; сполучлив, благополучен. *И знам, войната ми ще е успешна | и лаври ще пожъне мечът мой.* Вазов. *Успешната бойна маневра на бригадата повдигна духа на бойците и създаде весело настроение.* К. Ламбрев. *Успешен край.*

успѐшно. *Нареч. от* успешен. *Той можеше да смята задачата си успешно завършена.* Йовков.

успѐшност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* успешен.

успѐя. Вж. успявам.

успѝвам, -аш, *несв.*; **успя̀,** -йш, *мин. св.* -а̀х, *св. Нар.* Приспивам. *В късен час градът си отпочива | и морето го в мечти успива | с непрестайната си серенада.* Н. Ракитин. *Мекото поклащане, звънчетата, топлият ветрец — всичко това успива бай Нончо.* А. Гуляшки. **успивам се, успя се** *страд.*

успѝвам се, -аш се, *несв.*; **успя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -а̀х се, *св., сред.* Събуждам се от сън по-късно, отколкото бива. *Той често се успиваше сутрин.* Дим. Талев. *Който по-рано става, за него денят е по-голям, който се успива, и работата му ще е по-малка.*

успѝване *ср. Отгл. същ. от* успивам *и от* успивам се.

успокоѐние, *мн.* -я, *ср.* 1. *Остар.* Успокояване. *При тия славни гробове правим панихида за успокоение душите на праведниците.* Вазов. 2. Спокойствие. *Откато прати писмо на Найда, у Харитина пак настъпи... успокоение.* А. Каменова.

успокоѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който успокоява. *Никой не отвори уста да каже две успокоителни, съчувствени думи на Лазар Глаушев.* Дим. Талев. *Скоро успокоителни известия... намалиха уплаха.* Вазов. *Успокоително лекарство.* 2. Като *същ. ср.*, само *ед.*, **успокоително** — успокоително лекарство. *Направих ви инжекция за сърцето, а след малко ще ви дам и успокоително... Опитайте се да заспите.* Дим. Димов.

успокоѝтелно. *Нареч. от* успокоителен; утешително. *И тя му стисна нежно, успокоително ръката.* Вазов.

успоко̀я. Вж. успокоявам.

успоко̀я се. Вж. успокоявам се.

успокоя̀вам, -аш, *несв.*; **успоко̀я,** -ойш, *мин. св.* успокоѝх, *св.* 1. Въздействувам на някого да стане спокоен; утешавам. *Не се грижи, на добри ръце я предадох — успокои го Боримечката.* Вазов. *Мама я милва по рамото и мъчи се да я успокои.* Влайков. *Успокояваха ги, молеха ги да не викат, да не плачат — да не би да чуят турците.* Дим. Талев. 2. Отстранявам някаква възбуда; уталожвам, облекчавам. *Той... се връщаше уморен от работа и сънът бързо го успокояваше.* Дим. Талев. **успокоявам се, успокоя се** *страд.*

успокоя̀вам се, -аш се, *несв.*; **успоко̀я се,** -ойш се, *мин. св.* успокоѝх се, *св., сред.* 1. Ставам спокоен, преставам да се безпокоя. *От време на време болната се изправяше на леглото и се поозърташе наоколо си... Лека-полека лицето ѝ утихваше, успокояваше се.* Йовков. *Стани, Найдене, успокой се... Нямаш ти вина.* Г. Райчев. 2. Утихвам, притихвам, стихвам. *Плячкаджии! Грабители! Разбойници! Задъхан, Горомолов спря... Гневът му не се успокояваше, а растеше.* Йовков. *Морето се успокои. Децата се успокоиха и заспаха.* 3. За болка — намалявам, стихвам. *Болките се успокоиха. Той отново се унесе в дрямка.*

успокоя̀ване *ср. Отгл. същ. от* успокоявам *и от* успокоявам се. *Успокояване на болки.*

у̀според *нареч. Нар.* Успоредно. *Вървеше с баща си успоред от лявата му страна.* Цани Гинчев. *Посред тези баирчета през една тясна ивица върви шосето; а отгоре, успоред с него, шуми една малка, бистра и пенлива река.* Влайков.

у̀спореден, -дна, -дно, *мн* -дни, *прил.* 1. Който е еднакво отдалечен от друго нещо по цялата си дължина; паралелен. *Взводовете бяха в разгънат строй, четири успоредни линии, една зад друга.* Йовков. *Успоредни плоскости. Успоредни части. Успоредни галерии.* 2. *Прен.* Който става едновременно с нещо друго. *Успоредни явления. Успоредни събития.*

у̀споредица *ж.* Нещо, което може да се съпостави с други сходни; съпоставка, паралел. *Този гравиран релеф на конник е най-добрата успоредица на релефа на Мадарския конник.*

у̀споредка *ж. Спорт.* Гимнастически уред с два успоредни водоравни лоста за упражнения; паралелка. *На гимнастическата площадка стават състезания на успоредка.*

у̀споредник, *мн.* -ци, *м. Нов. Геом.* Четириъгълник с равни и успоредни срещуположни страни; паралелограм.

у̀споредно. *Нареч. от* успореден. *Бае Стоян тръгна успоредно със своя Белчо и го изпрати чак до някъде.* Елин Пелин. *Двамата вървяха успоредно един до друг.* Дим. Димов.

у̀споредност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* успореден.

успя̀. Вж. успивам.

успя̀ се. Вж. успивам се.

успя̀вам, -аш, *несв.*; **успѐя,** -ѐеш, *мин. св.* успя̀х, *прич. мин. действ.* успял, -а, -о, *мн.* успѐли, *св.* 1. Намирам възможност, време, сили да направя нещо; смогвам, сполучвам, постигам. *Аз не успях да я видя.* Вазов. *Никола се хвърля изведнъж върху него, но не успява да го хване и*

го подгонва. Йовков. ‖ Удава ми се да направя нещо въпреки краткия срок; сколасвам. *Той закъсня и едва успя да се качи на влака.* 2. Достигам успехи в нещо; преуспявам, напредвам. *Въоръжи се с търпение и чакай. На прав път ли си — ще успееш.* Елин Пелин. *Дружеството в Люляково беше спестовно-кооперативно. Отначало то малко успяваше.* Йовков. *Успявам в науката. Успявам в живота.*

успяване *ср. Отгл. същ. от* успявам.

уста̀, *ед.* и *мн., ж.* 1. Отвор в долната лицева част на главата у човек или животно, чрез който се поема храна и се говори. *Очи тъмнеят, глава се люшка, | уста проклинат цяла вселена.* Ботев. *Ленков го посрещна с пълна уста, с парче хляб в ръка.* М. Грубешлиева. 2. Устни. *Една му с билки раната върже, | друга го пръсне с вода студена, | трета го в уста целуне бърже.* Ботев. *Погледът на тия очи озарява с чудна благост... това лице, това хубаво носленце, тия мъничкн, алени уста.* Елин Пелин. 3. *Прен. Разг.* Способност да се говори. *Дал ми господ и уста.* Вазов. *Началникът като е сляп, та не вижда, ти нямаш ли уста да му кажеш?* Елин Пелин. *Ех, да имах твоите уста, министър щях да стана.* Ст. Костов. 4. *Прен. Разг.* Отвор на съд, оръдие и под. *Из устата на топа изхвръкна стърготина.* Вазов. *Това беше грамаден кратер. Из неговата зинала уста лъхаше хлад.* Елин Пелин. *Тя хвана торбата и разтвори устата ѝ. Богдан се изправи да изсипе отсятото зърно.* К. Петканов. 5. *Нар.* Отвор между нишките на основа при тъкане; зев. *Откакто е открито тъкачеството, досега се прилага един основен метод за образуване на уста (зев).* □ **Вземам (изтръгвам, грабя) някому залъка от устата** (разг.) — отнемам някому и последните средства за препитание. *В гроба дано те тикнат макар, хайдутино, дето ни вземаш залъка от устата!* Г. Караславов. **Вземам някому думата от устата** (разг.) — изпреварвам да кажа нещо, което друг е имал намерение да каже. **Влизам (отивам) на вълка в устата** (разг.) — излагам се на голяма опасност. **Влизам в устата на хората** (разг.) — ставам предмет на одумки, клюки. **Гледам някого в устата** — а) Гледам някого какво яде, колко яде; броя му залците. б) Угоднича, угаждам. **Говоря, каквото ми дойде на устата** (разг.) — говоря необмислено, каквото завърна; плещя, дърдоря. *На няколко пъти ѝ хрумна да се върне назад и да надума на Ивана каквото ѝ дойде на уста.* К. Петканов. **Голяма уста имаш** или **устата ти цяла воденица** (разг., неодобр.) — много говориш, не може никой да те наддума. **Държа си устата (езика)** или **слагам си ключ на устата** (разг.) — мълча, въздържам се да говоря. *Ей, дядо Маноле! Дръж си устата! — викаше той. — Кой е хайдутин?* Йовков. *Още два-три месеца трябва да си сложите ключ на устата.* Хар. Русев. **Запушвам (затварям) устата някому** (разг.) — а) Оборвам някого със силни доводи, на които той не може да възрази. *Ами ако му дадат документ от реквизиционната комисия и му запушат устата?* Г. Караславов. б) Накарвам някого да млъкне. *Па нека ни одумват! Можем ли да запушим чуждите уста?* Г. Райчев. **Златна (медена) уста има** (разг.) — много е сладкодумен. *Златна уста имаш, Максиме!... — рече Спасуна. — Умът ти реже като бръснач.* Дим. Димов. **Златни ти уста** (разг.) — за израз на благодарност за нещо казано. **Зяпам някого в устата** (разг.) — а) Прехласнато слушам, гледам някого, като говори. б) Намирам се изцяло под влиянието на някого, слушам го за всичко. **Има жълто около устата, с жълто на устата** (разг.) — за човек: съвсем млад, неопитен, незрял. *Те има още хляб да ядат. С жълто на устата държава не се управлява.* Ст. Костов. **Имам мярка на устата си** (разг.) — зная какво говоря. *Като на братя ви се моля, оставете ме! — Ха, тъй, че друг път да имаш мярка на устата си.* К. Петканов. **Имам уста да говоря** (разг.) — смея, осмелявам се да кажа нещо. *Млък! И още имаш уста да говориш! Не те е срам!* Чудомир. **Кривя си устата** (разг., рядко) — лъжа умишлено. *Тука Сминът се обади: | я си не криви устата! | Тебе да обича — тя ли?* П. П. Славейков. **Лоши уста** (разг.) — за хора, които правят интриги, клюки: клеветници. *Хорските приказки са злобни измислици на завистници и лоши уста.* К. Петканов. **Мед му капе от устата** (разг.) — много е сладкодумен, приказва много хубави неща. **На топа на устата** (разг.) — на най-опасно и отговорно място. *На тебе ти е лесно, утре ще си идеш в града под дебелата сянка, а аз ще остана тук на топа на устата.* М. Марчевски. **На устата ми беше** (разг.) — за малко щях да го кажа. **Не излиза дума из устата му** — а) Мълчи, нищо не говори. б) Пази тайна. **Не ми се туря залък в устата** (нар.) — нямам апетит, не ми се яде. **Оставам с пръст в устата** (разг.) — изигран, излъган съм в очакванията си, в надеждите си. *Ще си намери някоя красива другарка и ще отиде подире ѝ, а ние ще останем с пръст в уста.* Ем. Станев. **Отварям уста** (разг.) — а) Проговарям. *Сам Момчил дълго мълча, преди да отвори уста.* Ст. Загорчинов. б) Започвам да се карам. *Като отворили едни уста шопкините — не можеш да ги наддумаш.* Г. Райчев. **От твоите уста в божите уши** (разг.) — дано се сбъдне това, което казваш; чул те господ. *Дано догодина да се чукаме в свободна България!... — От твоите уста в божи уши.* Дора Габе. **От уста на уста** (разг.) — от човек на човек, от разказвач на разказвач. *Народът разнасяше като легенда от уста на уста и най-малките прояви на народните борци.* К. Ламбрев. **Плюли си в устата** (разг.) — надумали се да говорят, да твърдят едно и също. *Всички са си плюли в устата и ме лъжат!* Йовков. **Правя си устата** (разг.) — загатвам, искам нещо издалече. *Хич не си прави устата за пари.* **С кои уста** (нар.) — срам ме е, неудобно ми е. **Слива ли имаш в устата?** — какво ти пречи да говориш? *Най-сетне дъщеря му слива ли е имала в устата си, та не му е казала?* Св. Минков. **С отворена (със зяпнала) уста** (разг.) — с учудване, с удивление. *Около старите ловци се трупаха любознателни младежи и със зяпнали уста слушаха разни истории за заека и за лова.* Елин Пелин. **С половин уста** (разг.) — без особено желание; неохотно. *Що чиниш, Тинке? — запита я той. — Нищо — отвърна тя с половин уста.* Влайков. *Кировица не се пошавна, посрещна я пренебрежително, хладно, а като я покани да седне, покани я с половин уста.* Г. Караславов. **Ставам мезе за хорските уста** (разг.) — ставам предмет на шеги, подигравки. **Събирай си устата** (руг.) — млъкни, мълчи! *Дъртако, събирай си устата, че тука има свидетели.* К. Петканов.

Това не е за моята уста лъжица (разг.) — не съм достоен, не съм годен за това нещо. *От мама и от тате знаех, че тия работи не били за нашата уста лъжица.* Ст. Чилингиров **Устата му мирише на мляко** (разг.) — много е млад и неопитен още. *Устата ѝ още мирише на мляко, а седнала ум да му дава.* Дим. Ангелов. **Уста има, език няма** (погов.) — не обича да говори. **Устата му мелят** (разг.) — голяма бъбрица е. **Хвалете ме уста, да ме хвалят** (разг.) — трябва сам да се хваля, ако искам и другите да ме хвалят. **Хорските уста не са чувал, да го вържеш** (погов.) — не можеш да накараш хората да не говорят. **Цапнат в устата** (разг., неодобр.) — говори неприлични неща. *Пък ти какъв си цапнат в устата!* Вазов.

устàбашия, -та, *мн.* -ии, *м.* (тур.). *Остар.* Председател, глава на еснаф. *Малко ли е то: да отиде на крака довчерашният устабашия, от когото е треперел целият еснаф, при един нищо и никакъв човек.* Ст. Чилингиров. *Мануил майстор, | нàй майстор устабашия. | Ала излезе най-глупав, | на булката си не каза.* Нар. пес.

ỳстав[1] *м.* (рус.). Сбор от основни правила, които определят устройството и дейността на организация, дружество и под.; правилник, статут. *Вълчан Дуков е председател на дружеството, слушам го все за устави и за правилници говори.* Йовков. *Устав на Комунистическата партия.*

ỳстав[2] *м. Спец.* Старинно писмо с главни букви.

ỳставен[1], -вна, -вно, *мн.* -вни. *Прил. от* устав[1]. *Уставни положения.*

ỳставен[2], -вна, -вно, *мн.* -вни. *Спец. Прил. от* устав[2]. *Уставно писмо.*

усталъ̀к, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Остар. Разг.* Майсторство, умение, изкуство.

установѐн, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* установя. 2. Като *прил.* а) Който е официално утвърден, признат и е добил законна сила. *Наказания за престъпления могат да се налагат само от установените съдилища.* Конст., чл. 82. б) Определен, уточнен. *Той има свой твърдо установен възглед по дадения въпрос. Установен ред. Установени привички.* в) Създаден, основан. *Но понеже няма още установена редовна поща между Земята и Луната, аз ще ви се обаждам по моето чудно радио.* Елин Пелин.

установѐност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* установен. *Установеност на характера.*

устанòвка *ж.* (рус.). *Книж.* 1. Основно положение; директива, указание. *Много предишни установки, принципи и положения в нашата армия се оказаха остарели.* Г. Димитров. *Научна установка.* 2. *Спец.* Уредба, устройство. *Радиотелеграфна установка. Телевизионна установка.*

установя̀. Вж. установявам.

установя̀ се. Вж. установявам се.

установя̀вам, -аш, *несв.*; **установя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* (рус.). 1. Въвеждам, устроявам. *Бригадата ни слезе от Балкана, освободи Розовец и установи народнодемократична власт.* К. Ламбрев. *Ние искаме да установим нормален демократичен ред в нашата страна и той ще бъде установен.* Г. Димитров. 2. Определям. *Решиха да си направят още един път сметката, да установят с колко тона храни разполагат и на каква средна цена.* П. Спасов. *Да направим скиците и да установим датата на завършването.* А. Гуляшки. 3. Разкривам нещо; констатирам. *Напоследък полицейските разпити бяха установили, че предаването и разпръскването на позивите се извършвало по поръчения на някой си Сидер.* Дим. Ангелов. *Установявам факт.* **установявам се, установя се** *страд. Трябва да се проучат условията, да се установят методите, да се пипа внимателно.* Дим. Димов.

установя̀вам се, -аш се, *несв.*; **установя̀** се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* (рус.). 1. Настанявам се да прекарам известно време някъде или да живея в някое жилище, селище и под. *Повече от час се скитах, доде намеря де да пренощувам. Най-после установих се накрай селото, в един бордей.* П. Р. Славейков. 2. Определям се, спирам се на нещо. *Като изучи по-добре всички местни условия . . . , най-после се установи на едно смело решение.* Влайков. 3. Осъществявам се, настъпвам, наставам. *Колкото помогъща е Москва, . . . толкова по-успешно ще се установи траен мир между народите.* Г. Димитров. *Между тях се беше установило пълно доверие, което сплетните, пускани от другите фирми, не можеха да разколебаят.* Дим. Димов.

установя̀ване *ср. Отгл. същ. от* установявам *и от* установявам се. *Установяване на траен мир. Установяване на ред.*

устàт, -а, -о, *прил.* 1. *Разг.* Който говори много; приказлив, бъбрив. *Дотърчава тогаз у нас Стоеница, кумица ни е, една устата, една многознайница.* Йовков. *Бива те, много си устата. Ех, да имах твоите уста, министър щях да стана.* Ст. Костов. *Жените им случиха се устати булки, щом се видят, и си зачешат езиците.* П. Незнакомов. 2. Заядлив. *Не можа досега да се ожени, че е устата.* Влайков. *Кой, мари, ние ли сме пастърми? — обади се една от жените. — Я гледай я ти нея — устата такава.* Ст. Чилингиров.

устàтник, *мн.* -ци, *м. Разг.* Устат човек.

устàтница *ж. Разг.* Устата жена. *Тя беше и много устатница.* Влайков.

устàтост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Разг. Отвл. същ. от* устат.

ỳстен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който се отнася до уста, който е свързан с уста. *Устна кухина. Устна реч.* 2. Който става с реч, с думи. *Противоп.* писмен. *Устен изпит. Устна заповед. Устно съобщение.* □ **Устна хармоника** (муз.) — хармоника за свирене с уста. *Вън Иванов свиреше с малка устна хармоника.* Г. Райчев.

ỳстие, *мн.* -я, *ср.* 1. Място, където река се влива в море или езеро. *Около устието на Места има няколко села.* Йовков. *Устието на Дунав.* 2. Малък отвор на съд, отдето се пълни; уста, гърло. *Под земята нейде има съд, подобен на бъклица, който се пълни с вода и е обърнат надолу с устието.* П. Делирадев. 3. Начало или край на планински проход. *На северното устие на прохода днес има хан за пътниците.* П. Р. Славейков. *Въстаниците се пръснаха във верига от двете страни на пътя, по скалите в тясното устие между чуките вляво и вдясно.* Дим. Талев.

устѝскам. Вж. у с т и с к в а м.

устѝсквам, -аш, *несв.*; **устѝскам,** -аш, *св. Разг.* Успявам да издържа, да устоя на някоя трудност, съблазън и под.; изтрайвам. *Устискаш ли до напролет, пиши сбогом на вашите — няма да се върнеш.* А. Гуляшки. *Едва устисках да не си хапна от баницата.* **устисквам се, устискам се** *сред.*

устѝскване *ср. Отгл. същ. от* устисквам *и от* устисквам се.

ỳстна *ж.* Месеста подвижна външна част, която затваря устата; бърна. *Той се вгледа в нея; съвсем млада . . . , с малко неправилни черти на лицето и едва забележимо издадена напред горна устна.* Ст. Дичев. *Долна устна. Стиснати устни.* || Свободният, покрит с червена лигавица край на тая част. *Червените вишневи устни се разтегнаха и показаха ситни тънки, бели зъби, наредени един до друг като чист маргарит.* Д. Немиров. □ **Прехапвам устни** — стряскам се, сепвам се, изненадвам се. *Евгени прехапа устни: петнадесет години тъмничен затвор!* Дим. Ангелов.

ỳстнен, -а, -о, *прил. Грам.* Който се образува с устните; лабиален. *Устнена съгласна.*

ỳстно. *Нареч. от* устен (във 2 знач.). *При среща ще ти кажа повече устно.* Вазов.

устòи *мн., ед.* няма (рус.). *Книж.* Опора, основа. *Устоите на съветската държава, единството и братското сътрудничество между съветските народи издържаха най-голямото изпитание в историята.* В. Коларов.

устойчѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който се държи здраво, не се клати, не пада; стабилен, як, здрав. *Той усети да се разлива приятна топлина по тялото му, краката му като че станаха поустойчиви, ръцете се движеха свободно.* Кр. Григоров. *Устойчиви стъкла.* **2.** Издържлив. *Едни работници изнемогват — заменят ги други пожилави, по-устойчиви.* Вазов. *По целия път говориха за това . . . , какви дръвчета трябва да се посадят, та . . . да бъдат устойчиви на суховеите.* А. Гуляшки. *Той е устойчива натура. Устойчиви сортове.* **3.** *Прен.* Здраво, твърдо установен; стабилен. *Съветският строй се оказа най-устойчивият строй, способен да издържи и най-тежките изпитания.* В. Коларов. *Проведе се парична реформа и се мина към твърда и устойчива валута.*

устойчѝвост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* устойчив; издържливост, стабилност. *Репичните посеви могат да придобият по-голяма устойчивост срещу измръзване.*

устоцвѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Само в съчет. **устоцветни растения** (бот.) — растения с дребни цветове, подобни на животински уста, обикн. с четвъртито стъбло и съдържащи етерни масла, като напр. маточина, чубрица и под.

устоя̀. Вж. у с т о я в а м.

устоя̀вам, -аш, *несв.*; **устоя̀,** -ойш, *мин. св.* **устоя̀х,** *св.* **1.** Стоя до край. *Пиесата беше лоша. Едва устоях до края на представлението.* **2.** Не се поддавам на въздействието на сила, натиск, напор; държа се, крепя се. *Желязото не е устояло на ловката ръка, която с два удара на боздуган го е разнизала.* Н. Райнов. || *Прен.* Издържам неблагоприятното въздействие на нещо; понасям. *Никъде турците не можаха да устоят срещу руската сила.* Дим. Талев. *Те са нежни, не могат да устоят на студа.* К. Ламбрев. *Не устоя на жестоките мъчения и издаде хората, с които бе във връзка.* Дим. Ангелов. **3.** *Прен.* Оставам твърд на убежденията си, на решенията си; не отстъпвам. *Ако устоиш на изкушението, ти ще бъдеш завинаги наш.* Дим. Димов.

устоя̀ване *ср. Отгл. същ. от* устоявам.

устраша̀. Вж. у с т р а ш а в а м.

устраша̀вам, -аш, *несв.*; **устраша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Плаша, уплашвам. **устрашавам се, устраша се** *страд.* и *сред. Уплаши се Видин, устраши се, | та побегна дома на дворове.* Нар. пес.

устраша̀ване *ср. Отгл. същ. от* устрашавам *и от* устрашавам се.

ỳстрел[1] *м. Нар.* **1.** Удар, поразяване от гръмотевица. *Отляво на баричката стърчеше един дъб, наполовин изсушен от устрел на мълния.* Вазов. **2.** Дявол, проклетия. *Да го вземат устрелите.* Клетва. □ **Пращам устрели** — протягам разперена ръка и кълна; чумосвам. *Гневно разперваше пръсти и пращаше устрели след нея.* Елин Пелин.

ỳстрел[2], *мн.* няма, *м. Нар.* Название на няколко вида остро поразяващи и мъчителни болести, като ревматизъм, червен вятър и под.

устрѐлвам, -аш, *несв.*; **устрѐлям,** -яш, и **устрѐля,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Рядко.* **1.** Застрелвам, улучвам. *Ако шишането мереше с окото, устрелил бих тая проклета птица. И той я заследи в небесата.* Елин Пелин. || *Обр. Вашите прекрасни очи ме устрелиха в дъното на сърцето.* Вазов. *Нейните чести погледи, с които го устрелваше нежно и значително, съвсем прогониха мрачното му униние.* Вазов. **2.** За болест — повалям изведнъж; поразявам. *Я ми, майко ле, постели, | че ме чумата устрели.* Нар. пес. **устрелвам се, устреля се** *страд.*

устрѐлвам се, -аш се, *несв.*; **устрѐлям се,** -яш се, и **устрѐля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Нар.* Спускам се стремително към нещо. *Над него като пуснат камък се устрели соколът.* Елин Пелин.

устрѐлване *ср. Отгл. същ. от* устрелвам *и от* устрелвам се.

устрѐля. Вж. у с т р е л в а м.

устрѐля се. Вж. у с т р е л в а м с е.

устрѐлям. Вж. у с т р е л в а м.

устрѐлям се. Вж. у с т р е л в а м с е.

ỳстрем *м.* Стремителна насоченост към нещо; стремителност, бързина, напор. *Върти се, върти, колело на живота, | животът е устрем и вечно движение.* Багряна. *Животното се носеше с устрем нагоре по стръмнината.* Ив. Хаджимарчев.

ỳстремен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* Бърз, напрегнат, стремителен. *Тез устремни вълни ту глухо се провират | в гъстаци, ту във бяс прехвърлят стръмнини.* П. П. Славейков. *Порази я любовта му: груба, физическа, устремна, но с много малко дружба.* А. Гуляшки. *Мачът започна с устремна игра.*

устремѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* устремя. **2.** Като *прил.* Стремително насочен към нещо. *От време на време той срещаше устремените в него очи на Василена.* Йовков. *Той бе-*

ще паднал по очи, тъй като беше тичал, устремен напред с протегната ръка. Ив. Мартинов.

устремѐно. *Нареч. от* устремѐн. *Тръгнаха устремено напред.* Св. Минков.

устремѐност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* устремѐн.

ỳстремно. *Нареч. от* ỳстремен.

ỳстремност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* ỳстремен. *В погледа му гореше такава устремност, сякаш целият той беше някакъв страхотен заряд.* Дим. Ангелов.

устремя̀. Вж. устремявам.

устремя̀вам, -аш, *несв.*; **устремя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Стремително насочвам в известна посока, към определена цел. *Зъл дух ви тука устреми — | да мрете в нашите земи!* К. Христов. *Цончо устреми очи към дупката и вече не ги мръдна от там.* Вазов. *Аз дигам весела наздравица за вас, | другари, в бъдещето устремили взори.* Мл. Исаев. **устремявам се, устремя се** *страд.* и *сред. Всичко живо изгладня и се устреми към селата.* Йовков.

устремя̀ване *ср. Отгл. същ. от* устремявам *и от* устремявам се.

устрòйвам, -аш, *несв.*; **устрòя,** -ойш, *мин. св.* устройх, *св.* Устроявам. *Ние устройваме публично събрание от името на Работническата партия.* Г. Караславов. *Утре устройвам в къщи тържество.* А. Гуляшки. *Устройвам среща.* **устройвам се, устроя се** *страд.* и *сред.*

устрòйване *ср. Отгл. същ. от* устройвам *и от* устройвам се.

устрòйство, *мн.* -а, *ср.* 1. Начин на направа на машина, уред, сграда и под.; структура. *Той основно изучи и устройството на леката картечница, сам я разглобяваше и сглобяваше.* Дим. Ангелов. *Сложно устройство на машина.* 2. Начин на организиране; организация. *Великото славянско семейство, заедно с демократичните неславянски народи,... ще дадат нови образци на демократично устройство и народно благополучие.* Г. Димитров. *Устройството на селищата, съдопроизводството..., както и подчинеността на съдилищата едно на друго, се уреждат от закона.* Конст., чл. 60.

устрòя. Вж. устройвам *и* устроявам.

устроя̀вам, -аш, *несв.*; **устрòя,** -ойш, *мин. св.* устройх, *св.* Организирам, подготвям, уреждам нещо. *Той обра Киприановския манастир, дето летуваше, за да устрои легиона.* Вазов. *Аз предлагам да устроиме една екскурзия до Рилския манастир.* Кр. Кюлявков. *Устроявам засада.*

устроя̀ване *ср. Отгл. същ. от* устроявам *и от* устроявам се. *На страната липсват работници по нейното политическо устрояване.* Вазов.

усỳквам, -аш, *несв.*; **усỳча,** -еш, *мин. св.* усуках, *св.* 1. Изработвам със сукане. *Буля Ана... извади две кълба прежда и почна да усуква нишките им в една.* Ст. Чилингиров. *Всичко мога... — рало да ти издялам, въже да ти усуча.* А. Каралийчев. *Обущата бяха се раззинали без връзки; стрина Босилка ... им усука връзки от яки кълчищни конци.* И. Волен. 2. Засуквам. *Щом зърне майка му, почва да си усуква тънките мустаци.* П. Ю. Тодоров. 3. Завивам, омотавам. *Без да се бавя много, аз усуках престилката около кръста си.* Ст. Чилингиров. **усуквам се, усуча се** *възвр.* и *страд.* □ **Усуквам го** (разг.) — не казвам направо; извъртам. *Ако трябва да чакаме някого, направо кажи, не го усуквай!* М. Грубешлиева.

усỳквам се, -аш се, *несв.*; **усỳча се,** -еш се, *мин. св.* усỳках се, *св., сред.* 1. Въртя се, вия се, извивам се. *Той надникна и в полутъмния двор видя Пешо, който извиваше ръката на Христина и се мъчеше да измъкне нещо от пръстите ѝ. Тя се усукваше като въже.* М. Грубешлиева. 2. *Прен. Разг.* Увъртам се, подмилквам се, докарвам се пред някого. *Той всеки ден се отбиваше у тях, усукваше се около Минчо и му разправяше всичко, което ставаше в общината.* Г. Караславов. *Той ще се усуче около тях, ще се намеси и ще започне тихичко, за да не чуе някой от нашите: — Други хора сте вий, не мязате на тукашните.* Чудомир. *Сега тя разбра какво значи да си вадиш сам прехраната..., да не се умилкваш и да не се усукваш за един гологан.* Г. Караславов. 3. *Прен. Разг.* Ухажвам, задирям. *Момчето се усуква за твоя Кина.* А. Страшимиров. *Виждам, че се усукваш цяло лято подир нея.* А. Каралийчев. *Няма да се усукваш около Христина, чуваш ли.* М. Грубешлиева.

усỳкване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* усуквам *и от* усуквам се. *Няма време за усукване! Казвай какво има в лодката!* А. Каралийчев.

усỳл *м.* (араб.). *Остар.* 1. Леснина, леснотия. *Нов наместник ни прати. А той, новият, ербап човек излезе. Иска с усул в торбата си да ни сложи.* Дим. Талев. 2. Способ, начин. *Всеки майстор си има свой усул.*

усỳча. Вж. усуквам.

усỳча се. Вж. усуквам се.

усъвършѐнствувам, -аш, *несв.* и *св.* Правя нещо да стане по-съвършено; подобрявам. *Всеки член на Партията е длъжен: да овладява техниката на своята работа, като повишава и усъвършенствува своята професионална и делова подготовка.* Уст. БКП. *Нашата войска трябва да увеличи и усъвършенствува своята бойна и политическа подготовка.* **усъвършенствувам се** *страд.*

усъвършѐнствувам се, -аш се, *несв.* и *св., сред.* Ставам по-съвършен в работата си, достигам голяма опитност и вещина.

усъвършѐнствуване *ср. Отгл. същ. от* усъвършенствувам *и от* усъвършенствувам се. *Ударничеството и съревнованието са бляскави явления, но те подлежат на усъвършенствуване, на още по-добра организация, по-добро ръководство.* Г. Димитров.

усъмня̀ се. Вж. усъмнявам се.

усъмня̀вам се, -аш се, *несв.*; **усъмня̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Изпитвам съмнение за нещо. *А ако се усъмнят и ни заведат в участъка?* Вазов. *Ако някой ни види горе от прозореца как стоим и чакаме, може да се усъмни.* П. Вежинов. *Тя не знаеше какво е кражба. Ами ако сега наистина намерят парите у тях? За пръв път тя се усъмни в мъжа си.* Ст. Ц. Даскалов.

усъмня̀ване *ср. Отгл. същ. от* усъмнявам се.

усъ̀рвам, -аш, *несв.*; **усъ̀рна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св. Нар.* Посървам. *Защо пуфтиш, защо пъшкаш, | защо си усърнал?* Ц. Церковски. *Той всеки ден бе там, усърнал и приведен.* К. Христов.

усърване *ср. Отгл. същ. от* усървам.

усърден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* 1. Който проявява усърдие; прилежен, ревностен. *Той беше крайно усърден в професията си.* Дим. Талев. *Настъпи втори ден, откакто тримата усърдни работници не бяха турили в уста ни троха хляб.* М. Марчевски. *Усърден ученик.* 2. Който се извършва с усърдие. *Това също беше плод на безшумната, но усърдна работа на поп Дочо.* Йовков.

усърдие, *мн.* няма, *ср.* Грижа, залягане да се извърши нещо добре; ревност, старание. *Малко усърдие влагаше той в тая работа и всеки път свършваше със загуба.* Йовков. *Работеше с преголямо усърдие, копаеше, прекопаваше, дълбаеше.* Дим. Талев. *Проявявам усърдие.*

усърдно. *Нареч. от* усърден; с усърдие. *Въстаниците се прицелваха и стреляха усърдно.* Дим. Талев. *Той работеше по-усърдно.*

усърдност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* усърден.

усърна. Вж. усървам.

усядам, -аш, *несв.*; **уседна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* Оставам да живея на едно място. *Славяните са уседнали на Балканския полуостров към VI и VII в.*

усядане *ср. Отгл. същ. от* усядам.

утаен[1], -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* утая[1]. 2. Като *прил.* Който е образуван чрез утаяване; утаечен. *Утаени пластове.*

утаен[2], -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* утая[2]. 2. Като *прил.* Който е останал в тайна; скрит, укрит. *Утаени мисли. Утаени чувства.*

утаечен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Книж.* Който се е образувал от утайка; седиментен. *В Арктика съществуват острови, образувани от утаечни скали.*

утайвам[1], -аш, *несв.*; **утая,** -айш, *мин. св.* утайх, *св.* Утаявам[1]. **утайвам се, утая се** *страд.* и *сред.*

утайвам[2], -аш, *несв.*; **утая,** -айш, *мин. св.* утайх, *св. Диал.* Утаявам[2]. *Ти само ми откри, че той бил един добър славянин, който желаел да остане неизвестно името му... Но сега ти нямаш право да утайваш.* Вазов. **утайвам се, утая се** *страд.* и *сред.*

утайване *ср. Отгл. същ. от* утайвам[1], утайвам[2] *и от* утайвам се.

утайка *ж.* 1. Дребни частици от вещество във вода, течност, които се отделят по дъното на река, блато и др. или по дъното и по стените на съд. *Иван Капзамалинът... си люшкаше чашката, за да доизпие утайката на кафето на дъното.* Вазов. *Язовирът трябва да се очисти от тинестата утайка.* И. Бурин. *Утайка от вино.* ‖ *Обр. Някаква неприятна утайка бе останала в сърцето му.* П. Вежинов. 2. *Хим.* Неразтворимо вещество, което се получава от разтвор след химическа реакция. □ **Утайката на общество** — общество от долни, декласирани хора.

утaложа. Вж. уталожвам.

уталожа се. Вж. уталожвам се.

уталожвам, -аш, *несв.*; **уталожа,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* 1. Утолявам, насищам, задоволявам. *Пътникът върви цели дни и слухът му напразно иска да улови... радостно клокочене на течна водица из долинките, от която да уталожи жаждата си.* Вазов. *Види се, че ракията... бе уталожила глада му.* Мих. Георгиев. 2. *Прен.* Успокоявам, укротявам, усмирявам. *Присъствието на това миловидно лице уталожва сръднята на Мачухонски.* Вазов. *Минало е доста, гневът на строгия баща е уталожен.* П. П. Славейков. *Хладният ветрец уталожваше разгорещения мозък.* Стаматов. **уталожвам се, уталожа се** *страд.*

уталожвам се, -аш се, *несв.*; **уталожа се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* 1. Успокоявам се, утихвам. *След два часа кризата полека-лека се уталожи.* Вазов. *Войната се свършва, уталожват се духовете.* П. П. Славейков. 2. За буря, вятър, дъжд и под. — стихвам, утихвам. *Бурята се уталожи.* Влайков. *Понякога валеше дъжд, отначало с гръмотевица и вятър, после се уталожваше, над полето се носеха мъгли и дъждът валеше ситно и тихо.* Йовков.

уталожване *ср. Отгл. същ. от* уталожвам *и от* уталожвам се. *Прангата отново почувствува едно уталожване на своята мисъл.* Влайков.

уталожен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* уталожа. 2. Като *прил.* а) Успокоен, укротен, усмирен. *Уталожен от почивка и добра храна — Митя остана пак мрачен.* Стаматов. *Уталожен дух. Уталожени чувства.* б) Спокоен, улегнал, въздържан. *И недейте вярва, вий уталожени старци, че май вреди, ако понякога младежкият огън го прекалява.* П. П. Славейков.

уталожено. *Нареч. от* уталожен. *Не пречи им нищо, синко, какво ще им пречи — заговори уталожено старецът.* Елин Пелин.

уталоженост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уталожен. *Уталоженост на чувствата.*

утая. Вж. утайвам[1], утайвам[2], утаявам[1] *и* утаявам[2].

утая се. Вж. утаявам се[1] *и* утаявам се[2].

утаявам[1], -аш, *несв.*: **утая,** -айш, *мин. св.* утайх, *св.* Отделям утайка; напластявам, наслоявам. *Росица е запълнила със своите наноси неравното дъно на някогашното езеро, като и сега още... утаява плодородните си тини по найниските му части.* П. Делирадев. **утаявам се, утая се** *страд.*

утаявам[2], -аш, *несв.*; **утая,** -айш, *мин. св.* утайх, *св. Нар.* Укривам, скривам, спотайвам. *Гойчев бе утаил истината по внезапното изчезване на жена си даже от Лаврови.* Вазов. *И вторият преводач на Хайне е пак от руски превеждал, като е утаил и той името на автора.* П. П. Славейков. **утаявам се, утая се** *страд.*

утаявам се[1], -аш се, *несв.*; **утая се,** -айш се, *мин св.* утайх се, *св., сред.* 1. За утайка — падам на дъното или се полепвам по стените. *Дребните скробелни зърна плуват в промивната вода, част от тях са се утаили на дъното на съда.* ‖ *Обр. В зеленикавите му умни очи се бе утаила някаква необикновена за възрастта му, немомчешка сериозност.* П. Вежинов. 2. За мътна течност — давам утайка и се избистрям. *Водата подир няколко секунди се утаи.* Ал. Константинов.

утаявам се[2], -аш се, *несв.*; **утая се,** -айш се, *мин. св.* утайх се, *св., сред. Нар.* Спотайвам се, скривам се, укривам се. *В сърцето му се*

утаи дълбоко споменът за Парория. Ст. Загорчинов.

утайване *ср. Отгл. същ. от* утаявам[1], утаявам[2] *и от* утаявам се. *Голям брой соли не се разтварят във вода и те се получават обикновено чрез утаяване.*

ѝтвари *мн., ед.* ѝтвар, *м. Старин.* Църковни богослужебни съдове. *Той надари няколко храмове и манастири с богати черковни утвари и със земи.* Вазов.

утвърдѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съдържа или изразява утвърждение, съгласие, одобрение; положителен, одобрителен. *Тя избягваше утвърдителния отговор.* Вазов. *Те разбират знака му за утвърдителен и един файтон се изпречва отпреде му.* Ал. Константинов.

утвърдѝтелно. *Нареч. от* утвърдителен. *Тук ли е номер 13? Отговорих му утвърдително.* Панчо Михайлов. *Много ли ме обичате...? Марженка утвърдително поклаща глава.* Д. Калфов.

утвърдя̀. Вж. утвърдявам *и* утвърждавам.

утвърдя̀вам, -аш, *несв.*; **утвърдя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Утвърждавам. *Чакаха само да одобрят и да утвърдят книжата.* Йовков. *Конституцията ... утвърди труда като основен обществен фактор.* Г. Димитров. **утвърдявам се, утвърдя се** *страд.*

утвърдя̀ване *ср. Отгл. същ. от* утвърдявам *и от* утвърдявам се.

утвърждавам, -аш, *несв.*; **утвърдя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* **1.** Узаконявам, давам законна сила на решение, назначение, присъда и под.; одобрявам; потвърждавам. *Те определят „контингентите" и цените на вносните и износните стоки, разпределят доставките, утвърждават търговете.* В. Коларов. *Централният комитет... дава разрешение за издаване на партийни вестници, като утвърждава и контролира техните редактори.* Уст. БКП. *Утвърждавам планове. Утвърждавам договор.* **2.** Заздравявам, укрепвам. *И ето шефът пак е преизбран. — | Така властта си двойно утвърждава | за своя полза и партийна слава.* Ем. п. Димитров. *А в житното море прииждa смело | комбайнът, като едър параход, | и утвърждава новия живот, | невиждан никога до днес на село.* Ламар. **утвърждавам се, утвърдя се** *страд.* и *сред.*

утвърждаване *ср. Отгл. същ. от* утвърждавам *и от* утвърждавам се. *Получаването на предметите ще стане след утвърждаването на търга.*

утвърждѐние, *мн.* няма, *ср. Книж.* Утвърждаване, потвърждение. *Тези и други още преобразования намериха израз и утвърждение в премахването на монархията и в провъзгласяването на Народната република.* Г. Димитров.

утека̀. Вж. утичам.

утѐпам. Вж. утепвам.

утѐпвам, -аш, *несв.*; **утѐпам,** -аш, *св. Диал.* **1.** Обработвам на тепавица, овалвам аба и под. *Занесе шаяка да го утепат.* **2.** Убивам, утрепвам. *Ей тука спи мечката. Стрелях я преди две седмици, ала не съм я утепал. Избега.* К. Константинов. **утепвам се, утепам се** *възвр.* и *страд.*

утѐпване *ср. Отгл. същ. от* утепвам *и от* утепвам се.

утеснѐя. Вж. утеснявам.

утесня̀вам, -аш, *несв.*; **утеснѐя,** -ѐеш, *мин. св.* утесня̀х, *прич. мин. действ.* утесня̀л, -а, -о, *мн.* утеснѐли, *св.* За дреха, обувки — ставам тесен, умалявам. *След сватбата си тя ги обуваше в изключителни случаи, ... докато най-сетне толкова й утесняха, че не можеше да пристъпи с тях една крачка.* И. Волен.

утѐха *ж.* Облекчение на тъга, мъка, неволя чрез нещо, което обнадеждва; утешение, разтуха. *Нима имаше по-злочест и по-обременен човек от него? И от никъде добра дума, от никъде утеха.* Йовков *Само Йовка... усещаше, колко се нуждае стрина й Елка от близост и утеха.* Елин Пелин. *Трудът беше ми утеха, | и децата ми — имот.* Вазов.

утеша̀. Вж. утешавам.

утеша̀ се. Вж. утешавам се.

утеша̀вам, -аш, *несв.*; **утеша̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Давам, вдъхвам някому утеха, въздействувам да забрави мъката, тъгата си; успокоявам, разтушвам. *Колко пъти ме е утешавал този мой вуйчо, колко пъти е изгонвал скърбите ми!* Д. Немиров. *Клета майчина ръка, | ти ли го в неволя черна | с думи на любов безмерна | утеши и приласка?* Дебелянов. *Николина я погледна утешена и не продума повече.* Г. Райчев. **утешавам се, утеша се** *страд.*

утеша̀вам се, -аш се, *несв.*; **утеша̀ се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Освобождавам се от чувството на мъка, тъга, безпокойство; успокоявам се, разтушвам се. *Щяла да поплаче, да пописка — ще се утеши пак, както се утешават всичките като нея.* Вазов.

утеша̀ване *ср. Отгл. същ. от* утешавам *и от* утешавам се.

утѐшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил. Поет.* Който вдъхва утеха. *Никола мълчеше, като не диреше да й се отзове на горкия плач поне с утешна дума.* А. Страшимиров. *И чух аз във ответ слова утешни — | но погледът му стана тъй студен, | че те почти сториха ми се грешни.* К. Христов.

утешѐние, *мн.* няма, *ср.* Утеха. *От чуждите сърца | не чакай утешение.* Вазов.

утешѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *прил. Книж.* Лице, което утешава. *И дълго аз страдах, обичах, | смирен пред страшний си владетел, | край пропасти, над бездни тичах | без утешител, без свидетел.* Вазов.

утешѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който носи утеха, който утешава. *Вестите, които пристигаха отвън, не бяха утешителни.* Вазов. *Искаха да му кажат нещо скуражително и утешително.* Г. Караславов. *Утешителни думи.*

утешѝтелка *ж.* Жена утешител. || *Обр. Класец натегнал се привежда | и утешителка надежда | при труженик селяк отива.* Яворов.

утешѝтелно. *Нареч. от* утешителен. *Тя почна да му говори утешително.*

утешѝтелност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* утешителен.

утилита̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Книж.* Който е насочен само към практическа полза или облага от нещо. *Утилитарен принцип.* □ **Утилитарна наука** — наука, чиито изводи са от практическо значение за живота на човека.

утилитаризъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). 1. *Филос.* Буржоазно етическо учение, което смята за основна цел на личната и обществена нравственост ползата, тесния практицизъм. 2. *Прен. Книж.* Стремеж да се извлича от всичко само непосредствена материална изгода.

утилитарист *м. Книж.* Привърженик на утилитаризма.

утилитарност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* утилитарен.

утихвам, -аш, *несв.*; **утихна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* 1. Ставам тих; стихвам, заглъхвам, умълчавам се. *Скоро къщата утихна. | Всички занемяха.* Вазов. *Ние сме в един голям град. Шум, писък, камбани, тренове режат по всички направления и мигом всичко утихна.* Ал. Константинов. *Всички утихнаха като по команда,... притаиха дъх.* А. Гуляшки. 2. *Прен.* Успокоявам се. *Той утихна, заприказва по-разумно и по-сврзано.* Йовков. 3. За вятър, дъжд, буря и под. — преставам, спирам. *Бурята утихваше бързо и отминуваше на запад.* Вазов. *Дъждът престана вече окончателно, вятърът утихна.* З. Стоянов. 4. Преставам да действувам; спирам. *Моторът е утихнал, чува се само тихото почукване на дъжда по каросерията.* А. Гуляшки.

утихване *ср. Отгл. същ. от* утихвам. *В същия миг, при едно утихване на вятъра, чу се клепалото.* Вазов.

утихна. Вж. утихвам.

утолим, -а, -о, *прил.* Който може да се утоли. *Утолима жажда. Утолим глад.*

утоля. Вж. утолявам.

утолявам, -аш, *несв.*; **утоля,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Удовлетворявам, насищам (глад, жажда, желание и под.). *Няколко глътки замърсена вода утолиха отчасти жаждата му.* К. Ламбрев. *Сърцето й оставаше незадоволено — децата бяха чужди,... не можеха и те да утолят копнежа й за своя рожба.* Дим. Талев. **утолявам се, утоля се** *страд.* и *сред.* *Жаждата ми се утоли.*

утоляване *ср. Отгл. същ. от* утолявам *и от* утолявам се.

утопизъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Книж.* Склонност, стремеж към утопия.

утопист *м. Книж.* 1. Привърженик на утопичния социализъм. *Когато преди четвърт век | ... | мечтаехме за мир и братство | и в роба виждахме човек, | изплашените егоисти | зовяха ни: „идеалисти". | — Ний бяхме утописти!* Д. Полянов. 2. *Прен.* Лице, което се увлича по непостижими неща; мечтател, фантазьор. *Социализмът не е измислица на мечтатели (утописти), а необходим резултат от развитието на съвременното капиталистическо общество.*

утопистка *ж.* Жена утопист.

утопичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е основан на утопия; неосъществим, фантастичен, химеричен. *Комунизмът на Бабьоф има утопичен характер. Утопична теория.* □ **Утопичен социализъм** (филос.) — ранна форма на социалистическите учения, предшествувала научния социализъм — марксизма, която още не е могла да разкрие противоречията между буржоазията и пролетариата и да посочи, че освобождението на работниците е дело на самите работници.

утопически, -а, -о, *прил.* Утопичен. *След утопическите опити в началото на миналото столетие, за пръв път в историята светът получи реална представа за социализма.* В. Коларов.

утопичност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* утопичен; химеричност.

утопия *ж.* (гр). *Книж.* Неосъществима мечта; фантазия, химера. *Буржоазията ни наричаше „фантазьори", проповедници на утопии. Но трябваше да дойде руската революция,... за да стане ясно,... че учението на социализма не е фантазия, а сурова действителност.* В. Коларов.

уточнение, *мн.* -я, *ср.* Уточняване. *Има някои пунктове, които се нуждаят от корекция и уточнение.* Г. Димитров. *Трябва да се внесе поголямо уточнение по този въпрос.*

уточня. Вж. уточнявам.

уточнявам, -аш, *несв.*; **уточня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Правя нещо да стане по-точно, определям точно нещо. *Евгений Кирилович се дразни от моята педантична настойчивост да уточнявам и най-малките подробности по бойната карта.* П. Славински. *Всяка вечер с бригадирите отчитаме извършеното през деня и уточняваме задачите за другия ден. Предния ден агитаторите бяха уточнили времето за тръгване и начина на разпределяне товара по колите. Трябва да уточним сборния пункт.* **уточнявам се, уточня се** *страд.* и *сред.*

уточняване *ср. Отгл. същ. от* уточнявам *и от* уточнявам се. *Уточняване на план.*

утрайвам, -аш, *несв.*; **утрая,** -аеш, *мин. св.* утраях, *св. Разг.* 1. Трая, търпя до край; изтрайвам, изтърпявам. *Нягуле,... не можах да утрая, рекох да дойда при тебе.* Йовков. *Всеки ден бой, бой ... От желязо да съм, не мога утрая. Ще ме съсипе.* Елин Пелин. 2. Устойчив съм, издържам; запазвам се. *После го хвана за опашката и дърпа, дърпа. Опашката на магарето се откъсна, не утрая.* Елин Пелин. *В някои пещери тези ледени образувания утрайват до настъпването на лятото.* П. Делирадев.

утрайване *ср. Отгл. същ. от* утрайвам.

утрая. Вж. утрайвам.

утре *нареч.* 1. През деня, който е след днешния ден. *Там отивах с цел да пренощувам, след като си хвана водач и кон, и утре рано да потегля за Чепино.* Вазов. *Фелдфебелът заповяда да ти кажа. Утре си караул.* Йовков. *Не оставяй днешната работа за утре.* Погов. 2. *Разг.* В близко бъдеще, в скоро време. *Там готвят топове, тук се женят и нито му мислят за утре.* Вазов. *Кой ще наследи това, като умре утре старият? — Тя.* Елин Пелин. *Па и твоята Василена отрасна вече, утре може и зет да доведеш.* Кр. Григоров. *Може би искате | да я сразите | моята вяра, | ... | че утре ще бъде | животът по-хубав, | животът по-мъдър?* Вапцаров. 3. Като *същ. Книж.* Бъдеще. *Българският народ има вяра в своето утре. Той има вяра в славянското единство, в силите на действителната демокрация.* Г. Белев. *Щастливи са младите днес; за тях се грижи Партията и народната власт; за тях е светлото утре.* □ **Днес-утре** (разг.) — в близко, в най-скоро време. *Днес—утре пристигат гостите.*

утрен, -а, -о, *прил. Поет.* Утринен. *Звъннаха някъде в шумака гласове на ранобудни птици и*

огласиха с радост тихия утрен въздух. Вазов. *Нивите леко се вълнуваха от слабия утрен ветрец.* Н. п. Филипов. *И над книгата унесен, | родна реч ми пак шепти... | Милва като нежна песен, | като утрен звън трепти!* Ран Босилек.

у̀тренна *ж.* Утринна черковна служба. *Попът бе стъпил на прага на храма. Той щеше да служи утренна.* Вазов. *Над града се разля звучен камбанен звън, който канеше богомолците на утренна.* Хар. Русев.

у̀тренник, *мн.* няма, *м.* Лек вятър, който духа сутрин; сутренник. *По дворовете шумоляха ранобудни селяни. Полайваха кучета, пееха петли. Хладен утренник повяваше.* Кр. Григоров. *От време на време утренникът разклащаше върховете на дърветата.* Ст. Загорчинов.

утрѐпвам, -аш, *несв.*; **утрѐпя,** -еш, *мин. св.* -ах, *св. Нар.* **1.** Убивам, обикн. с удар или с бой; пребивам. *Тате-е, да го утрепеш! — Трай, сине! Спи си ти! Посред нощ с големия чук ще му видя работата.* Ран Босилек. *Кмет беше един як мъж, с юмрука си теле може да утрепе.* П. Вежинов. **2.** *Прен.* Съсипвам от умора; уморявам, умаломощавам. *Гледай майка си — цяла утрепана — | не остана във нея душа.* Н. Марангозов. *Тая работа го утрепа.* **утрепвам се, утрепя се** *страд.* и *сред. В отчаянието си хвърля се от една скала и се утрепва в същия час.* Вазов. *Утрепа се това момиче — рече Кръстевица, като я видя да тича насам-натам и да пипа чевръсто навсякъде.* Г. Караславов.

утрѐпване *ср. Отгл. същ. от* утрепвам и от утрепвам се. *Унищожаваха ги немилостиво, ... било чрез удушаване с дим, било с просто утрепване.* Вазов.

утрѐпя. Вж. утрепвам.

у̀трешен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който ще бъде или ще стане утре. *Съберат се вечер в канцеларията, па... разменят мисли за утрешната работа.* Кр. Григоров. *Ако тази вечер изчислим материала, ... утрешния ден ще употребим за работа на полето.* А. Гуляшки. **2.** *Остар.* Утринен, сутрешен. *Двата коня... пристъпяха лениво, като пръхаха утрешния свеж въздух.* Вазов. *Дишаш и гълташ чистия и пресен утрешен въздух.* Влайков. **3.** *Прен.* Бъдещ. *Да живее Кремена, утрешната ни царица.* Вазов. *Утрешният гражданин трябва да бъде подготвен, не трябва да бъде заблуден, сляп пред действителността.* Елин Пелин. □ **Утрешният** ден (разг.) — бъдещето. *Тяхната вяра в утрешния ден, в светлото бъдеще е пълна и непоклатима.* Г. Димитров. *Никой не знае какво го чака утрешният ден.* Погов.

у̀трин, -та̀, *мн.* -и, и **у̀трина** *ж.* Сутрин. *Утрините бяха росни, дишаше се дълбоко и приятно.* Г. Караславов. *Още от утринта денят беше облачен, навъсен, студен.* Г. Райчев. *В утрината щом запеят | твойте пролетни нивя — | с теб се радвам и живея, | златна българска земя!* Сл. Красински.

у̀тринен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* **1.** Който се появява, става сутрин; сутрешен. *Утринната хладина и свежест бяха упоителни.* Вазов. *Вее утринна прохлада | в моето лице — | аз съм млада, млада, млада, | с огнено сърце.* Багряна. *След утринната закуска Дамян излезе на двора.* К. Петканов. *Утринна роса. Утринна гимнастика.* **2.** Който е присъщ за утрин. *Той се възхищаваше от утринната хубост на тия романтични места.* Вазов. *Птиците пеят най-усилено в ранните утринни часове.*

у̀тро, *мн.* утра̀, *ср.* **1.** Времето през първите часове на деня; сутрин, утрин. *Върху далечната, загадъчно хубава сграда падаше нежният пурпур на утрото.* Йовков. *Хладното утро ободри още повече опълченците.* Дора Габе. *Полунощ едва измина, | ведро утро подрани.* Лилиев. **2.** Предобедна забава[1], обикн. ученическа. *Не я пущаше никъде — на вечеринка, на ученическо утро, на танц.* Л. Стоянов. *Вчера бе ни утрото годишно, | ти не бе ли да ни видиш там?* Ас. Босев. *Естрадно утро.* □ **Добро утро** — поздрав при среща сутрин или при ставане сутрин от сън. *Портретът ти стои като жив на масата ми и всяка заран му казвам „добро утро".* Вазов.

утро̀ба *ж.* **1.** Вътрешни органи у жена или женско животно, гдето се развива зародишът; матка. *Разбери, Фотино, че аз нося в утробата си от три месеца дете от него!* Вазов. *Сега детето ми... За него ще живея... То е тук, в утробата ми.* Дим. Талев. **2.** Коремна вътрешност у човек или животно. *Отново се надигна от дълбините на утробата му гореща вълна и се разля по цялото му тяло.* Дим. Талев. *Да би можал да изтръгне с ръцете си всичката своя вътрешност, утробата и сърцето.* Вазов. **3.** *Прен.* Недра, вътрешност. *Нещо упорито и кораво имаше в тая физическа сила, насочена към утробата на земята.* Йовков. *Петвековна тъма | плодородните ниви погълна. | Твойта черна утроба, земя, | е с безименни трупове пълна.* Хр. Радевски. ‖ *Обр. Първата му грижа беше... да измъкне из денкчето си една постелка и да закрие сламеника и изскокналата му утроба.* Вазов. *Техници заничаха в разтворената утроба на мотора му, въртяха там нещо с ключове и клещи.* А. Гуляшки.

утро̀бен, -бна, -бно, *мн.* -бни. *Прил. от* утроба. *Утробен живот.*

утроѐн, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* утроя. **2.** Като *прил.* Който е три пъти по-голям. *И тя бързаше сега с утроена сила, за да спаси... два живота.* Вазов. *Тя е готова след това да работи с утроена енергия.* Г. Караславов.

у̀тром *нареч. Нар.* Сутрин, заран. *Утром, къде изгрев слънце | там ще го намери, | по вечеря той я чака.* Вазов. *Рано утром млад гидия | почва леко, | свири леко, а се чуе | надалеко.* П. П. Славейков. *Втора звезда | утром грее, | мен се радва, | мен се смее.* Ц. Церковски.

утро̀я. Вж. утроявам.

утроя̀вам, -аш, *несв.*; **утро̀я,** -ойш, *мин. св.* утройх, *св.* Правя нещо да стане три пъти по-голямо. *Той бе работил през целия си живот и бе сполучил да удвои и утрои имотите, останали от баща му.* Елин Пелин. *Думите на бащата, отправени към неговата годеница, утроиха силите му.* К. Петканов. **утроявам се, утроя се** *страд.* и *сред.*

утроя̀ване *ср. Отгл. същ. от* утроявам и от утроявам се. *Заповядваше се утрояване на числото на въоръжените пазачи.* Дим. Димов. *Утрояване добивите на земеделското стопанство.*

утру̀двам, -аш, *несв.*; **утру̀дя,** -иш, *мин. св.* -их, *св. Нар.* Създавам някому затруднение, из-

мъчвам някого с труд. *Дядо попе, прощавай, че те утрудихме по ниедно време.* Вазов. **утрудвам се, утрудя се** *страд.* и *сред. О, нека поспи! Сирота, тя се е утрудила от толкоз време, сега тя може да спи охолно.* Блъсков.

утру̀дване *ср. Отгл. същ. от* утрудвам *и от* утрудвам се.

утру̀ден, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* утрудя. 2. Като *прил.* Който е затруднен, измъчен от нещо. *Пътуването из гората се свърши и утрудените пътници можеха свободно сега да вървят по гладкия и прав сух път.* Блъсков. *Пееха селянки, утрудени жени, за които нямаше дори и празник.* Ст. Дичев.

утру̀дя. Вж. утру̀двам.

утъ̀пкан, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* утъпча. 2. Като *прил.* По който много е ходено. *Наоколо на всички посоки се очертаваха утъпкани пътеки и по тях се виждаха стъпки от хора.* Елин Пелин. □ **По утъпкан път** — по стар, познат, неоригинален начин.

утъ̀пквам, -аш, *несв.*; **утъ̀пча,** -еш, *мин. св.* утъпках, *св.* С тъпкане правя нещо да стане сбито, плътно или равно. *Босите им крака утъпкват пътеки из меката земя.* М. Вълев. *Кой е утъпкал тоя сняг? Кой се е търкалял тука, без да остави ясна следа?* Н. п. Филипов. **утъпквам се, утъпча се** *страд.*

утъ̀пкване *ср. Отгл. същ. от* утъпквам *и от* утъпквам се.

утъ̀пча. Вж. утъпквам.

утърпя̀. Вж. утърпявам.

утърпя̀ се. Вж. утърпявам се.

утърпя̀вам, -аш, *несв.*; **утърпя̀,** -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* утърпя̀л, -а, -о, *мн.* утърпѐли, *прич. мин. страд.* утърпя̀н, -а, -о, *мн.* утърпѐни, *св. Диал.* Търпя до край; изтърпявам. *Утърпя всички наказания.*

утърпя̀вам се, -аш се, *несв.*; **утърпя̀ се,** -йш се, *мин. св.* -я̀х се, *прич. мин. действ.* утърпя̀л се, -а се, -о се, *мн.* утърпѐли се, *св., сред. Нар.* Стърпявам се. *Можех ли аз да се утърпя и да се не повидя с тебе?* Каравелов. *Аз не можах да се утърпя да се не насмея.* Мих. Георгиев.

утърпя̀ване *ср. Отгл. същ. от* утърпявам *и от* утърпявам се.

уф *междум. Нар.* 1. За израз на досада, недоволство, укор; ух, их. *Захари дойде до масата, която беше в дъното на стаята, и си наля една чашка ракия... — Уф че люта била.* Йовков. *Уф!... Още ме боли главата от туй пусто шампанско.* Ал. Константинов. 2. За израз на уплаха; ох. *Непозната млада жена плахо ахна... — Уф... изплаши ме!* Кр. Велков. 3. За израз на мъка, скръб, окайване, оплакване; ох, ой, ух, ах. *Уф! Кога ще се свърши тоя ужас.* Л. Стоянов.

ух *междум. Разг.* 1. За израз на досада, недоволство, укор; уф, их. *Ух! Много се забавиха бре, Тошо!* Г. Караславов. *Ух, какъв път! Най-после ето ме в манастира.* Вазов. *Ух ма, как се облякла! — разсърди се Енко.* Йовков. 2. За израз на окайване, оплакване, проклинане; ох, ой, уф. *Ух, да те ядат, вълци да те ядат! — разсърди се дядо Христо и замаха с ръце срещу коня.* Йовков.

у̀ха *междум. Разг.* За израз на потвърждение, съгласие, готовност. *Ще ни вози ли добре тоя ат, Тръпко? — Уха! — плесна Тръпко с длан коня по задницата.* Дим. Талев. *Хубаво ли прекара на екскурзията? — Уха! Чудесно.*

уха̀жвам, -аш, *несв.* (рус.). Оказвам прекалено голямо внимание, обикн. на жена, за да спечеля благоразположението ѝ; задирям, флиртувам. *Имаше среща с братовчедката на жена си,... която той отдавна ухажваше.* Ст. Дичев. **ухажвам се** *страд.*

уха̀жване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* ухажвам *и от* ухажвам се.

ухажо̀р *м.* (рус.). *Рядко.* Лице, което ухажва жена, девойка. *Всичките ѝ ухажори ... я уверяваха, че беше хубава, интересна, талантлива и съблазнителна.* Дим. Димов.

у̀хам, -аш, *несв. Нар.* Дъхам отблизу на нещо. *Ухам на стъклото и го бърша.*

у̀хане *ср. Отгл. същ. от* ухам.

уха̀ние, *мн.* -я, *ср. Книж.* Приятен дъх; благоухание, аромат. *Ухание на рози, на ясмин и здравец, дошли от напоената с влага градина, изпълни гърдите му.* Ст. Дичев. *Април се втурна неочаквано с всичките цветове и ухания на пролетта.* Д. Калфов.

уха̀пвам, -аш, *несв.*; **уха̀пя,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* 1. Наранявам с хапане. *Като дошли на това място, една змия ухапала смъртоносно Лука.* Вазов. 2. *Разг.* За пчела, оса и под. — ужилвам. 3. *Прен.* Силно обиждам, засягам с думи. *На устните ѝ затрепера подигравателна усмивка и зачака удобния случай да го ухапе.* К. Петканов. **ухапвам се, ухапя се** *възвр.* и *страд.* □ **Бълха го ухапала** (разг.) — понесъл незначителна, съвсем малка загуба.

уха̀пване *ср. Отгл. същ. от* ухапвам *и от* ухапвам се.

уха̀пя. Вж. ухапвам.

уха̀т, -а, -о, *прил. Диал.* За съд — който има уши. *Ухата делва.*

уха̀тка *ж. Нар.* Гърне с дъговидна дръжка отгоре; ръкатка. *Той правеше хубави глинени съдове, стомни, паници,... ухатки и гювечи.* Елин Пелин.

у̀ха-ха и **ух-ха-ха** *междум. Нар.* Подвикване при ръченица, хоро; иха-ха. *Дядката стана и почна тежко да играе, като гледаше в краката си и подвикваше: „Ух-ха-ха... де, удри... ух-ха-ха".* Елин Пелин.

уха̀я, -а̀еш, *несв. Поет.* Издавам приятна миризма; благоухая. *На „Липки" тогава е прекрасно, въздухът ухае на липи.* Н. Фурнаджиев. *В шубраците край гората ухае теменугата.* Ем. Станев.

у̀хвам, -аш, *несв.*; **у̀хна,** -еш, *мин. св.* у̀хна̀х, *св.* Ухам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Ухнал му да види какво е пил.*

у̀хване *ср. Отгл. същ. от* ухвам.

ухѝлвам се, -аш се, *несв.*; **ухѝля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Разг.* Усмихвам се с хилене. *Щом го види, тя му се ухилва.* Влайков. *Старият Аарон се ухилваше лукаво.* Вазов.

ухѝлване *ср. Отгл. същ. от* ухилвам се. *Едно неволно ухилване трепна на устните му.* Вазов.

ухи̂лен, -а, -о, *прил.* Който се е ухилил. *Докторът отвори чакалнята и се поклони засмян, ухилен.* Д. Калфов. □ **Ухилен до уши** (разг.) — премного засмян, весел.

ухи̂лено. *Нареч. от* ухилен. *Игуменът го изгледа ухилено.* Вазов.

ухи̂ля се. Вж. ухилвам се *и* ухилям се.

ухи̂лям се, -яш се, *несв.*; **ухи̂ля се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Ухилвам се.

ухи̂ляне *ср. Отгл. същ. от* ухиля се.

ухи̂тря се. Вж. ухитрям се *и* ухитрявам се.

ухитря̂вам се, -аш се, *несв.*; **ухи̂тря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред. Диал.* Ухитрям се, изхитрявам се.

ухитря̂ване *ср. Отгл. същ. от* ухитрявам се.

ухи̂трям се, -яш се, *несв.*; **ухи̂тря се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Постъпвам хитро; изхитрям се, изхитрявам се, ухитрявам се. *Когато... отивали финансови чиновници да броят козите, селяните се ухитряли да ги прикриват.* Вазов.

ухи̂тряне *ср. Отгл. същ. от* ухитрям се.

у̂хна. Вж. ухвам.

ухо̂, *мн.* -уши̂, *ср.* 1. Орган на слуха у човек или у животно, с външна, средна или вътрешна част, който се намира от двете страни на главата. *Лошо чува с едното ухо.* ‖ Външната, обикн. хрущялна част на тоя орган. *На ушите ѝ висеха нови, още по-тежки обеци.* Ст. Загорчинов. *Тия високи коне с тънки шии, остри уши и стройни нозе ще газят през стърнищата на Добруджа.* Ѧ. Каралийчев. *Щръкнали уши.* 2. *Прен.* Способност за чуване; слух. *От далече достигаха до ушите ми възклицания.* Величков. *Екна в ушите една чудна и сладка песен.* Влайков. *Изведнъж до ухото ми достигат тъпи, глухи звукове.* Смирненски. *Повече да вярваш на очите си, а не на ушите си.* Погов. *Музикално ухо.* 3. *Прен.* Дръжка на съд, по форма подобна на човешко ухо. *В ръцете ти ще останат ушите на делвата.* Йовков. *Присмяла се камилата на гърнето, че няма уши.* Погов. 4. *Прен.* Обикн. *мн.* Дупка на игла, през която се вдява конецът. *Седеше Кръстевица и се мъчеше да вдене дълъг бял конец в ухото на една тънка игла.* Г. Караславов. *Преминал през иглени уши.* Погов. 5. Само *мн. Прен.* Част на рало, която разрива пръстта в страни. *Земята се размазва под палешника и се събира на буци по ушите на ралото и по краката ѝ.* К. Петканов. 6. Обикн. *мн. Прен.* Издадена проточена част на нещо. *Аз мисля, че е по-добре да му се купят хубави еменийки с гиздави уши.* Каравелов. *Една възрастна невяста... сръчно въртеше за ушите царевицата, за да направи клуп.* Вазов. *Златка... още продължаваше да крепи торбата за долните ѝ уши.* К. Петканов. □ **Давам ухо** (разг.) — обръщам внимание, вслушвам се. *Не давай ухо на хорските приказки.* **До уши** (разг.) — извънредно много. *Станка се зачерви до уши.* Г. Караславов. *Борчлия до уши. Засмял се до уши. Влюбен до уши.* **Дърпам (тегля) някому ухото** (разг.) — наказвам някого за грешка, укорявам го. *Ако ви пусна да си идете, татко ще ми дърпа ушите.* Ѧ. Гуляшки. **Изяждам (и) ушите някому** (разг., неодобр.) — много ям за сметка на някого. *Ушите ми изядохте! Съсипахте ме! Какво беше туй плюскане и туй чудо, да се не свърши!* Чудомир. **И стените имат уши** (разг.) — нищо не може да остане нечуто. **Казвам на ухо** (разг.) — шепна нещо тихо, тайно, за да не чуе никой друг. **Кога си види ушите** (разг.) — никога. *Ще прокопса, кога си види ушите.* Погов. **Куршум на дявола в ушите** (нар.) — дано не чуе някой зложелател. **Наострям уши (слух)** — съсредоточавам вниманието си, за да чуя, доловя нещо. *Откъм леглото на младата жена се чу лек шум. Той наостри уши.* К. Константинов. **Недей лежа на това ухо** (разг.) — не се надявай, не разчитай на това нещо, защото не е сигурно. **От едното ухо влиза, от другото излиза** (разг.) — а) Не остава в паметта, не се запомня. б) Не се обръща внимание на това, което се говори. **От ухо на ухо** (разг.) — за съобщение, клюка и под.: от един човек на друг. *Щерьо тичаше по групите и щушукаше от ухо на ухо.* Д. Добревски. **Порастват ми ушите** (разг.) — възгордявам се от похвала, от успехи и др. *Голям стана, порасна̀ха му ушите — какво да се прави?* Д. Немиров. **С едно ухо слушам** (разг.) — не внимавам какво се говори, мисля си за друго нещо. **Стига (идва) до ухото ми** (разг.) — а) Дочувам, долавям. б) Научавам. *Ако тези мърморения се разнесат извън селото, ще стигнат и до ушите на околийския управител.* Г. Караславов. **Обеца на ухото** (разг.) — урок, предупреждение да не се повтори нещо. **Ям, та ушите ми плющят** (разг., шег.) — ям с голяма охота, бързо и лакомо.

ухобо̂л *м.* Болка в ухото; ушебол.

уху̂ *междум.* Уха, иха. *Два ще стигнат ли? — Ще стигнат, ще стигнат! — разшава се Лягов. — Уху! Цяла рота мога да ви нахраня с тия зайци.* Г. Караславов.

у̂ча[1], -иш, *мин. св.* у̂чих, *несв.* Занимавам се, работя, за да придобия знания, да овладея нещо; изучавам, заучавам, научавам. *Учениците си учат уроците с глас.* Вазов. *Мислите му прелетяха в Одрин. Там учеше заная най-малкият му син Христо.* К. Петканов. *Уча френски.* ‖ Посещавам учебно заведение, курсове и под. *Ще уча политическа икономия.* Вазов. *Олга е порасла в София, учила е в София.* Елин Пелин. **уча се** *страд.*

у̂ча[2], -иш, *мин. св.* у̂чих, *несв.* 1. Предавам на някого знания, умение в някаква област, научавам някого на нещо; обучавам. *Неуморимият Каблешков... проповядваше, учеше.* Вазов. *Стрина Венковица я учеше на всякаква работа — и да преде, и да шие.* Влайков. *Така беше и когато учеше и другите си ученици — силният му глас ехтеше в същите тия две стаи.* Дим. Талев. 2. *Прен.* Давам ум, поучавам. *Аз не искам да те уча, но... ти помисли: гледай да не се гневиш, да не се заканваш.* Дим. Талев.

у̂ча се, -иш се, *мин. св.* у̂чих се, *несв., сред.* 1. Усвоявам умение, навик да върша нещо. *Труд се трудил и се учил на свирка да свири.* Ран Босилек. *Тоз който има нещо да говори, / той понапред се учи да мълчи.* П. Р. Славейков. *Не давай на децата си много пари, да не се учат да харчат.* 2. Подготвям се чрез учение за нещо. *Стягай се, учи се / и труда люби.* П. Р. Славейков. *Да се учим, да работим — / ека песен като зов.* Ѧс. Босев. ‖ Следвам учебно заведение. *Ще изпратя две момченца / в странство да се учат.* Каравелов. *Още при първата среща Слави обади на приятелката си, че ще го пращат да*

се учи в Русия. А. Страшимиров. 3. Напредвам в училище, в учение. *Помня, помня: хубаво се учеше ти и хубаво свърши. И пишеше добре.* Влайков. *Той не се учи добре.*

ỳчаст, -тта, *мн.* няма, *ж.* (рус.). *Книж.* Съдба, орисия. *Но орисница ни даде | участ не еднаква. | Твойто бъдеще ти свети, | мойто в мрака тъне.* Вазов. *Тежкият труд беше вечна участ на тия хора.* Йовков. *Тя плачеше безмълвно, тихо, със стиснати устни, така както плачат хора пред неизбежна участ.* Дим. Димов.

учàствувам, -аш, *несв.* Вземам участие в нещо. *В правораздаването участвуват и съдебни заседатели.* Конст., чл. 57.

учàствуване *ср. Отгл. същ. от* учàствувам.

учàстие, *мн.* няма, *ср.* 1. Сътрудничество, дял при съвместно изпълнение на някоя работа. *Не можеше да остане тайна участието ми в движението.* Величков. *За пълното преодоляване на бюрократизма ще бъде необходимо участието на колкото се може по-широки маси в управлението на държавата.* Г. Димитров. 2. *Прен. Книж.* Съчувствие, състрадание. *Пръв път тя срещаше, и то в един непознат, топло и братско участие.* Вазов. *Монката го погледна с непресторено и искрено участие.* Йовков. □ **Вземам участие** — участвувам. *Хуква да гони дружината, да вземе участие в отмъщението.* Вазов. *В тия разговори най-голямо и най-живо участие взема Никола.* Йовков.

участлѝво *нареч.* (рус.). *Рядко.* Съчувствено, състрадателно. *Е още как си, Нанко? — започна той да го пита участливо.* Влайков.

учàстник, *мн.* -ци, *м.* Лице, което взема участие в обща, задружна работа. *Македонски беше най-главният участник в кражбата.* Вазов.

учàстница *ж.* Участничка. *Участница в конкурс.*

учàстничка *ж.* Жена участник. *Участничка в самодеен хор.*

учàстък[1], *мн.* -ци, *м.* 1. Място, област, в пределите на която се простира нечия дейност, власт и под.; район. *Чифликът беше до самата граница, в неговия* (на Галчев) *участък.* Йовков. *Витошкото рударство е било разделено на няколко участъци.* П. Делирадев. *Лекарски участък.* 2. Обособена част от земна площ. *Партизанската колона се провираше през малки, гъсти участъци гора.* К. Ламбрев. *Има признаци за неотдавнашно съществуване на големи участъци суша на мястото на Атлантическия океан.*

учàстък[2], *мн.* -ци, *м. Остар.* 1. Служба за запазване на обществения ред в селище; милиционерско управление. *Ще подадете едно заявление във вашия милиционерски участък и ще чакате разпит и делото след това.* Д. Калфов. 2. Сграда на такава служба. *Веднъж дори го арестуваха и стоя в участъка цяла нощ.* М. Грубешлиева.

учàстъков, -а, -о. *Прил. от* участък[1] (в 1 знач.). *Участъков инженер. Участъков агроном. Участъкова лекарка.*

учàщ се, -а се, -о се, *прил.* Учещ се.

учèбен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Който се отнася до обучение и до занятие в училище. *Учебна година. Учебни помагала. Учебен материал. Учебен предмет.* □ **Учебен час** — урок или лекция, занимание, което трае 45—50 минути.

учèбник, *мн.* -ци, *м.* Учебна книга, в която се дават системно знания по някой дял на науката, техниката и пр. *Той ни четеше бързо, с глух, треплив глас уроците от руските си учебници.* Вазов. *Далечен спомен от детинството възкръсна в паметта ми — наивната гравюра от страниците на някой учебник по отечествознание.* Йовков. *Голямата четвъртита маса беше покрита с учебници и тетрадки.* А. Гуляшки.

учебникàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Разг.* Автор, съставител на учебници.

учебникàрка *ж. Разг.* Жена учебникар.

учебникàрски, -а, -о, *прил. Разг.* Който е присъщ на учебникар.

учебникàрски. *Нареч. от прил.* учебникарски. *Трудът му е написан учебникарски.*

учебникàрство, *мн.* няма, *ср. Разг.* Съставяне на учебници.

ỳчен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* уча. 2. Като *прил.* а) Който е получил знания, опит чрез системно учене, обучение; образован. *Той се счита за най-умен и за най-учен човек не само в Копривщица.* Каравелов. *Той беше учен, знаеше много, и сега много четеше, та хората го слушаха.* Г. Караславов. б) *Остар.* Научен. *Той доработваше един свой учен труд за Източна Румелия.* Вазов.

ỳчен *м.* Специалист в някоя област на науката, който разработва творчески нейните проблеми. *А той беше учен, философ велик | и не се срамеше от своя език, | и кога нямаше кого да надвива | той пишеше книги, за да си почива.* Вазов. || *Нар.* Образован, просветен човек. *Учените казват, че и на звездите има хора.* Йовков.

ỳчене *ср. Отгл. същ. от* уча *и от* уча се. *Започва се пак ... еднообразно и уморително учене у дома.* Влайков. *Службицата беше нищожна и канцеларска, но даваше възможност за учене на нови неща.* Дим. Димов.

учèние[1], *мн.* -я, *ср.* 1. Само *ед. Остар.* Получаване на образование; учене, занимание. *Сам остал прост, Марко обичаше учението и учените.* Вазов. *В градското училище трябва да се отиде час поскоро за учение.* Д. Немиров. *Марин тръгна добре в учението.* Г. Караславов. 2. *Воен.* Системни строеви или практически занятия с войници; обучение. *Младежите излязоха на военно учение с пушки.* Вазов. *Той е от тия войници ..., които на походите и на сраженията гледаха като на продължение от маневрите и ученията на плаца.* Йовков.

учèние[2], *мн.* -я, *ср.* Сбор, система от теоретически научно разработени положения, които обясняват някоя област от действителността. *Маркс е основателят на научния социализъм, т. е. на онова учение, което доказва необходимостта и неизбежността на социалистическата революция.* В. Коларов. *Учението за материята.* || Сбор, система от научно-философски или политически мнения, възгледи на отделен човек или група хора. *Холски продължаваше да брани своето учение с голяма разпаленост.* Вазов. *Ленин допълни и разви Марксовото учение*

за отношението на пролетариата към селяните. Г. Димитров. *Богомилско учение.*

ученѝк, *мн.* -ци, *м.* **1.** Дете или младеж, който се учи в училище. *Народът занавлиза в училището, както е обичаят, да види годишните успехи на учениците.* Вазов. *Едно време този човек беше мой ученик. Преподавах му история.* Чудомир. **2.** Лице, по отношение на своя учител, професор и др. *Рафаело се явява тука като гениален ученик, който усъвършенствува учителя си* (Перуджино), *надминава го вече, но върви още по стъпките му.* Величков. *Ученик на Менделеев.* **3.** *Разш.* Човек, който изучава някакъв занаят; чирак. *Преди да е бил чиновник, той е бил ученик при берберин.* Вазов. *Ученик гравьор. Ученик електротехник.* **4.** Последовател в учението или изкуството на някого. *Г. Димитров е верен ученик на Ленин.*

ученѝчески, -а, -о. *Прил. от* ученик. *Ученически години. Ученическа фуражка. Ученически оркестър.*

ученѝчество, *мн.* няма, *ср.* Време, през което човек е ученик, състояние на ученик. *Помниш ли ученичеството ни? Хубавото наше ученичество!* Влайков.

ученѝчка *ж.* Момиче, девойка ученик. *Радка свенливо нареждаше ученичките по чиновете и им даваше ниско някакви наставления.* Вазов.

ученѝшки, -а, -о, *прил.* Ученически. *Ученишката му стая му се видя сега студена, неприветлива.* Вазов.

у̀чено. *Нареч. от* у̀чен. *Не мога и да говоря учено и сладкогласно.* Каравелов.

ученолюбѝв, -а, -о, *прил.* Който обича науката, учението[1]. *Иванчо беше ученолюбив и не се мислеше за прост човек.* Вазов. *Децата на нашия свободен ученолюбив народ живеят днес щастливи дни.* Ран Босилек.

ученолюбѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* ученолюбив; ученолюбие.

ученолю̀бие, *мн.* няма, *ср. Книж.* Любов към науката, учението[1]; ученолюбивост. *Българският народ е известен със своето ученолюбие.*

у̀ченост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от прил.* учен. *Един любопитен случай... даде възможност на даскал Юрдан да се прочуе с ученост.* Вазов. *Тя го смяташе за много умен, за много начетен, за много надарен и вярваше, че по ученост той ще надмине баща си.* Г. Караславов.

учетворя̀. Вж. учетворявам.

учетворя̀ се. Вж. учетворявам се.

учетворя̀вам, -аш, *несв.*; **учетворя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане четворно. *Учетвориха усилията си.* **учетворявам се, учетворя се** *страд.* и *сред.*

учетворя̀ване *ср. Отгл. същ. от* учетворявам *и от* учетворявам се.

у̀чещ се, -а се, -о се. **1.** *Прич. сег. действ. от* уча се. **2.** Като *прил.* Който се учи, следва. **3.** Като *същ.* **учещ се** — лице, което се учи, следва.

учѝлище, *мн.* -а, *ср.* **1.** Учебно заведение, в което се учат ученици. *Аз съм го пратил на училище да учи книга.* Величков. *Учил беше една година в училището на Райно Попович и затова минаваше за учен човек.* Йовков. *Килийно училище. Първоначално училище. Техническо училище. Военно училище. Вечерно училище.* **2.** Зданието, в което се помещава такова учебно заведение. *И той се прехвърли през западния зид на училището и скокна в оградата му.* Вазов. *Училището наистина бе ниско, тясно.* Елин Пелин. *Белееше се едничко зиданото училище в горната махала.* А. Страшимиров. **3.** Само *ед. Разг.* Занимание, учене в такова учебно заведение. *Ето на, днес — сряда — нямат училище и вижте какво са дигнали къщата на главата си.* Вазов. *Лазар отиваше и в дюкяна, когато нямаше училище.* Дим. Талев. **4.** Само *ед. Прен. Разг.* Източник на знания, на опит. *Литературата е огледало на живота, но тя е и училище за тия, които искат да направят този живот по-човечен и красив. Животът е най-доброто училище.*

учѝлищен, -щна, -щно, *мн.* -щни. *Прил. от* училище. *Училищна стая. Училищен двор. Училищна библиотека. Училищен инспектор.* ◻ **Училищно настоятелство** (остар.) — изборен орган при общинско управление, който се грижи за училищата.

учинàйка *ж. Диал.* Вуйна.

учѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Лице, което преподава учебна материя, което обучава ученици; преподавател. *Горолмов е бил народен учител, учил е децата, учил е и народа.* Йовков. *Той беше... учител по музика в девическата гимназия.* Дим. Ангелов. *Начален учител. Гимназиален учител.* **2.** *Прен.* Лице, което учи другите, като им сочи пътя, по който трябва да вървят. *Да се учим, да работим, | ехва песен, като зов. — | Гордо знаме ни е Ботев, | пръв учител — Димитров.* Ас. Босев. *Нали виждаш, майко, аз искам да стана учител на целия народ.* Дим. Талев.

учѝтелка *ж.* Жена учител. *Сега Рада служеше като учителка на девойките от първия клас.* Вазов.

учѝтелски, -а, -о. *Прил. от* учител. *Учителска стая. Учителски съвет. Учителска конференция. Учителски напътствия.*

учѝтелство, *мн.* няма, *ср.* **1.** Професия, дейност на учител. *Той се залавя и тоя път пак за учителство.* П. П. Славейков. *Минка Хаджиева напусна учителството.* О. Василев. **2.** *Събир.* Колектив от учители и учителки, учителско съсловие. *Застанаха пред светлата фирма на читалището: попът, кметът, учителството, старо и младо, чудят се и се маят.* Елин Пелин. *Към тая книга има и приготвен предговор, който на времето си направи не малко шум по вестниците, а особено между учителството.* П. П. Славейков.

учѝтелствувам, -аш, *несв.* Работя като учител, учител съм. *В Трявна аз учителствувах три години наред.* П. Р. Славейков. *Майка му учителствуваше из първоначалните училища в Търновска околия.* А. Гуляшки.

учѝтелствуване *ср. Отгл. същ. от* учителствувам. *Даскал Юрдан учителствува седем години... Неговото учителствуване състави епоха в историята на сопотското училище.* Вазов.

учку̀р *м.* (тур.). *Диал.* Връв, с която се стягат и завързват гащи; гащник. *Пред него застана висок селянин с разкопчана на гърдите риза, без пояс и само по учкур.* Йовков.

учленѐние, *мн.* -я, *ср. Езикозн.* Дейност на говорните органи при образуване звуковете на човешката реч; артикулация.

учленѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до учленение; артикулационен. *Учленителна особеност.*

учленя̀. Вж. у ч л е н я в а м.

учленя̀вам, -аш, *несв.*; **учленя̀, -ѝш,** *мин. св.* -ѝх, *св. Езикозн.* Изговарям звук от човешката реч; артикулирам. **учленявам се, учленя се** *страд.*

учленя̀ване *ср. Отгл. същ. от* учленявам *и от* учленявам се.

учредѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което учредява, основава организация, мероприятие и под.; основател. *Учредител на земеделска кооперация.*

учредѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който учредява, основава нещо. *Учредителен конгрес. Свикване на учредително народно събрание.*

учредѝтелка *ж.* Жена учредител. *Среща на учредителите и учредителките на ТКЗС.*

учредя̀. Вж. у ч р е д я в а м *и* у ч р е ж д а в а м.

учредя̀вам, -аш, *несв.*; **учредя̀, -ѝш,** *мин. св.* -ѝх, *св.* (рус.). Поставям начало на организация, мероприятие и под.; основавам, създавам. *От нас се иска да учредим привременно правителство.* Ст. Дичев. **учредявам се, учредя се** *страд.*

учредя̀ване *ср. Отгл. същ. от* учредявам *и от* учредявам се. *Реши се също и учредяването на физкултурен сектор.*

учрежда̀вам, -аш, *несв.*; **учредя̀, -ѝш,** *мин. св.* -ѝх, *св.* Учредявам. *И като се наведе над лявото ѝ ухо, прошепна: — Кооперативно стопанство вече учреждаваме.* Кр. Григоров. **учреждавам се, учредя се** *страд.*

учрежда̀ване *ср. Отгл. същ. от* учреждавам *и от* учреждавам се.

учреждѐние, *мн.* -я, *ср.* (рус.). **1.** Обособена служебна организация в обсега на дадено ведомство, с определен щат служители и с определена дейност в различните отрасли на държавния и обществен живот. *Държавно учреждение.* **2.** *Разг.* Сграда, в която се помещава такава служебна организация. *През големите прозорци на учреждението пролетното слънце хвърляше широки снопове златни зари в коридора и по варосаните бели стени.* Вазов. *Ние... попаднахме случайно в една улица, пълна с банкови учреждения.* Ал. Константинов.

учреждѐнски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до учреждение. *Учрежденска професионална организация.*

учтѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който има добри обноски; вежлив, възпитан, внимателен. *Кадански за пръв път се показа учтив. Дигна се от софрата, посрещна го с лек поклон, улови го под ръка и го доведе до Нона.* К. Петканов. **2.** Който изразява учтивост. *Не пречупва се гръбнакът / от един учтив метан.* Вазов.

учтѝво. *Нареч. от* учтив. *Той я поздрави учтиво и отмина нататък.* Вазов. *Златев отвори леката шперплатова врата и учтиво покани вътре своя гост.* Хар. Русев.

учтѝвост, -тта̀, *мн.* -и, *ж. Отвл. същ. от* учтив. *Влезе ли, ще поздрави с особена учтивост.* Влайков. *Полковникът застана от учтивост мирно и им подаде ръка.* Хар. Русев.

учу̀двам, -аш, *несв.*; **учу̀дя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Пораждам, предизвиквам чудене; удивлявам, смайвам, изненадвам. *Отвсякъде се откриваха нови... хоризонти, които учудваха и смайваха.* Йовков. *Жителите... се трупаха и гледаха с уплаха тоя непознат човек с кучешка глава, и силата му ги учудваше.* Елин Пелин. ‖ Карам някого да се чуди на нещо. *Учудваш ме, бре Еньо... На кого си се метнал? В нашия род такъв лаком за земя човек няма.* Елин Пелин.

учу̀двам се, -аш се, *несв.*; **учу̀дя се,** -иш се, *мин. св.* -их се, *св., сред.* Чудя се, зачудвам се. *И той поръчва шише след шише. В кръчмата го познават и никой не се учудва на това.* Елин Пелин. *Тя продължи работата си, макар малко несигурно, но дори сама се учудваше на спокойствието си.* Дим. Талев. *Добрият човек никак не се учудва, че аз мълча тъй упорито.* Л. Стоянов. ‖ Възхищавам се, удивлявам се. *Когато бъде кьносана момата, тя се изправя, за да ѝ се учудват на хубостта.* Вазов. *Присъствието на това дрáголюбно и нежно същество тук разля чаровна радост.... завоюва вниманията и умовете, и очите, които се не насищаха да му се учудват и радват.* Вазов.

учу̀дване *ср. Отгл. същ. от* учудвам *и от* учудвам се. *Адвокатите, за голямо учудване, не направиха нито възражения, нито протести.* Елин Пелин. *Кумицата и двете моми се облещили от учудване. Какво нямало на софрата: баници, баклави, печено прасенце, бял хляб.* Елин Пелин.

учу̀ден, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* учудя. **2.** Като *прил.* а) Който е смаян, изненадан. *Една ярка светлина блесна и освети тъмното небе на юг.... Ние гледахме изненадани и учудени.* Йовков. *Хората се трупаха учудени и се питаха какво накара това младо и добро момиче да забие в сърцето си нож.* Елин Пелин. б) Който изразява учудване. *Той говореше ниско, като че се боеше да не го чуе някой, с разширени и учудени очи.* Йовков. *Учуден поглед.*

учу̀дено. *Нареч. от* учуден. *Тутакси се изправи и погледна учудено в потъмнелите очи на баща си.* А. Гуляшки.

учу̀дя. Вж. у ч у д в а м.

учу̀дя се. Вж. у ч у д в а м с е

ушебо̀л *м.* Ухобол.

у̀шен, у̀шна, у̀шно, *мн.* у̀шни. *Прил. от* ухо. *Ушна тръбичка. Ушна клиника. Ушни болести.* □ **Ушна кал** — нечистотия, набрана на дъното на външния ушен канал.

ушѝвам, -аш, *несв.*; **ушѝя,** -йеш, *мин. св.* ушѝх, *прич. мин. страд.* ушѝт, *св.* Изработвам с шиене. *Срещу големите празници всякога ни ушиваха по нещо ново.* Йовков. *По-късно тя му уши бяла риза със сини и червени шевици по пазвата и по ръкавелите.* Ст. Чилингиров. **ушивам се, ушия се** *страд.*

ушѝване *ср. Отгл. същ. от* ушивам *и от* ушивам се. *Ушиване на костюм.*

ушѝя. Вж. у ш и в а м.

ущърб *м.* (рус.). *Книж.* Вреда, щета, накърняване. *Аз смятам, че с това имперският съд нанася ущърб на моята самозащита.* Г. Димитров. □ **В ущърб на** — във вреда на, в щета на. *Той мислеше, че бе улеснил както длъжниците, така и себе си — в ущърб на лихварите.* Дим. Димов.

уютен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* (рус.). За жилище, обстановка и под. — удобен, приятен, облъхващ с топлота. *Обичаше спокойствието и уютната домашна обстановка.* Дим. Ангелов.

уютно. *Нареч. от* уютен. *Чисто беше тук, спретнато, уютно.* Дим. Талев.

уютност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уютен. *Нощта обещаваше да бъде топла и тиха, а и гъстите шубраци създаваха уютност.* Дим. Ангелов.

уязвим, -а, -о, *прил.* Който лесно може да се уязви. *Врагът е уязвим.* || *Рядко.* Слаб, малко защитен. *Нашият град е достъпен и уязвими стените.* Ас. Разцветников. *Очевидно фронталното напредване бе трудно и партизаните разгъваха фланговете си, търсейки уязвимо място.* Дим. Димов.

уязвимост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* уязвим.

уязвя. Вж. уязвявам.

уязвявам, -аш, *несв.*; **уязвя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Дълбоко засягам с думи или дела; оскърбявам. *В тоя миг срещна презрителния поглед на Рада, който го уязви жестоко.* Вазов. *Тя не пропускаше случай да уязви Ирина пред брат си.* Дим. Димов. **уязвявам се, уязвя се** *страд.* и *сред.*

уязвяване *ср. Отгл. същ. от* уязвявам *и от* уязвявам се.

уякча. Вж. уякчавам.

уякчавам, -аш, *несв.*; **уякчà,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Правя нещо да стане по-яко, по-здраво, по-трайно; заздравявам, заякчавам. *Каравелов бе един от ония редки и силни деятели, които наймного уякчиха тия връзки.* Вазов. **уякчавам се, уякча се** *страд.* и *сред.*

уякчаване *ср. Отгл. същ. от* уякчавам *и от* уякчавам се.

уяснение, *мн.* -я, *ср. Книж.* Внасяне на повече яснота; изяснение, изясняване. *Уяснението на тая трудна мисъл изтръгна из гърдите му една облекчителна въздишка.* Влайков.

уясня. Вж. уяснявам.

уяснявам, -аш, *несв.*; **уясня,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Книж.* Правя нещо да стане ясно и разбрано; изяснявам. *Полага усилия да уясни своите заплетени мисли, особено последната от тях, която тъй го измъчва.* Влайков. *Един пример ще ви уясни нагледно това.* П. П. Славейков. **уяснявам се, уясня се** *страд.* и *сред.* *Може пак да си се заблудил, както винаги досега. Нали трябва да се уясни, ако има някакво заблуждение?* Д. Калфов.

уясняване *ср. Отгл. същ. от* уяснявам *и от* уяснявам се. *Само полза можем да имаме от едно предварително уясняване.* Ст. Дичев.

Ф

ф. 1. Звукът ф. 2. Писмен белег на звука ф, двадесет и първа буква от азбуката. *Печатно ф. Ръкописно ф.*

фа, *мн.* няма, *ср.* (ит.). 1. Название на четвъртия тон от музикалната гама в до-мажор. *Изпей „фа“.* 2. Нотен знак на тона „фа“.

фа̀брика *ж.* (лат.). Индустриално предприятие с голям брой работници, в което продукцията се изработва с помощта на машини. *Фабриките вече стават / всенароден общ имот, / няма да забогатяват / фабриканти с чужда пот!* Ас. Босев. *Аз виждам: трактори орат в полето, / а в градовете фабрики димят — / в прекрасния венец от петилетки / ний слагаме грижливо цвят до цвят.* И. Бурин.

фабрика̀нт *м.* Собственик, притежател на фабрика. *Единият от тях беше студент по медицина, другият — фабрикант на оцет и член на акционерно дружество за внос-износ.* Г. Караславов. *Дъщеря на фабрикант, около нея се увъртаха най-блестящите кандидати.* М. Грубешлиева.

фабрика̀нтка *ж.* Жена фабрикант.

фабрика̀нтски, -а, -о. *Прил. от* фабрикант.

фабрика̀т *м. Книж.* Окончателно обработен продукт на фабрично производство. *В това отделение се виждаха всички фабрикати... Бира и вино, спирт и ликьори, оцет и масло.* Летоструй, 1874 г. *Фабрикати на текстилната промишленост.*

фабрика̀ция *ж. Книж.* 1. Производство на изделия по фабричен начин. 2. *Разг.* Готова фабрична стока, фабрично производство. *По-нататък имаше изложени в стъклени долапи разни захарни фабрикации.*

фабрику̀вам, -аш, *несв.* 1. Произвеждам по фабричен начин. *Фабрикувам галоши. Фабрикувам захар.* 2. *Прен. Разг.* Измислям, съчинявам, обикн. изобилно. *Фабрикува лъжи и клевети.* **фабрикувам се** *страд.*

фабрику̀ване *ср. Отгл. същ. от* фабрикувам *и от* фабрикувам се. *Фабрикуване на самолети.*

фабрѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* фабрика. *Да спрат фабричните комини / и всеки черен труд да спре.* Смирненски. *Фабричен работник. Фабричен квартал.*

фабрѝчно. *Нареч. от* фабричен.

фа̀була *ж.* (лат.). *Книж.* Последователно изложение, развитие на събития или произшествия в художествено произведение. *Този роман има интересна фабула.*

фа̀булен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* фабула. *Роман с фабулно развитие.*

фабулѝрам, -аш, *несв. и св. Книж.* Създавам, развивам фабула в художествено произведение. *В своята първа книга прояви умение да фабулира.*

фабулѝране *ср. Книж. Отгл. същ. от* фабулирам. *Очеркът изисква и значително художествено и композиционно майсторство: ... да се покаже живо фабулиране, богат и колоритен език.* Сп. Септември, 1952 г.

фавн, фа̀вньт, фа̀вна, *мн.* фа̀вни, фа̀вна (сл. ч.), *м.* (лат.). *Митол.* В староримската митология — бог на полетата, планините, горите и покровител на стадата. *И белоноги нимфи в рой / се стекоха да слушат, млади / богини, музи и без брой / ... фавни и дриади.* Вазов.

фавориза̀ция *ж.* (лат.). *Книж.* Незаслужено, нередно облагодетелстване на близки лица.

фаворизѝрам, -аш, *несв. и св. Книж.* Оказвам някому фаворизация; покровителствувам, облагодетелствувам. **фаворизирам се** *страд.*

фаворизѝране *ср. Отгл. същ. от* фаворизирам *и от* фаворизирам се.

фаворѝт *м.* (лат.). 1. Любимец на високопоставено лице, който се ползува с благоволение, с облаги, без да ги заслужава. *Можа ... да стане дори един от фаворитите на царя.* М. Грубешлиева. 2. *Прен. Разш. Спорт.* При състезания, спортни игри и под. — този, който има най-големи изгледи за успех, за победа.

фаворѝтка *ж.* Жена фаворит. *Медалите спечелиха скиорки, чиито имена фигурираха в списъка на фаворитките. Фаворитка на краля.*

фаго̀т *м.* (ит.). *Муз.* Дървен духов музикален инструмент във вид на дълга, леко разширяваща се тръба.

фаготѝст *м.* Музикант, който свири на фагот.

фа̀за *ж.* (гр.). 1. Отделен момент в развитието на нещо; етап. *Нашият народ влиза в нова историческа фаза: трябва хиляди нови работи да възприеме и да научи.* Вазов. *В тия дни, когато войната навлиза в своята последна фаза..., ние идваме с нашия глас да известим, че наш съюзник е този, който не желае войната.* Д. Добревски. 2. *Астр.* Променливо за човешкия поглед явяване на небесно тяло на небосвода. *Необходимо условие за настъпване на лунно затъмнение е луната да бъде във фаза на пълнолуние, значи относително земята да се намира на срещуположната страна на слънцето.* 3. *Техн.* Една от групите намотки или вериги в генератор и токът, който се образува в такава група. *Мотор с три фази.*

фаза̀н *м.* (гр.). Птица с красиви, ярки пера и дълга опашка, която живее в ниските гори и храсталаци. Phasianus colchicus.

фаза̀нов, -а, -о. *Прил. от* фазан. *Фазанови пера.*

фа̀зис *м.* (гр.). *Книж.* Фаза.

файда̀ *ж.* (араб.). *Разг.* 1. Полза, облага, изгода. *От много сън файда няма — работата е всичко.* Ст. Чилингиров. *Ха да ставаме... От седенето няма файда.* Влайков. 2. *Нар.* Лихва. *Почнаха и пари с файда да дават. Увързаха сиромашията.* Ц. Церковски. *Всички имаме да даваме, а той всяка година файдата си взема и никак не прощава.* П. Спасов.

файн *неизм., прил.* (нем.). *Разг.* Много хубав, фин. *Това пък са електрически ютии — файн!... Не изстиват като онези с въглищата, петна не правят и почти не консумират ток.* Чудомир. *Виното на Хаскал беше наистина „файн".* Йовков.

файто̀н *м.* (нгр.). Вид удобна конска кола на яйове, за превоз на пътници. *Пътувахме с нашия хубав файтон, теглен от силни и здрави коне.* Елин Пелин. *Намери файтон, взе багажа си от хотела и поръча на файтонджията да го закара на гарата.* А. Гуляшки.

файтонджѝйски, -а, -о. *Прил. от* файтонджия. *Файтонджийски камшик.* □ **Файтонджийски прах** (разг.) — смлени корени от билки, които служат като разхлабително средство.

файтонджѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* Лице, което кара файтон. *Файтонджията, небрежно отпуснал поводите, гальовно подканяше конете да бързат.* Хар. Русев.

фа̀кел, *мн.* -кли, *м.* (гр.). 1. Къс прът, омотан от единия край с просмукани с насмолено вещество кълчища, който гори с ярък пламък и служи за осветляване. *Вечерта в негова чест има шествие с факли.* П. П. Славейков. *Над главите им се люлееше пламъкът на няколко факли.* Ст. Загорчинов. 2. *Прен. Книж.* Светилник. *В утрото на светла ера, с факела на нова вера / идат бодри ескадрони с устрем горд и набег смел.* Смирненски.

фа̀келен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* факел. *Факелна манифестация. Факелно шествие.*

факѝр *м.* (араб.). 1. Индийски аскет, който може да върши странни на глед неща. *Колко много приличаше той в този момент на факир, пренесен в съзерцание и ясновидство!* М. Кремен. *Като факир / засвири флейтата на любовта / и усмири / отровните змии на мисълта / и угризенията, / и ги превърна на венци от цвете, / изплетени / пред твоите нозе.* Багряна. 2. Особено ловък фокусник. 3. *Прен. Разг.* Необикновено сръчен и ловък човек. *Той е факир.*

факѝрски, -а, -о. *Прил. от* факир.

фа̀кла *ж.* Факел. *Димяща факла осветяваше неговото тясно окървавено лице.* Ст. Дичев.

факлоно̀сец, *мн.* -сци, *м. Книж.* Носител и разпространител на хуманни и прогресивни идеи. || *Обр. Социалистическите писатели са факлоносци на нов хуманизъм.*

факсимилѐ, *мн.* -та, *ср.* (лат.). *Книж.* 1. Точно възпроизведен чрез печатна снимка ръкопис, документ, подпис, картина и под. *Освен статиите на изброените писатели ще бъдат поместени факсимилета от автографите на десетина известни славянски писатели.* Ал. Константинов. *Снимки, факсимилета, ранни издания на негови произведения, писма и подаръци илюстрират и разкриват жизнения му и творчески път.* Раб. дело, 1950 г.

факт, фа̀ктът, фа̀кта, *мн.* фа̀кти, фа̀кта (сл. ч.), *м.* (лат.). 1. Станало, действително събитие или явление. *Народното предание... разказва само факта без никакво пояснение.* Вазов. *Това беше неговият дневник... Тук записваше всички случки и факти от семейния и обществен живот, които му се струваха важни.* Г. Караславов. *Не взема фактите такива, каквито са, а си представя действителността такава, каквато му се иска да бъде.* Г. Димитров. 2. Доказателство. *Той е един опасен противник. За него имам факти и документи в чантата си.* А. Каралийчев. 3. Истинско положение, действителност. *Каква доза от истина има в това предание, не се знае, но факт е, че риба не съществува в това езеро.* Вазов. || Обстоятелство, положение. *Заслужава да се отбележи и тоя факт, че между учителите в гръцките училища отрано още е имало и славяни.* Б. Пенев. *Те изпускат из пред вид факта, че след обявяването на народна република, поставя се въпросът... за създаване на съвършено нова конституция.* Г. Димитров. *Самият факт, че търси при тебе работа, е вече крайно съмнителен.* П. Вежинов.

фактѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е основан на факти; истински, действителен. *Фактични данни.*

фактѝчески, -а, -о, *прил.* Фактичен. *Фактически материал. Фактическа себестойност.*

фактѝчески. *Нареч. от прил.* фактически. *Селските съвети... отнеха фактически земята от едрите собственици.* В. Коларов.

фактѝчно. *Нареч. от* фактичен.

фактѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* фактичен.

фа̀ктор *м.* (лат.). 1. Сила, условие, причина, която движи развитието на някакъв процес или явление. *Работническата партия е главният фактор за поддържане единството на българския народ.* Г. Димитров. *Трудът се признава за основен общественостопански фактор и държавата полага всестранни грижи за него.* Конст., чл. 14. 2. Лице на висока, ръководна длъжност. *Огромният опит... го бе издигнал в очите на отговорните рьководни фактори в Министерството на мините и подземните богатства.* Ив. Мартинов. 3. *Спец.* Майстор словослагател, технически ръководител в печатница.

факту̀ра *ж.* (лат.). *Търг.* Сметка с подробен опис на вида, количеството, стойността и пр. на изпратена или продадена стока. *Най-напред трябва да оценим стойността на материала. Това няма да е трудно — ще го намерим от фактурите.* А. Гуляшки.

факту̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* фактура. *Фактурна книга.*

факултатѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* (лат.). Който не е задължителен, който е предоставен на избор. *Латински език е факултативен предмет в нашите средни училища.*

факултатѝвно. *Нареч. от* факултативен. *Изучавам факултативно английски език.*

факултѐт *м.* (лат.). Отдел във висше учебно заведение, в който се преподават определен кръг сродни или близки научни дисциплини. *Сега тя искаше само едно: след като завърши*

факултета, да остане на научна работа в него. Дим. Димов. *Филологически факултет. Физико-математически факултет.*

факултѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Факултетски. *Факултетен номер.*

факултѐтски, -а, -о. *Прил. от* факултет; факултетен. *Факултетска сграда. Факултетски съвет.*

фа̀лага *ж.* (араб.). *Остар.* Уред за наказание, с който са стягали краката при бой с пръчка, употребяван в българските училища преди Освобождението. *Най-жестоко беше „фалагата": поваляха ученика двама здравеняци, дигаха му босите крака..., събираха ги и подлагаха ходилото им на учителската пръчка.* Вазов. *Той никога не прибягваше до фалагата... Боят не може да накара хората да учат.* Д. Немиров.

фала̀нга *ж.* (гр.). 1. *Истор.* В древна Гърция и Македония — сбит боен строй на тежковъоръжена пехота, който се състои от 24 или повече редици. 2. Ред, редица.

фалимѐнт *м.* (ит.). *Разг.* Фалит.

фалѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. За търговец, занаятчия, предприятие в капиталистическите страни — изпадам в несъстоятелност; банкрутирам. *При една криза доста банки щяха да фалират. Вложителите щяха да изгубят влоговете си.* П. Спасов. *Стана собственик на манифактурен магазин и борсов агент. След това неочаквано фалира.* А. Гуляшки. 2. *Прен.* Претърпявам пълен крах в нещо; провалям се, пропадам, банкрутирам. *Комунистическата партия... не чувствува никаква нужда да действува... зад гърба на самия народ, както това правят... фалирали щабове на старите буржоазни партии.* Г. Димитров.

фалѝране *ср. Отгл. същ. от* фалирам.

фалѝт *м.* (фр.). 1. В капиталистическите страни — изпадане в невъзможност да се изплатят направени задължения; банкрут. *Той после станал личен търговец в Цариград, но пропаднал до фалит по стечението на злополучни обстоятелства.* Вазов. *Първата му голяма сделка свърши с фалит, който опропасти една банка с влогове на дребни спестители.* Дим. Димов. 2. *Прен.* Проваляне, пропадане, крах, катастрофа. *Политически фалит.*

фа̀лта *ж.* (нем.). Вид гънка, обикн. на пола.

фалц, фа̀лцът, фа̀лца, *мн.* фа̀лцове, фа̀лца (сл. ч.). *м.* (нем.). *Спец.* Надлъжен правоъгълен жлеб на дъска, камък и др.

фалцѐт *м.* (ит.). *Муз.* 1. При пеене — много висок звук на мъжки глас, който изисква особен начин на изпълнение, а също и начин на такова пеене. *Ораторът продължава с тънкия си пеещ глас, приличен на фалцет.* Л. Стоянов. *На репетициите пееше фалцет, за да не изтощава гласа си.* 2. *Разг. Прен.* Много висок и остър мъжки глас.

фалш, фа̀лшът, фа̀лша, *мн.* няма, *м.* (лат.). Лъжа, измама. *Колко думи, чувства! и всичко е фалш.* Стаматов. || Неискрено, лицемерно поведение, държане; лицемерие. *Той излазяше из една атмосфера на лицемерие, притворство, фалш невероятен.* Вазов.

фалшѝв, -а, -о, *прил.* (лат.). 1. Който не съответствува на истината, на действителността; лъжлив, неистински, подправен. *Объркахх го,... пратих му една фалшива телеграма, че уж цените падат.* Йовков. *Имаше фалшиви документи, с които не веднъж се беше отървавал.* Ем. Станев. *Фалшив паспорт. Фалшиви пари.* || Изкуствен, неестествен. *Фалшив брилянт.* 2. Който е неискрен, лицемерен, неестествен. *Другари нежни са много редки. | Рояк ще срещнеш фалшиви, груби.* Вазов. *Усмивката му излезе някак престорена и фалшива — усмивка, от която капе скръб и отчаяние.* Смирненски. *Фалшив патос.* 3. При пеене или свирене на инструмент — който звучи невярно, неточно; неверен. *Седим си така и по едно време флейтата задразни ухото ми с няколко фалшиви ноти.* Ал. Константинов. *Той се изчерви, подхвана песента, но гласът излизаше несигурен, фалшив.* А. Гуляшки.

фалшѝво. *Нареч. от* фалшив. *Свещеникът му се кланяше рабски, усмихваше се фалшиво, а сивите му очи горяха от злобна ненавист.* Г. Райчев.

фалшѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество и проява на фалшив; неискреност, лицемерие, изкуственост, подправеност. *Когато ми се караше преди малко, аз все си оставах с впечатлението ... на някаква фалшивост от твоя страна.* Яворов.

фалшифика̀т *м.* Фалшив, подправен документ, литературно произведение и др.

фалшифика̀тор *м.* Лице, което върши фалшификация. *Фалшификатор на пари.*

фалшифика̀торка *ж.* Жена фалшификатор.

фалшифика̀торски, -а, -о. *Прил. от* фалшификатор. *Фалшификаторски маниер. Фалшификаторска банда.*

фалшифика̀ция *ж.* (лат.). 1. Подправяне на документ, подпис, пари и др. *Преди няколко години бе съден за подправяне на документи... Всеки знае, че фалшификацията беше истинска.* Вазов. 2. Подправен документ, подпис и под. *Това не е истинско свидетелство, а фалшификация.* 3. Съзнателно изопачаване на нещо. *Историята бе очистена от шовинистически извращения и фалшификации.*

фалшифицѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Извършвам, правя фалшификация; подправям, изопачавам. *Фалшифицирам полица. Фалшифицирам подпис.* фалшифицирам се *страд.*

фалшифицѝране *ср. Отгл. същ. от* фалшифицирам *и от* фалшифицирам се; фалшификация. *Фалшифициране на документ. Фалшифициране на марксизма.*

фамѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* фамилия; семеен. *Много имаха издълбани в камъка над вратите си фамилни гербове и имена на болярите.* Вазов. *Няма прародителски портрети, | ни фамилна книга в моя род, | и не знам аз техните завети, | техните лица, души, живот.* Багряна. *Фамилен портрет. Фамилна черта. Фамилна традиция.* □ **Фамилно име** — официално, наследствено име, което се носи от всички членове на семейството и се поставя след личното и бащиното име.

фамилиа̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* 1. Който се държи интимно, безцеремонно. *Той се бои от... Каишев, винаги отекчително любезен и фамилиарен с него.* Вазов. *Староселска се*

мъчеше да бъде весела и фамилиарна. Г. Караславов. 2. Който изразява интимност, безцеремонност. *Фамилиарният тон на непознатия не му се понрави и той го погледна понавъсен.* П. Вежинов.

фамилиа̀рнича, -иш, *мин. св.* -их, *несв. Разг.* Държа се интимно, безцеремонно с някого.

фамилиа̀рно *нареч.* 1. Интимно и безцеремонно. *Милка приказваше много свойски, както и Николаев се държеше фамилиарно с нея.* Вазов. 2. *Остар.* С фамилията си, със семейството си; семейно. *Ида да ви поканя фамилиарно да заповядате на представлението.* Вазов.

фамилиа̀рност, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* 1. Само *ед. Отвл. същ. от* фамилиарен. 2. Фамилиарна проява, обноска. *О-о! добър ден, бай Иречек, как си, добре ли си! — извиква бай Ганьо... Иречек познава добре българите и затова никак не се учудва на тази фамилиарност на бай Ганьо.* Ал. Константинов. *Една атмосфера от фамилиарност и сърдечност царуваше около мене в тая къща.* Вазов.

фамѝлия *ж.* (лат.). 1. Семейство. *Вечерта на софрата Борис намери цялата фамилия, събрана като на някакво тържество.* Г. Караславов. 2. Род (в 4 знач.). *От незапомнени времена три фамилии са господарували над ведровските полета.* А. Гуляшки. *Т е са стара фамилия.* 3. (рус.). Фамилно име. *Преследван от моите политически противници..., аз не можех да живея в Европа под моята истинска фамилия.* Г. Димитров.

фамо̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* (лат.). Който е широко известен поради чудновати качества; прословут, чутовен.

фана̀ра *ж.* (рум.). *Диал.* Па̀ра. *Велчо пристъпи до огъня, надвеси се над олющеното гърне... и фанара от закипялото мляко изби челото му.* П. Ю. Тодоров. *Ще умориш конете бе, виж каква фанара се дига от тях.* Йовков.

фанарио̀т и **фанарио̀тин,** обикн. *мн.* фанарио̀ти, *м.* (гр.). *Истор.* Влиятелни гърци от цариградския квартал Фенер, които са пречели фанатично на националното възраждане на българския народ през XIX век. *Преспанските общинари и Лазар Глаушев между тях... знаеха, че борбата с фанариотите тъкмо сега бе навлязла в решителна фаза.* Дим. Талев. *Патриархът и неговите служители фанариоти с всевъзможни средства са се домогвали да премахнат славянското богослужение.* Б. Пенев. *Тоя фанариотин, архимандритът, не е дошъл за добро в Преспа.* Дим. Талев.

фанарио̀тски, -а, -о. *Прил. от* фанариот. *Фанариотско робство. Фанариотско влияние.*

фанатизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя някого да стане фанатик. *Сганта на Тосун бей стигна привечер в Рахманлари, още повече нарасла и фанатизирана.* Вазов. **фанатизирам се** *страд.* и *сред.*

фанатѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). Прекалена преданост към своите вярвания или убеждения, свързана с ненавист и нетърпимост към чуждите вярвания или убеждения. *Фанатизмът, раздухан от хиляди ходжи, щеше да ги събере от всичките краища на Цариград и да ги хвърли като една фурия върху християнските квартали.* Величков.

фанатѝк, *мн.* -ци, *м.* Човек, обладан от фанатизъм. *Матей Матов беше наистина прав, но той беше фанатик, безогледен към другите и сляп към себе си.* Л. Стоянов.

фанатѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. На когото е присъщ фанатизъм. *Фанатичен родолюбец, той всецяло бе се предал на дълга си.* Вазов. 2. Който е породен от фанатизъм; непримирим. *Фанатична омраза. Фанатично постоянство.*

фанатѝчески, -а, -о̀, *прил.* Фанатичен. *Приели мохамеданството, тия българи станали фанатически привърженици на исляма.* Вазов.

фанатѝчески. *Нареч. от прил.* фанатически; фанатично.

фанатѝчка *ж.* Жена фанатик.

фанатѝчно. *Нареч. от* фанатичен. *Фанатично защищаваше своите убеждения.*

фанѐла *ж. Разг.* Фланела.

фанѐлен, -а, -о, *прил. Разг.* Фланелен. *Широките му плещи се волно кършеха под тънко и късо палто, облечено върху една само фанелена риза.* А. Страшимиров.

фанѐлка *ж. Разг.* Фланелка.

фантазѐ *неизм., прил.* (фр.). *Разг.* За облекло — който е изработен по-особено и екстравагантно, който рязко се отличава по вид, форма и др.

фантазѝрам, -аш, *несв.* Представям си мислено нещо, обикн. хубаво, което не съществува; въобразявам си, мечтая. *Той пак почна да фантазира за бъдещето, пак си я представи в разцвета на двадесетте ѝ години, образована и прекрасна в блясъка на този свят, както сега я бе смазал.* Дим. Димов. *Обичаше да фантазира и понякога разказваше чужди приключения като свои.* П. Славински.

фантазѝране *ср. Отгл. същ. от* фантазирам.

фанта̀зия *ж.* (гр.). 1. Способност на човека мислено да създава, да си представя образи; въображение. *Моята фантазия в такива случаи ми рисуваше чудни и хубави картини от моето бъдеще.* Влайков. || Творческо въображение. *Като няма в труд поету награда, | чезне песен, фантазия отпада.* П. Р. Славейков. 2. *Разг.* Нещо измислено, което не отговаря на действителността; измислица, мечта, блян. *Стига вече... сте разправяли невъзможни фантазии за дядо и баба, за Иванчо и Марийка. Дайте нещо реално.* Елин Пелин. *Склонени над детето, те не мислеха за нищо, знаеха, че туй е едничко щастие на земята, останалото — хорски фантазии и измислици.* Стаматов. 3. *Муз.* Музикална пиеса, изградена в свободна форма.

фантазьо̀р *м.* Човек, който обича да фантазира, който не гледа реално на нещата. *Какво щеше да се случи, щяха ли да ни се доверят хората, при които отивахме, или щяха да ни нарекат фантазьори и да ни изпъдят?* Сл. Трънски.

фантазьо̀рка *ж.* Жена фантазьор. *Странното се състоеше в това, че той обикна сякаш фантазьорката у нея, девойката, която копнееше по прекрасното.* А. Гуляшки.

фантазьо̀рски, -а, -о. *Прил. от* фантазьор. *Фантазьорски планове. Фантазьорски характер.*

фантазьо̀рство, *мн.* -а, *ср.* Проява на фантазьор.

фантасмаго̀рия *ж.* (гр.). 1. Странно фантастично видение. 2. *Разг.* Нелепа измислица. *Говори различни фантасмагории.*

фанта̀ст *м.* (гр.). *Книж.* Човек, който се увлича по невероятни, фантастични неща.

фанта̀стика, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Книж.* Фантастичен елемент, фантастично начало в нещо. *Важен елемент на приказката е нейната фантастика.*

фантастѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е плод на фантазията; измислен, невероятен, странен. *Между войниците сноват найфантастични слухове за характера на болестта.* Л. Стоянов. *Особено възбуден и развълнуван беше Веселин — непрекъснато някакви фантастични мисли минаваха през главата му, мяркаха му се престъпници, бандити, диверсанти.* П. Вежинов. || Който има чудноват, приказен външен вид. *Очертанията на дърветата, отрупани с лиани, ... вземаха фантастичен вид: сякаш грамадни черни кораби тежко се поклащаха в нощта.* Йовков. 2. В който стават чудеса, в който се говори за чудеса; приказен, вълшебен. *Там някъде не препуска ли сур елен, не язди ли на него юда ... Това е някакъв фантастичен мир, изпълнен с разнообразен и стихиен живот.* Йовков. *Фантастичен роман.*

фантастѝчески, -а, -о, *прил.* Фантастичен. *В ума му се вълнуваха разни странни и фантастически образи.* Вазов. *Градската градина представляваше една фантастическа феерия, обляна ... със светлините на хиляди фенери.* Ал. Константинов.

фантастѝчно. *Нареч. от* фантастичен. *В късите мигове на експлозиите бойците виждаха как фантастично светват горичките.* П. Вежинов.

фантастѝчност, -тта, *мн.* няма, *ж.* Качество на фантастичен.

фа̀нте, *мн.* -та, *ср.* (лат.). 1. *Остар. Жарг.* Полицай, стражар. *В уречения час ... той наминал към гимназията, пообиколил оттук-оттам и какво да види — две цивилни „фантета" водят Христофор.* А. Гуляшки. 2. Карта за игра с изображение на момче; валет. *С какво прибираш книгите?! Това не е фанте, ами поп.* Вазов.

фанто̀м *м.* (фр.). Призрак, привидение. *Той беше невидим, фантом или сянка. / Озове се в черква, мерне се в седянка, / покаже се, скрий се без знак и без след.* Вазов.

фанфа̀ра, обикн. *мн.* фанфа̀ри, *ж.* (араб.). Духов меден музикален инструмент за тържествени сигнали. *В селото влизаха няколко ескадрона, тържествено звучаха фанфари.* Йовков.

фанфа̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* фанфара. *Музиката спря да свири и се чу фанфарен сигнал. Веселата и оживена глъчка из салона стихна.* Дим. Ангелов.

фанфаро̀н *м.* (араб.). *Пренебр.* Надут самохвалко. *Този фанфарон се хвали, не вярвайте — забележи Шопов ... — Той си позволява всякакви нелепости, защото му се прощават.* Вазов.

фанфаро̀нски, -а, -о. *Прил. от* фанфарон.

фанфаро̀нство, *мн.* -а, *ср. Книж.* Проява, поведение на фанфарон.

фар, фа̀рът, фа̀ра, *мн.* фа̀рове, фа̀ра (сл. ч.), *м.* (гр.). 1. Кула на морски бряг или на остров, от която се дават светлинни и други сигнали нощем за ориентиране на корабите; маяк. *Далеко на запад в хоризонта появи се червеникаво пламъче, което ту блеснеше, ту гаснеше. То беше фарът на Змийни острови.* Вазов. *Върху морето пада мрак / и светва фарът от скалата / на калиакренския бряг.* Н. Фурнаджиев. || *Обр. Надеждо, фар във мрачния живот! / ... / огрявай в мрак и в буря моя ход.* Вазов. *Какво е учителят? Фар. Народен просветител.* Йовков. 2. Лампа с рефлектор на предната част на моторно превозно средство. *Тъмнината се прорязва от фаровете на автомобилите.* Н. Фурнаджиев. *По шосето мина с бучение тежък камион и само за един къс миг блеснаха в далечината фаровете му.* П. Вежинов.

фарао̀н *м.* (егип.). *Истор.* Титла на държавен глава в древния Египет. *Египет на фараоните е бил някога цъфтяща страна.* Йовков.

фарао̀нов, -а, -о, *прил.* Фараонски.

фарао̀нски, -а, -о. *Прил. от* фараон. *Фараонска гробница.*

фара̀ш *м.* (тур.). 1. *Диал.* Широка лопатка за смет. *След малко Хаско изхвърляше смет из мутвака с един фараш и тананикаше.* Цани Гинчев. 2. *Жарг.* Слугиня.

фарингѝт *м. Мед.* Възпаление на слизестата обвивка на фаринкса.

фа̀ринкс *м.* (гр.). *Анат.* Гърло, глътка.

фарисѐй, -ѐят, -ѐя, *мн.* -ѐи, *м.* (стевр.). 1. *Истор. Рел.* У старите евреи — представител на религиозно-политическа групировка, който защищавал интересите на заможните слоеве на градското население, като се отличавал с фанатизъм и привидно строго изпълнение на религиозните предписания. 2. *Прен.* Лицемерен човек; лицемер. *А аз не съм ни фарисей, ни йезуит, / нито играч на мелодрами — / не казвам „обичам", когато не обичам, / и „не обичам" — когато обичам.* Багряна.

фарисѐйка *ж.* Лицемерка.

фарисѐйски, -а, -о. *Прил. от* фарисей. *Разпънат, оплют, обруган, / умира босяка смирен ..., / а вред фарисейската сган / празнува възкресния ден.* Смирненски. *Фарисейска лъжа. Фарисейско лицемерие.*

фарисѐйство, *мн.* -а, *ср.* Постъпка или поведение на лицемер; лицемерие, фарисейщина.

фарисѐйщина *ж.* Лицемерие, фарисейство.

фармаколо̀г, *мн.* -зи, *м.* Учен, специалист по фармакология.

фармаколо̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Книж.* Наука за свойствата на лекарствата и тяхното действие върху организма.

фармаколо̀жка *ж.* Жена фармаколог.

фармакопѐя *ж.* (гр.). *Спец.* Официално ръководство за начините на приготвяне, пазене и проверка на лекарствата, за максималните дози, както и списък на лекарствата, които трябва да се намират в една аптека.

фармасо̀н и **фармасо̀нин,** *мн.* фармасо̀ни, *м.* (фр.). *Нар.* Безверник, безбожник. *Фармасонин ли си, срещу Коледа да блажиш?* Вазов

фармацѐвт *м.* (гр.). Специалист по фармация; аптекар.

фармацѐвтика *ж.* Фармация.

фармацевтѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* фармацевтика. *Фармацевтична индустрия. Фармацевтична химия. Фармацевтичен препарат.*

фармацѐвтка *ж.* Жена фармацевт.

фармàция, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Наука за лекарствата и за начина на приготвянето им; фармацевтика, аптекарство.

фàров, -а, -о. *Прил. от* фар. *Фарови сигнали.*

фарс, фàрсът, фàрса, *мн.* фàрсове, фàрса (сл. ч.), *м.* (фр.). 1. *Литер.* Лека комедия с пресилено комични елементи. 2. *Прен. Презр.* Груба, неприлична шега.

фарсѝ *нареч.* (араб.). *Разг.* Отлично, безупречно. *Облечен фарси.*

фàрсов, -а, -о. *Прил. от* фарс. *Пиесата има фарсов характер.*

фарфалàк, *мн.* -ци, *м.* 1. Пумпал. 2. *Прен. Разг.* Малко дете.

фарфарà, -та, *мн.* -ѝ, *м.* (араб.). *Нар.* Несериозен, вятърничав, лекомислен човек; дърдорко.

фàрфор *м.* (кит.). *Остар.* Порцелан.

фàрфорен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Порцеланов. *Фарфорна ваза. Фарфорна статуетка.*

фàрфоров, -а, -о, *прил.* Порцеланов. *Слугинята отиваше при чучурчето, дето изстиваше руйното вино, наливаше и донасяше дълбока фарфорова паница.* Вазов. *Фарфорови изделия.*

фаршиpòван, -а, -о, *прил.* Напълнен със смлян или ситно нарязан зарзават или месо. *Фаршировани пиперки.*

фас, фàсът, фàса, *мн.* фàсове, фàса (сл. ч.), *м.* (лат.). *Разг.* Угарка от цигара. *Махна ръка той и захвърли фаса на догорялата си цигара.* Кр. Григоров.

фасàда *ж.* (фр.). Предна, лицева страна на сграда. *Фасадите на къщите, измазани с глина или вар, бяха покрити с низи от прясно набран тютюн.* Дим. Димов. *По фасадите на къщите се развееха знамена.* Л. Стоянов.

фасàден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* фасада. *Фасадна стена.*

фасòн *м.* (фр.). 1. Вид, форма или кройка на дреха, шапка, обуща или друг някакъв предмет. *Фасонът ѝ* (на шапката) *сигурно преди едно десетилетие ще да е бил друг, защото сега приличаше на разтворен чадър с безнадеждно оклюмнали краища.* А. Гуляшки. 2. *Прен. Разг.* Превзето, надуто, претенциозно държане. □ **Продавам (правя) фасони** (разг.) — държа се високомерно и надуто; преструвам се. **Смачквам фасона на някого** (разг.) — заставям някого да не бъде високомерен, надут, засрамвам някого.

фасонѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Придавам фасон, определена форма на нещо. **фасонирам се** *страд.*

фасонѝране *ср. Отгл. същ. от* фасонирам *и от* фасонирам се.

фàсонка *ж. Разг.* Фасунга.

фасỳл *м.* (гр.). Боб. *В това време магерът почна да нарежда масата ... и донесе една голяма паница с димяща и ароматна чорба от фасул.* Елин Пелин. *Станка предложи на свекър си и той прие да засеят нивата с фасул, пипер, праз, чесън, кромид и тютюн.* Г. Караславов.

фасỳлев, -а, -о, *прил.* Фасулен. *Фасулева чорба.*

фасỳлен, -а, -о. *Прил. от* фасул; фасулев. *Той сърба кротичко лютивата фасулена чорба.* Елин Пелин. *Фасулени зърна.*

фàсунга *ж.* (нем.). Приспособление, свързано с електрически проводник, в което се поставя електрическа крушка. *Порцеланова фасунга.*

фатàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). Съдбоносен, гибелен. *Тя с ужас откри, че той недочуваше добре, това беше сякаш първата фатална последица на болестта.* Л. Стоянов. *Всяка загубена минута можеше да стане фатална.* Дим. Димов. *Фатална грешка.*

фаталѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). Според представите на суеверните — вяра, че всичко в света е предопределено от съдбата и не може да се избегне от човека.

фаталѝст *м.* Човек, който вярва в предопределението на съдбата и в неговата неизбежност или се влияе от разни суеверия и предразсъдъци; суеверен човек. *Той беше фаталист и във вторник не започваше работа.*

фаталѝстка *ж.* Жена фаталист.

фаталистѝчески, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на фаталист или на фатализъм.

фаталистѝчески. *Нареч. от прил.* фаталистически. *Те не само се бяха помирили с участта си, но се отнасяха фаталистически към нея.* Вазов.

фатàлно. *Нареч. от* фатален; съдбоносно, гибелно. *Тя заплака, защото пръв път беше принудена да излъже, против волята си, фатално.* Вазов.

фатàлност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* фатален. *Всички, що се познаваха малко или много с Бойчо, стояха на тръне, а другарите му по идея чакаха издайничество или друга фаталност да ги предаде на турците в ръцете.* Вазов.

фàул *м.* (англ.). *Спорт.* Нарушение на правило при игра на футбол, баскетбол и др. подобни, което влече наказание.

фàуна *ж.* (лат.). Съвкупност от всички видове животни, характерни за известна област или геологическа епоха; животински мир. *Рила има богата фауна.*

фашизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя някого да стане фашист, разпространявам фашистка идеология. **фашизирам се** *страд.* и *сред.*

фашизѝране *ср. Отгл. същ. от* фашизирам *и от* фашизирам се.

фашѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (ит.). *Полит.* Най-реакционното идеологическо течение, възникнало в капиталистическото общество по време на общата криза на капитализма, което имаше за цел да унищожи всички демократически свободи с терор и диктатура и да подготви агресивни завоевателни войни. *Септемврийското въстание от 1923 година беше първото народно въстание против фашизма.* Г. Димитров. *В 1923 г. фашизмът в България започва своя кървав поход против народа.* Ст. Благоева.

фашѝст *м.* Привърженик на фашизма.

фашѝстки, -а, -о. *Прил. от* фашист *и от* фашизъм. *Фашистка власт. Фашистки режим.*

фаянс, *мн.* няма, *м.* (фр.). Бяло вещество, подобно на порцелан, получено от по-долнокачествена глина, гипс и др. примеси, което служи за изработване на керамични изделия.

фая̀нсов, -а, -о, *прил.* 1. Направен, изработен от фаянс. *Голямата лампа с фаянсов абажур ... озаряваше с весела светлина трапезата.* Вазов. *Тя покри масата с бяла покривка, извади от долапа чисти фаянсови чинии и никелираните вилици и лъжици.* Ŕ. Гуляшки. *Фаянсови плочки. Фаянсова ваза.* 2. Предназначен за изработване на изделия от фаянс. *Фаянсова фабрика. Фаянсова индустрия.*

февруа̀ри *м.* (лат.). Вторият месец от календарната година. *Няколко дена след завръщането му, през февруари, Каблешков се яви в Бяла черква като апостол.* Вазов.

февруа̀рски, -а, -о. *Прил. от* февруари. *Февруарският леден вихър съска в голите вейки.* Смирненски. *Рядък февруарски студ се е спуснал над старопланинския хълмист кът.* Влайков.

федера̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който представлява федерация; федеративен, съюзен. *Федерална република. Федерална държава.* 2. Който се отнася до федерация. *Федерално право. Федерален съд. Федерален съвет.*

федерали̇̀зъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* 1. Държавен строй, основан на принципа на федерацията. 2. Политическо течение, което се стреми към установяване на федерален строй.

федералѝст *м.* Привърженик на федерализма.

федератѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни. *Прил. от* федерация; федерален. *Федеративна република.*

федера̀ция *ж.* (лат.). *Книж.* 1. *Полит.* Форма на държавно устройство, при което няколко държави се обединяват в една съюзна държава, като запазват своята самостоятелност в някои отношения. ‖ Държава с такова устройство. 2. Съюз от отделни организации. *Световна федерация на професионалните съюзи. Световна спортна федерация.*

федерѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя федерация, обединявам въз основа на федеративен принцип. **федерирам се** *страд.* и *сред.*

федерѝране *ср. Отгл. същ. от* федерирам *и от* федерирам се.

феерѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Книж.* Приказен, вълшебен, фантастичен; феерически. *В разкошно декорирания салон ... сред феерична светлина, меняваща всеки миг нюансите си, се движеха маскирани девойки.* Смирненски. *Фееричен блясък.*

феерѝчески, -а, -о, *прил.* Фееричен. *Сцената е по-голяма ... и балетът по-блестящ, по-разнообразен, по-феерически.* Ал. Константинов.

феерѝчески. *Нареч. от прил.* феерически; феерично.

феерѝчно. *Нареч. от* фееричен; приказно, вълшебно, фантастично. *Цялата околност беше феерично осветена от меката синя светлина.* Елин Пелин.

феерѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* фееричен; приказност, вълшебност, фантастичност. *Фееричността на гледката пораства нощем, когато засветят в тъмнината безчислените прозорци като огнени очи и целият град заприлича на полилей с хиляди запалени светила.* Вазов.

феѐрия *ж.* (фр.). *Книж.* Приказно, фантастично, пищно зрелище. *Бели грамади от облаци по хоризонта тихо се реят и спущат острови от сенки по мантията на планините ... Това е цяла празнична феерия!* Вазов. *Ниагара е пред мен! ... Вечерно време, когато се стъмни, водопадите се осветляват разноцветно със силни прожектори откъм канадския бряг. Цяла феерия от цветове се разгръща пред човешкия поглед.* Г. Белев.

фейлето̀н *м.* (фр.). Литературно-публицистично произведение, в което се осмиват или бичуват недостатъци на съвременния живот. *Фейлетоните му са бойки, саркастически, на места с истински хумор.* Вазов.

фейлето̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който е присъщ, свойствен на фейлетон. *Фейлетонен стил.*

фейлетонѝст *м.* Писател, който пише фейлетони.

фейлетонѝстка *ж.* Жена фейлетонист.

фела̀х, обикн. *мн.* фела̀хи, *м.* (араб.). Заседнало земеделско население в арабските страни.

фѐлдмаршал *м.* (нем.). *Воен.* 1. В някои страни — най-високо военно звание. 2. Военнослужащ с такова звание.

фелдмарша̀лски, -а, -о. *Прил. от* фелдмаршал. *Фелдмаршалски жезъл.*

фелдфѐбел *м.* (нем.). *Воен. Остар.* 1. Звание на най-горен подофицерски чин; старшина. 2. Военнослужащ с такова звание; старшина. *Той пишеше за всичко: за началството, с което бе скаран, за офицерите, които държаха неговата страна, за фелдфебела, артелчика.* Л. Стоянов. *Мичкин бе артилерийски фелдфебел от Първата световна война.* Дим. Димов.

фелдфѐбелски, -а, -о. *Остар. Прил. от* фелдфебел. *Фелдфебелски чин.*

фелдфѐбелски. *Нареч. от прил.* фелдфебелски; като фелдфебел, грубо, диктаторски. *Държи се фелдфебелски.*

фѐлдшер *м.* (нем.). *Остар.* Лице, завършило специално средно или полувисше медицинско училище. *Върволици доктори, фелдшери и сестри милосърдни мълчаливо заобикаляха страдалците и превързваха раните им.* Вазов.

фѐлдшерски, -а, -о. *Остар. Прил. от* фелдшер.

феминизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Увеличавам броя на жените в организация, специалност, професия и пр. **феминизирам се** *страд.* и *сред.*

феминизѝране *ср. Отгл. същ. от* феминизирам *и от* феминизирам се.

феминѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). Буржоазно движение за политическо равноправие на жената.

феминѝст *м.* Привърженик на феминизма.

феминѝстка *ж.* Привърженичка на феминизма.

феминистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* феминист *и от* феминизъм; феминистически. *Феминистично движение.*

феминистѝчески, -а, -о, *прил.* Феминистичен. *Феминистически конгрес.*

фенѐр *м.* (гр.). Уред за осветление във вид на кутия със стъклени стени, в която е поставена свещ или лампа. *Няколко фенера тук-таме блещукаха бледно във вечерната дрезгавина.* Величков. *Гарата бе тиха, тъмна и глуха... Началникът на гарата с бледен газов фенер в ръка бе единственият посрещач на влака.* П. Вежинов. *Под светлината на един фенер се мъчехме да налучкаме на картата истинския път за Шахлии.* Йовков.

фенерджѝя, -та, *мн.* -йи, *м. Остар.* Лице, което пали и гаси фенерите по улиците и се грижи за тяхната изправност.

фенѐрски, -а, -о. *Прил. от* Фенер (квартал в Цариград, който е бил населен с гърци фанариоти и е бил седалище на гръцката патриаршия). *В противоположност на Раковски, който вижда само двама неприятели на българския народ — фенерското духовенство и турския потисник..., Ботев вижда и други неприятели на българския народ в лицето на чорбаджиите.* Вазов.

фенѐрче, *мн.* -та, *ср.* 1. *Умал. от* фенер. *Нови любопитни съседи увеличаваха навалицата, из която блещукаха две-три фенерчета.* Вазов. 2. Малък специален фенер с електрическа батерия като източник на светлина. *Той изчезна в тъмнината, а когато се върна, запали фенерчето си и освети с него една малка бележка.* Дим. Димов. *Джобно фенерче.*

фѐникс, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Книж.* Според гръцката митология — птица, която изгаря, като остарее, и после отново се ражда от собствената си пепел. *Ту запален като слънце над безбрежията греят; | ту умирам като феникс — и възкръсвам, и живея — | сам горение и слънце, и стихиен океан.* Хр. Ясенов. || *Обр. Цял живот чаках — над купа на изпепелените сънища, | роден от пламъка, | да излитне огненият феникс на любовта.* Багряна.

фенȯл *м.* (гр.-лат.). *Хим.* 1. Органическо химическо съединение със силно дезинфекционни свойства; карболова киселина. 2. Общо название на производни на бензола и карболовата киселина.

феномѐн *м.* (гр.). *Книж.* 1. *Науч.* Явление. *Рядък феномен.* 2. *Филос.* В идеалистическата философия — субективно явление, което съществува само в съзнанието. 3. *Прен.* Човек или животно с изключителни способности.

феноменàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Изключителен, необикновен. *Имах преди двайсет години ученик в село Козлодуй, който бе невероятно надарен с образно виждане, с феноменална памет за живописните положения и подробности.* О. Василев.

феноменàлност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* феноменален.

феȯд *м.* (лат.). *Истор.* Земя, която се владее от феодал.

феодàл *м. Истор.* Представител на господствуващата класа през феодализма — едър земевладелец, който експлоатира труда на крепостните селяни. *Тоя турски феодал изкарваше и от околните села българите да му работят... безплатно и ги наказваше по кефа си.* Цани Гинчев.

феодàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* феодал. *Тип на средновековен феодален владетел..., Деспот Слав... се е присъединявал ту към кръстоносците..., ту към гърците.* Вазов. *Феодално общество. Феодална държава. Феодален строй. Феодален замък.*

феодалѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Истор.* Обществено-икономически строй, основан върху експлоатацията на лично зависими от феодала непосредствени производители на материалните блага, при който средствата за производство са лична собственост на феодала, а прикрепените към земята селяни са негова непълна собственост.

фѐредже̇, *мн.* -та, *ср.* (араб.). Широка горна дреха у туркините, която покрива и главата. *Откъм селото се зададе млада жена. По вървежа и по снагата се познаваше, че е млада — инак тя беше закрита с фередже.* Йовков.

фѐрибоот *м.* (англ.). *Техн.* Плавателен съд с релси на палубата за пренасяне на вагони през река или канал.

фѐрма *ж.* (фр.). 1. Голямо частно земеделско стопанство в капиталистическите страни; чифлик. 2. Голямо стопанско предприятие, което се занимава със скотовъдство. *Стамат назначи стареца за помощник на завеждащия скотовъдната ферма при стопанството.* А. Гуляшки. *Коневъдна ферма. Свиневъдна ферма. Краварска ферма.*

фермàн *м.* (перс.). *Истор.* Писмена заповед, издадена от султан; султански указ. *На габровци е било дадено право да не позволяват на турци да се заселват между тях. Това право им е било гарантирано със султански ферман.* Б. Пенев.

фермѐнт *м.* (лат.). *Биол. Хим.* Сложно органическо белтъчно вещество, което се образува в живата клетка и улеснява химическите процеси в организма или вън от него.

ферментациȯнен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* ферментация. *Във ферментационните помещения нямаше толкова прах, но затова пък тук миризмата на тютюна беше още по-остра и замайваща.* Дим. Димов. *Ферментационен процес.*

ферментàция *ж.* Химически процес, при който се разлагат органически съединения под влияние на ферменти. □ **Алкохолна ферментация** — превръщане на захар в спирт и въглеоксис.

ферментѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Намирам се в процес на ферментация; кипя, вря. *Гроздовият сок ферментира. Тютюните ферментират.*

ферментѝране *ср. Отгл. същ. от* ферментирам; ферментация.

фѐрмер *м.* (англ.). *Книж. Рядко.* Притежател или наемател на ферма (в 1 знач.); чифликчия.

фѐрмерски, -а, -о. *Прил. от* фермер.

фес, фѐсът, фѐса, *мн.* фѐсове, фѐса (сл. ч.), *м.* (араб.). Червена шапка от вълнена материя с форма на пресечен конус, която носят мюсюлманите. *Високият фес на главата му беше увит с тънка шарена чалма.* А. Страшимиров.

фестива̀л *м.* (лат.). Културно-обществено празненство, обикн. периодическо, на което се прави преглед на постиженията на различни видове изкуства. *Музикален фестивал. Международен младежки фестивал. Филмов фестивал.*

фестива̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни *Прил. от* фестивал. *Прощавайте, дни фестивални! | Напред, знамена на мира.* Ас. Босев. *Фестивален конкурс.*

фестива̀лец, *мн.* -лци, *м.* Участник във фестивал.

фесто̀н *м.* (ит.). Бродерия във вид на малки дъги по края на дреха, покривка и др. под.

фестонѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя фестон, украсявам с фестон.

фетѝш *м.* (фр.). *Книж.* 1. У първобитните племена — обожаван предмет, който според вярванията имал чудодейна сила. 2. *Прен.* Обект на сляпо преклонение.

фетишѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* 1. У първобитните племена — вяра във фетиши и религиозна почит към тях. 2. *Прен. Неодобр.* Сляпо преклонение пред нещо. *Скрижевски не искаше да се раздели от дотогавашното си... оръжие. Всеки, който е хайдутувал, познава тоя странен фетишизъм.* Яворов.

фетишѝст *м.* Човек, който вярва във фетиши и им се покланя.

фехто̀вка *ж.* (нем.). Двубой с тънка сабя, шпага или рапира, който става по определени правила. *Разбираше от коне, от езда, от фехтовка.* Йовков.

фехто̀вчик, *мн.* -ци, *м.* Фехтувач.

фехту̀вам, -аш, и **фехту̀вам се,** -аш се, *несв.* Бия се с тънка сабя или шпага.

фехту̀ване *ср. Отгл. същ. от* фехтувам *и от* фехтувам се.

фехтува̀ч *м.* Човек, който умее да фехтува.

фѐя *ж.* (фр.). В западноевропейската приказна литература — свръхестествено красиво женско същество, което притежава вълшебна сила да прави чудеса.

фиа̀ско, *мн.* няма, *ср.* (ит.). Неуспех, несполука в нещо. *Поразия! Всичко предприемах и във всичко фиаско. Ставах и вестникар. Не вървя.* Вазов.

фѝба *ж.* (лат.). Щипка, обикн. от метал, за прибиране на коса; шнола.

фѝбра *ж.* (лат.). *Анат.* Влакно от мускулна или нервна тъкан. || *Обр. И тя почувствува сега, че една само песен звучи във всичките фибри на душата ѝ — тихата и нежна песен на Солвейг.* Йовков.

фибрѝн, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Физиол.* Белтъчно вещество, което се намира в кръвта и мускулите и при допир с въздуха подпомага съсирването на кръвта.

фѝбула *ж.* (лат.). У древните народи — игла, която е служела за забождане на дреха и същевременно за украшение.

фѝбър, -ът, -а, *мн.* няма, *м.* (фр.). Вид силно пресован картон, който се употребява за изолация и за изработване на куфари, чанти и др.

фигаро̀, *мн.* -а̀, *ср.* (фр.). *Остар.* Къса, обикн. плетена, горна женска дреха без ръкави; болеро. *Петровица иска да си плете като твоето фигаро, та да ѝ си покажела.* Г. Караславов.

фѝгура *ж.* (лат.). 1. Очертание на нещо, външен вид, изглед на предмет; образ. *Фигурите на лехите не се познаваха, заличени от зимата.* Йовков. *Чимширите и кипарисите тъмнееха с наситената си зеленина, а из цветните фигури между тях грееха бели и яркочервени хризантеми.* Дим. Ангелов. *Днес при игра на шах той все губеше и накрая остана само с две фигури.* 2. Изображение на различни предмети в книга, тъкан, бродерия, плетиво и др. *По опънатото бяло платно тя везеше сложни шарки и плетеници... Те поразяваха със своята сложност и дълбока планомерност, нямаше нито една излишна чертица или фигура.* Дим. Талев. *Отвори раклата с обкования в жълта тенекия капак, изписан с разноцветни фигури.* Ем. Коралов. *Виж фигура втора на страница десета.* 3. В геометрията — част от плоскост, заградена със затворена линия, или съвкупност от определено разположени точки, линии, повърхнини и тела. 4. Описване на някакво движение, момент при танц, пързаляне, фехтовка, полет във въздуха и под. *После танцът приемаше безбройни още фигури.* Вазов. *Самолетът описваше във въздуха най-сложни фигури.* 5. Очертание на външните форми на тялото на човек; телосложение, тяло. *Нещо кораво и властно имаше в цялата му фигура.* Йовков. *Фигурите на войниците се мяркаха призрачно в утринната мъглица.* П. Вежинов. *Вратата се отвори и на прага ѝ се показа едрата фигура на Динко.* Дим. Димов. || Човек, който поради тъмнина, далечина и др. не може да бъде ясно наблюдаван. *Внезапно на ляво в сянката между дънерите очите му забелязаха, че мърдат някакви фигури.* Вазов. *Тъкмо в този миг в дъното на салона... се мярна една фигура.* Ст. Дичев. *След малко забелязах, че оттам към мене бързо изтича една тъмна фигура и додето се опомня, на две крачки пред мене застана — жена.* Г. Райчев. 6. В скулптурата и живописта — изображение на човек или животно. *Точно срещу зданието има малка, старинна къща с изглед на миниатюрен замък... със скулптурни фигури под покрива.* П. Вежинов. 7. *Прен.* Човек, като носител на някакви особени качества; образ. *Най-светлата фигура в македонското национално освободително движение е Гоце Делчев.* || *Прен.* Образ на герой в литературата. *Писателката не се е ограничила само с едно оживяване на бледните фигури от легендата и с поетично разправяне на събитието.* П. П. Славейков. *Централна фигура в романа „Под игото“ е Иван Краличът.* 8. *Прен. Литер.* Стилистичен похват за усилване на изразителността на речта. *Риторична фигура. Поетическа фигура.* 9. *Спец.* Подравнена по определени размери купчина пясък, чакъл, дърва и др. *Наглеждаше дали се поставят правилно фигурите, с които отмерваха на кубици готовите дърва.* Йовков. *Ткачев се покачи на една чакълова фигура над канавката и се загледа към воденицата.* Г. Караславов. □ **Етимологична фигура** (литер.) — съчетание от две думи, които имат еднакъв корен, напр. г р а д г р а д я, р о с а р о с и, в и к о м в и к а, б о й щ е с е б и е м.

фигура̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се състои от фигури. *Фигурални композиция.*

фигура̀лност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* фигурален.

фигура̀нт *м.* 1. *Театр.* Лице, което изпълнява спомагателни, незначителни роли в представление, без да говори; статист. 2. *Прен. Разг.* Човек, който заема място или пост, без да играе особена роля; бездеен, безличен човек.

фигура̀нтка *ж.* Жена фигурант; статистка.

фигурати̇̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Книж.* Който е свързан с поетическа фигура; образен, преносен. *Фигуративен израз.*

фигурати̇̀вно. *Нареч. от* фигуративен; образно, преносно. *Страхът, че и той може да бъде разкрит, че вече се движи по „ръба на пропастта", както си помисли фигуративно, се смесваше с чувството на дълбоко, горчиво съжаление за Матьо.* Дим. Ангелов. *Изразявам се фигуративно.*

фигурати̇̀вност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* фигуративен; образност, преносност.

фигури̇̀рам, -аш, *несв.* Намирам се, на лице съм някъде. *В официалните му доклади до директора на полицията Райка фигурираше също като опасен конспиратор.* Дим. Ангелов. *Името му не фигурираше в списъка.*

фигури̇̀ране *ср. Отгл. същ. от* фигурирам.

фида̀нка *ж.* (гр.). 1. Малко, младо дръвче, обикн. овощно. *Обичам тая земя, обичам старата къща, съградена от баща ми, фиданките, садени от майка ми.* К. Константинов. 2. Издънка, израстък от по-голямо дърво. *Тази нива някога беше кория. Там още има дъбови корени, от които подкастрят по някоя и друга фиданка.* Г. Караславов.

фидѐ, *мн.* -та, *ср.* (гр.). Сухо тестено произведение във вид на конци или дребни късчета, което се употребява при готвене, обикн. в супа. *Супа с фиде.*

фидейзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). Реакционно идеалистическо течение в буржоазната философия, което дава преднина на вярата пред знанието.

фидейст *м.* Привърженик на фидеизма.

фи̇̀ев, -а, -о. *Прил. от* фий. *Фиево сено. Фиево семе.*

физи̇̀к, *мн.* -ци, *м.* 1. Учен, специалист по физика. 2. *Разг.* Човек, който се занимава с физика.

фѝзика *ж.* (гр.). 1. Само *ед.* Наука, в която се изучават основните свойства и строежът на материята, формите на нейното движение и изменение и общите закономерности на явленията на неорганичната природа. || Само *ед.* Тази наука като учебен предмет. 2. Учебник по тази наука. 3. *Прен. Разг.* Телосложение, тяло, обикн. на човек. *Човек със здрава физика.*

физиоло̀г, *мн.* -зи, *м.* Учен, специалист по физиология.

физиологи̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който се отнася до жизнените процеси в живите организми; естествен, природен, органически. *Физиологични процеси.* 2. Който се отнася до физиологията като наука. *Физиологични изследвания.*

физиологи̇̀чески, -а, -о, *прил.* Физиологичен. *Физиологическо явление. Физиологически институт.*

физиологи̇̀чески. *Нареч. от прил.* физиологически.

физиологи̇̀чно. *Нареч. от* физиологичен.

физиоло̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). 1. Наука за жизнените процеси в органите, тъканите, клетките на живия организъм. 2. Жизнените явления и законите, които ги управляват.

физиономи̇̀ст *м.* Човек, който лесно запомня хората по физиономия.

физиономи̇̀стка *ж.* Жена физиономист.

физионо̀мия *ж.* (гр.). 1. Лице, черти на лицето. *Тия гости обаче не бяха българи, това се познаваше по физиономиите им и по чуждото произношение в българския им говор.* Вазов. || Израз на лицето. *В първия момент му идеше да се разкикоти, но той с голямо усилие се удържа, като изобрази една сериозна, съсредоточена физиономия.* Ал. Константинов. *Направи учудена физиономия.* 2. *Прен.* Индивидуален облик, отличителни черти на нещо. *Новите постройки придадоха на града съвсем друга физиономия.*

физиотера̀пия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Лечение чрез физически средства (движение, светлина, топлина, вода и пр.).

физи̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Рядко.* Физически (в 1 знач.). *Физични свойства. Физични явления.*

физи̇̀чески, -а, -о, *прил.* 1. Който е свързан с изучаваните от физиката процеси и явления. *Разширяването и свиването на телата е физическо явление. Физически закон. Физически свойства на телата.* || Който се отнася до физиката като наука. *Физически институт. Физическа лаборатория. Физически опит.* 2. Който се отнася до тялото на човек; телесен. *Тя почувствува усещане за физическо здраве и душевен мир.* Дим. Димов. *Физически недъг.* || Който може да се почувствува, усети с тялото. *При нравствените страдания притуряха се и физически.* Вазов. *Евгений не беше преживявал никакви физически страдания и болки.* Дим. Ангелов. 3. Който е свързан с живота на живите същества. *Населението бе подложено на терор и физическо изтребление. Физическо самоубийство.* 4. Който е свързан с мускулна, телесна сила или дейност. *Колко хубаво нещо е да върши човек физическа работа, да разкършва своите мускули!* Влайков. *Явно беше, че у тоя човек голямата физическа сила е съединена и с голяма смелост.* Йовков. *Физически труд. Физически упражнения. Физически работник.* 5. Който е свързан с полови отношения. *Физическа близост.* □ **Физическа география** (геогр.) — дял от географията, в който се изучава земната повърхност и процесите и явленията в твърдата, водна и въздушна обвивка на земното кълбо. **Физическо възпитание** — развиване мускулите на тялото; физкултура. **Физическо лице** (юрид.) — човешката личност като правен субект.

физи̇̀чка *ж.* Жена физик.

физкулту̀ра, *мн.* няма, *ж.* (гр.-лат.). Развиване на човешкото тяло чрез физически упражнения и спортни занимания; физическа култура, спорт. *Физкултурата е източник на здраве и сили за нашия народ.* Г. Димитров.

физкулту̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* физкултура; спортен. *Физкултурни дружества. Физкултурен празник.*

физкулту̀рник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който се занимава с физкултура; спортист.

физкулту̀рничка *ж.* Жена физкултурник.

физхармо̀ника *ж.* (гр.). 1. *Остар.* Клавишен духов музикален инструмент. 2. *Разг.* Устна хармоника.

фий, фѝят, фѝя, *мн.* няма, *м.* (лат.). Вид фуражно растение; уров. Vicia sativa. *Нона видя, че трите коня... бяха вързани за каруцата и лакомо хрупаха още зеления фий.* Йовков. *Животните бяха отишли към навеса, където ясдите бяха пълни със сух фий и сено.* Ем. Станев.

фикс *неизм., прил.* (лат.). Само в съчет.: **Идея фикс** — дълбоко залегнала в съзнанието на някого неразумна, натрапчива мисъл за нещо. **При фикс** (остар.). — определена, неизменна цена.

фикса̀ж *м.* (фр.). *Спец.* 1. Химически разтвор, в който се промива фотографски негатив или някакъв отпечатък, за да се закрепи изображението. 2. Разтвор от безцветна смола и спирт или етер, с който се напръскват рисунки, скици или картини, за да се запазят.

фиксѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Посочвам, определям точно. *Фиксираха деня на тръгването. Повестта не отразява цялата епоха, а фиксира само един непродължителен период от нея.* 2. *Прен.* Гледам някого втренчено и продължително. *Непознатият фиксираше дълго момичето.* 3. *Спец.* Промивам снимка или напръсквам, покривам рисунка, картина с фиксаж. **фиксирам се** *страд.*

фиксѝране *ср. Отгл. същ. от* фиксирам *и от* фиксирам се.

фиктѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* (фр.). Недействителен, неистински, измислен, привиден. *Фиктивно име. Фиктивен документ.*

фиктѝвно. *Нареч. от* фиктивен. *Големият склад до пристанището е мой, а двата вдясно от него ще купя фиктивно.* Дим. Димов.

фѝкус *м.* (лат.). Тропично и субтропично растение с широки, овални листа, което се отглежда у нас в стаи, за украса. Ficus elastica. *До прозореца имаше голяма саксия с фикус.*

фѝкция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Книж.* Нещо, което не съществува в действителност; измислица.

филантро̀п *м. Книж.* Човеколюбец, благодетел.

филантро̀пия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). В буржоазното общество — благотворителност, която унижава човешкото достоинство.

филателѝст *м.* Човек, който се занимава с филателия; тимброфил.

филатѐлия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Събиране и подреждане на колекция от различни видове марки, обикн. пощенски.

филджа̀н *м.* (араб.). *Нар.* Чашка за кафе. *Какво нямаше тук. Ръчни медни воденици за кафе, джезвета, филджани.* Йовков.

филѐ[1], *мн.* -та, *ср.* (фр.). Вид мрежеста плетка. *Покривка от филе.*

филѐ[2], *мн.* -та, *ср.* (фр.). Крехко месо покрай гръбнака на животно; рибица. *Осоли филето и помогна на жена си да направят суджуци.* Дим. Димов. *Пушено филе.*

филиа̀л *м.* (лат.). Клон от голямо учреждение, предприятие и др. *Колкото по-мощна ставаше „Никотиана", толкова по-силно го обземаше лудешката идея да основе филиали в чужбина.* Дим. Димов. *Филиал на Народния театър.*

филигра̀н *м.* (ит.). *Спец.* Художествено златарско произведение, изработено от тънка златна или сребърна жичка, подобно на тантела.

филигра̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* филигран. *Филигранна гривна. Филигранна брошка.*

филѝз *м.* (гр.). 1. Млад, буен израстък на дърво, лоза и др. *Клоните и прорасналите филизи на шубраците шибаха и разкървяваха ръцете и лицата им.* Дим. Ангелов. 2. *Диал.* Мустачета на лоза или др. обвивни растения.

филѝзене *ср. Отгл. същ. от* филизя *и от* филизя се.

филѝзя, -иш, *мин. св.* филѝзих, *несв.* Кърша, премахвам излишните клонки на растение. *Когато памукът израсна, агрономът ни заведе на блока и ни каза как да го филизим и прекършваме върховете му.* **филизя се** *страд.*

филипѝка *ж.* (гр.). 1. Обикн. *мн. Истор.* Изобличителни политически речи на Демостен, произнасяни срещу Филип Македонски. 2. *Разш.* Гневна, изобличителна реч срещу някого. *Цветанов произнесе реч, която беше една гореща филипика против съществуването на Източна Румелия.* Вазов. *На друга маса пък Рачо Самсарът беше почнал съкрушителна филипика против всичко и всички.* Йовков.

филѝстер *м.* (стевр.). *Книж. Неодобр.* Човек с ограничен кръгозор, еснафски разбирания и лицемерно поведение.

филѝстерски, -а, -о. *Книж. Прил. от* филистер; еснафски. *Филистерска проява.*

филѝстерство, *мн.* няма, *ср. Книж. Неодобр.* Проява, поведение на филистер; еснафщина.

филѝя *ж.* (гр.). Плосък резен от хляб. *Бистра мажеше масло и мед върху филия хляб и си тананикаше.* М. Грубешлиева.

филм, фѝлмът, фѝлма, *мн.* фѝлми *и* фѝлмове, фѝлма (сл. ч.), *м.* (англ.). 1. Тънка целулоидна лента с чувствителен към светлината пласт, която служи за фотографски и кинематографски снимки. 2. Кинематографска лента за прожектиране. *Цветен филм.* 3. Възпроизведени на такава лента драматична игра, случка от действителността, научни и документални материали и под., предназначени за прожектиране. *Късометражен филм. Документален филм.* 4. Кинопредставление. *Идете на кино. Днес има нов филм в „Глория"!* М. Грубешлиева.

филмѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Снемам нещо на кинолента. *Манифестацията беше филмирана.* **филмирам се** *страд.*

филмѝране *ср. Отгл. същ. от* филмирам *и от* филмирам се.

фѝлмов, -а, -о. *Прил. от* филм. *Филмова лента. Филмово изкуство.*

филоксѐра *ж.* (гр.). Малко паразитно насекомо, което унищожава растенията, особено лозата, като наяжда листата или коренчетата. Phylloxera vastatrix. *Тогава имаше вино... — Да — въздъхна Кръстьо. — Филоксерата още не беше унищожила лозята ни.* Г. Караславов.

филоксѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* филоксера.

филоло̀г, *мн.* -зи, *м.* (гр.). **1.** Учен, специалист по филология. **2.** *Разг.* Човек, който се занимава с филология.

филологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Рядко.* Филологически.

филологѝчески, -а, -о. *Прил. от* филолог *и от* филология; филоложки. *Филологическо образование. Филологически факултет. Филологически интереси.*

филоло̀гия *ж.* (гр.). Сбор от науки, които изучават културата на даден народ или на група народи, изразена главно в езика и литературата им. *Българска филология. Славянска филология. Германска филология. Класическа филология.*

филоло̀жка *ж.* Жена филолог.

филоло̀жки, -а, -о, *прил.* Филологически. *Филоложки конгрес.*

фило̀н *м.* (гр.). *Църк.* Одежда без ръкави на православен свещеник, която се облича върху другите одежди при литургия.

филосо̀ф *м.* (гр.). **1.** Учен, специалист по философия. || В древността — мислител, който се занимава с основните въпроси на битието; мъдрец. *Той беше чел доста книги от стари философи, носители на античната мъдрост.* Д. Немиров. **2.** *Прен. Разг.* Човек, който се отнася спокойно, хладнокръвно и разумно към всякакви явления и несгоди в живота; мъдър човек. *Философ беше Тонката и готов беше да приеме всичко без много страдание.* Чудомир. || *Разг. Ирон.* Човек, който много умува. □ **Дървен философ** (разг., ирон.) — човек, който с дълбокомислен вид говори глупости, разсъждава глупаво.

филосо̀фия *ж.* (гр.). **1.** Наука за най-общите закони на развитието на природата, човешкото общество и мисленето. *Антична философия. Материалистическа философия. Идеалистическа философия.* **2.** *Разг.* Разбиране, схващане за природните или обществени явления за живота; мироглед. *Поробените народи имат своя философия.* Вазов. **3.** *Науч.* Теоретически и методологически принципи, които лежат в основата на някоя наука. *Философия на езикознанието. Философия на международното право.* **4.** Само *мн. Разг. Ирон.* Разсъждения, обикн. празни, безсъдържателни или излишни приказки. *Философиите на дядо не ми се харесаха и аз намерих за по-добре да изляза на улицата.* Д. Немиров. *Стига философии! С думи нищо не се върши.* Стаматов.

филосо̀фски, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до философия и до философ (в 1 знач.). *Марксисткият философски материализъм е противоположен на философския идеализъм. Философски въпрос.* **2.** *Прен. Разг.* Който е присъщ на философ (във 2 знач.); мъдър, разумен, трезв. *В душата му се разливаше някакво философско спокойствие, което го освобождаваше... от тягостното усещане, че с идването на старостта му фирмата щеше да се разпадне.* Дим. Димов. **3.** *Разг.* Който съдържа много мъдрост и дълбочина; мъдър, сериозен. *От устата му мед течеше, всекиго разплакваше с умните си и философски думи.* Цани Гинчев. □ **Философски камък** (истор.) — според схващанията на алхимиците: чудотворен камък, който може да превръща всеки метал в злато и да лекува всякакви болести.

филосо̀фски. *Нареч. от прил.* философски; мъдро, разумно, трезво. *Дако погледна на събитието философски: нито се натъжи, нито се зарадва.* Г. Райчев. *Смъртта е за хората. Погледни философски на нещата и се примири.* М. Грубешлиева.

филосо̀фствувам, -аш, *несв. Неодобр.* Говоря без полза върху отвлечени въпроси, които не са от моя компетентност; мъдрувам, умувам. *Все философствува. Види някоя буболечка, ще каже една мъдрост, откъса някоя трева — друга мъдрост.* Йовков.

филосо̀фствуване *ср. Отгл. същ. от* философствувам.

филтрѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Прецеждам през филтър. *Филтрирам вино.* **филтрирам се** *страд.* и *сред.*

филтрѝране *ср. Отгл. същ. от* филтрирам *и от* филтрирам се. *Филтриране на вода.*

фѝлтър, *мн.* -три, *м.* (лат.). Уред, приспособление или вещество, през който се прекарва течност, въздух, газ и др. за пречистване. *Филтър за чешма. Филтър на газова маска.*

фѝлтърен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който служи за филтриране. *Филтърна хартия.*

филхармонѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* филхармония. *Филхармоничен концерт. Филхармоничен оркестър.*

филхармо̀ния *ж.* (гр.). **1.** Музикално учреждение, което организира симфонични концерти. **2.** Голям симфоничен оркестър.

филц, фѝлцът, фѝлца, *мн.* фѝлцове, фѝлца (сл. ч.), *м.* (нем.). Вид мека и фина плъстена материя за шапки и др.

фѝлцов, -а, -о, *прил.* Който е направен, изработен от филц. *Филцова шапка.*

фин, -а, -о, *прил.* (фр.). **1.** Който е изтънчен, нежен, деликатен. *Този човек с груба външност бе в същност фин и сърдечен.* Дим. Димов. *Тя беше много бледа, много фина и така изискано приказваше.* П. Спасов. *Момичето имаше фини черти. Фини обноски.* **2.** Който има тънка, деликатна изработка или структура; изящен, тънък. *Аз разгънах пратката и видях един голям топ най-фино хасе.* Д. Немиров. *Крехки, като че направени от най-фин бял мрамор, изглеждаха храстите, покрити с цветчетата на мраза.* Ем. Станев. *Беше забрадена с фина копринена кърпа. Фин порцелан. Фина керамика.* □ **Фина механика** (спец.) — лека метална индустрия, която произвежда дребни предмети и механизми с деликатна изработка, като часовници, микроскопи, компаси и др.

фина̀л *м.* (лат.). Заключителна част, завършек на нещо; край. *Огнянов изслуша с таен трепет финала на тая песен.* Вазов. *Постъпката на героинята във финала на четвърто действие поразява със своята трагическа сила и благородство.*

фина̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е свързан с финал; заключителен, краен. *Финален концерт. Финален турнир. Финална среща по футбол.*

фина̀нси *мн.*, *ед.* няма (фр.). **1.** *Иконом.* Система от парични отношения, свързана със съ-

ществуването и функционирането на държавата. *Министър на финансите. Министерство на финансите.* 2. *Разг.* Парични средства, които притежава отделно лице, колектив и пр.; пари.

финансѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Подпомагам с парични средства. *Банката финансира новите строежи.* **финансирам се** *страд.*

финансѝране *ср. Отгл. същ. от* финансирам *и от* финансирам се.

финансѝст *м.* 1. Учен, специалист по финансова наука. 2. Служител, специалист по финансови въпроси. 3. В капиталистическите страни — лице, което притежава крупни парични средства.

финàнсов, -а, -о. *Прил. от* финанси. *Финансов план. Финансов инспектор. Финансова ревизия. Финансова наука. Финансови органи.*

финàнсово. *Нареч. от* финансов; парично. *Заробвам се финансово.*

финѐс *м.* (фр.). Изящество, изтънченост. *В играта на артистката имаше много финес. Липсваше финес в отношенията му с хората. Имаше много финес в изложените керамични произведения.*

фѝни *мн., ед.* няма. Народ от угро-финската група, който съставя основното население на Финландия; финландци.

финикѝец, *мн.* -ийци, *м.* (гр.). *Истор.* Лице от основното население на Финикия — древна страна, разположена в централната част от източното крайбрежие на Средиземно море.

финикѝйка *ж.* Жена от основното население на Финикия.

финикѝйски, -а, -о. *Прил. от* финикиец *и от* Финикия.

финѝков, -а, -о, *прил.* (гр.). Само в съчет. **финикова палма** — палма, която ражда фурми. Phoenix dactylifera.

фѝниш, *мн.* няма, *м.* (англ.). *Спорт.* 1. Последна част на спортно състезание за скорост. 2. Крайна точка или линия, където завършва такова състезание или известно разстояние пред тази точка. *Задъхана, румена ..., / на финиша стига девойка в небесен пуловер.* Багряна.

финлàндец, *мн.* -дци, *м.* Лице от основното население на Финландия.

финлàндка *ж.* Жена от основното население на Финландия.

финлàндски, -а, -о. *Прил. от* финландец *и от* Финландия. *Финландски град. Финландска граница. Финландски бряг.*

фѝнски, -а, -о. 1. *Прил. от* фини. *Фински език.* 2. Като *същ. м.* **фински** — фински език.

финтифлю̀шка *ж.* (ит.). *Разг.* Джувка или някакво друго малко украшение на женски тоалет, което обикн. е излишно.

фиòрд *м.* (норв.). Тесен, дълъг и дълбок залив със стръмни скалисти брегове. *Тук са събрани хора от цял свят: русокоси северняци от далечната и тиха земя на фиордите, мургави мъже от Мексико.* Св. Минков.

фирà, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Онази част от теглото на стока или друго вещество, която се загубва вследствие на изпаряване, повреждане и под. *Тютюнът даваше голяма фира и при окончателното теглене или при предаването обикновено излизаше по-малко, отколкото трябваше да бъде.* Г. Караславов.

фѝрма *ж.* (ит.). 1. В капиталистическите страни — търговско или индустриално предприятие и името, под което е известно или регистрирано. *Понеже беше известен на всички комунисти и навсякъде успяваше да разбунтува работничките, фирмите го приемаха на работа сàмо в крайна нужда.* Дим. Димов. *След фалита на голямата търговска фирма пазарът бил съвсем затегнат и никой не искал да влага пари в стока.* П. Спасов. 2. Надпис с наименованието на магазин или предприятие, поставен обикн. над външната врата; табела. *Дюкяните отвън се отличаваха само по своите фирми, написани с бяла боя на различни по големина тенекии.* Ст. Чилингиров.

фирмопѝсец, *мн.* -сци, *м.* Лице, което рисува, пише фирми.

фиск, фѝскът, фѝска, *мн.* няма, *м.* (лат.). Държавно съкровище; хазна.

фискàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се отнася до фиска. *Фискални наредби.*

фистàн *м.* (ит.). Фустан. *На вратата на мелницата се показа жена с червен фистан, с бяла риза над кръста и бързо-бързо, почти тичешката заслиза по стълбата.* Йовков. *Тя се беше пременила в хубав тъмен фистан от скъпа материя.* Влайков.

фистанлъ̀к, *мн.* -ци, *м.* Вид груба памучна материя с едри тъкани шарки.

фѝстула *м.* (лат.). *Анат.* Гноен цирей или гноен канал, който свързва някой орган, обикн. разположен по-дълбоко в тялото, с кожата или с друг орган.

фит, фѝтът, фѝта, *мн.* фѝтове, фѝта (сл. ч.), *м. Диал.* Пуяк.

фитарѝя *ж.* (гр.). *Нар.* Леха в цветна или зеленчукова градина. *Надвили са я вече години и все пак фитариите ѝ пред прозорците от ранна пролет като се зажълтеят с латинка, цяло лято цвете не прецъфтява по тях до късна есен.* П. Ю. Тодоров. *Фитарини с лук.*

фитѝл *м.* (араб.). 1. Памучна лента или усукана памучна връв в газена лампа, свещ, кандило и др., която се пали и свети, като пропуска равномерно горящото вещество. *Султана пристъпи да оправи фитила на светилника с малки железни щипци.* Дим. Талев. *Всички бяха заспали. Смъкнатият фитил на лампата беше опушил шишето.* Ем. Станев. *Тя поправи фитила на кандилото и наля от една стъкленица елей.* Ст. Загорчинов. ‖ *Прен. Разг.* Обикн. в съчет. **на фитили** — сплъстени, невчесани кичури коса. *Изпод забрадката ѝ... падат на челото и от страните чорлави фитили от сплъстени, побелели коси.* Вазов. *Изпод калпака му се подаваше, на фитили на фитили, дълга коса.* Йовков. 2. Специална, бързо горяща връв за запалване на взрив. *Намериха и черешовите топове,... никому не бе дошло на ума да им запали фитила.* Вазов. *Една ръчна бомба с горящ фитил се търкулна до Морозов.* К. Ламбрев. 3. Осукана лента от марля или др. подобна материя, поставена в рана, за да изтегля гной. *И старец някой от далечно село дохождà да го лекува..., и ходжата викаха, та му турѝ фитили — нищо не помага.* Влайков. □ **Пускам фитили** (разг.) — подстрекавам, подбуждам.

фитѝлце, *мн.* -а, *ср.* Специална малка свещичка за кандило. *Откак бяха запрели Иван, тя беше забравила и църквата, и кандилото... И фитилцата бяха се свършили, пък в оная бъркотия кой можеше да ти помисли за такива дреболии.* Г. Караславов.

фѝтка *ж. Диал.* Пуйка.

фитнѐ, *мн.* -та, *ср.* (араб.). *Диал.* Превзет и капризен млад човек, обикн. жена.

фитопатолòгия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Бот.* Наука за болестите по растенията.

фитотерàпия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Спец.* Лекуване с растения, с билки.

фѝчкам, -аш, *несв. Диал.* Хвърлям силно и небрежно. **фичкам се** *страд.*

фѝчкане *ср. Отгл. същ. от* фичкам *и от* фичкам се.

фиш, фѝшът, фѝша, *мн.* фѝшове, фѝша (сл. ч.), *м.* (фр.). Картонче или листче със сведения от различно естество, които се използуват за каталог, картотека, при изработване на речник или друг вид научна работа.

фишѐк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). 1. *Остар.* Първобитно приготвен патрон за пушка, обикн. от хартия във вид на тръбичка, която се пълни с барут и куршум или сачми. *Големият двор на тая джелепска къща беше пълен с жени, които лееха куршуми и виеха книжни фишеци.* З. Стоянов. ‖ *Разг.* Гилза. 2. *Прен. Разг.* Известно количество еднакво големи монети, наредени една до друга и увити с хартия.

флаг, флàгът, флàга, *мн.* флàгове, флàга (сл. ч.), *м.* (англ.). 1. Държавно знаме, обикн. корабно. *Бели кораби / със флаг развян / навлизат гордо / във новите морета.* Мл. Исаев. 2. Едноцветно знаме за сигнализация.

флàйтокс *м.* (англ.). Специална течност за унищожаване на вредни насекоми като мухи, комари, дървеници и пр.

флакòн *м.* (фр.). Малко стъкълце за парфюм или лекарство.

фламàндец, *мн.* -дци, *м.* Лице от основното население на Фландрия, историческа област в западна Европа, която е обхващала северна Белгия, североизточна Франция и южна Холандия.

фламàндски, -а, -о. 1. *Прил. от* фламандец. *Фламандска школа в живописта.* 2. Като *същ. м.* **фламандски** — фламандски език.

фламѝнго, *мн.* -и, *ср.* (исп.). Вид южна блатна птица с бели пера, оцветени по края бледорозово, с тънка, много дълга шия и дълги тънки крака. Phoenicopterus.

фланг, флàнгът, флàнга, *мн.* флàнгове, флàнга (сл. ч.), *м.* (фр.). Странична част, крило на боен ред или на бойно разположение. *Привечер противникът започна да се изтегля назад... От левия фланг хора от съседния полк вече навлизаха в турските позиции.* Л. Стоянов. *Двете леки картечници, които имаше отредът, бяха поставени на двата фланга — източния и западния.* Дим. Ангелов.

флàнгов, -а, -о. *Прил. от* фланг. *След половин час две флангови пехотни роти, усилени с резервни части, отново атакуваха.* П. Вежинов.

флàнгово. *Нареч. от* флангов; откъм фланг.

фланѐла *ж.* (келт.). 1. Вид мека вълнена или памучна материя за долни дрехи, обикн. трикотажна; фанела. 2. Долна дреха от такава материя. *Старата задъхано добави: — Сложих ти два чифта чорапи, топли гащи, фланела.* Хар. Русев. 3. *Нар.* Плетена вълнена дреха. *В най-студените дни той носеше шаечно сетре, под което се показваше дебела, сива фланела, изплетена от сухите ръце на неговата бабичка.* Ем. Станев.

фланѐлен, -а, -о, *прил.* Който е направен от фланела (в 1 знач.).

фланѐлка *ж.* 1. *Умал. от* фланела. 2. Дреха, обикн. долна, от трикотажна материя, без ръкави или с къси ръкави. *Макс беше по тънка памучна фланелка с къси ръкави.* Дим. Димов. *Той излезе на двора по лятна фланелка... Ранната утрин беше тиха, ясна.* Дим. Ангелов.

флàута *ж.* (ит.). *Остар.* Флейта. *Колчо слепецът... обикаляше България и Тракия с флаутата си.* Вазов.

флебѝт *м.* (гр.). *Мед.* Възпаление и запушване на вените, обикн. на краката.

флѐгма *ж.* (гр.). 1. Безразлично, крайно спокойствие; невъзмутимост, безразличие, тромавост. 2. *Разш. Разг.* Флегматичен човек; флегматик.

флегматѝк, *мн.* -ци, *м.* Флегматичен човек.

флегматѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е бавен, муден в движенията си и винаги спокоен, невъзмутим; неподвижен, тромав. *Обикновено флегматичен, учителят пламваше щом заговореше за Русия.* Вазов. *Войвода изглеждаше пак така безучастен, флегматичен и лenив, както всякога.* Йовков. *Новият владишки наместник изглеждаше сдържан, благовъзпитан и търпелив човек... Той винаги беше спокоен, дори флегматичен.* Дим. Талев. 2. Който изразява крайно спокойствие и невъзмутимост. *Лампата осветляваше едната половина на Стаменковото дебело, власато, флегматично лице.* Вазов.

флегматѝчески, -а, -о, *прил.* Бавен, муден, флегматичен. *Михал е... млад, дребен момък, със слабо на вид телосложение и с флегматически движения.* Вазов.

флегматѝчно. *Нареч. от* флегматичен; бавно, невъзмутимо. *Слугите се движат вяло, флегматично.* Л. Стоянов. *Двамата германци пушеха флегматично с вид на хора, които не се интересуват от загубеното време.* Дим. Димов.

флегматѝчност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* флегматичен.

флѐйта *ж.* (ит.). Дървен духов музикален инструмент с висок тембър, който има форма на тръба с клапи и страничен отвор за духане. *Изведнъж отвън, откъм мегдана, се зачу флейта.* Йовков. *Отнякъде пак се разнесоха звуци на флейта — старинна и тъжна мелодия от сребърни тонове.* Дим. Димов.

флейтѝст *м.* Музикант, който свири на флейта. *На малък подиум в дъното... стоеше оркестърът:... челист, флейтист, виола.* Д. Добревски.

флейтѝстка *ж.* Жена флейтист.

флексѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Езикозн.* Който има флексия. *Флексивни езици.*

флексѝвност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* флексивен.

флѐксия, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Езикозн.* 1. Образуване на форми на думите чрез промени на окончанията при склонение и спрежение или чрез промени на звуковете вътре в основата. 2. Самото окончание, което се изменя при склонение или спрежение.

флѝгел *м.* (нем.). *Остар.* Странична постройка, крило към сграда. □ **Флигел адютант** — в монархическите страни: висш офицер, който е пръв адютант на държавния глава.

флигѐрна *ж.* (ит.). Меден духов музикален инструмент с мека и изразителна звучност.

флигорнѝст *м.* Музикант, който свири на флигорна.

флирт, флѝртът, флѝрта, *мн.* флѝртове, флѝрта (сл. ч.), *м.* (англ.). Любовно задяване; ухажване, кокетиране. *Касиерът и счетоводителят... бяха влезли в стаята на машинописката и се състезаваха пред нея в духовитост... Влизането на Борис прекъсна флирта им и ги накара да млъкнат.* Дим. Димов.

флиртỳвам, -аш, *несв.* Отправям към някого леки любовни закачки, задявам се с някого; ухажвам, кокетирам. *Един младеж от съседната маса, макар и далече, правеше опити да флиртува с поглед.* Дим. Димов.

флиртỳване *ср. Отгл. същ. от* флиртувам.

флокс, флòксът, флòкса, *мн.* флòксове, флòкса (сл. ч.), *м.* (гр.). Градинско цвете с ярки, кичести цветове. Phlox paniculata.

флòра *ж.* (лат.). Съвкупност от всички видове растения на дадена местност, страна или геологическа епоха; растителност. *Рилската флора е колкото богата, толкова и разнообразна.* Вазов.

флорѝн *м.* (ит.). Парична единица в Холандия.

флот, флòтът, флòта, *мн.* флòтове (рядко), *м.* (фр.). *Воен.* 1. Флота. 2. Сбор от кораби под единно командуване. □ **Въздушен флот** — сбор от самолети и др. летателни апарати на дадена страна; авиация.

флòта *ж.* (фр.). Всички военни или търговски плавателни съдове на дадена страна; флот. *Един ден императорската флота спря в нашия град. Корабите стояха до другия бряг, срещу нас, със свити платна.* Ст. Загорчинов. *Търговска флота. Военна флота.*

флотациòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* флотация. *Флотационни инсталации. Флотационна фабрика.*

флотàция *ж.* (англ.). *Спец.* Пречистване на руда чрез промиване, за да се отстранят от нея излишните вещества.

флотѝлия *ж.* (ит.). 1. Сбор от военни кораби, които действуват в море, река, езеро. 2. Малка група кораби. *Рибарска флотилия.* 3. Малка група самолети.

флòтски, -а, -о. *Прил. от* флота. *Флотски казарми. Флотски офицер.*

флуѝд *м.* (лат.). *Книж.* Според спиритистите — невидима сила, психически ток, който се излъчва от тялото на човек.

флуòр *м.* (лат.). *Хим.* Химически елемент — жълтозеленикав газ, подобен на хлора.

флуоресцѐнция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Физ.* Свойство на някои вещества да се оцветяват с различни багри при поглъщане на светлинни лъчи.

флуоресцѝрам, -аш, *несв. Книж.* Притежавам свойството флуоресценция.

флуоресцѝране *ср. Отгл. същ. от* флуоресцирам.

флю̀ска *ж. Нар.* Плюска.

фльòнга *ж.* (ит.). Джувка. *На вратата се показа едно момиченце с фльонга на главата.*

фоайѐ, *мн.* -та, *ср.* (фр.). Помещение в театър или друго обществено заведение, където посетителите почиват или се разхождат през антрактите.

фòга *м.* и *ж.* (ит.). *Разг.* Хитър човек; хитрец, вагабонтин.

фòйерверк, обикн. *мн.* фòйерверки, *м.* (нем.). Разноцветно празнично осветление от ракети, бенгалски огньове и под.; илюминация. *Снарядите се пукаха върху леко заоблаченото небе като фойерверки и оставяха след себе си дълги светещи ленти.* Дим. Димов.

фòкстрот *м.* (англ.). 1. Вид танц със своеобразен ритъм и със ситни, плъзгащи се стъпки. *В съседния двор кифладжията Сашо надуваше окарината си, момчета и девойки тропаха весело хоро, танцуваха фокстрот.* А. Гуляшки. 2. Музикално произведение за такъв танц. *Тук две момичета свиреха на четири ръце на пиано някакъв фокстрот.* Г. Белев.

фòкус[1] *м.* (лат.). 1. *Физ.* Точка, в която се събират сноп пречупени през изпъкнала леща или отразени във вдлъбнато огледало светлинни или топлинни лъчи. 2. Точка, в която се вижда най-ясен образ във фотографски апарат, микроскоп, бинокъл или др. вид зрителна тръба. *Фотографът се спуща към апарата си, мушва главата си под черната завеска на матовото стъкло и нагласява обектива на фокус.* Св. Минков. *Тя въртеше винта на микроскопа, нагласяваше го на фокус.* А. Гуляшки. *Постави го (бинокъла) на очите си, нагласи по указание на германеца фокуса и изведнъж, като по чудо, планината дойде под носа му.* Ив. Хаджимарчев. 3. *Прен.* Център, в който се съсредоточава нещо. *Желанията, стремленията, надеждите на всички тогава се сливаха в един фокус.* Вазов.

фòкус[2] *м.* (лат.). 1. Ловка игра с предмети, основана на хитрост и бързина в движенията, която оставя впечатление у зрителя, че се върши нещо необикновено, свръхестествено. *Понякога напълваше устата си с газ и като я духаше навън на ситни капчици,... запалваше я с клечка кибрит и из устата му захващаше да излиза пламък като из устата на ламя... Но тоя фокус той отдавна вече не беше го правил.* Йовков. 2. *Прен. Неодобр.* Хитро скроена измама; машинация. *Влезе и се наведе право над болния. — Нищо му няма — каза тя. — Фокуси. Познавам го от двайсет и пет години.* Л. Стоянов.

фòкусен, -сна, -сно, *мн.* -сни. *Прил. от* фокус[1]. *Фокусно разстояние.*

фòкусник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който умее да прави фокуси[2]. *Не можеше и всичко да се види — / ... / тук гимнастици правят пирамиди, / а фокусник играе с огън — там.* Н. Марангозов.

фòкуснича, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* Правя фокуси[2].

фокусничене *ср. Отгл. същ. от* фокуснича.

фокуснически, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на фокусник. *Той измъкна със същата фокусническа бързина запалката си, щракна похватно и я поднесе с елегантен жест.* Г. Караславов.

фокусничество, *мн.* -а, *ср.* 1. Умение, професия на фокусник. 2. Фокус[2]. 3. *Прен.* Измамничество, машинация.

фолиант *м.* Книга във формат фолио.

фолио, *мн.* няма, *ср.* (лат.). *Спец.* Формат на книга, равен на размера на печатен лист, сгънат на две.

фолклор, *мн.* няма, *м.* (англ.). *Книж.* 1. Устно народно творчество — песни, приказки, пословици и др. 2. *Рядко.* Фолклористика.

фолклорен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* фолклор. *Фолклорни изследвания. Фолклорни материали.*

фолклорист *м.* Специалист по фолклора.

фолклористика *ж.* Наука за фолклора.

фолклористка *ж.* Жена фолклорист.

фон, фонът, фона, *мн.* фонове, фона (сл. ч.), *м.* (фр.). 1. Основен цвят, върху който е написано или нарисувано нещо. *Лозунгът бе написан с бели букви на тъмночервен фон.* 2. Заден план на изглед или картина. *Силуетите на къщите стърчаха безмълвно върху фона на звездното небе.* Дим. Димов. *Грижлива и тънка работа личеше и в тая икона. Образът и ръцете, дрехите и фонът — всичко до най-малките подробности беше изпълнено точно и внимателно.* Йовков. 3. *Прен.* Среда, обстановка, в която става нещо, развива се някакво събитие, действие (обикн. в литературно произведение). *Природата на Унгария — това е всякогашният фон на песните, в които Петьофи изобразява унгарския живот.* П. П. Славейков.

фонд, фондът, фонда, *мн.* фондове, фонда (сл. ч.), *м.* (фр.). 1. Парични средства, предназначени за определена цел. *Фонд работна заплата.* 2. Запас от нещо — пари, стоки, ценности и др. под. *Книжен фонд. Фуражен фонд. Продоволствен фонд. Зърнен фонд.* □ **Основен речников фонд** (езикозн.) — най-устойчивата част на речниковия състав на езика, в която влизат основните думи и която служи като основа за образуване на нови думи.

фондан *м.* (фр.). Вид полутвърда захар, употребявана за захарни изделия.

фонданов, -а, -о, *прил.* Който е направен от фондан. *Фонданови бонбони. Фонданова торта.*

фондация, *мн.* няма, *ж.* Паричен фонд, подарен за научни или благотворителни цели.

фондов, -а, -о. *Прил. от* фонд. *Фондови спестявания.* □ **Фондова борса** — в капиталистическите страни: борса за ценни книжа и валутни сделки.

фонема *ж.* (гр.). *Езикозн.* Основна фонетична единица на езика — звук, който се използува за различаване и изграждане на смисловите езикови единици: думи и морфеми.

фонетик, *мн.* -ци, *м.* (гр.). Учен, специалист по фонетика.

фонетика, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Езикозн.* 1. Дял от езикознанието, в който се изучава звуковата страна на езика. 2. Звуков състав на даден език.

фонетичен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* фонетика; фонетически. *Фонетично явление. Фонетични правила. Фонетична система на езика.* □ **Фонетичен правопис** (езикозн.) — правопис, при който звуковете в думите се пишат така, както се изговарят и всеки звук се означава само по един начин.

фонетически, -а, -о, *прил.* Фонетичен.

фонограф *м.* (гр.). *Остар.* Апарат за записване и възпроизвеждане на звукове.

фонология, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Езикозн.* Дял от фонетиката, в който се изучават фонемите от гледище на техните функции в строежа на думите и морфемите.

фонологически, -а, -о. *Прил. от* фонология.

фонометър, *мн.* -три, *м.* (гр.). *Спец.* Апарат за измерване силата на звука.

фонтан *м.* (ит.). Водоскок, шадраван.

форинт *м.* (мадж.). Основна парична единица на Унгарската народна република.

форма *ж.* (лат.). 1. Външен вид, очертание на предмет. *Полека-лека хвана да се отличава в дрезгавина тъмнозеленият цвят на горите, формите на големите дървеса и на шубрачките край пътя.* Вазов. *Той започна да удря с чука си и с удивителна бързина предаваше на желязото оная форма, която искаше.* Йовков. || Само *мн.* Външно очертание на отделни части на тялото. *Високият и издочен, пълен, строен стан... беше съвършенство на женствени форми, развити в хармонична закръгленост.* Вазов. 2. Съд или приспособление, в което се излива разтопена или течна маса, която след изстиване или изпичане приема очертанието на съда. *Леярска форма. Форма за торта.* 3. *Прен.* Вид, начин, по който се изявява нещо; външен израз. *Той ѝ предаде в най-малко обидна и благовидна форма изразеното от царя желание.* Вазов. *Форма на приличие.* 4. *Прен.* Вид, тип или устройство, система на организация, структура на нещо в зависимост от съдържанието му. *Българската комунистическа партия е преден организиран отред на работническата класа в България и най-висша форма на нейната класова организация.* Уст. БКП. *Различаваме три основни форми на мисленето: понятие, съждение и умозаключение. Октомврийската революция даде новата, съветска форма на управление. Делегатките се запознаха с новите форми и методи на работа.* 5. *Прен.* Външен вид, външност, която е без съдържание или която противоречи на съдържанието. *Ще припишем чифлика на негово име — ей тъй, за форма само, а той ще направи ипотека.* Йовков. 6. *Прен.* Външна страна на художествено произведение, като система от изобразителни средства (език, багри, композиция и др.) за разкриване на съдържанието. *Неговите стихове... са малки перли в нашата млада литература. Съвършени по форма, изящни по израз.* Елин Пелин. *Пушкин и Лермонтов са ми откривали тайната на стихотворството, давали ми са уроци по музиката на речта, по красотата на формата.* Вазов. 7. *Езикозн.* Видоизменение на дума, което изразява определено граматическо значение. *Форма*

за множествено число. Прости и сложни форми. || Всяка езикова единица (дума, изречение), взета от гледище на своя строеж. **8.** *Прен.* Добро състояние (обикн. в спортна игра). *Съзнателно полагаше грижи да поддържа здравето и силите си — като професионален спортист, който иска да запази още за дълго време формата си, за да постигне своя голям, последен рекорд.* Я. Гуляшки. *Не съм във форма.* **9.** Униформа. *Двамата от башибозуците... ме въведоха в една стаичка при един чиновник във форма.* З. Стоянов. *Тъмножълтеникавата стражарска форма му прилегна и стоеше красиво на изправената сега снага.* Вазов. *Ученическа форма. Офицерска форма.* **10.** *Печ.* Желязна рамка, в която се стяга печатарски набор, а също и самият набор, готов за отпечатване.

формàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който се отнася до формата, външната страна, външния вид на нещо. *Отличителните черти, чисто външни, формални, на нашата народна песен са — отсъствието на рими и своеобразният ѝ ритъм.* П. П. Славейков. **2.** Който съществува само по форма, външно; привиден, неистински. *Работническите профсъюзи... са извънредно важна опора на новата българска, не формална, а истинска демокрация.* Г. Димитров. *Скарването е само формална причина за уволнението ви.* Дим. Димов. *Формално обещание.* || Който не се отнася до същността на нещо; външен. *Това е само формалната страна на въпроса.* **3.** Който е без всякаква задълбоченост; повърхностен. *Формално отношение към работата.* **4.** Който е по установен образец, който става по законен ред. *Той очакваше, че присъдите ще бъдат изпълнени, като минат всички формални срокове.* Г. Караславов. *Чу името си, обади се и пристъпи към съдиите. Последваха формалните запитвания, на които той отговаряше ясно и уверено.* Йовков. **5.** Който се отнася до граматичната форма. *Формални особености на думите.* **6.** Основан на принципите на формализма (във 2 знач.). *Формален метод.* □ **Формална логика** — наука за елементарните закони и форми на мисленето.

формализѝрам се, -аш се, *несв.* и *св., сред.* Държа за формата, за външната страна на нещо, а не за неговата същност.

формализѝране *ср. Отгл. същ. от* формализирам се.

формалѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Книж.* **1.** Строго придържане към установени форми, към външната страна на нещо без оглед на неговото съдържание, на неговата същност. *Проявява формализъм в работата си. Бюрократически формализъм.* **2.** *Науч.* Идеалистическо течение в изкуството и някои науки, което отдава значение само на формата, като я откъсва от действителността и отрича идейното съдържание или изобщо съдържанието.

формалѝн, *мн.* няма, *м.* (лат.). Силно дезинфекционно средство с остра задушлива миризма.

формалѝст *м. Книж.* **1.** Човек, който сляпо се придържа към установени форми, към външната страна на нещата във вреда на тяхната същност. *Тя го смяташе за човек със сухо въображение, формалист и поклонник на параграфите и алинеите.* Г. Караславов. **2.** Последовател на формализма в изкуството или науката.

формалистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който е присъщ на формалист (в 1 знач.). *Формалистично отношение към работата. Формалистичен метод. Формалистични схващания.* **2.** Който изразява формализъм (във 2 знач.). *Символистичната поезия има формалистичен характер. Формалистично изкуство.*

формалистѝчески, -а, -о, *прил.* Формалистичен. *Формалистическо изкуство.*

формалистѝчески. *Нареч. от прил.* формалистически; формалистично. *Постъпва формалистически.*

формалистѝчно. *Нареч. от* формалистичен; формално. *Наредбата се прилага формалистично.*

формалѝстка *ж.* Жена формалист.

формàлно *нареч.* **1.** По външен вид, по форма, погледнато външно; външно. *При все че болшевиките и меншевиките бяха формално в една и съща социалдемократическа партия, фактически те образуваха две различни партии със свои отделни центрове.* **2.** Привидно, външно. *Бяха се примирили с положението само формално.* **3.** Без необходимата сериозност, незадълбочено, повърхностно, несериозно. *Някои дисциплини се преподават формално. Събранието се състоя съвсем формално.* **4.** Съобразно с установен ред, правилник. *Формално разрешен отпуск.*

формàлност, -ттà, обикн. *мн.* формàлности, *ж.* Установена външна форма за извършване на нещо; изискване на установен ред, правилник и др. под. *Като се изпълниха предварителните формалности,... захвана се съдебното дирене.* Вазов. *Тяхната работа беше само да посрещат и изпращат пътниците, да преглеждат багажите..., вечно едни и същи формалности при преминаването на границата.* Йовков. *Бързо се извършиха и всички формалности. Дадоха се бележки към паспортите, за да може всеки да влиза в кораба.* П. Спасов.

формàт *м.* (фр.). Размер на страниците на книга или размер на вестник, картина, карта, снимка и др. под. *Книгата бе отпечатана в малък формат. На стената бе окачена картина в голям формат.*

формàция *ж.* (лат.). *Спец.* **1.** Етап от развитието на човешкото общество, който се характеризира с определени форми на производството и определени производствени отношения. *Феодалният строй е обществено-икономическа формация, която се зарежда в резултат на разлагането и изчезването на робовладелското общество.* **2.** *Геол.* Система от пластове и наслоения през геологическа епоха. **3.** Организирана група от хора с известна цел. *Бойни формации.*

фòрмен, -а, -о, *прил.* Униформен. *Найден, гологлав, облечен с палтото, което скриваше формените му дрехи на турски капитан,... гледаше като човек зашеметен.* Вазов. *Съзираме, че вътре има и други пътници: две момичета, които си приличат, едното по-едро, във вехто избеляло манто, другото в синя формена рокля на гимназистка.* К. Константинов. **2.** *Прен. Разг.* Истински, същински. *По улиците строели барикади, ставали формени сражения с полицията и с казашките части.* Г. Караславов. *Формен грабеж. Формен глупак.*

формѝрам, -аш, *несв.* и *св.* **1.** Образувам, създавам нещо за постигане на известна цел;

организирам, съставям. *Ръководството на първите партизански групи... реши да формира няколко по-малобройни части, с цел те да бъдат маневроспособни.* К. Ламбрев. **2.** Придавам завършен вид на нещо; оформявам. *Формирам мироглед. Формирам характер.* **формирам се** *страд.* и *сред. Отредът се бе формирал неотдавна.*

формиране *ср. Отгл. същ. от* формирам *и от* формирам се. *Формиране на характера.*

формула *ж.* (лат.). **1.** Съчетание от условни знаци, с което се изразява известно положение в математиката, физиката, химията и др. науки. *Погълнат от теореми и формули, седнал... между таблиците и книгите..., Александър отбягваше политическите препирни.* А. Гуляшки. *Формулата на водата е H_2O.* **2.** *Прен.* Общоприето правило, предписание, образец, положение. *Марксизмът не признава неизменни изводи и формули, задължителни за всички епохи и периоди.*

формулирам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* Излагам мисли, решения, изводи и под. в ясна, точна и сбита форма. **формулирам се** *страд.*

формулиране *ср. Отгл. същ. от* формулирам *и от* формулирам се.

формулировка *ж.* (лат.). *Книж.* Точно, ясно и сбито изложение на мисъл, решение и др. под.; определение.

формуляр *м.* (лат.). Специално отпечатан лист с въпроси и графи, който се попълва при събиране на различни сведения. *Илия Саваков му подаде предварително попълнен формуляр от медицински протокол.* Дим. Ангелов.

форсирам, -аш, *несв.* и *св.* (фр.). **1.** Ускорявам, засилвам извършването на нещо. *Форсирам работата.* **2.** *Воен.* С бой преминавам през голямо препятствие или някакво укрепено място. *Войските на неприятеля форсираха реката.* **форсирам се** *страд. Настъплението временно се преустанови — трябваше да се форсира новата укрепена линия.* П. Вежинов.

форсиране *ср. Отгл. същ. от* форсирам *и от* форсирам се.

форсмажор *м.* (фр.). Непредвидено обстоятелство, което заставя да се действува въпреки желанията и намеренията.

форсмажорен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Непредвиден, извънреден. *Форсмажорни причини.*

форт[1], фортът, форта, *мн.* фортове, форта (сл. ч.), *м.* (фр.). Отделно укрепление на крепост, неголяма крепост. *Гърмежите ту замлъкваха, ту наново се подемаха. Но внезапно тревогата беше настъпила по фортовете.* Йовков. *Макар и отдалеч, той различаваше кривите бойници, зеленото знаме над главния форт.* Ст. Дичев.

форт[2], фортът, форта, *мн.* фортове, форта (сл. ч.), *м.* (фр.). Твърда заоблена част на задния край на обувка при петата. *Фортовете на тези обувки са високи и убиват.*

форте *нареч.* (ит.). *Муз.* Силно. *Противоп.* пиано.

фортификационен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* фортификация; укрепителен.

фортификация *ж.* (лат.). Военнно-инженерна наука за строеж на укрепления, за укрепяване на войскови позиции, граници и пр.

фортуна *ж.* (лат.). *Книж. Остар.* Съдба, щастие.

форум *м.* (лат.). *Истор.* Централен градски площад в древния Рим, където е бил съсредоточен общественият живот.

фосген *м.* (гр.). Силно отровен газ — съединение на въглерод, кислород и хлор, употребяван за получаване на някои багрила и като боен газ.

фосил *м.* (лат.). *Спец.* Изкопаема вкаменелост от някогашно животно или растение.

фосфат *м.* (гр.). *Хим.* Сол на фосфорната киселина, употребявана в техниката, медицината и земеделието. *Калциев фосфат. Амониев фосфат.*

фосфатен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който съдържа фосфат. *Фосфатни торове.*

фосфор *м.* (гр.). *Хим.* Химически елемент — твърдо леснозапалимо вещество с бял или жълт цвят, което свети на тъмно.

фосфорен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който съдържа фосфор. *Фосфорни соли. Фосфорна киселина. Фосфорни торове.* **2.** Който е присъщ на фосфор, който свети слабо като фосфор. *Фосфорна светлина. Фосфорен блясък.*

фосфоресценция, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Физ.* Свойство на някои вещества да излъчват погълнатата от тях светлина.

фосфоресцирам, -аш, *несв.* **1.** Светя слабо, като излъчвам погълнатата светлина. *Много тела при ниски температури започват да флуоресцират и фосфоресцират.* **2.** *Прен.* Издавам слаба, зеленикава светлина; светя, блещукам на тъмно. *Тя* (мечката) *изрева и влезе в дупката. Малките ѝ очи тутакси срещнаха жълтите, фосфоресциращи очи на вълка.* Ем. Станев.

фосфоресциране *ср. Отгл. същ. от* фосфоресцирам.

фосфорит *м.* (гр.). *Минер.* Минерал, който съдържа калциев фосфат и се употребява за торене.

фосфоричен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Фосфорен (във 2 знач.). *Опушеният фенер... смътно осветява лицето му... и очите му, които горят със странен, фосфоричен блясък.* Л. Стоянов.

фото-. (гр.). Първа съставна част на сложни думи, която означава фотографски, напр. ф о т о а р х и в, ф о т о в и т р и н а, ф о т о г р а в ю р а, ф о т о д о п и с н и к, ф о т о и з к у с т в о, ф о т о и з л о ж б а и др.

фотоапарат *м.* Фотографски апарат.

фотогеничен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (гр.). *Спец.* Обикн. за лице, физиономия — който има качества да се възпроизвежда добре на фотографна или на друга снимка. *Фотогенично лице.*

фотограф *м.* Лице, което по професия се занимава с фотография. *Биде изразено желание да повикаме и фотограф, който да ни снеме на Мусала.* Вазов. *Фотографи предлагат услугите си да те снемат на скалите под водопадите за спомен.* Ал. Константинов.

фотографен, -фна, -фно, *мн.* -фни, *прил.* Фотографски. *Фотографна лента. Фотографни апарати.*

фотографирам, -аш, *несв.* и *св.* Правя снимка, фотография; снимам. *В моето отсъствие фо-*

тографирали скъпите гости и на другия ден в един илюстрован вестник се появи цялата група. Ал. Константинов. **фотографирам се** *страд.* и *сред. Облече Христо красива униформа със златни копчета, фотографира се и изпрати... портрет на родителите си.* Ал. Константинов.

фотографѝране *ср. Отгл. същ. от* фотографирам *и от* фотографирам се.

фотографѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Фотографски.

фотографѝчески, -а, -о, *прил. Остар.* Фотографски. *Фотографическият апарат работеше непрекъснато и се чуваше лекото шумолене на лентата.* Елин Пелин. *Фотографическа снимка.*

фотогра̀фия *ж.* (гр.). 1. Само *ед.* Получаване образи на предмети върху чувствителна към светлината плака или лента чрез особен оптически апарат и пренасяне на тези образи чрез химическо въздействие върху специална хартия. *Фотографията е открита през миналия век.* 2. Отпечатък, получен по такъв начин; снимка, портрет. *Йосиф беше намерил между книжата на масата една малка фотография на Нона и я гледаше.* Йовков. 3. *Разг.* Ателие, където се приготвят снимки.

фотогра̀фски, -а, -о, *прил.* 1. Който служи за фотографиране. *Фотографски апарат. Фотографска плака. Фотографска лента. Фотографско ателие.* 2. Който се получава чрез фотографиране. *Фотографска снимка.* 3. *Прен.* За образ — който е съвсем точен, който механично възпроизвежда оригинала. *Фотографско описание.*

фотогра̀фски. *Нареч. от прил.* фотографски; съвсем точно. *Образът беше нарисуван фотографски.*

фотолюбѝтел *м.* Лице, което прави снимки, без да е фотограф по професия.

фотолюбѝтелка *ж.* Жена фотолюбител.

фотолюбѝтелски, -а, -о. *Прил. от* фотолюбител. *Фотолюбителски снимки.*

фотолюбѝтелство, *мн.* няма, *ср.* Занимание на фотолюбител.

фотоматериа̀л *м.* Фотографски материал.

фотомонта̀ж *м. Книж.* Монтаж от елементи от различни фотографски снимки.

фоторепорта̀ж *м.* Репортаж от фотографски снимки.

фоторепортьо̀р *м.* Фотограф, който прави снимки за вестници и списания.

фотоснѝмка *ж.* Фотографска снимка.

фотосинтѐза *ж.* (гр.). *Спец.* Процес на въглеродно хранене на зелените растения, който става под въздействие на светлината, която се поглъща от хлорофила.

фотосфѐра *ж.* (гр.). *Физ.* Видим светъл слой около слънцето от газове и изпарения, които излъчват топлина и светлина.

фототѝпен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил. Спец.* Който е отпечатан чрез фототипия. *Фототипно издание. Фототипен отпечатък.*

фототѝпия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Спец.* 1. Начин на отпечатване на книги, рисунки или снимки от стъклена или метална плоча, върху която те са нанесени чрез фотографиране. 2. Отпечатък, получен по този начин. 3. Предприятие, в което се правят такива отпечатъци.

фотоцинкогра̀ф *м.* Лице, което се занимава с фотоцинкография.

фотоцинкогра̀фия *ж.* (гр.). 1. Само *ед.* Начин на приготвяне цинкови клишета за отпечатване с помощта на фотография. 2. Отпечатък от такова клише. 3. Предприятие, където се изработват клишета по такъв начин.

фотьо̀йл *м.* (фр.). Кресло.

фрагмѐнт *м.* (лат.). *Книж.* 1. Откъс, част от художествено, литературно, научно или др. произведение; откъслек. *Фрагмент от роман.* 2. Запазена част от стар ръкопис или отломка от съществувало някога произведение на изобразителното изкуство, керамиката, архитектурата и др. под. *При разкопките бяха открити фрагменти от стенопис и керамика.*

фрагмента̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Книж.* Който е като фрагмент, който се схваща като фрагмент; непълен, откъслечен. *Описанието има фрагментарен характер.*

фрагмента̀рно. *Книж. Нареч. от* фрагментарен; непълно, откъслечно. *В романа действителността е отразена фрагментарно.*

фрагмента̀рност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* фрагментарен; откъслечност.

фрагмѐнтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Книж.* Фрагментарен.

фра̀за *ж.* (гр.). 1. Завършен словесен израз на някаква мисъл; изречение. *Той нетърпеливо поглеждаше към портата, като разменяше къси фрази с Марковица.* Вазов. *Той престана да бълнува, вече произнасяше не цели фрази, а отделни думи.* Л. Стоянов. *Тая тишина позволяваше да се чува говорът в дюкяна... Аз вече ясно долавях откъслеци от фрази.* Ст. Чилингиров. ‖ Обикн. *мн. Неодобр.* Ефектни, но празни, нереални по съдържание изрази. *Тоя жизнерадостен момък имаше голяма слабост към ефектните фрази и всякога щедро си служеше с най-хиперболични образи.* Йовков. *Обещанията им не бяха само фрази, те се превърнаха в дело.* 2. *Муз.* Относително завършена част от музикална тема. *След малко оттам се чува подсвирване, като че някакъв флейтист изсвирва красива музикална фраза.* Ем. Станев.

фразеологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* фразеология. *Фразеологичен речник.* □ **Фразеологично съчетание (словосъчетание)** (езикозн.) — устойчиво словосъчетание с единно значение, конкретно или преносно, напр. давам заповед, водя някого за носа, от кол и от въже и др.

фразеологѝчески, -а, -о, *прил.* Фразеологичен.

фразеоло̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). 1. Съвкупност от устойчиви словосъчетания и изрази, присъщи на даден език или на езика на отделно лице. 2. *Езикозн.* Дял от лексикологията, който изучава устойчивите словосъчетания. 3. *Неодобр.* Ефектни, но без реално съдържание изрази, фрази; празнословие, пустословие.

фразьо̀р *м.* (фр.). Човек, който обича и умее да си служи с красиви и гръмки, но без реално съдържание изрази, фрази.

фразьо̀рка *ж.* Жена фразьор.

фразьо̀рство, *мн.* няма, *ср.* Начин на говорене с красиви и гръмки, но нереални по съдър-

жание, празни изрази, фрази; пустословие, празнословие.

фразьо̀рствувам, -аш, *несв.* Говоря надути и празни, безсъдържателни фрази.

фразьо̀рствуване *ср. Отгл. същ. от* фразьорствувам.

фрак, фра̀кът, фра̀ка, *мн.* фра̀кове, фра̀ка (сл. ч.), *м.* (фр.). Салонна горна мъжка дреха, обикн. черна, къса отпред, а отзад дълга и с разрез в долната част. *Вратата се отвори и на горното стъпало на стълбата ги дочака лакей във фрак и с бели ръкавици.* Вазов.

фракту̀ра *ж.* (лат.). *Мед.* Счупване на кост.

фракцио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Полит.* Който е свързан с някаква фракция. *Фракционен вестник. Фракционни борби. Фракционна организация.*

фракционѐр *м. Полит.* Член на фракция.

фракцио̀нност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* фракционен.

фра̀кция *ж.* (лат.). *Полит.* **1.** Обособена групировка в политическа партия, която не споделя някои основни положения от общата партийна политика. *Нашата партия не може да търпи никакви противопартийни фракции, групи и групички.* Г. Димитров. *Антипартийна фракция.* **2.** Организирана група депутати в парламент или друго представително учреждение, които принадлежат към една политическа партия.

франзѐла *ж.* (ит.). *Разг.* Продълговат бял хляб, който се приготвя в хлебарница.

франк, фра̀нкът, фра̀нка, *мн.* фра̀нкове, фра̀нка (сл. ч.), *м.* (фр.). Основна парична единица във Франция, Швейцария и др. *Той бръкна в джоба на жилетката си, дето имаше само четири франка.* Вазов.

фра̀нки *мн., ед.* (рядко) франк, *м.* (нем.). *Истор.* Група старогермански племена, които в края на V в. и началото на VI в. завладели Галия и образували франкската държава.

франкмасо̀н *м.* (фр.). Масон.

франкмасо̀нски, -а, -о, *прил.* Масонски. *Франкмасонска организация.*

франкмасо̀нство, *мн.* няма, *ср.* Масонство.

фра̀нко *нареч.* (ит.). *Търг.* До мястото, където купувачът може да получи стока, като разноските за превоз, пренос и др. са за сметка на продавача. *Машините се продават франко склада. Цената на доставката е франко гарата.*

франт, фра̀нтът, фра̀нта, *мн.* фра̀нтове, фра̀нта (сл. ч.), *м.* (чеш.). *Разг.* Човек, който обръща голямо, прекалено внимание на външността си и обича да се облича добре; конте. *Той стоеше прав, същински франт между всички, с най-бели навои и с най-гъсти върви, с намокрена коса, гладко причесана на път.* Йовков.

францу̀зин, *мн.* францу̀зи, *м.* Лице от основното население на Франция.

францу̀зки, -а, -о, *прил. Остар.* Френски. *Един французки войник стоеше на мегдана до черквата.* Йовков. *Французки език.* **2.** Като *същ. м.* **французки** — френски език. *Говори французки.*

французо̀йка *ж.* Жена от основното население на Франция.

фрапа̀нтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* (фр.). *Книж.* Който прави силно впечатление; поразителен.

фрапа̀нтно. *Книж. Нареч. от* фрапантен. *Облича се фрапантно.*

фрапѝрам, -аш, *несв.* и *св.* (фр.). *Книж.* Правя много силно впечатление; смайвам, поразявам. *Тя фрапира със своето държане.*

фрапѝране *ср. Отгл. същ. от* фрапирам.

фра̀свам, -аш, *несв.*; **фра̀сна,** -еш, *мин. св.* фраснàх, *прич. мин. страд.* фра̀снат, *св. Разг.* Фраскам веднъж или няколко пъти по веднъж. **фрасвам се, фрасна се** *възвр.* и *страд.*

фра̀сване *ср. Отгл. същ. от* фрасвам *и от* фрасвам се.

фра̀скам, -аш, *несв. Разг.* Удрям, шибам. **фраскам се** *възвр.* и *страд.*

фра̀скане *ср. Отгл. същ. от* фраскам *и от* фраскам се.

фра̀сна. Вж. ф р а с в а м.

фрега̀та *ж.* (ит.). *Книж.* Малък тримачтов военен кораб, употребяван през XVIII и XIX в.

фрѐза *ж.* (фр.). Фрезмашина.

фрезѝст *м.* Работник специалист, който работи на фрезмашина.

фрѐзмашина *ж. Техн.* Машина с няколко въртящи се резци, която служи за обработка на метална или дървена повърхност.

фрѐзов[1], -а, -о. *Прил. от* фреза. *Фрезова машина.*

фрѐзов[2], -а, -о, *прил.* (фр.). За цвят, багра — който е светлочервен, като зряла ягода.

фреквѐнция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). **1.** *Физ.* Брой на светлинни, електрически и др. трептения в секунда. **2.** Честота на поява, употреба на нещо.

фрѐнга, *мн.* няма, *ж.* (тур.). *Нар.* Сифилис.

френгѝя *прил. ж.* (тур.). Само в съчет. **сабя френгия** — в народните песни: остра западноевропейска, френска сабя. *Първа рана — от пушка бойлия, | втора рана — от сабя френгия.* К. Христов.

френетѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (гр.). *Книж.* Силно, буйно възторжен. *Десетки хиляди човешки гърла сляха гласовете си в могъщ, френетичен и продължителен вик.* Дим. Димов.

френетѝчески, -а, -о, *прил.* Френетичен. *Френетически „ура" цепят въздуха.* Вазов.

фрѐнец, *мн.* -нци, *м.* Французин.

френоло̀г, *мн.* -зи, *м.* Лице, което се занимава с френология.

френоло̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Ненаучно схващане, според което умствените способности и психическите особености на човека са тясно свързани с външната форма на черепа.

фрѐнски, -а, -о. *прил.* **1.** Който се отнася до французин или до Франция. *Френски народ. Френски език. Френска литература. Френски поет.* **2.** Като *същ. м.* **френски** — френски език. *Щом ги видя..., заговори нещо на френски, но отдалече се чуваха само отделни думи.* Йовков. □ **Френски дрехи** (остар.) — градско горно облекло, за разлика от народното и турското облекло (потури и аби). *Докато повечето селяни бяха навлекли вече френски дрехи, дядо Руси носеше още сиви потури и червен пояс.* Йовков. **Френски**

ключ (спец.) — вид клещи с форма на чук и с винт на дръжката. **Френско грозде** — градински храст с дребни, сочни, червени или жълтозелени плодове; немско грозде. Ribes rubrum. *Сладко от френско грозде.*

фрѐска *ж.* (ит.). *Живоп.* Рисунка с постна боя върху прясна мазилка на стена; стенопис. *Фреските изобразяваха един велик момент: пленението на кир Тодор при Клокотница.* Вазов.

фриво̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). *Книж.* Лекомислен, леконравен.

фриз, фрѝзът, фрѝза, *мн.* фрѝзове *и* фрѝзи, фрѝза (сл. ч.), *м.* (фр.). *Спец.* Украса по края на стена, паркет, дървена мебел и др. под., която представя тясна лента от скулптурни или рисувани фигури. *Пребоядиса стените, нарисува по тях плетеници от лозови листа и гроздове, също такива, каквито беше рисувал по черковните фризи.* Йовков.

фризѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя фризура. || Накъдрям коса. **фризирам се** *страд.* и *сред.*

фризѝране *ср.* *Отгл. същ. от* фризирам *и от* фризирам се.

фризу̀ра *ж.* (фр.). Специална женска прическа. *Мъже в смокинги и с бели колосани ризи, жени с най-чудновати фризури, ... всички те седяха по масите, шумяха и се смееха.* Дим. Ангелов.

фризьо̀р *м.* Лице, което къдри коси и прави фризури.

фризьо̀рка *ж.* Жена фризьор.

фризьо̀рски, -а, -о. *Прил. от* фризьор. *Фризьорски салон.*

фризьо̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занятие на фризьор.

фрикасѐ, *мн.* няма, *ср.* (фр.). Вид ястие, приготвено от късове месо с бял гъст сос. *Агнешко фрикасе. Кокошка фрикасе.*

фрѝкция *ж.* (лат.). Разтривка на кожата с вода, спирт или друга течност.

фройдѝзъм, -змът, -зма. *мн.* няма, *м.* (нем.). Идеалистическо, антинаучно течение в съвременната буржоазна психология, според което главен двигател на човешката дейност са подсъзнателни сексуални инстинкти и влечения.

фронт, фро̀нтът, фро̀нта, *мн.* фро̀нтове, фро̀нта (сл. ч.), *м.* (лат.). 1. *Воен.* Предна бойна линия, обърната срещу противника при боево разположение на войските. *Разгънати в боен ред, тия полкове имаха фронт повече от два километра.* Йовков. *Противникът беше прехвърлил нови части през Драва и беше засилил натиска си върху огъналия се фронт на полка.* Ив. Мартинов. 2. Мястото, където се развиват военните действия; бойно поле, боен театър. *Кръстевица се грижеше за децата, но мисълта ѝ все беше на фронта. Там се биеха и гинеха.* Г. Караславов. *От фронта, през Радомир и Владая, се проточват на колони и групи разбунтувани войници.* Смирненски. 3. *Прен.* Група армии на бойното поле под началството на един общ командир. *Трети украински фронт. Западен фронт.* 4. *Прен.* Обединение на обществени сили, обществена организация за политическа борба или дейност. *Комунистическата партия групира и възглави в един мощен Отечествен фронт всички честни, демократически и родолюбиви сили в страната.* В. Коларов. *Освободителният път против империалистическото угнетение е пътят на сплотяването на всички народни сили, на всичките им организации в един най-широк антиимпериалистически единен фронт.* Ст. Благоева. *Народен фронт.* 5. *Прен.* Област, сфера на обществена, културна, стопанска и др. борба или дейност. *Пред фронта на мира палачът стар / ще скрие скоро / в ножницата / ножа.* Багряна. *Работи на стопанския фронт. Трябва да се засили работата на идеологическия фронт. Бележит деец на културния фронт.* □ **В (с) фронт към нещо** — с лице към нещо. *С винтовката си граничарят бди, / застанал в фронт към южната погока.* Ламар. *Редиците застанаха с фронт към шосето.* **Изпускам фронта** — оставям се да бъда победен. **На широк фронт** — с голям обхват на действие. *Стрелбата се разгърна бързо на широк фронт.* Дим. Димов. **Фронт на дясно (на ляво)** — команда при строяване на редици: обръщане на цялата редица на дясно (на ляво).

фронта̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който е обърнат, насочен право напред, насреща, с лице към предната част на нещо; насрещен. *Очевидно фронталното напредване бе трудно и партизаните разгъваха фланговете си, търсейки уязвимо място.* Дим. Димов. *Фронтална атака.* 2. Лицев. *Фронтална част на сграда.*

фронта̀лно. *Нареч. от* фронтален; право напред, насреща, с лице към предната част на нещо. *Атакувам фронтално. Обръщам се фронтално.*

фро̀нтов, -а, -о. *Прил. от* фронт (в 1 и 2 знач.). *Командирът погледна с удоволствие неговото изпръхнало от фронтовия живот, здраво сериозно лице.* П. Вежинов. *Костадин бе мобилизиран в Добруджа, зад фронтовата линия.* Ем. Станев. *Фронтов офицер. Фронтов вестник.*

фронтова̀к, *мн.* -ци, *м.* Войник, който участвува в сражения на фронта; фронтови войник. *Противоп.* тиловак. *Като всички фронтоваци, и той не можеше още да се нарадва, че след тригодишни мъки и сражения е запазил душата си.* Г. Караславов.

фронтовѝ, -а̀, -о̀, *прил.* *Воен.* Фронтов.

фронто̀н *м.* (фр.). *Спец.* Триъгълна плоскост над вход или на предната част на здание, украсена обикн. със скулптурни фигури, релефи и др.

фру̀кти *мн., ед.* няма (лат.). Плодове, овощия.

фруктиѐра *ж.* (фр.). Съд, в който се поставят плодове. *Поднесоха сладкиши и натрупани с плодове фруктиери.* Хар. Русев.

фру̀ктов, -а, -о, *прил.* Който е направен, получен от фрукти; плодов. *Фруктов сладкиш. Фруктов сладолед.*

фу или удължено **фу-у-у** *междум.* 1. За израз на неприятно чувство — досада, неудоволствие, недоволство, възмущение. *Захари дойде до масата, която беше в дъното на стаята, и си наля една чашка ракия ... — Уф, че люта била ... Същи спирт ... Жив спирт, фу!* Йовков. *Фу-у-у, че горчи!* 2. За наподобяване звук от силен вятър, който фучи. *Фу! Фу! ... Фучи, ечи / навън студений вятър.* Вазов.

фу̀га[1] *ж.* (ит.). *Муз.* Най-сложна форма на полифонично музикално произведение, изградено

върху последователно повторение на една музикална тема от няколко гласа.

фу̀га² *ж.* (нем.). Дълга и тясна вдлъбнатина или изпъкналост между зидани тухли, плочи, камъни и под.

фуга̀с *м.* (фр.). *Воен.* Взрив, поставен под земята или под водата, пригоден за избухване, когато се мине през това място; мина.

фуга̀сен, -сна, сно, *мн.* -сни, *прил. Воен.* Който действува със силата на газовете, образувани при взрива. *Навсякъде по хоризонта се издигаха високи и черни стълбове от фугасните гранати.* Йовков. *Фугасен снаряд.*

фугѝрам, -аш, *несв.* и *св. Спец.* Изработвам фуги при зидане с тухли, камъни, при облицоване с плочки и др. **фугирам се** *страд.*

фугѝране *ср. Отгл. същ. от* фугирам *и от* фугирам се.

фуду̀л *неизм., прил.* (араб.). *Разг.* Неоправдано горделив, надут. *Тя е от наше село, гола като хурка, ама е фудул.* Йовков.

фуду̀лин, *мн.* фуду̀ли, *м. Разг.* Неоправдано горделив, надут човек.

фуду̀лка *ж.* Жена фудулин.

фудуллу̀к, *мн.* няма, *м. Разг.* Държане на фудул; надутост, напереност. *Купил си е нов сюртук, | ... | па продава фудуллук | на моми, на момци.* Каравелов.

фукара̀ *м.* и *ж.* (араб.). *Разг.* За мъж или за жена — беден човек, бедняк, сиромах. *Да беше някоя богата — разбирам да я вземе човек, ами тя фукара като мене.* Ал. Константинов.

фукарѝя *ж. Разг.* 1. Фукарлък, бедност, сиромашия. *При тази фукария какво ще правим не зная.* 2. Само *ед. Събир.* Бедни хора, сиромашия, беднотия. *Ама там не са отделени богатите и големците от фукарията; не, все са заедно.* Мих. Георгиев. 3. *м.* и *ж. Рядко.* Фукара, бедняк, сиромах. *Какво ще вземеш от тоя фукария?*

фукарлъ̀к, *мн.* няма, *м. Разг.* Бедност, беднотия, сиромашия.

фу̀квам, -аш, *несв.*; **фу̀кна,** -еш, *мин. св.* фу̀кна̀х, *св. Нар.* Втурвам се в бяг; хуквам. *Бързобегунекът фукна като стрела нататък.* Вазов. *Гледам, нашият трен потегли. Бре! Килимчето ми! Та като фукна подир него, па бяг, па тичане — остави се!* Ал. Константинов.

фу̀кване *ср. Отгл. същ. от* фуквам.

фу̀кна. Вж. ф у к в а м.

фула̀р *м.* (фр.). Вид тънък и мек копринен плат, употребяван главно за кърпички.

фула̀рен, -а, -о. *Прил. от* фулар. *Фуларена кърпичка.*

фундамѐнт *м.* (лат.). *Книж.* 1. Основа на сграда или подпора на машина, мебели и др. 2. Само *ед. Прен.* База, опора, основа.

фундаментга̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Основен, най-главен, най-важен.

фундамѐнтен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* фундамент.

фуниеобра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който има форма на фуния, който е във вид на фуния. *Фуниеобразен отвор.*

фунѝя *ж.* (гр.). Предмет с конусообразна форма и тръбовиден долен край, който служи за наливане на течност в съд с тясно гърло̀.

функциона̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Който е свързан с някаква функция. *Функционална зависимост.*

функционѐр *м.* (фр.). Лице, което изпълнява важни и отговорни задачи, възложени му от някаква обществена организация. *Партийни функционери сновяха из тютюневите центрове и подготвяха борбата на гладните за повече хляб.* Дим. Димов *Преди да влезе в отреда, бе важен функционер, на когото бяха поверени тежки задачи за организиране на съпротивата.* Ем. Станев.

функционѝрам, -аш, *несв. Книж.* Извършвам определена работа, изпълнявам функцията си; работя, действувам. *От началото на учебната година функционират два кръжока. Административният апарат функционира добре.*

функционѝране *ср. Отгл. същ. от* функционирам.

фу̀нкция *ж.* (лат.). *Книж.* 1. Служба, роля, работа, предназначение. *Режимът на народната демокрация може и трябва в дадената историческа обстановка ... с успех да изпълнява функциите на диктатурата на пролетариата.* Г. Димитров. *Добросъвестно изпълнява служебните си функции.* 2. Специфична работа, която се извършва от органите на живия организъм. *Нарушение на функциите на бъбреците.* 3. *Прен.* Явление, което зависи в развитието си от друго явление. 4. *Мат.* Променлива величина, която се мени в зависимост от измененията на друга величина.

фунт, фу̀нтът, фу̀нта, *мн.* няма, фу̀нта (сл. ч.), *м.* (нем.). 1. Стара мярка за тегло, равна на 409,5 гр. □ **Фунт стерлинг** — парична единица в Англия.

фура̀ж *м.* (фр.). Храна за добитък. *Още няколко дни ако я* (царевицата) *оставеха, нямаше да приберат никакъв фураж.* Г. Караславов. *Тревен фураж. Зърнен фураж.*

фура̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни. *Прил. от* фураж. *Фуражна царевица. Фуражни храни. Фуражни култури.*

фура̀жка *ж.* (фр.). Униформена мъжка шапка с широко дъно и козирка отпред. *Войниците тръгнаха най-после ... От време на време те се обръщаха и махаха с белите си фуражки.* Йовков. *Вместо кепе ... носеше на главата си силно опъната офицерска фуражка.* П. Вежинов.

фуражомѐлка *ж.* Уред, машина за мелене на фураж.

фурго̀н *м.* (фр.). 1. Служебен вагон непосредствено след локомотива, който служи обикн. за превозване на багаж. 2. Голяма покрита кола за багаж и жилище.

фурда̀ *ж.* (перс.). *Нар.* 1. Негодни за употреба дребни остатъци от нещо; дреб, отпадъци. 2. Негодна, долнокачествена стока.

фу̀рѝя *ж.* (лат.). *Митол.* У древните римляни — богиня на отмъщението. || В сравнение. *Втурна се в стаята бясна като фурия.*

фуркѐт *м.* (ит.). Извита игла с два бода за придържане на женска коса. *Жените се обличаха еднакво. Почти всички ходеха със старомодни кокове, набучени с железни фуркети.* М. Грубешлиева.

фурма̀ *ж.* (перс.). Плод на финиковата палма, който има продълговата форма и много сладък вкус.

фу̀рна *ж.* (тур.). 1. *Разг.* Специално иззидана голяма пещ за печене на хляб, ястия и др. *Фурната изкарваше непрекъснато по сто хляба наведнъж.* Йовков. || Част от готварска печка, пригодена за печене на хляб, сладки и др. 2. Количество хляб, което може да се побере в една такава пещ. *Бояно, бяла Бояно! | ... | тебе ще дома оставям: | три фурни хлебец да месиш.* Нар. пес. 3. Помещение с иззидана такава пещ за печене на хляб и др. печива; пекарница, хлебарница. *Пет пъти до сега... е ходил на фурната да вземе гювеча.* Вазов. *Людете бяха по-весели и по фурните имаше бял хляб.* Дим. Талев.

фурнаджѝйски, -а, -о. *Прил. от* фурнаджия *и от* фурна.

фурнаджѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м.* Човек, който работи във фурна; пекар, хлебопекар.

фурнѝр *м.* (нем.). Отрязани по особен начин тънки листове от ценна дървесина, които се употребяват за облицовка на мебели. *Орехов фурнир. Брястов фурнир. Дъбов фурнир.*

фурнѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Облепям, покривам с фурнир. **фурнирам се** *страд.*

фурнѝране *ср. Отгл. същ. от* фурнирам *и от* фурнирам се.

фуро̀р *м.* (лат.). Силно възхищение, голям възторг. *Македонски, ти с твоята арнаутска форма правиш страшен фурор... Я виж прозорците, колко свят се е натрупал да те гледа!* Вазов.

фус, фу̀сът, фу̀са, *мн.* фу̀сове, фу̀са (сл. ч.), *м.* (нем.). *Спец.* Мярка за обработена кожа (30 на 30 см).

фу̀ста *ж.* (ит.) 1. Широка долна женска дреха от кръста надолу, украсена обикн. с шевица или тантела. || *Разг.* Дълга долна женска дреха без ръкави от по-дебел плат. 2. *Нар.* Дълга и широка, обикн. силно набрана в кръста пола. *Пътниците видяха чернокоси момичета с цветя в косите, с черни дрешки златошити, златни пояси и зелени фусти.* А. Каралийчев. *На десетина крачки от себе си той забеляза едрата фигура на Спасуна, облечена в избеляло елече и шарена фуста.* Дим. Димов.

фуста̀н *м.* (ит.). *Нар.* Горна женска дреха, рокля, като сукман, от по-тънък плат; фистан. *Тя беше много напета в синия си копринен фустан.* Вазов. *Ей вито се хоро и тук и тамо кърши; | ... | шумят и мятат се надиплени фустани.* П. П. Славейков.

фустанѐла *ж.* (гр.). 1. Дълга и широка пола, силно набрана в кръста; фуста. *Сетне, преоблечена с чиста блуза и с чиста фустанела, тя изскочи и изтича до кладенеца.* Г. Караславов. 2. Къса, силно надиплена пола от груб вълнен плат, която се носи от гърци, албанци, каракачани и др. *Аз запомних мои първи братовчеди, които и след Освобождението бягаха да служат в Гърция и се връщаха с евзонски фустанели.* А. Страшимиров.

фут, фу̀тът, фу̀та, *мн.* фу̀тове, фута (сл. ч.), *м.* (англ.) *Книж.* Мярка за дължина, равна на една стъпка (30,5 см).

фу̀та *ж.* (араб.). *Нар.* Престилка от груб плат.

фу̀тбол *м.* (англ.). 1. Спортна игра, играна от два отбора, при която играчите се стремят с ритане да вкарат топка във вратата на противника. *Излетниците се пръснаха по поляните... Едни играеха голф, други футбол.* Г. Белев. *Състезанията по футбол започнаха.* 2. Кожена топка, употребявана при такава игра. *За празниците подариха на по-големия син футбол.*

фу̀тболен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* футбол. *Футболна топка. Футболни състезания. Футболен отбор. Футболно игрище.*

футболѝст *м.* Спортист — играч на футбол.

футурѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Книж.* Упадъчно буржоазно течение в изкуството и литературата, възникнало в началото на XX в., което отхвърляше реализма и традициите на старото изкуство и се опитваше да създаде нов стил, отразяващ динамиката на капиталистическия град.

футурѝст *м.* Привърженик на футуризма.

футуристѝчен, -чна, -чно, *мн.* чни. Който е присъщ на футурист или на футуризъм; футуристически. *Футуристична картина. Футуристично изкуство. Футуристичен стил.*

футуристѝчески, -а, -о, *прил.* Футуристичен. *Футуристическа поезия. Футуристическо изкуство.*

футуристѝчно. *Нареч. от* футуристичен. *Картината е нарисувана футуристично.*

футурѝстка *ж.* Жена футурист.

фуча̀, -йш, *мин. св.* -а̀х, *несв.* 1. За вятър, буря и под. — при бързото си движение издавам силен и продължителен шум; буча, хуча. *Фъртуната навън вееше, фучеше зловещо.* Вазов. *Влажен есенен вятър виеше лудо навън, фучеше из клоните на старата круша.* Елин Пелин. *Валеше дъжд, по стъклата на прозорците удряха и се стичаха капки, на двора вятърът фучеше в голите клони на акациите.* Йовков. || Като се движа бързо, издавам силен и продължителен шум, бучене подобно на вятър, буря. *Влакът фучеше из нощния мрак и сливаше шума си с бесния вой на веявицата.* Вазов. *Куршумите пищяха и фучаха край ушите им.* Вазов. *Във въздуха свистяха и фучаха снаряди. Земята се тресеше.* Ст. Дичев. 2. *Прен.* За животно — от силно раздразнение издавам особен звук през ноздрите си подобно на пръхтене, сумтене. *Чуваше се как през ноздри | тигърът сърдит фучи.* Ив. Радоев. *И все по-ясно се чуваше как животното фучи с ноздрите си и как рови земята с крак.* Ем. Станев. 3. *Прен.* Изразявам недоволство, яд от нещо със силни викове, караница, изпадам в състояние на ярост. *Една нощ... пламна кметовата плевня... Кметът фучеше, беснееше и се заканваше.* Г. Караславов. □ **Главата ми фучи (ушите ми фучат)** (разг.) — усещам шум в главата си (в ушите си).

фучѐне *ср. Отгл. същ. от* фуча. *Пламъците повече и повече излизаха нависоко и тяхното пращене и фучене стигаше до ушите ни.* Вазов.

фъркулѝца *ж.* (рум.). *Диал.* Вилица.

фърту̀на *ж.* (лат.). Силна снежна буря, снежна вихрушка; виелица. *Вятърът, превърнал*

се вече на фъртуна, фучеше и разнасяше с бясна бързина снежни облаци из вечерната дрезгавина. Вазов. *Свири нощната фъртуна, | снежни преспи вей.* Вазов.

фърфала̀к, *мн.* -ци, *м. Разг.* Пумпал.

фъстъ̀к, *мн.* -ци, *м.* (араб.). 1. Едногодишно растение, чиито плодове, обвити с мека черупка, зреят в земята. Arochis hypogaea. *Когато забраниха тютюна в този край,... той пръв посял кимион, захарна метла, фъстъци и американско лозе.* Г. Караславов. 2. Плодът на това растение. *Продавач на фъстъци.*

фъстъ̀чен, -а, -о. *Прил. от* фъстък. *Фъстъчени ядки. Фъстъчено масло.*

фъ̀флене *ср. Отгл. същ. от* фъфля.

фъ̀фля, -еш, *мин. св.* фъфлѝх, *несв.* Говоря неясно, неразбрано. *Пак се нахвърли, пак без да повиши тон, само започна още повече да фъфле, да съска през зъбите си.* Дим. Талев.

фю, понякога удължено **фю-ю-ю** *междум.* 1. За израз на недоволство, възмущение. *Фю, колко е студено!* 2. За наподобяване на звук от силен вятър, който фучи, или на звук от предмет, който се движи бързо във въздуха. *Куршумите пищяха над главата му — фю-ю-ю, фю-ю-ю.*

фюфю̀кам, -аш, *несв.* Издавам лек звук или шум, подобен на „фю-фю-фю"; леко подсвирквам. *Черньо почна по-често да спи на лозето и когато вечер си дойдеше, фюфюкаше разсеяно.* А. Страшимиров. *Кметът, нали е дявол човек, фюфюка и си прави оглушки.* А. Страшимиров. *Гълъбите леко фюфукаха над главата му.*

фюфю̀кане *ср. Отгл. същ. от* фюфюкам.

Х

х 1. Звукът х. 2. Писмен белег на звук х, двадесет и втора буква от азбуката. *Печатно х. Ръкописно х.*

ха[1] *частица.* 1. Понякога усилена с частицата *де* — за подкана към действие; а, хайде, хай. *Станке, ха, чедо, кажи там на майка си да постъкми нещо.* Г. Караславов. *Ха сега да преповторим всичко, каквото научихте до днес.* А. Страшимиров. *Войникът стои все така, козирува и поглежда Гунка ... — Ха де, Гунке, познай кой е този!* Г. Райчев. 2. *Нар.* За запитване — при очакване на отговор или потвърждение; а. *Ти ще си ни учител, ха? — попита селянката.* А. Страшимиров. *Аз плачех, и ти пак ме биеше. Защо, ха? Че какво като съм бъркал в мармалада?* Д. Немиров. 3. За усилване: а) При подчертаване на одобрение, задоволство или възражение, несъгласие и под.; а. *Метни ямурлука на гърба ми. Ха тъй.* Йовков. *В село аз съм му помощникът. — Ха, още по-добре.* Вазов. *Какво има Цвета? — Една хубост! ... — Ха, и таз добра! — рече учудено Иваница. — Че какво искаш да има?* Елин Пелин. б) При подчертаване на желание. *Добра ти е срещата, куме ... Ха дано стане това, дето съм намислила.* Кр. Григоров. || При поздрави и благопожелания; хай, хайде. *Ха добре дошъл! Къде да поседнем, под чардака ли?* Йовков. *Ха нека да е на добър час! — додаде и той.* Влайков. *Ха добро утро! — каза той с гърлен, прегракнал глас.* А. Гуляшки. 4. За посочване на близко, но неосъществено действие в миналото; тъкмо, без малко. *„Сега му е мястото", си рекох аз и ха да зина да му продумам за това, той току ме превари.* Влайков. *Едно* (куче) *прескочи високия зид и ха да го ръфне за крачолите.* Ст. Ц. Даскалов. 5. В сказуемна функция — изразява движение, което настъпва веднага, непосредствено след някакво действие. *Копита чаткат и о камъните светват, / па ха из портите.* К. Христов. 6. Като *съюз.* Повторена х а ... х а — свързва еднакви части и изречения: а) При посочване на последователни, сменящи се действия или възможности, обикн. предполагаеми; бе ... бе, бре ... бре. *Тръгваме един ден по Мътница с цялата наша вярна-сговорна дружина раци да ловим. Ха тук раци, ха там раци — увлякохме се, забравихме се ..., не усетихме кога зарьмя ситен дъждец.* О. Василев. *Тук бутне Мечо, там муцуна навре. Ха това колело да спре, ха тоя ремък да попипне.* Ем. Станев. *Та заприказвах аз с него за туй, за онуй ... И ха насам, ха натам, разнищи се тогава цялата работа.* Св. Минков. || При подчертаване, че не се сбъдва нещо очаквано; а. *И ха сега да се пусне, ха още след малко да се пусне, па се не пущаше.* Влайков. *Ха да дойде, ха да дойде, няма го. Де ли отиде?* Йовков. *Чакахме известие — ха днес, ха утре. Душата ни излезе.* Ст. Костов. б) За изразяване на неизбежно следствие при допускано условие. *Не казва нищо повече; колкото и да го пита жената ... Знаетой — ха кажеш, ха се разчуло.* П. Спасов. *Ха дума дал, ха душа дал.* Погов.

ха[2] и **ха̀а** *междум.* 1. За израз на изненада, учудване. *Пенчо не е пристигнал още ... — Ха! — извика учуден Стаменко.* Вазов. *Ха! ти си се насмукал нейде.* Вазов. *— Ха! — хлъцна от учудване дядо Пейо. Какво щеше да бъде, ако беше жива Антица?* Йовков. 2. За израз на приятно или неприятно чувство (задоволство, недоволство и под.). *Ама хаа! Това е имот бе, Тричко, не са трици.* Ст. Ц. Даскалов. *Ха! — сопна му се Султана и така го погледна, че приказката му спря на гърлото недоизречена.* Дим. Талев. 3. Повторена — за предаване на силен смях. *Ха, ха, ха ... — следваше той да се смее неудържимо.* Вазов. □ **Ха-ха — хи-хи** (разг.) — лекомислено прекарване на времето си със смях и закачки. *Загрижена, мълчи, с никого не се закача. Не е като по-рано, с когото завърне ха-ха — хи-хи.* А. Каменова.

хабѐж *м.* Хабене, губене напразно. *Хабеж на сили.*

ха̀бен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил. Диал.* За сечиво — не остър, тъп, изхабен.

хабѐр *м.* (араб.). *Нар.* Вест, известие. *Ден се мина, друг настана, / хабер дойде от Балкана: / стара майка да се стяга, / син си иде с булка млада.* Ц. Церковски. *Той получи хабер ... Рада го викаше да слезе в село.* Йовков. □ **Нямам (си) хабер за (от) нещо** (разг.) — а) Нищо не зная за нещо. *Нима така ще я караме — ти да си тровиш душата, а пък тя и хабер да си няма за това!* Влайков. б) Нищо не разбирам от някаква работа; не умея. *Хабер няма от бояджийство.*

хабилитацио̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Книж.* Който е предназначен за хабилитация. *Хабилитационен труд.*

хабилита̀ция *ж.* (лат.). *Книж.* 1. Хабилитиране. 2. Научен труд, с който някой се хабилитира за преподавател във висше учебно заведение.

хабилитѝрам се, -аш се, *несв.* и *св.*, *сред. Книж.* Въз основа на научен труд добивам право на преподавател във висше учебно заведение.

хабилитѝране *ср. Книж. Отгл. същ.* от хабилитирам се.

хабя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* 1. Изразходвам нещо в неоправдано голямо количество напразно или с малка полза. *Като запали заран пещта, в нея ще втикне едно или две гърнета да си сготви ..., та да не кладе други огън на огни-*

щето и да не хаби дърва. Влайков. *Янко и сестричката му останаха на тъмното. Бяха си научили уроците и не запалиха другата лампа, да не хабят газ.* Ем. Коралов. *Кирките бързо се подбиха, трябваше да удрят силно и да хабят много сили.* М. Марчевски. **2.** Правя нещо да стане несполучливо, негодно, поради неумение или невнимание; развалям. *Тази шивачка не шие добре, често хаби плата.* || Развалям, повреждам. *Плесницата бъчва виното хаби.* Погов. **3.** Правя да стане тъп, негоден за употреба; изтъпявам (за остър предмет). *В яките ризници от плетените железни жици и в кованите шлемове... стрелите се чупеха като стъклени, мечовете хабеха своите острия.* Ст. Загорчинов. **хабя се** *страд.* и *сред.* □ **Хабя времето си (дните си)** — оставям времето да мине, да изтече напразно, пропилявам времето си. **Хабя нерви** — дразня се напразно. **Хабя си думите** (разг.) — говоря напразно, безполезно.

хава̀ *ж.* (араб.). *Нар.* **1.** Време като състояние на атмосферата с оглед на валежи, температура и пр. *Каква е хавата, студено ли е?* || Климат. *Хавата е добра тук за момченцето ми.* Дим. Талев. **2.** *Прен. Разг.* Положение, настроение. *Идеше Гачо досред село, подочуеше оттук-оттам като как е хавата.* Кр. Григоров.

хава̀н *м.* (перс.). Съд, обикн. бронзов, в който се чука захар, орехи, чер пипер и др.

хавлѝя *ж.* (тур.). Широка банска дреха или голяма кърпа от мека, мъхната памучна материя, която служи за избърсване. *Сетне облече хавлията и попи с меката й тъкан капчиците вода.* А. Гуляшки.

ха̀вра *ж.* (евр.). Еврейски храм; синагога.

хаджѝ *зват. от* хаджия. **1.** Титла на хаджия и хаджийка. *Единственият човек, който остана жив в Куру чешме, беше шейсетгодишният старец хаджи Апостол.* Йовков. *Стайка първи път виждаше госпожа хаджи Ровоама и не знаеше, че тя е леля на господарката й.* Вазов. *Хаджи Димитър. Хаджи Генчо.* **2.** Обръщение към хаджия. *Хаджи, приглашай ми.* Вазов.

хаджѝйка *ж.* **1.** Жена хаджия. *Рекъл ми беше: да спечеля и тази година като миналата, ще те заведа на Божи гроб, хаджийка да станеш.* А. Каменова. **2.** Съпруга на хаджия.

хаджѝйски, -а, -о. *Прил. от* хаджия *и от* хаджилък. *Любил Пелинко Милена, / Милена щерка хаджийска, / хаджийска и чорбаджийска.* Елин Пелин. *Хаджийски подарък.*

хаджилъ̀к, *мн.* няма, *м.* (араб.). **1.** Йерусалим и местата около него, където християните ходят на поклонение. *Отивам на хаджилък.* **2.** Места в Мека и Медина, където мохамеданите ходят на поклонение.

хаджѝя, -та, *зват.* хаджѝ, *мн.* -ѝи, *м.* (араб.). Лице, което е ходило на хаджилък, на поклонение. *Като се върна от Божи гроб, вече ще съм хаджия и всички в селото ще ми стават на крака.* К. Петканов

хаза̀ин, *мн.* хаза̀и, *м.* (перс.). Собственик на дадена под наем къща, магазин и пр. по отношение на наемателя; наемодател, стопанин. *Квартирантът и хазаинът... не се харесваха и се поздравляваха насила, когато се срещаха из тъмния коридор.* П. Вежинов.

хаза̀йка *ж.* Жена хазаин. *Сега той избягваше дори да се среща с хазайката си, защото не бе платил наема си.* М. Грубешлиева.

хаза̀йски, -а, -о. *Прил. от* хазаин. *Децата играеха в хазайския двор.*

хаза̀йски. *Нареч. от прил.* хазайски; както е присъщо на хазаин. *Държи се хазайски.*

хаза̀рт *м.* (араб.). Хазартна игра; комар.

хаза̀ртен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Обикн. в съчет. **хазартна игра** — игра на карти, зарове и под. със залагане на пари, при която успехът зависи от случая; хазарт, комар.

хазна̀ *ж.* (араб.). *Нар.* **1.** *Остар.* Държавно парично съкровище. *Той ни въведе в почетната... стая, дето първенците правеха заседанията си, когато решаваха въпроси общински, свързани с интересите на хазната.* Вазов. *Тук Добри и дружината му си делиха царската хазна, обрали я бяха в боаза. По десет феса алтъни им се паднаха.* Йовков. **2.** Вързоп с пари. *Азе конче имам, либе, / девет друми зная / и си пари имам, любе, / девет хазни злато.* Нар. пес.

хазя̀ин, *мн.* хазя̀и, *м.* Хазаин.

хазя̀йка *ж.* Хазайка.

хазя̀йнича, -иш, *мин. св.* -их, *несв. Неодобр.* Държа се, постъпвам спрямо другите като собственик, господар в дадено място, разпореждам се някъде както желая и намирам за добре. *Средна гора беше партизанска територия и фашистите не можеха да хазяйничат в нея.* К. Ламбрев.

хазя̀йничене *ср. Отгл. същ. от* хазяйнича.

ха̀ир *м.* (араб.). *Нар.* Добро, добрина, благодеяние. *В главата му, неусетно за самия него,... се роди мисълта, че трябва да направи хаир, трябва да помогне на тоя беден селянин.* П. Спасов. *Хаир да не видиш!* Клетва. □ **На хаир** — на добро, на благополучие, на щастие. *Тя подаде кафето на султана и в смущението си го разля. — Няма нищо, на хаир е!* Йовков. *Нека да е на хаир, момчета! Всяко начало е трудно.* А. Гуляшки.

хаирлѝя *неизм., прил. Нар.* Който е на хаир, който носи добро, благополучие; благополучен. *Все тъй, гдето ида, нямам хаирлия крак аз.* Вазов. *Най-сетне се чу поздрав: — Хей, бай Илия, ха добър ти ден, хаирлия ти сефтето.* Кр. Григоров. □ **Да (нека) е хаирлия!** — благопожелание, благословия при някаква работа, при някакво начинание. *Е, татко, реших аз къща да правя. Стоян цял засия... — Хаирлия да е, Лазе!* Дим. Талев.

хаирсъ̀з *неизм., прил.* (тур.). *Нар.* Който не носи добро, благополучие; неблагополучен. *Хаирсъз работа.*

хаирсъ̀зин, *мн.* хаирсъзи, *м.* (тур.). *Нар.* Лош човек; непрокопсаник, нехранимайко, вагабонтин. *Аз си знам работата. Няма да им се дам на тия хаирсъзи!* Влайков. *Вие искате да погубите селото, хаирсъзи с хаирсъзи.* Дим. Талев.

хаирсъ̀зка *ж.* Жена хаирсъзин.

хай *частица.* **1.** За подкана към действие; а, ха, хайде. *Хай донеси сега от тригодишното, та ни почерпи за добър път.* Вазов. *Даскале, хай на конака с мене, вика те беят!* Вазов. **2.** За усилване: а) При подчертаване на недоволство,

съжаление, яд и под.; тю. *Хай да се не видеше макар!... Де са тия зайци?* Йовков. *Хай човекът му с човек! Къде е отишъл?* Л. Стоянов. б) При подчертаване на желание; ха, а, хайде. *Новак си ти, Бойчо, в тоя занаят, но хай дано няма нищо.* Вазов. || При поздрави, благопожелания или клетви; ха, хайде. *Че то и тук имало сватба!... Хай да е честито, да е честито!* Ст. Загорчинов. *Ще си вървиш ли?... Хай много здраве.* П. Ю. Тодоров. *Хай да ги порази господ с поганци недни!* Вазов. **3.** В сказуемна функция — изразява движение, което настъпва веднага, непосредствено след някакво действие; ха, хайде. *А утре, като му кажеш: марш, напред, запали къщи и хай в Балкана!* Вазов.

хайва̀н и **хайва̀нин,** *мн.* хайва̀ни, *м.* (араб.). *Разг.* **1.** Животно, добиче. *Хайванинът, що е хайваник, няма да ти работи гладен.* Дим. Талев. **2.** *Прен. Руг.* Глупав човек; глупак. *И той извикал с един грозен глас на стреснатия турчин: — Сляп ли си, бре стар хайванино, не виждиш ли, че аз съм съдията?* Мих. Георгиев. *Червеи да ви ядат вас, червеи! Хайвани с хайвани! Пропъдихте хубавата снахица!* Ивайло Петров.

хайвѐр *м.* (тур.). *Събир.* **1.** Яйца от риба. *Рибата търсеше места да хвърли хайвера си и нашата балканска река по това време от годината обещаваше хубав риболов.* Ем. Станев. **2.** Осолени яйца от риба, употребявани като храна направо или след съответно приготовление. *Веднъж Слав донесе две кила маслини, друг път беше купил едно кило солен хайвер.* Г. Караславов. **3.** Ястие, приготвено от разбити яйца на риба с растително масло, лимон и др. *Между масите сновяха войници с големи подноси, отрупани с бутилки и чинии със студено свинско печено, хайвери, майонези.* Дим. Ангелов. □ **Пращам някого за зелен хайвер** (разг.) — излъгвам, заблуждавам някого. **Черен (чер) хайвер** — хайвер от моруна, есетра, чига или пъструга. *На трапезата бяха наслагани блюда с постни ядения и закуски: ... сладко, чер хайвер, мед, ябълки.* Вазов.

хайвѐрен, -а, -о. *Прил. от* хайвер. *Оплоденото във водата хайверено зърно се излюпва за две денонощия.*

ха̀йде *частица.* **1.** Понякога усилена с частицата *де* — за подкана към действие; а, ха, хай. *Хайде сега, нахрани се, па тръгвай, че виж на — времето се развали.* Йовков. *Ставайте, момчета! Хайде на работа!* Елин Пелин. *Хайде де, теглете! — глухо издума най-сетне Момчил.* Ст. Загорчинов. **2.** За усилване: а) При подчертаване на съгласие, примиряване с известно положение. *Аз не пия, ама хайде да не ви скършим хатъра.* Смирненски. *Хайде с имота си закъсал, потънал си в морето, ама па хич бива ли да утрепеш и добитъка си.* Кр. Григоров. б) При подчертаване на желание. *Хайде дано я видим и ние!* Йовков. || При поздрави и благопожелания. *Хайде, хайде, да е честито, Стояне — рекоха селяните.* Елин Пелин. *Вземи и ти чашата си. Е хайде, наздраве.* Ал. Константинов. *Хайде лека нощ!* в) При глаголи за движение подчертава глаголно действие, което настъпва веднага след друго. *Къде ще ходи? Че той не се сдържа в града, щом продаде и хайде — да го няма.* Йовков. **3.** В сказуемна функция — изразява движение, което настъпва веднага, непосредствено след някакво действие. *Па я грабвам, и хайде къде Балкана, наша Стайка подир нас.* Вазов. *Грабвам шапката и хайде на улицата.* Ал. Константинов. **4.** За изразяване на възражение, несъгласие, лек укор. *Коя е таз Нона? — Хайде де, уж не знаеш! Чунким снощи не ви гледах как бяхте седнали двамцата.* Йовков. *Хайде, хайде! Да не си отварям устата и аз, бай Вълчане.* Йовков. *Хайде, хайде! — нахока го старата. — Като станеш съдник на своя къща, прави, каквото си щеш.* Г. Караславов. **5.** За изразяване на отстъпка или снизходителност. *Аз му знам нему цера, ама хайде!* Йовков. *Щях да запратя чука отгоре му, ама хайде, рекох.* Ст. Чилингиров. || За приемане на някакво положение с известна уговорка. *Проклети карти, но баща му е крив, пет пари не му дава. Да печели — хайде, а като губи?* Ст. Костов. *Досега, хайде, пазехме тоя проход. Сега какво ще пазим, щом като войските ни през него ще отиват?* Дора Габе.

хайду̀к, *мн.* -ци, *м.* (тур.-мадж.). *Нар.* **1.** Крадец, разбойник. *Мене ме обра онзи хайдук, Лянката, всичко ми взе.* Йовков. **2.** *Остар.* Хайдутин (в 1 знач.). *Мургаш е бил в онова време, в героическата епоха на българина роб, люлка и свърталище на юнаците: планинските хайдуци наши там са намирали прибежище.* Вазов. □ **Пладнешки хайдук** (разг.) — човек, който върши явни и дръзки кражби.

хайдукѝня *ж. Нар.* Крадла.

хайдуклу̀к, *мн.* -ци, *м. Нар.* Кражба, разбойничество.

хайду̀т *м. Рядко.* Хайдутин. *Кой ще ти носи дългата пушка? | Нека я носи тоз хайдут Велко.* Нар. пес.

хайду̀тин, *мн.* хайду̀ти, *м.* (тур.). **1.** *Истор.* Народен закрилник и борец с оръжие в ръка срещу турските потисници през време на робството. *Водил бе Чавдар дружина | тъкмо до двайсет години, | и страшен беше хайдутин | за чорбаджии и турци, | ала за клети сиромаси | крило бе Чавдар войвода!* Ботев. **2.** Крадец, разбойник. *Конете ми ги няма. Конете си искам аз, от тебе ги искам, знам те аз... Хайдутин с хайдутин! Аз ще те науча тебе!* Йовков. *Ти нима за добро си дошъл — викаше Божан. — И ръка ще вдигаш, а! Разбойник, хайдутин!* Елин Пелин.

хайду̀тка *ж.* Жена хайдутин.

хайдутлу̀к, *мн.* -ци, *м. Нар.* **1.** Дейност на хайдутин. *Често пъти, когато Крайналията му разказваше за хайдутлука си, обичаше да му показва, за да се похвали, оръжието си.* Йовков. **2.** Кражба, разбойничество. *От къде толкова години е живял като чорбаджия с петдесе декара земя? От хайдутлук!* Г. Караславов.

хайду̀тски, -а, -о. *Прил. от* хайдутин. *Продай си пушка хайдутска | и остра сабя змеица.* Вазов. *Имаше множество деца, хайдутски мустаци и прекрасен глас.* Вазов.

хайду̀тство, *мн.* няма, *ср.* **1.** *Истор.* Хайдушко движение у нас през време на турското робство. *Раковски беше идеолог и водач на народното селско революционно движение — отначало на хайдутството, а по-късно и на народното въоръжено въстание.* Т. Павлов. **2.** Дейност, проява на хайдутин (във 2 знач.). *Я думай да*

ме научиш, | научиш, да ме вразумиш, | хайдутство да си оставя. Ц. Церковски.

хайдуту̀вам, -аш, *несв.* Участвувам в хайдушка дружина, за да се боря срещу турските потисници. *Тука е моето вехто царство! Тук е хайдутувал дядо ти Лулчо.* Вазов.

хайдуту̀ване *ср. Отгл. същ. от* хайдутувам.

хайдутя̀га, *мн.* -ги, *м. Разг. Пренебр.* Хайдутин, разбойник. *Страшен хайдутяга! Нали той открадна онази вечер един сноп от техните бюлетини.* Ал. Константинов.

хайду̀шки[1], -а, -о, *прил.* Който се отнася до хайдук или е присъщ, свойствен на хайдук.

хайду̀шки[2], -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до хайдутин, който е присъщ на хайдутин (в 1 знач.). *Гора зашуми, вятър повее — | Балканът пее хайдушка песен!* Ботев. *Я надуй, дядо, кавала, | след теб да викна — запея | песни юнашки, хайдушки.* Ботев. *Сред стаята стоеше Милуш. Неговият Милуш, с хайдушка премяна, с високи бели навои и с кръстосани черни върви на тях.* Йовков. *Хайдушка дружина. Хайдушко сборище. Хайдушка клетва.* 2. Който е присъщ, свойствен на хайдутин (във 2 знач.); разбойнически. *Знаеш в какви хайдушки времена живеем. Трябва парите в земята да се крият.* А. Каралийчев. *Хайдушки поглед. Хайдушко нападение.*

хайду̀шки. *Нареч. от прил.* хайдушки[1] и хайдушки[2]. *Те пеят по хайдушки, от сърце! | В очите, гневни блясъци преливат | и махат едри, жилести ръце.* Вес. Георгиев. *След малко скръцна вратата и Маца се провря хайдушки през нея.* Ст. Чилингиров.

ха̀йка *ж.* (тур.). 1. Подгонване и преследване на дивеч от група ловци. *Открих скривалището на двата вълка... Още утре ще им устроя хайка.* О. Василев. *Понесоха се викове като при хайка, през време на която ловците са дигнали някой вълк и насърчават кучетата си след него.* Дим. Ангелов. 2. Група от ловци, които обграждат място с дивеч и с викове го подгонват и преследват. *Кървавите им (на вълците) нападения дотегнаха най-после на селяните, излезе хайка да ги прогони.* Йовков. 3. *Прен.* Организирано преследване на някого. *Като оловния сдрач, който вече се спущаше, тежеше настроението на хората, изтръпнали, възмутени от хайката за хора.* Д. Добревски. 4. *Прен.* Организирана група от хора, която с оръжие преследва някого; потеря. *Цяла нощ полицейски хайки търсиха из къщите, блокираха цели квартали, но от беглеца нямаше нито следа.* Ем. Коралов. *При едно сражение с полицейските хайки момчето видя как един от партизаните падна убит. Ужас скова краката му.* Дим. Ангелов.

ха̀йкаджия, -та, *мн.* -ии, *м.* Лице, което участвува в хайка.

хайла̀з *неизм., прил.* (тур.). *Разг.* 1. Мързелив, ленив. *Хайлаз човек.* 2. Като *същ. м.* — мързеливец, ленивец.

хайла̀зин, *мн.* хайла̀зи, *м.* (тур.). *Разг.* Мързелив човек; мързеливец, ленивец. *Колко пъти казвах на Иван! Ще го направя, ще го измажа, все обещава, хайлазинът му, и все нищо не прави.* Г. Караславов. *Накарай хайлазина на работа, на ум да те научи.* Погов.

хайла̀зка *ж.* Мързелива жена; мързеливка.

хайлазлъ̀к, *мн.* няма, *м. Разг.* Мързел, мързелуване, безделие. *Да служиш там добре, че тук се научи на хайлазлък.* Влайков.

хайлазу̀вам, -аш, *несв.* Мързелувам, безделнича. *Докога ще живееш като птица божия?... Уж си ремсист, а не вършиш никаква работа, хайлазуваш!* А. Гуляшки. *Не оставят хората да си гледат работата, те си хайлазуват по цял ден, та си мислят, че всички са като тях.* Г. Караславов.

хайлазу̀ване *ср. Отгл. същ. от* хайлазувам.

ха̀йла̀йф, *мн.* няма, *м.* (англ.). В класовото общество — най-висшите кръгове от аристократи или богаташи, които се смятат за елит. *От колата слязоха Борис и Костов. Те поздравиха няколко души от простолюдието, но на хайлайфа не обърнаха никакво внимание.* Дим. Димов.

хайла̀йфен, -фна, -фно, *мн.* -фни. *Прил. от* хайлайф. *Хайлайфно общество. Хайлайфна дама.*

хаймана̀ *м.* и *ж.* (тур.). *Нар.* Безделник, скитник, нехранимайко. *Казакът знаеше, че Елпезето имаше някакъв ученик в Пловдив, прахосник и хаймана... Чувал беше да приказват, че баща му напразно си харчел парите.* Г. Караславов. *Та кой би уйдисал | на хаймани по ума? Да бунтува?* П. П. Славейков.

хайману̀вам, -аш, *несв. Нар.* Скитам без работа; безделнича. *Ваньо къде е? — огледа се Кина. — Хаймануваа! — отговори сърдито старата. — Излезе... Отишъл е по кафенетата.* Г. Караславов.

хайману̀ване *ср. Отгл. същ. от* хаймануvам.

ха̀йта *м.* и *ж.* (тур.). *Нар.* Скитник, безделник, нехранимайко, хаймана. *Мене ме хайти подлъгаха люто.* П. П. Славейков.

хак, ха̀кът, ха̀ка, *мн.* ха̀кове, *м.* (араб.). *Нар.* Парично възнаграждение, заплата. *Ще пасеш хубаво овцете, че няма нито лев да ти платя от хака.* Кр. Григоров. || Пари или имот, които се падат някому; наследство. *Когато се помина бате, аз показах крива сметка... Изядох хака на батевите деца.* Йовков. □ **Хак ми е** — заслужено си изпащам, пада ми се. *Зли станахме и по зло тръгнахме; и хак ни е, хак ни е сега! — поде и Стайко.* Ц. Церковски.

ха̀кам, -аш, *несв. Разг.* Удрям, блъскам, хвърлям със сила. *По стаите се рей, самичък си мълви, | ядосано вратите хака.* К. Христов. **хакам се** *възвр.* и *страд.*

ха̀кане *ср. Отгл. същ. от* хакам *и от* хакам се.

ха̀квам, -аш, *несв.*; **ха̀кна,** -еш, *мин. св.* ха̀кна̀х, *прич. мин. страд.* ха̀кнат, *св.* Хакам веднъж или няколко пъти по веднъж. *И повтором в гърди му като хакна | ханджара, викна стръвният убиец.* П. П. Славейков. **хаквам се, хакна се** *възвр.* и *страд.*

ха̀кване *ср. Отгл. същ. от* хаквам *и от* хаквам се.

ха̀кна. Вж. хаквам.

хал, ха̀лът, ха̀ла, *мн.* няма, *м.* (араб.). *Нар.* Положение, състояние, в което се намира някой. *Мислех и за дядо Мине: какъв му е сега халът, старец на преклонна възраст и изнемощял, без едничкия си син.* Вазов. *Той познава хала на се-*

ляните и няма да допусне такава разсипия за селото! Влайков. *Преди Казакът никога не беше помислял нито за своя хал, нито за хала на бедните.* Г. Караславов.

хàла *ж.* (гр.). 1. Митическо същество, което праща буреносни облаци и ветрове, оприличавано на змей. *В двора имало едно дърво ябълчево, което в годината раждало по една златна ябълка. Една хала всяка година дохождала и обирала ябълката.* Нар. прик. 2. Силен, буен вятър; буря. *А вятърът вее, халата реве и тресе слабите стени на колибата.* Вазов. *Мразна зимна вечер. Върла хала вие.* П. П. Славейков. *Бучеше грозна буря... Халата нахлу вътре, развея бялата·му коса и духна свещта.* Елин Пелин. 3. Като *прил. Прен.* Силен, буен. *Не всекиму е дадено да има такива хали коне.* А. Гуляшки. *Хала човек.*

халàл *нареч.* (араб.). В съчет. **халал да ти е** (разг.) — от сърце, без съжаление (за нещо дадено или подарено). *Добре работиха майсторите, халал да им са парите!* Влайков. *От падишаха той беше получил сребърен крив ятаган с похвално писмо: „Хлябът ми, дето го ядеш, халал да ти бъде!“* А. Каралийчев.

халàт *м.* (араб.). Широка и дълга горна домашна дреха. *Тая прохладна майска вечер чорбаджи Марко, гологлав, по халат, вечеряше с челядта си на двора.* Вазов.

хàлба *ж.* (нем.). 1. Голяма чаша за бира, която има вместимост към $^1/_2$ литър. 2. Количество течност, което се вмества в такава чаша. *Те изпиха на крак по една халба и тръгнаха да се разхождат по улиците.* М. Грубешлиева.

халвà *ж.* (араб.). Сладкарско изделие, приготвено най-често от захар, тахан, сусамено масло и др. *Купи си половин топъл хляб, пъхна вътре парче халва и пое пак към селото.* Г. Караславов. ☐ **Грис халва** — тестено произведение, приготвено от грис, масло, захар и др.

халваджѝйски, -а, -о. *Прил. от* халваджия. *Халваджийска работилница.* ☐ **Халваджийска хартия** (разг.) — груба амбалажна хартия. **Халваджийски тефтер** (разг.) — изцапан и измачкан тефтер или тетрадка с най-разнообразни бележки.

халваджѝйство, *мн.* няма, *ср.* Поминък на халваджия.

халваджѝя, -та, *мн.* -ии, *м.* Производител или продавач на халва. ☐ **Халваджия за бозаджия** (разг., пренебр.) — имат еднакви слабости, та затова взаимно се поддържат.

халвèн, -а, -о, *прил.* Обикн. за съд — в който се държи халва, предназначен за халва. *Халвена кутия.*

халèтина *м.* Едър човек. *Халетина! Хала, че речеш, го е родила, а то майка му е стрина Нена — женица у шепа да я вземеш.* Елин Пелин.

хàли *мн., ед.* няма (нем.). Покрит пазар за хранителни продукти.

халѝф *м.* (араб.). Мохамедански, обикн. арабски монарх.

халифàт *м. Книж.* Монархия, възглавявана от халиф.

халѝфски, -а, -о. *Прил. от* халиф. *Халифски одежди.*

хàлище, *мн.* -а, *ср.* (тур.). *Диал.* Дебела черга за завиване или постилане; козяк, китеник. *Тежко халище го завиваше чак до гърдите и върху него бяха отпуснати ръцете му.* Йовков. *На двора под столетника орех, върху зелената като малахит трева, постлаха едно китено халище, наредиха възглавници.* А. Каралийчев.

халкà *ж.* (тур.). 1. Малко металическо колело; брънка. *Изведе коня на двора, завърза го за желязната халка на голямата врата на зимника и влезе да изнесе седлото.* К. Петканов. *Той стъпи на капака на мазето, на който имаше желязна халка и през нея напреки беше прекарана тояга.* Йовков. 2. Годежен или венчален пръстен без камъни и др. украшения. *Тя сложи на пръста си сребърна халка — непременно искаше да я попитат от кого й е.* К. Петканов.

халòсам. Вж. халосвам.

халòсам се. Вж. халосвам се.

халòсан, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* халосам. 2. Като *прил.* Смахнат, ударен. *О, безумни и халосан човече, това как се побра в разума ти и повярва на думите ми?* Ц. Церковски. ‖ Занесен, захласнат. *Хаджи Евтим не можеше да се начуди... кой ги научи тия момчета да станат такива халосани и непокорни.* Вазов.

халòсано. *Нареч. от* халосан; занесено, захласнато.

халòсвам, -аш, *несв.*; **халòсам,** -аш, *св. Разг.* Удрям, блъскам силно някого. *Жив си бил, братко, цял-целеничък — весело забъбра Райко... — Слушах, че без малко щял боздуган да те халоса.* Ст. Загорчинов. *Пращят сухите вършини подире ми. Обърнах се — що да видя: мечката. Дебне ме и размахва предната си лапа да ме халоса по гърба.* А. Каралийчев. **халосвам се, халосам се** *страд.*

халòсвам се, -аш се, *несв.*; **халòсам се,** -аш се, *св., сред. Разг.* 1. Удрям се, блъсвам се силно о нещо. *Прозорци се халосат... Претракаха врати.* П. П. Славейков. *Скочил той да види какво става в двора, халосва се в буталката, премята я и млякото се изляло.* Ран Босилек. 2. *Прен.* Ставам смахнат, полудявам. *Филчо, нещо си се халосал, приказваш безсолни приказки!* К. Петканов. 3. *Прен.* Държа се като глупав, занесен; правя се, че не разбирам нещо. *Брей че го издума! — прогърмя чизмарят. — Ти халосваш ли се, или като човек приказваш?* А. Гуляшки. 4. Пилея си напразно времето; захласвам се, заплесвам се. *Дойдат ли — ще се щурат и халосват, докато слънцето извърви четвъртината си път по небето.* А. Гуляшки.

халòсване *ср. Отгл. същ. от* халосвам *и от* халосвам се.

хàлосен, -сна, -сно, *мн.* хàлоснѝ, *прил.* (рус.). За патрон, снаряд — който само гърми, но не изстрелва куршум. *Халосни патрони.*

халосѝя *м.* и *ж. Нар.* Халосник. *Да се върнеш, дърта халосийо, | от рибката къща да поискаш.* П. Р. Славейков.

халòсник, *мн.* -ци, *м. Разг.* Халосан човек; пакостник, немирник. *Знаете ли? Нашият халосник го изпъдили из одеската гимназия.* Вазов. *Той хубавичко се бе налудувал и бе спечелил завидна слава на немирен халосник.* Елин Пелин.

халòсница *ж. Нар.* Халосана жена; пакостница.

хàлтав, -а, -о, *прил. Разг.* Който не е стегнат; хлабав, отпуснат, разслабен. *Халтава пола. Халтав колан.*

хàлтаво. *Нареч. от* халтав; нестегнато, хлабаво, отпуснато. *Халтаво я карате! — ще викне той на звеновода. — Това е половин работа, не чини и за четвърт трудоден!* А. Гуляшки. *Панделката беше вързана халтаво.*

хàлтавост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* халтав; хлабавост, отпуснатост. *Чувствува се халтавост в работата.*

халюцинàция *ж.* (лат.). *Книж.* Болезнено видение или някакво друго възприятие, което се дължи на нервно разстройство. *Тая нощ няма да виждам халюцинации, пламъци и хаос.* Л. Стоянов. *Когато се съвзе, той не знаеше наистина ли видя жив човек или пък туй беше халюцинация на разстроените му нерви.* Г. Райчев.

халюцинѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Имам халюцинации.

халюцинѝране *ср. Отгл. същ. от* халюцинирам.

хам, хàмът, хàма, *мн.* хàмове, хàма (сл. ч.), *м. Диал.* Въжена примка за коне при вършитба.

хамàлин, *мн.* хамàли, *м.* (араб.). Носач. *Множество хора влизаха и излизаха от дюкяните, хамали мъкнеха на гръб топове шаяк.* Ст. Дичев. *Понякога, особено в пазарен ден, Кънчо се връща у дома натоварен като хамалин.* Влайков.

хамаллъ̀к, *мн.* няма, *м. Разг.* 1. Занятие на хамалин. 2. *Прен.* Тежка, обикн. физическа работа.

хамàлски, -а, -о. *Прил. от* хамалин. □ **Хамалска работа** (разг.) — тежка нетворческа работа, която поглъща много сили и време.

хамàлски. *Нареч. от прил.* хамалски; като хамалин, както е присъщо на хамалин. *Работи хамалски.*

хамàлство, *мн.* няма, *ср.* Хамаллък.

хамалу̀вам, -аш, *несв.* 1. Нося тежки товари, багажи. 2. *Прен.* Върша тежка (обикн. физическа) работа срещу малко възнаграждение.

хамалу̀ване *ср. Отгл. същ. от* хамалувам.

хамàм *м.* (араб.). *Остар.* Турска баня.

хамбàр *м.* (перс.). Постройка, помещение за зърнени храни; житница. *Жито като злато се сипеше в хамбарите му.* Йовков. *Хамбарите ти пукат от храна, а в моите мишки играят!* К. Петканов.

хамелеòн *м.* (гр.). 1. *Зоол.* Тропическо влечуго, което има способност да мени цвета на кожата си според околната среда, при раздразване или друго външно въздействие. Hameleon vulgaris. 2. *Прен. Презр.* Човек, който безпринципно и често мени своето мнение, възгледи и пр. в зависимост от условията.

хамелеòнски, -а, -о, *прил.* Присъщ, свойствен на хамелеон.

хамелеòнство, *мн.* няма, *ср.* Проява или качество на хамелеон (във 2 знач.).

хамсѝен, -а, -о. *Прил. от* хамсия. *Хамсиен сандвич.*

хамсѝя *ж.* (гр.). Вид дребна черноморска риба. Engraulis encrasicholus.

хаму̀т *м.* 1. Продълговата примка от дърво, обшита с кожа, която се надява на шията на кон при впрягане. *Изведнъж насреща се зададе едноконна двуколка. Един селянин с рубашка и ботуши... караше белоглав кон с висок хамут.* А. Каралийчев. 2. Само *мн.* Ремъци за впрегатен кон. *Жълтият кабриолет... бързо се приближаваше насам. Многобройните звънци по хамутите радостно дрънчаха.* Ем. Станев.

хан[1], хàнът, хàна, *мн.* хàнове *и* хàнища, хàна (сл. ч.), *м.* (перс.). Кръчма или гостилница с помещения за спане и с обор, в която отсядат пътници; странноприемница. *Чак до късно през есента, докато времето беше хубаво и пътищата сухи, ханът се пълнеше с хора.* Йовков. *Престойте тука в хана, доде се развидели и конете да починат.* Вазов.

хан[2], хàнът, хàна, *мн.* хàнове, хàна (сл. ч.), *м.* (тюрк.). Владетел, монарх у тюркските и монголските народи. *Ти навярно знаеш, Момчиле — продължи боляринът, ... — че Шишман ходи при татарите в Русия и не се върна с празни ръце. Ханът му е помощ обещал.* Ст. Загорчинов.

хангàр *м.* (фр.). Голяма постройка за подслон на самолети или на земеделски машини и сечива. *Обор изградиха, издигнаха хангар за машините, направиха си овчарник, свинарник, мандра.* А. Каралийчев.

ханджàр *м.* (араб.). Голям турски нож или кама; кинжал. *И докле | да се досети Иво, лют ханджар | се вби в гърди му — дигна той ръка, | изохка и се люшна на земята.* П. П. Славейков.

ханджѝйка *ж.* 1. Жена ханджия. *Чудно ни се виждаше, че яката и припряна ханджийка, която можеше да излезе нàглава и с най-тежката работа, е поискала да я отмени друг.* Йовков. 2. Съпруга на ханджия.

ханджѝйски, -а, -о. *Прил. от* ханджия. *На помощ и отмяна му дойде ханджийският слуга.* Влайков.

ханджѝйство, *мн.* няма, *ср.* Поминък на ханджия.

ханджѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* Съдържател на хан[1]. *Файтонът спря пред един дървен хан. Ханджията посрещна гостенина и му заговори на „ти".* А. Каралийчев.

хàнски[1], -а, -о. *Рядко. Прил. от* хан[1]. *Колата с голямо друскане и тряскане отмина нататък с пътника си... и влезна под голяма ханска порта с кафене отгоре.* Вазов.

хàнски[2], -а, -о. *Прил. от* хан[2]. *Ханският шатър бе разположен на едно възвишение, настрана от другите шатри.* Вазов.

хàнство, *мн.* -а, *ср.* 1. Страна, управлявана от хан. *В Средна Азия съществували големи феодални ханства: Хива, Бухара и др.* 2. Времето, през което трае управлението на известен хан.

ханш, хàншът, хàнша, *мн.* хàншове, хàнша (сл. ч.), *м.* (фр.). Хълбок.

ханъ̀ма *ж.* (тур.). Женена туркиня; кадъна. *Ти не си за туй родена, | най си родена, дарена, | бяла ханъма да бъдеш.* П. Р. Славейков. *Ханъми в копринени шалвари ходеха между гюловете в потулените места на градината.* Йовков.

ханъ̀мски, -а, -о. *Прил. от* ханъма. *Ханъмско фередже.*

хàос, *мн.* няма, *м.* (гр.). 1. В гръцката митология — стихия, която е съществувала в световното пространство преди сътворението на света. *Загадъчен и безначален | владял е хаос.*

Ракитин. 2. *Прен.* Пълно безредие, безпорядък, обърканост. *Наистина имам грижи, много грижи. В главата ми е цял хаос.* Йовков. *Страните, които се намират в сферата на империализма, се раздрусват от вътрешни конфликти, ... в тях съществува стопански хаос.* Г. Димитров. *В стаята цареше необикновен хаос. По пода се валяха измъкнати и обърнати чекмеджетата на скрина, обувките скърцаха по късове разбити чаши, стъкла, чинии.* Д. Добревски.

ха̀осен, -сна, -сно, *мн.* -сни. *Рядко. Прил. от* хаос (в 1 знач.). *Из хаосни простори | едно страдание, една велика тайна | на моята душа говори.* Яворов.

хаотѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който представя от себе си хаос (във 2 знач.); безреден, объркан. *Таванът представляваше един лабиринт, хаотична плетеница от отвесни и напречни греди.* А. Гуляшки. *Всичко в ума ѝ се сливаше в една хаотична мъгла, случките и събитията се смесваха.* Г. Райчев.

хаотѝчески, -а, -о, *прил.* Хаотичен. *Едно хаотическо смешение на ... гори, долове, могили, ридове, които отиват до кръгозора.* Вазов.

хаотѝчески. *Нареч. от прил.* хаотически. *В неговото хаотически размътено въображение всичко се беше смесило и забъркало.* Вазов.

хаотѝчно. *Нареч. от* хаотичен. *Духаше пронизващ есенен вятър. Върху склоновете на планината пъплеха хаотично мъгли.* Дим. Димов.

хаотѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хаотичен; безредие, обърканост.

хап, ха̀път, ха̀па, *мн.* ха̀пове, ха̀па (сл. ч.), *м.* (араб.). Лекарство във вид на топче, което се гълта. *Вие продължавайте да ѝ давате още от хаповете.* Вазов. □ **Горчив хап** — неизбежно неприятно преживяване. *Сватбата стана скоро, но без особено въодушевление, поради скритото недоволство на бащата ... От своя страна Матей смяташе, че старият предприемач ще преглътне горчивия хап и ще се примири.* Л. Стоянов.

хап *междум. Рядко.* Звукоподражание за израз на хапване, лапване. *Хап! — улови Шаро залъка във въздуха, тракна два пъти със зъби и го глътна.* Дим. Талев.

ха̀пане *ср. Отгл. същ. от* хапя *и от* хапя се.

ха̀пвам, -аш, *несв.*; **ха̀пна,** -еш, *мин. св.* ха̀пна̀х, *прич. мин. страд.* ха̀пнат, *св.* 1. Ям малко или набързо. *Той надве-натри хапваше и тичаше на участъка.* Вазов. *Толкова ми е яденето, невясто Богданице. И дома по толкова хапвам.* Влайков. *Еньо се отби в кръчмата ..., хапна малко на крака.* Елин Пелин. 2. Опитвам, като ям; вкусвам. *Марийка глава обърна, | от топла пита не хапва, | от сладка гозба не взема, | на майка гледа, въздиша.* Ц. Церковски. *Ах ето и слива. Хапвам една. — Каква е сладка-а!* Влайков. **хапвам се, хапна се** *страд.*

ха̀пване *ср. Отгл. същ. от* хапвам *и от* хапвам се. *Преминаха се още няколко часа, но никой се не явяваше да дойде да ме повика или да ми донесе нещо за хапване.* З. Стоянов. *Тичала Лиса цяла нощ. Къде не! Изплезила език, всякъде обиколила, но никъде нищичко за хапване не намерила.* Елин Пелин.

ха̀пка *ж.* Късче храна, което може да се сложи в устата и да се погълне на един път; залък. *Кучетата му бяха го заобиколили и сегиз-тогиз той им хвърляше по някоя хапка, която те лапваха още във въздуха.* Йовков. *Баницата беше суха и трябваше да се пийва по малко водица през хапките.* П. Вежинов.

хаплѝв, -а, -о, *прил.* 1. Който има навик да хапе, който хапе много. *Нито хапливите мухи..., нито жежките лъчи ... нарушават дълбочината на тоя юнашки сън.* Вазов. *Нападнаха го две хапливи псета, но никой не го отбрани.* К. Петканов. ‖ *Обр. Не гледаше в слънцето, но очите му пак се свиха, премрежиха се от хаплива мъка.* К. Петканов. 2. *Прен.* Злобен, язвителен, злъчен. *Подхвърляха хапливи закачки, докато накарваха тоя нещастник да се скрие зад гърба на другарите си.* Йовков. *От погледа ѝ се струеше презрение, просмукано с хаплива насмешка.* А. Гуляшки.

хаплѝво. *Нареч. от* хаплив (във 2 знач.); злобно, язвително, злъчно. *Еньо пребледня, после се изчерви и не скри яда си, ами каза някак хапливо: — Без късмет човек съм я.* Елин Пелин. *Той изгледа смръщеното и разочаровано лице на Харалан и хапливо се засмя.* А. Гуляшки.

хаплѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хаплив (във 2 знач.). *Острата хапливост в думите на куцичкия лекар изненада и засегна Евгений.* Дим. Ангелов.

ха̀пльо, *мн.* -вци, *м.* (гр.). *Пренебр.* Глупав, наивен и прост човек. *Кажи, че си хапльо, господине. Де се е чуло и видяло Македонски да плаща чужд дълг.* Вазов. *После се сетих, че може да ме убият — загледал се бях като хапльо тъкмо насреща, откъдето се стреляше върху нас.* А. Страшимиров.

ха̀пна. Вж. хапвам.

хапсана̀ *ж.* (араб.-перс.). *Остар.* Затвор. *По-добре е в хапсаната ..., | отколкото при Махмуда шпионин да бъда.* Каравелов.

хапу̀с *м.* (араб.). *Остар.* Арест, затвор. *Пращали го от град на град из хапусите и той се разболял и умрял в Едирненския затвор.* Д. Немиров.

ха̀пче, *мн.* -та, *ср. Умал.* Малък хап. *Ирина изпадна в състояние на пълна летаргия. Вземаше сънотворни хапчета, спеше до късно през деня.* Дим. Димов.

ха̀пя, -еш, *мин. св.* ха̀па̀х, *несв.* 1. Наранявам, като стискам със зъби. *Можеш ли да се сърдиш на кучето, което пази стадо овце, ако се спусне да те хапе?* Влайков. ‖ Стискам със зъби. *Станка се засрами, изчерви се и започна да хапе меката си устна.* Г. Караславов. *Малкият пишеше, хапеше молива.* Д. Добревски. ‖ *Обр. А туй, | че със вълчи зъби | студеният вятър ни хапе | и като тежки | сачми | те бият смразените капки?* Вапцаров. 2. За муха, насекомо — жиля, бода. *Мухите, като че догадили промяна на времето, хапеха немилостиво.* Ц. Церковски. 3. *Прен.* Засягам с думи; уязвявам. *Със присмех ме не срещай, | с шеги ме не хапи.* Елин Пелин. **хапя се** *възвр., страд.* и *взаим.* □ **Хапе ме** (разг.) — сърби ме. *Глава ме хапе и нямам време да я умия.* И. Волен.

харакѝри, *мн.* няма, *ср.* (яп.). Самоубийство чрез разпаряне на корема.

хара̀ктер *м.* (гр.). 1. Съвкупност от основните най-устойчиви и отличителни психически особености на човека, които се проявяват в не-

говите действия. *Мирончо имаше характер твърде безгрижен и весел и не искаше да знае никого на тоя свят.* Вазов. *Уравновесеният и спокоен характер на Стоил и голямото му влияние между тях ги примирява и обединява.* Йовков. *Тошка разбра: между нея и свекървата е скъсано вече. Тя познаваше характера ѝ, знаеше, че за нея в тази къща вече няма да има блага дума и сладък залък.* Г. Караславов. **2.** Твърда воля, упоритост, постоянство. *Да, тя ще поиска да се представи сърдита, но той трябва да покаже характер.* Вазов. *Вие го обичахте в началото, после — не. Вие сте с характер. А аз не можах, аз винаги съм го обичала.* Йовков. || Обикн. *мн. Прен.* Човек, който се отличава с упорита, твърда воля. *Обстоятелствата никак не повлияха на някои твърди характери.* Ал. Константинов. **3.** Съвкупност от отличителните свойства, качества, черти на един предмет или явление. *Долът на тая река добива по-див и още по-живописен характер.* Вазов. *Общонародният характер на движението беше смутил властите и едва ли имаше човек, когото да не подозираха за участие в него.* Величков.

характерен[1], -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който е присъщ, свойствен на характера на нещо. *Виждал съм го, застанал до самата черта на водата, в характерната за моряците поза: малко разкрачен, ръцете отзад, лулата в уста.* Йовков. **2.** Който има ярко изразени черти, белези; особен, типичен. *Като размислих добре, намерих за необходимо и първата ми сбирка Майска китка да бъде застъпена поне от няколко стихотворения в първия том. Пращам Ви някои от по-характерните, за да се поместят.* Вазов. *Но нека го разкажа тук тоя характерен случай, според както съм слушал за него от мама.* Влайков. *Младото му лице... беше спокойно и мило. Характерната гънка на устните му, която като че бе свързана с неговата твърда воля, сега беше изчезнала.* Г. Караславов.

характерен[2], -рна, -рно, *мн.* -рни *прил. Рядко.* За човек — твърд, упорит, постоянен. *Противоп.* безхарактерен. *Ето какъв идеал ни трябва да постигнем: да се превъзпитаме! да станем хора характерни.* Вазов.

характеризирам, -аш, *несв.* и *св.* Определям, посочвам отличителните, характерните черти на някого или нещо. *Две черти характеризират главно живота на Микел Анджело: извънредно, неуморно трудолюбие и висока честност.* Величков. *Характеризирам накратко творчеството на Смирненски.* **характеризирам се** *страд.*

характеризирам се, -аш се, *несв.* и *св.*, *сред.* Отличавам се с някои особени черти, свойства. *Първият период от основаването на Партията в 1891 г. до 1903 г. се характеризира с усилена и упорита пропаганда на социалистическите идеи.* Г. Димитров.

характеризиране *ср. Отгл. същ. от* характеризирам *и от* характеризирам се.

характеристика *ж.* **1.** Описание, определяне на характера, отличителните качества, белези, свойства на някого или на нещо. *След това направи къса характеристика на директора, на останалите чиновници и на майсторите, като преценяваше обективно качествата и работата им.* Дим. Димов. *Характеристика на литературно произведение.* **2.** Официален документ, в който се дава отзив за служебната, научната, обществената работа на някого.

характеристичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Рядко.* Характерен[1]. *В любовните песни на всякой народ... преобладава един тон, който е характеристичен за тях.* П. П. Славейков.

характеристично. *Рядко. Нареч. от* характеристичен.

характерно. *Рядко. Нареч. от* характерен[1].

характерност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* характерен[1]. *Има теми и неща, за които недовършеността е най-характерна, и блазе на художника, който може да ги възсъздава в тази им характерност.* П. П. Славейков.

харам *нареч.* (араб.). *Нар. Остар.* Незаслужено, непростено. *Противоп.* халал. *Да не е крила парите си. Щото е дошло харам, харам ще и да иде.* Каравелов. *Не яде хляба харам.* Погов. □ **Харам да ти е** — да не ти е простено, да не видиш добро.

харамийски, -а, -о. *Прил. от* харамия; хайдутски, бунтовнишки. *Госпожице, па елате на Изгубена Станка — да видите Македонски в харамийската униформа.* Вазов. *Гръмливият шум на реката е заглушителен, сякаш че и той става харамийски ятак.* Вазов.

харамийство, *мн.* няма, *ср.* Проява, дейност на харамия.

харамия, -та, *мн.* -йи, *м.* (араб.). *Нар. Остар.* **1.** Разбойник. *Както тука, тъй и в Анадола беше взело да се размирява и пътищата бяха станали опасни за керваните от азиатските харамии.* Цани Гинчев. *Разбойническият дух и до последно време тлееше в тия диви и горски усои на Родопите; те и до днес са главното прибежище на харамии, които почти всяка пролет се вестяват тука.* Вазов. **2.** Хайдутин, бунтовник. *Море Димо харамийо, | доста ми хорото води: | сокол писка лов да гони, | кон ти цвили път да ходи.* К. Христов. *Първа ми севдо, първа изгоро, не жали | луда гидия, | че ще далеко нейде забегне | млад харамия.* Вапцаров.

харания *ж.* (тур.). *Диал.* Голям котел за топлене вода;ператник.

харач *м.* (араб.). *Истор.* Личен данък в Турската империя, плащан от мъжете немохамедани. *Между условията на тая капитулация любопитно е онова, чрез което се отменяват чепинци от плащане харач и други данъци.* Вазов. || *Разш.* Личен данък. *Де такъв господар да имаме като тебе! Ще ти слугуваме, ще ти плащаме харач.* Йовков. *Попството е най-добрият занаят, че и от живи, и от мъртви харач взима.* Погов.

харба *ж.* (араб.). *Остар.* Някогашно турско късо и дебело копие. *А на двери стражата го хваща, | с остри харби що го не съсекли.* П. Р. Славейков.

харбалия, -та, *мн.* -йи, *м. Истор.* Въоръжен с харба страж. *С тия огньове дервенджии и харбалии обаждаха на селата да бягат, че кърджалиите идат.* Йовков.

харбия *ж.* (араб.). *Остар.* Тънка метална пръчка, с която се пълни през цевта пушка или пищов. *Мазен силяхлък на пояса със стар чакмаклия пищов, къса харбия и сопотски ятаган.* Вазов.

хардàл, *мн.* няма, *м.* (араб.). *Диал.* Синап. *Жънех със сноповързачка. Но какво жънех? Половината от откосите бяха бурени, хардал. Плевел бе задушил посевите.* А. Гуляшки.

хардалѝя *неизм., прил. Остар.* За вино — пресечено със синап, преди да ферментира. *Вино пия хардалия, | мезе нямам за ракия.* Ц. Церковски.

харèм *м.* (араб.). 1. Всички жени и наложници на един мъж в страни, където има многоженство. *В една по-добра къща, запазена случайно от пожара, беше се настанил харемът му.* Вазов. *Този стар бей живеел усамотен в чифлика си и държал само една жена, нямал харем.* А. Страшимиров. *Селим бей отиваше да доведе в Койнево харема си, както всяка година по това време.* Дим. Талев. 2. Отделение в мохамеданска къща, в което живеят жените. *Мене повярвай, послушай, | да си намериш късмета: | бяла ханъма да станеш, | ... | в светли хареми да седиш.* П. Р. Славейков. *Българине, българине, | ... | до кога ще да робуваш, | ... | жената ти в турски харем, | сестра ти робиня.* Каравелов. *По цели нощи... ядат и пият, из харемите им не млъкват никога песни и дайрета.* П. Ю. Тодоров.

харемлък, *мн.* -ци, *м.* (араб.). Отделение в богата мохамеданска къща, в което живеят жените; харем. *Навътре, отвъд една керпичена стена, след доста голяма градина, беше „харемлъкът", т. е. истинското жилище на турчина, дето живееше семейството му.* Дим. Талев. *От ложата бяха гледали разкошен харемлък в двора на турския паша.* О. Василев.

харèмски, -а, -о. *Прил. от* харем. *А присъствието негово тука не го смущаваше: харемските жени бяха невидими и недостъпни.* Вазов.

хàрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* (гр.). *Нар.* Добър, хубав. *И ожениха стринини Венковичини Цанка. Хората, дето тя отиде, бяха харни люде.* Влайков. *Харен момък беше Миньо, паметлив.* Г. Караславов. *Славкина майка вдовица | ... | премени сина Добрина, | със нова харна премяна.* Ц. Церковски.

харèсам. Вж. харесвам.

харèсам се. Вж. харесвам се.

харèсвам, -аш, *несв.*; **харèсам**, -аш, *св.* (гр.). 1. Изпитвам наслада, удоволствие, задоволство от нещо, нрави ми се, допада ми, приятно ми е. *Сам Йордан хареса работата си, огледа желязото отсам-оттатък.* Йовков. *Очите му искат да бъдат строги, ала напразно: те като че всичко харесват и на всичко се радват.* А. Гуляшки. *Партизаните харесаха скривалището.* М. Марчевски. 2. Харесвам се. *Стиховете му харесват на всички.* **харесвам се, харесам се** *страд.*

харèсвам се, -аш се, *несв.*; **харèсам се**, -аш се, *св., сред.* Доставям наслада, удоволствие на някого; нравя се, допадам, приятен съм. *Мене повече ми се хареса да живея в село.* Елин Пелин. *Тя никога не се бе стремила съзнателно да се хареса, да привлича върху себе си чуждото внимание.* Дим. Талев. *Станка преглътна мъчително и нищо не продума. Това упорито мълчание не се хареса на Кръстевица.* Г. Караславов.

харèсване *ср. Отгл. същ. от* харесвам *и от* харесвам се.

харзувàл *м.* (араб.). *Остар.* Писмена молба, заявление. *Приготвиха харзувал от името на всички християни в Преспа и отидоха пак наместникът и Аврам Немтур да го подадат.* Дим. Талев.

харѝжа. Вж. харизвам.

харѝзвам, -аш, *несв.*; **харѝжа**, -еш, *мин. св.* харѝзах, *св.* (гр.). *Нар.* Подарявам. *Решил съм да ти харижа един арабски жребец — да яхаш, да се наяхаш.* А. Каралийчев. **харизвам се, харижа се** *страд.* □ **Харизвам някому живота** — пощадявам живота на някого. *Вземете ни всичко, правете щото щете — само живота ни харижете.* З. Стоянов.

харѝзване *ср. Отгл. същ. от* харизвам *и от* харизвам се.

харизмà *ж. Остар.* Подарък. *Хаджи Генчо твърде много обича сладките неща, а още повече ги обича той тогава, когато те му се дават от някого харизма.* Каравелов.

хармàн *м.* (перс.). 1. Равно и отъпкано кръгло място, където се вършее с добитък; ток, гумно. *В широкия харман на Пендевци обикаляха шест дикани — три конски и три волски.* К. Петканов. *Подир Петровден сеячът смъкна снопите от Мерджановия хълм накрай село, където беше общият харман и пъшкаше вършачка.* А. Каралийчев. ‖ *Прен. Нар.* Светъл мъглив кръг около месеца или слънцето. *Месецът има харман — ще се развали времето.* 2. Вършитба. *Налей ми една ракия, Гено. Дай ми и една кутия цигари. Да вървя, че харманът не чака — каза той вече без яд, с благ глас и излезе.* Йовков. 3. Количеството снопи, които се вършеят с добитък наведнъж на едно място. *Дядо Добри имаше да довърхва още два хармана овес и спеше на гумното да варди купена.* Цани Гинчев. 4. Количеството зърно, което се получава при овършаването на снопите. *Димо да беше тука, самичък щеше да си прибере хармана и нямаше толкова жито да отиде на вятъра.* К. Петканов. 5. Времето, когато се вършее; вършитба. *Ей иде и коситба — харман иде. Весело-невесело, трябва работа да се върши, снопи да се прибират.* Ц. Церковски. *Миналото лято, хеле, след харман, когато беряхме тиквите, дядо Слави хвана най-големия си лов.* Чудомир. 6. *Прен. Нар.* Времето, когато нещо е в голямо количество, когато реколтата от нещо е голяма. *Тази година беше харман на дините.* 7. *Спец.* За тютюн — смес от няколко сорта, за да се получи желан аромат. *Тютюнев експерт по харманите.* □ **Гладен харман** (нар.) — предивременно вършеене. *После, като овършеем всичкото, ще си получиш допълнителното. Сега ти даваме на гладен харман, после ще правим калкулация по трудодни и рента.* Ст. Ц. Даскалов.

харманджѝйка *ж.* Работничка на харман по вършитба. *У нас леля Гена беше... не като други работници — жътварки или харманджийки.* Влайков.

харманджѝйски, -а, -о. *Прил. от* харманджия.

харманджѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* 1. Работник на харман по вършитба. *Сега там се търсеха работни ръце и от всички близки села се изреждаха било като постоянни слуги, било като временни работници — косачи, копачи, жетвари и харманджии.* Йовков. *Диканите пуснаха, до-*

битъкът се пръсна из стърнищата на паша, харманджиите прибраха и огребаха харманите. К. Петканов. **2.** *Спец.* В тютюневата индустрия — майстор специалист, който приготвя хармани (в 7 знач.).

харма̀нски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до харман. *В града Ирина ще си гледа само къщата и мъжа и няма да излиза на къра, няма да жъне и да праши, няма да вършее и да се вре в харманските прахоляци.* Г. Караславов. *Потъмняха плетищата, високите хармански купи се загубиха, угасна дворът.* А. Каралийчев.

хармониза̀ция *ж.* **1.** Построяване акорди на музикално произведение според правилата на хармонията; хармонизиране. **2.** Учебен предмет. *Преподава хармонизация.*

хармонизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя хармонизация на музикално произведение. **хармонизирам се** *страд.*

хармонизѝране *ср. Отгл. същ. от* хармонизирам *и от* хармонизирам се.

хармо̀ника *ж.* (гр.). Музикален инструмент с клавиатура и мях, който се разтяга и свива с ръце. *Подир него на превара тичаха игривите и весели звуци на хармониката.* Елин Пелин. *Имаха те един другар, който умееше да свири на хармоника: така неуловимо бързо играеха пръстите му по клавишите, че сърцето не можеше да издържи, човек рипваше и краката му го понасяха в лудешки танц.* Ив. Мартинов. *Той разтягаше лениво хармониката ... и много му се искаше да подхване някой от модните шлагери.* А. Гуляшки. □ **Като хармоника** — много набръчкан като мях на хармоника. *Чизмите му бяха набръчкани на глезените като хармоника.* Йовков. **Устна хармоника** — малък музикален инструмент, на който се свири с уста. *Под лунната светлина, под звуците на една устна хармоника партизаните извиха хайдушко хоро.* М. Марчевски.

хармонѝрам, -аш, *несв.* Съответствувам, подхождам, отговарям на нещо. *Той беше принуден да внимава на всяко свое слово и действие, щото да хармонират с ролята, която си даваше.* Вазов. *В тоя момент лицето му беше бледо и зле хармонираше с чистата бяла покривка и възглавницата, която бе свил под главата си.* Ив. Мартинов. *Правоъгълните стъкла на прозорците ... са кристални, дебели, по тях има пердета с махагонен цвят, за да хармонират с облицовката.* П. Спасов.

хармонѝране *ср. Отгл. същ. от* хармонирам.

хармонѝст *м.* Лице, което свири на хармоника. *Някои закусват и всички слушат игривата свирня на другаря си — гъдулар или хармонист.* О. Василев.

хармо̀ниум *м.* Вид клавишен инструмент — голяма хармоника, чийто мях се надува с педали; физхармоника.

хармонѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който образува съзвучие; съзвучен, мелодичен. *Оттам се понесоха някакви старинни хармонични гласове като от черковен хор.* Елин Пелин. *Благозвучието на един език, хармоничната разпоредба на звуковете в думите и на думите в израза — е голямо преимущество.* П. П. Славейков. **2.** На който отделните части са правилно, пропорционално и симетрично разположени, устроени. *Зъберите се не видят и само хармоничните им линии се рисуват с възхитителна прелест на небето.* Вазов. *Тя имаше хармонично тяло и красиво лице, наситено с удивителна жизненост.* Дим. Димов.

хармонѝчески, -а, -о, *прил. Остар.* Хармоничен. *Гледката беше прелестна въз тия чудни планини, с техните хармонически, смело теглени силуети в небосклона сини.* Вазов.

хармонѝчески. *Остар. Нареч. от прил.* хармонически.

хармонѝчно. *Нареч. от* хармоничен. *Съдържанието и формата у него са тъй хармонично слени, както това бива само у първостепенни художници.* П. П. Славейков.

хармонѝчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хармоничен. *Слънцето се подаваше над бърдото от изток и озаряваше с румен светлик върха на Витоша, изрязан в небето с една безподобна чистота и хармоничност на линиите.* Вазов.

хармо̀ния *ж.* (гр.). **1.** Едновременно приятно звучене на няколко тона; съзвучие. *Аз, като не бях чувал нищо подобно и като отчаян любител на всяка хармония, спрях се като замаян, догдето престанаха камбаните.* Ал. Константинов. || *Обр. Как твойта хармония плени | слуха, о реч мощна, напета.* Вазов. **2.** *Муз.* Отдел от теорията на музиката, който се занимава със закономерното съчетаване на тоновете при едновременно звучене. *Предстои ми изпит по хармония.* **3.** Стройна съгласуваност между частите на едно цяло. *Тоя палат нямаше ни стил, ни пропорция на частите, ни хармония на линиите.* Вазов. *Второто нещо, което Гьоте е внесъл ново в песента, то е хармонията на вътрешната с външната форма.* П. П. Славейков. || Приятни за окото комбинации от цветове, багри. *По опънатото бяло платно тя везеше сложни шарки и плетеници ... В подбора на багрите и в неуловимата на пръв поглед хармония, в която се сливаха, тлееше скрита, сподавена, но непобедима скръб.* Дим. Талев. **4.** Съгласие, единодушие; разбирателство. *Съдържанието на песента беше в хармония с времената.* Вазов. *Великото народно събрание ще има за задача да приведе в съответствие, в хармония нашето стопанско, социално, културно и друго законодателство с постановленията и духа на новата конституция.* Г. Димитров.

ха̀рно. *Нар. Нареч. от* харен; добре. *Героите наши, като скала твърди, | желязото срещат с железни си гърди | и хвърлят се с песни в свирепата сеч, | като виждат харно, че умират веч.* Вазов. *Харно е да се седи и да се шета дома на сянка.* Ран Босилек.

ха̀ро, *мн.* няма, *ср.* (гр.). *Нар.* Обикн. в съчет. **старо харо** — стар и противен човек. *Две сърца се знойно любят, | старо харо ги дели; | дали времето си губят, | или бог ще се смили?* Яворов. *Старо харо | тъпан бие, | лудо младо | хоро вие.* Ц. Церковски.

харо̀сам. Вж. харосвам.

харо̀свам, -аш, *несв.*; **харо̀сам,** -аш, *св. Нар.* Обикн. с отрицание *не* — не преуспявам. *Не хароса клета глава | под чуждата стряха, | дни нерадостни дойдоха, | и мъки настаха.* Вазов. *Да не хароса батьо ти, па бил и кмет, дето се заяда със селото, че да не харосаш и ти, мазни,*

дето се вреш в нозе, що те ритат. Я. Страшимиров.

харо̀сване *ср. Нар. Отгл. същ. от* харосвам.

харпу̀н *м.* (хол.). Метателно копие на дълга връв, което се употребява при лов на китове и други едри морски животни. *Харпунът е забит в огромен кашалот.* Багряна.

харпунѐр *м.* Специалист по мятане на харпун. *Тя води кораба и маневрира смело, | додето харпунерът — комсомолец млад — | за втори, трети път прицелва се умело | и ето — побеждава морския гигант.* Багряна.

ха̀рта *ж.* (гр.). *Книж.* Название на някои документи с важно обществено-политическо значение. *Атлантическа харта за правото на всички народи да избират формата на управлението, при което ще живеят.*

хартѝен, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до хартия. *Целулозата намира приложение в хартиената индустрия.* **2.** Който е направен от хартия. *На десния ъгъл в тая одая се намирал иконостас; а в него били залепени няколко хартиени икони и една дървена.* Каравелов.

хартѝйка *ж. Умал.* Малък къс хартия. *Хаджи Генчо обвил в една хартийка малко кайсии.* Каравелов.

хартѝшка *ж. Диал.* Хартийка. *Докторът прегледа Петко . . . и най-после написа на една хартишка какви лекове да се купят от аптеката.* Влайков.

хартѝя *ж.* (гр.). Фабричен продукт, добит от преработката на различни растителни части, съдържащи целулоза, и пригоден във форма на листове за писане, печатане, увиване и др. *Тук бяха наредени още повече книги и всякакви училищни вещи, хартии за писане, пера, мастила морави и черни.* Дим. Талев. *Ламбрев още не беше променил положението си, когато прозорецът на съседната стая се отвори, една ръка се показа и му подаваше нещо, загънато в хартия.* Йовков. *Пергаментна хартия. Лакмусова хартия. Попивна хартия. Сатинирана хартия.*

харч, ха̀рчът, ха̀рча, *мн.* ха̀рчове, ха̀рча (сл. ч.), *м.* (араб.). Парични разходи. *Можеше и успяваше тя и затова още, защото и харчовете ѝ бяха малки, па и евтини.* Влайков. *Но пари нямаше, отникъде не можеше да хване някой лев. Житото трудно щеше да ги изхрани до пролетта, пък имаше да посрещат толкова дребни харчове.* Г. Караславов. ☐ **Надви си на харча** (разг.) — има вече достатъчно средства, за да посрещне всичките си разходи.

ха̀рча, -иш, *мин. св.* ха̀рчѝх, *несв. Разг.* Изразходвам пари. *Всеки може да харчи своите пари и да ги дава кому̀то ще.* Каравелов. *Дора започна да харчи много. Но той печелеше добре и ѝ даваше, колкото му поиска.* М. Грубешлиева. || *Разш.* Изразходвам, консумирам. *Изправната машина пести горивото. И обратно — занемарената . . . харчи повече.* Я. Гуляшки. **харча се** *страд.* и *сред. Хубава стока лесно се харчи.*

ха̀рчене *ср. Отгл. същ. от* харча *и от* харча се. *Абе, жена, да купим малко месо, а? — питаше умолително Мильо . . . — Няма пари за харчене! — отсичаше тя.* Г. Караславов.

харчлъ̀к, *мн.* няма, *м.* (араб.-тур.). *Разг.* Малки, дребни разходи. *И така, Соколе, ще ти остават за харчлък цели триста лева. Това са една камара пари.* Я. Гуляшки.

харчовѝт, -а, -о, *прил. Рядко.* Който е свързан с много харчове, разходи. *Филович — от разпасан и харчовит живот и непресметливост — беше си много побъркал положението.* Вазов.

хас *неизм., прил.* (араб.). *Остар. Нар.* Чист, доброкачествен, истински. *Тоя комита, който не е хас комита, толкова е бой ял, щото е обръгнал вече.* З. Стоянов. ☐ **Има си хас** (разг.) — хубава работа, виж ти, възможно ли е. *Дявол да я вземе, има си хас раната да се разлюти или да загноѝ!* Л. Стоянов. **Не струвам хас от нещо** (разг.) — не обръщам внимание на нещо. *Но тълпата, брате мой, | от такива хас не струва: | който иска глад и студ, | той за истина ратува.* П. П. Славейков.

хасѐ, *мн.* -та, *ср.* (араб.). Вид тънка бяла, обикн. памучна тъкан. *В долния етаж манифактуристът Яков . . . пъргаво изнасяше топове плат, кадифе и хасе.* П. Вежинов. *Аз разгънах пратката и видях един голям топ най-фино хасе.* Д. Немиров.

хасѐн, -а, -о, *прил.* Направен от хасе. *Хасените калъфи на възглавниците издаваха дъх на синка и гладене.* Дим. Димов.

хаста̀р *м.* (тур.). Подплата на дреха. *Ръкавите на палтото ми, сиреч не ръкавите, ами хастарът от вътре изпокъсал се.* Ал. Константинов.

хаста̀рен, -а, -о. *Прил. от* хастар.

хастарлъ̀к, *мн.* няма, *м.* Материя, която се употребява за хастар.

хасъ̀р *м.* (араб.). *Диал.* Рогозка. *Постеле си хасъра вечер на плочника пред дюкяна, покрие се със скъсаната черга.* Ст. Чилингиров.

хаталъ̀к, *мн.* -ци, *м.* (араб.-тур.). *Остар.* Грешка, пакост, щета. *Внимавай да не стане някой хаталък.*

хатихумаю̀н, *мн.* няма, *м.* (араб.). *Истор.* Султански указ от 1856 г., с който се провъзгласявало равенство за всички поданици в турската империя без разлика на вероизповедание. *Насила ти не можеш да отнимаш чуждите момичета, защото сега вече е излязъл хатихумаюн и направен е танзимат.* Каравелов.

хатишерѝф *м.* (араб.). *Истор.* Султански указ от 1839 г. за държавни реформи и даване правдини на християните в турската империя.

хатъ̀р, *мн.* няма, *м.* (араб.). *Разг.* **1.** Удоволствие, угода. *Обичам музика! — повтори той и си разклати главата, което по негово мнение изразяваше печалната необходимост да слуша за хатъра на жените едно нещастно дрънкане на пиано.* Ал. Константинов. **2.** Отстъпчивост, снизхождение, пристрастие. *Няма съдник без хатър, няма глава без кахър.* Послов. **3.** Душевна болка, недоволство, мъка. *Мама на Донка думаше: | „Лесно се либят ергени, | мъчно се тъкат престилки." | На Донка хатър остало.* Нар. пес. ☐ **За мой хатър, за хатъра на някого** (разг.) — от внимание, уважение към мене, към някого. **За (по) хатър** (разг.) — от снизхождение, по пристрастие. *Но хайде, ще взема и твоя* (афион), *щом си го донесъл. Казвай колко ще му искаш, но не отивай много нагоре, че го вземам за хатър.* Дим. Талев. **Не прекършвам хатъра на някого** (разг.) — не отивам против

волята, желанието на някого. *Хатър се майчин лесно не прекърша.* П. П. Славейков.

хатърджийка *ж. Разг.* Жена, която прави отстъпки и угажда на другите. *Майка му, каквато е хатърджийка и както гледа все хората какво ще рекат, дали ще стане каил?* Влайков.

хатърджия, -та, *мн.* -йи, *м. Разг.* Човек, който прави отстъпки и угажда на другите.

хафтайм *м.* (англ.). *Спорт. Остар.* Полувреме.

хахамин, *мн.* хахами, *м.* (евр.). *Остар.* Еврейски свещеник; равин.

хаша *ж.* (тур.). *Остар.* Покривка под конско седло. *Седлото му* (на коня) *беше с черна хаша, с остри пешове, жълти ширити наоколо и с цветя, изшити от бяла сърма на перата.* Цани Гинчев.

хашево, *мн.* -а, *ср.* (тур.). *Диал.* Кухня, готварница. *Боян се повъртя малко из хашевото, ... пък тихо, дебнешком и той изчезна.* Ц. Церковски.

хашиш *м.* (араб.). *Книж.* Наркотично вещество, което се добива от индийския коноп. *Селим бей отиваше всяка зима в Битоля, както мнозина преспански бейове ... да пият скришом ракия и хашиш.* Дим. Талев.

хаят *м.* (тур.). *Диал.* Пруст. *Дошли са много селяни от задната порта, за Огнянов. Аз ги скрих в хаята.* Вазов.

хвала, *мн.* няма, *ж.* 1. Изтъкване на достойнства, добри качества, заслуги; похвала. *Поисках от него ... | да чуя за себе си хвала.* П. П. Славейков. *Празна хвала не пълни кесия.* Погов. 2. Като *междум.* — за израз на възклицание; слава. *Московец захвана войната с Турция, ... | добре се завърши — хвала на Русия!* Ем. п. Димитров.

хвалба *ж.* Изтъкване на достойнства, качества, заслуги; хвалене, похвала. *Не чакаше хвалби за сина си, а само хвалби чу за него.* Йовков. || Нескромно изтъкване на свои или чужди мними достойнства, качества, заслуги. *Шумните заглавия за германските успехи на източния фронт бяха обикновени хвалби.* Г. Караславов.

хвалебен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Който изразява хвала, похвала; хвалебствен. *Юнашките дела | възпяваха певци — но смръщени чела | не разведряваха хвалебни, дивни песни.* П. П. Славейков. *Звуци на химни хвалебни | хвъркат във въздуха леко.* К. Христов. *Един от учителите казва необходимата хвалебна реч, учениците изпяват съответствена песен.* Яворов.

хвалебствен, -а, -о, *прил.* Който съдържа хвалебствие. *Хвалебствени песни. Хвалебствено слово.*

хвалебствие, *мн.* -я, *ср.* Голяма, тържествена похвала. *Ще напиша ... нечувани хвалебствия за твоя син и дори портрета му на лично място ще поставя!* Св. Минков.

хвалене *ср. Отгл. същ. от* хваля *и от* хваля се. *И защо да се хваля, когато нищо няма в мен за хвалене.* М. Марчевски.

хвалипръцко, *мн.* -вци, *м. Разг.* Самохвалко.

хвалипръцковщина *ж. Разг.* Самохвалство.

хвалител, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж.* Лице, което хвали. *На похваления всякога се иска да похвали и той своя хвалител.* Каравелов.

хвалителка *ж. Книж.* Жена, която хвали.

хваля, -иш, *мин. св.* хвалих, *несв.* Изтъквам с одобрение достойнствата, качествата, заслугите на някого или нещо. *Ех, ти, Марко, мой соколе сиви, | много теб земя те е хвалила, | но сега се никой теб не диви, | не се слави Марковата сила.* Вазов. *Нямам братец ни сестрица — | братец да ме хвали, | а сестра да жали.* Яворов. *От децата си тя беше много доволна, защото учителите все ги хвалеха. Мирували, слушали, учели се добре.* Г. Караславов. || Препоръчвам. *От малките дюкянчета се обаждаха продавачи, ... хвалеха стоките си и хвърляха весели закачки зад гърба на хубавите жени.* Елин Пелин. **хваля се** *страд.*

хваля се, -иш се, *мин. св.* хвалих се, *несв., сред.* 1. Говоря с гордост за нещо свое или за свои достойнства, качества, заслуги. *Той обичаше да се хвали какви кучета беше имал едно време.* Йовков. *Майката обсипа с целувки портрета на хубавото си момче, турна го в пазва и тръгна по съседи и познати да го показва и да се хвали.* Елин Пелин. 2. Самонадеяно разкривам намеренията си; заканвам се. *Златан се хвалеше по кръчмите, че това щял да направи в деня на сватбата, че онова щял да направи на сватовете.* К. Петканов. *Който се хвали, той не пали.* Погов.

хвана. Вж. х в а щ а м.

хвана се. Вж. х в а щ а м с е.

хватка *ж.* 1. Количество, което може да се хване с длантa, да се стисне с пръстите на една ръка. *Войводата спокойно избърса ножа си с хватка сено.* Дим. Талев. *Бешемлията свали от каруцата дебел наръч дърва, подпря съчките с дълга цепеница, мушна отдолу хватка слама и задуха праханта.* А. Гуляшки. 2. *Спорт.* При борба — ловък начин на хващане. *Надпреварваха се в сръчни хватки, закачаха се, преструваха се, че започват истинска борба и пак се пущаха.* К. Петканов. *Те смъкваха палтата си и се упражняваха в разни хватки на борба.* || *Воен.* Начин на хващане оръжието. *Когато те нарамваха пушка и се строяваха в редицата за демонстрация по разните хватки, по лицата им се четеше истинска мъжка суровост.* К. Ламбрев. 3. *Нар.* Мярка за дължина — ширината на длан.

хващам, -аш, *несв.*; хвана, -еш, *мин. св.* хванах, *прич. мин. страд.* хванат, *св.* 1. Вземам, сграбчвам, поемам с ръка нещо или някого; улавям. *Хвана го за ръката и насила го потегли към изхода на запустялата воденица.* Вазов. *Високият, едър селянин се закашля, хвана коня за юздите и го поведе.* Йовков. *Хващам го под мишница и двама се запътваме към колата.* Л. Стоянов. *Хващам го за ухото. Хващам под ръка.* || Сграбчвам някого или нещо с ръце; улавям. *Обраха ме, обраха ме! — застена пак той, като хвана главата си с ръце.* Елин Пелин. *Той хванал стражаря за гушата. Взел му пушката и сега не я изпуска из ръцете си.* Дим. Ангелов. 2. Задържам, спирам с ръце нещо, което се движи. *На едно място се зачерняха хора, един се спусна да хване конете.* Йовков. *Иглика хвана една пъстра калинка.* Елин Пелин. *Хванах топката. Хванах мухата.* 3. Ловя, улавям дивеч,

риба, вредни животни и пр. *Понякога* (кучето) *хващаше някое малко, още незакрепнало птиче, подгонваше някой заек.* Йовков. *Наблюдавахме я* (чаплата) *цял час. През това време тя успя да хване най-малко десетина рибки.* Ем. Станев. *Котката хвана мишка. Хванах един шаран. Хванахме богат лов. Хванахме в капана един плъх.* **4.** Улавям, задържам някого, когото преследвам. *Кажи ми, мале, що плачеш? | Да не са татка хванали, | хванали или убили?* Ботев. *Трябвало да го хванат жив или мъртъв.* Вазов. *Ние ще уловим крадеца! Няма защо да го хващате вие! Полицията си знае работата.* Св. Минков. || Откривам, залавям някого, че върши нещо лошо, забранено, престъпно. *Хванахме го в лъжа. Хванаха го на местопрестъплението. Хванали го, че краде. Хванахме го в кражба. Хванала го, че ѝ изневерява.* **5.** *Прен.* Залавям се, почвам работа с някакво оръдие, инструмент. *Иди на чифлика, . . . хвани ралото, та покажи на простите селяни как трябва по нова наука да се оре земята.* Вазов. *Изпушваше с наслада само една цигара и отново хващаше теслата.* Г. Караславов. *От двадесет години Хаджията не беше хващал сърп.* А. Гуляшки. **6.** *Разг.* Успявам да се кача навреме на превозно средство; вземам. *Хванах първия влак. Хванах рейса. Ще хвана трамвая.* **7.** *Разг.* В съчет. със съществителни, които изразяват физическо страдание или душевни преживявания и под. — идвам в състоянието, изразено в съществителното; обзема ме, завладява ме. *Хваща ме мъка. Хваща ме скука. Хващат ме нерви. Хваща ме криза.* **8.** Разболявам се от някаква болест; заразявам се, прихваща ме. *Настинал и го хванала пневмония.* Йовков. *Хвана ме хрема. Хвана ме кашлица. Хвана ме грип. Хвана ме шарка.* **9.** *Разг.* За спиртно питие — опивам леко; замайвам. *А човек кога бърза, скоро го хваща виното.* Йовков. **10.** *Разг.* Покривам се с тънък слой от ръжда, плесен, паяжина и пр. *От ледения вятър очите му сълзят, веждите и дългите му жълти мустаци хващат скреж.* Йовков. *Камък, дето се търкаля, мъх не хваща.* Вазов. *Хващам каймак. Хващам паяжина.* **11.** *Разг.* Напълвам се с, завъждам — за паразити. *Хванах въшки. Кокошките хванали кокошинки.* **12.** *Разг.* Задържам върху (в) себе си (боя, прах). *Стара дъска боя не хваща.* Погов. *Преждата не хвана боята.* **13.** *Диал.* Със съюз *да* и следващ глагол — започвам. *Момичето се уплаши и хвана да се дърпа.* Вазов. *И хвана да разпитва майка ѝ какво ѝ е.* Влайков. **14.** *Разг.* За време, сезон и под. — започвам, наставам, настъпвам. *Зима идва, лошо време хваща.* П. Р. Славейков. *След Богоявление хвана тежка зима.* Йовков. **15.** *Разг.* Наемам, пазаря работник, превозно средство и пр.; вземам. *Хващам един файтон . . . и потеглям на юг.* Вазов. *Като не знаеш да лъжеш, защо хващаш адвокат?* Елин Пелин. *Хванахме майстори. Хващам носач.* **16.** *Разг.* Задържам, получавам пари от продажба, за уреждане на сметка; смятам, прихващам. *Е, хайде, за рязането по двайсе и пет, ама за жетвата ще ги хванем по трийсе.* Г. Караславов. *Хвана ми 20 лева за шева.* **17.** Задържам, насочвам вода, водна сила и под., за да я използувам; урегулирам, каптирам. *За язовира ще хванем двете реки. Хванахме водата на извора.* **18.** *Разг.* За съд — събирам, побирам. *Кофата хваща 10 литра.* **19.** *Разг.* За радиоприемник и под. — приемам, улавям предаване, радиовълни на някоя радиостанция. *Апаратът ни е добър и хваща почти всички станции.* || *Разг.* Нагласявам радиоприемник и под. да приеме предаването на някоя радиостанция; приемам, улавям. *Отвори радиото и хвани Москва.* **20.** *Разг.* За прахан, кибрит, барут и под. — запалвам се. *Бях запомнил от баща си . . . как се приготвя праханта, за да хваща огън.* Кр. Григоров. *Кибритът е мокър и не хваща.* **21.** *Разг.* Упътвам се към някъде; тръгвам. *Озърнахме се навсякъде — накъде да хванем, па тръгнахме на посока.* Вазов. *Денко вече отвори пътната врата и хвана надолу край върбите.* Кр. Григоров. **хващам се, хвана се** *възвр., страд.* и *взаим.* □ **Додето ти хващат очите (погледът)** — додето стига погледът. *Додето ти хващат очите на запад, друмът покрит с гъсти редове пеши войници с щикове нагоре.* Вазов. **Не ме хваща сън** (разг.) — не мога да спя. *Стана раздразнителен, започна малко да спи — не го хващаше сън.* А. Гуляшки. **Не мога (да) му хвана края** (разг.) — (за нещо неясно, объркано) не мога да разбера нищо. **Не хващам (в ръка)** — не се занимавам с нещо, не пипвам нещо. *Вестник в ръка не хваща.* Каравелов. **Не хващам корен** — не се застоявам на едно място, на една работа. *От тия е, дето навсякъде скитат, а никъде не хващат корен.* Дим. Талев. **Око не ги хваща** — много големи, обширни са. *Нивите му, ливади, лозя око ги не хваща, с кон се не обхождат.* П. Ю. Тодоров. **Хващам бримка** — заплитам, изплитам разплетена бримка на плетиво, чорап. **Хващам балкана, гората, планината** (разг.) — а) Избягвам в планината, ставам хайдутин, партизанин. б) Избягвам, запилявам се някъде. **Хващам дирята (на някого)** — намирам следата (на някого). **Хващам корен** — прихващам се, приспособявам се. *Всяко цвете хваща корен, когато има почва за него.* П. П. Славейков. **Хващам място** — а) На място съм, добре съм. *Една сливовица . . . Ето това аз наричам вкус — той посочи с кимване пълната чашка — чисто, натурално, нашенско и — хваща място.* Г. Караславов. б) Има смисъл, има полза от нещо. *Думите му хванаха място.* **Хващам някому вяра** — вярвам някому. *Сит на гладен не хваща вяра.* Погов. **Хващам очи** (разг.) — хубав съм, нравя се, харесвам се. **Хващам пусия** — заемам позиция за засада. **Хващам пътя за някъде** (разг.) — тръгвам по пътя за някъде. **Хващат ме дяволите** (разг.) — ядосвам се, раздразням се много.

хва̀щам се, -аш се, *несв.*; **хва̀на се,** -еш се, хва̀нах се, *св.*, *сред.* **1.** Улавям се с ръка, за да се държа за нещо; залавям се. *Соколов се хвана с две ръце за перваза на прозореца.* Вазов. *Пипнешком, като се хващаха за храстите и за стъблата на младите дървета, Митко и майка му заслизаха надолу към тъмното дере.* М. Марчевски. **2.** Пипвам, улавям оръжие с ръка за отбрана, нападение. *Това ми кажи ти мене! — прекъсва го Никола Узунът и по навик, без да има нужда, хваща се за ножа си.* Йовков. *Един глас извика: — Убийте мечката! Няколко от близките боляри се хванаха за мечовете.* Ст. Загорчинов. **3.** Улавям се за другиго при игра, хоро, танц и пр. *Леко и грациозно притичва и се хваща начело на хорото.* Йовков. **4.** За риба, дивеч и под. — падам в капан, примка и пр. *Подир малко капанът почна да шава . . . Хвана се, пустата му бялка! На бърза ръка се хвана.* Елин Пелин. *Хвана се един голям шаран на въ-*

дицата. **5.** Залавям се да върша нещо. *Ти прощавай, тате, хванах се и аз на работа.* Вазов. *Хванеше ли се за нещо, докато не го свърши, не можеш го откъсна от работата.* Кр. Григоров. *Вслушваше се в шума на виелицата..., тежко въздишаше и отново се хващаше за плетката.* М. Марчевски. **6.** *Прен.* Насочвам вниманието си към нещо, залавям се с нещо, спирам се на нещо. *Една мисъл светна в умовете ни и хванахме се за нея, като за последна надежда.* Величков. *Евгений се хвана за предложението на Захаров и веднага отиде у Дойкови.* Дим. Ангелов. **7.** *Нар.* Наемам се, назначавам се, постъпвам на някаква работа; главявам се. *Райна свърши девическа гимназия и се хвана учителка в родния си град.* Вазов. *Рубен се изучи, хващаше се на работа тук и там, помагаше и на родителите и на братята си.* Ем. Коралов. **8.** *Разг. Неодобр.* Ходя, дружа постоянно с някого *Хванал се с лоши другари.* **9.** За цвете, растение — прихващам се, пускам корен. *Плевелите всякога по-лесно се хващат в девствената почва от добрите растения.* Вазов. *Забодох едно клонче от мушкато и то се хвана.* **10.** *Разг.* За облекло, обуща и пр. — по мярка съм, ставам. *Измъкна от дъното на възрзопа едни ботуши и един калпак, такива големи, че само на Момчил можеха да се хванат.* Ст. Загорчинов. *Тая* (печка), *малката, не можем да преместим в кухнята. Не се хващат кюнците.* Дим. Ангелов. □ **За сламка се хващам** — търся и най-малката възможност за спасение. **Хващам се за главата** — а) Не зная какво да правя, не мога да се справя с нещо. *В къщи завари такава мръсотия, че се хвана за главата.* М. Грубешлиева. б) Учудвам се, почудвам се, не вярвам. *Попитах за една ярчица и се хванах за главата — трийсе лева ми поиска, мари Станке!* Г. Караславов. **Хващам се на бас** — обзалагам се с някого. **Хващам се на въдицата; хващам се в капана, клопката** (разг.) — оставям се да ме измамят, подведат, уловят. **Хванах се на хорото** — заех се, започнах нещо общо с други, от което не мога да се откажа.

хва̀щане *ср. Отгл. същ. от* хващам *и от* хващам се. *Няколко зле изсечени стъпала на камъка служат за точки на стъпване и хващане.* Вазов.

хво̀йна *ж.* Дребно вечнозелено иглолистно дърво с по три в основата си сраснали листа и синкавочерни или червени зърнести плодове. Juniperus communis. *Те навлязоха единайсет души в стаята с огнището, ведно с тях нахлу студен въздух и някакъв остър, свеж мирис на хвойна, на зимна гора.* Дим. Талев. *Едри гранитни камъни се синееха по поляните между дребните ели и хвойни.* Ем. Станев.

хво̀йнов, -а, -о. *Прил. от* хвойна. *Беше есенно време, но тая голяма поляна, обрасла с гъста трева и хвойнови храсти, изглеждаше още зелена и свежа.* Йовков. *Тук се срещаха само елови дървета, редки брези и хвойнови храсти.* Ив. Хаджимарчев.

хвощ, хво̀щът, хво̀ща, *мн.* хво̀щове, хво̀ща (сл. ч.), *м.* (рус.). Тревисто спорово растение с кухо клонесто стебло; преслица. Equisetum. *Твърде близки до папратите по своя строеж и размножаване са хвощовете.*

хво̀щов, -а, -о. *Прил. от* хвощ.

хвръ̀квам, -аш, *несв.*; **хвръ̀кна,** -еш, *мин. св.* хвръкна̀х, *св.* **1.** Понасям се, отдалечавам се във въздуха, като хвърча; отлитам. *От рамото му хвръкна соколът му и се устреми подир гургулицата.* Йовков. *Заръмя дъждът беззвучно, | птица закъсняла хвръква.* Н. Ракитин. *И плеснат с ръце, па се прегърнат, | и с песни хвръкнат те в небесата.* Ботев. **2.** *Прен.* Устремявам се, спускам се бързо нанякъде; политам. *Той шътна тихичко. Севда се сепна като ожилена и хвръкна към него. Фустанът ѝ прошумоля като ветрец в прегоряла царевица.* Г. Караславов. **3.** *Прен.* За време — преминавам много бързо; отлитам. *Погледна часовника си и видя, че времето хвръкнало неусетно.* Вазов. *Детински златни дни, къде хвръкнахте вий?* П. П. Славейков. **4.** *Прен.* Преставам да съществувам; изчезвам. *Хвръкнаха надежди за щастие, хвръкнаха блянове... Хвръкна любов, и младост, и живот!* Вазов. **5.** *Прен. Разг.* За имот, пари — преставам да бъда владение, притежание на някого. *Ако например си изплатил дори деветте вноски и не успееш да платиш само десетата, дружеството или банката ти отнема къщата и внесените пари хвръкват.* Г. Белев. *Сега и сто селски събрания да станат, пак нищо няма да ти помогне... Хвръкнала ти нивицата, това е.* Г. Караславов. □ **Хвръкна пилето** (разг.) — свърши се, излишно е повече. **Хвръкна ми чивията (акълът, умът)** (разг.) — обезумявам, полудявам, силно се увличам. *Сега се е загледал нещо в мертеците. Дано не му хвръкне чивията. Горкият.* Кр. Кюлявков.

хвръ̀кване *ср. Отгл. същ. от* хвръквам.

хвръ̀кна. Вж. хвръквам.

хвъ̀ргам, -аш, *несв.* (нар.); **хвъ̀рля,** -иш, *мин. св.* хвърля̀х, *св.* Хвърлям. *Невести я с клетви изпращат, | овчари ѝ камъни хвъргат.* Вазов. *Той ни-кога нищо не хвърга, не излива, не разваля.* Каравелов. *Той поставяше капани,... хвъргаше стръв и живееше с мечтани приходи от продадени кожи на неуловени вълци и мечки.* Елин Пелин. **хвъргам се, хвърля се** *страд.*

хвъ̀ргам се, -аш се, *несв.* (нар.); **хвъ̀рля се,** -иш се, *мин. св.* хвърля̀х се, *св., сред.* Хвърлям се. *Той се хвъргаше да връзва снопите, като върху скъпоценна плячка.* Елин Пелин.

хвъ̀ргане *ср. Отгл. същ. от* хвъргам *и от* хвъргам се. *При хвъргане жребие за стоката враното хранено конче Звезделин се падна на Иван.* Елин Пелин.

хвъ̀ркам, -аш, *мин. св.* хвърка̀х, *несв.* Хвърча. *Напразно искаха да задържат птичката в задушената стая, тя е родена свободно да хвърка по простора.* Влайков. *По тревичките хвъркаха пеперуди.* Елин Пелин. *Семе земята чака..., а хвъркат дните.* Яворов.

хвъ̀ркане *ср. Отгл. същ. от* хвъркам. *Бръмченето на тетивите и хвъркането на перушинките много ме забавлява.* Влайков.

хвърка̀т, -а, -о, *прил.* **1.** Който може да хвърчи. *Захванали да гракат гаргите и всичкото хвъркато царство зачуруликало и запяло.* Каравелов. *На това място... се събират на игри и любовни срещи отбрани хвъркати песнопойци от съседната гора.* Елин Пелин. **2.** *Прен.* Много бърз. *Хвъркатите ескадрони се появяват навсякъде.* Йовков. *В националните борби | е имало една хвърката чета.* Н. Хрелков. || *Прен. Нар.* Много сръчен. *Той беше хвъркат в работата.* **3.** Като *същ. ср.* **хвъркато,** *мн.* **хвъркати** — птица.

хвърковат, -а, -о, *прил.* Хвъркат. *Патки, кокошки и други хвъркновати гадини хвърчаха заедно с дима нависоко над пламъците.* З. Стоянов. *Хвърковатата чета лети и лети във галоп | и земята кънти под железни копита.* Мл. Исаев. *Тогава от всичките страни на земята надошли милиони животинки,... риби, птици хвърковати — и една по една почнали да се качват нагоре по стълбата към небето.* Ä. Каралийчев.

хвърлей, -еят, -ея, *мн.* -еи, -ея (сл. ч.), *м.* Разстояние, което изминава хвърлен камък или изстрелян куршум. *Черната колона продължаваше марша си все из пътя, додето стигна до кладенчето, на разстояние един хвърлей на куршум от укрепленията.* Вазов. *И макар че селото не беше по-далеч от два-три хвърлея на пушка, личеше, че от там никой не беше забелязал още кърджалиите.* Йовков. *Ако видеше пък, че иде от някъде кола с дърва, от един хвърлей място ще чака, път да й не мине.* И. Волен.

хвърля. Вж. хвърлям *и* хвъргам.

хвърля се. Вж. хвърлям се *и* хвъргам се.

хвърлям, -яш, *несв.*; **хвърля,** -иш, *мин. св.* хвърлих, *св.* **1.** Със замах отпращам в някаква посока нещо, което съм държал в ръка; мятам. *Петко оставил гювеча на земята, земал един камък и хвърлил да удари кучето.* Каравелов. *Кучетата му бяха го заобиколили и сегиз-тогиз той им хвърляше по някоя хапка, която те лапваха още във въздуха.* Йовков. *В това време Мика хвърли още няколко клечки в огъня.* Г. Караславов. || *Прен.* Тласкам някого или нещо стремително някъде. *Хвърли областта* (Източна Румелия) *в неизвестностите на една революция.* Вазов. **2.** *Разг.* Освобождавам се от нещо, което нося; махам, събличам, свалям. *Откакто беше се стоплило и беше хвърлила кюрка и вълнения сукман, Сарандовица изглеждаше по-тънка, постройна и по-гъвкава.* Йовков. *Мирчо се бе разгорещил толкова, че му идваше да хвърли и ризата от гърба си.* Кр. Григоров. || *Обр. Кат бреме хвърлил тежката умора, | що безутешни дни ти завещаха — | ти с плахи стъпки да събудиш в двора | пред гостенин очакван радост плаха.* Дебелянов. **3.** *Прен.* Изоставям, отказвам се от някакво занимание, професия; захвърлям, зарязвам. *На, одеве това приказвахме тука: берберин хвърлил бръснача, търговецът аршина, селянинът ралото — искат служби.* Вазов. **4.** За кон и др. яздитно животно — освобождавам се от ездача или от товара си, като скачам, подскачам. *Внезапно Светославовият кон, наранен, пощуря и хвърли ездача си.* Вазов. *Кончето е проклето и ако ви хвърли, няма да увиснете на стремената.* П. Вежинов. **5.** *Остар.* Стрелям, изстрелвам, гърмвам. *Абе... баре една пушка за кумова срама да бяхте хвърлили, па тогава да бягате!* Вазов. *Кой хвърли стрелата? Мене или царщината е мерил?* Ст. Загорчинов. *Рашид заповяда да обиколят около сараите, двора, градината и онова място, от гдето му проводиха куршума, да видят да не са се скрили някои да му хвърлят пак.* Цани Гинчев. **6.** В съчетание с някои съществителни означава осъществяване на действието, изразено с тия съществителни, напр. хвърлям в изненада — изненадвам, хвърлям в изумление — изумявам, хвърлям в мъка — измъчвам, хвърлям в отчаяние — отчайвам, хвърлям (в) смут — смущавам, хвърлям в почуда — учудвам, хвърлям в тревога — разтревожвам. **7.** В съчет. със съществителни като шега, закачки, клевети и под. — казвам, изказвам, пускам. *Хвърлям закачки. Хвърлям клевети. Хвърлям оскърбление. Хвърлям подигравки. Хвърлям укор. Хвърлям шеги.* **хвърлям се, хвърля се** *страд.* □ **Няма къде игла (яйце) да хвърлиш** (разг.) — има голяма навалица, претъпкано е. **Тези камъни се хвърлят в моята градина** — тези укори, подмятания са насочени към мене. **Хвърлям (на) боб, (на) карти** (разг.) — гледам, гадая, предсказвам бъдещето по боб, по карти; врачувам. **Хвърлям було върху нещо** (разг.) — оставям нещо да се забрави. **Хвърлям в бой (сражение, война и под.)** — изпращам, вмъквам в бой (сражение, война и под.). **Хвърлям в тъмница (затвор и под.)** — затварям, арестувам. **Хвърлям върху някого вина за нещо** — посочвам, обикн. несправедливо, някого като виновник за нещо. **Хвърлям едно вино (ракия и под.)** (разг.) — пия, изпивам набързо една чаша вино (ракия и под.). **Хвърлям жребие** — определям с жребие. **Хвърлям кал върху някого** — обсипвам с обиди, клевети; безчестя. **Хвърлям клас (кочан и под.)** (нар.) — връзвам, давам цвят или плод. **Хвърлям (пускам) котва** — спирам някъде за по-дълго време. **Хвърлям къч (чифте)** — силно ритам назад. **Хвърлям мерак на нещо** (разг.) — силно пожелавам, поисквам нещо; обиквам. **Хвърлям на вятъра** (разг.) — изразходвам напразно; прахосвам. **Хвърлям нещо в лицето (в очите) на някого** — казвам някому нещо направо, без заобикалки. **Хвърлям нещо във въздуха** — разрушавам нещо чрез взрив. **Хвърлям око на някого или нещо** — а) Харесвам много някого или нещо и искам да го притежавам. б) Поглеждам бързо, крадешком. **Хвърлям очи на (към, върху) някого или нещо** (разг.) — а) Поглеждам. б) *Прен.* Преглеждам набързо. **Хвърлям пари** — влагам, изразходвам пари за някакво дело. **Хвърлям петалата** (разг.) — умирам. **Хвърлям петно върху някого** — безчестя, позоря някого. **Хвърлям пагоните** — напускам, изоставям военната служба. *Костадин Пиронев..., който току-що беше хвърлил офицерските пагони, хулеше и врачки, и знахарки, и попове, и светии.* Г. Караславов. **Хвърлям прах в очите на някого** — правя нещо за прикритие, за да заблудя някого. **Хвърлям расото (калимавката)** — разпопвам се, разкалугерявам се. **Хвърлям ръкавицата на някого** — предизвиквам, призовавам някого на борба. **Хвърлям светлина** — а) Светя, осветявам. б) Разяснявам, правя ясен. **Хвърлям семе (зърно и под.)** — сея, посявам. **Хвърлям си мрежата** — правя уловки. **Хвърлям си шапката (капата)** — във възторг съм от нещо постигнато. **Хвърлям (стоки) на пазара** — изнасям (стоки) в изобилие на пазара. **Хвърлям сянка (облак)** — засенчвам. **Хвърлям топа** (разг.) — умирам. **Хвърлям хайвера си** — за риба: изхвърлям яйцата си за оплождане.

хвърлям се, -яш се, *несв.*; **хвърля се,** -иш се, *мин. св.* хвърлих се, *св.*, *сред.* **1.** Спускам се с устрем в някаква посока, към нещо; устремявам се. *Героите наши, като скали твърди, | желязото срещат с железни си гърди | и хвърлят се с песни в свирепата сеч.* Вазов. *Разля се весел*

женски смях и някой лудешката се хвърли нагоре по стълбите. Йовков. *Момците се хвърляха напред, извиваха хорото и тропкаха в краката на момите и младите булки.* К. Петканов. *Две грамадни псета лавнаха и се хвърлиха на чего.* Вазов. *Вълчицата беше се спряла, пристъпваше бавно, като че дебне, и отведнъж се хвърляше, както правят котките, когато искат да уловят мишка.* Йовков. || Скачам от високо. *От моста се хвърлили вчера, госпожо, момичето на чорбаджи Давидко и момчето на хаджи... Той не довърши.* Вазов. *Когато детето се дави в реката, | бащата се хвърля веднага, не пита | не би ли потънал там заедно с него.* Ем. п. Димитров. **2.** За кон и др. яздитно животно — скачам, подскачам. *Сега конят се хвърляше буйно и бясно напред, настрана, опитваше се да наведе глава и да хвърли ездача.* Йовков. **3.** *Прен.* Впускам се в дейно участие в нещо. *И той се хвърли с преданост и трескава горещина в патриотическото движение за прогласяване съединението.* Вазов. □ **Хвърлям се в (на) очи** — правя силно впечатление. *Бай Ганьовите бозави дрешки се хвърляха в очи, като контраст с общия тъмен фон на костюмите.* Ал. Константинов.

хвърляне *ср. Отгл. същ. от* хвърлям *и от* хвърлям се. *Той хвърли няколко пъти мрежата и при всяко хвърляне изваждаше по няколко рибки.* Елин Пелин.

хвърчà, -йш, *мин. св.* -àх, *несв.* **1.** За птица или насекомо — движа се из въздуха, като размахвам крила; летя. *Към юг, под надвисналото тъмно небе, хвърчаха диви гъски и остро и плачливо грачеха.* Йовков. *Из въздуха хвърчаха мухички.* Елин Пелин. || *Прен.* Нося се, движа се из въздуха. *Полъхваше влага и хлад, с вятъра хвърчаха ситни капки и шибаха лицето като сачми.* Йовков. *Взе брадвата и бързо с големи замахи почна да сече дъба... Пресните трески хвърчаха надалече.* Елин Пелин. **2.** *Прен.* Движа се с голяма бързина; летя. *Споходихме ония исторически места, където през 1916 година е хвърчала конницата на генерал Колев.* А. Каралийчев. *След малко камионетката с четиримата ловци и четирите кучета хвърчеше нагоре по Самоковския пролом, като при надбягване.* Д. Калфов. **3.** *Прен.* За душа, мисъл, ум и др. — унасям се, нося се далеч; летя. *Сърцето се свиваше в болка неволна, | и мисъл хвърчеше далеко, де други | деца са остали без майчина ласка.* Ем. п. Димитров. *И* (Тъкачев) *се помъчи да чете. Но редовете само минаваха пред погледа. Нито една думичка не се задържаше в съзнанието му. Умът му хвърчеше другаде.* Г. Караславов. **4.** *Прен.* За време — преминавам бързо, неусетно; летя. *А времето хвърчи, не го е грижа | кому тежи, кому е леко.* П. П. Славейков. *Минутите бяха броени, минутите хвърчаха.* А. Гуляшки.

хвърчàщ, -а, -о. **1.** *Прич. сег. действ. от* хвърча. **2.** Като *прил.* Който се придвижва много бързо. *Хвърчаща бригада.* □ **Хвърчаща бележка** — листче, бележка, която не е откъсната от редовен кочан и не представлява официален документ. **Хвърчащ лист** — лист с печатни материали с агитационно съдържание. **Хвърчащ номер** (канц.) — номер на писмо, който не е взет от съответен входящ или изходящ дневник; случаен номер.

хвърчèне *ср. Отгл. същ. от* хвърча.

хвърчешкàта *нареч.* Хвърчешком.

хвърчешкòм *нареч.* С хвърчене, много бързо. *Преминават хвърчешком.*

хвърчѝло, *мн.* хвърчилà, *ср.* **1.** Играчка от опънатата на лека рамка хартия, снабдена с опашка и придържана с конец, която при вятър се издига във въздуха. *Пред бакалницата видя две момченца — правеха си хвърчило.* М. Грубешлиева. || Играчка от нагънатa по различни начини хартия, която при хвърляне лети из въздуха. **2.** *Остар.* Самолет. *Над София често плуват | френски хвърчила опасни, | бомби сеят, заминуват, | с клетви гонени ужасни.* Вазов.

хе[1] *частица.* **1.** За посочване, показване на нещо, обикн. по-отдалечено; е, ей, ето там. *Ей го селото — хе, под горичката там!* Елин Пелин. *Хе де чака каруцата. С нея ще я закарат.* Йовков. *Ще ги застигне: хе где свиха край скалите.* К. Христов. || За наблягане, конкретизиране на нещо, което се посочва. *Тоцата живее хе оттатък, в горната махала, до реката.* Г. Караславов. *А че може на първо време да забъркаш малко пясък и варчица, че ми трябва да доизкарам хе онова кьошенце, дорде пристигнат другите хора.* Кр. Григоров. **2.** За подкана; ха, хайде. *Хе, бай Иване, разкажи как се бори с мечката.* Вазов. **3.** За укор; хъм. *Като зареват оръдията отсреща, няма да можем да те намерим. Сигурно ще се свреш в някоя дупка и от там като мишка в трици ще гледаш... Хе, герой!* Ив. Мартинов.

хе[2] *междум.* Понякога удвоено: х е - х е или х е, х е. Възклицание за изразяване на съжаление, възмущение, недоволство. *Хе, да имаме един Любобратич..., аз му ставам байрактарка.* Вазов. *Хе, не знаеш ти, приятелю. — Това нещо ми тежеше като камък в бъбреците.* Елин Пелин. *Хе, хе, затвориха ни тия кучета* (немците) *в тая вонеща дупка — ще се задушим като плъхове. Но — няма що — ще се търпи.* Ив. Мартинов.

хегемòн *м.* (гр.). *Книж.* Основна ръководна сила. *Никое селско революционно движение, оставено само на себе си, без естествен революционен хегемон, не е успявало и не може да успее.* Т. Павлов. *Пролетариатът е хегемон на революцията.*

хегемòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до хегемония; ръководен. *Хегемонната роля на пролетариата в революцията осигурява нейния успех.*

хегемòния *ж.* (гр.). *Книж.* Ръководна роля, първенство, надмощие. *Хегемония на Балканите.* □ Хегемония на пролетариата — ръководна роля на пролетариата в революционната борба за завземане на властта, за установяване на пролетарска диктатура и за социалистическо преустройство на света.

хей[1] *частица.* **1.** За посочване; ето, хе. *В полский шир хей там далеч в мракът | трепна огън.* Дебелянов. *Хей, горе, на Чокльово изворче, там беше разстреляна преди Девети септември от жандармерията една млада девойка.* Кр. Григоров. **2.** За повикване при обръщение; ей. *Хей, момче — обърна се той към коларя, — да гледаш добичето.* Елин Пелин. *Хей, бай Илия, ха добър ти ден, хаирлия ти сефтето.* Кр. Григоров. **3.** За подкана. *Хей, ставайте, Павликенската станция е наблизо.* Вазов.

хей² *междум.* Понякога удължено х е - е - е й. За изразяване на възторг, учудване, недоумение, съжаление. *Не ми е за окото, а мъчно ми е за онуй време, за младостта. Хей, младост, младост!* Йовков. *Хей, здравей, родино свидна! | В тебе смели ще растем.* Ас. Босев.

хекатомба *ж.* (гр.). *Книж* 1. *Истор.* У древните елини — голямо жертвоприношение, обикн. от 100 вола. 2. *Прен.* Гибел на много хора, които се жертвуват за нещо. *Няма веч оръжие! Има хекатомба! | Всяко дърво меч е, всякой камък — бомба.* Вазов.

хекзаметър, *мн.* -три, *м.* (гр.). Вид шестостъпен размер на стиха в античното стихосложение, на който са написани Илиада, Одисея, Енеида и др. древни поеми.

хекимин, *мн.* хекими, *м.* (араб.). *Разг. Остар.* Лекар. *От две недели то* (детето) *се топеше и стоваше все по-зле; не помогнаха бабешки лекове, ни баянета, ни хекиминът във Враца.* Вазов. *Щом си от Сливен, трябва как-как да се замъкнеш там... Там имате такъв хекимин, какъвто по света го няма. Ще идеш при него и с ръка ще ти вземе болестта.* Д. Немиров.

хектар *м.* (гр.-лат.). Мярка за земна повърхнина, равна на 100 ара или 10 декара.

хектограф *м.* (гр.). *Спец.* Уред за копиране и размножаване на ръкописен или машинописен текст.

хектографирам, -аш, *несв.* и *св. Спец.* Отпечатвам на хектограф. **хектографирам се** *страд.*

хектографиране *ср. Отгл. същ. от* хектографирам *и от* хектографирам се.

хектолитър, *мн.* -три, *м.* Мярка за вместимост, равна на 100 литра.

хелбете *нареч.* (араб.). *Разг. Остар.* Разбира се, то се знае, непременно. *Пред старите, хелбете, като пред всяко старо, всеки е мирен, всеки тих, като у някое школо пред даскала.* Мих. Георгиев. *Турците... пред всяка война си даваха кураж с пълна надежда, че бог всякога ще е на тяхна страна и хелбете ще победят душманина на исляма.* Цани Гинчев.

хеле *нареч.* (тур.). *Разг.* 1. Особено пък. *Свекърът, а свекървата хеле, люто я мъчат.* Вазов. *Аз пък изкарах от Калугерово хубаво вино. Хеле една бъчва имам.* Влайков. 2. Най-сетне. *Гледам, нашият трен потегли... Та като хукна подир него, па бяг, па тичане — остави се! Хеле по едно време гледам, поспря се и аз хоп! та вътре.* Ал. Константинов. *Беше ми заборчлял 300 гроша по едно време и две години ме лъга, хеле го улових да ми боядиса талигата и къщата, та си ги прихванах.* Чудомир.

хелиев, -а, -о. *Прил. от* хелий. *Хелиеви съединения.*

хелий, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Хим.* Химически елемент — най-лекият газ след водорода, който поради своята лекост и невъзпламеняемост се употребява за пълнене на балони.

хеликоптер *м.* (гр.). *Спец.* Летателен апарат, който може да се издига направо нагоре и да се задържа на едно място с помощта на перка върху вертикална ос.

хелиограф *м.* (гр.). *Спец.* 1. Оптически уред за предаване на светлинни сигнали. 2. *Физ.* Уред за записване продължителността на слънчевото сияние. 3. *Астр.* Апарат за фотографиране на слънцето. 4. Приспособление за копиране, отпечатване върху чувствителна към светлината хартия.

хелиографен, -фна, -фно, *мн.* -фни, *прил.* Който се отнася до хелиография. *Хелиографна хартия. Хелиографно копие.*

хелиография, *мн.* няма, *ж. Спец.* 1. Копиране, отпечатване върху чувствителна към светлината хартия. 2. Работилница, дето се извършва такова отпечатване.

хелиографѝя *ж. Воен.* Съобщаване, свързване чрез светлинни сигнали на неголеми разстояния.

хелиографски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до хелиография и до хелиографѝя. *Хелиографска хартия. Хелиографско предаване на съобщение.*

хелиотерапия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Лекуване със слънчеви лъчи, със слънчеви бани.

хелиотропизъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (гр). *Бот.* Свойство на някои растения да се обръщат към източника на светлина.

хелминт, обикн. *мн.* хелминти, *м.* (гр.). *Спец.* Паразитни червеи в червата на човека и другите бозайници.

хелминтолог, *мн.* -зи, *м. Мед.* Специалист по хелминтология.

хелминтология, *мн.* няма, *ж. Мед.* Наука, която изучава паразитните червеи и причиняваните от тях заболявания.

хем *съюз* (перс.). *Разг.* 1. Съединителен — при изтъкване, подчертаване на нещо, понякога като се повтаря; и, и то. *Дружината хем вървеше, хем се спираше да се любува на очарователната зимна картина, но мълчаливо.* Вазов. *Премени и накити от хубави по-хубави ѝ правеше; купуваше и тъкмеше ѝ всичко, каквото трябва — все самичък хем.* Влайков. *Ракия! — каза Алекси и набръчка носа си. — Хем сливова!* А. Гуляшки. 2. Присъединителен — при допълване, разширяване изказаната в предходното изречение мисъл; пък. *Бай Стояне, хем внимавай, да не би да пиеш от манерката?* Л. Стоянов. *Хем да си отваряш очите..., добре да ги отваряш.* Ст. Костов. 3. Като *частица.* За усилване при изненада, учудване, уверяване. *Докторът! Това е докторът! — надигна се Пейо Карабиберов. — Бреe, хем че е той! — потвърди учуден Петър Ортаълчев.* Г. Караславов. *Право към нас отиват — говореше тихо той. — Право към Брешлян, нали, Илия? — Хем наистина! Право към Брешлян!* Йовков.

хематит, *мн.* няма, *м.* (гр.). 1. Железен окис с червенокафяв цвят, главна съставна част на ръждата. 2. *Минер.* Вид желязна руда с червеникав цвят.

хемен *нареч.* (перс.). *Разг. Остар.* Току-речи, близко, почти, едва. *И чичо Тасо хемен наближил шестдесетата година и по-лани оженил унука от дъщеря.* Мих. Георгиев. *Хлябът хемен се опече.*

хемоглобин, *мн.* няма, *м.* (гр.-лат.). *Спец.* Белтъчно вещество в червените кръвни телца, което ги оцветява и което поема кислорода при дишането и го разнася из тялото.

хемороиди *мн., ед.* няма, *м.* (гр.). *Мед.* Вид болест — разширени вени в областта на задното черво; маясъл.

хендèк, *мн.* -ци, *м.* (араб.). *Разг.* Дълъг изкоп покрай път, нива и под. *Минаваме по слога на една нива. Прескачаме малък хендек.* Влайков. *Стражарите залегнаха в хендеците и храстите и зачакаха с готови за стрелба пушки.* М. Марчевски.

хèпам, -аш, *несв. Диал.* Скачам, играя. *Край теб хоро ще вият, по твоя свирня ще хепат, ти стожер насред ще стоиш.* П. Ю. Тодоров.

хèпане *ср. Отгл. същ. от* хепам.

хепатѝт, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Мед.* Болест на черния дроб.

хептèн *нареч.* (тур.). *Разг.* Съвсем, напълно. *Работата е вече хептен наред.* Ал. Константинов. *И така все надолу и надолу се търкаляхме, все по-дълбоко и по-дълбоко пътувахме, дорде потънахме вече хептен, дорде паднахме цели в пропастта.* Влайков.

хераклѝт, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Нов.* Вид изолационен строителен материал от пресуван талаш с цимент.

хера̀лдика, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Спец.* Изучаване и описание на гербове.

хералдѝчески, -а, -о. *Прил. от* хералдика. *Хералдическо изображение. Хералдически знак.*

хербаризѝрам, -аш, *несв. Бот.* Събирам растения в хербарий. **хербаризирам се** *страд.*

хербаризѝране *ср. Отгл. същ. от* хербаризирам *и от* хербаризирам се.

хербàрий, -ият, -ия, *мн.* -ии, *м.* (лат.). *Бот.* 1. Сбирка от специално изсушени растения, предназначени за изучаване. *Баща му учителствуваше по селата, събираше треви... за безбройните си хербарии.* А. Гуляшки. 2. *Рядко.* Кутия за събиране на растения. *То беше облечено в хубав туристически костюм и прехвърлило беше през рамо грамаден зелен хербарий.* А. Страшимиров.

хергелè, *мн.* -та, *ср.* (перс.). Стадо коне. *Наблизо около разпрегнатите коля пасяха конете. Това бяха обикновени хергелета.* Йовков.

хèринга *ж.* (нем.). Вид северна морска риба. Clupea harengus

хèркулес *м.* (лат.). 1. Човек с голяма физическа сила (по името на древногръцкия митически херой). 2. *Астр.* Съзвездие в северното полукълбо.

хèркулесов, -а, -о. *Прил. от* херкулес; много силен. □ **Херкулесови стълбове** — двете планински възвишения покрай Гибралтарския проток на европейския и африканския бряг.

хермафродѝт *м.* (гр.). *Книж.* Организъм, обикн. човек или животно, с мъжки и женски полови органи, полови признаци.

хермафродѝтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Двуполов. *Хермафродитни белези.*

хермелѝн *м.* (нем.). *Зоол.* 1. Малък, приличен на бялка бозайник със скъпа бяла кожа. 2. Кожа от такова животно.

хермелѝнов, -а, -о. *Прил. от* хермелин. *Хермелинова наметка. Хермелиново палто.*

херметѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (гр.). Който се затваря плътно и не пропуща въздух, газове и пр. *Херметичен похлупак. Херметичен съд.*

херметѝчески, -а, -о, *прил.* Херметичен. *Херметически котел.*

херметѝчески. *Нареч. от прил.* херметически. *Всички домове имат двойни стъкла на прозорците..., дебели врата, херметически затворени.* Вазов.

херметѝчно. *Нареч. от* херметичен.

хèрния *ж.* (лат.). *Мед.* Телесна повреда, при която някои органи, обикн. тънките черва или тестикулите, изпадат от своята обвивка и се задържат под кожата; кила, изсипване. *Страдам от херния. Операция на херния.*

хероѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Книж. Остар.* Героизъм. *Шепа моряци остават на своя кораб, откъснати от всяка суша...; от тук за тях започва и подвигът, и най-възвишеният хероизъм.* Йовков.

хероѝня *ж. Книж. Остар.* Героиня. *Поетът майсторски е обрисувал своята хероиня.* П. П. Славейков.

хероѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Книж. Остар.* Героичен. *Хероичен епос.*

хероѝчески, -а, -о, *прил. Книж. Остар.* Героически. *Хероически подвизи.*

хероѝчески. *Книж. Остар. Нареч. от прил.* хероически.

хероѝчно. *Книж. Остар. Нареч. от* хероичен.

херòй, -òят, -òя, *мн.* -òи, *м.* (гр.). *Книж. Остар.* Герой. *За хероите на нашето минало животът е бил борба без озъртане.* П. П. Славейков. *В тях е цялата душа на любими и млади хора, на мъченици и херои.* Йовков.

херòйски, -а, -о, *прил. Книж. Остар.* Геройски. *Тия разкази за херойски подвизи ще предизвикат у тебе особени вълнения.* Ал. Константинов.

херòйски. *Книж. Остар. Нареч. от прил.* херойски. *Умрял херойски за родината.*

херòйство, *мн.* няма, *ср. Книж. Остар.* Геройство.

херòлд *м.* (нем.). *Книж.* 1. *Истор.* Вестител при двора на феодален владетел. *Тръбачът яздеше след него, но се спря и затръби, като издигаше като херолд тръбата към небето.* Йовков. 2. *Прен.* Предвестник на нещо. *О народе,... | ... | вред си вееш знамената, | вред си удар и идея | и херолд на свободата.* Вазов.

херòлдски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до херолд. *Херолдски жезъл.*

хèрпес *м.* (гр.). *Мед.* Вид кожна болест, при която по кожата се появяват мехурчета, пълни с течност.

херувикò, *мн.* няма, *ср.* (гр.). *Църк.* Църковна песен, която започва с думите „иже херувими" и се пее преди пренос.

херувѝм *м.* (стевр.). *Църк.* В християнската митология — висш ангел. *А там лети кой где то пожелае, | подобно шестокрили херувими.* К. Христов. *А тя* (жената) *приличаше на тъжен херувим, слезнал от небето.* Стаматов.

херувѝмски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до херувим. *Херувимска песен.*

херцòг, *мн.* -зи, *м.* (нем.). 1. Само *ед.* Наследствена висша титла на владетелски княз в

някои западноевропейски страни. *Там е старият херцог | на Орлеан — бащата строг | на Луи Филипа.* К. Христов. **2.** Лице с такава титла. *След Първата световна империалистическа война падчаха короните на всички германски крале, князе и херцози.*

херцогѝня *ж.* Жена или дъщеря на херцог.

херцо̀гски, -а, -о. *Прил. от* херцог. *Херцогски замък.*

херцо̀гство, *мн.* -а, *ср.* **1.** Владение на херцог. **2.** Херцогски чин или звание.

хеса̀п *м.* (араб.). *Нар.* Сметка, равносметка. *Хубав хесап си правят те. С пари и до падишаха ще стигнеш, и той селям ще ти даде.* Дим. Талев.

хесапчѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* *Нар.* Лице, което умее да прави хесап, сметки.

хесапя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *св.* *Нар.* Правя хесап; смятам.

хетѐра *ж.* (гр.). *Книж.* В стара Гърция — жена от висшето общество с артистични способности, която водела свободен и разпуснат живот. *Край хиподрума не ще се тълпят знатни мъже и хетери — да гледат чудеса на сръчност, хубост и изкуство.* Н. Райнов.

хетерогѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* (гр.). *Книж.* Нееднороден, разнороден. *Противоп.* хомогенен.

хѐтман *м.* (пол.). *Истор.* **1.** В Украина, в края на XVI в. — изборен предводител на войските, а от началото на XVIII в. — управител на област. **2.** В Полша в XVI—XVII в. — назначаван от краля главнокомандуващ на войските.

хи[1] *частица. Диал.* Понякога удължена: х и - и. За усилване при посочване; хе. *Де е Йосиф? — Хи там! В дола.* Йовков. *Ей го, хи-и, седнал с тамбурата си.* П. Ю. Тодоров.

хи[2] *междум.* **1.** За израз на слаб, лек смях, по-често удвоено или утроено: х и - х и, х и - х и - х и или х и, х и, х и. *Не ме ли харесваш? — Малко нещо си черничък. Хи, хи, хи! Дочка със смях изтича към торбата.* К. Петканов. **2.** За изразяване на досада, отвращение; уф. *Хи, че дъжд, измокри ме до костите.* Йовков. *Хи, чума! промълви бедната* (Кина) *и наведе глава.* А. Страшимиров.

хиа̀т и **хиа̀тус** *м.* (лат.). *Езикозн.* Зев.

хиацѝнт *м.* (гр.). Зюмбюл.

хибрѝд *м.* (гр.). *Спец.* Животно или растение, което произлиза от кръстосването на два индивида от различни видове, породи, раси, сортове и др.; мелез.

хибрѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който се отнася до хибрид. *Мулето е хибридно животно. Хибридна царевица. Хибридно растение.*

хибридиза̀ция *ж.* *Спец.* Кръстосване на животни или растения от различни видове, породи, раси, сортове и др.

хигиѐна, *мн.* няма, *ж.* (гр.). **1.** Дял от медицината, в който се изучават условията за запазване на здравето, причините на заболяванията и начините за тяхното отстраняване. *Исках да ги събудя, да хвърля какъв-годе лъч от наука в тяхната потъмняла глава, и в началото давах вечерни сказки в училището. Разумява се, по хигиената, моята специалност.* Вазов. **2.** Благоприятна за здравето чистота. *Поддържам хигиена. Хигиена на работното място.* **3.** Мерки за опазване на здравето. *Хигиена на труда. Хигиена на зъбите.*

хигиѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който е свързан с хигиената. *Подобряване хигиенните условия на работните помещения. Хигиенни навици. Хигиенни услуги.*

хигиенизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Правя нещо да стане здравословно. *Обществените заведения са хигиенизирани.* **хигиенизирам се** *страд.*

хигиенизѝране *ср.* *Отгл. същ. от* хигиенизирам *и от* хигиенизирам се. *Грижи за благоустрояване и хигиенизиране на селищата.*

хигиенѝст *м.* **1.** Специалист по хигиена. *Лекар хигиенист.* **2.** Лице, натоварено да се грижи за поддържане на хигиената. *Хигиенист на класа.*

хигиенѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който отговаря на изискванията на хигиената; здравословен. *Хигиенично жилище.*

хигиенѝчно. *Нареч. от* хигиеничен. *Живее хигиенично.*

хигиенѝчност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* хигиеничен. *Тук пък, на трапезата в бащината му къща, имаше прекалено голяма хигиеничност.* Г. Караславов.

хигромѐтър, *мн.* -три, *м.* (гр.). *Физ.* Влагомер.

хигроскопѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който лесно поглъща влага. *Изсушеният тютюн е хигроскопичен и лесно овлажнява.*

хигроскопѝчност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Свойство на телата да поглъщат влага. *Поради своята хигроскопичност негасената вар се употребява за сушене на газове.*

хѝдра[1] *ж.* (гр.). **1.** *Митол.* Многоглаво чудовище. **2.** *Прен.* Враждебна сила.

хѝдра[2] *ж.* (гр.). *Зоол.* Малко сладководно животно от типа на мешестите. Hydra viridis.

хидра̀влика, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Физ.* Наука, която разработва практическото прилагане в техниката на законите на равновесието и движението на течностите.

хидравлѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който се отнася до хидравлика. **2.** Който действува под налягане или движение на водата. *Хидравлична преса. Хидравличен трион.* □ **Хидравличен цимент** — цимент, който бързо се втвърдява и служи за подводна зидария. **Хидравлична вар** — хидравличен цимент.

хидравлѝчески, -а, -о, *прил.* Хидравличен. *Хидравлически уреди. Хидравлически крик.*

хидра̀нт *м.* (гр.-лат.). *Спец.* Пожарен или водоснабдителен кран.

хидра̀т *м.* (гр.). *Хим.* Съединение на просто или сложно химическо тяло с хидроксилна група; основа. *Калциев хидрат.*

хидробиологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до живота във водна среда. *Хидробиологично проучване на язовирите.*

хидробиоло̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Дял от биологията, който изучава живота на организмите във водна среда.

хидровъ̀зел, *мн.* -зли, *м.* Съвкупност от хидротехнически съоръжения на река или канал

за разпределяне и използуване на водите. *Хидровъзел „Сталин“.*

хидрогеоло̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Наука за произхода, движението, физико-химичните свойства на подземните води и за условията на тяхното появяване на земната повърхност.

хидрогра̀фия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Дял от географията, който се занимава с изучаване и описване водите на земната повърхност. *Хидрография на Балканския полуостров.*

хидрогра̀фски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до хидрография. *Хидрографска карта.*

хидроелектроста̀нция *ж.* (гр.-лат.). Водна електрическа централа.

хидроелектроцентра̀ла *ж.* (гр.-лат.). Централа, в която се използува водна сила за добиване на електрическа енергия.

хидроксѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (гр.). *Хим.* Обикн. в съчет. **хидроксилна група, хидроксилен радикал** — воден остатък, едновалентен радикал — OH, който съдържат основите и др. химически съединения.

хидролѝза, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Хим.* Взаимодействие на йоните на разтворените във вода соли с йоните на водата.

хидроло̀г, *мн.* -зи, *м.* Специалист по хидрология.

хидроло̀гия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Наука, която се занимава с подземните и надземни води.

хидроло̀жки, -а, -о. *Прил. от* хидрология. *Хидроложки проучвания.*

хидрометеорологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* (гр.). Който се отнася до явленията на атмосферата и до промените и състоянието на водите по земната повърхност. *Хидрометеорологична станция. Хидрометеорологична служба.*

хидромеха̀ника, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Физ.* Дял от механиката, в който се разглеждат законите на движението и равновесието на течностите.

хидропла̀н *м.* (гр.-лат.). *Спец.* Водосамолет.

хидроста̀тика, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Физ.* Дял от хидромеханиката, в който се разглеждат законите на равновесието на течностите.

хидростатѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Физ. Прил. от* хидростатика. □ **Хидростатично налягане** — налягане, което се създава в течностите под влияние на собственото им тегло.

хидротера̀пия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Водолечение.

хидротѐхника, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Спец.* Дял от техниката, който се занимава с целесъобразното и пълно използуване на водните сили и с методите за построяване на водни съоръжения.

хидротехнѝчески, -а, -о. *Спец. Прил. от* хидротехника. *Хидротехническо строителство.*

хиѐна *ж.* Хищен бозайник от семейството на кучетата, с тъмни петна или резки по козината. Hyaena.

хѝжа *ж.* **1.** Малка, схлупена къщичка; колиба. *Да можех да погледна пак на татковата сиромашка хижа: да видя затръненія плет, да видя крушата сред двора.* Вазов. *Сред гората в малка хижа / старец рудокоп живей.* П. П. Славейков (превод). *Да стихнат трепетните грижи, / о, морни братя и сестри, / и отдих свят да зацари / в прихлупените мрачни хижи.* Смирненски. *Рибарска хижа.* **2.** Къща — подслон за туристи в ненаселено планинско място. *Далеч в планината на малка поляна сред горите се издига хижа Узана — една от ония угледни и примамливи каменни хижи, каквито тук и там се срещат из нашите планини.* М. Марчевски. *Многобройните хижи на Витоша са истинско народно богатство.*

хикс, хѝксът, хѝкса, *мн.* хѝксове, *м.* (лат.). Название на двадесет и третата буква от латинската азбука. ‖ *Мат.* Един от знаковете за означаване неизвестна или дирена величина.

хил, -а, -о, *прил.* **1.** *Рядко.* Хилав. *Внезапно иззад масата се повдигна едно мъничко, хило човече, с детинско, но старо и сбръчкано лице.* Елин Пелин. *Този хил старец, прегърбен и немощен, ... по цял ден се луташе като привидение по града.* Г. Райчев. **2.** *Нар.* За бивол — който има полегнали назад рога.

хѝлав, -а, -о, *прил.* Който е много слаб физически; нездрав, неразвит. *Нейното бледо, жално лице поруменя и светна от радост, а нейното хилаво тяло като че доби нови сили и като че се поизправи.* Елин Пелин. *Повече кахъри и грижи понесе стрина Венковица с голямото си момче. То се роди слабичко и малко хилаво.* Влайков. *Едно хилаво котенце, изскочило кой знае от де, се опитва да се погали в нозете ѝ.* Св. Минков. ‖ За растение — който расте слабо, не се развива добре; тънък. *Вечеряха под високата акация пред къщи, която инженерът помнеше като тънко хилаво дръвче.* Г. Караславов. *Далеч от голямата гора, това тъничко и хилаво дръвче приличаше на самотно сираче.* М. Марчевски. □ **Много баби — хилаво дете** (погов.) — нещо, в което се месят мнозина, не става добре.

хѝлавост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* хилав. *Постави някое новородено да расте в лоши условия — ще израсте хилав човек. И потомството му ще носи белези на хилавост.* Ñ. Гуляшки.

хѝлене *ср. Отгл. същ. от* хиля се. *Ако го срещнеше случайно из двора, тя отминаваше пренебрежително угодническото му хилене.* П. Вежинов.

хѝлка *ж.* Елипсовидно приспособление, подобно на лопатка, за удряне на топка при някои игри като тенис и др.; ракета. *Хилка за тенис на маса.*

хѝлус *м.* (гр.). Вдлъбнато място от повърхността на някакъв орган на човек или животните, в което влизат или излизат кръвоносни и лимфатични съдове и нервни и изходни канали.

хѝлусен, -сна, -сно, *мн.* -сни. *Прил. от* хилус. *Хилусни жлези.*

хѝляда, обикн. *мн.* хѝляди, *ж.* **1.** Хиляда еднородни предмета, хиляда единици от нещо. *Ние в един ден ще въстанем сто хиляди души!* Вазов. *Три хиляди овце докарва той всяка зима в нашето поле.* Йовков. *Мълвата изкарва неговите богатства на няколко хиляди жълтици.* Елин Пелин. *Едната хиляда се изважда от петте хиляди.* **2.** Обикн. *мн.* Извънредно голям брой; безброен, многоброен. *Десетина дена се скитал така из балкана, изложен на хиляди опасности и страдания.* Вазов. *От два месеца той повтаряше тоя въпрос хиляди пъти ..., но*

отговор нямаше. Елин Пелин. *Отрупаха го с хиляди въпроси.* Йовков. *Горещи привети на всички домашни ... На тебе, моя мила мамо, хиляди целувки.* Г. Димитров. *Хиляди поздрави! Хиляди благодарности!* □ С **хиляди** — извънредно много.

хиля̀да, -та, и (нар.) **хиля̀до,** -то, *числ.* (гр.). Число и количество 1000. *Турци! страшна сган иде насам ..., хиляда трябва да има.* Вазов. *Той беше запомнил от баща си и от дядо си — когато се мери жито, броенето да започва от хилядо.* Г. Караславов. *Ив. Вазов е роден в хиляда осемстотин и петдесета година.*

хилядàрка *ж. Остар. Разг.* Банкнота от хиляда лева. *Поиска да плати. Извади внимателно изпод дрехата си ... едно дебело лъскаво портмоне, ... даде му една хилядарка.* Ст. Ц. Даскалов. *В портфейла имаше три вехти, но грижливо изгладени хилядарки.* П. Вежинов. *Плаща! — извика Казакът, разкопча салтамарката и развя над главата си няколко хилядарки.* Г. Караславов.

хѝляден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* **1.** Който се състои от няколко хиляди, който съдържа няколко хиляди; много голям. *Ние потеглихме между хилядното множество.* Величков. *В града се натрупа хиляден народ, дошел от всички краища.* Елин Пелин. *Хиляден град.* **2.** *Числ. поредно.* Който има пореден брой хиляда. *Хиляден брой. Хилядна година.* **3.** Който е една част от нещо, разделено на хиляда еднакви части. *Една хилядна частица само от това, което беше й казала, можеше да направи самата нея честита.* Йовков. **4.** Като *същ. ж.* **хилядна** — част от цяло, разделено на хиляда равни части. *Метърът представлява една хилядна от километъра.*

хѝлядник, *мн.* -ци, *м. Остар.* Началник, командир на хиляда души във войска, чета, опълчение. *От двете страни между свещениците и главния щаб стояха наредени панагюрските комисари или военният съвет, начело с хилядника Павел Бобеков.* З. Стоянов.

хѝлядница *ж. Нар.* Хѝляда. *Те знаеха, че Желяз има да изплаща хилядници-грошове бащин дълг.* А. Страшимиров.

хиля̀до. Вж. х и л я̀ д а.

хилядогодѝшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* Който трае хиляда или хиляди години. *И ето, все така се диплят твоите води и светят / безсънни, неуморни, хилядогодишни — / и стелят влажното зелено кадифе на вековете / по мраморните стълби на дворците пищни.* Багряна.

хилядолѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който трае хиляда или хиляди години, векове. *Марксическият светоглед е върховното постижение на хилядолетното развитие на човешката мисъл и търсене.* О. Василев. *На глед е просто: с крави или трактор / разрината е старата междa, / а чувстваш — разорана е от братя / хилядолетна кървава вражда!* И. Бурин. *Хилядолетна култура.*

хилядолѐтие, *мн.* -я, *ср.* Период от хиляда години. *Възлязохме към каменистия хълм където преди хилядолетия стари рудокопачи са къртили ... пирит и магнетит.* А. Каралийчев. *Тук-там самотно се издигат гигантски дървета, забили корен в земята сякаш преди хилядолетия.* Св. Минков.

хиля̀дя, -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Спечелвам много пари — хиляда или хиляди левове, жълтици, грошове и под. *Да хилядиш!*

хѝля се, -иш се, *мин. св.* хѝлих се, *несв., сред. Разг. Неодобр.* Смея се тихо или безгласно, с полуотворена уста. *И малките му сиви очички лукаво светват. — Какво се хилиш? — казва бае Ради.* Елин Пелин. *Е, дядо Ганчо, какво прави квартирантът ти? — хилеха се те и си смигаха.* Г. Караславов.

химѐра *ж.* (гр.). Непостижима мечта; блян. *Да знаеш ти живота как обичам! / И колко мразя / празните / химери.* Вапцаров. *Разбити са всички химери, / народът не вярва в съдба, / под марша чиличен трепере / земята за сетна борба.* К. Зидаров.

химѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* химера. *Химерни надежди.*

химѝк, *мн.* -ци, *м.* **1.** Учен, специалист по химия. *Лавоазие е прочут химик.* **2.** *Разг.* Човек, който се занимава с химия. *Студент химик.*

химикàл *м.* (гр.). Получено по химически път вещество, което се използува в производството и практиката. *Вредителите на растенията се унищожават чрез отровни химикали.*

химѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Химически. *Химична реакция. Химично взаимодействие.*

химѝчески, -а, -о, *прил.* **1.** Който е свързан с елементите и техните съединения. *Химически състав на почвата. Химическа реакция. Химическа формула.* ‖ Който е получен по изкуствен път. *Химически торове.* **2.** Който е предназначен за работа по химия или е свързан с работата на химик. *Химическа индустрия. Химически завод. Химически уреди. Химическа лаборатория. Химически институт. Химическо дружество.* **3.** Който се извършва чрез химикали. *Химическо чистене. Химическо боядисване.* **4.** Който се отнася до нападение с бойни газове и тяхното обезвредяване. *Химическа войскова част. Химическа защита (отбрана).* □ **Химически молив** — вид цветен молив, обикн. виолетов, чиято цветна част се разтваря във вода. **Химическо мастило** — вид цветно мастило, обикн. виолетово.

химѝчески. *Нареч. от прил.* химически. *Лъчите на радия действуват химически.*

химѝчка *ж.* Жена химик.

химѝчно. *Нареч. от* химичен. *Реагира химично.*

хѝмия *ж.* (гр.). **1.** Наука, която се занимава с химическите елементи и техните съединения и с превръщането на едни съединения в други. *Органична химия. Неорганична химия. Аналитична химия.* ‖ Учебен предмет. *Получих отличен по химия.* **2.** *Разг.* Учебник по този предмет. *Купих си химия за X клас.*

химкомбинàт *м. Нов.* Химически комбинат.

химн, хѝмнът, хѝмна, *мн.* хѝмни, хѝмна (сл. ч.), *м.* (гр.). **1.** Тържествена хвалебна песен (в чест на бог или на герой). *Хората носеха хоругви и пееха църковни химни.* Ст. Загорчинов. *Химн на Аполон.* **2.** Тържествена, хвалебна песен, която изразява патриотично чувство, ентусиазъм. *Ликуват днес свободни двата свята, / един тържествен химн кънти навън, / салюти / възвестя-*

ват свободата. К. Зидаров. ‖ Национален марш на една държава. *Национален химн.* 3. *Литер.* Тържествено хвалебно лирично стихотворение. *Химн на зората. Химн на мира.*

хинѝн, *мн.* няма, *м.* (амер.). Силно горчив бял прах (алкалоид), добиван от кората на хининовото дърво, който се употребява за лекарство. *Хининът се употребява против треска.*

хинѝнов, -а, -о, *прил.* 1. Който съдържа хинин. *Хининов разтвор. Хининово вино.* 2. Който се получава от действието на хинина. *Хининово отравяне. Хининова слепота.* 3. Който е свързан с дървото, от което се получава хининът. *Хининови кори.* □ **Хининово дърво** — дърво, което вирее в южна Америка и от кората на което се добива хинин. Cinchona.

хѝнтерланд *м.* (нем.). *Книж.* Стопанска област към търговски, индустриален или консумативен център.

хип *междум.* (англ.). Спортен поздрав — ура! *Хип, хип, ура!*

хипѐрбола[1] *ж.* (гр.). *Литер.* Поетическа фигура, която изобразява предметите и явленията чрез преувеличаване на някои техни особености.

хипѐрбола[2] *ж.* (гр.). *Мат.* Геометрическо място на точки, на които разликата от разстоянията от две постоянни точки — фокуси е постоянна величина.

хиперболиза̀ция *ж. Литер.* Преувеличаване при художествено изобразяване на нещо.

хиперболѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* хипербола[1]; преувеличен, преувеличаващ. *Хиперболичен образ. Хиперболичен израз.*

хиперболѝчно. *Нареч. от* хиперболичен. *Образът е обрисуван хиперболично.*

хиперболѝчност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хиперболичен. *Хиперболичност в изобразяването.*

хипертонѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* хипертония. *Хипертонична болест.*

хипертонѝя, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Болест — повишено кръвно налягане, по-голямо от налягането на 140 мм живачен стълб.

хипертро̀фия, *ж.* (гр.). *Мед.* Неестествено увеличаване на органи, тъкани, клетки.

хипно̀за *ж.* (гр.). 1. Сънно състояние, предизвикано от внушение, при което изпадналото в такова състояние лице се подчинява на волята на този, който му внушава. 2. *Прен.* Силно увлечение, омайване. *Престава неотразимата хипноза на множеството, опияняващото общо възбуждение и треска, и душата се сепва като след тежък сън.* Йовков.

хипнотиза̀тор *м.* Човек, който има способността да хипнотизира.

хипнотиза̀торски, -а, -о. *Прил. от* хипнотизатор. *Хипнотизаторски сеанс.*

хипнотиза̀ция *ж.* Предизвикване на хипноза (в 1 знач.).

хипнотизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Правя някой да изпадне в хипноза, предизвиквам хипноза. *Спря се, изгледа над очилата си целия клас, като факир, кога хипнотизира.* Чудомир. 2. *Прен.* Увличам, смайвам. *Умният Стоенчо съзнава всичкото величие на своето положение. Той знае, че е хипнотизирал цялото събрание, превърнал го е в слух.* Ал. Константинов. *Тоя страховит размах на една могъща, невидима стихия хипнотизираше душите.* Йовков. **хипнотизирам се** *страд.*

хипнотизѝране *ср. Отгл. същ. от* хипнотизирам *и от* хипнотизирам се.

хипнотѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (гр.). 1. Учение за явления, свързани с хипнозата. 2. Сила, умение да се предизвиква хипноза.

хипнотѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* хипнотизъм *и от* хипноза. *Хипнотична сила. Хипнотично състояние.*

хипнотѝчески, -а, -о, *прил.* Хипнотичен. *Тази жена като че ли не даваше на човека да се опомни... Имаше някаква хипнотическа сила в очите ѝ.* Г. Караславов.

хипнотѝчно. *Нареч. от* хипнотичен.

хиподро̀м *м.* (гр.). Специално пригодено място за надбягване с коне. *Конните надбягвания ще се състоят на хиподрома.*

хипопота̀м *м.* (гр.). Огромен двукопитен бозайник с дебела кожа, който живее в горите и езерата на южна Африка; речен кон. Hippopotamus amphibius.

хипотѐза *ж.* (гр.). Научно предположение, което обяснява някакво явление и трябва да се провери чрез доказателства, за да стане научна теория или научен закон. *Неговата хипотеза се оказа вярна. Има разни хипотези за произхода на земята.*

хипотену̀за *ж.* (гр.). *Геом.* Страна на правоъгълен триъгълник, която лежи срещу правия ъгъл.

хипотетѝчен, -чна, -чн, *мн.* -чни, *прил.* Който се основава на хипотеза, който е свързан с хипотеза; предполагаем. *Доказаността на тази теория е все още хипотетична. Хипотетично съждение.*

хирома̀нт *м.* Мъж, който се занимава с хиромантия.

хирома̀нтия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Според схващанията на суеверните — тълкуване на миналото и предсказване на бъдещето по линиите на ръката (дланта).

хирома̀нтка *ж.* Жена хиромант.

хиру̀рг, *мн.* -зи, *м.* Лекар, специалист по хирургия.

хирургѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* хирургия *и от* хирург. *Хирургична намеса. Хирургично отделение.*

хирургѝчески, -а, -о, *прил.* 1. Който е свързан с хирургия. *Хирургическа помощ. Хирургическа операция.* 2. Който е предназначен за хирургия. *Хирургически нож. Хирургическа клиника.*

хиру̀ргия *ж.* (гр.). 1. Дял от медицината, който се занимава с оперативно лекуване на болестите и неговите методи. *Вътрешна хирургия. Възстановителна хирургия.* 2. *Разг.* Хирургическо отделение в болница. *Закараха болния в хирургията.*

хистоло̀г, *мн.* -зи, *м.* Учен, който се занимава с хистология.

хистологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* хистология *и от* хистолог. *Хистологичен институт. Хистологично изследване. Хистологична секция.*

хистологѝчески, -а, -о, *прил.* Хистологичен.

хистолòгия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Спец.* Дял от биологията, който изучава микроскопичния строеж на тъканите в живия организъм.

хитлерѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (нем.). Фашистка диктатура в Германия през годините 1933 – 1945, възглавявана от А. Хитлер. ‖ Идеология на тая фашистка диктатура.

хитлерѝст *м.* Привърженик на хитлеризма.

хитлерѝстка *ж.* Жена хитлерист.

хитлерѝстки, -а, -о. *Прил. от* хитлерист *и от* хитлеризъм. *Хитлеристките войски бяха разбити от славната Червена армия.*

хитлерѝстки. *Нареч. от прил.* хитлеристки. *Поздрави сухо по хитлеристки и седна на масата.* Дим. Димов.

хитòн *м.* (гр.). Част от антично гръцко облекло във вид на рубашка или на плащ, закопчан на едното рамо. *Изстъпи се тогава Фрина гордо / пред мрачните архонти — и за миг / отметна своя пурпурен хитон / и тъй застана.* П. П. Славейков.

хитрèц, *мн.* хитрецѝ, *м.* Хитър човек, човек, който обича да надхитря другите. *Хитрец си ти-и-и! Всички станахте такива. Лукави станахте вие селяците. Знаете само да лъжете и да хитрувате.* Елин Пелин. *Предприемачът излезе бърз и лек човек, много разпоредителен и пресметлив, голям хитрец.* Влайков. *Този Димитър бе от ония селски хитреци, дето гледат все да поизклинчат и да послъжат.* Кр. Григоров.

хитрèя, -èеш, *мин. св.* хитрях, *прич. мин. дейст.* хитрял, -а, -о, *мн.* хитрèли, *св.* Ставам хитър или умен. *Детето почна да хитрее.*

хитринà *ж.* **1.** Само *ед.* Качество на хитър; хитрост. *А сега хитруваш като лисица. От гърци си взел тая хитрина.* Р. Стоянов. *Всеки искаше да покаже благополучието си, хитрината си, безстрашието си.* Дим. Талев. *Към всичките му лоши склонности се прибави и нова, по-опасна — хитрина.* Г. Райчев. **2.** Проява на хитър човек или животно, нещо измислено хитро; хитрост. *Той веднага намисли друга една хитрина и заповяда на двамата стражари ... да идат още сега в къщата на Палаузови.* М. Марчевски. *Имало едно време прочут шегобиец. Мало и голямо говорело за неговите хитрини.* Ран Босилек.

хитрѝца *ж. Диал.* Хитра жена; хитруша. *Ах, каква беше хитрица тая Донка!* Влайков.

хѝтро *нареч.* **1.** С хитрост. *Злодейството беше извършено тайно и хитро.* Вазов. *И Станка започна да се пази хитро, умно, обмислено.* Г. Караславов. *Поп Дочо хитро подмамваше Вълчан.* Йовков. *Хитро скроена лъжа.* **2.** С израз на хитрост; лукаво. *Баба Ана гледаше Марина и очите ѝ хитро светкаха.* Йовков. *Въздишай, момче, — има защо! ... Млада булка си оставил! — обади се закачливо и хитро Благолажът.* Елин Пелин. *Той се приближи весело, хитро усмихнат.* Дим. Талев.

хѝтрост, -ттà, *мн.* -и, *ж.* **1.** Само *ед.* Качество на хитър. *Свит, прегърбен, все в земята гледа. В очите му — лисича хитрост.* Л. Стоянов. *Тя бе пълна господарка в къщата и проявяваше по-голяма хитрост и досетливост от мъжа си.* К. Петканов. *Кокошките бяха на високо, нямаше как да ги достигне ... С ловкост този път няма да може, чакай с хитрост — рече си Лиса.* Г. Караславов. **2.** Проява на хитър човек или животно, нещо измислено хитро; хитрина. *Вълците си служат с тая хитрост: ще легне някой, ще се завъргаля из снега, ще се умилква. И някоя млада кобилка ... ще тръгне да види какво е туй нещо, да го подуши.* Йовков. *Обхвана го една злоба към Цвета, която с хитрост или с магия му заслепи очите.* Елин Пелин.

хитроýмен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил. Рядко.* **1.** Който е хитър и умен. *И вместо тях влизат сега трима негови противници, начело с хитроумния Младен.* Влайков. *Хитроумна Лиса на оставила петлето.* Ран Босилек. **2.** Който съдържа, изразява хитрост и мъдрост. *И под влиянието на неговите хитроумни беседи все повече се възбуждаха духовете у кротките инак горненци.* Влайков. *Хитроумно тълкуване.*

хитроýмно. *Нареч. от* хитроумен. *Тъй постъпил Одисей, както винаги, и умно, и хитроумно!* П. П. Славейков *И хитроумно се възползува тя от този щастлив случай.* Влайков.

хитрýвам, -аш, *несв.* Служа си с хитрост, старая се да измамя, да заблудя, да надхитря някого. *Тя не бе плакала. Тя се преструваше, тя лъжеше и хитруваше.* Елин Пелин. *Зайчето започна да хитрува. По три пъти се връщаше на едно и също място.* Ем. Станев.

хитрýване *ср. Отгл. същ. от* хитрувам. *Разбрал, че всяко хитруване е безполезно, Евгений покорно наведе глава.* Дим. Ангелов.

хитрýша *ж. Разг.* Хитра, дяволита жена или хитро женско животно. *Стрина Бойка, каквато беше хитруша, слушаше лукаво усмихната.* И. Волен. *Знаеш ли каква е хитруша, чичо Семо! Аз искам да я хвана и проверя дали има яйца, а тя* (кокошката) *подскочи-подскочи ... и започне: ка-ка-ка-ка-ка! ... Подиграва ми се.* Дим. Ангелов.

хѝтър, -тра, -тро, *мн.* -три, *прил.* **1.** Който е умен и лукав, който мъчно се мами, лъже. *Главатарят им Годеслав е човек упорит и хитър.* Вазов. *Ходеха и за лисици, намираха дупките им, ... разкопаваха ги след това и хитрите животни падаха в ръцете им живи.* Йовков. *Божан ..., като хитър и скритен човек, уверяваше всички, че това е лъжа.* Елин Пелин. **2.** Който изразява лукавство, склонност към измама. *Под големите му вежди играеха хитри и умни очи.* Елин Пелин. *Той видя една лисица на пътечката. Зверчето го гледаше с малките си хитри очички.* Ст. Загорчинов. **3.** Който съдържа измама, лукавство. *Той разбра, че Заманов с такова хитро обяснение искаше да укрие своята немарливост и слабо усърдие към интересите на държавата.* Вазов. *Ако някой познат или връстник го запиташе как е, ... кога е дошъл — нему се струваше, че тия въпроси са хитри изследвания.* Елин Пелин. **4.** *Нар.* Умен, разумен. *За възрастта си извънредно развит — забеляза Братаков ... — Хитро е като дърто — допълни майката.* Вазов. *Чедо е изхранил той, хубаво и хитро, дето и голенец да го вземе, пак никъде няма да се засрами.* Г. Караславов.

хихѝкам, -аш, *несв.* Смея се тихо и сдържано. *Той сега говори с мек ... глас, ... твърде*

много се смее, хихика. М. Кремен. *Старият чорбаджия гледаше към Левски и тихичко, продължително хихикаше.* Ст. Дичев.

хихѝкане *ср. Отгл. същ. от* хихикам. *Смееше се Дико със сподавено, весело хихикане.* Г. Райчев.

хич *нареч.* (тур.). *Разг.* **1.** Никак. *Ти, чичовото, . . . си тръгнал по криви пътища и мене това хич не ми харесва.* Г. Караславов. *А какво мислят за мене твоите приятели — това хич не ме интересува.* П. Вежинов. *Хич не му мига окото. Хич не искам да зная.* **2.** Като *частица* — за засилване при израз на негодуване, укор, възмущение; нима, та, че. *Как тъй, джанъм, хич може ли да бъде, български тютюн да не запуши човек!* Ал. Константинов. *Хич бива ли! . . . Обещал си, ела! Защо само да ме лъжеш?* М. Кремен. □ **Хич ме няма** — много съм зле. *Болен съм, хич ме няма.*

хѝщен, -щна, -щно, *мн.* -щни, *прил.* **1.** За животно — който напада други животни, за да се храни с тях; граблив. *Пазете се, щуката шари под нас! Всички видяха голямата хищна риба, която изчезна в дълбочините.* Ем. Станев. *И дотолкова го занимаваше ловът главно на хищния дивеч, че знаеше точно числото на всички вълци и лисици из околността.* Д. Калфов. *Хищно животно. Хищна птица. Хищен звяр.* **2.** *Прен.* Който е характерен за такова животно. *Тялото му беше още високо и здраво, а в орловия нос и хищните очи на едрото му лице имаше някаква пиратска красота.* Дим. Димов. *На тъмното му лице бе заседнало едновременно и доволно, и хищно изражение.* П. Вежинов. **3.** *Прен.* Алчен и жесток; граблив. *От юг турци заплашват да нахълтат през Стара планина и хищният и лукав Кантакузен издебва минутата да ни нападне.* Вазов. *А тъй жестока е борбата! | Отде не плъзна хищен враг? | И кой престъпник на земята | не тръгна с кървав нож в ръката | да сее ужаси и мрак?* Смирненски.

хѝщник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Хищно животно. *Аз най-голям съм, цар съм в планината! — | каза орелът, хищникът планински.* Вазов. *Вълкът лежеше на самия бряг . . . Това бе голям, охранил се хищник, със сива и лъскава козина.* Н. п. Филипов. **2.** *Прен.* Жесток и безмилостен грабител; експлоататор. *В това време почти никой . . . не предполагаше, че тия полудиви пълчища от смели хищници след по-малко от половин век ще бъдат господари на тия земи.* Вазов. *Той имаше умни, сини очи. Това бяха пак студените очи на грабител и хищник.* Дим. Димов. *Империалистически хищници.*

хѝщница *ж.* Хищно женско същество. *Керван след керван из полята се ниже, | а мълком по техните стъпки се движи | всевластната хищница Смърт.* Смирненски.

хѝщнически, -а, -о. *Прил. от* хищник. *Младото соколче не се уплаши . . ., него го тласкаше страшният хищнически инстинкт към сивия гълъб.* Елин Пелин. *Хищнически стремежи на капиталистите.*

хѝщнически. *Нареч. от прил.* хищнически. *Капиталистите хищнически ограбват работническата класа.*

хѝщничество, *мн.* (рядко) -а, *ср.* Проява на хищник (във 2 знач.); жестоко ограбване, експлоатация. *Твърде скоро едно царство ще пропадне и ще се разсипе и един цар ще изгуби своя трон. Справедливо възмездие . . . за алчно хищничество на чужда земя.* Йовков. *Работата е в това да ги обезвредиш тях, да избавиш хората и стоката им от тяхното хищничество.* Влайков.

хѝщнишки, -а, -о, *прил.* Хищнически. *Премина ти, Варшава, | страшни изпитания | в завоевателската, | хищнишка война.* Багряна.

хѝщно. *Нареч. от* хищен. *Мирувай, че да не обърна другия край! — рече ѝ той, като я стрелна с хищно светнали очи.* Дим. Ангелов.

хѝщност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хищен. *Той вижда огнени езица из ноздрите на чудовището, той вижда кръвясалите му очи, светещи . . . от хищност.* Елин Пелин.

хлàбав, -а, -о, *прил.* **1.** Който не е опънат, не е стегнат или не е прилепнал добре; халтав. *Тя го превърза отново. Остави превръзката похлабава.* Дим. Талев. *Коланът ми е хлабав.* **2.** *Прен. Разг.* Който е отпуснат, недисциплиниран. *Партийния секретар го мъмрахме — за хлабаво пипане!* А. Гуляшки.

хлàбаво. *Нареч. от* хлабав. *Широк ален пояс леко пристягаше снагата му и се спускаше хлабаво отстрани.* Ст. Загорчинов. *Стори му се, че другарите от града пипаха хлабаво.* Дим. Димов.

хлàбавост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Рядко. Отвл. същ. от* хлабав.

хлад, хладът, хладà, *мн.* няма, *м.* **1.** Не много силен студ. *Отначало в зимника му се видя топло, но постепенно започна да усеща хлад, а след това взе да трепере от студ.* Дим. Ангелов. *Пипнах ръката му. Усетих хлад.* **2.** Приятна студенина; прохлада, хладина. *Горите ти са пълни с хармония и хлад.* Вазов. *Той снимаше сламената си шапка, . . . разтваряше широко разкопчаната си риза, да му влезе хлад.* Елин Пелин. *Нито пътечка, нито път се вижда в тъмната гора . . . Денем и нощем там цари хлад и тишина.* Ем. Станев. *На хлад. По хлад.* ‖ Не много студен въздушен лъх. *Разклатиха се върховете на овошките и отгоре . . ., полъхна топъл, мразовит хлад.* Йовков. *От прозореца полъхна тънък утринен хлад.* Кр. Велков. *Шушнат някъде жита, | хлад повява от горите.* Мл. Исаев.

хлàден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* **1.** Който има не много ниска температура, който не е много студен. *Аз дишах с цели гърди хладния планински въздух.* Вазов. *Беше хладна и ясна есенна утрин.* Елин Пелин. *Хладна есен. Хладна механа.* ‖ Който не дава топлина, който не топли. *Но и празниците, и сватбите се свършваха, а снегът все още си стоеше, ненамален и незасегнат почти от хладното слънце.* Йовков. *От тая височина . . . се виждат покривите на всички околни къщи — сега покрити със синьоблестящ сняг, осветен от хладните лъчи на луната.* М. Кремен. ‖ Който носи хлад, разхлажда; прохладен. *Беше станало доста късно и от време на време полъхваше хладен нощен ветрец.* Йовков. *Ведрото небе още светлееше, . . . от сенчестите долища се надигаше синкава, хладна вечерна мъгла.* Дим. Талев. *Полъхна хладен ветрец, заваля.* А. Гуляшки. *Хладна сянка. Хладни тръпки.* **2.** Студен. *И смъртта ѝ там мила усмивка, | а хладен гроб сладка почивка.* Ботев.

3. *Прен.* За човек — безразличен, безучастен, въздържан, равнодушен. *Невенка от три-четири дена насам оставаше в същото мрачно настроение, хладна, умислена, кахърна.* Вазов. *В спомените за моите детски години той винаги ми се представя в образа на човек хладен и суров.* Влайков. *Но последната пролет Стефан се върна много променен..., с другарите си беше мълчалив и хладен.* Йовков. 4. Който изразява безразличие, студенина. *И душата й остава отровена, сърцето студено и погледът й хладен.* Влайков. *Усмивката му бе пресилена и хладна.* Влайков. *Хладен прием.* 5. *Прен.* Студен, бездушен. *На неговото чисто, безкористно увлечение тя отговори с хладната безсърдечна сметка на обикновена практична жена.* Йовков. *Хладен разсъдък.* □ **Хладно оръжие** — оръжие, с което се пробожда или сече (нож, сабя, кама и под.).

хладѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който служи за охлаждане на телата и за поддържане на ниска температура. *Хладилна машина. Хладилна инсталация. Хладилен вагон.* 2. Който е свързан с охлаждане на телата. *Хладилно дело. Хладилна техника.*

хладѝлник, *мн.* -ци, *м.* Уред, в който се поддържа ниска температура.

хладинà, *мн.* няма, *ж.* 1. Приятно ниска температура на въздуха; хлад. *Надвечер хладината разведри челото на Дочка.* К. Петканов. *Почакахме, та да тръгнем по хладина.* Йовков. *Птиците почивàха на хладина в гъстите клони на дърветата.* М. Марчевски. 2. Приятно студена вълна въздух; прохлада. *Угасна жежък летен ден и лека вечерна хладина повя над земята.* Елин Пелин. *Колата навлезе в дефилето. От Витоша повя хладина.* Дим. Димов. *Автомобилите цепят въздуха, приятна хладина облъхва лицата.* Св. Минков. 3. Студенина, хлад. *От големите неравни плочи, с които е постлан подът, иде смъртна хладина.* Елин Пелин. *Скрита между храсталаците, тя потреперваше от среднощната хладина.* П. Вежинов. 4. *Прен.* Студено, въздържано, лошо отношение. *Хладина се чете и в погледа на малките му синкавозелени очи.* Влайков. *От него лъхаше някаква откъснатост от света, някаква смразяваща хладина.* Дим. Димов.

хладнèя, -èеш, *мин. св.* хладнях, *прич. мин. действ.* хладнял, -а, -о, *мн.* хладнели, *несв. Рядко.* 1. Ставам хладен; захладявам се. *Започваше и времето да хладнее горе в планината.* Дим. Талев. 2. Правя да се усеща хлад. *Потеклата по челото му пот хладнееше приятно като милувка.* Дим. Талев. 3. С кратките дат. форми на личн. мест. ми, ти, му, й, ни, ви, им — усещам хлад, става ми хладно. *Султана го покри, притисна завивката към гърба, към кръста му — да не му хладнее през нощта, есен беше вече, нощите ставаха хладни.* Дим. Талев.

хладнинà, *мн.* няма, *ж. Рядко.* Хладина. *Над полето лежеше една приятна хладнина.* Елин Пелин. *Нощните планински цветя разтварят чашките си и поемат хладнината.* А. Каралийчев.

хлàдно *нареч.* 1. Обикн. в безлич. изрази **хладно е, става хладно** — не е топло, става малко студено. *Стана хладно и той се събуди.* Йовков. *Реката шумеше с равен, успокояващ плясък. Беше хладно.* Ем. Станев. 2. *Прен.* Сдържано, без израз на чувства. *Той се държеше към нея въздържано и хладно.* Йовков. *Братята също посрещнаха хладно Павел.* Елин Пелин. □ **Става ми хладно, хладно ми е** — усещам хлад, студено ми е. *Горолю́мов усети, че му стана хладно, загърна се в палтото си и след малко задряма.* Йовков.

хладнокръ̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който умее да запазва спокойствие, самообладание; въздържан, спокоен. *Татко Пиер почувствува пред себе си един дързък и хладнокръвен младеж.* Дим. Димов. *Огън! — каза той и почувствува, че кръвта нахлу в главата му с едно успокоение, на което би завидял и най-хладнокръвният боец.* Ив. Мартинов. || Който не се вълнува; спокоен, равнодушен. *Революционното кипение... не го остави за дълго чужд и хладнокръвен.* Вазов. *Аз гледах стрехотии и оставах хладнокръвен.* Вазов. 2. *Рядко.* Който съдържа или изразява хладно отношение. *Той чу уплашен това известие, но запази хладнокръвно лице.* Вазов. *Хладнокръвна смелост.*

хладнокръ̀вие, *мн.* няма, *ср.* Качество на хладнокръвен; спокойствие, самообладание. *Постарах се да запазя, доколкото можех своето хладнокръвие.* Величков. *Но сега... той трябваше да сдържа възмущението си, да запази хладнокръвие и бодро да върви из своя път.* Влайков.

хладнокръ̀вно. *Нареч. от* хладнокръвен; спокойно, невъзмутимо. *Но той се възпря, като видя, че Стоян хладнокръвно и без страх чака смъртта.* В. Друмев. *Не мигах и не жумях, когато дръпвах спусъка, хладнокръвно и бързо се прицелвах.* Ем. Станев.

хладнокръ̀вност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хладнокръвен; хладнокръвие.

хлàдност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хладен. *Великото слово | на сърцата даде биене по-ново, | прежната апатия и хладност, и сън | сега бяха треска, живот и огън.* Вазов. *Този поглед не изразяваше нищо освен студенина и неподвижност... Той беше само страшен със своята каменна хладност.* Л. Стоянов.

хладовѝна, *мн.* няма, *ж. Нар.* Хладина, хлад. *Обади ми, че по хладовина ще тръгне за село.* Вазов. *Петърчо бе докарал овцете на хладовина в кошарата.* Кр. Григоров.

хладовѝт, -а, -о, *прил. Нар.* Хладен, прохладен. *Утрен ветрец хладовити | освежи Балкана.* Вазов.

хлàдък, -дка, -дко, *мн.* -дки, *прил.* За вода, течност — приятно студен; хладен, възхладен. *Поля на мъжете хладка вода да си измият ръцете.* А. Страшимиров. *Не бивало да го къпят с гореща вода, ами с по-хладка.* Влайков. *Хладка баня.*

хладя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Рядко.* Разхлаждам, прохлаждам. *Пътникът може да иде от Бояна... на Княжево, потънало в зеленина и цяло гръмнало от песента на Владайската река, която го хлади и весели.* Вазов. **хладя се** *възвр.* и *страд.*

хлапàк, *мн.* -ци, *м. Пренебр.* 1. Момче на десетина години; хлапе. *Един бе Чавдар войвода — | един на баща и майка, | ... | хлапак дванайсетгодишен, | овчар го даде майка му.* Ботев. *А той, осем-деветгодишен хлапак, пасеше*

кравата. Г. Караславов. *Полският пъдар докара в общината един подплашен хлапак, натоварен с цял наръч млади, крехки лозови издънки.* Чудомир. 2. *Разг.* Неопитен или неразумен млад мъж; негодник, дангалак, хъшлак. *Хлапак! Отишел човекът, грабнал момичето, довел го.* Йовков.

хла̀пам, -аш, *несв. Разг.* За обувка и под. — широк съм и се движа на крака. *Обущата му хлапат. Чехлите му хлапат.*

хла̀пане *ср. Отгл. същ. от* хлапам.

хлапата̀р, обикн. *мн.* хлапата̀ри, *м. Разг.* Големи, широки обувки, чехли и под., които хлапат.

хлапаца̀ло, *мн.* -а, *ср. Разг. Неодобр.* Човек, който приказва много и глупаво; дърдорко. *Ти, хлапацало, не приказвай така за румънската войска... Беше ли при Плевен?* Вазов.

хлапа̀шки, -а, -о, *прил.* Присъщ на хлапак, несериозен. *Пред нея той беше готов дори на хлапашки лудории и унижения.* Г. Караславов. *Малкото кепе, килнато назад върху светлата коса, засилваше още повече хлапашкия му вид.* Дим. Димов.

хлапа̀щина, *мн.* няма, *ж. Неодобр.* Постъпка на хлапак.

хла̀пѐ, *мн.* -та, *ср. Разг.* 1. Малко момче или момиче под 10 години; дете. *Митко, какво има, сине? — пита той малкия си внук, гологлаво и босо хлапе, което тича насреща му.* Йовков. *Няколко хлапета тръгнаха издалече и плахо след него и се сборичкаха.* Елин Пелин. 2. *Пренебр.* Млад, неопитен човек. *Вчерашно хлапе, турило златни копчета, запасало сабя — неможеш да му излезеш насреща.* Ал. Константинов. *Чичо Дражо прегледа още веднъж колата, попогледна и своя млад Стойчо, млад — още хлапе, и рече бащински: — Па си отваряй очите.* Елин Пелин.

хлапетѝя и **хлапетѝи** *мн. Събир. Разг.* 1. Деца, дечурлига. *Там вечер играеха на криеница селските хлапетии.* 2. *Пренебр.* Млади, неопитни момчета, младежи или мъже. *Хлапетии, не видели и не опитали нищо... изведнъж ги туриха... да бъдат министри и големци.* Вазов. *В селото нямаше ергени. Останали бяха разни хлапетии, но и тях щяха скоро да мобилизират.* Г. Караславов.

хла̀пѐшки, -а, -о, *прил.* Присъщ на хлапе. *Хлапешки приказки.*

хла̀свам, -аш, *несв.*; **хла̀сна,** -еш, *мин. св.* хла̀сна̀х, *прич. мин. страд.* хла̀снат, *св.* Хласкам веднъж или няколко пъти по веднъж; удрям, блъсвам. *Издигна своята арфа, на арфите цвета, и хласна, и разби я на вития стълп мермерен.* П. П. Славейков. *Станка се завъртя бързо, хласна пътната врата, изтича в къщи и се затвори в гостната.* Г. Караславов. *Влязоха още двама стражари. Тогава той хласна с юмрук момчето по рамото.* Ем. Коралов. **хласвам се,** хласна се *възвр., страд.* и *сред. Изви се вятър. Някъде наблизо се хласна прозорец.* М. Грубешлиева.

хла̀сване *ср. Отгл. същ. от* хласвам *и от* хласвам се.

хла̀скам, -аш, *несв.* Удрям силно, грубо и с шум; блъскам. *Но вятърът хласкаше вратите на изоставените големи здания и ги кънтяха.* П. Славински. **хласкам се** *възвр., страд.* и *сред. Прозорците се хласкат от вятъра.*

хла̀сна. Вж. хласвам.

хлеба̀р, -ят, -я, и **хлеба̀рин,** *мн.* хлеба̀ри, *м.* Човек, който приготвя и продава хляб; фурнаджия. *В града обаче мелничарите свършиха своето жито и трябваше да купуват, за да дават на хлебарите брашно.* П. Спасов.

хлеба̀рка[1] *ж.* 1. Продавачка в хлебарница. 2. Жена на хлебар.

хлеба̀рка[2] *ж.* Едро черно или кафяво плоско, вредно насекомо, което се въди из хлебарници, жилища и пр. Periplaneta orientalis и Blatta germanica.

хлеба̀рница *ж.* Заведение, в което се изработват и продават хляб и хлебни изделия; фурна.

хлеба̀рски, -а, -о. *Прил. от* хлебар. *Хлебарски занаят. Хлебарски работник.*

хлеба̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занаят на хлебар.

хлѐбен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* 1. Който е направен от брашно. *Хлебно тесто. Хлебни изделия.* 2. Който служи или е свързан с производството на хляб. *Хлебна мая. Хлебна сода. Хлебен завод.* 3. От който се прави хляб; житен. *Зърнени хлебни храни. Хлебни култури.* 4. Който е свързан с производството на зърнени храни, от които се прави хляб. *Хлебна кампания.*

хлѐбец, *мн.* няма, *м.* Малко количество хляб. *На Коледа седна баба на сиромашката си трапеза, па заяде сладко-сладко туршия и хлебец.* Елин Пелин. *Купуват си те хлебец, сиренце и маслинки.* Св. Минков.

хлебобърка̀чка *ж. Спец.* Машина за месене на хляб; тестомесачка.

хлебозаво̀д *м.* Завод за приготвяне на хляб.

хлебокомбина̀т *м.* Комбинат за фабрично приготвяне на хляб.

хлебопека̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Хлебарски работник, който пече хляб; фурнаджия.

хлебопека̀рница *ж.* 1. Място, заведение, гдето се пече хляб; фурна. 2. Хлебарница. *Козунаци и хляб ще се продават във всички дежурни хлебопекарници.*

хлебопека̀рство, *мн.* няма, *м.* Занятие на хлебопекар.

хлебопѐчене, *мн.* няма, *ср.* Печене на хляб. *Машинно хлебопечене. Технология на хлебопеченето.*

хлебопрода̀вница *ж.* Заведение, гдето се продава хляб.

хлебопроизво̀дство, *мн.* няма, *ср.* Производство на хляб. *Машини за хлебопроизводство.*

хлеборо̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Поет.* Който дава богата жътва; плодороден. *От двете му страни се простираше безкрайното хлебородно поле.* Ив. Мартинов.

хлебоснабдя̀ване *ср.* Снабдяване с хляб.

хлѐбче, *мн.* -та, *ср.* Малък хляб. *Сладко хлебче. Ръжено хлебче. Хлебчета за сандвичи*

хлев, хлѐвът, хлѐва, *мн.* хлѐвове, хлѐва (сл. ч.), *м. Диал.* Помещение за добитък; обор. *Вътре в двора имаше хлев, обор, пещ.* Ст. Загорчинов.

хлевоу̀ст, -а, -о, *прил. Разг. Неодобр.* Който говори много; бъбрив. *Стопи се гиздавата булчица! ... — подхвърляше някоя хлевоуста махленка.* Г. Караславов. *Само някои хлевоусти селски жени разправяха, че е гост от някое близко село.* Кр. Велков.

хленч, хлѐнчът, хлѐнча, *мн.* хлѐнчове, *м.* Хленчене. *Тя политна ..., подпря се о зида и с глух хленч избяга в тъмнината.* Г. Райчев. *Моля ти се, престани... Не обичам хленчове. Знаеш, че дъщеря ти е нещастна с мене.* М. Грубешлиева.

хлѐнча, -иш, *мин. св.* хлѐнчѝх, *несв.* С плач, с тих глас продължително искам нещо, моля за нещо. *Но понеже Владко продължаваше да хленчи умолително за майка си, тя се наведе пак, та го целуна няколко пъти по главата.* Вазов. *Измъчваше се Панчовица, като гледаше децата си такива слабички и като ги слушаше непрестанно да ѝ плачат и хленчат.* Влайков. *Дай ни работа, синко! ... — почна да хленчи жената.* Дим. Димов.

хлѐнчене *ср. Отгл. същ. от* хленча. *Той беше дошел при него само за брашно, подгонен от клетвите на жена си и хленченето на децата.* Дим. Димов.

хлѝпам, -аш, *несв.* Плача с хълцане, задъхвам се от плач. *И заплака горчиво... Той изпърво хлипаше, но после даде воля на стихията, която го изпълваше, и зави като ранен звяр.* Елин Пелин.

хлѝпане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* хлипам. *То ... с хлипане сложи лицето си до лицето на непознатата добра жена и ... заспа.* Елин Пелин.

хлѝпам, -аш, *несв.* **1.** Издавам шум, тракане с удряне, тропане. *Но неговите каруци не дрънчаха, не хлопаха като другите коля, а пееха по пътищата.* Йовков. *По разкаляния път биволите едвам тътрузят колата, които хлопаха, клатейки се насам-натам.* П. Ю. Тодоров. *Тъжно скърцаха дърветата зад оградите, хлопаше някъде пътна врата, куче лаеше в далечината.* А. Гуляшки. **2.** Чукам, тропам, за да ми отворят. *Стори ѝ се, че някой хлопа на вратата.* Елин Пелин. *Но колкото и да хлопаха на портите, никой не излизаше да отвори.* Йовков. ‖ Като удрям, блъскам нещо, правя да издава шум; тракам. *Точеха вода от чешмата, хлопаха с кофи и котли.* М. Грубешлиева. **хлопам се** *страд.* и *сред. По чардаците тропаха припрени стъпки, вратите на келиите се хлопаха шумно.* Ст. Загорчинов. □ **Хлопа му дъската, нещо му хлопа** (разг., пренебр.) — не е с ума си.

хлòпане *ср. Отгл. същ. от* хлопам *и от* хлопам се. *От зимника отново се чу хлопане, крясък.* Ем. Коралов.

хлопата̀р *м.* Кован звънец за добитък; хлопка, клопотар. *Зад рида се обадиха хлопатари на стада.* П. Ю. Тодоров. *От време на време в кошлата, където бяха затворени овцете, се разнасяше ситно дрънкане на звънче или хлопатар.* Дим. Ангелов.

хлòпвам, -аш, *несв.*; **хлòпна,** -еш, *мин. св.* хлòпнах̀, *прич. мин. страд.* хлòпнат, *св.* **1.** Хлопам веднъж или няколко пъти по веднъж. *От време на време хлопваха врати, долитаха женски гласове, дрънкаха менци.* Г. Караславов. *По улицата се дочу глъч. Някой изтича. У съседите хлопна врата.* Хар. Русев. **2.** Затварям силно и с шум врата, прозорец и др. *Тя се окопити, повърна се назад в стаята, хлопна вратата бързо, заключи я.* Вазов. *Началникът хлопна слушалката, излезе тичешком от кабинета си.* Д. Калфов. **хлопвам се, хлопна се** *страд.* и *сред.*

хлòпване *ср. Отгл. същ. от* хлопвам *и от* хлопвам се. *Мислите му бяха прекъснати от хлопването на вратата.* Дим. Ангелов.

хлòпка *ж.* **1.** *Нар.* Хлопатар. *Из селото се чуваха звънците на кобилите, хлопките на овцете и медните биволски звънци на биволите.* Цани Гинчев. *По-едрите и по-стари кобили имаха на шиите си железни хлопки, които биеха като камбани.* Йовков. **2.** *Разг.* Бебешка играчка, която хлопа; дрънкалка.

хлòпна. Вж. хлопвам.

хлòпот, *мн.* няма, *м. Рядко.* **1.** Хлопане, чукане. *Капаците, увиснали по прозорците, се заблъскат насам-натам и хлопотът им ехва из пущинака.* П. Ю. Тодоров. **2.** Звън на хлопка. *Това е панаирът ... Големи алени чадъри на лимонададжии, ... върбови пищялки и хлопот на козарски звънци.* К. Константинов.

хлор, хлòрът, хлòра, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Хим.* Химически елемент — отровен газ с жълтозелен цвят, чийто воден разтвор избялва и дезинфекцира.

хлорамѝн, *мн.* няма, *м.* (гр.). Органично синтетично съединение на хлора, употребявано като дезинфекционно средство.

хлòрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* хлор. *Хлорни пари. Хлорни съединения.* □ **Хлорна вар** (хим.) — вещество, получено от хлор и гасена вар, което избялва и дезинфекцира.

хлорѝд *м.* (гр.). *Хим.* Сол на солната киселина. *Натриев хлорид. Амониев хлорид.*

хлороводорòд, *мн.* няма, *м. Хим.* Безцветен отровен газ, съединение на хлора с водорода.

хлороводорòден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* хлороводород.

хлорофѝл, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Бот.* Вещество, което обагря зелено растенията и чрез което те асимилират въглеродния двуокис от въздуха.

хлорофѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* хлорофил.

хлорофòрм, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Хим.* Летлива безцветна течност със силна сладникава миризма, употребявана като упойка и разтворител.

хлу̀звам, -аш, *несв.*; **хлу̀зна,** -еш, *мин. св.* хлу̀знах̀, *прич. мин. страд.* хлу̀знат, *св.* Хлузгам веднъж или няколко пъти по веднъж. **хлузвам се, хлузна се** *страд.* и *сред.*

хлу̀зване *ср. Отгл. същ. от* хлузвам *и от* хлузвам се.

хлу̀згам, -аш, *несв.* Бутам някого или нещо да се плъзне по хлъзгаво място. **хлузгам се** *страд.* и *сред.*

хлу̀згане *ср. Отгл. същ. от* хлузгам *и от* хлузгам се.

хлу̀зна. Вж. хлузвам.

хлу̀йвам, -аш, *несв.*; **хлу̀йна,** -еш, *мин. св.* хлу̀йнах̀, *св. Диал.* Хлуя внезапно, бързо или от

време на време. *Дим на тънки струйки се вдигаше от цигарите и когато някой отвореше вратата, хлуйваше навън.* Кр. Григоров. *Водата хлуйна от тръбата. Хлуйва дъжд.*

хлу̀йване *ср. Отгл. същ. от* хлуйвам.

хлу̀йна. Вж. хлуйвам.

хлу̀я, -у̀еш, *мин. св.* (рядко) хлух, *несв.* **1.** За голямо количество вода — тека, изливам се изведнъж, със сила. *Водата хлуеше отвсякъде. Чешмата хлуѐ.* **2.** За въздушна струя, мирис — нося се, навлизам в голямо количество. *От всички страни хлуеше ведрина и упоителен горски мирис.* Д. Немиров. *През прозореца хлуеше влажен въздух.* М. Грубешлиева.

хлъ̀звам, -аш, *несв.*; **хлъ̀зна,** -еш, *мин. св.* хлъзна̀х, *прич. мин. страд.* хлъзнат, *св.* Хлъзгам веднъж или няколко пъти по веднъж; плъзгам. **хлъзвам се, хлъзна се** *страд.*

хлъ̀звам се, -аш се, *несв.*; **хлъ̀зна се,** -еш се, *мин. св.* хлъзна̀х се, *св., сред.* **1.** Хлъзгам се веднъж или няколко пъти по веднъж; плъзвам се. *Цял ден една-едничка мрянка! И тя, като я откачих от въдицата, се хлъзна между пръстите ми и — пак в реката!* Д. Калфов. *Леко се хлъзват двойките по леда.* **2.** Подхлъзвам се. *Конят се хлъзна и се струполяса заедно с ездача си.* Вазов. *Хлъзнах се на леда и паднах.*

хлъ̀зване *ср. Отгл. същ. от* хлъзвам *и от* хлъзвам се.

хлъ̀згав, -а, -о, *прил.* По който лесно може да се хлъзга; плъзгав. *Преминахме с мъка някакъв дълбок дол със стръмни и хлъзгави брегове.* Йовков. *Сега те тръгнаха по един разкалян и хлъзгав коларски път.* М. Марчевски. *Под разместените и хлъзгави камъни пробягваха пъстърви.* Дим. Димов.

хлъзгавина̀ *ж.* **1.** Само *ед.* Качество на хлъзгав. **2.** *Рядко.* Хлъзгаво място. *Пътят се разкаля и ние едва не паднахме по хлъзгавината.*

хлъ̀згаво. *Нареч. от* хлъзгав. *Тук е много хлъзгаво, ще паднеш.*

хлъ̀згам, -аш, *несв.* Движа, местя нещо по гладка, равна повърхност, по лед; плъзгам. *Изправи гардероба и започна да го хлъзга към стената.* Дим. Ангелов. *Той леко хлъзга по леда шейната.* **хлъзгам се** *страд.*

хлъ̀згам се, -аш се, *несв., сред.* **1.** Движа се плавно по гладка повърхност, по лед; пързалям се. *Снегът продължаваше да вали и образуваше дебел, пухкав килим, по който вече се хлъзгаха шейни.* Дим. Димов. ‖ Движа се леко, плавно. *По паважа се хлъзгаха безшумно таксита и лимузини.* Дим. Димов. *Лодката се хлъзгаше по гладката повърхност на езерото.* **2.** Не стоя здраво, губя равновесие на плъзгаво място; подхлъзвам се. *Михаил води коня, комуто краката се хлъзгат и убиват по острия камъняк.* Вазов. *Хлъзгам се и падам на леда.*

хлъ̀згане *ср. Отгл. същ. от* хлъзгам *и от* хлъзгам се.

хлъ̀зна се. Вж. хлъзвам се

хлъ̀твам, -аш, *несв.*; **хлъ̀тна,** -еш, *мин. св.* хлътна̀х, *св.* **1.** Смъквам се надолу, образувам вдлъбнатина. *Синорът бе висок, а пътеката бе хлътнала ниско.* Елин Пелин. *Там шосето изведнъж хлътваше.* П. Вежинов. *Най-сетне след дълго лутане той се намери дори до старата запустяла воденица, на която покривът беше хлътнал.* Ем. Коралов. **2.** Попадам, навлизам във вдлъбнатина, дупка; пропадам. *Тръгвайте! — каза и тръгна към шосето, като се спъваше и хлътваше в прясно изораните бразди.* А. Гуляшки. *Колата леко се подрусваше, а тук-там внезапно хлътваше ту едното, ту другото ѝ колело.* Дим. Талев. *По средата на двора той хлътна в една дупка.* Ив. Мартинов. **3.** *Прен.* За очи, гърди и пр. — вдавам се навътре, вдълбавам се от слабост, изтощение и под. *Хълбоците му* (на вола) *бяха хлътнали дълбоко, ребрата му се четяха.* Елин Пелин. *Очите му бяха хлътнали, трескави и натъжени.* Йовков. *Пълното му и охранено някога лице сега се беше съвсем стопило, бузите му бяха хлътнали.* П. Славински. **4.** *Разг. Рядко.* Влизам, вмъквам се, бързо изчезвам някъде. *Спре се, огледа се наляво, огледа се надясно и хлътне в дюкянчето.* Йовков. *Матьо стигна до пътната врата..., метна поглед по прозорците на насрещните къщи и хлътна в двора.* Дим. Ангелов. *Войводата и още един от четниците хлътнаха в шубраците вдясно от пътя.* Дим. Талев. **5.** *Прен. Разг.* Изпадам в тежко, безизходно положение. *Касиер е, харчи много, но на края ще хлътне.* ‖ Влюбвам се силно. *Не говоря за хубостта ѝ, макар че, право да ти кажа... — Зарежи, ти си хлътнал.* А. Страшимиров.

хлъ̀тване *ср. Отгл. същ. от* хлътвам. *Хлътване на почвата. Хлътване на очите.*

хлъ̀тна. Вж. хлътвам.

хлъ̀тналост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хлътнал. *Хлътналост на страните.*

хлътнатина̀ *ж.* Вдлъбнато, вдадено навътре място; вдлъбнатина. *След поройния дъжд хлътнатините по пътя бяха станали по-дълбоки.*

хлъ̀цвам, -аш, *несв.*; **хлъ̀цна,** -еш, *мин. св.* хлъцна̀х, *св.* **1.** Хълцам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Пребледня, загледа уплашено, поиска да каже нещо, но само хлъцна и взе да се задушава.* Йовков. *Ха! — хлъцна от учудване дядо Пейо. — Какво щеше да бъде, ако беше жива Антица?* Йовков. *Диньо хлъцна от радост.* К. Константинов. *Хлъцна няколко пъти, пи вода и спря да хълца.* **2.** *Разг.* За жила, става и под. — измества се леко с болка. *Хлъцна ми кръстът.*

хлъ̀цване *ср. Отгл. същ. от* хлъцвам.

хлъ̀цна. Вж. хлъцвам.

хляб, хля̀бът, хля̀ба, *мн.* хля̀бове, хля̀ба (сл. ч.), *м.* **1.** Само *ед.* Печена тестена храна, направена от брашно, вода и малко сол, обикн. с квас, мая. *Татко постла една кърпичка на тревата, сложи там хляба и сиренето и наряза динята.* Д. Немиров. *В чинията цяло печено пиле, малко зачервено. До пилето порязаница бял хляб.* А. Каралийчев. *Домашен хляб. Комат хляб. Сух хляб. Ръжен хляб.* ‖ Тесто, от което се приготвя тази храна. *Димовица завари Куна да меси хляб.* К. Петканов. *Метнахме хляба да се пече. Сода за хляб. Мая за хляб.* **2.** Отделен къс от изпечено тесто, с кръгла или продълговата форма. *Тъкмо в тая минута се показа Иван... Той носеше под мишницата си един голям самун хляб.* Йовков. *Всеки получи своя пай: половина ръжен хляб примесен с царевица.* Л. Стоянов. *Фурната вади 800 хляба.* **3.** *Нар.* Само *ед.* Житни храни, от които се приготвя тази храна. *„Време му е", говореха, „нека е горещо, хляб се пече сега". Хлябът — това бяха храните, които зрееха вече.* Йовков.

Кърската работа беше усилена. Трябваше да се прибере хлябът от нивите. Кр. Григоров. *Тръгнаха селяните да прибират хляба. Закипя жетвата.* А. Каралийчев. 4. Само *ед. Прен.* Най-необходими средства за живот; прехрана. *Хиляди работници остават изведнъж на улицата без работа, без хляб.* Величков. *Работеха понякога с надница за няколко гроша, колкото за хляба.* Вазов. *Те ходели и тримата по чуждите ниви да работят и с тежък труд изкарвали хляба си.* А. Каралийчев. *Вадя си хляба. Печеля си хляба. Борба за хляб.* □ **Давам някому хляб (хляба) (в ръцете)** — а) Научавам някого да работи, да си изкарва прехраната. *То не е само да го* (детето) *родиш, ами трябва да му дадеш и хляб в ръцете.* И. Волен. *Изучих го, дадох му хляба.* б) Давам някому работа, прехранвам. *На много хора съм давал хляб.* **За парче хляб** — за най-нищожна цена, само за прехраната. *Какво му бяха виновни хората? И те са слуги тука за парче хляб.* Ст. Ц. Даскалов. **Кисел хляб** (нар.) — хляб, направен с квас. **Има още (много) хляб да ядеш** (разг.) — още си много млад и неопитен за нещо. **Насъщен хляб** (книж.) — прехрана. *Де бе сега Стоичко? Никога няма вече да изкара от тая нива своя насъщен хляб.* Вазов. **Оставам без залък хляб** (разг.) — оставам без средства за препитание. **Отнемам някому хляба** — оставям някого без доход, без прехрана. **Само хляба ми ядеш** — незаслужено, напразно те храня. **Уча се на чужд хляб** — свиквам да работя при чужди хора. *Да вървят ратаи, да се учат на чужд хляб, пък всеки със своя късмет.* Ц. Церковски. **Харчи се (върви) като топъл хляб** (разг.) — за продукти, стоки: бързо се разграбва, свършва. **Хляба ми е ял** (разг.) — работил е, слугувал е при мене. *Аз го зная него какъв е той, не ти. Знам го, че ми е ял хляба.* Йовков.

хм и удължено **хм-хм, хм-м,** *междум.* 1. За означаване на: а) Колебание, недоумение, учудване при замълчаване, замисляне. *Ами сега де го водиш? На доктор ли?... — Водя го сега аз... хм... как да ти кажа... На мене да остане, не вярвам.* Йовков. *Нищо не видях — казах аз. — Хм, чудна работа. Дали пък не е котка?* Ем. Станев. *Не ми остава нищо друго, освен... да се отдръпна... Хм! Я по-добре да не мисля за това!* Ив. Мартинов. б) Замисляне, многозначително замълчаване, премълчаване на нещо. *Знай, вятър туй е свят и чест. — Хм... чест...* Дебелянов. *Свещеникът замислено поглади брадата си и се наклони към клисаря: — Хм-хм, та под престола ли е, каеш?* Елин Пелин. *Крият се, г-н началник. Поддържат шумците — заявил най-старшият от полицаите. — Хм-м, поддържат ги значи.* Сл. Трънски. 2. За означаване на: а) Неодобрение, съжаление; ех. *Хм... тя станала една работа, ама остави я!* Йовков. *Хубаво се веселят младите!... — Хм... туй нищо не е — казва той. — Де едно време?* Йовков. *Шумно сръбна турчинът от чашката си. Още един път. — Хм... горчив си го направила.* Дим. Талев. б) Слабо възмущение, лека закана. *Само дядо Иван... промърмори под носа си: Хм... ще го целува пък... Йуда!* Йовков. *То си е моя работа — каза Евлоги. — Хм, то е и наша работа — погледна го изпод вежди Богомил.* А. Гуляшки.

хмел, хмѐлът, хмѐла, *мн.* хмѐлове, *м.* Увивно горско растение с нарязани листа, чиито цветове се употребяват за приготвяне на хлебна мая и в пивоварството. Humulus lupulus. *Плъзват нагоре и хиляди виещи растения: хмел, повет, бръшлян, дива лоза и какви не други още.* Йовков.

хмѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съдържа хмел или е добит от хмел. *Хмелна мая.*

хмѐлов, -а, -о, *прил.* Който се отнася до хмел. *Хмелов храст.*

хо *междум.* 1. За израз на изненада, учудване; охо. *В това време се чу вик на селския говедар. — Хо! то съмнало! — каза Велико.* В. Друмев. 2. Обикн. удължено: хо-о-о. За израз на задоволство, радост при неочаквана среща с някого; охо. *Хо-о-о, Македонски, добре дошъл.* Вазов. 3. Удвоено х о - х о — за означаване на силен, гръмогласен смях. *Изведнъж той се изсмя силно: хо-хо!* 4. Провикване при обръщение към лица на далечно разстояние. *Нейко тръгва пак, но едва направил няколко крачки, отново се спира: хо-хо! — викат някъде далеч, хо-хо! — отзовават се други.* Йовков. 5. *Рядко.* Като частица — за обръщение, подкана към някого; хей. *Хо, драгинко, побързай, че да не ти подлеят вода! — каза една млада невеста.* А. Страшимиров.

хобо̀т *м.* У слона, тапира и някои други животни — тръбовидно и подвижно продължение на носа. *От една грамадна клетка, | возена като вагон, | махаше с хобот за поздрав | едрият гигантски слон.* Ив. Радоев.

хобо̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. За насекоми — който е с хоботче. *Хоботни насекоми.* 2. Като *същ. мн.* **хоботни** (зоол.) — насекоми с хоботче.

хобо̀тник, *мн.* -ци, *м.* Вид насекомо с хоботче, вредител на земеделските култури. *Цвеклов хоботник.*

хобо̀тче, *мн.* -та, *ср.* 1. *Умал. от* хобот. 2. Дълъг израстък на главата у някои насекоми, който служи като орган на обонянието, за смукало или защитно средство.

ход, хо̀дът, хо̀да, *мн.* хо̀дове, хо̀да (сл. ч.), *м.* 1. Само *ед.* Движение в някаква посока; вървене, ходене. *След едночасов ход излязоха от леса.* П. Вежинов. *Той подръпваше леко поводите, но конят не ускоряваше равномерния си ход.* Дим. Талев. *Най-сетне тръгваме из по-равен път, колата усилва хода си.* Л. Стоянов. 2. Само *ед.* Начин на вървене, на ходене; походка. *Аз и сега го гледам във въображението си, като ходи замислен из училищния двор с бавен и тежък ход.* Вазов. 3. Само *ед.* За машина — действие, движение. *Давам на машината заден ход.* 4. *Шахм.* Преместване на фигура при игра на шах. 5. Обикн. *мн.* Проходи за минаване, за съобщения, обикн. под земята. *Тя бе вече далече — там, дето начеват подземните ходове в кулите на стражата.* Н. Райнов. *На всяка страна се виждат дълбоки окопи, ходове за съобщения.* Йовков. 6. Само *ед. Прен.* Развой, протичане на нещо; развитие. *На първия чин Дамянчо Григорът разправяше потънко на бея хода на първото действие.* Вазов. *Застояха се руситe и по Стара планина. Турците се опитваха да променят в своя полза хода на войната.* Дим. Талев. 7. Обикн. *мн. Прен.* Способ, маниер за постигане на нещо. *Поведе борбата с добре об-*

мислени ходове. Дим. Димов. *Дипломатически ходове.* □ **В пълен ход** — за действие или развитие: бързо и без пречки. **Давам ход (на молба, дело и под.)** (канц.) — отправям за разглеждане, за изпълнение.

ходата̀й, -а̀ят, -а̀я, *мн.* -а̀и, *м.* (рус.). **1.** Лице, което се застъпва пред някого за интересите на другиго; застъпник, посредник. *Спря до малкото махленско кафене. Там обикновено се навърташе оня ходатай, който беше настанил Митка във фабриката.* П. Спасов. **2.** *Остар.* Лице, обикн. бивш служител в съд, което услужва на клиенти, напр. прави справки за дела, вади документи и под.

ходата̀йство, *мн.* -а, *ср.* Дейност на ходатай. *Ако не беше ходатайството на баща ми, нямаше да ви приемат във фабриката като надзирател.* Дим. Димов. □ **С ходатайство** (остар.) — с препоръка, застъпване.

ходата̀йствувам, -аш, *несв.* Застъпвам се пред някого в полза на другиго. *Преди няколко дена при мене дойде инженер Тороманов с молба да му ходатайствувам да постъпи при тебе на работа.* П. Вежинов.

ходата̀йствуване *ср. Отгл. същ. от* ходатайствувам.

хо̀двам, -аш, *несв. Усл. от* ходя; бих ходил.

хо̀дене *ср. Отгл. същ. от* ходя *и от* ходя си. *Той желаеше да остане тайна неговото скришно ходене в село.* Вазов.

ходешко̀м *нареч.* С ходене.

хо̀джа, -та, *мн.* -и, *м.* (перс.). Мохамедански свещеник. *Огнянов разбра, че ходжата трябва да държи проповед.* Вазов. *Проечаваше викът на ходжата и Сали Яшар ставаше да направи и той молитвата си.* Йовков.

ходѝло, *мн.* ходила̀, *ср.* **1.** Долната част на крака, с която се стъпва; стъпало. *Животното... беше едро и силно... То ходеше на целите ходила на задните си крака като мечка.* Ем. Станев. **2.** Долната част на чорап, на която се стъпва; стъпало. **3.** Долната част на обувка, на която се стъпва; подметка. *Ботушите бяха подковани с гвоздеи и налчета, ходилата им бяха от груб, нерaвен гьон.* И. Волен.

хо̀дник, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Тясно, дълго помещение, което води във вътрешността на сграда; коридор. *Затворът беше ниска, стара каменна сграда с тесен ходник.* Дим. Талев.

хо̀дом *нареч.* С ходене. *Хаджията отпусна юздите, конете тръгнаха ходом.* Я. Гуляшки. □ **Ходом марш!** — военна команда за тръгване на строена група хора: тръгни ходом!

хо̀дя, -иш, *мин. св.* хо̀дѝх, *несв.* **1.** Движа се, като пристъпвам с крака; вървя. *Нейната хубава снага гаснеше от немощ и когато ходеше, краката ѝ се подкосяваха.* Елин Пелин. *Аз право да ти кажа, тетко, съм уморен..., много ходих, а не съм навикнал пеши.* Елин Пелин. *Соколов ходеше развълнуван из стаята си.* Вазов. *Конете едва ходят из калта.* Дора Габе. *Излязохме на разходка над Борово, в планината. Ходихме почти цял ден.* Кр. Велков. **2.** *Разг.* За превозно средство — движа се, правя курс до някъде. *Аеропланът беше ходил чак към Тасос и се връщаше сега откъм запад.* Йовков. **3.** Отивам някъде с определена цел. *Братя, събранието избра Македонски за опасната и славна мисия, да ходи при Левски.* Вазов. *Утре ще ходя на кино.* ‖ Отправям се за някъде; тръгвам. *Хайде! — извика учителят. — Стой, ти си праведник! Не ходи с него! — извика ангелчето.* Елин Пелин. *С глупав на път не ходи.* Погов. **4.** Отивам някъде, за да работя, да върша нещо. *Денем стоеше в кръчмата или ходеше по полска работа.* Елин Пелин. *Имаме два вола, с тях Костадин, мъжът ми, ходеше на кирия.* Йовков. **5.** Посещавам някого, отивам някъде. *Днес дядо поп Ставри беше ходил на гости у дядо Нистора.* Вазов. *В черкова хаджи Генчо ходи всеки ден.* Каравелов. **6.** Намирам се по-продължително в някакъв вид. *Тя и в делник, и в празник ходеше в нови премени.* Елин Пелин. *Павле ходеше все дрипав, бос.* Вазов. **7.** В съчет. с качествени прилагателни означава: намирам се в някакво физическо или душевно състояние, изразено в значението на съответното прилагателно. *Дядо Йордан ходеше угрижен и замислен.* Елин Пелин. *Кога Радка видя, | весден весел ходя.* Нар. пес. *Когато ме боля ухото, цял месец ходих глух.* **8.** В съчет. със съществителни, които посочват някакво социално положение или гражданско състояние, означава: намирам се в положение или състояние, изразено в значението на съществителното. *Ти ли си, мале, тъй жално пела, | ти ли си мене три годин клела, | та скитник ходя злочестен ази | и срещам това, що душа мрази?* Ботев. *Имах един дрянов кривак... Бях го отсякъл, когато ходех овчар.* И. Волен. *Умря човекът. Ходих вдовица три години.* Дим. Талев. **9.** Прекарвам времето си, дружа с някого. *Обичам да сме само приятели, да ходим наедно.* Йовков. ‖ Имам любовни връзки с някого. *Жена ти ходи с Нягула... Когато тебе те няма, тогаз Албена дохожда тук, тогаз се среща с Нягула.* Йовков. **10.** *Нар.* За слух, мълва — разнасям се, разпространявам се. *За Замфирица ходеше слух, че побягнала в Турско.* Вазов. *И докато от една страна легендата около чудотворната икона добиваше пълна правдоподобност, ... от друга страна пък ходеше и друга мълва.* Йовков. ‖ *Нар.* За болест, тегло и под. — минавам от човек на човек. *То теглото по хората ходи. Защо сме родени, нали да теглим.* Елин Пелин. *Болестта не ходи по горатa, а по хората.* Погов. □ **Ходи ми се (някъде)** — иска ми се да отида (някъде). *Ходи ми се на кино.* **Ходя на училище (разг.)** — вече съм ученик. *От есента детето ми ходи на училище.* **Ходя по нужда** — извършвам естествена физиологична потребност, изхвърлям изпражнения или урина. **Ще ходя (ходил съм) войник** — ще служа (служил съм) войник. *Брат ми не е ходил войник.*

хо̀дя си, -иш си, *мин. св.* хо̀дѝх си, *несв., сред.* Връщам се в къщи или откъдето съм дошъл; отивам си. *Когато Нейко стана да си ходи, Вълчан... излезе да го изпрати чак до двора.* Йовков.

хо̀йкам, -аш, *несв. Разг. Неодобр.* Ходя безцелно, без работа; скитам се. *Много хойкаш, сине, ама не е на добро. Нощес се върна по никое време, сега пак в тъмно излизаш.* М. Марчевски.

хо̀йкане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* хойкам. *Слушай... Да оставиш тези хойкания, че*

инак не знам как ще се погодим. Като се свърши работата, скитай тогава колкото си искаш. Г. Караславов.

хо̀кам, -аш, *несв.* Високо мъмря, гълча някого; ругая, карам се. *Татко ти й снощи дохо- дял, | . . . | много ме й съдил и хокал, | що сън те, синко, пратила, | при вуйча ти а не при него.* Ботев. *Къде ходиш бе, хаймана? Къде скиташ? . . . — продължаваше да го хока чичо Митуш.* Йовков. **хокам се** *страд.*

хо̀кане *ср. Отгл. същ. от* хокам *и от* хокам се.

хо̀каница *ж.* Мъмрене на висок глас.

хокѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* -ѐйни. *Прил. от* хокей. *Хокеен отбор.*

хокейст *м.* Играч на хокей.

хо̀кей, -еят, -ея, *мн.* няма, *м.* (англ.). *Спорт.* Игра между два отбора, при която играчите удрят със специални щеки малка топка, като се стремят да я вкарат във вратата на противника. □ **Хокей на лед** — същата игра, при която играчите се движат на кънки, а топката е заменена със специална шайба.

хол, хо̀лът, хо̀ла, *мн.* хо̀лове, хо̀ла (сл. ч.), *м.* (англ.). Широко помещение в апартамент, хотел, театър и др., свързано с другите помещения. *От преддверието се виждаше вътрешността на първия етаж: обширен хол, трапезария, салон и зимна градина.* Дим. Димов.

хо̀лан *частица* (тур.). *Разг.* За усилване при обръщение: а) При несъгласие, възражение. *Ами къде ти е бил умът преди двайсет години? — Е, холан, пък ти, па чак двайсет години. Че на колко години съм сега!* Ал. Константинов. б) При недоволство, яд, възмущение. *Кой е тоя човек? . . . — Холан, остави се — кипна изведнъж Сарандовица, — изправил се насреща ми като свещ.* Йовков. *Какви са тези болести, холан, какви са тези чудесии! — кряскаше той.* Г. Караславов. в) При упрек, укор. *Холан, дядо Иване, много си лош.* Йовков. *Е, холан, и ти! Остаря, пък умът ти като че още не е дошъл.* И. Волен. г) При изненада, учудване. *Хайде, холан! — учуди се Сали Яшар. — Че нали казаха . . . , че го убили?* Йовков. *О, я гледай, я гледай! Холан, докторе, барем да съм ти се надявал!* Дим. Ангелов. д) При увещаване, убеждаване. *Я, холан, оставете се от тази вечеринка . . . — какво ще правите там?* Ал. Константинов.

хола̀ндец, *мн.* -дци, *м.* Лице от основното население на Холандия.

хола̀ндка *ж.* Жена от основното население на Холандия.

хола̀ндски, -а, -о. **1.** *Прил. от* холандец *и от* Холандия. *Холандско лале.* **2.** Като *същ. м.* **холандски** — холандски език.

холѐра, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Остра заразна болест на тънките черва, която се характеризира с непрекъсната диария и повръщане.

холѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който се отнася до холера. *Холерна зараза. Холерни бацили.* **2.** *Рядко.* Като *същ. м.* **холерен,** *ж.* **холерна,** *мн.* **холерни** — лице, което боледува от холера. *В края на лагера е палатката на холерните — те се отнасят там и вече никой не ги поглежда.* Л. Стоянов.

холери̇̀к, *мн.* -ци, *м.* (гр.). *Книж.* Енергичен, темпераментен човек, който лесно се възбужда под влияние на гняв, яд и други чувства.

холери̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Книж.* Присъщ на холерик. *Холеричен темперамент.*

холери̇̀чески, -а, -о. *прил.* Холеричен.

холери̇̀чка *ж.* Жена холерик.

хо̀лцфрай *неизм., прил.* (нем.). За хартия — който е от целулоза, без примес от дървесина.

хомогѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* (гр.). *Книж.* Еднороден. *Хомогенна среда. Хомогенни скали.*

хомогѐнност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хомогенен.

хомосексуа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж.* Който е свързан с полово влечение към лица от същия пол.

хомосексуали̇̀ст *м. Книж.* Лице, което има полово влечение към лица от същия пол.

хомосексуали̇̀зъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (гр.-лат.). *Книж.* Извратен полов нагон, влечение към лица от същия пол.

хомосексуа̀лност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хомосексуален.

хомо̀т *м.* **1.** Дървено приспособление за впрягане, което се поставя на шията на волове и биволи, за да теглят кола, рало и под.; ярем. *Воловете се напрегнаха, колкото сила имаха, хомотите заскриптяха, . . . но плугът не мръдна.* Йовков. **2.** Само *ед. Прен.* Бреме, иго. *Светът, привикнал хомот да влачи, | тиранство и зло и до днес тачи.* Ботев. *Нека да ни сочат с присмехи обидни | счупените окови и дирите стидни | по врата ни още от хомота стар.* Вазов.

хонора̀р *м.* (лат.). Парично възнаграждение за написан труд или за квалифицирана услуга, съвет и под. *Авторски хонорар. Лекарски хонорар.*

хонору̀вам, -аш, *несв.* Определям или плащам хонорар. **хонорувам се** *страд.*

хонору̀ван, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* хонорувам. **2.** Като *прил.* Който получава възнаграждение за конкретно извършена работа, а не редовна месечна заплата. *Хоноруван доцент. Хоноруван преподавател.*

хонору̀ване *ср. Отгл. същ. от* хонорувам *и от* хонорувам се.

хоп *междум.* **1.** За подкана при скок или подскачане, обикн. при хоро и др. *Отец Игнатий подскачаше леко върху седлото и викаше: — Хоп-хоп, хайде хоп!* Елин Пелин. *Хайде! Хоп! — командуваше Иван и всички клякаха в крехкия и бърз темп на ръченицата.* Г. Караславов. **2.** За означаване на скок, на падане. *А бе падна насред полянката, като гръмнах, падна и не мръдна* (заекът). *Отивам да го взема, той хоп — от ръцете ми избяга.* Елин Пелин. *Дърпал, дърпал — изскубал се коренът и хоп — Вълчо се търкулнал надолу из баира.* Ран Босилек. **3.** Като *частица* — за усилване, подчертаване, че някакво действие става изведнъж, неочаквано. *Отивам, слушам: няма никой . . . Хоп, отваря се вратата.* Вазов. *Той е рекъл нещо в пиянството си и хоп — в зандана.* Д. Немиров.

хоп, хо̀път, хо̀па, *мн.* хо̀пове, хо̀па (сл. ч.), *м. Остар.* Специален прислужник в хотел, мага-

зин и под., който изпълнява поръчки по домовете на клиенти. *Надзърна през малкото стъклено око на входната врата: един хоп чакаше с писмо в ръка. Отключи и пое писмото. — Поръчаха да чакам отговор — поклони се хопът.* О. Василев.

хоп-троп *междум.* 1. За посочване на подскачане, играене на хоро. 2. Като *частица.* За подчертаване, подсилване, че някой е дошъл неочаквано, внезапно. *Бях прочел Български лъв и змей и току що захващах Народна свобода, хоп-троп — ето го Деркович.* Вазов.

хор, хòрът, хòра, *мн.* хòрове, хòра (сл. ч.), *м.* (гр.). 1. *Литер.* В антична драма — група актьори, които задружно скандират стихове. 2. Група от певци, която изпълнява вокална музика. *Хорът изпя още няколко песни.* Дим. Талев. *И еква музиката, хор запява.* Ем. п. Димитров. 3. Многогласна вокална пиеса. *Хор из операта „Вълшебният стрелец" от Верди.* □ **В хор** — едновременно. *Знаем, знаем, как да не знаем! — в хор отвърнаха селяните.* Ст. Загорчинов. **Хор от гласове** — много гласове, издавани едновременно от някакво множество. *Цял хор от гласове се обадиха и гора от ръце посочиха калния, черен път към Лозенград.* Йовков.

хòра, -та, *мн.* (гр.). 1. *Мн.* към човек; човеци, люде. *При входа на черквата се тълпяха хора.* Вазов. *Рано е, хората току-що са тръгнали на работа.* Елин Пелин. *Започва да се свечерява..., не виждаме ни хора, ни добитък.* Йовков. || В съчет. с предлог *на* и друго съществително означава лица, за които са характерни качествата, изразени с това съществително, напр.: хора на науката — учени; хора на изкуството — артисти, музиканти, художници и под.; хора на физическия и умствения труд — работници и интелектуалци; хора на труда — трудещи се. || В съчет. с притеж. местоим. или с предл. *на* и друго съществително означава лица, които са в близки връзки или под силното влияние на някого. *Вие сте наши хора. Те бяха хора на началника.* 2. Членувано — околните, чуждите люде. *И тогаз, майко, не плачи, | нито пък слушай хората, | дето ще кажат за мене: | „Нехранимайка излезе".* Ботев. *Наскоро след това Еньо се сгоди за Станка, и докато хората почнаха да тълкуват това, стана сватбата.* Елин Пелин. *Стрина Венковица много държеше за това, какво ще рекат хората.* Влайков. 3. Лица, личности с положителни нравствени и интелектуални качества, почитани и уважавани от другите. *Ще ходиш в странство, света, хора ще видиш.* Стаматов. *Да те срещнех някъде другаде, бог знае дали те бих познал... Вижда се, че си живял между хора.* Кр. Велков. *Но във затвора попаднал на хора | и с танал | човек.* Вапцаров. *Братята ти не излязоха хора. Андрея се опиянчи, партии гони, не си гледа работата.* Йовков. □ **Като хората (за пред хората)** — както се полага, както трябва. *Мъчно ѝ било, че няма да може да направи сватба като хората.* К. Петканов. *Децата що чинят?... — Е, не са за пред хора, кумице.* Елин Пелин. **Средна ръка хора** (нар.) — нито много богати, нито много бедни.

хорàл *м.* (гр.). 1. У католиците и протестантите — многогласно пеене на религиозни песни. 2. Музикална творба за такова пеене. *Хорали от Бах.*

хоратà *ж.* (гр.). *Диал.* Говорене, приказване, разговор. *Рада вътна вретеното, прекоси двора и отиде у съседите на хоратà.* К. Петканов. || Дума, приказка. *Не стана хората за тебе.*

хоратýвам, -аш, *несв. Диал.* Хортувам. *Гръмва из града: „Бре варе, | чудно, шарено магаре!" | все за него хоратуват | и мъдруват, и тълкуват.* П. Р. Славейков.

хоратя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* (гр.). *Диал.* Говоря, казвам, приказвам. *Хоратих ѝ какво не! Думах ѝ... молих я... не ще, та не ще!* Вазов.

хòрда *ж.* (гр.). *Мат.* Права, която свързва две точки на някаква крива линия, напр. на дъга от окръжност.

хорèй, -èят, -èя, *мн.* -èи, -èя (сл. ч.), *м.* (гр.) *Литер.* Двусрична стихотворна стъпка с ударение на първата сричка, напр. *Ясна | звѐздна | нòщ про|гдни | ѐсен|нѝй на|мрѐщен| дѐн.*

хореогрàф *м.* Специалист по хореография.

хореогрàфен, -фна, -фно, *мн.* -фни, *прил.* Хореографски.

хореографѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* хореография.

хореогрàфия, *мн.* няма, *ж.* (гр.). 1. Изпълнение на балетни, класически и народни танци като изкуство. 2. Композиция, постановка на такива танци на сцена.

хореогрàфка *ж.* Жена хореограф.

хореогрàфски, -а, -о, *прил.* Който е свързан с хореография или с хореограф. *Хореографски ансамбъл. Хореографско изкуство. Хореографско училище.*

хоризòнт *м.* (гр.). 1. Само *ед.* Линия, до която стига погледът на наблюдателя и която отделя видимото небе от земната повърхност. *Обичам полето, тая широка, просторна равнина, заградена от кръглата линия на хоризонта.* Елин Пелин. 2. Ниската част от небето над тази линия. *Разпокъсаните облачета полека-лека растяха и обгръщаха хоризонта.* Елин Пелин. *Най-после виждаме в далечината безкрайно сияние, което изпълва хоризонта.* Н. Фурнаджиев. 3. Цялото видимо от наблюдателя пространство, което може да се обгърне с поглед; кръгозор. *И ето, възлизаме..., а пред очите ни хоризонтът става все по-широк и по-разнообразен.* Ал. Константинов. *Разтваря се хоризонт широк. На изток се види част от долината на Марица и от веригата на Стара планина в далечния кръгозор.* Вазов.

хоризонтàл *м.* (гр.). 1. Хоризонтална линия. 2. *Спец.* Линия, която съединява на географска карта точки от местности, лежащи на еднаква височина.

хоризонтàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Успореден на линията на хоризонта; водоравен. *Противоп.* вертикален. *Хоризонтална линия. Хоризонтална ос. Хоризонтално положение.*

хоризонтàлно. *Нареч. от* хоризонтален.

хорѝст *м.* Певец в хор. *Песента затихна, свърши се, младите хористи се отдалечиха встрани.* Дим. Талев.

хорѝстка *ж.* Жена хорист.

хòрица, -та, *мн.* *Умал. от* хора. *Те бяха хорица прости, добродушни.* Вазов.

хорѝще, *мн.* -а, *ср.* Място, където се играе хоро. *На голямото хорище, край реката, хорото се виеше на три пояса.* К. Петканов.

хормо̀н, обикн. *мн.* хормо̀ни, *м.* (гр.). *Физиол.* Вещества в кръвта, които се отделят от жлези с вътрешни секреции и които възбуждат дейността на различни органи.

хоро̀, *мн.* -а̀, *ср.* (гр.). **1.** Народна игра, която се играе обикновено от заловени в кръг или полукръг хора; танец. *Надвечер ... към средата на лагера се зачу кавал. Играеха хоро.* Йовков. *Ситно хоро. Шопско хоро. Тракийско хоро.* **2.** Музиката, мелодията, под чийто ритъм се играе този танец. *От корията кавалът засвирва на хоро.* Йовков. *Откъм бащинати ѝ къща се носела голяма веселба. Тънка гайда свирела кръшно хоро.* К. Петканов. **3.** Самите хора, които играят такъв танец. *Тъжно щеш, майко, да гледаш / ти на туй хоро весело.* Ботев. *Хорото беше се разтурило. Моми и момци на групи се връщаха в къщи.* Елин Пелин. *Всичко старее, хоро не старее.* Погов. **4.** Мястото, където играят такъв танец. *Тя не излизаше вече никъде ..., не ходеше на хорото, не пееше.* Елин Пелин. □ **Водя хорото** — а) Играя на десния край на хорото и насочвам движението му. б) *Прен. Разг.* Стоя на чело на нещо; ръководя. **Гладна мечка хоро не играе** (разг.) — гладен или незадоволен човек не може да работи, няма желание за работа. **И хоро ще играеш** (разг.) — по принуда ще изпълниш нещо. *Няма да отида. — Не само че ще отидеш, но и хоро ще играеш!* К. Петканов. **Хванах се вече на хорото** (разг.) — заловил съм се с нещо, трябва да го изкарам до край. **Шарено хоро** — смесено хоро от мъже и жени.

хо̀ров -а, -о, *прил.* **1.** Който се изпълнява от хор. *Хорово пеене. Хорова песен.* **2.** Който се отнася до хор. *Хоров състав. Хорово изкуство.*

хо̀рово *нареч.* В хор, едновременно, заедно. *Обикновено те пеят поотделно ... Но понякога те пеят хорово и тогава се чувствува особен ритъм.* Г. Караславов.

хорово̀д *м.* (рус.). *Книж.* Хоро. *Сплитат странни хороводи / мойте трепетни лъчи.* Смирненски. *И хороводи от звезди / бележат път в далечината.* Лилиев.

хорово̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Под чийто ритъм се играе хоро. *Хороводна песен. Хороводен мотив.*

хорово̀дец, *мн.* -дци, *м.* Човек, който води хоро. *Два кавала свиреха на младите. Хороводецът изтегли хорото и мина покрай кръчмата.* К. Петканов.

хорово̀дка *ж.* Жена хороводец.

хорово̀дник, *мн.* -ци, *м.* Хороводец. *Писна ми цафара до небето, / хороводник шарен пош размаха. / Люшна се, разгърна се хорото.* К. Христов.

хороигра̀ч *м. Нар.* Човек, който обича да играе хоро и е добър играч. *По негова заповед музикантите бяха млъкнали и самите хороиграчи и хороиграчки заедно с играта пееха.* Вазов.

хороигра̀чка *ж.* Жена хороиграч.

хоро̀йгрец, *мн.* няма, *м. Нар.* Хороиграч. *Той хубавичко се бе налудувал и бе спечелил слава на немирен халосник и на неподражаем хороигрец.* Елин Пелин.

хороса̀н, *мн.* няма, *м.* (перс.). Каша от гасена вар, пясък и вода за зидане и мазане при строеж. *Пълнеше кофата с хоросан и я изливаше на зида. Зидарите размазваха с мистриите вapта и пясъка и лепваха тухлите една по една.* Кр. Григоров.

хороса̀нов, -а, -о, *прил.* Направен с хоросан. *Хоросанова мазилка.*

хороско̀п *м.* (гр.). *Спец.* Таблица за разположението на небесните светила в часа на раждането на някого, по която средновековните астролози предсказвали неговата съдба.

хо̀рски, -а, -о, *прил.* **1.** Който принадлежи или е присъщ на хората; човешки, людски. *Цвета беше все така хубава и хорските очи я гледаха с радост.* Елин Пелин. **2.** Чужд, не свой. *Своята работа не уредили, хорската ще уреждат.* Йовков. *Не слушай хорските приказки, Цвето!* Елин Пелин.

хортѐнзия *ж.* (лат.). Градинско и стайно цвете с големи кълбовидни съцветия. Hydrangea hortensis.

хорту̀вам, -аш, *несв.* (гр.). *Диал.* Говоря, приказвам; хоратя. *Ти си ми, синко, едничък, / едничък още мъничък, / а лоши думи хортуваш.* Ботев. **хортувам се** *страд.*

хорту̀ване *ср. Отгл. същ. от* хортувам *и от* хортувам се.

хору̀гва *ж.* (цсл.). Черковно знаме с изображения на светци, което обикновено се носи в шествия при големи християнски празници, молебени и под. *От една странична улица се вля дълго шествие. Хората носеха хоругви и пееха църковни химни.* Ст. Загорчинов. *Хората искат да отслужим молебен за дъжд ... Долу, край реката, се чернееше събраният вече народ; развяваха се хоругвите, блестяха под лъчите дисковете на сребърните слънца.* Г. Райчев.

хоспитѝрам, -аш, *несв.* (лат.). *Книж.* Посещавам лекции, преподавания и др., за да се уча да преподавам или за усъвършенствуване на знанията си.

хоспитѝране *ср. Отгл. същ. от* хоспитирам.

хотѐл *м.* (фр.). Сграда в населено място с мобилирани стаи за пренощуване или временно обитаване от пътници. *Оставиха го в една стая в същия хотел, в който се помещаваше и някакъв щаб.* Йовков.

хотелиѐр *м.* Съдържател или управител на хотел.

хотелиѐрка *ж.* Жена хотелиер.

хотелиѐрски, -а, -о. *Прил. от* хотелиер. *Хотелиерска сметка.*

хотѐлски, -а, -о. *Прил. от* хотел. *Хотелска стая.*

хо̀хот, *мн.* няма, *м.* (рус.). Силен, висок смях. *Общ гръмлив и продължителен хохот процепи кръчмата.* Елин Пелин.

хоша̀в *м. Диал.* Ошав.

храбрѐц, *мн.* храбреци̇, *м.* Храбър човек; смелчага, юнак. *Много злодейства и грабежи бяха предали на тоя тесен проход зловеща слава, и редки храбреци се престрашаваха да минат от там по здрач.* Вазов. *Ти си храбрец, но мене не ме е страх. Много юнаци като тебе са минали през ръцете ми.* К. Петканов.

хра̀бро. *Нареч. от* храбър. *Но разкажи със думи прости | на тях — на бъдещите хора, | които ще поемат поста ни, | че ние храбро сме се борили* Вапцаров.

хра̀брост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* храбър; смелост. *Тя се боеше..., но имаше и много храброст в сърцето си и сила имаше душевна да понесе страха си.* Дим. Талев. *Орден за храброст.*

хра̀бър, -бра, -бро, *мн.* -бри, *прил.* 1. Който проявява безстрашие в борба или пред опасности; юначен, смел. *Огнянов... поддържаше заедно с малцината си храбри другари неравната борба.* Вазов. *Димитър е и храбър, смел и безстрашен... Той е вечният доброволец за всяка опасна служба.* Йовков. 2. Който изразява безстрашие, смелост. *Тя посрещна с храбро спокойствие това изпитание.* Величков.

хра̀лу̀па *ж.* Кухина в дънера на старо дърво на мястото на изгнила дървесина; коруба. *Изгубените животни се събрали заедно и се сгушили в хралупата на дебело дърво.* Ран Босилек. *Пред него се изпречи хралупата на един стар дъб. Той се втурна вътре.* Ем. Станев.

хралупа̀т, -а, -о, *прил.* Хралупест. *Хралупато дърво. Хралупат дънер.*

хралу̀пест, -а, -о, *прил.* За дърво — който има хралупа. *Той скочи, хвърли се в лозето и изтича до хралупестата круша.* Д. Немиров.

храм, хра̀мът, хра̀ма, *мн.* хра̀мове, хра̀ма (сл. ч.), *м.* 1. Сграда, в която се извършва богослужение; църква. *Четете да знайте... | ... | как е цар Асен тук храмове градил | и дарове пращал.* Вазов. *Храмът беше пълен с богомолци.* Вазов. *Езически храм.* 2. *Прен. Ритор.* Място, където се твори нещо голямо, където се служи на нещо възвишено (наука, изкуство). *Храм на науката. Храм на изкуството.*

хра̀мов, -а, -о, *прил.* Който е свързан с храм (в 1 знач.). *На другия ден беше Успение Богородично, храмовият празник на Жрелянския манастир.* Елин Пелин. *Най-сетне на храмовия притвор се появи и сам цар Йоан Александър.* Ст. Загорчинов. *Храмова архитектура.*

храна̀ *ж.* 1. Това, което се яде или пие за поддържане на организма. *Ставаме рано. Храната се донася, войниците закусват.* Йовков. *В широката заграда бяха напластени копни от сено и шума — зимна храна за овците и козите.* Вазов. *Знаеше гнездата на гургулиците и носеше храна на майките, които мътеха.* Елин Пелин. *Цели две седмици той не я пусна навън. Храна и вода ѝ даваше през малкото прозорче откъм двора.* Елин Пелин. 2. Зърнени произведения като жито, царевица, ечемик и др. *Вече бяха продали доста нещо от новата храна, а още разноските от жетвата стояха неплатени.* Йовков. *Слънцето още по-силно запече, запали въздуха. Храните прегаряха.* К. Петканов. *Зърнени храни.*

храна̀ч *м. Нов.* 1. Работник при вършачка, който хвърля снопите в машината. *Колко наши хора са край машината? Нали трябва добре да се подава на храначa, да има достатъчно хора, които да преглеждат и плявата, и сламата.* Кр. Григоров. 2. Работник при трудово-кооперативно земеделско стопанство, който храни добитък.

хра̀нен, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* храня. 2. Като *прил. Нар.* Охранен. *Враното хранено конче Звезделин се падна на Иван.* Елин Пелин.

хра̀нене *ср. Отгл. същ. от* храня *и от* храня се. *Заведение за обществено хранене.*

хра̀неник, *мн.* -ци, *м.* Чуждо момче, отглеждано от някого като свое.

хра̀неница *ж.* Чуждо момиче, отгледано от някого като свое. *Рада от много години живееше под един покрив с хаджи Ровоама, която я беше прибрала за храненица.* Вазов.

хра̀нениче, *мн.* -та, *ср.* Чуждо дете, отглеждано от някого като свое. *Аз започнах да мисля, че съм наистина чуждо дете. Може би съм храниче, може би някой ме е оставил пред портата.* Д. Немиров.

хранѝлище, *мн.* -а, *ср.* 1. *Книж.* Помещение, сграда за пазене на ценности. *Музеите са хранилища на паметници на културата. Хранилище на стари книги. Хранилище на ценни книжа.* 2. Помещение, пригодено за запазване на продукти, които лесно се развалят. *Хранилище за плодове и зеленчуци.*

хранѝлка *ж.* 1. Приспособление, в което зимно време се поставя храна за примамване на дивеч и птици. *Те обиколиха цялата местност около Солените извори и построиха първите хранилки — ясли за дивеча.* Ем. Станев. 2. *Нов.* Оградено място в земеделско стопанство, където се слага храна на добитъка.

хранѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Книж. Старин.* Пазител, покровител. *Помъчи се да се избавиш и бъди хранител на Тамара, поверявам ти я заедно с благословията си.* Вазов.

хранѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който служи за храна. *Хранителни продукти. Хранителни припаси.* 2. За продукти — който съдържа достатъчно количество полезни за организма вещества; питателен. *Млякото е много хранително.* 3. Който се отнася до производство на храни. *Хранителна промишленост. Хранителен завод.*

хранѝтелка *ж. Книж. Старин.* Пазителка, покровителка.

хранѝтелност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество на хранителен (във 2 знач.); питателност.

хранопрово̀д *м.* Част от храносмилателната система — тръба, по която храната преминава от устата в стомаха.

хранопрово̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни. *Прил. от* хранопровод. *Хранопроводно заболяване.*

храносмѝлане, *мн.* няма, *ср.* Смилане на храната в стомаха. *Газираната вода подпомага храносмилането.*

храносмила̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е свързан с храносмилането. *Храносмилателна система.*

хранту̀тене *ср. Отгл. същ. от* хрантутя *и от* хрантутя се.

хранту̀теник, *мн.* -ци, *м. Неодобр.* Човек, когото хрантутят.

хранту̀теница *ж. Неодобр.* Жена, която хрантутят.

хранту̀тя, -иш, *мин. св.* хранту̀тих, *несв. Неодобр.* Храня, поддържам някого, който не заслужава. **хрантутя се** *страд.*

хра̀ня[1], -иш, *мин. св.* хра̀ни̇̀х, *несв.* **1.** Давам храна. *Врабчета кацаха по раменете и по главата му и се радваха... Той носеше зърна в торбичката и ги хранеше.* Елин Пелин. *Наел си работници и трябва да ги храниш. Храня прасето с трици.* ‖ Слагам някому храна, ядене в устата. *Детето ми не яде само̀, аз трябва да го храня. Хранят болния с лъжичка.* **2.** Грижа се за издръжката на някого; издържам, изхранвам. *Аз храня къща и имам три деца.* Вазов. *Хайдутин майка не храни.* Погов. *Свой своего не храни, тежко му, който го няма.* Погов. ‖ Само 3 *л.* Служа за изхранване, за издръжка на някого. *Какви е момци хранила, / хранила, храни и днеска / нашата земя хубава!* Ботев. *Гледай добре коня, че той ни храни къщата.* ‖ Служа за храна на някого. *Само чорба не го храни.* **3.** *Нар.* Отглеждам домашни птици, животни. *В своя чифлик... хаджи Генчо храни всевъзможни животни.* Каравелов. *Имало едно време мъж и жена. Хранели си два вола.* Ран Босилек. **храня се** *страд.* □ **Храни куче да те лае** (послов.) — правиш някому добро, а той се отплаща със зло и неблагодарност.

хра̀ня[2], -иш, *мин. св.* хра̀них, *несв.* (рус.). *Книж.* **1.** *Остар.* Пазя, съхранявам. *Дядо Иван сгъна рапорта и го постави на поличката, която хранеше и други важни документи и книжа.* Вазов. **2.** В съчет. с някои отвлечени съществителни — изпитвам чувството, изразено в значението на съществителното, напр.: храня надежда — надявам се; храня уважение — уважавам; храня омраза — мразя; храня симпатии — симпатизирам. **храня се** *страд.*

хра̀ня се, -иш се, *мин, св.* хра̀них се, *несв.*, *възвр.* и *сред.* **1.** Приемам, поглъщам храна; ям. *Петровица му носеше ядене, но той не можеше да се храни и разсипваше лъжицата, докато я поднесе до устата си.* Елин Пелин. *Чичо Митуш дори яде от гостбата им, когато войниците се храниха.* Йовков. *Матеев се хранеше вече на гостилница и спеше в хотел.* Д. Калфов. **2.** Изкарвам прехраната си; прехранвам се, издържам се. *Какво да прави сиротата жена, и тя си гледа занаята,... от това се храни.* Мих. Георгиев.

хра̀свам, -аш, *несв.*; **хра̀сна,** -еш, *мин. св.* хра̀сна̀х, *прич. мин. страд.* хра̀снат, *св. Разг.* Храскам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Да би могъл да храсне глава о стената, да я разбие и така да се избави.* Л. Стоянов. **храсвам се, храсна се** *възвр.* и *страд.*

хра̀сване *ср. Отгл. същ. от* храсвам *и от* храсвам се.

хра̀скам, -аш, *несв.* Удрям силно с шум; хряскам. **храскам се** *възвр.* и *страд.*

хра̀скане *ср. Отгл. същ. от* храскам *и от* храскам се.

хра̀сна. Вж. храсвам.

храст, хра̀стът, хра̀ста, *мн.* хра̀сти *и* (събир.) хра̀сте, хра̀ста (сл. ч.), *м.* Растение с дребно дървенисто стъбло, обикн. с разклонения още от повърхността на земята. *Тая голяма поляна, обрасла с гъста трева и хвойнови храсти, изглеждаше още зелена и свежа.* Йовков. *Ниски храсти и едри камъни покриваха низината.* Ем. Станев. *По-надолу се видят ниски и гъсти букови храсте.* Каравелов. *Розов храст. Чемширови храсти.*

храста̀к, *мн.* -ци, *м. Събир. Рядко.* Храсталак. *Кози се спущаха из храстаците, за да се прибират.* Вазов.

храстала̀к, *мн.* -ци, *м. Събир.* Гъсто израснали храсти на едно място. *Той нагази храсталака в дъното на дола.* Вазов. *Целият двор беше обрасъл с дърveса и храсталаци.* Дим. Талев.

хра̀стов, -а, -о, *прил.* Който е от храст. *Храстови засаждения.*

храстови̇̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е като храст. *Храстовидна върба.*

хра̀ча, -иш, *мин. св.* хра̀чи̇̀х, *несв.* Плюя храчки. *Той кашляше често и издълбоко и храчеше.* Мих. Георгиев.

хра̀чене *ср. Отгл. същ. от* храча.

хра̀чка *ж.* Гъсто лигаво или гнойно вещество, което се отделя от белите дробове или носните кухини и се изхвърля през устата. *Божана криеше от нея* (майка си) *появилите се отново кървави храчки.* Дим. Талев.

хрѐбет *м.* (рус.). Гребен на планина. *Срещу двамата пътници се издигаха величествени и безмълвни покритите със сняг стръмнини и хребети.* Дим. Талев. *Луната едва що бе залязла зад високите хребети на планината.* Г. Райчев.

хрѐма, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Възпаление на лигавата ципа на носа, придружено със слизести отделяния и често кихане. *Настина и го хвана хрема.*

хрѐмав, -а, -о, *прил.* Който е болен от хрема. *От няколко дни е хремав.*

хризантѐма *ж.* (гр.). Есенно градинско цвете с големи кичести цветове. Chrysanthemum indicum. *Очите на Люцкан са в цветето. Разкошна бяла хризантема с нежни и чисти като сняг листица.* Йовков.

хрилѐ *мн.*, *ед.* няма. Органи за дишане у водни животни (риби, раци и др.).

хрип, хри̇̀път, хри̇̀па, *мн.* хри̇̀пове, хри̇̀па (сл. ч.), *м.* (рус.). Глух, сипкав шум при дишане, причинен от някои болестни състояния на белите дробове.

хри̇̀пав, -а, -о, *прил.* За глас, звук — придружен с хрипове. *Остра кашлица го прекъсна... и дълго из стаята се носеха тези хрипави и тежки звукове.* Смирненски.

хри̇̀пкав, -а, -о, *прил.* Хриплив. *Кутмакът се засмя с тих, хрипкав смях.* Йовков.

хри̇̀пкаво. *Нареч. от* хрипкав. *Що ме мъчите? Пуснете ме да ида, дето съм намислил — завика той хрипкаво.* Ст. Загорчинов.

хри̇̀пкавост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хрипкав.

хрипли̇̀в, -а, -о, *прил.* За глас, звук — глух, дрезгав, пресипнал. *Климе,... — продума някой с глух, хриплив глас и млъкна.* Дим. Талев.

хрипли̇̀во. *Нареч. от* хриплив.

хрипли̇̀вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хриплив.

хри̇̀сим, -а, -о, *прил.* (гр.). **1.** Смирен, скромен. *Но след десетгодишно скитане с дюлгери по Влашко... той се върна вече хрисим и кротък.* Елин Пелин. **2.** Който изразява смиреност, скромност. *Имаше бяло, хрисимо, набожно лице.* Елин Пелин.

хрѝсимо. *Нареч. от* хрисим. *Играе тя хрисимо и срамежливо, ала все ще хвърли крадешком поглед тук и там.* Влайков.

хрѝсимост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* хрисим.

хрисовỳл *м.* (гр.). *Истор.* Средновековна царска грамота със златен печат и подпис на владетеля. *Драги княже, нареди да се напише хрисовул, че дарявам две села при Росица, с пасбищата, горите и отроците им, на тая света обител.* Вазов.

християнин, *мн.* християни, *м.* Лице, което изповядва християнството.

християнка *ж.* Жена, която изповядва християнството.

християнски, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до християнин и до християнство. *Християнска религия. Християнски обичаи. Християнска любов.* 2. Който изповядва християнство. *Християнски народ.*

християнски. *Нареч. от прил.* християнски. *Постъпва християнски.*

християнство, *мн.* няма, *ср.* Религия, в основата на която лежи култът към митическата личност Исус Христос.

христòв, -а, -о, *прил.* Който се отнася до митическата личност Исус Христос. *Христова вяра.*

христолюбѝв, -а, -о, *прил. Църк.* Който е предан на християнската религия, на култа към митическата личност Исус Христос. *Наместникът обяви от амвона решението на общината и христолюбивите преспанци започнаха да носят в общинската канцелария даровете си за новата църква.* Дим. Талев.

христомàтия *ж.* (гр.). Сборник от подбрани художествени четива и литературни образци, предназначени за изучаване в училищата. || Сборник от подбрани текстове от известна област. *Старобългарска христоматия. Историческа христоматия.*

хром, хрòмът, хрòма, *мн.* няма, *м.* (гр.). Химически елемент — твърд сивкавобял метал.

хром, -а, -о, *прил.* Куц. *Тя* (мечката) *слезе... с натежали членове и хром заден крак. В крака ѝ беше се забил трън.* Ем. Станев.

хроматѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (гр.). 1. *Физ.* Свойство на белия лъч да се разлага на основните си цветове. 2. *Муз.* Възходящо или низходящо движение на гласа по полутонове.

хроматѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. *Физ.* Който е свързан с разлагане на лъчите. 2. *Муз.* Който се отнася до последователна редица от полутонове. *Хроматична гама. Хроматични знаци.*

хрòмел *м.* (гр.). *Диал.* 1. Воденичен камък. 2. Ръчна мелница от два камъка. *Аз помня и последните хилядолетни ръчни мелници — хромелите, които мелеха булгур през сушавите лета.* А. Каралийчев. *Забравят ли да му занесат от село брашно, сяда на хромела и сам си смила жълъд.* П. Ю. Тодоров.

хромѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Покривам с метала хром. **хромирам се** *страд.*

хромѝране *ср. Отгл. същ. от* хромирам *и от* хромирам се.

хрòмов, -а, -о, *прил.* Който съдържа метала хром или негови съединения. *Хромова руда. Хромови соли. Хромови бои.* □ **Хромова хартия** — специална хартия за цветен печат.

хромолитогрàфия *ж.* (гр.). Цветна литография.

хрòника *ж.* (гр.). 1. Отдел във вестник, където се съобщават дневни новини. *Бай Мерденвенджиев, ... чели ли сте вестника? Хрониката му е много любопитна.* Вазов. *В днешния брой на вестника в хрониката са поместени интересни новини.* 2. *Истор.* Средновековно съчинение, в което авторът описва в последователен ред минали и съвременни нему събития; летопис. *При императорския двор имаше философи и историци, които в многотомни хроники предаваха най-малките исторически събития в империята.* Вазов. 3. Литературно произведение, в което са описани в исторически ред политически, обществени и други събития. *Политическа хроника. Семейна хроника.*

хроникàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който предава събития, случки във вид на хроника. *Хроникален роман.* □ **Хроникален филм** — филм, посветен на събития из текущия обществен живот.

хроникѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Отбелязвам, съобщавам събития в хрониката на вестник. 2. Предавам събития, случки в последователен ред. **хроникирам се** *страд.*

хроникѝране *ср. Отгл. същ. от* хроникирам *и от* хроникирам се.

хроникьòр *м.* (фр.). Сътрудник на вестник, който събира материали за отдела хроника.

хронѝст *м.* (гр.). *Истор.* Съставител на средновековни хроники; летописец.

хронѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* За болест, глад и под. — който продължава, повтаря се дълго време, постоянно. *Хроничен бронхит. Хроничен глад.*

хронѝчески, -а, -о, *прил.* Хроничен. *Хронически ревматизъм. Хроническо главоболие.*

хронологѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е даден по последователност на събитията. *Материалите в книгата са дадени в хронологичен ред.*

хронологѝчески, -а, -о, *прил.* Хронологичен. *Хронологическо излагане на събитията.*

хронологѝчески. *Нареч. от прил.* хронологически.

хронологѝчно. *Нареч. от* хронологичен.

хронолòгия *ж.* (гр.). 1. Само *ед.* Изброяване на събития в тяхната последователност по време. *Моите бележки за Величков наближават към края си. Аз ги написах на места може би малко разбъркани в хронологията.* Вазов. *Спазвам хронологията.* 2. *Спец.* Помощна наука на историята за установяване точните дати на исторически събития и документи.

хрономèтър, *мн.* -три, *м.* (гр.). 1. Астрономически уред за точно измерване на времето. 2. Джобен или ръчен часовник, който върви много точно.

хрỳмвам. Само 3 *л.* **хрỳмва ми,** *несв.*; **хрỳмне ми,** *мин. св.* хрỳмна ми, *св.* Ненадейно ми идва нещо на ум. *Накани се да тръгне по друга улица..., но пак му хрумна нещо — усмихна*

се... и се върна в къщичката си. К. Петканов. *Тя се оживи, хрумна ѝ една мисъл.* Г. Караславов.

хру̀мване *ср. Отгл. същ. от* хрумвам. *Туй хрумване — да си зарови парите в огнището — му много хареса.* П. Ю. Тодоров.

хру̀мне ми. Вж. хрумвам.

хру̀пам, -аш, *несв.* Късам и раздробявам със зъби, като издавам особен отсечен шум. *Отстрана един кон, покрит с чул, хрупаше сено.* Вазов. *Червени морковчета зайчетата хрупали.* О. Василев. **хрупам се** *страд.*

хру̀пане *ср. Отгл. същ. от* хрупам *и от* хрупам се.

хру̀пвам, -аш, *несв.*; **хру̀пна,** -еш, *мин. св.* хру̀пнах, *св.* Хрупам веднъж или няколко пъти по веднъж.

хру̀пване *ср. Отгл. същ. от* хрупвам.

хру̀пкав, -а, -о, *прил.* Който хрущи, издава особен, отсечен шум. *Тънкият хрупкав сняг се покри с лека ледена кора.* Г. Караславов. *Хрупкави бисквити.*

хру̀пкам, -аш, *несв.* Хрупам леко, по малко. *Тя* (козичката) *хрупка младите връхчета на шубрачките.* Ц. Церковски.

хру̀пкане *ср. Отгл. същ. от* хрупкам. *През дебелата кирпичена стена проникна равномерното хрупкане на добитъка в обора.* К. Петканов.

хру̀пна. Вж. хрупвам.

хруптѐне *ср. Отгл. същ. от* хруптя.

хруптя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин действ.* хруптя̀л, -а, -о, *мн.* хруптѐли, *несв.* **1.** За добитък — ям, дъвча нещо, като го раздробявам с шум. *Овцете се нареждаха, протягаха шии, късаха по малко и хруптяха сладко-сладко.* Кр. Григоров. **2.** Само 3 *л.* Издавам шум при натиск, чупене и под.; хрущя. *Тоя ден беше доста студено..., замръзналият сняг хруптеше и скърцаше.* Дим. Талев.

хру̀свам, -аш, *несв.*; **хру̀сна,** -еш, *мин. св.* хру̀снах, *св.* Хрускам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Купувам... преди месец от ония... бонбони, гдето са като стъкла твърди. Хруснах един и зъбът се счупи.* О. Василев.

хру̀сване *ср. Отгл. същ. от* хрусвам.

хру̀скам, -аш, *несв.* **1.** Ям, дъвча нещо твърдо, като го раздробявам с шум. *Хрускам бонбони.* **2.** Само 3 *л.* Хрущя. *Камъните хрускаха и се обръщаха на прах.* Елин Пелин. **хрускам се** *страд.*

хру̀скане *ср. Отгл. същ. от* хрускам *и от* хрускам се. *Той още по-твърдо стъпваше и още по-ясно се чуваше хрускането на снега.* П. Ю. Тодоров.

хру̀сна. Вж. хрусвам.

хрущѐне *ср. Отгл. същ. от* хрущя.

хрущя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* хрущя̀л, -а, -о, *мн.* хрущѐли, *несв.* Само 3 *л.* Издавам особен шум при натиск, раздробяване. *Колата скърцаше под тежкия товар, камъчета и пясък хрущяха под колелетата.* И. Волен.

хрущя̀л *м.* Вид твърда и еластична тъкан в организма на човек или животно. *Хрущяли на носа.*

хрущя̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* хрущял. *Хрущялна тъкан.*

хрът, хрътът, хръ̀та, *мн.* хрътове, хръ̀та (сл. ч.), *м.* Порода ловно куче с дълго тяло и тънки крака. *На площада пред кръчмата гъмжаха соколници,... довели цяло стадо хрътове.* Вазов.

хръ̀тка *ж.* Женски хрът. *Може и беят да е тук... Ето и хрътките му! Две ловджийски кучета се хвърлиха на пътя.* Дим. Талев.

хря̀н, хря̀нът, хря̀на, *мн.* няма, *м.* Градинско растение с големи листа и месест лютив корен, който се употребява като подправка при готвене. Nasturtium armoriaca.

хря̀нов, -а, -о. *Прил. от* хрян. *Хрянови листа.*

хряс *междум.* За наподобяване на силен удар.

хря̀свам, -аш, *несв.*; **хря̀сна,** -еш, *мин. св.* хря̀снах, *прич. мин. страд.* хря̀снат, *св.* Хряскам веднъж или няколко пъти по веднъж. **хрясвам се, хрясна се** *страд.*

хря̀сване *ср. Отгл. същ. от* хрясвам *и от* хрясвам се.

хря̀скам, -аш, *несв.* Храскам. **хряскам се** *страд.*

хря̀скане *ср. Отгл. същ. от* хряскам *и от* хряскам се.

ху *междум.* **1.** Възклицание при пъдене на животно или човек. *Видях, че всички бяха наставали и викаха: Ху бря! Ху! Ху! Ху!... Мечката биде прокудена от нашите храбри викове.* Вазов. *Смъкнете го! — Долу! Долу! — Ху! Ху!... Виждаха се гневни лица, зли очи, отворени уста, които викат.* Йовков. **2.** За израз на недоволство, укор и под.; у. *Ами обущата? Ху! Сега я уредихме! Че ти обуща нямаш бре, майка!* Д. Немиров.

ху̀бав, -а, -о, *прил.* **1.** Който привлича и доставя естетическа наслада с външния си вид; красив, гиздав, красен. *Отечество любезно, как хубаво си ти! | Как чудно се синее небето ти безкрайно!* Вазов. *И като срещнеш погледа | на мойто либе хубаво, | дълбоко ще ми въздъхнат | две сърца мили за мене — | нейното, майко, и твойто!* Ботев. *В колата впрегнаха Балана и Чивгата, най-хубавите волове на чифлика, и двата едри и с големи рога, и двата бели като преспи.* Йовков. **2.** Който е приятен за сетивата, който оказва приятно физическо въздействие. *Когато сготвеха нещо по-хубаво, Киро ги канеше на общата софра, долу в собата.* Г. Караславов. *Една мека, една хубава топлина има в залата.* Ал. Константинов. *Хубава музика. Хубав глас. Хубаво вино. Хубава разходка.* **3.** Който с положителните си качества доставя душевно задоволство. *Този стар български обичай е един от най-хубавите наши обичаи.* Вазов. *Тя беше любимата му песен и в нея бяха най-хубавите му спомени.* Йовков. *Мама ще ти разкаже една хубава приказка.* М. Марчевски. **4.** Който се отличава с положителни качества, достойнства. *Тоз хубавий език, и звучен, и кристален, | във нашия собствен дом е гостенин печален.* Вазов. *Хубава хума беше..., но колкото и да беше хубава, все пак си беше хума и нищо повече.* Йовков. *Кръстьо подбираше най-хубавите листа от тютюна, който жените дип-*

леха отвъд в кухнята. Г. Караславов. *Хубав стил.* **5.** Който заслужава похвала, одобрение. *Противоп.* лош. *И аз не те познавам, но съм чувал за тебе ... Хубави работи са ми разправяли другарите за тебе.* М. Марчевски. *И де как минахме и видяхме хубава работа, все майстор Найденова беше.* Р. Стоянов. *Хубав пример за подражание.* || Полезен, навременен, благоприятен, добър. *Хубав съвет. Хубав случай. Хубаво решение. Хубава идея. Хубави препоръки.* **6.** Който задоволява, който носи материална облага; доходен, износен. *Хубав занаят. Хубава служба. Хубав поминък.* **7.** *Разг.* Който е в голямо количество, в голям размер, в голяма степен. *На връщане ни намокри хубав дъжд.* Вазов. *Защо не станах представител! Щях да ударя хубави печалби.* Вазов. *Да вземе човек да ви удари един хубав бой, та да се научите на ред!* Л. Стоянов. **8.** За време — който е топъл, слънчев, ясен, без облаци, без валежи. *Беше хубав майски ден.* Величков. *Докато времето беше хубаво и пътищата сухи, ханът се пълнеше с хора.* Йовков. *Хубава есен. Хубава нощ.* **9.** *Разг. Ирон.* Не хубав, лош. *А и отгоре на това допускате да ви изпреварват в работата и други партийни организации. Хубав районен комитет, няма какво да се каже.* Дим. Ангелов. *Хубава помощница имаш, работата стои несвършена.* **10.** Като същ. *ср.* Добро. *За хубаво или за лошо ти се доверих вчера — не зная.* Хар. Русев. *Обади се куче, проточи лай и зави ... — Стояне, чу ли? Не е на хубаво това виене!* К. Петканов. □ **Лош-хубав** (разг.) — какъвто и да е. *Лош-хубав, купихме го вече.*

хѝубавата *нареч. Нар.* Много добре, отлично. *Хубавата ги подплашихме!* Ст. Дичев.

хубавèене *ср. Отгл. същ. от* хубавея *и от* хубавея се.

хубавѐлка *ж. Нар.* Хубавица. *Край малка маса седеше на стол учителка — стройна хубавелка.* А. Страшимиров.

хубавѐляк, *мн.* -ци, *м. Нар.* Хубавец. *Той беше висок и снажен човек, хубавеляк, с румени страни, с големи очи.* Влайков.

хубавѐц, *мн.* -вцѝ, *м.* **1.** Хубав мъж; красавец. *Хубавец: снага топола, очи соколови.* Вазов. *Той бил напет, хубавец и хороводец.* А. Каралийчев. *Синовете ѝ са снажни и хубавци.* **2.** *Неодобр.* Хубостник. *Хубавци! — измърмори той огорчен и изведнъж добави рязко: — Няма ли в тая рота активисти?* П. Вежинов.

хубавѐя, -ѐеш, *мин. св.* хубавя̀х, *прич. мин. действ.* хубавя̀л, -а, -о, *мн.* хубавѐли, *несв.* **1.** Ставам по-хубав. *Рада взе да хубавее и цъфти като майски трендафил.* Вазов. *Нашата родина хубавее, | разцъфтява светлата ѝ шир.* Н. Фурнаджиев. **2.** Разхубавявам, разкрасявам. *Малко цвете съм в полето, | аз съм синият синчец, | ... | с моята хубост хубавея | всяка нива, слог и хълм.* Вазов. **3.** Хубавея се. *Долината хубавееше в пресната прохлада на заник слънце.* Вазов.

хубавѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* хубавя̀х се, *прич. мин. действ.* хубавя̀л се, -а се, -о се, *мн.* хубавѐли се, *несв., сред.* Изглеждам хубав, правя впечатление с хубостта си. *Как очите ѝ лъщят и как лицето ѝ цъфти и се хубавее като божур.* Йовков. *Видите ли как се смей небето, | как се долу хубавей полето?* П. Р. Славейков.

хубавина̀, *мн.* няма, *ж. Нар.* Хубост. *Ах, споменът за нейната хубавина | влече и мами ми сърцето!* П. Р. Славейков. *В труда стои, другарю мой, хубавината.* Михайловски.

хубавѝца *ж.* Хубава жена; красавица. *Синеока хубавица, тя веднага му напомни разцъфнало дръвче през май.* А. Гуляшки. *Тя бе дивно красива и стройна хубавица.* Н. п. Филипов.

хѝубавичко *нареч. Умал. от нареч.* хубаво. *Пий, па дето ще да му излезе краят! ... Постлах си хубавичко за пъклото!* Елин Пелин.

хѝубавичък, -чка, -чко, *мн.* -чки, *прил. Умал. от* хубав. *Имаше си баба прасенце. То беше беличко, хубавичко.* Елин Пелин.

хѝубавки, -а, -о, *прил. Умал. от* хубав. *Стихчета сме писали, доста хубавки.* Вазов.

хѝубавко *нареч. Умал. от нареч.* хубаво. *И как хубавко си живееше тя с всички.* Влайков.

хѝубаво *нареч.* **1.** Приятно за окото и изобщо за сетивата. *Да постоим тука на хладничко, тука най-хубаво е по заник слънце.* Вазов. *Слушай, дядо Вълчане, слушай ... как хубаво свирят момчетата.* Йовков. **2.** Добре. *Той обиколи с коня границите ѝ* (на нивата), *огледа я хубаво и дълго ѝ се радва.* Елин Пелин. *Най-хубаво ще бъде да отидете в Цепино при сестра ми в манастира и при Елена.* Ст. Загорчинов. *Утре ще впрегна воловете, да те карам в града в болницата. Не е хубаво да се мъчиш.* Елин Пелин. **3.** Много, доста. *И чаша по чаша, напи се едно хубаво — от мъка се напи.* Влайков. *Нахока го хубаво.* **4.** Като *частица.* За съгласие, одобрение, задоволство; добре. *Ах, хубаво, тогава ще бъдем другари за по-дълго време.* Вазов. *Хубаво, кога е тъй.* Йовков.

хубося̀ *ж. Нар.* Хубост, красота.

хѝубост, -тта̀, *мн.* -и, *ж.* **1.** Само *ед.* Съвкупност от външни качества, които са приятни за гледане; красота. *Везир пред чадър седеше. | Гледал Гергана, чудил се, | чудил се хубост таквази | де се е зела на село.* П. Р. Славейков. *Пред мене се зеленее и разстила в омайната си хубост Софийското поле.* Вазов. *Дъбакът беше русолик левент, с обичливо лице, на което придаваха особена хубост големите му сини очи.* Елин Пелин. **2.** Само *ед.* Съвкупност от положителни качества, които се нравят, задоволяват. *Език свещен на моите деди, | ... | разбра ли някой колко хубост, мощ | се крий в речта ти гъвкава, звънлива?* Вазов. **3.** Красиви места в природата. *И какви хубости! Колко въздух има в тая долина.* Вазов. □ **За едната хубост** (разг.) — без да има защо, на пук. *Не ме гледай така учудено, ами ще го върна* (фасула), *ти казвам, за едната хубост ще го върна.* Ст. Чилингиров. **Средна хубост** (разг., пренебр.) — не много добре, не много хубаво, не твърде много. *Работата добре ли отива? ... — Средна хубост.* Вазов.

хубостнѝк, *мн.* -ци, *м. Разг. Неодобр.* Човек, който се проявява с лоши постъпки; негодник. *Велика го изгледа и изведнъж избухна: — Като тебе хубостници го убиха.* К. Петканов. *А бре, Дечо, а бре, хубостнико, какво си направил, бре!* Чудомир. *Ще си пречупи краката тоя хубостник.* А. Каралийчев.

хубостнѝца *ж. Разг. Неодобр.* Жена хубостник. *Тая хубостница уморила даже детето*

си. П. П. Славейков. *Каква беше тая глъч нощеска? — запита го майка му. — Какво ти стори твоята хубостница?* А. Гуляшки.

хугено̀т *м.* (фр.). *Истор.* Привърженик на реформацията във Франция през XVI—XVII в.

худо̀жествен, -а, -о, *прил.* **1.** Който отговаря на изискванията на изкуството, на естетическия вкус. *Художествен език. Художествен филм. Художествен образ. Художествено четене. Художествен очерк. Художествена бродерия. Художествена игра.* **2.** Който предава действителността в образи. *Художествена литература.* **3.** Който се отнася до изкуството или до дейност в областта на изкуството. *Художествен метод. Художествена ценност. Художествена мярка. Художествено ръководство. Художествена самодейност.* □ **Художествена гимназия** — училище за художници и скулптори. **Художествена изложба (галерия)** — изложба (галерия), в която се излагат картини и скулптури.

худо̀жествено. *Нареч. от* художествен (в 1 знач.). *Художествено предадени природни картини. Художествено изпълнена игра. Художествено написан роман.*

худо̀жественост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество на художествен (в 1 знач.). *Романът ви не е сполучен: няма нито жизнена правда в него, нито сянка от художественост.* Вазов.

худо̀жество, *мн.* -а, *ср.* Умение да се създават художествени образи. *В царството на художествата има право на живот само оригиналността.* П. П. Славейков.

худо̀жник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Лице, което се занимава с живопис; живописец. *Тая икона прилича повече на картина, като че е рисувана от художник.* Йовков. *Един художник пожела да го рисува.* **2.** Лице, което се проявява като творец в някоя област на изкуството. *Обичам те, българска реч, | ... | ту арфа звънлива, ту меч | на майстор художник в ръцете.* Вазов. *Художник на словото.*

худо̀жнически, -а, -о. *Прил. от* художник. *Художнически заложби. Художнически статив.*

худо̀жничка *ж.* Жена художник.

ху̀кам, -аш, *несв.* **1.** Викам „ху" подир животно, за да го изпъдя или изплаша. *Литнаха соколите и взеха да се кръжат над полянката ниско, над самите ни глави, та ние почнахме да ги отпъждаме, да им хукаме.* Ст. Загорчинов. **2.** Духам широка струя въздух на ръцете си, за да ги стопля, или върху огледало, очила и под., за да ги избърша; ухам. *Борис хукаше на ръцете си, смукваше цигарата и подръпваше дизгините на коня.* Кр. Григоров.

ху̀кане *ср. Отгл. същ. от* хукам.

ху̀квам, -аш, *несв.*; **ху̀кна,** -еш, *мин. св.* ху̀кна̀х, *св.* Изведнъж се спускам в силен бяг. *Без да се бави ни минута..., взема пушка и хуква да гони дружината.* Вазов. *Таласъм, таласъм! — запищяха иманярите и хукнаха да бягат.* Елин Пелин. *Един едър заек се пометна в разораното стърнище и хукна към пътя.* Г. Караславов.

ху̀кване *ср. Отгл. същ. от* хуквам.

ху̀кна. Вж. хуквам.

ху̀ла *ж.* Груба словесна нападка; злословие. *Аз зная как ме браниш, скъпа майко, | от хорските сплетни и гадни хули.* И. Бурин.

ху̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който съдържа, изразява хула; ругателен. *А тя, Елка, светица е станала, синко, от скърби. И пак устата ѝ не проронва хулна дума.* Елин Пелин. *Но хулна реч не казвай, недей го кле жестоко.* Яворов.

ху̀лене *ср. Отгл. същ. от* хуля *и от* хуля се.

хулига̀н *м.* (англ.). Човек, който се държи явно грубо и предизвикателно в обществото, не зачита достойнството на другите и реда. *Аз само на едно се чудя — забележи с разтреперан глас Ткачев. — Няма ли власт да обуздае тези хулигани?* Г. Караславов.

хулига̀нка *ж.* Жена хулиган.

хулига̀нски, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на хулиган. *Хулигански прояви. Хулиганско държане.*

хулига̀нски. *Нареч. от прил.* хулигански. *Държи се хулигански.*

хулига̀нство, *мн.* -а, *ср.* Действие, проява на хулиган.

хулига̀нщина *ж.* Хулиганство.

хули̇̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който говори, отправя хули. *Хулители! Не се оплаквам. | Челото си не съм навел!* Вазов.

хули̇̀телка *ж.* Жена хулител.

хули̇̀телски, -а, -о, *прил.* Хулен, ругателен, клеветнически.

хули̇̀телство, *мн.* -а, *ср.* Проява на хулител.

ху̀лник, *мн.* -ци, *м.* *Рядко.* Хулител. *И с удара на твойта красота | аз хулниците твои ще накажа.* Вазов.

ху̀ля, -иш, *мин. св.* ху̀ли̇̀х, *несв.* **1.** Изричам, говоря хули, ругателства. *Той хулеше, съдеше, протестираше, сипеше въз разни лица сарказми.* Вазов. **2.** Нападам някого с хули; ругая. *И той го хулеше било за някоя дребна причина, било без каквато и да е причина.* Йовков. **хуля се** *страд.*

ху̀ма *ж.* (лат.). Вид белезникава мазна глина, употребявана вместо сапун, за боядисване на стени и др.

хума̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* (лат.). Човечен, човеколюбив. *С малки изключения, те бяха твърде коректни с мене, доста хуманни.* Г. Димитров. *Хуманни средства. Хуманни цели.*

хумани̇̀зъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (лат.). Прогресивно течение от епохата на Възраждането, което се характеризира с възгледи, идеи и произведения на изкуството, проникнати от уважение към достойнството на човека.

хумани̇̀ст *м.* Привърженик на хуманизма.

хумани̇̀стка *ж.* Жена хуманист.

хуманисти̇̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* *Книж.* Присъщ на хуманизъм и на хуманист.

хуманита̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който е свързан с внимание и интерес към човека. *Начело на акцията за събиране храни за гладуващите застана работническата кооперация „Освобождение" ... Тази високо хуманитарна акция обаче вбеси българската хищническа буржоазия.* В. Коларов. □ **Хуманитарни науки** — науки, които изучават културата, миналото и други прояви на народите, като филосо-

фия, история, езикознание, литературознание и др. (за разлика от природните науки).

хуманно. *Нареч. от* хуманен.

хуманност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество, проява на хуманен; човечност, човеколюбие.

хумба *ж.* (гр.). *Диал.* Подземен изкоп, тунел. *Ний идеме от хумби мрачни, | от влага и от смрад.* К. Христов.

хумест, -а, -о, *прил.* Който съдържа хума. *Хуместа почва.*

хумник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Кариера за добиване на хума. **2.** Съд, в който се държи хума.

хумор, *мн.* няма, *м.* (лат.). **1.** Леко, безобидно осмиване. *Речта му е пропита с хумор. Говоря с хумор.* **2.** Виждане веселата, смешната страна на нещата. *Свойственият на българина хумор не се забави да се прояви.* Вазов. *Чувство за хумор.* **3.** Литература или литературно произведение, в което се разказват весели, смешни, духовити неща, които предизвикват незлобив смях. *Хумор и сатира.*

хумореска *ж.* **1.** *Литер.* Къс разказ или стихотворение с хумористично съдържание. *Някои разказваха епизоди из нелегалната борба, други развеселяваха другарите си с хуморески.* К. Ламбрев. **2.** *Муз.* Вид неголямо музикално произведение в бързо, живо темпо.

хуморист *м.* **1.** Писател на хумористични произведения. **2.** Човек, който умее да разказва весели, смешни неща.

хумористичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* У който има хумор, който съдържа весели, смешни, духовити неща. *Хумористичен разказ. Хумористичен вестник. Хумористично представление.*

хумористически, -а, -о, *прил.* Хумористичен.

хумористично. *Нареч. от* хумористичен.

хумус, *мн.* няма, *м.* (лат.). Пръст, земя, съставена от смесени с глина и пясък кафяви или чернокафяви вещества, които се образуват при гниенето на животински и растителни части.

хумусен, -сна, -сно, *мн.* -сни. *Прил. от* хумус. *Хумусна почва.*

хуни *мн., м.* **1.** *Истор.* Група от стари тюркски племена, проникнали в Европа през IV в. **2.** *Прен.* Хора, които причиняват големи пакости, беди и унищожения.

хуния *ж. Разг.* Фуния.

хунски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до хуни. *Хунско нашествие. Хунски орди. Хунско потекло.*

хурия *ж.* (араб.). *Книж.* Хубавица в мохамеданския рай.

хурка *ж.* Дървена пръчка, обикн. специално изработена и украсена, на която се прикрепя къделя при предене. *Войка седеше самичка на прага на воденицата и предеше на хурка.* Елин Пелин.

хусар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* (мадж.). **1.** Някогашен конник с пика. **2.** Конник в някои армии.

хусарски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до хусар. *Хусарски полк.*

хък-мък и **хъка-мъка (хъката-мъката)** *междум.* За означаване на смътно, неясно оправдание или пояснение. *Дядо Матейко няма накъде да шава. Хъка-мъка, отвори уста.* Елин Пелин.

хъкам, -аш, *несв. Разг.* Произнасям „хъ", обикн. в знак на съгласие, учудване, недоумение и др. *Повечето време Пинтата беше мрачен, само пушеше мълчаливо и от време на време хъкаше.* Г. Караславов.

хъкане *ср. Отгл. същ. от* хъкам.

хъквам, -аш, *несв.*; **хъкна,** -еш, *мин. св.* хъкнах, *св. Разг.* Хъкам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Стоплен и окуражен от ласкавите думи на Щерев, Тошко хъкна в знак на пълно съгласие.* Дим. Ангелов.

хъкване *ср. Отгл. същ. от* хъквам.

хъкна. Вж. хъквам.

хълбок, *мн.* -ци, *м.* Лява или дясна част на тялото между ребрата и тазовите кости. *Тя държи в едната си ръка масивна дървена лъжица, а другата е сложила на хълбока си.* А. Гуляшки. *Очите му* (на бивола) *гледат тъпо и страшно, опашката се гърчи и бие по хълбоците му като змия.* Йовков.

хълбочен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до хълбок.

хълм, хълмът, хълма, *мн.* хълмове *и* (поет.) хълми, хълма (сл. ч.) *м.* Невисоко заоблено възвишение; бърдо, рид, баир. *Сред облаци от прах ескадронът преваляше оттатък хълма.* Йовков.

хълмест, -а, -о, *прил.* Хълмист.

хълмист, -а, -о, *прил.* Който е осеян с хълмове. *Хълмиста местност. Хълмиста равнина. Хълмисто поле.*

хълмовиден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който има вид на хълм.

хълмообразен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който е подобен на хълм.

хълтам, -аш, *несв.* Хлътвам. *Тя пада и става... Нозете... | нечакано хълтат в снега.* К. Христов.

хълцам, -аш, *несв.* **1.** Неволно поемам силно и дълбоко въздух с особен звук, поради спазматично свиване на диафрагмата. **2.** Плача, като неволно поемам въздух; хлипам. *И заплака горчиво!... хълцаше и роneше обилни сълзи, които течаха безспирно, свободно.* Елин Пелин.

хълцане *ср. Отгл. същ. от* хълцам.

хълцаница *ж.* Продължително хълцане.

хълцукам, -аш, *несв. Разг.* Хълцам.

хълцукане *ср. Отгл. същ. от* хълцукам.

хъм *междум. Разг.* За означаване на недоумение, учудване, недоволство и др. *Хъм... Ти затуй ли излиза?* Йовков. *Хъм, кой ли е бил, дето ме е търсил?*

хърбел *м.* Ощърбено, очукано гърне. □ **Присмял се хърбел на щърбел** — присмял се някой някому на недостатъци, които самият той има.

хърватин, *мн.* хървати, *м.* Лице от основното население на Хърватско.

хърватка *ж.* Жена от основното население на Хърватско.

хърватски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Хърватско и до хървати.

хързулвам, -аш, *несв.*; **хързулна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* хързулнат, *св.*

1. Хлъзвам, подхлъзвам. *Ще те хързулне като по динена кора.* 2. *Прен. Разг.* Измамвам някого, като му давам нещо негодно, малоценно; пробутвам. *Само дано и аз хързулна на будалите повече плугове.* П. Спасов. **хързулвам се**, хързулна се *страд.* и *сред.*

хързу̀лване *ср. Отгл. същ. от* хързулвам *и от* хързулвам се.

хързу̀лна. Вж. хързулвам.

хъ̀ркам, -аш, *несв.* 1. Издавам пресеклив дрезгав шум, като дишам по време на сън. *И блажено | Боян се отпусна в леглото. След малко | спокоен унесено почна да хърка.* Ем. п. Димитров. 2. *Прен. Разг.* Спя дълбоко. *Навярно хърка, защото и лампата му е изгасена.* Д. Добревски.

хъ̀ркане *ср. Отгл. същ. от* хъркам.

хър-мър *междум.* (тур.). За означаване на раздор, несъгласие. *Виж, изпъдиха ги свекърът и свекървата, трябва да е имало нещо хър-мър помежду им.* Св. Минков.

хърсъ̀з и **хърсъ̀зин,** *мн.* хърсъ̀зи, *м.* (тур.). *Остар.* Безчестен човек, безсрамник. *Хърсъзи! магарета! — изкрещя побеснял Юрдан.* Вазов.

хърцо̀й, -о̀ят, -о̀я, *мн.* -о̀и, *м.* (рум.). *Диал.* Прозвище на селянин в някои части на Североизточна България.

хърцо̀йка *ж.* Жена хърцой.

хърцо̀йски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до хърцой.

хъ̀хрене *ср. Отгл. същ. от* хъхря.

хъ̀хря, -еш, *мин. св.* хъхра̀х, *св.* Издавам особен пресеклив шум от гърдите или гърлото.

хъш, хъшът, хъша, *мн.* хъшове, хъша (сл. ч.), *м. Истор.* Название на български революционер от преди Освобождението. *Никой няма да посрами славното име хъш.* Вазов.

хъшла̀к, *мн.* -ци, *м.* 1. *Остар.* Хъш. *На това бай Мичо му отговори раздразнено, че на Турция й стигат хаджи Димитровите хъшлаци.* Вазов. 2. *Разг. Неодобр.* Уличен младеж; безделник.

хъшлаку̀вам, -аш, *несв.* Ходя, живея като хъшлак (във 2 знач.).

хъшлаку̀ване *ср. Отгл. същ. от* хъшлакувам.

хъшла̀шки, -а, -о. *Прил. от* хъшлак (във 2 знач.).

хъ̀шовски, -а, -о. *Прил. от* хъш. *Хъшовски живот. Хъшовско облекло.*

хъ̀шовство, *мн.* няма, *ср.* Дейност на хъш. *Това обстоятелство беше, тъй да се каже, кръщението на Бръчкова в хъшовството.* Вазов.

Ц

ц **1.** Звукът **ц**. **2.** Писмен белег на звук **ц**, двадесет и трета буква от азбуката. *Печатно ц. Ръкописно ц.*

ц-ц-ц (изговаряно с поемане въздух навътре). *Разг.* 1. *Междум.* За изразяване на чудене. *Ц... ц... ц. Тези хора полудяха ли, какво стана?* 2. Единично: *ц*, като *частица*. При отговор — за отричане; не. *Ожънахте ли вече? — Ц.*

ца̀ка *ж.* (нем.). *Разг.* **1.** Леснина, начин за оправяне на нещо, на някаква работа. *Пък то цаката му е много лесна. Кажи му само две думи и ще му пресечеш мерака да те смята за прост.* Ст. Чилингиров. *Намерих му цаката.* **2.** При игра на карти: тоя цвят карти, от които играчът няма, та трябва да хвърля коз.

ца̀кам, -аш, *несв.* При някои игри на карти — вземам с коз. **цакам се** *страд.*

ца̀кане *ср. Отгл. същ. от* цакам *и от* цакам се.

ца̀квам, -аш, *несв.*; **ца̀кна,** -еш, *мин. св.* ца̀кна̀х, *св.* Цакам веднъж или няколко пъти по веднъж. **цаквам се, цакна се** *страд.*

ца̀кване *ср. Отгл. същ. от* цаквам *и от* цаквам се.

ца̀кна. Вж. ц а к в а м.

цамбу̀р *междум.* За наподобяване на звук, плясък при падане на нещо тежко във вода. *Камък се подхлъзнах, че „цамбур!“ във водата.* Цани Гинчев.

цамбу̀рвам, -аш, *несв.*; **цамбу̀рна,** -еш, [illegible] -ах, *прич. мин. страд.* **цамбу̀рнат,** *св.* 1. [illegible] тежко във вода, та се чува плясък. [illegible] *и цамбурна чер*[illegible] *вода.* **Хар. Русев. 2.** Скачам, [illegible] във вода, та се чува плясък. [illegible] *цамбурна надолу с главата в* [illegible] *вир.* А. Каралийчев. **цамбурвам се, цамбурна се** *възвр.* и *страд.*

цамбу̀рване *ср. Отгл. същ. от* цамбурвам *и от* цамбурвам се.

цамбу̀ркам, -аш, *несв.* Движа нещо или се движа из вода, та се чува особен шум. *Цамбуркам бос из водата.* **цамбуркам се** *сред. Пущам мряната свободно да се цамбурка в плиткото.* Д. Калфов.

цамбу̀ркане *ср. Отгл. същ. от* цамбуркам *и от* цамбуркам се.

цамбу̀рна. Вж. ц а м б у р в а м.

цап *междум.* За наподобяване на звук, шум при падане на малък предмет във вода или при силен, внезапен удар. *Аз грабвам топора и цап! удрям я в главата!* Вазов. *Изпусна рибата и тя цап във водата.*

цапа̀ло, *мн.* -а, *ср. Диал. Пренебр.* Човек, който говори много и празни неща; лапацало, дрънкало. *Каквото и да е — добър или лош — Гиньо не е цапало...: каже ли нещо — ще го свърши.* Ст. Чилингиров.

ца̀пам[1], -аш, *несв.* 1. Замърсявам с нещо; мацам. *Палеха копните и плевните в другото село, цапаха вратните на девойките с катран.* А. Каралийчев. *Децата постоянно цапат ръцете си.* 2. *Разг. Пренебр.* Рисувам лошо с бои или боядисвам небрежно, неумело. 3. *Прен. Диал.* Говоря хулни, неприлични или необмислени думи. *Ти, брайно, цял живот все глупости си цапал.* П. П. Славейков. **цапам се** *възвр.*, *страд.* и *сред. Белите дрехи бързо се цапат.*

ца̀пам[2], -аш, *несв. Разг.* 1 Газя във вода, кал и др., като издавам особен шум, плясък. *Няколко голи деца цапаха в топлата вода край самия бряг.* М. Грубешлиева. *И цялото това шествие цапаше из калта, потъваше, каляше се.* Елин Пелин. 2. Пляскам с ръце.

ца̀пане *ср. Отгл. същ. от* цапам[1], цапам[2] *и от* цапам се.

цапардо̀сам. Вж. ц а п а р д о с в а м.

цапардо̀свам, -аш, *несв.*; **цапардо̀сам,** -аш, *св. Разг.* Удрям силно. *Аз дигнах тоягата си и цапардосах коня му по челото.* А. Каралийчев. **цапардосвам се, цапардосам се** *страд.*

цапардо̀сване *ср. Отгл. същ. от* цапардосвам *и от* цапардосвам се.

цапаро̀сам. Вж. ц а п а р о с в а м.

цапаро̀свам, -аш, *несв.*; **цапаро̀сам,** -аш, *св. Разг.* Цапардосвам. *Цапароса го един клон по главата, та на място.* Г. Караславов. **цапаросвам се, цапаросам се** *страд.*

цапаро̀сване *ср. Отгл. същ. от* цапаросвам *и от* цапаросвам се.

ца̀пвам[1], -аш, *несв.*; **ца̀пна,** -еш, *мин. св.* ца̀пна̀х, *прич. мин. страд.* ца̀пнат, *св.* Цапам[1] веднъж или няколко пъти по веднъж. *И не цапвам ни едно тук мастилено петно.* Ас. Босев.

ца̀пвам[2], -аш, *несв.*; **ца̀пна,** -еш, *мин. св.* ца̀пна̀х, *прич. мин. страд.* ца̀пнат, *св.* Падам, хвърлям с плясък във вода или кал; цопвам. *Пушката, ножът и пищовите цапнаха най-после в реката, и всичко се свърши.* Цани Гинчев. **цапвам се, цапна се** *възвр.* и *страд.*

ца̀пвам[3], -аш, *несв.*; **ца̀пна,** -еш, *мин. св.* ца̀пна̀х, *прич. мин. страд.* ца̀пнат, *св.* Удрям силно с шум, с плясък; цапардосвам. *Той се приближи, грабна камък и цапна в главата змията.* Вазов. *Цапвам плесница.* **цапвам се, цапна се** *възвр.* и *страд.*

ца̀пване *ср. Отгл. същ. от* цапвам[1], цапвам[2], цапвам[3] *и от* цапвам се.

ца̀пна. Вж. ц а п в а м[1], ц а п в а м[2] *и* ц а п в а м[3].

цапнат, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* цапна. 2. Като *прил.* (също и в съчет. цапнат в устата). *Разг.* Който има навик, който не се свени да говори неприлични неща. *Стрина ти Котовица,... каквато си е цапната, зела та й казала същите тия думи.* Влайков.

цапотене *ср. Отгл. същ. от* цапотя *и от* цапотя се.

цапотя, -иш, *мин. св.* цапотих, *несв. Разг. Неодобр.* 1. Цапам, мърся много. 2. Рисувам лошо, небрежно. 3. Говоря много и неприлично; плещя. **цапотя се** *възвр.* и *страд.*

цар, царят, царя, *мн.* царе, *м.* (лат.). 1. Титла на владетел при съществуването на монархия в България и Русия. 2. Монарх, владетел, крал. 3. *Прен.* Най-виден представител на известна група. *Лъвът е цар на животните. Цар на крадците.* □ **Бог високо, цар далеко** (разг.) — няма кой да помогне при тежко, безправно положение. **Живея като цар** (остар.) — живея богато, разкошно.

царев, -а, -о, *прил. Нар.* Който принадлежи на цар; царски. *Царева войска. Царев друм. Цареви двори. Царева щерка.*

царевица *ж.* 1. Едногодишно високо растение с дълги, тесни листа и плод на кочани с едри зърна; кукуруз. Zea mays. *Докато жънеха и вършееха, царевиците растяха все по-високо, пущаха кафяви копринени пискюли.* Дим. Талев. 2. Плодът на това растение, чиито зърна се употребяват за храна. *Купове необелени царевици стояха под стрехите на чифлика.* Вазов. *Роня царевица. Варена царевица.*

царевичак, *мн.* -ци, *м. Нар.* 1. Нива, засята с царевица; кукурузище. *Овците минават бегом през изрязания царевичак.* А. Каралийчев. 2. Шума и стебла от царевица като фураж; кукурузяк. *Конете хруптяха сено и царевичак, а орачите бяха насядали в кръг и обядваха.* Кр. Григоров.

царевичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е от царевица; кукурузен. *Царевично брашно. Царевичен хляб. Царевичен кочан. Царевична шума.* 2. Който е насаден с царевица. *Царевичен блок. Царевични нива.*

царевичник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Хляб, приготвен само от царевично брашно; просеник, кукурузник.

царедворец, *мн.* -рци, *м. Истор.* Лице на видна служба в царски двор; придворен. *Царедворците съобщиха на императора, че са пристигнали трима боляри от Мизия.* А. Каралийчев. ‖ Близък на дворцовите среди. *Монархът се обграждаше с угодливи царедворци.*

царедворка *ж.* Жена царедворец. *Тя бе в златообшитите си дрехи на царедворка.* Вазов.

царедворски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до царедворец. *Царедворски сан.*

цареубиец, *мн.* -йци, *м. Книж.* Който е извършил цареубийство. *В българските черкви дълго време са се казвали анатеми за цареубиеца Иванко.* Вазов.

цареубийство, *мн.* -а, *ср. Книж.* Убийство на цар.

царизъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Книж.* Форма на деспотично управление, при което върховната власт принадлежи на царя.

царица *ж.* 1. Съпруга на цар. 2. Жена цар. 3. Пчелата в кошер, която снася яйца; матка, майка. 4. *Прен.* Най-видна представителка на известна група. *Розата е царица на цветята. Царица на хубостта.*

царицин, -а, -о. *Прил. от* царица. *Царицин пръстен. Царицин празник.*

царичин, -а, -о, *прил.* Царицин.

царкиня *ж. Нар.* Царска дъщеря. *Защо ми е тогава това, че съм царкиня, че съм царска дъщеря?* В. Друмев.

царски, -а, -о, *прил.* 1. Който принадлежи на цар, служи на цар. *Царска корона. Царски дворец. Царски трон. Царска багреница.* 2. Който е присъщ на цар. *Царска осанка. Царско величие. Царско достойнство.* 3. Който произхожда от цар. *Царска заповед. Царска власт. Царски род. Царско коляно.* 4. Който е приближен на цар. *Царски довереник.* 5. *Нар.* Държавен. *Че бирник царски дошъл е днеска.* Яворов. *Царски път. Царска служба.* 6. Който е управляван или възглавяван от цар; монархичен. *Царски режим. Царско правителство. Царска Русия.* 7. Който се извършва от цар и приближените му. *Царско посещение. Царска сватба. Царско пиршество. Царски лов.* 8. *Прен.* Царствен, разкошен, великолепен. *Че като почнаха да ни подават букети и да ни обсипват с цветя,... ураа! и пак град от букети. — Царска среща!* Ал. Константинов. *Много си щедър, синко. Това е царски подарък.* Р. Стоянов. *Когато си дойде тате, ние вече привършвахме царската си вечеря.* Ст. Чилингиров. *Брада царска, глава воденичарска.* Погов. □ **Негово (нейно) царско величество** — титла на цар (царица). **Царска вода** (хим.) — смес от три части солна киселина и една част азотна киселина. **Царски врата (двери)** (църк.) — средната врата на черковен източноправославен олтар.

царски *нареч.* Разкошно, великолепно, богато. *Значи, с тези пари двамата ще караме царски.* Г. Караславов. *Вий харчите безспир — и аз съм оскърбена, / че всеки ден сте тъй по царски пременена.* Ас. Разцветников (превод).

царствен, -а, -о, *прил.* 1. Присъщ на цар. *Той й се отплати с царствена щедрост.* Величков. *Цялата му външност е пропита с достойнство и самоувереност. Горда, тежка походка, въздържани жестове, царствени пози, високомерен поглед.* Йовков. *Царствена осанка. Царствено величие.* 2. *Прен.* Величествен, горд, тържествен. *Стени гигантски, страшни, голи — / на царствени орли престоли.* Вазов. *Той имаше пак горд царствен вид, беше хубав пак тоя старец.* Йовков.

царственик, *мн.* -ци, *м. Остар.* Книга, в която се говори за история на царства и царе.

царствено. *Нареч. от* царствен. *Път царствен царствено поел, / високо плува горд орел.* Дебелянов.

царственост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* царствен.

царство, *мн.* царства, *ср.* 1. Държава, начело на която стои цар; монархия. *Първо българско царство.* ‖ Изобщо монархия, държава. *Турско царство.* 2. Само *ед. Разг.* Власт, господство. *Но думата ми е, че на турското царство са прочетени дните.* Вазов. *Първият ден на нашето царство бе 21 април.* З. Стоянов. *Мина му*

царството. 3. *Прен.* Област, в която господствува, владее нещо. *Македонските планини бяха царство на разбунтувалите се роби.* Дим. Талев. *В царството на орлите. В царството на самодивите.* 4. *Прен.* Широка, основна област от действителността. *Растително царство. Животинско царство.*

ца̀рствувам, -аш, *несв. Поет. Рядко.* Царя, владея, господствувам, царувам. *О, планини свещени, о, вий гори балкански, | ... | желал бих аз да хвръкна и към вас да дойда, | във вашите обятя, във вашата природа, | ... | де царствува покой.* Вазов.

ца̀рствуване *ср. Отгл. същ. от* царствувам.

цару̀вам, -аш, *несв.* 1. Цар съм, владея, управлявам държава. 2. Живея като цар. 3. *Прен.* Само 3 *л. ед.* Господствувам, владея, царя. *Тъй върви светът! Лъжа и робство | на тая пуста земя царува!* Ботев. *А наоколо царуваше страшна тишина и самотност.* Елин Пелин.

цару̀ване *ср. Отгл. същ. от* царувам.

ца̀рщина *ж. Нар.* 1. Царство (в 1 знач.); държава. *Трябва, то се знае, царщина да се поддържа, войска, чиновници.* Влайков. *Викнали юнака и той отишъл при царя. „Искай, що ще искаш, юначе, царщината ще ти дам."* Нар. прик. 2. Царска власт. *Царщината ще събаря човекът, а децата си без покрив остави, голи и боси.* Дим. Талев. *Турската царщина не ни се бъркаше и не искаше да излезе срещу нас, защото знаеше добре, че ако не сме ние* (обущарите), *няма кой да й обуе войската.* Ст. Чилингиров. *Царщината гледа себе си и своите хора, а тия другите, раята, може и да умрат от глад.* Л. Стоянов. 3. *Остар.* Данък.

царя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* царя̀л, -а, -о, *мн.* царѐли, *несв.* Само 3 *л.* Господствувам, владея, царувам. *Цари пустош навред.* Йовков. *Снегът се белееше по върховете и по високите северни склонове, където зимата още цареше.* Ем. Станев. *Вътре цареше полумрак.*

цафа̀ра *ж.* Дървена свирка с къса цев, от двата края отворена и с дупки за пръстите. *Пасе си стадото овчаря, | надува медена цафара.* Н. Ракитин.

ца̀ца, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Дребна риба от рода на сарделите.

цва̀нец, *мн.* -нци, *м.* (нем.). *Остар.* Някогашна дребна руска или австрийска сребърна монета, равна на 60 или 70 стотинки.

цвекло̀, *мн.* няма, *ср.* Културно двугодишно растение с много листа и голям сочен корен, който се употребява за храна. Beta vulgaris. □ **Захарно цвекло** — вид цвекло с продълговати месести бели корени, от които се получава захар. **Кръмно цвекло** — вид цвекло с едри месести, обикн. червеникави корени, които се употребяват за фураж.

цвѐкло̀в, -а, -о. *Прил. от* цвекло. *Цвеклови вредители. Цеклови резанки.*

цвеклопроизводѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Земеделец, който произвежда захарно цвекло.

цвеклопроизводѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* цвеклопроизводител. *Цвеклопроизводителен край.*

цвеклопроизводѝтелски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до цвеклопроизводител и до цвеклопроизводство. *Цвеклопроизводителски нужди.*

цвеклопроизво̀дство, *мн.* няма, *ср.* Отглеждане, производство на захарно цвекло.

цвета̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който отглежда или продава цветя.

цвета̀рка *ж.* Жена, която отглежда или продава цветя. *Цветарките са изнесли кошници със зюмбюли и момини сълзи.* А. Каралийчев.

цвета̀рник, *мн.* -ци, *м.* 1. Градина с открити и покрити площи за отглеждане на разсади и цветя. *Тя отиде към цветарника и поиска да й направят един голям букет само от бели карамфили.* Йовков. *Метна отгоре стара рогозка и така се получи нещо като цветарник, който запази цветята от осланяване чак до зимата.* Г. Райчев. 2. Вид етажерка за поставяне саксии с цветя.

цвета̀рница *ж.* 1. Магазин за продажба на цветя. 2. Цветарник (в 1 знач.).

цвета̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до цветар и до цветарство. *Цветарски магазин.*

цвета̀рство, *мн.* няма, *ср.* Отглеждане на цветя и търговия с цветя. *Занимава се с цветарство.*

цвѐте, *мн.* цветя̀, *ср.* 1. Тревисто или храстовидно растение, което със своите цветове или листа прави приятно впечатление и служи за украса. *С любов и старание той отглеждаше цветята в градината.* Елин Пелин. *Донесе нарочно от града различни есенни цветя, посади ги там.* Г. Райчев. *Горско цвете. Полско цвете. Саксийни цветя.* 2. Цвят от такова растение с част от стъблото. *Берете цветя в градина, | късайте бръшлян и здравец, | плетете венци и китки | да кичим глави и пушки!* Ботев. *Росно цвете.* 3. Само *ед. Прен. Разг.* Нещо сравнително добро, хубаво. *Сега срещата с Каишев му се видя цвете.* Вазов. *То и там не е цвете, ама все не е като тука.* М. Грубешлиева. □ **(Не е) цвете за мирисане; цвете (не) е** (разг.) — не е добър човек. *Да не са те изпъдили от станцията? — запита той. — Санким, каквото си цвете за мирисане.* А. Гуляшки. *Не знаеш ти бай си Ганьо какво е цвете!* Ал. Константинов.

цвѐтен,[1] -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който се отнася до цвете, до цъфнал цвят. *Цветно венче. Цветен прашец. Цветна чашка.* 2. Който дава цвят; цветоносен. *Цветни пъпки. Цветни клонки.* 3. Който е насаден, обрасъл с цветя. *Цветна градина. Цветна леха. Цветна поляна. Цветни площи.* 4. Който е от цветя. *Цветна украса. Цветен накит. Цветна растителност.* ‖ Който изобилствува с цветя. *Цветна пролет. Цветен май.* □ **Цветна неделя** (църк.) — неделният ден преди Великден; Цветница. **Цветно зеле** — карфиол.

цвѐтен[2], -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* цвят[2]. *Цветен молив. Цветна хартия. Цветно стъкло. Цветна картичка. Цветен филм.* □ **Цветна металургия** — металургия за цветни метали. **Цветна слепота** — далтонизъм. **Цветни метали** — индустриални метали, освен желязото.

цветѝст, -а, -о, *прил.* 1. Обрасъл, изпълнен с цъфнали цветя. *Аз лежах ... в цветистата миризлива трева.* Елин Пелин. *Цветисти ливади се смееха татък долу в равнината.* Ц. Церковски. 2. *Прен.* За стил, език и под. — изпълнен с

епитети, образи; образен, художествен. *Цветиста реч. Цветист стил. Цветист език. Цветиста фраза.*

цветѝсто. *Нареч. от* цветист (във 2 знач.). *Той предаде случката цветисто.*

Цвѐтница *ж.* Християнски празник — неделният ден преди Великден; Връбница.

цветоно̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който дава цвят[1] (в 1 знач.). *Цветоносна клонка.*

цвету̀щ, -а, -о, *прил.* (рус.). **1.** Който е изпълнен с цъфнали цветя. *Летях пак над цветущите острови с лимонови и портокалови градини.* А. Каралийчев. **2.** *Прен.* Който е в разцвета си; цъфтящ. *Цветущ град. Цветущ край. Цветущо здраве. Цветуща младост.*

цветя̀сам. Вж. ц в е т я с в а м.

цветя̀свам, -аш, *несв.*; **цветя̀сам,** -аш, *св. Нар.* Само 3 *л.* За вино, туршия, оцет и др. — покривам се с тънък слой плесен.

цветя̀сване *ср. Отгл. същ. от* цветясвам.

цвик, цвѝкът, цвѝка, *мн.* няма, *м.* **1.** Белезникава течност, която се отделя от кисело мляко, сирене, извара. **2.** Преварена и прецедена суроватка.

цвѝлвам, -аш, *несв.*; **цвѝлна,** -еш, *мин. св.* цвѝлна̀х, *св.* Издавам късо цвилене. *Двата коня се впуснаха един срещу други, цвилнаха, изправиха се и се заловиха за вратовете като лами.* Цани Гинчев.

цвѝлване *ср. Отгл. същ. от* цвилвам.

цвѝлене *ср. Отгл. същ. от* цвиля. *Откъм обора долиташе цвилене на коне.* Кр. Григоров.

цвѝлна. Вж. ц в и л в а м.

цвѝля, -иш, *мин. св.* цвѝлѝх, *несв.* За кон — издавам особен пресечен остър звук. *Неприбран някой кон бясно препускаше из улиците и цвилеше.* Йовков.

цвък *междум.* За наподобяване звука, който се чува при плюване през зъби.

цвъ̀кам, -аш, *несв. Разг.* **1.** Плювам през зъби. **2.** За птица — изхвърлям курешка.

цвъ̀кане *ср. Отгл. същ. от* цвъкам.

цвъ̀квам, -аш, *несв.*; **цвъ̀кна,** -еш, *мин. св.* цвъ̀кна̀х, *св.* Цвъкам веднъж или няколко пъти по веднъж.

цвъ̀кване *ср. Отгл. същ. от* цвъквам.

цвъ̀кна. Вж. ц в ъ к в а м.

цвърка̀ло *мн.* -а, *ср.* **1.** Църкалка. **2.** *Разг. Пренебр.* Дете, което непрекъснато цвърка, писка.

цвъ̀ркам, -аш, *несв.* Цвъртя, цвърча. *Из въздуха възнесена / чучулига цвърка.* Вазов.

цвъ̀ркане *ср. Отгл. същ. от* цвъркам. *Никакво цвъркане на птици не оглашаваше самотията.* Вазов.

цвъ̀рквам, -аш, *несв.*; **цвъ̀ркна,** -еш, *мин. св.* цвъ̀ркна̀х, *св.* Цвъркам веднъж или няколко пъти по веднъж.

цвъ̀ркване *ср. Отгл. същ. от* цвъркvам.

цвъ̀ркна. Вж. ц в ъ р к в а м.

цвъ̀ркот, *мн.* няма, *м.* Цвъртене, чуруликане на много птици; цвъртеж. *Вдигаха се на облаци* (врабчетата) *и с цвъркот изчезваха зад зеленикавите нивя.* Елин Пелин.

цвъртѐж, *мн.* няма, *м.* Цвъркот. *В брястовете се чува усилен цвъртеж на птичета.* К. Константинов.

цвъртѐне *ср. Отгл. същ. от* цвъртя. *Ято птици с радостно цвъртене прелитат откъм реката.* Ив. Мартинов.

цвъртя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* цвъртя̀л, -а, -о, *мн.* цвъртѐли, *несв.* За птици и някои животни — издавам високи, отсечени звуци; цвъркам, цвърча. *Лястовичките, весели другарки на пролетта, се стреляха ниско над покривите и цвъртяха радостно около гнездата си.* Вазов.

цвърча̀, -йш, *мин. св.* -а̀х, *прич. мин. действ.* цвърча̀л, -а, -о, *мн.* цвърчѐли, *несв.* Цвъртя, цвъркам. *В гори шумни, гъсти / птичките цвърчат.* Вазов. *В колибата между чувалите с картофи цвърчаха мишки.* М. Вълев.

цвърчѐне *ср. Отгл. същ. от* цвърча. *Цялата гора ехтеше от радостното цвърчене на птичките.* Дим. Ангелов.

цвят[1], цветъ̀т, цвета̀, *мн.* цветовѐ, цвя̀та (сл. ч.), *м.* **1.** Част от растение, съставена от венче, обикн. с обагрени листа, които обкръжават плодник и тичинки, служеща като орган за размножаване. **2.** *Нар.* Плесен отгоре на вино, оцет, туршия и др. **3.** Обикн. членувано. *Прен.* Най-отбраните хора от известно общество, от известна област в живота. *Цветът на интелигенцията. Цветът на обществото.*

цвят[2], цветъ̀т, цвета̀, *мн.* цветовѐ, цвя̀та (сл. ч.), *м.* Свойство на едно тяло да предизвиква определено зрително усещане в съответствие със спектралния състав на отразеното или изпусканото от него излъчване, напр. червено, синьо, зелено и др. □ **Изгубвам цвета на лицето си** — пребледнявам.

цев, цевта̀, *мн.* цѐви, *ж.* **1.** Отрезка от кухо стъбло на растение, която служи за насукване на прежда при тъкане и др.; калем, масур. *Ако не бе в стан, тя сучеше цеви, сновеше.* Ив. Хаджийски. **2.** Пробито извътре късо стъбло на растение (напр. бъз). **3.** Къса дървена или метална тръба. *Изпод късата му куртка стърчеше цевта на огромен револвер.* Дим. Талев. *Цев на пушка.*

цѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до цев. *Цевен отвор.*

цеда̀чка *ж.* Цедка.

цедѐне *ср. Отгл. същ. от* цедя *и от* цедя се.

цедѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който служи за цедене. *Цедилна хартия.*

цедѝлка[1] *ж.* **1.** Цедка, цедачка. **2.** Рядка тъкан за прецеждане през нея.

цедѝлка[2] *ж.* **1.** *Нар.* Голяма четвъртита кърпа от рядка тъкан за прецеждане на сирене. *Двама селяни дойдоха с две цедилки прясно сирене.* Цани Гинчев. **2.** Цедило (в 1 знач.). *Видя, че жената носи на гърба си цедилка с дете.* Ст. Дичев.

цедѝлник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Шарена селска торба от домашен вълнен плат с дълги прашки на отвора. *Сложих там цедилника с хляба и съдовете с гозбата.* Влайков.

цедѝло, *мн.* -а, *ср. Нар.* **1.** Четвъртит вълнен плат с дълги прашки за носене на дете или на някакъв товар. *Тя извади от цедилото си едно парче чист хляб.* И. Волен. **2.** Приспособление за прецеждане, направено от рядка тъкан. *Турците задигнаха от мандрата цялото цедило с безсолната отвара.* З. Стоянов.

цѐдка *ж.* Кухненски прибор за прецеждане с дъно от телена мрежа или надупчено тенеке; цедилка.

цедя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* 1. Прекарвам течност през цедка, цедило и др., за да се отделят по-едри, неразтворени части или да се пречисти. *Цедя супата през цедилка. Цедя млякото, защото се е напрашило.* 2. *Прен. Разг.* Подлагам на строг подбор. *Много кандидати се явиха, но ги цедят.* **цедя се** *страд.* □ **Цедя думите си** — говоря дума по дума.

цедя̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* Изтичам капка по капка. *Като че някоя триглава хала смучеше хладните и бистрите ѝ струи, които почнаха немощно да се цедят от извора и жадно да се поглъщат от запалената земя.* Елин Пелин.

цезу̀ра *ж.* (лат.). *Литер.* Кратка пауза на определено място в стих, обикн. в средата на дълъг стих. *Що ми е мило || и драго, | че се е пролет || пукнала.* Нар. пес.

цел, целта̀, *мн.* цѐли, *ж.* (нем.). 1. Нещо точно определено, към което човек се стреми. *Как ще си постигна целта, с какви средства — не знам още, но пред нищо не ще се спирам.* В. Друмев. *Едно дело общо, едничка цел свята | въодушеваше душите, сгряваше сърцата.* Вазов. *Великата цел заслужава всякакви жертви.* Г. Димитров. *Поставям си за цел.* || Намерение, умисъл. *Тяхната цел беше да ме напият.* З. Стоянов. *Там отивах с цел да пренощувам.* Вазов. *От колоната се отделиха две коли, които тръгнаха бавно напред, вероятно с разузнавателна цел.* Дим. Димов. *Действува с користна цел. Благотворителна цел.* 2. Обект, в който някой се прицелва, стреля; прицел. *Командирът отиде на мястото си и отново даде няколко команди по неподвижни цели.* П. Вежинов. □ **Бия в цел** — улучвам, стрелям точно. *Добре си бие нашият Митко ... Пести куршумите, не стреля напразно, само в цел бие.* М. Марчевски. **Задни цели** — скрити, коварни намерения.

цѐлволе, *мн.* -та, *ср.* (нем.). 1. Изкуствени влакна, изкуствена прежда, получена от целулоза. *Купи си бяло целволе да си изплете блуза.* 2. Тъкан от такива влакна. *Рокля от целволе.*

целѐбен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Който има свойство да лекува, да цери; лековит, целителен. *Къпеха се в целебния открит вир при Вършец.* Вазов. *Целебни билки.* || *Обр. Нейният плач бе целебен, облекчаваше мъката ѝ.* К. Петканов.

целѐбност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* целебен.

целенасо̀чен, -а, -о, *прил. Книж.* Който е насочен към постигане на ясно поставена, определена цел. *Целенасочени действия.*

целенасо̀чено. *Нареч. от* целенасочен.

целенасо̀ченост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* целенасочен. *Идейна целенасоченост.*

цѐлене *ср. Отгл. същ. от* цѐля *и от* цѐля се.

целѐне *ср. Отгл. същ. от* целя̀ *и от* целя̀ се.

целени̇̀чък, -чка, -чко, *мн.* -чки, *прил.* Само в съчет. **цял-целеничък** (разг.) — съвсем цял, непокътнат. *Ако земята под краката ми се беше отворила да вляза цял-целеничък ..., хиляди пъти щях да бъда по-благодарен.* З. Стоянов. *Ето и мечката пред мене — цяла-целеничка — рунтава, с едра глава.* Д. Немиров.

целесъобра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил. Книж.* Който отговаря на поставената цел. || Правилен, разумен. *Целесъобразно използуване на природните условия. Целесъобразно развитие на народното стопанство.*

целесъобра̀зно. *Нареч. от* целесъобразен. *Той използува най-целесъобразно свободното си време.*

целесъобра̀зност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* целесъобразен. *Целесъобразност на плана.*

целеустремѐн, -а, -о, *прил. Книж.* Който е устремен към постигане на ясно поставена, определена цел. *Целеустремена работа.*

целеустремѐно. *Нареч. от* целеустремен. *Той действуваше бързо, енергично и целеустремено.*

целеустремѐност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* целеустремен. *Каква твърдост, каква целеустременост има у тези комунисти!* Дим. Ангелов.

цѐлина *ж.* (гр.). Зеленчук със силна миризма, месести листа и голям, кълбест корен, който се употребява за храна или подправка на ястия, туршии и под.; керевиз. Apium graveolens.

целина̀ *ж.* Неорана или отдавна орана земя. *Вижте — за оран земята ни плаче: | дето обърнеш очи — целини!* К. Христов. *Николчовият чифлик в Пореза беше единственото място в тоя край, дето мерата беше още целина, без ниви, без угари — само трева.* Йовков. *Преди години ... бяха я работили тази нива, но я бяха изоставили и се обърна тя на целина.* Г. Караславов.

цели̇̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Остар.* Човек, който цери; лечител, лекар.

цели̇̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който цери, лекува; лечебен. *Целителни билки.*

целоднѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който трае цял ден. *Добичетата, грохнали от целодневна оран, веднага подвиха колене и легнаха.* Дим. Ангелов. *Целодневен труд. Целодневни занимания.* 2. Който е отворен, който работи цял ден. *Целодневен детски дом. Целодневна детска градина.*

целоку̀пен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил.* Напълно цял; целият. *Делото на Каравелов, Ботев и Левски, освобождението на целокупната българска родина чрез революция беше осуетено.* Яворов. *Не намирам думи да кажа нещо повече за себе си от това, ... което каза целокупният български народ.* Ст. Костов.

целоку̀пно. *Нареч. от* целокупен. *Европа ... не го* (българина) *остави да се развие целокупно.* П. П. Славейков.

целоку̀пност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* целокупен.

целомъдрен, -а, -о, *прил.* 1. Девствен. *Целомъдрена девойка.* 2. Чист, непорочен, скромен. *Целомъдрен живот.* 3. Който съдържа или изразява чистота, непорочност, скромност. *Архимандритът ... имаше такъв целомъдрен израз на лицето си, сякаш се свенеше да се показва пред хората.* Дим. Ангелов. *Целомъдрени нрави.*

целомъдрено. *Нареч. от* целомъдрен. *Варвара почувствува смущение и целомъдрено наведе глава.* Дим. Димов.

целомъдреност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* целомъдрен.

целомъдрие, *мн.* няма, *ср.* 1. Девственост. 2. Непорочност, чистота. 3. *Прен.* Голяма нравственост, душевна чистота. *Той се държеше към нея въздържано и хладно, като че едната помисъл само можеше да оскърби целомъдрието му на човек, чието сърце принадлежеше на друга.* Йовков.

целофàн *м.* (лат.). Вид тънка, прозрачна хартия, употребявана главно за опаковка.

целофàнен, -а, -о, *прил.* Който е направен от целофан. *Целофанена обвивка.*

целỳвам, -аш, *несв.*; **целỳна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* целỳнат, *св.* Докосвам с устните си нещо, обикн. с поемане на въздух, като израз на обич, нежност, уважение и под. *Чакай, аз не съм достоен да ми целунеш ръка, извика просълзен игуменът.* Вазов. *Той чувствуваше на ръката си меката ѝ коса и не смееше нито да я милва, нито да я целува.* Елин Пелин. **целувам се** *страд.* и *взаим. Сега хората се прощават, прегръщат се и се целуват.* Йовков.

целỳване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* целувам *и от* целувам се. *Всеобщи целувания, братски прегръщания, сълзи... замрежваха очите на всекиго.* З. Стоянов.

целỳвка *ж.* Докосване с устни до някого или нещо като израз на обич, нежност, привързаност. *А аз ще либе прегърна / с кървава ръка през рамо, / ... / плача му да спра с целувка, / сълзи му с уста да гълтна.* Ботев. *Майката обсипа с целувки портрета на хубавото си момче.* Елин Пелин. *Майчина целувка. Пламенна целувка. Горещи целувки.* □ **Въздушна целувка** — целувка от разстояние без докосване на устните.

целулòза *ж.* (лат.). Само *ед.* 1. Вещество, което е главната съставна част от обвивката на растителна клетка. 2. Вещество, получено по химически начин от дървесина или от стеблата на някои растения, което служи за изработване на хартия, изкуствени влакна, взривни вещества и др.

целулòзен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* 1. Който е направен от целулоза. *Целулозен лак. Целулозна хартия.* 2. Който е предназначен за произвеждане на целулоза. *Целулозен завод. Целулозна промишленост.*

целулòид *м.* (лат.-гр.). Пластмаса, която се получава от целулоза.

целулòиден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е направен от целулоид. *Целулоидна кукла. Целулоидна лента.*

целỳна. Вж. ц е л у в а м.

цèля, -иш, *мин. св.* цèлих, *несв.* 1. Имам за цел; стремя се. *Той тъкмо това целеше: учениците му да помнят как властта се отнася с бедните селяни.* Ив. Хаджимарчев. *Врагът целеше да всее уплаха и страх всред населението.* 2. Целя се. *Целеше заека.* **целя се** *страд.*

целя̀, -йш *мин. св.* -йх, *несв. Нар.* Лекувам, церя, леча. **целя се** *страд.* и *сред.*

цèля се, -иш се, *мин. св.* цèлих се, *несв., сред.* Като меря с око, насочвам пушка или друго оръжие към някого или нещо, за да го улуча; прицелвам се. *Той казваше по някоя ободрителна дума на войниците. Да бъдат спокойни, да внимават, да се целят добре.* Йовков. *Минутно мълчание, през което всеки се целеше. Задружен залп се изсипа върху първата лодка.* Ив. Мартинов.

ценà *ж.* 1. Стойност на стока, имот и под., изразена в пари. *За гроздето му бяха обещали добра цена, а от тютюна също се надяваше да вземе доста пари.* Дим. Димов. *Цените спадат. Подбивам цената. Ниски цени. Високи цени.* 2. Само *ед. Прен.* Значение, стойност. *Човек само тогава познава работите и хубаво им дава истинската цена, когато изпадне в злочестина.* В. Друмев. *Животът изгуби за мене цена.* □ **На всяка цена** — непременно, въпреки всички трудности. *Мостът трябва на всяка цена да бъде вдигнат във въздуха.* **На цена (продавам)** (разг.) — на добра, изгодна цена. *Няма да продава царевицата, ще я държи чак до напролет, да поскъпне, че тогава. Ще я продаде на цена, та да ѝ види сладостта.* Г. Караславов. **На цена съм** (нар.) — ценèн съм от другите. **С цената на** (книж.) — като се жертвува нещо или изложи на опасност. *Тя го спаси с цената на живота си.* **Цена няма (няма цена)** — много ценно е. *Зъзнейки, ние бързо закусихме с чай, който сега нямаше цена, натоварихме и потеглихме за Мусала преди изгрев слънце.* Вазов. *Това конче цена няма.*

цèнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. Който има висока цена; скъп. *Те захванаха да дохождат в дълги, със сърмени обшивки сукнени мантии, ... на глава с шапки от ценна лъскава кожа.* Вазов. *Тъй като розовото масло, което носеше бай Ганьо, беше действително доста ценен предмет, аз му препоръчах да го предаде за съхранение на касата.* Ал. Константинов. 2. *Прен.* Който има много положителни качества. *Димитър е добър и ценен другар.* Йовков. *Ценен човек. Ценен учител.* 3. *Прен.* Който е много полезен, важен. *Ценен съвет. Ценно сътрудничество. Ценни предложения.* □ **Ценни книжа** (финанс.) — акции, облигации и др.

ценз, цèнзът, цèнза, *мн.* няма, *м.* (лат.). Образование или трудов стаж като условие за заемане на служба. *Образователен ценз. Служебен ценз.* ‖ Условия, които ограничават ползуването от известни права. *Избирателен ценз.*

цèнзор *м.* (лат.). 1. *Истор.* В древния Рим — длъжностно лице, което се грижи за редовното събиране на данъците и за оценката на имотното състояние на гражданите. 2. *Остар.* Длъжностно лице, което цензурира представено за печат литературно произведение, вестник и пр. *През първата половина на миналия век четирима цензори са чели ръкописите на Александър Сергеевич, преди да бъдат отпечатани.* А. Каралийчев.

цèнзура *ж.* (лат.). 1. Институция, която преглежда и контролира представени за печат литературни произведения, филми, пиеси и под. *За тая дръзка статия Славейков има големи неприятности в Цариград и даже няколко дена цензурата бе спряла „Македония“.* Вазов. 2. Такова преглеждане, контролиране. *„Работнически вестник“ излизаше наполовина изпояден от цензурата.* А. Каралийчев. 3. Институция за преглеждане, контролиране на частна кореспонденция от официални органи на властта, обикн. през време на вой-

на. *Още много работи искаше да му напише, но нямаше да пуснат писмото ѝ, цензурата щеше да го зачертае или съвсем да го захвърли.* Г. Караславов.

цѐнзурен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* цензура. *Цензурни ограничения. Цензурни правила.*

цензурѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Преглеждам представено за печат литературно произведение, вестник, филм и др., за да не допусна в него нещо неморално, противодържавно и пр. *Цензурирам книга.* **цензурирам се** *страд. Писмата не се цензурират.*

цензурѝране *ср. Отгл. същ. от* цензурирам *и от* цензурирам се.

ценѝтел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което разбира от нещо и умее да го цени. *Иван Вазов беше голям поклонник и ценител на българската природа. Ценител на изкуството.*

цѐнност, -ттà, *мн.* -и, *ж.* 1. Само *ед. Отвл. същ. от* ценен. *Това съчинение не представя особена ценност.* 2. Само *мн.* Много ценен предмет; скъпоценност. *Войната погреба ценности за милиони.* Д. Добревски. *Касетка за съхраняване на ценности.* 3. Материални и духовни придобивки. *Нашият народ навлиза в новия свят на социализма и правдата. Там няма да има роби и господари, а горди човеци, които създават ценности.* А. Каралийчев. *Духовни ценности. Културни ценности.*

цѐнов, -а, -о, *прил.* Обикн. в съчет. **ценова политика** (иконом.) – политика по отношение на цените, които установява държавата.

ценорàзпис *м.* Списък на стоки, услуги и под. с указание за техните цени.

цент, цѐнтът, цѐнта, *мн.* цѐнтове, цѐнта (сл. ч.), *м.* (англ.). Една стотна от долар.

цѐнтнер *м.* (лат.). Единица мярка за тежина, равна на 100 кг, а в някои страни — на 50 кг.

централа *ж.* (лат.). 1. Средищна служба на учреждение, на търговско или стопанско предприятие, което има клонове. *Една от големите търговски фирми в града, която имаше централа в София и редица клонове из провинцията, била спряла пратките си.* П. Спасов. 2. *Разг.* Електроцентрала. 3. Апаратура на телефонна станция. *Телефонна централа.* 4. Здание, в което се помещават такива апаратури.

централен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който се намира в центъра на нещо. *При входа на централната зала пред очите на зрителя се изпречват произведенията на скулптурата и живописта.* Ал. Константинов. *В централната част на града улиците са широки и прави.* 2. Главен, ръководен, средищен. *Тайни нощи сновяха денонощно между разните комитети и централния.* Вазов. *Централна власт. Централни органи на Партията. Централен метеорологичен институт. Централна гара.* || Найважен, съществен, основен. *Централна задача. Централна роля. Централна фигура.* 3. Който се извършва от център или от централа. *Централно снабдяване.*

централизàция *ж.* (лат.). Съсредоточаване на едно място, в един център. *Централизация на управлението. Централизация в ръководството.*

централизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Събирам сродни служби под управлението на едни и същи органи; съсредоточавам. *Централизират управлението на държвaата.* **централизирам се** *страд.* и *сред.*

централизѝране *ср. Отгл. същ. от* централизирам *и от* централизирам се.

централѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Книж.* Система на управление, при която местните органи са подчинени на един център и се ръководят от него. ☐ **Демократически централизъм** — ръководен принцип в комунистическите и работнически партии, който се състои в изборност на ръководните органи на партията, строга отчетност, строга партийна дисциплина, безусловно подчинение на решенията на висшите партийни органи.

централистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* централизъм. *Централистична власт.*

централно. *Нареч. от* централен.

центрѝрам, -аш, *несв.* и *св. Спец.* 1. Определям център на кръг, геометрична фигура и под. 2. Натъкмявам част от машина в правилно отношение към другите части. *Центрирам оси.* 3. Поставям на една обща ос центровете на тела. **центрирам се** *страд.*

центрѝране *ср. Отгл. същ. от* центрирам *и от* центрирам се.

центробѐжен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Обикн. в съчет. **центробежна сила** (физ.) — при кръгово движение: сила, която кара телата да се отдалечават от центъра.

центробѐжно. *Нареч. от* центробежен.

центрòвам, -аш, *несв.* и *св.* Центрирам. *Центровам машина.* **центровам се** *страд.*

центрòване *ср. Отгл. същ. от* центровам *и от* центровам се.

центростремѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. в съчет. **центростремителна сила** (физ.) — при кръгово движение: сила, която задържа телата да не се отдалечават от центъра.

центростремѝтелно. *Нареч. от* центростремителен.

центрофỳга *ж.* (лат.). Уред за отделяне на полутечни тела чрез бързо въртене под действие на центробежната сила. *Центрофуга за мед.*

центрофугàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* центрофуга. *Центрофугални помпи.*

центрофỳжен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който е получен чрез преработване с центрофуга. *Центрофужно краве масло.*

центурио̀н *м.* (лат.). *Истор.* Началник на войскова част от сто войника в римската войска; стотник. *Пред самата порта тя срещна един римски центурион на кон.* Вазов.

цѐнтър, *мн.* цѐнтрове, *м.* (гр.). 1. *Мат.* Точка, която е еднакво отдалечена от всички точки на окръжност или кълбо. *Център на окръжност.* 2. Средна част, среда на нещо. *В центъра на Балканския полуостров се издига един от най-величествените му масиви — Рила.* Вазов. *Тъкмо в разгара на настъплението ротата в центъра изведнъж изостана.* П. Вежинов. || Средна, най-важна част на селище и под. *Двете жени стигнаха много рано на гарата, която... беше в центъра на градчето.* Г. Караславов. *Тя прекоси*

бързо квартала и пое към центъра на града. Г. Райчев. 3. Важно място, средище на някаква дейност — културна, стопанска, административна и пр. *Градът ни ... е бил важен център на търговия.* Величков. *Невидими и ловки партийни функционери сновяха из тютюневите центрове и подготвяха борбата.* Дим. Димов. *Административен център. Железопътен център. Индустриален център. Стопански център. Търговски център.* 4. Важен орган, който регулира някаква дейност в организма. *Мозъкът е център на умствената дейност у човека. Център на равновесието. Център на зрението.* 5. *Рядко.* Ръководен орган на организация и под. *Бил създаден и военен център ... Ще ръководи борбата в цялата страна.* Дим. Ангелов. 6. Основна, най-важна тема в художествено или литературно произведение или в разговор. *Център на разказ. Център на разговор.* 7. *Спорт.* Едно или две лица, които играят в средата и организират и водят нападението при футбол, баскетбол или волейбол. □ **Център на внимание** (книж.) — лице, предмет или явление, върху което е съсредоточено голямо внимание. **Център на тежестта** — а) *Физ.* Точка в тяло, върху която действува най-силно земната притегателна сила. б) *Прен. Книж.* Най-важното, най-същественото.

ценя̀[1], -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Признавам положителните качества на някого и се отнасям с уважение към него; зачитам, почитам. *В затвора се научих да ценя нашите селяни.* Величков. *Геракът ценеше нейните способности.* Елин Пелин. ‖ Разбирам цената, значението на нещо; оценявам. *О, отечество, ти си като здравето: ценим те, когато те изгубим!* Вазов. *Ние не умеем да ценим и не сме привързани страстно към нашата хубава природа.* Ал. Константинов. *Той ценеше бащината си земя като светиня.* Елин Пелин. **ценя се** *страд.* и *сред.*

ценя̀[2]. Вж. ц е н я в а м.

ценя̀вам, -аш, *несв.*; **ценя̀,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Нар.* Уговарям някого за прислужник, служител и под. срещу заплащане. *Той свиква чорбаджиите, изсипва сума хули върху ми и им поръчва да не ме ценяват.* П. Р. Славейков. *Майстор Гоцо го направи калфа и го цени първата година за осемдесет и пет гроша.* Мих. Георгиев. **ценявам се, ценя се** *страд.* и *сред. Цени се слугиня у една вдовица.* М. Грубешлиева.

цеп, цѐпът, цѐпа, *мн.* цѐпове, цѐпа (сл. ч.), *м. Нар.* Плоска пръчка, която се поставя между нишките на основата при тъкане; цепец.

цепа̀ч *м.* Човек, който се занимава с цепене на дърва. *Извиках цепач да ми разцепи дървата.*

цѐпвам, -аш, *несв.*; **цѐпна,** -еш, *мин. св.* цѐпнах, *прич. мин. страд.* цѐпнат, *св.* Цепя веднъж или няколко пъти по веднъж. **цепвам се, цепна се** *страд.* и *сред.*

цѐпване *ср. Отгл. същ. от* цепвам *и от* цепвам се.

цепелѝн *м.* (нем.). *Остар.* Голям летателен апарат, по-лек от въздуха, чийто корпус е пълен с газ; дирижабъл.

цѐпене *ср. Отгл. същ. от* цепя *и от* цепя се. *Цепене на дърва.*

цепенѐя, -ѐеш, *мин. св.* цепенях, *прич. мин. действ.* цепенял, -а, -о, *мн.* цепенели, *несв.* Постепенно се вцепенявам, ставам твърд, неподвижен. *Под ледена завивка | поточето немей | и всичко тъне в дрямка, | и всичко цепеней.* К. Христов.

цѐпеница *ж.* 1. Голям къс плоско разцепено дърво за горене. *Байко туря върху прегорелия огън две цепеници.* Влайков. 2. *Разг. Шег.* Дърво за бой. *Ще играе цепеницата по гърба ти.*

цепѐц, *мн.* -пцѝ, *м. Диал.* Цеп.

цѐпка *ж.* 1. Спукано, разцепено място на дреха и под. *Цепките на дрехата му се умножаваха.* Вазов. 2. Специален отвор на панталони или потури. 3. Цепнатина (в 1 знач.). *Сега прозорците на хана бяха закрити с капаци, ала през цепките им прозираше светлина.* Ст. Дичев.

цѐпна. Вж. ц е п в а м.

цепнатѝна *ж.* 1. Много тесен и дълъг отвор; пукнатина, пролука, цепка. *През цепнатините и пролуките на дървената камбанария свиреше тихо, едва доловимо утренният ветрец.* Дим. Талев. 2. Разцепено, спукано място на дреха. *Късото му кожухче е нацепено и из цепнатините изскочила вълна.* Елин Пелин.

цѐпя, -иш, *мин. св.* цепѝх, *несв.* 1. Сека по дължината, раздвоявам със сечене дърва, трески и под., за да ги направя по-тънки. *Прислужникът цепеше в задния двор дърва и ударите на брадвата му отекваха глухо в мразовития въздух.* Дим. Димов. *Цепя трески.* 2. *Нар.* Режа по дължината плод или зеленчук, за да го суша. *Събираха сливи и ги цепеха да съхнат за през зимата.* Дим. Талев. *Цепя круши.* 3. Дера тъкан и др. по нишка. *Цепя платно. Цепя басма. Цепя лико.* 4. Правя бразди по нещо. *Изпращяло желязното рало, почнало да цепи коравата земя.* А. Каралийчев. *Вземи ме, лодкарьо, в своята ладия лека, | която безшумно цепи вълните.* Багряна. 5. *Прен.* За звук — прорязвам въздуха, проехтявам. *И турците тръпнат, друг път не видели | ведно да се бият живи и умрели, | и въздуха цепят със демонски вик.* Вазов. *Залповете бяха страшно зачестили и грозно цепеха нощната тишина.* А. Страшимиров. 6. *Прен.* Нарушавам единството на партия, организация и под. □ **Цепи косъма (на две)** (разг.) — голям скъперник е. **Цепя басма някому** (разг.) — отнасям се внимателно към някого. (Употребява се обикн. с отрицание: н е ц е п я б а с м а н я к о м у — рязък, груб и категоричен съм в отношението си към някого).

цѐпя се, -иш се, *мин. св.* цепѝх се, *несв., сред.* 1. Лесно се сека, разцепвам. *Дървата се цепят.* 2. Ставам на цепки, пукнатини; напуквам се. *Кожата се цепи.*

цер, цѐрът, цѐра, *мн.* цѐрове, цѐра (сл. ч.), *м.* (лат.). Вид горски дъб, който е с по-долнокачествена дървесина. Quercus cerris.

цѐрбер *м.* (гр.). 1. *Книж.* В древногръцката митология — триглаво зло куче, което пазело входа на ада. 2. *Прен. Подигр.* Строг, зъл пазач. *Той е цял цербер.*

церебра̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). *Мед.* Който се отнася до главния мозък. *Церебрална система.*

церемониа̀л *м.* (лат.). *Книж.* Официален, строго определен начин за извършване на тържества, паради и под. *Пионерски церемониал.*

церемониа̀лен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който е предназначен за церемония. *Церемониален марш.* 2. Който се извършва с церемония. *Церемониално посрещане.*

церемониа̀лно. *Нареч. от* церемониален. *Посрещат го церемониално.*

церемо̀ния *ж.* (лат.). 1. Извършване на някакъв тържествен акт или обред по строго установени правила. *Сиромашкият поп съкрати церемонията, като извърши опелото до гроба, а не в черквата.* Дим. Димов. 2. Тържествено чествуване по предварително изработен план. *Заря с церемонии.* □ **Без церемонии** — без излишни заобикалки, направо.

церемо̀ня се, -иш се, *мин. св.* церемо̀них се, *несв., сред. Разг. Пренебр.* Държа се вежливо, внимателно с някого. *Бай Ганьо се счита вече фамилиарен, „па, най-сетне, с жени какво ще се церемониш!“* Ал. Константинов.

церѐне *ср. Отгл. същ. от* церя *и от* церя се. *От известно време аз церя нервите си. Впрочем какво церене: просто всеки ден правя студени бани в Княжево.* Г. Райчев.

церо̀в, -а, -о. *Прил. от* цер. *Церова гора. Церови греди.*

церовѝт, -а, -о, *прил. Рядко.* Лековит. *Гъста пара излизаше от менчето. Билката беше възвряла и пуснала своите церовити сокове.* Д. Немиров.

церя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Разг.* 1. Лекувам. *А като ти е било болно детето, . . . нà ти пари да го цериш.* Йовков. *Церили го на село, костта зараства зле и досега той стъпва малко накриво с този крак.* Г. Райчев. 2. *Прен. Разг.* Поставям някого на мястото му; оправям. *Мене солдатите не ми дават да гърмя, че е близо границата, а то аз знам как да ги церя тез хайдуци.* Йовков. **церя се** *страд.* и *сред. Вие имате разстроени нерви; ще трябва да се церите.* Г. Райчев.

цех, цѐхът, цѐха, *мн.* цѐхове, цѐха (сл. ч.), *м.* (нем.). 1. *Истор.* Професионална организация на занаятчии във феодален град. 2. Отделение във фабрика или завод, гдето се изработва определена продукция. *Леярски цех. Ремонтен цех. Тъкачен цех.*

цѐхов, -а, -о. *Прил. от* цех. *Цехови организации.*

цѐце *мн.* няма, *ср.* (афр.). В съчет. **мухата цеце** — африканска муха, която пренася сънната болест по човека и други болести по домашните животни.

циа̀н, *мн.* няма, *м.* (гр.). *Хим.* Безцветен, силно отровен газ, съединение на въглерод и азот.

цианка̀лий, *мн.* няма, *м.* (гр.-араб.). *Хим.* Много силна отрова, съединение на циан с калий.

цѝбър, -бра, -бро, *мн.* -бри, *прил. Нар.* Бистър, чист, ясен. *Цибър Дунав. Цибро небе.*

цивѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (лат.). 1. Който не носи военна или друга униформа; граждански. *Макс позна веднага един от цивилните агенти на полицията.* Дим. Димов. *В селото се настаниха един войнишки и един цивилен отред.* Кр. Велков. *Цивилно лице.* 2. За облекло — който не е униформен. *Той бе в цивилен костюм, светло пардесю и каскет.* Дим. Димов. *Той му обясни къде да иде, за да получи едно цивилно палто.* А. Гуляшки. 3. Като *същ. м.* **цивилен** — гражданин, който не носи военна униформа. *На първото място имаше само един офицер с жена и дете и един цивилен.* Вазов. *Бяха всичко осем души — шестима стражари, един полицейски офицер и един цивилен.* П. Вежинов. □ **Цивилна листа** — сума, която държавата предоставя на разположение на държавен глава.

цивилиза̀тор *м.* Лице, което разпространява цивилизация.

цивилиза̀торски, -а, -о. *Прил. от* цивилизатор. *Цивилизаторска роля.*

цивилиза̀ция *ж.* (лат.). Степен на общественото развитие и материалната култура, достигната от една или друга обществено-икономическа формация. *Народите никога не ще забравят, че . . . Съветският съюз . . . спаси човечеството и цивилизацията от гибел и разруха.* Г. Димитров.

цивилизо̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Цивилизувам. **цивилизовам се** *страд.* и *сред.*

цивилизо̀ване *ср. Отгл. същ. от* цивилизовам *и от* цивилизовам се.

цивилизу̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Правя да възприеме някой цивилизацията. *Преселниците европейци цивилизуваха много туземни племена.* **цивилизувам се** *страд.* и *сред.*

цивилизу̀ване *ср. Отгл. същ. от* цивилизувам *и от* цивилизувам се.

цивѝлно. *Нареч. от* цивилен; по граждански. *Облечен цивилно.*

цѝвка *ж. Нар.* 1. Тръбичка или отвор на съд с течност, откъдето се пие. 2. Сопол. *Текат му цивките.* 3. Ледена висулка на стряха.

цѝврия, -иш, *мин. св.* цѝврих, *несв. Разг.* Плача, рева. *Какво съм ти крив аз, че те бил мъжът ти . . .; сега си дошла тук да цивриш.* Елин Пелин.

цѝвря се, -иш се, *мин. св.* цѝврих се, *несв., сред.* Цивря. *Какво се цивриш по цял ден!*

цѝврене *ср. Отгл. същ. от* цивря *и от* цивря се.

цѝганин *м.* 1. Лице от пръснатия из Европа, Азия и Африка скитнишки народ от индийски произход. *Пред бюфета свиреше оркестър от влашки цигани.* Вазов. *Мечкарят — нисък, тантурест, босоног и вълнест в лицето циганин . . . — издрънка с дайрето.* Д. Немиров. *Всред полето цигани катунари са дрипави катуни разпънали.* П. Ю. Тодоров. *Чер като циганин.* Погов. 2. *Разг.* Лъжлив или беден човек. *Аз затуй ли съм изхранил дъщеря, та да дойде да я грабне един нехранимайко, един циганин.* Йовков. *Лъжеш, циганино! — избухна Манолаки и цял се разтрепера.* Йовков.

циганѝя *ж. Неодобр.* Свидливост за дребни неща; скъперничество. *Имаш пари, а ходиш окъсан! Каква е тая цигания!*

цѝганка *ж.* 1. Жена от пръснатия из Европа, Азия и Африка скитнишки народ от индийски произход. *Калуда, циганката, продаваше дребни неща . . .: бяла и червена пръст, хума, сухи дренки, вретена.* Йовков. *Евгений беше вече навлязъл в гората . . . Скоро на пътеката се показа стара циганка.* Дим. Ангелов. *На никого в село не приличам. Всички черни като циганки, аз руса като някоя самодива.* Елин Пелин. 2. Обикн. *мн.* Вид трайна ябълка със сладко-възкисел вкус. *Той донесе в къщи две големи кошници с плодове: круши-масловки и ябълки-ци-*

ганки. Л. Стоянов. **3.** Обикн. *мн. Диал.* Неразпукани зърна от пуканки.

циганосвам се, -аш се, *несв., сред. Разг.* Циганя се.

цигански, -а, -о, *прил.* **1.** Който принадлежи на циганин. *Запилял се по чуждите села и вече не се върнал. Тръгнал с един цигански катун.* А. Каралийчев. *Циганска торба. Цигански кон.* **2.** В който живеят цигани. *Неколцина войника се задават от циганската махала.* Вазов. *Цигански къщи.* **3.** Който е характерен, присъщ на циганин. *Циганска лъжа. Циганско сърце.* **4.** Като същ. *м.* **цигански** — цигански език. *Говори цигански.* □ **Циганско лято** (нар.) — последните топли дни в края на есента и началото на зимата.

цигански. *Нареч. от прил.* цигански. *Дай едно гърне, бе! — викна мечкарят... — По цигански ще се венчават... — спогледаха се плахо момите отстрана.* П. Ю. Тодоров.

циганче, *мн.* -та, *ср.* Дете на цигани. *Тука ние градихме, всички цигани и циганките, и циганчетата носиха вар.* Дим. Талев.

циганя се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред. Разг.* Проявявам скъперничество за дребни неща. *Какво се циганиш да дадеш един лев.*

цигара *ж.* (исп.). Книжна тръбица, напълнена със ситно нарязан тютюн. *Хаджи Смион допуши цигарата си.* Вазов. *Той седна на земята, извади кожена кесия с тютюн и започна да си прави цигара.* Йовков. *Паля цигара. Свивам цигара. Кутия за цигари.*

цигаре, *мн.* -та, *ср.* Къса тръбичка, в единия край на която се слага цигара, а от другия се всмуква димът. *Огнянов се разхождаше живо из стаята, като пухаше големи облаци дим от цигарето си.* Вазов. *Манолаки тури цигара в кехлибареното си цигаре и запуши.* Йовков.

цигарев, -а, -о, *прил.* Цигарен. *Мъглата съвсем бе изчезнала, като духнат цигарев дим.* Вазов.

цигарен, -а, -о. *Прил. от* цигара. *Двамата мъже се обвиха в синкави облаци от цигарен дим.* Дим. Димов. *Я чакайте да завъртя една цигарка. Аз си имам цигарени книжки.* Ал. Константинов. *Цигарена кутия. Цигарена фабрика. Цигарени угарки.*

цигарлък, *мн.* -ци, *м.* (тур.). Цигаре. *Геньо пушеше важно от кехлибарения си цигарлък, украсен с тънки сребърни пръстенчета.* Г. Караславов.

цигаро, *мн.* няма, *ср. Остар.* Цигара. *Беят заръча да идеш да изпушиш едно цигаро вън.* Вазов.

цигла *ж.* (лат.). Вид плоска изпечена глинена плоча, която се използува за покриване на сгради; керемида.

циглар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Производител на цигли.

цигларски, -а, -о. *Прил. от* циглар *и от* цигла. *Цигларски гипс. Цигларска преса. Цигларска фабрика.*

цигларство, *мн.* няма, *ср.* Производство на цигли.

циглен, -а, -о. *Прил. от* цигла. *Циглен покрив.*

цигулар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Музикант, който свири на цигулка. *Цигулар къща не храни.* Погов.

цигуларка *ж.* Жена цигулар.

цигулка *ж.* Четириструнен лъков инструмент с висок тембър. *Мудно отстрана цигулка | пробуча и сръчно сви.* П. П. Славейков. *На механата засвириха цигулки.* Йовков. *Може би той сам е свирил някога на цигулка и е вярвал, че ще стане музикант.* Св. Минков. *Настройвам цигулка. Калъф за цигулка.* □ **Свиря първа цигулка** (книж.) — играя главна, съществена роля в нещо.

цигулков, -а, -о. *Прил. от* цигулка. *Цигулков концерт. Цигулкова продукция.*

цикла *ж.* (нем.). *Спец.* Стоманена пластинка за изстъргване на паркет и под.

цикламa *ж.* (лат.). Зимно саксийно цвете с красиви многобройни цветове на дълги дръжки и сърцевидни листа. Cyclamen.

цикламен, -а, -о. **1.** *Прил. от* циклама. *Цикламен лист.* **2.** За цвят, багра — розов със виолетов оттенък. *Цикламена рокля. Цикламено червило.*

циклене *ср. Отгл. същ. от* цикля *и от* цикля се. *Циклене на паркет.*

цикличен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил. Книж.* Който става или се извършва на цикли; кръгов. *Циклично развитие. Цикличен метод.*

циклически, -а, -о, *прил.* Цикличен.

цикличност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* цикличен.

циклон *м.* (гр.). Стихиен вихър със спиралообразни движения; силна буря, ураган. *Един циклон е съборил по-леките вили.*

циклоп *м.* (гр.). Едноок гигант в древната митология.

циклостил *м.* (гр.). *Спец.* Малка ръчна преса с валяк за отпечатване на много копия от написан или напечатан по специален начин текст. *Позивът беше написан нечетливо на циклостил.* П. Славински.

циклостилен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* циклостил. *Циклостилна машина. Циклостилен отпечатък.*

цикля, -иш, *мин. св.* циклих, *несв. Спец.* Изстъргвам с цикла. *Цикля мебел. Цикля паркет.* **цикля се** *страд.*

цикъл, *мн.* -кли, *м.* (гр.). **1.** Период от време, през който се редуват едни и същи астрономически явления. *Годишен цикъл на движението на земята.* **2.** Съвкупност от явления, процеси, които са свързани помежду си и се извършват по строго определен ред. *Икономически цикли.* **3.** Група литературни, музикални и други произведения или ред явления, свързани с някакъв общ признак. *Цикъл стихотворения. Цикъл от сонети. Цикъл концерти. Цикъл от лекции.*

цилиндричен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който има форма на цилиндър. *Цилиндрична кутия.*

цилиндрически, -а, -о, *прил.* Цилиндричен. *Едно заптие нахлузи на главата му една висока цилиндрическа шапка.* Величков.

цилиндров, -а, -о. *Прил. от* цилиндър (във 2 знач.). *Цилиндрово масло.*

цили̇ндър, *мн.* -дри, *м.* (гр.). 1. *Мат.* Геометрично тяло, образувано от една затворена кръгова повърхност и две пресичащи я успоредни равнини, които ѝ служат за основи. 2. *Техн.* Част от машина с кръгло сечение, в която се движи бутало. *Моторен цилиндър. Парен цилиндър.* 3. Официална висока твърда мъжка шапка с малка периферия и плоско дъно. *Отгоре от стълбите се зададе един бледолик момък... с цилиндър и бастун.* Вазов. *Там седеше преминал четиридесетте години мъж с висок черен цилиндър.* Ст. Дичев.

цимба̇л *м.* (гр.). Музикален инструмент с множество метални струни, върху които се удря с чукчета. *Ей екнаха цимбали /... из царствените зали.* П. П. Славейков. *Барабанът на оркестъра забръмчава предупредително, сетне спира внезапно, пресечен от звънкия удар на цимбал.* Св. Минков.

циме̇нт *м.* (лат.). Сив или бял прах, получен чрез изпичането на варовик, глина и други примеси, който, смесен с вода, се втвърдява лесно и служи като много здрав строителен материал.

циме̇нтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който е направен от цимент; циментов. *Циментен под.* 2. Който е свързан с производство на цимент. *Циментен завод. Циментна индустрия.*

циментѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Покривам, спојавам с цимент. *Ще изкопае в основата на канарата обикновена пещера,... ще напълни вътрешността ѝ с взрив и ще циментира входа на пещерата.* Г. Караславов. **циментирам се** *страд.*

циментѝране *ср. Отгл. същ. от* циментирам *и от* циментирам се.

циме̇нтов, -а, -о, *прил.* 1. Който е направен от цимент; циментен. *Циментова настилка. Циментово корито. Циментови тръби.* 2. Който е предназначен за цимент или за произвеждане на цимент. *Циментови торби. Циментов завод.*

цинѝзъм, -змът, -зма, *мн.* -зми, *м.* (гр.). 1. Предизвикателно, презрително отношение към общоприетите норми на нравственост. *Струваше му се, че сега пред него стои един друг Никола Захаров: жесток, откровен до цинизъм, бездушен.* Дим. Ангелов. 2. Обикн. *мн.* Груби, безсрамни думи, приказки. *Говори цинизми.*

цинѝк, *мн.* -ци, *м.* (гр.). 1. *Истор.* Привърженик на учението на старогръцкия философ Антистен. 2. *Книж.* Циничен човек.

цинѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който проявява цинизъм в отношенията си към другите. *Цинична и дръзка, каквато бе станала с него, тя не искаше да го лъже, а само да избегне скандала.* Дим. Димов. 2. Който съдържа или изразява цинизъм. *Неговият глас беше сух, омразен, безсърдечен и циничен.* Елин Пелин. *По лицето му се плъзгаше цинична усмивка.* Д. Добревски. *Цинични вицове. Цинични думи.*

цинѝчно. *Нареч. от* циничен. *Той се държи цинично.*

цинк, цѝнкът, цѝнка, *мн.* няма, *м.* (нем.). Химически елемент — ковък и разтеглив метал със синкавобял цвят.

цѝнквайс, *мн.* няма, *м.* (нем.). Бял прах — цинков окис, употребяван за бяла боя и др.

цѝнков, -а, -о, *прил.* 1. Който съдържа цинк. *Цинков сулфат. Цинков окис. Цинкова руда.* 2. Който е направен от цинк. *Цинкова вана. Цинкова тръба.*

цинкогра̇ф *м.* Специалист по цинкография.

цинкогра̇фия *ж.* 1. Приготвяне, изработване на цинкови клишета за печат. 2. Предприятие, в което се изработват такива клишета.

цино̇бър, *мн.* няма, *м.* (гр.). 1. Минерал с яркочервен цвят, живачен сулфид, който се употребява за приготвяне на червени бои и под. 2. Вид яркочервена боя, приготвена от този минерал.

цѝнцарин, *мн.* цѝнцари, *м.* 1. Лице от малобройно балканско население, което живее главно из Македония и има език, близък до румънския. 2. *Прен. Разг.* Скъперник.

цѝнцарка *ж.* Жена от малобройното балканско население, което живее главно из Македония и има език, близък до румънския.

цѝнцарски, -а, -о. *Прил. от* цинцарин. *Цинцарска махала.*

ционѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м. Книж.* Еврейско реакционно движение за самостоятелна еврейска държава в Палестина.

ционѝст *м. Книж.* Привърженик на ционизма.

цип, цѝпът, цѝпа, *мн.* цѝпове, цѝпа (сл. ч.), *м.* (лат.). Приспособление от метални или други зъбци за закопчаване на дреха, чанта и под.

цѝпа *ж.* Много тънка прозрачна обвивка от епителна тъкан у растения и животни. *Мозъчна ципа.* □ **Плавателна ципа** — кожеста тъкан между пръстите на някои птици и бозайници, които плават във вода.

цѝпест, -а, -о, *прил.* 1. Който е снабден с ципа. *Ципести крила. Ципеста опашка.* 2. В който има много ципи. *Ципесто месо.*

ципокрѝл, -а, -о, *прил.* Само в съчет. **ципокрили насекоми** — разред насекоми като пчели, оси, мравки и др., с четири ципести крила. Hymenoptera.

цѝрей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* Болезнена гнойна пъпка по тялото. *Един санитар сменяше превръзката на някакъв войник с гнояcали циреи на врата.* Дим. Димов. □ **Сляп цирей** (нар.) — цирей без връх, който е дълбоко под кожата.

цирк, цѝркът, цѝрка, *мн.* цѝркове, цѝрка (сл. ч.), *м.* (лат.). 1. В стария Рим — специална постройка с арена и амфитеатър за надбягвания, състезания, борби с диви зверове и пр. 2. Подобна сграда за представления на акробати, клоуни, дресирани животни и пр. *На арената на цирка излизат два лъва.* 3. Само *ед.* Представление в такава сграда. *Гледам цирк.*

цѝркаджийка *ж. Разг. Неодобр.* Жена циркаджия.

цѝркаджийски, -а, -о. *Разг. Неодобр. Прил. от* циркаджия. *Циркаджийски номер.*

цѝркаджия, -та, *мн.* -ии, *м. Разг. Неодобр.* Цирков артист.

цѝрков, -а, -о. *Прил. от* цирк. *Цирков артист. Цирков номер.*

циркула̇ция *ж.* (лат.). 1. Движение в кръг. *Циркулация на кръвта. Циркулация на соковете в растенията.* 2. Движение в една посока и обратно. *Циркулация на превозни средства.*

циркулѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Извършвам кръгово движение. *Кръвта циркулира.* 2. Дви-

жа се постоянно в една посока и обратно. *Оставете един локомотив с няколко вагона да може... да циркулира между Мездра и Елисейна.* Ал. Константинов *Рейсът за Панчарево циркулира редовно.* 3. *Прен. Разг.* Разпространявам се. *В града циркулират слухове.*

циркуля̀р[1] *м.* (лат.). *Канц.* Наредба, която се изпраща като директива на подведомствени учреждения и длъжностни лица; окръжно.

циркуля̀р[2] *м.* (лат.). *Спец.* Кръгъл дисков трион за рязане на дърва.

циркуля̀рен[1], -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* циркуляр[1]. *Циркулярно писмо.*

циркуля̀рен[2], -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* циркуляр[2]. *Циркулярни ножове.*

цѝркус *м.* (лат.). *Геогр.* Чашкообразно разширение в долина на висока планина, заобиколено от островърхи гребени.

циро̀за *м.* (гр.). *Мед.* Хипертрофия на съединителната тъкан в някой орган, която причинява деформиране и нарушаване на неговите функции. *Цироза на черния дроб.*

цѝста *ж. Мед.* Киста.

цистѐрна *ж.* (лат.). 1. Изкуствено направен водоем, изкуствено водохранилище. 2. Голям метални резервоар за запазване на течности. *Обещаните цистерни за вода не са пристигнали.* Г. Караславов. 3. Специален вагон или автомобил за превозване на течности. *Всички впериха очи към гарата, където експлодираха една след друга бензиновите цистерни на четиридесетвагонен германски ешелон.* А. Каралийчев.

цитадѐла *ж.* (ит.). 1. Крепост вътре в крепостната стена. 2. Централна част на крепост, пригодена за самостоятелна отбрана.

цита̀т *м.* (лат.). Точно, буквално изговорени или написани чужди думи или мисли. *Той изпъстряше речта си с цитати.* Йовков. *В тържествени дни произнасяше пред гражданството речи, изпълнени с латински цитати.* Дим. Димов. *Авторите на цитатите са посочени под линия.*

цита̀тничество, *мн.* няма, *ср. Неодобр.* Прекалена и неуместна употреба на цитати.

цитѝрам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Правя, давам цитат. *Възхищаваше се от всяка талантлива проява и в разговори цитираше знаменити мисли от наши автори.* Елин Пелин. *Неговото име беше на устните му, негови стихове цитираше.* Йовков. 2. Отбелязвам, споменавам нещо. *Ние цитираме тия поправки в паралел с първообраза.* Вазов. *Ти цитираш две телеграми и мислиш, че с тях се оправдаваш пред обществото.* Ал. Константинов. **цитирам се** *възвр.* и *страд.*

цѝтра *ж.* (гр.). Струнен инструмент с плоско дървено тяло и с множество опънати струни.

цитрона̀да *ж.* (фр.). Разхладително питие, приготвено от вода, захар и лимонов сок; лимонада.

цѝтрусов, -а, -о, *прил.* (лат.). В съчет. **цитрусови растения, култури** — лимони, портокали, мандарини и пр.

цѝферблат *м.* (нем.). 1. Плоска лицева част на часовник, на която са отбелязани с цифри часове, минути, секунди и др. *Не можеше да види колко е часът и съжали искрено, че часовникът му не е с фосфорен циферблат.* Дим. Ангелов. 2. Пластинка на измервателен уред, върху която е нанесена скала с деления и цифри за измерване. *Мария се наведе напред и хвърли поглед върху циферблата на скоростта. Стрелката показваше сто километра в час.* Дим. Димов.

цѝфра *ж.* (араб.). 1. Условен писмен знак на число. *Черната дъска е покрита с цифри — там пък е била решавана някаква задача.* Йовков. *Той извади часовника си, взря се в циферблата, но не разпозна нито една цифра.* Г. Караславов. 2. Само *ед. Разг.* Обща сума, число. *На каква цифра възлиза цялото му състояние?* □ **Арабски цифри** — числени знакове (1, 2, 3 и пр.), заети в Европа от арабите в средните векове. **Контролни цифри** — цифрови показатели, които показват количествените предели на изработена планова продукция и др. **Римски цифри** — числени знакове (I, V, X и др.), употребявани от римляните.

цѝфрен, -а, -о, *прил.* 1. Който е съставен от цифри. *Цифрен ред. Цифрен стълбец.* 2. Който е означен с цифри. *Цифрени данни. Цифрен знак.*

цѝфров, -а, -о, *прил.* Цифрен. *Цифрови данни. Цифрови колони.*

цѝца *ж. Разг.* 1. Женска гърда; бозка, нянка, цицка. *Млечна цица.* 2. Гърда на мъж. *Ножът беше минал от лявата цица, та излязъл от гърба на турчина.* Вазов. *Оловеното зърно бе пробило дясната му плешка и бе излязло през гърдите му отпред — близо до дясната му цица бе отворило широка дупка.* Дим. Талев.

цѝцам, -аш, *несв. Разг.* Бозая, суча. *Детето й заплакало — искало да цица.* Нар. прик. **цицам се** *страд.*

цѝцане *ср. Отгл. същ. от* цицам *и от* цицам се.

цѝцвам, -аш, *несв.*; **цѝцна,** -еш, *мин. св.* цѝцнах, *св.* Бозая, суча веднъж или няколко пъти по веднъж.

цѝцване *ср. Отгл. същ. от* цицвам.

цѝцер *м.* (лат.). *Печ.* Вид едри печатарски букви. *Читанките се печатат с цицер.*

цицѝна *ж. Нар.* Подутина, оток, обикн. по главата, вследствие на удар. *Тука по главата... усещам някаква цицина. Тя ме боли.* Елин Пелин.

цицѝя, -та, *мн.* -йи, *м. Разг. Пренебр.* Скъперник. *Той съзнаваше, че и сам не е от много щедрите, и вътрешно оправдаваше жена си, когато го наричаше „цициян".* Л. Стоянов.

цѝцка *ж.* 1. Женска гърда, бозка, нянка, цица. 2. Зърно на женска или мъжка гърда, на бозка. 3. Приспособление от каучук на специално шише за изкуствено хранене на кърмачета или малки животни; биберон. 4. Малък издатък с отвор — на стомна или друг съд, от където се пие вода, ракия и др. *Дядо Давидко бе приготвил едно изписано с резби дървено павурче с тясна цицка.* Кр. Григоров. ‖ Малък издатък с тесен отвор на примус, откъдето се пали, или на вътрешната гума на колело, през който се помпа.

цѝцна. Вж. ц и ц в а м.

цо̀кам, -аш, *несв. Разг.* Пия, пиянствувам.

цо̀кане *ср. Отгл. същ. от* цокам.

цока̀ч *м. Разг.* Пияница.

цо̀квам, -аш, *несв.*; **цо̀кна,** -еш, *мин. св.* цо̀кна̀х, *св. Разг.* Цокам веднъж или няколко пъти по веднъж.

цо̀кване *ср. Отгл. същ. от* цоквам.

цо̀кна. Вж. ц о к в а м.

цо̀къл, *мн.* -кли, *м.* (ит.). **1.** Долна част на външна стена на сграда, обикн. малко издадена навън. *На нея вече няколко пъти ѝ се беше случвало да скача през прозореца, като стъпи най-напред на циментовия цокъл и оттам — на тротоара.* П. Вежинов. **2.** Облицовка от камък, мозайка, дърво и др. на долната част на стена. *Евгений също се отпусна на пода и опря гръб на дървения цокъл на стената.* Дим. Ангелов. **3.** Измазана с блажна боя долна част на стена.

цол, цо̀лът, цо̀ла, *мн.* цо̀лове, цо̀ла (сл. ч.), *м.* (нем.). *Спец.* Мярка за дължина, равна на 2,6 см, с която се измерва ширината на водопроводни тръби, канели и др.

цо̀лов, -а, -о. *Прил. от* цол. *В микроязовирите се поставя 4—5-цолова помпа за високо налягане на водата.*

цоп *междум.* **1.** За наподобяване на звук при падане във вода, рядка кал и под. *Гороломов — назад, назад и цоп! във водата.* Йовков. *Ежко Бежко се завтекъл, препънал се и цоп — паднал.* Ран Босилек. **2.** Удвоено ц о п - ц о п. За наподобяване на звук при газене във вода, кал и под. *Ако ще кал и до колене да стане, с ботушките цоп-цоп посред улиците, из локвите. Няма да се вардиш покрай плетищата.* И. Волен.

цо̀пам, -аш, *несв.* **1.** Газя във вода, тиня или рядка кал. *Цяла сутрин децата цопаха из локвите.* **2.** Падам с плясък във вода, тиня или рядка кал. *Куршумите... рекушираха по каменния зид с искри и цопаха във водата.* П. Славински.

цо̀пане *ср. Отгл. същ. от* цопам.

цо̀пвам, -аш, *несв.*; **цо̀пна,** -еш, *мин. св.* цо̀пна̀х, *св.* Изведнъж, неочаквано стъпвам или падам с плясък във вода, рядка кал и под. *Пръстта се отрони с лек плясък и една едра жаба цопна тежко в реката.* Ст. Загорчинов. *Един куршум цопна в блатистата вода и удари тръстиковия храст.* Дора Габе.

цо̀пвам се, -аш се, *несв.*; **цо̀пна се,** -еш се, *мин. св.* цо̀пна̀х се, *св., сред. Рядко.* Цопвам. *Той политна на клона и се цопна от дървото.* Д. Немиров.

цо̀пване *ср. Отгл. същ. от* цопвам *и от* цопвам се.

цо̀пна. Вж. ц о п в а м.

цръ̀квам, -аш, *несв.*; **цръ̀кна,** -еш, *мин. св.* цръ̀кна̀х, *св.* Църкам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Преваля лятна нощ. Досетила зори, тук-там из клоните насъне птичка цръкне.* К. Христов. *Това беше леля Гена — познах я. Тя цръкна от радост, като ме видя и позна.* Влайков.

цръ̀кване *ср. Отгл. същ. от* цръквам.

цръ̀кна. Вж. ц р ъ к в а м.

цука̀ло, *мн.* цукала̀, *ср.* (нгр.). Съд за ходене по естествена нужда; нощно гърне.

цу̀нкам, -аш, *несв. Дет. Гальов.* Целувам. *Дако плесна детето по бузката:... Я виж колко е хубавинка... — цункай я де!* Г. Райчев. **цункам се** *страд.* и *взаим.*

цу̀нкане *ср. Отгл. същ. от* цункам *и от* цункам се.

цу̀пене *ср. Отгл. същ. от* цупя *и от* цупя се. *Тази вяра ѝ даваше сили да понася и отровните думи на свекървата, и цупенето на Иван.* Г. Караславов.

цу̀пя, -иш, *мин. св.* цу̀пѝх, *несв.* Издувам устните си напред, обикн. в знак на недоволство. *Остани тука, чу ли? — обърна се Евгений с малко строг глас към момчето, като видя, че то гледа уплашено и цупи устни да заплаче.* Дим. Ангелов.

цу̀пя се, -иш се, *мин. св.* цу̀пѝх се, *несв., сред.* С мръщене изразявам недоволството си от нещо; мръщя се. *И колкото повече се цупеше старата, толкова Иван ставаше по-добър и повнимателен към снаха си.* Г. Караславов.

цък *междум.* **1.** За наподобяване на кратък, откъслечен и слаб звук, издаван от някакъв механизъм, машина. *Не знаеш какво те чака. Какво е челякът? Машина. Каже нещо цък и се счупи.* Йовков. *Веднага седна тате на стола, намести краката си на стъпалката и машината зацъка: цък, цък.* Кр. Григоров. **2.** За наподобяване на звук, който се чува при удряне на огниво о кремък и под.

цъ̀кам, -аш, *несв.* **1.** За машина, механизъм — като се движа, работя, издавам звукове „цък-цък“. *Прекрасен часовник. Как цъка само: цък, цък, цък.* М. Марчевски. *Старият будилник в стаята не цъкаше. Сякаш нарочно Петрунка не бе го навила тая вечер.* Кр. Григоров. **2.** Изразявам учудване или съжаление, като изговарям междуметието „ц-ц-ц“. *Той поклаща глава, чуди се нещо, цъка с езика си и се усмихва.* Йовков. *Като видяха малкия партизанин, те учудено клатеха глави и цъкаха с език: — Дете още, а вече партизанин!* М. Марчевски. *Целият род, близък и далечен, се извървя да види клетата вдовица. Цъкаха с език, чудеха се, съжаляваха нещастната Йовка.* Л. Стоянов. **3.** Изговарям частицата „ц“ или междуметието „цък“, за да отрека нещо. *Търсеха другарчетата му, дигаха ги от сън, питаха ги плахо и с надежда не знаят ли къде е Томето. Децата цъкаха отрицателно и пак отпущаха натежалите главички.* Г. Караславов. **4.** Удрям с огниво кремък, за да получа искра, при което се чува звук „ц-ц-ц“. *После извади лулата си, напълни я и почна да цъка с огнивото си.* Йовков. *Беше вече клекнал до дънера на едно дърво и цъкаше кремъка с огнивото, за да разпали стиската сухо сено.* А. Каралийчев. **цъкам се** *страд.*

цъ̀кане *ср. Отгл. същ. от* цъкам *и от* цъкам се. *В каютата се чуваше само цъкането на електрическия часовник.* Д. Добревски. *Зачуха се съжалителни цъкания, въздишки: — Горката жена!* Дим. Ангелов.

цъ̀квам, -аш, *несв.*; **цъ̀кна,** -еш, *мин. св.* цъ̀кна̀х, *св.* Цъкам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Страшната вест ще се развее из селото, хората ще цъкнат злорадо и ще се надигнат.* Г. Караславов. *Какво, нямаш ли друго да правиш? Аз цъкнах с уста, с което исках да му кажа, че нямам.* Ст. Чилингиров. *Цъкна с огнивото си и приятна миризма на прахан се разнесе наоколо.* Йовков. **цъквам се, цъкна се** *страд.*

цъкване *ср. Отгл. същ. от* цъквам *и от* цъквам се.

цъклен, -а, -о, *прил. Диал.* Който е като стъкло, който има студен стъклен блясък; изцъклен. *Тя с цъклени очи / гледа страшно и мълчи.* Вазов. *Цъклено и синьо небе стоеше над голямата гора.* Йовков.

цъкли *мн., ед.* няма. *Диал.* Очила. *Отгоре идеше баба Веда и предеше на ръка дреб. Тя бавно пристъпяше,... попоглеждаше над цъклите към чичо Малин и Денка и пак се спираше.* И. Волен.

цъкло̀, *мн.* -а, *ср. Диал.* Стъкло. *Тя носеше вощеница, цъкло с вино, цъкло със зехтин.* Влайков.

цъкна. Вж. ц ъ к в а м.

цъмани̇̀кам, -аш, *несв. Диал.* Дрънкам, свиря на тамбура.

цъмани̇̀кане *ср. Отгл. същ. от* цъманикам.

цър *междум.* 1. За наподобяване на звук от птица, която цвърчи. 2. За наподобяване на звук при църкане на нещо течно. 3. За примамване на кокошки.

църву̀л *м.* Вид мека обувка от къс кожа, която се привързва с прекарана по края на кожата каишка или връв. *Той идваше в гимназията с дебели шаячни дрехи, с цървули и шарена торбичка през рамо.* Дим. Димов. *Цървули няма, гайда иска.* Послов. □ **Гриза (ям) някому цървулите** (разг.) — говоря язвително за някого; злословя. **Гумени цървули** — гумени обувки с форма на цървули. *Васил остана в обора, изу гумените си цървули, изтри калта и вътре подложи суха слама.* Кр. Григоров. **Ще взема (намеря, хвана) някому (на босия) цървулите** (разг.) — нищо няма да взема. *Какво щат крадци в моя двор? Ще вземат на босия цървулите!* Дим. Ангелов.

цървула̀н *м. Пренебр.* Човек, който носи цървули.

цървула̀нко, *мн.* -вци, *м. Пренебр.* Цървулан.

църка̀лка *ж.* Уред или детска играчка за изпръскване на течност; църкало.

църка̀ло, *мн.* -а, *ср.* Църкалка.

църкам, -аш, *несв.* 1. За птица, щурец и др. — издавам висок и писклив звук; цвъртя, цвърча. *Едно сиво птиченце най-сладичко църкаше.* Ран Босилек. *Мъничко щурче усърдно църкаше нейде.* Елин Пелин. || За нагорещен предмет — издавам съскащ звук при потапяне във вода. *Бай Нейко, видя ли как църка желязото, като го турих във водата?* Йовков. 2. За течност — тека на тънка силна струя.

църкане *ср. Отгл. същ. от* църкам. *Бистрият въздух е замрял неподвижно. Никакъв шум, никакъв звук, ничии стъпки, нито дори църкане на птиче.* К. Константинов.

църква *ж.* 1. У християните — организация, която ръководи религиозния живот; черква. *Църквата е отделена от държавата.* Конст., чл. 78. *Православна църква. Католишка църква. Протестантска църква.* || Ръководство, управа на тази организация. *Нашата народност е била застрашена не толкова от политическата власт на турците, колкото от стремежа на гърците — на фанариотите и гръцката църква — да владеят духовно и материално българския народ.* Б. Пенев. 2. Християнски храм, черква. *Ей старата църква сама посред село, / со бял зид висок обградена.* П. П. Славейков. 3. Богослужение. *Камбаната бие за църква!* К. Петканов. □ **Автокефална църква** — църква, която се управлява самостоятелно, без да зависи от друга по-висока църковна власт. **Западна църква** — католишка църква. **Отлъчвам от църквата** — наказвам някого, като го обявявам за неверник и недостоен да бъде християнин.

църко̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни. *Прил. от* църква; черковен. *Гърмежите зачестиха, тревожно и бързо заби църковната камбана.* Йовков. *Клепалото заби често и весело, от църковните двери започнаха да излизат боляри и калугери.* Ст. Загорчинов. *Църковен събор. Църковен служител. Църковен деятел. Църковни книги.* □ **Църковен настоятел** — лице, избрано от енорията, което се грижи за нуждите, потребите на местната черква.

църковнославя̀нски, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до богослужебната писменост на южните и източните славяни; черковнославянски. *Такъв беше езикът на всички просветени люде, изпъстрен обилно с руски и църковнославянски думи.* Дим. Талев. *Църковнославянски език. Църковнославянски букви.* 2. Като *същ. м.* **църковнославянски** — църковнославянски език. *Отглаголните съществителни, образувани с наставка -ние, са преминали в българския книжовен език от църковнославянски.*

цъ̀ркот, *мн.* няма, *м.* Цвърчене, църкане. *Бе чудна есен, пълна с кротък блясък, / със птичи църкот, с крилен плясък.* К. Христов.

църноо̀к, -а, -о, *прил. Диал.* Черноок. *Не отивай, моме църнооко, / рано под венчило.* К. Христов.

църцо̀ря, -иш, *мин. св.* -их, *несв.* Цъцря. *Голямото буре... — пукнало се — и виното църцорило като светената вода на св. Петровия манастир.* Мих. Георгиев.

цъфвам, -аш, *несв.*; **цъфна,** -еш, *мин. св.* цъфна̀х, *св.* 1. За растение — образувам, разтварям цветове. *Цветята растат пред моите очи, напъпват, пъпките се разпукват и цъфват.* Влайков. *Помниш старата глогина? / Помниш росния гъстак? — / там ще цъфнат догодина / кринове и ален мак.* Дим. Бояджиев. *Лободата, синчецът, кадънките бяха цъфнали и пълнеха въздуха със свежия си дъх.* К. Петканов. || *Обр. Тоя ден Цвета бе най-хубавата китка на хорото. За няколко дена тя бе порасnала и цъфнала.* Елин Пелин. 2. *Прен.* За предмет — разпуквам се, разкъсвам се. *Но още там при първия гърмеж / изсъска, цъфна дулото на топа.* Ем. п. Димитров. *Потурите цъфнаха, краката обосяха,... ала торбата се напълни със злато и сребро.* Д. Немиров. 3. *Прен. Разг. Ирон.* За човек — изпадам в тежко положение или състояние. *Оня си строши ръката, механикът се изгори, сега пък с петнистия тиф цъфнахме.* Йовков. *Ти затова си цъфнал толкоз, защото все нямаш време да се нахраниш човешки! — сгълча го жена му.* Г. Караславов. 4. *Прен. Разг.* Появявам се, обикн. неочаквано. *И пак оная хубава усмивка / на устните ѝ цъфва.* П. П. Славейков. *Ето ги белите облачета в синьото небе; те цъфват при всяко пукване на шрапнела.* Л. Стоянов. □ **Цъф-**

нал съм и завързал съм (разг.) — намирам се в лошо положение.

цъфване *ср. Отгл. същ. от* цъфвам.

цъфна. Вж. ц ъ ф в а м.

цъфтѐж, *мн.* няма, *м.* **1.** Покриване с цветове; цъфтене. **2.** Време, през което цъфтят растенията. **3.** *Прен. Рядко.* Разцвет, напредък, развитие.

цъфтѐне *ср. Отгл. същ. от* цъфтя.

цъфтя̀, -ѝш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* цъфтя̀л, -а̀, -о, *мн.* цъфтѐли, *несв.* **1.** За растение — пускам, развивам цветове. *В градината цъфтяха няколко стари едри трендафили.* Елин Пелин. *Наоколо беше пролет, цъфтяха шипки и глогове, жълти лютичета обсипваха поляната, обрасла с избуяла трева.* Дим. Димов. ‖ *Обр. Какви мечти прекрасни и високи / цъфтяха в нашите души тогаз!* Вазов. *Кажи, защо си тъй замислен? / Виж, радост вред цъфти!* П. П. Славейков. **2.** *Прен.* Обикн. за човек — развивам се много добре физически и духовно. *И под очарованието на това животворно чувство Рада взе да хубавее и цъфти като майски трендафил.* Вазов. *Те тръгнали в тъмно — шестнадесет смели момци — ... / и тръпнели в радост — там чакат ги стари бойци / и в младост, и в сила цъфтели.* Вес. Георгиев. *Нейното огряно от щастие лице все повече цъфтеше и се разхубавяваше.* Влайков. **3.** *Прен.* Намирам се във възход, преуспявам, процъфтявам. *Царството цъфти и добрува в мир.* Вазов.

цъцрене *ср. Отгл. същ. от* цъцря.

цъцря, -еш, *мин. св.* цъцра̀х, *несв.* Тека по малко на тънка струя; църцоря. *Като щипваше Стоянчо по бузата, пак навеждаше глава, стискаше вимето на овцата и белите жици цъцреха ли цъцреха в котлето.* Кр. Григоров.

цял, -а, -о, *мн.* цѐли, *прил.* **1.** От който не е взето, отнето нещо; неначенат, ненакърнен. *Баницата е цяла. Ябълката е цяла.* **2.** Който не е повреден, счупен. *Някъде може да се видят, прикрепени към стените огледала, цели или само парчета.* Йовков. *Изпуснах яйцето, но остана цяло.* **3.** Който е в пълния си брой, състав, количество; всичкият. *Цялото събрание потрепера от ужас при тия думи.* Вазов. *Цялата махала се разбужда, разтреперана от страх.* Величков. *Изядохме цяло кило грозде.* ‖ Напълно всичкият, всичкият без изключение. *Очи тъмнеят, глава се люшка, / уста проклинат цяла вселена!* Ботев. *Целият хълм беше покрит с палатки.* Йовков. *Грозната вест се разнесе из уста в уста по цялото поле.* Елин Пелин. *Защо цялата трепереш? Да не би да ти е студено?* П. Михайлов. *Дядо Корчан цял сияеше от радост.* Елин Пелин. **4.** Който трае определено време без прекъсване. *Цели три месеца по ясното небе се не мярна ни сянка от облачец.* Елин Пелин. *Цели шест месеца не сме те виждали.* А. Каралийчев. *И Иванко от няколко време насам съвсем друг е станал ...: мисли много, не спи по цели нощи.* В. Друмев. *Тя тичаше цял ден от кръчмата до къщи.* Елин Пелин. **5.** Който е еднакъв или близък по количество, размер на нещо или някого. *Цели ята от гларуси се виеха край морето.* Йовков. *Тръгна да си върви и Дона сред цяла дружина жени в шарени носии.* Дим. Талев. **6.** Истински, същински. *Ти си цял мъченик, каза Рада състрадателно.* Вазов. *Цял глупак излязох.* **7.** Като *същ. ср.* **цяло** — а) *Книж.* Нещо единно, което не може да се раздели. *Днес народът и армията са едно цяло.* Г. Димитров. *Книгата ми вътрешно представлява едно органическо цяло, а не случайна сбирка.* П. П. Славейков. *Единно цяло. Неделимо цяло.* б) *Мат.* Число, което не съдържа дроби; цяло число. *Отговорът на задачата е две цяло и три десети.* □ **Викам (крещя) с цялото си гърло (от цяло гърло)** (разг.) — викам (крещя) с пълен глас, гръмогласно. *Скокът му беше толкова лек и висок, че селяните изпаднаха във възторг и ревнаха с цяло гърло.* Дим. Ангелов. **Не съм с целия си (ум)** (разг.) — побъркан съм. *Тая вечер ти не си с целия си ум! За какви скумрии разправяш?* К. Петканов. **Цели обуща** — високи затворени обуща, които покриват глезените. *Имаше и цели, и половинки обуща като за мене.* Ст. Чилингиров. **Цял свят (знае)** (разг.) — всички (знаят). *Защо криеш, цял свят знае, че ще се жениш.* **Цялата работа е** (разг.) — всичко се състои в това. *Фиката му каза, че бедните са милиони и милиарди, че те ще вземат властта в свои ръце и ще заживеят човешки ... Цялата работа е да им се напълнят главите.* Г. Караславов. **Цял-цѐлѐничък** (разг.) — съвсем цял, както си е, непокътнат. *Ето и мечката пред мене — цяла-целеничка — рунтава, с едра глава.* Д. Немиров.

ця̀лост, целостта̀, *мн.* ця̀лости, *ж.* **1.** Нещо, което представя единно цяло, неразделено на части. *Сложната дума представя винаги завършена цялост, т. е. тя е една дума.* **2.** Качество на цял (в 1 знач.); единност, ненакърнимост. *Дали ще съумеем да запазим териториалната си цялост?* Хар. Русев.

ця̀лостен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Книж.* **1.** Който се отнася до всички части, който обхваща всички части или клонове на нещо; всеобхватен, пълен. *Извършва се цялостно преглеждане на машините. Цялостен план. Цялостно впечатление.* **2.** Който представя едно единно цяло, който не е откъслечен; единен. *Всички познания трябва да бъдат свързани в една система, да представляват един цялостен мироглед.* Г. Димитров. *Цялостна революционна теория.* ‖ Който притежава всички необходими качества на завършеност; завършен. *Цялостна личност. Цялостен образ.*

ця̀лостно. *Нареч. от* цялостен; изцяло. *Контролът се извършва цялостно.*

ця̀лостност, целостността̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ от* цялостен.

ця̀р, церът, цера̀, *мн.* церовѐ, ця̀ра (сл. ч.), *м. Нар.* Лечебно средство; лек, лекарство. *Вечерта Ройдьо пак не беше добре ... Церовете, които беше донесъл — шишенца, прахове, — тъй си стояха непипнати.* Йовков. *И при лекари ходи Магда, и церове пи, но цяр за нейната болка не се намери.* Ст. Ц. Даскалов. *От две години съм легнал, а не мога да намеря цяр за болестта си.* А. Каралийчев. ‖ *Прен.* Средство за отстраняване на нещо; лек. *Ни тя, ни Кандов не знаеха, че едничкият спасителен цяр за тоя вид болести е раздялата.* Вазов. *Ти трябва да се научиш на този цяр: стегне ли ти се душата, измисли нещо весело. Само тъй ще ти помогне.* Д. Немиров. □ **Няма за цяр** (разг.) — никак няма.

Ч

ч 1. Звукът ч. 2. Писмен белег на звук ч, двадесет и четвърта буква от азбуката.

ча или **чàа** *междум. Диал.* За подвикване при подкарване на впрегнат добитък. *Хайде, дий! Хайде, дий! Ча! Ча! Воловете се напрегнаха, колкото сила имаха... — плугът не мръдна.* Йовков.

чàвка *ж.* Креслива птица, подобна на врана, черна, със светлосива шия и светли очи. Corvus monedula. *В замъглення въздух над тия мъртви полета прехвърчаваха само черните орляци от чавки, размесени с косове.* Йовков.

чад, чàдът, чàда, *мн.* няма, *м. Диал.* Дим, пушек. *Аскерът разграби и опожари и другите къщи из селото... Високи стълбове чад се издигаха из плинината.* Дим. Талев. *Но зарна пред нея как той се превърна | на чад — и невидим изчезна.* П. П. Славейков.

чàдо, *мн.* чадà, *ср.* (цсл.). 1. *Църк.* Обръщение на духовно лице към мирянин или към по-млад духовник. *Изповяда му се тя от сърце... — Не си прегрешила с нищо божия закон, чàдо мое — каза ѝ старият свещеник.* Дим. Талев. *Чада мои — обърна се той към Борис... — Обърнете се към стената, за да мога с всекиго от вас да поговоря насаме.* Г. Караславов. 2. Чедо. *От деветина братя | и девет мили чада | остана той самичък | на този свят да страда.* К. Христов. *Моят колега е младо, интелигентно момче. Богатско чадо, дошло в село колкото да си почине.* Йовков.

чадър *м.* (перс.). 1. Предмет за пазене от дъжд или слънце във вид на полусфера от плат, който може да се опъва или свива около желязна или дървена пръчка. *Заръси дъждец, аз разпнах чадъра си и продължих да съзерцавам.* Вазов. 2. *Старин.* Шатър, палатка. *Не сваря тамо Никола, | най сваря бели чадъри — | ноще е везир пристигнал.* П. Р. Славейков.

чадърест, -а, -о, *прил.* Обикн. за дърво — който е подобен на чадър. *Юрталана слезе надолу..., намести се на стръмния синор под чадърестата круша и се вгледа зад Змиин дол към корията.* Г. Караславов.

чадърче[1], *мн.* -та, *ср. Умал. от* чадър. *Една привечер, точно по залез слънце, на чуката се показа жена в шарена рокля и с червено чадърче.* Ст. Ц. Даскалов.

чадърче[2], *мн.* -та, *ср.* Градинско увивно растение с фуниевидни белорозови и синьовиолетови цветове; грамофонче. Convolvulus tricolor.

чàен, -а, -о, *и* чàйна, -йно, *мн.* -йни, *прил.* 1. Който се отнася до чай. *Чайна култура. Чайни плантации.* 2. Който е предназначен за пиене на чай. *Чайна чаша. Чаен сервиз. Чаена лъжичка.* □ **Чайна роза** — роза с приятен тъмнокремав цвят.

чаир *м.* (перс.). *Диал.* Ливада, пасище. *Тук не е беглишки чаир да си пасете конете! — вика им той.* Йовков. *Аз го карам на чаира, а то бяга въз баира.* Погов.

чай, чàят, чàя, *мн.* чàеве, чàя (сл. ч.), *м.* (кит.). 1. Само *ед.* Тропическо или субтропическо растение с вечнозелени листа, които съдържат кофеин. Thea sinensis. *У нас започнаха да се отглеждат цитрусови растения и чай.* 2. Само *ед.* Изсушени листа на това растение, от които се приготвя питие. *На един от щандовете на Китайския павилион бяха изложени пакетчета от различни сортове чай. Купих си пакетче руски чай.* 3. Топло питие от изсушените листа на това растение. *Когато Бръчков изпи чая и се свести, той разказа подробно... положението си.* Вазов. *Чаят ви е съвсем изстинал — каза тя на Борис. — Подайте чашата си да ви налея друг.* Дим. Димов. *Градчето вече се събуждаше, по улиците сновяха наежени от студа, още сънливи войници с баки димящ чай в ръцете.* П. Вежинов. 4. *Разш.* Различни ароматни и лековити билки или цветове, от които се приготвя отвара за пиене обикн. при простуда, кашлица и пр. *До зидовете... растяха градински чай и къпини, пожълтели от есента, и шипки с оранжеви плодове.* Дим. Димов. *Гръден чай. Пирински чай.* 5. *Разш.* Отвара от такива билки или цветове, употребявана за пиене. *Приятен аромат на липов чай изпълваше тясната стаичка.* П. Вежинов. 6. *Остар.* Прием или забава, където се поднася чай. *Тя посещаваше всички балове и чаеве, винаги изрядно облечена, но в себе си чужда и отегчена.* М. Грубешлиева. *Чай с танци.*

чàйка *ж.* (рус.). Не голяма красива морска птица, обикн. бяла, която живее по крайбрежието и се храни с риба. Larus. *Белокрилите чайки... летяха над нас и диво крещяха.* Вазов. *А там — | високо във небето, | чудно | трептяха пак на чайките крилата.* Вапцаров.

чàйник, *мн.* -ци, *м.* Специален затворен съд, отгоре с малко капаче и отстрани с чучурка, в който се вари чай или вода за чай. *Някъде чайникът върху зачервената плоча на печката.* Я. Гуляшки.

чак[1] *нареч.* (тур.). 1. За означаване голяма отдалеченост в пространството или времето. *Ти отдека си? ... — От далеко, дядо — чак от Ханчетата.* Елин Пелин. *Спуснах се надолу по гората, че чак до полянката, която огражда кулата.* Ст. Загорчинов. *Чак до късно през есента... ханът се пълнеше с хора.* Йовков. *Дядо Захари се измъчи да го донесе тук, а пък той може да оздравее чак след десет години.* Елин Пелин. 2. За означаване на пределен момент, от

който настъпва ново положение; едва. *Захария се разприказва чак когато сложиха софрата, за да ги гостят — беше станало обяд.* Йовков. *Чак след като стъкми отново гостната и изчисти коридорчето, кухнята и голямата стая, тя се поуспокои.* Г. Караславов. *Вечерта, чак когато настъпи пълна тъмнина и никой не остана в полето, Еньо излезе с коня от другия край на гората.* Елин Пелин. **3.** За подчертаване на степента, в която се проявява някакво обстоятелство или качество. *Три дни не са чак толкова много и могат да се изтърпят.* М. Грубешлиева. *Людмила поклати глава. — Чак толкова лош не си — каза тя. — Но имаш слабости!* А. Гуляшки.

чак² *частица.* За усилване, подчертаване; даже, дори. *И как още съм се трудил! — здравето чак съм си съсипал!* Влайков. *Мръкне — мине, вардя време, | чак и господ да задреме, | тикна в пояса камата, | па към Росиня в тъмата.* Яворов.

чакал *м.* (санскр.). Хищно животно от рода на кучето. Canis aureus. *Горите край Места ... бяха пълни с диви свини, чакали и какви не още зверове.* Йовков. *По едно време далеч в гората завиват чакали.* Йовков.

чакалня *ж.* Специално помещение при гара обществена баня, лекарски кабинет и др., където чакат пътници или посетители. *Зад моста, около чакалнята на трамвайната спирка, сновяха граждани.* А. Гуляшки. *Тя влезе в банята, купи си билет и седна в чакалнята.* А. Гуляшки. *В чакалнята имаше много пътници. За чакалня служи един хол. Кабинет с чакалня.*

чакалски, -а, -о. *Прил. от* чакал. *Чакалски вой.*

чакам, -аш, *несв.* **1.** Стоя, намирам се някъде, докато стане нещо, за което предварително зная, че ще стане; очаквам. *Скрит в пустата воденица, Огнянов чакаше появяването на някой приятел.* Вазов. *Майка ѝ стоеше и я чакаше с наранено сърце.* К. Петканов. *Те едва се крепяха върху седлата на конете си и чакаха да чуят какво ще рече Шибил.* Йовков. *Седна и той край тях и чака пак да запее младата жътварка.* Влайков. *Имаше селяни, които чакаха ред на мелницата още от преди три-четири дни.* Йовков. **2.** Търпеливо прекарвам известно време, докато стане нещо, обикн. приятно, или се свърши нещо неприятно. *Искаше ми се да я видя. Цял ден бях чакал този вечерен час.* Елин Пелин. *Досега Стоил беше чакал удобно време, за да може да поговори на Делчо нещо повече за себе си.* Йовков. *Безработните чакаха края на дългата и мрачна зима. Чакаха го безмълвно и мрачно.* Дим. Димов. **3.** Желая, надявам се. *Момчето това и чакаше — дигна чука и започна да слага удар след удар върху желязото.* Йовков. **4.** Предполагам, мисля, че ще стане, ще се случи нещо; допущам, очаквам. *Всички, що се познаваха ... с Бойчо, стояха на тръне, а другарите му по идея чакаха издайство.* Вазов. *След първата поличба той чакаше втора.* Йовков. *Не чаках това от тебе, Еньо. Бива ли така да говориш?* Елин Пелин. **5.** Само 3 *л.* Предстои ми да върша или да стане с мене нещо. *Хай, ... братя ... вървете да спите, че утре ни чака път и работа.* Ст. Загорчинов. *Останеш ли с нас, чака те или бесилка, или куршум.* Дим. Ангелов. *Нейко искаше да намекне за усилената работа, която чакаше всички по вършитба.* Йовков. **6.** Обикн. след въпросит. местоим. или нареч. — не предприемам нищо, бездействувам; стоя, бавя се. *Убийте ме! На гърдите ми! Удряйте. Сам съм. Що чакате?* Вазов. **7.** Обикн. в пов. — спирам се за кратко време, докато дойде някой или докато стане нещо; почаквам. *От могилата, дето стоеше мандрата, се спущаха черкези и му махаха да чака.* Вазов. *Цвета забърза и не го погледна ... — Цвето, Цвето, чакай. Една дума само искам да ти кажа.* Елин Пелин. || Само в пов.: а) Не почвай, спри, стой! *Чакай, Делчо, да се не изплашат женорята и децата.* Вазов. *Какво правиш? ... Чакай, защо я късаш?* Йовков. б) Имай търпение, потърпи, не бързай! *Чакай де! Такива работи не стават с бързина.* В. Друмев. *Чакай да стигнем в село, Иване, че ще видиш как ще ти посвиря.* Йовков. **8.** Като *частица,* само в пов.: а) За означаване на подкана; а, хайде. *Връщах се, пък рекох чакай да се отбия да видя нивите.* Йовков. *Чакай да ида у съседа Кола, да взема една цигарка.* Елин Пелин. б) При възражение, несъгласие за нещо. *Чакай, човекът е жив, не е умрял още.* Йовков. *Напоследък това често ми се случва. Трябва да е от старост. — Чакай де, къде си — още петдесет не си навършил.* К. Петканов. в) При изразяване на закана, заплашване. *Чакай да го науча аз него как се подиграва с хората.* Йовков. *Чакай, сине майчин, ще те науча аз тебе! — извика Стоичко.* Елин Пелин. *Чакай, ще ти дам да разбереш!* **чакам се** *страд.* и *взаим.* □ **Чакам наготово** (разг.) — оставям друг да върши за мене това, което аз съм длъжен да извърша. *Беше му стеснително че седи така със скръстени ръце, не беше свикнал той да чака наготово.* Г. Караславов. **Чакам на (от) нещо или от някого** (разг.) — уповавам се, осланям се на нещо или на някого. *Всички в къщи на мене чакаха. Имаше малко земя и на нея чакаше.*

чакане *ср. Отгл. същ. от* чакам *и от* чакам се. *Чакането не беше досадно — имаше за какво да поговорят с бащата на Пешо.* П. Вежинов.

чакмак, *мн.* -ци, *м.* (тур.). **1.** *Диал.* Огниво, огнило. *Бърка в джоба си, изважда кремък и чакмак, с разтреперана ръка наместя праханта и цък, цък — праханта се хваща.* Блъсков. **2.** *Остар.* Ударник на кремъклия пушка или пищов. *Хай бог да те поживи, какво щях да направя — казваше Марко, като сваляше полека чакмака на пищова си.* Вазов.

чакмаклия *неизм.* в *ед., мн.* -йи, *прил.* (тур.). Обикн. в съчет. **чакмаклия пушка (пищов)** — стара пушка или пищов, в които барутът се възпламенява с искра от чакмак; кремъклия. *Що ли бихме направили на неприятеля, ако го нападнехме с нашите чакмаклии пушки.* З. Стоянов.

чакъл, *мн.* няма, *м.* (тур.). Трошени или дребни речни камъни за настилка на път, за бетон и др. *Няколко снажни девойки, седнали върху каменните блокове, чукат чакъл и пеят.* Г. Караславов. *Той седна върху чакъла, натрупан за настилка на шосето.* Л. Стоянов.

чакълен, -а, -о, *и* -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който се състои от чакъл. *Чакълена настилка.*

2. Който е предназначен за добиване на чакъл. *Чакълена кариера.*

чакълест, -а, -о, *прил.* По който има много чакъл. *По широкото чакълесто корито на реката заситниха стада.* Г. Караславов. *Инстинктивно той шиба конете и каруцата затраква по чакълестия път.* Л. Стоянов.

чакър *неизм., прил.* (тур.). Чакърест. *Мечкарят размаха дайрето. — Зюмбюл Станке, чакър Станке — занарежда дяволито.* Д. Немиров.

чакърест, -а, -о, *прил.* (тур.). 1. За очи — сив или пъстър. 2. За човек — който е със сиви или пъстри очи; сивоок, пъстроок.

чал, чалът, чала, *мн.* чалове, чала (сл. ч.), *м.* (тур.). Висок, заоблен планински връх, по който има пасища. *Юруци някъде по чаловете пасат стадата си.* Вазов. *На другия ден мъглите бяха се спуснали и закрили чак под пояс планинските чалове наоколо.* П. Ю. Тодоров.

чалвам, -аш, *несв.*; **чална,** -еш, *мин. св.* чалнах, *прич. мин. страд.* чалнат, *св.* (тур.). *Диал.* Удрям, первам силно. **чалвам се, чална се** *възвр.* и *страд.*

чалване *ср. Отгл. същ. от* чалвам *и от* чалвам се.

чалгаджия, -та, *мн.* -ии, *м.* (тур.). *Нар.* Свирач, музикант.

чалгия *ж.* (тур.). *Нар.* Свирене, свирня, музика. *Събра се народ и в двора на Брашнаровци след венчавката. Изнесоха там табли и тепсии ... и чаши с вино — това беше всичко. Не се чу ни песен, ни чалгия.* Дим. Талев.

чалгън, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Диал.* Топъл вятър, който изсушава посевите.

чалдисам се. Вж. чалдисвам се.

чалдисвам се, -аш се, *несв.*; **чалдисам се,** -аш се, *св., сред. Разг.* Побърквам се, умопомрачавам се.

чалдисване *ср. Отгл. същ. от* чалдисвам се.

чалма *ж.* (тур.). Дълга ивица тънък плат, която се увива около фес; гъжва. *Той беше едър, висок, със зелена чалма на глава.* Вазов. *Високият фес на главата му беше увит с тънка шарена чалма.* А. Страшимиров.

чална. Вж. чалвам.

чалнат, -а, -о, *прил. Разг.* Пернат, смахнат, побъркан.

чалтък, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Диал.* Оризище.

чалъм *м.* (тур.). *Разг.* 1. Умение. *Трябва да му се знае чалъмът.* 2. Обикн. *мн.* Важничене, превземки. *Какви са тия чалъми?*

чалъшкан *неизм., прил.* (тур.). *Диал.* Работлив, трудолюбив, пъргав. *Старата хаджийка беше чалъшкан жена, мъжка жена — всичко взе в ръце.* К. Константинов.

чалъщисам. Вж. чалъщисвам.

чалъщисвам, -аш, *несв.*; **чалъщисам,** -аш, *св. Диал.* Трудя се усърдно, залягам. *Чалъщисвайте да ожънем нивата по видело. Младо е, ама чалъщисва на работа.*

чалъщисване *ср. Отгл. същ. от* чалъщисвам. *Аз се хваля с досегашното ти слушане и с досегашното ти залягане и чалъщисване.* Влайков.

чам, чамът, чама, *мн.* чамове, чама (сл. ч.), *м.* (тур.). *Нар.* 1. Иглолистно дърво (ела, смърч, бор). 2. Дървен материал от такова дърво, употребяван за строеж, направа на мебели и др.

чамав, -а, -о, *прил. Диал.* 1. Болнав. *Що ми си, синко, нажален, / нажален, синко, наскърбен — / дали ти й стадо чамаво, / или ти псета бяс хвана?* Нар. пес. *Дели се като чамава овца.* Погов. 2. Недъгав, хилав.

чамов, -а, -о. *Прил. от* чам. *Чамов материал. Чамови дъски.*

чампари *мн., ед.* няма (перс.). *Нар.* Кръгли плочки, подобни на кастанети, които се надяват на пръстите за ритмично удряне при танц. *Чампари / отмерват буен такт.* К. Христов.

чамсакъз *м.* (тур.). *Разг.* Втвърдена смола от иглолистни дървета, на която е взет терпентинът.

чанта *ж.* (перс.). Торба от кожа, плат и др. с разнообразна форма и големина, която служи за носене на книжа, дамски принадлежности, вещи и др. *Горoломов отвори чантата си, извади някакви книжа и започна да пише.* Йовков. *На стълбите настигнаха само едно момиченце... В чантата на гърба му тропаха разни моливи и кутии.* М. Грубешлиева. *Дамска чанта. Чанта за пазар. Пътническа чанта. Санитарна чанта.*

чантаджия, -та, *мн.* -ии, *м.* Занаятчия, който изработва или поправя чанти.

чантаджийски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до изработване на чанти. *Чантаджийска работилница. Чантаджийски артикули.*

чантия *ж.* (тур.). *Диал.* Покрив, таван.

чапкън и **чапкънин,** *мн.* чапкъни, *м.* (тур.). Уличник, коцкар, развратник. *Той се е полъгал по имота му, а не види синът му какъв е чапкънин и пияница.* Влайков.

чапкънлък, *мн.* -ци, *м.* Поведение, проява на чапкънин.

чапкънски, -а, -о, *прил.* Присъщ на чапкънин. *Навярно някой й е казал, че съм човек, който търси да разиграва чапкънски флирт в селата и по съборите.* Н. п. Филипов.

чапкънство, *мн.* -а, *ср.* Проява на чапкънин.

чапла *ж.* 1. Прелетна блатна птица, бяла или сива, с мътножълти пера на гърба, по-малка от щъркел. Ardea. *Голямата сива чапла бе кацнала в долния край на яза.* Ем. Станев. *Минаха ято чапли. Разтревожени птичи гласове.* А. Каралийчев. 2. *Диал.* Щъркел.

чапраз, обикн. *мн.* чапрази, *м.* (перс.). *Нар.* Украсена металическа тока, с която се закопчава женски колан; пафта. *Слънцето свети по сребърните й накити, по чапразите, по дебелите старовременни гривни.* Елин Пелин. □ **Стоя диван чапраз** — стоя пред някого почтително, със скръстени ръце на пояс.

чар, чарът, чара, *мн.* чарове, *м. Книж.* Силна привлекателност, обаяние, прелест, очарование. *Снажна бе царицата, с чар умееше да говори, да мята поглед и да склапя ресници — та го замая първата вечер още.* Н. Райнов. *Очите й бяха светлосиви и блестящи и може би те бяха причината да се излъчва тоя чар... от нея.* Ив. Мартинов. *Дърветата разтръскват росни ли-*

сти | и лъхат младост, чар и ведрина. Хр. Радевски.

чарда̀ *ж. Диал.* Черда. *От едната страна на тая река растяха и зрееха прекрасни жита, от другата пасяха безбройни чарди добитък.* Елин Пелин. *В селската чарда се появиха няколко биволици и крави на Вълчан.* Йовков.

чарда̀к, *мн.* -ци, *м.* (перс.). 1. Висока, обикн. покрита отгоре площадка на къща пред стаите. *Ей изскочи стара майка | на висок и хубав чардак.* Ботев. *Къщата на чифлика беше голяма, двуетажна, с широка стряха и издаден отпред чардак, каквито са всички стари български къщи.* Йовков. *До къщата, над висок чардак се вие асма.* Влайков. 2. *Нар.* Високо сводесто скеле, по което се разклонява и крепи лоза. 3. *Диал.* Легло върху високи колове или на разклонено дърво за пазач на градина, лозе и др. *Влязохме в бостана и седнахме под високия чардак на пазача.* Д. Немиров.

ча̀рдаш, *мн.* няма, *м.* (мадж.). 1. Унгарски народен танц в $^2/_4$ такт. 2. Музиката, предназначена за такъв танц. *Акордеонистът изучи тайно унгарски чардаш и скоро танците станаха смесени.* П. Вежинов.

чарк, ча̀ркът, ча̀рка, *мн.* ча̀ркове, ча̀рка (сл. ч.), *м.* (перс.). *Нар.* 1. Зъбчато колело на часовник, машина. *На масичката са натрупани разни чаркове, пружини, кутийки.* А. Каменова. 2. Дъскорезница или работилница за гайтани и др., карана от вода. *От дясно се редяха едни под други чарковете. Тия фабрики за гайтан, някога заглушително гърмящи с железните си вретена и колела, сега мълчаха гробно.* Вазов.

ча̀рлстон, *мн.* няма, *м.* (англ.). *Остар.* Американски танц в $^4/_4$ такт, създаден въз основа на негърските танци.

чаро̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който е изпълнен с чар, който излъчва чар; очарователен, прелестен, обаятелен, омаен. *Аз мислено витаех в други кръгозори,... самотен и честит в чаровния свят на спомените и виденията.* Вазов. *Русалката все повече растеше в помислите ми, все по-чаровна и по-мила.* Н. п. Филипов. *Цялата гора стоеше притихнала, заслушана сякаш в някаква чудна приказка, в нечия тиха чаровна песен.* Дим. Ангелов.

чаро̀вница *ж.* Жена, която излъчва чар; чародейка. *Благословена ти бъди, | жена, чаровнице омайна, | че в силните ми вля гърди | тревога сладостна и тайна.* Вазов.

чаро̀вно. *Нареч. от* чаровен; очарователно, прелестно, омайно. *Чувствуваш, че си всред един райски мир, дето хубостите се надварят, тоновете се преливат чаровно.* Вазов.

чаро̀вност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* чаровен; очарователност, прелест, омайност. *И очите, и гърдите, и душите, упоени от чаровността и омаята на гледката,... изпитваха оня екстаз от чисто и светло блаженство, с който само майката природа дарява ония, които умеят да я обичат.* Вазов.

чародѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* -ѐйни, *прил.* 1. Който прави чудеса, действува чудотворно; вълшебен. *За награда | чародейна теб сила ще дам. ... Невредим ти ще бъдеш! Без грижи, | без боязън от смърт!* К. Христов. *Беше слушал от коларите, че мастиката е чародеен цяр за всякакви мъки.* А. Гуляшки. 2. Който завладява с чара си; очарователен, прелестен, чаровен. *Аз гълтах я с очи, с уста и с душа | на зимната нощ чародейната сладост.* Вазов. *Ти ела... | и за радост и щастие безбрежно | чародейната песен запей.* Дебелянов.

чародѐец, *мн.* -ѐйци, *м.* Чародей.

чародѐй, -ѐят, -ѐя, *мн.* -ѐи, *м.* Вълшебник, магьосник.

чародѐйка *ж.* Жена чародей; вълшебница, магьосница.

чародѐйно. *Нареч. от* чародеен. *Само твоето любещо сърце може чародейно да ме възроди.* Вазов.

чародѐйски, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до чародей. *Чародейски заклинания.* 2. Вълшебен, чародеен. *Това не бе коса, а някаква чародейска мрежа,... в която всеки... драговолно би се оплел до смърт.* Н. п. Филипов.

чародѐйство, *мн.* -а, *ср.* 1. Вълшебство, магия. 2. Въздействие на нещо чаровно.

чартѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (англ.). *Истор.* Първото масово и политически оформено революционно движение на работниците в Англия през XIX в., което е имало за цел извоюване на политически права и подобряване на икономическото положение на работническата класа.

чарша̀ф *м.* (перс.). Покривка на легло, юрган и пр., обикн. от памучно или ленено платно. *В единия ъгъл имаше кушетка, постлана с бял чаршаф и одеяло за завиване.* М. Грубешлиева. *Спални чаршафи. Юргански чаршаф. Долен чаршаф. Горен чаршаф.*

чаршафо̀сам. Вж. ч а р ш а ф о с в а м.

чаршафо̀свам, -аш, *несв.*; **чаршафо̀сам,** -аш, *св. Разг.* Поставям, пришивам чаршаф на юрган, одеяло и др. *В затъмнената част имаше легло и на него лежеше Людмила, покрита до лактите с чаршафосана зелена черга.* А. Гуляшки. **чаршафосвам се, чаршафосам се** *страд.*

чаршафо̀сване *ср. Отгл. същ. от* чаршафосвам *и от* чаршафосвам се.

чаршѝйски, -а, -о. *Нар. Прил. от* чаршия. *В двора на преспанската чаршийска джамия имаше мраморен водоскок.* Дим. Талев.

чаршѝя *ж.* (перс.). *Нар.* Търговска улица или площад; пазар. *Тая главна улица беше и чаршията. По безчислените дюкяни, бакалници, лавки и дупки на занаятчии... показваха се любопитни лица.* Вазов. *Чаршията екна от тежките удари на чуковете и песните на калфите не спираха през целия ден.* Д. Немиров.

час, часъ̀т, часа̀, *мн.* часовѐ, ча̀са (сл. ч.), *м.* 1. Мярка, единица за време — една двадесет и четвърта част от денонощието, която се дели на 60 минути. *След половина час ход влязох в Белово.* Вазов. *Капнал от умора, аз бях спал няколко часа като убит.* Йовков. *Мина се час, два, три, наближи пладне.* Елин Пелин. *Тя броеше часовете и се вълнуваше. Дали Вокрил ще дойде пак?* Г. Караславов. ‖ *Разг.* Мярка за разстояние, което се изминава с ходене или с превозно средство. *До града имаше около три часа път през полето.* Дим. Талев. 2. Само *ед.* и членувано. В съчет. с числ. бройни — време от денонощието, определено с броя на такива единици според отдалечението му от средата на деня или

от полунощ. *Прибра се в два часа през нощта и спа до десет сутринта.* Елин Пелин. *Когато към четири часа след обед приятелите се изправиха пред двуетажната жълта сграда, ... оттам излязоха калоферският даскал и синът му Христо.* Ст. Дичев. *Часът е пет, трябва да тръгваме.* 3. Време, предназначено за учебни занимания, обикн. до 60 минути. *Навън удари училищният звънец за влизане в час. Четвъртият час... Шумът скоро престана. Учителите влязоха в класовете си и работата почна.* Елин Пелин. ‖ Лекция, урок, педагогическо занятие в учебно заведение. *Понеже часовете ми бяха малко, като допълнителен предмет имах и няколко часа рисуване.* Чудомир. 4. Изобщо време, момент, когато става нещо. *Сега бяха най-тежките часове за селото. Откъм полето настъпваше царски аскер.* Йовков. *Най-сетне, тъкмо в най-тежкия час, дойде ни помощ.* Дим. Талев. 5. Обикн. *ед.* Време, удобно, подходящо за нещо; подходящ момент. *Огнянов мислеше, че часът за решителна борба не беше още настанал.* Вазов. 6. Време от денонощието, определено, предназначено за нещо. *Отиваше редовно на скалата, щом наближаваше часът на влака, за да чуе свирката.* Вазов. *И бдят изменници, и всеки чака | часа... Изгубен си, Асене, ти!* К. Христов. *Часът за отлитането беше точно определен.* Елин Пелин. *Приемни часове.* □ **Всеки час** — непрекъснато, постоянно. **Дванадесети час** книж.) — последен и решителен момент. **До час** (диал.) — до преди малко, до скоро. **За час** (нар.) — а) Много бързо, веднага; завчас. *За час той догади каква е работата.* Вазов. б) До преди малко, до скоро. *Яно, каква е таз твоя промяна? | Весела беше за час и засмяна — | що е, че ходиш тъй... неволна?* П. П. Славейков. **На добър ти (му, й, им и т. н.) час!** (разг., пренебр.) — можеш да си отидеш, да си заминеш, вече не се интересувам от теб. **На добър час!** — при изпращане или застигане на път, при започване на работа: добър успех, благополучие. **На час по лъжичка** (разг.) — по много малко. **На (в) часа** — веднага, моментално. *Изпрати* (го) *на часа с таксито в болницата в града.* Йовков. **От час на час** — а) От време на време. *Кочияшинът... пляскаше от час на час с бича си по костеливите гърбове на конете.* Вазов. б) С всеки изминат час. *Пекът става от час на час по-голям и ние усещаме посилно умората от пътя.* Величков. **Полицейски час** — време, през което гражданите не могат да се движат, да излизат по улиците. **По, с (цели) часове** — много продължително време. *Двата славея заставаха всеки срещу своята другарка и пееха по цели часове, без да се поместят.* Елин Пелин. *Воденицата се повреждаше нещо и той с часове работеше, за да я поправи.* Йовков. **Предсмъртен (смъртен, последен) час** — времето непосредствено преди смъртта. *В Люляково вече знаеха..., че в предсмъртния си час Вълчан повикал синовете си.* Йовков. **Това е въпрос на часове** — много скоро може да настъпи. **Удари часът** (книж.) — настъпи решителният момент. **Час по-скоро** — колкото може поскоро, по-бързо. *Гледаше час по-скоро да се отдели настрана и да остане сам.* Йовков. **Час по час** — много често, постоянно, непрекъснато. *Тя час по час надаваше ухо, дано долови отнейде гласа на свирката му.* П. Ю. Тодоров.

часобро̀ене, *мн.* -ия, *ср. Книж.* Система за броене на часовете на денонощието.

ча̀сов, -а, -о, *прил.* 1. Който отбелязва, отмерва часовете. *Часова стрелка.* 2. Който е разпределен по часове. *Часов график.*

часовѝ, -йят, -йя, *мн.* часовѝ, *м. Воен.* Въоръжен войник на пост; часовой. *Наблизо покрай окопа ходи часовият.* Йовков. *Часовите на гарата не им позволиха да минат през главния изход.* К. Петканов.

часо̀вник, *мн.* -ци, *м.* Уред за измерване на времето в денонощието. *Майорът погледна часовника си и прибави: — Часът е дванайсет и половина. Точно в три тръгваме.* Йовков. *Стенният часовник в кабинета на баща му отброи мелодично дванадесет глухи медни удара.* П. Вежинов. *Джобен часовник. Ръчен часовник.* □ **Градски часовник** — кула с часовник и камбана в центъра на населено място. *Завиха в една тясна улица и в същия миг се чу да бие градският часовник.* Йовков. **По (под) часовник** — с голяма точност, съвсем редовно, точно. *Ханси закусваше под часовник, лягаше вечер под часовник и ставаше заран пак под часовник.* Ст. Ц. Даскалов. *Работи по часовник.* **Сверявам си часовника** (книж.) — вземам пред вид, съобразявам се с известно важно положение.

часовника̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което поправя или продава часовници. *На масичката са натрупани разни чаркове, пружини, кутийки. Часовникарят разбутва всичко, преобръща всички кутийки.* А. Каменова.

часовника̀рски, -а, -о. *Прил. от* часовникар. *Часовникарски инструменти. Часовникарски магазин. Часовникарска работилница.*

часовника̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занятие на часовникар.

часо̀вников, -а, -о, *прил.* Който е свързан с часовник. *Часовников механизъм. Часовникова стрелка.*

часово̀й, -о̀ят, -о̀я, *мн.* -о̀и, *м.* (рус.). *Остар.* Въоръжен войник на пост; часови. *Оттатък затворената врата се чуваха само стъпките на часовоя.* Йовков. *По дължината на окопите, и от двете страни, се мяркаха часовоите.* Дим. Талев.

часосло̀в *м. Църк.* Книга с молитви за разните часове на денонощието.

част, частта̀, *мн.* ча̀сти, *ж.* 1. Дял, къс от нещо цяло. *Изведнъж Огнянов съзря един голям и нов пожар, който избухна на южната част на града.* Вазов. *Трапезата беше сложена тъй, че по-голямата част от стаята да остане свободна.* Йовков. *Той излезе вън... и започна да разчиства рухналата част на къщата.* Дим. Талев. ‖ Известен брой, количество от нещо. *Беше скътал доста пари. И тъй като нямаше нийде никого, завещал беше част на черквата, част на училището.* Йовков. *През отвора на палатката могат да се видят част от дърветата край реката.* Л. Стоянов. *Част от предприятията бяха се настанили в нови постройки.* 2. Дял, къс от нещо, получено при деление или делба. *И Боримечката изви голямата ножица и я раздвои на две части.* Вазов. *Сетне Гърбушката... разряза всеки един хляб на осем равни части и ги раздаде на партизаните.* М. Марчевски. *След*

продажбата на имота всеки получи пари за своята част. 3. Съставен елемент на някакъв механизъм, машина или на организъм. *Пред вратата на работилницата имаше захвърлени от край време всевъзможни части от различни машини.* Елин Пелин. *Работех пак в завода. А пък то / уж същият завод, машини същи, / но частите им блеснали — злато!* Вапцаров. *Завод за автотракторни части. Части на тялото.* 4. Дял, подразделение на литературно произведение, концерт, забава и др. *Филмът беше в две части. След официалната част на чествуването имаше концертна програма. Втората част на доклада беше по-интересна. Роман в три части.* 5. *Разг.* Само *ед.* Област от практическата, обществената, културната и др. дейност на човека. *Заедно с техническата част ще трябва да занимаем момчетата и с политическа просвета.* А. Гуляшки. *Той е по санитарната част.* 6. *Воен.* Отделна войскова единица, войсково поделение. *Надвечер откъм левия фланг неочаквано се появиха нови неприятелски части.* Йовков. *След половин час две флангови пехотни роти, усилени с резервни части, отново атакуваха.* П. Вежинов. *Пехотни и моторизирани части навлизат в града. Артилерийски части. Танкови части.* □ **Идеална част** (юрид.) — дял от общ неделим имот. **Лъвската част (от нещо)** (разг.) — най-големият и най-ценният дял (от нещо). **Срамни части** — полови органи. **Части на речта** (грам.) — видове, разреди думи с еднакви граматически особености, като съществителни, прилагателни, глаголи, наречия и др. **Части на света** — отделните континенти на земното кълбо.

ча̀стен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който принадлежи на едно или няколко отделни лица, а не на обществото, на държавата. *Противоп.* обществен, държавен. *Къщата беше широка, удобна, солидна — една от най-хубавите частни къщи в столицата.* Г. Караславов. *Придобитата чрез труд и спестовност частна собственост и нейното наследяване се ползуват с особена закрила.* Конст., чл. 10. *Частен капитал. Частно стопанство.* 2. Който е свързан с дейността на едно или повече отделни лица; не обществен, не държавен. *Частните монополни съглашения и сдружения, като картели, тръстове и концерни, се забраняват.* Конст, чл. 10. *У нас общественият сектор в търговията има надмощие над частния сектор. Частна търговия. Частна фирма.* || Който се организира и издържа от отделни лица. *Само със закон може да се разреши основаването на частни училища.* Конст., чл. 79. *Частна колекция.* 3. Който се отнася или е свързан с отделната личност; личен, интимен. *И заговориха пак за своите частни работи, сега вече още по-задушевно, още по-приятелски.* Влайков. *Поривист и вихрен в политическия си живот, Величков беше мил и благ в частния.* Вазов. *Частният интерес трябва да се подчинява на обществените интереси. Тази работа има частен характер.* 4. Който се извършва от отделно лице, без да ангажира обществените среди; неофициален, личен. *Частна инициатива. Частна практика. Частен разговор.* 5. За стопански деятел — който не влиза в колектив. *Частен търговец. Частен занаятчия. Частен стопанин. Частен собственик.* 6. Който действува от свое име или в своя лична полза. *Аз му говоря като частно лице, защото му желая доброто. Аз не съм началник.* Йовков. *Индустрията у нас не е в ръцете на частни лица.* 7. *Книж.* Който представя отделна част от нещо, подробност от нещо; отделен. *Противоп.* общ. *Предстои да бъдат разрешени много общи и частни въпроси на науката.* || *Книж.* Който не се отнася до общите принципи на нещо; отделен, не типичен, изолиран. *Частен случай. Частно явление.* □ **В частни ръце** — във владение на отделната личност. *Не се допущат крупни земевладения в частни ръце.* Конст., чл. 11. **Частен доцент** (остар.) — нещатен (хоноруван или нехоноруван) доцент. **Частен секретар** — личен секретар на длъжностно лице. **Частен урок** — урок, който се преподава извън училище срещу заплащане. **Частен ученик** — ученик, който не учи в училище, а се подготвя извън него и се явява в края на учебната година на изпити. **Частен учител** — учител, който преподава уроци срещу заплащане извън училище.

частѝца[1] *ж.* 1. Много малка част, много малък дял от нещо; късче. *Всички атомни ядра са изградени от два вида основни градивни частици — протони и неутрони.* || *Обр. Мнозина преспанци бяха членове и помощници на тайната народна организация и всеки от тях се чувствуваше частица от нея.* Дим. Талев. 2. *Прен.* Много малко количество или много малка степен. *Суетността крадеше всеки ден в сърцето ѝ частица от любовта.* Вазов. *Една хилядна частица само от това, което беше ѝ казала, можеше да направи самата нея честита.* Йовков. *В тия думи има частица истина.*

частѝца[2] *ж. Грам.* Неизменяема, несамостоятелна част на речта, която служи за усилване смисъла на думите или изреченията или придава нови смислови отсенки, напр. б е, д а л и, л и, д а ж е, д а, н е, н и, щ е и др.

частѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който обхваща, засяга част от нещо или отделни отрасли, дялове на нещо; непълен. *Частично лунно затъмнение. Частична мобилизация. Частична амнистия.*

частѝчно. *Нареч. от* частичен. *Държавата може да национализира напълно или частично известни клонове или отделни предприятия от промишлеността.* Конст., чл. 10.

ча̀стник, *мн.* -ци, *м.* Стопанин, занаятчия, търговец и др., който работи за своя сметка, който не участвува в кооперация, държавно стопанство, предприятие и др. *Само кооперативният блок се зеленееше. Нивите на частниците пустееха.* Кр. Григоров.

ча̀стно-. Първа съставна част на сложни думи със значение на частен, напр. ч а с т н о к а п и т а л и с т и ч е с к и, ч а с т н о п р а в е н, ч а с т н о с о б с т в е н и ч е с к и и др.

ча̀стно, *мн.* няма, *ср. Мат.* Число, получено от деленето на едно число на друго. *Като разделим числото десет на числото две, получаваме частно пет.*

ча̀стно *нареч.* 1. Като частно лице, като частник. *Практикува частно професията си.* 2. Отделно взето; специално. *Може би миналото, частно за всекиго от нас, . . . крие някои очарователни образи, някои светли минути.* Вазов.

ча̀стност, нечленувано, *мн.* няма, *ж.* Обикн. в съчет. в **частност** (книж.) — като частно явление, като отделен случай. *Познаването на пси-*

хологията ни помага правилно да организираме умствената работа, в частност учебната работа.

чат *междум.* 1. За наподобяване на единичен звук от удряне, чукане с твърд предмет. *Оставих тихичко пръта, взех едно камъче и — чат!... Улучих змийчето право в шията.* Д. Калфов. 2. За наподобяване на отделни изстрели от оръжие. *Чат-чат! — После пак: — чат-чат! Идат!... Първата група... даваше знак, че турците се виждат.* Дим. Талев.

чата̀л *м.* (тур.). *Разг.* 1. Дърво или дървен прът, раздвоен като вила; разсоха. *Спеше и Голям Борован... свврял се удобно в клонестия чатал на един грамаден дъб.* Дим. Ангелов. 2. *Прен. Разг.* Човешкото тяло от кръста надолу заедно с краката. *Апостол спеше в една нива под стара клонеста круша. Разкрачил чатал, метнал ръце на две страни, той хъркаше с всичкото си гърло.* Д. Немиров.

чата̀лест, -а, -о, *прил.* 1. Който има чатал, който е с чатал. *Тя бързо захвърли копачката и се затича към една група, която мъкнеше на чаталести клони цели грамади окапала шума.* Дим. Ангелов. *Намери наблизо чаталест прът и почна да рови рохкавата пръст.* М. Грубешлиева. 2. Който е подобен на чатал. *Димо ходеше с къса чаталеста черна брада.* А. Страшимиров. *Гордостта и славата на Сурана* (елен) *бяха чаталестите му рога.* О. Василев.

ча̀твам, -аш, *несв.*; **ча̀тна**, -еш, *мин. св.* ча̀тна̀х, *св.* Чаткам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Не беше още заглъхнал смехът и ето, чатна нещо в една от прозорците.* А. Страшимиров.

ча̀тване *ср. Отгл. същ. от* чатвам.

ча̀ткам, -аш, *несв.* (тур.). *Разг.* 1. Издавам особен остър и откъслечен звук при удар о нещо. *Бързо и силно чаткаха краищата на сабите на моите другари, като се блъскаха о стъпалата.* Вазов. *По паважа чаткаха копита, бичове свистяха из въздуха.* А. Гуляшки. 2. Удрям, чукам с нещо твърдо, та се чува особен остър и откъслечен звук. *Току свирне на кравите, чатка с огнивото и суче цигара след цигара.* Кр. Григоров.

ча̀ткам се, -аш се, *несв., сред.* Удрям се с остър звук. *Чу се шум от човешки нозе, които бягаха, дрънкане на оръжия, които падаха или се чаткаха.* Вазов.

ча̀ткане *ср. Отгл. същ. от* чаткам *и от* чаткам се. *По целия площад се разнесоха бързо топуркащи стъпки, чаткане на оръжие, команди.* Дим. Ангелов.

ча̀тна. Вж. чатвам.

чат-пат *нареч.* (тур.). *Разг.* 1. От време на време, понякога. *Напоследък малко позастаряхте някак, малко пожълтяхте и чувам да покашлювате чат-пат.* Чудомир. *Допреди две години чат-пат си идваше в къщи.* П. Вежинов. 2. Малко, слабо, горе-долу. *Бай Ганьо знаеше езици,... влашки разбираше, сръбски, руски чат-пат.* Ал. Константинов.

чау̀ш[1] и **чау̀шин,** *мн.* чау̀ши, *м.* (перс.). *Остар.* 1. Старши сержант в турската армия. *Върховен представител на султана остана чаушът, началник на жандармерията в Сопот.* Вазов. 2. Въоръжен турски пазач.

чау̀ш[2], *мн.* няма, *м.* (перс.). Десертно бяло грозде с едри топчести зърна.

ча̀ша *ж.* 1. Неголям, отворен отгоре съд с разнообразна форма, обикн. от стъкло или порцелан, който служи за пиене на течност. *Приятелите поемаха пълните си чаши, чукаха се и пиеха.* Йовков. *Борис извади от бюфета бутилка коняк и две чаши.* Дим. Димов. *Под лозата беше приготвена вече голяма маса, отрупана с разни салати и наредени големи винени чаши.* Г. Райчев. *Водна чаша. Чепна чаша.* 2. Количество течност, която се вмества в такъв съд. *Отиваше бързо на тезгяха и пиеше ракия, чаша след чаша.* Елин Пелин. *От време на време той си наливаше вино и изпиваше чашата до дъно.* Йовков. *Пинтата си поръча чаша ракия.* Г. Караславов. □ **Вдигам чаша** (разг.) — а) Пия. *Вдигам чаша след чаша.* б) Пия наздравица за някого или нещо. *Командирът дигна чашата си за писателите, които намериха братски прием в голямото семейство на дивизията.* А. Каралийчев. **В чаша да го изпиеш** (разг.) — много хубав човек. *Да го гледаш, да му се не нагледаш, в чаша да го изпиеш.* П. Р. Славейков. **Горчива чаша** (книж.) — тежко, мъчително изпитание. **Обича чашата** (разг.) — обича да пие спиртни питиета. **Обръщам чаша** (разг.) — изпивам нещо на един дъх, до дъно. **Чашата на търпението преля** (книж.) — изчерпа се всичкото търпение.

ча̀шка[1] *ж.* Малка чаша. *Все тъй сдържано усмихнат, той извади шише ракия. Галунка сложи чашки.* Йовков. *Той поръча чашка мастика, извади кутията и бавно започна да свива цигара.* Г. Караславов. *Кафена чашка. Ликьорени чашки.*

ча̀шка[2] *ж.* 1. *Бот.* Външна зелена обвивка на цвят на растение, която се състои обикн. от отделни листенца и служи за запазване на цвета от повреда. 2. Цвят на растение с чашковидна форма; венче. *И засмените минзухари още по-весело разтвориха златните си чашки.* Йовков. *В прозрачния въздух се люлееха пъстри пеперуди, трептяха с крила между щедро, примамливо отворените жълти и червени чашки на лалетата.* Дим. Талев. 3. *Спец.* Подобен на чаша порцеланов изолатор, за който се прикрепва телеграфна, телефонна и др. жица. *Късно вечерта Петър Кацарев... се уплашил и признал, че е чупил порцеланови чашки на телеграфните стълбове.* Г. Караславов.

чашкови̇̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който е подобен, прилича на чашка.

чашкодре̇̀н *м.* Храст с красив червен плод от четири сраснали кутийки с по едно оранжево зърно. Evonymus europaeus.

чая̀ние, *мн.* -я, *ср. Старин.* Очакване, надежда. *Той* (Г. Димитров) *стана близък и роден на хора, които никога не са го виждали. Те трепереха за съдбата му,... бореха се за него — революционния трибун, глашатая на съкровените мисли и чаяния на трудещите се.* Ст. Благоева.

чвор, чво̀рът, чвора, *мн.* чво̀рове, чво̀ра (сл. ч.), *м.* Основа на клон в стъблото на дърво или в греда, дъска; чеп, сък.

чво̀рест, -а, -о, *прил.* По който има чворове; чепат, съковит. *В ъгъла бяха наслагани десетина дебели, чворести цепеници.* Дим. Талев.

че[1] *съюз.* I. Подчинителен. 1. Въвежда подчинено изречение (допълнително, подложно, определително, сказуемно-определително), което конкретизира съдържанието на изразеното в главното изречение психическо, изказно или друго явление: а) След глаголи като виждам, чувствувам, зная, разбирам, мисля, помня, казвам, напомням и под. — в подчинено допълнително изречение. *Той видя, че се е спасил само по едно чудо.* Вазов. *Захаринчо не разбираше нищо от това, което ставаше в къщи, но усещаше, че майка му страда.* Елин Пелин. *Щом влезеш в малкия двор,... ще познаеш, че тука пипа моминска ръка.* Влайков. *Ако ти кажат, че ази | паднал съм с куршум пронизан, | и тогаз, майко, не плачи.* Ботев. *Искаха да покажат, че те са се наели с една работа, която не е за всички.* Йовков. б) След безлични глаголи и безлични изрази като стори ми се, струва ми се, говори се, смята се, личи, изглежда, случи се, известно е, явно е, истината е и под. — в подчинено подложно изречение. *Явно бе, че той знаеше какво ще му каже баща му.* Вазов. *Личеше, че той е от далечните полски села.* Елин Пелин. *Изглеждаше, че те почнаха да се надигравят.* Йовков. *Струваше му се, че по стъпките му върви брат му и го пронизва със страшния вторачен поглед* Елин Пелин. *Истината е, че той само обича да цитира Нитче.* П. П. Славейков. *Първата мисъл, която му иде, е, че неговото престъпление не се знае.* Елин Пелин. *Лошото е, че понякога късно откриваме своите грешки.* в) След съществителни като мисъл, слух, вяра, надежда, вест и под. или след показателно местоимение — в подчинено определително изречение. *Мисълта, че има въстание в Бяла черква,... му повърна всичките физически и нравствени сили.* Вазов. *Само от време на време достигаха в село тъмни слухове, че се пропил, че станал лош.* Елин Пелин. *Че излизаше на лов без ловен билет, това не го смущаваше.* Дим. Ангелов. г) След глаголи с пряко допълнение като заваря го, познавам ги, видях те и под. — в подчинено сказуемно-определително изречение. *Тоя кон е на Манолаки. Познавам го, че е на Манолаки.* Йовков. *Той се върна при кафенето и завари Осман, че пие горчиво кафе.* Вазов. *Намери го, че яде заедно с жена си и децата си тиква.* Елин Пелин. *Тя го завари в горната стая, че се превиваше и тръшкаше на земята от неизразими страдания.* Вазов. д) След междуметия и частици, във възклицателни и показателни изречения — за конкретизиране на изразяваното съдържание; ех, че..., ето, че,... и др. *Наля една чашка ракия... Ух, че люта била!... Същински спирт.* Йовков. *Стражарят извади една голяма, шарена кърпа и почна да трие потта от лицето си... Тю, че горещина!* Елин Пелин. *Ама че ден, ама че чудо! — мърмореше си той.* Г. Караславов. *Старият Белчо замаха опашка и тръгна спокойно.... И ето, че се редят бразда, две, три — леха.* Елин Пелин. *Ех че гуляй му дръпнахме!* Ал. Константинов.
2. Въвежда подчинено обстоятелствено изречение: а) За причина — при посочване причината на глаголното действие в главното изречение; загдето, защото, понеже, тъй като. *Не плачи, майко, не тъжи, | че станах ази хайдутин.* Ботев. *Момче! Дръж хубаво бръснача, че ще ме порежеш!* Вазов. *Хайде со мене, Петкано, | че седем сме сватби подигнали — дойдох | на весели сватби с покана!* П. П. Славейков. *Я прибери оглавника, че волът го застъпя, ще го прокъса.* Елин Пелин. б) За следствие — при посочване, че действието на подчиненото изречение е последица от действието на главното изречение. *Ръчичките на Монката го душат и мъчат тъй, че пред очите му минават кървави мъгли.* Елин Пелин. *Тъй сладко и милно пееше, че дядо Славчо... се просълзи.* Влайков. *Ядоса се и тъй силно го дръпна, че насмалко щеше да го събори от стола му.* Йовков. *И толкоз черни мисли ми тежат, | че аз не искам нищо да си спомня.* Дебелянов. в) *Разг.* Понякога в съчет. с нека — за отстъпване, когато се посочва, че действието на главното изречение се осъществява въпреки условието в подчиненото изречение; ако и да, макар че, макар и да. *Владиката, че е владика, па и той е в пъклото.* Елин Пелин. *Да е живо, че нека е диво.* Погов. II. Съчинителен: 1. *Разг.* За съединяване и подчертаване: а) При свързване на прости изречения в едно сложно; и, та, па. *Едно ви халал не струвам, | дето ми елхи кършихте, | че ги на хурки правехте.* Нар. пес. *Да отхраниш синове, да ги отгледаш,... че да скочат отгоре ти.* Йовков. *Ти трябваше да вземеш Станка гърбавата... Пък ти отиде, че се бухна като слепец в найсиромашката къща, да храниш чужда челяд.* Елин Пелин. *Направи добро, че го хвърли в морето.* Погов. б) При изреждане на действия или предмети; и, та, па. *Една, че две, че три — усилни | и паметни години... Боже, | за някой грях ръце всесилни | подигна ти и нас наказа.* Яворов. *Този ден беше цял празник... И се почна... че песни ли не щеш, че танци ли не щеш.* Ал. Константинов. в) При последователност на действия: и, та, па. *Я си влез в царски яхъри, | отбери коня хранена, | че си ти коня възседни.* Нар. пес. *Търколила се тенджерата, че си намерила похлупака.* Погов. г) При посочване на причинно-следствена зависимост; та, па. *Доде да се обърна — пляс! Още един камшик по гърба ми... Че като грабвам вазата — бух едного, мастилницата — бух другиго.* Ал. Константинов. *Обули кучето с пресни цървули, то се забравило, че си изяло краката.* Погов. 2. *Разг.* В началото на изречението — за присъединяване при допълване и разширяване съдържанието на предходното изречение или на част на изречението; та, пък. *Денем мечката и мечето спяха. Нощем, щом месецът изгрееше, излизаха за храна... Ядяха раци от планинските потоци. Че и медец намираха тук-там.* Ем. Станев. *Ако исках нещо по-друго, исках го за ваше добро. Че аз на чуждите хора гледам добро да направя, та на своите ли ще мисля нещо лошо?* Влайков. *Сега всички партизани си имат пушки, а някои като Гърбушката и пушка, и пистолет, че и бомби.* М. Марчевски. 3. *Разг.* За съпоставяне — при посочване на разлика; а, пък. *Шетай ми ти сега, че аз ще ти шетам на сватбата.* Погов. 4. За противопоставяне: а) При отрицание — за изразяване на противоречиви действия; а, но. *Нека ми завиждат, че да не ме окайват.* Погов. *На човека окото му извади, че му дума не изваждай.* Погов. б) При посочване, че действието във второто изречение настъпва въпреки очакването на някого; а, ала, но, обаче. *Легнахме, завихме се с шинели. Че през нощта като почна, брате*

мой, една виелица: туй шума, туй храсти — всичко размята като перушина. Ал. Константинов. *Повдигнах капака ей на този кошер и гледам — пълен с мед! Чакай, рекох си, да си близна от крайчеца... Че като ме подгониха ония ми ти пчели.* Дим. Ангелов. □ **В случай че** — сложен съюз за въвеждане на подчинено обстоятелствено изречение за условие; ако. *Беше готов, в случай че някой акцизен стражар го спре, да плати глобата.* Дим. Ангелов. **Въпреки че** — сложен съюз за въвеждане на подчинено обстоятелствено изречение за отстъпване; ако и да, макар да. *Не дойде, въпреки че обеща.* **Като че, като че ли** — а) Сложно наречие за означаване на предположение, несигурност. *Той като че се обиди от последните му думи.* Вазов. *Дона като че ли се поколеба за минутка: къде — тук или на село.* Дим. Талев. б) Сложен съюз за въвеждане на подчинено обстоятелствено изречение за начин (за сравнение). *За два месеца тъй остаря и побеля, като че е преживял дванайсет годинки.* Влайков. *Твоят смях ни караше да забравим бедността и да се радваме, като че ли сме най-богатите хора на света.* Елин Пелин. **Макар че** — сложен съюз за въвеждане на подчинено обстоятелствено изречение за отстъпване; ако и да, при все че, въпреки че, макар и да. *Еньо, макар че бе пил много, изтрезня.* Елин Пелин. **Освен че** — сложен съюз за въвеждане на подчинено обстоятелствено изречение за изключване, което показва, че нещо се отделя като по-основно и се прибавя към него нещо по-специално чрез главното изречение; не само че. *Освен че изгубил всичко, Григоров дал и две полици за петдесет хиляди лева.* Вазов. **При все че** — сложен съюз за въвеждане на подчинено обстоятелствено изречение за отстъпване; ако и да, въпреки че, макар и да, макар че. *Отказа, при все че желаеше да дойде.* **Само че** — сложен съюз за свързване на самостоятелни изречения с частично противопоставяне. *Наистина имаше нощна атака. Само че това беше далеч, някъде оттатък Тунджа.* Йовков. **Сякаш че** — сложен съюз за въвеждане на подчинено обстоятелствено изречение за начин (за сравнение). *Миришеше на нещо младо, сякаш че пролет идеше.* Вазов. **Така (тъй) че** — сложен съюз: а) За въвеждане на подчинено обстоятелствено изречение за следствие. *Те не бяха и същински опълченци, а стари, никога не служили хора, недъгави, несръчни, тъй че повече ни бъркаха в работата, отколкото да ни бъдат полезни в нещо.* Йовков. б) За въвеждане на изречение, с което се изразява някакво заключение, извод. *Разпитите, на които подлагаме тук, ... се отличават от разпитите на съдебните следователи ... — Така че който влезе тук, при нас, трудно излиза.* Дим. Ангелов. **Че да** — сложен съюз за въвеждане на подчинено обстоятелствено изречение за цел; за да, та да. *Слушай да ти разправя аз, как беше, че да знаеш.* Йовков.

че² *частица. Разг.* **1.** За усилване: а) При подчертаване, наблягане; даже, дори, дори и. *Ти си отслабнал — каза Людмила. — Да не си боледувал? — Че и да съм боледувал, какво?* А. Гуляшки. б) При подчертаване на учудване, задоволство, възражение или недоволство, укор и под. *Доведе майци си отмяна и помощница. Чето пък и невяста ли беше!* Влайков. *Че като му ударихме един гуляй, чак до съмнало.* Йовков. *Пожар!... — Бре, че то голям огън, бе!* Йовков. *Какво има Цвета? — Една хубост!... — Че какво искаш да има? На младост — хубост.* Елин Пелин. в) При подчертаване на потвърждение, съгласие, подкана, увещаване и др. под. *Че е тъмно, тъмно е — потвърди и беят.* Вазов. *Како,... реших да се оженя. Какво ще кажеш? — Че ожени се, братче.* Елин Пелин. *Ами добре дошли! Че веднете, де!* Вазов. *Тук е ханът, Антимовският хан. Че слезни, де.* Йовков. *Организацията ни е лоша. — Че оправете я таз организация, бре! Нали вие я редите.* Ивайло Петров. **2.** В елиптично изречение — за изразяване на закана. *Само не ме дърпай, че! — изгледа я той унищожително и дръпна рязко и решително ръката си.* Г. Караславов.

чѐбур *м. Диал.* Чебър. *Давидко и Петър овчарят изляха пълните ведра в чебура и пак дойдоха на местата си.* Йовков.

чѐбър *м.* Дървен съд за вода, мляко, грозде и др., подобен на каца, с уши за носене. *От кравите се издояваше по два чебъра мляко.* Йовков.

чевръ̀ст, -а, -о, *прил. Нар.* Който е бърз, пъргав в работа или в движения. *Виж я на работа: такава чевръста, такава пъргава не ще намериш друга в махалата!* Влайков. *Спуснаха се към село чевръсти моми на групи и поотделно.* Йовков. ‖ Който става, който се извършва бързо. *Мудно отстрана цигулка | пробуча и сръчно сви | вмиг — чевръст и кръшен танец | като вихър се изви.* П. П. Славейков.

чевръстинà, *мн.* няма, *ж.* Качество и проява на чевръст; бързина, пъргавина.

чевръ̀сто. *Нареч. от* чевръст; бързо, пъргаво. *И с тия думи момъкът чевръсто пое куфара от ръцете ѝ и го намести на полицата.* Вазов. *Тя се обърна и тръгна чевръсто към къщата, като крепеше препълненото с мляко котле.* Г. Райчев.

чегъ̀ртам, -аш, *несв.* (тур.). *Разг.* Стържа с шум. *Той започна да чегърта върху сивата кора на желязната врата.* Г. Караславов. **чегъртам се** *страд.* □ **Нещо ме чегърта под лъжичката** (диал.) — нещо ме измъчва, тревожи.

чегъ̀ртане *ср. Отгл. същ. от* чегъртам *и от* чегъртам се.

чѐдо, *мн.* чедà, *ср. Нар.* **1.** Син или дъщеря; рожба, дете. *Не плачи, майко, не тъжи, | че станах ази хайдутин, | хайдутин, майко, бунтовник, | та тебе клета оставих | за първо чедо да жалиш!* Ботев. *Ваш Еньо е добро момче. Коя майка няма да даде чедото си нему.* Елин Пелин. **2.** Свойско, нежно обръщение на по-стар човек към дете или по-млад човек. *Ще я видим ли, чичо? — продума момичето ... — Ще я видите, чедо, ще я видите — високо заговори той.* Йовков.

чедолюбѝв, -а, -о, *прил.* Който обича децата си.

чѐзна, -еш, *мин. св.* чѐзнàх, *несв.* **1.** Постепенно преставам да се виждам или да се чувам, губя се, изгубвам се постепенно. *И корабът се носи леко | с попътни тихи ветрове, | и чезнете в мъгли далеко | вий, родни брегове.* Яворов. *Селата чезнат, засипани със сняг, и само далеч някъде самотни вятърни мелници ле-*

ниво и тежко въртят големите си крила. Йовков. *Шепотът на гората... се предаваше от клон на клон и ту чезнеше татък далеко над ридовете, ту се повръщаше пак насам.* П. Ю. Тодоров. 2. Бавно, постепенно преставам да съществувам; губя се, изгубвам се, изчезвам, загивам, умирам. *Пред това разкритие... чувствувах да чезне в мене всяка надежда за спасение.* Величков. *Недей ме пита, майко мила, | от що съм люто наранен, | та рано чезне мъжка сила, | та вехна млад от ден на ден.* Яворов. 3. *Прен.* Бавно и постепенно отпадам, губя сили; линея, топя се. *Атанас ми разправи, че първото му дете чезнело от някаква непозната болест.* Вазов. *Божана започна да бледнее и да чезне като зорницата при изгрев на зората.* Дим. Талев. *Да те пресрещне старата на прага | и, сложил чело на безсилно рамо, | да чезнеш в нейната усмивка блага | и дълго да повтаряш: мамо, мамо.* Дебелянов.

чѐзнене *ср. Отгл. същ. от* чезна.

чеѝз *м.* (перс.). *Събир.* Дрехи, постелки, покъщнина и др., които невестата донася в дома на мъжа си при задомяване; прикя. *Когато се жени Василена, две коля чеиз натоварихме.* Йовков. *Мариини дружки прегледаха чеиза и даровете и всичко надиплиха в две нови ракли.* К. Петканов. *Разказваха за многобройните и редки, скъпи вещи от чеиза, който бе изпратила чорбаджи Аврамовата щерка в дома на младоженеца.* Дим. Талев.

чейрѐк, *мн.* -ци, *м.* (перс.). *Остар.* Четвърт, четвъртина.

чек, чѐкът, чѐка, *мн.* чѐкове, чѐка (сл. ч.), *м.* (англ.). 1. Писмен документ, с който вносител на пари или лице, което има текуща сметка, нарежда до съответната банка да изплати известна сума на някого. *Борис извади книжката си и подписа чек за десет хиляди лева.* Дим. Димов. *На ризата му, под лявата мишница... беше изкусно и здраво пришит чек за тридесет хиляди лири в австрийски пари.* Дим. Талев. || Писмен документ, писмено нареждане за изплащане на суми. 2. Бланка за такъв документ.

чѐка *ж.* (рус.). Специална комисия, организирана от съветската власт през 1918 г. за борба с контрареволюцията и спекулата.

чекѝст *м.* (рус.). Лице, което е на служба в чеката.

чекѝя *ж.* (тур.). *Разг.* Сгъваемо джебно ножче.

чекмеджѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). Плитко, открито отгоре сандъче в маса, долап и др., което може да се изтегля и вкарва. *Сарандовица се залови да тършува из чекмеджетата и да брои пари.* Йовков. *Тъкачев извади от кожената си кесийка малко ключе, отключи чекмеджето на масата и го издърпа навън.* Г. Караславов. *Отварям чекмедже. Затварям чекмедже.*

чѐкна, -еш, *мин. св.* чѐкнàх, *св. Нар.* 1. Разтварям много широко до болка, до повреда уста, пръсти или крака. *Видях Прометея | ... | и Херкулеса древни | как на лъва гневни | чекнеше устата.* Вазов. 2. Кърша, отчупвам клон от основата му. *Като видя как я* (гората) *газят и чекнат, как преяждат крехките филизи, разтрепера се, притъмня му.* И. Волен. **чекна се** *възвр.* и *страд.*

чѐкнене *ср. Отгл. същ. от* чекна *и от* чекна се.

чѐков, -а, -о, *прил.* Който се отнася до чек. *Чекова сметка. Чекова книжка. Чекова служба.*

чѐкор *м. Диал.* 1. Чвор, сък. *По клона има много чекори.* 2. Разкрач, крачка.

чѐкòрест, -а, -о, *прил.* Който е с чекори. *В мазата под стаичката, гдето живеехме, имаше само един чекорест пън.* О. Василев.

чекрък, *мн.* -ци, *м.* (тур.). 1. Уред за сукане на цеви, предене и др. *Райка бе седнала да шие кенета на ръкави, а майка ѝ предеше край нея на чекръка.* Влайков. *Дойде понеделник и селото утихна. Гърмяха само станове, бръмчаха чекръци.* Йовков. 2. Цилиндрично тяло над кладенец, на което се навива въжето на ведрото. *От мостчето до Славьовата кръчма имаше три кладенци с чекръци.* Йовков.

челебѝя, -та, *зват.* челебѝ, *мн.* -ѝи, *м.* (тур.). Почетно название на заможен човек; господин. *Така се случило и с Нено, когото аристокрацията наричала кир Нено, демокрацията — Нено чорбаджи, а средните — челебията.* Каравелов. *Че е Кузо преден челяк — | с турците приятел, | ... | Кърджи Осман Дебрелият | „челеби" му казва.* Вазов.

чѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* 1. Който се отнася до чело. *Челна кост.* 2. *Прен.* Който се намира най-напред, който стои начело; преден, пръв. *Подпоручик Рандев беше на стотина крачки напред с челния отряд.* Йовков. *В челните редици на борбата за мир! Челно предприятие.*

челѐнка *ж.* (тур.). *Диал.* Малка подутина или белег от удар, обикн. по лицето или главата.

челѝк[1], *мн.* няма, *м.* (тур.). *Нар.* Стомана. *Да е било от челик, пак ще се е изтрило.* Погов.

челѝк[2], *мн.* -ци, *м.* (тур.). 1. Късо с четири плоски страни и заострени краища дръвце за вид детска игра. *Коста седеше върху купчина тухли и намръщено дялкаше с джебно ножче челик.* П. Вежинов. 2. Детска игра с такова дръвце. *Сред двора още личи дупката, където момчетата са играли на челик.* Йовков.

челѝст *м.* Музикант, който свири ча чело[2]. *На малък подиум в дъното... стоеше оркестърът: двама цигулари, контрабас, челист, флейтист.* Д. Добревски.

челѝстка *ж.* Жена челист.

челѝчен, -а, -о, *прил. Нар.* 1. Който е от челик, от стомана; стоманен. *Чу се гръм. Някъде отблизо зацвилиха коне, затракаха по калдъръми челичени копита.* П. Ю. Тодоров. 2. *Прен.* Здрав, твърд като челик. *Леля Гена се топи под лихата си орисия. Но е с челичен характер: тя никому нищо не обажда, никъде и пред никого не се оплаква.* А. Страшимиров. *Челичена воля.*

чѐлник, *мн.* -ци, *м.* 1. Лице, което стои на чело на нещо; ръководител, началник. *Русогдавият челник на трето ядро изскочи напред и отдаде чест.* А. Каралийчев. 2. Лице, което е на първо място в някоя дейност; първенец. *Челник в производството.*

чѐлничка *ж.* Жена челник.

чѐлò[1], *мн.* челà, *ср.* 1. Горната част от лицето на човек, която е между очите и косата.

Ела ме, майко, прегърни | и в красно чело целуни. Ботев. *Капчици пот заблещяха по челото на Монката.* Йовков. *Да те пресрещне старата на прага | и, сложил чело на безсилно рамо, | да чезнеш в нейната усмивка блага.* Дебелянов. || Горната лицева част на черепа. *Умoрените добичета се спряха. Боне отиде пред тях и ги замилва по челата.* Елин Пелин. **2.** *Прен.* Оголялата от косми част от темето. *А тези там с плешивите чела | били са в живий свят слуги църковни, | и папи, кардинали.* Величков (превод). || *Обр. Ето там, голият Мургаш с изгорялата си гора къпе чело в небесната синева.* Вазов. *Леко слиза по каменните чуки гаснещият ден, целува тихо навъсеното чело на Балкана и бързо чезне в зачервения запад.* Йовков. *Под пладнешки зной и жега, | мълком бледото си чело | теменужката свенлива | към земята бе привела.* П. П. Славейков. **3.** *Прен.* Най-предната, началната част на нещо; начало, глава. *Отпред, на самото чело на колоната, вървяхме аз и моят приятел, поручик Рандев.* Йовков. □ **На чело** — на първо място. *Старият, който беше седнал на чело на софрата, остави шишето с ракията, изтри мустаците си и се дигна тежко.* Г. Караславов. **На чело с** — на първо място, най-отпред с, под предводителството на. *Тая депутация на чело с Йордан Диамандиев беше изпращана днес да пресрещне Тосун бея.* Вазов.

чѐло² *мн.* челà, *ср.* (ит.). Струнен лъков инструмент, по регистър и размери среден между контрабас и цигулка; виолончело.

човѐк, *мн.* -ци, *м. Книж. Остар.* Човек. *Тоя бледолик... човек беше Странджата.* Вазов.

человеколю̀бец, *мн.* -бци, *м. Книж. Остар.* Човеколюбец.

человеколюбѝв, -а, -о, *прил. Книж. Остар.* Човеколюбив.

человеколюбѝво. *Книж. Остар. Нареч.* от человеколюбив; човеколюбиво. *Според мене, не се постъпи с него человеколюбиво.* Вазов.

человеколю̀бие *мн.* няма, *ср. Книж. Остар.* Човеколюбие.

человѐчески, -а, -о, *прил. Книж. Остар.* Човешки. *Този враг е враг человечески и слуга сатанаилов — отговори веднага старецът.* Ст. Загорчинов.

человѐчество, *мн.* няма, *ср. Книж. Остар.* Човечество. *Человечеството срина един господар — тиранията, робството изчезна, но личната свобода роди нов господар — капитала!* Ал. Константинов.

чѐлюст, -ттà, *мн.* -и, *ж.* Кост, която ограничава отстрани устата на човек или животно и върху която са закрепени зъбите. *Той беше исполин с широк гръб,... със силно развита челюст.* Вазов. *Последните думи Благолажът произнесе остро и със стиснати челюсти, сякаш заби нож.* Елин Пелин. *Долната челюст на Михал... заигра от вълнение.* Йовков.

чѐлюстен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се отнася до челюст. *Челюстна кост.* □ **Челюстен ъгъл** (фон.) — ъгъл, който се образува между горната и долната челюст при изговор на гласна или съгласна.

чѐляд, -дтà, *мн.* -и, *ж. Събир. Нар.* **1.** Само *ед.* Децата в едно семейство. *Ти си хубаво момиче,... ще се задомиш. Челяд ще си отвъдиш.* Ал. Каралийчев. *Трудим се, развъждаме челяд и и се грижим за нея.* Елин Пелин. *Порасназа Тинко и Вельо. Ожениха се. Даде господ, та им се народи челяд.* И. Волен. **2.** Семейство, домочадие. *Фенерът светеше, окачен на клинчето на едно люлеково дръвче, което приятелски надвисваше миризливите си люлеки над главите на челядта.* Вазов. *В цялото село, което се състои от десетина челяди, не се намерила ни една „млечна" жена да задои сирачето.* Вазов. **3.** *Истор.* Семейна задруга. *Прадядо, дядо, баща, майка, чичовци, братя, сестри и внуци живеят в една челяд.* **4.** *Истор.* Слуги, прислужници при царски или болярски двор. *Царската челяд, сиреч дворцовата и ловджийска прислуга, беше излязла още по зори.* Вазов.

чѐляден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Нар.* Който се отнася до челяд. *Кондо най-после рекъл да се намеси в челядните работи и да се покаже с всичките наред.* Д. Немиров. *Челяден имот.*

челядѝнка *ж.* Вид дребна жълтеникава ядивна гъба, която расте по ливадите на купчини. Marasmius caryophylleus. *Каша от челядинки.*

чѐлядник, *мн.* -ци, *м. Нар.* Човек, който има деца, челяд. *Тоя на глед нещастен човек... беше женен и челядник.* Вазов.

чѐлядница *ж. Нар.* Жена, която има деца, челяд.

челя̀к, *мн.* -ци, *м. Диал.* Човек. *И че злато той ще има, | кат работи честно — | дор е челяк и млад, и здрав, | всичкото е лесно.* Вазов. *„Брей! хептен магаре бил този челяк" — извика бай Ганьо и зацъка с езика си.* Ал. Константинов.

челя̀шки, -а, -о, *прил. Диал.* Човешки.

чембѐр¹ *м.* (перс.). **1.** *Диал.* Железен обръч. **2.** Плоско желязо за обръчи.

чембѐр² *м.* (перс.). *Диал.* Женска забрадка, кърпа за глава. *С чер чембер невестите седят | и над рожби плачат и жалеят.* О. Василев.

чѐмер *м. Диал.* **1.** Голяма грижа, тежка мъка. *Стрина Тота... без време остаря от кахъри и чемери по децата си, що ги загуби.* Мих. Георгиев. || Голямо зло; проклятие. *Чемер се бе надвесил над големия дворец — чемер се бе впил в сърцето на цар и царица.* Н. Райнов. **2.** Дявол. *За какви чемери ще идем, като ще трябва да се изпие морето?* Д. Немиров. *Чемерите да го вземат.* Клетва.

чѐмерен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който предизвиква зло; злокобен, зловещ. *Вият се облаци черни, | вихрена буря се кани; | като че в мисли чемерни, | мръщят се тъмни балкани.* П. П. Славейков. *Чемерни облаци плуват, | вихър развихрен ечи.* Лилиев.

чемерѝка *ж. Нар.* Отровно растение с големи елипсовидни листа и зелени метловидни съцветия, което расте по високите планински ливади. Veratum album. *Не ми косят трева детелина, | ами косят църна чемерика.* Нар. пес.

чемрѐя, -ѐеш, *мин. св.* чемря̀х, *прич. мин. действ.* чемря̀л, -а, -о, *мн.* чемрѐли, *несв. Нар.* **1.** Изнемогвам, губя сили; чезна, тлея. **2.** Изветрявам, изпарявам се. *Затвори оцета, че чемрее.*

чемода̀н *м.* (перс.-тур.). *Остар.* Куфар.

чемшѝр *м.* Чимшир.

чемширен, -а, -о, *прил.* Чимширен.

чемширов, -а, -о, *прил.* Чимширов.

ченгел *м.* (тур.). Желязна пръчка с куки на двата края. *Месото висеше закачено на ченгел.*

ченгене, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Разг.* Циганин.

ченe, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Разг.* Челюст. *Павел стискаше зъби и ченетата му отстрани шаваха.* Елин Пелин. □ **Има чене** (разг.). — умее да говори.

чеп, чепът, чепа, *мн.* чепове, чепа (сл. ч.), *м.* 1. Сък, чвор. *Няма дъска без чеп.* Погов. 2. Дървена запушалка на бъчва или каца.

чепат, -а, -о, *прил.* 1. По който има чепове; съковит, чворест. *Наизлезли селяните. Кой със вила, кой с лопата, кой с цепеница чепата.* Ран Босилек. *В ръката си въртеше чепат бастун.* Йовков. 2. *Прен.* Неогладен, неравен. *И в двете стихът е чепат, римата нехубава.* П. П. Славейков. *Чепат израз.*

чепатост, -тта, *мн.* -и, *ж.* *Отвл. същ. от* чепат. *Чепатост в стила.*

чеперек, *мн.* -ци, *м.* *Нар.* Мярка за дължина, равна на разстоянието между разтворени палец и показалец. *И изнесе ... сабля, | що е дълга дванадесет педи, | а широка педа и чеперек.* Нар. пес.

чепик, *мн.* -ци, *м.* *Нар.* Висока кожена обувка. *Тя слага пред Милуш черни контешки чепици с пиринчени токове.* Йовков.

чепка *ж.* Малък грозд, част от грозд.

чепкало, *мн.* чепкала, *ср.* Машина за чепкане на парцали.

чепкам, -аш, *несв.* Разчесвам, разнищвам. *Чепкам вълна.* **чепкам се** *страд.*

чепкам се, -аш се, *несв.*, *сред.* *Разг.* Карам се за дребни неща. *Често се чепкат. Само се чепка с него.*

чепкане *ср.* *Отгл. същ. от* чепкам *и от* чепкам се.

чепкен *м.* (тур.). *Диал.* 1. Горна къса турска дреха с ръкави, която се носи заметната. *Стана и се отправи към сводестата порта на джамията, като кършеше бабаитски рамена и празните ръкави на чепкена му се полюшваха зад него.* Дим. Талев. *С разпуснат чепкен и с цигуларите пред себе си, Василчо минаваше покрай хаджи Вълкови.* Йовков. 2. Ямурлук. *Овчарят, що седеше край огъня ..., свали качулката на чепкена от главата си.* Влайков.

чепя, -иш, *мин. св.* чепих, *несв.* *Диал.* 1. Чупя, кърша. *Чепя клончета.* 2. За пръсти, уста — разтварям широко. *Чепи уста.*

чепя се, -иш се, *мин. св.* чепих се, *несв.*, *сред.* *Разг.* Кълча се, кривя се. *Подхванала оная къса до колената рокля, па почне да играе оня чардаш, па се криви, па се чепи.* Мих. Георгиев.

чер. Вж. черен.

черв, червът, черва, *мн.* черви, черва (сл. ч.), *м.* *Остар.* Червей. *Когато не ме очакваш, ще дойда през тая стълба, пълзейки като черв.* Ст. Загорчинов. *Черви да те ядат.* Клетва.

червар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който се занимава с обработка на черва от заклан добитък.

черварски, -а, -о. *Прил. от* червар. *Черварска работилница.*

черварство, *мн.* няма, *ср.* Занятие на червар.

червей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* 1. Дребна животинка с меко продълговато прешленесто тяло. *Докато старецът замяташе мрежата, аз ловях скакалци за стръв, копаех червеи.* Ем. Станев. *По огладената влажна пръст личеха дупките и следите на някакви земни червеи.* И. Волен. *Разстрел и след разстрела — червей.* Вапцаров. || *Обр. И братовите му ниви ... му се виждаха по-хубави и по-големи и някакъв зъл червей току шаваше в сърцето му и го караше да ръмжи и стиска уста.* Елин Пелин. *Тошо я гледа вторачен. Червеят на съмнението пак загриза в душата му.* Ст. Ц. Даскалов. 2. *Прен.* Дребен, нищожен човек. *Болярите отказаха парите си, и не ме зачудиха: тия пълзящи червеи имат само един бог: златото.* Вазов. □ **Дъждовен червей** (зоол.) — вид дребна животинка с продълговато прешленесто тяло, която се появява след дъжд; глист. Lumbricus terrestris. **Сив червей** (зоол.) — ларва на една от нощните пеперуди, която изяжда коренчетата на житните растения. Agrotis segeteum.

червек, *мн.* -ци, *м.* *Диал.* Червей.

червен, -а, -о, *прил.* 1. Който е с цвета на кръвта. *Най-после стражарят ѝ посочи една къща, над която се развяваше червено знаме.* Вазов. *Надвечер, когато слънцето заседна и небето на запад стана цяло червено, към средата на лагера се зачу кавал.* Йовков. 2. Който има цвят, близък до цвета на кръвта; румен, ален. *Не раждай ме, мамо, | бяла и червена, | да не умра рано | млада и зелена.* Каравелов. *Руска чашите подава, | алена, червена.* Вазов. *От години всички бяха го запомнили все тъй: с бяла коса и с бели хайдушки мустаци, но с червено лице.* Йовков. 3. *Прен.* Който се ръководи или се вдъхновява от идеите на комунизма или принадлежи на комунистическа страна. *Аз съм уверен колкото вас, че англичаните не ще позволят на Балканите червени републики.* Дим. Димов. *В Севастопол беше създадено първото боево ядро на бъдещия червен български флот.* Д. Добревски. *Червени ескадрони.* 4. Като *същ.* *Разг.* а) *ср.* **червеното.** Нещо с червен цвят. *Червеното печели. Червеното повече ми харесва.* б) Обикн. *мн.* **червените** — хора, които споделят идеите на комунизма; комунисти. *Червените бяха множинство.* □ **Червен восък** — смес от червено обагрени смоли за запечатване на писма или пощенски пратки. **Червен вятър** — остро инфекциозно заболяване, при което кожата отича и се зачервява; червенка. Erysipelas. **Червен кръст** — международна организация, която подпомага пострадали от войните или от други обществени бедствия. **Червен лук** — кромид. **Червен Петко** (нар.) — вино. **Червен пипер** — прах от счукани червени сухи пиперки, употребяван в готварството като подправка. **Червена боровинка** (бот.) — вид боровинка с червени плодове. Vaccinium vitis idaea. **Червената армия** — съветската армия.

червендалест, -а, -о, *прил.* *Разг.* За човек — който е с пълно и червено лице. *Стамен, навел червендалестото си лице, мълчи, слуша и току тегли мустаците.* Елин Пелин. *Ергените се провикваха, а момичетата, червендалести, със златни пендари на гърдите, пееха.* Йовков.

червѐне *ср. Отгл. същ. от* червя *и от* червя се.

червенѐене *ср. Отгл. същ. от* червенея *и от* червенея се.

червенѐя, -ѐеш, *мин. св.* червеня̀х, *прич. мин. действ.* червеня̀л, -а, -о, *мн.* червенѐли, *несв.* **1.** Ставам червен. *Момъкът червенееше все по-силно и мачкаше с ожесточение шапката си от ярешка кожа.* Вазов. *Като казваше така, той се разтреперваше, смръщваше вежди, червенееше.* Елин Пелин. **2.** Изпъквам с червения си цвят; червенея се. *Гористите скатове приближават изведнъж, встрани червенеят дрянове, отрупани с плод.* К. Константинов.

червенѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* червеня̀х се, *прич. мин. действ.* червеня̀л се, -а се, -о се, *мн.* червенѐли се, *несв., сред.* Изпъквам с червения си цвят. *На изток над черните върхове на корите се червенееше зората.* Йовков.

червенѝкав, -а, -о, *прил.* Който има цвят, близък до червен; възчервен. *Левски имаше ръст среден, . . . мустаци червеникави.* Вазов. *Милан беше висок, слаб човек, с червеникави вежди и мустаци и с големи сини кръгове под очите.* Йовков. *На запад все още светеше червеникаво сияние.* Дим. Димов.

червенина̀ *ж.* Качество на червен. *В прозореца гореше червенината на зората.* Йовков.

червѐнка[1] *ж. Нар.* Вид пшеница със слабо червеникави зърна. *По околните височини се стеле синият пушек на стари варджийници, жетварски бригади прибират узрялата червенка, скърцат долапите в градините.* Ѫ. Каралийчев.

червѐнка[2] *ж. Диал.* **1.** Болест червен вятър. **2.** Заразителна болест по свинете.

червѐно. *Нареч. от* червен. *Най-често те вземаха скритом боя от бакалницата на Сарандовица и боядисваха бялата му брада, кога червено, кога зелено.* Йовков.

червеноармѐец, *мн.* -ѐйци, *м.* Боец от Червената (съветската) армия. *Напреде му застана млад червеноармеец. — Здравствуй, батюшка! — рече той.* Ѫ. Каралийчев.

червеноармѐйски, -а, -о. *Прил. от* червеноармеец *и от* Червена армия.

червенобра̀д, -а, -о, *прил.* Който е с червеникава, рижа брада.

червенобу̀з, -а, -о, *прил.* Червенобузест. *Мамо! Ето батя! — извика там червенобузо русо момиче.* Вазов.

червенобу̀зест, -а, -о, *прил.* Който има червени, алени бузи. *Игриле! — извика той със страдалчески глас, когато хубавото червенобузесто момче излезе отпред — . . . ти ли извърши това?* Ст. Загорчинов.

червеноко̀ж, -а, -о, *прил.* **1.** Който има червеникава кожа. **2.** Като *същ. м.* **червенокож** — лице от индианско племе с червеникав цвят на кожата.

червеноко̀с, -а, -о, *прил.* Който има червеникава, рижа коса. *Между работниците, които пренасяха приетите селски бали в помещението за суровия тютюн, се мяркаше редовно един червенокос мъж.* Дим. Димов.

червенокръ̀стец, *мн.* -стци, *м.* Член на организацията „Червен кръст".

червенокръ̀стка *ж.* Жена червенокръстец.

червенопѐрка *ж.* Вид речна или блатна риба с червени перки. Scardinius erythrophthalmus.

червеношѝйка *ж.* Пойна птичка със жълточервена перушина по гушата и по гърдите. Erithacus rubeculus. *Кадънката . . . беше готова да откъсне с малките си крачка главата на червеношийката, да оскубе червените пера на шията ѝ и да ги пусне в калта, но се въздържа.* Елин Пелин.

червену̀шка *ж.* **1.** Название на няколко вида гъби с червена гугла или червени ресни. **2.** Горска птица с червени шарки и с къса дебела човка. Pyrrhula europaea. **3.** *Диал.* Вид червено грозде. *Глогините се червенееха като зряло грозде червенушка.* К. Петканов.

червеобра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който е подобен на червей.

червѝв, -а, -о, *прил.* Който има червей или е разяден от червеи. *Върви си гледай червивите ябълки и круши.* К. Петканов. *Ъвира се като червив.* Погов. □ **Червив с пари** (разг.) — има много пари.

червѝло, *мн.* червила̀, *ср.* Козметично средство за червене на устни или страни. *Тая жена беше циркова ездачка, а съвсем не приличаше на ония жени от същата тая професия, . . . нацапани с пудра и червило.* Йовков.

червѝсам. Вж. червисвам.

червѝсвам, -аш, *несв.*; **червѝсам,** -аш, *св.* Намазвам с червило; червя. **червисвам се, червисам се** *възвр.* и *страд.*

червѝсване *ср. Отгл. същ. от* червисвам *и от* червисвам се.

червѝш, *мн.* няма, *м.* (перс.). *Спец.* Лой от изварени кости и костен мозък.

черво̀, *мн.* -а̀, *ср.* **1.** Тръба от еластична тъкан в тялото на човек или животно, през която минава храната, след като излезе от стомаха. *Едно време знаехме само шарка . . . Сега? . . . Черва се объркват, охтики различни, нерви.* Елин Пелин. *От две недели ям само коприва и спанак, червата ми позеленяха.* Дим. Талев. **2.** Гумена или платнена тръба за прекарване на течност; маркуч. *Вземи червото да полееш градината.* □ **Дванадесетопръстно черво** (анат.) — □ черво, което е дълго 12 пръста и съединява стомаха с тънките черва. **Сляпо черво** (анат.) — началото на дебелото черво. **Точат се като черва** (разг.) — идват безредно един след друг.

червообра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който е подобен на черво.

червото̀чина *ж.* Засъхнали изпражнения на червей в плод или дърво.

червоя̀дина *ж.* Разядено от червей място на дърво, плод и под.

червя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* Боядисвам с червена боя, с червило. *Ни се стесняваше да черви устните си пред своя кавалер.* П. Спасов. *Червя яйца.* **червя се** *страд.*

червя̀ се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* **1.** Поруменявам от срам, смущавам се, засрамвам се. *А той, весел, жизнерадостен, усмихнат, стиска ми ръката и се черви като момиче.* Елин Пелин. *Тоя човек, който имаше ръста и силата на атлет, можеше да се смущава и черви като*

дете. Йовков. 2. Слагам червило на устните или страните си; червисвам се. *Пък ми се харесва и туй у жените, гдето се червят, пудрят.* Елин Пелин.

червя̀сам. Вж. червясвам.

червя̀свам, -аш, *несв.*; **червя̀сам,** -аш, *св.* Ставам червив. *Ябълките червясаха. Кашкавалът червяса.* □ **Червясал с (от) пари** (разг.) — има много пари, пълен с пари.

червя̀сване *ср. Отгл. същ. от* червясвам.

чѐрга *ж.* 1. Дебело тъкана постелка или завивка. *Домочадието му се разположи по-свободно на чергата до шумящата баричка, а слугинята донесе кафето.* Вазов. *Там лежи брат му Иван, проснат по гръб, покрит с черга.* Елин Пелин. *Отзад в каруцата, завита донякъде с черга..., лежеше друга жена.* Йовков. 2. *Прен.* Социално положение. *Но Станка беше уверена в едно — че макар и да е сиромашка селска мома, ще си избере мъж от своята черга и по сърце.* Г. Караславов. *Ще дойдете при нас, другари. И вие сте от нашата черга.* Ив. Хаджимарчев. 3. *Прен. Разг.* Род, потекло. *Двете семейства са от една черга.* □ **Дърпам чергата към себе си** (разг.) — грижа се само за себе си, обикн. във вреда на другиго. **За своята черга** — за своя интерес. **Простирам се според чергата си** (разг.) — живея според възможностите си.

черга̀р и **черга̀рин,** *мн.* черга̀ри, *м.* Човек, който не води заседнал живот, а скита от място на място; катунарин, скитник. *Премина и колибите на чергарите, заложени на прашната полянка на края на града.* Вазов.

черга̀рка *ж.* Жена чергарин.

черга̀рски, -а, -о. *Прил. от* чергарин. *Чергарски живот.*

черга̀рство, *мн.* няма, *ср.* Скитничество. *Те са овчари, научени на свободно чергарство, и затова земеделието и привързаността към земята, на която искаха да ги научат, си остава чужда за тях.* Йовков.

черги̇̀ло, *мн.* -а, *ср.* Подвижен покрив на кола, файтон, камион и под. от черга, платнище и др. *Сгушени в каруцата, под чергилото, стояха Влади и майка му.* Ѧ. Каралийчев.

черда̀ *ж.* Стадо говеда. *По неравния път край реката се дигаше облак прах от селската черда, която се прибираше след дневната паша.* Г. Караславов. *Сред някоя зелена поляна можеше да се види черда от двесте-триста крави.* Йовков. *Тук-таме по тоя пясък имаше стъпки... Не бяха на коза,... не бяха и на крава, макар че селската черда минаваше от тука.* Йовков.

черда̀к, *мн.* -ци, *м.* (перс.). Чардак.

черджѐ, *мн.* -та, *ср.* Малка черга. *Геракът заведе кмета при леглото си, дръпна шареното черджe пред него и повдигна една от плочите.* Елин Пелин.

чѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, и (само *м. ед.*) **чер,** *прил.* 1. Който има цвят на сажди, на въглен. *Противоп.* бял. *Остана още една вдовица и още една черна забрадка се замярка от село към гробищата.* Йовков. *Пъдпъдъкът полетя към една суха върба, където стояха важно два черни гарвана.* Ѧ. Каралийчев. 2. Който има тъмен цвят, близък до черния. *Сухото му и черно лице някак се намръщи и безкръвните му тънки устни нервно затрепераха.* Елин Пелин. *Умивах се, нарамвах шарената торбичка, в която обикновено мама слагаше парченце черен хляб.* Кр. Григоров. ‖ Лишен от светлина; тъмен. *Между белите стени на къщите с черни, угаснали прозорци издигаха се двата тъмни бряста.* Йовков. 3. *Прен.* Който е лишен от радост; тъжен, нерадостен. *И толкоз черни мисли ми тежат, | че аз не искам нищо да си спомня.* Дебелянов. *Да спрат фабричните кумини | и всеки черен труд да спре.* Смирненски. *Тя жалостно и печално | гледа към балкана, | па му казва: „Ох, балкане, | побратиме верни! | Тъмнее ми пред очите, | дните ми са черни."* Каравелов. 4. *Прен.* Който е в окаяно, лошо положение; нещастен. *Ох, зная, зная, ти плачеш, майко, | затуй, че ти си черна робиня.* Ботев. *И остана стрина Вида Вълковица черна вдовица с две... момченца.* И. Волен. 5. Лош, зъл, злокобен. *Но кълни, майко, | проклинай | таз турска черна прокуда, | дето нас млади пропъди | по тази тежка чужбина.* Ботев. *Черна чума.* 6. *Прен.* За отрицателно качество или проява — много краен, в най-силна степен. *Тоя черен песимизъм се дължеше отчасти на презрението му към днешния свят.* Дим. Димов. *Възпламнах от ревност и в черна омраза | за своята стъпкана чест — | човешката чест неуморно аз газя, | но с чест не сдобих се до днес.* Смирненски. *Черна неблагодарност.* 7. *Прен.* Омразен, много неприятен. *Не искам повече да ви гледам. Черни сте пред очите ми.* К. Петканов. *О, аз знам какво нещо е главоболието!... Като ме скове понякога — целият свят ми се вижда черен!* О. Василев. 8. Като *същ.* а) **черен,** *мн.* черни — човек, от черната раса; негър. *Черните отхвърлят колониалното робство.* б) **черно** *ср.* — черен цвят. *Но насреща, напреки по стръмнината, се виждаха скали, сиви, напръскани с черно, нацепени по такъв начин с черни пукнатини, че приличаха на блокове от някакъв градеж.* Йовков. в) **черно** *ср.* — черни дрехи. *Защото другите копривщенци носят синьо или черно, а хаджи Генчо се облича някак си погиздаво.* Каравелов. *Тя беше облечена в черно и скромно. Ходя в черно.* Вазов. □ **Бели пари за черни дни** (нар.) — спестени пари, които ще послужат при нужда. **За черните ми (ти, му и пр.) очи** (разг.) — а) Без някаква особена нужда. б) Без някаква полза, облага. **Черен арап** — в нар. поезия: епически герой, противник на Крали Марко. **Черен вход** — неофициален, второстепенен, страничен вход. **Чер(ен) дроб** — вътрешен орган у гръбначните животни, който отделя жлъчката. **Чер(ен) пипер** — сушени неузрели плодни зърна на тропическото растение Piper niger или прах от такива зърна за подправка на ядене. **Черен списък** (прен.) — списък на провинени или обвинени в нещо, които очакват наказание. **Чер(ен) хайвер** — едрозърнест хайвер от моруна, есетра, пъструга или чига. **Черна борса** (разг., остар.) — незаконна продажба на търсени стоки на много високи цени. **Черна дъска** — широка и гладка, боядисана в черно дъсчена плоскост, върху която се пише с тебешир. **Черна металургия** — металургия на черните метали. **Черни метали** — желязото и неговите разновидности: чугун, стомана. **Черно духовенство** — съсловие на монаси. **Черно злато** (прен., книж.) — каменни въглища. **Черно на бяло** (разг.) — писмено доказателство; документ.

чѐрен *м. Диал.* Чирен.

чѐреп *м.* 1. Костите на главата у гръбначните, където се намира мозъкът. *Той имаше невероятно широко, голо теме, с ясно очертани кости на черепа.* Г. Райчев. 2. Костите на цялата глава у гръбначните. *Върху едно ниско колче спокойно се белееше на слънцето черепът на една конска глава.* Елин Пелин. *Най-напред ясно се провидяха плетищата и белите волски черепи, набучени по коловете, за да плашат вълците.* Йовков.

чѐрепен, -пна, -пно, *мн.* -пни. *Прил. от* череп. *Черепна кост.*

черѐша *ж.* 1. Овощно дърво, което ражда сочни червени (розови, тъмни) или светложълти плодове с дълги дръжки и с костилки. Prunus avium. *Череши, сливи, ябълки ... подлагат на слънцето гъстите си клони и млади листа.* Йовков. *Цвят от черешите млади | пада по стария дом.* Сл. Красински. 2. Плодът на това дърво. *Селянката се наведе, развърза торбичката, загреба шепа череши и ги поднесе към балкона.* Вазов. *Хубави череши имаме и родили, родили — толкоз листа нямат, колкото череши.* Йовков. *Дето чуеш много череши, не вземай голяма кошница.* Погов. □ **Бяла череша** — череша със светложълт плод и самият плод. **Черна череша** — череша с тъмночервен плод и самият плод.

черешàк, *мн.* -ци, *м. Събир.* Гъсталак от черешови дръвчета.

черешàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който продава череши.

черешàрка *ж.* Жена черешар.

черѐшов, -а, -о, *прил.* 1. Който е свързан с череша. *Черешово дърво. Черешов цвят.* 2. Който има цвета на череша. *Очите ѝ черни черешови.* Нар. пес. □ **Черешово топче** (истор.) — примитивно огнестрелно оръдие (в 3 знач.), правено от черешово дърво по времето на Априлското въстание.

черѝбашия, -та, *мн.* -ии, *м.* (перс.-тур.). *Разг.* Цигански главатар.

чѐрква *ж.* 1. Сграда за християнско богослужение, християнски храм; църква. *После го потири до черквата, дето го предаде на изповедника поп Ставри с думите: „Отче духовниче, изповядай това магаре!“* Вазов. *Разградените стари гробища пред черквата са пълни с жени.* Елин Пелин. *Не беше като тия села, през които бяха минали — белееха се хубави къщи, имаше градини, една черква извиваше кубето си и кръстът ѝ светеше като запален.* Йовков. 2. Християнско богослужение, служба в християнски храм. *Но камбаната не спираше и биеше нито като за мъртвец, нито пък за черква.* Кр. Велков. *Едно време той обичаше да ходи на черква, знаеше черковния ред, черковните песни.* Йовков. *Черквата свърши.* 3. Организация, институция, която ръководи религиозния християнски живот; църква. *И на обществен тоя мъчител | и поп, и черква с вяра слугуват.* Ботев. *Черквата го анатемоса.* □ **Намерил черква да се кръсти** (разг.) — попаднал в съвсем неподходяща среда и условия.

черкѐз и **черкѐзин,** *мн.* черкѐзи, *м.* Лице от кавказка народност, част от която се преселила в България през турското робство и била използувана от властта за тероризиране на българското население. *Той иде с цяла сган черкези и турци да хваща комитите.* Вазов.

черкѐзка *ж.* Жена от черкезка народност.

черкѐзки, -а, -о. *Прил. от* черкезин. *Тая шумна сган се предвождаше от прочутия тогава черкезки големец Джамбалаза.* Вазов. *Кривата му черкезка сабя беше между колените му.* Йовков.

чѐркова *ж. Нар.* Черква.

черкòвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до черква; църковен. *Марко подкара някаква черковна песен с писклив си глас.* Елин Пелин. *И черковната камбана всяка сутрин почна да разнася медния си ек над загриженото селце.* Елин Пелин. *Покрай другата си работа в село Стоил беше и черковен псалт.* Йовков.

черкòвище, *мн.* -а, *ср.* 1. Място, дето някога е имало черква. 2. Черковен двор.

черкòвник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който редовно ходи на черква. *Той знаеше Огнянов за не особено усърден черковник, та нито помисли да го дири в черква.* Вазов.

черкòвница *ж.* Жена черковник.

черковнославя̀нски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до богослужебната писменост на източните и южните славяни; църковнославянски. *Черковнославянски език. Черковнославянски букви.*

черкỳвам се, -аш се, *несв., сред.* Присъствувам на черковна служба. *Те идеха от Каменица, дето се бяха черкували.* Вазов. *И богомолците от деветте села на широката котловина ... прииждаха да се черкуват в стария манастир.* Елин Пелин.

чернѐене *ср. Отгл. същ. от* чернея *и от* чернея се.

чѐрнене *ср. Отгл. същ. от* черня *и от* черня се.

чернѐя, -ѐеш, *мин. св.* черня̀х, *прич. мин. действ.* черня̀л, -а, -о, *мн.* чернѐли, *несв.* 1. Ставам черен. *Лесно чернея на слънце.* 2. *Прен.* Търпя, изпитвам мъки, страдания, тегло. *Там, дето баща и братя | черни чернеят за мене!* Ботев. *Оставили сме ги да плачат и да чернеят по нас.* Йовков. *Черней, горо, черней, сестро, | двама да чернеем; | ти за твойте листе, горо, аз за първо либе.* Нар. пес. 3. Чернея се. *Само малката зидана от неспоени камъни черква се издигаше по-високо над тия убоги жилища на бедността и железният ѝ кръст на покрива неприветно чернееше през върховете на дърветата.* Вазов. *Чернеят пустите поля | и кълбест дим синее.* Т. Харманджиев.

чернѐя се, -ѐеш се, *мин. св.* черня̀х се, *прич. мин. действ.* черня̀л се, -а се, -о се, *мн.* чернѐли се, *несв., сред.* Изпъквам с черния си цвят. *Сред тая обширна зеленина се чернееха прясно ораните ниви и дъх на прясна земя пълнеше есенния чист въздух.* Елин Пелин. *По средата се чернееха върбите край реката и овошките в градините.* Йовков.

чернѝкав, -а, -о, *прил. Рядко.* Не много черен; възчерен. *Неговата черникава чаталеста брада беше докарана по брадата на генерал Гурко.* Ст. Чилингиров.

чернѝлка *ж.* 1. Черна боя. *По веждите и клепачите не личеше изкуствената чернилка.* П.

Вежинов. 2. Болест по растенията и някои дървета, причинявана от гъбички Uredineae; главня, ръжда. Puccinia.

чернѝло, *мн.* чернилà, *ср.* 1. Черна наслойка. *Въз кръвта, въз потта, въз барутното чернило, въз праха на лицето му сега течаха сълзи.* Вазов. *Смути го и чернилото по пръстите му от работилницата.* Дим. Талев. 2. *Прен.* Нещастен живот; тегло. *Оръжие сложили, живите в плен / отиват на робско чернило.* П. П. Славейков.

чернѝца *ж.* Дърво с дребни сочни плодове и с листа, които служат за храна на копринената буба; дуд. Morus alba. *Тук, под голямата черница, между дебелите извити корени, беше седнал Билял и свиреше с хармониката си.* Йовков. *Дядо Йордан седеше върху отъркана овнешка кожа край старата корубеста черница.* Г. Караславов.

чернѝчев, -а, -о. *Прил. от* черница. *Върху черничевите градини като град валяха шрапнели, поляните и нивите горяха.* Йовков. *Черничева шума. Черничева пръчка.*

чѐрничък, -чка, -чко, *мн.* -чки, *прил.* Приблизително черен, възчерен. *Но тя не можа да отговори, защото в същата тая минута влезе Севастица. Черничка, грозна, тя като че беше станала от легло.* Йовков.

чѐрно *нареч.* 1 С черен цвят. *Дъската е боядисана черно.* 2. Нерадостно, тъжно, песимистично. *Намираше, че Пищялов е паднал духом и гледа прекалено черно на нещата.* Йовков. □ **Черно ми е (черно ми става) пред очите** — а) Тъмнее ми, виждам черни кръгове. б) Виждам нещо в мрачен вид, неприятно ми е. *Все черно ти е пред очите! — въздъхна бай Нончо.* А. Гуляшки.

черноборсаджѝйка *ж. Разг. Остар.* Жена черноборсаджия.

черноборсаджѝйски, -а, -о. *Прил. от* черноборсаджия.

черноборсаджѝя, -та, *мн.* -ии, *м. Разг. Остар.* Лице, което търгува с търсени, липсващи стоки, като ги продава на цени много по-високи от установените.

черноборсов, -а, -о, *прил.* Характерен за черна борса. *Черноборсова цена.*

чернобрàд, -а, -о, *прил.* Който има черна брада. *Той беше мургав, висок, чернобрад четиридесетгодишен човек.* Вазов.

черновà *ж.* (рус.). Черновка.

черновѝ, -à, -ò, *прил.* В съчет. **чернова хартия** — хартия за черновка.

черно̀вка *ж.* (рус.). 1. Лист, върху който е написано нещо в неокончателен вид, за да се препише след това на чисто. *Намери черновката на първото стихотворение!* 2. Неокончателен текст на съчинение. *Отговори на няколко официални писма, като на всяко едно най-напред преписваше черновката и внимателно я преглеждаше и поправяше.* Йовков.

черновѐжд, -а, -о, *прил. Книж.* Който има черни вежди.

черноглѐд, -а, -о, *прил. Книж.* Който гледа песимистично на нещата.

черноглѐдец, *мн.* -дци, *м. Книж.* Човек, който гледа песимистично на нещата; песимист.

черноглѐдство, *мн.* няма, *ср. Книж.* Склонност да се гледа на нещата в мрачна светлина; песимизъм.

черного̀рец, *мн.* -рци, *м.* Човек от основното население на Черна гора.

черного̀рка *ж.* Жена от основното население на Черна гора.

черного̀рски, -а, -о. *Прил. от* черногорец *и от* Черна гора. *Васил и Мавроди, с големи черногорски револвери в ръце, тичаха нагоре.* Йовков.

чернодрѐшковец, *мн.* -вци, *м.* Селянин, чиято носия е обикн. тъмна или бозава по цвят.

чернодро̀бен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Който се отнася до черния дроб. *Чернодробно заболяване.*

чернозѐм *м.* Тъмно оцветена плодородна почва в равнинни места, която съдържа повече органически вещества. *Отъпканият край пътищата чернозем беше се напукал.* Г. Караславов.

чернозѐмен, -мна, -мно, *мн.* -мни. *Прил. от* чернозем. *Най-благоприятни за граха са областите с черноземни почви.*

чернокàпец, *мн.* -пци, *м. Укор.* Прозвище на духовно лице.

черноко̀ж, -а, -о, *прил.* 1. Който има черна или почти черна кожа. *Дигам си очите: един широкоплещ, черноок, чернокос и даже чернокож господин.* А. Константинов. 2. Като *същ. м.* **чернокож** — лице от черната раса. *Много негри има в този Вашингтон. Ние срещахме по улиците и в трамваите толкова бели, колкото и чернокожи.* Ал. Константинов.

черноко̀с, -а, -о, *прил.* Който има черна или почти черна коса. *Мари моме чернокоса, / черно-коса, черноока.* Нар. пес.

чернокрѝл, -а, -о, *прил.* Който има черни крила. *Чернокрила птица.*

черномо̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Черно море. *Черноморски град. Черноморско крайбрежие.*

черноо̀к, -а, -о, *прил.* Който има черни, тъмнокафяви очи. *Жена му, черноока хубавица със среден ръст и с малки красиви бели ръце, влизаше и излизаше.* Вазов. *И какви хубавици имаше тогаз! — бели и черноокй, високи, а косите им стигаха чак до под пояса им.* Йовков.

черноработ̀ник, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Работник, който върши тежка физическа работа.

чернорѝзец, *мн.* -зци, *м. Старин.* Монах. *Черноризецът бе висок и през черното покривало се не виждаше образът му.* Н. Райнов.

черносо̀тник, *мн.* -ци, *м.* (рус.). *Истор.* В царска Русия — член на крайно реакционна монархическа партия; реакционер, мракобесник.

черносо̀тнически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до черносотник.

чернотà *ж.* Качество, признак на черен. *Беше тъмно, студено, шосето едва се очертаваше. В дясно от него тъмнееха силуетите на високи ридове, в ляво зееше дълбока чернота.* Дим. Ангелов.

чернотру̀дов, -а, -о, *прил. Книж.* Който е свързан с тежък физически труд. *Чернотрудов живот.*

чѐрня, -иш, *мин. св.* чѐрних, *несв.* 1. Правя нещо да стане черно; почерням. *Черни си веждите.* 2. *Прен.* Говоря лошо за някого; безчестя, срамя, коря. *Вие, госпожо, не сте дошли тук от добро желание, вие сте дошли да ми тровите душата и да ми черните момичето.* Елин Пелин. *А ти, мари, как те не беше от бога грях, от хората срам, мъжа си да черниш!* А. Гуляшки. 3. *Прен.* Правя нерадостен, нещастен (живот, младост и под.); зачерням, озлочестявам. *Недей да черниш сама живота и младостта си, дъще!* П. Ю. Тодоров. **черня се** *възвр.* и *страд.*

черпа̀к, *мн.* -ци, *м.* 1. Съд, с който се гребе и пие вода. *Край кладенеца беше тихо... На храстите беше подпрян гъбясал черпак с дълга дръжка.* Хар. Русев. 2. Голяма готварска лъжица, с която се сипва ядене. *Поручик Манев мина пътьом през войнишката кухня... Готвачът забеляза командира си и се поизпъна с димящия черпак в ръце.* П. Вежинов.

чѐрпене *ср. Отгл. същ. от* черпя[1], черпя[2] *и от* черпя се.

черпня̀ *ж.* Черпене, обикн. с вино, ракия, бонбони и др. *Толкоз пари ти начетоха на ръката, тъй току без черпня ли ще оставиш да мине?* П. Ю. Тодоров. *При брястовете ще идем. После черпня ще има.* Елин Пелин.

чѐрпя[1], -иш, *мин. св.* чѐрпих, *несв.* 1. Вадя, изваждам вода със съд; греба, наливам. *Тоя излак нямаше кофа и хората черпеха от застоялата му вода с всевъзможни съдове.* Елин Пелин. *Единият от воловарите се доближи до лагера, спря се до бистрото кладенче, от което партизаните черпеха вода.* К. Ламбрев. 2. *Прен.* Вземам, събирам, добивам. *Тия сведения съм черпил както от гореспоменатата книга „Покрита храброст", така и от частни лица.* Вазов. 3. *Прен.* Добивам, получавам, вземам. *България,... | във твойто унижение | и горести свети | аз черпя вдъхновение | за песни, за мечти.* Вазов. *Черпя мъдрост от книгите.* **черпя се** *страд.*

чѐрпя[2], -иш, *мин. св.* чѐрпих, *несв.* 1. Поднасям някому, обикн. на гост, питие, сладкиши и др., за да му направя удоволствие. *Баба Лалка и в къщи го кани, кафенце го черпи, и в село на гости му ходи.* Елин Пелин. *Ноне, ще черпиш! Радост имаш, я чети! — Тя ѝ подаде телеграма.* Йовков. *Марина беше му казала, че всички за имените дни черпят със сладко.* Г. Караславов. 2. Плащам в заведение консумацията на поканено или близко лице. *Дядо Славчо... все го черпеше, кога се видеха в механата.* Влайков. *Бай Вълчане! За много години! Ела тука, ела! Аз черпя.* Йовков. **черпя се** *възвр.* и *страд.*

черта̀ *ж.* 1. Тънка следа, теглена върху нещо с молив, перо, остър предмет и др.; линия. *Но една дебела черта със син молив беше теглена въз словата.* Вазов. *Близо до тях бяха изправени дългите им дрянови криваци,... изпъстрени с черти и резки — тия древни писмена, за които говори Черноризец Храбър.* Йовков. *Марин се навеждаше, натискаше линийката, дръпваше черта с подострения молив и отново позапитваше госта.* Кр. Григоров. 2. Видимо очертание, линия, която разграничава едно нещо от друго. *На северния хоризонт се протакаше правата черта на Стара планина.* Вазов. *Обширното поле... се губи на изток в една тъмна и опушена далечина, отрязана от небето с тънка кървава черта.* Елин Пелин. *Близо до тях е застанал Буцов и също наблюдава. В тая минута, далеч до самата черта на хоризонта, се показа някаква верига.* Йовков. 3. Обикн. *мн.* Външни белези, очертания на лицето. *И той взе да тъпче чибука, като се силно навеждаше над него, за да прикрие колко-годе чертите си.* Вазов. *Това лице като че ѝ беше познато и тя се вгледа по-внимателно. Но нито една от тия черти тя не можа да си спомни.* Йовков. 4. Гънка, бръчка. *Изпити, хлътнали страните, | по мрачен лоб черти дълбоки — | това са, явно е, следите | на изпитания жестоки.* Яворов. *Една отвесна черта беше се спряла между гайтанените ѝ вежди.* Йовков. 5. *Прен.* Признак, отличителна особеност. *А аз ще разкажа тука една от многото черти на неговото пословично хладнокръвие и ловкост при опасни минути.* Вазов. *Тази мисъл е изказана от мене много по-рано, когато рисувах някои отрицателни черти на българите.* Ал. Константинов. □ **В кратки черти** (книж.) — на кратко. *Ето в кратки черти и програмата.* Ал. Константинов. **В общи черти** (книж.) — в най-главните положения, без подробности.

черта̀ене *ср. Отгл. същ. от* чертая *и от* чертая се.

черта̀не *ср.* Чертаене.

черта̀я, -а̀еш, *мин. св.* черта̀х, *несв.* 1. Тегля, отбелязвам черта или черти по нещо. *Помня как даскалът водеше пръста ми по пясъка на чина, за да чертае големи букви.* Вазов. *Чертаеше нещо по земята с върха на бастуна си, замислен, усмихнат.* Йовков. 2. Изписвам, рисувам нещо с черти. *По заскрежений прозорец | името ти с пръст чертая.* Вазов. *В стъклата с десница незрима, | под ледния дъх на нощта, | чертала е бялата зима | неземни сребристи цветя.* Смирненски. *Децата чертаят буквите.* 3. Приготвям чертеж на нещо. *Мачухонски чертаеше плана на знаменитото укрепление.* Вазов. 4. С движението или разположението си описвам, отбелязвам; очертавам. *Пълният месец чертаеше златен пламтящ път върху тъмните води на морето.* Йовков. *В синкавата мъгла само синорите чертаеха тъмни прави линии.* Йовков. *Пронизва сетен лъч стъклата, | прашинки светъл път чертаят.* Н. Ракитин. **чертая се** *страд.* □ **Чертая граници (предели)** — набелязвам, определям граници (предели).

черта̀я се, -а̀еш се, *мин. св.* черта̀х се, *несв., сред.* Виждам се като черта, очертавам се. *Полето с околностите на града блести чисто, хубаво и свежо. По него ясно се чертаят малки пътечки.* Елин Пелин. *Ни един човек не се виждаше вън от окопите и линията на позицията се чертаеше само от непрекъснатите гърмежи.* Йовков.

чертѐж *ж.* Изображение на нещо, направено с черти, с линии върху плоска повърхност; план. *Всичките стени бяха облепени с шарени книги, изображения... и всевъзможни чертежи и животни.* Вазов. *Докато ние правим тука чертежите и изчисленията, нашите хора да организират бригадата за почистване на мястото от паднали сняг.* А. Гуляшки.

чертѐжен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който е предназначен за чертеж. *Чертежни инструменти.*

чертѝца *ж. Умал. от* черта. □ **Съединителна чертица** (грам.) — писмен знак: къса водоравна чертица, която се поставя за свързване между частите на някои сложни думи и форми (напр. руско-български, работническо-селски, поголям, най-добре) или в края на реда при пренасяне на част от дума на следващия ред.

чертòг, *мн.* -зи, *м. Старин. Поет.* Замък, дворец. *Проклятие вам, чертози! Под ваште сводове | да се не чуят вечно на песен звукове.* П. П. Славейков. *И там на тоя бряг пустинен, | от вечните води и милван, и терзан, | на вечна стража спрян един чертог старинен, | един чертог зловещ виши безгласен стан.* Дебелянов.

чертòжник, *мн.* -ци, *м.* (рус.). Специалист, който прави чертежи.

чертòжнически, -а, -о. *Прил. от* чертожник.

чертòжничество, *мн.* няма, *ср.* Занятие на чертожник.

чертòжничка *ж.* Жена чертожник.

черỳпест, -а, -о, *прил.* Черупчест. *Черупести скали.*

черỳпка *ж.* Твърда обвивка на яйце, плод или на някои животни. *По полянките край пътя и под сенчестите дървета още се виждаха ситни червени черупки от великденски яйца.* Елин Пелин. *Събира черупки на морски охлюви — от тях той прави броеници.* Йовков. ‖ *Обр. Тогава, господине, как е възможно хора с такова видно обществено положение... да седнете в една рибарска черупка и да се упътите през морето към Русия?* А. Каралийчев. □ **Свивам се (прибирам се) в черупката си** (разг.) — затварям се, ограничавам се в себе си; кротувам си.

черỳпчест, -а, -о, *прил.* Който има форма на черупка или е съставен от черупки. *Черупчеста скала.*

черчевѐ, *мн.* -та, *ср.* (перс.). *Разг.* Крило, рамка на прозорец. *Той отвори прозорчето, черчевета изскърцаха тихо и жаловито.* А. Гуляшки.

черя̀сло, *мн.* -а, *ср. Нар.* 1. Остро желязо на рало над палешник. 2. Дебело желязо, с което се чука жито, сол и др.

чеса̀ло, *мн.* чесала, *ср.* Гребен за чесане на коне или друг добитък. *Да гледаш добичето, брей, чу ли? Я дай тука чесалото!* Елин Пелин.

чѐсане *ср. Отгл. същ. от* чеша *и от* чеша се.

чеснòв, -а, -о, *прил.* 1. Който е свойствен на чесън. *Чеснова миризма.* 2. Който съдържа чесън, който е приготвен с чесън. *Чеснов салам.* □ **Чеснов лук** (нар.) — чесън.

чест, честта̀, *мн.* няма, *ж.* 1. Съвкупност от нравствени качества, на които човек дължи доброто си име в обществото. *Юнакът тегло не търпи — | ала съм думал и думам: | блазе му, който умее | за чест и воля да мъсти.* Ботев. *Аз защищавам себе си като обвиняем комунист; защищавам своята собствена комунистическа революционна чест.* Г. Димитров. *Семейна чест. Партийна чест. Национална чест.* 2. За жена — целомъдрие, девственост. *Аз презрях бащина воля, моминска чест, достойнство, светло бъдеще; жертвувах всичко за него.* Вазов. 3. *Остар.* Почест, почит, уважение. *Царят... посрещнал с голяма чест останките на светеца.* Вазов. *Ти си човек от коляно, на голяма чест си.* Йовков. ‖ Проява на особено внимание; удостояване, отличаване, отличие. *Киро примижаваше от удоволствие, задето един такъв образован мъж се допитваше до него за толкова неща. За Киро това беше голяма чест.* Г. Караславов. *На нашите съседи от пехотния полк се падна висока чест — да се бият рамо до рамо с най-добрите войници на света — съветските бойци.* П. Вежинов. 4. Щастлива съдба, щастие. *Да беше отишла в странство да се учи, може би щеше да ѝ проработи честта, та някой път даже в Славянска беседа да пее.* Ал. Константинов. *Женска чест — да бъде майка — | най-висока чест в живота.* П. П. Славейков. 5. *Нар.* Съдба, орис. *Черна им честта, горките, | черна ги веда подслуша, | ... | на зло ги око мярнала, | сторила да ги погуби.* П. Р. Славейков. *Той мисли, плаче като дете, без да знае нито де се намира, нито къде ще излезе и каква чест го още чака.* Блъсков. □ **В чест на някого (нещо)** (книж.) — в знак на почит към някого или за ознаменуване на някакво събитие. *Тая вечеринка се даваше в чест на славянските гости.* Вазов. *Много работници дадоха обещания в чест на годишнината на Великата Октомврийска революция.* **За зла чест** (нар.) — за нещастие. **За чест и слава** — без каквито и да било материални облаги. **Излизам с чест от нещо (изпълнявам с чест нещо)** — извършвам нещо много добре, не се посрамвам. **Имам чест(та) да** (търж.) — удостоен съм с възможността да (за подчертаване на уважение към онзи, който ме е удостоил). *Моля, поздравете г. министра от моя страна, макар че още не съм имал честта да му бъда представен.* Ст. Костов. **Отдавам чест** (воен.) — изразявам почит към началник или към лице с повисок чин от моя чрез козируване или по друг начин. **Поле на честта** (книж.) — бойно поле. *Загинал на полето на честта.* **Прави чест някому** (книж.) — похвално е за някого, гордост е за някого или за нещо. *Разглеждането на много въпроси... е извършено майсторски и прави чест на автора.* П. П. Славейков. *Училищните здания правят чест на града.* Ал. Константинов.

чест, -а, -о, *прил.* 1. Който се повтаря след кратки промеждутъци от време, извършва се много пъти за кратко време. *Противоп.* рядък. *Трябваше да се оправдаят честите му посещения у доктора.* Вазов. *Изведнъж от това мълчаливо село се раздадоха чести, припрени гърмежи.* Йовков. *Русите му, редки мустаци бяха овлажнели от честото дишане.* К. Петканов. 2. *Диал.* Гъст. *Нощта я настигна в честа, непроходима гора.* К. Петканов.

чѐствувам, -аш, *несв. Книж.* Ознаменувам с тържество някого или някое събитие. *Днес чествуваме паметта на Иван Вазов. Чествуват стогодишнината на народните читалища.* чествувам се *страд.*

чѐствуване *ср. Отгл. същ. от* чествувам *и от* чествувам се. *Чествуване годишнината от освобождението на България.*

чѐстен[1], -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който не е способен на долни и престъпни постъпки; почтен. *Но аз съм честен човек и не мога да*

лъжа, нито да клеветя. Вазов. *Честен в мисли, честен и в дела / чужда ми е злобата била.* Н. Ракитин. *Трифонците минаваха за едни от най-честните хора в селото.* Ст. Ц. Даскалов. **2.** Свойствен на човек, който не е способен на долни и престъпни дела. *Честно лице. Честен поглед. Честна мисъл.* **3.** Който е съобразен с изискванията за чест (в 1 знач.). *Макар че на стари години съм принуден да тичам подир говедата, ... не се оплаквам, защото изкарвам с честен труд хляба си.* А. Каралийчев. *Честна борба.* **4.** *Нар.* За жена — девствена. *Още като спомена за венчавка в къщи, парливо подозрение жегна Кръстевица. Тя вярваше в думата на щерка си, че е чиста и честна.* Г. Караславов. □ **Честна дума (честно слово)** (разг.) — израз за уверение, че казаното е вярно.

чѐстен², -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Нар.* Който е на почит; почитан. *И насреща празник честни / да им пеят драги песни.* П. П. Славейков. *Хайде, честни отци и светли боляри, хайде на трапезата!* Ст. Загорчинов.

честѐне *ср. Отгл. същ. от* честя.

честѝт, -а, -о, *прил.* **1.** *Поет.* Щастлив. *Тежки и съкрушителни домашни беди бяха налегнали честитото дотогава семейство.* Вазов. *И собствен свят / ще си създам от блянове лазурни, / и ще живея там честит, засмян.* Дим. Бояджиев. *Честита била негова майка, / дваж по-честита коя го вземе!* Нар. пес. *Честит живот.* **2.** При поздрави и благопожелания — да е на добро. *Нона доби женска рожба. — Честита щерка, Найдене! — провикна се весело баба Гуна.* Г. Райчев. *Наздравица пия и аз, царю и боляри, ... за царството и за осемте нови крепости! Да ни са честити!* Ст. Загорчинов. *Син имам, брей! — извика високо Стоян. — Честито, честито, бае Стояне.* Елин Пелин. *Честита Нова година! Честит имен ден!*

честитѐне *ср. Отгл. същ. от* честитя.

честѝтка *ж.* **1.** Обикн. *мн.* честѝтки. Поздравителни думи, с които се честити нещо; честитяване. *Тя ще бъде облечена в бяла венчална рокля и ще приема весело честитките на своите неомъжени още другарки.* Св. Минков. **2.** Визитна или пощенска картичка, телеграма и др., с която се честити нещо.

честѝто *нареч. Поет.* Щастливо, благополучно. *Нещо около три месеца живяха бабини ти Минчовичини мирно, весело и честито.* Влайков. *Отдавна вече Ралица и Иво — / мъж и жена — живееха честито.* П. П. Славейков.

честитя̀. Вж. ч е с т и т я в а м.

честитя̀вам, -аш, *несв.*; **честитя̀**, -йш, *мин. св.* -йх, *несв.* и *св.* Изказвам някому поздравления по случай някакво радостно за него събитие, успех, празник и под. *Редят се боляри, войводи, велможи / и царския сан честитят му с поклон.* Вазов. *Когато всички ѝ честитяват унуче ..., тя изпитва и някаква гордост.* Влайков. *Днес ви е имен ден и аз дойдох да ви честитя и поднеса тоя скромен букет.* Елин Пелин.

честитя̀ване *ср. Отгл. същ. от* честитявам. *Моля, извини ме пред него и му предай моето новогодишно честитяване.* Вазов.

чѐстно. *Нареч. от* честен¹. *В душите проникваше насладата от честно завършения труд.* Йовков.

честномѝслещ, -а, -о, *прил. Книж.* Който преценява обективно и честно нещата, действителността. *Честномислещи хора.*

чѐстност, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Качество на честен¹; почтеност. *Трябваше да се повери напълно на тоя човек и да се остави на неговата честност или безчестие.* Вазов.

чѐсто. *Нареч. от прил.* чест. *Противоп.* рядко. *Той започна да идва при нея често и постоянно си създаваше нова работа.* М Грубешлиева. ‖ Удвоено — за усилване. *Що ли момък тъпен чака, / често-често вън поглежда?* Яворов. □ **Често пъти** (разг.) — много пъти и с малки промеждутъци; често. *Често пъти, като се погледне в тия войнишки дрехи, не може да се познае.* Йовков.

честолю̀бец, *мн.* -бци, *м. Книж.* Силно честолюбив човек. *Не честолюбецът писател, а гражданинът у мене иска да се разказва за видено и чуто, за премислено и преживяно.* О. Василев. *Той не беше честолюбец, не мечтаеше да прави обществена кариера, никога не бе изпитвал амбиции за големство.* А. Гуляшки.

честолюбѝв, -а, -о, *прил.* **1.** Който много държи на достойнството и честта си, който не търпи обиди. *Иванчо Йотата... е твърде честолюбив човек, не позволява никому да го обижда.* Вазов. **2.** Който се стреми винаги да изпъкне, да надмине другите; амбициозен. *Калитко имаше прекалено чувствителна душа и беше безкрайно честолюбив. Не можеше да понася други да го изпреварват.* Ив. Хаджимарчев. **3.** Свързан със стремеж да се надминат другите. *Честолюбиви намерения. Честолюбиви помисли.*

честолюбѝво. *Нареч. от* честолюбив.

честолюбѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* честолюбив.

честолю̀бие, *мн.* -я, *ср.* **1.** Силно проявено чувство за чест и достойнство, което не позволява да се понасят обиди и оскърбления. *Всички се смееха и това още повече нараняваше честолюбието на Гороломов.* Йовков. **2.** Стремеж към надминаване на другите, към големи постижения; амбиция. *Там, ... дето ... широките честолюбия не намират простор да се разиграят, обществото изхарчва силите си в дребни местни и лични сплетни.* Вазов. *Младен ... бе готов сякаш да се отрече от своето честолюбие и да забрави дори и своя личен стремеж за власт и големство.* Влайков.

честотà, *мн.* няма, *ж.* **1.** Честа употреба, честа проява. *Понякога употребата на тази дума е на място, но не се ли прекалява с честотата ѝ?* Сп. Септември, 1951 г. **2.** *Спец.* Брой на трептенията в единица време при периодично движение.

честя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Нар.* **1.** Често ходя някъде. *Дето те мразят — не ходи, дето те обичат — не чести.* Послов. **2.** За петли — пея начесто. *Селото беше вече близо и първи петли честяха.* Блъсков. **3.** *Рядко.* Само 3 л. Извършвам се, ставам често. *Сражението се усилваше, залповете честяха.* А. Страшимиров.

чѐсън, *мн.* няма, *м.* Вид дребен лук с главичка, която се състои от няколко дяла, и със силна специфична миризма; чеснов лук. Allium sativum. *Цялата къща е замирисала на чубрица и чесън.* М. Грубешлиева.

чѐсънче, *мн.* -та, *ср.* Отделна част от глава чеснов лук; скилида.

чет, само *ед.*, нечленувано, *м. Нар.* Брой. *Ден по ден минаваха се дните | и колко минаха, не знаеха се те, | че никой техний чет нема да прочете.* П. П. Славейков. □ **Няма (нямат) чет** — твърде много е (са). *Оръжието ми е силно и войската ми няма чет.* Вазов. *Нямаха чет заканите на жена му.* Г. Караславов.

чѐта *ж.* **1.** Група от въоръжени въстаници, които се борят за освобождението на народа си. *Ако Бяла черква не може да въстане, тя може да прати поне една чета от десетина души.* Вазов. *При нас идва народът, пита, разпитва за народното дело, в четите влиза, пушки търси да купува.* Дим. Талев. *Партизанска чета.* **2.** Гимнастическа или друга физкултурна група. *Юнашка чета.* **3.** *Нар.* Група лица, обединени за някаква съвместна работа; дружина. *От далечни крайща пристигат многобройни чети работници.* Йовков. **4.** *Нов.* Поделение на бригадирски отред, което се състои от няколко ядра. *Пред командира на отреда се изправиха командирите на четите и ядрата.* А. Каралийчев. *Ако се спъне работата на цялото ядро, ще изостане работата на четата. Работата на четата пък е свързана с работата на отреда.* Г. Караславов.

четà, -ѐш, *мин. св.* чѐтох, *прич. мин. действ.* чел, *несв.* **1.** Възприемам, разбирам нещо написано или напечатано. *Изважда някаква хартия, навярно писмо, поспира се, чете и се усмихва.* Йовков. *Попчето четеше на Хаджият някакъв ръкопис.* Вазов. *Пред прозореца нашият син златокъдър | своя пръв урок гласно чете.* Багряна. *Чете на глас. Чете на ум.* || Умея да върша това действие. *Дъщеря ми вече чете. Чета френски и английски книги.* || *Разг.* Върша това действие с цел да усвоя, зауча изложеното в някаква книга, учебник и под. *Четеш ли за изпит? Сега чета политическа икономия.* **2.** Излагам устно някаква материя пред аудитория; преподавам. *Той четеше лекции по българска история. Чета доклад.* **3.** *Нар.* Произнасям молитва с цел да оздравее някой, да бъде предпазен от болести и пр. *Ако не ти мине, ела при дядя си попа да ти чете.* Вазов. *Тя искаше да вика попа да й чете, или баячка да й побае.* Елин Пелин. **4.** *Прен.* По външни прояви разбирам, отгатвам (чувства, мисли, желания у някого). *Тя четеше завист и омраза в очите на еврейките.* Вазов. *По лицето на Палазов четеше, че той не го вярва.* Йовков. *И Казълбашката гледаше, дебнеше всяка стъпка на влюбените, четеше мислите им.* Г. Караславов. **5.** В съчет. с някои отвлечени съществителни, като м о р а л, п р о п о в е д, н а с т а в л е н и я, н о т а ц и и и под. — поучавам, наставлявам. *Не ми чети морал!* **6.** *Нар.* Броя (в 1 знач.). *Не съм му чел парите, но имаше най-малко едно ведро жълтици.* А. Каралийчев. **чета се** *страд.* □ **Чета като по вода** (разг.) — чета бързо и гладко. **Чета между редовете** — схващам, разбирам нещо, което не е направо казано, а е само загатнато. **Чета ноти** — познавам нотите, мога да ги изпея или изсвиря. **Чета някому (конско) евангелие** (разг., пренебр.) — гълча, наставлявам някого. **Чета присъда** (юрид.) — произнасям присъда.

четàло, *мн.* четалà, *ср.* Учебно помагало — специална дъсчица или картонче, върху което децата нареждат букви, когато се учат да четат.

четеронòг, -а, -о, *прил.* (рус.). *Зоол.* **1.** Който е с четири крака; четириног. *Четвероного животно.* **2.** Като *същ. ср.* **четвероного,** *мн.* четвероноги — четвероного животно.

четвòрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* **1.** Който се състои от четири части. *Четворен конец.* **2.** Който е четири пъти по-голям от нещо определено. *Опитът е бил продължен на сутринта... с похвална ревност и с четворен успех.* П. П. Славейков. □ **Четворно платно** (нар.) — платно, тъкано с четири нищелки и двойна основа.

четвòрица, -та, *числ. Нар.* Четирима мъже или мъже и жени. *Четворицата събеседници устремиха с любопитство очите си към тях.* Вазов. *В къщата бяхме четворица: приятелят ми, жена му, по-малкият му брат... и аз.* Г. Райчев.

четвòрка *ж.* **1.** Цифрата 4. **2.** Оценка „добър" за успех на ученик или студент. *Той има само една четворка — по история.* **3.** Карта за игра с четири знака. **4.** Прежда от четири нишки. **5.** Група от четирма души, които извършват някаква обща работа. *И някъде всред тази верига се намираха усойни и непристъпни скали, в които бе свил гнездо партизанският щаб — четворка от безстрашни и силни мъже.* Дим. Димов.

четвòрно. *Нареч. от* четворен; четири пъти повече. *Тогава карай, Османе, аз ще ти заплатя четворно за труда.* Вазов. *Тройно и четворно е дало зърното, хвърлено... в ровките бразди.* П. Ю. Тодоров.

чѐтвърт *ж.* Само нечленувано. **1.** Всяка една от четирите равни части на едно цяло. *В ръчичката на детето остава само четвърт от геврека.* М. Грубешлиева. *Четвърт час. Осем часа без четвърт.* || Една четвъртина от килограм. *Три четвърти захар.* **2.** *Муз.* Мярка за музикално време, равна на една четвъртина от цяла нота. *Такт три четвърти.*

четвърти, -а, -о. *Числ. поредно от* четири. *Горският пак не дойде. Той не дойде и на четвъртия, и на петия ден.* Елин Пелин. *Живея на четвъртия етаж. Ученик в четвърти клас.*

четвъртѝна *ж.* **1.** Четвърт част от нещо. *И какво остана сега от чифлика?... — не остана дори и четвъртината му.* Йовков. **2.** *Муз.* Една четвърт от цяла нота. || Нотен знак за нота с такава дължина.

четвъртѝнка *ж. Умал. от* четвъртина. *Купих си една четвъртинка от лотариен билет.*

четвъртѝт, -а, -о, *прил.* Който има форма на четириъгълник. *На тавана... има четвъртита дупка, която се закрива с подвижен капак.* Влайков. *Тя беше здрава, набита жена, с мургаво четвъртито лице.* Г. Караславов. *Четвъртит камък.*

четвъртоклàсен, -сна, сно, *мн.* -сни, *прил.* Който се отнася до четвърти клас в училище. *Четвъртокласно образование.*

четвъртоклàсник, *мн.* -ци, *м.* Ученик в четвърти клас. *Двама четвъртокласници идеха по улицата отгоре.* Т. Харманджиев.

четвъртокла̀сничка *ж.* Ученичка в четвърти клас.

четвъ̀ртък, *мн.* -ци, *м.* Четвъртият ден от седмицата, денят след сряда. *Вторникът след Великден мина с хоро и гощавки. Мина и сряда, отиде си и четвъртъкът.* Н. п. Филипов.

четвъ̀ртъчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* четвъртък. *Всеки четвъртъчен ден карах на пазара там дърва.* Вазов. *Четвъртъчни заседания.*

чѐтен[1], -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* За число — който се дели на две без остатък; чифтен. *Противоп.* нечетен. *Четно число. Четни номера.*

чѐтен[2], -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* чѐта. *Четен командир.*

чѐтене *ср.* 1. *Отгл. същ. от* чета *и от* чета се. *Тия очила са за гледане, а другите бяха за четене.* Вазов. *Работата в тютюневия склад и нощите, прекарвани в четене, го бяха състарили.* Дим. Димов. 2. Само *ед.* Учебен предмет в началните класове, чрез който се придобива умението да се чете и да се вниква в прочетеното. *Днес имаме четене, смятане и рисуване.* 3. Литературна вечер, на която артисти или писатели рецитират или декламират художествени произведения. *Четене в салона на писателите — | . . . | Публиката слуша най-внимателно | руските и чуждите поети.* Багряна. *Устроихме литературно четене в чест на изборите.* А. Каралийчев.

четѐц, *мн.* -тцѝ, *м.* 1. Читател. *В поменатите тук разкази и повести се срещат народни думи, малко известни днес . . . За да улесня четците, прибавям в края малко речниче с тълкуване на някои от тия думи.* Влайков. 2. *Театр.* Лице, което чете пред публика някакво художествено произведение. *Кантата за смесен хор и четец.*

четивò, *мн.* -а, *ср.* 1. Отделно художествено произведение или откъс от художествено произведение, поместен в христоматия, читанка и под. *Четивата в читанките трябва да бъдат съобразени с възрастта на децата.* 2. Само *ед.* Обикн. *събир.* Книги за четене. *Художественото четиво дава на детето още от най-ранна възраст знания за света. Полезно четиво. Популярно четиво.*

чѐтина *ж.* Корави, изправени косми на свиня и някои други животни. *Глиганът беше много едър и страшен с жълтите си завити зъби, криви като саби. Настръхналата му четина беше оцапана с кал.* Ем. Станев.

четѝнест, -а, -о, *прил.* 1. Който е покрит с четина. *Свинете . . . трупали вкусната сланинка под четинестите кожи.* О. Василев. 2. *Прен.* За мъжко лице — гъсто обрасъл, небръснат. *Борис гледаше с радост четинестото, обгоряло лице на селянина.* Дим. Талев. *Тя опря лицето си до четинестата му буза.* Хар. Русев. 3. *Прен.* Който прилича на четина. *След нея връхлетя висок мургав хлапак с черна четинеста коса.* Г. Караславов. *Четинести мустаци. Четинеста брада.*

чѐтири *числ.* Число, цифра и количество 4. *Четирите колелета на каруцата запръскаха посилно из рядката кал на селския път.* Елин Пелин. *Две и две правят четири. Четири деца. Четири години.* □ **Вървя на четири крака** — движа се, като си служа с ръце и крака; пълзя. **Гледам с четири очи** (разг.) — а) Внимавам много. *Дръж стомната и иди налей вода, но гледай с четири очи да не я изпуснеш!* б) Грижа се много за някого. *Тя гледаше с четири очи Стойко, защото той беше опората ѝ в този дом.* Г. Караславов. в) Силно желая. *Аз с четири очи гледам да снесе кокошката прясно яйце, та да го дам на детето си, а ти го вземаш.* Йовков. **Между (на) четири очи** (разг.) — само между двама. *Ела да ти кажа нещо на четири очи.* **Отварям си очите на четири (очите ми играят на четири)** (разг.) — внимавам много. **Три-четири** — три или четири; няколко. *На три-четири километра оттук.* **Ходя (карам я, работя) пет за четири** (нар.) — ходя (живея, върша нещо) безцелно. *Сега се скита пет за четири из кръчмите и дири някой да го почерпи.* Чудомир.

чѐтири-. Първа съставна част на сложни думи, която означава: 1. Който се състои от 4 еднородни части, напр. ч е т и р и б у к в е н, ч е т и р и с т е н е н и др. 2. Който е равен на четири единици за измерване, напр. ч е т и р и м е с е ч е н, ч е т и р и т о н е н и др.

четиригла̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* За песен — която се изпълнява на четири гласа. *Четиригласни хорови песни.*

четиригодѝшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* 1. Който е на възраст четири години. *Четиригодишно дете.* 2. Който трае четири години. *Четиригодишно управление. Четиригодишен стаж.*

четиригодѝшнина *ж.* Годишнина на събитие, станало преди четири години.

четиридѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* *Бот.* За лист — който се състои от четири дяла. *Детелина с четириделни листа.*

четѝридесет и (разг.) **четирѝйсет,** -ттѐ, *числ.* 1. Число и количество 40. *Оттогава минаха четиридесет години. На събранието присъствуваха четирийсет души.* 2. Като *същ. мн.* четирийсет (разг.) — помен за умрял на четиридесетия ден от смъртта му. *Струваха му четирийсет.*

четиридесетгодѝшен и (разг.) **четирийсетгодѝшен,** -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* 1. Който е на възраст четиридесет години. *Четиридесетгодишен мъж.* 2. Който продължава четиридесет години. *Четиридесетгодишен мир.*

четиридесетгодѝшнина *ж.* Годишнина от събитие, станало преди четиридесет години. *Четиридесетгодишнината на Великата октомврийска революция.*

четиридесетднѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който трае четиридесет дена. *Четиридесетдневни боеве.* 2. Който е на четиридесет дена. *Четиридесетдневно бебе.*

четиридесѐти, -а, -о, и (разг.) **четирѝйсети,** -а, -о. *Числ. поредно от* четиридесет. *Дядо Либен се оженил тогава, когато му чукнала четирийсетата Коледа на вратата.* Каравелов.

четиридесетѝна и (разг.) **четирийсетѝна** *числ.* 1. Около 40 на брой, приблизително 40. 2. Една четиридесета част.

четириднѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* 1. Който трае четири дена. *Четиридневна обиколка. Четиридневни сражения.* 2. Който е на четири дена. *Четиридневно агънце.*

четириета̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който е на четири етажа. *Четириетажна къща.*

четирѝйсет. Вж. ч е т и р и д е с е т.

четирийсетгодѝшен. Вж. четиридесетгодишен.

четирѝйсети. Вж. четиридесети.

четирийсетѝна. Вж. четиридесетина.

четирика̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Нар.* Който е на четири ката (в 1 знач.); четириетажен. *От стаята на чардака виждаш целия двор, четирикатните редове килии, черковата, Хрельовата кула.* Вазов.

четирикра̀к, -а, -о, *прил.* Който има четири крака. *Най-напред видя печката — четирикрако, продълговато кюмбенце.* Я. Гуляшки.

четирикра̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който се извършва четири пъти последователно. *Четирикратно появяване на сцената.*

четирикрѝлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който се състои от четири крила. *Четирикрилен гардероб. Четирикрилни прозорци.*

четирилѝстен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Бот.* Който е с четири листенца. *Четирилистна детелина.*

четирѝма и **четѝрма** *числ.* Четири мъже или мъже и жени. *И така, ние, четирма души: войводата, отец Кирил, Стефо далматинецът и аз, изгубихме се завинаги от очите на злощастните си другари.* З. Стоянов. *Излязоха и четирмата — Балашев, Димка и телеграфистът със сестра си.* Я. Страшимиров.

четиримѐсечен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е на възраст четири месеца. *Четиримесечно пеленаче.* 2. Който трае или се изпълнява четири месеца. *Четиримесечен план.*

четиримѐсечие, *мн.* -я, *ср.* Всеки един от трите периода от по четири месеца, на които се разделя годината. *Преизпълнихме плана за второто четиримесечие.*

четиримѐстен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който има четири места за сядане. *Четириместен автомобил.*

четиримѐтров, -а, -о, *прил.* Дълъг, широк или висок четири метра. *Четириметрова греда. Четириметров стълб.*

четиримото̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който има четири мотора. *Четиримоторен самолет.*

четирина̀десет и (разг.) **четирина̀йсет,** -ттѐ, *числ.* Число и количество 14. *Особено обичаше той да изрежда на поп Ставри... имената на четиринайсетте си сина.* Вазов.

четирина̀десетгодѝшен и (разг.) **четирина̀йсетгодѝшен,** -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* 1. Който е на възраст четиринадесет години. *Четиринадесетгодишно момче.* 2. Който трае, продължава четиринадесет години. *Четиринадесетгодишни проучвания.*

четирина̀десети и (разг.) **четирина̀йсети,** -а, -о. *Числ. поредно от* четиринадесет *Четиринадесети том от съчиненията на Вазов*

четирина̀йсет. Вж. четиринадесет.

четирина̀йсетгодѝшен. Вж. четиринадесетгодишен.

четирина̀йсети. Вж. четиринадесети.

четиридѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Четириседмичен. *Четириделно обучение.*

четирино̀г, -а, -о, *прил. Зоол.* 1. Който е с четири крака. *Не можеше да го* (кучето) *води в казанджийницата,... а се боеше, че хаджи Серафимовата внука не харесваше много четириногия му другар.* Дим. Талев. 2. Като *същ. ср.* **четириного**, *мн.* четириноги — четириного животно.

четирио̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* Който има четири оси. *Четириосен вагон. Четириосна мотриса*

четирисѐдмичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който трае или се изпълнява четири седмици. *Четириседмична бригада.* 2. Който е на възраст четири седмици.

четирисрѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се състои от четири срички. *Четирисрична дума.*

четириста̀ен, -а̀йна, -а̀йно, *мн.* -а̀йни, *прил.* Който има четири стаи. *Четиристаен апартамент.*

четиристѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Геом.* Който има четири стени. *Четиристенна призма.*

четиристѐнник, *мн.* -ци, *м. Геом.* Геометрично тяло с четири стени.

четиристѝшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* Който се състои от четири стиха. *Четиристишна строфа.*

четиристѝшие, *мн.* -я, *ср.* Строфа от четири стиха.

четиристо̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Числ поредно от* четиристотин. *Днес е четиристотното представление на тази пиеса.*

чѐтиристотин, -тѐ, *числ.* Число и количество 400. *Четиристотин лева. На четиристотин метра оттук.*

четиристра̀нен, -нна, нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до четири страни, до четири държави. *Четиристранно съглашение.*

четириструнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* За музикален инструмент — който има четири струни.

четирито̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. Който тежи четири тона. 2. Който може да вози четири тона полезен товар. *Четиритонен камион.*

четирицвѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е с четири цвята. *Една дълга, широка и светла фирма с някакво четирицветно изображение, сякаш фамилен герб, обхващаше отгоре три магазина.* Д. Калфов.

четирича̀сов, -а, -о, *прил.* Който трае, продължава четири часа. *Четиричасово заседание.*

четиричлѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се състои от четири члена, от четири души. *Четиричленно семейство. Четиричленна комисия.*

четириъ̀гълен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има четири ъгъла. *Четириъгълна стая. Четириъгълна кутия.*

четириъ̀гълник, *мн.* -ци, *м. Геом.* Геометрична фигура с четири прави страни и четири ъгъла. *Сред тоя обширен четириъгълник, който затваряше една земя от петдесет декара, се врязваше като клин една голяма нива на брат му Иван.* Елин Пелин.

четѝрма. Вж. четирима.

чѐтка *ж.* Приспособление за чистене, миене, боядисване, рисуване и др., което се състои от косми, четина, твърда трева, телчета и др., прикрепени на специална подставка или дръжка. *Знаех го — мечтателен и тих ... — тъй както бях го виждал с четка и палитра в ръка пред картините му.* Йовков. *Четка за дрехи. Четка за обувки. Четка за зъби. Четка за коса.*

чѐткам, -аш, *несв.* Чистя с четка. *Четкам дрехи. Четкам косата си.* **четкам се** *възвр.* и *страд.*

чѐткане *ср. Отгл. същ. от* четкам *и от* четкам се.

четкàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което прави или продава четки.

четкàрник, *мн.* -ци, *м.* Дървено или платнено приспособление, в което се държат четки за дрехи. *Тръгна към дъното на салона, дето имаше етажерка. Над нея бе окачен четкарник, сшит от късове сукно.* Ем. Станев.

четкàрница *ж.* Работилница за четки.

четкàрски, -а, -о. *Прил. от* четкар *и от* четкарство. *Четкарска работилница.*

четкàрство, *мн.* няма, *ср.* Занятие на четкар.

четлѝв, -а, -о, *прил.* Който лесно се чете. *Буквите, едри, четливи и много майсторски подчертани, се разпознаваха отдалече.* Г. Караславов. *Четлив почерк.*

четлѝво. *Нареч. от* четлив. *Особено се хвърлят в очи тия думи, четливо и с хубав почерк написани.* Йовков.

четлѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* четлив.

четмò, *мн.* няма, *ср. Нар.* 1. Обикн. в съчет. **четмо и писмо** — умение да се чете и пише. *Всички у дома са много признателни на Аврам и Колчо, които ... научили тате на четмо.* Влайков. *Преди това Кочо ходи две зими да се учи на четмо и писмо при даскал Божин.* Дим. Талев. 2. Четене. *Псалтъът ... продължи пак четмото си.* Вазов. *Мъжът ѝ четеше на глас ... Уж в книжката се разправяше за полските работи, които тя от дете знаеше, а ѝ беше трудно да следи четмото.* À. Гуляшки.

чѐтник, *мн.* -ци, *м.* 1. Участник във въстаническа чета. *Гоце ... праща двама преоблечени четници ... да отнесат второ писмо.* Яворов. *На младини той беше участвувал като четник в лявото крило на македонското революционно движение.* Дим. Димов. 2. Ученик, който стои начело на редиците при маршируване или гимнастически упражнения.

чѐтнически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до четник (в 1 знач.). *Четническо събрание. Четническо движение.*

чѐтничество, *мн.* няма, *ср.* Четническо движение.

чѐтнишки, -а, -о, *прил.* Четнически. *Груев беше облечен в шаячна четнишка куртка и шаячни панталони.* Дим. Талев. *Четнишко въоръжение.*

чех, чѐхът, чѐха, *мн.* чѐхи, чѐха (сл. ч.), *м.* Лице от основното население на Чехия.

чехкѝня *ж.* Жена от основното население на Чехия.

чехлàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което прави и продава чехли.

чехлàрница *ж.* Работилница, в която се изработват чехли.

чехлàрски, -а, -о. *Прил. от* чехлар *и от* чехларство. *Чехларска работилница.*

чехлàрство, *мн.* няма, *ср.* Занятие на чехлар.

чехлò, *мн.* -à, *ср.* (рус.). Бял калъф, който се поставя лятно време върху горната част на фуражка или барета.

чехословàшки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до Чехословашко. *Чехословашки заводи. Чехословашка република.*

чѐхъл, *мн.* -хли, *м.* Вид къщна обувка, отворена отзад и отстрани. *Леките ѝ шарени чехли ... хлопаха тихо из утихналата къща.* Елин Пелин. *Както си беше по престилка и чехли, изскочи навън да търси лекар.* À. Гуляшки. □ **Под** чехъл (разг., ирон.) — за мъж, който във всичко слуша жена си и ѝ се подчинява.

чѐхълче, *мн.* -та, *ср.* 1. *Умал. от* чехъл. 2. *Зоол.* Низше едноклетъчно животно с тяло във форма на чехъл. Paramaecium candidum.

чѐша, -еш, *мин. св.* чѐсàх, *несв.* 1. Драскам с нокти или търкам с нещо, за да облекча сърбеж. *Нено зина. Почна да си чеше черния врат.* À. Каралийчев. *Седем по девет — шестдесет и четири, нали? — пак запита Пепи, като чешеше с химическия молив главата си.* М. Грубешлиева. 2. Реша. *Богдан чеше коня и си играе с него.* К. Петканов. *Каква мома видях, мамо, / ... / руса коса чеше, мамо.* Нар. пес. 3. *Диал.* Разчепквам, влача. *Пенка седяла на постлана на земята рогозка и шила нещо си, а Петровица чесала вълна.* Каравелов. *До топлото кюмбе стрина Колевица ... седи и чеше повесма.* Елин Пелин. **чеша се** *възвр.* и *страд.* □ **Чеша си езика** (разг.) — говоря празни приказки. *Разни многознайници ще си чешат езиците и ще ми дават ум, ще разнищват семейния ми живот пред очите на цялото село.* Ивайло Петров.

чешѝри *мн., ед.* няма (тур.). *Диал.* 1. Потури. *Чеширите му, описани на кръста с чер пояс, бяха простички, без гайтан, ама всякога чисти и здрави.* Влайков. 2. Беневреци.

чешѝт *м.* (перс.). 1. *Нар.* Вид, сорт. *Имаше няколко чешита овци.* 2. *Разг.* Човек с особени, чудновати качества, необикновен, странен човек; оригинал. *Той е голям чешит.* □ **За чешит** (разг.) — за нещо в малко количество: колкото да се намира, да има от него. *Насадих и от тия кокошки, колкото за чешит.*

чѐшки, -а, -о. 1. *Прил. от* чех *и от* Чехия. *Чешки писател. Чешка литература.* 2. Като *същ. м.* **чешки** — чешки език. *Разбираш ли чешки?*

чешмà *ж.* (перс.). 1. Изградено приспособление от камък, тухли, мрамор и под., от което през чучур тече вода. *Лехите в градината се бяха заличили, изсъхнали бяха цветя и китки и само чешмата шуртеше в позеленялото корито.* Дим. Талев. 2. Отклонение от водопровод с кран за точене на вода. *Сега младите се запретнали — водопровод копаят, ... във всяка къща щели чешма да прокарат.* À. Каралийчев. 3. *Разг.* Самият кран,

от който се точи вода. *Затвори чешмата в кухнята.*

чешмеджѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* Занаятчия, който прави и поправя чешми.

чешмѐн, -а, -о. *Прил. от* чешма. *Чѐшмена вода.*

чѝба *междум.* Вик за пъдене на куче. *У-у, Рижо! — извика той на кучето... — Чиба, Рижо!* М. Марчевски.

чибу̀к, *мн.* -ци, *м.* (перс.). *Остар.* Дълго дървено цигаре. *Марко седна пак на постланото с червен китеник одърче... и запуши чибука си.* Вазов. *Пред него стоеше стар навъсен турчин с дълъг чибук в ръката.* Дим. Талев.

чибукчѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* **1.** *Остар.* Едновремешен слуга, който пълнел и подавал чибуците. **2.** *Прен. Публиц.* Подлизурка, лакей. *Чибукчии на турските бейове.*

чибу̀чка *ж.* Малък чибук. *Дядо Иван спокойно тъпчеше с пръст чибучката си.* Йовков.

чивга̀р *м.* (гр.). *Нар.* Два чифта волове или коне, които теглят кола, плуг и др. *Отпрегнаха двата коня от единия плуг... и ги впрегнаха на чивгар пред конете на Чокоя.* Йовков. *Минчо беше работил всичко през живота си. Беше пасъл кози, беше орал с чивгар волове в Добруджа.* Д. Добревски.

чивѝя *ж.* (тур.). *Нар.* Клин, клечка. *Закачих лампата на една дървена чивия.* □ **Изхвръква (хвръква, мръдва) ми чивията** (разг.) — обезумявам, побърквам се. *Да не му хвръкне чивията. Горкият!* Кр. Кюлявков.

чѝга *ж.* Вид хрущялна речна и морска риба от семейството на есетрите. Accipenser ruthenus.

чѝзма *ж.* (тур.). Ботуш. *Беше обут с тесни бозави панталони и с чизми до над колената.* Йовков. *Лепо,... с тежки войнишки чизми, вървеше бодро.* Елин Пелин.

чизма̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Занаятчия, който прави чизми; ботушар.

чизма̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до чизмар и до чизмарство. *Чизмарска работилница.*

чизма̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занятие на чизмар.

чий, чия̀, чиѐ, *мн.* чий, *въпросит. местоим.-прил.* **1.** В пряк въпрос, когато се пита на кого принадлежи нещо; на кого. *Брей, хора, чие е това дете бе?* Елин Пелин. *Ами трите воденици и тепавицата над селото чии са?* Влайков. **2.** Като *съюз.* Въвежда подчинено допълнително изречение — непряк въпрос за запитване на кого принадлежи определеният предмет или лице. *Избрахте ме за войвода, а и досега не сте ме попитали кой съм аз, чий съм син.* Каравелов. *И повече не мисля, и тръгвам, и не питам | в какъв дом ще осъмна, къде е той и чий.* Багряна.

чѝйто, чия̀то, чиѐто, *мн.* чийто, *относит. местоим.* Като *съюз.* Въвежда подчинено определително изречение — при определяне на предмет като притежание на пояснявания предмет от главното изречение; на когото, на който. *Уплаши го това онемяване на воденците, чиито тежки... камъни не можеха вече да стрият на брашно сухото житно зърно.* Елин Пелин.

чѝк-чирѝк *междум.* За наподобяване на чирикане. *Във всеки шубрак — чик-чирик: | и горски шум и врява птича | не млъква пред гръма ни миг.* К. Христов.

чилѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Разг.* Конци, намотани на снопче; гранка, гранче. *Купи ми две вълнени чилета, че ще си плета ръкавици.*

чим, чѝмът, чѝма, *мн.* чѝмове, чѝма (сл. ч.), *м.* (тур.). Четвъртита буца пръст, изкопана заедно с тревата. *Дружинки деца излизаха по полянте вън от града, копаеха чимове.* Дим. Талев.

чимшѝр *м.* (перс.). Градински декоративен храст с дребни вечнозелени листа. Buxus sempervirens. *Тъмнееха се като големи кълба чимширите.* Йовков. *Само чимширите, които се зеленееха покрай зида и под снега, спираха моя замислен поглед.* И. Волен. **2.** Като *прил. неизм.* В нар. пес. Чимширен. *Снощи ми Стоян пристигна | ... | На чимшир порти потропа | и си Русанка повика.* Нар. пес.

чимшѝрен, -а, -о, *прил.* Направен от чимшир или украсен с чимшир. *Големи, глинести брегове затваряха дола като с тежки чимширени порти.* К. Петканов. *Чимширена люлка.*

чин[1]**,** чинът, чина̀, *мн.* чиновѐ, чѝна (сл. ч.), *м.* Училищна пейка с поставка за писане и място за държане на книги. *Радка свенливо нареждаше ученичките на чиновете и им даваше ниско някакви наставления.* Вазов. *По чиновете седяха, притиснати едно до друго, около двайсетина деца.* Дим. Талев.

чин[2]**,** чинът, чина̀, *мн.* чѝнове, чѝна (сл. ч.), *м.* **1.** Степен в служебното положение на военни и граждански лица. *Той чакаше повишение. И то — не едно обикновено повишение в заплата, а в чин, в служебна йерархия.* Д. Калфов. *Произведоха го в по-горен чин.* **2.** *Остар.* Лице с някаква служебна степен; чиновник, служител. *Отдавна закри се светът военен | и щабните чинове в другата стая | за сън се отправиха.* Ем. п. Димитров. *Той пишеше донесение до щаба на флота за нежеланието на Стотелов да се справи с нарасналата деморализация на низшите чинове.* Д. Добревски.

чѝна *ж. Диал.* Стрина. *Марина влезе у чичови си Кръстьови. На двора тя срещна чина си и я попита за Станка.* Г. Караславов.

чина̀р *м.* (перс.). Яблан. Platanus orientalis. *Утре е празник и под столетния чинар, дето се гуши схлупено кафене, са се събрали... весели хора.* К. Константинов.

чинѐли *мн., ед.* няма. (ит.). Ударен музикален инструмент, съставен от два метални кръга, които се удрят един о друг. *По улиците се зачу музика — най-напред маршовото биене на тъпана, после... звънкото тракане на чинелите.* Д. Добревски.

чѝнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* (рус.). *Книж. Остар.* Който спазва правилата за добро поведение в общество; мирен, кротък. *Хорото беше чинно, спокойно и тежко.* Йовков. *Чинни деца.*

чѝнене *ср. Отгл. същ. от* чиня *и от* чиня се.

чинѝен, -а, -о, *прил. Остар. Разг.* Порцеланов. *Чиниени чаши. Чиниена дръжка.*

чинѝйка *ж.* Малка чиния. *Нагрубих и майка си, която бе влезнала при мене... не за друго, а да ми поднесе чинийка прясно сладко от кайсии.* Д. Калфов.

чинѝя *ж.* (перс.). Разлат съд за ястия, направен от порцелан, фаянс, глина, стъкло и др.

Бай Ганьо не можа да поеме право чинията със супата, която му подаде стопанката, и изля доста от нея върху масата. Ал. Константинов. *В това време един келнер тържествено донесе ракия и две-три чинии с нарязани кисели краставички.* Елин Пелин.

чѝнка[1] *ж. Диал.* Стринка. *Ванко се смути. Майка му бе поръчала да целуне ръка на чичо си и на чинка си.* М. Грубешлиева.

чѝнка[2] *ж.* Пъстра пойна птичка, която живее по гори и градини. Fringilla coeleps. *От ранна сутрин до късна вечер гривяците, дроздовете и чинките огласяха младите гори.* Ем. Станев.

чѝнно. *Нареч. от* чинен; почтително, мирно, кротко. *Отначало вечерята вървеше тихо, чинно, без много разговори.* Йовков. *Пред тъмната орехова врата чинно стояха двамата прислужници с червени мундири.* А. Гуляшки.

чино̀вник, *мн.* -ци, *м.* 1. *Остар.* Служител в учреждение или предприятие. *Висш чиновник. Банков чиновник. Дребен чиновник.* 2. *Неодобр.* Служител, който се отнася безразлично и равнодушно към работата си. *Не работят земята като стопани, а като чиновници и администратори.* Ивайло Петров.

чино̀внически, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до чиновник или е свързан с чиновник (в 1 знач.). *Чиновнически заплати. Чиновническо семейство. Чиновнически щат.* 2. *Неодобр.* Свойствен на човек, който се отнася към работата си бездушно, безразлично, бюрократично. *Трябва... да я освободим* (работата) *от ръководството на скудоумието и чиновническия начин на това ръководство.* П. П. Славейков. *Наред с това в нашите ведомства има и едно чиновническо, грубо, бездушно отношение към по-низшите служители и към гражданите, които идват за услуга.* Г. Димитров.

чино̀внически. *Нареч. от прил.* чиновнически (във 2 знач.). *Има хора, които гледат на работата чиновнически.*

чино̀вничество, *мн.* няма, *ср.* 1. Занятие, служба на чиновник. *Уважавам ония младежи, които бягат от чиновничеството.* Вазов. 2. *Събир.* Всички чиновници в едно населено място или държава. *Цялото чиновничество бе събрано тук.* А. Страшимиров.

чино̀вничествувам, -аш, *несв. Рядко.* Работя като чиновник, заемам чиновническа служба. *Дойдох в София във финансовото министерство. Чиновничествувам.* Вазов.

чино̀вничествуване *ср. Рядко. Отгл. същ. от* чиновничествувам. *Нуждите на живота го накарват да се прости с безгрижието си, да подири прехрана в чиновничествуване.* П. П. Славейков.

чино̀вничка *ж.* Жена чиновник.

чино̀внишки, -а, -о, *прил.* Чиновнически (в 1 знач.). *Чиновнишка служба. Чиновнишка заплата.*

чинонача̀лие, *мн.* няма, *ср.* (рус.). *Книж. Остар.* Служебна йерархия, служебно старшинство. *Забравил всяко чиноначалие, прав между тях беше и калфата.* Ст. Чилингиров.

чинопочита̀ние, *мн.* няма, *ср. Книж. Остар.* Почитане на по-старшите по чин от страна на по-младшите. *Никой не забравяше положението си по служба, чинопочитанието се спазваше с някакъв инстинктивен такт.* Йовков. *За пръв път той го наричаше господин началник. За пръв път той говореше с него така меко и с такова чинопочитание.* П. Вежинов.

чинопочита̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Книж. Остар.* Който спазва правилата на чинопочитанието. *Чинопочитателно отношение.*

чинопочита̀телно. *Нареч. от* чинопочитателен. *Другите чиновници... вкупом влязоха в стаята и чинопочитателно се поклониха.* Хар. Русев.

чѝня, -иш, *мин. св.* чѝних, *несв. Нар.* 1. Правя, върша. *Бойчо, Бойчо, жив ли си, брате, що чиниш тука?* Вазов. *Стрина Илчовица го разпитва: майка му що чини.* Влайков *Кажи ми, мамо, научи, | какво да чиня, да правя, | девойче да си доведа.* Нар. пес. *Чиня метани. Чиня облог. Чиня път.* 2. Имам определена цена, стойност; струвам. *Сукното чини по петдесет гроша аршина и е много по-хубаво.* Каравелов. *Донеси ми от града локум с ядки... Колкото чини, ще си платя.* Дим. Талев. 3. Годен съм, ценен съм, от добро качество съм, влизам в работа; струвам. *И така, ние бяхме вече победители... Чак сега българинът позна на дело, че и той чини нещо.* З. Стоянов. *Захванахме да приказваме за бирата, де излиза по-хубава и коя по̀ чини.* Влайков. *Из тоя кладенец само добичетата поим, водата не чини за хора, господине, не добра вода.* Вазов. *Разбирам да ми отбие от цената, ако материалът беше слаб, ако работата не чинеше.* Йовков. 4. *Безл.* Обикн. с отрицание — не е хубаво, не е редно, не трябва. *И по хората да се не разнася това, че и то не чини.* Влайков. *Ори, ори, гледай да му събереш двата края, хубава е нивата, не чини да я изтървеш — каза и отмина.* А. Страшимиров. **чиня се** *страд.* □ **Не чини ни счупена (пукната) пара (грош)** (нар.) — нищо не струва, няма никакво значение. *За мене машината не чини пукнат грош, щом не ми носи доход.* А. Гуляшки. **Толкова ми чини** (нар.) — все ми е едно, не ме е грижа.

чѝня се. Само 3 *л. ед.* **чини ми се,** *мин. св.* чѝни ми се, *несв., безл.* (нар.) — струва ми се, мисля. *На Балашев се чинеше, че е казал всичко, каквото трябва.* А. Страшимиров. *Тя се ослуша в шума отвън. — Чини ми се, че и в крепостта не спят. Я, коне цвилят на път!* Ст. Загорчинов.

чип, -а, -о, *прил.* 1. За нос — малък и вирнат нагоре. *Чипото ѝ носле придаваше на лицето ѝ весел и лекомислен израз.* А. Гуляшки. 2. За човек — който има такъв нос. *Погледнете оная чипа, червенобуза и хубава вакарелка с гиздава зелена забрадка.* Вазов.

чѝпав, -а, -о, *прил. Рядко.* Чип. *Носът, който беше малък и чипав, едвам се показваше между меснатите му бузи.* Вазов.

чѝпкам, -аш, *несв. Дет.* Къпя бебе или малко дете. *Хайде, маминото, ела да те чипкаме.* **чипкам се** *възвр.* и *страд.*

чѝпкане *ср. Отгл. същ. от* чипкам *и от* чипкам се.

чипоно̀с, -а, -о, *прил.* Който има чип нос. *Чипоносата болярка се обърна ненадейно към Елена.* Ст. Загорчинов.

чира̀к, *мн.* -ци, *м.* (перс.). 1. Ученик при майстор-занаятчия. *Сали Яшар прекратяваше отведнъж всяка работа и затваряше работилницата си. Чираци и калфи набързо измиваха из-

цапаните си от кюмюра лица и се разотиваха. Йовков. *Обущарски чирак.* **2.** *Остар.* Прислужник в дюкян. *Братя Бабулеви още един път разшириха дюкяна си, напълниха го пак с всякакви стоки от пода до тавана и в него сега щетаха петима калфи и чираци.* Дим. Талев. **3.** *Прен. Разг.* Човек, който е неопитен в дадена работа, не е успял още да постигне съвършенство. *Аз пък не те смятам за майстор и тук пред еснафа казвам: чирак си ти в занаята!* Р. Стоянов.

чиракувам, -аш, *несв.* Работя, уча се като чирак. *Той се премести при майстор Гоцо, та и при него чиракува още три години.* Мих. Георгиев.

чиракуване *ср. Отгл. същ. от* чиракувам.

чирашки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до чирак. *Ходи той от град в град, дълго носи чирашката престилка, спа по голите дъски на работилниците.* Кр. Велков. *Чирашко училище.*

чирен *м.* Дръжка на нож; черен.

чиреп *м.* **1.** Къс от счупен глинен или порцеланов съд. **2.** Счупен или нащърбен съд, обикн. глинен. *Купи за петдесет пари вор, угаси я в един чиреп.* Мих. Георгиев.

чирикам, -аш, *несв.* (рус.). За птица — цвъртя, чуруликам. *Навън светеше ясен слънчев ден и по корнизите чирикаха много врабци.* Г. Райчев.

чирикане *ср. Отгл. същ. от* чирикам. *Цял ден слушам чирикането на врабците, които вият там гнезда.* Г. Райчев.

чириш *м.* (тур.). **1.** Обущарско лепило; пап. *Майсторите от папукчийския еснаф... решиха да си набавят задружно каквото им беше нужно за работа: и кожи, и гьонове, и всички необходими дреболии, та до клечки и чириш.* Дим. Талев. **2.** Вид рядка каша от размито с вода брашно, в която се потопяват памучни платове, за да станат корави и лъскави.

чиришлия, *неизм. в ед., мн.* -йи, *прил.* За плат — който е напоен с чириш и е корав и лъскав. *Чиришлия хасе.*

чироз *м.* (гр.). Слабо осолена сушена пролетна скумрия. *От пристанището идеше неприятен дъх на чирози, бакалски стоки и плодове.* Дим. Димов. *Печен чироз.* □ **Сух (слаб) като чироз** (разг.) — много слаб, мършав човек. *Нисък и сух като чироз, бай Трайко бързо свикна с дългите походи.* Сл. Трънски.

чирозен, -а, -о, *и* -зна, -зно, *мн.* -зни. *Прил. от* чироз. *Някое от децата бръкне в пазвата си и му подаде няколко чирозени глави.* Ст. Чилингиров.

числен, -а, -о, *прил.* Който се отнася до число, който е изразен в числа. *Числен състав. Числена стойност. Числено превъзходство.*

числене *ср. Отгл. същ. от* числя *и от* числя се.

числено. *Нареч. от* числен; в числено отношение. *Нашата авиация превъзхождаше числено вражеската.*

численост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж.* Числен състав, количество, изразено в числа. *Комисията се беше не само преместила, но и изменила по численост.* Св. Минков.

числител, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Мат.* Делимо в проста дроб. *В дробта $^7/_8$ числото 7 е числител, а числото 8 — знаменател.*

числителен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Само в съчет. **числително име** (грам.) — част на речта, която означава количеството или численния ред на предметите. **2.** Като *същ. ср.* **числително** — числително име. *Числително бройно. Числително поредно.*

число, *мн.* -à, *ср.* **1.** *Мат.* Понятие за количество, величина, посредством което се брои и смята. *Четно число. Многозначно число.* **2.** *Остар.* Един или друг ден от месеца според численния му ред. *Мина ѝ през ума, че трябва да запомни тая дата. Както често ѝ се случваше, тя не знаеше кое число беше днес.* Йовков. *Тринайсето число от месеца.* **3.** Само *ед.* Количество, брой на нещо. *Числото на затворниците тука и във външните затвори не е възлизало, особено в начало, на по-малко от три хиляди души.* Величков. *Сега въображението му не знае никакви граници; той страшно увеличава числото на пленниците.* Йовков. **4.** *Грам.* Граматическа категория, присъща на имената и глаголите, която показва количеството, обикновено като единичност или множественост, на предметите и лицата. *Сказуемото се съгласува с подлога по число. Единствено число. Множествено число. Двойствено число.* □ **В това число** (книж.) — между тях, между които. *Къщата, в която живеех, стана жертва на пламъците, а заедно с нея загинаха... и богатата ми библиотека, и скъпоценните ми литературни сбирки и трудове, в това число и 15-те хиляди пословици, които бях събрал от всичките краища на общото Отечество.* П. Р. Славейков.

числя, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Канц.* Водя по ведомост, зачислил съм нещо някому, за да си служи или да се грижи за него. *Цялото военно имущество, което му числяха в казармата, сега лежеше скупчено пред краката на опасното хлапе.* Ив. Хаджимарчев. **числя се** *страд.*

числя се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* Намирам се, влизам в числото на някаква група, категория; спадам, отнасям се. *Нима вие можете... да оправдаете недостойното поведение на групата, към която вие продължавате да се числите?* Ал. Константинов.

чист, -а, -о, *прил.* **1.** Който не е изцапан, не е замърсен. *Противоп.* мръсен. *Върху меката постилка в каруцата... спеше сладко едно друго детенце, повито в чисти пеленки.* Елин Пелин. *Чисти дрехи. Чисти прозорци. Чиста риза. Чисти чаршафи. Чиста чаша.* ‖ За извор, вода — който не е кален, размътен, не е заразен. *Пейте тихо, млади листи, / ти, поточе, ромоли, / пейте, изворчета чисти.* Ас. Разцветников. ‖ За въздух — свеж, незастоял. *Той поемаше чистия утринен въздух с целите си гърди.* Кр. Велков. *Отвори прозореца, да влезе малко чист въздух.* ‖ За лист хартия — върху който нищо не е писано. *Избра той чист лист хартия, разгледа внимателно перото си... и се наведе над хартията.* Дим. Талев. **2.** Който обича и поддържа чистота, който се носи чисто. *Малката стаичка е свободна. Голямата дадох на една сама госпожа — чиновничка. Добра жена — чиста, прибрана.* Г. Райчев. **3.** По който няма нищо, което да го затъмнява; непомрачен, ясен. *Тая сутрин майското слънце се показа радостно от чистото небе, няколко дена все облачно.* Вазов. *Долу светлини трептят и гаснат, / разведрен и чист е Елтепе.* Мл. Исаев. *Облаците се разкъсаха на*

големи парцали и през тях надникна луната — чиста, хубава. Елин Пелин. || По който няма нищо, което да го загрозява, да го разваля. *Рада Госпожина... беше високо, стройно и хубаво момиче..., с миловидно, чисто и бяло лице.* Вазов. *Варенов е млад момък, почти момче, с хубаво, голобрадо и чисто лице.* Йовков. || За глас, звук и под. — ясен, звънлив. *Някъде още по-далеко се зачуха и други, по-тихи звуци на камбана, но и те сякаш надвиваха трясъка наоколо, чуваха се ясни и чисти.* Дим. Талев. *Гласът ѝ, чист и мелодичен, ясно се отекваше в спокойния въздух.* Йовков. **4.** *Прен.* Който не е покварен, не е порочен, в който няма нищо долно, мръсно; нравствен, честен. *И такъв си остана той до сетния час — чист, скромен и във висша степен добър.* Ал. Константинов. *Сърцето ѝ бе чисто и незлобиво като на дете.* Влайков. *Чисти нрави.* || *Разг.* Който няма вина, на когото не тежат престъпления, угризения. *Че той не беше съвсем чист, се виждаше от туй, че на един-два пъти беше лежал в затвора.* Йовков. *Но ти не каза нищо за себе си. Излиза, че всички имат по малко грехове, а ти единствен си чист.* А. Гуляшки. *Съвестта ми е чиста, малко искам да знам какво ще брътвят наоколо ми глупците.* Вазов. || Неосквернен, неопетнен. *Ако приемем Чоки добре, като наш приятел,... всичко в Търново е спасено: божиите храмове ще останат чисти.* Вазов. *Ял съм сол и хляб... — чисто да запазя името Хрусанов.* Вазов. *Да пазим чисто великото звание член на Партията.* **5.** Непорочен, девствен. *Чистият младеж пъдеше из душата си всяко желание за жена.* Елин Пелин. *Тогава тя беше чиста. Сега с пръст я сочат. Войната поквари много хора.* Стаматов. **6.** Който не съдържа примеси от друго вещество. *Чисто злато. Чист спирт. Чисто масло. Чисто кафе. Шал от чиста коприна.* || За човек, племе и под. — между предците на когото няма лице от друга народност, друга раса и пр. *Чист българин. Чисти славяни.* **7.** За говор, произношение, музикално изпълнение и др. — точен, правилен, безпогрешен. *После... той пристъпи към попа и на чист български език каза.* Йовков. *Сполай на бога, ходжа ефенди, му отвръщаше покорно Кондо на чист турски език.* Д. Немиров. *Този цигулар има много чист тон.* **8.** *Прен. Разг.* Същински, истински. *Но това беше чиста клевета, свойствена на малките души.* Вазов. *Това, което говорите, е плод на чиста фантазия. Чиста измислица.* **9.** За печалба, доход (загуба) — който остава, след като се приспаднат разходите (приходите). *Ако сега изтегли десетина хиляди лева от банката, най-късно до пролетта ще ги върне. Колкото и лихва да плати, все ще му остане една чиста печалба от три-четири хиляди лева.* Г. Караславов. *Чист доход. Три хиляди лева чиста загуба.* □ **Не му е чиста работата** (разг.) — върши нещо нечестно, непочтено. **Приемам за чиста монета** (книж.) — приемам, смятам нещо за истина. **Пътят е чист** (нар.) — свободно може да се минава, без пречки и неприятности. *Разпитвам какво се чува тъдява и чист ли е пътят до манастира. Защото... пръсна се слух, че се появили харамии в Рила и това лято.* Вазов. **Чист понеделник** (нар.) — първият понеделник след сирни заговезни. **Чиста работа** (разг.) — а) Много хубав, чудесен. *Тазгодишният ни мед е чиста работа! — обади се Димо Кехая.* К. Петканов. б) Много добре, солидно, сигурно. *Хвърлих едно око в долните стаи — трапезите наредени чиста работа.* Ал. Константинов. *Да се хванат с книжата, протоколите и с различни документи... Тогава чиста работа: черно на бяло.* Вазов. **Чисто изкуство** — буржоазно течение, което откъсва изкуството от обществения живот и от практиката. *Чистото изкуство („изкуството за изкуството") е формалистично направление в изкуството, което отклонява масите от политическите борби.*

чиста̀ч *м.* Прислужник, който поддържа чистотата в учреждение, заведение и под., като мете, мие, избърсва прах и пр.

чиста̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е свързан с чистене. *Чистачна машина.*

чиста̀чка *ж.* Жена чистач.

чѝстене *ср. Отгл. същ. от* чистя *и от* чистя се.

чистѝлище, *мн.* няма, *ср. Книж.* Според вярванията на католиците — място в задгробния свят, където душите на не много грешните са подложени на изкупителни страдания, преди да отидат в рая.

чѝстка *ж.* (рус.). Издирване и отстраняване на вредни в политическо отношение хора от редовете на партия, организация или от служба. *Партията в течение на своето многолетно развитие е провеждала редица чистки.* Г. Димитров.

чистнѝк, *мн.* -ци, *м. Разг.* Човек, който обича и поддържа чистота. *Рядък, невиждан чистник! Той дори и на излизане си изтри краката на изтривалката.* Д. Калфов.

чистнѝца *ж. Разг.* Жена, която обича и поддържа чистота. *Тя е голяма чистница.*

чѝсто *нареч.* **1.** Без нечистотии, мръсотии. *В стаята цареше тайнствен полумрак, беше тихо и чисто.* Елин Пелин. **2.** Без друг, чужд елемент; напълно. *Пашакьой беше чисто българско село.* Йовков. *Срещнах тук чисто български думи.* Вазов. *В настоящия том са поместени чисто битови разкази и повести.* Влайков. || При прилагателни, които означават някакъв цвят — без примес от друг цвят, без друг оттенък; съвсем. *Масата беше покрита с чисто бяла покривка.* **3.** Ясно, точно, вярно. *Приказваш като нас... Сливенският аянин, Тахир ага, зная го, и той тъй чисто приказваше.* Йовков. *Гласът му се лее гладко, чисто.* Д. Немиров. *Той свири чисто.* **4.** Изключително, само. *Приписваше се на баща ми чисто моя вина.* Величков. □ **На чисто съм с някого** — няма нищо скрито в отношенията ми с някого. **Преписвам на чисто** — преписвам текст в окончателен вид, без поправки и задрасквания. **Чисто и просто** (разг.) — а) Направо, без уговорки. б) Нищо повече от, само. *Та то не е никакво заявление, то е чисто и просто празен лист хартия.* Св. Минков.

чистокръ̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* **1.** Който няма примес в кръвта си; който е от чиста порода. *Чистокръвен арабски кон.* **2.** *Прен. Разг.* Истински, същински. *Вкусът му е присъщ на чистокръвен провинциалист.*

чистокръ̀вност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* чистокръвен.

чистоплъ̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който поддържа тялото си чисто, който се грижи за чистотата на тялото си.

чистоплѐтно. *Нареч. от* чистоплътен.

чистоплѐтност, -ттѐ, *мн.* няма, *ж.* Качество на чистоплътен.

чистосърдѐчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който изразява откровено, непресторено това, което чувствува, мисли; искрен. *Чистосърдечен, какъвто си беше, Захари открито си каза самата истина.* Йовков. 2. Който съдържа откровени, искрени мисли, чувства. *Чистосърдечно признание.*

чистосърдѐчие, *мн.* няма, *ср. Рядко.* Чистосърдечност. *Йовка му се радваше с детско чистосърдечие.* Елин Пелин.

чистосърдѐчно. *Нареч. от* чистосърдечен. *За него заговори тя наивно, чистосърдечно.* Йовков. *Ще ти призная чистосърдечно всичко.*

чистосърдѐчност, -ттѐ, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* чистосърдечен.

чистотѐ, *мн.* няма, *ж.* Качество или състояние на чист. *В малката стая всичко трептеше от чистота и хубост.* Дим. Талев. *Да пазиш чистота и да не цапаш.* Влайков. *Тя изнемощя, лицето ѝ изгуби своята чистота, под очите се вдълбаха големи сини кръгове.* Ст. Загорчинов. *Васил Левски е образец на нравствена чистота.* Вазов.

чистофа̀йник, *мн.* -ци, *м. Разг.* Човек, който обича и поддържа чистота; чистник. *Син му е голям чистофайник.*

чистофа̀йница *ж. Разг.* Жена, която обича и поддържа чистота; чистница. *Съседката ни беше голяма чистофайница, по цял ден миеше и метеше.*

чѝстя, -иш, *мин. св.* чѝстѝх, *несв.* 1. Правя нещо да стане чисто, отстранявам нечистотия от нещо. *Беше съботен ден, чистехме къщата; аз изтупвах килима вън, на двора.* Г. Райчев. *Мама е извадила новите татови дрехи, преглежда ги, чисти ги.* Влайков. *Тя шеташе, чистеше и подреждаше за празника.* Ивайло Петров. 2. Освобождавам от нещо ненужно или вредно. *Неговата работа бе да подрязва лози, да чисти дърветата от гъсеници.* Елин Пелин. *Чистя ориз.* 3. *Прен.* Премахвам масово; изтребвам. *Чистя бурен. Чистя гъсеници. Чистя дървеници.* **чистя се** *възвр.* и *страд.*

-чѝтав, -а, -о, *прил.* 1. В съчет. **здрав и читав** — невредим, цял. *Те се зарадваха, като го видяха пак здрав и читав.* Вазов. 2. *Диал.* Здрав, невредим. *Много ще лежи клетото дете и кракът му надали ще бъде вече читав крак.* Влайков.

чита̀к, *мн.* -ци, *м. Пренебр.* Турчин. *Турците ли? Горе са... Нищо няма да направят тия читаци.* Йовков.

чита̀лище, *мн.* -а, *ср.* 1. Културна организация, институт за разпространяване на просвета сред обществото чрез поддържане на библиотека, уреждане на сказки, представления и пр.; културен дом. *Наскоро Лазар бе взел от читалището една нова книга и те я четяха заедно, щом се прибераха в стаята си.* Дим. Талев. 2. Сграда, в която се помещава такава организация, обикн. с читалня, театрален салон и пр. *Двамата бяха съученици, наедно посещаваха някога читалището, дето се събираха най-будните младежи на града.* Ст. Дичев. *В събота вечерта в читалището имаше вечеринка.* М. Грубешлиева.

чита̀лищен, -щна, -щно, *мн.* -щни, *прил.* Който се отнася до читалище. *Читалищен салон. Читалищна библиотека. Читалищен деец.*

чита̀лня *ж.* Предназначено за четене помещение в библиотека, читалище и др. *Новото читалище има киносалон, библиотека и читалня.*

чита̀нка *ж.* Книга с елементарни четива, предназначени за начална степен на обучение. *Тя беше истинско селско момиче... На училище ходи до трето отделение. Знаеше да записва името си, да брои и да срича от читанката.* Г. Райчев. *Латинска читанка. Немска читанка.*

чита̀тел, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което чете определени книги, вестници, списания. *Читателите могат да кажат и те своето мнение, когато изчетат това, което сега захващам.* Вазов. *Читател на приключенски романи. Писма на читателите до редакцията на вестника.* ‖ Лице, което чете, познава и обича произведенията на даден автор. *Писателят ще има среща с читателите си.* ‖ Лице, което чете в читалня, библиотека. *Библиотеката разполага с удобна светла зала за читателите.*

чита̀телка *ж.* Жена читател.

чита̀телски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до читател. *Читателска група.*

чита̀шки, -а, -о. *Прил. от* читак.

чифлига̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Нар.* 1. Чифликчия. *Връщат се хора от пазар, / мина ще Лазо чифлигар.* Яворов. 2. Работник в чифлик. *Като го видяха чифлигарите, / всички на нозе му станаха.* Нар. пес.

чифлига̀рски, -а, -о. *Прил. от* чифлигар.

чифлѝк, *мн.* -ци, *м.* (перс.). Частно едро земеделско стопанство, обработвано с наемни работници. *Всеки ден Еньо обикаляше чифлика, дето мислеше да строи обори и плевници, да сади овошки, да реди кошери.* Елин Пелин. *Те бяха все делиормански турци,... които напускаха вече бедните си села и слизаха да търсят работа по големите чифлици из Добруджа.* Йовков.

чифликчѝйка *ж.* Собственица на чифлик.

чифликчѝйски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до чифликчия. *Чифликчийска къща. Чифликчийски имот.*

чифликчѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м.* Собственик на чифлик. *Тя беше дъщеря на един от най-първите чифликчии в околността.* Йовков.

чифлѝшки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до чифлик. *Зад дъбовата гора бяха чифлишките здания.* Вазов.

чифт, чѝфтът, чѝфта, *мн.* чѝфтове, чѝфта (сл. ч.), *м.* (перс.). 1. Два еднакви предмета, които се употребяват заедно, едновременно. *В дисагите си носеше... няколко чифта чорапи от домашна прежда.* Дим. Талев. *Боян каза да му донесат раницата. От нея той извади най-първо един чифт нови туристически обуща.* М. Марчевски. ‖ Обикн. *мн. Нар.* Дреха с две еднакво очертани части. *Два чифта гащи.* 2. Две еднакви животни, които образуват двойка за впрягане или за размножаване. *С единия чифт волове... и с двата коня на Монката можеше да се кара един малък плуг.* Йовков. *Една батарея оръдия, теглени от по два чифта коне, прекосяваше с бяг площада.* П. Славински. *Чифт гълъби.* 3. *Остар.* Два еднакви предмета, които при заплащане се

пресмятат заедно. *Яйцата се продават по един лев чифтът.* 4. Четно число. *Числото 12 е чифт.* 5. За дрехи — пълно облекло за едно преобличане; кат. *Снабдете се с два чифта долни дрехи... и заминете веднага.* Смирненски.

чифтѐ, *мн.* -та, *ср.* (перс.). *Разг.* **1.** Ловна пушка с две цеви; двуцевка. *От кметството излиза друг мъж с метнато през рамо чифте.* К. Константинов. □ **Хвърлям чифте** (разг.) — ритам с двата задни крака едновременно. *То* (магарето) *полудя от страх и ужас, почна да реве, да тича със страшна сила по ливадата и да хвърля чифтета със задните си крака.* Елин Пелин. **2.** Два еднакви предмета; двойка. *Облече мъжка премяна, | препаса сабя френгия, | забучи чифте пищови | и зема пушка бойлия.* Нар. пес.

чѝфтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* В съчет. **чифтно число** — четно число.

чифтòсам. Вж. чифтосвам.

чифтòсвам, -аш, *несв.*; **чифтòсам,** -аш, *св.* *Разг.* Събирам два предмета, за да образуват чифт. **чифтосвам се, чифтосам се** *страд.* и *сред.*

чифу̀т и **чифу̀тин,** *мн.* чифути, *м.* (араб.). *Остар. Пренебр.* Евреин. *Да са равни, сиреч, турчин, българин и чифутин..., всички равно да възприемат царските милости.* Н. Рилски. *Да те пази господ от българин погърчен и от чифутин потурчен.* Погов.

чифу̀тка *ж. Остар.* Еврейка.

чифу̀тски, -а, -о. *Прил. от* чифутин.

чифчѝйски, -а, -о. *Прил. от* чифчия. *В кръчмата... имаше още и десетина прости чифчийски слуги.* Йовков.

чифчѝйство, *мн.* няма, *ср.* *Диал.* Поминък на чифчия.

чифчѝя, -та, *мн.* -йи, *м.* (перс.). *Нар.* Земеделец. *Вторият беше чифчия — | девет синиви ореше, | девет хамбари пълнеше.* Нар. пес.

чичерòне, *мн.* -та, *м.* (ит.). *Книж.* Водач, който дава обяснения на посетители в музеи или на други забележителни места.

чѝчин, -а, -о, *прил.* *Диал.* Чичов.

чѝчко, *мн.* -вци, *м.* *Умал. гальов. от* чичо. *Аз, чичко, нямам билет! — каза уплашено Юлия.* П. Вежинов.

чѝчо, *мн.* -вци, *м.* **1.** Бащин брат. *Аз имам чичо и стринка,... те са ме отгледали като свое дете.* Г. Райчев. *Как ще се, либе, вземеме, | като сме пуста роднина: | мама и стрина етърви, | татко и чичо два брата.* Нар. пес. **2.** *Разг.* Обикн. в съчет. със собствено име — доста по-възрастен познат човек. *Селският доктор, чичо Горан,... гази наведен из реката и търси пиявици.* Елин Пелин. *Чичо Стоян.* **3.** *Разг.* Обръщение към по-възрастен мъж. *Ще я видим ли, чичо? — продума момичето и ясните му очи светнаха.* Йовков.

чѝчов, -а, -о, *прил.* **1.** Който принадлежи на чичо. *Радост изпълни сърцата и на чичовата Венкова челяд.* Влайков. **2.** Като *същ.* **чичовият** *м.*, **чичовата** *ж.*, **чичовото** *ср.*, *мн.* **чичовите** (разг.) — галено обръщение на чичо към свои племенници или други деца и младежи. *Слушай, момче, кажи си истината, чичовото, по-добре е.* Ем. Коралов. *Като тръгнаха към селото, Димо пак вървеше пред Митко и пак успя да му пошепне: — След мен, чичовото, след мен върви.* М. Марчевски. **3.** Като *същ.* *мн.* **чичови** (разг.) — домът и семейството на чичо. *През май беше. Гостувах няколко дена у чичови.* Елин Пелин.

чичопѐй, -ѐят, -ѐя, *мн.* -ѐи *м. Нар.* Птица авлига.

чия̀. Вж. чий.

член[1], члѐнът, члѐна, *мн.* члѐнове, члѐна (сл. ч.), *м.* **1.** Отделно лице от определена общност. *Очакваха още двама членове от семейството.* Вазов. *Чингелов беше по-голям граматик и краснописец и от Лазар Глаушев, и от всички по-учени членове на общината.* Дим. Талев. *Равноправен член на обществото.* || Лице, което влиза в състава на организация или колективно тяло. *Те бяха членове на панагюрския революционен комитет.* Величков. *Член на Централния комитет на Партията. Член на правителството. Профсъюзен член.* **2.** Само *мн.* Крайниците на човек или животно. *Студът се усилваше и вкочаняваше членовете му.* Вазов. *Това е великолепно, силно и красиво животно... с трепетни и нервни членове.* Йовков. **3.** Отделна част от текст на закон, договор и под., която носи самостоятелно означение и има своя номерация. *Той беше осъден без съд..., без обръщане към никой член от углавния наказателен закон.* Вазов. **4.** *Мат.* Отделна величина от числа, които съставят пропорция или уравнение. **5.** *Книж.* Мъжки полов орган. □ **Дописен член** (остар.) — член-кореспондент на академия или на научно дружество. **Член-кореспондент,** *мн.* членове-кореспонденти — звание на член на академия на науките, по-младши от академик; дописен член.

член[2], члѐнът, члѐна, *мн.* члѐнове, члѐна, (сл. ч.), *м. Грам.* Окончание или отделна частица, чрез която се разграничават определени или неопределени предмети. *Членът за женски род в българския език е -та, а за среден род — -то. Определителен член. Неопределителен член.* □ **Кратък член** — член *-а* или *-я* на имена от мъжки род, ед. ч., напр. човека, учителя, добрия, втория, нашия. **Пълен член** — член *-ът* или *-ят* на имена от мъжки род, ед. ч., напр. човекът, учителят, добрият, вторият, нашият.

члѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до граматически член. *Членна форма.*

члѐнест, -а, -о, *прил.* Който е образуван от членчета. *Членести пипала.*

членестонòго, обикн. *мн.* членестонòги, *ср.* *Зоол.* Животни като раци, паяци и др., чиито крайници са образувани от членчета.

члѐнка *ж.* Жена, която влиза в състава на организация или колективно тяло. *Членка на Партията. Членка на дружество. Членка на ръководството.*

членораздѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* *Обикн.* в съчет. **членоразделна реч** — реч, говор, който се състои от отделно учленявани звукове.

члѐнски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до член на организация. *Членска маса. Членски внос.*

члѐнство, *мн.* няма, *ср.* Участие в състава на организация.

члену̀вам[1], -аш, *несв.* Участвувам като член в състава на организация. *Вие членувате ли в някоя партия? — попита той.* П. Вежинов. *Хората, които членували в комитетите, не би-*

вало да се знаят един друг. Такова било правилото. Ст. Дичев.

члену̀вам² -аш, *несв.* и *св. Грам.* Прибавям граматически член към дадено име. **членувам се** *страд.*

члену̀ване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* членувам¹, членувам² *и от* членувам се.

члѐнче, *мн.* -та, *ср.* Една от частите, от които са образувани крайниците на някои животни (раци, паяци и др.).

члун, члу̀нът, члу̀на, *мн.* члу̀нове, члу̀на (сл. ч.), *м. Диал.* Малка лодка.

чмо̀кам, -аш, *несв. Диал.* Издавам особен звук с уста при пиене, смукане или целуване.

чмо̀кане *ср. Отгл. същ. от* чмокам.

чоба̀н и **чоба̀нин,** *мн.* чоба̀ни, *м.* (перс.). *Диал.* Овчар, пастир. *Старият чобан веднага намисли работа за козаря.* К. Ламбрев.

чоба̀нски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до чобан. *Чобанско куче.*

човѐк, *зват.* човѐче, *мн.* -ци *и* лю̀де, хо̀ра, човѐка (сл. ч.), *м.* **1.** Същество, което за разлика от животните има способност да мисли и говори, да живее обществен живот, да изработва оръдия на труда и да си служи с тях. *Старата философия, до каквато и висока степен на развитие да беше достигнала, никога не беше се възвисила до принципа на равенство между човеците.* Величков. *Младото соколче не се уплаши. То още не знаеше какво е човек.* Елин Пелин. *Учил беше една година в училището на Райно Попович и затова минаваше за учен човек.* Йовков. *Нашият народ навлиза в новия свят на социализма и правдата. Там няма да има роби и господари, а горди човеци, които създават ценности.* А. Каралийчев. *Умен човек. Честен човек. Разбран човек.* || В съчет. с предлога *на* и друго съществително означава лице, за което са характерни качествата, изразени с това съществително, напр. ч о в е к н а н а с т р о е н и я — лице, което лесно мени настроението си, ч о в е к н а и з к у с т в о т о — лице, което се занимава с изкуство, ч о в е к н а ч е с т т а — лице, което много държи на честта си. || В съчет. с притежателно местоимение или с предлога *на* и друго съществително означава лице, което е в близки връзки или под силното влияние на лицето, означено с притежателното местоимение или със следващото съществително. *Той е, така да се каже, твой човек... Щом си му бил началство.* М. Грубешлиева. *Томас Брийн се оказа човек на американската държавна полиция.* Г. Белев. *Човек на директора.* **2.** Лице, личност с положителни нравствени и интелектуални качества, почитано и уважавано от другите. *Той си спомни за философа Диоген, който посред пладне търсеше „човек" в атинските улици.* Вазов. *Знай и това, че ако не послушаш моите съвети, то нашите граждани ще да те накарат насила да бъдеш по̀ човек.* Каравелов. *Да знаете — няма да се върна в полка!... И защо да се върна? Кой ме смята за човек там?* К. Петканов. *Той излезе човек. Не е човек да се разбереш с него.* **3.** Мъж. *Един чудноват човек, нито селянин, нито гражданин, дрипав, окъсан, идеше към Еньовото кафене.* Йовков. *При кладенчето ... слезе дребен, сух петдесетгодишен човек със селски потури.* Елин Пелин. *Карай си низ пътя, слушаш ли, човече! | Или да повикам деверите вече?* Яворов. **4.** Само *ед.* Всеки, някой (никой), който и да е. *Не трябва да стои човек със скръстени ръце и да чака наготово.* Каравелов. *Идат... минутите преди заспиването, ония минути, когато найпосле човек остава сам, сам със себе си само.* Йовков. || *Разг. Фам.* Само членувано, обикн. след сказуемото — за израз на снизходителност или лека ирония към някого. *Не ми е за парите, ами за стареца ми е мъчно. Съсипан е човекът.* Елин Пелин. *Още тогава си го каза човекът, че не вярва в бога.* Ст. Чилингиров. *Пих от това проклето вино, което Тодор ми похвали... с пълно право, човекът.* Елин Пелин. **5.** *Нар.* В съчет. с притежателно местоимение — мъж, съпруг. *Боже, боже! — заплака Кировица. — Да ми остави моят човек жито за половината село, а аз децата си да няма с какво да нахраня.* Г. Караславов. *И се чу гласът на Митра Кутрева: — Що ти е сторил човекът ми, бре, турчине!* Дим. Талев. □ **Божи човек** — кротък, смирен човек. **Душа човек** (разг.) — много добър човек. **Жив човек** (разг.) — само в съчет. с отрицание: никой. *Наоколо жив човек не се виждаше.* Йовков. *Няма ли нейде жив човек | водица да ми подаде?* Нар. пес. **Като човек** (разг.) — човешки, с добро. *Ами че ела, попитай ме като човек, а пък ти се нахвърли върху ми, като да съм заклал баща ти.* К. Петканов. **Педя човек** (разг.) — много дребен човек. **Половин човек** (разг.) — болен, изтощен човек. *А аз съм половин човек. Кръвното ми налягане все се качва.* М. Грубешлиева. **Ставам човек** — а) Започвам да водя добър и почтен живот, да се трудя. *Ах, тоя вагабонтин! Няма да стане човек!* Вазов. б) Преуспявам, издигам се. *Аз от ратай станах човек — обичаше да разправя той. — Ей с тия ръце и с тая глава!* А. Гуляшки. **Човек на място** (разг.) — решителен, енергичен, справедлив човек. **Човече божи** (нар.) — фамилиарно обръщение към близък човек при увещания, съвети. *Няма ли кой да му каже: бе, човече божи, защо се трепеш, защо се напъваш?* Йовков.

човеколю̀бец, *мн.* -бци, *м. Книж.* Лице, което обича, изпитва любов към хората.

човеколюбѝв, -а, -о, *прил. Книж.* Който се отличава с човеколюбие.

човеколю̀бие, *мн.* няма, *ср. Книж.* Качество или проява на човеколюбец.

човекомра̀зец, *мн.* -зци, *м. Книж.* Лице, което мрази, изпитва омраза към хората.

човеконена̀вистен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Книж.* Който е характерен за човеконенавистник. *Човеконенавистни идеи.*

човеконенавѝстник, *мн.* -ци, *м. Книж.* Човек, който изпитва ненавист, омраза към хората; човекомразец.

човеконенавѝстнѝчески, -а, -о, *прил. Книж.* Човеконенавистен.

човекоподо̀бен, -бна, -бно, *мн.* -бни, *прил.* Който е подобен на човек. *Човекоподобна маймуна.*

човекоя̀дец, *мн.* -дци, *м.* Дивак, който яде човешко месо; людоядец.

човекоя̀дство, *мн.* няма, *ср.* Проява на човекоядец; людоядство.

човѐче, *мн.* -та, *ср.* Малък, дребен човек. *На стълбите той срещна едно дребно човече.* Вазов.

човѐчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е добросърдечен, състрадателен, милостив към другите; човеколюбив, хуманен. *Той е отзивчив и човечен.* 2. Който отразява добросърдечие, състрадание. *Тогава в очите му светна бащинско пламъче, което бе човечно и нежно.* Дим. Димов.

човѐчески, -а, -о, *прил. Остар.* Човешки.

човѐчество, *мн.* няма, *ср.* Хората от целия свят, човешкият род. *Той* (Михайловски) *пише възторжения призив „Напред!" — прослава на неуморния устрем на човечеството по пътя на прогреса.* Цв. Минков. *Цялото човечество желае мир.*

човѐчец, *мн.* няма, *м.* Жалък, нищожен човек. *Той беше дребен човечец, с глупавичко лице.* Вазов.

човѐчно. *Нареч. от* човечен. *Отговорът прозвуча съвсем човечно, но чуждо.* Дим. Димов.

човѐчност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* човечен; човеколюбие, хуманност, човещина. *Гледа той младата учителка и не може да повярва на очите си. Колко топлота, колко човечност лъха сега от нея!* Ст. Ц. Даскалов.

човѐшки, -а, -о, *прил.* 1. Който принадлежи на човек. *Човешки крак. Човешко сърце.* 2. Който е свойствен, характерен, присъщ на човек. *Сърдечната душа на ковача познаваше само чисто човешките отношения към хората.* Йовков. *Човешка реч. Човешки живот. Човешки ум. Човешко достойнство.* 3. Който се състои от човеци, от хора. *Скоро върху големия хълм се очертаха и спряха големи и тъмни карета от човешки маси.* Йовков. *Човешко общество.* 4. Предназначен за човеци, за хора. *Човешко жилище. Човешко общежитие.* 5. *Прен. Разг.* Сносен, поносим, приличен. *В гостилницата не намерих ни легло човешко, ни прислуга, ни храна.* Вазов. *Един млад и жизнен народ със славна история... е достоен за по-човешки живот.* Вазов.

човѐшки *нареч. Разг.* Както подобава, както е присъщо на човек; добре, разумно, разбрано. *Аз му приказвам човешки, а той не иска да ме знае!* К. Петканов. *Тия хора няма да ни сторят нищо, ако не ги обиждате и се държите човешки.* Дим. Димов.

човѐщина, *мн.* няма, *ж.* 1. Проява или качество на добър, добросърдечен човек; човечност, хуманност. *Това самопожертвуване му се налагаше от чувството на справедливост и човещина.* Вазов. *Ами че ние сега ако не покажем човещината си и не се отблагодарим на нашите освободители, кога друг път?* Ѩ. Каралийчев. 2. Човешка слабост; грешка, прегрешение. *Пропуснах да ти се обадя. Човещина е, може да се забрави.* □ **Дом на човещината** (остар.) — заведение за превъзпитание на малолетни престъпници. **Показвам си човещината** — отнасям се внимателно към някого.

чо̀вка *ж.* Предна издадена рогова част на устата на птица, с която тя кълве; клюн. *Враната пак изчезна. След малко тя отново се върна, като носеше в човката си едно гроздено зърно.* Елин Пелин.

човъ̀ркам, -аш, *несв.* 1. Чопля, дълбая, бърникам. *Той човъркаше с отвертка котлона.* 2. За червей — прояждам, дълбая. *Чуваше се само как... червеи човъркаха старите греди на плевнята.* Г. Караславов. 3. *Прен.* Занимавам се с някаква дребна, незначителна работа. *Нещо работи, нещо човърка с ръцете си.* Влайков. *Цял ден човърка в градината.* 4. *Прен.* За мисъл, чувство и под. — безпокоя, тревожа, измъчвам, чопля. *Непрекъснато, ден и нощ, го разяждаше, човъркаше един и същ въпрос: накъде?* Ѩ. Гуляшки. **човъркам се** *страд.*

човъ̀ркане *ср. Отгл. същ. от* човъркам *и от* човъркам се.

чо̀главо *нареч. Нар.* Неприятно, неудобно, неловко. *За къщните работи не му се щеше да отвори дума, за хората и седенките му беше чоглаво да продума пръв.* Г. Караславов.

чо̀кан *м. Диал.* Кочан. *Станка отиде на хармана, за да вземе царевични чокани.* Г. Караславов.

чоко̀й, -о̀ят, -о̀я, *мн.* -о̀и, и **чоко̀ин,** *мн.* чоко̀и, *м.* (рум.). В капиталистическа Румъния — едър земевладелец.

чоко̀йка *ж.* 1. Жена чокой. 2. Съпруга на чокой.

чоко̀йски, -а, -о. *Прил.* от чокой *и от* чокоин. *Чокойски имот.*

чоко̀йство, *мн.* няма, *ср.* Чокойско съсловие.

чола̀к *неизм., прил.* (тур.). Който е сакат с едната ръка или е с повредени пръсти на ръка.

чома̀га *ж.* (рум.). *Диал.* Дебела тояга с топка на долния край; сопа.

чомага̀ш *м.* (рум.). *Диал.* Лице, което прави скандали, нанася побоища; скандалджия, побойник.

чома̀к, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Диал.* Топка, топуз.

чоп[1], чо̀път, чо̀па, *мн.* няма, *м.* (тур.). Козина, косми или кълчища, които се слагат в хоросан за мазане на тавани.

чоп[2], чо̀път, чо̀па, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Диал.* Жребие. *Хвърлям чоп.*

чо̀пкам, -аш, *несв. Разг.* Чопля по малко. **чопкам се** *възвр.* и *страд.*

чо̀пкане *ср. Отгл. същ. от* чопкам *и от* чопкам се.

чо̀плене *ср. Отгл. същ. от* чопля *и от* чопля се.

чо̀пля, -иш, *мин. св.* чо̀плѝх, *несв.* 1. Ровя нещо с пръст, нокът или с остър предмет по повърхността; къртя, човъркам. *Дясната му ръка напипа дупка в стената и без да иска се залови да я чопли.* К. Петканов. *Видя, че Монка бе се навела, та чоплеше нещо с пръсти.* И. Волен. 2. Разреждам, разкървявам рана, пъпка. *Па си взема остро ножче, | та си чопли девет рани, | девет рани куршумени.* Нар. пес. *Не чопли пъпката, да не се инфектира.* 3. *Рядко.* За добитък — скубя дребна трева при пасене. *Малкото стадо овци и кози... сладко чоплеше младата трева.* Елин Пелин. 4. *Прен.* Занимавам се с някаква незначителна работа. *Людмила изтича навън, огледа се и като видя Бешемлията, който чоплеше нещо при оградата, припна към него.* Ѩ. Гуляшки. 5. *Прен.* За мисъл, чувство — безпокоя, тревожа, измъчвам. *Какво да прави? Нещо чоплеше немирната му душа и не му даваше спокойствие.* Елин Пелин. *Тая мисъл от по-рано още го чоплеше и съблазняваше.* Влайков. **чопля се** *възвр.* и *страд.*

чора̀п, *м.* (тур.). Част от облеклото, направена от трикотажна материя, която се обува на

краката. *Младата стопанка се разшета из стаите. Тя отвори сандъка с чеиза си и извади хубави вълнени чорапи, ризи и други дрехи.* К. Ламбрев. *Тя беше с отрязана и накъдрена коса, с хубава рокля, с тънки копринени чорапи и обуща с високи токове.* Г. Караславов. *Плета чорапи. Найлонови чорапи.* □ **Чорапът се разплита** — работата е почнала да се разкрива.

чора̀пен, -пна, -пно, *мн.* -пни, *прил.* Който се отнася до чорап. *Чорапна плетка. Чорапна фабрика.*

чора̀пче, *мн.* -та, *ср.* 1. *Умал. от* чорап. 2. Специална цилиндрична мрежа за особен вид петролни лампи.

чорба̀ *ж.* (тур.). Течно ястие от сварени зеленчуци, месо и пр.; супа. *Взе от печката тенджерата с картофената чорба и я сложи на масата.* Дим. Ангелов. *Той сърба ... лютива фасулена чорба.* Елин Пелин. □ **Зелева (армеева) чорба** — сок от кисело зеле.

чорбаджѝ *м.* 1. *Зват. от* чорбаджия. В турско време почтено, учтиво обръщение на турчин към българин. *Чорбаджи, отвори! — извикаха по турски.* Вазов. *Не вярвам, помни ми думите, Щерю чорбаджи.* Йовков. 2. Звание на чорбаджия, изговаряно пред името му. *Тая прохладна майска вечер чорбаджи Марко, гологлав, по халат, вечеряше с челядта си на двора.* Вазов.

чорбаджѝйка *ж.* 1. Съпруга, жена на чорбаджия. *Там е погребана чорбаджийката, на бай Манол жена му.* Йовков. 2. *Разг.* Господарка, работодателка.

чорбаджѝйски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до чорбаджия. *Неговата голяма и бяла къща ... беше на лично място сред селото, виждаше се отдалече и отдалече личеше, че е чорбаджийска.* Елин Пелин. *Що не си турила нещо вехтичко? Делник е днес, все ново може ли? ... — Е, аз тъй съм научена. Аз съм чорбаджийска дъщеря.* Йовков.

чорбаджѝйство, *мн.* няма, *ср.* 1. *Събир.* Чорбаджийско съсловие. 2. Положение на чорбаджия. *Всеки иска да стане чорбаджия ... — Не съм мислил аз никога за чорбаджийство.* Дим. Талев.

чорбаджѝйствувам, -аш, *несв. Книж.* Държа се, разпореждам се като чорбаджия, като господар, като властник.

чорбаджилъ̀к, *мн.* няма, *м.* Положение на чорбаджия; чорбаджийство. *Със стария чорбаджилък трябваше да се свърши. Времената изискваха нови начини за работа.* П. Спасов.

чорбаджѝя, -та, *зват.* чорбаджѝ, чорбаджѝйо, *мн.* -йи, *м.* (тур.). 1. През време на турското робство в България — едър собственик на имоти, който експлоатира малоимотната част от народа; богаташ. *В конака на кьошка при чучура седяха наред на рогозки по миндера първенци и чорбаджии.* Вазов. *Грабят от народа гладен, | граби подъл чорбаджия, | за злато търговец жаден | и поп с божа литургия!* Ботев. *Кой не знай Чавдар войвода? | Кой не е слушал за него? | Чорбаджия ли изедник | или турските сердари?* Ботев. 2. *Нар. Прен.* Лице, което експлоатира чужд труд; работодател, господар. *Ти си ми първият чорбаджия бе, бай Вълчане! Ти си ме учил на занаят.* Йовков. *Ицо така подхвана работата си, че още към края на първата седмица чорбаджията му каза на съседа си: — Това момче има и на тила си очи.* Дим. Талев.

чорбала̀т, -а, -о, *прил.* Чорбест.

чо̀рбест, -а, -о, *прил.* За ястие — който съдържа много вода, който е рядък като чорба; чорбалат.

чо̀рла *ж. Неодобр.* Чорлава жена или момиче; рошла.

чо̀рлав, -а, -о, *прил.* 1. Който е с разбъркана, невчесана коса; рошав. *Из съседните смълчани къщурки наизскачаха развлечени жени, чорлави дечурлига.* Елин Пелин. *Изцапан, чорлав и нечист, той беше изгубил всеки човешки вид.* Йовков. 2. За брада, коса — който е разбъркан, невчесан; рошав. *Той гледа страшно с изпулени очи, с настръхнала чорлава коса.* Вазов. *Момъкът беше по риза, разгърден и овалян, с чорлава коса, която падаше над челото му.* Ст. Загорчинов. *Чорлава брада.*

чо̀рли *мн.*, *ед.* няма. *Диал.* Отделни, невчесани, сплъстени кичури коса. *Той ту килваше оръфания си каскет на чело ..., ту го тикваше назад и изпод него се подаваха мазни, немити, слепнали като от пот чорли.* Елин Пелин.

чо̀рльо, *мн.* -вци, *м. Необор.* Чорлав мъж или момче; рошльо.

чо̀рля, -иш, *мин. св.* чо̀рлѝх, *несв.* Роша, разрошвам някому косата, брадата, правя го да стане чорлав. *Свободно, просторно размахваш | косата и чуваш: звънти | и чорли перчема ти вятъра.* Вапцаров.

чорт, чо̀ртът, чо̀рта, *мн.* чо̀ртове, чо̀рта (сл. ч.), *м.* (рус.). Дявол, проклетник. *До го вземат чортовете!* Клетва.

чо̀ртов[1], -а, -о, *прил.* Който се отнася до чорт; дяволски.

чо̀ртов[2], -а, -о, *прил.* Велурен. *Чортова кожа.*

чо̀ртовски, -а, -о, *прил.* Дяволски.

чо̀ртовски. *Нареч. от прил.* чортовски; дяволски.

чоха̀ *ж.* (араб.). *Остар.* Сукно. *Облеклото му бе от чоха, изпъстрено с гайтани и сърма.* К. Петканов.

чохаджѝя, -та, *мн.* -йи, *м. Остар.* Човек, който изработва или продава чоха.

чохѐн, -а, -о, *прил.* Който е направен, ушит от чоха; сукнен. *Облечен като заптие в сини чохени дрехи, Левски стоеше изправен до ниската врата на колибата.* Ст. Дичев. *Чохен контош.*

чрѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който се отнася до червата; чѐрвен. *Чревно разстройство.*

чрѐво, *мн.* няма, *ср.* (цсл.). *Старин.* 1. Черво. 2. Утроба на човек или животно. □ **Чрево адово** (старин.) — най-последната, най-дълбоката част на ада.

чревоуго̀ден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който се отнася до чревоугодник и до чревоугодничество.

чревоуго̀дие, *мн.* няма, *ср. Рядко.* Чревоугодничество. *Чревоугодието е смъртен грях, нали знаеш?* Вазов.

чревоуго̀дник, *мн.* -ци, *м.* Човек, който си угажда в ядене и пиене; гастроном.

чревоуго̀дница *ж.* Жена чревоугодник.

чревоуго̀днически, -а, -о, *прил.* Който се отнася до чревоугодник.

чревоуго̀дничество, *мн.* няма, *ср.* Склонност, слабост към хубави ястия и напитки; гастрономия.

чрез *предл.* **1.** За означаване, че нещо се извършва, постига с помощта на някого, посредством някого. *Съмнителните работи проверяваше сам или чрез други.* Елин Пелин. *Митуш използува гнева му и го склони да му препише една трета от имота, а къщата да му прехвърли чрез трето лице.* Г. Караславов. *Народното събрание може да прави анкети и проучвания чрез особени комисии по всички въпроси.* Конст., чл. 28. **2.** За означаване, че нещо се извършва, постига посредством някакво оръдие, предмет, с помощта на нещо; с. *Ръцете му се опираха на две патерици..., чрез тях се поддържаше висящата горна половина на тялото.* Вазов. *В болницата кракът на жената бе гипсиран, а след свалянето на гипса... тя бе изписана с указания за системно лечение чрез бани и масажи.* Дим. Ангелов. *Правото на образование се обезпечава чрез училища, учебно-възпитателни институти, университети, както и чрез стипендии.* Конст., чл. 79. **3.** За означаване по какъв начин се осъществява нещо; с. *Изборът на ръководните органи става чрез явно гласуване на присъствуващите членове и делегати.* Уст. БКП. *Осъден на смърт чрез разстрелване. Спаси се чрез бягство.*

чрезмѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Книж.* Който е прекалено голям; грамаден, огромен. извънреден. *Чрезмерни усилия.*

чрезмѐрно. *Книж. Нареч. от* чрезмерен.

чрезмѐрност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Книж. Отвл. същ. от* чрезмерен.

чу̀брика, *мн.* няма, *ж. Диал.* Чубрица.

чу̀брица, *мн.* няма, *ж.* **1.** Градинско растение със силна приятна миризма, което се употребява за подправка. Satureia hortenzis. *Прекопа мястото, направи лехи за арпаджик, за чесън..., за чубрица.* Мих. Георгиев. **2.** Смес от счукани треви, сол, червен пипер и др., която има приятен вкус и се яде с хляб; шарена сол. *В дисагите имаше два черни хляба, пет-шест глави лук, захлупци със сол и чубрица.* А. Каралийчев.

чува̀л *м.* (тур.). **1.** Голяма торба от зебло, юта и др. за зърнени храни, продукти, вещи и пр. *Хайде ела да помагаш, че твоето брашно се меле... Чувала да напълним, че в сандъка вече няма място.* Йовков. *Колко пъти е носил на гръб чували с царевица.* М. Грубешлиева. **2.** Съдържанието на такава торба. *Ямата... привечер беше готова. Кръстевица изглади стените ѝ, разряза една рогозка, та ги олепи и след това изсипаха вътре пет чувала пшеница.* Г. Караславов. □ **(Той е като) брашнен чувал** (разг.) — от него винаги може да се получи, да се извлече още нещо, могат да се получат още средства.

чу̀вам, -аш, *несв.*; **чу̀я,** чу̀еш, *мин. св.* чух, *прич. мин. страд.* чут, *св.* и (диал.) *несв.* **1.** Възприемам със слуха си звукове. *Доста време слухтя Огнянов, но нищо не чуваше.* Вазов. *Непознатият ги запита нещо, но те не чуха и заминаха с весел вик.* Елин Пелин. **2.** Притежавам способността да възприемам със слуха си; не съм глух. *Той не можел още нищо да говори, слабо виждал, с едното ухо не чувал никак.* Елин Пелин. *Глух, май не чуваше, но очите му... не бяха толкоз тъпи, защото ме позна отдалеч.* П. Р. Славейков. **3.** *Прен.* Узнавам, научавам нещо от другиго. *В наше село имаше един дядо Стоян, Индже-Стоян. Аз не съм го запомнил, ама съм чувал.* Йовков. *Страшната болест дебнеше отвсякъде и всеки гледаше да си помогне сам, както знаеше и както беше чувал.* Йовков. **4.** *Разг.* Само 2 *л. сег.* и *мин. св.* и *пов.* Подкана непременно да се изпълни някаква заповед или за да се привлече вниманието на събеседника върху нещо; слушай! *Да не си ми стъпил вече в къщата, чу ли!* Елин Пелин. *Чуй ме, дядо Гено, аз съм кръчмарска дъщеря — и дъщеря ми ще бъде кръчмарка.* Йовков. **5.** *Диал.* Пазя; съхранявам, спазвам. *Домакини свят обичай чуват — | бъдни вечер, бъден празник срещат | с буйно пламнал бъдник на камини.* П. П. Славейков. *Доброто куче стадо чува.* Погов. **6.** *Диал.* Отглеждам, отхранвам. *Чува майка девет мили сина: | с хурка прела, та ги е хранила, | с игла шила, пари печалила.* Нар. пес. **чувам се, чуя се** *страд.* □ **Не искам и да чуя** (разг.) — в никакъв случай не се съгласявам. **После (утре) ще му чуем гласа** — после ще разберем, узнаем за него. **Чут е** (диал.) — чува се. *А в ближний дърволяк и славеят е чут.* Вазов. *Там детински гласове | отдавна не е чут.* П. П. Славейков.

чу̀ване *ср. Отгл. същ. от* чувам *и от* чувам се.

чу̀вствен, -а, -о, *прил.* **1.** Който е склонен към плътски удоволствия, наслади. *Чувствен човек.* **2.** Който изразява склонност към плътски удоволствия, наслади. *Чувствени устни. Чувствен поглед.* **3.** Който е свързан с удовлетворяване на плътски удоволствия, наслади. *Чувствена наслада. Чувствен порив.*

чу̀вствено. *Нареч. от* чувствен.

чу̀вственост, -ттà, *мн.* няма, *ж.* Склонност към плътски наслади, удоволствия.

чувствѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* **1.** Който се поддава бързо и лесно на чувствата си. *Тази дума беше тъй жално казана, щото Влади заплака. Неговото чувствително сърце се напълни от жалост.* В. Друмев. ‖ Който лесно се засяга. *Додето стигне в къщи, той забрави свадата, но чувствителният Бурмов цяла нощ не можа да заспи.* А. Каралийчев. **2.** Който реагира на външни дразнения. *Момичето беше станало напоследък много чувствително и като му примъчнееше, плачеше, но никому не казваше.* Ст. Ц. Даскалов. **3.** За органи и части на тялото — който реагира рязко или болезнено на дразнене. *Чувствителен стомах. Чувствителен зъб. Чувствителна кожа.* **4.** За апарати, уреди и под. — който отбелязва с голяма точност нужните данни. *Чувствителни везни.* **5.** *Прен.* Голям по степен, размери; значителен. *Чувствителни загуби. Чувствителни подобрения. Чувствителни промени.*

чувствѝтелно *нареч.* В голяма степен; силно. *Животворящата и бъблива селска речица... от ден на ден почна чувствително да намалява и да съхне.* Елин Пелин.

чувствѝтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* чувствителен.

чу̀вство, *мн.* -а, *ср.* **1.** Психическо състояние на човек като отношение към това, което възприема, преживява; душевно преживяване, емоция. *Тя изпитваше смесено чувство на тъга, страх и щастие.* Дим. Димов. *В първите дни, обзета от пробудилото се у нея майчинско чув-*

ство, Гунка не мислеше за нищо друго, освен за детето си. Г. Райчев. *Чувство на завист. Чувство на радост. Приятелски чувства.* 2. Само ед. Усет, съзнание за нещо. *В края на краищата Юлия съвсем загуби чувство за времето. Час ли бе стояла, два или повече, тя вече не знаеше.* П. Вежинов. *Чувство за хумор. Чувство за мярка.* 3. Само *ед.* Усещане. *Мина до самия плет... Допря гръб и се облегна. Прътите изпращяха и се изрониха върху ѝ. Изпита чувство, като да я удари някой с все сила.* К. Петканов. 4. Само *ед.* Убеждение. *Направи това с чувството, че е извършил най-полезното дело.* 5. *Остар.* Съзнание, свяс. *Той не издържа на последното сътресение и просна се без чувство на земята.* Величков. □ **Шесто чувство** (рус.) — шесто сетиво.

чѝвствувам, -аш, *несв.* 1. Изпитвам, изживявам някакво чувство. *Никога не съм чувствувал такъв възторг при пеенето на една народна песен.* Вазов. *Гледаше я той и не чувствуваше нищо, ни жалост, ни мъка.* Елин Пелин. 2. Имам някакво усещане, възприето със сетивата; усещам. *Резливото вино се влива в жилите му и произвежда чудесно действие. Той чувствува мощ, телесна и душевна мощ.* Елин Пелин. *Шинелите им бяха просмукани от влага и те чувствуваха как студът проникваше дълбоко и почти достигаше до костите им.* Ив. Мартинов. *Чувствувам глад. Чувствувам умора.* 3. Съзнавам, разбирам нещо. *Той чувствуваше, че полудява.* Вазов. *Гранатите падат вече начесто... Никой не говори и не променя мястото си, но всеки чувствува, че повече не може да се стои.* Йовков. *Чувствуваше, че беше дошло време да се говори открито и ясно.* Йовков. || Долавям, забелязвам, усещам. *През целия ден на нивата тя чувствуваше, че я следи неговият изпитателен, строг и хладен поглед.* Елин Пелин. *Той чувствуваше близостта ѝ, виждаше огъня на очите ѝ.* Йовков. **чувствувам се** *страд.* и *сред. Тя се чувствува обидена и огорчена.* Влайков. *Той се чувствува безкрайно щастлив.* Йовков.

чѝвствуване *ср. Отгл. същ. от* чувствувам *и от* чувствувам се.

чугѝн *м.* (рус.). Вид желязо, което съдържа голям процент въглерод, силиций и манган и не може да се кове, а само се лее.

чугѝнен, -а, -о, *прил.* 1. Който е направен от чугун. *Чугунена плоча. Чугунена печка.* 2. Който е свързан с производство на чугун. *Чугунена пещ.*

чугунодобѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Нов.* Който е предназначен за добиване на чугун. *Чугунодобивна индустрия.*

чугунолеярен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Нов.* Който е предназначен за леене на чугун. *Чугунолеярен цех.*

чугунолеярство, *мн.* няма, *ср. Нов.* Леене на чугун.

чудàк, *мн.* -ци, *м.* (рус.). Човек с особен, странен, чуден характер. *Доктор Соколов беше млад човек,... чудак и лекомислен.* Вазов. *Той е най-големият чудак, който зная. Стар ерген. Не дружи с никого.* Ем. Станев.

чудàт, -а, -о, *прил.* 1. Който има особен, странен характер, нрав, поведение. *Чудат човек.* 2. Който има особен, необикновен вид, форма; чудноват. *Само един тесен скалист ръб съединява тоя чудат, фантастически полуостров на Янтра със сушата.* Вазов. *Где ли растат тез цветя | чудати? | В царството на приказки ли | непознати?* Елин Пелин. 3. Който има особено, необикновено съдържание. *Чудата вест. Чудат разказ.*

чудàто. *Нареч. от* чудат.

чудàтост, -ттà, *мн.* -и, *ж.* Качество или проява на чудат човек. *Скоро привикна с чудатостите на брата си.* Г. Райчев.

чудàчески, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на чудак. *Чудачески прояви.*

чудàчество, *мн.* -а, *ср.* Качество или проява на чудак.

чѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* 1. Който буди учудване, недоумение; особен, странен, необикновен. *Черни облаци се носеха по небето, разкъсваха се, взимаха най-чудни форми.* Йовков. *Чудна слабост я закова на мястото ѝ.* К. Петканов. *Излязох вън — на перона — бре тук бай Ганьо, там бай Ганьо — няма! Чудна работа!* Ал. Константинов. *Когато излязохме навън, чухме далечни топовни гърмежи. Нямаше нищо чудно. Откакто минахме границата, всеки ден имаше някъде бой.* Йовков. || Който буди учудване със своите постъпки, прояви и пр. *Не щат да ме побутнат, може би ще се обадя, ще видят, че съм жив. Стоят. Чудни хора.* Л. Стоянов. 2. Който буди възхищение, удивление с красотата, хубостта си; прекрасен, дивен. *Алената пребрадка със сърмените краища се поиздига. Под нея огрява чудно момино лице, бистро, розово, мъничко.* Елин Пелин. *И самодиви в бяла премяна, | чудни, прекрасни, песен поемнат.* Ботев. *Бе чудна есен, пълна с кротък блясък.* К. Христов. 3. За качество, способност — който е застъпен в голяма степен. *Войниците настъпваха с голяма предпазливост, но с едно чудно умение и сръчност: прикриваха се, пълзяха, почти дебнеха, също като ловци.* Йовков. *Този глас бе бодър, мъжествен и с чудна сила.* К. Петканов.

чѝдене *ср. Отгл. същ. от* чудя *и от* чудя се.

чудèсен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* 1. Който се отличава с голяма красота, хубост; прекрасен, възхитителен. *Разкошни сенки закриват пътя, който... се вие в чудесната гора.* Вазов. *Най-после стигнаха Черни връх... Каква ширина, какъв чудесен изглед имаше оттук!* К. Константинов. || Който има отлични качества; превъзходен. *А неговото старо вино е... чудесно вино.* Г. Караславов. *Четох и вашата последна повест... Много хубава е, чудесна е.* Вазов. 2. Който буди възторг с делата, постъпките, качествата си; прекрасен. *Само ти, солдатино чудесни, | всичко снесе на плещи си здрави.* Вазов. *Много нещо научих от вас — каза Людмила. — Всички вие ми бяхте чудесни учители. Няма да ви забравя!* А. Гуляшки. 3. *Рядко.* Чуден, необикновен. *Той обладавал чудесното изкуство да пленява с лирата си не само человеците, но и горите, и камъните, и зверовете!* Вазов. *Избавил се из ръцете на неприятелите по един начин почти чудесен.* Величков.

чудесѝя, обикн. *мн.* чудесии, *ж. Нар.* Нещо, което буди учудване с необикновените си качества; чудо. *Бре, че хубости, бре, че чудесии! — дивеше се дядо Матейко, като гледаше тия чудни райски красоти.* Елин Пелин. *Нареди-*

ха в магазина си какви ли не чудесии, та се изреди едва ли не целият град да гледа и да се чуди. Дим. Талев.

чудѐсно. *Нареч. от* чудесен; отлично, превъзходно. *Ах, чудесно свирят! — говореше той. — Чудесно!* Йовков. *Машината работеше чудесно и отиването... отведнъж стана нещо възможно и лесно.* Елин Пелин.

чу̀дно *нареч.* **1.** За учудване; интересно. *Гони ме потеря... и чудно как не ме напипа.* Вазов. *Чудно е, че той не губи сили и не пада.* Йовков. **2.** Необикновено, необичайно, странно. *В същото време усещаш, че с този си поглед тя някак си чудно те опойва.* Влайков. *Но ето, той проявяваше към него не предишната смъртна вражда, а най-голяма човещина... Гроздан беше се отнесъл много чудно към Вълчан.* Йовков. **3.** Много хубаво, възхитително. *Отечество любезно, как хубаво си ти! | Как чудно се синее небето ти безкрайно!* Вазов. *Ония ти славеи като запели един от други по-чудно.* Влайков. **4.** С прилагателни — в силна, висша степен; много. *Ти си земя чудно красна, | о родино моя!* Вазов. *Това беше друга, нова и чудно хубава музика.* Йовков. *В това време от гората излезе едно чудно хубаво момиче с руса и дълга до петите коса, с венец от бели маргаритки на главата.* Елин Пелин. ☐ **Не е чудно да** — твърде възможно е. *Хубава мома е, та не е чудно още през тази зима да ѝ излезе някъде късмет.* Г. Караславов.

чудновà̀т, -а, -о, *прил.* **1.** Който има особен, необикновен, странен вид. *Един чудноват човек, нито селянин, нито гражданин,... идеше към Еньовото кафене.* Йовков. *Тайнственият белобрад майстор изрязва по стъклата на прозорeцa дивно хубави шарки и чудновати цветя.* Влайков. *Ведрина заля и ливада, и дървета, които хвърлиха на земята чудновати сенки.* Вазов. **2.** За усмивка, движения и под. — неестествен, необикновен. *Седнал край мама, аз с любопитство гледам чудноватата усмивка по Вълчовото лице и слушам несвързаните му думи.* Влайков. **3.** За мисли, чувства, настроения и под. — в който има нещо особено, странно, необикновено. *И в главата на Вълко забръмчаха разни мисли, една от друга по-чудновати и по-неизпълними.* К. Петканов. *Тя има чудновати прищевки.* **4.** За име, думи, език и под. — особен, необикновен. *Той пишеше красиво, с много ситен, четлив почерк и умееше както никой друг в Преспа да състави протокол, да състави писмо с най-подбрани, често пъти чудновати думи.* Дим. Талев.

чудновà̀то. *Нареч. от* чудноват. *Той само се поусмихваше някак си чудновато.* Вазов.

чудновà̀тост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* чудноват.

чу̀до, *мн.* чудеса, *ср.* **1.** Според митичните представи — необикновено явление, събитие, последица от дейност на свръхестествени сили. *И Лазарю вече докрай се додея | от майчини клетви зловоли | ... | и той се на бога примоли | ... | И стори се чудо — чу господ молбата | и тесният гроб се разтвори.* П. П. Славейков. *Но не поляла Петкана, | ами поляла млад Стоян, | кога станали сутринта, | какво са чудо видели — | до половина млад Стоян, | от половина шарен змей!* Нар. пес. **2.** Необикновено явление, чиято причина не е ясна. *Бял сняг и зелени дървета — туй беше чудо невидено.* Йовков. **3.** Събитие, явление и под., което със своята изключителност буди удивление. *Нашето въстание ще бъде чудо в историята на Европа!* Вазов. *По голата зелена стръмнина плъзнал свят като мравуняк. Дядо Захари гледа и се чуди. От де се взе тоя народ, това чудо!* Елин Пелин. *Ако аз не взема Боряна, чудо ще направя. Ще умра, ще се убия!* Йовков. **4.** Като *прил. неизм. Прен. Разг.* Чудесен, прекрасен. *Чудо машина е! Върви като часовник, ни шум, ни глас издава.* Йовков. *Ама Цвета — бива си я — хубава мома!... — Чудо мома!* Елин Пелин. **5.** Като *нареч. Нар.* Много. *Що чудо села станаха на пепел.* Вазов. *Това е чудо голямо дърво.* ☐ **Виждам се (намирам се) в чудо** (разг.) — намирам се в затруднено положение. **Всяко чудо за три дни** (разг.) — всичко минава и скоро се забравя. **За чудо и приказ** (разг.) — за учудване и приказване. **Като по чудо** — съвсем неочаквано. *Като по чудо силите ѝ се върнаха, гласът ѝ запя като медно звънче.* К. Петканов. **Чудо голямо!** (разг.) — голяма работа!

чудо̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Рядко.* Чутовен.

чудо̀вище, *мн.* -а, *ср.* **1.** В митологията — фантастично същество, подобно на животно с огромни размери и необикновен вид, което всява страх, ужас. *Над неговата глава стои едно грамадно чудовище, грозно, страшно, готово да го погълне!* Елин Пелин. **2.** *Прен.* Грозно, отвратително същество. *Двама... се бореха с едно голямо куче,... едно чудовище с огромна глава, с дълга опашка.* Йовков. **3.** *Прен.* Жесток, коравосърдечен човек с порочни прояви; изверг. *От нас стотинка не чакай! — заплаши я майката. — Няма вечно да живеете. — Чудовище! Махни се от очите ми.* Стаматов. *Чудовище си ти, чудовищно дете | на престъплението и позора.* Яворов.

чудо̀вищен, -щна, -щно, *мн.* -щни, *прил.* **1.** Подобен на чудовище. *Влакът следваше да гърми из нощта. Той плачеше, хъркаше, пухтеше, грухтеше под ушите ни. Приличаше на непознат чудовищен звяр.* Вазов. *Грамадните букаци край дома натежаха от кита и през нощта придобиха чудовищни форми.* Ем. Станев. **2.** Който е с много големи, огромни размери; грамаден, колосален. *Там някъде се явява голяма тиква и почва да се търкаля към него и все расте, расте, става колкото къща, колкото черкова... Чудовищната тиква го настига и се хвърля върху него.* Елин Пелин. **3.** Който буди голямо отвращение, погнуса; грозен, отвратителен. *Чудовищно престъпление. Чудовищно злодеяние.*

чудо̀вищно. *Нареч. от* чудовищен. *Смъртта, ужасна, безпощадна, чудовищно страшна, го обхващаше в обятията си.* Вазов. *Всичко това изглеждаше чудовищно.*

чудо̀вищност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* чудовищен.

чудодѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* -ѐйни, *прил.* Чудотворен. *За дружен труд засвирил козарят със своята чудодейна свирка.* Ран Босилек.

чудодѐйно. *Нареч. от* чудодеен.

чу̀дом *нареч. Рядко.* Като по чудо. *А сърце играе, чудом в гръд остава... | Ясен глас трепере и се не познава.* Яворов. ☐ **Чудом се чу-**

дя (нар.) — чудя се извънредно много. *Чуе дядо и се чудом чуди: | рибарувал трийсет и три години, | а не чувал риба да говори.* П. Р. Славейков.

чудотво̀рен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* За който се вярва, че върши или може да върши чудеса. *И богомолците от деветте села на широката котловина ... прииждаха да се черкуват в стария манастир, да се поклонят на чудотворната икона.* Елин Пелин. *В тоя съдбоносен момент той не вярваше в победата, в чудотворната сила на голите ръце. Топовете щяха да имат последни думата.* Кр. Велков.

чудотво̀рец, *мн.*-рци, *м.* Епитет на светия, който прави чудеса. *В черквата, когато останала съвсем празна и нямало никого,... свети Николай Чудотворец слязъл от иконата и си приказвал с него.* Йовков.

чудотво̀рно. *Нареч. от* чудотворен.

чудотво̀рство, *мн.* -а, *ср.* Извършване на чудеса.

чу̀дя, -иш, *мин. св.* чу̀дих, *несв. Рядко.* Предизвиквам почуда; учудвам. *И тез стени, що смърт срути, | веч никого не чудят, | и само тайнствени мечти | в поета тихо будят.* Вазов.

чу̀дя се, -иш се, *мн. св.* чу̀дих се, *несв., сред.* 1. Изпитвам особено чувство от нещо необикновено, необичайно; дивя се. *Хубаво си, отечество мое!... Малко ли пъти ... съм се чудил на твоите гори и поля.* Вазов. *Войниците, които вървяха по шосето,... всички гледаха и се чудеха на тая жена ..., която сама, с кобилица на рамо, прекосваше полето направо към позициите.* Йовков. 2. Правя усилие да намеря разрешение на нещо при трудно, забъркано положение. *Често Иван се шляе безцелно из улиците, прозява се и се чуди какво да прави.* Елин Пелин. *Тъмни нощи се пробуди | мило внуче соколово; | баба му се чудом чуди | как да го приспи изново.* П. П. Славейков. *Тошка се разшета, разприказва се, чудеше се как да им угоди.* Г. Караславов.

чужбѝна *ж.* 1. Страни, земи извън пределите на родината. *Но кълни, майко, проклинай | таз турска черна прокуда, | дето нас млади пропъди | по тази тежка чужбина — | да ходим, да се скитаме | немили, клети, недраги!* Ботев. *Оставили в кърви нещастна родина, | оставили в пламък и бащин си кът, | немили-недраги в далека чужбина.* Яворов. 2. *Рядко.* Място, далече от родния кът, гдето човек няма близки и роднини. *Де ще идат, що ще правят | по людска чужбина, | непознати и бездомни, | без свой, без роднина?* Вазов.

чужд, -а, -о, *прил.* 1. Който не е собствен, свой, а принадлежи на друг. *Ами ти? Ти, която подлъгваш чуждите мъже с користна цел и подвеждаш жените им!* Елин Пелин. *Жулеше, сапунисваше чуждото пране до късна вечер.* М. Грубешлиева. *На чужд гръб и сто тояги са малко.* Погов. 2. Който е или произхожда от друга държава, нация; чуждестранен. *Вън звънтят сабли и шпори, улицата се пълни с пияния смях и чуждата реч на нахалните завоеватели.* Йовков. *Пристигнала е чужда мисия. Народите се борят против чуждата намеса във вътрешните им работи. Чужд кореспондент.* 3. Който не е познат, с който не сме свикнали; далечен. *Но неориентирани добре, в чужда, непозната местност ... — ние очаквахме нападение от всяка една страна.* Йовков. *Отново тъжна есен | в просторите витай | и гльхне моята песен | из тоя чужди край.* Ас. Разцветников. *Гниха в тъмниците, скитаха прокудени в чужди земи, отиваха с безумна смелост към бесилката, защото знаеха защо живеят и защо мрат.* А. Каралийчев. 4. Който е проникнал отвън; не наш, външен. *Сериозно чуждо влияние върху моето развитие като поет едва ли е било възможно, защото аз никога не съм обичал поезията.* Яворов. *Чужд елемент. Чужди навици. Чужд дух.* 5. Който не показва, не изразява близост с някого; далечен, отчужден. *Такъв дойде той в края на миналото лято, такъв и остана — чужд на всички.* Г. Райчев. *Държавният мъж го погледна с такива безкрайно чужди, сурови очи, че желанието на Динков да разговаря, иска обяснения тутакси се изпари, изчезна.* А. Гуляшки. *Брат му ... Те не се разбираха, бяха толкова чужди един на друг! Боян само спъваше живота му.* М. Грубешлиева. □ **Живея на чужд гръб** (разг., неодобр.) — използувам чужди средства, труд, без сам да работя.

чуждѐене *ср. Отгл. същ. от* чуждея се.

чуждѐне *ср. Отгл. същ. от* чуждя се.

чужденѐц, *мн.* -нци, *м.* 1. Човек от друга страна, държава. *В кафенето имаше разен свят. Българи, евреи, чужденци.* Вазов. *По името му може да помислите, че тоя бай Франц беше чужденец, французин или немец.* Елин Пелин. 2. *Нар.* Човек, който не е от същото населено място или край; другоселец. *Рано една света неделя по черковната улица на горското селце Брестак бързо премина непознат полянин... — Да не би да дириш някого? — каза воденичарят, който, види се, разбра положението на чужденеца.* Елин Пелин. 3. Човек, който е чужд на дадена среда, общество, обстановка. *И в този хан, гдето беше прекарал толкоз време, дядо Моско се усети отритнат и непотребен, усети се чужденец.* Йовков. *Тая ... гледка обърка още повече мислите на Васил и го накара да се почувствува чужденец в собствения си дом.* К. Петканов.

чужденка̀ *ж.* Жена чужденец. *Тя беше чужденка, а това по нищо не личеше в говора ѝ.* Йовков.

чуждестра̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се отнася до чужда страна. *Тогава ще ида в Бургас, ще се метна на чуждестранен параход и тръгвам да видя свят.* Ив. Хаджимарчев. *Чуждестранна стока.*

чуждѐя се, -ееш се, *мин. св.* чуждѐях се, *прич. мин. действ.* чуждя̀л се, -а се, -о се, *мн.* чуждѐли се, *несв., сред.* Държа се настрана, избягвам да общувам; страня. *Горчив е животът, когато си сам, | когато светът се от тебе чуждее.* Вазов.

чуждѝца *ж. Езикозн.* Дума в един език, сравнително неотдавна и без нужда взета от друг език.

чу̀ждо-. Първа съставна част на сложни думи (прилагателни и съществителни) със значение чужд, несвой, напр. чуждоселски, чуждоселец, чуждоземен, чуждоземец и под.

чуждопокло̀нник, *мн.* -ци, *м. Неодобр.* Човек, който е поклонник, почитател на всичко чуждестранно.

чуждопоклонство, *мн.* няма, *ср. Неодобр.* Пристрастно харесване, преклонение пред всичко чуждестранно.

чуждя се, -йш се, *мин. св.* -йх се, *несв., сред.* Чуждея се. *Тя се чужди от всички свои близки.*

чук, чукът, чука, *мн.* чукове, чука (сл. ч.), *м.* **1.** Сечиво от желязно или дървено трупче, в средата с дървена дръжка, което служи за чукане, коване. *Той започна да удря с чука си и с удивителна бързина предаваше на желязото оная форма, която искаше.* Йовков. *Чук извива юначина, | бий метала разкалени.* Яворов. *Каменарски чук.* □ **Въздушен чук, пневматичен чук** (техн.) — автоматичен чук, който действува посредством сгъстен въздух. **Дигам (събирам) си чуковете** (разг.). — отивам си, махам се от някъде. **Между чук и наковалня** — между две злини, в безизходно положение.

чук *междум.* За наподобяване на шум от удряне, чукане. *Трак, чук ... | наковалнята възгласяя.* Яворов. *Чук, чук, чук ... Старец, подпиращ се на тояжка, пълзи нагоре.* Я. Каменова.

чука *ж.* Камениста височина или връх. *А вечният Мусала показва в кръгозора своята чука с два върха.* Вазов. *Безоблачната снеговита Витоша ... забиваше настръхнала и измръзнала своите скалисти чуки в зимното небе.* Вазов.

чукало, *мн.* чукала, *ср. Диал.* **1.** Чутура, стъпа. **2.** Приспособление, с което се чука, тропа на стари дървени порти.

чукам, -аш, *несв.* **1.** Удрям с чук; кова. *Едновременно с това Младен бе повикал майстори, които започнаха нещо да чукат и мажат.* Влайков. *Те двамата топяха бакър или чукаха с малките чукове всеки на свое място и пред своя наковалня на широкия тезгях.* Дим. Талев. **2.** Раздробявам нещо, като го удрям с чук или друг твърд предмет; троша. *У Недкини запалиха лампа. Чуваше се там как чукат в хаван.* М. Кремен. *Чукам орехи. Чукам захар.* **3.** Удрям един твърд предмет о друг, при което се чува звук; тропам. *Колчо заслазя опипом, като чукаше с тоягата си по стъпалата на стълбата.* Вазов. *Чукаха чашите си за наздравица.* **4.** Издавам звук при удар. *Дъждовните капки чукаха тревожно по черковните плочи.* Я. Каралийчев. **5.** Тропам на врата, за да ме чуят и пуснат да вляза. *Той повика, чука, вика още по-високо — никой не се обади.* Йовков. *Влезе в стаята, без да чука.* || *Обр. Зимата чукаше на вратата, а животът в Преспа беше така нареден, че всеки, и най-бедният преспанец, гледаше да я посрещне поне с петдесет оки брашно, с един товар дърва, с едно каче туршия.* Дим. Талев. **6.** *Диал.* Мъна. *В четвъртък през целия ден трите жени чукаха коноп.* Г. Караславов. **7.** *Диал.* Чрез удряне отделям семето, плода на нещо. *Един старец, седнал на хармана, разкрачен, чука слънчогледови пити с бухалка.* Я. Каралийчев. **чукам се** *възвр., страд.* и *взаим.* □ **Чука ми** — идва, настъпва. *Къде сте остарели вие? Вашата е още назад. Ние да му мислим, ние, дето ни чука петдесетакът.* Г. Караславов. **Чукам си главата** (разг.) — горчиво съжалявам за нещо. **Чукам му сол (пипер) на главата** (разг.) — карам се много на някого, хокам го. **Чукан овен** — овен, кастриран по особен начин.

чукан *м.* Пън, дънер, кочан. *Наскоро след това Вълчан намери една сутрин лозето си изсечено до последния чукан.* Йовков. *Когато оряхме, не смеехме да отместим струпаните чукани и клонища от изкоренените храсти.* М. Вълев.

чукане *ср. Отгл. същ. от* чукам *и от* чукам се. *Влезе в стаята без чукане.*

чукар *м.* и **чукара** *ж.* Остра зъбеста скала в планинска местност. *Партизаните се изкатериха по скалистите чукари на връх Колош, който господствуваше над цялата гориста околност.* Дим. Ангелов. *И далече по чукарите, където | утринна мъгла дими, | ... | бодро ехото гърми.* Смирненски.

чуквам, -аш, *несв.*; **чукна,** -еш, *мин. св.* чукнах, *прич. мин. страд.* чукнат, *св.* Чукам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Извади от джеба си две стъклени топчета, с каквито децата често си играят, и ги чукна три пъти едно о друго чук-чук-чук!* М. Марчевски. *Мама взема и раздава всекиму от нас по един орех. — Чукни си сега твоя, да видим какъв ти е късметът. — Чуквам го.* Влайков. *И всички чукнаха напълнените чаши.* Влайков. *Колкото пъти минеше покрай прозореца на кухнята, все чукваше на баба Марга.* Г. Райчев. **чуквам се, чукна се** *възвр., страд.* и *взаим.* □ **Съдбата го чукна** — сполетя го зло, нещастие.

чукване *ср. Отгл. същ. от* чуквам *и от* чуквам се.

чукна. Вж. чуквам.

чукот *м.* Шум от чукване на нещо. *В село по цял ден се чуваха ударите на острите им брадви и ясният чукот на теслите им.* Елин Пелин.

чукундур *м. Диал.* Цвекло.

чукундуров, -а, -о. *Прил. от* чукундур. *Чукундурова шума.*

чул, чулът, чула, *мн.* чулове, чула (сл. ч.), *м.* (тур.). Завивка за добитък, направена от козина. *Той пое юздата, заведе коня под навеса и метна отгоре му някакъв чул.* Ст. Дичев. □ **Хубав кон и под съдран чул се познава** (погов.) — хубавото нещо не може да се скрие, винаги проличава.

чума *ж.* (евр.). **1.** Остра заразна болест у човека, която често е смъртоносна. Pestis. *Чу се, че в долните села ... дошла чумата и хората там мрели толкоз много, че не сварвали да ги погребват.* Йовков. *Бягат от него като от чума.* **2.** Остра заразна болест, която унищожава масово добитъка, свинете, кокошките и др. **3.** *Прен. Ирон.* Грозна и рошава жена. *Първото нещо, което ще направя, е да се измия и облека ... И тогава няма да приличам на чума!* Дим. Димов. || Проклета, зла жена. *Да приказваш тука с един ... циганин ... Върви си в къщи, чумо недна!* Йовков. □ **Водна чума** (бот.) — блатно растение, което много се разпространява из застояли води. Helodea canadensis. **Чума(та) да те изяде, чума(та) да те порази, чума(та) да те тръшне** (клетва) — зла болест да те умори.

чумав, -а, -о, *прил.* **1.** Който е болен от чума. *Бягат от него като от чумав.* **2.** За година, време — през който е върлувала чума. *А старците се клатят след тях и разказват си за чумавата година.* Каравелов. **3.** *Разг.* Който

е много рошав; чорлав. *На вратата се показа една чумава жена.*

чу̀мен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* 1. Който предизвиква чума. *Чумна зараза. Чумни бацили. Чумни плъхове.* 2. Който се дължи на болестта чума. *Чумни петна.*

чумѐрене *ср. Отгл. същ. от* чумеря *и от* чумеря се.

чумѐря, -иш, *мин. св.* чумѐрих, *несв.* Сбръчвам, свивам (вежди, чело), за да изразя недоволство от нещо. *Чумеря вежди.*

чумѐря се, -иш се, *мин. св.* чумѐрих се, *несв., сред. Разг.* 1. Свивам си веждите, бръчкам си челото, за да изразя недоволство от нещо; мръщя се. *Бебето се чумереше, набръчкваше устни като за плач.* М. Кремен. 2. *Прен.* За небе, време — ставам тъмен, мрачен, заоблачавам се. *Заранта влакът вървеше вече измежду два зида тъмни лесове... Над тях се чумереше северното небе, лишено от живот.* Вазов.

чумо̀сам. Вж. чумосвам.

чумо̀свам, -аш, *несв*; **чумо̀сам,** -аш, *св. Разг.* Изричам клетва, съпроводена с особен жест. *Щом ме видя, чумоса ме и рече: — Ууу, той бил Филчо! Дано те порази, дано!* Чудомир. **чумосвам се, чумосам се** *страд.*

чумо̀сване *ср. Отгл. същ. от* чумосвам *и от* чумосвам се.

чу̀нки *частица* (перс.). *Разг.* Чунким.

чу̀нким *частица* (перс.). *Разг.* 1. Нима, като че ли; мигар. *Хайде де, уж не знаеш! Чунким снощи не ви гледах как бяхте седнали двамцата на файтона и си приказвахте.* Йовков. 2. Като *съюз. Диал.* Понеже, защото. *В хотела му, дето той си ходи, пак попитах за него, чунким единият ми мющерия се отрече, та остана празно място в колата.* Вазов.

чу̀пвам, -аш, *несв.*; **чу̀пна,** -еш, *мин. св.* чу̀пнах, *прич. мин. страд.* чу̀пнат, *св.* Чупя веднъж или няколко пъти по веднъж. *Чупни си няколко ореха. Ходя и си чупвам малко от хляба.* **чупвам се, чупна се** *страд.*

чу̀пване *ср. Отгл. същ. от* чупвам *и от* чупвам се.

чу̀пене *ср. Отгл. същ. от* чупя *и от* чупя се.

чу̀пка *ж.* Ъглова извивка на линия, стена, път и др. *Тя вдигна тънките си вежди, които направиха остра чупка, и го изгледа учудена.* Ив. Мартинов.

чупли̇̀в, -а, -о, *прил.* Който лесно се чупи; трошлив. *Листата* (на тютюна) *не биваше да се излагат веднага на слънце, защото щяха да изсъхнат много бързо и да станат чупливи.* Дим. Димов. *Чуплив съд.*

чупли̇̀вост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* чуплив.

чу̀пна. Вж. чупвам.

чу̀пя, -иш, *мин. св.* чу̀пих, *несв.* 1. С удар или натиск прявя нещо твърдо да стане на късове. *Той правеше хубави глинени съдове ... Тия съдове съхнеха, наслагани пред малката му работилница, и децата често му правеха пакост, като хвърляха камъни и ги чупеха.* Елин Пелин. *Гледай така да стане, та да не става нужда да чупим вратата, за да влезем.* Дим. Талев. *Стори му се, че майка му рови с машата огнището, чупи съчки и драсва кибрит да ги запали.* М. Грубешлиева. *Чупя чинии. Чупя яйца. Чупя лешници.* 2. Откъсвам, откършвам част от нещо. *На едно от предните колела на каручката, облегната гърбом, стои майка му... и яде симид, като чупи с почит залъче по залъче.* Елин Пелин. *Катериците... го замеряха на шега с клончета, които чупеха от дървото.* Ем. Станев. 3. *Прен.* Кърша, извивам (пръсти, ръце) като израз на дълбоко страдание, голяма мъка. *Цонка охкаше, въздишаше, чупеше си пръстите в нямо отчаяние.* Вазов. **чупя се** *страд.* и *сред.* □ **Нека си чупи главата** (разг.) — нека постъпва както иска, макар и да си изпати. **Чупя норми (рекорд)** (книж.) — надвишавам високо определена норма (рекорд). **Чупя окови** — освобождавам се от робство, иго.

чуру̀к *неизм., прил.* (тур.). *Разг.* 1. Който е прогнил, разяден. *Чурук дърво. Чурук зъби.* 2. *Прен.* Нездрав, болнав. *Нали ви казвам, момчето слабичко, па и чурук — няма сила!* Мих. Георгиев. *Чурук човек.* □ **Чурук работа** — нещо несигурно, съмнително.

чурули̇̀кам, -аш, *несв.* 1. За птица — издавам приятни, мелодични звукове. *Славеи сладко пеят, пиленца чуруликат надясно и наляво, всичко става весело.* Каравелов. *Голяма беше гората и по клоните на старите дървета чуруликаха весело безброй пойни птички.* Св. Минков. 2. *Прен.* Говоря бързо, оживено и весело. *А пък леля ти Гена, тя как му се радваше, как му угаждаше и как го обичаше... И все чурулика около него, все е весела и засмяна.* Влайков.

чурули̇̀кане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* чуруликам. *Ято от птички се втурна току над главата му и чуруликанията приличаха на весел детски кикот.* Д. Немиров.

чу̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Нар. Поет.* Чутовен. *Може да си чувал за чутното село Панагюрище, за неговите добри хора.* З. Стоянов. *Едва се мяркат очертани | на тъмномодър небосклон | замислените великани | на чутния Атон.* Яворов.

чуто̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Поет.* Прочут, прославен, именит. *От Стамбул града ний идем, | Татунчо, силни войвода, | юнак чутовен да видим.* Вазов.

чуто̀вно. *Поет. Нареч. от* чутовен. *Изгнаници клетци..., | дечица на майка робиня тревожна | и жертви на подвиг чутовно велик.* Яворов.

чу̀тура *ж.* 1. *Диал.* Дълбок съд от издълбан дънер за чукане на сол, пипер, жито и др.; стъпа. *Чукаше сол в чутура.* 2. *Прен. Ирон.* Глава на човек. *Но нали си е такава твърдоглава, можеш ли ѝ напълни чутурата! — ядосваше се Кръстевица.* Г. Караславов.

чу̀хал *м.* Дребна нощна птица, подобна на бухал. Scops scops. *Най-напред измяука една кукумявка... После се обади чухалът със своя тъжен глас.* Ем. Станев.

чу̀ча, -иш, *мин. св.* чу̀чих, *несв. Дет.* Седя. *Чучи тука, докато се върне майка ти.*

чу̀чвам, -аш, *несв.*; **чу̀чна,** -еш, *мин. св.* чу̀чнах, *св. Разг.* Сядам. *Животното се приближи и чучна на опашката си.* Дим. Талев. ‖ Сядам, заставам някъде и преча.

чу̀чване *ср. Отгл. същ. от* чучвам.

чу̀чело, *мн.* -а, *ср.* (рус.). 1. *Воен.* Фигура, наподобяваща човек (обикн. чувал, напълнен със слама), която се използува при обучение на войници. 2. Плашило. 3. *Прен.* Безличен, бездеен човек.

чу̀чене *ср. Отгл. същ. от* чуча.

чу̀чна. Вж. чучвам.

чучу̀л *м.* 1. Китка от по-дълги пера по главата на птица; качул. 2. Рогче, израстък на главата на някои животни. 3. *Прен.* Ненужна прибавка към нещо.

чучула̀т, -а, -о, *прил.* Качулат. *Чучулата змия.*

чучу̀лест, -а, -о, *прил.* Чучулат, качулат. *Чучулеста кокошка.*

чучули̇га *ж.* Сива полска птичка, която се издига нависоко и пее с приятен глас. Alauda. *Над главите им, някъде високо във въздуха, пееха чучулиги.* Йовков. *В небето волна чучулига | с крилата си деня издига | и звънко в утрината пей!* Сл. Красински. *Лекокрила чучулига.*

чу̀чур *м.* 1. Улей, тръба, през която изтича водата на извор, чешма. *Там ... се издигаше зидана чешма с два чучура и дълго каменно корито.* Дим. Талев. 2. Вода, която шурти през такъв улей. *Щом видяха бистрите струи на чучура, всички се завтекоха, взеха да се мият, да пият.* Цани Гинчев. ‖ *Обр. И Кочо ножа си извади | кървав из гърди ѝ; и чучур червен | бликна и затече.* Вазов.

чучу̀рене *ср. Отгл. същ. от* чучуря.

чу̀чурка *ж.* Малък чучур (в 1 знач.). *Лиско видя новия чучур на чешмичката, забеляза и изкопаното под нея кладенче и, само от желание да пакости, махна чучурката и затрупа кладенчето.* Дим. Ангелов.

чучу̀ркам, -аш, *несв. Рядко.* Тихо чучуря, клокоча. *Прозрачните струи на кладенчето чучуркаха приятно и весело.* Вазов. ‖ *Обр. Лицето му алено, по челото му чучурка едър пот.* Каравелов.

чучу̀ркане *ср. Отгл. същ. от* чучуркам.

чучу̀ря, -иш, *мин. св.* чучу̀рих, *несв. Рядко.* Тека на струи, като издавам лек еднообразен шум; струя, цъцря. *Тя слизаше вече из малката пътечка към кладенеца ... И чува дори като чучури бистрата му вода.* Влайков.

чуш *неизм.* В съчет. **на чуш** — на гръб. *Бачо Иван особено обичаше малките деца, ... носеше ги на чуш, т. е. вземаше ги на гръб, и ги разхождаше.* П. Р. Славейков.

чуш *междум. Диал.* Подвикване на магаре при подкарване.

чу̀швам, -аш, *несв.*; **чу̀шна,** -еш, *мин. св.* чу̀шнах, *прич. мин. страд.* чу̀шнат, *св.* 1. Възсядам, яхам магаре. *Чушна магарето и тръгна.* 2. Качвам, мятам на гърба си. *Майката чушна детето на гърба си.*

чу̀шване *ср. Отгл. същ. от* чушвам.

чу̀шка *ж.* 1. Плод на растението пипер; пиперка. *Всяка вечер цял керван от каруци, натоварени с чушки, домати, зелки, ... потегляше към гарата.* А. Каралийчев. *Пълнени чушки. Печени чушки.* 2. Дълга и тясна обвивка, в която се намират семената на някои растения. *Бобови чушки.* □ **Арнаутска чушка** — а) Особен вид малка лютива чушка. б) *Прен.* Много избухлив човек.

чу̀шкам, -аш, *несв. Диал.* 1. Вадя зърната на някои растения от чушките им. *Чушкам фасул. Чушкам грах.* 2. Роня зърната на кочан на царевица. *Момите от махалата на тлака са дошли кукуруз да чушкат.* Влайков. **чушкам се** *страд.*

чу̀шкане *ср. Отгл. същ. от* чушкам *и от* чушкам се. *Чушкане на фасул. Чушкане на царевица.*

чу̀шна. Вж. чушвам.

чу̀я. Вж. чувам.

чърта̀ *ж.* Черта. *Една остра черта като белег от дълбока рана е разсякла на две лицето на синьор Гарсия.* Св. Минков.

чърта̀я, -а̀еш, *мин св.* чърта̀х, *несв.* Чертая. *А все по-страшно пада нощ над нас, | чъртаят мрежа прилепите в мрака.* Дебелянов. **чъртая се** *страд.* и *сред.*

Ш

ш. 1. Звукът ш. 2. Писмен белег на звука **ш**, двадесет и пета буква от азбуката. *Ръкописно ш. Главно ш.*

шаблòн *м.* (нем.). 1. *Спец.* Специална форма, калъп и пр. за еднообразно масово производство на нещо. 2. Лист хартия с изрязани фигури, който служи за слагане на шарки по стени. 3. *Прен. Неодобр.* Установен, изтъркан образец, на който сляпо се подражава, когато се твори, създава нещо. *Пише по шаблон.*

шаблòнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. Който е изработен по шаблон. 2. *Прен. Неодобр.* Който е лишен от индивидуални черти, от оригиналност; изтъркан. *Статиите в повечето случаи са шаблонни, но има и оригинални, свежи късове, които се четат с наслада.* Г. Караславов. *Шаблонен израз.*

шаблонизѝрам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* Правя нещо да стане шаблонно. **шаблонизирам се** *страд.* и *сред.*

шаблонизѝране *ср. Отгл. същ. от* шаблонизирам *и от* шаблонизирам се.

шаблòнно *нареч.* По установен, изтъркан образец. *Той се изразява шаблонно.*

шаблòнност, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* шаблонен. *Шаблонност в описанието на природните картини.*

шàвам, -аш, *несв.* 1. Правя с тялото си движения; мърдам, раздвижвам се. *Той постоянно шаваше и се мъчеше да скрие краката си под късия ямурлук.* Елин Пелин. *Детето много шава.* 2. *Диал.* Движа се в разни посоки. *Клоните и листата шават от лекия вятър.* 3. *Прен. Разг.* Проявявам безпокойство, недоволство; вълнувам се. *Ами с младежите, с младежите, какво ще правим? — обади се Гочоолу. — И те почнаха да шават!* Ал. Константинов. 4. *Разг.* Имам леко поведение.

шàване *ср. Отгл. същ. от* шавам.

шавàр *м.* 1. Трева по мочурливи места, обикн. със сбити съцветия. Scirpus. 2. Някои блатни растения като папур и др. *Момчето нагази във високия шавар, но като видя, че не може да премине, спря се и се върна назад.* Г. Караславов.

шаварàк, *мн.* -ци, *м.* Място, гъсто обрасло с шавар.

шàввам, -аш, *несв.*; **шàвна,** -еш, *мин. св.* шàвнах, *св.* 1. Шавам, мърдам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Спря се до една скала да почине. До него нещо шавна. Сякаш вятърът раздвижи листец.* Ем. Станев. 2. *Разг.* Излизам, отивам някъде за малко; мръдвам. *Ще шавна за малко до съседите.*

шàвване *ср. Отгл. същ. от* шаввам. *Котката дебне всяко шавване на мишката.*

шàвна. Вж. шаввам.

шавъ̀ркам, -аш, *несв.* Шавам леко. *Детето шавърка в кошчето.*

шавъ̀ркане *ср. Отгл. същ. от* шавъркам.

шавъркль̀ив, -а, -о, *прил.* 1. Който много шавърка; немирен, неспокоен. *Детето ми е много шавъркливо и не ме оставя на мира.* 2. *Прен. Разг.* Който има леко поведение. *Коконата малко шавърклива ми се видя, та се уплаших.* Елин Пелин.

шагрѐн, *мн.* няма, *м.* (фр.). 1. Специално обработена кожа със зърнеста повърхност, която се употребява за подвързване на книги. 2. Книговезка хартия, платно, които наподобяват такава кожа.

шагрѐнов, -а, -о, *прил.* Грапав на зърна. *Шагренова кожа. Шагренова хартия.*

шадравàн *м.* (перс.). Водоскок, фонтан. *Вехто турско кафене. Под натегналата стара стряха шурти шадраван.* А. Каралийчев.

шàйба *ж.* (нем.). 1. Гайка на винт с вътрешен нарез. 2. Кръгла пластинка с дупка в средата, която се слага под главичката или под гайката на винт за по-плътно стягане. 3. *Техн.* Метален кръг в трансмисия. 4. Гумен диск с оловно ядро, с който се играе хокей на лед.

шàйка *ж.* (рус.). Група разбойници или злосторници. *Из Добруджа татарите образуваха шайки и всеки ден убиваха котленци и им грабеха овцете.* Цани Гинчев.

шàйкаджийски, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на шайкаджия. *Шайкаджийско нахлуване.*

шàйкаджийство, *мн.* няма, *ср.* Дейност, проява на шайкаджия.

шàйкаджия, -та, *мн.* -ии, *м.* Участник в шайка.

шàкнат, -а, -о, *прил.* (тур.). *Разг.* Смахнат, шантав.

шал, шàлът, шàла, *мн.* шàлове, шàла (сл. ч.), *м.* (перс.). Голям къс тъкана или плетена материя, която служи за намятане, увиване на врата или забраждане. *Даскал Гатьо, ... слаб, болнав, с шал около врата, седна насреща.* Йовков. *Велика свали от плещите си плетения шал и го наметна на Дана.* Ст. Дичев. *Жените са забрадени с вълнени шалове, под които греят откровени погледи.* Н. Фурнаджиев.

шàлав, -а, -о, *прил. Диал.* Игрив, палав, немирен. *Минтан ... непрекъснато въртеше шалавите си очи и разговаряше с висок глас.* К. Петканов. *Шалави деца.*

шалвàрест, -а, -о, *прил.* Който е с шалвари.

шалвàри *мн., ед.* няма (тур.). 1. Широки и дълги дънести горни гащи от памучен или ко-

принен плат, каквито носят туркините. *Коя е тая жена, тая туркиня с късо сърмено елече и атлазени шалвари.* Йовков. *Гагаузките и днес носят турско рухо: елек, шалвари от ярки цветове.* Вазов. 2. *Диал.* Потури. *След малко време влезе от ляво един възрастен мюсюлманин със зелена гъжва, в сини сукнени шалвари, обточени със сърма.* Вазов.

шалче, *мн.* -та, *ср.* Малък, обикн. продълговат шал. *Около шията му беше завито червено шалче.* Йовков. *Тя наметна шалчето си и леко-леко се запъти към училището.* Вазов.

шаман *м.* (санскр.). Жрец, магьосник у някои примитивни сибирски племена.

шамандура *ж.* (тур.). Кух метални съд, прикрепен над водата в море или плавателна река, като знак за опасно място.

шамар *м.* (тур.). Плесница. *Удари му един шамар. Ще му лепна един шамар.*

шамаросам. Вж. шамаросвам.

шамаросвам, -аш, *несв.*; **шамаросам,** -аш, *св. Разг.* Удрям шамар, плесница. **шамаросвам се, шамаросам се** *страд.*

шамаросване *ср. Отгл. същ. от* шамаросвам *и от* шамаросвам се.

шамия *ж.* (араб.). *Нар.* Тънка женска кърпа за глава. *Вървеше една неедра, но хубавичка и напета селянка, ... забрадена гиздаво с жълта шамия.* Вазов.

шамот *м.* (фр.). *Спец.* 1. Огнеупорна пръст от изпечена глина. 2. Огнеупорна тухла.

шамотов, -а, -о, *прил.* Който е предназначен за производство на шамот. *Шамотова фабрика.*

шампанизирам, -аш, *несв.* и *св.* Правя вино да стане подобно на шампанско.

шампански, -а, -о, *прил.* Обикн. в съчет. **шампанско вино** — шампанско. 2. Като *същ. ср.* **шампанско** — а) Вид бяло шумящо вино от областта Шампания във Франция. б) Вид подобно вино. *Българско шампанско.*

шампион *м.* (фр.). Победител в спортно състезание за първенство. *Републикански шампион по тенис. Световен шампион по бокс.*

шампионат *м.* (фр.). *Спорт.* Спортни състезания по една или няколко дисциплини за установяване на победител.

шампионка *ж.* Жена шампион.

шанец, *мн.* -нци, *м.* (нем.). 1. Дълъг окоп, в който се укриват стрелците по време на бой. 2. Дълъг крайпътен ров; канавка.

шанкър, *мн.* няма, *м.* (фр.). Вид венерическа болест.

шанс, шансът, шанса, *мн.* шансове, шанса (сл. ч.), *м.* (фр.). 1. Вероятна възможност, изглед за успех. *Стремски и докторът продължаваха да приказват и да пресмятат всичките шансове, които имаше Рангел да избегне благополучно и от това преследване.* Вазов. *В гората ние сме невидими, а освен това добре ще се окопаем... Тук има шанс дълго време да останем незабелязани.* П. Вежинов. 2. Добър случай, щастие, късмет. *Той разчита само на шанс. Какво да правя, като нямам шанс?*

шансонетка *ж.* (фр.). *Остар.* 1. Певачка в шантан. 2. Лека песничка, която обикн. се пее в шантан. *Поклони се и запя френска шансонетка, пригласян от пианото.* Вазов.

шантав, -а, -о, *прил. Разг.* 1. Който е със слаб ум или изглупял; извеян, смахнат, глупав. *Оттогава Станка е ту много весела, ту ходи като шантава.* Г. Караславов. 2. Безсмислен, празен, глупав. *Шантави думи. Шантава работа.*

шантаво *нареч.* Извеяно, смахнато. *Държи се шантаво.*

шантавост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* шантав.

шантаж *м.* (фр.). Изнудване под заплаха, че ще се направят скандални разкрития, които са компрометиращи за изнудваното лице. *Твърди се още в това изложение, че... с шантаж сте искали да изтръгнете от някои войници показания.* П. Вежинов.

шантажен, -жна, -жно, *мн.* -жни. *Прил. от* шантаж.

шантажирам, -аш, *несв.* и *св.* Правя шантаж; изнудвам.

шантажист *м.* Лице, което прави шантажи; изнудвач.

шантажистка *ж.* Жена шантажист.

шантажистки, -а, -о. *Прил. от* шантажист.

шантан *м.* (фр.). *Остар.* Кафене или кръчма с певачки. *Изсликнаха като из земята увеселителни градини, шантани.* Вазов.

шантански, -а, -о. *Прил. от* шантан. *Шантанска певачка.*

шантунг, *мн.* няма, *м.* (кит.). Вид плат от копринени отпадъци. *Тя бе в рокля от шантунг с къси ръкави.* Дим. Димов.

шанц, шанцът, шанца, *мн.* шанцове, шанца (сл. ч.), *м.* (нем.). Шанец. *По западната полегата наклонност на бърдото три реда шанцове..., напреки простряни, пресичаха достъпа към батареята.* Вазов.

шанца *ж.* (нем.). *Спорт.* Специално пригодена наклонена площадка за скачане със ски.

шанцов, -а, -о. *Воен. Прил. от* шанц. ‖ В *съчет.* **шанцов инструмент** — кирка или лопатка като част от бойно снаряжение за окопаване.

шап, шапът, шапа, *мн.* няма, *м.* (перс.). Остра заразна болест по преживния добитък, от която копитата им се възпаляват и окапват.

шапав, -а, -о, *прил.* За добитък — болен от шап.

шапка *ж.* (фр.). Специално направен предмет от плат, плъст, слама и др., който се носи върху главата за предпазване от студ, слънце, дъжд и пр. или като украшение. *Носеше черна шаечна френска дреха и кожена шапка.* Вазов. *Първият бе нисък човек: със сламена шапка, граждански сиви дрехи, черни ботуши.* Н. п. Филипов. *Ловджийска шапка. Широкопола шапка. Ученическа шапка. Мека шапка.* □ **Клатя някому шапка** (разг.) — държа се раболепно, угоднича. *Не обичаше да се навира около чорбаджиите, не им се усмихваше и не им клатеше шапка.* Г. Караславов. *На богатий шапка клатя | и на силний казвам „да“.* Вазов. **Накривявам си шапката** (разг.) — успокоявам се, освобождавам се от някаква грижа; не се тревожа за нищо. **Размениха си шапките** (разг.) — скараха се, спречкаха се. **Разправяй на старата (ланската) му шапка** (разг.) — не

обръщам внимание на думите ти, не ти вярвам. **Свалям някому шапка** — а) Поздравявам някого. б) Изказвам уважението си към някого, признавам някого за по-вещ или по-ценен.

шапкàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице, което прави или продава шапки.

шапкàрка *ж.* Жена шапкар.

шапкàрница *ж.* Магазин, където се работят или продават шапки.

шапкàрски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до шапкар или до производство и продажба на шапки.

шапкàрство, *мн.* няма, *ср.* Занятие на шапкар и на шапкарка.

шàпчица *ж.* 1. *Умал. от* шапка. *Вятърът играеше с няколко нейни къдри, изскочили изпод червената ѝ шапчица, и брулеше хубавото ѝ бяло лице.* Ст. Загорчинов. 2. Горната част на гъба.

шар[1], шàрът, шàра, *мн.* шàрове, шàра (сл. ч.), *м. Нар.* Цвят, багра. *Дъбовите ниски гори придобиват тъмнозелен, почти мрачен шар.* Вазов.

шар[2], шàрът, шàра, *мн.* шàрове, шàра (сл. ч.), *м.* (рус.). *Остар.* Кълбо, топка. *Не ти ли омръзна еднообразието: дима на цигарите, туй глупаво тракане на заровете и билярдните шарове?* Ал. Константинов. *Земният шар.*

шарàда *ж.* (фр.). *Книж.* Вид ребус, при който се търси дума, която се състои от звуковите комплекси на по-къси самостоятелни думи.

шарампòл *м.* (тур.). *Воен. Остар.* Вид полско укрепление. *Това село, като най-голямо, беше обкръжено с шарампол и по бойниците му се нареждаха въоръжени мъже.* Йовков.

шарàн *м.* Вид сладководна риба с едри люспи. Cyprinus carpio. *Малко е езерото, но е дълбоко и пълно с риба, в него има шарани като сомове.* М. Вълев.

шарàнов, -а, -о. *Прил. от* шаран. *Шаранови люспи. Шаранов хайвер.*

шàрен, -а, -о, *прил.* 1. Който е обагрен с разни шарки и цветове; пъстър. *В нови, шарени черги лежеше болна жена и охкаше.* К. Петканов. *Тръгна мома за вода / със две стомни шарени.* Нар. пес. *Шарена престилка. Шарени чорапи. Шарени възглавници.* 2. *Нар.* С различен състав; смесен. *В тоя шарен свят Гоце слуша всичко, каквото му приказват.* Яворов. *Върхът на всички забавления са сватбите...; играе се шарено хоро, т. е. мъже и жени.* Ив. Хаджийски. □ **Шарена сол** — смес от счукана чубрица и други ароматни треви като подправка. **Шарена сянка** — сянка на петна под дървета с рядка корона, през която слънчевите лъчи проникват отчасти. *Ранен в гърдите, аз лежа под шарена сянка на млади буки.* Яворов.

шàрене *ср. Отгл. същ. от* шаря[1], шаря[2] *и от* шаря се.

шаренèя се, -èеш се, *мин. св.* (рядко) шаренях се, *прич. мин. действ.* шаренял се, -а се, -о се, *мн.* шаренèли се, *несв., сред.* Изпъквам с пъстрите си цветове или шарки; пъстрея се.

шаренѝя *ж. Разг.* Прекалена пъстрота в нещо, обикн. безвкусна.

шареноòк, -а, -о, *прил.* Пъстроок.

шарж, шàржът, шàржа, *мн.* шàржове, шàржа (сл. ч.), *м.* (фр.). 1. Пресилено карикатурно изпълнение на актьорска роля, песен, стихотворение и под. 2. Вид карикатура. *Дружески шарж.*

шаржѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Обикн. за актьор — представям нещо в пресилено карикатурен вид. **шаржирам се** *страд.*

шаржѝране *ср. Отгл. същ. от* шаржирам *и от* шаржирам се.

шарѝлка *ж.* 1. Шарка. 2. Бои, материал за шарене.

шарѝло, *мн.* -а, *ср.* Шарка, пъстрило. *От неговите ръце излизаха каруци, които бяха същинско чудо: леки, ... напети и гиздави като невести, с шарила и бои.* Йовков.

шàрка[1] *ж.* 1. Рисувана, шита, издълбана и пр. фигура, която служи за украса. *В стените бяха иззидани големи рафтове, разкрасени с прости шарки на цветя и плетеници.* Ст. Загорчинов. *По опънатото бяло платно тя везеше сложни шарки и плетеници.* Дим. Талев. *По пауновите пера има красиви шарки. Шарки на килим.* 2. Цвят, багра. *Пред него в тълпата, ... между шарките на дрехите, светеи алена копринена забрадка.* Елин Пелин. *Някои поят конете, други стягат каручките си, боядисани с весели шарки.* Елин Пелин.

шàрка[2] *ж.* Детска остра заразна болест, съпроводена с обрив по кожата и лигавиците. *Лицето му ... беше покрито с малки дупчици от шарка.* Йовков. □ **Дребна шарка** — морбили. **Едра шарка** — вариола.

шàркав, -а, -о, *прил. Нар.* Болен от шарка[2]. *Детето е шаркаво.*

шарколѝя *м. Нар. Поет.* Епитет на пъстър, шарен кон. *Ако зажалиш нявга за драмска ракия, / дойди на гости — / с коня шарколия.* Нар. пес.

шарлагàн, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Остар.* 1. Орехово или сусамово масло. 2. Изобщо растително масло (с изключение на зехтин). *Ще опържи малко лук и чушки и, ако е сряда или петък, ще капне в тигана само мъничко зехтин или шарлаган.* Влайков.

шарлагàнен, -а, -о. *Прил. от* шарлаган.

шарлагàнов, -а, -о, *прил.* Шарлаганен.

шарлàн, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Остар.* Шарлаган.

шарлàнен, -а, -о. *Прил. от* шарлан; шарлаганен.

шарлàнов, -а, -о, *прил.* Шарланен.

шарлатàн и **шарлатàнин,** *мн.* шарлатàни, *м.* (ит.). Измамник, нечестен човек. *Наричаше го лъжец, буквоядец и шарлатанин.* Елин Пелин.

шарлатанѝя *ж.* Измамническа постъпка.

шарлатàнка *ж.* Жена шарлатанин.

шарлатàнски, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на шарлатанин. *Шарлатански лъжи.*

шарлатàнски. *Нареч. от прил.* шарлатански. *Постъпва шарлатански.*

шарлатàнство, *мн.* -а, *ср.* Постъпка, проява на шарлатанин.

шарлатàнствувам, -аш, *несв.* Върша шарлатанства.

шарф, шàрфът, шàрфа, *мн.* шàрфове, шàрфа (сл. ч.), *м.* (нем.). 1. Тънък, обикн. копринен шал. 2. Параден офицерски пояс от широка копринена ивица. 3. Широка копринена ивица, която се слага през рамо като част от орден.

шàря[1], -иш, *мин. св.* шàрѝх, *несв.* Правя шарки върху нещо, изпъстрям. *Дълго бе работил*

над това блюдо — да го дълбае и шари и през цялото време пред очите му стояха пъстрите везби, които бе виждал по дрехите на майка си. Дим. Талев. *През спуснатите щори... проникваха ивици светлина и шареха плочника пред парадния ѝ вход.* Д. Добревски. *Ела, ела, Руске ле, | булка да ми станеш, | хурка да ти шаря!* Нар. пес. *Шаря яйца.* **шаря се** *възвр.* и *страд.*

шаря², -иш, *мин. св.* шарих, *несв. Разг.* Движа се в различни посоки. *Един ден от сутрин до вечер шарихме ту насам, ту натам по Искъра.* Д. Калфов. *Из залива шареха моторни лодки.* Д. Добревски. *Прожекторите неспокойно шареха из цялото небе.* П. Славински.

шаря се, -иш се, *мин. св.* шарих се, *несв., сред.* Получавам изрив при болестта шарка.

шаси, *мн.* -та, *ср.* (фр.). *Спец.* Рамка, на която се поставя каросерията и мотора на автомобил или другите части на някои уреди, машини и под. *Автомобилно шаси. Шаси на грамофон.*

шасла, *мн.* няма, *ж.* (фр.). Сорт ранозрейно бяло десертно грозде.

шатен *неизм., прил.* (фр.). Кестеняв.

шатра *ж.* 1. Палатка, шатър. *Най-после неговите пазачи го доведоха до голяма шатра с конска опашка на върха, пред която вардеха едри войници.* Ст. Загорчинов. 2. *Диал.* Заслон, сушина за запазване на зърнени храни и др.

шатър, *мн.* -три, *м.* (перс.). *Старин.* 1. Военна палатка, обикн. на вожд, хан и под. *Тъй като никой не излезе от шатъра на българския цар, императорът си тръгна, без да дочака Йоан Александър.* Ст. Загорчинов. *В една широка падина на безкрайната добруджанска равнина бяха разпнати шатрите на татарските войски.* Вазов. ‖ *Обр. Само редки капки пробиваха гъстия шатър на дъба.* Вазов. 2. *Разш.* Палатка. *Спусна се тичешком към края на селото,... където от три години насам всяка пролет циганите забиваха шатрите си.* Йовков.

шафер *м.* (нем.). Близък на младоженеца, който заема първо място след кума при обредна сватба; девер (във 2 знач.). *После вървеше булката със своя избраник. След тях се точеха кумове, сватове, шафери, народ.* Елин Пелин.

шаферка *ж.* Близка на младоженката, която заема първо място след кумата при обредна сватба.

шаферски, -а, -о. *Прил. от* шафер. *Шаферски букет.*

шафран, *мн.* няма, *м.* (араб.). 1. Южно тревисто растение, подобно на минзухар. Crocus sativus. 2. Цветът на това растение, изсушен и стрит на прах, употребяван като подправка или багрилно вещество. *Жълто се боядисва с шафран.*

шафранен, -а, -о, *прил.* Шафранов.

шафранов, -а, -о. *Прил. от* шафран; тъмножълт.

шафрантия *ж.* (араб.). *Презр.* Развалена жена.

шах¹, шахът, шаха, *мн.* шахове, шаха (сл. ч.), *м.* (перс.). Монарх в Иран или управител на някои мюсюлмански области в Индия. *Събрани са при шаха | всичките велможи, всички знатни хора.* П. П. Славейков. *Ирански шах.*

шах², шахът, шаха, *мн.* шахове, шаха (сл. ч.), *м.* (перс.). 1. Само *ед.* Шахмат. *Евгени седна до масата на двама играчи на шах и започна да следи играта.* Дим. Ангелов. 2. В съчет. **давам (обявявам) шах** — непосредствено застрашавам неприятелския цар при играта шахмат. 3. Комплектът от фигури и шахматна дъска, който служи за игране на шахмат. *Шах от слонова кост.* □ **Държа го в шах** — държа някого в неустановено, напрегнато и неблагоприятно положение.

шахмайстор *м.* Звание на изтъкнат шахматист.

шахмат, *мн.* няма, *м.* (перс.). Игра между двама противника, при която по определени правила се местят фигури върху специална дъска, разделена на 64 бели и черни квадратчета.

шахматен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Прил. от* шахмат. *Шахматна дъска. Шахматно първенство. Шахматен ход.*

шахматист *м.* Опитен играч на шахмат.

шахматно *нареч.* На тъмни и светли квадрати, като шахматна дъска. *Шахматно наредени бели и черни плочки.*

шахта *ж.* (нем.). 1. Вертикална или наклонена дълбока дупка с пряк изход на повърхността в мина, рудник, канализация и др. 2. Вертикален проход в сграда за асансьор, проветряне и др.

шахтьор *м.* Работник в минното строителство, който се занимава с прокопаване на шахти. *Шахтьорите изпълниха производствения си план предсрочно.*

шашав, -а, -о, *прил.* (тур.). *Разг.* 1. Заплеснат, завеян, шантав. 2. Кривоглед.

шашавост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* шашав.

шашардисам. Вж. ш а ш а р д и с в а м.

шашардисвам, -аш, *несв.*; **шашардисам**, -аш, *св.* (тур.). *Разг.* Забърквам, слисвам, замайвам. **шашардисвам се, шашардисам се** *страд.* и *сред.*

шашардисване *ср. Отгл. същ. от* шашардисвам *и от* шашардисвам се.

шашарма *ж.* (тур.). *Разг.* Объркване, бъркотия, смут. *Стана голяма шашарма.*

шашка *ж.* (рус.). *Остар.* Сабя. *Тръгнах напред — напреки изфуча конната жандармерия с голи шашки.* Ал. Константинов.

шашкън и **шашкънин**, *мн.* шашкъни, *м.* (тур.). Глупав, смахнат, налудничав човек.

шашкъния *ж.* Проява, постъпка на шашкънин.

шашкънски, -а, -о, *прил.* Който е присъщ на шашкънин.

шашкънски. *Нареч. от прил.* шашкънски. *Той постъпи много шашкънски.*

шашма *ж. Разг.* Шашарма.

шаяк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). Груб вълнен плат, по-тънък от аба. *Облечен е полуграждански — широки панталони от домашен шаяк.* Йовков. *Тука съществуват няколко тепавици за тепане шаяци и черни аби.* Вазов.

шаячев, -а, -о, *прил.* Шаячен. *Шаячево сетре.*

шаячен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е направен от шаяк. *Шаячни дрехи.*

шва̀ба, -та, *мн.* -и, *м.* (нем.). *Пренебр.* Немец.

шва̀бски, -а, -о. *Прил. от* шваба; немски.

швед, швѐдът, швѐда, *мн.* швѐди, *м.* Лице от основното население на Швеция.

швѐдец, *мн.* няма, *м.* Швед.

швѐдка *ж.* Жена от основното население на Швеция.

швѐдски, -а, -о. *Прил. от* швед *и от* Швеция. *Шведско пристанище. Шведска литература.* 2. Като *същ. м.* **шведски** — шведски език. *Вестниците пишат, че драмата му Симеон Велики била преведена и на шведски.* Вазов. □ **Шведска гимнастика** (спорт.) — система от гимнастически упражнения, които се правят на шведска стена. **Шведска кожа** — кожа с мъх откъм лицето; велур. **Шведска стена** (спорт.) — гимнастически уред, който представя вертикални стълби, прикрепени към стените на гимнастически салон.

швейца̀рец, *мн.* -рци, *м.* Лице от основното население на Швейцария.

швейца̀рка *ж.* Жена от основното население на Швейцария.

швейца̀рски, -а, -о. *Прил. от* швейцарец *и от* Швейцария. *Швейцарски планини. Швейцарски франк.* □ **Швейцарска крава** — порода крави от Швейцария, която се отличава с голяма млечност. **Швейцарско сирене** — вид твърдо сирене с големи шупли.

швѝрвам, -аш, *несв.*; **швѝрна,** -еш, *мин. св.* швѝрна̀х, *св. Диал.* Бликвам, руквам изведнъж. *Из носа на детето швирна кръв.*

швѝрване *ср. Отгл. същ. от* швирвам.

швѝрна. Вж. ш в и р в а м.

шебѐк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). Вид дребна маймуна, която се среща в Мала Азия и др. Inuus ecandatus.

шев, шевът, шева̀, *мн.* шѐвове, шѐва (сл. ч.), *м.* 1. Място, линия, по която са съшити две части от плат, кожа и др. *Дрехата се скъса по шевовете.* 2. Само *ед.* Шиене. *Шия си венчалната премяна. | Но е работата ми немила | и шевът ми — бавен и неравен.* Багряна. *Днес шевът не ми спори.* || Ушиване на дреха, облекло. *Учи шев при една шивачка. Шевът на роклята ѝ струва много скъпо.* 3. Начин, по който се шие нещо. *И между безбройните разноцветни кръпки* (на палтото) *най-много се хвърляха в очи две-три много големи... с едър шев и избелели конци.* Йовков. *Кръстосан шев.* 4. *Анат.* Мястото, където се съединяват частите на черепа.

шѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който служи за шев, за шиене. *Шевна машина. Шевна игла. Шевни конци.*

шевио̀т, *мн.* няма, *м.* (англ.). Вид вълнен плат за горни дрехи.

шевио̀тен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е направен от шевиот. *Шевиотен костюм.*

шевѝца *ж.* Извезана редица от фигури върху плат, обикн. с разноцветни конци. *Тя му уши бяла риза със сини и червени шевици по пазвата и по ръкавелите.* Ст Чилингиров.

шевро̀[1], *мн.* няма, *ср.* (фр.). Обработена козя кожа за обувки.

шевро̀[2], *мн.* -а̀, *ср.* (фр.). *Разг.* Боя за обувки; вакса.

шега̀ *ж.* 1. Думи, изрази, казани за смях, развлечение, веселие. *Закачките, глумите и шегите се сипеха като дъжд.* Вазов. *Те дори престанаха да го слушат — подхвърляха си леки шеги и се смееха широко и добродушно.* П. Вежинов. *Пущам шеги. Подмятам шеги. Безсолна шега. Остроумна шега. Груба шега. Невинна шега.* 2. Постъпка за създаване на весело настроение или за подигравка. *Наговориха се да ви пробутат плашлив кон, та после да си правят шеги из гарнизона.* П. Вежинов. *С огън шега не бива.* Погов. *Устройвам шеги.* 3. Нещо, което не създава грижи, тревоги или не изисква сериозно отношение. *Докле е младост, всичко е шега; | не хвърля сянка на сърце тъга.* П. П. Славейков. *Всичко ми се вижда шега. Не ми е до шега.* □ **На шега** — на смях, не наистина, несериозно. *Вълчан се обижда, но взема работата на шега.* Йовков. *Райко се уплаши вече не на шега и взе да се взира отново през шумата.* Ст. Загорчинов.

шегаджѝйка *ж.* Жена шегаджия.

шегаджѝйски, -а, -о. *Прил. от* шегаджия.

шегаджѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м.* Човек, който обича да се шегува; шегобиец. *Дръндевците пък били най-големите шегаджии и присмехулници. Да отидеш у тях, хем ще те нагостят, хем ще научиш и нова шега.* Кр. Григоров.

шегобѝец, *мн.* -ѝйци, *м.* Човек, който обича и умее да се шегува, да прави шеги. *Там се видях с Любен Каравелов, все сладкодумник и шегобиец.* Вазов. *Вземи на босия цървулите! — подхвърли някой шегобиец, и всички се изсмяха с глас.* Г. Караславов.

шегобѝйка *ж.* Жена шегобиец. *Добре дошла,... ела да видиш къде ще царува занапред твоята Гунка — посрещна я весело старата жена, която и без това си беше общителна и шегобийка.* Г. Райчев.

шегобѝйски, -а, -о. *Прил. от* шегобиец. *Шегобийско настроение.*

шегобѝйство, *мн.* -а, *ср.* Качество и проява на шегобиец. *Вие сте разположени за шегобийство, господин министре.* Вазов. *Една от отличителните му черти е шегобийството.*

шего̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Поет. Рядко.* Шеговит. *Момите потъват сред... радостни кикотения, шеговни чуруликания.* Вазов. *На ясния му лик играй усмивка блага | и от уста трепти шеговна, тиха реч.* П. П. Славейков.

шеговѝт, -а, -о, *прил.* 1. Който обича и умее да се шегува. *Павле Фертигът беше 18—20 годишно момче... Без причина весел, шеговит, винаги готов да каже нещо оригинално.* Вазов. *Пуста Въла шеговита; хем приказва, хем се смее!* Мих. Георгиев. *Той никак не приличаше на другите хора ... такъв весел и шеговит.* Елин Пелин. 2. Който съдържа или изразява шега. *Приказките му са ... шеговити и весели.* Влайков. *Разговорът се понесе лек и шеговит.* К. Петканов. *Шеговит тон. Шеговит поглед. Шеговита песен.*

шеговѝто. *Нареч. от* шеговит. *Казвай всекиму аго — да му е драго! — отговори шеговито Трънчев.* Вазов. *Геракът каза това нехайно и шеговито.* Елин Пелин.

шеговѝтост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* шеговит. *Гледаше строгото му лице, по кое-*

то нямаше ни следа от прежната шеговитост. Елин Пелин. *Тя вървеше срещу него с леко отметната назад глава и го гледаше с някаква тънка, загадъчна шеговитост.* Дим. Ангелов.

шегòвник, *мн.* -ци, *м. Рядко.* Шегобиец. *Очакваше да чуе някаква остроумна смешка от Берович, понеже Берович минуваше в столицата за духовит шеговник.* Вазов.

шегòвница *ж. Рядко.* Жена шегобийка. *Пише ми такива смехории! Шеговница Неда!* Вазов.

шегòвно. *Рядко. Нареч. от* шеговен.

шегỳвам се, -аш се, *несв., сред.* 1. Казвам, говоря шеги. *Донка взе да се шегува с него, ... а Ненко се смееше и със също такива весели шеги ѝ отвръщаше.* Влайков. *Той изпадаше в добродушен и весел тон, шегуваше се, разказваше анекдоти.* Йовков. || Надсмивам се, говоря с насмешка за някого. *Дори и Димитър... се шегува с Никола, който сам беше се поставил в смешно и глупаво положение.* Йовков. *Хората се подсмиваха и шегуваха с нейното нещастие.* Елин Пелин. 2. Говоря на шега, несериозно. *Тая вечер гледай да си избереш някоя девойка... да носи байрака — шегуваше се Цанко.* Вазов. *Абе вий шегувате ли се, или сериозно сте намислили в такваз нощ да минавате Алабак?* Ал. Константинов. *С лудия не се шегувай!* Погов. 3. Правя, устройвам някому шега, постъпвам несериозно. *Стражарят, като видя пушката си в ръцете на Лисичката, пребледня от страх. — Лисичка, не шегувай се! Дай ми пушката!* Елин Пелин. *Знам, че имаш пари, но вземи, вземи де, аз не се шегувам.* Д. Калфов. 4. *Разг.* Само с отрицание: не се шегувам — действувам енергично, твърдо, строго. *Ама сърба, българинът, не се шегува, триста псета да се сдавят, не могат го заглуши.* Ал. Константинов. *Военно време е, властта няма да се шегува, всякого ще тури на мястото му.* Дим. Талев. *Като дойде работата до здравето на хората, аз не се шегувам. В съд ще го дам, ще го накажа!* Г. Караславов.

шегỳване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* шегувам се. *Захванаха се смехове, шегувания.* Влайков.

шедьòвър, *мн.* -ври, *м.* (фр.). *Книж.* 1. Образцово, изключително произведение на изкуството, литературата и под. *В изящната литература има такива шедьоври, такива перли, които би трябвало всеки да знае наизуст.* Д. Калфов. 2. Найхубавото произведение на едно лице (писател, художник, майстор). *„Бай Ганьо“ е шедьовърът на Ал. Константинов.*

шезлòнг, *мн.* -ги, *м.* (фр.). Дълъг стол с подвижно облегало, на който човек може да седи полулегнал. *Барутчиев лежеше завит с одеяло... на един шезлонг върху терасата на вилата си.* Дим. Димов. *Едни от пътниците се изтягаха по шезлонгите, а други обикаляха парахода.* Г. Белев.

шейнà *ж.* 1. Превозно средство върху два плаза, което се плъзга по сняг или лед. *Снегът продължаваше да вали и образуваше дебел, пухкав килим, по който вече се хлъзгаха шейни.* Дим. Димов. *Когато пада сняг в полята / и някъде звънтят шейни, / какво спокойствие в душата / донасят зимните ни дни.* Сл. Красински. 2. Подобно по устройство приспособление за пързаляне по сняг или лед. *Винаги крадешком отивах на пързалката, дето някои другарчета по милост ми отстъпват своята шейна да се спусна и аз веднъж-дваж надолу.* Влайков. *Дечица тичат по снега с шейни.* А. Каралийчев.

шейрèтин, *мн.* шейрèти, *м.* (араб.). Дяволит човек, хитрец. *Голям шейретин е! Учена глава ще стане и мурафети знае!* Чудомир. *Бе той е такъв шейретин, че всичко може да направи.* Йовков.

шейсèт. Вж. шестдесет.

шейсèтгодишен. Вж. шестдесетгодишен.

шейсèти. Вж. шестдесети.

шейх, шèйхът, шèйха, *мн.* шèйхове, шèйха (сл. ч.), *м.* (араб.). *Книж.* 1. Старейшина на арабско племе или община. 2. Представител на висшето арабско мюсюлманско духовенство или глава на дервишки орден.

шекѐр, *мн.* няма, *м.* (перс.). *Остар.* Захар. *Знам де е кутията с кафето и шекера.* Вазов.

шекѐрен, -а, -о, *и* -рна, -рно, *мн.* -рни. *Нар. Прил. от* шекер. *Шекерени петлета.*

шекерлѝя, *неизм.* в ед., *мн.* -йи, *прил. Остар.* Който съдържа много захар; шекерен. *Да ѝ даваш, мамо, / кафе шекерлия.* Нар. песен.

шекѐрче, *мн.* -та, *ср. Нар.* 1. *Умал. от* шекер; бучка захар. *Горският бръкна в чантата, извади едно парче захар... и тури с ръка шекерчето в отворената като разцъфтяла роза уста.* Елин Пелин. 2. Захарно бонбонче. *Иди и си вземи едно ментено шекерче от кутията и върви играй.* Чудомир. *Гостите си вземат по едно шекерче.* Дим. Талев. || Захарна фигурка (пръчица, петле, луличка и др.), лакомство за деца. *Гледаше само своята малка търговийка с цветни шекерчета.* П. Спасов.

шèллак, *мн.* няма, *м.* (хол.). *Спец.* 1. Растителна индийска смола на тънки люспи, употребявана за направа на политура. 2. Политура, приготвена с такава смола. *Голото му теме, обърнато към близкия прозорец, бе лъскаво, светнало — сякаш полирано с шеллак.* Д. Калфов.

шèмет, *мн.* няма, *м.* 1. Замайване на главата, виене на свят. *Почувствува шемет, стана права..., но политна напред.* К. Петканов. *Усети шемет в главата си и изведнъж премаля.* А. Гуляшки. 2. *Прен. Книж.* Опиянение. *Няколко дни ходеше като замаяна от шемета на първата любов и мислеше само за следващата си среща с Петър.* Ивайло Петров.

шèметен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който причинява шемет, виене на свят. *Шеметната пропаст под него правеше да пъплят ледени мравки по снагата му.* Вазов. *Тук всичко земно губи от теглото си — / на тази шеметна, безбрежна висина.* Багряна. *При тебе спря тогава любовта; / то беше миг на шеметна измама.* Ас. Разцветников. *Шеметна бързина.* 2. *Рядко.* Обзет от шемет; зашеметен. *Не мигна нея нощ и шеметен из двора / Младен се луташе самотно.* П. П. Славейков.

шèметно. *Нареч. от* шеметен. *Надолу се спускаше шеметно права урва в една ужасна пропаст.* Вазов. *Поляната беше равна, обградена с шеметно високи ели.* Ив. Хаджимарчев.

шемизèтка *ж.* (фр.). Вид женска блуза от тънка материя със затворена якичка с островърхи краища.

шѐпа *ж.* 1. Длан и пръсти на ръка, допрени и свити като лъжица. *Той заграби с шепа жълтиците.* Вазов. *Когато се понабереше пръст, той я изхвърляше с шепи.* Г. Караславов. *Евлоги отвори крана на чешмата, подложи шепи и дълго пи.* А. Гуляшки. 2. Количество, което може да се побере в така свитите длан и пръсти. *Селянката се наведе, развърза торбичката, загреба шепа череши.* Вазов. *В ръцете си държеше шепа сухи корени, треви.* Дим. Талев. *Цяла шепа захар ни даде.* Г. Караславов. *Шепа пръст.* 3. Само *ед. Прен. Книж.* Малко на брой, нищожно, незначително количество. *С писък бягаха по улиците шепата защитници на града и хвърляха оръжията си.* А. Каралийчев. *Шепа хора били. А сега — милиони.* Мл. Исаев. *Ние се борим против войната, против експлоатацията на народите от шепа капиталисти.* Д. Добревски. □ **С (пълни) шепи** (разг.) — изобилно, щедро. *Гребяха с пълни шепи от благата на живота.* Г. Караславов. *Раздава с пълни шепи.*

шѐпна, -еш, *мин. св.* шѐпнàх, *прич. мин. страд.* шѐпнат, *несв.* Говоря тихо, с шепот; шушна. *Дядо Либен повиква своята най-млада снаха и шепне ѝ на ухото.* Каравелов. *Димитър се навежда близо до него и ниско му шепне: — Стоиле!* Йовков. *Изсъхналите ѝ устни шепнеха: — Павле, Павле.* Елин Пелин. ‖ *Обр. Ветрецът пак тъй нежно шепнеше в зелените гори.* Вазов. **шепна се** *страд. Името на хаджи Драган започна да се шепне по-често.* Йовков.

шѐпнене *ср. Отгл. същ. от* шепна *и от* шепна се. *Говореха тихо, с шепнене.* Ал. Константинов.

шепнешкàта *нареч. Разг.* Шепнешком. *Загледан в него, дядо Недко заговори тихо, почти шепнешката.* Йовков.

шепнешкòм *нареч.* С шепнене. *Иван и жена му всякога си говореха тихо, почти шепнешком.* Елин Пелин.

шѐпот *м.* 1. Тих и глух говор без звучене на гласилките; шепнене. *Приказваха все по-тихо, с недоизречени думи и шепот.* Дим. Талев. *Напрягаше слух по говора да ги познае, но освен тих шепот нищо друго не се чуваше.* М. Марчевски. *Заговори тихо, почти с шепот.* П. Спасов. *Сподавен шепот.* 2. *Прен. Поет.* Тих, неясен шум; шумолене. *Тамо в дън горите атонски високи, | ... | де се чува само ревът беломорски, | или вечний шепот на шумите горски, | ... | един монах тъмен, непознат и бледен, | пред лампа жумеща пишеше наведен.* Вазов. *Тополата... ден и нощ шумоли, пее. В най-голямата жега, подслониш се под сянката ѝ и слушаш далечен шепот.* К. Петканов. *Въздухът е пълен с някакъв тайнствен шепот; това е езикът на горските листа.* Кр. Кюлявков.

шѐпотен, -тна, -тно, *мн.* -тни. *Рядко. Прил. от* шепот. *Руска, заслушана в шепотните думи на Статко..., се беше унесла в някакъв свой приказен свят.* Дим. Ангелов.

шѐпотно. *Рядко. Нареч. от* шепотен. *Една съблазън ме опива, | зоват те шепотно мечти — | далеч, де никой не отива.* Яворов.

шѐпотом *нареч. Книж.* Шепнешком. *Шепотом разправихме на стареца, че сега е необходима най-голяма тишина.* Яворов. *Понякога старецът си говореше сам — съвсем тихичко, шепотом.* Г. Караславов.

шепотя̀, -йш, *мин. св.* -йх, *несв. Рядко.* Шепна. *Не слушайте вие какво ви шепоти дяволът и какво ви учи.* Дим. Талев.

шептѐж, *мн.* няма, *м. Рядко.* Шепот, шептене. *После настана глух шептеж по масите* Вазов.

шептѐне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* шептя *и от* шептя се. *С шептене плачешком си приказваха.* Блъсков. *Раздадоха се учудени враждебни шептения.* Вазов.

шептя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* шептя̀л, -а, -о, *мн.* шептѐли, *несв. Поет.* Шепна. *Поточето кристално ръмолеше | в зелената гора, а ти, | до мен седнала, тихо ми шептеше.* Вазов. *Услушай се, татко. Не чуваш ли ти, | на вилите царят какво ми шепти?* П. П. Славейков (превод) ‖ *Обр. Със брезите тих вятър шепти.* Вес. Георгиев. **шептя се** *страд.*

шербѐт *м.* (араб.). 1. Ориенталско разхладително питие от сироп, понякога ароматизирано с есенция. *Тя донесе ... по един червен шербет с по три пъпки карамфил за ханъмите.* Цани Гинчев. *Човек можеше да пие кафе..., да се разхлади с шербет.* Ст. Дичев. 2. *Разг.* Като *прил. неизм.* За нещо течно — много сладък. *Марко пие шербет благо вино.* Нар. пес.

шербетлѝя, *неизм.* в *ед.*, *мн.* -ѝи, *прил. Остар.* Който е много сладък. *Кафе пия каймаклия, | ... | а пък вино шербетлия.* Нар. пес.

шердѐн *м.* (перс.). 1. Четвърти цял от стомах на преживно животно; мура[2]. 2. Дебело черво на свиня, приготвено като ястие. *Дими | зад тях под скарата, где наредени | пекат се дробчета, кебапчета, шердени!* К. Христов. *Вечер с една тепсия ходи да продава из кръчмите варениш кембенца..., шердени и разни други закуски.* Чудомир.

шердѐнче, *мн.* -та, *ср.* 1. *Умал. от* шерден. 2. Агнешки шерден. 3. Агнешки шерден или свинско дебело черво, приготвено като ястие. *Пълнени шердenчета.*

шерѐнга *ж.* (пол.). *Остар.* Редица от войници, строени един до друг в една линия. *Солдатите се разделили на две шеренги.* З. Стоянов. *Начело на оная шеренга войска... той позна двама офицери.* Вазов.

шериàт *м.* (араб.). Сбор от религиозни и битови правила у мохамеданите, основани върху корана. *Турските съдилища се водят от предписанията на шериата.* Величков. *Лицето му беше... обкръжено от бяла прибрана и подстригана брада, точно според повеленията на шериата.* Йовков.

шериàтски, -а, -о. *Прил. от* шериат. *Шериатско право. Шериатски съдилища.*

шѐриф *м.* (англ.). *Книж.* Полицейски началник със съдебна власт в Англия и в Съединените щати.

шест, шесттѐ, *числ.* Число, цифра и количество 6. *Нощувал е шест пъти в къщата на баба Тонка.* Вазов. *По-добре днес пет, а не утре шест.* Погов.

шѐста *ж.* В съчет. с числ. бройни — една част от цяло, разделено на шест равни части. *Туй, което | нявга предрече | чрез науката | дръзко Маркс — | днес е жива | действителност вече | в една шеста | от нашта земя.* Хр. Радевски.

шеста̀к, *мн.* -ци, *м. Диал.* Вила със шест зъба. *Поръчаха на един дебрянски зограф да изобрази лира. Излезе нещо като шестак, с който ринат сено.* Вазов.

шѐствие, *мн.* -я, *ср.* Тържествено, бавно движение на множество, на голяма група хора; процесия. *Участвували ли сте в някоя манифестация? ... — То е нещо величествено! Представи си: ... дълго шествие, бавно, мълчаливо.* Йовков. *Погребалното шествие вървеше бавно. Най-напред се носеха венците... След колесницата се редеше безкрайна върволица от официални лица, ... от приятели и почитатели.* Елин Пелин. *Траурно шествие. Факелно шествие.*

шѐствувам, -аш, *несв. Книж.* **1.** Вървя, движа се тържествено. *Всеки празничен ден... безкрайни процесии с хоръгви, кадилници и свещи... са шествували край заспалите канали на призрачния град.* К. Константинов. *Всред този блясък шествуваше с музика начело цветът на столичната интелигенция със запалени факли.* Ал. Константинов. **2.** *Прен. Книж.* Стремително настъпвам, разпространявам се. *Неговите* (на П. Р. Славейков) *поетически чувства и интереси са закърмени най-напред от руските художници на словото, които тъй победоносно шествуват сега по Европа.* П. П. Славейков.

шестгоди̇̀шен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който е на възраст шест години. *Изведнъж съгледа той шестгодишното си къдрокосо момченце.* Дим. Ангелов. **2.** Който трае шест години. *Решено бе да се отворят в училището още два класа, та да стане то шестгодишно.* Дим. Талев. *Шестгодишен курс.*

шестгоди̇̀шнина *ж.* Годишнина от събитие, станало преди шест години.

шестдесѐт и (разг.) **шейсѐт,** -ттѐ, *числ.* Число и количество 60. *Отредът не броеше повече от шестдесет души.* Ст. Загорчинов.

шестдесетгоди̇̀шен и (разг.) **шейсетгоди̇̀шен,** -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който е на възраст шестдесет години. *Беят, шестдесетгодишен старец, прие навъсено доктора.* Вазов. **2.** Който трае шестдесет години. *Шестдесетгодишна книжовна дейност.*

шестдесетгоди̇̀шнина *ж.* Годишнина от събитие, станало преди шестдесет години.

шестдесѐти и (разг.) **шейсѐти,** -а, -о. *Числ. поредно от* 60. *Доктор Харалампи беше отдавна надхвърлил петдесетте години и се приближаваше към шестдесетата.* Елин Пелин. *Той беше шестдесети в списъка.*

шестдесети̇̀на и (разг.) **шейсети̇̀на,** *числ.* Около 60, приблизително 60. *Насъбраха се шестдесетина души, зашетаха нагоре-надолу.* Г. Караславов.

шестднѐвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* **1.** Който трае шест дни. *След шестдневни преживени ужаси, страх и редица съдбоносни патила той бе отново при другарите.* Ив. Хаджимарчев. *Шестдневен срок.* **2.** Който е на шест дни. *Шестдневно бебе.*

шестета̀жен, -жна, -жно, *мн.* -жни, *прил.* Който е на шест етажа. *Шестетажно здание. Шестетажна кула.*

шѐсти, -а, -о. *Числ. поредно от* шест. *Селямсъзът седеше на шестото стъпало на стълбите.* Вазов. *Ей на плета се струпаха засмени | цял рой дечица: ... | ... две, три, четири, ей пет, | ей шестото.* П. П. Славейков. *Шести клас.*

шести̇̀л *м.* Вид явор, малко по-дребен от обикновения, със сладникав сок по кората. Acer platanoides.

шести̇̀ма *числ.* За мъже или мъже и жени — шест души. *Четирима души ще вардите където Долна Оряховица, шестима — където Лясковец.* Цани Гинчев. *Останал бе само той от шестимата.* А. Гуляшки.

шести̇̀ца *ж.* **1.** Цифрата 6; шесторка. **2.** Бележка, оценка за отличен успех при изпит или изпитване. *Катя завърши с отличие гимназия и взе с пълна шестица конкурса в медицинския факултет.* А. Гуляшки. **3.** *Разг.* Карта за игра със шест знака.

шестмѐсечен -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който трае, продължава шест месеца. *Шестмесечен курс.* **2.** Който е на възраст шест месеца. *Шестмесечно бебе.*

шестмѐсечие, *мн.* -я, *ср.* Всеки един от двата периода от по 6 месеца, на които се разделя годината; полугодие. *През първото шестмесечие на годината планът бе преизпълнен.*

шестна̀десет и (разг.) **шестна̀йсет,** -ттѐ, *числ.* Число и количество 16. *Шестнайсет бъчви съм налял тая година, Хаджи!* Каравелов. *В съна на твоите шестнадесет години | душа те възжела и похити.* Яворов.

шестна̀десетгоди̇̀шен и (разг.) **шестна̀йсетгоди̇̀шен,** -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил.* **1.** Който е на възраст шестнадесет години. *Шестнадесетгодишната Иглика ... вървеше бавно между стадото.* Елин Пелин. *Замина той сега заедно с втория син на брата си — около шестнайсетгодишно момче.* Дим. Талев. **2.** Който трае шестнадесет години. *Шестнайсетгодишна война.*

шестна̀десети и (разг.) **шестна̀йсети,** -а, -о. *Числ. поредно от* шестнадесет. *Стол на шестнайсетия ред в киното.*

шестнадесети̇̀на и (разг.) **шестнайсети̇̀на** *числ.* Около 16, приблизително 16 на брой. *Той мушкаше напред едно момиче на шестнадесетина години.* Г. Белев.

шестна̀йсет. Вж. шестнадесет.

шестна̀йсетгоди̇̀шен. Вж. шестнадесетгодишен.

шестна̀йсети. Вж. шестнадесети.

шестнайсети̇̀на. Вж. шестнадесетина.

шестокла̀сен, -сна, -сно, *мн.* -сни *прил.* **1.** *Остар.* За училище — който има шест класа. *Пловдивската шестокласна гимназия... беше най-прочутото учебно заведение в България.* Вазов. **2.** *Разг.* Който се отнася до шести клас в училище. *Шестокласно образование. Шестокласен учебник.*

шестокла̀сник, *мн.* -ци, *м.* Ученик от шести клас. *Тогава се запознах и с Константин Стоилов, шестокласник, най-добрия ученик в гимназията.* Вазов.

шестокла̀сничка *ж.* Ученичка от шести клас.

шестокри̇̀л, -а, -о, *прил.* Който е с шест крила. *Твоят кон не е кон, а змей шестокрил.* Каравелов. *Държа ни слово и ни нарече: „шестокрили серафими!"* Вазов.

шестолъ̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *прил.* Който е с шест лъча, с шест заострени ъгъла. *На гърдите ѝ жълтееше шестолъчна звезда.* Ем. Коралов.

шесторѐд, -а, -о, *прил.* За пшеница — чиито класове имат шест реда зърна. *Очите му останаха в шесторедата пшеница — класът ѝ бе педя дълъг.* К. Петканов. *Слънчевите лъчи посребриха капките роса, що висяха като гроздове по едрите шестореди класове.* Кр. Григоров.

шестòрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който е шест пъти по-голям от нещо, определено като единица. *Шесторен размер.*

шестòрка *ж.* **1.** Цифрата шест; шестица. *Всичко беше точно означено, нямаше нужда от английски език, за да се прочетат цифрите. Без самоучител в ръка веднага установих, че „руум" значи стая, шесторката — долари.* Г. Белев. **2.** Група, която се състои от шест единици. *Из селата остана само легендата за нелегалната шесторка и за нейния командир.* Дим. Ангелов. **3.** *Разг.* Бележка, оценка за отличен успех при изпит или изпитване; шестица. *Които се учат добре, за своите петорки и шесторки се тревожат, а които се учат лошо — за двойките.* М. Марчевски. **4.** *Разг.* Карта за игра с шест знака.

шестосрѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се състои от шест срички. *Шестосрична дума.*

шестостѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* *Геом.* Който има шест стени. *Шестостенна пирамида.*

шесточлѐнен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* Който се състои от шест члена. *Веднага една шесточленна депутация тръгна за Ливадия.* Вазов.

шестоъ̀гълен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има шест ъгъла. *Шестоъгълна призма. Шестоъгълна звезда.*

шестоъ̀гълник, *мн.* -ци, *м.* *Геом.* Многоъгълник с шест ъгъла. *Правилен шестоъгълник.*

шѐстстотин, -тѐ, *числ.* Число и количество 600. *Да похарчи шестстотин лева, когато в къщи имаше и ядене, и легло, и отопление!* М. Грубешлиева.

шестчàсов, -а, -о, *прил.* Който трае шест часа. *Шестчасов работен ден.*

шѐтам, -аш, *несв.* **1.** Работя из къщи, върша домашна работа; шътам. *Майка ѝ шетала из къщи, чистела, готвела.* Ран Босилек. *Двете жени ... шетаха още от тъмно, накладоха огнищата, наготвиха всякакви коледни ястия, постлаха стаите с нови килими.* Дим. Талев. **2.** В съчет. с предлога *на* или с дат. падеж на личните местоимения — прислужвам някому. *Майка ти е вече стара и не може да ми шета.* Каравелов. *В тази къща баба Гена млада булка е дошла, шетала е на свекър и свекърва.* П. Ю. Тодоров. *Шетай ми ти сега, че аз ще ти прислужвам на сватбата.* Погов. **3.** *Нар.* Ходя насам-натам, скитам се, кръстосвам. *Двайсет и пет години съм шетал из тия планини.* Вазов. *Лудо ходи, лудо шета / из село, / калпак криви, китка кичи / на чело.* Ц. Церковски. □ **Шетба шетам** (нар.) — непрекъснато ходя, скитам. *Шетба шета Марко Прилепчанец, / шетба шета низ Косово поле.* Нар. пес.

шѐтане *ср.* *Отгл. същ. от* шетам; шетня. *Щом като ти се вижда по-леко женското шетане, хайде да се сменим. Ти започни да вършиш къщната работа, аз — полската.* Ран Босилек.

шетàчка *ж.* *Нар.* Жена, която шета в къщи, която умее добре да шета.

шѐтба *ж.* *Нар.* Шетане. □ **Шетба шетам** (нар.) — непрекъснато ходя, скитам. *Малко ли сме шетба шетали из Долна земя!* Ст. Загорчинов.

шетня̀ *ж.* *Нар.* **1.** Вършене домашна работа, шетане из къщи. *Чуваше се шум от женска шетня и требене.* Вазов. *Жените ще се въртят из къщи и по двора ..., потънали в непризнаваната от никого къщна шетня. Миене, метене, чистене, предене, тъкане, шиене, пране, готвене ..., все едно и също, от тъмно до тъмно.* Г. Караславов. **2.** Прислужване, слугуване. *Дето ще шеташ на други, / други на тебе да шетат. — Добре съм, аго, аз тука / при стари баща и майка, / мен не тежи ми шетнята.* П. Р. Славейков. *На бял кон и на чер калугер голяма им е шетнята.* Погов. **3.** Ходене насам-натам. *Бях свидетел на късното и безполезно щуране и шетня на повиканите стражари из манастира и околностите.* Вазов. *В чифлика има голяма шетня. Нещо кроят, ама не мога да разбера какво е.* А. Каралийчев.

шѐтърен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* *Диал.* Който обича да шета, да работи из къщи; пъргав, работен. *Припадне ли нощта тъмносиня, / мен ми служи шетърна слугиня.* Ас. Разцветников. *Шетърна невеста.*

шеф, шѐфът, шѐфа, *мн.* шѐфове, шѐфа (сл. ч.), *м.* (фр.). **1.** *Книж.* Длъжностно лице, което ръководи учреждение, предприятие, организация и под.; ръководител, началник. *Там бяха наредени ликовете на всички партийни шефове.* Йовков. *Аз съм главен инспектор там, шеф на службата, дето раздава помощи ... на нуждаещите се.* Д. Калфов. *Успехи двойни тука той пожъна / и в София отново се завърна, / където бе достойно оценен. — / От него шефът беше възхитен.* Ем. п. Димитров. *Шеф на дипломатическа мисия.* **2.** *Разг.* Началник по отношение на подчинените си. *Той изпълняваше акуратно заповеди те на шефа си.* Дим. Димов. **3.** (рус.). *Нов.* Учреждение, което е поело шефство (във 2 знач.) над друго учреждение, предприятие и под. *Институтът е шеф на две ТКЗС-та.*

шѐфка[1] *ж.* *Разг.* **1.** Жена шеф. *Ней се пада. шефството на нашата партия и аз тук, пред всички ви, я провъзгласявам за шефка.* Ст. Костов. 2. Съпруга на шеф.

шѐфка[2], *мн.* няма, *ж.* Тъмночервено грозде за вино със слабо удължени дебелокожи зърна.

шѐфски, -а, -о. *Прил. от* шеф. *Шефска дума. Шефско място.*

шѐфски. *Нареч. от прил.* шефски. *Държи се шефски.*

шѐфство, *мн.* -а, *ср.* **1.** *Разг.* Ръководство, ръководене. *Тя с право заслужава най-високото положение, което може да достигне една членка в нашата организация ... Ней се пада шефството на нашата партия.* Ст. Костов. **2.** *Нов.* Обществена дейност за оказване културна, политическа или друга помощ обикн. от едно учреждение, организация на друго учреждение,

предприятие и под. *Много учреждения и предприятия са поели шефството на ТКЗС-та, училища и др. Вземам под свое шефство.*

шех, шѐхът, шѐха, *мн.* няма, *м.* (перс.). *Спец.* При игра на шахмат — нападение с някаква фигура срещу неприятелска царица. *Давам шех. Обявявам шех.*

шибàлка *ж. Нар.* Тънка жилава пръчка за удряне. *Пред амбулаторията се изправи Рангел клисарят, с тънка шибалка в ръка — една зелена младочка, която кой знае отгде беше отрязал.* Йовков.

шѝбам, -аш, *несв.* 1. Удрям силно с нещо еластично (камшик, бич и под.), което държа в ръка. *Митко захваща да шиба коня с камшика.* Йовков. *Откърши една върбова пръчка и почна да шиба животното.* Елин Пелин. *Водачите взеха да шибат по-силно конете с дългите си бичове ... и колесницата изкачи нагорнището.* Ст. Загорчинов. || За клони и под. — нанасям резки, откъслечни удари, удрям силно. *Клоните и прорасналите филизи на шубраците шибаха и разкървяваха ръцете и лицата им.* Дим. Ангелов. 2. За струя (въздушна, водна и др.) — удрям, бия, бруля. *Навън заваля дъжд ... и едри капки почнаха да шибат през отворения прозорец.* Елин Пелин. *Вятърът шибаше Митко право в лицето.* М. Марчевски. *В лицето злобно шиба буря снежна.* Вес. Георгиев. 3. *Прен. Разг.* Слагам нещо в голямо количество или набързо, наведнъж и безразборно. *Приготви снопчета с бюлетини, па шибай в урната.* Ал. Константинов. **шибам се** *възвр.* и *страд. Шибаше се с една тънка върбова пръчица по ботушите и се клатеше на стола дълго.* Елин Пелин.

шѝбане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* шибам *и от* шибам се. *На две-три места по лицето му имаше слаби белези от шибанията на клонките.* Дим. Ангелов.

шѝбвам, -аш, *несв.*; **шѝбна,** -еш, *мин. св.* шѝбнàх, *прич. мин. страд.* шѝбнат, *св.* Шибам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Конете са доста пустали и коларят от час на час ги шибва да поизбързат.* Л. Стоянов. *Той шибна коня и отмина.* Ст. Дичев. *Подправих си, разбираш ли, почерка, шибнах писмото в един плик и хайде в кутията.* Ал. Константинов. **шибвам се, шибна се** *възвр.* и *страд.*

шѝбвам се, -аш се, *несв.*; **шѝбна се,** -еш се, *мин. св.* шѝбнàх се, *св.*, *сред. Разг.* Стремително се вмъквам някъде; втурвам се. *Котката... хукна през двора и се шибна в плевника.* Елин Пелин.

шѝбване *ср. Отгл. същ. от* шибвам *и от* шибвам се. *След всяко шибване легналият по гръб ученик силно тръпне и се гърчи.* Влайков.

шѝбна. Вж. ш и б в а м.

шѝбна се. Вж. ш и б в а м с е.

шибòй, -òят, -òя, *мн.* -òи, *м.* (перс.). Пролетно или лятно градинско цвете от кръстоцветните с приятна миризма. Cheiranthus cheiri. *Па да ида в моето село, | в моята градинка, | ще набера росно цвете | шибой и латинка.* Каравелов. *Тодора, опиянена от мириса на цветята, откъсна шибой и се накичи.* К. Петканов.

шивàлня *ж.* Шивашка работилница, обикн. в казарма, пансион и др. *Викаха го в Дупница — там имало военна шивалня.* Кр. Григоров.

шивàч *м.* Занаятчия или работник, който изработва, шие дрехи; крояч. *Пет години е бил шивач — вадил е очите си над иглата.* Г. Караславов. *Мъжки шивач. Дамски шивач. Моден шивач.*

шивàчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Обикн. в съчет. **шивачен мускул** (анат.) — мускул от предната страна на бедрото.

шивàчество, *мн.* няма, *ср.* Занятие на шивач. *Препитава се с шивачество.*

шивàчка[1] *ж.* Жена шивач. *Веднага си спомни, че трябва да изпрати момичето при шивачката, за да донесе новата ѝ рокля.* Я. Гуляшки.

шивàчка[2] *ж. Спец.* 1. Книговезна машина за механично зашиване с тел или с конци. 2. Канцеларска машинка за механично зашиване с тел на преписки, книжа и под.

шивàчница *ж.* Работилница на шивач. *Примамиха го да влезе в шивачницата и за малко не го накараха да легне, за да му вземат мярка с дървения аршин за едни потури.* Дим. Талев.

шивàшки, -а, -о. *Прил. от* шивач. *От седемгодишен си е вадил очите с иглата. И именно за да се спаси от шивашката орисия, ... би пътя пеш от Кюстендил до Казанлък.* Л. Стоянов. *Шивашка кооперация. Шивашки работник.*

шѝен, шѝйна, шѝйно, *мн.* шѝйни. *Прил. от* шия, врат. *Шийни прешлени.*

шѝене, *ср. Отгл. същ. от* шия *и от* шия се. *Заболяха ме очите от това пусто шиене, пръстите си избодох.* Йовков.

шизофренѝк, *мн.*- ци, *м. Мед.* Болен от шизофрения.

шизофренѝчка *ж. Мед.* Болна от шизофрения.

шизофренѝя, *мн.* няма, *ж.* (гр.). *Мед.* Тежка душевна болест, която се отличава с постепенен упадък на умствената дейност и нарушение на връзката между психическите процеси.

шѝйка[1] *ж. Умал. от* шия. *Ласто-ласто- | ластовичко, | ... | с тънка шийка | ... | научи ме | да летя | като тебе | по света.* Елин Пелин. *Ще окача на бялата ѝ шийка едно златно медальонче.* Д. Калфов.

шѝйка[2] *ж.* Тясна дълга част на шише, чайник и др., която се намира под отвора му; шия. *Пано, донес още една оканица, ама да я напълниш до шийката.* Я. Каралийчев. *Опитваха късмета си, като отдалече се мъчеха да нахлузят халки върху шийките на лимонадени шишета.* Я. Гуляшки. *Шийка на чайник.*

шик, шѝкът, шѝка, *мн.* няма, *м.* (фр.). 1. Изящност, елегантност. *Другите девойки, гледаш, живеят, както всичкия свят; ... и на балове, и на градини, и шик у тях.* Вазов. *Намери сили да се приготви набърже и да обуе лачените си ботуши, високи и тесни, както изисква военният шик.* Л. Стоянов. 2. Като *прил. неизм.* Изящен, елегантен. *Елит разноцветен в шпалир нареден; | ... | стражари надути..., цилиндри, бомбета и фракове шик, | ... | прочувствени речи и громко „ура“.* Смирненски. 3. Като *нареч.* Изящно, елегантно. *Шик, прелестно облечена.* Вазов. *Умее да се носи шик.*

шѝкалка *ж.* Ореховиден нарастък по дъбови листа и вейки, в който се развива чер-

вейче на мушицата Cynips folii. *Тръгнаха да събират шикалки и борови шушулки.* Л. Стоянов. *Мастило от шикалки.* □ **Няма да играем на шикалки** (разг.) — няма да се занимаваме с дребни, несериозни неща.

шикалкàвене *ср. Отгл. същ. от* шикалкавя. *Ще ви подкрепя. Но дотогава никаква игра, никакво шикалкавене, никакви фокуси зад гърба ми.* Дим. Димов.

шикалкàвя, -иш, *мин. св.* -их, *несв. Разг.* Опитвам се да заблуждавам, да залъгвам някого; извъртам. *Аз се водих с Касапски пет месеца тъй.. и той хвана да шикалкави, да връцка.* Вазов. *Новото правителство шикалкавеше, не искаше тези смели хора да излязат от тюрмите.* Г. Караславов. *Аз, друже, те учих / да бъдеш конкретен, / а ти шикалкавиш!* Вапцаров.

шѝкалков, -а, -о, *прил.* Шикалчен. *Шикалкова боя.*

шѝкалчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* шикалка. *Шикалчно мастило.*

шиканѝрам, -аш, *несв.* и *св. Книж.* Правя шикании. *И той започва да потиска и шиканира ударниците.* Г. Димитров.

шикàна *ж.* Шикания.

шиканѝя *ж.* (фр.). *Книж.* Умишлено създаване на пречки, мъчнотии в някоя работа, извъртане в съдебен процес и др. *Осведомявах я за всичко! ... За слуховете в двореца ..., за шиканиите на Борис с Отечествения фронт.* Дим. Димов.

шикòзен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Изящен, елегантен. *Как е възможно такъв шикозен господин, който ходи с цилиндър, там да се гуши в трета класа.* Вазов. *Не можех да го позная в новия му шикозен костюм.* Н. п. Филипов.

шикòзно. *Нареч. от* шикозен. *Колкото пъти го видях — модно, шикозно облечен.* Вазов.

шѝле, *мн.* -та, *ср. Нар.* Отбито агне до една година. *Само старата овца — майка му и ваклото шиле ... — блееха и не млъкваха.* Йовков. *На дълга маса ... димяха две печени гойни шилета.* А. Страшимиров.

шилегàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Нар.* Овчар, който пасе шилета. *Шилегар в ТКЗС.*

шѝлене *ср. Отгл. същ. от* шиля *и от* шиля се.

шѝлест, -а, -о, *прил. Нар.* Който е изострен на края като шило. *Шилест кол.* ‖ Който е с остър връх; островръх. *Отпред се извиваше шилесто голо бърдо.* Ст. Загорчинов.

шѝлешки, -а, -о. *Прил. от* шиле. *Шилешки кожи.*

шилѝнг *м.* (англ.). **1.** Английска монета със стойност една двайсета от лирата стерлинг. *Посетителят, като заплати само един шилинг, може да обикаля цялото изложение.* **2.** Австрийска монетна единица.

шѝло, *мн.* шилà, *ср.* Заострена метална или дървена пръчица с дръжка за пробиване на дупки. *Татко зачука върху подметката, но тъй силно удари чука, че шилото се счупи в гьона.* Д. Немиров. *Рано сутрин жените напълват кошовете с разсад, мятват ги на гръб и цял ден наведени дупчат с шила земята и забучват стръкчетата.* Г. Белев. *От устата му щръкнаха два черни зъба, остри като шила.* Ст. Загорчинов. *Шило в торба не седи.* Погов. *Обущарско шило.* ‖ *Прен. Разг.* Човек, който ходи насам-натътък и се въвира навсякъде; немирник. *Консула, какво-то шило беше, се защура насам-нататък, тук седне, там стане, едного закачи, на другиго подхвърли дума.* Йовков.

шилтè, *мн.* -та, *ср.* (тур.). *Диал.* Малък дюшек, обикн. за миндер. *Под самия иконостас било постлано едно шилте.* Каравелов. *Ханъмите бяха насядали около трапезата на малки шилтета, а Рашид — на една възглавница.* Цани Гинчев.

шѝля, -иш, *мин. св.* шѝлих, *несв. Нар.* Правя нещо да стане с остър връх; заострям. *Шиля кол.* шиля се *страд.*

шимпанзè, *мн.* -та, *ср.* (африк.). Вид африканска човекоподобна маймуна. Pan satyrus.

шѝна *ж.* (нем.). **1.** Железен или гумен външен обръч, в който се стяга колело на превозно средство, за да бъде по-здраво и да се облекчи движението му. *Младият момък докара пред портата на Глаушеви тежка, грубо сглобена двуколка с дебели железни шини на колелата.* Дим. Талев. *Сега ковачите притягат шините на някои разсъхнали се колелета.* Кр. Григоров. **2.** Плоско желязо на лента. **3.** Приспособление от твърд материал, чрез което се прикрепва и поддържа в покой счупена кост. *Лечебна шина. Транспортна шина.*

шѝнда *ж.* (нем.). *Нар.* Малка цепена букова дъска, от едната надлъжна страна изтънена, а от другата с жлеб. *Таванът между гредите е обшит с хубаво рендосани шинди.* Влайков.

шиндàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Нар.* Производител на шинди.

шиндàрски, -а, -о. *Нар. Прил. от* шиндар. *Шиндарско длето.*

шѝндра *ж.* Шинда. *Издигнал е към Тарильомовия двор преграда от шиндри.* Вазов.

шинèл *м.* (рус.). Дълга горна униформена дреха. *Един мургав чиновник с плитка шапка и сив шаячен шинел ми дава билет.* Вазов. *Излезе възнисък плещест железничар, наметнат с дълъг шинел.* А. Гуляшки. *Той беше се стегнал в ученическия си шинел.* Г. Караславов. *След малко тя видя високата му фигура с широк гръб, дълъг войнишки шинел и сабя.* Дим. Димов. *Офицерски шинел.*

шинèла *ж. Остар.* Шинел. *След колата вървеше на кон войник, стегнат в пехотна шинела.* А. Страшимиров.

шинѝк, *мн.* -ци, *м.* (гр.). *Нар.* Дървен цилиндричен съд — мярка за зърнени храни (около половин крина или 8—10 кгр). *Уплаши се много Селим бей и даде на своите изполичари по няколко шиника зърно.* Дим. Талев. *Сипахте ли му достатъчно ечемик? — Цял шиник и половина.* Д. Калфов.

шинѝрам, -аш, *несв. Спец.* Прикрепвам счупена кост с шина. **шинирам се** *страд. Счупеният крак трябва да се шинира.*

шинѝране *ср. Отгл. същ. от* шинирам *и от* шинирам се. *При шиниране не трябва да се стяга.*

шинòсам. Вж. шиносвам.

шинòсвам, -аш, *несв.*; **шинòсам,** -аш, *св. Нар.* Поставям шина на колело. *Тъкмяха колата си, шиносваха колелата.* А. Каралийчев. **шиносвам се, шиносам се** *страд.*

шино̀сване *ср. Отгл. същ. от* шиносвам *и от* шиносвам се.

шип, шѝпът, шѝпа, *мн.* шѝпове, шѝпа (сл. ч.), *м.* 1. Остър бодлив израстък на растение; бодил. *Има рози черни... Шиповете им са остри.* Елин Пелин. *Капиновият храст е с бодливи шипове.* || *Обр. Тия мисли бяха шипове, които ѝ бодяха сърцето.* Вазов. *Сърцето му барабанеше лудо, горещи шипове го пронизваха под лъжичката.* Г. Караславов. 2. Рогов заострен израстък на краката у птици, предимно у петли. *Петелът пък беше шарен и имаше голям червен гребен и остри шипове, от които се бояха всички съседски петли.* Св. Минков. 3. Остър, изострен край или връх на нещо. *По каменната ограда бе положен железен плет с остри шипове като копията на някогашните войници.* О. Василев. 4. Остра, бодлива издатина по предмет. *Върху лявото бедро всеки носеше меч и малък боздуган с остри шипове.* Ст. Загорчинов. *Кучето се надигна... На шията му имаше железен гердан с остри шипове.* А. Каралийчев. 5. *Мед.* Болестен израстък на гръбначен прешлен или на някоя кост в тялото. *Има шипове в гръбначния стълб и затова така се е привел.*

шипа̀р *м.* Мъжка свиня. *Хранеха един шипар за Коледа.*

шипѐне *ср. Отгл. същ. от* шипя. *Лежеше той пострян на буйна клада | и жадний пламък лижеше с шипене | останките му хладни.* П. П. Славейков.

шѝпест, -а, -о, *прил.* Който има шипове; бодлив. *В лявата ръка стискаше здрав шипест боздуган.* Ст. Загорчинов. *Шипест трънак. Шипест гердан на куче.*

шѝпка[1] *ж.* 1. Див бодлив храст от рода на розите, с розови цветове и дребни червени плодове като дренки. Rosa canina. *Вън от града... имаше стара голяма шипка с преплетени стволи, отрупани от цвят.* Елин Пелин. *Тук-таме — малка полянка... с глогини и шипки, на които още се червенее плод.* Йовков. *Наоколо беше пролет, цъфтяха шипки и глогове.* Дим. Димов. 2. Плодът на тоя храст. *Шипките все още не са се зачервили.* П. Ю. Тодоров. *Видях малките полянки из гората с висока суха трева, трънаците с червени шипки.* Йовков. *Дълго време партизаните поддържаха живота си... със стари пресъхнали шипки, с жълъди и корени.* К. Ламбрев. *Мармелад от шипки.*

шѝпка[2] *ж. Разг.* Дребна островърха лютива чушка; арнаутска чушка.

шѝпков, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до растението шипка. *От двете страни на пътеката — шипкови храсти, потънали в цветове.* Л. Стоянов. 2. Който е получен от плодовете на шипка. *Шипково брашно. Шипков чай. Шипков мармелад.*

шипя̀, -ѝш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* шипя̀л, -а, -о, *мн.* шипѐли, *несв.* Издавам звукове, които напомнят удължен изговор на звука „ш"; съскам. *Пътническият влак закъсня. Машината на товарния, недоволна от задържането, ядно шипеше на втората линия.* О. Василев.

шипя̀щ, -а, -о, *прил. Езикозн.* За звук — който е от типа на звука „ш"; шушкав. *Шипящи съгласни.*

шир *ж.* и *м.* Само *ед.* и нечленувано. *Поет.* Обширно, необятно пространство; ширина, простор. *Морските вълни и безкрайният шир — ето кое ме особено тегли.* Вазов. *Високо под синия шир | жерави в стройни редици | прелитат, отиват далеко.* Елин Пелин. *Безбрежна шир, далечина, вода, простор! | Море, за моя беден взор, | като сърце си ти безкрайно и огромно.* М. Петканова. *Пространство, шир небесен, далечини мъгливи, | от ранно детство вий помамихте очите ми.* Багряна. *Луната... грееше с тихо сияние над морската шир, а отражението ѝ се люлееше върху вълните.* Дим. Димов. *Необятна шир.*

шира̀, *мн.* няма, *ж.* (перс.). Сладък неферментирал сок от грозде; сладко вино, мъст. *В зимниците на хлад кипи ширата, | във бъчвите утихва бавно тя.* Т. Харманджиев. *Точа шира.*

шѝрвам се, -аш се, *несв.*; **шѝрна се,** -еш се, *мин. св.* шѝрна̀х се, *св., сред.* Само 3 *л.* Разпростирам се нашироко и надалеко. *Духна вятър от усои | и небето проясни, | ширнаха се без границa | тъмномодри висини.* Яворов. *Пред тях се ширна златистата повърхност на Дунава.* Ст. Дичев.

шѝрване *ср. Отгл. същ. от* ширвам се.

шѝрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил. Поет.* Обширен, просторен, необятен. *Остра гъчка оглуши ширното бранно поле.* Н. Райнов. *Низ ширните плодни простори | не трепва ни сърп, ни звънтяща коса.* Дебелянов. *От ширните родни полета | на родната майка земя | ний идем на вихри с крилете | да пръснем вековна тъма!* С. Румянцев.

ширина̀ *ж.* 1. Само *ед.* Широчина. *Ширината на рова беше различна, той бързо избра онова място, дето тя достигаше само пет крачки.* Ст. Дичев. *Спас се сниши и с три скока премина по ширина улицата.* Д. Добревски. *След прането платът се сви не само на ширина, но и на дължина.* 2. *Поет.* Обширно, необгледно пространство; шир, ширине, простор. *Как властно погледа примамят | безбрежни морски ширини.* Дебелянов. *От заник слънце озарени, | алеят морски ширини.* Яворов. *Загледа се в необятната ширина на полето и му домъчня.* К. Петканов. 3. *Геогр.* Най-краткото разстояние на дадена точка върху земната повърхност до екватора, изразено в градуси. *Географска ширина. Северна ширина. Южна ширина.*

ширинѐ, *мн.* -та, *ср. Нар.* Обширно, необгледно пространство; простор, шир. *При един излет на величествения Ком видях като на длан цяла Западна България и Източна Сърбия. Ширине безкрайно, простори необятни, въздух, небеса.* Вазов. *Тоз час звезда се отронва от небесния купол и прелита сред безкрайното ширине.* Влайков. *Пламтят безкрайни небесата, | трепти от жега ширинето.* Н. Ракитин.

ширѝт *м.* (тур.). Тясна тъкана или плетена лента за обшиване краищата на дреха или за завързване; галон. *И копчетата му, и златните ширити на ръкавите му привличаха детското любопитство.* Елин Пелин.

шѝрна се. Вж. ширвам се.

широ̀к, -а, -о, *прил.* 1. Който има голям напречен размер, голяма широчина. *Противоп.* тесен. *Дядо Либен носи... широк бял пояс.* Каравелов. *По тесните улици и по широките стълби не се мярка никакъв човек.* Елин Пелин. *Даде на децата да ядат и те се натръшкаха на широкия одър.* Ст. Ц. Даскалов. *Широко лице. Широка улица. Широка врата.* 2. Който е с определена

широчина. *Това беше един вид тясна река, широка около три разкрача.* Вазов. *Плат, широк 80 см.* **3.** Който има големи размери, заема голямо пространство; голям, просторен, обширен. *Обичам полето, тая широка, просторна равнина, заградена от кръглата линия на хоризонта.* Елин Пелин. *Намери се друго място за ново училище — по-сгодно, по-широко.* Дим. Талев. *Имаше собствена къща с широк двор, с овощна градина и с лоза пред къщата.* Г. Райчев. *Широко помещение. Широка степ.* **4.** За облекло — който е по-голям от мярката, не прилепва към тялото, не стяга; свободен. *Противоп.* тесен. *Носеше старомодна черна копринена рокля, широка и дълга до глезените.* Елин Пелин. *Облечен беше в широка бяла дреха.* Смирненски. *Запретна един след друг широките везани ръкави на ризата си.* Дим. Талев. *Пола с широка талия. Широко палто. Широки обувки. Широки ръкавици.* **5.** *Прен.* Който обхваща много неща, който е много голям; обширен, неограничен. *Той се впусна в широки и рисковани търговски предприятия.* Вазов. *Аз, г-да, имам широка програма, величествена програма.* Йовков. *За нас тия страни ще бъдат широк пазар и източник на всякакви богатства.* Дим. Талев. *В областта бяха започнали саботажи в широк мащаб.* Дим. Ангелов. *Актьор с широко амплоа. Широки пълномощия.* **6.** *Прен.* Който засяга много хора, който се прилага към голям брой, голямо количество от нещо; масов. *Лесно и скоро се сприятелява с когото и да е, има широки познанства.* Йовков. *Правителството . . . веднага предприе из селата широка акция за събиране на кожи.* Дим. Ангелов. *Предмет за широко потребление. Широки народни маси. Широко разпространение. Широко приложение. Широка мрежа от училища.* **7.** *Прен. Книж.* Който не е стесняван в проявите си, който разкрива всичките си възможности. *Южният вятър продължаваше да духа на топли и широки пориви.* Йовков. *Обхваща ни широкото, радостно спокойствие, което човек изпитва винаги, когато е постигнал най-после онова, което . . . е мечтал.* Н. Фурнаджиев. *Широк замах.* **8.** *Прен. Книж.* Който не е дребнав и тесногръд, който не е ограничен. *Тук* (в родното село) *съм опознал . . . българина и неговата широка, добродетелна, отзивчива душа.* Елин Пелин. *Широка натура.* **9.** *Езикозн.* За гласен звук — който се произнася с по-голям отвор на устата. *Широко „е“.* **10.** *Разг.* Като *същ. мн.* **широки(те)** (полит.) — широки социалисти. *Водач на широките беше Савата Кемилев.* Йовков. □ **В широк смисъл на думата** (книж.) — не в обикновено срещания смисъл на думата, а в по-общ смисъл. **Дълга и широка** (разг.) — а) За работа, случка, събитие: за чието извършване или разказване е необходимо много време. *Как стана всичко това . . .? — Тя, баби, е дълга и широка.* Влайков. б) Сложна и неприятна история. *Ще те дърпат за това, че си провалил плана за есенната сеитба. Ще стане дълга и широка.* А. Гуляшки. **Дълъг и широк** (разг.) — пространен, обширен. *Скоро имах дълго и широко писмо.* Стаматов. **Живея на широка нога** — живея богато, охолно; разполагам. *В града имаше къща, живееше на широка нога.* Йовков. **Имам (съм с) широко сърце** — имам (съм с) лек, спокоен и безгрижен характер. *Накрехна шапка и запя: . . . Бре, Панко, честит Панко! Широко сърце имаш.* Дим. Ангелов. *Колкото и да бе с широко сърце, Райко се уплаши вече не на шега.* Ст. Загорчинов. **(С) широка ръка** (разг.) — а) Разточителен, щедър. *А хаджи Пени е човек с широка ръка и като обикне някого, целия си кемер му дава.* Д. Немиров. *С мои пари е купено туй . . . Затуй ръката на г. Струмски е тъй широка . . . Той пръска луди пари, защото не са негови.* Йовков. б) Щедро, разточително, без сметка. *Гроздан проявяваше щедростта на цар, пилееше пари с широка ръка, черпеше всички наред.* Йовков. **Широк екран** (спец.) — екран за прожектиране на кинофилми с увеличено зрително поле, което приближава възприемането на картината до условията на реалното виждане. **Широк социалист** (остар.) — член на Българската социалдемократическа партия. *Между работниците има широки социалисти, анархисти, леви земеделци.* Дим. Димов. **Широк социализъм** (остар.) — български социалдемократизъм. **Широка публика** — публика с разнороден състав и без специални изисквания. *Тия сказки съм приготвил за по-широка публика. Ще ги държа по селата.* Йовков.

широка̀нец, *мн.* -нци, *м. Разг. Пренебр.* Широк социалист. *Добър наш другар — посочи го с поглед Илков. — Широканците го клеветиха.* Г. Караславов.

широка̀нка *ж.* Жена широк социалист.

широка̀нски, -а, -о. *Прил. от* широканец.

широка̀нство, *мн.* няма, *ср. Разг. Пренебр.* Разбирания и постъпки на широканец.

широ̀ко. *Нареч. от* широк. *Станка слушаше жадно, с широко отворени очи.* Елин Пелин. *Отпред се просна широко разляна река.* Ст. Загорчинов. *Вратите бяха широко отворени.* Ст. Ц. Даскалов. □ **Надълго и (на)широко** (разг.) — при разказване: много дълго, с големи подробности. *Говори той, надълго и широко, / разправи за разходи и доходи, / па спомена и нещо за постройки.* Михайловски. **Отварям широко вратите** (книж.) — давам свободен достъп за нещо. *Ще градим нова организация на Отечествения фронт . . . Вратите са широко отворени за всички родолюбиви българи.* Кр. Григоров. **Широко ми е около врата (шията)** (разг.) — нямам грижи, безпокойства; живея безгрижно. *Широко ми беше тогава около врата, добре ми бе, охолен бях.* Влайков.

широкогла̀в, -а, -о, *прил. Рядко.* Който е с широка глава. *Влязоха още двама души: млад човек . . . и възрастен широкоглав и плешив мъж в лятно копринено сако.* Дим. Ангелов.

широкогръ̀д, -а, -о, *прил.* Който има силно развит гръден кош. *Пред очите му се възправяше младежът — среден на ръст, широкогръд като носорог, набит и снажен.* Н. Райнов. *Широкогърдо животно.*

широкогъ̀рдест, -а, -о, *прил.* Широкогръд. *Планина човек . . . широкогърдест беше дядо хаджи Енчо.* Вазов.

широкоекра̀нен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Нов.* **1.** За кинотеатър — който има широк екран. *Широкоекранно кино.* **2.** Който е предназначен за прожектиране на широк екран. *Широкоекранен филм.*

ширококло̀нест, -а, -о, *прил.* За дърво — който има дълги и широко разперени клони. *Под сенките на ширококлонестите орехи по сочната зелена трева те насядваха.* Вазов. *Те* (птичките) *предпочитаха ширококлонестите круши из нивите.* М. Марчевски.

широколѝк, -а, -о, *прил.* Който е с широко лице. *Той сега беше навършил седемдесетте години, побелял, плещест, широколик.* Вазов.

широколѝст, -а, -о, *прил. Рядко.* Широколистен. *Широка добруджанска равнина, | родино на пшениците златисти, | пред тебе се разкрива бъднина | с шума на пояси широколисти.* Мл. Исаев.

широколѝстен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. За дърво — който е с широки листа. *Елата е иглолистна, а елхата е широколистна. Широколистно дърво.* 2. За гора — който се състои от дървета с широки листа. *Боровете и елите постепенно изчезваха, горите отново станаха гъсти и широколистни.* Ем. Станев.

широкоплѐщ, -а, -о, *прил. Рядко.* Широкоплещест. *Дигам си очите: един широкоплещ, черноок, чернокос и даже чернокож господин.* Ал. Константинов. *Пред мене мигом се изправя | един младеж, широкоплещ, набит.* Хр. Радевски.

широкоплѐщест, -а, -о, *прил.* Който е с широки, развити плещи. *Те са млади и хубави момчета, здрави, широкоплещести.* Йовков. *Той беше... набит и широкоплещест човек.* Д. Немиров.

широкопо̀л, -а, -о, *прил.* 1. Обикн. за дреха — който е с широки поли. *В нов широкопол сукман тя отиде в параклиса рано.* Панчо Михайлов. *Широкополо палто.* ‖ Който носи дреха с широки поли. *Широкополите бретонки ги изглеждат | изпод черните си пиявици-вежди | с поглед, като океана син и намръщен.* Багряна. 2. За шапка — който е с широка периферия. *В първия миг не можа да познае Ана под новата широкопола шапка.* М. Грубешлиева.

широкопръ̀ст, -а, -о, *прил. Разг.* Който обича много да харчи и не задържа пари; разточителен. *Ти малко широкопръст падаш. Обичаш да пилееш.* Чудомир.

шѝром *нареч. Нар.* На широко. *А океанът безкраен | пееше широм край мене с пенни талази.* Ас. Разцветников (превод).

широта̀ *ж. Книж.* 1. Само *ед.* Широк обхват; замах. *Широта на мисълта. Широта на проблемите. Епична широта.* 2. Обикн. *мн. Поет.* Широко, необгледно пространство; простор. *В полски равни широти | весел гълч и шум ехти.* Яворов. *Стрелнаха се ластовички | във небесни широти.* Елин Пелин. *Влакът през равното Влашко лети — | вижте, другари, какви широти!* Ас. Босев. 3. (рус.). *Остар. Геогр.* Ширина (в 3 знач.). *Надвечер се показаха на хоризонта безчислените кули на Москва, дето стигнах по мръкнало. В тая по-южна широта има вече сериозно мръкване и съмване.* Вазов.

широчина̀ *ж.* 1. Обикн. *ед.* По-малкият размер, напречен размер на тяло с две измерения, или средният размер на тяло с три измерения. *Взел мярката му — на широчина | и дължина, — | облякъл го със най-изящни облекла.* Михайловски. *Имаше... пресипнал глас и по цялата широчина на челото — един белег от заздравяла рана.* Йовков. *Дъска с 20 см широчина.* 2. *Геогр.* Ширина (в 3 знач.). *България се намира на еднаква южна широчина с Нова Зеландия и Гвиана.*

широ̀чък, -чка, -чко, *мн.* -чки, *прил. Разг.* 1. Не много широк. *Стопанинът се отдръпна и Вардарски влезе в широчък двор.* Дим. Талев. *Кухнята беше широчка стая, цялата почерняла от дим и сажди.* Кр. Григоров. 2. Малко по-широк, отколкото е нужно. *Бялата му колосана яка е малко широчка за птичата му шия.* Св. Минков. *Откачи едно бозаво палтенце от стената и го нахлу върху памучната му антерия... — По-големичко, по-широчко! Не ща аз по мярката.* Чудомир.

ширт, ширтът, ширта, *мн.* ширтове, ширта (сл. ч.), *м.* (нгр.). *Диал.* 1. Ключалка, резе, мандало. *Като хлопна и заключи с ширта вратата, тя отиде при масата.* Вазов. *Мачков бутна ширта, с който беше запъната вратата за съседното помещение, отвори я.* Г. Караславов. 2. Чекмедже.

шѝря̀, шѝриш, *мин. св.* шѝрих, *несв.* 1. Разпростирам нашироко, надалече. *А дъбът все си растял и ширел клони.* Ст. Чилингиров. 2. Разтварям широко. *Атът му клатеше глава нагоре-надолу и ширеше ноздри срещу топлия дъх на разбитите снопи.* Дим. Талев. *Едни от тях се потърсваха, други кривяха лица, като че ли ей сега ще се разплачат, трети ширеха очи в странно изумление и уплаха.* Дим. Ангелов.

шѝря̀ се, шѝриш се, *мин. св.* шѝрих се, *несв.,* *сред.* 1. Само 3 *л.* Разпространявам се нашироко и засягам голямо пространство или мнозина. *Люлее се, шири се буйно пожарът.* К. Христов. *Тази толкова печална вест изглеждаше невероятна, но тя се ширеше от ден на ден, от час на час.* К. Ламбрев. 2. Само 3 *л.* Заемам голямо пространство, разпростирам се надалече. *Мълчаливо и пусто се ширеше далече наоколо полето.* Дим. Талев. *Много пъти Сивушка бе гледала гората, която се ширеше, додето око стига.* О. Василев. *Напреде им се ширеше голата, бяла равнина.* Ст. Дичев. 3. Разполагам се на по-широко място, отколкото ми е необходимо; на широко съм. *Да се свива той тука на кушетката, а тя да се шири там сама на два пружинени кревата!* Д. Калфов. *На стената отсреща се ширеше голям, рисуван портрет в широка тъмночервена рамка.* Дим. Талев. *Той сам се ширеше в цял апартамент.* 4. *Разг.* Движа се, нося се свободно, на воля, без ограничения. *Нехранимайковците, като тебе, свободно сега се ширят из Търново.* Вазов. *Ат бих му купил и пуснал го бих да се шири по света.* А. Страшимиров. *Песента се ширеше, волна и млада.* Елин Пелин. ‖ *Прен.* Давам простор на волята си; разпореждам се, своеволнича. *Не е вече турско, че да се шири той из село като читак.* А. Страшимиров. *„Те такива пò спечелват", казваха жените, като я гледаха как се шири из широкия двор и заповядва на мъж, на свекър и свекърва.* Ст. Ц. Даскалов.

шѝста *ж.* (гр.). *Минер.* Скала или глинест пласт, който се цепи на плочи. *Глинести шисти.*

шит, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* шия. 2. Като *прил.* а) Който е направен с шев, с шиене. *Лелите са обути в шити чехли, а Панайотка в плитки пантофки с малки токчета.* Д. Немиров. *Сам Юрий си купи също един чифт обуща — тъмножълти, шити.* Д. Калфов. б) *Нар.* Който е с везба; везан. *По лозята... се белееха белите шити ръкави на момите, които копаеха първа копан.* Цани Гинчев. *Хоро се люшка... Койка излеком подрусва шити поли.* П. Ю. Тодоров. *Шити възглавници.* □ **Шито с бели конци** (разг.) — неумело прикрито, плитко скроено.

шифро̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Пиша, написвам с шифър. **шифровам се** *страд.*

шифро̀ван, -а, -о. 1. *Прич. мин. страд. от* шифровам. 2. Като *прил.* Който е написан с шифър. *Шифровано писмо. Шифрована кореспонденция. Шифрована телеграма.*

шифро̀ване *ср. Отгл. същ. от* шифровам *и от* шифровам се.

шѝфър, *мн.* -фри, *м.* (араб.). Условни знаци за тайно писмо. *Що за дивотии пише тоя грък? Де ги на картата тия градове? — Това е шифър, паша — подхвърли иронично Мидхад... Шифър, нима не разбираш? Условни имена! — прибави той.* Ст. Дичев.

шиш, шѝшът, шѝша, *мн.* шѝшове, шѝша (сл. ч.), *м.* (араб.). 1. Дълга желязна пръчка, заострена на единия край. *Той взе един търнокоп и един дълъг железен шиш.* Йовков. *Зад тях вървеше стар турчин и носеше разпален мангал, в чийто жар светеха нажежени шишове.* Ст. Дичев. *Остър шиш.* 2. Прът или пръчка, на които пекат набучено месо над жарава; ръжен. *Дружината се събрала около огъня, на който се пекъл на шиш един... овен.* Каравелов. *Тук червендалест мъж | избира клон за шиш на тлъстия кебап.* К. Христов. *Наклаждаше огън в двора и печеше на шиш птиците.* Ем. Станев. 3. *Разг.* Дълга игла за ръчно плетене на чорапи, трико и под.; кука. *Тя сядаше при леглото на приятелката си и с шишове в ръка плетеше и разправяше.* Елин Пелин. *Надяна дебел вълнен конец през шията си и почна да плете с дървен шиш.* Ивайло Петров. □ **Пека (въртя) някого на шиш (ръжен)** (разг.) — показвам се жесток към някого. *Три години раздорниците пекоха председателя на шиш и го наклеветиха пред по-горните места.* А. Каралийчев. **Пека се на шиш (ръжен)** (разг.) — имам големи неприятности, мъчнотии, главоболия.

шѝшкебап *м.* (араб.). *Нар.* Кебап, печен на шиш.

шиша̀не, *мн.* -та, *ср.* (перс.). *Остар.* Вид къса и тежка пушка с широка цев. *Куршумите на шишанетата бяха ги накарали да се отдръпнат навътре в полето.* Йовков.

шиша̀рка *ж.* Плодът на някои иглолистни дървета. *От клоните на елата падаха шишарки.* Ем. Станев. *В гората падаха с глух шум жълъди и шишарки.* Дим. Талев.

шишѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). 1. Стъклен съд за течност с дълго и тясно гърло; стъкленица, стъкло. *Той се върна, като носеше едно старовремско шише с дълга шия, долу топчесто.* Йовков. *От време на време си сипват по чашка ракия от голямото черно шише.* Елин Пелин. *Шише за вода. Лимонадено шише. Бирено шише.* 2. Количеството течност, което се съдържа в такъв съд. *Поиска ракия... И той поръчва шише след шише.* Елин Пелин. *Повика прислужника и му поръча да донесе шише ром.* А. Гуляшки. 3. Дълъг прозрачен стъклен цилиндър с кълбовидна основа, който пази пламъка на газена лампа. *Запаля лампата, туря изчистеното и приготвено от по-рано шише, нагласява пламъка.* Йовков. *Не беше голяма тая чудна лампа — с кръгло стъклено резервоарче за газ... и шише, издуто като цяла любеничка.* Дим. Талев.

шѝшкав, -а, -о, *прил. Нар.* За човек или част на човешкото тяло — дебел, пълен, тлъст. *Ниска, шишкава, с двойна гуша, тя се поклати на кривите си боси нозе.* Дим. Талев. *Шишкаво лице.*

шишкавѐя, -ѐеш, *мин. св.* шишкавя̀х, *прич. мин. действ.* шишкавя̀л, -а, -о, *мн.* шишкавѐли, *несв. Нар.* Ставам шишкав; дебелея, тлъстея.

шишкавина̀, *мн.* няма, *ж. Нар.* Дебелина, пълнота, затлъстялост.

шѝшко, *мн.* -вци, *м. Разг. Подигр.* Шишкав човек; дебеланко. *Той беше нисък, добродушен шишко от селски произход.* Дим. Димов.

шѝшче, *мн.* -та, *ср.* 1. Дървена или телена пръчица, на която се нанизват и пекат дреболии (във 2 знач.), късчета месо или риба. *Сами ще си ядат рибата. Ще я пекат на дървени шишчета.* П. Ю. Тодоров. 2. Опечени на такава пръчица дреболии или късчета месо, които се поднасят в гостилница, ресторант и под. *Тия свински пържоли, тия кебапчета, шишчета — всичко това било отрова.* Елин Пелин. *Поръчах си три шишчета.*

шѝя[1] *ж.* 1. Част от тялото на човек или животно, която съединява главата с трупа; врат. *Хубавият кон изви шията си като лебед.* Йовков. *Висока бяла колосана яка обхващаше гъвкавата му шия.* А. Каралийчев. *Петър повдигна косата от тила ѝ и я целуна по шията.* Ивайло Петров. *Бяла шия. Дълга шия.* || *Стесн.* Предната част на врата. *Виреше главата си нагоре и така изпъваше шията си, че гръклянът му щръкваше напред.* О. Василев. 2. Тясна дълга част на шише, стомна и др. подобен съд. *По-нататък стърчеше турски ибрик с пречупена шия.* З. Стоянов. *Брашнаров взе друго стъкло — кръгло, издуто, с дълга, тънка шия.* Дим. Талев. □ **До шия** (разг.) — до крайния предел, извънредно много. *Затънал съм в дългове до шия.* Ст. Дичев. *Около мене са хора... въоръжени до шията.* Вазов. *Сиромашия до шия.* Погов. **Не по врат, ами по шия** (разг.) — за еднакви неща, които някой неправилно разграничава; все едно. **Превивам шия** (разг.) — покорявам се, търпя гнет, тегло. **Превивам шията някому** (разг.) — заставям някого да се подчини, сломявам му гордостта, упоритостта и пр. **Стъпвам (сядам) някому на (върху) шията** (разг.) — подчинявам някого на волята си. *Оттам дойде тоя агроном, дето стъпи върху шията на твоя зет.* А. Гуляшки. **Увисвам на шията на някого** (разг.) — натрапвам се някому да се грижи за мене. *Не се бой!... Няма да увисна на шията ти.* Дим. Димов. **Хвърлям се на шията на някого** (разг.) — прегръщам. *Катя се хвърли на шията на Ванко и прошепна през сълзи: — Много, много те обичам, Ванко.* М. Грубешлиева. **Широко ми е около шията** (разг.) — нямам грижи, безпокойства, живея безгрижно.

шѝя[2] *ж. Нар.* Мазол, слин. *Ръце са с шия от труд благородни.* Вазов. *Копахме, додето ръцете ни хванат шия.* А. Каралийчев.

шѝя, шѝеш, *мин. св.* ших, *прич. мин. страд.* шит, *несв.* 1. Прикрепвам, съединявам нещо с вдянат в игла конец; зашивам. *Един стражар шиеше копче на синята си куртка.* Ем. Станев. *Шия на ръка.* 2. Изработвам, правя нещо чрез вдянат в игла конец; ушивам. *Шиеше дрехите им от нов плат или прекроени от стари дрехи.* Вазов. *Нека ме храни хубавичко, нека ми шие ризи.* Ал. Константинов. *Знаеше да щави овчи кожи и да шие кожуси.* Кр. Григоров. 3. *Разг.*

Правя с нишка и игла фигури върху тъкан, върху плат; нашивам, бродирам, веза. *Тя бе свела поглед надолу и унесено шиеше на гергефа.* Д. Немиров. *Бе седнала на дивана и шиеше своя гоблен.* М. Грубешлиева. *Момичетата си играят в малката градина / и вече шият и със злато, и с коприна.* М. Петканова. **шия се** *страд.*

шѝяв, -а, -о, *прил. Нар.* По който има шия²; мазолест, слинав. *Чест на вас, работни хора, / чест на шияви ръце.* П. Р. Славейков.

шкартѝрам, -аш, *несв.* и *св.* (ит.). Махам, отстранявам като негодно; бракувам. *Баташки миналата есен беше шкартирал четиридесет на сто от тютюна им.* Дим. Димов. ‖ Отстранявам, изключвам като неподходящ. *Шкартиран сътрудник.* **шкартирам се** *страд.*

шкартѝране *ср. Отгл. същ. от* шкартирам *и от* шкартирам се. *В предпазните мерки за стачката Баташки вложи същото прекомерно усърдие, както при покупките и шкартирането.* Дим. Димов.

шкàрто, *мн.* няма, *ср.* (ит.). Негодна стока; брак. *Той решаваше започването на покупките, ... цената на суровия тютюн, размера на шкартото.* Дим. Димов. *Не допускам шкарто. Борба за намаляване шкартото в производството.*

шкаф, шкàфът, шкàфа, *мн.* шкàфове, шкàфа, (сл. ч.), *м.* (нем.). Вид висока мебел с врати, а вътре с полички за слагане и пазене на книги, дрехи, домашни потреби и др. *Поличките на шкафа са изпълнени с книги.* Влайков. *До едната стена имаше шкаф със стъкларии.* Г. Райчев. *В дълбок, груб, дъсчен шкаф слагаха хляба и други продукти.* Г. Караславов. *Изтича веднага до шкафа, извади оттам една съвсем чиста бяла кърпа.* Св. Минков. *Библиотечен шкаф.*

шкàфче, *мн.* -та, *ср. Умал. от* шкаф. *Направиха малко шкафче, наредиха книжките в него.* Елин Пелин. □ **Нощно шкафче** — вид шкафче до легло за поставяне на необходими вещи. *Златев полегна на леглото й, запали лампата на нощното шкафче.* Дим. Ангелов.

шкембѐ, *мн.* -та, *ср.* (перс.). *Разг.* **1.** Търбух на преживно животно. *Научих се да чистя шкембета, без да повръщам, да пълня шердени и да варя чорба.* А. Гуляшки. *Телешко шкембе.* **2.** *Подигр.* Корем, тумбак, тулум. *Говореше ... адвокат с голямо шкембе, гола глава и износени дрехи.* Елин Пелин. *Мразеше той всеки труд и мъка ... И затуй бе едър, пълен бе — бог дарил го беше със шкембе.* Ас. Разцветников. *Пуснал шкембе.* □ **Шкембе-чорба** — чорба от варен и ситно накълцан агнешки, телешки, говежди или свински търбух. *Без да го гледа, продума: — Вземи, яж една шкембе чорба.* М. Грубешлиева.

шкембеджѝйница *ж.* Гостилница, в която готвят главно шкембе-чорба. *Сарачът го абонира в една махленска шкембеджийница, където момчето можеше да изяжда по две чорби на ден.* А. Гуляшки. *Вечер се храня в ... шкембеджийница.* М. Грубешлиева.

шкембеджѝйски, -а, -о. *Прил. от* шкембеджия. *Шкембеджийска кооперация.*

шкембеджѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м.* **1.** Готвач или работник в шкембеджийница. **2.** *Остар.* Съдържател на шкембеджийница.

шкембелѝя, *неизм.* в *ед.*, *мн.* -ѝи, *прил. Разг. Пренебр.* Шкембест.

шкѐмбест, -а, -о, *прил. Пренебр.* Който е с голям, издут корем; коремест, тумбест. *В стаята една по една се вмъкнаха две сухи и една дебела учителка, последвани от шкембестия директор.* Елин Пелин.

шкòла *ж.* (гр.). **1.** Специално училище. *Музикална школа. Балетна школа. Театрална школа. Партийна школа. Школа за запасни офицери.* **2.** Само *ед. Прен.* Подготовка, придобита чрез опит в нещо; школовка. *В борбата срещу монархизма, фашизма и реакцията нашият народ получи прекрасна политическа школа.* Г. Димитров. *Боева школа. Школата на живота.* ‖ Работа, дейност, която дава опитност, подготовка в някакво отношение. *Четиридесет от тях са преминали тежката школа на партизанския живот.* Г. Караславов. *Той беше започнал с поднасяне на ракия в кръчмата на баща си, мина през школата на дребни търговийки и най-после се залови с тютюн.* Дим. Димов. **3.** *Прен.* Направление в областта на науката, изкуството и под. със свои отличителни черти, методи и др. *Художниците, чиито имена отбелязахме в краткия си етюд, са чеда на разни епохи и принадлежат ... на разни школи.* П. П. Славейков. *Създавам цяла школа. Романтична школа.* **4.** *Муз.* Учебник с нотни упражнения по метода на някой музикант. *Школа за цигулка. Школа за пиано.* □ **От старата школа** (разг.) — остарял, старомоден. *Актьор от старата школа.*

шкòлник, *мн.* -ци, *м. Книж.* **1.** Ученик. *Това е толкова елементарно, че всеки школник може лесно да го разбере.* Г. Димитров. **2.** Лице, което следва някаква школа (в 1 знач.). *Той се върна в село, колкото да се ожени, и скоро го напусна в тесничка униформа на школник от полицейското училище.* П. Вежинов. **3.** Младеж, който отбива военната си служба в школа за запасни офицери. *Ние виждаме и сега войници ... Тия млади, разумни момчета, ... които като школници плахо търсят очите на своите началници.* Йовков.

шкòлничка *ж. Книж.* Жена школник (в 1 и 2 знач.).

шкòлнишки, -а, -о, *прил.* Който се отнася до школник. *Беше едър младеж в школнишка униформа без пагони.* П. Вежинов. *Школнишка служба.*

школò, *мн.* -à, *ср.* (гр.). *Нар. Остар.* Училище. *Даскал нямаше, защото нямаше школо.* Вазов. *И скоро кат кошер / с работни пчелици / загъмжа школото, / пълно с ученици.* Елин Пелин. *Селско школо.*

школòвка *ж.* **1.** Придобиване на опитност, умение, подготовка; школуване. *Гледайте в тези акции да участвува народът — да притъпява страха си, да приема риска. Това е революционна школовка.* Хар. Русев. **2.** Подготовка, опитност, придобити чрез работа, дейност. *Втората столица на Украйна е вече освободена от германско иго благодарение на високата бойна школовка на съветските войски.* В. Коларов. *Добра школовка.*

шкòлски, -а, -о, *прил.* **1.** Училищен. *Никак не можех да позная в тоя повехнал човек ... моя едновремешен школски другар.* Вазов. *Школска младеж. Школски занятия. Школска песен.* **2.** *Разг. Неодобр.* Който е присъщ на ученик; ученически. *Школско изпълнение.*

школу̀вам, -аш, *несв.* 1. Получавам школовка, умение; уча се. *Той е школувал най-вече у Иво Доля и немеца Теодор Щорм и от тях е научил да бъде спретнат в израза.* П. П. Славейков. *Школувам при добър майстор.* 2. Предавам някому школовка, умение, опитност; уча. *Как са малките кумички? | — Здрави, живи ми са всички! — | с радост кума Лиса рече. | — И школувам си ги вече.* Чичо Стоян. **школувам се** *страд.*

школу̀вам се, -аш се, *несв., сред.* Придобивам школовка, умение. *Школувам се в административна работа.*

школу̀ване *ср. Отгл. същ. от* школувам *и от* школувам се.

школьо̀, *мн.* школа̀, *ср. Остар.* Школо. *До напролетта школьото ни стоя без даскал.* П. Р. Славейков.

шконти̇рам, -аш, *несв.* и *св. Банк.* 1. Само в съчет. с полица. Изплащам, или осребрявам полица преди падежа ѝ, срока ѝ с шконто. *Една полица, издадена от нас, ... шконтира я с голямо аджио.* Вазов. 2. Правя шконто. 3. *Прен. Разг.* Не приемам в известна част или степен твърденията на някого, като измислени или преувеличени. *От казаното шконтирай половината.*

шко̀нто, *мн.* няма, *ср.* (ит.). 1. *Банк.* Отбив от лихвата на полица, изплатена предварително. 2. *Прен. Разг.* Отбив, отстъпка. 3. *Прен. Разг.* Отхвърляне в известна част или степен твърденията на някого, като измислени или преувеличени. *Приемам приказките му с голямо шконто.*

шко̀нтов, -а, -о, *прил.* Който се отнася до шконто. *Шконтов процент.*

шла̀гер *м.* (нем.). 1. Модна, широко позната лека песен с танцов ритъм, обикн. за пеене и за джазов оркестър. *И в миг, прехласнат там и от възхита, | запява песен шлагер: Танголита!* Ем. п. Димитров. *Обича новите шлагери. Плоча с шлагери.* 2. *Прен. Разг.* Нещо модно, което прави силно впечатление на всички със своята необикновеност; сензация. *Тоя десен е шлагерът на сезона.*

шла̀герен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* 1. Който се отнася до шлагер (в 1 знач.). *Шлагерна музика. Шлагерни песни.* 2. Който изпълнява шлагери (в 1 знач.). *Шлагерен певец.*

шла̀йфам, -аш, *несв.* и *св. Спец.* 1. Работя на шлайфмашина, като изглаждам повърхност на метален предмет и др. *Шлайфам ос.* 2. Обработвам чрез триене повърхност на метал, дърво, стъкло, минерал, за да ѝ придам гладкост; шлифовам, изглаждам, излъсквам. *След като се маджунира, дюшемето се шлайфа с гласпапир и после се боядисва с блажна боя.* **шлайфам се** *страд.*

шла̀йфане *ср. Отгл. същ. от* шлайфам *и от* шлайфам се.

шла̀йфмашина *ж.* (нем.). *Техн.* Машина за изглаждане повърхности.

шла̀ка *ж.* (нем.). *Спец.* Метална сгурия, получена при претопяване на руда.

шлейф, шлѐйфът, шлѐйфа, *мн.* шлѐйфове, шлѐйфа (сл. ч.), *м.* (нем.). Удължена задна част на женска дреха, която се влачи по земята. *Кокетно кърши се там женската снага: | ръчица се превий и дългий шлейф прихване.* П. П. Славейков. *Да е при нея той | и нейний свилен шлейф да носи.* П. П. Славейков.

шлем, шлѐмът, шлѐма, *мн.* шлѐмове, шлѐма (сл. ч.), *м.* (нем.). 1. Старинна военна металическа шапка, която предпазва от удари с хладно оръжие. *В яките ризници от плетени железни жици и в кованите шлемове с подбрадници и наушници стрелите се чупеха като стъклени.* Ст. Загорчинов. *В голямата тронна зала влязоха двамина млади мъже със сребърни ризници... и островърхи позлатени шлемове.* А. Каралийчев. 2. Специална военна авиаторска или спортна шапка, която предпазва от удари или от нараняване при падане; каска. *Един старец му поднесе хляб и сол. Полковникът сне шлема си, прекръсти се.* А. Каралийчев. *Изведнъж зад завоя се показаха мотоциклетисти с чиско нахлупени кълбовидни шлемове.* П. Вежинов. *Водолазен шлем. Пожарникарски шлем.*

шлеп, шлѐпът, шлѐпа, *мн.* шлѐпове, шлѐпа (сл. ч.), *м.* (нем.). Голям товарен плавателен съд, който се тегли от кораб или от влекач. *Отминава нагоре, разпенил реката, силен влекач..., помъкнал пет тежки шлепа, навързани като пленени птици един след друг.* П. Делирадев. *По средата на Дунава реморкьор влачеше десетина шлепове.* П. Спасов. *Речен шлеп.*

шлепчи̇я, -та, *мн.* -ѝи, *м. Разг.* Моряк, който обслужва шлеп. *Капитанът ревеше към шлепчиите да боравят по-бързо с кормилото.* П. Спасов.

шли̇фер *м.* (нем.). Лека горна дълга дреха от непромокаем плат. *Ирина облече шлифера си и трамата слязоха по тъмните стълби.* Дим. Димов.

шли̇ферен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Който е предназначен за шлифери. *Шлиферен плат.*

шлифо̀вам, -аш, *несв.* и *св.* (нем.). 1. Обработвам чрез триене повърхност на метал, дърво, стъкло, минерал, за да ѝ придам гладкост, лъскавина; изглаждам, излъсквам. *Шлифовам диамант. Шлифовам стъкло.* 2. *Прен. Книж.* Изглаждам, премахвам недостатъци, придавам външна изисканост. *Над всяко стихотворение поетът е работил дълго, упорито е шлифовал, мислил е с месеци.* 3. *Прен. Разг.* Правя някого да стане поизтънчен, по-възпитан. *Шлифовам млад човек.* **шлифовам се** *страд.* и *сред.* *Скъпоценните камъни се шлифоват. След като поживя в обществото, тя се шлифова.*

шлифо̀ване *ср. Отгл. същ. от* шлифовам *и от* шлифовам се. *Шлифоване на метали и стъкла.*

шлифо̀вка *ж.* 1. Изглаждане, излъскване. *Шлифовка на стъкло.* 2. Изгладеност, излъсканост. 3. *Прен.* Изтънченост. *Младите състезатели трябва да получат шлифовка и закалка.*

шлифо̀вчик, *мн.* -ци, *м.* Работник, който се занимава с шлифоване.

шло̀сер *м.* (нем.). Майстор железар, който се занимава с ръчна изработка, сглобяване, поправка на метални предмети и части. *Беше шлосер, имаше струг, своя работилница.* Д. Калфов.

шло̀серен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* Шлосерски. *Шлосерно отделение.*

шло̀серка *ж.* Жена шлосер.

шло̀серски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до шлосер и до шлосерство. *Шлосерски инструмент.*

шлосерство, *мн.* няма, *ср.* Занятие, специалност на шлосер.

шлюз, шлюзът, шлюза, *мн.* шлюзове *и* шлюзи, шлюза (сл. ч.), *м.* (нем.). *Техн.* 1. Съоръжение на река или канал за пропускане на плавателни съдове при преминаването им от по-високо на по-ниско равнище на водата или обратно. 2. Врата на такова съоръжение. *Отвориха шлюзите.*

шлюпка *ж.* Обвивка на някои плодове, семена; люспа. *Чистя боб от шлюпките.*

шляене *ср. Отгл. същ. от* шляя се.

шляп *междум.* За наподобяване на звук от удряне с длан или с друго нещо върху плоска повърхност или при ходене по разкалян, разводнен терен. *Тъкмо помръднах да се наведа към него — шляп! — изплющя отзаде ми един куршум в камъка.* Яворов. *Шляп! — удари му един шамар.*

шляпам, -аш, *несв.* 1. Удрям с длан или с друго нещо, та се чува плясък. *Стани де, стани! — викаше той задушен от вълнение, като го шляпаше лекичко по бузата.* Г. Караславов. *Тя... сложи на коратото едната си нога... и взе да я мие, като шляпаше във водата с две ръце.* Дим. Талев. *Препасаният ремък върху антерията му висеше отпред и забързаше ли Стаменко нанякъде, връхът го шляпаше по колената му.* Кр. Григоров. *Майката на Кньо... чевръсто шляпаше с чехлите си по изстърганите дъски.* А. Гуляшки. 2. Ходя, газя обикн. по разкалян или разводнен терен, та се чува особен шум. *Най-напред вървяха свирците цигани и безразборно шляпаха из лепкавата кал и локви.* Елин Пелин. *Стоян Глаушев шляпаше бавно с мокрите си опинци по размекналия се сняг и калните локви.* Дим. Талев. **шляпам се** *възвр.* и *страд. Помози бог! — казваше Павел,... огъваше тънката пръчица, която всякога носеше, и се шляпаше по дланта на ръката си.* Елин Пелин.

шляпане *ср. Отгл. същ. от* шляпам *и от* шляпам се.

шляпвам, -аш, *несв.*; **шляпна,** -еш, *мин. св.* шляпнах, *прич. мин. страд.* шляпнат, *св.* Шляпам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Няма ли да ви потрябваме за нещо, другарю полковник? — попита Пешо със свито сърце. Полковникът го шляпна по бузата.* П. Вежинов. *Шляпна в калта.* **шляпвам се, шляпна се** *възвр.* и *страд. Тук Чарли изведнъж се досети за какво беше дошъл и развълнувано се шляпна с ръка по челото.* П. Вежинов.

шляпване *ср. Отгл. същ. от* шляпвам *и от* шляпвам се.

шляпна. Вж. ш л я п в а м.

шляхта, *мн.* няма, *ж.* (нем.). *Истор.* Полско дворянство. *Пред нашия поглед се разкрива разкошната картина на живота на полската шляхта, с всичките нейни светли и тъмни страни.* П. П. Славейков.

шляхтич *м. Истор.* Полски дворянин. *Той виждаше ония дни..., когато стихията на въстанието... рушеше охолството, с което той, шляхтичът, беше свикнал.* Ст. Дичев.

шляхтичка *ж.* Жена или дъщеря на шляхтич.

шляя се, шляеш се, *мин. св.* шлях се *и* шлях се, *несв., сред. Неодобр.* Ходя, разхождам се насам-натам без работа; разтакавам се, скитам се. *Често... се шляе безцелно из улиците, прозява се и се чуди какво да прави.* Елин Пелин. *Много чиновници и служащи не уплътняват своя работен ден, а работят през куп за грош, шляят се от канцелария в канцелария.* Г. Димитров. *Останал ми е такъв един обичай — да хокам младите, като ги видя да се шляят без работа.* А. Гуляшки.

шмайзер *м.* (нем.). Вид автоматична пушка или пистолет; автомат. *Пропука шмайзер. Чуха се и редки, предупредителни карабинни изстрели.* Ив. Хаджимарчев.

шмекер *м.* (нем.). *Разг.* Непочтен хитрец; измамник. *Баташки е измамник и шмекер, но превъзходен техник.* Дим. Димов.

шмекерка *ж. Разг.* Жена шмекер.

шмекерия *ж. Разг.* Постъпка на шмекер; хитрина, измама. *А ние искахме... с шмекерии да печелим, да обираме хората.* Йовков.

шмекерлък, *мн.* -ци, *м. Разг.* Шмекерия. *Моят кантарджия е честен човек... Да не си го научил на шмекерлъци, че ще трябва да го уволня.* П. Спасов.

шмекерски, -а, -о, *прил. Разг.* Който е присъщ на шмекер. *Шмекерска постъпка.*

шмекерувам, -аш, *несв. Разг.* Служа си с шмекерии, хитрини; хитрувам. *Той останал в бригадата, но започнал да шмекерува и да бяга от работа.* Г. Караславов.

шмекеруване, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* шмекерувам.

шмиргел *м.* (нем.). 1. Вид твърд минерал, стрит на прах и пресуван във форми. 2. Точило от такъв пресуван материал за оглаждане на метали и стъкла. *От заран до късна вечер бумтяха моторите, свистеше шмиргелът.* А. Гуляшки.

шмиргелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Направен от шмиргел. *Шмиргелно точило.*

шмиргелов, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до шмиргел. *Шмиргелово колело.* 2. Получен от шмиргел. *Шмиргелов прах.*

шмугам, -аш, *несв. Разг.* Бързо пъхам, мушкам, скривам нещо някъде. *Шмугат набраните орехи в джобове и торби.* **шмугам се** *страд.*

шмугам се, -аш се, *несв., сред. Разг.* Влизам, вмъквам се, пъхам се някъде бързешком. *Шмугаха се насам-натам и единият държи шарено колче, а другият... примигва с едното око и нещо бележи в книжка.* Чудомир.

шмугане *ср. Отгл. същ. от* шмугам *и от* шмугам се.

шмугвам, -аш, *несв.*; **шмугна,** -еш, *мин. св.* шмугнах, *прич. мин. страд.* шмугнат, *св. Разг.* Шмугам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Той шмугна ръката в пояса си, извади една превита и уваляна хартишка.* Мих. Георгиев. *Шмугна намереното ножче в джоба си.*

шмугвам се, -аш се, *несв.*; **шмугна се,** -еш се, *мин. св.* шмугнах се, *св., сред. Разг.* Шмугам се веднъж или няколко пъти по веднъж. *Еньо искаше да й пресече пътя. Цвета се изплаши и се шмугна в първата врата, която й се изпречи.* Елин Пелин. *Тя се прибра, шмугна се под завивките и дълго гледа в гъстата мрачина на стаята.* Г. Караславов. *Велко се шмугна в храсталаците с пушката под мишница, като ловец.* Дим. Талев.

шму̀гване *ср. Отгл. същ. от* шмугвам *и от* шмугвам се.

шму̀гна. Вж. ш м у г в а м.

шму̀гна се. Вж. ш м у г в а м с е.

шму̀лене *ср. Отгл. същ. от* шмуля *и от* шмуля се.

шму̀ля, -иш, *мин. св.* шму̀лѝх, *несв. Нар.* Бера бързо плодове заедно с листата. *И шмулят, и ловят, | и трънносливките над тях кат град валят.* Вазов. **шмуля се** *страд.*

шнѝцел *м.* (нем.). **1.** Тънък, плоско отрязан къс месо за пържене или печене. *Иван донесе два тънки шницела.* А. Каралийчев. **2.** Опържен или опечен такъв къс месо. *Паниран шницел.*

шно̀ла и **шно̀лка** *ж.* (нем.). Вид малка щипка или тока за прибиране, прихващане на женска коса.

шнур, шну̀рът, шну̀ра, *мн.* шну̀рове, шну̀ра (сл. ч.), *м.* (нем.). **1.** Усукана памучна или копринена връв за препасване, връзване и др. *Тъмносиня руска рубашка беше отпусната над панталоните му, пристегната в кръста с шнур.* Йовков. *Максим разглеждаше една картина с голяма бронзирана рамка, окачена с шнур на стената.* П. Славински. **2.** Двоен проводник на електричество, обикн. метален. *Ще проговориш насила! — каза русият и се обърна към вратата. — Донеси ми шнура на котлона!* П. Вежинов. *В стаичката имаше само желязно легло, маса... и етажерка с книги. Над масата, на дълъг шнур, висеше електрическа крушка.* Дим. Димов.

шовинѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (фр.). Реакционна буржоазна идеология и политика, която проповядва превъзходство на една нация над друга и разпалва национална вражда и омраза между народите; национализъм. *Един от найважните корени на всички национални нещастия и катастрофи... лежи във великобългарския шовинизъм, във великобългарската идеология и политика на хегемония на Балканите и господство над съседните народи.* Г. Димитров.

шовинѝст *м.* Лице, надъхано с шовинизъм.

шовинистѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* шовинизъм. *Шовинистична пропаганда.*

шовинистѝчески, -а, -о, *прил.* Шовинистичен.

шовинистѝчно. *Нареч. от* шовинистичен. *Шовинистично настроени кръгове.*

шовинѝстка *ж.* Жена шовинист.

шок, шо̀кът, *мн.* шо̀кове, шо̀ка (сл. ч.), *м.* (фр.). Внезапно силно разстройство на функциите на организма вследствие на психическо сътресение или физическа повреда. *Получил шок.*

шокѝрам, -аш, *несв.* и *св.* (фр.). *Книж.* Правя силно неприятно впечатление; дразня. *Тези неща шокират публиката.* **шокирам се** *страд.*

шокѝране *ср. Отгл. същ. от* шокирам *и от* шокирам се.

шокола̀д *м.* **1.** Твърда тъмнокафява маса — смес от какао (във 2 знач.), захар и др. **2.** Блокчета или бонбони, приготвени от такава смес. *Сграбчи питките, разкъса веднага червената хартийка и станиола на едната питка и лакомо захапа шоколада.* Д. Калфов. *Млечен шоколад.*

шокола̀ден, -а, -о, *прил.* **1.** Който съдържа шоколад или е направен от шоколад. *Шоколадена торта. Шоколадени бонбони.* **2.** Който е предназначен за произвеждане на шоколад. *Шоколадена фабрика.* **3.** Който има цвят на шоколад; тъмнокафяв. *Шоколаденият цвят на лицето... и големите тъмни очи придаваха на красотата ѝ нещо пламенно.* Дим. Димов.

шокола̀дов, -а, -о, *прил.* Шоколаден (обикн. в 1 знач.). *Шоколадови бонбони. Шоколадови изделия.*

шо̀мпол *м.* (нем.). *Спец.* Пръчка за чистене и смазване цевта на пушка.

шоп, шо̀път, шо̀па, *мн.* шо̀пи, шо̀па (сл. ч.), *м. Нар.* Прозвище на българин от Софийско и други съседни западни краища. *Сѫдията непрестанно се ядосваше. — Карай, хей, шоп! Ще помръзнем!* Елин Пелин. *Подир нея се вести... един весел и дяволит шоп.* П. П. Славейков.

шопа̀р *м.* Шипар. *Попът гологлав и без расо сипваше помия на два угоени шопара и им говореше галено.* Елин Пелин.

шо̀пка *ж. Диал.* **1.** Чучур на кладенец или чешма. **2.** Тесен отвор на стомна за пиене на вода

шопкѝня *ж.* Прозвище на българка от Софийско и други съседни западни краища. *Подписвам крепостни актове и заверявам подписите на шопите и шопкините.* Вазов.

шоплу̀к *м. Разг.* Област, дето живеят шопи; шопски край. *Той не е от наше село, нейде от шоплука бил.* Влайков.

шо̀пот *м.* Шепот. *Под шопота вълшебен на вълната | заспах си аз.* К. Христов.

шо̀пски, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до шопи. *За мене беше цял празник тая авантюра: нощуване всред Балкана, в едно шопско селце.* Вазов. *То шопското племе | си е плодовито. | Ха да е честито!* Елин Пелин. *Шопско потекло.* **2.** Който е характерен за шопи, който е присъщ на шопи. *Заповядайте! — казваше възрадваният Боримечка, като подаваше на всекиго стъкълце със сливовица, по шопския обичай.* Вазов. *Шопски говор. Шопска носия.*

шо̀пски. *Нареч. от прил.* шопски; като шоп. *Той си говори шопски.*

шосѐ, *мн.* -та, *ср.* (фр.). Настлан с чакъл, пясък и трамбуван път. *По шосето по цял ден бучеха камиони, прелитаха мотоциклети.* П. Вежинов. *Автобусът се разклати за последен път и пое равното шосе.* М. Грубешлиева. || *Разш.* Широк път с настилка от камъни, асфалт, бетон и др.

шосѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* -ѐйни, *прил.* **1.** Който се отнася до шосе. *На прашния широк шосеен път | две паленца се гонят и боричкат.* П. П. Славейков. *Шосейна мрежа.* **2.** Който се извършва по шосе. *Шосеен транспорт. Шосейни състезания.*

шосѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Настилам път с камъни и пясък. *Разхвърлени са камъни, чакъл | и пръст — шосират улицата пак.* П. П. Славейков. **шосирам се** *страд.*

шосѝране *ср. Отгл. същ. от* шосирам *и от* шосирам се.

шофѝрам, -аш, *несв.* Карам, управлявам автомобил. *Едва успях да се облека и автомобилът пристигна. Шофираше жена му.* Г. Белев. **шофирам се** *страд.*

шофѝране *ср. Отгл. същ. от* шофирам *и от* шофирам се.

шофьо̀р *м.* (фр.). Лице, чието занятие е да кара автомобил. *Шофьорът спускаше предпазливо колата в дълбоките сухи долища, изкарваше я по невидими хълмове, моторът будеше селяните, току-що заспали първи сън.* Я. Каралийчев. ‖ Лице, което кара автомобил.

шофьо̀рски, -а, -о, *прил.* 1. Който се отнася до шофьор. *В шофьорската кабинка беше тъмно, тайнствено светеха със зелената си светлина циферблатите.* П. Вежинов. *Двамата седнаха отпред, на шофьорското място.* Дим. Димов. 2. Който принадлежи на шофьор. *Шофьорска книжка.*

шофьо̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занятие, специалност на шофьор.

шпа̀га *ж.* (гр.). Вид тясна и права сабя с остър връх за промушване. *На левия ми хълбок блещеше дръжката на шпага.* Вазов. *И ако в някой светъл ден премине буря през града | и чуя тропот на коне и металичен звън на шпаги, | аз ще напусна мрачний сън на свойте горести недраги.* Хр. Ясенов. □ **Кръстосваме си шпагите** (книж.) — влизаме в словесна схватка, в препирня; спречкваме се.

шпали̇̀р *м.* (нем.). Редици хора от двете страни на път, по който минава шествие или почетно лице. *Гражданите застанаха в шпалир. Образувам шпалир. Шпалирът се разкъса.*

шпа̀лта *ж.* (нем.). Набран текст във вид на дълга, още не разбита на страници колона. ‖ Отпечатан такъв текст на дълъг лист за коректура. *Ната седеше до широко отворената врата на кухнята и коригираше шпалтите на повестта му „Войвода", като ги сравняваше с ръкописа.* Ст. Дичев.

шпаньо̀лски, -а, -о, *прил.* Като *същ. м.* Испански диалект, който говорят българските (и балканските) евреи.

шпа̀ция *ж.* (лат.). *Печ.* Тънка метална пластинка, по-ниска от печатарска буква, която се поставя между отделните букви или думи за получаване на разстояние между буквите или думите.

шпаци̇̀рам, -аш, *несв.* и *св. Печ.* Набирам с разредка, разреждам. **шпацирам се** *страд.*

шпаци̇̀ране *ср. Отгл. същ. от* шпацирам *и от* шпацирам се.

шпек, шпѐкът, шпѐка, *мн.* шпѐкове, шпѐка (сл. ч.), *м.* (нем.). Вид салам с повече сланина. *Сух шпек.*

шпѐков, -а, -о. *Прил. от* шпек. *Шпеков салам.*

шпѐрплат *м.* (нем.). Широка, тънка дървена плоскост за изработване на мебели, врати и под., направена от няколко специално нарязани листа от груб фурнир, слепени в кръстосани посоки на растежа на дървото. *Стана нужда да махнат капаците от шперплат, които заместваха разбитите стъкла на прозорците.* Дим. Димов.

шперпла̀тен, -а, -о. *Прил. от* шперплат. *Шперплатена фабрика.*

шперпла̀тов, -а, -о, *прил.* Направен от шперплат; шперплатен. *Златев отвори леката шперплатова врата и учтиво покани вътре своя гост.* Хар. Русев. *Шперплатова кутия.*

шперц, шпѐрцът, шпѐрца, *мн.* шпѐрцове, шпѐрца (сл. ч.), *м.* (нем.). Извита като кука железна пръчица, с която могат да се отварят различни брави. *Отключил с шперц.*

шпио̀н, *м. Рядко.* Шпионин. *И тука все тегла, и тука мъки пак, | и както у дома: шпион, издайник, враг.* Вазов. *Защото подлецът, шпионът, мръсникът | в ония дни мрачни, що „робство" се викат, | умираха мирни на свойто легло.* Вазов.

шпиона̀ж, *м.* Дейност на шпионин (в 1 знач.); шпионство. *Тюрмата беше натъпкана с конекрадци, дезертьори, турци без лични карти и без документи, разни лица, заподозрени в шпионаж.* Г. Караславов. *Тук движат се предатели, бандити, | заплетени в грабеж и шпионаж, | но бодър е и граничарят наш.* Ламар. *Обвинен в шпионаж.*

шпио̀нин, *мн.* шпио̀ни, *м.* (нем.). *Неодобр.* 1. Лице, което се занимава с разузнаване и предаване обикн. на военни, стопански и други държавни тайни в полза на друга държава. *Военни аташета — хитър свят — | и вестникари кухи! Що ги гони, | дали приятели са те, или шпиони?* К. Христов. *По цяла нощ момчетата придебват, | . . . | готови да ударят със куршум | шпионина в граничните ни дебри.* Ламар. *Шпионите се унищожават като вредни насекоми.* Л. Стоянов. 2. *Стесн. Разг.* Лице, обикн. наето, което наблюдава действията и намеренията на някого с цел да доносничи. *Борис беше шпионин, поставен от чорбаджиите, за да следи кой как работи.* Дим. Димов.

шпиони̇̀рам, -аш, *несв.* и *св.* 1. Върша шпионаж, занимавам се с шпионаж. 2. *Разг.* Следя, наблюдавам, подслушвам какво се говори или върши, обикн. с цел да доносiча. *Аз имам всички основания да твърдя, че тоя човек . . . се е явил нарочно на нашата сватба. Вмъкнал се е помежду ни да ни шпионира!* Св. Минков. *Доносът трябваше да се направи. Това решение той мълчаливо беше взел в себе си още през часа, в който шпионираше събранието в гората.* Кр. Велков. **шпионирам се** *страд.* и *взаим. Двете страни се шпионираха едни други, предпочитаха да говорят само незначителни неща.* Йовков.

шпиони̇̀ране *ср. Отгл. същ. от* шпионирам *и от* шпионирам се.

шпио̀нка *ж.* 1. Жена шпионин. *Шпионка — съскаше Димо. — Всичко ще занесе на Ганчовските.* Г. Караславов. 2. Малък кръгъл отвор на входната врата на жилище, през който незабелязано може да се гледа отвътре. *Шпионката се отваря, някой поглежда отвътре и след миг металното капаче скрива погледа му.* Ст. Загорчинов.

шпио̀нски, -а, -о. *Прил. от* шпионин. *При мене се озова — без да почука — друго, непознато заптие... Висок и приведен, с тънки и обвиснали на сърп мустаки и с малки игриви очи: шпионски тип.* Я. Страшимиров. *Шпионска афера.*

шпио̀нство, *мн.* няма, *ср.* Дейност или постъпка на шпионин; шпиониране, шпионаж. *Вуйко му... крадял парите на училищните настоятелства и приучвал учителите на шпионство.* Я. Страшимиров. *Шпионството — зловещ двойник на предателството — . . . не намира прошка в съвестите.* Вазов.

шпиц *неизм., прил.* (нем.). *Остар.* Който е с остър връх; островръх. *Той гледаше със стък-*

лен поглед и модерните шпиц обуща на лекаря, и малкото му коремче. Смирненски.

шпѝцкоманда *ж. Остар.* Въоръжена фашистка група в помощ на полицията и войската по време на Септемврийското въстание от 1923 г. и априлските събития от 1925 г. *Над полята равни се стъмни, | там кръстосват вълчи шпицкоманди.* Хр. Радевски. *Шпицкомандите се отдадоха на грабеж и безчинства.*

шпор, шпо̀рът, шпо̀ра, *мн.* шпо̀рове, шпо̀ра (сл. ч.), *м.* (нем.).- *Диал.* Готварска печка с фурна.

шпо̀ра *ж.* (нем.). Метално приспособление, което се прикрепя към петата на ботуш и служи за подкарване, смушкване на кон при езда. *И още отдалеч се чуват шпорите на изящните му чизми.* П. П. Славейков. *Притиска с лъскавите ботуши снагата на коня, пришпорва го със сребърни шпори и се понася в лек тръс.* О. Василев.

шпо̀ря, -иш, *мин. св.* шпо̀рѝх, *несв.* Мушкам с шпори кон.

шприц, шпрѝцът, шпрѝца, *мн.* шпрѝцове, шпрѝца (сл. ч.), *м.* (нем.). **1.** Чаша вино със сода. *Те поръчаха по един лек шприц. Чукнаха се мълчаливо.* Г. Караславов. **2.** Пръскачка за боя, лак и под. *Боядисвам с шприц.* **3.** Тенекиена конусовидна тръбичка, през която се прекарва тесто за бисквити и други тестени изделия, за да им се придаде специална форма.

шприцо̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Обработвам с шприц (във 2 и 3 знач.). **шприцовам се** *страд. Лицевият слой се подновява, като се намазва с четка или се шприцова.*

шприцо̀ване *ср. Отгл. същ. от* шприцовам *и от* шприцовам се.

шприцьо̀р *м.* Лице, което работи с шприц (във 2 знач.).

шрапнѐл *м.* (англ.). **1.** Пълен с оловни топчета артилерийски снаряд, който се пръска във въздуха и поразява живи цели. *Димо отвори уста да каже нещо, но онемя. Над главата му се запали шрапнел и поръси с олово окопа.* К. Петканов. **2.** Топче от такъв снаряд, шрапнелен куршум. *Един шрапнел се заби в бедрото му.*

шрапнѐлен, -лна, -лно, *мн.* -лнѝ. *Прил. от* шрапнел. *Задържа ни честа шрапнелна стрелба, която сипе желязо по насипа на окопа.* Л. Стоянов. *Шрапнелен куршум.*

шрифт, шрѝфтът, шрѝфта, *мн.* шрѝфтове, шрѝфта (сл. ч.), *м.* (нем.). Вид, стил на печатните букви на една азбука. *По шрифта на пишещите машини можело да се установи кой позив на коя машина е писан.* Г. Караславов. *Печатарски шрифтове.*

шрот, шро̀тът, шро̀та, *мн.* шро̀тове, *м.* (нем.). Вид ярма, фураж от отпадъци от слънчогледово семе и др. *В тоя склад имаше малки количества царевична ярма, шрот и репица.*

шу̀ба *ж.* Дълга зимна дреха, подплатена с кожа и с широка кожена яка. *От морето духаше остър, влажен вятър, който пронизваше до костите и караше дори облечените с шуби часови да проклинат живота си.* Дим. Димов.

шубра̀к, *мн.* -ци, *м.* Храсти, храсталак. *Малкото стадо овци и кози ... шумеше из едвам развилите се шубраци и блееше.* Елин Пелин. *Тук беше по-просторно, нямаше гора, а само шубраци и нисък дрян.* Ст. Загорчинов.

шубра̀ка *ж.* Храст. *Пази се да не те удари някоя шубрака.*

шубра̀чка *ж. Умал. от* шубрака; малък храст. *А долу по земята се показваха ниски дъбови шубрачки с яркочервени, сякаш потопени в кръв листа.* Йовков. *Една дребна птичка кацна на шубрачката срещу Захари.* И. Волен.

шу̀га *ж. Нар.* Краста. Scabies. *От жените премина и на мъжете, също като шугата, да прощавате, па се уловят нà, така ... за срам и за резил на хората.* Мих. Георгиев. *Присмяла се краста на шуга.* Погов.

шу̀гав, -а, -о, *прил.* Болен от шуга; крастав. *Защо бе, дядо, не дадеш нивата, че да заработим наедно и ние с всичките хора, защо се делиш от стадото като шугава овца?* Я. Каралийчев. *От шугаво прасе тлъста свиня не излиза.* Погов.

шу̀драв, -а, -о, *прил. Диал.* Нечист, мръсен. *Йоаким поглади с костеливата си ръка шудравата си брадица, замислен, и каза.* Вазов.

шу̀квам, -аш, *несв.*; **шу̀кна,** -еш, *мин. св.* шу̀кнàх, *св.* Издавам глас; продумвам, обаждам се. *Никой не смееше да шукне.* И. Волен. *Момчетата слушаха през цялото време с притаен дъх, без да шукнат, без нито веднъж да се обадят.* П. Вежинов.

шу̀кване *ср. Отгл. същ. от* шуквам.

шу̀кна. Вж. ш у к в а м.

шулѐ, *мн.* -та, *ср.*, и **шулѐц,** *мн.* шу̀лци, *м.* (нем.). *Диал.* Неголям, обикн. глинен съд за вино или ракия. *Високите шулета с вино блеснаха като кървави гърла.* Н. Райнов. *Виното се пенеше в сребърни шулета.* Ст. Загорчинов. *Съдовете, шулците, чашите немити и без ред лежаха повалени по лавицата и дебел пласт прах ги покриваше вече.* Вазов.

шум, шумъ̀т, шумà, *мн.* шу̀мове, шу̀ма (сл. ч.), *м.* **1.** Нестроен звук или звуци, издавани при някаква работа, движение или говор на множество хора. *Понякога човек понася шума на тенекеджийница, а се нервира от бръмчение на муха.* Стаматов. *Веднага той заопъва юздите на конете и аз помислих, че иска да спре, защото от шума на колата не може да говори.* Йовков. *В полски равни широти | весел глъч и шум ехти.* Яворов. *Майката ... авторитетно и спокойно подканяше момчетата да не вдигат шум.* Дим. Димов. **2.** *Физ.* Звук с неправилна честота на трептенията. **3.** *Прен.* Оживен спор, препирня, обсъждане, предизвикани от повишен интерес към нещо или към някого. *Не малко шум ставаше и около името на двамата юнаци.* Вазов. *Тия две приключения бяха произвели голям шум на времето си.* Вазов. **4.** *Прен. Неодобр.* Много и празно говорене. *Днес фразата и шумът напълно заменят делото и кръвта.* Вазов. *Хората на шума и на рекламата са ненужни на нашата партия.* Г. Димитров. ☐ **Вдигам шум около нещо** (разг.) — разгласявам, съобщавам шумно за нещо. *Бяхме предупредени да не вдигаме никакъв шум около пристигането му.* **Вдигам шум около себе си** — говоря много за себе си; самоизтъквам се. *Той вдигаше шум около себе си.* Вазов.

шу̀ма *ж. Събир.* **1.** Листа на широколистни дървета. *Отронва се шумата от буките лист след лист.* Кр. Велков. *Той усещаше мириса на гнила шума и на влажна земя.* Ем. Станев. *Пътят, застлан с есенна шума, се провираше под клонести букаци.* Дим Ангелов. **2.** *Нар.* Гора, шумак. *Щом направят няколко крачки, беят пуща въжето, гръмва върху четника и хлътва в шумата.* Яворов. *Отиде някой в шумата — запалят му къщата, разселят му семейството чак по новите земи.* П. Вежинов. **3.** Клони с листата, които изсушени служат за храна на добитък зимно време. *Дядо съжаляваше, че няма кой вече да сече шума за дребния добитък.* Кр. Григоров. □ **Хващам шумата** (разг.) — забягвам в гората.

шума̀к, *мн.* -ци, *м.* Гъста дребна гора; гъстак. *Приближи се, горичке, скрий ме в гъстака, спаси ме в шумака.* Елин Пелин. *Подкастрен, очистен, шумакът се въземаше вече и с право Междалията си го нарече гората.* Ст. Ц. Даскалов.

шума̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* **1.** Секач и събирач на шума за добитък. *Шумарите се оживиха, разприказваха се, а понякога се и шегуваха.* И. Волен. **2.** *Остар.* Хайдутин. *Отказа да ми даде да ям, не от ненавист към нашето занятие, но защото съм бил голтак и шумар (хайдутин), без пукната пара.* З. Стоянов.

шума̀рка *ж.* Жена шумар.

шума̀т, -а, -о, *прил.* Шумнат. *Шумати клони.*

шу̀мвам, -аш, *несв.*; **шу̀мна,** -еш, *мин. св.* шу̀мнах, *св.* Издавам шум веднъж или няколко пъти по веднъж. *Легнал си на нивата и колко си спал, не знаеш. Щом шумне сламчица от вятъра, ти се събудиш.* Кр. Григоров. *Шумва дъбовият храст / и из гъстата гора / се показва с шмайзер той.* Ас. Босев.

шу̀мване *ср. Отгл. същ. от* шумвам.

шу̀мен, -мна, -мно, *мн.* -мни, *прил.* **1.** Който издава силен шум, който силно шуми. *Под игривите звуци на кларнетата и на хармониката и под шумните удари на тъпана шествието обикаля палубата.* Св. Минков. *Шумната навалица го притисна и го изтласка към вагоните.* Г. Караславов. **2.** Който е изпълнен или съпроводен с шум, глъчка, врява. *А из улицата шумна ... / ето, малката цветарка бърза от локал в локал.* Смирненски. *След всеки обед, и особено вечер, обичахме да пием чай, да пушим и да водим шумни беседи, които понякога биваха много разгорещени.* Г. Райчев. *Шумни одобрения.* **3.** *Прен.* За който много се говори; нашумял. *Започна се шумен и дълъг процес.* Йовков. *И в столицата там, по вси страни, / за него слава шумна прелетя.* Ем. п. Димитров.

шумѐне *ср. Отгл. същ. от* шумя.

шу̀мест, -а, -о, *прил.* Който е обрасъл с шума; шумнат. *След два часа из извивките на високите диви урви на клисурата ... аз неусетно се озовах на един шумест връх.* Вазов.

шу̀мка *ж.* Листа от широколистно дърво или друго растение. *Какво мога да сторя с това сърце плашливо? Шумка шумне, то трепне.* Ран Босилек. *Яна през гора вървеше, / с крушова шумка свиреше.* Нар. пес.

шумка̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Разг.* Название на партизанин (в 1 знач.), употребявано обикн. от представителите на фашистката власт преди 9 септември 1944 г. *Момчето се поспря, погледна Митко право в очите, сетне попита: — Ама и ти ли си шумкар? — Партизанин — поправи го Митко.* М. Марчевски. *Ами такова, господин кмете, ако напреднат шумкари ... да речем... Бива ли пак да „алармираме"?* Ив. Хаджимарчев. *Ало! Ало! Тук е участъкът!... Шумкарите ни нападнаха! Викай Пловдив за помощ! — истерично крещеше полицай.* К. Ламбрев.

шумка̀рка *ж.* Жена шумкар.

шумка̀рски, -а, -о. *Прил. от* шумкар. *Какво съм ти направил? Защо ме биеш ...? — Мълк! Куче шумкарско! Заведи го веднага в участъка.* Ем. Коралов.

шумлѝв, -а, -о, *прил.* Който много шуми; шумен. *Когато се пукна зората, ние тръгнахме по шумливата река.* З. Стоянов. *Спокойно почивахме под гъстите букови сенки край един шумлив поток.* Елин Пелин. *Шумливи деца.*

шумлѝво *нареч.* С шум, шумно. *Волен поток бързо, шумливо слиза из стръмнината.* И. Волен.

шу̀мна. Вж. ш у м в а м.

шумна̀т, -а, -о *прил.* Който е обрасъл, покрит с шума. *Замлъкна и воденицата на Лазар Дъбака, която приветливо показваше керемидения си покрив между зеленината на четири шумнати ореха в дола.* Елин Пелин. *Изтегли от дръвника шумнати вършини, приклекна и закълца на големия ботур.* Ст. Ц. Даскалов.

шу̀мно *нареч.* С шум. *Рой врабци по стряхата насбрани / шумно се за нещо си препират.* П. П. Славейков. *Той сръбна шумно последната глътка кафе.* М. Грубешлиева.

шу̀мов, -а, -о, *прил. Езикозн.* В чийто глас се чува шум (във 2 знач.). *Шумови съгласни.*

шу̀мол *м. Рядко.* Лек шум, шумолене. *Тайнствен шумол се носел из тъмните лесове... Вслушал се Рамадан бег и струвало му се, че горите и тревите подземат смътна мълва.* А. Страшимиров.

шумола̀к и **шумоля̀к,** *мн.* -ци, *м. Диал. Събир.* Шума (в 1 знач.), шумак. *Той се озова в тъмна градина с големи клонести кестени, плувнала в овошки и шумолак.* Вазов.

шумолѐне *ср. Отгл. същ. от* шумоля. *Чу се шумолене на листа, а после и ясни човешки стъпки.* К. Ламбрев.

шумоля̀, -йш, *мин. св.* -ях, *прич. мин. действ.* шумоля̀л, -а, -о, *мн.* шумолѐли, *несв.* Издавам лек шум, шумя тихо. *Шумоли гората чудно / и врабците мали / с гласеца си будят двете / либета заспали.* Вазов. *В сухата царевица нещо невидимо шумоли, сякаш хайдушки стъпки дебнат.* К. Константинов. *Акациите по улицата ронеха тъжно дребните си пожълтели листа, а реката шумолеше приспивно и глухо.* Дим. Димов.

шумотѐвица *ж. Нар.* **1.** Силен, нестихващ шум. *Из разкаляната улица глъчка, шум, врволяк. — Стоене! — вика премаляла девойката. Но гласът ѝ заглъхва в шумотевицата.* Вазов. *Тя* (къщата) *не беше далеч от центъра на града и все пак шумотевицата от трамваи, коли и хорска глъчка не достигаше до нея.* Г. Караславов. **2.** *Прен. Пренебр.* Широко разтръбяване на нещо; дандания. *Те нашироко тръбят за свои-*

те военни приготовления. Какъв е смисълът на тая шумотевица?

шумотѐвичен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е придружен с шумотевица. *Шумотевична реклама.*

шумтѐж *м.* Шумтене, шум. *Замених горите чудни, | техни песни и шумтежи | ... | с градските мълви, кипежи.* Вазов.

шумтѐне *ср. Отгл. същ. от* шумтя.

шумтя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. дейст.* шумтя̀л, -а, -о, *мн.* шумтѐли, *несв.* Издавам тих, но постоянен шум; шумоля. *Ветрец по гората | тихичко шумти.* П. Р. Славейков. *Реката монотонно и жаловито шумтеше в дола и се губеше с глух тътен в завоя между високо надвесени скали.* Вазов.

шу̀мци *мн., ед.* няма. *Разг.* Шумкари, партизани. *Уплашили сте се, та дори езика сте си глътнали, и не разбирате, че така вие в мелницата на шумците наливате вода.* Сл. Трънски. *Не ми се яде... Като си помисля колко хора гладуват сега из горите... — За шумците ли говориш? — учуди се жена му.* М. Марчевски.

шумя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. дейст.* шумя̀л, -а, -о, *мн.* шумѐли, *несв.* **1.** Издавам шум (в 1 знач.). *Дъждът навън се укроти и започна тихо и монотонно да шуми.* Елин Пелин. *Обичам... да слушам пленен | как тихо шуми кукурузът, | как бъбле реката край мен.* Хр. Радевски. *Реката шуми успокоително и сладко.* И. Волен. **2.** Вдигам шум (в 3 знач.). *Народът хвърляше шапки викаше, ръкопляскаше и шумеше.* Елин Пелин. *До късна нощ шумяха гости, провикваха се млади мъже, кикотеха се момичета.* А. Гуляшки. **3.** *Прен. Неодобр.* Говоря, приказвам много; разтръбявам. *Живяла с оногова, зарязал я — нека тя да си знаеше... Нужно ли беше да шуми?* Вазов. *Тука мнозина приказват големи думи, но работа не вършат. А бай ти Досьо работи и не шуми.* А. Гуляшки.

шу̀нка *ж.* (нем.). Специално приготвено варено или пушено месо, обикн. от свински бут. *Донесоха две бутилки вермут и доста големичко парче шунка.* Ив. Мартинов.

шу̀пвам, -аш, *несв.*; **шу̀пна,** -еш, *мин. св.* шу̀пна̀х, *св. Разг.* **1.** За тесто, боза и др. — набъбвам вследствие на ферментация; бухвам, втасвам. *Стопанка грижовна замесва тестото | и квас му притуря да шупне доволно, | та хлябът изпечен по-сладък да бъде.* Ем. п. Димитров. || Вкисвам се, развалям се. *От топлината яденето е шупнало.*

шу̀пване *ср. Отгл. същ. от* шупвам.

шу̀пла *ж.* Малка кухина в хляб, сирене и др. *Хляб с шупли, сирене без шупли.* Погов.

шу̀плест, -а, -о, *прил.* Шуплив. *Грънчарски съдове от нечиста глина са шуплести.*

шуплѝв, -а, -о, *прил.* В който има шупли; шуплест. *Шупливо сирене. Шуплив варовик.*

шуплѝвост, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество на шуплив.

шу̀пна. Вж. ш у п в а м.

шу̀рвам, -аш, *несв.*; **шу̀рна,** -еш, *мин. св.* шу̀рна̀х, *св.* Почвам да шуртя; бликвам. *С четири електрически помпи изкараха вода нагоре и тя шурна в лозята.* А. Каралийчев. *Друга стрела... с рязко бръмчене се забоде в ръката на един войник. Той изкрещя от болка, кръв шурна из ръкава.* Ст. Загорчинов.

шу̀рване *ср. Отгл. същ. от* шурвам.

шу̀рей, -еят, -ея, *мн.* -еи, *м.* Брат на съпругата, по отношение на нейния съпруг. *Същата вечер шуреят... се изтървал, та обадил на сестра си.* Г. Караславов.

шурена̀йка *ж. Диал.* Съпруга на шурей. *Стояну госте дойдоха — | три сестри и три зетьове, | три шуреи и три шуренайки.* Нар. пес.

шу̀ркам, -аш, *несв. Рядко.* Шуртя в неголямо количество; тека. *От брада му вода шурка.* Вазов.

шу̀ркане *ср. Отгл. същ. от* шуркам.

шу̀рна. Вж. ш у р в а м.

шуртѐне *ср. Отгл. същ. от* шуртя. *Под дъбовите сенки, при шуртенето на студения извор, обедът и почивката бяха твърде приятни.* Вазов.

шуртя̀, -йш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. дейст.* шуртя̀л, -а, -о, *мн.* шуртѐли, *несв.* Тека, изтичам с непрекъснат еднообразен шум. *По всички улички тук шуртяха вадички кристална планинска вода.* Д. Калфов. *Някъде на двора шуртеше чешма и приятно го унасяше.* М. Грубешлиева. *Зачу се пак как шурти млякото във ведрата.* Йовков. *Навън дъждът барабанеше, от водосточните тръби шуртеше вода.* Кр. Григоров. || Тека, изтичам изобилно. *Кръв шуртеше от главата и обливаше цялото му лице.* Величков. *Трендафил се превиваше под тежестта на немската картечница. От тялото му шуртеше пот.* К. Ламбрев.

шут, -а, -о, *прил.* **1.** За рогато животно — който е със счупен, изкъртен рог или без рога. *Той беше с къси, обърнати назад рога, които наспроти неговата големина бяха малки, затуй изглеждаше като да е шут.* Йовков. *Хем шуто, хем боде.* Послов. **2.** *Разг.* Който е с отчупена дръжка или връхна част. *Нему се дължи... накърняването и на другата старина — кулата, чрез махването на зъбците, които са увенчавали върха ѝ... Кулата стои шута, лишена от своя традиционен венец на стар замък.* Вазов. *Шута стомна.* □ **Шуто ми е** (разг.) — нещо ми липсва, празно ми е.

шут[1], шу̀тът, шу̀та, *мн.* шу̀тове, шу̀та (сл. ч.), *м.* (рус.). Лице, което със смешки и шеги е развличало в миналото господарите си благородници; смешник, лала. || *Неодобр.* Лице, което досажда с неуместни шеги, смешки и под. *При такива големи компании все ще се намерят... по двама-трима шутове, които като че ли се смятат задължени да занимават през цялото време всички с досадните си духовитости.* Д. Калфов.

шут[2], шу̀тът, шу̀та, *мн.* шу̀тове, шу̀та (сл. ч.), *м.* (англ.). *Спорт.* Стреляне на топка. *Със силен шут прати топката в мрежата.*

шутѝрам, -аш, *несв.* и *св. Спорт.* Стрелям (в 5 знач.). *Лявото крило... шутира, но топката се отплесна настрани и прелетя вън от игрището.* Д. Калфов.

шутѝране *ср. Отгл. същ. от* шутирам.

шу̀тник, *мн.* -ци, *м.* (рус.). *Остар.* Шегобиец, смешник. *Разказваха една друга странност на тоя неизчерпаем шутник.* Вазов.

шу̀товски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до шут[1]; палячовски. *Спомних си... как бездарно издекламираше няколко фигурантски фрази, облечен в шутовски лакейски костюм.* Г. Райчев.

шу̀шка *ж. Разг.* Много малка, най-дребна частица, най-дребно нещо; прашинка, троха. *Мълвата правеше от сламката греда и от шушката планина.* Г. Караславов. □ **До шушка** — напълно, съвсем. *Ще прекратим тук този преглед на нашите езически предания ... Те всичките до шушка приличат на сръбските, руските, чешките.* М. Дринов. *Само съседът ти може да те ограби до шушка и до перушинка.* О. Василев.

шу̀шна, -еш, *мин. св.* шу̀шна̀х, *несв.* **1.** *Разг.* Говоря тихо, шепна. *Да бягаме! — шушне Камен | — зад гори, далеко.* Вазов. *Жените шушнеха и мърмореха, макар да бяха в църква.* Дим. Талев. **2.** Издавам тих монотонен шум; шумоля. *С часове лежеше в някоя бразда ..., слушаше как шушнеше вятърът в бурените, в омълчаните гори.* И. Волен. *Ръмеше дребен дъжд, листата шушнеха.* Ѧ. Каралийчев. *Шушне дъжд по сламения покрив, | сън навява тихият капчук.* Сл. Красински. **шушна се** *страд. Разни клюки се шушнат за него.*

шу̀шнене *ср. Отгл. същ. от* шушна *и от* шушна се.

шушо̀н *м.* (нем.). Висока гумена обувка, която се носи зимно време върху друга обувка. *Долу по заснежената улица газеха, едни насам, други нататък, млади зарумenели момичета, обути с нови, лъскави шушони.* Д. Калфов.

шу̀шу *междум. Разг. Неодобр.* За наподобяване на тих, таен разговор. *Шушу тук, шушу там — научи цялата махала.* ‖ **Шушу-мушу** (разг., неодобр.) — таен разговор; шушукане. *Шушу-мушу къща разваля.* Погов.

шушу̀кам, -аш, *несв.* Говоря, шепна нещо тайно, доверително. *Близките и далечни роднини на двата рода ... започват да шушукат и да пренасят от ухо в ухо какво казал тоя и какво отговорил оня.* Св. Минков. *Госпожа Даринка ударила плесник на слугинята: видяла я на избената стълба да шушука с портиера.* М. Грубешлиева. **шушукам се** *страд. Той много добре знаеше какво се шушука и готви от някое време насам.* Йовков.

шушу̀кане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* шушукам *и от* шушукам се.

шушу̀лка *ж.* **1.** Обвивка на семена у някои бобови и други растения; чушка. *Жената береше боб на двадесетина крачки от плета ... — клекнала, със запретната престилка, в която слагаше шушулките.* Ем. Станев. **2.** Ледена висулка на стряха.

шушумѝга *ж. и м. Разг. Неодобр.* Свит, стеснителен, възглупав човек; мижитурка. *Кумецът, каквато е шушумига, не знае какво да каже.* Ѧ. Каралийчев.

шшш и **шшт** *междум.* За приканване към тишина, спокойствие. *Тишина, другари. — Шшт! В салона стихна.* Г. Караславов. *Шшт! Мирувайте, че видите ли хурката! — сопна се баба им.* Ѧ. Каралийчев.

шъпа *ж.* Шепа. *Той почна да троши хляба си и да сипва с шъпа трохите в устата си.* Ѧ. Каралийчев. *Имаме биле омразно, | ала го скъпо даваме: | за една шъпа жълтици.* Нар. пес.

шъпна, -еш, *мин. св.* шъпна̀х, *прич. мин. страд.* шъпнат, *несв.* Шепна. *И в тъмата бледна | плахи думи шъпне.* Лилиев. **шъпна се** *страд.*

шъпнене *ср. Отгл. същ. от* шъпна *и от* шъпна се.

шъпот *м.* Шепот. *Помниш ли, помниш ли в тихия двор, | шъпот и смях в белоцветните вишни?* Дебелянов.

шътам, -аш, *несв.* Шетам. *По-голямото момиче, Вела, влачи на дарака, шъта из къщи и около огъня, меси, ходи на фурната.* Влайков.

шътане *ср. Отгл. същ. от* шътам.

шъта̀чка *ж. Нар.* Шетачка. *Имах една шътачка — баба Тишка ... Тя ми готвеше и преглеждаше.* Ѧ. Каралийчев.

шътница *ж. Диал.* Шетачка. *Ех, недей дума така, како Панчовице. Тя невястата ни инак е добра, и шътница е.* Влайков.

шътня̀, *мн.* няма, *ж.* Шетня. *Всичката шътня из къщи бе легнала върху нея.* Влайков.

Щ

щ. Писмен белег на съчетанието от звукове **ш** и **т**, двадесет и шеста буква от азбуката. *Печатно щ. Ръкописно щ.*

ща, щеш, *мин. св.* щях, *прич. мин. действ.* щял, -а, -о, *мн.* щѐли, *несв.* I. Като самостоятелен глагол, обикн. с отрицание — искам, желая. *Ето царска сила, да се предадем! | — Не щем! — Не! Не бива! По-добре да мрем!* Вазов. *В Люляково... няма да съм. Не ме искат, пък и аз не ща.* Йовков. II. Като спомагателен глагол: а) За образуване на бъдеще време в миналото. *Той щеше да иска от дядо си да го води при доктора.* Елин Пелин. *Ако беше поискал* (Драгота) *Ранка, както беше направил Косан, не щяха да му я дадат.* Йовков. б) *Рядко. Остар.* За образуване на бъдеще време. *Какво щем да правим? Видя щем после.* □ **Не ще (и) съмнение** — няма съмнение, несъмнено. *Не ще и съмнение! Това са револверни гърмежи.* Смирненски. **Не щеш ли** (разг.) — ненадейно, неочаквано. *Не щеш ли, псе, на котенце подобно, | при слона дотърча.* Вазов. *И както вървеше, не щеш ли, изведнъж видя една малка червена къщурка.* А. Каралийчев. **Ща не ща** — въпреки моята воля, по необходимост. *Като ѝ се стовари цяла къща, ще не ще, на всичко ще се научи.* Влайков. **Що щеш тук** (на дадено място) (нар.) — за израз на изненада, че някой, се намира, където не трябва, където не е очакван. *Да те знае господ, уплаши ме. Що щеш тука?* В. Друмев. *Що ще лисица на пазар? — пошушна тихо Гюлчето на Кунчовото ухо.* Ц. Церковски *Какво има, що щеш тука?* Йовков. **Щяло и не щяло** (разг.) — и с нужда, и без нужда, и за каквото трябва, и за каквото не трябва. *Какво ли си мислят за него тези хора? Няма си работа и току се мъкне за щяло и нещяло.* Г. Караславов.

щаб, щàбът, щàба, *мн.* щàбове, щàба (сл. ч.), *м.* (нем.). 1. Управление на войскова част. *Вратата се отвори и се показа войник, ординарец от щаба на полка, познат на всички ни.* Йовков. 2. Сграда, в която се помещава такова управление. *Командирът излезе от щаба.* 3. *Разш. Разг.* Върховен ръководен орган на партия, организация. *Нашето предложение за единния фронт на труда... предизвика голяма тревога в средата на щабовете на буржоазните партии.* Г. Димитров. □ **Генерален щаб** (воен.) — централен орган на върховното управление на войската, който разработва въпросите, свързани с отбраната на страната.

щàбен, -бна, -бно, *мн.* -бни. *Прил.* от щаб. *Златан духаше в премръзналите си ръце пред щабната канцелария и се чудеше какво да прави.* П. Вежинов.

щàва *ж.* Каша от дъбилни вещества, трици и др., в която се щавят кожи. *Цонка взе завчас коритото, в което бяха наслагани завити с вълната извътре кожи, натопени в някаква щава.* Влайков.

щàвене *ср. Отгл. същ. от* щавя *и от* щавя се. *Щавене на кожи.*

щàвя, -иш, *мин. св.* щàвѝх, *несв.* Обработвам кожи в специална каша, за да станат по-меки и трайни. *Петко Бързата... знаеше да щави овчи кожи и да шие кожуси.* Кр. Григоров. **щавя се** *страд.*

щадѐне *ср. Отгл. същ. от* щадя *и от* щадя се.

щадя̀, -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *несв.* 1. Проявявам великодушие, снизхождение, милост към някого, чиято участ, авторитет, спокойствие зависят от мене; жаля (във 2 знач.). *У нас, татарите, е закон да щадим врага, който е подирил заслон под стряхата ни.* Вазов. 2. *Прен.* Пестя, скъпя, жаля. *На тая скромна обществена длъжност Марко не щадеше ни труд, ни време.* Вазов. *Напред стъпвай смело, | сили не щади.* Ц. Церковски. **щадя се** *възвр.* и *страд.*

щàйга *ж.* Плитко сандъче за плодове, зеленчук и др., направено от летви и нагодено да се слага под или върху друго такова сандъче. *Тропат лопати, мяркат се кирки, някои пренасят щайги с плодове и грозде.* Г. Караславов.

щàмпа *ж.* 1. *Остар.* Старопечатна картина, обикн. икона. *Виждал съм ги аз тях, дяволите, изписани у чичови Савови на щампата.* Влайков. *Светогорски щампи.* 2. Отпечатана шарка върху плат или друга материя. *Басмата е с хубави щампи.* 3. *Прен.* Готов образец, маниер, шаблон. *Актьорска щампа.*

щампòвам, -аш, *несв.* и *св.* Отпечатвам щампи. **щамповам се** *страд.* *В отделно помещение тъканите се щамповат и изсушават.*

щампòване *ср. Отгл. същ. от* щамповам *и от* щамповам се. *Щамповане на басми.*

щампòвъчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е предназначен за щамповане. *Щамповъчна машина.*

щампòсам. Вж. щ а м п о с в а м.

щампòсвам, -аш, *несв.*; **щампòсам,** -аш, *св.* Щамповам. **щампосвам се, щампосам се** *страд.*

щампòсване *ср. Отгл. същ. от* щампосвам *и от* щампосвам се; щамповане. *Платове за щампосване.*

щàнга *ж.* (нем.). Метелически прът. *Една откачена щанга или повреда на спирачката, и камионът ще полети в бездната.* А. Каралийчев.

щангѝст *м.* (нем.). *Спорт.* Спортист, който вдига тежести., прикрепени на щанга.

щанд, щàндът, щàнда, *мн.* щàндове, щàнда (сл. ч.), *м.* (нем.). 1. Поставка в магазин или па-

наирна палата за излагане и продажба на различни видове стоки. *Щандовете са подредени с вкус.* 2. Място или отдел в магазин с определени видове стоки за продажба. *Щанд за млечни продукти.*

щàндарт *м.* (нем.). *Остар.* Кавалерийско или флотско знаме. *Ярка светлина огрява възторжените лица, ... неспокойните коне и високо над тях изправените щандарти.* Йовков.

щандѝст *м.* Продавач при щанд в магазин.

щандѝстка *ж.* Жена щандист.

щàпам, -аш, *несв. Нар.* 1. Ходя, обикн. бос, като стъпям свободно или с шум по нещо. *С притаен дъх се заслушваха те в далечната овчарска свирня и щапаха бързо с босите си крака по пепелявия път.* Ц. Церковски. *Децата щапат из локвите.* 2. Щапукам.

щàпане *ср. Отгл. същ. от* щапам.

щапỳкам, -аш, *несв.* Стъпвам, пристъпвам колебливо. *Детето почна да щапука.*

щàстие *ср.* 1. Пълно задоволство, удовлетвореност от голям успех, сполука в живота. *Ако такава отмора е приятна за туристите и ловджиите, за партизаните тя е истинско щастие.* М. Марчевски. *Страна любима, идат дни на радост, | на мирен труд и щастие в труда.* Вес. Георгиев. *Той се просълзи от щастие.* 2. Сполука, успех. *Щастието му проработи.* Елин Пелин. *Бащината рибарска лодка не можеше да изхрани двама рибари ... и синът трябваше да дири щастието си другаде.* Д. Добревски. *Пожела му щастие в живота.*

щастлѝв, -а, -о, *прил.* 1. Който има или изпитва щастие. *Бедният мой приятел, той изглеждаше в писмата си доволен, жизнерадостен, напълно щастлив!* Вазов. *О, колко красива е земята и колко са щастливи хората!* Смирненски. *Бистра не е щастлива. Посърнала, отчаяна,... дори на детето не се радва.* М. Грубешлиева. 2. Благоприятен, добър, благополучен, сполучлив. *Щастлив случай ми помогна, та през студентството се сдобих с богата библиотека.* Влайков. ‖ Рядък, рядко хубав. *Изведнъж една щастлива мисъл озари стрина Радовица.* Влайков. *Щастливо изключение.* 3. Който е изпълнен с щастие, радост. *Той се чувствуваше потънал в едно море от народна любов ... Такива щастливи минути рядко господари имат в живота си.* Вазов. *Сега той равнодушно посрещаше жетвата — най-щастливото време за него.* Елин Пелин. *Щастлив миг. Щастливо пътуване.* 4. Който изразява щастие. *Каква щастлива усмивка озаряваше нейното червено лице!* Елин Пелин. *Щастлив вид. Щастливо лице.*

щастлѝвец, *мн.* -вци, *м.* Щастлив човек. *Някои, пристигнали по-рано, връщат се вече. Щастливци! Те са видели вече Ниагара.* Ал. Константинов.

щастлѝвка *ж.* Щастлива жена.

щастлѝво. *Нареч. от* щастлив. *Живеят охолно и щастливо.*

щат[1], щàтът, щàта, *мн.* щàтове, щàта (сл. ч.), *м.* (нем.). Разпределение по брой и по категория на служебните места в едно ведомство. *Предвидял съм те по новия щат за майстор.* А. Гуляшки. *Щатът на министерството е утвърден.*

щат[2], щàтът, щàта, *мн.* щàти, щàта (сл. ч.), *м.* (нем.). Административна териториална единица в САЩ и другаде. *Тука нито е щатът Джорджия, нито аз съм чернокожа негърка.* О. Василев. *В кой щат, в кой град отиде ... — на всички тия въпроси ние ще отговорим с дълго и упорито мълчание.* Св. Минков.

щàтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (рус.). *Книж.* Подробен, грижлив, внимателен. *При един щателен обиск всичко скрито може да се намери.* П. Вежинов. *Направиха щателна проверка на стоката в магазина.*

щàтелно. *Нареч. от* щателен. *Партизаните ... проверяваха щателно делата на всеки заловен неприятел.* К. Ламбрев.

щàтелност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* щателен.

щàтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* 1. Който е предвиден или назначен по щат[1]. *От целия състав само командирът и шофьорът бяха щатни.* П. Вежинов. *Щатна длъжност.* 2. Който се отнася до щат[1]. *Щатна таблица.*

щàтски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до щат[2]. *Щатско управление.*

щафèта *ж.* (ит.). *Спорт.* 1. Пръчка или друг предмет, който при групово надбягване на смени се предава от един бегач на следващия. *Предавам щафета.* 2. Групово надбягване на смени, при което се предава такава пръчка или предмет от един бегач на следващия. *Уреди се щафета в чест на акцията за запазване на мира.*

щафèтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който става с щафети. *Щафетна обиколка.*

ще *частица.* За образуване на бъдеще време. *Дали ще е дъждец дребен, | или ще е буря страшна?* Ботев. *Ще строим завод, огромен завод, | със яки бетонни стени!* Вапцаров.

щèдро. *Нареч. от* щедър. *За утре щедро ми обричаш | нектар във сребърни потири.* Дебелянов. *Неговият успех се дължи само на рушвети, които широко, но не много щедро раздаваше.* Елин Пелин.

щèдрост, -ттà, *мн.* -и, *ж.* 1. Само *ед. Отвл. същ. от* щедър. *В зелените кълнове ти виждаш и тържеството на труда си, и щедростта на земята.* Йовков. *Неговата щедрост е известна.* 2. Щедър дар или постъпка. *Трогнат съм от тази щедрост.*

щèдър, -дра, -дро, *мн.* -дри, *прил.* 1. Който дава, без да се скъпи, който оказва широка и безкористна материална помощ. *Много е, господине! ... — почна да протестира лекарят. — Вие сте прекалено щедър.* Дим. Димов. *Щедър дарител.* ‖ *Поет.* Който дава, ражда в изобилие плод; благодатен. *Тука земята не е много щедра, нейните ниви раждат оскъдно зърно.* А. Каралийчев. ‖ *Прен.* Който не пести думи, усилия и др., за да похвали или възнагради някого. *Любезните момци, любимци на жените, | са шумни в любовта и щедри на хвалбите.* Ас. Разцветников (превод). 2. Който е даден с добра воля, обикн. в голямо количество. *Хаджият беше дал щедра помощ за училището — петдесет наполеона.* Вазов. *Щедър дар.*

щèка *ж.* (нем.). Изгладена права пръчка за билярд, ски и др. *Двамата оставиха щеките* (за билярд) *пред по-интересното зрелище, което им обещаваше площадът.* Дим. Димов.

щѐкер *м.* (нем.). Приспособление на електрически проводник за склю̀чване с нагревателен уред.

щекотлѝв, -а, -о, *прил.* (рус.). *Книж.* Обикн. в съчет. **щекотлив въпрос** — въпрос, който дразни някои и трябва да се поставя и разглежда внимателно, тактично.

щекотлѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* щекотлив.

щѐмпел *м.* (нем.). Печат, клеймо. *Върху него* (плика) *стои щемпелът на софийската станция.* Г. Райчев.

щемпелу̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Слагам, удрям щемпел; подпечатвам. **щемпелувам се** *страд. В големите станции писмата се щемпелуват автоматично.*

щемпелу̀ване *ср. Отгл. същ. от* щемпелувам *и от* щемпелувам се.

щенѐ, *мн.* -та, *ср. Диал.* Малко кученце или вълче. *Черното ми кученце след мене заквича ... — Господ ви окъпал хубаво, и тебе, и твоето черно щене.* Вазов.

щѐние, *мн.* -я, *ср. Остар.* Желание, искане. *Животът се показа щедър към него. И той трябваше да му се отплати, като даде път на щенията си.* К. Петканов.

щѐпсел *м.* (нем.). Приспособление на електрически проводник за включването му в електрическа мрежа. *Телефонистът стоеше ... без смяна и почивка и включваше ту единия, ту другия щепсел.* К. Ламбрев.

щѐрка *ж. Нар.* Дъщеря, обикн. по-малка. *Нито син ти, нито щерка ти са се мяркали цяла година по селото.* Кр. Григоров. *Мари, бабо гърбава, | имаш щерка хубава.* Нар. пес.

щѐркин, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на щерка. *Сълзи очи му оросиха. Капят, капят те и обливат щеркина ръка, булчинска спретна премяна.* Ц. Церковски.

щѐрна *ж.* (лат.). *Остар.* Помещение за задържане дъждовна или друга вода; водоем, цистерна. *Фабрики с високи комини и огромни щерни за вода.* Г. Белев.

щесла̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Тщеславен, славолюбив. *Веднъж яви се той пред мене, | да иска за щеславна цел съвет.* Величков. *Колкото великодушен, толкоз щеславен и суетен, Токмакчията лесно попадаше в примките на лукавите старци и с жар говореше за миналото.* Йовков.

щесла̀вие, *мн.* няма, *ср.* Тщеславие, славолюбие. *Браво! Това се казва то казак, нà! Тия думи погалиха щеславието на Никита.* Ст. Чилингиров.

щета̀ *ж.* Загуба в нещо, обикн. материална; пакост, вреда. *Ако нападнат баталиона, ще нанесат щети на неприятеля.* Ст. Дичев. *Градушката причини големи щети на посевите.*

щѐтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил. Рядко.* Напразен, безполезен, безплоден. *Но усилията ми да я съзра останаха щетни.* Величков.

щѐтно. *Рядко. Нареч. от* щетен. *Щетно бих искал сега да си дам отчет за ония потресни чувства, които изпитвахме всички.* Величков.

щѝглец *м.* Пъстра пойна птичка; кадънка. Carduelis elegans. *От гъстите листа на орешака изхвръкна ято пъстри изплашени щиглеци.* П. Михайлов.

щик, щѝкът, щѝка, *мн.* щѝкове, щѝка (сл. ч.), *м.* (хол.). Островърхо хладно оръжие, което се поставя на някои войнишки пушки за ръкопашен бой. *А се случваше да останем и без патрони, само с щиковете си срещу турчина.* Дим. Талев.

щипа̀ло, *мн.* щипала, *ср. Нар.* Вид щипци (в 1 знач.). *Тя ... отщипва с металическо щипало тичинките ... и оголва плодника.* Ал. Каралийчев.

щѝпане *ср. Отгл. същ. от* щипя *и от* щипя се. *От умората лицето ѝ беше пламнало и тя усещаше студа като приятно щипане.* Дим. Ангелов.

щѝпвам, -аш, *несв.*; **щѝпна,** -еш, *мин. св.* щѝпнах, *прич. мин. страд.* щѝпнат, *св.* Щипя веднъж или няколко пъти по веднъж. *Мила се приближи до леглото на малката, щипна я по ноcлето и я събуди.* Д. Калфов. *Оличка учудено вдигна рамене и щипна с шнолката си голям сноп остри руси коси.* М. Грубешлиева. *Непознатият измъкна из пояса си една табакера, бръкна в нея и щипна малко ситен прах от тютюн.* Вазов. **щипвам се, щипна се** *възвр.* и *страд.*

щѝпване *ср. Отгл. същ. от* щипвам *и от* щипвам се.

щѝпка[1] *ж.* **1.** Приспособление с пружинка, за прикрепване на простреии дрехи и под. *Кожите да не се коват при сушене, а да се окачват с щипки. Щипки за пране.* **2.** Различни приспособления за прихващане или прибиране на коса при къдрене, оформяне на прическа и пр.; фиба, шнолка, маша. **3.** Само *мн. Рядко.* Щипци. *Нагорещената игла се хваща с щипки.* **4.** Подобен на клещи преден крайник у някои животни, като рак, попово прасе и др. *Морските вълни изхвърлят раци с големи щипки. Ако паднете — ще ви ощипят.* Ал. Каралийчев.

щѝпка[2] *ж. Разг.* Количество от нещо, което може да се задържи с 2—3 пръста. *Сложи една щипка сол в яденето.*

щиплѝв, -а, -о, *прил.* Който щипе (в 5 и 6 знач.). *Заедно със свечеряването и студът ставаше по-щиплив.* Вазов. *Водата беше студена и имаше малко възкиселичък щиплив вкус.* Елин Пелин.

щиплѝвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* щиплив.

щѝпна. Вж. щ и п в а м.

щипо̀к, *мн.* -ци, *м.* Дребна речна или блатна риба. Cobitis tanois (Cobitis fossilis).

щипцѝ *мн., ед.* няма. **1.** Приспособление, инструмент за хващане дребни предмети, нещо нагорещено, нечисто и др. *Ковачът изтегли с щипците едно зачервено желязо.* Йовков. *Султана пристъпи да оправи фитила на светилника с малки железни щипци.* Дим. Талев. *Часовникарски щипци.* **2.** *Рядко.* Маша, дилаф. *Като взе щипците, нарина всичкия огън.* Ал. Константинов.

щипя̀, -еш, *мин. св.* щѝпах, *св.* **1.** Хващам нещо между върховете на пръстите си или с щипци и го стискам. *Доктор Чириков щипеше румената бузка на момиченцето си.* Вазов. *Децата непрекъснато се въртяха около нея, щипеха я по голите крака, викаха ѝ Шишко.* П. Вежинов. **2.** *Нар.* Скубя пера на заклана птица. *Ахчията с помагачите си щипеше дроплите и дру-*

гите птици. Цани Гинчев. 3. *Нар.* Късам, откъсвам дребна трева. *Конят на Момчил изпръхтя и като се наведе, започна жадно да щипе сочната тревица между плочите.* Ст. Загорчинов. 4. За насекомо — причинявам болка, като ухапвам. *Още не довършил думите си, той се плесна по врата. Нещо го щипеше... Беше една мравчица.* Ем. Коралов. 5. *Прен.* За студ, вятър и др. — причинявам болка като от убождане. *Взе да пада здрач. Засилва се още повече острият мраз, който безмилостно щипе и пари.* Влайков. *Митруш приближи..., вятърът щипеше тялото му.* Д. Добревски. 6. За питие — имам резлив вкус. *Виното щипе на гърлото.* **щипя се** *възвр.* и *страд.*

щир, щѝрът, щѝра, *мн.* няма, *м.* Вид месест бурен с грапави листа, който расте покрай огради или из обработени места. Amaranthus. *Между лозите е поникнал щир и тученица.* А. Каралийчев.

щир, -а, -о, *прил. Нар.* Безплоден, бездетен. *Те, щирите жени, дебелеят.* Дим. Талев.

щирѝца *ж. Нар.* 1. Ялово животно; яловица. *Крава щирица.* 2. *Пренебр.* Бездетна жена.

щит, щѝтът, щѝта, *мн.* щѝтове, щѝта (сл. ч.), *м.* 1. Някогашно отбранително оръжие срещу стрели и копия, обикн. изпъкнало като връшник. *Десницата му беше здрава, храбра и носеше могъщо царския си щит.* М. Петканова. *Дрънчаха щитове и брони; разклащаха се копия, насочени нагоре.* Н. Райнов. 2. *Прен.* Закрила, защита. *Моята любов ... нашата любов ще бъде посилна... Тя ще ни бъде щит против всичко.* Вазов. 3. *Диал.* Задънка на кола.

щитовѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който има форма на щит, който е изпъкнал като щит. □ **Щитовидна жлеза** (анат.) — жлеза с вътрешна секреция в човешкото тяло, която се намира пред трахеята.

щитонòсен, -сна, -сно, *мн.* -сни, *прил.* В съчет. **щитоносна въшка** — дребно насекомо, което впива смукалцата си в клонките и стъблата на растенията и ги поврежда. *Сливовите дървета бяха сериозно застрашени от щитоносната въшка.*

щифàл, обикн. *мн.* щифàли, *м.* (нем.). *Диал.* Високи обуща. *Цял ли ще ме типосаш? Ако е цял.... трябва да си обуя и новите потури и щифалите.* Чудомир.

щифт, щѝфтът, щѝфта, *мн.* щѝфтове, щѝфта (сл. ч.), *м.* (нем.). *Спец.* Малък винт или метална пръчица без главичка. *Трябва да сменим щифтовете на котлона.*

що[1] *неизм., въпросит. местоим.* 1. В пряк въпрос — при запитване за предмети, неща, явления; какво. *Много аз, мале, много мечтаех | щастие, слава да видим двама; | сила усещах — що не желаех?* Ботев. *А що е нощ и що е ден | за нас, изгнани из света?* Дебелянов. *Що дириш между нас?* Ц. Церковски. 2. Във възклицателни изречения — за израз на учудване, възхищение, недоволство; какъв, колко много. *Обичах го много... Да видиш, що момък | юначен! Какъв бе косач и работник!* Ем. п. Димитров. *Младо — с огън на сърцето — | лудо ходи по света: | що ли пакост под небето | то не прави с любовта.* Яворов. *Землячка моя, умницата кротка, | цял месец с мен що мъка изтърпя!* Н. Марангозов. 3. Като *съюз.* Въвежда подчинено допълнително изречение — непряк въпрос за запитване относно предмети, неща, явления; какво. *Четете да знайте що в стари години | по тез земи славни вършили деди ни.* Вазов. *Плакаха дори хора, които не знаеха що е сълзи през живота си.* Йовков. *Не знаеше ни какво да прави, ни що да продума.* Ст. Загорчинов. 4. Като *частица.* Отговор при повикване или при неясно чути думи; как, какво, моля? *Ума си диря, старче. — Що? Нещо по неволя?* Елин Пелин. *Сега пък Ния започна да пита: — Ти... що? Чул ли си нещо?* Дим. Талев. *Ей, слушай, хей! — Що?* 5. Като *междум.* а) За изразяване на учудване, изненада; какво? *Йончо, ти изуми ли се, що? — учудено възкликна... Михаил и дори разпери ръце.* Ст. Загорчинов. *Уплаши ли се?... Че що?... Ние не ядем хора.* Ц. Церковски. б) За израз на яд, недоволство, укор, негодувание. *Дядо хаджия се обърна и го изгледа едно криво... — Що? И ти ли забъбра тука като тоя пияница?* Влайков. *Цар Йоан Александър е сега в Сливен... — Що? Ти с него ли искаш да ме плашиш, византиецо? — издигна гласа си Момчил.* Ст. Загорчинов. □ **Няма що** (разг.) — не може иначе, няма как, трябва да се отстъпи. *Двама тук не можете се побра... Няма що! Оставаш ти.* М. Грубешлиева. **Що за** — във въпросителни изречения: за означаване на слабо учудване от нещо неясно или странно. *Носеше на гърдите си медал, но що за човек беше в същност, никой не знаеше.* Йовков. **Що по що** (диал.) — на всяка цена, непременно *Топал Хасан, силен като бик, отчаяно се съпротивляваше на двамата си противници, които трябваше що по що да победят.* Вазов.

що[2] *неизм., относит. местоим.* Като *съюз.* 1. Въвежда подчинено определително изречение — при поясняване на дума в главното изречение, която означава лице или предмет; който, какъвто. *Бае Гето извади малко от сеното, що бе настлано на талигата,... и го сложи отпреде им.* Мих. Георгиев. *Горко вам, безумни, овци заблудени, | със гръцка отрова що сте напоени.* Вазов. *Родна реч, омайна, сладка, | що звучи навред край мен; | реч на мама и на татка, | що говорим всеки ден.* Ран Босилек. *Деца, жена имаш ли?... — Нямам, нямам. Това съм, що ме гледаш.* Елин Пелин. 2. Въвежда подчинено допълнително изречение; каквото, което. *Стопанин гологлав безпомощен тича, | спасява що може, а другото дава | на хищните пламъци жертва неволна.* Ем. п. Димитров. *Сложи стрина Гочовица пържени яйца, грудка сирене и кисело мляко. — Ха заповядайте що дал господ — подкани тя.* Кр. Григоров. *Всичко, що лети, не се яде.* Погов. □ **Било що било** (разг.) — миналото си е минало, станалото си е станало, да не говорим за него. *Било що било, то се забрави вече.* Йовков. **Де що** (нар.) — където каквото, каквито; всичко, което; всички, които. *Искам... де що има, все мое да бъде.* П. Р. Славейков. *Беше голяма и шумна сватба..., изкла сума кокошки и калеса де що роднини, съседи и приятели имаше.* Г. Караславов. **За тоя, що духа** (разг.) — на вятъра, напразно. *Пак ще те влачи за тоя, що духа. Не се водй по неговия ум да си късаш цървулите.* Елин Пелин. **Правя що правя** (нар.) — независимо от всичко, непременно.

що[3] *нареч. Разг.* 1. При въпрос — защо. *Що ме си, майко, продала | на чуждо село аргатин?* Ботев. *Но що паднахте тук, деца бурливи?* Вазов. *Що не напои овцете, що им не турна шу-*

мица? Ще изпукат — викна тя след него. Елин Пелин. **2.** Във възклицателно изречение — за израз на възхищение, учудване, укор; колко много, как много. *Що ядене и пиене ще падне, само стока да има.* Г. Караславов. *Отде се взе тая гад, що пилета ми изяде.* Йовков. *Що ми е мило и драго, | че се е пролет пукнала!* Нар. пес. **3.** Като *съюз.* а) Въвежда подчинено допълнително изречение — непряк въпрос; защо. *Кажи, кажи що не пише татко?* б) Въвежда подчинено обстоятелствено изречение за причина; дето, понеже, че. *Не жали, недей се вайка, | що чедо ти не живей.* П. Р. Славейков. *Станал пишман що се родил.* Погов. **4.** *Нар.* В съчет. с повторен глагол означава, че действието се извършва ограничено, обикн. по-кратко време или в по-слаба степен; колкото. *Но стоя Чавдар, що стоя — | стоял ми й от ден до пладне!* Ботев. *Пийна що пийна там с приятели, а привечер дочака на пътя Тото, като се връщаше от училището, и заедно пристигнаха в къщи.* Елин Пелин. *Вървели що вървели, дошли до една голяма гора.* Нар. прик. □ **Едва-що** — веднага щом, току-що. **Що се отнася до** — относно, досежно.

щò-годе *неопр. местоим. Нар.* **1.** Каквото и да е, безразлично какво. *И тя помага и посвършва и из дома що-годе.* Влайков. **2.** Като *нареч.* Малко, мъничко. *Като утолиха що-годе голямата си радост, те влязоха в къщи с весели лица.* В. Друмев. *Станка седеше в къщи като сянка. Тя се помъчи да поеме що-годе от работата, но нямаше сили.* Елин Пелин.

щом *съюз.* I. Въвежда подчинено обстоятелствено изречение. **1.** За време — при посочване на действие, след което веднага се извършва действието на главното изречение; веднага след като. *Щом приятелите ми се научиха за моето пристигане, един по един дойдоха да ме видят в частната къща, в която бях слязъл.* П. Р. Славейков. *Щом ме виждаше, тя преставаше да пее, подвикваше нещо на стадото и се скриваше.* Елин Пелин. *Уверен съм, че щом излязох из стаята, бай Ганьо е отворил похлупците.* Ал. Константинов. *Щом го тръшнаха на кревата, Еньо захърка.* Елин Пелин. || Всеки път, след като. *Щом цъфнеха на пролет те, при тях / от юг им птички идваха на гости.* П. П. Славейков. *Щом мръкне, сякаш полудява.* Йовков. *Денем мечката и мечето спяха. Нощем, щом месецът изгрееше, излизаха за храна.* Ем. Станев. **2.** За условие — при посочване на действие, чието наличие обуславя действието на главното изречение; при положение че, тъй като. *Щом няма пазар една стока, то значи, че тя се не дири, че не трябва.* Вазов. *Раната не е опасна, щом не чувствувам болки.* Л. Стоянов. *А пък сега, щом настоява свекърва й, нейната ще бъде.* Влайков. *Щом искаш да се биеш, ела, аз съм готов!* К. Петканов. *Щом ти не искаш хляба ми, аз пък не те искам в къщата си!* Г. Караславов. *Щом кажеш истината, ще ти простя.* II. За присъединяване. При допълване, уточняване на предходно изречение; като. *На това закрито място се криеха партизаните през цялата зима — щом почнеш от месец ноември, до месец март.* □ **Щом като** — сложен съюз; щом. *Събери зърната, щом като не можеш да държиш.* К. Петканов. *Щом като е недоволен, по-добре да не идва.*

щòра *ж.* (лат.). Метална или дървена завеса пред прозорец, която се движи с механизъм. *През спуснатите щори на прозорците на вилата-дворец проникваха ивици светлина.* Д. Добревски. *Аз спуснах плътно щорите на прозореца* П. Славински.

щòто *неизм.* I. *Относит. местоим.* Като *съюз.* **1.** Въвежда подчинено определително изречение: а) Каквото, що. *Щото е мое, то е на всички — натъртено рече Момчил.* Ст. Загорчинов. *Щото плюя, аз го не лижа.* Погов. *Щото му на сърцето, то му и на устата.* Погов. б) *Диал.* Който, която, което; що. *И наистина, там отива да живее всичко, щото е гонено, всичко, щото е свободно, всичко, щото е честно, всичко, щото е родолюбиво.* Каравелов. *Той* (Каблешков) *искаше да знае всичко, щото е станало в България от 20 април нанасам: за Панагюрище, за Бенковски.* З. Стоянов. *Ръката ми повтаряше туй, щото очите ми бяха видели.* Йовков. в) *Диал.* Какъвто, каквато, каквото, каквито. *Какво не чуваме за тая фабрика! Щото познати имаме — всички постъпват на работа.* Йовков. *Марко се на Гино милно моли: | „Фала тебе, Гино арнаутче, | ти си юнак, щото втори няма.“* Нар. пес. **2.** Въвежда подчинено допълнително изречение; каквото. *Правете, щото знаете, аз не се бъркам.* Йовков. II. *Съюз.* Въвежда подчинено обстоятелствено изречение. **1.** За причина; защото. *Два дни тук гладувах, щото съм сирак.* Вазов. **2.** За следствие; че, та. *Но тайната се каза тъй високо, щото я чуха всички.* Вазов. *Нали най-напред така добре тръгна животът им, щото всички хора им завиждаха?* Влайков. *На третото заседание се реши, щото в следующето заседание да се изберат подкомисии за отделни въпроси.* Елин Пелин.

щрàйхгарен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* (нем.). **1.** За прежда, плат — който е изработен от смесена късовлакнеста и дълговлакнеста прежда. *Противоп.* камгарен. *Щрайхгарен плат.* **2.** Който е предназначен за изработване на такава прежда и плат. *Щрайхгарна предачница.*

щрак *междум.* За наподобяване на шум, произведен при превъртане или натискане на ключ, фотографически апарат и под. *Заплamтя много бяла светлина и — щрак! — всички зажумяхме. Зажумели излязохме на снимчицата.* Ив. Хаджимарчев.

щрàкам, -аш, *несв.* **1.** За ключ, оръжие и др. — издавам остър, отсечен шум при удряне о друга част или на отделни части на механизма, обикн. под натиск на пружина. *Резето щракна, вратата бързо се отвори.* Ст. Дичев. *Щракна запалка, някой запали цигара.* М. Грубешлиева. **2.** Произвеждам остър, отсечен шум, като превъртам или отпущам нещо стегнато с пружина, което отскача и се удря о друго нещо с шум. *Те щракат затворите на пушките си, преди да се наредят.* П. Славински. || Отключвам, заключвам, стрелям и пр. чрез произвеждане на остър отсечен шум със съответния механизъм. *Грабваше пушката си..., бързо се прицелваше към дворните дървета и щракаше едно след друго спусъците.* Д. Калфов. *Тя щракна с ключа, отвори бързо вратата на стаята си и му кимна с глава да побърза.* М. Грубешлиева. *Грабна шапката си от закачалката и щракна входната врата.* Г. Райчев. *Той бързо избяга навън от стаята, като силно тръшна вратата след себе си и яростно щракна кофара.* Ст. Дичев. **3.** Сблъсквам с опъване едно нещо о друго, за да произведа шум. *Седеше старшията, нещо си тананикаше и щракаше с*

пръсти — спомняше си кючека през изминалата нощ, в циганската махла. П. Спасов. *Щракам с кастанети.* 4. *Прен. Разг.* Обикн. в съчет. с лични местоим. м е, т е, г о и пр. — усещам на тласъци остра, силна болка; боли ме. *Колената ме болят — каза той... — Ето на: щракат ме, щракат.* Йовков. *Щом седна, главата ѝ натежа, слепите ѝ очи започнаха да щракат, болките я зацепиха като с клин.* Г. Караславов. *А как жестоко щракаше проклетият зъб!* М. Грубешлиева. **щракам се** *страд.* и *сред.*

щра̀кане, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* щракам *и от* щракам се. *Една нощ го събуди щракането на бравата и при него влязоха двама униформени полицаи.* Дим. Ангелов. *Кара Коста премята зърната на броениците си, брои на ум техните щракания и мълчи.* Ст. Чилингиров.

щра̀квам, -аш, *несв.*; **щра̀кна,** -еш, *мин. св.* щра̀кна̀х, *прич. мин. страд.* щра̀кнат, *св.* Щракам веднъж или няколко пъти по веднъж. *Илия Топалов щраква електрическата лампичка.* Л. Стоянов. *Чичото щракна грубата си пиринчена запалка и запуши цигара.* М. Грубешлиева. **щраквам се, щракна се** *страд.* и *сред.*

щра̀кване *ср. Отгл. същ. от* щраквам *и от* щраквам се.

щра̀кна. Вж. щ р а к в а м.

щра̀нга, обикн. *мн.* щра̀нги, *ж.* (нем.). Дълги ремъци или синджири, с които кон тегли кола.

щра̀пам, -аш, *несв. Нар.* Ходя бос или по чехли, та се чува мек шум, плясък; шляпам. *Измокрени до кости по шосето, | вървят и щрапат боси към града.* Т. Харманджиев. *Коста, който до тоя момент мълчаливо щрапаше с босите си крака в праха, внезапно спря и го погледна.* П. Вежинов.

щра̀пане *ср. Отгл. същ. от* щрапам.

щра̀ус *м.* (гр.). Висока африканска птица с хубави пера, която бяга бързо; камилска птица. Struthio camelus.

щра̀усов, -а, -о, *прил.* Който е от, на щраус. *Тя се посегна набързо пред огледалото, тури си напетата шапка с щраусовото перо.* Вазов.

щрек *м.* Само в съчет. **на щрек** — в очакване да стане нещо, в готовност за действие; на пост, буден, готов. *Чуе ли се гласът на заптие, всички са на щрек, всекиму тупва сърцето, че ще викат него.* Величков. *Ушите му стърчаха назад постоянно на щрек.* Елин Пелин. *Отвън троица пъргави бандити | стоят на щрек и за стрелба готови.* Ем. п. Димитров.

щрих, щрѝхът, щрѝха, *мн.* щрѝхи, щрѝха (сл. ч.), *м.* (нем.). *Книж.* Тънка, къса черта, линия. *Бръчките се бяха врязали още по-дълбоко, носът бе увиснал още повече. Маска, изваяна от сив гранит, но грубо, с едри щрихи.* Ив. Мартинов.

щру̀дел *м.* (нем.). Вид сладка баница с ябълки или други плодове.

щръ̀бка *ж.* 1. Неравност, отчупено място по острието на сечиво, по ръба на съд и др. 2. Място на отчупен или изпаднал зъб, обикн. преден.

щръ̀бла *ж. Разг. Неодобр.* Щърба жена; щърбла.

щръ̀бльо, *мн.* -вци, *м. Разг. Неодобр.* Щърб мъж или щърбо момче; щърбльо.

щръ̀к, щръ̀кът, щръ̀ка, *мн.* щръ̀кове, щръ̀ка (сл. ч.), *м. Диал.* Щърк, щъркел. *Един щрък ходеше там, с червени крака и черно на крилата, важен.* Йовков. *Крък, крък, крък!... | Молим ти се, | шарен щрък!* Елин Пелин.

щръ̀квам, -аш, *несв.*; **щръ̀кна,** -еш, *мин. св.* щръ̀кна̀х, *св.* Внезапно се издигам, изправям, показвам. *Само като надзърнеше човек оттам в дълбоката пропаст, космите на главата му щръкваха.* Вазов. *Ушите на конете щръкнаха.* П. Михайлов. *От друга страна и нашите хора не са цвете... Щръкне ли му малко главата над тях,... ще му я приведат да се сниши и надолу да гледа.* Чудомир. || Издавам се напред, показвам се. *Щръкна дългата и остра адамова ябълка.* Г. Караславов. *От един прозорец щръкна рошавата глава на Харалан.* Ал. Коен.

щръ̀кване *ср. Отгл. същ. от* щръквам. *Щръкване на косми.*

щръклѐене *ср. Отгл. същ. от* щръклея. *Щръклеене на говедата.*

щръ̀клест, -а, -о, *прил. Разг.* Който е с дълги крака като на щъркел. *Пият последната наздравица за новоназначения каруцар Мухата — щръклест, сух, наивен човечец, малко прегърбен, с късо чело и посивели четинести коси.* П. Михайлов.

щръклѐя, -ѐеш, *мин. св.* щръкля̀х, *прич. мин. действ.* щръкля̀л, -а, -о, *мн.* щръклѐли, *несв.* 1. Обзема ме, хваща ме щръклица, тичам като луд; беснея. *Другите крави се гонят, бодат се, щръклеят, а вашето добиченце си пасе.* Каравелов. *Като взе да се чува мухата, от която щръклее добитъкът, работата стана тежка.* Йовков. 2. *Прен.* Лудувам, беснея. *Стойте мирно, деца, не щръклейте.*

щръкли̇̀в, -а, -о, *прил. Диал.* Който щръклее лесно и от малко. *Щръкливо теле.*

щръ̀клица *ж.* Вид полска муха, значително по-голяма от обикновената, от която щръклеят говедата. Hypoderma bovis. □ **Хваща ме щръклицата** (нар.) — пощръклявам.

щръ̀кна. Вж. щ р ъ к в а м.

щръ̀кнал, -а, -о. 1. *Прич. мин. действ. от* щръкна. 2. Като *прил.* Който стърчи. *Старецът — със щръкнали вежди и с дълго неспокойно лице — се поклони..., представи се.* А. Страшимиров. *С щръкнали коси и скулесто лице, той изглеждаше хубав само когато се поразсмиваше.* А. Гуляшки.

щу̀ка *ж.* Лакома риба с остра муцуна, която живее по блата и реки. Esox lucius.

щу̀квам, -аш, *несв.*; **щу̀кна,** -еш, *мин. св.* щу̀кна̀х, *св. Разг.* Изгубвам се, изчезвам съвсем незабелязано, ненадейно от някъде. *Надзирателят пъхна акта в джоба си, грабна кошничката с конфискуваната риба и щукна надолу* Д. Калфов. *Пасях коня на чичо. Дорде се видя щукна някъде. Него търсех.* Ем. Коралов. || *Прен.* Изгубвам се някъде. *Тия думи, които искаше да ѝ каже..., бяха щукнали някъде из съзнанието му и той напразно се мъчеше да си ги припомни.* А. Гуляшки.

щу̀кване *ср. Отгл. същ. от* щуквам.

щу̀кна. Вж. щ у к в а м.

щур, -а, -о, *прил. Разг.* 1. Много глупав; смахнат, луд, безумен. *Ако го зърнат, ще раздрънкат из селото, че се лута като щур по ни-*

вите. Г. Караславов. **2.** Като *същ.* **щурият** *м.*, **щурата** *ж.*, **щурото** *ср.* — щур човек. *Ама че го наредихте онзи щурия, а! Казвам ви, с него мъчно се излиза на глава!* М. Грубешлиева.

щу̀рав, -а, -о, *прил. Разг.* Щур. *Откъде ти дойдоха тия щурави мисли в главата? Аз пък никак не мисля за това.* Дим. Ангелов. *Щурава жена.*

щу̀раво. *Нареч. от* щурав.

щура̀к[1], *мн.* -ци, *м.* Щур човек.

щура̀к[2], *мн.* -ци, *м. Диал.* Чеп, канела на бъчва, чешма и под. *Една чешма с малко корито, с пиринчен щурак ... стърчеше пред къщата.* Ем. Станев.

щу̀рам се, -аш се, *несв., сред.* Ходя без цел насам-натам; лутам се, шляя се. *Някога по цял ден се щура из къщи самичък.* П. Ю. Тодоров. *Селото настръхна. Хората се щураха из улиците с наведени глави и се питаха: „Кого ще бесят?"* М. Марчевски.

щу̀ране *ср. Отгл. същ. от* щурам се. *Там забеляза някакво щуране, известно безпокойство по лицата.* Вазов.

щура̀чка *ж.* Щура жена.

щурѐене *ср. Отгл. същ. от* щурея.

щурѐц, *мн.* -рцѝ, *м.* Вид насекомо, което издава приятен цвъртеж. Полски щурец — Gryllus campestris. Домашен щурец — Gryllus domesticus.

щурѐя, -ѐеш, *мин. св.* щурях, *прич. мин. дейст.* щурял, -а, -о, *мн.* щурѐли, *несв. Разг.* **1.** Ставам щур, пощурявам, подивявам. **2.** Побуявам, лудувам. *Децата обичат да щуреят пред хора.*

щурм, щу̀рмът, щу̀рма, *мн.* щу̀рмове, щу̀рма (сл. ч.), *м.* (нем.). *Воен.* Стремително нападение срещу противник, за да му се отнеме позицията; атака. *Три дена младите дружини / как прохода бранят. / ... / Щурмът е отчаян, отпорът е лют.* Вазов. *Два дена се би той с войската под високите телени мрежи на казармата и неведнъж се вдига с другарите си на щурм срещу непристъпната й крепост.* А. Гуляшки. ‖ *Прен.* Устрем. *Къртехме скалите смело, / ех, че труд щастлив то бе! / И пробихме с щурм тунела.* Ас. Босев. *Земеделските стопани се впуснаха в щурм за предсрочно завършване на жътвата.*

щу̀рман *м.* (хол.). **1.** *Мор.* Специалист водач на кораб, помощник на капитан. **2.** *Авиац.* Специалист по управление на летателните апарати.

щу̀рмански, -а, -о. *Прил. от* щурман. *Но курса си не сменя този малък кораб — / по щурманската карта следва своя път.* Багряна.

щу̀рмов, -а, -о, *прил.* **1.** Който е предназначен за щурм. *Велко Спасов отдели няколко души като щурмова група, която в случай на нужда трябваше с бомби да проправи път за четата.* Дим. Ангелов. *Щурмова авиация.* **2.** Който се отнася до щурм. *Щурмово нападение.*

щурмова̀к, *мн.* -ци, *м.* Лице, което се числи към щурмова военна част. *Щурмоваците почнаха да се изправят, примъкваха се упорито към бронеизтребителя, който от време на време сухо трякаше.* П. Вежинов. *Щурмоваците, стиснали бомбите в ръце, пропълзяха последни.* Дим. Ангелов.

щурмова̀шки, -а, -о. *Прил. от* щурмовак. *Щурмовашка униформа.*

щурмовѝк, *мн.* -ци, *м.* (рус.). *Разг.* Военен самолет, предназначен за нападение на земни обекти от малка височина. *Производство на изтребители и щурмовици.*

щу̀рмовщина *ж. Неодобр.* Прибързаност в работата с цел да се навакса това, което е пропуснато поради нарушение на плановостта. *Трябва да се премахне стихийността и щурмовщината.*

щурму̀вам, -аш, *несв.* и *св.* Извършвам щурм; атакувам, нападам. *Народът щурмувал Бастилията и след няколко часа яростни боеве я превзел.* **щурмувам се** *страд.*

щурму̀ване *ср. Отгл. същ. от* щурмувам *и от* щурмувам се.

щурота̀ *ж. Рядко.* Качество на щур; щуротия.

щуротѝя *ж. Разг.* Проява на щур. *Има си хас да е написал такива щуротии ... Ще ни се смее оня.* П. Спасов. *Нямам право да се бъркам в хорските щуротии — който иска — да пие, който иска — да се къпе, па ще оздравяват ли, ще пукат ли, то си е тяхна работа.* Г. Караславов.

щурчѐ, *мн.* -та, *ср. Умал.* и *гальов. от* щурец. *Църкат щурчета и пеят / славеи — близо, далеко.* К. Христов. *Някъде в студеното огнище свирукаше щурче — единственият обитател на запустялата къща.* М. Марчевски.

щу̀рчо, *мн.* -вци, *м. Разг.* **1.** Щур човек. *Иди бре, иди си вземи децата! Иди бре, щурчо, от бога ощурял, господ да те убие* Дим. Ангелов. **2.** В детския език и нар. приказки — название на щуреца. *Бабо мравке, де така? — Тичам, щурчо, за храна.* Ал. Божинов.

щъ̀кам, -аш, *несв. Нар.* Ходя, движа се насам-натам. *Отзарана още го забелязах от могилата, че щъка из тяхната нива.* Чудомир. *От околийския град са пристигнали двамата адвокати с чанти и законници и щъкат между хората.* К. Константинов.

щъ̀кане *ср. Отгл. същ. от* щъкам.

щърб, -а, -о, *прил.* **1.** На който е отчупен някой къс по ръба, по периферията. *Щърба стомна. Щърба паница.* **2.** Който е без един или повече зъби отпред. *Щърбо дете. Щърба баба.*

щъ̀рбав, -а, -о, *прил.* Щърб. *Щърбав дядо. Щърбава секира.*

щъ̀рбел *м. Разг.* **1.** Щръбка. *Виделината се усилва, там щърбелите на ридовете се очертават рязко.* Вазов. **2.** Щърбо сечиво или съд. □ **Присмял се хърбел на щърбел** — присмял се някой на друг за същите недостатъци, които и той самият има.

щърк, щъркът, щърка, *мн.* щъркове, щърка (сл. ч.), *м. Нар.* Щъркел (в 1 знач.). *Ти, щърко дългокраки, / за где се готвиш ти? / — И аз на юг, там гдето / реката Нил блести!* Елин Пелин. *Първият щърк се мярна над двора и се спусна към зелените тополи.* И. Волен. *Аз чувам щъркове да клепят в тишината / в черковний двор на бряста, дето са гнездата.* Н. Ракитин.

щъ̀ркел *м.* **1.** Голяма бяла прелетна птица с черно на опашката и крилата и с дълги червени крака и клюн. Ciconia alba. *Голямата птица, която лети над чифлика, не е орел, а щъркел.* Йовков. **2.** *Диал.* Муха щръклица.

щъркелица *ж.* Женски щъркел. *И щъркелицата се изплаши. Тя дълго чака да дойде щъркът и пази малките под крилете си.* Д. Немиров. *Тая заран щъркелицата дълго чука с клюна си, биеше сякаш по дървено клепало.* А. Гуляшки.

щъркелов, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на щъркел; щъркoв. *На бездимните плетени комини стърчаха щъркелови гнезда.* Вазов. *Щъркелов клюн.*

щъркoв, -а, -о, *прил.* Който принадлежи на щърк; щъркелов. *Там в щърковото гнездо сега се белеят два щърка.* Йовков.

щя̀ло-нещя̀ло, *мн.* няма, *ср. Разг.* Празни, глупави приказки; врели-некипели. *Ама да се приказва без ред и мярка, да се бъбре щяло-нещяло и да се предумват хората, виж, това не чини.* Влайков.

Ъ

ъ. 1. Звукът **ъ**. 2. Писмен белег на звука **ъ**, двадесет и седма буква от азбуката (наречена още „ер голям“). *Печатно ъ. Ръкописно ъ.*

ъ̀глест, -а, -о, *прил.* 1. Който е с ъгли или с ръбове. *Ъглеста кула. Ъглеста площадка.* 2. Който не е извит, закръглен, а наподобява ъгъл; ъгловат. *Някаква чудна светлина ... тлееше в очите му и смекчаваше коравите ъглести черти на лицето му.* О. Василев. *Ъглести вежди.*

ъ̀глесто. *Нареч. от* ъглест. *Ъглесто нарисуван.*

ъ̀глов, -а, -о, *прил.* 1. Който се намира, който е разположен на ъгъл или в ъгъл. *Телефонът от ъгловата масичка силно прозвъня.* А. Страшимиров. *Ъглова къща.* 2. Който се извършва, иде, насочва се от някой ъгъл. *След ъглов удар топката влезе в мрежата.*

ъглова̀т, -а, -о, *прил.* Ъглест. *Той гледаше тая несъразмерно висока снага, ... тази ъгловата, дългнеста, космата глава.* Вазов. *Цялото му лице, ъгловато и дълго, изглеждаше озарено от светлина.* А. Гуляшки.

ъглова̀то. *Нареч. от* ъгловат. *Тия шити от нея кенета, със своите чудновати криволички, клупчета и зъбчета, едни ъгловато заострени, други извити като дъга, са тъй тънко извезани, сякаш с ръка не пипнати.* Влайков.

ъглова̀тост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* ъгловат.

ъгловѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който прилича, който има вид на ъгъл. *Ъгловидна извивка.*

ъгломѐр *м.* Уред за измерване на ъгли.

ъгломѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* ъгломер. *Ъгломерен уред.*

ъ̀гъл, *мн.* ъгли, *м.* 1. *Мат.* Част от равнина между две прави линии, които изхождат от една точка. *Страни на ъгъл. Връх на ъгъл. Еднакви ъгли.* 2. Място, където се събират две вътрешни страни на нещо; кът, кьоше. *Девойката седна пак в ъгъла си мълчалива.* Вазов. *В стаята, дето ни туриха, бяха оставили на един от ъглите цяла купчина от слама.* Величков. *Само паяци от тъмнище ъгли плетат мрежите си и се люлеят по стените на празните стаи.* Елин Пелин. 3. Място, където се събират две външни страни на нещо; кьоше. *Още при ъгъла на същата къща Атанас зави из една тясна уличка на ляво.* Вазов. *Прозорчето блещука — тя е будна — | ... | Дойдох до тъмний ъгъл — спрях се. Свети.* К. Христов. || Място, където се пресичат две улици. *И отдалеч, от другий ъгъл чак | на улицата, спря се да ги гледа.* П. П. Славейков. *Те завиха на първия ъгъл, пресякоха улицата и потънаха в един широк тъмен коридор.* Г. Райчев. *Спас се втурна към будката на ъгъла.* Д. Добревски. 4. Край на нещо, където се събират някакви линии. *В ъглите на широките му устни едва-едва заигра усмивка.* Йовков. *Детето ни гледаше изплашено. То бе почнало вече да изтегля надолу ъглите на устицата си.* Д. Калфов. 5. Малко място, което се намира в дъното или в страни на нещо; кът. *Ще засея един ъгъл от градината с картофи.* □ **Остър ъгъл** — ъгъл, който има по малко от 90^0. *Те са наредени в две редици под остър ъгъл.* Йовков. **Под ъгъл** — не успоредно, под наклон. *Долу в ниското, зад два баира, които се срещаха под ъгъл, се виждаше зеленият връх на едно дърво.* Йовков. **Прав ъгъл** — ъгъл от 90^0. **Тъп ъгъл** — ъгъл, който има повече от 90^0.

ъ̀гълник, *мн.* -ци, *м. Техн.* Уред за отмерване или чертаене на прав ъгъл; винкел. *Равнинни ъгълници.*

ъс *междум. Диал.* Вик за подканване на вол или бивол да отстъпи, да се отклони. *Откъм пътя се дочу скрибуцане на кола, задавена кашлица и после кратко и отсечено подканване към добитък: — ъс, ъс!* П. Спасов.

ъх *междум.* Неволен гръден звук при силен замах (при сечене на дърва, забиване на колове и под.). *Чу се едно „ъх!“ — тоя звук, който селяните издават, кога секат дърва.* Йовков.

Ь

ь. Двадесет и осма буква от азбуката (наречена още „ер малък“) — знак за мекост на предходната съгласна. *Печатен ь. Ръкописен ь.*

Ю

ю. Писмен белег на съчетание от звукове й и у, двадесет и девета буква от азбуката. *Печатно ю. Ръкописно ю.*

юбилѐен, -ѐйна, -ѐйно, *мн.* -ѐйни. *Прил. от* юбилей. *Юбилеен комитет. Юбилейни тържества. Юбилейна дата.*

юбилѐй, -ѐят, -ѐя, *мн.* -ѐи, *м.* (лат.). Тържествено празнуване, чествуване кръгла годишнина на някое важно събитие, дейност на заслужило лице и под. *Сърдечно поздравлявам всички труженици на Българската пощенска спестовна каса по случай нейния 50-годишен юбилей.* Г. Димитров. *Юбилей на Вазов.* ‖ Тържество, заседание, обед и под., посветени на такова празненство. *На юбилея присъствуваха много хора.*

юбиля̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Лице или учреждение, в чест на което се урежда юбилей. *На юбиляря бяха поднесени приветствия, подаръци и цветя от името на много организации и институти.*

юбиля̀рка *ж.* Жена юбиляр.

юва̀ *ж.* (тур.). *Нар.* Загубено, безстопанствено добиче.

ювелѝр *м.* (нем.). *Книж.* Златар, бижутер.

ювелѝрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* ювелир. *Ювелирни изделия. Ювелирна работа.*

юг, югът, юга, *мн.* няма, *м.* 1. Една от четирите посоки на света, която е от дясно на обърнат към изток човек, противоположна на север. *Мили ми са планините | и на север, и на юг.* П. Р. Славейков. *Небето потъмнява, блясва като елмаз голяма звезда на юг.* Йовков. *Вятърът дойде от юг. Засенчиха ни юга.* 2. *Прен.* Области, страни и морета, които са разположени на юг от нашата географска ширина или на юг от нещо и са с топъл климат; топли краища, страни. *Скоро той заминаваше на юг, ... защото него време овчарите прекарваха зимата долу в полето.* Йовков. *Ти, щърко дългокраки, | за где се готвиш ти? | — И аз на юг, там где то | реката Нил блести!* Елин Пелин. 3. *Нар.* Топъл южен вятър; южняк. *Слънце смело, слънце топло, | вятър — юг крилат — | на Мраз страшни разрушиха | снежния палат.* Елин Пелин. *Снегът е тежък, бие топъл юг.* Ламар.

югоза̀пад, *мн.* няма, *м.* Посока на света между юг и запад. *Около три часа след това се показаха бреговете и към югозапад.* Ал. Константинов. *Ние напуснахме Киев. | Летим на югозапад.* Н. Фурнаджиев. *От югозапад нахлуха тежки влакнести облаци и времето изведнъж омекна.* А. Гуляшки.

югоза̀паден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* 1. Който е обърнат, насочен към югозапад. *Апартаментът има югозападно изложение. Югозападен прозорец.* 2. За вятър — който идва от югозапад. *Задуха силен югозападен вятър.* 3. За част от страна, държава и др. — която се намира или простира на югозапад от друга. *Привечер Евгений излезе от квартирата си, упъти се към югозападния край на града.* Дим. Ангелов. *Югозападна Европа.*

югоза̀падно. *Нареч. от* югозападен. *Град Димитрово се намира югозападно от София.*

югоѝзток *м.* Посока на света между юг и изток. *На югоизток от Витоша се простира... широкото архаично било на Плана.* П. Делирадев.

югоѝзточен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. Който е обърнат, насочен към югоизток. *Прозорецът беше югоизточен и гледаше право в двора.* Кр. Григоров. *Югоизточно изложение.* 2. За вятър — който идва от югоизток. *Духаше слаб югоизточен вятър.* 3. За част от страна, държава и др. — която се намира или простира на югоизток от друга. *Югоизточна Европа.*

югоѝзточно. *Нареч. от* югоизточен. *Лозята се намират югоизточно от града.*

югосла̀вец, *мн.* -вци, *м.* Гражданин на Югославия.

югосла̀вка *ж.* Гражданка на Югославия.

югосла̀вски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до югославец и до Югославия. *Югославска народоосвободителна армия.*

югославя̀нин, *мн.* югославя̀ни, *м.* Югославец.

югославя̀нка *ж.* Югославка.

югославя̀нски, -а, -о, *прил.* Югославски. *Югославянска младеж.*

ю̀да[1] *ж. Нар.* В народните поверия — зло митическо същество, самодива, която живее в планините, край планинските езера, и се носи на вихрушка из въздуха. *Хероите на тия песни са полубожествени същества — вили, самовили, юди,... — които се вмесват в земния живот на хората и определят тяхната добра или зла съдба.* П. П. Славейков. *В недрата на гората бяха се насъбрали юди и самодиви.* Йовков.

ю̀да[2] *м.* и *ж.* Изменник, предател. *Заедно с окупаторите ... ще полетят ... и всички юди-предатели.* В. Коларов.

юдѐй, -ѐят, -ѐя, *мн.* -ѐи, *м.* Евреин от древността.

юдѐйка *ж.* Еврейка от древността.

юдѐйски, -а, -о. *Прил. от* юдей *и от* Юдея. *Той говори, че ще падне | царството юдейско.* Каравелов. *Юдейска земя.*

юдѐйство, *мн.* няма, *ср. Събир.* Юдейски народ.

ю̀дене *ср. Нар. Отгл. същ. от* юдя *и от* юдя се.

ю̀дин, -а, -о. *Прил. от* юда¹. *Юдино хоро.*

ю̀дински¹, -а, -о, *прил.* Който се отнася до юда¹; юдин. *Юдинско хоро.*

ю̀дински², -а, -о, *прил.* Който е присъщ на юда²; предателски. *Юдинско дело. Юдинска усмивка.*

ю̀дински. *Нареч. от прил.* юдински; лукаво, злобно. *Смее се юдински.*

юдо̀л, -та̀, *мн.* няма, *ж. Старин. Поет.* **1.** Долина, бездна. *Зефирът сладко шушне във тъмните юдоли | и славейчето пей.* Вазов. *Там сноп от лъчи ще огледа | зловещия храм на труда, | зловещите тези юдоли, | де няма ни нощи, ни дим.* Смирненски. || Предели (във 2 знач.). *И мина той там, дето сълзи няма, ... на тишината в светлите юдоли.* П. П. Славейков. *Сякаш тая безименна, горестна юдол е ада | на премалнели души среди зноя на жизнений друм.* Лилиев. **2.** *Прен.* Земята, човешкият живот. *Юдол плачевна.*

ю̀дя, -иш, *мин. св.* ю̀дих, *несв. Нар.* Мамя, прелъстявам, изкушавам, изюдвам.

ю̀дя се, -иш се, *мин. св.* ю̀дих се, *несв., сред. Нар.* Правя гримаси, плезя се, кривя се. *И тъй като Гърбавото се кривеше и юдеше насреща й, отчаяна, тя притихна.* Йовков.

ю̀жен, южна, южно, *мн.* южни, *прил.* **1.** Който е обърнат, насочен към юг. *Ставам и отварям южния прозорец.* Вазов. *Жилище с южно изложение.* **2.** За част от страна, държава, граница и др. — който се намира или простира на юг от друг. *Южна България. Южна Америка. Южна граница. Южен океан.* **3.** За вятър — който идва от юг. *Грееше топло слънце, леко подухваше южен ветрец.* А. Гуляшки. **4.** Който се намира, живее или расте в страните на юг от нашата географска ширина, по-близо до екватора, или на юг от нещо. *Високо чело, гиздава снага, живост в движенията, която е свойствена само на южните народи ... — ето каква е копривщенската жена.* Каравелов. *Южни съседи на България. Южни славяни. Южни растения.*

ю̀жно. *Нареч. от* южен. *По-южно вие се реката Черна.* К. Христов.

ю̀жно-. Първа съставна част на сложни думи със значение южен, напр. ю ж н о а ф р и к а н с к и и др.

южнославя̀нски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до южните славяни. *Южнославянски народи. Южнославянски езици.*

южня̀к, *мн.* -ци, *м.* **1.** Човек от южна област. *Те бяха плещести, с къси вратове, силно обгорени лица и рошави коси. Приличаха на южняци.* Г. Белев. **2.** Топъл пролетен вятър, който духа откъм юг. *Но дойде пролет, духна южнякът ..., отърси се земята от дълбокия си сън.* Д. Немиров. *Зимата преваляше: повя топъл южняк, падналият сняг изчезна в няколко дни.* Г. Райчев.

южня̀чка *ж.* Жена южняк. *Тя беше млада и хубава критянка. Имаше дебели вежди, а под тях играеха големи, пламенни черни очи на южнячка.* Г. Белев.

южня̀шки, -а, -о. *Прил. от* южняк.

юз, юзът, юза, *мн.* юзове, юза (сл. ч.), *м.* (тур.) *Остар.* **1.** Мярка за тегло, равна на ¼ ока или сто драма. **2.** Чаша или съд, който събира такова количество. *Един юз ракия.*

юзда̀ *ж.* **1.** Приспособление за управляване на кон при яздене или каране, направено от ремъци, което се надява на главата коня, като се вкарва в устата му напречна метална част. *Той спря, откачи по един каиш на конете, сне им юздите и им даде стиска сено.* Йовков. *Той не можеше да го управлява, дърпаше юздата насам-нататък и кончето минаваше ту от една, ту от друга страна на шосето.* Елин Пелин. *Каруцарят води коня за юздите, за да не търска.* К. Константинов. **2.** Металната част от това приспособление. *Хубавият кон изви шията си като лебед, задъвка юздите и заудря с крак в земята.* Йовков. *Антон тръгна от страна на кончето, което нервно дъвчеше юздата.* Ем. Станев. *Стар кон не си гризе юздата.* Погов. □ **Отпускам юздите на някого** (разг.) — оставям някого да върши каквото си иска, да своеволничи. *Нито ти ни пита, когато тръгна с Бояна, нито тя. И за всичко е виновен баща ви, той ви отпусна юздите.* К. Петканов. **Стягам (посвивам) юздите на някого** (разг.) — държа строго някого, не му позволявам да своеволничи. *Пък на снаха си Димка посвий юздата! Ти си господар в къщи, не тя.* И. Волен.

юздѐчка *ж.* Юзда (във 2 знач.).

юзѝна *ж.* (фр.). Постройка с машини за произвеждане на електрическа енергия; електрическа централа. *Тая воденичка си изпя вече песента, но на мястото й можем да изградим чудна електрическа юзина.* Елин Пелин. *Ние ще построим една такава юзина, че ще светнат полетата.* О. Василев.

юла̀р *м.* (тур.). **1.** Оглавник. *Сложи на телето юлара.* **2.** Повод на юлар; поводник. *Боян потупа коня по гривата, подаде юлара му на чичо Марин да го отведе на яслите и тръгна с жените към къщи.* И. Волен.

ю̀ли *м.* (лат.). Седмият месец от календарната година. *През целия месец юли ние ходехме два пъти в седмицата на реката.* Ем. Станев.

ю̀лски, -а, -о. *Прил. от* юли. *Юлският ден беше горещ, непоносим.* Ив. Мартинов. *Юлска жега. Юлско слънце.*

юмру̀к, *мн.* -ци, *м.* (тур.). Пестник, пестница. *Старшията се нахвърли върху Митко: би го с юмруци, риташе го с подкованите си чизми.* М. Марчевски. *Павел и Варвара отговориха с вдигане на юмрук — бойния поздрав на комунистите.* Дим. Димов. *Ех! — заудря с юмрук по масата Пелинко.* Елин Пелин.

юмру̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който става с юмруци. *Побеснял, Казански протегна ръка, сграбчи го за гърдите ... и с тежък юмручен удар му сплеска носа.* Дим. Ангелов. *И знам, че ако Рошльо оцелее, | във всеки уличен юмручен бой | отново знамето пред нас ще вее, | със него пак ще ни предвожда той.* Т. Харманджиев. □ **Юмручно право** (разг.) — разрешаване на спорни въпроси чрез бой, чрез насилие.

юна̀к, *зват.* юна̀че и юна̀ко, *мн.* -ци, *м.* **1.** Лице, което се отличава с изключителна смелост, доблест и сила; герой, храбрец. *Горо, горо, майко мила, | толкоз годин си хранила | мене, горо, юнак стари | с отбор момци и другари.* Ботев. *Иди, мамо, похвали се, | пред баби, пред старци, | че си юнак отгледала | да коли поганци.* Каравелов.

Млади български юнаци | явяват се там, | на чела им лъвски знаци, | в очите им плам. Вазов. **2.** Млад, снажен, строен и здрав момък; левент. *Гледам, гледам — говореше Теохаров, — това Арсо ли е, не е ли. Изменил си се. Какви плещи, каква снага! Юнак!* Йовков. || Изобщо млад човек; момък, младеж. *Под голямо дърво, на сянка седи някакъв юнак в селски дрехи.* Йовков. *Пусни ме, Митро, да стана — | слънце да не ме огрее. | — Поспи, юначе, поспи ми.* К. Христов. **3.** *Диал.* Млад съпруг, младоженец. *Като венчаят юнака и невястата, то ги поведат у дома им и всички вървят ред по ред.* Каравелов. *До нея е нейният мил юнак, който тъй гальовно я погледва сега и с когото те вече открито, пред целия свят, се свързаха.* Влайков. **4.** Разг. Мъжка рожба, син. *Хайде, честито! Юнак имаш, момче имаш, да ти е живо!* Йовков. **5.** *Остар.* Член на гимнастическо дружество в България. □ **Все отбор юнаци** (ирон.) — хора с еднакви слабости, недостатъци.

юнакѝня *ж.* **1.** Жена юнак (в 1 и 2 знач.). **2.** *Остар.* Членка на гимнастическо дружество в България.

юна̀ков, -а, -о. *Прил. от* юнак; юнашки. *Заиграло юнаково сърце, | както вино във сребърна чаша.* Нар. пес.

юнача̀га *м.* Юначина. *Ти си вече възмъжал. И какъв юначага изглеждаш!* Влайков.

юна̀чен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* **1.** Който притежава качества на юнак; храбър, смел, сърцат, героичен, силен, юнашки. *Гордей се, мой народе мрачни, | . . . | имал си синове юначни.* Вазов. *Беше юначен, работлив и сръчен момък.* Елин Пелин. *Тази е тя, неговата юначна майка, която изгуби тримата си по-малки синове.* А. Каралийчев. **2.** Който изразява юначество. *Мъжете придобиха юначен изглед.* Елин Пелин.

юна̀чество, *мн.* няма, *ср.* Качество или проява на юнак; смелост, сърцатост. *Твоето юначество . . . правеше ни да се учудваме.* В. Друмев. *Пак си сторил някое юначество, Македонски.* Вазов.

юначѝна *м. Нар.* Голям, снажен, хубав юнак; юначага. *Като лека перушина, | . . . | чук извива юначина, | бий метала разкалени.* Яворов. *Ангел е далеч от вас, но той ще ви изпрати портрет — ще го видите какъв юначина е станал.* М. Кремен. *Ей гвардията се от някъде яви: | момчета хубави, напети юначини.* К. Христов.

юна̀чно. *Нареч. от* юначен; юнашки. *Работи, младеж, юначно, | мъжки, честно работи!* Вазов.

юна̀чност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* юначен.

юна̀шки, -а, -о, *прил.* **1.** Който е присъщ, характерен за юнак; храбър, смел, юначен. *Аз зная, майко, мил съм ти, | че може млад да загина | . . . | Но кажи какво да правя, | кат ме си, майко, родила | със сърце мъжко, юнашко, | та сърце, майко, не трае | да гледа турчин, че беснее | над бащино ми огнище.* Ботев. *Да чуят моми и момци | по сборове и по седенки | . . . | какви е деца раждала, | раждала, ражда и сега | българка майка юнашка.* Ботев. *Стисна със студените си костеливи ръце неговите силни, топли и юнашки ръце.* Вазов. **2.** Който принадлежи на юнак. *Твърде много обича своето старо юнашко облекло.* Каравелов. *Свободата грее над родния край | . . . | Но гроба юнашки днес никой не знай.* П. П. Славейков. **3.** Който се отнася до дейност и прояви на юнак. *При тоя разказ за юнашките времена на старите хайдути бай Тодор грабна пушката и гръмна по посока на турската стража.* Вазов. *Юнашка песен.* **4.** Който се състои от юнаци. *Юнашка чета.*

юна̀шки *нареч.* **1.** Смело, мъжествено. *Ний при Сливница се бихме, | . . . | ех, юнашки се борихме.* Вазов. **2.** *Разг.* Много силно; здравата. *Прегърна приятеля си и юнашки го тупна по рамото.* А. Гуляшки. *Но той все не пада духом, а се залавя юнашки пак за работа.* П. П. Славейков.

юна̀щина, *мн.* няма, *ж. Нар.* Юначество. *Ратната песен звучи грубо и свободно, пръска някакво усещане от здраве, сила и юнащина.* Вазов: *Твойта юнащина не помогна да надвиете чичо си Григор!* Влайков.

ю̀нга *м.* (нем.). *Книж.* Момче, което служи на кораб и се готви за матрос.

юнѐ, *мн.* -та, *ср. Диал.* Пораснало теле. *Обтяга се като юне.* Погов. *Търси юнето под бика.* Погов.

юнѐц, *мн.* юнцѝ, *м.* Млад вол. *Стойчо... напрегнато държеше за юларите млади впрегнати юнци.* Елин Пелин. *И Стойна се е върнала: заклала юнец невпрягал, | наготви манджи всякакви.* Нар. пес.

ю̀ни *м.* (лат.). Шестият месец от календарната година. *Аз чакам жетвения месец юни, | аз чакам неговата знойна радост.* Багряна.

юнѝца *ж.* Млада крава, която още не се е телила; телица. *Юницата, стелната юница... с какъв мерак я гледаха децата.* Кр. Григоров. *Човекът ми даде юница за разплод.* К. Петканов.

ю̀нкер *м.* (нем.). **1.** *Остар.* Младеж, който следва военно училище за офицери; курсант. *Още от четвърти клас Митя беше решил да постъпи във военното училище. Стана юнкер.* Стаматов. **2.** *Книж.* Немски (пруски) дворянин-земевладелец.

ю̀нкерски, -а, -о. *Прил. от* юнкер. *Милко е облечен в черен юнкерски мундир, с бял колан и бели ръкавици.* Г. Райчев.

ю̀ноша, -та, *мн.* -и, *м.* Лице от мъжки пол между детска и зряла възраст; младеж, момък. *Бай Станко скочи и хукна като петнадесетгодишен юноша навън.* Ст. Чилингиров. *Юношата беше станал мъж и на пръв поглед приличаше много на баща си.* А. Гуляшки.

ю̀ношески, -а, -о. *Прил. от* юноша. *Младост и надежда вееше от юношеското лице на дякона.* Вазов. *Искаше му се да познае по него същите някогашни юношески мечти.* Влайков. *Юношеска свежест. Юношески години.*

ю̀ношество, *мн.* няма, *ср.* **1.** Юношеска възраст, юношески години. *Въображението ми... рови, дълбае в спомените на детинството и на юношеството.* Вазов. *Какво имаше да се помни от предишния живот? Мъката от нерадостното детинство и обидите от неизживяното юношество.* Д. Добревски. *Никой от неговото село не бе изстрадал толкова много в своето юношество както той.* К. Ламбрев. **2.** Съвкупност от юноши. *Наставник на юношеството.*

ю̀ношки, -а, -о, *прил.* Юношески. *Те го туряха лице с лице с детинските и юношките му дни.* Вазов.

ю̀нски, -а, -о. *Прил. от* юни. *Навън беше спокойно и тихо, юнското слънце весело грееше в стаята.* Дим. Ангелов. *Юнските дни бяха топли. Небето сипеше жар.* Ем. Коралов.

ю̀рвам, -аш, *несв.*; **ю̀рна,** -еш, *мин. св.* юрна̀х, *прич. мин. страд. св.* ю̀рнат, *св.* (тур.). *Разг.* 1. Подгонвам, нападам. *Три септемврийчета, три пеперуди / юрнаха кравата днес из дома ѝ.* Ас. Босев. *Че като ме юрнаха — остави жена ми и дъщеря ми — срещу мене се нахвърлиха писатели, писателчета.* Елин Пелин. 2. *Рядко.* Юрвам се. *Калитко отмина в двора зад новата къща, дето беше кошарата. Щом го усетиха, овцете заблеяха и вкупом юрнаха към него.* Ив. Хаджимарчев. *Той взе със себе си гавазина на банкера и юрна из града на файтон.* А. Страшимиров. **юрвам се, юрна се** *страд.*

ю̀рвам се, -аш се, *несв.*; **ю̀рна се,** -еш се, *мин. св.* юрна̀х се, *св., сред. Разг.* Спускам се бързо; втурвам се. *Мъже и жени скачаха, захвърляха работата си и се юрваха разтревожени навън.* Г. Караславов. *От дворовете шумно се юрват / любопитни деца на ята.* Н. Марангозов. *Той връзваше сноп след сноп, а като намаля недожънатото, юрнаха се три-четирима младежи да му помагат.* Кр. Григоров. *Спадна цената на земята, юрнаха се чифликчиите да купуват бедняшките нивици.* А. Гуляшки.

ю̀рване *ср. Отгл. същ. от* юрвам *и от* юрвам се.

юрга̀н *м.* (тур.). Дебела завивка за спане, напълнена с памук или вълна. *Сега леглото бе приготвено за него с чисти чаршафи и възглавници, с червен копринен юрган.* Дим. Талев. *Зави се презглава с мекия юрган и заспа.* А. Каралийчев. □ **Заради бълхата изгаря и юргана** (послов.) — заради дребното, нищожното, жертвува голямото, значителното.

юрганджѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м.* Лице, което прави или продава юргани.

юрдѐк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Диал.* Паток. *В това време соколарите бяха пуснали соколите подир два диви юрдека, но не можеха да ги уловят.* Цани Гинчев.

юрдѐчи, -а, -о, *прил. Диал.* Пачи, патешки. *Юрдечи яйца.*

юрдѐчка *ж.* (тур.). *Диал.* Патица. *Край града се вие една мътна река. Цял ден в нея се къпят деца и юрдечки.* А. Каралийчев.

юридѝчески, -а, -о, *прил.* Който се отнася до правото; правен, правов. *Юридически науки. Юридически термини. Юридически факултет.* □ **Юридическо лице** (юрид.) — учреждение, предприятие или организация, на които по установен от закона ред е признато правото да имат недвижими имоти, да бъдат носители на права и задължения, да отговарят самостоятелно за задълженията си.

юридѝчески. *Нареч. от прил.* юридически. *Разсъждава юридически.*

юрисдѝкция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Юрид.* 1. Право, власт на някого да съди, да се произнася по правови въпроси. 2. Граници, до които се простира тази власт. 3. Специален орган при администрацията, който разрешава правни спорове.

юрисконсу̀лт *м.* (лат.). Юрист, назначен в учреждение, предприятие, организация и др. за постоянен консултант и за защитник на интересите им пред съдебните и административните власти.

юриспрудѐнция, *мн.* няма, *ж.* (лат.). *Книж.* 1. Съвкупност от правни науки; право. 2. Съвкупност от знания, които засягат нормите на правото в тяхното практическо приложение.

юрѝст *м.* (лат.). Специалист по правни въпроси; правист, правник. *Макар и да не съм юрист, мисля все пак, че мога да разбера, че назначеният защитник не е длъжен да се ръководи от предписанията на подсъдимия.* Г. Димитров.

юрѝстка *ж.* Жена юрист.

ю̀рна. Вж. юрвам.

ю̀рна се. Вж. юрвам се.

юрнѐк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Разг.* Образец, модел.

юродѝв, -а, -о, *прил. Рядко.* Слабоумен, малоумен. *Стойте всички, не мърдайте! — ревеше с цялото си гърло юродивият Петко.* А. Каралийчев.

юру̀к, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Остар.* Турски пастир, номад из Родопите и Стара планина. *Името юрук, според Иречек, произлиза от турския глагол юрумек — ходя.* П. Делирадев. *Тия юруци бяха здрави юнаци, изпечени момчета.* Вазов.

юру̀ш *м.* (тур.). *Нар.* 1. Нападение, атака, пристъп. *Войниците ... се спуснаха подир Скобелева, който с юруш си отвори проход по моста.* Вазов. 2. Като *междум.* **юруш!** — напред! нападай!

юру̀шки, -а, -о. *Остар. Прил. от* юрук. *На всички юрушки мандри и български колиби беше поръчано да не дават гостолюбие на никой подозрителен скитник.* Вазов.

юс, юсът, юса, *мн.* юсове, юса (сл. ч.), *м. Езикозн.* Черковнославянско название на старобългарските букви Ѫ (голям юс) и Ѧ (малък юс).

ю̀та *ж.* (инд.). *Спец.* 1. Индийски храст, подобен на лена, с лъскаво жълто лико, от което правят чували и груби тъкани. Corchorus capsularis. 2. Текстилни влакна, добити от това растение.

ю̀тен, -а, -о, *прил.* Направен от юта. *Ютени торби.*

ютѝя *ж.* (тур.). Железен уред, който, нагорещен, служи за гладене на дрехи, кърпи и др. *Сестрите му по два̀ пъти на ден му гладеха панталоните. Ютията все в ръцете им.* Йовков. *Електрическа ютия.*

юфка̀ *ж.* (тур.). 1. Изсушени тестени кори за готвене. *Приготвих си юфка за зимата. Юфка с яйца.* 2. Ястие, приготвено от такива кори. *Какви хора сте, нямате ли очи, юфката прегоря̀!* Ем. Станев. *Юфка със сирене.*

юфт, юфтът, юфта, *мн.* юфтове, юфта (сл. ч.), *м.* (хол.). Вид обработена телешка кожа, употребявана за груби ботуши, обуща и за седларски изделия.

ю̀фтен, -а, -о, *прил.* Който е направен от юфт. *Юфтени ботуши.*

юшу̀р *м.* (тур.). *Истор.* Данък в натура — десетък от земеделското производство. *Юшурът за тая година беше платен.* Д. Немиров.

Я

я[1]. Писмен белег на съчетание от звукове **й** и **а**, тридесета буква от азбуката. *Печатно я. Ръкописно я.*

я[2] *частица.* **1.** За израз на засилена подкана, молба, насърчение; а, ха, хай, хайде. *Райно, я ми кажи, при кой български цар българите станаха християни, покръстиха се?* Вазов. *Хей, момче, спиш ли бе, хей! Я прибери огла̀вника, че волът го застъпя.* Елин Пелин. *Я си пийни, какво ще му мислиш?* Йовков. *Я да отидем у тях! Я по-скоро, че закъсняхме!* **2.** Обикн. в края на изречението — за усилване на казаното; зер, де. *А бе то и министрите не са стока я! Ама з̀а тогоз не ми се вярва.* Ал. Константинов. *Тук бирници няма, дядо. — А, няма? — Няма, я!* Елин Пелин. *Тя е способно момиче. Не каква да е. Гледа си работата... Че може някоя от нашите нарочно да е тикнала четката в нейната машина! Така я. Знаем си се.* Б. Болгар. *Щом не са готови за сватба, ще почакаме, що да не почакаме. Не сте престарели, я! Тъй ами.* Ив. Петров. **3.** За посочване; ето, е, ей, на, виж. *Ех, не се коси, невясто: — | я моя Дивисил... не свърта го на място | от месеци насам!* П. П. Славейков. *Къде ти... ще ме вземе Станчо. Той се е научил на хубави. Я Божана, викам, каква беше гиздава.* Елин Пелин. *Не става така! Я кое време е вече, а вий сигурно не сте и хапвали още.* Чудомир.

я[3] *междум.* За израз на изненада, учудване. *Я! Нашето куче! — извика чичо Митуш. — Кога е дошло? Туй куче е наше.* Йовков. *Значи едно лице ходи да събира народа и му говори за въстание... — Как му е името? — Левски! — Я, Левски ли? — учудено повтори Киряк Цанков.* Ст. Дичев.

я[4] *лично местоим.* Вин. пад. от *тя*, кратка форма срещу *нея*. *Тя влезе. Всички я поздравиха.*

я[5] *лично местоим. Диал.* Аз. *Питам го я: — Ти ли си бре, момче, телеграфчия? А он: — Я.* Мих. Георгиев. *Дрънкай си колкото сакаш, я си знам работата.* Погов.

я—я *съюз. Разг.* Свързва изречения или части на изречението при подчертаване на алтернативно отношение; или... или. *Още мъничко потрай! Нека си дойде и Николай! — Я дойде, я не!* П. Вежинов. *Понякога се случваше мечката да иде надалече. Я дренки да бере, я риба да лови.* Ем. Станев. *Я има вода, я няма.*

я̀ба *ж.* (тур.). *Диал.* Вид дървена вила. *Ройдьовица взе да гребе с ябата.* Йовков. *Щерьо хвърли нагоре с ябата, но ни една сламка не се отдели от зърното.* К. Петканов.

ябана̀ *ж.* (перс.). *Остар.* Чужбина. *Леле боже, чужбина безкрайна, | ябана незнайна.* Ц. Церковски. *По едно време на хорото излезе един нов ергенин... Бил досега нейде по ябана.* Влайков.

ябанджѝйка *ж.* Жена ябанджия; чужденка. *Тя е ябанджийка и живее там край нас.* Влайков.

ябанджѝйски, -а, -о. *Прил. от* ябанджия. *Ябанджийско куче.*

ябанджѝя, -та, *мн.* -ѝи, *м.* (перс.). *Нар.* Човек, дошел от друго селище, от друга област или страна; чужденец, странник. *Той е ябанджия човек, в нашия край е от два дена само.* П. Спасов. *Аз съм ябанджия тук и за мене ще бъде приятна вашата компания.* Дим. Талев.

я̀блан *м.* Голямо клонесто дърво с длановидно врязани листа и увиснал топчест плод; чинар. Platanus orientalis.

я̀бланов, -а, -о. *Прил. от* яблан. *Ябланово дърво. Ябланови листа.*

я̀бълка *ж.* **1.** Овощно дърво, което ражда възкисели или сладки плодове с кълбовидна форма. Pirus malus. *В тез градини толкоз чудни | ... | пролет там са нацъфтели | круши, ябълки и сливи.* П. Р. Славейков. *Минаха край сливите, ябълките, вишните, натегнали от овощия.* Вазов. *Дива ябълка.* **2.** Плод от такова дърво. *Клонченца зеленки, | ябълки червенки, | хубавички са!* П. Р. Славейков. *Дорде е мома при майка, | тя бива бяла-червена | като червена ябълка.* Нар. пес. *Сушени ябълки. Петровка ябълка. Конфитюр от ябълки.* **3.** Обикн. *мн. Прен. Нар.* Двете издадени кости под очите на черепа у човек; скули. *Лицето му... със силно изпъкнали ябълки... имаше изражение свирепо и диво.* Вазов. **4.** *Прен. Нар.* Горен заоблен край на бедрена кост. □ **Адамова ябълка** (разг.) — издадена напред хрущялна част на гръкляна у човек. *Той пристъпваше надменно... и тънкият му врат изглеждаше още по-дълъг, с изпъкнала, ръбеста адамова ябълка.* Дим. Талев. **Вълча ябълка** — вид тревисто растение, плевел по ниви, орници и лозя. Aristolochia clematitis. **Земна ябълка** — а) Растение от рода на слънчогледа с подземни грудки, които се ядат. Helianthus tuberosus. б) Грудките на това растение. *Ям земни ябълки.* **Очна ябълка** (разг.) — орган на зрението с кълбовидна форма, разположен в специална вдлъбнатина на лицевата част на черепа. **Ябълка на раздора** (книж.) — нещо, което поражда несъгласия и вражди.

ябълка̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Нар.* Продавач на ябълки. *От Балкана слизаха ябълкари с коне пък някои дори и с кола.* И. Волен.

ябълка̀рка *ж. Нар.* Жена ябълкар.

ябълка̀рски, -а, -о. *Прил. от* ябълкар. *Ябълкарски кош.*

я̀бълков, -а, -о. *Прил. от* ябълка (в 1 и 2 знач.). *Наблизо е реката; покрай нея са сливови и ябълкови градини.* Л. Стоянов. *А пчелите сега опрашават | медоносния ябълков цвят.* Багряна. *Даде ни... прясно краве масло и ябълков мар-*

мелад, опакован грижливо в метлическа кутия. Сл. Трънски. *Ябълков сок.*

ябълчен, -а, -о, *и* -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Ябълков. *Белият ябълчен цвят храни пчелите.* Елин Пелин. *Понесе се над овощната градина и се изгуби между ябълчените и сливовите дървчета.* Ем. Станев. □ **Ябълчна кост** — кост от лицето, която образува скулата и част от външната страна на очната орбита.

яваш *неизм., прил.* (тур.). *Разг.* 1. За тютюн, цигари — който дава мек, нещиплив дим. *Твоите цигари са много яваш.* 2. Като *нареч.* Бавно, полека. *Много яваш работиш.* □ **Яваш тютюн** — тютюн, който дава мек, нещиплив дим. *Ето шест кръгли дървени табли с шест вида рязан тютюн: . . . има яваш . . ., серт и по-серт, има и такъв, който би отровил човек и с едно дръпване от лулата.* Дим. Талев. **Яваш-яваш** (разг.) — съвсем бавно, без бързане, едва-едва. *Той си я кара все така яваш-яваш.*

явен, явна, явно, *мн.* явни, *прил.* 1. Който не е скрит, който става или се извършва без прикриване пред други хора; открит. *Противоп.* таен. *Той искаше да отмъсти, но прикрито, защото явната борба с Бойчо го плашеше.* Вазов. *Гласоподаването е явно и бюлетините се пущат със снопове.* Ал. Константинов. *Явна вражда. Търг с явно наддаване.* 2. Който действува открито. *Явен враг.* 3. Който не се нужда от доказване; очевиден, безспорен. *По снега виждах вече кървави стъпки от цървули — явните дири на злодейците.* Вазов. *Скандалът беше твърде явен, за да се прикрива повече.* Г. Райчев. *Явна грешка. Явна опасност. Явна лъжа.*

явка *ж.* (рус.). *Нов.* 1. Конспиративна среща. *Хванаха я съвсем случайно, когато се връщаше от явка със своя брат.* Ив. Хаджимарчев. *Привечер Гануш и Велко слязоха към Бисерница на явка.* Дим. Ангелов. *Отивам на явка.* 2. Място, помещение, гдето стават конспиративни срещи. *Следващата вечер се явиха на определеното за среща с другаря Яким място, но той не дойде. На втората явка пак не дойде.* Сл. Трънски. *Зная явката.*

явление, *мн.* -я, *ср.* (рус.). 1. Външната форма, в която се проявява същността, вътрешната природа на нещата. *Многообразните явления в света представляват различни форми на движещата се материя. Природни явления.* 2. Отделен факт, положение, което се явява, става и може да бъде наблюдавано; събитие, случай. *Социализмът като идейно течение представлява сериозно явление в наше време.* Вазов. *Той* (Г. Димитров) *предупреждава, че фашизмът не е случайно и единично явление, присъщо само на Югоизточна Европа.* Ст. Благоева. *Често явление. Странно явление.* 3. *Литер.* Обособена част от действие в театрално представление, в която съставът на действуващите лица не се мени. *На тая драма вие знаете вече пролога. Ето ви, в общи черти, няколко от първите ѝ явления.* П. П. Славейков. *Действие първо, явление трето.*

явно *нареч.* 1. Без прикриване; открито. *Противоп.* тайно. *Турците бяха настръхнали, никой не смееше да носи явно оръжие, освен ако се преоблечеше . . . и отиваше негде в странство.* Цани Гинчев. 2. Очевидно, безспорно, несъмнено. *Дядо Петър пое чашата, явно трогнат от това внимание.* Йовков. *Неприятелят беше отблъснат . От тая минута боят явно почна да отслабва.* Йовков. *Сега излез! — каза тихо полковник Филипов. Момчето явно без желание се върна обратно.* П. Вежинов. *Димитър се върти неспокойно на мястото си, явно е, че той иска да каже нещо и не може да се въздържи.* Йовков.

явор *м.* Горско дърво с широки длановидни листа и бяла дървесина. Acer pseudoplatanus. *Стройна се калина вие над брега усамотени, | кичест явор клони сплита в нейни вейчици зелени.* П. П. Славейков. *Във росната трева, под сянката прохладна | на кичестия явор аз лежах.* К. Христов.

яворов, -а, -о. *Прил.* от явор. *Не е лудо като други | от селото — | тамбура му яворова | на бедрото.* П. П. Славейков. *Лете Стефан пасеше стадото си по зелените поляни на Балкана, пладнуваше под дебелите яворови сенки.* Йовков.

явствен, -а, -о, *прил.* (рус.). *Остар.* Лесно забележим, доловим; явен, ясен. *И явствени слова зачух тогава аз.* П. П. Славейков.

явствено. *Нареч.* от явствен. *На вечността свещените завети | огласят явствено простора.* Яворов.

явя. Вж. явявам.

явя се. Вж. явявам се.

явявам, -аш, *несв.*; **явя,** -йш, *мин. св.* -йх, *св. Остар.* Съобщавам. *Помислете си малко и когато се върна пак тука, явете ми решението си.* Вазов. *Снощи намерих у дома записка от г. Ш., който ми явява, че ще бъде у дома утре след обяд.* Вазов. **явявам се, явя се** *страд.*

явявам се, -аш се, *несв.*; **явя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* 1. Излизам да ме видят; показвам се, появявам се. *Затвори вратата . . . и три дни не излезе, не се яви пред хората.* К. Петканов. *Млади български юнаци | явяват се там, | на чела им левски знаци, | в очите им плам.* Вазов. *В края на месец октомври гората започна силно да вехне. По дъбовата шума се явиха ръждиви и мътножълти петна.* Дим. Ангелов. 2. Идвам, дохождам някъде. *И пред нас всяка минута можеше да се яви неприятел.* Йовков. 3. Отивам някъде по задължение, обикн. при лице, на което съм подчинен. *Един ден . . . ме спира един полицейски стражар . . . и ми казва да се явя в участъка.* Ал. Константинов. *Момъкът отишел в двореца. Явил се при царя и рекъл: — Позволи ми да отида и аз с твоята дъщеря при ламята!* Ран Босилек. *Поручик Манев веднага да се яви в щаба на полка на доклад пред помощник-командира майор Атанасов.* П. Вежинов. 4. (рус.). *Книж.* Съм, бивам. *По природа и по интерес те се явяваха верни съюзници на турците и тук, и другаде в подобни случаи.* Вазов. *В България, при настъпилото нейно капиталистическо развитие, има почва за социализма, носител на който се явява зараждащата се работническа класа.* Г. Димитров. □ **Явявам се (излизам, появявам се) на бял свят** — появявам се, показвам се, раждам се. **Явявам се на изпит** — полагам, държа изпит.

явяване *ср. Отгл. същ.* от явявам *и* от явявам се. *Той не трепна от явяването на Казака, не се учуди. Посрещна го спокойно и разсеяно.* Г. Караславов.

ягне, *мн.* -та, *ср. Нар.* Агне.

ягнешки, -а, -о, *прил.* Агнешки.

я̀года *ж.* **1.** Тревисто горско или градинско растение с розовочервени ароматни плодове. Fragaria vesca. *Идваха тъмните, топли нощи — тихи, звездни и дълбоки, изпълнени с аромата на диви ягоди и на здравец.* Ем. Станев. *Горска ягода. Градинска ягода.* **2.** Плодът на това растение. *В ръцете си той държеше китка червени ягоди.* Йовков. *Денем мечката и мечето спяха. Нощем, щом месецът изгрееше, излизаха за храна. Беряха гъби, ягоди, горски плодове.* Ем. Станев. *На прехвалени ягоди с голяма кошница не ходи.* Погов. || Плод, подобен на плода на това растение.

ягода̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Човек, който отглежда и продава ягоди.

ягода̀рка *ж.* Жена ягодар.

ягода̀рник, *мн.* -ци, *м.* Градина, засадена с ягоди.

ягода̀рство, *мн.* няма, *ср.* Занятие и поминък на ягодар.

я̀годов, -а, -о. *Прил. от* ягода. *Ягодово желе. Ягодова култура. Ягодов пулп. Ягодов разсад.*

ягорѝда *ж.* (гр.). Кисело, недозряло грозде. *Да не забравиш да откъснеш две-три ягориди от лозето за пилешката чорбица.* А. Каралийчев.

ягуа̀р *м.* (америк.). Хищник от семейството на котките, с жълточервена козина на черни петна, който живее в Америка. Felis onca.

ягу̀ла *ж.* *Диал.* Змиорка. *Петрице, моме Петрице! | ... | Преспанска тънка ягула.* Нар. пес.

яд[1], ядът, яда̀, *мн.* ядовѐ, я̀да (сл. ч.), *м.* **1.** Силно душевно раздразнение, породено от чувство на негодуване, гняв, възмущение от някого или нещо. *Ще го убия! — извика той и от яд лицето му още повече се изчерви.* Йовков. *Чувствувах, ... че и в моята душа расте вражда, закипява яд.* Г. Райчев. *Най-после му се удаваше случай да излее яда си върху някого.* К. Петканов. *В яда си, без да ща, нагрубих и майка си.* Д. Калфов. **2.** Обикн. *мн.* Неприятности, грижи. *Вие спите — мен в гърди | силен пламък, яд гори | и гняв ще ме умори.* Ботев. *Език свещен на моите деди, | ... език на тая, дето ни роди | за радост не — за ядове отровни.* Вазов. *Залисани в прибиране на гроздето, те бяха забравили грижи и ядове.* К. Петканов. □ **Бера ядове** (разг.) — ядосвам се. **Яд ме е** — изпитвам чувство на яд; ядосвам се. *Право да ти кажа, приятелю, яд ме е на тебе. Изпуснахме заека.* Елин Пелин.

яд[2], ядът, яда̀, *мн.* няма, *м.* *Остар.* Отрова. *Смъртта бе за него приятел и брат, | зашил беше тайно в ръкава си яд.* Вазов. *Внезапно в камъняка там напечени | змия отровна ме клъцна̀. | Но зъбите изляха на обувката | ядът си лют, неизлечим.* Вазов.

я̀двам, -аш, *несв.*; **я̀дна,** -еш, *мин. св.* я̀дна̀х, *св.* **1.** Ям малко или набързо от нещо. **2.** *Усл. от* ям. *Яде ли ти се симид? — Ядвам, ама нямам пари.* Ран Босилек. □ **Ядва се** (прен., разг.) — може да се приеме, приема се, поносимо е. *Другото беше лошо, но това се ядва.*

я̀ден, я̀дна, я̀дно, *мн.* я̀дни, *прил.* **1.** Който съдържа или изразява яд. *Тинка, без да ще, бе дочула ядните и злобливи нападки на свекърва си и на зълва си.* Влайков. **2.** *Рядко.* Който е обхванат от яд; ядосан. *А майка ядна, жалостна | дете си мило прегърна | и... пак заръда, заплака!* Ботев.

я̀дене[1] *ср.* *Отгл. същ. от* ям; хранене. *Започна се ядене и пиене всеки ден.* Йовков. *Трифон... тръгна из гората да потърси нещо за ядене, но се върна с празни ръце.* М. Марчевски. *Лекарството се взема по една супена лъжица преди ядене.*

я̀дене[2], *мн.* -та, *ср.* **1.** Храна. *Ще си извадим из торбенцата яденето и всеки ще го сложи пред себе си.* Влайков. **2.** Сготвена храна; гозба, ястие. *Тя... готвеше само по едно ядене и го слагаше на трапезата вечер, когато се прибираха и мъжете в къщи.* Дим. Талев. *Гостите почнаха да сърбат от паницата..., никога не бяха яли такова сладко ядене.* А. Каралийчев.

я̀дец, *мн.* няма, *м.* (перс.). *Нар.* **1.** Вилообразна кост от гърдите на птица, с която се прави облог. *Хващам се на ядец. Ядец на кокошка.* **2.** Като *междум.* Изгуби баса, излъга се (ти) (при особен вид обзалагане между двама, когато единият успее да даде на другия някакъв предмет, а другият поеме подавания предмет, без да каже „знам“). *Едно време кака Мита се хванала на бас с чичо Кольов Герги за червено яйце... Минал Герги чичов, подал ѝ един костелив орех, поела го тя и той изведнъж: — Ядец!* Чудомир.

ядѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* Който може да се яде. *Ядивни гъби.*

ядѝво, *мн.* ядива̀, *ср.* *Рядко.* Храна, ядене. *Ще слезнеш ли да починеш, Райко?... — Ако искаш, и топло ядиво има.* Ст. Загорчинов.

я̀дка *ж.* **1.** Вътрешна част на семка или плод, която е покрита с твърда люспа или с черупка. *Орехови ядки. Бадемови ядки.* **2.** *Спец.* Твърдо тяло в органическа клетка. **3.** Жлези в месо, които имат зърновидна форма. *Агнешки ядки.* **4.** *Прен.* Най-важната, най-съществената част на нещо. *Това е същината, ядката на пиесата.* Кр. Григоров. *В тия няколко изречения се съдържа ядката на неговата реч.* **5.** *Истор.* Малка организирана група от членове на комунистическа партия, които изпълняват определени задачи, обикн. във време на нелегална борба; ядро. *При района бяха изградени две бойни ядки.* А. Гуляшки. *По-късно нелегалната група нарасна към десет души. Създадена бе първата партизанска ядка в Средногорието.* К. Ламбрев.

я̀дна. Вж. я д в а м.

я̀дно *нареч.* Ядовито, ядосано, с яд. *В тъги, в неволи младост минува, | кръвта се ядно в жили вълнува.* Ботев. *Ирена го изгледа ядно и не му отвърна нищо.* П. Славински.

ядо̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* *Рядко.* Ядовит[1].

ядовѝт[1], -а, -о, *прил.* Който е изпълнен с яд, който изразява яд; ядосан. *Но вождът го пропъди на часа | с глас ядовит: „Махни се, бяс проклети“.* Величков (превод). *Той ставаше, кръстосваше мълком стаята, мяташе ядовити погледи към момичето и сядаше пак.* Г. Райчев.

ядовѝт[2], -а, -о, *прил.* *Остар.* В който има отрова, който е като отрова. *Натопени в газ и запалени стиски слама... задушвали с ядовития си дим устата и гърлата.* Вазов. *Тичай, мамо, тичай, мамо, | змия в пазвата ми; | змия пепеляна, мамо, | змия ядовита.* Нар. пес.

ядовѝто *нареч.* С яд, ядно, гневно, ядосано. *Тук-там високо и ядовито се чуваше клетва и силно се захлопваше врата.* Йовков.

ядовѝтост, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* ядовит[1].

ядо̀сам. Вж. ядосвам.

ядо̀сам се. Вж. ядосвам се.

ядо̀сан, -а, -о. **1.** *Прич. мин. страд. от* ядосам. **2.** Като *прил.* а) Който е обхванат от чувство на яд. *Вървеше бавно, но тъй беше ядосан, че му тъмнееше пред очите.* Йовков. б) Който изразява яд. *Ядосан поглед.*

ядо̀сано *нареч.* С яд, гняв; сърдито, гневно, ядно, ядовито. *Изведнъж той кипва, блъсва ядосано раницата и се изправя.* Йовков.

ядо̀свам, -аш, *несв.*; **ядо̀сам,** -аш, *св.* Предизвиквам у някого недоволство, раздразнение, яд, гняв; сърдя, разгневявам. *Домашните разправии го ядосваха и той не можеше да ги търпи.* Елин Пелин. *Думите на стрина Вецковица много силно ядосаха и разсърдиха чичо Венко.* Влайков. **ядосвам се, ядосам се** *страд.*

ядо̀свам се, -аш се, *несв.*; **ядо̀сам се,** -аш се, *св., сред.* Обзема ме, изпитвам чувство на яд, гняв, недоволство; сърдя се. *Тя се ядосва с детето си. Много е непослушно.*

ядо̀сване *ср. Отгл. същ. от* ядосвам *и от* ядосвам се.

я̀дрен, -а, -о, *прил.* **1.** Който се отнася до ядро (в 1 знач.). *Ядрен сок.* **2.** Който се отнася до атомно ядро. *Ядрен взрив. Ядрени реакции. Ядрена физика.* □ **Ядрено оръжие** (воен.) — оръжие, което действува с атомна енергия; атомно оръжие.

ядро̀, *мн.* -а̀, *ср.* (рус.). **1.** *Биол.* Основна съставна част на живата клетка. *Във всяка жива клетка на растението имаципа, протоплазма и ядро.* **2.** *Физ.* Обикн. в съчет. **атомно ядро** — централната, тежка, положително заредена част на атома, състояща се от неутрони и протони. **3.** *Прен.* Основна, централна част на нещо. *Българската комунистическа партия е ръководното ядро на всички обществени и държавни организации на трудещите се в страната.* Уст. БКП. **4.** *Истор.* Ядка (в 5 знач.). *Това показваше силата на партийните ядра, които действуваха в казармата.* Дим. Димов.

яз, я̀зът, я̀за, *мн.* я̀зове, я̀за (сл. ч.), *м.* **1.** Изкуствена преграда на река за отбиване на вода; бент. *Старецът спря колелото, отвори яза, пусна водата — да си тече на воля — и смъкна воденичния камък.* А. Каралийчев. **2.** Дълбока вода пред такава преграда; вир. *Чу се, че искала да се дави, че баща ѝ я стигнал до яза.* Йовков.

я̀зва *ж.* **1.** Рана от кожна болест. *Вечерта ужасни язви обгорили слепите му очи — струпеи покрили черепа му.* Н. Райнов. ‖ Гноясала, инфектирана рана. *Своето име им казал, но седмица после мълчал, | а телото му в язви и язвите гнойни течат.* Вес. Георгиев. **2.** *Разг.* Язвена болест. *Язва имам, брат — оплака се той. — Снощи, като ме хвана пак кризата, па ха! па де! Щеше да ме скъса.* Хар. Русев. *Стомашна язва. Язва на дванадесетопръстника.* **3.** *Прен.* Отрицателно, гибелно явление в обществения живот; злина, порочност, разложение. *Гибелното влияние на Византия ... беше внесло в разслабената от вечни войни и вътрешни раздори държава и религиозната си анархия ... България биде най-много заразена от тая страшна духовна язва.* Вазов.

я̀звен, -а, -о. *Прил. от* язва. □ **Язвена болест** (мед.) — хроническо заболяване на стомаха или на дванадесетопръстника от образуване на малки ранички по техните стени; язва. Ulcus.

язвѝтелен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* (рус.). **1.** Който съдържа злоба, сарказъм, който обижда, засяга, наранява; хаплив. *Аз обичам своя стих, | лъчезарен и прозрачен — | ту ласкателен и тих, | ту язвителен и мрачен.* Хр. Ясенов. **2.** Който изразява злоба, сарказъм. *Язвителна насмешка. Язвителен поглед.*

язвѝтелно. *Нареч. от* язвителен. *Предпочитам да ме хулят, но не да се гаврят язвително над нещастието ми.* Вазов. *Той се засмя язвително на думите ѝ.*

язвѝтелност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* язвителен.

язвя̀, -ѝш, *мин. св.* -ѝх, *несв. Рядко.* Отправям остри думи, подигравки. *Бащино ли съм пропил имане, | тебе ли покрих с дълбоки рани, | та мойта младост, мале, зелена | съхне и вехне люто язвена?!* Ботев. *Начена люто да язви ... народ и клир за смъртни грехове.* Н. Райнов.

язда̀ *ж.* Езда.

язда̀ч *м.* Ездач. *От време на време яздачът гладеше гиздавата му грива и приятелски му говореше.* Елин Пелин.

язда̀чка *ж.* Ездачка.

яздешко̀м *нареч.* Чрез яздене, яздейки. *Дошли яздешком през Кобилино бранище.* Вазов.

яздѝтен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* За животно — който може да се язди, който е предназначен за яздене. *Яздитен кон.*

я̀здя, -иш, *мин. св.* я̀здѝх, *св.* **1.** Седя на кон, магаре, велосипед и под. и ги карам да се движат, като управлявам движението им; яхам. *Пътникът яздеше бял кон. Отлично язди. Детето се научи да язди велосипед.* ‖ Движа се, пътувам възседнал на кон, магаре и др. *Пред колата вървят двама-трима възрастни турци, а след колата яздят три млади турчета с пушки през рамо.* Влайков. *Дружинният командир продължава спокойно и невъзмутимо да язди напред.* Йовков. **2.** *Прен. Разг.* Потискам, експлоатирам, угнетявам. *Ще оставите ли да ви язди и занапред тоя най-голям душманин на селото?* Влайков.

я̀зе *лично местоим. Диал.* Аз; я. *Какво можеш да ни кажеш ти по тая работа? — Кой? Язе ли?* Елин Пелин. *Да ми дойде — кумче да ми бъде, | че язе съм сина заженило.* Нар. пес.

я̀зовец, *мн.* -вци, *м.* Диво животно, подобно на куче, с надлъжни светли и тъмни шарки по главата; борсук. Meles meles. *Не беше никакъв вълк, а язовец, едър почти колкото вълк, с дълга муцуна и с големи остри зъби.* М. Марчевски. *Яка душа, брей! Полежа, полежа някой и друг ден, ни жив, ни умрял, и пак се надигна като язовец из дупка.* Чудомир.

я̀зовина *ж.* Жилище на язовец — изровена от него дупка в земята.

язовѝр *м.* Голямо изкуствено езеро, чиито води се използуват за напояване, за добиване на електроенергия и пр. *Ние ще издигнем огромни стени от камък, ще преградим пътя на ледената вода и ще съградим големи планински езера — язовири.* А. Каралийчев. *Прекрасен, мощен язовир, | израснал горд между скалите! | Ти, сим-*

*вол**ъ**т на труд и мир, / превръщаш във дела мечтите.* И. Бурин.

язовѝрен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* язовир. *Язовирна стена. Язовирни строежи.*

язък *нареч.* (тур.). *Разг.* Жалко. *На̀ сега, нека види какъв е бил! Язък за богатството му, язък за рода му.* Йовков. *Погребението завърши... — Язък за човечеца — изохка една бабичка.* Г. Караславов.

яй, я̀ят, я̀я, *мн.* я̀йове, я̀я (сл. ч.), *м.* (тур.). Приспособление на превозно средство за омекотяване на сътресенията при движение; ресор. *Децата наоколо и не поглеждаха шарената битолска кочия с яйове и с три коня.* Дим. Талев.

яйцѐ, *мн.* -à, *ср.* **1.** Снасяно от птиците овално тяло със зародиш и хранителна среда, обвито в твърда черупка, чрез което те се размножават. *Кокошката снася яйца. Гъше яйце. Паче яйце. Гълъбово яйце.* ‖ *Стесн.* Същото тяло, от кокошки и други домашни птици, употребявано като храна. *Кина му донесе червени яйца, печено месо и кравай.* К. Петканов. *Ще накарам сестрата да източи баница..., да опържи яйца.* Л. Стоянов. *Пържени пилета, яйца на очи, баници... това бе обикновено менюто на Кючук Али.* Д. Калфов. *Кокошо яйце.* **2.** Яйцеклетка. **3.** Оплоден зародиш на някои насекоми и други животни. *Жабешко яйце. Яйца от гъсеница.* □ **Гледам го като писано яйце** (разг.) — полагам изключителни грижи за някого. **Насади ме на пачи яйца** (разг.) — създаде ми неприятности, постави ме в неудобно положение. **Яйце да хвърлиш, няма къде да падне** (разг.) — препълнено е с хора.

яйцевѝден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил.* Който има вид, форма на яйце. *Командирът седеше зад бюрото. Пред него лежеше карабина, а яйцевидна бомба издуваше джоба му.* Д. Добревски. *Яйцевидни листа.*

яйцеклѐтка *ж. Биол.* Женска, растителна или животинска, полова клетка, от която след оплождане се развива нов организъм.

яйцеобра̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* Който има вид, форма на яйце; яйцевиден.

яйча̀р, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Търговец на яйца.

яйча̀рски, -а, -о, *прил.* Който се отнася до яйчар и до яйчарство. *Яйчарски склад.*

яйча̀рство, *мн.* няма, *ср.* **1.** Занятие и поминък на яйчар. **2.** Търговия с яйца.

я̀йчев, -а, -о, *прил.* Я̀йчен. *Я̀йчева боя.*

я̀йчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който се отнася до яйце. *Яйчен белтък.*

яйчѐн, -а, -о, *прил.* Който е направен с яйца, който съдържа яйца. *Яйчени гевреци. Яйчен крем.*

я̀йчник, *мн.* -ци, *м.* Женска полова жлеза с вътрешна секреция, в която се образуват и съзряват яйцеклетките. Ovarium.

як, -а, -о, *прил. Нар.* Силен, здрав. *Все същият си беше Атанас — едър и як мъж.* Дим. Талев. *Да бъдеме по-твърди от чилика, / да бъдеме по-яки от скала!* С. Румянцев. *О вие, с яки мишци, с плещи загорели / от вятър и от пек, окъпани от пот, / ... / вий, скъпи синове на нашия народ!* Багряна. ‖ Здрав, добре защитен, укрепен. *Това естествено градище беше отделено с яки стени от долния град.* Ст. Загорчинов.

як, я̀кът, я̀ка, *мн.* я̀кове, я̀ка (сл. ч.), *м.* (тибет.). *Зоол.* Голямо преживно животно, подобно на бик, с дълга черна козина и остри извити рога, което живее в Средна Азия. Poephagus grunniens. *Тибетски як.*

яка̀ *ж.* (тур.). Част от дреха, която е пришита или прикрепена около вратната извивка. *Ходеше... все хубаво облечен, ... с бяла яка и ярка връзка на нея.* Дим. Талев. *Тия нейни рокли винаги биваха дълги и широки, винаги със затворени яки и дълги ръкави.* Д. Калфов. *Ванко вдигна високо яката си срещу вятъра и с още разтуптяно сърце се запъти в къщи.* М. Грубешлиева. ‖ *Прен. Разг.* Широк пласт пяна, който се образува в току-що налята чаша бира. *И донеси една бира, добре наточена, с малка яка.* А. Каралийчев. □ **Хващам (някого) за яката** — грубо, насила накарвам (някого) да направи нещо.

я̀кав, -а, -о, *прил.* В съчет. **якав изговор** (езикозн.) — изговор, който се отличава с якане.

я̀кам, -аш, *несв. Езикозн.* Изговарям променливо *я (ѣ)* в български език като *я*, а не като *е*, напр. *бял, мляко, пяна* и др.

я̀кане *ср. Отгл. същ. от* якам.

я̀ката *нареч. Нар.* Силно, много; здравата. *Вратата се хлопна яката, влезе Найден.* Вазов. *Учител Гатьо се изкикоти яката.* Вазов. *Понякога това нещо така го ядосваше, че той се връщаше съвсем мрачен, сърдит и се напиваше яката.* Елин Пелин.

я̀ке, *мн.* -та, *ср.* (нем.). Къса горна дреха за спорт, туризъм или работа. *Пред кръчмата седяха и пиеха лимонада неколцина спортно облечени мъже с голфове и якета.* Ем. Коралов.

якѝчка *ж.* **1.** *Умал. от* яка. *Рокля с бяла якичка. Черна престилка с бяла якичка.* **2.** Бяла платнена изрезка, която се поставя отвътре на яката на куртка.

якѝя *ж.* (тур.). *Диал.* Късче памучна тъкан, намазана с гъсто лепкаво лекарство, която се залепя върху болно място с лечебна цел; пластир.

я̀ко[1] *нареч.* **1.** *Нар.* Здраво; здравата. *Детето се хвана яко за сукмана на баба си и тръгна.* Елин Пелин. *Бре, че яко си стегнал въжетата.* Ст. Загорчинов. *Старецът се приближи до него, стисна му яко ръката и... го потупа по рамото.* М. Грубешлиева. **2.** *Диал.* Много, твърде, твърде много. *Ни е далек, ни е яко близу.*

я̀ко[2] *съюз* (цсл.). *Остар.* **1.** За сравнение — като, както. *Кажи ми защо влезе тука яко тат нощний?* Вазов. *Утре, щом чуеш, че идат студентите, ставай и се изпарявай яко дим.* А. Гуляшки. **2.** Защото, че. *Блажени нищи духом, яко тяхно царствие небесно.* Смирненски.

якобѝнец, *мн.* -нци, *м. Истор.* Революционер-демократ, привърженик на радикалния политически клуб по време на буржоазната революция във Франция през XVIII век, който предлагал да се вземат сурови мерки за борба с контрареволюцията.

якобѝнски, -а, -о. *Прил. от* якобинец. *Якобински метод на действие.*

я̀кост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* як; здравина, устойчивост, трайност.

я̀лов, -а, -о, *прил.* **1.** Обикн. *ж.* я̀лова — която не ражда. *И магия знае да развали..., и ялови крави да захрани, за да станат телни.* Мих. Георгиев. *Десет години... рожба си нямахме... Съхнех и вехнех, сиромах, като ялова слива.* Елин Пелин. *Я имам конче хранено / и*

имам булче хубаво, | ама ми булче ялово. Нар. пес. **2**. *Прен. Разг.* Безплоден, безрезултатен. *Последният ми опит да го вразумя с блага реч излезе ялов.* Вазов.

яловàр, -ят, -я, *мн.* -и, *м. Нар.* Пастир на яловина. *Що ти са, девойко, | очи на два друма — | овчаря ли гледаш | или яловаря?* Нар. пес.

яловинà *ж. Нар.* Стадо от ялови говеда или ялови овце. *Хергелетата и яловината свободно се скитаха денем из оградите.* Йовков.

ялòвѝца *ж. Нар.* **1.** Ялово животно. *Аз си мислех, когато кравата порасне и се отели, ще доя всяка заран и вечер по едно менче мляко, ... а то какво стана: кравата излезе яловица!* Ѧ. Каралийчев. **2.** *Разг. Груб.* Бездетна жена. *Гръмне ли пищовът — невястата ще има деца, не гръмне ли — яловица ще бъде.* К. Петканов.

ялòвост, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* ялов.

ям, ядèш, *мин. св.* ядох, *прич. мин. действ.* ял, *пов.* яж, *несв.* **1.** Приемам храна, храня се. *Хей, хора, вий не сте ли гладни? Санке, слагай да ядем.* Йовков. *Веднъж тя ядеше намазана филия с мед и масло.* М. Грубешлиева. ‖ Употребявам храна, за да поддържам живота си; храня се. *От една седмица ядем само варена царевица.* Л. Стоянов. *Тя изгуби охота и не можеше да яде.* Елин Пелин. *Нощем, щом месецът изгрееше, излизаха за храна ... Ядяха раци от планинските потоци.* Ем. Станев. ‖ Мога да употребявам, одобрявам нещо за храна, обичам да се храня с нещо. *Ами наистина ли има хора, които ядат жаби?* Елин Пелин. **2.** *Прен. Разг.* Изразходвам, харча, изхарчвам пари, имот и под., които обикн. не съм спечелил аз, които са собственост на другиго. *Да оставя пари! Че да ги яде моят зет, а, Петър да ги яде.* Йовков. **3.** *Прен.* Разрушавам, разяждам. *Чистото злато ръжда го не яде.* Вазов. **4.** *Прен. Разг.* В съчет. с лично местоим. във вин. пад. — страдам, измъчвам се от нещо. *Жестока мисъл ни ядеше, че България ни е забравила.* Вазов. *Ставаше нещо с този човек, нещо го ядеше и го сушеше отвътре.* Г. Караславов. ям се *страд.* □ **Ни лук ял, ни на лук мирисал** (погов.) — представя се, преструва се, че не знае нищо, че не е участвувал в нещо. **Нямам какво да ям** (разг.) — нямам средства да живея, да се прехранвам. **Ям бой (дърво)** (разг.) — бият ме, наказват ме. **Ям калай** (разг.) — карат ми се, мъмрят ме за нещо. **Ям хляба (на някого)** (разг.) — а) Храни ме, издържа ме (някой). *Падишахът иска да ги накара да работят, за да не ядат напразно хляба.* Вазов. б) Отнемам средствата на някого, лишавам го от препитание. *Хей, вий, богаташи и чорбаджии, вий ядете хляба на сиромасите!* М. Кремен.

ям се, ядèш се, *мин. св.* ядох се, *прич. мин. действ.* ял се, *несв., сред. Разг.* **1.** Много силно се ядосвам, мъча се, тревожа се; съсипвам се. *Когато направя нещо нередно, сам се ям от мъка.* **2.** Упорито проявявам враждебност към някого; заяждам се. *Много обича да се яде с хората.*

ямà[1] *ж.* Голяма дупка, изровена в земята; трап, ров. *Печално гледат тез останки прашни, | тез срутени стени, грамади, ями.* Вазов. *Срещу тяхната къща ... пороищата бяха издълбали дълбока яма.* Ѧ. Гуляшки. *От дворовете се разнасяше миризма на помийни ями.* Дим. Димов. *Силажна яма.* □ **Въздушна яма** (авиац.) — пространство, чиято температура и гъстота на въздуха са различни от тези на околната въздушна маса, което причинява смущения в движението на самолетите. **Вълча яма** (воен.) — леко покрита яма, обикн. със забити на дъното островърхи колове, за да спира нападението на неприятеля. **Копая някому яма** (разг.) — готвя му зло.

ямà[2] *ж.* (тур.). *Разг.* Изгода, получена почти без труд, без усилия; облага, келепир. *Докараха стада ... и овце, и... говеда, но всичката тая стока не беше тяхна мъка, а яма, награбена в това смутно време.* Йовков.

ямà *ж.* (тур.). *Разг.* Кръпка. *Той държеше криво шило и голяма губерка и се готвеше да поставя мешинена яма на самара.* Ем. Станев.

ямб, ямбът, ямба, *мн.* ямбове *и* ямби, ямба (*сл. ч.*), *м.* (гр.). *Литер.* Двусрична стихотворна стъпка с ударение на втората сричка (◡—). Напр. *И àз | на свò|я рèд | ще сѝ | замѝ|на, ‖ тревà | и мèн | ще рàс|не нàд | прахъ̀т.* Вазов.

ямбѝчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* Който е построен в стихотворната стъпка ямб. *Ямбичен стих.*

ямбѝчески, -а, -о, *прил.* Ямбичен. *Ямбически стихове.*

ямурлỳк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Нар.* Дълга мъжка горна дреха от дебел плат, обикн. без ръкави, която предпазва от дъжд и студ. *Подир малко той въведе две заптиета, увити в ямурлуци и цели засипани със сняг.* Вазов. *Селянинът... отметна от главата си влажната качулка на дебелия ямурлук.* Елин Пелин.

янѝчар, -ят, -я, *мн.* -и, *м.* Еничарин.

янѝчарин, *мн.* янѝчари, *м.* Еничарин.

янѝчарски, -а, -о, *прил.* Еничарски. *Яничарска войска.*

янѝчарство, *мн.* няма, *ср.* Еничарство.

янки, *ед. неизм., мн.* янки, *м.* (хол.). Прозвище на американец от английски произход в Съединените щати. *И тримата се връщаха от Южна Америка — не от Америка на янките, а от Америка на испанците и на португалците.* Св. Минков. *Как е тежко в собствена родина | да те срещат янките с камшик.* Ѧс. Босев.

янлъш *неизм., прил.* (тур.). *Разг.* Погрешен, сбъркан, неистински. *Това значи: бездарен драскач, ... янлъш писател.* Вазов. *Янлъш ти е сметката.*

янтар, *мн.* няма, *м.* (рус.). *Книж.* Кехлибар. *Пуши цигара с едно дълго черно, с янтар на края, цигаре.* Ѧл. Константинов.

янтарен, -рна, -рно, *мн.* -рни. *Прил. от* янтар; кехлибарен. *Тя донесе на мъжа си броениците му — дълъг наниз от едри янтарни зърна.* Дим. Талев.

януàри, *мн.* няма, *м.* (лат.). Първият месец от календарната година.

януàрски, -а, -о. *Прил. от* януари. *Ще настъпят студените януарски нощи. Над белите гори ще свети малка, студена месечина.* Ем. Станев. *Януарски празници.*

япанджàк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Диал.* Ямурлук.

япòнец, *мн.* -нци, *м.* Лице от основното население на Япония.

японка *ж.* Жена от основното население на Япония.

японски, -а, -о. *Прил. от* японец. *Японски народ. Японска коприна.* 2. Като *същ. м.* **японски** — японски език. □ **Японска роза** — градинско растение от рода на розите с дълги и тънки стъбла с дребни цветове. Rosa palyantha.

яр, ярът, яра, *мн.* ярове, яра (сл. ч.), *м.* (тур.). *Диал.* Стръмен бряг, стръмнина. *Турците се показаха вече над яровете на града.* Вазов. *Там пътят ставаше много тесен, ... от едната му страна имаше отвесен яр.* Йовков.

ярд, ярдът, ярда, *мн.* ярдове, ярда (сл. ч.), *м.* (англ.). Английска мярка за дължина, равна на 91,4 см. *Макара от 400 ярда.*

яре, *мн.* -та, *ср.* Малкото на коза; козле. *Тук от дворовете връскаха ярета, мучаха крави.* Ем. Коралов. □ **От стара коза яре** (разг.) — умен, хитър, опитен човек.

яребица *ж.* Дребна полска птица със сиво-кафяви пера и вкусно месо. Perdix cinerea. *Имаше всякакви дири, на зайци, на яребици, на лисици.* Йовков.

яребичен, -чна, -чно, *мн.* -чни. *Прил. от* яребица. *Яребично яйце.*

яребичи, -а, -е, *прил.* Яребичен. *Яребиче гнездо.*

ярем *м.* 1. Дървено приспособление, в което се впряга рогат добитък, за да тегли кола, рало и др. *Кръстьо запрягаше воловете..., извеждаше ги на улицата, закачаше поводите на ярема и тръгваше отстрани с остен в ръка.* Г. Караславов. *Колите се клатеха мудно, огъваха се под тежестта на товарите ... Яремите скърцаха под напъна на силните животински шии.* Кр. Велков. 2. *Прен.* Робство. *Скоро яремът ще се разбие, | светата правда пак ще надвие!* Вазов. *Честният човек ... обича труда и затова не прекланя глава пред злото, не търпи ярем.* К. Петканов.

ярешки, -а, -о, *прил.* Който е от, на яре. *Чуй, Марине, ... да ми дадеш две-три кожички, ярешки.* Йовков. *Ярешко месо.*

ярина *ж.* 1. Вълна от агне или шиле. 2. Вълна от овци при повторно, есенно стригане. □ **Дрън, дрън ярина** (разг., груб.) — празни приказки, глупости.

ярка *ж.* 1. Млада кокошка, която още не носи яйца. *Иди ... в курника и улови червената ярка, дето има бяло на ушите.* Чудомир. 2. Изобщо млада кокошка.

ярко. *Нареч. от* ярък. *Москва, Москва! | Ти ярко пак пламтиш, ти пак туптиш!* Смирненски. *Брашнаров пристъпваше гордо изправен, ... с ярко ален фес и дълго, черно зимно палто.* Дим. Талев. *Слънцето светеше ослепително ярко.* Д. Добревски.

ярко-. Първа съставна част на сложни прилагателни със значение ярък, по-ярък от цвета, който се означава от дадено основно прилагателно, напр. я р к о ч е р в е н, я р к о о ц в е т е н и др.

яркост, -тта, *мн.* няма, *ж.* *Отвл. същ. от* ярък.

ярма *ж.* (тур.). Смляна на едро зърнена храна, употребявана за кърма на добитък. *Воловете лакомо ядяха ярмата.* Йовков. *Царевицата се свърши, не остана за ярма на добитъка.* Г. Караславов.

ярмомелка *ж.* Мелница, в която мелят ярма.

яровизация, *мн.* няма, *ж.* (рус.). *Агр.* Специална подготовка на семената преди засяването, която ускорява растежа и узряването на растенията.

яровизирам, -аш, *несв.* и *св.* Подлагам на яровизация. **яровизирам се** *страд.*

яровизиране *ср.* *Отгл. същ. от* яровизирам *и от* яровизирам се. *Яровизиране на семената.*

ярост, -тта, *мн.* няма, *ж.* Много силен гняв, силно раздразнение. *Или си вземи думите назад, или смърт! — изрева Кандов, запенен от ярост.* Вазов. *Всички тия люде бяха водени от неукротима ярост, напластявана от дълго в душите им... И те вървяха напред, ... стискаха здраво дръжките на косите и секирите, опулили кървясали очи.* Дим. Талев. *Изпадам в ярост.*

яростен, -тна, -тно, *мн.* -тни, *прил.* Който е изпълнен с ярост, който изразява ярост. *Ехтят скалите диви от яростния бой.* Вазов. *Мечката ... отвърна на птицата с яростно глухо ръмжене.* Ст. Загорчинов. *Не смей да биеш! — с дълбока яростна омраза промълви Пешо. — Ще платиш скъпо за това!* П. Вежинов. *Яростен поглед.*

яростно. *Нареч. от* яростен. *И яростно в боя опасни | се хвърлят и стари, и млади.* Вазов. *Кучето яростно лаеше.*

ярък, ярка, ярко, *мн.* ярки, *прил.* 1. За светлина — който е много силен, ослепителен. *Върху лицата падат ярките лъчи на слънцето.* Йовков. *Върху чистото небе трепкаха ярки есенни звезди.* Дим. Димов. 2. За цвят, багра — който е силно наситен. *Около селото ... блещеше ярката и свежа зеленина на пасбището.* Йовков. *Есента беше нашарила планината с ярки бои — жълти, кафяви.* И. Волен. 3. *Прен.* Който е силно изтъкнат, подчертан, изразен. *През първия период Каравелов беше революционен демократ, макар не така ярък и последователен докрай като Левски и Ботев.* Т. Павлов.

ясен, ясна, ясно, *мн.* ясни, *прил.* 1. За време, небе — който не е мрачен; безоблачен, ведър, светъл. *Противоп.* мрачен. *Ясна, звездна нощ прогони | есенний намръщен ден.* К. Христов. *Цели три месеца по ясното небе се не мярна ни сянка от облачец.* Елин Пелин. || За слънце, луна, звезда — светъл, блестящ, сияен. *Рог изви над върховете снежни | ясен месец, подранил в небото.* П. П. Славейков. *Те гледаха ясното слънце, което им пращаше зари на радост и щастие, и радваха му се.* Влайков. 2. За образ, глас — който се чува, вижда, разбира добре. *Параходът се приближаваше все повече и повече, ... очертанията му ставаха по-ясни.* Йовков. *В коридора той... извика с висок и ясен глас: — Сбогом, другари! Отиваме на смърт! Отмъстете за нас!* Г. Караславов. 3. За очи, поглед и под. — който изразява чистота, честност, спокойствие. *Приведе ясен лик | войводата и пръв целуна мълком кръста.* П. П. Славейков. *Кротостта и добродушието му се познаваха по неговото открито, загоряло лице и по неговия прост и ясен поглед.* Влайков. 4. *Прен.* Който се разбира, схваща добре; разбран, отчетлив. *Такъв ясен въпрос непобедимо из-*

искваше и ясен отговор. Вазов. *Настъпи мълчание. Всички, с изключение на Лукан, бяха като замаяни от ясното и убедително изказване на евреина.* Дим. Димов. *Ясен почерк.* □ **Като гръм от ясно небе** (разг.) — изневиделица, неочаквано, изненадано.

ясен *м.* Вид горско дърво с перести листа, двукрил плод и твърда дървесина; осен. Fraxinus excelsior. *Погледът му бягаше през големите ясени и акации на градската градина на пространната столица.* Вазов. *Пак екна изстрел. Лисицата изврещя и изчезна под приведените клони на един ясен.* Ем. Станев.

ясенов, -а, -о. *Прил. от* ясен. *Ясенова гора. Ясеново копие.*

ясика *ж. Диал.* Трепетлика, осика. *Яворът, ясиката със златнозеленикавите си листа и букът най-много господаруват в премяната им* (на горите). Вазов.

ясла, обикн. *мн.* ясли, *ж.* Приспособление, подобно на корито, обикн. прикрепено към вътрешните стени на обор, в което се поставя храна за добитъка. *Изчисти яслите, напълни ги с чиста плява, после изрина тора.* К. Петканов. *Биволиците не само че бяха изяли сламата, но бяха и омели яслите.* И. Волен. □ **Стои (дреме) като кон на празни ясли** (разг.) — стои без работа, не знае какво да прави.

ясли *мн., ед.* няма. 1. Заведение, в което се отглеждат малки деца, останали без родители. 2. Заведение, в което се грижат за малки деца до 3-годишна възраст, докато родителите им са на работа. *Дневни детски ясли. Седмични детски ясли. Сезонни ясли.*

ясмин *м.* (перс.). Жасмин. Jasminum officinale. *А земята е окичена с люляка, ясмин, закъснели... теменужки, кичори кестенови цветове.* П. П. Славейков. *Въздухът беше натежал от сладкия мирис на ясмините.* Ст. Дичев.

ясминов, -а, -о. *Прил. от* ясмин. *Гондолата се плъзна край ясминовия храст.* К. Константинов.

яснец, *мн.* няма, *м. Диал.* 1. Сух студ, мраз. 2. Студен зимен вятър.

яснея, -ееш, *мин. св.* ясня̀х, *прич. мин. действ.* ясня̀л, -а, -о, *мн.* яснѐли, *несв.* Ставам ясен, безоблачен, светъл; изясням се. *В небеса яснее летний ден, / зарад нови грижи той ясней.* П. П. Славейков.

ясно. 1. *Нареч. от* ясен. *Народът каза ясно и категорично своята дума по тоя въпрос.* Г. Димитров. *Той говореше ясно, със звучно извисяване и понижаване на гласа.* Ст. Дичев. *В полумрака се очертаваха ясно купчините слама.* Кр. Григоров. 2. Като *частица.* Като отговор на обяснения, разяснения — разбрах, разбирам. □ **На ясно съм (с някого или за нещо)** — разбрал съм се (с някого или за нещо), известно ми е какво е положението, какво става. **Ясно ми е (става ми ясно)** — разбирам, известно ми е, изяснило ми се е нещо. **Ясно като бял ден** — напълно е разбрано всичко.

ясно-. Първа съставна част на сложни прилагателни имена със значение ярък, по-ярък от цвета, който се означава от дадено основно прилагателно, напр. ясносин, ясночервен, яснозелен и др.

ясновидец, *мн.* -дци, *м. Книж.* Пророк, прорицател, гадател. *Но да попитаме някой свещеник или ясновидец, / ... / може би той ще ни каже що Аполон е тъй гневен.* Ас. Разцветников (превод).

ясновидка *ж.* Жена ясновидец.

ясновидство, *мн.* няма, *ср.* Способност, дарба на ясновидец.

ясност, -тта̀, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* ясен; яснота. *С поразителна ясност той си спомни боя, в който загуби другарите си и бе ранен.* Ив. Мартинов.

яснота, *мн.* няма, *ж.* Качество на ясен; ясност. *Мислите му бяха добили извънредно голяма яснота.* Йовков. *Денем звуците по-мъчно се различаваха, но нощем те се чуваха с необикновена яснота и отчетливост.* П. Вежинов. *Внезапно в паметта му изплува с удивителна яснота ровът и стената.* Ст. Дичев.

ястелив, -а, -о, *прил. Диал.* Яшен.

ястие, *мн.* -я, *ср.* Готвена храна; гозба. *На него ... най-напред му сипваха от всички ястия — като се почне от супата, от яхнията, от пилето.* Г. Караславов.

ястреб *м.* Едра граблива птица с тъмносиви пера по гърба и бели по корема. Astur palumbarius. *Понякога върху птичките налита ястреб.* Ем. Станев. *Високо в синеещото се небе летеше ястреб.* Ив. Мартинов.

ястребов, -а, -о, *прил.* 1. Който принадлежи на ястреб. *Ястребови нокти.* 2. *Прен.* За очи, поглед — който вижда далеч; силен. *Мястото бе така запазено, щото неприятелят да имаше и ястребови очи, пак не можеше да ни зърне.* З. Стоянов. *Момчил го загледа с ястребовия си поглед.* Ст. Загорчинов.

ят, я̀тът, я̀та, *мн.* я̀тове, я̀та (сл. ч.), *м. Езикозн.* Название на буква ѣ (ѣ), наричана още „е двойно".

ятаган *м.* (тур.). *Остар.* Тежък и извит турски боен нож. *Онзи, който дръзнеше да дели мегдан с него, намираше смъртта си от куршума или от ятагана му.* Йовков. *Хайдутите извадиха ятагани и връхлетяха с конете си върху преселниците.* К. Петканов.

ятак, *мн.* -ци, *м.* (тур.). 1. Лице, което помага на нелегални или партизани. *Арестуваха го като ятак на нелегални.* Г. Караславов. *Ятаци бяха бабини Сусини. Тук бяха преспивали неведнъж партизани, тя ги беше прала и им бе месила прясна погача.* Кр. Григоров. 2. *Остар.* Укривател на крадци, разбойници.

ятачка *ж.* Жена ятак. *Дъщерята на комисаря в Телиш е ятачка. Тя ... снабдява партизаните.* И. Бурин.

ято, *мн.* ята̀, *ср. Събир.* 1. Множество птици, които хвърчат заедно; орляк. *Над покривите се виеха с тъжни крясъци изгладнели ята от гарги.* Дим. Димов. *Все по-често се чуваха тревожните писъци на жеравите, които на ята отлитаха към топлия юг.* М. Марчевски. || *Обр. От дворовете шумно се юрват / любопитни деца на ята.* Н. Марангозов. *Вардарски ходеше по кривите улички, оглеждаше се и сам не знаеше къде да спре. Срещаше той цели ята от деца — босоноги.* Дим. Талев. 2. *Прен.* Ескадра самолети. *Самолетното ято направи с дружен шум остър завой и полетя обратно.* П. Вежинов.

ятов, -а, -о, *прил. Езикозн.* Който се отнася до изговора и писането на буква ѣ (ѣ). *Ятов изговор.*

я̀хам, -аш, *несв.* Яздя (кон, магаре и др.). *В тая минута се зададе един конник с каскет и гетри, който яхаше бързо по посока на София.* Вазов. *Гуслар ми гусли по вси мегдани: | „Кой коня доброго храни, | да яха — | да яха, да се наяха!“* К. Христов.

я̀хвам, -аш, *несв.*; **я̀хна,** -еш, *мин. св.* я̀хна̀х, *прич. мин. страд.* я̀хнат, *св.* Качвам се на кон, магаре, велосипед и под. *Щом изгря зорница ясна, | с тънко було от златна коприна, | султан Селим из постеля скокна, | па си яхна бързо, врано конче.* Ас. Разцветников. *Златан яхна белия си жребец и мина гордо през улиците.* К. Петканов. **яхвам се, яхна се** *страд.*

я̀хване *ср. Отгл. същ. от* яхвам *и от* яхвам се.

я̀хна. Вж. я х в а м.

яхнѝя *ж.* (тур.). *Нар.* Ястие, обикн. от късове месо и зеленчук, със сос. *Баба Георга им беше сложила трапеза: един голям хляб, сирене, картофена яхния, кисели краставици.* Я. Каралийчев. *Стаята се изпълни изведнъж с гъстата приятна миризма на лучена яхния.* П. Вежинов. || Готвено ястие с повече мазнина и сос. *Боб яхния. Картофи яхния.*

я̀хта *ж.* (англ.). 1. Малък кораб за разходка и спорт по море. *Малкият кей е безлюден. Десетина лодки с платна, няколко моторни, една яхта леко поскръцват до стените.* К. Константинов. 2. Голяма платноходка за спортуване.

яхъ̀р *м.* (тур.). Обор. *Цели два дена тя* (кобилата) *стоя тук вързана в един широк яхър.* Елин Пелин. *След туй промучат кравите. Влезеш в яхъра им, удря те топла приятна миризма.* Кр. Григоров.

я̀шен, я̀шна, я̀шно, *мн.* я̀шни, *прил. Нар.* Който обича да яде, който яде много; ястелив. *Яшни деца. Яшно прасе.*

яшма̀к, *мн.* -ци, *м.* (тур.). Покривало за главата и лицето у туркините. *Прозрачното бяло кръжило на яшмака ... оставяше да се види корона от прелестна черна коса.* Вазов. *Две кадъни, прибулени с розови яшмаци, минаха край тях.* Ст. Дичев.

я̀шност, -тта̀, *мн.* няма, *ж.* Качество на яшен. *Яшността на децата улеснява майките.*

ДОПЪЛНЕНИЕ

(НЯКОИ ПРОПУСНАТИ В РЕЧНИКА ДУМИ, УПОТРЕБЕНИ ПРИ ТЪЛКУВАНЕ НА ДРУГИ ДУМИ, В ПРИМЕРИ ИЛИ РАЗПРОСТРАНЕНИ В ПОСЛЕДНО ВРЕМЕ)

А

адѐт *м.* (араб.). *Нар.* 1. Обичай. *На Бабинден, както му е адетът, събраха се роднини и комшии у Бенковичини и деверите окъпаха младата невяста на реката.* Влайков. 2. Навик, нрав. *Има адет да се заяжда с всекиго.*

алига̀тор *м.* (исп.). Вид неголям крокодил, който живее в реките и блатата на Америка. Alligator.

амбразу̀ра *ж.* (фр.). 1. Бойница. *Един офицерски кандидат пропълзя в страни от третия бункер, покатери се по него и пъхна в амбразурата му бомба.* П. Вежинов. 2. *Архит. Рядко.* Ниша или отвор в стена, който се разширява навътре. *Беше около единайсет часа вечерта, когато ние се връщахме в хотела по Лондонския мост, всичките амбразури на който бяха препълнени със спяща голотия.* Ал. Константинов.

антибиотѝк, *мн.* -ци, *м.* (гр.). Лекарство, получено от някои микроорганизми — низши гъбички, плесени и бактерии, — което има свойството да убива микроби или да спира тяхното развитие. *Пеницилинът и стрептомицинът са силни антибиотици.*

а̀нцуг, *мн.* -ги *и* -зи, *м.* (нем.). Вид спортно облекло от дебело памучно трико.

Б

бастѝсам. Вж. б а с т и с в а м.

бастѝсвам, -аш, *несв.*; **бастѝсам,** -аш, *св.* (тур.). *Нар.* Нападам внезапно, за да превзема, ограбя или убия. *Нали казаха, че го били бастисали по пътя, че го убили?* Йовков. **бастисвам се, бастисам се** *страд.*

бастѝсване *ср. Отгл. същ. от* бастисвам *и от* бастисвам се.

бато̀за *ж.* (фр.). Вършачка (без двигателя). *Идеше вършачката... Напред вървеше бяла върволица волове и зад тях нещо огромно и черно. Това беше локомобилът. Малко по-назад идеше друга върволица волове, а след тях — батозата.* Йовков.

безстрашлѝв, -а, -о, *прил. Рядко.* Безстрашен. *Той е човек безстрашлив и презира опасностите.* Вазов.

безстрашлѝво. *Рядко. Нареч. от* безстрашлив. *Той безстрашливо го приближи.* Вазов.

безстрашлѝвост, -тта, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* безстрашлив. *Разказваха се анекдоти за неговата безстрашливост и смелост при найтрудни обстоятелства.* Вазов.

бирлѝк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Остар.* Карта за игра с един знак; ас.

битумино̀зен, -зна, -зно, *мн.* -зни, *прил.* (лат.). *Спец.* Който съдържа петролни съединения. *Битуминозни шисти. Битуминозни въглища.*

браздулѝца *ж. Нар.* 1. Тясна и дълга струйка или следа от такава струйка. *По загорялото му продълговато лице течеха браздулици пот.* Елин Пелин. 2. Следа от удар във форма на дълга рязка. *По гърба на момъка от ключиците до самия кръст личеха широки червени браздулици от бич.* Ст. Загорчинов.

брѝзвам, -аш, *несв.*; **брѝзна,** -еш, *мин. св.* брѝзна̀х, *св.* За вода, течност и др. — пръсвам се силно от удар. *Снопове вода бризнаха нагоре и се посипаха по главите на вцепенените от учудване немци.* Ал. Константинов. *По едно време изви здраво с мотиката, плюсна във водата и избяга със смях. Няколко капки бризнаха по лицето ми.* Н. п. Филипов.

брѝзване *ср. Отгл. същ. от* бризвам.

брѝзна. Вж. б р и з в а м.

бурелѝв, -а, -о, *прил. Рядко.* За нива и под. — в който растат много бурени, който има много бурени. *Бурелива нива.*

бъзо̀вина, *мн.* няма, *ж. Нар.* 1. Бъз. 2. *Събир.* Място, обрасло с бъзе. *Двете момичета седнаха в бъзовината и широките перести листа така ги покриха, та и главите им не се виждаха.* Ем. Станев.

бъчо̀нка *ж.* Малка бъчва за вода, вино и пр. *Напълни малката бъчонка, дигна съдината, с която наливаше виното, почерпи се.* К. Петканов.

В

ваджѝшки, -а, -о, *прил.* (тур.). *Диал.* Проклет, пуст, дяволски. *Отде се намери и тази ваджишка болест.* Л. Стоянов.

ветрого̀нец, *мн.* -нци, *м. Рядко.* Несериозен, лекомислен човек; фантазьор. *Като вярва-*

ще толкоз в приказките на онзи ветрогонец, какво направи, къде ти е златото, къде ти са милионите? Ст. Костов.

ветрогонка *ж. Рядко.* Жена ветрогонец.

винобèрма, *мн.* няма, *ж. Диал.* Гроздобер. *Мина винoберма и всички лозя са † обрани и вече прибрани.* П. П. Славейков.

висинè, *мн.* -та, *ср.* Висина.

влèзна, -еш, *мин. св.* влèзнàх, *св.* Вляза.

внàдя. Вж. в н а ж д а м.

внàждам, -аш, *несв.*; **внàдя,** -иш, *мин. св.* внàдих, *св.* Правя да стане нещо по-широко или по-дълго, като вмъквам, прибавям в него друго. *Внадих едно парче в полата, за да я разширя.* **внаждам се, внадя се** *страд.*

внàждане *ср. Отгл. същ. от* внаждам *и от* внаждам се.

воднѝст, -а, -о, *прил.* Който съдържа доста вода, течност, сок. *Воднист пъпеш. Водниста каша.*

военноинвалѝд *м.* Инвалид, който е станал такъв вследствие на участие във военни действия.

войще, *мн.* -а, *ср. Нар.* Предното дълго дърво на рало, на което се прикачва яремът.

вражалèц, *мн.* -лцѝ, *м. Нар.* Човек, който врачува, предсказва бъдещето; гадател, врач.

втỳлка *ж.* (рус.). *Техн.* Къса метална тръба, която се поставя в лагери за намаляване на триенето. *Бронзови лагерни втулки.*

възтòргвам се, -аш се, *несв.*; **възтòргна се,** -еш се, *мин. св.* -ах се, *св., сред.* (рус.). *Книж.* Изпадам във възторг; възхищавам се. *Той забележи, че от всичките окръжният началник наймного се възторгваше от подвига му.* Вазов.

възтòргна се. Вж. в ъ з т о р г в а м с е.

Г

гàдност, -ттà, *мн.* няма, *ж. Отвл. същ. от* гаден. *Гадността на постъпката му ме отврати.*

гèти *мн., ед.* (рядко) гèта, *ж.* (фр.). Гетри. *На заранта Бръчков дойде в съвършено друг костюм. Едно сетре опърпано по краищата, ... едни панталони... и вместо гетите — едни чизми солдатски.* Вазов.

гнетя̀, -ѝш, *мин. св.* -я̀х, *прич. мин. действ.* гнетя̀л, -а, -о, *мн.* гнетèли, *несв.* Потискам, измъчвам. *Една мъчителна смесица от страх и скръб гнетеше душата ѝ.* Г. Караславов. *Тази тежка мъка, тя постоянно го гризе и гнети.* Влайков.

грамàж, *мн.* няма, *м.* Тегло, измерено в грамове, което трябва да имат някои видове продукти, стоки. *Порция с увеличен грамаж.*

грановѝт, -а, -о, *прил. Нар.* За дърво — който има много гранки, клони; клонест. *Расна дърво столовито, | грановито: | корен в сърце на земята, | връх извило в небесата.* П. П. Славейков.

гранулòм *м.* (лат.-гр.). *Мед.* Възпалително разрастване на съединителна тъкан във вид на възелче. *Зъб с гранулом.*

грубовàт, -а, -о, *прил.* Който е малко груб. *При четенето на присъдата неговото скулесто..., грубовато лице не трепна.* Г. Караславов.

грядỳщ, -а, -о, *прил.* (цсл.). *Търж.* Идващ, бъдещ. *Грядущите поколения.*

гумѝрам, -аш, *несв.* и *св.* Намазвам с разтвор от гума някаква материя, за да се запази или да стане непромокаема. **гумирам се** *страд.*

гумѝране *ср. Отгл. същ. от* гумирам *и от* гумирам се.

гюбрè, *мн.* -та, *ср.* (гр.). *Нар.* 1. Животински тор, смет. *Рови като кокошка в гюбре.* Погов. 2. Място, където се събира такъв тор.

Д

дамгòсам. Вж. д а м г о с в а м.

дамгòсвам, -аш, *несв.*; **дамгòсам,** -аш, *св.* 1. Правя дамга върху нещо. *Дамгосаха му ръката с нагорещено желязо.* 2. *Разг.* Правя петна по нещо; изцапвам. *Дамгосах си дрехата.* 3. Само 3 *л. Прен.* Слагам отпечатък върху нещо. *Шестте години, отглаждувани по чуждите чифлици, бяха дамгосали лицето му със суров и мрачен печат.* А. Гуляшки. **дамгосвам се, дамгосам се** *възвр.* и *страд.*

дамгòсване *ср. Отгл. същ. от* дамгосвам *и от* дамгосвам се.

даяк, *мн.* няма, *м.* (тур.). *Разг.* Бой. *Удари му хубав даяк.*

двуглàсна *ж. Езикозн.* Съчетание от две гласни, изговаряни като една сричка; дифтонг.

двузнàчен, -чна, -чно, *мн.* -чни, *прил.* 1. *Мат.* Който е отбелязан с две цифри, с два знака. *Двузначно число.* 2. Който има две значения. *Двузначна дума.*

деветмѝна, -та, *числ. Нар.* Деветима. *Един бе Чавдар войвода — | един на баща и майка, | ... | без сестра Чавдар, без братец, | ни нийде някой роднина — | един сал вуйка изедник | и деветмина дружина!* Ботев.

дегизѝрам, -аш, *несв.* и *св.* (фр.). Променям лицето и външния вид на някого чрез грим, перука и костюм, за да добие друг образ. **дегизирам се** *възвр.* и *страд.*

дегизѝране *ср. Отгл. същ. от* дегизирам *и от* дегизирам се.

делянка *ж.* Лековито растение, от което се получават валерианови капки. Valeriana. *На ти делянка и волски език, вари го с небет-шекер и пий по едно канче всяка сутрин на гладно сърце.* Д. Немиров.

джанфèз *м.* (перс.). *Остар.* Вид лъскав плътен копринен плат; тафта.

джанфèзен, -а, -о, *прил.* Направен от джанфез. *Облякла се в най-хубавата си премяна, ален атлазен елек, синя джанфезена рокля.* Йовков.

дивàчка *ж.* 1. Жена дивак. 2. *Нар.* Дива, неприсадена фиданка. *Неговата работа бе да подрязва лози, ... да ашладисва дивачките и трендафилите.* Елин Пелин.

дилувиàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни. *Прил. от* дилувий. *Дилувиални наноси.*

дилỳвий, -ият, -ия, *мн.* няма, *м.* (лат.). *Геол.* Период от развитието на земята, през който е имало наводнения и са се образували материците.

диплянка *ж.* Дълъг надиплен лист или картон с картички, изгледи и под., обикн. подвързан като албумче. *Диплянка с изгледи от град Търново.*

доменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* (рус.). В съчет.: **Доменна пещ** — висока рудничарска пещ за добиване желязо от руда. **Доменен цех** — цех с доменни пещи.

Е

екот, *мн.* няма, *м.* Ехтене, ечене, ехтеж. *На заранта, при изгрев слънце, откъм долния край на гората долетя екот на пушечна и картечна стрелба.* Дим. Ангелов.

електропроводник, *мн.* -ци, *м.* **1.** Метал или друго вещество, през което може да преминава електричество. *Медта е добър електропроводник.* **2.** Проводник (жица, шнур), който предава електрически ток.

еритроцит, обикн. *мн.* еритроцити, *м.* (гр.). *Биол.* Червени кръвни телца.

ескалатор *м.* (фр.). *Техн.* Стълба с механично движещи се нагоре или надолу стъпала. *Изкачих се на четвъртия етаж на магазина с ескалатор.*

Ж

живениче, *мн.* -та, *ср.* Вид лековито растение с бели съцветия; богородиче. Brunella alba.

жоржет *м.* (фр.). Вид тънък копринен, памучен или вълнен плат. *Рокля от жоржет. Вълнен жоржет. Шалче от жоржет.*

З

за-. Глаголна представка за означаване: **1.** Начало на действието, напр. забръмчавам, закрещявам, заскрибуцвам и др. **2.** Резултат, краен предел, до който е доведено действието, напр. загърлям, задушавам, зажеглям, запарвам и др. **3.** Извършване на действието по цялата повърхност на нещо, напр. заливам, заселвам, засипвам, затрупвам и др. **4.** Придобиване на някакво качество, изпадане в някакво състояние и под., напр. забременявам, затлъстявам, затъпявам и др. **5.** При средни глаголи — пълно вдълбочаване в действието на основния глагол, напр. заглеждам се, запивам се, заседявам се, заслушвам се, зачитам се и др. 6. Леко, повърхностно, непълно извършване на глаголното действие, напр. забърсвам, замивам, замитам и др.

заздравям, -яш, *несв. Рядко.* Заздравявам, оздравявам. *Ще вържеш конете в обора и няма да ги изкарваш, докато не им заздравят раните.* Йовков. *Тежка рана заздравя, лоша дума не се забравя.* Погов.

заздравяне, *мн.* -ия, *ср. Отгл. същ. от* заздравям.

занитвам, -аш, *несв.*; **занитя,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Съединявам, сглобявам с нит. **занитвам се, занитя се** *страд.*

занитване *ср. Отгл. същ. от* занитвам *и от* занитвам се.

занитя. Вж. занитвам.

заръдам, -аш, *мин. св.* -ах, *св. Нар.* Заридавам, заплаквам. *А майка ядна, жалостна | дете си мило прегърна | и ... пак заръда, заплака!* Ботев.

захлипам. Вж. захлипвам[1].

захлипвам[1], -аш, *несв.*; **захлипам, -аш,** *св.* Започвам да хлипам.

захлипвам[2], -аш, *несв.*; **захлипна,** -еш, *мин. св.* -ах, *св.* Задавям се от плач, дим и под. *Тогава детето тичаше при дядо си, захлипнало от плач, и не можеше да се умири.* Елин Пелин. *Лютив пушек го накара да захлипне.* М. Грубешлиева.

захлипване *ср. Отгл. същ. от* захлипвам[1] *и от* захлипвам[2].

захлипна. Вж. захлипвам[2].

звекам, -аш, *несв. Рядко.* Издавам звек; дрънкам. *Една мома ... се мята по сцената в оная ми ти стара носия и петолевките звекат-звекат.* Ст. Ц. Даскалов.

звекане *ср. Отгл. същ. от* звекам.

значкист *м. Разг.* Спортист, който е изпълнил задължителните норми и има право да носи значката ГТО.

значкистка *ж. Разг.* Жена или девойка значкист.

зола *ж. Диал.* Пепелива вода за пране; луга.

И

изгладя. Вж. изгладявам.

изгладявам, -аш, *несв.*; **изгладя, -йш,** *мин. св.* -йх, *св. Разг.* Оставям някого дълго време без храна; изгладнявам. *Припаднала тъмна мъгла | по хубава равна Румания, | ... | вредом света изгладила.* Нар. пес. **изгладявам се, изгладя се** *страд.*

изгладяване *ср. Отгл. същ. от* изгладявам *и от* изгладявам се.

изкусуря. Вж. изкусурявам.

изкусурявам, -аш, *несв.*; **изкусуря, -йш,** *мин. св.* -йх, *св. Разг.* Завършвам нещо напълно, като не оставям никакъв недостатък, кусур. **изкусурявам се, изкусуря се** *страд.*

изкусуряване *ср. Отгл. същ. от* изкусурявам *и от* изкусурявам се.

излезна, -еш, *мин. св.* -ах, *св.* Изляза.

измахнат, -а, -о, *прил. Рядко.* За лице — слаб, изпит. *Тя беше жена на средна възраст... с пребледняло, измахнато лице.* Вазов.

измекяр и **измекярин,** *мн.* измекяри, *м.* (араб.). *Нар. Остар.* Слуга, ратай. *Откраднал ги е не той, а твоят измекярин.* Каравелов. *Той беше се главил за измекяр у чорбаджията.*

измекярка *ж. Нар. Остар.* Жена измекяр. *Чорбаджията имаше много измекярки.*

изначален, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Остар.* Който съществува от самото начало; първоначален, изконен.

изолѝрбанд, *мн.* няма, *ж.* (нем.). Памучна лента, напоена с гума или друго вещество, която служи за изолиране на електрически проводници.

изпролетя̀вам се. Само 3 *л. ед.* **изпролетя̀ва се** *несв.*; **изпролетѝ се,** *мин. св.* изпролетѝ се, *св., сред., безл. Диал.* Настава пролет. *Като се изпролетеше, той хващаше ралото и подгонваше кравите по влажните угари.* И. Волен.

изтомѐн, -а, -о, *прил.* (рус.). *Поет.* Измъчен, отмалял от някакво силно чувство или желание. *Лепо стоеше до нея, изтомен от любов, и чакаше обещание от очите ѝ.* Елин Пелин.

изя̀ва *ж.* Изявяване, проява.

илѝк, *мн.* -ци, *м.* (тур.). Обшита, изплетена или поръбена дупка на дреха за закопчаване.

илюзионѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* (фр.). Вид цирково изкуство, при което артистите създават у зрителите впечатления, основани на измама на сетивата.

илюзионѝст *м.* Фокусник, който владее изкуството на илюзионизма.

имагинѐрен, -рна, -рно, *мн.* -рни, *прил.* (лат.). *Мат.* Въображаем. *Имагинерна величина.*

инфилтра̀т *м.* (лат.). *Мед.* Местно уплътняване или увеличаване на тъканите в организма вследствие на натрупване на еритроцити, левкоцити, новообразувани клетки и др.; затъмнение. *Инфилтрат на специфична основа.*

К

камбу̀рест, -а, -о, *прил.* (тур.). *Разг.* Гърбав. *Той беше висок, камбурест, мършав, постал и кьосе.* Вазов.

кец, кѐцът, кѐца, обикн. *мн.* кѐцове, кѐца (сл. ч.), *м.* (англ.). Меки високи спортни обувки от гума и плат или кожа.

кечѐ, *мн.* -та, *ср.* (тур.). 1. *Остар.* Плъстена черга. *Старецът грижливо го зави с кечето си.* П. Михайлов. 2. Мека плъстена материя.

кибернѐтика, *мн.* няма, *ж.* (гр.). Наука за самоуправлението на системата на жив организъм и на машина.

кирпѝч *м.* (перс.). 1. Непечена тухла. *На мегдана, малко настрана до един плет, бяха стоварени кирпичи.* Йовков. 2. *Събир.* Строителен материал от такива тухли. *И къщата си беше все такава стара и свита — само над левия прозорец мазилката беше се откъртила и сивият кирпич зееше като рана.* Г. Караславов.

кирпѝчен, -а, -о. *Прил. от* кирпич. *Неочаквано иззад ниската кирпичена стена насреща, която ограждаше съседната градина, се показа руса главица.* Дим. Талев.

кла̀мер *м.* (нем.). Малка телена щипка за прихващане на листове.

класосъзна̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. в съчет. **класосъзнателен работник** — работник, който има съзнание за принадлежността си към работническата класа.

клюв, клю̀вът, клю̀ва, *мн.* клю̀вове, клю̀ва (сл. ч.), *м.* Клюн, човка. *Орел си ти стръвник, железен ти е клюва.* Яворов.

колеснѝк, *мн.* -ци, *м. Нар.* Само предната или само задната ос с колелата на кола; колесарка.

колоѐздене, *мн.* няма, *ср.* Яздене на колело, на велосипед.

колониалѝзъм, -змът, -зма, *мн.* няма, *м.* Политика на империалистическите държави за пълно икономическо и политическо подчиняване на слаборазвити страни.

комуникатѝвен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил.* (лат.). Който служи за съобщаване, свързване, общуване. *Речта има комуникативна функция.*

конту̀зия *ж.* (лат.). *Мед.* Силно натъртване на тялото без повреда или разкъсване на кожата, причинено от удар и др. *Той беше участвувал в Шейновската битка и там получил контузия в рамото.* Вазов.

концлагерѝст *м.* (нем.). Лице, което се намира или е било в концлагер. *А той, другари, е ... политзатворник, концлагерист.* Дим. Ангелов.

концлагерѝстка *ж.* Жена концлагерист. *От всички бригадирки две са били партизанки ..., една концлагеристка, седем — доброволки в Отечествената война.* Г. Караславов.

ко̀тора *ж. Диал.* 1. Помещение за затваряне добитък нощем. *Свинска котора.* 2. *Прен.* Неудобна, малка и неприветлива стая за живеене. *Една чиста стаица имате ли? ... Тази ли ви е найдобрата? — попита Стремски, като се озова в една котора, прашна и с паяжина по ъглите.* Вазов.

краесло̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Езикозн.* Който се намира в краесловието. *Изпадане на краесловните ерове.*

краесло̀вие, *мн.* -я, *ср. Езикозн.* Завършек, крайна част на дума.

кръщѐнка *ж. Диал.* Кръщене, кръщавка. *На сватби, по хора и на кръщенки Митра разказваше всичко онова, което Кръстьо през много дни и вечери беше ѝ разправял.* Г. Караславов.

Л

левкоцѝт, обикн. *мн.* левкоцѝти, *м.* (гр.). *Биол.* Бели кръвни телца.

лей, лѐят, лѐя, *мн.* лѐи, лѐя (сл. ч.), *м.* (рум.). Основна парична единица в Румъния. *Банкнота от 100 леи.*

лиа̀на, обикн. *мн.* лиа̀ни, *ж.* (фр.). Общо название на виещи се тропически растения с много дълги стъбла. *Задушени в прегръдките на буйните лиани, ... високи дървета надигат стъбла.* М. Вълев.

лигнѝн, *мн.* няма, *м.* (лат.). Вид заместител на книжен памук, получен от дървесина, който се употребява за превръзки и под. *Професорът изтри с късче лигнин запотеното си чело и се отдръпна от операционната маса.* П. Славински.

лифт, лѝфтът, лѝфта, *мн.* лѝфтове, лѝфта (сл. ч.), *м.* (англ.). Вид въжена линия с висящи седалки за изкачване на хора високо в планина. *Вчера се изкачихме на Витоша с лифта.*

лову̀вам, -аш, *несв.* Занимавам се с лов, ходя на лов.

лоден *м.* (нем.). Горна мъжка дреха от здрав мъхнат вълнен плат. *Облечен в пепеливосив лоден, с мека английска шапка от същия цвят, той много приличаше на картинка, изрязана от страницата на някакъв моден мъжки журнал.* Я. Гуляшки.

М

мамут *м.* (якутски). Мамонт. *В Сибир често се намират замръзнали трупове на умрели отдавна мамути.*

мартенов, -а, -о, *прил.* Обикн. в съчет. **мартенова пещ** — специална пещ за добиване стомана от чугун или от железни отпадъци.

матроска *ж. Разг.* Дамска или детска блуза, ушита по подобие на униформена моряшка блуза с широка яка. *Лени, облечена в ... бяла матроска, таке и японско чадърче през рамо, излезе от стаята си.* О. Василев.

миний и **миниум,** *мн.* няма, *м.* (лат.). Оловен окис — оранжевочервен прах, който, смесен с безир, се употребява като основна боя на железни предмети, за да ги предпазва от ръждясване.

минувам, -аш, *несв. Нар.* Минавам. *В тъги, в неволи младост минува.* Ботев. *Навред минуваме през планински баири и край извори.* Вазов.

минуване *ср. Отгл. същ. от* минувам.

мултипликация *ж.* (лат.). 1. Снимане на филмова лента рисунки или обемни фигури (кукли), представящи отделни фази от различни движения, чрез което се създава на екрана илюзия за движение. 2. Самата снимка или фигура, обект на такова снимане. *Рисувана мултипликация.*

мултипликационен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил.* 1. Който е свързан с мултипликация. *Мултипликационно снемане.* 2. Направен по метода на мултипликация. *Мултипликационен филм.*

мусон *м.* (араб.). Вятър, типичен главно за тропичните райони на югоизточна Азия, който периодически мени своята посока, като през топлото полугодие духа от океана към континента, а през студеното полугодие — от континента към океана.

мутационен, -нна, -нно, *мн.* -нни. *Прил. от* мутация. *Мутационен процес. Мутационен период.*

мутация *ж.* (лат.). 1. *Биол.* Внезапно появяване на нов признак у някои животни или растения, който става наследствен. 2. Промяна в гласа на юношите и девойките през пубертета. 3. *Науч.* Всяка внезапна промяна.

мутирам, -аш, *несв.* и *св.* За глас на юноша или девойка — променям се, ставам като на възрастен.

мутиране *ср. Отгл. същ. от* мутирам.

Н

нагръдки *мн., ед.* няма. *Нар.* Шевица, извезана на горната предна част на риза. *Майка ѝ я беше изучила да шие хубави кенета на женски поли, нагръдки и ръкави.* Влайков. *Кенарени нагръдки.*

надебеление, *мн.* -я, *ср.* Надебелена част на нещо. *Надебеление на нерв.*

надреден, -дна, -дно, *мн.* -дни, *прил. Книж.* За писмен знак — който се поставя над реда, над буквите. *Апострофът е надреден знак за означаване на изпусната буква. В чешкото писмо се употребяват много надредни знаци.*

надценка *ж.* Увеличение в цената на ястия, пития и др. в зависимост от категорията на заведението.

накокошинен, -а, -о, *прил.* 1. За птица — който е с настръхнала перушина. *През разтрогите на вратника се виждаше в кметовия двор накокошинен пуяк.* П. Ю. Тодоров. 2. *Прен. Разг.* На когото кожата е настръхнала.

начасничав, -а, -о, *прил. Разг.* Който често и внезапно мени настроението си, действува по настроение, по хрумване и върши неочаквани и необмислени неща. *Сприхав и начасничав човек беше Хаджият, понякога ще те нахока и ще те изпъди.* Йовков.

немота, *мн.* няма, *ж.* Качество на ням, отсъствие на способност за говорене.

неоперен, -а, -о, *прил. Рядко.* За птица — който не е още обрасъл, не е покрит с пера. *Орлите показват на неоперените още пилета как да си тъкмят крилата за полет.* П. П. Славейков.

новокаменен, -нна, -нно, *мн.* -нни, *прил. Археол.* Който се отнася до последния период на каменната епоха; неолитен. *Новокаменна епоха. Новокаменни оръдия.*

О

обветрен, -а, -о, *прил.* Който е обгорял, загрубял от вятъра. *От тия лица, почернели и обветрени, лъха сурова и мъжествена сила.* Йовков. *Видях аз морето — зелено и тъмно, / и белия кораб на път. / ... / Невиждани хора, нечути езици, / обветрени, млади лица.* Багряна.

обжегвам, -аш, *несв.*; **обжегна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* обжегнат, *св. Рядко.* Жегвам силно. *Безпокойство го обзема и той не знае къде да се дене; като обжегнат се скита от място на място.* П. П. Славейков. **обжегвам се, обжегна се** *страд.*

обжегване *ср. Отгл. същ. от* обжегвам *и от* обжегвам се.

обжегна. Вж. о б ж е г в а м.

омасля. Вж. о м а с л я в а м.

омаслявам, -аш, *несв.*; **омасля,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* 1. Изцапвам с мазнина или масло. *Омаслих си дрехите.* 2. Покривам, напоявам с мазнина или масло. *Омаслявам части на машина.* **омаслявам се, омасля се** *възвр.* и *страд.*

омасляване *ср. Отгл. същ. от* омаслявам *и от* омаслявам се. *Механично омасляване.*

отвзема. Вж. о т в з е м а м.

отвзема си. Вж. о т в з е м а м с и.

отвземам, -аш, *несв.*; **отвзема,** -еш, *мин. св.* отвзех, *прич. мин. страд.* отвзет, *св. Рядко.* Вземам от нещо, което обикн. е в повече. *Отвземи малко от супата, защото чинията е препълнена.* **отвземам се, отвзема се** *страд.*

отвзѐмам си, -аш си, *несв.*; **отвзѐма си,** -еш си, *мин. св.* отвзѐх си, *св.*, *сред. Разг.* Вземам това, което ми се полага, вземам достатъчно; задоволявам се. *Миналото — минало. Отвзехме си хубавото от любовта — да се разделим по човешки.* М. Грубешлиева. *Отвзел си от живота.*

отвзѐмане *ср. Отгл. същ. от* отвземам, отвземам се *и от* отвземам си.

ѐтвод *м. Диал.* Покрито отворено помещение пред стаите на къща; пруст, трем. *Като остана сама, седна вънка на отвода.* Влайков. *Весели, жизнерадостни стъпки затропаха по отвода и гласът на Найда се чу още преди да се отвори вратата.* А. Каменова.

отложѐние, *мн.* -я, *ср. Геол.* Земен пласт, образуван чрез утаяване на размити и разрушени от вода скални частици. *Минерални отложения. Утаечни отложения.*

П

пàсвам, -аш, *несв.* и *св.* (лат.). *Спец.* 1. Измервам и изработвам нещо да прилегне точно. *Трябва да пасвам вратата, защото е по-голяма и не може да влезе.* 2. Само 3 *л.* Прилепвам, влизам добре. *Кальпът не пасва.* **пасвам се** *страд.*

пàсване *ср. Отгл. същ. от* пасвам *и от* пасвам се.

пѐние *ср.* 1. Пеене. *Ще чувате с наслаждение / само мойто чудно пение.* Елин Пелин. 2. Учебен предмет, в който се изучава пеене. *В час по пение.*

пепелѝна *ж.* Пепел от индустриални пещи, която остава след изгарянето на въглищата и се употребява за приготвяне на хоросан.

пѐстик, *мн.* -ци, *м.* (рус.). *Спец.* Плодник на растителен цвят.

петдесѐти, -а, -о. *Числ. поредно от* петдесет.

петобòй, -òят, -òя, *мн.* -òи, *м. Спорт.* Лекоатлетическо състезание по пет дисциплини.

петролоносàч *м.* Специален параход за превоз на петрол.

пѝща, *мн.* няма, *ж. Старин.* Храна. || *Обр. Горко вам безумни, овци заблудени ..., / дето се срамите от вашия брат / и търсите пища в гръцкия разврат.* Вазов.

плòндер *м.* (англ.). *Спорт.* Гумен мехур с черво за надуване, който се поставя вътре в кожената част на топка.

плот, плòтът, плòта, *мн.* плòтове, плòта (сл. ч.), *м.* 1. *Диал.* Плет, ограда. 2. *Спец.* Горната плоскост на маса и изобщо дървена плоскост, направена от дъски или шперплат и летви.

плъзѝца *ж.* Долното право дърво на ралото, което се влачи по земята и крепи ралника. *Като стъпил на плъзицата на ралото, прокарваше ония ти бразди, дълбоки и прави.* Вазов.

поджѐгвам, -аш, *несв.*; **поджѐгна,** -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* поджѐгнат, *св.* 1. Жегвам, бодвам малко или от време на време. 2. *Прен.* Внезапно подбутвам, подтиквам; жегвам (във 2 знач.). *Тъй мина час и друг, а все нема / очакваний от тях да се завърне ... / И наведнъж — поджегна ли ги мисъл / нечакана? — те скокнаха.* П. П. Славейков. **поджегвам се, поджегна се** *страд.*

поджѐгване *ср. Отгл. същ. от* поджегвам *и от* поджегвам се.

поджѐгна. Вж. поджегвам.

подсигурѝ. Вж. подсигурявам.

подсигурѝвам, -аш, *несв.*; **подсигурѝ,** -йш, *мин. св.* -йх, *св.* Набавям предварително, създавам условия, за да бъде нещо сигурно; осигурявам, обезпечавам. *Мястото беше предварително подготвено с вади за поливане и бе подсигурена необходимата вода.* **подсигурявам се, подсигуря се** *страд.* и *сред.*

подсигурѝване *ср. Отгл. същ. от* подсигурявам *и от* подсигурявам се.

поѐмна, -еш, *мин. св.* -ах, *прич. мин. страд.* поѐмнат, *св. Нар.* Поемам, подхващам. *И самодиви в бяла премена, / чудни, прекрасни, песен поемнат — / тихо нагазят трева зелена / и при юнака дойдат та седнат.* Ботев.

позитрòн *м.* (лат.). *Физ.* Положителен електрон — основен елемент на атома — с маса, равна на масата на отрицателно зареден електрон.

послàждам, -аш, *несв. Нар.* Ям или употребявам нещо по малко и пестеливо, за да го имам по-дълго време. *Послаждай сиренето, че е на свършване.* **послаждам се** *страд.*

послàждане *ср. Отгл. същ. от* послаждам *и от* послаждам се.

посрѐдство, *мн.* няма, *ср. Рядко.* Посредничество. *Йоаким подушваше тайните копнежи на Светослав да допипа короната чрез посредството на Чоки.* Вазов.

правостоя̀щ, -а, -о, *прил.* 1. *Рядко.* Който е без място за сядане, който стои прав (в концертна, театрална зала, в превозно средство и под.). *Правостоящи пътници.* 2. Като *същ.* Лице без място за сядане, което стои право в концертна, театрална зала, в превозно средство и под. *Салонът бързо се напълни. Правостоящите се нареждаха край стената и проточваха шии към завесата.* Г. Караславов. *Читалището не можеше да побере дори половината от ония, които бяха надошли ...; десетки правостоящи се тълпяха по пътеките.* Ст. Дичев.

празненствò, *мн.* -à, *ср.* Тържествено ознаменуване на някакво събитие; тържество. *Вие сте се заели с мисията за организуване всенародно празненство по случай настъпването на петдесетата година на моята писателска дейност.* Вазов. *Аз трябва хубава да бъда, / защото в празненството много хора / ще си припомнят старата царица Теодора.* М. Петканова.

премиàлен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Обикн. в съчет.: **Премиален влог** (фин.) — безлихвен влог, на който се отпущат периодически премии. **Премиална система** (фин.) — система, при която при определен повод се дават допълнителни възнаграждения към дадено основно възнаграждение. *Партията и Правителството са установили премиални системи, за да се поощрява производителността на труда и се подобрява качеството на продукцията.*

препрàзвам, -аш, *несв.*; **препрàзня,** -иш, *мин. св.* -их, *св.* Прехвърлям нещо от един съд в друг; препразням. **препразвам се, препразня се** *страд.*

препра̀зване *ср. Отгл. същ. от* препразвам *и от* препразвам се.

препра̀зня. Вж. препразвам.

пря̀тка *ж. Диал.* Кол, прът, около който се увива растение. *Гъсто се е зашумил, навит на високи притки, зелен фасул.* Влайков.

пропѐлер *м.* (лат.). *Спец.* Перка на самолет. *Аеропланът е близо и ние скоро го намираме. Звънливо бръмчи не само пропелерът, още по-силно иде шумът от мотора.* Йовков.

протопо̀п, *мн.* протопопо̀ве, *м. Остар.* Протойерей. *Богу ли искаш да се молиш, моли се — върху браздите коленичи, небето гледай — ни поп, ни протопоп ти трябва.* Ст. Загорчинов.

Р

равнозакъсня̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Физ.* В съчет. **равнозакъснително движение** (техн.) — движение, което е с равномерно намаляваща се скорост.

равноускоря̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил. Физ.* В съчет. **равноускорително движение** (техн.) — движение, което е с равномерно увеличаваща се скорост.

разполага̀ем, -а, -о, *прил. Книж.* Който е на разположение, с който може да се разполага. *Разполагаеми материали. Разполагаеми суми.*

разцвѐтка *ж.* (рус.). *Нов.* Различен цвят, тон, различно оцветяване на един и същ десен на плат. *Колективът на цеха е произвел 60 нови десена в 300 разцветки.*

ръ̀гби *неизм., ср.* (англ.). *Спорт.* Вид футболна игра, при която топката се тласка с крака, ръце и с тялото.

ръ̀дам, -аш, *несв. Диал.* Ридая. *Глади му глава къдрава | и ръда клета та плаче.* Ботев.

С

са̀джак, *мн.* -ци, *м.* (тур.). *Диал.* Железен триножник за огнище; пиростия. *Сред огнището пърпори огън, ближе с червени езичета окаденото котле, закрепено върху разкрачен саджак.* А. Гуляшки.

сакся̀ен, -ййна, -ййно, *мн.* -ййни, *прил.* За растение — който се отглежда, расте в саксии. *Саксийно цвете.*

светлочувствя̀телен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който е чувствителен към светлината. *Светлочувствителна хартия. Светлочувствителни плаки.*

скѐмле, *мн.* -та, *ср.* (лат.). *Диал.* Прост дървен стол без облегало. *Като седна без покана на скемлето, охотливо продължи: Е, хайде нека ти е честито.* Ст. Чилингиров.

сметосъбира̀ч *м.* Лице, което се занимава със събиране и изхвърляне на смет; боклукчия.

спла̀звам се, -аш се, *несв.*; **спла̀зя се,** -йш се, *мин. св.* -йх се, *св., сред.* Сбивам се на гъста безформена маса; слягам се. *По коритото надолу шаварът и тревата пожълтяха и се сплазиха като очукани от град.* Елин Пелин.

спла̀зване *ср. Отгл. същ. от* сплазвам се.

спла̀зя се. Вж. сплазвам се.

средисло̀вен, -вна, -вно, *мн.* -вни, *прил. Езикозн.* Който е в средисловието. *Средисловен ъ.*

средисло̀вие, *мн.* -я, *ср. Езикозн.* Среда, вътрешна част на думата.

Т

тамазлъ̀к, *мн.* няма, *м.* (тур.). Добит и отгледан в къщи, а не купен добитък или плод. *Хадър бей ... яздеше на един сив ат от своя тамазлък.* Цани Гинчев. □ **За тамазлък** — за разплод. *За мляко е моята крава. Само за мляко и за тамазлък да си я гледаш.* Кр. Григоров.

тъдѐшен, -шна, -шно, *мн.* -шни, *прил. Диал.* Тукашен, тъдявашен. *Те* (селяните) *виждат, че не съм тъдешен, и бързат да ме почерпят, за берекет, с плода на своя имот.* К. Константинов.

тънкоко̀р, -а, -о, *прил.* Който има тънка кора. *Руменова сложи тепсията на една масичка и я открил: показа се майсторски приготвена тънкокора ... баклава, напоена с шербет.* Дим. Талев. *Тънкокори тикви.*

тъпоъ̀гълен, -лна, -лно, *мн.* -лни, *прил.* Който има тъп ъгъл. *Тъпоъгълен триъгълник.*

У

усо̀йниче, *мн.* -та, *ср. Нар.* Лековито растение с цветчета отначало синьолилави, после розови, което расте по угари, стърнища; богородиче. Echium vulgare.

СЪКРАТЕНИ ДУМИ И НАИМЕНОВАНИЯ

А

Агитпроп — Отдел за агитация и пропаганда *(остар.)*.
АПО — Агитаторско-пропагандистки отдел.
АТЗ — Азотно-торов завод.
АФЖ — Антифашистки фронт на жените.
АПТ — Албанска партия на труда.

Б

БАН — Българска академия на науките.
ББИ — Български библиографски институт.
БВС — Български въздушни съобщения.
БДЖ — Български държавни железници.
БДС — Български държавен стандарт.
БДТМ — Български държавен тютюнев монопол *(остар.)*.
БНЖС — Български народен женски съюз *(остар.)*.
БЗКБ — Българска земеделска кооперативна банка *(остар.)*.
БЗНС — Български земеделски народен съюз.
БИАД — Българско инженерно-архитектно дружество *(остар.)*.
БИБ — Българска инвестиционна банка.
БКП — Българска комунистическа партия.
БЛС — Български лекарски съюз.
БМФ — Български морски флот.
БНБ — Българска народна банка.
БОНСС — Български общ народен студентски съюз *(остар.)*.
БРП(к) — Българска работническа партия (комунисти) *(остар.)*.
БРСДП — Българска работническа социалдемократическа партия *(остар.)*.
БРФ — Български речен флот.
БСД — Българо-съветско дружество.
БСФС — Български съюз за физкултура и спорт.
БТА — Българска телеграфна агенция.
БТС — Български туристически съюз.
БЧК — Български Червен кръст.

В

ВВМ — Висш ветеринарномедицински институт.
ВВС — Военновъздушни сили.
ВЕЦ — Водноелектрическа централа.
ВИФ — Висш институт за физкултура.
ВНС — Велико народно събрание.
ВИИ — Висш икономически институт.
ВИИИ — Висш институт за изобразителни изкуства.
Винпром — Винарска промишленост.
ВИТИЗ — Висш институт за театрално изкуство.
ВЛКСМ — Всесъюзен ленински комунистически съюз на младежта.
ВКП(б) — Всесъюзна комунистическа партия (болшевики) *(остар.)*.
ВКФС — Върховен комитет за физкултура и спорт.
ВМИ — Висш медицински институт.
ВМС — Военноморски сили.
ВПШ — Висша партийна школа.
ВССИ — Висш селскостопански институт.
ВУЗ — Висши учебни заведения.

Г

ГДР — Германска демократична република.
ГЕСП — Германска единна социалистическа партия.
ГК — Градски комитет.
ГНС — Градски народен съвет.
групорг — групов организатор.
ГСДП — Германска социалдемократическа партия.
ГСО — готов за санитарна отбрана.
ГТО — готов за труд и отбрана.
ГТП — Градско търговско предприятие.
ГФР — Германска федерална република.

Д

ДАП — Държавно аптечно предприятие.
Детмаг — Детски магазин.
ДЗИ — Държавен застрахователен институт.
ДЗС — Държавно земеделско стопанство.
ДИ — Държавно издателство.
диамат — диалектически материализъм.
ДИО — Държавно индустриално обединение *(остар.)*.
ДИП — Държавно индустриално предприятие.

ДКМС — Димитровски комунистически младежки съюз.
ДМЗ — Държавен машиностроителен завод.
ДМП — Държавно минно предприятие.
ДНА — Дом на народната армия.
ДОД — Данък върху общия доход.
ДОСО — Доброволна организация за съдействие на отбраната.
ДП — Държавно предприятие.
ДПК — Държавна планова комисия.
ДРВ — Демократична република Виетнам.
ДС — Държавна сигурност.
ДСК — Държавна спестовна каса.
ДСНМ — Димитровски съюз на народната младеж *(остар.)*.
ДСП — Държавно стопанско предприятие.
ДСУ — Държавно строително управление.
ДТ — Дипломатическо тяло.
ДТО — Дирекция на трамваите и осветлението.
ДТП — Държавно търговско предприятие.

Е

Елпром — електрическа промишленост.
ЕМОС — Единен младежки общоученически съюз *(остар.)*.
ЕОПО — Единна обществено-политическа организация.

Ж

ЖПУ — Железопътно училище.

З

завуч — завеждащ учебната част *(остар.)*.
Земиздат — Земеделско издателство (издателство за селскостопанска литература).
Земснаб — Земеделско снабдяване (Държавно предприятие за доставяне на земеделски машини).
ЗМС — Земеделски младежки съюз *(остар.)*.

И

изпълком — изпълнителен комитет.
ИНРА — Институт за рационализация.
истмат — исторически материализъм.
ИСУЛ — Институт за специализация и усъвършенствуване на лекарите.

К

КАТ — Контрол на автомобилния транспорт.
КДНР — Корейска демократична народна република.
КК — качествен контрол.
КНИК — Комитет за наука, изкуство и култура *(остар.)*.
КНР — Китайска народна република.
Коминтерн — Комунистически интернационал *(остар.)*.
КП — Комунистическа партия.
КПСС — Комунистическа партия на Съветския съюз.

Л

ЛВЗ — Локомотивно-вагонен завод.

М

МВР — Министерство на вътрешните работи.
МНО — Министерство на народната отбрана.
МНР — Монголска народна република.
МОЖ — Международна организация на журналистите.
МОПР — Международна организация за подпомагане на работещите.
МПВХО — Местна противовъздушна и химическа отбрана.
МС — Министерски съвет.
МТС — Машинно-тракторна станция.
МФДЖ — Международна федерация на демократичните жени.

Н

Наркооп — Народна кооперация.
Нармаг — Народен магазин.
НАТО (NATO) — North Atlantic Treaty Organization (Организация на северноатлантическия пакт).
НК — Национален комитет.
НР — Народна република.
НРА — Народна република Албания.
НРБ — Народна република България.
НС[1] — Народно събрание.
НС[2] — Национален съвет.

О

ОАР — Обединена арабска република.
ОЗПС — Общ земеделски професионален съюз.
ОК[1] — Окръжен комитет.
ОК[2] — Околийски комитет *(остар.)*.
ОН — Общество на народите *(остар.)*.
ООН — Организация на обединените нации.
ОРПС — Общ работнически професионален съюз *(остар.)*.
ОСБЗК — Общ съюз на българските земеделски кооперации *(остар.)*.

ОТК — Отдел технически контрол.
ОФ — Отечествен фронт.

П

Партиздат — Партийно издателство.
Партком — партиен комитет.
парторг — партиен организатор.
ПВО — противовъздушна отбрана.
ПВХО — противовъздушна и химическа отбрана.
ПНР — Полска народна република.
ПОРП — Полска обединена работническа партия.
ПП — Постоянно присъствие.
ПТТР — Пощи, телеграф, телефон и радио.

Р

Рабиз — Профсъюз на работниците по изкуството.
рабкор — работнически кореспондент.
рабфак — работнически факултет.
райком — районен комитет.
РЕП — Разпространение и експедиция на печата.
РК — Районен комитет.
РКС — Районен кооперативен съюз *(остар.)*.
РМС — Работнически младежки съюз *(остар.)*.
РНР — Румънска народна република.
РРП — Румънска работническа партия.

С

САТЦ — Софийска автоматична телефонна централа.
САЩ — Съединени американски щати.
СБП — Съюз на българските писатели.
СБПФ — Съюз на бойците против фашизма.
СБСД — Съюз на българо-съветските дружества *(остар.)*.
СГНС — Столичен градски народен съвет.
СДУ — Софийски държавен университет.
селкор — селски кореспондент.
СЕАТО (SEATO) — South East Asia Treaty Organization (Договорна организация на страните от Югоизточна Азия).
СМ — Стопанска милиция.
СМТЦ — Столична междуградска телефонна централа.
СНР — Съюз на научните работници.
СОАТ — Съюз за обществен автомобилен транспорт.
Софжилфонд — Софийски жилищен фонд.
СП — стопанско предприятие.
Спорт-тото — Спортен тотализатор.
СРП — Съюз на работниците по просветата *(остар.)*.
ССМ — Съюз на социалистическата младеж *(остар.)*.
СССР — Съюз на съветските социалистически републики.
СЮК — Съюз на югославските комунисти.

Т

ТАБСО — Транспортно-авиационно българосъветско общество (сега: Български граждански въздушен транспорт).
ТАСС — Телеграфна агенция на Съветския съюз.
ТЕК — Транспортно-експедиторска кантора.
ТЕЦ — Топлоелектрическа централа.
ТКЗС — Трудово-кооперативно земеделско стопанство.
ТПЗК — Трудово-производителна занаятчийска кооперация.
ТПК — Трудово-производителна кооперация.

У

УАТ — Управление автомобилен транспорт.
УНР — Унгарска народна република.
УСРП — Унгарска социалистическа работническа партия.
Учтехпром — Учебно-техническа промишленост.

Ф

ФНРЮ — Федеративна народна република Югославия.

Х

Хоремаг — хотел, ресторант, магазин *(остар.)*.

Ц

ЦДНА — Централен дом на народната армия.
ЦК — Централен комитет.
ЦКС — Централен кооперативен съюз. *(остар.)*.
ЦНИФ — Централен научноизследователски институт за физкултура.
ЦУМ — Централен универсален магазин.

Ч

ЧКП — Чешка комунистическа партия.
ЧСР — Чехословашка република.

Ю

ЮНЕСКО (UNESCO) — United Nation Educational Scientific and Cultural Organization (Организация при обединените нации по въпросите на просветата, науката и културата).
ЮТС — Юношески туристически съюз.

РЕЧНИКЪТ НА СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК

съдържа всичко 63 569 думи, разпределени по томове както следва: т. I (А—К) — 21 549 думи; т. II (Л—П) — 25 806 думи; т. III (Р—Я, Допълнение, Съкратени думи и наименования) — 16 214 думи.

ПО-ВАЖНИ ЗАБЕЛЯЗАНИ ПЕЧАТНИ И ДРУГИ ГРЕШКИ

Том	стр. и колона	Ред	Напечатано	Да се чете
I	XIV, I	11 отд.	Коларов Емил	Коралов Емил
I	XV, I	след 29		бъд. вр. — бъдеще **време**.
I	XV, I	„ 54		груб — груба дума.
I	10, II	12 отд.	(тур.).	(араб.).
I	24, I	17 отд.	в стара Атина	в стара Атина и във Византия.
I	27, I	29 отд.	Втвърден сок от маково семе, който се употребя като упоително средство.	Засъхнал сок от нарочно наранени макови главички, от който се добива опиум.
I	54, I	14 отд.	(тур.).	(араб.).
I	67, II	11 отг.	блях,	блѐях,
I	85, I	18 отд.	**помощ —**	**поща —**
I	96, I	1. отд.	Sciurus vulgaris.	Mustela Foina.
I	201, I	3 отг.	Colystegia.	Convolvulus tricolor.
I	220,	14 отг.	(тур.).	(румън.).
I	229,	24 отг.	*мн.* -ттѐ;	-ттѐ,
I	229,	23 отд.	*мн.* -ттѐ,	-ттѐ,
I	230, I	18 отг.	*мн.* -ттѐ,	-ттѐ,
I	233, II	38 отг.	декретирам се.	декорирам се.
I	285, II	11 отд.	**Дотежа̀.** Вж. дотежавам.	—
I	312, II	12 отд.	поделение,	изповедание,
I	320, II	3 отг.	подвижното *я*	променливото *я*
I	576, II	17 отд.	bosmak.	bozmak.
I	598, II	33 отг.	Anthriscus cerefolium.	Apium graveolens.
II	8, II	34 отг.	Tropaelum majus.	Tropaeolus.
II	16, I	13 отг.	Coryloss	Corylus
II	32, I	14 отд.	червен лук.	червен лук. Allium cepa.
II	44, I	34 отг.	Petrosolium	Petroselinum
II	45, I	24 отг.	**магнитизѝрам,**	**магнетизѝрам,**
II	45, I	27 отг.	**магнитизѝране,**	**магнетизѝране,**
II	45, I	29 отг.	**магнитѝзъм,**	**магнетѝзъм,**
II	45, I	33 отг.	**магнитѝт,**	**магнетѝт,**
II	47, II	30 отг.	**маймỳна** *ж.*	**маймỳна** *ж.* (араб.).
II	54, II	18 отд.	(гр.).	—
II	57, II	6 отд.	течна мазнина, добивана от някои риби в студените морета.	масло, добивано от черния дроб на някои северни морски риби, най-вече от треска.
II	62, II	9 отг.	(тур.).	(араб.).
II	86, II	11 отд.	*през ко то преминала душата на блажена Теодора диде стигне до рая.* Влайков. **2.** *Прен.* Обикн. *ор.* Пречки, които трябва да се преодолеят, за ***мн.*** се постигне нещо. *Той ... захвана да разправ* да дробно *приключенията си, които той нарече я поарства*". Вазов.	*през които преминала душата на блажена Теодора, дорде стигне до рая.* Влайков. **2.** *Прен.* Обикн. ***мн.*** Пречки, които трябва да се преодолеят, за да се постигне нещо. *Той захвана да разправя подробно приключенията си, които той нарече „митарства"*. Вазов.
II	232, II	12 отд.	нежнѝчих,	нѐжничѝх,
II	512, II	19 отд.	*ж.*	*ж.* (фр.).
III	187, I	16 отд.	**селендỳр**	**селяндỳр**
III	187, I	15 отд.	**селендỳрка**	**селяндỳрка**
III	187, I	14 отд.	**селендỳрски,**	**селяндỳрски,**
III	187, I	13 отд.	**селендỳрщина,**	**селяндỳрщина,**
III	187, I	4 отд.	подправка.	подправка. Levisticum officinale.
III	290, II	36 отг.	или съчетание от гласна и съгласна,	или съчетание от гласна и една или повече съгласни,
III	384, I	23 отг.	(тур.).	(араб.).
III	386, I	8 отд.	**татỳл,**	**та̀тỳл,**
III	671, I	14 отг.	*дим.*	*дни.*

РЕЧНИК
НА СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК
ТОМ ТРЕТИ
Р—Я,
ДОПЪЛНЕНИЕ, СЪКРАТЕНИ ДУМИ И НАИМЕНОВАНИЯ

Главна редакция:
акад. *Стоян Романски* (стр. 1—184)
ст. науч. сътр. *Стефан Илчев*, чл.-кор. *Кирил Мирчев* (стр. 185—320)
чл.-кор. *Иван Леков*, чл.-кор. *Цветан Тодоров* (стр. 321—480)
чл.-кор. *Любомир Андрейчин*, проф. *Стойко Стойков* (стр. 481—694)
Технически редактор: *Стр. Славчев* Оформление на корицата: худ. *В. Бараков*
Технически уредник и коректор: *Ат. Д. Атанасов*

* * *

Печатни коли: 43,5 Издателски коли: 72,21
Формат: 58×84/8 Тираж: 12 000
Наборът почнат на 27. I. 1958 г. Отпечатването завършено на 16. IX. 1959 г.

* * *

Книжно тяло: 57,75 лева Подвързия: 3,80 лева
Цена 61,55 лева
Книгоиздателство с печатница
на Българската академия на науките
Пор. № 34